

સુંદર-તેજસ્વી-સુંવાળા સુગંધીમય વાળ.

પ્રત્યેક સ્ત્રીના કુદરતી સૌંદર્યને વધુ શોભામય બનાવે છે. માટે દરેક સ્ત્રી પોતાના વાળ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે, આને માટે

કામલતા હેર ઑઇલ (૨૭૨૮૩)

એક ઉચ્ચ પંક્તિનું મોહક સુગંધીવાળું તેલ છે, એટલું જ નહીં પણ તેમાંની દરેક કોમતી ચીજ વાળના મુળમાં દાખલ થઈ અંદરનો બગાડ-માથાનો ખોડો, કીડ, બુઝલી વીગેરે નાશ કરી, ખરી પડતા વાળને અટકાવી-લાંબા, સુંદર, તેજસ્વી, ઘટ્ટ, ભરાવદાર વાળ ઉગાડે છે. મગજને ઠંડક અને તાજગી આપે છે. ખરેખર-વાળ તથા મગજ માટે તેના જેવું ઉત્તમ તેલ તમોને ખીજે મળશે નહીં. હમરો લોહો રોજ સંતોષથી વાપરે છે. તમે પણ આજે જ ખરીદો અને ખાતરી કરો.

કી. ૧ બાટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૭-૦
૩ , રૂ. ૨-૮-૦ , , રૂ. ૧-૦-૦

DELICATELY PERFUMED

Removes

all

Ugly

spots

Safely

BADSHAH

LIPILATORY

POWDER

(Requid)

PRICE
AS 10 per bottle
V.P. AS 0

3 bottles
AS 2/6
Postage
Free

CC. MAHAJAN & CO.,

281, Jinnah Road

BOMBAY

બાદશાહી લીપીલીટરી પાઉડર

નકામા બાલને ફક્ત ચાર મીનીટમાં વગર તકલીફે નાશ કરે છે. સુગંધીદાર છે. ખરાબ વાસ મારતી નથી. કોઈ પણ પરદેશી બનાવટને દંડાર માટે તેવો છે. બાટલી ૧ ની કોમત ૧૦ આના, ૨. ૬ આના, ત્રણ બાટલીના રૂ. ૨૧, પો. માફ.

લખો: સી. સી. મહાજન એન્ડ કું. ૨૮૧ જુમામસીદ સુબાઈ નં. ૨

સુંદર-તેજસ્વી-સુંવાળા સુગંધીમય વાળ.
 પ્રત્યેક સ્ત્રીના કુદરતી સાંધ્યને વધુ શોભામય બનાવે છે.
 માટે દરેક સ્ત્રી પોતાના વાળ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે. આને માટે

કામલતા હેર ઓઇલ (૨૭૨૮૬)

એક ઉચ્ચ પંક્તિનું મોહક સુગંધીવાળું તેલ છે, એટલું જ નહીં પણ તેમાંની દરેક કીમતી ચીજ વાળના મુળમાં દાખલ થઈ અંદરનો બગાડ-માથાનો ખોડો, કીડ, બુગડાં વીગેરે નાશ કરી, ખરી પડના વાળને અટકાવી-સાંખ્યા, સુંદર, તેજસ્વી, ઘટ્ટ, ભરાવદાર વાળ ઉગાડે છે. મગજને હંડક અને તાજગી આપે છે. અરેબર-વાળ તથા મગજ માટે તેના જેવું ઉત્તમ તેલ તમાને ખીજે મળશે નહીં. દમરો લોકો રોજ સંતોષથી વાપરે છે. તમે પણ આજે જ ખરીદો અને ખાતરી કરો.

કી. ૧ બોટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૭-૦
 ૩ " રૂ. ૨-૮-૦ " " રૂ. ૧-૦-૦

DELICATELY PERFUMED

Removes
all
Ugly
hairs
safely

BADSHAH
DEPILATORY
POWDER
(Regd.)
PRICE
 AS 10 per bottle
 VP AS 0
 3 bottles
 Rs. 2/6
 Postage
 free

G.C. MAHAJAN & CO.,
881 Jinnah Road BOMBAY

બાદશાહી ડીપીલેટરી પાઉડર

નકામા બાકને ફક્ત ચાર મીનીટમાં વગર તેકલીફે નાશ કરે છે. સુગંધીદાર છે. ખરાબ વાસ માટી નથી. કોઈ પણ પરદેશી બનાવટને ટક્કર મારે તેવો છે. બોટની ૧ ની કીંમત ૧૦ આના. ચો. ૬ આના. ત્રણ બોટલીના રૂ. ૨, ચો. માફ.

લખો: સી. સી. મહાજન એન્ડ કું. ૨૮૧ જુમામસીદ મુબંબ નં. ૨

સુંદર-તેજસ્વી-સુંવાળા સુગંધીમય વાળ.

પ્રત્યેક સ્ત્રીના દુદરતી આંદરને વધુ શોભામય બનાવે છે. માટે દરેક સ્ત્રી પોતાના વાળ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે. આને માટે

કામલતા હેર આઈલ. (રજસ્ટર્ડ)

એક ઉચ્ચ પંક્તિનું મોઢક સુગંધીવાળું તેલ છે, એટલુંજ નહીં પણ તેમાંની દરેક કીમતી ચીજ વાળના મુળમાં દાખલ થઈ અંદરનો બગાડ-માથાનો ખોડો, કીડ, ખુજલી વીગેરે નાશ કરી, ખરી પડના વાળને અટકાવી-લાંબા, સુંદર, તેજસ્વી, ઘટ્ટ, ભરાવદાર વાળ ઉગાડે છે. મગજને કંડક અને તાજગી આપે છે. ખરેખર-વાળ તથા મગજ માટે તેના જેવું ઉત્તમ તેલ તમેને ખીજે મળશે નહીં. હમરો લોકો રોજ સંતોષથી વાપરે છે. તમે પણ આજેજ ખરીદો અને ખાતરી કરો.

કી. ૧ બાટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૭-૦
૩ , , રૂ. ૨-૮-૦ , , , , રૂ. ૧-૦-૦

હંમેશાં સાથે રાખી દુઃખોમાંથી બચો.

અનેક રોગોની એકજ અમૃત તુલ્ય દવા.

દરેક સીઝનમાં આણંધાર્યા વખતે ડોક્ટરનો ગરજ સારી આ એકજ દવા છે.

મહાજનનું વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું બાદશાહી

પેન ક્યૂરર (રજસ્ટર્ડ)

શરીરની અંદરનાં તમામ દર્દો જેવાં કે:- પેટની ચુંક, પેટનો ગોળો, શરદી, ઉધરસ, સળખમ, ફાલિરા, ઝાડા, મરડો, જાતીમાં બગતો દાહ, વાયુનો ઓડાર, મંદગતી, ગળાનો સોજો, પેટશુળ, તથા ફાઇ પણ પ્રકારનાં વાયુનાં દરદો ઉપર અક્ષીર છે, તથા શરીરની બહારનાં દરદો જેવાં કે: ચાકુ છરીના ધા, કરમાડ ખાવી, સંધીવા, સાધારણ ઝેરી જંતુઓ તથા વીંછીનો ડખ અને હથ પગ તથા શરીરન ફાઇ પણ ભાગમાં થતાં દુઃખાવા ગળાની નળી ઉપરનો સોજો, વરાળથી ફાગવું, દીમણું, મચ્છરના ડખ વિગેરે તમામ દર્દો ઉપર અચુક ચુલ્કારક દવા છે.

કીમત બાટલીના રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦ાજ.

ત્રણ બાટલીના રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦ાજ.

સોલ એજન્ટ:- સી. સી. મહાજન એન્ડ કં.

૨૮૧, જુમા મસીદ-મુંબઈ નં. ૨.

નવયુગ-કલ્પોની સ્થાપના કરો

ખીરાદરો,

ગુજરાતની મહેનતુ જનતામાં રાજકિય અને સામાજિક જાગૃતી આજુવાના આપણા સતત મનો ઉપર નજી વર્ષનો કાળ ચાલે જોરાદી ચાલી ગયો છે. આ અંદાજ કાળમાં કંગાલ કિસાનો અને શોષાતા શ્રમજીવી સમુદાયની ભાવનાઓને વ્યક્ત કરવાના, તેમના રાજકિય આંદોલનોમાં ચેતનાની ચીનગારી ચેતવવાના, તેમજ તેમના સંગ્રામોમાં માર્ગદર્શક યથા પડવાના 'નવયુગ'ના યત્નોને મળેલા આવકારથી અમેને સંતોષ થયો છે.

પ્રત્યેક માસે લગભગ ૧૦૦૦૦ જેટલા ગુજરાતીઓ નવયુગનો મેગામ સાંભળે છે. પણ ગુજરાતની વસ્તી સાથે સરખાવીએ તો આ પ્રમાણ અતી અંધ જ ગણાય. આવતું વર્ષ એ કસોટીનું વર્ષ છે. આ ક્ષણે હિંદમાં આઝાદી માટે ઉગ્ર તમન્ના પ્રગટી છે. સ્વાધીનતા માટે સર્વસ્વ દોષી દેવાના ઉગ્રતા અભિવ્યક્તિઓ ગુજરાતને ગૌરવ આપ્યું છે. તે ક્ષણે 'નવયુગ'ના મેગામનું મહત્વ સૌથી વિશેષ છે.

તેથી જ નવયુગની ભાવનાઓ-આદર્શો-અને વિચારો ગુજરાતના પ્રત્યેક ગુજરાતીને પહોંચે તેમ કરવાની પ્રત્યેકની ફરજ છે. આપણા આખરી આદર્શને સફળ કરવા માટે, આપણે વર્ગોથી મેલેલા સ્વપ્નને મૂર્તિમંત કરવા માટે એક મગલ આગળ મૂકવાની વેળા આ ક્ષણે આવી પહોંચી છે.

ત્યારે આ વર્ષે કંઈ પ્રવૃત્તિમાં આપણું સર્વલક્ષ કેન્દ્રિત કરીશું? આપણા જંઝાવાતામાં આપણી નજર ખડક સમી સ્થિર ઉભી રહે, રાજકિય વાતાવરણમાં પ્રચરતા ધુમ્મસમાં પણ આપણી દ્રષ્ટિ સત્ય ભેદ શકે તેને માટે આપણે કયું આંદોલન ઉપાડીશું?

આપણું એક આંદોલન-આવી એક પ્રવૃત્તિ તે નવયુગ કલ્પની સ્થાપના છે. પ્રત્યેક શહેર કે ગામમાં-જ્યાં જ્યાં નવયુગનો વાંચક વસતો હોય ત્યાં તે નવયુગ-કલ્પ સ્થાપિ. ઉદામ વિચારો મરાવનારાઓને એકત્ર કરે, સાથે મળીને ચર્ચા કરે, નવયુગમાં આવેલા લેખોની સમીક્ષા કરે, તેના વિચારોને સમજવાનો અને સમજાવવાનો યત્ન કરે, જે વિચારો-મુદ્દાઓ ન સમજાય તેને માટે તંત્રીને લખે, આમ વાંચક વર્ગ સાથે સાનિધ્ય સ્થપાઈ શકે. આવી પ્રવૃત્તિ નવયુગનો પ્રત્યેક વાંચક ઉપાડી લે. નવયુગ કલ્પ સ્થાપવા માટે ત્હમારા શહેરમાં નવયુગ વાંચનારાઓને એકત્ર કરો, ભેગા મળીને ચર્ચા કરો-એક શખ્સમાં કહીએ તો નવયુગના પ્રચારક બનો. કારણ કે નવયુગ એ આદર્શોનું માસિક છે. તે આનંદ આપવા માગતું નથી પણ ઇતિહાસ ઘડવા માંગે છે.

એટલે જ, જે ત્હમારું હૃદય ત્હમારા ખીરાદરોની કંગાલ ગરીબાઈ ભેદ ઘઘી ઉઠતું હોય, જે ત્હમારા શરીરમાં ખરી સ્વાધીનતાની રોચની અશુદ્ધિ હોય, જે ત્હમારામાં સીતમનો સામનો કરવાની તાકાત અને તમન્ના હોય તો-

ત્હમારા સ્થાનમાં 'નવયુગ-કલ્પ' જરૂરી સ્થાપો. એજ આ વર્ષનો મુદ્દાલેખ હો.

(Signature)

તંત્રી-

ગાંધીજીની એક સા

સત્યાગ્ર

સંગ્રામ

એક

: લેખક :

‘શાંતિ એ મહેતે સૌથી પ્રિય વસ્તુ છે, છતાં મહારાજવનમાં સંગ્રામ અનિવાર્ય થઈ પડ્યો છે.’ આવા શબ્દોમાં અત્યાર સુધી ઉપાડેલા અનેક આંદોલનો માટે મહાત્માજીએ ઉદ્દેશ્ય રજૂ કર્યા હતા. શૂન્યતાના આ સમર્થ પુરૂષે દક્ષિણ આફ્રિકામાં, ચંપારણમાં, ખેડામાં, બારડોલીમાં અને છેલ્લા વર્ગોથી સમગ્ર હિંદવ્યાપી રાજકીય સંગ્રામ ખેલ્યા છે. પ્રખર સાત્તાત્વવાદી શોષણ સામે તેમણે આકરા જંગ માંડ્યા છે. તેમના એક શબ્દે મેંકડો યુવાનો જલમાં ગયા છે. તેમની એક હાકલે હજારો વિરહાઓ શહેરની સગવડો મંકીને ગામડાના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં દટાઈ ગયા છે. તેમની એક આજ્ઞાએ મધ્યમવર્ગની રાનીનીઓ પરદેશી કાપડનું પીકેટીંગ માટે બહાર પડી છે. છતાં મહાત્માજીની પદ્ધતિના પરીણામ આશાજનક નથી આવ્યાં. તેમના આદર્શો હજી સિધ્ધ નથી થયા. સ્વાધીનતાનો સંગ્રામ હજી

તેમને તેમ જ ઉભો છે. તેથી જ મહાત્માજી સરકારતંત્ર સામેની વ્યુહરચનામાં કેમ નિષ્ફળ નિવડે છે તે સંબંધી ક્ષણે બર વિચાર કરવો એ આ ક્ષણે અતી જરૂરનું છે.

અત્યારે સમગ્ર દેશ મહાસભા અને સરકારતંત્ર વચ્ચેની અથડામણથી ગાજી રહ્યો છે. અત્યારે તો પ્રત્યેક પ્રાંતમાંથી ધરપકડના સમાચારો આવે જ જાય છે. મહાત્માજીની વ્યુહરચના અત્યારે બરબર અમલમાં (In action) છે. તેના પ્રતિકાર તરીકે સરકારી ‘દમનનીતિ’ પણ પૂરવ્વેશમાં ચાલુ છે. વર્તમાનપત્રો પર આકરા અંકુશો મૂકવામાં આવ્યા છે. સારાં ચે વાતાવરણ લેવાથી વ્યાપી ગયો છે. તેથી જ મહાત્માજીના અહિંસક સંગ્રામની વ્યુહરચનાની તટસ્થ રીતે સમાલોચના કરવી એ આ ક્ષણે અતી કડીન છે.

પણ મહાત્માજીના માર્ગને નિહાળવામાં એક ખીન્ને લય પણ અમારા શીર

હની

પદ્ધતિનું

અવલોકન

પી. જી. ભટ્ટ

જેલ જવાથી કે કાયદાનો
માત્ર સવિનય અનાદર કરવાથી
સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો આદર્શ
સિદ્ધ થઈ શકે કે કેમ ને
એક મહાદી શંકાની વસ્તુ
છે. આથી લેખક આલેખે
છે કે મહાત્માજીની યુદ્ધકલા
જરૂર સનસનાદી ઉપજાવી
શકે છે પણ તેનું નક્કર
પરિણામ શુન્યમાંજ આવે છે.

પર ઝઘમતો ઉભો છે. આ દાણે આઝા-
દીની ઉગ્ર તમનાથી પ્રેરાઈ સેંકડો
યુવકો જેલને વધારી રહેલ છે, સેંકડો
સદર્પ લાડીયાજીને સ્વીકારી લે છે અને
તેથી એક લુદ્દી જ—ભાવના જન્મ પામી
છે. મહાત્માજીએ આપેલા કાર્યક્રમ પર
અત્યારે શહાદતની ભાવના વીંટળાઈ છે.
લોકસમાજમાં સામાન્ય માન્યતા એમ જ
પ્રસરી છે કે મહાત્માજીની વિચારસરણી
સાથે વિચારવિશદ્ધ દર્શાવેલો એ પણ મહા
દેશદ્રોહ છે. કુરખાનીનો યસ જ્યારે
આરંભાયો હોય ત્યારે આ કુરખાનીની
સદ્ગુણતામાં શંકા લાવવી એ પણ એક
મહા દોષ ન હોય તેમજ માનવામાં આવે

છે. આવા વાતાવરણમાં પ્રામાણિક વિચા-
રબદ્ધને વ્યક્ત કરવાનું લગભગ અશક્ય
જન્યું છે. છતાં પણ આ સર્વ પ્રકારની
મુશ્કેલીઓની સારી કલ્પના હોવા છતાં,
પણ મદને એમ લાગે છે કે આ કટોકટીના
અવચરે મહેનતુ માનવતાનું દષ્ટિશિંદુ
રજી ન કરવું એ સમાજવાદના સિદ્ધાંતોનો
દ્રોહ જ કરવા સમુ મનાય એટલે જ
મહાત્માજીના વ્યક્તિત્વ માટે, કે તેમના
ઉજ્જળા આત્મભોગ માટે અમેને સર્વમાન
હોવા છતાં પણ તેમણે સરકાર સામે
સંગ્રામ ખેલવામાં ગોહવેલી વ્યુહરચનાને
સમાજવાદી દષ્ટિશિંદુએ અવલોકવાનો આ-
ન્હાનો લેખમાં યતન કરવામાં આવ્યો છે.

[૨]

પૂર્વોના વહન સાથે મહાત્માજીની
યુધ્ધકળાએ ધીમે પસરા લીધી છે.
તેમની હવનકથા પ્રમાણે સાત્યાગ્રહ એ
સંપદ દક્ષિણ આફ્રિકાના સંગ્રામ વખતે

ગ્રોધાયેલો. પણ આ વૃત્તિ કે પદ્ધતિ તો
ત્યાર પહેલાં જ તેમણે અમલમાં મુકેલી.
સત્ય દીસે તેને માટે આત્મખતીદાન
આપીને પણ ઝુઝવું એવી તેની ઉંચ

ભાવના છે. આત્મસમર્પણ કરીને છાત્રની સંધિ કરવી એ તેનો આશય છે. દિધિચિ રૂપીની યશગાથા એ તેમની પ્રેરણાનાં મુળ છે. પુરાણની કથા છે કે દિધિચિ રૂપીએ સાગરમતીના કાંઠે જ દેવાનું શ્રેય સાધવા આત્મત્યાગ કરેલો. અને તેથી જ આ નદીના કાંઠે આગળ જતાં મહાત્માજીએ પાતાનો આશ્રમ નાંખ્યો. કદાચ આ લોકવાર્તા સત્ય ન પણ હોય છતાં સ્વાત્મભોગના સહયુગની દ્રષ્ટિએ મહાત્માજી આ જીવનને દિધિચિ રૂપીની સાથે જરૂર સરખાવી શકાય.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓને થતા અન્યાયો સામે ઝુઝવા માટે જે સંગ્રામ મંડાયો હતો તેનું સત્તાવાર ઇતિહાસમાં અપા-યેલું છે. બન્ને વિભાગો મહાત્માજીએ જ લખેલા છે, એટલે જ્યાં મુઘી એ સંગ્રામને અમૂક વસ્તુઓ અસર કરે છે, ત્યાં મુઘી સત્તાવાર વસ્તુઓ આ પુરેતકમાંથી સાંપડી શકે છે.

પણ આ લેખમાળામાં આ પુરેતકની સમિક્ષા કરવાનો મહારો ઉદ્દેશ નથી. મહારો આશય માત્ર દક્ષિણ આફ્રિકાની સંસ્કાર સામે મહાત્માશ્રીએ ઉભી કરેલી યુદ્ધકલા અવલોકવાનો જ છે. કારણ કે મહાત્માજીની યુદ્ધકલાએ સ્વરૂપો પલટયાં છે પણ મૂળ ભાવના સનાતન અને સ્થિર રહી છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા એટલે સ્વેતસંસ્થાન. લોકવાયકા છે કે ગોરાઓ ત્યાં ગયા ન હતા ત્યારે પણ કાળા દેશીઓના વહણો કુપ-ટાઉનમાં લંગર નાંખતાં. પણ એ પૂર્વ-કાળની વાત થઈ. જ્યારે મહાત્માજી ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે સ્વેતસંસ્થાન સ્થપાઈ ચકુનું હતું. ઇંગ્લેંડના અધિરાજ્ય નીચે નહાતકડી પાત્રાંમેન્ટ શાશન ચલાવતી. તેમનું મૂખ્ય હીન હતું વેપાર. તેમ ઇંગ્લેં-

ડમાં વસેલી વિપુલ જનવાસી કેટલાક સાહ-સિકો દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવી વસ્યા. અને દેશ પર રાજકિય અધિકાર સ્થાપ્યો.

આ વસ્તુ તે પ્રદેશની હાસી જનતાને અણગમતી હોય જ. દક્ષિણ આફ્રિકાના મળ વતનીઓના પ્રાથમિક હક્કોને દૂર હડસેલીને જ ગોરાઓએ રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. એટલું જ નહીં પણ ગોરા વસા-હતોએ સ્થાપેલા આ સ્વાધીન સંસ્થાનમાં કાળા હામીઓનો એક પણ રાજકિય હક્ક ન હતો. ગુલામ કરતાં પણ તેમની રસા અતી ખૂરી હતી. અને તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે જ હાસી જનતામાં ગોરા સંસ્થાન માટે ઉકળાટ હતો જ. આમ દક્ષિણ આફ્રિકાની કુળરૂપ ભૂમિમાં ત્રણ જૂદા જૂદા બળો પરસ્પર સત્તા માટે સ્પર્ધા ખેંચી રહ્યાં હતાં. એક બળ તે ગોરા વસાહતોનું. તેની પીઠે ઇંગ્લીશ સરકારનું સૈન્યબળ હતું. પોલીસતંત્ર ગોરાઓને સ્વાધીન હતું. રાજ્યસત્તા તેમની પાસે હતી. રેલ્વે પર તેમનો અધિકાર હતો. આ પરિસ્થિતિમાં બીજા બળોની સરખામણી થઈ જ શકે તેમ ન હતી. હિંદીઓ પાસે હક્ક જેવું કંઈ ન હતું. કાળા હાસીઓને તો વિદેશી સંસ્કૃતિની સ્થાપના એ જ એક વિચિત્ર વસ્તુ હતી. તેઓ તેને સમજી શકતાં ન હતાં. માત્ર એક વસ્તુ તેઓ અનુભવથી ઓળખતાં, અને તે ગુલામી! છતાં તેઓ પણ કંઈક સમજવા લાગ્યા હતાં અને જો કે તેમની રાજકિય જાગૃતિએ ખાસ સ્વરૂપ નહોતું લીધું છતાં તેઓ જ ખરેખરા કચ-રાખેલા હતાં. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઉત્પન્ન થતી સંપત્તિના તેઓ જ ખરા ઉત્પાદક હતાં.

પણ હિંદીઓ! તેમને તો હિંદી સંસ્કૃતિ વારસામાં મળી હતી. દક્ષિણ આફ્રિકાનાં રસકસ હુંડવાને તેઓ ત્યાં ઉતર્યા હતા. ગોરા વસાહતોના જેવા જ

તેમના આશય હતા. તેઓ મુળે વેપારી એટલે દક્ષિણ આફ્રિકાની ભુમી પર વેપાર કરતાં ગોરાં વસાહતોના તે મુખ્ય દરીયા હતા. ફરફ માત્ર એટલો જ હતો કે ગોરા વેપારીઓની પીઠે રાજ્યબળ હતું. ત્યારે હિંદીઓ એકલા, અટલા, અસહાય થઈને મદદ માટે દીલ્લી તરફ દ્રષ્ટિ કરતા.

દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્નનું આ સ્વરૂપ હતું. આજે તે પર વર્ષો પીતી ગયાં છે. તેના પર કેટલાય પુસ્તકો લખાયાં છે. તેના પર કેટલુંય વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. એટલે જ એ ઘટનાને તેનાં સત્ય સ્વરૂપમાં સમજવી શક્ય જતી છે.

આ દ્રષ્ટિએ અવલોકનનાં જણાશે કે હિંદી વેપારીઓ કંઈ મહેનતુ માનવતાના વર્ગના ન હતા. તેઓની માત્ર એક જ ફરીયાદ હતી કે તેમને વેપારના માર્ગમાં પારાવાર વિઘ્નો મૂકવામાં આવે છે. આમ વેપાર દ્વારા મરીમ હબસીઓનું રકત ચુસવાની પદ્ધતિમાં તેમને ગોરાઓ જેટલી સગવડો નહોતી. સરખી તક નહોતી. આ જ તેમની મુખ્ય ફરીયાદની આ મુળ ભુમીકા.

પણ આ સ્થળે મહાત્માજી સંપત્તિને સર્જનારી હબસી જનતાને ધીસરી ગયા. તેમણે તો હિંદીઓનો પક્ષ લીધો. પ્રશ્નને હિંદીઓની દ્રષ્ટિએ નિહાળ્યો. વેપારીઓને સહન કરવા પડતા અન્યાયો એ તેમણે લક્ષ્યિંદુ ક્યુ અને પછી સંગ્રામ આરંભ્યો.

હવે જ્યુદરચનાની દ્રષ્ટિએ આ ઘટનાને અવલોકાયે તો જણાશે કે પ્રથમ તો લક્ષ્યિંદુને આટલું નહાતું લક્ષ્યિંદુ આપવામાં, શ્વેત શોષણ સામે આંખમિંચામણાં કરવામાં અને કાળા હબસીઓની ઉન્દી વરાળનો ઉપયોગને કરવામાં મહાત્માજીએ ભુલ કરી હતી.

પણ મહાત્માજીની યુદ્ધકલાની આ લાક્ષણિકતા છે. તેમનું લક્ષ્યિંદુ સચોટ,

ચીધું, અને એકદમ નહાતું હોય છે. ક્ષેત્ર સંકુચીત કરવાની વૃત્તિ શરૂઆતથી જ પ્રબળ છે. આ અનિચ્છનીય વૃત્તિ મહાસભાને વારસામાં મળી છે. સમાજવાદી દ્રષ્ટિબિંદુએ વ્યાપક લક્ષ્યિંદુ લઈને સમુદના વિશાળ ભાગને સંગ્રામમાં યોજવો જોઈએ. આધુનિક યુરોપી સમાજવાદી સંગ્રામોનું આ એક આસ લક્ષ હોય છે. કારણ કે આખરી લક્ષ જનતાની નજર સમક્ષ રાખવાથી જ ઉત્સાહનાં પરનો સક્રિય ઉપયોગ થઈ શકે છે. રાષ્ટ્રજાગૃતિ બ્યારે જગે છે ત્યારે પ્રચંડ નહીના પુરતી માફક રેલાય છે. આ રાષ્ટ્રજાગૃતિને જો આખરી આદર્શ ઉપર જ કેંદ્રીત કરવામાં આવે તો જ ચેતનાનો ઝરો ચિરંજીવ રહે.

આ મ લગતના ક્ષેત્રને સંકુચીત બનાવવાથી હિંદી ગીરમીટીયા વર્ગ લડતથી અળગો રહ્યો. શ્વેત શોષણને નષ્ટ કરવા ઇચ્છતા કાળા હબસીઓ આધા ઉભા રહ્યા. એટલું જ નહીં પણ તેમના સહકાર વિના શરૂ થયેલી લડત જતી સફળ પણ ન જ થઈ શકી. એક વખત ન્યુકેસલના ગીરમીટીયાઓએ વેપારીઓની લડતને સાથ આપવા હડતાલ પાડી હતી પણ તેમનાં આ પગલાંને અનિચ્છનીય ગણવામાં આવ્યું હતું એટલું જ નહીં પણ હડતાલ પાડી ખેંચી લેવાવા લેવામાં મહાત્માજીએ સહાય આપી હતી. સંભવ છે કે શ્વેત શોષણનો નાશ કરવાને માટે જ જો મહાત્માજીએ જોરદાર હાકલ કરી હોત, તો અત્યારની આફ્રિકાની પરિસ્થિતિ જરૂર જ બુદ્ધી ઠોત. પણ તેમ કરવાને બદલે મહાત્માજીએ માત્ર હિંદી વેપારીઓને સહન કરવા પડતાં કેટલાંક કપ્પો ઉપર સમગ્ર સંગ્રામ આરંભ્યો. પરીણામે ૧૫ વર્ષના સતત સંગ્રામ

પછી રાજકિય જનશ્રુતિનાં પુર પાઠાં ઓસરી ગયાં.

કાયદાનો સવિનય અનાદર એ તેમની સંગ્રામ પદ્ધતિનું લાક્ષણિક અંગ મનાય છે. કાયદાનો અહિંસક અપરોધ એ તેમની પ્રત્યેક લડતની ભુમિકા અને છે તેમની હાકલને આધારે દબરો યુવાનો સેંકડો મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીઓ પણ સ્વાભાવિક શરમતો ત્યાગ કરીને જેલમાં પહોંચી ગઈ. અને સંભોજો જરા સાતુકુળ ખનતાં અગામીમણી કાયદાઓ રડ કરાવવામાં મહાત્માશ્રી સફળ થયા.

જેલયાત્રા એ મહાત્માજીની સંગ્રામ પદ્ધતિની બીજી મૂખ્ય ભૂમિકા છે. આ અમોઘ મનાતા શસ્ત્ર માટે તેઓ કહે છે કે નિર્દોષ વ્યક્તિની જેલયાત્રાથી પ્રભ ઉપર ત્રણ પ્રકારે અસર ઉપજે છે. પ્રથમ તો જેલયાત્રાથી સરકારતંત્રને આર્થિક ખર્ચમાં ઉતરવું પડે છે. જેમ વધુ વ્યક્તિઓ જેલમાં જઈ એસે તેમ વધુ ને વધુ ખર્ચ સરકારને આવે. આ પ્રકારે સરકારતંત્ર પર પરાક્ષ રીતે આર્થિક દયાણુ લાવીને આદર્શ સિધ્ધ કરવો સહેલો અને છે. એટલું જ નહીં પણ જેલયાત્રાથી પ્રજામાં પણ સારો પ્રચાર થાય છે. સમુહના માનસ પર આ ઉજળા આત્મબલિદાનથી કંઈક ઝોર અસર અનુભવી શકાય છે. સત્યાગ્રહીઓની ગજુત્રી પ્રમાણે એક વ્યક્તિની જેલયાત્રાથી સમગ્ર કુટુંબકીર્તિમાં, તેમજ તેના વજવસીલામાં ઉંડી અસર થાય છે. અને તેટલા પુરતી લડત વ્યાપક અને છે. તેમ જ ત્રીજું કારણ દર્શાવતાં ગાંધીવાદીઓ કહે છે કે જેલ જવાથી અને એવા સીતમો સહન કરવાથી અમુક કાળ જતાં શત્રુપક્ષના હૃદય પર પણ અસર થવાની જ. તેમના પત્થર જેવાં હૃદય ઓગળીને પાણી જેવાં

પોચાં થઈ જવાનાં. તેઓ એમ ખરેખર માને છે કે શત્રુપક્ષને પણ હૃદય છે. અને આપણા સ્વાત્મભોગથી તેના દીલની અશુદ્ધતાઓ ધોવી શક્ય છે.

ત્યારે સ્વાભાવિક સવાલ થાય છે કે જેલો ભરી દેવાથી, તેમજ યુવાન જનતાને કારાગૃહના સીતમો સહન કરવા મોકલી આપવાથી સરકાર નમી પડશે ખરી? જે સરકારે મદાન યુદ્ધ પછવાડે લાખખોની પલટોને કદીઓ તરીકે નિભાવ્યા તે સરકાર સેંકડો યુવાનોની જેલજાત્રાથી ગભરાઈ જશે ખરી? જે સરકારતંત્ર સૈન્ય પછવાડે ખર્ચ કરવાને પપ કરાડતો ધુમાડો પ્રત્યેક વર્ગ કરી શકે છે તે સરકાર હજારો કદીઓના આગમનથી તુટી પડશે ખરી?

પ્રથમ આર્થિક બળની વસ્તુ લઈએ. અલગત દરેક દેદી દીઠ સરકારતંત્રને સરાસરી પંદર રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું પડે છે. આ હિસાબે કદાચ લાખેક માણસ જેલમાં નળ્ય તો પણ ૧૮૯ કરોડ રૂપિયાની આવકવાળી સરકારને કંઈ ખાસ ત્રાસ સહન ન કરવો પડે. એટલું જ નહીં પણ ન્યારે એક બાલુ કરવેરા પેટે સરકારની તીન્નેરીમાં નાણું જમાં ધતું જતું હોય ત્યારે પીકેટીંગ કે મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરીને જેલમાં જવાથી સરકારની આવક અટકવાની નથી.

જે સરકારતંત્ર લોહડ ઝેરેજ જેવી ચોજનામાં ૪૪ કરોડ એટલું ધન વેડી શકે, જે એકએના ખાડામાં કરોડો રૂપિયા દોભી શકે તે સરકારતંત્ર જેલો ભરી દેવાથી તુટી પડે તે શત્રુપક્ષની આર્થિક રિયતિના આજી માપ કહાડવા બરાબર છે એટલું જ નહીં પણ સરકાર સંરક્ષે છે સંપત્તિવાનોના હિતને. ન્યારે કટોકટીનો અવસર આવે ત્યારે સરકારને મદદ કરવા ધનવાનો તેના ભંડારોને ખૂદલા મૂકી દેશેજ.

જેલોમાં લાખો લોકો જઈને વસે તો પણ તેમને નિભાવી શકાય એટલું ધન સરકારને સહેલાઈથી સાંપડી શકશે. સાંભળ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાનો પ્રત્યેક વેપારી, પ્રત્યેક હિંદી જેલમાં જઈ ખેડે હોત તો છેક છેલ્લી ક્ષણે ગોરા વેપારીઓ પોતાના ધનભંડારો જરૂર જ ખુલ્લા મુકી દેત. ડારણ કે સરકારતંત્ર તેમના હડકો માટે લદ્દી રાંધેલું હતું. વસ્તુતઃ સરકારતંત્ર એ ગોરા વસાહતોનું જ હતું. એટલે એ શાશનને અવિચળ રાખવા માટે આર્થિક આત્મભ્રમ આપનારાઓની ઓછપ દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકારને પડત એમ માનવું એ મહારી દ્રષ્ટિએ તો જરાયે સ્વાભાવિક નથી.

તેમ જ બીજું પરીક્ષણ પરિણામ લઈએ. પ્રચારકાંડ! આ દીશામાં પણ અનુભવ કંઈક જુદો જ ઇતિહાસ શીખવે છે. પ્રચાર માટે પ્રચારકની જરૂર પડે છે. સમુદ્ધ અમૂક સમય સુધી અન્યાય સામે ઉઠશે છે પણ તેનો ઉકળાટ કંઈ પણ દ્રવ્ય પરિણામ સાધી શકવા અસમર્થ નિવડે છે ત્યારે તેને સહન કરવાની ટેવ પડે છે.

છેલ્લા દશ વર્ષનો ઇતિહાસ આપણને એક જ મુત્ર શિખવે છે કે નેતાગણ પકડાઈ જતાં લડત મોળા પડતી ચાલી છે. અને આખરે ઓસરી પણ ગઈ છે. સમુદ્ધ માનસનો આ સિધ્ધાંત છે. તેમાં સમુદ્ધનો હોય નથી. પણ મહાત્માથી અને તેમના અનુયાયીઓ એમ જ માને છે કે નેતાગણના જેલમાં જવાથી સમુદ્ધમાં વધુ જોમ આવશે. પણ આ જોમ કંઈ જ આવતું નથી. સામયિક ઉભરો જરૂર જ આવે છે. હડતાલો પડે છે. પણ તેથી કંઈ જેલમાં જવાની તમન્ના વધતી નથી. આ સત્યની પ્રતિતિ તો સાંપ્રત સમયનો ઇતિહાસ પણ દર્શાવી આપે છે. મહાત્મા અને જેલમાં ગયે એ મહીના પીટી ગયા

છે છતાં ચળવળે લીધેલો ઝોક ચોખ્ખો દાખી ઉઠે છે. આ તો સામાન્ય નેતાગણની વસ્તુ થઈ. પણ સામાન્ય માનવ જ્યારે જેલમાં જાય છે ત્યારે તો પ્રચારનો ઉદ્દેશ પણ ઓસરી જાય છે.

હવે ત્રીજો ઉદ્દેશ લઈએ. આત્મ સમર્પણ કરવાથી હૃદય પકડેા થશે એ પ્રકારની માન્યતા છે. ભલે સંતો અને મહંતો આદેશે પણ મદને તો એ જરા પણ માન્ય નથી. સરકારતંત્ર એક સંસ્થા છે. અમૂક વર્ગના આર્થિક હિત સાચવવાને તે ઉભી કરવામાં આવી હોય છે. કોઈ પણ પ્રદેશના સરકારતંત્રને હૃદય જેવી વસ્તુ જ કોઈએ જોઈ નથી અને સાંભળી નથી. મહાત્માજીએ પણ અનેક વાર સાંપ્રત સરકારને નોકરશાહી તરીકે ઓળખાવી છે. તો આવી સંસ્થામાં હૃદય હોવાની કલ્પના જ નકામી છે. સરકારતંત્ર એ પાશવબળની નરી સંસ્થા છે. નોકરશાહી તુટે છે માત્ર પાશવબળ વડે.

સરકારતંત્રમાં હૃદય હોવાની કલ્પનામાં માત્ર મધ્યકાલિન મુખર્ષીઓ જ માની શકે. જ્યારે રાજ્યનીતિ એક રાજનના હાથમાં હની ત્યારે કદાચ હૃદયપલટો જરાક શક્ય હોય પણ આજે તો મધ્યકાલિન યુગ પણ ઓસરી ગયો છે. હિમરાવશાહીના અધિકારે પણ આધા ખરેખરા છે. આધુનિક યુગમાં તો સુડીયાં સત્તાના અંશ નાખ્યા છે. સાંપ્રત સંસ્કૃતિ એ સુડીયાદી સંસ્કૃતિ છે એ સત્ય બરાબર જાણીતું હોવા છતાં પણ આધુનિક નોકરશાહીમાં હૃદય હોવાની માન્યતા ધરાવવી એ તર્કન તર્કહીન છે.

ત્યારે આપણે જોઈ શકાયે છીએ કે જેલયાત્રા કરવાથી, કારાગૃહની દીવાલો પાછળ પુરાઈને સીતમોને સહન કરવાથી ધારેલો આદેશ જરાય પાર પડી શકે તેમ નથી. આપણે તો નોકરશાહીને સ્થાને લોકશાસન સ્થાપવું છે. એમ કરવાના અનેક માર્ગો છે. પણ જ્યાં સુધી જેલયાત્રાની વ્યુહરચનાને સામે વળગે છે ત્યાં સુધી એમ જરૂર જ કહી શકાય કે આ પદ્ધતિ આપણો ઉદ્દેશ જરાયે પાર પાડી શકે તેમ નથી.

—અપ્રજ્ઞ—

લાલ રશીયાની પરદે -

છેલ્લા નેર વર્ષમાં સોવીયેટની પરદેશનીતિએ કેટલાય પલટા લીધા છે. લેખક આ અજબ ગણાતા પ્રદેશની પરદેશનીતિની સામાન્ય સમીક્ષા કરે છે. આ લેખાંકમાં લેખક સોવીયેટની પરદેશનીતિના કેટલાક મુખ્ય સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરે છે.

યુરોપની પશ્ચિમે પથરાયેલા સોવીયેટ પ્રદેશની પરદેશનીતિના તે વર્ણાવવો એક કઠિન કાર્ય છે. જે પ્રદેશ હિંદથી લગભગ ૨૦૦૦૦ માઇલ જેટલો દૂર હોય, જેની મીમા અને આ પ્રદેશની સરહદ વચ્ચે કેટલાય સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્યો આવેલાં હોય તે પ્રદેશની પરદેશનીતિને સાથે હિંદને શું સંબંધ હોઈ શકે? આવી કલ્પનાઓ, આવા પ્રશ્નો સહજ અને સ્વાભાવિક છે. છતાં તે પ્રદેશનો એકથી હિંદમાં ન હોવા છતાં પણ સોવીયેટ સરકારની પરદેશનીતિ હિંદના રાજકારણ પર પહેલેથી જ અસર કરતી રહી છે. એટલું જ નહીં પણ રશીયાની રાજ્યનીતી સમગ્ર જગત ઉપર અસર કરે છે. કારણ

કે રશીયા એ આજે પોતાની સીમાઓને સંરક્ષતું મુઠીવાદી પ્રજાસત્તાક નથી, પણ નવી સમાજવાદી સંસ્કૃતિના ચણતરનું તે એક મૂખ્ય મથક છે. સમગ્ર સુપ્રિના શોષિતો અને ત્રાસીતો આજે સોવીયેટ પર મીટ માંડે છે. તેમને સહન કરવા પડતા અકલ્પ્ય દુઃખના ઉકેલમાર્ગ તેમને અહીં મળે છે. અહીં જ શ્રમજીવીની સ્વાધીનતા (Proletarian Democracy) ઇતિહાસની એરણુ ઉપર કસાઈ રહી છે. અહીં જ સ્વપન્દ્રપ્તા મનાતા કાલ્ માર્ક્સના સિદ્ધાંતોને ભૌતિક સ્વરૂપ મળી રહ્યું છે. તેથી જ રશીયાની પરદેશનીતિને જગત સુક્ષ્મતાથી અવલોકી રહ્યું છે.

ઈતિહાસની એ વિલક્ષણતા છે કે છેલ્લા મહાયુદ્ધ પહેલાં પણ વિશ્વના સામ્રાજ્યવાદીઓ રશીયાના આરથી ડરતા. કારણ કે આરની પાસે લાખખોતું લશ્કર હતું. ગોળીઓના વર્ષાદમાં સામા ધસી જાય તેવી કોસેક પલટનો હતી. પૃથ્વીના ૬ પ્રદેશ પર આરનો ડાંકો વાગતો. આધુનિક ફ્રીનેલેન્ડ, પોલેન્ડ, બેસબેરીયા એ આરના લોખંડી અમલ નીચે ત્રાસ અનુભવી રહ્યાં હતાં. તે સમયે આરના શબ્દથી ઇંગ્લાંડમાં સળવળાટ થતો. ફ્રાંસ ઉંચું નીચું થઈ જતું. જર્મનીમાં પડયો પડતો. તે વખતે રશીયા એ એક મહાસત્તા મનાતું. તેની મિત્રતા માટે લંડનના એલચીઓ તલસતા. પેરીસના પ્રતિનિધિઓ બેટ સોગાદો ધરતા, એટલું જ નહીં પણ ઇંગ્લેન્ડે રશીયાને પોતાના પક્ષમાં રાખવા માટે રાજ્ય કુટુંબમાં સંબંધ પણ રાખેલો. આમ વિદેશી સરકારો રશીયાનો

-શનીતિ-એક અભ્યાસ

સાથ ઇચ્છતા અને આ સર્વ પ્રયત્નોને પરિણામે મહાયુધ્ધમાં રશીયા મિત્ર-રાજ્યોની પડખે ઉભું રહેું હતું. ...

લેખક : _____
‘સર્વલાઘવ’

વિશ્લેષ પછી

પણ પછી તો રશીયાની મહાસત્તા પર વિશ્લેષ પગલાં મૂક્યાં. નકશામાં ન્યાં ત્રણ શબ્દો લખાતા ત્યાં હવે ચાર લખાવા લાગ્યા. રશીયા વીસરાઈ ગયું અને તેને સ્થાને શબ્દો ઝળક્યા-યુ. એસ. એસ. આર. નવસ્ટ્રજનનો શબ્દ સંલગ્ન થોડકરો પસંદયા... મોસ્કોમાં લાલ વાવટો રાજ્યમહાલ ઉપર ચઢ્યો. અને મીએરીને બહેર ક્યુ કં સ્વરક્ષણ કરતાં ભડે હમે હોમાઈ જઈએ પણ અન્ય રાષ્ટ્ર ઉપર કદીએ અમે અધિકાર નહીં ભોગવીએ... પોલેન્ડ સ્વતંત્ર અનુ. શીનલેન્ડમાં મુડીવાદી પ્રજાસત્તાક રચાયું. અને બેસામે-રીયા રૂમાનીયાએ પચાવી પાડયું.

જતાં સામ્રાજ્યવાદીઓ સોવીયેટથી ખૂબ ડરે છે. મોસ્કો માનવતાના પરિશ્રમ પર જીવનારાઓ સોવીયેટના શબ્દથી કંપે છે. યુરોપના કેટલાય સામ્રાજ્યવાદીઓને

ઉંઘમાં સામ્યવાદીઓનું સ્વપ્ન સફળતા અશ્રુત કરે છે. ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, સ્પેન, ઇટાલી, એ બધાં આજે રશીયાથી ડરે છે. ઝારશાહી કરતાં આધુનિક રશીયા તેમને ખુબ ગભરાતી રહેું છે. તેનું કારણ એ નથી કે રશીયા પાસે લાખોનું લાલ લસ્કર છે. કે કોસાક પસંદનો છે. પણ તેનું પ્રચંડ પ્રચારકામ છે. સોવીયેટ પ્રચાર કળા સામ્રાજ્યવાદીઓના મૂળ સુધી પહોંચે છે. અને તેથી જ સોવીયેટના પરદેશખાતાની સાથે થયેલા પ્રત્યેક કોલકરારમાં પ્રચાર પર પ્રતિપંધ મૂકવાની એક કલમ હંમેશા મૂકવામાં આવી છે.

આમ મહાયુધ્ધ પહેલાં ને પછી સામ્રાજ્યવાદીઓ હમેશા રશીયાથી ખૂબ ડરતા. આજે પણ સામ્રાજ્યવાદીઓ રશીયાથી ખુબ ડરી રહ્યા છે. પહેલાં તેના સૈનિક બળથી ડરતા. આજે તેના પ્રચારથી તેઓ શરધરે છે.

[૨]

સો વીયેટની પરદેશનીતિની ત્યારે લાક્ષણિકતા કઈ? પાડોશીઓ સાથે શાંતિ રાખવી એ તેનો મૂખ્ય સિધ્ધાંત હિમે છે. આથી જ સોવીયેટ સત્તાધીશોએ રશીયાની સરહદે આવેલા સઘળાં રાજ્યો સાથે ૧૯૨૮ માં અસ્પષ્ટ આક્રમણ ન કરવાના કોલકરાર કર્યા હતા. જ્યારે યુરો-

પના મહારાજ્યો લોકાર્નેમાં શાંતિવાદ પર શાબ્દિક પુણ્ય અઢાવતાં હતાં ત્યારે પ્રત્યેક પાડોશી રાજ્ય સાથે અસ્પષ્ટ આક્રમણ ન કરવાના કોલકરાર કરીને શાંતિવાદની સાચી સાખીતી માત્ર રશીયાએ જ આપી હતી. રાજ્ય મુત્સદ્દીગીરીની આવી સચોટ સફળતા માટે સામ્રાજ્યવાદી વર્તમાન-

પત્રોને પણ વખાણ કરવાં પડ્યાં હતાં. ૧૯૨૮-૨૯ માં થયેલા કોલકરારોને 'પૂર્વ લોકોનો' (Eastern Locarno) તરીકે ઓળખવવામાં આવ્યા હતા. આમ-વિશ્વની મહેનતુ માનવતા સમક્ષ સામ્રાજ્યવાદી-ઓને ઉઘાડા પાડવામાં રશીયાએ સાધેલું સાકસ્ય જોઈને તટસ્થ મનાતાં પત્રોને પણ સોવીયેટ કૌશલ્યને સ્વિકારવું પડ્યું હતું.

'અરસપરસ આક્રમણ નહીં' કરવાના કોલકરારને આટલું મહત્વ આપવામાં આવે છે તેનાં અનેક કારણો છે પ્રથમ તો રશીયાની સરહદ ઉપર સંધ્યાં મુડીવાદી પ્રજાસત્તાક રાજ્યો વસેલાં છે. આ રાજ્યોની સીમાઓનો વિસ્તાર અતી ન્હાનો છે. આ રાજ્યો રશીયાથી સ્વાભાવિક રીતે જ ડરે છે. જેમ ઝારે તેમના ઉપર આક્રમણ કરીને તેમની સ્વાધીનતા હરી લીધી હતી, તેવી જ રીતે લાત્ર રશીયા ડરે તો ! આ બીજા તેમને વારસામાં મળી છે. તેમ જ તેઓ બધા જ મુડીવાદી પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રો હોવાથી સોવીયેટ સરકાર સામે સ્વાભાવિક શત્રુવદ રાખે છે. આ પરિસ્થિતિમાં પોલેન્ડ, લીટાનીયા, લીથુનીયા, અને અન્ય રાજ્યો તે મહા-સત્તાઓની રાજરમતનું શત્રુ જ બની જાય

છે. પોલેન્ડ દ્વારા સોવીયેટ સીમામાં આક્રમણ કરવાની યોજનાઓ કાંમે રચી હતી. એટલિટન અફઘાનિસ્તાનનો ઉપયોગ કરવા યત્ન કરે છે જ્યારે અમેરિકા અને અન્ય મહારાજ્યો સાયબીરીયાની સીમા ઉપર નજર નાંખે છે.

આમ રશીયાની સીમા પર આવેલા પ્રદેશો એ પ્રચંડ કાવાઠાવાનું સ્થળ બન્યા છે. આથી જ અરસપરસ આક્રમણ ન કરવાના કોલકરારનું ખુબ મહત્વ છે. આ કોલકરારો સરહદના રાજ્યોમાં વસીને સોવીયેટ સામે ખટપટ કરવાના કલકાં કાળે અધરૂં બનાવે છે.

એટલે અંશે શત્રુપક્ષ પર સોવીયેટ વિજ્ય મેળવ્યો છે. અહીં જ આ કોલકરારોનું મહત્વ છે. આ કોલકરારોથી સોવીયેટ પોતાની સીમાઓ નિર્ભય કરી છે. એટલું જ નહિ પણ સોવીયેટ હવે સરહદથી પણ આધાં ઉભેલા જગતના મહારાજ્યો સાથે અરસપરસ આક્રમણ ન કરવાના કોલકરાર કરવાનો યત્ન કર્યો છે. ૧૯૩૧ ના ઓક્ટોબરમાં મોસ્કો સાથે થયેલા આવા કરારથી સોવીયેટના મુસદ્દીઓએ તેમના સામ્રાજ્યવાદ સામેના સંભ્રામમાં બીજો વિજ્ય મેળવ્યો છે.

[૩]

આ ઉપરાંત સોવીયેટ શાશન કર નારાઓ પોતાની પરદેશખાતાની નીતિમાં એક અમોઘ આધિક બળનો ઉપયોગ કરી શકે છે. રશીયામાં સમાજવાદી પદ્ધતિ પ્રમાણે વિદેશ સાથે વહેપાર કરવાનો સર્વ હક્ક રાજ્ય હસ્તક છે. આ હક્ક તે તેમનું મહોટું હથિયાર છે. રશીયાના જરૂરીઆતો પુરતાં ઓડરો કયા દેશમાં મૂકવા તે પરદેશ

ખાતાની ઓરીસ નક્કી કરી શકે છે. અને કરોડો રૂબલના વેપારની નદીના નીર તેઓ ધારે તેમ વાળી શકતા હોવાથી અનેકવાર તેઓ મહારાજ્યો ઉપર ધારી અસર નીપજવી શકે છે.

એક ઉદાહરણ લઈએ. અમેરીકન સરકાર તંત્રે સોવીયેટ રાજ્યતંત્રનો હબ્બુ સ્વિકાર નથી કર્યો. મુડીવાદી રાજ્યોએ પણ તેનો સ્વિકાર કરતાં આતાકાની કરેલી પણ આ

વેપારના આયુધ વડે તેઓ આખરે પોતાની મુશ્કેલીમાં સફળ થયેલા. આ સંબંધમાં ઇંગ્લેંડ સાથે રશીયાનો રાજકીય વહેવાર બહુ અનુરૂપ છે. ૧૯૨૪ માં રશીયા સાથે રાજ્યસંબંધ આંતર થયો. પણ ૧૯૨૬ માં આ સંબંધ તૂટી ગયો તરત જ ઇંગ્લેંડ સાથેનો રશીયન વેપાર પણ ધીમે ધીમે ઘટાડવામાં આવ્યો અને વેપાર જમીની અને અન્ય દેશોમાં જવા લાગ્યો. આખરે ગ્રેટ બ્રિટનને પણ વેપારને લીધે જ નમતું આપવાની ફરજ પડી. પરીણામે ૧૯૩૦ માં રશીયા સાથે રાજ્યસંબંધ પાછો આંતર થયો.

અત્યારે પણ અમેરિકાના મોટા વેપારીઓ ક્યારનીય ખૂબ મારી રહ્યા છે કે સોવીયેટ સાથે રાજ્યસંબંધ બંધાવો જ નોંધ્યો, કારણકે રશીયા હવે મૂખ્યત્વે વેપાર યુગેપમાં જ કરે છે. આ પરિસ્થિતિનું એક પરિણામ એ આવે છે કે સોવીયેટ સાથેના રાજ્યસંબંધમાં આ આર્થિક આયુધ બહુ જ કુશળતાથી વાપરવાથી સોવીયેટના સંચાલકો સારી રીતે પોતાની યોજનાઓમાં ફાવી શકે છે.

આ આર્થિક આયુધ જેટલી કુશળતા પુર્વક સોવીયેટના સંચાલકો વાપરી શકે છે તેટલું કોઈ પણ રાષ્ટ્ર નથી કરી શકતું. આ દ્રષ્ટિએ સોવીયેટના મુત્સદ્દીઓનું બળ વધુ હોય છે. અને તેમની પાટાઘાટ સીધી અને સચોટ બને છે. તેની અસર પણ તેટલી જ કાતીલ થાય છે. જેટલે જ અસારે યુગેપના મુડીવાદી રાજ્યોને આ સમાજવાદી શાશનનો નિવકાર કરવો પડ્યો છે. બે કે આ મહારાજ્યોના સામ્રાજ્યવાદીઓએ રશીયા તરફ પૂર્ણ તિરસ્કાર છે છતાં પણ આ આર્થિક આયુધ જ તેમને સોવીયેટનો નિવકાર કરવાની ફરજ પાડે છે.

અને આ આર્થિક તત્વનું બળ પણ કંઈ નહાનું સુનું નથી. અખતે રૂબલનો વેપાર પ્રત્યેક વર્ષે ખેલાય છે. આ વેપારને છોડી દેવા કયો મુડીવાદી પ્રેરણા પ્રેરાય ?

અને સોવીયેટના મુત્સદ્દીઓ વારંવાર વેપારની દીશાઓ બદલે છે. અને આ પ્રમાણે તેઓ સામ્યવાદીઓ વચ્ચે પણ વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે.

[૪]

આ કમ્યુની અનિચ્છા એ સોવીયેટની પરદેશીતિનું એક ખાસ લક્ષણિંદુ હોવાથી, તેઓ કોઈ પણ પ્રદેશ સાથે જોડવા વિગ્રહમાં પક્ષ લેતા નથી. હમણાં ચાલતા જાપાનીસ અને ચીનના સંઘામમાં-તેઓએ તટસ્થવૃત્તિ જાળવી છે. કારણ કે તેઓ માને છે કે જ્યારે મુડીવાદીઓ ભાડુતી સૈન્યો વડે પરસ્પર સામનો કરે. અને સંહારશક્તિનાં માપ કહાડવા બેસે ત્યારે સમાજવાદી સંસ્કૃતિને તે સાથે કંઈ જ લાગતું વળગતું હોતું

ન નોંધ્યો. ધારો કે મહારા બે શત્રુઓ લડતા હોય તો હું તો તેમને અન્નેને લલવા દઈને નળળાજ જાનવા દઉં. હું આ માટે સહાય આપું? સોવીયેટનીતિ આ પ્રકારની છે. સોવીયેટ માને છે કે જગતનો મુડીવાદ એ તેનો પડકો કુશ્મન છે. અને તેથી તેને ઉથલાવવા મદદ કરવી તે જ સોવીયેટની નીતિ માનવામાં આવે છે. આથી જ તેમણે ચીનમાં જ્યારે સામ્રાજ્યશાહી વિરૂદ્ધ બેઠું તોયે, કામદારોએ, અને વિદ્યાર્થીઓએ

જંગ માંડ્યો હતો ત્યારે તેઓએ ચીનને એકધારી સહાય આપી હતી. પણ આથી આગળ એક પણ પગલું લેવા તેઓ તત્પર નથી. આમ સોવીયેટની પરદેશ સાથેની નીતિનું આ એક ત્રીજું લાક્ષણિક અંગ છે. જ્યારે જ્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓ અરરપરસ રૂપરૂપ કરે છે કે તદ્વાર ખખડાવે છે ત્યારે સોવીયેટ નિર્લેપ તટસ્થતા જાળવે છે.

કોઈ પણ પ્રકારની ગુપ્ત સંધી નહીં કરવી જોઈએ એ પ્રકારનો મૂળગત સિદ્ધાંત સામ્યવાદીઓનો છે. આ સિદ્ધાંતને અનુલક્ષીને જ તેઓ પરદેશખાતા સાથે કોઈકરારો કરે છે. જ્યારે અન્ય દેશો અરરપરસ ગુપ્ત સંધીઓ કરીને લોકની જાણ વગર અનેકવાર સમગ્ર પ્રજાને પારાવાર ત્રુસાન કરે છે પણ

સોવીયેટ પ્રજાતંત્રનો આ એક મૂખ્ય સિદ્ધાંત છે. ગુપ્તસંધીને તેઓ ધૂણાઝનક ગણે છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓએ માજી ઝારની સરકારોએ કરેલી ગુપ્ત સંધીઓ પ્રકાશમાં મૂકી છે.

આ સિદ્ધાંતને તેઓ ચુસ્તપણે વળગી રહ્યા છે. છેલ્લા ૧૩ વર્ષથી સોવીયેટના શાસનમાં એક પણ પ્રસંગ એવો ન હતો કે જ્યારે પ્રજાની જાણ વગર પરદેશખાતાની ઓશીસે કંઈ પણ પગલું ભર્યું હોય અત્યાર સુધી સોવીયેટ સરકારે જેટલા કોલકરાર કર્યા છે તે સર્વ પ્રજાની સંમતિ મુચવતી સોવીયેટ પરિષદના હસ્તે અને અનુલક્ષીને જ કરવામાં આવ્યા છે.

સોવીયેટની પરદેશખાતાની નીતિના આ મૂળ સિદ્ધાંતો છે. તે સિદ્ધાંતો પ્રમાણે જ તેઓ કામ કરે છે. —અપુલ્.

આ લેખ લખવામાં ગીચેના પુસ્તકોની સહાય લેવામાં આવી છે.

- ૧ Soviet in Foreign Affairs. Vol 1 & 11 (By Louie Fischer)
- ૨ My Seven Years in Soviet Russia. (By Paul Shaffer)
- ૩ My Life. (By Leo Trotsky)

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં 'સેક્સમેન' થઈ શકે છે.

“દરિદ્રિ”

હતી હાં મધ્યરાત્રિ ને, ના કો જન ત્યાં દીસે;
ગરીબ એ હુંપરી મધ્યે, દરિદ્રિ એક શું વસે.

નાના એવા ગરીબ ગૃહમાં, ના દીસે કોઈ અન્ય,
વૃદ્ધ માતા વળી યુવક આ, ત્યાં રહેતાં અનન્ય;
રાત્રિના તે ગહન સમયે, દીપ ઝાંખો બળે છે,
મૃત્યુશૈયા પર યુવક ઓ, હાથ દુઃખે જવળે છે?... ૧

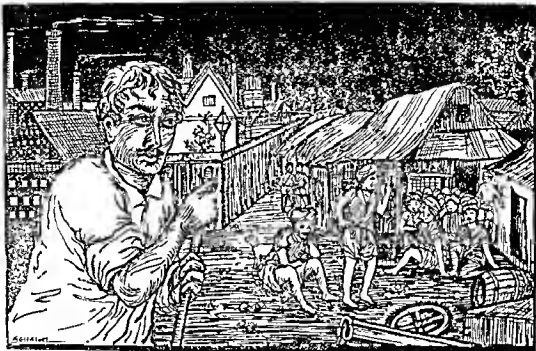
ના વસે છે શરીર પર ત્યાં, હાં પીડા છે કુધાની,
વીતે દિવસો અનશન અરે, ના કૃપા ત્યાં વિધાની!
કિંતુ માતા હૃદય ધૂનતે, હરત મથે મૂકે ત્યાં,
આહું શીકું મૃદુ હૃદયનું, હાર્ય યુવક હસે ત્યાં... ૨

ધીમે ધીમે હૃદય થડકે, સૂચવે વત્સ આહું,
આવી પામે દાણ દાણ મહિં, મૃત્યુ શું જાય પાહું?
છૂંછે છે એ સ્વમુખ થકી, જોડવા એક ઉકિત,
અર્ધ જોડે અધર પણ ત્યાં, ના દીસે એય શકિત... ૩

ધીમે ધીમે હૃદય ધગકી, પ્રાણ જાએ પ્રસારી,
પાંખો શું એ હૃદય પરથી, હાથ! સૌ રમેહ વિસારી.
આત્મા સાથે અવનિ પરથી, દીપ તૂંધે ધ્રુવરો?
ઘોરાઘોર શૂદ્ધ મહિં અરે, વૃદ્ધ માતા મૂંઝારો!... ૪

પાસમાં બળતો દીવો, ધ્રુવરો તરફણે અરે!
અધકાર ધયો ઘેર, સર્વજ્ઞ અવનિ પરે.

ગજનન ભ. ભેશી.

કામદારવર્ગની કુડવીમીઠી

સૃષ્ટિ ઉપર શ્રમ કરતાં
માનવ ક્યારે શીખ્યો
તે તો પુરાતત્વની કથા છે.
વૃક્ષ વાટીકાઓમાં વિહરતાં
વિહરનાં ફલ તોડવાને માટે પણ શ્રમની
જરૂર પડે છે. એ સત્ય માનવને ક્યારે
સમજાયું તે કદીયે નહીં જણાય. આજે
એ ઇતિહાસ પર કાળની અભેદ દીવાલ
ઉભી થઇ ગઇ છે. આ યુગમાં માનવનો
પૂર્વકાલિન સૃષ્ટિશ્રમ કલ્પનાની વસ્તુ છે.
એ કલ્પના આજે કરો તો આજે એ
સૃષ્ટિ ખડી કરી શકો.

પણ પૃથ્વી પર વસતા એક માનવ
તરીકે હું જ્યારે મ્હારી ટુંકી નજર
શહેરની સીમાઓ ઉપર ફેંકું છું, ત્યારે
કંઈક ભુંદળ દૃશ્ય આંખની કણીમાં
અથડાય છે. તાડની ઉંચ્યાઇનો ગર્વ
ઉતારી નાખે તેવી કારખાનાની ઘોળી,

: લેખક :

‘મજુર’

પીળી, અને લાલ ચીમનીઓ
થેલા પરેલ લતામાં ચંત્રવાદની
પ્રતિત આપતી ઉભી છે.

શહેરના સંપત્તિવાન લતામાં

આવેલા એકાદ ઉંચા આવાસમાંથી દ્રષ્ટિ
દોટ કઢાડે તો ચંત્રવાદના આવાગમનનું
ગમે તેવા અધ્યાત્મવાદીને પણ ભાન કરાવે.
સૃષ્ટિનો ભાગ મોઢ સમજનરા મહંતોથી
પણ આ દીસતા સત્યની અવગણના થઇ
શકે તેમ નથી.

પરેલ ! પરેલ ! મુંબાઈ શહેરના શ્રમ-
જીવીઓનું તે જીવન નફ છે. સમગ્ર
દેશને કાષ્ઠ પહેરાવનારા આ કામદારોનાં
શરીર તાઢથી ધ્રુજ રહ્યાં છે. સવારના ૬
વાગે કાળ વીસલ વાગતાં ૧૫૦૦૦૦
શરીરો સાંચાઓ ઉપર કામ કરવા લાગે
છે. સ્ત્રીઓ પુરૂષો અને બાળકો ચંત્રનું
સતત સાંચાલન ભુજે છે. એક નજર

તેઓ યંત્ર ઉપર કામ કરે છે. જરા બેઠકારી થઇ કે યંત્રમાં શરીરનો કોઇ ભાગ પ્રવેશે જ. પરેલ પર સંધ્યા જ્યારે અંધકાર ઓરાટે છે ત્યારે લગભગ સોએક કામદારોએ તો જરૂર જ શરીરનું એકાદ અંગ યુમાવ્યું હોય છે. પરેલની ઇસ્પતાળના ચોપડે નામો નોંધાય છે, અનુભવ લેવા આવેલા ડોક્ટરો પણ કહે 'હીક,' કેસો આવ્યા !

આ લતામાં કોઇ જતું નથી ! ત્યાં વસે છે માત્ર શ્રમજીવીઓ જ. અને પછી શ્રમજીવીઓની જરૂરીઆતો પુરી પાડવાના નામ નીચે રક્તચુસના ડાણાદારો, અનાજ વાળાઓ, અને શાહુકારો.

વાગ્ધક સમુહ ! સંભવ છે કે તેં પણ આ લન્ડો કદીયે નહીં જોયા હોય ! સંભવ છે કે કદીયે ત્યાંના જીવન વિશે તલને કંઈપણ પણ નહીં આવી હોય.

પણ આજે હું તલમતે ત્યાં લઇ જવા માગુ છું. આજે તલમતે તેના જીવનના કેટલાક પ્રદેશો બતાવવા ઇચ્છું છું. અહીં ગરાબાઇ દેખાશે. દુર્ગંધ મારતી ગટરો દેખાશે. પ્રકાશહીન રસ્તામાં તલને ઢોકરો વાગશે. છતાં પણ આજ સ્થળે કામદાર વર્ગની નવી સંસ્કૃતિની સ્થાપના માટેની ઉચ્ચ તમન્ના તહારા હૃદયના તારને ઝલુ-ઝલુની મુકશે. મુડીવાદે સજિત ઉપર પાથરેલી ભયંકર જાળને છીન્નલિન્ન કરવાની વૃત્તિ દેખાશે. ઉદ્યોગવાદના અનિષ્ટો કેમ દુર થઇ શકે તેના વિચાર કરનારાઓ તલને અહીં મળશે. એટલું જ નહીં પણ આવતી કાલના અગ્રણી વર્ગની ઝાંખી તેની આત્મશ્રદ્ધા, તેની તત્પરતા એ સર્વ અનુભવવાનું સાંપડશે. આલો ત્યારે પ્રસ્થાન કરીયે.

કોરમા કારાગૃહની ઉંચાઈને પણ કોરે મૂકે તેવી ઉંચી દીવાલો એ મીલના મહોટા કંપાઉંટોની છે. લાખો શરીરો વર્ગો મુઠી વાપરી શકે તેટલું કાપડ એક દીવસમાં ઉત્પન્ન કરી શકે તેવાં યંત્રો અહીં ગોઠવાયાં છે. અહીં રૂનાં યંત્રોના માંથી મલમલ જેવું ઝીણું કાપડ વણાય છે. શરીરની આ પ્રાથમીક જરૂરીઆતને પુરી પાડવાને માટે પ્રચંડ યંત્રો માનવે સર્જ્યા છે. ઉંચે નજર નાખો તો સામ-ગાના પટ્ટા કેટલાય ચક્રો ચલાવી રહ્યા છે; નીચે નજર નાખો કે કેટલીય શાળો પર કાપડ વણાઈ રહ્યું છે,

અને મીલમાં કદાચ ચાગરદમ કરો, ઉપર જાય કે નીચે આવો તો કામદાર વર્ગનાં જીવન શરીરો તલમારી દ્રષ્ટિ મર્યાદામાં તરવરે.

આ મીલના વાતાવરણમાં માત્ર બે શબ્દો ગુંજે છે. શેક અને મજૂર. તલમારી ઝાંખથી બે અદ્રશ્ય રીતે વિશાળ યંત્રોની મદદ વડે ઉત્પન્ન થતાં અપાર ઉત્પાદન પર એક વ્યક્તિના મલિકિદિ અજળ પરીણામો આધી રહી છે. તેની મિલ્કત પ્રત્યેક પળે વધી રહી છે. પ્રત્યેક સંચા તેના આર્થિક ધનમાં વધારો કરી રહ્યો છે. પ્રત્યેક દીવસની સંધ્યાએ લાખો વાર કાપડ તેના ખજાનામાં પડતું જાય છે.

છતાં આ જનદુગર અહીં નથી. મીલમાં તો તે કદી આવતો પણ નથી. સંચાઓ તેણે જોયાય નથી. ઉત્પન્ન થયેલો માત્ર તેણે નિહાળ્યો નથી. છતાં પ્રત્યેક પળે ટેલીફોન વડે પોતાની વધતી દૈનિકતાની માહિતી મેળવી શકે છે. આટલા વાર વણાયું...આટલા વાર ગોદામમાં મૂકાયું...આટલું દુકાનો પર ગયું...તરત જ ટેલીફોન દીસા બદલે,

સંપત્તિનો આ સ્વામીનાથ મનાતો માનવ પરેલમાં નથી રહેતો. એ અળખામણા દસ્ય નજરે ન પડે માટે તે ખાસ સંભાળ રાખે છે. તે પરેલ આવવાથી પણ ડરે. રખેને તેના હૃદયમાં સ્વભાવગ્રન્થ વસેલી દયાવૃત્તિ સતેજ થઈ જાય. અને કંઈક સંપત્તિ દાન તરીકે 'વેડકાઈ' જાય?

અને તે શા માટે આવે? તેના નફાનો હિસાબ રાખનારા શિક્ષિતો સસ્તા પડ્યા છે. આજુકના ચમકારા સમી છલથી કામ લેનારા જોયેરા તૈયાર છે.

ગમે તેવી ગરીબી જોવા છતાં જેના હૃદયનો એક પણ તાર ન અણુઅણુ શકે તેવા પત્થર હૃદયના કારકુનોની પણ સારી સંખ્યા મળી શકે છે. ત્યાર પછી પેલા મુઠીના જુદગરને પરેલ આવવાની જરાયે જરૂર પડતી નથી!

અહીં તહમો-આ મીઠના યોગાનમાં ઉભા રહો તો-તહમને ખાત્રી થશે કે જમતમાં સર્વ વસ્તુઓ સંગ્રહ્ય છે માનવશ્રમ પડે. આ પ્રયંડ કારખાતાની દીવાલો કામદારોએ બાંધી હતી. પેલી મ્હોટી ચીમની પણ કામદારોએ જ બનાવી હતી. અહીં ઉભા રહો અને ક્ષણભર વિચાર કરો તો—

કોઈ રથજે કામદારોએ લોખંડ જમીનમાંથી ખોદ્યું હતું...ખીજ કામદારોએ તેને શુદ્ધ ક્યું. ત્રીજી કક્કાના કામદારોએ તેનાં યંત્ર બનાવ્યાં. ફેલ્વે અને સ્ટીમરના કામદારોએ અહીં આણ્યું. કામદારોએ તે ગોઠવ્યું અને આજે કામદારો તેના પર કાપડ વણી રહ્યા છે. છતાં લોખંડનાં ઉત્પાદનથી માંડીને કાપડ વણતા બધાજ કામદારો મુડીવાદની શોષણનીતિ નીચે ખૂબ શોષાઈ રહ્યા છે.

અત્ર સાથેના આટલા પરિચય પછી આપણને કામદાર સમુદ્ધ ઉપર યંત્રવાદે કરેલી કાળા અસર વિશે વિચાર કરવા ક્ષણભર પ્રેરણા મળે. પણ મીઠમાં સદાયે સળગતી ભટ્ટી વાતાવરણમાં ઉખામો ઉમેરો કરી રહી છે. મગજ ગુંગળાતું લાગે છે. વિચારબળ તુટતું લાગે છે. ચાલો ત્યારે આ મીઠના કંપાઉંડમાંથી ન્હાસી જઈને બહાર યોગાનમાં આવીયે!

અહીં વૃદ્ધ કામદારો છપન વીતાવતાં બેઠા છે. કામ કરવાની શક્તિ યુમાવી બેઠેલા બીચારાઓ આ વૃદ્ધાઝાયામાં બેસીને છપન યુગ્મરો કરે છે. પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રીઓ પાસેની મીઠમાં કામ કરવા ગયાં છે. સાંજ પડે તેઓ બહાર નીકળે ત્યારે સાથ આપવા તેઓ વખત યુગ્મરે છે. ચાલો આપણે તેમાંના એક સાથે જરા વાત કરવાનો યતન કરીયે.

તેમની વાર્તાઓ પરેલના વાતાવરણમાં જ છવે છે. 'મ્હારા વખતમાં માત્ર પાંચ જ મીઠ હતી. આજે ૧૨૦ છે. પહેલાં અમે માત્ર ૮૦૦૦ જેટલા છવ હતા. આજે 'લાણુ'માં તેની ગણના થાય છે. આવા શબ્દો તહમારા કાને અથડાય.

તેની અનુભવકથામાંથી જે શિખવા યતન કરશો તો તહમને સમજાશે કે જેમ જેમ યંત્રવાદ વધતો જાય છે તેમ તેમ કામદારોની સંખ્યા વધતી જ જાય છે. તેઓ કહેશે કે એક વર્ગ તરીકે તેમની સંખ્યા સર્વ કરતાં મ્હોટી છે. મુંબાઈ શહેરમાં અત્યારે કામદારોની સંખ્યા લગભગ ૬ લાખની છે. શહેરોની વસ્તીનો વિશાળ સમુદાય કામદારોનો જ છે.

હુનીયાની

સામુદ્ર
ના શ્રમ
જીવીની
એક રીતમાં
ચક્ર કથા.

શ્રમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
 શ્રી કાર્તિક ગુરુ.તી સમાને
 શ્રીયુત ગણાભાષ આણંદજી ચાવડા
 તરફથી સવિનય સમ્પ્રેમ ભેટ.

દી વા લ પા છ બ

—: ગ્રંથક :—
 જીવભાષ પ્ર. મહેતા

—મૌલિક વાર્તા—

દિવસની કલ્મ થઈ! આસમાનમાં ખુની
 રંગો હડી રજા—અને દરીયાનાં
 પાણી પણ એ રંગોઝીલી અવસાન પામેલા
 દિવસ માટે દોલસોજી દાખવી રજા—પછી
 તો નીશા શોકનાં કાળાં વસ્ત્રો ધરી ધરતી
 પર પગલીઓ પાડવા લાગી... જંગલ આજુ
 નાના સ્પર્શથી પેદી થયું પણ દરીયાના
 પાણીને તો વીસામેક નજ
 મળતો—રહવારથી રાત સુધી
 એનાં હૈયાને હાંફવાનું જ
 રહેતું—રોવે ભરાઈ કાળા
 બેખડને એ ચપાટ પણ
 થોડી દેતાં.....અને
 સફર્યાએને તરીયા રાહ
 બતાવતી પેલી ટમટમતી દીવાદાંડીને પણ
 ઝાલક સળાવવામાં તે કાળેલ હતી.....
 દીવાદાંડીના પ્રકાશને લીધે રચસાંતર
 કરતાં પછીઓ એ તરફ પાગલ માફક

એંચાતાં અને દીવા સામે પટકીઓ ખાઈ
 નન ખતમ કરતાં.....
 સૂલીમને તો જ્યાં કાન માંડે ત્યાંથી
 નીશાસ સંભળાતા—વરોંથી એ દીવાદાંડીને
 સાચવી રહ્યો હતો... દુનીઆથી એ સાવ
 કપાઈ ગયો હતો—દીવાદાંડીની એકલવાપી
 છંદગીએ એના કપાળને કરચલીઓ બક્ષી
 હતી... સક્ષીમ છ ચોપડી ભણેલો હતો...
 લુવાની મહાજુવાની એને મુરદ હતી.
 જીવનની થોડી ફાજો વાદગાર બનાવવા
 માટે એણે તડફડીયાં પણ મારેલાં પણ
 એનો બાપ એકાએક મરણ પામ્યો અને
 વારસામાં એ દેવું પાછળ સુકી ગયો—એ
 બદેન અને માતાને નજાવવાનું કામ
 સક્ષીમના શીરે તોળાયું—પહેલાં તો સક્ષીમને
 એવી ખ્યાની હતી કે ક્યાંક ને ક્યાંક નોકરી
 મળી રહેશે એટલે બેકારીના ભયાનક સી.
 નાની એને ખીલકુલ પીછાન નહોતી—જેટલી

હતી તેટલી લાગવગ લગાડી એણે નોકરી માટે ખુબ જહેમત ઉઠાવી-પણ સુરજ આથમતાં એનો એ પ્રશ્ન એને મુંઝવી મારતો. “આજનો દીન ખાસી ગયો...” આમ દીવસ પછી દીવસ વીતવા લાગ્યા. સસીમની મા એક જ વાત સંભળાવતી- “આપણી પડતી ન એકી હોત તો તો તારા આપ જ શીદ ઓચીંતા આદ્યા જાત-” છતાં પણ સસીમે હીંમત રાખી અને રોટી મેળવવા માટે સારા યે શહેરને પગતજેથી ઢાઢી નાખ્યું... “સાહેબ, હું છટ્ટી ચોપડી મુધી લઈયો છું. સાડાં લખી વાંચી જાણું.....” પણ એવું પુરું વાક્ય સાંભળવા પણ કોઈ તૈયાર નહોતું..... પછી એક દીવસે સસીમને કાને ઝંખાન અથડાણી. “દીવાદાંડી સાંચવવાનું-અતી ચેતાવવાનું કામ તું કરીશ-સખ્ત આકરું કામ...તારી જેવા લણેલો ગણેલો”..... સસીમને તો તુરત એક જ ચીજ દેખાણી- ‘રોટી-પોટ’ ઓશીસરના એકથેએક શબ્દ- માંથી એને સંભળાયું-“રોટી, રોટી,”- સસીમના મગજમાં ચપોચપ ચીત્ર ખડાં થયાં-જહેનોતી સામે લાણું નખાયું. માના હાથમાં પીરસવાની ચાળી.....પથવારમાં આ દ્રશ્યોએ સ્વરૂપ લીધું...સસીમે પોટ ઓશીસરને જવાબ આપી દીધો.

“ઘરે ખોદવાની નોકરી કરવાને હું તૈયાર છું...એટલે દીવાદાંડીની નોકરી પણ હું લઈ લઉં છું”.....અને સસીમ ત્યારથી દરીયાઈ કબરમાં પુરાયો-ખોટી સફરે ચડેલ જહાજને ખરો માર્ગ બતાવવા એ બની ચેતાવતો અને એની છાંદગીનું જહાજ તો ખરાબે જ ચડી જતું...જમીન પરના એના જીવકાળને બાજવા એ મહેનત કરતો પણ એ સ્મરણો ઇનામ તરીકે એને માત્ર નીશ્વાસ જ આપતાં-દીવસો

વીત્યા-મહીનાઓ સરી ગયા-વર્ષોએ મજલ કરી પણ સસીમે કાળની કીતાબમાં એના એ અક્ષરો પાડ્યા. એણે દીવાદાંડીની નોકરી ચાલુ જ રાખી! ઉપરી અમલદારોએ વીસમી સદીની જાણુ ફરવા માટે તેને દુરખીન પણ આપ્યું હતું, “જહાજોની તારે આંદી એકાં ભાગ રાખવાની છે, આ દુરખીન કામ લાગશે-”

* * *

સસીમને પસાર થતી રૂઢીમર પર દુરખીન માંડ્યું-અને એના ગોળ પ્રદેશમાં એ રમી રહ્યો-લેન્સના ચક્રમાં એક જીવાન છોકરીનો ચહેરો અબકી ઉઠ્યો-માત્ર એક ધણુ માટે-સસીમ એક ધણુમાં જ જીવાન બની ગયો.....એણે દુરખીનને ફેરવી ફેરવીને ફેરવ્યું પણ પેલા ચહેરાનો અમકાર બીસાયો નહી-ડેક ઉપરની ‘રોટી’ગં ખુરશી પર બેસી ચોપડી વાંચતા ઇનસાનો એણે દેખ્યા...આ અને ખીજાં પીણાંનો દવાદ લેતા મુસાફરો એના ગોળ પ્રદેશમાં ઝડપાયા-પણ પેલા ચહેરો તો ગુમ થઈ ગયો.....સસીમની નસમાં લોહી ઉછળવા લાગ્યું...એના મગજ પર ધબકારો થવા લાગ્યા-આજે એની શારીરીકે લુખ જાગી.....વર્ષોના એકલવાયા જીવન પછી એ એકાએક પ્રગટી ઉઠી અને-સસીમની તંદુરસ્તી સાથે એ તુફાન કરવા લાગી!.....ફરી એણે દુરખીન માંડ્યું. “ડેક પર લટાર લેતાં યુગલો-હસતા ચહેરા-સફરની મોજ મહાલુતાં માનવીઓ-જલદ પીણાના ગ્લાસને ત્રે પર લઈ જતો બોય-જેઓ પર જીવન હર્યું હતું તે બધાંને એણે નીહાળ્યાં. પણ વેા સુરત કયાંય સરકી ગઈ હતી.

સસીમે યાદીને આસમાન તરફ મીટ માંડી. ત્યાં એને સારસ નેડાંની હારની હાર દેખાણી! એને પોતાનું એકલાપણું એને સાતવા લાગ્યું—પેલી સ્ત્રીમર તો દુર ને દુર જવા લાગી, અને આખરે અદ્રશ્ય થઈ! પણ શારીરીક અણઝણાડીએ સસીમને ખુબ રંગતડ્યો.....

* * *

“લે! આ તારો મહીના દીવસનો ખોરાક!” સસીમના કાને અથડાયું...જ્યારે જ્યારે સસીમને ટોષપણ માનવીનો સંગાથ મળતો ત્યારે એ સાતમું સ્વર્ગ અનુભવતો—

“તારી જહેને તારી પસંદગીની આ ખાવાની વાનગી મોકલી છે....”

“અર્ધા ખુશ છે ને?” આ ઉપરાંત સસીમે એક સાથે ધણા સવાસો પુછવા માંડ્યાં.

“શહેરના બીજા શા ખખર છે?”

“તમારી છલ કેમ યાદતીજ નથી?”

પેલા શખ્ષે જરા અકળાઈને નહેર ક્યું!

“મારે ફોની સાથે વાન કરવી? આ બતી હારે? મોજાં હારે? આજે તું આવ્યો છે ત્યારે આટલું બોલું છું...કેમ આગણા પોટ—અફસર શું કરે છે?”

“ખખર નથી, એ તો જ મહીનાની ચડતા પગારે રજા લઈ પીઝાત ગયા છે... શું એમણે શહેરમાં જંગલો બાંધ્યા છે! દર શનીવારે મેળાવડો થાય છે!

બાકી તો તને ખખર છે ને કે મારા ભાઈને જેઠમાં પુરવામાં આવ્યો છે!”

“શા મારે?” સસીમ બોલ્યો.

“એણે એમ બન્યું કે ખંદરનો ખર્ચો કમી કરવા માટે બધા કામદારોની રોજીમાં ચાર આનાનો ઘટાટો કરવામાં આવ્યો—આમે યે આખા દીના જ આના મળતા હતા અને એ પણ જ્યારે જુટવી લેવાની

વાત થઈ ત્યારે મારા ભાઈએ ખોખારો ખાધો.....સસીમ મને એ બધું અત્યારે નજર આગળ તરી આવે છે. મારા ભાઈની આંખ લાલધુમ બની ગઈ! એના હોઠ ટુંબ્યા લાગ્યા—અને એ ખરાડી ઉઠ્યો, મલુરી અમે ફરીએ છીએ એટલે અમે જ ભુખે નહીં મરીએ! ભાઈએ તો બધા મલુરોને ચડાવ્યા અને મામલો તુફાને ચડ્યો પણ આપણા ઉપરીએ અજબ ચાતુરી વાપરી! એણે મલુરોને ઘેર બોલાવ્યા અને મારો ભાઈ કેવો લખાડ આપી છે, કેવો ફાડીયો છે એ બધું મલુરોને સમજાવ્યું અને સખ્ત ડારો દીધો કે, ખખરદાર, જો કોઈ જરા યે ટકટક કરશે તો એને સાબરો નોકરીમાંથી હાંટી કાઢવામાં આવશે. મલુરો આ બાજુ ના સમજ્યા...તેઓ બધા કામ પર ચડી ગયા પણ મારા ભાઈને બોલાવી ચાખખે ચાખખે મારવામાં આવ્યો—એની ચામડી પર મારથી ચાકાં પડ્યાં અને એને જેઠમાં નાંખી દીધો...” થોડી વાર એણે વીસામે લીધો પછી ચકાવ્યું “અને હું આજે નોકરી છોડી શકું તેમ નથી. મારી ભાભી, એનાં છોકરાં, મારી બાપડી—એ બધાંનું શું થાય?...!”

સસીમ બધી હકીકત સાંભળી રહ્યો. જનસંઘ માટેનો ભુરસો એની નસેનસમાં ધુમવા લાગ્યો.....કામદારોનું વર્ગીય અજ્ઞાન એને સામવા લાગ્યું.....

* * *

“દીક ત્યારે.....રજા લઉં!”

‘રજા લઉં’ પાછળ સસીમને સંભળાયું ‘તમને ફરીયાદ ઘોરમાં એકલો મુકતો નહીં’...એટલે ફરી સસીમ શાંતીનો સાથી બન્યો અને સાગર ધુધવાટ કરી રહ્યો—

દીવાદાંડી ટમટમ ઝલુકવા લાગી.....
...પછી તો મહીનાઓ વીત્યા અને એક દીવસે આકાશ ધુન્ધા મારવા લાગ્યું. સાગરના પાણીએ પણ એ સામે વાથ બીડી અને બંને વચ્ચે બીપણ સંક્રામ જાગ્યો, મોટી મોટી માછલીઓ પણ વમળમાં ગુંચવાણી અને કંઈકના છુતા બોલી ગયા. સમમમમ.....વાવાજોડાંએ રૂદ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.....સમમમમ વાતાવરણે વાતનં વગાડ્યાં—આસમાનમાંથી પડખમ આજવા લાગ્યાં. અનુરધાર વરસાદ શરૂ થયો અને સસીમે બાતી ચેતાવી—હજી તો દીવસ હતો છતાં એના પ્રકાશમાં પાણી ધુન્ધી ફરતાં દેખાયાં.....

સસીમ બેસી રહ્યો. એકાએક એની નજર એક જહાજ પર પડી. જહાજને ગળી જવાની તૈયારીઓ થઈ રહી!...એ તણાવું તણાવું દીવાદાંડી તરફ ધસડાવું હતું. સસીમે ઉંડી શુભ સાંભળી! અને એ સડસડાટ નીચે ઉતરી ગયો—દોરડું હાથમાં લઈ એ બહાર પડ્યો અને પેલા જહાજને અચાવવા એ આગળ ધસ્યો...
“કાસમ, તું ક્યાંથી?” સસીમ ચોંકી ગયો.

કાસમના હોશકોશ ઉડી ગયા હતા—પાણીના ગુસ્સાને ઝીરવી સસીમે કાસમનું આવડું ઝાલ્યું અને મહામહેનતે કાસમને દીવાદાંડીમાં આણ્યો. સસીમે સગડી ચેતાવી અને કાસમને સાનમાં લાવવા એ

જો પ્રયાસ કર્યો...આખરે કાસમ શુધ્ધીમાં આબ્યો—અને તરત જ એ બચડ્યો—

“તારી ખેન...જહાજમાં હતી...એ ક્યાં ગઈ”...સસીમને ચાપબો વાગ્યો.

એક હાજી શુધ્ધી તો સસીમે શેશુધ્ધી અનુભવી પણ એ કુદીને નીચે ઉતર્યો અને પાણીમાં ઝંપલાવ્યું...તુફાન જરા શમ્યું હતું...સસીમ હાંફતો હાંફતો ખેનની શોધમાં તરે જ જતો હતો—પણ એની ખેન ન જડી!.....કાકા વીત્યા—તુફાન શાન્ત પડ્યું...અંજોની કાર છુટી પડવા લાગી...પણ ખેન એને ન જડી.....તે દીવાદાંડીએ પાછો ફર્યો.....કાસમ નીચે આબ્યો...“અમે નીકળ્યાં ત્યારે તુફાનનું નામનીશાન નહોતું—થોડાં વાદળાં હતાં...ખેન તારું નામ જપતી હતી...વર્ષોથી તમે મર્યાં નહોતાં ને?”

સસીમને કાંઈ સંભળાયું નહીં...કાંઈ સમજાયું નહીં.....એ અચાક બની ગયો હતો, ત્યાં એની આંખો કુદી, કોઈ આકાર તણાતો હતો.....સસીમે પાણીમાં ઝંપલાવ્યું—અને આખરે ખેનને શોધી...

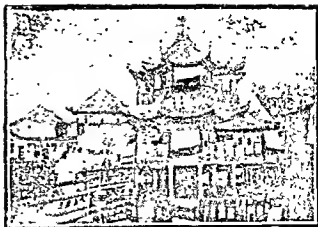
“સસીમ—નાહક આ સગડી જલાવે છે, હવે કાંઈ વળે તેમ નથી. ખેનના મૃત દેહને હવે તો ફેંકણે પાડીએ...” સસીમે સુદૈઃ ચાદર ખેનના શબ પર ઝોઢાડી... દરીયાના પાણી નીચાસ નાખી રહ્યાં હતાં...
.....અને દીવાદાંડી ટમટમ ઝલુકી ઉડી.

શાં

ધા

દ

શાંધાઈની ચાલીની હાલત

હુંક સમય પહેલાંજ જે શહેરની સીમાઓમાં જાપાનીસ જ લશકર ધસ્યું હતું, મધ્ય રાત્રીએ મશીનગનોએ મારો ચલાવ્યો હતો, ૪૮ કલાક મુખી આકાશમાંથી ઝોળ વર્ષાવવામાં આવ્યાં હતાં અને દરીયાઈ જહાજોમાં તોપોએ છવ દાખવ્યો હતો અને એ સર્વ જાન્યું હતું 'જાપાનીસ રાષ્ટ્રવાસીઓના રક્ષણ'ને નામે તે શહેરનું વર્ણન અહીં અપાય છે !

ચીનના પુર્વ કિનારે પથરાયેલા કેટલાક જગરોમાં સર્વોત્તમ શાંધાઈ મનાય છે. યાંગ્તુ નદીના નીર શાંધાઈના મહત્વને જૂઞ્ઞ વધારી રહ્યાં છે. પ્રખ્યાત વુસંગના કિશ્કિઓથી તે માત્ર ૧૨ માઈલ દુર છે. શાંધાઈ એટલે પુર્વ ચીનના વેપારનું મુખ્ય મથક. આંતરરાષ્ટ્રીય માલદારો ત્યાં મોટા કારખાના રચાપી બેઠા છે. લગભગ ૧૦૦૦૦૦૦ શરીરો આ શહેરને પોતાનું સમજે છે. એટલું જ નહીં પણ વિદેશીઓની વસ્તી પણ આ શહેરમાં મોટા પ્રમાણમાં છે. પ્રત્યેક પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ અહીં વસે છે એટલું જ

નહીં પણ ફ્રેંચ, જાપાન, અને ઇંગ્લેંડના ત્યાં ખાસ દકકો પણ છે અને તેમનો અક્ષયનો વિસ્તાર એ શાંધાઈની વિશિષ્ટતા છે.

શહેરના સર્વ રસ્તાઓ સારી રીતે કારાયેલા છે શહેરના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે. પ્રથમ તો આંતરરાષ્ટ્રીય વિસ્તાર, બીજું ફ્રેંચ ટાઉન, અને સૌથી મોટું ચાઇન ટાઉન. છેલ્લો વિસ્તાર એ સૌથી મોટો વિસ્તાર છે.

શાંધાઈમાં નેવા કાયક રથો ત્રણ. નાનકિંગરોડ, બેંગ અને બાબીંગરોડ. ખાંચ વાગ્યાનો ટંકારવ થાય કે બેંગને

— બાંધના મારો ચલાવ્યા પહેલાં —

માર્ગે મહેસાણા સાથે ગાડીઓની દાર-
માળા ટ્રાક્ટો પડે. શાંઘાઈ શહેરના મનો-
રમ્ય સ્થળોમાં બંડ એ મુખ્ય છે. અને
તેથી જ સંધ્યાકાળે આ વિસ્તારમાં સારી
ગીરદી જનમે છે.

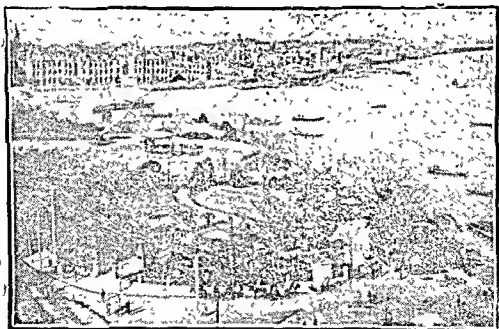
શહેરની કાલણિકતા તરીકે તો આંતર-
રાષ્ટ્રીય વિસ્તાર છે. આ વિસ્તાર વિદે-
શીઓના હસ્તક છે. તેમાં ચીનના કાય-
દાઓ સાક્ષતા નથી. ચીનના ધારાને
તેટલી જુમી પર માન નથી. એટલું જ
નહીં પણ આ વિસ્તારમાં પોલીસનંત્ર
પણ વિદેશીઓના હાથમાં છે.

આ વિસ્તારમાં વિદેશીઓના સંસ્થાન
છે. મુખ્ય સંસ્થાન ઈંગ્લીશ, ફ્રેન્ચ, અને
જાપાનીસ છે, આ ત્રણે સંસ્થાનો એક

બીજાની લગોલગ આવેલા છે એટલે-દરેક
દરેક પ્રદેશની જુદી જુદી પોલીસો ત્યાં
દેખાય છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય વિસ્તારનો મ્યુનીસીપલ
વહીવટ પણ ચીનના હાથમાં નથી. એટ-
લું જ નહીં પણ આ વિસ્તારમાં આવેલા
બાગો, પાર્કો અને ફરવા જવાના
સ્થળોમાં પહેલાં ચીનાઓને આવવાની
પણ મનાઈ હતી.

તેની આજુબાજુ ચીનાઈ શહેર વસ્યું
છે. અહીંયા ચીની પ્રજાએ ન્હાનાં ન્હાનાં
ગામડાં સ્થાપ્યાં છે. અને શ્રીમંત
ચીનાઓ તો આંતરરાષ્ટ્રીય વિસ્તારની
બાજુમાં જ રહે છે. ગરીબ ચીનાઓ દુર
હુંપડા જેવા ઘરોમાં વસે છે.

શાંઘાઈનું રમણીય સ્થળ—બંડ

— બોંબ ફેંક્યા પછી —

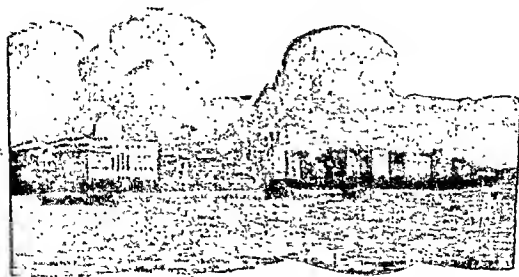
શાંધાઈના રસ્તાઓ સુંદર અને યુરોપી દબ ઉપર છે. આ રસ્તાઓની બંને બાજુએ ફક્તોની હારમાળા દોય છે આ ફક્તો પર સ્ત્રીની શીષીમાં કપાળેલા સાઈન બોર્ડ ટ્રાફિકો પરે. આ સાઈનબોર્ડ ગ્રામવાસી કટકતાં દોય છે એટલે કમળક ઉભાં દોય છે.

શાંધાઈથી કમળક ૬ માઈલના વિસ્તાર પર શાંધે નાનું પડે આવેલું છે. આ શાંધે મુખ્યત્વે સ્ત્રીનાઓનું સંસ્થાન છે. આ સંસ્થાનમાં શાંધિય સરકારના પ્રતિનિધિઓ અને સરકારતંત્રના સત્તાધીશો રહે છે.

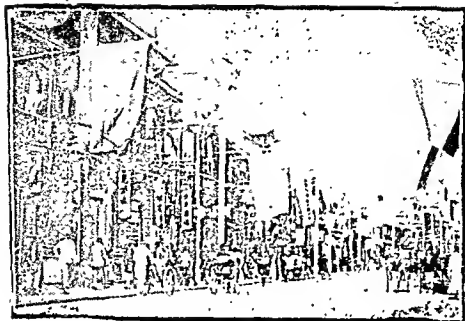
સાંસ્કૃતિક ટ્રાફિકો શાંધાઈ એ અતી અગત્યનું ક્ષેત્ર ગણાય છે. યાંગરે નદીનું મુખ પહોં ત્યાં જ છે. સ્ત્રીના આ ઘોરી જંગમગર્ભ ઉપર પશ્ચિમ આ સુંદર બંદરના રવામિત્તનાં સમગ્ર ક્ષેત્ર

સ્ત્રીની સત્તાનો સંકેત છે. તેમજ શાંધાઈ એ મુખ્ય બંદર હોવાથી સ્ત્રીનાં વપરાતો માત્ર અહીં જ ઉતરે છે. એટલે જંગમના પૈસા પહોં અહીં જ મળે છે. એટલે જે સનાના હાથમાં શાંધાઈ બંદર આવે તે સનાની આર્થિક મુશ્કેલી તો જંગમતી મોંઘામંથી જ નિકળી જઈ શકે છે.

પહોં શાંધાઈ શહેરમાં સ્ત્રીનાઓને આંખની કળી માફક ખુલ્લો વિભાગ તે આંતર-રાષ્ટ્રીય વિસ્તાર છે. સ્ત્રીનાઓ આ વિભાગ તરફ અતિ તિવ્રકારપૂર્વક નજરે જાય છે, સ્ત્રીની કસ્ટરી અસહાયતાનો કાળ સમયે પરદેશીઓએ શાંધાઈ શહેરના આ વિભાગની ભવિષ્ય પચાવી પાડી છે. બજાબજારીથી સ્ત્રીનાઓએ શહેરનો આ સુંદર ભાગ પરદેશીઓ માટે કાઢી આપેલા પડો છે, અને તેથી જ આંતરરાષ્ટ્રીય વિસ્તારને નાશક કરવા માટે સ્ત્રીનાઓએ અનેક વાર પાન કપાં છે.

જપાની લખાતે શાંધાઈ પર બોંબ નાંખી રહ્યાં છે

નાનકીંગ શેડ—શાંધાઇનો વેપારી વિભાગ

પણ આ વિસ્તારનો દુરુપયોગ કેટલી દુઃ સુધી થઇ શકે છે તેની કલ્પના સાંપ્રત ચીન-જાપાન અથડામણમાંથી મળી શકે છે. આ યુદ્ધમાં જાપાનીઓએ પોતાના સંબંધોમાં જાપાનીઝ લશ્કર જરા પણ ભય વગર ઉતારી શકતાં હતાં. કારણ કે સંધી પ્રમાણે ચીનનાં લશ્કરી તોપો આંતર રાષ્ટ્રિય વિસ્તાર તરફ વાળી શકાય તેમ નહોતી. આમ ફરેક પ્રગ્નના એલચીએ વિરોધ જાહેર કર્યો હતો છતાં પણ આંતર-રાષ્ટ્રિય વિભાગનો જાપાનીઓએ લશ્કરી આક્રમણમાં ખૂબ ઉપયોગ કર્યો હતો.

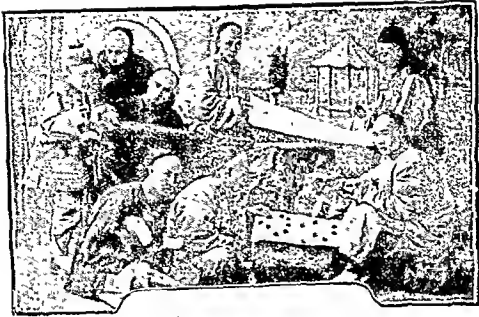
આંતર-રાષ્ટ્રિય વિસ્તાર આથી જ ચીનાઓને ખૂબ ખુશ છે. આ વિસ્તારમાં વિદેશીઓને મજેલા ખાસ હકો અને તેમનું વર્તન ચીનના સ્વમાનને અતિ દીનપદ ભાસે છે.

પણ સાંપ્રત ચીન-જાપાન અથડામણમાં જાપાનીસ સામ્રાજ્યવાદે તોડેલા આંતર-રાષ્ટ્રિય કાનુનોને અગણા કરીને શેષે પર ચલાવેલો જોખનો મારો એ સર્વ વસ્તુઓ કેટલાય કાળ સુધી ચીનની રાષ્ટ્રિય જનતાના સ્મૃતિપટ પર જળવાઇ રહેશે એ નિર્વિવાદ છે.

[૨]

જ્યારે વર્ષની શરૂઆત થઇ ત્યારે શાંધાઇમાં વસતા પ્રત્યેકને એમ જ લાગતું હતું કે મંચુરીયામાં સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી જાપાન શાંત પડી જશે. નાનકીંગમાં રાષ્ટ્રીય સરકારે રાહનામું આપ્યું હતું. અને ચાંગ-કૈ-શેકને સ્થાન બ્રહ્મ

કરીને ઉદામવાદીઓ આગળ વધ્યા હતા. તેમના હાથમાં રાજ્યસત્તાનાં સુત્રો આજ્યાં હતાં. જાપાન તરફ આ સમુદાયની તીવ્ર વિરોધની સાને માહીતી હતી. છતાં પણ વાતાવરણમાં શાંતી હતી. આખરે તોફાન પહેલાની શાંતી સમી આ શાંતિ નીવડી.

શાંધાઇમાં વસતા ચીનાઓ—લુની પ્રજાસિક્ષના યુગ્મરીઓ

મહત્ત રાત્રીએ

એકાએક તેણે ગડગડી. મશીનગનમાંથી આગ વરસવા લાગી. સંહાર શરૂ થયો. યુરોપના દેશોને પણ જગવાર લાગ્યું કે સુધ્ધના તણખા અર્ધ પૃથ્વીને ઝોળંગીને ત્યાં પણ પડશે. જાપાને ચીનને અડ્ડી-મેટમ આપ્યું. અને આ અડ્ડીમેટમ આપતી વખતે જાપાને જાહેર કપું હતું કે—

જાપાનની શહેનશાહ સામે વર્તમાન-પત્રોમાં પ્રગટ થયેલા લેખો માટે જાહેર દીલગીરી

ચીનમાં જાપાન વિરુદ્ધ સ્થપાયેલાં મંડળોને અસરકારક રીતે ભર-ખાસ્ત કરવાં.

જાપાનનો અહિંકાર બંધ પાડવો.

શાંધાઇના મેયરને આ અડ્ડીમેટમ પાંગોડાવામાં આપ્યું. કલાકો વીત્યા. નાનકિંગ અને શાંધાઇ વચ્ચે સંદેશો શરૂ થયા...આ સંદેશો આખેરી ઉડેલ

પર પહોંચે ત્યાર પહેલાં તો યાંગટ્ટે નદીના મુખમાં જાપાની લડાયક જહાઝોએ લંગર નાખ્યા.....શાંધાઇના એક ચીનના પરા શેપેમાં જાપાનીઝ લશ્કર ઉતર્યું.

મે દીવસ વીત્યા શાંધાઇના મેયરે જવાબ પાડ્યો કે જાપાનની માંગણી સ્વિકારવાને તે તૈયાર છે. અને ત્યાર પછી શું બન્યું તે સાત્રાન્ધયાદી 'ટાઇમ્સ' નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

‘તેણે (જાપાનીસ સેનાપતિએ) સાંભળ્યું હતું કે શેપેમાં ૩૦૦૦ જેટલા ચીનાઇ સૈનિકોએ પ્રવેશ કર્યો હતો. અને તેણે નિર્ણય કર્યો કે શેપેમાંથી ચીનાઇ સૈનિકોને હાંપી કલાડવા બેઠાં. તે પ્રમાણે ૨૮ મી તારીખે મધ્યરાત્રીએ જાપાની ખત્રાસી લશ્કરને મોટર લોરીમાં શેપેમાં રવાના કરવામાં આવ્યું. આ લશ્કર ચીનાઇ સૈન્ય સાથે અથડાયું. આથી જાપાની લશ્કરે મદદ માટે માંગણી કરી, આથી

તેજ રાતના વિમાનો ઉપડ્યાં.
અને ચીનવાસીઓના ઘરો ઉપર
ઝેંઝેનો મારો વરસાવ્યો. સવારના
પણુ આ અકાશમાર્ગમાંથી ઉત-
રતા વિનાશક ઝેંઝેનો આવતા જ
હતા. ચીનાઇ શહેરના ઘર ઉપર
અકાશના અને ભયંકર અવાજ
સાથે ચારે દીશામાં તેની રજ-
ડણી હતી. એમ અકાશ રાખ

વામાં આવે છે કે સેંકડો નિર્દોષ
ચીનાઓના શબ શેરીઓમાં પડ્યા
હોવાં જોઈએ.'

પણુ આ તો સામાન્યવાદી નજરે
લખાયેલું વૃતાંત છે. ચીનની કયા હજુ
સુધી કોઈએ સાંભળી નથી. માત્ર તેના
કરુણ પડ્યા છનીવામાં પડ્યા છે.

ત્યાર પછી શાંધાઇના મેયરે આંતર-
રાષ્ટ્રીય વિસ્તારમાં વસતા વિદેશી એલચી-

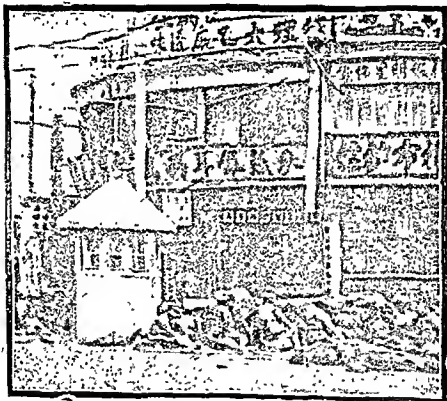

આકાશમાંથી આવતા ઝેંઝેનો અવાજ સળગાવે છે

એને જાપાની આક્રમણને અટકાવવાને વિનવ્યા. લંડન અને વોશિંગટન વચ્ચે તાર અણઝૂપ્યા. અમેરીકાથી સમાચાર આવ્યા કે એક ઉમ શાંદોમાં લખાયેલી વિરોધની યાદી રોકીઓ તરફ જવા નીકળી ચુકી છે. કંઈક આનાકાની સાથે ઇંગ્લેંડ જોડાયું. રોકીઓ પર અસર થઈ. 'થંબી જાવ'નો આદેશ બહાર પડ્યો અને તહકુબી જાહેર થઈ.

રહીને તેઓએ આક્રમણને અટકાવવા માટે યત્ન કર્યો. પણ જાપાનની ઉંચી યુધ્ધ સામગ્રી આગળ ચીનના બહાદુર લશ્કરનું કંઈ જ ચાડયું નહીં. ત્યારે જાપાને શા માટે આક્રમણ કર્યું? એ સ્વાભાવિક પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં 'ચોકેશાયર પોસ્ટ' લખે છે કે-

'ચીનની પ્રજાએ જાહેર કરેલો ગહિબકાર એટલો તો અસરકારક

શાંઘાઈમાં સામનો કરતું ચીનું લશ્કર

જાપાનીઓ જરા કાળજીવાળા છે. તેઓ જાણે છે કે આંતર-રાષ્ટ્રીય વિસ્તારમાં સત્તાવાન મહારાજાઓના પ્રદેશ આવેલા છે. અને તેથી તેમના વિરોધને અવગણવાનું જરાયે શક્ય નથી.

પણ આ તહકુબી લાંબો કાળ ટકી નથી. ત્યાર પછી તો ચીનાઓએ જામર-દસ્ત વિરોધ કર્યો. બળતા ધરાની ઓથે

હતો કે જાપાનને. તેનો સામનો કર્યા શિવાય અન્ય માર્ગજ રહ્યો ન હતો. તેમજ જો એક વખત તેઓ ચીનના બહિષ્કારને તોડી નાખે તો પછી મંચુરીયામાં આગળ વધતાં તેમને કોઈ અટકાવી શકે એમ ન હતું.

અન્ય મહારાજ્યોએ હીરોલી લગભગ તટસ્થ વૃત્તિ માટે 'ઉછડી એક્સપ્રેસ'માં અતિ ચોંકાવનારા વર્તમાન પ્રગટ થયા હતા, આ પત્રે જાહેર કયું હતું ?

‘ક્રાંતિ અને જાપાને એકચુત સધી કરી છે. આ સધી અનુસાર ક્રાંતિ મંચુરીયામાં અને શાંધાઇમાં જાપાની નીતિને ટેકો આપે છે અને યુરોપમાં ક્રાંતિની નીતિને જાપાનીઓ ટેકો આપે છે. આમ અરસારસ સદાય આપવાના છુપા ડોલકરારો જ યુરોપી સત્તાની તટસ્થ વૃત્તિ માટે જવાબદાર છે.’

અને આ સનસનાટીભર્યાં સમાચાર વિશે ક્રાંતિની સરકારે કંઈ રહીયે. નથી આપ્યો તેથી જણાય છે કે ક્રાંતિ અને જાપાન વચ્ચે છુપા કરાર હોવા જ લેખકે સંભવ છે કે આવા છુપા ડોલકરાર એટલિટન સાથે પણ હોય. મુઠીવાદી રાજ્યોની પરદેશનીતિમાં આવી પ્રથા કંઈ અસામાન્ય નથી. પણ એટલિટન સાથે છુપા કરાર છે કે નહીં તેની કંઈ ખાસ માહિતી નથી. પણ જ્યારે કામદાર પક્ષના નેતા લેન્સબરીએ લંડનની આમની

સભામાં જાપાની સરકારે શાંધાઇમાં કરેલા આક્રમણ ઉપર જ્યારે કડક સખ્તો ઉચ્ચાર્યા હતા ત્યારે સ્વીકારે તરત જ ઉભા થઈને ‘જાણ્યું’ કે-

‘આમની સભાના માનવંત સભ્યે યાદ રાખવું લેખકે કે જાપાન એ આપણા મિત્રરાજ્યોમાંનું એક છે’

આમ જ્યારે મહારાજ્યો શાંધાઇ સંહાર ઉપર તટસ્થ વૃત્તિ જાગવવાનો ડોળ કરે છે ત્યારે સોવીયેટ રશીયાનું મુખપત્ર ‘પ્રવક્તા’ આશ્વેષ કરે છે કે

‘ચીનના પ્રત્યધાતી નેતાઓ જેવા કે ચાંગ-કૈ-શેક અને તેના સાથીઓએ જાપાન સામે જંગ માંડીને વિશ્વની લશ્કરનો સંહાર કરવાનું જ મક્કીન કાવતરું યોજ્યું હતું.’

આમ શાંધાઇમાં ચીનાઓના શાશ્વિત જંટાયાં. કયા મુદ્દાથી તે તો ભાવી ઇતિહાસકાર જ કદાચ કહેશે. અત્યારે તો સમગ્ર પ્રશ્ન ઉપર માફું ધુમ્મસ જવાયું છે, માત્ર ઘરબાર વિહોણા થઈ ગયેલા ચીનાઓની કારમી કીકીયારીઓ સેન્સરની દીવાલ ભેદીને પણ કદી કદી આપણા કાને અચકાવ છે.

નવયુગના ગ્રાહકોને ભેટ:

નવયુગના ગ્રાહકો, જેમનાં લવાજમ વસુલ થઈ ગયાં હશે તેમને બે પુસ્તકો ભેટ તરીકે આપવાનાં છે. તે ઉપરાંત ગ્રાહકોને બીજા લાલ આપવાની યોજનાનો વિચાર થઈ રહ્યો છે.

વ્યવસ્થાપક

નવયુગ.

ધોર કલંક

કોણ પેલો જય વે'તો ગંદકી ખોળે
ભુખ્યો કરી બેસું અશુદ્ધ અન્નને ખાતો
પંથે જતાં 'અડશે નહિ' એ શબ્દ ઉચ્ચારે
તોય સ્પર્શિ જય કો તો ગાળને રહેતો. ૧

હે માનવોને રાખવા ચોકખો થતો મેલો
રે તે જ માનવ હાથથી એ તો બન્યો હલકો
એણે ધર્મો જનદેહ કિન્તુ શુદ્ધી એની
ભૂંડી ગણી પશુ પંખાથી એ સુદ્ર કિડાની. ૨

એને કંઈ ના સ્થાન આ માનવ સમાજોમાં
એના વિના ચાલી શકે માનવ સમાજો ના
તેથી બિછાવી જાળ આ હિન્દુ-સમાજે શી
ચાહે બિછાવી ધર્મની ઉપર ઘટી થોળી. ૩

મૃગજળ બતાવ્યાં ભવ્ય મોટી ભાવનાઓનાં
આદર્શ ચિતર્યાં ઉચ્ચ આ આદર્શ શા ઉંડા
જગમેમ તેમ દયા તણી ગાઇ દણી ગાયા
ને દીધી પરલોકના મુખ સ્વર્ગની આશા. ૪

સરળ ભાવિ ઉરની નિર્દોષ પ્રધાને
આડ પંથે દોરવી સૌ સ્વાર્થ સાધુએ
ને લઇ અજ્ઞાનના અંધારનો સાથ
સમાજ-અગ્નિને ઢાળ જડકાં મૂક એ મેદાં. ૫

ધર્મની 'અબેઘ' ઉંડી છાંયની નીચે
લાંબા સમયથી ચાલતી રહી તણા બેરે
જાહેરમાં આગેય આ પાશવપ્રથા માલે
રે માનવો ભૂલી ગયાં મનુભાવને દોષે. ૬

ખતલાવશે કો દેશ એવો જ્યાં સિતમ આવે?
ચોલી રહ્યા વર્ષો ઘટી જ્યાં ન્યાય ને ધર્મો
હિણુ ગુલામી ને અધોગતિ વાતિ અંધુની
જેકને કાળે - દીધેલાં સર્વ હે દારો. ૭

મી

આ નાનકડાં લખાણ સાથે આ લાંબી પ્રસ્તાવના બેકુનું છું. હ'એલ્ડમાં જેને Light-modern essay-હજવો નિબંધ કહે છે, તેને

શ્રી. હનુમાદેવું સાથેનું લખાણ ગુજરાતી ભાષામાં સાહિત્યનું એક નવીન સ્વરૂપ રજૂ કરે છે; એટલે જ

જ

ગુજરાતી ભાષામાં, આટલી સફળ રીતે કદાચ પહેલી જ વખત અવતાર આપ્યો છે. ગુજરાતીમાં આવા કોઈ કોઈ પ્રયત્નો પહેલાં થયા છે એમ મારા ધ્યાનમાં છે; પણ તે ખુબ સફળ થયા નાં એવો મને ખ્યાલ નથી. આ એક નવીન સાહિત્ય સ્વરૂપ છે એટલે તેનાથી અનભિન ગુજરાતી વાંચકોને તેની ટુંકી ઓળખાણ કરાવવા મારું છે.

હ'એલ્ડમાં હજવો નિબંધ ભારી લોક-આદરને પાત્ર થઈ પડ્યો છે. ઉત્પાદક બજોની વિશેષતાને કદને પ્રતિદિન અસ્તીત્વમાં આવી રહેલી સામાજિક ઘટનાઓ-Social phenomena ના આધાર અને પરિપરાથી ઉતરી આવેલા સંસ્કારોથી ઓતપ્રોત થ

એકાં મનસના તેની સામેના પ્રત્યાધાતનાં પ્રતિબિંબ રૂપ આ સાહિત્ય સ્વરૂપ છે. સામાજિક મનોધર્મ-mood-નો એ શબ્દ દેહ છે. આ કારણથી જ હજવો નિબંધ વાંચનારને

પોતાના અથવા પોતાના કોઈ સ્વનનના અનુભવને તેમાં વાંચી સાંપડી દોષ એમ લાગે છે. હજવો નિબંધની લોકપ્રિયતાનું આ કારણ છે.

હજવો નિબંધ, તેના સ્વભાવથી જ ટુંકો હોય છે; એટલે હઝારો વ્યવસાયોની ધમાકરામાં પડોટાઈ રહેલી સાહિત્ય શોખીન જનતા જે ટુંકું વાચન માગે છે, તે એ પુરું પાડે છે. કતવ્ય વ્યગ્ર બનેલી જનતા પ્રત્યે લેખકનો એ વિવેક છે.

અત્યારની જનતા, તંગ ભાવના-intense emotion-નો અનુભવ તો કરે છે, પણ તે ભાવના મધ્યયુગના નિરાંતમય

જ

વખતમાં અનુભવાની તેની સીમરચાવી નથી હોતી. આ કારણથી જ આજના જમાનામાં સુંદર ધ્વનિકાવ્યો નથી રચાતાં. જનતા તેમાં

રાચી પણ શક્તી નથી. જ્યાં એ તંગ ભાવનાના અંધકારા માનવ હૃદયમાં આ જે પણ હવતા છે જ. મુર્છા પામતા

ની

મહે માન દારી

તંજુરના સ્વર જેવી ટુંકી પણ રસપૂર્ણ હૃદયગમ ભાવનાની ભુખ આજના હૃદયમાં છે. માનવ હૃદયની એ સનાતન ભુખ હજવો નિબંધ પુરી પાડે છે. જેમ ધ્વનિકાવ્યમાં

—: લેખક :—
—જી. પ્ર. મહેતા—

એક જ વિચારના સંગીતમય આરોહ અવરોહ થાય છે. તેમ હળવા નિયંધમાં એક જ મનોધર્મ-mood-ના આરોહ અવરોહ થાય છે.

પૌતાના છુટા છવાયા અનુભવોને, સ્તરી કે મનની પ્રવૃત્તિઓને-કોઈ વ્યાપક સત્યની સાથે ઘટાળી જોવાની ઇચ્છા બુદ્ધિવાળા માણસને વખતોવખત થાય છે. માણસની આ સૃજનશુભી ઇચ્છામાંથી જુદી જુદી તત્વપદ્ધતિઓનો જન્મ થયો છે. આજે એ અનેક તત્વ પદ્ધતિઓ એક બીજા તરફ કુતરોંઓની રાફડ શપ્તીઓ કરે છે. આથી આજનો બુદ્ધિશાળી માણસ તે બધી તરફ શંકાની નજરે જુએ છે. અને છતાં તત્વજ્ઞાનની જરૂરીઆતથી તે પર રહી શકતો નથી. હળવો નિયંધ પૌતાના દેહમાં, તત્વપુર્ણ વિચારના સ્પૃક્ષીંગો છુટાછવાયા વેરીને, આજના માનવીની એ જરૂરીઆત પુરી પાડે છે.

હળવા નિયંધમાં, વર્ણન અને સંવાદને સ્થાન છે, એટલે ટુંકી વાર્તા કે અગ્રજતા સંવાદો વાંચવાની માણસની ઇચ્છાને તે સંતોષી શકે છે, આ રીતે હળવો નિયંધ સાહિત્યનાં જુદાં જુદાં લોકભોગ્ય સ્વરૂપોના સુંદર સમયાય રૂપ છે. પણ આ કારણથી જ તેનું બંધારણ એટલું નાજુક હોય છે કે સમતોષપણાંની વળી જ બારીક સમજ જોવામાં ન હોય એવા લેખકના હાથમાં તે વેરકાષ્ટ ગય છે. પણ અનેક પ્રકારનાં સાહિત્યસ્વરૂપોના પોતામાં સમાવેશ કરતો હોઈ હળવો નિયંધ કુરુતી રીતે લોક વ્યાપક-democratic-છે.

હળવા નિયંધના અપનાવની રસપ્રતિ લોકોનાર હોય છે, પણ તેની સહનુભૂતિ

જનતાન્યાથી હોય છે. આ કારણથી સમભાવના એ હળવા નિયંધનું નિર્વાસક તત્વ છે. અને હળવો નિયંધ અંગત હોય છે. વાંચકને તે બિરાદર ગણીને સ્પર્શે છે. પણ હળવા નિયંધનો લેખક મોટો છતાં મોંઘો મહેમાન છે. આપના પલકારામાં તે વાંચકનો મિત્ર બની, તેની સાથે એક સીગારેટ ટુંકી, હરતધુનન કરી સિમ્તપૂર્ણ પણે વિપાદમય અંદરે છુટો પડે છે. હળવો નિયંધ વાંચકની-ટમાં વંચાય રહે છે પણ એટલા વખતમાં ગમ્મે નેટલાં વ્યથ (distracted) મન અને હૃદયને હળવાં કરી ચીકા વિપાદથી ભરી દે છે. એની અસ્થિરતા flippancy નાં જ એની મોહકતા છે. હળવા નિયંધનો લેખક મીઠાજની ખો-માનસારી-pampering the mood-કરે છે અને તેથી જ તે મીઠાજની સવાજુ વાંચકને આપી શકે છે.

છતુભાષના સાથેના નિયંધમાં ઉત્તમ પ્રકારના ઇંગ્રેજ હળવા નિયંધનાં લક્ષણો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. એમાં રંગ, સુવાસ, હાસન અને વિચાર સુંજન છે. એક પ્રસંગથી બીજા પ્રસંગ પર અને એક દ્રશ્ય પરથી બીજા દ્રશ્ય પર એ ફેંકાય છે. ચિત્રપટની છાતી પરથી પ્રતિબિંબ ચિત્રો પસાર થાય તેના કરતાં વધારે ઝડપથી એમાં દ્રશ્યો બદલાય છે. અને છતાં દરેક દ્રશ્ય પૌતાનું વિચારવાતાવરણ પછવાડે સૂકતું ગય છે. ભાવનાને વધારે પડતી તંગ થતી અટકાવવા માટે લેખક ભાવના વિપર્યાય bathos નો બહુ જ સફળ ઉપયોગ કરે છે. છતાં આવી રીતે અંદરવા જેવા બની ગએલાં ભાવનો, દ્રશ્ય અને પ્રસંગ સમુદતી પછવાડે એકે જ સ્થાયિ મનોધર્મ-mood છે, વર્ધાનુભૂતિ

અંતમાં અને શરતની શરૂઆતમાં, આકા-
શમાં કાળી, આછી કાળી, ઘેરી સફેદ,
અને શુદ્ધ સફેદ વાઙ્માઓમાંથી ચન્દ્રમા
પસાર થતાં જે એક પ્રકારનું ગંભીર પણ
સ્પૃહણીય આભામય વાતાવરણ પ્રસરી રહે
છે તેવો સ્પૃહણીય વિશાદ આખા નિખ-
ળની પછાડે છુપાએલો છે.

છતુભાજના આ અંગત નિખંધ પર
અંગત રીતે જ આટલી પ્રેરતાવના લખી
છે. સાહિત્યકોવિતો આને પોતાનાં અપ-
માનરૂપ ન ગણે અને સામાન્ય વાંચક
એને મિત્રપ્રસંશા કે આત્મસંજ્ઞા ન ગણે
એમ માગી લઉં છું. તેના પર યોગ્ય
લાગે તેવી રીકા સહુ કોઈ કરે પણ તેને
વગર વિચારે ફેંકી ન દે. દુઃકામાં સાહિ-
ત્યરસિક જનતાનું ધ્યાન તેના તરફ
એવાય એમ હું જરૂર ધમધમ છું.

૨. વિ. મહેતા.

∴ ∴ ∴

મરા પરામાં 'ગુલમેર' રંગીન
કાવ્ય સરજી રહ્યો છે. વન-
સ્પતીની રસવૃત્તી વસંત રૂતુમાં જ પ્રગટ
ધાય છે પણ આ 'ગુલમેર' તો રચીક-
વૃત્તીનો ગુલાબ લાગે છે. એક પણ લીલા
પાન વીના જ, એ રાતી ખુમારી દાખવે
છે. 'શકરખોરા' નામનાં નાનાં પંખીઓ
આ ઝાડનાં ટુલોનાં જામનાં જામ પીએ
છે. મારી નાની બારીમાંથી આ બધી
કીડા દેખાય છે પણ મને એ જોવાને વખત
જ ક્યાં મળે છે? સવારે ઉઠી, પેટમાં
જે તે ખોરાક નાખી ત્રેન પકડી મારે
ઓશીસમાં હાજર થવું પડે છે-ધરની
બહાર કુદરતની સુરત અજકયા કરે છે પણ
એ ઝીલવા જતાં કાને અવાજ અચકાચ
છે--"ઓશીસમાં જવાનું મોડું થયે...જમી
લો" પછી ગુલમેરના રંગો ક્યાંયે ઉડી

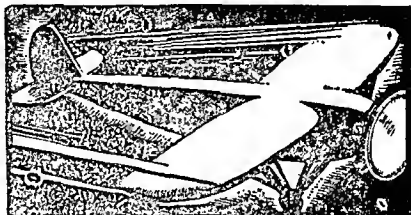
જાય છે. વસંત રૂતુની સુગંધ ક્યાંયે લોપ-
થઈ જાય છે અને માનવોથી લગાએલી
લોકલ ત્રેનમાં પરમેવાની વાસ મારા નાકે
અચકાચ છે અને મારું જીવન ઘરેડમાં પ્રવેશ
કરે છે. પછી કામેથી પાછા ફરીને બહાર-
રના કોંઈને સમજાવતો મને જરાએ
ઉત્સાહ રહેતો નથી...અને રાતના? મોંડ
ઉંઘ આવતી હોય ત્યાં ચાલીના પાડોશીને
ઘેર કોઈ છોકરું એકાએક મીનવજ ખોઈ
હંચાકાટ રૂદન આરંભે છે. ક્યાં માતાની
અશક્તીને લઈને એને ધાવણ મળતું
નથી એટલે એ રૂએ છે અને એ મોંડ
જંપે ત્યાં કોઈ બેરીને તામસી મગજનો-
પ્રસાદ આપતો કોઈ 'પતીદેવ' હોકારા
સંભળાવે છે, અને ધરના કામથી શોપાઈ
ગયેલ 'પત્ની' નાં આંખાં કુસ્કાં કાને અચ-
કાચ છે...આર દીવાલની અંદર ફેટલીક
વાર જે ખીના અને છે એ તો એમાં રહે-
નાર જ જાણે. આ દીવાલની અંદર જ ફેટ-
લીએ સ્ત્રીઓનાં સ્વપ્નાં સ્વરૂપ લીધાવીના
સરી ગયાં હશે, ફેટલાયે પુરુષોની બ્રમ-
ણાની દારમી કલ આંહી જ થઈ હશે...
અને જ્યારે જ્યારે એવા પડધા કાનના
પડા પર પડે છે હારે મારા જેવાની ઉંઘ
સાળદી ઉડી જાય છે. અને જગત સામે
તીરસ્કાર વરસાવતો હું ઓરડામાં આમથી
તેમ હર્ફર્ફ છું-થાડીને કાનસની ચાવી
ચડાવી હું વાટને ઉપર લઉં છું અને
ઝોશીકે કાનસ રાખી કોઈ લેખક પર-
પુસ્તક પર-મહેરબાની ઉતારું છું. પણ
એ લેખકને પણ આવે કવખતે બંધેલ
પહોંચતી હોય તેવું લાગે છે. અને એ
કોડું જ આપતો નથી. પહેલાં ત્રીસ પાના
સુધી એ વળું જ ફેંકે જાય છે, આવે
વખતે તો કોઈ નાયક અથવા માનવી
આપતો આવી પડ્યો હોય એવો કાન્દો

મને પાંચવો મહે-એના પ્રત્યે મારી સહનુભૂતી દાખવવાનો નો સતોષ મને ! એટલે પછી કોઈ 'ક્રીડર' પર નજર ફેરવું છું પણ ત્યાં તો પાંચેથી જ મને એક સમજાવક વ્યવ છે. (મારી શુધ્ધી આ માટે જવાબદાર છે) એટલે ફરી ફાનસને શુભાવી હું આવી આગળ ઉભો રહું છું, ત્યારે મારા દોસ્તના શબ્દ શરાયર વાદ આવે છે.

“આ રૂમ એટલો નાનો છે કે સાગ-શુભિને રહેતો આપવાનું આંદો શક્ય નથી.” આ સહનો પરથી હું બરેબર અનુભવું છું. એક સાથે એ આર રૂમ હોય તો એક રૂમના આરણ્યું ફાટી બીજામાં દાખલ થઈએ, વળી ત્યાં ન ફાટ્યું તો અગામીમાં જઈ પગને વેતા મૂકાએ અને આ રીતે લાગણીને રહેતો આપીએ.....પણ મારી તરેનાતમાં તો એક જ રૂમ છે. અને એમાંથી વળી ભરછક સામાન ઠાણવવામાં આવ્યો છે.....એટલે એ નજરે ચડતાં વ્યવહારની વ્યથા લાગુ પડી વ્યવ છે-આ વીળંમ રચીતીમાંથી ઉગારવા કાશા આસ-માનના નારાઓ પકકારા ફરી મને આકર્ષવા મહેનત કરે છે, કંપનાની પાંખ પર એસી હું વીહાર કરું ત્યાં તો બગી-મનો ખડખડાટ થાય છે, અને પેલો રાતનો રાગ ઉદર બહાર પડે છે. એને હાંધી કાઢતાં એક ઝાંખો રૂએ ચડે છે અને એમાંનો લોટ ધરતીપર ઢળે છે. લોટના દેખાવ માત્રથી મારી કંપનાની પાંખોને વાસ્તવીકતાની કાતર લાગે છે... ક્યાં રાતની સાયરી અને ક્યાં આ પેટનો સંગ્રાથી લોટ ! પેલા ખડખડાટથી યાદીને નીંદાને બોલે પોદતી પત્ની અગાધી જગી વ્યવ છે અને વ્યવહારના ઉબચામાં દાખલ થઈ એ બધું દીકરાક કરે છે.....

રાત્રીના પહેર વધતા વ્યવ છે. અને અધિકારમાંથી ગળાઈ છેડેલી લોકલ ત્રેનની વ્હીસલ વાતાવરણમાં શુધાઈ રહે છે. છેડેલી લોકલ !!! મારા જેવા રખડની એ પ્રીય સંગ્રાથી છે. મને એ છેડેલી ત્રેનમાં અમુક પ્રકારની છટા દેખાય છે. એ નીશાયર ત્રેન પ્રત્યે ધબાને વમતા હોય છે. કેટલીક છાંદગીઓને એ સીધો સ્પર્શ કરે છે. એ જ્યારે અદ્રશ્ય થઈ વ્યવ છે ત્યારે એને ખોનારાઓના નાખી-મંથી ઉડે નીપવાસ નીકળી પડે છે. છેડેલી ત્રેન બોલા પછી પરામાં કેમ પડેંચ્યું ?.....અને આ 'ત્રેન'માં બેસનારાઓ પણ કેવા હોય છે ? અત્યારે ઘરમાં બેઠાં જ મારા દંભરણમાં સળવળાટ થાય છે...અને મારી રૂમની આસપાસના અધારમાંથી મારા અનુભવનો અવાજ આવે છે. “આ ત્રેન મારીએ રાત આંખા જ ફરતી દેત તો !” ઘરના 'દલાવા'થી કંટાળેલા આંખીની મહત્વાકાંક્ષા બહાર આવે છે.....ત્રેનમાં બીજા કોઈ શખસની આંખ શરાયના નશાથી ઘેરાણી દેખાય છે. એ આંખમાંથી ઉડું દર્દ બહાર બરી આવે છે. છાંદગીના બદ્ધરત લીસોટા બુસાડવા એ આંખોવાળો માનવી જલદ પીણાને પેટમાં ઠાણવે છે અને બીજા દીનની પ્રભાતે એને ધનામમાં પચાતાપ સાંપડે છે, બીજા દીનની પ્રભાતે એઆરામીની 'ડીસી-પેશન'ની છાપ એના ચહેરાને વીચીત્ર બનાવે છે.....છેડેલી ત્રેન ? ? ?...પણ જવા થો એ વાત ! મારી દુઃખદ રાત્રીની મેં વધુ પડતી વાત કરી નાખી !.....પણ દરેકના જીવનમાં એવી પણ એક રાત્રી આવે છે કે જે મીઠાં શમળાંની ઝાલક માટે છે. એની યાદ માત્રથી મીઠાં દર્દ ઉભાં થાય છે. એના મોઢક વીપાદમાં મન રાયવા માંડે છે-વીપાદનો ઉદ્ધાસ અજ્ઞય વસ્તુ છે. માનવીને એ વસ્તુના સ્પર્શ માત્રથી જ પ વળે છે. ઉદ્ધાસ એ તો કેદ કરેલો વીપાદ છે...પણ તમને હું એ વમળમાં લેવા મારતો નથી...મારી અચાંત રાત્રીનો અંત આખરે આવ્યો, પેલો રચુતીના કડકસલા બોલાવતો 'કુકરે...કુ' મારે કાને પડ્યો અને નીંદાએ મને ઓદણું બદલ્યું.

આ યુગના સંગ્રામો !

આવા વિમાનો શહેરો પર આગ વર્ષાવશે

૧૯૨૮ની એ સાલ હતી. ઓગસ્ટ મહીનાની એ ૧૩ મી તારીખ હતી. લંડન શહેર પર પ્રખાતનો પ્રકાશ પથરાતો હતો. શહેરના શોરઅકોરને શરૂ થવાને હજુ થોડી ક્ષણો બાકી હતી.

એટલામાં તો શત્રુગણના ૭૫ વીમાન આવ્યાં. પ્રત્યેકની પાસે ૫૦૦ બોમ્બ હતા. અને તેમણે લંડન શહેર પર પ્રચંડ હુમલો શરૂ કર્યો.

લંડન શહેરના સન્તાધીશોએ સામાન્ય વિમાન કહાડ્યાં. વિમાન વિનાશક તોપનો ઉપયોગ કર્યો. બહુનો છોડ્યાં. બંદુકો તાણી. પણ લંડનની મુખ્ય મુખ્ય જગ્યાઓ ઉપર બોમ્બ ફેંકીને વિમાનો વિનાશ થઇ શક્યાં. શત્રુપક્ષના એક પણ વિમાનને જરૂર પણ તુકસાન કરવાને બચાવ સૈન્ય નિર્દશ નીવડ્યું. સરકારના ૭૫ વીમાન

નીચે ઉતરી પડ્યાં. વિમાન વિનાશક તોપો પૃથ્વી સામુ જોવા લાગી અને કપાળે હાથ મુકીને હવાઇ લશ્કરના વડાઓના મગજમાં કંપના પસાર થઇ ગઇ કે 'જો ખરેખરા શત્રુઓ ચઢી આવે તો લંડન જરૂર ખેદાન ખેદાન થઇ જાય.'

વિમાનોની સંહારશક્તિ

આ આખું નાટક એ કૃત્રિમ યુદ્ધનો એક ભાગ હતો. કંપના કરો. આ તો ૭૫ જેટલાં જ વિમાનો હતાં. પણ લગભગ ૫૦૦ જેટલાં વિમાનો વેગથી શહેર પર ઉતરી પડે અને તત્કાળ બોમ્બનો મારો ચલાવે તો પછી કોણ બચવા પામે? સંહારનું સત્ર આરંભાય અને સ્ત્રીઓ, પુરૂષો, અને બાલકો તો મરી જ જાય એટલું જ નહીં પણ લંડનમાં વસના

તોપ અને બંદુકને બદલે

બોંબ,

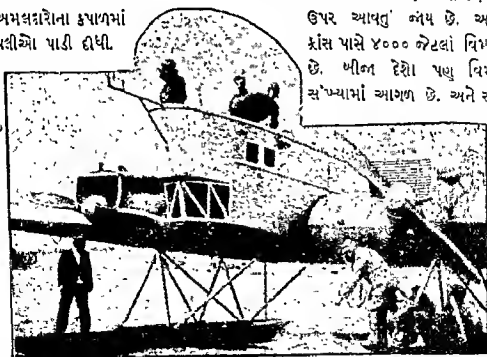
સંખ્ય :
એસ. એ. _____

ઝેરી વાયુ, અને

જંતુઓનો ઉપયોગ.

ઘોડાઓ, કુકડાઓ, મરધાઓ, ઘેટાઓ,
વિગેરે પણ સ્વધામ પહોંચી નાંચ. આ
કલ્પનાએ તો હવાઈ ખાતા
ના અમલદારોના કપાળમાં
કરચથીઓ પાડી દીધી.

લશ્કરી વિમાનો અને યાંત્રિક યુધ્ધ-
કળામાં અપાર પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે.
આ પરિવર્તન હવે હેલ્લી કક્ષાઓ
ઉપર આવતું નાંચ છે. આજે
ક્રાંતિ પાસે ૪૦૦૦ જેટલાં વિમાનો
છે. બીજા દેશો પણ વિમાન
સંખ્યામાં આગળ છે. અને સાથે

લશ્કરી વિમાન

સાથે જ વિમાન હવે એવાં બનતાં જાય છે કે વિમાનવિનાશક તોપનો ગોળો તેને સ્પર્શી પહોં ન શકે. એટલું જ નહીં પણ તેને જીવેટ મુદ્દ બનાવવામાં અને આકાશમાં દીસે નહીં તેવા આકારનાં વિમાનો બનાવવાના અખનરામાં પણ અદ્ભુત વિજ્ય મળતો જાય છે.

ઝેરી ગેસ

પણ આ વાત આટલેથી અટકતી નથી. હવે બે પ્રકારના ઝેરી ગેસો શોધવામાં આવ્યા છે કે જેની સામે કોઈ પણ પ્રકારનો છુરખો કામ આવી શકે તેમ નથી. અત્યારે લશ્કરી અમલદારો પણ એક વસ્તુ સ્વિકારે છે, કે આ ઝેરી ગેસ સામે કંઈ પણ થઈ શકે તેમ નથી. તેઓ અસહાય બનીને આલેખે છે કે આ ઝેરી ગેસ એટલો બધો પ્રચળ છે કે તેની સામે ગમે તેવા છુરખાઓ કંઈ કામ નહીં કરી શકે. પ્રથમ તો આ ગેસથી જરા ચરચરાટ થાય છે. પછી કેટલીક વારે આ ચરચરાટથી એવી ધ્વજા ઉત્પન્ન થાય કે આ છુરખો કહાડી નાંખીયે તો દીક. અને તરત જ જેવો સૈનિક છુરખો ઉતારીને એક શ્વાસ લે કે તરત જ તેના શરીરની ચેતના ચાલી જાય. આવા ઝેરી ગેસો સામે એક પણ ઉપાય નથી. પ્રત્યેક દેશોમાં પારાવાર પ્રમાણમાં આ ઝેરી ગેસો ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા છે. અને છતાં છનીવામાં શંકાબંધીની પરિપદમાં આ પ્રાણુધાતક પ્રયોગો સામે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવામાં આવતો નથી.

આંખને આંછ નાખે તેટલી ઝડપથી યુદ્ધકળા આગળ વધી રહી છે. ભયંકરમાં ભયંકર શસ્ત્રો શોધાઈ રહ્યાં છે. ચીવઝડપે જતી લશ્કરી મોટરો, દાનવી ઝડપે ગોળા

ફેંકતી તોપો, અને હવે રોબોટ એગ્રેસેન્સોએ એવા તો ભયંકર યુદ્ધ રાક્ષસને જન્મ આપ્યો છે કે આ રાક્ષસ કંઈ ઠાણે સમગ્ર પૃથ્વીનો કોળાઓ કરી જશે તે વિશે કલ્પના જ કરવી અશક્ય છે.

દદના જંતુઓનો ઉપયોગ

અને માનવ કદખી શકે તેના કરતાં વધુ ભયંકર આયુધો શોધાઈ રહ્યાં છે. હવે સંત્રામનાં શસ્ત્રને વેગળાં ખસેડીને દાં. મોટાવાના અખતરા અજન્માવવામાં આવે છે. પ્લેગ, કોલેરા, મેલેરીયા જેવી પ્રાણુધાતક પીડાઓને ઉત્પન્ન કરનારાં જંતુઓને શત્રુના પ્રદેશમાં છોડવામાં આવે છે. અને પછી ઉપદ્રવદારા શત્રુના માનવ શરીરોનો સંહાર કરીને વિજ્ય મેળવવાના મહાન મનોરથોને મુખીમંત કરવાના યત્નો થઈ રહ્યા છે.

આગ અને દદનો ઉપયોગ પણ પુરતા પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે. હમણાં જ શાંધાઈ પાસે થયેલા યુધ્ધમાં આગનો સારો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. શેષે શહેર ઉપર બોંબ વર્ષાવીને ગળપાને શહેરીઓની કલેઆમ જ ચલાવી હતી.

* * *

આગામી યુદ્ધની એક કલ્પના

...લંડાઈ શરૂ થઈ. અરે માત્ર અહીં-મેટમ અપાયાં. અને શત્રુના પ્રદેશના લગભગ ૧૦૦૦ જેટલા કુશળ વિમાનીઓ પેલા વિમાનોમાં કુદકા મારે...ધરૂર કરતાં વિમાનો આકાશો ચડે અને પછી શહેરો પર ઘડીયાળની નીચમીતતાથી ધૂમ ધૂમ કરતાં પ્રચંડ ઘડાકા સાથે બોંબ વર્ષે. તહમારો બચાવ પક્ષના વિમાનોમાં પેત્રાસ નાંખી ત્યાર પહેલાં તો વિમાનો શહેરની સીમાઓ

છે પર હાહાકાર મચાવી મુકે. તદ્ભારી વિમાનવિનાશક તોપમાંથી પહેલો ગોળો વધુટે સ્ફાર પહેલાં તો આગેએ સ્થપેલી સંસ્કૃતિના તુકડા થઇ જાય. રામ અને કૃષ્ણ જેવા મહાન દેવોથી રક્ષાતી સંસ્કૃતિના લુપ્તા બોલી જાય. અને કદાચ ઉંચુ જીવો તો ધડીમ થઇને પડતો ગોળો તદ્ભારા શરીર અને આત્માની ડરચો કરી નાંખે.

સપાટાપાંધ શહેરો નકશા પરથી ભુસ્પર્શ જાય. મુંબાઇ, સુરત, અમદાવાદ અદ્રશ્ય થઇ જાય. એક પ્રાણી પણ હવતું નહીં રહે. જેઓ બોંબથી બચી જાય તેમને જેરી ગેસ ભારી નાંખશે. જેઓ ગેસથી કદાચ બચી જાય તો જેરી જંતુઓથી તેમનું શરીર શોષાઇ જવાનું. અરે! ચમત્કારિક શક્તિવાળા સંતો પણ જેરી ગેસના એક જ શ્વાસે પૃથ્વી પર ચત્તાપાટ પડી જવાના!

* * *

આવતી કાલે—

અત્યારે પ્રત્યેક પ્રજા પાસે આવાં પ્રયત્ન સાધનો છે. અને જ્યારે યુદ્ધ જાગે ત્યારે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં તેમને અટકાવી શકાય એ અશક્ય છે. શસ્ત્રબંધીની ગમે તેટલી પરિપક્વ ભરાય, છત્રીવામાં શાંતિવાદના બેઠકે તેટલા નાટકો ભજવાય, પણ જ્યારે યુદ્ધ જાગે અને તોળા ગડગડે ત્યારે પોતાની પાસે જેટલાં અસરકારક સાધન હોય તેટલાં સાધન તેઓ જરૂર જ વાપરવાના. અને આ સર્વે સાધનોમાં વિમાનો જેવું અસરકારક સાધન એક પણ નથી. પેત્રોલની શક્તિથી આકાશમાં

ઉડતા આ નહાના દાનવો એટલા નો અદ્ય સમયમાં દુઃખનો દાવાનળ સર્જી શકે છે કે અત્યારની યુદ્ધકળામાં નો તેનું સ્થાન અપ્રતિમ છે.

અત્યારે એક સજમરીન બાંધવી હોય તો ૫૦૦૦૦૦૦ ડોલર એટલે લગભગ ૧૨૫૦૦૦૦૦૦ રૂપીયાનો ખર્ચ થાય. પણ સજમરી વિમાનનું ખર્ચ તો માત્ર ૧૨૦૦૦ રૂપીયા જ આવે. વળી સજમરીનમાં લગભગ ૩૦ જેટલા ખલાસીઓની જરૂર પડે છે. જતાં પણ સજમરીનમાંથી છુટતી ટોરપેડો કોંઈ છુટતી નથી. અનેકવાર એટલશીપને નીચે ગેસડવાને સજમરીન નિષ્ફળ પણ નિવડે. પણ એરોપ્લેનો તો ધાધુ કંરે. આકાશમાં ઉંચે રહીને એટલશીપ પર બોંબનો ભાગે ચલાવી શકે, જે કે તે એટલશીપને તળાવે તો નજ પહોંચાડે જતાં પણ તે જરૂર જ એટલશીપને ખુબ તુકસાન કરી શકે.

દુકામાં બેઠકે તો જણાશે કે સંહારનાં સધળાં સાધનોમાં અત્યારે ક્ષાથીઅસરકારક એરોપ્લેન છે. આ સાધન ત્રણે ભાગો પર કામ કરી શકે છે. જ્યારે એટલશીપ, સૈન્ય, કે સજમરીન માત્ર એક જ દીશામાં શત્રુપક્ષનો સંહાર કરી શકે છે. એરોપ્લેનનાં યંત્રો બનાવવાં સહેલાં છે. ખર્ચ ઓછું અને તે સાથે તેની કાર્યશક્તિ સરખાવીએ તો અત્યારે સુધીમાં શોધાયેલાં સધળાં સાધનો કરતાં તેનું મહત્વ ખુબ જ વધી જાય.

બચાવ પણ શક્ય નથી

અને એક બીજો મુદ્દો! અત્યારે સુધીનાં યુદ્ધનાં સાધનો સામે બચાવ કરવો અશક્ય ન હતો. આગળ ધસતા સૈન્યને કિલ્લો બાંધીને રતોલાવી

શકો. તદ્દમે તોપના મારાને અટકાવી શકો. સમુદ્રમાં માછનસ નાંખીને સજમરીને પ્રસ્થાન કરતાં રોકી શકો. પણ એરોપ્લેન સામે તો એક પણ ઉપાય કામ આવી શકે તેમ નથી. તદ્દમે કદાચ નામદની માફક ઘરમાં એસી રહો તો છાપડું તોડીને ઝોંચ તદ્દમારા શરીર પર ઉતરશે. તદ્દમે મદદ બનીને રસ્તામાં બહાર પડો તો રસ્તાની ગટરોમાં તદ્દમારું શય આચરશે.

* * *

ત્યારે શું થઈ શકે? અસહાય બનીને હું આકાશ સામે નજર ફેંકું છું. આ યુગનાં યુધ્ધોની કદપનાથી જ મહારૂં મગજ લમવા લાગે છે. બહાદુર પુરૂષ હોવાથી હું ટાંકામાં સંતાઈ જવાની સુચનાને માન્ય કરી શકું તેમ નથી. તેમજ કુશળ એન્જનીયર હોવાથી વિમાનવિનાશક તોપના સાક્ષ્યમાં મદને શ્રદ્ધા નથી. સ્ત્રી સન્માનની ભાવનાનો હું પુજક હોવાથી હું મહારા પાતાના દેહ કરતાં મહારી પતિના દેહનું રક્ષણ કરવાની ફરજ સમજું છું. એટલે જ આ એરોપ્લેનનો પ્રશ્ન મહારા મગજને શુંગળાવી રહ્યો છે.

સંસ્કૃતિના સંહારનો માર્ગ

ત્યારે મહારી દ્રષ્ટિ મહારા ટેબલ પર પડેલા પુસ્તક પર પડે છે. અરે આ ઉપાય તો સહેલો અને સરળ છે! આખરે લશ્કરી સેનાપતિઓએ માર્ગ કહાડ્યો! હીક. જો શત્રુ હજાર વિમાનો લઈને સામે ધસી આવે તો આપણે દોઢ હજાર વિમાનો લઈને શત્રુના શહેરો તરફ વેગથી દોટ મુકવી. સંભવ છે કે રસ્તામાં બંને વિમાની સેનાનો ભેટો થઈ જાય પણ એ સંભાવના માટે ઝાઝો વિચાર કરવાની

જરૂર નથી. કારણ કે શત્રુના વિમાનો ઝોંચ ફેંકવાની તમન્નામાં આકાશીવાતા-વરણની વિશાળતાનો લાલ લઈને તેઓ જરૂર જ આગળ વધી શકવાના. એટલે પછી માત્ર થોડીક ઘણો પછી જ્યારે વિમાનો દોલ્લી અને કલકતા ઉપર ગર્જના કરશે ત્યાર પહેલાં તો કાણુલ ઉપર હિંદનાં વિમાનો કાતિલ ઝોંચ ફેંકીને અધ્યાન સંસ્કૃતિનો અંત આણી રહ્યાં હશે !

આમ પરસ્પર સંહારના સત્રની કદપના કરતાં જ મહારા હૃદયના ધબકારા મદ પડતા લાગે છે. મહારા આવતા જન્મની કેટલીક કદપનાઓ મગજ પર ધસી આવી છે. માનવ તરીકે પાછો અવતરીશ કે કેમ તેની અળખામણી શંકા ગ્તાનતંત્રીઓના વહનમાં વેગ આણી રહી છે. ગમે તેમ પણ મહારી સામે પડેલાં લશ્કરી સાધનો વર્ણવતાં પુસ્તકોના પાનાઓ ઉપર દ્રષ્ટિ કરવાની મહારી હિંમત તો છેક જ તુડી ગઈ છે.

.....અને મહારા મગજ પર કદપનાનો વરોળાથો વીટળાઈ વળ્યો છે. મહારી નજર સમક્ષ હું જાંપાન અને અમેરીકાને સંગ્રામમાં ઉતરતા જોઈ શકું છું. બંને દેશોના વિમાનીઓ પેપીરીક મહાસાગરના પટ પર વેગથી આગળ વધી રહ્યાં છે: અરે અત્ર ખે દીવસમાં અમેરીકન વિમાનીઓ જાંપાનના શહેરોના રામ રમાડી રહ્યાં છે. તેવી જ રીતે વહેંતીયા જાંપાનીઓનાં વીમાનો પણ અમેરીકન શહેરો પર આક્રમક ઉતારે છે. ન્યુયોર્કનો નાંશ મહારી નજર સામે ખડો થાય છે. ટટાર ઉબેલાં ૮૦ માળનાં મકાનો ઝોંખના મારા નીચે વાંકા વળી જાય છે. અરે પેલા સ્વતંત્રતાના જગવિખ્યાત પુતળાનું માથું રસ્તામાં રગદોળાય છે !

...અને આ યુધ્ધ હવે ખતમ થવાની અળી ઉપર છે. અમેરીકામાં સુલેહનો સફેદ વાવટો ચલાવવા માટે કોઈ માનવ શરીર જ નથી. તેથી જ રીતે જાપાનમાં પણ યુદ્ધનો ધ્વજ ઉતારવાને માટે કોઈ પ્રાણુવંત દેહ નથી. વિજય નક્કી કરવાને માટે હવે એક જ માર્ગ રહ્યો છે. અને તે વિમાનીઓની સંખ્યા ગણવાનો.

...છતીવાએ કમીશન એસાડયું છે વિજય નક્કી કરવા માટે. અમેરીકાના વિમાનીઓની સંખ્યા વિશાળ દીસે છે. એટલે છતીવા ભદેર કરે છે કે અમેરીકાએ વિજય મેળવ્યો છે.

પણ ઝેરી ગેસની અસર હું વધતી જોઉં છું. જાપાનની સીમાઓ મુખને તે ચીનમાં પણ ફરી વળ્યો છે. શાંધાઇ

શહેર સુનું થઇ પડ્યું છે. ત્યારે વિજયી વિમાનીઓ પારસીકિઝ ઓળંગીને સ્વદેશ જતા દેખાય છે. ઝેરી ગેસના પ્રતાપથી શમનાં રસીયાં ગીધડાંઓ પણ ખતમ થઇ ગયાં હોવાથી તેઓ પણ વિજયી વિમાનીઓને સાથ આપવા અશક્ત છે.

...અને મહારા સ્વપ્નમાંથી હું જાગૃત થાઉં છું. સારે મહારી નજર પામે પડેલા વર્તમાનપત્ર પર પડે છે. છતીવાની શસ્ત્રબંધી પરિપક્વતા મહોટાં જતાંતો તેમાં છાપડામાં આવ્યા છે. હેન્ડરસનના શબ્દો વાતાવરણમાં વીંઝાઇ રહ્યા છે. પણ હું જોઉં છું કે વિમાની લસકર ઘટાડવાને માટે તો ત્યાં એક પણ શબ્દ પણ નથી...આ સૌથી વિનાશક વિમાન વિશે ત્યાં જાનમાં કોઈ વાત પણ કરતું નથી!

INDO BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત

ઈન્ડો-બાલ્મ

ઘસાઈયું ઉપાય

સંધીવા, વાતરોમ, શુભ માથાનો ને કમરનો દુઃખાવા, હાંતનું કળતર, શરદી, રૂઝ અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો અસરકારક ઉપાય. દરેક ડેકાએ મળે છે.

—મરત—

મેસર્સ કાર્લિક બ્રધર્સ,

મુખ્ય ૪.

આ સાથે એ આનાની ડીપોઝી બીડું છું મારા ઘરઉપયોગ માટે નમુનાની એ આટલી મોકલી આપશો. (P. K.)

નામ _____

મરનામું _____

આમાદ દેશના જેલખાના—

રશીયાની

લેખક:
(પ્રવાસી)

સાંપ્રત

શિક્ષાપદ્ધતિ

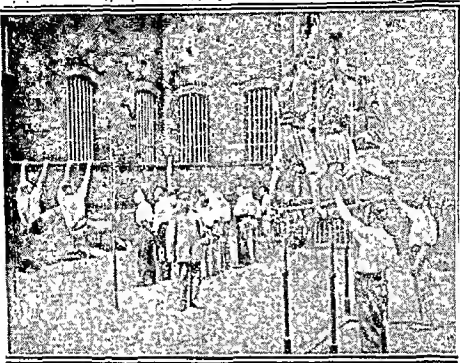
રશીયાની ન્યાયપદ્ધતિમાં પરિ-
વર્તનની શરૂઆત તો છેક ગઈ
સદીમાં થયેલી. ઝારના અમલમાં જ મધ્ય-
કાલિન જુની જંગલી પ્રથાને અજગી
કરીને આધુનિક ન્યાયના સિધ્ધાંતોને
અનુરૂપ બનાવવાનો અખતરો થયેલો.
જયુરીની પ્રથા ત્યારે દાખલ કરવામાં
આવી. ત્યાર પછી તો વર્ષો વીત્યાં. અને
ધીમે ધીમે ૧૯૦૩ માં આખો ફોજદારી
કાયદો રચવામાં આવ્યો. અને ૧૯૧૮ માં
આ કાયદાને ઉખેડી નાખીને સમાજવાદી
સરકારે નવો ફોજદારી કાયદો જામતે
આપ્યો. આ તેનો હુકમ હતો.

પણ આ વર્ષોમાં તો આંતરવિગ્રહની
આગ સોવીયેટમાં લાગુ પડી હતી. ત્યારે
તો સામ્યવાદીઓ અને પ્રત્યાધાતીઓ
તદ્વાર ખખડાવતા. ત્યારે તો મેસ્કોના
મેદાનોમાં ગોળીઓની રમઝટ હતી.

માજ ઝારના અનુયાયીઓ સત્તામાં પાછા
આવવા માટે અનેક કાવતરા કરતા. સંપ-
ત્તિકાનોના લાપુતીઓ વિપ્લવી સરકારને
ઉખેડી નાખવા માટે ખૂબ યત્ન કરતા.
આ વર્ષોમાં વિપ્લવી સરકારે વિપ્લવી કોર્સો
સ્થાપી હતી. તેમની પાસે ધારા ધોરણ
જેવું કંઈ જ ન હતું. માત્ર વિપ્લવી
દ્રષ્ટિબિંદુ એ જ. તેમની પાસે શિક્ષા
કરવાને માત્ર ધોરણ હતું.

પણ સમાજવાદી સરકારની સ્થાપના
થયા પછી ૧૯૨૨ માં સોવીયેટ પદ્ધતિને
અનુરૂપ ધારાઓ ઘડવામાં આવ્યા અને
૧૯૨૪ માં આ ધારાઓને રશીયન પ્રજાની
ખાસ બેઠકમાં સંમતી મળી. અને ત્યારથી
તે અત્યાર સુધી સોવીયેટ ધારાનો એકધારો
અમલ રશીયામાં થઈ રહ્યો છે.

સોવીયેટ સીમામાં સાત પ્રજાસત્તાક
રાજ્યો સમાયેલાં છે. આમાં સૌથી મોટું

જોડો અંદર થતી કુસરતણુ' એક દ્રશ્ય

રશીયાનું પ્રજાસત્તાક તંત્ર છે. આ પ્રત્યેક પ્રજાસત્તાક પ્રદેશને પોતાના કાયદાઓ છે. અને ૧૯૨૬ માં રશીયાના ફેબ્રુઆરી કાયદાને પગલે પગલે પ્રત્યેક પ્રજાસત્તાક તંત્રે પોતાના ફેબ્રુઆરી ધારાઓ રચીને સમાજવાદી દ્રષ્ટિબિંદુએ શુદ્ધિગારોને શિક્ષા આપવાની પ્રજાસત્તાકમાં જરૂર પુરતો ફેરફાર કરી લીધો છે.

યુરોપિય પદ્ધતિ માને છે કે દરેક વ્યક્તિ પોતાના વર્તન માટે જવાબદાર છે. યુરોપની ન્યાયપદ્ધતિ સ્વિકારી લે છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિને માનસિક સ્વતંત્રતા છે. અમુક કાર્ય કરવું કે ન કરવું તે વ્યક્તિની મરજીની વસ્તુ છે અને તેમ છતાં ને તે 'શુદ્ધ' ગણાવું કાર્ય કરે તો પછી તેના કૃત્રિમ બોગવવાને માટે, તેની શિક્ષા સહન કરવા માટે તેને તત્પર રહેવું જ જોઈએ. યુરોપિય પદ્ધતિનું આ તર્કશાસ્ત્ર

છે. તેઓ વ્યક્તિને! સર્વ રીતે સ્વતંત્ર કહે છે. આ દેશનાના આધારે મુડીવાદી ફેબ્રુઆરી કાયદાની કસમો ધડાધ છે.

પણ સોવીયેટ દ્રષ્ટિબિંદુએ તો મુડીવાદના સામથી અજગા ખરીને વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિબિંદુએ શુદ્ધિગારી પદ્ધતિને અવલોકવાનો યત્ન કર્યો છે. તેઓ માને છે 'સ્વતંત્ર મરજી' જેવી વસ્તુ જ જગતમાં નથી. માનવ એ તેના આત્મ-આત્મના સંબંધોનું પરિણામ છે. એમ માનીને જ તેઓ નવા ધારાઓ રચવા માગે છે. તેઓ કહે છે કે.

અમુક પ્રકારના વર્તન માટે શિક્ષા હોઈ શકે એ વસ્તુ જ અતિ ધુણા-જનક છે. 'શિક્ષા' એ શબ્દને કાયદાની પૌથીમાંથી ભુમ્મી નાંખવો જોઈએ. આ શબ્દને અસે સમા

જના બચાવના પગલાં એ શંખે
તેમણે યોગ્યા છે. વળી સોવીયેટના
ધારાદાસ્ત્રીઓએ જાહેર કયું છે
કે મુન્દાલયુ વર્તન તે સામાજિક
જીવનને લાગેલા સડા રૂપ છે.
આથી તેના મુળ દર્દની ઓછસ
ચિકિત્સા કરીને જ ઓપથ આપવું
જોઈએ. દંડ, શારીરિક શિક્ષા, કે
માનવ સમુદાયને હિલુપદ આપનારા
નત્વોને સોવીયેટના ધારાધિકાર-
દોષે વિદાય આપી છે.

સોવીયેટ સત્તા સામે જો કોઈ કાવતરું
કરવાનો યત્ન કરે કે ઉચ્ચાની પાડ-
વાનો યત્ન આદરે તો તે વર્તન અતિ
ગંભીર અને 'સમાજને ભયરૂપ' માનવામાં
આવે છે. પણ આ પ્રકારના વર્તનમાં પણ
કેટલાક અપવાદ રહ્યા છે. આ અપવાદો
એવા પ્રકારના છે કે દોષિતને ખાસ સહન
કરવું ન પણ પડે. ઉદાહરણ તરીકે
લઈએ તો શિક્ષાના માપ જ સોવીયેટમાં
નથી. સંભવ છે કે જ્યારે આરોપીને
ન્યાયની અદાલત સમક્ષ ઉભો કરવામાં
આવે ત્યારે તેનું વર્તન સોવીયેટને ભય-
રૂપ મટી પણ ગયું હોય. આવા કેસોમાં
ન્યાયાધીશોને આરોપીને મુક્ત કરવાની
પુર્ણ સત્તા આપવામાં આવી છે. ન્યાયા-
ધીશો માત્ર એક જ વસ્તુ પર લક્ષ્ય આપે
છે અને તે એ છે કે 'તે લાણે આરોપીનું
વર્તન સોવીયેટને ભયરૂપ છે કે કેમ ?

સોવીયેટ ધારાપોથી એટલે પ્રત્યેક
લાણે પરિવર્તન પામતા કાયદાઓ.
સોવીયેટ કોર્સો એટલે સમાજ શિક્ષણની
સંસ્થાઓ. સોવીયેટ જેલો એટલે માનસિક
ઘરિપતાલો ! આવા શબ્દોમાં અમેરીકન
પ્રવાસીએ રશીયાની શીક્ષાનીતિને વળું
હતી. અને ખરેખર આધુનિક યુગમાં
જીવતો પુરૂષ રશીયાની જેલમાં જઈને

જુલો તો સંભવ છે કે તેની નજરમાં
અચડાતા દ્રશ્યને સત્ય ન પણ માને. તેની
આંખે દીસતા દ્રશ્યને સ્વિકારવાને અચકાય.

ફાર્સીની સમ્મતે તો ક્યારનીય વિદાય
લીધી છે. છેલ્લા દશ વર્ષમાં ભાણે જ
કોઈ વ્યક્તિ ફાર્સીના માંચડે ઉભી હોય.
અલબત્ત, સોવીયેટ સરકાર સામે કાવતરું
કરતાં કે વિદેશીઓની સંપત્તિની લાલચથી
લોભાઈને સોવીયેટ સેવકોના જન લેવાનું
કાવતરું કરતી વ્યક્તિઓનાં શરીર જરૂર
ગોળાથી વીંધી નાંખવામાં આવે છે. પણ
સામાન્ય સંલેગોમાં માનવહત્યાને સોવી-
યેટ શાસને સીમામાંથી દેશપાર કરી છે.
જીનને જાહેર જીનની ઝેરીલી નીતિ મુઠી-
વાદને જ મુજારક હો ! દાંતને જાહેર દાંત
લેવાની કૃત્તિ આધુનિક સંપત્તિશાહીને જ
મુજારક હો ! આ શબ્દોમાં સોવીયેટની
નવી પધ્ધતિનું તત્વ સમાયેલું છે. ઝેર
આધાં ખરેખર છે. વેર અળગાં ગયાં છે.
અને શિક્ષામાં માત્ર શારીરિક સંતાપની
પ્રથાને ઉખેડી નાંખવામાં આવી છે.

આજે રશીયામાં જેલો જેવી વસ્તુ જ
નથી. ચાર દીવાલોથી ઘેરાયેલાં
કોઈ મકાન આગળ આવીને ઉભા રહે
અને લોખંડનો દરવાજો જુલો તો કદાચ
તહમો તેને જેલ ગણે. પણ આંધળાને પણ
ઉકલી શકે એવા અક્ષરોમાં આવા મકાન
પર આલેખવામાં આવ્યું છે કે 'માનવ
સુધારણાની છાવણીઓ'. ખુલ્લા દરવાજાની
અંદર તહમારી ડ્રિફ્ટ દોડ કહાડે તો અહીં
કોઈ 'શિક્ષા' સહન કરવું નહીં દેખાય.
અહીં કામદારો જોવાના જડશે. અહીં
તેઓ 'સુધરી' રહ્યા છે. તેમના જીવનના
માર્ગો તે અડલી રહ્યા છે.

ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ તહમારા મગ-
જમાં સવાલ ઉપસ્થિત થતો હશે કે રશી-
યાના કામદારોના રાત્ર્યમાં શિક્ષા જેવી-

વસ્તુ છે કે નહીં? તદ્દયો કુદરતી રીતે જ પ્રથમ પુણ્યો કે શું રશીયામાં બધાં દેવના સંતાનો બની ગયા છે કે ત્યાં 'ગુન્હો' ગણી શકાય તેવું વર્તન થતું જ નથી? અલગત રશીયા પણ અત્યારે સંક્રાંતિ કાળમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે. સામ્યવાદ તરફ તે ડગલાં મુકી રહ્યું છે. તે સમયમાં બધા જ રશીયનો એકદમ સુધરી જાય એવાં સ્વપ્નાં સોવીયેટ સંચાલકોને સેવકો કાળજીથી પણ પાલવે તેમ નથી. તેથી જ તેઓએ શિક્ષાના ત્રણ પ્રકાર પાડ્યા છે.

પ્રથમ તો જે વર્ગ સોવીયેટ સત્તાને ઉઘસાવી પાડવાનો ચત્ન કરે તેને તેઓ 'અમલદારી સમુદ્ધાન' શરૂ તરીકે જાહેર કરે છે. આ જાહેરાત થયા પછી આ વ્યક્તિને સોવીયેટની સીમામાંથી દેશપાર કરવામાં આવે. પણ આ શિક્ષા ભાગ્યે જ અમલમાં મુકાય છે. તેઓ સારી રીતે સમજે છે કે વ્યક્તિને દેશપાર કરવાથી કંઈ જ અર્થ સરતો નથી. તેથી તેઓ કાંઈ સુધરવાના નથી. આથી આ પ્રથમ કોટીની શિક્ષા રશીયાની સીમામાં ભાગ્યે જ અમલમાં આવે છે.

બીજી કોટીની સજા પણ આર્થિક છે. આવી વ્યક્તિઓને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોમાં કામ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે. ઔદ્યોગિક કામ મેળવવાનો તેમનો હક્ક જીંટવી લેવામાં આવે છે અને તેથી આવી વ્યક્તિઓને શંકરનો વસવાટ વેળા કરીને જાહેર જીવનથી વેગળા ગામડામાં જઈ રમણાં બનવાની ફરજ પડે. પણ આ શિક્ષાનો અમલ જો કે સામાન્ય છે. છતાં તેઓ આ શિક્ષાનો આકરો અમલ નથી કરતાં. અનેકવાર અમુક કાળ પસાર થઈ જતાં આ હક્ક આપોઆપ વ્યક્તિને પાછો મળી જાય છે.

ત્રીજી શિક્ષા તે 'ફરજિયાત કામ' છે પણ સાથે સાથે આ શખ્દોની સાથે જ

એક વાક્ય ઉમેરવામાં આવ્યું છે. આ વાક્ય અતી ઉપયોગનું છે કારણ કે તેમાં તો સોવીયેટ પદ્ધતિનું તત્વ સમાયેલું છે, આ શખ્દો તે આ રજા 'વ્યક્તિનું સ્વાતંત્ર્ય વેડછી નાખ્યા વગર' ફરજિયાત કામની શિક્ષા કરવાની છૂટ ન્યાયાધીશોને આપવામાં આવી છે. આમ સજા ભોગવતી દોષી છતાં પણ વ્યક્તિ પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય સાચવી શકે છે. તેને પોતાના ઘરનો ત્યાગ નથી કરવો પડતો. તેને પોતાની સ્ત્રી અને આજીવન્યાથી વિમુખ થવું નથી પડતું. તે પોતાના મિત્રોનું જાનિબ્ધ સાચવી શકે છે. આરોગી પોતાના પ્રિયજનની પાસે રહી શકે છે.

સોવીયેટ પ્રગતિમંત્રી આ ફાજલદારી કાયદાની પાંચી પંચાઈ પાડેલા છે કે આ ધારાઓ 'કામચલાઉ' છે. આ શખ્દોમાં સોવીયેટ સંચાલકોનો અન્યેય આશાવાદ જણાઈ આવે છે, તેઓ જાને છે કે કામદાર સમુદ્ધાન સરમુખત્યારી અમુક કાળ માટે છે. જેમ જેમ સમાજ વર્ગ-વીહીત બનતો જાય છે, જેમ જેમ સમાજ જમાંથી રીતમગર સંપત્તિવાનનાં મુળ પણ સાફ થતાં જાય છે તેમ તેમ સામ્યવાદી સમાજરચનાનાં મુળ ઉડાં ઉતરતાં જાય છે. અને પછી જ્યારે સામ્યવાદી સમાજરચના સ્થપાશે ત્યારે?...

ન્યાયાધીશોએ નહીં રહે... કોર્ટો નહીં રહે... કાયદાઓ નહીં રહે... અને સાથે સાથે માનવ સુધરણા માટે ઉભા કરવામાં આવેલા અમલદારીઓના કેમ્પ પણ નહીં રહે.

હવે ગુન્હાઓ અને તેની શિક્ષાઓ ઉપર આવ્યો. હું પ્રથમ જ લખી ગયો છું કે સોવીયેટના ધારા ઘડનારાઓએ ગુન્હા જેવા શબ્દને જ તેમની ધારાપાંથીમાંથી અજાગો કર્યો છે. તેઓ આપા વર્તનને 'ઉત્તમન'

(Transgression) એ શબ્દથી સંબોધિ છે. આ શબ્દ સાથે આરોપ કે ગુન્હાની ભાવના સંકળાયેલી નહીં હોવાથી સોની ચેટ ધારાધીમાં આ શબ્દ યોગ્યતામાં આવ્યો છે. આવા ઉલ્લંઘનો માટે કેટલીક શિક્ષાઓ નક્કી કરવામાં આવે છે. ત્યાર પહેલાં ચાલો, આ ઉલ્લંઘનોના વર્ગીકરણ પર એક ઉડતી નજર નાંખી લઈએ.

(૧) પ્રથમ તો રાજ્યતંત્ર સામેના ઉલ્લંઘનો (૨) પ્રધાનમંડળ સામે (૩) અધ્યક્ષદરોના ઉલ્લંઘનો—(૪) આર્થીક (૫) અન્ય વ્યક્તિના હવન, તાકાત તંદુરસ્તી સામેનું વર્તન. (૬) 'મીલકત' સામેનાં ઉલ્લંઘનો (૭) લોક સંરક્ષણ સામેનું વર્તન. (૮) કમ્પ્યુટરી નિયમનનો ભંગ. (૯) અનિચ્છનીય સમાજની પ્રભુલિકાઓને પોષવાનો (૧૦) ધર્મ અને રાજ્યતંત્રને અળગા પાડનારા કાનુનનો ભંગ.

આ ન્હાનકડા વર્ગીકરણનાં માત્ર પ્રથમ પ્રકાર 'ઉલ્લંઘનો' સામે જ પ્રથમ કોટીની શિક્ષા ફરમાવવાની સત્તા ન્યાયાધીશોને અપાઈ છે. ખાસીના ગુન્હાઓ માટે તો તદ્દન નહીં અને ન્હાની ન્હાની સજાઓ રાખવામાં આવી છે. આ સજાઓની હદ પણ આંકેલી છે. અને અમુક અંશ સુધી

જ સજા થઈ શકે તે પ્રમાણે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

ચોરી કરવી કે એવા પ્રકારના ગુન્હાઓ માટે ચાર માસ કે પાંચ માસની 'ફરજ' ચાત કામની સજા તો વધુ પડતી જ ગણાય છે. ત્યાં સુધીમાં તો આરોપીને સુધરવાની સંપૂર્ણ તક મળે છે એટલે પુરતી શિક્ષાની જરૂર પણ રહેતી નથી. આવા કેસોમાં શિક્ષા ઘટાડવાનો હક્ક માધવ સુધારણા કેમ્પના વડાને હોય છે અને આ હક્કને છુટથી ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

ખુનને માટે માત્ર ૧૦ વર્ષના એકાંત હવનની સજા હોય છે. એકાંત હવન એટલે હીંદની જ્ઞેષ્ઠોનાં 'એકાંત કોટડી'નું હવન નહીં! પણ શહેરના સંસર્ગથી દૂર માત્ર વસવાટ. આગળ પણ જો મરણ પામેલા માનવીઓએ આક્રમણનું ખાસ કારણ આપ્યું હોય તો સજા તેથી પણ ઘટાડીને માત્ર પાંચ વર્ષની થઈ જાય. આમ ખુનને બદલે ફાંસી આપવાની ત્રાસજનક જંગલી પ્રથાને અળગી કરીને આધુનિક ન્યાયપદ્ધતિને અપનાવવામાં સમાજવાદી સરકારે સમગ્ર વિશ્વ સમક્ષ એ નવો આર્શ મુક્યો છે. આગે સમાજવાદી સરકારે રચાયેલા નવા આદર્શોની વ્યવહારિકતાની એરણ પર કસોટી થઈ રહી છે.

[૨]

સો નીચેનાં કારાગૃહો વિશે અનેક અક્ષરો લખાયા છે. લગભગ પ્રત્યેક પ્રવાસીએ સોનીચેટ સીમાનાં કારાગૃહોને નરી આંખે નિહાળ્યાં છે. અમેરીકન અભ્યાસકો કે ખાસ સહેલગાહે ફરવા નીસરેલા સહેલાણીઓએ અનુભવ પોથીમાં કારાગૃહ વિશે કેંઈક શબ્દો જરૂર ટપકાવ્યા છે. કારણ કે સોનીચેટ શાશનનાં કારાગૃહ સમગ્ર જગતમાં તદ્દન નવી જ દેખનાં અને શિક્ષાપદ્ધતિમાં નવી જ

દીશા ઉઘાડનારાં છે. એટલે જ રશીયાના કારાગૃહો તરફ સમસ્ત સૃષ્ટિના પ્રવાસી આકર્ષાય છે.

મેક્સિકોના કોઈ માર્ગદર્શકને તહમો સાથે લઈ જાય તો તે 'ટાવરીશ' તહમને જેલ પાસે જરૂર લઈ જાય. આ ટાવરીશ તહમને બીજા ટાવરીશને સોંપે. રૂશીયામાં 'બન્ધુ' ને માટે ટાવરીશ શબ્દ વપરાય છે. આ શબ્દ એટલી બધી વાર તહમારા કણુપટ પર અથડાય કે કાણુવાર તહમોને

જેલણવનનું બીજું દ્રશ્ય

એમ જ લાગે કે તહો કંઈક નવીન ફનીયામાં વીહાર કરી રહ્યા છે. અને ખરેખર! વર્તમાન રશીયા એ નવી ફનીયા છે !

કદ્દપી શકે છે કે કોઈ દેશમાં જેલર કેદીઓથી સુંઠાયેલો હોય ? અહીં ટાવ-રીશ જેલરની વરણી થાય છે. એટલું જ નહીં પણ જેલ પર સન્તા ચલાવનારી સમિતિ પણ કેદીઓની કમીટી હોય છે. આમ જેલ પર જે કારોબાર ચાલે છે તેમાં કેદીઓના અચાજ પુરેપુરો છે. આ જ સોફી-યેટ પદ્ધતિની લાક્ષણિકતા છે. મુડીવાદી જગતમાં કેદીઓને કોઈ સડેલ મકાનમાં દોર માફક પુરવામાં આવે છે. અહીં શ્રમજીવીઓના જગતમાં કેદીઓ જ પોતાના વસવાટનું મકાન કેવું હોયું જેઠાએ તેનો નિર્ણય કરી નાંખે છે.

આ ઉપરાંત કેદીઓનાં કપડાં પણ સામાન્ય શ્રમજીવીઓના જેવાં જ હોય છે. મુડીવાદી જગત વ્યક્તિપર વેરની લાગણી

રાખીને તેને અમુક પ્રકારનાં કપડાં પહેરવાની ફરજ પાડે છે. પણ અહીં તો જેલર અને કેદીઓના પોપાક વચ્ચે કંઈ જ ફરક નથી હોતો. જેલની અંદર તેઓ કેદી છે એમ જરાય માન્ય નહીં પડે. તહોને તો એમ જ લાગે કે તેઓ સામાન્ય શહેરીઓ છે.

પણ અહીં સખત નિયમન હોય છે. પણ આપ મેળે રચાયેલું નિયમન જરા જર પળાય છે. અહીં ધાકથી તેમની પાસે કામ કરાવવામાં નથી આવતું કે દંડાતા જોરથી તેમની પાસે કામ લેવામાં નથી આવતું. ડગલ ફેટરસ કે શિક્ષાની ધાક વડે અહીં કેદીઓ કામ નથી કરતા. પણ અહીં તો કેદીઓ જે કામ કરતા હોય તે કામ જ તેને સોંપીને કામ લેવામાં આવે છે. આ એક બીજી લાક્ષણિકતા છે. મુડીવાદી જગતમાં કેદીઓની કક્ષાનો વિચાર કર્યા વગર પથરા બાંધવાનું કે લોટ દળવાનું કામ લેવામાં

આવે છે. ત્યારે સોવીયેટ શાસનમાં વ્યક્તિની કેળવણી, વ્યક્તિની આવડત એ સર્વે લક્ષમાં લઇને તેની જ પંસ-ગીનું કામ મેંખવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત મુડીવાદી જગતની જેલો જોઇએ તો જણાશે કે વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વને હીલું ખાડવાનો, તેના સ્વમાનની ભાવનાને ભાંગીને ભુકડો કરી નાંખવાનો, ખરાબ ખોરાક આપીને તેની શારીરિક શક્તિને નાશ કરવાનો માર્ગ લાગતી જેલોમાં લેવાઇ રહ્યા છે. તેથી તદ્દન બીન્ન રીતે માનવના વ્યક્તિત્વને ખીલવવાનો, તેના સ્વમાનની ભાવનાને વિકસાવવાનો અને તંદુરસ્ત વાતાવરણમાં તેને રાખીને તેના માનસ પર ઉતરેલી અવળી અસરને નાશ કરવાનો માર્ગ રશીયામાં લેવાય છે.

તેમજ રશીયાની જેલોમાં કામદારને બહારના જેટલી જ શેઠ આપવામાં આવે છે. એક કામદાર બહાર જેટલું મેળવે તેટલું જ જેલની અંદર મેળવે છે. અને તેટલામાં જ તેને શરીરને ટકાવવું પડે છે. આમ દશ દશ ફ્લાક કામ કરાવીને એક પાઇ પણ ન પરખાવવાનો મુડીવાદી માર્ગોને બદલે સમાજવાદી સરકાર નવા માર્ગો લઇ રહી છે. તેઓ કેદીને સામાન્ય કામદારની માફક જ ગણે છે. તેઓ તેને પુરતી શેઠ આપતા બંધાયેલા છે. આ શેઠમાંથી કામદાર પોતાનો નિભાવ કરે છે.

આ ઉપરાંત કેદીઓને દર અઠવાળે એક દીવસ પોતાના ઘેર જવાની રજા મળે છે. કેટલાક પ્રજાસત્તાકમાં આ રજા પંદર દીવસે એકવાર મળે છે. પણ આ રજાના દીવસે કેદી કોઇ પણ પ્રકારના શરમ કે સંકોચ વગર પોતાને ઘેર જઇ શકે છે. પોતાના મિત્રો સાથે આનંદ માણી શકે છે. પોતાના સગાઓને મળી

શકે છે પોતાના પરિન સાથે મુખેથી રહી શકે છે. પોતાની બાળકોને મળી શકે છે. આ પ્રકારની સગવડ કોઇપણ પ્રદેશમાં નહિ જડે. કારણ કે આ પ્રકારની સગવડ આપવાથી કેદીઓની મનોદશા બહુ બદલીથી મુધરી જાય છે. પોતાની પરિનના વિશેષગુન એક આંસુ માનવના હૃદયની લાગણીના તારને ઝલુ-ઝલુની મુકવા સમર્થ છે. પોતાના બાલકની આંખની અમી ગમે તેવા દોષીત મનુષ્યને પણ એકદમ મુધારી શકે છે અને અહીં જ સોવીયેટ સત્તાધીશો માનવ લાગણીને કેટલી દર મુધી સમજી શકવા તરફ થયા છે. તેનો દંધક ખ્યાલ આવી શકે છે.

આજ જ્યારે સોવીયેટ જ્ઞેષ્ઠ નિહાળતા તદ્દમો માત્ર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ ગયેલા હોય ત્યારે તદ્દપરે કાને શમ્પે અથડાય 'ટાવરીશ ગવર્નર'. મુડીવાદી મનોદશાથી ટેવાયેલા હોવાથી તદ્દમોને કદાચ એમ લક્ષના થાય કે આ પ્રમાણે સંશોધવાથી તે મુસ્કે થઇ જશે. પણ એવી કલ્પના કરશો ના. કારણ કે અહીં તો સમાજવાદી સંસ્કૃતિ સ્થપાઇ છે. અહીં શ્રમજીવીઓ શાસન કરે છે. અહીં ખરેખર આમલગે ખરી આઝાદી મેળવી છે.

રશીયાના કારાગૃહોનું આ એક ઉડતું અવલોકન છે. કેટલીક ન્હાની બાબતોને અજગી કરવામાં આવી છે છતાં રશીયાના આધુનિક કારાગૃહોની કલ્પના આશા છે કે ઉપસા વૃતાંતમાંથી દીક દીક આવી રહેશે.

અનેકો એક ભુત કરે છે. બધા એમ જ કલ્પી લે છે કે સોવીયેટ સીમામાં સમાજવાદે પુરું પ્રભુત્વ સ્થાપ્યું છે. પણ તેમ નથી. હમણાં તો શ્રમજીવી સમુદ્ધની સાત સરમુખત્યારી છે. માત્ર તેઓ સમાજવાદ તરફ વળવા માટે ખૂબ યતન કરી રહ્યા છે. અને પ્રત્યેક દીવસ જ્યારે આથમે છે. ત્યારે રશીયા તેના આદર્શની વધુ નજીક આવેલું હોય છે જ.

કાશ્મીરનો-

-કમનશીખ કિસ્સો

રાજા હરિસીંગ

છેલ્લા આઠ માસમાં કાશ્મીરમાં જે રમખાણો થયાં
તેનાં મુળ કારણો અને તેની પછવાડે રહેલી અસરો
પરથી લેખક પડેલો ઉંચકે છે.

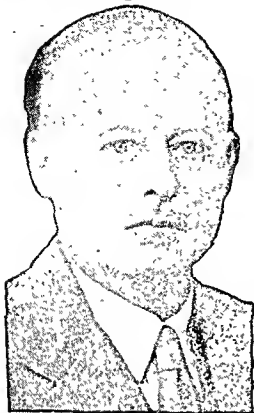
:લેખક:

પૂર્ણ રૂતુના અંતમાં
આકાશ નીર્મલ
હોય અને તેમાં એકાદ
રડીખડી પણ જોરદાર
વાદળો ચડી આવી ધડીભરને માટે પ્રયંત્ર
તોફાન મચાવી અનંતતામાં ઉડી જાય,
તેમ હિન્દનાં વ્યાપક રાજકારણના આકાશમાં
કાશ્મીર ઉપર એક તોફાની વાદળો
ચડી આવી. ખુન, આગ અને ક્રાંતીજ્વરનો
વરસાદ ધડીભરને માટે વરસાવ્યો, અને
આગે પાછી કપાંચે ઉડી ગઈ છે-લોકો એ
ખતાવોને લગલગ જુશી જવા માંડ્યા છે.

રવીશંકર વી. મહેતા

બી. એ.

કાશ્મીરનાં રમખાણો
નો ઇતીહાસ ટુંકો પણ
ધણે જ જોધવાયક છે.
ગયા જુન માસમાં એક
નહી પરખાએલો ધર્મજનુની મુસદ્દામાં
કાશ્મીરની હદમાં આવ્યો, મુસ્લીમોને
રાજ્યની વીરુધ્ધ ઉશ્કેરવા માંડ્યા. રાજ્યે
તેને ગીરફતાર કર્યો, અને ત્યારથી રમ-
ખાણોની શરૂઆત થઈ એમ તપાસપંચના
અહેવાલો કહે છે. પણ દારૂથી ભરેલા
આખા ભંડારમાં પ્રયંત્ર આગ ચેતી ઉડવા
માટે દીવાસળી તો માત્ર એક આકસ્મિક

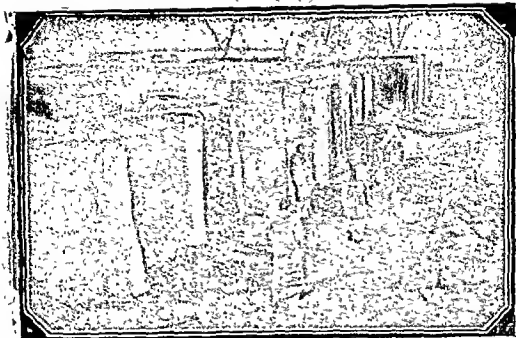
કાશ્મીરના નવા વડા પ્રધાન
'લેફ્ટેનન્ટ કરનલ શાસવીન'

કારણ છે, તેમ પેલો ધર્મપેલો કેટલાયથી માણસ તો માત્ર તાત્કાલીક કારણરૂપ હતો. કાશ્મીર રાજ્યની મર્યાદામાં આમ પ્રગ્લના અસંતોષનો દાડ તો ઘણાંએ વખતથી ભર્યો હતો.

મુડીવાદને આગે મરણુ ઓસાર લાગ્યો છે. ત્યારે તેના આંતરીક વીરોધીનાં અનીષ્ટ પરીણામો જગતની ખુબ જ નજરે પડ્યાં છે. જગતમાં દાણાના કોફરો ફાટી નીકળ્યા છે. ત્યારે કરોડો માણસો ભુખે મરે છે, રૂતી ગોસડીઓ સાંચવી ન શકતાં જલાવી દેવી પડે છે, ત્યારે કરોડો ગરીબોને પોતાની એક દાંડવાનાં ચીથરાંના વાખા પડે છે. કોશી અને રામગંજ અગ્ની કે દરીઆને ખોળે હોમાય છે. પણ આ રીતી એકલા

મુડીવાદની નથી. દરબારશાહીના જમાનામાં પણ આમ પ્રગ્લની એ જ હાલત હતી. પણ ત્યારે શોપણ કરનાર વર્ગ પ્રમાણમાં નાનો હતો એટલે ગરીબાઈ મોટા ભાગમાં વેંચાઈ જતી. પણ કાશ્મીરમાં તો વીસમી સદીના મુડીવાદી જમાનામાં પણ રાજશાહી પ્રવૃત્તે છે. એટલે એ એ કાઢાતીત સંસ્થાઓનાં પાપ ત્યાં ભેગાં થયાં છે. કોઈ વ્યક્તિનો એમાં દોષ નથી. પણ એ પાપને પરીણામે રાજ્યની મોટા ભાગની પ્રગ્લ ભુખ ભેગી થઈ ગઈ છે. હિન્દી આમવર્ગના અલ્પ રાક્ષસ સમા નાણાંધીરનારાઓ અને દયા જનક ઉપજીવીઓ સમા જમીનદારોનો ગ્રાસ સામાન્ય જનતાની કંગાડ્યત ઉપર ફળશ ચડાવે છે. હજારો માઇલના પ્રવાસેથી આવનાર મુસાફરને કાશ્મીર પૃથ્વી પરનાં નંદનવનનું ભાન કરાવે છે. કાશ્મીર રૂપનો એ દેશ છે. કુદરતે પોતાનાં યૌવનના અલંકાર ઉતારી ત્યાં જ દાસાવ્યા છે; પણ ત્યાંની કાયમી વસતીને તો એ દોષખ જેવું અકાફ લાગે છે. સૌન્દર્યશ્રીનાં શ્રંગાર તીલક સમી ગણાતી કાશ્મીરી આમ વર્ગની કામીનીઓને પોતાનાં સૌન્દર્યનાં સૌભાગ્ય અનુભવવાની એક પળની પણ ધ્રુસલ નથી. જમીનમાં ફળદ્રુપતા છે પણ તે રાજ્ય માટે, પ્રગ્લ માટે નહીં, સુખાકારી આમોહવાને લીધે શરીરમાં ભેમ-શ્રમશક્તી-છે, પણ તે જમીનદારો અને શરદો માટે, જમીન અને માનવોમાં સૌન્દર્ય છે પણ તે માલદારો અને મુસાફરો માટે, આમ પ્રગ્લ-શ્રમજીવીઓ માટે તો છે અપીરત એકધાતું કામ અને સનાતન ભુખમરો.

આવા એ કાશ્મીરમાં એકાએક વીપ્લવની પ્રચંડ આગ ફાટી નીકળી. પેલા રાજદ્રોહીને પકડીને જેલમાં પુરવામાં

હુલ્લડથી તારાજ થયેલા શ્રીનગરના કેટલાક લતાઓ

આપો. લોકો. એ તેને છોડાવવા તોફાન ક્યું. લાડી, કુહાડા અને ગોળાઓ સામ-સામાં ઉછળ્યાં, તારનાં દોરડાં કપાયાં, અનેક નીર્દોષના જ્વનની ખુવારી થઇ, થોડા વખતને માટે આથીંક અસંતોષ અને ધર્મજનુનની શ્રીનગરીથી ચેતી ઉઠેલી પ્રજાએ રાજનાં હથીઆરી ધાડાં સામે મચક ન આપી. રાજ્યના અમલદારોએ તોફાન શમાવવામાં સમયસુચકતા કે કાયદલતા નજ બતાવ્યાં. અને બીજી તરફથી આખા દેશ અને ખાસ કરીને પંજાબના મુસ્લીમ પત્રકારોએ કાસ્તીરની ચિરહ લુકું, અને જેરી પ્રચારકાય ચર ક્યું. પરિણામે કાસ્તીર રાજ્યે શાય પિસારી હડાપણુ સ્વીક્યું અને ૨૬ મી ઓગસ્ટે રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે સન્ધી થઇ. રાજ્યે પ્રજાની જે મુશ્કેલીઓ હોય તે દુર કરવાની તત્પરતા દાખવી. પ્રજા-પક્ષ-મુસ્લીમપક્ષ તરફથી પેતાની માગણીઓ રજુ થઇ. માગણીઓ બહુ જ વ્યાપક હતી, તેમાં કેટલીક તદ્દન બેવકુફ

ભરેલી હતી, (જેવી કે રાજ્યમાં નોકરી રાખવા માટે હિંદુ ગ્રેન્ટ્યુએટ કરતાં મુસ્લીમ મેટ્રીકને વધારે પસંદગી આપવી વગેરે) રાજ્ય તે સ્વીકારી શકશે કે કેમ એ વિશે ધણાને શંકા ઉપજી પછુ મહા-રાજ્યએ તો તે સ્વીકારી લીધી અને તે બાબતમાં ઘટતું કરવા માટે પુરતી તપાસ ચલાવી રીપોર્ટ કરવા માટે ઝાન-સી કમીશનની નિમણૂક કરી. એ કમીશનનો કેટલાક હિંદુ જમીનદારોએ અને તેમના ઉપજીવીઓએ બહિષ્કાર કરવાનો નિર્ધાર કર્યો, કારણ કે મુસ્લીમોની માગણીઓ જ એવી જાતની હતી કે તેથી જમીનદારોના અનિયંત્રિત સ્વાયત્તે ગંધો આવ્યા વિના ન જ રહે. પણ એ પ્રકરણુ જરાએ વ્યાગળ થયે ત્યાં તો વાતો ઉડવા માંડી કે રાજ્યે સુલેહના કરારોનો ભંગ કર્યો છે. અને સપ્ટેમ્બર માસમાં તોફાનોની પાછી શરૂઆત થઇ.

આ બીજા તોફાનો બહુ ભયંકર નીવડ્યાં. સખ્યાબંધ નિર્દોષ હિંદુઓના

જનની ખુવારી થઇ, તેમનાં માલમિલકત લુંટાયાં અને ઘરો બાળા દેવાયાં. જન-ખુ-આરીનાં એ તોફાનોમાં હઝારો હિંદુઓને ધરબાર છોડી નાસી જવું પડ્યું, અને મીરપુર અને બીજાં સક્ષામત શહેરોનાં આર્થ મંદીરો અને ગુરૂદ્વારાઓમાં કે પવિત્રો અને જંગલોમાં આશ્રય લેશે પડ્યો. જેલમ નદીથી ૨૫ માઇલ દુર મીરપુર, મીરપુરથી ૫૦ માઇલ કોટલીથી ૨૬ માઇલ દુર પંચ. આ એંશી માઇલનો વિસ્તાર ખુન, ચોરી, લુંટ અને આગનો ભોગ બની ગયો. એ આખા વિસ્તારમાં એક ગામડું પણ એવું નથી રહ્યું જે મુસ્લીમોની ગાંડાખતો ભોગ ન બન્યું હોય. દસ દિવસ સુધી જાણે એ આખા વિસ્તાર પર મુસ્લીમ શુંડાઓએ આજુ વર્તાવી. દસથી બાર હઝાર માણસો નિરાધાર થઇ પડ્યાં અને કુલ નકુશાનીની સંખ્યા લાખોમાં ગણી શકાય તેમ છે. તોફાનોનું આખું વર્ણન બહુજ ચોંકાવનારું નિવડે તેમ છે. પણ જ્યારે એ ઘટના બની જ ચુકી છે ત્યારે તેના પર આંસુ સારવાને બદલે, તેના કારણો અને પરિણામોનો વિચાર કરવો એ જ વધારે પ્રાસંગિક છે.

આ બનાવોને લગતી તપાસ કરવાને નીમાએલી મીડલ્ટન સમીતિનો અહેવાલ ઘણો જ ધ્યાન ખેંચનારો છે. તેમાં એ મુખ્ય વસ્તુઓ ખાસ રૂપેટ કરવામાં આવી છે. એક એ કે તોફાનો હિંદુઓની વિરૂદ્ધ નહિ, પણ રાજ્યની વિરૂદ્ધ જ હતાં; અને તે ઉસ્કેરવામાં બહારનાં માણસોનો હાથ હતો. એ બહારની અસરો કઇ હતી તે સંબંધી રૂપેટ રૂપે કંઇ જણાયું નથી એટલે આજુબાજુના સંયોગો ઉપરથી અનુમાન જ દોરવું રહ્યું. પંજાબના મુસ્લીમો મંડોળોમાં કાશ્મીર રાજ્યની

વિરૂદ્ધતા પ્રચારકાર્ય બહુ જ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતું હતું એ તો બહુશીતી વાત છે. ધર્મજનુની અહારોના જરૂરો તૈયાર કરી, તેમને માટે નાણાં વગેરેની વ્યવસ્થા કરી, તેમને કાશ્મીર પર ચડાઇ કરવા મોકલવાનું કામ ઘણી જ કુશળતા પુર્વક ચલાવવામાં આવતું હતું. અને આખા હિંદમાંથી કોઇ રડયાખડયા અપવાદ સિવાય, એક હિંદુ રાજ્ય સામે વિના કારણ જગાવવામાં આવતાં એ બંડ સામે, એક પણ મુસ્લીમ આગેવાને વિરૂદ્ધનો સુર ઉચ્ચાર્યો નહિ. ઉદાહરણ તોફાનો શમાવવા કાશ્મીર રાજ્યે બહાર પાડેલા ઓડીશન-સેનો સઘળા જગ્યાના મુસ્લીમોએ વિરોધ કરવા માંડ્યો. અખીલ હિંદ કાશ્મીર દિવસ ઉજવાયો અને કાશ્મીરના મુસ્લીમોને મદદ કરવાનાં ફંડની પ્રવૃત્તિ પણ શરૂ થઇ. કાશ્મીર રાજ્ય સામેની મુસ્લીમોની આ પ્રગટ દુસ્મની માટે એક જ હેતુ કહી શકાયો આવે છે, અને તે એ કે કાશ્મીરની ઉપર અકબીનીસ્તાન છે, બાબુમાં મુખત્તે મુસ્લીમ વસ્તીવાળા સરહદના પ્રાંતો છે; નીચે પંજાબમાં મુસ્લીમ વસ્તીનું મોટું પ્રમાણ છે; અને વધારામાં સિંધ નોખું પડાવવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે. એ બધી ચાલબાજની પછવાડે ઉત્તર હિંદ અને મધ્ય એશીઆની સંઘી પર બળવાના મુસ્લીમ રાજ્યોની હારમાળા ઉભી કરી પાન-ધરલામવાદનો ફેલાવો કરવાની મુસ્લીમોની નેમ છે. આ નેમનો કોઇ પણ મુસ્લીમ નેતાએ ઇન્કાર કર્યો નથી. એટલે જાનને હા ગણી લેવામાં અડચણ નથી.

પણ વધારે ચોંકાવનારી એક વાત તો એ છે કે કાશ્મીરના તોફાનોની શરૂઆત થતાં ખુદ સીમલામાં, પડી ધારાસભાના

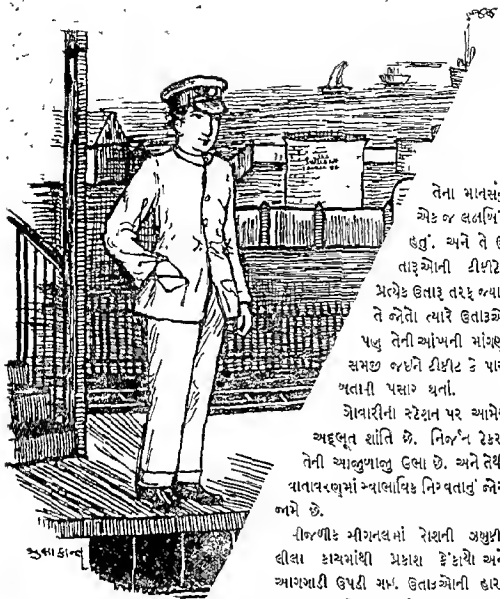
કેટલાક મુસ્લીમ સંબોધે છે એ અખીલ હિંદ કાશ્મીર સંઘની સ્થાપના થઈ અને તેણે કાશ્મીરની આખતમાં અસામાન્ય રસ લેવા માંડ્યો. ખીલ તરફથી આખત બહુ આગળ વધી ગઈ હાં સુધી પંજાબ કે હિંદી સરકારે કાશ્મીર વિદ્યુતની હિંદી મુસ્લીમોની પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ મુકવાની ફરકાર ન જ કરી. તે સાથે જ હિન્દનાં કેટલાંક એંગ્લો ઇન્ડિઅનપત્રોમાં અને વિલાયતનાં પત્રોમાં એવી મૂતલબનાં લખાણો આવ્યા હાજ્યાં કે કાશ્મીરના રાજ્યવંશમાં મહાન ફેરફાર થવાની આવશ્યકતા છે, અને તેમ થવા સિવાય કાશ્મીર અને હિંદના મુસ્લીમો કદિ જ પવાળાને એકનાર નથી. સરકાર તરફથી આવી અફવાઓનો પણ ઇન્કાર કરવામાં આવ્યો નહિ. પરિણામે કેટલાક જાહેર માણસોને એવી શંકા જવા લાગી કે સરહદના પ્રાંતો પર બળવાન મુસ્લીમ રાજ્ય, હિંદના રાજકીય અસંતોષને દાખી દેવા માટે અને સ્થાપિત બ્રિટીશ હિતોનાં ભાવિ રક્ષણ માટે, ઘણી અગત્ય ધરાવે છે એવું માનનારા કેટલાક વિલાયતી સજ્જનો અને એમને પગે ચાલનારા કેટલાક નાના સરકારી અમલદારોની આડકતરી અસર છે.

એ માન્યતા હાલ તુરત તો ખોટી પડી છે, અને કાશ્મીરમાં રાજ્યપરિવર્તન થવા નથી પામ્યું. હાજરો હિંદુઓ ધર-

બાર, અનવંશ, અને રોહાનાં સાધન પિનાનાં થઈ પડ્યાં છે. એમને મદદ આપવાની રાજ્યની ફરજ તો છે જ અને તેઓ વહેલાં મોડાં દેકાણે પણ પડી જશે. પણ અપાર તુકડાતોનાં જન્મદાતા એ તોફાનો ફરીથી ઉભાં થયા ન પામે તે માટે રાજ્યે ચાંપતા ઉપાયો લેવા ઘટે છે. બ્રિટીશ હિંદમાં જે કોમીવાદ અત્યારે પ્રસરી રહ્યો છે, તે તો દિવસે દિવસે વધારે હડખાણો બનવાનો છે, એમ આસપાસના સંયોગો જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે. પણ કાશ્મીરના મુસ્લીમો તેનો ભોગ ન અને એની રાજ્યે ખાસ કાળજી રાખવાની છે. કાશ્મીરના ગરીબ અને અગામ મુસ્લીમો સ્વાર્થી કોમવાદીઓની પ્રપંચનીલાનો ભોગ બન્યા, અને એનમુન એવકુશાઈ તેમને હાથે બનવા પામી. તેનું કારણ તેમના આર્થિક અસંતોષમાં રહેલું છે. કાશ્મીરની ૯૦ ટકા વસ્તી મુસ્લીમોની છે. રાજ્ય, જમીનદાર અને શરહિનાં ત્રિવિધ શોષણના તેઓ ભોગ બન્યા છે. તે શોષણમાંથી તેમને મુક્ત કરી તેમણે રજુ કરેલી બધી વ્યાજખી માગણીઓ સંતોષવી, એમાં જ રાજ્યની અને નાની હિંદુ કોમની સલામતિ રહેલી છે. રાજ્યવાદ અને મુડીવાદનાં આક્રાશ પર પ્રત્યક્ષનાં જે વાદજો ગેરાયા હાજ્યાં છે, તેનો આ રમખાણો આજો પરિચય આપે છે. જે બની શકે તો રાજ્ય તેમાંથી બાંધ લે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રેલેશને વાહરનો સ્થોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

કુસાકાન્ત

‘આ જ કેમ ચાલે છે ?’

શીશજશાહ અને પેન્તનછ આયડી પડ્યા.

‘અરે કાગળ લખવાનો રહી જ ગયો’
—ગોવારી મેશનના પાટીયાના દરવાજા
પર એસતા દીકરી કલેક્ટરના કણુપટ
પર આવા શરો વાગ વાર અથડાતા.
પ્રત્યેક પંદર મીનીટ ગાડીઓ આવતી,
ઉતારીઓ ઉતરતા. અને
હવે દીકરી કલેક્ટર પણ
આવા શરૂ થઈ. દેવાઈ ગ
યેલો જ હતો.

તેના માનસનું
એક જ લક્ષ્ય હતું.
હવે. અને તે ઉ-
તારીઓની દીકરી.
પ્રત્યેક ઉતારી તરફ જ્યારે
તે જોતો ત્યારે ઉતારીઓ
પણ તેની આંખની માંગણી
સમજી જઈને દીકરી કે પાસ
જતારી પસાર થતાં.

ગોવારીના મેશન પર આમેય
અદ્ભુત શાંતિ છે. નિર્જન રેકર
તેની આલુગાળુ ઉભા છે. અને તેથી
વાતાવરણમાં મ્વાલાયિક નિગ્વતાનું જેર
જામે છે.

રીજનીકે મીગનલમાં રોશની ઝલુડી.
લીલા કાચમાંથી પ્રકાશ ફેંકાયો અને
આગગાડી ઉપડી ગઈ. ઉતારીઓની હાર-
નાળા દરવાજાને વટાવીને અદ્રશ્ય થવા
લાગી. અને મેશનમાં પાછી નિઃશબ્દ
માંત્રી જતાતી ચાલી.

સંધ્યાનો આછો અંધકાર ગોવારી
મેશન પર ઉતરતો હતો. અને ધીમે
ધીમે ફરતી વસ્તુઓ દ્રષ્ટિમર્યાદામાંથી ફર
ખસવા લાગી. આવા વાતાવરણમાં તે
નહાનો, મૃદુલ, પરંતુ એટલો ઉતારીઓ,
આગગાડી અને દીકરીઓની પ્રતિભા કરતો
તે એકો હતો.

—: લેખક: —
—: પી. ને. લટ —

આગગાડી એ તેનાં
દ્રષ્ટિમર્યાદામાં સતત આ
વતી વસ્તુ હતી. ધીમે ધીમે

ટી કી ટ કલેક્ટર

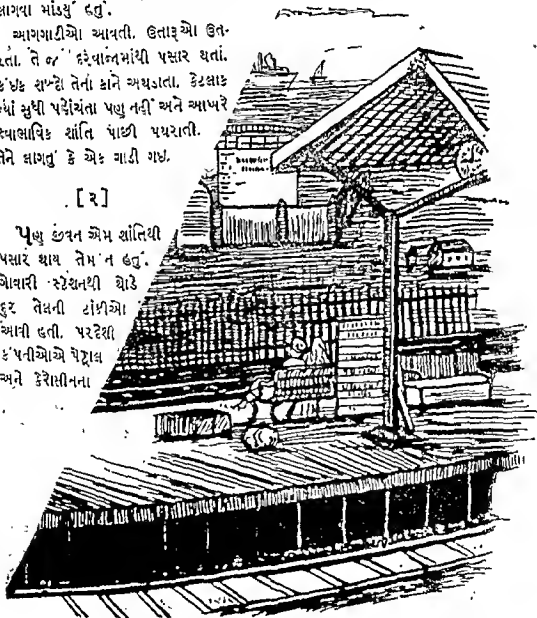
આ તત્વ તેના હાથમાં ઉંડું ઉતર્યું હતું.
તેના સમગ્ર વ્યવસાયમાં સ્ટેશનના વાતા-
વરણે એટલી ઉંડી અસર કરી હતી કે
આ પ્રકારનું હાથ તેને તદ્દન સ્વાભાવિક
જાગવા માંડ્યું હતું.

આગગાડીઓ આવતી, ઉતાર્યો ઉત-
રતા, તે જ દરવાજામાંથી પસાર થતાં.
કંઈક સમયે તેના કાને અથડાતા, કેટલાક
ન્યાં મુઠી પડેલાં પાણી અને આખરે
સ્વાભાવિક શાંતિ પાછી પથરાતી.
તેને જાગવું કે એક ગાડી ગઇ.

[૨]

પણ હાથ એમ શાંતિથી
પસાર થાય તેમ ન હતું.
જોવારી સ્ટેશનથી થોડે
દુર તેણી ટાંકીઓ
આની હતી, પરદેશી
કંપનીઓએ પેટ્રોલ
અને કેરોસીનના

મા લિ કુ
નવલિ!

મોટાં કુંડળનાં ન હોય, તેમ લાખખો ગેલન એક સાથે રાખી શકે તેવડી ટાંકીઓ બાંધી હતી. બંદરના ઉછળતા નીર પર એક દ્રષ્ટિ કરે ત્યાં તો તલમેને સાતેક જેટલી ન્હાની મોટી તેલની ટાંકીઓ દેખાય જ. આ ટાંકીઓ ઉપર લગભગ ૩૦૦૦ જેટલા કામદારો કામ કરે છે. સ્ટીમરથી તેલ ટાંકીમાં ભર અને ટાંકીમાંથી પેટ્રોલ વેગનમાં પડે ત્યારે માનવ શરીરની મહેનતની જરૂર માલદારોને પડે છે. અને શ્રમ કરીને મહાપરણે પેટીયું કાઢતાં કામદારોનાં કંગાળ જીવન પણ આ ટાંકીઓ સાથે જ સંકળાયેલાં છે. શ્રીમંતોની મોટરમાં ચેતન આપતા પેટ્રોલની ટાંકી પર કામ કરતા કંગાળ કામદારોના ઉનડા નિશ્વાસો વાતાવરણમાં કદી કદી ધુમરી ખાય છે.

આવો એક સમય હતો. ટાંકી પર કામ કરતાં ધમજીવીઓના પગાર ઘટાડવાની વાતો હવામાં ફેલાતી. ગોવારી સ્ટેશનના પોરટરો પણ તે જાણતા પણ દીક્રીટ કલેક્ટર તો શ્રમજીવીઓના જીવનથી અલગ રહેવામાં-દુરથી ન્દેયા કરવામાં જ સાફલ્ય માણતો. આ મધ્યમવર્ગી માનવના હૃદયમાં દીક્રીટ, ઉતાડો, અને આગગાડી એ શિવાય અન્ય કંઈ વસ્તુજ ન હતી. તેનું ચિંતન, મનન, એ સર્વ આ વસ્તુમાં જ સમાઈ જતું.

‘સાહેબ, આ ટાંકીઓ કંઈ જોઈ છે? પોરટરે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના.’

હુંકા ઉત્તરે પોરટરને જરા વિમાન-સણમાં મુક્યો. પણ પોરટર આમ જલ્દીથી નિરાશ થાય તેમ ન હતો.

‘ત્યાં લગભગ ૩૦૦૦ જીવ કામ કરે છે. સવારથી સાંજ! સાહેબ, સવારથી સાંજ! ખાસ ભાર મુકીને પોરટરે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

‘હશે!’

‘સાહેબ એ કામદારોને તો જાણ જાણી મળુરી! દી આયમે માંડ આંક આના દેખે!

દીક્રીટ કલેક્ટરની નજર સ્ટેશનના પતરાઓ તરફ દોડવા લાગી.

‘કહે છે કે કંપની સાથે કંઈક ઝગડો જામ્યો છે!’ પોરટરે અધીરાઈથી કહ્યું, પણ દીક્રીટ કલેક્ટર ઉપર આ વાતની જરાય અસર થઈ નહીં. ‘હશે’ એ શબ્દ ઉચ્ચારીને તેણે સીગારેટ સળગાવી.

પોરટરે દીક્રીટ કલેક્ટર પર એક તિલ્લુ દ્રષ્ટિ ફેંકી. તેના કામદાર હૃદયને જાણી જ ખબર હતી કે દીક્રીટ કલેક્ટરને માત્ર પરવા હતી પગારની, ને આંકાક્ષાઓ હતી સ્ટેશનમાસ્તર બનવાની, અને આદર્શ હતા સદ્ગૃહસ્થ તરીકે ગણવાનો.

આગગાડીનો સડસડાટ સંજળાયો અને થોડીકે ક્ષણ પછી તે પણ સમી ગયો. માત્ર દીક્રીટ કલેક્ટર દીક્રીટો લઈને તેની ઓશીસ તરફ ગયો.

[૩]

‘આજે ક્યાં જઈશું?’

‘કામ તો છે નહીં?’

‘સલા ક્યારે છે?’

‘કોણ આવનાર છે?’

ઉપાનાં અજવાળાં આવતાની સાથે ગોવારી સ્ટેશન પર આગગાડીઓ કેટલાક કામદારોને ઠાવવીને ઉપાડી ગઈ. અને દીક્રીટ કલેક્ટરના કહ્યુંપટ પર ઉપલા

શખ્તે અચડાયા. કામદારો ઓછાજ મુંગા મુગા ચાલવાના હતા. ટીકીટ કલેક્ટર પાસેથી પસાર થતી વેળા થતી વાતચીતેમાંથી ઉપજા શખ્તે વાતાવરણમાં વીંજાતા.

રેશનના પોરટર ખીરાદારોને તો પરિસ્થિતિની પુરી માહિતી હતી. તેઓ કંપની સાથે થયેલા અગડા વિશે જાણતા હતા. તેઓએ કામદાર વર્ગના પેટીયા પર કાપ મુકવાની ટીરેક્ટરોની બુરી દાનત વિશે સાંભળ્યું હતું. આખરે કામદારોની હડતાળ શરૂ થઈ છે તે પણ તેમને ખબર હતી.

પણ ટીકીટ કલેક્ટરની દુનીયામાં આ નવો દેખાવ હતો. કામદારોની ન્હાની સંખ્યાએ તેને મગજમાં વિચાર આણ્યો જે ગાડી લગભગ ૧૦૦૦ જેટલા કામદારો દાક્ષવે તેમાં માંડ સો પણ કામદારો ન હતાં તે વસ્તુએ તેનામાં વિસ્થતા આણી. ઓછી ટીકીટો કાથમાં પડતાં તેને અકસ્મ અકળામણ થવા લાગી. પોરટર પર આખરે દ્રષ્ટિ પડી. છતાંસાજિતિએ જોરે પકડ્યું.

‘આમ કેમ ?’

‘સાહેબ, હડતાલ પડી છે !’

‘એટલે ?’

‘હડતાલ પડી છે’ જવાબમાં તદ્દન શાંતિ હતી.

‘કામદારોએ પાડી ?’

‘હા’

‘ત્યારે એ લોકો કામ પર નહીં જાય ?’

‘ના’

ટીકીટ કલેક્ટરના બેપરવાલ માનસમાં કંઈ અનસનાટી થઈ. તેના મધ્યમવર્ગી માનસમાં કામદાર વર્ગના આ આયુગની કંઈ કલ્પના જ ન હતી. એટલે હડતા-

લનો શખ્ત સાંભળીને તેનામાં કંઈક અવનવી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થઈ.

‘કીક ત્યારે આજે વધુ ઉતાડ્યો નહીં આવે. ચાલો જરા કામ ઓછું થયું. ટીકીટ પણ કેટલી ગણવી પડતી હતી ? મુખ્યાઓ પાસ પણ બરાબર બતાવતા ન હતા !’ ટીકીટ કલેક્ટરને પોતાની દ્રષ્ટિએજ આ ઘટનાને અવલોકી.

‘પણ સાહેબ, આ તો હડતાલ છે, હડતાલ ! કામદારો કંઈ જેવાતેવા છે ? ભલે તેઓ બુધ્ધે મરતા હોય પણ તેમનું બળ મ્હોટું હો’ પોરટરે અજાન ફેંકી.

‘હરી !’ જવાબમાં બેપરવાલ હતી.

‘સાહેબ ગઈ હડતાલ વખતે તમે તો અહીં નોંતા પણ કામદારોએ જાણ કરી ધીંગાણું મચાવ્યું હતું’. હરીઓ ઉછળી હતી. અને...

ટીકીટ કલેક્ટરને હવે એકદમ રસ આપ્યો.

કંઈક રગરોળાયા. લોટી છંટાયું. અને લોકો આ તરફ ધસ્યા ! ત્હમરો આગલો ટીકીટ કલેક્ટર જરા મીઠાસી હતો. દરવાજા પર ટીકીટ માંગી કે લાકડી ઉછળી અને ધણ દધને તેના ટોપચાં પર પડી...

ટીકીટ કલેક્ટરના કપાળે પરસેવો થતો લાગ્યો.

‘અને ?’

‘સાહેબ, તે સાત દીવસ સુધી છત્રી-તાલમાં રહ્યો. અને તે વખતે તો કામદારોનું શું બળ હતું ! સાહેબ, આખરે તે કાન્યા પણ ખરા !’

‘એમ ?’

‘હા’

‘આ જ કંઈ કામદારો દેખાયા નહીં’

‘ના પણ તેઓ તો હવે થોડા દીવસમાં આવશે. જંગ જામવા દો’

દીક્રીટ કલેક્ટરે રોશન તરફ નજર નાંખી. તેની કંપનાશક્તિ એકાએક અગ્રત યત્ન. પણ પ્રચંડ ટાંકીઓ ડ્રિફ્ટર્યાદામાં નચરતી હતી. તેની કંપનાઓએ ધમસાંબુ સંચાલ્યું. તેના કંપનાપ્રદેશમાં કામદારો દેખાયા...તરન જ લોક બેગા થતાં લા-
ઓ...કંઈક કહ્યો નસતો લાગ્યો...લાક-
ડીઓ ઉછળતી દેખાઈ...અને પછી? તેની કંપનાનો આવેશ એકદમ ઉછળ્યો અને સાથે જ તેને લાગ્યું કે કામદારો તેની તરફ ધમ્મી આવે છે! આ મધ્યમવર્ગી માનવને ખીક લાગી.

કામદારો એક સાથે એકવચ રજાને કંપનીના સત્તાધીશોનો સામનો કરે એ વસ્તુ જ તેને અન્યાભાવિક લાગતી. છતાં જો તેને અન્યાભાવિક લાગતું ને તેની નજર સામે પ્રલબ્ધ ઉભું હતું.

‘હડનાક જમરી પડી છે!’ દીક્રીટ કલેક્ટરે ઉદ્ગાર કહાડ્યા.

હા, સાહેબ! પોરટરે જવાબ વાળ્યો.

કેમ હડનાક પડી?’

‘કહે છે કે કંપનીના સત્તાધીશોએ હાલની આર્થિક મંદીનું આયુ લઈને સ્વદેશ ક્યું છે કે દરેક કામદારની રેશન

પર પંદર ટકાનો કાપ મૂકવામાં આવશે. કામદારોએ પહેલાં તો વિનંતી કરી બેઠી, પણ જ્યારે આજીજીએને લાંત લગાવવામાં આવી, ત્યારે આખરે કામદારોએ આ દરિયા ઉગાર્યું!’

‘એમ કે?’

‘એટલું જ નહીં, પણ કાને રથો કહેતો હતો કે માત્રેકો હવે નીચે ઉતરવા લાગ્યા છે. કાને કામદાર મંડળના પ્રમુખને મળવા માટે માત્રેકોએ બોલાવ્યા હતા?’

હડનાકની આ અસર જોઈને દીક્રીટ કલેક્ટરને જરા નવાઈ લાગી.

‘સાહેબ, રથો કહેતો હતો કે જો તેઓ સાત દીવસ સુધી વધુ ટકી રહે તો શ્રીમં-
તોને પેટાક્ષ લેવા સીવરી આવતું પડે.’

‘એમ કે?’

‘અરે કુટલાકને પેટાક્ષ લેતાં તો મેં જાતે જોયા હતાં!’

‘ખરેખર!’

‘સાહેબ, એ કામદારોની વાત જ જવોદો જો આપણે પણ એટલા જોરદાર હાંધએ તો એજન્ટની મગદુર નથી કે કંડકસરની કુહાડી ચલાવી શકે!’

[૪]

ઉપાના આજી અજવાળાં રોશન પર ઉતરતા હતાં. પ્રભાતનો પ્રેકાશ પથરોતો હતો. સીંગલોમાં હંબુ વીજળીક રોશની ઝળકતી. આગગાડીઓમાં હંબુ દીવા લુવાની દાખવતા.

પણ ગોવારી રોશને આ પ્રત્યેક પ્રભાતે મળતી માનવમેદની આજે નહતી. આગ-
ગાડીઓ આવતી અને જતી પણ લાગે તેમાંથી કોઈ ઉતરતું. ટાંકીઓ તરફ જતા રસ્તાઓ તદ્દન મુના યથ પડ્યા હતા.

આઘેથી અવસોકનારને કંઈ પણ અન્યાભાવિક જેવું ન લાગે છતાં આજે સ્ટીમરમાંથી તે ટાંકીઓમાં એક પણ ગેઝન પેટાક્ષ ટાંકીમાં જતું નહતું અને ટાંકીમાંથી એક પણ ગેઝન શેરમાં જતું નહતું.

સીવરીમાં યત્રો આગમ્મ ખાતાં પેડયાં હતાં. માનવશંરીયાથી ઉલેકેતા આ સ્થાનનો વાતાવરણમાં ચિત્રચિત્ર અવાજો જ્યાં ગેંદો કહેતાં ત્યાં અંસારે એક શબ્દ પણ સંભળતો નહોતો. માત્ર કંપનીઓએ

રંગેલાં મોટાંદારોની ધીમી વાતચીતથી જ નિરવ શાંતિનો ક્યારેક ભંગ થતો.

અને આ અનુપમ સામનાને નિહાળતી કુટલીય આગગાડીઓ લાંથી પસાર થતી. ઉતાડૂઓ કોઇ કોઇ વાર તે તરફ ધ્રુવ દોડાવતાં, પણ હડતાલની તેમને જરૂરે અતિતિ નહોતી થતી. તેઓ કદી ખેલુ નહોતા સમગ્ર શરૂતા કે સામે દેખાય છે એ ટાંકીઓનાં પ્રદેશમાં આગે. પ્રચંડ હડતાલ ચાલે છે.

કામદારોની ખીકને લીધે કે આવા સામુદાયિક સામનાનું સાંહસ જોઈને રીકીટ કંબેક્ટરની ધ્રુવિ પોર પોર લાં દરતી. તે દીસા તરફ રીકીટ કંબેક્ટરથી જોવાઇ જવાતું. અને કંઈક અવનયું દીસતું તો તે તરત જ પોરદરને બતાવેતો.

આયુ કંઈક તેણે જોયું. અને પોરદરને પુછ્યું.

‘અરે, પણે લાંબી હાર્યાળા કોની દેખાય છે ?’

‘સારેજ તે કામદારો છે !’

‘આમ કમ ?’

‘તેઓ સરઘસમાં આવ્યા છે અને માલિકોના નિર્ણય સામે વિરોધ દર્શાવવા તથા ખીજ કામદારોની સહાનુભૂતિ મેળવવા માટે તેઓએ દેખાવો કર્યા છે.’

‘એમ કે ?’

‘અને પંક્તી લાત્ર ધળ કરેકે છે તે તેમનો વાવટો.’

હવામાં ફરફરતા લાલ વાવટા તરફ રીકીટ કંબેક્ટરે શૂણ્ણવાર મીટ-મીટી.

‘ધીમે ધીમે સરઘસનો કોલાહલ સાંભળાવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે સુત્રો દેખાવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે સરઘસનાં ગીત પણે સાંભળાવા લાગ્યાં.

સરઘસ ગોવારી રોશનની યાલુએથી પસાર થયું. સરઘસની મોખરે લાલ વાવટો ફરફરતો હતો. પછવાડે મોટાં સુત્રો ઉપર લખ્યું હતું કે ‘કામદાર વર્ગની જય હો.’

આ શબ્દોએ રીકીટ કંબેક્ટરના માનસમાં ઝંજીરોની ફેલાવો દીધો. તેણે હૃદય જોરથી થડકવા લાગ્યું અને ત્યાં જોરથી સુત્રો સાંભળાયાં કે

‘કામદારવર્ગનો વિજય હો

કામદારવર્ગનો વિજય હો

કામદારવર્ગનો વિજય હો

હેલ્લા સુત્રાએ રીકીટ કંબેક્ટરના માનસ પર અસર ઉપજાવવા માંડી. તેના મગજના તાર ઝંજીરોથી ઉઠ્યા. તેનાં વિચારો તરંગે ચડ્યા. તેણે વાતાવરણમાં કામદાર વર્ગની જય હો. એવા પડા સાંભળ્યા.

‘કામદાર વર્ગ !’-તેના વિચારપ્રેશ પર કંબેક્ટરની પાથરેલા વારણો વિખરાવા લાગ્યાં. શ્રમ કરતી જનતા વચ્ચેનો ભેદ પુટતો લાગ્યો. જન્મથી માનસ સાથે જકડાયેલા વાવટાને બેદીને પત્રવાદમાં તેને સહ સમજાયું કે ‘તે પણે કામદાર છે.’

આ સહનું માન થતાં જ રીકીટ કંબેક્ટરમાં પ્રચંડ પરિવર્તન પગલાં મૂક્યાં. વર્ગીય વિચારસરણી વેગળી ખસવા લાગી. મધ્યમ વર્ગીય માનસના તુકડા ઘટ ગયાં. પોતાના બંધનોને અવગણ કરીને કામદાર વર્ગની પડખે ઉભા રહેવાને-કામદાર વર્ગનાં જીવનને પોતાના જીવનનાં ઉતારવા માટે આ માનવ તત્ત્વ થયો.

અને કંઈક જુદા જ ભાવથી કંઈક જુદી જ ભાવનાથી જતા સરઘસ તરફ રીકીટ કંબેક્ટર જોઈ રહ્યો. ધીમે ધીમે

શબ્દો સંભળાતા બંધ થયા. મુત્રો પણ દેખાતા બંધ થઇ ગયાં. વાવરો પણ દ્રષ્ટિભર્યાદામાંથી દૂર ખસેગો. ગોવારી

સ્ટેશન પર માત્ર ટીકીટ કલેક્ટર અને પોરટર આવતી ઓગાડીની પ્રતિક્ષા કરતા હતા.

[૫]

પેલા પ્રસંગને મહીનાઓ વીતી ગયા. ટીકીટ કલેક્ટરે આ કાળમાં અભ્યાસ આરંભ્યો હતો. કામદારવર્ગે સર્ગેલા તત્વજ્ઞાનને સમજવા તેણે ખાસ શ્રમ કર્યો હતો. સમાજવાદના સિધ્ધાંતોના પુસ્તકો વાંચ્યા હતાં. અને નવરાશના સમયમાં રેલ્વેના કામદારોનું સંગઠન કરવા માટે તે યતન કરતો.

આયાર મુઠ્ઠી તેની દ્રષ્ટિભર્યાદામાં માત્ર સ્ટેશન, ટીકીટ, ઉતારૂઓ અને પગાર એ મૂખ્ય વસ્તુ હતી. પણ હવે તો તે પલટાઈ ગયો હતો. કામદાર વર્ગનું સંગઠન, આખરી સંગ્રામ, અને પીડીતોના શોક અને સંતાપનો નાશ કરવા માટે મુડીવાદનો નાશ કરવાની તમન્ના તેનામાં જાગી હતી. શોષાતા કામદાર સમુદ્ધી આર્થિક શુલાભીનો નાશ કરી નાંખીને સમાજવાદના સિધ્ધાંતોને મતિમંત કરવાને માટે સમાજવાદી સંસ્કૃતિ સ્થાપવા માટે તેણે આદર્શો બાંધ્યા હતા. જેમ જેમ તે વધુ અભ્યાસ કરતો ગયો તેમ તેમ તેની ખાત્રી થઇ ગઇ હતી કે વિશ્વમાં વ્યાપી વસેલા મુડીવાદનો નાશ કરવાનો એક જ માર્ગ સમાજવાદના તત્વજ્ઞાનમાં રહેલો છે.

અને સમાજવાદે તેને શિખવ્યું હતું કે આધુનિક સમાજરચનાને પલટાવવા માટે પ્રયત્ન બળતી જરૂર છે. આ બળ તે સમાજનો કામદારવર્ગ આપી શકે તેમ છે. તેથી કામદારોનું સંગઠન એ અનિવાર્ય વસ્તુ છે.

અને સમાજવાદના શિક્ષણ પ્રમાણે કામદારોનું સંગઠન કરવાનું કામ તેણે શરૂ કર્યું. જ્યારે જ્યારે નવરાશ જાળતી ત્યારે ત્યારે રેલ્વેના કામદારોમાં તે ભળી જતો. તેણે તેના સ્ટાફમાં ખીરાદરીની જાવના ફેળવી હતી. અને તેથી આખી લાઇન પર ટીકીટ કલેક્ટર જાણીતો થઇ ગયો હતો. આવતા જતા ગેંગમેન, ફેબીનમેન અને સાંધાવાળાઓ પાંચ મીનીટ ગોવારી પર ઉતરી પડતા. ગાર્ડે, ડ્રાઇવરો, અને અન્ય ટીકીટ કલેક્ટરો પણ અનેક વખત સલાહ અને શિખામણ માટે ગોવારીની મુલાકાત લેતા.

અને આ સઘન પશ્ચિનાં શુભ પરિણામ ધીમે ધીમે દેખાવા લાગ્યા. મજૂર મંડળમાં તેની યોગ્યતા જોઈને કામદારોએ તેને મંત્રી બનાવ્યો. કામદારો જો કે તેના પર વિશ્વાસ રાખતા પણ સાથે સાથે તેના પર જરા ઓકી પણ રાખતા.

[૬]

આખરે રેલ્વેના મજૂર મંડળો પર પણ એ કાળી આફત ઉતરી હતી. વિશ્વવ્યાપી મંદીનું ઓથું લઈને કંપનીઓએ જાહેર કર્યું હતું કે લગભગ ૧૨૦૦૦ જેટલા કામદારોને રજા આપવામાં

આવશે. અને વડામથકમાંથી હુકમ છુટતાં જ સ્થાનિક સત્તાધીશોએ તેનો આકરો અમલ કર્યો. કેટલાય કામદારોને રજા આપવામાં આવી. બચરવાસ કામદારોને રસ્તામાં રૂબરૂ રૂબરૂ દેવામાં આવ્યા.

‘ખિરાદર, હડતાળ પાડ્યા શિવાય એક પણ આરો નથી.’

‘કેમ સાહેબ ?’

‘દરરોજ કેટલાંય કુટુંબ રસ્તા પર ફેંકાય છે. કેટલાંય બાલકો આજે અકાળ અવસાન પામી રહ્યાં છે. કેટલીય સ્ત્રીઓ આજે ઘર બહાર ભાગે મરતી બેસી છે, અરે કામદારોને આજે ખાવા માટે પુરતું અન્ન પણ નથી. આ દશામાં દવે શું થાય ?’

‘ખિરાદરી જ્યારે બતાવીશું ત્યારે તેમને ખબર પડશે !’

ટીકીટ કલેક્ટર. ચોરટર સાથે વાત કરી રહ્યા હતા. પણ આવી વાર્તાઓ હવે સામાન્ય થઈ પડી હતી. સમગ્ર રેલ્વે લાઇન પર વિરોધનો વટોળો વાગે હતા.

[૭]

ઉપા જ્યારે, ઉગી ત્યારે રેલ્વે લાઇન સુતી-પડી હતી. આગગાડીઓ અટકી ગઈ હતી. સીંગનલોતું સંચાલન રતબી ગયું હતું. પ્લેટફોર્મ પરથી ટીકીટ કલેક્ટરો અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા આખી રેલ્વે લાઇન પર કોઈ પ્રવિષ્ટે પડતું નહીં.

. સુનાં સ્ટેશનો-એથી પણ વધુ સુનાં વક્રશોષ, એ રેલ્વે લાઇનના વાતાવરણમાં લાક્ષણિક અંગ બની ગયાં. હડતાલ તો આગળને આગળ આવી.

સત્તાધીશોએ હડતાલ તોડવા માટે જૂથ યતન કર્યો. પગારની લાલચો અપાઈ. ભાડૂની કામદારો રોકવાનો યતન કર્યો.

પણ કામદારો અણનમ ઉભા. તેમનો પાપટો ફરકતો રહ્યો જ. સત્તાવાળાઓએ અનેક યતનો કરી નેયા. પણ તેઓ નિષ્ફળ જ નિવડ્યા.

પ્રત્યેક સ્ટેશને કામદારોનું સંઘર્ષન થઈ રહ્યું હતું.

કુબીનમેનો, ગેંગમેનો, સાંધાવાળાઓ તરત જ જોડાઈ ગયા. મલુર મંડળના સભ્યોની સંખ્યા લાખોમાં રમવા લાગી. પ્રત્યેક પ્રત્યેક સ્ટેશન પર મલુર મંડળની શાખા ઉઘાડવામાં આવી. અને કામદારોના સંઘર્ષનનું કામ જોરથી ચાલવા માંડ્યું.

આખરે અદ્દીમેટમ અપાયું. ૧૨૦૦૦ ખિરાદરોને કામ પર પાછા લેવાને કંપનીને કહેવામાં આવ્યું. અને જો આઠ દીવસમાં કંપનીના સત્તાધીશો મલુર મંડળની માંગણી ન સ્વિકારે તો હડતાલ પડશે એવી ચોખ્ખી ધમકી પણ સાથે અપાઈ હતી, આઠ દીવસ પસાર થઈ ગયા.

આખરે મહીનાઓ સુધી સંકટ સહન કરીને, ક્ષુધાના સંતાપને પી જઈને કામદારો ફાટ્યા.

* * *

અને ગોવારી સ્ટેશન પર ઉપાનાં આજાં અજવાળાં ઉતરતાં હતાં. પણ આજે ત્યાં શાંતિ ન હતી. ત્યાં જખરો કોલાહલ જામ્યો હતો. વિજય મળવાથી કામદારોએ આનંદનું સરથસ કહાડવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો.

વ્યવસ્થિત રીતે કામદારો ગોઠવાઈ ગયા અને સરથસની શરૂઆત થઈ. ટીકીટ કલેક્ટરના હાથમાં પાપટો ફરકતો હતો. અને તેની પછવાડે એ કામદારો સુત્ર લઈને ઉભા હતા. તેમાં લાલ અક્ષરે લખ્યું હતું કે

‘જગતના કામદારો એકત્ર હો’

આજનું

આયર્લેન્ડ

: લેખક :

ભદ્રકુમાર યાજ્ઞીક

શ્રી હાલતની તમન્નાએ ઘેલા અનેકા આયર્લાંડના નૌજવાનોને હૃદયનાથ એમન હી. વેલેરા આયર્લાંડના પ્રમુખની ખુશીએ પસંદ થવાના સમાચારો પછી આયર્લાંડ અને ઇંગ્લાંડના સંબંધોની નવેસરથી સુધારણા થવાના સંયોગો ઉપસ્થિત થયા છે.

હ વેલેરા આજના આયર્લાંડને આઝાદ જોવા મથતો મહાન સ્વપ્નદ્રષ્ટા છે ! નૌજવાનીના શણગાર સજ્જતા સજ્જતા એણે મેલેલાં સ્વપ્નોને મુતીમંત કરવાની એની દાઝ આખાય જગતમાં જાણીતી છે.. એ સામાન્ય રાજદ્વારી પુરૂષ નથી, પરંતુ કટ્ટર રાષ્ટ્રવાદી લડવૈયો છે.

હ. વેલેરાનો વિરોધ

ઇંગ્લાંડની નાગચુડમાંથી મુક્ત થવાના મનોરથો પાર પાડવા માટે આઈરીશ નૌજવાનોએ બલિદાનની વેદી પર જે મહામોક્ષ બલિદાનો અર્પ્યા હતાં, એનો જોરો જગતના રાજકીય ઇતિહાસમાં મળવો મુશ્કેલ છે. 'સીન ફ્રી' પક્ષના મરણીયા આગેવાનોએ ઇંગ્લાંડનાં ગુલામી-ખત ફગાવી દેવા માટે કરેલા યત્નોને પરિણામે સને ૧૯૨૨ માં આયર્લાંડ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે સંધીનું તહનામું થવા પામ્યું. આઈરીશ સામ્રાજ્યના એક સંદ્યાન તરીકે આયર્લાંડનો ઇંગ્લાંડે સ્વિકાર કર્યો. એ પછીના અગીઆર વર્ષોમાં આયર્લાંડમાં

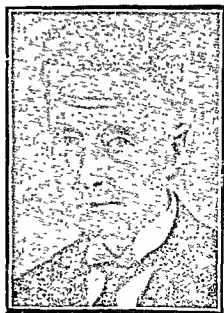
હ વેલેરા-જેમને વિજય મળ્યો છે.

આંતરવપ્રહના ભડકા વારંવાર દેખાયા છે, મહાપુષ્પને ટાંકણે આછરીશ નૌજવાનોએ ટીપેરીના મથકેથી ઇંગ્લાંડની શહેનશાહતની સન્તા નામુદ કરવાના ભગીરથ યત્નો કર્યા હતા. પરંતુ એ વિપુલ સત્તાશાળી સામ્રાજ્યના સંરક્ષકોએ અનેક પ્રકારોએ આયર્લાંડમાં પુનઃ શાંતીનું વાતાવરણ પ્રસરાવ્યું હતું. ડનકીન, ગ્રીફીથ, કોલીન્સ, અને ડી. વેલેરા સાથે સને ૧૯૨૧ માં ના. ઇંગ્લાંડના વડા પ્રધાન લોઇડ જ્યોર્જે સમાધાનીના સંદેશા વ્યવસ્થા હતા. કંઈ શરતોએ સમાધાની કરવી તે આખતમાં આયર્લાંડના રાજપ્રકરણી નેતાઓમાં ગંભીર મતભેદો હતા, ગ્રીફીથ અને કોલીન્સે આયર્લાંડના પ્રતિનિધીઓ તરીકે સંધીના કરારનામા ઉપર સહીઓ કરી હતી. સને ૧૯૨૧ માં કરારનામા પરની સહીઓ થતી વખતની ડી. વેલેરાની વશણ માટે દતિહાસકારોમાં બે પ્રકારનાં મંતવ્યો છે. એક પક્ષ એમ પ્રતિપાદન કરે છે કે, ડી. વેલેરાની સંપૂર્ણ સંમતિ અને સહાનુભુતિથી જ કરારનામા ઉપર સહીઓ થઈ હતી, જ્યારે બીજો પક્ષ ઉપરોક્ત મંતવ્યનો ઇન્કાર કરે છે. સને ૧૯૨૧ માં ડી. વેલેરાની નીતી ગમે તે પ્રકારની હોય, તેની આયર્લાંડના વર્તમાન દતિહાસને બહુ જરૂર નથી, પરંતુ આજે ડી. વેલેરાએ પ્રમુખપદે આવ્યા પછી જે પ્રકારનાં પગલાં ભરવા માંડ્યાં છે, તે પરથી અનુમાન કરવાને કારણે મળે છે કે, ઇંગ્લાંડ સાથેના કરારોમાં ડી. વેલેરાની સંપૂર્ણ સંમતિ નહીં હોય ! સામ્રાજ્ય સાથેના કોઈ પણ પ્રકારના ફરજિયાત સંબંધોનો ડી. વેલેરાએ સતત વિરોધ કર્યો છે. આયર્લાંડ પર કોઈ પણ રાષ્ટ્ર યા સામ્રાજ્યની સન્તાની સાંકળ ન હોવી જોઈએ, એ પ્રકારની ડી. વેલેરાની

માન્યતાના અનેકવાર પડ્યા પડ્યા હતા. સંસ્થાનવાસીઓની મરજી શિયાળ સામ્રાજ્ય સન્તા ન વ્યક્તી શકે એમ ડી. વેલેરાએ લોઇડ જ્યોર્જને પણ એકવાર લખી જણાવ્યું હતું.

લોઇડ જ્યોર્જને પત્ર લખતાં ડી. વેલેરાએ એકવાર સ્પષ્ટ જણાવ્યું હતું કે, “સને ૧૯૧૮ માં મારી સાથેના પત્રવહેવારમાં તમે જણાવ્યું હતું કે શાસીતોની સંમતી હોય તો જ તેમના ઉપર શાસન થઈ શકે. એ સાંસ્થાનિક કરારોનો પાયો હોવો જોઈએ. અને તે પ્રમાણે અમે એ સિંધ્ધાંતો સારી રીતે સમજ્યા છીએ, તે મુજબ જે રાષ્ટ્રોને તેમની ઇચ્છાથી સામ્રાજ્ય સાથે જોડવામાં આવ્યા છે, તેઓને સામ્રાજ્યની નાગમ્યુડમાંથી છુટવાનો હક્ક છે.”

આમ જાહેર અને ખાનગી જીવનમાં જે આપતનો ડી. વેલેરાએ વિરોધ કર્યો છે, તે વિરોધના પરિણામે ડી. વેલેરાને ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે; અને પુણું અઝાદીનાં સ્વપ્નાં પાર પાડતાં આય-

દોસ્ત્રેવ-જેમના પક્ષની દાર થઈ છે.

લાંડના ઇતિહાસનું નવું પ્રકરણ રચાય તો નવાઇ નહીં.

આ યર્લાંડ અને ઇંગ્લાંડના લોહી-આળ લગ્નની સામે સને ૧૯૧૪ માં જેહાદ આદરનારા નૌજવાનોની હરેલમાં એનું અગ્રસ્થાન હતું. બળવાખોર આધરીશ નૌજવાનો સાથે હાથ મીલાવી મોતની મીજમાની માણવાનો એને અવસર મળેલો, અનાવતે ડી. વેલેરાને એક વાર ફાંસીની સગ ફરમાવી હતી. એ પછી ખીજાઓ સાથે એને મુકતી મળેલી, અને એ પછી ડી. વેલેરાએ રાજકારણના ક્ષેત્રમાં ઝુકાવી અનહદ લોકપ્રીયતા મેળવી છે. આયર્લાંડ અને ઇંગ્લાંડના અત્યારના સંબંધો પર સને ૧૯૨૧ માં બન્ને પક્ષોની સહીઓ થયા પછી કેટલાક સુધારાઓ મળ્યા હતા. ડી. વેલેરાના શબ્દોમાં જણાવીએ તો “આને આયર્લાંડ જે રથીતી ભોગવે છે, તે પુણું સ્વતંત્રતા નહીં પરંતુ સ્વતંત્રતાના એક અંગ સમાન છે, આયર્લાંડના ખજાનામાંથી હજી દર વર્ષે ત્રીસ લાખ પાઉંડની રકમ ઇંગ્લાંડને ચરણે ધરવી પડે છે.”

કાયકમની રૂપરેખા

આ યર્લાંડના પ્રમુખ તરીકેની હરીફાઇ સમયે પ્રમુખપદના આસન માટે કોસંગ્રેવ અને ડી. વેલેરાનાં નામ બહાર પડ્યા પછી આધરીશ પ્રજાજનોએ વધુમતીથી ડી. વેલેરાને એ આસને સ્થાપ્યા છે. પ્રમુખપદે આવીને ડી. વેલેરા શું કરશે, એ ચુંટણીની હરીફાઇ દરમ્યાન એણે જાહેર કરેલા નિવેદન પરથી સમજી શકાય છે. ડી. વેલેરાના કાયકમની રૂપરેખા પરથી સમજાય છે કે ઇંગ્લાંડ અને આયર્લાંડ સંબંધી બન્ને પક્ષોએ

સ્વીકારાયલા સંધીપત્રમાંથી કેટલીક બાબતો રદ કરવા કરાવવાના એ યત્નો કરે છે. એણે પ્રગટ કરેલા નિવેદનમાં ત્રણ અગત્યની બાબતો છે.

૧ આયર્લાંડની તીજેરીમાંથી દર વર્ષે ઇંગ્લાંડને આપવી પડતી ત્રીસ લાખ પાઉંડની રકમ આપવી તે બંધ કરશે.

૨ તાજ તરફથી વફાદારીના ભોગે લેવાની પ્રથા અટકાવશે.

૩ આયર્લાંડનાં ઉત્તર અને દક્ષિણ વીભાગો પાછા મેળવવાના શાંતીના માર્ગે યત્નો કરશે,

આ ત્રણ બાબતો ઉપરાંત ખીજા નાના કેટલાક સુધારાઓ અમલમાં મુકવાની તક ડી. વેલેરાને સાંપડી છે, એ સંબંધે એ કંઈ પણ પગલાં ભરે તે પ્રસંગે માત્ર ઇંગ્લાંડ કે આયર્લાંડના જ નહીં પરંતુ આખા વીંચવા રાજકારણ પર એની અસર થવાનો સંભવ છે.

ડી. વેલેરાનું પૂર્વજીવન

આ યર્લાંડના પ્રજાજનોમાં અતી માન પામેલા ડી. વેલેરાના જીવન પર ઉડતી નજર અત્રે અસ્થાને નહીં ગણાય. સને ૧૮૮૨ માં ન્યુયોર્ક ખાતે રૃષેનીશ પીતા અને આધરીશ માતાના ઝુંપડામાં એનો જન્મ થયો હતો. એ પછીનું બાલ્યજીવન આયર્લાંડમાં પસાર થયું હતું. આયર્લાંડને ગામેગામ જ્યારે આઝાદીના આતશના તણુખા ભલુકી રહ્યા હતા, કેનશીન અને કોક્શી-સની બળવાખોર પાર્ટીઓ ઇંગ્લાંડ સામે મરણીયા મોરચા માંડી રહી હતી, એ કટોકટીની પળોએ ડી. વેલેરાના અંતરમાં દેશભક્તીના

સંતતિનિયમન

...: લેખક :

બી. જી. ખરાડી

બી. એસ. સી.

લેખકે આ અભ્યાસપુર્ણ લેખમાં માનવસમાજને અતિ ઉપયોગી વિજ્ઞાન ઉપર 'અજ્ઞાનજન્ય દલીલોનો જવાબ આપ્યો છે. લેખક કહે છે કે આ વિજ્ઞાનના સતત પ્રચારના અને તેના સાધનોના વપરાશમાં મહેનતુ માનવતાનું હિત સમાયતું છે—તંત્રી.

જગતમાં “સંતતિ-નિયમન” ના જેટલા દુષ્કર્મો છે એટલા એક પણ વિષયના નિદિ હોય એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. કેટલાક સ્ત્રીપુરુષો એવા પણ છે કે જે સંતતિ-નિયમનમાં સંપૂર્ણપણે માનતા હોય, પોતાના જીવનમાં એને ઉતારવાની ઇચ્છાવાળા હોય છતાંય અડારથી એના વિરોધી હોવાનો ઠેગ કરે. આવા દંભનું કારણ માત્ર બીક સિવાય બીજું કંઈ નથી. જગતનો મોટો ભાગ જેની પ્રત્યે વિરોધ દર્શાવે એની તરફેણમાં કેમ બોલાય? આવી જાતના બીકણોને ખાદ કરીએ તો પણ બાકી રહેલા નીખાલસ વિરોધીઓની સંખ્યા પણ ઘણી જ મોટી છે. જો સંતતિ નિયમનનો સાચો અર્થ શો છે એ ખરાખર સ્વદેશમાં રાખીને એના ઉપર વિચાર અથવા ચર્ચા કરવામાં આવે તો જરૂર એ વિષય તરફ અત્યારે જેટલું ધ્યાન

બતાવવામાં આવે છે એનો મોટો ભાગ નાશ પામે.

અજ્ઞાનજન્ય વિરોધ

સંતતિ-નિયમનનો અર્થ લોકો સમજતા નથી એમ કહેવામાં એમના પ્રત્યે અન્યાય તો થાય છે જ. પણ એ સમજનો મોટો અર્થ કરનારની સંખ્યા લગભગ એના વિરોધીઓની કુલ સંખ્યાના અર્ધા ભાગ કરતાં વધારે છે. આ રીતે સમજનો મોટો અર્થ, જો દુર થઈ શકે તો જ આવા મહત્વના વિષય પાછળ લોકો પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરતા થઈ જાય. બાળકો પેદા કરવાં જ નહિ એવો સંતતિ-નિયમનનો જરાયે અર્થ નથી, પણ જ્યાં સુધી એમનું ભરણપોષણ કરવાની, સારો વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાની અને જીવનની બીજી જરૂરીયાતો અને મોજા મળવો પુરી પાડવાની માનપિતાની

સ્થિતિ ન હોય ત્યાં સુધી બાળકો પેદા ન કરવાં એવો એનો અર્થ છે. આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય. છતાંય બીજાં કેટલાક સંજોગોમાં બાળકો પેદા કરવાનું મુક્તતરી રાખવાનું અથવા તદ્દન બંધ કરવાનું જરૂરી થઈ પડે છે. એટલે કે અકિતની ઇચ્છા અને અનુકૂળતા પ્રમાણે જ સંતાનો પેદા કરવાં એનું નામ જ સંતતિ-નિયમન.

સંતતિ ક્યારે ન હોવી જોઈએ ?

કુળ સંતતિ પેદા કરવા માટે જ સહવાસ કરનાર સ્ત્રી-પુરૂષો અપવાદ રૂપ હોય છે. આવા અપવાદોને બાદ કરતાં બાકી રહેલા સ્ત્રી-પુરૂષો માટે સહવાસની પાછળ બે ઉદ્દેશો રહેલા હોય છે. એક તો વંશવૃદ્ધિ અને બીજો આનંદ. એમને માટે આનંદ એ મુખ્ય વસ્તુ હોય છે અને વંશવૃદ્ધિ ગૌણ વસ્તુ છે. આ બે ઉદ્દેશો એક બીજાને બીલકુલ સંબંધ ન હોવા છતાંય હંમેશાં સંકળાયેલા હોય છે. એ બેને છુટા પાડવા એ પણ સંતતિ-નિયમનના પ્રણેતાઓનો એક આદર્શ છે. આ આદર્શનો સ્વિકાર ન કરી શકીએ તો પણ નીચેના પ્રસંગોએ સંતતિ-નિયમનના પાલનની જરૂરીઆત ન સ્વીકારનાર વ્યક્તિ મુખ્ય મનાવી જોઈએ.

૧. બીજા બંધી જાનની અનુકૂળતા હોવા છતાં પણ વધારેમાં વધારે છોટકરાંઓ હયાત હોય.

૨. એક પછી એક રહેતા ગર્ભ વચ્ચેનો સમય ઓછામાં ઓછા બે વર્ષો કરતાં ઓછો હોય.

૩. પ્રસવવેદના સહન ન કરી શકાય એવી સ્ત્રીની શારીરિક-તંદુરસ્તી હોય.

૪. વંશપરંપરાથી ઉતરી આવતા કોઈપણ બાધીથી સ્ત્રી અગર પુરૂષનું જરૂર પીડાતું હોય.

૫. બાળકોનું ભરણું-પોષણ, ડોળવણી અને વિકાસના સાધનોનો અભાવ હોય.

૬. નવા બાળકના જન્મથી હયાત બાળકોના સુખ-સાધનોમાં કાપકુપા કરવી પડે તેમ હોય.

૭. લગ્ન પછીના તરતના બે ત્રણ વર્ષ.

૮. પતી-પત્ની વચ્ચે પ્રેમ ન હોય.

૯. બંધી અનુકૂળતાઓ હોવા છતાં પણ બાળકોની ઇચ્છાનો જ અભાવ હોય.

ઉપલા પ્રસંગોમાં અભ્યર્થનું પાલન સાધારણ માણસોથી થવું તદ્દન અસંભવીત છે એટલે એને વિષે કંઈ પણ બોલવું એ શકિત અને સમયનો દુરુપયોગ કરવા બરાબર છે. આખી દુનિયામાં જેટલા મહાન માનસશાસ્ત્રીઓ સંતતિ-નિયમનના હિમાયતીઓ છે એ બધાનો મત એવો છે કે આવા પ્રસંગોએ ગર્ભને અટકાવવા માટે કૃત્રિમ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો. એટલે સંતતિ-નિયમનના કોઈ પણ લખાણમાં આ કૃત્રિમ સાધનોને પ્રધાનપદ આપવું જ જોઈએ.

અનુભવ વગરના અલીપ્રાયો

આ કૃત્રિમ સાધનો વિષે કેટલીક સત્ય હકીકત આ છે. એક પણ દેશ એવો નથી કે જ્યાં આના સાધનોનો એક યા બીજા સ્વરૂપમાં ઉપયોગ ન થતો હોય. દિવસે દિવસે એનો ઉપયોગ વધતો જાય છે. જે લોકો એને વિષે કંઈપણ નથી જાણતા, પણ એની હયાતી વિષે કંઈક સાંભળ્યું હોય એવા

લોકોં એનું જ્ઞાન મેળવવા માટે ખરેખર તલસ્પર્શિયા હોય છે. એ સાધનોના પ્રચાર વિરૂધ્ધ ગમે એવા સખત કાયદાઓ રાજ્યનાં તંત્રી ધંડવામાં આવે તો પણ એનો પ્રચાર ખીલકુલ અટકશે નહિ કારણ કે કેટલીક દરેક જાના ઉપયોગની વસ્તુ એનો પણ એ સાધનો તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે છે, સારા સાધનોના જ્ઞાનના અભાવે લોકો ગમે એવા લેભાણુ સાધનો વાપરે છે અને છેવટે એમાં નિષ્ફળ જતાં બધાં સાધનોની વિરૂધ્ધ મત ફેલાવે છે. જે જે લોકોએ સારામાં સારા સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો છે એ લોકોનાં મુખમાં ખરેખર વધારો થયો છે; અને સંતતિ-નિયમનના વિરોધીઓ, જાણીને ખુશ થશે કે જે સાધનોનો ઉપયોગ સંતતિ-નિયમનના શુદ્ધ હેતુથી કરવામાં આવે છે એનો દુરપયોગ થવો કેટલાક પ્રસંગમાં અસંભવીત છે,

અને તેનો ઉપાય

આવી જાતની વસ્તુચિતિમાં એક જ માત્ર ઉપાય છે, અને તે એ કે લોકોને એ સાધનોનો પુરેપુરો પરીચય કરાવવો. ગર્ભ અટકાવવા માટે અત્યારે જેટલાં સાધનો વપરાય છે. એમાંથી પણ જેણે ન જોયું હોય કે ન જાણ્યું હોય એ એવી દલીલ કરે છે કે એ સાધનો વાપરવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે અને એના ઉપયોગમાં પુરેપુરી સલામતી નથી હોતી. આવા લોકોએ સમજવું જોઈએ કે જે વસ્તુ એમને જ્ઞાન નથી એના વિશે એમણે કાંઈપણ મત ઉચ્ચારવો ન જોઈએ. એમને એક જ વિનંતી છે કે ગમે તે એક સારા સાધનનો ઉપયોગ કરી જોવો. એક વખત એનો ઉપયોગ કર્યા પછી

એમને કશુંક કરવું જ પડશે કે દાંત સાફ કરવામાં અગર વાળ ઓળવામાં જેટલી મંઝાફાડ રહેલી છે એટલી પણ આ સાધનોના વપરાશમાં નથી. વળી એક પણ સાધન એવું નથી કે જે સ્ત્રી યા પુરુષની તંદુરસ્તીને ખરાબ કરે. [વાંચકો ધ્યાનમાં રાખો કે અહિં વિસ્તારનીઓએ શોધી કાઢેલા સાધનોનો જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.]

અવખત એક પણ સાધન એવું નથી કે જે ગર્ભ અટકાવવા માટે સંપૂર્ણ વિવાસ સાથે વાપરી શકાય. સારામાં સારું સાધન હલ વખત સફળ થાય અને એક વખત નિષ્ફળ પણ જાય, પણ એટલા જ ખાતર એનો વિરોધ કરવો એ કુધ્ધિશૂન્ય ગણાય. હલ દરદીઓને સાત દરે અને એકને ન કરી શકે એવી દવાનો ઉપયોગ ન કરવો એવી જાતની દલીલ જેટલી હાસ્યજનક છે એવી જ ઉપલી દલીલ છે. છતાંય જે લોકોએ આ વિષયનો પુરેપુરો ઉપયોગ કર્યો છે અને એમાં શોધખોળ કરી છે એમનો અભિપ્રાય એવો છે કે જ્યારે જ્યારે સાધનો નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે ત્યારે એ સાધનોનો વાંક નથી હોતો પણ એને વાપરનારાઓનો જ વાંક હોય છે. વળી જ્યાં જ્યાં એક સાધન નિષ્ફળ નીવડે છે ત્યાં ત્યાં ખીલું સાધન સફળ નીવડે છે. અને કેટલાક દાખલાઓમાં એ જાતના સાધનો એટલી વખત વાપરવાથી સો ટકા પરિણામ આવે છે.

સાધનોની કીમત

જે જે સાધનો અત્યારે વપરાય છે તે તે સાધનોના ઉપયોગમાં ખીલકુલ તકલીફ નથી પડતી, જેને માટે જરાય દરકાર કરવી નથી પડતી અને

જેને માટે ખીલકુલ ખર્ચ નથી થતો. એમ કહેવાનો મહારો આશય નથી આપે. દયાળીને જેમ વીજળીની ખતી ચાલ શકે છે તેમ આ સાધનોની આખતમાં નથી. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને પોતપોતાની જાનને દ્રિયોત્તુ, સાધારણ જ્ઞાન અને આજ્ઞા કોની ઉત્પત્તિના સિધ્ધાંતોની ખબર નથી. સુધી ન હોય ત્યાં સુધી સફળતા પૂર્વક એનો ઉપયોગ થઈ શકે નહિ, એટલે આ એ વસ્તુઓનું પ્રાથમિક જ્ઞાન તત્ત્વ આવશ્યક છે, ખીલ વાત એ છે કે આ સાધનો વાપરનારમાં ધીરજ હોવી જોઈએ. કાંઈ પણ વખત ખીલકુલ ગફલતમાં ન રહેવું જોઈએ. જે સ્ત્રી અથવા પુરુષ એ એમાંથી એક બેરકાર રહે તો ખીલને પુરેપુરી કાળજી રાખવી જોઈએ. દરેક સંભોગ વખતે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ એટલું જ નહિ પણ એ સાધનોને ઉપયોગ પહેલાં અને પછી ખરાબર સાચવવા જોઈએ. વપરાશને સીધે અગર પછી રહેવાથી જરાપણ ખરાબ થાય તો તરત બદલાવી નાખવી જોઈએ. હવે પ્રશ્ન રહ્યા છીંમતો. અલગ અલગ એ સાધનો વેચાય છે એ ખુબ જ મોંઘાં ગણાય. ગરીબ માણસો એનો ઉપયોગ કરી શકે એટલા સરનાં એ નથી હોતાં, અને જે સાધનો ગરીબ માણસો વાપરી શકે એ એટલા બધા ભરોસાલાયક નથી હોતાં. આંતું કારણ એ સાધનો બનાવવાની મુશ્કેલીમાં અથવા તો જે વસ્તુમાંથી એ બનાવવામાં આવે છે એ વસ્તુની છીંમતમાં રહેલું છે ખરી રીતે તો એને બનાવનાર અને વેચનાર લગભગ ખસો ખસો ટકા જેટલો નફો મેળવે છે. ખરે કારણ એ છે કે સમાજ અને રાજ્ય એ બંને એનો વિરોધ કરે છે હિંદુસ્થાન જેવા

દેશમાં કે જ્યાં સમાજની ખીલ લાગતી હોય અને પ્રશ્નમાં કેટલાક દેશમાં કે જ્યાં રાજ્યના કાયદાઓ આટલે આવતા હોય ત્યાં એ સાધનો મોટી છુપીથી અને ગંજી કાંઈ લયકર ગુનેહ કરતા હોય એવી રીતે લોકોને મેળવવાં પડે છે. આ વસ્તુરિધિતો લાભ એને બનાવનાર અને વેચનાર પુરેપુરો હાથે છે અને સમાજ અને રાજ્ય વિરોધ ન કરે તો એ અત્યારે જે છીંમતે મળે છે એના કરતાં કેટલીય ઓછી છીંમતે મળે.

કેટલાક લાભ

આ છીંમતો આ સાધનોના વપરાશમાં ઉપર કહેલી જે મુશ્કેલીઓ રહેલી છે તે બધી એનો ઉપયોગ ન કરવાથી જે લયકર દુઃખો સહન કરવાં પડે છે એની આગળ કાંઈ વિચારમાં નથી. છોકરાંઓ બધી પડવાથી કુટુંબમાં જેટલું સહન કરવું પડે છે એટલું ખીલ એકેય વસ્તુથી નથી કરવું પડતું. જે સ્ત્રીને દર વર્ષે અથવા સવાવર્ષે એક પછી એક છ સાત વખત સુવાવડ આવે અને કમનસીબે બધાં છોકરાંઓ જીવે તો એ સ્ત્રીને એ બધા વર્ષોમાં એક રાત પણ નીરતિ ઉંઘવાતું ન મળે. સ્ત્રીને પ્રસવને લઈને ગર્ભાશય, ચેતી, અને એમને લગતા સ્નાયુઓને પહોંચતું તુકસાન, છોકરાંઓનો કંકાસ અને લુખમરોને લીધે થતી મન ઉપર ખરાબ અસર, અને પુરુષને કમાવવાની ચીંતા, એ બધું જેતાં મધ્યમ વર્ગ અને પૈસાદાર વર્ગને એ મોંઘાં સાધનોનો ઉપયોગ પરિણામે ફાયદાકારક (આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ) નીવડે છે. જગતમાં એક પણ વસ્તુ છે કે જે દરેક રીતે સુગમ હોય તે છતાંય વિચારી

ઓની શોધખોળને પરિણામે આ સાધનો સંપૂર્ણતા મેળવશે એ વિશે જરાપણ શંકા નથી.

સંતતિ-નિયમન અને વંદ્યત્વ

આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાથી અથવા ખીબા કોષખણ કારણથીર થોડા વર્ગી સુધી એ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો પડે તો એનાથી વંદ્યત્વ ઉત્પન્ન થતું નથી. એવા દુબલરા દાખલાઓ તોંધાયલા છે કે જે આ માન્યતાને ખોટી પાડે છે. એ સાધનોનો ઉપયોગ બંધ કર્યા પછી જે સ્ત્રી અને પુરૂષ અંતર પહેલેથી જ રાજકુળ હોય અને સ્ત્રીની ઉંમર ૨૫ થી ૩૦ વર્ષની હોય તો જરૂર એ સ્ત્રીને ગર્ભ રહેશે જ.

દરેક દેશનો 'પ્રખર રાષ્ટ્રવાદીઓ'નો વર્ગ સંતતિ-નિયમન સ્થાપે એવી દલીલ કરે છે કે એ વિજ્ઞાનના પ્રચારથી પ્રભાવી સંખ્યા ઓછી થઈ જાય છે અને પરિણામે એ દેશ પોર્તુગલ રાજ્ય કરવાને અસમર્થ બને છે. આ કારણને લીધે રાષ્ટ્રવાદી વર્ગ કૃત્રિમ સાધનોનો ઉપયોગ કાયદાઓથી અટકાવવા પ્રયત્ન મથે છે, પણ ઉપર જોયું તેમ કાયદાથી કંઈ ધજવાનું નથી. કાયદાથી ખિરાય પરિણામ એ આવે છે કે પૈસાદાર અને કેળવણી વર્ગ આ સાધનોનો લાભ મેળવે તે રીતે ઉઠાવીને જન્મ પ્રમાણ ઘટાડે છે જ્યારે ગરીબ અને અજ્ઞાન લોકો જન્મ પ્રમાણ વધારે છે. ઉંદરની માફક જન્મેલા અને ઉછરેલા લોકો પોતાના દેશનું રક્ષણ કેટલું સરસ કરે ?

નખળાં શરીરને બળવાન, કાંતીમય બનાવવાના મનોરથ પુર્ણ કરના માટે, અમેએ આપને પ્રથમથીજ કહી રાખ્યું છે કે:—

(સ્ત્રીશક્તિ, સુધાવર્ધક બલકારક)

શરીરની તબીબી તબીબી આપને બળવાન અને તન્મુક્ત રહેવાની ઇચ્છા હોય તો આજેજ અશરીર દ્રાક્ષથી બનાવેલા મધુર, સ્વાદીય, લાજીવનદાર, સુખ સંચારક દ્રાક્ષાસવ મંગાવી તેનું સેવન કરો. જેથી શરીરમાં રક્ત માંસ વધે છે. અરોગ્ય રોગ અને સુખી આવે છે. કમજોરતા દૂર કરી દક્ષ સ્ત્રી લાવે છે. શરીરમાં મધુર ચેતન આવી કામમાં મન લાગે છે. એક વખત સેવન કરી પરીક્ષા કરી લુઓ. કી. નાની બાટલીના રા. ૧) મોટી બાટલીના રા. ૨)

(અવનપ્રાણ ઔષધી ગીર્ણિત) રા. ૧

આ અવલોક રોગી, નીરોગી, બાળક, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરૂષ દરેકના માટે દરેક વખતે એક સરખું ઉપયોગી છે. આયુષ્ય વધારનાર અને નવું જીવન આપનાર છે. આનાજ સેવનથી મધ્યમ અવસ્થા પુનઃ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હતી વીર્ય વીકાર, નખજાઈ, ખાંસી, શ્વસ, અને ફેફસાની કમજોરી માટે રામબાણ છે. આનાથી રમૂતી, કાંતી, વધે છે. બંદીઓમાં બળ આવી મસ્તીક શક્તિ વધારે છે. કી. તોલા ૨૦ નો રા. ૧)

નમુનો મક્ત મોકલવામાં આવે છે. દરેક દવા વેચનારાઓ પાસે મળશે. મળવાનું ઠેકાણું—સુખ સંચારક કમ્પની, મથુરા.

ખા

યુગ સંસ્કૃતિના આ યુગમાં
ખાદીના ઉત્પાદનમાં પરાણે
પ્રાણવાયુ પુરવાના ચત્નો તરફ
આંગળી ચીંધી લેખક તેની
નિરર્થકતા આ નહાતકડા
લેખમાં સાબીત કરે છે.

અખીલ સીઃ કાતણ સંઘ તરફથી
પ્રમીધ્ધ થયેલા સતાવાગ આક-
ડાઓ આ પ્રમાણે છે.

ખાદીનું ઉત્પન્ન

૧૯૦૬-૩૦ ૧૯૩૦-૩૧
[ચોગમ વાગ]

૧,૧૬,૭૬,૮૩૦ ૧,૩૯,૦૦,૩૮૦

આ આંકડા પુગવાર કરે છે કે એક
વર્ષમાં ખાદીનો વધારો લગભગ ૨૨ લાખ
વાગ જેટલો થયો છે. એ કાપડના
ઉત્પાદનના અને વેચાણના આથીકે
આંકડા આ પ્રમાણે અપાયા છે.

ઉત્પાદન વેચાણ

૧૯૨૯-૩૦ ૧૯૨૯-૩૦

૩. ૫૪,૯૧,૬૧૦ ૩. ૬૬,૧૯,૮૬૯ !

૧૯૩૦-૩૧ ૧૯૨૦-૩૧
૩. ૫૭,૮૧,૮૫૨ ૩. ૬૫,૮૧,૦૪૬

એટલે ઉત્પાદન કરતા વેચાણ વધુ છે.
એનો અર્થ એટલો થયો કે જુની પરી
રહેલી ખાદીને શ્રી. વડલભાઈ અને
ખીજા નેતાઓની લાગવગ તેમજ આગ્રહ-
ભરી વીનનાઓથી લોકોને ગળે આગવ-
વામાં આવે છે પરંતુ ૧૯૨૯-૩૦ કરતા
જ્યારે ૧૯૩૦-૩૧ માં ઉત્પાદનમાં ત્રણ
લાખ રૂપીઆનો વધારો થયો છે, ત્યારે
વેચાણમાં ૧૯૩૦-૩૧ માં ૧૯૨૪-૩૦
કરતા લગભગ એક લાખ રૂપીઆનો
ઘટાડો થયો છે. કદાચ યુધ્ધવીરામના
અમયની અમર ચરખાસંપના ખાદીમાં
વેચાણ પર થઈ હશે !

દી

ચરખા ભકનોની સારી ચે
મનોદશા એટલી તો બુનવાણી
અને અધ્યક્ષાણુ છે કે તેઓ
પ્રગતિને બદલે પડતીના અવળે
માર્ગે જઈ રહ્યા છે એ તેઓ
સમજી પણ શકતા નથી.'

ચરખાસંઘની નીચૂળતા

હિંદુસ્થાનમાં પરદેશથી આવતું
કાપડ ઓઝામાં એકું ૬૭ થી
૬૮ કરોડ રૂપીઆની કીંમત જેટલું થવા
બળ્ય છે. તેની સાથે ચરખાસંઘનું ૫૬
લાખનું ઉત્પન્ન કે ૬૬ લાખનું વેચાણ
સરખાવીએ તો ચરખાસંઘ પરદેશમાં
જના પ્રત્યેક ૧૦૦ રૂપીએ માત્ર એક
રૂપીઆની ખાદી ઉત્પન્ન કરે છે. અને
હિંદમાં પરદેશથી આવતું કુલ કાપડ
૧૭,૨૮૦ લાખવાર જેટલું થાય છે, તેની
સાથે ચરખાસંઘ તંદુરથી-ઉત્પન્ન થતી
૧૩૬ લાખ વાર જેટલી ખાદી સરખા-
વીએ તો આ દેશમાં પરદેશથી આવતા
પ્રત્યેક ૧૨૫ વાર જેટલા કાપડની સાથે

ચરખાસંઘ માત્ર એકવાર ખાદી ઉત્પન્ન
કરે છે. પરંતુ હિંદમાં હાથશાળો ૫૨
તૈયાર થતું કાપડ (જેમાં મીલોનું જ
મુતર વપરાય છે) અને હિંદી મીલોનું
કાપડ ઉમેરીએ તો સાગ્યે હિંદમાં ૬૨
વર્ષે ૫૦૮૬૦ લાખ વાર કાપડનો વપરાશ
છે. તેની સાથે જો ચરખાસંઘનું ખાદીનું
પ્રમાણ કાઢીએ તો હિંદમાં વપરાતા
પ્રત્યેક ૨૬૩ વાર કાપડે ખાદી કેવળ ૧
વાર જેટલી જ તૈયાર થાય છે ! એટલે
જો ખાદીથી હિંદને ટાંકવું હોય તો
એના અત્યારના ઉત્પાદનમાં ૨૬૩
ગણો વધારો થવો જોઈએ. પરંતુ ૧૯૩૦
-૩૧ ના લહેતના વર્ષમાં ખાદીના ઉત્પ-
ન્નમાં માત્ર ૨૨ લાખ વાર જેટલો વધારો
થઈ શક્યો છે, તે જોતાં તો ખીન્ન

મેંકડો વધે ખાદીથી હાંદને નેછતું
કાપડ પુરું પાડી શકે! ...

પરંતુ ખાદીલક્ષ્મી એવા દાવો કરે
છે કે માત્ર દશ જ વર્ષમાં અમે જે પ્રગતી
કરી છે તે ઓછી નથી. આ પ્રગતીની
વાત એ ખીલું કંઈ જ નહીં પણ નેપો
દંભ છે. કેમકે તેની પાછળ રોકાયેલી
તેમજ વપરાયેલી લાખખોની રકમ. તે
કામ પાછળ રોકાયેલાં હીંદના સારામાં
સારાં બેળાં અને તેની પાછળ બરબાદ
થયેલી માનવશક્તિ એ બધાનો અંદાજ
કાઢીએ, તેમજ ખાદીને ‘ધર્મ’ મનાવી
તેની ખોટના ખાડા પુરવા વારંવાર જન-
તાને માથે ખાદી ખરીદવાનો નંખાવેલો
મોંઘરમો ‘ટેલ’ એ બધાનો હીસાખ કરવા
બેસીએ તો ચરખાસંઘના કામથી હીંદને
આર્થિક દ્રષ્ટીએ લયંકર ગરલાલ જ
થયો છે એમ કહ્યા સીવાય ન જ રહેવાય.
તેની સરખામણી માટે હીંદ મીલ ઉદ્યોગના
થોડાક જ આંકડાં પુરતા થઈ પડશે. જે
અમદાવાદમાં ચરખાસંઘની મધ્યસ્થ કચેરી
છે, તે જ અમદાવાદની મીલોએ માત્ર એક
જ દશકામાં ૨૩ નવી મીલો ઉભી કરી છે.
૭ લાખ જેટલી ત્રાકો વેધારી છે અને ૧૭
હજાર શાળો નવી ઉમેરી છે, એટલા જ
વખતમાં મુંબાઈમાં ૧૩ ટકા જેટલી ત્રાકો
અને ૨૦ ટકાથી પણ વીશેષ શાળો વધી
છે. અત્યારે એકલા અમદાવાદમાં જ
૧૭,૦૦,૦૦૦ ત્રાકો અને ૪૦,૦૦૦ શાળો
મીલો ચલાવે છે અને મુંબઈની મીલોમાં
૭૬,૦૦૦ શાળો ચાલે છે, ત્યારે ચરખા-
સંઘે પુરા એક લાખ પણ કાંતનારા અને
અડધા લાખ વણકરો ઉભા કર્યા નથી.
તેમ છતાં ખાદીની હીમાયત કરનારા આ
દેશની વસતીમાં ૯૦ ટકા જેટલી જનતાને
એ જ રસ્તે મદદ કરી તેમનો આર્થિક

ઉધાર કરવાનાં સ્વપ્નાં સેવે છે! એટલું
જ નહીં પણ તેમની એવી પણ મહેચ્છા
છે કે, હીંદ સંપૂર્ણ સ્વરાજ મેળવશે,
ત્યારે પણ હીંદ હંમેશને માટે ખેતીવાડી
પર છવનારો જ દેશ રહેશે, એટલે ખાદી
હીંદના ખેડુતોને માટે જરૂરની વસ્તુ
તરીકે છવશે. ખાદીપત્રીકાના શબ્દોમાં
કહીએ તો—

“જે સ્વરાજને મહારાણીની ઉપમાં
આપીએ તો ખેતી અને ખાદી એ
જે તેની મુખ્ય સખીઓ હશે.”

આલું સ્વરાજ શું કામનું ?

એનો અર્થ તો એટલો જ થયો કે,
હીંદ સંપૂર્ણ સ્વરાજ જ ભોગ-
વશે ત્યારે પણ હીંદમાં ઉદ્યોગવાદ ખીલી
શકશે નહીં, ત્યારે પણ હીંદના કરોડો
ખેડુતો લાખખો વર્ષ પહેલાંના લાકડાના
હળની મદદથી ખેતી કરશે, ત્યારે પણ
તેમને પાતાનો ભુખમરો અને બેકારી
ઓછાં કરવા લાખખો વર્ષો પહેલાં
ચાલતા ચરખાની ઉપર વધારાની મળુરી
કરવી પડશે ! જે એ વ્રાત સાચી હોય
તો સ્વરાજથી હીંદની આર્થિક દુર્દશા
ઓછી થશે એમ કહેનારા ખોટા જ
ગણાવા નેછએ. અને જે સ્વરાજમાં પણ
આજના જ જેવું અર્થશાસ્ત્ર, આજની જ
જેવી હાયમળુરી, આજના જ જેવી બેકારી
અને ભુખમરો કાયમ રહેવાનાં હોય તો
એવા સ્વરાજ માટે ભોગ આપવો કે લડત
કરવી તે નકામું જ છે.

સર વીશ્વેશ્વરધયાને સુદ્દે

મુદ્રાસમાં અખીલ ભારત સ્વદેશી
પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકતી વખતે સર એમ.
વીશ્વેશ્વરધયાએ ખાદી માટે ઉચ્ચારેલાં

વચનોથી 'ખાદી પત્રીકા' ખુશ થઈ ગય છે અને સર વીશ્વેશ્વરદયાને 'ખાદીનું' અર્થશાસ્ત્ર સમજતાં દેશ વર્ણ લાખ્યાં, છતાં છેવટે તે એટલુંજ સમજ્યા તેથી સંતોષ ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ સર વીશ્વેશ્વરદયા શું કહે છે તે જાણવા જેવું છે. એમણે કહ્યું હતું કે :

“એ વાતને ઝાઝો વેખતે નથી થયો જ્યારે હું પણ જે બીજાઓ માને છે તેમની માફક એવું માનતો હતો કે, જ્યારે પત્રથી આટલું અધુરું સરતું કામ કરી શકાય છે તેવે વખતે હાથ કાંતણ અને હાથ-વણાઈશકંતી વેડફી નાંખવા જેવું થઈ પડે છે. અને તે કામ પાછળ જે શક્તિ ખર્ચાય તેને વીશેષ લાભ દાયક રીતે ખીજ દીશામાં વાપરી શકાય તેમ છે. પરંતુ દેશની હાલની દશામાં જનતામાં ભારે બેકારી પ્રવર્તે છે, અને એ બેકારી દુર કરવા માટે જ્યારે એકપણ સંસ્થા છે નહીં ત્યારે ખાદીની અગવળ ઉપયોગી થઈ પડે છે એવું પ્રત્યેક ડાહ્યા માણસે સ્વીકારવું જોઈએ.”

આદી શ્રી વીશ્વેશ્વરદયાનાં ઉપર કાળા અક્ષરે લખેલાં વચનો ધ્યાનમાં રાખવા જેવાં છે. પંદેરાં તો તે દેશની હાલ ભયંકર બેકારીની વાત કરે છે અને તે બેકારી દુર કરવા માટે એક પણ સંસ્થા નથી, તેથી જ તેમણે ખાદીને કામચલાઉ કામ તરીકે ઉપયોગી માની છે. પરંતુ સુસ્ત ખાદી-લકતો તો સ્વરાજ્યના યુગમાં પણ ખાદીની અનીવાર્યતાની વાતો કરે છે. એટલે જેમને 'ખાદીનું' અર્થશાસ્ત્ર સમજતા થયાનું જણી સુસ્ત ખાદીલકતો

મલકાય છે, તેમના સખ્તોને ખરાખર સમજાય તો તેમાં ખાદીલકતોએ આસ્વાસન લેવા જેવું કશું પણ નથી. અથવા તો 'ખાદીનું' અર્થશાસ્ત્ર જનતાને અતી ઉપયોગી છે અને તેથી સ્વરાજ્યના યુગમાં પણ તે અનીવાર્ય થઈ પડશે એમ માની લેવાનું પણ કશુંજ કારણ નથી.

ખેતી અને ખાદી :

ચરખાલકતોની સારી યે મનોદશા જોઈએ તો તે એટલી જુનવાણી અને અધ્રધ્રધાળુ છે કે, તેઓ પોતાની રીતોથી દેશને પ્રગતીને બદલે પડતીના અવજે રહેતે લઈ જઈ રહ્યા છે એ તેમનાથી સમજી પણ શકાતું નથી. જો તેમ ન હોત તો સ્વરાજ્યમાં પણ આજની જ રીતે ખેતી ચાલુ રાખવાની અને ચરખો ચાલુ રાખવાની વાતો તેમણે કરી ન જ હોત. અજખત, સ્વરાજ્યનું તંત્ર ખેતી કરનારાઓ અને મજૂરી પર જીવનારાઓના જ લાભ માટે ચલાવવામાં આવે એ ખાદીલકતોની વાત સાથે આ દેશના દરેક દેકા લોકો મળતા થશે. કેમકે હિંદની વસતીનો લગભગ દરેક દેકા જેટલો વર્ગ ખેડુતોનો અને કામદારોનો છે. પરંતુ હિંદ જુનકાળમાં એકલી ખેતી પર જીવનારો દેશ નહોતો, તેમ જીવીખમમાં પણ તે એકલી ખેતી પર જીવનારો દેશ રહેવાનો નથી. આજે આપણે અખજે રૂપિયાનો તૈયાર માલ પરદેશથી મંગાવીએ છીએ, ને વિદેશમાં તો આપણે કાચો માલમ મોકલવાનીએ છીએ પરંતુ પાંત્રીસ કરોડ માણસની માલ ખરીદવાની શક્તિવાળો અને અનેક જાતનો કાચો માલ પકાવવાની કુદરતી અનુકુળતાવાળો દેશ સ્વરાજ્યમાં પણ જે હાલના હળ અને ખાદીના દુક-

હાથોની પાંછળ જ પોતાની શકતી વેડરી નાખશે એમ માનવામાં આવેલો. - પછી એવી માન્યતાવાળાઓને 'જંગલના વીકાસકર્મનું' અને 'માનવની મહેન્ટી'ના જાન નથી એમ કહેવું જોઈએ. આવા માણસો પોતે ખાદીનું અર્થશાસ્ત્ર સારી રીતે સમજવાનો સંતોષ માની, અવગણ અર્થ-શાસ્ત્ર અને વીકાસકર્મના અજ્ઞાન પર ખીમતોની દયા ખાવા નીકળી તેમની પોતાની દશા કેટલી બધી દયા ખાવા જેવી છે, એ તો અર્થશાસ્ત્રનો કંકડો જાણનાર પણ કહી શકે તેમ છે.

આવતી કાલે—

એટલે ખાદીલક્ષ્યોના અવગણ અર્થ-શાસ્ત્રનાં ભુલાં પડેલાં લાઇ બહેનોને એ અર્થપ્રધા છોડી આવતી કાલની ઉજવણી પારખી લેવાની ભલામણ કરવાની જરૂર છે. એ જરૂર આજે એટલા મારે ઉપયોગી છે કે તેઓ ખોટા વીચારોમાં ફસી અવળે માર્ગે પોતાની શકતી વેડકી નાખવા તત્પર ન બને. હીંદની આવતી કાલ ઉજળી છે. કમીમાં કમી ગપાન અને ઘાટન કરતાં હીંદની ઉજવણતા જરાયે ઝાંખી તો નથી જ. હીંદમાં જોઈએ તેટલા જળધોધ અને નદામું વહી જતું પાણી છે. તેમાંથી જોઈએ તેટલી વિજળીની શકતી ઉત્પન્ન કરી શકાય તેમ છે. હીંદના ભુગર્ભમાં અનેક પ્રકારની મુલ્યવાન ધાતુઓ રહેલી છે, તેમાંથી યંત્રો બનાવવાનાં અને તેને વેગ આપવાનાં જોઈએ તેટલાં સાધનો સાંપડી શકે તેમ છે. હીંદમાં અનેક પહાડો અને જંગલો છે, તેમાં જોઈએ તેટલું લાકડું

અને ઔપધ ભરેલાં છે, હીંદને પુષ્કળ ખંદો છે, હીંદનાં ખેતરોને રસાળ ખતારી તંબી-ચંત્રસામગ્રીથી તેમાં જોઈએ તેટલો પાક ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ છે. હીંદમાં પશુધન હજી સચવાઈ રહ્યું છે. માત્ર તેના ઉછેરમાં નવા જાનની જરૂર છે અને આ બધાથી વીશેષ તો હીંદમાં જોઈએ તેટલી માનવશક્તી છે. જેની પાસે આટલી સામગ્રી અને આટલાં સાધનો હોય તે દેશનો સ્વરાજ્ય મંદી પણ ભવીષ્યકાળ ઉજવળ ન થઈ શકે તો પછી જંગલનો વીકાસવાડ જ અટકી જાય.

વીકાસવાદના શત્રુઓ

પરંતુ જેઓ હાલના ખાદીના અવગણ અર્થશાસ્ત્ર ઉપર બધો આધાર રાખે છે તેઓ વીકાસવાદના શત્રુઓ છે. કેમકે તેમના અર્થશાસ્ત્રમાં યુગબળને પારખવાનો અભાવ છે, યંત્રયુગની યોખખી અવગણના છે. આવતી કાલનું હીંદ એ અર્થશાસ્ત્રને કે એ ભુતપણી મનોદશાને માનવાનો નથી, કેમકે તેમાં સારાયે હીંદનો નાશ નીર્માયલો છે. સ્વતંત્ર હીંદ સારી રીતે જીવવા માગે છે, નાશને માર્ગે જવા મારે તેને સ્વરાજ જોઈતું નથી. એટલે જ ખાદીલક્ષ્યોની આટલી મથામણ છતાં હીંદ એમના અર્થશાસ્ત્રનો સ્વીકાર કરવાની આજે પણ ના પાડે છે. પરંતુ પોતે જંગલ આગળ એક નવો જ પ્રયોગ રજુ કરે છે એવા અહંભાવમાંથી જન્મેલી છદ્મ ખાદીધારીઓ છોડી શકતા નથી, અને તેથી જ તેઓ પોતાની હાર સ્વીકારવાની ના પાડે છે. [પ્રતિભિન્ન-કેસરી]

ઢોર હરાયા!

જ્ઞાણ વાતાં શેષે દાના, નીકળે લક્ષ્મી ઝાળી!
રોજ ઉડીને પ્રાતઃકાળે તારા નામની ઢોળી!
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

પાપી મુખડે પરમાત્માનાં પ્રભાતિયાં ગાવા!
અરીણ તમાકુ ગાંજે તારે હરદમ ઉડાવા!
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

મહેનત કરનારા ના પામે, પેટ પુરૂં બાવા!
ઝેડે ઝેડે રોગે તારે માલમલ્લીયા બાવા!
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

લગ્ન બની ભરમાવે ભોળાં, લગ્ન કરમાં માળા!
કયા કયે ત્યાં કરતો ચાળા કમ મહા કાળા!
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

જલ્દીમ તારી જમાત મોટી, મોટા તારા દાવા!
તારે પગલે પગલે પડતો ધગધગતો લાવા!
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

પડ્યા પડતા સ્વતંત્રતાના વાગે મીઠા પાવા!
તો યે સમજે ના તું બાવા પૃથ્વર ક્યમ બાવા?
ઓ બાવા!
ઢોર હરાયા!!

[ચતુર્ભાગ] ડાકુટર.

જૂના વિચારોને-દફનાવી ચીનની-નવ-પ્રજા-

આ જે ચીનમાં આઝાદીની આગ સળગી રહી છે. એ જ ચીનના નવજવાન નાગરિકો-આલોકો અને આલોકાઓ પોતાના શરીરનો વિકાસ કેવી રીતે સાધે છે એ આજના જુવાનોને જાણવા જેવું છે. છેલ્લા એ દાયકા ઈર્મિયાન ચીનમાં ઘણા ફેરફાર થઈ ગયા છે જુનવાણી વિચારોને દફનાવી દેવા ચીનવાસીઓએ કમર કસી છે અક્ષત, હજી પણ ઘણા જુના વિચારવાળા ચીનાઈ શહેરીઓ છે કે જે પોતાની આલોકાઓના પગના વિકાસને ગુ ગણારી ભારી, પગને કુકો બનાવવા લોખંડી પાટા બાંધે

યુગ યુગથી ચાલતો આવેલો કન્દ્યુ-મીઅસનો ધર્મ એ જ ચીનવાસીનું સર્વત્ર ગણાતું. એના કાયદા પાળનાર બાલક-આલોકાઓ પુણ્ય મેળવતાં એમ કહેવાતું- “પોતાની કન્દ્યુ દહમગનારી છોકરી અગર તો સ્ત્રીએ હમેશા ગંભીર-ધર્મી જેમી રહેવું, દદાર કેળવી માફક ઉભા રહેવું, શાન્તિથી સુષ્ટ રહેવું, જ્યારે ખુશીમાં હોય ત્યારે હસવું નહિ

ચીનવાસીઓની શારી-

છે આવી જાતની જુના વિચારવાળા મનોદશાવાળા માથાપો તેમના આલોકોને જુના વિચારોના પારબો આપવા મહેનત કરી તહેમનો જીવન વિકાસ અટકાવી રાખે છે. પણ હવે આવા માથાપો ઓછી સંખ્યામાં સાંપડે છે. પરંતુ હમણા છેલ્લા કેટલાક વર્ષો ઈર્મિયાન ચીનમાં ઉગ્ર આંદોલનોને ચ્યાન મળ્યું છે. ચીન હવે પ્રગતિ તરફ વળ્યું છે.

અને શુરસામાં હોય ત્યારે ખીન્નધને જીમ મારવી નહિ” યુવચાપ જેમી રહેવાથી છોકરીનું શારીરિક અને માનસિક વિકાસ અટકી જાય છે એનાં અંગો ખીલતાં મટી હુંકા બનતા જાય છે. પલાંડીવાળા જેસી, રહેવાથી એના પગના મ્નાયુને કોઈ પણ જાતની હલનચલન ની ક્રિયાનો લાભ મળતો નથી એના હાથ તો એના ખોળામાં જ તપ કરતી સાધવીની મીસાલ રહેતાં હોવાથી તે સ્નાયુઓને પણ અકડાઈ જવું પડે છે.

: લેખક :

—સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ અને સૌન્દર્ય સાધે છે.

તે દરાર હિબી રહેતી ત્યારે એના બદનના બીજા ભાગને અડકાઈ જવું પડતું, ચાલતી ત્યારે વાંસડા જેમ ચાલતી હોવાથી અંગમાધુર્યને હીલુઈ જવું પડતું.

જ્યારે તે મુતી તે વખતે તે એકદમ ચીત્તિપાટ નહિ, પણ ધનુષ્યના વળાંકની માફક કોંકરું વળીને મુતી. જે દરાર મુવે તો તે બાલિકા નથી અને

પુરૂષ છે એવું માનવામાં

વીને આનંદ મહાણતા. અને કોંકરાર તેઓ છોકરીઓને પતંગતી દોર પકડવા આપેતા. કોઈને પણ દોડવા કે કુદવાની રેવ નહોતી. દોડવું, કુદવું, તાવવું, નિરકુશ આનંદ મહાણવો એ વિચાર સંરખો બાલકોને સ્પુરતો નહોતો. છોકરાઓ તો છોકરી જેવા જ હતા.

આવી જ જાતની દીનચર્યા યુગોથી ચાલી આવતી. સમાજના કેટલાક જીનવાણી વિચારો વિકાસ પર તદ્દવારની ધારની ગરજ સારતા. એવું પરિણામ એ આવ્યું કે મર્દાનગી, શૌચ અને શારીરિક લલકના વિચારોનું નામ પણ નહોતું.

-રિક્ત વિકાસની સાધના

આવિ: કારણ કે કોંકરું વળીને મુવું એ નમ્રતા બતાવે છે. અને નમ્રતા એ સ્ત્રીનો પ્રધાન ગુણ છે.

આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ સકાય છે કે સ્ત્રીના બાલક-બાલિકાઓનાં જીવન એક દીશા તરફ વળાંકે ખાઈ જીવના વિચારના વદાણમાં સફર કરી રહ્યાં હતાં.

તેમની જીવન લેવાની પદ્ધતિને પણ તેમનાં શાસ્ત્રમાં જ જીવ્યા પ્રમાણે અ

શ્રી: બહુલેશ

મલમાં મુકતા. ત્યારે આ બાલકોને કેવી જાતની કસરતનો આશ્રય લેવો પડતો?

તેઓના જીવનમાં કસરત જેવું હોય તો આટલું જ: છોકરાઓ પતંગ હિડા-

આથી તે “પ્રજા” તરિકે આજ મની તયારીખમાં કેવી રીતે આગળ આવી શકે? યુધ્ધ, દુષ્કાંડ, અથવા પ્રલયના પુરતા ધસારો તો દેવી કોપ થયો હોય એમ ધારવામાં આવતા. પરંતુ જ્યારે મનુવંશના પનનું જીવન આરંભ થયો ત્યારથી એ બધી ચીજોના બદલાઈ ગઈ. એક જગત પડ્યો થયો. દર વર્ષે પલટા પર પલટા શરૂ થયા. આજે સ્ત્રીમાં જાતિના લુપ્તાંગ મંડાયા

છે. ચીન આઝાદી માટે કમર કસીને આવે છે. પરંતુ હવે આ દુઃખભરી પોતાના અંદર હેઠકોને સ્કેમજતાં શીખ્યું છે. ચીનમાં અંદર ઘેર ઘેર અંગેશનના વિકાસની વાતો થાય છે. એવું કારણ માત્ર એ જ કે પડોશીઓની ધમકી સહી લેવાની સહનશક્તિ તહેમનામાં નથી, તેમ જતાં પડોશની તાબેદારી ઉઠાવવાનો નામદર્શણથી ભુસ્સો તહેમનામાં નથી. તહેમને તો આઝાદી જોઈએ છે. આઝાદીના મયદાનમાં કોઈની પરવાહ કર્યા વિના અયશ આરામ કરવો છે.

અમેરિકાની ફીઝીકલ કલચર લીગમાં ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓ કેળવણી લઈ પોતાના વતનમાં પાછા ફરે છે ત્યારે અમેરિકન પદ્ધતિ અનુસાર તે પોતાના દેશના જવાનોને, જવાન યુવતીઓને તૈયાર કરવા માટે કમર કસે છે. અમેરિકામાં શારીરિક વિકાસની કેળવણી લઈ ચીનાઈ વિદ્યાર્થી પોતાના સમાજને શરીરમાં પહેલવાની ખતાવવા માટે તૈયાર થાય છે.

આજે દરેક ચીનાઈ છુટલામાં શારીરિક કેળવણી આપવા વ્યાયામશાળાઓ છે. દરેક સ્થળે અમેરિકન રમતો દાખલ કરવામાં આવી છે. આગળ તો આ રમતો માત્ર છોકરાઓ માટે જ ગણાતી પછી હવે આ રમતોને લાલ સ્ત્રી અને પુરૂષ એકસરખો લઈ શકે છે. કારણ કે પગના વિકાસના મુદ્દુ જેવી પગને બાંધી દેવાની રીતનો હવે નાશ થયો છે, હવે પગનો વિકાસ અટકાવવામાં આવતો નથી. પગને બાંધવાનો રિવાજ કેટલો ભયંકર છે ! આજે કેટલીક જૂતા જમાનાની સ્ત્રીઓને ચાલવામાં ઘણી જ અડચણ પડે છે. તેઓ ઉંચી એડીના જુટ પહેરે છે. અને પગની આંગળીઓનો વિકાસ અટકાવવા જુટમાં કાપુસને દોરીને ભરવામાં

જુના જમાનામાં ચીનની સ્ત્રીઓ પોતાની જાતી એટલી જોરથી બાંધતી કે તેમને જાતી જેવું કે હાથ જ નેહી એમ લાસતું. જાતી-સ્તનને ખતાવવા એ તો નમ્રતાથી વિરુદ્ધ બંધ છે એમ તેઓની માન્યતા હતી. આજે જાતી અને પગને જંડીને બાંધવાની કુપ્રથાનો નાશ થયો છે. ચીનની નવયૌવના પોતાના શરીરના માધુર્યને, વિકાસને સ્કેમજતાં શીખી છે. શારીરિક વિકાસ અને અંગસાક્ષિત્યનું સ્વરૂપ હવે તે અરાખર સ્કેમજ શકે છે. આજે ચીનના સમાજમાં ક્રાંતિની જ્વાલા સળંગે છે અને એ જ્વાલાએ જીવવાણી પ્રથા અને વિચારોને બાળીને ખાક કરી નાખ્યા છે. આજની ચીનાઈ છોકરી સ્કેમજે છે કે ગાલની રૂતાશ અને મુંખની મુરખી માટે ચીનાઈ જવાની જરૂર નથી. પરંતુ અંગેશરત અને તવીન અમેરિકન રમતોની જરૂર છે.

આજની હજારો ચીનાઈ નાઝનીનોના અંગસાક્ષિત્ય અને શારીરિક ખીલવણી માટે અમેરિકાને માન ઘટે છે. ચીનના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકા જઈ શારીરિક કેળવણીના પાઠ લઈ આવ્યા છે. અમેરિકન કસરતો, લુની. વ્યાયામ, “જ્યુજીત્સુ”ના પ્રયોગો, ક્રીકેટ, એડમીન્ટન, ટેનીસ, વીગેર જાતની રમતો શરીરના પ્રત્યેક સ્નાયુને વિકાસમાં મદદ કરે છે આજે ઘણીયે ચીનાઈ બાલકો, સ્ત્રીઓ અમેરિકામાં શિક્ષણ લઈ રહી છે. આજના ચીનના નવયુવાનો ખીલતા ગુલાબ મિસાલ ગુલાબી થતા બંધ છે.

પેટ્રોલિયમ યુનિવર્સિટી; પેટ્રોલિયમ એકેડેમી, જેન યીંગ યુનિવર્સિટી. અને યીંગ હુવા કોલેજ ને બધી પેટ્રોલિયમમાં જ આવેલી છે તે સર્વમાં તેના વિદ્યાર્થીઓ માટે અમેરિકાની દરેક દરેક રમત અને વ્યાયામ દાખલ કરવામાં આવી છે. અમેરિકાની નિશાનોમાં નેટલી રમતગમતો છે તે ચીનના આ વિદ્યાર્થીઓમાં નજરે પડે છે. પુરૂષો માટે બેઇઝ બોલ, બાસ્કેટ બોલ, ફુટ બોલ, હેન્ડ બોલ, વીગેરે રમતો ખુબી હોય છે. સ્ત્રીની સ્ત્રીશક્તિ દબે આવી રમતોમાં રસ લેતી થઇ છે.

શાંધાઇમાં આવેલી મેંટ જોહનસ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ માટે અમેરિકાની માફક દરેક જાતની રમતગમત રાખવામાં આવી છે. પેટ્રોલિયમ ઇન્ટરનેશનલ ટેનીસ ક્લબ છે તે શીયાળામાં સ્કેઇટીંગ રીંક ખની જાય છે, ચીનાઓ કુદરતી ટેનીસ રમનારાઓ છે, અને ઘણા તો ટેનીસ કોર્ટમાં ઘણી જ સરળ રીતે ખેલે છે.

મકુડ લી એંગ નામની એક નવજુવાન છોકરી ટેનીસમાં ચેમ્પીયન છે. નવજુવાન છોકરાની માફક તે “જોખ્ડ” બાલ રાખે છે. પુરૂષોમાં એસ. પી. એન્ડ પેટ્રોલિયમ સહુથી પહેલે નજર આવે છે. ૧૯૨૫ માં તેને ચેમ્પીયનશીપ માટે “કપ” મળ્યો હતો. તે સારા કુદરતી નર્મીયો છે અને પોતે સારી પ્રેક્ટીસ કરતો દાકતર છે. તે ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીનો પ્રેસિડેન્ટ છે.

૧૯૨૬ માં, ચીને જે જુવાનોને અમેરિકામાં “સ્પોર્ટ”-રમત ગમતનું શિક્ષણ લેવા માટે મોકલ્યા. તેમાંના એક શ્રી. સુ મે વર્પ સુધી અમેરિકામાં રહીને “સ્પોર્ટ” ના દરેક વિભાજના જાણીતા

ખની ગયા. અને ઘણી જાતની રમતોનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન લઇને ચીન પાછા આવ્યા. એણે ચીન આવીને પોતાના ચીનાઇ ગિરનારોને અમેરિકન રમતગમતનું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું. ચીનના નવજુવાન છોકરા છોકરીઓમાં “સ્પોર્ટ” સ્પીરીટ આવે એવી લહેતી ઇચ્છા હતી. શ્રી. સુ બાહ્ય તરવૈયા, નૃત્ય કરનાર, ટેનીસ રમનાર, બેઇઝ બોલ અને ગોલ્ફ રમનાર હતા. એણે દરેક જાતની રમતનો સારો અનુભવ લીધો હતો. એની ઇચ્છા ચીનના જુવાનોને કેળવવાની હતી. તેણે એવી જાતની કેળવણી આપી આજના ચીનના છોકરાઓને જુસ્મેદાર “મદ” બનાવ્યા.

પછી તો ચીન દરેક જાતની રમતગમતમાં ભાગ લેવા માંડ્યું. એને દરેક પશ્ચિમી રમતમાં રસ પડતો લાગ્યો. ચીનની વસ્તીમાં શારીરિક વિકાસ માટે સમાજમાં અનેક મંડળો રચાવા લાગ્યા.

આજના જમાનામાં ચીનાઇ છોકરી પોતાના હોડને રાત્રી રાજ્ય જેવા બનાવવા માટે “ફ્ર”-લાલી વાપરતી. કારણ કે તેની માને તેમ કરવું જોઇતું! એ એક રીવાજ થઇ ગયો હતો. જ્યારે આજના યુગમાં આજની છોકરી સમાજમાં સન્માન પામવા, રમતગમતમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા સાથે તેમના હોઠ અને એવી બીજી બાજોમાં રસ દબે છે. “ગોલ્ફ” રમતી વેળા નવીન સ્ટાઇલના આજની જમાનાની વસ્ત્રો પહેરી જ્યારે ચાઇનીઝ નાજનીનો નજરે પડે છે ત્યારે તે મદને મદાત કરતી મહિલાઓ જેવી દેખાય છે. જુના જમાનાની વેદિયા દોર જેવી રીતનો આજે નાશ થયો છે. જુના જમાનાની ચાઇનીઝ સ્ત્રી કદાપિ પણ એક પડપ સાંજે તેમ હસતી નહિ કારણ કે

એ એક જાતનું પાપ હતું. આજે ચીનની માહત્તા મરણ મુજબ મુકતદહર્ય માણી શકે છે.

આગળના જમાનામાં જે કોઈ ચીનાઈ સ્ત્રીને બહાર જવું હોય તો તેને પાંચખીમાં બેસીને જવું પડતું. પાંચખી ઉપર પડતા રાખવામાં આવતા હતા જેથી ત્હેનું સૌન્દર્ય રસ્તે ચાલતા લોકો જોઈ શકે નહિ. પણ આજે એ પ્રથમ નાબુદ થઈ છે. આજની ચીનાઈ સ્ત્રી મરણ મુજબ મુકત વિહાર માણી શકે છે. આજે તે ઘોડા પર સ્વારી કરીને મન ચાહે ત્યાં ફરવા જઈ શકે છે. તે “મહાનુ દિવાન” અને “પશ્ચિમની દિવાન”ના દ્રશ્યો જોવા માટે એકત્રી અગર પોતાની સાહેલીઓ સાથે નીકળી પડે છે. કોઈની પરવાહ રાખ્યા વિના, “રાઈડીંગ સુટ” બીચી-જમાં સજ્જ થઈ એ કુદરતમાં સમ્પુર્ણ વિહાર કરી શકે છે.

પીટાહોમાં એક સ્નાનશુદ્ધ છે-ત્યાં નગરના નરનારીઓ તરવાની કસરત કરે છે. ખાસ કરીને પરદેશીઓ માટે આ ઘણું પ્રિય સ્થાન છે. પરદેશીઓ તો એક જ “બેચીંગ સુટ” સ્નાન માટેના પ્રસ્થામાં કોઈ પણ જાતની શરમ વગર નહાવા કુદી પડે છે. ચીનાઈ સ્ત્રી પુરુષોને આ જોતાં

પહેલાં તો આ ન ગમ્યું; પણ રૂમ્ત-ગમ્તના સ્થમજનનારોઓએ આત્મસમ્પુર્ણ અનુકરણ કર્યું; એક વખત તો ચીનાઈ બાલિકા પોતાના ભાંડી ભરથારને જોતાં પણ શરમાઈ જતી. અરે! જે તે ઓરડામાં આવ્યો હોય તો તેને મજબૂત વગર જ લે બહાર ઉભી રહેતી. આજે તેવું નથી. આજે સમાનતાને આંકળથી સમાન જમાં એક જાતનો ઉદ્ઘાસ આવ્યો છે.

જુના વિચારવાળું ચીન તો એમ જ સ્થમજનું કે હવે તો ચીનની બાલિકાઓ વિનાશપથે પ્રયાણ કરતી હતી. પરંતુ ચીનના નેતાઓ એ વાતને ખાસ ધ્યાનમાં નહિ લેતાં નથી રાશનીને આવવા દીધી. સમાજમાં સ્ત્રી અને પુરુષ વિચારની આપ લે કરી શકે છે.

પેટ્રીંગ હોટેલમાં પરદેશી ‘ડાન્સ’ નૃત્ય જોનાર એક જુના વિચારવાળાને જોતાં લાગી આવ્યું કે આજનો જમાનો ખુબ જ આગળ વધી ગયો છે. આજનું ચીન આલમની “સ્પોટ” માં ઉત્તર રહે છે-સામનો કરવાની તક પણ તે મેળવી શકે છે. અમેરિકનો માને છે એ “સ્પોટ” સ્પીરીટ” ની ગ્રેરણા તેઓએ અમેરિકામાંથી પીધી છે?

અંકુરો રોપાયા હતા.
સને ૧૯૨૧ માં આય-
ર્લાંડ અને ઇંગ્લેન્ડ
વચ્ચેના કરારનામા પર

આજનું આયર્લેન્ડ શાંતીના આરાધક

[પાના ૬૪ નું આદ્ય]

શાંતીની આરાધના
એ ડી. વેલેરાનો

આયર્લાંડને નામે ગ્રીશીય અને કોલીન્સે
કરેલા હસ્તાક્ષરોનો એણે સમગ્ર વીરોધ
કર્તા પછી એની કીર્તીની કૌરમ-એમેર
પ્રસરવા પામી હતી. તે પછી આઈરીશ
બળવાખોરોમાં ફાંસી પામેલાઓમાં ડી.
વેલેરા પણ હતા. ફાંસી પામનારાઓને
મુક્તી મળ્યા પછી એણે રાજકારણના
મોખરે ખડા રહી આઈરીશ જનતાના
રાજદ્વારી વીચારો ફેળવવાની અને એક
અને અખંડ આઝાદ આયર્લાંડની ઇમા-
રતનાં સર્જનની તૈયારીઓ શરૂ કરી.

મતભેદ અને આંતરવીચાર

ડી. વેલેરા રાજદ્વારી નેતાને યોગ્ય
અનેક શકતીઓ ધરાવે છે.
એના અનુયાયીઓ અને આમલગ પર
એના વીચારો અને કાર્યની અપ્રતીમ
પ્રતીભા છે, પરંતુ એંગ્લોઆઈરીશ સંધી
વખતે પાઉન્ડ, શીલીંગના રેશીયા બાબતના
મતભેદે ગ્રીશીય અને ડી. વેલેરાના પક્ષે
પરમે ગંભીર મતભેદ ઉપસ્થિત કર્યો હતો.
બન્ને મજબૂત સંઘો વચ્ચેના રાજકીય
મતભેદોના પરીણામે આયર્લાંડમાં આંતર-
વીચારની આગ ભઠ્ઠાની ઉઠવાના પરીણામે
ડી. વેલેરાના રાજકીય કૌશલ્ય માટે ઘણાને
ચંકા ઉપસ્થિત થઇ હતી. અમેરીકાનાં
પ્રેસીડેન્ટ વીડસનના અનેક ગુણો અને
શકતીઓના સમગ્ર પ્રતીબીંબ સમાન ડી.
વેલેરાએ આજે એના કૌશલ્ય અને
પ્રતીભાથી સર્વને ચંકીત કરી નોખ્યા છે.

મહાન સન્નિહુ છે. કોઇ પણ ભોગે આય-
ર્લાંડના રાજકારણમાં મતભેદ વગરનું
અને શાંત વાતાવરણ-કે જે કોઇ પણ
રાષ્ટ્રના નવવીધાન માટે આવશ્યક છે. તે
સર્જવાની ડી. વેલેરાને ખુબ મહેત્ત છે.
પરંતુ આયર્લાંડ અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે
થએલા સંધીપત્રકની અગત્યની કલમે
રદ કરાવવાના એના પ્રયત્નો એ શાંતી
અને સહાનુભુતીથી કયા માર્ગેએ પાર-
પાડશે એ અત્યારે સૌને માટે આશ્ચર્યનો
વીષય છે. લવાદ નીમીને આ પ્રશ્નનો
નીર્ણય કરવા કરાવવાની એની ઇચ્છા છે.
અને એક વારનો સ્ફુટિતશબ્દનો અધ્યાપક
આજે એના દેશનાં નવસર્જન કરવા
બહાર પડે છે, અને આયર્લાંડના સર્વ
હિતો લક્ષમાં રાખીને એ એનું જીવન-
કાર્ય સારામાં સારી રીતે કુશળ પાર પાડે
છે, એ ઇતીહાસના અભ્યાસીઓ માટે
પશ્ચાન્ન મહત્વનું ગણાશે. ડી. વેલેરાની
સામેનાં વીરોધી બળો પણ આયર્લાંડમાં
અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ઇંગ્લેન્ડની મક્કમતા
અને આયર્લાંડના વિરોધી બળો તેમજ
આંતરરાષ્ટ્રીય હિંસાપાયલના વીકટ સમયે
ડી. વેલેરા એના જીવનના મહત્વના પ્રક-
રણની શરૂઆત કરે છે.

આયર્લાંડને સ્વતંત્ર અને સ્વમાનભરી
મહાન શકતી સમાન બનાવવાનાં એનાં
જીવનકાર્ય સામે અનેક મુશ્કેલીઓ ખંડી
છે. છતાંયે સોખડી ઇચ્છાશકતી અને
અહંભુત કાર્યદક્ષતા ધરાવતા આઈરીશ
આગેવાન ડી. વેલેરાએ મક્કમતાથી એનું
કાર્ય શરૂ કર્યું છે.

પ્રમુખ થયા પછી—

ૐ પત્તનર ને આદર્શ માટે ડી. વેલેરાએ સાધના કરી છે તે આદર્શને સિધ્ધ કરવા માટે એણે જોખમ ભરપુર ફરમાનોના અમલ શરૂ કરી દીધો છે, આયર્લાંડના પ્રમુખના આસને વિરાજતાં તરત જ તેણે બ્રીટીશ તાજ પ્રત્યેના વફાદારીના ફરજિયાત સોગંદનામાની વીધીમાં પોતાની ઇચ્છા મુજબનો ફેરફાર કર્યો છે. ઇંગ્લાંડના રાજપ્રકરણી આગેવાનોમાં ડી. વેલેરાના આ કાય્થી ભારે ખળભળાટ મચ્યો છે! બ્રીટીશ તાજ પ્રત્યેના વફાદારીના સોગંદ રદ કરવાના ડી. વેલેરાનું નિવેદન ઇંગ્લાંડની સરકારને અપાઇ ચુક્યું છે. ઇંગ્લાંડના સરકારપક્ષ તરફથી મીઝ નેવેલ એચરલેને આ સંબંધી ચોકાવનારો ખુલાસો તાજેતરમાં આપતાં જણાવ્યું છે કે : “આયર્લાંડની સરકારે લીધેલા પગલાં સંબંધે કોઈપણ પ્રકારની જાણ ઇંગ્લાંડની સરકારને કરવામાં આવી નથી, અને એંગ્લો-આયરીશ કરારનામાની કલમોના ભંગ થવા નેવું થશે, તો તે સંજોગોમાં બંને દેશોની સરકારો વચ્ચે કડવાશ અને ગંભીર પ્રકારના મતભેદો ઉપસ્થિતિ થવા મામશે.”

એંગ્લો-આયરીશ કરારનામા ઉપર જે સરકારે એકવાર ગમે તે સંજોગોમાં પોતાની સંમતી આપી છે, તે જ સરકારના પ્રમુખ આજે અગીઆર વર્ષ પછી સત્તા પર આવતાં કરારનામાની કલમોના ઇન્કાર કરતાં પગલાં ભરે તો કરારનામા પર સહીઓ કરનારા બંને દેશો વચ્ચે કડવાશ ઉપસ્થિત થાય એ ચોક્કસ છે. આયર્લાંડના કાયદામાંનું ‘પબ્લીક સેફ્ટી બીલ’ પણ ડી. વેલેરાએ રદ કર્યું છે, આમ આયર્લાંડના ઇતિહાસમાં અગત્યનો ફેરફાર થાય છે, એ ચોક્કસ છે. આ પગલાંનો પડઘો કયા સ્વરૂપમાં જગત સમક્ષ રજુ થશે તે સર્વ માટે વિચારણાનો મુદ્દો છે.

બીનજરૂરી સોગંદનામું

સોગંદનામાની ફરજિયાત રીત આયર્લાંડના લોકો બીનજરૂરી લેખે છે એમ ડી. વેલેરાએ આયર્લાંડની સરકારના વડા તરીકે બ્રીટીશ સત્તાધારીઓને પરખાવી દીધું છે, ન્યારે એંગ્લો-આયરીશ કરારમાં મહત્વનો ભાગ ભજવનાર લોઇડ જ્યોર્જ અને મુઝેમ લોડ બકિંગહેમ બ્રીટીશ તાજ પ્રત્યેના વફાદારીના સોગંદને ખુબ મહત્વ આપી રહ્યા છે. વફાદારીના સોગંદની બાબતમાં બ્રીટનના મુત્સદ્દીઓ એકમત જણાય છે, અને બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના સંસ્થાનોના સેક્રેટરીએ આયર્લાંડની પરીસ્થિતીની ગંભીરતાનું સ્પષ્ટ સૂચન કર્યું છે. આ કટોકટીનો પ્રસંગ આગળ વધે એવા સંજોગો વધતા જ ન્યાય છે.

વિગ્રહનાં વાદળ

શહેનશાહે આયરીશ સરકાર પર મોકલાવેલા ખરીતામાં સ્પષ્ટ જણાવાયું છે કે, ‘એંગ્લો-આયરીશ કરારનામાના ભંગને પરીણામે વિગ્રહનાં વાદળ જામશે.’ ના. શહેનશાહના આ કથનને પુષ્ટી આપતો ખુલાસો તાજેતરમાંજ આમતી સલામત સંસ્થાનોના સેક્રેટરીએ કર્યો છે. આમ ઇંગ્લાંડે મોકલેલાં યુધ્ધનાં આડકતરાં કહેણો ડી. વેલેરા કેવા પ્રકારનો જવાબ વાળશે, તે ઉપરજ આખાય મામલાનું ભાવી લટકી રહ્યું છે. ડી. વેલેરાએ સત્તાના આસન પર આવ્યા પછી તરતજ ઇંગ્લાંડની શહેનશાહતને કરારભંગનું કહેણ મોકલવા નેવું કર્યું છે. વફાદારીના સોગંદનામાની અનાવશ્યકતા સૂચવતો પત્ર બ્રીટનના મંત્રીમંડળને પહોંચે તે સાથેજ દર વર્ષે ભરાતી ત્રીસ લાખ પાઉંડની રકમ આયર્લેન્ડ નહીં ભરી શકે, એ પ્રકારનાં સ્પષ્ટ વચનો ડી. વેલેરાએ ઉચ્ચાર્યા છે. ના. શહેનશાહ અને એમના પ્રધાનમંડળમાં તેમજ આખાય ઇંગ્લાંડમાં ડી. વેલેરાની આ પ્રકારની વલણથી ભારે ખળભળાટ મચવા પામ્યો છે, અને ઇંગ્લાંડની શહેનશાહતની સલાહને ડી. વેલેરા માન નહીં આપે તો એંગ્લો-આયરીશ કરારનામાનાં કાગળીયાંના ટુકડા થવા સાથે વિગ્રહની રણભેરી બજે તો નવાઈ નહીં.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

હંગેરીનું લશ્કરી ખર્ચ

૭ નીવામાં સંબંધીની પરિપદે.
ભરાઈ રહી છે. એટલું જ નહીં
પણ પ્રત્યેક પ્રદેશના પ્રતિનિધિઓએ ત્યાં
બેસીને શાંતિવાદ તરફ શાબ્દિક સહાનુભુતી
દર્શાવી છે ત્યારે મધ્ય યુરોપના એક
નહાનકડાં સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક તંત્ર લશ્કરી
સરંજામ પાછળ આજ વર્ષમાં કેટલું
વધુ ખર્ચે છે તેનો ખ્યાલ નીચલી ટકી-
કત પરથી આવી શકશે.

આખા હંગેરીમાં રાજ્યની નાણાં
સંબંધી કથળા ગયેલી સ્થિતિ
સંબંધી ખુબ ચર્ચા આ માસમાં
(ડીસેમ્બર) ચાલી. ૧૯૩૦-૩૧ ના
વર્ષના અડધા ભાગ માટે બજેટ
ઉપરાંત વધારાની ખર્ચની માગ-
ણીઓ ઉપર મુખીમ કંત્રી
ખુશીએ બહાર પાડેલા રીપોર્ટ
અત્યે છે કે કાઉન્ટ બેથલેનના
પ્રધાન મંડળે પારાવાર ખર્ચ કરી
નાંખ્યો હતો. આ વસ્તુ તો બધા
જ જાણતા હતા પણ જે વસ્તુ
બહુ ઓછા જાણતા હતા તે વસ્તુ
આ હતી કે દરેક પ્રધાને બજેટમાં
દર્શાવેલી આર્થિક સીમાને ઉલ્લંઘ-
ન કરી વધુ ખર્ચ કરી નાખ્યું હતું.
ઉદાહરણ તરીકે સ્વરક્ષણ ખાતાના
પ્રધાને ૧૩૫૪૪૦૫૦ ડોલર માત્ર

લશ્કરી સરંજામ પાછાડે જ
વાપર્યા હતા. સુધ્ધખાતાના પ્રધાને
૨૬૭૫૯૭૦ ડોલર અંદાજ કરતાં
વધુ વાપર્યા હતા. કેળવણીખાતાના
પ્રધાને 'યુવાનોને લશ્કરી તાલીમ'
આપવાને બહાને ૨૪૪૮૬૦ ડોલર
વધુ વાપર્યા હતા. આ પૈસાથી
વિશ્વવિદ્યાલયમાં તાલીમ લેતા
વિદ્યાર્થીઓને ખાસ સુધ્ધકલાની
તાલીમ અપાઈ હતી.

(વરમેન્સની સંધીના પ્રતાપે હંગેરી-
એ નહાતું પ્રજાસત્તાક તંત્ર છે તેની
ચારે બાજુએ નહાના નહાના પ્રજાસત્તાક
રાજ્યો આવેલાં છે. અને આક્રમણ
કરવાની જરાય છત્તા ન થાય તેનો
પ્રદેશ હોય તો તે હંગેરી છે.)

ચીનનો બહિષ્કાર જંગ

૭ નાની માલના ઉગ્ર બહિષ્કારની
કાતિલ અસર પર નોંધ લખતાં
અમેરીકાનું અગ્રણી અખબાર 'રીપબ્લીક'
તેના ફેસુઆરી તા. ૧૭ મીના અંકમાં
નીચે પ્રમાણે લખે છે.

સાંધાંધમાં જાપાની વેપારી, મંડળના
વડાએ પ્રસિદ્ધ કરેલા નિવેદનમાંથી
ચીનના બહિષ્કારના બળનો કંઈક
ખ્યાલ આવી શકે છે. હમણાં ચીન
અને જાપાન વચ્ચે અચડામણ શરૂ

જાપાનીસે બહિષ્કાર પર એક કુદાશચીન

થઈ ત્યાર પહેલાં ૮૦૦૦૦૦ ટન નેટલો જાપાની માત્ર ચીનના બંદ રોમાં એમ ને એમ પડ્યો હતો. આ બધો માલ ચીની વેપારીઓએ મંગાવ્યો હતો પણ બહિષ્કાર જાહેર થતાં માલ લેવાની ના પાડી હતી.....કેટલીક વખત ચીની એક આવો માલ ઉપાડવા માટે નાણા આપવાનું પણ ના પાડતી. મોકલાયેલા અને ન મોકલાયેલા માલ પર જાપાનીઓને સહન કરવા પડતા નુકસાનના આંકડા કહાડીયે તો લગભગ ૯૦ કરોડ ડોલરનું સીધું નુકસાન જાપાનને થયું. ચીની બંદરોમાં પડેલો જાપાની માલ નીચે પ્રમાણે ધારવામાં આવે છે. ૪૦૦૦૦૦૦ ડોલરની રૂની ગાંસડીઓ, ૨૨૫૦૦૦ ડોલરની ખાંડ, ૧૦૦૦૦૦૦ ડોલરના કાગળો.

૧૭૫૦૦૦૦ ડોલરના દરીયાઈ માલ જાપાની વહાણવટાને થયેલું નુકસાન લગભગ ૧૭૦૦૦૦૦૦ ડોલર ધારવામાં આવે છે. બહિષ્કારે જાપાની વેપાર ઉપર આથી દશ ગણી અસર કરી છે.....પણ ચીનના પુરપો, સ્ત્રીઓ, અને બાળકોની 'કેલેશ્યમ' ચક્રાવીને મિત્રતાભર્યો વેપારી સંબંધ કેવી રીતે બંધાઈ શકશે તે સમગ્રજન શકે તેમ નથી

શસ્ત્રબંધી અને રશીયા

જ્યાં શંકાઓમાં મશીનગોના તડ તડ અવાજો વાતાવરણમાં

ધુમરી ખાતા હતા ત્યારે જીનીવામાં લડાયક શસ્ત્રો પર અટકાવ મુકવાની પરિપક્વ ભરાઈ હતી. આ પરિપક્વમાં રશીયાના પ્રતિનિધિ લીટવીનોફે પ્રત્યેક પ્રકારના શસ્ત્રોને નિમુળ કરવાની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી. આ દરખાસ્ત પર દીકા કરતાં. આ આગેવાન અખબાર તા.૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૨ ના અંકમાં લખે છે કે—

‘આ રશીયનોને શસ્ત્રબંધીની પરિપક્વમાં આવવાની અને પછી જગત-વ્યાપી પ્રમાણમાં સૈન્યને વિખેરી નાંખવાની દરખાસ્ત રજુ કરીને મહારાજ્યોને અમુજવવાની ટેવ જ પડી છે! તેમની દરખાસ્તની અશક્યતા જાહેર કરીને ખીજા મહારાજ્યો એમ જ સમજાવવા યત્ન કરે છે કે રશીયા તો ઉડાવે છે. પણ જે દીકા રશીયનો સામે થઈ શકે તે દીકા ખરેખર તો ક્રાંસ સામે જ કરવી જોઈએ. હમણાં જ ક્રાંસે દરખાસ્ત મુદ્દી છે કે પ્રાં

કેટલાક કટાક્ષચીત્રો—

હિંદી રાજકારણ જર્મનીની દ્રષ્ટીએ

‘બ્રિટીશ સીંદ ફાંત ખતાવે છે.’

યુરોપમાં—

ત્યારે મુસદ્દીઓ આપરે—

ત્યારે સંગ્રામ ક્ષેત્ર પર સૈનિકો આપરે—

—ત્યારે ઠેકલાકના ઘરના આનંદ ભાંગે!

—આને આપરે સંગ્રામના ખર્ચથી રાષ્ટ્ર ભાંગે.

અને હિંદમાં—

પ્રમુખ મંત્રી. પતિશ્રીના સ્વાગતને
શ્રી કાર્યક્રમ ગુજાતી સમાને
શ્રીયુત શાહાબાદ આણંદથી આવશે
તરફથી સંવિધાય સમિતિ ભેટ.

(૧) સરકાર અને અધી સ્વાગત.

(૨) ત્યાં જેલો ઉલટાઈ.

(૩) અનેકોના ઘરના આનંદ નાશ પામ્યા.

(૪) હવે સહકારી ચાલે.

ત્યારે પતીદેવ ઘેર આવ્યા ત્યારે—

(પ્રજામીત-કેસરી)

સંધિ સર્વના કરતાં સર્વોપરી સ્નેહ
રાખવું. આ વિચાર કંઈ આજનો
નથી. 'વિંધવ પોલીસ'ની સંસ્થાના
જેવો જ આ વિચાર છે. ક્રાંસ
સારી રીતે સમજે છે કે આ મુચના
પ્રત્યક્ષ જરૂર સ્વિકારી શકે
તેમ નથી! શસ્ત્રો પર કોઈ પણ
પ્રકારનો અંકુશ મુકવાની અનિચ્છાને
તેઓ આ પ્રકારના શુરખા નીચે
હુપાવવા માગે છે.....
પણ આ માર્ગમાં ક્રાંસ કૌથી વધુ
વિદ્વો ઉમાં કરે છે. ક્રાંસે પ્રત્યક્ષ
સંધનો ઉપયોગ દમ્ભેશ પોતાના
સ્વાર્થ પુરતો જ કર્યો છે...ક્રાંસની
દરખાસ્તો ખતાવી આપે છે કે
છત્રીવા પરિપક્ષમાં એક ટકો પણ
સફળ થાય તેવા સંભવ અની
ઓછો છે

એકારી અને મુસોલીનીવાદ

ઈટાલી જેવા ફેસીસ્ટ પ્રદેશમાં એકારીના
ઓળા ઉતર્યા છે. આ ખતાવી આપે
છે કે સાંપ્રત મુદીવાદી સંસ્કૃતીના મુગમાંજ
સડો લાગ્યો છે. કોઈપણ પ્રકારનો ઉપાય
તેના પ્રાણુહીન થતાં શરીરમાં ચેતના આપી
શકે તેમ નથી. એટલું જ નહીં પણ ફેસી-
ઝમ એ પણ આધુનીક આર્થિક દ્વંદ્વો
ઉકેલ નથી. 'ક્રેન્ટ ઇસ્ટરી' નામના
સત્તાવાર ગણુતા માસીક પત્રના
આંતર રાષ્ટ્રીય વીખ્યાતી પામેલા છત્તી-
લાસકાર વીલીયમ ઇ. લીંગેલ્યાય લખે
છે કે-

એકારી સામે ફેસીસ્ટોએ ઉપાડેલી
સડતે ખુબ ધ્યાન ખેંચ્યું છે.
ડીસેમ્બરથી એકારીના આંકડા વધ-
તા જ નવ્ય છે. અત્યારે આ અજ-

ખામણી સંખ્યા ૧૦૦૦૦૦૦ જેટલી
થઈ છે. ઇટાલીઅન છત્રીવાદમાં
આ સંખ્યા કૌથી મોટી છે.
આમાં ૭૫૦૦૦૦ પુરૂષો દત્તો અને
૨૨૩૦૦૦ સ્ત્રીઓ દત્તી.

ઇટાલીઅન સરકારતંત્ર એકાદાને મદદ
આપવાની પદ્ધતીમાં માનવું નથી.
એટલે સરકાર તરફ રાદત માટે
એકાદો ટૂંકી દોડાવી શકે તેમ
નથી. માત્ર આ વીશાળ સંખ્યા-
માંથી ૨૫૦૦૦૦ જેટલી નવાનકડી
સંખ્યા પામે જ એકારીનો વીમે
દોવાથી કંઈક મદદની લેગવાઈ છે.
તેથી આમ મગલમગ ૭૫૦૦૦૦
વર્ગને ખાનગી દાનવૃત્તી કે જાહેર-
ખાતાએ ઉભા કરેલા મોટા સરા-
વૃતની સહાય જ લેવી પડે છે કે
શરીર ટકાવવા માટે તેઓને બાંધ-
કામ વીગેરેમાં કામ કરવું પડે છે.

આમ મુસોલીનીના માર્ગમાં એકારીનો
જરૂરો ઉકેલ નથી! એ તો ઉપમા વીધા-
નમાંથી જ સાળીત થશે. કેટલાક આધુનીક
આર્થિક મુશ્કેલીઓના માર્ગ મુસોલીની
સમી સરમુખત્યારીમાં લુએ છે. તેમણે
ઉપકા શબ્દો અતી ધ્યાનપુર્વક વાંચ-
વાની જરૂર છે.

ન્યારે એકારીનો દાયાનગ ઇટાલીની
જનતામાં લુધાની વહની સળગાવી રહ્યો
છે ત્યારે ઇન્ટર નેશનલ પ્રેસમાં નીચેની
ખીના પ્રગટ થઈ છે.

'છેલ્લા વીસ મહીનામાં ઇટાલીએ ૨૮
સળમરીનો બાંધી છે. અને હવે
એ કુછંડર બાંધાય છે. આ કુછં-
ડરો પુરી થશે કે તરત જ વધુ
સળમરીનો બાંધવાનો કાર્યક્રમ લાઇ
ધરવામાં આવશે.'

અને એક સમયની જાનાવવાનો ખર્ચ માત્ર ૧૨૫૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા જેટલો આવે છે!

જકાત અને વ્યાપાર

જેટલીકને જકાતનીતી સ્વીકારી છે. લગભગ બે શતક સુધી સ્વતંત્ર વ્યાપાર પદ્ધતીને અપનાવીને હવે જાતને જકાતનીતી બહેર કરી છે ત્યારે 'નેશ નાના ફેબ્રુઆરી ૨૪ મીના અંકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલી નીચેની નોંધ બહુ રસીક છે.

'જીરીશ માલ જ ખરીદો, એ સુવત્તા બેરદાર ઉચ્ચારમાં અને જકાતનીતી મારે બતાવયેલા અતી ઉત્સાહમાં ઈંગ્લેંડના સરકારતંત્રે પ્રખ્યાત અર્થવીશારદની સલાહને અવગણી છે, 'ન્યુયોર્ક ટાઇમ્સ'માં ફરડીનાન્ડ કુલન બુનીયર જણાવે છે પ્રત્યેક પ્રખ્યાત અર્થવીશારદે જીરીશ સરકારની જકાતનીતીને સામે પાતાનો અભિપ્રાય બહેર કર્યો છે.

જકાતની સાકુળથી જકાતયેદા જગતનો વેપાર

બારલે સલાહકારક સમીતીમાંનો વીખ્યાત જીરીશ પ્રતીનીધી સર વોલ્ટર લેટને ટીકા કરી હતી કે જગતને સર્વનાશ તરફ લઇ જતા જકાત સંત્રામમાં જાતન કંઈપણ પ્રકારના પ્રચારાત્મક વગર હાથમાં તલવાર લઇને ઝંપલાવે છે. ઈંગ્લેંડની બેંકનો આર્થીક સલાહકાર સર ટેનરી કલેએ બહેર ક્યું છે કે જકાતનીતીથી જાતનની વેપારની સમતુલના જરાયે નહીં મુઘરે. ફ્રાંસીસ હર્સ્ટ અને પ્રોફેસર ડી. ઇ. ગ્રેગોરીએ નવી જકાતનીતી સામે શપ્થો દેંક્યા છે. અને મી. કેન્સ જેઓ સોનાના ચલણ વખતે તાત્કાલીક જગતનીતીને સુચવતાં તેમણે બહેર ક્યું છે કે સોનાનું ચલણ ૨૬ થયેથી હવે જગતનીતી વ્યાજખી કરી શકતી નથી. આમ અર્થવીશારદ ગણાતી પ્રત્યેક વ્યક્તિની સલાહને તત્તન અવગણવામાં જ આવી છે પણ અમેરીકન પ્રમુખે પણ આમ જ નહોતું ક્યું?

૬ બલેરાનો જેલ 'રિકડ'

આ ખરીદા પ્રજાસત્તાક પક્ષના વડા હ. વેલેરાના જીવનનો પુર્વ ઇતીહાસ અતી બાળુવા જેવો છે. 'લીટરરી ડાયજેસ્ટ'ના ૫ મી માર્ચના અંકમાં તે સંબંધી કેટલુંક રસીક વ્રતાંત આવેલું છે તેમનો એક પેરેગ્રાફ અહીં ઉતારી લઇએ છીએ.

એક વખતે ફ્રાંસીની સજા થયેલી. ત્યાર પછી આ સજામાં ધ. ટાડો કરીને જનમરીપની સજા થયેલી. ૧૯૧૭ ની સામાન્ય મુક્તીમાં તે જેલ બહાર આવ્યા. ૧૯૧૮ માં તે પાછા પકડાયા. આ વખતે તે ઈંગ્લાંડમાં પકડાયેલા. ત્યાંથી અતી રોમાંચક રીતે અમેરીકન હાર્ટી છુટયા. અને ત્યાર પછી કેટલાય વર્ષે આયર્લેન્ડમાં પગ મુક્યો.

તાકાત અને તંદુરસ્તી

ગુજરાતે એવા કેટલાય તપ-
સવ્યોની કયા સાંભળી
છે કે ભેમણે છવનભર આહાર

તરીકે માત્ર દુધ જ સીધું હોય. અત્યારે પણ
સામાન્ય ત્યાગી તરીકે પંકાયેલા પુરૂષો
'દુધભેર' રહે છે. એટલે અન્નના આહારમાં
સમાયેલા સર્વે તત્વોનું દુધમાં અસ્તિત્વ છે
એમ ગુજરાત સ્વાતુલવથી શિષ્યુ છે.

પણ દુધભેર રહેવાના અસામાન્ય અનુ-
ભવને ક્ષણભર વેગળા કરીએ તો પણ
ગુજરાતીના ભોજનમાં કે વાળુમાં દુધ બહુ
અગત્યનું મનાયું છે. દુધના વાડકાંએ અનેક
ગુજરાતીના વાળુમાં પોષકતત્વો પૂર્ણ છે.

આ ઉપરાંત દુધમાંથી

મલાઈ કઢીને મીઠાઈ

બનાવવામાં પણ સુરતના

કંદોઈઓ મદક મથકુર

બન્યા છે. એટલે દુધ-

ખાસ કરીને ઓખા દુધનું મહત્વ ગુજ-

રાતીને ગળે તરત જ ઉતરી જાય છે.

દુધનાં તત્વો

ખાસ કરીને આ ચેતન દીસતા પ્રવાહીને
ત્વમો જરા ધ્યાનથી ભેજો તો ત્વમોને
તેની સપાટી પર તૈલી પદાર્થ તરતો માલમ
પડશે. આ પદાર્થ એ બીજું કંઈ નહીં
પણ દુધની ચરબી (Fat) છે. અને આ
ચરબીનું પ્રવાહી મિશ્રણ (Emulsion)
તે આપણું દુધ છે. પણ આ ઉપરાંત દુધમાં
બીજાં પણ તત્વો રહ્યાં છે. આ તત્વો તે

લેખક: ડોક્ટર

અનુક્રમે પ્રોટીન (Protein)
અને કાર્બોહાઇડ્રેટ (Carbo-
hydrate) જલ, મીઠાના જેવા

ક્ષાર, અને વીટામીન અ, બ, અને ક છે.
આમ સર્વ જાતનાં પોષક તત્વો દુધમાં
સમાયેલાં હોવાથી જ સંતો દુધભેર રહી
શકે છે, છતી શકે છે. અને શરીર ટકાવી
શકે છે.

અલખત ઉપલા પ્રમાણમાં ઘાઇ કોઇ
સ્થળે ફેર હોય છે. ગાયના દુધ કરતાં
બેંશના દુધમાં ચરબી વધારે હોય છે.
એટલું જ નહીં પણ ધરોપ બાળુના પ્રાણી-
ઓના દુધમાં ચરબીનું પ્રમાણ આ પ્રદે-

શના દોરના કરતાં ખુબ

વિશેષ હોય છે. પણ

આ અસામાન્ય અપવાદોને

બાળુએ રાખીએ તો દુ-

ધમાં સમાયેલા તત્વોનું

પ્રમાણ એકધાર અને એક સરખું છે. તેથી જ
પૃથ્વીના પ્રત્યેક વિભાગમાં દુધની સ્વચ્છતા
માટે આટલો ઉહાપોહ થયો છે. એટલું જ
નહીં પણ તેમાં થતી અશુદ્ધિઓને અટકાવા
માટે ખાસ કાળજી લેવામાં આવે છે.

ધરોપમાં તો હવે ઝોટાં ઝોટાં ડેરીશમ્
સ્થળાયાં છે. સેંકડો દોરો અહીં વૈજ્ઞાનિક
દબ્બે રાખવામાં આવે છે. અમેરીકામાં બેંશના
દુધ કરતાં ગાયોના દુધને ખાસ મહત્વ મળે
છે. તેમના વિરોધ ડેરીશમ્માં મુખત્વ
ગાયોને જ રાખવામાં આવે છે. અહીં તો
દુધ પણ ચંત્ર દ્વારા ઘડવામાં આવે છે અને
તે પછી નળ વાટે એક ઝોટાં પીપમાં એકત્ર

થાય છે અને પછી યંત્રની મદદથી સ્વચ્છ બાટલીમાં ભરાય છે અને એ પ્રમાણે બાટલી દ્વારા દુધ પ્રત્યેક ઘેર પહોંચાડવામાં આવે છે. આમ દુધને ઘણાં પાણી પ્રકારે હાથનો સંસર્ગ ન થાય તે જ અમેરીકન પદ્ધતિની ખાસ વિશિષ્ટતા છે. દુધ કાઢવાની ક્રિયાથી માંડીને વ્યક્તિને ઘેર દુધ પહોંચી જાય ત્યાં સુધીમાં માણસનો હાથ જરા પણ ન ચડે તેની ખાસ કાળજી લેવાય છે. અને તે દ્રષ્ટિએ યંત્રો યોજાય છે.

પણ હિંદમાં તો જદી પદ્ધતિ છે. અહીં ગામડામાં તો બેંસ કે ગાયોનું દુધ દોહીને મોટા તામડામાં ભરી રાખીને પછી વહેંચવા આવે છે. શહેરમાં તો પરામાં ગવાલીઓ બેંસના મોટા તબેલાઓ રાખે છે અને ત્યાંથી દુધ લઈને સવારની પહેલી દોકોમાં શહેરમાં આવે છે. અને શહેરને દુધ પુર પાડવામાં આવે છે. ઉપલી આછી સરખામણીમાંથી આપણા પ્રદેશની પદ્ધતિમાં સમાયેલી અનહદ અસ્વચ્છતા અતિ વિચારને પાત્ર છે. દોહન કરતી વેળા કે શહેરમાં લાગતી વેળા તેને ખુલ્લું રાખવામાં આવે છે અને તેથી જ જંતુઓને પ્રવેશ કરવાની તક પામે છે. જંતુઓ પ્રવેશ થતાં જ ઉપવતી શરૂઆત થાય છે. અને તેથી જ આપણા પ્રદેશની દુધ પુર પાડવાની અનારોગ્ય પદ્ધતી કેટલાય કુર અને અકાળ મૃત્યુ માટે સીધી જવાબદાર છે. દુધ દ્વારા આ દેશમાં કેટલાય વ્યાધીઓ પ્રસારે છે અને તેથી જ દુધની સંવર્ધન સ્વચ્છતા એ સમાજની પ્રાયશ્ચિત્ત જરૂરીયાત થઈ પડે છે.

સામાન્ય અશુદ્ધિઓ

સામાન્ય રીતે દુધનો ભાવ સારો આવે તો તેમાં ખણી નાખીને “વધારે” બનાવવાનો અખતરો મુંબાઈ શહેરમાં

લેખાઓ સારી રીતે અજમાવે છે. પાણી નાખવાની પ્રથા તો હવે સજનજની બનતી જાય છે અને તેથી દુધમાંથી તત્ત્વ કાઢી લેવાની નવી નવી તરકીબો દુધવાળાઓ અજમાવ્યા જાય છે. મુંબાઈ મલાકાની સરકારે દુધની સ્વચ્છતાને માટે કેટલાક કાયદાઓ કર્યા છે અને ખાસ કરીને દુધમાં રસાયણિક તત્ત્વ જેવાં કે ફોસ્ફોરસ, એસીડ ઓરીક વિગેરે નાખવામાં આવે તો તે ગંભીર ગુનો મનાવવામાં આવે છે.

આમ અશુદ્ધિઓ બે પ્રકારની છે. એક તત્ત્વોની કૃત્રિમ ઉણપ. જેમકે તર કાઢી લેવી, મલાઈ ખેંચી લેવી. વધુ પાણી નાખવું, ચરબી ખેંચી લેવી. આ બધા પહેલાં વિભાગમાં સમાઈ જાય. બીજા વિભાગમાં દુધને સચ્ચવવાને અને તાજું રાખવા માટે કેટલીક વાર એસીડ ઓરીક જેવા રસાયણિક તત્ત્વો ઉમેરવામાં આવે છે આ તત્ત્વોની અસરથી દુધ તાજું રહી શકે છે (અમુક કેસોમાં સુધી જ) પણ તે શરીરને અતિ હાનિકર્તા હોવાથી સરકારે તેના ઉપર આકરાં બંધન નાખ્યાં છે. પણ આ સર્વ કાયદાની સુગંધાતી જરાયે પરવા ક્યા વગર અનેક દુધવાળાઓ હજી પણ આ અનિચ્છનીય પદ્ધતિ ચાલુ રાખી રહ્યા છે.

ત્યારે દુધ વિશે કેટલીક સામાન્ય સુચનાઓની જરૂર છે. પ્રથમ તો દુધને ગરમ કર્યા વગર “કાઢ” દીવસ પીવું જોઈએ નહીં. તેમજ દુધ બગડી ગયા પછી તેનો ઉપયોગ કદાચે કરવો જોઈએ નહીં. નીચેના નીચેના જો યાદ રાખશો તો હમોને ખૂબ જ ફાયદો થશે.

૧ દુધમાં આંગળા બોળતા ના.

૨ કંડુ દુધ કદી પીતા ના.

૩ દુધ ઉઘાડું રાખતા ના.

૪ અશુદ્ધ દુધ કદી લેતા ના.

૫ વાંજીમાં દુધ વિશે ભૂલતા ના.

કેટલાક સામાન્ય સલાહ કરે છે કે જેમ દરેક આહારની વસ્તુ પર મર્યાદાનાં બંધન છે તેવાં દુધ પર છે કે નહીં? આ સીધા સલાહનો એક જ જવાબ છે “હમારાથી દુધ પીવાય તેટલું” પીઓ. તે હમોને જરાય હાનિ નહીં કરે!

નવયુગનો નારી વિભાગ

એપ્રિલ ૧૩૨

દમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત સહ્યાભા: આપુંદલ આવશ
તરફથી સર્વ સ્વસ્ત્ય સેવ.

ત્રી:

કુમ્હરી બચુબહેન લોટવાળા

લગાડવામાં નથી આવતો? વણાએ ડાડરે
 નર્મોની સાથે મિત્રતા ગળે છે તથા નર્મોને
 ફરવા નહીં જાય છે તેને કેમ અટકાવવામાં
 નથી આવતા? ગુરુ રત સ્ત્રીની વિરૂધ્ધ
 છે માટે જ તેને ડાડી અને આમાં પસને
 એમને એમ જ ના નહીં તેને ઉત્તેજન
 આપવું કે ડાડરે મફત નામ દરે છે
 એટલે તેમને પુણ્ય વ્યવસ્થા આપવી અને
 બીજાની નર્મો પોતાના નીરાઈ માટે ગુનામ
 થઈને જો છે તેને જ પીડની એવો શુ
 દીન આહુતો અભિપ્રાય છે? મુડીવાદી
 સમાજજનનામાં તો આવો જ અન્યાય
 થરાનો હતાયે સ્ત્રીમાં કમી ને કાયદો
 કાઢે તો પુરુષ અને સ્ત્રીને, માવે અને
 નોખને બન્નેને નાશ પડે એવો નાવો
 નેદએ આવો એકતરફી કાયદો કાઢી શા
 માટે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે થતા અન્યાયોના વધારો
 જગતમાં આવે છે તે સમજાવુ નથી

આવી જતનો કાયદો ન
 નેદએ એવો અભિપ્રાય દર્શાવતો દરેક
 ડો વિએગમ મુબાઈની કોમ્પોરેશન આગળ
 લાગ્યા હતા, પણ સ્ત્રી વ્યવસ્થાની અર્થ
 ગણના કરનાર મુડીવાદીઓ તેની વિરૂધ્ધ
 પડ્યા અને દુનિયા ઉડી ગયો કોમ્પોરેશનના
 સભ્યોની સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કંઈ જાતની મનો
 દશા છે એ થોડા વખત પર ડો મીસીસ
 સુખધનકર સ્ત્રીઓને માટે અમુક જગ્યાઓ
 કોમ્પોરેશનમાં અનામત રાખવી એવી જે
 દરખાસ્ત લાગ્યા હતા તે ઉડાની નહીં તેમણે
 બતાવી દીધી જ હતી, એટલે તેમની
 પાસેથી આથી વધુ સાબાની આશા તો
 રાખી ન જ શકાય સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં
 કોમ્પોરેશનમાં આવશે ત્યારે જ આ મનો
 દશા તેઓ ફેરવી શકશે નર્મો માટે આવો
 આપણુ ફતવો કાઢવા સામે પ્રત્યે સ્ત્રી
 સમ્યક પોતાના દરેક એવી અમને આશા છે

એ કે વિ નં તિ.

જરાતના લગભગ તમામ આખાહિકોને 'નવયુગ' મોકલવામાં આવે છે
 છતાં વર્ણવરમાં કેટલાક સખ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા
 નથી. તો અર્થ તરી બિરાદરને વિનવી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને
 સરન્ધમે મોકલવા

તાંત્રી—'નવયુગ' રૂ. ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, ડોર, મુંબાઈ.

નારીવિભાગની નોંધા: તંત્રીસ્થાનેથી-

નસોને અન્યાય

મુ અધિકારી કોંગ્રેસ એડવોકેટ
મેમોરીઅલ હેલ્થી-

તાલમાં જ રહેનારી નસોને ત્યાં આવતા વિદ્યાર્થીઓ સાથે અને ડાક્ટરો સાથે તેમના કામના શિવાયના વખતમાં બોલવાની અને તેમની સાથે બહાર જવાની ડૉ. હવેરાજ મહેતાએ મનાઈ કરી છે. આ હુકમ ગેરવ્યાજબી અને સ્વતંત્રતાના જમાનાને ન ડાકે તેવો છે. વિદ્યાર્થીઓમાં જસ્ટીસ મેક'કારડીએ પરણેલી સ્ત્રીને પણ પોતાની મરજી પડે તો તેના પતિને છોડી જવાની છુટ છે એવો સુક્રદેહ હમણાં એક કેસમાં આપ્યો છે. આમ જ્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની આવી આરે કોમિટી અંકાય છે ત્યારે હિંદમાં શીક્ષીત અને કમાતી સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા પર પણ કાપ મુકવામાં આવ્યો છે!

ડૉ. હવેરાજ મહેતા જેવા પ્રૌઢ અને કૃષ્ણ માણસ કોઈ પણ જાતના ગંભીર કારણ વગર આવું પગલું ભરે નહિ એ અમે જાણીએ છીએ, છતાં આ હુકમની સખ્તાઈ કંઈ ઓછી નથી એમ પણ અમારે કહેવું જોઈએ. એક અથવા બે મર્મોનાં ગુન્હા માટે બધી નસોને આ પ્રકારે દંડ કરવો એ ન્યાયી કૃતવો ન કહેવાય, જે નસ કોઈ પણ જાતનું ઉછાંચળું પગલું ભરે તેને ભારે દંડ કરવા

સામે અમને વાંધો નથી, પણ ખૂબ નિર્દોષ નસોને આ હુકમને લીધે ખમવું પડે તેની સામે અમારો સખત વિરોધ છે.

આમાં પ્રગતિના જમાનામાં વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા છુટવી લેવાનો અપમાનકારક હુકમ કોઈ સાંખી શકે નહિ. કામ વખતે કોઈ મજબૂર કરવા આવી અપ અને પોતાની ફરજ અડા કરવામાં સુકે તો જરૂર નિયમનની ખાતર તેને શિક્ષા થવી જોઈએ પણ કામ શિવાયના વખતમાં કોલેજના મકાનની બહાર જઈને આનંદ કરવાં અટકાવવાની કોઈને સત્તા નથી. આઠ કલાકની નોકરી બજાવ્યા પછી તેણે કોની સાથે જવું અને કોની સાથે વાત કરવી એ સૌ કોઈની મુનસ-ફીની વાત છે. કાલે ઉઠીને તો એક સંસ્થાનો અધિકારી એવો કૃતવો બહાર પાડે કે અમુક માણસની સાથેની મિત્રતા તમારે તોડી નાખવી પડશે, નહિ તો તમને નોકરીમાંથી ગરતરફ કરવામાં આવશે. તો કઈ સ્વમાની સ્ત્રી આ હુકમનો અનાદર કર્યા વગર રહેશે?

આ કોલેજના હીન તેમની કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અને ડાક્ટરો સાથે ફરવાની નસોને મના કરશે પણ બહાર કોઈ બીજા સાથે ફરવાથી પણ નીંદાનું કારણ બનું મશે તો તેને કેમ અટકાવી શકશે? આ માટે ઓનરરી ડાક્ટરોને પણ આ કાયદો

લગાડવામા નથી આવતો? ઘણાએ ડાકટરે
 નર્મોની સાથે મિત્રતા ગણે છે તથા નર્મોને
 ફરવા લાઇ જાય છે તેને કેમ અટકાવવામાં
 નથી આવતા? શું કુદરત સ્ત્રીની વિરૂધ્ધ
 છે માટે જ તેને દંડવી અને સામા પહોંને
 એમને એમ જવા દીધે તેને હિતજન
 આપવું કે ડાકટરે મફત ડામ કરે છે
 એટલે તેમને પુણ્ય વ્યવસ્થા આપવી અને
 ખીચાગી નર્મો પોતાના નીચાઈ માટે ગુલામ
 થઈને જાય છે તેને જ પીડવી એવો શું
 ડીન માહેબનો અભિપ્રાય છે? મુડીવાદી
 સમાજરચનામા તો આવો જ અન્યાય
 થવાનો જતાં એ કમીમા કમી નો કાયદો
 કાઢવો તો પુરૂષ અને સ્ત્રીને, માલેક અને
 નોકરને બન્નેને કાશ પડે એવો કાઢવો
 જોઈએ આવો એકતરફી કાયદો કાઢી શા
 માટે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે થતા અન્યાયોના વધારો
 કન્યામા આવે છે તે સમજાવુ નથી

આવી જાતનો કાયદો નો
 જોઈએ એવો અભિપ્રાય દર્શાવતો દરવ
 ડો વિએગસ મુખાઈની કોરપોરેશન આગળ
 લાવ્યાં હતા, પણ સ્ત્રી વ્યવસ્થાની અર્થ
 ગણના કરનાર મુડીવાદીઓ તેની વિરૂધ્ધ
 પડ્યા અને હંગામ ઉડી ગયો. કોરપોરેશનનો
 સભ્યોની સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કદ જાતની મનો-
 દશા છે એ થોડા વખત પરંડો મીમીસ
 સુખધનકર સ્ત્રીઓને માટે અમુક જગ્યાઓ
 કોરપોરેશનમાં અનામત રાખવી એવી જે
 દરખાસ્ત લાવ્યાં હતાં તે ઉડાવી દીધે તેમણે
 બતાવી દીધી જ હતી, એટલે તેમની
 પાસેથી આથી વધુ સારાની આગા તો
 રાખી ન જ શકાય. સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં
 કોરપોરેશનમાં આવશે ત્યારે જ આ મનો-
 દશા તેઓ ફેરવી શકશે નર્મો માટે આવો
 આપણું કાઢવો કાઢવા સામે પ્રત્યેક સ્ત્રી
 સમ્મત થોડાર દરેકે એવી અમને આશા છે

એ કે વિ નં તિ.

જરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને 'નવયુગ' મોકલવામા આવે છે.
 જે છતાં વર્ગીકરમા કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો 'જરાત' આવતા
 નથી. તો નવ તંત્રી જિરાદરેને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર જરાતર નીચેને
 સરન્ધમે મોકલવા.

તંત્રી—'નવયુગ' ૨૧, દલાલ સીટ, ડોટ, મુખાઈ.

પા....કી....ટ....ચો....ર !

: લેખિકા :

કુમારી અચ્યુબહેન

પકડો! પકડો!

એવી જુઓ એકાએક જુલેવરના એક મંદીર આગળ સંભળાવા લાગી. એક ચીથરેલા અને કુંદો માણસ જંગ મારી મંદીરના દરવાજાની બહાર પડ્યો કે તરત લોકો તેને પકડવાને તેની પુઠે પડ્યા. તે માણસે મંદીરમાં જતી એક બાઈના હાથમાંથી તેની પૈસાની પાટીટ છુટવી લીધી તેથી આટલો બધો દોષા-હજા ત્યાં મચી રહ્યો હતો. લોકોમાંથી એક માણસે તેને તરત જ ઓળી-માંથી પકડ્યો. અને પછી તો ટાળાની સાથે લોકોએ તેને મેધીપાક આપવો શરૂ કર્યો. કારણ કે ગરીબને માટે ક્યાં કાયદા ઘડાયા છે? કાયદા તો પૈસાદારો અને સામાન્ય વર્ગના માણસોને રાહત આપવા માટે ઘડાયા છે. આટલી નાની ચોરી તો શું પણ લાખો રૂપિયાના ઘોટાળા કરનારા ઓશીસરોને કે કલાકને હાથ લગાડવાનો પણ શેડીઆઓને આધાર નથી. એક તમાચો મારવાની શેક ધખતા કરે તો ચોરી કરનાર સખસ તેની સામે ઢાવો માંડે પણ ગરીબ પાસે પૈસા ક્યાંથી હોય કે તેની સામે હાથ ઉગામનારની શુદ્ધ ટેકાણે લાગે? અને એને મારનારાઓમાંથી કેટલા એનાથીએ

વિશેષ ખરાબ કામ કરનારા હશે? પણ સમુહના માનસનું એક ઘડતર જ કરવામાં આવ્યું છે. મુડીમાંડિત સમાજ રચનાની એ ખુબી છે!

તેને મારી રહ્યા પછી વળી તેને પોલીસને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો! એ બીજાશે જામીનગારી આપી શકે એવી સ્થિતિમાં ન હોવાથી તેને પોલીસ ચોકીમાં રહેવું પડ્યું.

આ ચોરીની વાત બીજે દિવસે એક વર્તમાનપત્રમાં પ્રગટ થઈ.

આ વાત વાંચતાં જ, છુટેલા ફેદોઓને રાહત આપનારા મંડળના મંત્રિ નવીનને જેલો માણસ કયા સંજોગોમાં ચોરી કરવા પ્રેર્યો એ જાણવાની જાણ થઈ. તેથી તે પોલીસ સ્ટેશને ગયો અને ફેદોના ધરેલું સીરનામું ત્યાંથી મેળવી લીધું.

તે માણસની ઓરડી પાસે નવીન આવ્યો ત્યારે એને કંપારી છુટી. એ ઓરડી એવા ખુલામાં અને ગંદી જગ્યાએ હતી કે નવીનને ત્યાં ઉભું રહેવું ભારે પડ્યું. ઓરડી એટલી નીચી હતી કે ઉઠતાં ઉપર માથું લટકાય, એટલી અધારી હતી કે ચાલતાં ઠાકર લાગે.

નવીને બહાર ઉભા રહી જુમ મારી. “અંદર કોણ છે?”

તરત-જ એક બાઈ બહાર આવી. તેની મુખમુદ્રા ઉપર ગભરાટની છાયા તરવરતી હતી, અને બહુ દુઃખી હોય એવો તેનો આવીર્ભાવ હતો.

નવીને કહ્યું “બાઈ તમે ગભરાઓ નહિ, હું તમારા વરને મળવા આવ્યો છું.”

તેના શાંતવનભર્યા વચ્ચેનાથી બાઈને ખાત્રી થઈ કે ઘરના માલીક તરફથી મોકલાયેલો આ જમદુત નથી પણ કોઈ ગુરીબની દાઝ. ગાલુનાર ડ્યાનો દેવ છે. એટલે તેણે શાંતિથી પણ શોકાતુર હૃદયે જવાબ આપ્યો, “એ તો ચોરીના ગુન્હા-સર ગઈ કાલે પકડાયા છે. અમારા પર

નહો એમની આફત હતી તે આમ તેમાં વેધારો થયો. એ મહીનાનું ભાડું મેં જ્યાંથી ધરધણીએ અમને ખાંસી કરી જવા કહ્યું છે. આવતી કાલે છેલ્લો દીવસ છે અને એ તો જેલમાં ગયા હવે મારે મારાં છોકરાંઓને લઈને ક્યાં જવું તે વિચારથી હું બેઆકળા બની છું.” છેલ્લું વાક્ય બોલતાં તો તે રડી ઉઠી.

નવીને તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: “બેન, ગભરાવ નહિ હું તને મદદ કરીશ.”

જવાબમાં જેમી બાઈ તેના પ્રત્યે એક ઉપકારની દ્રષ્ટિ નાંખ્યા શિવાય કંઈ બોલી શકી નહિ.

[૨]

નવીન પોલીસ ચોકી પર ગયો. જેવાને ખમીન પર છોડાવી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ત્યાં જઈ તેણે તેને વિના સંક્રાંચે ચોરી કરવાનું કારણ જણાવવાનું કહ્યું.

હતાશ હૃદયે રાવજીએ પોતાની વિતી કહેવાનું શરૂ કર્યું, “હું રેલ્વેની વર્કશોપમાં કામ કરતો હતો. આજથી છ મહીના ઉપર એક સાંજે હું ઘેર આવવા વર્કશોપમાંથી નીકળ્યો. થોડે ગમે અને રસ્તો એળંગવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો, પણ બીજા બાળુ પહોંચ્યું તે પહેલાં તો હું એક પુરબ્બેસથી આવતી મોટરનો મોગ થઈ પડ્યો. મારા હાથ ઉપરથી મોટર પસાર થઈ અને એક કારમાં ચીસ સાથે હું બેલાન થઈ ગયો. હું લાનમાં આવ્યો ત્યારે મને પોતાને ઇસ્તીતાંબમાં બેઠું મને અકસ્માતનો ખ્યાલ આવ્યો અને અકસ્માન શી રીતે બન્યો તે મારા ધ્યાનમાં આવી ગયું. હું રસ્તો એળંગતો હતો ને વખતે ત્રામ ઉભી હતી અને બીજા થી એટલે ખોટી બાળુથી એ મોટર

આવવાથી મોટર સાથે અથડાઈ હું પડી ગયો, પંરીણામે મોટર મારા હાથ પરથી પસાર થઈ ગઈ.”

રાવજીએ જરા યાદ બાઈ આગળ ચલાવ્યું: “મેં મને આશ્વત હું ખા યવું હતું છતાં એ બાજતમાં કંઈ કરવાનો મેં સંકલ્પ કર્યો. ઇસ્તીતાંબમાં સીપાઈને મારા ધરનું સીરનામું આપી અકસ્માતની ખબર મારી પેલીને પહોંચાડવાનું મેં કહ્યું અને ડાકટર પાસેથી મોટરના માલીકનું નામ મેં જાણી લીધું.”

પોતાની આફતની સંસ્મરણો તેને ખ્યાલ આવતાં તેની આંખમાં ઝળઝળાં આવ્યાં. પણ નવીનના સહાનુભૂતિભર્યા વતનથી તેને હીંમત આવી અને તેણે બોલવા માંડ્યું “અરધા કલાકમાં મારી પત્નિ આવી પહોંચી. મારી સ્થિતિ જોતાં જ નહો તેના પર વિજળી પડી હોય તેમ એકાએક મારા ખાટલા પર મોંઘું નાંખી યુગ્મ રડી. “મોટરના માલીક સામે ફરીયાદ માંડી આપણે નુકશાનીના પૈસા

માંગશું” એ શબ્દો શિવાયતેના આન્ધાસન આપવા મારા નેવા રોકે પાસે ખીલું શું હોય? “આ આખતમાં તું આપણા મિત્રોની સલાહ લઇ આવ” એ શબ્દો બોલતાં મારામાં આશનો સંચાર થયો.

મારા માથા પર ઝાઝસોથો હાંથ ફેરવી મારી પત્ની મારા મિત્રોની સલાહ લેવા ગઇ. પરંતુ તે આપી ત્યારે તેને શોકાતુર વદને પાછી ફરતી જોઇ મારી આસા પર હંડુ પાછી રેડાયું. તે પછી એટલી દતાશ થઇ ગઇ હતી કે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકી નહિ.

કેટલીક મીનીટ એમ ને એમ પસાર થયા પછી મારી સઘળી હીંમત બેગી કરી મેં યુષ્ઠ્યુ: “કેમ આપણો કેસ હલો છો?”

“ના,” ભગ્નહૃદયે મારી પત્નીએ જવાબ આપ્યો. “પણ ધનીક મોટરવાળાની સામે લડવાનું આપણું ગળું નહિ એમ મને બધાએ કહ્યું.”

આ સુચના સાંભળતાં જ મારામાં વેરનો અગ્નિ ભબુકી ઉઠ્યો. પણ આ ફુતી-આમાં ગરીબનું કોઇ જ નથી એમ મનમાં ને મનમાં બોલીને હું શાંત પડી રહ્યો.

[૩]

હોયતું હાડકું ભાંગી ગયેલું તોવાથી છત્રીતાલમાં તે કાપી નાખવામાં આવ્યો. દેકાક દિવસો પછી મને ત્યાંથી રજા મળા એટલે નોકરીની શોધમાં નીકળ્યો. મારો હાથ કંપાએસો હોવાથી મારા કારખાનામાં ફરીથી રાખવાની મને ના પાડી. કેટલાએ દીવસ નોકરીની શોધમાં રંખડ્યો પણ ખોડા માણસને કોણ નોકરીએ રાખે? મારી પત્ની મલુરી કરી થોડું કમાતી હતી પણ તે તો પંદર દીવસમાં ખત્રાસ થઇ હતું અને ખીળ પંદર દીવસ કરજ કરી જેમ તેમ અમે ચલાવતાં.

“એ પણ મારા કુર બગડ્યો સહન ન થયું,” રાવજી બોલતાં બોલતાં આવેશમાં આવી ગયો. તેને શાંત પાડતાં નતીને કહ્યું: “તું આટલો બધો દુઃખી શા માટે થાય છે? હું તને મોટરનાં માલિક પાસે વુક્સાની અપાવવામાં મદદ કરીશ.”

રાવજીએ આગળ ચલાવ્યું: “આઠ દીવસ પર મનુષ્યના અવતારમાં રાક્ષસ એવા, મહારા. મેજદાર મારવાડીએ આવી, જે

અમે તેનું કરજ ન ભરી દઇએ તો ધર-માંથી જે કંઈ મળે તે ઉંચકી જવાનું જણાવ્યું. મારી પત્ની તો આ ધડાકો સાંભળી રતજ્ઞ થઇ ગઇ. એ નરપીશાચ પાસે થોડા કલાક થોભી જવાની મેં યાચના કરી.”

“હું” મહારા માણસને, લઇને સાંજના આવું છું. જે પૈસા નહિ આપો તો બરાબર તમારી ખબર લઇશ” એવી ધમકી આપી તે ત્યાંથી વિદાય થયો.

“એ કલાક મુઘી રડતે હૃદયે અમે બંદુ વિચાર કર્યો, પણ પૈસા આપી દીધા શિવાય એકે રસ્તો અમારે માટે ન હતો. સાંજે પૈસા આપી દીધા પછી ‘આવતી કાલે મહારાં અચ્ચાને શું ખંચડારીશ?’ એ વિચારથી મહારી પત્ની ગાંડા જેવી થઇ ગઇ. મેં તેને શાંત પાડી એક યુક્તિ મુઝાડી-તેની પાસે-ચાંદીનું એક ધરેણું હવું-તે વેચી નાંખવાનું મેં કહ્યું. આ સાંભળી એનું એકનું એક ધરેણું વેચી નાંખવાનો વખત આવ્યો-એ વિચારથી એને સખત આઘાત થયો, પણ

એના બહાનુઓમાં આજકો અંગત તેની શી વીસાત હતી !

ધરેહું વેચી થોડા દીવસ ચલાવ્યું પણ ફાટેલાં કપડાંને થીંગડાં મ્હારીને ફેટલા દીવસ ચલાવી શકાય ? અમારી લાંબાં પુત્રો પટેલો દીવસ અમે જેમ તેમ પસાર કર્યો. બીજા દીવસે છોકરાંઓ માટે પણ એક મણો સરખોએ ન રહ્યા. અપાર પડતાં તો છોકરાંઓએ કકળાટ કરી મુક્યો. તેટલું દુઃખ ઓછું હોય તેમ ધરવાળાએ ચડેલા ભાડા માટે નોટીશ આપી, ઘરમાંથી કાઢી મુકવાની ધમકી આપી.

આમ છતાં બે દીવસ તો મારી પત્નીએ ધીરજ રાખી હતી પણ ત્રીજે દીવસે ભુખતો માર્યો માગે નાનો છોકરો એભાન થયો એ જોઈ એ વાંધાળુની માફક વીફરી બોલવા લાગી : “તમને નોકરી ન મળે તો બીજા માગો. તમારે લીધે મારાં બાળકો અકાળે કરમાઈ જશે. જાઓ અને પૈસા લઈ આવો. જો પૈસા લીધા વગર પાછા ફરશો તો હું તમારી સાથે વાત પણ નહિ કરું.”

“હું જાણુતો હતો કે એ દુઃખના આવેશમાં આ બધું બોલી ગઈ, પણ મને એના ચબ્દો બાજુ નેવા લાગ્યા. પૈસા લીધા વગર ઘરમાં નહિ આવવાનો મેં નિર્ણય કર્યો.”

“આખો દીવસ કંઈ કામની શોધમાં રખડ્યો પણ કંઈ કામ ન મળ્યું. એક તો ત્રણ દીવસની લાંબાં અને સવારથી એકસપો તડકામાં રખડતો હતો તેમજ

સવારના બનાવની યાદે મને ઉશ્કેરી મુક્યો, ઉન્મદી બનાવ્યો. ગાંડા હાથીની માફક હું મંદીરમાં ધુન્ધો અને જે કંઈ હાથ લાગે તેના પર ત્રાપ મારવા ગયો. ત્યાં દર્શન કરતી એક બાઈના હાથમાં પૈસાનું પાટીટ જોઈ મ્હાડું મન લલચાવ્યું. મેં ત્રાપ મારી પાટીટ ઝુટી લીધું, પણ એટલામાં થેલી બાઈએ જુમ પાડી અને લોકોએ મને પકડ્યો. એના પછી મું બન્યું ‘તે તમે જાણો છો.’”

આટલું બોલી તેનું હૃદય ભરાઈ આવવાથી તે નાનાં બચ્ચાંની માફક રડ્યો, નવીને તેને શાંત કરી તેને પાંચ રૂપીઆ આપ્યા અને કહ્યું કે, “મને પેલા શેઠનું નામ આપ કે જેથી હું કાલે ને કાલે તેના ઉપર કેસ મંડવાની જોઈવલું કરું. તને કેસ જીતાવી આવવા માટે હું બનતો પ્રયત્ન કરીશ.”

રાવજીએ એકદમ ઉત્કાસમાં આવી કહ્યું, “એ શેઠનું નામ રાયચંદ. એ જેલમાંથી છુટેલા માણસોને રાહત આપનારા મંડળના પ્રમુખ છે.”

“મું, એ કોણ ?” નવીન આશ્ચર્યચકીત વદને તેને નીહાળી રહ્યો.

“એ મંડળના પ્રમુખ રાયચંદ હીરાચંદની મોટર તીચે મને અકસ્માત થયો હતો. મને બદલો અપાવશોને?” રાવજીએ અધીંગ થઈ પુછ્યું.

આ વાક્ય સાંભળી નવીન હીમ જંભેલા હોડા થઈ ગયો.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની લલામણુ કેમ કરતા નથી ?

શા.
૨.
૬૧

ગા. અંકમાં શ્રીમતી સવિતા ખેનના લેખ પર
અર્થાં 'કસ્તાં શ્રીમતી તરૂલતા ખેન કહે છે કે શારદા
એક્ટનો માત્ર અમલ થયે અનિચ્છનીય જાતિય સહ-
વાસ અટકશે નહીં. પણ તેમ કરવા માટે તો જાતિય
તત્વોનું વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ અપાવું જોઈએ—તંત્રી.

એક્ટ અને જાતિય શિક્ષણ

: લેખિકા :

શ્રીમતી તરૂલતા. પ.

શારદા એક્ટના સંપાદકશ્રી
સહનવય ઉપર પરીક્ષા અંકુશ
મુકવાના અખતરાઓ માનવસ્મૃતિ પટ
પર સજીવ સ્વરૂપ લે છે. સૃષ્ટિના સજ્જ-
નકાળથી તે અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ
તપાસીએ તો માલમ પડશે કે પુર્વકાલમાં
અને અગીરદારશાહીના યુગમાં પણ માનવે
સહનવય ઉપર અંકુશ મુકવાના સફળ અને
નિષ્ફળ અખતરાઓ અનુભવ્યા છે. અને

મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ તો આ અખતરાઓ
ઉપર આદર્શતત્વની ચાંદર ઓરાદી છે
એટલે જ સહનવયનો નિર્ણય કરવા માટે
અત્યાર પહેલાં ખુબ લખાવું છે.

નવયુગના ગયા અંકમાં (માર્ચ) શ્રીમતી
સવિતા ખેને આપણી આંખ આગળ થઇ
રહેલાં આગલગ્નો તરફ આંગળી ચિંધી,
જાહેર ક્યું હતું કે શારદા એક્ટના કડક
અનુપાલનમાં જ આ પરિસ્થિતિનો ઉકેલ

છે. આ લેખીકા બહેને નિર્દેશ કયું હતું કે આવા ‘અપુણ્ય’ ‘પાપ’ ધારાઓને પણ અમલમાં મુકવામાં સરકાર ઉદારીનજીતિ દાખવે છે. અને પછી તેમણે ઉપસંહાર કરતાં આલેખ્યું હતું કે—

‘લગ્નવય કેટલું દોલું નોંધએ એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે કુશળ વૈજ્ઞાનિકોનું ક્રમાંશન ખેસારીને, એ જે વય-મર્યાદા સુચવે તે વયમર્યાદા અનુસાર શારદા એક્ટમાં સુધારો કરીને આધુનિક અંક-સને ઉગ્ર બનાવવો નોંધએ.’

હું શરૂઆતમાં જ સૂચવવા ઇચ્છું છું શારદા એક્ટના અમલ સામે કે તેનો ઉગ્ર અમલ થવો નોંધએ એવી અવ્યયથના સામે

મારે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવાનો નથી. તેમજ બાળકોનો ઉપર પ્રતિબંધ મુકવાના સાધનોમાં શારદા એક્ટના મહત્વને ઓછું સૂચવવાનો મહારો આશય નથી. હું માત્ર આ નહાનકડા લેખમાં એક જુદા જ દ્રષ્ટિબિંદુએ લગ્નવય ઉપર અંકુશ મુકવાના અખતરને અવલોકવા ઇચ્છું છું. આવા આદર્શવાળા ધારાઓનું મહત્વ સ્વિકારીને પણ સમાજ જીવનની અંદર થઇ રહેલા પ્રચંડ પરિવર્તનના તત્વોને અનુલક્ષીને હું આવા ધારાઓની ઉપયોગીતાને ચર્ચવા ઇચ્છું છે. કારણ કે શારદા એક્ટનો અખતરો સમાજ ઉપર જ થઇ રહ્યો છે. હું માનું છું કે તેનો આશય શુભ છે પણ માર્ગ મધ્યસ્થલિન છે.

[૨]

લક્ષ! આ શબ્દ સંલગ્નાતાં જ માનવ-મગજમાં કંઈક કલ્પનાઓ જીવતી થાય છે, કાલુજર તેની આંખો આગળ યુવાન અને યુવતીઓના નેડકાંએ ખડાં થાય છે અને અદ્ભુત થાય છે. એ તદ્દન સ્વાભાવિક જ છે. છેક સગ્ગનકાળથી તે અત્યાર સુધીમાં યૌવન અને લગ્નની ભાવના સાથે જ સંકળાએલી છે. આર્યોના યુગમાં જરા ડોઝાયું કરીએ કે ખીણ અને ટેકરીઓમાં વસતા અનાર્યોના જીવન વિશે વિચાર કરીએ, કે આકાંક્ષા હજારી પ્રવ્રતની જીવનપ્રણાલી ઉપર એક દ્રષ્ટિ-પાન કરીએ તો પણ જણાશે કે યૌવન પ્રાપ્ત થતાં લગ્ન કરવું એ તો જગતનો અલુપ્તખ્યો ઠાનુત મનાયો છે. વિશ્વની પ્રત્યેક પ્રવ્રતઓમાં આ ધારાનું અક્ષરે અક્ષર અનુપાસન નોંધ શકાય છે આથી જ લગ્ન એ તો પ્રત્યેક વ્યક્તિના જીવનમાં એક અનિવાર્ય મટના થઇ પડી છે.

પ્રત્યેકના જીવનમાં લગ્નની ઘટના હવે સ્વાભાવિક ક્રમ થઇ પડી છે. અને ખાસ કરીને યૌવન પ્રાપ્ત થતાં વ્યક્તિએ લગ્ન ગાંઠથી નેડાવું જ નોંધએ એ ભાવના હવે માનવજીવનમાં ખુબ હાંડી ઉતરી ગઇ છે.

અને તેથી જ લગ્ન અને વયમર્યાદાના પ્રશ્ને અતિ ગંભીર સ્વરૂપ લીધું છે, વ્યક્તિને ક્યારે યૌવન પ્રાપ્ત થાય છે અને ક્યારે તેણે લગ્ન કરવું એ નતિ સુધારણાના વિગ્ગાનનો પ્રશ્ન છે. આ વિગ્ગાનના અધિષ્ઠાતાઓએ આ વિષય ઉપર અનેકવારે કલ્પ કરી છે. નતિય ગ્ગાનના વિગ્ગાર-દોએ સંકેટો શબ્દો વેર્ષા છે. અને પરિણામે લગ્ન ઉપર અત્યારે એટલું ‘જીધું’ સાક્ષિત્ય લખાયું છે કે હવે આ વિષય ઉપર કંઈ પણ લખવું તે નજીં અતી ચર્ચાઈ ગયેલા વિષયને પાછો દાઘમાં ન ઉપાડતાં હોઈએ. એવી અંજખામ્ણી ભાવના સહેજે ઉત્પન્ન થાય છે.

મુદિતના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં વયમર્યાદાના અંકુશો મુકવામાં આવ્યા છે. અને આમે છે, નતિય વિનાશના બદલાના નીચે પ્રત્યેક પ્રદેશની સરકારો કમનઓ કરીને નતિય મુકારણની દ્રષ્ટિએ કંઈક પગલાં લેવાનો યત્ન કરે છે. સ્વેચ્છાચાર અને સ્વછંદથી નતિય વિનાશ ન થઈ નવ્ય એવા વિચારોથી પ્રેરાઈને મુકરેલા પ્રદેશોમાં સીધા

અને પરાણ અંકુશ હોવા જ નોંધએ એ પ્રકારની ભાવના ફેલાઈ છે. અને તે અનુસાર હિંદમાં પણ શારદા એકટ ધારાપાથીમાં પ્રવેશ કરવા પામ્યો છે. પણ વિદેશી સરકારની ઉદારીન વૃત્તિને તેનું અનુપામન એટલા તો ઓછા પ્રમાણમાં થઈ રહ્યું છે કે શારદા એકટ માત્ર એક ગોલાનો ધારો થઈ પડ્યો છે.

[૩]

પણ શારદા એકટનો શું અર્થ છે ? સામાન્ય માનવ પણ સમજી શકશે કે અનિષ્ટ નતિય સહવાસ પર અંકુશ મુકવાનો આ એક માર્ગ છે. જ્ઞાની વયના કિશોર અને કિશોરીઓનો લગ્નસંબંધ ઉપર પ્રતિબંધ મુકી શારદા એકટ આખરે તે જ્ઞાની વયમાં થતા નતિય સહવાસ ઉપર અંકુશ મુકવા માગે છે. આ તેનો આશય છે અને તે જ તેનો અર્થ છે.

શારદા એકટના આ સુંદર આદર્શથી કોઈ અજાત નથી. દરેક પ્રદેશમાં આવા ધારાઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે કારણ કે જનિ સંરક્ષણની દ્રષ્ટિએ, નતિય ઉત્કર્ષની દ્રષ્ટિએ પુખ્ત વય થતાં પહેલાં જનિય વિવાસ સમાજને અહિતકર છે. માનવ જીવન પર તે અવળી અસર ઉપજાવે છે. વ્યક્તિના જીવનમાં તે ઉદ્વાસ લુપ્ત લે છે. અને આવી પ્રજાઓ મુગ્ધ નિર્વીર, નિષ્પ્રાણ અને મુરત વ્યક્તિઓનું સંપ્રદેશવાન બની જાય છે.

જ્ઞાની વયના લગ્નવિવાસના અનિષ્ટ વિશે એ અભિપ્રાય હોઈ શકે જ નહીં છતાં પણ શારદા એકટનું અસ્તિત્વ આવા પ્રકારના અનિષ્ટનીય નતિય સહવાસને અટકાવવાને સમર્થ છે ખરું ? આપણી આંખો આગળ આ પ્રશ્ન અથડાય છે કે લગ્નવય અટકાવવાને માટે રજુ થયેલા ધારાઓ તેમના આશયને સફળ કરે છે ખરા ? લગ્નવય ઉપર અંકુશ મુકવાથી આવા અનિષ્ટ સમાજોને અટકાવવા શક્ય છે ખરા ?

આપણે ઇચ્છીએ કે ન ઇચ્છીએ છતાં આ પ્રશ્નો તેમના પુણ્ય જળ સાથે આપણા મગજ પર અથડાય છે. આ પ્રશ્નો તકમે અવગણી શકતા નથી. ઇતિહાસ તકમારી સામે છે. ભુતકાલના અખતરાઓની તવારીખ તકમારા કપાટોમાં છે. એટલું જ નહીં પણ યુરોપ પણ આવા અખતરાઓને અજગા કરીને કંઈક અન્ય માર્ગ લેવા તત્પર બન્યું છે.

[૪]

કૌરવ કે આધુનિક સંસ્કૃતિએ માનવજીવનની દીક્ષા બદલી છે. આધુનિક સંસ્કૃતિના સ્પર્શ માત્રથી જીવનમાં નવી નમોનાઓ પ્રગટાવી છે. નવી લાભ-

નાઓ જન્મી છે. અને સાથે જ નવી વિચારસરણી જન્મી થઈ છે. યુરોપીય સ્ત્રીવર્ગમાં ભાવના જનવતી જાય છે કે સ્ત્રીઓ પૌતાનાં શરીરની સ્વામી છે. અને

તેથી આ શરીરનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે તેમની સરખામણીની વસ્તુ છે.

પણ આ વાતને જરા અળગી કરીયે.

અને ત્યાંથી આગળ વધીયે તો ત્હમો જોઈ શકશો કે સાંપ્રત સંસ્કૃતિના સ્પર્શ માત્રથી જ કુટુંબ ભાવનાના કકડા થઈ રહ્યા છે. મધ્યયુગની નિભાવના, મધ્ય યુગની સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના, મધ્ય યુગના જાતિય સહવાસ પરત્વેની પ્રજાલિકાઓ પકટો લેવા લાગી છે. આપણા સમાજજીવનની અંદર થઈ રહેલાં પ્રચંડ પરિવર્તનની આ લાક્ષણિકતા છે.

તેમજ હવે સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે સહચાર અને સમાગમ વધતા જાય છે. શાળાઓમાં તેઓ એક સાથે શીખે છે. કોલેજોમાં તેઓ એક સાથે રમે છે. અને અભ્યાસ છૂટ્યાની કેટલીય દીશાઓમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એક સાથેજ કામ કરે છે.

આમ થવાથી હવે યુવાન અને યુવતીઓ એક બીજાના સાનિધ્યમાં આવતા જાય છે. તેમને તેમ કરતાં ત્હમો નહીં જ અટકાવી શકો. અને જ્યારે આવાં સાનિધ્ય ઉપર આદર્શ તત્વની ભાવના વિંટળાઈ વળી હોય ત્યારે ત્હમો સાનિ-

ધ્યમાંથી સહજ ઉપજતા જાતિય સહવાસ તરફ ત્હમો આંખ મીંચામણા ન જ કરી શકો,

અને અત્યારે યુરોપની શું દશા છે? બધા જ સ્વિકારે છે કે જાતિય સહવાસ અને વ્યક્તિ વચ્ચે બંધાયેલી લગ્નની વાડ ક્યારેનીય તુડી ગઈ છે. અત્યારે માત્ર રહ્યાં છે આ તુડેલી વાડનાં કંઈક અવશેષો.

હિંદમાં પણ એ જ દશા છે. લગ્નની વાડ આ પ્રદેશમાં કોઈક કોઈક રથજેજ અખંડીત રહેલી છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિએ નવા પ્રતોને જન્મ આપ્યો છે. વર્તમાન શિક્ષણે ત્વી સમસ્યાઓ ઉભી કરી છે. મંત્ર સંસ્કૃતિએ નવા સ્વાલો સર્જ્યા છે.

આ સવાલ તે એ છે કે અનિચ્છનીય જાતિય સહવાસને અટકાવવાને માટે લગ્નનું સાધન નાપૂર્ણ નિવડ્યું છે, પુરાણી લગ્નભાવનામાં પ્રાણ રેડીને આ આશય સફળતા સાધી શકાય તેમ નથી.

તેથી જ લગ્નની વધ નિર્દેશ કરનારા ધારાઓનું મહત્વ આ યુગમાં અતિ અલ્પ છે. શારદા એકટનું સ્થાન આ દ્રષ્ટિએ અવલોક્ષીએ તો તદ્દન નહવું છે!

[૫]

ત્યાં રે આ પરિસ્થિતિનો શું માર્ગ છે? પ્રથમ તો લગ્ન સાધનની અસર ઓગળી જતાં હવે ખીછ દીશા તરફ દ્રષ્ટિ કરવી પડશે. આ દીશા તે વ્યક્તિનું શિક્ષણ.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ અક્ષરજ્ઞાન લે છે. આપણે તેને સારી રીતે ખાતા, પીતા, શિખવાડીયે છીએ. તંદુરસ્તીના નિયમો શિખવાડીયે છીએ. તો પછી શાં મોટે આપણે તેને તંદુરસ્ત રીતે જીવતાં ન શિખવવું?

શિક્ષણ એ માનવની મનોદશાના ઘડતરનું સ્થાન છે. અને અહીં ત્હમો જાતિય વિજ્ઞાન વિશે વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન આપીને અનિચ્છનીય જાતિય સહવાસથી ઉપજતાં અનિષ્ટ વિશે જરૂર સુદર શિક્ષણ આપી શકો.

અને જો આ શિક્ષણ અપાય તો પછી માનવજાતિ ખરેખર ગંભીર વિચાર કરતી થઈ જશે. અત્યારે તો આ વિષય ઉપર અસમ્યક્તાના આવરણો પાથરવામાં આવ્યાં

છે. અત્યારે તો આ વિજ્ઞાન ઉપર 'યુપટ્રીટી' નું સફળ લઘિયાર ઉગામવામાં આવ્યું છે. પણ જેઓ માનતા હોય કે કોઈપણ પ્રજા અનિચ્છનીય જાતિય સહવાસના 'દંદ'થી હીણાય છે તેમણે આજે નહીં તો આવતી કાલે આ સવાત્રના મુળને સ્પર્શવું જ પડશે. અને જ્યારે સમાજમાં તંદુરસ્તીના શિક્ષણ સાથે જાતિ. સુધારણાનું વિજ્ઞાન. શિખવવામાં આવશે ત્યારે જ આપણા સમાજમાં બધી વળેલાં-કેટલાક અનિચ્છા ફર થશે.

અસત્ય, હિંદમાં જાળવતો પ્રચંડ પ્રમાણમાં થઈ રહ્યા છે. અને સંભવ છે કે શારદા એકદ જોવા ધારાઓ આવા ભગનો પર કંઈક અંકુશ મુકશે. પણ જ્યાં સુધી જાતિય વિજ્ઞાન સંબંધી તંદુરસ્ત માહિતી પ્રત્યેક આત્મકને કે

જાતિકને ન હોય ત્યાં સુધી કે ઉપર આ પ્રમાણે અંકુશ મુકવાના તરા જરૂર નિષ્કર્ષ નિવડવાનોજ.

યુરોપ અને અમેરીકા આજે આ લઈ રહ્યા છે. એક સત્કેનાં જનુભવે શિખવ્યું છે કે જાતિય તત્વને જનાવવાનો, પ્રજાના દેહને સુદર સશક્ત કરવાનો, તેનો સર્વ અંગી સાધવાનો માર્ગ માત્ર તેના શિક્ષણમાં અને તેથી જ યુરોપના અગ્રણી પ્રજાતિય જ્ઞાનનાં શિક્ષણને પણ મહત્વ મળ્યું છે.

હિંદ પણ જો આગળ વધવું તો યુરોપના માર્ગે આગળ વધવું. પ્રચંડ પ્રચાર કામ કરવું પડશે તથા શારદા એકદને મુળ હેતુ સફળ થ

જાપાનની

જીવતીઓ

કેમ પરણે છે ?

જાપાનની-

-લગ્નપ્રણાલી : યોમેરી

: લેખિકા :

શ્રી. મધુલતા

[અમારો જાપાનનો પત્ર]

ટાકાઓ, તા. ૨૪:૨:૩૨

પ્રિય.....

જાપાનના પ્રદેશોમાં જાણુવા જેવું ધણું છે. આજકાલ જાપાનનો પ્રવાસ આરંભ્યો છે. ટાકાઓ શહેરમાં એશીયાટીક સ્ત્રીત્વમાં પ્રગટેલો નવીન જીવસો જોઈ શકાય છે. આ પ્રદેશ વિશે ધણું જ લખવાનું મન થાય છે અને એવી કેટલીય વસ્તુઓ છે કે અનુકરણીય નથી પણ જાણુવા યોગ્ય તો જરૂર છે. તેથીજ જાપાનની લગ્નપ્રણાલી—યોમેરીની કીયાનું વર્ણન લખી મોકલ્યું છે આશા છે કે તેમાં ત્હને રસ પડશે.....

જાપાનની લગ્નપ્રણાલીને ‘યોમેરી’ કહેવામાં આવે છે. ડારણ કે આ પ્રસંગે કન્યા પતિને ઘેર પધારે છે. એ માત્ર દસ્તમેળાપની ક્રિયા નથી. પણ હિંદમાં લગ્ન પછવાડે ચતી સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓ આ યોમેરીની ક્રિયામાં સમાવી દેવામાં આવી છે.

આ યોમેરીની કીયા લગભગ દીવસના અવસાને શરૂ થાય છે. મ્હોટા મ્હોટા શહેરોમાં તો સંવારે અને સાંજે પણ થાય છે. પણ હિંદમાં જેમ લગ્નવિધિને ધાર્મિક

મહત્વ હોય છે તેવી રીતે યોમેરીની કીયાને ધાર્મિક મહત્વ નથી. જે કે ધણી વાર શીટોના દેવાલયોમાં આ કીયા કરવામાં આવે છે છતાં પણ જ્યાં સુધી સમાજ જીવનને આ કીયા લાગુ પડે છે ત્યાં સુધીમાં તો આ ક્રિયાને જરાયે ધાર્મિક સંબંધ નથી.

યોમેરી શરૂ થાય એટલે કન્યાના માતા પિતા અને સગાસંજાનીઓ વરને ઘેર કન્યાને લઈ જાય. કન્યાના પોશાકમાં સજ્જ થઈને, અને મસ્તક ઉપર ત્રીકો-

જાકાર ગ્વેત મુગટ પહેરીને આળા પધારે છે. (હિંદમાં લગ્ન પ્રસંગે હિંદુ સ્ત્રીઓ મોઢા બાંહે છે તેવો જ આ હોય છે) તેને ત્યાંનાં લોકો 'મુનો કેકુશી' કહે છે. જે કે જાપાનના શહેરોમાં આ પોશાકમાં ધણું પરિવર્તન કરવામાં આવ્યું છે છતાં જાપાનના ગામડાઓમાં આ પધ્ધતિ હજી પણ ચાલે છે.

પછી મંડપમાં કન્યા અને વર સામસામા એસે છે ત્યાં કન્યા અને વરના માતૃપિતા જ ઉભા રહે છે. બીજા બધા વિદાય થાય છે ત્યાર પછી ત્યાં એક મુદ્દર ચાંદીના ટાટમાં ત્રણ ચાંદીની પચાલીઓ લાવવામાં આવે છે. આ પચાલીમાં એખાનો દારૂ રેડવામાં આવે અને વર અને કન્યા પ્રત્યેક પચાલીથી વારાફરતી પી જાય. આ પચાલી થડે એખાનો દારૂ પીયાછ જાય કે લગ્ન જાહેર કરવામાં આવે. આ ક્રિયાને જાપાની ભાષામાં સાવ સનકુડો કહે છે.

ત્યાર પછી મ્હોટી મીજબાની શરૂ થાય કન્યા પોતાનો શેરાક બદલે અને મીજબાનીમાં ભાગ લેવાને તત્પર થાય.

ત્યાર પછી વર અને કન્યાના સગા સંબંધી અને વાલેશ્રીઓ સામસામા એસે અને પછી સામસામા એખાનો દારૂ પીએ. એટલે પરસ્પર ઝોળખાય. આ પ્રસંગ પછી વર અને કન્યાના સગા સંબંધીઓ એકમેકની ઝોળખાણુ કરે છે.

ત્યાર પછી બીજી મીજબાની અંતાય અને કન્યાને બીજાં કુટુંબો સાથે ઝોળખાણુ કરાવવામાં આવે.

સટોગીરી

જાપાનમાં મધુરાગ્રીની પ્રથા પશ્ચિમ સાથેના સંસર્ગથી આવી છે. પણ ત્યાર

પહેલાં એક પીછ પ્રથા હતી. આ પ્રથા તે 'સટોગીરી' આ પ્રથા હજી પણ જાપાનના ગામડામાં 'સારી' રીતે પળાય છે એટલું જ નહીં પણ શહેરોના સામાન્ય કુટુંબોમાં સટોગીરીની પ્રથાને પહેલાના જેટલું જ મહત્વ છે.

આ પ્રથા પ્રમાણે વર કન્યા સગાં સંબંધીઓને ઘેર જાય અને ત્યાં નવી ઝોળખાણુ કરે. નવાં સંબંધો બાંધે અને એ પ્રમાણે કન્યા વરના સર્વે સગાં-યહાજાને મળી શકે. આ અરસપરસ ઝોળખાણુમાંથી કન્યાને વરના સગાં-યહાજાની ખબર પડે છે. એટલું જ નહીં પણ અનેક નવા સંબંધો તે બાંધે છે.

ત્યાર પછી ત્રીજે દિવસે કન્યા પોતાના ઘેર પાછી ફરે. આ વખતે વરના કેટલાક સંબંધીઓ પણ સાથે જ પાછા ફરે, આ વખતે તેની સાથે વર પાછો ફરતો નથી. આ ટાંકણે જીવાન નવવધુ પોતાની સખીઓથી વીંટળાઈ વડે. અને આ ટાંકણે નહાના મ્હોટા વર્તમાન પછીથી વિગતથી ચર્ચાય. આળા પોતાના નવા મુહાના પ્રથમ અનુભવો વણવે અને આ બાળુ આમ આખો દિવસ આનંદ અને ગોષ્ઠિમાં પસાર થઈ જાય.

ત્યાર પછી કન્યાને માટે મોઝ બેટ સોગાદો લઇને વર કન્યાને ઘેર આવે. આ વખતે કન્યાનાં સગાંસંબંધીઓ માટે પણ કેટલીય બેટની વસ્તુઓ આવેલી જ હોય. અને એ પ્રમાણે બેટની આપલે ચાલ્યા કરે.

આ પછી વરની ઝોળખાણુ કરાવવા માટે કન્યાને ઘેર મ્હોટી મીજબાની આપવામાં આવે. આ મીજબાનીના પ્રસંગે વરને કન્યાના સગાંસંબંધીઓ ઝોળખે અને વર તેમને ઝોળખે.

ત્યાર પછી વરકન્યા એકઠાગીરી કન્યાના વરમા જ નીતારે અને ત્યાર પછી જીજ દીવએ સવારે ધામલુમથી વરકન્યા વિધાય થાય

આમ 'સરોગીરી'ની પ્રણાલી પુરી થાય અને લગ્ન પ્રસંગ પુરો થાય

પણ આધુનિક જાપાનમા સરોગીરીની પ્રણાલી તુલતી જાય છે અનેકવાર વરકન્યાના મુનને વચ્ચે એટલું તો અતર આવેતું હોય કે સરોગીરી ઉજવતું અનન્ય થઈ પડે છે

આમ જાપાનની લગ્નનીરી પુરી થાય છે જાપાનીઝ પ્રમતના જુના જુના વિભાગમા આ વીધી જુદી જુદી રીતે ઉજવવામા આવે છે પણ હિદી માનસને જે વસ્તુ અતિ વાલ્કલિક લાગે તે વસ્તુ તે એ છે કે આખાયે લગ્નનીધીમા ધર્મને જરા પણ સ્થાન નથી જ્યારે આખા

જગતમા લગ્નનીધી અમુક ધાર્મિક દેવને પ્રત્યક્ષ રાખીને કરવામા આવે છે ત્યારે જાપાનીઓ આ લગ્નનીધીમા ધર્મને અદર આજીવાને પણ ના પાડે છે

હિદુ અગ્નિદેવ સમક્ષ પોતાના લગ્નના ડગર કરે છે ખ્રીસ્તી પોતાના પાત્રી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરે છે હમલામી મસ્જીમા નિશાહ કરે છે અને પારસીઓ અગ્નીચારીનો આશ્રય લે છે પણ જાપાનીઓ લગ્નનીધી પોતાના જ ઘરમા મેઝીને કોઈ પણ પ્રકારના ધર્મના મહત્વ વગર માત્ર ત્રણ રૂપેરી પવાવીમાથી ચોખ્ખાનો ત્રણ પીને કરા કરી નાગે છે

આ જાપાનની લગ્નપ્રથા છે, જાપાની જીવનના અન્ય પ્રસંગો વળી પછી જરૂર લખીશ

લી

લેટનાં પુસ્તકો

નવયુગના આહુકોને આ વર્ષે અપાનારા લેટના પુસ્તકો છપાઈ રહ્યા છે. આ અઠવાડિયામા પ્રથમે પુસ્તક છપાઈ રહેવાનો સંભવ છે અને જેમ જેમ છપાતા જશે તેમ તેમ આહુકોને સ્વાના કરવામા આવશે.

વ્યવસ્થાપક

‘નવયુગ’

પ્રગતિના પંથ

સ્વેચ્છીક :

શ્રી. સાવતામૌરી વ્યાસ

ઈગ્લાંડના સ્ત્રીત્વે સાધેલી

વીરાળ પ્રગતીનું

એક ઉડતું અવલોકન

* સ્ત્રીઓએ બડબડાટ કે વાતો કરવા ટાળે ન મળવું. પુરુષોને આના આપવામાં આવે છે કે તેમણે પાનાની સ્ત્રીઓને ઘરમાં રાખવી.

આજથી ૪૦૦ વર્ષ પહેલા ઇંગ્લાંડની આમની સભાએ સ્ત્રીઓની સભા સામે આવા શબ્દોમાં ધારો પસાર કર્યો હતો. તે વખતે યંત્રવાદ પ્રગટ્યો પણ ન હતો. એ જમાનામાં સ્ત્રીઓ ઘરમાં બેસીને વેટાલું ઉન કાંતતી. પુરુષો ખેતર પર કામ કરતા. વહાણવટું તે ઇંગ્લાંડનો મુખ્ય ઉદ્યોગ હતો.

આવા સમયમાં ઇંગ્લાંડમાં આમની સભાએ ઉપલા શબ્દોમાં ધારો પસાર કરીને સ્ત્રીત્વની સર્વલક્ષી સ્વાધીનતાની નક્કી માર્ગશી સામે લોખંડી મુક્કો ઉગાડ્યો હતો.

પણ આજના ઇંગ્લાંડમાં ! હશે એ નજરે નીહાળેલું દ્રશ્ય સત્ય નહીં લાગે. હંદમાંની આંખોએ જોયેલું દ્રશ્ય સ્વિકારવાની હંદમાંની શુદ્ધિ ના પાડે. સ્ત્રીત્વે પ્રગતિના પ્રયત્ન અંતર વીંટાળ્યા છે. અને ૧૯૩૧

માં સ્ત્રીત્વ પુરુષની પ્રત્યેક રીતે સરખી બન્યું છે. રાજકીય દીશામાં તેને મત આપવાનો અધિકાર મળ્યો છે. આર્થિક ક્ષેત્રમાં તેણે અમાપ પ્રગતિ સાધી છે. અને વ્યક્તિગત જીવનમાં પણ ઇંગ્લાંડના સ્ત્રીત્વે અજબ કુકા માંધા છે.

કેટલાય કાળ પછી અને કેટલાય કટ્ટર સંભ્રમ પછી ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીમતિ પુરુષ વર્ગ સાથે સંરખાપણ મેળવવામાં સફળ થઈ છે. અંતરગત હેતુ પણ આર્થિક આધિનતા પહેલાના જેટલી જ પ્રબળ અને પ્રચંડ છે છતાં આ એક તત્ત્વે ચિંતાય ઇંગ્લાંડનું સ્ત્રીત્વ પુરુષો જેટલા જ હલક ધરાવે છે.

યંત્ર સાથેનો સંસર્ગ

ઈંગ્લાંડની ખાણોમાં, તેમજ ત્યાંની લોખંડી ધગધગતી ફેક્ટરીઓમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો સાથે જ કામ કરે છે. કાળા કારખાનાઓમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ દીવસભર મલુરી કરે છે. આ

મહેનતુ માનવતાના વિશાળ સમુદાયમાં સ્ત્રીત્વને પુરતો અવકાશ મળી રહે છે. ને કે આ સ્થળોમાં પણ મુડીવાદી મનો-દશા પ્રમાણે સ્ત્રીઓને હંમેશા ઓછી મજુરી આપવામાં આવે છે, અને કહેલું કામ કરાવતાં છતાં સ્ત્રીત્વના નાણુક શરીરનું બહાનુ કાઢીને રાતદીન રકત ચુસતા શેડીઆઓ ઓછી મજુરી આપવામાં મહજ સફળ થયા છે એમ સ્વિકારવું જ પડશે.

આમ અમલવી સમુદાયમાં ઇંગ્લેંડના સ્ત્રીત્વે કંઈક આર્થિક આધીનતા મેળવી છે. અનેકવાર તેઓએ પોતાના કુટુંબનું પોપણુ કરવાને માટે પણ કામ કરવા જવાની ફરજ પડે છે. પુરોની કંચા આવકથી કુટુંબનું પોપણુ કરવું અશક્ય હોવાથી જ તેમને કામ કરવાની સ્વાભાવિક ફરજ પડે છે. આમ આર્થિક સ્વતંત્રતા એ મરજયાત વસ્તુ નથી પણ ફરજયાત વસ્તુ છે. શ્રમ કરવાનો હક તો સાંપ્રત-કાળથી સ્ત્રીત્વને મળ્યો છે કારણ કે મુડીવાદીઓને પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓને ઓછી મજુરી આપવી પડે છે.

પણ મુડીવાદી જગતમાં ઇંગ્લાંડનાં સ્ત્રીત્વે પણ પ્રગતિ કરી છે. કેટલીય મ્હોટી મ્હોટી જગ્યાઓ ઉપર સ્ત્રીઓની નિમણૂકો થઈ છે અને સરકારના મ્હોટા ખાતાઓ શિયાય જવાબદારીની જગ્યાઓ મેળવવામાં ઇંગ્લાંડનું હુધિમાન સ્ત્રીત્વ સફળ થયું છે.

શેર બજારમાં—

તેમો કદાચ નહીં સ્વીકારે પણ હાલંડના શેરબજારમાં એ સ્ત્રીઓ પાસે દલાલી કરવાનું કાડ છે. તેમના નામ છે મીસ મેરીયન ફ્રેંચ અને મીસ

મેડમ્સી. બ્રન્ટન. આ સ્ત્રી દલા-લોને સુંદર ઓરીસો છે. હાથ નીચે લગભગ નેટલા તો કારકુનો છે અને એડીનબરો અને એવરેડીનમાં આ પેદી-ઓની શાખાઓ છે.

અને છતાં મેરીયન ફ્રેંચ અને મેડમ્સી બ્રન્ટન એ પ્રખ્યાત પેદીનાં સ્થાપકો છે. અત્યારે તેમણે આ ધંધામાં તેમના નામ પછંવાડે પ્રતિષ્ઠાનું વર્તુલ ઊભું કર્યું છે. આ વર્તુલ પ્રત્યેક દીવસે મ્હોટું બનતું જાય છે.

વિમાનાં—

ઈંગ્લેંડનો બીજો મુડીવાદી ઉદ્યોગ વિમા છે. આ વિમાઓના ઉદ્યો-ગમાં સ્ત્રીત્વ સારું સ્થાન મેળવ્યું છે. મીસ ફ્રેંચ આ ધંધા માટે લંબે છે કે સ્ત્રીત્વે આ ધંધાને માનવસ્પર્શ આપ્યો છે. સ્ત્રીઓના આગમને વિમાના ઉદ્યોગને યંત્રવત બનતો અટકાયો છે અને તેમાં જ સ્ત્રીઓનું મહત્વ સમાયેલું છે. વિમાનાં વ્યવહારમાં જરૂર પડતી કાળજી ઇંગ્લેંડનાં સ્ત્રીત્વે તરત જ અપ-નાવી છે. આ ધંધામાં જરૂર પડતું ગણીત પણ તેઓએ ત્વરાથી શીખી લીધું છે. અને અત્યારે આ ઉદ્યોગમાં મ્હોટી જવાબદારીની જગ્યાઓ ઉપર સ્ત્રીઓ નીમાય છે.

અત્યારે વિમાની એક ઓરીસ તો સ્ત્રીઓ જ ચલાવે છે. આ કંપનીનું નામ ડોરોથી આ પેદીના સ્થાપક અને સંચાલક સ્ત્રીઓ જ છે.

અને અત્યારે ઇંગ્લેંડની પ્રત્યેક વીમા ઓરીસમાં સ્ત્રીઓને તહમો નેહ શકશે. ઓરીસવ્યવસ્થાથી તહમારી આંખ ટેવા-યેલી હોય તો તહમો નેહ શકશે કે

મેનેજરથી મોડીને ન્હાની કે મોટી જવાબદારીની જગ્યાએ મેળવવામાં સ્ત્રીત્વ સરળ થયું છે.

વઢીલ તરીકે—

આ વિમાની ઓફીસો વેગળા કરીને હવે અદ્વાલતના ઉપર આવીયે. લંડનની ન્યાયાધીશીઓ આમે. અતી ન્નેવાકાયક હોય છે. પણ હવે તો વોંગ પહેરેલા ન્યાયાધીશો સમક્ષ સોંત, સ્પષ્ટ, અને તીણા અવાજમાં આરોપીના બચાવ માટે કોઈ આંગ્રજ અબળા દલીલ કરી રહી હોય ત્યારે કોર્ટમાં એકદમ નિઃશબ્દ વાતાવરણ જન્મે છે. આ નિરવ શાંતિમાં ફક્તલોના ઘોષ વહે છે આવા દ્રશ્યોતો હવે વારંવાર જોવાનાં સાંપડે છે. ઇંગ્લેંડની અદ્વાલતોમાં સ્ત્રીઓએ વકિલાત ઉપર પણ એટલી જ ફક્તતાથી પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપ્યું છે. અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ બતાવે છે કે સ્ત્રી વકિલોની દલીલશક્તિ, તેનું વાક પાટવ, એ સર્વ પુરૂષ વકિલો જેવા જ હોય છે. અને તેથી ન્હાની કે મોટી સઘળા અદ્વાલતોમાં સ્ત્રીઓ પ્રખ્યાતી પામી છે.

વેપારી પેઢીઓમાં—

અ દ્વાલતથી નજર ઉઠાવીને તહો પામે વસેત્રી પેઢીઓ ઉપર ફેંકા તો હિસાબી ખાતામાં પણ સ્ત્રીઓને જોશો. મોટા મોટા લેન્ડો-ઉપર-કામ કરતાં ત્યારે સુકુમાર મનાતી સ્ત્રીઓને જોશો ત્યારે તહો કદાચ દીંગ બની જશે. પણ વેપારી પેઢીઓ કંઈ પુરૂષોનો ઇજ્જતે નથી. હવે તો સ્ત્રીઓ પણ પોતાની જ વેપારી પેઢીઓ ચલાવે છે. લંડનના રાજમાર્ગ ઉપર તહો કોઈ દાવસ રખડવા જવ

તો મીસ એમ. એમ. હોમરેશોમની પેટીનું પાટીયું તહમારી નજરમાં જરૂર અથડાય. આવી પેટીઓ માંચેસ્ટરમાં, તેમજ શેફીલ્ડમાં છે. અને તેઓએ સારી પ્રગતિ કરી છે એ તો નિર્ધારિત છે.

જાહેરખબરનાં ધંધામાં—

આ ઉપરાંત એક બીજા તદ્દન નવા જ ધંધામાં સ્ત્રીઓએ કુદરતી સાદૃશ્ય સાધ્યું છે. આ ઉદ્યોગ તે જાહેરખબર ખાતાનો. અત્યારે લંડનમાં જાહેરખબર કરવાને સ્થપાઈતી સંસ્થાઓ લગભગ સ્ત્રીઓના હાથમાં છે. મીસીસ મેરી હોલીડે, મીસ સાંગરેટર, વિગેરે સ્ત્રીઓ તો આ ધંધામાં અતિ વિખ્યાત બની છે. ઇંગ્લાંડમાં ખરીદનાર વર્ગ લગભગ સ્ત્રીઓ તોપાયી, તેમને શું ગમશે એ વસ્તુ સ્ત્રીઓ સહજ સમજી શકે છે અને તેથી જ તેઓ જે જાહેરખબર આપે છે તેવા માનનો જોરદાર ઉપાડ થાય છે. ઇંગ્લાંડની વેપારી આલમ જાણે છે કે સ્ત્રીઓને આ કલા સહજ પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેથી પ્રત્યેક વેપારી પેટી તહો જાહેરખબર ખાતાના સુત્રો સ્ત્રીત્વને સોંપે છે.

ડોક્ટર તરીકે—

ત મજ માનવ શરીરપીકાને નિમૂળ કરવાના પવિત્ર ધંધામાં પણ સ્ત્રીત્વ સારો ભાગ ભજવે છે. સ્ત્રી ડોક્ટરો તો હવે પ્રત્યેક દેશમાં દેખાય છે એટલે આ સંબંધી કંઈ ખાસ ઉદ્દેશ કરવાની આવશ્યકતા નથી. છતાં પણ જગતમાં પુરૂષ ડોક્ટરોની સરખામણીમાં સ્ત્રી ડોક્ટરોનો સમુદાય જ વિશાળ અને ચાલુ ગણાય છે.

એંજનીયરો તરીકે—

અને અત્યાર મુધી એક લાઇનના દ્વાર તેમને માટે બંધ મનાતાં. પણ મીસ હાર્લેટે એક પ્રયત્ન મુકકો મારીને આ બારણા ઉઘડાવી નાંખ્યા. અત્યારે પ્રત્યેક વિશ્વવિદ્યાલયની ઇંજનીયરના વિભાગમાં સ્ત્રીત્વને સ્થાન મળ્યું છે અને મળે છે. અને હવે એંજનીયરો તરીકે સ્ત્રીઓએ પગલાં મુકવા માંડ્યા છે. અત્યાર સુધીમાં ઇંગ્લાંડમાં કેટલાય કુશળ સ્ત્રી ઇજનેરોએ પોતાના નામને ઉજ્જવળ બનાવ્યું છે. અને હવે સરકારી ખાતાઓમાં કે રેલ્વેના વર્કશોપમાં મહોત્સાહના પર આંકડા ગોઠવતી અગ્રણીઓ નોંધ શકાય છે.

આમ મીકેનીક તરીકે, ડોક્ટર તરીકે, વકિલ તરીકે, કે વેપારી તરીકે સ્ત્રીઓએ પોતાનું કૌશલ્ય જગતને જાહેર ક્યું છે. ઇંગ્લેંડનું સ્ત્રીત્વ એ મુડીવાદી જગતમાં આદર્શ મનાય છે કારણ કે એક શ્રમજીવી તરીકે સ્ત્રીત્વે સાચું કામ કરી બતાવ્યું છે.

ગયા મહાયુદ્ધની યાદ

અને આ ઉજ્જવળ પરિણામ લાવવા માટે સ્ત્રીત્વની મહાન સુસંગઠિત ચળવળ જ જવાબદાર છે. છેલ્લા પચાસ વર્ષથી સ્ત્રીઓએ પોતાના જનમસિધ્ધ હક્કો મેળવવા માટે જંગમી જેહાદ ઉપાડી હતી. આ જેહાદને પરીણામે તેમને કેટલાક હક્ક મળ્યા. પણ તેમની કુશળતા દર્શાવવાની સરસ તક તો મહાયુદ્ધ વખતે મળી આ વખતે ઇંગ્લેંડનો પુરૂષવર્ગ લડાઈના મેદાન પર ગયો હતો. આ સમયે ટ્રીકાટ કલેક્ટરથી માંડીને ન્હાના મહોટાં દરેક કામ કરવાને સ્ત્રીઓને તક મળી હતી. અને આ અનાયાસે મળેલી તકનો પુરે લાભ ઇંગ્લેંડના સ્ત્રીત્વે ઉપાડ્યો હતો.

જો કે સોવીયેટના સ્ત્રીત્વની સરખામણીમાં ઇંગ્લેંડનું સ્ત્રીત્વ ઘણું જ પછાત મનાય. કારણ કે રશીયાની સ્ત્રીઓએ તો સર્વલક્ષી સ્વાધીનતા મેળવી છે, છતાં પણ મુડીવાદી જગતમાં પણ સ્ત્રીઓ કેટલો વિદાસ સાધી શકે તેની કંઈક કલ્પના આ લેખ ઉપરથી આવી શકે છે.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી?

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

દ્રાક્ષા સ વ

ઝંડે

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરાદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શો કા રિ ષ

ઝંડે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની હુકમના બુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

સ્ત્રીઓના હક્ક!

કેટલા? અને કેવા?

ઈંગ્લેન્ડના અતિ પ્રતિષ્ઠિત અખબાર 'ન્યુસ કોનીકલે' ગયા માસમાં સ્ત્રી જગતમાં અતી રસપ્રદ થઈ પડે તેવી પ્રશ્નોત્તરી પ્રસિદ્ધ કરી હતી. આ પ્રશ્નો ઇંગ્લાંડના વિખ્યાત સહેરીઓને મોકલવામાં આવ્યા હતા અને તેના જવાબો ક્રમવાર છાપવામાં આવ્યા હતા. આ બધી પ્રશ્નોત્તરીમાં મી. રોબર્ટ લીન્ડ અને તેમના પતિનના પ્રત્યુત્તરો સ્ત્રીત્વની આધુનિક ભાવનાનો પડઘો પાડનારા હોવાથી તેનો સરળ અનુવાદ આપવાનું અમે ઉચિત ધાર્યું છે. આશા છે કે શુજરાતની સ્ત્રીજનતા પણ આ પ્રશ્નનાલાના જવાબોમાં સમાયેલા વિચારો ઉપર ગંભીરપથી વિચાર કરશે.

પતિની દ્રષ્ટિએ

પત્નીની દ્રષ્ટિએ

પ્રશ્ન પહેલો—

તમારી પતિનિ જ્યારે અસુખી હોય ત્યારે ત્હમોને છોડી જવાનો હક્ક તે ધરાવે છે એ વિચાર ત્હમોને માન્ય છે? તેમજ તે પોતાનો નાજકીયપક્ષ પસંદ કરી શકે, પોતાનો ધર્મ પસંદ કરી શકે તેમજ પોતાનું કામ પસંદ કરી લે તેમાં ત્હમો સંમત છો?

પ્રશ્ન પહેલો—

ત્હમો માનો છો કે સ્ત્રીઓને સવ પ્રકારની છુટ હોવી જોઈએ?

પ્રત્યુત્તર—

સ્ત્રી સર્વ રીતે સ્વતંત્ર હોવી જ જોઈએ પણ આ દીશમાં એક ભાગીદારી સંસ્થામાં જેમ વ્યક્તિ વર્તે તે પ્રકારનું વર્તન સ્ત્રીઓનું હોવું જોઈએ. ખાસ કરીને કોઈ નવું કામ શરૂ કરતાં પહેલાં સામાન્ય સભ્યતાની ખાતર પણ તેણે તેના જોડીદારને પુછવું તો જોઈએ જ!

પણ એક પતિ જ્યારે મારગદર્શક તરીકે ત્યારે તેણે મેકડોન જવા માટે ખાસ આગ્રહ કરવો જોઈએ નહીં.

[વધુ માટે જુઓ સામેનો પેજ કોલમ ૨૬]

પ્રત્યુત્તર—

જો મારી પતિનિ મ્હને લગ્ન દે તો હું માનું કે હું એટલી હદ સુધી બગડી ગયો છું કે કોઈ પણ પતિ એવા પતિ સાથે ન જ વસી શકે, કે પછી [વધુ માટે જુઓ સામેનો પેજ કોલમ ૨૬]

પત્નીની દ્રષ્ટીએ

મહારી પતિનું એવી મુખ્ય બની ગઈ છે કે કોઈ પણ પ્રકારના પતિ સાથે રહી જ ન શકે. બન્ને રીતે રહેને લાગે છે કે તેની પતિનું સાથે વધુ વખત દંપતિજીવન ગાળવું એ લગભગ અશક્ય છે.

પણ હું માનું છું કે સ્ત્રીએ આવું પગલું ભરતાં પહેલાં પોતાના બાલક તેમજ પતિનો સહેજ વિચાર કરવો જોઈએ. તેમના લાવીનો વિચાર કર્યા વગર પોતાના મુખના મારે જ સ્પૃહ ત્યજ દેવામાં આવે એવી લાવનામાં હું માનતો નથી.

સ્ત્રીઓને પોતાનો 'ધર્મ', ધંધો, કે પક્ષ પસંદ કરવાનો હક્ક તો સ્વાભાવિક છે. અને તેમાં જ બંનેનું શ્રેય સમાયેલું છે. પણ પતિ અને પતિનું જુદા જુદા રાજકીય પક્ષના હોય તો એક સાથે સહકાર પુરવું કેમ વસી શકે તેની કફવા જ કરવી કઠણ છે. ટોરી પતિને બોક્ષોવિદ પતિનું હોય તો ઘરમાં કેટલી શાંતિ જળવાઈ રહે તેની સહજ કફવા થઈ શકે તેમ છે. પણ આ ત્રણે દીશાઓમાં પતિને પોતાનું દ્રષ્ટિબિંદુ સ્ત્રી ઉપર દસાવવા જ માગે તો સ્થિતિ અતિ ગંભીર બનવાની. તેથી કંઈ જ સુદૂર પરિણામ લાવવું અશક્ય છે.

પ્રશ્ન બીજો—

તહમો માનો છો કે તહમારી છત્તની વિરુદ્ધ પણ તેને પુરૂષ મિત્રો પસંદ કરવાનો હક્ક છે? અને તહમો માનો છો કે જો તહમારા વિચારો જુદા હોય તો [વધુ માટે જુઓ પાના ૧૧૮ ની ૧લી કોલમ]

પત્નીની દ્રષ્ટીએ

પણ કેટલીક વસ્તુઓમાં તો તેની સહ હોને અવગણવામાં જરાય વાંધો નથી. એક ઉદાહરણ લઈએ. જ્યારે ઘરને ફરીથી શણગારવું હોય ત્યારે પતિદેવે હંમેશાં ન, કહેવાના. પણ આવા પ્રસંગે તેમની સલાહ માનવાને બદલે અવગણવી એ જ વધુ ઉચિત છે.

પ્રશ્ન બીજો

તહમો માનો છો કે તહમારા પતિને તહમારી મરજી કે સંમતિની પરવાહ કર્યા વગર તેના સ્ત્રીમિત્રોને પસંદ કરવાનો અધિકાર છે? એટલું જ નહીં પણ તહમને જણાવ્યા વગર તેના સ્ત્રીમિત્રોને થીએટરોમાં, સીનેમામાં કે હોટેલોમાં લઈ જવાનો હક્ક છે?

પ્રત્યુત્તર

જ્યારે પતિ સ્ત્રીઓને પસંદ કરવા માંડે અને તેમને બહાર લઈ જાય ત્યારે યાદ રાખો કે પતિનું અને પતિ વચ્ચેનો પ્રેમસંબંધ પુરો થઈ ગયો છે. સંભવ છે કે સ્ત્રી અદેખાઈથી પ્રેરાઈને સ્ત્રીમિત્રો તરફ ધૂણા બતાવે. અથવા તો સહન કરે. પણ પ્રત્યેક બાબતમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચેનો દંપતિસંબંધ તુટી પડવાની તૈયારીઓ કરશે.

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે આ વસ્તુથી આપણે તદ્દન અજાણ હોવાનો ડોળ કરીએ તે જ વધુ ઉત્તમ પરિણામ લાવશે. પતિ આખરે કંટાળીને પાછો ફરશે. કેટલીક [વધુ માટે જુઓ પાના ૧૧૮ ની ૨જી કોલમ]

પતિની દ્રષ્ટીએ

તેણીએ ત્હમારા વિચારાને જ
આધીન થવું જોઈએ ?

પ્રત્યુત્તર—

દરેક સ્ત્રીને ગમે તે કોટીનાં મિત્રો
પસંદ કરવાનો સહજ અધિકાર છે. પણ
જે લગ્ન સુખી નીવડ્યું હોય તે લગ્નમાં
આવું બનવું અસંભવીત છે. પણ આજે
અમુક પુરૂષ મિત્રોની પસંદગીમાં મેતબેદ
પડે તો યાદ રાખો કે બહુ ટુંક સમયમાં
પણ તેમની વચ્ચે પરસ્પર મતબેદ
જરૂર ઝભશે.

મિત્રોની પસંદગીમાં પતિની આજ્ઞાનું
પાલન કરવાના સવાલમાં હું કદીશ કે
જો સ્ત્રી મુખે હશે તો તેથી અવગું
વર્તન કરશે. પણ જો ડાહી હશે તો તે
પોતાના પતિનું દ્રષ્ટિબીંદુ સમજી શકશે.

પ્રશ્ન ત્રીજો—

ત્હમે માનો છો કે ત્હમારા ઘરમાં
સઘળી સત્તા ત્હમારા હાથમાં જ
હોવી જોઈએ ? કેટલું ખર્ચવું,
પતિના પોશાક પાછળ કેટલું વાપ-
રવું, એ સર્વ પુરૂષની સરમુખત્યારી
પર જ અવલંબવું જોઈએ ?

પ્રત્યુત્તર—

હું માનું છું કે ત્હમારા પોતાના ઘરમાં
તો હું કદી પણ સત્તાધીશ નહીં થઈ
શકું. ઘરખર્ચ કેમ ચાલે છે તેનું મહેને
જરા પણ જ્ઞાન નથી. ઘરખર્ચની જાણ-
તમાં તો હું સ્ત્રીજાતિને સરમુખત્યારી
આપતાં ન અચકાઉં. હું માત્ર એકના
પૈસા જમા હોય તેનાં કરતાં ખર્ચ વધુ
ન થાય તેટલા પુરતી જરૂર કાળજી રાખું.

પતિની દ્રષ્ટીએ

વાર પતિ આવા અનિચ્છનીય માર્ગો પર
હોય છતાં પણ પતિના સુખને ખાતર
સ્ત્રીત્વ પોતાના સુખનો ભોગ આપી દે છે.
અથવા આવી ક્ષણોએ પતિને પણ
પતિ તરફ પોતાની લાગણી શુભાવી દીધી
છે. પરીણામે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો ઘરને
રમણીયા ગાડાની માફક આગળ ચલાવે
નય છે.

પ્રશ્ન—

ત્હમે માનો છો કે ઘરમાં
ત્હમારા પતિની સરમુખત્યારી
હોવી જોઈએ અને ત્હમારે
તેના નિર્ણયોને માન આપવું
જોઈએ ?

પ્રત્યુત્તર

ઘરમાં કોણ સરમુખત્યાર થવું જોઈએ
એ સવાલની જાણત પર મારો અભિપ્રાય
એ છે કે પ્રત્યેક સ્ત્રી પોતાના ઘરમાં
હીંગસી જેવી થવા માગે છે, પણ કમન-
શીએ પુરૂષો હીંગસા થવાનું વધુ પસંદ
કરે છે.

આવતા અંક—

નવયુગના વાંચકો મારે
આવી એક પ્રશ્નમાળા
રજી થશે. તેમાં હિંદના
સ્ત્રીત્વના હક્કોની ચર્ચા
જોશે.

ઉ-હા આંસુ!

જી જનતા ઉપર ગુજરાત સીતમોના કેટલાક બનાવો

ગુજરાતના નવપદ્ધતીત. પ્રદેશમાં સમા-
જના અડધ સીતમોથી ત્રાસીને
કેટલીય બાળાઓએ-કેટલીય નવયૌવના-
ઓએ પોતાનાં શરીરની આહુતી આપી
દીધી હશે, કેટલીય સાસુઓના મેલેણાં
તીલણે ઝેરથી, ધીમું મૃત્યુ પામી હશે!
અત્યાર મુઠ્ઠી, કેટલીય પ્રમદાઓએ કુવા
સંબો છે, કેટલો આશ્રય લીધો છે. છતાં
પણ સમાજ આવા પ્રસંગો ઉપર તદ્દન
તટસ્થ વૃત્તિ જાળવે છે. એ ખરેખર અતિ
શરમજનક છે. આવો એક દાખલો હમણાં
દેવપુરમાં, (કચ્છ) બન્યો છે.

એ ફાગણ મહિનાના શુક્રવરના
પિહામણી રાત હતી. એ
રાતના કચ્છ દેવપુરના ચાલુ પાણી પીવાના
કુવામાં એક અનાથ અળખાનો ભોગ
દેવાયો, એ ભોગની હકીકત હવેબેઠક
છે. એ અનાથ બાળને તેના સાસરીઆમાં
સ્થાન જ ન હતું. એનાં પતિએ એને
તપ્પી ખીછ સાથે લસે કર્યા. શોધ્ય
ધરમાં આવી અને એ અળખાનું દુઃખના
નિષ્કોની શરૂઆત થઈ.

સીતમની શરૂઆત

એ બાળને એક સાથે ચારથી છ ઉપ-
વાસો થવા લાગ્યા અને પારણામાં મેથી-

પાક તથા અસલ માર મારવામાં આવતો,
પરંતુ એ બધું મુંગે મોઢે સહન કર્યું.
પરંતુ આથીએ ન ધરાનાં એની સાસુએ
એને એક દિવસ મુઠ્ઠે માર માર્યા.

આપઘાત ?

આ બનાવ બન્યા પછી એ દિવસ,
મુઠ્ઠી સર્વજ્ઞ શાંતિ દતી. પરંતુ ત્રીજે
દિવસે પાણી પીવાના કુવામાંથી ગંધ
નીકળવા લાગી. પાણી ભરનાર બેરોંગોએ
કુવામાં ડોકીઓ કર્યા. પરંતુ એ અધારા
કુવામાં કશું પણ નજરે ન પડ્યું. ગામમાં
બખર વીજળી વેગે ફેલાયા કે કુવામાં
કંઈક છે. તપાસ થઈ અને થોડીવારે
બહાર જણાવવામાં આવ્યું કે પાણીમાં
મુડકું તરે છે. મુડકાને રખારીઓની મદ-
દથી બહાર કાઢવામાં આવ્યું આ વખતે
તેની રિયતી ઘણી જ ખરાબ હતી. ત્યાર
પછી લાશને ઓળખવામાં આવી અને તે
શા બીમરી જેહાની, ધરવાળી છે એવું
જણાવવામાં આવ્યું. જૂનું વાગે લાશને
કુવામાંથી બહાર કાઢવામાં આવી, પરંતુ
જાણે પાસે માત્ર એ જ જાણી જાગર
હતા. ચાર થયા, પાંચ થયા. પરંતુ કોઇ
આવ્યું નહિ. ઘણી રાહ બેઠા પણ

તેમના કુટુંબીઓમાંથી કોઈએ મોં સરખું પાણી કેરવું નહિ. છેવટે રાતનાં અગ્નિ-આરંભ વાગે ગામમાંથી બીજાને ચાર ચાર માણુઓ આવ્યા અને તેઓ જ જતાં મળી રાતના પાણી વાગે લાગને બાળીને ઘરે આવ્યા. આવી રીતે એ નિર્દોષ છવના દેહનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવા માટે પાણી વ્યક્તિઓનો તોટો પડ્યો !

ખરેખર લેય'કર !

આ બાદના મગલ વિશે ભિન્ન ભિન્ન તહેલની અફવાઓ ફેલાઈ રહી છે પરંતુ સત્ય તો મળુ જાય. એ બાદને એના મૃત્યુ અગાઉ ચારથી જ દીવસ સુધી ઉપવાસી ગામવામાં આવી હતી. અને ત્યારબાદ અડતાલીશ કલાક સુધી, એ બાદ ગુમ થઈ ગઈ હતી, જેની ખબર પણ કોઈએ પુછી નહતી. કુટુંબીઓએ ઘરમાંથી એક માણસ ઓછો થઈ જવા છતાં પણ ક્યાં તપાસ ન કરી હતી. એ બાદ અડતાલીશ કલાક પાણીમાં પડી હતી તે છતાં કોઈને ખબર જ ન ગઈ.

એ આખા ગામે એના મૃત શરીરવાળું પાણી પીધા ક્યું. એ બાદને કુવામાં બળજબરીથી નાખવામાં આવી છે એવું કહેવાય છે. કારણ કે ત્યારે એની લાશ પાણીની બહાર કાઢવામાં આવી હતી ત્યારે લાશની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ હતી.

ગમે તેમ હોય છતાં પણ બાદના મૃત્યુ, ઘણીજ લયનક રીતે થયું છે. છે કોઈ કુટુંબીઓનો એવી ? કહેવું પોલીસ-બાતુ આવી નિર્દોષ અબજાઓ ઉપર ઘાતપ્રી પ્રહારો કરનારને દેકાણે આવવા તપાસ કરશે કે ?

‘સત્ય પ્રકાશ’ તા. ૨૭ મી માર્ચ ૧૯૮૨

આવી ઘટનાઓ આજે પણ શક્ય હોય તે ગુજરાતના પૌવનને શરમ લગડનાર છે. વીસમી સદીમાં એક સામુના મીતમથી પ્રેરાઈને અબજાને આત્મઘાત કરવો પડે એ ઘટનાજ અતી ક'પાવનારી છે. આતા રાખી શકાય કે આ પ્રસંગ હજુ પણ લુનવાણીમાં માનતા પામર વ્યક્તિઓની આંખો ખોલશે.

ગુજરાતની

માતાઓને-

: લેખિકા :

ચુહાસીની

માતાઓને

ચાલ રાખો કે માતૃપદ એ કુદરતી બક્ષીસ છે. માનવહૃદયના પ્રત્યેક તારને તે ઝલ્ઝલાવી મૂકે છે. સૃષ્ટિમાં સદૃશ્ય સમાન ગણાતા પ્રત્યેક શુભ માતામાં આપોઆપ પ્રગટે છે. અનુકંપા, રતેહ, અને સુખનુ તે સ્થાન બને છે.

ને તહમો પણ એક માતા હો, ને તહમારે બોળે કોઇ ભુલકું રમતું હોય, ને તહમારી આંગળી ઝાલીને કોઇ ન્હાન-કોઇ બાળ ચાલતો હોય તો આટલી સુચનાઓ પર અવશ્ય ધ્યાન આપજો.

પ્રથમ તો બાળક પર કદી ક્રોધ કરતા નહીં. ક્રોધ કરવાથી બાળક કદી પણ સુધરતું નથી પણ નહોર બને છે. ખીજ-વવાથી કુમળા વયના કિશોરો તેમ કરવાથી સુધરવાને બદલે ઉલટા બગડે છે.

યાદ રાખો કે ને તહમો ખીજવાશો તો બાળક અને તહમારી વચ્ચે એક

દીવાલ ઉભી થશે. જે દીવાલ વર્ગોની સાથે મોટી બનતી જશે.

બાળક ઉપર ક્રોધ કરશો તો તે તહમારાથી સંતાડના શિખરો. એક વખત લાગણીને વશ થઈને તહમો ગુસ્સો કરશો તો બાલક તે જ વસ્તુઓ ગુપ્ત રીતે કરવા પ્રેરાશે.

તેમજ ગુસ્સો કરવાથી બાળકના માનસ પર અવળા અસર થાય છે. બાળકનું હૃદય તો લગ્નમણીના છોડ જેવું હોય છે. અડકો કે કરમાઈ જાય.

તથી જ ને તહમો તહમારા બાળકનું સારું ભાવી ઇચ્છના હોય તો તહમારે તેમને ધમકાવવા નોંધએ નહીં બાળકના માનસને તેથી અપાર તુંકસાન થાય છે. તેની શુદ્ધિ ખીલતી અટકી જાય છે. તેની મનોદશા અવળે માર્ગે ઉતરી જાય છે.

માટે જ તહમારા બાળકના આનંદને અમર રાખવા માટે, તેના કલ્યાણને કાયમ રાખવા માટે, તહમારે બાળકની સાથે

એક માતા તરીકે જ વર્તવું જોઈએ અને
યા રાખો કે માતાઓ તો સ્નેહની કુળવ
મૂર્તિઓ છે

નહાના બાળક માટે

યુરોપનો પ્રખ્યાત ડોક્ટરો એક મતે
અભિપ્રાય આપે છે કે નહાના બાળકના
પણા ખરા વ્યાધીઓ અયોગ્ય સ્તનપાન
કરવાથી ઉત્પન્ન થાય છે ઉપના શબ્દો સાવ
સાચા છે

સ્તનપાનમાં એનેક દોષો રહી જાય
છે અનેકવાર વધુ પડતું સ્તનપાન કરા-
વામાં આવે છે

પરિણામે જો બાળકને વધુ ધન્યાવ-
વામાં આવે તો 'ગાગરડી જેવું ચેટ'
થતું જાય છે તેના ગાત્રો ઢીલા
બનતા જાય છે તેનું શરીર સુકાતું જાય
છે આખોતું તેજ અદશ્ય થતું લાગે છે

ઑછુ ધવડાવવાથી પણ આવાજ પરિ-
ણામ આવે છે દૂધગતી ધરધાલે છે શરીર
સુકાતા લાગે છે છાતી હાડપિંજરના
માળા સમી બનતી જાય છે

ત્યારે શું ઉપાય છે ?

અનેક વૈજ્ઞાનિકોઓએ આ સામાન્ય જતા
અતિ ગંભીર દીસતી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ
આણવા યત્ન કર્યો છે કેટલાય ડોક્ટરોએ
આ વિષય મહોટા મહોટા પુસ્તકો ઉપર
લખ્યાં છે, આહાર ઉપર નિષ્ણાત મનાતા
માનવીઓએ આ વિષય ઉપર ખૂબ લખી
નાખ્યું છે એક રીતે કહીએ તો આ
સામાન્ય વિષય પર એટલું બધું લખાયું

છે કે તે ઉપર અપખટતાનું વાતા-
વરણ પથરાયું છે.

આ ચર્ચા કરતાં મહેને મહારો એક
અનુભવ યાદ આવે છે

મહારા મિત્રના આઠ માસના બાળકને
લફતે મુબાઈના પ્રખ્યાત ડો. ને ત્યા
સલાહ લેવા જવું પડેલું.

ડોક્ટરે ખુબ તપાસીને કહ્યું કે આ
બાળકના શરીરમાં જરાયે રોગ નથી.
માત્ર તેને વધુ ધવડાવવામાં આવે છે ?

'કમ કરીયે ?' એણે માતાએ સ્વાભા-
વિક સવાબ પુછ્યો

'કમ ?' ડોક્ટરે કહ્યું 'ત્હમો ધારો તો
તે ત્હમારા હાથમાં જ છે પ્રથમ તો
ત્હમો યાદ રાખો કે જ્યારે બાળક રડે
ત્યારે ધવડાવવાની પ્રથા ખોટી અને
અનિષ્ટ છે

બાળક રડે ત્યારે એમ ન જ માની લેવું
જોઈએ કે બાળકને ભુખ લાગી છે મઝર
પણુ કરડયું હોય !

અને ડોક્ટરે ઉમેર્યું કે જો આર આર
કલાકને અ તે ધવડાવવાતું ચાલુ રાખો
તો ત્હમારો બાળક તદ્દન સુધરી જશે

અવા અનુભવ તો ફરહીય વ્યક્તી
ઓને થાય છે પણ તે ઉપર ધ્યાન
આપવામાં નથી આવતું ડોક્ટરના આદેશ
ઉપર ખાસ ધ્યાન આપીને બાળકને
અમુક નિયમિત અ તથી ધવડાવવું
જોઈએ

તો જ ત્હમારું બાળક તાકાત અને
શક્તિવત બનશે એટલું પણ હપારાથી
ન થઈ શકે ?

Vin Poncholi

વર્ષ: ચોથું.

- મે: ૧૯૩૨ -

અંક: ખીજો.

હા ડ હ

દુનીયાના દાર પર પરિવર્તન ટકેરા મારી રહ્યું છે. હમારી આળસે તેને બહાર ઉભા રહેવું પડ્યું છે અને છતાં હમો હજી શતકોથી મુઠ રહ્યા છો ?

ઇતિહાસે અવાજ આપે છે. કાળની ક્રીતાબ બોલે છે કે આ ગ્રહી તે આમવર્ગની સદી છે.

સૃષ્ટિને સંકળી રહેલી મુડીવાદી સાંકળના અંકોડા શિથિલ બન્યા છે. પણ આ જાજરો આપમેળે તુટશે નહીં. હમોને જકડી રહેલી જાજરોને તોડવાને માટે હમારે જ બીણી લેવી પડશે.

માનવતાને ત્રાજવે મુડીવાદી પદ્ધતિ નિરર્થક નિવડી છે. સૃષ્ટિની મહેનતુ માનવતાની આઝાદીનો શબ્દ સંભળાઇ રહ્યો છે. તેઓએ યુગોથી થયેલા અન્યાયને-ભુંસી નાખવાનો ભગીરથ વત્ન આદર્યો છે.

ત્યારે ક્યાં મુઠી ? વર્તમાનની આ હાકલ છે.

અ રા જ ક -

: લેખક :

એસ. ઈ.

અ રાજકુલાવાદ! અંધેર! આ શબ્દો વાતાવરણમાં વીઝાતાં જ માનવ મગજમાં કલ્પનાઓનો વંદોળો ધાય છે! કેટલીય ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ કલ્પનાઓ વેગથી ધસી આવે છે. આંખ આગળથી સરકારતંત્રના સીધા પ્રતિનિધિઓ-પોલીસ અને મેજિસ્ટ્રેટો અદૃશ્ય થાય છે... ક્ષણભર કાળાચૂડો ઓસરી બળ્ય છે... ક્ષણભર ત્હમો સરકારહીન સમાજમાં આનંદ કરી રહ્યા છો. અને પછી ઉંડા ઉંડા નિઃશ્વાસ સાથ ત્હમો કદેશો કે સરકારહીન સમાજરચના શક્ય છે ખરી?

અને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા ત્હમે પળવાર સ્તંભી બન ત્યાં તો સાંપ્રત સરકારતંત્ર ત્હમારી જીવનપ્રણાલી ઉપર કેવી અસર કરે છે તેની વિચાર-માળા જરૂર શરૂ થાય છે. આવા વિચાર કરતો હું મહારા જીવન પર એકે ઉડતી નિગાહ નાંખવા પ્રેરાઉં છું, અને મહારા જીવનના પાનાઓના અક્ષરો ઉકેલવા યત્ન કરું છું ત્યાં તો—

હું જોઈ શકું છું કે સરકારતંત્ર મ્હને ખાવાનું આપતી નથી. મહારા નાગા

શરીરને ઢાંકવાને માટે એક ઇંચ કાપડ આપતી નથી. મહારા કુધાના સંતાપને ટાળવાને માટે અનાજનો એક કણ આપતી નથી. મહારા રહેવાને માટે તે ઘર આપતી નથી. આમ મહારા જીવનની પ્રાથમિક જરૂરીઆતોની દ્રષ્ટિએ તો સરકારતંત્ર મ્હને સીધી કે પરોઢ કંઈ જ સહાય આપતી નથી. જ્યારે હું દંડથી પીડાઉં છું ત્યારે મ્હને પોલીસમેન કરતાં ઘાતોર વધુ યાદ આવે છે. અને છતાં...

સરકારતંત્ર તેના અસ્તિત્વ માટે મહારી પાસેથી અકલ્પનીય કર લે છે. મહારા ખેતરમાં જેટલું અનાજ પાકે છે તે વેચાય કે નહીં છતાં ત્હને તલાટી મહારા આંગણે આવીને મહેસુલની ઉધે-રાણી કરે છે. મહારા ખેતરના પાકતા પાકે ઉપર ભત્તીમ જમીનદાર અડધો ભાગ લઈ બળ્ય છે. અને એ પછી કદાચ સહન કરી શકાયે પણ...

આજનું સરકારતંત્ર તો જાણે હું એક બેજવાબદાર બાળક હોઉં તેમ મ્હને કહે છે કે ત્હમારે આમ બેસવું, આમ ખોવું,

- તા વા દ ના

આદર્શો

આમ ચાલવું, આમ બોલવું. એટલું જ નહીં પણ મહારા જીવનના કેટલાય સામાન્ય પ્રસંગોમાં તો તે છેક સામે આવીને ઉભી રહે છે. ખાસ કરીને ગ્રીષ્મઋતુમાં સીમમાં આંખાની શાખો ખાવાને મહને વૃત્તિ થાય કે તરત જ મહને સરકાર કહે છે કે તમને તેમ કરશો ના! અને કદાચ આ આજનાં અનાદર કરૂં તો મહને જેલમાં પુરે છે. સરકારો શું નથી કરતી? મહારા જીવનને અમુક જ રીતે જીવવાની તે ફરજ પાડે છે. અમુક જ વિચારો સિવાય જીવવાની તે આજ્ઞા કરે છે અને સમાજના સિતમોને સહન કરવાના આદેશ આપે છે...

અને કદાચ સરકાર તંત્રના જેવા વિચારો મહને અસત્ય લાગે અને હું એમ કહું કે સરકારની નીતિ ખરાબ છે કે તેને ઉચ્ચત્વાની પાડવી જોઈએ તો તરત જ રાજ દોહતો આરોપ મહારા ઉપર મુકાતો હું કંઈપી શકું છું. અને કદાચ કંટાળીને દેશમાંથી નહાસી જવાનો યત્ન કરૂં તો સરહદ ઉપર ઉબેલા સૈનિકને મહારા શરીરને ગોળાથી વીંધી નાંખવાના સીધા હુકમો અપાયા છે.

અને હું છું છું પણ શા માટે? સત્તારથી તે છેક રાત સુધી હું શ્રમ કરૂં છું છતાં મહારા બાળકો ભૂખથી રડે છે. મોટા ટોળા સઘને ખેતર પર ન્યારે શ્રમ કરૂં છું ત્યારે મહારી ઘર-પાળા મહને રોટલો આપવા ખેતરમાં આવે છે. ત્યારે તેના પગરખાં વગરના પગ જોઈને મહારી આંખમાં આંસુનું ખીંદુ આવે છે. અને આ ખીંદુ મુકાત ત્યાર પહેલાં તો મહારી ઘર-પાળા મહને કહે કે આજે 'વાણીયાનો મોણસ આજો હતો' કે 'હિરાનાં લગ્ન ઓણ સાર કરવાં જ જોઈએ.' આ પ્રત્યેક મહારા વિચારપ્રદેશમાં ધુમરી ખાવા લાગે કે આથમતો આક્રાંત્ય મહને ધાસની મોટી ભારી માથે મુકીને ઘરે જવાની આજ્ઞા આપી રહે છે.

અને મધ્યરાત્રીએ મહારા ઘરમાં પ્રવેશતી અનહદ આથિ કે ગરીબાઈથી ગ્રેસ ધને પેલા વણીયાનું ઘર-ફાડવાનું મહને મન થાય છે. ત્યારે સરકારનો કાયદો યાદ આવે છે... મહારા જેવા મનુષ્યોમાં ઉંડી ઉતરેલી ગરીબાઈને દૂર કરવાને માટે કંઈક સક્રિય પગલાં લેવાને અડધે તેજા

સંઘવૃત્ત સ્થાપે છે. જાહેર કામ ઉઘાડે છે અને કેટલાકને પેટીયાં આપે છે. પણ આ સર્વ મહારા આપેલા 'કર'માંથી જ થાય છે. કેવી વ્યવસ્થા! કેવું સરકારતંત્ર!

મહારી ગરીબાધ માટે મહારે જ કર આપવા. અને તેમાંથી જલ, કોટ, મેજસ્ટ્રેટ અને કાયદાની ચુંગાલ સ્થાપવી. શા માટે? કે કદાચ ગરીબાધથી કંટાળીને હું 'ચુનહો' કરવાનો વિચાર કરું તો મહને પકડવામાં આવે, મહને વિધિસર શિક્ષા કરવામાં આવે અને પછી થોડાક મહીના કે વર્ષના શારીરિક સંતાપ સહન કર્યા પછી પાછો ગરીબાધની ઉંડી ખીણમાં ખીજી ચુનહોઆ કરવા માટે ઘડેલી દેવામાં આવે.

આ આપણું સરકારતંત્ર છે! કેટલું મુખ્ય અને કેટલું વ્યવસ્થાહીન! નથી તેનો હેતુ કે નથી તેની કાયંસાધકતા. આજની સંસ્કૃતિ એ આ સંસ્કૃતિ છે. સાંપ્રત સંસ્કૃતિએ આ સર્વ ઉપર સ્વાભાવિકતાની આદર ઓરાદી છે. ધર્મે તેને પવિત્ર મનાવી છે. અને પુરોહિતો કહે છે કે સાંપ્રત સંસ્કૃતિ ઉપર ધર્મશ્રી આશીર્વાદ ઉતર્યા છે. આ પરિસ્થિતિમાં ત્હમો અને હું સંસ્કૃતિનાં આ આધુનિક અસ્તિત્વ માટે સીધા જવાબદાર નથી?

પણ ત્હમો કહેશો કે 'કાયદો અને વ્યવસ્થા' તો જળવાવી જોઈએ ને? આ વસ્તુ ઉપર હું જરા વધુ વિચાર કરું છું ત્યારે મહારા મગજ ઉપર ખીજી વિચારો અથડાય છે. આવતી આગગાડી સામે હું કુદી પડતો નથી, કે દોડતી મોટરકાર સામે હું આઘડી પડતો નથી. શા માટે? કારણ કે હું મહારા, શરીરની દરકાર રાખું છું એટલું જ નહીં પણ કદાચ મહારે ધ્યાન કોઈ ખીજી સ્થાન પર હોય તો મોટર કૂધવર તેની મોટરને

રોકવાને યત્ન કરે છે. કારણ કે માનવ શરીરની અણમુઠી કિંમતનું ત્હમને સહેજે બાન હોય છે. અલબત્ત સરકારતંત્ર ત્હમને તેમ કહેવા નથી આવતું!

* * * *

ત્યારે મહારા વિચારો હવે દીશા બદલે છે. મહારી તો ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે સરકારતંત્ર મહેનતુ માનવતાની દ્રષ્ટિએ જરાયે હિતકારક નથી. આ વર્ગના વિકાસમાં કે આ વર્ગના ઉત્થાનમાં સરકારતંત્ર જરાયે સહાય આપતું નથી. ઉલટું આ વર્ગ ઉપર તો તે હિત, અધિકાર રાખે છે. તેમના આદેશનો ઉપર તે આકરા અકુશ મુકે છે. તેમની ચળવળો ઉપર તે કડક નિયમનો મુકે છે. અને અનેકવાર તેમની ઉપર પોલીસની લાઠી કે ઢંકુરોનો વરસાદ પણ વરસે છે.

જ્યારે જ્યારે આમવર્ગ કંઈક આદેશન ઉપાડે છે ત્યારે ત્યારે સરકારતંત્ર તેનો તિવ્ર વિરોધ કરે છે એ મહારા સ્મરણ બહાર નથી. તેમજ જ્યારે જ્યારે સાંપ્રત સરકારતંત્રની મરજી વિરુદ્ધ કંઈ પણ લખાય છે ત્યારે લેખકની સારી ખબર લેવાય છે એ પણ મહારી દષ્ટિ બહાર નથી. છતાં પણ સરકારતંત્રની ખીજીજીઆત વિશે-તેની ખીજી ઉપયોગીતા વિશે કેટલાય વિચારો મહારા મગજમાં ઘોળાયા કરે છે. આ સર્વ જોનાં મહને જણાય છે કે સરકારતંત્ર એ મુડીવાદીઓનું સરકારતંત્ર છે. પણ આવતી કાલે એ ઉચલી પડે તો? આવતી કાલે સરકાર અદશ્ય થાય તો? પોલીસ અને કોર્ટ ભૂતકાલના ભુગર્ભમાં પીડીત થઈ જાય તો? તો હું ખાત્રી આપું છું કે આપણે કંઈ જ બોવાનું નથી. જગતમાં જે શ્રમ

ઝરીને જીવે છે તેને જરા પણ ગુમાવવાનું નથી. જગતના ખેડુતો, જગતના કામદારો, જગતના શોપાતા પ્રમુખી સમુદાયને અને મહેનત કરનાર મધ્યમવર્ગને પણ અરાજકતાવાદમાં કંઈ જ ગુમાવવાનું નથી. ઉત્કૃષ્ટ તેમને તો સર્વસ્વ મળવાનું છે. તેઓ તો સૃષ્ટિની સંપત્તિના બોહતા યતનાના છે.

અને શી રીતે? આપણે યાદ રાખીએ કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ માનવ છે. તેને માનવને અનુરૂપ લાગણી છે. તે એક સામાન્ય Unit છે. સાથે મળીને કામ કરવું, અસ્પર્શની જરૂરીઆતો ઉત્પન્ન કરીને બેગા વસવું એ માનવ સૃષ્ટિની શરૂઆતથી જ શિખ્યો છે. આ ટુલિ અને આ વેગને આગળ વિકસવા દો અને તદ્દમે જોઈ શકશો કે સરકારતંત્રની જરા પણ મદદ વગર તદ્દમારી સંસ્કૃતિ ખીલતા કમળની માફક પરાગ પાથરશે.

તદ્દમારી જાંઘળી ઉપર જરા નહર કરો અને તદ્દમે જોઈ શકશો કે પરસ્પર સહકારની ભાવના એ તદ્દમારી ધૃતિઓની લાક્ષણિકતા છે. તદ્દમે આજે તદ્દમારા એકતા માટે નથી જીવતા. તદ્દમે તદ્દમારા કુદૃષ્ટ માટે જીવે છે અરાજકતાવાદ-વૈજ્ઞાનિક અરાજકતાવાદ શિખવે છે કે આ ધૃતિનાં વર્તુલ મહોટાં બનાવીને તદ્દમે સમાજ માટે જીવે.

આજે આપણા ઉપર અન્યના અધિકાર છે. તેની મરજીની તાબેદારી કરવા માટે કેટલાક રૂપીયા દર મામે આપણા સામે ફેંકે છે અને તેથી જ વૈજ્ઞાનિક અરાજકતાના સિધ્ધાંતો જોરથી જગતને બહાર કરે છે કે તેની સંસ્કૃતિમાં સૌ મરજીયાત સહકાર આપશે. આ યુગની માફક પેટને ખાતર ફેરજીયાત કામ કરવાની જરૂર નહીં પડે.

અને જ્યારે માત્ર પેટના ખાતર રાત દીવસનો ધ્રમ અદસ્ય થશે, જ્યારે તદ્દમારા શરીરમાં ચેતના ટકાવવા માટે તદ્દમેને અત્રિય હોય તેવું કામ કરવાનો યુગ અદસ્ય થશે, ત્યારે માનવજીવન તેના ખરાં સ્વરૂપમાં વિકાસશે. ત્યારે જ માનવ ખરેખર જીવશે. ત્યારે જ તેની સર્વ શક્તિઓને બહાર આવવાની તક મળશે.

અને આ કાળ બહુ દૂર નથી. સમગ્ર જગતમાં વૈજ્ઞાનિક અરાજકતાવાદના વિચારો વેગથી વિસ્તરતા ગય છે. સમુદ્રના પટ જોળાંગીને તેઓ એસીયા અને આફ્રીકાના મહાન પ્રદેશોમાં પણ ફરી વળ્યા છે. આજનો આમવર્ગ આ દીવસ માટે અત્યારે અતિ ઉત્કૃષ્ટતાથી રાહ જોઈ રહ્યો છે. અને જ્યારે તે આવશે ત્યારે—

જગત ઉપર મહેનતુ માનવતાના શબ્દ સંભળાશે. ત્યારે સમાજશરીરમાં પેઝી ગ્રેક્ષા પરજીવી જાંતુઓ સાફ થઈ જશે. ત્યારે સૃષ્ટિ ખરેખર સુન્દર બનશે!

ગાંધીજીની

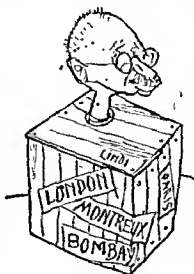
યુદ્ધ -

: લેખક :

કાયદાનો સવિનય અનાદર ! એ ગાંધીજીની યુદ્ધકલાની બીજી લાક્ષણિકતા છે ! દક્ષિણ આફ્રિકામાં, કે ચંપારણમાં, ખેડામાં કે બારડોલીમાં કાયદાના સવિનય ભંગના અખતરાને અજમાવીને ગાંધીજી અતિ પ્રસિધ્ધિ પામ્યા છે. સરકારતંત્રના સામે થવાની તેમની આ તરફીએ સમગ્ર વિશ્વનું લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. મહાત્માશ્રીએ સચવેલા આ અમોઘ મનાતા માર્ગ તરફ સહાનુભૂતિથી અવલોકનારાઓ અને પ્રશંસા કરનારાઓ સેંકડોની સંખ્યામાં છે. દૂર દૂર યુરોપમાં પણ કાયદાનો અનાદર કરીને અનિબંધે દૂર કરવાના ચત્રને કરવાના આદેશોને ખુબ આવકાર અપાયો છે. હિંદમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં તો આ હાકલે લાખો નવજુવાનોના દીલને ઉડા આકર્ષી લીધા છે. તેથી જ તેમના એક આદેશ સરકાર સ્થાપીત કાયદાઓનો સવિનય અના-

દર કરવા માટે સેંકડો ખેડુતો જંગમાં બુઝવે છે. બારડોલી અને ખેડામાં થયેલા આ અખતરાઓ સમગ્ર હિંદના સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં અમર રહેવા સમર્થ થયા છે. સંભવ છે કે આ અખતરાઓથી સ્વરાજ્ય ન પણ રાજે પણ જ્યારે હિંદની સ્વાધીનતાનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે તેના કેટલાંક પાનાંઓ ઉપર અખતરાઓનો જરૂર ઉલ્લેખ થશે.

મહાત્માશ્રી આ અમોઘ અને અજોય મનાતા આયુધને બહુ જ સંકુચીત રીતે વાંપે છે. છેલ્લા દશ વર્ષનો અતુલ્ય એક જ વસ્તુ શિખવે છે કે મહાત્માશ્રી સરકારતંત્ર અને તેના ધારાઓ એ બેને બીન્નબીન્ન વસ્તુઓ માનતા લાગે છે. તેથી આ સુદર.દીસતા શસ્ત્રને માત્ર સરકારે કરેલા કેટલાક

—ખરલીન ટાપલાટ

ગાંધીજી લંડનમાં કે જોસમાં આ સુદર.દીસતા શસ્ત્રને એકસરખું જ જીવન ગાળે છે. માત્ર સરકારે કરેલા કેટલાક

કાયદાનો સવિનય અનાદર

કરવાના કાર્યક્રમથી સ્વરાજ્ય

પ્રાપ્તી શક્ય છે ખરી?

— કલા

પી. જે. ભટ્ટ

‘કાળા’ કાયદાઓને રદ કરાવવા પુરતું જ વાપરવામાં આવે છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં રંગભેદના કેટલાક કાળા કાયદાઓ દૂર કરવા માટે જ આંદોલન ઉપાડ્યા હતાં. ૧૯૨૦ માં રોલેટ એક્ટ રદ કરાવવા માટે જ મહાન ચળવળને મહાત્માશ્રીએ નેતૃત્વ આપ્યું હતું. ૧૯૨૯ અને ૧૯૩૦ માં પણ મીકાનો કાયદો રદ કરવાની

માગણી ન સંતોષાતાં જ મીકાનો કાયદો લાંગની લડત શરૂ થઈ હતી.

આમ સરકારે જાહેર કરેલાં કેટલાંક ઝાળખામણા કાયદાઓને કાયદાપોથીમાંથી ભુંસી નાખવા માટે જ મહાન આંદોલનો ઉપાડવામાં આવ્યાં. આવા કાયદાઓ રદ થતાં કે તેમાં થોડા સુધારા થતાં તરત જ આ આંદોલનોને સફેલી લેવામાં આવ્યાં. આ મહાત્માજીની યુધ્ધકલા છે.

[૨]

“ધારાઓ તો સરકારના અસ્તિત્વની સીધી સાખીતી છે. તેનું અનુપાલન સરકારની ધાકની આકરી સાખીતી છે અને તેનું આપખુદ સ્વજન આપણી ગુલામીની સીધી નીદાની છે” આ શબ્દોમાં ગાંધીવાદ કાયદાના સવિનય અનાદરની વ્યુહરચનાનો ખ્યાવ દેરે છે. આથી જ સરકારે રચેલા અન્યાયી કાયદાઓનો લંગ કરવાથી, તેનું અનુપાલન ન કરવાથી તેમજ તે સર્વ કાયદાઓનો જાહેર રીતે લંગ કરવાથી ગુલામીની જાંછરો તુટી રહી છે, એવી ભાવનાઓથી પ્રેરાઈને સંકડો ભુવાન શરીરો

આજે જેલની દીવાલ પાછળ પુરાયા છે આવી ભાવનાથી આકર્ષાઈને. આજે કેટલીય મધ્યમવર્ગની નવયૌવનાઓ જેલનાં સીતમ સહન કરી રહી છે. એટલું જ નહીં પણ બારડોંડી અને જોરસંદના બહાદુર ખેડુતો પોતાના સર્વસ્વનો આત્મભોગ આપવા તત્પર થયા છે. એક રીતે આલેખીએ તો ગુજરાતમાં હોમાઈ જવાની તમન્ના જાગી છે. પણ ત્યારે આ માંગે— કાયદાનો માત્ર સવિનય અનાદર કરવાથી સાચી સ્વાધીનતાનો આપણો આદર્શ નહીં આવે છે ખરો? વીસ વર્ષના સતત

અનુભવ પછી અત્યારે આપણે પાછળ દ્રષ્ટિ નાંખી આપણા વિનય માટે પુછી શકાયે ખરા ? અત્યારે સમગ્ર દેશભરમાં કાયદાના ભંગનું મોલું ફરી વળ્યું છે

અત્યારે આપણું આ અજેય મનાતું આયુધ કેટલે અંશે સાફસ્ય સાધી શક્યું છે તે ઉપર વિચાર કરી શકીએ ખરા ?

[૩]

પ્રથમ તો સરકાર અને તેના ધારાઓનું સત્વ શ્રમજીવી સમુદાયનું શોષણ છે. આ શોષણને એકધારું, સતત, અને વિરોધશૂન્ય રાખવાનો ધારાઓનો એક માત્ર હેતુ છે. આજે સમાજ તરફ દ્રષ્ટિ દોડાવો અને તહો નોંધ શકશો કે સઘળા ધારાઓ એ માત્ર સામ્રાજ્યવાદના શોષણને સ્થિર અને અવિચલ રાખવા માટે જ ચોક્કસ છે અને આ વસ્તુ કંઈ નવી નથી. પ્રત્યેક યુગના શાસકોએ પોતાની સત્તાને અવિચલ અને સ્થિર રાખવા માટે આ માર્ગ ચોક્કસ છે. રોમનોએ ગુલામોની ગુલામી ચિરંજીવ રાખવા સારૂ જ કાયદાઓનું કારસ્થાન રચ્યું હતું. આર્યોએ શુદ્રોની સામે આકરા બંધનો મુક્યાં હતાં. અને અત્યારે મુઝીવાદ આમલગના શોષણને વિરોધશૂન્ય બનાવવા માટે જ ધારાઓ સ્થાપે છે અને સમાજ ઉપર તે કોકી બેસાડે છે. ઇંગ્લેન્ડ-ફ્રાન્સ, જર્મની, અને અમેરિકામાં કાયદા-પોલીસમાં પડેલા ધારાઓનો એક માત્ર હેતુ વર્ગીય શોષણ—જે ગરીબાઈ, દુઃખ, સંતાપ અને શોકને જન્માવે છે. તેને રાખવાનો જ સ્વાર્થ છે.

આમ સરકાર તંત્રે સ્થાપેલા કાયદાઓમાં ન્યાયી અને અન્યાયી એવા બેઢ પાડવા નકામા છે. અત્યારે કાયદાપોલીસમાં એવો કોઈ પણ કાયદો નથી કે જે મહેનતુ માનવતાની દ્રષ્ટિએ વ્યાજબી કહી શકાય. અત્યારે કોઈ પણ પ્રદેશની ધારા-પોલીસમાં એવો એક પણ ધારો નથી કે

જે ન્યાયી ગણી શકાય. આ યુગનો શ્રમ કરતો મનુર કે ખેડૂત માને છે કે મુઝીવાદી શોષણપદ્ધતિ એ સૌથી મોટો અન્યાય છે. આ દ્રષ્ટિએ જે ધારાઓ આવા શોષણને સંરક્ષી રહ્યા હોય, જે ધારાઓ આ શોષણને સાશ્વત સ્વરૂપ આપવા મથતા હોય તે ન્યાયી કેમ હોઈ શકે ?

આમ જો ધારાઓ ન્યાયી કે અન્યાયી હોય નહીં તો પછી અમુક ધારાઓ રદ કરવા માટે જ જેહાદ પોકારવી, તેવા ધારાઓ સામે સમુદાયને સંઘ્રામમાં ઉતારવો, એટલું જ નહીં પણ શોષણને સ્થિર રાખતા ધારાઓનો ભંગ કરવાને બદલે નહવા ધારાઓ ઉપર સમુદાયનું લક્ષ કેન્દ્રિત કરવું એ સર્વ વસ્તુઓ સાફસ્યને સાધવાને માટે સાવ અસમર્થ છે. જે આદર્શ માટે આપણે યુદ્ધ ખેડી રહ્યા છીએ તે આદર્શને મેળવવા માટે આ માર્ગ તદ્દન નકામો અને લુપ્તિશૂન્ય છે.

ગાંધીવાદ શીખવે છે કે ધારાઓના ભંગ કરવાથી, તેમ જ સમુદાયમાનસમાં અળખામણ થઈ પડેલા ધારાઓનો ભંગ કરવાથી રાજકિય જગૃતી જાગી લાવી શકાય છે. પણ આપણે જે ઇચ્છીએ છીએ તે ઉત્સાહના ઉભરા નહીં પણ શોષણનો નાશ કરવાની તીવ્ર તમન્ના. આપણે જે માંગીએ છીએ તે માત્ર અળખામણ ધારાઓ સામે પ્રજાપોકાર નહીં પણ ધારાઓનું સત્વ મીટાવી દેવા માટે આમલગનું આક્રમણ. આ માપથી આ આખા ગ્રોહાગ્રને

અનુભવ પછી અન્યારે આપણે પાછળ દ્રષ્ટિ નાંખી આપણા વિજય માટે યુદ્ધી શકીએ ખરા? અન્યારે સમગ્ર દેશભરમાં કાયદાના ભંગનું મોલું ફરી વળ્યું છે

અન્યારે આપણું આ અન્યેય મનાતું આયુધ કેટલે અંશે સાફસ્ય સાધી શક્યું છે તે ઉપર વિચાર કરી શકીએ ખરા?

[૩]

પ્રથમ તો સરકાર અને તેના ધારાઓનું સત્ત્વ શ્રમજીવી સમુદાયનું શોષણ છે. આ શોષણને એકધારે, સતત, અને વિરોધશૂન્ય રાખવાનો ધારાઓનો એક માત્ર હેતુ છે. આજે સમાજ તરફ દ્રષ્ટિ દોડાવો અને તદ્દમે બેધ શકશે કે સઘળા ધારાઓ એ માત્ર સામ્રાજ્યવાદના શોષણને સ્થિર અને અવિચલ રાખવા માટે જ યોજના છે અને આ વસ્તુ કંઈ નવી નથી. પ્રત્યેક યુગના શાસકોએ પોતાની સત્તાને અવિચલ અને સ્થિર રાખવા માટે આ માર્ગ યોજ્યો છે. રોમનોએ ગુલામોની ગુલામી ચિરંજીવ રાખવા સાથે જ કાયદાઓનું કારસ્થાન રચ્યું હતું. આર્યોએ શુદ્રોની સામે આકરા બંધનો મુક્યાં હતાં. અને અત્યારે મુઝીવાદ આમલગતા શોષણને વિરોધશૂન્ય બનાવવા માટે જ ધારાઓ સ્થાપે છે અને સમાજ ઉપર તે ઠોકરી ખેસાડે છે. ઇંગ્લેન્ડ-ફ્રાંસ, જર્મની, અને અમેરિકામાં કાયદા-પોલીસમાં પડેલા ધારાઓનો એક માત્ર હેતુ વર્ગીય શોષણ—જે ગરીબાઈ, દુઃખ, સંતાપ અને શોકને જન્માવે છે. તેને રાખવાનો જ સ્થાપ છે.

આમ સરકાર તરે સ્થાપેલા કાયદાઓમાં ન્યાયી અને અન્યાયી એવા બેદ પાડવા નકામા છે. અત્યારે કાયદાપોલીસમાં એવો કોઈ પણ કાયદો નથી કે જે મહેનતુ માનવતાની દ્રષ્ટિએ વ્યાજબી કહી શકાય. અત્યારે કોઈ પણ પ્રદેશની ધારા-પોલીસમાં એવો એક પણ ધારો નથી કે

જે ન્યાયી ગણી શકાય. આ યુગનો શ્રમ કરેતો મજૂર કે ખેડૂત માને છે કે મુઝીવાદી શોષણપદ્ધતિ એ સૌથી મોટો અન્યાય છે. આ દ્રષ્ટિએ જે ધારાઓ આવા શોષણને સંરક્ષી રહ્યા હોય, જે ધારાઓ આ શોષણને સાશ્વત સ્વરૂપ આપવા મથતા હોય તે ન્યાયી કેમ હોઈ શકે?

આમ જે ધારાઓ ન્યાયી કે અન્યાયી હોય નહીં તો પછી અમુક ધારાઓ રદ કરવા માટે જ જેહાદ પોકારવી, તેવા ધારાઓ સામે સમુદાયે સંશ્રામમાં ઉતારવા, એટલું જ નહીં પણ શોષણને સ્થિર રાખતા ધારાઓનો ભંગ કરવાને બદલે નહવા ધારાઓ ઉપર સમુદાય લક્ષ કેન્દ્રિત કરવું એ સર્વ વસ્તુઓ સાફસ્યને સાધવાને માટે સાવ અસમર્થ છે. જે આદર્શ માટે આપણે યુદ્ધ ખેડી રહ્યા છીએ તે આદર્શને મેળવવા માટે આ માર્ગ તદત નકામો અને ભુધ્ધિશૂન્ય છે.

ગાંધીવાદ શીખવે છે કે ધારાઓના ભંગ કરવાથી, તેમ જ સમુદાયમાનસમાં અળખામણ થઈ પડેલા ધારાઓનો ભંગ કરવાથી રાજકીય જગતી જલ્દી લાવી શકાય છે. પણ આપણે જે ઇચ્છીએ છીએ તે ઉત્સાહના ઉભરા નહીં પણ શોષણનો નાશ કરવાની તીવ્ર તમન્ના. આપણે જે માંગીએ છીએ તે માત્ર અળખામણ ધારાઓ સામે પ્રજાપોકાર નહીં પણ ધારાઓનું સત્ત્વ મીટાવી દેવા માટે આમલગનું આક્રમણ. આ માપથી આ આખા ગ્રામ્યને

માપીએ, તેમ જ આ દ્રષ્ટિએ ગાંધીજીના આ અમોઘ ધનાતા આયુધને અવલોકીએ તો તેની નરી નિષ્ફળતા આંખ સામે આવીને ઉભી રહે છે.

પ્રથમ તો માત્ર ધારાઓના લંગ કરવાયા સામ્રાજ્યવાદનું શોષણ અટકવું નથી. માત્ર તેથી એક જ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે એ છે કે લાખો જેટલી વ્યક્તિઓ જેલની યાતનાઓ સહન કરે છે પણ તેથી કંઈ શોષણ અટકશે નહીં. આ અટકાવવા માટે તો ખીજે ભાગ લેવો પડશે. આ ભાગ છે જનતાના વ્યવસ્થિત સંગઠનનો.

[૪]

સા સામ્રાજ્યવાદ શોષે છે એ પ્રકારે. પ્રથમ તો હિંદમાં રોકેલી મુડીના વ્યાજ પેટે અને ખીજું બ્રીટીશ માલના વેચાણમાંથી ઉપજતા નફા પેટે. અત્યારે લગભગ બ્રીટનના ૧૨૦૦ કરોડ પાઉન્ડ હિંદના ઉદ્યોગમાં રોકાયેલા છે. આ ધન તેમ જ બ્રીટીશ માલના વેચાણમાંથી લગભગ ૮૦ કરોડ રૂપિયા સીધા શોષણ તરીકે લાંડનના ધનિદોની તીજેરીને તર કરેલાં મોંઠે આવી જાય છે. આ કરૂં અને ભયંકર શોષણ અટકાવવા માટે કાયદાનો માત્ર સવિનય અનાદર શી રીતે સમર્થ છે તે સમજવું જ અશક્ય છે.

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં ગાંધીવાદીઓ કહે છે કે 'હમો તો સરકારતંત્રને જ નાણુક કરવા માટે—આ નોકરશાહીને જડ-મુગથી ઉમેડી નાખવા માટે ધમ્મીએ છીએ.' પણ મીઠાના કાયદાલંગ કે જંગલના કાયદાનો લંગ આ આદર્શને પાર પાડવા માટે શી રીતે સમર્થ છે. રાજકારણનો સામાન્ય અભ્યાસી પણ

ધારાઓના લંગ-ખાસ કરીને મીઠાના કાયદાઓ કે મેજિસ્ટ્રેટના ફરમાનોનો લંગ માત્ર દેખાવ રૂપ છે. તેમની એ શિવાય અન્ય કંઈ કિંમત નથી. અને મદને લાગે છે કે મહાત્માજીનો પણ મુળ આશય એ શિવાય ખીજે નથી. સાગરનું પાણી આણી સગડી ઉપર મીઠું પકાવવામાં સામ્રાજ્યવાદનું શોષણ શી રીતે અટકે છે તે જરા પણ સમજવું નથી. અને છતાં પણ જેઓ એમ માનતા જ હોય કે ધારાલંગ કરવાથી સરકારતંત્રનું શોષણ રત્નની જાય છે તેગ્ગો તો કલ્પનાના સ્વર્ગમાં જ વસે છે એમ ચોક્કસ કહી શકાય.

સમજી શકશે કે રાજ્યતંત્રો ખદલાયાં છે રાજ્યવિષ્ણવ વડે. આક્ષમનો ઇતિહાસ સિખવે છે કે સત્તાવાન વર્ગો ઉઘસી પડ્યા છે પ્રચંડ પરિવર્તનના બળ પર. રશ્વેન, ક્રાંસ, જર્મની અને રશીયાનો ઇતિહાસ આ સીધાંત સત્ય પોકારી રહ્યો છે. ત્યારે શું આવા કાયદાલંગની પ્રવૃત્તિ, વિપ્લવી પ્રવૃત્તિ જેટલી જોરદાર પ્રવૃત્તિ છે? તેનામાં સામ્રાજ્યવાદને ઉચલાવી પાડવાનું સામર્થ્ય છે?

આમ મહાત્માજીની યુધ્ધકલાની આ ખીજી લાક્ષણિકતાની આ મુળ નમળાઇ છે. તેમાં સમુદ્ધ લાગ લઇ શકે છે પણ તેમાં સામ્રાજ્યવાદ સામે આક્રમણ નથી. એમાં જોરદાર જંગ જામે છે પણ તેથી સામાજ્યવાદી દુર્ગની દીવાલોની એક ઇંટ પણ ખસતી નથી. કાયદાનો સવિનય અનાદર માત્ર ગુરુસાનું પ્રદર્શન બની જાય છે. સરકારના કેટલાક અજાખામણા ધારાઓ સામે તે માત્ર અમુદ્-વિરોધ જેવું બની જાય છે.

કાયદાનો સવિનય અનાદર આમ સાંપ્રત શોપણને ઉખેડી શકે તેમ નથી પણ તેનો અર્થ એ નથી કે હું મોડરેટ પક્ષના માત્ર બંધારણીય વિરોધની જ હીમાયત... કરું છું એ કલ્પના પણ મહારા મગજમાં નથી. હીઅરલોની માફક બંધારણીય વિરોધ કે ધારાસભામાં કંઈક શોરબકાર કરવાની પ્રયાત્ન મહત્વ અત્યારે તો ક્યા-રતું એસરી ગયું છે. ગદ્ય સદીમાં અતિ મહત્વવાળી મનાતી આ પદ્ધતિ હવે કોઈ ક્ષણભર સ્વીકારવા પણ તત્પર નથી. અને તેથી કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ સરે તેમ નથી.

અત્યારે તો સમાજવાદની ભુમીકા ઉપર સમુહ સંગઠન થતું જરૂરનું છે.

અને તેથી જ ગાંધીજીની યુદ્ધકલા ઉપર આટલો ઉદ્ઘોષ અગત્યનો છે. કાયદાનો ભંગ કરીને કાયદાઓને રદ કરાવવાનો માર્ગ સરકાર તંત્રના સીધા શોપણને રોકવાને અસમર્થ છે અને તેથી જ આ માર્ગને અળગો કરીને પ્રત્યેક વિચારવંત પ્રગતિમાન ગુજરાતીની ફરજ સમુહને સમાજવાદનાં સિદ્ધાંતો પ્રમાણે સંગઠન કરવાની છે. મહાત્માજીનો આ માર્ગ યશસ્વી નીકળે એવી એક પણ આશા નથી. પણ એટલાં માટે જ નહીં પણ રાજકીય વિજ્ઞાનની વિરૂધ્ધ હોવાં માટે પણ આ માર્ગને આપણે અળગો કરવાની આવશ્યકતા છે.

INDO BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત

ઇન્ડો-બા મ

ઘરગથ્થુ ઉપાય

સંધીવા, વાતરોગ, શુળ માથાનો ને કમરનો દુઃખાવો, દાંતનું દળતર, સારી, કંઈ અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો અકસીર ઇલાજ. દરેક ડેકાણે મળે છે.

—મફત—

મેસર્સ કર્ણીક બ્રેધર્સ,
મુ'અઇ ૪.

આ સાથે બે આનાની દીકરીઓ બીહુ
છું મારા ધરઉપયોગ માટે નમુનાની
બે બાટલી મોકલી આપશો. (P. K.)

નામ

સરનામું

ગુલામોનો પ્રેમ?

રોમન સંસ્કૃતિના

સમયની એક રોમાંચક કથા

અનુવાદક :

ખત્રી અહમદ ફકીરમોહમ્મદ

ઇસ્લામી ખિરાદર ખત્રી અહમદ ફકીરમોહમ્મદની આ નવલિકા પ્રસિદ્ધ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે. સાહિત્ય તેમ જ વસ્તુ સંકલનની દ્રષ્ટિએ વાર્તામાં રહેલી ઉણુપોતું અમોને સારી રીતે જ્ઞાન છે, છતાં આ યુવાન ઇસ્લામી લેખકના આ પ્રથમ પ્રયાસને શુભશત્રુની રાજકિય જનતા સમક્ષ મુકયો છે. આશા છે તેમાં સમાયેલી ભાવના વાચકસમુહ પીછાંની શકશે—તત્રી.

સંધ્યાનો સમય હતો. હું મ્હારી ઓરડીમાં બેઠો હતો, એટલામાં એલેસ હાંફો હાંફો મ્હારી પાસે દોડતો આવ્યો, અને બોલ્યો: “રમાસ, લુલિયાના સાથે તારાં લગ્ન ન થઈ શકે!”

આ અચાનક ખબર સાંભળી મ્હારો હૃદયને સખ્ત આંચકો લાગ્યો. મેં વ્યક્તિતાથી પુછ્યું “શા માટે?”

આ પ્રશ્નથી એલેસનો મ્હેરો શીકડો પડી ગયો, તેણે કહ્યું: “એક જાનરલ્સ્ટ રફાવટ વચ્ચે નહીં છે.”

હું વધુ ને વધુ વિહ્વળ બનતો ગયો, ફરી મેં પુછ્યું: “એવી તે શું રફાવટ નહીં છે?”

“હું નથી જણાવી શકતો, હું અસાર સુધી જોને રહસ્યજ્ઞ સમજતો હતો, પણ

દોસ્ત ! હવે એ જાહેર થઈ ગયું છે.”
 બોલેસની યુવ થઈ ગયો, વળી કંઈ યાઃ
 અવ્યું હોય તેમ બોલ્યો: “રૂમાસ, ત્હમે
 મહારા મિત્ર છો, મહારે ત્હમારી સાથે
 ઘણો જ ગાઠ મિત્રસંબંધ છે. અને હવે
 ‘મિત્રધર્મ’ બળવવાનો ખરો સમય આવી
 લાગ્યો છે, પણ હું કંઈ કરી શકું તેમ
 નથી.

હું બોલેસના ઉપસા શબ્દો સાંભળી
 વિચારોના વમળમાં ગોથાં ખાવા લાગ્યો.
 બોલેમે વળી પાછું શરૂ કર્યું: “હું જાણું
 છું કે બુલિયાના સાથે ત્હને ઘણો જ પ્રેમ
 છે અને તેણી પણ ત્હને ચાહે છે. આહ!
 હું કેટલો ભાગ્યવીન છું કે ત્હમે બેઠને
 વિખુટા પાડી રહ્યો છું, પરંતુ રૂમાસ!
 મહારી લાચારી બુલો, જો રોમન કાતુન
 આડો ન આવતે તો હું તમને કદીયે
 આ શબ્દો ન કહેત.”

હું જેમ જેમ સાંભળતો ગયો તેમ તેમ
 મહારી સ્થિતિ બદલાતી ચાલી, મહારા
 વિચારોનો વેગ સ્તંભી ગયો.....જીભ
 બોમતાં અચકાવા લાગી, હું બોલેસ સામું
 એકાદમે બેવા લાગ્યો, અને બોલ્યો:
 “બોલેસ ! મહારું જીવન ત્હમારા હાથમાં
 છે, મ્હને નિરાશ ન કરો.”

બોલેસના વક્ત ઉપર જરા ગંભીરાઈ
 છવાણી. આંખો જરા ઊંડી ઉતરી. તેના
 શબ્દોમાં જરા સ્પષ્ટતા આવી અને પછી
 બહુ જ ધીમા શબ્દોએ તેણે કહ્યું:

“રૂમાસ, તું રોમન નથી. ત્હારા
 રક્તમાં રોમન રક્ત નથી વહેતું. ત્હારા
 શરીરમાં ઇટાલીયન તત્વ નથી. તું એક
 યુવામપુત્ર છે !”

“હું?”

“હા રૂમાસ, તું એક યુવામપુત્ર છે.
 સીસર તરફ વહાણ હંકારતાં એક યુવા-

મત્રાએ ત્હને જન્મ આપ્યો હતો...”
 બોલેસની આંખો વધુ ઊંડી ઉતરી. ભૂત-
 કાળના પડછાયાને અવાજમાં ઉતારવાનો
 તેનો પ્રયાસ દેખાઈ આવતો.

“રૂમાસ !” શબ્દ સંભળાયો. “હવે
 બુલિયાને વિસરી જા ! આ મહામહેનતે
 સાચવેલો સંકેત જાહેર થઈ ગયો છે.
 અને કદી કેા યુવામ રોમન અબળાને
 પરણી શકે-અરે પ્રેમ પણ કરી શકે?

“સીઝરનો ધારો છે કે યુવામે સાથે
 સ્નેહ કરવો એ પાગલ દેવ સામે પાપ
 કરવા બરાબર છે, બુલિયાને એ વાતની
 જાણ નથી. હજી તે ત્હને રોમન જ સમજે
 છે પણ જ્યારે સત્ય માત્રમ પડી આવશે
 જ્યારે ત્હારા યુવામ શરીર વિશે ત્હને
 જ્ઞાન થશે ત્યારે સ્નેહ મુકાઈ જશે અને
 પ્રેમ પણ ઓગળી જશે.

બોલેસના શબ્દો પાણીની માફક મહારા
 હૃદયને વીંધી રહ્યાં હતાં. ક્ષણવાર હું
 સજીવ છું કે કેમ તેની જ મ્હને શંકા
 થઈ. મ્હેં મહારા અંગેને ચુંદી ખણી
 જેઈ. ખરેખર ! મહારા શરીરમાં ચેતના
 તો હતી જ. બોલેસ, મહારી સમક્ષ જ
 ઉભો હતો.

“ત્યારે ખરેખર હું એક યુવામ છું?”

“અલખત” બોલેસના શબ્દોમાં સ્વા-
 ભાવિક ગર્વ હતો.

* * *

રૂમાસ ત્રીસ વર્ષનો દેખાવડો. મજબૂત
 ભૂત બાંધાનો એક રૂપવાન યુવક
 હતો, એક વખત તે દેવળમાં બંદગી કરવા
 માટે ગયો, ત્યાં તેની તજ્જર એક લલના
 પર પડી અને તેની ઉપર તે મોહી
 પડ્યો. જ્યારે બંદગી ખતમ થઈ ત્યારે
 દેવળની બહાર આવીને ઉભો અને પેલી
 લલના સાથે તેણે પહેલી મુલાકાત કરી,

તેનું નામ જુલિયાના હતું. જુલિયાના પણ રૂમાસને જોઈને તેની તરફ આકર્ષાવા લાગી. આમ પહેલી મુલાકાતે બેઉ એક ખીજના પ્રેમમાં પડ્યા.

રૂમાસ બોલેસને સારી રીતે ઓળખતો હતો, બોલેસ તેનો મિત્ર હતો, પણ કોઈ વખત એવો પ્રસંગ બન્યો ન હતો જે રૂમાસ બોલેસના ઘેરે ગયો હોય અથવા જુલિયાનાને મળ્યો હોય.

જુલિયાના રૂમાસને પોતાને ઘેરે લઈ ગઈ, જુલિયાના સાથે બોલેસે રૂમાસને આવતો જોઈ ધણે જ ખુશ થયો અને તેણે રૂમાસને સારો આવકાર આપ્યો. ત્યાર પછી ઘણેક વખતે રૂમાસ જુલિયાનાના ઘેરે જતો અને જુલિયાના રૂમાસને ત્યાં આવતી. આમ આ બેઉ પ્રેમમાં પડ્યાં અને તે પ્રેમ એટલે મુઠ્ઠી વધ્યો કે રૂમાસને જુલિયાના વગર ચાલતું નહિં અને જુલિયાનાને રૂમાસ વગર ચાલતું નહિં.

* * *

પૂજા બાવિની શીલા ન્વારી જ હોય છે, બોલેસને ન્હોતી ખબર કે જે હમે તે જુલિયાનાને રૂમાસને મોંપવાનો એકરાર કરી રહ્યો છે, જે હાથે તે જુલિયાનાને રૂમાસના હસ્તમાં મોંપી રહ્યો છે, તે જ બોલેસ એક દિવસ રૂમાસના હાથમાંથી જુલિયાનાને પાછી લઈ લેવાનો આગ્રહ કરશે. અને એ દિવસ તે આજનો જ હતો, જે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ.

ખીજ સવારે જુલિયાના રૂમાસને ઘેરે આવી, તેના ચહેરાનું તેજ દણાઈ ગયું હતું, ચમુઓ લાલધુમ બન્યાં-દનાં, રૂમાસને પોતાની મિયાની આવી દગા જોઈ ધણું જ લાગી આવ્યું. તે જુલિયાના પામે જઈ બેઠો, તેણે પ્રેમવેશમાં આવી જુલિયાને ખાતી સરસી ચોંપી, જુલિયાના

ચમુએથી અમુઓ વહેતાં હતાં, આ દ્રશ્ય જોઈ રૂમાસનું કાળજું ચિરાઈ જવા લાગ્યું. તેણે ગદગદિત સાદે કહ્યું, “જુલિયાના! આ શું થવા બેઠું છે? શું તું મારાથી ફરી ગઈ? કે હું બદલી ગયો?” જુલિયાના! જુલિયાના! શું મ્હારા પિતા ગુલામ કોરીના હોવાથી હું ત્હારા રોહને લાયક નથી? શું મ્હારી માતાનો વળું સ્થામ હોવાથી હું રોમન સુંદરીના પ્રેમ ખાટે નાલાયક છું?”

“શું સમજાવતો સીતમ છે! જુલિયાના, શું ત્હારી આ રોમન સંસ્કૃતી ખાતર-આ ગુલામોના મહેતત પર હવનાર સંસ્કૃતિને ખાતર તું મ્હારો ત્યાગ કરીશ?”

“જુલિયાના, ના કહે અને મ્હારા હૃદયને સંતોષ થાય.”

પણ જુલિયાના આખરે તો રોમન સંતાન હતું. તેનામાં પોતાનું રોમન મિત્ર ઉભરાઈ આવ્યું.

“રૂમાસ! ત્હમે મ્હને હનરી છે. ત્હમે ગુલામ હોવા છતાં મ્હને પ્રસોખાવી છે...ત્હમોને હું પરણું?—ખમ કકે? ત્હન અચકય?”

“જાવ” દરવાજા તરફ આંગળી ચીંધી જુલિયાનાએ શબ્દ કર્યો. “ત્હમો પમરો-એ ત્હમરો રસ્તો છે, ત્હમો કદીયે મ્હારી કપના ના કરતા.”

“પણ જુલિયાના, ત્હારા વગર હું છતી જ કેવી રીતે ચીરીશ?”

રૂમાસના આ શબ્દોએ જુલિયાના પર આરી અસર કરી, તેના ચહેરા પર કપચ્ચ શોકચિન્હ ધ્વજિગ્યાર થવા લામ્યા, એટલે રૂમાસે કહ્યું: “મિયે! મ્હારો વિચાર છે કે આપણે એક કોરીશ કરીએ અને બન્ને દુઃખથી અગમ્ય થઈએ.

જુલિયાના માયુ' ધુણાવતાં બોલી :
“મ્હારી ઇચ્છા નથી. પણ એક ઉપાય છે,
જો પુરોહીત યુનુસ ત્હમને રોમન તરીકે
જાહેર કરે તો મુશ્કેલી ટળી જાય.”

“આલો લારે હમણું જ ત્યાં ચાલીએ.”
રૂમાસે કહ્યું.

“આલો, પ્રભુ કરે ને એના દિલમાં
દયા આવે.” જુલિયાનાએ વળતરમાં
જવાબ વાળ્યો.

* * *

રૂમાસ અને જુલિયાના યુનુસના ઘેરે
પહોંચ્યા, તેમણે પોતાની સ્થિતિ
કહી સંભળાવી. યુનુસે શાંત, ધીર, મંનીર
મુખમુદ્રાએ તેમની હકીકત સાંભળી, રૂમા-
સના હૃદયમાં આશાનો ઉદય થયો, તેણે
જાણ્યું કે યુનુસ તેમને મદદ કરશે એટલે
તે બોલ્યો : “યુનુસ! મ્હને ઘણી જ આશા
છે કે ત્હમો જુલિયાના પ્રત્યેનો મ્હારો
સ્નેહ જોઈ એ કાર્ય કરી આપશો.”

યુનુસ અદેખાઈની આગમાં બળી રહ્યો
હતો. તે કંઈક સ્વરે બોલ્યો : “જુલિયાના!
શુદ્ધિમાં આવ. મ્હારા હૃદય પર ત્હારા
હાથ જોડવાની કે આંખોએ સારવાથી
કંઈએ અસર થનારી નથી અને સારી
રીતે કાન ઉઘાડીને સાંભળ, કે રોમની
સીમાંમાં કોઈ રોમન અજાણ ગુલામ સાથે
સ્નેહ કે લગ્ન ન જ કરી શકે!”

રૂમાસને યુનુસના આ શબ્દોથી ઘણું
જ લાગી આવ્યું. હવે તેને સમજાયું કે
આ નિષ્કુર ઘાતપ્રી માનવીને વિનવવું એ
સંદર્ભ મુર્ખાઈ છે એટલે તેણે જુલિયાનાને
સંબોધીને કહ્યું : “જુલિયાના! હું ત્હારાથી
આજે વિખુટા પડું છું.”

જુલિયાના કાંઈ આંખે રૂમાસને જોવા
લાગી, તેનો અશ્રુપ્રવાહ ચંબી ગયો,
અશ્રુઓ શુષ્ક થઈ ગયાં, અને એક જગ

મુત્તિ સમ અવાચક બની તે રૂમાસ સામે
જોઈ રહી, રૂમાસે ચાલવાની ઇજાારત
કરી, અને ખેડ યુનુસના ઘેરેથી નિકળી
જુલિયાનાને ઘેરે આવ્યાં.

“હૃદયસ્થરી! છેવટના પ્રણામ, જીવન
પર્યંત ત્હારો પ્રેમ અને ત્હારી વફાદારી
મ્હારા હૃદયપટ પર અમર થઈ રહેશે, હું
જાણું છું કે તું મુજને પ્રાણ કરતાં પણ
અધિક ચાહે છે કદાચ રોમન સંસ્કૃતીનો
પ્રશ્ન ન હોત તો હું ત્હને કદીપે ન ત્યજતો.
હવે હું આ શહેર મુકી ચાલ્યો જઈ છું.
મ્હારા માટે અહિં રહેવું ઘણું જ કઠિન
છે, મધુરી જુલિયાના! મ્હને વિસરી
જાજે. મ્હારું સ્મરણ કરતી નહિ.”

રૂમાસ બોલતો હતો પણ બોલી શકાતું
નહિ. તેનો કંઈ રૂંધાઈ ગયો હતો, પોતાની
માથકને હંમેશાને માટે ત્યજતો રૂમાસ
જુલિયાનાને ધારી ધારીને પોતાની તૃપ્તાપુર
નયનોની તૃપ્તિ દર્શાવના અમૃત રસથી
છીપવી રહ્યો હતો, પ્રેમીઓ આજે વિખુટા
પડતા હતા, ખેડિની આંખો હમણું જગ-
તમાં અંધારું જ દેખતી હતી, અને અશ્રુ-
ઓનો તો જાણે પ્રલયકાળ! અને એ પ્રલ-
યમાં દેખાતું ફક્ત જીવન કતબ્ય એટલે
ગુલામીનો નાશ! અને શોષાતાં જીવને
પીડીત માનવનો ઉધ્ધાર એમની નજર
આગળ નવીન દુનિયા ખડી કરતું, નિઃસ-
હાયોને સહાય કરવી એમને મન એ અમથે
એક રમત જ થઈ પડી.

રૂમાસ જુલિયાના આવી બોલ્યો :
“બહાલી જુલિયાના! કોઈને માટે પોતાના
જીવનને નિર્માણ કરી દેવું એ જ જીવન
સાર્યક કરેલું કહેવાય! પ્રીયે! હું જાણું
છું. અંતિમ પ્રણામ!”

રૂમાસ આટલું બોલી ચાલ્યો ગયો,
જુલિયાના અશ્રુ સારતી પોતાના બહાનમને
ત્યાં સુધી નિહાળતી ઉભી જ્યાં સુધી
રૂમાસ એની દ્રષ્ટિમર્્યાથી અલોપ ન થયો.

મહાપવન—મે દીન

:લેખક:

‘મનુર’

પહેલી મે

પૃથ્વી પર ત્રીસમી એપ્રિલની રાત્રીના અધારાં આસર્યાં પણ નથી હોતાં ત્યાર પહેલાં તો પ્રત્યેક શહેરના આમવર્ગના સત્તાઓમાંથી અવાજ ઉઠે છે ‘જગતના કામદારો એક થઈ જાવ.’ આ અવાજ એટલો તો પ્રચંડ હોય છે, અને તેના પડઘા એટલા તો વિશાળ હોય છે કે સમગ્ર જગતને જાણ થાય છે કે પહેલી મે એ મહેનતુ માનવતાનો દીવસ છે. આ દીવસે સૃષ્ટિના અમૃતવીરો તેમની ભાવના, આંકાક્ષા, અભિલાષો જગતને જાહેર કરે છે. વિશ્વમાં વસતી વ્યક્તિઓને કામદારવર્ગની ખિરાદરીનું તેઓ જ્ઞાન કરાવે છે. સમગ્ર સૃષ્ટિમાં કામદારવર્ગ આ દીવસે પોતાના આંદોલનોના માંપ કહાડે છે, અને તેમાં જ મે દીનનું મહત્વ રહેલું છે.

યુરોપના પ્રદેશમાં મે દીન તો મહોત્સવ ઉત્સવનો દીન મનાય છે. તે દીવસે કામદારવર્ગનાં સરંચનો સારા રીતે

જાહેરમાં કરે છે. ગામેગામ જઈને તેઓ તેમના આદેશો સમજાવે છે એટલું જ નહીં પણ આંતરરાષ્ટ્રીય મુદીવાદનો નાશ કરવાને માટે કામદાર વર્ગના આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનોની જરૂર વિશે તેઓ જોરદાર પ્રચાર કરે છે આ દીવસે સભાઓ, સરંચનો અને દેખાવો તો પારાવાર પ્રમાણમાં થાય છે. શક્ય હોય ત્યાં મમદારો હડતાલ પાડે છે અને એથી પણ વધુ તો પોલીસતંત્ર કામદાર સમુદાયની સાલાઓમાં કંઈ દબલગીરી કરે તો કવચીત કવચીત બીપણજન પણ જામે છે. થોડું રક્ત પણ છંટાય.

પણ રશિયામાં તો પહેલી મેનો દીવસ અતિ ઉત્સાહ અને આનંદથી ઉજવાય છે. સ્પેનીશ સરકારે પહેલી મે દીનને જાહેર ઉત્સવ તરીકે જાહેર કર્યો છે. ઇંગ્લાંડમાં પણ કામદાર વર્ગના સંપૂર્ણ ટેકાથી આ દેખાવો થાય છે. બેલીન અને પેરીસમાં તો સંપત્તિવાનો લશ્કર બોલાવીને અશ્રય શોધે છે. હિંદમાં પણ કેટલાય વર્ગોથી આ

ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યા છે અને મુંબઈ, કલકત્તા અને અન્ય ઉદ્યોગી શહેરોમાં મે દીન અતિ સુંદર રીતે ઉજવાય છે. હમણાં છેલ્લા એ વર્ષથી હિંદના કામદાર વર્ગના આંદોલનોનો પારો નીચે ઉતરતો ગયો છે અને તેથી મે દીનની ઉજવણીનો વેગ નીચે ઉતરી ગયો છે. છતાં ગઈ સાલ એટલે ૧૯૩૧ માં અમદાવાદમાં પહેલી જ વાર મે દીન ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ દીનની ઉજવણી આમ હિંદમાં પણ વ્યાપક સ્વરૂપ લેતી જાય છે.

ઉત્સવનો ઇતિહાસ

મે દીનનો ઉત્સવ બહુ જુનો છે. એ રોમન-કાગથી આવ્યો આવે છે.

ખ્રીસ્ત, ક્રાન્સ, જર્મની વગેરે દેશોમાં આ ઉત્સવ કેટલીય સદીઓ થયાં પળાતો આવ્યો છે. વચમાં જરૂર એનો પ્રચાર ઓછો થઈ ગયો હતો, પણ હવે ફરીથી એ વધારે પ્રચારમાં આવવા માંડ્યો છે.

પહેલાના વખતમાં આ ઉત્સવ દરમિયાન ખુબ નાચ-ગાન થતાં હતાં. ઘણા આદમી ખેતરોમાંથી જતજતનાં ખુલો લાવતા હતા અને ખુબ બની-કનીને અહીંથી તહીં ફરતા હતા. પછી બધાં એકઠાં થઈ ગામની સૌથી સુંદર બાલીકાને ચુંટીને “મહારાણી” બનાવતાં હતાં અને એને “મે મહીનાની મહારાણી” ના નામથી ઓલાવતા. અને વધારામાં એને એ દીવસની પ્રમુખ ગણતાં હતાં. ઘોડાગાડીઓ ખુબ ખુલ અને રંગ-બે-રંગ કપડાંથી શણગારવામાં આવતી હતી. જે જગ્યાએ ખેતીને લોકો ગામનો વહીવટ કરતા હોય, રમતા હોય, નાચતા હોય ત્યાં આગળ એક મોટો મજબૂત વાંસ દાટવામાં આવતો હતો. એ વાંસને છેડે બાંધેલી રંગ-

બેરંગી પચાસેક ધબ્બાઓ જમીન પર લટકતી રહેતી હતી. એમાંથી એક એક ધબ્બાને પકડીને બધાં મે-પોલ-સો-ગ (મધુ-દંડ-ગીત) ગોળ ગોળ ધ્રુમતાં ગાતાં હતાં. કોઈ આમ જાય તો કોઈ તેમ જાય. કપડાંની ધબ્બામાં ઉપર ગાંઠ વડી જતાં એ લોકો એને છુટી કરતાં હતાં. મે-વાંસની આબુબાબુ ચક્કર મારતા છોકરા હજુ પણ કોઈ કોઈ દેકાણે માલમ પડે છે. ઘોડા પણ કોઈ કોઈ દેકાણે રંગબેરંગી કપડાંથી શણગારાયલા નજરે ચડે છે અને ‘મેની મહારાણી’ની ચુંટણી પણ થાય છે. એવા અવસરો પર શહેરના રહેવાવાળા હાથમાં ખુલોની ડાળી લઈને પોતાને ગામ જતા માલમ પડે છે.

અને આજે—

હાલમાં જાહેર કરે છે કે જગત ઉપર ‘પ્રવર્તી’ રહેલા કૂર શોષણનો સાંભનો કરવા તેમજ મહેનતુ માનવતાના રક્તને ચુસી લેતા શેઠીયા ‘સમુદાયની સમાજ-રચનાનો નાશ કરી નાંખવા માટે આપણે તંત્ર પર થવાનું છે. પહેલી મેને દીવસે કામદારવર્ગ જગતને કહે છે કે અત્યારે ભલે નામની સ્વતંત્રતા હો, ભલે નેકશામાં તહમારા પ્રદેશ ઉપર સ્વાધીન તંત્ર જેવા શબ્દો લેખાયા હોય પણ જ્યાં સુધી પૃથ્વીના પટ ઉપર મહેનત કરતા મજૂરો અને ખેડૂતો તેમના શ્રમનું ફળ ન મેળવે ત્યાં સુધી તેઓ આર્થિક રીતે આધીન છે. પ્રત્યેક પ્રદેશમાં પ્રવર્તતી અનહદ આર્થિક ગરીબાઈ તરફ આંગળી ચીંધીને કામદારો કહે છે કે આપણે સંપત્તિની દોલત ઉત્પન્ન કરીએ છીએ છતાં આપણે કંઈકાં ધન-સંતોષનાં જેવું જીવન ગુર્મૂંરીયે છીએ કારણ કે આપણે મહામહેનતે ઉત્પન્ન

કરેલું આર્થિક ધન આ માલિક સમુદાય સ્વાહા કરી જાય છે. તેઓ જાહેર કરે છે કે આપણી ગરીબાઇનું મુળ કારણ મુડીવાદી સમાજરચનામાં સમાયેલું છે. આધુનિક સમાજરચના એકપક્ષી અને અન્યાયી છે, અને તેથી આ સમાજરચનાનો ખર્ચ કરી નાંખીને તેને સ્થાને સમાજવાદી સંસ્કૃતિનું ચણતર કરવું જોઈએ.

કામદારોનો આદેશ

અલ્પેક દેશમાં પ્રવર્તતી ભયંકર બેકારી તરફ આંગળા ચીંધીને કામદારવર્ગ કહે છે કે બેકારી એ મુડીવાદી સમાજરચનાનું અનિવાર્ય પરિણામ છે. જેમ જેમ નવાં યંત્રો શોધાતાં જાય છે, તેમ તેમ બેકારી વધતી જ જાય છે કારણ કે યંત્રો અત્યારે માલિકના અધિકારમાં હોવાથી તેઓ નવાં યંત્રોનો ઉપયોગ માત્ર કામદારોની સંખ્યા કમી કરવામાં જ કરે છે. અત્યારે નવી નવી શોધખોળો થઈ રહી છે. અત્યારે શ્રમ ખચાવે તેવાં નવાં નવાં યંત્રો યોજાઈ રહ્યાં છે, પણ મુડીવાદી સમાજરચના હોવાથી અત્યારે નવાં યંત્રો માત્ર બેકારીના આંકડા ઉંચા ચઢાવવામાં જ ઉપયોગી થઈ રહ્યાં છે. કારણ કે જ્યાં પાંચ કામદારોની જરૂર પડતી ત્યાં હવે નવાં યંત્રોની મદદથી માત્ર બે જ કામદારોની જરૂર પડે છે. આમ ત્રણ કામદારને અનિવાર્ય રીતે રસ્તામાં રખાડવું પડે છે. કામદારો આ દીવસે જાહેર કરે છે કે જ્યારે સમાજવાદની સ્થાપના થશે ત્યારે કામ કરવાના કલાકોનો ઘટાડો કરવામાં આવશે. પણ માણસને રજા નહીં અપાય. આમ બેકારીનો રચનાત્મક ઉકેલ દર્શાવીને પહેલી મેને દીવસે કામદારો મુડીવાદી પદ્ધતિને તોડી પાડવાની અગત્ય ફરીથી એકવાર જાહેર કરે છે.

યંત્રનો સંસર્ગ

જો આપણે દુનીયાના જુદા જુદા દેશોની તરફ ધ્યાનપુર્વક જોઈશું તો દરેક દેશના જીવન-નીર્વાહના ધારણામાં કેટલો ફેરફાર છે એ આપણે જોઈ શકીશું. એનું કારણ એ હોય છે કે જુદી જુદી આર્થિક પદ્ધતિ એ દેશમાં ચાલુ હોય છે. દાખલા તરીકે હિન્દુસ્થાન અને ચીન લઘુએ : આ દેશોમાં મજૂરોના જીવન-નિર્વાહનું ધારણ બહુ જ નીચા દરજ્જાનું છે, મધ્ય-યુરોપ અને યુર્પ-યુરોપના ખેડૂત અને મજૂરો ઉપલા બે દેશ કરતાં વધારે સારી રીતે રહે છે, અને શ્રીટન-નીવાસીઓના જીવન-નિર્વાહનું ધારણ એનાથી પણ ઉંચું છે. પણ અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોના કેટલાક ભાગમાં તો દુનીયાના અન્ય ભાગોના કરતાં સર્વથી ઉંચી જાતના જીવન-નિર્વાહનું ધારણ છે. એ દેશમાં જો કે જીવન-નિર્વાહનું ધારણ ઉંચી જાતનું છે છતાં પણ બહુ માણસને ત્યાં બેકાર બેસી રહેવું પડે છે. શ્રમજીવીને એ વાતની ખાતરી નથી હોતી કે તેને કામ મળી જ જશે અને એથી એને પાતાના ભવિષ્યના વિષયમાં બરાબર ચિંતાચસ્ત રહેવું પડે છે.

જ્યાં યંત્રની સર્વથી વધારે મદદ લેવામાં આવે છે એ અમેરિકામાં પણ આ વખતે એક કરોડ જેટલા મજૂરો બેકાર છે. આથી ખુદશું જણાય છે કે આ પદ્ધતિમાં કહો ન કહો તો પણ કંઈક બગાડ છે જ.

ઈંગ્લંડમાં પણ એ જ હાલત છે. ૧૯૨૬ ની હડતાળના અંતમાં ખાણોમાં કામ કરતાં મજૂરોના વીપયમાં જે ફેંસલો થયો હતો તેને આર્થિક બેવકુફી જ ગણી શકાય. એમાં પગાર ઘટાડવામાં આવ્યા

હતા અને કામના કલાક વધારવામાં આવ્યા હતા. પરિણામ એ આવ્યું કે જેટલા કામના કાઢવા માટે ૧૧,૦૦,૦૦૦ આદમી જાણીકાં કામ કરતા હતા, એટલાજ કામના કાઢવા માટે ૯,૫૦,૦૦૦ આદમી ૮ કલાક કામ કરીને કાઢવા લાગ્યા. પરિણામે, ૧,૫૦,૦૦૦ મજૂર એકાર બની એમાં અને સરકારને અનેક ઉપાયોથી એમના તથા એમનાં કુટુંબના પાલન-પોષણ માટે મદદ આપવાનું માથે પડ્યું. પણ સરકાર આર્થિક અડચણોને લઈને નોંધ એ તેવી મદદ કરી શકતી નથી. અને એથી સાધારણ રીતે ધર્માદા કુટુંબોમાંથી સહાયતા કરવાની જરૂર પડે છે. આનાથી વધારે એવકુશી કંઈ હોઈ શકે?

હાઈલ

આમ પહેલી મેને દીવસે કામદારવર્ગ જગત સમક્ષ પોતાનું તત્વજ્ઞાન રજુ કરે છે. બિરાદરીનો શંખનાદ કરે છે, મુડીવાદને તોડવાનું જ્યુગલ વગાડે છે

‘જગતના કામદારો એક થઈ જવ’ એ તેનું મુત્ર છે. સંપ એ તહેનો પાપો છે. સંગઠન એ તેમની આશા છે. પ્રચાર એ તેમનું આયુધ છે.

પહેલી મેને દીવસે જગતનો કામદારવર્ગ શાશ્વતો અને શાંતિનો પડખો ઉભા રહેવાનો કાલ આપે છે. તેઓ એશીયાની

પરતંત્ર પ્રજાઓની સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં, આફ્રીકન હબ્સીઓ કે એસ્ટ્રેલીયાના લાલ વંતનીઓના સ્વાતંત્ર્ય જંગમાં તેઓ એકદીલી બતાવે છે. આમ, પહેલી મેનો દીવસ જગતમાં સઘળા શોષીતો માટે આશાનો દીન છે.

પહેલી મેને દીવસે થતા દેખાવા આર્થિક અને રાજકીય સ્વાધીનતા માટે જીવતા કામદારવર્ગના બળનો કંઈક અંદાજ આપે છે. જેમ જેમ આ દેખાવો વધુ જોરદાર થાય છે તેમ તેમ સ્વાધીનતા નજીક આવતી જાય છે. અને તેમ તેમ યુલામીનાં બંધનો તૂટતાં જાય છે. આ દ્રષ્ટિએ પહેલી મે એ આવતી કાલની અધઃમુચક આગાહી છે.

આજે પૃથ્વીના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં, આમ, વર્ગના ઉગ્ર આંદોલનો ઉછળી રહ્યાં છે. મુડીવાદ અને શ્રમજીવી સમુદાયે આખરી જંગ માંડ્યો છે, આ જંગ અનિવાર્ય છે. સમાજની અંદર જ આ આંતરકલહ વણાઈ ગયો છે. આ કલહ જ્યાં સુધી મુડીવાદ ટકશે ત્યાં સુધી ચાલુ જ રહેશે. આ આંતરકલહમાંથી સીતમગાર, મુડીવાદને તોડવાની તમન્ના જાગે છે અને આ તમન્ના પહેલી મેને દીવસે મુર્તિમન્ત સ્વરૂપ લે છે.

ત્યારે પહેલી મેનો દીવસ આમ અનેક દ્રષ્ટિએ અતિ મહત્વપૂર્ણ છે. મહેનતુ માનવતાને માટે તો એ એક મહાપર્વ છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા અર્થે દુનિયાભરની યુગરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ થઈ શકે છે.

નવો આદેશ

પ્રકૃતિના પુનઃકે માનવિ પંથ ગતા
 “કેવું સુરમ્ય સ્થળ આ!” વદી સ્થાનતા ત્યાં
 એ સ્થાનને નિજ કિડાંગણુ યોગ્ય લેખી
 સૌ દાખવી કુદરતે અદ્ભુત લીલા.
 વાંસી તહિં સરળ શાંતિ સદાય. કાળે
 કોલાહલો જગતના કદિ ત્યાં ન આવે.
 સૌન્દર્ય લગ્ય, પ્રભુવાદ રહી પ્રસારી
 લાગે અનિલ લહરી શિળી મંદ વાતી.

આકાશની ઉંડા માપતી કાળજીની
 સામે ઉભી ગભીર પવંત માળ ઘેરી
 ને આ નદી વિમળ વારિ ભરી વહેતી
 દાંડી દંધ મલિનતા તળના ઉંડાણે.

રેતી અને પડી શિક્ષા છુટી આસપાસ
 કિડાકુટીર ખની એ જાળજંતુ કાળ
 શિક્ષા શું આચરી તરંગ રમે સ્વછંદે
 છુદ્છુદ તણું જગત તેથી રચાય રંગે.

કિન્તુ રચી મનુજના ઉરમાંહિ સ્વાર્થે
 શંકા, કુભેદ તણી કોટરીઓ કળાએ
 આ ઉપરે દીસતું અદ્ભુત સ્થાન રહેજે
 શેષી ન દાખી શકતું નિજ પ્રેરણાએ.

અંધુત્ય કે જગતપ્રેમની ભાવના ના
 સ્થાપી શકે કદિ ન ભાવ સમાનતાના
 ચાપાય આજસુ તણી ઉલટી મજાએ
 રીતો જડે જકડવા નવી દીન ઉરો.

શાને જવું ફરજ ત્યાગી તહિં અનર્થે
 જો હોય સ્હેજ મુનુભાવ વસેલ ઉરે-
 પુકાર એ અસહાય અનાથ કેરા-
 ને મુકે દંડ અતિશે શ્રમ બોજ બેઠા-

શુદ્ધા થકી પડતી આર્તવ ચીસ તીણી-
 દારિદ્રમાં દરદ એ જનતા સડે શી-
 બુઝાવવા દરદ એ સહુ સાથ દેજે
 તે એ પથે જીવનનાં પુજ જોમ બેજે.

ત્રીભુવન બી. પટેલ.

પાત્રો:-

મયાચંદ :

યશવંતનો પ્રથમ
નો શેઠ. ગરીબોને
મદદ કરવાનો
આડંબર કરના-
ર શ્રીમંત.

જોહરા : ગાયીકા.

આ શીવાય બીજા
કેટલાક માણસો.

શાંતિની-

પ્રવેશ પહેલો

પાત્રો

યશવંત, યમુના, બાળકો અને પાછળથી મયાચંદ શેઠ.

સ્થળ : નદિ કિનારે જુ'પડું.

[જુ'પડાના બારણા આગળ યશવંત
વિચારગ્રસ્ત બની આંટા મારી રહ્યો
છે. આથમતા સૂર્યનાં ઝાંખાં કીર્ણો
પામે બહેતી નદિના અગાધ જળમાં
સરી જવા અશક્ત નિવડતાં ધીમે
ધીમે અદૃશ્ય થાય છે. સંધ્યાની
શીતવ્રતાનો આસ્વાદ લેતાં માનવ-
વૃંદ સરિતાની ઝીણી રેતીમાં ફરી
રહ્યાં છે.]

યશવંત-[આથમતા સૂર્ય તરફ નજર
કરી] બીજા દિવસની રાત પણ પડવા
આવી. દુનિયાનાં મહારા જેવા કેટલાય
આવા નિઃશ્વાસ નાખી દિવસો પુરા કરતા
હશે ! આટલા આટલા પ્રયાસો કરવા છતાં
પણ જ્યારે કોઈ પણ કાર્યમાં સફળતા
ન મળે ત્યારે એમાં કોનો દોષ ?

[જુ'પડાના અંદરના ભાગમાં બાળ-
કોના રડવાનો અવાજ સંભળાય છે.]

અને આ કુમળાં બાળકોનો અન્ન
માટેનો દળવળાટ કયાં સુધી નેપથ્યકારી ?

પાત્રો:—

યશવંત :

સુશિક્ષિત યુવક:
બેકાર બનતાં
હોડી ચલાવવાનો
ધંધો કરે છે.

યમુના :

યશવંતની સ્ને-
હાળ પત્ની.
તે, શીવાય, બાળકો.

-શોધમાં

[યમુના પ્રવેશે છે.]

યમુના:—આમ હતાશ થયે, શું વળવાતું
છે. એ દિવસો પણ ચાલ્યા જશે. બાળ-
કોની તકમારે ચીંતા કરવી નહિ. ત્હેમને
તો હું સ્હમજાવી લઈશ.

યશવંત:—[નિસાસો નાખી] તું ક્યાં
સુધી સ્હમજાવશે યમુના. એ દિવસ પુરા
થયા. કાલે ત્રીજા દિવસનો સૂર્ય ઉગશે
છતાં આપણી સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર વાચ
એમ મ્હને તો જણાતું નથી.

યમુના:—[પાસે જઈને] હવે બેસો આમ.
ચીંતામાં ને ચીંતામાં ઘેરા થઈ જશો.
કાલની વાત કાલે છે.

[ખાટલો બેંચી લાવે છે અને બંને
સાથે બેસે છે.]

યશવંત:—યમુના, ત્હેને ખબર છે કે
આ બાળકોની ચીસો સાંભળી મ્હારું હૃદય
ચીરાઈ જાય છે. નોકરીમાં વારંવાર બેકાર
રીતો અનુભવ થતાં સ્વાસ્થ્ય બની આ
હોડી ચલાવવાનો ધંધો શરૂ કર્યો. પરંતુ
ત્હેમાં પણ આગળ તો પૈસાની જ વાત
આવી.

યમુના:—એ તો છે જ પૈસા વિના તો
શું થઈ શકે? પણ જેમ નોકરી મુશ્કે
નિધી તેમ હમણાં તુતને માટે આ ધંધો
પણ મુશ્કેલી છે તો શું? ખીજા ધંધા-
માંથી પૈસા એકઠા કરી પાછા આપણો
આ ધંધો જ ચલાવીશું.

યશવંત:—કેટલાય ઓળખીતાઓને ત્યાં
ગયો પણ કોઈએ મદદ આપવા હા પાડી

નહીં. આપણા જીવના શેઠને ત્યાં ગયો અને નવી હોડી ખરીદવા જેટલી મદદ માગી ત્યારે તહેમણે તો નાણાં પેટે સીધી દાગિનાની જ માગણી કરી.

યમુના:-અત્યારે એ જાતનો વ્યવહાર જ થઈ ગયો છે. સારા સારા આખરૂંદારોને પણ કોઈ દાગિના શીવાય પૈસા ધીરતું નથી તો આપણને તો કોણ જ ધીરે ?

યશવંત:-[ચુસ્સાથી] એ વ્યવહારનો નાશ થયો જ જોઈએ. શું ગરીબ એ બધા ચોર અને શ્રીમંતો એટલે સત્ય અને ન્યાયનાં પુતળાં કેમ ?

યમુના:-સમાજે એ ભેદ જન્માવ્યો છે એમાં આપણો યુસ્સો શું કામ આવે !

યશવંત:-એ સમાજ; અન્યાયભર્યા સમાજમાંથી ક્યારે એ ભેદભાવ ટળી જશે ?

યમુના:-એ ભેદભાવ ટળવાની રાહ જોનારને માટે તો ઉંડા નિઃશ્વાસ અને આંસુનાં ખીંદુ શીવાય ખીલું કાંઈ મળવાતું નથી. પરંતુ એ ભેદભાવ રાખવા માટે આગળ વધનારને ઉલ્લાસ અને સાચા જીવનનો અનુભવ મળનાર છે.

યશવંત:-મહેને તો એ બધી કલ્પના સૃષ્ટિ જણાય છે. જગતનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી શ્રીમંતોની એડી નીચે ગરીબો કચડાવાના જ.

યમુના:-તહમારા જેવા જીવાનો જ્યાં સુધી આવા નિરાશાના ઉદ્દગારો કહાડ્યા જશે ત્યાં સુધી જગતના રંગ વર્ગને માટે સહન કર્યા શીવાય ખીલો માગી રહેવાનો નથી. આવેલો પ્રસંગ કબૂતો હોવા છતાં પણ સંપૂર્ણ આનંદમાં વીતાવી દેનાર વ્યક્તિ જ સમાજનું કાંઈ શ્રેય કરી શકે છે.

[યમુના યશવંત સહાયું જોઈ રહે છે, ઝુંપડામાંથી બે બાળકો આવે

છે: એને યમુના પોતાના બોળામાં લે છે.]

યશવંત:-[બાળકો સહાયું જોઈ] અ ! બિચારાને નથી પહેરવાને કપડાં કે નથી ખાવાને અન્ન !

યમુના:-આવા કર્ણ અને નિરાશાભર્યા ચખ્ખે મહારે નથી સાંભળવા. કાલથી આપણે મહેનત કરવા જઈશું અને લાકડાંની ભારી લાવી યુજરાન ચલાવીશું. થોડા પૈસા થશે એટલે મહારી પાસેની ચીજો સાથે ફરીથી હોડી લાવી આપણી રેણ ચાલુ કરીશું એમાં આટલા ચીંતા તુર થવાનું શું કારણ !

યશવંત:-યમુના તહારી આટલી હીમ્મત અને આટલું આશ્વાસન ન હોય તો ખરેખર મહારાથી કાંઈ જ ન થઈ શકે, તહારા કલા પ્રમાણે કાલથી જ એ કામ ઉંપાડી લઈશ: તહારે આવવાની જરૂર નથી. હું એકલો બસ છું.

યમુના:-પણ હું એકલી બેસી રહી શું કરીશ: જંગલમાં તહમને મદદ કરીશ અને બાળકોને સાચવીશ.

યશવંત:-[શાન્ત થઈને] જેવી તહારી ધરણ.

[બાળકો યમુનાના બોળામાં ઉંઘી જાય છે તહેને અંદર સુવાડવા જાય છે: ખીલને લઈ યશવંત ઝુંપડા તરફ જાય છે એટલામાં પાછવાડે મયાચંદ શેઠનો અવાજ આવે છે]

મયાચંદ:-કેમ અલ્યા યશવંત, પછી જણાયો જ નહિં. આજે આખો દિવસ રાહ જોઈ.

યશવંત:-આવો શેઠ: તહમારા તરફથી જવાબ મળી ગયો પછી આવવાની શું જરૂર.

મયાચંદ્ર:-એ તો બેવારનાં કામ છે એવા જવાબો ચોક્કસ મળતા હશે કે વળી હું જરા વિચારમાં હતો એટલે ત્હને ના પાડી દીધી. પણ ત્હને તે કાંઈ ના પડાય. જોઈએ તો કાંઈ જાણે પૈસા ત્હને આપેલા ક્યાં જવાના છે.

[યશવંતના કહ્યા શીવાય જ આવીને ખાટલામાં બેસે છે.]

યશવંત:-પણ શેઠ ત્હમે કહી તે શરત તો મ્હારાથી કચુલ કરી શકાય તેમ નથી. મ્હારામાં વિશ્વાસ હોય તો પૈસા ધીરે મહેનત કરીને પુરા કરી આપીશ.

મયાચંદ્ર:-તે કોણ ના પાડે છે. આ તો ત્હારા લાભની વાત છે. રકમ પડી હોય તો આપણે જાનને આપી નહીં. પૈસા ભરવાની ત્હને કાળજી રહે અને મ્હારે રકમ જલદી વસુલ થાય.

[યમુના, મ્હાર આવે છે]

યમુના:-ઉધરાણીની ઉતાવળ નહીં માલે. જો એ શરતે આપવા માગતા હોતો રહેવારે આવશે.

પ્રવેશ બીજો

પાત્રો

જોહરા, મયાચંદ્ર શેઠ તથા બીજા શોખીનો.

સ્થળ : જોહરાનું મકાન.

[અખ્યાત માનારી જોહરાના ખંડમાં સંગિતના મીઠા સરોદોથી વાતાવરણ ગાજ રહ્યું છે. વચ્ચે વચ્ચે ખાલી ઓતો રંગ પણ જામે છે.]

જોહરા:-અહ, એક જામ લીધાએ.

[મયાચંદ્રના ખેળામાં બેસી સંરાજની ખાલી ધરે છે.]

મયાચંદ્ર:-અરે ! ઉધરાણીની વાત તે! શું પણ આવી આવીશ સરખાય નહીં. યશવંત મ્હારો જુનો નોકર એટલે આવું છું નહિં તો મ્હારે જાતે આટલી કાળજી રાખવાની શું જરૂર. જોઈને પૈસાની ગરજ હોય તે આવે.

યશવંત:-તે માટે ત્હમરો આભાર. કીક ત્યારે કાલે સાંજના હું આવીશ.

મયાચંદ્ર:-જ્યારે આવવું હોય ત્યારે આવજો ત્હારે માટે આપણે ત્યાં કોઈ જાતનો વાંધો નથી.

[મયાચંદ્ર ઉઠે છે અને જતાં જતાં યમુના તરફ નજર નાંખે છે. ચંદ્રનાં આજા અજવાળામાં યમુનાથી તેના મનોભાવ જાણા રહેતા નથી.]

યમુના:-આ સ્વાધી માણસ. પ્રાસેથી પૈસા લેવાની મ્હારી ઇચ્છા થતી નથી. આપણે તો જાને મહેનત કરીને જ પૈસા પેદા કરીશું.

યશવંત:-[વિચારમાં]. કાલની વાત કાલે છે.

[જાને છું પડામાં જાય છે-પડદો પડે છે]

મયાચંદ્ર:-ના ના ભાઈ, આપણું એ કામ નહીં.

જોહરા:-અરે ! કુછ એમાં હેતિ હૈ. જરા લીજગત તો દેખીએ જતાય.

[ખાલી મોં પાસે જાય છે. મયાચંદ્ર ત્હનો નખરાથી અંગાઈ ખાલી ખાલી ધરે છે.]

જોહરા:-દેખો અખ કેસા રંગ આંચા. એક ઝોર લીધાએ. ઓ તો ખાલી શર-ખત હૈ.

નહીં. આપણા જીવના શેઠને ત્યાં ગયો અને નવી હોડી ખરીદવા જેટલી મદદ માગી ત્યારે તહેમણે 'તો નાણું પેરે સીધી દાગિનાતી જ માગણી કરી.

યમુના:—અત્યારે એ જાતનો વ્યવહાર જ થઈ ગયો છે. સારા સારા આખરૂંદારને પણ કોઈ દાગિના શીવાય પૈસા ધીરતું નથી તો આપણને તો કોણ જ ધીરે ?

યશવંત:—[શુસ્સાથી] એ વ્યવહારનો નાશ થયો જ નેઈએ. શું ગરીબ એ બધા ચોર અને શ્રીમંતો એટલે સત્ય અને ન્યાયનાં પુતળાં કેમ ?

યમુના:—સમાજે એ ભેદ જન્માવ્યો છે એમાં આપણે ચુસ્તો શું કામ આવે !

યશવંત:—એ સમાજ; અન્યાયભર્યા સમાજમાંથી ક્યારે એ ભેદભાવ ટળી જશે ?

યમુના:—એ ભેદભાવ ટળવાની રાહ જોનારને મારે તો હિંડા નિઃશ્વાસ અને આંસુનાં ખીંદુ શીવાય ખીલું કાંઈ મળવાતું નથી. પરંતુ એ ભેદભાવ રાખવા મારે આગળ વધનારને ઉલ્લાસ અને સાચા જીવનનો અનુભવ મળનાર છે.

યશવંત:—મહેને તો એ બધી કલ્પના-સૃષ્ટિ જણાય છે. જગતનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી શ્રીમંતોની એડી નીચે ગરીબો કચડાવાના જ.

યમુના:—તહમારા જેવા જીવાનો જ્યાં સુધી આવા નિરાશાના ઉદ્ગારો કહાડયા જશે ત્યાં સુધી જગતના રંગ વર્ગને મારે સહન કર્યા શીવાય ખીજે માગે રહેવાનો નથી. આવેલો પ્રસંગ કષ્ટનો હોવા છતાં પણ સંપુર્ણ આનંદમાં વીતાવી દેનાર વ્યક્તી જ સમાજનું કાંઈ શ્રેય કરી શકે છે.

[યમુના યશવંત રહાયું નેઈ રહે છે, ઝુંપડામાંથી બે બાળકો આવે

છે: એને યમુના પોતાના બોળામાં લે છે.]

યશવંત:—[બાળકો રહામે નેઈ] અ! બિચારાંને નથી પહેરવાને કપડાં કે નથી ખાવાને અન્ન !

યમુના:—આવા કરુણ અને નિરાશાભર્યા શબ્દો મહારે નથી સાંભળવા. કાલથી આપણે મહેનત કરવા જઈશું અને લાકડાંની ભારી લાવી ચુજરાન ચલાવીશું. થોડા પૈસા થશે એટલે મહારી પાસેની ચીલે સાથે ફરીથી હોડી લાવી આપણી રોજ ચાલુ કરીશું એમાં આટલા ચીંતા તુર થવાનું શું કારણ !

યશવંત:—યમુના તહારી આટલી હીમ્મત અને આટલું આસ્વાસન ન હોય તો ખરેખર મહારાથી કાંઈ જ ન થઈ શકે, તહારા કલા પ્રમાણે કાલથી જ એ કામ હિંપારી લઈશ: તહારે આવવાની જરૂર નથી. હું એકલો બસ છું.

યમુના:—પણ હું એકલી એસી રહી શું કરીશ: જંગલમાં તહમને મદદ કરીશ અને બાળકોને સાચવીશ.

યશવંત:—[શાન્ત થઈને] જેવી તહારી ઇચ્છા.

[બાળકો યમુનાના બોળામાં ઉઘી જાય છે તહેને અંદર સુવાડવા જાય છે: બીજને લઈ યશવંત ઝુંપડા તરફ જાય છે એટલામાં પાછવાડે મયાવંદ શેઠનો અવાજ આવે છે]

મયાવંદ:—કેમ અત્યા યશવંત, પછી મળાયો જ નહિં. આજે આખો દિવસ રાહ નેઈ.

યશવંત:—આવો શેઠ: તહમારા તરફથી જવાબ મલી ગયો પછી આવવાની શું જરૂર.

[એક ઝાડ નીચે બેસે છે. યશવંત બાળકને સુમે છે. બન્ને છોકરાં હુટથી રમે છે.]

યમુના:-પેલા સ્વાથી વાણીઆના પૈસા લીધા હોત તો કેટલી ચીંતા રહેત. પંદર દિવસ થઇ ગયા પણ આપણને જરા સરખીય મુરકેલી પડે છે ?

યશવંત:-એ બધો તહારેજ ઉપકાર યમુના, ખરેખર, સ્ત્રીઓની સહનશક્તી અજબ હોય છે. જેટલા પ્રમાણમાં તહે-મનામાં વાતસલ્ય ભાવના હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં સહન કરવાની શક્તી પણ સમાવડી હોય છે. રનેહસુધાએ પુરૂષોનાં ઉદ્ભવ ગીતની શાન્તી મારે જો સ્ત્રી જાતિનાં સુજન ન થયાં હોત તો ખરે-ખર સહનશક્તિમાં લાલિત્ય જેવી કોઇ વસ્તુ ન જણાત.

[યશવંતનાં આભારબીનાં નયનો

યમુના તરફ ઢળે છે]

યમુના:-ઢહારે એ પ્રસંશાનાં ભાષણો નથી સાંભળવાં. અમે તો અજબા.

[યશવંત રહાએ જોઇ કટાક્ષમાં હસે છે]

યશવંત:-એ એક જ શબ્દમાં સ્ત્રી-જાતિની સઘળી મહાન્તાનો ખ્યાલ આપી ગય છે. પુરાણા રીવાજોને વળગી રહી પુરૂષો સ્ત્રીજાતિ પર પોતાનો અધિકાર જમવ્યા જાય છે અને તહેની વાતસલ્ય ભાવનાને નમળાઇમાં આલેખી પોતાની સર્વ સત્તા સ્થપાયલી માને છે, પરંતુ એ માન્યતા બાંધવામાં તહેમની ગંભીર ભુલ રહેલી છે. જ્યાં સુધી સમાનતા નહીં જળવાય ત્યાં સુધી સમાજની પ્રગતિ અશક્ય છે.

યમુના:-એ પુરૂષોએ સહનજવાનું છે: સમાજના આધુનિક તંત્રનો નાશ કરી

તહેની પુનરરચનાની જરૂર સત્વર રહેલી છે અને જો તે તરફ અસારનો જુવાન વર્ગ ગતિ નહીં કરે તો તહેનાં માંમાં પરીણામ તહેમને જ ભાગવવાં પડશે. અને અસાર જે સ્થિતિ છે તહેથી પણ વધુ ભયંકર સ્થિતિનો અનુભવ થશે.

યશવંત:-અત્યારે તો આપણા આ કામ તરફ લોકો હસે છે. સમાજમાં આંટલો આડંબર છે.

યમુના:-એક વખત આપણે પણ ગરિબોને મળુરી કરતાં જોઇ એવી રીતે જ હસતા હતા પરંતુ જ્યારે બેકારીની ભયંકરતા જણાવા લાગી અને દુનિયાના અભિપ્રાયથી પર જવાની સંયોગવશાત ફરજ પડી ત્યારે હવે એ વસ્તુ આપણને સહજ લાગે છે. વખત એવો આવશે કે દરેકને સ્વાત્ત્રીય બનવાની ફરજ પડશે.

યશવંત:-અને ત્યારે જ સાથે રહી કામ કરવાની વૃત્તિ કેળવાશે. માણસ માણસ વચ્ચે હરીફાઇતી ભાવના યાદી જશે અને સંપીને કામ કરવાની નીતી સ્વીકારશે ત્યારે કોઇ જાતનો બેદર રહેશે નહિ અને શ્રીમંત નામ જેવો કોઇ વર્ગ નહીં રહેતાં માણસ માત્ર પોતાવું જીવન આનંદથી વિતાવશે.

યમુના:-આ વિચારો થોડા દિવસ પહેલાં કયાં ચાલ્યા ગયા હતા ?

યશવંત:-ખરેખર ત્યારે હું સુઝાઇ ગયો હતો. હવે મને જણાય છે કે ગમે તે કામ કરવા તરફથી શરમતી જે ખોટી જાળ અત્યારના સમાજમાં બીજાવાયેલી છે તે બેદી નાખવી જોઇએ. અને કેળવાયલા જુવાનોને બેકારીમાંથી પીડાતા અટકાવવા તહેમને પોતાના અનુભવા જણાવવા જોઇએ.

યમુના:-આધુનિક સમાજ વ્યવસ્થામાં તો એ જ ઉત્તમ માર્ગ રહેલો છે.

[બાળકો પાણી પિવાની માંગણી કરતાં બંને ઉઠે છે અને પોતાના કુંપડાના માર્ગ તરફ વળે છે]

યશવંત:-યમુના હવે તો આપણે થોડા બખતમાં હોડીનો ધંધો ચાલુ કરી શકીશું એટલે તારે માટે આ મુશ્કેલી નહીં રહે.

યમુના:-મહારો વિચાર પણ ત્હમારી પાસે એ ધંધો શીખી લેવાનો છે એટલે ત્હમને મદદ રૂપ થઈ શકાય.

[નહાનો રસ્તો વિતાવી તેઓ મોટી સડક પર આવે છે: જ્યાં મોટરની દોડાદોડી ચાલુ હોય છે]

યશવંત:-આ લોકો કેટલી બેદરકારીથી મોટર દોડાવ્યા જાય છે: ત્હમને પગે ચાલનારની જરા પણ દરકાર લાગતી નથી. કાલે જ આ જગ્યાએ એક બીચારા.....

[યશવંત આગળ બોલતો અટકી જાય છે. પાછળ કશું ચીસ સંભળાય છે અને જુલે છે તો યમુના બેભાન હાલતમાં જણાય છે: ૧૨૨

પ્રવેશ થોથો

પાત્રો

યશવંત અને પાછળથી મયાચંદ.

સ્થળ: યશવંતનું કુંપડું.

[દિવાના જેવી હાલતમાં યશવંત ફરેલાં તુટેલાં કપડામાં ઉભેલો જણાય છે. બાળકોને ત્હેની જ્હેન લઈ ગઈ હોય છે.]

યશવંત:-યમુના ગઈ! બાળકો ગયાં! થીમંતોને ગરિબોના પ્રેમની પણ કંઈ આવે છે! મહારી યમુના ત્હેમણે કુંટવી લીધી! ક્યાં હશે? ક્યારે મળશે? ઓ!

સડસડાટ ચાલી જાય છે: મયાચંદ શેઠની મોટરમાં યમુના આવી જાય છે અને ત્યાં જ મરણ પામે છે.]

યમુનાને અકસ્માત!

[પાસે બેસી જાય છે: દુર ઉછળીને પડેલા બાળકને પાસે લે છે ત્હેની આખમાં આંસુ જળાય છે: લોકો એકઠા થઈ જાય છે]

લોકો:-એ તો પેલા મયાચંદની મોટર. દયાના પુતળાં બનવાનો ડોળ કરનાર જરા ઉભો પણ રહ્યો! બીચારાનાં ન્હાનાં છોકરાં રખડી ગયાં!

[યશવંત દિવાના જેવો બની યમુનાનું માથું બોળામાં લઈ બેસી રહે છે. લોકો રહમતજવાબદાર છે: ટાળાંમાંથી ત્હેના ઓળખીતા બહાર આવી ત્હેને રહમતજવાબદાર શાન્ત પાડે છે અને યમુનાના શબને લઈ કુંપડા તરફ જાય છે. યશવંત પુતળા માફક પાછા જાય છે]

[પડો પડે છે]

શાન્તી! શાન્તી! ક્યાં છે એ દિવ્ય શાન્તી!

[મયાચંદ શેઠ આવતા જણાય છે] આવ્યો! મહારી યમુનાને મહારાથી જુદી કરનાર એ નરખી...આવ્યો! [ત્હેના તરફ ધસે છે]

મયાચંદ:-યશવંત, દિવાનો ન થા. જરા શાન્ત થા.

[યશવંતના ચહેરા પર વીકટ હાસ્ય તરે છે]

કામદારવર્ગની કુડવીમીઠી

: લેખક :

(મળુર)

લેખક

: બીજો :

ગાયા અંકમાં લેખકે પરેલ લ-તામાં શોષણના સીતમથી કચરાતા કામદારવર્ગની જીવનપ્રણાલી વિશે કંઈક ખ્યાલ આપ્યો હતો. આ લેખમાં લેખક તેમની લાક્ષણિક શૈલીમાં સંધ્યાના અંધ-કાર સાથે કામદાર લ-તામાં શરૂ થતા જીવનની રસપુર્ણ કથા આલેખે છે. આશા છે કે વાચક સમુદાયને તે અતિ રસપ્રદ થઇ પડશે—તંત્રી.

સંધ્યાકાળની વીસ-લોનો તીજો સુર સંભળાઇ રહ્યો છે. કામદારોના મુખ પર સ્મિત ફરે છે. આરામ અને આશાવેશનો કળ આમંત્રી રહ્યો છે. પરેલનાં નિર્જન

જણાતા રસ્તાઓ ઉપર એકાએક માનવ-સરીતા પ્રગટે છે. માનવ ! માનવ ! માનવ ! રસ્તામાં ને શરીરોમાં ! માનવ શબ્દનો પ્રચંડ ગજગજાટ તદ્દમારા કણ્ઠપટ પર અથડાઇ રહ્યો છે.

અને આ માનવસમુહના મહાસાગર ઉપર ક્ષણવાર તહમો મીટ માંડે છે. આંખના પડા પર કેટલીય સ્ત્રીઓ અને બાળકોની છાયાઓ અથડાવી રહી છે. 'કામદાર વર્ગ'ના આ વિશાળ ટોળામાં ચાલતી અબળાઓ અને બાળકોના વય પણ તહમો કહી શકશો. ૧૨ વર્ષથી એ ઓછી ઉમ્મરના દીસતાં ન્હાનકડાં બાળા આજે મીલોમાં શ્રમ કરી રહ્યાં છે. ન્હાની ન્હાની સ્ત્રીઓ પણ ફેક્ટરીઓમાં પરસેવો પાડી રહી છે. આ અસ્વાભાવિક દસ્થથી અળગાં થવા માટે દ્રષ્ટિ આમતેમ દોટ કહાડે તો પણ દરેક દીશામાં કામદાર સ્ત્રીઓ અને બાલકો તહમારી દ્રષ્ટિમર્ચાદામાં તરવરે. અને તહમો જરા મધ્યમ-વર્ગના માનવ હશે તો યંત્રસંસ્કૃતિ સામે એક ઉન્હો નિશ્વાસ નાંખીને તહમો શાંત બની જશે.

યંત્રસંસ્કૃતિના સંસર્ગનું આ પ્રથમ પરિણામ. યંત્રોના આગમને પ્રત્યેક કામને સરળ બનાવ્યું. જ્યાં પહેલાં સશક્ત શરીરની જરૂર પડતી ત્યાં કામદાર સ્ત્રીના કામળ મનાતા હાથ આજે ફરી રહ્યા છે. પરિણામે યંત્રના માલિકો ઓછી મજૂરીથી પ્રેરાઈને પુરૂષો કરતાં આવા કામ સ્ત્રીઓને સોંપવાને આગુર હોય છે, આમ શેઠ સાહેબોને સ્ત્રીઓ અને બાલકો સસ્તા સાંપડતાં હોવાથી જેટલી શક્ય હોય તેટલી મોટી સંખ્યામાં તેમને કામ સોંપાય છે.

અને પરેલની શાકમારકેટ, ધન્યમારકેટ, અને શરાબમારકેટમાં જીવ દેખાય છે. અધારી કોટડીઓમાં ઘાસતેલના ડબ્બાઓમાં જીવાની જાગે છે. તેનો આછો પ્રકાશ ગંદી કોટડીઓમાં અબવાળાં આપે છે. કામદાર કુટુંબ ભોજનની તૈયારી કરે છે. અને તેથીય ઓછા પ્રકાશમાં કામદાર કુટુંબ સુવાની તજવીજ કરે છે. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તો રસ્તાના પુટપાથો પર લાઇનોની લાઇનો ખડકાય છે ત્યારે ચોમાસાના ચાર માસમાં કોઇ ગંદા આવાસના એકાદ ખુલામાં પડી રહીને તેમને સવારની વીસલની વાટ જોવી પડે છે.

પણ આજ તો ઉનાળાનો 'ઉજળો' દીવસ હોવાથી પુટપાથ પર કામળા પથરાવાની શરૂઆત થઇ છે. કોઇ કોઇ જગ્યાએ કામદારો જનન ગાઇને સમાજ રચનાએ સજોલા સંતાપને જીલવાની કોશીશ કરે છે ત્યારે દશ કલાકના એકધારા શ્રમને જીલવા માટે કેટલાય શરાબની પ્યાલીઓ ચઢાવવા મશગુલ બને છે.

પણ આ અધારામાં અને ખરાબ રસ્તામાં ઠોકરો ખાવાની તહમારી હિંમત હોય તો તહમો અહીં કેટલાય કામદારોને અંદર અંદર નવી સમાજરચનાને સર્જવાના ઉદ્દેશોથી પ્રેરાઈને તેમના બિરાદરોને રાજકિય જાગૃતિનાં જોમ આપતા જોઇ શકશો. આશા અને ઉત્સાહના સંદેશને આપતા જોશો. આદર્શ માટે આત્મચ્છલિદાન આપવાના ઉજળા આદેશોને પ્રસારતા નિહાળશો.

[૨]

પણ આપણે તો કામદાર વર્ગના જીવન જોવા નીકળ્યાં છીએ એટલે જાણસાએ જાગૃત કરેલો પ્રથમ પ્રશ્ન તેમને મળતી કંગાળ રોજી ઉપર આવીને

અટકે છે. આ સંવાલ ત્યાં જ રતબી જાય છે. રૂપિયા પંદર જેટલો માંડ માંડ પગાર મેળવતા કામદારોની આ આર્થિક કમાણી ઉપર આપમેળે આપણી આંખ ઠરે છે...

કોઈ કામદારને સહજ ઉભો રાખીને સવાલ કરીએ કે ત્હને શા બદલ પૈસા મળે છે? ત્યારે તે જરૂર જવાબ આપશે કે હું આટલા કલાક મુખી યંત્ર ચલાવું છું તેના! આમ મજૂરમાં યંત્ર ચલાવવાની રહેલી શક્તિના વેચાણ બદલ તે દીન આથમે દોહીયાં દેખે છે. આ શક્તિ તે દીવસના દશ કલાક વેચે છે. કેટલીક વાર તે વધુ કલાક વેચે છે એટલે વધુ પૈસા મળે છે. પણ સરવાળે કામદારોને પૈસા મળે છે તેમની શક્તિ વેચવા બદલ.

આ તાકાતને વેચવા બદલ કામદારને કંઈક પૈસા મળે છે તેને લોકો 'રોજી' કહે છે. આ પૈસાનો દર ત્રીસ દીવસે સરવાળો કરીને તો મહાપરાણે રૂપ રૂપીયા થાય. ત્યારે ત્હમોરો મગજમાં સ્વાભાવિક સવાલ જોરથી અથડાય છે કે કામદારો સારો દીવસ શ્રમ કરે છે છતાં આટલું ઓછું કેમ કમાય છે?

ત્હમોરો પાસે ઉભેલા કોઈ કંગાલ કામદાર તરફ ત્હમોરો દ્રષ્ટિ પડે, અને ત્હમો પ્રશ્ન કરો તો તે કહેશે કે પેટીયું કહાડ્યા પુરતું જ રોજી કામદારને આપે છે. શરીરમાં ચેતના ટકી શકે એટલું જ આપવાનો તેનો ધારો છે. પહેલાં શલાભોને ખોરાક આપવો પડતો અને આજે તેઓ માત્ર ખોરાકના કંઈક પૈસા આપે છે. અને તેનો સાથી ત્હમને કહેશે કે 'એટલું જ નહીં' પણ અમો મજૂરો એક વર્ગ તરીકે જીવીએ, અમારા કુટુંબને સાચવી રાખીએ અને અમો મરી જઈએ ત્યારે અમારી જગ્યા લેવા માટે અમો સંતાનોની સારી સંખ્યા મુકતાં જઈએ તેટલી જોગવાઈ માલદાર જરૂર કરી જાય છે.

આ ગમ્મટો કણ પર અથડાય કે વિશ્વ-વિદ્યાલયમાં મુડીવાદના અધ્યાપકોએ શિખ-

વેલા વિચારો જોરથી મગજમાં ધુમરી ખાવા લાગે છે...ત્હમો કાણુભર કંગાલ મજૂરનું કથન રિવકારો પણ નહીં! પણ એ સાવ સાચું છે. કામદારવર્ગને આજે ભુખમરાથી અદશ્ય ન થઈ જાય એટલું જ નહીં પણ ટકી રહે તેટલા પુરતી જ રોજી તેને સાંજ પડે સાંપડે છે.

પ્રત્યેક મુડીવાદી ઉત્પાદનનાં યંત્રો વસાવે છે, ત્યારે તે સાથે જ ધસારા કુંડની જોગવાઈ જરૂર કરતો જાય છે, કારણ કે કેટલાક વર્ગોના સતત ઉપયોગથી યંત્રો ધસાઈ જઈ, નકામા નીવડે છે. અને તેને બદલાવવાં પડે છે. તેવી જ રીતે યંત્રો ચલાવવાને માટે તે મજૂરને કામ પર રોકે છે ત્યારે તેના મલીન હૃદયને સારી રીતે ખખ્ખર હોય છે કે એક દીવસ આ કામદાર મરી જશે અને તેની જગ્યાએ તેને બીજા કામદારને લાવવો પડશે. અને તેથી જ કામદારવર્ગ સનાતન જીવંત રહે તે જોવાને તેને ફરજ પડે છે. એથી જ મુડીવાદી મજૂર-વર્ગને ત્યારે રોજી આપે છે ત્યારે મજૂરનું જીવનખર્ચ ઉપરાંત તે અને તેનાં છોકરાં પણ જીવી શકે તેવી જોગવાઈ હોય છે જ. આ મજૂરીનું બંધારણ છે. કામદાર હો કે ગમે તે હો પણ જગતભરમાં શ્રમ કરતા શ્રમજીવીઓને મળતી કંગાળ રોજીનો આ સંકેત છે.

અને મજૂરી વધુ ન માગી શકાય એટલા માટે સંપત્તિવાનો ભુખમરાનું ભય-કર વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે. તેઓ મજૂરોનું જીવનપ્રમાણ જરૂર પણ ઉંચે ન જાય તેની ખાસ સંભાળ લે છે. કારણ કે કામદારવર્ગને વધુ મજૂરી આપવી પડે તો તેમના નફાનો પારો તેથી નીચે જાય

લાલ રશીયાની પરદે-

ગુલા અંકમાં લેખકે સોવીયેટ સરકારની ઉલ્લેખ કર્યો હતો. આ અંકમાં સોવીયેટ પ્રચારનો ઉલ્લેખ કરીને સોવીયેટની આપણી આંખ આગળ જીવતી અને સોવીયેટ સરકાર વચ્ચેના સંબંધ

લેખાંક :

: લેખક :

સોવીયેટ તંત્રને

સંગ્રામમાં સંડો-

વવાને માટે અત્યાર પહેલાં અનેકવાર ચત્નો થયા છે. જ્યાં જ્યાં સોવીયેટ સીમા મુઠીવાદી જગતને સ્પર્શે છે ત્યાં ત્યાં લશ્કરોના સરંજામ, સૈન્યની ક્વાયત, હાથ હુમલાની તૈયારીઓ અને દરીયાઈ સૈન્યની તાલીમ અપાય છે. ઉદાહરણ તરીકે સોવીયેટની વિશાળ સીમાને સ્પર્શતા પ્રત્યેક રાજ્યના લશ્કરી ખર્ચમાં ઇંગ્લેંડ, ફ્રાંસ, જર્મની અને ઇટાલીએ આર્થિક સહાય આપી છે. અફઘાનિસ્તાનમાં માત્ર ત્રણ વર્ષ પહેલાં ફ્રાંસે ૫૦૦૦ રાયફલ બેટ ધરી

હતી. ત્યારે ઇંગ્લેંડે તેને અન્ય લશ્કરી સરંજામ આપ્યો હતો. ઇતિહાસની કિતાબ ઉપર નોંધાયેલા આ બનાવો માત્ર એક વસ્તુ જ સુચવે છે કે સાંપ્રાજ્યવાદીઓ કેાઈ પણ તરફથી મક્કમતાપૂર્વક સોવીયેટ સાથે સંગ્રામમાં ઉતરવા ઇચ્છે છે.

ઇતિહાસની એ વિલક્ષણતા છે કે જ્યારે સમગ્ર સાંપ્રાજ્યવાદી જગત સોવીયેટ સરકાર સાથે યુદ્ધ ઇચ્છી રહ્યું છે ત્યારે સોવીયેટ સરકાર જગતમાં શાંતિની જોરદાર હાકલ કરી રહ્યું છે. એટલું જ નહીં પણ અત્યાર સુધી સાંપ્રાજ્યવાદીઓએ કરેલા

-શનીતિ-એક અભ્યાસ

પરદેશનીતિના પ્રાથમિક સિદ્ધાંતોનો ચેટ સરકારતંત્રને સંગ્રામમાં સંડોવવાના ચેટના સંચાલકોની અધુર્વ રાજ્યમુત્સદ્દી-કરી છે. તેમ જ સામ્યવાદી ઇન્ટરનેશનલ ઉપર લેખક પ્રકાશ ફેંકે છે—તંત્રી.

‘સર્વલાઘ્વ’

૧ બીજો

અનેક યત્નોને નિષ્ફળ બનાવ્યા છે. કેટલીય વાર સોવીયેટને યુદ્ધમાં સંડોવવા માટે સામ્રાજ્યવાદીઓએ યતન કર્યા છે

પણ સોવીયેટના ચાલાક પ્રધાનોએ મુઠીવાદી જગતે કરેલા કાળાં કાવતરાંનો ભાંગીને છુટકો કરી નાંખ્યો છે.

[૨]

અહીં એક પ્રયત્ન

૧૯૨૬ માં ઇંગ્લાંડમાં થયેલો. ૧૯૨૬ નું ‘વર્ગ’ હતું. પાલમિટમાં કોન્ફરેન્સીવ પક્ષ સત્તામાં હતો. પાલમિટમાં વિશાળ બહુમતી તેની પડખે હતી. ઓસ્ટ્રીન ચેમ્બરલેન પરદેશખાતાનો સચીવ હતો. સર જોનસન લીક્સ નામનો સોવીયેટ વિરોધી સચીવ યુદ્ધમંત્રી તરીકે હતો.

એકાએક અંધારી રાત્રે ટેલીફોનના તાર ઝલુઝલ્યા. અને સોવીયેટનાં મુખ્ય વેપારી મથક ‘આરકોસ લીમીટેડ’ ઉપર પોલીસના ધાડાં ઉપડ્યાં. ટન ટન ટન કરતી પોલીસકારો ઉતરવા લાગી. મોખને ખબર પડે ત્યાર પહેલાં તો આરકોસ લીમીટેડનો કબજો લેવાયો. દીવાલો તોડવામાં આવી. દસ્તાવેજો કબજે કરવામાં

આવ્યા. અને એક અઠવાડીયામાં સોવીયેટ એલયી રેકાવરિકને લાંડન છોડી દેવાની આજ્ઞા આપવામાં આવી.

આ વખતે પણ સમગ્ર જગત જોઈ રહ્યું હતું કે ઇંગ્લેંડે યુદ્ધ સળગે એવો જોરદાર તણખો નાંખ્યો હતો. પણ અહીં પણ સીએરીનની આજ્ઞાએ એ જંગલોની આખીયે યોજના ઉંધી વાળી નાખી. મોસ્કો આ અપમાનનો ધુંટડો સામાન્ય રીતે પી ગયું. એટલું જ નહીં

પણ જાણે કંઈ જ બન્યું જ ન હોય તેમ લાંડનથી એલયીને બોલાવી લીધો. માત્ર વિદેશ સાથે વહેપાર કરતાં સરકારી ખાતાએ વેપારની દીશા બદલી. લાંડનને બદલે બરલીન તરફ માર્ગ બદલાયો.

આમ સોવીયેટના સંચાલકોની કુનેહ બાજુથી યુદ્ધ શરૂ થતાં અટકી ગયું. આમ સામ્રાજ્યવાદીઓનો ગોઝારો યતન તદ્દન નિષ્ફળ નિવડ્યો અને સોવીયેટના સંચાલકો વિજય પામ્યા.

[૩]

આલુ એક કાવત્રું

૧૯૨૮ માં થયું હતું. આઈનીઝ ઇસ્ટન, રેલ્વે પર અત્યારે અડધો ચીનનો અને અડધો રશીયાનો અધિકાર છે. પહેલાં એ આખી રેલ્વે પર રશીયાની સત્તા ચાલતી. પણ રશીયામાં વિપ્લવ થયા પછી લેનીન અને તેના સાથીઓને લાગ્યું કે ઝારે જોર જુદમથી પડાવેલી ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પર અધિકાર કાયમ રાખવો એ વિપ્લવના ઉર્વશો સામે નરી કૃતદનતા જ મનાય. આથી તેમણે ચીનની રેલ્વે ચીનને પાછી સોંપી. માત્ર અડધો રાજ્યવહીવટ રાખ્યો. અને તે પણ ૨૫ વર્ષ માટે જ. રશીયાએ આમ આવી વિશાળ રેલ્વે ચીનની નવી પ્રજાસત્તાકને સોંપી દીધી.

પણ નવી વિપ્લવી સરકારના નેતાઓ ૧૯૨૮ માં પેકીંગમાં વિજય મેળવ્યા પછી ફરી બેઠા. તેમણે બળવાનો દ્રોહ કર્યો. જે કામદારો અને કિસાનોની મદદથી વિપ્લવ સફળ થયો હતો તે જ કામદારો અને કિસાનોને કચરી નાંખવા માટે પ્રતિ વિપ્લવી સરકારે સૈન્યો મોકલ્યાં. આ નેતાઓ તે ચીનના મુડીવાદી વર્ગના હતા. શાંધાઈના સંપત્તિવાનોના હાથમાં તે રમતા

હતા અને તેથી જ તેમની આર્થિક સહાય ઉપર નિર્ભર રહીને તેઓએ સોવીયેટ સરકાર સાથે રાજકિય સંબંધ કાંપ્યો હતો.

રાજકિય સંબંધ કપાયા પછી માત્ર થોડાક જ મહીનામાં ચીનની મુડીવાદી સરકારે ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પરના રશીયન ગાડાં તેમજ ટ્રાંશીક મેનેજર તેમજ રશીયન સત્તાવાળાઓની એકાએક ધરપકડ કરી હતી. આટલેથી સતોપ ન પામતાં આખી ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે તેમણે પચાવી પાડી હતી.

આ પગલું એટલું તો ગંભીર હતું અને એટલું તો અપમાનજનક હતું કે જો રશીયાને રથાને ઇંગ્લેંડ કે ફ્રાંસ હોત તો નાનકટું નગર ઉપર જરૂર તોપો ગડગડી હોત. જરૂર ચીનના શહેરો ઉપર ત્રાસજનક બોંબનો વર્ષાદ વરસત અને કાળી કલેઆમ થાત. વસ્તુતઃ જાપાનની શિખવણીથી જ ચીનના મનસ્વી માંધાતાએ આલુ પગલું ભર્યું હતું. સંભવ છે કે ચીનની ભુમિનો રસકસ લુટી લેતા અન્ય સામ્રાજ્યવાદીઓએ પરાક્ષ સંમતી પણ આપી હોય. આમ વિદેશીઓના બળ ઉપર મુસ્તાક બનીને ચીનની મુડીવાદી

સરકારે સોવીયેટતંત્રને આક્રમણનું સુંદર કારણ આપ્યું.

પણ સોવીયેટનાં ચપ્પરાક સંચાલકોની ખામોશ અને દીર્ઘદ્રષ્ટિથી આ બનાવે જગદવ્યાપી યુદ્ધ ન સળગાવ્યું. તજજ્ઞો ત્યાં જ ઠરી ગયો. સોવીયેટ જગતને જાણવી દીધું કે તેમનો દારૂગોળો એવી અસંરક્ષિત સ્થિતિમાં નથી રાખવામાં આવતો કે ક્ષણમાં સળગી ઉઠે. સોવીયેટના સંચાલકો ચીનના મુડીવાદી માંધાતાઓની પછવાડે ઉભેલા સામ્રાજ્યવાદીઓને જોઈ શકતા. તેઓની એક રે જેવી આંખો ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પરના આક્રમણમાં

સામ્રાજ્યવાદીઓએ ગોઠવેલો પ્રપંચ જોઈ શકતી હતી. એટલે જીતીવાને આપીલ કર્યા વગર તેઓએ આર્થિક દબાણનો વેગ વધાર્યો. આ દબાણ સાથે સૈન્યની ટુકડીઓ ફરવા માંડી. અને પરિણામે ચીનના મુડીવાદીઓને પાછા પગલાં મુકવાં પડ્યાં અને ઇસ્ટર્ન રેલ્વેનો અડધો વહીવટ આવી રીતે પાછો સોંપાઈ ગયો.

આમ ૧૯૨૮ માં સોવીયેટતંત્રને સંઘ્રામમાં ઉતારવાનો કાળો યત્ન નિષ્ફળ નિવડ્યો. અને સામ્રાજ્યવાદીઓ હાથ ધસતા રહી ગયા.

[૪]

ઈતિહાસની એ
વિલક્ષણતા છે કે

સોવીયેટ પ્રદેશ સામે રચાયેલા કાયદામાં અને કેટલાક પ્રપંચોમાં અધ્યાનિસ્તાન અને ચીને ખૂબ ભાગ લેજો. આ દેશોને સ્વાભાવિક શત્રુવટ નહીં હોવા છતાં પણ વિદેશી સામ્રાજ્યવાદીઓની શિખવણીથી તેઓએ રશીયા વિરુદ્ધ ખેલાતા કાયદારત્નિ માટે તેમના દેશોનો ઉપયોગ થવા દીધો છે. અને ખાસ કરીને ચીનમાં તો આવા યત્નો અનેક બન્યા છે.

આવા એક બનાવ અત્યારે યાદ આવે છે. પેકીંગ ત્યારે ચીનનું પાટનગર હતું. સર્વ દેશના એલચીઓની ઓશીસ પેકીંગમાં હતી. અને તે પ્રમાણે સોવીયેટના એલચીનું વડું મથક પણ પેકીંગમાં જ હતું.

હવે આંતર-રાષ્ટ્રિય કાનુનો પ્રમાણે એલચીનું મથક તેમજ તેની સાથે સંકળાયેલી સર્વ વ્યક્તિઓને તે દેશનો કાયદો લાગુ પડતો નથી. તેમ જ તેમની ધરપકડ

પણ કરી શકાય નહીં. આ કાનુનનો ભંગ કરીને ચીનની સરકારે પેકીંગના એલચીખાતા ઉપર દરોડો પાડીને એલચી અને તહેની પત્નીને અટકમાં લીધાં હતાં. લગભગ એક દીવસ મુધી આખી ઓશીસમાંનું સમૂહ ફરનીચર અને કાગળી-આઓ રફેરફે કરવામાં આવ્યાં હતાં. અને કેટલાક અગત્યના કાગળીપાઓ જપ્ત કરી લેવામાં આવ્યાં હતાં.

આંતર-રાષ્ટ્રિય કાનુનનો આ ખુલ્લો અનાદર, સામાન્ય સમ્મતાનો આ ખુલ્લો ભંગ, તેમજ ચીનના પોલીસતંત્રનું મનસ્વી આક્રમણ, એલચીને અટકમાં લેવાનું પગલું આ સર્વ સામાન્ય સામ્રાજ્યવાદી સાથે યુદ્ધ જગાવવા માટે પુરતાં છે. સંભવ છે કે યુરોપના કોઈ પાટનગરમાં આવું મનસ્વી આક્રમણ થયું હોત તો તેનો જવાબ તેમને તોપ અને રાયફલથી મળત. પણ સોવીયેટના સંચાલકો આમ સહેલાઈથી ઉંચેરાઈ જાય તેવા ન હતા. તેઓએ શાંત મગજ રાખી આખી

પરિસ્થિતિનું અવલોકન કર્યું અને અતી અંકુશ જાળવી તેઓએ રાજકિય રીતે શક્ય હતાં તેટલાં પગલાં લીધાં.

આમ પાટનગર પેટ્રોગ્રામાં એલચીખાતા પર થયેલા મનસ્વી આક્રમણમાં સામ્રાજ્યવાદીઓનો હેતુ નિષ્ફળ નીવડ્યો. ચીનની પ્રતિષ્ઠા તૂટી ગઈ અને રાજકિય સંબંધ ઉપર કાપ મુકાયો.

ઉપલા પ્રસંગો તો સોવીયેટ સરકારને યુદ્ધમાં આમંત્રનારા હતા. પ્રત્યેક પ્રસંગ બરાબર ચોક્કસ સમયે જ ચોજવામાં આવ્યો હતો. અને પ્રત્યેક પ્રસંગે સોવીયેટના

સંચાલકોનું ધૈર્ય, કુનેહ્યાહ, સુંદર મુત્સદ્દીગીરી અને અપુર્વ દીર્ઘદષ્ટિ આ સર્વથી વિરોધીઓના હાથ નીચે પડ્યા. પણ તેથી સામ્રાજ્યવાદીઓ કંઈ હતાશ થયા નથી. તેમને મળેલી નિષ્ફળતાથી તેઓ છેક નાહિંમત થયા નહીં તેઓ સોવીયેટને સંગ્રામમાં ઉતારવાને માટે આવરત અને સતત કાવાદાવા કરી રહ્યા છે. સોવીયેટ સામે આક્રમણ એ તેનો પ્રાથમિક ઉદ્દેશ છે અને આ આદર્શ સિદ્ધ કરવાને માટે, આ હેતુ પાર પાડવાને માટે દરેક નવા નવા દાવ રાજકિય શેત્રંજ ઉપર ખેલતા જાય છે.

[૫]

સોવીયેટ સામે આ

સીધા આક્રમણને અળગા કરીએ તો પણ પેરોક્ષ આક્રમણો પણ પાર વીનાનાં થયાં છે. આમ સોવીયેટ સીમામાં પાકતા ટીબ્બર ઉપર અન્યાયી અંકુશ મુકીને અમેરિકાએ આર્થિક હુમલો કર્યો હતો. ફરજિયાત મજૂરીના ઓથા નીચે કેનેડાએ પણ રશીયાથી આવતા માલ પર પ્રતિબંધ મુક્યો હતો અને એટલું જ નહીં પણ આર્થિક બજારમાં સોવીયેટતંત્રના સંપુર્ણ બહિષ્કારની સાંકળ સળંગ માટે ઇંગ્લેંડ અને અમેરિકાના મુડીવાદી માંધાતાઓએ સતત ચતન કર્યો હતો પણ પરદેશનીતિના અવલોકન સાથે આ વસ્તુને સીધી રીતે સંસર્ગ નહીં હોવાથી અત્યારે તે વસ્તુ આપણે અળગી કરીએ છીએ.

પણ લાલ રશીયાની પરદેશનીતિ ઉપર એક બીજી સંસ્થા પણ ખૂબ અસર કરે છે. આ સંસ્થા તે સામ્યવાદી ઇંટરનેશનલ. આ સંસ્થા વિશ્વમાં વિપ્લવી આંદોલનો ઉપર દેખરેખ રાખે છે, આર્થિક સહાય

આપે છે અને અનેકવાર દીશાસુચન કરે છે. સામ્રાજ્યવાદીઓ આક્ષેપ કરે છે કે સામ્યવાદી ઇંટરનેશનલ પ્રત્યેક દેશમાં વિપ્લવી સ્પાહત્યનો પ્રચાર કરે છે. વિપ્લવી આંદોલનો ઉપાડે છે અને વિપ્લવી માર્ગે સાંપ્રત સરકારતંત્રોને ઉથલાવી પાડવાના અખતરા કરે છે. આ સંસ્થાનું મુખ્ય મથક મોસ્કોમાં છે. અને રશીયન રાજ્યતંત્રના અગ્રણીઓ આ સંસ્થાઓમાં ઉંચા અધિકારો ઉપર છે. આમ હોવાથી સામ્રાજ્યવાદી સરકારો કહે છે કે 'એક બાબુથી અમેને ઉખેડી નાંખવાના' આંદોલનોની સીધી સરદારી હો અને બીજી બાબુથી તહમો અમારી સાથે 'મિત્રતાભર્યો સંબંધ શી રીતે રાખી શકે?'

સામ્રાજ્યવાદીઓ સાથે મિત્રતા બાંધવાના, અને તેમ જ તેની સાથે આર્થિક કોલકરાર કરવાના તેમ જ સંધીઓ કરવાના સોવીયેટતંત્રના ચત્નો અને સામ્યવાદી ઇંટરનેશનલના પ્રત્યેક દેશમાં વિપ્લવી આંદોલનોને સહાય કરવાના ચત્નો વચ્ચે

ધણી જ ગેરસમજુતી આપમેળે સંકળા-
યેલી છે. અનેક જણને એ અન્યથીભયુ
લાગે છે કે સામ્યવાદી ઇંદરનેશનલ મુઢી-
વાદને ખતમ કરવાની મહેાડી હાકલ કરે
છે ત્યારે સોવીયેટ સરકારતંત્રના સંચાલકો
સામ્રાજ્યવાદીઓ સાથે મુલેહના સંદેશાઓ
પાઠવે છે. હાલ રશીયાની પરદેશનીતિની
આ વિચક્ષણતા છે. દુંકમાં કહીયે તો
સોવીયેટના આ બે સ્વરૂપો છે. બન્ને એક
સાથે જ અને અસ્પરસ સંકળાયેલાં છે.
અને હાલ રશીયા પોતાની પરદેશનીતિ
સામ્યવાદી ઇંદરનેશનલની નીતિને અવ-
લંબીને જ ગ્રહણ કરે છે. એક રીતે આલે-
ખીયે તો જગતના સામ્રાજ્યવાદીઓ એકત્ર
મળીને આક્રમણ ન કરે તેટલા માટે સોવીયેટ
સરકારતંત્ર મિત્રતાભર્યો સંબંધ બાંધે
છે. આમ સામ્યવાદી ઇંદરનેશનલે મેળ-

વેલા પ્રથમ વિજય-સોવીયેટને સંરક્ષાના
માટે આ માર્ગની જરૂર પડે છે.

આમ અંદરખાતેથી-ગુપ્ત રીતે સામ્ય
વાદી ઇંદરનેશનલ અનેક દેશોમાં વિપ્લવ
ચળવળો માટે જવાબદાર હોય છે ત્યારે
સોવીયેટ એલચીઓ તે જ સરકારતંત્ર
સાથે આક્રમણ ન કરવાના અસ્પરસ
કોલકરાર કરી રહ્યા હોય છે.

પણ આ કોલકરારની કાગળ જેટલી
પણ કિંમત નથી એ વસ્તુ સોવીયેટના
મુતસદીઓ કે સામ્રાજ્યવાદના મુતસદી-
ઓથી જરાયે ગુપ્ત નથી. પ્રત્યેક રાજ્ય-
પુરૂષ અસ્પરસને સારી રીતે જાણબે
છે એટલે સોવીયેટની પરદેશનીતિના આ
પ્રસંગોની સ્થાથી કિંમત અતી અદ્ય છે.

—અપુર્ણ—

શકિતની સર્વોત્તમ દવા શુધ્ધ સ્વદેશી

મ દ ન મં જ રી ગોળીઓ

આ દીવ્ય ગોળીઓનાં સેવનથી અજીર્ણ, વીર્યવીકાર, માથાનો દુખાવો, શરદી,
ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્ન દોષ, કમજોરી, નયળાષ, સુસ્તી વીગેરે શરીરની પાચમાલી
કરનારાં દરેક દરદો તરતજ નાણુદ થઈ શરીર સશક્ત બને છે તથા શરીરમાં નવું
જીવન તથા જીવસો પેદા થાય છે. ડો. ડબ્લી ૧ નો ૩. ૧) એક.

રમણવિલાસીની વટીકા

તીવ્રસ્થાન કરનાર અક્તીર દવા ડો. ડબ્લી ૧ નો ૩. ૧) એક

મુખ્ય ધ્યાય:—

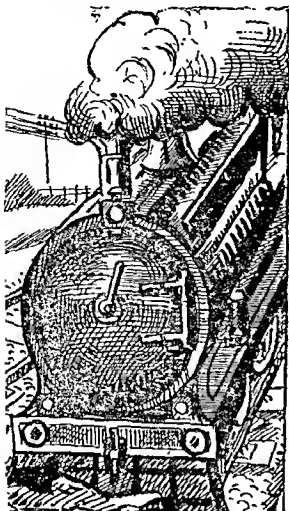
ઉદક, કાલગાદેવી રોડ,

ભાટીયા મહાજન વાડી સામે.

} રાજવેદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

} હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીઆવાડ).

દરેક ગામે અમારી દવાઓ મળે છે. તમારે ત્યાં ન મળે તો અમને લખો.

આગગાડીનો એંછન કૂંધવર જરૂર
જાગતો જ હશે.

અને પચાસ માઈલના વેગે આપતા
એંછનમાં કૂંધવર અને તેનો સાથી
આગવાળો એંછનના બુદા બુદા વિભાગ
ઉપર તીકણ નજર રાખી રહ્યા હતા.

.... આ -

સ્ટીમોબીલિટરના કાંટાના સંચાલન પર
એંછનીયરની આંખ ચોંટી રહેતી. ત્યારે
આગવાળો બોલકારની ગરમી તપાસતો.
'કોલસા નાંખ! કોલસા! બેતો નથી
તેને લુપ્ત લાગી છે?' એંછનીયરે ત્રાડ
નાંખી.

તરત જ પાવડી અને શેલ કામે
વળ્યાં. ઝપાઝપ કોલસા બોલકારના
મોંમાં પડવા લાગ્યા. સ્ટીમનો પારો
હવે ચઢવા લાગ્યો. 'બસ કર!'
એંછનીયરે આજ્ઞા આપી.

માનવશરીરે છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

* * *

એ આગવાળો હતો. આજથી દશ
વર્ષ થયાં આ આગવાળો એંછ-

નમાં કોલસા પુરતો હતો. તેના જીવનમાં
એંછન ઉંડું ઉતર્યું હતું. જીવનવ્યવ-
સાયમાં એંછન અને કોલસા જ મુખ્ય
ભાગ ભજવતાં. દીવસની કાર્યપ્રણાલીમાં
એંછન અને કોલસા સાથે જ તેનો સંસર્ગ
રહેતો. આગવાળાને લાગતું કે એંછન
જે ન હોત, આગગાડી જે ન હોત, તો

તેનાથી અન્ય રીતે જીવી
શકાત કે કેમ? આ લાપના
તેનામાં ઉંડી ઉતરી હતી.

અ રથમાં ગડગડાટ કરતી ગાડી
પસાર થઈ ગઈ. સુના પાટા
પર પૈડાનો સ્પર્શ થતાં જ વિચિત્ર અવાજ
ઉત્પન્ન થતો અને આવેથી સાંધાવાળાઓ
સમજતા કે પુના મેલ આવી રહ્યો છે.

અધારી રાત્રિ અને એથી ય ગાહું
વન છતાં આગગાડીની ચીલ-
ઝડપમાં ઉતાર્યોને વિશ્વાસ
હતો. તેઓને ખાતરી હતી કે

લેખક :
પી. જે. ભટ્ટ

અને હવે તો વર્ષોના સતત
અમથી તેની માન્યતા બંધાઈ
ગઈ હતી કે તેના જીવનનો
એક માત્ર હેતુ એંજનમાં કોલસા પુર-
વાનો જ છે. ખરેખર આ કાર્ય માટે જ
તે જન્મ્યો છે અને તે જીવ્યો છે.

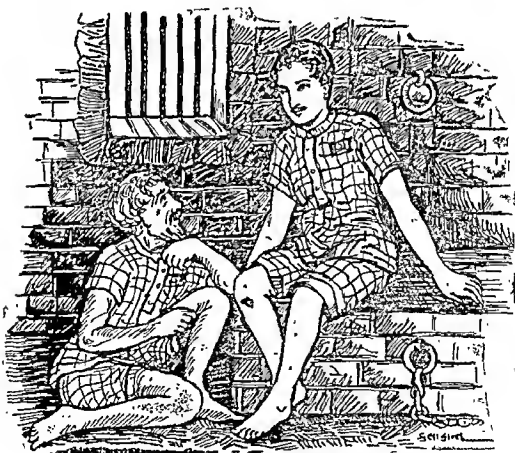
—કુંડી—
વાતા—

આવા વાતાવરણમાં જીવતા
આગવાળાને ખરેખર લાગી
ગયું હતું કે તેના જીવનનો
એક માત્ર હેતુ—તેના જીવનનું એક માત્ર
કર્તવ્ય એંજનમાં કોલસા પુરવા પુર-
વું જ હતું.

— ગ...વા...જો.....

ઘેર જતો ત્યારે ત્હેની પાની અને
ખાજકો મળતાં. પણ તેઓ પણ એંજન
ઉપર કામ કરવાને જ ઉત્તેજતાં. કારણ કે
તેમાં તો કુટુંબની રોટી મળતી. મંદીરમાં
પણ જતો ત્યારે પ્રભુના પગ પાસે મુકવાના
પૈસા માટે પણ પગારદીન યાદ આવતો.

એંજનીયરના સંસર્ગે પણ આ ભાવના
જાડ કરી હતી. જ્યારે એંજન આરામ
લેવું ત્યારે ઇંજનેરના ખાણાને માટે
રીશન કેરીઅર આવતું. ત્યારે તેને માટે
તો એક ન્હાનકડો ડબ્બો જ ઉઘડતો.

અને વર્ષોના સહવાસે તેની ખાત્રા થઇ ગઇ હતી કે તે માત્ર કોલસા પુરવાને જ લાયક છે.

આ ભાવના ઉઠે ઉતરતાં તેની પ્રગતિ સ્તંભી ગઇ હતી. તેની વિચારશક્તિનાં વહેણ અટકી ગયાં હતાં. તેનું શુદ્ધિત્વ એકદમ આછું બનવા માંડ્યું હતું.

પરીણામે આગવાળામાં આગળ વધવાની તમન્ના ઓસરી ગઇ હતી. શીટર બનવાની કે એંજનીયર થવાની શક્યતાઓને અભાવે અભિલાષાઓ જન્મતી જ ન હતી. તેથી તેના જીવનમાં માત્ર એંજનમાં કોલસા પુરવાના કાર્યક્રમ શિવાય અન્ય કંઈ જ ન હતું.

* * *

‘કુહે છે કે હવે આપણને રજા આપવાની છે’

‘હું?’ આગવાળાએ ઉત્સુકતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા, ખરેખર!’

‘તહને ક્યાંથી ખબર?’

‘હું’ આજે ‘લોકોમોટીવ’ (Locomotive department) માં ગયો હતાં ત્યાં સમાચાર સાંભળ્યા!

‘પણ મહાર્’ એંજન તો હમણાં ‘લાઇન’ પર મુક્યું છે’

અરે! હવે તો વીજળાની ગાડીઓ આવવાની છે!

‘એટલે?’

‘એંજન વિના જ આ ગાડીઓ દોડશે. ટ્રામની માફક વીજળીક પ્રવાહ મેળવીને વીજળીક ગાડીઓ ધમ્ ધમ્ કુદકા મારશે!’

‘ખરેખર!’

‘હા’ ‘લોકોમોટીવ’ આગવાળાઓ વાતો કરતા હતા કે લગભગ સો જેટલાને તો તરતજ રજા આપવામાં આવશે અને

ખીજાઓને કોઇ ખીજાં લાઇન ઉપર મોકલશે.’

‘પણ આ ગાડીઓ શું ખોટી હતી? આગવાળાએ ઉકળીને જવાબ આપ્યો.

‘તે તો તેમને ખબર! પણ એક વાત ચોક્કસ છે કે તેઓ વીજળાની ગાડીઓ લાવનાર છે!’

‘લાવવા દો!’ ખીજાએ વચ્ચેથી ઉમેર્યું.

‘આવશે ત્યારે જોઇ લેવાશે!’

‘પણ આપણે ઘેર બેસીશું તેનું કેમ?’ આગવાળાએ ધતેનરી બતાવી.

‘પણ શું થઇ શકે?’

‘મજુર મહાજન પણ નથી કે જે આપણા માટે લડી શકે?’

‘પણ ભલા, વીજળીક ગાડી એંજન વગર ચાલી જ કેમ શકે?’

‘કેમ શકે? અરે મુખાં, એમાં એંજન તો હોય પણ જ્યાં વરાળની જરૂર પડે છે ત્યાં વીજળી કામ કરશે.’

‘ત્યારે તો ઇજનેરની જરૂર તો જરૂર પડશે જ!’

‘અરે એ બધાની જરૂર પડશે. માત્ર આગવાળાની જરૂર નહીં રહે.’

‘એટલે આપણે ઘેર બેસવાનું એમ જ ને!’

* * *

વીક્ટોરીયા સ્ટેશનના એક પ્લેટફોર્મ પર કંઈક મેદની ભૂમી હતી.

ચોડીક ફાણમાં એક વ્યક્તિ આવી. બધાએ તેનો આદરસત્કાર કર્યો. આ વ્યક્તિએ જવાબમાં એક ટુંકુ લાપણુ કયું. પર-સ્પર અભિનંદનની આપ લે થઇ. એક બટન પર તેનો હાથ પડ્યો અને વીજળીક આગગાડી ચડી થઇ.

યંત્રવિજ્ઞાનથી તદ્દન અજ્ઞાન એવા ગવ-
નરે સીમલાની શીતલ હવામાં વસતા
એજન્ટને અભિનંદન આપ્યાં. બંનેએ
યાંત્રિક વિકાસની યશોગાથા ગાઇ. કોઇએ
ઝડપના વખાણુ કર્યાં તો કોઇએ સગવ-
ડનાં વખાણુ કર્યાં.

અને આ અદ્ભુત પ્રયોગથી, આ નવા
અંખતરાથી કંપનીને લગભગ ૧૮૦૦૦
રૂપીયાની ખચત થશે કારણ કે હવે એજન્ટ-
ની જરૂર નહીં રહે. !

અને ગવનરે એજન્ટની કળા, ધીરજ,
કૌશલ્ય, મહેનત, ખંત, ઉત્સાહ, અભિ-
લાષ, આદર્શભાવના અને એ સર્વ શક્તિ-
ઓ ઉપરાંત ખર્ચ ઘટાડવાની વૃત્તિ માટે
બે સારા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

પત્રકારોના પેટીવાદોસોએ સાંજના
વતમાનપત્રોમાં મ્હોટા અક્ષરોએ લખ્યું
કે 'નવો યુગ શરૂ થાય છે. રેલ્વેના
જવલંત ઇતિહાસમાં નવું પાત્ર' ઉમેરાય
છે. રેલ્વેની પ્રગતિમાન તવારીખમાં નવું
પ્રકરણ શરૂ થાય છે...

! અને ભોરીખંદરથી ગોવારી સુધી પહેલી
વીજળીક ગાડીએ પ્રસ્થાન કર્યું.

ત્યારે સંધ્યાકાળે લગભગ સો જોટલા
આગવાળાઓના ઘરમાં બેકારીની બીક
જન્મી હતી.

* * *

આસ્તે આસ્તે આગવાળાઓને
નોટીસો મળતી હતી કે 'તેમની નોકરીની
કંપનીને જરૂર નથી. કોઇને મહીનાને
અંતે તો કોઇને બે મહીનાને અંતે પણ
નોકરી ઉપરથી દૂર હકવાનું હતું. આપણા
આગવાળાનો વારો પણ આખરે આવ્યો.
એજન્ટના આદમીએ આવી એક લાઠ
ફરફરીયું આગવાળાને આપ્યું.

એ લાલ ફરફરીયું તે આગવાળાને
મળેલી નોટીસ હતી. મહીના પછી નોક-
રીમાંથી છુટા થવાની તેમાં આશા હતી.
રેલ્વેનો એજન્ટ કહેતો હતો કે, ત્હમારા
કુટુંબનું ગમે તેમ થાવ, ત્હમો રસ્તામાં
રઝબો કે શેરીમાં સુઇ રહો, પણ ત્હમારી
નોકરીની હવે અમને પરવા નથી. અમારી
વીજળીની ગાડીઓ હવે આવી છે. તેમાં
આગ પુરવાની જરૂર નથી. તેમાં વરા-
ળની વીસલ નથી. હમારી ગાડી હવે
ચાલે છે માત્ર એક માણસ વડે.

આગવાળાના હાથમાં ફરફરીયું પડતાં
કેટલાય વિચારો વેગથી ધસી ગયા.
કેટલીય કલ્પનાઓ તેના માનસમાં વેગથી
રમવા લાગી. તેના શરીરમાં સનસનાટી
પ્રસરી ગઇ.

ક્યાં જઇશ?

શું કરીશ?

કેમ પુરું થશે?

આગવાળાના માનસમાં આ પ્રશ્નો ખૂબ
ઘોળાયા કરતાં હતાં. આવતા મહીનાની
આખરે શું થશે તેની કલ્પનાઓ દોડ
મુકવા લાગી. એક મહીના પછીનું જીવન
તેની આંખ આગળ રમવા લાગ્યું. ક્ષણભર
કલ્પના થઇ કે તેને ઘરની બહાર નીકળવું
પડશે-આગક વર્ગને અજના વાખા પડશે.
સ્ત્રીના શરીરમાં રક્ત ચુસાઇ જશે.

સીગનલ મળી ગયું. એજન્ટ આગ-
ગાડી લઇને ઉપડ્યું. અને યંત્રવત્ બોલ
લરની જુખ ભાંગવા માટે આગવાળો
કોત્રસા નાંખવા લાગ્યો.

* * *

એ મહીનો તો ક્ષણવારમાં વીતી ગયો
એજન્ટ આરામ લેવા 'શેડ'માં.
પહોંચી ગયું. અને આગવાળો નોકરી
વગરનો બનીને આમતેમ ભમવા લાગ્યો.

તેની આંખ સામે વીજળીક. ગાડીઓ સડસડાટ ચાલી જતી હતી. તેની નજર નીચે વીજળીક ગાડીઓ માઇલોના કુંકા મારતી હતી. સ્ટેશનોથી સ્ટેશન સુધી ફ્લાંગે ભરતી ગાડીને તે કેટલાય શ્રાપ આપ્યા શિવાય તે શું કરી શકે તેમ હતો?

‘બહુ જ થોડી ક્ષણમાં તેને સત્ય સમજાઇ ગયું કે માત્ર ગાળો દેવાથી કે શ્રાપ વરસાવવાથી કંઈ પેટ ભરાતું નથી. તેને માટે તો શ્રમની જરૂર પડે છે.

સવાર પછી સાંજ પડતી. અને સાંજ પછી રાત્રી આવતી. અને રાત્રી પછી સવાર પડતું.

આગવાળો અન્ય કામની શોધમાં આથડતો હતો. તે પરેલ જઈ આવ્યો. માટુંગામાં તળવીજ કરી. પણ સર્વ જગ્યાએથી માત્ર નાજ સંભળાતી.

કંપનીના એજન્ટોએ આગવાળાઓને અન્ય સ્થળે કામે લગાડવાની તળવીજ કરી જ ન હતી. મીલમાં પણ કંઈ કામ મળી શક્યું નહીં. દહાડાઓ તો પાણીની માફક વહેવા લાગ્યા અને એ ઉપરાંત કંઈ બચાવેલું જે ધન હતું તે પણ ઓસરી જવા માંડ્યું. કામદારો પાસે બેન્કની બેલન્સ જેવું તો હોય જ શું એટલે ધીમે ધીમે મારવાડી અને પહાણના ઉંજરા આગવાળાએ ધસવા માંડ્યા.

કામ! કામ! કામ! પણ આજે આગવાળા પાસે કામ ન હતું.

ઘરમાં ભુખમરાએ તેને વિકાળ બનાવ્યો હતો. દરરોજ રખડવાથી તેની વિચાર-શક્તિ વિલિન થઈ ગઈ હતી. એટલું જ નહીં પણ તાડી અને શરાબ એ પણ આગવાળાના જીવનક્રમમાં સ્વભાવિક થઈ પડ્યાં હતાં.

અને તેને એક વિચાર સુઝ્યો. અને તેના મુખ ઉપર આનંદની ભાવના જામી. તેના હોઠ પહેલીવાર આનંદથી ઉઘડ્યા. જગ્યા પાછી મેળવવાનો કે એવો જ કંઈક માર્ગ તેને હાથ લાગી ગયો હતો તે કુદ્યો.

* * *

રેલ આગળ વેગથી વીજળીક ગાડી પસાર થઈ રહી હતી. સીગનલની લીલી રોશની એંછનીયરને અલુઅટકયે આગળ જવાની આજ્ઞા આપી રહી હતી અને તેથી પણ વધુ એંછનીયરને અર્ધ સમયમાં પ્રવાસ પુરો કરવાની અભિલાષા હતી. એટલે આજે ખરેખર વીજળીની ગાડી વીજળીક વેગથી દોટ મુકી રહી હતી.

કંપનીના સત્તાધીશો વીજળીક ગાડીના વેગના અખતરા કરી રહ્યા હતા. અંતરનાં માપ ઓછાં કરવાની અભિલાષાએ તેઓ ધડીયાળ લઈને માઇલોના માપ લેતા હતા. સમય સાથે તેમણે શરત મારી હતી.

અને વેગથી એક પછી એક ગાડીઓ જતી. સ્ટેશન સત્તાધીશો કહેતા કે જ્યાં સ્ટીમટ્રેનને જતાં ૩૩ મીનીટ લાગતી ત્યાં વીજળીક ગાડી માત્ર ૨૧ મીનીટમાં પહોંચી જશે.

અને અખતરાઓ પુરા થઈ ગયા. નવું ટાઇમટેબલ સ્ટેશનની દીવાલ ઉપર મુકાયું. લોકો રોળે મળ્યાં. નવું ટાઇમટેબલ જોઈને આનંદનારા અનેક હતાં.

અને ત્યાં એક જણ આવ્યો. લાંબા ટાઇમટેબલ ઉપર એક નિગાહ નાંખી અને એક ઉંઠા નિશ્વાસ સાથે તે ચાલ્યો ગયો.

આ આપણો આગવાળો હતો.

* * *

ભૂયંકર કાવતું!

ધૂણાજનક યતન!

ત્રાસજનક ફૂત!

આવા શખ્તોમાં કદયાણુ નજીક પાવર-
હાઉસ પર બનેલા એક ગંભીર બનાવ
વિશે સવારના છાપાઓએ છાપ્યું હતું.
કદયાણુ નજીક આવેલા વીજળીક પાવર-
હાઉસને તોડી પાડવાને, શક્ય બને તો
ઊરાડી નાંખવાને અને તે દ્વારા વીજળીક
આગગાડીઓને સ્તંભાવી દેવાનો અખતરો
અજમાવવામાં આવ્યો હતો. આ અખ-
તરાની આગેવાની-આ ચત્રનંદુ' નેતૃત્વ
આગવાળાએ લીધું હતું. તેની સરઘરી
નીચે કદયાણુ પાવરહાઉસને તોડી પાડ-
વાને માટે તેઓ તત્પર થયા હતા. સામા-
ન્ય જીહ્વિતા આ કામદારો માનતા કે જે
પાવરહાઉસ તોડી પાડવામાં આવે તો
વીજળીક ગાડીઓ બંધ થઈ જાય. તો
રેલ્વે કંપનીને ફરીથી એજીનનો આશ્રય
લેવો પડે. અને તેમ થાય તો તેમને
નોકરી પાછી મળે.

પણ કંપનીના એજન્ટોએ સારી કાળજી
લીધી હતી. પાવરહાઉસ આવા ચત્રનોથી
હીટી જાય એ શક્ય જ ન હતું. એટલે
આવો ચત્રન કરવામાં આગવાળા અને તેના
સાથીઓ તરત જ પકડાઈ ગયા. વીધીસર
તેમના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું.
અને નામદાર ન્યાયાધીશે શક્ય હોય તેટલી
ગંભીરતા લાવીને જાહેર કયું કે—

“તહમોએ વીજળીક પાવરહાઉસ તોડી
પાડવાનો નીચ ધૂણાજનક ચત્રન કર્યો છે.
એટલું જ નહીં પણ તહમો અને તહમાર
સાથીઓએ જે હીણુ કામ કયું છે તે
જેતાં તહમોને પાંચ વર્ષની સખ્ત કેદની
શિક્ષા આપા છે કે કાયદાના હેતુને સિદ્ધ
કરવા માટે પુરતી થઈ રહેશે.”

સુકાદો અપાઈ ગયો. સરકારી વકિલના
મુખ પર સિંમંત ફરકયું. માત્ર કોર્ટના
એક જુણામાં એટલી આગવાળાની પત્ની

અને બાળકોના આકંઠ જોતારાના દીલમાં
ફાણુજીવી દયા ઉત્પન્ન કરતાં.

જેલમાં—

‘કટલું ખરાબ કામ !’ આગવાળાએ
કામજો પાથરતાં કહ્યું.

‘કેમ ?’

‘આજ તો ચક્રી હતી !’

‘એટલું જ !’

‘કેમ ?’

‘હવે મુઠ જવું નથી ?’

‘ના.’

‘હું જરા વાંચીશ.’

‘ત્યારે તહમને લખતા આવડે છે ?’

‘હા’

‘ત્યારે તહમને એક કાગળ લખી આપશો ?’

‘કોને ?’

‘મહારી બેરીને’

‘જરૂર’

જેલમાં એક જ કોટડીમાં આગવાળા
સાથે પુરાયેલા સાથીએ પણ કામજો પાથર્યો.
ગજવામાંથી કાગળ પેન્સીલ કહાડ્યાં. અને
આગવાળાએ એક ટુકો કાગળ પોતાની
પત્નિને લખાવ્યો. અને બંને જણ
વાતોએ વળગ્યો. આગવાળાએ પોતાનો
ટુકો ધતીહાસ કહ્યો, અને સાથીએ તેને
સમજાવ્યું કે કામદારોમાં રાજકિય જાગૃ-
તિના આંદોલનો ઉપાડવા માટે તેમને
સખ થઈ છે.

પણ તહમારે તેમ તો નહોતું કરવું
જોઈતું. તહમો જાણો છો કે ચત્રવાદ
આગળ ને આગળ વધી રહ્યો છે. પણ
મીલ જીવો. ત્યાં પહેલાં એક વણકર એક
શાળ ચલાવતો. આજે નવા ચત્રાની મદ-
દથી એક કામદાર ચાર શાળ ચલાવી રહ્યો
છે” સાથીએ સમજાવવાની શરૂઆત કરી.

‘એટલે ત્રણ કામદારો બેકાર બને!’

‘અલખત, પણ જ્યારે ઉદ્યોગવાદ વિકાસ પામતો હોય છે, જ્યારે નવા કારખાના ઉઘાડવામાં આવે છે, ત્યારે આ બેકારી દેખાતી નથી. ત્યારે તો કામદારને ઝટ કામ મળી રહે છે પણ જ્યારે ઉદ્યોગવાદનો વિકાસ અશક્ય બને છે, જ્યારે નવા કારખાના સ્થાપવાને બદલે વર્તમાન કારખાનાને કેમ નિભાવવાં એ જ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે યાંત્રિક પ્રગતિથી ઉપજતી બેકારી ખરેખર ખીલામણી બને છે...

‘એટલે જો હિંદમાં નવી લાઇનો નાંખાઈ હોત તો મહને કદાચ કામ જડી રહેત. એમ જ તહમારું કેવું છે ના? આગવાળાએ વચ્ચેથી પ્રશ્ન કર્યો.

‘અલખત, પણ આ ત્યારે આધુનિક સમાજરચનાના વર્તુલમાં ઉદ્યોગવાદ તેની

છેત્રી કક્ષાએ પહોંચી ગયો છે. એટલે વધુ ખીલવણી-વધુ વિકાસ શક્ય નથી એટલે જ તહમોતે કામ ન જડ્યું.

‘ત્યારે શું થઈ શકે? બેકારીનો માર્ગ તો કાઢવો જ રહ્યો’ આગવાળાએ ધતેભેરી બતાવી.

‘માર્ગ એક જ છે. અને તે એ છે કે વર્તમાન મુડીવાદનો નાશ કરવાનો. જ્યારે મુડીવાદને મારી નાંખીશું ત્યારે જ આપણી બેકારી, આપણી ક્ષુધા, આપણા સંતાપ એ સર્વ દૂર થશે.’

‘પણ મારવો કેવી રીતે?’
‘જુઓ આ પુસ્તક. તેના ઉપર શું લખ્યું છે?’

‘મહને વાંચતાં ક્યાં આવડે છે?’
‘હ્યો ત્યારે હું વાચું. એના ઉપર લખ્યું છે કે-

‘જગતના કામદારો એક થઈ જાવ.’

ભેટનાં પુસ્તકો

નવયુગનાં ગ્રાહકોને આ વર્ષે અપાનારાં ભેટનાં પુસ્તકો છપાઈ રહ્યાં છે. આ અઠવાડીયામાં પ્રથમ પુસ્તક છપાઈ રહેવાનો સંભવ છે અને જેમ જેમ છપાતાં જશે તેમ તેમ ગ્રાહકોને રવાના કરવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક

‘નવયુગ’

છે. આ પરિસ્થિતિમાં
કામદાર સમુહને કંગાળ
રાખવાની આધુનિક
સમાજ રચનાના અગ્ર-
ણી મનાતા મનસ્વી મુડીવાદીઓને

કામદારવર્ગની કુડવીમીઠી

[પાના ૩૫ નું ચાલુ]

જરૂર પડે છે અને
તેથી તેમનું એકધારું
શોષણ સ્થિર રાખવા
માટે આવા ઉપાયો તે-
મને અજમાવવા પડે છે.

[૩]

પણ કંગાળ રોજના
અળખામણ પ્રશ્નને કાણુલાર વેગલો કરીએ
તો ત્હમે જોઈ શકશો કે કામદાર કુટુંબ
ક્યારનું ચતૂર્થી ગયું છે. આજે સ્ત્રી આર્થિક
રીતે સ્વાધીન નથી બની. પણ પતિની
કંગાળ મજૂરીમાં ઉમેરો કરવા માટે
ફેક્ટરીની ચક્રીમાં તેને પીસાવું પડે છે.

આજે સ્ત્રી ઉપર આમ બે પ્રકારની
ફરજો મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ લાદી છે.
પ્રથમ તો ગૃહકામની, અને બીજી ફેક-
ટરીમાં શ્રમ કરવાની અને તેથી જ આ
યુગનું કામદાર સ્ત્રીઓનું શોષણ તો નયું
ભયાનક મનાવવામાં આવે છે.

પણ તેનો બાળક રોટલી માટે ‘બા’
‘બા’ કરી રહ્યો છે. પણ તેનો પતિ યાકી
જઈને આરામ લેતો પડ્યો છે. અને

અહીં કામદાર સ્ત્રીઓને ગમે કે ન ગમે
છતાં પણ પતિદેવ માટે લાણું તૈયાર
કરવું પડે છે. આ ફરજમાંથી પરવારે
કે ઘરનાં કપડાં ધોવાનાં, કે વાસણ
માંજવા માટે તત્પર થવાનું તેના
નર્સીયમાં સમાયેલું છે. અને આટલો
ત્રાસ પુરતો ન હોય તેમ સવારના પહો-
રમાં તેના હૃદયમંત્ર બાલકને પાડોશણને
સોંપીને તેને અળગા થવું પડે છે.

જૂના કાળમાં એટલે શુદ્ધામી યુગમાં તો
શુદ્ધામ બાળક જ્યારે પુખ્ત ઉમ્મરનો
બનતો ત્યારે માલીકો તેને વેચી નાંખતા.
પણ આજે તો મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ તેમાં
શુધારો કર્યો છે. અને આજે માતાની
છાતી ઉપર ધાવતાં હૃદયમંત્ર બાળકને પહેલે
માસેથી જ ફરજિયાત વિખુટાં પાડવામાં
આવે છે.

[સમાપ્ત]

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી?

..... સમાજવાદનું

સમાજવાદ એ શું
વસ્તુ છે, તેના સિદ્ધાંતો
કેવા છે અને કયા છે તે
વિશે અલ્પશ પુર્ણ
ચર્ચા લેખક નીચેના
લેખાંકમાં કરે છે.

આ ખા હીંદના શ્રમજીવીઓને સંગઠીત કરવા અને એમનામાં પોતાના રાજકિય ને આર્થિક અધિકારોનું લાભ જગાડી વર્ગવીહિન સમાજરચના સ્થાપવા સારૂ સમાજવાદી રાજદ્વારીપક્ષ (સોશીઆલીસ્ટ પાર્ટી) સ્થાપવાનો સમય ક્યારનો આવી પહોંચ્યો છે. જ્યાં સુધી કામદારો અને કૃષીકારોને આર્થિક લડત દ્વારા રાજકિય ક્ષેત્રમાં દોરી જનાર સમાજવાદી પક્ષ હોવાત ન હોય ત્યાં સુધી એકલી ત્રેડ યુનિયન પ્રવૃત્તિ એટલે કે મજૂરમહાજનની ચળવળથી શ્રમજીવીઓનું માતખર હિત સાધી શકાય નહીં. મુડીવાદ એના ઉત્કર્ષના કાળમાં અવશ્ય કામદારોને ઠીક ઠીક પગારો, રહેવાનાં કંઈક અંશે સ્વચ્છ ઘરો, તબીબી સગવડ, બેઠકારીનો વીમો, રમત ગમતના થોડાં સાધનો અને એવી બીજી અલ્પ સગવડો આપી શકે છે. પરિણામે મુડીવાદના સધ્ધર સમયમાં ત્રેડ યુનિયનની આર્થિક લડત જરૂર શ્રમજીવીઓને લાભદાયક નીવડે છે. કામના ક્લાકમાં ધટાડો, બાલમજૂરોની સુસજ્જિયા પર

અંકુશ, ખાણોમાં મહીલા મજૂરો રોકવાની અટકાયત અને એવી કેટલીક સામાન્ય બાબતો કામદારો એ ચળવળથી મેળવી લે છે. પણ એથી કંઈ મહેનત ઉપર મુસ્તાક રહેતી માનવતાને સ્વરાજ્ય સાંપડતું નથી કે નથી સમાજવાદી રચનાની સ્થાપના સંભવતી. આખાથે માનવસમાજમાંથી મુડીવાદની મલીન શોષણનીતી મીટાવવી હોય અને ઉત્પાદનનાં સાધનોની સામુદાયીક માલીકી ઉભી કરી વર્ગહિન વ્યવસ્થા ખરી કરવી હોય તો શ્રમજીવીઓને એ ખ્યેય પર લઇ જનાર રાજદ્વારી સમાજવાદી પક્ષની અનિવાર્ય જરૂરત છે.

માનવસમાજ મુખ્યત્વે બે ભાગમાં વહેંચાયેલો છે. આમાં એક વીભાગ શોષક એટલે કે ઉત્પાદનનાં સાધનો પર અડી જમાવી પગારદાર મજૂરીદ્વારા અંગત નફા નીચોવનારાઓનો છે; અને બીજો ભાગ

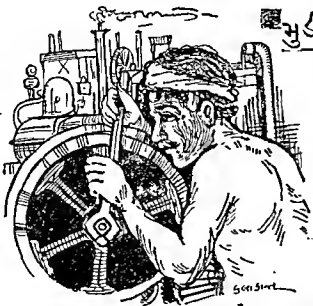
તત્ત્વજ્ઞાન.....

સાંપ્રત સમાજરચના-
માં આદી રહેલું મહે-
નતુ માનવતાના શોધણ
તરફ આંગણી ચીંધી
લેખક મુડીવાદી પદ્ધ-
તિથી ઉપજતા અન-
ર્થ વર્ણવે છે.

આ પુંછાદીઓના લાગણીહિન ચક્રમાં પીસાતા, કચડાતા, રીખાતા શોષીતોનો છે. આ બે વર્ગોની વચ્ચે મધ્યમવર્ગના નામે ખપતો જખ્ખર 'માનવસમુદાય' ઓલાં ખાય છે. મધ્યમવર્ગ એ કોઈ જાતનો વર્ગ લેખાય નહીં, કેમકે એનામાં નથી હોતી મુડીવાદની સંપુર્ણ મનોદશા કે નથી પ્રકટતી શોષીતોની વેદનામય સભાન વિચારસરણી. જે કાળે જે વર્ગ સત્તા-શાન હોય તે કાળે તે વર્ગ તરફ મધ્ય-મેનો મેળો ઢળતો રહે છે. એમ છતાં એક વાત ચોક્કસ છે કે શોષક અને શોષીત વર્ગ વચ્ચે મુડીવાદના મુલ-ભૂત આંતર વીરોધાના પ્રતાપે જે નીરં-તર સંગ્રામ ચાલ્યા કરે છે તે વચ્ચેના ગાળાના માનવસમુદાયને વધારે ને વધારે શોષીતોના સમુદાય ભણી ખેંચી જાય છે. જ્યાં સુધી મુડીવાદ સત્તાના આસને મંડીત

છે ત્યાં સુધી મધ્યમવર્ગનું માનસ એને આશ્રયે સુખ શોધવા તત્પર રહે એ સ્વાભાવીક છે, પણ આ બધું મુડીવાદના મધ્યાહનકાળ માટે જ સંભવિત છે. જેમ જેમ પ્રારંભના સમયમાં મુડીવાદ વધતી ગતીએ ખીલતો જાય છે તેમ તેમ તે એક ખાણુ નાના મુડીદારો, અલ્પ કંપનીઓ, હાથકારીગરો અને વચગાળાના વેપારીઓને શ્રમજીવીની કક્ષામાં લાવી મુકે છે, અને ખીજ પાસે મુડીવાદની મહેર ઉપર જીવનાર મહેતાજીઓ, ક્લાકર્ડો, ડાક્ટરો, પ્રોફેસરો, આડતીઆઓ વગેરે મધ્યમવર્ગી માણસોની સંખ્યામાં પણ ભરતી લાવે છે. અમુક માણસો સમા-જની મુડી પોતાના હાથમાં કેન્દ્રીત કરીને કાચો માલ જખ્ખર જથ્થામાં ખરીદે છે અને તેમાંથી ઉત્પન્ન કરેલી જાણસો જગરમાં નાનાં મુડીવાદી કારખાનાના માલ માટે હરીફાઈ અશક્ય બનાવે છે. કાચા માલનાં ક્ષેત્રો અને કચ વીક્રયનાં મથકો મોટા મુડીદારો સર કરે છે તેથી જ નાના મુડીદારોને કાં તો ખતમ થઈ જવાનો અથવા તો જંગી કારખાનાંઓને

મુડીવાદમાં—

—કામદારો સારો દીવસ
શ્રમ કરે છે છતાં—

—તેઓ મરીબી લોગવે છે—

—અને અનેકવાર કામ
કારના થઈ બેઠાર
બનીને રરતા માં
રજાવું પડે છે.

ત્યારે સમાજવાદમાં—

—કામદારો પોતાના શ્રમનું
ફળ મેળવે છે—

—અને છતાં બેઝારી જેવી
વસ્તુજ ફેલ જાણતું નથી—

—અને બાળકો મીલની કાળી
મજૂરી કરવાને બદલે કુદરતમાં
ઉલ્લાસ મેળવે છે.

આંગણે નોકર બની રહેવાનો જ માર્ગ મોકળો રહે છે. અને પછી મહાન મુડીવાદની અંદર અંદરની હરીફાઈ અને નફા માટે જ માંડેલા અવ્યવસ્થીત ઉત્પાદનને લીધે મુડીવાદનો સંધ્યાકાળ શરૂ થતાં જ મધ્યમવર્ગને માટે એના તંત્રમાં એણું સ્થાન રહે છે, શોષીતોની સાથે એમને બેકારીના કારણ જડખામાં હોવાનું પડે છે, અને એ ઐતિહાસીક પરિસ્થિતિમાંથી જ જનમૃત શ્રમજીવીઓનું સંઘર્ષજન વધે છે. જે મુડીવાદ પહેલાં મધ્યમ વર્ગને અમુક અંશે આરામમાં રાખી શકતો અને મજુરો પ્રત્યે ઉદારતા દાખવી શકતો એ જ મુડીવાદ આકૃતની વેળાએ ઉદારતાનો છુરખો દુર દૂગાવી એના નગ્ન વીકાળ રૂપમાં કુચ કરે છે અને એની સામે સ્વાધીકાર માટે લડત કરનાર કે પગારવધારા માટે આજીજી મુકનાર મહેનતજીવીઓને દણી નાખે છે. ઉત્કર્ષના અરસામાં તો એને અમાપ નફો મળતો હોવાથી મજુરોની હડતાળ

અને મધ્યમવર્ગનો અસહકાર પોસાય નહીં, તેથી, ખીલું કંઈ નહીં તો નફો ચાલુ રાખવા માટે જ, તે કામદારોની ચળવળ આગળ કંઈક નમતું મુકે છે અને જંગી અવશેષમુલ્ય જતું કરવાને બદલે એમાંથી એકાદ દુકડો ફેંકી શ્રમજીવીઓનો અસંતોષ હળવો બનાવવાનું પસંદ કરે છે. પણ અધઃપાતના અવસરે એ જ મુડીવાદ પોતાની પ્રતિનિધી રાજસતાની મદદ લઈ શ્રમજીવીઓની નાનીસુની આર્થિક અધિકારની ચળવળોને ય ચગદી નાખવા બહાર પડે છે. આંતરવીરોધો, અવ્યવસ્થીત ઉત્પાદનપદ્ધતી અને અંદર અંદરની હરીફાઈથી મુડીવાદના માલતું બગ્ગર ટુંકું થાય અને જીજુસોના ભાવ ખાડે ઉતરે કે તુરંત જ મુડીવાદ શ્રમજીવીઓને વધારે સગવડ આપવી બંધ કરે છે, એટલું જ નહીં પણ અગાઉ આપેલી અરૂપ સગવડોને ય તે વીના સંક્રામે પાછી ખેંચી લે છે.

[૨]

જ્યાં આ પરિસ્થિતિ બની

થાય છે, ત્યારે એકલા આર્થિક હિત ઉપર નિર્ભર રહેતી મજુર મહાજનોની પ્રવૃત્તિ શ્રમજીવીઓ માટે નીરર્થક નીવડે છે. અલબત્ત, આવે પ્રસંગે મહેનતુ માનવતાને દાવાનળની કોટી પર પહેંચતી અવરોધવા સારૂ મુડીવાદ પોતાના ઉદ્યોગોનું પુનર્વિધાન (રેશનલાઇઝેશન) અને સમીકરણ કરી મુળ સ્થિતિએ પહેંચવા પ્રયાસ કરે છે અને તેમાં તેને સફળતા પણ સાંપડે છે. શ્રમજીવીઓમાં આર્થિક અને રાજકીયવર્ગભાન જનમૃત અટકાવવા તે પુનર્વ્યવસ્થાને અંતે વળી પાછા ઉદારતાના દુકડા ફેંકે

છે. એમ છતાં આંતરવીરોધોને લીધે મુડીવાદને વારંવાર આકૃતમાં અથડાવું પડે છે, અને એમ કરતાં એક સમય એવો આવે છે કે જ્યારે પુનર્વિધાન અને સમીકરણ એના માટે અશક્ય બને છે. આ સમયે શોષીતોએ શું કરવું જોઈએ છે? રાજકારણથી વેગળે નહાસતા મજુર મહાજનો આ અણીની વેળાએ માત્ર સમાધાન, મંત્રણા અને સામુદાયીક સાટાંથી શું મુડીવાદના જ હાથે ઉદ્યોગચર્યા અને સમાજવ્યવસ્થામાં એવું પરિવર્તન કરાવી શકશે કે જેનાથી શોષણક્રિયા અને અવશેષમુલ્યનો અંત આવશે અને સઘળું ઉત્પાદન સમાજની

સાચી જરૂરતોને અનુરૂપ બની રહેશે ? આનો જવાબ 'નકાર'થી જ આપવાનો રહે છે. અને અણીના એ અવસરે સંપત્તિના સજ્જિ-મંજુરો અને કૃપીકારો-રાજતંત્ર હાથ ધરવાને નાલાયક કે અશક્ત હોય તો ? તો એમને ફરી ફરીને એક નાનકડા શોષકવર્ગના હાથે રીખાવાનું જ રહે છે. એટલે, મુડીવાદના આંતર-વીરોધને વેગવંત બનાવવા અને શ્રમજીવીઓને મુડીવાદી આક્રમણને વખતે રાજ્યવ્યવસ્થાની મુત્રધારી લેવા માટે તૈયાર અને તાલીમબદ્ધ રાખવા રાજદ્વારી સમાજવાદી પક્ષ સ્થાપવાની આવશ્યકતા છે.

[૩]

આ પ્રકારની અ-જાખામણી

દશાથી સમાજને દુર રાખવા અને સારાથે સમુદ્ધના સમાન ઉત્કર્ષને ઉગ્ર કરવા સમાજવાદી રાજક્રિયપક્ષનું વ્યવસ્થીત ને સક્રીય અસ્તીત્વ આવશ્યક છે. શ્રમજીવીઓને મંજુર-મહાજન-વાદના કેવળ આર્થિક કાર્ય ઉપરાંત રાજક્રિય તંત્રની તાલીમ આપવાની જરૂરત છે. એ તાલીમ મંજુરમહાજનની નેતાઓ આપી શકવાના નથી કેમકે એમને આર્થિક અજાણ ઉપરાંત રાજકારણ જોડે લાગતું વળગતું નથી. રાજક્રિય શિક્ષણ અને રાજસત્તાનાં સુત્રોનું સંચાલન શ્રમજીવીઓ ત્યારે જ શીખે કે જ્યારે જખ્ખર સંખ્યામાં તેઓ બહુમતવાદી રાજક્રિય સંસ્થાઓમાં જઈ એના તંત્રમાં રસ લે અને તેને મંજુરવાદ માટે અનુકૂળ બનાવે. આ વીધી અમુક સમય પર્વન્ત ચાલ્યા પછી જ્યારે મુડીવાદ ઉપર અસહ્ય મંદીની આક્રમણ બહુકાલ ત્યારે તુરંત જ

મુડીવાદની મંદીમાં શ્રમજીવીઓ મંગતરાની માફક હોમાય, બેકાર બને, ભુખે મરે અને એ રીતે શ્રમજીવી માનવશક્તિનો ક્ષય થતાં વળી પાછો મુડીવાદ સીંહાસને ચઢી એનાં એ કારસ્થાનો પુનઃ આદરે એવી વસ્તુસ્થિતિ કેમ નીલાવી લેવાય ? એથી તો આખા માનવસમુદાયને અન્યાય થાય છે. સમાજના નેતૃ ટકા જેટલા જખ્ખર વીલાસને આમ અજ્યવસ્થીત અને અનુદત રાખવાથી સમાજવાદ કેવળ ખ્યાબનો જ વીધાય બની રહેશે, અને વીકાસ ને ઉત્ક્રાંતિના માર્ગે વર્ગહિન રચના સર્જવી અસંભવીત બનશે.

શ્રમજીવીઓનું બહુમત પ્રતિનિધિત્વ રાજસત્તાની લગભગ હાથ ધરી લે તો સર્વ શોષણના અંત અને વર્ગહિન સમાજવાદી વ્યવસ્થાના સર્જન માટે માર્ગ અતીશય સરળ બની જાય.

સમાજવાદી પક્ષ સ્થાપવાનું કાર્ય એ કોષ ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક ને આકસ્મિક અખતરો જેવું નથી. અમુક સામયિક વસ્તુસ્થિતિને વટાવી લેવા સારૂ આ પક્ષ ઉગ્ર કરવો જોઈએ એમ પણ નથી. ફાલતું પ્રયોગ તરીકે એની અજમાયશ ન જ થઈ શકે. સમાજવાદી દળની કાર્યપદ્ધતિ અને રાજનીતીને ક્ષણિક બનાવો જોડે બહુ નીરજત નથી. એ પક્ષનું અસ્તીત્વ તો અત્યાર સુધીના સામાજિક ને ઐતિહાસિક વિકાસના નીર્ણીત સીધાન્તો ઉપર બંધ રહે છે. સમાજવાદ એ તો વીશીષ્ટ પ્રકારનું વિજ્ઞાન છે, સામુદાયિક જીવનની નકકર સ્થિતિનું એ દર્શન છે. એની ઉત્પત્તિ અને પ્રગતિ વર્ગીયહિતોની અચળગણીને સમજવામાં અને સમજીને

તેમાં શોષીત સમુદાયની પડખે વ્યંગ ઉભા રહેવામાં સમાયલી છે. સમાજજીવનની આ નક્કર સ્થિતિમાં જ સમાજવાદી પક્ષને રચ્યાપચ્યા રહેવાનું હોવાથી એ પક્ષ હંમેશાં સક્રિય અને સાવધાન રહેશે અને કેવળ તરંગી ને વાંઝીયા હઠવાદને પોતાથી વેગળો રાખશે. સમુદાયપ્રત્યક્ષો અને સ્થિત્યંતરોના સાચા અનુભવમાંથી એ પક્ષ જન્મ પામતો હોવાથી એ જ પ્રત્યક્ષ

-તીઓને સમાજવાદના ધ્યેય પર લઇ જવા સારૂ તે નક્કર કાર્યપદ્ધતી આપી શકશે અને જેમ જેમ વર્ગીય અથડામણીની અને અન્ય સામાજિક સમસ્યાઓ ઉપસ્થિત થતી જશે તેમ તેમ તેનો ઉકેલ ઐતિહાસીક અનુભવથી કરી આપશે.

[સમાજવાદી પક્ષની નીતી અને કાર્યપદ્ધતીનું સર્વોચ્ચ નીવેદન આવતા અંકમાં આપવામાં આવશે.]

“મોસ્ટોલ”

એન. બી. કે.

મચ્છરનો દુશ્મન

મોસ્ટોલ, મચ્છરોનો નાશ કરે છે.

મોસ્ટોલ, મચ્છરોથી જે જે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે તેના થી રક્ષણ આપે છે.

મોસ્ટોલ, સારી ઉંઘ લાવે છે.

મોસ્ટોલ, મનુષ્ય અને પ્રાણીઓને કોષપણુ જાતનું તુક-શાન કરતું નથી.

મોસ્ટોલમાં કોષપણુ જાતની ઝેરી દવા વીગેરે આવતું નથી.

મોસ્ટોલ, છ કલાક બળે છે અને મચ્છરનો ત્રાસ દૂર કરે છે.

મોસ્ટોલ, બાળવાની ટેવ પાડે અને તંદુરસ્તી જાળવે.

મોલ એન્ટો:-ટી. એમ. મહોરની દુકાની, ૪૩ ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

કંડે દ્રાક્ષા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરાદિ રોગોનો
અકસીર ધલાજ

કંડે અ શો કા રિ ષ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની હુકમત: ભુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું મુશીખત આજેજ મંગાવો

મોં રકો

ના

યોગાનમાં

: લખનાર :

પ્રા. ગિરાદરો,

હું 'રેડ-રકવેર'માંથી અહીં હમણાં જ
ઘેર આવ્યો છું. "ઓક્ટોબર ક્રાન્તિ"ની
ચૈદમી સંવત્સરીના મહોત્સવના દિનના
ઓજ આફતાબની સંકેલાતી રોશની સાથે
શમતાં જાય છે.

કારણ સોવિયેટ યુનિયનના કામદાર
ગિરાદરોના જીવનની બિતરમાં આ દિવ-
સને '૭ મી નવેમ્બર' તરીકે નથી ગણવામાં
આવતો મગર તહેમના જીવનમાં ઉડે
ઉડે પચીશમી ઓક્ટોબર જ ધર કરી
રહેલ છે.

લેનીનગ્રાડના મહોટા રસ્તાને "ઓક્ટ-
ટોબરની ૨૫ મી સ્ટ્રીટ" એવું નામ
આપવામાં આવ્યું છે.

હાના નહાના બાળકો અને બેબીઓ
જ્યાં મુઘી સમજણા અને રશીયાના દરેક
કારણમાં માથું મારવાની જાણાવાળાં ન
ચાય ત્યાં મુઘી તહેમને "ઓક્ટોબરીસ્ટ"
કહેવામાં આવે છે.

કાન્તિ

ના

મહોત્સવ

—અઝીઝ બેગ

જ્યાં જુઓ ત્યાં આજે લાલ વાવડાએ.
ઉપર સુફેદ રંગના મ્હોટા હરે દેખાય
છે કે : “સારી દુનીયાનો ઓકટોળર
ઝીન્દાબાદ !” જર્મન ભાષામાં, અંગ્રે-
જીમાં, રશિયનમાં અને બીજી ઘણી
ભાષાઓમાં : આવી વાવડાઓની હાર
આકાશમાં ફરફરી રહી હોય છે. મ્હોટી
મ્હોટી બિલ્ડીંગો ઉપર સ્વર્ણ રંગના
વાવડાઓનો ઘોઘ વર્ણ જતો હોય છે.
મ્હોટી ધમારતોની બારીઓમાંથી આનંદ
અને ખુશહાલીભર્યો આવજ આવે છે :
“હુરરરાહ ! સારી આલમની ઓકટોળરની
ખુશહાલીમાં ! હુરરરાહ !”

સોવિયટની રણભેરી

કે મહારાને તો જાણે ‘ઓકટોળર’
એટલે ખુશહાલી ! એ તો હૈમના
મજદૂરજીવનની ઉધા છે—મજદૂરજીવ-
ની કાન્તિનો દિન છે ! એ તો સોવિ-
યટસંઘના જયનાદની રણભેરી છે.

ગઈ કાલે તો સારા દેશમાં ધૂમ મચી રહી હતી. વાવટા ફરકાવવા માટે લોકો નીસરણીઓ લઈ ધમાલ કરી રહ્યા હતા.

ગઈ કાલે રહાંજે ગાઢ ધુમ્મસમાંથી હું મ્હારી હોટેલમાં ગયો. જાણે જુની ચાઈનીઝ દિવાલ સુદેદાઈમાં સરકી જતી હોય ને ! રસ્તાને પેલે પાર 'શું' છે એ તો બાગ્યે જ દેખાતું. લોકો રસ્તાને સાફ કરતા હતા. રસ્તાને સ્વચ્છ બનાવવા માટે પાણી વડે ઘોંઘા રહ્યા હતા.

હંમેશા જે ગલીઓ આદમીઓની મેદનીથી ઘેરાયેલી રહેતી તે ગલીઓમાં માણસથી ઉભી થકાતું નહોતું એટલી ગીરદી જમી હતી. મોટરકારો પણ એટલી બધી હતી કે તેમાં જાણે આદમીઓ રખે કચરાઈ જશે એવો ભય લાગતો. પણ દરેકના મ્હેરા ઉપર બાપુશીની ભભક, દિલની શાદીમા દેખાતી.

સારીજે હવામાં મીજલસની મીજબાનીની મીઠી ખુશ્ખુશ તરબતર થઈ રહી હતી. લોકો ખુશહાલીથી ઘેલાતૂર બની ગયા હોયને એમ લાગતું ! નવેમ્બરની ૭ મી અને ૮ મીના દિવસોએ કે' પણ કામ કરતું નહિ; છતાંયે પુરો પગાર મળવાનો હતો. કામદારોના મ્હેરા ઉપર બાપુશીનો નાચ દેખાતો. પુટપાથ ઉપર ઇન્સાનોની મેદની ઉભરાઈ જતી હતી. નવજવાન લેડકાંઓ 'આશક અને માયુક,' ત્હેમના સારા અને સ્વચ્છ મગર અર્થ-સૂચક વસ્ત્રો પહેરીને ચાલતાં હતાં. ત્હેમને લાગતું કે ઝારના જમાનામાં પહેરેલી દરસેદાર ટોપીઓ, બુટસ અને ટ્રીનખાનાના બદનો પહેરીને જાણે તેઓ ઝાર પાસે ધંધાના ખાસ હકકો માટે કેપ્યુરેશન લઈ જતા રોયને. ક્રાઈમરો અક-

સ્માતમાંથી બચવા માટે નર્વસ થઈ જતા એટલી ગીદી હતી.

આ બધા ઝાકઝમાકની નીચે કે' ગયખી તત્તવ ચમકાર મારી રહ્યું હતું. આ બધું કેવી રીતે આવ્યું ?

આશ્ચર્ય ઉઠ્યો ત્યારે

આ જે રહવારે બામદાદમાં અમે ૭ વાગ્યે ઉઠ્યા અને તરત જ કપડાં પહેરી તૈયાર થયા. સાત વાગ્યે નાસ્તો લેવાનો હતો. આઠ વાગ્યે તો જે રસ્તા ઉપર થઈને અમારે આગળ વધવાતું હતું તે તો બંધ થઈ જવાના હતા.

બરાબર સાડાસાત વાગ્યા અને અમે 'રેડ સ્કવેર' તરફ કુચ કરવા માટે તૈયાર થઈ ઉભા. ચાર ચારની ટુકડી કરવામાં આવી હતી. અમારા ભોમીઆએ અમને ચેતવણી આપી કે "આમાંથી છૂટા નહિ થતા કોરણ કે ત્હમરી પાસે જૂઠા જૂઠા પાસ નથી એટલે ત્હમને પકડવામાં આવે તો નવાઈ નહિ ; અને ત્હમે રશીયન ભાષા નથી જાણતા, એટલે બધી ભાંજબડ થાય, એ વળી નક્કામી મુશ્કેલી થશે."

રેપરોટસ લેવાની-કેમેરા વાપરવાની મનાઈ હતી. એ શા માટે ? મ્હને સ્હમન્તું નથી. પણ મ્હેં જાપાના રીપોર્ટરોને લખતા જોયા તો ખરા ! કેટલાકો ગેઝેટની શીલ્મો પણ ઉતારતા લાગ્યા.

અને આખરે અમે આગળ વધ્યા. એક જર્મેન ટાળું અમારી પાસેથી હાંપપૂર્વક ગાતું ગાતું પસાર થઈ ગયું.

"બિરાદરો ! ત્હમે યે ગીત ગાવા માંડોને ! અમેરિકન ગીત ગાવ !" એક રશિયને અમ્હને આવેશમાં પૂકારીને કહ્યું.

“તસ્મીન્ને રેડ સ્કવેર”

‘રેડ સ્કવેર’ એક જગ્યા પર જ રસ્તા સ્થળ છે. વિશાળ યોગાનમાં મહોટા લશ્કરની ‘પરેડ’ થાય એવું લાગે! પણ હવે ખાસ ‘પરેડ’ માટેનું સ્થાન નથી. વર્ષો પહેલાં અહીં જ તાર્તારો અને મસ્કોવાઇટસની સાથે મયદાને જંગ જમતા. જાહેર જનતાને માટે એ વિશાળ યોગાન ‘કલગાહ’ તરીકે વાપરવામાં આવ્યું. અને આથી એને ખીણ કહેવામાં આવે છે. જાનના જીવનનાથી ગુણ પ્રમાણે નામ આપવામાં આવ્યું—‘રેડ-સ્કવેર’ ‘લાલ યોગાન’. કારણ કે ત્યાં રાતા ખૂનની નદીઓ વહેવા પામી હતી.

દરેક સ્થળે સીપાહીઓ દેખાતા. લેનીનના વિશાળ મોઝોલીઅમની સ્હામે નેવા આવીને ખડા રહ્યા કે અમ્બારી નજર લશ્કરી વિભાગોની ભૂમિતિની આકૃતિના સિધ્ધાંત મુજબની ગોઠવણી પર પડી. એ સ્કવેરની આસપાસ રાતા રંગનું મજબૂત દોરડું આસપાસના યોદ્ધાઓને રસ્તાઓને અટકાવવા પ્રયત્ન કરતું. એની અંદર અમુક શીટને અંતરે પુરે વસ્ત્રોમાં સળંગ ચઢેને સોફ્ટરો ઉમેલા દેખાય છે. બરાબર લેનીનની આરામગાહ—કમ્મની સ્હામે જ ઉભા રહેવાનું ખુશકિસ્મત મહારે નરીય થયું હતું.

તે ઘેરા ભુરા અને રાતા રંગના આરસમાંથી સળંગ થયેલું સ્થાન છે. અને તેનાં આરસનાં પગથિયાં બાંધવામાં આવેલાં છે અને અહિં લાપણ કરનાર માટેની ખાસ જગ્યા બનાવવામાં આવી હોય છે.

ઘેરી ધૂમ્મસમાંથી

મગર આ ખામગદમાં એટલી બધી ઘેરી ધૂમ્મસ હતી. કે અમને સીપાહીઓ

શિવાય ખીણું કે દેખાતું નહોતું. અને તેમાંથી કેમલીનનો ઘંટનાદ સાંભળાયો. સતરમી સદીમાં એક કિલ્લામાં લટકાવેલો એ ઘંટો પા, પા કલાકને અંતરે આવાજ કરતો. આઠ વાગ્યા અને એનો રણકો અમે સાંભળ્યો.

આ આવાજે રશિયનમાં એકથી સો સુધી ઝીણો નાદ કર્યો. અને પછી થોડીવાર બાદ ફરી એકથી સો સુધીનો આવાજ કર્યો. પાસે ઉમેલા સીપાહીઓ અમને સ્ક્રમ્બલ કરીને રેડીઓને તપાસી રહ્યા હતા. તેણે જાહેર કર્યું કે જે કાયદેમંત્ર વાગ્યાનું ગોઠવવામાં આવ્યું હતું તેને દશ વાગ્યા પર મુકવામાં આવે છે કારણ કે ધૂમ્મસ ખુબ હતી.

સીપાહીઓની લાઇન પછી લાઇન એ સ્કવેરમાં કુચ કરવા લાગી. મહે તહમને કહ્યું કે નહિ કે તહેમના કોટ ખાટી રંગના છે ?—તહેમના કોટ ઘેરા ભુરા રંગના છે. અમારી સ્હામે ઉમેલા સીપાહીઓએ ઝાંખા લીલા રંગની લશ્કરી ટોપીઓ પહેરી હતી. ધૂમ્મસ ધીમે ધીમે સાંક થવા લાગી. અને અમકતા એથેનેટા ઝગમગી રહેલાં અમહે નેયાં.

એવી એક ક્ષણ આવી કે જ્યારે અમહે આરસને નેધ શકતા. ‘કેમલીન વોલ’ના મીનારોની આછી રેખાઓ! જે મીનારાઓ ૧૪૮૫ માં આઇવન ધી ટેરીબલે ફરી ચળવા હતા. અહા! મોસ્કો કેટલી જૂની યાદેથી તરખતર થાય છે!

નેશો તઆલુખ

અને ત્યાં ઘોઝની ખરીઓનો આવાજ આવ્યો. અને ‘રેડ આમી’ રાતા લશ્કરનો અધિષ્ઠાતા શો સીપાહસાહાર વોરોશીલોવ ત્યાં આવ્યો. સધળાએ તેને

આપુર્ણના આવાજથી વધાવી લીધો. સારાથે 'રેડ સ્વેકર'માં એની ખુશહાલીની જૂમ પ્રસરી રહી.

અને મીલીટરી બેન્ડે દિલની સીતારીના તાર ઝલુઝલુવી નાખે એવી રીતે 'ઇન્ટર-નેશનલ'નું કામદાર ચિરાદરોની બ્રહ્મતિનું ગીત ગાયું.

લેનીનના મોઝોલીઅમની જમણી બાજુના ખુણામાં સ્ટેલીન અને કાલીનીન ઉભા રહ્યા અને એ જ પ્રમાણે ડાબી બાજુએ 'રાતા લશ્કર'ના અને દરીયાઇ લશ્કરના અમલદારો, સીપાહસાલારો ઉભા રહ્યા. લેનીનની અયશગાહની બન્ને બાજુએ સારી થે આલમમાંથી આવેલા ડેલીગેટોના સમુદાય પીરાજ્યા હતા.

વોરોશીલોવ ઉભો થઇ, ડાબી બાજુના અમલદારોની હરોલમાં સામેલ થયો. અને ત્હેના લથોમાંથી લાપણના ભેરદાર લખ્તો સરવા લાગ્યા. સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી હતી. હજારો ઇન્સાનોના દિલ અને ચશ્મનૂર ત્હેની તરફ ઢળેલાં હતાં.

સીપાહીઓની ચશ્મોમાં કૈંક તાજુબ નેશ દેખાતો હતો !

વિદ્યાર્થી અને મજદુર-લશ્કરમાં

દરેક જવાન ખેડુત અગર તો મજદુર ચિરાદરે એક વર્ષ સુધી તો રાતા લશ્કરમાં સેવા કરવી જ; શિવાય કે તે કોઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં વિદ્યાર્થી હોય અને ખાસ ઉપયોગી કામ કરતો હોય ! અને આ વિદ્યાર્થીઓ અને કામદારોએ ઝાઝામાં ઝાઝા છ માસ સુધી તો લશ્કરમાં નોકરી કરવી જ. પછી જો તેણે લશ્કરી અભ્યાસનો કોર્સ લીધો હોય તો ઠીક છે !

ન્યારે તે લશ્કરી ચાણુમાં-અરાકમાં હોય ત્યારે રાતા લશ્કરનો જવાન નિશા-

ળમાં જાય છે. પાછો ન્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે તેના મગજમાં સામાજિક પ્રશ્નો, રાજ્યકારણની સમજણ અને સામાન્ય કુળવણીના નહાના મહોટા પ્રશ્નોની પરંપરા ફરી રહી હોય છે. તે તૈયાર થઇ ગયો હોય છે.

જેવી લશ્કરી વ્યવસ્થા અહિં છે તેવી, સારી આલમમાં કોઇપણ ટેકાણે નથી. સર્વોત્તમ સગવડ અને શાન આદમી મારે ખુલ્લાં છે. 'રેડ આર્મી'નો સીપાહી હરએક વાતે શુષ્પી હોય છે. સૌવીયટ યુનિયનને તદ્દન વાકીફ હોય છે કે આ જ જવાનોના દિલમાં સારી આલમ જો દુષ્મનાવટ કરે. તો ત્હેનો સામનો કરવાની જાગરજત ધગશ છે. આ જવાનો રશિયાની અનેરી આશા છે.

—ને, વોરોશીલોવનું લાપણ ખતમ થયું. ત્યાર પછી ઉત્સવની શરૂઆત થઇ. બેન્ડ વાગતું હતું અને 'પરેડ' શરૂ થઇ 'રેડસ્કવેર' જીવંત થઇ ગયું હતું. રાતા વાવટા ફરફરતા હતા.

ખાસ રૂવાખમાં નવજવાન સૈનિકો નિશ્ચયાત્મક 'કલીન કટ' અને ભેરમંદ ઠસ્સેદાર લાગતા. અને અનન્ત સરઘસમાં પોતાનો ફાળો આપતા હતા. દરેકનાં વસ્ત્રો એક સરખાં જ હતાં. શિવાય કે લશ્કરની ટુકડીના નાંજર પ્રમાણે કોટના કોલરના રંગ જૂદા પડતા. કેટલાકોએ રાતાં, કાળાં, નારંગી અને પદ્ય રંગના કોલરો પહેર્યાં હતાં. દરેક ટોપી ઉપર તે જ રંગનો " તારો " કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્હેમાં 'હથોડો અને દાંતરડું'ની નિશાની દીપી ઉઠતી હતી.

દરિયાઇ લશ્કરી સૈનિકો આવવા લાગ્યા પીત્તળના ઝગારા મારતાં બટન અને 'મેવી પદ્ય' રંગના વસ્ત્રોમાં સજ્જ

થઈ કુચ કરતા હતા. આકાશગામી યોદ્ધાઓ આમઝાના વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલા દેખાતા હતા. પૌલીસમેનો લીલા કપડાંમાં સશસ્ત્ર સજ્જ થયેલા માણસ પડતા હતા.

કુતરાઓ પાણી !

ત્યાર પછી કુતરાઓ ! કુતરાઓનું મોઢું સરધસ નીકળ્યું. મોખરે સેન્ટ બર્નાડ આવતા હતા. અઢાથી આગળ વધતા હતા. તહેમની પાછળ જર્મન ભરવાડો આવતા હતા તહેમના શરીર ઉપર મયદાનેજંગના વસ્ત્રોની સજ્જવટ ઝગારા મારી રહી હતી.

ન્હાના ન્હાના બાલક બાલિકાઓ અને નૌજવાન છોકરા છોકરીઓ ખભે ખંદુક લઈને એક બીજાની પાસે ખડા રહીને હારખંધ, લશ્કરની માફક પસાર થવા લાગ્યા. છોકરીઓને માટે રોપી હતી; શસ્ત્ર અને રાતા રૂબોલોથી એ દીપી નીકળતી. તહેમના 'સ્કટ' અને નાટકી લાગે જ એક જ રંગના દેખાતા, તેમના મોઝા જૂદા જૂદા રંગનાં હતાં.

પેલાં ન્હાનાં ભૂલકાંઓ કેટલી ધગશથી કુચ કરી રહ્યાં હતાં ! તેમને ખંદુક કેમ વાપરવી, ગોળીઆર કેવી રીતે કરવા તેની ખાસ કેળવણી આપવામાં આવી છે. ન્યારે દેશને સુધ્ધ વડે દેશનું સંરક્ષણ કરવું પડે ત્યારે તેઓ હથીયાર લઈને મયદાનેજંગમાં પડવા તૈયાર જ હોય ! થોડાંક વર્ગોમાં જ આ સ્ત્રી અને પુરુષો જળર-જલેત લડવૈયા બની જશે.

વિવિધ સૈન્ય

એક કલાક અને વીસ મીનીટમાં તે આ લોકો અમારી પાસેથી પસાર થઈ ગયા. પાછળ સ્કવેરમાં ત્રણ

ટુકડીઓ ખડી હતી. એ લોકોએ રંગ રંગનાં કપડાં પહેર્યાં હતાં. લીલી રોપી-વાળી ટુકડી 'ડીફેન્ડર ઓફ ધી મોટર લાઈન' હતી. અને પાયદળની ટુકડીએ ખુદશા આસમાની રંગનાં વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં.

પાછળથી 'આઈસીકલ' પર બેસીને કેટલીક ટુકડીઓ નીકળી. તહેમની પાછળ મોટર ટુકડાંમાં ઓફિસરો ભરાઈને નીકળ્યા. તેમની પાસે દરેક જાતના લશ્કરી ઓર્ગનરો હતાં. પાછળથી મોટરસાઇકલની ટુકડી આવી ! બન્ને સરકાર કહેતી હોયને કે "જુઓ અમારે ત્યાં કેટલી વિવિધતાભરી સૈન્યરચના છે ! હજી ટુકડીઓ આવતી જાય છે ! જુઓ !"

પછીથી કામદાર ધિરાદરો આવ્યા. જૂદા જૂદા પ્રાન્તની જૂદી જૂદી ફેક્ટરી-ઓના વર્ગોમાં તેમને બ્લેચવામાં આવ્યા હતા. તેમની પાસે રાતા ઝંડા હતા.

નવયુગની પ્રજા

કુલાકોના કલાકો સુધી સલામી વાળતો હોય, સલામ કરતો હોય એ પ્રમાણે સ્ટેલીન હોય હતા. તહેણે ધુળગાંધી આંખો ખચાવવા માટે અસ્થા પહેર્યા હતા. તહેનાં ચહેરા ઉપર નિશ્ચયાત્મકતા, દૃઢ કર્તવ્ય-શીલતા અને એક પ્રકારનું ગૌરવ ખડા રૂપાંબથી ઝળકી રહ્યાં હતાં.

પાછળથી ફરી લશ્કરી 'આગેકદમ' કરતી છોકરી છોકરાની એક ટુકડી પસાર થઈ ગઈ. તહેમના દરેકના ચહેરા ઉપર આજની આદર્શની સ્પષ્ટ છાયા દેખાતી હતી. કર્તવ્યથી તવાઈ તવાઈને કુંદન બનેલી મેનોદાના ઉજવળ ચમકાર તહેમના ચહેરા પર તરવરતા હતા.

એ આ સર્વ પુરા સાત કલાક સુધી તરસ્યાં નયને નીરખ્યા ક્યું. આજથી

૧૪ વર્ષ પહેલાં અહિં ખુનની નદીઓ વહેતી હોતી. આજે ૧૪ વર્ષ પછી રૂપ મી ઓક્ટોબરે કામદારો અને કિસાનોએ સામ્યવાદી પક્ષના નેતૃત્વ નીચે પ્રાન્તિક કેરેન્સ્કી સરકારને ઉલ્ટાવી નાખી.

૧૪ વર્ષ પહેલાં ઉત્તરના જીવનના મંડાણ યથ ચક્રમાં હતાં. આજે તહેનો મહોત્સવ ઉજવાય છે ! લેનીને રાહની દેશની ખતાની હતી, અને લોકોનાં ચક્ષુઓ ખોલ્યાં હતાં.

“સારા મુઠકમાં શાન્તિ વ્યાપો—

“કિસાનોને તહેમની જમી” આપી દો.

“મજદૂર બિરાદરો ઉત્પાદન ઉપર કાણુ રાખશે.

“સર્વ સન્તાઓ સોવિયટને સ્વાધીન છે
સોળસો લાખ લોકો ઉપર કમ્યુનિસ્ટ
પક્ષે અધિકાર જમાવ્યો છે.

આજે આ દેશ પ્રગતિને પંથે કુચ કદમ કરી રહ્યો છે. એના પથમાં ધણીયે મુશ્કેલીઓ આવે છે તહેને ફગાવી દઇને તે આગળ વધતો જાય છે. આજે આ મુશ્કે સારીયે દુનિયાની આંખો પોતાની તરફ ખેંચી છે.

તેઓ જરૂર પુરતું રાખે છે. આકીની વસ્તુઓને નિકાશ કરે છે. પોતાના ઉદ્યોગ ધંધાને પુરબહારમાં ખીલવવા માગે છે. એ વડે દૈવત કમાઇ વધુ મહાન અખતરા કરીને રશિયામાં નવું જીવન લાવવા માગે છે.

મીરા
દુથ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

મીરા
દુથ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

મીરા દુથબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને મોઢાને તાજગી મળે છે. દાંત સફેદ થઇ તમોને તાન્મમાન્મ અને તંદુરસ્ત રાખે છે વધુ વીજત માટે લખ્યો:—

સોલ એજન્ટ:-ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,

૪૩, ચંચંગર સીટ, મુંબઇ.

જર્મની કઈ તરફ?

જનરલ હીટલર

પ્રમુખપદની વર-
ણીમાં નિર્ણય-
ત્મક વિજય મેળવ્યા પછી
લોકપ્રિય મનાતા માછ
સેનાપતિ જનરલ વોન
હીટલરે નાઝીસ નેતા
હોર હીટલર અને તેના
પક્ષ સામે લાક આંખે
કામ લેવા માંડ્યું છે.
પ્રમુખપદની ચુંટણીનું પ-
રિણામ બહાર થયે પુરા
૪૮ કલાક પછી વીસા ન
હતી ત્યાર પહેલાં તો
નાઝીસ પક્ષની અર્ધ લ-
શ્કરી સંસ્થા "Storm
Petrols" ઉપર પોલીસનો
દંડુકો નેરથી ઉગ્રાભવામાં
આવ્યો. હીટલરે જર્મન
પ્રજાસત્તાના પ્રમુખ તરીકે
મળેલી ખાસ સત્તાને આ-
ધારે એક વટહુકમ બહાર
પાડી, આ અર્ધ લશ્કરી

નાઝીસ નેતા હીટલર

સંસ્થાને કાયદાની બહાર
કાઢી અને સાથે જ સં-
સ્થાને વિખેરી તાંબવાની,
હથિયારો જપ્ત કરવાની,
અને સંસ્થાઓ ઉપર સર-
કારી સીલ લગાવવાની
આકરી આજ્ઞાઓ અપાઇ
ગઇ. સારા થે જર્મનીમાં
નાઝીસ પક્ષની અર્ધ લ-
શ્કરી સંસ્થાઓ સામે સ-
રકારતંત્રનું બળ સામઢું

જર્મન પ્રજાના
આંદોલનોનું
અવલોકન.
નાઝીસ પક્ષ
સામે આક્રમણનો
મુળ અર્થ.

સામ્યવાદી નેતા
હોર થાલમેન

ઉગમવામાં આવ્યું. બીજીન અને અન્ય પાટનગરોમાં તો પોલીસતંત્રે નાઝીસ લશ્કરને વિખેરી નાખ્યાં, તેમજ તેની સંસ્થાઓને સીલ કરી અને હીટલરના નાઝીસ સામેના આક્રમણનો પ્રથમ અંક પુરો થયો.

આગતે આમંત્રી આ ડીક્રીઓ જોતાં, આંતરવિગ્રહના દ્વારગોળા ઉપર ચીન-ગારી જેવી આ આશાઓ અવલોકતાં, જર્મનીના નાઝીસ પક્ષના નેતૃત્વ નીચે કંઈક પ્રખર આંદોલન, કંઈ સક્રિય વિરોધ થશે એવી સ્વાભાવિક આશા રાખવાને સારું સ્થાન હતું. પણ થોડા દિવસોના ઇતિહાસ બતાવી આપે છે કે હીટલરના આ આક્રમણ સામે હેર હીટલેરે શાબ્દિક

વિરોધ પણ નથી કર્યો. જર્મનીમાં બનતા બનાવો ઉપર જરા ઉંડું લક્ષ આપશો તો ત્હમે જોઈ શકશો કે આવા અસર-કારક વિરોધને બદલે નાઝીસ પક્ષના નેતાઓ આ આશાઓને શિરોવંધ ગણીને સ્વિકારી છે, એટલું જ નહિ પણ તેનો અમલ કરવાને સાનુકુળતાઓ આપી છે. ત્યારે આ યોજનાપુર્ણ દીસતા આક્રમણનો શું ભેદ છે? શા માટે નાઝી પક્ષની અર્ધ લશ્કરી સંસ્થા સામે સરકારબળ ઉગમવામાં આવ્યું છે? અને એ સર્વ ઉપરાંત જર્મનીના સંપત્તિવાન શાશકો આમ આક્રમણ કરીને કર્યો હેતુ પાર પાડવા ઇચ્છે છે? માલો ત્યારે તેનો વિચાર કરીએ.

[૨]

જર્મન રાજ્યરણને વૈજ્ઞાનિક વર્ગીય દ્રષ્ટિબિંદુએ નીહાળીએ તો આપણે જોઈ શકીશું કે જર્મન રાજકારણ ઉપર અત્યારે વિદેશી સંપત્તિવાનો સીધું પ્રભુત્વ છે. અમેરિકા, ફ્રાંસ અને ઇંગ્લેંડની મુડીએ જર્મનીમાં વર્ષોથી અડું નાંખ્યા છે, એટલું જ નહીં પણ અત્યારે જર્મન પ્રજાસત્તાકર્તા નામની જ સ્વાધીનતા બોગવી રહ્યું છે. તેની પ્રત્યેક નીતિ, તેનું પ્રત્યેક પગલું લેવાય છે એક આદર્શથી—વિદેશી સંપત્તિનું સંરક્ષણ. જર્મન પ્રજાસત્તાકર્તા પ્રમુખ, વડો પ્રધાન ડૉ. જુનીંગ, કે જર્મન બેંકનો સરનશીન ડૉ. હ્યુયર એ સર્વ વિદેશી સંપત્તિવાનોના માત્ર પ્રતિનિધિઓ જેવા છે. અનેકો આ વિધાનને નહીં સ્વીકારે, પણ આપણે યાદ રાખીએ કે આ યુગ તો સામ્રાજ્યવાદનો યુગ છે. જે વર્ગની પાસે ધનસંપત્તિ હોય તેનું જ શાસન અવિરત ચાલી રહ્યું છે. આ સભ સ્વીકારીએ તો માત્રમ પડશે

કે અત્યારે જર્મન પ્રદેશમાં લગભગ ૮૨ ટકા જેટલી સંપત્તિ વિદેશી બેંકોના માર્ગે જર્મનીમાં આવી વસી છે. અને તેથી જ જર્મન રાજકારણ ઉપર વિદેશી સંપત્તિવાનો જોર બઝાયું છે. અને એટલું જ નહીં પણ વિદેશી સંપત્તિવાનો અને જર્મનીનો મુડીવાદ એ બેગા મળી એકત્ર બનીને જર્મનીના આમવર્ગને ખુબ નીચોવી રહ્યા છે એ સત્ય કંઈ નવયુગના વાચકસમુદાયથી અગ્નિપ્રયુ નથી. આ સ્થિતિમાં હેર હીટલેર, હેર જુનીંગ, અને સેનાપતિ જનરલ વોન હીટલરના એક જ કક્ષાની વ્યક્તિઓ છે. તેમાંથી પ્રત્યેકજણ જર્મન મુડીવાદના હિત માટે રક્તનું છેલ્લું બિંદુ હોખી દેવાને પણ તત્પર છે. ડૉ. જુનીંગ અને સેનાપતિ જનરલ વોન હીટલરના એક હેર હીટલેર વચ્ચે માત્ર મુડીવાદના રક્ષણના કાયકમ પુરતો જ મતભેદ છે.

એટલું જ નહીં પણ હેર હીટલેર જે સરમુખત્યારીની ઉપાસના કરે છે તેવી સરમુખત્યારી સેનાપતિ હીટનખગે ક્યારનીય સ્થાપી દીધી છે. અસાધારણ સંજ્ઞે-ગામાં ઉપયોગ કરવા માટે મજેલી ખાસ સત્તાને આધારે વટહુકમે એક પછી એક બહાર પડતા જ જાય છે. અત્યારે જર્મની ઉપર ઓડીન-મેથેરી રાજ્ય ચાલી રહ્યું છે. બેન્ડે નેલી બાળતો પણ પ્રમુખ સત્તાની રૂએ પસાર કરી જાય છે. એટલે જર્મની અત્યારે પ્રજાસત્તાકી ઉખામાં ઉછરી રહ્યું છે એમ કોઈ માને તો તે માત્ર કલ્પનામાં જ વિહાર કરી રહ્યો છે. અત્યારે જર્મની તો પ્રજાસત્તાકી ઉખાને બદલે લોખંડી સરમુખત્યારીના સીતમ અનુલબ્ધ રહ્યું છે.

આ દ્રષ્ટિએ અવલોકીએ તો જર્મન સામ્રાજ્યવાદની સહીસ સેવનારા, હેર હીટ-

લેર અને હેર હીટનખગે વચ્ચે કંઈક જ ફરક નથી. તેઓ એક જ વર્ગના હીત માટે યત્ન કરે છે છતાં જર્મન પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખવદેથી નાઝીનેતા હેર હીટલેરની અર્ધ લશ્કરી ટુકડીઓને દાખી દેવાની, તેને વીખેરી નાંખવાની અને આવી સંસ્થાઓ ઉપર સરકારી સીલ લગાવવાની હીટનખગે આપેલી આજ્ઞાનો શું અર્થ છે? જે આપણે એમ માનીએ કે જર્મનીના સંપત્તિવાનોનું જ ત્યાં જોર ચાલે છે તો પછી હેર હીટલેર જેવા મુડીવાદના ઉત્સાહી અગ્રણીની સંસ્થાઓ ઉપર સરકારતંત્રનું આવું આકરૂં દબન શા માટે? જે આપણું પૃથક્કરણ અને અન્વેષણ સાચું હોય, તો પછી જર્મન સરકારે નાઝી પક્ષ સામે શરૂ કરેલા આ છેલ્લા આક્રમણનો શું આશય છે?

[૩]

અ યાદ હશે કે નાઝી પક્ષની સાથે સાથે જર્મનીમાં સામ્યવાદી પક્ષ પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ પક્ષના અગ્રણીને છેલ્લી ચુંટણીમાં ૫૦ લાખ મતો મળ્યા છે. આ પક્ષ જગતમાં સૌથી સુસંગઠિત અને વ્યવસ્થાપુર્ણ મનાય છે. આ પક્ષ પાસે પોતાના વર્તમાનપત્રો છે. લાખોની સંખ્યામાં તેના સભ્યો છે. શહેરે શહેરે તેની શાખાઓ છે. આ પક્ષ સમાજરચનાને ઉચ્ચાવી પાડવાના આદર્શ બહેર કરે છે. સામ્રાજ્યવાદને બુંસી નાંખવાની હાકલ કરે છે. અને તેથી જ જર્મન મુડીવાદને તે ખરેખર ભયરૂપ સમાન છે.

આ પક્ષની એક અર્ધ લશ્કરી સંસ્થા છે. તેને જગત ઓળખે છે 'રૅડક્રૅંટ

ફાઇટર'ના ઉપનામથી. આ સંસ્થામાં નેડાણેલા સભ્યો લશ્કરી તાલીમ લઈ રહ્યા છે. અને તેથી જ સામ્યવાદીઓની લશ્કરી સંસ્થા ઉપર ખરેખરૂં આક્રમણ કરવા માટે અત્યારે જર્મન સંપત્તિવાનોના એન્ટ હીટનખગે નાઝીસ પક્ષની લશ્કરી સંસ્થા ઉપર અલાશી આક્રમણ કરી રહ્યા છે. અને સામ્યવાદી બળ ઉપર ભુમિકા તૈયાર થઈ રહી છે.

અપુર્વ કુશળતાથી હીટનખગે સામ્યવાદીઓના દળ સામે ખરેખરૂં આક્રમણ કરવાની યોજના કરી છે. જર્મન મુડીવાદનો આજ મુળ આશય છે. નાઝી લશ્કર તો સ્ટેટના લશ્કરના માત્ર વધારા

જેક લંડનની જીવન-કથા

કાળને કાંઈ બેસી ભતકાળના ગાન સાંભળવાનું કોને ગમતું નથી? યૌવનની યાદથી કોનું હૈયું હલમલી જતું નથી?...હું નજર કરું છું ત્યાં મારું જીવન પ્રકરણ મારી સામે એક પછી એક ખડાં ધાય છે. એ અક્ષરોમાંથી ધણા અવાજો મારા કાનમાં ગુંજી રહે છે..... મેં પોતે પરસેવો પાડી યમજીવીઓની દુનીઆમાં ડોકીયું કર્યું છે. આમલગ્નની આશ્વિનીના સપાટામાંથી હું બચવા પામ્યો નથી. મુડીવાદના છાકરાપણાની ઝાલક કોને નથી લાગતી? આપણી સમાજને બદલુરન બનાવનાર એ મુડીવાદને મેં ભયાનક રૂપમાં નીહાળ્યો છે. જેનાં જીવનના પગલે પગલે રાહ જોતાં અંધારાં ઉભાં છે એ મહેનતુજીવીઓના ઉકળાટને મેં અનુભવ્યો છે. એ જુરસો ચાતે તો જુવાળો ચડ્યો છે. સંપત્તિમાનવર્ગના નાશની તોખત એમાંથી સાફ સંભળાઇ રહી છે... મેં પોતે અતિ આકર્ષક જીવન ગુજાર્યું છે અને એ અંગેના કીસ્સાઓ હું તમને બજાવવા લાખું છું.

૧૯૭૬ ની સાલમાં મારો જન્મ થયો. મારી જન્મભૂમી સાનકાન્સીસ્કો... પંદરમે વર્ષે તો હું પુરુષોની હારમાં ખપવા લાગ્યો. મારા જયપણના દિવસો મને જરોજર યાદ છે. આજે હું ઓછો ગંબીર છું. ઝીંદગીના પથડાતા દીવાર મેં દેખ્યા છે. નાનપણમાં મને ગંબીર બનવું બહુ ગમતું. જીવાનીના દીવસો કોને યાદ આવતા નથી? તે વખતે

❖ ❖

દુંગ્લીશ સાહિત્યમાં જેક લંડ-
 નનું નામ અતી જાણીતું છે.
 તેની વિપ્લવી વાર્તાઓ અનેક
 ભાષામાં ભાષાંતર થઈ છે.
 કેટલીક વાર્તાઓ 'નવયુગ'માં
 પણ પુર્વે અપાઈ છે. આ દષ્ટિએ
 આ કામદાર સાહિત્યકુની જીવન
 કથા આશા છે કે આ ક્ષણે અતી
 રસપૂર્ણ થઈ પડશે—તંત્રી.

~~~~~

હું લહેરીલાલા માફક લટકતો. કાષ્ઠ
વાતની જેખમદારી મારે શીરે નહોતી.
પણ જેમ જેમ વર્ષો વીતતાં ગયાં તેમ
તેમ જીવનની વાસ્તવિકતા મારી સામે
ધુરંધ્ર લાગી.

મને એવું સ્મરણમાં નથી કે કોઈએ મને લખાવ્યો હોય ! જો કે એટલું હું જાણું છું કે પાંચમે વર્ષે હું લખી પાંચી શકતો. પછી તો મેં આલામેડાની નિશાળમાં એક્સવા માંડ્યું અને અદારમેં વર્ષે “રેચ બોય” તરીકે તનતોડ મહેનત કરવા લાગ્યો. સાનમેરીઓ એ મારી ખીણ નિશાળ હતી પણ અહીં પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાનો મોકો સાંપડ્યો નહિ.

નકથા

ઉદામ

વિચારક

પોતાની

આપવીતી

વાર્ણવે છે.

જેક લ'ડન

કારણ અમારો માસ્તર ઘણીવાર પીચેલી હાલતમાં કલાસમાં આવતો અને રમખાણ ઉભું થતું, એટલે મને કોઈ બિરાદરોની દોસ્તીનો લાભ મળ્યો નહિ. મારા દાદા એક લેખક હતા. અને તેઓ બાઈબલના કિસ્સાઓ કાને અથડાવવામાં કાળેલ હતા. મારામાં જ્યારથી અછલે સંચાર કર્યો ત્યારથી મને જીવન લોકોના અજાનપું જાન થયું. નવ વર્ષની વયે મેં 'વોશીંગ્ટન ઇર-વીનની "આલ્બા" વાંચી હતી. પણ એમાંથી કોઈ સમજ્યો નહોતો. મને એવો ખ્યાલ આવ્યો કે જેઓ ગામડામાં

વસે છે તેઓને આવાં પુસ્તકો ઉકેલતાં ન આવડે !

અમીગીયાર વરસનો હું થાઉં એ પહેલાં મેં 'રેચ'ને સત્તામ કર્યા અને ઝોક-લેંડના દીદાર દેખ્યા. આંહી જાહેર પુસ્તકાલયનો મેં ખૂબ જ ઉપયોગ કર્યો. જેમ જેમ હું જગતને જાણવા લાગ્યો તેમ તેમ વિષાદના સુરો મારા કાનને અથડાવા લાગ્યા. આ વખતે હું મારું ગુજરાન છાપાં વેચીને ચલાવતો. મેળા વર્ષ સુધી

મેં જૂમ અસ્થિરતા અતુલવી-ધડીકમાં કામ કરું અને વળી પાછો એને લાત લગાવી નિશાળમાં નોડાઉં! આ રીતે મારું જીવનનાવ જેમ તેમ કરી આગળ ચાલવા લાગ્યું. પછીથી તો સાહસના શોખે મને દીવાનો બનાવ્યો. એના નશામાં મેં ઘર છોડ્યું. હું ભાગી ન ગયો પણ “એપેરેટર” નામની દરીયાઈ વાનગી પકડનારા ચાંચીયા સાથે મેં હાથ મીલાવ્યો. આજે આવા ચાંચીઆઓ હસ્તી ધરાવતા નથી. આ ધંધા પછી મેં ખલાસીનો ધંધો ઉપાડી લીધો. અને તે પછી માછલીઓ ઉપર જાતો રાખવાનું મને કામ મળ્યું.

માછી પકડવાના કાયદાઓનું કોઈ ઉલ્લંઘન કરે તો એને ગીરફતાર કરવાની મને પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. આ કામ જૂમ આકર્ષક હતું. કારણ કે મારે કેટલાક દાદાઓના પરીચયમાં પરાણે આવવું પડતું એ વખતે ચીનાઓ, ગ્રીક અને ઇટાલીયનો ગેરકાયદેસર મચ્છીઓ પકડવામાં મગફરી માનતા અને આવા તોફાની લોકો સામે મારે મચ્છ આપવી પડતી. મારી પહેલાં ચોક્કી લરનારા ધણુએ આ ફરજ બજાવતાં દેહનાં દાન આપ્યાં હતાં એટલે જીગર રાખ્યા સીવાય આ કામ બને તેમ નહોતું. મને ખાસ હથીઆર આપવામાં આવતું નહોતું પણ મને જરા પણ ભારે લાગતું નહોતું. આ રીતે જેખમ ભરેલી ફરજ બજાવવામાં મને મજા આવી. આખરે મેં આ તોફારી પણ ફગાવી દીધી અને ‘સીલ’ નામના પ્રાણી પકડવા માટે જે કાફલો જાપાન જતો હતો તેમાં સામેલ થયો અને અંતે અમે બેદરીન સાગર પર આવી પહોંચ્યા.

સાત વર્ષ મેં સીલ પાછળ વખત વીતાવ્યો અને ફરી પાછો કેલીફોર્નિયા ભણી પાછો વળ્યો. અહીં આવ્યા પછી મેં જીવન જાતના ધંધા કરી નોંધ્યા. શાશુના કારખાનામાં મજૂરી આદરી.

સવારના છ વાગે કારખાનાનું ભુંગણું વાગતું. આંખો ચોળી પરસેવો પાડવા હું પહોંચી જતો અને આ કારખાનામાં રાતના સાત સુધી મજૂરી કરતો. મને આ જીવનનો કંટાળો આવ્યો અને ફરી, ફરીયાઓ જવાની યોજના ધડવા લાગ્યો. પણ આ વખતે એમાં ફાવ્યો નહિં. મારા નિશાળના દિવસોમાં મેં કલમ ચલાવી હતી. અને તેની સાધારણ તારીફ થઈ હતી. હું કારખાનામાં મજૂરી કરતો ત્યાં પણ મેં કલમનો ત્યાગ કર્યો નહિં. દિવસના તેર કલાક તો આ ફકડું કારખાનું મારી પાસેથી આંચકી લેતું છતાં તે વખતે હું જીવાન હતો, શરીરમાં જેમ હતું, ઉત્સાહ હતો એટલે મારી જાત માટે હું થોડે વખત રાખતો. આ વખતે સાનફ્રાન્સિસ્કોના “કોલ” નામના પત્રે અચ્છા વર્ણન ભરેલા લેખ માટે ઇનામ જાહેર કર્યું હતું. મારી માતાએ આ ક્ષેત્રમાં કલમ અજમાવવા માટે પાનો ચડાવ્યો અને મેં પણ શુકાવ્યું. “જાપાનના સાગર ઉપર તોફાન” એ લેખના મથાળાથી મેં લખવું શરૂ કર્યું.

હું રાતના કલમ બીની કરતો અને એ હજાર શબ્દો કાગળ પર પાડ્યા પછી જ નિંદ્રાને બોલાવતો. બીજા રાત્રે પણ મેં એ હજાર શબ્દો પાડ્યા, લખાણ આટલું લાંબુ હતું પણ મને ખબર હતી કે એના ઉપર કાપકુપ ચલાવી ચુનંદો લાગ જ રહેવા દેવો.

સવારના પાંચ વાગ્યાથી તો મારે કારખાનું બોગવવું જ નોંધ્યું. એટલે

ઉત્તર આકરા લાગ્યા તો ખરા! મેં લેખને ખરોખર કાપી કાપીને નેધએ તેટલો બનાવ્યો.....અને પહેલું ઇનામ છતનાર તરીકે મ્હારું નામ બહાર પડ્યું. આ સફળતાને લઈને મારું મન લેખક બનવા લલચાયું પણ એ મારે હું હજી જન્મ હતો. મેં બીજા લેખો “કોલ” મારે મોકલ્યા પણ તે આખા પાછા પોસ્ટમાં આવ્યા.

યુ નાઈટ્સ સ્ટેટસના બધા ભાગોમાં હું લટકવા લાગ્યો. કેલીફોર્નીયાથી બોસ્ટન વચ્ચે મેં પાષદલ મુસાફરી કરી. છેવટે હું પેરીશીક મહાસાગરના કિનારે આવી પહોંચ્યો—આહીઆ મારી ઉપર આકૃતના ઓળા ઉતરવા લાગ્યા. પણ મને આંધી પરિસ્થિતિ પછાડી શક્તિ નહોતી—પારાપાર મુશ્કેલીઓ સામે હું મચક આપી શકતો. છંદગીએ મારી અચ્છી ખરદાસ કરી નહોતી. પહેલેથી જ મારા માર્ગમાં વીધો આવતાં. પેરીશીક ઉપરના એક ગામડામાં મને રખડુપણા મારે ગીરફતાર કરવામાં આવ્યો. મારા રખડુ સ્વભાવને લઈને સારીયે આવમનો મીઠાજ નેવાની મને તક મળી. મેં તડકા અને છાયાનો અનુભવ લીધો. દિવસ અને રાત્રીની હવા મેં મારા બદનને ભેટવા દીધી હતી. પણ આ રખડુપણાએ મને એક અચ્છી ભેટ આપી. સમાજવાદની. બસ ત્યારથી જ હું સમાજવાદી બની ગયો.

પહેલેથી જ મને મલુરીની મહત્તા મારે અસર થઈ હતી. શ્રમજીવીઓને નેધ મારી છાતી ટુલતી. તે વખતે મેં કાઝાઈલ કે કોપલીંગના પુસ્તકોનાં પાનાં ઉચ્ચાવ્યાં નહોતાં છતાં મલુરી મારે મેં સ્તોત્ર રચવા માંડ્યા. મારે મન મલુરી એ સર્વસ્વ હતું. કામમાં જ મેં મોક્ષ

લાવ્યો, પરિશ્રમમાં જ મેં નવીન પ્રજાશ અનુભવ્યો. પરસેવાના એક ટીપાંની કિંમત મને મોતી કરતાં ઘણી વધારે હતી. મારા પોતાનું અહીંમાન પણ મારી મલુરી ઉપર જ હતું. એની પર મદાર આંધી હું મર્દાન-ગીનો પરીચય કરાવવા ધારતો હતો. હું પરિશ્રમનો આખા શુભામ હતો. મુડીવાદીઓ જે રીતે શ્રમજીવીઓને યુગે છે અને શ્રમજીવીઓને જેવું કામ કરવું પડે છે તેવું જ કામ હું કરતો. પશ્ચીમના તુકાની પ્રદેશમાંથી હું પસાર થયો હતો. જ્યાં નેખમ એ બીજી છંદગી ગણાય છે, જ્યાં સાહસનો સહવાસ રહેવાય છે. જ્યાં છંદગી અને મોત વચ્ચેવચ્ચે ઉભા રહેવાનો મોકો સાંપડે છે એવા પશ્ચિમ દેશના મેં દીદાર દેખ્યા છે. ઉપરાંત મેં ઉઘોગોના થાણાં દોય એવા નગરની ગદલીએ ગદલી અનુભવી છે. પેટનો ખાડે પુરવા મારે પસીનો પાડતા મહેનતજીવીઓના આકરા જીવન કીસ્સાથી હું અભણ્યો નથી. મુડીવાદની હડમાં હેરાનપરેશાન થતા આ ધનસનેના એકાદ મેં મારી બે આંખે નેથા છે. નાબીમાંથી બહાર નીકળતા નીશાસ મેં સાંભળ્યા છે.

બુસ જ્યારથી મેં આ દ્રશ્યો નેવા માંજાં ત્યારથી જીવન વીગેના મારા વિચારોમાં પરિવર્તન થયું. સંસારને હું નવા જ ખુલાથી નિરખવા લાગ્યો. સામાજિક ભરીમાં ખુવાર થતા, જલ્દી જતા કામદારોએ મારાં પડળ ખોલી નાંખ્યાં. ત્યારથી મને એમ થઈ ગયું કે મારે હવે જાઓ પરીશ્રમ ઉઠાવવો નહીં. દેહને નીચેવી બીજાને દાન કરવાની રીત મને ઝેરની જેમ સાગ્રવા લાગી. જ્યાં મુધી ફરજ પડે નહીં ત્યાં મુધી-આપી આકરી

નોકરી ન કરવાનો મેં નીશ્ચય કર્યો. બરોબર મારા ઓગણીસમાં વર્ષે મેં ઓકલેન્ડમાં ફરી પગ મુક્યો અને આંહીની હાઇસ્કુલના દીદાર દેખવા હું ઉપડ્યો. આ હાઇસ્કુલ તરફથી એક અઠવાડીક પ્રગટ થતું હતું. આ વીકલી માટે મેં કલમને કુચકદમ કરવાનો હુકમ આપ્યો. કલમ અલખત ચાલી નીકળી. મારા રખડુ અનુભવોને મેં તરેહતરેહની વાર્તાઓમાં ઉતાર્યા. કલ્પનાપ્રદેશમાં ઉડી તેનો આશ્રય લઈ હું આ અંક માટે નવલીકા લખતો. આમ લખીને મેં આહી એક વર્ષ વિતાવ્યું! આ ઉપરાંત હું હોસ્ટેલના ‘જેનીટર’ તરીકે પણ કામ કરતો હતો અને તેમ કરવામાં જીવન નિભાવતો. પણ આંહી મને વધુ પડતી તકલીફ પડવા લાગી અને આખરે આ નોકરીને લાત મારી હું છુટો થઈ ગયો.

મને બધા “સમાજવાદી લડકા” તરીકે પીઠાનતા. મારા સામાજિક ઉત્તરારણ્યોથી હું જાણીતો થયો હતો. અને ધણાઓનું ધ્યાન ખેંચી શક્યો હતો. સમાજવાદનો સીકકો મારા ઉપર લાગી શક્યો હતો એટલે એકવાર હું રસ્તા પર જ્યાં ચલાવતો હતો તેવામાં મને ગીરફતાર કરવામાં આવ્યો. પછીથી હું અવ્યાસ કરવામાં ગુંથાયો. ત્રણ માસ સુધી મેં સતત વાંચ્યા જ ક્યું અને તે પછી કેલીફોર્નીયાની યુનીવર્સિટીમાં હું દાખલ થયો. યુનીવર્સિટીમાંથી મને સીડીશીકેટ મળે એ દિન જોવાની મારી ઉમેદ હતી. એટલે એ આશાને મેં સંભાળ કરી. અને સાથેસાથ ધોળીની દુકાનમાં કામ કરવા લાગ્યો. આ સમયે પણ મેં લખવાનું છોડી દીધું નહોતું, કલમને હું નીરાંતે જોસવા દેતો નહી. આ વખતે પરિશ્રમ

ઉઠાવતાં મને રીતસર મળ પડી, હું કપડાં ઉપર ઇન્જી મારતો અને જરાક વખત ફાળે પડે એટલે કાંઈક ને કાંઈક ઘસડી નાંખતો, કેટલીકવાર નિદ્રા મારાં પોષાચામાં ઘુસી ઘેન ચડાવતી તે વખત કલમ હાથમાં રહી જતી અને નિદ્રાના ખોળે હું ઝુકી પડતો.

આખરે એ ધોળીની દુકાનને પણ મેં રજના સલામ લઈ અને લખીને જ મારો ગુજરો કરવા લાગ્યો. આમ કરતાં ત્રણ વર્ષ વહી ગયાં અને મેં કલમને ફેરવી દીધી. મને એમ થઈ ગયું કે લેખક તરીકે હું સદા નિષ્ફળ નીવડવાનો! એટલે જ મેં કલેન ડાઇક-તરફ મારું સુકાન ફેરવ્યું એમ આશા રાખીને કે સોનાના સહવાસમાં મારો ઉદ્ધાર થશે. કલેન ડાઇકમાં મેં બાર માસ કાઢ્યા પણ ત્યારબાદ આંહી રોગચાળો ફાટી નીકળ્યો. એટલે આ જગ્યા છોડવાની મને ફરજ પડી. ૧,૬૦૦ માઇલની લાંબી દરયાઈ મજલ અમે ઉઘાડાં જહાજથી કાપી આ યાદગાર મુસાફરીની નોંધ મેં ટપકાવી લીધી હતી. બસ કલેન ડાઇકમાં જ મેં મારી જાતને ઓળખી, તેને શોધી કાઢી. આંહી કોઈ પાતચીત કરતું નથી. બધા મનન કરે છે. અહીં જ ખરી દ્રષ્ટિ સાંપડવાનો સંભવ છે-મારી બાબતમાં તો જરૂર એમ જ બન્યું.

હું જ્યારે કલેન ડાઇકમાં હતો ત્યારે મારા પિતાનું અવસાન થયું અને સારાયે કુટુંબનો બોજો મારા શીરે આવી પડ્યો. કેલીફોર્નીયાનો એ વખત પુરો હતો-મને કોઈ જગ્યાએ કામ મળ્યું નહી. હું જ્યારે નોકરી માટે લટકતો હતો, ધક્કા ખાતો હતો, ત્યારે મેં “ડાઉન થી રીવર” લખી હતી જેને પ્રગટ કર-

નારાઓએ પાછી ધડેલી દીધી હતી-
છાપ્યા વીના. આ ઉપરાંત ખીજાં લખાણો
પણ કાગળ પર પાડ્યાં હતાં. તેનો પણ
સ્વિકાર થવા પાડ્યો નહોતો. આ બધા
ફટકા છતાં હું લખ્યો હતો. મને તાલુ
લખવાનું જરૂરી રહેતું. તે વખતે મને
જરા સરખો થોડો નડોતો કે તંત્રી
એ કેવું પ્રેમી હોય છે! આખરે મારા
પ્રયાસને જવાબ રજ્યો. કેવીકેવીયના
એક મંદીકે મારી વાર્તા સ્વિકારી અને
તે બહુ મને પાંચ ડોલર આપવામાં
આવ્યા. આ પછી “ગ્રેડેડ કેટ” તરફથી
નવકીકા માટે મને આળીસ ડોલર આપ-
વાની વાત થઈ. આમ સાહિત્યકેતવમાં
મારી કદર થવા લાગી.

મારું પહેલું પુસ્તક ૧૯૦૦ માં બહાર
પડ્યું. મને કોઈ વર્તમાનપત્રની ઓફી-
સમાં જરૂર રાખી લેત પણ મને આ
જીવલેણ-મશીન જેવી નોકરીનો કંટાળો
હતો. જ્યારે હું મંદીકામાં કામ કરવા
લાગ્યો ત્યારથી જ મેં વર્તમાનપત્રને કાંઈક
કાળો આપ્યા માંડ્યો.

હું નિયમીત કામમાં માનું છું. પ્રેરણા
ખીને લખવાની રાહ જોવાનો મને શોખ
નથી. મારા મિત્રજાને વિપાદ સાથે ખૂબ
ખૂબ દોસ્તી છે. હું પાંચ કલાકથી વધારે
મુઠ શકતો નથી. મને રમતગમતનો
ખુબ શોખ છે. બોક્સીંગ, પડાગાછ, તર-
વાનું, ગોડેસ્વારી, નૌકાવિહાર, અને
પતંગગાછ-આ રમતો મને પ્યારી છે.
હું શહેરમાં ઉછર્યો છું. પણ નગરના
હૃદયમાં મને વસવાટું પસંદ નથી. મને
નગરની નજદીક રહેવામાં મોજ આવે છે.

લેખક તરીકે મારી ઉપર સદુથી વધુ
અસર કરનાર કાત્ર માર્ક્સ છે. મને
સ્પેનસર વાંચવો પણ ગમે છે. બાળપણના
મારા શુભા સ્વપ્નામાં જો મને તક મળી
હોત તો હું સંગીત શીખત. મારાં બધાં
પુસ્તકોમાં “લીગ ઓફ ધી ઓક્સમેન”
મારું પ્રીય છે. ખીજા લોકો મારી આ
પસંદગી ઉપર ખદા થઈ જાય, કારણ
કે તેઓને ઝલકવાર વસ્તુઓ વાંચવી ગમે
છે. પણ મેં તો અધિકારના આત્મ હેઠળ
બાળપણની ઝીંઘી ગુનતરી છે એટલે એ
દ્રવ્ય મને વધુ આકર્ષક લાગે છે.

નવયુગના ગ્રાહકોને ભેટ:

નવયુગના ગ્રાહકો, જેમનાં લવાજમ વસુલ થઈ ગયાં હશે તેમને
એ પુસ્તકો ભેટ તરીકે આપવાનાં છે. તે ઉપરાંત ગ્રાહકોને ખીજા
લાભ આપવાની યોજનાનો વિચાર થઈ રહ્યો છે.

વ્યવસ્થાપક

નવયુગ.

હીંદના બંધારણની સમુદ્ધતંત્રની યોજ-
કરાવ હીંદી નરેંદ્રમંડળે કર્યો છે. પરંતુ
કરતાં કરારનામાનું નામ ઘટે છે. આપ-
હીતની ખાત્રી મળે તોજ રાજ્યો સમુદ્ધ
છે. આ પ્રકારની જાહેરાત પાછળનું

હીંદી ખાતે મળેલ નરેંદ્રમંડળની બેઠ-
કમાં પસાર થએલા કરાવો પરથી
સમગ્રય છે કે, હિંદનાં હિત હેઠે રાખીને
જીવવાનો દંબ કરનારા રાજમહારાજઓની
જમાતે હિંદ માટે સુચવાયલા સમુદ્ધતંત્ર
સંઘ (Federation)માં જોડાવાની કબુ-
લાત આપી છે. નરેંદ્રમંડળે પસાર કરેલો
કરાવ દેશભક્તિના પ્રતીક સમાન છે,
એમ રાજ્યોનું કહેવું છે, એટલું જ
નહી પરંતુ ફેડરેશનમાં જોડાવાનો સ્વ-
કાર કરીને મહારાજઓ પોતે મહાન
આત્મત્યાગ કરે છે એ પ્રકારનો જમ
ફેલાવવાનું તેઓએ શરૂ કર્યું છે. નરેંદ્ર-
મંડળમાં વિરાજતા મહારાજઓએ સંયુ-
ક્તતંત્રમાં જોડાવાનો કરાવ કર્યો છે,
પરંતુ એ કરાવ સાથે જ પેટા કરાવો
જોડાયા છે, તે જોતાં કોઈ પણ તટસ્થ
વિચારકને સમજશે કે, જમાનાના આવેલા
રાજમહારાજઓની સ્વાર્થી હરોલ પાસેથી
કોઈ પણ પ્રકારનો ત્યાગ કે દેશસેવાની
આશા રાખવી એ વ્યર્થ છે. નરેંદ્રમંડળના
મોવડીઓએ પસાર કરેલો
કરાવ ભારોભાર દેશદોષ
અને સ્વાર્થીતાનાં પ્રદર્શન

સમાન છે. આપખુદોની જમાતના એ સં-
રક્ષકોને મન એમની અપાધ્ય સત્તા, અને
એ સત્તાના કાંગરાઓ સલામત રાખવાની
શરતોવાળાં સંધીપત્રો અને સનઘેનાં
કરારનામાનો અમલ એ અતી મહત્વની
ખીના છે. રાજસ્થાનોની જુતાવળોમાં
જળતી આઠ કરોડ રાજસ્થાની પ્રજાનું

દેશી રાજ્યો

જો તે થાય તેની પરવા કર્યા વીના
જુખ્યા-વરુઓની માફક હરપળે પોતાની
પ્રજાને ફાડી ખાવા જેટલા કૂર માનસવાળા
મહારાજઓ કેટલા સ્વાર્થી અને દેશદ્રોહી
છે, એ નરેંદ્રમંડળની બેઠકે સંયુક્તતંત્ર
સંઘને લગતાં પસાર કરેલો કરાવનો અર્થ
સમજવાથી સમજશે. નરે-
ન્દ્રમંડળે પસાર કરેલો
કરાવ એક પ્રકારનું કરાર-

લેખક :

ભદ્રકુમાર યાત્રીક

નામાં સામેલ થવાની સંમતી દર્શાવતો
તે ઠરાવ એવા પ્રકારનો છે કે જેને ઠરાવ
ખુદ રાજ્યોની સત્તા અબાધીત રહે એ
તંત્રમાં જોડાશે એમ તેઓએ જાહેર કયું
માનસ નીચેના લેખમાં લેખક રજુ કરે છે.

નામું છે, જે 'આમ કરશે તો ફેડરેશનમાં
જોડાઈશું' આવા પ્રકારના કરારનામાને
ઠરાવ નહીં પણ કરારનામું નામજી ઉચીત છે.

નૃસિંહભાઈ પસાર કરેલો ઠરાવ નીચે
મુજબ છે.

"નીચેની શરતો માન્ય રખાવવાની
જવાબદારી 'તાજ'ની સત્તા રિવકારશે,

~~~~~

અને સમુહતંત્ર

~~~~~

એવી ખાત્રી સાથે આ ચેમ્બર અખીલ
હિંદ સમુદાય સંઘ (ઓલ-ઇન્ડિયા ફેડરે-
શન)માં સામેલ થશે એમ જાહેર કરે છે.

એ શરતો નીચે મુજબ છે.

(૧) બંધારણમાં જરૂરની સલામતી-
ઓનો રિવકાર કરવામાં આવશે.

(૨) સંધીપત્રકો, સત્તો,
અને એ પ્રકારનાં
કરારનામામાં રિવ-

કારાયલા અને એમાંથી ઉદ્ભવતા
હકકો નવા બંધારણમાં અભંગ રહેશે.

(૩) રાજ્યોના આંતર વ્યવહારની સ્વ-
તંત્રતા અને રાજ્યો પરની સત્તા
અત્યાદે છે તેમજ રહેશે, અને તે
સત્તાને માન આપવાનું આવશ્યક
રહેશે, અને 'તાજ' અને રાજ્યો
વચ્ચેનાં સંબંધો દ્વાલ છે તેમાં કોઈ
પ્રકારનું પરિવર્તન નહીં થઈ શકે.

ઉપરોક્ત શરતોના રિવકાર અથેના
ઘટીત યત્નો કરવા માટે ચેમ્બરના પ્રતિ-
નિધિઓને તે સંબંધી વાટાઘાટ કરવાની
સત્તા આપવામાં આવે છે, રાજ્યોની
સભા સમક્ષ રજુ થએલી રૂપરેખા મુજબ
પ્રવૃત્તી કરવાની અને નવા બંધારણની
કલમોનો ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવા,
અને ચેમ્બર તેમજ જુદાં જુદાં રાજ્યો
તરફથી ફેડરેશનમાં જોડાવાની આખરી
ખાત્રી આપવામાં આવે તે પહેલાં
રીતસરનું ખીલ તૈયાર કરવાની સત્તા

રાજ્યોના
વાટાઘાટ

ચેમ્બરના નીમિશા પ્રતિ
નિધિઓને આપવામાં
આવે છે."

રાજ્યોની ચેમ્બરે પસાર કરેલો આ ઠરાવ શરતી કરારનામા સમાન છે. સલામતીઓ સ્વિકારવામાં આવે, તાજ સાથેના સંબંધો કાયમ રહેવાની ખાત્રી આપવામાં આવે અને સંધીપત્રો અને કરારનામાની શરતોના પાલનની પુરી ખાત્રી આપવામાં આવે તો રાજ્યો ફેડરેશનમાં જોડાશે એમ ઠરાવનો અર્થ છે.

‘તાજ’ સાથેના સંબંધો જળવવાની રાજ્યોની માંગણી સાથે જ સંબંધ અને સંધીપત્રોની શરતો સાચવવાની માંગણી સંકળાયેલી છે. ખટલર કમીટી સમક્ષ રાજ્યોએ રજુ કરેલા વીરત્વ નીવેદન પત્રમાં પણ રાજ્યોએ એમની એકની એક સલાતન માંગણી રજુ કરી છે, રાજ્યો સાથે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ કરેલા કોલ કરારો અને સંધીપત્રોમાં એક મહત્વની શરત છે, તે એ છે કે, “રાજ્યો અને રાજ્યોના હકકો અને સત્તા પરના સાવભોમત્વના જે હકકો ખ્રીડીશ તાજ ભોગવે છે, તે હકકો યા સત્તા ખીજ કોષ્ટ પણ સત્તાને રાજ્યોની સંમતી વીના સુપ્રત થઈ શકશે નહીં.” આજે પણ રાજ્યોની ફેડરેશન સંબંધી સંમતી માગવામાં સંધીપત્રોમાં સ્વિકારાયેલું ઉપરનું બંધન ધરાવેલું છે. સાવભોમત્વ સત્તાના હકકો ‘તાજ’માં અધીવેષીત રહે, એ પ્રકારની રાજ્યોની માંગણી એક પ્રકારે હાસ્ત્યરૂપ છે. આજે જેમ ‘તાજ’ના પ્રતિનિધિ વાઇસરોય છે, તેમ ફેડરલ બંધારણમાં પણ ‘તાજ’નું સીધું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર ‘સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ’નું અસ્તીત્વ રાજ્યો ઇચ્છે છે. તાજના સાવભોમત્વનો સ્વિકાર: અને સંયુક્તતંત્રની સત્તાનો સ્વિકાર: એ બન્ને વસ્તુઓ અરરપરસથી

વિરોધી છે. એટલું જ નહીં પરંતુ બંધારણની દ્રષ્ટિએ વિરોધાભાસ રજુ કરે છે. સંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની વ્યાખ્યા મુજબ સંસ્થાન પરની સર્વોપરી સત્તા સાવભોમત્વ સત્તા હોય છે, પરંતુ એ સત્તાને સંસ્થાનોનાં આંતરવહીવટમાં કે ખીજ વ્યાખ્યામાં કોષ્ટ પણ પ્રકારની દરમ્યાનગીરી કરવાનો હક્ક નથી. સાવભોમત્વ સત્તા અને સંસ્થાનોની સરકારનો સંબંધ નામનો જ છે. દાખલા તરીકે અલારે ખ્રીડીશ તાજના સાવભોમત્વમાં કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ, દક્ષિણ આફ્રીકા વગેરે સંસ્થાનો છે, અને એ પ્રત્યેક સંસ્થાનોનો સંસ્થાનોની ધારાસભાઓએ સુટી કાઢેલાં અધ્યક્ષ જ વહીવટ ચલાવે છે. સંસ્થાનોના અધ્યક્ષ અને ખ્રીડનનાં સંસ્થાનમંત્રીનો સીધો સંબંધ હોય છે. ‘તાજ’ના યા ખ્રીડનનાં માનનીય પ્રતિનિધિ તરીકે સંસ્થાનમંત્રીનો પ્રત્યેક સંસ્થાનો સ્વિકાર કરે છે, પરંતુ સંસ્થાનમંત્રી તેની મર્યાદા બુદ્ધિને સંસ્થાનોના આંતરવહીવટમાં દરમ્યાનગીરી કરવાનો કે એવો જ કોષ્ટ યત્ન કરે ત્યારે બન્ને સત્તાઓ વચ્ચે ગંભીર અથડામણ ઉપસ્થિત થાય એ ચોક્કસ છે. જેમ સંસ્થાનમંત્રીની સત્તા તેમજ સંસ્થાન અને તાજની સત્તા અને સંબંધો સંબંધે સમજવાળું છે. આ સંજોગોમાં ફેડરલ સરકારના એક અંગ તરીકે ગણાતાં દેશી રાજ્યો ફેડરલ સરકાર શીવાય અન્ય સત્તાની દરમ્યાનગીરીને આમંત્રણ કરે તો ફેડરેશનનો અર્થજ ક્યાં સરે છે? એટલું જ નહીં પરંતુ ફેડરલ તંત્રના મુળભૂત સીદ્ધાંતોના પણ તેમાં સ્પષ્ટ ભંગ છે, રાજ્યો ફેડરેશનમાં જોડાય તેનો આ રીતે કંઈ જ અર્થ નથી.

ફેડરલ તંત્રમાં સર્વોપરી સત્તા 'તાજ' યા ક્ષીટનની સત્તા નામની જ ગણાય છે. પરંતુ વહીવટી બાબતોમાં અને સંસ્થાનની આંતરવ્યવસ્થા અને બીજી બાબતોમાં સંસ્થાનની વહી સત્તા જ જવાબદાર હોય છે, એટલું જ નહીં પરંતુ ક્ષીટનની નામની જ સત્તા સાચવી રહેલ સંસ્થાનોની સરકારના આંતરવહીવટ અને એવી મહત્વની બાબતોમાં તાજ યાતો સાવલૌભ સત્તા કોઈ પણ પ્રકારની દરમ્યાનગીરી કરે તે વખતે બંને પક્ષો વચ્ચે વૈમનસ્યનું વાતાવરણ ઉપસ્થિત થાય એ દેખીતું છે. ફેડરલ સરકારની વહી સત્તાનો અસ્થિતકાર કરીને ક્ષીટનની સાવલૌભ સત્તાની દરમ્યાનગીરીને આમંત્રણ કરવાનું દેશી રાજ્યોનું પગલું ક્ષીટીશ હિંદના ફેડરલતંત્રના સંચાલકો અને એ પ્રકારના બંધારણ પર પોતાનો ખત આપનારાઓ અસ્થિતકાર જ કરશે એ સ્પષ્ટ છે. રાજ્યોને 'તાજ' સાથે જ સંબંધ કાયમ રાખવો હોય એટલું જ નહીં પરંતુ પોતાના આંતરવહીવટ અને અન્ય બાબતોમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવવી હોય, અને રાજ્યસ્થાનોની પ્રજાને કોઈપણ પ્રકારનો મતાધીકાર કે અન્ય સુધારા ન આપવા હોય તો ફેડરેશનની યોજનામાં રાજ્યોનું સામેલ થવાનું નકાસું જ છે. રાજ્યો પોતાની અને પોતાનાં રાજ્યોની સલામતી અર્થે અગત્યની શરતો સ્વીકારવા માગે છે, એટલું જ નહીં પરંતુ નરેન્દ્ર મંડળની એકેડે પસાર કરેલો ઠરાવ સ્પષ્ટ રીતે એમ જાહેર કરે છે કે 'સલામતી' યોજના સ્વિશર કુદવામાં આવશે તો જ રાજ્યો ફેડરેશનમાં જોડાશે.

રાજ્યો કયા પ્રકારની સલામતીઓ માગે છે, તે તેઓએ હજી જાહેર કયું નથી.

રાજ્યોના તાજ સાથેના સંબંધો અભંગ રહેવાની, સંધીપત્રકો અને કરારનામાંના હકકો કાયમ રાખવાની, અને રાજ્યોની આંતરવ્યવસ્થામાં કોઈ પણ પ્રકારની દરમ્યાનગીરી ન કરવાની મુખ્ય ખાતરીઓ ઉપરાંત બીજી ખાસ 'સલામતીઓ' કે જેનો રાજ્યોએ હજી રજૂ કર્યો નથી, તે સલામતીઓની ખાતરી ક્ષીટીશ સરકાર અપે તો રાજ્યો ફેડરલ યોજનામાં જોડાય, રાજ્યોની ચેમ્બરે પસાર કરેલો ઠરાવ રાજ્યોના આંતરવહીવટની દરમ્યાનગીરી સામે વિરોધ દર્શાવે છે. રાજ્યો આ વસ્તુ રજૂ કરતાં બીંતબુદ્ધિ છે. સાવલૌભ સત્તાની સીધી પરવાનગી વીના પણ હિંદના રાજ્યોના આંતર વહીવટમાં દરમ્યાનગીરી કરવાની જગ્યાએ જગ્યાએ હિંદના વચને જરૂર પડી છે, જગ્યાએ ત્યારે હિંદના વાઈસરોયે દરમ્યાનગીરી કરી છે, એટલું જ નહીં પરંતુ રાજ્યો ખાલસા કર્યાના અને નાલાયક રાજ્યોને પદ ભ્રષ્ટ કરવા જેવા ગંભીર પ્રસંગોમાં પણ રાજ્યો જેને વર્ણદાર રહેવાનો દાવો કરે છે, અને પોતાનો સીધો સંબંધ 'તાજ' સાથે હોવાની વીગતો રજૂ કરે છે, તે સર્વોપરી સત્તાની સંમતી વીના જ વાઈસરોયે પોતાને ચોખ્ખા લાગે તેવાં પગલાં ભર્યાં છે. મણીપુરની રીયાસત ખાલસા કરતી વખતે, અને નહાના રાજ્યને પદભ્રષ્ટ કરતી વખતે તે વખતના વાઈસરોયે ક્ષીટનના પ્રધાનમંડળની સંમતી લીધી નહીં હોય એ સ્પષ્ટ જ છે. તેમજ રાજ્યોના અગ્રણી નાં નીઝામ સરકારે ક્ષીટીશ સત્તાના સમાન દરજ્જાના હોવાનો દાવો સને ૧૯૨૫ માં કર્યો હતો. ત્યારે લોર્ડ રીડીંગે નાં નીઝામ

મના મંતવ્યના ચુરેચુરો કરી નાખતો જવામ પરખાવ્યો હતો. સને ૧૯૨૫ માં લોડ રીડીંગે ઇંદોર નરેશને ગાદી છોડવાની સ્થિતિમાં મુકી દીધા હતા, એટલું જ નહીં પરંતુ હિંદના કોઈ પણ વાઇસરોયે દેશી રાજ્યોના આંતરવહીવટમાં માથું ન મારવાની ખાત્રી આપી જ નથી. આ સંબંધી સરકારનું વલણ કેવું છે, તે લોડ રીડીંગે ના. નીઝામને આપેલા જવામ પરથી સમજાય છે.

સમાનનાના હકકનો ઘણો કરતા ના. ની ઝામને લોડ રીડીંગે જણાવ્યું હતું કે: “હિંદમાં ખ્રીડીશ સત્તા સર્વોપરી છે. એ સત્તા સાથે કોઈ પણ દેશી રાજ્યને સમાનતાના ધારણે વાટાપાટ ચલાવવાનો હકક નથી.”

નરેન્દ્રમંડળના ઠરાવ મુજબ રાજ્યો જે પ્રકારના હકકો અને સ્વતંત્રતા ભોગવવા આદે છે તે પ્રકારની સ્વતંત્રતા કે હક્ક તેમને ખ્રીડીશ અમલ નીચે નથી એ ઉપરના દાખલાઓથી પુરવાર થાય છે ઉપરાંત તાજની સાલોર્વમ સત્તા

સાથેના સંબંધોની અભંગતા સોચવાની તેમની શરત ફેડરેશનના મુળભુત સિધ્ધાંતોની વિરોધી છે. આ સંજોગોમાં નરેન્દ્ર મંડળની શરતોના અવિસ્કાર કરવામાં જ હિંદનું હિત સમાવેલ છે. રાજ્યો જે શરતોએ ફેડરેશનમાં જોડાવા માગે છે તે શરતોથી ખ્રીડીશ હિંદની સામાન્ય જનતાને કંઈપણ લાલ થનાર નથી, તેમજ રાજસ્થાનોની પ્રજાને પણ કંઈ લાલ થનાર નથી. રાજ્યોએ રજૂ કરેલો ફેડરેશનનો શરતી સ્વિકાર કરવામાં આવે તો ફેડરલતંત્રના સંચાલકોને વધુ મુશ્કેલીમાં ઉતરવું પડે એટલું જ નહીં પરંતુ રાજ્યોની આપખુદ સત્તામાં ઘણો વધારો થવા પામે. નરેન્દ્ર મંડળના ઠરાવમાં જાહેર થયેલી મુખ્ય ત્રણ શરતો ઉપરાંત બીજી ‘સલામતીઓ’ની પણ રાજ્યોને જરૂર છે. આમ રાજની મંડળની એકપક્ષી અને સ્વાયંત્ર માંગણી સ્વિકારતા પહેલાં ખ્રીડીશ હિંદના રાજનીતિજ્ઞોએ ખુબ જ વિચાર કરવાની જરૂર છે.

જર્મની કંઈ તરફ?

[પાના ૬૭ નું ચાલુ]

સમુ છે. તેને વિષેરી નાંખવાની હીંડનમગને જરાયે જરૂર ક્યાં હતી? જેમ જર્મની સંપત્તિવાનો રાજ્યના લશ્કર

ઉપર આધાર રાખી શકે છે તેમજ ફ્રેંચીશ પક્ષ આજે જર્મન મુડીવાદનો જોરદાર પક્ષ હોવાથી મુડીવાદીઓને નાઝી પક્ષથી ડરવાતું જરાયે ધારણુ નથી.

તેમજ જર્મન સરકારનો એક પરોક્ષ આશય નાઝીસ નેતા હેર હીટલેરને સહાય કરવાનો છે. આ ક્ષણે જોરશોરથી જોલતો હેર હીટલેર સત્તાના સુત્રો હાથમાં લેવાને જરાયે તૈયાર નથી. ધારણુ કે અત્યારે સત્તા પર આવે તો તે આપેલા વચન

જરાયે પાળી શકે તેમ નથી. તેથી તેના પક્ષના દળાણુને લઇનેજ પ્રમુખ પદની ખુરશી માટે હીટલેરે ઉમેદવારી નોંધાવી

હતી. પણ સુન્ટ્સીમાં અનિવાર્ય નિષ્ફળતા મળતાં કુદરતી રીતે જ હીટલેરના અનુયાયીઓ હવે અંધારણીય માર્ગેથી અજગ ખરીને બંડ કરીને સત્તાના સ્થાન પર આવવાની હાકલ કરે. આવા અનુયાયીઓની સંખ્યા કંઈ અલ્પ ન હતી. આવી આશા રાખવી એ સાવ સ્વાભાવિક છે અને તેથી જ નાઝી પક્ષના આવા ઉદ્દામ વિભાગને કચરી નાંખવામાં હીંડનમગે હીટલેરને પરોક્ષ સહાય આપી છે.

[૪]

આમ જર્મનીના માંધાતા મુડીવાદીઓએ સમ્યવાદી પક્ષ સામે હથીયાર ઉગામવામાં, નાઝીસપક્ષને પ્રભુપ્રિય બનાવવામાં, તેમજ હેર હીટલેરના માર્ગને સરળ કરી આપવામાં બહુ જ ચાલાકાઈથી રાજ્યરમત ખેલી છે. જર્મનીના કુશળ ખેલાડીઓએ આખા જગતને આંછ નાખે તેવી નાટકીય ઢબે નાઝીસ પક્ષ પર સામાન્ય હુમલો કરીને એક સાથે અનેક હેતુઓ સિદ્ધ કર્યા છે.

પણ સમાજસત્તાવાદ અત્યારે નાઝીસ પક્ષ કે સામ્યવાદી પક્ષને જોરકાયદેસર જાહેર કરે કે તેમનાં આંદોલનોને ગુપ્તતાની ચાદર ઓઢવાની ફરજ પાડે તેથી કંઈ જર્મન પ્રદેશ ઉપર ઉતરેલી કાળી આર્થિક આકૃત જરાયે ઝોછી થતી નથી. જે

બેકારી, જે લયંકર ભુખમરો આજે આંદોલનોને જન્મ આપી રહ્યો છે તે જ્યાં સુધી નાશ નહીં થાય ત્યાં સુધી આવાં ઉગ્ર આંદોલનો દમનનો ફુંડુકો ચલાવે એસરી જશે નહીં. લોકજનશૂનિતા પુરને અટકાવવાને કરેલા એવા પ્રયાસો નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. ઈતિહાસ આજે આ મુખર્ષિઓની તવારીખ રજુ કરતો ઉભો છે. છતાં પણ કોઈ પણ વર્ગ સંગ્રામ વગર કંઈ પણ આપી દે છે? જર્મન મુડીવાદ-પોતાના અસ્તિત્વ માટે તેના છેક છેલ્લા બિંદુ સુધી લડશે. પણ આજે આર્થિક આકૃતે તેની શક્તિ દણી લીધી છે અને તેથી જ જર્મનીના શ્રમજીવીઓ સામાજિક પરિવર્તન માટે આ ક્ષણ સુદર ગણે છે.

—નવયુગ કાર્યાલય

ખાદી અને

દિવસના ચાર કલાક ચરખો કેટલીક

ચલાવતાં પણ માણસનું પેટીયું

પણ નીકળી શકે એમ નથી

એવું લેખક સાબીત કરે છે.

દલીલો—

લેખક :
(અલ્હાસી)

આર્થિક અગતિએ પહોંચેલા અને શારીરિક અને માનસિક દુર્બળતાથી પીડાતા સમાજને ૩ આનાની કમાઈ માટે ૧૨ કલાક સતત કાંતવાનું કહેવું એના જેવું ધાતકી કામ ખીલું કાંઈ નથી. ૩૮ દિવસ સુધી દરરોજના બાર કલાક કામ કરે ત્યારે ચરખાની કિંમત વાળી શકાય અને ત્યાર પછીથી દરરોજના ત્રણ આના લેખે કમાણી કરી શકાય. મુઠીવાદીઓના કમના ભોગ બની ગરીબાઈમાં સડતા મનુષ્યને આમ દરરોજ બાર કલાક સતત કામ કરી માત્ર ત્રણ આના કમાવા કહેવું એ તો મનુષ્યની ગરીબાઈ પર હસવા જેવું છે. આવા મનુષ્યને જલદી આમ ત્રણ આપના ધાતકી અને હૃદયદ્રાવક ઉપાયો એ ચરખાનો માર્ગ છે. ગરીબાઈથી પીડાના માણસને બાર કલાક કામ કરવા કહેવું એ કરતાં

તો તેમને તેમની ચાલુ સ્થિતિમાં રાખવા એ વધુ ઉચિત છે. દરેક શાળામાં ચરખા દાખલ કરવાની સુચના કેવળ હાસ્યજનક જ નહિ પરંતુ અપમાનકારક છે. ગાંધીજીની આ ગણતરી નોંધવાલાયક છે. જો દરેક વિદ્યાર્થી દરરોજ ચાર કલાક કાંતે તો એક મહિનામાં રૂ. ૧-૧૦-૦ કમાય અને એ રીતે એક કલાસના ત્રીસ છોકરાઓ માસિક રૂપિયા ૪૮-૧૨-૦ કમાય.” પરંતુ એ કરતાં એક ખીજી ગણતરી અમને વધુ સારી દીસે છે. જો દરેક માણસ દરરોજ ૧૨ કલાક કાંતે તો દરરોજના ત્રણ આના લેખે ૩૦ કરોડ હિંદીઓ મહિનામાં ૧૬૮૭૫૦૦૦૦૦ રૂપિયા કમાય એટલે હિંદની વાપિક આવક રૂપિયા ૨૦૨૫૦૦૦૦૦૦૦ થાય. અને એ આવકથી જરૂર હિંદીઓ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવી શકે.

આર્થિક ઉત્કર્ષ

ચરખાસ ધની
સંચાલ સમીક્ષા

અને તેના

જવાબો

દરરોજ દશ કલાક કામ કરતાં
શ્રમજીવીને ચરખો ચલાવવાનું
કહેવું એ નરી નિર્દયતા છે
એમ લેખકની માન્યતા છે.

માહાત્માશ્રીની દલીલો

ઉપર કહેવાએલો
લેખ ગાંધીજીએ

૯૨૧૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં પ્રગટ કર્યો હતો.
એ લેખ પર કેટલીએ ચર્ચા ચર્ચા છતાં
પણ ગાંધીજી આશાવાદી રહ્યા છે, એ
કરુણાજનક છે અને એથી સ્પષ્ટ થાય છે
કે ચરખાની કાયંસાધ્યતામાં રહેલી ખામી
ગાંધીજી સમજી શકતા નથી. ૧૯૨૧ ના
જુલાઈ તા. ૬ દીના “યંગ ઇન્ડિઆ”માં
ગાંધીજીએ લખ્યું છે કે “આપ સમાન
બળ નહિ અને મેધ સમાન જળ નહિ.
વરસાદ માટે કોઈ બહેર ખાતાની જરૂર
નથી, દેખરેખની પણ જરૂર નથી અને
કર પણ આપવો પડતો નથી. વરસાદ
એની મેળે વરસે છે તેવી જ રીતે ચરખો
પણ સહેલામાં સહેલી રીતે દેશના ધનની

જીંપડીએ જીંપડીએ વહેંચણી કરી શકે
એમ છે. પારકાના પરસેવાથી કમાતા
માણસોને દરરોજની ત્રણ આનાની કમાઈ
જીજ લાગશે પરંતુ તેઓને ખબર નથી
કે આત્મ કટોકટીને સમયે કેટલાકને ત્રણ
આનાની પણ દરરોજની કમાણી થતી નથી.
પોતપોતાની કમાઈના દબિબિંદુથી જ ચર-
ખાની ફી મત કરવાની નથી પરંતુ ચરખો
એ રાષ્ટ્રના ઉધ્ધારનું એક બળ છે. સ્વ-
રાજ્ય માટે આર્થિક સ્વતંત્રતા આવશ્યક છે
અને એ આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે ખીટીશ
કાપડનો બહિષ્કાર કરવો જોઈએ. પરંતુ
જ્યાં સુધી દેશને પુરું પાડી શકાય એટલું
કાપડ આપણે ઉત્પન્ન કરી ન શકીએ ત્યાં
સુધી એ બહિષ્કાર થઈ શકે એમ નથી.
એ કાપડ પુરું પાડવા માટે મીલ પુરતી
નથી, એ માટે ચરખાની જરૂર છે. જો
દરેક જણ જીલું મીલનું કાપડ ખરીદે

તો તેનો ભાવ વધે અને ગરીબ માણસો તે વાપરી શકે નહિ.

વળી હિંદુસ્તાનની આબોહવા માટે ખાદી એ ખાસ ઉપયોગી છે. એ ખાદીની સુવાળાશ આગળ ઝીણી મલમલ રહે છે. શીઆળામાં ગરમ કપડાં કેરતાં ખાદી વધુ ઉપયોગી છે. વળી હિંદુસ્તાનની આબોહવા એવી છે કે કપડા વારંવાર ધોવાં જોઈએ અને ફક્ત ખાદી જ વાર-વાર ધોઈ શકાય. ખાદી એ દેશનો એક વખતનો પહેરવેશ હતો. અસહન પટેલો અને મુખીઓ ખાદીમાં ફેટલા લવ્ય દેખાતા એની દરેક જણ કલ્પના કરી શકે એમ છે. તે જમાનામાં મીઠા સિવાય લાગ્યે જ બીજી કોઈ ચીજ એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવી પડતી. અને એ જ ખરું સ્વરાજ્ય. શું આપણે એટલા શોખીન થઈ ગયા છીએ કે સ્વરાજ્ય ખાતર આપણા એ શોખનો આપણે ભોગ ન આપી શકીએ ?”

અને તેનો જવાબ

આ લેખમાં મુખ્યત્વે ચાર દલીલો સમાવેલી છે.

- (૧) ચરખા અને મેથની સરખામણી.
- (૨) ચરખાથી થતી ધનની બહેંચણી.
- (૩) ચરખાથી બનતું કાપડ દેશ માટે પુરતું છે.
- (૪) ખાદીની પ્રશંસા.

પહેલી દલીલ દર્શાવે છે કે ગાંધીજી કવિ થઈ ગયા છે અને એમની સરખામણી કેવળ ભાવનાશાળી જ છે. ચરખાથી દ્રવ્યની સરખી બહેંચણી થઈ શકે એ વાત ખરી છે. પરંતુ ચરખો

‘જીવનનું’ ધોરણ ઉચ્ચ બનાવવાને બદલે નીચે ઉતારે છે. આપણે પૌરાણિક સ્થિતિ પર પહોંચવા દુઃખના નથી. વ્યવસ્થિત ઉત્પાદન અને વહેંચણીથી યંત્રની મદદથી વધુ દ્રવ્યની સરખી વહેંચણી થઈ શકે એમ છે.

ગાંધીજીના લગીરથ પ્રયત્નો અને મુડી-વાદીઓનાં ટેકાં છતાં ૧૯૨૯-૩૦ માં ખાદીના ઉત્પાદનમાં ફક્ત ૧૧૩ લાખ વાંદરોનો જ વધારો થયો છે. આપણે હાલનો વપરાશ ૫૧૦૦૦ વાંદરો ખાદીનો છે. ખાદી અને ‘બીજા કાપડનું’ પરિમાણ તુલ્ય છે. એટલે ‘ખાદીનું’ ઉત્પાદન દેશને માટે ‘પુરતું’ નથી.

બીજી ખરબચડી ખાદીની ઝીણા મીલના કાપડ સાથે સરખામણી કરવાનો નિંદ્ય પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી. અલખત કોઈક હેશિઆર કાંતનાર સારી ખાદી બનાવી શકે એ ખરું પણ સાધારણ. ખાદી તો જેટલી બની શકે એટલી ખરબચડી હોય છે એટલે એક બે અપવાદો પરથી સામાન્ય ધોરણ બાંધવું એ અનુચિત છે.

ગાંધીજી મનુષ્યની ચતુરાઈ વિશે જ શંકા ધરાવે છે એ વિચારવા જેવી છે. પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર પોતાની મરજી મુજબ પક્ષપાતીપણે કુરતી બક્ષીસ બહેંચે છે અને એ અસમાન બહેંચણીથી મનુષ્યોને પારાવાર દુઃખના ભોગી બનાવ્યા છે. એક બાજુએ અતિશય વરસાદથી લોકોના જાનમાલની ખુવારી ફેટલી થઈ વાર થઈ છે અને લવિયમાં થશે. જ્યારે બીજી બાજુએ વરસાદના અભાવે લુપ્ત ને તરસના ભોગ બનેલ લાખો લોકોના જાન ગયા છે. આ અદશ્ય અને અવ્યક્ત પરમેશ્વરના તરંગ પર કાણ મેળવવા માટે મનુષ્યે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે, અને એ રીતે

જીવનની આવશ્યકતાઓની સમાન બહે-
યણી દ્વારા અવલુનીય સુંખ મેળવ્યું છે.

ગંભીર રોગથી પીડાતા ગાંધીજીને
મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારનાર માનવશ-
ક્તિની કાર્યદક્ષતા વિશે શંકા લાવી
શકાય જ કેમ? અને એ કાર્યદક્ષતાના
મળ જન્મરૂપ વૈજ્ઞાનિક શોધને ખાંભુએ
મૂંઝી ચરખાને ચાકુ કરવો એ મનુષ્યની
ચતુરાઇ દોકરે મારવા બરાબર છે.

ચરખાની શક્તિ કેટલી?

ગાંધીજીને પ્રિય

શક્તિનો અંદાજ કાઢવો આવશ્યક છે.
એમણે તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૦ ના
“યંગ મન્ડીઆ”માં લખ્યું છે કે—

“પટના અને બીહારની ૩૩૬૪૪૨૦
માણસોની વસ્તીમાંથી ૩૩૦૪૨૬ માણસો
દરરોજ સાંજે ઘોડા કઢાક કાંતે છે અને
એ રીતે દરેક માણસ વાર્ષિક રૂ. ૩-૨-૮ નું
સુતર બનાવે છે એટલે
કુલે એક વર્ષમાં રૂપિયા ૨૩૬૭૨૭૭
નું સુતર બનાવે છે. એ સુતર
માટે વપરાતા રૂની કોંમત રૂ. ૧૨૮૬૨૭૨ થાય છે એટલે વાર્ષિક નફો
રૂ. ૪૦૮૧૦૦૫ મળે છે. દરરોજ સાંજે
નિયમિત ત્રણ ચાર કલાક કાંતનારને આ
વાર્ષિક કમાણી રૂ. ૩-૪-૦ ની થાય છે.

૨૮૧૯૯૦૦ માણસોની વસ્તીવાળા
ભાગવપુર જિલ્લામાં ૭૬૦૦૦૦ સ્ત્રીઓ
દરરોજ કાંતી આખા વર્ષમાં રૂ. ૪-૮-૦ કમાય છે.

એ જ રીતે દીનાજપુર જિલ્લામાં જ્યાં
નવરાસના વખતમાં સ્ત્રીઓ ફક્ત કાંત-
વાનો જ ઉદ્યોગ કરે છે ત્યાં દરેક સ્ત્રી
દરરોજ સાંજે નિયમિત કાંતીને વાર્ષિક

રૂ. ૩ ની કમાણી કરે છે. ગાંધીજી પોતે
કણ્થ કરે છે તેમ ચરખા વડે દરેક સ્ત્રી
વાર્ષિક રૂ. ૨ થી ૩ સુધી કમાય શકે
છે અને ઉપરના ઉદાહરણો ચરખાની
શક્તિનો ખ્યાલ ઘણી સારી રીતે આપે છે.

આ ખંજા ઉદાહરણો અને આંકડાઓ
જતાં ગાંધીજી ૧૯૩૧ માં ચરખાની હીમા-
યત કરે એ કમનસીબની વાત છે. દુરથી
પાણી ભરી લાવવાં, રસોઇ કરવી, બચ્ચાં-
ઓની સંભાળ લેવી, છાણાં ચાપવાં વગેરે
ચરમથુ કામથી ડાઠાળેલી ખેડૂતની સ્ત્રીને
કલાક જે કલાકના કુરસડના વખતે પણ
વિશ્રામને જાહેર ચરખો ચલાવવા મંજૂર
આપવી એ અમાનુષી છે. આખો દિવસ
કામ કરી ચુક્યાં છોડી ભાગવવા
કરતાં તો એ સ્ત્રીઓને આપઘાત
કરવા કહેવું વધુ સારું છે. રૂપિયા
૪૫ ની વાર્ષિક કમાણીમાં ૨-૪
રૂપિયાનો વધારો કરવા માટે ચરખા
સાથે જીવન યુદ્ધ કરવું એ તદ્દન નકામું
છે. અમે પુછીએ છીએ કે ધરેચરના
જાપરા પર ઉભા રહી, દેશના આર્થિક
સુધારા માટે ચરખા ચલાવવાની જરૂર
છે એમ તરફેર કરતા ગાંધીજી અને તેમના
અનુયાયીઓના હૃદય ખતરનાં ઘડાયાં છે
કે શું? જ્યારે આખું જગત પારકાના
પરસેવા પર જીવી તાગડધીના કરતા
છમરકારોને નાશ કરવાના મહાદેવના
જીવનમાં રસ રેડવા મથે ત્યારે આપણાં
નેતાઓ દેશમાં એકરવંરી ચરખાની હીમા-
યત કરે છે. એવી દીલસોજી દાખવવી
એ કરતાં મુંગા બેસવું એ વધુ સારું છે.
દેશનું દળદર શીટાડવા માટે કમાણીમાં
૩-૪ આનાનો વધારો પુરનો નથી. તે
માટે તો કમાણીમાં ૩-૪ ગણો વધારો
કરવાની જરૂર છે.

ગાંધીજીએ કોંગ્રેસ ભેડયા પછી જે “અખિલ ભારત ચરખા સંઘ”ની સ્થાપના કરી તે સંઘના કામનું સરવાલું કાઢતાં પહેલાં એ સંઘની સ્થાપના વિષે થોડુંક લખીએ તો તે અસ્થાને ન જ ગણાય.

મહાત્મા અને મહાસભા

૧૯૨૦ માં મહાસભામાં ભેડાયા પછી ગાંધીજીએ પોતાના વિચારો જનતામાં ફેલાવવા પ્રયત્નો આદર્યા છે અને તેમાં ફતેહ પણ મળી છે. લો. તીલકના મૃત્યુ પછી પોતાના સહવર્તનના જ બળથી એમણે મહાસભાની લગભગ પોતાના હાથમાં લીધી છે અને એ રીતે ચરખાને અસ્થાન આપ્યું છે. વિજ્ઞાન અને મનોભાવ વચ્ચે જોલાંખાતા દેશના જોમને ગાંધીજીએ પોતાના અન્નેડ વિજ્ઞાનથી ચરખા તરફ દોરવી વિજ્ઞાન વિરુદ્ધ અવસ્થિત વિચલ શરૂ કર્યો છે. એ દેશની કમનસીબી છે. અને એ વિચલને અંતે “અખિલ ભારત ચરખા સંઘ”ની સ્થાપના થઇ,

કેટલાંક વર્ષો સુધી હિંદી મહાસભાએ સ્થાપેલ “અખિલ ભારત ખાદી સંઘ” દ્વારા ગામડાંમાં ખાદી પ્રચારકાય થયા પછી તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫ માં ગાંધીજીની આગેવાની હેઠળ મુડીવાદીઓ અને અમીર વર્ગની બનેલ “અખિલ ભારત ચરખા સંઘ”ની સ્થાપના થઇ. એ સંસ્થાની સ્થાપના પછી સને ૧૯૨૫ માં યએલ સુધારા સાથના કેટલાક મુખ્ય કાનુનો નીચે મુજબ છે.

૧. ખાદી અને ચરખાની ખીલવણીની ખાસ અગત્યતા હોવાથી અને રાજનીતિથી વેગળા એવી સ્થાયી સંસ્થાની સ્થાપના વિના એ ખીલવણી અશક્ય છે

એમ માલમ પડવાથી મહાસભાની પરવાનગીથી મહાસભાના મુખ્ય અંગ તરીકે અને છતાં પણ મહાસભાથી સ્વતંત્ર એવા “અખિલ ભારત ચરખા સંઘ”ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

૧૨ મહાસભાના સભ્યો થવા માટે “અખિલ ભારત ચરખા સંઘ” પર મોકલાએલા બધા સુતરની વિગતવાર યાદી રાખવા માટે મધ્યસ્થ ઓફિસ એક ખાતાવહી રાખશે.

૧૩ સંઘના સભ્યોનાં એ વિભાગ છે.

૧ હંમેશા ખાદી વાપરનાર અને દર મહિને ખબરનચી અથવા ખીજા કોઇ એજન્ટને સારી રીતે વાળેલું, એક સરખું એક હજાર વાર સુતર જાતે કાંતી સુખત કરનાર ૧૮ વર્ષની ઉપરના કોઇ પણ સખસ અ વર્ગના સભાસદ થઇ શકશે.

૨ હંમેશા ખાદી વાપરનાર અને વાર્ષિક સારી રીતે વાળેલું, એક સરખું એ હજાર વાર સુતર જાતે કાંતી સુખત કરનાર ૧૮ વર્ષની ઉપરના કોઇ પણ સખસ અ વર્ગના સભાસદ થઇ શકશે.

૧૪ મહાસભાના સભ્ય થવા માટે સંઘને આપવામાં આવેલું સુતર સંઘના સભ્ય થવા માટે આપેલું પહોં ગણાશે.

૧૫ ખાદી અને ચરખાનું પ્રચારકાય કરવું એ દરેક સભ્યની ફરજ ગણાશે.

૨૬ લાગલાગટ છ માસ સુધી સુતર ન પહોંચાડનારને સભ્યોની દીપમાંથી ખાતલ કરવામાં આવશે.

અ નિયમો ઉપર ફીકા કરવાની જરૂર છે ખરી?

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

એક સરખામણી

સુષ્ટિમાં સૌથી ધનવાન મનાતા અમેરિકામાં બેકારીનો દાવા- ના લુધાના અંગાર વેરી રહ્યા છે. આ સંબંધી બીજી એપ્રિલનું 'લીટ- રરી ડાયજેસ્ટ' એક લેખમાં નીચેની અગત્યની હકિકત આપે છે.

“અમેરિકાના સૌથી સંપત્તિવાન મનાતા પ્રાંત પેનીસેલવીયાના અધિ- પ્કાનાએ જગતને બહેર ક્યું કે તે પ્રદેશમાં ભુખમરાએ ઘર ધાડ્યું છે. બીજા ૩૯ ગવર્નરો તેમના પ્રાંતમાં ભુખમરાનો સાફ ઇન્કાર કરે છે ત્યારે પેનસેલવીયાના ગવ- નર લુધાતોનું કાળું ચિત્ર આલ- મની નજર સામે ઉભું કરે છે. ગવર્નર પીચોટ કહે છે કે ‘ભુખ- મરાનું’ અમેને ભાન છે પણ માત્ર અમે તેની ગણતરી કરતા નથી. લગભગ ૧૦૦૦૦૦૦૦ જેટલા માનવ- સમુહ પાસે નોકરી નથી. આવો વિશાળ સમુહ અન્યને આશરે જીવન- ગુજરો કરી રહ્યા છે. શીલાડેલ્હી- આમાં પ્રત્યેક બેકાર કુટુંબને દરેક અઠવાડિયે ૪.૩૮ ડોલર મદદ તરીકે મળે છે. પણ આ સ્થિતિ તો ભુખ- મરાનું બીજું નામ જ કહેવાય.

બીજા પ્રાંતોમાં તો આટલી નહાની મદદ આપવાની પણ અનાદાની કર- વામાં આવે છે.

“આ વર્ષમાં પુરતાં પોપણુ વિના ઉછરતા બાળકોની સંખ્યા લગભગ ૩૦ લાકડી વધી ગઈ છે. કોલસાની ખાણોમાં કામ કરતા કામદારોની સ્થિતિ તો ખરેખર ભયંકર બનતી જાય છે.”

“છતાં મધ્યસ્થ સરકાર તંત્રના સ્થાન પર ચીટકી પડેલા પ્રજાસત્તા- કવાદીઓએ બેકારોને રાહત આપ- વાની નામુલ્યાવી છે ત્યારે પૈસાદારોને મદદ કરવા માટે ૨૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર પાર્લામેન્ટે વેચી નાંખ્યા છે. તેઓએ માનવજીવન કરતાં ધનને વધુ મહત્વ આપ્યું છે તે કોઈ પણ રીતે વ્યાજબી ઠરી શકતું નથી...”

ત્યારે રશીયામાં

‘ઈવનીંગ ન્યુસ’ જેવા સીધા સામ્રાજ્યવાદી પત્રમાં રશીયાની વર્ત- માન વ્યવસ્થા અને સામાજિક સ્થિતિ ઉપર પ્રગટ થયેલા લેખમાંથી નીચેનું અવતરણ સરખાવવું રસિક થઈ પડશે.

“...અહીં કોઈ બીજા માંગતું નથી. અહીં કોઈ બેકાર નથી. ભાડુ ન આપવા માટે કોઈને ઘર બહાર

કેટલાક કટાક્ષયીઓ—

મરતા મુડીવાદને દેસીઝમતું ઇજેક્ટશન આપીને છવાડવાને
યાત કરવામાં આવે છે.

—યુ માસીસ (અમેરીકા)

યુરોપીય સંસ્કૃતિ ઉપર બેઝારીનો શયતાન ઉતર્યો છે. પણ
મુમ્મલશે કહે છે કે બેઝારી એ સુડીવાદી પદ્ધતિનું પરિણામ છે.

બનવાના કિસ્સા નથી કે કોઈને રસ્તામાં રહી જતાં જોશો નહીં. તેમજ અહીં મોજશોખ નથી, કે એશઆરામની મોજલસો નથી.

પણ અહીં પ્રત્યેક વ્યક્તિ અસં-
તોષી છે. જેઓ સામ્યવાદી પક્ષ બહાર
છે તેઓ મુશ્કેલીઓ સામે પરાજિત
કાઢે છે, ત્યારે સામ્યવાદીઓ પાંચ
વર્ષની યોજનાને સિદ્ધ કરવાની
આડે આવતી અડચણો સામે ઉઠ-
વાનું જાહેર કરે છે. પણ બધા જ
કામ કરી રહ્યા છે. બધા એમ
માની રહ્યા છે કે આપણે અમુક
આદર્શ તરફ વેગથી જઈ રહ્યા
છીએ. અને આ સ્વપ્નમાં તેઓ આ-
નંદ પામે છે.

હિંદુ સોનું !

‘ક્રાંટ હિસ્ટરી’ નામના અમે-
રીકાના અગ્રણી અખબારમાં બ્રીટનની
આર્થિક નીતિ ઉપર એક અભ્યાસ-
પુણું લેખમાં ફોલોવીંગ વિશ્વવિદ્યા-
લયના ઇતિહાસના અધ્યાપક જે. બાર્ટ-
લેટ નીચે પ્રમાણે લખે છે-

“... છતાં એક વસ્તુ તો સર્વ-
માન્ય હતી કે કોઈ પણ પ્રકારના
હોદ્દા વગર આવી રહેલી એક પ્રતિ-
ષ્ઠિત રૂઢિચુસ્ત ઉપર અજબ અસર
કરી હતી. આ પ્રતિષ્ઠિત તે હિંદુમાંથી
સંધરેલા ‘સોનાનો નીકાશ’ હતી.
આ સોનું લંડનમાં આવતું. અને
રૂઢિચુસ્તના સોનાની સહરતાને
મજબુત બનાવ્યા પછી તે સોનું
ક્રાંસ અને યુરોપમાં વેચવામાં આવતું.
આ પ્રમાણે ક્રાંસના દેવાને વાળા

દેવામાં આનંદ.....એમ અંદાજ
રાખવામાં આવે છે કે લગભગ
૧૮૫૦૦૦૦૦૦ ડોલરનું સોનું હિંદુ-
માંથી લંડન તરફ પ્રયાણ કરી
ગયું છે.....

આયલેન્ડ

આયરીશ રાજકારણમાં પ્રભુ-
સત્તાકવાદી મનાતા હ વલેરાનો અળ-
કતો વિજય થયા પછી વિશ્વના પ્રત્યેક
અખબારમાં તેની પ્રશંસા આવી છે.
આ ઘટના ઉપર અમેરિકન અખબાર
‘ન્યુ રીપબ્લીક’ નીચે પ્રમાણે લખે છે.

“.....આયલેન્ડમાં હ વલેરાનો
વિજય તત્કાળ ત્રણ મુદ્દાઓ ઉભા
કરે છે. પ્રથમ તો રાજ્ય તરફ વફા-
દારીની પ્રતિજ્ઞા, આયલેન્ડની લેંડ
એન્સ્યુયીટી બંધ કરવાનો પ્રશ્ન,

લઘુમતી ઉપર સવાર થયેલા ડી. વલેરા
બ્રીટીશને સાથે શું સંગ્રામ કરશે ?

અને ત્રીજી 'અલસ્ટર.' આ ત્રણેમાં અલસ્ટરનો પ્રથમ ગંભીર છે.

ગ્રેટબ્રીટને વેસ્ટમીનીસ્ટરના કાયદા પ્રમાણે બહાર કુચું છે કે જે કોઈ સંસ્થાન સામ્રાજ્યમાંથી મુક્ત થવાની અભિલાષા રાખતું હોય તો તેને અટકાવવાનો કોઈ ઉપાય નથી. આ આયલેન્ડને જરાખર લાગુ પડે છે. ૬ વલેરાને કાં તો વફાદારીના સોગંનામાને રદ કરવાને સંમતી આપવી કે આયલેન્ડમાં લશ્કર ઉતારવું રહ્યું.....

...જમીન ભરણાની ખાખતમાં પણ આ જ સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે તેઓ તો મુક્તિ દેવાં જોઈએ.....અલસ્ટર ખાખત પણ ગંભીર છે જનાં નિરાશ થવાનું કંઈ કારણ નથી. કારણ કે જ્યારે અલસ્ટરવાસીઓ જ્નેશ્વે કે તેમને બ્રીટન તરફથી કંઈ સહાય મળી શકે તેમ નથી ત્યારે તેઓ પોતાની નીતિ બદલશે. તેમ જ આયલેન્ડ પણ પહેલાના કરતાં હવે વધુ સમાધાન-ભયુ જનશે. ગમે તેમ પણ દક્ષિણ અને ઉત્તર આયલેન્ડ કોઈ પરોક્ષ જનની સહાય વગર જ પરસ્પર સમજુતીનો માર્ગ લે તે વધુ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

સોવીયેટ-જાપાન અથડામણ ?

મંચુરીયામાં સત્તા જમાવી બેઠેલા જાપાનના મનસ્વી આક્રમણના આશયો માટે અત્યાર પહેલાં ખુબ લખાયું છે. કેટલાકો એમ માને છે કે જાપાન આ રસાળ પ્રદેશને જાપાનના સામ્રાજ્યમાં ઉમેરી દેવા

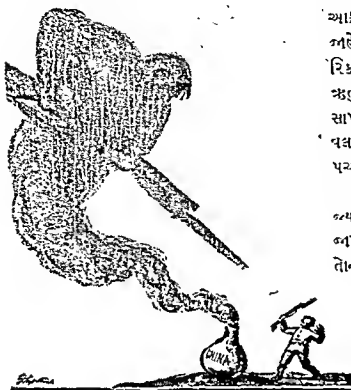
ચાહે છે. કેટલાક એમ માને છે કે મંચુરીયા પર સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી જાપાન ચીન પર સત્તા મેળવવા માગે છે ત્યારે અમેરીકાનું 'ન્યુ માસીસ' પત્ર લખે છે કે:—

મંચુરીયામાં જાપાનીઓનું આક્રમણ માત્ર ચીનની પ્રજા સામે જ ઉપાડવામાં નથી આવ્યું. પણ સોવીયેટ સરકાર સામે સામ્રાજ્યવાદી સંગ્રામની જગતવ્યાપી થઈ રહેલી તંબા-રીઓનો તે એક ભાગ છે. ઉત્તર મંચુરીયામાં સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી પુર્વના સાયબીરીયામાં આક્રમણ કરવા માટે અનુકૂળ બુખીકા તૈયાર કરવાનો આશય છે. સોવીયેટ યુનીયનની પશ્ચિમે ક્રાંસ અને ઇંગ્લેન્ડે કેટલાય 'બફર' (Buffer) સ્ટેટ ઉભાં કર્યાં છે. તે જ પ્રમાણે પુર્વ વિભાગમાં જાપાન આવતા સંગ્રામને

રશીયા મંચુરીયા તરફ મીટ માંડી રહ્યું છે

અનુકૂળ વતુલો ઉભાં કરવા યત્ન

જાપાને મંચુરીયામાં આગ સળગાવી છે પણ
તેમાંથી યુદ્ધનો દાનવ ઉભો થયો છે.

કરે છે. જાપાનના જેંકરો અને
સેનાપતિઓ સેવીયેટ યુનીયન સામે
આક્રમણની યોજનાઓ ખુલ્લી રીતે
ઝહેર કરે છે અને ચીનના અમે-
રિકન પત્રકારો કહે છે કે વસંત
ઋતુમાં જાપાનીઓ સેવીયેટ બંદર
સામ્રાજ્યની ઉપર આક્રમણ કરીને
વલાડા વોસ્ટોક અગત્યના પ્રાંત
પચાવી પાડવાનો હેતુ છે.

પણ આ તો જાપાનના સામ્રા-
જ્યવાદીઓના આશયો છે. પણ
જાપાની દામદારો અને જાપાની જોડુ-
તોના આશય તેથી જુદા છે. આજે
ચીનના દામદારો અને જોડુતોને
ગોળાથી વિંધી રહેલી એક જ
સંપત્તિશાહીના તેઓ ભોગ
ખન્યા છે...

જાપાની જનતાની ખરી
લાગણી તો ટાઈપોમાં સંગ્રામ
વિરૂદ્ધ કરવામાં આવેલા
દેખાવો પરથી જણાઈ આવે છે.

એ કે વિ નં તિ.

જિજ્ઞાસુના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને 'નવયુગ' મોકલવામાં આવે છે.

જો છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા
નથી. તો સર્વ તંત્રી બિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને
સરનામે મોકલવા.

તંત્રી—'નવયુગ' ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

નવું-સાહિત્ય

ચિતાના અંગારા

લેખક. 'અવેરચંદ મેઘાણી. પ્રકાશક 'સૌરાષ્ટ્ર'. રાણપુર. ખંડ બીજો મુદ્દ્ય આર આના.

ગુજરાતના સમર્થ લેખક અવેરચંદ મેઘાણીની બીજી ચાર મૌલિક વાર્તાઓ અને એક અતુવાદ બીજા ખંડ તરીકે પ્રસિદ્ધ પામે છે. આ રસભરી વાર્તાઓ પુર્વે અન્ય પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે. વાચક જનતામાં આ વાર્તાઓનો ન્દાનકરો પડેલો ગુચ્છ ખૂબ આવકાર પામ્યો છે એટલે એ જ દળ ઉપર લખાયેલી આ બીજી વાર્તાઓ પણ લોકપ્રિય નિવડશે એવી ખાત્રી રાખી શકાય.

પ્રત્યેક વાર્તાઓ સમાજજીવનને રૂપરશ્મી છે. શ્રી. મેઘાણીએ તેમની લાક્ષણિક શૈલીમાં આ સર્વ પ્રસંગોને આબેહુલ ઉતાર્યા છે. આથી વસ્તુની આસપાસ લાગણીનું સામાજ્ય જામ્યું છે અને તેથી વાર્તાઓ અતિ રસપ્રદ બની છે.

પ્રત્યેક નવલિકા સારી રીતે ગુંથાઈ છે. ગેટઅપ અને ગોઠવણી આકર્ષક છે. આશા રાખી શકાય કે ગુજરાતની પ્રજા

આ બીજા ખંડને પણ પહેલાની માફક જ અપનાવી લે.

સંતતિનિયમન

લેખક, ડૉ. અ. હ. પટેલ.
ડી. પી. એચ. ડી. ડી. એમ.
(ઇંગ્લેંડ) એમ. બી.બી. એસ.
(બોમ્બે) હેલ્થ ઓફીસર સુરત
મ્યુનીસીપાલિટી. સુરત. મુદ્દ્ય
રૂ. ૧-૮-૦.

જે વિષય ઉપર રાખ્દો વેરવા એ સાક્ષરી આલમમાં અશિષ્ટ સમજવામાં આવે છે, તે વિષય-સંતતિ નિયમન ઉપર વૈજ્ઞાનિક ચર્ચા કરનાર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને અમૃતલાલ હ. પટેલે અતિ પ્રશંસનિય હિંમત અને આદર્શ ભક્તિ લખવ્યા છે. જાતિય તત્વ ઉપર અલ્લીલતાની આદર જોરાઈને ધુમનારા સમાજમાં, લેખકે એક સળગતા પ્રશ્નો વૈજ્ઞાનિક ઉદ્ધેશ દર્શાવીને ગુજરાતની મહેનતુ માનવતાની સારી સેવા કરી છે. એટલું જ નહીં પણ ગુજરાતી સાહિત્યની એક

ઉણપને અનેક અંશે દુર કરવામાં લેખક સફળ થાય છે.

સંતતિનિયમન ઉપર વૈજ્ઞાનિક ચર્ચા કરવાના યત્નને આ યુગમાં ધૂણાળનક ગણવામાં આવે છે. યુરોપ અને અમેરિકાના સુસંસ્કૃત મનાતા દેશોમાં પણ સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાન ઉપર આકારા અંકુશો મુકવામાં આવ્યા છે. ઇટાલીમાં તો રાજ્ય-સત્તાએ તેને અમાન્ય ક્યું છે. અમેરિકામાં કોમ્મરેટોકના કાળા કાયદાઓ આ વિજ્ઞાનના પ્રચારની આડે બંધ બનીને ઉભા છે. ઇંગ્લાંડમાં પણ અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં સંતતિનિયમનના પ્રચારને સાતકુળતાઓ સાંપડે છે સારે હિંદમાં તો સંતતિનિયમનના માત્ર શબ્દોચ્ચારથી સભ્ય કહેવાતો સમાજ ચમકે છે. આમ સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાન ઉપર વહેમના જાડા થર બાઝ્યા છે. આ વહેમના થરને નિમુળ કરવાને માટે, તેના ઉપર સમાજ અને અંધશ્રદ્ધાએ ઉપજાવેલા આકરો બંધતો તોડી પાડવાને માટે વ્યવસ્થિત યત્ન અને સુદર વિજ્ઞાનિક સાહિત્યની જરૂર છે. આ વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની ઉણપ આ પુસ્તક પૂરું પાડે છે એ જોતાં ગુજરાતની સીમાઓમાં સંતતિનિયમનનો પ્રચાર હીક હીક પ્રમાણમાં થશે એવી સહજ આશા રાખવાનું પ્રલોભન થઇ જાય છે.

હવે પુસ્તક ઉપર આવીએ. લગભગ ૩૪ જેટલાં પ્રકરણોમાં સમગ્ર વિષયને હેંચી નાંખવામાં આવ્યો છે. અને પહેલેથી પીસ સુધીના પ્રકરણમાં સંતતિનિયમન ઉપર વૈજ્ઞાનિક ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ પ્રકરણમાં સંતતિનિયમનના વિરોધીઓની દલીલોના દુકા કરવામાં આવ્યા છે અને પ્રત્યેક દ્રષ્ટિબિંદુથી સંતતિનિયમનના પ્રશ્નને ઝળુવામાં આવ્યો છે.

આર્થિક સ્થિતિને અનુક્રમીનેજ સંતતિ ઉત્પન્ન કરવી એ પ્રકારના વિચારો હવે સમાજની સપાટી પર રહેવાને બદલે તહેના હૃદય સુધી પહોંચ્યા છે. એ વસ્તુ સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનમાં લોકસમુહના વધતા રસમાંથી જોઇ શકાય છે. પણ આ દ્રષ્ટિએ આધારભુત પુસ્તકની ઉણપ પ્રત્યેકને સાલતી. અત્યાર પહેલાં સંતતિનિયમન ઉપર શ્રી. મોડક અને શ્રી. ફડકેએ માત્ર ન્હાની પુસ્તિકાઓ બહાર પાડી હતી. તેમજ શ્રી. માણેકલાલ વડિલે પણ હમણાંજ એક ન્હાનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતીમાં ડૉ. પી. જે. ભટે લખેલા લેખો અવારનવાર 'હિંદુસ્તાન' પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયા હતા. આ સર્વમાં સંતતિનિયમનના સાધનોની માહિતી બહુ જ અલ્પ પ્રમાણમાં છે. અને તેથીજ સંતતિનિયમનના સાધનોને આટલી સરળ રીતે અને આટલા સાફથી રજુ કરવા બદલ લેખક જરૂર જ અભિનંદન લઇ શકે.

પુસ્તકનાં પહેલાં પ્રકરણોને હળુ વધુ વિસ્તૃત કરવાની જરૂર છે. સંતતિનિયમન સામે એટલું બધું લખાતું જાય છે કે તેના આદેશને અસરકારક રીતે રજુ કરવાને માટે પ્રત્યેક મુદ્દા ઉપર વિગતવાર ચર્ચા કરવાની જરૂર હતી. પ્રત્યેક દ્રષ્ટિબિંદુએ સંતતિનિયમનના તત્વજ્ઞાનને સમજાવવાની અને તેનો આદેશ અન્ય પાસે સ્વિકાર કરાવવાની અગત્ય છે અને એથી જ જ્યારે બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય સારે તેનાં આગલાં પ્રકરણોને દિવેચનપુર્ણ બનાવવામાં એવી અમારી નમ્ર સુચના છે.

પુસ્તકના ૧૦૮ પાનાં અને કેટલાંય ચિત્રો જોતાં મુદ્ય યોગ્ય છે. આથી જ અમો પ્રત્યેક વાંચકને આ પુસ્તક વસાવવાની આશ્ચર્યકરી અરજ કરીએ છીએ—તંત્રી

એક લાખતું ઇનામ અને બીજી વાતો

લેખક અને પ્રકાશક: નર્મદાશંકર
વ. દીવેદી, મળવાતું ઠેકાણું: યજ્ઞેશ.
હ. શુક્લ, ૧૧૪, ગીરગામ એકરોડ,
મુંબઇ, કીંમત આઠ આના.

ગુજરાતમાં ડીટેક્ટીવ વાર્તાઓનો સંચય વધતો જાય છે. પણ તેની સાથે કમન-શીએ વાર્તાઓની કક્ષા અને સુણોની અંદર જોઈએ તેવો વધારો થતો જણાતો નથી, એટલું જ નહીં પણ એ તરફ જોઈએ તેટલું લક્ષ્ય અપાતું નથી. આ વાસ્તવિકતાથી પુસ્તકના લેખક પરિચીત હોય કે ન હોય, પણ એક વાત તો ચોક્કસ છે કે આ વાર્તાઓની અંદર ડીટેક્ટીવ સાહિત્યના પ્રાણરૂપ મનાતાં Grip અને Sensationalism નો સંતર અભાવ છે. બાકી સામાન્ય વાર્તાની દૃષ્ટિએ જોતાં છે એ વાર્તાઓ સામાન્ય પ્રકારની છે. એમાંની પહેલી પાંચ તો બીજી લાખાઓમાંથી લાખાંતર કરેલી છે. એમ લેખક એકરાર કરે છે જતાં કશું કરવું જોઈએ કે અમને એ લાખાંતરીયા નથી લાગતી. લેખકે લાખાંતરના ક્ષેત્રમાં સફળતા મેળવી છે. પરંતુ તેમની છેલ્લી મોટીક વાર્તામાં તેમને જોઈએ તેટલી સફળતા નથી મળી રાખી.

બાકી ત્રેનમાં સમય પસાર કરવાને માટે આવી વાર્તાઓ ઉત્તમ સાધન રૂપ નીવડે છે, અને લેખક જો હજવા સાહિત્યમાં અબીરૂઢિ કરવાને જ ઇચ્છા રાખતા હશે તો તેમાં તેઓ જરૂર સફળ નીવડશે. હું

આશા રાખું છું કે પુસ્તકની કીંમત ખ્યાતમાં લેતાં શ્રી. નર્મદાશંકરનું પુસ્તક સામાન્ય જનસમાજમાં જરૂર વેચાઈ જશે.
—વરમાણુ

‘હિન્દનો હું કાર’

સંપાદક: શ્રી. ભદ્રાશંકર મંછા-
રામ ભટ્ટ. પ્રકાશક: સ્વદેશ
કાર્યાલય. સાહિત્ય નેપીઅરરોડ
કુશંચી: (મુદ્ર્ય ૦-૧૪-૦)

શરૂઆતમાં સંપાદક લખે છે કે ‘બીજા માગવાની પદ્ધતિ ગાંધીજીએ હિંદ પાસે જુલાવી ત્યારથી હિંદ બીજારી મરી દુકારી બન્યું...’ ઇ. આ વિષય અમુકે રહમત શકતા નથી કે ગાંધીજીએ હિન્દને બીજારીમાંથી દુકારી કેવી રીતે બનાવ્યું? હજી હિન્દમાં આર્થિક આંધીના ઝંઝાવા-તમાં હિન્દના કરોડો મજદૂર-ઐરોતો, મદ્ય અને અન્યનો ભુખના ભગાડ સહી સહીને મોતનો આશરો લ્યે છે. તેવા વખતમાં ગાંધીજીએ પોતાની સ્વતંત્ર થવા માટેની ‘યુદ્ધલા’ ની લાક્ષણિક નીતિ વડે હિન્દને બીજારીમાંથી કેવી રીતે દુકારી બનાવ્યું છે, એ રહમતનું નથી.

ઘણીએ ગોળમેળ પરિપટ્ટા લરાઈ અને ઘણીએ વાર ગાંધીજીએ ત્યાં હાજરી આપી તેથી હિન્દને શું મળ્યું તે તો મુશ્કે મશહૂર વાત છે. છેલ્લીવાર જ્યારે ગાંધીજી લાં ગયા ત્યારે ત્યાંના તહેમના લાખજોનો, તેમની જીવનચર્યા વિશેનો આ પુસ્તકમાં સુંદર શૈલિમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકની છપાઈ સાદી અને સુંદર છે. —ખડુસેશ

સુખસાચારક ઉપની મથુરા

સર્વ પ્રકારની આયુર્વેદિક ચોખવિચો
બનાવવાનાં કારણનાં

દક્ષિણ

જળ પ્રસિદ્ધ પાણિક મધુર અને લહેજનદાર પીણ
ખોરાક પચાવનાર ભૂખ લગાડનાર લોહી માંખ
વધારી તાકાદ તાજગી બક્ષનાર કિંમત ખાટલી
નાનીનો રૂ. ૧) મોટીના રૂ. ૨)

અવનપ્રાર
ફળિયુ

આષ્ટવર્ગ ઔષધિ મીથિત છવન વર્ધક ખોરાક
સર્દી, ખાંસી, સ્લેષ્મ અને છાતીના કોઈ પણ
રોગોની પ્રસિદ્ધ દવા. કિં. તોલા ૨૦ ને રૂ. ૧

બાલિસુવા

દુખળા પાતળા અશક્ત બાળકોને રુદ્ધ પુષ્ટ અને
સ્તિમ્બ તાકતવાળા બનાવનારી મીઠી દવા.
કિંમત ૧૨ આના

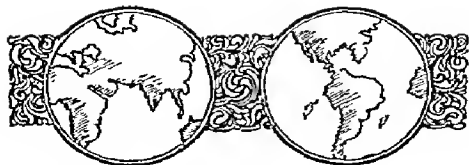
દુધપ્રસૂરી

જલન અને ચારા સિવાય કોઈ પણ જાતની દાદર-
ને ૨૪ કલાકમાં આરામ આપનારી દવા. કિંમત
ખાટલી એકના ૪ આના

સુધાસિંધુ

કફ, ખાંસી, દમ, શૂળ, કોલેરા, સંઘર્ષણી, અતિ-
સાર, વમન થવું, બાડા, વગેરે એવાજ રોગોની
અનુપાત વગરની દવા. કિં. બા એકના ૮ આના

આસાધિવારલીપર સુખસાચારક ઉપનીનું
નામનજરખો. આ સાધિ ખાસીલોન રી
દવાઓ ઉપર સારવારનો ઉપાયો આપીએ

નિ:સહાયતાની નારી વિભાગ

મે ૧૩૨

તંત્રી :

કુમારી બચુબહેન લોહવાલા

નાશિવિભાગની નોંધા: તંત્રાસ્થાનેથી—

પ્રત્યાઘાતી ચુકાદો .

સુમાજ સુધારાના અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના પ્રયત્નોમાં રસ લેનાર જનતા માટે એક ચોંકાવનારો પ્રસંગ હમણાં બંગાલમાં બનવા પામ્યો છે. બંગાલના એક ગામડામાં એક બાપ પોતાની દિકરીને બહુ નાની ઉંમરે પરણાવી દેવાને તૈયાર થયો, છોકરીના મામાએ શારદા એક્ટ અનુસાર એ લગ્ન સામે મનાઇ હુકમ મેળવ્યો. છતાં બાપે તો છોકરીને પરણાવી જ દીધી, એટલે બાપને સીવીલ જેલની સજા થઇ. છોકરીના બાપના વકીલો મુકદ્દમા હાઇકોર્ટ સમક્ષ લઇ ગયા, અને હાઇકોર્ટના નાં જજનેએ સીવીલ જેલની સજા ઉઠાવી દીધી. વિગતવાર માહિતીને અભાવે, ક્યા ખાસ મુદ્દાસર, કલકત્તાના એ વિદ્વાન જજનેએ એ સજા રદ કરી તે સમગતું નથી. પણ જો ન્યુસ એજન્સીઓના જણાવવા પ્રમાણે ના. જજનેએ ખુદ શારદા એક્ટને હિન્દી ધારાસભાના અધિકારની બહારનો દરાવ્યો હોય, તો સમાજસુધારાની દ્રષ્ટિએ તેનું પરિણામ ધણું જ ખરાબ આવશે એ દેખીતું છે. અજ્ઞાન માણસો, શારદા એક્ટનો લાંગ કરીને પણ પોતાનાં બાળકોને નાની ઉંમરે પરણાવી દેવાની લાલચ રોપી શકતાં નથી. એવાંઓને માટે કલકત્તા હાઇકોર્ટનો એ ચુકાદો આશીર્વાદ સમાન થઇ પડશે.

મુકદ્દમા ચાલતો હતો ત્યારે બચાવ પક્ષ તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે હિન્દના વહિવટને લગતા બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટે ૧૭૮૦ અને ૧૭૮૧ માં પસાર કરેલા કાયદા અનુસાર કુટુંબના પિતાઓ અને માલિકોને કુટુંબનાં માળખેને લગતી કોઇ પણ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરવાનો અધિકાર છે. જો ના. જજનેએ એ દલીલનો સ્વીકાર કર્યો હોય તો સમાજસુધારાને લગતા આજ સુધીમાં જે જે કાયદાઓ પસાર થયા છે તે બધા રદ બાતલ થાય, અને બાપને પોતાની દિકરીને હુકમ પીતી કરવાનો, દેવીને ભોગ ધરાવાનો કે સતી કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય. પણ એ બાબતોમાં બાપની સત્તા કોઇપણ અદ્યતન સ્વીકારતી નથી. વળી ૧૮૬૦ પછીથી જ પાર્લામેન્ટે પસાર કરેલા કાયદાઓ જ હિન્દી ધારાસભાને બંધનરૂપ છે, તે પહેલાંના નહિ. આ રીતે ધારાસભાની સત્તાને લગતું ના. જજનેનું ઉપર જણાવ્યું તેવું વિધાન હોય તો તે ટકી શકતું નથી. આમ મુકદ્દમાનો મુદ્દો જરા સુચવાણીયો છે ખરો, પણ સમાજસુધારાનાં અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના શારીરિક અને માનસિક વિકાસનાં દ્રષ્ટિબિન્દુથી એ પ્રશ્ન એટલો મહત્વનો છે કે જાહેર જુસ્સાવાળાં માણસોએ તે પહેલી તકે ઉપાડી લેવો ઘટે છે.

સમબંધન?

પતિ અને પત્નિ વચ્ચે કેવો

અને કેટલો સહકાર હોય?

લંડનના એક સામાજિક અધ્યાપકે ત્યાંના ન્યાય-
મુક્તિ મેકકાર્ડીએ આપેલા ફ્રેંચલાના સંબંધમાં
ખડેન ઉપા પોતાના વિચારો પ્રગટ કરે છે.

: લેખિકા :

ઉપા

[૧]

લંડનમાં થોડાં વખત પર જસ્ટીસ
મેકકારડીએ એક ચક્રચારણમાં
સામાજિક કેસમાં બહુ અગત્યનો યુક્તિદો
આપ્યો હતો. મી. પ્લેસ તમના ગાંધીની
પત્નીને એક ડોક્ટર સાથે મિત્રાચારી થઇ.
એ મૈત્રીને અંગે બંને જણુ રોજ મળવા
લાગ્યાં અને છુટથી હરવા ફરવા લાગ્યાં.
થોડા વખત પછી પેલા ગાંધીને તેમની
હીલચાલ નહીં ગમવાથી તેણે પોતાની
પત્નીને ડોક્ટર સાથેની મૈત્રી તોડી નાંખ-
વાનું કહ્યું, અને જો તે તેમ ન કરે તો
મીસીસ પ્લેસના કહેવા મુજબ તેને મારી

નાંખવાની પણ તેણે ધમકી આપી. આ
ધમકીથી ગભરાઇ જઇને મીસીસ પ્લેસે ડો.
સીયરલેસને (તેના મિત્રને) ટેલીફોન કરી
આ વાત જણાવી એટલે ડોક્ટર ત્યાં આવી-
મીસીસ પ્લેસને પોતાને ઘર લઇ ગયો.

મી. પ્લેસે પોતાની પત્નીને લગાડી
જવાના આરોપસર ડોક્ટર સીયરલેસ
પર ફરીવાહી માંડી. આ કેસમાં જસ્ટીસ
મેકકારડીએ એવો યુક્તિદો આપ્યો કે
“ઇંગ્લેન્ડની સ્ત્રીઓનાં જીવનમાં એવી
ક્રાંતિ થઇ છે કે તેમની સ્વતંત્રતાની
આડે કોઇ આવી શકે નહિ, પરણેલી સ્ત્રી

પણ ઇચ્છે તો પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી ન્યાં જવું હોય ત્યાં જઈ શકે અને તેને ફાવે તેની સાથે તે મિત્રાચારી રાખી શકે, તેમાં આડખીલી નાંખવાનું તે સાંખી શકે જ નહિ."

આં મુકાદાથી સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા પર સીકડો મરાય છે એ વાત ખરી પરંતુ લગ્નમાં રહેલી મૈત્રીની ઉચ્ચ લાવના તેથી નબ્ત થાય છે એ તો સ્ત્રીકારવું જ પડશે. પરિણીત જીવનમાં જે સ્ત્રી પર હુકમત ચલાવવાનો પુરુષોને અધિકાર નથી પણ સ્નેહ સાંકળથી જકડી રાખી ખીજા પ્રત્યે એ પાત્ર ઢળી ન ગય એવી ઉમેદ તો તેમને હોય જ. એવું મીઠું બંધન તેવું જ નામ લગ્ન. આવો આશંકા પરિણીત જીવનમાં અસ્પષ્ટ રાખવાથી જ લગ્નની સાફદૃષ્ટતા સિદ્ધ થાય છે. એક ખીજાને સમજ્યા પછી ખીજાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવું એ બંધન જો ભારે લાગવું હોય તો બહેતર છે કે લગ્નગાંધી જોડવું નહિ. જો આટલું બે બંધન ન હોય તો મિત્રતામાં અને લગ્નમાં ફેર શો ?

ન્યાં સાર્યો, પ્રેમ. હોય ત્યાં ત્રીજા પ્રત્યે આડખીણું સંભરે જ નહિ. ન્યાં પ્રેમ હોય ત્યાં સત્તાને સ્થાન ન હોય. એક માણસ સત્તાના દોરથી નહિ પણ "મારી ઇચ્છા છે કે તમે ચામુક માણસ સાથે ઘેસ્તી ન રાખો" એવા મુકકમ શબ્દોમાં જણાવે તો સામું માણસ પછી 'લજે તે સ્ત્રી હોય વા પુરુષ હોય પણ તેમ કરવાની તેની પવિત્ર ફરજ છે. લગ્ન એટલે અન્યોન્યનો આત્મભોગ. એ આત્મભોગ આપવાની તાકાત ન હોય તો લગ્ન ન કરવાં. પણ લગ્ન થયા પછી સ્વછંદપણે પતિવું એ ઇચ્છવાભોગ નથી. લગ્ન

કરનારે તો ત્રગ્નની પવિત્રતા અવશ્ય જાળવવી જોઈએ. સાદા લગ્ન [compagnionate marriage] માં આવો વાંધો ન હોઈ શકે પણ પરજોડાં સ્ત્રી પુરુષ ફાવે તેવું જીવન ગાળે તો પછી તેમની વચ્ચે પ્રેમ જેવું કંઈ રહે જ નહિ. આનો અર્થ એમ નથી કે પરજોડાં સ્ત્રી પુરુષો નિર્દોષ મિત્રાચારી પણ ન કરી શકે. છતાં તેની મૈત્રી માટે જોમાંથી એકનો પણ શંકાવું કારણ મળે તો, પોતાની ઇચ્છા અમુકમાં મુકાવવાનો તેમને બનતે સરખો હક્ક છે. એ જો તેમને [પતિને કે પત્નીને] અશક્ય લાગે તો છુટાછેડા કરી નાખવા એ જ રસ્તો તેમને માટે શ્રેયસ્કર છે. પરિણીત જીવનમાં ત્રીજાની કબલગીરી અસહ્ય હોય છે, અને એવી રીતે સ્વતંત્રતાને નામે ગમે તે ચાલવા દઈ પોતાની જીવનમાં દુઃખ બોરી લેવું તેના કરતાં છુટાછેડા કરવા એ હજાર દરજ્જે સારું છે.

કોઈપણ માણસને ખીજાની બિહિતગત સ્વતંત્રતા જ્યારે દેવાનો અધિકાર નથી પણ સ્વતંત્રતા જો સ્વછંદપણું રૂપ પકડે તો તેનો તોડ થવો જોઈએ. લગ્ન એટલે મુખદુઃખમાં સાથીપણું. એટલું તો જરૂરી સમેકારડી જેવા આનંદ કુંવારા અને સ્વતંત્રતાના પ્રખર હીમાયતી પણ કણુક ફરશે કે પરજોડી જીવનમાં પુરુષ વા, સ્ત્રી, પોતા પ્રત્યે બેદરકારી સેવી અન્યની મિત્રાચારી સાથે તો તેને એ જીવન પર કંટાળો જ છુટે. તેમજ કુદરતી રીતે જ ગમે તેવા બહેળા વિચારો ધરાવનાર માણસો પણ 'પોતાના માણસને આજો વખત ખીજાના સહવાસમાં જવું જોઈ નહિ શકે.'

[૨]

બીજા દ્રષ્ટિબિંદુએ

લગ્નનું બંધન હોય તો તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેને સમાન અસર કરે તેટલા માટે સ્ત્રીએ એકપક્ષી બંધન સ્વીકારવાની કંઈ જરૂર નથી.

લગ્નથી સ્ત્રી જાતિ પતિ નામના પુરુષના બંધનમાં જકડાય છે, તેથી તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ સ્ત્રીએ કંઈ કરવું જોઈએ નહિ. એ સિદ્ધાંત શું સાચો છે?

: લેખિકા :

કુમારી જયવતી દેસાઈ

મિસ્ટર પ્લેસ નામના એક વિજ્ઞાપતી ગાંધીએ થોડાક વખત પહેલાં પોતાની પત્નીને નસાડી જવાના આરોપ-સર એક જાણીતા અંગ્રેજ દાકતર ઉપર ફરિયાદ કરી હતી. તે મુકદ્દમામાં ન્યાય-મુક્તિ મેક્કાડીએ બ્રિટિશ સ્ત્રીઓના દરજ્જા સંબંધમાં જે વિચારો જાહેર કર્યા છે તે ખાસ મનન કરવા જેવા છે.

મિસીસ પ્લેસ લગ્ન પછી એક વખત માંદી પડી ત્યારે પેલો દાકતર તેના દવા કરતો હતો ત્યારથી બન્નેની વચ્ચે પરિચય થયો. બન્ને એક બીજા માટે શોખ ધરાવતાં અને અહવાડીઆમાં એકાદ બે દિવસ સાથે ગોડેસ્વારી કરતાં તેમજ સારી સારી હોટેલોમાં સહબોજન કરતાં. આ પ્રકાર અનેક વર્ગો સુધી આત્મ્યો, પણ મિસ્ટર પ્લેસે વાંધો લીધો નહિ, અને છેક હમણાં જ વાંધો લીધો. પેલા દાકતરનું કહેવું એવું હતું કે મિસીસ પ્લેસની અને તેની વચ્ચે નિમજ બેઝી છે. તે બેઝી એના વરના ના કહેવાથી તોડવા તે

તૈયાર નથી. પણ મિસ્ટર પ્લેસે તો પોતાની સ્ત્રીને એક રાત્રે મારી નાખવાની ધમકી આપી, એટલે તે બાઇ પોતાનીત એક મિત્રને ત્યાં ચાલી ગઇ અને મદદ માટે દાકતરને ટેલીફોન કર્યો. દાકતર ત્યાં ગયો, મિસીસ પ્લેસને સમજાવીને તે એને એના વરના ઘર લઇ ગયો, પણ મિસ્ટર પ્લેસ બહુ ઉસ્કેરાઇ ગયો હતો. તેણે દંદયુદ્ધની માગણી કરી અને દાકતરે દંદમાં તેને પટકી નાખ્યો. મિસીસ પ્લેસને એવો ભય લાગેલો કે તેનો દારૂડીઓ પતિ એને મારી નાખશે, એટલે દાકતર તેને પોતાને ઘર લઇ ગયો.

અદાલતમાં પણ દાકતરે કહ્યું હતું કે, હજીયે મિસીસ પ્લેસ મને જ્યાં સુધી એને ત્યાં જવાની ના નહિ પાડે ત્યાં સુધી હું એની દોસ્તી સાચવી રાખીશ.

આ મુકદ્દમામાં ધ્યાનમાં રાખવા જેવું એ છે કે, તેમના આટલા વર્ગોના સહવાસમાં તેમને પરસ્પર ગાઠ સંબંધ હતો

કે તેમની વચ્ચે પ્રેમભર્યા પત્રોનો વ્યવહાર થયો હતો એવું ફરિયાદી ખતાવી શક્યો નહોતો. ત્યારે ફરિયાદી દારૂડીઓ અને કૂર હતો તેવું 'બચાવપદ્ધતિ' પુરવાર થયું હતું.

એ બંધી વિગતો ધણી મહત્વની નથી. મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે, એક પરિણિત સ્ત્રી ખીજા પુરુષ સાથે તેના પતિની નામરજી હોવા છતાં યે મૈત્રી રાખી શકે કે કેમ?

અને જરૂરીસ, મેક્કાડીએ તે માટે એવો મત આપ્યો છે કે :

બ્રિટિશ સ્ત્રીએ અત્યારે જે દરજ્જે મેળવ્યો છે, તેથી તે તેના પતિની શુભમંડી નહિં પણ સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ ધરાવતી મનુષ્ય છે. તેથી તેને પોતાની મરજીથી કોઈપણ માણસ સાથે મૈત્રી કેળવવાનો અધિકાર છે. તેની ઇચ્છા હોય ત્યારે તે પોતાના પતિના ઘરથી બહાર જઈ શકે છે. તેને માતા ખંનવું કે નહિં તેનો પણ તે નિર્ણય કરવાને હક્કદાર છે. માતા ખનવું હોય તો કેટલાં બાળકોની માતા ખનવું તે દરાવવાનોય તેને સ્વતંત્ર અધિકાર છે, તેમાં એનો પતિ પોતાની

સત્તાથી એને રોકી શકે નહિં. એટલું જ નહિં પણ મિસીસ પ્લેસને દોકતર પોતાને નેર લઈ ગયો, તેવા પ્રસંગે એકાદ માણસ 'અમુક જણ મારા કુતરાને લઈ ગયો કે મારા રસોઈઆને નસાડી ગયો' કહીને ફરિયાદ કરે, તેવી રીતે 'આ માણસ મારી સ્ત્રીને લગાડી ગયો' તેવી ફરિયાદ કરી શકે નહિં. કેમકે બ્રિટિશ સ્ત્રી ઉપર એનો પતિ એવા માલિકી હક્કની છાપ મારી શકે તે યુગ હવે રહ્યો નથી.

ફરિયાદ પક્ષની એવી દલીલ હતી કે, જો પ્રત્યેક પરિણિત સ્ત્રીને આવી છુટ મળે તો પછી સમાજનું બંધારણ કે વ્યવસ્થા ટકી શકે નહિં, અને બ્રિટિશ સમાજવ્યવસ્થાનું સત્તાનાશ નીકળી જાય.

આવો ભય બ્રિટિશપત્રોમાં આ સંબંધમાં ચાલેલી ચર્ચાઓમાં પણ ધણી સ્ત્રી પુરુષોએ બતાવ્યો છે. તો પછી આપણા જેવા સમાજમાં જ્યાં ખરી કે ખોટી રીતે લગ્નને 'સંસ્કાર' માંનવામાં આવે છે, અને પુરુષ સ્ત્રી જાતિને 'જંગમ મિલકત' માને છે, ત્યાં તો 'ન્યાયમુતિ' મેક્કાડીના વિચારો ઝીલનારાં ઓછામાં ઓછાં નીકળે તેમાં દશી જે નવાંધ નથી.

[૨]

પરંતુ આ પ્રશ્નને સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યનો એક જ દષ્ટિગ્નિદુષ્ટી જોવાની જરૂર છે. વિલાયતમાં તો સ્ત્રીને તેમજ પુરુષને છુટાછેડાની માગણી કરવાનો અધિકાર ને પતિ કે પત્નીને પરસ્પરને દગો દમ, પરસ્પરી કે પરપુરુષ સાથે વ્યભિચાર કરે તો તે ફોજદારી ચુનહો ગણાય છે, અને તે કારણે પતિને કે પત્નીને લગ્નવિચ્છેદની માગણી કરવાની સગવડ કાયદો આપે છે.

પરંતુ હિંદુ સમાજમાં તો પુરુષો એક-પક્ષી તમામ સગવડો અને છુટ ભોગવે છે. તે લગ્નવિચ્છેદનાં ભંય વિના એક જીવતી સ્ત્રી પર ખીજ, ત્રીજ કે તેથી જે વિશેષ સ્ત્રીઓ કરી શકે છે, તે જેટલી વખતે વિધુર થાય તેટલી વખત પુનઃલગ્ન કરવાની સ્વતંત્રતા ભોગવે છે, પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમને ક્ષાત મારીને તે સમાજમાંથી કે વેશ્યાવાડાઓમાંથી ઉપવસ્ત્રો શોધી, સાચવી અને નિભાવી શકે છે. એથી પણ

“પણ આમ કેમ? તેના વદન પર હપનાં કશાંય ચિહ્ન કેમ નથી દેખાતાં? તેના પગમાં ઉત્સાહતું જોમ કેમ નથી? એ આટલા શોકાતુર કેમ છે? એમનાં પગ આમ ઢીલાં કેમ પડે છે?”

સરોજ વિચારમાં પડી ગઇ.

એટલામાં જ ભગવાનદાસ શોકાતુર, ચહેરે, ભારે હૈયે અને ભાંગે પગે જીવતા મુઠ્ઠા જેવો ખારણામાં પ્રવેશ્યો. તેને જોતાં જ સરોજનાં હોશકોશ ઉડી ગયાં!

“આવ્યા?” હૈયાના ભાવ મનમાં જ દેખાવી રાખી, સરોજે મોંઢા પર હસવાનો દેખાવ આણીને પતિને આવકાર આપ્યો.

પણ ભગવાનદાસે વળતો જવાબ ન આપ્યો. જવાબ આપવાની ઇચ્છા છતાં એટલી તાકાત તેનામાં નહોતી, એ સ્પષ્ટ જણાતું હતું.

“અફસોસ” કહેતો ભગવાનદાસ ગેલી થઇ ગયેલી ‘હેડચેર’માં એકાએક પટકાઇ પડ્યો.

‘કેમ આજે કંઈ જીવને નિરાંત નથી?’ સરોજે ધીરથી પુછ્યું. તે કંઈક માઠા બતાવને કલ્પી જ ગઇ હતી,

“જીવને તો કંઈ થયું નથી.” રડી જતો હોય તેવે સ્વરે તે બોલતો હતો.

“તારી બધી યોજના ધૂળમાં મળી ગઇ. તેં કરેલી આવી સરસ આગતાસ્વાગતાનો એ દોર હૈયાના શેરે ઉઘટા અનંત કંઈ.”

“એટલે?” સરોજ ચમકી.

“પગાર વધારવાની વાત તો બાબુએ રહી પણ તેણે તો કહ્યું કે ‘મને ખબર નહોતી કે તમારામાં મુકેલા વિશ્વાસનો તમે આવો ભાંગ કરશો, સપ થઇ મને જ ડાખશે. તમારે કાઠમાં રહેવાને પૈસા જોઇતા હતા તો મારી પાસે માંગી લેવા હતા પણ ચોરી છુપીથી પૈસા તફાવી આવી રીતે ચમન શા માટે ઉઘાડે છે?”

‘આવો અણુધાર્યો, આણેપ મુકાવાથી મારા દિલને ભારે આઘાત થઇ ગયો, તેથી મારું દિલ કંપવા લાગ્યું, મને ચક્કર આવે તેમ થયું. પરંતુ તેને એ પત્થર હૈયાના માણસે ઉલટી દૃષ્ટિએ જોયું. તેણે મને ધૂળતો જોઇ, મારી ચોરી પકડાઇ જવાથી હું ગભરાઇ ગયો છું એમ માનીને આગળ ચલાવ્યું: ‘આવી એમનાંનીથી પૈસા મારો છો અને હજી તો પગાર વધારવાની માંગણી કરો છો? કંઈ કાલે તમારું શબ્દગારેલું ઘર જોતાં જ મને વહેમ તો પડ્યો જ હતો કે પચાસ રૂપરડીમાં આવી સાલળી તમે માણી જ કેમ શકો? જમવાની સામગ્રી પણ એક ઉમરાવને ત્યાં હોય એવી બધી! તમારી આ અપ્રામાણીકતા અને ચોરદાનતને ‘માટે’ ખરી રીતે તો તમને પોલીસમાં જ આપવા જોઇએ, પરંતુ હું તમારા જેઠા થતો નથી એટલે એટલો કડક નહિ થતાં માત્ર તમને નોકરીમાંથી જ બરતરફ કરીને તમારી પર દયા બતાવું છું. મેં એને આજીજી કરીને કહ્યું: “સાફેય હું તદ્દન નીર્દોષ છું જોઇએ તો ચોપડાઓ તપાસી તમારી ખાત્રી કરો.” પણ ગરીબ નોકરોની વાત શ્રીમંત શેઠીઓ સાંભળો તો એની શેઠાઇ જ લાગે ને? “બસ, મારી તમામ ખાત્રી થઇ ચુકી છે.” એટલું કહીને તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.”

આટલું કહેતાં કહેતાં તો ભગવાનદાસની આંખમાં ઝળઝળાં આંખ્યાં.

તે જોઇ સરોજના હૈયામાંય નોકરી જવાની વાતથી હોળી સળગતી હોવા છતાં, તેણે પતિને આશ્વાસન આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

“કંઈ નહિ, આપણે તો નોકરી જ કરવી છે ને, એક નહિ તો બીજો જોઇ લેવાસે. તમે આમ અકળાવ નહિ.”

“સરોજ” ભગવાનદાસે રડમસ સ્વરે કહ્યું: “પ્રમાણીકપણે નોકરી કરીને જો આપણે જરા સારી રીતે રહેતાં હોઈએ તો જે એ સંવાથી રાક્ષસો આપણું મુખ સહન કરી શકતા નથી. એ જ મને તો વિશેષ લાગે છે. આટલા આટલો દિવસ મેં એને માટે કેટલું વેદ્યુ? તેનો આખરે આ જ બદલો?”

“હશે, જે જે આવી પડે તે સહી લેવું.”

“પણ સરોજ, હાલની, બેઠારીના સમયમાં હું નોકરી કરવાથી મેળવીશ, હવે આપણે શું કરીશું?” ભગવાનદાસે નિશ્વાસ મુકીને કહ્યું.

“હવે આપણે શું કરીશું?” પતિના પ્રશ્નને એ પડઘો સરોજના માથામાં ઘુમવા લાગ્યો, એની આંખ આગળ અંધારાં તરવરવા લાગ્યાં, પગ નીચેથી પૃથ્વી સરવા લાગી. બેઠારીના ભયાનક રાક્ષસની કંઈપનાથી, એ બિચારીને ચક્કર આવી ગયાં, તે એકાએક અવાચક બની ગઈ અને ઘરણી પર ઢળી પડી. “આ તે શેઠ કે રામતાન?” ઢળી પડતી સરોજના છેલ્લા શબ્દો સંભળાયા.

“અરે, અરે, આ શું થયું?”

એમ કહેતો ભગવાનદાસ, મુઠ્ઠા જેવી મુઠ્ઠી તથા પડેલી પત્નીને મદદ કરવા ઉભો થઈ તેની તરફ દોડ્યો.

ખો મ્ખે સો પ કે કટરીના

પ્રખ્યાત સ્વદેશી ટોઈલેટ
અને

ફેસ પાઉડરો વાપરો.

આ પાઉડરો ગરમીમાં ઉપજતો પડીનો તથા ચાકથી લોથપોથ થયેલી ચામડીને શીતળ તાઝગી આપે છે તથા ચામડીની ખુબસુરતીનું રક્ષણ કરે છે.

અમારા પ્રખ્યાતી પામેલા સાબુ-એની માફક અમારા પાઉડરો પણ પુરતો સંતોષ આપશે. એકાદ અ-જમણેશથી પુરતી ખાત્રી થશે. દરેક જાણીતા વેપારી પાસેથી મળશે. વધુ માટે સચીત્ર કેટલોગ મંગાવો.

ખો મ્ખે સો પ કે કટરી, ૯૬, લાંછપાલા લેન, મુંબઈ નં. ૩

ચીનનું જનગૃત સ્ત્રીત્વ

ચંદ્રીકાબહેન દ.
ઓવરસીયર

છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં ચીનનાં સ્ત્રીત્વે પ્રગતિના કેટલાય દુરકા માર્યા છે. મધ્યકાલિન પ્રણાલિકાની પુનરી હોવાનો દાવો કરતી ચીનની સ્ત્રીઓએ સાંપ્રત સમયના સંદેશને જીવનમાં ઉડા ઉતાર્યો છે. યુરોપને ક્ષણભર વિચારમુગ્ધ કરી શકે તેવી પ્રગતિ ચીનના સ્ત્રીત્વે અતિ અદ્યક્ષણમાં સાધીને એશિયાના ઇતિહાસને ઉજળો બનાવ્યો છે.

અસારના અમોઘ વિકાસને માખવાને જીવનકળ તરફ એક દ્રષ્ટિ કરવી જરૂરની છે. પહેલાં સાસુના સીતમથી અનેક કુમળા કન્યાઓ આપઘાતનો આશ્રય લેવો પડતો. અનેક નહાનકડી અબળાઓ સંયુક્ત કુંડુંબના સંતાપથી અકળાઈને કુવામાં કે નદીમાં અંતિમ પાવતી. અત્યારે જે પ્રકારની દુઃખ લાવના કેટલાય હિંદુકુંડુંબોમાં વીંટળાઈ વળી છે તે લાવના ચીનના કુંડુંબોને પણ સાંકળતી.

ત્યારે નવવધુઓના પૈસાથી વેચાણ થતાં શ્રીમંતો ખુબસુરત છોકરીઓ ખરીદ કરી શકતા. અને આવા પ્રકારની સમાજ-વ્યવસ્થામાંથી આખરે સાંપ્રત ચીનની સ્ત્રીશક્તિ ઉભી થઈ.

ચીનનું સ્ત્રીત્વ પ્રત્યેક દીશામાં પરાધીન હતું. આર્થિક દ્રષ્ટિએ પુરૂષોના પૈસા ઉપર તેઓ ચેટજીવરો કરતાં. ગજકિય રીતે મતાધિકારનું તો નામ જ સાંભળાતું ન હતું. અને સામાજિક દ્રષ્ટિએ સંયુક્ત

કુંડુંબના સીતમે અજાન અબળાઓના જીવનમાં દુઃખનાં ઝાડ ઉગાડતા.

પણ ચીનનું સ્ત્રીત્વ આજે મુક્તિ પામ્યું છે. સ્વાધીનતાનો રોમાંચક અનુભવ સ્ત્રીત્વે મેળવ્યો છે. અને હવે જે પ્રગતિને સાધતાં યુરોપની સ્ત્રીઓએ સૈકાઓ સુધી જહેમત ઉઠાવી છે, તે પ્રગતિ તેઓએ માત્ર પાંચ વર્ષના કુંડા કાળમાં શક્ય કરી બતાવી છે.

૧૯૨૪ નું એ વર્ષ હતું. મેક્સિકોનો સંદેશ ચીનના ગામડે ગામડે પહોંચ્યો હતો. દક્ષિણમાં કેન્ટન સરકારે વિપ્લવની જ્વર દાર હાકલ કરી હતી. મધ્યકાલિન જમીનદારશાહી સામે જંગ જમાવવાની તૈયારીઓ થઈ હતી. અને ચીનના ઉગતા ઉઘોગવાદીઓએ વિપ્લવની હાકલ કરી હતી. અને સમુદના બળ સાથે લંકરવાદીઓનો સામનો કરવામાં આવ્યો.

અને વિપ્લવની ઝાલર વાગવા માંડી. તેના અવાજે અનેક જણને જન્યુત કપા. શતકોથી ઉંઘતો શ્રમજીવી વર્ગ જાગ્યો અને તેમને ખાતરી થઈ કે ચીનનો સ્વાધીન સંગ્રામ સ્ત્રીત્વના સહકાર વિના સફળ કરવો અશક્ય છે.

આ સત્ય સમજાઈ જતા જ ચીનની વિપ્લવની સરકારે નવા આદેશો બહાર પાડ્યાં. ચીનની સ્ત્રીઓને સમાનતા આપનારો આદેશ બહાર પડ્યો. અને છોક-

રીઝોને જ્ઞાન આપો' એ મુત્ર પ્રત્યેક ચીની કુંદુંબને આપવામાં આવ્યું. અને પછી તરત જ ચીનની શાળાઓ વીધાયીનીઓથી ઉભરાવા લાગી. પ્રત્યેક શાળામાં બાલિકાઓ અક્ષરજ્ઞાન લેવા લાગી. અને આ ઉત્સાહ એટલો તો વધી ગયો કે રાષ્ટ્રીય સરકારે 'સ્થાયિની' શાળાઓ અપુરતી જણાઇ. કેળવણીનાં નવાં ધામ ઉદ્યાનમાં આવ્યાં. પણ તે પણ ઓછાં પડ્યાં. કંઈક અજાણ ઉત્સાહ અને અવલૂનીય આનંદથી ચીનનું જીવન શતકોની નીદ્રામાંથી ઉઠતું હતું.

અને પછી એક પછી એક પ્રગતિના પગલાં મુકાયાં. મોસ્કોનો આદર્શ નજર સમક્ષ રાખીને જીવે રાજકારણમાં અપવાદબંધુ: શેરીએ શેરીએ ચીનની યુવાન અબળાઓ પુરૂષોને સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં ખેંચી જવા માટે આમંત્રણ આપવા લાગી. એટલું જ નહીં પણ કેટલાંય સરઘસો અને દેખાવોનાં નેતૃત્વમાં ચીનની અબળાઓ આગળ પડતો ભાગ લેવા માંડી.

જેમ જેમ ચીનની અબળાઓ
આઝાદીના જંગમાં આગળ પડતો ભાગ લેતી ગઇ તેમ તેમ તેમના ઉપર લક્ષ્યેલા સામાજિક બંધનો અજાણ ચતાં ગયાં. લગ્નબંધનની લેવાનકે યુગને લાંગી નાંખવામાં આવી. લગ્નવિરોધનો હક્ક આપવામાં આવ્યો અને પુનર્લગ્નનો હક્ક

સ્વિકારવામાં આવ્યો. એટલું જ નહીં પણ જીવોને મિલકતમાં પણ સરખો હક્ક મળ્યો. અને છોકરીને પણ પિતા તરફથી મળનારા વારસામાં હક્ક છે એ સિદ્ધાંતને સ્વિકારવામાં આવ્યો. આ હક્કો મળતાં જ ચીનની પ્રજાએ જીવનતાને યુરોપી જીવનની કક્ષામાં મુકી. જીવો સામાજિક રીતે સ્વતંત્ર બની.

પહેલાં ચીનની સમ્ય જીવો રસ્તા ઉપર આવતાં પણ શરમાતી. પોતાની કાયને પોતાની મકાનની ઉંચી દીવાલો નીચે પુરી રાખવામાં તેઓ શોભા સમજતી. આ પરિસ્થિતિમાં આજે ચીનની જીવોએ સાધેલી પ્રગતિ નીહાળાયે તો અનેક જણ માત્ર અજાયબ જ થશે. આજે ચીનની જીવોએ રસ્તાઓ ઉપર છુટથી ફરે છે, સલાઓમાં હાજરી આપે છે, અને અનેકવાર સ્થાનિક અને પ્રાંતિક રાજકિય પદ્ધતિમાં તેઓ અગ્રણી પદ લે છે.

આ ચીનનું આધુનિક જીવન છે. મોસ્કોના આદર્શ એ તેમની ગળવણોનું મધ્યસ્થિતું છે. મેડમ સુન-યાટ-સેનના નેતૃત્વ નીચે ચીનની જીવો નવા વિચારો ઝીલી રહી છે, નવા આદર્શો અપનાવી રહી છે અને સંસ્કૃતિને મુક્તિ મન્ત કરવામાં સીધો ફાળો આપી રહી છે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વાલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

અનેકવાર ન્હાની જયના બાલકો અન્યની વસ્તુ ઉપાડી લાવે છે કે ધરની વસ્તુઓ અહાર લઇ જાય છે. કોઇ જ્યારે જોતું ન હોય ત્યારે અન્યની વસ્તુને ગળવામાં મુખી દેવાની વૃત્તિ અનેક બાળકોમાં આપમેળે જાગે છે.

સંભવ છે કે ન્હાનપણમાં બાલકને માત્ર ખાવાની વસ્તુઓ જ ચોરવાની ટેવ પડે છે. ખારેક, સાકરીયા ચણા કે એવી જ વસ્તુઓમાં બાળક છુવ પડેલો છે. પણુ ધીમે ધીમે બાળક પુખ્ત ઉમ્મરનું થતાં પાટીટમાંના પૈસાને પણ આવવા માંડે છે...શેરીમાં બોરવાળાની ટાપલીમાં બોર વેચાય છે અને બાળપણના મિત્રોની મીઠાઈસ જામે છે.

ત્યારે બાળક શા માટે આવી અજાણ્યતા તરફ વૃત્તિ દાખવે છે? શું તે તેને સ્વભાવજન્ય ગુણ છે? શું તે તેની કુદરતી વૃત્તિ છે? ગુજરાતની કેટલીય માતાઓ કપાળે હાથ ઠોકીને, ઉના નિશ્વાસ નાંખીને વિજ્ઞાનને સલાહ કરી રહી છે કે બાળકની આ અકુદરતી વૃત્તિ સામે કંઈ ઉપાય જ નથી? ગુજરાતના ગામડામાં અને શહેરમાં આ અશ્રવણાવિક ચઇ પડગો છે કે બાલકની આ અનિચ્છનીય વૃત્તિ સામે શું કંઈ માર્ગ જ નથી?

અને ખરેખર તેમ નથી. બાળકની આ ટેવ, આ વૃત્તિ, કે આ અનિચ્છનીય પદ્ધતિને અટકાવવી, તેને અકુશમાં રાખવી. અને તેને નિમુળ કરવાની શક્તિ વિજ્ઞાન ધરાવે છે. ત્હમ્મારામાં ધીરજ, ખંત અને સાચી મુદારક વૃત્તિ હશે તો જામે તેવા બાળકના છવતની આ બાળુ મુદારવા ત્હમો સમર્થ થશોજ.

પ્રથમ તો એક વસ્તુ દરદમેશ યાદ રાખો કે શિક્ષા કરવાથી બાળક જરૂર

ગુજરાતની

બાળકને ચોરી કરવાની

મુદરતું નથી. ઉલટું તે નકોર બને છે. ચોરી કરનાર બાળકને ગમે તેવી શારીરિક યાતના આપી પણ તે થોડા દીવસાપછી જરૂર ચોરી કરશે જ. તકામજતાં તેના હાથ જરૂર કોઇના, ગળવા ઉપર વડવાનોજ.

તેથી પ્રથમ તો ત્હમારે બાળકને ચોરી કરતાં પકડાય તો તેને શિક્ષા કરવાની પદ્ધતિને અજાણી કરવી પડશે. સદીઓથી ત્હમારા માનસમાં શિક્ષાવૃત્તિએ જડ ઘાડ્યું છે. આ ત્હમારે તોડી પાડવી જોઈશે. બાળક ચોરી કરીને આવે કે ચોરી કરતાં પકડાય તો પણ ત્હમારે તેને એક પણ ઉંચો શબ્દ ન કહેવો જોઈશે.

કારણ કે માતૃપિતા તો બાળકને માટે સ્નેહનું અણુમૈથુન સ્થાન છે. બાળક માતૃપિતામાં પોતાની નિભયતા પીછાને છે. માતાને બોલો અને પિતાની સ્નેહબાંધ આંખ એ જ બાળકનું સર્વસ્વ છે.

એને એક વખત ત્હમો ઉંચે-સાદે શિક્ષાયુક્ત શબ્દો કહીને જગતમાં અટકો કરી મુકો, એક વખત તેને પિતાની સ્નેહબાંધ અમીથી અજાણ કરો કે માદ રાખો કે ત્હમોએ બાળકને મુદાયું નથી પણ ગુમાવ્યું છે.

માતાઓને—

: લેખિકા :
સુહાસીની

ટેવ હાય તો—

ત્યારે શું કરવું ?

પ્રથમ તો ન્હાનપણથીજ બાળકને કંઈની જરૂર ન પડે તેમ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ. બાળકને જે પસંદ હોય તે વસ્તુ તેના સાનિધ્યમાં જ હોવી જોઈએ. પ્રત્યેક વસ્તુ જેની બાંધકને જરૂર પડે છે તે વસ્તુ તેને તરત જ મળે તેવી ગોઠવણ કરવી જરૂરની છે. સ્વાભાવિક રીતે બાળકો ગળી વસ્તુઓ તરફ વધુ આકર્ષાય છે. આ સ્વાભાવગત આકર્ષણ અનિચ્છનીય આવેગને જન્મ ન આપે તે માટે બાંધકની આ સ્વાભાવિક માંગ-ણીને સંતોષવા માટે માતૃપિતાએ પુરતી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

આને એટલું જ નહીં પણ ચોરી કરવાની ઇચ્છા જ નિમુજ થઈ

જાય તેટલા માટે બાળકના માનસ ઉપર ચિવટથી નજર રાખવી જોઈએ. બાળકમાં આ ટૂંક દેખાય કે તરત જ તેને સ્નેહમુદ્રાથી સમજાવવું જોઈએ. કે આ અયોગ્ય અને અનિચ્છનીય છે. બાળકને ત્હમો સ્નેહથી સમજાવશો તો જરૂર તેની અસર કાયમી અને મજબુત બનશે.

દત્તિદાસ શિખવે છે કે સ્નેહપદ્ધતિ એકથી જ સફળ નિવરી છે. આ દ્રષ્ટિએ

ત્હમારે તેને શિખવવું જોઈએ કે અન્યની વસ્તુઓને અડકવું કે ઉપયોગમાં લેવાની ઇચ્છા કરવી એ ઠુસું છે. અને ત્હમો આ સલાહમાં સ્નેહ અને અનુકંપા ઠાવવશો તો ત્હમારું બાળક તરફથી ત્હમારો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી લેશે.

આ મેય બાળક માતૃપિતાને મનુષ્ય મનુષ્ય કામ કરવા તત્પર હોય છે. આમેય શિશુઓ તેમના જન્મસાતાના સ્નેહને માટે કેટલુંય કરવા વરહમેશ તત્પર છે. અને તેથી આવા બાળકો તરફ ત્હમો માત્ર નાખુશીનો શબ્દ ઉચ્ચારશો તો પણ તે ત્હમોને રાહ રાખવા માટે એવું વર્તન કરીથી નહીં કરે.

સ્નેહ એ પ્રત્યેક સુધારણાનો સંકેત છે એ વસ્તુ આપણે સર્વ યાદ રાખીએ તો? પૃથ્વી પર સ્વર્ગ સ્થાપવું. બહુ અઘરું નહીં થઈ પડે !

જેકોર ડોશી

:લેખક:

મસ્ત ફકીર

ગામની ચોવડ કરનારને ચરણુ

આ એક નવો છુટ્ટો મેં
શોધી કાઢ્યો છે. વાચ-
કામાંથી કોઈને તે અજમાવવો હોય તો
તેમ કરવાની છુટ છે. માત્ર વિનંતી
એટલી કે અજમાવનાર તેમાં ફતેહમંદ
થાય તો તેણે મારા પર મુખારકબાદીનો
પત્ર પાઠવવો.

મારાં ગામમાં સૌથી વધુ અવાજ કર-
નાર માનવપ્રાણી હોય તો તે જેકોર-
ડોશી હતાં! સ્થવાગમાં વહેલાં ઉઠે ત્યા-
રથી રાતના અગીઆર, બાર વાગે મુએ
ત્યાં મુધી જેકોરડોશીનાં મ્હોડાંની ઢાળડી
ચાલુ વાગ વાગ કરતી હતી. જેકોરડોશીની
છલ બહુ લાંબી. અને એક વખત એમનું
મ્હોં ઉઘડે એટલે જાણે ધાણી પુટતી હોય
એવી ઝડપથી તેમના હોઠમાંથી શબ્દોનો
પ્રવાહ વળા જ કરતો હતો. હંમેશની
દેવધી જ એનાં ઘરનાં માણસો જેકોર
ડોશીનો આ સ્વભાવ નિભાવે જતાં હતાં,
જેમ રેલ્વેલાઇન નજીક રહેનાર તેમ જ
કોઈ મીલના મશીનરૂમમાં કામ કરનાર
માણસને રેલ્વે કે યંત્રોના ઘોંઘાટની ટેવ
પડી જાય છે, તેમ જેકોરડોશીનાં આડ-
પાડોશીઓને પણ એ જુદીના લવારાનો
મ્હાવરો પડી ગયો હતો.

જેકોરડોશી હતાં ધર્મી અને શ્રદ્ધાળુ.
અગીઆરસ એક ટાણું કરતાં. ચૈત્ર મહિ-

નામાં અને આવણ મહિનામાં નદીએ
નહાવા જતાં. હરહંમેશ સ્થવારે અને
સાંજે અમારા ગામમાં આવેલાં એકનાં
એક વૈશ્રવમંદીરમાં દેવદશને જતાં,
ગામમાં કોઈને ત્યાં સત્યનારાયણની કથા
હોય અને ગામમાં બહારગામથી સાંકુ,
બાવા કે ફૂડીરો આવ્યા હોય અને ગામના
ચોરામાં ધામો નાખ્યો હોય તો તેમની
સૌથી પહેલી ખબર જેકોરડોશી લેતાં.

આમ ઉપર જણાવી એ બધી એમની
ખાસિયતો ધ્યાનમાં લઈએ તો જેકોર-
ડોશીમાં વાંધો કહાડવા જેવું કંઈ નહોતું,
પણ મને અને ગામના મારા જેવા કેટ-
લાક બીજાઓને જેકોરડોશીના સ્વભાવની
એક બાબત નહોતી ગમતી અને તે તેમની
આખા ગામની ચોવડ કરવાની.

દેવદશને જતાં હોય કે બજારમાં કંઈ
ચીજ વસ્તુ લેવા ગયાં હોય કે ગામની
ભાગોળે ભરવાડને ત્યાં દુધ લેવા ગયાં હોય
ત્યાં જેકોરડોશીને કોઈ મળે તો તેની આગળ
તેઓ આખા ગામનું પુરાણ ઉઘાડતાં.

ડોશીનો ટાંટીઓ તેના ઘરમાં ટકતો જ
નહિ. ડોશીને ચાર છોકરા હતાં. ચારે
પરણેલા હતા. જેકોરડોશીની વડુઓ ઘર-
કામ ઉપાડી લેતી, અને બાકી ઘરમાં
રહેશે તો આખો દિવસ ટકટક કરી માથું
બાકી જશે એ ભયથી ડોશીની વડુઓ

તેમને બહાર ફરવાને ઉત્તેજન આપતી અને જેકોરડોશીના સદ્ગત પતિ રામશંકર શુક્લ ગામમાં સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી ગએલા હોવાથી જેકોરડોશીને ગામમાં દરેકે દરેક સારાં કુટુંબમાં સન્માન મળતું.

મારે ત્યાં પણ ધણીવાર સહવારના પહેારમાં જેકોરડોશી ધામે નાંખતાં.

હું સાહ પીને ઓશરીમાં એકો એકો તુર-તની ટપાલમાં આવેલું જાણું વાંચતો હોઉં ત્યાં ડોશી આવી ચડે અને કોઇની પણ શહ જોયા વગર માચી કે ખાટલો કે છેવટે શુભીકું ઓશરી પર પોતાની મેળે પાથરી પોતાની વાત શરૂ કરે.

“દીકરા લલ્લુ, દશને ગણતી, ધણા દિવસથી છવ વળગી રયો તો, તે આજ આ બાલુ નીકળી ને થયું કે લલ્લુને મળતી આવું, તારી મા કમળા ને મારે બહુ બહેનપણું હતાં. એટા હમણાં તું કોઈક લેવાઈ ગયો. લાગે છે અને આ મુછ કોને આપી ? કાકા તો સાજ નરવા છે ને ?”

માણ કોઈક-તો એ રાતી રાણું જેવા બેઠા. એમને નખમાંય રોગ નથી, બાકી હું હાથે હાથેમત કરું છું. અને મુછા કહાડી નાંખવી એ તો આજ કાલની ફેશન છે. ‘મુ’બઈમાં એને કલીન શેવ કહે છે.’ હું જવાબ આપું. પછી જેકોર ડોશીની વાત ઉપડે તો ગામમાં ફલાંણાં કુટુંબમાં શું થાય છે, અને નગરશેઠના ઘરમાં સામુ વહુ કેમ એક બીજાનાં જાણ્યાં લે છે એ વાત સાંભળવાની મળે.

અને ડોશી ગયા પછી એ કલાક રહીને હું ગામની બજારમાં જાઉં તો મને બજાર પડે કે મારી મુછોની વાત જેકોરડોશીએ આખા ગામમાં ફરી હતી, અને તે પણ સંજોગ અને રચણ જોઈને મીઠું મરચું ભભરાવીને.

પહેલાં પહેલાં તો ડોશીની આ કુચલી કરવાની ખાસીયતથી હું બહુ અકળાતો. મારાં ઘરનાં માણસોને ડોશી જોડે જરીકે સંબંધ નહી રાખવા મેં તાકીદ કરેલી. હું પણ જેકોરડોશી મારે ત્યાં આવે ત્યારે ઠંડા ઠંડા અને મોજો મોજો આવકાર આપતો. પણ તેમના પ્રત્યેના આવા અનાદરનું પરીણામ ધારવા કરતાં ઉલટું આવ્યું. મારા તરફથી ઠંડા આવકાર મળતાં ડોશીએ મારી અને મારા ઘરની ફાવે તેમ નિંદા કરવા માંડી. અને મારા ઘરમાં બનતા નહવા બનાવો જેકોરડોશીને મોઢોડે તાજ બજારોના રૂપમાં ગામમાં પ્રચાર પામવા લાગ્યા.

એક દિવસ વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે મારા અનાદર કે ગુસ્સાથી જેકોરડોશી કંઈ સુધરી જવાનાં નથી. તેમની યાદ-શક્તિ અને કલ્પનાશક્તિ બંને તિવ્ર હતાં, તેને ખોરાક આપવાની જરૂર હતી. અને ડોશીની કુચલી કરવાની અને ગામની ચોવટ કરવાની ટેવને ગોચ બાલુ વાળી તેમને પ્રચારકાર્યના રૂપમાં ફેરવી નાખી શકાય.

બસ એ દિવસથી જેકોરડોશીને હું છવતું જાણું સમજવા લાગ્યો તેમના પ્રત્યેની મારી વલણ મેં સદંતર ફેરવી નાંખી. તેમને હું માન આપવા લાગ્યો. અને જે વાતો કે પ્રસંગો ગામમાં પ્રચાર પામે તો મને તુકશાનને બદલે લાભ વધારે થાય એ જ તેમની આગળ રહી કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે જેકોરડોશીના દેખતાં મેં મારો ધરેલાનો લાગડો કહાડ્યો, અને ઘરનાં માણસો જોડે વધુ ધરેલાં ધણ-વંચાની વાત છેડી. જેકોરડોશી તે વખતે લેલાં હાજર હતાં, તેમને એ વાત ખાનગી રાખવા વિનંતી કરી.

ડોશીએ તો ગામમાં મારા બીજા સગાંઓ અને પિત્રાઈઓમાં મારાં ઘરેલુની વાત કરી. મારે એ જ જોઈતું હતું. મારા વૈભવ અને શ્રીમંતાઈની વાત એમને કાને નાંખી એ મારાં સગાંઓને હું અદેખાઈમાં બાળવા માંગતો હતો.

મુબઈથી જે છાપાઓ આવે તે હું જેકોરડોશી, આગળ વાંચી, બતાવતો. અને ધીરજથી અને સંભાળપૂર્વક કોંગ્રેસ શું છે? સરકાર કેવી છે? સ્વદેશી શું? વગેરે વાતો એ ડોશીને સમજાવી મેં તેમને પાછાં નેશનાલીસ્ટ બનાવી મુક્યાં, અને પછી તો જેકોર-ડોશી દેશની રાજદ્વારી ચળવળમાં પોતે જાતે રસ લેવા લાગ્યાં, અને ટપાલ વખતે મુબઈનાં છાપાંની ખજાર સાંભળવા

નિયમીત મારે ઘેર આવવા લાગ્યાં અને કોઇ, મોટા, નેતા પકડાવાની ખબર, પડતાં ગામની ખબરમાં જઈ હડતાળ, પડાવતાં.

મારે ત્યાં સત્યનારાયણની કથા કરી હોય અને મારે... આખાં ગામમાં મારી વાહવાહ બોલાવવી હોય તો હું એકલો જેકોરડોશીનાં કુટુંબને જ જમવાનું નોતરું. દષ્ટિ આવતો અને પછી નેષ્ટલ્યે ગામમાં મારી જાહેરાત! સંભાળ એટલી લેવાની કે ડોશીને કહેવું કે કોઈને કંઈ કહેતાં નહી. ના, યાડીએ એ વાત ડોશી જરૂર કરવાનાં. એમની આ ખાસીયત સમજી હંમેશાં કામ લેવું જોઈએ.

મારી તો ખાતરી થઈ છે કે લોકોની નીંદા કરવામાં મજા માનનારાં અને ગામની ચોવટ કરનારાં સારાં પ્રચારકો બની શકે છે.

કોપરાન
એન્ટીસેપ્ટિક
ટુથ પેસ્ટ

અમેરીકામાં વસતા હીંદી સાયન્ટીસ્ટ ડો. વી. આર. કોકટનુર એમ. એસસી., પીએચ ડી. (Formerly Professor of Dental Chemistry University of Minnesota U. S. A.) તથા મુબઈના નામાંકીત ડેન્ટલ સર્જન ડો. વી. એમ. દેશાઈ, ડી. ડી. એસ. (કોલમ્બીયાની ફાર્માસ્યુટિકાલ ઉપરથી છેલ્લામાં છેલ્લી પધ્ધતીથી બનાવવામાં આવે છે.)

કોપરાન ટુથ પેસ્ટ વાપરવાની શરૂઆત કર્યા બાદ થોડા જ દીવસોમાં તમારા દાંતના પારામાં તંદુરસ્ત ફેરફાર તમે જોઈ શકશો. તમારા દાંત પણ વધારે સાફ અને સફેદ બનતા જશે. મોઢું સુવાસીત અને તાજગીભર્યું લાગશે.

કોપરાન ટુથ પેસ્ટ ટ્યુબને કલીપ કેપ હોઈ સ્ક્રૂવાળી, ટ્યુબની માફક ઢાંકણ બોવાની ધારતી રહેતી નથી.

કોપરાન ટુથ પેસ્ટમાં હજારો વર્ષોથી હિંદુસ્થાનમાં જાણીતાં આવળાંના આરુના સત્વાનું મિશ્રણ કરવાનાં આવ્યું છે.

કોપરાન એ પહેલીજ સ્વદેશી બનાવટની ટુથ પેસ્ટ છે કે જે અમેરીકામાં પણ વપરાય છે એજ તેની સરળતાને પુરાવો છે.

બનાવનાર:-કોપરાન કેમિકલ કંપં, લી, હોરનબીરોડ કોટ, મુબઈ.

સ્ત્રીઓ

: લેખિકા :

‘કલ્પનાકુમારી’

-અને સરખા હક્ક!

સ્ત્રી જોએ શી રીતે જોજાણાવું? પતિના નામથી કે પિતાના નામથી? લેખિકા જ્ઞેન કહે છે કે સ્ત્રીઓએ પોતાની માતાના નામથીજ જોજાણાવું જોઈએ. કારણ કે તે પીતા કરતાં માતાનું સેવન અતી મહત્વનું અને મોટું છે.

આ વર્ષની લડત દરમ્યાન સ્ત્રીઓએ મોટી સંખ્યામાં જ્ઞહાર આવીને જે અનન્ય લાગ લગ્નજ્યો અને આ વર્ષે પણ લગ્નવી રહી છે. તેનાં યશોગાન ચારે તરફથી સંભળાઈ રહ્યાં છે. હીંદી સ્ત્રીઓના અપુર્વ આત્મભોગ માટે સ્ત્રી સમાજ સર્ગર્ અભિમાન દાખવે એ સમજી શકાય તેમ છે. વાસ્તવિક રીતે કહીએ તો ગયા યુધ્ધનો ખરો જશ દેશ સેવીકા સંઘ અને વાનર સેનાઓને જ ઘટે છે. પરંતુ એ આખીએ ઘટના માટે ગર્વ લેતા પુરુષ વર્ગને જોવામાં આવે છે. ત્યારે ખરેખર નવાઈ લાગ્યા સિવાય રહેતી નથી. પુરુષ વર્ગે તરફથી સ્ત્રીવર્ગનાં જ્યારે ભારો-ભાર વખાણ ચાપ છે ત્યારે બીજી સ્ત્રીઓની માફક હું તેમાં આનંદ અનુભવી શકતી નથી. ઉલ્ટું બીજી સ્ત્રીઓ આવી નાની શી પ્રથસાઓથી કેમ પુલાઈ જતી હશે તેની જ મને તો નવાઈ લાગે છે, એનું કારણ

મને તો એ લાગે છે કે આજે સંક્રાઓથી પુરુષવર્ગની ગુલામી ભોગવતી સ્ત્રીઓનું સ્વમાન પુરેપુરું જાગત થયું નથી. અને પુરુષે રચેલી અન્યાયી સમાજરચના અને તેને અંગે સ્ત્રીવર્ગને સહેલી પડેલી અપમાનોની પરંપરાથી સ્ત્રીમાનસ એટલું બધું તેજેભંગ (Inferiority complex) અનુભવી રહ્યું છે કે પુરુષ વર્ગની નાની મહેરબાનીને તે મહાન બક્ષીસ અને ઉદારતાની અવધી તરીકે ગણવાને તૈયાર થઈ જાય છે. હીંદી સ્ત્રીઓની આ પ્રકારની માનસિક દશાનો મુકામલો આપણા વિનીતો અગર રાગ મહારાગજો સાથે કરી શકાય. જેમ વિનીતો અને રાજદયાનો સરકારની મહેરબાની વિના પોતાના સજામત અસ્તિત્વની કલ્પના કરી શકતા નથી તેમ આપણી સ્ત્રીઓ પુરુષવર્ગની મહેરબાની વિના પોતાના અસ્તિત્વનો વિચાર કરી શકતી નથી.

સમાન હક્ક અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની ભાવનાની દ્રષ્ટિએ ઉપરનો વિચાર ધણો જ વિદ્યાર્થી અને વખોડવા યોગ્ય છે. આ ભાવના જો ચાલુ રહે તો હિંદી સ્ત્રીઓની સમાન હક્કની લડત ઝાંઝવાના જળ જેવી બની રહેશે. એટલે સ્ત્રી ચળવળની અગ્રણીઓએ આ ભાવના સાથે અવાજ ઉઠાવવાની નીકર છે. હિંદીની સામાન્ય સ્ત્રી-જનતા નિરક્ષર અને અભણ હોવાને લીધે પોતાના હિત અને હક્કો સમજી શકે તેમ નથી પરંતુ સમાન હક્કના ઉપાસકોની ફરજ છે કે તેમણે આ દિશા ઉપર પોતાના જ વર્ગની ભાવિ ઉત્તરિ માટે ખુબ ચોક્કસ કરવી જોઈએ. આ ચોક્કસ દારીની યોજક રૂપે આ સ્થળે દેરી શકાય તેમ નથી પરંતુ એટલી સુચના હું કરી શકું છું કે શિક્ષિત સ્ત્રીઓ જેઓ આજે સમાજમાં અગ્રધાન ભાગવે છે તેમણે (Equality leagues) સમાનતા પ્રચારક સંઘની સ્થાપના કરવી. જોઈએ. અને તેની અનેક શાખાઓ મારફતે સ્ત્રીઓને પુરો જોડાવવા સમાન હક્કોનો અધિકાર છે તેનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ.

કુટલાક પુરો એવી દલીલ કરે છે કે દેશીના હક્કનામાના ઠરાવમાં સ્ત્રીઓના સમાન હક્કના અધિકારનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. પુરંતુ આ જવાબ ખીટીસ પ્રધાન મંડળના જવાબ જેવો લાગે છે. કાળના દરતાવેજ ઉપરના સ્વીકાર-વચનથી કે એક સરોજની નાયક કે કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને કોંગ્રસ કુળીનેટમાં અગર બીજા ઓયો મળ્યાથી હિંદુસ્તાનની ૧૩ થી ૧૪ કરોડ સ્ત્રીઓને સમાન હક્ક મળી ગયા એમ ગણી શકાય નહિ. જેમ 'ખીટીસ' સરકાર એકાદ મહારાજને લીગ ઓફ નેશન્સમાં

પ્રતિનિધિ નીમીને ત્રીસ કરોડની હિંદી પ્રજાને સમાન ગણવાનો દંભ કરી શકે છે તેવા જ પ્રકારનો આ પૂર્ણ એક દંભ માત્ર છે. સ્ત્રીઓએ ચોખ્ખા શબ્દોમાં અને નિડરપણે જાહેર કરવું જોઈએ કે, ભાવી રાજ્યતંત્રના પ્રધાનમંડળમાં બે, ચાર કે દસ, પંદર સ્ત્રીઓને દરેક સાચાં તવાનાં મળે તેથી. સ્ત્રીઓની અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ દુર થવાની નથી. પુરોની પ્રશંસાથી પણ આ પ્રશ્ન નિરાકર થવાનું નથી અને સ્ત્રીઓએ આવી પ્રશંસાથી ખુલાયા વિના વર્ગભાવના કળનીને સ્ત્રીસમાજનું પાકું સંગઠન કરવું પડશે અને મનુના કાળથી આવેલી એક પક્ષી અને અન્યાયી સમાજરચનાને જમીનદોસ્ત કરવી પડશે. તે સિવાય ગામડાના બીતરોમાં અને જનાનખાનાની પદધરીઆ દીવાલોમાં પુરાયશી અને પુરોનો દુરસદેર મવાના રમકડાં જેવી દશ ભોગવી રહેલી હંમરો હિંદી સ્ત્રીઓ સાથે સ્વતંત્રતાનો પ્રકાશ જોઈ શકવાની નથી અને આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા હિંદુસ્તાનમાં કાંઈ નાની સુની નથી અને તેમના ઉધારમાં જ સ્ત્રી ચળવળની સફળતા કે નીષ્ફળતાનો આંક અંકાવાનો છે. આથી મુખ્ય, સુરત કે અમદાવાદ જેવાં શહેરોમાં તો સ્ત્રીઓ હરવાફરવાની સ્વતંત્રતા ભાગવે છે પરંતુ તે ઉપરથી હિંદી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર છે એમ કહેવાની ધુણેતા કાંઈ કરી શકે નહિ. રાજ્યકારણમાં જેમ આપણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની હક્ક તરીકે યુદ્ધોપણું કરીએ છીએ તે જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની ચળવળની યુદ્ધોપણું 'સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા'થી પેદારવી જોઈએ. અને જ્યારે હિંદી સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણેની યોપણું કરશે ત્યારે થોડાક અપ

વાંદ સિવાય પુરૂષવર્ગનો મોટો ભાગ એ વળ-
વળને પોતાના હક્ક ઉપર આક્રમણ થતું
ગણીને તેનો વિરોધ કરશે અને જેઓ આજે
સ્ત્રીઓના બલિદાન અને સ્વાર્થભોગ
ઉપર ગાંડાઘેલા બની જાય છે તેઓ જ
તે વખતે ઝનુનથી પોદારી હશે કે
“આવું તે કંઈ થતું હશે?” જ્યારે
વર્ગહિતની અચકામણ થાય છે અને
સત્તાવાન વર્ગના હાથમાંથી આધિપત્ય
સરતું જણાય છે ત્યારે હમેશાં આ પ્રમા-
ણે જ બને છે. અત્યારે એવી સ્થિતિ
આવી નથી એટલે જ સ્ત્રીઓ તરફ પુરૂષ-
વર્ગની સહાનુભૂતિના સાગર ઉછળી રહ્યા
છે. પરંતુ એ કેવળ વિગતીય લાગણીના
ઉભરા છે અને ખરું આક્રમણ શરૂ થતાં
તે અદ્રશ્ય થવાને સમર્થ છે. કારણ કે
સત્તાની પહેચણી વખતે લાગણીને કેકાણે
વર્ગહિત અને સ્વાર્થભાવના અગ્રસ્થાન
લે છે એના અનેક દાખલાઓ અત્યારે
પણ બને છે. અને બની રહ્યા છે. વડી ધારા-
સભામાં કે જ્યાં પ્રુદ્ધશાળી અને શિક્ષીત
પુરૂષો ખીરાજો છે ત્યાં શારદાબીલ અને સંમ-
તિપ્રયત્ની ચર્ચા વખતે ધણે સંપૂર્ણ વિરોધ
થયો હતો અને સંમતિપ્રયત્ને મોટે હિંમતી
અનેક સ્ત્રીસંસ્થાઓએ ૧૮ અને ૨૧
વર્ષની વયની લગ્નામણ કરવા છતાં તેનો
અનાદર કરીને ૧૬ વર્ષની મર્યાદા રાખ-
વામાં આવી છે. એટલું જ નહિ પણ
આજે સ્ત્રીઓને હરવાફરવાની જે સ્વતં-
ત્રતા ગાંધીયુગમાં મળી છે તેની સામે
પણ ઘણા પુરૂષોને બડબડાં કરતાં મેં
સંભળ્યા છે. અને લગ્નવિચ્છેદ, વારસા
હક્ક અને આર્થીક છુટાપેણાંની ચર્ચા
કરનાર સ્ત્રીઓ તરફ તિરસ્કાર અને કુશં-
કાની નજરે જોવામાં આવે છે; અને ભોગ
જેજે જે કોઈ બહાદુર સ્ત્રી એમ જાહેર કરે કે

પોતે પોતાના પિતા કે પતિના નામના
પુછાંથી ઝોળખાવાને બદલે હવેથી પોતાની
માતાના નામથી ઝોળખાવાનું પસંદ કરશે
તો આખો સમાજ તેની સામે ખળભળી
હશે. વાસ્તવીક રીતે સ્ત્રીઓ આ રીતે
ઝોળખાવાનું પસંદ કરે તેમાં જરાએ વાંધા
ભરેલું નથી. સૈદ્ધાંતિકી પુરૂષોએ સ્ત્રીઓ-
ને જ અન્યાય કર્યો છે તેના વિરોધ તરીકે
કોઈપણ સ્ત્રીએ શા માટે પિતા કે પતિના
નામથી ઝોળખાવાનું જોઈએ? અને કોઈ
સ્ત્રી માતાના નામથી ઝોળખાય તો
તેમાં પિતા કે પતિની અબરૂનું છોડ્યું
ક્યાં નીચું થઈ જાય છે કે પુરૂષોએ તેનો
વિરોધ કરવો જોઈએ? માતાનું સ્થાન
જો આપણે પિતાના જેટલું જ ઉંચું
અને પુજ્ય ગણતા હોઈએ તો તેના જ
નામથી સ્ત્રીઓ ઝોળખાય તેમાં ખોટું
પણ શું છે? શાસ્ત્રકારોએ તો માતાનું
સ્થાન વધારે મહાન ગણ્યું છે પરંતુ એ
કેવળ પુસ્તકોમાં જ! કોઈ સ્ત્રી એ પ્રમાણે
આચાર કરીને માતાના નામથી ઝોળખા-
વાનો અખતરો શરૂ કરે પછી જોઈ શકું
થાય છે? સમાજ તો બાબુએ રહ્યો
પરંતુ પહેલાં તો તેનો પિતા જ તેને
અને તેની માતાને અદ્વીમેદ્રમાં આપી
દેશે. અને, તેનો પતિ તો કદાચ તેને
પીએર જ વળાવી દે. અને તે જો પરણી
ન હોય તો તેને તે શરતે પરણવાને કેટલા
યુવક તૈયાર થાય એ સવાલ અનિશ્ચિત છે,
આમ સ્ત્રીઓને કયા નામથી ઝોળ-
ખાવું, એની પણ છુટ નથી અને પિતા
અને પતિને નામે જ ઝોળખાવું જોઈએ
એ પ્રચારું રહસ્ય શું? એનું એક જ
રહસ્ય છે. આજની પુરૂષચિત સમાજ-
રચનામાં પુરૂષની જ તાબેદારી ભોગવતી
આવેલી સ્ત્રી એ તાબેદારીની સ્થિતિ

છોડીને તેને સ્થાને સમાનતાને; આસને
એસે એ પુરુષોના આધિપત્ય ભોગવનારો
સ્વભાવ સાંખી શકે તેમ નથી; બાકી
માતાના નામથી શ્રીઓ ઓળખાવાનું શરૂ
કરે તેથી હાંધ સમાજમાં ધરતીકંપ થવાનો
નથી એ તો કંઈવળ સ્વાભાવીક અને કોઈ
પણ દ્રષ્ટિએ યોગ્ય માગણી છે. પુત્ર
પિતાને નામે ઓળખાય તો પુત્રી માતાને

નામે શા માટે નહિ? આ માગણી ઘણી
જ તકયુક્ત છે. પણ આપણો પુરુષ
મર્મ આવી માગણી સ્વીકારે એવો
સંભવ લાગે છે ખરો? આ તો
પુરુષવર્ગની આધિપત્ય ભાવનાનું પારખું
છે અને એ ભાવના દુર કરવામાં જ
શ્રીઓનો સાચો ઉદ્ધાર અને સાચી
સ્વતંત્રતા સમાઈ છે.

જે માળા પોતાના પાંચ પુસ્તકોમાં અજબ ખ્યાતિ પામેલી છે.
એવી

ખેડુનો, મજુરો, કારીગરો, શ્રીઓ અને યુવાનોના
જીવનમાં અનેરું ચેતન પ્રેરનાર સસ્તામાં સસ્તી

નવયુગ ગ્રંથમાળા

[વાર્ષિક પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ થી ક્રાંતિકારી સાહિત્ય]

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૩.

પરદેશમાં રૂ. ૪.

આ માળાનાં બે હાર પડેલાં પુસ્તકો

મખરસ

જવાહર નેહરૂ

હિન્દના જુદા જુદા પ્રાંતોના મીઠા વેરાનો છતી
હાર, સરકારની તે વીથેની બજા રાજનીતિ,
તથા વેરાથી ચતી હાની વગેરેનું મુદ્દાસર
વર્ણન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે.
ક્રીમત ૦-૬-૦. નવસતી હવાઈ પટેલ.

આ જીવનચરિત્ર વાંચતા તેમના માટે બ
હતીભાવ અને લાગણીમાં ઓર વૃદ્ધી થાય છે.
ક્રીમત ૦-૮-૦.

જુહાપ્રકાશ.

કાંસી

આખો ચીતાર ખળભળાવે, રડાવે, અને
અનુદાપાવે એવો રત્ન યથા છે. ક્રીમત ૦-૫-૦
સાહિત્ય.

રાજ્ય આવકવરો

સ્વરાજ સેવકો

હિન્દના તેમજ પરચીમના વાંચકોને હું આ
પુસ્તકોની ભલામણ કરું છું. ક્રીમત ૦-૫-૦.
પુ. ગાંધીજી.

ભણીતા દેશમક્તો નીમે ભણવાનું સાધન
આ ઓપડી દ્વારા મળી રહેશે. સાહિત્ય
૦-૪-૦.

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : દેવસાનો પાડો : અમદાવાદ.

एमती स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे

श्री फावर्म गुजाली सभाने

श्रीयुत प्रह्लाभा, आशुंदेष्ट यावडा

तद्दधी सविनय सप्रेम भेट.

૧૫૧: ચોથું.

- જુન: ૧૯૩૨ -

અંક: ત્રીજો.

માનવતાના મિત્રાન

જીવનના પ્રત્યેક અંગમાં, જીવનની પ્રત્યેક દીશામાં, શોષી-તોના સંગ્રામ એકધારે અને અવિરત ચાલી રહ્યો છે. આર્થિક શોષણના સંહાર માટે-મહેનતુ માનવતાને કચડી રહેલી કુર મુડી-વાદી પદ્ધતિને નીમુંજ કરવાને માટે, પૃથ્વીના પ્રત્યેક વિભાગમાં આ સંગ્રામ અણુઅટકયો-અણુથંભ્યો આગળ વધી રહ્યો છે.

પણ ફેટલાકે આ સંગ્રામથી અળગા રહેવામાં સાર્થકતા સમજે છે. જાણ્યા છતાં તેથી દુર રહે છે. જાતે શોષાતાં છતાં-જાતે કચડાતાં છતાં, પછડાયેલાઓની પડખે ઉભા રહેવામાં તેઓ આના-કાની કરે છે, તેઓ માને છે કે તેઓ તટસ્થ છે. વિજયના ક્ષણ મેળવવાની મહત્વાકાંક્ષા છતાં સંગ્રામના ધા ઝીલવામાં તેઓ નિર્બંજતા દાખવે છે.

હિંજળી આર્થિક સ્થિતિ, જે લોજનની સંપુર્ણ ખાત્રી, એ સર્વ આવી નિર્બંજ વૃત્તિની જન્મદાતા છે. માનવ જ્યારે પેટપુર લોજન પામતો હોય ત્યારે તેને કડકી લાખરીની શું પડી હોય? પણ જે ભુખ્યો છે તે તો તેનું મહત્ત્વ સારી રીતે સમજે છે.

તેથી જ આ 'સંજન' સમુદાય એમ માનતો હોય કે તે મહેનતુ માનવતાનો મિત્ર છે; તો તેઓ પોતાને જ છેતરી રહ્યાં છે. મહેનતુ માનવતાના મિત્રો દુધાતોના યોગમાં સાંપડે છે નહીં કે સંજનના શંભુ-મેળામાંથી.

આજે તટસ્થવૃત્તિને સ્થાન નથી. સંજનના શ્રમજીવીઓ કહે છે કે જો તેમની સાથે નથી તેઓ તેમની સાથે છે.

જા પા ન ની

: લેખક :
શ્રી. આર. બી.

તેમજ અન્ય હરિ-
કૌની હરિકાષ્ઠમાં ટકી
રહેવા માટે જાપાની માલિકોએ
મજુરોના પગાર ઉપર કારમા કાપ મુક-
વાનો માર્ગ લીધો છે. પરિણામે જાપાની
મજુરો અને જાપાની માલિકો વચ્ચે
ધતિહાસમાં પુર્વે કદી નહીં આવેલાયેલી
એવી પ્રચંડ અથડામણ ઉભી થઈ છે.

જા જે બહિષ્કારની જોરદાર
ચળવળથી ચીન અને
જાપાન વચ્ચે રાજકીય અને આર્થિક
અથડામણ ઉભી થઈ છે ત્યારે જાપાની
મજુર આંદોલનોનો કંઈક અંદાજ આ-
પવે - તેના બળના કંઈક માપ કાઢવાં તે
આ ક્ષણે અતિ યોગ્ય જ મનાશે. પ્રથમ
તો જાપાનીઓનું જીવનધોરણ અતિ ઉંચું
છે. ચીનાઓ સાથેની સરખામણીમાં તેઓ
સારું જીવન ગાળે છે પણ ચીનના બજા-
રમાં જાપાનીઝ વ્યાપારને ટકાવવા માટે

મહાયુદ્ધ પહેલાં જાપાની મજુર ચળ-
વળની શરૂઆત થઈ હતી. પણ તેની
પ્રગતિ એટલી ધીમી હતી કે લગભગ પહેલાં
તો ભાગ્યેજ ૧૦૦ જેટલા મજુરસંઘો
સ્થપાયેલા હશે. પણ ત્યાર પછી મજુર
સંઘો ખુબ વેગથી વધ્યા. અને અત્યારે
તેમની સંખ્યા લગભગ સાતસોની હશે.
આ મજુરસંઘોના સભ્યોની સંખ્યા
૩૫૦૦૦૦ જેટલી છે. આમાંથી સ્ત્રીસભ્યો

મનુર યજ્ઞવળ

ની સંખ્યા લગભગ ૧૫૦૦૦ હશે. આહી માત્ર સરકારને ચોપડે નોંધાયેલા મનુર-સંઘોમાં જોડાયેલા. સમ્યોની હકીકત જ નોંધવામાં આવી છે, પણ જાપાનની કામદાર જનતાના આંકડા નીચે પ્રમાણે મુકવામાં આવે છે.

ફેક્ટરીના કામદારો	૨૦ લાખ
ખાણના કામદારો	૨૫ લાખ
રેલ્વે કામદાર	૫ લાખ
જુદા જુદા ધંધાના કામદારો	૨૦ લાખ

જધા મળાને

૪૭૦૦૦૦૦

આવડી સંખ્યા હજુ મનુરસંઘોના વર્તુલની જઠાર ઉભી છે. મનુર સંગ-દનનો મંત્ર તેમના મુઠ્ઠી નથી પહોંચ્યો. તેઓમાંથી ઘણા રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડ યુનિયનના સભ્ય પણ નથી. જનાં પણ યંત્ર, વહાણ-વટી, રસાયણી કારખાનામાં કામ કરતા શ્રમજીવીઓને સારી રોજ મળતી હેવાથી એમણે મુરીવાદીઓના આધિક આક્રમણ સામે સખત સામનો કર્યો.

[૨]

હિંદમાં જેઓ ટ્રેડ યુનિયન યજ્ઞવળ

ચલાવી રહ્યા છે તેઓને જાપાનની મનુર યજ્ઞવળનો ઉદ્ભવ અને વિકાસનો ઇતિહાસ જાણવો હિતકારક થઇ પડશે. જાપાનમાં વિદેશી સામ્રાજ્યવાદનું શોષણ નથી. પણ અહીં કે અન્ય સંસ્થાઓની મારફતે જાપાનીસ સંપતિદ્વારા શ્રમજીવીઓનું થઇ રહેલું શોષણ એટલું જ નિર્દય અને ઘાતકી છે. મહાયુદ્ધ દરમિયાન જાપાનની ઉદ્યોગપ્રવૃત્તિને વિરમયજનક જેમ મળતાં કામદારો અને માસિક વચ્ચેની અચ-કામણો વધુ આડરી

જતી. આ અથડામણોના પરિણામે ૧૯૧૮ માં જાપાનની સરકારને મનુર યજ્ઞવળને અંકુશમાં રાખવા માટે એક ખાસ કાયદો કરવાની જરૂર લાગી. શરૂઆતમાં સત્તાના સુકાનધારીઓ મનુર યજ્ઞવળના કુદરતી વિકાસ તરફ લાલ આંખ નહોતા રાખતા. પણ જ્યારે તેઓએ જોયું કે

મજૂર ચળવળ તો વર્ગીય ભાવના જગાવી રહી છે કે તરત જ તેઓએ તેના ઉપર અંકુશ મુકવાનો નીરધાર કર્યો અને પરિણામે મજૂરસંઘની પ્રવૃત્તિ ઉપર મર્યાદાઓ મુકતો કાયદો જાહેર કરવામાં આવ્યો.

આ ધારા સાથે કેટલોક ઇતિહાસ પણ સંકળાયેલો છે. પ્રથમ તો આ કાયદો જાપાનની સરકારતંત્રના સ્વદેશખાતાની ઓશીસે તૈયાર કર્યો અને પછી તે સરકારતંત્રના સચીવોને સોંપાયો. પણ આ કાયદો ત્યાં જ પડી રહ્યો. એથી આગળ તેણે જરાયે પ્રગતિ ન કરી.

૧૯૨૯ માં વ્યક્તિગત મતાધિકાર આપવાથી કામદાર પક્ષના બળ ઉપર મીનસીટા પક્ષ સત્તા પર આવ્યો. આ પક્ષે કામદારોની સહાનુભૂતી સાચવવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી કામદાર વર્ગની જીવનપ્રશ્નાલી વિશે નિવેદન રજૂ કરવા માટે એક કમીશન નીમ્યું. આ કમીશનને મજૂરસંઘોને લગતો ધારો સોંપાયો. આ કમીશને ધારાનો અભ્યાસ કરીને કેટલાક સુધારા વધારા સાથે આ ધારો સરકારને સોંપ્યો અને સરકારતંત્રને આ ધારાને પસાર કરવાને માટે સુચના કરી.

આ ધારા પ્રમાણે જાપાનના મજૂરોને નીચેના હકકો મળનાર હતા. પ્રથમ તો એકત્ર મળીને સંપ કરવાનો અધિકાર.

બીજું જ્યારે સંપ ચાલતો હોય ત્યારે સંપમાં ભાગ લેવા બદલ કોઈ પણ કામદારને રજા ન આપી શકાય. અને મજૂર મહાજનના નેતાઓ કે કાર્યદર્તાઓને સંઘપ્રવૃત્તિને સહાય આપવા બદલ નોકરી ઉપરથી ન ખસેડી શકાય.

આ ધારો યુરોપના અન્ય ધારાઓની સરખામણીમાં ઘણો જ ઉતરતો હોવા છતાં પણ તેની સામે મુડીવાદીઓએ વિરોધનાં પ્રયત્ન આંદોલનો ઉપાડ્યાં. મુડીવાદી માંધાતાઓએ હમેશની માફક તેને 'વિપ્લવી' પ્રવૃત્તિના વિભાગરૂપ વર્ણવ્યો. ત્યારે કામદાર વર્તુલોમાં આવા નિષ્પ્રભુ ધારાથી કોઈના મોં પર સ્થિત સરખું પણ ફરક્યું નહીં.

આવો નિસ્તેજ ધારો આખરે જાપાની પાર્લામેન્ટમાં મહા પરાણે પસાર થયો. પણ ઉમરાવોની સભામાં આ ધારો સંમતિ માટે રજૂ થયો કે તે તરત જ એક જ સપાટે ધારાને ઉરાડી દેવામાં આવ્યો.

આમ જાપાનના અંતિમ મુડીવાદી માંધાતાઓ આર્થિક બળને એકત્ર કરીને આ સુધારાવાદી ધારાને કાયદાપોથી પર ચડતો અટકાવવામાં સફળ થયા. આ વિરોધની સારી સરદારી જાપાનીસ એંબર ઓફ કોમર્સે લીધી હતી. અને તેઓ આખરે કાયદાને કચરી નાંખવાના ઉદ્દેશમાં વિજય પામ્યા હતા.

[૩]

‘અરે, આવો ધારો ઉદ્યોગને ખેદાન મેદાન કરી નાંખશે, ઉમરાવો ઉદ્યોગને તોડી પાડશે, કામદાર અને માલિક વચ્ચે કળહા વધારશે!’ આવા મુદ્દાઓથી જાપાની માલદારશાહીએ આ કાયદાનો આકરો વિરોધ કર્યો. તેઓ કહેતા કે

કામદારોને આવા હકકો આપશે તો તે ચઢી વાગશે એટલું જ નહીં પણ તેઓ જ સત્તાના સરમુખત્યાર થઈ પડશે. મુડીવાદીઓએ ધારા સામે શરૂ કરેલા બડબડાટમાંથી નીચેના મુદ્દાઓ તારવવા શક્ય છે. તેઓ કહેતા કે નીચે જણાવેલા મુદ્દાઓ વાંધાજનક છે.

- (૧) મળુરોના સંઘોનો એક માત્ર ઉદ્દેશ મળુરવર્ગની જીવનસુધારણા જ હોવો જોઈએ.
- (૨) ઉદ્યોગ કે વંત્રાલયોમાં કામદારોના મંડળનો સ્વિકાર અને હડતાલ પાડવાનો હક્ક.
- (૩) મળુરમહાજનના સભ્ય થવાની યોગ્યતાઓ.
- (૪) ઔદ્યોગિક જગડામાં તુરંત જાહેર જવાબદારી.

(૫) મળુરસંઘોએ માત્ર આર્થિક-નીતિ જ અખત્યાર કરવી જોઈએ. તેમજ રાજકીય ચળવળમાં ભાગ ન લેવો જોઈએ.

(૬) ધમકી અને બળજબરી ઉપર અંકુશ.

આ મુદ્દાઓ ઉપર જાપાની પાર્લામેન્ટમાં જોશમેર ચર્ચા ચાલી હતી. પ્રત્યેક વિભાગે સુચનાઓ અને પ્રતિસુચનાઓ કરી હતી.

[૪]

સારી આલમના

સરકારતંત્રો તટસ્થશક્તિનો દંભ કરે છે અને જાપાની સરકાર આમાં જરાયે અપવાદરૂપ નથી. કામદારોમાં અસંતોષે સળગાવેલી આગના ભડકા દેખાવા લાગ્યા અને જોરદાર હડતાલોનો જંગ જામવા લાગ્યો. પરિણામે સરકારે ૧૯૩૧ માં મળુર મંડળનો ધારો જાહેર કર્યો. આ ધારો મળુરવર્ગના મવાળ રાજકીય પક્ષે ધરી આપ્યો હતો. તેમ છતાં પણ જ્યારે પાર્લામેન્ટ સમક્ષ આ ખીલ રજુ થયું, એટલે વધુમતિના અભાવે આ ધારાને ત્યાં જ આરામ લેવો પડ્યો.

જો કે આ ધારો મવાળ પક્ષના તેમ જ અન્ય સુધારકવાદી મળુરસંઘોના નેતાઓએ ધડયો હતો છતાં તે ધણો પ્રગતિકારક હતો. આ પ્રગતિકારક ખીલ મુડીવાદીઓ પસાર કરવા ના જ પાડે તેમાં અરવાભાવિકતા જેવું જરા પણ નથી. આ રહી તેમાંની એક કલમ:—

કલહનો મુદ્દાના પ્રશ્ન ઉપર વિજય મેળવવા માટે સાહિત્ય વહેંચવા બદલ, પીકેટીંગ કરવા બદલ, બહિ-

ષ્કાર કરવા બદલ, કે દેખાવો કરવા બદલ, કોઈ પણ કામદાર કાર્યકર્તાને કંઈ પણ શિક્ષા થઈ શકે નહીં.

તેમ જ જ્યારે મળુરસંઘ સાથે માલિકોએ કરાર કર્યા હોય ત્યારે માલિક અને કામદાર વચ્ચે વ્યક્તિગત કરાર અર્થશુન્ય બને.

જ્યારે મળુરસંઘ અને માલિકગણ વચ્ચે કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે પોલીસ અમલદાર કોઈ પણ કામદારસભાને વિખેરી શકે નહીં. આવો વિખરાઈ જવાનો હુકમ કોર્ટ જ આપી શકે. જ્યારે કામદાર કલહ ચાલતો હોય ત્યારે કોઈ પણ સભા વીખેરી નાંખવી, કે કામદારોને મંડળમાં જોડાતાં અટકાવવા, કે મંડળમાંથી તેમને છુટા પડવાની માંગણી કરવાના પોલીસ અમલદારના કૃત્યને શિક્ષાયોગ્ય સમજવામાં આવશે.

આ આદલો રાખેલો અર્થ એ છે કે કામદારોને એકત્ર મળીને સંપ પુકારવાનો, સર્વેએ એકત્ર મળીને માલિક સમુદાયનો ત્રામનો દરવાનો અને સમુદાયમાં ઉપર આર્થિક લડત કરવાનો અધિકાર અમુ-

વીઓને સાંપડે છે. અને આથી જ મુદીવા-
દીઓ કામદારોથી વિરુદ્ધ પડ્યા. કારણ કે
તેમના હિત તેથી તદ્દન જુદાં જ છે.

જો કે સરકારતંત્ર મંત્રુરસંધના કાયદા
ઉપર સહાનુભૂતિના બે આંસુ પડતી હતી
તો પણ જેમ જેમ આર્થિક મંદી નીચે

ઉતરતી ગઈ તેમ તેમ સરકારતંત્રની વૃત્તિ
પલટાતી ગઈ. અત્યારે તો અચંડ ત્રાસ-
નીતિને પ્રતાપે કામદારવર્ગનો અસંતોષ
સપાટીની નીચે ગયો છે પણ થોડા જ-
બહુ જ અલ્પ સમયમાં તે પુરતા પ્રમાણમાં
ફાટી નીકળવાનો સારો સંભવ છે.

[૫]

બાપાનની મંત્રુર

ચળવળમાંથી હિંદી ચળવળને ખૂબ શીખ-
વાનું છે. તેમના ન્યાયી અને વ્યાજબી
હકકો મેળવવામાં તેમને મળેલી નિષ્ફળ-
તાના ઇતિહાસમાંથી પણ કેટલાક અક્ષરો
આપણે વિચારવા જેવા છે. અત્યારે
આપણે એકત્ર બનીને ઉભા રહેવાનું છે.
આપણા દુશ્મનોને સાન્નિધ્યવાદની સહાય
છે ત્યારે નહીં વિચારબેદને મહત્ત્વ
આપવાનું મુકી દે અને આપણે એકધારી
પ્રગતિ કરવાની આવશ્યકતા છે. સંખ્યા-
બળ અને ન્યાય આપણી પડખે છે. હવે
માત્ર સંગઠનની જરૂર છે. કારણ કે
સંગઠન શિવાય સાફદય અશક્ય છે. માત્ર
આર્થિક સ્થિતિ મુદ્દારવાની પ્રવૃત્તિ ચાલશે

નહીં આપણે તો રાજકીય અને આર્થિક
મુક્તિ વાંછીએ છીએ. જો રાજકીય
અધિકાર નહીં સાંપડે તો જો કંઈ
આર્થિક લાભ આપણને મળશે તે વધુ
કરવેરા મારફત પાછો લઈ લેવાશે. તેમજ
જીવનની જરૂરીઆતો મેંઘી કરીને મળેલી
લાભ છુટી લેવામાં આવશે.

હિંદમાં કામદારો કંઈ એકલા લડી શકે
તેમ નથી. તેમને મધ્યમવર્ગનો સહકાર
જરૂર જોઈશે. તેમની સ્થિતિ પણ બહુ
કરુણાળનક છે એટલે તેઓ પણ જરૂર
પડખે ઉભા રહેશે. દેશના સઘળા શોષિતો
વચ્ચે એકતા આણવાનું કાર્ય સમાજ-
વાદી પક્ષ જ કરી શકે. ત્યારે સમાજવાદી
પક્ષ સ્થાપવા આગળ વધો.

પ્રભાતની વીસલ

[સાંપ્રત રશીયાનું લોકગીત]

પ્રભાતની વીસલ વાગે છે. પણ તે શુભાશીનું આમંત્રણ નથી પણ ઉગમકાળનું ઘેરું શુંજન છે.

એક કાળમાં, અધિકાર ઓસર્યા પહેલાં જુદી જુદી ફેક્ટ-રીઓમાં સૌ કામ પર શામેલ થતાં.

પણ હવે સમગ્ર શ્રમજીવીઓ સાડે આઠ વાગે વીસલ વાગે છે.

અને એક જ ક્ષણમાં અમો કામ ઉપર અઢી જઈએ છીએ, એક જ ક્ષણે લાજીઓ માનવો હયોડા ઉપર હાથ મુકે છે : અને એક જ સાથે હમારા હયોડા એરણ ઉપર ગર્જે છે.

વીસલ આજે શેના ગીત ગાય છે? પ્રત્યેક પ્રભાતે તે એકતાનો અવાજ ફેંકે છે.

ગાંધીજીની -

~~~~~

ધારાસભાનો બહિષ્કાર એ મહાત્માજીનું ત્રીજું સુત્ર છે. અસહકારના જન્મદાતા મહર્ષિની આજ્ઞાને અનુસરીને અનેકોએ આ સંસ્થાનો ત્યાગ કર્યો છે પણ તેથી રાષ્ટ્રને હિત થયું છે કે અહિત તે વિશે લેખક ચર્ચા કરે છે.

લેખક :

: લેખક

~~~~~

રજ્યતન્ત્રે સ્થાપેલી સંસ્થાઓનો બહિષ્કાર એ મહાત્માજીની યુદ્ધ-કલાનું ચોથું લક્ષણ છે. 'અસહકાર'ના જન્મદાતા, મહર્ષિ ગાંધીજીએ સરકારે સ્થાપેલી કોર્ટો-કોલેજો અને ધારાસભાઓને જડમુગથી ઉખેડી નાંખવાની આજ્ઞા આપી હતી. સરકાર સ્થાપીત ધારાસભાઓનો આક્રોશ અસહકાર કરવાની હાકલ મહાત્માજીના પ્રેરણામય સુખ્ય લક્ષણ હતું આ સુત્રને અનુસરીને અનેક મહાસભાવાદીઓ ધારાસભાની સુવાણી સોડ મુકીને પીકેટીંગની પ્રવૃત્તિ કરવા બહાર પડતા હતા.

આવો અસહકાર-આવો બહિષ્કાર કંઈ સપ્રિત સમયની શોધ નથી. ઇજ્જતમાં, પેલેસ્ટાઇનમાં અને એશિયાના અન્ય દેશોમાં આવા રાજકિય અસહકારના કેટલાય

દાખલા છે. પણ હિંદના રાજકિય ક્ષેત્રમાં આ અતિ પ્રભાવશાળી મનાતા શસ્ત્રનો સામુદાયિક પ્રમાણ ઉપર ઉપયોગ કર્યો હોય તે મહાત્મા ગાંધીજીએ કર્યો છે. સામાન્યવાદ સામે તેમની આભાસી અથડામણમાં સમુદ્બળશ્રુતિ આણવા માટે મહાત્માજીએ આ માર્ગ ચોંટાડ્યો છે અને તેઓ તેમની ચોંટાટમાં સફળ થયા છે.

મહાત્માજીએ અત્યાર પહેલાંનાં અનેક જાહેર ઉચ્ચારણોમાં ધારાસભા સાથે અસહકારમાં પોતાની અવિચલ શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરી છે. નવજીવન અને યંગમંડીયાની ફાઇલો ઉપર ઉડતું અવલોકન કરીયે તો પણ જણાશે કે ધારાસભાના બહિષ્કારને વ્યાજબી ઠરાવવા માટે દલીલોનો ઘોષ વહાવ્યો છે. મહાત્માજીએ આ માર્ગ ઉપર એટલું બધું લખ્યું છે કે અત્યારે

-યુદ્ધ કલા

લેખક કહે છે કે સરકાર
સ્થાપીત સંસ્થાઓની બહિ-
ષ્કાર પુરવાથી સરકારતંત્ર
તુટી શકે તેમ નથી પણ તેથી
તો વીનીતોની મદદથી સરકાર-
તંત્રને ચલાવવામાં સામા-
ન્યવાદને સરળતા સાંપડે છે.

પી. જી. ભટ્ટ

: ત્રાજો

તેમની આ લાક્ષણિક યુદ્ધકલાને સમજવી,
આ યોજનાની સમીક્ષા કરવી, અને ખિટીશ
સામાજ્યવાદને નિમૂળ કરવાની દ્રષ્ટિએ
આ યોજના કેટલી અનુગમ્ય છે તે
સંબંધી ઉંડો વિચાર કરવો શક્ય
નહોતો.

આજે આ અખતરાઓ ઉપર દશ
વર્ષનો કાળ વિજ્ઞાના ત્રેજે વહી ગયો
છે. આ અખતરાઓના સાફલ્યની સમીક્ષા

કરતો સમય કંઈ નવાં સત્યો હિંદને
ચરણે મુકી રહ્યો છે. મહાત્માજીના આ
અખતરાથી થયેલું હીત અને બહીત
બંને સપાટી પર આગ્રાં છે અને તેથી જ
આ ક્ષણે ધારાસભાના બહિષ્કારના કાર્ય-
ક્રમની ઉંડી સમીક્ષા કરવાનો-તેનું પૃથ-
ક્કરણ કરવાનો અને તેની રાજકીય અસર
નિહાળવાનો આ યત્ન વાંચક સમુદાયને
અતિ રસપ્રદ થઈ પડશે.

[૨]

ધારાસભાના બહિષ્કાર ઉપર દલીલો
કરતા ગાંધીવાદીઓ કહે છે કે ધારાસભા
તો સરકાર સ્થાપીત સંસ્થાઓ છે. તેનું
ખડતર જ એવા પ્રકારનું છે કે ત્યાં
પ્રજાનો અવાજ પહોંચતો મુશ્કેલ છે.
પ્રત્યેક દેશની પાર્લામેન્ટ અને હિંદની

ધારાસભા વચ્ચે આકાશ પાતાળનું અંતર
છે. બીજા દેશોમાં તો અકિતગત મતાધિ-
કાર છે જ્યારે હિંદની વડી ધારાસભામાં
પ્રતિનિધિને માટે મત આપવાની લાયકાત
સંપત્તિ અને શિક્ષણ ઉપર રચાયેલી છે,
આમ મતદાર વર્ગની સંખ્યા એટલી તો

નહીને છે કે જનસમુહનો ત્યાં અવાજ પહોંચાડવાનું કાર્ય અતિ મુશ્કેલ છે. આ પરિસ્થિતિમાં સરકારી સંયોધી ભરતક ભરેલી આ ધારાસભામાં જવાથી કંઈ જ અર્થ સરે તેમ નથી તેમ જ સરકાર-તંત્રના પ્રભાવિરોધી ધારાઓને અટકાવવાનું પણ શક્ય નથી. આ પરિસ્થિતિમાં ધારાસભામાં જવાથી કંઈ અર્થ સરતો નથી. આમ જણાવી તેઓ આનંદપુર્વક ઉચ્ચારે છે કે આ માર્ગે વ્યક્તિની શક્તિઓ માત્ર વેડફાઈ જાય છે એટલે જ બહિષ્કાર જરૂરનો છે.

[૩]

ધારાસભાના બહિષ્કાર માટે રજુ થયેલી ઉપલી દલીલોમાં કંઈ સત્ય નથી એમ તો નથી જ. મહાત્માજીએ સુચવેલી દલીલો ઉપર ગંભીર વિચાર કરીએ તો તેમાં ઘણું તથ્ય છે. એમ છતાં પણ રાજકીય વિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ જોતાં ધારાસભાના બહિષ્કારની હાકલમાં ગંભીર અતિરેક થઈ જવા પામ્યો છે. એટલું જ નહીં પણ ધારાસભાનો અસરકારક બહિષ્કાર કરીને વિનિતો અને સરકારના ખાંધીઆઓને સત્તાના સ્થાન પર પહોંચવાનો માર્ગ સરળ કરી આપવામાં આપણે એક ગંભીર ભુલ જ નથી કરી? અનુભવનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે સરકાર વિનિતોના સહકારથી સરકારતંત્ર સહેલાઈથી ચલાવી શકી છે. ધારાસભાના બહિષ્કારના પ્રોત્સાહના પ્રતાપે કાંઈ પણ પ્રકારની તકલીફ વગર મવાલ મનોદશાના મોવડીઓ ધારાસભાનાં આસનો ઉપર અડો જમાવી બેઠા છે.

આ વિનિતોની કારકીર્દી ઉપર એક ઉડતી નજર કરશો તો ત્હમો સ્વીકારશો કે તેમણે આ સંસ્થાઓમાં જઈને દેશ

ધારાસભાના બહિષ્કારને વ્યાજબી ઠરાવતી દલીલોનો સાર ઉપલા શબ્દોમાં સમાઈ જાય છે. પણ આ મુખ્ય દલીલોને અળગી કરીને અનેકવાર ગ્રામ્યસંગઠનના પ્રશ્નને વધુ મહત્વ આપીને જણાવવામાં આવે છે કે આ યુગમાં તો ધારાસભામાં જઈને ખાલી શબ્દો દ્વારા સંગ્રામ ખેલવો તેના કરતાં ગ્રામ્યસંગઠનનું કાર્ય અતિ મહત્વનું છે એટલું જ નહીં પણ માત્ર ‘દલીલોથી તે સ્વરાજ્ય સાંપડવાનું છે?’ એમ કટાક્ષ કરીને ગાંધીવાદીઓ આહવાદનો અવાજ ફેંકે છે.

કરતાં પોતાના સ્વાર્થની જ વધુ સેવા કરી છે. આ મવાલ માનવોનું એક માત્ર લક્ષ્ય બિંદુ સરકારી ઓફિસો અને ઇકાઓ છે. આવી દેશવિરોધી વ્યક્તિઓને ધારાસભામાં જવાની સરળતા કરી આપવામાં તેમના માર્ગમાં એક પણ અંતરાય ન મુકવામાં, તેમ જ તેમના સામે જોશભેર આંદોલન ન ઉપાડવામાં, ગાંધીજીના તત્વજ્ઞાને ભારે ભુલ નથી કરી?

વિનિતવાદ-મવાલપક્ષને નિરુજી કરવા માટે, તેની વિઘાતક વિચારસરણીને જડ-મુળથી ઉખેડી નાંખવા માટે, તેમજ જનસમુહ ઉપરથી તેમની અસર ઓસરાવી દેવા માટે તેમની સામે પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં જંગ આરંભવાની જરૂર હતી અને છે. સ્થાનિક મ્યુનિસિપલ તંત્રથી માંડીને વડી ધારાસભા સુધીના પ્રત્યેક વિભાગમાં વિનિતોને ઉખેડી પાડવા માટે આપણે અણુ-નમ સંગ્રામ આરંભવો જોઈએ. અને ખીજ કોઈ કારણ માટે ન હોય તો પણ સરકારને દેશને નામે સહાય કરના આ સજ્જનોને સ્થાનભ્રષ્ટ કરવા માટે ધારાસભાના બહિષ્કારનો કાર્યક્રમ રાષ્ટ્રહિતની દ્રષ્ટિએ તદ્દન અર્થશૂન્ય છે.

[૪]

ધારાસભા તો પ્રચારની મ્હોટી પડ-
મ છે એ સુત્ર આ ક્ષણે યાદ રાખવાની
મતિ જરૂર છે. ધારાસભામાં ચુંટાયેલા
જ્યોતે 'રાજદ્રોહ'ની કલમની પરવા કર્યા
ગર સરકારતંત્રના પ્રત્યેક કાર્યની તીખી
લેકા કરવાનો હક્ક છે. આ હક્ક પ્રમાણે
ધારાસભાના પ્રજાપક્ષના સભ્યોએ સરકાર-
તંત્રના મનસ્વી કાર્યોની અનેકવાર સારી
'ખબર' લીધી છે એટલું જ નહીં પણ
સ્વરાજ્ય પક્ષે વડી ધારાસભામાં પ્રજાપક્ષ
તરફથી ચલાવેલી સુંદર હાલતની મૃત્તિ
હજી તો સ્મરણ પર તાજી જ છે. પંડીત
મોતીલાલજીના નેતૃત્વ નીચે સ્વરાજ્ય પક્ષ
ધારાસભાઓમાં સુંદર સંપ્રાપ્તિ આરંભીને

સમગ્ર હિંદુ લક્ષ કેન્દ્રીત કરવામાં સફળ
થયો હતો.

યુરોપના પ્રત્યેક દેશમાં પાર્લામેન્ટ છે.
આ પાર્લામેન્ટમાં પ્રત્યેક રાજકિય પક્ષ
પોતાના પ્રતિનિધિને મોકલે છે અને આ
માર્ગે આ પક્ષનું દ્રષ્ટિબિંદુ પ્રજાસમુહને
જાહેર કરી શકાય છે.

આમ માત્ર રાજકિય પક્ષના પ્રચારના
દ્રષ્ટિબિંદુથી જોઈએ તો પણ ધારાસભામાં
પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવાનો કાર્યક્રમ
અતિ અગત્યનો છે. વડી ધારાસભા આગળ
દેશને લગતા પ્રત્યેક પ્રશ્નો આવે છે અને
આ પ્રશ્નો ઉપર પક્ષનું દ્રષ્ટિબિંદુ રજૂ
કરવાને માટે ધારાસભા એક અસરકારક
સાધન છે.

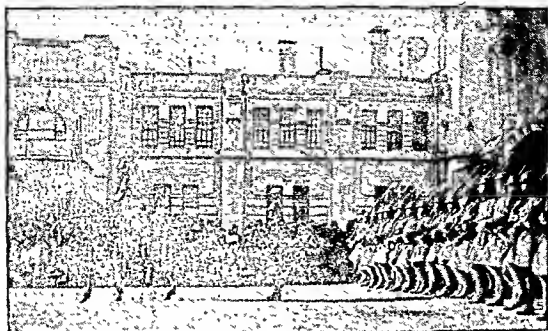
[૫]

પણ આ દલીલ ઉપરાંત એક અન્ય
વસ્તુ ધારાસભાના અહિંકારની નિષ્કળતા
પ્રાકારતી આપણી સામે ઉભી છે. આ
વસ્તુ તે સમુહનું રાજકિય શિક્ષણ ધારા-
સભા એ સરકારતંત્રનું ધારાતંત્ર છે.
આ તંત્રનો નાશ કરવા માટે તથા તેના
ફાલ ખુલ્લા કરવા માટે રાજકિય પક્ષના
પ્રતિનિધિની ત્યાં જરૂર છે. આ દ્રષ્ટિ-
એ જ યુરોપના ધારાસભાના ટોંગમાં
નહીં માનનારાઓ પાર્લામેન્ટની ચુંટણી નં
લાગ લે છે. એ દ્રષ્ટિએ જ જર્મન પાર્લા-
મેન્ટમાં નાઝીઝ અને કોમ્યુનીસ્ટ ચુંટાવા
માટે બહાર પડે છે. ત્યારે હિંદની વડી
ધારાસભામાં પણ પ્રજામતનો અવાજ પહોં-
ચાડવા માટે, પ્રજાપક્ષનું દ્રષ્ટિબિંદુ રજૂ
કરવા માટે તેમ જ શક્ય હોય ત્યાં સુધી
સરકારતંત્રને બંધારણીય રીતે મુરકલીમાં
મુકવા માટે ધારાસભાના અહિંકારના કાર્ય-
ક્રમને અગ્રગો કરવાની જરૂર છે. આ
કાર્યક્રમથી લાભ એક પણ નથી. અર્થ
કંઈ સરતો નથી. માત્ર આપણે પ્રચાર
અને સમુહના રાજકિય શિક્ષણની તક
ખોઈએ છીએ. મહાસભાના કાર્યકર્તા-
ઓએ જાણી જોઈને સરકારતંત્રના આ
રાજકિય તંત્રથી અગળા રહેવામાં હિંદની
રાજકિય પ્રગતિના માર્ગમાં પથરાઓ
વેયા છે.

પણ મહાત્મજીની તો આ મુદ્દકળા છે.
તેઓ રાજકિય પ્રવૃત્તિ કે પ્રગતિ કરતાં
સમુહના કલ્પનાપ્રદેશમાં કયો માર્ગ વધુ
આકર્ષક લાગશે તેનો જ વિચાર કરે છે.
મહાત્મજી રાજકિય પ્રગતિને બદલે જન-
સમુહના જોરદાર દેખાવો રજૂ કરે છે.
સક્રિય સાધનાને અગ્રગી કરીને અનુયા-
યીઓનાં સંખ્યાબળ ઉપર જ એક લક્ષ
આપીને અસહકારની હાકલ વાતાવરણમાં
વીંઝે છે.

આ અસહકારથી ધારાસભાના આ
રાજકિય સ્વરૂપ વિશે જનસમુહમાં કીક
પ્રચાર થાય છે પણ તેથી કંઈ રાજકિય
નવૃત્તિ જન્મતી નથી. સરકારતંત્રે સ્થા-
પેલા પ્રજાપ્રતિનિધિ સભાના સ્વાંગ લોક
સમક્ષ કંઈક ખુલ્લા પડે છે પણ તેનું
પરિણામ રાજકિય સંગઠનમાં પરિણમતું
નથી; અને રાજકિય સંગઠન વગર, જોર-
દાર રાજકિય પક્ષ વગર સરકારતંત્રને
ખુલ્લું પાડવું એ કંઈ સહેલી વસ્તુ છે ?

અલબત્ત આ માર્ગે સમુહમાં ક્ષણજીવી
ઉત્સાહ આણી શકાય છે પણ આ ઉત્સા-
હના વહેણને કાયમ બનાવવાનો આ માર્ગ
નથી. આ માર્ગના અનુકરણથી તો રાજ-
કિય નવૃત્તિનો વેગ સ્તંભી જાય છે.
ત્યાં જ સ્થિર થઈ જાય છે આગળ વધતો
અટકી જાય છે.

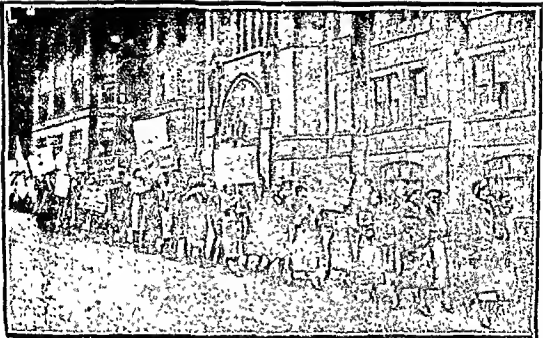
હરણીનમાં જાપાની લશ્કર દાખલ થાય છે—

ઉત્તર મંચુરીયા ! શાંઘાઈમાં ઓંખ અને બંદુકના બજે સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી, તેમજ બહિષ્કારજંગની ચળવળને અસરકારક રીતે અંકુશમાં આણ્યા પછી, લગભગ ૩૦૦૦૦ જેટલા જાપાની સૈનિકો મંચુરીયામાં 'હુટાહુઓ' સામે આક્રમણ કરવાના ઓથા નીચે ઉત્તર મંચુરીયા તરફ પ્રયાણ કરી ગયા છે. ચીનના રાષ્ટ્રવાદી સૈન્યને શાંઘાઈમાં શિક્ષિત આપીને જાપાને પોતાની આંખ મંચુરીયા ઉપર પાછી સ્થિર કરી છે. સમગ્ર મંચુરીયાને જાપાની સામ્રાજ્યવાદની લોખંડી એડી નીચે લાવવાના અધુરા રહેલા કાયદાને સમાપ્ત કરવાને જાપાની શહેનશાહતના સૈનીકો મંચુરીયામાં કુચકદમ કરી રહ્યા છે. અને એક પછી એક શહેરો ઉપર મંચુરીયાના નામધારી પ્રજાસત્તાકનો વાવરો ઉડતો કરીને જાપાની સામ્રાજ્યવાદ કેટલાય વર્ષોથી સેવેલા સ્વપ્નને મુતિમંત થવું નેહ શકે છે.

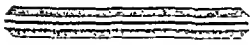
મંચુરીયા -

: લેખક :

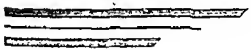
એક બાબુ આમ જાપાનીસ સામ્રાજ્યવાદ પોતાના આદર્શોની સિદ્ધિ માટે સપાટાખંધ પગલાં ભરી રહ્યો છે, ભારે મંચુરીયામાં સામ્રાજ્યવાદી આક્રમણો સામે પ્રજાઅંદોલનો ઉપડ્યા છે. આઝાદપ્રેમી બહાદુર વતનીઓએ આ પાંચ માસમાં

—અમેરિકામાં જાપાનનો બહિષ્કાર કરવા માટે દેખાવો થાય છે.

ના મામલો

‘મર્યાદા’

સત્તાવાર રીતે બે વખત ‘બળવો’ કર્યો છે. પણ આ બળવાને અસરકારક રીતે ઉબેરી નાંખીને, જાપાની સામ્રાજ્યવાદે મંચુપ્રજ ઉપર આપણી આંખ સામે નામનું સરકારતંત્ર સ્થાપ્યું છે. અને હવે તે જગતને બહેર કરે છે કે ‘મંચુરીયામાં તો પ્રજાસત્તાક તંત્ર સ્થપાયું છે!’

પ્રજાના આત્મનિર્ણયના હક્કને મનસ્વીપણે કચરી નાંખીને, માત્ર શત્રુબળથી સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી પ્રજાતંત્રની આભાસી ઇંદ્રજાલ ઉભી કરવી એ વસ્તુ આજે સારા પે જગતની કુર મશ્કરી સમાન નથી દીસતી? ઇતિહાસનો સામાન્ય અભ્યાસી પણ આ સત્ય સ્વિકારશે કે મંચુરીયામાં પ્રજાસત્તાકની સ્થાપનાની ઘટના એ પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના પવિત્ર સિદ્ધાંતનું સીધું ઉલ્લંઘન જ છે.

પણ ઉત્તર મંચુરીયા તો સજગતો તણખો છે અહીં રશીયાની અસર છે. અહીં ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે છે આ રેલ્વે પર ચીન અને રશીયાની સંયુક્ત માલિકિ છે. લગભગ અર્ધ વહીવટ રશીયન સરકારના હાથમાં છે. આ પ્રદેશમાં સરકારતંત્રનાં હીન સંકળાએલાં છે. વિજ્ઞાન પ્રાંત સાયણીરીયાનું આખું ઉત્પન્ન આ રેલ્વે દ્વારા જાળમાગને લુગ્ગે છે તેમજ રશીયાની સીમા ઉત્તર મંચુરીયાને સ્પર્શે

છે. અને તેથી જ ઉત્તર મંચુરીયામાં જાપાની આક્રમણ ઉપર રશીયા બહુ જ ઉંડી તપાસ રાખી રહ્યું છે. જે કોઈ વર્તમાન ઘટનાઓ ઉપર નજર નાંખે છે તે તો જોઈ શકે છે કે ઉત્તર મંચુરીયા તરફ આગળ વધવામાં, તેમજ ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે ઉપર પરોક્ષ અધિકાર મેળવવામાં જાપાની સામ્રાજ્યવાદ સોવીયેટ રશીયા સાથે અથડામણમાં ઉતરવાના પ્રસંગો

શોધી રહ્યા છે. સંભવ છે કે સોવીયેટ રશીયા પોતાની વૃત્તિઓ ઉપર અંકુશ રાખીને જાપાની સામ્રાજ્યવાદને યુદ્ધની તક નહીં આપે. પણ જો જાપાની સામ્રાજ્યવાદીઓની આ આક્રમણની નીતિ ઉપર અંકુશ નહીં મુકાય તો ભયાનક અને ભીષણ વિશ્વવ્યાપી યુદ્ધ ઉભું થવાનો સંભવ ખરેખર નજીક છે-અતી કરુણાળનક રીતે નજીક છે.

[૨]

જાપાનીઓ તેમના વાવટાને અન્ય દેશો ઉપર ઉડતો ફરવાની એક સળંગ યોજનાના એક વિભાગ તરીકે પોતાની લશ્કરી પ્રવૃત્તિઓ આગળ વધારી રહ્યા છે. છેલ્લાં પાંચ માસમાં બનેલી ઘટનાઓ ઉપર નજર ફેંકશે તો જણાશે કે પહેલેથી નક્કી કરી રાખેલી યોજના પ્રમાણે જ જાપાની લશ્કર મંચુરીયામાં આગ વર્ષાવી રહ્યું છે. આ ભયંકર યોજના ૧૯૨૭ ના વર્ષમાં ધડાધ ઢતી. જાપાની પરદેશખાતાની ઓશીસમાં તે જન્મી હતી. તેનો નિર્માતા હતો ઝેરન ટનાકા. લગભગ ૬ વર્ષ પહેલાં પરદેશખાતાના પ્રધાન તરીકે પંકાયેલા આ પ્રખર સામ્રાજ્યવાદીએ જાપાની શહેનશાહને એક ગુપ્ત નિવેદન આપ્યું હતું આ નિવેદન સોવીયેટ સરકારે પ્રસિદ્ધ કયું છે અને અત્યાર સુધીમાં તેનો ઇન્કાર કરવામાં નથી આવ્યો તે આપમેળે સિદ્ધ કરે છે કે તે સત્તાવાર છે. આ યોજનામાં—

મંચુરીયા ઉપર આક્રમણ કરી, આ રસકસથી ઉભરાતી લુભી ઉપર જાપાનીઓનું સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી સોવીયેટ સરકાર સામે અથ-

ડામણના ભોગે પણ મેંગોલીયા ઉપર જાપાની સામ્રાજ્યવાદનો વાવટો ફરકાવવાની રૂપરેખાઓ દોરવામાં આવી હતી.

આમ ઉત્તર ચીનમાં જાપાની સત્તાની સ્થાપના કર્યા પછી ચીનના સમગ્ર પ્રદેશ ઉપર સામ્રાજ્યવાદનો વાવટો ફરકાવવાની યોજના પણ સાથે સાથે જ રચી કરી છે.

સાઇબીરીયા, ચીન, મેંગોલિયા, મંચુરીયા ઉપર જાપાની અધિકાર જમાવીને જગત છૂટવાના મહત્વાકાંક્ષી કાંડા ઝેરન ટનાકાએ આ ગુપ્ત નિવેદનમાં વર્ણવ્યા છે.

આ નિવેદન ઉપર એક ઉડતું અવલોકન કરીએ તો પણ ખાત્રી થશે કે જાપાની સામ્રાજ્યવાદના મતોરથો સોવીયેટ સાથે સંગ્રામમાં ઉતરવાના છે. ખાત્રી-દાયક સાબીતી ઉપરાંત છેલ્લા પાંચ માસમાં એવા કેટલાય બનાવો બન્યા છે કે જે જાપાનના આશયો ઉપર સારું અજવાળું પાડે છે. આ બનાવોમાંથી કેટલાક અગત્યના બનાવોની જ નોંધ અત્રે લઈ શકાય તેમ છે.

(૧) ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે [જેના ઉપર રશીયનોની સંયુક્ત માલિકિ છે] તે રેલ્વે ઉપર જાપાનીઓએ આક્રમણ કર્યું છે. રેલ્વેના રક્ષણના ઓથાં નીચે હરબીનથી લાડીવોસ્ટોક સુધી જાપાનીઓએ પોતાનું લશ્કર ખડક્યું છે. આ રેલ્વે સાથે જાપાનને કંઈજ લાગતું વળગતું ન હોવા છતાં તેના વહીવટમાં જાપાનીઓએ હાથ નાંખીને રશીયાના હક્કની ઓખખી અવગણના જ કરી છે.

(૨) તેમજ મંચુરીયામાં વસતા સોવીયેટ વિરોધી શ્વેત રશીયનોની સહાય લઈને સોવીયેટની સીમા ઉપર તેઓ ચળવળ કરી રહ્યા છે. હમણાં જ એક લશ્કરી ટ્રેનને હરાડી મુકવા માટે જાપાનીઓએ સોવીયેટ રશીયાને જવાબદાર ગણ્યું છે. ત્યારે આ કાવતરું શ્વેત રશીયનોએ કર્યું હતું એમ સાબીત થયું છે.

(૩) તેમજ મંચુરીયા અને કોરીયામાં 'હુ'ટાઈઓના ત્રાસને ઓછા કરવાના ઓથાં નીચે જાપાને મંચુરીયામાં લગભગ ૩૦૦૦૦૦ તુ' વિશાળ સૈન્ય મોકલ્યું છે. તેમજ કોરીયામાં જાપાનના લશ્કરની ભરતી થઈ રહી છે.

(૪) હરબીન જે સોવીયેટ વર્તુલનું શહેર મનાય છે તેના ઉપર જાપાનીઓએ આક્રમણ કરીને અધિકાર મેળવ્યો છે.

(૫) સોવીયેટ સીમા ઉપર વિમાનો મોકલવામાં આવે છે. આવા એક વિમાનના તો સોવીયેટના વિમાનોએ ભાંગીને જુકા કરી નાંખ્યા હતાં.

તેમજ મંચુરીયાની સીમામાં જાપાની સૈન્યની વધતી સંખ્યા અને લશ્કરી ક્ષમ્યતા એક જ અર્થસૂચક આગાહી આપે છે કે સોવીયેટ રશીયાના પ્રજાસત્તાક તંત્ર સાથે તદ્દ્યાર ખેડવાની તમન્ના જાપાનમાં

જાગી છે. અને કેમ ન હોય? વિશાળ સાયખીરીયા અને ઉત્તર મંચુરીયામાં અણખેડાયલાં-અણવિકસાએલાં ખતીજ દ્રવ્યો એટલાં તો બેસુમાર છે કે માત્ર પાંચ વર્ષના કાળમાં જાપાન જગતની મહાસત્તા બની શકે. તેઓનું તે સ્વપ્ન છે. મંચુરીયા અને મોંગોલીયા અને શાન્ઘ અને તો સાયખીરીયાની ઔદ્યોગિક ખીલવણી કરીને જાપાની સંપત્તિના રોકાણ માટે સાનુકુળ ભુમીકા ઉત્પન્ન કરી, જગતના ચોકમાં જાપાનના સામ્રાજ્યવાદનો વિજય-ડંકો વગાડવો એ તેમનો આદર્શ છે. તેથી જ જાપાનની લોહપતાશરી નજર શીતળ સાયખીરીયા તરફ દોટ કહાડે છે, પણ તેમના આદર્શને મુતિમંત કરવા માટે મંચુપ્રજાની સ્વાધીનતા પર ભલે છીણી ફેરે, પણ સામ્રાજ્યવાદને તેની શી પડી છે? જાપાનને સોવીયેટ તરફ આક્રમણ કરવાની પ્રેરણાનું એક ખીલું મુજ ચીનની જનતા ઉપર સામ્યવાદી તાવ-જ્ઞાનની લાગવગ અને અસરના વધવામાં રહેલું છે. સાંપ્રત ઇતિહાસ શિખવે છે કે દક્ષિણ અને મધ્યચીનમાં સોવીયેટ સરકારતંત્રની સીધી અને પરોક્ષ અસર બહુ ઉંડી ઉતરતી જાય છે. 'કરન્ટહીસ્ટરી' નામના અગ્રણી અખબાર પ્રમાણે તો મધ્યચીનમાં સોવીયેટ સરકારતંત્રો રચપાછ થુક્યાં છે. આવા સરકારતંત્રો જે આગળ વધે તો ચીનમાંથી પણ જાપાનને ઉચાળા ભરવા પડે એ ચોક્કસ છે.

આમ ચીનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં જાપાની હીતના સંરક્ષણ કરવા માટે પણ સોવીયેટ રશીયા સામે લશ્કરી પ્રસ્થાન કરવાનું જાપાનને જરૂરી લાગે છે. જાપાની સામ્રાજ્યે રોકેલી સંપત્તિને સંરક્ષવાનો આ શિવાય અન્ય માર્ગ જાપાનને સુઝી

શકે તેમ જ નથી. તેમ જ જાપાન સારી રીતે સમજે છે કે અત્યારે ચીનમાં આર્થિક શોષણ ચલાવી રહેલા પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી-ઓને સોવીયેટ રશીયા આંખની કણી માફક ખુંચે છે. અને તેથી જાપાન કદાચ સોવીયેટ રશીયા સામે જંગ માટે તો પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી લશ્કરો જાપાનની કુમકે આવે એ તો સુચ જોટલું સ્પષ્ટ છે.

આ તકનો લાભ લઇને મંચુરીયામાં જાપાની અસરને મજબૂત બનાવવા માટે તે સોવીયેટ સામે જંગ આરંભે તો કોઇ નવાઇ નહીં પામે. પાશવબળ

સોવીયેટ યુનીયન સામે સંઘ્રામ કરવા સામ્રાજ્યવાદીઓ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે એમ વકના કહી રહ્યા છે. એની પછી પાડેલું પોસ્ટર જુવો. તેમાં લખ્યું છે કે 'સોવીયેટ યુનીયન પરથી હાથ ઉઠાવી લો.'

ના મુકાબલે સાવલોભત્વનાં માપ કહાડવાની મહાત્વાકાંક્ષા જાપાનના સામ્રાજ્યવાદમાં કંઈ આજ જન્મી નથી. બેરન ટનાકાતુ ગુપ્ત નિવેદન આ આખીયે યોજના ઉપર પુરતો પ્રકાશ પાડે છે.

ત્યારે જાપાન કઇ તરફ જઇ રહ્યું છે? ટોકીયોમાં કામદારવર્ગના સંઘ્રામ વિરોધી દેખાવોને કચરી નાંખીને, શાંધાઇમાં બેથોનેટની અણીએ સંધી રિવકા રાવીને આજે જાપાન સોવીયેટ રશીયાને સંઘ્રામમાં મુકાબલો કરવાની હાકલ કરી રહ્યું છે. પણ સોવીયેટ સંઘ્રામ કરશે ખરું?

[૩]

સુડીવાદી જગત મંચુરીયામાં ચાલી રહેલા લશ્કરી આક્રમણને અટકાવવાની પ્રજાસંઘની નિષ્ફળતાને નિર્જાળતા તરીકે વર્ણવી, ચાલી રહેલા માનવસંહારની સઘળી જવાબદારી આ સંસ્થા ઉપર ઢોળી પાડવાનો દેખાવ કરે છે. એ. જી. ગાર્ડીનરથી માંડીને આઈઝનહાર શો જેવા રાજદારજૂના અધ્યાસીઓ પ્રજાસંઘની દીસતી નિર્માયતા માટે આશ્ચર્ય વિશેષણે

વાપરીને આત્મસંતોષ માને છે. 'જાપાન સંધીઓનો ભંગ કરી રહ્યું છે...' કેલોગ દરારના કટકા થઇ રહ્યા છે.....નવ સત્તાની સંધીની અવગણના થઇ રહી છે એવી ચીસો પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી લેખકની કલમમાંથી સંભળાય છે. અમેરિકાના સુડીવાદી પત્રકારો તો જાપાનના આક્રમણ સામે દકરાણ મચાવી રહ્યા છે, અને એ જ ક્ષણે બીજી બાલુથી તે જ અમેરિકાના સંપત્તિવાનો જાપાન અને ચીનને સંઘ્રામ સાડ દારૂગોળો વેચી રહ્યા છે.

ત્યારે પ્રજાસંઘ ખરેખર નિર્માલ્ય છે ?
ખરેખર તાકાતશૂન્ય છે ? પણ તેમ માન-
વાને એક પણ પ્રમાણ નથી. મંચુરી-
યાને અંગે બહાર પડેલા રાજકીય દરતા-
વેને ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મંચુ-
રીયાના આક્રમણ - માટે જાપાને મહારા-
જ્યોની સંમતી અગાઉથી મેળવેલી હતી.
પ્રજાસંઘમાં 'પણ

શ્રીટન અને
જાપાન

રીતે આલેખીએ 'તો યુરોપીય સરકારોની
સીધી સંમતીથી જ જાપાન ચીનમાં આગળ
આક્રમણ કરી રહ્યું છે. જે આ મહા-
રાજ્યો ખરેખર યુદ્ધ અટકાવવા ઇચ્છતા
હોત, જે તેઓ ખરેખર સંધીઓને અલગ-
જાળવવા ઇચ્છતા હોત તો ક્રાંસ, અમે-
રિકા, અને ઇંગ્લેંડના એકત્ર બળ સામે

સોળીયેટ યુનીયન સામે સંગ્રામ નહીં
કરવાની સાફ ચેતવણી આપતાં સરઘસો.
[પટેલી મેને દીવસે આ ફોટો લેવાયો હતો.]

અરસ્પરસ મિત્રોની માફક વર્ત્યા છે.
જ્યારે ક્રાંસ અને જાપાન વચ્ચે એક
યુક્ત સંધી છે, એમ ખુદખું કહેવાય છે.
આ યુક્ત સંધીને અંગે ક્રાંસે જાપાનને
કોરો એક લખી આપ્યો છે ત્યારે શ્રીટન
માત્ર ઘોષિત વિરોધની યાદીઓ પાઠવી
જગતને છેતરવાનો યત્ન કરે છે. એક

કે એકત્ર માંગ
શુધી વિરૂદ્ધ વર્તન
જાપાન કદી કરી શ
કત જ નહીં. પણ આપણે
શું જોઈ રહ્યા છીએ? જાપા
ની આક્રમણનો વિરોધ કરવાને
લાંબે શ્રીટીશ અને ફ્રેંચ વર્તમા
નપત્રોના અગ્રણીઓ તો જાપાનની
નીતિને વ્યાજખી દરશવા યતન કરે છે.
'ચીનમાં તો સરકારતંત્ર જેવું કંઈ
છે જ નહીં... ચીનમાં તો હુંટારોઓ
સામ્રાજ્ય ચાલે છે...' આવા આવા
આણેપો કરીને જાપાનીસ આક્રમણને
જરૂરી મનાવવા માટે સામ્રાજ્યવાદી વર્ત-
માનપત્રોએ અનેકવાર યત્નો નથી કર્યા?
લંડનના 'ટાઇમ્સ' અને પેરીસના 'સાં
ટેમ્પલ' નામના અગ્રણી પત્રોએ જાપા-
નની નીતિને જાહેર રીતે ટેકો આપ્યો
છે. આ સર્વનો સરવાળો મુકીએ અ-
અનુમાન તારવવા યતન કરીએ તો
જાણીએ કે જાપાનની નીતિ તરફ યુરો

પનાં મહારાજ્યોની સીધી સંમતી છે. યુરો-પના મહારાજ્યોને આ વસ્તુ તરફ જરાયે અણગમે નથી. માત્ર પેટમાં ફુખ્તું હતું એક અમેરિકાને. કારણ કે અમેરિકાના વેપારને જાપાની આક્રમણથી ખુબ નુકસાન આવતું હતું, અને હવે વધુ આવવા સંભવ છે.

[૪]

અમને બીજાના દેશની કશી

જરૂરત નથી પણ અમેા અમારી મુઠ્ઠકની જમીનનો એક ઇંચ સરખો પણ આપવા માંગતા નથી—આ શબ્દોમાં સોવીયેટ સરકારના અગ્રણી અખબાર ‘ઇવેસ્ટીયા’એ જાપાનના આગળ વધતાં, આક્રમણ, સામે સાવચેતીનો શબ્દ સંભળાવ્યો છે.

રહેલીને પણ એવા જ શબ્દોમાં જાપાનને સંભળાવી દીધું છે કે સોવીયેટ જુમી ઉપર જે ક્ષણે જાપાની સૈનિક પગ મુકશે તે ક્ષણે જગતવ્યાપી સંગ્રામ શરૂ થશે. સોવીયેટના પરદેશખાતાના અધાન લીટવીનોફે પણ આ જ સુરમાં જાપાનની મલીન મહત્વાકાંક્ષાઓ સામે ગંભીર ચેતવણીના સુર ઉચ્ચાર્યા હતા. અને બીજા પરદેશમાં ત્રી કારખાને પણ જાપાની એલચીને સ્પષ્ટ સવાલો પુછીને આ આક્રમણના આશય સંબંધી ચોખ્ખવટ કરવાની વિનંતી કરી હતી. આ વિનંતીના પરિણામે જાપાને શાંતિની નીતિને શાબ્દિક વંદના આપીને હમેશની માફક ઉઠાવનારા જવાબો આપ્યા છે.

જાપાનનો જવાબ વિશ્વાસજનક નહીં હોવાથી સોવીયેટની સીમા ઉપર લાલ લશ્કરને તૈયાર રાખવામાં આવ્યું છે. આ

આમ પ્રજાસંઘ નિર્માલ્ય છે એવો પ્રચાર જનતાની આંખમાં ધૂળ નાંખવા માટેજ યોજાયો છે. પ્રજાસંઘ નિર્માલ્ય નથી—નિર્બળ નથી. પ્રજાસંઘ તો સામ્રાજ્યવાદીઓને એકત્ર કરનારી સંસ્થા છે. માત્ર આજે તો જગતની મહેનતુ માનવતાને છેતરવા માટે જ તેણે નિર્માલ્યતાનો છુરખો ઓઢ્યો છે.

લશ્કરે સારી તાલીમ લીધેલી છે. જનરલ ગેલન તેનો સેનાપતિ છે. અને કદાચ સંગ્રામ જાગે તો જાપાની લશ્કરને વિજયની લાલ લશ્કરનો સામનો કરવો પડશે. અને આ સામનો કંઈ સામાન્ય નહીં જ થાય.

એટલું જ નહીં પણ સોવીયેટ સાથે સંગ્રામ શરૂ થાય કે તરત જ સમગ્ર જગતમાં જરૂર એટલું તો પ્રચંડ આંદોલન થાય તેમ છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓ તેથી ખુબ ડરે છે. પ્રત્યેક દેશમાં સોવીયેટ શાશનને વખાણનારાઓ, તેના આદર્શોને માનનારાઓ પડ્યા છે અને ગયા મે મહીનાની પહેલી તારીખે લંડનમાં, પેરીસમાં, બરલીનમાં, ન્યુયોર્કમાં અને મુંબાઈમાં પણ જાપાનીસ એલચીખાતા સામે ધથેલા દેખાવો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સોવીયેટના મિત્રો સમગ્ર પૃથ્વીના પ્રત્યેક વિભાગમાં છે.

આ પરિસ્થિતિમાં જાપાની સામ્રાજ્યવાદ સોવીયેટ સામે જંગમાં ઉતરશે ? કે ઉત્તર મંચુરીયા ઉપર સંપૂર્ણ સ્વામિત્વથી સંતોષ માનશે ? સમગ્ર સામ્રાજ્યવાદનું ભાવી અત્યારે જાપાનના નિર્ણય ઉપર અવલંબે છે. કારણ કે ભાવી યુદ્ધ સામ્રાજ્યવાદ સામે પ્રત્યેક દેશમાં આંતર-વિગ્રહની ચીનગારી સચું થઈ પડે તેમ છે.

રસ્તાનો રાજ

૬૩૧ વાર્તા

લેખક :

હુલાસ પ્રેમ મહેતા

‘શોરી, આમ આવ’ કુપુરચંદ
મીઠસના સેકેટરીએ શાયકારો દરી, આંગળી
ઉંચી દરી પોતાની ઓશીસ તરફ મુગ્ધને
વેતા મુક્યા ! ‘શોરી તેની પાછળ પાછળ
ચાલવા માંડ્યો.....ઓશીસ ચોટીદારોએ
સેકેટરીને સલામ દરી.....શોરીએ વડા
ચોટીદાર તરફ આંખ મારી અને ‘તે
ઓશીસની અંદર દાખલ થયો.

સેકેટરીએ બુલા પુરશી પર પોતાનું
અંગ દાખલ્યું ! ‘ધંટડી મારી તેણે પેલા
ચોટીદાર પહાણને બોલાવ્યો. ‘‘તું છંધર
ખંડો રહેા’’—શોરીને કાંઈ ખબર ન

પડી નહીં કે શા માટે તેને બોલાવવામાં
આવ્યો છે.

સેકેટરીએ થર કંથુ—‘‘શોરી તને ફા-
રમેન બનાવ્યો ‘તે આ માટે ??’ માલીકનું
જ નખખોદ વાળવા તૈયાર થયો છે ? તને
ખબર છે કે કામદારોને રોજ અમે આપીએ
છીએ.....તારૂં તુફાન.....’’

શોરી ટકાર બન્યો ! એની આંખ
સતેજ બની ! હંડે કલેજે એણે જવાબ
વાળ્યો—‘‘સેકેટરીસાજ ! તમે આ બોલવર
નાખ્યું ત્યારથીજ કામદારોમાં અસંતોષ
જાગ્યો છે. તમે ચૌદ ચૌદ કલાક કામ લેો
છો ! દારખાનાના કાયદાઓને અભરાઈએ
મુકી તમે ફાવે તેમ દમામ દાખવો છો...
પછી મારી પર શીદ ગરમ થાવ છો !
અને હું ભણેલો છું, કામદાર સંઘનો
સભ્ય બન્યો છું, કામદારો પાસે હું
ચોપડીમાંથી વાંચી સંભળાવું છું એ
બધું જો તમને આડે....’’

‘‘બસ દર ! કાલથી તારે દારખાનામાં
પગ મુકવાનો નથી !’’ પહાણ સાંભું જોઈ
સેકેટરીએ અજાન ફેંકી—‘‘પહાણ ! શોરીકું
નીકાલ દીધા હય ! દરવાજામે ઉસકું મત
આને દો-’’

શોરીની તખીયત ગઈ ! ‘‘છેલ્લાં સાંત
વર્ષથી એણે એકધાર કામ આપ્યું હતું !
એની જીદેન દેશમાં મરી ગઈ છતાં એણે
રજા માગી નહોતી !

‘‘ખરતરશી ?’’ ???

‘‘ઠીક ત્યારે સલામ’’ શોરીએ રજા
લીધી ! ત્યાં તો ‘મીલનો માલિક’ કુપુરચંદ
દેખા દીધા—શોરી એની પાસે ધસી ગયો.

‘‘તમારા સેકેટરી મને નોકરીમાંથી
કાઢી મુકે છે. મારી વર્ગોની નોકરી તમે
નગરમાં લેવા માંગતા નથી ?’’—કુપુરચંદના
મોં પર તિરસ્કાર કુદ્યો !

“આલ હટા! કારખાનામાં તેં ઝેર રેડ્યું છે! ખીચારા બોળા મળુરોને વધુ રોજી માટે, હડતાળ માટે તેં ઉત્કેચ્યા છે! ચાલ્યો જ! અમારા જેવા શેઠ ના હોત તો તમને કોણ તમારો બાપ રોટી આપવાનો હતો?”.....

શોરી બધું સાંભળી રહ્યો! આ શેઠ માટે પોતાના પાડેલ પરસેવા તરફ એને તિરસ્કાર આવ્યો.

“કપુરચંદ્રશેઠ હવે તો મળીએ ત્યારે.....” શોરી વાક્ય પુરું કરે તે પહેલાં તેને પહાણે બહાર હાંકી કાઢ્યો!.....

શોરી મીલની બહાર નીકળ્યો. એની નજર શેઠની ચમકતી રોહસ મોટર પર પડી! ત્યાંથી પસાર થઇ એ પાનની દુકાન પાસે આવ્યો પણ પાન મગવાનું એ ભુલી ગયો. આગળ ને આગળ એ ચાલતો ગયો...રસ્તા પરના દીવા અંધારાને હાંકી કાઢવાની લડત જગાવી રહ્યા હતા. કોઇ ઇશ્કી ગળામાંથી ગજલ છટકાવી રહ્યો હતો. આખરે શોરી પોતાની ઓરડી પાસે આવી પહોંચ્યો. બેઠર તરીકે એ અંદર દાખલ થયો! તે રાતે એને ઉંઘજ આવી નહિં.

* * *

“કોણ છે એ?” અંધકારમાંથી સોંસરવો એ સવાલ બહાર આવ્યો!

“રસ્તાનો રાજ”—જવાબ મળ્યો... સર્પની માફક ટોચનો લીંટો સળવળ્યો!

“આજનો દી’ ખાલી ગયો. ધારી જગ્યાએ છાપો થઇ શક્યો નહિ!” શાગીર્દનો નીરાશાવાદ ક્રુણી ઉઠ્યો.

“શીફર નહિં! પરંના શેઠ આજે બેટી ગયા. પછી એમને એમ જવા દેવાય

ખરા! દાદરા ઉપર જ મેં એ સજ્જનને દાખ્ખી દીધા અને તંરત જ તેમના રેશમી ઝાકીટમાંથી આપસં નીકળી આવી”... રસ્તાના રાજએ પસં ખોલી અને નોટોના ચોડા દેખાયા!...એક નોટ બોલી ઉઠી— “મુત્રીબાઇ, મારો સ્પર્શ છૂટે છે? તો એક ધાપલ ચીજ સંભળાવ!”

ખીન્ને લીલો કકડો બોલી ઉઠ્યો.

“એલા લાંચીઆઓ! મારી દોસ્તી સાધવી છે? તો પેલા કામદાર આગેવાનોને ખતમ કરો.....”

ત્રીજી નોટ સળવળાટ કરી કંઠ કાઢ્યો— “કામદારો! તમે ભલે અમારું સજ્જન કરતા હો પણ અમને તો શેઠના સુવાંગી ગળવામાં પોઠવું ગમે છે.....”

રાતના રાજએ નોટોને મચરડી ગળવામાં ખોસી દીધી—અને એક ઝીણીસીટી બળવી—એટલે રસ્તો જીવતો થયો—ટાળી આવી પહોંચી—અને બધા જમવા બેઠા! શહેરના એક ઉજડ રસ્તામાં આ ખાણું ઉડી રહ્યું! ત્યાં પોલીસની સીટીનો અવાજ આવ્યો એટલે ચીલઝડપથી બધા છુટા પડી ગયા. રાતના રાજની શાન્તિ એની એ હતી. એની ભમર જરા ફરકી! સીફતથી એ ગહલીમાં સરી ગયો.....

* * *

આંહી ચંદ્રને ઝીલનારી ચકોરી નહોતી. રેશમી વાદળામાંથી અજવાળાં ભાગતાં હતાં.....ચાંદની આ રસ્તા પર નીતરતાં મલીન બની જતી હતી, ચીખ-રીના સુર સુદેદ રજનીને ખીલામણી ઝાલક મારી રહ્યા હતા. દૂર દૂર ચંદ્ર સામું મુખ રાખી કુતરું લાંબું રૂદન કરી રહ્યું હતું. રસ્તો સુમસામ હતો. એને આંગણે શહેર મક્કા રહ્યું હતું—પણ એ તો ઉજળડ રહેતો! જ્યારે રસ્તાનો રાજ એના પર

પગ મુકતો ત્યારે જ એ રસ્તો શ્વાસ લેતો ! એના પથરો પર ત્યારેજ ખોરાકનાં વધેલા ટુકડા છંટકાતા ! કોમકવાર શરાબનાં ડીપાં પણ એને આખવાનાં મળતાં ! એની છાતી પર એક ખંડીએર પણ થનગતી રહેતું ! પવન જ્યારે ખંડીએરના ખપાટીઆં પર પછડાતો ત્યારે રસ્તો રલ્કો કાઢતો.....

રસ્તાનો રાજા એના રસાલા સહિત આંધી આવી પહોંચ્યો ! આજે પ્રમાણમાં તેઓ આંધી બેઠેલા આવ્યા હતા..... આજે કોમક નવી ગદ્દીને અજમાવી લેવાની યોજના ચર્ચાતી હતી. ટોળા કુંડાળું વળી એકી હતી અને વચ્ચમાં પેલો રાજા જમ્યો હતો. બધાનાં માથાં લગભગ લટકાય તે રીતે-પાસે આવી તેઓ ચુકતેગો કરતા હતા-અને ટોળા દશર થઇ અને રાજા પાછળ બધા ચાલી નીકળ્યા.....તે વખતે પણ પેલું કુતરું દેખાઈ રહ્યું ટોળા રહ્યું હતું ! ચીજરી પણ મળાને આરામ આપતી નહોતી !...

ટોળા આગળ ને આગળ કુચ કરવા માંગી .....અને ધીરે ધીરે બધા વીખરાવા લાગ્યા.....રસ્તાના રાજાએ પેલી ધારેલ મહત્તીમાં ચાલું નાખ્યું !.....

દૂર મોટરનું ટાપર ફરી પડ્યું દોષ તેવો ધડકો થયો. રાજા એક જાણુ લપાઇ ગયો. ગદ્દીને એ અવાજે અડકી રહ્યા હતા.

"હવે ક્યાં દૂર છે ? આપણે ચાલીને જ થર પહોંચી જઈએ ! મોટરના 'પંકચર'ને હીક ચતાં વાર લાગશે-" કપુરચંદ શેઠ ખેલી ઉઠ્યા ! તેમના સેકેટરીએ એ વાત કહી રાખી ! તેઓ મહત્તીને ડ્રાપવા લાગ્યા.....ત્યાં તે કપુરચંદ શેઠના સ્વચ્છ કોતર પર એ જલંદર હાથે પકડ લીધી !

સેકેટરીની છલ તાળવે ચોંટી ગઈ. "કોણ શેરી ?....."

"નારે ! રસ્તાનો રાજા".....સાફ જવાબ મળ્યો ! સેકેટરીને પણ શેરીએ સંકળમાં લીધો ! "આપની મુસાફરત ધારી નહોતી !.....આલો મજબૂત આવી ફરી દો !"

કપુરચંદ ખંચાયા પણ તેનું મળું એટલું બીંસાયું કે તરતજ હાથ મજબૂત વામાં ગયો !

"તમે તો મારા જ ધંધાવારી છો અને હવે છો શા માટે ?" શેરીએ તોટાના ચોડાને ખીરસામાં પધરાવ્યા.

"સેકેટરી સાહેબ ! આજે પાંચ વાના કુચ બહાર નીકળ્યા ? તમારો હીરાના બટન જરા આપી દેજો ને !".....રસ્તાના રાજાનો પડયો બેસ ઉપાડવો પડ્યો !... શેઠ અને શેરી મળ્યા.....અને ઉકાવગીર ! અન્નેનો એક જ ધંધો ! ફક્ત પ્રકારમાં ફરક !.....

રસ્તાના રાજાના હાથમાં હીરા અંખડી રહ્યા-"હીક ત્યારે ! સલામ" એટલું શેરી બોલતો હતો ત્યાં પોલીસની ટુકડીએ દેખા દીધો ! કપુરચંદના મોટર માધ્યમે દૂરથી મામલો જોઈ નજીકના પોલીસને માહિતી આપી દીધી હતી !.....શેરીનો મીઠાજ એવો ને એવો જ દંડો હતો. એની ભમર જરા ખેંચાણી-સીકતથી એ સટકી જતો હતો પણ પોલીસની એક જાણાએ એને વીધ્યો.....રસ્તાના રાજાના શાગીદો આવી પહોંચ્યા અને ધમાલ પેંડી તેઓએ રાજાના દેહને ઉંચકી માસતી પકડી !.....પોલીસને યાપ આપી શાગીદોએ ધાયજ રાજાને એના રહેઠાણ પર આગ્રહ-પેલા રસ્તા પર ! સાડાપાંચ પુટના પથરોના પથંગ પર એને સુવાગે ! શેરીએ આંખ ઉઘાડી ! એની શાન્તિ અજબ હતી. એની ભમર જરા ચડેલી હતી.

એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના એ મુશ્કેલી પાડ્યો ! ચંદ્રમા ફરી વાજળ પાછળ છુપાયો ! રસ્તા પર પ્રકાશના ગત પડવા માંડ્યા.....કુતરું ફરી ચાવા માંડ્યું ! સારોગે રસ્તો સુમસામ બની ગયો.

સમાજવાદનું

લેખાંક :

સમાજવાદ એ શું
વસ્તુ છે, તેના સિદ્ધાંતો
કેવા છે અને કયા છે તે
વિશે અભ્યાસ પુર્ણ
ચર્ચા લેખક નીચેના
લેખાંકમાં કરે છે.

સમાજના વર્ગીકરણને અનુસરીને જ
મીઠકતદરીના સંબંધો અને રાજતંત્રનો
સ્વરૂપો નબી રહે છે. જે સમયે જે
પદ્ધતિ કે વ્યવસ્થાથી સંપતિનું સર્જન
થાય છે એ વ્યવસ્થા જ રાજસત્તાના
પ્રધાનપદે બેસે છે. પ્રત્યેક યુગમાં એ
યુગને અનુરૂપ સામાજિક ચળવળો જાગે
છે. આ પ્રવૃત્તિઓમાં દરેક વર્ગની મીઠ
ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવાની અને પોતાને
અર્થએસતી રચના સ્થાપવાની નેમ હોય
છે. એ પ્રવૃત્તિઓ વર્ગીય હિતની અથ-
ડામણી અને જીએશની પ્રતિનિધિ બની
રહે છે. એમાંથી ઉત્પાદનપદ્ધતિમાં પરિ-
વર્તન પોષાય છે, વારંવાર નવા ફેરફારો
જન્મ પામે છે, અને પ્રત્યેક પરિવર્તનની
જોડે અભીનવ વર્ગવિરોધો ઉભા થાય છે.
જેમ જેમ એક વર્ગને ઉચલાની અન્ય
વર્ગ સન્તાનાં આંસને સર કરતો જાય છે
તેમ તેમ એ સન્તાશીલ બનતા વર્ગના

આદર્શ, આચરણ અને પ્રજ્ઞાવીકા પ્રમાણે
રાજક્રિય અને આર્થિક... સંસ્થાઓનું
રૂપાન્તર થાય છે. આવા વર્ગવિગ્રહની
ભીતરમાંથી જ આધુનીક મુડીવાદી સમા-
જરચના ઉત્થાન પામી છે. પ્રાથમિક
વ્યક્તિવાદી કુટુંબલક્ષી માનવમાંથી વર્ગી-
કરણની વિધિએ ટોળાઓની વ્યવસ્થા કરી,
ટોળારૂપ સમાજનું વ્યવસ્થિત વર્ગીકરણ
જમીનદારી ને, રાજશાહી પદ્ધતિમાં થયું,
એ પદ્ધતિને ઉચલાવી મુડીવાદી સમાજ
રચના અસ્તિત્વમાં આવી, અને તેનું સ્થાન
રશીઆમાં હવે સંક્રાન્તી કાળમાંથી પસાર
થતા અમલવીસત્તાક સમાજ દે ઝડપ્યું
છે. આમ વર્ગવિગ્રહના અવિરત વ્યાપારમાં
સામાજિક પરિવર્તનો થયા જ કરે છે,
અને એ સતત વીધિમાંથી એક સમય
એવો આવશે કે જ્યારે આખા જગતમાં
માનવોને સમાનજીવનની સામુદાયીક સગવડો
અપેતા સમાજવાદ ચિરંજીવ બની રહેશે.

તત્વજ્ઞાન.....

સાંપ્રત સમાજવ્યવસ્થામાં વર્ગવિ-
ભાંડો વ્યાપી રહેલું મહે-
નતુ માનવતાના શોષણ
તરફ આંગળી ચીંધી
લેખક મુડીવાદી પદ્ધ-
તિથી ઉપજતા અન-
ર્થો વર્ણવે છે.

: ખીજો

મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થામાં વર્ગવિ-
ભાંડો મુખ્ય સ્વરૂપ પગારદાર
મજૂર અને એમને ખાનગી નફા માટે
માટે રાખનાર પુછાદારો વચ્ચેનો વિભેદ
છે. જેમની પાસે પોતાની અમરશક્તિનો
ઉપયોગ કરવા માટે સાધન, સામગ્રી અને
ક્ષેત્ર નથી એમણે મજૂરીના બજારમાં એ
શક્તિનું વેચાણ કરવું જ રહ્યું. જેઓની
કેને કંઈ, વિક્રય ને વિનીમય તેમજ ઉત્પા-
દનનાં સાહીત્યો પર અંકુશ અગર સત્તા
છે તેઓ અમજૂરીઓની મહેનતશક્તિને
ખરીદી લઈ એ કામદારોના પગાર ઉપ-
રાંત જેટલી કીંમત ઉત્પન્ન માલની
ઉપજ છે તેટલો નફો ખીસ્સામાં જ મુકે
છે. મુડીવાદો મજૂરોને પગાર આપવામાં,
કાંચો માત્ર ખરીદવામાં, યંત્રો સ્થાપ-
વામાં, કારખાનાં ખડાં કરવામાં અને
તેમાં તૈયાર માલ બનાવવામાં જે કાંઈ
દામ ખરચે તેથી વિશેષ મુદ્દ્ય તેઓ

બજારમાં એ માલના વિક્રયમાંથી ઉપજીને
છે. આ જે વસ્તુસ્થિતિઓની વચ્ચે જે
તફાવત રહે તેને સમાજવાદી પરિભા-
ષામાં અવશેષ મુદ્દ્ય (Surplus Value)
કહે છે. વસ્તુતઃ આ અવશેષ મુદ્દ્ય
અથવા નફો મજૂરોની અમરશક્તિનું રૂપો-
ન્તર જ છે. કામદારોની મહેનતમાંથી જ
એ ઉત્પન્ન થાય છે અને કામદારોના
કંગાલ કલેવરોમાંથી ચુસાઈને જ એ
ધીંગા ધનપતિઓની તીજેરીમાં જમા
થાય છે. આર્થિક મંદીના સમયમાં તાલે-
વરોને નફો ઝાઝો મળે અથવા તો
એમને કદાપી નફાને બદલે 'તુકડાં' પણ
સહેવું પડે તેથી આ મુડીવાદી શોષણ-
પદ્ધતિની ભયાનકતા જરાયે ઓછી થતી
નથી, પણ ઉઘડી અંધીક વેગવત બને
છે. અમજૂરીઓ જે શક્તિ ખર્ચે એમની
કરતાં અનેક ગણું ઓછું વેતન એમને
ઉદ્યોગપતિઓ આપે છે. એટલે બહુ

મુડીવાદમાં—

—કામદારો કુરોડા વાર
કાગડ ઉત્પાન કરે છે
છતાં તેમના શરીર
અડધાં ઉઘાડાં રહે છે—

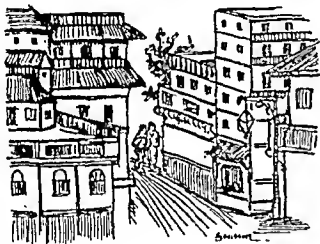
—અને વિશાળ સમુદ્ર
ગરીબાઈમાં સડે છે
ત્યારે નહાનકડી સંખ્યા
સંપત્તિના મુખ માણે
છે—

—અને રસ્તાનાં ફુટપાથ
પર સુધ રહીને શત
ગુળરતાં શ્રમજીવી-
ઓના દ્રશ્ય સ્વાભા-
વિક અગ્ર પડ્યા છે.

ત્યારે સમાજવાદમાં—

—રાષ્ટ્રની જરૂરીઆતને
અતુલક્ષીને ઉદ્યોગ ચા-
લતો હોવાથી પ્રત્યેકના
શરીર ઠંડાય છે—

—સમાજમાંથી ગરીબાણ
અને શ્રીમંતાણ અદ્રશ્ય
થાય છે અને—

—રસ્તાના કુટપાથને બ-
દલે પોતાના ઘરમાં જ
આરામથી અમલવીઓ
આરામ લે છે.

ભાગે જંગી નફા રૂપે અને કવચિત્ અવ્યવસ્થિત ઉત્પાદનના કારણે ક્ષણિક ખોટ રૂપે પણ કામદારોના કાળજીમાંથી અવશેષ મુદ્દય તો ચુસાયા જ કરે છે. એટલે નફાનો સામયિક અભાવ મુડીવાદી વ્યવસ્થાને જરા પણ ઓછી 'મુડીવાદી' બનાવતો નથી. એથી ઉચ્છ્રુત આર્થિક આવરણો અને બનરૂ આફતોની વચ્ચે ઉદ્યોગના અધિષ્ઠાતાઓ મલુરી બચાવનાર યત્રો આરોપી, ખર્ચમાં કાપકુપ કરી, કામદારોના પગારોને પાંગળા બનાવી, મલુરોની સંખ્યામાં ઓટ આણી, અનેક ગણી ભયંકર, વીકાંગ ને અમાનુષી રીતી-ઓથી અવશેષ મુદ્દયનો આંકડો રિયર રાખવા કાવત્રાં રચે છે.

પગારદાર શ્રમજીવીઓ અને એમને દ્રવ્યના દાવપેથથી ગુલામ બનાવનાર ધનાઢ્યોનો સંબંધ આધુનીક સમાજ વ્યવસ્થામાં તો પરસ્પરાવલંબી છે. એટલે કે મુડીદારો કામદારોને કારખાનાઓમાં રોજી-ને જ નફા નીપજાવી શકે છે, ત્યારે મહેનત પરાણુ માનવેને એ પગારદાર મલુરીમાંથી જ આજીવીકા સાંપડી શકે છે. કમીશન એજન્ટો, મધ્યમ વ્યાપારીઓ અને આડતીઓ તરીકે કામ કરનાર મધ્યમવર્તી માનવસમુદાય તો મુડીવાદી પદ્ધતિની માત્રની ઉત્પાદનવિધીમાં અતિશય ગૌણ છે. મુડીવાદનું મુખ્ય લક્ષણ ભાદુતી કામદારોને રોજી, ઓછી કામતે માત્ર નીપજાવી, બહુ ભાગે અધિક કામતે વેચવામાં રહેલું છે. આ આખીયે વિધિમાં શ્રમજીવીઓ અને માલીકો એ બે વર્ગોની પ્રવૃત્તિ જ પ્રધાન છે. અવગત, મુડીવાદને મદદ માટે મધ્યવર્તી મણુઓની જરૂર પડે છે, પણ એ આવરકતા ગૌણ છે. મુડીવાદી જેમ જેમ ઝડપી

ગતીએ આગળ વધે છે, તેમ તેમ તે 'તરડો, સીન્ડીકેટો, કારટેલો અને કમ્પાઇનો' રચીને મધ્યમ વર્ગની નફાની ભાગીદારીને હુંસી નાખવા મથે છે. એમ કરવામાં અવશ્ય મુડીવાદ પોતાના નાશનાં જ બીજ રોપે છે પણ પ્રસ્તુત વાત-એટલી જ છે કે મુડીવાદી વ્યવસ્થામાં આર્થિક સંબંધ મુખ્યત્વે શ્રમજીવી અને મીલકતદાર માલિક વર્ગની વચ્ચે જ સ્થાપિત છે. આ બન્ને વર્ગોનો વ્યવહાર એકબીજાના આધારરૂપ હોવા છતાં, એમનાં મુળગત હિતો અંગોન્યથી વિરુદ્ધ છે. એકના ભાગે જ બીજાનું હિત વિકસી શકે છે. કામદારોના પગાર અને મુડીવાદીઓના અવશેષ મુદ્દયરૂપે ઉત્પાદનના બે વિભાગો પડતા હોવાથી એકની વધુદત્ત અન્યના ઉપર તેથી હલરી અસર મુકવા વિના ઉપજતી શકાય જ નહીં. એટલે જો કામદારોની રિથિતિ, સુધારવી હોય, એમને સંપત્તિના સ્પષ્ટાઓ તરીકે એમની મહેનતનાં ફળોના સામુદાયીક ભોક્તા બનાવવા હોય તો માલિકોના અવશેષ મુદ્દયનો અંત લાગ્યા સીવાય છુટકો જ નથી. આ સર્વ સંયોગો મલુર મહાજનની ચળવળ, કામના કલાકો ઉપર અચડામણી, બેકારી અને એવી બીજી ઘટનાઓને ઉદ્યોગ ક્ષેત્રમાં ઉભી કરે છે. આગળ જતાં તે બન્ને પક્ષો રાજકિય બુદ્ધિશાળા સ્વાગ સજે છે અને તેમાંથી આંકે તે પક્ષનો જય અગર પરાજય નક્કી છે.

મુડીવાદની પ્રાથમીક દશામાં જ્યાં જ્યાં માત્રનું ઉત્પાદન સાદું અને અદ્યપખચી સાધનોથી થઈ શકે છે ત્યાં ત્યાં મુડીવાદીઓની વ્યક્તિગત માલિકી પણ કામદારોને પ્રમાણમાં ગણના યોગ્ય છુટછાટ અને સ્વતંત્રતા આપી

શકે છે. અથવા ખરું કહીએ તો પ્રારંભિકાળમાં મુડીવાદી તંત્રનો પંગો અદ્ય અને અવ્યવસ્થિત હોવાથી અસ્પષ્ટતા જ શ્રમજીવીઓ થોડી ઘણી અતુકુળતા માણી શકે છે. પરંતુ અત્યારની રાક્ષસી વીરણ મુડીવાદી વ્યવસ્થામાં જરૂર, જમીન, યંત્રો, મકાનો અને માલ જખ્ખર પ્રમાણમાં નપરાતાં હોવાથી ખાનગી અથવા વ્યક્તિગત માલિકીમાં, અમુક ગણતર માણસોનું, પ્રભુત્વ મોટી સંખ્યા ધરાવનાર શ્રમજીવીઓનાં જીવન અને જોહમત પર રચાવવાથી જ ખાસી વ્યવહાર શક્ય બને છે. સમિદાયિક, ગંભીર ઉત્પાદનમાં મુડીવાદી તંત્ર કામદારોને માનવ ગણી શકતું જ નથી, કેમકે પુર્વરચીત નક્કર વ્યવસ્થા પ્રમાણે જ કામદારોના હાથે માલનો નિશ્ચીત જથ્થો એને જનમાવવાને હોય છે. તેમ આ તંત્રમાં માલિકોની વ્યક્તિગત લાગણીઓને ય રથાન નથી, કારણ કે માલિકો અને કામદારો કદી સીધા અંગત સંબંધમાં આવતા જ નથી. કંપનીઓ, ત્રરટો, સીન્ડીકેટો વગેરે અમુક માણસોની માર્કેટ જ અફર જોડતણ મુજર કામદારોને રાખવા, પોષવા અને અંતે ફેરફાર કરી ફેંકી દેવાનું કામ કરાવે છે, એટલે જીવનના કે આદર્શતાની લાવના એ તંત્રમાં આડે આવી શકતી નથી. એમ છતાં કોઇ એકલવાયો માલિક પોતાના મનુરો માટે નવીન ને ઉદાર ધોરણ અપનાવ કરવા મથે તો તેની અસર અન્ય કારખાનાંઓના મનુરોમાં પ્રસરતી ટાળવા સાડ જંગી કંપનીઓ એક સાથે મળીને એકલવાયા ઉદ્યોગપતિને સંયુક્ત હરીફાઇથી જમીનદોસ્ત કરે છે. પરિણામે મુડીવાદી પડયંત્રમાં શ્રમજીવીઓને સ્વતંત્રતા, સીધાણ, સંસ્કાર,

સુખ અને સમૃદ્ધીનાં માત્ર સ્વપ્નો સેવવાનાં રહે છે. પ્રભુ પ્રાથના, ધર્મશાય, નીતિસેવન, સસનારાયણની કથાઓ, મંત્રજાપ, અને જાત્રાઓથી એમને આ લોકમાં મુખ-સગવડો સાપડતાં નથી, કે નથી મળતી મુક્તજીવનની તકો માત્ર માલિકોને ચરણે આજીજીઓ ધરવાથી. એ તો જ્યારે તમામ ઉદ્યોગો પર આખા સમાજની સંયુક્ત માલિકી રચાય, અને અત્યારે સમુહની જે દૈવત મુડીદારોની મર્યાદીત સંખ્યાના સ્વામીત્વ નીચે છે તેને મુક્ત કરી સામાજિક માલિકીના ઉદ્યોગોની અંદર સુવ્યવસ્થિત રીતે પાથરાવમાં આવે અને પછી એ ઉદ્યોગોમાંથી આખા માનવસ્તુદાયને આવશ્યક હોય એવો માલ સમાજની જરૂરોને લક્ષ્યમાં લઈ નીપજવામાં આવે ત્યારે જ જનસંધને સાચી સ્વતંત્રતા અને વિકાસની વિશાળ તકો મળી શકે. આ વસ્તુસ્થિતિ લાવવા સાડ મુડીવાદી વર્ગની રથાપીત સત્તાનો વીલય કરવો જ જોઈએ. જ્યાં સુધી એમની સર્વોપરીસત્તા હયાત છે ત્યાં સુધી તેઓ પ્રચલીત વ્યવસ્થાના સધળાં લાભો અલંગનીલાવવા સાડ બીપણ પ્રયાસો, જુલમો, કલેઆમો અને કાળા કહેરો કરવાના જ. શ્રમજીવીઓ ઉત્પાદનના સાધનોને સામુદાયિક માલિકી નીચે લાવવા જે કંઈ જીંમેશ કરે તેની સામે આ અવશ્ય મુદ્દના જુખ્યા શ્રીમાનો જરૂર જંગ આદરવાના. એટલે અંતે તો શ્રમજીવીઓ, કામદારો અને કૃષીકારોના આર્થિક હિત પર મદાર પાંધતી એ આખીયે ચળવળ ખાનગી મીલકત અને રાજકીય સત્તાનો કબજો લેનાર જીંમેશનું રૂપ લીધા શીવાય રહેવાની નથી.

સમાજવાદનાં આંદોલનો અને એની વ્યવસ્થિત ચળવળ, ઉપર નિર્દેશલા વર્ગ-વિરોધમાંથી જ ઉદ્ભવે છે, આગળ વધે છે અને નવીન સમાજરચનામાં પરિણમે છે. એકલા શ્રમજીવીઓ, માત્ર એમની મજૂરી કરવાની શક્તિથી જ સમાજવાદને લાભી શકતા નથી. એ પ્રવૃત્તિ તો, જે કામદારોમાં વર્ગીય ભાન જન્યુત થયું હોય, જેઓ મુડીવાદની આર્થિક ઘટમાળ અને ઉત્પાદનની ગોઠવણી બરાબર સમજૂતા હોય અને જેમની રજેરગમાં સક્ષમ જનતાને શોષણનીતીના સીતમમાંથી છોડાવવાની ને સંપત્તિના સર્જકોને ખરી સ્વતંત્રતામાં વિહરાવવાની તમન્ના ધબકતી હોય, એવા શ્રમજીવીઓના હાથે જ પ્રગતી કરી શકે. વર્ગહિતનું આર્થિક અને રોજકિય ભાન એ સમાજવાદની લડતનું મંડાણ છે, એના વિના કામદારો એક ડગલું પણ આગળ ચાલી શકે નહીં. સમાજવાદની ચળવળનું સૌથી પહેલું ધ્યેય સ્વાથી, અક્તિવાદી, નફાચુસ, શોષણજીવી મુડીવાદી વર્ગની સત્તા લોપવાનું હોય છે. જો એ અને અંતીમ લક્ષ્ય, મુડીવાદના વીલયને અંતે સામુદાયિક માલિકી અને પછી રાજસત્તાહીન સ્વાયત્ત સમાજવ્યવસ્થા સ્થાપવાનું રહેવું જોઈએ. આ ચળવળમાં શ્રમજીવી શોષીતો ઉપરાંત અન્ય વર્ગના માણસો પણ પોતાના સ્વાથી અને લુલ્હમગાર વર્ગોથી છોડીને બચી શકે છે. આવું 'નિર્વર્ગ' બનેલા

સભ્યો સમાજવાદની લડતને અવસ્ય મદદનીશ થઈ પડે. એમ છતાં આખીયે પ્રવૃત્તિનું સુકાન અને તેની કુશળ દોરવણી તો સલામત શ્રમજીવીઓના બનેલા સમાજવાદી રાજકિય પક્ષના હાથમાં જ રહેવી જોઈએ. એ પક્ષનું સભ્યત્વ, તેને કાયંકમ. તેનું પ્રચારકાર્ય, તેની પ્રવૃત્તિનો વિસ્તાર એ બધું મુખ્યત્વે શ્રમજીવીઓની વચ્ચે હોઈ શકે.

શ્રમજીવીઓનો સમુદાય પોતાની બહુમતી દ્વારા રાજસત્તાની લગામો હાથ ધરીને મુડીવાદી સરમુખત્યારીનો લોપ કરે અને સમાજવાદનું સર્જન લાવે, તો પણ તે નવીન શોષક ને સત્તાશોખીન વર્ગ તો ન જ બની શકે અને એવી સ્થિતિમાં રચ્યાપચ્યા રહેવાની તેની નેમ પણ નથી. પોતાના સમુદાયવન ઉપરથી મુડીવાદની ધુસરી ફગાવી દેવાની અને શ્રમજીવીઓની સ્વતંત્રતા સર્જવાની વિધિમાં જ એ વર્ગ સર્વ પ્રકારના વર્ગીય શાસનનો અંત આણશે અને વર્ગહિન સમાજવ્યવસ્થા આંગણે ઉતારશે. એના ઉદ્દેશો જનસમુહના સર્વસામાન્ય કલ્યાણથી વિરૂધ્ધ નથી. શ્રમજીવીઓનો બનેલો સમાજવાદી પક્ષ જો કોઈથી વિરૂધ્ધ કે પ્રતિપક્ષી હોય તો તે જ વર્ગ અન્ય વર્ગોને ચુસી ચુસીને લાલચુરું છે તેની સામે જ છે.

[સમાજવાદી પક્ષની નીતી અને કાયંપદ્ધતીનું સર્વોચ્ચ નીવેદન આવંતા અંકમાં આપવામાં આવશે.]

નાસ પુજરી

નાસ પુજરી દંભ તણ, તુજ ખુશ્યાં પાપ પાખંડ
દેવને નામે દેહ વધારી, માથે મ્હોતના મૃત્યુદંડ
નાસ પુજરી દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

વર્ષ વીત્યાં પગથાર ઘસ્યાં, ત્હેણે કૃણી ના મારી આરા
શ્રદ્ધાના અટળ કિલ્લા તુટ્યા તુટ્યા અચળ વિશ્વાસ
ત્હારી પાપના લાગ્યા પાસ
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

કણ કણ માગી ચરણે ચાંપ્યુ, હું દેહના તાપ્યો તાપ
સુખસૈયામાં પોદ્યો ત્હારાં પુણ્ય મગટ્યાં પાપ
બોળી જનતાના લાગ્યા શાપ
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

વૃત તપ મારે દેહ દમવા, જમવા ત્હારે થાળો
શ્રદ્ધાધેલી શ્યામા સંગે, રમે કાંન કપાળો
વિલાસી આંખતણે ચમકારે
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

મ્હોલોને મંદિર મનાવે, મ્હુલેને પત્થર ગણતો
ધર્મને નામે ધતીંગ આદરી, શ્રદ્ધાળુને હગતો
ડંકો દીદ્દીદ્દમો ખજવતો
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

દુકડા વીણુ ટળવળતી માતા, તું વચ્ચે જરીના ધરતો
અન્નવીણુ અચડતો ત્હારે છપ્પનબોગ ધરાતો
મ્હારે અન્ન વીના અપવાસો
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

જોગી વિજોગી તપસ્યા તપે, ત્હારે વાયુ પીંઝણુ કારો
અનાય જ્યાં આંધુડાં દાળે, ત્હારી સેવામાં જી સરદારો
પાપકૃતિને પુજનારો
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

પોલ ખુશ્યા પાખંડ ખુશ્યા, ત્હારી છાતી શોધી, હું ટો
'નવયુગ'ની નવજનતા જોગી, નીચે કાળ ત્હારો ખુટ્યો
પ્રપંચી પાપનો ઘટ પુટ્યો
નાસ પુજરી ! દંભ તણ

તુજ આયમ્યાં સુખ સામ્રાજ્ય.

શાન્તિકુમાર પંડ્યા.

ધ મ્ ધમ્ ધમ્ યંત્ર
ચાલી રહું હતું.
શાળામાં જતાં શટલનો
ખદ્ ખદ્ અવાજ પ્રત્યેક

એક
નવલિપ્ત

‘લગલગ ચાર કલાક.’
‘ત્યારે તો મ્હારે એ
રૂપીયાની ઉઠી!’
‘કેવી રીતે?’

પણ વણુચેલા કાપડમાં વધારો કરી રહ્યો
છે. આપમેળે ચાલતી શાળ ઉપર ધ્યાન
આપતો વણુકાર ઉભો હતો. તાર તૂટતા
તો તે તરત જ સાંધી દેતો. અને કદાચ
શુભ થઇ જાય તો એટલું કાપડ તેના માથે
પડતું. મુઠીવાદીઓ કહેતા કે એ પદ્ધતિથી
તો કામદારોને કાળજી રહે છે. પણ આ
પદ્ધતિથી તો કામદારોના ગળવામાંથી મીઠીને
કેટલાંક કાવડીયાં અદૃશ્ય થઇ જતાં.

શાળમાં શટલનો અવાજ જરા નેરમાં
આવવા લાગ્યો. એકાએક યંત્રનો વેગ
વધી ગયો. વણુકર ચમક્યો. તરત જ
શાળને ખંધ કરી અને મીઠીનીકને બોલાવ્યો.

‘ઐ ઐય, ત્હારો સંચો તો જો!’
મીઠીના વણાટખાતામાં થતા
વિચિત્ર શોરબકાર વચ્ચે જોખરની જીલનો
અવાજ સંભળાશે ખદ્ ખદ્ વચ્ચેનું
અંતર ઓસરી ગયું હતું. શાળમાં
આકસ્મિક રીતે વેગ વધી ગયો હતો.

વણુકરનો હાથ હેંડલ ઉપર ગયો અને
શાળનો સંચો તદ્દન સ્તંભી જ ગયો.

શાળના સંચાને સુધારવા માટે મીઠી-
નીકને પેગામ પહોંચાડવામાં આવ્યો. ઠણુ-
વારમાં શાળ ઉપર સપાટાખંધ એક
વ્યક્તિની આંખો ફરવા લાગી. અને
આખરે દર્દ પારખીને દાકતરને ઉલ્લાસ
આવે તે પ્રમાણે મીઠીનીકના મુખ પર
ઉલ્લાસનાં પિંદુઓ ચમકવા લાગ્યાં.
આખરે અતિ આનંદપુર્વક તેણે શબ્દ
ઉચ્ચાર્યો કે ‘શાળને છેક અંદરથી આક
કરવી પડશે. એક બગડી ગઇ છે.’

‘કેટલા કલાક લાગશે?’

‘કેમ ત્હમે ક્યાં જવો છો? એટલીય
ખબર નથી કે વણુકરને કાપડ જેટલું
ઉત્પન્ન થાય તેટલા પ્રમાણમાં જ દોઢીયાં
મળે છે?’

‘ત્યારે તો હું ‘જપાટો’ કરીશ!’
મીઠીનીકના શબ્દોમાં સહાનુભૂતીનો સ્વર
હતો.

મી...કે-

‘ત્યારે મીઠીનીક, આ સંચાઓ દર-
રોજ બગડે છે તેનાં કરતાં ત્હમે એક
સુંદર યંત્ર શોધી કહાડો તો?’

‘શું?’

‘હું એમ કહું છું કે ત્હમે કંઈ નવી
શાળની શોધ કરો તો કેવી મઝા આવે?’
‘હું શોધી કહાડું?’ એ તો ઇજનેરનું
કામ.’

‘અરે ભાઈ, ઇજનેર ને બીજનેર
ત્હમે ધારો તો ત્હમોય કરી થકો!’

‘પણ આ શાળો શું ખોટી ચાલે છે?’

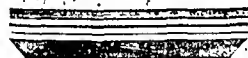
‘અરે દર ત્રણ દિવસે
સંચો બંધ પડી જાય
છે ને? ભાઈ સાહેબ,
તહમો તો મહીને સો.

રૂપીયાની કરકડતી તોટ. જુવો છો પણ
અમારા પાંત્રીસ રૂપડીના પચારમાં જો
સંચો બે દીવસ બંધ રહે’ તો ઘર પર
ટાંચ આવે. ટાંચ!’

‘મીકેનીકે, એવું યંત્ર શોધી કહાડો
કે જે કદી બગડે નહી’ જોઅરે વચ્ચે
થી જ નાંખ્યું!’

ની...ક

મીકેનીકે જવાબમાં મૈન જ ધારણ
ક્યું-‘કેડી વધુ કાણો વીતી ગઈ. અને
સંચો સાફ થઈ ગયો. શાળ પાછી શરૂ
થઈ.’

હાથમાં ઓળવરની પેટી સાથે મીકેનીકે
ચાલતી પંકડી. પણ તે પહેલાંના મીકેનીકે
ન હતો. કંઈક જુદા જ વિચારો અત્યારે
તેના મગજમાં જન્મી ચુક્યા હતા.

લેખક :
પી. જે. ભટ્ટ

વ્યક્તિના વચનથી
તેના માનસમાં તુફાન
જાગ્યું હતું. તેની દ્રષ્ટિ
કંઈપનાના આકાશમાં દુર

દુર દોડતી હતી. તેની નજર સામે કેટ
લું યંત્રિક પરિવર્તન પસાર થઈ ગયું.
પજમાં ગામડી શાળા પર નજર ચોંટી,
ખીજ જ પળે અદારની સડીની શાળ ઉપર
આંખો ઠરી...તરત જ આધુનિક યંત્રિક
શાળ ઉપર કંઈપના રમવા લાગી...

‘અરે ભાણું ક્યારનું યંત્ર પડ્યું છે ને
અહીં તો તહમો બેસી રહ્યા છો?’ પતિનના
શબ્દ વિચારમાળાને ત્યાં જ તોડી પાડી.’

‘અરે આજે જમવા વિચાર નથી!’

‘કેમ?’

જવાબમાં મીકેનીકે જણાવ્યું કે તે નવી
શાળ શોધવા માટે તત્પર થયો છે.

‘અરે, સીધા સીધા કામ કરો કામ!
એવી પંચાતમાં પડશો તો મુખનો શેટલો
પણ ખોઈ બેસશો.’

‘મુખી, હું એવું તો સુંદર યંત્ર શોધી
કહાડીશ કે આજે જેવું સન્માન અમે-
રિકન શોધકની પતિનિઓને મળે છે તેવું જ
તહને મળશે.’

‘જો હો હો! અંમે તો અમારું ફેડી
લખ્યું સમજ્યા. પણ ધારો કે તહમો
શોધ કરશો તો પણ તહમો તો ગરીબ છો
એટલે કોઈ ભાવ પણ નહીં પુછે ભાવ!’

સુંદર ભાવીના શબ્દચિત્રો પતિનના
સંશયને નિર્મૂળ કરવાને અસમર્થ નિવ-
ડ્યાં. મીકેનીકે વાળુ ક્યું. એક બે ચોપડાં
ઉધાડ્યાં. અને તેણે કામ શરૂ ક્યું.

કંઈક કંઈક સાંભળ્યું છે. પણ અત્યારે તો વાત કરવા જેટલી વેળા નથી.' અને ક્ષણભર નવો વિચાર સ્ફૂર્ણ હોય તેમ મીકેનીકને ઉદ્દેશીને તેમણે કહ્યું કે:-

‘જુવો ત્હમારી શોધની વાત કોઈને કરતા ના હો. હું ત્હમને જોડાવા મોકલીશ.

કંઈક આશા અને કંઈક નિરાશામાં મીકેનીકે પાછા પગલાં મુક્યાં. શેઠના શબ્દોના અનેક અનેક અર્થ કર્યા. મુળ અર્થ તો પ્રત્યેકને માટે કોયડા સમાન જ રહ્યો.

નાકે-

* * *

‘એ જો શું જાનંદને આવો ફેર-
એ જાણ ઉત્પન્ન નહીં થાય,
‘સાચો’ વિભાગને આ પ્રમાણે જોઈ-
તાર સીધા અને સરળ આવ્યા
કરશે. અને વળી આ ભાગને આવી રીતે
મુકવાથી.....’

મીકેનીકનો શબ્દપ્રવાહ એકધારે આગળ વધી રહ્યો હતો. અન્ય વ્યક્તિઓને તે શાળાનું મહત્વ સમજાવતો હતો.

કામદારો કેટલાક ધ્યાનથી સાંભળતા હતા. સમજ તો બહુ ઓછાને જ પડતી હતી. છતાં યંત્રમાં થયેલી પ્રગતિથી તેઓને સહજ આનંદ થયો હતો.

અને પછી-કોઈએ મીકેનીકના સતત શ્રમનાં વખાણ કર્યાં, કોઈએ ધૈર્યનાં વખાણ કર્યાં ત્યારે કેટલાકે યાંત્રિક વિકાસથી પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

તરત જ મીકેનીકે ઘરનો માર્ગ લીધો- પતિપતિન વાતોએ વળગ્યાં. આજ તો ઉત્સાસનો દિવસ હતો. આજે જીવનનો એક નહતો આદર્શ પરીપુર્ણ થયો હતો.

‘જો, આખરે હું સફળ થયો,’ બડાચ મારતાં મીકેનીકે કહ્યું. ‘અને ત્હને કદ્યના

મીકેનીકના મુખ પર સ્મીત ફરક્યું.

‘લાવો જો ત્હમારાં કાગળીયાં’

મીકેનીકે નવી શાળાનો પ્લાન આપ્યો.

શેઠે જરા આમતેમ જોયું. આડાને

ઉભા લીટાને સમજવાને જરા યત્ન કર્યો. આકૃતિઓને ઓળખવામાં કંઈક તકલીફ લાગી.

‘જુવો મી. મીકેનીક,’ આખરે શેઠેનો

સ્વપ્નેર, યાદ રાખો આજે નવો યુગ શરૂ થાય છે... મ્હારી શાળા પરેલના કામદારો માટે નવી દીશા ઉઘાડે છે. અને પછી બધાં કારખાનામાં મીકેનીકે શોધેલી શાળા વપરાશે-નવા યંત્રો જોડવાશે-શાળો બનાવતા ઉઘોજો તેની મુચના અનુસાર શાળો બનાવશે” એ સર્વ કહ્યું.

મીકેનીકે મુંઝર ભાવીનો વિચાર કરતાં મત્ત બની ગયો હતો.

* * *

એક દિવસ થઈ ગયો. એ દિવસ પસાર થઈ ગયા. અઠવાડિયું અદસ્ય થઈ ગયું, પણ મીકેનીકની શોધ હજુ કાગળ ઉપર જ રહી.

‘કેમ ત્હમે બડાઈ હાંકતા હતાંને કે આ શોધથી તો પરેશમાં મુત્તજુ યુગ ઉતરશે’ પતિને ટોણો મારતાં બિયાન ફેંકી.

મીકેનીકે ઉત્તરમાં મૌન જ રાખ્યું.

‘જુવો, તમે કોઈ શાળામાં શીખ્યાં નથી. ત્હમારા નામ પછવાડે કોઈ ડીગ્રી નથી. ત્હમારા રચના પછવાડે કોઈ મોખ્ખો નથી. એટલે ત્હમારો કોઈ ભાવ પુછ્યું નથી. ત્હમારા એન્જીનીયરે એક નાનકડો મુધારો મુચ્યો હતો તેમાં તો તેનું નામ જાપે ચડી ગયું હતું એમ ત્હમે નહોતા કહેતા?’

‘એટલે, ત્હમારે આ શોધ મ્હારા હરીકને સોંપીને મ્હને ‘કુબાડવો છે’ એવી જ ત્હમારી મરજી છે ને? આ શોધ મ્હારા સામાવાળાને બતાવી ત્હમારે મ્હારી મીલને મુવાડવાની ઇચ્છા છે એમ જ ને? પૈસા બેઠતા હોય તો પૈસા લો, પણ ત્હમારી શોધ મ્હને સોંપી દો.’

મીકેનીકને શું જવાબ આપવો તે સમજ પડી નહીં. શેઠે એક છુકું કાઢી ઉપર દશ હજારના આંકડા પાડ્યા.

શોધનું સાદું ક્ષણમાં થઈ ગયું. અને શેઠે તીજેરી ઉઘાડી અને પ્લાનને ત્યાં મુક્યો.

‘આ અમલમાં ક્યારે આવશે?’

‘અમલમાં?’ શેઠે ઘાંત કચકચાવ્યા.

‘હા સાહેબ’

‘કેમ ત્હમેને ‘ચેક’ પુરતો ન પડ્યો?’

‘એ તો આપની મહેરબાની. પણ—’

‘જુવો’—શેઠે સાફ સંભળાવતા હોય તેમ મ્હોટેથી કહ્યું ‘જ્યારે આ યંત્રો ધસાઈ જશે ત્યારે ત્હમારી શાળનો વિચાર થશે. સમજ્યા! આ યંત્રો પછવાડે મેં લાખો રૂપિયાનો ખુરદો કર્યો છે. તે કંઈ મફતનો નથી. ત્યાં સુધી... શેઠની વાણીમાં વિજયનો સુર હતો.

‘ત્યાં સુધી ત્હમારી આ નવી શોધ— મ્હારી તીજેરીના તળીયામાં સડ્યા કરશે!’

મરજ્યાત

સમાજવાદી -

“સા રા વિચારો અને સારા સિધ્ધાંતો ધણીવાર તેમના અનુયાયીઓની અતિશયતાને લીધે પ્રજામાં અળખામણા અને છે. જ્યારે કોઈ સિદ્ધાંત ઉપર સૃષ્ટિના સર્વ દુઃખના નાશ કરવાની શક્તિનું આરોપણ કરવામાં આવે છે ત્યારે અંતીમ વિચારકો પણ ચમકે છે. તેજ સિદ્ધાંત એક મહાસત્ય છે તેવો દાવો કરનારાઓ નકામો પણ ઉગ્ર વિરોધ આમંત્રી લે છે. આવો એક સિદ્ધાંત તે સંતતિનિયમન છે.”

ધણા ઉગ્ર વિચારકો સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનની સાથે ઘણું અંશે સંમત છે. પણ જ્યારે એમ કહેવાનો યત્ન કરવામાં આવે કે જગતમાં ચાલતી ગરીબાઈ, વધેલી વસ્તી, ખેડારી ચગેરે સર્વ માટે આ મુવલું ઉપાય છે ત્યારે સમાજવાદીઓ પણ ચમકી ઉઠે છે. જ્યારે સંતતિનિયમનના વિચારકો એમ આલેખે છે કે પૃથ્વીમાં પ્રવર્તતી ગરીબાઈ આ સાધનના અનુપાલનથી નાશ કરવી શક્ય છે. ત્યારે અમે સમાજવાદીઓ એ સામે અમારી અસંમતીનો વાવરો દેખાડવા ઇચ્છીએ છીએ.

અમારા મંતવ્ય પ્રમાણે સામાજિક અને વ્યક્તિની ગરીબાઈનાં મુળ અયોગ્ય આર્થિક સમાજરચનામાં રહેલાં છે. સમાજવાદના મંતવ્ય પ્રમાણે હાલની અનેક રીતે અયોગ્ય પ્રમાણે ચાલતી

[યુજેનીક સોસા -

સમાજવ્યવસ્થામાં ગરીબાઈનો જન્મ થયો છે. અને આ ગરીબાઈ, આ આર્થિક અવસ્થાને દુર કરવાને માટે સમાજ પરિવર્તનનો એવો પ્રયત્ન અગ્નિ સળગાવવો પડશે કે જેમાં હાલના આમવર્ગની ગરીબાઈ ભસ્મ થઈ જશે.

સમાજની અયોગ્ય રચનાથી ઉપજતી પરિસ્થિતિનું આ સીધું નીરૂપણ છે. તેથી પ્રજામાં પ્રયત્ન આંદોલનો પ્રગટ્યાં છે. આમવર્ગની ઉત્કાંક્ષા માટે પ્રયત્ન ચળવળો શરૂ થઈ છે ત્યારે ‘ગરીબ લોકો ને સંતતિનિયમનના સાધનોનો ઉપયોગ કરે તો સૃષ્ટિની સકળ આપત્તિઓનો અંત આવી જશે’ એમ માનવા દેવાને અમે જરા પણ તૈયાર નથી. જ્યારે સંતતિનિયમન માટે આ પ્રકારનો દાવો કરવામાં આવે ત્યારે તે સામે અમારો વિરોધ કરવાની અમને અનીચ્છનીય ફરજ પડે છે.

સંતતિનિયમન જે કે મલું જ અગત્યનું અને મહાન વિજ્ઞાન છે, જે કે કોઈ પણ કુટુંબને પોતાના આર્થિક વર્તુલમાં રાખનાર વસ્તુ તરીકે તે અનુપમ છે, જે કે કોઈ પણ મુડીવાદી સમાજમાં મધ્યમ વર્ગને માટે તે ધણું જ જરૂરનું અને અપ્રતીમ સાધન છે છતાં સમાજપરિવર્તન અને પ્રમજ્જીઓના

ધટી તરફથી]

રાજ્ય સ્થાપવાના સ્વપ્ન ધરાવતો સમાજવાદ પ્રગ્નતા પ્રચંડ આંદોલનોને મળેલા ઉગ્ર વિજયને જ ગરીબાઈના નાશની દીશામાં પ્રથમ પગલું ગણે છે.

મહારા મત પ્રમાણે યુરોપ અને અમેરિકાની વસ્તી એટલી વિશાળ થઈ હોય એ જ માની શકાય તેમ નથી. જો કે ઈંગ્લેન્ડમાં એકારી એટલી તો ગંભીર થઈ પડી છે, કે હાલની સરકારનું સમગ્ર ધ્યાન એ ઉપર રોકાઈ રહ્યું છે.

વસ્તીનું પ્રમાણ તો વધતું જ નય છે અને કુદરત જોઈ એમ માનવાની મુખર્તા આપણે કરી શકીએ તેમ નથી. વસ્તીના વધેલા પ્રમાણની અસર ખોરાક ઉપર સ્પષ્ટ દીસે છે. અનાજની ખપતી વધતી જાય છે અને ઉત્પન્ન અને ઉપયોગના આંદાજો ફરતા જાય છે. કેટલાક પ્રદેશો માટે તો વસ્તીનો પ્રશ્ન ધણીજ વિચારણીય બની ગયો છે. જો કે આ પરિસ્થિતિથી અમકવાની કંઈ જ જરૂર નથી. કે બાવીને કાણું ચિત્તરવાની પણ કંઈ અગત્ય નથી. દારણ કે સમાજના એંશી ટકા જેટલા વિભાગને તો હાલ પણ કટકા રોટલાથી જ સંતોષ માનવો પડે છે પણ પ્રજેત્પન્નના પ્રશ્ન ઉપર માનવ નિસહાયતા સ્વીકારી લેવાને બદલે

યોજનામય વિજ્ઞાનની દબે સંતતિ ઉત્પન્ન કરવામાં આપણી સમક્ષ પડેલા ઉગ્ર પ્રશ્નોનો કંઈક અંશે નીકાલ આવી શકશે એવી આશા ઉદભવે છે.

હાલ તો સંતતિનિયમનનું વિજ્ઞાન પણ શ્રીમંત વર્ગ માટે તો તદ્દન સહજ બની ગયું છે. હાલ આ વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો અને તેનાં સાધનોની કીંમત એટલી તો આકરી છે કે સમાજના ગરીબ કામદાર અને ખેડૂતોને તે મળવું ધણું જ કઠીન છે. હાલ સંતતિનિયમનનાં વિજ્ઞાનની કૌશી વિશેષ જરૂર જોઈ હોય તો તે ગરીબ લોકોને છે એમ સર્વ કોઈ કબુલ કરશે જ. મોટરમાં ગદાલતાં વિભાગી મુડીઝરોને આ વિજ્ઞાનની કંઈ જ જરૂર નથી એમ લખીએ તો પણ કંઈ જ અયોગ્ય ગણાય નહિ. જેની પાસે પ્રગ્નને પાળવાને અને કેળવણી આપવા માટે પુરતું ધન છે તે શા માટે સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે? જે વિશાળ કુટુંબને પોષવાને સમર્થ હોય તેઓને માટે તંદુરસ્તી અને શારીરિક કારણો શીવાય સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનના જ્ઞાનની કશી જ કિંમત નથી. છતાં તેઓને તો સર્વ રીતે આ જ્ઞાન સહજતાથી મળે છે, ડોક્ટરો પણ તેમની સેવામાં હાજર હોય છે. આ સાધનોનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે કળા શીખવતાં અનેક દવાખાના (Clinic) સદાયે શ્રીમંતો માટે ઉપાડાં છે.

પણ ગરીબ લોકો જે સંતતિનિયમન આદરે તો તેમને મળતાં સસ્તા નોકરો, કામદારો, અને મુઠીવાદની લઢાઈમાં હોમાવાને માટે મળતા સૈનિકો ક્યાંથી મળે એ શંકાથી આ વિજ્ઞાન અને તેના સાધનોની કિંમત એટલી સખત રાખવામાં આવી છે કે કેમ, તે તો લેખક કહી શકે તેમ નથી પણ પરિણામ એ જ આવ્યું છે કે ગરીબ જનસમુદાયને માટે આ વિચારોને અમલમાં મુકવા એ અશક્ય બન્યું છે,

પણ ભુતકાળમાં વસ્તીવિકાસને અંકુશવાના કુદરતી સાધનો જેવા કે દુષ્કાળ, રોગ, લઢાઈ, ગર્ભપાત અને બાળહત્યાના કારણે સાધનો કરતાં હાલતું સંતતિનિયમનનું વિજ્ઞાન અનેક દરજ્જે સૌથી ઉત્તમ છે એમાં તો જરા પણ શંકા નથી. માલમસના સિદ્ધાંતો પણ અસત્ય છે અથવા ઉપજની કહાડેલા છે એમ કહેવાની કિંમત તો કોઈની પણ નથી, આ લયંકર ભુખમરના પ્રશ્નો કંઈક ઉકેલ પણ આ વિજ્ઞાન આણી શકે છે એટલું અભિનંદનીય નથી.

સંતતિનિયમનનો ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ વિરોધ કરનારાઓ પણ પ્રજાઉત્પન્નની અંકુશવાની જરૂર તો દર્શાવે છે જ. આ ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ પ્રજાઉત્પન્નની ચર્ચા કરનારાઓ આ પ્રશ્નના ઉકેલમાં અહમચર્ચાળવાનું સ્પષ્ટપણે આવે છે, પોતાની કુદરતી વૃત્તિને અંકુશરતી રીતે અંકુશીને સંતતિના ઉત્પન્નને અટકાવવાથી કુટુંબમાં મુંદરતા કે સૌમ્યતા શી રીતે પ્રસરી શકે એ માનવું પણ અધર્મ છે.

આ વિજ્ઞાનના વિરોધકોએ સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનની સામે જે પ્રચંડ પ્રચાકાર્ય ક્યું ન હોત તો આ વિજ્ઞાન વીશ્વના શ્રમજીવીઓ માટે ક્યારનું ચ સુલભ બન્યું હોત. હાલ જે કામદારો, ખેડૂતો, મધ્યમ વર્ગના મનુષ્યોને આ વિજ્ઞાન જાણવાનું મળતું નથી તો તેનું કારણ તો આ વીરોધતાનું સતત પ્રચારકાર્ય છે.

પણ હિંદમાં પણ હવે આ વિજ્ઞાનનો વિકાસ બહુ વેગથી થઈ રહ્યો છે જે દર્શાવી આપે છે કે સમાજમાં હવે જવાબદારીનું જ્ઞાન દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. આવતો યુગ તે સંતતિનિયમનનો યુગ છે. જર્મનીમાં તો ફટલીક આંગેવાનું નવા વિચારની શાળાઓમાં તો આ વિજ્ઞાનને એક શીખવવાનો વિષય બનાવવામાં આવ્યો છે. આમ હાલ જે પ્રગતી થઈ રહી છે તેના માપ કહાડવા પણ અધરાં છે.

અહીં સમાજવાદની દ્રષ્ટિએ આ વિજ્ઞાન કુટુંબને આર્થિક આવકના પ્રમાણમાં સંકુચિત રાખવાનું મુંદર સાધન છે અને તે દ્રષ્ટિએ પણ આ વિજ્ઞાનનું અનુપાલન પણ અભિનંદનીય છે, સંતતિનિયમનના પુજકો પણ બાલકવીહાણ સમાજના સ્વપ્ન નથી ધરાવતાં. તેઓ તો ફક્ત એટલું જ કહે છે કે જે તદ્દમાશ આવતા બાળકને સારી રીતે પોષવાની તહેને કેળણી આપવાની, તદ્દમારી અશક્તિ હોય તો તે પરિસ્થિતિમાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો તદ્દમારો જરા પણ હક નથી. આ પરિસ્થિતિનો આ એક માત્ર ઉકેલ છે.

સ્નેહ મુગ્ધ

પુખ્તો પાસે મદ બ્રમર તું, ગુંજતો કેવું મીઠું,
હેતાળ હૈયું તુજ તરફ કે', પુષ્પનું ત્યાં નમન-તું;
કો આવીને કાણ કાણ મહી, ઉડતો આમ તેમ,
આનંદે શું હૃદય ધબકે, પેખતાં સ્નેહધામ.....૧.

ખેસી પુષ્પે હૃદય અધીરે, અપંગો સ્નેહગોષ્ટિ,
અપે પુષ્પ સુરભી તુજને, વર્ષાતી પ્રેમઘટિ;
ધીમે ધીમે અનીલ અલથી, વાય ત્યાં શું અકેલો,
ના ધારે તે તુજ હૃદયમાં, પ્રેમથી ત્યાં હડેલો...૨.

નાની બાળા કુમળી વયની, આવતી પાસ ધીમે,
સુંદી લેવા મધુર કુલકું, દેવને અપવાને;
ના દીસે છે જરીય કુરતા, બાલિકાના જ હેગે,
કિંતુ ત્હારે મૃદુ હૃદય એ, હાથ ત્યાં તો ધવાયે !.....૩.

કેવું મીઠું મધુર ગુંજન, હા, હવું એક દિન,
આજે ના એ સમય વળી હાં, તું દીસે આમ દીન;
ના સ્વર્ગે કો તુજ સમ અરે, સ્નેહથી મુગ્ધ છેક,
જેથી દેવો તુજ હૃદયને, શોષતા આમ છેક ?...૪.

શું દેવો આ કલિયુગ મહી, કૂરતાથી ભરેલા,
ના પુણું હું મુજ હૃદયથી, દેવ જે સ્વાયંધિલા;
ના ધારે તે હૃદય પટમાં, શુદ્ધ આ પ્રેમ ત્હારો,
કે ખીજે છે અવનિ પર હાં, દેખતાં પ્રેમ ન્યારો.....૫.

સ્નેહની મરતીમાં ઘેલા, રહેવા જન જો ચહે,
કૂરી દેવ અરે અંતે, સ્નેહ ના જનનો સહે.

ગજનન ભ. જોષી.

સુવાળો

એકવીશ

લેખક : છેલશંકર દ. વ્યાસ

અનુભવ ૧

ભર ઉંડાળાના તાપથી
જ્યારે આખું સુ-

બધ સુવાળો સળંગનોના વ-
સવાટ માટે નાલાયક બન્યું
ત્યારે હું જુહુના સાગરતટે
થીઓસોશીકલ કોલોનીમાં રહે
વા ગયો. મેડમ બ્લેવેલ્સ્ટ્રીની
બ્રહ્મવિદ્યા જોડે મને જરાયે
નિસ્ખત નહોતી, છતાં એક
સુભગ પ્રભાતે હું થીઓસો-
શીકલ સોઆયટીનો સભ્ય
બન્યો અને પરિણામે એ
અગમ્ય બ્રહ્મવિદ્યાના દરીઆઇ

સંસ્થાનમાં મને સસ્તે ભાડે બેઠા ધાટનો
બંગલો મળી ગયો. અહીં તરેહ તરેહનાં
સુવાળાં માનવોનો મેજો જામ્યો હતો. કોઇ
'કોટેજ'માં આઘડ ઉમ્મરનો એરિસ્ટર ને
તેની જુવાન સ્ત્રી સાગરજલથી દરેલા
સમીરની લહરો માણતાં, કોઇ કુટિરો
ગ્રોલીસીટરો અને એમનાં સ્વજનોના
દિલકિલાટથી ગાજી ઉઠતી, તો કોઇ
બંગલાઓમાં નિરૂદ્ધમી શ્રીમંતો એમની
જાડી સ્ત્રીઓ જોડે આરામ લેતા. કોલો-
નીની પેલી મેર તાડીના પારવા જંગલ
વચ્ચે દરીઆની કિનારને લગલગ અદેશીને
ઉબેલી તંબુઓની કતાર યુરપીઅન,
પારસી, હિંદુ સહેલાણીઓ અને સુન્દ-
રીઓના આનંદગુજનથી બેહિસ્તની
ગલીઓ જેવી લાગતી.

[આત્મસુખને સંતોષવામાંજ-તેમજ પોતાના સુખની
ઈર્ષ્યામાં Epicurian શીક્ષુશી કહે છે. આ
બને છે. 'સુખ' એ સર્વ પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર બને છે.
સ્થાપેલા બંધનો તેઓને બાંધતા નથી. સાંપ્રત

આવી વિચારસરણી અને સાંપ્રત સમયમાં શ્રમ-
વચ્ચે મુળગત ફરક છે. ઉપસી વિચારસરણી
નવી નીતિભાવના વૈજ્ઞાનિક ખતિય જીવન સજી
પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હોવાથી એક

[ત્રણ વર્ષો પહેલાં પ્રજામિત્ર-કેસરીની
સાથે રતિશાસ્ત્રની ચર્ચા કરતો હું બેઠો
દંજી, ધીરજરામ વ્યાસ, જયંતકુમાર ભટ્ટ
પોતાના જ્ઞાન અને અનુભવના ઉભરા ઠંલવી
'Company' શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો. એનો
અંતે એક ભાષને 'સુવાળો સંહ્યાર'
સ્થાન' ઓફીસમાં વારંવાર વપરાય છે.
સંહ્યાર'ના શિર્ષક હેઠળ નવલિકાઓની

જુહુનો વિશાળ સમુદ્રતટ એ એવું
પુરાણમાં ને આદ્યધાતક સ્થળ છે. કે જેને
રસિક આંખ, રમતીઆળ સ્વભાવ અને
રઝણુ હૃદય હોય એને ત્યાંના એક જ
અઠવાડીઆના નિવાસમાં મનપસંદ સુન્દ-
રીનો સહચાર જડયા વિના રહે નહીં.

અનુભવો

તંત્રી: 'સન્ડે-એડવોકેટ'

સહચાર

જીહુની 'વીજળી'

દ્રષ્ટિએ સફળ સૃષ્ટિને અવલોકવાની વિચારસરણીને વિચારસરણી પ્રમાણે 'આનંદ' જીવનનો આદર્શ સમાજની મર્યાદાઓ તેઓ સ્વીકારતા નથી. ધર્મે નીતિભાવના તેમને સ્પર્શી શકતી નથી.

જીવીઓના તત્વમાને સંગેલી નવી નીતિભાવના માત્ર અસાબક જાતીયવિલાસને ઉત્તેજે છે, ત્યારે છે. આ વાર્તા Epicurian શીશુશીલું સંપૂર્ણ વાનગી તરિકે અત્રે રજુ થાય છે...તંત્રી]

ઝોફીસર્મા, તેના બળવાખોર લેખક મંડળ હતો. જીતુભાઈ મહેતા, ચતુર્ભુજ આણં અને બીજા કેટલાક ઉગતા સાહિત્યકારો રહ્યા હતા. એ વેળા કોઈએ 'Soft' ગુજરાતી પર્યાય શોધવાની ગડમચલ ચાલી. સુઝ્યો. ત્યારથી એ શબ્દ-પ્રયોગ 'હિન્દુ-એને હવે રૂઢ બનાવવા સારું 'સુ'વાળા માલા લખવી શરૂ કરી છે...લેખક]

માત્ર પ્રતિપ્રભાતે સ્નાનનો સ્વાંગ સજી ધુધવતા જલધિમાં ઝંપલાવવાની, એરો-પ્લેનમાં આરામપુર્વક ઉડેલન કરવાની અને બંગલા કે તંજુમાં ઝોળખીતાં નર-નારીઓને મિજબાની આપવાની સાધન-સંપત્તિ નોંધએ. આદમી પાસે આટલું

હોય, દેહનું સામાન્ય સૌન્દર્ય હોય, નિગાહમાં મસ્તી હોય અને વાતચીતની છટા હોય તો અહીં સુવાળો સહચાર રહેલાઈથી મળી શકે છે.

પરજીલી પત્ની એ એક પ્રકારની આકૃત છે એમ સમજ મેં વગર વિવાહે વિવાહ કરતાં અધિક વૈવિ-ધ્યવાળા ને વિલાસમય જીવનની ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. લગ્નમંધન મારા સ્વભાવને અતિશય સાલતું એટલે

મુક્તવિહારનો માર્ગ મેં આનંદપ્રાપ્તિ સારું સ્વીકાર્યો હતો. દર સાલ ઉંઢાળાની રજા હું જીહુ ઉપર વટાવતો અને એ દરમિયાન કાં તો કોઈ તંજુમાં, અથવા તો થીઓસોશીકલ કોલોનીમાં અગર તો સ્નાનની શોખીન સુન્દરીઓના જુથમાં મને સુવાળો સહચાર મળી જ રહેતો. ધણીયે રાતો મેં સાગરના મોજાંથી ધોવાયલા સ્વચ્છ રેતીના પટ ઉપર તાડનાં વૃક્ષોની ઝાંથે કંઈક હૃદયેશ્વરીઓની સંગાથે ગાળી હતી. અહીં મુદતના એ પ્રણયમાંથી જીવનની અનેરી પળો સંગ્રહ હતી. રશીઆમાં જેને 'સહચાર લગ્ન' અથવા 'કમ્પેનીઅનેટ મેરેજ' કહે છે એ રિયલિતો સાક્ષાત્કાર ઉદારતાથી મેં કર્યો હતો.....

અને છતાં સુવાણી સહચાર માટે હૃદયનો તલસાટ અમર ને અખૂટ હતો.

****

ત્રે મહીનો લગલગ વીતી ગયો.

અનંત જલભંડારમાંથી માતંગના જલદ મરાયિઓએ ચુસી ચુસીને એકકું કરેલું વારિ આકાશમાં વરાળના જંગી જૂથ રૂપે ધૂમવા લાગ્યું. અબ્રોથી ઘડી હંકાયેલો, ઘડી અલિપ્ત ને ઉઘાડો સૂર્ય છેક વરસોદા સુધી રેતીના સપાટ મેદાન ઉપર તેજ અને ઊંચાની શરત રોજ રોજ ખેલાવી રહ્યો. તાપથી પાતળી અનેલી હવા પ્રચંડ ગતિમાન વાયુમાં પલટાઈને તાડનાં જૂથોને ઊપટવા માંડી. પવનના એ પ્રહારોમાંથી તાલપત્રો સોંસરું વેણુસંગીત વહેતું. મસ્તીએ ચઢેલા ‘માતરિશ્વા’ના પ્રત્યેક ટુંકાડામાં મોહક અંસીનાદ સંભળાતો.

અને જ્યારે સાન્તાકુંઝની સુંદરીઓ પ્રતિ સાંજે એમનાં સ્વજનોને જોડે જુલુ ઉપર સહેલગાહે આવતી ત્યારે જાણે કે મસ્ત વાયુ એમનાં બુલતાં વસોને ખેંચી નિર્વ્યાજ સૌન્દર્યની ભાવના વાતાવરણમાં ભરવા માંડતો. માનવોએ સજ્જેલા કૃત્રિમ શણગારો અને જુલું આચ્છાદનોની તે સીધા સ્પર્શથી વિડંબના કરતો.

જુલુ ઉપર જલસીકરથી વાતાવરણ સિન્ધુ હતું. મોઝની અનંત હારમાળા સાથે લપેટાઈને વહ્યો આવતો વાયુ એના શીતલ આકર્ષનથી મગજને ઠંડો કેદ ચલાવતો. વાદળામાંથી ચળાઈને નીચે ઉતરતાં સુપરસિમ્પ્લો સઘળી તીખાશ પરવારી તાડના જંગલમાં અબોલ શબ્દ વેરી જતાં. ખરો અખેર હતો છતાં આક્રમણ આકરો નહોતો. મુઅઘમાં અસઘ

ઉકળાટ હતો ત્યારે અહીં ઠંડાઈ અને શાંતિ હતી.

હું આરામખુરસીમાં પડ્યો પડ્યો ઓટા વેનીંજરનું ‘સેક્સ એન્ડ કેરેક્ટર’ વાંચી રહ્યો હતો. ટેબલ પર અર્ધ વાંચેલું ‘વ્હાય વી મીસમીહેઇવ’ અધખુલું પડ્યું હતું. વેનીંજરના વાચન સાથે વિચારસુષ્ટિમાં વાતસાધનના કાંમસુત્રનાં ભણકારો વાગી રહ્યા હતા. મેધદર્શનથી મુખી જનોનું ચિત્ત પણુ વિહ્વળ બને છે તો જેની પ્રણયિની દૂર દેશે હોય તેની શી દશા થાય એ કાલિદાસપ્રેર્યો ખ્યાલ મગજમાં ઉડી ઉડીને અદ્રશ્ય થતો. સુવાણી સહચારનાં સ્વપ્નો મારા જ કમ્પાઉન્ડમાં ઉમેલા આજુનાં અંગલાનાં મુનાં દાર અને ‘દુ ખી લેટ’નું પાટીઉં બેઠ સરી જતાં. આ ઉંઢાળે કોઈ અવજો ગ્રહ મને નડ્યો હશે એટલે આખા થીઓસોફીકલ કોલોનીમાં સૌન્દર્યનો પડછાયો પણ દેખાતો નહોતો. ત્રીમન્ત્રગુ ગાળવા આવેલાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓ હતી, યુવતીઓ હતી, સન્નારીઓ હતી, પણ સુંદરીઓ નહોતી. કોણુજાણે કેમ પણ આ વેળા રેતી પર રજળતી. રોજ સહવારે સાગરસ્નાન કરતી કે તંબુઓમાં ટહુકાર કરતી આંગ્રસ ને એંગ્લો-ઇન્ડીઅન છોકરીઓનો સાથ મેં એવો જ નહોતો. એમના અતિપરિચયથી કદાચ મને અવશા ઉપજી હશે, એમની બેશરમ છુટ ને ખુદશી તોજડાઈ ઉપર કાં તો મને નિર્વેદ વ્યાખ્યો હશે, અથવા તો સૌન્દર્યની મારી ભાવનાએ અચ્ચાનક પલટો લીધો હશે-એ ગમે તેમ હોય પણ મારા જુલુનિવાસના પહેલા પંદર દિવસે મેં વીતરાગ અવસ્થામાં ગાળ્યા હતા. પણ અંતરનાં ઉંડાણમાં જડાઈ રહેલી સૌન્દર્યની-સુવાણી સહચારની-તત્ત્વ એમ

છીપે તેવી નહોતી. પુસ્તકોમાંથી આશ્વા-
સન લેવાના મારા તમામ પ્રયાસો બંધ
નીવડયા હતા, અને ઉડી જતા ચેત્ર
માસની છેલ્લી છેલ્લી ખુશનુમા રાત્રિઓ
મેં બાબુના સુના બંગલાનાં બંધ બારણા
પર નિશ્વાસ નાખીને વીતાવી હતી.

આજે મારા કાનમાં એક એક તાડનું
ઝાડ વહી ગયેલા આનંદની યાદ સંભ-
ળાવતું, જુહુની એકેએક કોતર જીત-
કાળના અનેક મધુર અનુભવોની અબોલ
વાત અચડાવતી અને દ્રષ્ટિ સમીપ પડેલા
સોફાને આરામખુરસીઓ અત્યાર સુધીના
અનેકવિધ મીઠા સહચારને મુતિમંત
બનાવતાં. છતાં જુહુમાં તબિયતને પ્રદુલ્લ
કરે એવું સૌન્દર્યદર્શન હજુ સુધી યથું
નહોતું. અનુભવો બધા અધુરા લાગતા.
જેમાં ચિરકાળ લીન થઈ જવાની અંખના
નજે એવો સહચાર કેવળ કલ્પનાની
કથા બની રહ્યો હતો.

***

ખુપારના બાર વાગ્યા. કુદરત ઉપર
માનવના વિજયનું અદ્વિત્ય સંભળાવતું
છેલ્લું એરોપ્લેન જુહુના એરોડોમના
વિશાળ મેદાનમાં ઉતર્યું. થડીબર નિર્વાત
બનેલા વાતાવરણમાં દૂર દૂરથી મોટરનું
બુંગળું સંભળાયું. અનેકવાર આવા
અવાજો પર કાન માંડી હું બાબુના
બંગલા માટે કોઈ ઉન્હાણુ લાપુતના આવ-
વાની રાહ જોતો, અને હરેક વખતે મોટ-
રને સામેના રસ્તા પરથી પસર થતી
નેહ માથે હાથ મુકતો. મોટરના આ
વેળાના હોર્ન ઉપર ખ્યાલ નહીં દોડાવ-
વાનો નિશ્ચય કરી મેં રામાને હાંક મારી
અને રોડોડામાં ભટ પાસે થાળા પીરસ-
વા હુકમ આપ્યો. લાણું તૈયાર થતાં

જુખ મીટાવવા હું અંદર ગયો અને ટેબલ
પર પહેલો જ કોળીઓ ભરવા જતો હતો
એટલામાં સડસડાટ કરતી મોટર હોર્નના
અવાજ સાથે મારા કમ્પાઉન્ડના દરવાજા
આગળ આવી પહોંચી. આટઆટલા દિવ-
સોની નિરાશા પછી આજે મેં મોટરને
ઉવેખવાનો જ નિશ્ચય કર્યો. મનને આગ-
નુકોના ખ્યાલથી અલિપ્ત રાખી જમ-
વાનું શરૂ કર્યું.

મોટરમાંથી સામાન ટપોટપ નીચે ઉત-
રતો હોય એવો અવાજ મારા કાન પર
અચડાયો. નોકરને આદેશ ફરમાવતો કંઈશ
સુર મેં કડવું મન કરીને સાંભળ્યો:-

“સામેના ‘ડુ બી લેટ’ વાળા બંગલામાં
સરસામાન મુકી દે.”

સામાન ખસેડવાની ધમાલ વચ્ચે ફરી
એક વાર એ મદનો ઘોયરો સુર આળ્યો.

“કેમ રજની! બંગલો તો સરસ છે.
બાબુના બંગલામાં કોણ રહેતું હશે.”

રજની! એ નામ સાંભળી હું ચમક્યો.
આવા મોહક નામવાળી સ્ત્રી ખરેખર
સુંદર હશે કે નહીં તે કલ્પના હું ધકું
તે પહેલાં તો રજનીનો કંઈ, બાણે કે
ચોમેર સંગીતની હલક પાથરતો હોય
તેમ, સંભળાયો.

“ઓહો! બંગલો ‘ડીસેન્ટ’ છે, ફાંકડો
છે, પણ પડોશી સોગીઓ હશે તો બધી
મજા મારી જશે.”

રજનીનો સ્વર કોઈ ઝરણાના મંજુલ
ગીત જેવો હતો. એમાં કુમાશ, સંસ્કા-
રિતા ને મીઠાશ છલોછલ ભરી હતી. પણ
મને ધણીવાર એવા અનુભવો થયા હતા
કે સ્વરની સુંદરતા ઉપરથી દેહલાલિ-
ત્યનું આંધેલું અનુમાન અવળું ઠરતું,
અને કોઈ વાર કદુષ કે બદસુરત સ્ત્રીઓનો
કંઈ એટલો આકર્ષક લાગતો કે આંખો

મીચી એમની ગુંજતી વાતો સાંભળવા સ્પષ્ટાજ્ઞમતી. એટલે મુખારવિન્દનિહાણી નિરાશા અનુભવવા કરતાં મેં રજનીના મધુર સુરતું જાડુ માણવાતું જ પસંદ કર્યું.

અને ખીજી જ પળે રજનીતું મુક્તહાસ્ય સંભળાયું,

“અહીં કોઇ ગૃહસ્થ બિચારા એકલા જ રહેતા દેખાય છે. ઘરમાં સ્ત્રી હોવાની એક પણ નિશાની નથી. વાડ ! કંઈ નહીં, એમના એકાન્તવાસની તકલીફ આપણે ઓછી કરીશું—ને એમનામાં કંઈ વીત્ત હશે તો જ.”

ફરી વખત રજનીના નિર્અંધ હાસ્યથી વાતાવરણ સભર બની રહ્યું.

મારા માટે આટલું બસ હતું, હ થી વધારે હતું. પ્રત્યેક સ્ત્રી પ્રત્યે એરસારી બતાવતો છતાં એની ઝીણામાં ઝીણી ગતિ ને ઉર્મિ ઉપર હંમેશા સાવધ નજર રાખતો હું ધીરજને લાત લગાવી ટેબલ પરથી ઉઠ્યો અને ગેલેરીમાં આવી ઉભો રહ્યો.

મારી સામે મેં જે દૃશ્ય જોયું તેથી હું સ્તબ્ધ બની ગયો. મારા હાથ એંદા અને મેલા હતા તેનું લગીરે લાન મને રહ્યું નહીં. આશ્ચર્ય અને તારીફની ઉજગતી લાગણી વચ્ચે મેં કહેડા ઉપર હાથ મુક્યા અને સામે નજર નાખી, તો એક રૂપાળા ભાસતા કદાવર પુરૂષના હાથમાં હાથ મીલાવી મલપતી સાથે આવતી સુકુમાર, તેજસ્વી, ઝલકદાર સૌન્દર્યવાળી સ્ત્રી દીકી.

હવનભરમાં કોઈ પણ સ્ત્રીને જોઈ હું સ્તબ્ધ થયો નહોતો. જુદુંનું પ્રદેશમાં સુવાળા સહચારની અમાપ મેવના કર્યા છતાં કોઈ સુન્દરીએ મને આંજ્યો નહોતો. સૌન્દર્યને ચરણે વિવશતા અનુભવવાનો

બનાવ મારા માટે કદિ બન્યો નહોતો. આજે પહેલી જ વાર મને વિહ્વલતાનો ભાસ થયો. અસ્થિર મનોદશામાં મારાથી ખોંખારો ખવાઈ ગયો... અને તુરંત જ રજનીએ ઉંચી આંખો કરી મારી સામે જોયું.

એક જ પળ, એક જ ક્ષણ, બહુ જ થોડીવાર એની દ્રષ્ટિ મારા ઉપર રિથર બની. મારી નજર તેનાં ચમકાર કરતાં, હસુહસુ થતાં નયનો પર જામી રહી. એ પળવારમાં જાણે કે હજારો વાતો હું બોલી ગયો. મારો તલસાટ એ કળા ગઈ હોય તેમ અભિમાનથી આંખો બાજુ પર વાળી તે જોડેના પુરૂષ સાથે જરા ઉતાવળે બાજુના બંગલાની ગેલેરી પર ચાલી ગઈ. પણ એની ગતિમાં કોઈનું હતું, મરતી સ્પષ્ટ હતી, સગવડ મરોડનો આવિર્ભાવ હતો.

તેની ઝુલતી સુકુમાર કાયાની મોહક રચના હું પાછળથી નિરખી રહ્યો. ગરદનમાં કોઈ અજબ છટા હતી. તેના દેહ જોડે નિઃસંકોચ મરતી ખેલતા ને મારા દિલમાં ધખ્યાં જગાવતા પવને તેના ધારીક્ષા માયા પરથી ઓઢણું ઉતારી છેક કદિ-પ્રાંતે ફરકતું કર્યું હતું. છેલ્લામાં છેલ્લી હળના કટવાળા સફેદ રેશમી બ્લાઉઝમાંથી સરકી રહેલા તેના બે સુરેખ હાથ પર સુવાળા ચામડીમાં આછો સુનેરી ને આછો ગુલાબી રંગ ઝળકી રહ્યો હતો. જરા ચઢાર પડતા નિતંબ પર ચોંટી રહેલી સાડીને બે ચપળ પગ વચ્ચે ધકેલી એ આખાએ પ્રદેશની અજોડ સપ્રમાણતાને નખરાંઆજ વાયુ વ્યક્ત કરી રહ્યો. કોઈ પણ જોનારને તાઝગી આપે એવું, રસિક નિરીક્ષકને કેફ ચઢાવે તેવું, સૌન્દર્યના ઉપાસકને લીન કરનારું એ રૂપ હતું. મારી આંખો અનિમિષ એ રજનીના અંગેઅંગ ઉપર ફરી રહી.

મારા તરફ વાંસો ટેકવી, વસ્ત્રો સાથે વાયુને હરામખોરી ખેલવાની સંપૂર્ણ પરવાનગી આપી, રજની ગેલેરીને અટલી ઉભી રહી.

પેલા પુરૂષે કંઈ ચિંતામાં ને કંઈક બેદરકારીથી પુછ્યું.

“રજની, રસોઈની શી વ્યવસ્થા કરશું?”

તુરંત જ વિદ્યુત પેડે મને વિચાર રુપો ને હું મારા અંગનાં પગથીઆં ઉતરવા લાગ્યો. રજનીને આ ઘડીએ જ મારે ત્યાં જમવાનું આમંત્રણ આપવાની આ તક હતી.

પણ ફૂર રજનીએ એ તક વેડી નાખી. તે બોલી,

“આપારે તો ભાણું ખાઈ ચલાવી લઈશું. સાંજ સુધીમાં સાન્તાકુઝમાંથી સાધનો મંગાવી, સાંજે રસોઈની ગોઠવણ કરશું.”

હેલ્લું પગથીઉં ઉતરતાં ઉતરતાં મેં નિશ્વાસ નાખ્યો. છતાં સુંદરીઓના સાન્નિધ્યમાં રહેવાની ટેવ મારી મદદે આવી, એટલે હું એકદમ ત્યાં રજની તેના પુરૂષ સાથે હતી ત્યાં દોડી ગયો અને કશા જ શિષ્ટાચાર વિના બોલી નાખ્યું.

“કેમ ખિરાદર ! આજે, મારે ઘેર જ જમવાનું રાખો તો શું ખોટું છે ? બહાર ગામથી આવો છો એટલે ભાણું પણ ગઈ કાલનું હશે, અને આપારે રસોઈ કરતાં આ પ્લેનને તકલીફ પડશે. મારી પાસે ‘કુક’ છે, એટલે હમણાં જ બધું તૈયાર થઈ જશે.”

“પણ તમને ઓળખાણ પિછાન વિના કેમ તકલીફ આપી શકાય ?” પેલાએ કહ્યું.

“તમે હવે પાડોશી થયા છો એટલે આજે જમવાથી જ આપણે પિછાન

ખાંધીએ... અને હવે તો સાંજે પણ રજની પ્લેનને તકલીફ ઉઠાવવા નહીં દઉં. તમે બંને અને તમારા માણસોએ આજે બેઉ વખત મારી સાથે જ જમવાનું છે.”

રજની મારી ધૂટતા એકા દશે નિહાળી રહી હતી. મારા શબ્દશબ્દ અને પ્રત્યેક ભાવનો તે અભ્યાસ કરતી હતી.

પેલા માણસે તેની સામે બેઠ કહ્યું,

“કેમ રજની ! શો વિચાર છે ?”

“O! That's alright, we accept his invitation” શીઘ્ર નિશ્ચયથી રજનીએ જવાબ આપ્યો અને મારા તરફ બેઠ, જરા મસ્તક નમાવી, સ્મિત ક્યું. એ સ્મિતમાં ધીજળીનો ચમકાર હતો. મને તે ત્વરિત નજરે માપવા લાગી. મારા હાથ પર દ્રષ્ટિ પડતાં જ તે જરા ટોળમાં બોલી.

“ઓહો ! તમે જમવામાં જરીકાંડાં નથી વાપરતા ?”

હું જરા અંખવાણો પડી ગયો. હાથ સંકોરતાં મેં ખુલાસો કર્યો,

“આજે જરા ઉતાવળ હતી એટલે એમ જ ભાણું પર ખેસી ગયો.”

“શું, ઓફિસમાં જવું હતું ?” રજનીએ બાણે કે ઉલટ તપાસ આદરી.

“ના, એમ તો નહીં, પ..અ..અ..ણ”

હું કારણની શોધ કરવા લાગ્યો.

“વાર, કંઈ નહીં, ચાલો તમે ઓફિસે કે નોકરી પર નહીં જતા હો તો અમને લુલુમાં કાયમ ‘કંપની’

મળશે ? કેમ રસિમ,” તેણે પેલા પુરૂષ તરફ ફરી પુછ્યું,

“He will

be a pleasant company.”

“Most willingly, madam, I

am at your service.” મેં

પણ વણનોતર્યા પ્રવેશની તક લેવા માંડી. રજની અને રશ્મિને મારી સંગતિ ગમે કે ના ગમે તોયે રજનીએ આટલો શિષ્ટાચાર કર્યો એ મારા માટે પરિચય વધારવાનું પુરતું સાધન હતું.

રજની-રશ્મિને પાછળ પાછળ આવવાનું કહી હું આગળ ચાલ્યો અને મારા રસોઇયાને ચાર પાંચ માણસો માટે તાળ-ડતોળ રસોઇ કરવા મેં ફરમાવ્યું. પેરોણને 'પાલ્ડર'માં સોફા પર બેસારી મેં હાથ મ્હોં ઘોયાં, અને પછી એમની સામે આરામખુરસીમાં લંબાવી હું રજની પર વિનય મેળવવાનો પ્રયાસ કરતો પડ્યો.

પતિ અને પત્ની બન્ને સાથે જ હોય ત્યારે પતિને અલ્પતા અનુભવવાવાથી પત્નીને છતી શકાય છે એવો મારો અનુભવ હતો, એટલે મીઠો રશ્મિ જોડે મેં વાતો ચલાવી.

“આપ ક્યાંથી આવો છો ?

“વડોદરાથી”

“હં...ત્યાં તો હમણાં ધારાસભાનો બહિષ્કાર કરવાની ચળવળ ચાલી રહી છે. એ પ્રવૃત્તિ વાળખી જ છે. દેશી રાજ્યોમાં આ ધારાસભાઓ ખ્રીડીશહિન્દ કરતાંયે ઉતરતી હોય છે. એમાં વિતંડાવાદ ક્યાંથી પ્રગ્ભને શો લાભ છે ?”

“પણ પ્રજા અમુક અંશે કૂળવાય છે, શબ્દાચમાન બને છે અને થોડો ઘણો લાભ પણ પામે છે. એનો ઉપયોગ કરવો શું ખોટો છે ?”

“આપ રાજ્યના અમલદાર છો ?” મેં તેના પર જાપ પાડવા તુકડો ઉઠાવ્યો.

“ના, હું તો વકીલ છું.”

“એ તો વધારે સારું. તમારી જોડે દલીલમાં ઉતરવાની મળ પડશે... જુઓને, હું આવા અધુરીઆ સુધારામાં નથી માનતો. આ યુગમાં હિન્દમાં દેશી રાજ્યો એ કાલવ્યતિક્રમ છે—Anachronism છે. એમની સંસ્થાં બુંસી નાખ્યે જ છુટકો છે. એ કંઈ ધારાસભા માફત બનવાનું નથી. એકુતો અને આમ વર્ગને એમનાં આર્થિક હિત માટે સંગઠિત કરી એ ચળવળને શહેરોના શ્રમજીઓની પરિવર્તનકારક પ્રવૃત્તિઓ સાથે જોડી દેવાય અને જ્યારે ખ્રીડીશહિન્દમાં સમાજવાદની રચાપના કરવાનો સમય આવે ત્યારે સાથે સાથે રાજસંસ્થાનો નાશ રાજસ્થાની પ્રજા કરે એ પ્રકારનો કાર્યક્રમ જોઈએ.”

“પણ ત્યારની વાત ત્યારે, અત્યારે તો થોડા ઘણા સુધારાનો લાભ શા સાર ન લેવો ?”

“ના, તમે બુલો છો,” આરામખુરસીમાં ટટાર થઇ, દીપાળ પર મુકડી પછાડી મેં કહ્યું, “આભાસી સુધારાથી પ્રજા ભરમાય છે. આપણે તો અંતિમ પ્રહાર માટે એને તૈયાર ને તાલીમબદ્ધ રાખવી જોઈએ.”

“ઠીક ઠીક,” રશ્મિએ કંટાળો દર્શાવતાં કહ્યું, “અત્યારે ક્યાં એ માયાઝીક કરવાની જરૂર છે.”

પહેલા પ્રહારમાં રશ્મિ હાર્યો, કંટાળ્યો, એટલે મેં બીજો અખતરો શરૂ કર્યો.

“જુઓને, રશ્મિભાઈ ! આપણો આખો સમાજ પુનર્વિધાન માગી લે છે. જેટલું આપણું દેવ આકરું છે, એટલા જ આકરા ઉપાયો ચોજવા રહ્યા.” અને રજની તરફ

નજર ફેરવી મેં ઉમેયું, “આપણાં મહિલાસમાજની શી દશા છે? સ્ત્રીને પુરૂષ પસંદ પડે કે ન પડે તોયે એકવાર એને પરણ્યા પછી તેની સાથે બંધાયે રહેવું એ ક્યાંતો ન્યાય છે? છુટાછેડાનો હક્ક નહીં, પતિની મીલકતમાં ભાગ નહીં, સ્વભાવે સામસામા અથડાય તોયે સાથે રહેવું પડે, પુરૂષ પત્નીના મિત્રોની ધમ્પા કરે, આછવિકા માટે સ્ત્રીએ પરૂને અધીન રહેવું પડે-આ બધો ઓછો ભુલ્મ છે? સારું છે કે તમારા વડોદરા રાજ્યમાં કારગતિનો કાયદો છે, નહિંતર...”

“પણ અમે વડોદરાની બહાર પરણ્યાં છીએ,” રજનીએ ખુલાસો કર્યો.

“તેથી શું થયું?” મેં કહ્યું, “હા માસ વડોદરામાં પતિપત્ની રહે તો છુટાછેડાના કાયદોનો લાભ ઉઠાવી શકે છે. અને એવા પાંચ પચીસ દાખલા એસાર્યા વિના પુરૂષોની જમાત પાધરી નહીં ચાલે.”

“પણ સ્ત્રીઓ સઘળી શિક્ષિત જોઈએ ને? નહિંતર હિંમત કેમ ચાલે?” રજનીએ મુસ્કેલી બતાવી.

મને વિજય હાથવેંત દૂર લાગ્યો. ઉત્સાહમાં આવી મેં આગળ ચલાવ્યું,

“શિક્ષણથી જ હિંમત આવે છે એવું કંઈ નથી. ટપોટપ પચાસેક દાખલા એસાડી દીધા હોય તો દરેક સ્ત્રીને પોતાના અધિકારનું ભાન જાગે અને પુરૂષને એની જવાબદારી સ્પષ્ટ થાય.”

“પણ લગ્નનો સાલુસો જ ગળામાં શા માટે પહેરવો જોઈએ? વિવાહ વિના જ મરણ પડે એટલો સહ-

વાસ સ્ત્રીપુરૂષ સેવે અને ઇચ્છા થયે અલગ પડે એવી ગોઠવણ હોય તો શું ખોટું છે?” રજનીએ નવીન દિશા દાખવી.

“વાહ! એ તો સૌથી સરસ. રશીઆમાં સહવાસ લગ્ન એટલે કે મરણઆત સહચારની છુટ છે. એ સ્થિતિમાં જ ખરી સ્વતંત્રતા અને સ્ત્રીપુરૂષના વિકાસની સંભાવના છે. તમે રશીઆનું નવીન સાહિત્ય વાંચ્યું લાગે છે.”

“બહુ તો નહીં. પાંચ સાત પુસ્તકો વાંચ્યાં છે.”

“રામાનોફનું Without Cherry Blossom તો વાંચ્યું જ હશે.”

“ના, એનું નામ સાંભળ્યું છે, પણ વાંચ્યું રહી ગયું છે. હમણાં તો ‘Woman in Soviet Russia’ વાંચ્યું છું.”

“તમને વિશેષ વાંચવાની લગની હશે તો હું તમને સંખ્યાબંધ પુસ્તકો આપીશ. મારી કને રશીઆને લગતાં છેલ્લામાં છેલ્લાં પ્રકાશનો આવે છે.”

રશ્મિને બગાસાં આવવા લાગ્યાં. છતાં વાતમાં રસ પડે છે એમ બતાવવા તે વચ્ચે જ બોલ્યો.

“મને લાગે છે કે રશીઆની પ્રથા અહીં દાખલ કરવામાં આવે તો આપણા ગૃહજીવનની મધુરતા પરવારી જાય. હું સ્ત્રીના ‘નેશનલાઇઝેશન’થી વિરુદ્ધ છું.”

રશ્મિને પાછો પાડવાની આ સૌથી સારી તક હતી. મેં તાજડોતોજ તેનો ઉપયોગ કર્યો.

“તમને મુડીવાદી છાપાંઓની ભુરફા લાગી છે. રશીઆના વિરોધી દેશોએ નવીન રશીઅન સમાજરચનાને

ખરાબ દેખાડવા સ્ત્રીઓના 'નેશન-લાઇઝેશન'નું તૂત હંકાવ્યું છે. ખરું જોતાં સ્ત્રીપુરુષોને ત્યાં બીજી સ્વતંત્રતા છે, એટલે તેઓ વ્યક્તિગત વિહાર કરી શકે છે અને મિત્રો તરિકે જોડે રહી પતિપત્નીનું જીવન ભોગવી શકે છે. નેશનલાઇઝેશનનો તો અતિશય અવળો અર્થ મુદીવાદી અખબારો કરે છે. કેમ જાણે રશીઆમાં દરેક સ્ત્રી આખા પુરુષસમાજના દૈહિક ઉપયોગમાં આવતી હોય એવું ચિત્ર છાપાંઓ રજૂ કરે છે. વસ્તુતઃ રશીઆમાં એવું કંઈ જ નથી. સ્ત્રીપુરુષો વચ્ચેના લુકા ભેદ ત્યાં ભુંસાઇ ગયા છે. સહચાર લગ્ન રજીસ્ટર થાય છે અને તેમાંથી સ્ત્રી કે પુરુષની મરજી પડે ત્યારે તેને ફારગતિ મળે છે. સ્ત્રી આર્થિક દ્રષ્ટિએ સ્વતંત્ર છે એટલે સહચાર માટેની ચુંટણી હંમેશાં ઉત્તમ થઇ શકે છે. પછી છુટાછેડા માટે અદ્ય કારણ રહે છે. આજે આખી દુનીઆમાં રશીઆ જ એવો દેશ છે કે જ્યાં ફારગતિની મનપસંદ સગવડો હોવા છતાં ઓછામાં ઓછા છુટાછેડા થાય છે."

રજનીને આ વાતમાં વિશેષ ને વિશેષ રસ પડતો હતો. જો રામાએ આટલી વારે જમવા ઉઠવાની જૂમ ના મારી હોત તો હું મારું લાપણુલંબાવે રાખત.

***

જા જા દેખણ ઉપર અમે ત્રણે જમવા બેઠાં. ધીમે ધીમે આહાર લેતાં ત્રણેએ જગત સમરેતની વાતો ડહોળી. આટલી દુંકી ચર્ચામાં યે રજની મારી

અસર નીચે આવી હતી, છતાં એનો ગર્વ અખંડ હતો. તેની એકેએક વાતમાંથી શ્રેષ્ઠતાસંભ્રમ નીતરતો. મારા અમચા-માંથી ક્યારેક કોઇ ચીજ દેખણ પર પડી જતી ત્યારે તે મ્હોં ખગાડતી. સ્વચ્છતા માટે તેની ચાવળાઇ ખરેખર અજોડ હતી. તેની વેધક નજર મારા ઓરડાની અવ્યવસ્થાને વારંવાર માપતી, તો પણ તેના વલણમાં તિરસ્કાર કે અણુગમો નહોતો. મારું લક્ષ્ય તેના તસતસતા અવયવો ઉપર જ જામી રહેતું. જ્યારે જ્યારે તે વક્ષસ્થલ ઉપર સાડીને સરકવા દઇ ઇચ્છાપૂર્વક અંગને સંકોરતી ત્યારે મારા હૃદયમાં ઝણઝણાટ ઉઠતો. ગળા પાસેના ખ્લાઉઝના ત્રિકોણ કટની અણી જ્યાં ચંપાવણું હોવા પર કટારની પેઠે ઝુલી રહેતી ત્યાં પીનથી ચોટેલા ચંપાના એક જ પુષ્પનું અહોભાગ્ય મારા અંતરમાં મધુર સ્પર્શનાં સ્વપ્નને જગાવતું. ક્ષણે ક્ષણે તેની કાષાના આલિંગન માટે મારી તમન્ના તીવ્ર બનતી. એને અડકી લેવા માટે હું હરેક પળે બહાનું જ શોધી રહ્યો હતો.

એટલામાં રશ્મિએ મને પુછ્યું.

“તમે પ્રો. કર્વેના કેસમાં ઇન્દ્રવદન મહેતાએ આપેલું જનમેન્ટ વાંચ્યું? મને એ કર્વે કોઇ ભેગનગેપ આદમી લાગે છે. પરજોલી સ્ત્રી બીજા માણસ જોડે બ્યલિયાર કરે તેમાં એ મૂખને કશી હરકત જ દેખાતી નથી!”

“મીં રશ્મિ,” મને બીજી તક મળતાં જ મેં તે ઝડપી, “તમારી અને પ્રોફેસરની દ્રષ્ટિમાં ફેર છે તમે પરજોલી માણસ તરિકે એક માલેકની નજરે આખુંએ પ્રકરણ નીહાળો છો. ઇન્દ્રવદન મહેતાની પણ

એ જ દ્રષ્ટિ છે, પણ પ્રોફેસરે-તેના લેખમાં શરીરશાસ્ત્ર અને રતિશાસ્ત્રના વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસી તરિકે જ ચર્ચા કરી હતી."

"પણ એવી ચર્ચાથી સમાજ અવળે માર્ગે દોરાય તેનું શું?"

"એ પણ તમારો જામ છે. સમાજમાં ધૂપા વ્યભિચારો તો ચાલે જ છે. વૈવિધ્ય સહુ સ્ત્રી-પુરુષોને જોઈએ છે. કોઈ તે મેળવી શકે છે અને ન મેળવી શકનાર નીતિના ધનરદાર બનવાનો દંભ ખેલે છે...અને તંદુરસ્તીના ધોરણે પણ અમુક અંશે જાતીય વહેવારમાં વૈવિધ્ય જરૂરી જ છે."

"ત્યારે તમે કવેના મતને મળતા ચાઓ છો?" રશ્મિએ અંજનયળ ભાવે પુછ્યું.

"હા, એ વસ્તુને 'સાયન્ડીટ્રીક' નજરે જોનાર દરેક સ્ત્રી પુરુષ એ જ મત બાંધી શકે...કેમ રજની જાહેન, તમે શું માનો છો?" નક્ટાઈનું એક વિશેષ પગલું મેં ભરી લીધું.

"મેં એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યો નથી અને કરવા માગતી નથી," રજનીએ રશ્મિ સામે જોઈ હસતાં હસતાં કહ્યું.

"તમને તરતાં સારું આવડ્યું હશે," મેં રશ્મિની વધતી જતી અસ્વસ્થતા ટાળવા વાત બદલાવી.

"હા, સાધારણ આવડે છે," રશ્મિના ચહેરા પર અણગમે સ્પષ્ટ હતો.

"અને રજની જાહેન, તમને?"

મારા આ પ્રશ્ન પછી રશ્મિ કંઈક કરડાઈથી મારી સામે જોઈ રહ્યા.

એની ઉપેક્ષા કરી રજનીના મુખ પર નજર ઠેરવી મેં જવાબ માટે આતુરતા બતાવી.

"બહુ જ ઓછું આવડે છે," રજનીએ વાત પતાવવા પ્રયાસ કર્યો. 'પણ હું એમ સહેલાઈથી ઉખડું એવો મારો સ્વભાવ નહોતો. મારા અનેક અનુભવોએ મને શીખવ્યું હતું કે ઘણીવાર ધૃષ્ટતાં વિજય પામે છે. એટલે રશ્મિના કંટાળાની અંશભાર તમા કયા વિના મેં કહ્યું,

"કંઈ હરકત નહીં, એક અહંવાં-દીઆમાં તમે કાબેલ તરવૈયા બની જશો. ચાલો, આવતી કાલથી જ રશ્મિભાઈ હું અને તમે રોજ સહવારે જોડે જ નહાવા જઈશું... કેમ રશ્મિભાઈ, તમને આ પ્રોગ્રામ ઠીક લાગે છે ને?"

રશ્મિ ઉતાવળે ઉતાવળે ખાવાનું ખતમ કરવામાં રોકાઈ રહ્યો હતો. તેને આ વાતમાં રસ ન હોય તેમ તેણે નીચું ધાલીને જ જવાબ આપ્યો,

"ઠીક છે, જોઈશું."

"તમારી પાસે બેધીંગ સુટસ તો હશે જ. ન હોય તો મારી કને હંમેશાં નવા જ..." હું આગળ ધપ્યો.

"No Thank you. અમારી પાસે છે," રશ્મિ આકળે બની ગયો.

"પણ રજની જાહેન માટે?" મેં વાતને પકડી રાખી. રશ્મિ જવાબ આપ્યા વિના હાથ ધીપા ઉભો થયો અને વોટર કલો-એટ તરફ ગયો.

રજની આ દીપ્તજ નીહાળી છુપું હસી રહી હતી. તે પણ ઉભી થવા ગઈ.

પણ મેં મારા હાથમાંથી છાસનું ટપ્પલર છતાડાપૂતક ટેબલ પર પ્રડવા દીધું.

ખરાબ દેખાડવા સ્ત્રીઓના 'નેશન-લાઇઝેશન'નું તૂટ હંકાવ્યું છે. ખર્ચ નેતાં સ્ત્રીપુરૂષોને ત્યાં જાતીય સ્વતંત્રતા છે, એટલે તેઓ વ્યક્તિગત વિહાર કરી શકે છે અને મિત્રો તરિકે જોડે રહી પતિપત્નીનું જીવન ભોગવી શકે છે. નેશનલાઇઝેશનનો તો અતિશય અવજો અર્થ મુદીવાદી અખબારો કરે છે. કેમ જાણે રશીઆમાં દરેક સ્ત્રી આખા પુરૂષસમાજના દૈહિક ઉપયોગમાં આવતી હોય એવું ચિત્ર છાપાંઓ રજૂ કરે છે. વસ્તુતઃ રશીઆમાં એવું કંઈ જ નથી. સ્ત્રીપુરૂષો વચ્ચેના લુહા બેદ ત્યાં ભુસાઇ ગયા છે. સહચાર લગ્ન રજીસ્ટર થાય છે અને તેમાંથી સ્ત્રી કે પુરૂષની મરજી પડે ત્યારે તેને ફારગતિ મળે છે. સ્ત્રી આર્થિક દ્રષ્ટિએ સ્વતંત્ર છે એટલે સહચાર માટેની ચુંદણી હંમેશાં ઉત્તમ થઇ શકે છે. પછી છુટાછેડા માટે અદ્ય ફારજી રહે છે. આજે આખી દુનિઆમાં રશીઆ જ એવો દેશ છે કે જ્યાં ફારગતિની મનપસંદ સગવડો હોવા છતાં ઓછામાં ઓછા છુટાછેડા થાય છે."

રજનીને આ વાતમાં વિશેષ ને વિશેષ રસ પડતો હતો. જો રામાએ આટલી વારે જમવા ઉડવાની જૂમ ના મારી હોત તો હું મારું ભાષણ લખાવે રાખત.

***

જાળ ટેબલ ઉપર અમે ત્રણે જમવા બેઠાં. ધીમે ધીમે આહાર લેતાં ત્રણેએ જગત સમસ્તની વાતો ડહોળી. આટલી ટુંકી ચર્ચામાં યે રજની મારી

અસર નીચે આવી હતી, છતાં એનો ગર્વ અખંડ હતો. તેની એકેએક વાતમાંથી શ્રેષ્ઠતાસંજ્ઞા નીતરતો. મારા ચમચા-માંથી ક્યારેક કોઈ ચીજ ટેબલ પર પડી જતી ત્યારે તે મ્હોં ખગાડતી. સ્વચ્છતા માટે તેની આવળાઇ ખરેખર અજોડ હતી. તેની વેધક નજર મારા ઓરડાની અવ્યવસ્થાને વારંવાર માપતી, તો પણ તેના વલણમાં તિરસ્કાર કે અણુગમો નહોતો. મારું લક્ષ્ય તેના તસતસતા અવયવો ઉપર જ જામી રહેતું. જ્યારે જ્યારે તે વક્ષસ્થલ ઉપર સાડીને સરકવા દઇ ધ્વજાપૂર્વક અંગને સંકોરતી ત્યારે મારા હૃદયમાં ઝણઝણાટ ઉડતો. ગળા પાસેના બ્રાહ્મણ ત્રિકોણ કટની અણી જ્યાં ચંપાવણું હૈયા પર કટારની પેઢે ઝુલી રહેતી ત્યાં પીનથી ચોટેલા ચંપાના એક જ પુષ્પનું અહોભાગ્ય મારા અંતરમાં મધુર સ્પર્શનાં સ્વપ્નો જગાવતું. ક્ષણે ક્ષણે તેની કાયાના આલિંગન માટે મારી તમન્ના તીવ્ર બનતી. એને અડકી લેવા માટે હું હરેક પળે બહાનું જ શોધી રહ્યો હતો.

એટલામાં રશ્મિએ મને પુછ્યું.

"તમે પ્રો. કવેના કેસમાં ધન્વદન મહેતાએ આપેલું જનમેન્ટ વાંચ્યું? મને એ કવે કોઈ ભેળંગેય આદમી લાગે છે. પરજોલી સ્ત્રી બીજા માણસ જોડે વ્યભિચાર કરે તેમાં એ મૂખને કશી હરકત જ દેખાતી નથી!"

"મીઠ રશ્મિ," મને બીજી તક મળતાં જ મેં તે ઝડપી, "તમારી અને પ્રોફેસરની દ્રષ્ટિમાં ફેર છે તમે પરજોલી માણસ તરિકે એક માલેકની નજરે આખું એ પ્રકરણ નીહાળો છો. ધન્વદન મહેતાની પાજ

એ જ દ્રષ્ટિ છે, પણ પ્રોફેસરે તેના લેખમાં શરીરશાસ્ત્ર અને રતિશાસ્ત્રના વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસી તરિકે જ ચર્ચા કરી હતી."

"પણ એવી ચર્ચાથી સમાજ અવળે માર્ગે દોરાય તેનું શું?"

"એ પણ તમારો જમ છે. સમાજમાં ધ્રુવા બ્યલિયારો તો ચાલે જ છે. વૈવિધ્ય સહ સ્ત્રી-પુરુષોને નોંધ્યું છે. કોઈ તે મેળવી શકે છે અને ન મેળવી શકનાર નીતિના ધગ્ગરદાર બનવાનો દંભ ખેલે છે...અને તંદુરસ્તીના ધોરણે પણ અમુક અંશે જાતીય વહેવારમાં વૈવિધ્ય જરૂરી જ છે."

"ત્યારે તમે 'કવે'ના મતને મળતા થાઓ છો?" રશ્મિએ અંતઃકથા લાવી પુછ્યું.

"હા, એ વસ્તુને 'સાય-ટીકીક' નજરે જોનાર દરેક સ્ત્રી પુરુષ એજ મત પાંધી શકે...કેમ રજની પ્હેન, તમે શું માનો છો?" નક્ટાધનું એક વિશેષ પગલું મેં ભરી લીધું.

"મેં એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યો નથી અને, કરવા માગતી નથી," રજનીએ રશ્મિ સામે જોઈ હસતાં હસતાં કહ્યું.

"તમને તરતાં સાઈં આવડતું હશે," મેં રશ્મિની વધતી જતી અસ્વસ્થતા ટાળવા વાત બદલાવી.

"હા, સાધારણ આવડે છે," રશ્મિના ચહેરા પર અણુગમે સ્પષ્ટ હતો.

"અને રજની પ્હેન, તમને?"

મારા આ પ્રશ્ન પછી રશ્મિ કંઈક કરાડાકીથી મારી સામે જોઈ રહ્યા.

એની ઉપેક્ષા કરી રજનીના મુખ પર નજર ઠેરવી મેં જવાબ માટે આતુરતા બતાવી.

"બહુ જ ઓછું આવડે છે," રજનીએ વાત પતાવવા પ્રયાસ કર્યો. 'પણ' હું એમ સહેલાઈથી ઉખડું એવો મારો સ્વભાવ નહોતો. મારા અનેક અનુભવોએ મને શીખવ્યું હતું કે ઘણીવાર ધૃષ્ટતા વિજય પામે છે. એટલે રશ્મિના 'ક' ટાળીને અંશભાર તમા ક્યાં વિના મેં કહ્યું,

"કંઈ હરકત નહીં, એક અફવા-ડીઆમાં તમે કાબેલ તરવૈયા બની જશો. ચાલો, આવતી કાલથી જ રશ્મિભાઈ હું અને તમે રોજ સહવારે જોડે જ નહાવા જઈશું... કેમ રશ્મિભાઈ, તમને આ પ્રોગ્રામ ઠીક લાગે છે ને?"

રશ્મિ ઉતાવળે ઉતાવળે ખાવાનું ખતમ કરવામાં રોકાઈ રહ્યા હતા. તેને આ વાતમાં રસ ન હોય તેમ તેણે નીચું ધાલીને જ જવાબ આપ્યો,

"ઠીક છે, નોંધશું."

"તમારી પાસે બેધીંગ સુટસ તો હશે જ. ન હોય તો મારી કને હંમેશાં નવા જ..." હું આગળ ધપ્યો.

"No Thank you. અમારી પાસે છે," રશ્મિ આકળો બની ગયો.

"પણ રજની પ્હેન માટે?" મેં વાતને પકડી રાખી. રશ્મિ જવાબ આપ્યા વિના હાથ ધોવા ઉભો થયો અને વોટર ક્લોઝેટ તરફ ગયો.

રજની આ ટીપ્પણ નીહાળી છુપું હસી રહી હતી. તે પણ ઉભી થવા ગઈ.

પણ મેં મારા હાથમાંથી હાથનું ટાંબ-લર ધરાવનાર ટેબલ પર પડવા દીધું.

તેના છાંટા રજનીના હાથ અને મ્હોં પર ઉડ્યા.

‘ઓહ’ કરીને તે ખુરસી પર પાંછી બેસી ગઇ. રશ્મિએ પાંચુ વાળી જોયું. રજનીના ગુલાબી ગાલ અને કપાળ પર સફેદ રજકણો કમલની પાંખડીઓ પર આકળનાં બિન્દુ શોભે તેમ વિલસી રહ્યાં. અને પળની યે તક ગુમાવ્યા વિના હું ઉભો થયો.

“Oh! Sorry!” કહી મેં રશ્મિની જ નજર સામે વિના વિલંબે રજનીનો સુવાળો હાથ મારા હાથમાં લઇ નેપથ્યની લુછવા માંડ્યો.

રશ્મિએ હાંફળા ફાંફળા બરાડા પાડવા માંડ્યા,

“Never mind, never mind, don't trouble yourself.”

પણ મેં તો તેના હાથ છોડી કપાળ અને ગાલનો પ્રદેશ સર કર્યો અને એક હાથ તેના ડાયા કપોટ પર ટેકવી તેજસ્વી ભાલ અને જમણા ગાલ ઉપરથી ઝાઝ લુછવાનું શરૂ કર્યું.

રશ્મિની આંખમાંથી અંગારા ઝરી રહ્યા, છતાં મેં તો સુવાળા સ્પર્શનો આનન્દ સંપૂર્ણ રીતે અનુભવી લીધો. રજનીના મૂલુકા જેવા હાથ અને રેશમી કપોટને એક પળવાર દાબી, હું ફર બસી ગયો.

અને રજનીએ ખુરસી પરથી ઉઠતાં ઉઠતાં મારો આભાર માની કહ્યું,

“તમે બધું તકલીફ ઉઠાવી દે!”

એ પાંચ શબ્દોમાં, સ્પર્શ અને પ્રત્યુત્તરની બે પળોમાં મને ભાવી મહેદારીનો ઇતિહાસ ઉઠેડાતો લાગ્યો.

પરંતુ રશ્મિનાં ચહેરા ઉપર વિષાદ અને ગુસ્સાની ભિન્ન લાગણીઓ ચમટી રહી. તે અચળુચ બોલી ઉઠ્યો,

“ચાલો, રજની! આપણે આપણા બગલામાં જઈએ. સાંજે આ ગૃહસ્થને આપણે તકલીફ નહીં આપીએ?”

રશ્મિનું દર્દ હું સંપૂર્ણપણે સમજી ગયો, એ બિચારાની મને દયા આવી. ચાલી જતી રજનીને હું વહેલી રહવારે સ્વપ્નમાં સરી જતી અસરા જેવી નિરખી રહ્યો.

ચોતાના બગલાની પગથાર ચઢતાં ચઢતાં રજનીએ જરા પાંચુ વાળી મારા પર તીવ્ર છી નજર નાખી લીધી અને પછી ટદાર બની તે સગવડ ગતિએ એરાડામાં ચાલી ગઈ, એની વીજળીનાં અંધકાર જેવી નજર મારા હૃદયમાં લપેટાઈ રહી.

***

સાંજે જ્યારે સાન્તાકુંઠ અને વીલે-પાલેની શુંગરાતણાના મીઠા આકમણથી જુહુની રેતી અંધાઈ રહી, ત્યારે હું સમુદ્રના પટ પર ફરવા નીકળ્યો. બગલાનું કમ્પાઉન્ડ છોડી, હું રેતીની કિનારે પાસે મહોંચ્યો ત્યારે રજની અને રશ્મિને મેં એમના બારણા બહાર નીકળતાં જોયાં. પણ તેમના માટે નહિં ચોક્કસતાં હું ઉતાવળે પટ પર ચાલી ગયો. રજની રેતી ઉપર ફરવા આવશે જ તેની ખાતરીમાં હું સ્વસ્થ હતો.

એએક કદમ આગળ જઈ હું સાગર ઉપરની દ્રષ્ટિમર્યાદા પર ડુબવા માટે લટકી રહેલા લાઝ મુચનું બિચ્ચ નિરખી રહ્યો. એ અંગાર-ગેળામાંથી રજનીનું વદન હાસ્ય વેરતું લાગ્યું. ઉજળતા પાણીની સપાટી પર પથરાયેલા મુનેરી રંગમાં હામ હામ રજનીનું હાસ્ય રમી રહ્યું. આસ લેતાં મોઝાનાં નાનાં શુગે રજનીના ઉમિતરંગ વક્ષસ્થળનું રૂપ

ધરી રેલાં. જળમાં ગરક થતા આકૃતાય સાથે હું કલ્પનાસૃષ્ટિમાં ગરકાવ થયો. કેટલીવાર હું એ મનોરાજ્યમાં વિહાર કરતો ઉભો રહ્યો! સંધ્યાની સુરખી ઉડી ગઈ અને ગર્જના કરતું ઝેરધ્વનિ સાગરના ઉદરને નાણું કે અડકતું અડકતું પણ જરા ઉંચે ઉડતું મારી પાસેથી જ પસાર થયું ત્યારે મારી સમાધિ તુટી.

રજની આત્રી ગઈ હશે! મને કેમ જોવાવ્યો નહીં હોય? એ વિચારે હું પાછો ફર્યો. બંગલા પર આવ્યો ત્યારે રજનીનો નોકર તેની પગથાર પર બગાંસાં ખાતો હતો. મેં એને પુછ્યું.

“કેમ શેઠ ક્યાં ગયા છે?”

“શેઠાણી સાથે મુખ્ય,” એ જવાબ સાંભળીને હું થંભી ગયો.

“પાછા ક્યારે આવશે?”

“રાતે દશ વાગે.”

આવતી કાલની યોજનાઓ ધડતો હું મોઢા પગ પ્રયો. અત્યારે રસોઈ નહીં કરવાનું રામાને કહી હું દેવલોક એકીસતું ચોથું પુરતક વાંચવામાં શુંચાયો.

દશ વાગ્યા સુધીમાં દશ વાર ઝોરડાની બહાર આવી મેં રજનીની માંગત્રીદ્વા કરી. અગીઆર વાગ્યા પણ કોઈ આવ્યું નહીં.

અતે થાકાને હું પથારીમાં પડ્યો. રજનીનો મિલાપ એ સ્વપ્ન જ હતું કે સત્ય હતું, સુવાણા સહચારની ઝંખનાને અનન્ય સંતોષ આપે એવી એ સુન્દરી આટલી નજદીક આવ્યા પછી કોઈ અગમ્ય રથજે સરકી તો નહીં જાય તેની ચિન્તામાં મારી આંખ મળી ગઈ.

રહેવારે બાલસૂર્યનાં કામળા કિર-
જોએ મારી આંખો ઉપર
તરવરાટ આઘ્યો ત્યારે હું જાગ્યો, અને
જેલેરીમાં આવી નેહું છું તો બેધધીંગ
સુટમાં સજ્જ થયેલી રજનીનો એક હાથ
જળામાં લગાવી, પોતાનો હાથ એની કટિ
પર લપેટી રક્ષિત સાગરમાં શરીરની
ગરમી ઉતારવા બંગલાની બહાર જઈ
રહ્યો હતો.

રજની આ વેળા બેટલી સુન્દર ભાસતી
હતી એટલી ઉન્માદક સુન્દરતા. મેં જીવન-
ભરમાં કદિ જોઈ નહોતી. યૌવનની મસ્તીએ
ચહેલી હરિણીની પેઢે તેના પગ અજબ ચાપ
લ્યથી ધરતી પરથી સરકતા હતા. એની
બાંધમાં યુગયુગનાં જાદુ ભર્યાં હતાં.
પુરપાવને ઉસ્કેરે એવાં એનાં સુરેખ
આંગો તસતસતા બેધધીંગ સુટને તોડી
બહાર ધસી જવા નાણું કે તલસી રહ્યાં
હતાં. મસ્તક પર લપેટાઈ રહેલી રખ્ય-
રની ટોપી અને નિતબ વચ્ચે થંધને
લટકતી સુટની પુછડી તેને ‘મરમેંદ’ ની
અદા અપાતી. જલદેવીનો સ્વાંગ એણે
ખાસ તૈયાર કરાવ્યો હોય એમ ભાસતું.
એની બગલમાં લપાઈ રહેલું સી-મેટ
કોઈ પણ મદને ધખ્યાં ઉપગમવતું.

બીલકુલ વિલંબ વિના મેં મ્હોં ઘોઈ,
મારો બેધધીંગ સુટ શરીર પર ચઢાવી
લીધો અને રજની-રક્ષિત સાગરના જલ
સુધી પહોંચે તે પહેલાં હું દોટ મુકી
એમની સાથે નેડાઈ ગયો.

“શુઝ મોનીંગ મીં રક્ષિત-હાઉડુ યુ યુ
રજની બ્હેન?” પાછળથી જ મેં પડકાર
આપ્યો.

બંનેએ પાછું વાળી નેહું, રક્ષિત
ખસીયાણો પડી ગયો. રજનીએ સલામી
વાળતાં કહ્યું, “હલ્લો, ઇક ઇટ યુ?”

તેના છાંટા રજનીના હાથ અને મ્હોં પર ઉડ્યા.

“ઓહ” કરીને તે ખુરસી પર પાંછી બેસી ગઇ. રશ્મિએ પાંચુ વાળી બેંચુ. રજનીના શુભાષી ગાલ અને કપાળ પર સફેદ રજકણો કમલની પાંખડીઓ પર આકળનાં બિન્દુ શોભે તેમ વિલસી રહ્યાં.

અને પળની યે તક શુભાષ્યા વિના હું ઉભો થયો.

“Oh! Sorry!” કહી મેં રશ્મિની જ નજર સામે વિના વિલંબે રજનીનો સુવાળો હાથ મારા હાથમાં લઇ નેપકીનથી લુછવા માંડ્યો.

રશ્મિએ હાંફળા ફાંફળા બરાડા પાડવા માંડ્યા,

“Never mind, never mind, don't trouble yourself.”

પણ મેં તો તેના હાથ છોડી કપાળ અને ગાલનો પ્રદેશ સર કર્યો અને એક હાથ તેના ડાબા કપોલ પર ટેકવી તેજસ્વી લાલ અને જમણા ગાલ ઉપરથી ડાઘ લુછવાનું શરૂ કર્યું.

રશ્મિની આંખમાંથી અંગારા ઝરી રહ્યા, છતાં મેં તો સુવાળા સ્પર્શનો આનન્દ સંપૂર્ણ રીતે અનુભવી લીધો. રજનીના મૃણાલ જેવા હાથ અને રેશમી કપોલને એક પળવાર દાબી, હું દૂર ખસી ગયો.

અને રજનીએ ખુરસી પરથી ઉઠતાં ઉઠતાં મારો આભાર માની કહ્યું,

“તમે બહુ તકલીફ ઉઠાવી હો!”

એ પાંચ શબ્દોમાં, સ્પર્શ અને પ્રત્યુત્તરની બે પળોમાં મને લાવી મઝેદારીના ઇતિહાસ ઉકેલાતો લાગ્યો.

પરંતુ રશ્મિના ચહેરા ઉપર વિપાદ અને શરસાની મિશ્ર લાગણીઓ ચમકી રહી. તે અચ્ચુથ બોલી ઉઠ્યો,

... “ચાલો, રજની! આપણે આપણા બંગલામાં જઈએ. સાંજે આ ગૃહસ્થને આપણે તકલીફ નહીં આપીએ?”

રશ્મિનું દર્દ હું સંપૂર્ણપણે સમજી ગયો, એ બિચારાની મને દયા આવી. ચાલી જતી રજનીને હું વહેલી રહવારે સ્વપ્નમાં સરી જતી અસરા જેવી નિરખી રહ્યો.

ષોતાના બંગલાની પગથાર ચઢતાં ચઢતાં રજનીએ જરા પાંછું વાળી મારા પર તીરંછી નજર નાંખી લીધી અને પછી ટદાર બની તે સર્ગ ગતિએ ચોરડામાં ચાલી ગઇ. એની વીજળીના અગ્નિર જેવી નજર મારા હૃદયમાં લપેટાઇ રહી.

***

સાંજે જ્યારે સાગતાકુંઠ અને વીલે પાલેની શુંઝરાતણોના મીઠા

આકમણથી લુહુની રેતી ચંપાઇ રહી, ત્યારે હું સમુદ્રના પટ પર ફરવા નીકળ્યો. બંગલાનું કમ્પાઉન્ડ છોડી, હું રેતીની કિનારે પાસે પહોંચ્યો. ત્યારે રજની અને રશ્મિને મેં એમના બારણા બહાર નીકળતાં જોયાં. પણ તેમના માટે નહિં થોભતાં હું ઉતાવળે પટ પર ચાલી ગયો. રજની રેતી ઉપર ફરવા આવશે જ તેની ખાતરીમાં હું સ્વસ્થ હતો.

સોએક કદમ આગળ જઈ હું સાગર ઉર્ધરની ટ્રાફિમેર્લા પર ફુબવા માટે લટકી રહેલા લાલ સૂયનું બિંબ નિરખી રહ્યો. એ અંગાર-ગોળામાંથી રજનીનું વદન હાસ્ય વેરતું લાગ્યું. ઉજળતા પાણીની સંપાટી પર પથરાયેલા સુનેરી રંગમાં હામ હામ રજનીનું હાસ્ય રમી રહ્યું. શ્વાસ લેતાં મોઝાનાં નાનાં ચુગો રજનીના ઉર્મિતરંગ વક્ષસ્થળનું રૂપ

રશ્મિના પગ રજનીના કંઠમાં અટવાતા
જેવા અને રશ્મિ ઉઘે માથે પાણીમાં
ઉતરી ગયો. રજની ખંડખંડાં અદહાર્ય
કરતી ઉભી રહી. એ ચાર ઘૂંટડા ખાતે
પાણી ગળી રશ્મિ જ્યારે મ્હોં ખંખેરતો
સંપાટી પર આવ્યો ત્યારે રજનીએ તેના
ગાંધ પર નરમાશથી હાથ ફેરવી કહ્યું,

“અરેરે! તમે પાણી પી ગયા,

ચાલો થયું, બદલજી મરી જશે.”

“હવે જા, ગદ્દી!” રશ્મિએ ચીડા-

ઈને કહ્યું, “મારી જોડે આવું

તોફાન ફરીશ નહીં.”

“જેવી આપની આજ્ઞા,” કહી રજ-

નીએ ખીજી કુખડી મારી.

રશ્મિ ગભરાયો. એણે એકદમ કિનારા
તરફ પાણીનાં તળાવમાં પગ ભરાવી
ભરાવી તરવા માંડ્યું. તેનું મુખ કિનારા
પ્રત્યે હતું.

મને લાગ્યું કે રજની ફરી રશ્મિના
શરીર નીચે પાણીમાંથી ઉભી થશે. પણ
મારી અભયપ્રી વચ્ચે મારા પગ ઉપર
મને પાણીમાં સુવાળું શરીર અથડાવું
જણાયું. હું નીચે વળ્યો, પાણીમાં કુખ્યો
અને પગ આગળ આવી રહેલી રજનીને
છાતી સરસી ચાંપી, આંલેપમાં લઈને જ
તેની જોડાજોડ ઉભો થયો.

હજુ રશ્મિ કિનારા તરફ ગતિ કર્યો
જતો હતો. અંમારાથી પંદર વીથ શીટ
તે દૂર નીકળી ગયો હતો. તે પાછું વાળી
જુએ તે પહેલાં મેં મારા હાથમાં સરી
પડેલી એક જ પળનો ઉંદાર ઉપયોગ કરી
લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

રજનીનાં અંગ સાથે અંગ જોડી,
છાતીએ છાતી મીલાળી, ગાંઠ આલિંગન
લઈ, હોઠ પર હોઠ બીડી મેં કિનઈ
ચુપ્પન આપ્યું. એ જોસાનો અવાજ ફરી-

આના ગર્જનમાં ભળી ગયો. રજની
વિવશ બની ગઈ. આંખો મીચી તેણે મારા
આલિંગનમાં માથું ઢાળી દીધું.

મેં તેના રેશમી ગાલ પર હાથ
ફેરવતાં કહ્યું,

“બહાલી! સ્વસ્થ થઈ જા, રશ્મિ
જોઈ જશે, આપણે છુટા પડી
જવું જોઈએ.”

“મારા રમણ!” તે હળવે સ્વરે
ટહુકી, “આ એક પળ માટે જીવન-
સર્વસ્વનાં દાન પણ અધુરાં છે. હું
થાકી છું મને આરામ લેવા દો.”

પણ મને રશ્મિનો ભય હતો. તે પચીસ
શીટ દૂર પાણીમાં ઘોળ્યો. મેં રજનીને
દૂર હાથેલી દીધી. રશ્મિએ પાછા ફરી
જોયું તો રજની તેને તાળી પાડી ટોળામાં
પોતાની કને બોલાવી રહી હતી.

રશ્મિએ રોપમાં જુમ મારી,
“ચાલ, બહાર નીકળ હવે!”

તુરંત જ રજની પાણી નીચે સંતાઈ
ગઈ. રશ્મિએ ઘાંત કચકચાવી બરા-
ડવા માંડ્યું.

રજની ક્યાં નીકળે છે તેની નજર
રાખતો હું ઉભો રહ્યો. પણ એટલામાં
તો મારા પગ નીચેથી રેતી ધસારાબંધ
સરકવા માંડી. છાતી સુધીનાં પાણીમાંથી
હું નાક સુધીનાં ઉંડાણમાં ઉતરી ગયો.
મેં રેતીમાં પગ ભરાવવા અને કિનારા તરફ
ધસવા પ્રયાસ કર્યો પણ હું જે ડગલાં
આગળ જતાં ત્રણ ડગલાં પાછળ જે ચાલ
લાગ્યો. મારા દિલમાં ફાળ પડી મેં
ચીસ નાખી,

“રજની! રજની!”

અને રજની મારાથી પંદર શીટ દૂર
ઉંડા પાણી ઉપર કિલકિલાટ કરતી
નીકળી. મેં ફરી ચીસ નાખી,

“રજની! એકદમ કિનારા તરફ ધસારો કર. આપણે અવળી વહે-
ળમાં આવી પહોંચ્યા છીએ.”

રજનીનો પ્રયત્ન ચહેરો પલટાતો લાગ્યો. તેણે જોશબેર મારી નજદીક આવવા તરવા માંડ્યું, પણ તેના તમામ જોશને જેર કરી નાખતા પ્રવાહે એને એક તસુભારે આગળ આવવા દીધી નહીં.

હું પણ આગળ જવાના પ્રયાસમાં પાછળ હસતો હતો. રજનીનો તરફડાટ જોઈ મારા હૃદયમાં જળ થતી હતી... રશ્મિ હજુ રીસમાં ને રીસમાં ખૂબ ખરાડા પાડતો હતો. તેને મેં પડકાર્યો,

“નાલાયક માણસ, રજની પ્રવાહમાં સપડાઈ ગઈ છે. એને બચાવવા પાછો આવ.”

“હેં ! હેં !” રશ્મિનો સાદ ફાટી ગયો. ને ખીજી જ પળે રજનીની નિરાધાર ચીસ સંભળાઈ, “બચાવો બચાવો, હું કુખી જાઉં છું.”

સત્તામતી શોધવાનો આ સમય નહોતો. જેના સ્પર્શ, જેના આશિર્ગન, જેના નિરં-
તર સહચાર માટે હું તલસી રહ્યો હતો, એ સુન્દરીને બચાવતાં જીવંતી ફના થાય તોયે શું ? એક જ પળમાં નિશ્ચય કરવાનો હતો. જલધિના ઉંડાણમાં નિમિષમાત્રમાં અંપલાવવાનું હતું. એક છેલ્લી નજર મેં રશ્મિ ઉપર નાખી લીધી. એ તો કાયરની મિસાલ કિનારા તરફ નહસી રહ્યો હતો. જીવલેણ વહેળ કદાચ એને પકડી પાડે એ ભયથી ધ્રુજતો તે પાણીમાં ફાળ ભરી કાંઠા ભણી ધસી રહ્યો હતો.

“હક ! બચવા, કાયર, કુત્તા !” મારા મોંમાંથી ઉદ્ગારો સરી પડ્યા, અને એ જ ક્ષણે મેં પાણીમાં કુખડી

મારી પ્રચંડ વેગે સાગરને તળાએ ઉંડાણમાં આક્રમણ કર્યું.

અધીર મીનીટમાં તો હું રજની પાસે પહોંચી ગયો. તળામાં પગ ભરાવી મેં ઉંચે હડમેલો માર્યો કે તરત જ મોજ સાથે અથડાતી રજની મારા બે હાથમાં આવી રહી. પગના જોશથી તરતાં તરતાં મેં કહ્યું,

“Rajni dear, don't you lose your spirit. હું હમણાં જ તને કિનારે લઈ જઈશ.”

“ઓહ ડીઅર ! હું થાકી ગઈ છું,”

તેણે હાંફતાં હાંફતાં નિઃસંકાયતાં બતાવી.

તે સીએટને મરણીઆ પછડથી વળગી રહી હતી. એ જ પાટીયાનો થોડો એવો આધાર મેં રજનીના વાંસા ઉપર મારો હાથ વીંટાળાને લીધો, અને ખીજી હાથથી ને પગના તમામ જોશથી અવળી વહેળને કાપવા બીપણ પ્રયાસ આરંભ્યો. રજનીને મેં આયાસ ઉઠાવવા ના કહ્યું. છતાં તેણે છેલ્લો પ્રયાસ કરવા માંડ્યો. અમારા બન્નેનાં સંયુક્ત બળથી પાટીઆ સાથે અમે આગળ ધપતાં અને તુરત જ પાછળ ખસતાં. ઘડીમાં મોજની ટાચે ઉછળી અમે કિનારા પરના છુટા છવાયા લોકોની નજરે ચંદતાં ત્યારે લોકોનો ઉશ્કેરાટ દેખાતો અને પાંખાં કોઈ મોજ નીચે ગરક થઈ તળાએ પડતાં ત્યારે મોતનો અંધકાર અમને આવરી લેતો. છતાં પાણીમાંથી મસ્તક બહાર નીકળતાં જ હું રજનીને ઝડપી શબ્દે આશ્વાસન આપતો. એ જ્યારે છેક થાકી, હાથ કે પગ ચલાવવાની તેનામાં તાકાત ન રહી ત્યારે મેં તેને જોશ કરવું બંધ રાખવા આગ્રહ કર્યો. પરવશ બની એણે પ્રયાસો મુકી દીધા, અને મોજ સામે

હું દુઃખે બેસવાનું કામ મારી પાસે જ રહું. બધું બળ એકદુ કરી, કાંત બીડી મેં પાણી ઉપર હાથ પગના પ્રહારો આદર્યા. પાટીઆ સાથે અમે પાંચ શીટ આગળ આવ્યાં. હજુ પગ તળાએ અડકી શકતાં નહોતા, પાણી ઉંડું હતું, પ્રવાહનું જોશ પ્રચંડ હતું, તો પણ રજનીને મેં દિલાસો દીધો.

“બહાની! કાં તો હું તને બચાવીશ અને નહિં તો આપણે જાને આ જળશય્યામાં જ છેલ્લો સહચાર સેવશું.”

ગળ ઉપરાંત જાળ કરવાથી માફ માથું લમતું હતું. રજનીની આંખો બંધ હતી. તે કંઈ જ હસતી ચલતી કે બોલતી નહોતી. મેં તેના વદન પર દ્રષ્ટિ ફેરવી શુભ મારી,

“રજની, રજની.”

કશો જ જવાબ મળ્યો નહીં. તે બેહોશ બની ગઈ હતી. મને વધારે ફાળ પડી. છતાં મેં વીકરેલા સાગરપ્રવાહ સામે જીવનમરણનો જંગ મચાવ્યો.

આંખો મીચી, રજનીને પાટીઆ ઉપર એક હાથની બાથમાં લપેટી મેં કોઈ ક્રિમ્મ માલુસની જેમ હોકારા કરતાં મોઝાં કાપવા માંડ્યા. મારા પગ પકડી દરીઓ મને પાછો ખેંચવાં અચાક મહેનત કરી રહ્યા હતાં છતાં રજનીની ગ્રેરણા મને એ રાક્ષસના ઝડપામાંથી આગળ ને આગળ ધપાવતી હતી. પાંચ શીટ, દશ શીટ, અગીઆર શીટ, બાર, તેર... પંદર, કોણ જાણે કેટલીવારે ગળા-સમાં પાણીમાં હું પહોંચ્યો. મારા પગ રેતીને અડક્યા. મેં ટટાર ઉભા રહેવા પ્રયાસ કર્યો, પણ મને કિનારા પરના ઝાડ, માણસો, નજંદીકનું પાણી અને

બેહોશ રજની સર્વ ચક્રર ફરતાં લાગ્યાં. હું પાણીમાં ડુબતો ટોળે એમ જણાયું. મારા હાથમાં કંઈક કઠેણ લાંબી વસ્તુ આવી. થોડે દૂર માણસોનાં ઉંડા ઉંડા શોર થતો હોય એમ સંભળાયું. મેં અંધ બેલાન અવસ્થામાં રજનીને મારા પડખામાં દાખી લીધી, સીમેટ મને સરકી જતું લાગ્યું. કોઈ વસ્તુને મેં ખીજે લાથે પકડી હતી છતાં હું જાણે કે પાણીમાં ઉંડા ને ઉંડા ઘસડાવા લાગ્યો. વિચિત્ર અવાજો મારા કાનમાં અથડાયા. એ સુરો પણ વારમાં શમી ગયા અને પછી સર્વત્ર શુનકાર-અંધકાર પ્રસરી રહ્યો.

શું થયું, હું ક્યાં ગયો, કોણે મને સાગરની બહાર કાઢ્યો તેની મને કંઈ જ ખબર નહોતી, પણ મેં આંખો બોલી ત્યારે હું એક ઝોરડામાં ખીજાના પર પડ્યો હતો. ખીજા ખીજાનામાં નિઃશ્વેતન સૌન્દર્યની પ્રતિમા સમી રજની સુતી હતી. તેની પાસે ડોક્ટર બેઠો હતો.

હું બેઝાઝો પથારીમાંથી કુદ્યો અને ‘રજની રજની’ કરતો રજનીના ખીજાના પાસે પહોંચ્યો.

ડોક્ટરે મને ફરમાવ્યું, “તમે આરામ લો.”

મેં કહ્યું, “કંઈ જ જરૂર નથી. મને આરામ મળી ગયો. I am alright.”

બાલુમાં રક્તિ બેઠો હતો. તેણે મારા ખભા પર હાથ મુકી આદ્ર સ્વરે કહ્યું.

“લાઈ! તમારો આભાર નેટલો માનું તરલો ઓછા છે. જીન્દગીને બોગે તમે રજનીને બચાવી છે. છેલ્લી ઘડીએ અમે ફેંકેલું દોરડું પકડી તમે અજળ બહાદુરી દાખવી. દેસ્ત મારી અતડાઈ માટે મારી આપશોને?”

“રશ્મિલાઇ!” મેં વિનયી છટાથી જવાબ આપ્યો, “આલો ગઇ ગુજરી ભુલી જાઓ. આપણે બન્ને રજનીની સારવારમાં લાગી જઇએ.”

કલાકવારમાં રજનીને સંજ્ઞા આવી. તેની પહેલી નજર રશ્મિ પર ફરી. તુરત જ તે આંખો મીચી ગઇ. રશ્મિ તેના ગાંઠ પર હાથ ફેરવતો ગળગળે અવાજે બોલ્યો,

“ડાલીંગ, હવે તો સાડું છે ને?”

રજનીએ ફરી વખત આંખો ખોલી. આ વેળા એની દ્રષ્ટિ મારા પર સ્થિર હતી.

તે મંદ મંદ હસી. જે ઓખ ઉપર સાગરનાં મોજાંની ઓથે માડું ગાઢ સુ'બન જમ્યું હતું ત્યાં ફરકી રહેલું રશ્મિત મને અલૌકિક ભાસ્યું.

***

રૂવિવારની સાંજ હતી. મુ'બઇથી જુહુનાં કિનારે આવેલી સૌન્દર્યની ભરતી સાગરતટને, તાડાનાં જુથને અને એરો-ડ્રોમના આંગણને અપ્સરાઓનું ઉદ્યાન બનાવતી હતી.

રનાનના અકસ્માત પછી રશ્મિએ મને પ્રિય મિત્ર ક્યો હતો. રજનીને તે સ્વવાર સાંજ મારી સાથે ફરવા આવવા દેતો. મોડી રાત સુધી હું અનેકવાર એ દંપતી જોડે બેસી ટોળટપાં ફેંકતો. ઘણીએ વાર તેમનો હું પરોણો બન્યો હતો. રજની વારંવાર સાન્તાકુઝમાં જતી અને કંઈક સ્ત્રીઓ જોડે ખેનપણ કરી તેમને થીંગે-મોટીકલ કોલોનીમાં ચાનાસ્તો લેવા ખેંચી લાવતી. કોઇ કોઇવાર તે સમુદ્ર-રનાન અને તરવાના લાલ ઉપર સાન્તાકુઝની સખીઓને પ્રવચનો આપતી અને પછી ખેનપણીઓને સાથમાં લઇ મને નહાવા નિમંત્રણ દેતી. રજનીના

આદેશે હું ખાર, વિલે પાલે અને સાન્તા-કુઝથી આવતી ગુજરાતણોને તરતાં શીખવતો. અનાયાસે જ મને આમ રોજ વૈવિધ્યવંતી મિનતા મળી રહેતી.

આજે બપોર પછી રશ્મિ મુ'બઇ ગયો હતો. દિવસ આથમે તે પાછો આવવાનો હતો. દરમીઆન મને એક ટીબળ સુઝ્યું. રજનીને મેં લલચાવી,

“જો રજની! આજથી હું તને વીજળી કહેવાનો છું. તું બોલે છે, ચાલે છે, તીરછી નજરે જુએ છે અને દરીઆમાં તરે છે ત્યારે તારી અદા આકાશની વીજળી જેવી લાગે છે. તારામાં ચપળતાં પણ વીજળી જેવી જ છે. પંજુ વીજળી અદ્દર હવામાં વિહરે છે ત્યારે તું જમીન પર ટાંટીઆ ધસડે છે.”

રજની તુફાની નજરે મારી સામે જોઇ રહી.

“તમે આ આલંકારિક ભોપા જવા દો. હવામાં ચમકાર કરવો હોય તો સાધન ક્યાં નથી? એરોડ્રોમ પાસે જ છે.”

“શાખાશ,” મેં રજનીની પીઠ યાખડી, “તું સામાનું મનુ કળી જવામાં જખરી કુશળ છે.”

રજનીને ખંગલામાં નોકર જોડે મુકી હું એરોડ્રોમ પર દોડ્યો. તમામ પાખ-લોરો મારા દોરત બની ગયા હતા. એમનામાંથી એક તખીયતદાર જવાનને બોલાવી મેં સાંજને મારે દમણાંજ આવેલું સાઉન્ડમુક્ર બેઠકવાળું એરપ્લેન રીઝર્વ કરાવ્યું, અને પાંચથી છ સુધીના વાયુવિહારના કાયકમની એને સુચના આપી.

ખંગલા પર હું પાછો ગયો ત્યારે રજની વીજળી જેવાં ચમકતાં સફેત રેશમી વસ્ત્રો

પહેરી તૈયાર ઉભી હતી. અને જોતાં જ તે બોલી; “ચાલો, એરપ્લેનમાં હમણાં જ ઉડીએ.”

“પણ હજી કલાકની વાર છે. જરા ફરીઆ કિનારે ફરીને જઈશું.”

“હા હવે આરોગી અને પાછાં ફર્યા ત્યારે પોણા પાંચ થયા હતા. એરોપ્લેન પાસે જઈ અને અમારું વિમાન તપાસ્યું. પાછલોટને બોલાવી મેં કાનમાં કહ્યું,

‘દારત, થોડાં હવાઈ ‘સોમરસોલ્ટ’ થવા દેજે.”

“સું” કહોય,” પારસી ભાષામાં એણે અનુચિત બતાવી. ‘એવન બાનુ ગાભરી’ જશે.”

‘તેની તારે શી પંચાત છે. દોઢ ડહાપણુ જવા દઈ હું કહું તેમ કર.” મેં રૂબાળ છાંટયો.

“વાર સાંખ! બીરાજો કેની,” પારસી પાછલોટ મને અને રજનીને સલામ ભરી રસ્તો ચોંધ્યો.

રજની એરોપ્લેનને અડકી રહેલી સીડી પરથી સીટમાં કુદી, તેની બાજુમાં હું બેસ્યો, અને પાછલોટ મશીનને ગતિમાં મુક્યું. એરોપ્લેનના નાક ઉપરનાં પંખો સરસરાટ ફરવા માંડ્યો, એન્જીનમાંથી આસપાસ સંભળાતો પ્રચંડ ધંરધરાટ ઉઠ્યો. અને મેકાનમાં એક ફ્લોંગ મુઠ્ઠી વિમાન મોટરની જેટ દોડ્યું. બીજી જ પળે તે સમળી મિસાલ જમીનથી અદર ઉચ્ચકાંડ્યું. પાંચ શીટ, દસ શીટ, પચીસ શીટ, ત્રીસ શીટ; નેતજોતામાં સો શીટ ઉંચે ચઢી એણે તાડીનાં જૂથ ઉપર મઝલ માંડી. રજની મારા પડખામાં સરકી, હું તેની હુંકમાં લપાયો. એક બાજુના હાથ અન્યોન્યની કટિને વીંટળાઈ રહ્યા, ગાલ

સાથે ગાલ ચાંપી રજનીએ સરી જતા વારિતરંગો જેવા શબ્દો કાઢ્યા,

“પ્રિય! હું વીજળી બની રહું એ તમને બહુ ગમે છે?”

“હારતો ડાહી” ગ! અને મને ગગનગામી મેઘ બનવું રૂચે છે.”

“ત્યારે તો મેઘને વીજળી લગેટાઈ રહેવી જોઈએ.”

“મેઘ હોય તો જ વીજળી ચમકે અને મેઘમાં જ તે લીન થાય.”

“હું” એ તમારામાં અત્યારે લીન જ છું ને?” રજની ચડકતે હસે બોલી.

એ હસ્યા ઉપર મેં હાથ લગાડ્યો. તેમાંથી ત્વરિત ધબકારા ઉઠતા હતા. વિમાન ઉંચું ને ઉંચું ચઢતું હતું. નીચેનાં તાલપક્ષો વામન બની રહ્યાં હતાં. વીણેપાણે અને સાંતાકુઝનાં મકાનો કુખાના દિદાર ધરતાં. તાલપન છોડી સાગર પર ઉંચે સરકતા એરપ્લેનમાંથી નીચે જોતાં તમામ જલભંડાર શાંત દેખાતો. મોટાં મોટાં મોજાં સરિતાની વાયુચેરિત કોમળ લહરીઓ જેવાં ભાસતાં. પટ ઉપરનાં સ્ત્રી પુરૂષો વહેંતીયાં જણાતાં. ઉંચે આકાશમાં ઝુમી રહેલાં વાદળાં નજદીક ને નજદીક આવતાં હોય એમ લાગતું. વાદળાં જોઈ રજનીથી બોલી જવાયું,

“આપણે આ અભોની પેલી મેર છુપાઈ જઈએ તો કેવું સારું?”

તેની કલ્પનાને મુત્ત કરવા મેં કહ્યું,

“આપણે વાદળાં ઉપર સ્વારી કરવા જ જઈએ છીએ. ત્રણેક હજાર શીટ ઉંચે આવી પહોંચ્યા છીએ. બસો ચારસો શીટ વધુ જઈશું તો વાદળાં પણ આપણી નીચે દેખાશે.”

“આ અનુભવ અજબ છે, અનેરો છે.” તે બોલી ઉઠી.

પાછલોટ ચત્રને જોશબેર ગતિ આપી. ત્રણ મીનીટમાં અમે વાદળાં વીંધી ઉપર

ચઢી ગયાં.....અને પછી મુ'બઇ તરફ વિમાન કલાકના સો માઇલની ઝડપે ઉડવા માંડ્યું.

સાન્તાક્રુઝ પસાર થયું; ખાર ગયું, ખાંદરા વટાવ્યું. અનન્ત સાગર ઉપર વાતાવરણમાં સફર કરતું જહાજ એક પછી એક પડું વટાવી વર્ષી પર આવ્યું. કવચિત વાદળો અમારી નીચેની સૃષ્ટિને ઢાંછી દેતાં તો કોઇ વાર અબ્રથી અલગ રહેલી જગ્યામાંથી અદ્વ લાસતી મુ'બઇનાં દર્શન થતાં. મલખાર હીલ નાનકડી ટેકરી જેવી દેખાતી. મહાલક્ષ્મીના આકાશ આગળથી સારી મુ'બઇ કોઇ જંગી કાગળ પર દોરેલા નકશા જેવી લાગતી.

છેક કાલાખાના દરીઆને આટો લઇ અમે પાછાં ફર્યાં. ગેઇટ વે એફ ઇન્ડી-આની ઉપર સાડાત્રણ હજાર શીટ ઉંચે એરપ્લેન ધડીબર થોડ્યું. તાજમહાલ હોટેલ અને રાજખાઇ ટાવર ત્યાંથી ટ્યુકડાં દેખાતાં. એપોલોના બંદરમાં ઉભેલી સ્ટીમરો ન્હાનકડી હોડીઓ જેવી લાગતી. ટ્રામે અને ઇલેક્ટ્રીક ટ્રેઇનના ચોમાસાની ઇયળો પેડે દોડતી. એનો અવાજ અમને સ્પર્શી શકતો નહીં.

એપોલો પરથી અમે પાલે તરફથી પાછી પાંખો પ્રસારી અને બધું મળી પોણા કલાકમાં તો પાછા એરોડ્રોમ પર ઉડી રહ્યાં. અમારી નીચે ખીખ્ખ અનેક વિમાનો ઉડતાં હતાં. રજની મને આલિંગન આપી મુ'વાળા વાતો કરતી હતી.

એટલામાં એરપ્લેન પડખાલર નમ્યું. રજની કંઈક લયમાં ને કંઈક કુતુહલમાં મને બાઝી પડી. વિમાન વધારે નમ્યું-ઉંધું વળતું હોય એમ લાગ્યું. રજનીએ ચીસ નાખી. તેને પડખામાં દાખી લઇ મેં કહ્યું.

“ગભરા નહીં, એ તો સોમર સોલ્ટ...” વાક્ય પુરું થતાં પહેલાં એરોપ્લેને એકદમ ગુલાંટ ખાધી. હું રજની સમેત સીટમાં ચોંટી રહ્યો. એક જ ગુલાંટમાં વિમાન પાંચસો શીટ નીચે આવી રહ્યું. ફરી ઉંચે ચઢી તેણે એક સાથે ચાર ગુલાંટ લીધી અને નેતજેતામાં તે હજાર શીટ નીચે આવ્યું. રજની ગભરાવા લાગી. તેમ તેમ મેને હું મુ'બઇ આપી મારા અંગ સાથે ચાંપતો ગયો.

અઢી હજાર શીટ ઉંચે પાછોટે ગુલાંટોની પરંપરા આદરી. વિમાન ઉંચે ચઢે ને ઉંધું વળા નીચે આવે, પાછું ચઢે ને પાછું ગડબોલીઉં ખાય એમ હવામાં સરકસના ફસરતખાજ છોકરાના જેવા ખેલ ખેલાઇ રહ્યા. જ્યારે જ્યારે જહાજ સ્થિર થતું ત્યારે ત્યારે હું રજનીનું ધ્યાન ધરતી પર ઉભેલાં માનવ સમુહના ઉંચા જડાઇ રહેલાં ડાચા તરફ ખેંચતો અને રજની લયમાં મેં આનંદ અનુભવતી.

દોઢ એ હજાર શીટ ઉંચે ઉડતાં વિમાનોની લગોલગ અમે આવી પહોંચ્યાં. ફરી એકવાર પાછોટે ગુલાંટ લીધી, અને અમારી લયભીત અવસ્થા વચ્ચે વિમાન ચીધું થતાં થતાં નીચેના વિમાન સાથે અથડાયું. અમને જંગી ઝટકો લાગ્યો. ખીજ જ પળે લયાનક કડાકો થયો. એ જ નમંથી આગનો લડકો વધુટયો. પાછોટે ત્રાડ પોડી,

“ચેરેશુટ-ચેરેશુટ-તમારી સીટ નીચેથી ચેરેશુટ લઇ લો.”

રજની ખંડાવરી બની ચીસાચીસ કરતી હતી. તેને મજબુત પકડી રાખી મેં ચેરેશુટના ઢાંડા સાથે તેના હાથ જકડી લીધા અને તેની ના છતાંયે તેને મેં સીટમાંથી ઉંચડી ખાતી હવામાં હડસેલી દીધી.

તુરત જ ખીછ પેરેશુટ લઇ મેં એ હાનર ફીટની ઉંચાઇએથી નીચે કુદકો માર્યો. મારી હારોહાર પાછલોટ પાણી છત્રી સહીત કુદી પડ્યો. પાંચ દશ સેકન્ડમાં તો અમારી ત્રણેની છત્રીઓ ઉઘડી ગઇ.

છત્રી ખુલ્લતાં જ રજનીનો અમાપ લય દુર થયો હોય એમ મને લાગ્યું, કેમકે તેણે ચીસો પાડવી બંધ કરી દીધી.

હવામાં તરતાં તરતાં અમે ત્રણે જણ આરામથી નીચે ઉતર્યાં. ત્યાર પહેલાં તો અમારું વિમાન ભડકો થઇ નીચે પટકાયું હતું અને તેમાંથી હુમાડાના ગોટગોટા નીકળી રહ્યા હતા.

અમને સહીસલામત નીચે ઉતરતા જોઇ લોકોમાં જામ્બર કોલાહલ મચી રહ્યો, મુખ્ય છતાં પેરેશુટ પકડી વિમાનમાંથી કુદવાનો આ પહેલો જ પ્રયોગ હતો. એટલે અમે જ્યારે એરોડ્રોમથી થોડે દુર વગર ઇનએ જમીન પર કોઇ પંખીની જેમ ઉતરી પડ્યાં અને પેરેશુટ સંકેલી ચાત્રતાં થયાં ત્યારે મેદાનમાં જમા થએલાં પચરંગી સ્ત્રો પુરૂષો અમને મુખ વકાસી જોઇ રહ્યાં.

હું એક મીનીટની યે રાહ જોય વિના રજનીનો હાથ મારો હાથમાં જોડી ઉતાવળે ઉતાવળે મોટરમાં બેસી કોક્ષોની તરફ રવાના થયો.

બંગલા પર આવી રજનીએ શ્વાસ ખાધો. આજના ઉરકેરનારા અનુભવથી તેણે મગજ ભમી ગયું હતું. આંખો મીચી તે આરામ ખુરસીમાં થોડીવાર લંગાઇ રહી. ત્રણ ચાર મિનીટમાં એકદમ અબકાને તે ઉભી થઇ અને મને ઠપકો આપતી હોય તેમ કહેવા લાગી,

“તમે નક્ક માણસ છો, નિર્દય છો, તમારી જોડે હું આજથી

નહીં આવું. રશ્મિને આવવા દો, હું તમારી સામે ફરીઆદ નોંધાવવાની છું.”

“મેં શું ખોટું ક્યું છે?” તેના ખલા પર હાથ ફેરવી મેં કહ્યું, “વીજળી અને મેધ એક ખીજા જોડે મરતી ખેલે ત્યારે ગર્જના અને ગડગડાટ થવાં જ જોઇએ ને?”

“પણ આ તો ખાલી ગડગડાટ છે. વરસવું હતું ખાકી છે,” વીજળીએ આંખનો ચમકાર કરી ટાળ કરી.

“હા, વર્ષા વિના ઉકળાટ અને આંગ નહીં શમે,” મેં તેણે સુચન મંજુર રાખ્યું, “માટે આજે આ પુણિમાની રહીયાળી રાતે જ વરસી લઇએ.”

રજની નીચું જોઇ રહી. તેના વદન ઉપર ચરમાળ સ્થિત તરવરી રહ્યું.

બરાબર દિન કુખ્યો ત્યારે મુખધથી આવેલો અમારા કોક્ષોનીનો એક નિવાસી રશ્મિની ચીઠ્ઠી લાગ્યો. તેમાં રશ્મિને સંદેશ હતો કે હું ખાસ કામે શેકાયલો હોવાથી રાતે બાર વાગે બંગલે આવીશ.

એ ચિઠ્ઠી વાંચી હું કુલો. રજનીના હાથમાં તે મુકી, તેના કપોલ પર અંગુલિ લગાડી મેં કહ્યું.

“રસતપણુનો અવસર આવી પહોંચ્યો, રજની!”

રજની કંઈ જ બોલ્યા વિના, નિમીલીત નેત્રે પોતાના વક્ષસ પર મારો જમજો હાથ દબાવી લાંબી વાર સુધી પડી રહી.

***

અને જ્યારે રાતના દશ વાગે જુહુના રેતીપટ ઉપર સહેલાણીઓની અવરજવર બંધ થઇ, ને તાલવનમાં છુટી છવાઇ મોટરમાં પ્રેમીઓ અન્યોન્યના

આલિંગનમાં ભીડાવા લાગ્યાં ત્યારે સાલસ ચાલતી રજનીને બાલુમાં લપેટી હું વરસોવાની દિશામાં ભીની રેતી પર ચાલી નીકળ્યો.

જીવનની એ અલુભોલ પળ હતી. સૌન્દર્યની ઉપાસનાની તે પરમ અવસ્થા હતી. સુવાળા સહચારની એ પરકાષ્ટા હતી.

પાલેની પેશીમેર સાગરતટે જ્યાં રૂપેરી અંબર પહેરી 'રજની' નિજનતામાં વિલસી રહી હતી ત્યાં સુગંધી રેતીમાં રજનીને બોળામાં લઇ હું બેઠો.

હીમાંસુ એનાં શીત રશ્મિઓ સૃષ્ટિ પર વેરતો હતો. ઉઘિના ઉજળતા ઉર પર જ્યોત્સનાનો ઝગકાટ મનમાં અગમ્ય

ઉર્મિઓ પ્રેરતો. પાણીના પ્રાન્તભાગે ભીની રહેતી રેતીમાં નક્ષત્રોનાં પ્રતિબિંબ ડોં મધુર લાગણીની જેમ ચમકી ઉઠતો. ચંદ્રિકાના મધુપાનથી મત્ત બનેલો સાગર પ્રણયનું ઘેરૂં ગાન ગજતો.

રજની વિવશ બની મારા બોળામાં ઢળી રહી. બન્ને હાથ તેણે રેતી પર પાથરી દીધા. એનું વક્ષસ્થળ મારા મુખ સામે અકથ્ય ઉર્મિઓથી ઉછળી રહ્યું. બોળામાંથી મસ્તક નીચે નમાવી, રેતીમાં છુગ કેશ રાખી તેણે આખીયે કમનીય કાયા મારા પગ પર વિસ્તારી દીધી.

અને અણુવને બોળે બે તલસતા દેહનું, રસાળ સંયોજન નીરખવા ચંદ્ર અને તારા આકાશે થંભી રહ્યા.

INDO BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત

ઈન્ડો-બા મ

ઘસગધુ ઉપાય

સુંઘીવા, વાતરોગ, શુળ માયાનો ને કમરનો દુઃખાવો, દાંતનું દબતર, સારદી, કફ અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો અકસીર ઇલાજ. દરેક ઠેકાણે મળે છે.

—મદત—

મેસર્સ કર્ણીકે. બ્રધર્સ,

સુબંધ ૪.

આ સાથે બે આનાની દીકરા બીડું છું મારા ઘરઉપયોગ માટે નમુનાની બે બાટલી મોકલી આપશે. (P. K.)

નામ _____

સરનામું _____

સંસ્કૃતિના સંગ્રામકાળમાં—

આધુનિક સમાજજીવનમાં સંસ્કૃતિએ વચ્ચે સતત ચાલતી અથડામણો તરફ આંગળી ચીંધી, લેખક નવીન સંસ્કૃતિની સ્થાપનાની ભુમિકા અર્થે છે—તંત્રી.

સૂતિનાશની મનોદશા

આપણે અત્યારે સંસ્કૃતિઓના સંગ્રામ કાળમાં છીએ છીએ.

આપણી પ્રજાક્રિય મિલકત સમી-આપણી સંસ્કૃતિ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં આપણને વિજય અપાવી શકતી નથી. એટલે એના તરફ આપણો રોગ વધતો જાય છે; ખીજા બાજુ વિજય મેળવનાર પ્રજાની અપારાધ વિકસતી જતી વિધવિધ છવનકવાની પાસે. પ્રજાને પોતાનું સમુદ્ધ માનસ અત્યારે નિરર્થક લાગે છે. નવું સમાજશાસ્ત્ર રચાતું હોય તેટલા જોરથી આપણે રૂઢ નીતિનો સામનો કરી રહ્યા છીએ; આપણને ચારિત્ર્યનો ટોંગ, સમ્યક્તાની મર્યાદા, સંયમ અને આપણી મહેત્વના પરના બંધનો ગંભીર નથી. આપણે સ્વેચ્છાવિહાર માગીએ છીએ. ધણીએ જમાનાથી આપણે પડયા રેહીને આપણી પોતાની વ્યક્તિગત વાસનાઓને અંદર અંદર ગુંગળાવી નાખી હોય. અને તે આજ પુણ્ય જોસથી ખંડાર આવતી હોય તેમ લાગે છે.

આપણે લગ્નની પ્રતિષ્ઠા સ્વીકારી નથી શકતા; સ્ત્રીપુરુષના આકર્ષણની મહાન

લેખક :
આવચંદ માવજી વડરા

મર્યાદા સમું સતીત્વ અને એક પત્ની-વ્રત આપણને જડ લાગે છે; પ્રમાણીકતામાં નિર્બળતા જોઈએ છોએ; કેટલાક અવગુણોના આચરણ ન કરવામાં આપણી કાયરતા જણાય છે. કોઈને જે ખાતર કશોય ભોગ આપવામાં નિર્બળ માનસ જણાય છે, અને સમાજને ખાતર પોતાના છવનનો ભોગ આપવામાં ખોટી ખુશામત-પાત્રનો ભોગ યદ જવા જેવી મિથ્યાભીમાની લાવના જ હોય એમ લાગે છે.

આ સિવાય કેટલાયે સદ્ગુણો પર આપણે આમ નહિ તો ખીજી રીતે તિવ્ર પ્રકાશ ફેંક્યો છે. સાથે સાથે આપણે મુતીઓ ભાંગવાનું શરૂ કર્યું છે. આપણી પવિત્ર ગણાતી માન્યતાઓને માનવજીવનની શુદ્ધ ન્યાયાઈ પર મુકી દીધી છે. આપણા આદર્શ ગણાતા માનવ ઇતિહાસને અત્યારથી જે વધુ અંધકારયુગના સર્જન સમો ગણતા અચકાતા નથી. મહાન ગણાતી વિશુતીઓના ચારિત્ર્યના સાચા સા ખોટા પણ વેધક

પૃથક્કરણથી તેમનામાં ઉંડે ઉંડે રહેલી નિર્બળ માનવવાસના શોધી કહાડી આપણે રાચીએ છીએ; કારણ કે આજે આપણને આપણી સ્વતંત્રિ સિવાય ખીણું કંઈ પણ લબ્ય કે પવિત્ર હોય એમ માનવાનું ગમતું નથી. એટલે એ સ્વતંત્રિતાની માનુષી નિર્બળતા સર્વ સ્થળે હતી. એમ સાબીત કરવા જેવો ખીજો આનંદ શો હોઈ શકે ?

એ સિવાય આપણી વ્યવસ્થાના ન્યાય સિદ્ધાંતમાં પણ ફેર પડતો જાય છે. આજે પિતાની મીલકત પર પુત્રનો હક્ક એ માત્ર ધીમી ગતિવાળા કાયદાના સંસ્કરણ પર નહીં રહેલા વ્યવસ્થાતંત્રનો નમુનો જ ગણાય છે. આજે પૈસામાંથી પૈસા પેદા કરતા, અને પછી સુવાળા બિછાનામાં આળોટતા ધનીકોની એમની મીલકત પરની માલીફી આપણને ખુંએ છે. આજે સ્ત્રીનાં જીવનની મર્યાદાઓ અને એની સ્વાધીનતા પરનાં આર્થિક તેમજ સાંસારિક બંધનો સામે આપણે બળવો જગાવવાની વાત કરવા સુધી આવી પહોંચ્યા છીએ. આજે સંતતિ ઉત્પન્ન ન થવા દેવામાં નિપુણતા મનાય છે; અને પુત્રને માટે તકરવા કરતાં વૃદ્ધોની માન્યતા હાસ્યજનક લાગે છે.

આજની સમાજ-પ્રવૃત્તિ

આજે સમાજની બીતિ અલુધટી ગણાય છે. સાને પોતપોતાને ગમે એવું જીવન જીવવાના કોઈ જ ન્યાય છે. અને ક્યારેય કોઈ વચ્ચે આવે. — પછી શરીરના બળથી કે સમાજના બળથી — રાજ્યને આધારે કે સભ્યતાને આધારે — પ્રભુને નામે કે ન્યાયને નામે — પણ તે ગમતું નથી. જાહેર જીવનનો લોભ આપણને લાગ્યો છે; તે વાત ખરી છે. પણ

તેમાંજે ઉંડે ઉંડે સ્વજીવનની વિકાસલક્ષી દૃષ્ટિ રહી છે. જાહેર જીવનમાં પણ કેરી-અરનો સવાલ આવી ગયો છે; — અને એમ તો સમાજને જે વસ્તુની જરૂરીઆત હોય તેને — ખાનગી — કેરીઅરનો વિષય બનાવી તેમાંથી અર્થલાભ કે પ્રતિષ્ઠાલાભ કરવો એ તો સમાજશાસ્ત્રનો ધણોજ ભુનો સિદ્ધાંત છે. એ દૃષ્ટિએ સરસ કપડાં કે જોડા સીવીને તેના પ્રમાણમાં મજૂરી મેળવતો દરજી કે મોચી; અને જાહેર જીવનમાં પડી, લોકોની ખુશામત કરી, લોકોના અમુક સામુદાયિક હિત માટે પ્રયાસ કરી પ્રતિષ્ઠા અને પ્રશંસા મેળવતો જાહેર લોકસેવક એ એમાં કશોય ફેર નથી — જાહેર જીવન જીવવાની પ્રત્યેક માણસની આવી આકાંક્ષા — એ જરા રહેજ ઉંડાણમાં ઉતર્યા પછી આપણને સમાજલક્ષી એટલે કે સમાજનાં હિત ખાતરની આકાંક્ષા છે એમ જરાયે લાગતું નથી. એ પણ ખાવાની, સુંદર કપડાં પહેરવાની, સુંદર સ્ત્રી પરજીવાની, ખાનગી વાસના જેવી એક છે.

એ માનસ એટલે ?

આ વ્યક્તિજીવનનો આંટલો મોહ શાને આભારી છે ? શા માટે આપણને સમાજના હિત ખાતર યોગ્ય એલા અને વ્યવસ્થા ખાતર અનિવાર્ય એવા નિયમો ગમતા નથી ? શા માટે આવું અસંયમી, ગેરકાયદેસર માનસ સર્વત્ર વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું છે ? ગમે તેની ગંભીર, પવિત્ર, અને મહત્વની બાબતમાં જરાક અટકાવો કરી હાસ્ય કરવાની કે જરાક બેજવાબદારીભર્યા વર્તનથી રમી નાખવાની વૃત્તિ કેમ સુલભ થઈ પડી છે ? શાંત ચિન્તે જાણે જરાય વેદ

ના ન બોગવતા હોય તેમ, જાણે આવતી કાલની તારીખનો નિર્ણય કરવા બેઠા હોઈએ તેમ આપણે ધૃવરનાં અસ્તિત્વ વિષે વાતો કરી રહ્યા છીએ. પત્નીને કાગળ લખવો— અને જગતમાં ન્યાય નથી, નિયમ નથી, મારે માનવથી પર એવી કોઈ સત્તા નથી—એમ સાબીત કરતો લેખ લખવો—એ બંને સમાન કક્ષામાં આવી ગયા છે. ચીન જાપાનની લડાઈ અને પાંચજના પાના પર આવેલી ગહેરાત બંને એક જ સરખી મહેનતથી આપણે વાંચી શકીએ છીએ. નીતિનો વિનાશ,— ચારિત્ર્યની નિર્બળતા,—અને ધર્મક્રિયા તથા મંદિરનો વિધ્વંસ એ તો આવતી કાલે ક્યાં કપડાં પહેરવાં તેના નિર્ણય કરવા કરતાં પણ રહેલા થઈ પડ્યા છે ! એટલું જ નહિ પણ કપડાં પર ડાઘ લાગતાં જે મનોવ્યથા થાય છે તેનો દસમે ભાગ પણ આ વસ્તુઓ જીવનમાંથી અને ઇતિહાસમાંથી સદાકાળ ચાલી જતી હોય તોપણ નથી થતો. આ વસ્તુઓ એટલે જેને મારે મેં કહેા, હાલો, લાખો માણસોએ પ્યારી જન કના કરી છે.

આ પછુનેયે કના થતાં આવડે છે. આપણને પણ એ હોંશ છે. પણ શાને મારે ? સુદર જીંદગી મારે. આવતી કાલની જીંદગીની પાંચ ક્ષણો આહવાદ ભરી પસાર થાય એ મારે તન-તોડ મહેનત કરી શકીએ છીએ; જીવનનાં ઉલ્લાસને આપણે નિઃસંકોચ જીવન ધ્યેય તંત્રીકે સ્વીકારી લીધેલ છે. જીવવાનો અને બોગવવાનો આપણો પ્રાથમીક હક્ક આપણને એટલો બધો પ્રિય થઈ પડ્યો છે, કે એ હક્કની વચ્ચે કોઈ આવવા માગે તો આપણે સીધી રીતે જ ના સુણાવી દઈએ છીએ.

સંસ્કૃતિના સંગ્રામકાળમાં

આ બધું એ બને છે, બન્યું છે, કારણ કે આપણે સંસ્કૃતિના સંગ્રામ કાળમાં વસીએ છીએ. સમાજનાં બંધનો વિકસીત થતાં થતાં સમસ્ત માનવજાતિની મર્યાદા સુધી પહોંચી ગયા છે; જ્ઞાતિ, પ્રાન્તીયતા, સ્વદેશ અને સ્વ-જાતિના વર્તુલો ઝાંખા લાગે છે, અને માનવજાતિનું મહાન વર્તુલ કુદ્ધિપુર્વક સમજાય તેવી મનોદશા ઉપજાવવામાં વિજ્ઞાને અજળ સહાય કરી છે. પરસ્પર વ્યવહાર અને ત્વરીત ગતીમાન યંત્ર-કલાથી ઉદ્યોગના વિકાસને માલની આયાત નિકાસનાં વિસ્તૃત ક્ષેત્રથી આપણે માનવજાતિને આપણી કલ્પનામાં સમાવતાં શીખ્યા છીએ. સમકાલીન પ્રજાઓના જીવન આચરણનાં અભ્યાસથી, સમગ્ર જાતિ ઇતિહાસના એકત્ર અધ્યયનથી, સર્વ મનુષ્ય સામાન્ય અનેક વિદ્યા જેવી કે સમાજશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, જાતિય-શાસ્ત્ર વિના શિક્ષણથી આપણને માનવ માનવ વચ્ચેનો સંબંધ બીજા બધાય કૃત્રિમ અને ટુંકી નજરના સંબંધ કરતાં વધુ કુદરતી લાગે છે. આથી ટુંકા વર્તુલોને લક્ષ્યમાં લઈને રચાયેલું નીતિશાસ્ત્ર અને ટુંકા વર્તુલની ઇતિહાસ મુતીઓ આજે કુદ્ધ અને નિરર્થક લાગે છે; જ્યારે સમસ્ત માનવજાતિને સ્પર્શે, તેવું પ્રબળ નીતિશાસ્ત્ર હજી રચાયું નથી, આખી માનવ જાતને સમાવી લે તેવી વ્યવસ્થા જન્મી નથી. અધુરા લાગતા વર્તુલોની નીનિમત્તા આપણને ઝોછી અને નકાલી લાગે છે. સંપૂર્ણ વર્તુલની નીતિ હજી રચાઈ નથી:—

ભૌતિકવાદનો

લેખક :
પ્રાણીચરિત્રન

ખેડૂત દેશમાં
અ કી ઉ

વિજય

સોવીયેટના સંગ્રહસ્થાનોમાં અનેક મહત્તોના શબ્દોને સાચવી રાખવામાં આવ્યાં છે. રસાયણિક ક્રીયાથી આ સાચવણી સાધવામાં આવી છે એ ખુલાસો સાયોસૌંધ આપવામાં આવેલો હોય છે. મહત્તોના શબ્દોના સંગ્રહમાં ગંધકાંચો, કુતરાંચો, મરઘાંના શબ્દોને એજ ક્રીયાથી મુકવામાં આવેલાં હોય છે. આ બંને નીચે લખવામાં આવેલું હોય છે કે સત્તોના શબ્દ અને જનવરોનાં શબ્દોને રસાયણો દ્વારાજ વર્ષો સુધી સાચવવામાં આવ્યાં છે. તેમાં ચમત્કાર જેવું કંઈજ નથી.

આ ઘા ખસો અમ દેશમાંથી ઓ લુની ધાર્મિક માન્યતાઓ ! ઓ કાબૂ અને માટીનાં પુતળાંઓ, ઓ દેવો અને હાકણો ! આ મુત્રમાં આજતું રશીઆ ઇશ્વરવાદ સામે જેહાદ પોકારી રહ્યું છે. તેને આજે પુનઃ કરવાના કોડ નથી, મુવજ્જી ધુમ્મટથી શોભતા દેવજાથી સહેરને દેદીપ્યમાન કરવાના શોખ નથી, પવિત્ર વેદી સમક્ષ પરજુવાના ઉદ્ઘાસ નથી. આમ શતકોથી સમાજ સરીર ઉપર પથરાયેલા ધાર્મિક આવરણને ખંખેરી નાંખીને રશીયા આજે ભૌતિકવાદનો વિજયડંકો વગાડતું ઉભું થાય છે.

રશીયા એટલે ખેડુદેશ. ક્ષેત્રોડોની સંખ્યામાં રમતી આ ખેડુસંખ્યાને ધર્મચ્યુડમાંથી મુક્ત કરવાના પ્રયત્નો, કામદારવર્ગના ભૌતિકવાદને ફેલાવવાના અસિમ યત્નો, વિદ્યાર્થીગણમાં ધર્મજેરને નિમુજ કરવાના અખતરાઓએ અત્યારે

રશીયાનાં આધુનિક છવનમાં એક મુંઢર પ્રકરણ ઉમેર્યું છે. અત્યારનો અનુભવ એ મુંઢર લાખી માટે અતિ આશાજનક છે. ત્યારે ચાલો તેમની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર ઉડતી નજર કરીએ.

જ્ઞાન સાથે ગમત

રશીયાના કૃષ્ણવણીકારોએ કેટલીક રમતો યોજી છે. આ રમતો એવા પ્રકારે ગોઠવવામાં આવી છે કે જેથી માણસ ધર્મ માટે કેટલું જાણે છે તે જણાઈ આવે. આવી ઇશ્વરવાદને નિમુજ કરવા માટે યોગ્યજેલી રમતો રશીયામાં ખૂબ લોકપ્રિય થઈ પડી છે. જેમ સામાન્ય રમતોમાં અમુક ખેલ હોય છે તેમ આવી રમતોમાં ઇશ્વરવાદ વિરુદ્ધના જ્ઞાનને આદર્શ માનવામાં આવે છે અને તેથી જેમ જેમ રમત જનમતી જાય છે તેમ તેમ માનવજ્ઞાનમાં ઠીક ઠીક વધારો થતો જાય છે.

બાળકોમાં આ શિક્ષક નારિતકતા પ્રેરી રહ્યા છે

તેમજ નીશાન તાકવાની રમતમાં પણ ભૌતિકવાદને ખૂબ ઉંડે ઉતારવામાં આવ્યો છે. આ રમતમાં કુંડાળા હોય છે. આ કુંડાળા કાળા રંગના હોય છે અને વચ્ચે ચાનના ધોળાં કુંડાળા હોય છે. આ ધોળાં કુંડાળામાં—કે વર્તુલમાં નીશાન તાકવાની રમત રમવામાં આવે છે અને જે વ્યક્તિ સૌથી વધુ નિશાન તાકે તેને ઇનામ કે એવું કંઈક આપવામાં આવે છે. પ્રત્યેક સ્વેત વર્તુલને અમુક સીમા ચિહ્ન ગણવામાં આવે છે જેવાં કે વન-સ્થિતિવિજ્ઞાન કે ખગોળવિજ્ઞાન વિગેરે.

નાટકોમાં

નાટકની ભુમિકાઓમાં બધા જ પાત્રો નિરિશ્વરવાદી હોય છે. તેમાં જે પાર્તલપ થાય છે તેમાં પણ હશ્વરવાદ સામે શબ્દો વિંઝવામાં આવે છે. વહેમ સામે કટાક્ષોથી તો આખું નાટક છલોછલ ભર્યું હોય છે. આમ નાટકો દ્વારા હશ્વર-

વાદને નિમુળ કરવાને માટે અખતરાઓ ઠીક ઠીક અજમાવવામાં આવે છે. "

એટલું જ નહીં પણ નાટકનો પંકડો પડે કે તરત જ કેટલાક ઉત્સાહી જુવાનીયાઓ બેઠકોને એકત્ર કરીને હશ્વરવાદ સામે જખર પ્રચારકામ શરૂ કરે, કોઈ પુછે કે 'ન્યુટનનો સિદ્ધાંત કયા વંધર્માં શોધાયો? તો વળી કોઈ ડાવીન એટલે શું?' એવા સવાલ સંભળાવે. આમ લોક જ્યારે એકત્ર મળે ત્યારે ત્યાં પ્રજા ભૌતિકવાદની ઢીનડીન વગાડવાનું આ સામ્યવાદી જુવાનો જરાપણ સુકતા નથી.

સીનેમામાં પણ આ જ અનુભવ મેળવવાનું અતેકના નશીબમાં સળંગ હોય છે. હશ્વરવિરોધી જુવાનો પ્રત્યેક સ્થળે પ્રવેશી જઈને હશ્વરવાદ કરેલા અનર્થોત્ત્વ લંબાણ વિવેચન પ્રેક્ષક ગણો ઉપર ફોફા મેસાડે છે.

શહેરોમાં

ઈશ્વરવિરોધી-ચળવળનું મુખ્ય ધામ શહેર છે. આ શહેરોમાં કેટલીય સંસ્થાઓ ઈશ્વરવિરોધી આંદોલનો ઉપાડે છે. આવી એક મુખ્ય સંસ્થાનું નામ છે 'ઈશ્વરહીનોની સંસ્થા' (Society of the Godless) આ સંસ્થામાં લગભગ ૪૦ લાખ જેટલા તો સભ્યો છે. આ સભ્યોના વાર્ષિક ભરણામાંથી સંસ્થાનું કામકાજ ચાલે છે. સમગ્ર રશીયાના પ્રત્યેક પ્રાંતમાં આ સંસ્થાના મથકો સ્થપાયેલાં છે. આ સંસ્થાઓ આખા પ્રાંતમાં ઈશ્વરવાદને તીવ્ર ઈર્ષા કરવાને યોગ્ય બેલા આંદોલનો ઉપર તીવ્ર હરી ચોકસાઈ રાખે છે. સાહિત્ય બહાર પાડે છે—પુસ્તિકાઓ પ્રસિદ્ધ કરે છે અને લાપણો ગોઠવે છે આમ આ સંસ્થા અતિ વ્યવસ્થિત રીતે એકઠું સતત અને સુંદર કામ આપી રહી છે અને તેના અમર્યાદિત યતનોના પરિણામે અત્યારે લાખોની સંખ્યા ભૌતિકવાદનો વૈજ્ઞાનિક ઝંડો ઉંચે આકાશમાં ફરકાવી રહ્યાં છે. એટલું જ નહીં પણ અતિ અદ્ય સમયમાં તેમણે સાચેલી અમાપ પ્રગતિ, અચુક કાર્યસિદ્ધ મુડીવાદી જગતમાં નિરિશ્વરવાદીઓની નહાનકડી પ્રગતિ સરખામણીમાં અતી અપુર્વ લાગે છે.

આ સંસ્થાને સરકારતંત્ર સાથે સીધો કે પરોક્ષ સંબંધ નથી છતાં સરકારતંત્ર આ સંસ્થાની પૃષ્ઠિઓને પોષવાને પોતાની ફરજ સમજે છે. આ સંસ્થાને પ્રત્યેક પ્રકારની સગવડ આપવાની, તેમના કાર્યને સરળ કરી આપવાની આજ્ઞા પ્રત્યેક સોવીયેટ અમલદારને અપાઈ છે. એટલું જ નહીં પણ ધણીવાર આર્થિક સહાય

પણ રાજ્ય ખજાનામાંથી આપે છે. આમ સરકારતંત્ર સાથે સીધો સંબંધ નહીં હોવા છતાં, તેમજ સરકારતંત્રનો આશ્રય નહીં હોવા છતાં પણ આ સંસ્થાએ ખુબ પ્રગતિ કરી છે. તેની પૃષ્ઠિઓને હમેશા અભિનંદનીય અને અનુકરણીય માનવામાં આવે છે અને સોવીયેટ પક્ષનાં વર્તમાન પત્રોમાં આ સંસ્થાની પૃષ્ઠિઓને પુરતાં પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધિ આપવામાં આવે છે. આ સંસ્થાના આંદોલનો ઉપર વખાણનો વર્ષાદ વરસાવવા સોવીયેટ પત્રોના તંત્રીઓ શબ્દોની સ્પર્ધા આરંભે છે અને ઉત્સાહ અને પ્રેરણાનું સાઈ સીંચન કરીને તેને વેગ આપવાને તેમનાથી બનતો યત્ન કરી રહ્યાં છે. આમ ઈશ્વરહીનોની સંસ્થા અત્યારે તો સોવીયેટ સરકારતંત્રમાં વીજળીક વેગથી આગળ વધી રહી છે.

ગામડાઓમાં

જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય છે ત્યાં ઈશ્વરહીનોની સંસ્થાઓ સ્થપાય છે. આ સંસ્થાઓ અનેકવાર રેડીયોને ઉપયોગ કરે છે. રશીયામાં પ્રત્યેક ગામમાં રેડીયો હોય છે. આ રેડીયો એ પ્રચારની મોટી પડકમ છે. અને સાંજે સુષ્ક અવસાન પામવાની તૈયારીઓ કરતો હોય ત્યારે ઈશ્વરવાદ સામે રેડીયો ઝડક મારે છે, વાતાવરણમાં વિજ્ઞાનના વિજયનો નાદ શરૂ થાય છે. સૃષ્ટિના સર્જનવિજ્ઞાનનું સંગીત સંભળાય છે. વહેમના ઘર સામે વેધક શબ્દો ફેંકાય છે અને ગામડાના કિસાનોના ઘરમાં આમ વૈજ્ઞાનિક ભૌતિકવાદ પ્રવેશ કરે છે.

પ્રત્યેક દેશના એકાદ પ્રમાણે રશીયાનો એકાદ પણ પ્રજ્ઞાસિકાનો પ્રખર પુનરી હતો અને રહ્યો છે. આજે તો સમાજ-

વાદની સંસ્કૃતિ સ્થાપના ઉપર ૧૩ વર્ષનો કાળ વહી ગયો છે અને આ અલ્પ સમયમાં રશીયાના ખેડુતોએ સાથેલી મુંઢર પ્રગતિ જેતાં વૈજ્ઞાનિક ભૌતિકવાદ માટે ભુમિકા તૈયાર થઈ ગઈ છે અને હવે ખેડુતો કોઈપણ પ્રકારના કચવાટ વગર આ જુવાન ધૃત્યરવિરોધીઓના અવાજને સન્માને છે.

આમ ગામડાઓમાં પણ યાંત્રિક પરિવર્તન પ્રવેશતાં ધર્મ અને અધર્મદ્વા અળગા ખસતાં જાય છે અને રશીયાનો ખેડુ-વૈજ્ઞાનિક પ્રકાશમાં નવો ઉદ્ભાસ અનુભવી રહ્યો છે.

ધર્મ વિરૂદ્ધના સંગ્રહસ્થાનો

સેંટ સ્ટો અને કેવ જેવા મશહૂર શહેરોમાં લઘો પ્રવાસ કરતા હોય તો લઘુમારી ગાદી એક મ્હોટા દેવળ સામે આવીને જરૂર ઉભી રહે. દેવળની બાજુ ભવ્યતા જ પ્રવાસી ઉપર અજબ છાપ પાડવાને પુરતી છે. આ આકાશ સાથે વાતો કરનારાં ઉંચા દેવળોના પહેલે પગથીએ પગ મુકો કે તરત જ લઘુમારો બોમીયો કહે કે ‘આ દેવળ નથી પણ હવે ધર્મ વિરૂદ્ધ સંગ્રહસ્થાન છે. પહેલાં તો તે સેંટ કેથરાઇનનું દેવળ હતું’, પહેલાં ત્યાં વહેમનાં ગંધાતાં વારી પીવાડવામાં આવતાં. આજે આ સ્થળમાં વિજ્ઞાનનાં સ્વરૂપ જળ પીવાનાં પ્રવાસીને સાંપડે છે.

આ સંગ્રહસ્થાનોના ચાર વિભાગ છે. એક વિભાગમાં કુદરતી વિજ્ઞાન શિખવતાં સાધનો મુકવામાં આવ્યાં છે. બીજા વિભાગમાં પ્રાણીવિજ્ઞાનની સર્વ માહિતીઓ સમજાવવામાં આપી છે. ત્રીજા વિભાગમાં માનવવિજ્ઞાનની માહિતી આપવામાં આવી છે. આમ જ્યારે કોઈ મુતા-

કાત લેનાર પગ મુકે કે તરત જ કુદરતી વિજ્ઞાનની સર્વ માહિતી મળે. એટલું જ નહીં પણ પૃથ્વી ઉપર ચેતનતત્વ કેમ ઉત્પન્ન થયું. તેની માહિતી પણ આપો-આપ મળી જાય.

આ વિભાગોમાં ફરતાં ફરતાં માનવનાં માનસમાં વિજ્ઞાનતત્વ પ્રવેશ કરવા માંડે. ત્યાં તે ચોથા વિભાગમાં જાય આ વિભાગમાં રશીયન પાદરીઓએ પોલીસ સાથે મળીને કરેલા કાવાલવાના પુરાવાઓ મુકવામાં આવ્યા છે. પાદરીઓએ લખેલા ખાનગી દસ્તાવેજો અને રાજ્ય પ્રપંચમાં લીધેલો ભાગ એ સર્વની સાખીતી આપતી ગુપ્ત વસ્તુઓને આ સંગ્રહસ્થાનમાં જાહેર રીતે મુકવામાં આવી છે. આ ફૂર ધૂણાજનક હત્યારા કર્મોની હકીકત એટલી તો આવેશયુક્ત રીતે ગોઠવવામાં આવી છે કે રશીયાના પાદરી-ધર્મ સામે પ્રત્યેક વ્યક્તિને કોઈ થયા વગર ન રહે. રશીયામાં કોસાક સવારોએ કરેલી ફૂર કલેઆમોમાં પાદરીઓએ આપેલી સહાયની સચેટ સાખીતીઓ સામાન્ય હજ્યના માનવનાં દીલ થડકાવવાને પુરતી છે. પોલીસખાતા સાથે મળીને પાદરીઓએ પોતાની સત્તા જમાવવા માટે કરેલાં કુદ્દાક યત્નો જેતાં પ્રત્યેક પ્રવાસીને રશીયાના પુરાણ પાદરી સમુદાય સામે ધિક્કાર જન્મ્યા વગર નહીં રહે. આવાં સંગ્રહસ્થાનો અત્યારે તો પ્રત્યેક શહેરમાં છે અને લાખો લોકો આ સંગ્રહસ્થાનની મુલાકાત લઈને વૈજ્ઞાનિક પ્રકાશ પામે છે અને વહેમના વાદનામાંથી તેઓ મુક્તિ પામે છે. અત્યારે રશીયામાં ધર્મ વિરોધી પ્રવૃત્તિઓમાં આવાં સંગ્રહસ્થાનો સારી અસર ઉપજાવી રહ્યાં છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ જ પ્રચારના ધરખમ સાધનો છે.

આવાં સંગ્રહસ્થાનોમાં અનેક મહત્તોના શબ્દને સાચવી રાખવામાં આવે છે. આ શબ્દને અમુક રસાયણિક ક્રિયાથી સાચવી રાખવામાં આવ્યાં છે એવો ખુલાસો સાથે જ અપાય છે. તેમજ તેની બાબુ-માં જ ગવિડાં, કુતરાંઓ, અને મરધાઓના શબ્દને પણ એવી જ ક્રિયાથી સાચવી રાખવામાં આવે છે. આ બંને નીચે લખ્યું હોય છે કે સંતોના શરીર, કે કુતરાંના શરીરને રસાયણો દ્વારા વર્ષો સુધી સાચવવા શક્ય છે તેમાં ચમત્કાર જેવું કંઈ જ નથી.

બાલકો અને ખેડુનો આવા સંગ્રહ-સ્થાનોની મુલાકાત લે તે માટે ખાસ સમુદાયો ગોઠવવામાં આવે છે અને સામુદાયિક પ્રમાણ ઉપર સંગ્રહસ્થાનનો લાભ લેવાની વૃત્તિ ખીસવવામાં આવે છે અને આલેખવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે ઇશ્વરહીનોની સંસ્થાના કાષ્ટ તળે જ આવાં સંગ્રહસ્થાનો ચાલે છે અને વિકાસ પામે છે. સોવીયેટ રશીયાના સંચાલકો અને ત્યાં સુધી જુના દેવળો કે મંદિરોમાં જ

આવાં સંગ્રહસ્થાનો રચાયે છે અને તે રીતે આવા પુરાણ મકાનોનો સુંદર ઉપ-યોગ થઈ રહ્યો છે.

પણ સોવીયેટ રશીયાના સંચાલકો એક સત્ય સારી રીતે સમજે છે કે શ્રમથી કંટાળેલો માનવ ઉદ્ધાસનો અતિરેક કરવા માટે સ્થાન શોધે છે. જુના કાળમાં ધાર્મિક ઉત્સવો દ્વારા માનવની ઉદ્ધાસ-ભુખ સંતોષાતી. આ ઉદ્ધાસભુખ કુદરતી અને સનાતન છે અને તેને સંતોષવા માટે લોક સંસ્કારે ઉત્સવો રચાયા છે. વિશ્વવતો ઉત્સવ, મે દીન, વિગેરે રાષ્ટ્રીય ઉત્સવોમાં હવે સોવીયેટ ઉદ્ધાસ શોધે છે. લાલ યોગાનમાં તે બળવાના ગીત ગાઈને આનંદભુખ લાગે છે. આને ધાર્મિક ઉત્સવની જગ્યાએ લોકઉત્સવો જનતામાં અતી અજબ ઉદ્ધાસ રેડી રહ્યા છે.

આમ સોવીયેટ રશીયા ધર્મ સામે યુદ્ધ ખેડી રહ્યું છે, ઇશ્વરહીનોની સંસ્થા ઇશ્વરની કલ્પનાને દેશવટો આપવા માટે અચાગ શ્રમ લઈ રહી છે.

ભેટનાં પુસ્તકો

નવયુગનાં ગ્રાહકોને આ વર્ષે અપાનારાં ભેટનાં પુસ્તકો છપાઈ રહ્યાં છે. આ અઠવાડિયામાં પ્રથમ પુસ્તક છપાઈ રહેવાનો સંભવ છે અને જેમ જેમ છપાતાં જશે તેમ તેમ ગ્રાહકોને રવાના કરવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક

‘નવયુગ’

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ફા દા સ વ

ઝંડુ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડો

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શો કા રિ ટ

ઝંડુ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી૦-મુખ્ય નં. ૧૪

મુખ્યની હુકાન: ભુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું મુખ્યપત્ર આજેના મંગાવો

ચરખાચક્ર — અ

મહાત્માશ્રીની અતિ પ્રિય
વસ્તુ મનાતી ખાદી વાપ-
રવાથી પ્રિયતમું આર્થિક
તંત્ર જરાયે તુટશે નહીં
એમ લેખક આલેખીને—

ખાદી-સ-

ક્રિષ્ટિ-

ચરખાના માહાત્મ્ય વિષે ગાંધીજીનાં
ધણીયે લખાણો સાંભળ્યાં છે,
ધણીયે લખાણો વાંચ્યાં છે—તેમની સાથે
ધણીયે વાર-ખાસ કરીને યરોડા જેલની
અદ્ભુત શાંતિમાં ધણીયે વાતો કરી છે.
પણ યુરોપમાં લગભગ એક વરસ ગાળ્યા
પછી ગઈ પહેલી ઓક્ટોબરને તેમને જન્મ-
દિવસે ગીલ્ડ હાઉસમાં જે મેળાવડો કરવામાં
આવ્યો હતો તેમાં તેમના જ શ્રીમુખેથી
ફરીવાર રેંટીયાનું પ્રવચન મેં સાંભળ્યું,
ત્યારે કુદરતી રીતે મારા મનમાં નવા
જનમતા સમાજવાદના સિદ્ધાંતોની દ્રષ્ટિથી તે
વિષે કંઈક નવી વિચારસરણી સ્ફુરવા
માંડી, તે અત્રે મારા ગુજરાતી લાઘ જ્યોતોની
સેવામાં શુદ્ધ શુદ્ધિથી રણુ કરું છું.

કંગાળ લોકોને

ગાંધીજીની મુખ્ય દલીલ એ હોય છે કે
આપણા દેશોમાં જુએ મરતા કરોડો માણ-
સોની મુખ્ય જરૂરીયાતો બે હોય છે. (૧)
અનાજ (૨) કપડાં. આમાંથી પુરતું અનાજ

તો આપણા દેશમાં પાકે છે. પણ પુરતું
કપડું થતું નથી. હાલની મીથાની
ઉત્પત્તિથી આપણી કરોડોની વસ્તિનાં અંગે
ઢાંધા શકાતાં નથી. તેથી જ આપણા દેશ-
માં જ જોઈતું બધું કાપડ ઉપજતી શકાય
તો ગરીબોની ગરજ ટળે. ને જે કરોડોવાર
કપડાની હજી તૂટ પડે છે તે એકએક
ઉપરાઉપરી મીથા વસાવી ઉપજતી શકાય
નહિ તેથી તેની ખોટ પુરવાનો એક જ
રસ્તો રહે છે—તે દેશની લાખો-કરોડો
કુંપડીઓમાં સોંધા, સસ્તા ને સહેલાઈથી
આપણે ત્યાં યનાવી-શકાય તેવા રેંટીયાથી
જોઈતું સુતર કાંતીને જોઈતું કાપડ યના-
વવાનો. આમ જ કરોડોવાર કાપડ આપણે
ત્યાં જ યનતા કાચા રૂમાંથી યનાવી શકાય
તો આપણા ગરીબ લોકોની કપડાની જુખ
લાંબે ને તેથી તેમના મુખ અને આરોગ્યની
વૃદ્ધિ થાય.

ને રવરાજ્ય

- માજવાદના — ચરખાના કાર્યક્રમ ઉપર
અતિરેક કરવામાં ગંભીર
રાજકિય ભૂલ થઈ છે એમ
- પિંદુએ આલેખે છે અને તેની નીર-
પયોગીતા બહુર કરે છે.

છંદુલાલ કુનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

નવી વિચારસરણી

આ દેશીલની સામે નીચેની વિચારસરણી
કુદરતી રીતે રુંદે છે:-

(૧) આપણી મીઠા પુરં કાપડ ઉપજાવતી નથી તેથી શું આપણાં બજારોમાં કાપડની અછલ રહે છે? નહીં જ, મલ્ટિસ્ટર ને જાપાનથી કરોડો રૂપિયાનું કાપડ તો સીંચીયા જ કરે છે. પરદેશથી ચીની આયાતનાં આશિર્ક અને રાજકિય પરિણામો કે હોની પછી તંપાસીશું. હાલ તો મુદ્દાની વાત એ છે કે દેશમાં કપડાની કંઈ ખોટ નથી. વળી તે કપડું દેશી મીઠા કરતાં વધારે સોંધું પડે છે એમ પણ ન કહી શકાય. બલ્કે પરદેશી કાપડ પર ઘણી સખત જકાત હોવા છતાં તે ઘણું ખર્ચે દેશી કાપડ કરતાં સોંધું કે વધારે સોંધું મળે છે. ને આમ ધોધમાર સોંધું કાપડ આખા દેશમાં

બજારોમાં મળે છે છતાં આપણા કરોડો માણસો તે કેમ લઈ શકતા નથી? શું તેઓ તે કાપડને પરદેશી ગણીને ખરીદતા નથી? નહીં જ. તેઓ તે ખરીદી શકતા નથી કારણ કે તેમની પાસે ખરીદવાને પુરતાં નાણાં નથી. પણ જો નાણાંને અભાવે આપણા ગરીબો મીલવું કે પરદેશી કાપડ ખરીદી શકતા નથી તો પછી તેઓ હાથે કાતેલી ને વણેલી ખાદી પણ કેવી રીતે ખરીદી શકશે? ને શીઆળાની ટાઢથી કે ચોમાસાની હેલીથી ચોતાનાં ચીમળાએલાં અંગુરું રક્ષણ કેમ કરી શકશે?

(૨) વળી જો હાથની ખાદી ચોડીધણી પણ મીલના કે પરદેશી કાપડથી સોંધી પડતી હોય તો તો તે ગરીબવર્ગને ખરેખર આશીર્વાદ સમાન થઈ પડે. પણ અત્યાર સુધીના આપણા અનુભવ શું બતાવે છે? એ જ કે હાથની ખાદી કરતાં વધારે રળીયામણું ને સફાઈદાર. મીઠાનું કાપડ વધારે સોંધું મળે છે. આશરે ૧૦ વરસ સુધી ખાદીના અખતરા આખા દેશમાં સુનંદા

માણસોની મારફત કરવામાં આવ્યા છે છતાં ખાદી, સંચાના કાપડ કરતાં સૌંધી વેચાઈ શકતી નથી. એટલું જ નહીં, પણ લવિ-
બમાં વધારે સૌંધી થવાનો સંભવ પણ નથી. ઉલટું એ પણ ચોક્કસ છે કે મીલને મુકાબલે હાથની ખાદી વધારે મોંઘી જ છે-ને લવિબમાં પણ રહેશે જ, ને જ આપણે ગરીબવર્ગ સંચાનું સૌંધું કાપડ ખરીદી શકતો નથી તો પછી તે દેખીતી રીતે હાથની મોંઘી ખાદી કદી પણ ન જ લઈ શકે. અહીં તેમને તો ખાદી રેશમી કે કસ્મી કાપડ જેની મોંઘી જ લાગે-તે તેમને ખાદી પહેરવાનો ગમે તેટલો શોખ પણ થાય, તેથી નાણાંને અભાવે ખરેખરો ગરીબને હુખે મરતો વર્ગ તો કદાપી ખાદીથી પોતાનાં કુજતાં અંગ ઢાંકી શકે જ નહીં.

હાથકંતામણુ અને હાથવણાટ

(૩) પણ ગાંધીજી કહે છે કે સર્વે પોતાને માટે ભેદનું કાપડ હાથે કાંતીને વણાવી કે વણી લે તો તેમને ધણું સૌંધું પડે. પણ પોતાનું સુતર કાંતવા માટે પોતાનું કે ભેદએ. તે કે હીંદુસ્થાનમાં બધા નહીં પણ ચોક્કસ લાગમાં જ પાડે છે. વળી એકંદરે જ્યાં રૂની ખેતી હોય છે ત્યાં પાસેજ છત્ર-પ્રેસનાં તો કારખાનાં પણ હોય છે-ને રૂના ભાવ પણ ગણ સાલ સુધી સારા આવતા હતા (ને ગણ સાલની આખરમાં ગગડ્યા પછી હમણાં કંઈ સુધરવા લાગ્યા છે) તેથી રૂની સારી ખેતીના મુલકમાં ખરેખરી લયંકર ગરીબાઈ જ્યાંમાં આવતી નથી. તેથી આવા ખારડોલી, ખેડ જેવા ને ખીજા લાગના પ્રમાણમાં સારી સ્થિતિના ખેડુ તો ગાંધીજીનાં વચન પર શ્રદ્ધા મુકીને પોતાના રૂમાંથી થોડી ખાદી ઉત્પન્ન કરે તેથી કાંઈ જ ફલીત થતું નથી. જે

ખેડુ તો પોતાનું કે ઉપજાવીને વેચી શકે તેમને ખરેખરો ગરીબ ગણાય જ નહીં. ખીજા કોઈ વેપારીઓની માફક તેઓ દેવામાં કુબેલા પણ હોય તેથી પણ કંઈ જ ફલીત થતું નથી. વળી તેઓ કોઈ આર્થિક નિષમતે નહીં પણ માત્ર અંતરની શ્રદ્ધાને અનુસરીને ગમે તે કરે તે મુદી વાત છે. ખાકી રાંમંશરાના જેવા કોઈ અશ્રદ્ધાળુ લોકોમાં કેવળ અર્થશાસ્ત્રના ધોરણુસર રૂની ભરપૂરે ખેતી છતાં પણ રૂંટીયાનો અખતરો ભરજક પૈસા ખરીદીને કરવામાં આવ્યો છે ત્યાં તે ધણું ખરું નિષ્ફળ જ થયો છે.

કાણુ કાંતવાની મજુરી કરે છે ?

(૪) આપણે પોતાનું કે ઉગાડનારને પ્રમાણમાં શ્રીમાન કે સમૃદ્ધીમાન ગણીને ખાદી કરીએ, એટલે કુદરતી રીતે કાંચિસના ખાદી મંડળ કે ખીજા કોઈ એવા મંડળ કે વ્યક્તિ પાસેથી કે કે પુણી લાંબને 'છં' કે આઠ અને રતલ સુતર કાંતી આપનારા ખરેખર ગરીબ વર્ગ પર આપણે નજર દારવી પડે છે. દિવસના છ પૈસા કે એ આનાંની રાજ્યી કામ કરનાર જે પુરૂષોને ખરેખરો ગરીબ-કે કંગાલ ગણવા જ ભેદએ. આવા માણસોને પોતાનું કે ન હોય-ધણું ખરું તેમની જમીન પણ ન હોય-જમીન હોય તે ધણી થોડી કે ખરાબ હોય. તેઓ ધણે ભાગે પારકી જમીન ખેડનારા કે મજુરો જ હોઈને ખેતીની મોસમ ન હોય ત્યારે ખરેખરી કંકડતી હુખને દારવાને ન ચાલ્યે જ ચરખાની આવી છેક સૌંધી મજુરી તેઓ કરે.

મોંઘી ખાદી

છતાં કાણુ માની શકે કે આવા જે આશરે ૬૦,૦૦૦ માણસો ગાંધીજીના વચન

મુજબ આખા દેશમાં દશ વંરસના પ્રચાર પછી-ને લાખો બટકે કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ જાતજાતના ઉધા અખતરામાં કર્યા પછી-ચરખાની મલુરી કરે છે. તેઓ તેમના જ કાંતેલા સુતરમાંથી બનતી ખાદી-ધોરી કે ઘણી પણ વેચાતી લછ શકે ? આખી દુનીયાનો મલુરોનો અનુલવ પુરવાર કરે છે કે સારી ને મોંઘી ચીજો ઉપજાવનાર માણસોને તે ભોગવવાનું સાધન હોવું નથી. એકથી બે આનાની શેઠથી મરી મરીને આંકે દસ કલાંક કાંતનાર ગરીબ માણસોને તો ખર્ચ નેતાં તો મીઠાના કે કોઈપણ કારખાનાના મલુરોની માફક હાલ દુનીયાં-ભરમાં પ્રવર્તતા મુડીચાદના ચુલામની (Wage-Slaves) ન હારમાં મુકવા નેહ્યો. ખીજા કોઈ મલુરોના કરતાં તેમની દશ વધારે દયાજનક ગણવી નેહ્યો. કારણ કે તેમના જેવા મલુરોનો કંગાલ દર દુનીયામાં કોઈ દેહ્યો સાંભળ્યો નથી.

કૂર મરકરી

તેથી આવા કંગાળ લોકોને ખાદી લેવાનું કહેવું એ તેમની કૂર મરકરી કરવા જેવું છે. તેમની ચુલામ જેવી જુજ-શેઠમાંથી જેમ તેઓ સંધામાં સોંધી બંદી-બાવટા જેવું સોધું ધાન લછ શકે તેમ તેઓ તો દેશી કે પરદેશી મીલનું સોધું કાપડ લછ-ને જ તેમના નવખાં અંગને ઢાંકી શકે, ને તેથી જ ગામડાંમાં આવા સોંધા દરે કંતાવેલી ખાદી ગાનાં મોટાં શહેરમાં વેચવાને માટે જાત જાતનાં સપ્તાહો ઉજવવાં પડે છે-ને સુનંદા જુવાનોને ને કૌચિસના આગેવાનોને પણ પૈસાવાગાઓને માથે ખાદી વેચવાને ફરી કરવા નીકળવું પડે છે.

મીથ્યા ભ્રમ

આ ઉપરથી એટલું તો ચોખ્ખું દેખાય છે કે દેશમાં કાપડની અછત ટાળવાને, ટાંકે મરતાં કરોડોના નાગાં અંગ ઢાંકવાને જ હાથે કાંતી વણીને ખાદી જ ઉપજાવવાનો ધર્મ તો કેવળ મીથ્યા ભ્રમરૂપ સમજાય છે. જેમ દેશમાં ભરપુર અનાજ પાકવા છતાં કરોડો જુએ મરે છે તેમ દેશમાં હાલના કરતાં ગમે તેટલું વધારે કાપડ નીપજશે કે જહારથી આવશે તો પણ કરોડો માણસો કાપડને અજાણે રીયાસે જ. કરોડોને માટે વધારે અનાજ કે વધારે કાપડની જરૂર નથી. તેમને ખરી જરૂર વધારે નાણાંની છે, -વધારે સારી શેઠ ને ધંધાની જરૂર છે. તે જરૂર ચરખાથી કે પછી ખીજા શેઠથી વધારેમાં વધારે સંગીન ને વ્યવહારીક રીતે પુરી પાડો, -તો તે ગરીબોને તો સરખું જ છે.

ગાંધીજીને ને તેમના સુસ્ત ભક્તોને માધ્યમ થાય જ હીંદમાં ને આખી દુનીયાભરમાં કરોડો માણસો અનાજ ને કાપડને માટે ટળવળતા હોવા છતાં ઉત્તર અને દક્ષીણ અમેરિકામાં લાખો ટન કોશી, ર ને ધઉ સગગાવી દેવામાં આવ્યાં છે કે જમીનમાં બેળા દેવામાં આવ્યાં છે. (ને કે માત્ર યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં આજે આશરે એક કરોડ માણસો ખેતર હોવાથી ધર્મદા ઉપર જીવે છે અને ચીનમાં કરોડો માણસો વાવાઝોડાને લીધે ધરખાર વીનાના ચપ્પગયાં છે.) આમાં ખર્ચ કારણ હીંદમાં કે ખીજા કોઈ દેશમાં અનાજ કે કાપડની તંગીનું નથી પણ મુડીચાદની ચાલુ રાક્ષસી પ્રચાલ છે. ને જ્યાં સુધી તે પ્રથમ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી હીંદમાં કરોડો રૂપિયાનું વધારે કાપડ સાંધા-કામથી કે રેંટીયાથી ઉપજાવીશું તો પણ ગરીબો તો હાથ ધસતા જ રહેશે ને ગોદમો

ને હુકમો કાપડના હાથી લાગેલાં લગાયા કરશે.

ખીજી રાજકિય મુદ્દા

હવે ખીજી રાજકિય મુદ્દા ઉપર આવીએ. ગાંધીજીએ ખાદીનો પ્રચાર કરતાં શરૂઆતથી જ એ જાતની દલીલો રજૂ કરી છે, એક હળવી ને ઠંડી-ખીજી ગરમ અને કડક; ને જો કે લ'ડનમાં તો દરીદ્રનારાયણની હળવી ને સાત્વીક દલીલ જ તેઓ રજૂ કર્યે જાય છે, તો પણ તેમના મનમાં ઉડે ઉડે ખીજી ગરમ દલીલ તો રહેલી જ છે. તે એ છે કે અંગ્રેજો કાપડનો વેપાર કરતા આપણા દેશમાં રાજ જમાવી બેઠા તેથી તેમનો પગ કાઢવાનો પણ ખરેખરો ઇલાજ તેમના-ને તમામ પરદેશી કાપડના બહિષ્કારમાં જ રહેલા છે; ને આજે બહિષ્કાર કરવાને જોઈએ કાપડ સાંચાકમથી ઉપજાવતાં તો કદાચ ઘણા દેશકાં પીતી જાય તેથી તેનો ખરેખરો ઇલાજ દેશમાં સહેલાઈથી ઉપજાવી શકાય એવા સાદા સરળ ને સસ્તા રેંટીયામાં જ રહેલા છે.

ખરેખર આ દલીલ જો વાસ્તવિક ને વ્યવહારીક હોય તો ખીજી બધા વધા બાળુએ મુકીને સર્વે દેશાભીમાની સ્ત્રીપુરુષોએ તેને સફળ કરવાને કટિબદ્ધ થવું જ જોઈએ. ને એ પણ ચોક્કસ છે કે અત્યાર મુઠ્ઠીમાં રેંટીયાનો થોડાઘણો પણ પ્રચાર થયો છે તે આવી સમજથી પ્રેરાયેલા દેશાભીમાની સ્ત્રી પુરુષોએ જ કરેલા છે. રાજકિય ચળવળના કારણે સમયમાં જ લાખો દેશાભીમાની માણુ-સોએ ઘણા પૈસાને બોજે ખાદીને ઉત્તેજન આપીને જ તેની ઉત્પત્તિના કારભારને ટેકા આપ્યો છે.

ખીજી સત્તાને સખત ફટકો

પણ ખરેખરી સ્થિતિ શી છે? આ સંખ્યાનાં વીવરણ કરતાં સેંકડોવાર ગાંધીજીએ આપણા મગજ પર હસાવ્યું છે કે ૬૦ કરોડનું પરદેશી કાપડ દર સાલ આપણા કંગાળ દેશમાં આયાત થાય છે ને તેથી જ આંટલા કાપડની ભુખ આપણે ખાદીથી ટાળીએ તો આપણે તેટલા પૈસા આપણા દેશમાં રાખીએ અને વળી ખીજી વેપારને ને તેથી ખીજી રાજસત્તાને સખતમાં સખત ફટકો લગાવીએ.

આમાંથી રાજકિય દલીલ, પહેલી લાઇએ. પ્રથમ તો યાદ રાખવું જોઈએ કે ખીટનના સમગ્ર વેપાર ઉદ્યોગમાં લેંકેશાયરનો ઉદ્યોગ તો કાનખજુરાના એક પગ જેવો છે. વળી તે માંચેસ્ટર લેંકેશાયરના એક નાના જીલ્લામાં એકત્રીત થયેલો છે. ખીટનની આયાત નીકાસના કુલ આંકડા કરોડોની નહીં પણ અબજોની સંખ્યામાં જાય છે. વળી જો દેશ બે ત્રણ અબજ રૂપિયા પોતાના કેળવણીખાતા પર ને ગરીબ લોકોને 'ડોલ' વગેરે મદદ આપવામાં ખરચે છે તેને ૬૦ કરોડનું નુકશાન પહોંચાડીને ખાત કરવાનો વિચાર એક જ હાસ્યજનક છે.

સાઠ કરોડ કે દસ કરોડ ?

પણ વધારે વિચાર કરતાં તો માલમ પડે છે કે, આપણે ૬૦ કરોડનું પુરેપુરું કાપડ ખાતલ કરી મુકીએ તો પણ તેટલા કરોડનું નુકશાન ઇંગ્લંડને અર્થાત તેના કારખાનાવાળાને થાય એમ નથી. આપણે જેવો ખીટીશ કાપડનો ખાચકોટ જાહેર કરીએ કે પુરત જ ખીટીશ મીઠમાલીકા અમેરિકાનું ૩ લેવાનું બંધ કરે એટલે ૬૦ માંથી લગભગ ૩૦ કરોડ તો તે સહેલાઈથી રમાંથી

ખચાવી લે. પછી બાકી રહેલા ૩૦ કરોડ-
માંથી ૧૦ કરોડનો કામદારોનો પગાર બચી
જાય ને આશરે ૧૦ કરોડ વહાણવટાના ને
દલાલી વીમા વગેરેનાં ખર્ચમાં ખચાવી લે,
એટલે ખર્ચ નેતાં મોટા મીલવાળાઓને તો
નફાના પડતા ૧૦ કરોડનું જ નુકશાન થાય !
તો શું થોડા માલીકોને આટલું નુકશાન
થવાથી બ્રીટીશ સરકારનું ડોલી જશે ને
બ્રીટીશ સરકાર આપણે શરણે આવશે ?

એક નહીં તો બીજો માર્ગ

હતાં ખર્ચ નેતાં બ્રીટીશ મીલવાળાઓને
તેમજ વહાણની ને વીમાની કંપનીઓને
આટલું પણ નુકશાન આવી થતું નથી.
કારણ કે આપાર સુધીનો અતુલવ સાક્ષી
પુરે છે, કે ઓપકોટ કરતી વખતે ચરખાનો
ને ખાદીનો ગમે તેટલો પોકાર કરવામાં આવે
છે, પણ નફાની ખરેખરી મલાઈ તો આપણા
દેશી મીલમાલીકો જ તારવે છે. ને તેથી
તેઓ આવા સમયમાં ઉત્તેજન પામીને નવી
મીલો વસાવે છે ને પરિણામે કાપડ ન મળ-
વાથી નુકશાન પામનારા ઇંગ્લેન્ડ વેપારીઓ
પાસેથી જ નવા કારખાના માટે સાંચા કામ
મોટા જથ્થામાં ખરીદે છે. એટલે તેમને, વહા-
ણવાળાઓને ને વીમા કંપનીઓને વળી નવી
રોજી જગે છે. એટલે પરિણામે તો આ
૧૦-૨૦ કરોડનું નુકશાન પણ એકંદરે
કમી થઈ જાય છે.

મુખાઈની પરીસીમા

એક વાત વધારે ખરી મુદ્દાની વાત તો
એ છે કે હીંદમાં જે અખજ રૂપિયા લોન,
રેલ્વે ને બીજા ધંધા રાજગારમાં અંગ્રેજ
પ્રજાએ રોકેલા છે તેમાંથી આશરે અઢી
અખજ રૂપિયા માત્ર જાજ નફામાં તેઓ

દર સાલ આપણી મજૂરીમાંથી મેળવે છે
ખેરેખરી સોનાની નદી તો આ રીતે હીંદ-
માંથી લીલાયત તરફ વહે છે. આ નદીનો
ધોધ કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી અંગ્રેજો કંઈ
પ્રાણ આપે ત્યાં સુધી હીંદુસ્તાન છોડે એમ
નથી. પણ આ ગણુગી પ્રમાણે તો ૬૦
કરોડની રકમ નજીવી લાગે છે. ને તેથી પહેલાં
અજાનમાં આપણે ગમે તેમ ધાયું હોય પણ
આજની તારીખે અંગ્રેજ કાપડના બહિષ્કારને
સ્વરાજ પ્રાપ્તિનો મુખ્ય મંત્ર બનાવવો એ
તો મુખાઈની પરીસીમા જ ગણાય.

રોજીનો માર્ગ

છેવટે ગાંધીજી પુછશે કે ત્યારે આપણા
કરોડો બેકાર અને ભુખે મરતા માણસોને
માટે રેંટીયા સીવાય કંઈ રોજી સુચવી
શકાય એમ છે ? અર્થાત રેંટીયા બીજી ગમે
તે ગરજ સારે કે નહી, પણ કરોડો માણ-
સની જરોબાઈના નિવારણ માટે તો તે કામ-
કુધા સમાન છે જ.

હવે જો વધારે કપકું પેદા કરવાની જરૂ-
રીઆતની ને અંગ્રેજોને શરણે લાવવાની
દલીલોનાં જળાં આપણા મગજમાંથી પ્રથમ
સાફ કરીએ તો પછી કરોડો બેકાર ને નિરા-
ધાર માણસોને પાળવાની આ દવાધર્મ-
ની જ દલીલ રહે છે. જુના વખતમાં ગરી-
બો ને સાક્ષિતા માટે મંદીરમાં ભેટ ધરતા,
સદાવત માંડતા-નવા જમાનામાં યુરોપમાં
મુક્તીફોજની ને બીજી હજાર જાતની
સંસ્થાઓ ગરીબોનો ભુખમરો ટાળવાને સસ્તી
મજૂરી આપે છે, કે એમ ને એમ કંઈ
જવારો આપે છે તેમ ખાદી, મંડળ પણ
ધનીકોને મધ્યમવર્ગ પાસેથી નાણાંની ભેટ
લાઈને કે તેમની દયાની-કે દેશભક્તિની
લાગણી ઉત્કેરીને તેમને ખાદી વેચીને નાણાં

ભેગાં કરીને ૬૦,૦૦૦ સ્ત્રી પુરૂષોને ધર ખેઠે રોજના છ આઠ પૈસાની રોજ આપે છે એ દયાધર્મના ધણો સંગીન ને વ્યવહારીક માગે ગણી શકાય.

કરો સંબંધ નથી

પણ આ દ્રષ્ટિએ દયાધર્મને માત્ર ખાદી સાથે જ કંઈ વાસ્તવીક કે તાત્વીક સંબંધ નથી. જો કંઈ બીજું આવું કામ આપી શકાતું હોય તો આપીને પણ એટલા કે વધારે માણસોને છવાશે આપી શકાય. આવાં ધર્મદા કામ પણ યુરોપમાં જોવામાં આવે છે. બીજા દેશો પણ ઝુંપડીઓમાં જુના જમાનાના કારીગરો ને સ્ત્રીઓ ગરમ કાપડ કે કંઈ કળાના નમુના બનાવવાનું કામ કરે છે તેને વેચવાને શ્રીમંત સ્ત્રીઓ બહાર પડે છે ને સારી સ્થિતિના માણસો તેને ખરીદીને થોડા ઘણા માણસોની ગરીબાઇનું નિવારણ કરવામાં સહાય આપે છે. છતાં આવા કામને કોઈ રાજકિય કે રાષ્ટ્રિય સ્વરૂપ આપતું નથી. તેને સર્વે જોખમું ધર્મદા કે અર્ધ-ધર્મદા કામ ગણે છે-ને, તે ધોરણસર યથાશક્તિ હિંચા ને મધ્યમવર્ગના માણસો તેમાં મદદ કરે છે. અને ખાદીના કામને આ ધોરણસર મુકવામાં આવ્યું હોત તો મારી ખાત્રી છે કે કેંગ્રેસથી જુદા રાજકિય વિચારધરાવનાર હિંદના ધણાપ્રમાણ શ્રીમંતો, રાજરજવાડાઓ અને બીજાઓએ તેમાં ઘણી સંગીન મદદ આપી હોત ને તેથી ગરીબાઇના નિવારણનું વહેવાર કામ વધારે આગળ વધી શકતું હોત.

સ્ફુરતા સવાલો

પણ આ રીતે વિચાર કરતાં સવાલ એ ઉત્પન્ન થાય છે કે આવું કામ પરદુઃખ-

ભંગન દયાળુ માણસોને ગમે તેટલે અંશે કરવા લાયક હોય પણ કેંગ્રેસ જેવા રાજકિય મંડળે તે હાથમાં લેવું જોઈએ ખરું? ને તેથી વળી બીજા સવાલ એ સ્ફુરે છે કે કેંગ્રેસ જેવી ખેરખર રાજકિય હકકંની ચર્ચા કરનાર સંસ્થાએ આપણા દેશની દારણ ગરીબાઇના સવાલ કેવી રીતે હાથ ધરવા જોઈએ?

આ સવાલનો જવાબ મુખ્યત્વે કરીને એ રીતે આપી શકાય. જો આ જમાનાઓથી ચાલતી આવેલી ચઢતા ઉતરતા વર્ગની-ધનીક ને ગરીબ વર્ગની જમીનદાર ને ખેડૂતની-મીલમલીક ને મજૂરની-શેઠ ને ચાકરની-અર્થાત મુડીવાદની પ્રથાને શુદ્ધ બુદ્ધિ માને છે તેમને માટે તો તે મુડીવાદના રક્ષણ અર્થે ગરીબોત્તર અને તેટલું રક્ષણ કરવાને માટે ખાદી જેવાં ધર્મદા કામ કરવાનો જ ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. ને ગાંધીજી પોતે કશુંલ કરે કે નહીં પણ તેઓ જુની આધિક પ્રજાવીકામાં માનનાર હોવાથી જુના જમાનાથી ઉતરી આવેલા ખાદીઓ, ધર્મગુરુઓ ને સાધુસંતોની માફક તેમનું દાલ તો મુડીવાદની સેવામાં જ જુકે છે. તથી તેમને તો આ બધા વીરોધી વર્ગો વચ્ચે ન્યાય ને ધર્મના ધોરણસર સમાધાન કરવામાં, પૈસા વાળા પાસે જોળી ફેરવીને જ લડાણ મળે તે ખાદી જેવા દયાધર્મના કામમાં વહેંચવામાં જ સંતોષ જણાય તે યોગ્ય છે.

શરમ ભરેલો માગ

પણ જો આથી તદન વીરોધી-બદક સમાજવાદની નવી લાવનાને ખરા દીલથી ને સ્પષ્ટ બુદ્ધિથી સેવે છે તેમને આવો ધર્મદા કામનો માગ-તત્કાળ ગમે તેટલો ઉપયોગી ને લાભદાયક પણ જણાય તો પણ તેમને માટે તો હાનીકારક ને શરમભરેલો જ લાગે. કારણ કે તેમના સિદ્ધાંત મુજબ તો બધી

ગરીબાઇ ને કંગાલીયતનું મુળ દરેક દેશમાં મુડીબર માણસોના હાથમાં જમીન તેમજ ઉત્પત્તિ ને સમૃદ્ધિનાં સાધનો એકત્રીત થયેલાં છે તે જ છે. બદકે તેઓ તો એમ માને છે કે જેમ જુના વખતમાં અમુક પાવરધા માણસો ખીજા લડવૈયાઓને હરાવીને પશુબળથી અમુક જમીન પચાવી પડયા હતા—અને આવા જમીનદારોમાંથી જે વધારે બળીઓ થયા તે રાજ્ય પચાવી પડયો હતો—અર્થાત તેમણે તો પશુબળની સત્તાથી જ જમીન જાગીર પચાવીને ખીજા હાજારો—લાંખો માણસોને પોતાના ગુલામો બનાવી પોતાની જમીન ખેડવાને ફરજ પાડી છે. તે જ પ્રમાણે હાલના શ્રીમંતો અને નાણુંવડીઓ પણ ગરીબ-ગંને સીધી કે આડકતરી રીતે લુટીને જ ખાણે, કારખાનાં ને એવાં ખીજાં તમામ ઉત્પત્તિનાં સાધનોના માલિક બન્યા ને તેઓ પણ આ સત્તાના બળે ખીજા ખેડાકા માણસોને ફાલે તેટલી રાશી આપીને પોતાનાં કારખાનામાં ગુલામીની નોકરી કરવાની ફરજ પાડે છે. વળી સમાજવાદીઓની એ પણ ખાતરી છે કે આ પ્રથા જ્યાં સુધી ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી ખીજા કંઈ પણ સુધારા થશે તે મઝા પર ચાલુગાર રૂપ જ રહેશે. ને હવે તો મુડીવાદનો કોટ ચારે તરફ તુટવા માંડ્યો છે તેવે વખતે તો ગરીબોના ખરેખરા વીરોધી, સમાજશ્રીમંતો પાસેથી યોગદાણાં ધર્માદ નાણાં ભેગાં કરીને જે સંસ્થાઓ કે માણસો તે ગરીબોમાં એક કે ખીજે હીસાએ વહેંચશે તેઓ ખરે જોતાં તો તેમની સામે બળવો કરીને પોતાનું કાયમનું હિત સાધવાના સાચા માર્ગમાંથી મળુરો ને કામદારોને ચક્રીત કરીને—અથવા તો ચક્રીત થવાને લવચાવીને મુડીવાદના સીપાઇઓની જ ગરજ સારશે.

મુક્તીદેજ વીધે મતભેદ

મુક્તીદેજ જેવી ધર્માદ સંસ્થાઓ વીધે આવો મતભેદ યુરોપના આગળ વધેલા દેશોમાં ખુદશી રીતે પ્રકટ થાય છે. મોટા અંબીર ઉમરાવો, ધનીકો, નેમી વેપારીઓ આવી સંસ્થાઓને ઉત્સાહથી અપનાવીને ભરપુર મદદ આપે જાય છે. કારણ કે તેમની દ્રષ્ટિથી ચપટી ચપટી ચોખ્ખા ભુખાવળા લોકોમાં વહેંચે તો જ તેઓ પણ પોતાની ગરીબાઇ સહન કરી શકે—ને મોટાઓના મહેલ ને કારખાનાં ને દુકાનો પર હલ્લો કરતાં અટકી જાય. ત્યારે ખીજા પાસે સાચા સમાજવાદીઓ તો ઉધા. ડેહોક નંધન લોકોને સમજાવે છે કે મોટાઓના ભયંકર ધનસંચયમાં જ ને જમીન, કારખાનાંની માલીકીમાં જ તેમના ભુખ-મરાતું કારણ સમાયેલું છે ને તેથી ડગલે ને પગલે તે વર્ગોની સામે ને તેમના સર્વના રક્ષકરૂપ સરકારીતંત્ર સામે લડત ચલાવીને તેમના કુદરતી હક્ક હાંસલ કરવામાં તેમનું ખરેખર શ્રેય સમાયેલું છે.

હવે આ વિચારસરણી આપણા દેશમાં લાગુ પાડીએ તો જણાશે કે રંટીઆ, ખાદી જેવું દયાધર્મનું કામ તો કહેવાતા સંમાજ-સેવકો—પણ ખરું જોતાં મુડીવાદના પગાર-દાર કે ખીનપગારદાર સંરક્ષકો જમાનાઓથી એક કે ખીજા રીતે કરતા આવ્યા છે ને કરવાના જ, વીલાયતમાં તો સરકાર પોતે જ સર્વે ખેકાર માણસોને દર અઠવાડીએ હીક હીકે ડાલ આપે છે. તે બંધ કરે તો લુટ-ફાટ જગે ને બંડ થાય. આપણે ત્યાં પણ કાર્યો દુકાળ પડે છે ત્યારે પરદેશી સરકાર પણ આઠ દશ પૈસાનો રોજ આપીને તળાવ ખોદાવવાનાં કામ કાઢે છે.

સમાજવાદી સેવકોનું કામ

પણ નિર્ધન વર્ગના સાચા સમાજવાદી ને દેશભીમાની સેવકોનું આ કામ નથી. તેમણે તો ગામગામડે ફરીને લોકોને તેમની ગરીબાઈનું ખરું કારણ-તેમની નિર્ધનતાનું સાચું મુળ સમજાવવું જોઈએ-તેમના કુદરતી હક્કનું તેમને જાન કરાવવું જોઈએ. જમીનદારો ને વ્યાજખાઉ નાણાવટીઓ તેમને કેમ છુટે છે-ને સૌથી વધારે તો સરકાર ભારે કર નાખીને તેમનું લોહી કેમ ચૂસે છે-તે જ બરાબર તેમને સમજાવવું જોઈએ. વળી તેમને સંઘબળનું જાન કરાવવું જોઈએ. તેમની સામુદાયીક હીલચાલ જગાવવી જોઈએ. પણ તે દહીંદૂધીયા નીતિથી નહિ પણ સરકાર ને રાજમહારાજ, જમીનદારો ને નાણાવટીઓ સામે તેમના સાચા હક્કોનું તેમને જાન કરાવીને જ. પણ હાલમાં કોંગ્રેસની નીતિ તો આ બધી મુદ્દાની વાતોને છુટી વાળીને પરદેશી સરકારની સામે એકતરફી ને પોકળ લડત કરવાની છે. ને તે સાથે નિર્ધનવર્ગના ખરેખરા શત્રુ સમાન ધનીકવર્ગના સાથે “રાષ્ટ્રિય ઐક્ય” સાધવાની છે. ને તેથી ગરીબોનું સાચું શ્રેય કરવાને બદલે તેના શત્રુઓની પાસેથી ચપટી ચપટી ઉઘરાવીને ભુખે મરતાને પૈ, પૈસો વહેંચવાની નીતિ તે અનુસરે છે.

રખેને કોઈ મારી મુચનાને. અચ્ચવહરીક ગણીને હસી કાઢે તે માટે એક બે દાખલા આપીશ. ગઈ સાલ ન્યારે લડત પુરબેશમાં ચાલી હતી ત્યારે પોતાની કુદરતી બુદ્ધિને અનુસરીને મધ્યપ્રાંતના કેટલાકે. લાગમાં ખેડુતોએ શાહુકારો સામે ચળવળ શરૂ કરી હતી-પછી લહે તેમણે અજાનથી ભુલાવામાં પડીને ન કરવાનાં કામ કર્યાં હોય, પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે ખેડુતોની આવી ચળવળને જો વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ આપા દેશમાં ગામગામડે આપી શકાય તો શાહુકારોના વ્યાજમાંથી જ કરોડો રૂપિયાનો ફાયદો ને તે ધર્મદા તરીકે નહી પણ આચા હક્ક તરીકે-મેળવી શકાય. તેથી કોંગ્રેસ નહીં તો દેશમાં ઠેર ઠેર જગતી નવજુવાનોની સંસ્થાઓ આવા લડાયક ધોરણસર ખેડુતોનું સંગઠન કરવા માંડશે ?

તે જ પ્રમાણે લડત ચલાવીને નાના મોટા જમીનદારોની સાંથમાં પણ એકદરે કરોડો રૂપિયાનો કાપ મુકીને ભુખે મરતા કંગાલ ખેડુતોનું ભડું કરી શકાય. કોંગ્રેસ જેવી રાજકીય સંસ્થાનું ખરું કામ તો આ છે. પણ મહાસભા ગરીબોના આ વીરોધીઓ પાસેથી ધર્મદા ફાળા ઉઘરાવીને ગરીબોમાં વહેંચવામાં તો તે દરીદ્રનાશયણની સેવા કરવાને બદલે તેની હાંસી જ કરે છે. તેને દાખલા ઉપર ડામ આપે છે એમ ચોક્કસ પુરવાર થાય છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુર્નિયાંભરની મુન્દરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ થઈ શકે છે.

ક અને કલાકાર

—પ્રાણીદેરીઅન—

આજના આલમના ચિત્રકારોમાં મેક્સીકન કલાકાર ડીએગો રીવેરાનું નામ ઉંચી હારમાં આવે તેમ છે. ડીએગોના “મેક્સિકો”માં જે તાઝગી માણસ પડે છે એ ખીજ કલાકારોમાં ભાગ્યે જ હોય છે. જો કે ડીએગોની પીંછી જોઈએ તેટલી ઇશ્તમખાજ નથી. પણ એની વસ્તુની પસંદગી મોશીક હોય છે. ડીએગોના ‘મેક્સિકો’માં મેક્સીકન ગળવાની છાપ સાફ દેખાઈ આવે છે. અને એટલે જ તે કલા આકર્ષક બનવા પામી છે. આજની સમાજના ખુલ્લેખુલ્લામાં ભરતક થએલ વર્ગવિગ્રહનો સ્પર્શ ડીએગોને થયો છે એટલે એની કલામાં જે જોર દેખાય છે એ આપણને છક કરી નાખે તેવું છે. ડીએગોના હાથમાંથી જે ‘મેક્સિકો’ સર્જાય છે તેમાંથી અમુક પ્રકારની ગ્યાન સંભળાય છે—વસ્તુને વાચા સાંપડે છે અને આપણા મગજમાં રીતસર વાર્તા ખડી થાય છે. એટલે ડીએગોને પ્રેરણા આપનાર મેક્સીનો કામદાર વર્ગ છે—એ કામદારની આસપાસ વસ્તુ ઉભી કરી ડીએગો હાથ અજમાવે છે. પરિણામે કલાત્મક કલેવર ખડું થાય છે. એ જ કામદારની કહાણી કલાકારને હેતુ બને છે, અને હેતુ વીનાની કલા હોતી જ નથીને! મુડીવાદીઓએ કલાકારને ખરીદી ‘કલા

ખાતર કલાત્મક’ વાહીયાત સુત્ર બહાર પાડ્યું છે.—જેઓ આજના જમાનાને પીછાને છે, જે મો આધુનીક સમાજ-રચનાથી વાકેફ છે તે બધા એમ કબુલ કરશે કે કલા એ તો હંમેશાં આસપાસના વાતાવરણની છાંય ઝીલે છે. જે વર્ગના હાથમાં કલા જાય છે તે વર્ગનું પ્રતિબીંબ એ દાખવે છે. એટલે આજે એમ પુરવાર કરવાની જરૂર રહેતી નથી કે કલા અને જીવન સાવ જુદાં છે.

પડળ ખુલ્યાં

આર્થિક, સામાજિક અને રાજદ્વારી ધર્પણોના પ્રતિબીંબ કલા ઝીલી લે છે. ગળવાના અંઝાવાતને લીધે હાથી દાંતના મીનારાઓ કયાંયે અલોપ થઈ ગયા છે! કવિઓ અને ચિત્રકારો આજે હડેધાડ તરેહ તરેહની રાજદ્વારી છાવણીનો આશ્રય લે છે, ગઈકાલે જેઓ એવી ગ્યાન ફેંકતા હતા કે ગમે તેની ઉચલપાચલ જગત પર આવે પણ કલા તો છે એવી એ જ રહેવાની છે. એજ ગ્યાનદારીઓ આજે અર્થશાસ્ત્ર અને કલાનો સંબંધ પરણે સમજી ગયા છે. પણ ડીએગો તો બરોબર જ જાણે છે કે કલા શું છે! ડીએગોને મેક્સીકાના વિપ્લવે સાફ ખતાવી આપ્યું છે

કે આજના સામાજિક ધર્મણના વમળમાં 'નિષ્પક્ષપાતી' રહેવું એ પણ કોઈની આજુ લીધા બરોબર જ છે. ડીએગોની જીતી અને નવી કલાકૃતિઓથી આપણને એ કલાકારની ઉત્કાંતી દેખાઈ આવે છે. એની પહેલાંની કૃતિઓ પર નહર દેરવીએ, જ્યારે ડીએગોને વીંધવની ઝાલક ન હોતી લાગી ત્યારે એ યુરોપમાં રહ્યા હતા. એ કૃતિઓમાં નહોતું જેમ, ન હોતો ઉદ્દેશ, નહોતી મોહકતા, નહોતી જીવંત છાપ— પણ જ્યારે ડીએગોને વિધિવે ઝાલક મારી ત્યારે એનાં પડળ ખુલી ગયાં અને એના મગજમાં નવીન વસ્તુ રાચવા લાગી. આ વેળાએ ડીએગો મેક્સીકોમાં જ વસ્યો હતો અને યુરોપને તીલાંજલી આપી એ જળવામાં સામેલ થયો હતો..... પણ આજે ફરી એ જ ડીએગો ફરી બેઠો છે અને મુઠીવાદી છાવણીમાં એણે આશ્રય શોધ્યો છે. ડીએગો મધ્યમવર્ગમાંથી આવેલો છે એટલે આજે એ વર્ગને પ્રકાશ આપી રહ્યો છે. આ વર્ગ આજે મેક્સીકોમાં વિધિવ વીધાતક પાત ભજવી રહ્યો છે.

ઉંચ સ્થાન

અને મેક્સીકોમાં હજુ ઘણા અભણ ઇન્ડિયનો માનુષ પડે છે એટલે આંદી પુસ્તકો કરતાં ચિત્ર દારા વધુ પ્રચારકાર્ય થઈ શકે છે. આ ઇન્ડિયનોને પગમાં પહેરવા માટે જુટ હોતા નથી, તેની તદેનાતમાં જમીન હોતી નથી છતાં આ ઇન્ડિયનજન્યની પાસે રંગબેરંગી ચિત્રો ધણુ ખર્ચ હોય છે. એટલે આંદીના ઇન્ડિયનો કલાપ્રીય હોય છે. આંદીઆં ચિત્રકાર પાદરી જેવું સ્થાન ભોગવે છે. અને એ કલાકાર દેશનેતા પણ બની ગયે કે એના વિચારો

પ્રજા જીતી લે છે. એના ધોરણથી જીવનને આંકવા પ્રજા મથી રહે છે, એના બોલનું વર્ણન પડે છે, જ્યારે કલાકારનું ધ્યાન પૈસાની દોષળી પર ગય છે, જ્યારે મુઠીવાદીઓ એને સ્પર્શે છે ત્યારે : નવીન રંગો જામે છે. મેક્સીકોના જમીનદારોની સરં મુખત્યારી દેહળ કલાકારોને પણ અમુક વસ્તુ જ હાથે ધરવી પડી! પરીણામે મેક્સીકોના કામદાર અને ખેડૂત વર્ગની છાંય સરખી પણ કલામાંથી સરકી ગઈ—મેક્સીકોના જમીનના થરેથરને પરસેવાથી પલાળી દેનાર ખેડૂતો હતા અને એ ખેડૂતોના પરીનાથી પૈસા મેળવી મેક્સીકોના જમીનદારો યુરોપની સહેલગાહ મહાજુતા અને તેઓ યુરોપના પાટનગરની સંસ્કૃતિ જીતવા લાગ્યા. આવા જમીનદારોના સ્પર્શથી ચીત્રકાર 'વળગાડ જીવન'ના કીરસા કેનવાસ પર ઉતારવા માંડ્યો. પારીસની બેલેટ નર્તકીના મુલાયમ દેહો એ પીંછીથી દીપાવવા લાગ્યો. પણ પછી તો જમાનો પલટાયો.

અજાણ પલટો

મેક્સીકોના કામદારો અને કીસાનો રાઈફલો સહીત રાજદારી મેદાનમાં બહાર પડ્યા. અને આંદીના ચિત્રકારોએ આ પડો બરોબર જીતી લીધો. કેનવાસ પર કામદાર અને ખેડૂતોના માંસલ દેહ અગ્રકથા આ વિધિવ વેળાએ ડીએગો મેક્સીકોમાં મોજુદ નહોતો. એ તો યુરોપમાં કલાનો અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો. ફ્રેંચ કલાકારોના જીવસાને ડીએગો ત્યાં જ જીતી શક્યો. અલખત તે વખતે ડીએગોની કલા તરી આવે તે પી નહોતી. એમાં કુશળતા હતી પણ જેમ નહોતું. મુડદાન જીવનકીરસા એને એ ચિતરતો પણ જ્યારે ડીએગો

મેક્સીકો પાછો કર્યો અને જ્યારે બળવાના અંગારાથી એ અપાયો ત્યારે એ સાવ જ પલટાઈ ગયો. એની કલાનાં સ્વરૂપોએ પણ અજબ પલટો લીધો. એમાં ભુસ્સો, નેમ, જીવંત તત્ત્વ સાથે દેખાવાં લાગ્યાં. ત્યારથી ડીએગોના 'ફ્રેસ્કો' નવીન હતી-આની કલાનાં નાદર નમુના બની રહ્યાં! મેક્સીકોનાં માનસ પણ 'નવીન રીતે જ જગતના બનાવને જોતાં' શીખ્યાં. એ ધગધગતા વિચારો આગળ મુડીવાદી શીક્ષણ ક્યાંય ઓગળી ગયું!

વીપ્લવ અને કલા

મેક્સીકોનાં કામદાર અને ખેડૂતના બળવા સાથે આંહીના 'ફ્રેસ્કો'ને એકદમ શીધા સંબંધ છે, અને 'ડીએગો'ના હાથથી આવા ધણા 'ફ્રેસ્કો' સરળતા છે-બળવાની ગ્રાળ લાગ્યા પછી ડીએગોએ વસ્તુ અને ખોળાયું બરોબર સાધ્યું-આ 'ફ્રેસ્કો'માં ચળકતી ચામડીના મેક્સીકન વજુ-કરોના જીવંતપ્રકરણ આલેખવામાં આવ્યાં છે. રંગીન ફૂલોના થાળને માથે ઉપાડી જતી તંદુરસ્ત કાંમ કરતી સ્ત્રીઓ આ 'ફ્રેસ્કો'માંથી મલક્યાં કરે છે. કાલસાની ખાણમાંથી મુડદેહાલ સ્તિયિમાં બહાર આવતો કામદાર અને ખાણની ચોટી કરતો-રાખફૂલ સહીતનો પહેરેગીર અહીં દેખા દે છે. કોથળાનો અનહદ બોલે ઉઠાવતો મંજુર લથડીયાં લેતો જાપ છે અને મેનેજરને આ માણસ સામે તિરસ્કાર આવે છે. તે મંજુર તરફ બંદુક તાકે છે. આ બંધાં દ્રશ્યો 'ફ્રેસ્કો'એ અપનાવ્યાં છે એ ઉપરથી સાફ સમજ શકાશે કે કલા અને આસપાસના વાતાવરણને કેવી મિત્રાચારી છે! એટલે વિપ્લવે કલાકારનો હાથ ઝાંલ્યો છે. એને

શોધી કાઢ્યો છે અને 'કલાકારને વિપ્લવ જડી આવ્યો છે. ૧૯૨૯ ની સાલની એ વાત છે. ત્યાં સુધી ડીએગો વિપ્લવવાદી કલાકાર હતો. તે વેળા કેટલાક સુધારાવાદીઓ સામ્યવાદ સાથે છેડ કરી રહ્યા હતા. અને આ છેડથી કામદારો અને ખેડૂતો ભોળવાઈ ગયા!-ખેતીવાડી ખાતાના પ્રધાન માંટ ગોચેએ સામ્યવાદ તરફ સહાનુજીતી દાખવી હતી એટલે કામદારો અને ખેડૂતો એના રાહે ચાલવા લાગ્યા. અને એ જ અરસામાં જનરલ એસ્કોબ્યારના નેતૃત્વ હેઠળ બળવો ચેતાવવામાં આવ્યો અને પરિણામે દેવળ અને જમીનદારો ફરી સત્તાના સીંહાસન પર જમી ગયા. આ વિજય અપાવનાર આંહીની કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટી હતી. એ પાર્ટી સુધારકોના હાથમાં આવ્યા બની શંક, મેક્સીકોની સરકારે જ્યાંસુધી એસ્કોબ્યાર બળવાની આગ હતી ત્યાં સુધી સામ્યવાદીઓની પીઠ યાજડયા કરી પણ જ્યારે કેટલાક કોમ્યુનીસ્ટો લાક વાવટા સહીત વિપ્લવ વીધાતક તત્વને ઉમેરી નાખવા બહાર પડ્યા ત્યારે મેક્સીકોની સરકારે આ કોમ્યુનીસ્ટો સામે ગોળીબાર કર્યો, અને કતલ ચલાવી.

લાવનાશ્રી

પછી તો મેક્સીકોની સરકાર અને કોમ્યુનીસ્ટો વચ્ચે રકઝક ચાલ્યા કરતી. આ વખતે પણ ડીએગો કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીનો સભ્ય હતો તે છતાં તેણે સરકારી નોકરીનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછીથી ડીએગોની કલા જ ફેરવાઈ ગઈ! મહેનતુજીવીઓના ક્રીસસા એના બેજમાંથી અદ્રશ્ય યવા લાગ્યા. કામદાર-વર્ગનું નેમ, એ વર્ગનો ઇલમ ડીએગો પાસેથી રળ લેવા લાગ્યો. એના વલણમાં પુરેપુરો પલટો આવ્યો. બસ ત્યારથી એનું પતન થયું. આ હકીકત સાફ બોલી ઉઠે છે કે વર્ગીયવાતાવરણની અસર જીવનના દરેક દરેક અંગમાં ઘુસી જાય છે અને વસ્તુને જે વર્ગનો સ્પર્શ થાય છે એજ વર્ગનું પ્રતીબીબ એ ઝીલે છે,

પૃથ્વીનું પ્રાકૃત્ય
 ઇશ્વરે કયું છે એમ
 મનાય છે પણ ચાર્વાક
 કહી એમ કહે છે કે—

ચાર્વાક ઉવાચ :—

જગત અનાદિ અનંત છે.
 તેનો બનાવનાર ઇશ્વર નથી. આટલા ઉપરથી
 કોઈએ ઇશ્વર નામની વ્યક્તિ
 કે વસ્તુ હયાત છે અને તે
 નિર્લેપ દશા, ઉદાસીન દશા
 કે નિર્વિકાર દશા અનુભવી
 રહેલ છે એવું માની લેવાની
 લેશ પણ જુલ કરવી નહિ.
 ઇશ્વર નામનો કોઈ પદાર્થ
 છે જ નહિ. ઇશ્વરને આજ
 મુઠ્ઠીમાં કોઈએ પ્રત્યક્ષ જોએલ
 નથી. તેમ જ ઇશ્વરના
 અસ્તિત્વના સંબંધમાં કોઈ
 પ્રમાણ પણ મળી આવતું
 નથી. કુદરતના નિયમાનુસાર જગદ્વ્યવ-
 હાર સ્વયંમેવ ચાલ્યા કરે છે. ઇશ્વરને
 માન્ય રાખવાથી ઇશ્વરની ઉત્પત્તિના ઉંડા-
 જાણમાં વિના કારણે ઉતરવું પડે તેમ છે.
 આવા નિષ્પ્રયોજન ઉંડાણમાં ઉતરવાથી
 ખુદી અને સમયનો વૃથા વ્યય કરવા
 ઉપરાંત વિશેષ ફળ મળી શકતું નથી.
 જગત જાતે અપૌરુષેય છે. ઇશ્વરની

ઇશ્વર

ક્યાં
 છે?

: લેખક :

—સૃષ્ટીનું સંજન એ
 કંઈ ઇશ્વરી કૃત્ય નથી
 પણ હેનુ આણઉડેલ્યો
 એક કોયડો જ છે.

‘ઇશ્વર નથી જ.’

કલ્પના ભુત પ્રેતાદિકના જે-
 લી જ નિરર્થક છે. લોકોને
 હાગવાની ખાતર પ્રાચીન કા-
 ળના પાપ્પડીઓએ ‘ઇશ્વર’
 શબ્દની કલ્પના કરી છે,
 અને એવા કલ્પિત ‘ઇશ્વર’ની
 વાણી તરીકે વેદનો પ્રચાર
 કરેલ છે. વેદને રચવાની
 ઇશ્વરને શા ભાટે જરૂર પડી?
 વેદમાં રૂપિઓ અને નદીઓનાં
 નામો આવે છે. યસ યાગાદિક
 ક્રિયાઓ અને છંદરૂપ ગાયનો
 પણ વેદમાં ગુંથેલ છે.
 ઇશ્વરને સર્વશક્તિમાન
 અને સર્વશરૂપે ઓળખા-

વીને એવા ઇશ્વરને પોતાનો મહિમા વધા-
 વવાની ખાતર અને જગદ્વ્યવહાર નિભા-
 વવાની ખાતર વેદની રચના કરવી પડી
 એમ મુચન કરેલ છે એ પરસ્પર વિરો-
 ધવાળું નથી લાગતું? સ્પષ્ટ સમજ
 સકાય તેવું છે કે વેદોની રચના કોઈ
 પુરૂષે વ્યવસ્થાપુર્વક કરેલી છે.

“નાસ્તિકો વેદ નિંદકઃ” વેદની નિંદા કરે તે નાસ્તિક. વેદને પ્રમાણભૂત અને ઇશ્વરી વાણી તરીકે માન આપે તે આસ્તિક. વેદમાં ઇશ્વર નામનું ભૂત ધુસાડવામાં આવ્યું છે. પડંગ, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક અને ઉપનીષદ વગેરેની રચના કુવલ ‘ઇશ્વર’ શબ્દના સંસ્કારો ભોળા જનતાના હૃદયપટમાં કાયમને માટે ઠસાવવા માટે જ કરેલી છે. રામાયણ અને મહાભારતમાં તો આગળ વધીને ઇશ્વરાવતારની કલ્પનાઓ ભારે ખુબીથી કરવામાં આવી છે. આ સઘળું જગતમાં ઇશ્વરના નામના સંસ્કારો દ્રઢ કરાવવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે.

હરકોઇ પ્રકારના સંસ્કારો દ્રઢ કરાવવાથી જે માનવને જેવા સંસ્કારો દ્રઢ થાય છે તેવું જ તે ચોક્કસ માની લે છે. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની પેઠે નીઃસંદેહપણે સ્વીકારી લે છે. પછી તે સંસ્કારો લક્ષે ગમે તેવા ભુકાણા ભરેલાં હોય કે ભુલોની પરંપરાથી ભરપૂર હોય.

પોતાના સ્વાર્થની ખાતર, પોતાની પુત્ર અને પ્રતિષ્ઠા જમાવવા માટે ભોળાં દિલનાં માનવોને પોતાના પગનાં તળાઓમાં પાસે શિર જીકવતાં કરવા માટે અને તેવાં ભોળાં માનવો પાસેથી નિરાતિ-વિના પરિશ્રમે જોઇએ તે કરતાં વધારે આજીવીકાનાં સાધનો સંપ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી જનતાને અભયખીમાં ડુબાડી દેવાની ખાતર, મોટા મોટા રાજ્ય મહારાજાઓને પણ હથિઆરો દૂર મુકી પગમાં પડતા આવવાની ખાતર અને એવાં ખીજાં અનેક કારણોથી મહાભુદિશાળી બ્રાહ્મણોએ ‘ઇશ્વર’ શબ્દની કલ્પના કરી છે. સુય અને ચંદને ઇશ્વરની ઓંખો તરીકે ગણી કહ્યા છે. આ પ્રમાણે ઇશ્વરનામના શબ્દની

અને વસ્તુની કેવળ કલ્પનામય ઉત્પત્તિ કરવામાં આવી છે. જે દિવસે ‘ઇશ્વર’ શબ્દની કલ્પનામય ઉત્પત્તિ કરી તે જ દિવસે આત્મા, જીવ, પુનર્જન્મ, ભુત, પ્રેત અને પિશાચ, સ્વર્ગ અને નરક, પાપ ને પુણ્ય વગેરે શબ્દોની સાથે સાથે રચના કરી અને ઇશ્વરની સાથે એમનો પણ પ્રચાર શરૂ કર્યો. એકલા ઇશ્વરના પ્રચારથી કે તેવા એકલા સંસ્કારોથી સંપૂર્ણ ફતેહ થઇ શકે જ નહિ. તેની સાથે પાપપુણ્ય, સ્વર્ગનરક, પુનર્જન્મ, ભુતપ્રેત, મંત્રતંત્ર, વગેરે પાખડો ચલાવવાં જ જોઇએ. એ સઘળી કલ્પનાના સંસ્કારોની જમાવટ થાય તો જ ‘ઇશ્વર’ શબ્દની સાર્થકતા થાય. તો જ પુનર્જન્મમાંથી, ભુત પ્રેતાદિકના વળગાડના ઢોંગમાંથી, પાપપુણ્યની ભજમાંથી, ભોળાં માનવોને છોડાવવાની લાંબી આશામાં નાંખી વંશપરંપરાના ગુલામો બનાવી શકાય. આ સઘળું જગતમાં દ્રઢ કરાવવા વાસ્તે જ પ્રથમ વેદોની રચના કરી. વેદો તો ઢોંગી લોકોના હિસાબના ચોપડા છે. ઉધરાણીની નેંધ છુદે છે. દુનીયામાં પ્રવર્તેલા પાખડની પ્રથમ પોથી છે.

વેદમાં ઇશ્વર અને ખીજા કલ્પિત દેવોની સ્તુતિઓ જોવામાં આવે છે. આવી સ્તુતિઓથી ભોળા લોકોને ઇશ્વર અને દેવોના કલ્પિત નામોથી હાથ જોડતા કરી દીધા છે. સાથે સાથે પુર્વકાલના બ્રાહ્મણોએ તે કલ્પનામાં પોતાની ગુરૂસ્થાને પ્રતિષ્ઠા કરાવીને ગુરૂ કને ઝટલે એવા પાખડીઓએ પોતાની સન્મુખ હાથ જોડાવવાના સંસ્કારો પણ શરૂ કરાવ્યા. તેવા ઢોંગી લોકોએ આગળ વધીને ગુરૂ મારફતે જ, ગુરૂદ્વારાં જ, ગુરૂગમથી જ ઇશ્વરને ઓળખી શકાય છે, ઇશ્વરને

મળી શકાય છે એવી કલ્પના દ્રઢ કરાવી. આથી ભોળા લોકોમાં સ્વાર્થસાધુ દોંગી લોકો દેવો અને ઇશ્વર કરતાં પણ આગળ વધ્યા. આ રીતે તેવા દોંગીઓએ પોતાનો મહિમા ‘ઇશ્વર’ નામના કલ્પિત ઓથ હેઠળ વિશ્વમાં ખૂબ ખૂબ વધારી દીધો.

નાના પ્રકારના સ્વાર્થપરાયણ મુત્સદ્દો ગુરૂ યદ્ય એટલા પાખંડીઓએ ગુરૂપદની વેતરણ ઇશ્વરના ઓઠા હેઠળ પોતા પુરતી જ નથી રાખી પણ વંશપરંપરા તેમના વંશ વારસોનું પુજનીકપણું અને ગુરૂપદ કાયમ રાખવા માટે જ વેદોની રચના કરેલી છે. વેદોનું પદ્ધતિપાદન પણ ગુરૂ મારફતે જ યદ્ય થકે. વેદ ઇશ્વરરૂપ છે. વેદ તો ઇશ્વરનો સ્વાસ છે. વેદ તો અક્ષરબ્રહ્મ કે શબ્દબ્રહ્મ છે. વેદ અને ઇશ્વરમાં કાંઈ ભેદ નથી. વેદને ઇશ્વરે રચ્યા છે. વેદમાં ઇશ્વરનું પ્રતિપાદન છે. આ સઘળા કારણોથી વેદ ઇશ્વર રૂપ છે. એવો ઉપદેશ, સ્વાર્થી ક્ષાહણોએ ઇશ્વરનું બનાવટી અસ્તિત્વ સાબિત કરવા વારંતે લોકોમાં ફેલાવ્યો છે, વેદમાં આ લોકની લાખા છે. વેદમાં આ લોકના પદાર્થોનાં નામો છે. વેદમાં આ લોકનાં રથજો અને માનવોનાં નામો છે. વેદ વાંચનારાઓ પૈકી કોઈએ ઇશ્વરને પ્રત્યક્ષ જોયો હોય એવી સાબિતીનો સંતર અભાવ છે. વેદ વાંચનારાઓ પૈકીની કોઈ પણ વ્યક્તિ ઇશ્વરને પ્રત્યક્ષ બતાવવા માટે તદ્દન અશક્ત છે માટે વેદ મારફતે ઇશ્વરનું પ્રતિપાદન કરવાનો એમનો પ્રયાસ કેવલ નિષ્ફળ છે. ખરું જોતાં તો ઇશ્વર જ નથી. વેદોને કોઈ ઇશ્વરે રચેલા નથી, વેદ પોતે ઇશ્વરરૂપ નથી. વેદ વાંચનારા ઓએ પોતાનું ગુરૂપદ સાખીત કરવા માટે જ ઇશ્વર નામનું તુત હંભું કરીને

વેદરૂપી ખાતાવહીમાં પોતાની મેળે જ ખતવી દીધું છે. એ બનાવટી ખાતાવહી ભોળાં લોકોને બતાવીને વેદમાં ઇશ્વરનું નીરૂપણ છે માટે ઇશ્વરને માનો એવા સંસ્કારો પાડ્યા છે અને વગર વિચારે ભોળા લોકોએ તે સ્વીકાર્યા છે.

આજે જંગતનો મોટો ભાગ આંખો મીચીને ભુદા ભુદા રૂપમાં ઇશ્વરનો સ્વીકાર કરે છે. ઘણા મુશ્કેલીથી આવી રીતે ‘ઇશ્વર’નો સ્વીકાર કરે છે માટે તે વસ્તુ સાચી જ છે એવું માની લેવા માટે કાંઈપણ કારણ કે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હયાતીમાં નથી. આવા ભુત પ્રેતાદીના ભુદાણા ભરેલા સંસ્કારો આખી આત્મમમાં ચાલે છે: ઇશ્વર નહી હોવાથી ઇશ્વરાવતારોનાં ભુદાણા સંબંધે કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. કેટલાક સ્વાર્થસાધુઓ ભોળા લોકોને સમજાવે છે કે ઇશ્વર ગુપ્ત રહે છે. ઇશ્વરને ગુપ્ત રહેવાનું કારણ શું? ઇશ્વર ગુપ્ત રહે છે તે વાત કોણે અને શી રીતે જાણી? તેમાં પ્રમાણ શું છે? ઇશ્વરને કોનો ભય છે કે કોનાથી શરમાય છે કે જોઈ તે ગુપ્ત રહે છે? ઇશ્વર ક્યારથી ગુપ્ત રહેવા લાગ્યો? ઇશ્વર નિરાકાર છે કે સાકાર? સાકાર હોય તો તેના હાથ પગ કેવડાં છે? એ હાથ પગ કોણે રચ્યા? તેવા ઇશ્વર કદ જગાએ પગ મુકીને ક્યાં પ્રદેશમાં વિચરે છે? તેના હાથપગનું પ્રયોજન શું છે? તેની સુતિ કેવડી છે? કોણે જોયું? પ્રમાણ શું? હમણાં તે શા માટે કોઈની નજરે નથી આવતો? સાકાર વસ્તુ તો દેખાવી જ નેહએ. સાકારની કોઈક દિવસે પણ ઉત્પત્તિ થવી જ નેહએ તો ઇશ્વ ની ઉત્પત્તિ ક્યારથી યદ્ય? ક્યાંથી યદ્ય? જો ઇશ્વર નિરાકાર હોય તો નિરાકાર વસ્તુની

દેવાતી શી રીતે નક્કી થઇ શકે ?
નિરાકાર વસ્તુમાં કંતુત્વ અને સર્વશક્તિ
શી રીતે સંભવે ? નિરાકાર ઇશ્વરમાં
જ્ઞાન અને બુદ્ધીનો સંભવ જ ક્યાંથી
હોય ? કદી પણ ન જોઇ શકાય તેવી
નિરાકાર વસ્તુનું અસ્તિત્વ છે એવું

પ્રથમ કોણે અને ક્યાં જોયું અને નક્કી
કયું ? એ સઘળાની નજરે શા માટે નથી
આવતો ? પણ પાત રાખવાનું કારણ શું ?
ભક્તિ કરવાથી ઇશ્વર પ્રસન્ન થતો હોય તે
શું ઇશ્વરને પ્રશાન્ત પસંદ છે ? શું
ઇશ્વર પોતે સરજેલાં પ્રાણીઓને સદા

સુખસંચારક કંપની મથુરા

દ્વિસાક્ષર

ત્રણ પ્રસિદ્ધ પોષ્ટિક મધુકે અને બદોતત્વના પીળાં
ખોરાક પચાવનાર ભૂખ લગાડનાર ચોક્કી માંસ
વધારી તાકાત તાઝગી બદોતત્વ કિંમત ખાટલી
નાનીનો ડા. ૧) મોટીના ડા. ૨)

ચતુર્સાક્ષર

આષ્ટવર્ગ ઔષધિ મીઠિત હળવ વર્ધક ખોરાક
શર્દી, ખાંસી, સ્ત્રેષ્ઠ અને છાતીના કોઈ પણ
રોગોની પ્રસિદ્ધ દવા. કિ. તોલા ૨૬ ના ડા. ૨)

બાલસંધુ

દુખળા પાતળા અશક્ત બાળકોને રુદ્ધ પુષ્ટ અને
સ્તિમ્બ તાકતવાળા ખતાવનારી મીઠી દવા.
કિંમત ૧૨ આના

દ્વિગુણસંધુ

જલન અને માસ લિવાય કોઈ પણ અતની દાદર-
ને ૨૪ કલાકમાં આરામ આપનારી દવા. કિંમત
ખાટલી એકના ૪ આના

સુધાસંધુ

કફ, ખાંસી, દમ, શૂળ, કોલેરા, સંઘડણી, અતિ-
સાર, વમન થવું, ઝાડા, વગેરે એવાજ રોગોની
અનુપાત વગરની દવા. કિ. ૧૦ એકના ૮ આના

આંસુધિખાટલીખરસુખસંચારક કંપનીનું
નામનજાઓ ત્યાંસુધિખાટલીખરસુધિ
દવાઓદરેદવાસેરાનારોપાસશોભણ

માટે ગુલામી દશ્યામાં નમતાં ભજતાં
રાખવાને ધર્મેશ્વર છે ?

આ સઘળા પ્રત્નાવલીનો સરવાળો
એટલો જ નીકળે છે કે ધર્મવર નથી જ.
ધર્મવર નામનું તુત ઉણું કરીને ધર્મવરના
ભય તમે મુકીને આખા વિશ્વને પાખ-
ડીઓએ પરતંત્ર બનાવ્યું છે. માનવ-
જાતી બીજી અનેક પરતંત્રતામાંથી નીક-

ળવાને શક્તિમાન થાય છે પણ જેની
ત્રણે કાળમાં હૈયાતી જ નથી એવા
કલ્પિત ધર્મવરની ભયરૂપ પરતંત્રતામાંથી
નીકળવાને કોઈ સમર્થ નથી.

હે ભોળા લોકો તમે જાતે તમારી
આંખ ઉઘાડો, અને જરા બુદ્ધિપુર્વક
તપાસો એથી તમોને સ્પષ્ટ સમજશે કે
ધર્મવર નામની કોઈ વસ્તુ હૈયાતીમાં
આવી જ નથી. ધર્મવર નથી જ.

જે માળા પોતાના પાંચ પુસ્તકોમાં અજબ ખ્યાતિ પામેલી છે.
એવી

ખેડુનો, મજૂરો, કારીગરો, સ્ત્રીઓ અને યુવાનોના
જીવનમાં અનેક ચેતન પ્રેરનાર સસ્તામાં સસ્તી

નવયુગ ગ્રંથમાળા

[વાર્ષિક પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ થી ક્રાંતિકારી સાહિત્ય]

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૩.

પરદેશમાં રૂ. ૪.

આ માળાનાં બે હાર પેટલાં પુસ્તકો

સખરસ

જવાહર નેહરૂ

હિન્દના જુદા જુદા પ્રાન્તોના મીઠાં વેરાનો છતી
હાસ, સરકારની તે વીધેની ભ્રષ્ટ રાજનીતિ,
તથા વેરાથી થતી હાની વગેરેનું મુદ્દાસર
પાર્લમેન્ટ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે.
કીંમત ૦-૬-૦. નવસી હલાઈ પટેલ.

આ જીવનચરિત્ર વાંચતા તેમના માટે બ
કતીલાવ અને લાગણીમાં ઔર વૃદ્ધી થાય છે.
કીંમત ૦-૮-૦.

જુહાપ્રકાશ

ફાંસી

આખો ચીતાર ખળખળાવે, રડાવે, અને
અનુકંપાવે એવો રજુ થયો છે. કીંમત ૦-૫-૦
સાહિત્ય.

રાજ્ય આવકવરો

સ્વરાજ સેવકો

હિન્દના તેમજ પરચીમના વાંચકોને હું આ
પુસ્તકોની ભલામણ કરું છું. કીંમત ૦-૫-૦.
પુ. ગાંધીજી.

બાણીતા દેશમક્તો વીધે ગળવાનું સાધન
આ ચોપડી દ્વારા મળી રહશે. સાહિત્ય
૦-૪-૦.

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : દેવસાનો પાડો : અમદાવાદ

વિશ્વના વર્તમાન પત્રોમાંથી

અમેરિકન આંખોએ

હિંદમાં પ્રવર્તતી ઉગ્ર દમન-
નીતિનો ઉલ્લેખ કરતાં અમે-
રિકાનું પ્રતિષ્ઠિત અખબાર 'નેશન'
૪ થી મેના અંકમાં આલેખે છે કે:-

“બ્રીટીશ ઓશીસર વર્ગના અનેક
સંધ્યારાઓ છતાં હિંદમાં બધું શાંત
તો નથી જ. સ્વરાજ્ય મેળવવાની
હિંદની અભિલાષા જરાય હટી
નથી. સ્વાધીનતાની ધગશ હજી
વધુ ને વધુ ઉંડી ઉતરતી જાય છે.
જે તત્વોએ ગયા વખતની દમન-
નીતિને સખ્ત હાર આપી. તે જ
તત્વો આ વખતે વધુ વેગથી કામ
કરી રહ્યાં છે. નવા દીલ્હીમાં
તાજેતરમાં જ. ૬૫૦ માણસની તેમ
જ હિંદના દેહલા વિખ્યાત રાષ્ટ્ર-
વાદીની થયેલી ધરપકડો બતાવી
આપે છે કે હિંદના વતનીઓમાં
આઝાદી મેળવવા માટે ઉગ્ર તમન્ના
જન્મી છે...ઓડીન-સોએ માત્ર
આ તમન્નાને મજબુત બનાવી છે અને
માર, કારાગૃહ અને એવી શિક્ષાઓ
સામે એપરવાહને જન્મ આપ્યો છે.
પકડાયેલા રાષ્ટ્રવાદીઓની સંખ્યા
૫૦૦૦૦ ઉપર ક્યારનીય પહોંચી
ગઈ છે. અને વેગથી આંકડો

૬૦૦૦૦ ઉપર આવતો જાય છે.
હિંદી રાષ્ટ્રિય કોંગ્રેસની અનુમતી
વગર કોઇ પણ પ્રકારનું કાયમી
સફળ સમાધાન થઇ શકે તે માત્ર
સામ્રાજ્યવાદથી તરજોળ થયેલી
વ્યક્તિ જ માની શકે. પ્રતિબંધિત
સલાઓમાં હાજરી આપવા તેમજ
પરિણામતી પુરેપુરી કલ્પના હોવા
છતાં પણ તેની પરવા કર્યા વગર
જે હિંદમાંથી માઇલોની મુસાફરી
લોક ઉપાડે તે હિંદમાં જેલ કે
લાકીથી દુદશે નહીં, હિંદની સ્વ-
તંત્રતાની લડત આગળ ધપી રહી
છે, ત્યારે સત્તાધીશોમાં નબળાઇના
ચિન્હ દરેક ક્ષણે દસ્ય બનતાં
જાય છે.”

‘ઓડીન-સો કાઢી નાંખો’

મી દનાપુરમાં થયેલા અત્યાચાર
ઉપર અગ્રલેખ લખતાં વિલા-
યતનું અઠવાડીક અખબાર ‘સ્પેક્ટર’
૭ મી મેના અંકમાં ઓડીન-સની
નીતિ સામે શબ્દ ફેંકે છે-

“મીદનાપુરના અત્યાચારનું અતિ
હીણ પરિણામ તો એ છે કે હિંદમાં
સર્વત્ર અમલમાં મુકાયેલા ઓડી-
ન-સોને બ્યાજખી દરાવવા માટે
આવાં કૃત્યો દાંડવામાં આવે છે.

તેટલી મળી આવે છે. 'રીબ્યુ ઓફ રીબ્યુઝ'માં મેના અંકમાં 'મુખ' યુગ' ના શિર્ષક નીચે કોધની આગ વર્ષાવતા મી. ઇરવીંગ એચ લેનને લેખ વિચારણીય કરતા હાસ્યાસ્પદ વધુ છે નીચેનો એક ફકરો તેની સારી પ્રતિતિ આપશે.

“સ્ત્રીઓ પણ પક્ષટાઇ ગઇ છે. હું ત્યારે સ્ત્રીઓને ધોકારો પાડતી સાંભળું છું ત્યારે તેમના તરફ રહેને મિસ્કાર થાય છે. તેઓ આપણને સંભળાવવા માગે છે. પુરાણી મર્યાદાઓને તેઓ મરક-રીમાં જ ઉડાવે છે.....”

બાળકો પણ પક્ષટાયાં છે. ઉતાવળીયા ડહાપણથી તેઓ છલોછલ ભરાયેલાં હોય છે. મગજને પુરું કેળવ્યા વગર બુદ્ધિને ખીલવવાનો યતન ‘અધુરા’ જ-માને છે ..... રેડીયોની એરડી તો જેરસલેમની રડતી દીવાલ જેવી છે. સ્ત્રીઓ જેવા અવાજવાળા પુરૂષો પ્રેમના ધ્રુવકાં ખાય છે ગાંડા જેવા માનવીઓનો વાણીપ્રવાહ ધર કે નાટકને આંગણે ફેલાઇ રહ્યો છે. જુવાનીનું સ્વચ્છ અને પારદર્શક ઝરાણું અત્યારે કાદવથી ચંદુ બન્યું છે. પ્રેમ અને જાતીયત્વને આટલી જાહેરાતની જરૂર છે કે કેમ તે જોઇને જ હું અજબ પામું છું !

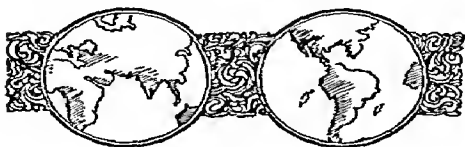
સાભાર સ્વિકાર

જુસ્તો અવધોક્ત માટે મળ્યાં છે. આવતા અંકમાં તેમનાં અવલોકનો પ્રગટ થશે.

લેખક	મુદ્ર
રમણલાલ વસંતલાલ દેશાઈ	૨-૮-૦
પ્રેમચંદ્ર	૧-૮-૦
કુલદાસ કાર્યાલય	૦-૬-૦
રામજી હંસરાજ	વિના મુદ્ર
રામજી હંસરાજ	વિના મુદ્ર
અબાલાલ ન. શાહ	૧-૮-૦
રામજી હંસરાજ	વિના મુદ્ર

નવજાતીય નારી વિભાગ

— જુન ૧૯૩૨ —

જયંતિ
સ્વર્ગી

સંપાદક :

કુમારી અમુખદેવ લોચનાલાલ

पुनर्जी स्व. पत्तिश्री-ग मम-जार्ज

श्री फार्वस गुज. त्तो. न मे

श्रीयुत पत्ताभाष्टि आ. १७८ आयुः

तरुणी सन्निधेः नमः सिद्ध.

નારીવિભાગની નોંધો: તંત્રીસ્થાનેથી--

બાળમજૂરીની નિર્દય પ્રથા

દૂર વર્ગે મજૂર પરિવંદે છનીવામાં ભરાય છે અને કહેવાતા મજૂર પક્ષના પ્રતિનિધીઓ હીંદુસ્થાનને પૈસે મજૂરોના હક્કોને માટે લડવા જાય છે, છતાં અત્યાર સુધી તેમના હિતના કાંઈ પણ હક્કો સંપાદન કર્યા હોય એમ અમે માનતા નથી. દિવાન ચમનલાલ સિવાય આ પ્રતિનિધીઓમાંના કોઈને હૈયે, મજૂરો માટે કાંઈ હોય એને માટે અપને શંકા છે. જો તેમ હોત તો એ પ્રતિનિધીઓએ બાળમજૂરી જોમ અને તેમ એક જ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત. હીંદુસ્થાનમાં ગરીબાઈ ઘણી છે એટલે એક જ ફટકે એ નાશુદ્ધ ન કરી શકાય પણ મજૂરી માટે થોડા ઉંમર ૧૪ વરસની બહુ સહેલાઈથી નક્કી કરી શકાય. કારણ કે બીજા દેશો માટે તેમ યુધ્ધ પણ છે. દીલ્લીની વાત તો એ છે કે ૧૪ વરસની ઉંમર નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન આખો ત્યારે આપણા જ લોકો વિરુદ્ધ થયા અને ૧૪ ને બદલે ૧૦ વરસ નક્કી કરાવ્યાં. હિન્દના મજૂર લોકોની આર્થિક સ્થિતિ એટલી ખરાબ થતી જાય છે કે માત્રા પોતાના ૬, ૭ વરસનાં છોકરાંઓને પણ કામે લગાડી દે છે. કામે લગાડી દે છે એટલું જ નહિ પણ નજીવી રકમે વેચી પણ દે છે. મુડીતરો આવી ગુલામી ખરીદ

કરવામાં જરાએ પાછી પાની કરતા નથી. રાક્ષસી મુડીતરોનાં પાપાણુ હૃદયમાં દયાનો છોટોએ હોય તો તેમને ખરીદ ન કરતાં મજૂરી કરાખી પૈસા આપે પણ તેમને તો ગરીબોના લોહી સુસી તેમના હક્કના પૈસે એક આરામ ભોગવવો હોય એટલે મહેરબાની શા માટે કરે? શેઠીઓએ એ કલાક કામ કરે તો યાકી જાય પણ આ કુમળી વયના બાળકો પાસે ૧૫ કલાક કામ કરી વર્તતાં જો લોકો અચકાતા નથી. ત્યાં સુધી પાસે મજૂરી કરાવવામાં આવે છે. પસંદ કરે છે કારણ કે તેમને મજૂરી આપવી પડે. થોડા પૈસામાં વધારે કામ લેવાનું હોય તો સુસુણીયા પનીકો ચુકે ખરા? ખજી લલેને તે અથાગ કામના બોળાને લીધે બાળકો અકાળે મરણ પામે. આવા અમાનુષી અત્યાચારમાંથી છુટવાનો મજૂર વર્ગ માટે એક જ ઉપાય છે અને તે સમાજવાદ. જ્યાં સુધી આધુનિક સમાજ-રચનામાં ફેરફાર નહિં થાય ત્યાં સુધી મુડીવાદીઓની શુદ્ધ ઠેકણે નહિ આવે.

અંગઠીત બને

મુડીવાદના શોષણમાંથી છુટવાને મજૂર વર્ગે પોતાનું સંગઠન કરી, આખા હીંદુસ્થાનમાં પોતાના મંડળો સ્થાપી ફક્ત પોતાના જ માણસોને છનીવા મોકલવા

જોઈએ. જેથી પન્નુપ્પમ ચેટી અને મિત્રા
જેવા, મજુર વર્ગના પ્રતિનિધીને નામે
મજુરોના જ હીત વેચનારાઓને જતા
અટકાવી શકાય. આવા પ્રતિનિધીઓથી
મજુરોનું હીત સંધાય કે સ્વાથી મુડી-
દારો તરફથી રાહત મળે એ આશા તો
ઝાંઝવાના જળ જેવી છે. મજુરો પોતાનો
ઉત્કર્ષ પોતાને હાથે જ કરી શકશે. મંડળો
સ્થપાયા પછી અંદર અંદરની લડતને
પ્રાધાન્ય ન મળે તે માટે મજુર વર્ગે

બહુ સાવચેત રહેવાનું છે. રાષ્ટ્રીય નેતા
ઓને ગાળો દઇને કે પોતા સાથે મતબેદ
ધરાવતા મંડળો સાથે તડકડ કરી છુટા
થઇ જવામાં, હાલ કેટલાક હયાતી ધરા-
વતાં મજુર મંડળોના નેતાઓ હાલની
સમાજરચનામાં ક્રાંતિ કરવાની આશા
સેવતા હોય, તો તેમને નીરાશા જ મળશે
એવો અમારો મક્કમ અભિપ્રાય છે.
માટે બધા મંડળોને એકત્ર કરી જુએશ
ઉઠાવવામાં જ મજુર વર્ગનો ઉદ્ધાર છે.

એ કે વિ નં તિ.

ગુજરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામાં આવે છે.
છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા
નથી. તો સર્વ તંત્રી ધિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને
અગ્ર્યમે મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ ૨૧, દલાલ સીટ, કોટ, મુંબાઈ.

બહી કણ મનોદશા

હીંદુ કુટુંબનો મહારોગ

સ્ત્રીઓએ આત્મસંરક્ષણ માટે શું કરવું ?

હીંદુ સ્ત્રીઓની અનેક

: લેખક :

હોય છે. બદમાશી કરનાર

વિધ પ્રવૃત્તિઓમાં આત્મરક્ષા (Self-de-

શ્રી. હરિલાલ ભટ્ટા

હીંદુ હરામખોર હોય,

મુસ્લીમ મવાલી હોય, ગોરો

fence) ના સવાલે હજી સુધી છેક જ નહવું ધ્યાન ખેંચ્યું છે એ ધણું જ નવાઇ ભરેલું છે. આત્મરક્ષણનો પ્રશ્ન એ સ્ત્રી અગર પુરુષ દરેક વ્યક્તિને માટે પ્રથમ મહત્વનો છે અને જ્યારે આપણે તોફાની વાતાવરણમાંથી અવારનવાર પસાર થવું પડે છે ત્યારે આ પ્રશ્નનું મહત્વ અનેક ધણું વધે છે. પરંતુ આ પ્રશ્ન વિશે કેવળ ભાષણો કે લેખો દ્વારા લાંબી ચોડી ચર્ચા કરીને જ ખેતી રહેવામાં આવે તેના કાંઇ જ અર્થ નથી. આ આખોએ પ્રશ્ન જેટલો ગંભીર છે એટલી જ ગંભીરતાથી તેના ઉપાયો શોધી કાઢવાની જરૂર છે.

હીંદુ સ્ત્રીઓને માટે આ સવાલ વર્ધાર અગત્યનો એટલા માટે બને છે કે દરેક દરેક બનાવમાં હીંદુ સ્ત્રીને જ સંકળ કરવાનાં દ્રષ્ટાંતો દરરોજ પત્રમાળપત્રોમાં વાંચવામાં આવે છે. દસમાંથી નવું બનાવો એવા હોય છે કે જેમાં હીંદુ સ્ત્રી જ બદમાસોની હરામખોરીની બોગ બનેલી

સોફ્ટર હોય કે પછી આસામમાં ચાના બગીચાનો માલીક હોય છતાં એ સૌના શિકાર બનવાનું દુર્ભાગ્ય તો હીંદુ સ્ત્રીને જ નસીબે લખાવ્યું હોય છે. હીંદુ કોમની વિશાળતા અને નિધનતા એ આવા બનાવનાં કારણો હશે પરંતુ તે એકલાં કારણો તો નથી જ. આના સિવાય બીજાં પણ અનેક કારણો છે કે જેને હીંદુ આ જ કોમની સ્ત્રીને શિકારીઓના બોગ બનવું પડે છે. અને આવા શરમ ભરેલા બનાવો દૂર દૂર ગામડાઓમાં બને છે એમ કાંઇ નથી. ખરી રીતે જો આવા બનાવોનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવે તો ગામડા કરતાં મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, કરાંચી અને રંગુન જેવા ગીચ વસ્તીવાળા અને પંચરંગી શહેરોમાં જ તેનું પ્રમાણ વધારે જોવામાં આવશે. અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ ઉપર જ શીકારીઓ પોતાનાં પંખે નાખે છે એવું પણ નથી કહેવાએ બનાવો ખુદ મુંબઈમાં જ એવા

નોંધાઇ ચુક્યા છે કે જેમાં સારા અને પ્રતિષ્ઠિત હીંદુ કુટુંબની કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ ઉપર બદમાસોએ પોતાની નજર ફેંકી છે. પ્રશ્ન એ થાય છે કે પારસી, યુરોપીઅન, યહૂદી, મુસ્લીમ કે ખ્રીષ્ટ ડોઇ કોમની સ્ત્રી નહિ અને હીંદુ લલના જ કેમ મવાલીઓનો સોંધો શિકાર બની જાય છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ ઘણાં ઘણી રીતે આપશે પરંતુ જે હરામખોરો હીંદુ સ્ત્રી ઉપર જ પોતાનો હાથ ઉપાડવાની હીંમત કરે છે, તેને હીસાબે તો એક જ કારણ હોય છે અને તે એ કે હીંદુ સ્ત્રી ખ્રીષ્ટ ડોઇપણ કોમની સ્ત્રી કરતાં વધારે નિર્બળ અને ખીકણ છે. આત્મરક્ષાનો સવાલ તો બાલુએ રહ્યો પરંતુ સ્વાભાવીક કુદરતે કે કરડી આંખ કરવાની પણ તેને રેવ નથી. અને રેવ ન હોય તો તાકાત તો હોય જ ક્યાંથી? શરીરોમાં શીકાર શોધતો મવાલી આપણે ધારીએ છીએ તે કરતાં માનવદવભાવ (Psychology) નો વધારે ખારીક અભ્યાસી હોય છે. આ વિષયમાં તેનું જ્ઞાન ભલભલા માનસશાસ્ત્રીઓ કરતાં ચઢી-આતું હોય છે. ઘણા અનુભવોને અંતે તેણે અનુમાન દોયું છે અને ઘણે અંશે સાચું અનુમાન દોયું છે કે ખ્રીષ્ટ ડોઇ પણ કોમની લલના કરતાં હીંદુ કોમની સ્ત્રીનો શિકાર કરવામાં ઓળમાં ઓછું સાહસ અને વધારેમાં વધારે સત્તામતી અને કુતેહ સમાયાં છે. તેને વધારેમાં એમ પણ ખબર છે કે હીંદુ પુરુષો પાણી-પોચા છે. ટંટાથી ખીનારા છે અને ટંટા કરનારથી તો વધારે ખીનારા છે એટલે કદાચ ટંટા નગે તો પણ તે એકલો પહોંચી વળી સત્તામતીથી હટી જઈ શકે તેમ છે. પારસી કે યુરોપીઅન સ્ત્રીનો

શિકાર કરવા જનાર બદમાસને પોતાની સત્તામતી વિશે જ સ્વાભાવિક ડર હોય છે અને જ્યાં સત્તામતીનો ડર હોય ત્યાં સાહસની વૃત્તિ સંતાઈ જાય છે.

હીંદુ સ્ત્રી આમ દરેક પ્રસંગે શિકાર બને છે તેનું મુખ્ય કારણ ત્રેણું ખીકણ-પણ છે. તેને એક નહિ પણ અનેક ખીકા હોય છે. તેને અડક્યા આભડવાની ખીક હોય છે, ધક્કામુઠ્ઠાની ખીક હોય છે, લુંટાવા ખીક હોય છે-શીશળ અને સંપત્તિ બન્ને. આમ જન્મથી જ અનેક તરેહની ખીકોથી ઘરાયલી, ખીક-માં જ ઉછરેલી, ખીકતું જ વાતાવરણ ચારે બાલુએ જોતી અને ખીકથી બચવા માગતી ખિચારી હીંદુ અબળા આ બધી જ ખીકોના મોંમાં જળે પડે છે.

આખી પરિસ્થિતિ ઘણી દુઃખદાયક છે. પરંતુ એને આપણા સામાજિક રિવાજો સાથે ઘણો નિકટ સંબંધ હોવાથી અને એક રીતે તેમાંથી જ તે જન્મ પામેલી હોવાથી તેનું નિવારણ ઘણું જ મજબુત હાથે કરવાની જરૂર છે. જે સામાન્ય ખીક હીંદુ સ્ત્રીને હોય છે તે પારસી, યુરોપીઅન કે ખ્રીષ્ટ ડોઇપણ કોમની સ્ત્રીને હોય છે જ. પણ તે સ્ત્રીએ જ્યારે નિર્બળતા કળવી ખીકને દાખી છે ત્યારે હિંદુ સ્ત્રીએ ખીકને કળવીને જીવનમાં તેની બરદાસ્ત કરી છે. હીંદુ સ્ત્રી ઉપર હુમલો કરનાર આ નબળાઈ બરાબર પીછાને છે અને તેથી જ હીંદુ સ્ત્રી આવાઓને હાથે સહેલમાં સપાટે ચડે છે એટલે પહેલું કામ હીંદુ સ્ત્રીની ખીકણ મનોદશા બદલવાનું છે. અને આ કામ જેટલું દેખાય છે તેટલું રહેલું નથી. એ કામમાં અનેક કુશલતાઓના અવસ્થીત સદકારની જરૂર છે.

આપણા દરેકે દરેક હીંદુ કુટુંબમાં વાતા-
વરણ જ પહીંકણીઆ બનાવી મુકવામાં
આવ્યું છે તેને દુર કરવાનું વિકટ કામ
પણ આ પ્રશ્નમાં સમાઈ જાય છે. જરા
કડક શબ્દોમાં કહીએ તો પહીંકણપણું
એ હીંદુ કુટુંબનો ભયંકર રોગ છે.
અને એ રોગ નાશુદ ન થાય ત્યાં સુધી
હજારો કે લાખો યોદ્ધાઓ આપણી રક્ષા
કરી શકે તેમ નથી. આત્મરક્ષણ એ
તો દરેક વ્યક્તિનો માનવધર્મ છે.
પરરક્ષણ એ નિર્જાતાની નિશાની અને
શરમ છે, આજકાલ શ્રીમંતાઈની ગંધ
ખૂબ જણાને લાગે છે અને ગમે છે. એને
હીંદુ શ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રીની સંગાથે
(પાડોક્ષીને ઘેર જવું) હોય તો પણ)
ધાટી કે ભોયો જાય છે. આમાં સલામતીની
ભાવના જોવામાં આવે છે. જો કે અત્યારે
તો કેવળ શ્રીમંતાઈનો દેખાવ કરવા માટે
જ મોટે ભાગે જોવામાં આવે છે. આવી
રીતે રક્ષકને મોકલનાર અને સાથે લઈ
જનાર સ્ત્રી એમ સમજે છે કે તેનાથી
તે સુરક્ષિત છે, (શ્રીમંત ખારસી કે શ્રીમંત
પરોપીઅન કુટુંબમાં આ રિવાજ નથી એ
ધ્યાન રાખવાનું છે) પરંતુ આવા રક્ષણ
નીચે સ્ત્રીને મોકલનાર તેની નિર્જાતાનું
ઉઘાડું પ્રદર્શન કરે છે, તે બીજાઓને
જાણે અજાણે જાહેર કરે છે કે
હીંદુ સ્ત્રી એકલી સલામત નથી
અને હીંદુ સ્ત્રીની પહીંક લાગવાને બદલે
વધારે મજબૂત બને છે. તેના મગજમાં
એવો જ ભ્રમ ધર કરે છે કે તેનો જ્યાંવ
કરવાની ફરજ કે ચિંતા તેની નથી પણ
કોઈ બીજાની છે. જે શ્રીમંત કુટુંબોએ
આ રિવાજ દાખલ કર્યો છે તેમણે દે
કરતાં ઉપાય વડે વધારે નુકસાન પહોંચા-
ડ્યું છે. આ બધા ઉપરથી જણાશે કે

આવા ઉપાયથી આં પ્રશ્નનો ઉકેલ આવી
શકે તેમ નથી. પહીંકણપણાનો રોગ દુર
કરવા માટે તાત્કાલીક ઉપાય તો સ્ત્રીઓમાં
શારીરીક તાલીમનો રસ ઉત્પન્ન કરવાનો
છે. દુનીઆના દરેક સુધરેલા દેશોમાં
સ્ત્રીઓને આવી તાલીમ આપવાના અનેક
વર્ગો ખોલાયા છે અને અનેક સ્ત્રી કાર્ય-
કરો પહાર પડી છે આપણે ત્યાં હજી
સ્ત્રીઓમાંથી આ પ્રવૃત્તિ તરફ કોઈનું
ધ્યાન ખેંચાયું નથી. હિંદુસ્તાની
સેવાદાત્રે સ્ત્રી શાખાઓ ઉઘાડી છે પરંતુ
ત્યાં સુધી કોઈ જાણીતી સ્ત્રી આને પોતાનું
ધ્યેય ન બનાવે ત્યાં સુધી આ દિશામાં
સંગીત પરિણામ આવી શકે નહિ.

બીજી સામાન્ય બાબતોમાં નીચેની સૂચ-
નાઓ પણ ઉપયોગી થઈ પડશે.

- (૧) હીંદુ સ્ત્રીએ વેવલાપણું છોડવું
જોઈએ.
- (૨) ધર્મોંધતાને તિલાંજલી આપવી.
- (૩) જાલકોને પહીંચરાવવાની ટેવ હર-
ગીઝ છોડી દેવી.
- (૪) પહીંક નસાડે અને શુરાતન ચઢાવે
એવાં પુસ્તકો વાંચવાં.
- (૫) પોતાનાં બાળકોને શારીરીક તાલી-
મખાનામાં જવા ફરજ પાડવી.
- (૬) સ્વતંત્ર મીઠાન ખાલવવાની
ટેવ રાખવી.
- (૭) ચાલતી વખતે ગલરાંટ નહિ
પણ ગંભીરતા અને હૃદયમાં
રાખવાની જરૂર.
- (૮) નીચી નહિ, પણ ઉંચી અને
ચારે તરફ ફરતી નજર ચાલવું.
- (૯) સ્ત્રીઓને મારે શારીરીક તાલી-
મના વર્ગો ફેરીએ ફેરીએ ખોલ-
વાની જરૂર.

આ સૂચનાઓ ધણીજ પ્રાથમિક છે અને
કેટલાકને તે નાની અને નજીવી લાગશે
પરંતુ આપણે જુદી જવાતું નથી કે નાની
વસ્તુઓ જ જીવનમાં મોટા ભાગ લાગે
છે અને હીંદુ સંસારમાં તો ધણી નાની
નાની બેદરકારીઓએ જ મોટો ધાણ
કાઢ્યો છે.

અ ક રમા ત

કામદાર જીવનની કંડેલુ કથા.

—લેખિકા:—

કુમારી બચુબહેન લોઠવાળા

૬૬૨ મેશ, આજ તો તારા હપતો પાર જ નથી ને શું? રમા લાભીને મળવાના સ્વપ્નાંએ તને ઉન્માદ બનાવ્યો હોય એમ લાગે છે. જોજો ક્યાંક થાજે જવાનો વારો ન આવે." આ શબ્દો મુબંધમાં તોપખાતાના દરિયા કિનારાના બેન્ચ પર બેઠેલા ત્રણ સખ્સોમાંના એકે ઉચ્ચાર્યા.

"તને એ લાગણીના અજાણ્યાટો ખ્યાલ ક્યાંથી આવે? પરંપરા પછીનાં પ્રથમ મીલન માટે નવીન યુગલો કેવી કેવી અભિપ્રાયોએ ક્ષેવે છે એ તો એ જીવનમાં કુમકુમ પગલાં મોડનાર જ માત્ર સમજી શકે." રમેશે પોતાનો બચાવ કર્યો.

"એસ એસ, જાણે મોટો કવી થઈ ગયો! આટલા દિવસ સુધી આ બધી રસીકતા

ક્યાં છુપાઈ ગઈ હતી? તારા મુખા-રવિંદ પર આવા હાવભાવ તો કદીએ જોવામાં નથી આવ્યા!" રમેશના ખીજ મિત્ર રજનીએ ટકાર કરી.

"તમારી તો મસ્કરી જ પુરી નહિ થાય. ચાલો અગીઆર વાગ્યાં મારે તો સવારે થોડું 'પેપ્રાંગ' કરી રમા માટે સુંદર બેટ લેવા જવું છે;" રમેશે ઉઠીને જવા માટે ઉતાવળ કરી.

રમેશ પંદર દિવસ માટે પોતાને વતન જવાનો હતો એટલે પોતાના બે દોસ્તો રજની અને રમાકાન્ત સાથે ફરવા નીકળ્યો હતો. લગ્ન પછી તેની પત્નિ પહેલી જ વાર પોતાને ઘેર આવવાની હતી એટલે રમેશના દીવમાં કંઈક અનેરો

આનંદની છોળો ઉછળી રહી હતી. એ ઉમીંચાને અતિ પ્રયત્ન છતાં પણ તે છુપાવી શક્યો નહિ.

ત્યાંથી બસમાં એસી ત્રણે જણા ટ્રાંક રોડ પરની પનાંલાલ ટેરેસની પોતાની

ઝોરડીએ આવી પહોંચ્યા. ત્રણે જણુ વિકટોરીઆ મીલમાં સાથે જ કામ કરતા હોવાથી તેમના વચ્ચે સારી મૈત્રી જાગી હતી એટલે તેમણે એક રૂમમાં સાથે જ રહેવાનું રાખ્યું હતું.

[૨]

રમેશ નાનો હતો ત્યારે જ તેના પિતા સ્વર્ગવાસી થએલા હોવાથી રમેશને મોટા કરવાની અને કેળવવાની ગંભીર જોખમદારી તેની માતા પર આવી પડી હતી. પહેલેથી સાધારણ સ્થિતિ, એટલે રમેશને લણાવનાં તેની માતે ઘણીએ મુશ્કેલી નડી, છતાં હીંમત રાખી તેને અત્રે પાંચમા ધોરણુ મુધી લણાવ્યો. એને વધારે લણાવવાની હોંશ છતાં પ્રતિકુળ સંજોગોને લીધે તેમ કરી શકે તેમ ન હતું. ભરૂચ કરતાં કમાવાનો અવકાશ મુબંબમાં વધારે છે એમ ધારી એને મુબંબ મોકલ્યો. અઠવાડીયું મુધી એણે નોકરી મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં એ નીષ્ફળ નીવડ્યો. છેવટે એની મા

પોતાની એનપળી મારફતે ખુબ આશ્ચ પછી, એને મીલમાં નોકરી અપાવી શકી.

થોડા મહીના બાદ રમેશનાં લગ્ન થયાં બરાબર છ મહીના કમાઇ પૈસા બેગા કર્યા પછી જ રમાને ઘેરે બોલાવવાનો તેણે નીશ્ચય કર્યો હતો અને તે તેણે પાળ્યો એ ખરો. છ મહીના પછી માતાને લખી પોતાનાં પતિને તેણે પોતાને ઘેર ભરૂચ બોલાવી હતી.

ઘેર ગયા પછી ત્રણે મિત્રો વધારીમાં પડ્યા. રજની અને રમાકાન્ત તો સુધ ગયા પણ રમેશ વિચારવમળમાં મુઠા એલો હોવાથી તેને નીદ્રા ન આવી. આખરે મહા પ્રયત્ન પછી નીદ્રાદેવી પ્રસન્ન થઇ ખરી.

[૩]

પ્રાતઃકાળની ઠંડી લહરી વાતાવરણને શીતળ બનાવી રહી હતી. પક્ષીઓના કીલરવથી બેહલા ઉઠનારા ઉડી ગયા હતા. ત્યારે તરફ પ્રભાતની શાંતિ છવાએલી હતી છતાં રમેશ સફળોઃઉઠ્યો કારણ એને તો ઉંઘમાં એ અશાંતિ હતી. વિચારોની પરંપરાને અંતે અવનવી આશાઓ બાંધતો રમેશ નીત્યક્રમમાં રોડાયો. પોતાના મિત્રો ઉડે તે પહેલાં તો તે તૈયાર થઇ ગયો. આ જોઇને તેના ટીબળી દેસ્તોએ પાળી મસ્કરી શરૂ કરી.

રમેશ ! છેક બપોરે જલુ છે તેમાં આટલી ધંધાલ શું કરે છે ? રમા ભાભી કંઈ ભરૂચથી નાશી જવાનાં નથી. તારાં મનની લગામ જરૂર તો કાંણમાં રાખ. રમાકાન્ત ચૂંચ્યો.

ભાઈ માફ મન તો કાણમાં જ છે. મારે બહુ કામ છે. એટલે હું આટલો બેહલા ઉઠ્યો. રમેશ પોતાના હૃદયના ઉત્સાહને છુપાવતાં કહ્યું.

“દેસ્ત, શા માટે તારા હૃદયમન્યને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે ? તારા મુખા-

રવિંદ ઉપરથી તારામાં આવેલી મસ્તી હું પીછાની શકું છું. જેમ સુખના તેજને કોઈપણ પ્રકારનું હાંકણ અટકાવી શકતું નથી તેમ દીલના ભાવને મુખ પર તરતાં પણ કોઈ અટકાવી શકતું નથી.” રજનીએ સત્ય પરખાવી દીધું.

“અસ. હવે આવી મજ્જરીનાં વધુ બાણ મારી માથું હાથ વિંધી ન નાખે.” રમેશે શરમીદા થઇ કહ્યું.

મિત્રો સાથે આપણી પી રમેશ ખરીદી કરવા નીકળ્યો. જોઈતું કરતું લઇ રમા માટે એક ઉમદા બેટ લીધી, ઘેરે આવી મિત્રોને બતાવતાં તે પોતાના હર્ષાશ્રુને ખાળી શક્યો નહિ. બપોર પડતાં તેણે તૈયાર થવા માંડ્યું. આજે તો એણે ફાંકડા બનવાનો વિચાર જ કર્યો હતો એટલે મુરવાળ પહેરી અને ગુલાબી રંગનો ફેંટો પહેર્યો, એના પર શોભે એવો જ ક્રાટ પહેર્યો અને સ્ટેટી મધમધતો રેશમી રમાક લીધો નીકળતાં પહેલાં પોતે મુંદર લાગે છે કે નહિ તે જોવા માટે તેણે દસ વંખત આયનામાં જોયું. રમાએ જો કે અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યો ન હતો પણ ગુજરાતી સાત ચોપડીઓ તે રીખી હતી. એને વાંચવાનો તો એટલો શોખ હતો કે, સરસ્વતીચંદ્ર જેવાં અનેક પુસ્તકો વાંચી એણે સારું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. રમા બહુ ચકોર છે એ રમેશે સાંભળ્યું હોવાથી એ આટલો બધો રોમાંચ અનુભવી રહ્યો હતો.

તૈયાર થઇ જતાં જતાં જોયરને મળવા મીઝમાં ગયો.

રમેશ હેંશીઆર, ખંતીસો અને બહુ નીચમીત હોવાથી જોયરનો માનીતો હતો. તેણે રમેશને શુભેચ્છાઓ સાથે વિદાય આપી પણ એક મીનીટમાં જ એને કંઈ માફ આવતાં તેણે રમેશને કહ્યું: “હું

અહિં આવ્યો છો તે મશીનનો આ પર નીકળી ગયો છે. તે જરા બેસાડતો જાને.” આ બાબતમાં રમેશ કુશળ હોવાથી જોયર હંમેશા એને જ આ કામ સોંપતો. રમેશે કામ હાથમાં લીધું પણ ઘેર જવાની હેંશમાં પોતાનો ફેંટો કાઢવાનું તે ભુલી ગયો જેવો તે પછી ચકાવવા ગયો તેવો તરત જ ફેંટાનો લટકતો ભાગ મશીનમાં લટકાઈ ગયો તે સાથે જ રમેશ પણ તણાવો અને જોતજોતામાં તેના અવયવો છુંદાઈ, કચકાઈ ગયા.

જરાક બેંદરકારી થઇ તેટલામાં તો કાળમુખા મશીને તેનો ભોગ લીધો. જોયર તો આ અણધાર્યું ભયંકર દ્રશ્ય જોઇ રતબ્ધ થઇ ગયો. “હાય હું જ એનો ખુની બન્યો. એની નીરાધાર માતા અને એની આશાભરેલી પતિને હું શું જવાબ આપીશ! પોતાની પતિને બેટવાને બદલે તે મૃત્યુને બેટયો એ મારો જ વાંક ને.” આંટકું ખોલી જોયર ટેબલ પર માથું મુકી અશ્રુપાત કરવા લાગ્યો. તે પોતાનું ભાન જ ભુલી ગયો હતો એટલે આ અકસ્માતની કોઈતે ખબર પણ ન આપી. પણ પોતાના મિત્રને વાર લાગી એટલે રજની તેની ખબર કાઢવા આવ્યો, એટલામાં જ એની નજર દુર પડેલા અને છુંદાઈ ગએલા રમેશના થાપ પર પડી. એણે બેકામ થઇ જોયરને કંદોળી નાખ્યો. અને રમેશના મૃત્યુનું કારણ પુછ્યું. જોયરે જે બન્યું હતું તે રડતાં રડતાં કહ્યું.

હતાશ હૃદયે અદાર આવી રજનીએ આ કરપીણ બનાવની ખબર રમાકાન્તને આપી. એ પણ એ કરેણ હકીકત સાંભળીને દીગ્મુદ બની ગયો. પણ અંતે બંને જણાએ હીંમત કરી તેની માતાને એ હૃદયદ્રાવક સમાચાર તારાથી મોકલ્યા.

[૪]

રાત્રી થતાં ભરૂચના રમેશના મકાનમાં પતિની રાહ જોતી રમાનું મન પણ વ્યકુળ થયું. પોતાના પતિને ઉદ્ધાસનો આવકાર આપવા તે ઉદ્ધાસમાં તે ઉદ્ધાસમાં ઝરૂખામાં આવી. નવવધૂની માફક આનંદના આંદોલનોનો આસ્વાદ લેતી એ અટારીએ વાટ જોતી હતી. એક પણ એને એક કલાક જોટલી લાગવા માંડી. પોતાના પતિના મીલન વખતે શું શું કરવું તેની અનેક મધુર કલ્પનાઓ તેણે રચી રાખી હતી. કંઈક કંઈક અતેરી આશાઓ સેવતી, પતિના આગમન માટે રમા અધીરી બની હતી. છતાં રમેશના આગમનનો વખત વિતી જવાથી ડોષ અમંગળ શંકાએ તેના હૃદયમાં સંચાર કર્યો. કેમ જાણે તેના દુઃખની આગાહી થતી હોય તેમ એકદમ તેના મનમાં ઝાંતી છવાઈ ગઈ. એકદમ પોતાની સાસુ પાસે તે દોડી ગઈ અને, પ્રથમ પ્રસંગ હોવાથી કંઈક આમ-ના રાખવા છતાં રમેશને આવતાં મોકું થયું તે માટે ચિંતા બતાવવા લાગી.

સાસુએ જવાબ આપ્યો: “દીકરા ગલરાય છે શું? ગાડી મોડી થઈ હશે.” ખીચારી કમલાગી માતાને ક્યાં ખબર હતી કે તેનો પુત્ર તો હમેશને માટે તેનાથી વિખુટો થઈ ગયો હતો. છતાં રમાને એન ન પડતાં તે પાછી અટારીએ આવી, પણ એટલામાં પોતાના પ્રાણનાથને બદલે તારવાળાને આવતાં તેણે જોયો. એના શંકાસીલ બનેલા મનમાં વધુ વહેમ દાખલ થયો, તે ગલરાઈ એના હાંબા ગગડી ગયાં. ધ્રુજતે પગે એણે બહાર આવી તાર લીધો. સાસુના હાથમાં તાર મુકતાં એ પણ ચમકી અને પડોશીને ત્યાં તાર વંચાવવા દોડી, તારમાં લખ્યું હતું: ‘અકસ્માત થવાથી રમેશનું અવસાન થયું છે.’ ‘રજની’

સાસુને જાતીફટ રડતી સાંભળી રમાની અમંગળ શંકા ખરી પડવાની તેની ખાત્રી થઈ. પડોશીએ ખબર આપતાં જ તેને એવો સખ્ત આઘાત થયો કે તે એભાન થઈ ધરણી પર ઢળી પડી. રમાની આશાની વેલ ઉગતાં જ કરમાઈ ગઈ અને ખીચારીની અભિલાષાઓથી ભરેલી જીંદગી આમ પળવારમાં જ ફેના થઈ ગઈ.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળને આહુક થવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી?

કેણે વેડી ?

(તાળ. આજમાં આવડા આંશ દીવા.....)

મારી રસકસથી ઉભરાતી, કે વાડીયુ કેણે વેડી રે લોલ,
મારી લયકે લુખી બાગો ઉગ્ગડ આજે કેણે કાધી રે લોલ.

ભર ઉનાળા વેઠતા, વરસે મેઘન ધાર
ધુમ ધખી ધરતી તપે, ધગધગતા અંગાર
મારી લીલીને લયકન્તી કે વાડીયુ કેણે કુટી રે લોલ,
મારી દહીં દુધની કરનારી, બેંશોને આજે કેણે ફુછી રે લોલ.

મુઘા ઘોરી નેતર્યાં, સાંતી આઠે પહોર
કાંધ ત્રહી હળ ખેડતા, શીલુ વળે પાંઠ શોળ
મારી વાડીયુના ખેડનારા ગોરી બાયા ભુખે મરે રે લોલ,
મારી વાડીયુના વેડનારા લુ'ચાઈ' મહેલે રમે રે લોલ.

કુવા કાંઠા ગાયરા, સુના પનિહારી ઘાટ
ખેકુત ત્હારાં ખેરડાં સુસી માંડ્યા હાટ
ખેતર ખેડી ખેડીને પુર્વાં, વેપારી વ્યાજે ભર્યાં રે લોલ,
ખાંધાં પીધાં બાળીને દીધાં, દેવાના કુંગર દીધાં રે લોલ.

શાન્તિકુમાર પંડ્યા.

૨૬ યુનિયનના કાર્યક્રમની અને તહેની અગવળની દરેકે દરેક વ્યવસ્થા બરાબર સુન્દર રીતે છેવટ સુધી જાળવી રાખે છે. તેમ કરવામાં 'ડીસ્ટ્રિક્ટ એક્ટ'ને જરા પણ આંચ ના આવે એ પ્રમાણે તેઓ પોતાનું પ્રચારકાર્ય સારી રીતે ચાલુ કરે છે. તેમનું પીકેટીંગ પુરેપુરું સચ્ચોટ હોય છે અને કારખાનાની મજદૂર મહિલાઓના સંઘની વ્યવસ્થા ઘણી જ સારી રીતે જોખવામાં આવે છે.

દરેક પ્રભાતના પહોરથી માંડીને રાત્રિના મોડા વખત સુધી પીકેટીંગ કરતી મજદૂર મહિલા, દર એ એ કલાકે પોતાના સ્થાન બદલીને, મીલો ઉપર સખત ચોક્કા પહેરો રાખે છે. રહાંજે આ મજદૂર બાળાઓ સમુહના આકારમાં ભેગી થઇને સમુહની આશાને અવગણીને કામ પર જતી સ્ત્રીઓને તહેમની ક્ષેત્ર રહમળવે છે.

જયા રે 'લીસ્ટર'ની 'સાન્ડ્વિચ' મનાતી સ્ત્રી કામ પર ચડી ત્યારે આ શ્રમજીવી મહિલાઓએ સમુદાયમાં મળીને સરઘસ કઢાડીને જે જે ફોટોગ્રાફરને ત્યાં અને જે જે સ્થળે એ 'સાન્ડ્વિચ'ની તસ્વીરો હતી તે સ્થળેથી તેની તસ્વીરો કઢાવી નાંખી.

લી સ્ટરશાયરમાં ત્યાંના મીલ કામદારો અને બીજા શ્રમજીવી બિરોદરો તરફથી આ વુલ્ફી મજદૂર મહિલાઓને પુરો ટેકો અને સહાનુજીતિ આપવામાં આવે છે. એમાં રસ લેતી પ્રજા તરફથી પણ સંપૂર્ણ માન અને લાગણીભર્યો ટેકો મળે છે. 'વુલ્ફી' મીલોની માફક બીજા કારખાનામાં કામ કરવાનો હુકમ જાહેર કરવામાં આવે અને તહેની જાણ થતાંની સાથે મશીનો બંધ કરવામાં આવે છે અને કામદાર મહિલાઓ આ નીતિનો સામનો કરવા તત્પર થાય છે.

આ મજદૂરીનું પ્રમાણ ઓછામાં ઓછું હોય છે! એમાંથી એક મીનીટ જેટલી પણ મજદૂરી કરનાર શ્રમજીવીને દુરસદ મળતી નથી. એટલે "૬૦ બી" એટલે એક પુરા કલાકની મહેનત તરિકે ઓળખાય છે.

ગમે તેવી રીતે કામદારોએ આટલું કામ તો આપવું જ જોઈએ. આનાથી ઓછું કામ નહિ ચાલે. '૬૦ બી'ની ઉપર કામ કરનારને એટલે માનવશક્તિ ઉપરનું કામ કરનારને ૭૫ ટકા 'બોનસ'નો લાંબ આપવામાં આવે છે. મુડીવાદીની નીતિની આ એક ભયંકર શોષણનીતિનું રહસ્ય સ્પષ્ટ રહમજી શકાય છે. બાકીનું ૨૫ ટકાનું 'બોનસ' ખાતાના ઉપરી, વડા અગર ફોરમેનને આપવામાં આવે છે.

માનવ જાતના શારીરિક બળનો પુરેપુરો તો યુ પછુ તહેને નીચોવી લેવાનો આવી જાતનો રીવાજ એ એક મુડીમહે-શોની ભયંકર ઇન્દ્રજાળ છે. આ 'બેડો' પદ્ધતિની ભયંકર ચક્રીમાં પીલાઇ જતી ઇંગ્લેંડની કેટલીએ મજદૂર મહિલાઓએ શારીરિક શક્તિઓની હદ ઓળખી પોતાના પ્રાણ બોચા છે. કામ કરવાની ક્ષણેક્ષણ ઉપર સીતમભરી આંખ નજર કરી રહી હોય છે: 'વુલ્ફી' કામદારોએ આ પદ્ધતિની બાર માસ સુધી તો 'ટ્રાયલ' આપી. અને અનુભવે સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે દિન-પ્રતિદિન આ પદ્ધતિની જરૂરિયાતો પુરી પાડવી એ માનવીની શારીરિક શક્તિની સીમા બહાર છે.

'બેડો' પદ્ધતિના પગાર આ પ્રમાણે હોય છે. બીનકેળવાયેલ કામદારને ૩૫ શિલિંગ, કેળવાયેલ કામદારને ૩૬ શિલિંગ, અને 'ટુશિયાર' કામદારને, જે આશ્રમજીવી સ્ત્રીઓ જ હોય છે, તહેમને દર અઢવાડિયે બે પાઉન્ડ આપવામાં આવે છે.

પતિતા.

પાત્રો:—

અવિનાશ, પ્રતાપરાય, નિલયન, મહેવ.

પ્રવેશ ૧ લો.

[અંગલાના કંપાઉંડમાં અવિનાશ તથા ત્હેનો મીત્ર મહેવ પ્રભાતના શીતલ ધવનનો ઉપભોગ કરતા ફરી રહ્યા છે.]

મહેવ:—અવિનાશ, તું આવો તે ક્યાં સુધી રહીશ?

અવિનાશ:—કેમ ભાઈ, મહારામાં ત્હેં એવી શું નવિનતા જોઈ કે રીકાનો પ્રસંગ મળ્યો.

મહેવ:—ત્હારામાં એક નહિ પરંતુ અનેક નવીનતા છે. અને ત્હેને નવીનત કહેવા કરતાં વિચિત્રતા કહેવી એ વધારે યોગ્ય છે.

આવિનાશ:—[હસતાં હસતાં] હીક ભાઈ હશે પણ ખરી, વાર એક તો ગણી જતાવ.

મહેવ:—[ઉભો રહીને] પ્રથમ તો એ જ કે તું શ્રીમંતનો પુત્ર હોવા છતાં જરા પણ શોખીન નથી, રસિક નથી કે વિનાશી નથી.

આવિનાશ:—આ શ્રીમંતાઈનાં લક્ષણો હશે કેમ?

મહેવ:—અલબત્ત શ્રીમંતના પુત્રો જ્યારે છવનની મઝા નહીં ભોગવે ત્યારે પછી ત્હેની સંપત્તિનો ખીજો ઉપયોગ શું થવાનો?

અવિનાશ:—ઉપયોગનો માર્ગ તે ઉત્તમ બતાવ્યો. હવે ખીજ, વિચિત્રતાઓ ગણાવતો જ.

મહેવ:—ખીજ ત્હારામાં મહાનમાં મહાન એ ખામી રહેલી છે કે આખો દિવસ પિતાના કારખાનામાં તું ગદ્ગદમંજુરી કર્યા કરે છે. ગમે તેવાં તો પણ તું શેઠનો છોકરો એટલે શેઠ જ. ત્હારા પ્રતાપે હજારો માણસો રોજ મેળવે અને તું પણ ત્હેમની સાથે મંજુરી કર્યા કરે એ ત્હારું ભૂખણ ન કહેવાય. ત્હારે તો રીતસર રહેવું જોઈએ.

આવિનાશ:—[સંસ્મિત] રીતસર એટલે શું?

મહેવ:—કેવો વિચિત્ર સવાલ પુછે છે? રીતસર એટલે સાંજના બેને તો એક કે અર્ધો કલાક કારખાને કારમાં જઈ આવવું. મેનેજર કે ખીજા નોકરોને જરા સુકકો દમ દેવો, કામ બરાબર નથી થતું જણાવી પગાર કાપવાની કે કામ પરથી ઉતારી મુકવાની ધમકી આપવી. શ્રીમંતાઈનો આ પ્રમાણે સદુપયોગ થાય, રહમજ્યો.

અવિનાશ:—મહેવ, હવે તો ખરેખર શેઠને લક્ષમણ કરી દું ત્હેને જ મેનેજર જનાવવાનો છું. પછીથી દું જોઈ છું કે તું કેવી વ્યવસ્થા રાખે છે.

મહેપ:-[આનંદથી] તહારા કરતાં ધણી જ સરસ. શક્તિ યુ છે કે કોઈ માણસ પાસે આવી શકે. આ તો કામદારોને તહે એટલા મહોરે રહ્યાં છે કે અવિનાશ બાણુનું નામ દેખે દેખે એક નવતની ધમાલ મચાવી મુકે છે. તહારે તહેમની સાથે વાત જ સા માટે કરવી નોંધએ ?

અવિનાશ:-કેમ નહીં ? કારખાનામાં કામ કરે તો એક મંજુર. જુખથી પીડાઈ પારિકોની દયા પર છૂંવતો એક બીખારી અને મહાકર્મમાં વસતો એક શ્રીમંત એ ત્રણેય અક્તિમાં કોઈ ફરક રહેલો છે ? મંજુર મંજુરી કરે છે ત્યારે એક માણસ તહેને એ શ્રમની કામત આપે છે તહેમાં એ કોઈપણ પ્રકારે ઉપકાર કરી રહ્યો હોય એવી મહારી માન્યતા તો નથી જ. વળી અત્યારે તો એમ જ બને છે કે મંજુરીના પ્રમાણમાં એ આખો દિવસ શ્રમ કરનારને નહોતો જ બદલો મળે છે.

મહેપ:-આ જ તહારી વિચિત્રતા છે ને! મંજુરી કરવી પડે એટલી જ તહેની કક્ષા નીચી. એની સાથે શ્રીમંતોથી બોલાય કે બેસાય જ કેમ ?

અવિનાશ:-લાઈ, તહારી તુંડા બીંને હશે. મહારી ગણનામાં તો તહારો કરતાં પંજુ એક મંજુર કે રક માણસ મહારા હૃદયમાં ઉચ્ચ સ્થાને બોગવે છે; સ્વાશ્રયથી મહેનત કરીને મેળવેલા અનુભવી તેઓ પોતાનો સમય સંતોષથી વિતાવે છે ત્યારે પારકોની કંમણી પર વિદાસો બોગવતા શ્રીમંતો જીવનભર અસંતોષની આગમાં જ જલતા હોય છે. કરોડોની સંપત્તી પણ તહેમના આરામનું સાધન બનતી નથી.

મહેપ:-ત્યાં જ આપણો મતભેદ છે.

અવિનાશ:-અને આપણો એ મતભેદ સંક્રાપને માટે ચાલ્યા જ કરવાને. મહેપ, તહેને જે વસ્તુમાં આનંદ થાય છે તહેના તરફ મહેને સાથે જ ધૂણા ઉપજે છે. તું જહેને તિરસ્કારે છે તહેને કું રહાઈ છું અને તહારા પ્રિય વિષયો મહારા હૃદયમાં કંપનો અનુભવ કરાવે છે.

મહેપ:-આ તો આપણો વર્ણોત્તિ અનુભવ છે. હું માનતો હતો કે આટલા આટલા પ્રખર પ્રચાર પછી પણ તહારા વિચારો ફરશે પરંતુ તહેમાં તો તું પ્રથમ જ નેટલો અવિચળ છે એ જાણી મહેને આશ્ચર્ય થાય છે.

અવિનાશ:-અને મહેપ, સાથે સાથે એ પણ તું જાણી લેજે કે મહારો એ વિચારો ગમે તે સંયોગોમાં એટલા જ અચળ રહેવાના. સંપત્તીની મહેને પરવાહ નથી. માનતો મહેને મોહ નથી અને સમાજની મહેને પરવા નથી.

[બંને મિત્રો ફરતા ફરતા દરવાજા પાસે આવીને ઉભા રહે છે. પ્રભાતની શીતળતા અનુભવવા પહાર નીકળી પડેલા સાધન સંપન્ન નાગરીકોની કારો પગે ચાલનારાઓની દરકાર કર્યા શીવાય પસાર થયા જાય છે.]

અવિનાશ:-મહેપ, ચાલ જરા આગળ વધીએ તહેને ખ્યાલ તો આવે કે શ્રીમંતોની લક્ષ્મીના ઉત્પાદકો અત્યારમાં કયા રનાય કામ પર રવાના થાય છે.

[મહેપની ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ તે સાથે ચાલે છે]

મહેપ:-અવિનાશ, એ તો ચાલતી આવેલી પ્રથા છે. ગરીબો હોય તે મંજુરી કરે જ એમાં તહેને નબીનતા શું જણાય છે ?

અવિનાશ:- મહેને તો માત્ર એ જ નિવનતા જણાય છે કે તહેમને 'ગરીબ' શા માટે કહેવા? હાથે મહેનત કરે છે અને તહેના બદલામાં અમુક રકમ મેળવે છે. પછીથી તહેમના પર દયાની ભાવનાથી કેમ જોવું જોઈએ? સમાન દષ્ટિ શા માટે ન રાખવી જોઈએ?

[બંને વાતચીત કરતા કરતા જરા આગળ નીકળી જાય છે. ત્યાં દુર એક આંધળો બીખારી રસ્તો એળંગવા માટે ક્યારેના ય રોકાયેલો હોય છે પરંતુ મોટરોની ઘેડાઘેરીમાં તહેનાથી જઈ શકાતું નથી. અવિનાશની નજર તે તરફ પડે છે.]

મહેન:- બે પાછી શરૂઆત થઈ. એ ધણીય ચાલ્યો જશે. આખો દિવસ કોણ તહેને દોરવા જવાનો હતો?

અવિનાશ:- પણ અત્યારે જરા રસ્તે પાડી દેવામાં આપણને શ્રમ શું પડી જવાનો હતો. ત્યારે ન આવવું હોય તો અહીં ઉભો રહે હું હમણાં જ આવું છું.

[અવિનાશ જાય છે તહેની પાછળ મહેન પણ ધીમે ધીમે જાય છે.]

મહેન:- [સ્વગત] ખરેખર અવિનાશ એક આદર્શ યુવક છે. શ્રીમંતોના પુત્રોને આટલી ઉચ્ચ ભાવના કેળવે તો સાચે જ હિંદુ દારીદ્ર નષ્ટ થાય અને તહેના ગૌરવની ધ્વજ વિશ્વમાં ફરકે.

[મહેનની વિચારમાળા તુટે છે. સામેથી ચીસ સંભળાય છે. અવિનાશના જતા પહેલાં તો એ આંધળો બીખારી સાયકલના ધક્કામાં આવતાં જમીન પર પટકાઈ જાય છે. માથામાં પથ્થર વાગતાં લોહી

નીકળે છે. આ પ્રસંગ જોતાં મહેન પણ ત્વરાથી ત્યાં જઈ પહોંચે છે.]

મહેન:- વધારે ઇચ્છા તો નથી. થઈને?

અવિનાશ:- [તપાસીને] નારે ના, ધક્કો તો રહેજ લાગ્યો છે. પરંતુ અશક્તિ હોવાથી એભાન બની ગયો છે. ચાલ જરા પાસેના મકાનમાં લઈ જઈ ધા ઘોષ નાખીએ એટલે કાંઈક ભાન આવશે ખરું.

[બંને તહેને ઉચ્છ્રાંતે પાસેના મકાન આગળ લઈ જાય છે. ત્યાં તો દરવાજામાં જ તહેમને રોકવામાં આવે છે.]

રસ્તે જનાર:- અરે! ભાઈ, આને ક્યાં લઈ જાઓ છો. આ તો મંદિર છે તહેમા આ અસ્પૃશ્યને દાખલ કરતાં જરા શરમાતા નથી. જરા ધમને તો વિચાર કરો.

[માણસો એકાં થતાં કોલહલ વધી પડે છે. મંદિરનો પુજારી બહાર આવે છે.]

પુજારી:- મંદિરમાં અપવિત્રતા! દૂર જાઓ. મોટા, દયાના ભંડાર ન જોયા હોય તો. એવા ધણીય બીખારડા-ચગદાઈ મરે છે. આ કાંઈ ધર્મશાળા નથી. અંતઃકરને સ્પર્શ કરતાં જરાં શરમ-પણ નથી આવતી.

અવિનાશ:- અરે ભાઈ, એ ખીચારને લોહી કેટલું નિકળે છે તે તો લુઓ. જરા પાણી છાંટીશું એટલે ભાન આવશે અને ચાલ્યો જશે એમાં મંદિરમાં કેટલી અપવિત્રતા પેસી જવાની છે!

પુજારી:- અરે! જોયો મોટા ઉપદેશક! ચાલ ઉઠાવે છે કે નહિ!

[પુજારી આવેશમાં અવિનાશને ધક્કો મારે છે તે જોઈ મહેનની ચીનજ જાય છે. ટોળામાંના કેટ

લાક જુવાનીયાઓ પણ ઉશ્કેરાઈ
જાય છે પરંતુ એટલામાં ટાળા-
માંથી એક સુંદર યુવતી આવે
છે અને મહેપને શાન્ત પાડે છે.]

યુવતિ:—[મહેપને] બાઈ, ગુસ્સે ન
યાઓ. અત્યારે તો પ્રથમ કાય. આ
વૃદ્ધને જ્યાવવાનું છે. સ્હામે જ મ્હારું
મકાન છે ત્યાં એને લઈ ચાલો અને
સારવાર કરો પછી જે કાંઈ કરવું હોય
તે કરજો. આ તો પવિત્રતાના ઇન્કાર-
દારો છે. ત્યાં અપવિત્ર પાતાવરણ ન
સંભળાય.]

[અવિનાશ યત્રવત્ તે યુવતિની
પાછળ જાય છે. આ યુવતિ તરફ
લોકો કુતુહલ વૃત્તિથી જોતા હોવાથી
મહેપ શંકાશીલ થતો પાછળ
પાછળ જાય છે, મકાનના ચોકમાં
ભીખારીને ઘુવાડી પેલી યુવતિ જ
સારવારમાં રોકાય છે.]

અવિનાશ:—[મહેપને] ધર્મનાં સ્થાનો
કેટલા ખુલ્લા અનાચારો કરે છે તહેનો

પ્રવેશ ૨ જો.

પાત્રો:—

નીલીયન, પ્રતાપસય અને પાછળથી અવિનાશ તથા મહેપ.

[સંગીત કલામાં વિખ્યાત બની
રહેલી નીલીયનના સૌન્દર્યભુજ્યા
સંકેતો શ્રીમાનો તહેનોં અણીમાં
પોતાના શીર ઝુકાવે છે; પરંતુ
તહેનું હૃદય અનેરો આદર્શોથી ભરેલું
છે. પ્રથમ પ્રવેશમાં બનેલા બના-
વને કેટલાક માસ વીતી જાય છે
અને અવિનાશ તથા નીલીયનનાં
હૃદયો એકતા સાધે છે.]

સત્કાર કરવામાં આવે છે અને એક
અનાથના સ્પર્શ માત્રથી તહેનો પવિત્રતા
હરાઈ જાય છે !

મહેપ:—આધુનિક સમાજરચનામાં
એવાં તો કેટલાય આંકજરો રચાયલા છે.

[યુવતિની સારવારથી થોડી જ મીની
ટમાં ભીખારીને ભાન આવે છે. તે
હડીને જવા જાય છે પરંતુ
પેલી યુવતી તહેને ત્યાં જ રહેવા
જણાવે છે અને ખાવાનું આપે
છે: અવિનાશ તથા મહેપ જવાની
તૈયારી કરે છે]

અવિનાશ:—ગરીબો પ્રત્યે આટલી
સહાનુભૂતિ દર્શાવવા માટે ત્હમરો આભાર.
પરંતુ ત્હમને હરકત ન હોય તો ત્હ-
મારું નામ જણાવશો ?

યુવતી:—[સસ્મીત] મ્હારું નામ
નીલયન.

[અવિનાશ વિદાય માગી મંદ પગલે
જાય છે. તહેનો હૃદયમાં માત્ર નીલ-
યનનો જ પડો પડી રહે છે]

નીલયન:—[સ્વગત] અવિનાશના હૃદ-
યમાં સ્થાન મેળવવાનો સુખદ પ્રસંગ
કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે, જગત મ્હને કલ-
કિની માને છે. પતિતાના નામથી શીઘ્ર
સમાજ મ્હારા તરફ ધૂણાની નજરથી
જુવે છે.

[ખંડમાં આમતેમ ફરતી નીલયન
સ્વાલ પરનો નહાનકરો ફેટા હાથમાં
લઈ જુલા પર બેસે છે.]

શું ગણિકા. જીવનમાં પતિપદના લક્ષ્ય હુંટવાના અવસરો સદાય દુરજ રહેવાના! સેંકડો શ્રીમાનો ખાનગીમાં જ્યાં દાસ અને છે તેની કંઈ કે કીંમત ખદાર સમાજમાં તિરસ્કૃત હોય છે! શું અવિનાશ મ્હારી ઇચ્છા પુર્ણ કરશે!

[વિચારગ્રસ્ત સ્થિતિમાં અવિનાશના ફાટા સ્થામે જોઈ રહે છે: એટલામાં પ્રતાપરાય આવે છે: નીલયન થી તે અજાણુ હોય છે.]

પ્રતાપ:-નીલયન, આટલી ધ્યાનમગ્ન શામાં બની છે?

[નીલયન ચમકી જાય છે. ફાટાને આસ્તેથી છુપાવી આવકાર આપે છે]

મુગ્ધાના મુગ્ધ ભાવો અત્યારે વિકાસની સંપૂર્ણ કક્ષાએ પહોંચેલા જણાય છે. નીલયન ત્હારી મોહક....

નીલયન:-[વચ્ચેથી અટકાવી] બસ કરો! રાયસાહેબ, ત્હમારી પ્રસંશાની અંજલી મ્હારે ન જોઈએ. કંઈપણ ખર્ચર શીવાય ઉપર આવવામાં વિવેકશુદ્ધિનો અભાવ જણાય છે.

પ્રતાપ:-નીલયન, ત્હારા દર્શનની આતુરતા એટલી તીવ્ર બને છે કે મ્હને સ્થળ કે સમયનું ભાન રહેતું નથી અને...

નીલયન:-જવા દો, ત્હમારી વાકપટુતા રાયસાહેબ, ત્હમે જે વસ્તુની ઇચ્છાથી આટલી અભ્યર્થના કરો છો, પ્રસંશા કરો છો અને મ્હારા એક એક શબ્દે લક્ષ્મીની સરિતા વહાવો છો તે વસ્તુની આશા રાખવામાં ત્હમારો પ્રમાદ છે.

પ્રતાપ:-[સાશ્વર્ય] એક વેશ્યાના મુખમાંથી આ શબ્દો?

નીલયન:-હા, હું વેશ્યા છું, સમાજની નજરે પાતકી છું પરંતુ આખરે હું

એક નારિ હોવાથી મ્હારામાં નાર હૃદય છે. એ હૃદય સાવજનિક સંતોષ માટે વાપરવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી.

પ્રતાપ:-એટલે?

નીલયન:-શુભે ન થતા રાયસાહેબ, પત્નીપદની મ્હને તમન્ના છે. ખોલો ત્હમારાથી મ્હારી એ માગણીનો સ્વીકાર થશે?

પ્રતાપ:-[વિચારમાં પડી જાય છે] પરંતુ, ત્હને અત્યારે શું કમીના છે?

નીલયન:-અત્યારે એક જ કમીના છે અને તે પતિ પ્રેમની. તેની મહાખત મીઠી છે, તેનો સ્નેહ અઘીકિક છે. ખોલો ત્હમે શું કહો છો?

પ્રતાપ:-નીલયન, દુરામહી ન થા. સમાજમાં મ્હારા સ્થાનનો વિચાર કર. આ પગલું લેતાં મ્હારા તરફ સધળા તિરસ્કારની નજરથી જુવે. અને મ્હારી કીર્તિને કલંક લાગે.

નીલયન:-તો સીધાવો. કૃપા કરી હવે વારંવાર મ્હને ન સતાવશો. હું તો એને હૃદય અર્પણ કરવા ઇચ્છું છું કે જે સમાજમાં મ્હારા સમાન પતિતાઓનો સ્વીકાર કરી પવિત્ર થવાની આતુરતા ધરાવતો હોય. લક્ષ્મીની મ્હને પરવા નથી. વિશ્વાસોમાં પૈસાનો છુટે હાથ વ્યય કરનાર તથા જાહેરમાં ગરીબનો હાથ પકડતાં અપવિત્ર થઈ જનાર શ્રીમંતોની મ્હને દરકાર નથી.

પ્રતાપ:-નીલયન. આ ત્હારો બ્રમ છે. તું દિવાની છે. ત્હારાં આ સ્વપ્ન આ જીવનકાળમાં કદાપિ સીદ્ધ થવાનાં નથી. સમાજનો ખોદા વ્હોરવા કોણ તૈયાર થશે?

નીલયન:-એ મ્હારે વિચારવાનું છે. તૈયાર થશે કે નહિ તેની શંકા કરવાની

જરૂર નથી. જુઓ મહારા સમી પતિતા-
ઓનો ઉદ્ધારક આ ઉપકારી યુવાન.

[નીલયન અવિનાશનો ફોટો બતાવે
છે: પ્રતાપ તે જોઈ ચકિત થાય
છે: ત્યાંથી તુર્તજ રવાના થાય છે]

પ્રતાપ:-[જતાં જતાં] હું પણ જોઉં
હું કે તારો ઉદ્ધારક કેટલા પ્રમાણમાં
સફળ થાય છે, [નય છે]

નીલયન:-[ફોટો જોઈ] અવિનાશનું
મધુર સ્મીત મહેને દિવાની બનાવે છે.
તેના એક એક શબ્દે હું અમૃતનું પાન
પીઉં છું. એના સહવાસમાં મહારા છવ-
નનો અધમતા વીસરી જવાય છે:

[ઉભી થાય છે અને ફોટોને દિવાલે
રાંગી ચિત્રવત્ ત્યાં જ થોભી જાય છે]
અવિનાશને મ્હારે માટે કેટલું સહન
કરવું પડશે?

[પાછળથી અવિનાશ આવીને ઉભો
રહે છે]

અવિનાશ:-અને નીલયનના સહચારમાં
અવિનાશનાં સંવં કષ્ટ સહજ બની જશે:

[નીલયન પાછળ જાય છે: બંને
પ્રેમીઓ પરસ્પરને સત્કારે છે અને
હુલા પર બેસે છે]

નીલયન:-અવિનાશ, રાયસાહેબ, મહેને
ખરીદવા આવ્યા હતા.

[રાયસાહેબનું નામ સાંભળી અવિ-
નાશ વિચારમાં પડી જાય છે]

અવિનાશ:-પણ તે શું ઉત્તર આપ્યો?

નીલયન:-મહે તો મહારા ગ્રિય અવિ-
નાશની પ્રતિમા બતાવી અને આજ્ઞા
જવાબ કહ્યું.

અવિનાશ:-નીલયન તું જાણે છે કે
એ રાયસાહેબ તે કોણ છે?

નીલયન:-ના. ગમે તે હોય તેથી
મ્હારે શું?

અવિનાશ:-તેઓ મહારા પિતા થાય છે.
[નીલયનનો સધળો આનંદ ઉડી
જાય છે, તે ઉભી થઈ જાય છે અને
અવિનાશની મારી માગવા નીચી
નમે છે: અવિનાશ રોકે છે]

નીલયન:-માફ કરો અવિનાશ, સમા-
જની અપરાધીની એક છુદ્દ વેશ્યા માટે
ત્હમારા આખા છવનને વ્યર્થ ન બનાવો.

અવિનાશ:-[તેને પાસે બેઠાં બેઠાં]
નીલયન, વેશ્યાગૃહો બંધ કરાવવા, ત્હે-
મનો ઉદ્ધાર કરવો તથા ત્હેમને સન્માજે
ઘેરવા સમાજના પ્રતિષ્ઠિત કહેવાતા આગે-
વાનો ઉપાયો સુચવે છે. અને પરિણામે
ત્હેમનું એ કાર્ય એ અનાથોની ફૂર મશ્કરી
સમાન થઈ પડે છે. મ્હારી ઇચ્છા ત્હેમને
યોગ્ય દિશાનું સુચન કરાવવાની છે. સમાજને
સુધારવાની જોઈએ હોય, ત્હેની અધોગતિ
થતી અટકાવવી હોય તથા ત્હેનાંથી
બહિષ્કૃત થયેલી વ્યક્તિઓને સાચો જ
આશ્રય આપવાની ઇચ્છા હોય તો શું
કરવાની હાલમાં જરૂર છે ત્હેનું ઉદાહરણ
હું એસાડવા માગું છું.

નીલયન:-પણ ત્હમારી શું રિયતિ
થશે. એક વેશ્યાને સ્વીકારતાં સમાજ
ત્હેમને શું કરશે?

અવિનાશ:-આનગીમાં એ જ વેશ્યાનાં
ચર્ચામાં શીર હુકાવનાર પ્હારથી પવિ-
ત્રતાનો આડંબર કરી સમાજની પવિત્રતા
રક્ષી ત્હેને પુનિત રાખવાના પ્હાના નીચે
જગતને છેતરે છે ત્હેવા સમાજમાં માન

ભોગવવા કરતાં પતિતાઓના સંપર્કમાં રહી, પવિત્રતાના નવાં સજ્જનો રચવામાં જીવનની સફળતા રહેલી છે. આજ નીલયન અત્યારે જ હું કાપડેસર તકારા હૃદયનો અધિકારી થાઉં છું. અને પછી પિતાને મળવા માટે જઈએ.

[અવિનાશ ઉભો થાય છે. અને નીલયનને પોતાની સાથે આજવા જણાવે છે.]

નીલયન:—અવિનાશ, મહારી ખાતર આટલો ભોગ ન આપો. અમને અનાયને તો પતિતા તરીકે જ સંબોધાતો દો. બલે સમાજને તેથી સંતોષ અને આનંદ થાય.

અવિનાશ:—પરંતુ મહારે તો સંતોષ હૃદયને વિકસાવવાં છે. દાવાનગમાં સુંદર ઉપવનો સમવવાં છે અને જીવનભર પ્રેમ માટે તલસતી હજારો અને લાખો રમણીઓનાં હૃદયોમાં પ્રણય સરિતાનાં વહન કરાવવાં છે. આજ, નીલયન વિલંબ ન કર.

[મહેપ પ્રવેશે છે: નીલયન ઉભો થાય છે.]

પ્રવેશ ૩ બે

પાત્રો:

પ્રતાપરાય, અવિનાશ, નીલયન અને મહેપ

[ચિંતાગ્રસ્ત પ્રતાપરાય પોતાના દિવાનખાનામાં આમતેમ ફરી રહ્યા છે. મહેરા પર આવેશ અને અપમાનની છાયા સ્પષ્ટ. તરતી જણાય છે.]

મહેપ:—કેમ લાઇ, શું ત્વરામાં છે કાંઈ? કેમ કોઈ રંગની મદદે જવાનું છે કે શું?

અવિનાશ:—મહેપ, નીલયનને હું આજે મહારી બનાવું છું. તું પણ હીક થયું આવી લાગ્યો, આજ હવે ઉત્સાહ કર.

મહેપ:—પણ રાયસાહેબની પરવાનગી લીધી?

અવિનાશ:—રાયસાહેબને તો આપણે સન્નેડે જ મલીશું. તું હવે કાશો થયા શીવાય આજ નીલયન, શંકા કરવી છોડી. દઈ મહારી સાથે આવવા તૈયાર થા.

[નીલયન અંદરના ખંડમાં સાંધી બંધવા જાય છે:]

મહેપ:—અવિનાશ, આટલી બધી હીમત પછી શું થશે ત્હેનો ખ્યાલ કાંઈ થયો?

અવિનાશ:—પિતાની એકપણ પાંખ મહારે નથી ભેંસતી મહેપ, તું પણ આ રાખજે કે ત્હારે પણ મહારે જ પથે પળવાનું છે.

પ્રતાપ:—મહારા સમાન સત્તાધારીનું અપમાન! એને ખબર નથી કે એવાં અવિચારી પગલાં માટે શું સડન કરવું પડશે. અવિનાશ પણ સીમાં બીનાવનો જાય છે. આજ એને તો દમણું જ નરો દેશણું કર.

[અવિનાશને ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં બોલાવે છે : ત્યાં અવિનાશ નીલ-યન સાથે પ્રવેશી વંદન કરે છે.]

પ્રતાપ:-[ગુસ્સાથી] અવિનાશ આ શું કરે છે? ત્હારા કુટુંબનો જરા પણ ખ્યાલ આવે છે કે નહીં આવી રસ્તાની રક્ષણતી છોકરી સાથે ફરવામાં જરા શરમ પણ નથી આવતી!

અવિનાશ:-શરમના સ્વાંગને મહેં આજથી ત્યજી દીધો છે. આજથી નીલયન પરંપ્રાય નહીં પરંતુ સ્વજન બની છે.

પ્રતાપ:-એટલે? તું શું કહે છે?

[મહેપ પ્રવેશે છે]

મહેપ:-કહેવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. ઉભયના ગળામાં શોભી રહેલા પુષ્પ-હારોથી આપ રહેજે જાણી શકશે કે એ મૃદુ તારથી પરસ્પરનાં જીવન આજથી જોડાયું છે. એ સંયોજનમાં વિશેષ પાક-તારના સર્વ પ્રયાસો નિષ્ફળ જશે. નીલ-યન અવિનાશની બની છે.

પ્રતાપ:-[સાશ્વત્] હેં! લગ્ન ક્યાં?

મહેપ:-આશ્ચર્ય પામવા જેવું એમાં શું છે? સમાજનો એક વર્ગ લક્ષ્મીના બળથી દુનિયાની દૃષ્ટિને છેતરી પડ્યા પાછળ સેંકડો અનાય બાળાઓનાં જીવ-નનો નાંશ કરી રહ્યો છે. ત્હને ખુદલા પાડી પ્રકટ રીતે રક્ષણ આપવાનો આ શુભ

પ્રયાસ છે એમાં ત્હમારે ગુસ્સો કે કાંઈ સ્થાન રહેતું નથી. વળી આવ પ્રસંગે તો ત્હમારે આ નવયુગને ને શીષ આપવી જોઈએ.

પ્રતાપ:-સમાજની કલંકિની નારી સાથે લગ્ન! અવિનાશ સ્વેચ્છાપુર્વક જ ત્હારી અવનતી નિ-છે: તું અત્યારે જ ત્હારા મકાન સાથે જા.

અવિનાશ:-કલંકિનીઓનાં કલંક આશુપણ રૂપ જણાય છે અને પાં ઓનો સહચાર પાપના પુંજમાં : લાવના પ્રગટાવે છે. અત્યારનો સ અધોગતિ તરફ વહ્યો જાય છે સન્માર્ગસ્થ કરવામાં ભલે મ્હારા સેંકડો યુવાનોનું બલિદાન લેનાથી શોક કરવા જેવું કાંઈ ત્હમારી લક્ષ્મીની લાલસા મ્હને ભલે ત્હમે ત્હનો ઉપભોગ કરો, પ યાદ રાખજો કે એ સમય સત્વર ચ કે જ્યારે આધુનિક સમાજરચના વિચ્છીન થઈ જશે અને લક્ષ્મીપતિ પોતાની લક્ષ્મી વ્યર્થ ભારરૂપ જા પિતાજી ભઉં છું.

[નીલયનને સાથે લઈ આવી આવ્યો જાય છે: પાછળ મહેપ જાય છે. પ્રતાપરાય અનજરે પાછળ જોઈ રહે છે. પડે છે.]

પ્રજામતનો પડઘો પાડતું

આગેવાન અઠવાડિક

પ્રજામિત્ર કેસરી

સામાજિક સડાતું હુશ્મન છે. ધાર્મિક
વહેમો અને અધશ્રદ્ધાને તે ઉખાડવા
મથે છે. વીચાર અને વૈવીધ્યતું તે સંચકું
સ્થાન છે. જગતના તમામ બાણવાજેવા
તાબમાં તાબ સમાચાર તે નવીનજ આક-
ર્ષણીય રીતે પુરા પાડે છે. મનનીય લેખો
માટે તે શુજરાતી જનતામાં પંકાયું છે.
વાર્ષિક લવાજમ ૭ રૂ. હિંદુસ્તાન.

માટે અને પરદેશ માટે

રૂ. ૧૫ અગર શીલીંગ ૨૩.

જાહેરખબરતું તે સહુથી

સારું સાધન છે.

વધુ માટે લખો:—

મેનેજર

પ્રજામિત્ર—કેસરી.

રશિયા અંક

તરીકે

બહાર પડશે.

રશિયા

અંગ્રેજી

સારા મુલકના મનવ
સમુદાયને પોતાના
પ્રથમ પ્રયોગથી છુક
કરી નાખનાર

સોવિયટ

હવે

પાંચ વર્ષની
બીજી યોજના પર
દ્રષ્ટિપાત કરે છે.

સોવિયટ

ના

શ્રીઓ: અલેક્ષા, મુમદારો,
કિસ્લો, મુરીગશે, કલાકારો

વિકાસ, પ્રગતિ

અને

અભ્યુદય

તસં કેવી રીતે કુચ કરે છે
તેના જનજીવન લેખો

સારી આલમના મજદુરોની
મુક્તિ માટે મથી રહ્યું છે.
તેજ

મુલકની

માતબર ભાવી તૈયારીઓ
લખને

અમારા ખાસ

રશિયા અંકમાં

વિસ્તૃત રીતે મળશે.

સારા મુલકના મહાસિંગમાં
નવયુગ

અમારો લેખક છે

એના લેખકોની તેજસ્વી
ફક્ત લેખકો

રશિયાના નવા

રંગોને જીવંત રાખે છે

નીરખવા આવતો

અંક ખરીદો.

અમારા રશિયા અંકમાં વાંચો

ઉપરાંત ચાલુ લેખમાળાઓ ઇત્યાદી આવશે જ.

આ પાઠ્ય પુસ્તક ની નવમી
પ્રીયતા પ્રાપ્તિમાન આપણે હ આજે
લગભગ નિર્મલ - ૨૦૦૦ થી

૧૩૫

Prakashan

પ્રજાપરબંધનું

સાક્ષી સાધન

વધુ માટે લખો:—

મેનેજર

પ્રજામિત્ર—કેસરી

વર્ષ : એપ્રિલ.

- ભુલાઈ : ૧૯૩૨ -

અંક : એથો.

યુદ્ધના તણખા

સંગ્રામ એ પ્રત્યેક વર્ગીય સમાજરચનાનું એક અનિવાર્ય પરિણામ છે. તદ્વારથી મુકાબલો કરવાની પદ્ધતિ તો પુરાતન છે. માત્ર આધુનિક મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ તેમાં મુધારો કર્યો છે. તદ્વારને બદલે હાલ તેમણે યાંત્રિક સશસ્ત્રો ઉભા કર્યા છે. કશું માત્રમાં સેંકડો જણને સંહાર કરી શકે તેવાં આયુધો તેમણે યોજ્યાં છે.

પહેલાં સંગ્રામભૂમી પર સૈનિકો બળનાં માપ કહાડતા. આજ તો મધ્યરાત્રીએ શહેરો ઉપર બોંબ વરસે છે. સીંગા, બાળકો, પુરૂષો કાળચૂરમાં હોમાઈ જાય છે. આગ અને મૃત્યુ આકાશથી વરે છે. સંગ્રામમાં તમે હોવ કે ન હોવ પણ ત્હમો તેથી છટકી શકતા નથી.

આવો એક વિશ્વસંગ્રામ શરૂ થવાની ક્ષણો ગણાઈ રહી છે. ઝેરીયાના એક વિભાગમાં યુદ્ધની ચીનગારી ઉડી છે. આમવર્ગની નવી સંસ્કૃતિ, નવી લાવનાઓ, નવી સમાજરચના સ્થાપવા મથતા સમાજવાદી પ્રત્નસપાદો સામે મુડીવાદી જગત યુદ્ધમાં ઉતરવાના હેતુથી પ્રપંચબળ પાથરી રહ્યું છે.

ધર્તિહાસ પાછો રચાય છે. ક્રાંસના વિપ્લવને સંરક્ષવા માટે, તેની લાવનાને સુર્તિમંત કરવા માટે ક્રાંસના લાડીજાઓ રણ-સંગ્રામે ચઢ્યા હતા. આજે સોવીયેટના શહેરીઓ રશીયન રાજ્ય-વિપ્લવને સંરક્ષવાને માટે સયક્ષ ઉપાડવા તૈયાર છે.

ત્યારે ત્હમો શું કરશો? સમાજવાદી સંસ્કૃતિ પૃથ્વીની પ્રત્યેક પ્રગતિમાન વ્યક્તિ સમક્ષ આ પ્રશ્ન મુકી રહી છે. તેના પ્રત્યુત્તર ઉપર આમવર્ગનું લાવી અવલંબે છે.

આદર્શોની

લેખક:

[૧]

તે મારામાંથી કેટલાક મને આદર્શ-
વાદી કહે છે. કોઈ મને Utopian કહે છે. અધિરાષ્ટ્રી ત્હમો મને
સ્વપ્નગ્રેમી કહો છો. અને, ત્હમો જ્યાં
એમ તો જરૂર જ માનો છો કે હું સૌથી
વધુ વ્યવહારશુન્ય છું.

અમારી વ્યવહારશુન્યતા ઉપર જે
શબ્દો બોલી ત્હમો અમેને અવગણતા
નથી એ ચોક્કસ છે. મહારા વિચારો સામે,
તેમાં સમાયેલી અશક્યતાઓ સામે, તેમાં
રહેલા શુભાંશ ભરેલા તત્વો વિષે ત્હમારા
ભાકુતીઓએ કેટલાંય ખુસ્તકો લખ્યાં છે.
સમાજવાદી સંસ્કૃતિ જરાયે રાક્ય નથી
એમ નેરશોરથી પોકારતાં કેટલાંય ખુસ્તકો
હું ત્હમને ગણાવી શકું છું. પણે નજર
નાખો, પોલીસતંત્ર અમેને વીણી વીણીને
પકડી રહ્યું છે. સમાજના 'સન્નતો'
અમેને 'અવળે માર્ગે' વળા ગયેલા' દેહીને
વખોડે છે, એટલું જ નહીં પણ સાંપ્રત
સમાજરચના અમારા વિચારો આગળ ન
પ્રસરે તેટલા મારે સારી સંભાળ અને
સાવચેતી નથી રાખતી?

અને હવે અમે ત્હમોને પુછી શકીએ
કે આટલી સંભાળ આટલી સાવ-

ચેતી, આટલું સામું સાહિત્ય, એ સર્વ
જતાં પ્રત્યેક વર્ગે અમારી સંખ્યા વધી
કેમ રહી છે? અમારી સામે ઉત્તર દમન-
નીતિનું આયુધ વપરાતું હોવા છતાં,
અમારા જેવા 'વ્યવહારશુન્યો'ને કારાજ્ઞમાં
ધકેલતા છતાં, યુવાનો, કામદાર અને
ખેડૂતવર્ગની પ્રાણવાન વ્યક્તિઓ અમારા
સંઘમાં કેમ આવી રહી છે? સંમાજનો
શાશકસમુદાય પણે જોઈ શકે છે કે સેંકડો
અમારા વાવટા નીચે આવતા જાય છે.
લાખો અમારા માર્ગમાં ભગતા જાય છે.
અમે આગળ ધપી રહ્યા છીએ. સાંપ્રત
સંસ્કૃતિના પૂજકો પાછા પડી રહ્યા છે.

શી રીતે? કારણ કે પ્રજાસમુદાયને લાગે
છે કે સાંપ્રત સંસ્કૃતિના આદર્શો, ભાવ-
નાઓ અને સિદ્ધાંતોની સરખામણીમાં નવા
આદર્શો, નવી ભાવનાઓ અને નવા સિદ્ધાંતો
વધુ હિતકર, વધુ ફળદાયી, વધુ પ્રગતિમાન
છે. આમ સમાજનાં માનસમાં આદર્શોની
અચ્છામણ ચાલી રહી છે. પસંદાતી જતી
આર્થિક સ્થિતિએ નવા આદર્શોને જન્મ
આપ્યો છે. અને નવા આદર્શો જનતાને
પ્રજ્ઞ આપ્યાં રહ્યા છે. અને ધીમે ધીમે
પણ મુક્તતાથી જનતાના માનસમાં નવા
આદર્શો ઉડા હિતરતા જાય છે.

અથડામણ

એસ. વે.

૨]

પણ આ આદર્શોની

અથડામણના પ્રશ્ન મહત્તે જીવનની ખીજ
પાણી જેવા તરફ ફરવા પાડે છે. મહારી
કલ્પનાશક્તિને પાંખ આવે છે. ફ્રેંચ અને
અમેરિકાના વિપ્લવો મહારી આંખ સામે
ઉભાં થાય છે. સાંપ્રત રષ્ટ્રનેનો રાજ્યવિપ્લવ
પણ નજર સામે આવે છે આમ જગતની
કેટલીય ક્રાંતિઓ મહારી નજર આગળથી
આવીને પાછી અદ્રશ્ય યજ્ઞ જલ્ય છે.
સામાન્ય રીતે આ ક્રાંતિઓએ આપેલા
આદર્શો ઉપર મહારી આંખ ટરે છે.
પહોડાના પ્રદેશ અફઘાનિસ્તાનમાં કે સુંદર
સરોવરોથી રમણીય બનેલા ધરનમાં મુડી-
વાદને હું પગલાં મુકતો જોઈ શકું છું.
સાથે સાથે જમીનની ગુલામીમાંથી મુક્ત
થતાં બેકુતોને જોઈને હૃદયમાં સ્વાભાવિક
આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. જમીનના લાખખો
ગુલામો (Serfs) આજે મુક્ત થયા છે.
હાયબ્રિડોને બદલે યંત્રો વિજ્ઞાનિક વેગથી
ઔષોગિક ઉત્પન્ન વધારી રહ્યાં છે. વજુ-
આરને બદલે આગગારીઓ કલાકોમાં
સેંકડો માઇલના કુદકા મારે છે.

સાંપ્રત મુડીવાદનો આ સંદેશ છે
વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય, વાણીસ્વાતંત્ર્ય અને
વર્તનસ્વાતંત્ર્યની ભુમીકા ઉપર રચાયેલી

આ સંસ્કૃતિ એશીયામાં પગ મુકતી જાય
છે. રાજ્યતંત્રના પણ પલટા થતાં લાગે
છે. પ્રજામતના અવાજને માન આપવા
માટે પાર્લામેન્ટ રચાય છે અને પછી
આધુનિક સંસ્કૃતિના મુજકો વર્તમાન
સમાજન્યવસ્થા સામે આંગળી ચિંધીને
જાહેર કરે છે કે જુઓ! હાલની સમાજ-
રચના કેટલી સુંદર છે !

મુડીવાદી પ્રચારકો મહારી આસપાસ
ફરી વળ્યા છે. દરરોજ ટીમટીમ વંગાડીને
તેઓ મહારા સનક્ત સાંપ્રત સમાજરચ-
નાના આદર્શોનાં સુંદર દોસતાં તલ્લે મુકી
રહ્યા છે. અને છતાં મહત્તે લાગે છે કે
આ વિચારો-આ ભાવનાઓ માનવને
હીનકર નથી. પ્રભાતમાં મુડીવાદી વર્ત-
માનપત્ર મહત્તે ઔષોગિક પ્રગતિના આંક-
ડાઓ આપે છે. બપોરે મુડીવાદની પદ્ધતિ
ઉપર ચાલતા કેટલાંક કાર્યો મહારા અનુ-
ભવમાં અથડાય છે, અને સંધ્યાકાળ
પડતાં મુખીમાં તો જીવનના કેટલાય વ્ય-
વસાયમાં મુડીવાદી ભાવનાએ આણેલાં
પરિણામોને જોવાનું સહજ બને છે.

અને છતાં મહત્તે લાગે છે કે આ
આદર્શો, આ ભાવનાઓ માનવસંમુહને હિત-
કર નથી. પાદરી અને પુરોહીતનો સતત
પ્રચાર છતાં પણ મહત્તે લાગે છે કે આ

લાવનાઓ અનુકરણીય નથી. અને તેથી જ મહારા આ દીસતા અણુગમાની લાગણીનું પૃથક્કરણ કરવા સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રેરાઈ છે. મહારા માનસમાં સનાતન સવાલ

[૩]

ઉપલા સવાલ સા-

થે જ મહારા જીવન પર મહારી નજર ઠરે છે. શાળાએ મહેને સાંપ્રત સમાજરચનાનું શિક્ષણ આપ્યું છે. ધર્મે પણ 'અમર રહો આ મુઠીવાદી સંસ્થા'નાં મુત્રો ગાયાં છે. આમ શિક્ષણ અને સંસ્કારની દ્રષ્ટિએ તો હું સાંપ્રત સમાજરચનાને અદ્ભુત પુનર્ગી જ હોવો જ નોંધ્યો. ત્યારે સ્વાભાવિક સવાલ થાય છે કે મેં 'અળ-વાખોર' બનવાનો માર્ગ કેમ પસંદ કર્યો?

અને તેનાં કારણો હું કહીશ! જરા જીવન ઉપર તહો નજર કરો અને તહો પાછું અળવાખોર બનવા લલચારો. જરા કારખાનાઓ ઉપર નિગાહ કરો અને તહો સાંપ્રત સમાજરચના સામે બંડ પુકારશો. જરા ખેડુતો ઉપર દ્રષ્ટિ ફેંકો અને તહો જમીનદારવર્ગના વ્યાજબીપણા વિશે વિચાર કરતા થઈ જશો. અને ત્યારે વધુ વિચાર કરીને સાંપ્રત સમાજરચનામાં ૮૦ ટકા જેટલા સમુદાયનું રક્ત-શોષણ તહો સમજશો ત્યારે તહો પણ અમારા વાવટા નીચે આવીને ઉભા રહેશો.

આજે તહો સ્વાધીન છો? જરાય નહીં. હિંદની વાત તો જવા દો. અહીં તો અન્ય પ્રગતિ યોજના અધિકાર છે. અહીં તો પરદેશીઓનાં રાજ્ય છે. પણ ઈંગ્લાંડનું જ ઉદાહરણ લોને! આજે ઈંગ્લીશ માનવ શું સાચું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવે છે? આજે શું તે રાજકિય અને આર્થિક દ્રષ્ટિએ ખરેખર સ્વતંત્ર છે? જરાય નહીં! આજે સમાજમાં પ્રમ

ઉભો થાય છે કે હાલની સમાજરચનાના સિદ્ધાંતોથી હું અસંતુષ્ટ કેમ છું? શા માટે હું વ્યવહારશુન્ય મનાતા આદર્શ-વાદીઓના સંઘમાં ભળ્યો છું?

કરતા સમુદાયમાંથી કોઈ સ્વતંત્ર નથી. કારણ? ઈંગ્લાંડનું વર્ગીય શાસનતંત્ર તેમના અધિકારો કચરી રહ્યું છે. મુઠીવાદ કહે છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ સ્વતંત્ર છે! અને સકલાતવાળાને હિંદ આવવાને પાસપોર્ટ આપવાની ના પાડવામાં આવે છે. ઈંગ્લંડમાં વાણીસ્વાતંત્ર્ય છે અને કેઇલી વર્કરના તંત્રીને 'વાંધાલયાં લંખાણ' માટે આઠ મહીનાની સજા થાય છે. ઈંગ્લેંડમાં વર્તન સ્વાતંત્ર્ય છે છતાં કામદારોની સામાન્ય હડતાલને 'ગેરકાયદેસર' જાહેર કરવામાં આવી છે.

જર્મનીની દશા જુવો. પાર્લામેન્ટ હોવા છતાં પ્રમુખના વટહુકમથી રાજ્યકારભાર ચાલી રહ્યો છે. આપખુદ રાજની માફક ઓડીન સંઘી અમલ કરવામાં આવે છે. મુઠીવાદ કહે છે કે અમેરિકાએ વ્યક્તિને સંરક્ષણ આપ્યું છે, અને છતાં લીડ બર્ગના બાળકના ખૂરીનો ખતો જ લાગતો નથી! મુઠીવાદી સંસ્કૃતિ કહે છે કે અમેરિકા સરકારતંત્રમાંથી લાંચ અને રૂસ્વતને અજગ્યા કર્યા છે, અને અમેરિકામાં પ્રમુખથી માંડીને પોલીસ કોન્સ્ટેબલ સુધીના અમલદારોને 'ગેંગસ્ટર'ના પગાર મળે છે.

છતાં મુઠીવાદી સંસ્કૃતિ કહે છે કે અમેરિકા ખુકુતોને જમીનની ચુકામીમાંથી મુક્ત કર્યા છે અને તેઓએ તેમને રોજના ગુલામ બનાવ્યા છે. અત્યાર સુધીમાં રોજ અને ભુખમરો એ બન્ને પરસ્પર વીરોધી મનાતા આજે મુઠીવાદે ભુખમરાની રોજને (starvation wages) જન્મ આપ્યો છે.

આ મુડીવાદના

આદર્શો છે. તદ્દમો કહેશે કે તદ્દમો એક જ દ્રષ્ટિબિંદુએ જોવા હો. આલો બીજી રીતે જોવાનો યત્ન કરીએ.

મુડીવાદે જગતને શું આપ્યું? નવી ઉદ્યોગપદ્ધતિ, નવી ઉત્પાદનપદ્ધતિ. આ પદ્ધતિની જરૂરીઆતોને પોષવા માટે ખેડુ-તોને, જમીનની ગુલામીમાંથી મુક્ત કરવા માં આપ્યા. કે જેથી તેઓ કારખાનાના ગુલામ બની શકે. તેણે ઉત્પાદન વધાર્યું—વસ્તુઓ વધારી પણ તે નફાને વારંતે. તેણે શિક્ષણ આપ્યું કે જેથી યંત્ર ઉપર માનવ કામ કરી શકે. હવે શિક્ષણની આવશ્યકતા કરી કે જેથી તેના નફાનો હિસાબ રાખનારા શિક્ષિતા સરતા સાંપડી શકે.

અને કાળા આફ્રીકનને પુછો કે યુરોપીય મુડીવાદીએ તદ્દને શું આપ્યું? પીળા ચીનાદને પુછો કે યુરોપની મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ તદ્દને શું આપ્યું? એશીયાની પરાધીન પ્રજાને પુછો કે યુરોપની મુડી-વાદી સંસ્કૃતિએ તદ્દને શું આપ્યું?

આ રંગીત પ્રજાઓ સામ્રાજ્યવાદનો ઇતિહાસ કહેશે. કલ અને બોબની કથા કહેશે. આજુક અને હંદરતા અનુભવ

આલેખશે. એશીયા અને આફ્રિકાની આધીન પ્રજા માટે તો યુરોપની મુડી-વાદી સંસ્કૃતિ એક આપ સમાન થઇ પડી છે. કારણ કે સામ્રાજ્યવાદ એ મુડીવાદનું અનિવાર્ય પરિણામ છે!

અને આપણી આંખ સામે જનપાને મંચુરીયા ઉપર આર્થિક અને રાજકીય કાબુ ધરાવ્યો છે. શેષે ઉપર બોંબનો મારો વર્ષાવીને આપું ગામ તારાજ કર્યું છે. રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાની ઉદ્ઘોષણા કરનાર મુડીવાદે કેટલાય કરોડ શરીરોને ગુલામ બનાવ્યાં છે.

જ્યારે રસ્તામાં કામ આપો, કામ આપો, એ શબ્દ ગોઠારતા ક્ષુધાતોના ટોળાંને જોઈ જુ ત્યારે તદ્દને ખરેખર લાગે છે કે જે સંસ્કૃતિ સમાજને સંકળતી વ્યક્તિઓ માટે કામની નેગવોઇ પણ ન કરી શકે, જે સંસ્કૃતિની છત્ર છાયામાં લાખ્યો! શરીરોને ઘેટમાં અમનો કણ નાંખ્યા વગર સુધ જમું પડે, તે સંસ્કૃતિને એક ક્ષણ પણ જીવવાનો શું અધિકાર છે? જ્યારે કરોડો શરીરો ક્ષુધાના સંતાપથી શેકાઇ રહ્યા હોય ત્યારે સામ્રાજ સમાજરચનાને એક પળવાર પણ વધુ જીવવાનો શું હક્ક છે?

(૫)

તેથી જ અમે આ

સંસ્કૃતિ સામે બંધ પુકારીએ છીએ. તેથી જ અમે આ સંસ્કૃતિને નિમુળ કરવા માટે તત્પર થયા છીએ. અને તદ્દમો સ્વાભાવિક પુછશે કે તદ્દમો કય સંસ્કૃતિ સ્થાપવા ઇચ્છો છો તો હું કહીશ કે—

અમે સામાજવાદી સંસ્કૃતિ સ્થાપવાનો આદર્શ ધરાવીએ છીએ, આ સંસ્કૃતિમાં કોઇ કોઇનું શોષણ નથી. અત્યારનું રશીયા જુવો. જ્યારે સમગ્ર મુડીવાદી જગત ઔદ્યોગિક બેકારીથી ખગલણા રહ્યું છે ત્યારે સોવિયેટ રશીયામાં બેકારી એ શબ્દ કોઇ જાણતું નથી. એ એક જ વસ્તુ અમારા આદર્શોની મહાનતા સાબીત કરવા માટે પુરતી નથી?

અને એશીયાઇ તુકરચાનના તુકેને પુછો, રશીયાઇ અધ્યાપનસ્થાનના અધ-

ધાનોને પુછો, કે જ્યોજીવાના જ્યોજીવ-નને પુછો કે સામાજવાદી સંસ્કૃતિએ તદ્દને શું આપ્યું છે? યુક્રેઇનના ખેડુ-તોને પુછો કે સામાજવાદી સંસ્કૃતિએ તદ્દને શું આપ્યું છે? તેઓ બધાં તદ્દને કહેશે કે આકરા કર અદરશ થયા છે. પોલીસજુલમ તો કોઇ જાણતું જ નથી. પ્રત્યેક બાળક, યુવાન, કે વૃદ્ધને અક્ષરજ્ઞાન મળ્યું છે એટલું જ નહીં પણ આર્થિક અને રાજકીય રીતે ખરેખર સ્વતંત્ર બન્યાં છે.

આ સામાજવાદનો સંદેશ છે, અરાજકતાવાદ—એ તો તેનું આખરી પરિણામ છે. પણ તદ્દમો જ કહેા ને, કે બે પ્રકારના આદર્શો તમારી સમક્ષ મુકવામાં આવે તો તમે કયા આદર્શો પસંદ કરશો? સાચી સ્વાધીનતાના કે પરાક્ષ ગુલામીના?

જનરલ ખુચેર

સોવિયેટની પુર્વ સરહદના વરકરી સેનાપતી

અમે આશા રાખીએ છીએ કે
સોવિયેટ સરકાર ત્ર અમારા ઉપર વધુ
વિશ્વાસ મુકે. અને તેની પુર્વ સરહદ ઉપર
થઈ રહેલી સૈન્યની ભરતી ઉપર અંકુશ
મુકે, અને અમે જાહેર કરીએ છીએ કે
મંચુરીયાને જાપાની સામ્રાજ્યમાં સંકળી
દેવાનો અમારો જરાય ધરાદો નથી."

વીસકાઉન્ટ સેટો

(૨-૬-૩૨.)

સો-

ઉપલા શબ્દોમાં જાપા
નના વડા વઝીરે જાપાનની
શાંત નીતિની જગતને
પાછી પ્રતિતિ આપી છે.
એટલું જ નહીં પણ આ
વા શાબ્દિક સંખ્યાઓથી
સોવિયેટ રશીયાને જાપાન
ઉપર વિશ્વાસ મુકવાનું
જણાવીને વીસકાઉન્ટ સેટો
એ ક્ષણભર તો રસો-જા
પાની વિષ્ણુનાં વાદળાં
આધાં ખસેડ્યાં છે. છતાં
જાપાન કેટલું શાંતિપ્રિય
છે, કેટલું વચનપ્રિય છે,
અને કોલકરારો કેટલા પાળે
છે તે વસ્તુ આપણાથી
અજાણી નથી. છેલ્લા આઠ
માસના ઇતિહાસે જાપાનની

રસો-જાપાની અ વિષે આધારભૂ

વીચેટની સરહદ પર

સામ્રાજ્યવાદી નીતિને ખુ
લ્લી પાડી છે. જે સત્તાને
મંચુરીયા ઉપર લશ્કરી
આક્રમણ કરતાં શરમ ન
આવી, જે સત્તાને શેષ
ઉપર ખોળેનો મારો ચલા
વતાં સંકોચ ન થયો તે
સત્તા મોવીચેટ સામે આક્ર
મણ નહીં કરે તેની શી
ખાત્રી? જ્યારે જાપાની
હીતનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે
શાંતિની નીતિ આઘી ખસે
છે. ત્યારે પાશવખળનો મા
ર્ગ લેવાય છે. અને સાઈ
બીરીયાના પુનઃ પ્રાંતમાં
જાપાનીઓ ધુએ તેવાં ત
ત્વો ફેટલાંય છે. એટલે જ
જાપાની વડા વઝીરના શબ્દો

જનરલ હુગ્ગ

જાપાનનો મંચુરીયાના લશ્કરનો મેનાપતી

થ ડા મણ
ત હકીકત

ઉપર કેટલો વિશ્વાસ મુકી શકાય તેની
જાણના સારી રીતે થઇ શકે તેમ છે,

અટલું જ નહીં પણ જ્યારે હાલના
પરદેશખાતાના પ્રધાન કેનકુની
ચોક્કસ પાતાનું ખાતું સંભાળવા માટે
મોરકોદારા ટોળીયો ગયા હતા ત્યારે મોરકોમાં
તેમની સમક્ષ રશીયાના પરદેશખાતાના
પ્રધાન લીટવીનોફે તેમને ‘પરસ્પર આક્ર-
મણુ નહીં કરવાના કોલકરાર’ ઉપર
સંમતી આપવાને સુચવ્યું હતું. ડેલોગ
કરાર જેવા આ કોલકરારે ઉપર જપાને
સહી કરવાની સ્પષ્ટ ના પાડી હતી. જે
જપાનને આક્રમણ કરવાની ઇચ્છા જ ન
હોત તો શા માટે આ કોલકરાર ઉપર
સંમતી નહીં આપી? જે અત્યારે પણ
ખાલી શાખિક ખાત્રીઓ આપવાને બદલે
વીસકાઉન્ટ સેટોએ આવા પરસ્પર આક્ર-
મણુ ન કરવાના કોલકરાર ઉપર સહી
કરવાની તત્પરતા દર્શાવી હોત તો જપા-
નના શબ્દનું જરૂર વજન પડત.

પણ શાંતિ એ જપાનનો મુશ્કેલ
નથી. ખની શકે તો મંચુરીયા મેગિલીયા
અને પુર્વ સાઇબીરીયા ઉપર અધિકાર
જમાવવાના તેના આદર્શો છે. તેના
નામચીન મુતસદ્દી ધેરન નાકાએ શહેનશા-
હને કરેલા સુખ નીવેદનમાં જ જણા-
વવામાં આવ્યું છે કે:—

“જે ચીન ઇસ્ટન રેલ્વે જે હાલ
સોવીયેટની માલીકાની છે, તે જે

આ પ્રદેશમાં ખીલવવામાં આવે તો
પછી આપણી નીતિને સખત ફટકો
લાગે. આથી બહુ જ નજદીકના
ભાવીમાં સોવીયેટ સામે સંત્રા-
મમાં ઉતરવું પડશે અને પછી
જે પાઠ આપણે ગયા રૂસો જપાની
સંત્રામમાં લજવ્યો તે જ પાઠ
આપણે ફરીથી લજવવો પડશે.
આથી ચીનની ઇસ્ટન રેલ્વે આપણી
બનશે. અને જેમ આપણે ડેરન લીધું
તેમ આપણે કીરીન લઇ લેશું.”

આ ઉપરાંત એક ખીલ વસ્તુ પણ
જપાનીઓને આકર્ષી રહી છે. આ તે
પુર્વ સાઇબીરીયાના માજાનો ઉદ્યોગ.
આ પાણીમાં સાલમન નામની માજલી
થાય છે. અને અત્યારે સોવીયેટ સરકારના
આંકડા પ્રમાણે આ ઉદ્યોગના ૫૮ ટકા
જપાનીઓના હાથમાં છે. ત્યારે માત્ર ૪૨
ટકા જ સોવીયેટ સંસ્થાઓના હાથમાં છે,
આ માજાનો ઉદ્યોગ પહેલાં જપાની
ઓના હાથમાં જ હતો. અને હવે સોવીયેટ
રશીયા ધીમે ધીમે જપાનીઓને તેમાંથી
કુણી મારીને હડસેલી રહ્યું છે. આથી
માજાના ઉદ્યોગપતિએ ટોળીયામાં આંદો
લન ઉભું કર્યું છે કે આ માજાના
ઉદ્યોગના પ્રશ્નમાં જપાને સખત નીતિ
જાહેર કરવાની જરૂર છે. આમ માજા
લાનો ઉદ્યોગ, પુર્વ સાઇબીરીયાના ખનીજ
દ્રવ્યો, અને જંગલ અત્યારે જપાનને
ખુબ આકર્ષી રહ્યાં છે.

[૨]

સોવીયેટની પુર્વ

નીતિ હમેશા જપાનની અક્રમણની નીતિને
અનુસરીને રચવામાં આવી છે. રેલ્લીનના

સખતમાં આ નીતિ રહ્યું કરીયે તો : “અમે
વિદેશી જમીનનો એક ગજ માત્ર પણ
ઇચ્છતા નથી, પણ અમારી જમીનનો
એક તણ માત્ર પણ અમે નહીં આપીયે.”

આ રાષ્ટ્રોને પુર્વ સાધ્વીરીયાની સરહદ ઉપર બનેલા બનાવો સાથે સરખાવીયે તો જણાશે કે જ્યાં સુધી સોવીયેટ રશીયાની સરહદ ઉપર આક્રમણ કરવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી સોવીયેટ રશીયા સંશ્રામમાં નહીં જ ઉતરે. એટલે સંભવ છે કે ચીનની ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પણ તેઓ આખી દે, સંભવ છે કે તેઓ ઉત્તર મંચુરીયામાં સોવીયેટ સરકારને મળેલા ખાસ હક્કો જતા કરે, સંભવ છે કે તેઓ હરબીન અને અન્ય શહેરોમાં રથાપેલા ઔદ્યોગિક કેંદ્રો પણ જતા કરીને શાંતિ બળવે. યુદ્ધ કરતાં આ સંભાવના વધુ શક્ય છે. કાંણુ કે સોવીયેટ રશીયાને અત્યારે પ્રમાણિકપણે સંશ્રામમાં ઉતરવાની ઇચ્છા નથી.

આ વૃત્તિના કારણો અનેક છે. પ્રથમ તો સોવીયેટ રશીયા અત્યારે પાંચ વર્ષની યોજના ઉપર એકાગ્ર યત્ન રહ્યું છે. ૧૯૩૨ તું વર્ષ એ પાંચ વર્ષની યોજનાનું છેલ્લું વર્ષ છે. અને તનતોડ જહેમત અને અપુર્વ આત્મભોગથી સાધેલી ઔદ્યોગિક પ્રગતિને માત્ર પ્રતિપાની ની ખાતર સુદ્ધયત્નમાં હોખી દેવા તેઓ નથી માગતા. અત્યારે રશીયાએ છેલ્લાં ચાર વર્ષમાં ધરીયાળની નીચની તટાથી પ્રચંડ યોજનાપુણું કરી છે. અત્યારે સોવીયેટ રશીયામાં વિજ્ઞાનિક બળ, યાંત્રિક બળ, તેમજ ઔદ્યોગિક ઉત્પન્ન વેગથી વધી રહ્યું છે. આ યોજનાની સફળતાથી પ્રેતસાહન પામીને તેઓએ બીજા પાંચ વર્ષની યોજના રચી છે. અને આ પ્રમાણે ૧૯૩૭ સુધીમાં તેઓ થમજીવી સમુદાયને યોજનાનાં મુતીમંત કળ દેખાડવાની મહત્વાકાંક્ષા ધરાવે છે. આવા સમયમાં સોવીયેટ રશીયા સ્વાભાવિક રીતે જ શાંતિની નીતિ ધારણ કરે.

તેમજ સોવીયેટ રશીયાને ખાતરી છે કે જ્યારે પુર્વ સરહદ ઉપર તંદવાર અખડશે કે તરત જ રશીયાની પશ્ચિમની સરહદ ઉપર પણ જરૂર આક્રમણ થશે. પોલેન્ડ દ્વારા ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદ રશીયા ઉપર સૈન્ય મોકલવા તત્પર છે. એટલું જ નહીં પણ જાપાન જે સંશ્રામમાં ઉતરે તો તેની પછવાડે બધા જ મુડીવાદી રાષ્ટ્રો ભેગાં મળે તે ચોક્કસ છે. આથી જ સોવીયેટ રશીયાના સંચાલકો એમ માને છે કે તેની પુર્વ સરહદ ઉપર જે ક્ષણે યુદ્ધનો તણખો ઝરશે, તે જ ક્ષણે વિશ્વવ્યાપી યુદ્ધની આગ સળગી ઉઠશે.

આ ઉપરાંત લસ્કરી દ્રષ્ટિએ પણ સાધ્વીરીયાના પ્રાંતમાં યુદ્ધ કરવાનું મોરકોને મનપસંદ પડે તેમ નથી. ૧૯૦૪-૧૯૦૫ માં રૂસો-જાપાની વિગ્રહમાં જે ભૌગોલિક તત્વોએ જાપાનને વિજય અપાવ્યો, તે તત્વો હજી જેમનાં તેમ છે. સાધ્વીરીયાની પુર્વ સરહદ મોસ્કોથી ૪૫૦૦ માઇલ દુર છે. શિયાળાના બરફમાં આગાડીનો માર્ગ રૂંધાઇ જાય છે, સૈથી ઝડપવાળી આગાડીને પણ મોસ્કોથી બ્લાડીવોસ્ટોક પહોંચતાં પુરા સાત દિવસ લાગે છે. આ વિભાગમાં એક જ લાઇન હોવાથી, માત્ર તેમજ માણસોની લાવજવમાં પણ રશીયાને ભારે યત્ન પડે તેમ છે. તેમજ જે એક સાથે પોલેન્ડ સાથે લડાઇ જશે તો રશીયાને બન્ને સરહદનો બચાવ કરવાનું કામ એક સાથે જરૂર મુશ્કેલ યત્ન પડે. આમ પુર્વ સાધ્વીરીયાની ભૌગોલિક સ્થિતિ પણ તેમને નિષ્પક્ષ રહેવાની પરાક્ષ કરજ પાડે છે.

પણ જાપાનને તો પ્રત્યેક વસ્તુ અનુકુળ છે. ફારીયામાં જાપાનીઓનું સાફ લક્ષક તત્ત્વ છે. તેમજ હવે તો ઉત્તર મંચુરીયામાં પણ જાપાની લક્ષક જોરદાર જંગ મચાવવા માટે તૈયાર છે. એટલું જ નહીં પણ લગભગ ૨૪ કલાકમાં જાપાન પોતાનું સમગ્ર સૈન્ય મંચુરીયામાં ઉતારી શકે તેમ છે. આમ ભૌગોલિક દ્રષ્ટિએ સોવીયેટ કરતાં જાપાનને ઘણાં તત્ત્વો અનુકુળ છે.

પણ જાપાન જાણે છે કે અત્યારનું સોવીયેટ રશીયા એ કંઈ પૂર્વના જેવું રશીયા નથી. પહેલાના સમયનું રશીયા અને આધુનિક રશીયા વચ્ચે આસ્માન જમીનનું અંતર છે. પહેલાનું રશીયા નિર્બળ હતું. અત્યારનું રશીયા સશક્ત છે. પહેલાના રશીયામાં લગાયક શક્તિ બંદુ ઓછી હતી. આધુનિક રશીયાએ પોતે જ લક્ષ્મી વિમાનો, અને લક્ષ્મી સંરક્ષક બહાર પાડતી ફેક્ટરીઓ સ્થાપી છે. પહેલાના રશીયાની લગાયક પદ્ધતિ મધ્યકાલિન હતી. હાલનું રશીયા હેક સાંપ્રત સાધનોથી યુદ્ધ કરવાની કળા જાણે છે. એ સર્વ ઉપરાંત, ધ્યાન ખેંચે તેવા તક્ષવત તો એ છે કે ઝારના લક્ષ્મી. ભાડુતી હતાં. અત્યારના લાલ લક્ષ્મી એ વિપ્લવ માટે માથું સુકનારા યુવાનોનાં બનેલાં છે. અને જાપાનને સોવીયેટ રશીયાના સૈન્યબળની સારી પ્રતિતિ છે.

તેમજ જાપાન જાણે છે કે સોવીયેટ સાથે સંઘ્રામ એક બે માસ સુધી નહીં પણ વર્ષો સુધી ચાલશે. એટલું જ નહીં પણ આ સંઘ્રામમાં ચીનનું રાષ્ટ્રિયત્વ પાછું જાગૃત થાય તો સામ્રાજીયીયા લેવા

જતાં મંચુરીયા પણ શુભાવી દેવું પડે એવી બીક અત્યારે તો ઉભી થઈ છે. આ પ્રશ્નો ઉપર નિષ્ણાત મનાતા વિવેચકો એમ માને છે કે, જો સોવીયેટ સાથે જાપાન સંઘ્રામમાં ઉતરે તો જાપાન તેમજ અન્ય દેશોમાં પણ સોવીયેટના એટલા બધા મિત્રો છે કે તેમને ઘણો મ્હોટો સામનો કરવો પડશે. આમ ચીનના નવ વિપ્લવની બીકથી પણ જાપાને અત્યારે પોતાનાં હથીયાર જરા નીચાં નમાવવાનો દેખાવ ધારણ કર્યો છે.

પણ જાપાની સામ્રાજ્યવાદ પોતાની નીતિ એકદમ મુઠી દેશે એવી આશા રાખવી અશક્ય છે. પહેલેથી તૈયાર થયેલી યોજના પ્રમાણે તેઓએ મંચુરીયા ઉપર સ્વામિત્વ મેળવ્યું છે. હવે તેઓ પોતાની નજર મેંગોલિયા તરફ જરૂર દેઘાવશે. અને ત્યાં તેઓ સોવીયેટ સાથે અથડામણમાં આવે તેમ છે. એટલે કે આજે કે આવતી કાલે જાપાની સામ્રાજ્યવાદની નીતિ ઉત્તર સામ્રાજીયીયા તરફ કે પશ્ચિમમાં મેંગોલિયા તરફ આગળ વધશે તો તેમને સોવીયેટ સરકાર સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાં વિના બીજો માર્ગ જ નથી.

આમ જાપાન અત્યારે પોતાની બાજુ જોઈવી રહ્યું છે. રૂસો-જાપાનીસ અથડામણ અનિવાર્ય છે એમ તો સ્વિકારવું જ પડશે. અને આ અથડામણ થાય તો અમેરિકા સોવીયેટની પડખે ઉભા રહેવાને બદલે જાપાનને સહાય કરે તેવા સંભવ છે. ધારણ કે અમેરિકન વેપારને માટે તો સોવીયેટ રશીયા અને જાપાન બન્ને પ્રતિસ્પર્ધી છે. અને તેથી સોવીયેટ રશીયા અને જાપાન પરસ્પર આથકીને નબળા પડે તેવી અમેરિકન સરકાર તંત્રની યુગ્મ છે.

જાપાનની નીતિ ખુલ્લી સામ્રાજ્યવાદી છે. પોતાના શહેરીઓના રક્ષણના ઓછા નીચે મંચુરીયામાં લશ્કરની ભરતી થઈ રહી છે. અને જાપાનના વડા વહીવટીઓવી-

ચેટ રશીયાને તેની સરહદ ઉપર લશ્કર ભેડું ન કરવાની સલાહ આપે છે ત્યારે જાપાન ઉત્તર મંચુરીયામાં 'સેનિક લુન્ટા-વુઓ' સામે આક્રમણ કરવા માટે લશ્કરો પાઠવે છે.

[૪]

પંજુ સોવીયેટ રશીયા લઢાઈ માટે તત્પર નથી એમ કોઈ સામ્રાજ્યવાદીની કલ્પના હોય તો તે મ્હોટી ભુલ જ કરે છે. અત્યારે સોવીયેટ રશીયાની પ્રત્યેક લુપાન વ્યક્તિને લશ્કરી તાલીમ અપાય છે. અદાર વર્ષથી ઉપરના પ્રત્યેક એક વર્ષ તો લશ્કરી તાલીમ લેવી પડે છે. ઉપરાંત પ્રત્યેક વિભાગમાં મુડીવાદના આક્રમણ સામે તત્પર રહેવાનો, અને મુડીવાદ અને સમાજવાદી સંસ્કૃતિ વચ્ચેની અથડામણોની અનિવાર્યતા સુચવતા વિચારોનો જોરથી પ્રચાર કરવામાં આવે છે.

સામ્રાજ્યવાદી મનોદશામાં શાંતિવાદ એ શબ્દ જ નથી. તેઓ યુદ્ધનીતિને જરૂરે ધિક્કારતા નથી. તેઓને સામ્રાજ્યવાદીઓ તેમજ મુડીવાદીઓ સામે યુદ્ધ કરવાનો જરાય સંકોચ નથી. તેઓ તો આવા યુદ્ધને અનિવાર્ય માને છે. આથી તેઓ પ્રત્યેક યુવાન શહેરીને

લશ્કરી શિક્ષણ મેળવવાનું ગ્રાંતસાધન આપી રહ્યા છે.

ઉપરાંત સોવીયેટ રશીયામાં લશ્કરી તાલીમની કલ્પના સ્થાપવામાં આવી છે. આ કલ્પનામાં લોડો અતિ ઉત્સાહથી તાલીમ લઈ રહ્યા છે અને આગ સોવીયેટ રશીયા લશ્કરી દ્રષ્ટિએ તૈયાર થઈ રહ્યું છે.

સોવીયેટ રશીયાને સામ્રાજ્યવાદીઓની યુદ્ધનીતિ વિશે જરાયે શંકા નથી. તેથી તો તેઓ હમ્મેશા તત્પર રહે છે. અને રશીયન પ્રગતને તત્પર રહેવાનું શીખવે છે. આ તેનો આદર્શ છે.

હાલ તો જાપાને સોવીયેટ રશીયા સામેના સંઘ્રામને ક્ષણભર મુક્તવી રાખ્યો છે. વીસકાઉંટ સેટોના શબ્દોનું એ રહસ્ય છે. સંભવ છે કે ચીનનો સતત વિરોધ વગુડી જાય કે જર્મનીમાં સામ્રાજ્યવાદી બળ કચરાઈ જાય ત્યાં મુઠ્ઠી જાપાન રાહ જોવાનું વધુ પસંદ પણું કરે.

નવયુગ

આપને માટે થોડાં ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આવશ્યકતા 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

લેખાંક : છેલ્લો

કાર્યક્રમ==

પી. જે. ભટ્ટ

અમાપ્ત થાય છે. છેલ્લાં ચાર માસમાં હિતિની ઉપયોગીતા ચર્ચવાનો આ સંભવ છે કે કોઈ કોઈ સ્થળે મહાસાંખ્યા હોય, કોઈ કોઈ સ્થળે ભાવના સુધી આ વિચારોને શક્ય હોય કરવાનો યત્ન કર્યો છે.

‘આંધળી ભક્તિ’ને જન્મ આપે છે. સાથે સાથે ઇશ્વર અને ધર્મને પણ છે ત્યારે આ ‘આંધળી ભક્તિ’નો આવુંજ કંઈક આપણે આપણી નજર અનુકરણ પ્રગતિને ઘાતક છે. તેથીજ રાજકિય વિજ્ઞાનના આગળવિકાસ માટે કરવામાં-ગાંધીવાદે શિખવેલાં સિદ્ધાંતવામાં આવા લેખો જો સહાયકતાં શ્રમ સંકળ થયો છે-પી. જે. ભટ્ટ

પ્રદેશ સાથે સંકળાયેલું છે. તેમના વેપાર માટે જ તેઓ અહીં સત્તા જમાવી બેઠા છે. આ વેપાર તૂટી પડે-આ વેપારનો વિનાશ થઈ જાય તો તો તેઓ આપમેળે વિનાશ થઈ જાય.” આવા શબ્દોમાં દલીલોનો ઘોષ વર્ધાવતા ‘ગાંધીવાદીઓ’ બહિષ્કારની હાકલને બ્યાજખી દરાવવા યત્ન કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ ઉપલી દલીલોના આશ્રય ઉપર બ્રિટિશ માલના બહિષ્કારનાં સુત્રો તેઓ બહાર પાડે છે. તેમના કથન પ્રમાણે બ્રિટિશ માલનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કરવામાં આવે તો તેથી ઇંગ્લેન્ડનું વેપારતંત્ર તદ્દન સ્તંભી જાય. આવો પ્રયત્ન આર્થિક ઉલ્કાપાત થાય તો ઇંગ્લેન્ડને સાચી સ્વાધીનતા દિંદને સુપ્રત કર્યા શીવાંય બીજો એક પણ માર્ગ નહીં રહે.

અહિંસારની પ્રવૃત્તિ

કંઈ સાંપ્રત સમયની યોજના નથી. છેલ્લા કેટલાય વર્ષોથી શોધીત પ્રબળોએ આ આર્થિક આયુધ કંઈક સફળતાથી ઉગાર્યું છે. ઇજ્જતમાં પણ અહિંસારની ચળવળ હીક હીક આચળ વધી હતી. હિંદમાં તો આ આંદોલન એટલી બંધી વાર ઉપાડવામાં આવ્યું છે કે નવજુવાનોને તો તે વર્ષોભુતું લાગે છે. એશિયાના અન્ય પરાધીન દેશોનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે જાપાન સામે, ફારીયનોએ આ આયુધ ઉગાર્યું હતું; તેમજ ચીનમાં આલેલા અસરકારક અહિંસાર જંગથી જામેલી ચીન જાપાન અચકામણુનો ઇતિહાસ તો તદ્દન સાંપ્રત છે.

... આર્થિક છે.

હિંદમાં અહિંસારની ચળવળ-ખાસ કરીને વિદેશી કાપડના અહિંસારની ચળવળ ખૂબ જોશથી આગળ ધપી રહી છે. છેલ્લા દશ વર્ષમાં બ્રિટનમાંથી હિંદ તરફ આવતી વસ્તુઓ ઉપર સીધા અને પરોક્ષ અંકુશ મુકવાના અનેક યત્નો આ પહેલાં થયા છે. મહાસભાએ તો વિદેશી કાપડને પાપસમ ગણાવીને, તેને અંકેવાની પણ ના પાડી છે. પણ આ પ્રવૃત્તિ શા માટે? તો ગાંધીવાદીઓ તરત જ જવાબ આપ્યો કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદ ઉચલાવી પાડવા માટે. એક રીતે આલેખીએ તો મહાસભાનો આદર્શ રાજકીય છે. સાધન

[૩]

પણ સિધ્ધાંતોની

દ્રષ્ટિએ જે સુદર લાગે છે, માન દલીલની દ્રષ્ટિએ જે યોજના અજેય જણાવે છે; જે એકદમ ભુધિગમ્ય દીસે છે તે-બ્રિટિશ માલના અહિંસારની યોજના અનુભવની એરણુ ઉપર મુકતાં તદ્દન નિર્બળ નથી લાગતી? સાફ્ફયની કસોટી ઉપર આ આયુધ અફળ નથી, નીવડ્યું? વ્યવહારીકતાના ત્રાજવે અહિંસારનું અભોધ મનાવું અત્ર અર્થશૂન્ય નથી લાગતું? શી રીતે?

પ્રથમ તો અહિંસારની ભૂમીકા એટલી તો વિશાળ છે કે એકત્ર સંયુક્ત અને સુસંગઠીત કાર્ય અશક્ય છે. ને અહિંસાર કોણ કરે? જવાબ મળશે કે જનતા. અને આ જનતામાં એટલા બધા વિભાગો અને પેટા વિભાગો છે કે તેમના

‘મરજ્યાત વર્તન’ ઉપર આધાર રાખીને સાચી સ્વાધીનતા માટે સંશ્રામ માંડવો તે જનતાનાં રાજકીય માનસનાં વધુ પડતાં માપ મહાડવા બરાબર છે. કલ્પના કરો કે લગભગ ૩૫ કરોડ શરીરો એક સાથે આ હાકલની પડખે ચડશે એવી કલ્પના મૂખ્યાંજા ધરાવી શકે. શ્રીમંતો, સુખી ભોખ્યમવર્ગ, અરે વિદેશી માલના વહેપાર ઉપર જ પેટગુજારો કરતો વર્ગ એટલો વિશાળ છે કે અહિંસારની હાકલ સફળ થાય એવા સંજોગો બહુ અદ્ય બની જાય છે. આ જોતાં અહિંસારની અસરનું વર્તુલ બહુ નહાવું બની જાય છે. પ્રથમ તો સુદર કપડાના શોખીન સમુદાયને ખાદ કરીએ તો પણ અહિંસારની હાકલની કુંભક ચડે એવી વ્યકિત એમની સંખ્યા અદ્ય છે.

રાજકારણનો સામાન્ય અભ્યાસ પણ શીખવે છે કે દરેક સરકારતંત્ર પોતાને સહાય આપનારો એક વર્ગ ઉભો કરે છે. આ તેનું સામાજિક આધારબિંદુ કહેવાય છે. (Social Basis) તેવી જ રીતે ઇંગ્લેંડે પણ હિંદમાં એક વર્ગ એવો ઉભો કર્યો છે કે તેનાં હિત અને વિકાસ ઇંગ્લાંડના આર્થિક અધિકાર ઉપર અવલંબે છે. સમગ્ર મુડીવાદી સંપ્રદાય એ અત્યારે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદનું સામાજિક આધારબિંદુ છે. બર્મીંગહામના પશુ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદની સોડ સેવામાં સાર્થકતા સમજે છે. આમ આ બે મહાન વિભાગ તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની પડખે ઉભા રહેવામાં સાર્થકતા સમજે છે. આ દ્રષ્ટિએ તેઓ બ્રિટિશ માલના બહિષ્કારની ચળવળને સાથ આપે એ અસંકલ્પ છે.

હવે બાકી રહ્યા બે મહાન વર્ગ. મધ્યમવર્ગ અને આમવર્ગ. આ બે કચડાતા વર્ગમાં આમવર્ગના પ્રશ્નને પકેલો જીણું. એ તો હવે ડીમડીમ વગાડીને બહાર કરવામાં આવ્યું છે કે હિંદનો આમવર્ગ બે આના જેટલું જ આર્થિક ધન દી આપમે દેખે છે. સારો દીવસ થમ કરવા છતાં પણ તેઓ અત્યારે એટલાં તો ગરીબ છે કે તેઓ પુરતું ભોજન પણ પામી શકતાં નથી. ત્યારે કપડાની તો શું વાત જ કરવી ?

આવો ગરીબ વર્ગ બજારમાં જે કાપડ સરતું અને સારું મળશે તે જરૂર ખરીદશે. કારણ કે તેનો પ્રશ્ન ‘ઝોછામાં ઝોછા પૈસા વડે વધુમાં વધુ કાપડ’ કેમ લેવું તે હોય છે. આ વૃત્તિ તેને ઉંડી ઉતારવી પડે છે. પાસે પડેલા થોડા પૈસામાંથી જ્યારે કાપડ લેવાનો પ્રસંગ ઉભો

થાય ત્યારે સરતા અને સારા કાપડ તરફ જ આપણી આંખ ઠરે છે. સ્વાનુભવના આ અક્ષરો છે. જેઓ પ્રમાણિક છે તેઓ તે કણક કરશે.

વેપારી બજારમાં જે કાપડ સરતું વેચાય તે જ આમવર્ગ ઉપાડશે એ નિયમ કંઈ કોઈ નથી બાજુનું તેમ નથી. અર્થશાસ્ત્રના આ ભોખંડી કાનુનની પ્રત્યેકને ખબર છે. મુડીવાદી આર્થિક પદ્ધતિ તેના ઉપર ઉભી થઈ છે. અને મુડીવાદી સમાજરચનાની ઉંડે ઉતરેલો આ કાળે કાનુન છે.

ત્યારે જ્યાં સુધી બ્રિટિશ માલના સ્થાને અન્ય વસ્તુઓ મોંઘી વેચવી અશક્ય હોય ત્યાં સુધી આમવર્ગ આ મરજીયાત નૈતીક બંધન પાળે તે અશક્ય છે. મહાસભા પણ આ વસ્તુ કણક કરે છે અને તેથી તો તેઓ પીકેટીંગની પદ્ધતિ કરે છે. સ્ત્રી સમુદાયને દુકાન સમક્ષ સમજાવવા ઉભાં રાખીને વાપરનાર સમુદાયને ‘શરમાવવાનો’ યત્ન કરવાના અખતરાઓ આપમેળે સખીત કરે છે કે કોઈ પણ પ્રકારના સીધા કે આડકતરાં દબાણ વગર બહિષ્કાર પદ્ધતિ જરૂર પણ ચાલી શકે તેમ નથી. આ સત્ય તો હવે પ્રત્યેક વ્યક્તિ સ્વિકારે છે અને તેથી તેની સામે આંખમીંચામણ કરવામાં આપણે માત્ર આત્મવચન જ કરી રહ્યા છીએ.

, ત્યારે રહ્યા માત્ર મધ્યમવર્ગના કેટલાક માનવો. સ્વદેશપ્રીતિ માટે પસંદગી કરવાના પ્રશ્ન ઉપર આ વર્ગ જરૂર જોરદાર રીતે બાંધ મારી શકે છે. અનુભવનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે આ પ્રવૃત્તિ માત્ર મધ્યમવર્ગના માનવોમાં જ પ્રસરી છે. એટલું જ નહીં પણ આધુનિક પ્રવૃત્તિનો

ઇતિહાસ ખૂબ એક જ સુત્ર ઉચ્ચારે છે કે બહિષ્કાર પ્રવૃત્તિ મધ્યમ વર્ગના માનવ સમુદયમાં જ અતિ પ્રિય થઇ પડી છે. આ વર્ગ પાસે સારી શી સંપત્તિ છે. અને તેથી જ તેઓને સ્વદેશી અને વિદેશી વચ્ચે ભેદ પાડીને પસંદગીનો હક્ક વાપરવાને માટે તેઓ તૈયાર રહી શકે છે.

આમ બહિષ્કાર પ્રવૃત્તિને જોર આપી શકે, અપનાવી શકે, તેને અમલમાં મુકી શકે એવી માનવસમુદયની સંખ્યા અદ્ય છે. તેનું સામાજિક આધારબિંદુ (Social Basis) એટલું તો સાંકડું છે કે આવી પ્રવૃત્તિથી સામાજ્યવાદ ઉખડી પડે તે સાવ અશક્ય છે.

[૪]

ખૂબ એથી પણ એક બીજું મહાન કારણ તો બ્રિટિશ મુડીનું આ પ્રદેશમાં રોકાયેલું છે. લગભગ ૧૦૦૦, ૦૦૦૦૦૦૦ પાઉન્ડની રકમ હિંદના ઉલ્લાસમાં રોકાયેલી છે. પ્રખ્યાત અર્થવિશારદ કે. ટી. શાહના અંદાજ પ્રમાણે હિંદના ઔદ્યોગિક ધનના ૮૫ ટકા જોડાયેલું ધન વિદેશના ધનિકોની સંપત્તિ છે. આ આંકડાઓનો ઇતિહાસ નાણું સત્ય સીખવે

છે કે બ્રિટિશ માલનો બહિષ્કાર કરવો એ ખુદતો દંભ છે. કારણ કે સ્વદેશી તરીકે ખપતી મુડી ઘણે ભાગે પરદેશી સંપત્તિ હોય છે. આ જોતાં બ્રિટિશ માલ અને સ્વદેશી માલ હવે અરસ્પરસ એટલો તો વણાઇ ગયો છે કે બ્રિટિશ માલનો બહિષ્કાર કરીને ઇંગ્લાંડને આર્થિક નુકસાન પહોંચાડવાનો અખતરો તદ્દન નિરાશાજનક અને રાજકીય દ્રષ્ટિએ અથશૂન્ય છે.

જમનીના આંખપ્રદેશમાં ઉજવાંતા 'પહેલી મે'ના મહોત્સવની કહાણી

જમનીના રૂઢર પ્રગણાતા એક
નહાતા શહેરમાં મજદૂરોના
મહોત્સવામાં આવેલી કાળની કાટડીઓના
લુચ્ચમાં ચાર કાળી દીવાલો વચ્ચે ગુ-
કસમાન રહેતો હતો. જ્યાં હમેશા એક
જાતની સનાતન કાળી રોશની ફેલાય
રહેતી હતી એવી એની કાટડીમાં એક

ખુણે એની છુ
ઝગઝગાતો
માટે માટીના વા
સણમાં ખાણું પકા
વતી: ત્યાં ઉજાસ,

હવા અને સ્વચ્છતા
ના જ આવી શકે એવી
રીતે સમાજરચનાએ ખાસ
અંદાજસ્ત ક્યો હોયને એમ
લાગતું. ગુકસમાન રૂઢરની
એક મીલમાં મજદૂર તરિકે
કામ કરતો હતો.

ગુકસમાન મજદૂર બિરાદર
હતો. લયંકર આવાજ કરતાં મહોતાં
મહોતાં પોતાંદો મશીનો સાથે એ
બિરાદરી સાધવા પ્રયત્ન કરતો. આ
સ્થાનના તારા જેવી એની મીલમાં જ
જાતી અસંખ્ય ચીરાગોની ઝાંખી રોશની
માં એને મીલમાં રાતપાળી અને દિવસ
પાળી કામ કરી પોતાના શરીર પરથી
પરસેવો પાડવાની ટવં હતી.

તે દિવસ કે' ઝોર કિસમનો હતો.
સારાય શહેરના મજદૂર બિરા-
દરોએ બડા બડા પગાર ખાનાર મીલના
હોદ્દાઓનો તથા મહોટા મહોટા માલેતુગર
શઠ શાહુકારોનો સામનો કરવાની બડી
મીજલસ લરી હતી.

તેમાં ગુકસમાન પણ 'શામેલ હતો.

શ્રમજીવી બિરા

દરોતું જયરજ

સ્ત સરધસ કહાડ

વાની એક તરફીય

તેણે આગળથીજ પો

તાના મજદૂર બિરાદરો

ના મંડળ સમક્ષ રજુ

કરી હતી. એને માણુમ

હવું કે સારાયે બાર માસમાં

એક દિન એવો આવે છે કે

જે દિને સારી આવમતી મજ

દૂરની તાકાત સંગઠનના સ્વરૂપે

લઈ પોતાના જીગરનાં પ્રદર્શન

કરવા બહાર પડે છે.. સુડીમંડિત

રોડીઆઓ જેઓ મંદિરવરકત પીને

પોતાની પ્રગતિને પોષી જાય છે એમને

બતાવી આપવું કે એ બધું હવે થોડાક

દિવસ મારે જ છે અને સારી આવમતમાં

શ્રમજીવી બિરાદરોનો જ વિજય છે, એ

એના મનની એક સુરાદ હતી.

"ગુકસ! બેટા!" -તહેની વૃદ્ધ અમાએ

એના બેટાની આંખો તરફ તાકીને જોતાં

પુછ્યું, "તું હવે શું કરવાનો વિચાર

કરી રહ્યો છે?"

અમા

: લેખક :

શ્રી. બકુલેશ

શોપાયસા રક્તહીન ગળામાં પુરતું બળ નહોતું, પણ એ ગળામાંથી 'નથી આવા-ઝંની ભાવનાનો એક ભેરદાર પડ્યો હતો.

“અમ્મા! સામના શિવાય આપણા મજદૂરોને ઝોર શું હોય?” ઝુકસમાંને સળગતા અંગારાની મિસાલ ધૂધવાઇ જતાં કહ્યું.

“પણ બેટા! ત્હમ્મા આગળ તાકાત છે-શરીરની. પણ ધનવાન લોકો ત્હમ્મારી એ તાકાત ખરીદી લેશે તો?.....” ઝુકસમાંની અમ્મા એક વૃધ્ધા હતી: ત્હેણે આ દુનિયાના સુખદુઃખના વાયરા સહન કર્યા હતા: ત્હેણે જીવનની કડવી મીઠી દીઠી હતી: ત્હેણે આસમના અવનવા રંગો જોયા હતા.

“મજદૂરોમાં ભેરમંદ જાગૃતિ આવી છે! અમ્મા! ધનવાન લોકો અમારા કામદારોના હૈયાં ખરીદી નહિ શકે, બા!” બેટાએ જવાબ વાળ્યો.

“ત્યારે?” ઇન્તેઝારીથી અમ્માએ સવાલ કર્યો.

“પહેલી તારીખ...”

“હે?...”

“મે મહિનાની પહેલી તારીખ: અમારા મજદૂરોના મંડળના વડા મંત્રીએ એવો ફરાવ કર્યો છે કે તે દિવસ એક જખર-જસ્ત સરઘસ કહાડવું.”

“પણ ભાઈ, ત્હારામાં આ બધું કર્યાંથી આવ્યું? પહેલાં તો આ બધું ત્હને સ્વપ્નામાં યે દેખાતું ન હતું. આજે શું ત્હારી માફક બધા મજદૂરોના દિલમાં આવી અંગાર સળગી રહી છે?” અમ્માએ કુતુહલતાથી પુછ્યું.

“હા; અમ્મા! આજે દરેક મજદૂરના હૈયે હોળી સળગે છે. અમ્મારી મીલનાં માલેકો, બડા બડા શેઠીઆઓ પોતાના શોખની ખાતર હમ્મરોનો ધુમાડો કરી નાખે છે જ્યારે ત્હને કે મ્હારા જેવા મજદૂરને ખાવાના સાંસાં પડે છે, એ કેવી રીતે સહ્યું જાય?”

“બેટા! તું સરઘસને મોખરે રહીય તો.....” અમ્માએ ધરધરતા આવાજે પુછ્યું:

“...તો શું? ફતેહ અમ્મારી છે. બધા ય કામદાર ખિરાદરોની ફતેહ એટલે મ્હારા જીવનનો આનંદ!” ઝુકસે ઉત્સાહભર્યાં આવાજમાં જવાબ વાળ્યો.

[૨]

બીજા દિવસની સહાંજ હતી. મીલના મજદૂરોએ સખ્ત હડતાળ પાડી હતી. અમજીવી ખિરાદરોના ટોણે ટોળાં શહેરના વિશાળ પથ ઉપર નજરે પડતા હતા.

આકાશમાં લોહીના રંગની ટશરો ફૂટી હતી. જાણે એ જ મજુરો અને અમજીવી-ઝોના દળનો એક અપુર્વ અને મહાન જયધ્વજ હોયને એવી રીતે રાતા રંગના આસ્માનમાં અપુર્વ ઝંડો ફરફરી રહ્યો હતો.

અને તે જ વેળા એક અધારી ચાલીમાં આવેલી ઝોરડીના ઉંખરામાં અમ્મા બેઠી હતી: ત્હેને વિચાર આવતા હતા.

“ઝુકસ આખો નહિ!”

“ચાલ! કેં ખખર?” ત્હેણે એક પડોશીને પુછ્યું.

“હડતાળ.....”

“ઝુકસ આખો?”

“હજી દેખાયો નથી...”

“કેં ખખર?”

“ખાસ કે સાંભળ્યું નથી.”

“ધીંગાણું થયું છે?”

“કાણું બાણું?”

પણ એટલીવારમાં એ અંધારાઘેર્યાં વાતાવરણમાં બીરી પીતો, કાળાં અને મેલાં અને અર્ધકાંટલાં પણ સારી રીતે પહેરેલા કપડાવાળો રૂઝુપુઝ કાપોનો, પણ જેને જમાનોનો કાળ ભરખી લેવા માંગતો હોય એવા રહેરાવાંળો જુવાન જર્મન કામદાર ત્યાં આવ્યો.

અમ્માએ તે તરફ નજર ફેરવી. એના રહેરા ઉપર પ્રકૃષ્ઠતા આવી અને ચાલી ગઈ. મજદૂરની એ ચાલીના ખુણામાં તમરાં બોલતાં હતાં.

“એટા બુકસમાન! આવ્યો?...શું ખબર?”

“બધું નક્કી છે...” બુકસમાને જવાબ વાળ્યો.

“તારીખ પહેલી ક્યારે છે?”

“આવતી કાલે જ.”

“તું તો જવાનો ને?... ”

“હા; અમ્મા! હું તો સરઘસને મોખરે ચાલીશ. મજદૂરના પ્રાણ જેવો લાસ ઝંડો મહારા હાથમાં હશે!”

“પણ તું પકડાઈશ તો?”

“તો ડરવાનું શું છે?”

અમ્માની ઉંડી આંખોને ખુલ્લે આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. સુકાઈ ગયેલા વૃદ્ધ રહેરામાં કંઈનાં ઘેરાં પ્રતિબિંબો ચમકતાં હતાં. એ રહેરા ઉપરની ખાસ શીકારા એની વિશિષ્ટતા હોય એમ લાગતું.

બુકસમાને અમ્માનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો. એ ચેતનાભર્યો હતો-પણ... ત્યારે પંખાળતાં બુકસે કહ્યું,

“અમ્મા! મહારી અમ્મા!”

અમ્માથી કશુંય બોલી શકાયું નહિ. એના હૃદયમાં કે પીગળતું હોય એમ લહેને લાગ્યું.

“અમ્મા, મહારે એ કામ તો જરૂર કરવું જ પડશે. મહેં ત્યારે બધી વાત ગઈ કાલે રહમગવી છે ને? એમાં જ મજદૂરની આઝાદી સમાઈ છે.” બુકસે ધીરે પણ દૃઢ આવાજે કહ્યું, “બા! તહારા મહેં ઉપર કચવાટ શા માટે છે? આપણા જમીનોની અમ્માઓ તો પોતાના હક્કને માટે પોતાના દીકરાને કાળના મહેંમાં નાખી દેતી, એ વાત તો તહેંજ મહેંને નહાનપણમાં નથી શીખવી શું?”

અમ્માની આંખમાંથી આંસુ વહેતાં અટકી ગયાં હતાં. એ એના દીકરાથી આંસુ છુપાવવા માગતી હતી. તે દૂર ચાલી ગઈ હૃદયનો ભાર હલકો કરી આવી.

“એટા! મહેંને દુઃખ નથી થયું. પણ એટલું જ લાગે છે કે આ લાખોની ગેદનીમાં તું હતો ન હતો થઈ જઈશ. પોલીસ તહારી ઉપર લાડી ચલાવશે..... અને.....”

અમ્માની શીકા ચમકાર મારતી આંખો-એ બુકસના હૃદયમાં સોંસરું બેસ્યું.

“અમ્મા! તહારી વાત ઠીક છે. એ લાડી વડે જ અમજનીઓ આઝાદ થશે...”

અમ્માએ આંખમાંથી આંસુ લુછી નાખ્યાં. તહેજે કહ્યું, “કાણું બાણું સ્ત્રી લોકોને રડવાનું ગમે છે. જ્યારે દુઃખ આવે ત્યારે પણ રડે છે: સુખ વખતે પણ રડે છે.”

“એટા, બહે તું મોખરે રહેજે.”

“ભાઈ ! આજે કંઈ તારીખ ?”

“શોભ ! આજે શું પહેલી તારીખ છે?”

“મેકસ ! આજે કેં સરખસ નીકળવાનું છે ?”

“ખિરાદરો ! આજે આપણે સાથે જ રહીશું !”

“યાલમાન ! આજે મેની પહેલી તારીખા !”

“મજદૂરોની પુરબહારમાં ફતેહ છે...”

“રમાઇલસ ! આમીન કહે !...આજના દિનથી મજદૂરોની આવતી કાલો ખુશહાલ બનશે !”

“ખિરાદર ! આમીન !”

મજદૂરોની આશીઓમાં, કાળાં કાળાં ઘોર રહેઠાણોની અંદર આવી વાતો થતી હતી. મજદૂરોની મહેફીલો જામતી.

આજે ‘પહેલી મે’ હતી.

બહારના મ્હોટા યોગાનમાં હજારો મજદૂર ખિરાદરો જમા થઇ ગયા.

લોકોમાં ખુબ ધૂમ મચી રહી હતી. મજદૂરોના ટોળામાં ઉસ્કેરાટ ફેલાયો હતો. ચોતરફ અંગાર સળગતો હોયને અને સીફ પવનની જ રાહ જોતો હોયને એવી રીતે વાર્તાવરણ સળગી રહ્યું હતું.

ગુલુકસમાન એ ટોળામાં આગળ પડતો ભાગ લેતો હતો. એક મ્હોટા પડી ગયેલા મકાનના પથર પર ચઢી એણે મ્હોટા આવાજે કહેવા માંડ્યું.

“ખિરાદરો ! પહેલાં જોલો કે આપણે જ આ જગ્યાએ બિઝીંગો, આરામ કરવાની ઇમારતો તૈયાર કરી છે. એના આપણે પોતે જ માલિકો છીએ પણ આપણને એ વાપરવાનો જરૂર છે નથી.

શા માટે નથી ? હવે એ વખત આવી પહોંચ્યો છે. ઘોર અધારા જેવું, મીલની ચીમનીના કાળા ધૂમાડા જેવું આપણું જીવન આપણને તહેનો સામનો કરવ પડકાર નથી કરવું શું ?”

એની વાણીમાં તેજની અલક હતી આવેશભર્યો ઉત્સાહ હતો ‘સળગતા અંગારના ચીંગારી હતી.’

“ખિરાદરો ! આપણે માલુસો છીએ ? આપણા સાર ન્યાય નથી.”

લોકોના ટોળામાં ભારે ઉસ્કેરાહટ ફેલાતી હતી. હાહાકારના ગંજવરે આવાજમાંથી ગુલુકસમાનનું સ્વાગત થઇ રહ્યું હતું.

“આપણો એ જ નિશ્ચય કે આપણે ‘લાલ અંડો’-આપણી મજદૂરોની આજ્ઞા દીનો અંડો આજે હાથમાં લીધો છે.” તહેણે પોતાના હાથમાં રહેલો એક મ્હોટો અંડો આકાશમાં ઉંચે ફરકાવ્યો. ટોળામાં મજદૂર આદમીઓ પણ હતા અને ઝોરતો પણ હતી. ટોળામાંથી ગુલુકસમાનની અમ્મા એને શોધતી શોધતી એની પાસે આવી હતી. અંડાના બાંધુને ધણા મજદૂરોએ હાથ લગાડ્યો હતો તેમાં અમ્મા પણ હતી.

“મજદૂર ઝિન્દાબાદ !” ગુલુકસે ગળનું કરીને ખૂબ મારી. હજારો શ્રમજીવીઓએ આવાજ ઝીલી લીધોઃ વિશાળ માનવમેદનીમાં એ આવાજ શું રહ્યો.

“આપણા મજદૂર ખિરાદરોનો અંડો ઝિન્દાબાદ !”

દૂરી એકવાર વાર્તાવરણ ગરમાગરમ બની ગયું.

“સારી આલમના મજદૂરો ઝિન્દાબાદ !”

“સારી આલમના મજદૂરો એકત્ર થાવો !”

મજ્જિમાની એ સભામાં વ્યવસ્થા નહોતી. છતાંયે એક પ્રકારની કુદરતી વ્યવસ્થા સ્થપાઈ ગઈ હતી. મજ્જિમાએ યુક્તસમાનના આવાજને ઝીંચ્યો હતો તેમની આંખોમાંથી આવેશના તણુખા ઝરતા હતા.

“શેડીઆઓ ! હવે સાવધ રહેજો !”

“એ મીઝાજ ! એ રૂવાય ! એ મીઝાજ !”

“હવે તો મજ્જિમાનું રાજ્ય થશે !”

“મજ્જિમા જિન્દગ્યાદ !”

વાતાવરણ સળગી રહ્યું હતું. મજ્જિમા બિરાદરો અંદર અંદર આવી વાર્તા કરી રહ્યા હતા.

પણ એટલીવારમાં,

“ઓહ ! પોલીસ.....”

“પોલીસ આવી !”

એક નહાનકડી ગતીમાંથી પોલીસની એક ટુકડી ત્યાં આવી પહોંચી.

પોલીસના વડાએ જૂમ મારી,

“વિખરી જવ...”

“આ બધી-ધમાક શાની છે ?”

“અ...હા...વ... અહીંથી ચાલ્યા જવ !”

લોકોને એની દરકાર નહોતી. પોલીસની ટુકડી પાસે લાડીઓ હતી. પોલીસના વડા આગળ રીવોલ્વર હતી.

યુક્તસમાન ફરી ઝીંચ્યો,

“ધારા બિરાદરો ! આપણાં નિશ્ચય અડગ છે. ‘મજ્જિમા અંડા જિન્દગ્યાદ’...”

માનવ મેદની ગળું હડી,

“અંડા જિન્દગ્યાદ !”

“મજ્જિમા જિન્દગ્યાદ !”

“મજ્જિમા જિન્દગ્યાદ !”

વાતાવરણમાં આવાજનો ગળ્યું રહ્યો પથરાઈ રહ્યો.

પણ એટલામાં તો ત્યાં તદ્દ અમ્મા આગળ ધસી આવી. તેની આંખમાં આંસુ હતાં. એના પગ ધ્રુજી રહ્યા હતા. તેણે યડકતે હાથે, યડકતે હાથે યુક્તસનો હાથ પકડી લીધો. દિલને દ્રઢ કરી તેણે પોતાના છુટાં ગળામાંથી જૂમ મારી:

“જોકરાઓ ! જીવાનિયાઓ ! પોલીસ ભલે આવી. તમે અડગ રહેશો...”

અમ્માનો આવાજ ફાટી ગયો. યુક્તસના હૃદયમાં એવડો ઉત્સાહ ધસી રહ્યો હતો:

“બિરાદરો ! ધારા ભાઈઓ ! હરશે

મા ! આપણે હજી સરધસ કહાડવું છે !

આપણા માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ નડશે

પણ પછી આપણા મજ્જિમાની આઝાદીનો

આફતાબ ઉગશે. આ મીલની ચીમની

ઓમાંથી જે ધૂમાડા નીકળે છે એ આપણા

લોકોની ઉત્સાહશક્તિના ધૂમાડા છે.

આપણું જીવન આ મીલના માલેકો ધૂમાડા

માફક બનાવી નાખે છે.”

દાણુ પચ નત તે વિશાળ મજ્જિમા સમુ-

દાયને જોઈ રહ્યો અને પછી તેણે જોરથી

જૂમ મારી.

“પહેલી ‘મે જિન્દગ્યાદ !”

વાતાવરણમાં જૂમ મચી ગઈ. “પહેલી

મે જિન્દગ્યાદ !”

યુક્તસે અંડો ફરકાવ્યો. માનવમેદનીમાં

ગણગણાટ ચાલુન હતો.

લોકો સરધસના આકારમાં એ અંડા

તરફ આંગળ વધતા હતા.

લોકો ગીતો ગાતા હતા. જ્યનાદ પોકા-

રતા હતાં. ‘પુરાણી’ સંસ્કૃતિના નિર્મલ્ય

અને પોચાં ગીતો ત્યાં નહોતો સંભળાતાં.

અધકારમાં નિજન પચ પર દુઃખના

અસંખ્ય ઓળથી દમપેલાં, કુધાને લીધે

લયડીમાં ખાતાં કુધાર્તો, બીકથી જેનાં

મહેરા લેવાઈ ગયા હોય એવાઓ, સત્તા-
ધીશ અમલદારના ગેરમ ગીજગના ગંદા
આવાજો સાંભળી લયલિત બનેલા લોકોમાં
આજ જાગૃતિ આવી હતી.

“પોલીસ!”

“પોલીસ આવી! ભાઈ!”

“બાપા! સમાધના! પુલીસ આઈ!”

“ઝાહ! આ મહેરા સાજન્ટ પછુ
આવી ગયો.”

“અરે! પોલીસો...”

“જ્યેનું ને? એ લોકો આપણને ધમકી
આપી રહ્યા છે.”

ટોળામાં ફરી આવાજોના ગડગડાટ શરૂ
થયો; પાછળથી પોલીસનો આવાજ આવ્યો,

“વિખરી જાય!”

લોકોમાં ગંભીર કોલાહલ થયો. પણ
એટલી વારમાં ઝુલસમાને ગળના કરી.

“ચાલો, આગળ વધો.....”

“મજદૂર જિન્દગીમાં”

લોકો સરધસના આકારમાં ઘેરાયાં.

“આગળ વધો!”

“આગળ વધો!”

અને તેઓ આગળ ચાલ્યા. વાતાવરણ
ગંભીર થતું હતું. કોલાહલ તેટલો જ

હતો. ‘ઝંડો’ ફરફરાટ કરતો હવામાં ઉડી
રહ્યો હતો.

જે રસ્તા ઉપરથી સરધસ નીકળવાનું
હતું તે રસ્તા પોલીસોએ રોકી લીધો હતો.

આગળ વધતા મજદૂર સમુદાયને જોઈ
પોલીસ ઓપીસરે ખૂબ મારી:

“વિખરી જાય.....આગળ વધવાની
મનાઈ છે!”

ઝુલસમાન સૌથી મોખરે ચાલતો હતો.
એના હાથમાં ‘ઝંડો’ની દાંડી હતી.

“તેની પાસેથી ઝંડો લઈ લ્યો!
પકડો...” પોલીસના વડાએ હુકમ આપ્યો.

ત્રણેક પોલીસ આગળ વધ્યા. તેઓ
ઝંડાને ઝડપી લેવા ધસ્યા. પણ ઝુલસ-
માનના હાથમાંથી ખેંચવાની કોશીલ કરતાં
તેણે ખૂબ મારી.

“મુકી ઘો...”

લાલ ઝંડો હવામાં ફરફરી રહ્યો હતો.

ઓપીસરે ખૂબ ટોળાને ખૂબ મારી:
“પકડો તેને!”

સીપાહીઓએ એ ઝંડો ખેંચી લેવા
ઝુલસના હાથને મરડીનાખ્યો. ઝંડો પોલી-
સના હાથમાં આવ્યો. પોલીસના ટોળામાં
એ અદ્રશ્ય થતો લાગ્યો.

“અમ્મા! હું જાઉં છું! અમ્મા!”
એક આવાજ આવ્યો.

[૫]

મજદૂરોના વિશાળ ટોળામાં કોલાહલ
મચ્યો. ચોતરફ ‘હોરા’ના આવાજ આવતા
હતા. પણ ઝુલસ ક્યાં?

પણ એટલામાં આવાજ આવ્યો:

“નિરાદરો! નિરાસ ના થતા!”

“મજદૂર જિન્દગીમાં!”

અંતરમાં ઉપર ઉભી થતી વૃદ્ધ અમ્માએ
તેના એકના એક બેટા ઝુલસમાનની

કાન્તિનો કાન્તિથી જાળવતો મહેરા જોયો. તે
પોલીસ ઉડી:

“ભાઈઓ!” લોકોએ અમ્માની રહાણું
પ્રેમ, આદર અને માનથી જોયું, “ભાઈઓ!
‘મજદૂરોનો ઝંડો’ અમર રહેશે. મોખરે
આવે. તે કેટલાને પકડશે?” અને તે
વૃદ્ધ અમ્માએ પોતાની લાલ ખાઉઝનાં
એક ભાગને ચીરીને, એક લાકડીના છિડા

ઉપર 'લાલ દુકા'ને આંખો અને હવામાં ફરી એ 'ઝંડો' ફરફરાવ્યો :

“મજદૂર ઝિન્દાબાદ !”

સારીયે મજદૂર મેદનીએ જૂમ મારી :

“મજદૂર ઝિન્દાબાદ !”

ઘણા જવાનો મોખરે આવવા લાગ્યા.
“અમ્મા ! એ ઝંડો મહેને આપો !” ના પોકાર થયા.

“વાહ ! અમ્મા તો કમાલ કરે છે. એ છુટ્ટી નથી ! જવાન છે...એની આંખો-માંથી આગ ઝરે છે !”

“જુઓને.....એનો જુસ્સો !”

ચોતરફથી અમ્માને વિશે વાતો થવા લાગી.

અમ્માએ ઝંડો ફરફરાવી જૂમ મારી :

“સારી આલમના મજદૂરો એકઠા થાવા !”

પણ એટલીવારમાં અમલદારી હુકમ થયો. એ વૃદ્ધ અમ્મા મોખરે હતી. તહેના બ્રાન્ડ કરેલા ભુરા સફેદ વાથોને જર્મનીનો પવન હવામાં રમાડી રહ્યો હતો. અમલદારી જીવનની એક સળંગતી મશાલ જેવી એ અમ્મા

અડગ, ગૌરવશીલ મુખે ખડી હતી. એ વૃદ્ધહાયમાં વાવટો હતો.

“એ છુટ્ટી હતો !”

અમ્માએ એનો સામનો કર્યો.

“અરે ! વિખરી જવ !” પોલીસ અમલદારે જૂમ મારી.

મજદૂરો હંકયા નહિ.

“વિખરી જવ ! નહિતર..... !”

“છુટ્ટી...ઝંડો લાવ !...” ઝંડો અડગ

ઉડી રહ્યો.

અને એક ફટકો અમ્મા ઉપર પડ્યો. અમ્માએ જોક્ષમ જમીન ઉપર પડે તે પહેલાં પાસેના મજદૂરે તહેને ઊંલી લીધી.

મજદૂરોનું ટોળું ઉશ્કેરાયલું. પોલીસના ટોળા તરફ ધસ્યું.

“અમ્મા !...”

“અમ્મા !...”

* *

એ મહોટા રસ્તાના ખુણામાં વર્તમાન પત્રનો એક જર્મન જુવાન રીપોર્ટર આ બનાવની નોંધ લેતો હતો.

—ખત—

મુજ લેખક:—મેક્સીમ ગોર્કી

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે ? ન આવતું હોય તો આ માટે તેને મંગાવવાની લજ્જત કરતા નથી ?

દમનનીતિ — અ

સરકાર

છેલ્લા છ માસમાં સરકાર તંત્ર

તંત્રના -

શરૂ કરેલી ઉચ્ચ દમનનીતિ સામે

મહાસભાએ કરેલા સામનાનું

એક ઉદત્ત અવલોકન.

લેખક -

મહાસભા અને સરકાર વચ્ચે રાજ-
ક્રિય અથામણ શરૂ થયે, આ
અહિંસક 'સંગ્રામ'ના મંડાણ થયે લગભગ
અર્ધુ વર્ષ તો વીતી ગયું છે : તેમ જ
કડક મનાતા વટલુકમ-ઓર્ડીનન્સોની
કાયદેસર અમલની અવધ પણ આવી
પડેંગી છે. સામાન્ય ક્રમ પ્રમાણે જુલાઈ
માસના પહેલા સપ્તાહમાં જ લગભગ બાર
જેટલા ઓર્ડીનન્સો તો આપમેળે અદ-
શ્ય થાય છે. આ છ માસ દરમિયાન વડી
ધારાસભાની એક બેઠક પણ પુરી થઈ ગઈ
છે. અને આ બેઠકમાં આ ઓર્ડીનન્સોને
કાયદાનું કાયમી સ્વરૂપ આપવાનો સરકારે
યત્ન નથી કર્યો. એ વસ્તુ ખતાવી આપે
છે કે સરકારે આ ઓર્ડીનન્સો પુરા થવા
પછી શું કરવું એ વિશે બહુ વિચાર
નથી કર્યો.

આ છ માસના દુઃક કાળમાં સરકારે
અપાવેલી દમનનીતિને આધારે લગભગ

૬૦૦૦૦ જેટલી વ્યક્તિઓ કારાગૃહની
કારમી દીવાલો પાછળ પુરાયેલી છે. અનેક
વ્યક્તિઓ બપોળે વર્ષની સળ પ્રાપ્તને
જેલમાં ગુપ્ત ગુફારી રહી છે. એટલું જ
નહિ પણ મહાસભાએ સુપ્રત રીતે તેની
ચળવળને આગળ ધપાવવા યત્ન કર્યો છે.
બારડોલી, બોરસદ, અને યુકતપ્રાંતમાં નાકર
જંગની શરૂઆત કરવા માટે યત્ન કર્યો
છે અને અત્યારે એવી પરિસ્થિતિ ઉભી
થઈ છે કે જુલાઈ માસમાં સરકાર તંત્ર
કઈ નીતિ અપત્યાર કરશે તે માટે
અનેક અટકળો ખુલ્લી ચર્ચાઈ રહી છે.
કેટલાક રાષ્ટ્રવાદી વર્તમાનપત્રોએ સરકાર
તંત્રને સમાધાનનો માગ લેવાને માટે
કેટલીય વાર સીધી મુશ્કેલીઓ કરી છે.

આવા વાતાવરણમાં-રાજક્રિય સંગ્રા-
મની અચોક્કસ ક્ષણોમાં દમનનીતિ અને
મહાસભાની અથામણની સમીક્ષા કરીને
કેટલાંક અનુમાન પર આપવાનો આ યત્ન
આશા છે કે અરથાને નહીં મનાય.

ને મહાસભા

- અંતિમ પગલાં

લેખક કહે છે કે દમનનીતિએ
રાજાકેય પ્રગતિ અટકાવી છે.
પણ એથી તો મહાસભાના કા-
ર્ચક્રમ ઉપર શકાદતની ભાવના
વીંટળાઈ છે અને નૈતિક દ્રષ્ટિએ
મહાસભાએ વશું મેળવ્યું છે.

શ્રી અધ્યાસી

[૨]

પ્રત્યેક સરકારતંત્ર
જ્યારે જ્યારે પોતાના વિરોધીઓને ચળ-
વળ કરતાં જુલે છે ત્યારે દમનનીતિનું
આખરી આયુધ ઉગામે છે. પ્રત્યેક સરકાર-
તંત્રની પ્રાથમિક ફરજ સ્વરક્ષામાં સમાઈ
જાય છે. અને સ્વરક્ષાજન્ય દ્રષ્ટિબિંદુએ,
કેલ, ગોળીબાર, કેદખાના એ સર્વ વ્યા-
જની દરી શકે છે. સારી આવમના સર-
કારતંત્રોએ વિરોધી વાતાવરણમાં પોતાના
વિરોધીઓ ઉપર ગોળીઓ છોડી છે, આકા-
શોથી ભોળ વર્ણવ્યા છે, અને અનેક શુદ્ધિ-
માન મનાના માનવોને દેશવરો દોષો છે.
અસામાન્ય સમયને વેગળા કરીએ તો
સામાન્ય સમયમાં પણ સરકારતંત્ર તેના
વિરોધીઓ ઉપર આપતી નજર રાખે
છે. પ્રથમ તો સામાન્ય કાયદામાં પણ
રાજાદતની મુદર કલમ માત્ર સ્વર-

ક્ષણના દ્રષ્ટિબિંદુએ જ યોગ્યચેત્રી છે.
સામાન્ય સમયમાં પણ સરકારતંત્ર સામે
કોઈ અધારણીય પગલું ભરે તો પણ તેને
અનેક પ્રકારે ત્રાસ આપવાનાં અખતરા
કંઈ પ્રગટી અનુભવા નથી. આપણે
રાજકીય વિજ્ઞાનનું પ્રથમ સુત્ર યાદ રાખીએ
કે પ્રત્યેક સરકારતંત્ર-પંક્તી તે મુડીવાદી-
ઓનું હો કે કામદારોનું હો, પણ પોતાનાં
વિરોધીઓ સામે દમનનીતિ એકધારી,
સતત અને અચળ ચલાવ્યા જ જાય છે.
માત્ર ફરક એટલો છે કે મુડીવાદી રાજ્યો
પ્રગ્વની વધુમતીની રાજકીય જનશ્રુતિ સામે
દમનનીતિ ચલાવે છે ત્યારે કામદારોના
શાશનમાં વધુમતી પરજીવી હુંટાર મુડી-
વાદી તત્વો સામે એકધારી મક્કમ વલણ
લે છે. આમ સામાન્ય સમયમાં પણ દમ-
નનીતિ તો ચાલુ જ હોય છે. માત્ર તેનો

વેગ ધીમે હોય છે. એક યુરોપના પ્રસિદ્ધ લેખકે લખ્યું છે કે:-

‘સ્વાધીનતાનો સંગ્રામ સદાય, સતત, અને અણુઅટક્યો સંગ્રામ છે. આજે પણ તે આપણા સમાજની અંદર ચાલી રહ્યો છે. જેમ જેમ આ સંગ્રામનો વેગ વધતો જાય છે, જેમ જેમ તેનું બળ વધતું જાય છે. તેમ તેમ તેને તોડી પાડવાના આતંકીઓના ચત્રો પણ વધુ મક્કમ અને વધુ ઉગ્ર બનતા જાય છે.’

કેટલાક ગાંડાઓ કહે છે કે ‘દમનની તિથી લોકવર્ગની લઘવાની તમન્ના વધે છે.’ માત્ર મુખ્યો જ આ સિદ્ધાંતમાં માની શકે. દમનનીતિ કદી પણ તદ્દન નિષ્ફળ નીવડતી જ નથી. દમનનીતિ હંમેશાં સ્વાધીનતાના વહેણ સામે પત્થરની દીવાલ બનીને ઉભી રહે છે. રાજકીય જાગૃતિના વહેણને તેઓ ક્ષણબર તો જરૂર રથભાવી દે છે. હિંદના છેલ્લા દશ વર્ષોનો ઇતિહાસ તપાસો અને તદ્દમને આ સત્યની ખાત્રી થશે. ૧૯૨૯-૧૯૩૦-૧૯૩૧ ના ઇતિહાસ ઉપર નજર કરો. ગઈ લડતમાં ખારડોલીમાં એક પાઇન્ટલું પણ જમીન મહેસુલ જમા નહોતું ચડ્યું. આ સંગ્રામમાં ખારડોલીનું જમીન મહેસુલ લગભગ ભરાઈ ચુક્યું છે. ગઈ લડતમાં લગભગ લાખ જેટલા જેલમાં ગયા હતા. આ વખતનો આંકડો સી-તેર હજારમાં રમે છે અને છતાં કહેવું કે દમનનીતિ સફળ નથી થઈ એ માત્ર આત્મચંચળ છે! જેઓને આંખે જોવા છતાં સત્ય શિવકારવાની હિંમત નથી તેઓ જ દમનનીતિ નિષ્ફળ નીવડી છે એમ માની શકે!

હિંદી કાયદામાં મળેલી સત્તાને આધારે વટ હુકમો બહાર પાડીને ‘સરકારે વત’-માનપત્રોની, સરંથાઓની, તેમજ એવી જ રાજકીય પદ્ધતિની સ્વતંત્રતા તદ્દન છીનવી લીધી છે. સરકારનાં પગલાં તરફ અણુગમે અત્યવાની પણ સખ્ત ના પાડવામાં આવી છે. એક જ સપાટ પીકે-ટીંગ અને પ્રભાતફેરીઓને બંધ કરવામાં આવી છે. કોંગ્રેસના મકાનો જપ્ત કરવામાં આવ્યાં છે. જમીન મહેસુલ નહીં, ભરનારા ખેડૂતોના ખેતરો જપ્ત કરીને માસુલી કિંમતે વેચી નાંખવામાં આવ્યાં છે. દમનનીતિનો કારડો આરે બાણુએ જોરથી વિગ્રાહ રહ્યો છે. માત્ર દેખાવ કરવા માટે ૬ માસની સખ્ત શિક્ષાઓ કરવામાં આવી છે, અને પ્રોલીસ રેશન પર હાજરી નહીં આપવાના ‘નછવા’ ગુન્હાના ઓથે મહાસભાના નેતાઓને બખ્ખે ૫૫ની સખ્ત સજા કરવામાં આવી છે. દમનનીતિએ મહાસભાના સામાન્ય અધિવેશનને પણ અશક્ય બનાવ્યું છે અને બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારની ચળવળને પણ ગેરકાયદેસર ઠરાવી છે. આમ ૧૯૩૦-૩૧ ના વર્ષોની દમનનીતિ સાથે સરખાવતાં આ ક્ષણે સરકારે વધુ ઉગ્ર નીતિ અપનાવ કરી છે, એટલું જ નહીં પણ એક રીતે કહીએ તો સરકારે તેને ‘પૂર્ણરૂપ’ આપ્યું છે. કોઈ પણ પ્રકારનું કામ ચલાવ્યા શિવાય બખ્ખે માસ મુધી વ્યક્તિને પોલીસ અટકમાં રાખવાની સત્તા, વત’માનપત્રો ઉપર આકરો અંકુશ, વ્યક્તિના વત’ન ઉપર સીધાં અને પરોક્ષ બંધનો એ સર્વ વસ્તુઓનો સરવાળો કરીએ તો આધુનિક દમનનીતિનાં પગલાં શાશ્વત્વર્ગનાં ‘અંતીમ પગલાં’ સમાન જ ગણી શકાય.

આ ઉચ્ચ દમનનીતિ, આ અધઃલક્ષકરી પગલાંઓ, આ પ્રચંડ આક્રમણ એક જ અનુમાન પર આપવાની દરજ્જા પાડે છે કે રીમલામાં વસના સામ્રાજ્યવાદીઓએ મહાસભાના રાજક્રિય બળને તદ્દન નિમુળ

કરી નાંખવાનો મનસુખો કર્યો છે. હિંદની ભૂમિ ઉપરથી મહાસભાની ચળવળને તદ્દન ઉખેડી નાંખવાનો તેઓએ નિર્ધાર કર્યો ન હોય તેવી મક્કમતાથી તેઓએ મહાસભાની ચળવળ સામે ઉચ્ચ પગલાં લીધાં છે.

[૩]

ત્યારે સ્વાભાવિક સવાલ ઉપ-

સ્થિત થાય છે કે શા માટે સરકારતંત્રે મહાસભા સામે આવાં ઉચ્ચ પગલાં લીધાં છે? ત્યારે સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે મહાસભાનો પ્રોગ્રામ ખરેખર એટલો બધો અસરકારક છે કે જેથી સરકારતંત્રને આવાં સખ્ત પગલાં લેવાની જરૂર પડી છે? ત્યારે એક સીધો પ્રશ્ન આપણી સમક્ષ ઉભો થાય છે કે સરકારે શા માટે આવી ઉચ્ચ દમનનીતિ મહાસભાના આંદોલનો સામે ઉપાડી છે?

કારણ કે વર્તમાન પરિસ્થિતિ એવી છે કે કોઇ પણ પ્રકારની સમુહ ચળવળ પકવાર હિંદવ્યાપી બની શકે છે. ખેડુ-તોની તો તદ્દન ખાનાખરાબી થઇ પડી છે. કામદારો ઉપર રોજમાં કાપ મુકવાની તૈયારીઓ શરૂ થઇ ચુકી છે. વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીના શ્રાપથી હિંદને તો ખૂબ જ સહન કરવું પડ્યું છે. આપણે જરા યાદ રાખીયે તો સમજી શકીશું કે અનાજના ભાવ એસી જવાથી તેમ જ પ્રત્યેક વસ્તુના ભાવ નીચે ઉતરવાથી ખેડુતોને પોતાની પાસે કંઈ રહ્યું જ ન હતું. આ પરિસ્થિતિમાં ખેડુતો એટલા તો યુસાયા હતા કે મહાસભાની પ્રવૃત્તિને જો આગળ ધપવા દેવામાં આવી હોત, તો સંભવ છે કે સમગ્ર હિંદના ખેડુતોએ ના-કર જંગની ચળવળ ઉપાડી લીધી હોત. એટલું જ

નહીં પણ મહાસભાના માર્ગથી ચળગા થઇને પણ ખેડુતોએ સરકારતંત્ર સામે સંઘ્રામ માંડ્યો હોત. આમજનતાનો આર્થિક સંતાપ પ્રચંડ રાજક્રિય ચળવળમાં ન પરિણમે એ દ્રષ્ટિબિંદુએ જ મહાસભાના સંઘ્રામ ઉપર સરકારતંત્રે પોતાની સખ્ત નીતિ શરૂ કરી છે.

૧૯૩૧ ની શરૂઆતમાં સંજોગો કયા હતા? વર્તુલ પરિવર્તના પરિણામથી કૌ કોઇ નિરાશ થયા હતા. સામ્રાજ્યવાદ કંઈ પણ ખરી સત્તા નહીં મુકી દે એ વસ્તુ પ્રત્યેકને દેખાતી હતી. લંડનમાં મળેલી નિષ્ફળતાથી મહાસભાના વર્તુલમાં એક પ્રકારની ગમગીની છવાઇ હતી.

ખીજ બાજુ કથળતી જતી આર્થિક સ્થિતિએ રાજક્રિય ઉખા જન્માવી હતી. આમલગ પોતાના ઉપર ઉતરેલી કાળા આર્થિક આફત માટે સરકારતંત્રને જવાબદાર ગણી રહ્યા હતા.

અને આ સમુહ ઉપર મહાસભાનો નેતાગણ કંઈ પણ અંકુશ રાખી શકે એ અશક્ય હતું. આ વસ્તુની સરકારતંત્રને પણ સારી રીતે ખબર હતી.

અમને આજે 'સંઝામ'

શરૂ થયે અધુન વર્ષ તો વીતી ગયું છે. આ અડધા વર્ષનો અવધાન સમીક્ષા માટે પુરતો ન પણ ગણાય. છતાં કોંગ્રેસના કાયકમતા માપથી વર્તમાન અંદોલનો ઉપર એક જીણી નજર નાંખીએ તો જણાશે કે સુક્ત પ્રાંતમાં ના-સાંથ સામનો લગભગ નિમુંળ થઈ ગયો છે. બારડોલી અને ખેરસદ પણ દમનનીતિના ઉગ્ર તાપ નીચે અકળાઈ રહ્યા છે. જે સરકારી આંકડાઓ સાચા હોય તો લગભગ જમીન મહેસુલ તો ઘણું જ ભરાઈ ગયું છે. આ આંકડાઓ બતાવી આપે છે કે મહાસલાના કાયકમતની મુખ્ય ભુમિકા ઉપર તો સરકાર તંત્રે સફળ થા ક્યોં છે.

પણ દમનનીતિ છતાં પણ મહાસલાની સંસ્થા પ્રત્યે, તેના કાયકમ પ્રત્યે પ્રજામાં વિશ્વાસ અચળ રહ્યો છે એમ તો સ્વ-કારવું જ પડશે. અત્યારે તો આ કાય-

કમ ઉપર શહાદતની લાવના વીટળાઈ પળી છે. એટલું જ નહીં પણ મહાસ-લાવાદીઓના ઉજળા આત્મભોગ અો તેમણે સહન કરેલા સંક્રોથી જનતા ઉપર ઉંડી અસર થઈ છે.

આમ હેલ્થા જ માસમાં મહાસલાએ નૈતિક દ્રષ્ટિએ ઘણું મેળવ્યું છે. પણ નૈતિક સહકાર આદર્શ પ્રાપ્તિ માટે કંઈ અર્થ સારી શકે તેમ નથી. કે નક્કર રાજકિય લાભ પણ મેળવી શકે તેમ નથી.

મહાસલા અને સરકારતંત્ર વચ્ચે ચાલેલી સતત અથડામણની આ ટુંકી સમીક્ષા છે. દમનનીતિથી કોઈ રાજ્યતંત્ર લાંબુ ટકી શકે તેમ નથી. આજે કે આવતી કાલે સીમલાના સત્તાધીશોને નીચે ઉતરવા શિવાય માર્ગ નથી. ત્યારે પ્રશ્ન એ રહે છે કે સીમલાનું સરકારતંત્ર ચેતાની નીતિ ક્યારે પલટશે ?

નવયુગના ગ્રાહકોને ભેટ:

નવયુગના ગ્રાહકો, જેમનાં લવાજમ વસુલ થઈ ગયાં હશે તેમને એ પુસ્તકો ભેટ તરીકે આપવાનાં છે. તે ઉપરાંત ગ્રાહકોને ખીજા લાભ આપવાની યોજનાનો વિચાર થઈ રહ્યો છે.

વ્યવસ્થાપક

નવયુગ.

મો

કાળા માનવીની

વિ
ત
ક
ક
થા

રો

કો

મો રોકો! જેની કલા હલુ પણ જગતમાં સર્વોત્તમ મનાય છે. જેની સંસ્કૃતિ હલુ પણ વિશ્વમાં અનુકરણીય મનાય છે, જે પ્રદેશની જાતિમાં આઝાદીની ધગશ હલુ પ્રજાજાગૃત રહી છે. તે પ્રદેશ અત્યારે ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદના સંકેતમાં સ્પષ્ટાયેલો છે. આફ્રિકાના ઉત્તરે આવેલા આ રસાળ પ્રદેશ ઉપર ફ્રેંચ અને સ્પેનના સંયુક્ત અધિકાર છે.

આખુલે આફ્રિકા એક અથવા બીજી શ્વેત પ્રજાના સામ્રાજ્યવાદ નીચે શોષાયેલ રહ્યું છે. ફ્રાંસ, જર્મની, ઇટાલી, સ્પેન, બેલ્જિયમ, અને ઇંગ્લેંડે ત્યાં શતકોથી બંદુકન બળ પર અધિકાર-જમાવ્યો છે.

સામ્રાજ્યવાદે ૧૯ મી સદીના અંત ભાગમાં અને વીસમી સદીની શરૂઆતમાં આફ્રિકાનાં વતંતીઓ ઉપર રાજકીય અને આર્થિક અધિકાર સ્થાપવામાં ખૂબ

લક્ષ આપ્યું છે. પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી જાતિના કાબેજ મુત્સદ્દીઓએ લગભગ એક જ પદ્ધતિએ કામ લીધું છે. આલમની આંખ આગળ જાપાને મંચુરીયા ઉપર આર્થિક અધિકાર જમાવ્યો છે. તે જ પ્રમાણે વીસમી સદીની શરૂઆતમાં ફ્રેંચો મોરોકો ઉપર પો-

તાનો અધિકાર વિસ્તારી રહ્યા હતા.

મોરોકોનો દેશ

૧૮૯૮ સુ' વર્ષ હવું.

ક્રાંસના પ્રધાન મંડળમાં હુ કલાસે નામનો મહત્વાકાંક્ષી પ્રધાન પરદેશખાતાના સુત્રો સંભાળતો હતો. આ પ્રધાનમાં ક્રાંસની સત્તા ફેલાવવાની અભ્ય તમન્ના હતી. ૧૮૯૮ની સાલમાં ખ્રીડીશો અને ખોર વચ્ચે યુદ્ધના તણખા ઝડ્યાં. અને ૧૯૦૦ માં શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ સુ' રાજ્યરોહણ થયું.

પણ આ તણ વર્ષના કાળમાં ક્રાંસે 'કંઈક કરી બતાવવાનો' નિર્ણય કરી નાખ્યો હતો. વાત એમ બની હતી કે નાઇલ નદીની ખીણમાંથી ખ્રીડીશોને ખસેડવાના યત્નમાં ૧૮૯૮ માં ક્રાંસને જર્મરી દાર મળી હતી. લઢાઇની ધમ્કીથી ગભરાઇને કરનલ મારચંડ પાછો આશ્યો આગ્યો હતો. અને આથી ક્રાંસનું રાષ્ટ્રિયત્વ હીણાયું હતું એમ પ્રધાનો ક્રાંસને શિખવતાં.

પણ મુળ વસ્તુ એ ન હતી. મોરોક્કોની દક્ષિણે આવેલા આલ્જીરિયા ઉપર અધિકાર સ્થાપ્યા પછી, ક્રાંસને લુભધ્ય સમુદ્રમાં સત્તા જમાવવા માટે મોરોક્કોની જરૂર હતી. અને ક્રાંસે આ દીશામાં ખૂબ યત્નો પણ કર્યા હતા. પણ જર્મની અને ખ્રીડને ક્રાંસની યોજનાને સફળ થતી અટકાવી હતી.

[૩]

પ્રથમ તો ઇટાલીને

ટીપોલી ઉપર અધિકાર સ્થાપવાની અનુમતી આપીને એક 'કંટક' દૂર કરવામાં આગ્યું. વળતરમાં ઇટાલીએ મોરોક્કોમાં ફ્રેંચ યોજનાને આગળ વધારવાની અનુમતી આપી. હવે રહ્યું રહેન, જર્મની અને ખ્રીડન.

૧૯૦૧ માં હુ કલાસે રહેનને એવી મુચના કરી કે મોરોક્કો આપણે વહેંચી લેવું અને પછી બંનેએ બેગા મળીને

મોરોક્કોમાં સુંદર ખનીજ દ્રવ્યો છે. ખેતીવાડી પણ સરસ થાય છે. મોરોક્કન ઘોડાઓ પુલક મશહૂર છે. અને આ પ્રદેશ એટલો તો રસાળ છે કે ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદીઓની લોહપતાભરી નજર મોરોક્કો ઉપર કેટલાય વર્ષથી સ્થિર બની હતી.

અને જ્યારે ખોર યુદ્ધ બગ્યું ત્યારે ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદીઓને લાગ્યું કે 'મોરોક્કો' ને પચાવી પાડવાની સુંદર તક આવી પહોંચી છે. પણ આ વખતે એ મ્હોટાં વિદન હતાં. એક ઇટાલી અને ખીલ્ડું રહેન. બંને દેશોના લુંટારૂ સામ્રાજ્યવાદીઓ આફ્રીકાના રસકસની લુંટમાં લાગ મોંગતા હતા અને બંને દેશોને સંતોષ્યા શિવાય ક્રાંસથી મોરોક્કો લઇ શકાય એમ હતું જ નહીં.

એ સર્વ ઉપરાંત 'બળવાન જર્મની'નો ડોળો પણ મોરોક્કો ઉપર ચોંટલોજ હતો.

છતાં મોરોક્કો ઉપર અત્યારે ફ્રેંચ વાવટો ફરકે છે. મોરોક્કોના રસકસ પેરીસ તરફ પહોંચે છે. અને પ્રગ્ભરવાત-ચની ઉદ્ઘોષણ કરનાર રાષ્ટ્ર શરીરો ઉપર ગુલામીની સાંકળ જડી છે. આધુનિક રાજ્ય મુત્સદ્દીગીરીમાં આ ઘટના અતિ 'કૌશલ્યપૂર્ણ' આલેખવામાં આવે છે. એ કેમ બન્યું તે જોઇએ.

જર્મનીને ખાતરી આપી કે મોરોક્કોમાં આવતા જર્મન વહેવારના સંબંધમાં એક પણ વિરોધ કરવામાં નહીં આવે.

પણ ખીડનને આ બાજની કંઈક ખબર પડી મધ્ય અને રહેન દ્વારા ખીડને મોરોક્કો ઉપર ફ્રેંચ અધિકાર સ્થાપવાની યોજનાને નિષ્ફળ બનાવી.

આમ હુ કલાસેનો યત્ન તદ્દન નિષ્ફળ નિવડ્યો.

પણ બોર યુદ્ધમાં

ખિટને વિજય મેળવ્યા પછી આખા યુરોપમાં તેઓ અત્રિય થઇ પડ્યા હતા. તેમજ જર્મન વતમાનપત્રોએ જર્મન સરકારની સુચનાથી ખ્રીટીશ નીતિની સખ્ત ઝાટકણી કહાડી હતી.

અને જર્મન વહેપારે ખ્રીટીશ વહેપારમાં હરીફાઇ આરંભવાથી તેમજ જર્મન મોકાબજાબેરદાર થતું હોવાથી ખ્રીટન અને જર્મનો વચ્ચે કડવાશનું કારણ ક્યારનુંય ઉભું થઇ ગયું હતું. આ કડવાશ પ્રત્યેક દિવસે વધતી જતી હતી. જર્મનોનું જોર જમતું જતું હતું.

[૫]

આમ ક્રાંસે ખ્રીટ-

નની સંમતી મેળવ્યા પછી મોરોક્કો મેળવવાનો યત્ન દ્વ કક્ષાસે આરંભ્યો. યોજના ધડાધ ગઇ. લશ્કરે આક્રમણની શરૂઆત કરી નાંખી.

આલ્જીરીયાની સરહદ ઉપર 'ધાડપા-હુઓ અને ખડારવડીયાને' દ્વષ્ટી દેવાના પ્લાનના નીચે લશ્કરે મોરોક્કોમાં પ્રસ્થાન કર્યું [જનપાન પણ આજ કારણ સર મંચુરીયામાં લશ્કર મોકલી રહ્યું છે.] આ લશ્કરે કેટલાક મથકોનો કબ્જો લીધો.

આ પરીસ્થિતિમાં ઇંગ્લાંડના મુત્સ-દ્વીઓ માનતા કે ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદ સાથે મિત્રતા સ્થાપ્યા વગર જર્મનોના સર્વ-લક્ષી આક્રમણ સામે ટકી શકાશે નહીં. આવી મિત્રતા સ્થાપવા માટે, તેમજ તેને માટે અનુકૂળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવા માટે શહેનશાહ એડવર્ડ પોને પેરીસમાં પધાર્યા. તેમનું અપુર્વ સ્વાગત થયું. ક્રાંસ-ઇંગ્લાંડ એકત્ર (Entente)નો પાયો નંખાયો.

પણ સાથે જ મોરોક્કોના ભાવીનો નિષ્ણ થઇ ગયો. જોઓ જાણતા હતા તેઓએ ખાનગીમાં જાહેર ક્યું કે 'મોરોક્કો ફ્રેંચને મળી ચુક્યું'!

મોરોક્કોના સુલ્તાને વિરોધ ક્યો અને પેરીસમાં એક મીસન મોકલ્યું.

એટલામાં ટાંછરમાં એક ફ્રેંચનું ખુન થયું. રાજ્યરમત આગળ વધવા માંડી. ૧૯૦૧ માં પેરીસમાં મોરોક્કોના મુસ્લીમ રાજવી સાથે સંધી થઇ. આ સંધીમાં મોરોક્કોની સ્વાધીનતા સ્વિકારવાની શરત હતી.

આગ જવારે પેરીસમાં સુલેહ સંધીની શરતો ધડાતી હતી ત્યારે ક્રાંસ મોરોક્કોની વહેંચણી સંબંધી વાટાઘાટ ચલાવી રહ્યું હતું.

[૬]

મોરોક્કોના મુસ્લીમ

રાજવી અખદુલ

અલીઝ એક ઉડાઉ રાજવી હતો. આ રાજવીને ક્રાંસની એક એક ૩૮૦૦૦૦૦ પાઉંડ ધીરો અને આ પ્રમાણે ૧૯૦૨ માં આર્થિક આક્રમણની શરૂઆત થઇ.

પણ ખ્રીટનને આ આર્થિક લેવડદેવ-ડની ખબર પડી ગઇ. મોરોક્કોના સુલ-તાનને એથી પણ વધુ રક્ષા આપવાની માંગણી ખ્રીટીશ પેટીએ કરી આ માંગણી સ્વિકારાઇ નહીં પણ સ્પેન દ્વારા ખ્રીટી-શરોએ ખુબ દબાણ કર્યું અને ક્રાંસની પ્રગતિ ત્યાં જ રત્તલી ગઇ.

આ વખતે-એટલે ૧૯૦૪ માં ક્રાંસે
ખીટન અને સ્પેન સાથે કોલકારો ક્યાં.
આ કોલકારોમાં શુષ્ક કલમો પણ ઉમે-
રવામાં આવી હતી. આ કોલકારો બહા-
રથી થાંતી સુચવતા હતા છતાં અંદરથી
મોરોકકોની સ્વાધીનતાનો નાશ કરવાનું
કાળું કાવતું હતું.

આમ ૧૯૦૪ માં રાજકિય મુત્સદી-
ઓએ ફ્રેંચને મોરોકકો લેવાનો માર્ગ
મોકલો કરી આપ્યો. સ્પેન અને ખીટનના
પ્રતિનિધિઓની સીધી સંમતી દ્વારા આક્ર-
મણ શરૂ થયું.*

૧૯૦૭ માં મોરોકકોનું પદલું શહેર
ફ્રેંચોએ કબજે કર્યું, તેનું નામ છે ઉગ્દા.
ફ્રેંચ ત્યક્તિના ખૂનના ઓથા નીચે આ
કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓએ શહે-
રને ખાલી કરવાનું વચન આપ્યું પણ
તેઓ ત્યાંથી ખસ્યા નહીં. મી. પી. મોન
ક્રાંસનો પરદેશખાતાનો મંત્રી કહેતો
‘પાટનગર ફ્રેંચ લેવાનો અમારો જરાય
ધરાદો નથી.

૧૯૦૭ ની સપ્ટેમ્બરમાં કેસાબ્લાકામાં
ફ્રેંચે બાંધતા ફ્રેંચોએ બહુ બેઠને એક
કચ્છતાનને ઉખેડી નાંખીને પાટા નાંખ-
વાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરિણામે મોરોકકન અને
ફ્રેંચ કામદારો વચ્ચે કલહ થયો. આ
કલહમાં કેટલાક ફ્રેંચો કપાઈ ગયા.

પરિણામે ફ્રેંચોએ કેસાબ્લાકા ઉપર
તોપો ચલાવી અને હજારોની કતલ કરી.
આ વખતે ખીટન આ આક્રમણ સામે
વિરોધ કરવાનું વીસરી ગયું ન હતું.
[મંચુરીયાના બનાવો સાથે સરખાવો.]

પછી ફ્રેંચોના લશ્કરે કેસાબ્લાકાનો
કબજો લીધો. ત્યાર પછી રાખટ પડ્યું.
અને ધીમે ધીમે સ્વાધીનતાના પ્રાંત ઉપર
ફ્રેંચ વાવટો ફરકતો થઈ ગયો.

ત્રણ વર્ષ સુધી ફ્રેંચોના લશ્કરે કાજો
ફેરવતાંઓ, અને છતાં આ લશ્કરી

આક્રમણના ખર્ચના પૈસા મોરોકકન
રાજની પાસે માંગવામાં આવ્યા. તે માત્ર
૨૪૦૦૦૦૦ પાઉંડ હતા.

આ વખતે મોરોકકોમાં આંતરવિગ્રહ
જાગ્યો. મોરોકકન લોકોએ બળવો કરીને
સુલતાન અહમદ અઝીઝને ઉઠાડી મુક્યો.
અને તેના ભાઈ મુલાઈ હાશીને બેસાડ્યો.

આ હાશીને ક્રાંસે ખીજી લોન લેવાની
ક્રાંસે ફરજ પાડી. આ લોનમાં પહેલાના
સુલતાને લીધેલી રકમ અંદર સમાવી
લેવામાં આવી હતી.

આ રકમ મેળવવા માટે મોરોકકન
સુલતાનની આવક ફ્રેંચોએ કબજામાં લીધી.
એટલું જ નહીં પણ આ એઝીમેટ ઉપર
સંમતીનો શબ્દ આપવા માટે ફ્રેંચોએ
ખુબ દબાણ કર્યું.

હાશીને ના પાડી એટલે તરત જ
અહીમેટમ અપાયું ફ્રેંચોના લશ્કરી જગ
આગળ તેનું કંઈ વળ્યું નહીં. અને
આખરે તેને નમી જવું પડ્યું.

આ રકમનું બાજ આપવા માટે
ફ્રેંચોએ સુલતાનને કર વધારવા કહ્યું.
સુલતાન પાસે ખીજી માર્ગ જ ન હતો.
અને કર વધાર્યા.

પરિણામે શ. આવશે તેની કદપના
ફ્રેંચ સંચાલકોને સારી રીતે હતી. મોરો-
કકોએ બળવો કર્યો. ફ્રેંચ શહેરને ઘેરો
ધાલ્યો.

પેરીસના વર્તમાનપત્રોએ બ્યવસ્થિત
પ્રચાર કર્યો કે યુરોપીય શહેરીઓની
જીંદગી નેષમમાં છે. કોઈ પણ ભોગે
ક્રાંસે આ શહેરીઓની સહીસલામતી જાળ-
વવી જ નેહએ.

ફ્રેંચી માત્ર થોડા માધ્યમ પર જ
૩૦૦૦૦ ફ્રેંચ સૈનિકોની લશ્કરી પંથમ
જોરથી વાળી રહી હતી. ફ્રેંચ સર કર-
વાના હુકમો લશ્કરને મળી ગયા હતા.

શહેર પર તોપોના લાલચોળ ગોળા
વરસવા લાગ્યા. શહેરીઓ આમતેમ
ભાગવા લાગ્યા. કેટલાયનાં શબ રસ્તામાં
રજાયાં.

અને ફ્રેંચ શહેર પર ફ્રેંચનો ત્રીરંગી
વાવટો ફરક્યો અને હલુ સુધી ફરકે છે.

* મંચુરીયાની બાબતમાં પણ એમ જ
સત્તાવાર રીતે કહેવામાં આવે છે કે
બપાનના બ્યવસ્થિત આક્રમણ પછાડે
ક્રાંસ અને ખીટનની સંમતી છે. -તંત્રી

જયવંતું હો! યૌવન જોમ!

ઘોર ઘટા સ્યામલ વાળની બેદી ઉઝ્યા નવયુગ ભાણુ,
જડતા ને કાયરતા ફેડી ભારતભરમાં પ્રગટયા પ્રાણુ; ૧

આનંદો! ઓ ભારતી જન,
રાષ્ટ્રવિધાતા યદ્ય પ્રસન્ન.

વેઠે જીલ્લમ કર ભારે ભરીને ખેડુત નાખે ઉંડી કાચ,
રાજ્ય-અધિકારીના ત્રાસે છલ ન ઉપડે કંપે કાચ; ૨

એ દિવસો જો ચાલ્યા જાય,
નવચેતનના વા ધ્રુંગાય.

ગયા દિવસ યાચી લેવાના કે વિનવતા પડતા પાચ,
સ્વમાનની અળાહળતી જ્યોતિ જેવો નવજીવાન જણાય. ૩

કદી ન વાંછે નિજ ઉર મહાંય,
જીવનગારના જન ન : છાંય.

હોમાવા હૈયું તલસે છે કુરખાનીના જાળ્યા કોડ,
રણઘેલા રણક્ષેત્ર વિચરતા મૃત્યુ સાથે ખેલે હોડ; ૪

લજ્જનો ઉતારી મોડ,
મહિલા ધુમે જોડાજોડ.

અજીનમ શીર ગૌરવભર રાખે આંખેથી વરસે અંગાર,
આક્રિતના પહાડો તુટે પલ્લુ તુટે નવ જેનો નિરધાર; ૫

વાણીના કરતો ટંકાર,
સ્વતંત્રતાના ખોલે દાર.

ભવ્ય લલાટ ભયુ ભામંડળ ચેતન ટપકે રેભેરોમ,
મુક્તિમંત્ર અહોનિશ જપતો ધસતો રણશુરા ચાહોમ; ૬

શક્તિ નાચે આંતરે-ઓમ,
જયવંતું હો! યૌવન જોમ.

—દિગંધર

સંધ્યાના અંધકાર સહેર પર ઉતરતા હતા. દિવસનું અવસાન થયું હતું. કારખાનાની પીસલો વાગતી હતી. સમગ્ર કામદાર લક્ષ્માં આરામનો કાળ પગલાં મુકતો હતો.

આજે વિહુ જરૂરીથી મુઠ ગયો. સવારથી તેણે કંઈ ખાધું ન હતું. તેનું મ્હોઢું પણ કીકકું પડી ગયું હતું. બપોરની ભાખરી પણ વિહુ પાછી લાગ્યો હતો. તેની પરિનને આથી ચિંતા થતી. તેણે કહ્યું કે તેને આજે પેટમાં શુળ ઉપડ્યું હતું.

વિહુને બે બાલકો હતાં. બન્ને નાના છતાં ધરનાં કામકાજ ઉપર તેઓ નજર રાખતાં. પહેલા બાલકનું નામ હતું. સુખદેવ અને બીજાનું નામ હતું બાલકૃષ્ણ.

સુખદેવ જરા પાતળો, ઉંચો, અને તેની આઠ વર્ષની ઉંમરના પ્રમાણમાં મ્હોટો દેખાતો હતો. જ્યારે બાલકૃષ્ણનું શરીર ઘાટીલું હતું.

બન્ને બાલકો મ્યુનીસીપાલિટીની મક્ત નિશાળના માર્ગતરે આપેલા પાઠો ગોખવામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયાં હતાં.

પ્રજ્ઞામાં પાસતેલના ઠોડીપામાંથી એરડીમાં પ્રકાશ પડતો હતો. અને એ અજબાજે બાલકો અક્ષરો ઉઠકવાનો યત્ન કરતાં.

શણવારમાં ચોખા રંધાઈ ગયા. માએ છોકરાંઓને જૂમ મારી. ચાળીઓ પીર-સાઈ ગઈ.

એક ગુલામ

.....

—કુંડી—
—ન વ સિ કા—

છોકરાંઓએ ટપોટપ જમી લીધું. માએ વિહુને માટે એક પ્યાલો મ્હા કરીને ઉપર ગઈ. ઘાસતેલના દાખડા નજીક પાછા બાલકોએ પાઠ ગોખવા શરૂ કર્યાં. પિતાની માંદગી વિશે બાલકોને કંઈ ખાસ લાગતું ન હતું. આવી માંદગીનો અનુભવ તો તેમને સામાન્ય હતો. તેઓ માનતાં કે કાલે સવારે મરી જશે.

[૨]

“પેટમાં દુઃખે છે?” અવાજમાં મૃદુતા હતી

“બહુ જ.”

કયા ભાગમાં?”

“ડાખા પડખામાં.”

“અરે! રે! પણ કેમ દુઃખવા આવ્યું?”

“કોને ખબર! પણ સાંજે સંચો ચલાવતાં એકદમ શુળ ઉપડ્યું. હું તો બેસી જ ગયો.” અવાજમાં અસહ્ય જણાઈ આવતું.

“ખરેખર?”

“ઓ રે!” વિહુએ પેટમાં કળતર થતી હોવાથી જૂમ મારી.

‘આ, અમે સુષ્ઠ જઈએ છીએ’ સુખ-
દેવનો અવાજ આવ્યો.

‘સારું’ માતાએ સંમતી આપી. ગોદડીયો
પથરાઈ ગઈ. થોડી ક્ષણોમાં બાળકો
ધસધસાટ ઉંઘવા લાગ્યાં.

કામદારગૃહમાં ‘પાણું’ શાંતિનું નેર
નમ્યું. આથે દાવરમાંથી ટકોરા
સંભળાયા.

‘નવ વાગ્યા!’ પતિને પતિ સામું
જોઈને શબ્દ ઉચ્ચાર્યો.

‘ત્યારે તું સુઈગઈ!’ વિકુએ આશ્વા-
સન આપ્યું.

ધાસતેલના કોડીવાનો દીવો ઓલવાયો.
વિકુએ શેક કરવા માંડ્યો. રસ્તાના ગેસ
લાઇટનાં અજવાળાં કંઈક કંઈક ઉત-
રતાં હતાં.

રસ્તાના દીવાનો પ્રકાશ ધરમાં કંઈક
અજવાળું આપી રહ્યો હતો. અને એ
આર્જા અજવાળામાં વિકુ પોતાના પેટ
પર ગરમ પાણીની બાટલી ફેરવી રહ્યો
હતો. પણ પીડા ઓછી નહોતી થતી. કોણ
જાણે કેમ પણ વિકુને પણ લાગી ગયું
હતું કે આ પીડા બહુ ઉંડી છે.

‘અરે! રે!’ વીકુએ ઉંદો નિશ્વાસ
મુક્યો.

‘દાકતરને પણ ક્યાંથી બોલાવીયે?
પાછી તેની શી!’ પતિના શબ્દોમાં
નિરાશા હતી.

‘અરે ભગવાન, અમે ગરીબ કેમ
જન્મ્યા?’ વિકુનો અવાજ સંભળાયો.

પતિની આંખમાં એક આંસુ આવ્યું.
વાતાંવરણ વધુ ગમગીન બન્યું. આલુ-
બાલુના લત્તામાં પણ વાત પ્રસરી ગઈ
કે વિકુ આજે સખત માંદો પડ્યો છે.

અને રાત્રી એમં પસાર થઈ ગઈ.

ઓછો થયો’

લેખક :
[ ] પી. જે. ભટ્ટ

‘કંઈક ટપાટપી તો નથી થઈને?’

‘ના ના.’

પતિને પાણી ગરમ કર્યું. ધાસતે-
લના રીસામાં પાણી નાખ્યું. અને બાટલી
પેટ પર મુદ્રી. શેકથી જરા આરામ થયો.
વિકુને કંઈક સ્વસ્થતા આવી.

‘દાકતર ક્યાંથી લાવીશું?’ પતિને
પ્રશ્ન કર્યો.

‘દવાખાને જઈએ ત્યારે!’

પણ ‘છોકરાંનું શું?’

‘કાલ સવારે જઈશું. રાતના દુઃખ શમી
જશે અને કાલ વધારે થશે તો પછી
દવાખાનું તો છે જ ને!’ વિકુએ ઉત્કેલ
કહેલો. પતિને પણ જરા શાંતિ થઈ.

પ્રભાતનો પ્રકાશ પરેલ પર પથરાયો.
કામદારોને આમંત્રી કારખાનાની કાળ
ચીસો વાતાવરણમાં દુર દુર સંભળાવા
લાગી. 'ચાલો ચાલો, કામ પર ચાલો,'
એ તેની હાકલ હતી.

મીલની ખીણ વીસલ વાગી. સંચાઓ
સહવ બન્યા. એક સાથે લાખો હાથ
હેંડલ ઉપર ફર્યા. એક સામટું સેકેડો
વાર કાપડ વણાયું.

પણ વિદ્યલો સંચો ખાસી હતો. સુપ-
રવાઇઝરની આંખ ફરી. જોયરને જરા
ચિંતા થઇ.

'આ સંચો ખાસી કેમ છે?' સુપર-
વાઇઝરે સવાલ કર્યો.

'માણસ નથી આવ્યો.'

'કેમ ! માંદો છે ?'

'ના સાહેબ, પણ હું જાણતો નથી કે
કેમ નથી આવ્યો !'

'જુઓ, સંચો બધ પડી રહે એ ન પાસવે,
સમજ્યા, તરત જ બીજો માણસ મોકલો.'

'સાહેબ, મહારી પાસે માણસો નથી !'

'તો નવા રાખો, પણ સંચો બધ...'

'સાહેબ, મહેને ખબર છે પણ આ
માણસ તો હંમેશાં ગેરહાજર રહે છે !'

જોયરને લાગ્યું કે આખરે વિકુને
કદાવી મુકવાની તક આવી પહોંચી છે.

'ખરેખર !'

'હા, સાહેબ, એને રજા આપી દેવાની
જરૂર છે ! બહુ મીઠાસી છે ! વળી તેણે

જ આપણા ખાતામાં હડતાળ પડાવી હતી.'

જોયરે વરાળ કાઢતાં કહ્યું 'અને સાહેબ,
કાલે તો તેણે મહારી સાથે મારામારી

કરી હતી.'

'હે ?'

'હા, સાહેબ'

'અને મહારાથી તેના પેટ પર જરા
મુકડો વાગી ગયો હતો.'

'આવા માણસો ન જ જોઇએ' સુપર-
વાઇઝરે શબ્દ ઉચાર્યો.'

'સાહેબ, તેને રજા આપી દો તો ઠીક !'

'હા, ખરાબર છે ! સાલાને રજા જ
આપી દો' સુપરવાઇઝરે સંમતીનો સ્વર

ઉચ્ચાર્યો. અને સંધ્યાકાળ પડતાં પહેલાં
વિદ્યલના સંચા ઉપર કામ કરવા માટે બીજો

માણસ નીમાઇ પણ મુકવાની વાત ચાલી.

[૪]

"સાહેબ, હું ખરું કહું છું કે
જોયરે જ વિકુના ઉપર હુમલો કર્યો હતો !"
સોનામહોરના કામદારે મલુરસંઘના મંત્રીને
કહ્યું. 'જુઓ, વાત એમ બની કે અમોને
ઉંચા કાઉન્ટનાં મુલર ઉપર આ જ પગારે
કામ કરવાને જોયરે કહ્યું. પણ વિકુએ
વાંધો લીધો. તેણે અમને એકત્ર કર્યા.
અને અમો મલુર મહાજનમાં આજે
ફરીઆદ તોંધાવવા માટે આવનાર દતા.
પણ કાલે બોલાચાલી થયેલી. તેમાં વિકુ
અને જોયર આચડી પડેલા. આ અધ-

કામણીમાં જોયરે વિકુને પેટ પર જોરથી
મુકડો માર્યો એટલે તે ત્યાં જ તમર ખાધને
પડી ગયો. કંઈક કળ વળતાં ઘેર ગયો...

"અને આજે તે આવ્યો નથી એટલે
એ બહાનાસર જોયરે તેને નોકરી પરથી
કદાવી મુક્યો." મલુરસંઘના મંત્રીને ફરી-
યાદ કરતાં કામદારે પોતાની વાત પુરી કરી.
મંત્રીના કુપાળે જરા કરચલીઓ પડી.

'પણ વિકુને આજે કેમ છે ?' મંત્રીએ
ચિંતાજનક સ્વરે પુછ્યું.

'સાહેબ, તેની તો અમને ખબર નથી.
આજે આવ્યો નથી. એટલે શું જાણીએ ?'

'ત્યારે તો ચાલો વિકુની ખબર કાઢીએ !'

પણ તેઓ સર્વ મોઝા હતા વિહુનો
પાશ અનિવાર્ય હતા. પથારી ઉપર વિહુ
ઢેલો શ્વાસ લઇ રહ્યો હતો. તેની પાસે
મેઢેલી પત્નિ તેની છેલ્લી ક્ષણોમાં પણ
આરામ આપવાને માટે યત્ન કરી રહી હતી.

દૂર ગોઠ્યા ઉપર એટલાં બે બાળકો
આ ઘટનાને સમજવાને યત્ન કરતાં. તેઓ
મણુતાં કે માંદગી સામાન્ય છે. પણ
મૃત્યુની તેમને ક્યાંથી કલ્પના હોય !

અને આખરે બારણામાં દીસતા
મૃત્યુએ વિહુના શરીરને સ્પર્શ કર્યો.....
ધીમે ધીમે શરીરને ગોઠમાં લીધું....અને
ક્ષણવારમાં મૃત્યુએ તેને અંતીમ આલીં-
ગન આપ્યું.

અને બારણા ઉપર ટક ટકના ટકોરા
સંભળાયા.

* * *

મલ્લુર મહાજનની ઝોરીસની કાઠી
ઉપર વાવટો અડધો ઉતારવામાં આવ્યો.
વિહુના શ્વ ઉપર વિશાળ કામદાર વાવટો
તેમણે ઝોરાડયો. એ વાવટાની આસપાસ
કામદારોએ લાલ ડુલો વેપાં.

શખને અગ્નિદાહ આપવા માટે કામ-
દારો એકત્ર મળ્યા. ધીમે ધીમે શુકાલ
છંટાયું. ધીમે ધીમે લાલ રંગ મૃતદેહના

શરીર પર છવાઇ રહ્યો. કેટલાકની આં-
ખમાં આંસુ હતાં, કેટલાક ગમગીન હતા.
નિરાશાનું વાતાવરણ જનમતું જતું હતું.

ધીમે ધીમે કામદારો ગોઠવાયા. મલ્લુર
મહાજને નિશ્ચય કર્યો હતો કે વિહુને
લગ્ન અંતીમ માન આપવું.

ચોટી ક્ષણોમાં વાવટા ફરક્યા. સરઘસ
ગોઠવાયું. શખને છેલ્લા સંસ્કાર આપવાને
માટે સૌ કોઇ નિકળ્યાં. સરઘસ ધીમેથી
આગળ વધ્યું. રસ્તા પર જનારાઓની
કુતુહલસૂતિ રોકવી અશક્ય હતી. કેટલાક
સવાલ કરતાં અર્ધા જવાબો મળતા.

સોનામહોર મીલના દરવાજા આગળ
સરઘસ રત્તજ્યું. કામદાર અગ્રણીએ સમ-
યોચિત ભાષણ આપ્યું. સુડીવાડના નાશના
પોકાર કર્યા અને સરઘસ આગળ ચાલ્યું.

* * *

‘એય, કોણ મરી ગયું?’ મેનેજરે
કારકુન સામું જોઈને સવાલ કર્યો.

‘સાહેબ, આપણી મીલનો વિહુ કામદાર!
“આલો, એકુ ગુલામ ઓછો થયો!”
મેનેજરના મુખમાંથી ઉદ્ગાર બહાર પડ્યા.

કારકુને દાંત કચકચાવ્યા! એ શિવાય
તે બીજું શું કરી શકે તેમ હતો?

સમાજવાદનું

લેખાંક :

સુડીવાદ હંમેશા વ્યક્તિલક્ષી
સુ હોવાથી, લેખક સુચવે છે
કે આ સમાજરચનામાં અહીં
તહીં સુધારો કરવાથી સામાન્ય
આમવર્ગની વ્યક્તિની દશા
જરાયે સુધરી શકે તેમ નથી.

લેખક :

સુડીવાદ જેમ જેમ વિકાસ પામે છે તેમ તેમ તે માનવસમુદાયનાં સામાન્ય હિત સંભાળવા માટે નાણાયક બનતો જાય છે. જીવન કે મૃત્યુની ફતેહનું માપ સમુદાયની માનસીક સંસ્કૃતિ દ્વારા બદલાય છે. એક માત્ર 'અર્થ'ના ધોરણે એ અખીલ જગતને અવલોકે છે. વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓને અન્યોન્ય સામે સ્પર્ધામાં ખડા કરી કુટુંબ અને સમાજને તે હિન અવસ્થામાં ઉતારે છે, કલા અને આરામના સાધનોને સોડાગરીમાં સપડાવે છે, જાહેર નાણાંના વહીવટને કુર-પયોગથી કલંકીત કરે છે અને ન્યાય ઉપર વર્ગીય સ્વાર્થનો ખીલો ચોટે છે. વર્તમાનપત્રો ને મુદ્રણાલયોમાં તે લુહાણના પ્રચાર માટે પૈસા વેરે છે, પત્રકારો અને લેખકોને પગાર ને શીરપાત્રથી ખરીદી લે છે, વાણીસ્વાતંત્ર્ય પર અંકુશ આરોપે છે, સકળ સમુદાયના સામાજિક હક્કોને ઝેરી નીચે ચઢે છે, અને શ્રમજીવીઓની જાગૃતી સંહારવા સારૂ સમાજના સડેલા

ઘરમાં રહેતાં બદમાશ મંડળોની તોડે સહીયારૂં કરે છે. બહુમતવાદમાં માનતી સંસ્થાઓમાં સુટણીની વેળાએ તે અપ્રમાણીકતા આચરી પોતાના જ માણસોને તેમાં મોકલવા માટે મતોની ખરીદી કરે છે. જાહેર જીવનનાં એકેએક અંગમાં તે સ્વાર્થની આરાધના સારૂ અનેક બદીઓ, લાંચરૂપતા અને વ્યભીચારોની દુર્ગંધ ફેલાવે છે. પોતાના અવશેષમુલ્યમાં એને ઉણપ દેખાય છે ત્યારે તે સશસ્ત્ર સાથે જ્યવાદી વીંધેલાં પોળે છે અને એની આપદતરંગની મહા લાટીમાં લાખો નીર-પરાધીઓનું રૂધીર રેડતાં એ અંશ માત્ર આંચકો ખાતો નથી.

ઉપાદાનની પદ્ધતિ તરીકે ય સુડીવાદી વ્યવસ્થા શીટકારને પાત્ર સ્પૃધ યદ્ય સુપ્રા છે. નાનકડા વર્ગને માટે જ જંગી નફા નીતારતી એ અવળી ગોઠવણ સર્વ સંપત્તિનું સર્જન કરતા શ્રમજીવીઓને કેવળ આજીવીકા મેળવવા જેટલોયે અવકાશ આપતી નથી. યંત્રના

તત્ત્વજ્ઞાન.....

છેલ્લુંકર. ૬.

વ્યાસ

વર્ગવિગ્રહ એ સજ્જનો અને
સનાતન છે એમ આલેખીને
લેખક જણાવે છે કે સમાજવાદના
સિદ્ધાંત અનુસાર સમાજરચના
સ્થાપવા માટે પ્રબળ સજ્જિય
આંદોલન ઉત્પન્ન કરવાં જોઈએ.

: છેલ્લો

પ્રત્યેક સુધારા વધારા સાથે તે લાખો
કામદારોને, એમની ઇચ્છા વીરુદ્ધ આગસ,
નિષ્ક્રિયતા અને તંગીના તાબેદાર બનાવે
છે. મુડીવાદના નફાની ઉંચે ચડતી ઇમા-
રતની જોડાજોડ જ એકારોની સંખ્યા
આગળ વધે છે. થોડે થોડે અંતરે પુછ-
વાદની આ આખીયે વ્યવસ્થા ઉત્પાદનના
અતીરેકથી આકૃતમાં અંપડાવે છે, એ
વેળાએ એકારોની સેનામંડલપાનક જુવાળ
ચડે છે. મંદીના વાદળ નીચે વેદના
અનુભવતો મુડીવાદ આ પ્રસંગે અમલ-
વીઓના પગાર ઉપર વરુની પેટે આક-
મણુ કરે છે, એથી કામદારોની અગાઉ
એકડી થએલી નહાનકડી બચતો ચવાઇ
જાય છે, એમ છતાં આકૃતને અંતે
તો મુડીવાદ અધીક ઉંચા નફા સાથે
અદ્ભુત્ય કરતો બહાર નીકળે છે.

મુડીવાદની એ સ્વભાવગત ખામી જ છે
કે તેના તંત્ર નીચે માણસ ઉત્પાદન
ખાતગી નફા માટે જ ચઇ શકે. ઉદ્યોગોત્તર
પુનર્વિધાન જેમ જેમ છેલ્લામાં છેલ્લી

શોધ પ્રમાણે કરવામાં આવે તેમ તેમ
મુડીવાદના ઘોર અનીષ્ટા વીરોધ આકરો
બને છે. પ્રગતીના એક એક પગલાંની
સાથે એ મનપુછવાદની મજુરો ઉપરની
સુસજ્જિયા અધીક કરપીણ રૂપ ધરે છે.
એટલે એને સંસ્કારી અને અનીષ્ટ તત્ત્વ
ઓછું કરવાનો પ્રયાસ જ વ્યર્થ છે. એમાં
સુધારો સંભવીત નથી. એનાં અનીષ્ટા
મીડાવવા માટે તો એ આખોયે વ્યવસ્થાને
ઉચલાવી તેના સ્થાને છેક જ નીરાળા ને
સમાજવાદીરચના સ્થાપવી જોઈએ. મુડીવાદી
વ્યવસ્થામાં મલમપટા અને ઝોપધ છેક
જ નીરજી છે, એનો મોલીક લય એ જ
તેનાં દુ પણોનો દુરસ્ત ઉપાય છે.

મુ. માજવાદી પક્ષ મુડીવાદના સ્વયં
વીનાશની વાટ જોઈ નિષ્ક્રિય
એસી શકે નહીં. મુડીવાદના મુળગત,
આંતરવીરોધોથી અવસ્થ મુડીવાદ આકૃત-
માં આવે છે, પણ એ આકૃતનો લાલ લઇ
સમાજવાદી સમુદ્ધ એને ઉખેડી નાંખે નહી
ત્યાં સુધી તે ફરી ફરીને 'સ્પીક્સ'ની જેમ

પોતાની જ મંદીની રાખમાંથી અભીનવ બળે ઉત્થાન પામે છે. તેમ મુડીવાદનો વીક્ષય કં'વા માત્રથી સમાજવાદ ઉગે છે એમ પણ નથી. સમાજવાદી પક્ષની પ્રવૃત્તી કેવળ નીપેધાત્મક કે એકલી વીધેયાત્મક નથી. એમાં નીપેધ અને વીધેય (Negative and Positive) બન્નેનો સંયોગ રહેલો છે એટલે કે એ પ્રવૃત્તી જેટલી સંહારપરાયણ છે એટલી જ સર્જનશીલ છે. જ્યાં સુધી સમાજવાદના વીધાન માટે શ્રમજીવી સમુદ્ધના બળોને વ્યવસ્થીત, શીક્ષીત અને તાલીમ-બાજ બનાવ્યાં ન હોય, ત્યાં સુધી મુડીવાદ સાથે સશસ્ત્ર બળવો જગાવવાથી પરિણામ વીપરીત જ આવવાનું અને એ સર્વ પ્રયાસને અન્તે વળી પાછું મુડીવાદનું વિજયી તંત્ર રચાવાનું. એટલે જ સમાજવાદી પક્ષની સહુથી પહેલી ફરજ એ છે કે મુડીવાદી રચનાના ગર્ભમાં જ એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ છે કે જેના પ્રતાપે એ મુડીવાદ નીર્બળ બને અને પછી સમાજવાદના ધોરણે સહકારી સમાજવ્યવસ્થા સર્જાય.

સમાજવાદી પક્ષ અને સામ્યવાદી પક્ષની નીતી ને માન્યતામાં એક ખાસ તફાવત છે. સામ્યવાદીઓ માને છે કે કામદારોની આર્થિક સ્થિતિમાં થોડો ઘણો સુધારો થવાથી તેઓ સંતુષ્ટ બની વર્ગીયમદનું આવશ્યક ભાન વીસારે મુકે છે અને તેથી મુડીવાદને મજબુતી સાંપડે છે, ત્યારે સમાજવાદીઓનો સંઘ શ્રમજીવીઓની અવસ્થા સુધરે તેમાં તેમની પ્રગતિનું રૂ'ધન જોતો નથી. કામદારો દીવસે દીવસે દુરવસ્થામાં જકડાઈને આખરે હવ પર આવી જાય અને ઉત્કેશરટની રોચે પહોંચી

દુઃખમાં સીઝાઇ સીઝાઇ અચાનક બળવો જગાવે એમ સમાજવાદી પક્ષ ઇચ્છતો નથી. આવા અચભુચ ઉડી નીકળતા દાવા-નળમાં ઘણીવાર કામદારોને, એમની અવ્યવસ્થીતતાના કારણે, એવો આકરો પરાજય મળે છે કે એ અતુલ્ય પછી તેમના પર નીરાશાના ઘર પથરાય છે અને આખીયે ચળવળમાં બેદરકારી, વીધા ને અનવસ્થા ઉભાં થાય છે. પ્રથમ તો શ્રમજીવીઓમાં અધીક ઉંચા હવન માટે આકાંક્ષા પ્રકટાવવી ધટે છે. તેઓ સંયુક્ત હિત માટે સંપુર્ણ સમજ-પુર્વક ચળવળ ચલાવતા થાય એ સ્થિતિ પ્રથમ લાવવી જોઈએ છે. એમની આર્થિક સ્થિતિ, મજુર મહાજનની પ્રવૃત્તીઓ દ્વારા, જેટલી સુધારી શકાય તેટલી સમજ એમનામાં વીશેષ ઉપગ્રવી શકાય. કામદાર સમુદ્ધની સત્તાનો વીકાસ એકલી એની સંખ્યા પર નીર્ભર નથી (મુડીવાદના વીકાસની હારોહાર મજુરોની સંખ્યા તો વધતી જ જાય છે), પણ એ સમુદ્ધના હવનને ઉંચુ ચઢાવવા અને તેને સંસ્કારથી રંગવામાં વીકાસની શક્યતા વીશેષ રહેલી છે. એનામાં સ્વભાન અને શ્રદ્ધા જાગે ત્યારે જ એ પ્રગતીના રાહ પર કુચ કરી શકે. એટલે કોઇ પણ પ્રવૃત્તી માર્ક્ષિત એની સ્થિતિમાં જે કંઈ સુધારો થતો હોય તે અવશ્ય આદરણીય છે. એ સુધારાનો ઉપયોગ કરી, તેમાંથી વર્ગભાન કેળવી, શ્રમજીવીઓ આગળ ડગલું ભરે એમ સમાજવાદી પક્ષ આદે છે.

શ્રમજીવીઓની પ્રવૃત્તી વીગ્રહાત્મક રહેવાની છે, એટલે એ વીગ્રહ ક્યું સ્વરૂપ ધારણ કરે તેનો વિચાર કરી લેવો ધટે છે. જ્યાં સુધી કામદારો પરીપુર્ણ વર્ગભાન કેળવી,

સત્તાનાં સુત્રો હાથ ધરવાને લાયક ન થાય ત્યાં મુઘી એમનો વીગ્રહ મુખ્ય નહીં સ્વરૂપે વ્યક્ત થવો જોઈએ. તે સ્વરૂપો આ પ્રમાણે છે (૧) મળુર મહાજનની પ્રવૃત્તિ એટલે કે કારખાતા અને ખેતીના મળુરોની આર્થિક હાલત સુધારવા માટે મળુરસંઘોની રચના અને તેની માર્ગદર્શિ સામુદાયિક સાટાં, પગાં વધારો, ઝબડનો નીકાલ, તુકસાતીના દાવા વગેરેની ગોઠવણ (૨) શ્રમજીવીઓનો રાજકિય સમાજવાદી પક્ષ—જે પક્ષ રાજસત્તાની બહુમતવાદી સંસ્થાઓને સર કરી એની દ્વારા મહેનતુ માનવતાને વધારે ને વધારે સ્વતાવંત બનાવવા પ્રયાસ કરે. (૩) શ્રમજીવીઓની સહકારી ચળવળ. કામદાર ચળવળનાં આ ત્રણે સ્વરૂપો અથવા વીભાગો એકથી એક છુટા રહીને શ્રમજીવીઓનું બહુ કલ્યાણ કરી શકે નહીં, એ સર્વને અન્યોન્ય સાથે સાંકળવામાં અને એકની મદદ ખીજ માટે પ્રાપ્ય બનાવી સર્વને એકસુરીકા બનાવવામાં જ સમાજવાદના આગમનની સંભાવના છે.

મળુર મહાજનોનું મુખ્ય કામ કામદારોના અગ્રણી વધારવાનું, કામના ક્ષણો ઘટાડવાનું અને એકંદર કામને માટેની પરિસ્થિતિ સુધારવાનું છે. એ પ્રવૃત્તિ, ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં જ માલિકો અને મળુરો વચ્ચેના સીધા વીગ્રહની પ્રેરક છે. આ ધ્યેયની સીધી માટે મળુરમહાજનોએ તમામ જાતના કામદારોને, એમના રાજકિય વિચારો લક્ષ્યમાં લીધા વીના, સંઘોરૂપે વ્યવસ્થિત કરવા જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે સર્વ કામદારોના સંઘો, રચવાનું કામ શ્રમજીવીઓનો રાજકિય પક્ષ હાથ ધરી શકે નહીં અથવા તે પોતાની પક્ષવ્યવસ્થામાં તમામ પ્રકારના

કામદારોને ભેળવી શકે નહીં, છતાં સંધ્યનામાં સહાનુભુતી અને મદદ તો અવશ્ય આપી શકે.

એ મ છતાં પોતાના રોજીંદા આર્થિક વીગ્રહમાં મળુર મહાજનો રાજકારણને સંદંતર ઉવેખી શકે નહીં. મુડીવાદીઓની જોડે ઉત્પાદનની વહેંચણી, નફા અને પગાર રૂપે કરવામાં જો મહાજનો રાજકારણને છેક જ અભરાઈ પર અરોપે તો મુડીવાદીઓ એમને જોતજોતામાં ફળી નાખે, કેમકે મળુર ચળવળને લગતા તમામ કાયદાઓના વહીવટ, તેનું અર્થધીધાન (ઇન્ટર પ્રીટેશન) અને તેનું ધકતર મુડીવાદીઓએ પોતાના જ હાથમાં રાખેલું છે. એ ક્ષેત્રમાં મળુર મહાજનો નીકળી રહે તો શ્રમજીવીઓના મર્યાદિત હિત માટે રચાયલા કાયદાઓ શ્રમજીવીઓની જ સામે ઉપયોગમાં આવવા લાગે અને પછી મળુર મહાજનની ચળવળનો કંઈ જ અર્થ રહે નહીં. પણ આ રાજપ્રકરણી ક્ષેત્ર સર્વાંશે મહાજનો સંભાળી શકે નહીં, એમને રોજીંદા વીગ્રહમાંથી રાજકિય લડત માટે અવકાશ પણ મળી શકે નહીં. એટલે જ એમના હકકો રક્ષવા માટે રાજકિય સમાજવાદી પક્ષની જરૂરત છે. આ રાજકિય સમાજવાદી પક્ષની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ ધારામંડળોમાં રહીને શ્રમજીવીઓનું હિત રક્ષવાની હોદ્દા શકે અને ગોણું પ્રવૃત્તિ મહાજનોની રચનામાં મદદ પુરવાની બની રહે. એકલા મળુર મહાજનોની ચળવળ શ્રમજીવીઓના મુડીવાદને હાથે ચતા શોષણને મર્યાદિત બનાવી શકે પણ એ શોષણનો સંદંતર નાશ કરી શકે નહીં. સમાજનું મૌલીક પુનર્વિધાન કરવું એ કાંપ તો મુળમાં જ રાજકિય

છે અને તેની સીધી સ્વતંત્ર સમાજવાદી મજુરપક્ષ જ કરી શકે. આ પક્ષની પ્રવૃત્તિઓથી જેમ જેમ મજુર સમુદાય વર્ગીય સમસ્યાઓ સમજતો જાય તેમ આખાએ સમુદયમાં ઔદ્યોગિક ને આર્થિક ચળવળ સાથે રાજકારણ લેવાતું જાય અને એ રીતે આર્થિક સુધારણાની સાથેસાથ રાજકીય સ્વતંત્રતા માટે અવકાશ ઉભો થતો જાય. સમાજવાદ તરફ પ્રગતી કરવાનો આ મુતરો રસ્તો છે.

એટલે સમાજવાદી રાજકીય પક્ષનું અંતિમ ખેય રાજકીય કુખેશવાટે વર્ગવીહિન સમાજરચના સ્થાપવાનું હોવા છતાં, એના કાર્યક્રમમાં કામદારોની તાત્કાલિક જરૂરતો અને માગણીઓ પુરી પાડવાના કાર્યને અવસ્ય સ્થાન હોતું જ નોંધવું. કેમકે એ જરૂરતોના સંતોષથી જ શ્રમજીવી સમુદાય વ્યવસ્થિત અને સમજાતો જાય છે.

આખીયે મજુર ચળવળ, અને તેનું સર્વશ્રેષ્ઠ સ્વરૂપ સમાજવાદ
 તેની પધ્ધતિમાં ને નેમમાં જડમતવાદી છે. લગભગમાં વર્ગહિન સમાજ એને રચવાનો છે, અને એ સમાજ પાતે જ મણુ સત્તાક (Democratic) રહેવાનો છે. આખીયની સીધી સરમુખતવારીની પધ્ધતિથી કરી શકાય નહીં—કરવી ગોચ નથી. કાષ્ટ પણ સમુદાય ઉપર રાજકીય સ્વતંત્રતા કે આર્થિક આઝાદી એની ધમ્મજા વીરુધ્ધ આરોપવાનો કંઈ જ અર્થ નથી. સમુદયની મુક્તિ સમુદયના સહકારથી મેળવવી સંધ્ય શ્રમજીવીઓએ મુશ્કેલી તેમાં તેમની પ્રગતિવાચક નેતો નથી. કામદારો દીવસે દીવસે દુસ્વસ્થામાં જડાઈને આખરે છવ પડે અને આવી જાય અને ઉચ્છેરાટની ટોચે પહોંચતાં જાય છે.

સુડીવાદની મર્યાદા રાષ્ટ્રીય સીમાઓથી બંધાયેલી નથી. એ સુડીવાદ તો ભૌગોલીક સીમાઓને ભેદી દેશ દેશાંતરમાં પ્રસરે છે અને પ્રત્યેક સ્થળે એક જ ધોરણે એક જ પ્રકારની પધ્ધતિથી અણુ જમાવી આગળ ધપે છે. જેમ સુડીવાદ સર્વવ્યાપી છે, તેમ શ્રમજીવીઓની સમાજવાદી ચળવળ પણ કાષ્ટ એકદેશીય ચળવળ નથી. સ્વરાષ્ટ્રીય સુડીવાદ સામે એને જેટલી અધડામણી છે, એટલો જ સંબંધ તેને અન્ય રાષ્ટ્રોની કામદાર ચળવળ જોડે છે. સમાજવાદી લડત આંતરરાષ્ટ્રીય છે. એટલે દરેક દેશના સમાજવાદી પક્ષની દરજ ખીજ તમામ રાષ્ટ્રોના સમાજવાદી પક્ષો જોડે સહકાર કરી, સુડીમંડીત સાંત્રાજ્યવાદનો વ્યવસ્થિત સામનો કરવાની છે લશ્કરવાદ સામે, સંહારના સાધનો ઘડાતાં અટકાવવા માટે, સશસ્ત્ર લડાઈઓ બંધ કરાવવા સારૂ, આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુત્વ બાંધવા કાળે, અને શ્રમજીવીઓના હક્કો ઉપરનાં આક્રમણોને નીવારવાના હેતુથી આ પક્ષોએ ખબેખલા લગાવી મહેનતુ માનવતાને જાગ્રત કરવી થતે છે.

આ દબીએ હીંદનો સમાજવાદી પક્ષ શ્રમજીવી સમુદયનું એક અંગ અને 'સમાજવાદી આંતરરાષ્ટ્રીય' સંસ્થાનો વીલાગળતી રહેશે. ખીજ દેશોમાં જે સમાજવાદ હયાત હોય અથવા તો જેની સ્થાપના માટે કુખેશ ચાલતી હોય તે સમાજવાદી અલગ તરેહના સમાજવાદને આ પક્ષ ઝોળખી શકે જ નહીં; કેમ કે સર્વ સ્થળે સમાજવાદના સીધાંતો એક જ છે, અને સમાજવાદની આખી લડત એક જ પ્રકારના સંયોગો અને આર્થિક સંબંધોમાંથી ઉભી થાય છે.

સજ્જન

થ વા નાં

માઠાં રૂપ

==[નવી વાંચનમાળાનો એક પાઠ]==

માણસ સાવ કમઅછલ નીવડે

તો આપણે તરત જ એને

“સારા માણસ” તું બીરૂઢ આપી દબાવે

છીએ. “એકંદરે માણસ સારો” એ વાક્ય

કાને અથડાઈ જાય એટલે તરત જ સમજી

લેવાનું કે “શક્તિ વીનાનો શખ્સ”.....

મહાત્મા ગાંધીના સિદ્ધાન્તોની વિરૂદ્ધ

જઈને પણ આપણી અછલ એને ‘અસ્પૃ-

શ્ય’ તરીકે અલગ જ રહેવા દે! વળી

કોઈનો અવાજ કાનના પડા પર ટકોરા

મારી જણાવે કે આ ભાઈ ગુજરાતના

કવિ છે, તેમણે ઘરની બારીમાં બેસી

ગુજાણની પાંખડી પર પંદર કાવ્યો

લખ્યાં છે, ‘અનેકને ન્યુમોનીઆ’ નાં

ધનામં આપતી ટાકી ગોળ ચંદ્રિકાના

મલકારો કલમમાં ઝીંક્યા છે...ત્યારે એ

કવિને ફારન ઝોળખી લેવો કે મગજના

ખરાબે ચડેલ એ હનસાન છે. સાત્વી-

કતા અને પવિત્રતાની ઝખાન સાંભળો

તો જરૂર નકકી કરી નાખજો કે એ

—: લેખક :—
—છતુભાઈ પ્ર. મહેતા—

નીતીય’ મનુષ્ય છે.....પણ

જ્યારે કોઈના મુખના દરવાજામાંથી

‘સજ્જન’ શબ્દ બહાર પડે ત્યારે સમજી

લેજો કે એ કમનસીબ માનવી છે.....

સજ્જનના નભાવવા માટે સૌની પહેલાં

તો માથા પર ટુંકા વાળની જરૂર પડે

છે. ઉપરાંત ભાવશુન્ય-Vacant-ચહેરો

એનો પ્રધાનસુર છે. કંટાળો ઉપજાવે તેવાં

સ્વચ્છ કપડાં એ એનું એક લક્ષણ છે.

હરથડીએ ‘પ્લીઝ’ શબ્દ કાઢવાની ધીરજ

અને હિંમત સજ્જનતામાં પ્રાણ પુરે

છે.....આમાંનું એક પણ તત્વ ધરા-

વવાની મારામાં તાકાત નથી છતાં પણ

થોડી જ ક્ષણો સુધી મારે ‘ગૃહસ્થ’ ક્રમ

બનવું પડ્યું એ દર્દનાક કારસો તમને કહી

સંભળાવું!

...પરાનાં “તાજમહાલ હેર-કટીંગ સહુન” માં હું ખીરાજ્યો! રોટલા જેવી વાસ મારતા સાજુના ચરના ઘર મારા ગાલ અને દાઢી પર જામી ગયા હતા. એ સાજુનાં શીણો એટલાં બરછડ હતાં કે મારે ખુરશી પરના એક શહીદતું પાત્ર લજ્જવાનો મોઢો આવ્યો!.....આખરે ‘શેવીંગ’ના અંક પર પડ્યો પડ્યો અને વાળ કાપવાના દસ્ય પર પડ્યો ઉધડ્યો ‘તાજમહાલ’ સહુનમાં પહેલાં શેવીંગ કરવામાં આવે છે અને ટીશીના વાળ બરોબર કરવાના પ્રયાસને અંતે વાળ કાપવાની ક્રિયા ચાલુ થાય છે...એ ભાગના આ અતિ કડ્ડણ અંકનો અંત જણાવું... મારા મોટા વાળ સાવ હુંકા થઇ ગયા... મસ્તક પર એ ખાલની જ રોપી લગાડી હોય તેવા મારા દીઠાર થયા...પછી નહાઇ ઘોંઘને “રામલગેસે લોંડી”માંથી ઘોવાએલ કપડાં મેં પહેરી લીધાં.....કંટાળો ઉપજાવે તેવાં એ સ્વચ્છ કપડાં હતાં. એ ઘોખીતો ગુંઠો હતો.....અને હું બહાર નીકળ્યો ત્યારે મારા પેટમાં કાંઈ પડ્યું નહોતું એટલે મારો ચહેરો દીન લાગતો હતો.....આમ સજ્જનનાનાં ઘણાખરાં લક્ષણો મારી આસપાસ વીંટળાયાં..... એ જ કમનસીબ હાલતમાં હું બહાર પડ્યો.....થોડે દુર ગયો ત્યાં કેટલાક ‘કામરેડો’ મળ્યા.....સામ્યવાદના આ શોખીનોએ તરત જ મને શીરપાવ આપ્યો. નેયો આ “ખુરજવા?”.....આગળ હું સાંખી ગયો કારણ કે એ માટે હું જવાબદાર નહોતો.

...પછી હું ટ્રેનમાં બેઠો. એક ફાંકડી છોકરી તરફ નયન છટકાની મેં સંકેતને સન્નામ કરી પણ મારા નિર્દોષ દેખાવથી એ છોકરીને ખુબ માફ લાગ્યું. મને એ

નિર્દોષ ‘દેખાવ’ ખીજતો આવેલો હતો એટલે મારો શો દોષ?...બોરીબંદર રેલેશને ઉતરી હું ‘કેપીટાલ’ સીનેમા તરફ ધસ્યો. ટીકીટ ઓશીસ આગળ ચીકાર માથુસો જમા થયાં હતાં...પણ એ ટોળામાં મેં હું મારા સજ્જન ‘દીઠાર’ છુપાવી શક્યો નહિ. એટલે જ મને કહેવામાં આવ્યું- “જરા અમારી સાત ટીકીટ લઇ આપત્તે ને”...આખરે બારણાં ખુલ્યાં અને અમે અંદર ધુસ્યા.....થોડી જ ક્ષણો પછી મારી પાસે એક પુખ્ત ઉમરની સ્ત્રી આવી...હું ગભરાયો...“તમારી સીટ જરા મને આપશો? તમે મારી સીટ લઇ શકો છો”...અને મને થાંભલા પાછળની ‘સીટ’ સાંપડી! અને અનેક માતનાઓમાંથી પસાર થઇ હું રત્ને ઘેર આવ્યો. પછી તરત જ મેં મારાં વિચિત્ર કપડાં બદલ્યાં. માથું સાજુથી ઘોઇ નાખ્યું અને જુલફાં આઝાદ બની પવન સાથે મોજ કરવા લાગ્યાં...સજ્જન થયો માટે મારા કેવા હાલ થયા એનો વિચાર કરતો હું ફરવા માટે બહાર પડ્યો.

નિશા રાણીની સવારી નીકળતી હતી વાદળોની કાળી અંબાડી પર આજે એ શોભતી હતી. દબરો તારકો એનાં સ્વાગન કરી રહ્યા હતા, ચાંદો એની છડી પોકારી રહ્યો હતો અને મારા પગ આગળ ને આગળ ધમે જ જતા હતા. કામદારોની ચાલી પાસે એ અટકી પડ્યા... ઉંડા રૂદનના અવાજો મારા કાને અથડાયા...હું ચાલીની અંદર દાખલ થયો.

“વાર, હમીદકુ ભારી ચોટ લગી હય” હમીદ અઢાર વરસનો યુવાન હતો. અમે દોસ્ત હતા...હમીદની ખોલીમાં હું દોડી ગયો...હમીદ મહીન પયારી પર પડ્યો હતો. એ શુદ્ધિમાં નહોતો. એની મા ડુસ્કાં ભરતી

હતી...હું એના ખીજાના પાસે બેસી ગયો. સાત વરસના મારા કારખાનાના છવને મને આવાં દ્રશ્યો દેખાડ્યાં હતાં.....

“સવારે સાવ સાજો સારો ગયો હતો” માતાની આંખનાં આંસુ બોલી ઉઠ્યાં.

“ડાક્ટર ક્યારે આવશે?” માએ સવાલ કર્યો. ચાલીના કામદારો આખરે ડાક્ટર સહિત આવી પહોંચ્યા...હમીદની માતાના દીલમાં આશાનું કીરણ પ્રગટ્યું...ડાક્ટરે હૃદય તપાસવા માંડ્યું. થોડી ક્ષણો પછી ડાક્ટરે બહેર કયું.....

“હૃદય હમણાં જ બંધ પડ્યું...”

“ડાક્ટર સાબ, સારું થશેને?” માનો આશાવાદ મરે તેમ નહોતો. પણ ખીજ જ પળે તે સમજ ગઈ હમીદ એ જ હાલ-તમાં પડ્યો હતો...ચાલ આખી છવતી થઈ હતી. બધા જ કામદારોનો માનો

જપ્તો મૃત્યુ પામ્યો હોય તેવો શોક ફેલાઈ રહ્યો...હમીદની છુદી મા આસપાસ કેટલાએ શ્રમજીવીઓ ફરી વળ્યા. કામદારોની આ કંગાલ કોટડીએ મારું સ્થાન હતી. સમુદ સાથેની એ શામેલગીરી જ મને છવનબેઠ બક્ષતી-મેં આખી રાત આ ચાલીમાં જ પસાર કરી! પણ બળકડાની બ્લીસલે કામદારોને આજબો માર્યો. બધા નંગી ગયા...જગતે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી...અને હું મારે રાહે ચાલતો થયો.

અત્યારે-ઉગતા પ્રભાતની-કુદરતની તાઝગી પણ હું સદન કરી શક્યો નહિ...એ તાઝગી અમુક લોકો જ મહાગુતા હતા. અને જગતનો અઠાણું ‘ટકા વર્ગ’ તો એ ઉગતું પ્રભાત કારખાનાના અધિકારમાં જ યુગ્મરતો હતો.....ખીજ ‘બ્લીસલ’ થઈ-મને એમાં હમીદની માનાં હુસ્કાં સંભળાતાં હતાં.

એ કે વિ નં તિ.

જરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામા આવે છે. હતાં વળતરમા કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા નથી. તો ‘સર્વ’ તંત્રી બિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને સરનામે મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

૬

અસુખી લગ્નોની-

આ લેખમાં આપણે દુઃખી લગ્નોનાં કેટલાંક કારણોની સમીક્ષા કરીશું. સમાજમાં પ્રવર્તેલી લગ્નસંસ્થા લગ્ને પછી તે કોઈ કોમની યા જાતની હોય. તેની સામે આજે લગભગ દરેક સમજી માણસ ઉપર અસંતોષની નજરે લુગે છે. એક યા બીજા કારણોને લઈને દરેક સમાજની લગ્નસંસ્થામાં અહિં તહિં ફેરફારો સુચવી કેટલાકો તેને સુધારવા સતત પ્રયાસ કરે છે, કેટલાકો એ સંસ્થામાં મુશ્કેલ પરિવર્તન કરવાની તરફેણ કરે છે. આવી તરફેણ કરનારાઓમાં જ્યોર્જ રાયલીસ્કોટ પણ એક છે. તેઓ દુઃખી લગ્નોનાં કારણોની સમાલોચના કરીને છેવટે લગ્નસંબંધ કેવો હોવો જોઈએ તેનું તેમના એ અદ્વિતીય પુસ્તકમાં વિવેચન કરે છે.

દુઃખી લગ્નોનાં અનેક કારણોમાંના ખાસ કારણોની સમાજશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ સમાલોચના કરતાં મી. જ્યોર્જ રાયલી સ્કોટ લખે છે કે “ક્રીશ્ચીયન ધર્મ, સમાજમાં પ્રવર્તતા દુઃખી લગ્નો માટે મોટે ભાગે જવાબદાર છે. કોઈ પણ ખ્રીસ્તી કારણ કરતાં એ ધર્મે મુખાંધ ભરેલાં ફરમાનો અને આદેશોથી તથા જનતામાં કેવળ અધ્યક્ષ ઉપજીવીને, પુરૂષ તથા સ્ત્રી વચ્ચેના લગ્નસંબંધનું વધારેમાં વધારે અસુખ ઉત્પન્ન થયું છે.” મી. જ્યોર્જનું આ મંતવ્ય જેટલું ક્રીશ્ચીયન ધર્મ માટે સાચું

ધર્મ જાતિય અજ્ઞાન અને જાતિય અસમાનતા સમાજના પ્રવર્તતા અસુખી લગ્નો માટે જવાબદાર છે એમ લેખકનું માનવું છે અને તેથી આ તત્વોની કડક ટીકા કરે છે.

: લેખક :

છે તેટલું જ તે જગતના ખ્રીસ્ત ધર્મો માટે પણ સાચું છે. પૃથ્વીના ૫૮ ઉપર પ્રવર્તતા દરેક ધર્મોએ નીતિને નામે જનતામાં જાતિપ્રજ્ઞાનો પ્રચાર અટકાવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ તેને બિલ્લસ અને પાપમય ગણ્યો છે. જાતિપ્રજ્ઞાની અજ્ઞાનતાને લઈને ઘણા કસોમાં પુરૂષ તેની સ્ત્રીની વિશ્વાસઠિતિ પુરેપુરી સંતોષી શકતો નથી અથવા તો સ્ત્રી પણ તેના પતિને પુરેપુરો સંતોષ આપી શકતી નથી. અને એ અસંતોષમાંથી ઘણાએ દાખલાઓ બન્યા છે કે જેમાં એક અથવા બીજાપક્ષે લગ્નથી તોડી નાખી છે અથવા તો બિલિયારનો રસ્તો લીધો છે. મી. જ્યોર્જ કહે છે કે આ ઉપરથી

એ કે સ મી ક્ષા

૨

દંપતિ જીવનમાં સામન્ય થઈ પડેલા કલહના મુળ કારણોની લેખક આ લેખમાં અતિ અભ્યાસજન્ય સમિક્ષા કરીને ભાવી લગ્નોનાં ભાવનાભર્યું ચિત્ર આ લેખમાં દોરે છે.

~~~~~

રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ સી., એલ. એલ. બી.

એમ સમજવાનું નથી કે દરેક પરણીત દંપતિએ લગ્ન થતાં સાથે તેમની સાથે એકએક કામચૂનનું પુસ્તક રાખવું. પરંતુ તેઓ એવો તો ખાસ અભિપ્રાય ધરાવે છે કે લગ્નમાં જોડતા યુગલે સંબોગ ક્રિયાનાં સામાન્ય જ્ઞાન કરતાં થોડુંક વધુ વધારે જ્ઞાન તો રાખવું જ જોઈએ.

જાતિયજ્ઞાનની અજ્ઞાનતાને લઈને બીજી પણ કેટલીક વીધાતક અસરો સીધી અને આડકતરી રીતે લગ્ન ઉપર થઈ છે અને થાય છે આપણામાં એક નિયમ સર્વ સામાન્ય થઈ પડ્યો છે અને તે એ કે જે વસ્તુનો પ્રતિજ્ઞ કરવામાં આવે તે વસ્તુ ખાસ કરીને જનતાના મોટા વર્ગનું ધ્યાન એવ-

નારી થઈ પડે છે એટલું જ નહિ પણ તેનો પ્રત્યાઘાત એટલો બધો થાય છે કે તે સારા ને બદલે વધારે માઠા કૃત્રિમ પરિણમે છે. જાતિયજ્ઞાન ઉપર ધર્મોએ પ્રતિજ્ઞા મુક્યા અને તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે શિભત્સ સાહિત્ય અને ચિત્રોનો ખૂબ પ્રચાર થયો, છુપી રીતે સ્ત્રી પુરુષોનાં શુદ્ધ અંગો નિરખવાની વૃત્તિ કેળવાઈ. અને એવાં અનેક કલુષીત માનસના પ્રસંગો ઉભા થાય છે. અને આખરે આવા કલુષીત માનસને પરિણામે કેટલાંય સ્ત્રી પુરુષોમાં વિશ્વાસ વૃત્તિનો અતિરેક ઉદ્ભવે છે અને કેટલાંય સ્ત્રી પુરુષો આડે રસ્તે જઈને અનેક રોગોના ભોગ બને છે. દુઃખી લગ્નોમાં જાતિય અજ્ઞાનતા એક પ્રકરણનો ઉમેરો કરે છે.

પણ બી. જ્યોર્જના ક્રીશ્ચિયન ધર્મ ઉપરના પ્રહાર અહીંથી જ અટકતા નથી. તેઓ કહે છે કે એક બાલુ ધર્મે જાતિય અજ્ઞાનતાને થોપી છે અને તેથી કરીને અનેક જાતના દુઃખી પ્રસંગો પેદા કર્યા છે. સાથે જ તેણે (ધર્મે) એ દુઃખી લગ્નોનો અંત આણવા ઉપર આકરા પ્રતિજ્ઞા મુક્યા છે, જો કે એ આકરા પ્રતિજ્ઞામાં હવે કાયદાની મદદથી તુટવા લાગ્યા છે અને ઘણા આગળ વધેલા દેશોમાં તો સામાજિક અભિપ્રાય લગ્નસંબંધ એક સાદા કરારની માફક સ્વેચ્છાએ તોડી શકાવો જોઈએ એવો

કેળવાય છે. પરંતુ લગ્નમંબંધ કેવો હોવો જોઈએ અને તેનાં શાં કારણો છે તે આપણે આગળ ઉપર યોગ્ય જગ્યાએ જોઈશું. હજુ તો આપણે ધર્મે જાતિય સંબંધ તરફ કેટલું વલણ લીધું છે અને તેથી કરીને લગ્નસંસ્થા ઉપર તેણે શી અસર કરી છે તે જોઈશું.

મી. જ્યોર્જ એક બીજી દલીલ કરે છે અને તેમાં પણ તેઓ ધર્મની ઘણી સખત ઝાટકણી કાઢે છે. તેઓ લખે છે કે ક્રીશ્ચીયન ધર્મે પુરુષોની અને ખાસ કરીને વિવાસના કીડાઓની અને વ્યભિચારને જીવનનો પરમ ઉદ્દેશ ગણનારાઓની ઘણીજ તરફદારી કરી છે. તેમની અતિશય કામવાસના માટે તેણે એ પ્રકૃતિના માણસોને લાયસ-સ આપ્યું છે કારણ કે તેમની આ નિષ્ક્રિયા સામે અસહાય એવી બાળાઓનો ભોગ મેળવવાનું તેમને માટે ધર્મે ઘણું સ્ફેકું કરી મુક્યું છે. જાતજાતના અંકુશો મુકીને લગ્નને લગભગ રદ નહિં કરી ચકાવ્યો એવો દરાર બનાવ્યો તેથી પણ સંતોષ નહિં માનતાં ધર્મે લગ્નની બહારના જાતિયસંબંધને પાપમય ગણીને તિરસ્કારી કાઢ્યો છે. અને તેમ કરીને ગમે તેવા કામી પુરુષને લગ્નનો આશરો લેવાની ફરજ પાડી છે. ધર્મના પેલા કહેવાતા રખેવાળો લગ્નથી બંધાયેલા પુરુષની તે અતિશય કામવાસનાના સંતોષથી થતી સ્ત્રી ઉપરની

કુરતા સામે એક ઉચ્ચાર પણ કાઢતા જણાતા નથી. વળી એ ધર્મશાસ્ત્રોમાંનો મોટો ભાગ સંતતિનિયમનને પણ વખોડી કાઢે છે. બર્ટ્રાન્ડ રસેલ તેમના “હું શું માનું છું” (What I believe) નામના તેમના પુસ્તકમાં એક ટેકાણે મી. જ્યોર્જ રાયલીસ્કાટના આ મંતવ્યને ટેકો આપે છે. તેઓ પણ જણાવે છે કે “ધર્મશાસ્ત્રો નીતિના શિક્ષકો તરીકે એ રીતે નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. તેઓ તુકસાન નહિં કરતાં કૃત્યોને વખાડે છે અને તુકસાન કરતાં કૃત્યો તરફ સ્ફેજ પણ વિરોધાદાખવતા નથી.....ઉપરાંતપરી સંતતિ આવવાના કારણે એક સ્ત્રી મૃત્યુ પામે ત્યાં સુધીની ઘણીની કુરતા તરફ એક પણ ધર્મશાસ્ત્ર વિરોધનો સુર કાઢતો જણાતો નથી. એક ધર્મશાસ્ત્રને હું ઓળખતો હતો. તેની સ્ત્રીને નવ વર્ષમાં નવ બાળકો જન્મેલાં. દાકતરોએ તેને કહેલું કે જો તેણીને હવે એક વધારે બાળક જન્માવવું પડશે તો તેણી ખચીત મૃત્યુ પામશે. બીજે જ વર્ષે તેણીએ એક વધુ બાળકને જન્મ આપ્યો અને દાકતરોની વણી ખરી પડી. કોઈએ પણ આ જાતની કુરતાને નીંકી નહિં. પેલો ધર્મશાસ્ત્ર થોડા વખત પછી બીજા પરદ્યો. આજ જ્યાં સુધી ધર્મને નામે કુરતાભર્યાં કૃત્યોને મારી અપાય અને નિર્દોષ આનંદને પાપમય ગણાય ત્યાં સુધી ધર્મ એ નીતિનો રક્ષક ને બદલે ભક્ષક બને છે.”

[૨]

આ વસ્તુ હમેશાં પુરુષો માટે જ ખરી છે એમ પણ નથી. જેમ પુરુષવર્ગમાં કામના કીડાઓ હોય છે તેમ સ્ત્રીવર્ગમાં પણ હોય છે. મી. જ્યોર્જ કહે છે કે આવી વૃતિવાળી સ્ત્રીઓએ લગ્નમંથીથી

નહિં જોડાવું જોઈએ. તેમણે તો તેમનો કામગીરી લગ્નની બહાર જુઝવી તેમણે જીવન નિભાવવું જોઈએ. મી. જ્યોર્જનું આ નિવેદન પ્રથમ દષ્ટિએ ઘાતું જ બરાબ લાગશે પરંતુ તે સમાજ અને

વ્યક્તિગત કલ્યાણ માટે શ્રેયસ્કર છે. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની આ વૃત્તિ દશગણી ખરાબ છે. પુરૂષની ગમે તેટલી લાલસા પણ એક વખત સંતોષાઈ જાય છે પણ સ્ત્રીઓના દાખલાઓમાં તેમ થતું નથી. આવી સ્ત્રીઓ કે પુરૂષો સાથેનો સંસાર અનિવાર્ય દુઃખી જ નિવડે.

તેવીજ રીતે કેટલાંયે લગ્નો જાતિય વિપરીતતાને લઈને પણ દુઃખી નિવડે છે. લગ્નમંથીથી જોડાવાને એક વખત અધીરી બનેલી યુવતી લગ્ન થયા પછી થોડા જ વખતમાં તેના પતિના સતત સહચારમાં આવ્યા પછી તેની વિચિત્ર રવે અને રીતભાતથી એટલી કંટાળી જાય છે કે જો કાયદો મના ન કરતો હોય તો તે તેના ધણીથી તરત જ દૂર ભાગી જાય. અને એક યુવાન પણ તેની પતિની રીતભાત જોઈને તેટલો જ નિરાશ બને છે. એવા સંજોગોમાં તેને તેની પતિનો સહચાર ન ગમતો હોય છતાં તેણીના જીવન નિર્વાહનો બોજો કમને પણ ઉપાડવો પડે છે. વળી જ્યાં સ્ત્રી તથા પુરૂષ વચ્ચેની વયમાં ધણી તફાવત હોય છે ત્યાં પણ સુખ અશક્ય છે.

દુઃખી લગ્નોનાં આવાં ખીન પણ કેટલાંક કારણોનો નિર્દેશ કરીને મીઠા જોગ લગ્નસંસ્થાના ભાવિ ઉપર નજર કરે છે વર્તમાન લગ્નસંસ્થા કેટલી ખરાબ રીતે ડહોળાઈ ગઈ છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા. ધર્મ જ આને માટે મોટે ભાગે જવાબદાર છે. તે જનસમાજના મોટા ભાગથી ન બની શકે તેવીજ વસ્તુ કરવાનો આદેશ આપે છે. એક બાજુ તે એક વસ્તુને ધિક્કારે છે અને બીજી બાજુ

તે વસ્તુને ઉત્તેજન મળે એવા નિયમો અને આદેશો આપે છે. અનેક પતિન કરવાની પ્રથાને તે એક બાજુથી ઝાટકે છે (હિંદુ અને મુસલમાન ધર્મ સિવાય) અને બીજી તરફ અનેક સ્ત્રીગમનની વૃત્તિને તે આડકતર પોપણ આપે છે; સંતતિનિયમન અને અપકવ ગર્ભપાતને ધિક્કારે છે અને લગ્નની બહારની સંતતિની અવગણના કરે છે. પરંતુ ધર્મની સત્તાનો દોર હવે ધીરેધીરે હળવો થતો જાય છે. નવયુગનાં આંદોલનો સામે તે ટક્કર દદતાથી ઝીલે છે ખરો પણ એક હારતા ચોદાની માફક તેને યુગબળનાં ઉત્સાહી અને પ્રચંડ આંદોલનો આગળ બહાદુરીથી પાછા હટવું પડે છે. ધાર્મિક ક્રિયા અને ધર્માચાર્યોના આશીર્વાદો સિવાયનાં લગ્નો દિનપ્રતિદિન વધતાં જાય છે અને ધર્માચાર્યો પણ એ યુગબળને પિછાનીને અહીંતહીં છુટછાટ આપે જાય છે. આમ ધર્મસત્તાના દોરની પડતી સાથે, સ્ત્રી સમાજની સ્વતંત્રતા તરફની કુચક્રમે અને સંતતિનિયમનના ફેલાતા જાને, ધર્મના સિદ્ધાંતો અને આદેશો ઉપર રચાયેલી લગ્નસંસ્થાના યુગમાં કારી થા કરવા શરૂ કરી દીધા છે. જુની વસ્તુસ્થિતિને જમીનદોસ્ત કરીને તેની જગ્યા ઉપર જાતજાતના સુધારાવધાન આ નવી બદલાયેલી પરીસ્થિતિએ આપ્યા છે. યુગબળનું એ અનિવાર્ય પરિણામ છે. પરંતુ લગ્નસંસ્થા હજી તેની આશરે સ્થિતિએ પહોંચી નથી, હજી તે વર્તમાન યુગના સંજોગો અને પરીસ્થિતિને પુગતી અનુકૂળ થઈ નથી.

અપુણ્ય.

રશીયાના

ઓતપ્રોત

સોવીયેટની આજ પોથી

અનુવાદક :

પાંચ વર્ષની યોજના કંઈ એક કારખાનાની ખીલવણીની યોજના નથી પણ ૨૪૦૦ કારખાનાની ખીલવણી તેમાં સમાવેલી છે. તેમજ પુસ્તકાલય, શાળાઓ, સામુદાયિક કાર્મો, સરકારી કાર્મો, ખાણો, રેલ્વેઓ, વહાણો, પુલો, વીજળાંક બળના મથકો અને શહેરોની ખીલવણી પણ આ પ્રચંડ યોજનામાં શુધી દેવામાં આવી છે. એક કે બે વ્યક્તિઓ નહીં પણ હજારો સુશિક્ષીત વ્યક્તિઓએ આ મહાન યોજનાના ધડતરમાં ભાગ લીધો છે. આખા દેશની પુનર્રચના કરવાની આ યોજના છે. અને લાખો શ્રમજીવીઓ નવું રશીયા સર્જવા માટે તત્પર બન્યા છે.

ઇતિહાસે આવી યોજના કદી જોઈ નથી. આ દેશના કરતાં અમેરિકામાં ધણીય મ્હોટી ફેક્ટરીઓ છે. અમેરિકાના યંત્રાલયોમાં એક મીનીટમાં ચાર મોટર

સોવીયેટ રશીયામાં બાલકોને પણ આપવામાં આવે છે. તેમના પાઠ્ય હોય છે. આવી એક 'પ્રાયમર' નો થયેલો. તેનું નામ છે

પહેલાજ પ્રકરણમાં સુડીવાલી જવાતી યોજનાંપુર્ણ ઉત્પાદન આશુચ પ્રકરણ એટલું તો રસિક સમક્ષ રજુ કરવાના વિચારને અમે અનુવાદ અત્રે પ્રસિદ્ધ

જે

જને છે, એક દીવસમાં આખો પુલ બાંધી શકે છે, લગભગ દશ લાખ ટ્રક્ટરો જમીન ખેડે છે, અને તેમના ૬૦ માળના મકાનો આકાશ સાથે વાતો કરે છે. અમેરિકાને તેમના યંત્રો માટે, તેમના કારખાનાઓ માટે સ્વાભાવિક મગરૂરી દાખવે છે.

આળશિશ્વર માં

થયેલી પ્રચારકલા

પ્રવાસી

પાંચ વર્ષની યોજનાની માહિતી પુસ્તકો આ યોજનાથી છલોછલ ભરેલા ઇંગ્લીશ અનુવાદ વર્ષ પહેલાં પ્રસિદ્ધ 'Moscow has a plan.'

અગત્યક ઉત્પાદન પદ્ધતિ અને સમાપ્તિની એક સમતુલના છે. એ છે કે તેને અમારા વાચક સમુદાય શેડી શક્યા નહીં, તેના અક્ષરશ કરવામાં આવે છે.

~~~~~

પણ કેવી રીતે આ કારખાનાઓ કામ કરે છે? અમુક સામાન્ય યોજનાને અનુલક્ષીને? ના. તેમ નથી. કોઈ પણ પ્રકારની યોજના વગર જ તેઓ કામ કરી રહ્યા છે.

યોજનાશૂન્ય ઉત્પાદન પદ્ધતિમાં—

મી. ફેકસને પૈસા મળ્યા. ધારો કે ૧૦૦૦૦ પાઉન્ડ. પણ પૈસા આળસ પડ્યા રહે! મી. ફેકસ વર્તમાનપત્રો ઉપર નજર નાંખે છે. પોતાના મિત્રોને મળે છે. સવારથી સાંજ સુધી તેના એજન્ટો શહેરમાં ઘુમી વળે છે. મી. ફેકસના પૈસા ક્યાં રોકવા તે માટે તપાસ ચાલે છે.

આખરે ધંધો જડ્યો. હેટ! એજન્ટો કહે છે કે હેટ ખર્ચે છે! અને માણસ પૈસાદાર બને છે. માટે હેટ બનાવવાનો ઉદ્યોગ સ્થાપો!

પણ તે જ વખતે મીં પોક્સ, મીં ફોક્સ અને મીં નોક્સને આ જ વિચાર મુઝે છે. તેઓ બધા જ એક સાથે હેટ ફેક્ટરીઓ બાંધવા બહાર પડે છે.

જ મહીનામાં નવી હેટ ફેક્ટરીઓ સ્થાપાય જાય છે. દુકાનોમાં છેક છત સુધી હેટો ખડકાય છે. પ્રત્યેક 'સ્ટોર'માં ટોપીઓ ઉભરાય છે. પ્રત્યેક જગ્યાએ પોસ્ટરો મુક્યાં છે કે 'હેટ ખરીદો'. જાહેર ખાખરામાં પણ આ જ વસ્તુ આંખને ચાક્ર્યે છે. હેટ! હેટ! હેટ! અને ખર્ચે તેન કરતાં વધુ ટોપીઓ બને છે. વેચાય કે ન વેચાય પણ હેટ બનાવવાનું કામ તો ચાલુ જ રહે છે.

અને હવે એવું કંઈક બને છે કે જેની મીં ફેકસ, કે મીં પોક્સ, કે મીં ફોક્સ કે નોક્સને કલ્પના જ ન હતી પ્રભ હેટ લેવાનું મુલતી રાખે છે. આથી મીં નોક્સ હેટના ભાવમાં બે આના ઘટાડો કરે છે. મીં પોક્સ ત્રણ આના ઘટાડે છે. અને મીં ફેકસ ખેંદ ખાઈને વેચે છે.

છતાં વેપાર દરરોજ બગડતો જ નય
છે પ્રત્યેક વતમાનપત્રમાં જાહેર ખબર
દેખાય છે કે:-

ત્હમારે એક જ માથું હોય,
છતાં તેના અર્થ એ નથી કે
ત્હમારે એક જ હેટ હોવી
જોઈએ. પ્રત્યેક અમેરિકને ત્રણ
ત્રણ હેટ પહેરવી જોઈએ.

ફેકસની હેટ ખરીદો.

હજારો કામદારોને ઘેર બેકારી અવતરે
છે. નવાં મશીનો કાઢ ખાઈ નય છે.
મકાનોને ખંડીયેર તરીકે વેચી મારવામાં
આવે છે.

એકદ વર્ષ પસાર થાય છે. ફેકસ,
કેકસ, પોકસ, નોકસને ત્યાંથી લીધેલ
ટોપીઓ જુની થઈ નય છે. જાહેર પ્રજા
એકવાર ફરીથી ટોપીઓ લેવાનું શરૂ કરે
છે. ટોપીઓની દુકાનોમાંથી ચપોચપ માલ
ઉપડવા લાગે છે.

અને હવે મી. ફેકસને બદલે કુડલ
હેટનું કારખાનું કાઢવા માટે યતન આરંભે
છે. મી. કુડલ અને મી. નુડલને આજ
વિચાર મુજબ છે. અને જુની ઘટમાળ
પાછી શરૂ થાય છે.

અને જે અનુભવ હેટના કારખાનામાં
આપણે જોઈએ છીએ તે જ અનુભવ અન્ય
વસ્તુઓના કારખાનામાં પણ દેખાય છે.
ખાંડ, લોડું, કોલસો, પેરેશીન એ સર્વ
ધંધામાં આ જ અનુભવ પાછો સાંપડે છે.
ફેક્ટરીઓ સ્થપાઈ છે અને તૂટે છે. આ
ઉપરથી કાંઈ એમ જ માની લે લોકોએ
જીંદગીતવને દેશવટો આપ્યો છે.

ગાંડો સુલક

૧૯૨૦ ની પહેલી સપ્ટેમ્બરે ભાર-
ખાનાના ત્રીસ ડબ્બાઓ લઈને એક ગાંડી
વોશીંગ્ટનથી ઉપડી. રોડવાનમાં હાંસી
હાંસીને તરજુઓ ભર્યાં હતાં. તરજુઓ પાકાં
અને સ્વાદીષ્ટ હતાં. બજારમાં તેની એક
શિલીંગ કિંમત ગણાય. ઉત્તર તરફ
આગગાડીએ દોડ મુકી.

પોટમેક નદીની એક ખીણ પાસે
આગગાડી ઉભી રહી. કામદારો નીચે
ઉતર્યા. એક રોડવાન પાસે કામદારો
બેગ મળ્યા.

અને નદીમાં તરજુઓ પડવાનો અવાજ
આવ્યો. એક...એ...ત્રણ...અને બે મીની-
ટમાં રોડવાનના તરજુઓ પોટમાક નદીના
જળમાં નાચવા લાગ્યાં. એક પછી એક
અને બધા રોડવાન ખાલી થયાં. નદીમાં
તરજુઓની રેલમછેલ. જમી. કેટલાંક
પડતાની સાથે તુટી ગયાં. કેટલાંક પ્રવા-
હમાં અદૃશ્ય થઈ ગયાં. એક સામટો
તરજુઓ આવેથી લીલા તરાપા. સમાં
દેખાવા લાગ્યાં.

કલાકમાં તો બધાં તરજુઓ નદીને
તળાવે જઈ ચુક્યાં. આગગાડીની તીણી
વીસલ વાતાવરણમાં ધ્રુમવા લાગી. કામ-
દારો ભારખાનામાં ચઢી બેઠા. અને
આગગાડી ઉપડી ગઈ.

આ વાર્તા કંઈ ઉપજવી કહાડી નથી.
જેને આ કથા સત્ય ન લાગતી હોય તે
સ્ક્રુઆટ ચેલ નામના જાણીતા ઉદ્દામ
અમેરિકને લખેલી ચોપડી 'Tragedy
of waste' જુલે. (પાનું ૧૦૨). ત્યાં
ત્હમો આ તરજુઓની ઘટનાને પૂર્ણ રૂપમાં
આલેખાયેલી જોશો.

આ ચોપડીમાં આવી વસ્તુનાશના
કેટલાય દાખલાઓ છે.

‘૧૯૨૦ માં દક્ષિણ - ઇન્ડોનાઇઝની ખીણોમાં અને નદીઓમાં હળરો ગેલન દુધ ટોળો દેવામાં આવ્યું હતું.’

‘૧૯૨૧ ના ઓક્ટોબરમાં જાહેર રસ્તાઓ ઉપર મોટા પોસ્ટરો મુકીને ખેડૂતોને સલાહ આપવામાં આવી હતી કે હમારે કાલસાને બદલે ધાન્ય ખાળવું.’

‘૧૯૨૪ ના જુનની ૨૪ મી તારીખે ‘ન્યુયોર્ક’ વાહડે’ જાણીવ્યું હતું કે ‘આજે કાકડીના હળરો પેકેટનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો.

અને હમણાંની જ અમેરિકન અખબારો સંદેશ મોકલે છે કે ‘૧૯૨૧ ની માફક પશ્ચિમના ખેતોમાં કાલસાને બદલે ધાન્ય ખાળવામાં આવે છે.

કપાસનાં ખેતરોમાં કપાસનો નાશ કરે તેવાં જનુઓ જાણી નેહને ખીલવવામાં આવે છે. મોટરકારના બનાવનાર મોટરો ભાંગી રહ્યા છે, અને સ્ટીમરો બનાવનારાઓ મોટરમોટરો નાશ કરી રહ્યા છે.

આનો શું અર્થ છે ? શું સોઝ ગાંડા બની ગયા છે ? શા માટે આજે ધાન્ય, મોટર, સ્ટીમર, દુધનો નાશ કરવામાં આવે છે ? આથી કેને સંતોષ થાય છે ? કોણ કરે છે અને શા માટે ?

કારણ કે મી. ફોક્સને અને મી. પોક્સને તેથી વધુ નફો મળે છે. અનાજના ભાવ વધારવાને મી. ફોક્સ લાખો ટન અનાજ સળગાવી મુકે છે. મી. પોક્સ દુધનો ભાવ ઉંચો રાખવાને માટે કેટલાક ગેલન દુધ નદીનાં પધરાવે છે અને ન્યુયોર્કનાં નિશાળો તપાસનારા ડોક્ટરો કહે છે કે તે શહેરમાં દર પાંચ બાળકે એક બાળક પોપણુતવોને અસાધ્ય નિર્બળ છે.

જે દેશમાં લાખો મશીનો છે, માલથી ઉભરાતી દુકાનો છે, ત્યાં ધાન્યને ખાળવાના કામમાં લેવાય છે. ત્યાં દુધ નદીમાં ટોળવામાં આવે છે, ત્યાં લાખો વ્યક્તિઓને સાંજે રોટલો પણ ભેવા મેળતો નથી.

અમેરિકનો અતી મગરૂરીથી કહે છે કે ‘પ્રત્યેક અમેરિકન પાસે ૨૩૦ યાંત્રિક ગુલામો છે’ માત્ર યાંત્રિક શક્તિનો સરવાળો કાઢીને અમેરિકન વસ્તી સાથે મુકાબલો કરીએ તો આ વિધાન સત્ય છે. ને તેમ છે તો પછી શા માટે સેંકડો અમેરિકનોને જીવનની સામાન્ય જરૂરીઆતો પણ મળતી નથી ?

કારણ કે આ બધા યાંત્રિક ગુલામો, આ બધાં સુંદર મકાનો બધા અમેરિકન પાસે નથી પણ બહુ ઓછા પાસે છે. એક ફોર્ડ પાસે અમેરિકામાં ૬૦ મોટરનાં કારખાનાં છે અને ૨૮ અન્ય દેશોમાં છે. તેની પાસે પોતાની જ રેલ્વે છે, પોતાનાં જ વહાણો છે, પોતાની જ ખાણો છે, પોતાનાં જ જંગલો છે અને પોતાની નદીઓ છે ! ને ફોર્ડના કારખાનામાં કામ કરનારા કામદારોને એકત્ર કરવામાં આવે તો તેઓ ૩૦ લાખ થાય. એટલે મોસ્કો અને અડધું લેનીનગ્રેડ એક માણસ માટે પરસેવો પાડે છે.

કારણ કે એક માણસની માલિકિયાતો ઉપર છે એટલે લાખો લોકોએ તેના માટે કામ કરવું જ રહ્યું.

રશીયા અને અમેરિકા.

પ્રત્યેક અમેરિકન પાસે ૨૩૦ યાંત્રિક ગુલામો છે ત્યારે સોવીયેટ શ્રમજીવી પામે માત્ર વીસ જેટલા જ છે.

પણ અહીં આ યાંત્રિક ગુલામો મી. ફોક્સ કે મી. પોક્સના નથી. તેઓ તો

કામદારવર્ગના છે. અને આખી પંરીસ્થિતિ પલટાઇ જાય છે. કામદારો મોટરનો નાશ નથી કરવા માંગતા કે ધાન્યને બાળવા પણ નથી ઇચ્છતા. કારણ કે તેઓ માને છે કે આ વસ્તુઓ માનવ મહેનતનું સ્વરૂપ છે. તેઓ જાણે છે કે જો મોટર બનાવવી હોય તો કોઈએ તેને બનાવવી પડશે. તો પછી મહેનત અને સમયને શા માટે બરબાદ કરવા?

આપણે ત્યાં યોજના છે. અમેરિકામાં યોજના વિના તેઓ ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે. આપણે ત્યાં ધાન્ય વાવવાના આંદોલનો છે. અમેરિકામાં પાકનો નાશ કરવામાં આવે છે. આપણે ઉત્પાદનને વધારીએ છીએ. અમેરિકામાં તેઓ ઉત્પાદન ઘટાડતા જાય છે અને બેકારી વધારતા જાય છે. આપણે જેની જરૂર છે તેને જ બનાવીએ છીએ. અમેરિકામાં હજારો ફેક્ટરીઓ કાચો માલ વાપરીને ખીન જરૂરી વસ્તુઓનો ઢગ ખડો કરે છે.

રુઢાઢાટ એક લખે છે કે : “આપણે જે ચિન્તે વાપરતા નથી, જે ચિન્તે હવે જુની મનાય છે, જે ચિન્તે આપણે મિત્રોને આપી દઇએ છીએ અને જેની તેમને જરૂર નથી, આ સર્વ વસ્તુઓ આપણે નદી કે દરીયાના પ્રવાહમાં ફુગાવી દઇએ છીએ. લાખો ટન લોખંડનો ઉપયોગ આપણે નકાની ચિન્તે બનાવવામાં કરીએ છીએ કે જે થોડા જ દિવસોમાં કચરાની ટોપડીઓમાં જઈ પડે છે. આ આપણું અર્થશાસ્ત્ર છે.”

જાહેરખર્ચ પાછળ પણ કેટલાય પૈસા વેડફાય છે? અમેરિકન વતનના પત્રોમાં એક જ દિવસે, પ્રસિદ્ધ થતી જાહેર ખર્ચ વાંચવાનો યત્ન કરવામાં આવે તો

પુરાં પાંચસો વર્ષ લાગે. જાહેરખર્ચના ઝળકતા પાટીયા પર તહમારી નજર પડે એટલા માટે તો રસ્તા ઉપર મુકવામાં આવ્યાં છે. જંગલમાં જાય તો ત્યાં પણ તહમારી આંખે પાટીયું દેખાય છે કે ‘સ્પીથની જ દુથ પેસ્ટ’ ખરીદો. સાંજે બાગમાં ફરવા જાય કે તહમારી નજર સામે કોશીની જાહેરખર્ચ જરૂર અથડાય સાંજના અને રાતના તો ધલેકટીક દીવાઓથી ઝગમગતી જાહેરખર્ચો શહેરની શોભા મનાય છે.

લોકોને ખરીદવાની ફરજ પાડવા માટે લાખો ટન વસ્તુઓ આમ જાહેરખર્ચના માર્ગે વેડફાઈ જાય છે. લોકોને આકર્ષવા માટે ‘માનવ મહેનત અને માનવશક્તિનો ફેટલોય વ્યય થઈ રહ્યો છે. અને આમ બને છે કારણ કે યાંત્રિક શુભામો આજે મી. ફાક્સ અને મી. પોક્સની મીલકત છે અને જ્યાં સુધી નફો મળે ત્યાં સુધી આ વ્યક્તિઓને માલની જરાય પરવા પડી નથી.

શા માટે મી. ફાક્સ હેટ ફેક્ટરી સ્થાપે છે? શું તેઓ ખરેખર હેટ બનાવવા માટે છે? જરાય નહીં. તેઓ તો ધન મેળવવા માટે કારખાનું કાઢે છે. તેમને મન પ્રત્યેક કારખાનું એ પૈસા મેળવવાનું કારખાનું છે. નફાની ફેક્ટરી છે.

અને મી. ફાક્સ અને મી. પોક્સને મન કામદાર એ માનવ નથી પણ નફો સર્જવાનું સાધન છે. તેઓ ખુબ પૈસા ખર્ચીને આલેખા યંત્રોની સલાજી રાખે છે. પણ માનવ શરીરની કિંમત તેમને કંઈ નથી. તેની તો તેઓ ગણના જ કરતા નથી.

રુઢાઢાટ એક લખે છે કે ૪૦ વર્ષની ઉંમરમાં તો અમેરિકન કામદાર જૂદા મનાય છે. આ ઉમરે અમેરિકન કામદારને ફેક્ટરીમાંથી રજા આપવામાં આવે છે.

અમેરિકામાં યંત્રો કામદાર વર્ગને મદદ કરતા નથી. તેઓ તેમના મિત્રો નથી પણ ઉલટાં શત્રુ સમાં છે. પ્રત્યેક નવું યંત્ર શોધાય છે અને સેંકડો કામદારો રસ્તા પર રજા છે. નવી શોધ થાય છે અને લાખો કામદારો બેકાર બને છે.

એક અમેરિકન લેખક કહે છે કે 'યંત્રો જન્મે છે અને વધે છે. પ્રત્યેક દિવસે તેઓ વધતાં જ જાય છે પણ હવે તેઓ જંગલી જાનવરો માફક આપણી આજીવ્યાજી કરી વધ્યાં છે. અને આપણે તેમની સત્તા નીચે મુકાઈ ગયા છીએ.'

આપણે યંત્રો બાંધીએ છીએ કે જેથી ગરીબાઈનો નાશ થઈ જાય. કે જેથી મંદશાઈ, માંદગી, બેકારી, ખૂબ પરીશ્રમ વગેરે વસ્તુઓ અદ્રશ્ય થઈ જાય. જેથી કરીને જીવન સુદ્ધિયુક્ત અને ન્યાયયુક્ત બને. આપણે ફેક્ટરીઓ બાંધીએ છીએ કે જેથી આપણને જેટલા બની શકે તેટલા યાંત્રિક મદદગારો મળે. આ યાંત્રિક મદદગારો આપણા સર્વેના કામમાં આવે તેટલા માટે આપણે યંત્રો બનાવી રહ્યા છીએ. આપણે આપણા દેશમાં ઇતિહાસે કદી નહીં સાંભળેલી 'સમાજવાદી સંસ્કૃતિ' ચળીએ છીએ.'

INDO-BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત
ઇન્ડો-બા મ :

ઘરગથ્થુ ઉપાય

સંધીવા, વાતરોગ, શુભ માયાનો ને દર્દમરનો દુઃખાવો, દાંતનું કળતર, સારલી, કફ અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો અકસ્તીર ઇલાજ. દરેક ઉપયોગે મળે છે.

—મફત—

મેસર્સ કલ્ચીક વ્યથર્સ,

મુ'બઇ ૪.

આ સાથે બે આનાની ટીકીટા બીકુ છું મારા ઘરઉપયોગ માટે નમુનાની બે બાટલી મોકલી આપશો. (P. K.)

નામ _____

સરનામું _____

ધર્મગુરુઓ,

: લેખક :

ધ્રુવ ખંભેરનાર

આ પછા સમાજને અધોગતિએ હોવાના આપણા ધર્મ-ગુરુઓ છે. ધર્મ જ્ઞાને તેઓ ઘેર ઘેર ને ત્રાસ ને કંઈ વતીવે છે તે અવશ્ય-નીય છે. વગર મહેનતે પારકે પૈસે તાગડ-ધિના કરનારા આ ધર્મગુરુઓ સમા-જને ભારુપ છે. તેઓને પરમાત્માના અંશ તરીકે આદેશવામાં આવે છે, તેઓ ને કહે એ જ સત્ય એટલું જ નહીં પણ તેઓના ઓતની વિરુદ્ધ જુલું કે ટીકા સરખી પણ કરવી એ પાપ મનાય છે; અને વિશેષમાં, તેઓની વિરુદ્ધ વર્તનારને તુચ્છકારી કાઢવામાં આવે છે. તેઓ પૈકી કેટલાક ખુદ પોતાની જાતને ભાવિક ભકતો તરફથી “ભગવાન” કહેવડાવવાનો ફાંકો રાખે છે. આવા પ્રકારના ધર્મગુરુ-ઓની સત્તા બેદુકગી ને આજુબુદી નથી?

રાજ્યતંત્રના સાચા સલાહકાર ને રાજ્ય-તંત્રના પ્રધાન તરીકે તેઓએ સતત ‘સેવા’ કરી છે. પરરાજ્ય સાથે પોતાના રાજ્યના વિસ્તાર અને વિસ્તૃત્તિ કાળે સંધિ અને વિગ્રહનો અમલ કરવા તેઓ દુત ને એલચીનું કાર્ય પણ કરતા અચકાતા નહીં. મદ, પાક-શાળા, ને વિદ્યાલય દ્વારા આચાર્ય તરીકે અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓને પોતાની દેખરેખ ને સંભાળ નીચે વિદ્યા સંપાદન કરાવવા શિક્ષક અને વાલીની ‘ફરજ’ બજાવનારા આ ‘પ્રભુના એજંટો’ પુણતા પણ ખરા. ક્રિસ્તી, તત્ત્વજ્ઞાન ને ધર્મના પ્રચાર-કાર્યમાં તેઓ નવી નવી શ્રાધ કર્યા કરતા હતા. જ્યારે જ્યારે રાજ્યના દરબારમાં વિદ્વાનોની પરિષદ ભરાય ત્યારે ત્યારે વાદવિવાદ ને સંવાદમાં તેઓ ઉત્સાદથી

અમારી ભૂમી પૃથ્વી અખળા ખસો

અગ્રગણ્ય પાઠ લખવતા. આયુર્વેદના નિયમિત અધ્યયનને અંગે તેઓ અસાધ્ય રોગોના રામબાણ ધ્વાજ નાંખતા હતા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં પણ તેઓ પ્રવીણ હતા. આ પ્રમાણે રાજ્યતંત્રની સાથે ધર્મશુરુઓનો ગાઢ સંબંધ હતો એટલે રાજ્યો દરનાં પણ રાજ્યમાં તેઓની સત્તા વધારે પ્રબળ ને મહત્વની હતી; તેથી ઘણી વખત ધર્મશુરુઓના જોડુકમી અમલમાં રાજ્યો નામના જ રાજ્ય કહેવાતા હતા.

યુગે યુગે નવીન સુધારા થતા જાય છે, અને પુર્વે પછાત ગણાતા દેશો હાલ પ્રગતિને અનુસરી સમૃદ્ધિમય બનતા જાય છે ત્યારે આપણે પુરાતન કાળની આપણી ઉત્કૃષ્ટ કાકીદીતું કક્ત સ્મરણ કર્યા કરવું એ આગસ, નબળાઈ ને અજ્ઞાનપણું દર્શાવે છે. એક સમયે સારાયે યુરોપખંડમાં ધર્મશુરુઓની એકઠથ્યુ, આપખુદી ને જોડુકમી સત્તા પ્રચલિત હતી. રોમ સામ્રાજ્યથી માંડી લગભગ ૧૯ મા સૈકા સુધી રોમના પોપની સત્તા યુરોપખંડમાં ખૂબે ખૂબે પ્રસારાયેલી હતી. જેમ જેમ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ડંકા વાગતા ગયા તેમ તેમ પોપની સત્તા શીથિલ થવા માંડી. ઇંગ્લેન્ડમાંથી સને ૧૪૩૩

માં હેન્રી આઠમાએ પોપની સત્તાને પાણીયું આપ્યું. ૧૭૮૯ ની ફ્રાન્સની મહાન રાજ-ક્રાંતિએ પોપની સત્તાને ઉથલાવી પાડવાને જે બીજા રોપમાં એના ઉંડા મુળ યુરો-પના બીજા દેશોમાં ધીરેધીરે ઉતરવા માંડ્યાં, અને ૧૯૧૮ માં ઝારના પતન પછી રશિયાએ જોર્જીવિઝમની સ્થાપના કરી ધર્મશુરુઓને સડાને મારે તિલાંજલી આપી. સને ૧૯૩૧ માં રાજની સત્તા સામે ખંડ ઉઠાવી રાજ અને જોર્જીસીટસ ધર્મશુરુઓને સ્પેનમાંથી ન્હાસી છુટવાની ફરજ પાડી; આ પ્રમાણે, હાલમાં, આખાયે યુરોપ ખંડમાં એકે એવા દેશ નથી કે જ્યાં ધર્મશુરુઓની અસલની જોડુકમી, એક-ઠથ્યુ ને આપખુદી સત્તા રાજ્યતંત્ર સાથે જોડાયેલી હોય કે સામાજિક બંધારણમાં ઉપરીપણું કેળવતી હોય.

પરતંત્ર હિન્દમાં, પરદેશી નોકરશા-હીમાં સરખામણીમાં આપણા ધર્મશુરુઓની સત્તા અત્યંત પ્રબળ છે, અને તેઓની હાકલ ઘેર ઘેર પ્રસારાયેલી હોય છે. કહે-વાતા આપણા કેટલાક ધર્મશુરુઓના અનુયાયીમાં પુરો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. પુરુષો વૈકા પણ જુદા ને વાનસ્પત્ય ભોગવનારાઓની સંખ્યા જ વધુ હોય છે. વળી સ્ત્રીઓ વૈકા

વિધવા સ્ત્રીઓની સંખ્યા સૌથી વધારે હોય છે. “સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા” ની કહેવત મુજબ આપણા કેટલાક ધર્મ-શુદ્ધિઓમાં નથી પુરાતનની ક્ષિયુષી, નથી કાંચલાનું કે તાવવિદ્યાનું જ્ઞાન, કે નથી સામાન્ય વિદ્વતા; હવે તો ગામરહિત બની કથા લલકારવામાં, રામલીલાની ભવાઈ ભજવવામાં, નાટકી કીર્તન કરવામાં, અને બનાવટી આખ્યાન આપવામાં એમની હોંશિયારી ને બાહોશપણું સર્જાયેલાં છે. જેમને આસને બેસે એમના અતિશયોક્તિથી શુભ ગાવામાં એમનું જ્ઞાન સમાયેલું હોય છે. એમની જીવ્હામાંથી સત્તને માટે મધુ શબ્દોજ ખહાર નીકળી આવે છે. કારણ કે સામા માણસના ખોટા વખાણ કરવાનો ગળે તેમણે ધમરો લીધો હોય છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે કહેવાતા આપણા ધર્મશુદ્ધિઓ પૈકી કેટલાકે કુદર્મના કાળા માર્ગે નિર્દોષ અબળાઓને દોરે છે. એવા કેટલાક દંભી ને દુષ્ટ ધર્મશુદ્ધિઓથી ચેતતા રહી, તેઓનું સદાને માટે નિકન્દન કરવા સમભુ સ્ત્રી પુરુષોએ તત્પર થવું જોઈએ એટલું જ નહીં પણ નિર્દોષ સ્ત્રીઓને એમના કુર ને કુકર્મી પંજામાંથી ઉગારવી જોઈએ. એવું સાંભળવામાં આવે છે કે કાળા ચાંદનાવાળા કેટલાક ધર્મશુદ્ધિઓ યોગ સાધનાનો ખોટો દોંગ કરી મેલી વિદ્યાનો દુરુપયોગ કરી અણસમભુ સ્ત્રી-પુરુષોને લૂંટી ખોટો માર્ગે દોરે છે. કેટલાક કુદર્મમાં અરુક ચોક્કસ ધર્મશુદ્ધિને “શુદ્ધ” તરીકે માનવાની ને પુજવાની પ્રથા પ્રચલિત છે ત્યાં એવા “શુદ્ધ”નાં ધાણું જ થાય છે: વગર કારણે વગર કામે અવારનવાર ઘરમાં મહેમાન થઈ શુદ્ધરની માફક ચોંટી રહે છે, અને કુદર્મને ભારરૂપ બને છે. જે કુદર્મમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધુ હોય ત્યાં એવા “શુદ્ધ”નો સંઘરવાઉચિત નથી. એવા “શુદ્ધ”ઓનો સમાજમાંથી જડમુશ્કયી નાશ થાય તો જ સૌથી લાભકારક છે.

ધર્મને નામે કેટલાક ધર્મશુદ્ધિઓ પરિચય અને સંગ કરવો કેવળ સુખાંધ ભરેલું છે કારણ કે આધુનિક જમાનામાં દરેક પ્રકારના સાહિત્યનાં પુસ્તકો થોડી કિંમતમાં રહેલાઈથી મળી શકે છે; એટલે જેણે ધર્મનું જ-જ્ઞાન સંપાદન કરવું હોય તેણે ધાર્મિક પુસ્તકો જતે વાંચી લેવા અગર તો કોઈ સગા-સંબંધી કે રોહી પાસે વંચારી ને સાંભળવા વધારે સલાહ ભરેલું છે. આ પ્રમાણે વાપરેલો પૈસો ને પસાર કરેલો સમય કેટલાક દંભી ને કુકર્મી ધર્મશુદ્ધિઓની પાછળ બગડેલા વખત અને ખર્ચેલા ધન કરતાં હજાર દરજ્જે ઉત્તમ છે.

જ્યા રે હિન્દ દિવસે દિવસે વધારે જ્યા ને વધારે એકાર અને ગરીબ થવું જાય છે, જ્યારે દુનિયાના કોઈ પણ દેશ કરતાં તે સૌથી વધારે કંગાળ છે, જ્યારે હિન્દમાં કારખાનાના મજૂરો દુનિયાના કોઈ પણ કારખાનાના મજૂરો કરતાં વધારે મજૂરી કરે છે ને પ્રમાણમાં સૌથી ઓછી રોજ મેળવે છે, જ્યારે હિન્દનો ખેડૂત જગતના કોઈ પણ ખેડૂત કરતાં વધારે મહેનતુ ને કામેલ છે છતાં પ્રમાણમાં સૌથી ગરીબ છે એટલું જ નહીં પણ અહોનિશ કામ ને મહેનત ક્યાં છતાં સગને માટે દેવામાં ગરકાય થએલો હોય છે ત્યારે આપણા કેટલાક ધર્મશુદ્ધિઓ ફક્ત એકની એક લુની પુરાણી કથા કે આખ્યાન કહી કે દરેક વિધવાની ક્યુમ્બર કરી એતાજનોને કોઈ પણ ઉપાયે ખુશ કરવાનો બ્યેય રાખી, પ્રવચન આપી, કે કશુંજ ના કરી, વગર મહેનત ને વગર મજૂરીએ પારકાને પૈસે તાગડ-ધિન્ના કરી મોજમજાહ ઉડાવે છે અને સમાજને ભારરૂપ રહે છે. જ્યાં મુધી આપણે આપણા કેટલાક ધર્મશુદ્ધિઓના કુકર્મી આવરણ, અયોગ્ય વર્તન, ને અલુધટતી વર્તણૂક સામે તેમજ તેઓની પરજીવી (parasite) ખુશામતીઆ ને શુદ્ધીઆ જીંદગી સામે ખંડ ઉઠાવીશું નહીં ત્યાં મુધી નિર્દોષ સ્ત્રીપુરુષોનું જીવન વધારે દુઃખી થશે, આપણો સમાજ વધારે ને વધારે અયોગતિએ પડોંચશે, અને આપણો દેશ વધારે ને વધારે પછાત રહેશે.

નતિસુધારણા....

શા માટે અને શી રીતે?

સમાજના શરીરને શશકત રાખવાનો
તહેમોએ કદીયે વિચાર કર્યો છે?

: લેખક :

આર. છ. ખરાડી

લેખક કહે છે કે સમાજમાં
શક્તિહીન અને સંસ્કારવિ-
હીણ વ્યક્તિઓને ન ઉત્પન્ન
કરવાની ફરજ પાડવી જોઈએ.

મા બાપના કેટલાકે ગુણદોષ બાળ-
કાને વારસામાં મળે છે, આ
ગુણદોષમાં શરીર અને મન બંનેનો સમા-
વેશ થાય છે. શારીરિક બળ અને
તંદુરસ્તી, આમલી, વાળ અને આંખ
વિ. નો રંગ, કેટલાક રોગો જેવા કે
(Epilepsy, Feeble-mindedness)
દમ વિગેરે માખાપ તરફથી બાળકોને મળે
છે. તેવી જ રીતે બુદ્ધિ, નીતિ-અનીતિ
વિગેના આદર્શો, માનસિક બળ અથવા તો
નબળાઈ અને કેટલાક 'વહેમો' પણ વાર-
સામાં ઉતરી આવે છે, આમાંના કેટલાક
ગુણદોષ મા તરફથી અને કેટલાક બાપ
તરફથી આવે છે. ગુણદોષ વારસામાં મળે
છે એનો અર્થ એવો છે કે જે બીજમાંથી
(Spermatozoon અને ovum) બાળ-
કની ઉત્પત્તિ થાય છે એ બીજમાં જ

ગુણદોષનાં મુળ શેષાથેલાં હોય છે. દાખલા
તરીકે જન્મ વખતનો બાળકની આંખનો
રોગો અથવા જુરો રંગ; બરછટ, મુંવાળા
કે મુંચળાવાળા વાળ. આ સિવાય બીજા
કેટલાક ગુણદોષ એવા હોય છે કે જે
ખરી રીતે વારસામાં ન મળ્યા હોવા
જતાં ઉપર ઉપરથી જોનારને એમ લાગે
છે કે એ ગુણદોષ વારસામાં જ મળ્યા
હશે. દાખલા તરીકે દારૂ પીવાની ટેવ,
દારૂડીઆ બાપનો છોકરો દારૂડીઓ થાય
છે એનું કારણ વારસો નહિ પણ જન્મ્યા
પછીનું બાળકનું આનુબાનુનું વાતા-
વરણ. દારૂ પીવાની ટેવવાળો મજૂર બોલું
કમાનાર, બુદ્ધિહીન. દુષ્ટ સહવાસવાળો
અને ગંદકીમાં રહેવાનું પસંદ કરનાર
હોય છે. આવા વાતાવરણમાં ઉછરનાર
બાળકને દારૂ પીવાની ટેવ પડે એ તદ્દન
સ્વાભાવિક છે.

આ રીતે માખાપના ગુણદોષ બાળકોમાં ઉતરી આવવાના બે કારણો છે. એક તો વારસો અને બીજું વાતાવરણ. વારસામાં મજેલ ગુણદોષ એવા પ્રકારના હોય છે કે એક પછી એક એમ દરેક પેઢીમાં એ દેખાય અથવા તો ન પણ દેખાય. કેટલાક એવા હોય છે કે ફક્ત છોકરામાં જ ઉતરી આવે અને કેટલાક એવા હોય છે કે છોકરીમાં જ ઉતરી આવે. જેમકે માના મુંવાળા વાળ અને સોંદર્ય પૌત્રી કે પ્રપૌત્રીમાં જણાય અને બાપની મર્દાનગી પુત્ર કે પ્રપૌત્રમાં જણાય. વારસામાં ઉતરી આવતા ગુણદોષ ઉપર આપણે કાળુ હોતો નથી. છતાંય આ વિષયમાં વિચારને એટલી બધી પ્રગતી કરી છે કે જે આપ-

ણને અમુક સ્ત્રી અને પુરુષના પેઢીના ઇતિહાસનું બરાબર જ્ઞાન એ બંનેથી ઉત્પન્ન થતા બાળ પ્રકારના થશે એ ચોક્કસપણે કહી એટલે કે આપણે જેવા પ્રકારના ઉત્પન્ન કરવા માગતા હોઈએ એવા રના ત્રા-પુરુષની પસંદગી કરવી જન્મ પછીનું વાતાવરણ પણ એને કુળ બનાવવું જોઈએ.

આ રીતે વારસો અને વાતાવરણ બંનેના નિયમોનો અભ્યાસ કરીને મ પ્રાણીઓનું દરેક પ્રકારનું સુખ વધારે જે વિદ્યા તેને Eugenics કહેવાય છે. પ્રસ્તુત લેખનો હેતુ Eugenics ની દ્રષ્ટિએ સંતતિ-નીયમનને અર્થવાનો

[૨]

જાતિ મુધારણાનો ઉપર કહ્યો તે હેતુ પાર પાડવા માટે બે વસ્તુની જરૂર છે. એક તો એ કે તંદુરસ્તી વગરના, બુદ્ધિ-હીન, વારસામાં ઉતરી આવતા રોગોથી પીડાતા, અધમશક્તિવાળા, ખુનામરકી કરનાર અને અપંગ મનુષ્યોની સંખ્યામાં ઘટાડો કરવો અને ધીમે ધીમે એનો તદ્દન નાશ કરવો. બીજું એ કે તંદુરસ્ત, બળવાન, બુદ્ધિશાળી, મુખસાધનોને પેદા કરવાની શક્તિવાળા, સાહસિક અને નીતિ અને ચારિત્રવાળા મનુષ્યોની સંખ્યામાં વધારો કરવો અને છેવટે આવ્યા જ મનુષ્યો આ પૃથ્વી ઉપર વસે એમ કરવું. હાલની સામાજિક પરિસ્થિતીનું સાધારણ અવલોકન કરીશું તો માનુષ્ય પડશે કે બુદ્ધિહીન, ઓછું કમાનાર, બેચેન, લુલા, દારૂડીઆ અને હિંમત વગરના લોકોની સંખ્યા અને કુટુંબો ઘણા જ ગાંઠા પ્રમાણમાં હોય છે. જ્યારે એવી ઉલટું બુદ્ધિ-

સંખ્યા અને કુટુંબોનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે.

પ્રસ્તુત લેખનો હેતુ જાતિમુધારણા દ્રષ્ટિએ સંતતિ-નીયમનને અર્થવા હોવાથી સારા માણસોની સંખ્યામાં ફરિતે વધારો કરવો એ કહેવું એ અસ્થા નહીં ગણાય. ખરાબ માણસોની સંખ્યામાં ઘટાડો થવાથી મનુષ્યમુખ વધે એ વિશે શંકા નથી. જાતિમુધારણા દિમાયતીઓએ મનુષ્યમુખ વધારવાના ધણ માર્ગો બતાવ્યા છે, જેમાં ખરાબ માણસોની સંખ્યામાં ઘટાડો કરવો એ પણ એક માર્ગ છે.

આ ઘટાડો કેવળ સંતતિ-નીયમનથી જ થઈ શકે. સંતતિ-નીયમનનો પ્રચાર એ રીતે કરી શકાય. એક મરજીયાત રીતે અને બીજી ફરજયાત રીતે. ફરીજયાત રીતે પગાવવામાં આવતા સંતતિ-નીયમન વિશે આગળ ઉપર કહીશ. મરજીયાત રીતે એનો પ્રચાર કઈ રીતે થાય એનો વિચાર પ્રથમ કરીએ.

કાંઈ પણ મનુષ્યને પરણવાની ના પાડવી અર્થવા તો જો તે પર-
જ તો બાળકો ખીલકુલ પેદા ન કર-
તું કહેવું એ જરા વધારે પડતું
શાય. પરણતું નહિ અથવા પરણ્યા
છી બાળકો ન પેદા કરવા એ ખરેખર
હાન અને ઉમદા ભોગ કહેવાય, અને
મે ભોગમાં જ મનુષ્યમુખતું મુગ રહેલું
ક. એ સ્ત્રી-પુરૂષના બાળકો ન પેદા કર-
નાથી સમાજનું હિત વધતું હોય તો એ
એમની દરજ્જા છે કે માતૃ પિતૃત્વનો સ્વી-
કાર ન કરવો.

આપું-પરિણામ કઈ રીતે લાવવું ?

વસ્તી હદ ઉપરાંત વધી જતી અટ-
કાવવાના જુદી જુદી જાતના ઉપાયો
દરેક દેશ અને કાળમાં પ્રચલીત હોવા
જોઈએ. આ પૃથ્વી ઉપરનાં દરેક જાતનાં
પ્રાણીઓ એટલી બધી મોટી સંખ્યામાં
અચ્ચાંઓ પેદા કરે છે કે જો એ બધાંય
જીવે તો એમની સંખ્યા એકદમ વધી
જાય, આ વાત મનુષ્યોને પણ, જો તેઓ
કુદરતને જ વળગી રહે તો, એક સરખી
રીતે લાગુ પડે છે. પણ કેટલાક દેશોના
વસ્તીપત્રક તપાસીશું તો માત્રમ પડશે કે
છેલ્લા કેટલાય વર્ષોમાં ન તો વસ્તી વધી
છે કે ન ઘટી છે. આનું કારણ એ કે
એવા દેશોમાં મરણ પ્રમાણ મોટા પ્રમા-
ણમાં હોય છે. દેશ દેશ વચ્ચેના યુધ્ધો,
દુકાળ, રોગ અને બાળવધ એ વસ્તીના
વિકાસ ઉપર અંકુશ મુકનારા તત્ત્વો
માની શકાય.

આ જમાનામાં યુદ્ધને તો આપણે
ધીછારીએ છીએ. સદ્ભાગ્યે બાળવધની
વિરૂદ્ધ અને બાળકોની દરકાર રાખવાની
તરફેણમાં બોલવાની પણ જરૂર નથી. અને

જાતી અને ઉન્નતના મનુષ્યોને થતા રોગો
અટકાવવાના અને મટાડવાના ઉપાયો પણ
સંજ્ઞનાપૂર્વક યોજવામાં આવે છે. રેલ્વે
ટ્રેન, ટ્રીમર વિ. વ્યવહારને લઈને દુકા-
ળને પણ પહોંચી વળાય છે. એટલે કે
પહેલાના જમાનામાં. જે જે જંગલી
કારણોને લઈને વસ્તી ઘટી જતી અથવા
તો એક સરખી રહેતી તે તે કારણોને
દૂર કરવા આપણે ધણે અંશે સંજ્ઞ
નીવડયા છીએ. ત્યારે જો આ કારણો
તદન નાશ થઈ જાય તો વસ્તી એટલી
બધી વધી જાય કે લોકોને પુરતું ખાવાનું,
રહેવાનું અને વિકાસનાં પુરતાં સાધનો
ન મળે. જો અમર્યાદિત રીતે વસ્તી વધી
જાય તો શરૂઆતમાં એકારી જણાય અને
પછી ધીમે ધીમે ગરીબાઈ અને રોગ પેદા
થઈ છેવટે સાચેસાચો જીવનમરો પેદા
થાય. જો આપણા ભાગ્યમાં આમ ન
થવા દેવું હોય તો વસ્તી ન વધવા દેવાના
તાત્કાલીક ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

દરેક જુદા જુદા કુટુંબનો વિચાર કરતાં
પણ જણાય છે કે તે બહુ મોટું ન હોયું
જોઈએ. સાથી પહેલાં માની તદુરસ્તીનો
વિચાર કરવો જોઈએ. માની ખાતર અને
થનાર બાળકોની ખાતર માને હુંકા હુંકા
અંતરે પ્રસવ કોઈ પણ રીતે ન થવા
દેવો જોઈએ છેવટે અમુક ધોરણ પ્રમાણે
ઉછેરી શકાય તે કરતાં વધારે બાળકો
માળાપે કદાપિ પેદા ન કરવાં જોઈએ;
અને આ ધોરણ કેળવણી અને વિકાસની
બાબતમાં માળાપના ધોરણ કરતાં કોઈ
પણ રીતે ઉતરતું ન હોયું જોઈએ. કુટુંબ
કેટલું મોટું હોયું જોઈએ એનો આગ-
ળથી વિચાર કરી રાખીએ તો over-
crowded ઘરમાંથી નીપજતા દુઃખ,

ઉત્તરવાની જરૂર નથી. આ વિશે એટલું જાણવું અસંયોજિત કે સ્ત્રી અથવા પુરુષને Sterilise કરવાથી સ્ત્રી તંદુરસ્તીને કોઈ જાતનો વાંધો આવતો નથી, એટલું જ નહિ પણ એનાથી કેટલાકને ખરેખર ફાયદો થાય છે. સ્ત્રી અથવા પુરુષને ઓપરેશન કરીને Sterilise કરી શકાય છે. તે સિવાય 'એક્સ ૩' વિગેરેની Treatment બહુ સંતોષકારક નથી હોતી. પુરુષને sterilise કરવા માટે જે ઓપરેશન કરવું પડે છે તે એટલું બધું સહેલું છે કે અંગ્રેજીમાં તે એને Office operation કહે છે. સ્ત્રીને Sterilise

કરવા માટેનું ઓપરેશન સાધારણ રીતે અઘરું હોય છે પણ એમાં ભયભરેલું કંઈ નથી હોતું. Sterilisation એવાં સ્ત્રી-પુરુષોમાં કરવું જોઈએ કે જે બાળકો પેદા કરવા માટે આખી જીંદગી સુધી નાલાયક રહે; કારણ કે એક વખત Sterilise કર્યા પછી સ્ત્રી યા પુરુષ બાળકો ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ આખી જીંદગી માટે ગુમાવે છે. પુરુષને શરીર અને મન સારા હોય તો સ્ત્રીને Sterilise કરવી વધારે સલાહભરેલું છે કારણ કે એવો પુરુષ જો બીજા કોઈ સારી સ્ત્રીને પરણે તો એને બાળકો થઈ શકે.

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા શુદ્ધ સ્વદેશી

મ દન મં જ રી ગોળી આ

આ દીવ્ય ગોળીઓનાં સેવનથી અજીર્ણ, વીર્યવીકાર, માથાનો દુખાવો, શરદી, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્ન દોષ, કમજોરી, નયજાદ, મુસ્તી વીગેરે શરીરની પાચમાત્રી કરનારાં દરેક દરદો તરતજ નાશ પામી શરીર સ્વચ્છ અને છે તથા શરીરમાં નવું જીવન તથા લુસ્ત્રો પેદા થાય છે. ડો. ડબ્લ્યુ. ૧ નો ૩. ૧) એક.

રમણવિલાસીની વરીકા

વીર્યસ્થાન કરનાર અક્તીર દવા ડો. ડબ્લ્યુ. ૧ નો ૩. ૧) એક

મુંજાઈ પ્રાંચ:—

૩૬૩, કાલગાદેવી રોડ,

ભાડીયા મહાજન વારી સામે.

{ રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

{ દેડ ઝોરીસ:—જામનગર (મહીઆવાડ.)

દરેક ગામે અમારી દવાઓ મળે છે. તમારે ત્યાં ન મળે તો અમને લખો.

ઓ ટા વા!

ઝટલે હિંદને વધુ
નીચોવવાનો નવો દાવ

વડી ધારાસભાની

એકઠી પુર્ણાહુતિનો

વખત લગભગ આવી પહોં-
ચ્યો હતો, અને કામકાજ થાણું બાકી હતું.
એવે વખતે ચોથી એપ્રિલની રૂડી સવારે
સર જ્યોત્સ્ને રેઘનીએ જાહેરાત કરી કે
આવના બુલાઈ માસના મધ્ય ભાગમાં
ઝોટાવા ખાતે ક્રીડીશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થા-
નોની એક પરિષદ મળવાની છે અને તેમાં
સંસ્થાનોની નિકાસ વિશે પરસ્પરની પસંદ-
ગીના પ્રશ્નો પર નિર્ણયો થવાના છે. એ
પરિષદ માટે હિન્દી સરકાર તરફથી હિન્દી
હાઇ કમીશનરના દરજ્જા પરથી તાજેતર-
માં જ નિવૃત્ત થએલા સર અલુક્ષ એટલું,
શેઠ અબ્દુલ્લા હાફિઝ, શ્રી. પદ્મચુખ્ત મેટ્રી
અને સર જ્યોત્સ્ને રેઘની પ્રતિનિધિઓ
તરીકે નિમાયા છે, અને મ. લીન્ડમે એ
પ્રતિનિધિ મંડળના મંત્રી તરીકે કામ કરશે.
વડી ધારાસભાના સભ્યો તે! એ અણુ-
ચિંતથી જાહેરાતથી ડહાઇ જ ગયા; પણ
તેમાંના વધારે સમય સુચક સભ્યોને સર-
કાર કંઈ ગતમાં રમતી હતી તેની ઝાંખી
થઈ ગઈ અને તરત જ તેમના તરફથી
પરિષદની કાર્યવાહી, પ્રતિનિધિ મંડળની
ચોક્કસતા, તેમની કાર્યપદ્ધતિ અને તેમણે
સ્વીકારેલા નિર્ણયો બંધનકર્તા થશે કે કેમ
એ વિશેના પ્રશ્નોની ઝડીઓ વરસી. સર
જ્યોત્સ્ને રેઘનીએ પ્રતિનિધિ મંડળની

લે ગક
ર. વિ. મહેતા

જાહેરાત કરતાં અમુક પ્રશ્નો
ઉકેલે જ એવી આશા રા-
ખેલી પણ આટલા બધા

પ્રશ્નોની આશા કાંઈ નહિ રાખી હોય
ઝટલે પ્રતિનિધિ મંડળો બધાં સંસ્થાનોમાં
લાંની સરકારો તરફથી જ નિમાયાં છે,
અને પ્રતિનિધિ મંડળ જે નિર્ણયો સ્વીકાર-
શે તે વડી ધારાસભાની સમિતિ વિના
હિન્દને બંધનકર્તા નહિ થાય એવી
ખાતરી આપી બીલું સંકેત્યું. પરંતુ
ધારાસભાની એકઠના અંત ભાગમાં આમ
અચાનક રીતે કદાએલી એ જાહેરાતે
હિન્દની સામાન્ય અને ખાસ કરીને
વેપારી જનતાના મનમાં ઝોટાવા પરિષદ
સંબંધે સરકારની દાનત વિશે અમણી
શંકા ઉત્પન્ન કરી અને ખીજે દિવસથી
થોડાં એંડો ઇન્ડિઅન છાપાંઓને બાદ
કરતાં આખા દેશનાં વતંમાનપત્રોએ સર-
કારનાં એ પગલાં માટે હોહા કરી મુકી.

લોહોના મગજમાં ઉત્પન્ન થએલી આ
સાચી ખોટી શંકાઓ પર કંઈ પાણી
રેડવાના ઘરાણથી હિન્દી સરકારના વેપાર
ખાતાં તરફથી તા. ૬ એપ્રિલના રોજ
એ વિષયને લગતું હિન્દી વેપારી મંડલો
જેણું એક નિવેદન બહાર પાડવામાં આવ્યું.
તેમાં હિન્દી સરકારે ઝોટાવા પરિષદમાં
ભાગ લેવાનું શા માટે નક્કી કર્યું તે જેમ
તેમ સમજવવામાં આવ્યું હતું. તેમાં

જળાવાયું હતું કે અત્યાર સુધી હિન્દી સરકાર જે આયાત જકાત નાખતી તે ફક્ત પેતાની કમ્પાણી માટે. અત્યાર આગમ્ય ફક્ત સ્વદેશી “લોખંડ” અને કાપડ ઉદ્યોગને રક્ષણ આપવાના હેતુથી જીટન વિકૃત પરદેશીની સામે પસંદગી ભરી જકાત નાખવામાં આવી હતી. પણ હવે ત્રિયતિ બદલાઈ હતી. જીટનમાં પસાર કરવામાં આવેલા “ઇમ્પોર્ટ ડ્યુટીઝ એક્ટ” પ્રમાણે જીટનમાં થતી બધી પરદેશી આયાત પર દસ ટકાની જકાત નાખવામાં આવી હતી, પણ તે જગતમાંથી વધુ આદાસને માટે સામાન્યનાં સંસ્થાનો અને હિન્દને બાકાત રાખવામાં આવ્યાં હતાં. તે દરમ્યાન ઓટાવા ખાતે પરસ્પરની પસંદગી ભરી જકાતનાં ધોરણ નક્કી કરવા માટે પરિષદ મળવાની હતી. તેમાં જે હિન્દ લાગ ન લે તો જીટીશ સરકાર પોતાને ફાવે તેવી જકાત હિન્દી માફ પર ટેકા બેસારશે એવી ગભીર ધમકી પણ અપાઈ હતી. આ કારણથી હિન્દી સરકારે પ્રતિનિધિ મંડળ નીમી ઈધું હતું. એ પ્રતિનિધિ મંડળનાં ખાસ ધ્યાન માટે ટોષ બાબત ખાસ લખવી હોય તો તે પહેલી મે પહેલાં જળાવી દેવાને માટે પણ લુદ્ધાં લુદ્ધાં વેપારી મંડળોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું.

પરંતુ સરકારની એ યાદીએ હિન્દી વેપારીઓના વિરોધના સમસમતા અંગારા પર ધી રેડવાનું કામ કયું. તરન જ લુદ્ધાં લુદ્ધાં વેપારી મંડળો તરફથી સરકારનાં એ પગલાં સામે વિરોધનું પ્રયંત્ર વાવાજોડું ઉઠ્યું. મુંબઈમાં લગભગ એ જ અરસામાં “ઇન્ડિયન એમ્પર ઓફ કોમર્સ”ની સભા બરાઈ દની તેમાં મી૦ મનુ મુખેશ્વરે શાહિ પસંદગીના વિચાર સામે જ પડકાર કર્યો

અને તે પછી તો અંગાલ, દક્ષિણ, અર્માં અને લુદ્ધાં લુદ્ધાં પ્રાન્તોની વેપારી એમ્પરો ઉપરાંત હિન્દી વ્યાપારી મહામંડળ અને હિન્દી રેલ્વેએન્સ શીડરેશન તરફથી વિરોધના પ્રયત્ન પોકારો ઉઠાવવામાં આવ્યા. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આખા હિન્દમાં પ્રતિનિધિ મંડળના સભ્યો સિવાય એક પણ વેપારી સંસ્થા, એક પણ વ્યક્તિ એવી નથી કે જેણે ઓટાવા પરિષદમાં લાગ લેવા બાબે શંકા અને ભયની અને નાપસંદગીની લાગણી ન બતાવી દેતી. એ બધાએ પક્ષોના વિચારો અને દલીલોનું પ્રથક્કરણ કરવાનું અહિં શક્ય નથી. પણ નીચેની દલીલોમાં તે સહુનો વાસ્તવિક રીતે સમાવેશ થઈ જાય છે.

પ્રથમ તો સહુ કાઠને પ્રતિનિધિમંડળની નામલુક સામે વાંધો છે. બધા સંસ્થાનોનાં પ્રતિનિધિમંડળો ત્યાંની સરકારોએ જ નીમ્યાં છે એવી સરળતાથી રેઘનીતી દલીલ સામે એવો જવાબ છે કે એ બધી સરકારો પ્રજાની બરાબર પ્રતિનિધિ અને પ્રજાને જવાબદાર છે. ત્યારે હિન્દી સરકારનું તેમ નથી. વળા જે સર્જનોને સુંટવામાં આવ્યા છે તેઓ હિન્દી વેપારીહિતોને નામે બોલવાને માટે જરૂરી અનુભવ, લાપકાત કે પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા નથી અને તે ઉપરાંત તેઓ સ્વતંત્ર નથી તેમને હિન્દી સરકારની લલામણી અનુસાર જ તત્વાવાનું છે.

રજુ કરાએસા વાંધાનો બીજો મુદ્દો એ હતો કે ન્યારે બીજા સંસ્થાનો સ્વતંત્ર છે ત્યારે હિન્દ પરતંત્ર છે, હિન્દની સરકાર પ્રજાને જવાબદાર નથી અને તેથી નક્કી કરાએસી પરિસ્થિતિમાં હિન્દને લાલ ધાપ એવા નાણાંનીતિને લગતા ફેરફારો કરવાનું પ્રજાને માટે શક્ય નથી. આ અનુભવના મુદ્દામાંથી એ ફક્ત થાય છે

કે જ્યાં સુધી હિન્દનો પરદેશો સાથેનો સંબંધ અને હિન્દી નાણાંનીતિ હિન્દી-ઓના હાથમાં ન આવે ત્યાં સુધી સ્વતંત્ર પ્રીટન અને સંસ્થાનો સાથે વેપારી પસંદગીના સંબંધમાં ઉતરવાનું હિન્દને માટે ખુબ જ નોખમકારક છે. ઉપરાંત હિન્દ બંધારણીય સુધારાઓને ઉપરે અત્યારે ઉભું છે એવે વખતે ઓટાવા પરિપદમાં અત્યારની સરકારની સંમતિથી થએલા નિણયો લાવિ સરકારના હાથ ખાંધી લે એ કોઇ પણ રીતે ઇચ્છયા યોગ્ય નથી. આ બધી રાજકિય અડચણો છે.

પરંતુ એ બંને વાંધાઓ કરતાં આર્થિક અડચણો સહુથી મહત્વની છે. વેપારી મંડળોના આર્થિક વાંધાનો સાર એટલામાં જ સમાધિ જાય છે કે હિન્દ મુખ્યત્વે ખેતીપ્રધાન દેશ છે અને તેની નિકાશનો ૭૦ ટકા જેટલો ભાગ કાચા માલનો છે. ખીજી તરફ હિન્દની આયા-તનો ૭૦ ટકા જેટલો ભાગ તૈયાર થએલા માલનો છે. કાચા માલ માટેની માંગ તો ચારે તરફથી થાય છે ત્યારે તૈયાર માલનો કોઇ ભાવ પુછતું નથી. વળી ખીજા દેશોની અપેક્ષાએ પ્રીટનના તૈયાર માલનો ભાવ વધારે હોય છે; અને હિન્દી કાચા માલની માંગ પ્રીટન અથગ સામ્રાજ્યના સંસ્થાનો કરતાં પરદેશોમાંથી અત્યારે વધવા લાગી છે. આ કારણથી પ્રીટન સાથે પસંદગીના વેપારમાં ઉતરવાથી ગુમાવવાનું તો હિન્દને જ રહે. વળી સામ્રાજ્ય સાથે પસંદગીલયાં વેપારમાં એડાવાથી હિન્દના પરદેશો સાથેના વેપારી સંબંધો ખરાબ થવા પિના ન રહે અને તેથી પણ તેને પરિણામે વધારે ખમવાનું જ રહે. આવા આર્થિક મંદીના વખતમાં વેપારના આડું ધોરીઆઓને બંધ પાડી નવા શરૂ કરવાનું હિન્દને માટે નોખમકારક છે. એ

બધાં કારણસર નવા ચીજા પાડવાનું તે હરંગીજ પસંદ ન જ કરે.

આ દલીલની મથાથતા પુરવાર કરવા માટે હિન્દી વેપારની આયાત નિકાસની વસ્તુઓ અને તેનાં આંકડાઓનું જરા ઉકતું અવલોકન કરી જવું લાભદાયક થઇ પ્રદર્શો. નીચેના આંકડાઓ પોતાની મેજે જ બોલે છે.

પ્રીટનમાંથી આયાત.

લડાઇ પહેલાં.....	૬૨ ટકા
૧૯૨૬-૩૦.....	૪૨ ટકા
૧૯૩૦-૩૧.....	૩૭ ટકા

સામ્રાજ્યમાંથી આયાત.

લડાઇ પહેલાં.....	૬૯ ટકા
૧૯૨૬-૩૦.....	૫૧ ટકા
૧૯૩૦-૩૧.....	૪૬ ટકા

પરદેશોમાંથી આયાત.

લડાઇ પહેલાં.....	૨૦ ટકા
૧૯૨૬-૩૦.....	૪૮ ટકા
૧૯૩૦-૩૧.....	૫૩ ટકા

પ્રીટન ખાતે નિકાસ.

લડાઇ પહેલાં.....	૨૫ ટકા
૧૯૨૬-૩૦.....	૨૧ ટકા
૧૯૩૦-૩૧.....	૨૪ ટકા

પરદેશો ખાતે નિકાસ.

લડાઇ પહેલાં.....	૫૮ ટકા
૧૯૨૬-૩૦.....	૬૪ ટકા
૧૯૩૦-૩૧.....	૬૦ ટકા

ઉપરના આંકડાઓ શ્રી. નંદીની રંજન સરકારે રજુ કરેલા છે. તે સાથે લંડનનાં “ધી ઇન્ડિઅન રિવ્યુ” એરજુ કરેલા આંકડા સરખાવવા જેવા છે. એ પત્રની ગણતરી અનુસાર “વેપારી આંકડાઓની તપાસ કરી જોતાં જણાશે કે પ્રીટીશ સામ્રાજ્ય અને હિન્દ વચ્ચેનો વેપાર ઘટતો જાય છે. લડાઇની પહેલાં સામ્રાજ્યમાંથી હિન્દી આયાતનો ૬૦ ટકા માલ આવતો. ૧૯૨૬ માં તે ૫૨ ટકા ઉપર આવી ઉભો અને ૩૦-૩૧ માં બો

૪૬ ટકા પર આવી ગયો છે. અને લડાઈ પહેલાં હિન્દુ ધોતાની નિઠાસના ૪૧ ટકા સામ્રાજ્યમાં મોકલતું. ૧૯૨૯-૩૯ માં તો ૩૬ ટકા અને ૩૦-૩૧ માં ૩૯ ટકા પર આવી ઉછું છે.

આ ઉપરથી એક વસ્તુ સ્પષ્ટ થશે કે હિન્દનો સામ્રાજ્ય સાથેનો વેપાર ઘટવા પર જે ત્યારે પરદેશો સાથેનો આયાત નિઠાસનો વેપાર વધવા પર છે. આનો સીધો અર્થ એટલો જ છે કે પસંદગીના ધોરણથી હિન્દને સામ્રાજ્ય સાથે બાંધવું એટલે તેને ગળે આર્થિક ફાંસી દેવી, અનેક રીતે શોષાઈ રહેલાં હિન્દને વધુ સુસવાની નવી પદ્ધતિઓ જ ઓટાવા ખાતે શોષવાની છે એ આમાંથી ફક્ત થાય છે.

સામ્રાજ્યનાં બીજાં સંસ્થાનો તો સ્વતંત્ર છે. કેનેડા, અમેરિકા સાથેના ધોતાના સમંધને આંધ્ર આવે એવી એક પણ દરખાસ્ત સ્વીકારશે નહિ. અને ઓસ્ટ્રેલીયા પણ ધોતાના બધા જ ઘઉં સામ્રાજ્ય ખાઈ શકે તેમ ન હોવાથી તે પણ ધોતાને ગેરલાભ થાય એવી જાતની પસંદગીની પંચાતમાં પડશે નહિ. આયર્લેન્ડનો મામલો ચકડોળે ચડ્યો છે. અને સાઉથ આફ્રીકામાંથી કાંઈ પુકડોને છુકડો ભરાય તેવું છે નહિ. એટલે ફક્ત હિન્દની ગરદને જ વળગવાનું જીટન મારે રહ્યું.

અને સદુથી દેહલે ઓટાવા પરિપક્વની બાબતમાં જે એક વધુ ભ્રમણા મુખ્ય પ્રધાન રાષ્ટ્રે મેકડોનાલ્ડ અને બીજા બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓએ ફેલાવવા પ્રયત્નો કર્યો છે તે દૂર કરવાનું રહ્યું. તેઓ જગતને

એવું સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે કે જગતમાં વેપારી સ્થિરતા આણવાના માર્ગમાં ઓટાવા પ્રથમ પગથીઉં છે. જગતને માર્ગદર્શક બનવા મારે જ એ પરિપક્વ જે જગતમાં આવી છે. કોઈ પણ અક્ષત વાળો માણસ સમજી શકશે કે એ નરી મરખ છે. સાચી વાત તો તેથી ઉલ્ટી જ છે. અત્યારે જ્યારે દુનીઆના દરેક દેશો ઉંચી જગતની દિવાલો ચણી બીજા દેશોના માત્રને ધોતાને ત્યાં પ્રવેશ કરતો ખાળી રહ્યા છે ત્યારે બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય એક અકુસ્તી અને નવો જ આર્થિક ધન ઉભો કરી જગતવ્યાપારની ચુંચવણમાં વધારો કરવાને જ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે. મુખ્ય ઉદ્દેશ તો ફક્ત બ્રીટનના તદ્દન હાથકાંચ બની ગએલા વેપારને પસંદગીનાં ધનને કસન આપીને પગભર કરવાનો છે. એક તરફથી વેપારની સરળતાના માર્ગો શોધી કાઢવા ધોતાને આંગણે જગતની સર્વ સત્તાઓની પરિપક્વ બોલાવવાનો ડોળ કરવો અને બીજી તરફથી એ પરિપક્વના નિષ્ક્રિયોને નીરથક બનાવવા સામ્રાજ્યની પસંદગીભરી વેપારપદ્ધતિની યોજનાઓ ધડવી એ જગત તો સામ, દામ, દંડ કે બેદ કોઈપણ ઉપાયે બીજી પ્રજાઓનાં અને ધોતાના અમજીવી વર્ગનાં શોષણ કરી તેની આમંત્રી પર અમનઅમન હાલવાર મુત્સદ્દીઓને જ શોભે. જગતનાં દ્રષ્ટિ બિન્દુથી ઓટાવા જાંબવાના જળ જેવી છે; સામ્રાજ્યનાં દ્રષ્ટિબિન્દુથી જગતના ખરાબે ચડી ગએલા વેપારને મારે એક વધુ ખડક ઉભો કરવા સરખી છે; હિન્દનાં દ્રષ્ટિબિન્દુથી તે ઘોનરી જળ જેવી છે.

શ્રીમન્ મનુર ગીત

મોટીબહેન કાપડ વણે, ને નાનો ભાઈ અમારા પેટપૂર અન્ન ગાટે એ કાપડ વેચે. મોટીબહેન કાપડ વણે, ને નાનો ભાઈ એ વેચે. નાનો ભાઈ ફાટલાં-તૂટલાં કપડાં પહેરે, એને એક કટકો ધ ધીંગલું મારવા ન મળે.

મોટીબહેને વણેલું કાપડ ખરીદે કોણ ? પેલા શ્રીમન્તો ? પરદેશી મુંવાળું કાપડ મૂંઝી હાથવણાટનું સ્વદેશી ને ખરખરકું એ લક્ષ્મીના લાડીલાઓને ક્યાંથી ગમે ?

હાથવણાટ કોઈને ન ગમે, ને ભાઈ-બહેન ભૂખે મરે. તમે વાવો, હું વણું, ને ઝોડથો નળીયાં જતાવે !

આઠ કલાક કામ, આઠ કલાક આરામ, આઠ કલાક અભ્યાસ. મહેનત કરનારે ય માણસ તો ખરા જ ના ? એય માણસની જોમ છવવા માગે જ ને ?

વાંચતાં શીખો, પુસ્તકો વાંચો. મનુર કંઈ મૂખ નથી. વાંચે અને શીખો !

આઠ કલાક કામ, આઠ કલાક આરામ, આઠ કલાક અભ્યાસ ! મનુર માણસો છે, ને માણસ માફક વિચાર કરવા તો માગે જ ને ?

સૂરજ ઉગેથી સૂરજ આથમ્યા પછી પણ, ચૈદ, ચૈદ, કલાક ! ચૈદ ચૈદ કલાક !

ઘડપણ આવે, ને બાઝરી ખૂટે, ને ટાંટીના વૃટે તોય ચૈદ કલાકનાં મહેનતાણાં !

ભેડીયું તોડી નાખો, મનુરો ! મુડીવાદને મૃત્યુચક્ષીમાં પીસી નાખો. સંસ્કૃતિ એટલે શું ? એને ધૂનમાં બેળવી દો ! 'શ્રીમન્ત' નામના રાક્ષસોને નાણુ કરો. પછી 'ગરીબ' કોણ ? પછી 'શ્રીમન્ત' કોણ ?

એકદહથ્યુ દોલતને દફનાવી દો ! બધાય માણસ છે. બધાય સરખા !

બહાદૂર થાઓ, બળવાન બનો, રાત્રી આંખોના મંદ બનો.*

—શંકરજીતી ગોસાઇ.

* એક અંગ્રેજી પત્રમાનવન પરથી.

અનેક શીશ્મોમાં 'અન્ધુ' કામ આપ્યું છે. પાંચમાં ચિત્રમાં હાથીઓનાં ટોળાં (પાળેલા) ગામના નાશ કરવાને માટે દોડી રહ્યાં છે અને તેમની પાછળ પાછળ ટોણી કમેરા દોટ મુકી રહ્યા છે અને તેમના સંચાલનને 'સીન'માં ઝડપી રહ્યા છે. ત્યારે છેલ્લા ચિત્રમાં લ્હમો લુવો છો કે તરાપા ઉપર

બંસીને શીશ્મકાર પ્રાણીઓમાં ખજબગાટ મચાવવા માટે બંદુકનો ખાલી અવાજ આપે છે. અવાજથી પ્રાણીઓ ઉસ્કેરાઇને બહાર આવે છે કે ટોણી કમેરા તેમને તરત જ ઝડપી લે છે.

આમ પાળેલાં પ્રાણીઓ લ્હમારી આંખ સામે આપ્યાદ જંગલનો સીન રલુ કરે છે.

સુખસંચારક દુખની મથુરા

સર્વવ્યાપક દુઃખની વ્યાપક દુઃખવિદ્યા

બાળાવનાની દુઃખવ્યાપક

દુઃખવ્યાપક

જગ પ્રસિદ્ધ પોષિક મધુકે અને લાદેજતદાર પીત્ત ખોરાક પચાવનાર બ્રુખ લગાડનાર લોહી માંમ વધારી તાકાદ તાઝગી બક્ષનાર કિંમત બાટલી નાનીનો રૂા. ૧) મોટીના રૂા. ૨)

અવનવાર

અણવર્ગ ઔષધિ મીશ્રિત જીવન વર્ધક ખોરાક સર્દી, ખાંસી, સ્લેપ્મ અને છાતીના કોઈ પણ રોગોની પ્રસિદ્ધ દવા. કિં. તોલા ૨૦ નો રૂા. ૧૧

બાલસુધા

દુખળા પાતળા અશક્ત બાળકોને રુદ્ધ પુષ્ટ અને સ્તિમય તાકતવાળા બનાવનારી મીઠી દવા. કિંમત ૧૨ આના

દુઃખવ્યાપક

જલન અને નાસ નિવાય કોઈ પણ જાતની દાદર-ને ૨૪ કલાકમાં આરામ આપનારી દવા. કિંમત બાટલી એકતા ૪ આના

સુધાસિદ્ધ

ઠંક, ખાંસી, દમ, શૂળ, કોલેરા, સંચાલણી, અતિ-સાર, વમન થેતુ, ઝાડા, વગેરે એવાજ રોગોની અનુપામ વગરની દવા. કિં. બા. એકતા ૮ આના

આ સુધિ વ્યાપક દુઃખની મથુરા સુખસંચારક દુખની મથુરા નામનજરૂરો, આ સુધિ વ્યાપક દુઃખની મથુરા દવાઓની દવાઓની મથુરા

એન્ટ-મેસર્સ હીરાલાલ મુલશ એન્ડ કું. પ્રી-સેસરટીટ, મુંબાઇ.

પછી જરૂર ત્યારે ઉત્સાહની જરૂર પડશે કે?.....

વાંચક ખીરાદરના આ પ્રશ્નને અમેાએ ઉપર રજુ કર્યો છે. 'સૌતિકવાદનો વિન્યા' નામના લેખમાંથી ઉપજી આવતરણ છે. અને એ આવતરણમાં લેખકે સિદ્ધાંતિક વિરોધ (Ideological contradiction) દર્શાવવાનો યત્ન કર્યો છે. જવાબમાં આમ લખી શકાય.

ઉદ્ઘાસની ઇચ્છા, અને ઉદ્ઘાસનો અનુભવ એ સર્વ વ્યક્તિના જાન-તંતુઓની ક્રિયા છે. માનવને ઉદ્ઘાસ જરૂર છે કેટલાય માર્ગોએ. કેટલાકોને અમુક પરિસ્થિતિ કરવામાં જ ઉદ્ઘાસ મળી રહે છે. કેટલાકો કાર્ય કરવામાં જ ઉદ્ઘાસ માણે છે. કેટલાકને વાંચનમાં ઉદ્ઘાસ સાંપડે છે. કેટલાકો નાટક કે સીનેમાંમાં ઉદ્ઘાસ મેળવે છે. આમ ઉદ્ઘાસ એ 'એક અનુભવ' (Experience) છે. જે ચિત્રપટથી એક જણને આનંદ પડે તે જ ચિત્રપટમાં અન્યને કંટાળો પણ આવે. આમ ઉદ્ઘાસ એ વસ્તુ માત્ર વ્યક્તિના માનસની વસ્તુ છે.

પણ માનવમાં ઉદ્ઘાસની બુદ્ધિ કુદરતી અને સ્નાતત છે. એ સિદ્ધાંત સચો છે. માનવ શ્રમમાં જ ઉદ્ઘાસ મેળવે છે. પણ તેના અનુભવોમાં ફેર પડે છે. આમ 'અમુક પ્રકારનો શ્રમ કરવાની' તેની ઇચ્છા તદ્દત સ્વાભાવિક અને કુદરતી છે. અને તેથી જ માત્ર શ્રમનું પ્રત્યાઘાત (Reaction) છે તેમ આલેખનું અસત્ય છે. કારણ કે જો તેમ જ હોત તો એક પ્રકારના શ્રમથી કંટાળીને માનવ ખીજા પ્રકારનો શ્રમ શરૂ કરત નહિ. દાખલા તરીકે ઝોશીસના કામથી કંટાળેલી વ્યક્તિ જાગીયામાં ફરવા જવાનો શ્રમ કરે નહીં.

હવે ખીજા મુદ્દા ઉપર આવીયે. માનવ જ્યારે યત્રોની મદદથી અમુક પ્રકારના શ્રમને અદશ્ય કરી શકશે પણ તેથી તે ખીજા પ્રકારનો શ્રમ નહીં કરે તેમ ફરતું નથી. જ્યારે 'દરેકજની ગોટલી' મેળવવાને માટે દશ દશ કલાકનાં કામ અદશ્ય થશે ત્યારે માનવ પોતાની શક્તિઓ સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ કરવામાં વાપરશે. તે સુંદર ચિત્રો દોરશે, સુંદર પુસ્તકો લખશે. સુંદર આવાસોની યોજનાઓ કરશે, નવા યંત્રો શોધશે અને માનવજીવનમાં આમ ઉદ્ઘાસ વધશે અને ઘટશે નહીં. અને ઉદ્ઘાસનું અસ્તિત્વ જ તેમને વધુ ઉદ્ઘાસ મેળવવા માટે શ્રમ કરવાની પ્રેરણા આપશે.

—પ્રાલીટરીયન.

સુવાળો સહચાર

આ વાર્તાએ શુજરાતભરમાં ખૂબ સત્-સનાટી ફેલાવી છે. અનેકોએ આ લેખના ઉપર લખાણેલા આમુખ વાંચ્યા વગર જ અમારા ઉપર તીખી દીકાનો વર્ષાદ વરસાવ્યો છે એટલે કોઈ પણ પ્રકારની કામાયાચના વગર જ આ આમુખ અહીં રજુ કરીએ છીએ.

“આત્મસુખને સંતોષવામાં જ-તેમજ પોતાના મુખની દ્રષ્ટિએ સકળ સ્પષ્ટિને અવલોકવાની વિચારસરણીને ઇપિકુરીયન શીસ્સુરી કહે છે. આ વિચારસરણી પ્રમાણે ‘આનંદ’ જીવનનો આદર્શ બને છે. ‘મુખ’ એ સર્વ પ્રવૃત્તિઓનું કેંદ્ર બને છે. સમાજની મર્યાદાઓ તેઓ સ્વીકારતા નથી. ધર્મે રચાયેલાં બંધનો તેઓને બાંધતા નથી. સાંપ્રત નીતિભાવના તેમને સ્પર્શી શકતી નથી.

આવી વિચારસરણી અને સાંપ્રત સમયમાં શ્રમજીવીઓના તત્વજ્ઞાને સંજોડી નવી નીતિભાવના તરફે મુળગત ફરક છે. ઉપલી વિચારસરણી માત્ર અશબ્દ જાતીયવિદ્યાસને ઉત્તેજે છે, ત્યારે નવી નીતિભાવના વૈજ્ઞાનિક અંતિય જીવન સંજો છે. આ વાર્તા Epicurian શીશુશ્રીનું સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ ધાવતી હોવાથી એક વાનગી તરિકે અગ્રે રહુ યાય છે...તંત્રી”

અને એ સાથે અમો લેખકનું આ પરત્વે નીવેદન રહુ કરીયે છીયે.
તંત્રીશ્રી ‘નવયુગ’

મુદ્રાપના ગનાંકમાં પ્રસિદ્ધ થએલી મારી “સુવાળો સહચાર” નવલિકાએ જેમ નીતિના ધ્વજદ્વારેને ભડકાવ્યા છે તેમ વાચકજનતામાં કેટલીક ગેરસમભુત પણ ઉભી કરી છે.

જેમને એ વાનાંમાં અશ્લીલતા કે નાશાદ દેખાય છે તેમને તો મારે કંઈ જ નવાખ આપવાનો નથી; પણ જેઓને વાર્તાના પ્રસંગોમાં લેખક તરિકેના મારા વિચારો જ મુત્ત ધએલા લાગે છે તેમને મારે એટલું જ કહેવાનું છે કે એ આખીયે કથા કલ્પિત છે અને મુદીવાદી સમાજરચનામાં પ્રસરી રહેલી જાતીય વ્યવહારની અવ્યવસ્થા ઉપર કટાક્ષરૂપ છે. આખીયે વાર્તા પહેલા પુરૂષમાં લખેલી હોવાથી કોઈ વાચકોને એવા ભ્રમ થનો દશે કે લેખક પોતે જાતીય વ્યવહારની અવ્યવસ્થાનો હીમાયતી છે, પણ એ ભ્રમ અસ્થાને છે. આપણા સમાજમાં એવા કેટલાયે મણુઓ છે કે જેઓ રશીઆની સમાજરચના ઉપર જાતીય જીવનની નિરંકુશતાનો આલેખ મુદી પોતે જ પોતાના વ્યવહારોમાં એવી નિરંકુશ-

તામાં મૂકીલે છે. એવાઓને ખુદ્દા પાડવા સારૂ જ ‘સુવાળો સહચાર’ લખાએલી છે. વાર્તા વાંચનાં બે એવી સમજણ ઉપજતી હોય કે રશીઆમાં જનવ્યવસ્થા એવી કોઈ વસ્તુ જ નથી, તો તે પણ ગેરવાજબી છે, કેમકે રશીઆમાં પરણેલી સ્ત્રી ગમે તે માણસ સાથે મુક્ત સંદ્યાર માણી શકે એવી છુટ નથી. ત્યાં સહેલાઈથી ફારગતિ મળે છે અને ફારગતિ મળ્યા પછી જ સ્ત્રી કે પુરૂષ અન્ય વિજ્ઞાતીય વ્યક્તિ સાથે જેકાઈ શકે છે. જાતીય વ્યવહારની નિરંકુશતાને બદલે રશીઆમાં અતિશય વ્યવસ્થિત, નિષ્પ્રભિત અને વૈજ્ઞાનિક જાતીય જીવન સ્ત્રીપુરૂષો જીવે છે. પણ મુદીવાદીઓ તેને નેશન-લાઈઝેશન ઓફ વીમેન’ કહી ગેરસમજ ફેલાવે છે. આ મુદીવાદી મનોદશાનું મુત્ત સ્વરૂપ અને તેની જાતીય નિરંકુશતા ‘સુવાળો સહચાર’માં દ્રષ્ટાન્ત રૂપે મેં રહુ કયાં છે. તેમાં વધુવેલી સ્થિતિ આર્ય નથી, પણ અર્યોગ્ય છે. તેમાં લેખકની સંમતિ નથી પણ કટાક્ષમય વિરોધ છે.

એ વાર્તાને ખુદ્દી, અશ્લીલ કે નગ્ન કહેનારાઓ કહાપી, કાન્ત, મહિસાસ નયુભાઈ, ગોવર્ધનરામ, કનૈયાલાલ મુનશી, બદુ ઉમરવાદીઓ, મેલાણી અને ખીન્ન અનેક લેખકોની કૃતિઓમાં રથજો રથજો ઉભરાતા ‘મુદ્દાપણા’ સામે લાગે જ વિરોધ લે છે. માત્ર ‘સુવાળો સહચાર’ પહેલા પુરૂષમાં લખાએલ છે એ યદના જ એમને ભડકાવે છે, પણ એમણે સમજવું બેઠાએ કે કલ્પિત નવલકથામાં આવતો ‘દુ’ એ લેખક જ હોય છે અથવા તો એના વચનો અને આચરણોમાં લેખકની સંમતિ જ હોય છે એમ દોનું નથી.

‘સુવાળો સહચાર’ માટે આવેલો ખુલાસો કરેલો પડે છે—અને એ પછી પણ એ વાર્તામાલાની સમાપ્તિ ‘પહેલા અનુભવ’ સાથે જ કરવી પડે છે—એ મુનશીની વાચકોના સામાન્ય જુદિસારિત્વની નિશાની છે.

—જેલશંકર વ્યાસ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

દ્રાક્ષા સંવ

ૐ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંગે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરાદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અશોકારિષ

ૐ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ૐ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

તાકાત અને તંદુરસ્તી

નામાં શરીરે!

લેખક:

ડાક્ટર

હિંદમાં તો નાગડા બાવાને!

એક આખો સંપ્રદાય છે. કહે છે કે આ બાવાઓ કોઈ પણ પ્રકારનું વસ્ત્ર કે ઉપવસ્ત્ર પરિધાન કર્યા વગર આલમમાં રખડે છે. હિંગાલયના કેટલાક ગાઢા જંગલોમાં તેઓ વસે છે અને કવચીત્ કવચીત્ તેઓ બહાર આવીને જંગલને તેમની જંગલી સંસ્કૃતિની પ્રતિતિ કરાવે છે.

સ્થપાયાં છે. માનવે કેટલાં અને કેવાં કપડાં પહેરવાં તે પ્રશ્ન ઉપર ખુબ ચર્ચા ચાલી છે.

એક દાળ એવેા હતો કે માનવ જ્યારે વસ્ત્રહીન દશોમાં ફરવામાં આવે ત્યારે માણુતો તેના શરીર પર વસ્ત્ર તો શું પણ આડની છાલ પણ ન હતી.

ત્યાર પછીના યુગમાં આડની છાલો વડે શરીર ઢંકાવા લાગ્યાં. માનવ શરીરનું સંરક્ષણ કરવા માટે કે તેને શોભા આપવા

પણ અત્યારના મુસંસ્કૃત મનાતા પ્રદેશોમાં અગ્રણી શારીરિક કસરતયાત્રીઓમાં એક નવો વિચાર તેમને જોરથી આકર્ષી રહ્યો છે. આ નવા વિચારે હવે તો સંપ્ર-

દાયનું સ્વરૂપ લીધું છે અને તેથી તેના પાટ-નગરોમાં નાગાઓનાં મંડળ Nudo cult

માટે પછી આમડાના આવરણો રચાય અને કોઈ મુલગ કાણે કાપડનાં કપડાંની શોધ થઈ.

પણ ત્યાર પછીના યુગમાં તો શરી-

રના પ્રત્યેક ભાગને ઢાંકવાની, પ્રત્યેક અંગ ઉપર કાપડનો પોશાક અપનાવવાની પ્રવૃત્તિ,

શરીર અને વસ્ત્રો

યધ. ખૂબ કપડાં પહેરે એ તેનું સુત્ર ખતી ગયું. અને જેમ માનવ શરીર પર વધુ કપડાં તેમ તેની પ્રતિભા અને પ્રતિષ્ઠા વધુ મનાવા લાગી.

પણ આજે આપણા સમક્ષ પ્રશ્ન અથ-
ડાય છે કે માનવે કેટલાં અને કેવાં કપડાં
પહેરવાં? યુરોપના તંદુરસ્તીના અગ્રણીઓ
એકદમ એવાં કપડાં પહેરવાની હાકલ કરી
રહ્યા છે. અમેરિકાના પ્રખ્યાત ખરનાડ
મેકફેડન ‘શીઝીક્લ કલચર’ ના એપ્રીલ
અંકમાં આલેખે છે કે-

આલમના પ્રત્યેક ભાગમાં નગ્ન
સંપ્રદાય તરફ આ ક્ષણે ખુબ લક્ષ
ખેંચાઈ રહ્યું છે.

‘શરીરની તાંકાતને વધારવાના આ
અસાધારણ પ્રયોગમાં જર્મની મોખરે છે.
ત્યાં આવી કેટલીય કલ્પ છે અને આ
કલ્પને ત્યાં કાયદેસર છે.

‘વસ્ત્રો પહેરવાં એ માનવદેવની વસ્તુ
છે. કેટલાં અને કેવાં તે માનવની સ્વ-
ભાવજન્ય પ્રજ્ઞાલિકાઓને અનુલક્ષીને કર-
વામાં આવે છે, જંગલમાં વસતા માનવ-
મગજમાં કલ્પના પણ નથી આવતી કે
સામી વ્યક્તિનું શરીર નાણું કેમ છે?’

પહેલાના સમય સાથે સરખાવીએ તો
આપણે પોશાકમાં ઘણો જ ઘટાડો કરતા
જઈએ છીએ એ દીસી આવશે. પહેલાના
વર્ષતમાં મોભાદાર અંગરખાને ખલે હલે
ઉધાડાં કાતરવળાં ખમીસ શેરાએ શેરીએ
નથી દેખાતાં?

સંભવ છે કે ને આ વૃત્તિ વધુ ને
વધુ વિકાસ પામતી જશે તો માનવ
માત્ર શોભાને ખાતર જ કપડાં પહેરતો
અટકી જશે.

અત્યારે ને આપણા વડીલો સમક્ષ
કોઈ નાગા ફરવાના, જેવા જગ્યાએ તેવા
રખડવાના આદર્શ વિશે વાતચીત કરે-
અરે માત્ર શબ્દ ઉચ્ચારે તો પણ તેમના
નાકના ટેરવાં ઉંચે ચઢી જવા સંભવ છે.
નગ્નદશામાં ફરવાના સિધ્ધાંતથી તો સંભવ
છે કે તેમને આઘાત લાગશે.

આ સર્વ અર્થાતું સત્ય એ છે કે પોશાક
એ પ્રકારનો હોવો જોઈએ કે જેથી શરીર
હવા અને સૂર્ય પ્રકાશ વચ્ચે સંસર્ગ
જળવાઈ શકે.

સૂર્ય પ્રકાશ શરીરને ખુબ જ ફાયદાકારી
રહે છે. શરીરને ત્વચા દ્વારા સૂર્ય પ્રકાશ
જેટલો વધુ ઊંચાઈ તેટલો વધુ હિતકારક
હોવાથી નગ્નસંપ્રદાયમાં માનનારાઓ કહે
છે કે શરીર પર કોઈ પણ પ્રકારનો પોશાક
પહેરવો અનિષ્ટ છે.

પણ તેનો અર્થ એ નથી કે સારો ય
સમય વસ્ત્રહીન દશામાં જ રખડવું. આ
શબ્દોનો એટલો જ અર્થ છે કે દીવસના બે
કે ત્રણ કલાક સુધી નગ્ન થઈને કે બહુ જ
ઓછા કપડાથી “સૂર્ય સ્નાન” (Sun
bath) લીધું હોય તો શરીરની, ચેત-
નામાં જેમ આવે છે. તેથી તાજગી આવે
છે. શરીરમાં પ્રાણ પ્રગટે છે. ઉત્સાહ
અને નેમ દેખા દે છે.

નગ્નસંપ્રદાયનો આ હેતુ છે. તેનો આ
આશય છે. તેઓ માને છે કે જગતમાં
જગ્યા તેવા જ ફરવાનો કુદરતી આદર્શ
છે. પોશાક એ કૃત્રિમ છે.

પણ તેમના એ અંતીમ વિચારોને
અંગ્રગા કરીને આપણે એમાંથી સાર મહણ
કેવીને શરીર પર ખીનજરૂરી કપડાં ન
પહેરવાં તે સારી રીતે માત્રમ પડી શકે
તેમ છે.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

શાંધાઈની 'શાંતિ'

શે પે પર ખૂનખાર અને લયાનક જોખના વર્ષાદ પછી રથપાયેલી લશ્કરી શાંતિની શરતો અતી જાણુવા યોગ્ય છે. લીટરરી ડાયજેસ્ટના ૨૪ મીના અંકમાં આ શરતો આપેલી છે. જેનો અનુવાદ અહીં પ્રસિદ્ધ થાય છે.

૧ યુદ્ધનીતિ ઉપર તરત જ અંકુશ.

૨ ચીનવાસીઓ પોતાનાં હાલનાં લશ્કરી રથાનો ઉપર જ રહેશે.

૩ જાપાનીઓ આંતરરાષ્ટ્રિય વિભાગમાં પાછા જશે. માત્ર લશ્કરની કેટલીક ટુકડીઓ જ નજીકના વિભાગમાં રાખવામાં આવશે.

યુદ્ધ સમયનો સામનો કરવા માટે આથી વધુ અસરકારક યોદ્ધની જરૂર નથી લાગતી?

૪ મેટ્રીટન, ક્રાંસ, ઇટાલી, અમેરિકા, ચીન અને જાપાનના બધાં પ્રતિનિધિઓનું બનેલું પ્રધાનમંડળ જાપાનના લશ્કરમાંથી ચીનને પાછી સત્તાની સોંપણીના કામ ઉપર તપાસ રાખશે.

૫ જે દિવસે આ સંધી ઉપર સહી થશે તે દિવસથી આ સંધી અમલમાં આવશે.

શાંધાઈમાં થયેલી શરતો પ્રમાણે સમગ્ર શાંધાઈ શહેર આંતરરાષ્ટ્રિય વિસ્તાર સમુખની જાય છે એ વસ્તુ ઉપર ખાસ નિદેશ કરવાની ભાવે જ જરૂર છે. આ સંધી પ્રમાણે ચીનનું લશ્કર જે હાલ શાંધાઈ

થી વીસ માઈલ દુર છે તેને ત્યાં જ રહેવું પડશે. એટલે સમગ્ર શાંધાઈ શહેરને ચીનની સત્તા નીચેથી ખેંચી લેવાની રાજ્યરમત આમ સફળ થાય છે.

આ ઉપરાંત આયિંદ બહિષ્કારની સંસ્થાઓને કચડી નાંખવા માટે જાપાન સફળ થયું છે. બહિષ્કારના મુત્ર પોષ્ટરનારને મારે, તેમ જ તેનો રાજકિય ઉપયોગ

કરવાની આંકડા ધરાવનારાઓ માટે 'શાંઘાઈ' એ એક અતિ મનનીય ઘટના છે એ ચોક્કસ છે.

શાંઘાઈનો સંહાર

શેષેના સંહાર પછી હવે તેને માટે થયેલા બંધીમ ખર્ચના આંકડાઓ બહાર આવતા જાય છે. લગભગ ૪૦૦૦૦૦૦૦૦, ડોલર એટલે લગભગ ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા (આંકડામાં સુકળે તો એક અબજ રૂપિયા) નો ધુમાડો થઇ ગયો છે. અને લગભગ ૧૮૦૦૦૦ કુંડુંબોને શોપનું પડ્યું છે અને ૮૦૮૦ બીન સેતીકો મરણ પામ્યા છે.

લગભગ ૭૮૩૦૦૦૦૦ ડોલરની કિંમતનાં તો માત્ર મકાનો નાશ પામ્યાં છે. ૨૧૬૦૦૦૦૦ ડોલરની કિંમતનાં યંત્રો નાશ પામ્યાં છે. અને એકાર બનેલાની સંખ્યા લગભગ ૨૫૦૦૦૦ છે.

લગભગ ૪૫૦૦૦૦૦, ડોલરની શાળાઓની મિલકતનું તુકસાન કરવામાં આવ્યું છે. રેલ્વે પર લગભગ ૫૪૦૦૦૦૦૦ તો ખાડો પડ્યો છે.

અને આ બધું શાને માટે ? કારણ કે જાપાનના માલનો ચિનવાસીઓએ બહિષ્કાર કર્યો હતો તેને માટે !

રશીયામાં જ્યુ કોમની સ્થિતિ

સુમત્ર વિશ્વમાં જે કોઇ પણ પ્રજાને કોઇ પણ દેશ ન હોય તો તે જ્યુ કોમ છે. જગતના પ્રત્યેક વિભાગમાં આ જાતિ પથરાયેલી છે. અને ધીરધારેના ધંધો કરતી હોવાથી પ્રજાસમુદાયમાં તે અતિ અગ્રિય મનાય છે. જેમ મારવાડી કોમ તરફ પ્રગતિમાન લોકોને સ્વાભાવિક ધિક્કાર

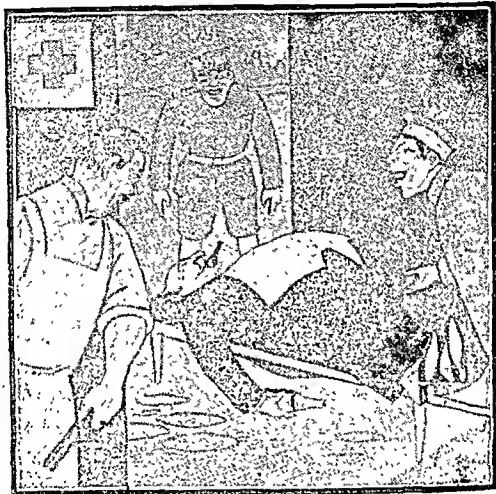
હોય છે તેવી જ રીતે વ્યાજના માર્ગે ખૂબ ધન મેળવતાં જ્યુ કોમના શ્રદ્ધેષ્ઠો તરફ યુરોપના લોકોને સ્વાભાવિક અનાદર તો હોયજ. આવી સ્થિતિ પહેલાં રશીયામાં પણ હતી. પણ રશીયામાં થઇ રહેલા રાજ્યપરિવર્તન પછી જ્યુ કોમની સ્થિતિમાં ખૂબ ફરક પડી ગયો છે. આથી 'નેશન'ના તા. ૨૫ મીના અંકમાં લુઇ શીશરના અભ્યાસપુર્ણ લેખમાંથી નીચલું અવતરણ ઉતારી લઇએ છીએ :-

—મુખ્ય હકિકત એ છે કે સોવીયેટ ઉદ્દોગમાં ૩૦.૦,૦૦૦ જેટલા જ્યુ હાલ કામ કરી રહ્યા છે. ત્યાર પછી તો ફેક્ટરીઓમાં ફેટલાય જ્યુ ગયાં છે. એક સમયની લેવડદેવડ દરનારી જાતિ હવે મશીન ઉપર, ખાણ ઉપર, ટ્રેક્ટર ઉપર, શ્રમ માણી રહી છે. અક્ષરજ્ઞાનના ઉપાસકો હવે શહેરોને સજનારા બન્યા છે. વિશ્વવ્યાપી શરૂઆતના કાળમાં રાષ્ટ્રના આગ્રણી પદે કેટલાક અતિ ક્ષુદ્ધિમાન જ્યુ હતા પણ બીજી કક્ષાના આર્થિક કામે ઉપર જ્યુ કોમની સંખ્યા અતિ અલ્પ હતી. પણ અત્યારે જ્યુ કોમ મહોટા સ્ટેટ કામ ચલાવે છે, તેજને સુધારવાની ફેક્ટરીઓનું દીશામુચન તેમના હાથમાં હોય છે, આગગાડીઓ ચલાવે છે. રસ્તાઓ બાંધે છે, અને ઉદ્યોગો ઉપર દેખરેખ રાખે છે...જ્યુ ધજનેરો, જ્યુ મીકેનીકો, જ્યુ નિષ્ણતો હજારોની સંખ્યામાં સોવીયેટ વિશ્વવિદ્યાલય તરફથી બહાર પડતા જાય છે.

જાપાન ક્યાં જઇ રહ્યું છે ?

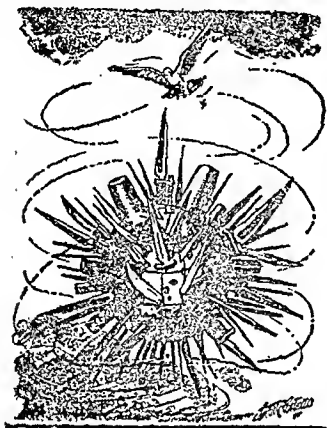
જાપાનમાં વડા પ્રધાન ઇનકાઇનું જૂન થયું. ત્યાર પછી જાપાનમાંથી પાલમિન્ટનું પ્રતિનિધિત્વ તદ્દન ઓસરી ગયું છે એટલું જ નહીં પણ જાપાન સરકાર-

કેટલાકે કટાક્ષચીત્રો—

ડોક્ટર: (જાપાનીસ સૈનિકને) રરવામાં રખડના ચીનાઈ શહેરીને ઇન્ટરવ્યુ છે ?
સૈનિક :-ના રે ! સાહેબ, આ લીટલ કમીશન અતિશય ખાવાના રોગથી પીડાય છે.

[ચીનના વર્તમાનપત્રો આંકડાઓ આપી આવે છે કે લીટલ કમીશન ૧૨ દિવસમાં ૬૦ વાર મીજબાનીમાં જમ્યા હતા.]

શાંતિનું પક્ષી—

પણ હું ઉતરું ક્યાં ?

મહાસંઘાત પછી માત્ર
પ્રત્યાસંઘના સંસ્થાન છ-
વતા રહ્યાં છે અને તેઓએ
લગભગ બહુર થય છે કે
કેમ તે જોવા માટે પદ-
ધુ કમીશન નીમ્યું છે.

તેને ફેસીઝમનો સ્વાંગ સજ્જો છે. આ ઘટના ઉપર ટીકા કરતાં અમેરિકન અખબાર 'ન્યુ રીપબ્લીક' તેના રપ મીના અંકમાં આલેખે છે કે:—

જૂનામરજીને માગે ફેસીઝમ જાપાનમાં પગલાં મુકતું જાય છે. પ્રધાન ઇતુકાઇનું જૂન કરનાર હિચકારા યુવાનોની પછવાડે કોનું આધારબળ હતું, અથવા તેમના ઉદ્દેશો ક્યા હતા તે વસ્તુને વેગળા કરીયે તો પણ આ ઘટનાથી લશ્કરી સત્તાવાળાઓને લાલ થશે એમાં શંકા નથી. લશ્કરે ચોખ્ખા શબ્દોમાં સંભળાવી દીધું છે કે નવું સરકારતંત્ર એક પક્ષનું; કે એક વર્ગનું નહોતું જોઈએ. આનો અર્થ એ થાય છે પ્રજાપ્રતિનિધિત્વના રહાસણાં અવશેષ પણ હુપ્ત થાય છે. ઇતુકાઇને બદલે મુશુકીને પ્રમુખ બનાવવાની મુજ યોજનાનો જો અમલ કરવામાં આવે તો પણ પરિસ્થિતિમાં કંઈ ખાસ ફેર પડે તેમ નથી કારણ કે મુશુકી ફેસીઝમ તરફ ખાસ વળણ દર્શાવે

છે. ઇતુકી કરતાં વધુ ઉત્તરમતવાદી મુસહીઓને આગલા ખુનોએ અળગા કર્યા છે. એમ પણ હોય કે પૂર્વમાં સામ્રાજ્યવાદી નીતિને અમલમાં મુકવાથી, તેમજ વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીની અસરથી, તેમજ સરકારતંત્રમાં લાંચ અને રૂસ્વતનું જોર જામવાથી લોકમત આધુનિક સરકારતંત્ર સામે પડે. પણ લશ્કરના સુવધારો સત્તામાં આવ્યા છે એ વસ્તુ સમસ્ત જગતની શાંતિ માટે તેમજ જાપાની પ્રજાની આંતરિક શાંતિ માટે અતિ જોખમકર્તા છે. અત્યારે તો એમ જ દીસે છે કે રશીયા ઉપર આક્રમણ કરવાનું સાહસિક પગલું લેવા તે પ્રેરાશે ત્યારે પશ્ચિમમાં તેને મદદ કરે એવી કોઈ યુરોપીય સત્તા વિચારહીન હશે? આના ઉપર જાપાનની સ્થિતિ અવલંબે છે. એટલું જ નહીં પણ વિશ્વસંગ્રામ અને વિશ્વવિજયની સંભાવિતતાઓ પણ તેમના ઉપર જ અવલંબે છે.

નવું-સાહિત્ય

આકળ

લેખક : રમણલાલ વસંતલાલ
દેશાઈ. પ્રકાશક : સ્વસ્તિક
કાર્યાલય. મુદ્રક : રૂ. ૨-૮-૦

હાલ પાછપચી પાણી ઉડાડી વનસ્પ-
તિપર બિન્દુઓના ઇંટકાવ
થવા દો એટલે 'આકળ' ની નક્કલ સરજી
શકાશે. અલખત એ આખી અદા બીલ-
કુલ કૃત્રીમ છે...અને એ જ રીતે શ્રી.
રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ કૃત્રીમતાને
ખાત્રી પંદર વાર્તાઓનો ગ્રંથ "સરજ્યો"
છે.....એમાં વાસ્તવીકતા જવલે જ
ડોહીયું કહે છે. કુદરત મહામહેનતે મલ-
ધારા ફેંકે છે.....એ પાછળ 'પ્રયાસ'
દેખાઈ આવે છે.

એક બે માંદલાંઓના નીલીય ગ્રેમની તોંધ
આસપાસ દુષ્ટ વાર્તાઓની વાડ ચણવી
એ આજના ચોંકેલા જમાનામાં અલુગતું
અને વાહીઆત લાગ્યા વિના રહેતું નથી.
જેઓ સશક્ત છે, જીવન જીવવાને લાયક છે
તેવાં કેટલાંય મનુષ્યો પર મુડીવાદે માંદગી
ખાંજાવી છે. તેઓને ગ્રેમની ખાત્રીઓ

પીવાનો અવસર સાંપડતો જ નથી.
'આકળ' નામની વાર્તામાં એક સ્ત્રી માત્ર
'ગ્રેમ'થી જ પીડાય છે. એ પીડાથી લેખક
પણ પીડાય છે. જગતના અનેક માન-
વીઓ જવારે ભુખમરાથી મરે છે, દુઃખી
થાય છે, ત્યારે 'ગ્રેમની પીડા'નું ચિત્ર ખડું
કરતું એ આજની વિપમ પરીસ્થિતિની
મસ્કરી કરવા ખરોખર છે. 'ગ્રેમ'ની વીરુદ્ધ
હું નથી. પણ માત્ર એક છોકરી એના
ધારેલ પુરુષને લગ્નની વીંટીમાં કેદ ન કરી
શકે અને પરિણામે ખુબ હેરાન થાય એવા
કીસ્સા આજે આપણને હચમચાવી શકતા
નથી. ગ્રેમ એટલે શરીરની ભુખ ભાંગતું
તત્વ ! દરેક તંદુરસ્ત જણમાં આ ભુખ જાગે
છે. એ ભુખ એક કે બીજી રીતે સંતોષ
ગોંધી લે છે.....પણ આકળની નાયિકાને
પુરુષ 'આકળ' જેવો લાગે છે, એટલે
'દેખાવડી ઉપમા'માં ગોંધાઈ જઈ એ
સ્ત્રી માત્ર નિશ્વાસ નાખે છે...અને વાર્તાનો
અંત આવે છે...હવે એક બે વ્યક્તિના
જ રોગી ગ્રેમનો કીસ્સો આપણને કંઈ
રીતે સ્પર્શ કરી શકે ?.....

શ્રી. રમણલાલની કલમમાં સહેલાઈ છે
પણ જોર નથી. એક અક્ષર તરીકે જ

તેઓ ગામડામાં હયાંદિયાં હોય તેવું પાનાં-
ઓમાંથી સાફ દેખાઇ આવે છે. જ્યારે
જ્યારે લેખકે 'રમુજ' ને બાંધવા
પ્રયાસ કર્યો છે ત્યારે ત્યારે તેઓએ
જખ્ખર છક્ક ખાધી છે. એ રમુજથી
ધણા ધવાયા હશે. વાચકોને હાસ્ય પર
વૈરાગ્ય આવી ગય એવો ઇરાદો લેખકનો
નથી ને?

બાકી તો જેઓને 'પાગેલી' વસ્તુનો
જરા પણ શોખ હશે. તેને આ વાર્તાઓ
ગમી જશે. છપામણી અને પુસ્તકનો ઉદ્ભવ
ખરેખર સારાં છે.

‘પ્રાદીપ્તિયન.’

કાલિઆવાહની કાળરાત્રિ

લેખક: સામળદાસ ગાંધી. પ્રકા-
શક: સામળદાસ લક્ષ્મીદાસ
ગાંધી. કિશોર પ્રકાશન મંદીર,
દીનકર ભુવન, ખાર. મુદ્રક: ૬
આના. પ્રથમ આવૃત્તિ.

ભુતકાળ ઉપર ભખ્યતાની આદર એરા-
દીને મધ્યકાલીન યુગને આદર્શ મનાવી,
તેનું સ્મરણ રૂઢન કરીને, તેમજ વર્તમાન
ભવિષ્યને અંજલી આપવી, એ પ્રભુ-
લિપ્ત કંઈ નવી નથી. આવી પ્રભુલિપ્તને
પગલે-પગલે રચાયેલા આ પુસ્તકના શરૂ-
આતના પ્રકરણોમાં કાલિઆવાહની ઇતિ-
હાસ, તેમાં સમાવેલા દેશી રાજ્યોની
માવીતી, ખીટીયા સત્તાનો પ્રારંભકાળ, એ
સર્વ વસ્તુઓની રસિક રૂપરેખા કર્તાએ
આપી છે. ભાષા સુંદર છે. શબ્દોમાં ઝમક
છે. અને પુસ્તક વાંચવાને ગમે તેવું છે.

હવે પુસ્તક ઉપર આવીયે. આ પુસ્તક
ઇતિહાસ નથી. તેમજ મધ્યકાલીન યુગની
સમાજરચના કે ગ્રામ્યવ્યવસ્થા સંબંધી

આધારભૂત હકિકત નથી. તેમજ વર્તમાન
રાજકીય ભગ્નિતિનું તેમાં પૃથક્કરણ નથી.
આમ આ પુસ્તકની ભૂમિકા જ શું છે તે જ
સ્પષ્ટ નથી. કલ્પનાને પાંખ આપીને, સુંદર
શબ્દોમાં ભુતકાળને ચિતરીને, કર્તાએ,
કૌશલ્યની કાળરાત્રીના સજીવ ચિત્રની બધા
માત્ર આપણી સામે રજુ કરવાનો લેખકે
યતન કર્યો છે.

પુસ્તકના આખરી પ્રકરણોમાં રાજકીય
ભગ્નિતિનું સ્વરૂપ, તેનું જન્મસ્થાન, તેના
સામાજિક આધારતત્ત્વો (Social Basis)
અને તેથી ઉપજતું તેનું રાજકીય સ્વરૂપ
સમજાવવાને બદલે લેખકે આપણી સમક્ષ
કંઈક અગમ્ય, કંઈક અકલ્પ્ય, કંઈક અવ-
ભૂતનીય કારણોથી પુનરુત્થાન પગલાં મુકતું
ન હોય તેમ બતાવવા યતન કરે છે. અને
જે પુસ્તકમાં આપણને નરેન્દ્રશાહીનો નાશ
કરવાની તમન્ના જડવી નેત્રએ ત્યાં
જ્યારે લેખકને રાજમંડળને સત્તાહતા
જે શબ્દો (પાનુ ૬૬) સંભળાવતો નેત્રએ
ત્યારે ખરેખર નિરાશા થાય છે.

૫.

આપણા ઉંખરમાં

સંપાદક: ઝવેરચંદ મેઘાણી.

પ્રકાશક: કુલદાસ કાર્યાલય.

મુદ્રક: ચાર આના.

રૂઢિમાનજીવનને સ્પર્શીને આમર્શની
ઉંડી લાગણીને નરી સ્વાભાવિકતામાં
રજુ કરવાનું સદજ સાક્ષ્ય શ્રી. મેઘા-
ણીએ સાધ્યું છે. આ સંગ્રહમાં સાત
વાર્તાઓ છે. પ્રત્યેક વાર્તાએ રસપુષ્પ
અને શ્રી. મેઘાણીની લાક્ષણિક શૈલીમાં
લખાઈ છે. પુસ્તકનું કદ નેતાં, તેમ જ
તેમાં સમાવેલું સાહિત્ય નેતાં કિંમત

ગોચ્ય છે. આશા છે કે આ પુસ્તકની ખીણ આગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની તક પ્રકાશકો જાહેરી મેળવે! ૫.

વર્તમાન યુગના બહારવટીયા

પ્રકાશક : કુલછાબ કાર્યાલય.

કિંમત ૬ આના.

કુલછાબમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલા આ જીવનવૃત્તાંતો 'પાછા પુસ્તકકારે પ્રસિદ્ધ થાય છે. વૃત્તાંતો અતિ રસિક છે. સુંદર રસ પડે તેવી ભાવા છે. સમાજના બંધનથી ત્રાસી જઇને, વ્યક્તિગત ઉકેલ શોધનાર આ બહાદુર માણસોનું શૌર્ય પ્રશંસા માગી શકે છે. પુસ્તકની છપાઇ સારી છે. અને ગેટઅપ આકર્ષક છે.

પ્રેમચંદ્રની વાતો

લેખક : શ્રી. પ્રેમચંદ્ર. પ્રકાશક : સ્વસ્તિક અંથમાળા કાર્યાલય. ૧૧૬, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, કેશવપાળ, મુંબાઇ. મુદ્રક : ૧-૮-૦

આ માણસ જીવનની ભમિકા ઉપર રચાયેલી નવ વાર્તાઓનો સંગ્રહ અહીં પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ અનુવાદમાં પ્રેમચંદ્રની કલા ક્યાં સુધી અભંગ જળવાઇ રહી છે એ અમારાથી કહી શકાય એમ નથી. છતાં વાર્તાઓ રસપૂર્ણ રહી છે અને વાંચકને આનંદ આપે તેમ છે તેમાં તો શંકાજ નથી.

સમાજની અંદર વણાઇ ગયેલા કેટલાક અનિષ્ટ રીવાજોને તેના મુળ રૂપમાં રજૂ કરવાની કલામાં પ્રેમચંદ્રએ સહજ સાદૃશ્ય સાધ્યું છે અને પાત્રાલેખન

અને વસ્તુતં આયોજન પણ સુંદર છે. અને તેથી આવી વાર્તાઓના ગુચ્છને ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ કરવા બદલ સ્વસ્તિક અંથમાળા જરૂર જ અભિનંદન લઇ શકે. વાર્તાઓની સાથે અનુરૂપ ચિત્રો હોત અને કિંમત જરા ઓછી હોત તો સંગ્રહ વધુ લોકપ્રિય બનત એમ માની શકાય. આશા છે કે અન્ય આગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરતી વખતે આ સુચનાઓ ધ્યાનમાં લેવાય.

હૃદય જવાલા

લેખક-પ્રકાશક : શ્રી. અંગાલાલ ટ. શાહ. લગડીવાળાનો બંગલો. ઘાટકોપર (થાણા) કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

આ નવલકથાનું પુંઠા પરનું ચિત્રનેતાં જ લાગી આવ્યું કે પુંઠા પર મેડેલી સીના હૃદયમાં અદીઠ જવાલા સળગ્યા કરે છે-મ્હેં એની ઉપર આંગળી ફેરવી જોઇ, સારું થયું કે કશા જ ભય વિના મ્હેં કબ્હર ફેરવ્યું અને અંદરની જવાલા-શિખાઓ નજરે પડી. મમે તેમ પણ આ પુસ્તકને વાંચવા મારે મ્હારે 'ફાયર મુઝ' શોલ્યુશનની સહાય લેવી પડી.

લેખકે વાચકની બંડખોર વૃત્તિને ડાસ્ત-વિક આવકાર આપવા સુંદર પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે. આ સામાજિક નવલકથામાં આજના હિન્દુ સમાજની જે રૂઢીચુસ્ત અવદશા મારુમ પડે છે તેનું ચિત્ર ખડું કરવામાં આવ્યું છે. આજના નવયુવાનની નવયુગની ભાવનાને કચડી નાખવા ડાસલાસમાજે જે કરણ પ્રયત્ન કર્યો છે એના પાયા આમાં સંભળાય છે. શશિનાથ સન્યાસ સેવવાનાં મોજુલાં સેવે છે: આજના નવજવાનને

છાજે તેનાથી વિરૂદ્ધ વિચારસરણીથી હું જુદો પડું છું. લીલાને પરણાવવાનો ત્હેનો વિચાર શા માટે તે મંચનમાં મુકે છે? જગતથી દૂર દૂર રહી 'અગમ્ય' વિચારોના ધુમ્મસ જેવા વાતાવરણમાં રહી તે શા માટે પેતાને યુવાન કહેવડાવતો હશે, એ મ્હને રહસ્યગતું નથી. પણ, પાછળથી જ્યારે તે વેશ્યાની પુત્રિ છે એમ માણું પડે છે અને સુધીર ત્હેનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે એ લીલાને પરણવા તૈયાર થાય છે એ ઇચ્છા ભ્રમ છે, એમાં લેખકે કલાચાતુર્ય દાખવ્યું છે.

આ પુસ્તક 'સુધારક' દ્રષ્ટિએ લખાયું હોય એમ લાગે છે. કલા એટલે પ્રચારકાર્ય એ સિદ્ધાન્ત આમાં સચવાયો છે, પણ લેખકની કલા ઉપર અગમ્યતાના આછા રંગની છાયા દેખાઈ આવે છે, છતાંયે લેખકની શૈલિની સરળતામાં વાંચનારની રક્ષાએ અન્તે સાફ સાફ સ્પટીકરણ રજૂ કરવામાં, આજના સમાજમાં પ્રકટેના નવયુગના દાવાનગની કિંમિત જ્વાલાને સુંદર રીતે દેખાડવામાં લેખકે સફળતા તરફ આવેગથી ધસવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કંબરચિત્ર આકૃષ્ટ છે. પુસ્તકના કદ અને વસ્તુના પ્રમાણમાં રૂ. ૧-૪-૦ નું મુદ્દ્ય જરાપે મોંઘું ના કહેવાય.

—બકુલેશ.

સુંદર સંતતિ અને તેનું નિયમન

લેખક: માણેકલાલ વકિલ.
પ્રકાશક: માણેકલાલ વકિલ,
૫૫, ગીરગામ રોડ, મુંબાઇ
નં. ૪. મુદ્દ્ય: ૮ આના.

નવયુગ માસિકમાં પ્રવે પ્રસિદ્ધ વધ ગયેલી આ લેખમાળા પુસ્તકકારે જદાર

પાઝવામાં આવી છે. આ લેખમાળામાં સમાયેલી સચોટ દલીલો, અને વૈજ્ઞાનિક વિવેચન, તેમજ સાધનોની સરળ સમજણ આપતું આ પુસ્તક અત્યારના સમયમાં અતી ઉપયોગી થઇ પડવા સર્મ. યેલું છે. સંતતિનિયમન ઉપર અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકોમાં આ નહોતું પુસ્તક સુંદર ઉમેરો કરે છે. અને આનું સફળ સાફલ્ય મેળવવા માટે અમે શ્રી માણેકલાલ વકિલને અભિનંદન આપીએ છીએ.

પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં સંતતિનિયમનની જરૂરીઆતની દલીલો રજૂ કરવામાં આવી છે. જાતિસુધારણાની દ્રષ્ટિએ લેખકે આખો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે. અને અંતભાગમાં લેખકે સંતતિનિયમનના સાધનોની માહિતી, તેમજ તેને કેવી રીતે વાપરવાં એ સંબંધી અતી ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડી છે.

લેખકે સંતતિનિયમનના સાધનોની સમજણ આપનાં અન્ય અર્થશુન્ય થઇ પડેલી પદ્ધતિઓનો જરા પણ ઉલ્લેખ નહીં કરવા અતી યોગ્ય કયું છે. માત્ર સચોટ અને અત્યાર સુધી સફળ થયેલા સાધનની જ માહિતી આપીને લેખકે વાંચક સમુદાયનો સારો શ્રમ અચ્છા છે.

યુનેસ્કોના સોસાયટીના આશર નીચે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે. જાતિ સુધારણા સંબંધી જ્ઞાન ફેલાવવા પ્રયત્ન કરી રહેલી આ સંસ્થા આવા પુસ્તકો વધુ પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધ કરે તેવી ઇચ્છા વ્યક્ત કરવી એ આશા છે કે અસ્થાને નદી જ મનાય.

વિ. પુસ્તકમાં સમાયેલા કેટલાંય ચિત્રો જોતાં અને ઉપર દ્વિરંગી ચિત્ર જોતાં પુસ્તકનું મુદ્દ્ય યોગ્યજ છે. અને જાતિ-

મુધારણાં અને સંતતિનિયમનના સિદ્ધાંતમાં શ્રદ્ધા ધરાવતાં દરેક દંપતિ આ પુસ્તક વાંચે તેવી અમારી વિનંતી છે.

ગૃહદીપિકા

લેખકો: વિદ્યાબહેન રમણભાઈ નીલકંઠ. અને સૌ. પ્રેમલીલા મહેતા. પ્રકાશક: બેચર મેથલ એન્ડ સન્સ. રાજકોટ. પુસ્તક પહેલું અને બીજું કિંમત અનુક્રમે ૫ આના અને છાર આના.

શુન્નતાના સ્ત્રીત્વના જીવનને અનુલક્ષીને રચાયેલા પુસ્તકોની ન્હાનકડી સંખ્યામાં આ પુસ્તક એક સુંદર ઉમેરો કરે છે. પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં ઘર અને તેની વ્યવસ્થા, આપણું શરીર અને તેની સંભાળ, ઘરમાં મંદવાડ અને અકસ્માત એ વિષય ઉપર વિચારપૂર્ણ અને સુચનાપૂર્ણ લેખો લખવામાં આવ્યા છે. બીજું પુસ્તક માધ્યમિક શાળાઓની બાળાઓને માટે લખવામાં આવેલું હોવાથી પહેલા પુસ્તકના વિષયો ફરીથી લખવામાં આવ્યા છે. બાળસંભાળનું પ્રકરણ ઉમેરવામાં આવ્યું છે. આ બન્ને પુસ્તકો અતિ ઉપયોગી છે અને શાળામાં ભણતાં હોય કે ન હોય છતાં પ્રત્યેક યુવાન શુન્નતાવલ્લને આ પુસ્તકનું મનન કરવાની અમો સુચના કરીએ છીએ.

કૌન કૈસે જિતા હય ?

સંપાદક : જી. ખુખારી. પ્રકાશન સંસ્થા : મળુરપક્ષ પબ્લિસીટી કમીટી. ચાલ નં. ૬, બદલુપુરા, ભાયખલા, મુંબઈ. મુદ્દય: ચાર આના.

સૌ થી પહેલાં અમને ઉપલા નામનો ખુલાસો કરવાની જરૂર છે કે આ નામ કઈ ભાષામાં છે? ઉપલા વાક્યનો અર્થ શો થાય છે? ઉપલા શબ્દો ઉદ્ધૃત ભાષાના છે. એનો અર્થ “કોણ કેવી રીતે જીવન વ્યતિત કરે છે?” એવો થાય છે.

ઉપલું પુસ્તક અમારી દ્રષ્ટિએ ઉદ્ધૃત સાહિત્યની દુનિયામાં નવી ભાત પાડનારું અને પહેલું જ છે. જેમાં મુડી અને મળુરી વચ્ચેના ધર્મણુની સમતુલના કરી મળુરપક્ષના સંચાલકોએ સમાજવાદના તત્વજ્ઞાનની ભુમિકા રચી મળુર જનતાને પોતાની ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવા લખવાઓ, લેલીઓ અને હિસાબોની ગણતરીઓ કરી ભગૃતિ લાવવાને શ્રમ ખેડ્યો છે તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે, મુડીવાદી સંસ્કૃતિથી મળુરોને વેઠવા પડતા અસહ્ય તાસની ઝાંખી કરાવવામાં તેમણે કંઈએ ક્યાશ રાખી હોય એમ દેખાતું નથી. મુડીવાદી વર્ગવિચ્છેદનાં અનર્થો વણીવી તેને ઉખેડી, મળુરોને સંગઠિત કરવાની હાકલ પુસ્તકમાં જોઈ શકાય છે. અને આ નોડરીરૂપી શુભામી જજીરોનું નિરાકરણ પણ એમાં કરવામાં આવ્યું છે. એ વધુ મહત્વની વસ્તુ ગણાય.

અમો મળુરપક્ષના સંચાલકોને આવું પુસ્તક પ્રગટ કરવા બદલ અભિનંદન આપીએ છીએ. અને આશા રાખીએ છીએ કે આવાં પુસ્તકો વારંવાર પ્રગટ કરી પ્રચારકાય ચાલુ રાખે. છેવટમાં વધુ ન લખતાં અમો અમારા ઉદ્ધૃત ભાષાના અભ્યાસીઓ અને ઉદ્ધૃત સાહિત્યના વાંચનારાઓને આ સરળ અને સહેલી ભાષામાં લખાયેલું પુસ્તક પહેલી તકે વાંચી જવા લલામણુ કરીએ છીએ.

—ખત્રી અલુભદ

‘આંખ ઉઘાડો’ અને લાન

ભૂલ્યો વાણીયો

લેખક: રામભ હંસરાજ. પ્રકા-
શક: રામભ હંસરાજ. મુદ્દય
કંઈ નથી.

સ્વદેશીના પ્રચાર અર્થે બહાર પાડેલી
આ ન્હાની ચોપડીઓ અત્યારના યુગમાં
અનેકને આકર્ષક લાગશે.

ભુંગોળ

પુસ્તક ચોથું. પ્રકાશક: એચર
મેઘલ એન્ડ સન્સ. રાજકોટ.
કિંમત એક રૂપીયો.

માધ્યમિક શાળામાં શિખના વિદ્યાર્થીઓ
માટે શ્રી. પોપરલાલ જ્ઞેયંદ્ર અંબાણીએ
આ પુસ્તક યોજ્યું છે. ભાષા સરળ છે
અને વિદ્યાર્થીઓને ગમે તેવી છે.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ ભુવન—

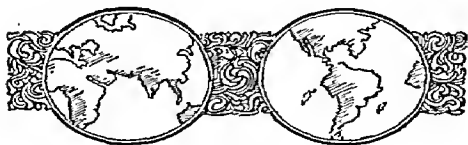
અહેવાલ ૧૯૩૧

બાલશિક્ષણમાં મોટેસરી પદ્ધતિનો ઉપ-
યોગ કરી, વૈજ્ઞાનિક બાળશિક્ષણની પરંપરા
કરનાર આ સંસ્થાએ તેના બાવીસ વર્ષના
જીવનમાં ગુજરાતની સારી સેવા કરી છે.
આ અહેવાલમાં સંસ્થાની પ્રત્યેક પ્રવૃ-
ત્તિઓની રૂપરેખાઓ આપવામાં આવી છે.
તેની પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેક વર્ષે વિશ્વાસ પામી
રહી છે. આ વર્ષે ‘અક્ષરજ્ઞાન’ આપવાની
યોજના પદ્ધતિની શરૂઆત વર્ણવવામાં
આવી છે અંતજાગમાં સંસ્થાની પ્રત્યેક
પ્રવૃત્તિની વિગતવાર માહિતી છે. જે ગુજ-
રાતીઓ પાસે થન છે, અને તેનો સફ-
પ્રયોગ કરવાની ભાવના છે તેઓ આ
સંસ્થાને જરૂર સહાય આપે.

નાનાશાળાનો નાશી વિભાગ

— જુલાઈ ૧૯૩૨ —

તંત્રી :

કુમારી અચુબહેન લોચનાલા

નારીવિભાગની નોંધો:

તંત્રીસ્થાનેથી—

સ્ત્રીઓ અને મતાધીકાર

લે ધીઅન સમિતિનો રીપોર્ટ અદાર પડી ચુક્યો છે અને તેમાં પુખ્ત ઉમ્મરનાં સ્ત્રીપુરુષોને સાવત્રિક મતાધિકાર આપવાની હોડાની માંગણીને ઠોકરે મારવાની તેના સભ્યોએ ધૃષ્ટતા કરી છે તે માટે સભ્યોએ વિરોધ દર્શાવવો જોઈએ છે. હિંદની સ્ત્રીઓએ વિચારતની સ્ત્રીઓની માફક ૨૧ વરસની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો એક અવાજ પોકાર કર્યો હતો, પણ તે આપવાનું તો બાલુએ રથું, પરંતુ પુરુષોના જેટલું મતપ્રમાણ પણ તેમને આપવામાં નથી આવ્યું. સ્ત્રીઓમાં આટલી બધી ભથ્થા આપ્યા પછી પણ આમ સ્ત્રી અને પુરુષના હક્કમાં બેભાવ ગણવામાં આવે એ અન્યાય નહિ તો બીજું શું?

લેધીઅન સમિતિને વડા પ્રધાને લખી મોકલ્યું હતું કે સ્ત્રીઓને સારા પ્રમાણમાં મતાધિકાર મળવો જોઈએ. તેમ સમિતિના સભ્યો પણ એ જ અભિપ્રાયના હતા. સ્ત્રીઓની લાયકાત પુરવાર કરવા એ જ પુરતું છે. છતાં સ્ત્રીઓને શા માટે પ્રશ્નોના જેટલા જ હકકોથી વંચીત રાખવી જોઈએ? તે માટે તેમણે એક કંઈક એ આપ્યું છે કે, પ્રશ્નોના જેટલો જ મતાધિકાર આપવાથી તેમને મત આપવા માટે ગોઠવણ કરી આપવામાં બહુ મુશ્કેલી નડશે! આવી સ્ત્રીલયી તેમણે પોતાનો

લુહો બમાવ કર્યો છે. મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ પોતાને માટે જુદી ગોઠવણ કરવાની તરફેણમાં નથી. સરખા હક્ક જોઈતા હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતાનો રસ્તો ઠાઠી લેવો જોઈએ. પરદાનશીન સ્ત્રીઓ માટે જુદી ગોઠવણ કરવા સામે પણ અમારો સખત વિરોધ છે. તેમને માટે જુદી સગવડ કરી શક માટે પરદાને ઉતેજન આપવું જોઈએ? જુદી સગવડો રખાવી હીંદી સ્ત્રીઓ હજી પછાત છે એવું બીજા દેશની સ્ત્રીઓને શા માટે બતાવવું જોઈએ? જુના વિચારવાળાના તરંગો પોપવા માટે શા માટે બીજાએ સહન કરવું? અમે પરદાનશીન સ્ત્રીઓને એક જ પ્રશ્ન પુછીએ છીએ કે ધારાસભામાં બેસતી વખતે શું જુરખો પહેરીને બેસવાનો તમારો વિચાર છે? તો પછી તમે એવી એ માંગણી કેમ નથી કરતાં કે ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ માટે એક એવો ભાગ રાખવો જ્યાં સ્ત્રીઓ જ બેસે અને ત્યાં વાલીવાદ ચલાવી પોતાનો અભિપ્રાય પુરુષોને મોકલી આપે!

સ્ત્રીઓના મતાધિકાર માટે અખીલ ભારત સ્ત્રી સંઘે જે મત દર્શાવ્યો હતો તેની સાથે અમે સંમત થઈએ છીએ. જે પુરુષને મીઠકતના ધોરણસર મત હોય તેની સ્ત્રીને પણ મત આપવાનો હક્ક આપવો એવો જે અભિપ્રાય રીપોર્ટમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે, તેની સાથે અમે સંમત થઈ શકતાં નથી. સ્વતંત્રતાના

આ જમાનામાં સ્ત્રીઓ પુરુષોના પર
આધાર રાખવા નથી માંગતી કે તેમની
મહેરબાનીની પણ આકાંક્ષા નથી રાખતી
તેમને તો તેમની લાયકાત પ્રમાણે હકકો
લેખ્ય છે.

અક્ષરશાન જે સ્ત્રીને હોય તેને મત
આપવાનો હક્ક આપવામાં આવ્યો છે
એ સારી વાત છે પણ હીંદુસ્થાનમાં ફક્ત
૨ ટકા જ સ્ત્રીઓ કેળવાયેલી છે. એટલે
એ પ્રમાણ તો સાગરમાં બીંદુ જેવું છે.
આ સંબંધમાં મિ. મહમદ યાકુબે જે
મતભેદ પત્રિકા લખી છે તેને માટે
અમને બહુ દીલગીરી થાય છે. તેમણે
જણાવ્યું છે કે સ્ત્રીઓને પુરુષોના
શીક્ષણના ધોરણના પ્રમાણમાં મત
આપવાનો હક્ક અપાશે તો નામની કેળ-
વણી લીધેલી સ્ત્રીઓ તેમની સાથે
સુદ્ધિનો કેવો ઉપયોગ કરી શકશે? અમે
અહિં એમને એટલું જણાવવા માંગીએ
છીએ કે મિ. મહમદ સાહેબ પોતાની વડી
ધારાસભાની સુંદણી વખતે ફક્ત ભણે-
લાઓના જ મતો મેળવતા હશે અને
બાકીના બધાઓને ના પાડતા હશે કેમ?
વળી મતાધિકારને શોધ્ય પુરુષોની
સ્ત્રીઓને મત મળે તો મુસ્લીમ સ્ત્રીઓના

પ્રમાણમાં હીંદુ સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ વધી
નય-એવી મહમદ સાહેબને બીક હોય
એમ લાગે છે; એમ હોય તો તો પછી
હીંદીઓએ શુદ્ધ સુધી પુખ્ત ઉમરના
સ્ત્રીપુરુષોને મતાધિકાર મળે એવી માંગણી
નહિ કરી પછાત જ રહેવું લેખ્ય છે. કારણ
કે મુસલમાનો કરતાં હીંદુઓની વસ્તી ઘણી
છે. અને તેમનું કેળવણીનું પ્રમાણ પણ
વિશેષ છે.

તેમણે પોતાની કોમની સ્ત્રીઓને અલગ
સુંદણીમાં પોતાની સાથે જ રાખવાની
માંગણી કરી છે જ્યારે મુસ્લીમ સ્ત્રીઓએ
પોતે કોઈ પણ જાતના કોમી ભેદ
રાખવાની ના પાડી છે. એટલે અમને
આશા છે કે કોઈપણ મુસ્લીમ સ્ત્રી મિ.
મહમદ યાકુબની આ મુચના સ્વીકારવા
તૈયાર નહિ થાય. અમે એ પણ ઇચ્છીએ
છીએ કે સ્ત્રીઓને લગતી ઉપર જણાવેલી
મુચનાઓને બદલે પુખ્ત ઉમરની દરેક
સ્ત્રીને મત આપવાનો હક્ક મળે જેથી
ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ મોટે જગ્યા અનામત
રાખવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત જ ન થાય.
અત્યારે જણાતી તમામ પ્રકારની શુચ-
વણી દુર કરવાનો એ જ માત્ર એકલો
ઉપાય છે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીસરેલો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

* દક્ષીણમાં થઈ રહેલું સુંદર કાર્ય

‘શ્રી’ ધર્મના લુપ્ત અંકમાં શારદા એક્ટ કમીટીએ કરેલા કાર્યનો નીચે પ્રમાણે શ્રીમતી જી. વીશાલાક્ષી ઉલ્લેખ કરે છે, સ્ત્રીઓના મંડળના તેઓ માનનીય મંત્રી છે. અને અખીલ હિંદ સ્ત્રીઓની સંસ્થાના તે સભ્ય છે.

“સ્ત્રીધર્મના ૧૯૩૦ ના નળયુગારીના અંકમાં, શારદા એક્ટના પિતા શ્રી. હર-વિલાસ શારદાએ નહેરુ પ્રગ્નએ આ ધારાને સમાજજીવનમાં વણી દેવાની, અને તેને એક પ્રણાલી સમ બનાવવાની અપીલ કરી હતી. તેમણે ખાસ કરીને સ્ત્રીસમુદાયને વિનંતી કરી હતી. જે સ્ત્રીઓ આ પૃષ્ઠિને અપનાવી શકે તેમ છે, અને જેનો આદર્શ સાંપ્રત સ્થિતિથી કંકળા ઉઠે છે, તેઓ બાળલગ્ન નિષેધક ધારાને જન્મ આપનાર મુળ પૃષ્ઠિને તેના પુણ્ય ધ્યેય પર પહોંચાડવાના કાર્યને જીવન-ધ્યેય બનાવે એવો તેમણે ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો. પણ જેટલા લુસ્સાથી આ ધારાની માંગણી કરવામાં આવી હતી, તેટલી જ ઉદાસીનતાથી આ ધારાને સ્વિકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે આ ધારો ધારાસભામાં હતો ત્યારે આખું રાષ્ટ્ર બળબળી ઉઠ્યું હતું. કેટલાક તેનો વિરોધ કરતા ત્યારે કેટલાક તેને આવકાર આપતા. અત્યારે વિરોધ કરનારાઓ તેને અવગણી રહ્યાં છે. અને શાંતિથી બાળલગ્નો કરે જાય છે. ત્યારે સક્રિય આપનારાઓ તેની જરાય પરવા કરતા નથી.

સામાજિક સુધારાઓ સમાજે જ અનુસરાવવા જોઈએ. બાળલગ્નો રાષ્ટ્રનું ચેતન હણી નાખે છે. પુખ્ત વય થતાં પહેલાં કુંડુંબની જવાબદારી લેવાનું વ્યક્તિઓ માટે આમ અયોગ્ય છે. તેમને જીવન એ શું વસ્તુ છે એ જોઈ શકે ત્યાર પહેલાં પ્રહર્યાઈના પાઠ શીખવા પડે છે...તેથી જ આપણા રાષ્ટ્રની પ્રજાતા પાછી મેળવવા માટે આપણે આપણી જીવનપ્રણાલીમાં પરિવર્તન કરવાની જરૂર છે.

કમનસીબે આ ધારો પસાર થયો કે તરત જ સમગ્ર દેશ રાજકીય આંદોલનોથી બળબળી ઉઠ્યો. પ્રચંડ રાષ્ટ્રીય આંદોલનોમાં સર્વની શક્તિઓ વપરાઈ ગઈ. શારદા એક્ટને યોગ્ય વાતાવરણ જ ત્યાં ન હતું. આને માટે તો શાંત વાતાવરણની જરૂર છે. પણ અખીલ હિંદ સ્ત્રીઓની સંસ્થાએ સ્ત્રીજનતાને અપીલ કરતી ચાલુ રાખી. માતૃપિતાઓને શિક્ષણ આપીને, અને બાળલગ્નો બંધ કરાવીને શક્ય હોય ત્યાં સુધી આ ધારાના સિદ્ધાંતોને અમલમાં મુકવા માટે આ સંસ્થાએ સ્ત્રીઓને ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો.

પણ દક્ષિણહિંદમાં શારદા એક્ટ સામે ખુબ વિરોધ થાય છે. શ્રી હરવિલાસ શારદાએ આ વસ્તુ ઉપર આંગળી ચિંધી જ હતી. આમ અમે જ્યારે બાળલગ્નો અટકાવવાના કાર્યમાં જરા ઉદાસીન હતાં, ત્યારે દક્ષિણહિંદના જૂના વિચારવાળાઓએ શારદા એક્ટની અસરને નાબુદ કરવા માટે પ્રચાર કામ શરૂ કર્યું.

તેથી દક્ષિણુદિંદમાં સ્ત્રીઓની સંસ્થાએ ઉપ પ્રચાર કરવાનો નિર્ણય કર્યો. પ્રથમ તો આ વિષય ઉપર પુસ્તીકા લખવાની જરૂર જણાઈ. લગ્નવય શા માટે વધારવી જોઈએ, તેથી હિત શું છે, તેમજ શારદા એક્ટને શા માટે અપનાવવો જોઈએ તે સંબંધી સરળ માહિતી આપતી પુસ્તીકા સ્ત્રીધર્મના ૧૯૩૧ ના નવેમ્બરથી જાન્યુઆરીના અંકમાં છાપવામાં આવી હતી. પુસ્તક લોકોએ જાણી શકે તે દ્રષ્ટિએ જ લખવામાં આવ્યું હતું. પછી માર્ચ માસમાં ચાર સ્ત્રીસભ્યો સાથે શારદા કમીટી સ્થપાઈ હતી રીટા-યર થયેલા જે વકિલોએ આ સમિતિના સલાહકાર થવાનું ક્યુલ્યુર. અને અત્યારે પણ તેઓ સમિતિ માટે શ્રમ લઈ રહ્યા છે. આ સમિતિ અખીલ હિંદ સ્ત્રી પરિષદની મદાસની શાખાના નેતૃત્વ નીચે કામ કરે છે અને સહાય મેળવે છે.

એપ્રિલમાં સમિતિએ કામ શરૂ કર્યું. અને પહેલા ૬ અઠવાડીયાના અનુભવ અન્ને રજુ કરવાનું અમેને ઉચિત લાગ્યું છે. અમેએ કાયદાને જે વિભાગમાં વહેંચી નાંખ્યું પ્રથમ તો લગ્નવયને વધારવા માટે પ્રજામત જાગૃત કરવાનું કાયદા અને બીજી શારદા એક્ટ બાંધેલી લગ્નની વયમર્યાદાઓનો ભંગ કરીને થતાં લગ્નો અટકાવવાનું. નિરક્ષર અને પછાત પ્રજામાં ખાસ કરીને, કોટમાં ફરીયાદ ન કરવાનો અમેએ નિર્ણય કર્યો હતો. આ આદર્શો સાથે અમેએ કાયદામંત્રી ઉપરે ખાસ દોરી. આ સમિતિને સહકાર આપવા માટે તેમજ તેના તરફ સહાય ભુતી બતાવવા માટે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રચાર કામ થઈ રહ્યું છે.

આ માટે અમેએ પ્રચારકાયદા શરૂ કર્યું. પ્રથમ તો પ્રતિજ્ઞાપત્રો તૈયાર

કર્યાં. આ પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં એમ આલેખવામાં આવ્યું હતું કે સગી કરનાર પોતાના પુત્ર કે પુત્રીને ન્હાની વયમાં નહીં પરણાવે, તેમજ વયમર્યાદા વધારવા માટે પ્રયાસ કરશે. તેમજ શારદા એક્ટે સ્થાગેલી મર્યાદાઓનો ભંગ કરીને થઈ રહેલાં લગ્નોની ખચર આપશે.

પ્રત્યેક પ્રાંતિક શાખાઓને આવી સમિતિઓ સ્થાપવાની સુચના આપવામાં આવી હતી. તેમના તરફથી ઉત્સાહભર્યો આગ્રહાર મળ્યો છે.

આમ જ્યારે જ્યારે જાળવવાના લગ્નની અમેને ખચર મળતી કે તરત જ અમે પુત્ર કે પુત્રીના માતૃપિતાઓ પાસે પહેંચી જતાં. અને બંને ત્યાં સુધી વયમર્યાદાને અનુલક્ષીને બાળકો મ્હોટા થાય ત્યાં સુધી લગ્ન મુક્તવી રાખવાનો આમલ કરતા...જાણ લગ્નો તો કોટનો આશ્રય લઈને અટકાવવા પડેલાં. આમાં એક લગ્ન હતું વૈશ્યકોમનું. આ કેસથી અમેને ખુબ જાહેરાત મળી, અને અમારું માનવું છે કે આ કેસમાં અમેને મળેલા સાક્ષ્યથી અમારાથી જાણ બહાર કેટલાંય લગ્નો મુક્તવી રહ્યાં હશે.....

...અમારો અનુભવ છે કે શારદા એક્ટના ધારાથી છટકવાને માટે કેટલાકો દેશી રાજ્યની સરહદમાં કે ફ્રેન્ચ સરહદમાં જઈને લગ્ન કરે છે. પણ તેઓએ જાણવું જોઈએ કે તેઓ ખ્રીડીશ પ્રજા હોવાથી તેઓ શારદા એક્ટમાંથી છટકી શકતા નથી તેઓને હજી પણ ફંડની સગ્ન કે કેદખાનાની સગ્ન આપી શકાય તેમ છે...

પછીથી શ્રીમતી વિશાલાક્ષી કાયદામાં પડતી અગવડો ઉપર ધ્યાન જોડે છે. પ્રથમ તો માતૃપિતાઓ આ વસ્તુ ઉપર નિર્ણયબદ્ધ બની બેઠા હોય છે. તેમના ખચર પડે ત્યાર પહેલાં લગ્નને લઈને કેટલોય ખચર કરી નાંખ્યો હોય છે. તેમજ અનેકવાર આ પુરો ઉપર પોતાની લાગવગનો ઉપજોગ કરવા દેવા માટે શરેરીઓ સ્પષ્ટ ના પાડે છે.

મુક્તિનો માર્ગ: સામાજિક વિપ્લવ

સ્વાધીન પુરૂષસમાજને હાથે કચરાતા અને વિના કારણે માન-હાની સહતા સાંસમુદાયે સાચી મુક્તિ મેળવવી હોય તો અન્યાય કરનારાઓ સામે અસંતોષ કેળવી વિપ્લવની આગ સળગાવવી જ પડશે. તેમને મુક્તિના કિનારા ત્યાં જ લાધશે.

જરૂર, જમીન અને જોર, એ ત્રણ કળ્યાનાં બેરૂં

:લેખક: સમાજસુધારક

કેમકે રાષ્ટ્રોના સંઘર્ષમાં અને કહેવતોના કોષમાં જુના નવાનો

એ કહેવત ગુજરાતમાં જ નહિ પણ સમસ્ત દિશામાં અનેક સદીઓથી ચાલુ છે.

જુદા જુદા દેશનાં કહેવતસંગ્રહો ઉપ-લાવવામાં આવે તો કદાચ જુની વ્યવસ્થાનું પાલન કરી રહેલા તમામ દેશવાસીઓના કહેવતસંગ્રહમાંથી એ જ મતસંગનાં કહેવત જાડી આવ્યા વિના ન જ રહે.

આ કહેવતો ખીલુ કંઈ જ નહિ પણ જનતાના માનસનો જ પ્રતિધ્વનિ છે.

આજે ૫ ગુજરાતમાં સંખ્યાગંધ માણસો અનેક પ્રસંગે ગંભીર મુખાકૃતિ સાથે વહે છે:

“જરૂર જમીન ને જોર,
એ ત્રણ કળ્યાનાં બેરૂં”

અને નવાઇની વાત તો એ છે કે ખુદ સ્ત્રીઓ, ગરીબો અને ખેડુતો તેમજ સમાજ-સુધારકો ૫ એ કહેવતની સામે કંઈ જ વિરોધ બતાવતાં નથી.

યુગપલટાની સાથે લાપા પર, રાષ્ટ્ર-કોષ પર અને કહેવતસંગ્રહ પર અસર થતી જ નેહએ.

સંજુમેજો આશુ જ રહ્યો હોય છે, તેની પર જાણે યુગપલટાની અસર કેમ થતી જ ન હોય તેમ.

પરંતુ જેમ ભૂતકાળની અનેક વ્યાખ્યાઓ, અનેક દરપનાઓ, અનેક મનોરથો, અનેક વ્યવસ્થાઓ નિરૂપણો મનાતાં તેને ફગાવી દેવાની જરૂર છે. તેમ આપણા કહેવતસંગ્રહમાંથી પણ એવા જુના કચરાને શોધી કાઢીને ફગાવી દેવાની જરૂર છે.

‘સ્ત્રીની શુદ્ધિ પાનીએ,’ ‘શુદ્ધ નાર પાંસરી,’ એવાં એવાં સ્ત્રી સમુદાયની માન-હાની કરનારાં, પુરૂષોની આપખુદ માલિકીની લાપનામાંથી સળંગલાં કહેવતોને લોકલાપામાંથી દૂર કરવાં જ નેહએ. તે વિના સ્ત્રીજાતિનાં સન્માનની ખીસતી ભાવના પર પ્રહાર થવાનો અને પુરૂષોના માર્યામાં મિથ્યાભિમાન ચાલુ રહેવાનું.

આ કહેવતોનો ૫ દત્તિકાસ જાણુવા જવો છે. તેમાં ભૂતકાલિન મનુષ્યોની ભૂલ ભરેલી અને વહેમો વાતાવરણે રંગાયેલી વિચારશ્રેણી તરી રહેલી છે, પરંતુ

અંધમાં આજ સુધી કોઈએ ગંભીર
ભાવે વિચાર જ કર્યો નથી.

જેમકે જેઓ 'સંપતિને, સ્થાને અને
જમીન'ને કલ્પનાનાં મિત્રો માને છે, તેઓ
કદી પણ એ વિચાર કરવા થોભે છે
ખરાં કે, ખરી રીતે તો પુરુષજાતિની
એ ત્રણે પરના વ્યાકતગત માલિકીહક્કની
રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષાએ જ આજસુધી
જગતમાં યુધ્ધો સળગાવ્યાં છે અને હજી
પણ તેને લીધે જ યુધ્ધોની હોળીઓનો
અગ્નિ હમેશને માટે હોલવાઈ ગયો નથી.

જર અને જમીનના પ્રશ્નની અહિં
ખાસ ચર્ચાની જરૂર નથી. અહિં તો માત્ર
જાતિનો જ પ્રશ્ન વિચારવાનો છે, એટલે
એ એક જ પ્રશ્નની મીમાંસા કરીશું:

આદી યુગથી માંડીને આજ સુધીનો
ઇતિહાસ ફેંદી વળો અને પ્રત્યેક સ્થળેથી
એ જ હકીકત મળશે કે જો સ્ત્રીજાતિને
પોતાની માલિકી અને કબજાની જગમ
મિલકત માનીને પુરુષજાતિએ તેનો
પોતાના સ્વાર્થની રમતના સોગંદો તરીકે
ઉપયોગ કર્યો ન હોત, સ્ત્રીજાતિને માનવ-
જાતિના એક સ્વતંત્ર ઘટક તરીકે માની
તેના વ્યક્તિત્વનો નૈસર્ગિક વિકાસ થવા
દીધો હોત તો સ્ત્રીઓને લીધે જગતમાં
કલહ કંકાસ થાય છે. એવો મિથ્યા
આરોપ તેમને શીરે મુકાયો ન હોત.

પરંતુ દરેક યુગમાં સત્તાવાન, બળ-
વાન અને સ્વાર્થી સમુદ્ધે પોતાની હુદ
લાલસાઓને દાંડવા એવા જ અવળામાર્ગ
લીધા છે.

પ્રકૃતિએ પુરુષને પટેલપટેલો લાલ-
ચમાં ફસાવ્યો એમ કહેનારાઓ પુરુષનાં
પોપચાં વિકારી ભાવથી ભારે યદ્ય ગયાં
લતાં એ વાતનો વિચાર કરવાનું કેમ
પીસરી જાય છે ?

આવી જ ભૂલો દરેક બાબતમાં આજ
સુધી થતી જ આવી છે. પુરુષોએ પોતાના
અભિમાનને પોપચા સ્ત્રીજાતિને અસાન,
નિર્બલ અને દંબાવડી રાખી, તેની પાસે
વ્યભિચાર કરાવ્યા છે, તેનાં લીલાંઉ કંપ્યાં
છે, તેનો ભુગારમાં હાર છતના સોડ
તરીકે ઉપયોગ કર્યો છે. પુરુષોએ ખુબ-
સુરત સ્ત્રીઓને જોઈ તેમની પર પોતાની
માલિકીની છાપ મારવા યુધ્ધો કરી અનેક
નિર્દોષ મનુષ્યોના જીવ હણ્યા છે અને
તેમનાં માથ મિલકતની ખુવરી કરી છે.
અને છતાં હજી એ જ મનુષ્યોની સાથે
સાથે સ્ત્રીઓ યુધ્ધમાં કલ્લા કરે છે કે:

જર, જમીન અને જોડ,

એ ત્રણ કલ્પનાનાં ભેડ !

સ્ત્રી જાતિને આથી માત્ર અન્યાય
જ થતો નથી, પરંતુ તેમની
ભયંકર માનહાનિ થાય છે, તેમને શીરે
ખોદું કલંક મુકાય છે. તે માટે ખાસ
કરીને સ્ત્રી સમુદાયે તો એવાં કહેવતોની
સામે જેહાદ જગાવવાની જરૂર છે.

સમાજ એક તરફથી સ્ત્રીઓને પરાધીન
બનાવવાની રૂઢીને વળગી રહેવાનો દંભ
કરે છે, બીજી તરફથી એ જ સમાજના
તેનાઓ પોતાની વસનાની તૃપ્તિ માટે
સ્ત્રીજાતિને રૂઢીઓની સામે હુમલો કરી
સ્વાધીન બનવાના બોધ સાથે તેમની છુપી
મૈત્રીઓ શોધે છે. આ માટે ફરજિયાત
વેધવ્ય, કન્નેડાં, બહુપત્નીવાદ અને
કુલીનશાહીની રૂઢીઓને તેઓ હુલ્લેપૂર્વક
ટોકો આપે છે. કેમકે એ બધી કુરૂડીઓ જ
તેમની વાસનાતૃપ્તિનાં સાધનો મેળવી
આવવામાં મદદગાર બને છે. આમ પુરુષ-
જાતિ હંમેશાં બેવડી અને દંબી બાજી
બેસે છે, વ્યવસ્થાપૂર્વક અસાન, નિર્બલ
અને આર્થિક સાધન વિનાની બનાવેલી

સ્ત્રીઓને ફસાવતી વખતે તેઓ રૂઢીને લાત મારવાની વાત કરે છે, પરંતુ જ્યાં પોતાનાં છુપાં કુર્મની જવાબદારી લેવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યાં રૂઢીરક્ષક બની, સ્ત્રીને ફસાવે છે !

આ દાનવી લીલાનું ચક્ર નિરંતર ચાલુ જ છે.

ન્યા ત પટેલો અને સમાજનેતાઓ અંદર અંદરનાં વેર લેવાની લઘાઇઓમાં પણ સ્ત્રીજનિતિને જ રમતના ખ્યાલ તરીકે માનીને બધી બાજુઓ ગણે છે.

તેમ કરતાં તેઓ સ્ત્રી પર ગમે તેવા આક્ષેપ કરતાં કે તે નિર્દોષ હોવા છતાં તેને દોષિત તરીકે ઠોકી બેસાડતાં જરા પણ કરતા નથી. ત્યારે તેમનો ધર્મ, તેગની નીતિ કે તેમની રૂઢીપ્રિયતા કશું જ તેમની આડે આવતું નથી. પેલી બાળ-વાર્તામાંનાં બાળકોની માફક કેવળ પોતાની રમુજ ખાતર પણ સ્ત્રીઓરૂપી ટેકકાંને પથર મારતાં તેઓ સહેજ પણ પાછી પાની કરતા નથી. તેમ કરતાં એમની મદદાઈને જરા ઝાંખ પણ લાગતી નથી.

હું મણાં જ ગુજરાતના એક ગામમાં ફિરસો બન્યો છે. એક જ ન્યાતના, સરખા જ રૂઢીરક્ષક અને એક જ પ્રકારની છલુ મનોદશાવાળા એ ટાળામાં કોણ વધારે ખાનદાન અને કોનું કુટુંબ વિશેષ કુલીન એની લડત શરૂ થઇ. જેઓ પોતાના ગામમાં પોતાના નાનકડા કુટુંબને વિશેષ ખાનદાન માનતા હતા તેમનામાંનો એક સામા પક્ષમાં ગયો. તેના એ ગુન્દા માટે પેલા ખાનદાનોએ વિચાર કર્યો, અને એક ફિરસો જાહવી કાઢ્યો : પેલાના ઘરમાં એક વિધવા

બહેન હતી તે વિધવાની સાથે વ્યાલચાર કરે છે અને તેની સાથે નાસી ગઇ છે એવી વાત જાહેર કરી અને પછી તો ડરથી પેલાએ ખાનદાનોને દંડ આપી તેમના પક્ષમાં જવાનું કબજા કયું એટલે સામા પક્ષવાળા તેની પર સ્વાર થયાં. પેલા ખાનદાન કહેવાતાઓએ જે દલીલ આગળ ધરી હતી તે જ દલીલ તેમણે પણ પકડી, અને પોતાની ન્યાતના બીજા ગામવાળાઓ પાસે દાદ માગી. અહિં પુરૂષોનાં અભિમાન અથડાયાં. પેલા કહેવાતા ખાનદાન ટાળાએ ખુલ્લી નફટાઇથી કહ્યું કે : “વિધવા બહેનના વિધવાની સાથેના વ્યલિચારની અને તેની સાથે નાસી જવાની વાત અમે કરેલી ખરી, પણ તે તો અમારા ખાનગી કલહને માટે જ. એ બાબત ખરી રીતે બની જ નહોતી.” ખીન્ને પક્ષ એ પુરવાર કરવા માગે છે કે ‘ખરી રીતે એ ઘટના બની જ હતી.’ અને હવે તો ‘એ પક્ષમાંથી કોણ ખરો?’ એ વાતે એટલું ઉગ્રરૂપ પકડ્યું છે, તેમ જ અંગત સ્વાયં સાચવવાની રૂઢીરક્ષકોની બાજુએ એવા પક્ષો પાડ્ય છે કે, વખતે હજારો માણસોની સંખ્યાવાળી ન્યાતમાં તડાં પડશે, તેના ટુકડા થશે કે અસહ્યતામાં અથવા ન્યાતનાં પંચોમાં યુધ્ધોના પડકાર થશે ! એવો ભય છે.

આપણે એની સાથે કરી જ પંચાત નથી. જે જોવાનું છે તે એ કે, પુરૂષો પોતાની પામરતાની પર પિછેડો ઓરાઢવા, પોતાની વૈરવૃત્તિઓને શાંત કરવા હજી સ્ત્રીજનિતિની પ્રાધીનતાનો અને સમાજે તેને માટે ઉભા કરેલા પ્રતિકૂળ સંજોગોનો લાભ ઉઠાવવા માટે કેવા ભયંકર કાવાદાવા કરે છે ?

આવી લડાઈઓમાં પ્રત્યેક વખતે પેલી સ્ત્રીનું નામ ગવાય જ. જાણે એને માટે જ પુરૂષો લડાઈની પંચાનમાં પડ્યા હોય તેવો આડંબર કરવામાં આવે, અને પછી પ્રત્યેક વખતે બધા જ સાંભળનારા ભારેખમ મુદ્રા કરીને કહે :

“ભાઈ, જર, જમીન અને જોડું, એ ત્રણ (તો) કુછપાનું બેરૂજ ગણાય છે, એમ કહેનારે ખોટું કહ્યું તથી.”

પરાધીતોને કચડનારાઓ હમેશાં ગુન્દેગાર પણ પોતે અને ન્યાયાધિશ પણ

પોતે બને છે, અને તે દશામાં જો કચડાયલા પરાધિનવર્ગે ન્યાય મેળવવો હોય તો તેણે પોતાને થતા અન્યાયનું ભાન પોતાના સમુદાયને કરાવી, તેથી ઉપગતા અસંતોષદ્વારા કચડાયલા અને આત્મભાન મેળવતા વર્ગનું સંગઠન જમાવી, પોતાને અન્યાય કરનારા વર્ગની સામે વિપ્લવ જગાવવો જ પડે છે.

પુરૂષોને હાથે નાની નાની બાજતોમાં અન્યાય ખમંતા સ્ત્રી સમુદાયને માટે પણ મુક્તિનો એ જ માર્ગ છે.

જાહેર ખબર

જોઈએ છે—મુખ્યાધિષ્ટાત્રી.

કુટુંબનાં તાનાં મોટાં ગામેમાં આવશ્યકતાનું સાર કન્યાશાળાઓ સ્થાપન કરે અને સ્થાપિત શાળાઓનું સંચાલન કરે તથા શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓ સાચું શિક્ષણ પામી દેશ, ધર્મ અને જાતિની સેવામાં પોતાનો ફાળો આપે તેવા ઉચ્ચ સંસ્કારો તેમનામાં રોપી શકે તેવી, પોતાનું જીવન આ ધ્યેયને અનુલક્ષીને શિક્ષણ દ્વારા દેશની સેવા અર્થે અર્પનાર, ગુજરાતી અને સંસ્કૃત ભાષા પર સારો ઠાણુ ધરાવનાર, રાષ્ટ્રપ્રેમી, કર્તવ્યનિષ્ઠ, અનુભવી, પ્રૌઢ વયની શિક્ષિકા જોઈએ છે. વિવાહિતાને પ્રથમ પસંદગી.

લખો:-વય, અભ્યાસ, અનુભવ, પગાર અને પ્રમાણપત્રો સહિત.

શ્રી કચ્છ લોહાણા કુળવણી ખાતું,

C/o શુરજ વલ્લભદાસ સ્વદેશી બજાર ત્રિગટેડ,
મુખજ નેહા માર્કેટ પાસે, જવેરી બજાર, મુખજ નં. ૨.

૨૧ જાતીય આંદોલનોએ અત્યાર સુધી જીતવને અંગે સંકળાયેલા કેટલાય પ્રશ્નોને સપાટી ઉપર આપ્યા છે. આમાંના એક પ્રશ્ન જીકેદીઓની કર્ણુ દશા છે.

પ્રત્યેક વર્ગે સેંકડો જીકેદીઓને કા-રાગૃહની અંદર ઘડેલી દેવામાં આવે છે. મારામારી, ખુન, ચોરી વિગેરે આરોપ-સર આ જીકેદીઓને સગ્ન થાય છે. સામાન્ય ગુન્હેગારની માફક ન્યાયાધીશ તેમને સગ્ન સંલગ્નવે છે. સામાન્ય ગુન્હેગાર માફક તેઓ જેલમાં જાય છે. સગ્ન પુરી થતાં તેઓ બહાર આવે છે.

અત્યાર સુધીમાં કેદીઓની કેટલીય કેશીઅત રહી કરવામાં આવી છે. કેટલીય કમીટીઓએ જેલમાં કેદીઓને સહન કરવા પડતાં કબ્જે તરફ

આંગળા ચિંધી છે.

છતાં જીકેદીઓની

ખાસ અવદશા માટે

તેમ જ તેમને સહન

કરવા પડતાં સંકેટો

માટે જાહેરપ્રત્યક્ષ

માં કોઇએ શખ્ત ઉચ્ચાર્યો નથી, કે કોઇએ આ સીતમને હળવે કરવા માટે પ્રયત્નો લ્યાં નથી.

પ્રત્યેક વર્ગે જીકેદીઓની સંખ્યા વધતી જાય છે. સરકારી આંકડાઓ પ્રમાણે મુંબાઇ ઇલાકામાં ૧૯૨૯ માં ૧૭ થી ૨૧ વર્ષની જીકેદીઓ હતા. ૧૯૩૦ માં તે વધીને ૧૧૪ થઇ છે. આ તો જુવાન વયની જીકેદીઓની સંખ્યા છે. સામાન્ય જીકેદીઓની સંખ્યા પણ ૫૦૦ થી વધુ થઇ ગઇ છે.

અને આવડી વિશાળ સંખ્યા અત્યારે અતિશય ત્રાસ અને દડા વચ્ચે જીવન વ્યતિન કરી રહી છે, સંલગ્ન છે કે નો આ પરિસ્થિતિનો નડદીથી ઉકેલ નહીં લાવવામાં આવે, નો જીકેદીઓ આ

જીવન તરફ માંથી ઉગારવાનો કંઈ યતન નહીં કરવામાં આવે તો તેમની સ્થિતિ વધુ ને વધુ ખરાબ થતી જવાની.

[૨]

“અમારી સાથે ‘ક’

વર્ગમાં મુકાયેલી જીકેદીઓના દુઃખ” શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલનાં પુત્રી શ્રીમતી મણી-બહેન આલેખે છે કે “અત્યંત પગવણીમાં સમાઈ જાય છે. અપમાન અને ત્રાસ તો અતિશય હોય છે. જેને અત્યંત પાશવી કે એવું નામ ન આપી શકાય પણ આ જીકેદીઓ તરફ દર્શાવાતી વર્તણૂકનો સરવાળો મુકીએ તો જણાશે કે આ વર્તણૂક અતિશય ત્રાસજનક છે. ખુલ્લી રીતે

જીકેદીઓના વ્યક્તિત્વ

ને હણી નાંખવાને

માટે આ પદ્ધતિ

યોગ્યેશી છે...

હમણાં જ રાજ-

કિય ગુન્હાસર જેલ

જઈ આવેલાં મણી-

જેને પોતાના અનુભવો પ્રસિદ્ધ કરીને જે-લમાં જીવન તરફ ચલાવવામાં આવતી વર્તણૂક તરફ ધ્યાન યેરવું છે. પણ આ સંગંધી વ્યવસ્થિત પ્રચારકાર્ય અને આંદોલન ઉપાડવું જોઈએ. માત્ર અનુભવને આલમની આંખ આગળ મુકવાથી ન્યાય મળતો નથી. પણ જીતવને માટે તેમના પ્રાથમિક હક્ક જેવી વસ્તુઓ મેળવવા માટે પણ પ્રયત્ન આંદોલન ઉપાડવામાં આવે તો જ આદર્શ પ્રાપ્ત થઈ શકે.

જેલમાં જીકેદીઓને સહન કરવા પડતાં કબ્જો ઉપર એક ઉડતું અવલોકન કરીએ તો પણ નીચેના મુદ્દાઓ નજર સામે આવે છે.

(૧) પુરતાં વસ્ત્રોનો અભાવ.

(૨) ખોરાકમાં કનડગત.

(૩) સ્નાન કરવાની સગવડની તાણ.

(૪) ઔષધોગિક શિક્ષણની ઉણપ.

(૫) અતિથય કામ.

હવે આ તો સામાન્ય ફરીયાદોની કથા થઈ. આ ઉપરાંત ન્હાના ન્હાના અપમાનો, મેટૂનનો ત્રાસ, અને ખરાબ આબોહવાને સાથે મુઠ્ઠીએ ત્યારે સ્ત્રીકેદીઓની દશા કેવી હોઈ શકે તેની કલ્પના થઈ શકે છે.

કપડાંની બાબતમાં શ્રી. મણીપ્લેન પોતાના અગુલવૃત્તાંતમાં લખે છે કે ‘જેવી સ્ત્રી જેલમાં જાય છે કે તરત જ તેના શરીર ઉપરથી સર્વ કપડાં ઉતારી લઇને એક ખરબચડો સાદ્દો અને એક ચોળા પહેરવા માટે આપવામાં આવે છે.’ આટલા કપડાં સ્ત્રીત્વને શી રીતે પુરતાં થઈ શકે તેની કલ્પના વાચકસમુદાય સારી રીતે ફરી શકે છે. આ કપડાં એટલાં તો ઓછાં છે કે સવારે સ્નાન કરતી વખતે કપડાં બદલવાને બદલે અનેકવાર સ્ત્રીઓને નમ જ સ્નાન કરવું પડે છે. આ કપડાં પણ એટલાં મેઝાં હોય છે અને તેને ધોવાને માટે અપાતો સાણુ એટલો તો ઓછો હોય છે કે સ્વચ્છતા કે સુધડના જાળવવાનું તદ્દન અશક્ય બને છે. જ્યારે કપડાં ધોવાને માટે સાણુ આપવાની સાફ ના પાડવામાં આવે ત્યારે શરીરને સ્વચ્છ રાખવા માટે તો સાણુ અપાય જ રેવી રીતે?

અને જે સ્ત્રીઓ પોતાને ઘેરથી સાણુ મંગાવે છે તે સ્ત્રીઓને અનેકવાર સાણુ આપવામાં પણ નથી આવતો.

એટલું જ નહીં પણ વાળમાં તાંબેવાનું તેલ વગેરે વસ્તુઓ પણ ઘેરથી જ મંગાવવી પડે છે. અને આ વસ્તુઓ

સ્ત્રીઓને કેટલી જરૂરની છે તે ઉપર વધુ વિવેચન કરવાની જરૂર છે જ નહીં.

[૩]

ત્યારે શું થઈ શકે? હાલની યુગ-ભાવના માગી લે છે કે સ્ત્રીત્વને

સઘળે સ્થળે ન્યાય મળવો જોઈએ. તેમના પ્રાથમિક હકો ઉપર આ માંગણીઓ રચાયેલી છે અને તેથી જેલના સત્તાધીશોને આ માંગણી સંતોષવાની ફરજ પડે તેવી પ્રવૃત્તિ માટે સહકાર આપવાની પ્રત્યેકની ફરજ છે.

જેલમાં સ્ત્રીઓને ત્રાસ પડે છે એ સત્ય તો બધા જ જાણે છે. સત્તાધીશો પણ એ વસ્તુ સમજે છે. અને સરકાર તંત્ર પણ એ વસ્તુનો સ્વીકાર કરે છે.

એટલે સ્ત્રીત્વના માટે આ પ્રાથમિક હકો મેળવવાની લડત માત્ર સત્તાધીશોની નજરે લાવવાથી નહીં બની શકે. તેઓ તો અનેકવાર કષ્ટ કરે છે. એટલે માત્ર મેમોરેન્ડમ કે નિવેદન મોકલવાથી સ્ત્રીઓની આ લડતમાં જરાય સફળતા મળે તેમ નથી.

તેને માટે તો જેલ મેન્યુઅલમાં ખાસ સુધારો કરવો જોઈએ. આ મેન્યુઅલમાં સ્ત્રીત્વને માનવ સરખી વર્તણૂક મળે તેવી ચોક્કસાઈવાળા નિયમો દાખલ કરવા જોઈએ. આ નિયમો-અને કલમો ખાસ મુકાય તો જ જેલસત્તાધીશો સ્ત્રીઓ તરફ કંઈક માનવતાભરી વર્તણૂક દાખવશે.

આમ કરવા માટે બે માર્ગ છે. એક તો ધારાસભા દ્વારા, અને બીજો જાહેર પ્રશ્નમત દ્વારા.

આ પ્રશ્ન ઉપર આ બંને માર્ગોનું એટીકરણ થઈ શકે તેમ છે. ધારાસભા દ્વારા જેલ મેન્યુઅલમાં સ્ત્રીકેદીઓને લગતા કાનુનમાં ફેરફાર કરવા માટે પ્રતિપક્ષના

સમયોએ ખીસ રજુ કરવું જોઈએ. અને આ
ખીયને ટેકો આપવાને માટે વર્તમાનપત્રોમાં
વ્યવસ્થિત ચળવળ ચલાવવી જોઈએ.

આમ થશે તો વર્ષદિવસમાં સ્ત્રીત્વ
તરફ કંઈ સારું વર્તન થવાની આશા

રાખી શકાય. જે જાહેન રાજકીય કારણોએ
જેલમાં જઈ આવી છે, તેઓ તેમને સહન
કરવી પડેલી મુશ્કેલીઓ ઉપર વરાળ કાઢ-
વાને બદલે આવા કંઈક રચનાત્મક કામ
ઉપર પ્રવૃત્તિ ઉપાડે તો ચોખ્ખું મનાશે.

જે માળા પોતાના પાંચ પુસ્તકોમાં અજબ ખ્યાતિ પામેલી છે.
એવી

ખેડુતો, મજૂરો, કાશીગરો, સ્ત્રીઓ અને યુવાનોના.
જીવનમાં અનેરૂં ચેતન પ્રેરનાર સસ્તામાં સસ્તી

નવયુગ ગ્રંથમાળા

[વાર્ષિક પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ નું ક્રાંતિકારી સાહિત્ય]

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૩.

પરદેશમાં રૂ. ૪.

આ માળાનાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો

સળસ

જવાહર નેહરૂ

હિન્દના જુદા જુદા પ્રાંતોના મીઠા વેરાનો છત્તી
હાસ, સરકારની તે વીધેની બૃષ્ટ રાજનીતિ,
તમા વેરાથી થતી હાની વગેરેનું મુદ્દાસર
વાર્ણન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે.
ક્રીમત ૦-૬-૦. નરસી હભાઈ પટેલ.

આ જીવનચરિત્ર વાંચતા તેમના માટે બ
હતીભાવ અને લાગણીમાં ઝોર વૃદ્ધી થાય છે.
ક્રીમત ૦-૮-૦.

જુહાપ્રકાશ.

ફાંસી

આખો ચીતાર ખળભળાવે, રડાવે, અને
અનુકંપાવે એવો રજુ થયો છે. ક્રીમત ૦-૫-૦.
સાહિત્ય.

રાજ્ય આવકવરો

સ્વરાજ સેવકો

હિન્દના તેમજ પરચીમના વાંચકોને હું આ
પુસ્તકોની ભલામણ કરું છું. ક્રીમત ૦-૫-૦.
પુ. ગાંધીજી.

જાણીતા દેશભક્તો વીધે જાણવાનું સાધન
આ ચોપડી દ્વારા મળી રહશે. સાહિત્ય.
૦-૪-૦.

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : દેવસાનો પાડો : અમદાવાદ.

કુમારી લીકુ બોરસવાલા
જેઓ બેરીસ્ટરની પરીક્ષામાં પસાર
થયાં છે.

પ્રગતિના-

શ્રીમતી થાળીબા મોરાચી ગાંધર
નીલગીરી છડલા બોર્ડનો મુદાપત્રાં
ખાતુ સમ્પન્ન.

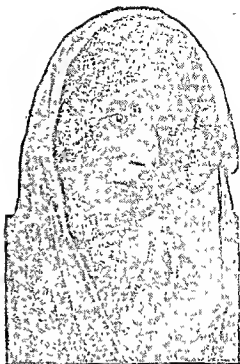
કુમારી લીલા દત્તાત્રેય લોંગલેકર
જેમને મેટ્રીકની પરીક્ષામાં ચેરશીટ્સ
ઈનામ મળ્યું છે.

હિંદની સ્ત્રી જનતા વિવ્રળીક વેગથી
ઉંચા સ્થાનો ઉપર ઊંચા નીભાતી
તેઓ સફળ થાય છે. તે આમ સ્ત્રી-
જ્ઞાતાઓ પ્રત્યેક માસે રજુ કરવાનો
આશા છે કે વાચક સમુદાય

-પંથ પર

શ્રીમતી નયસમ સરવનમુથુ
જેઓ ગ્રીલેનની ધારાસભાનાં સભ્ય
તરીકે ચુંટાયાં છે.

કુમારી દીન કુંડા
જેઓ વીજાવતમાં એરીક્ટરની પરીક્ષામાં
પસાર થયાં છે.

કુમારી વીલ્યા દત્તારામ નલવાલીકર
જેમને મુંબઈ વીલાપીટની મેટ્રીક પરીક્ષામાં
ખીજ જગત્થાઈ સ્કોલરશીપ મળી છે.

સર્વલક્ષી પ્રગતિ સાધી રહી છે. ઉંચા
જાય છે. ઉંચી મનાતી પરીક્ષાઓમાં
જનતાનું ગૌરવ વધારનારી ખેડેનોના
હવેથી અમોએ નિરધાર કર્યો છે.
અમને સહકાર આપશે-તંત્રી.

ર શી યા નું સાં પ્ર ત

સોવિયેટનું સ્ત્રીત્વ

જેમ જેમ પાંચ વર્ષની યૌજના આગળ વધી રહી છે તેમ તેમ અહીં જીવનમંજીલાશીમાં સ્ત્રીત્વનું મહત્વ નજર સામે ખડું થતું જાય છે. પાંચ વર્ષની પ્રચંડ યોજના ઉપર ચાર વર્ષનો મહત્વ-પુર્ણ કાળ તો ક્યારનોય ઓસરી ગયો છે. સ્ત્રીઓએ પુરૂષના મુકાબલે સમાનતા સાધી છે. તેમને આર્થિક અને રાજકીય જીવનમાં સ્વાધીનતા સાંપડી છે. અને સ્ત્રીત્વને નવી જવાબદારીનું સાડું ભાન છે એવાં પ્રમાણો જોઈએ તેડલાં જડી શકે તેમ છે. તેમનો અતુલ ઉત્સાહ, અભંગ શક્તિ અને કામ કરવાની તમન્નાએ દતિદાસમાં અનોડ એવી આ યોજનાની સફળતા માટે સારી ખાત્રી આપી છે.

આજે સોવિયેટનું સ્ત્રીત્વ કારખાનામાં કામ કરવા ઉતર્યું છે. શિક્ષણ માટે શાળાઓ ખુલ્લી છે. આજે તેઓ દુકાનેર, ગીડેનીક કે નિપજાત થઈ-થકે છે. પરિપક્વમાં તેઓ ભાગજો વપાવે છે. ઉચ્ચ કામ કરી શકવાની શક્તિ જતાવતી સંસ્થાઓમાં તે સક્રિય ભાગ લે છે. ઉદ્યોગમાં મુધારા મુચવવા માટે તેઓ દલામ

સ્ત્રીઓ માત્ર સામાન્ય કામ માન્યતા બાજી જોઈને પુરૂષોગે અધરૂં અને ભારેમાં ભારે કામ સ્ત્રીત્વે સાબીત કરી આપ્યું છે પ્રત્યેક રીતે સમાન અને

જીતે છે. આમ સમાજવાદને મતિમંત કરવાના ધ્યેયમાં તેઓ એક ખરેખરા ઉપયોગી અંગો થઈ પડ્યાં છે.

ઉદ્યોગખાતાના વડા મી. જરનેરે એક મુલાકાતમાં જણાવ્યું હતું કે સોવિયેટના સ્ત્રીત્વમાં ખૂબ જ પરિવર્તન જોઈ શકાય છે. તેમના જીવનમાં થયેલાં જખરા પરિવર્તન ઉપર આંખ દરે છે. રસોડાની શુદ્ધામ અખળા સરખા દકક ધરાવતી સોવિયેટ નાગરિક બની છે. આજે તે પલું સાત કલાક કામ કરે છે.

ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને સરખા દકક છે. સોવિયેટ ઉદ્યોગોમાં તેમને સરખું કામ અને સરખો પગાર મળે છે. તેથી તેઓ કંઈ પુરૂષ પ્રમદારોના

સ્ત્રીત્વ

કરી શકે છે જોવી
પ્રસારી છે. અધરામાં
કરીને રશીયાના સાંપ્રત
કે તેજા પુરુષોથી
અરખી છે-ત'મી.

: લેખિકા :

અંદ્રીકાજીન દ. ઓવરસીયર

હરિક નથી. મુડીવાદી જગતમાં કામ-
દાર વર્ગની રોજીને નીચા ધોરણ ઉપર
લાવવા માટે સ્ત્રીત્વનો ઉપયોગ થાય છે
પણ સોવિયેટ સરકારતંત્રમાં તો સ્ત્રીઓ
અને પુરુષો પરસ્પર હરિક મદી જીતીને
ઉદ્યોગોના એક આંતરિક વિભાગ બની
જાય છે.

તેમ જ મુડીવાદી જગત સાથે
સરખાવતાં સોવિયેટની ઉદ્યોગપદ્ધ-
તિમાં એક બીજી પણ લાક્ષણિક વસ્તુ
છે. તે એ છે કે મુડીવાદી જગતમાં

કામદારોના જાતીય તત્વ અને
ચામડીના રંગ ઉપર મનુરી નક્કી
કરવામાં આવે છે પણ અહીં તો
માત્ર, કામ ઉપર જ મનુરી નક્કી
થાય છે.

સ્ત્રીત્વનો ઉત્સાહ

શા માટે સ્ત્રીઓ ઉર્જામાં આગળ
આવવા તકરારી રહી છે? કારણ કે સોવિ-
યેટ રશિયા એ કામદારોનો દેશ છે. અને
પ્રત્યેક જાણી સમાજવાદના ચલતરમાં લાગ
લે એવી ત્યાં આશા રાખવામાં આવે છે.

તત્પર થાય. અત્યારે આવું શિક્ષણ આપતી માત્ર જે જ સંસ્થાઓ છે. આ સંસ્થાઓ તે પુનાતું સેવાસંન, અને કલકત્તાનું વિદ્યાસાગર વાણીભુવન. આ બંને સંસ્થાઓ આ દીશમાં સારું કાર્ય કરી રહી છે. પણ બ્યારે હિંદના વિશાળ ક્ષેત્રજ્ઞ સાથે આ જે વસ્તુઓને સરખાવીએ ત્યારે જણાશે કે આ સંસ્થાઓ જેવી સેંકડો સંસ્થાઓ સ્થપાય તો પણ આપણા પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાને માટે પુરતી ન જ થઈ પડે. આથી જ સર્વેએ આ સ્ત્રીત્વ તરફ તેમની સ્વાભાવિક સહાનુભૂતિને મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આપવા માટે પ્રત્યેક પ્રાંતમાં આવી સંસ્થાઓ સ્થાપવી જોઈએ.

જો આ સ્વપ્ન સાચું પડે તો ?
આપણા બાલવર્ગને કોર, નિસ્તેજ, દુર્બળ, માસ્તરોના દ્રસ્યથી બચાવી

ચક્રાય. બાળકોળવણીમાં સ્નેહ અને સૌહાર્દ મુદ્રી શકાય. શાળા એ સુંદર કોળવણીનું સ્થાન બની શકે.

અત્યારે સંસ્કૃતિમાં પ્રગતિમાન ગણાતા દેશોમાં બાલકોળવણીનું કામ સ્ત્રીઓ જ કરે છે. આ કામ હિંદમાં પણ સ્ત્રીઓને જ સોંપાય તો હિંદના સ્ત્રીત્વને માટે આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર બનવાની સુંદર તક આપોઆપ પ્રાપ્ત થાય. એમ થતાં તે સમાજની લાવનાઓ ઉપર પણ તેની અસર બહુ ઉંડી થવાની જ. એટલું જ નહીં. પણ પ્રગતિમાન સુધારાંઓ માટે ત્યારે ખરેખર પાયો નંખાવાનો જ.

આમ હિંદની વિધવાઓ માટે રચન-ત્મક કાર્યક્રમ મુદ્રી શકાય. અત્યારે હિંદમાં સ્ત્રી શીક્ષકોની ઓછપ તો પડે છે. તેથી આ સમયમાં આ દીશમાં એકધારી પ્રવૃત્તિ આદરવાની જરૂર છે.

[૩]

ત્રીજો, માર્ગ અને સૌથી સુંદર માર્ગ તો વિધવાઓ માટે પુનર્જન્ન છે. આ માર્ગે તેઓ અનેક પ્રશ્નો ઉકેલી શકે છે. પ્રથમ તો તેઓ આર્થિક જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. સામાજિક દ્રષ્ટિએ તેઓ આગળ વધે છે. અને દંપતિજીવનના ઉલ્લાસ અનુભવી શકે છે.

પુનર્જન્ન એ પ્રથા કંઈ અતીનિમય નથી. તે તો સ્ત્રીત્વનો પ્રાથમિક દક્ષ છે. લગ્ન એ મૈત્રી છે. મૈત્રી તૂટે ત્યારે બીજી વ્યક્તિ સાથે મૈત્રી આંધવાનો પ્રાથમિક દક્ષ જેટલો પુરોનો છે તેટલો જ સ્ત્રીત્વનો છે.

તેથી જ જે સૌભાગ્યવિહોણી સ્ત્રીઓ પુનર્જન્ન કરે છે તે પોતાનો પ્રાથમિક દક્ષ મેળવે છે. એટલું જ નહીં પણ સેંકડો સ્ત્રીઓ માટે તેઓ મુવતારક સમી બની શકે છે.

આમ પુનર્જન્નનો માર્ગ સીધો અને સરળ છે. અત્યારના યુગમાં આ જ માર્ગ વૈજ્ઞાનિક અને બુદ્ધિયુક્ત છે અને તેના અનુસરણમાં જ વ્યક્તિ તેમ જ સમાજનું હિત સંરક્ષાયેલું છે.

પણ જે સ્ત્રીઓ આજન્મ અવિવાહીત દશમાં રહેવા ઇચ્છતી હોય, જેમને લગ્ન બંધનમાં જોડવાની જરૂર ન લાગતી હોય, જેમને જીવનમાં સમાજ માટે કંઈક સારું કાર્ય કરી જવાની વૃત્તિ હોય, તેવી સ્ત્રીઓ બાલકોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું કાર્ય અપનાવે તો સારું જ ગણાશે. એટલું જ નહીં પણ હિંદમાં આવા સ્વાયંહીન સ્ત્રી શિક્ષકો કોળવણીની કક્ષામાં જરૂર પ્રાગ્ મુદ્રી શકશે.

સ્ત્રીઓને કેટલા ટક મળશે?

[લો ધી અ ન

રીપોર્ટમાંથી]

“ખીલ એક મુકેલી સ્ત્રી મતદારો માટે જુદી ગોઠવણ રાખવાની છે. દરેક ટેકાણે આ જાતની ખાસ ગોઠવણની કમીટીને અરજ કરવામાં આવી છે. એટલે સ્ત્રીઓની તમામ વસ્તીની ચુંટણી માટે સ્ત્રીઓને જોડતો સ્તાફ મેળવવાનું કમીટીના મત મુજબ બીલકુલ અશક્ય જેવું જ છે. એ જ રીતે પ્રાંતિક કૌન્સીલો અને વડી ધારાસભાની ચુંટણીઓ એક જ દિવસે રાખવાના સંખંધમાં પણ ચુંચવાડો ઉભો થાય છે. વળી સંપુર્ણ ‘વ્યક્તિગત મતાધિકાર’નો અમલ થતાં ૧૩૦૦૦૦૦૦૦ મતદારો કે જેઓ બે જુદી જુદી જગ્યાએ માટે મતાધિકાર ધરાવતા હશે તેઓની ચુંટણી માટે એક જ વખતે ગોઠવણ કરવી પડશે. કમીટીએ હેરાંટે આ સવાલના સંખંધમાં એવી ટીકા કરી છે કે દરેક પ્રાંતિક સરકારો અને પ્રાંતિક કમિટીઓએ વ્યક્તિ મતાધિકારના અમલને રાજ્યકારોબારની નજરે અશક્ય ગણેર કીધો છે એટલું જ નહીં પણ કુલે વસ્તીના ૨૦ ટકા કરતાં ઓછી સંખ્યાને મતાધિકારનો હક આપવાનું જણાયું છે’....

ચોજનાના અંગો

કુમીટીએ ૨૦૦ કુરેલી ચોજના પ્રમાણે મદ્રાસમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરૂષ મતદારોની સંખ્યા ૧૦ ગણી અને આસામમાં ૧૪૪ ગણી રહેશે. વડા પ્રધાને તથા રા. ટે. કોન્ફરન્સની ફ્રેન્ચાઇઝ કમીટીએ ખાસ તાકીદ કરી હતી કે મતદારોની સંખ્યામાં મરદો અને સ્ત્રીઓની સંખ્યામાં ફેરફાર બંને તેટલો ઓછો રાખવો. સ્ત્રીઓનાં મંડળના પ્રતિનિધીઓએ તો સ્ત્રીઓ માટે પુખ્ત વયના મતાધિકારના સરખા જ હક માગ્યા હતા, પણ બે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોની સંખ્યા બરાબર કરવા જઈએ તો મતની લાયકાત તદ્દન અસરખી થઈ પડે છે. હમણાં થણાં જ ઓછાં બાનુઓને મતાધિકાર હોવાથી તેઓ મત આપવા જવા માટે પરવા કરતા નથી, પણ બે તેઓની સંખ્યા મતપત્રક ઉપર સારી સરખી નોંધવામાં આવે તો ઉમેદવારોને તેઓના લાભો પુછવા કે સંભાળવા પડે. તેથી સ્ત્રીઓને કેળવણી અને મીઠકતના બાજમાં સરખી લાયકાત આપવા ઉપરાંત તેઓની સંખ્યા પણ ૧/૫ જેટલી સુધન-

વામાં આવી છે મદ્રાસમાં ૧/૪ બાનુ
મતદારો હશે અને બીહારમાં ૧/૯ હશે.
બાનુઓ માટે મતાધીકારની લાયકાતમાં
સાધારણ કેળવણી એક અને બીજી
લાયકાત એ હશે કે ધારાસભા માટે મત
આપી શકે એવા મીલકત ધરાવનારની તે
પત્ની હોવી જોઈએ. મધ્ય પ્રાંતમાં આ
પાછલી લાયકાત માટે ખાસ લક્ષમણ
કલવામાં આવી છે. ધણીની મીલકત પર
મતાધીકાર આપવો એ હિતકર નથી પણ
જેઓ તેવી રીતે મતાધીકાર મેળવવા ના
પાડશે તેઓ તેઓની કેળવણીની લાયકાત
પર મેળવી શકશે. હવે જે બાનુઓ
ધારાસભામાં જવા માંગતાં હશે તેઓ
માટે ચાર રીત સુચવવામાં આવે છે.
એક કો-ઓપરેશનની; બીજી કેળવાયલી
સ્ત્રીઓના મંડળો માટે બેઠકો અનામત રાખ-
વાની, ત્રીજી સામાન્ય સ્ત્રીપુરૂષોની એકત્ર
ચુંટણીમાં બાનુ ઉમેદવારોમાં જેઓએ
સૌથી વધુ મત મેળવ્યાં હશે (એટલે કે
પુરૂષોની હરીફાઈમાં ચુંટાઈ નહીં શકી
હશે) તેઓને બાનુઓ માટેની અનામત
બેઠકોમાંથી ખાલી રહેલી હોય તે બેઠકો
આપવામાં આવે, અને ચોથી રીત એ કે

બેઠકો વીસ્તારોમાં બાનુઓ માટે ખાસ
મતદાર મંડળો સ્થાપવામાં આવે કે જ્યાંના
મતદારો એક મત સામાન્ય ચુંટણીના
ઉમેદવારને અને એક બાનુ ઉમેદવારને
આપે. કમીટી આ છેલ્લી રીતને પસંદ કરે છે.

સ્ત્રીઓ માટે મત નોંધાવવાની ખાસ ગોઠવણ

તેઓ કેટલી બેઠકો અનામત રાખવી
જોઈએ તે સંબંધી નક્કીપણે લક્ષમણ
કરતા નથી, કેમકે કામી સવાલના ફરિયા
ઉપર એનો આધાર રહેલો છે. પણ
તેઓ એવો મત ધરાવે છે કે પદેલાં દસ
વરસ દરમિયાન અનામત કીચેલી જગ્યાઓનું
પ્રમાણ કુલે સંખ્યાનાં ૨ અને ૫ ટકા
જેટલું હોવું જોઈએ. સ્ત્રીઓ માટે મત
નોંધાવવા માટેની ખાસ ગોઠવણ સંબંધી
ઇસારો કરતાં કમીટી તેમની સમક્ષ રજુ
થયેલી જુદી જુદી રીતો સંબંધી વર્ણન
કરી એવો અભીપ્રાય આપે છે કે ધણી
જગ્યાઓએ સ્ત્રીઓ માટે પોલીંગ ભથ્થ
ઉપર જવા વારતે ઓછામાં ઓછો એક
અધાપદો દરવાજો અને એક સ્ત્રી મદદની-
શની ગોઠવણ રાખવાની જરૂર છે.

નવયુગ આપને ગમે છ?

તો આપની મિત્ર મંડળોને આહુક થવાની લક્ષમણ કેમ કરતા નથી?

ગૃહિણી

જીવનનો

આદર્શ

: લેખિકા : તરૂલતા

રહેરા દેખડા ઉપર પડેલાં એ પુસ્તકો મ્હારી કદપનાને પાંખ આપી રહ્યાં છે. મ્હારી સમક્ષ અવલોકન માટે આવેલાં આ પુસ્તકો અનેક વિચારોને જન્મ આપી રહ્યાં છે. વાતાવરણને વાચા પ્રગટે છે. સાંપ્રત સ્ત્રીત્વ આદર્શ માટે છે. અને ઇતિહાસ અવાજ આપે છે કે આ સંક્રાંતિન. યુગમાં સર્વને કયો આદર્શ સર્વમાન્ય થઈ શકે? કયો આદર્શ સ્ત્રીત્વની સર્વ આકાંક્ષાઓ, મહેચ્છાઓ, અને ભાવનાઓને મુક્તિ મંત કરી શકે?

આ પુસ્તકો તે શુદ્ધદીપિકા. આ બન્ને પુસ્તકો ‘ગૃહિણી’ ના આદર્શને અનુક્ર-ક્ષીને યોજવામાં આવ્યાં છે. ઘરની ચાર દીવાલો વચ્ચે વસીને એક સ્ત્રી પતિની આદર્શ ‘યુક્તામ’ શી રીતે બની શકે તેવી મુશ્કેલીઓ તેમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરવામાં આવી છે.

ત્યારે સ્વાભાવિક સંવાદ થાય છે કે યુગરાતના સાંપ્રત સ્ત્રીત્વ સમક્ષ માત્ર ગૃહિણીપદનો આદર્શ રજુ કરવો એ સાંપ્રત યુગભાવનાને અનુરૂપ છે? એક આદર્શ ‘પતિન અને માતા’ બનવામાં જ સ્ત્રીત્વનું જીવન સાદૃશ્ય સમાધિ જાય છે? ચાર દીવાલો વચ્ચે વસીને, બાળકોની સંભાળ રાખ-

વામાં જ સ્ત્રીત્વનું જીવનકર્તવ્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે?

યુગરાતનું સ્ત્રીત્વ આજે આક્રમના યોગાનમાં ઉતરેલા માટે તકલી રજૂ છે. તેનામાં જીવનના સર્વ અંગોમાં પુરોગતી સરખા બનવાની, એટલું જ નહીં પણ તેમનાથી પણ સર્વોપરી બનવાની આકા-ક્ષાઓ ઉદ્ભવી છે. રાજકીય સંગ્રામ કે સમાજપરિવર્તન સર્જતા આંદોલનોમાં અગ્રણીપદે આવવાની તેમનામાં તમજા બગી છે. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં સ્ત્રીઓએ આપેલો સાથ, બેધડક થઈ રહેલાં આંતર-પ્રાંતિય લગ્નો, મહીલા મંડળોની વધી રહેલી સંખ્યા, કન્યાકેળવણીનો ઉચો જતો આંકડો એ સર્વ વસ્તુઓ સ્ત્રીત્વમાં પ્રગટેલા નવા વિચારોની સીધી સાબીતી છે. યુગ-બળ આગળ મધ્યકાલિન બાંધબંધના કકડા થતા જાય છે. સાંપ્રત પુનર્ઉત્થાનના લેગ સમક્ષ યુગજૂની મર્યાદાઓ અદૃશ્ય થતી જાય છે. સાંપ્રત સ્ત્રીત્વ ગૃહિણીનાં મધ્ય કાલિન આદર્શના બાંધબંધને સ્વિકારવા જરાય તૈયાર નથી એ સત્ય કંઈ કોઈથી અનુરૂપ છે?

એ સીયાના જન્યુત સ્ત્રીત્વે પ્રગ-તિની હાકલ પાડી છે. આ હાકલ આજે યુગરાતની સ્ત્રીઓએ નથી ઝીલી એમ તો નજરે પડી શકાય. પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રગતિ થઈ રહી છે. ઓરડામાં પુરાયેલું સ્ત્રીત્વ આઝાદીના જંગમાં ભાગ લેવા માટે રસ્તામાં ઉતર્યું છે. ત્યારે ગૃહિણીના આદર્શો રજુ કરવા એ માત્ર મધ્યકાલિન મનોદશાની પ્રતિતિ કસાવવા જેવું નથી?

ગૃહિણીનો આદર્શ પ્રત્યાઘાતની પરાક્રમ છે. પુરુષકાલિન રામ-સિતાની ગાથાનું તે માત્ર આંધળું અનુકરણ છે. રૂદી અને સંપ્રદાયે શિખવેલા સિદ્ધાંતોની તે માત્ર પુનઃ છે.

સ્ત્રીએ એ માત્ર આદર્શ પતિ અને માતાઓ બનીને જ સંતોષ માનવો જોઈએ એ શબ્દો આજ કોણ પોપારે છે ? સમાજના વર્તમાનપત્રો ઉપર જરા આંખ મારો અને તમને જોશો કે જુના વિચારવાળાઓ, અને રૂઢિદાસો જ આ આદર્શના પરમ ઉપાસકો છે. સ્ત્રીત્વની અપુર્વ પ્રગતિના જ્વલંત પરિણામો જોઈને ત્રાસનારાઓ જ સ્ત્રીઓને ગૃહિણી પદ પર એક લક્ષ આપવાનો આગ્રહ કરે છે એટલું જ નહીં પણ પતિમાં સહચારીણીને બદલે 'શુભામ' શોધનારા પુરુષો જ આવા આદર્શ માટે ઉત્સાહ દાખવે છે.

અને ગૃહિણીપદના આદર્શ સાંપ્રત સ્ત્રીત્વને શા માટે અમાન્ય છે ? કારણ કે વિજ્ઞાન શિખવે છે કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની શક્તિઓ એકસરખી છે. અનુભવ આણે છે કે સ્ત્રીઓને જો તક મળે તો જે કામ પુરુષો કરી શકે છે તે જ કામ સ્ત્રીઓ પણ કરી શકે તેમ છે. સોનીમેટ રશીયાના ત્યાં સ્ત્રીઓ સાબીત કરી આપ્યું છે, ઉદ્યોગમાં તો શું પણ રાજસંગ્રામ ઉપર સ્ત્રીઓ રાયફલ ઉપારી શકે છે અને પુરુષોના જેટલી જ સચોટતાથી ગોળીઓ વર્ષાવી શકે છે. ગયા મદાયુદ્ધમાં પ્રત્યેક દેશમાં સ્ત્રીઓએ ખતાવેલી કાયદેસરના હજુ તાઇ જ છે.

આમ સાંપ્રત યુગ અવાજ આપે છે કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એકસરખાં-સરખી શક્તિવાળાં એક સરખી દક્ષતાવાળા માનવ પ્રાણીઓ છે. એટલું જ નહીં પણ જ્યારે સ્ત્રીત્વ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં માનવની સાથે સાથે યંત્ર સંભાળશે ત્યારે જ સ્ત્રીઓ સાબી રીતે પુરુષોની 'સહચારીણી' બનશે.

આથી જ સ્ત્રીત્વ આજે હવેના પ્રત્યેક અંગમાં નવા શ્વેતો શોધી રહ્યું છે. આથી જ સાંપ્રત સ્ત્રીત્વ નવા વિચારોને અમરમાં મુકવાને માટે, નવી ભાવનાઓને

મુર્તિમંત કરવા માટે, નવા આદર્શોને અનુસરવા માટે આગળ વધી રહ્યું છે.

અને જ્યારે વિજ્ઞાન શિખવે કે જનતાને લગભગ અર્ધાઅર્ધ ભાગ પુરુષોના જેવું જ કામ આપી શકે છે. પુરુષોના જેવી જ બુદ્ધિમતા દાખવી શકે છે, ત્યારે આ અર્ધા ભાગને ધરની દીવાલોની અંદર સડવા દેવો, તેની શક્તિઓને સંધવાના અને બાળસંભાળના સામાન્ય કામમાં વેડફી નાંખવી, એ વસ્તુ આજે કોણ પસંદ કરશે ? જ્યારે અનુભવ ઉપરથી જોઈ શકાય કે સ્ત્રીત્વ સરખી રીતે પુરુષોની અર્ધા કરી શકે છે. ત્યારે આ શક્તિઓને કસમાઈ જવા દેવાના આદર્શો કોણ સ્વીકારશે ?

જેઓ આજે ગૃહિણીપદના આદર્શો ઉપર શબ્દો વેરે છે, જેઓ તેને સમગ્ર સ્થાપનાં ચિંતન તરીકે વળું વે છે તેઓ સાંપ્રત સમાજરચનાને સમજતા જ નથી. યંત્રસંસ્કૃતિએ ગૃહિણીના આદર્શ ક્યારનાંય તોડી તોંખ્યા છે. કારખાનાની સંસ્કૃતિએ કુંડુંબસંસ્થાને ક્યારનીય તુલાદી દીધી છે. આજે પ્રત્યેક શહેરમાં કે ગામડામાં પતિની અદ્ય આપકને વધારવા માટે પતિને કારખાનાની કાળી મજુરી કરવી પડે છે. એકલા મુબંબમાં જ સ્ત્રીકામદારોની સંખ્યા લગભગ ૪૦૦૦૦ છે. અને પ્રત્યેક શહેર કે ગામડાની આ દશા છે. ખેડૂતની સ્ત્રીઓ ખેતર ઉપર ચમ કરે છે. કામદાર સ્ત્રીઓ કારખાનામાં જાય છે. આમ ગૃહિણીના આદર્શ સમાજમાં આમલગ માટે તો ક્યારનાંય અદ્રશ થઈ ગયા છે. અને છતાં જ્યારે આખે પાટા બાંધનારા કેટલાકો ગૃહિણીહવેના આદર્શની ડીમડીમ વગાડ્યા કરે ત્યારે તે હાસ્યમય દીસે છે.

ગૃહિણીહવેના આદર્શ-આમ સાંપ્રત યુગની દ્રષ્ટિએ-વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ એટલું જ નહીં પણ ન્યાયની દ્રષ્ટિએ પણ અદિનકર છે. લાખો શરીરની શક્તિઓને તેમાં સંદાર સમાવેલો છે. પ્રજાનિનો તે ઉત્તરો શબ્દ છે.

નવયુગ

પ્રમતી સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી વર્ણમ હજી ૧લી સભાને
શ્રીયુત પ્રધાનના આજ્ઞાદિત્વ આવડી
તરફથી સંદિનય સપ્તેમ ભેટ.

અમેરિકાના હિંદુમ વિચારક

અખત સિંહલેર

જેમના હવનકર્તાનાં દેવતાંક સંસ્મરણો પૃષ્ઠ ૫૫ પર પ્રગટ થયાં છે.

श्रीयामनुं

गौ २ व

૧૫ : ગ્રામ્ય

જાતિયતા

અંક : પાંચમો

કોના સાર?

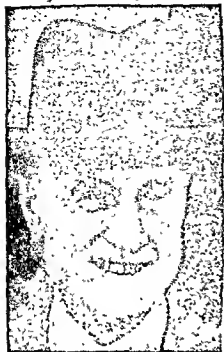
છોકે સત્તાતન કાળથી સ્થિતિએ સરજેલા કે યંત્રસૂત્રિએ સ્થાપેલાં સુખનાં આધનો ઉપર સમાજની એક અદ્ય સંખ્યાએ પોતાનું સ્વામિત્વ મનાવ્યું છે. પ્રત્યેક યુગમાં આ પ્રથા કાયમ રહી છે. અત્યારના આરામ અને આશાપેશનાં સ્થળો, સાંપ્રત ઉઘાનો, આધુનિક સીનેમા અને નાટકો એ સર્વના ઉપલોગ ઉપર આ અદ્ય સંખ્યાનો અણલિખિત અદ્રશ્ય ઇબરો છે.

અહોનિશ શ્રમ કરીને નીચોવાતા આમલગ માટે આને આરામની એક પણ ક્ષણ નથી, આશાપેશની વેળા નથી, સુખ ભોગવવાને માટે સ્થાન સરખું નથી.

છતાં આ નિધની નિરૂત્સાહ નથી, તેઓ યંત્ર સમા ભાવનાશુન્ય નથી. આને જગતમાં પછડાયેલાઓ અને કચરાયેલાઓ આશાલગ કે નિરાશ નથી.

કારણ કે પૃથ્વી પર શ્રમનું સ્વરૂપ પલટાતાં-યંત્ર ઉપર કામ કરતાં તેઓએ કંઈક અવનવું અનુભવ્યું છે. તેઓએ કંઈક નવું જ જાણ્યું છે. તેમને સમજાયું છે કે—
“તેઓ જગતને માટે નથી પણ જગત તેમને માટે છે.”

તેમનાં આશાલયાં આંદોલનોના આ સંકેત છે. તેમની પ્રગતિને આ મંત્ર છે.

હિંદમંત્રી સર સેશુઅલ હોર

૦૬૯ છટ હોલના વટહુકમ સમા દિંદના રાજકારણના સાત દીસનાં જળ પાઠાં ખળભળી ઉઠ્યાં છે. આ નિવેદનની નીતિ ઉપર સ્પષ્ટપણે સંભળાતો નાપ-સંદગીનો શખ્ત વાતાવરણમાં અદ્વિજાઇ રહ્યો છે. કેપ ડોમોરીનથી કાશ્મીર સુધી, અને કરાચીથી કલકત્તા સુધી પ્રત્યેક સ્થળે વિરોધનો વટાળ વાવા લાગ્યો છે. અને સરકારની મોડ મેવનારા ઉગર મનવાદી-ઓએ પણ આ નવી લપડાક પડતાં ગળામાં ગળુગળુવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. સરકારે નીતિ બદલી છે. વર્તુલ પરિવર્તને વેગળી કરી છે. અને સાયમન દીગના રીપોર્ટ પ્રમાણે સત્વ-

નીતિ -

શુન્ય મુદારા આપવાની ઇચ્છા બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદે પાછી વ્યક્ત કરી છે. દિંદીઓ રિવકારે કે ન રિવકારે પણ આ અર્થદીન નવીન રાજ્યખંધારણને દિંદને માથે ઠોકી ખેસાડવાનો બ્રીટીશ સરકારે મક્કમ નિશ્ચય કર્યો છે એમ માનવાને આપણી પાસે પુરતાં કારણો છે. આખરે નિશ્ચય લેવાઇ ચુક્યો છે. અને તેની સાથે જ આવતા વર્ગોના અધકામણુભર્યા ઇનિદાસની શરૂઆત થઇ ચુકી છે.

મોંટગ્યુ-ચમ્સફોર્ડના નિમ્નાણ સુધા-
રાઓની સીધી નિષ્ફળતાનો અનુ-

ભવ એક ડોરે મુશ્કેલી, તેમ જ ગયા રાજ્યખંધારણને નષ્ટ કરવાના સ્વરાજ્ય પક્ષના સતત યત્નોના અગ્રખા મળ્યા સંસ્મરણો ને દાણવાર વિ સરી જઈને, બ્રીટીશ સરકાર તરે એકવાર દેરીધી

‘નવા—

શ્રી સમુ

- પલટો

વાઇસરોય લોર્ડ બીલીંગ્સન

અત્યારથી અપ્રીય થઈ પડેલા, અને સર્વ પક્ષોએ અર્થહીન ગણેર કરેલા આ સત્વ શૂન્ય મુદ્દારાએતે હિંદમાં પાછા દાખલ કરવાના નિર્ણયને ગંહેર કયો છે. અને સાથે સાથે હિંદી પ્રજાની સતત અને પ્રખર અયડામણને આપમેળે આમંત્રી છે. એટલું જ નહીં પણ વર્તુલ પરિપક્વની પદ્ધતિને વેગળા કરીને નામશેષ સહકાર-વાદીઓને પણ પોતાની સોડમાંથી આધા કર્યા છે.

ત્યાં જે શુદ્ધ બ્રીટીશ પ્રધાનમંડળ એમ માને છે કે અત્યારની હિંદની રાજકીય પરિ-
-અસહકારીઓ!

શ્રી જયકર

રિયતિમાં લગલ ગપાંચવર્ષ સુધી તે. મહાસભાના સહકાર વગર રાજ્યતંત્ર ચલાવવું સરળ અને સહજ છે? હિંદમાંની સર સે મ્યુઅલ હોરના નિવેદનનો શું આ અર્થ છે? શા

માટે આજે ઉદાર મતવાદીઓને પણ સરકારતંત્રની સોડમાંથી વેગળા કરવામાં આવે છે? એક વાક્યમાં આપણે સવાલ કરીએ કે શા માટે વર્તુલ પરિપક્વની નીતિનો સરકારતંત્રે એક જ સપાટે ત્યાગ કર્યો છે? આ સવાલના જવાબ રૂપે આ નિવેદન લેખ લખાયો છે. આશા છે કે 'નવયુગ' ના વાંચક સમુદાયને તેમાં રસ પડશે.

[૨]

ઈંગ્લાંડની છેલ્લી સામાન્ય ચૂંટણીમાં રાષ્ટ્રિય સરકારતંત્ર સત્તાના રથાન પર આવ્યા બાદ, અને નવા પ્રધાનમંડળના ૧૨ સભ્યોમાંથી આઠ

હિંદમંત્રીની નવી નીતિ સામે ઉદારમત -

સર પી. ઠાકુરદાસ

સમ્યો કો-ઝરવેટી
વ પંક્ષગાંથી નિમા
યા પછી એમ આ
માન્ય આશા રાખ
વામાં આવી હતી કે

ગઇ છે. રાજકિય આંદોલનો ઓસરી ગયાં
છે. સ્વામિનતા મેળવવાની ધમકી ધીમી
પડી ગઇ છે. દાસની પ્રવર્તતી રાજકિય
પરિસ્થિતિનું સરકારની દ્રષ્ટિએ આ
પ્રયત્નરમ્ય છે.

હિંદની નીતિમાં પણ કો-
ઝરવેટીવ પક્ષે લીધેલાં વ-
લણને વધુ વળન મળશે.
જ્યારે હિંદના મંત્રી તરીકે
સર સેમ્યુઅલ હોરની નીમ-
ણક થઇ ત્યારથી જ હિંદ
ની નીતિ ઉપર કો-ઝરવેટીવ
પક્ષની સીલ મારવામાં
આવી હતી. અને આ છેલ્લા
મહીનાનો અનુભવ સિખવે
છે કે આ અનુમાન સાચું
પડ્યું છે. ઇંગ્લાંડમાં રાષ્ટ્રિય
સરકારના પ્રારંભ પછી
મલુરપક્ષે શરૂ કરેલી વાટા-
ઘાટાની નીતિને તિલાંજલી

રંગરેવામી આયંજર

આપવાના નિર્ણયને અમલમાં મુકાતો
લેઇ શકાય છે.

આ સંજોગોમાં ખીજ વતુલ પરિવર્ત
એકત્ર મળી તે વસ્તુ જ અતી અસ્વાભાવિક
હતી. પણ મહાસભાના પ્રતિનિધિઓના
સહકારની એક જ આશા ઉપર વતુલ
પરિવર્તને જીવતી રાખવામાં આવી હતી.

આજે તો સમગ્ર રાજકિય સ્થિતિ
પલટાઇ ગઇ છે. આજે ૬ માસની ઉંચ
દમનનીતિ પછી સરકારતંત્ર એમ માને
છે કે મહાસભાની પવૃત્તિ તો નષ્ટ થઇ

તથી જ તેઓએ ઓ-
ડીન-સના આકરા

અમલને દેશવ્યાપી બનાવવાને
બદલે અમુક પ્રાંતોને જ
લાગુ પાડ્યો છે. તેથી જ
તેઓએ ખાસ સત્તાનો આ-
ધાર હોવા છતાં હજી અર્ધ
રાષ્ટ્રિય મનાતા વર્તમાનપત્રો
સામે આકરાં પગલાં નથી
લીધાં. તેથી જ તેઓ મહા-
સભા સાથે મંત્રણા ચલા-
વવાની ચોખ્ખી ના પાડે
છે. એક રીતે કહીએ તો
સરકાર એમ માને છે કે
સરકાર-મહાસભાની અથ-

ડામણમાં સરકાર
તંત્રને સીધો વિ-
જય મળ્યો છે.
તેથી જ તેઓ રા-
જકિય કુદીઓની
મુક્તિ ઉપર આ
ટલા મક્કમ રહ્યા
છે. સાત્તાન્યવાદ
માને છે કે આજે
તેઓ વધુ બળવા-
ન છે.

સર ડા. જહાંગીર

-વાદીઓએ અસહકારની ધમકી આપી છે.

શ્રી દીરોજ શેટ્ટના

તેમનું પૃથક્કરણ સાચું છે? ખાતરીથી કહી શકાય કે તેમનું આ પૃથક્કરણ જરાયે સાચું નથી. ને કે રાજકીય આંદોલનોને કડક હાથે દાખી દેવામાં આવ્યાં છે, ને કે યુક્તપ્રાંતની નાસાંયની ચળવળ પણ કચડાઈ ગઈ છે, છતાં મહાસભાની ચળવળ મરી ગઈ છે કે તેનો ઝોક સદાને માટે રતબા ગયો છે એમ ન જ માની શકાય. સમગ્ર દેશમાંથી દર-રોજ ધરપકડના સમાચારો ચાલ્યા જ આવે છે. પ્રત્યેક દિવસની ઉપા ઉગાં જ સમગ્ર દેશમાંથી એકઠો જણના

સ્વરાજ્ય મળે તેવો સંભવ નથી. કંઈ ક્ષણે મહાસભાના

શ્રી શાસ્ત્રી

નેતાઓ જેલની પાછળ પાછળ રહીને સમાધાન કરવા હા પાડે તેવો ભરોસો નહીં હોવાથી જ સમુદ્ધ અત્યારે આવા આંદોલનોથી અળગો બસતો જાય છે. મહાસભાનામાર્ગમાં

તેની શ્રદ્ધા તુટતી જાય છે પણ એનો અર્થ એ નથી કે તેઓ આશા ભંગ બની બેઠા છે. તેમની નિરાશા સાથે રાજકીય આંદોલનોને સર્જતી આર્થિક પરિસ્થિતિ હજી એમ ને એમ ઉભી છે. સમુદ્ધના સંતાપ હજી જરાયે રાખ્યા નથી. લોકવર્ગને સહન કરવા પડતાં કપ્પો જરા જેટલાંય ઝોછાં થયાં નથી.

[૩]

પણ એક પગલું આગળ મુકીને આપણે પ્રશ્ન પુછી શકીએ કે બ્રિટન શી રીતે પોતાના આર્થિક હિત સંરક્ષી શકશે? જ્યારે સમગ્ર દેશ રાજકીય આંદોલનોથી ખળભળી રહ્યો હોય, જ્યારે રાષ્ટ્રીય પક્ષ સાથે સતત અથડામણોના પડધા ચારે કોર સંભળાતા હોય, ત્યારે બ્રિટિશ વેપાર શી રીતે આગળ ધપી શકશે? આ દ્રષ્ટિએ પણ બ્રિટનના સચી-

શ્રી જીન્દા

વળી અત્યારે જે એક પ્રકારની ઉદાસીનતા મહાસભાના આંદોલનોને અંગે દેખાય છે તેનું કારણ એ છે કે લોકવર્ગને એમ લાગવા માંડ્યું છે કે આ સાધનો દ્વારા

શ્રી ગીરી

અસંતોષી એન. એમ. લેખી

વોએ પુરતો વિચાર કરી નાંખ્યો લાગે છે. કેનેડાના પાટનગર ઓટાવામાં શાહિ-પરીપદ મળનાર છે. આ પરીપદમાં સામ્રાજ્યની અંદર સ્વતંત્ર વ્યાપાર પદ્ધતિની યોજના રજુ થનાર છે. સંલગ્ન છે કે ખિટનના લાભની આ સીધી યોજનાને સંસ્થાનો ના પણ સ્વિકારે. એટલે જ તેઓએ તેના બદલામાં શાહીપસં-દગીના સિદ્ધાંતને આગળ ધર્ષે છે. સામા-ન્ય શબ્દોના આ સિદ્ધાંતને રજુ કરીયે તો જણાશે કે સંસ્થાનોમાં આવતા માલને સામ્રાજ્ય અને ખીનસામ્રાજ્યમાં જનતા માલ તરીકે વિલકત કરી નાંખીને, ખીન સામ્રાજ્યમાં જનતા માલ ઉપર એટલી તો મહોટી જકાત નાંખતી કે લેખી સામ્રા-જ્યમાં જનતા માલજ બજારમાં ખપી શકે. જ્યાં સુધી હિંદને આ સુદર મનાતો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે ત્યાં સુધી તો એમ જ કહી શકાય કે અત્યારે ઇંગ્લેન્ડ સિવા-યના અન્ય દેશોમાંથી આવતા માલને

બદલે ઇંગ્લેન્ડમાં જનતા જ માલ હિંદના બજારમાં ખપાવવાનો આ નવો તુરખો છે. એટલે જો ઓટાવામાં સામ્રા-જ્યવાદીઓ શાહિપસંદગીનો સિદ્ધાંત સ્વિકારવામાં સફળ થાય તો આવતા વર્ષમાં હિંદી બજારોમાંથી ખીન સામ્રાજ્યવાસી વહેપરીઓને જરૂર પડાય લેવી પડે. આમ હિંદને બોગે ખિટનને વધુ માત્રાનાર બનાવવાની આ માતબર યોજના ઓટા-વામાં પસાર કરી જવાની તેઓને ખાતરી છે. અને એટલું જ નહીં પણ હાલની સ્થાનિક વડી ધારાસભામાં સરકારની બહુમતીનો લાભ લઇને આ વર્ષમાં જ શાહીપસંદગીના સવાલને તેઓ પસાર કરાવી દેશે. આમ આ માર્ગે તેઓએ પોતાનું આર્થિક પ્રભુત્વ કાયમ કરવાને માર્ગ શોધ્યો છે. અને સંભવ છે કે જો તેમની યોજના સફળ થાય તો માત્ર આર્થિક ક્ષાત્રનોના બળથી હિંદનો વહેપાર જરૂર વિશ્વાસતના માર્ગે વળે.

આમ આર્થિક પ્રભુત્વને ચિરંજીવ રાં-ખવાને માટે યોજના કરીને તેઓએ રાજ-કિય દિશામાં આ પગલું ભર્યું છે. તેઓ જાણે છે કે બહિષ્કારની ચળવળને નૈતિક આધાર બેઠાએ તેટલો છે જતાં પણ તે અસરકારક રીતે વ્યવસ્થિત થઇ શકે તેમ છે જ નહીં. અને તેથી જ તેઓ આ દીશામાં આવેા મહત્તમ નિયુધ લેવાને માટે પ્રેરણા છે એમ અનુમાન કરવું તદ્દન અસ્થાને નહીં મનાય.

[૪]

નીતિપલયની ઔઘોગિક મંદીઉપર
શું અસર થશે? આ દ્રષ્ટિએ આ પ્રશ્નને ઝણીયે તો જણાશે કે હિંદના આમવર્ગની ખરીદવાની શક્તિ વધારવા માટે, તેમ જ કાચા માલનો લાભ જન-

તના બજારમાં વધારવા માટે હિંદી સરકારે કંઈજ નથી કર્યું. એટલે એકિંગ કમિટીની ભલામણોને પણ અમલમાં મુકવા માટે સરકારે કંઈજ યત્નો નથી કર્યા. આમ આ કમિટીની ભલામણોને અભરાઈ ઉપર ચઢાવીને, તેમજ વીટલી કામદાર કમીશનની ભલામણોને પણ કચરાની ટોપલીમાં ફેંકી દેધને સરકારતંત્રે નીચોવાતા આમવર્ગની સ્થિતિ તેમ ને તેમ રાખી છે. આમવર્ગની ભગૃતિના ઘોષ સામે બંધ બાંધવા માટે સામ્રાજ્યવાદને જમીનદારોની સહાય જરૂરી લાગી છે. એટલે જમીનદારોના ભોગે ખેડુતોને રાહત આપવાની યોજના સીમલાઈ સરકારતંત્રે આપી છે. તેણે નજર રિપકારે એ સમજી શકાય તેવું છે. અને તેથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે રાજકિય નીતિપલટા છતાં આર્થિક નીતિ હજી તેમ ને તેમ અકબંધ અને કાયમ રહી છે. રાજકિય ઉખાંડે જન્મભવનારાં મુળ કારણોનો જરાય ઉકેલ નથી કર્યો. તેઓએ અંગાર સજામતો રાખ્યો છે. માત્ર તેના ઉપર ઠાંકણું ચોરાઈયું છે.

હતિહાસની આ વિલક્ષણતા છે. રાજકિય વિશાળ શીખવે છે કે આર્થિક નીતિનો પલટો રાજકિય દ્રષ્ટિબિંદુમાં પરિવર્તન આણે છે. આને આપણે હિંદમાં જોઈ રહ્યા છીએ કે આર્થિક નીતિ એક સરખી રહી છે છતાં રાજકિય નીતિએ પલટો લીધો છે.

એમ આશા રાખવામાં આવતી હતી કે સરકાર જમીનદારોના ભોગે ખેડુતોને કંઈકે રાહત આપવાનો યત્ન કરશે. પણ રાજકિય પરિસ્થિતિએ સામ્રાજ્યવાદને જમીનદાર, મુડીવાદ, અને રાજાઓની સહાય લેવાની ફરજ પાડી છે એટલે આમવર્ગની નીચોવણીને વધુ પ્રખર બનાવીને સાંપ્રત પરિસ્થિતિમાં ચિરંજીવ રહેવાનો માર્ગ તેઓએ લીધો છે.

[૫]

આમ આ નીતિપલટાનું સ્વરૂપ છે. બ્રિટિશ વહેવાર અને આર્થિક હીતને શાહીપસંદગી દ્વારા સંરક્ષવાની યોજના

ફિરીને તેઓએ હંદને જરૂરી રાજકિય સુધારાઓ આપવાની વાત વેગળી કરી છે. પણ સરકારતંત્રે એક વસ્તુ યાદ રાખે કે પ્રત્યેક ફાળે પ્રજામતની માગણી વધુ મજબૂત બનતી જાય છે. આને જોતાથી સંતોષ મળી શકે તેમ છે તે વસ્તુ આવતી કલે અપાય તો નહીં ચાલે. મુજાદના નામચીન માણ હોમ મેમ્બર સર ઓર્નેસ્ટ હોલ્ડસને ૨૭ મી મે ૧૯૩૨ ના દિવસે લંડનમાં ભાષણ આપતાં કહ્યું હતું કે

“...સમય હવે બદલાઈ ગયો છે. ૧૯૩૦ માં વધુમતીને જે વસ્તુ સંતોષ આપી શકત તે આજે કોઈને સંતોષી શકે તેમ નથી. તેથી મુજાદમાં સારી લાગણી પાછી સ્થાપવા માટે આર્થિક ક્ષેત્રમાં હિંદના આદર્શોને સહાનુભૂતિવાળી નીતિ અખત્યાર કરવી જોઈએ અને બ્રામક ‘સલામતિ’ એ ઉપર ખૂબ નિર્દેશ કરીને જાહેરવાની નીતિ વેગળી કરવી જોઈએ એવો મહારો અભિપ્રાય છે.”

સામ્રાજ્યવાદીઓ કોઈ કોઈ વારં તો જરૂર સાચું ખોસી જાય છે! સર મેમ્બુઅલ આનો શું જવાબ આપશે?

શ્રી. ચિંતામણી

તેમને પણ નવી નીતિ પસંદ નથી પડી

અહિં અને ત્યાં-

[ભારત અને રશિયાની વર્તમાન સ્થિતિની એક સરખામણી]

અત્તાન બેઠમ તિમિરે અટવાઈ મુંગી
જ્યારે નિરક્ષર બધી જનતા અહિં છે,
ત્યાં જાન તેજ ભરતું સુખભાત ઉગી
સારી પ્રજા મહિં પુરે નવપ્રાણ આગે.

ત્યાંના ધની, ગરીબના વિપજન્ય વર્ગો
આગે વધી રહી પ્રજા તહિં સાંખ્યભાવી
ત્યારે અહિં કૃત્રિમ રંક ધની વિભાગો
સ્થંભાયતા પ્રગતિ વિપ્રહને જગાવી.

પ્રત્યેક જીવન તણા મુર મેળવેલી
બધુત્વના ગિરલ ભાવ વહાયતી ત્યાં
વાગે સિતાર મુમધુ જનસંઘ કેરી
રેસાયતી રસિક ગીત સમાનતાનાં

ધર્મોધતા અનુનના અતિ એપી રોગે
જ્યારે હણાય અહિં જીવંતીઓ અકાળે
જીવંતી ત્યાં કુટીલ ધર્મની કાળજ્યાળા
પ્રવૃત્તિને પથ ઉડે જનતા પ્રવાસે.

આર્થિક શોષણ કળા તણી જનજ માંહિ
રૂંધાય અંદિ અમી માનવ જીવંતાની
અંકાય મુલ્ય અમનાં મનુભાવથી ત્યાં
વિકાસ જીવન કરે ભરી વેગ બેઠાં.

મુક્તિહવા પ્રસરી ત્યાં મન મોહ દેતી
ને એ સમાજ જીવને મધુગંધ બેઠતી
ઉત્કર્ષના તહિં અખંડ ઉડે પુવારા
જેને બધી ચક્તિ જોતી રહી વસુધા.

ત્રિભુવન પટેલ.

લોસનના રંગો

મેકડોનાલ્ડ

વરસેલ્સની સંધીએ વધુ મહત્વની સંધી ઉપર લોસેનમાં નવમી જુલાઈએ સંઘર્ષનો સ્વર ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો. વરસેલ્સ એ પૃથ્વીની પૂનર્વહેચણી હતી. લોસેન એ આગામી વિશ્વવ્યાપી સંઘ્રામ માટે પહેલું પગથીયું છે. આથી જ વરસેલ્સની સંધી કરતાં લોસેનના કોલકરારનું મહત્વ વધુ છે.

ત્રણ અઠવાડિયા સુધી સતત શ્રમ કરીને, આખરે બ્રિટીશ સક્ષતનતના મજૂર સામ્રાજ્યવાદી મેકડોનાલ્ડે યુદ્ધડંડની આકરી સમસ્યા ઉપર યુરોપીરાજ્યોને એકત્ર કર્યાં છે. અત્યારે જર્મન પ્રજા પાસે પ્રત્યેક વર્ષે મહાપરાણે ઓકાવવામાં આવતા યુદ્ધડંડને આખરે રદ કરીને વરસેલ્સની સંધીએ પ્રવર્તવેલા એક અમાનુષી અન્યાયને ઇતિહાસના પાનાંઓ ઉપરથી ભૂંસી નાંખવામાં આવ્યો છે. સાથે જ નવા રાજકીય જોડાણો, નવા રાજકીય પ્રયત્નો, નવી સ્પર્ધા, અને નવી વ્યુહરચના જન્મવામાં આવી છે. મેકડોનાલ્ડે સાચું જ કહ્યું હતું કે,

“આપણા કામથી ઇતિહાસનું એક પ્રકરણ પૂરું થતું નથી, પણ નવું પુસ્તક શરૂ થાય છે.....

...આ કોલકરાર ઉપર આજે અહીં સહીઓ થઈ છે તે કોલકરારનો પ્રત્યુત્તર અન્ય જગ્યાએથી મળવો જોઈએ.” (૯-૭-૩૨)

કોઈ કોઈ વાર સામ્રાજ્યવાદીઓથી પણ સત્ય વચન ઉચ્ચારાઈ જાય છે. લોસેન પરિષદ ખરેખર રીતે ઇતિહાસમાં નવું પ્રકરણ શરૂ કરે છે. લોસેન પરિષદનું તેમાં જ મહત્વ સમાજેલું છે.

[૨]

લગભગ ત્રણ વર્ષના સમયથી ક્રોસ અને ઇંગ્લાંડના મુકીયાદી માંધાતાઓ એક સ્પર્ધન ધરાવી રહ્યા છે. આ સ્પર્ધન તે યુરોપ પર પ્રવર્તતા અમેરિકાના આર્થિક અધિકારનો નાશ કરવાનું. આ માટે ક્રોસના બાહોશ મનાતા બ્રિટાંએ ‘United state of Europe’ ની યોજના રજૂ કરી હતી. આ જ આદર્શથી યંગ કમીશનની સ્થાપના થઈ

ક્રોસના વડા પ્રધાન હેરીયટ

હતી. અને આ જ આદર્શથી ક્રાંતિ મધ્યયુરોપમાં પુષ્કળ નાણાં વેચાં હતાં. ઓસ્ટ્રીયા, ઝેકોસ્લોવાકીયા, યુગોસ્લાવીયા એ સર્વ નવાના દેશોને ગદારથી આર્થિક સંહાય વડે ઉભા રાખવામાં આવ્યા હતા. ક્રાંતિ આ આદર્શને સિદ્ધ કરવા માટે પ્રગતસંઘ દ્વારા કેટલીએ વાર યત્નો કર્યા હતા. પણ આ યત્નો અત્યાર મુઠ્ઠી નિષ્ફળ નિવડ્યા હતા. આજે પણ વર્ષને અંતે લોએનમાં યુરોપને એકત્ર કરવાનો ક્રાંસનો આદર્શ સફળ થાય છે. લોએન પરિષદે યુદ્ધડંડના ઓથા નીચે જર્મની અને ઇટાલીને પોતાના પક્ષમાં લીધા છે. અને આમ અમેરિકા સામે મોરચા માંડવાની સારી શરૂઆત સાથે જ અમલમાં મુકવામાં આવી છે.

આ વસ્તુ સારી રીતે સમજવા માટે યુદ્ધડંડના ઇતિહાસ ઉપર નજર નાંખવાની જરૂર છે. ૧૯૧૮ માં વરમેક્સની સંધી થઈ, ત્યારે ઇંગ્લેંડે જર્મનીના સંસ્થાનો ઉપર કાણુ મેળવી લઈને પોતાની સંસ્તનત સાથે મેળવી લીધાં છે. માત્ર વૂકી સંસ્તનતનો સીરીયા પ્રાંત ક્રાંસને મળ્યો. ઉપરાંત ક્રાંસની જમીન પર યુદ્ધો ખેલાયાં હોવાથી ઘણીખરી જમીન ખેદાન મેદાન થઈ ગઈ હતી. કેટલાંય ગામડાઓનો નાશ થઈ ગયો હતો. આ સર્વનું વળતર આપવા માટે એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો કે જર્મનીએ મિત્રરાજ્યોને આ જમીનને પાછી સારી અને વસવાયોગ્ય બનાવવા માટે તેમજ થયેલા આર્થિક ખર્ચનો કંઈક બદલો વાળવા માટે 'દંડ' આપવો. આ દંડની રકમ પહેલાં તો અળગે માફના આંકડામાં રમતી હતી. પણ પહેલાંના પણ વર્ષમાં જ જણાઈ ગયું કે જર્મની

આવડી રહેલી રકમ આપી શકે એવી આશા રાખવી અશક્ય છે.

પણ તે દરમિયાન એક બીજી વસ્તુ બની. આ વસ્તુ તે જર્મનીને, અમેરિકાની આર્થિક સહાય હતી. પરિણામ એ આવ્યું કે

અમેરિકાના આર્થિક બળને પ્રતાપે જર્મન માલ જગતના બજારમાં ખિટનની હરીફાઈ કરવા લાગ્યો. નવા સાધનો અને જર્મન કામગીરીથી આ માલ ખિટન કરતાં સરેતો વેચવાનું શક્ય હોવાથી, ખિટનના વેપારને તુકસાન થવા લાગ્યું અને આથી જ ખિટને જર્મની ઉપર યુદ્ધડંડને ઓછો કરવાની અળવળ કરી. અને તેથી જ ડોઝ કમીશન ૧૯૨૧ માં નીમાયું. આ કમીશને યુદ્ધડંડની રકમ ઓછી કરી નાંખી. પણ તેમ છતાં પણ તે એટલી તો હતી જ કે જેથી જર્મની ઉપર અમેરિકાનું આર્થિક પ્રભુત્વ કાયમ રહે. આ વર્ષે દરમિયાન અમેરિકાએ યુદ્ધ સમયમાં આપેલી લોનો સંબંધી ચોખવટ થતી જતી હતી. અને આ વાટાઘાટને પરિણામે ઇટાલીએ લીધેલી આર્થિક લોનોમાં લગભગ ૬૬ ટકાનો ઘટાડો કરવામાં આવ્યો, ખિટનના દેવામાં પણ ઘટાડો કરવામાં આવ્યો. એટલું જ નહીં પણ ક્રાંસને પણ આર્થિક લાભ આપવામાં આવ્યો.

જર્મનીના વડા પ્રધાન હેન્ડ્ર વોન પેપેન

સાથે સાથે જ યુદ્ધડંડ ને હળવો કરવાની જરૂરીઆત મિત્રરાજ્યોને લાગતી જ હતી.

જર્મનીના પરદેશખાતાના
મંત્રી
હેરન વોન ન્યુરેથા

જર્મનીના પરદેશખાતાના મંત્રી હેરન વોન ન્યુરેથા અમેરિકાને મળવા લાગ્યા. પણ જર્મનીની આર્થિક સ્થિતિ અતિ ખરાબ હોવાને લઈને અમેરિકા તરફથી ડોલર જર્મનીને મળતા. ત્યાં તેઓ રૂપ. પલ્લડીને માફ જતી જતાં. ત્યાંથી તેઓ પેરાસ, લંડન, અને રોમ તરફ જતાં, અને ત્યાં પાછા સ્વરૂપ પલ્લડીને અમેરિકા પાછાં આવતાં. આમ પ્રત્યેક વર્ગે થતું. અને ડોલરની આ પરક્રમો યુરોપ ઉપર અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદને વધુ કાયમી સ્વરૂપ આપતી ગઈ.

આથી જ લંડનમાં પહેલાં સુચના વાતાવરણમાં રમતી મુકવામાં આવી કે જે અમેરિકા યુધ્ધજીલ્લોને ૨૬ કરે તો તેઓ યુધ્ધકંડને ૨૬ કરવાને તૈયાર છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં રજુ થયેલી આ સુચનાને કોઈએ ગણકારી પણ નહોતી. અમેરિકાએ મક્કમ વલણ લીધી હતી કે યુદ્ધના દેવાં સાથે યુદ્ધકંડને કંઈ જ સંબંધ નથી. યુદ્ધકંડ મિત્રરાજ્યોને મળે કે ન મળે છતાં યુદ્ધ પેટે થયેલું દેવું તો આપવું જ નોંધ્યું.

એક વખત વચ્ચે એવી સુચના કરવામાં આવી હતી કે અમેરિકાએ જ

યુદ્ધના દેવાં પેટે જર્મન પાસેથી સીધો કંડ વસુલ કરી લેવો. પણ તરત જ અમેરિકાએ એ સુચનાને એવા નોરથી ફેંકી દીધી હતી કે જીલ્લો સુધી તે પાછી ઉડી શકી જ નથી.

આમ મિત્રરાજ્યો જર્મન ઉપર અમેરિકાનું આર્થિક અધિરાજ્ય વિસ્તરે તેનાથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતાં. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે ડોલરદેવતું સ્વામિત્વ તોડી પાડવા માંગતાં હતાં. આ તેમનો મુખ્ય આશય હતો. એટલે જ ફ્રેંચ સમીપ દ્વિઆંએ United States of Europe ની યોજના સ્વીકારી, એથી જ ઇંગ્લેંડે પ્રજાસંઘને આટલી માતબર સહાય આપી હતી.

[૩]

પણ વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીએ સર્વની ગણતરીઓને ફેરવી નાંખી. જવાલામુખીમાંથી લાવા વરસે તેમ બેંકારીનો દવાનળ યુરોપને ઘેરી વળ્યો. ૨૬ મુડીવાદી દેશોમાં બેંકારીના આંકડા ૨૬૦ લાખ ઉપર પહોંચ્યા. આઝાદીના શિખર સમા મનાતા અમેરિકામાં એક કરોડ જેટલા માનવવર્ગને ઘેર કુધાના સંતાપ સળગ્યા. આખા જગતમાં આંમલખાં આર્થિક આફતથી પછડાવા લાગ્યો. જર્મનીમાં આ આફત સોંસરી ઉડી ઉતરી ગઈ. ઐતિહાસિક અને ખેતીવાડી ઉત્પાદનના ભાવ સીધા નીચા ઉતરવા લાગ્યા. કોઈ કહેતું કે જગતને અતિ ઉત્પાદનના આપ લાગ્યા છે. કોઈ કહેતું કે 'મોનાનો ભાવ નીચો' ઉતરી ગયો છે. કોઈ કહેતું કે આર્થિક આંધીતું મુળ આંધળી જગતનીતિમાં છે. પણ એ સર્વ પૃથક્કરણો ખોટાં પડ્યાં. જગતનીતિ ચાતુ રહી મુડીવાદી ઉપાયો અફળ નિવડ્યા.

પણ સાથે સા
થે જ અકાતા
આમલગની મુદી
વાદનો નાશ કર
વાની તમન્ના જ
લદ રૂપ લેવા
લાગી. જર્મનીમાં
તો વિપ્લવી પક્ષે

એ જોરદાર સા
મનો માંડ્યો. પ્ર
ત્યેક દેશમાં શુધા
ના સંતાપ સામે
આંદોલનો ઉપડ
યાં. Work or
Wages એ મુત્ર

ઈંગ્લાંડના પરદેશખાતાના

પ્રધાન

સર જોન સાયમન
(તેમણે પરિપદમાં ખુબ
ભાગ લઈઓ છે.)

નીચે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રમાણ ઉપર આંદો-
લનો શરૂ થયાં.

આ પરિસ્થિતિમાં જર્મનીને આર્થિક
રાહત આપવાની જરૂરીયાત અમેરિકાને
લાગી અને તેથી જ કંઈક અંશે જર્મનીને

પોતાના પક્ષમાં રાખવાને માટે પહેલી લુત
સંસ્તનત નિવેશ દુવર 'Moratorium'
તુકી સંસ્તનતમાં આવી. આ જાહે-
રખોયો. ઉપરાંત એ હતી કે જે
યુધ્ધો ખેલાયાં હોવા રકમ એક વર્ષ
ખેવાન મેદાન યદ્યુ યુધ્ધના દેવાં
ગામડાઓનો નાશ થઈતી રાખશે.
આ સર્વતુ વળતર રૂકે યુધ્ધ-
એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.
જર્મનીએ મિત્રરાજ્યોને આ

પાછી સારી અને વસવાયોગ્ય બ-
માટે તેમજ થયેલા આર્થિક ખર્ચનો ક
ખદલો વાળવા માટે 'દંડ' આપવો. ર
દંડની રકમ પહેલાં તો અબજને માફન.
આંકડામાં રમતી હતી. પણ પહેલાંના
પણ વર્ષમાં જ જણાઈ ગયું કે જર્મની

પ્રકરણના અમલનો અંત આણીને યુદ્ધ-
દંડનો આખરી ઉકેલ આવ્યો છે.

“પણ આ યુધ્ધદંડના કરારમાં એક
અતી અગત્યની કલમ ઉમેરવામાં આવી છે
કે જ્યાં મુઠ્ઠી યુધ્ધનાં દેવાં ઉપર અમેરિ-
કાની વલણ રૂપ ન થાય ત્યાં મુઠ્ઠી આ
કોલકરાર પ્રત્યેક દેશની પાલમિન્ટ સમક્ષ
આખરી ઉકેલ માટે મુકી રાકાય નહીં.”

આમ યુધ્ધદંડ રદ કરવાની કે આશુ
રાખવાની સર્વ જવાબદારી પરાણ રીતે
અમેરિકા ઉપર ફેંકીને નિવૃત્ત થયેલા
યુરોપીઅન સચીવો એવી ખાત્રી રાખે
છે કે એકત્ર યુરોપની સામે અમેરિકાથી
ટુકી રાકશે જ નહીં. અમેરિકા આ
યુધ્ધના દેવાંને વશુલ કરવા માટે રણ
ચરે એવી આશા રાખવાને માટે એક પણ
કારણ નથી. એટલે યુધ્ધનાં દેવાં ઉપર
કંઈક સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જ
પડશે.

પણ તેથી પણ વિશેષ તો એ છે કે આ
રાજ્યો એકત્ર મળીને અમેરિકાના માલ
સામે જગત નાંખવા કે યુરોપના બનર-
માંથી અમેરિકન માલને અટકાવવા માટે કે
અમેરિકન મુકી યુરોપમાં રોકાતી અટકા-
વવા માટે યત્ન કરશે. એટલું જ નહીં
પણ જે અમેરિકા પણ આ જોડાણમાં
જોડાય તો સોવીયેટ યુનીયન સામે વિમ-
યની તૈયારીઓ જોરથી જામશે.

[૫]

બ્રિટીશ બાજુગરોની આ રાજરમ-
તથી ડાહરદેવ સાવ અગાળુ
તો નથી જ અમેરિકાને મુળથી જ લોભેન
પરિપદ ઉપર શંકાની નજર હતી. અને
જ્યારે યુદ્ધદંડ અને યુદ્ધનાં દેવાંની સમ-
યાને સંકલી દેવાની બ્રિટીશ સૂચના

અમેરિકાની નજર પર આવી કે તરત જ અમેરિકન સરકાર ત્રે લોસેન પરિષદની મંત્રણામાં ભાગ નહીં લેવાનો નિર્ણય કર્યો.

પણ અમેરિકાના માંધાતાઓના આ મનસ્વી વર્તાવની લેશ માત્ર પણ પરવા કર્યા વગર ક્રોસ અને ઇંગ્લાંડના પ્રતિનિધિઓ આગળ કામ કરવા મંડ્યા, અને લોસેન પરિષદ સફળ થશે એવી પ્રતિતિ થવા માંડી ત્યારે અમેરિકાના અગ્રમુખ મુલ્સદીઓએ તરત જ બીજા દાવ શરૂ કર્યો.

એટલાંટિકની પેલી પારથી અમેરિકન પ્રમુખ હુવરે હવામાં શબ્દ ઉચ્ચાર્યા કે યુરોપના મિત્રરાજ્યો તેમના લઘાપક બળ ઉપર કાપ મુકવા તત્પર હોય તો જ અમેરિકા યુધ્ધનાં દેવાંના પ્રશ્ન પર 'વિચાર' કરશે. આમ યુધ્ધનાં દેવાંની અટપટી સમસ્યાને શસ્ત્રબંધી સાથે સંકળી દહને અમેરિકાએ લોસેનની મંત્રણાને અર્થશૂન્ય બનાવવા યતન કર્યો. અમેરિકનો એમ માને છે કે અમેરિકાએ સચ્ચેલી શસ્ત્રબંધી યુરોપ સ્વીકારવા ના જ પાડશે, કારણ કે જો તેમ કરે તો સમુદ્ર અને હવા ઉપર અમેરિકાનું પ્રભુત્વ કાયમ રહે. એટલે અમેરિકાએ રાજકારણના સુંદર ખેલાડી તરીકે આ પ્રશ્નને શસ્ત્રબંધી સાથે સંકળી દહને એક સાથે કેટલાય ઉદ્દેશો પાર પાડ્યા છે.

હવે જો યુરોપીરાજ્યો શસ્ત્રબળ ધટાડવાની ના પાડે, તો લોસેન પરિષદની નિષ્ફળતાની જવાબદારી તેમના શિર પર આવશે. પણ એ સર્વ છતાં એમ ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય કે યુરોપીરાજ્યો શસ્ત્રબળ ધટાડવાની દરખાસ્તમાં કંઈક સમાધાન કરીને આખરે માર્ગ કઢાડશે અને યુદ્ધક્ષણ પર આખરી પડદો પાડશે.

લોસેનના આ રંગો છે. પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય છે કે લોસેન પછી? યુરોપનું આર્થિક પુનર્ઉત્થાન શું શક્ય છે? લોસેનની રાહતથી યુરોપનો મુડીવાદ ખોળે ખગલર થઈ શકે તેમ છે? આ દીશામાં વિચાર કરીએ તો જણાશે કે યુરોપની આર્થિક આપાદી પાછી આવે એવી

અત્યારે એક પણ આશા નથી. ગયા બુન માસથી હુવરે મોરોટોરીયમ અમલમાં છે. ત્યારથી યુરોપે અમેરિકાને એક રાત્રી પાછ પણ આપી નથી. છતાં યુરોપની સ્થિતિ જ રાત્રે સુધરી નથી. કારણ કે પ્રત્યેક રાત્રે મોતાની સીમાની આસપાસ અભેદ જગતી દીવાલો રચી છે. આ દીવાલો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી યુરોપનો આંતર-રાષ્ટ્રિય વહેપાર પાછો વધે એવી આશા રાખવી અશક્ય છે. તેથી જ લોસેનની રાહત યુરોપનો આર્થિક ઉદ્ધાર કરવા સાવ અસમર્થ છે. એ વરતુ તો સર્વ જેટલી સ્પષ્ટ છે.

તેમજ જર્મન રાજકારણની દ્રષ્ટિએ લોસેનની રાહતને તખાસીએ તો જણાશે કે જર્મનીએ માગ્યું હતું તેટલું આપવામાં આવ્યું છે. યુદ્ધકાંડ ૨૬ થતાં, તેમજ વરસેસની સંધીમાં યુદ્ધોપાને લગતી કલમ ૨૬ થતાં જર્મનીની રાજકિય માંગણી સંતોષાઈ છે. સંભવ છે કે આવતી ચુંટણીમાં હિટલર પક્ષને આથી સંદન કરવું પડશે કારણ કે તેમનો રાજકિય યોગ્યતા આમ આપમેળે અદશ્ય થતાં તેઓની પછવાડે ઉભેલું રાજકિય બળ પણ તૂટી પડશે. એટલે આવતી ચુંટણીના ફેસીસ્ટ પક્ષની અગ્રમુખી કન્તેહની આશાઓ રખાતી હતી તે આશા માટે હવે બહુ કારણ નથી.

આમ લોસેન પરિષદ અકસ્મ્ય વિંટળાણોએ ને વિતાવીને સફળ થઈ છે. પણ આ સાક્ષ્યે નવા જોડાણને જન્મ આપ્યો છે. અમેરિકા સામું આ જોડાણ રચાયું છે. સંભવ છે કે જો અમેરિકા યુરોપના એકત્ર સામનાનો પ્રોત્કાર કરવો પડતો મુકે, અને યુરોપને સાથ આપે તો સોવિયેટ રશીયા સામે રણજંગ જામશે એમ ખાતરીથી આલેખી શકાય.

ઇટાલીના પરદેશખાતાના પ્રધાન સીનિર આંડી

ટ્રીપોલી : કાળા માન-

આ ક્ષીણી ઉત્તરે આવેલા મુન્દર પ્રદેશ ટ્રીપોલી ઉપર અત્યારે ઇટાલીઅન વાવટો ફરકે છે. આ પ્રદેશનો રોમાંચક ઇતિહાસ સ્વાતંત્ર્ય માટે અણનમ લડતથી ઇલોહસ ભરેલો છે. અને તેથી જ આ મુન્દર પ્રદેશ ઉપર ઇટાલીઅન સામ્રાજ્યવાદનો પંજો કેવી રીતે પ્રસર્યો તેની રસપુર્ણ કથા આશા છે કે અતિ રસિક યજ્ઞ પડશે.

સો જમી સદીનો ઇતિહાસ ઉઘાડો અને તૂટીસંસ્તનતના એક વિભાગ તરીકે ટ્રીપોલી લઘુને દેખાશે. કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં મુખ્ય મથકમાંથી ગવરનરો આવતા અને ટ્રીપોલી ઉપર અધિકાર ભોગવતી તૂટીસંસ્તનતનું સૈન્ય ટ્રીપોલીના કિનારાનું સંરક્ષણ કરતું. અને તેથી તૂટીસંસ્તનતમાંથી તેને પચાવી પાડવા માટે ઇટાલીને કેટલાય કાવાકાવા કરવા પડ્યા. અને અત્યારે પણ ટ્રીપોલી ઉપર પોતાના અધિકારને અવિચળ રાખવાને

લેખાંક : બીજો

માટે ઇટીલીને કેટલીય રાજ્યખટપટ કરવી જ પડે છે.

ટ્રીપોલી ઉત્તર આફ્રિકામાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે, ૪૦૬૦૦૦ ચોરસ માઇલના ક્ષેત્રફળવાળા આ મુલ્કમાંથી ઉન, આમડા, હાથીદાંત, પીઠાં, નીકાશ ચામ છે. ટ્રીપોલીમાં શેતરંજીઓ સારી બને છે. અને લગભગ ૧૦૦૦૦૦૦ જેટલાં શરીર ટ્રીપોલીને જન્મભુમી તરીકે ઓળખાવે છે.

આ સમગ્ર પ્રદેશ હવે ઇટાલીઅન સંસ્થાન તરીકે ઓળખાય છે. અને લાખો ઇટાલીઅનોએ ટ્રીપોલીને કાયમનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું છે. અત્યારે ઇટાલીની વધેલી પ્રજા ટ્રીપોલી તરફજ આકર્ષાય છે અને ઇટાલીઅન સામ્રાજ્યનો તે સાથી અગત્યનો ભાગ છે.

ટ્રીપોલીના દેશ

-વીની એક વિતકકથા

[૨]

સેતુસી નામના વેગમ્બર મનાતા માનવે દ્રીપોલીમાં સંપ્રદાય ચલાવ્યો હતો. આ સંપ્રદાયના અનુસરણુ કરનારાઓ યુરોપીય સંસ્કૃતિના કંઠ-વિરોધી હતા. તેઓ તેને સ્પર્શ કરવા પણ નહોતા માગતા. પરિણામે જ્યાં જ્યાં યુરોપીય સંસ્કૃતિ આગળ વધતી ત્યાં ત્યાં તેઓ અળગા ખસતા. આમ મોરૌકદોમાં ફ્રેંચ સંસ્કૃતિનાં પગલાં સાથે કેટલાક સેતુસી પંથના અનુયાયીઓ ત્યાંથી ખસીને દ્રીપોલીમાં અવીને વસ્યા હતા પણ તેમને ક્યાં ખબર હતી કે છટાલીઅન સામ્રાજ્યવાદની લોલુપતાભરી નજર દ્રીપોલી ઉપર ક્યારની ય પડી હતી!

૧૮૭૮ ના વર્ષમાં બરલીનમાં એક રાજકિય પરિપદ ભરાઇ હતી. વસ્તુ એમ બની હતી કે તૂર્કી અને રશીયા વચ્ચે સંધી થઇ હતી. આ સંધીમાં રશીયાએ જરા આક્રમણભર્યો ભાગ લીધો હતો. આરની દાનત કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ પહોંચી લેવાની હતી. ઇંગ્લેંડને તેની સખત ણીક હતી. અને તેથી તેણે યુદ્ધ કરવાની ધમકી આપીને આ સંધીની કલમને મુધારવા માટે ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો અને તેથી બરલીનમાં આ રાજકિય પરિપદ ભરવામાં આવી હતી.

આમ જ્યારે તૂર્કી અને રશીયા સંધી માટે વાટાઘાટ કરી રહ્યાં હતાં ત્યારે બન્ને રાજ્યો એકી સાથે ઇંગ્લાંડ સાથે ગુપ્ત કોલકરાર કરવાનો યત્ન કરી રહ્યાં હતાં. આ ગુપ્ત કોલકરારને પ્રતાપે તૂર્કીએ સાયપ્રસ ટાપુ ઇંગ્લેંડને સ્વાધીન કર્યો. અને વળતરમાં તૂર્કી સંસ્તનતની સીમાઓને અબાધીત રાખવાની ખાત્રી ઇંગ્લેંડે આપી. આ વખતે વડા નજર તરીકે ડીસરાઇલી હતો. અને લોડ્ સેક્સ-સપરી બરલીન પરિષદમાં છાટનના પ્રતિનિધિ તરીકે વિરાજ્યા હતા.

આ પરીપદમાં છટાલીએ પણ ભાગ લીધો હતો. તેનો આશય ઇંગ્લેંડ અને ફ્રાંસની મૈત્રી મેળવી પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપવું હતું. પણ આ આશા વ્યર્થ નીવડી. ઇંગ્લેંડના પ્રતિનિધિઓએ છટાલીને જરાય દાદ ન આપી. માત્ર લોડ્ સેક્સસપરીએ એક વખત વાતચીતમાં ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે “જો અમારા સાયપ્રસના સ્વામિત્વથી છટાલીની આંતરડામાં દુઃખ થતું હોય તો તે દ્રીપોલી લઇ શકે છે.” આ સંજોગે છટાલીના પ્રતિનિધિઓમાં આશંકા આણી. પણ વડાપ્રધાન ડીસરાઇલી આગળ દાદ ન મળતાં નિરાશ થઇને છટાલીના પ્રતિનિધિએ રોમનો રસ્તો લીધો.

આમ દ્રીપોલી ઉપર ઇટાલીઅન અધિકારનું બીજા બરલીનમાં શોષાયું. શોષનાર બ્રીટન હતું. અને આ બીજા પંચીના ત્રીસ વર્ષોમાં ફાટ્યું. અને છેવટે ૧૯૧૨

માં દ્રીપોલી ઉપર ઇટાલીઅન વાવરો ફરક્યો. વર્ષોના ૩૪ વર્ષોના ઇતિહાસ કલથી કાળો બન્યો છે. દ્રીપોલી ઉપર ઇટાલીઅન અધિકાર એ આધુનિક યુગમાં હજી અણધાર્યાં કલંક છે.

[૩]

આ પછે જોઇ ગયા કે દ્રીપોલી એ તૂક સંસ્તનતનો એક ભાગ હતો. આથી તૂક પાસેથી દ્રીપોલી લીધા શીવાય ઇટાલી પાસે બીજો ભાગ ન હતો. અને તૂક સંસ્તનત સાથે ખુદ્શા સંઘામમાં ઉતરવાની શક્તિ ઇટાલી પાસે ન હતી. તેમજ તૂક સંસ્તનતની પછવાડે ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાંસના બળ હતાં. તેમજ ઉત્તર-આફ્રિકા ઉપર ફ્રાંસ, રૂપેન, અને જર્મનીની પણ આંખ હતી જ. આ પરિસ્થિતિમાં ખુદ્શા સંઘામને બંધો કુરીલ રાજ્યની તિનો ભાગ ઇટાલીએ પસંદ કર્યો અને બીજો બીજો આ આદર્શને અનુમળીને રોમમાં યોજનાઓ થવા માંડી. દ્રીપોલીને લક્ષ-બિંદુ બનાવીને રોમની ચરદેશનીતિ દાવ ખેલવા ચલન કરતી.

રાજ્યનીતિના ધા ધીમા પણ મક્કમ હોય છે. તત્વાર કરતાં તેનું બળ અતિ ઘણું હોય છે. અને સાથે સાથે જ્યારે તેની સાથે તત્વારના બળને મિત્ર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનાં પરિણામ સચોટ અને છે.

૧૮૮૭ ની સાલમાં લોડ સેલ્સબરી ઉપર ઇટાલીઅન એલયીએ એક નિવેદન પાઠવ્યું. આ નિવેદનમાં કાઉન્ટ કોરટીએ બ્રીટન પાસેથી એવું અભયવચન માગ્યું હતું કે દ્રીપોલી કે સાયરેનકામાં ઇટાલી આગળ વધે તો બ્રીટને સહકાર આપવો. પણ બંધા લોડ સેલ્સબરીએ નિવેદનનો મુળ અર્થ ક્ષણવારમાં સમજી જઈને આવા

પ્રકારનું અભયવચન આપવાની અનિચ્છા દર્શાવી. આમ લગભગ સાત વર્ષોના સતત ચલન એજે ગયા. છતાં ઇટાલી દિશિત હાલુ નહિ. તેને તક જોઈતી હતી. અને આ તક ૧૯૦૧ માં તેને મળી.

આ સાલમાં મેરોકકો ઉપર અધિકાર મેળવવાની ફ્રાંસની યોજના સફળ થતી હતી. અને આથી મેરોકકો લેવામાં ઇટાલી તરફથી કંઈ અગવડ ઉભી ન થાય તેટલા માટે હ કલાસે (જેને આપણે ગયા પ્રકરણમાં સારી રીતે જાણખીએ છીએ) એ ઇટાલીને દ્રીપોલી ઉપર અધિકાર સ્થાપવાની પરાક્ષ સંમતી આપી હતી. ઇટાલીએ આ પ્રજ્ઞાન તરત જ સ્વિકારી લીધું. અને મેરોકકોની સ્વાધીન પ્રજ્ઞને શુભામ બનાવવાના ફ્રાંસના સામ્રાજ્યવાદીઓના ચત્નોમાં આડે નહીં આવવાનું કણુલ કયું.

આ પ્રમાણે ઓસ્ટ્રીયા સાથે એક ગુપ્ત સંધી કરવામાં આવી અને આ સંધીને આધારે વડા પ્રધાન બેસ પોસ્ટોએ ૧૯૦૨ ની ૩૦ મી જાનેવારીએ બહેર કયું કે દ્રીપોલી અને સીરેનકામાં ઓસ્ટ્રીયાના હકકો નહીં જેવા જ હોવાથી, ઇટાલી જે પોતાના હક્ક અને હિતને સંરક્ષવાને માટે જરૂરી પગલાં લે તો તેઓ વચ્ચે પડશે નહીં.

હવે તો દ્રીપોલીનું કળ તાલુ અને તૈયાર થઇ ગયું હતું. માત્ર રશિયાની બીક હતી અને રશિયા જો

છટાલી સાથે સકકાર આપે તો ?-છટાલીના રાજ્યમુત્સદ્દીએને ગલગલીયાં થવા માંડ્યાં. રાજ્યખટપટ બેરથી બંધ થવા માંડી. ૧૯૦૯ ની ૨૪ ની ઓકટોબરે આર અને છટાલીના રામએ એક ગુપ્ત સંધી કરી. આ સંધીમાં એમ સ્પષ્ટ લખવામાં

આવ્યું. હવે કે-રશીયન સ્ટેપીડના પ્રશ્નમાં અને સીરીન અને દ્રીપોલીમાં છટાલીઅન હીતની ખાતરમાં-બંને રાજ્યો પરસ્પર અવિરોધી વર્તણૂક અપાવવાર કરશે. આ સંધી તે દ્રીપોલી લેવાની યોજનાની હેઠલી તૈયારી હતી.

[૪]

તૈયારીઓ થઇ ચુકી. યુરોપીય રાષ્ટ્રો વચ્ચેથી અગામાં ખસ્યાં. પણ હજુ એક વસ્તુ રહી ગઇ હતી. આ વસ્તુ તે આર્થિક આક્રમણ.

મોરોકકોના પતનમાં એક દ્વંદ્વે આતી અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. દ્રીપોલીની ખાતરમાં 'એ'કો હી રોમાંએ' એવો જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે.

આ એક દ્રીપોલીમાં એસ્પાટ નામના ધાસના ઉદ્યોગને નાણાંની સહાય આપી. એક સ્ટીમ એટ સરવીસ કહાડી. તેલ અને સાધુનાં કારખાનાં કહાડ્યાં.

છટાલીના વર્તમાનપત્રોમાં દ્રીપોલીના સુંદર વધુનો આવવા લાગ્યાં. ત્યાંનાં દ્રશ્યો, ત્યાંનાં ખનીજ દ્રવ્યો, વિગેરેની રસ-પુષ્ટ માહિતી છટાલી પત્રના પાને પાને ઉભરાવા લાગી.

રોમમાં સ્વદેશજનકિતના પુરને છુટાં મુકવામાં આવ્યાં. શેરીએ શેરીએ પોસ્ટરો

મુકાયાં "જે રાષ્ટ્ર જગતમાં સંસ્કૃતિ ફેલાવી શકે છે તે જ રાષ્ટ્ર મહાન છે."

અને હેલ્લો અંક શરૂ થયો ! છટાલીના પરદેશખાતાના મંત્રીએ જાહેરાત આપી કે-આપણી નીતિ અન્ય મહારાજ્યોની માફક તૂર્ક સંસ્થાનતની રીતોએને અજાણીત રાખવાની ભુગીઝ ઉપર રચાઇ છે.

ભુલાઇમાં લશ્કરી કો-ટ્રેડરો સપાટા-ખંધ નામ કરવા લાગ્યા. ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બરના મહીના એ લશ્કરી તૈયારીઓના મહીના હતા. ઓકટોબરની ૨૬મી તારીખે દ્રીપોલી ઉપરથી અધિકાર ઉઠાવી દેવાને તૂર્કને અલ્ડીમેટમ અપવામાં આવ્યું. ૨૯ મીએ જવાબ મળ્યો. આ જવાબમાં માનપુર્વક ના પાડવામાં આવી. ૩૦ મી તારીખે છટાલીએ તકવારનો મુકાબલો કરવાનું આવાહન પાઠવ્યું.

લડાઇ જાહેર થઇ.

[૫]

૬ જાન્યુઆરી ૧૯૦૯ નેટલા યુલુવાન શેરીએ છટાલીના વાવટા સાથે દ્રીપોલીમાં ઉતર્યાં, ત્યાર પછીનો ઇતિહાસ તો કલ્પ અને ત્રાસનો ઇતિહાસ છે.

દ્રીપોલીની સરહદ પર એક સુંદર હરીયાળી ભુમી છે. મેકીયા તેનું નામ છે. આ જગ્યા ઉપર ધનવાન આરબોના નિવાસ

સરથાન હતો. સુંદર માંડવાઓ અને લીલાં-છમ ખેતરો ઉપરથી આ જગ્યાની રમણીયતા જળકી હતી.

અને છટાલીઅન લશ્કર આ સ્થળેથી આગળ વધ્યું. પણ તેઓ સપડાઇ ગયા. આગળથી તૂક લોકોએ હુમલો કર્યો. પાછળથી આરબો ઉલટ્યા. પરિણામે ગંભીર

ખાનાખરાળી પછી ઇટાલીઅનો પાછળ હટયા.

પણ આ કૃત્ય માટે ખીજો દિવસે ઇટાલીઅને કલેઆમ જાહેર કરી. ત્રણ દિવસમાં ૪૦૦૦ સ્ત્રીઓ, પુરૂષો અને બાળકોની એકધારી કતલ કરવામાં આવી. જ્યાં જ્યાં તેઓ દેખાયા ત્યાં ત્યાં તેઓની કતલ કરવામાં આવી. બાગમાં, મસ્જિદમાં, ઘરોમાં, શેરીઓમાં જ્યાં જ્યાં આરબ દેખાયા કે તેને ખતમ કરી નાંખવાનું એક-ધારું કાયદું ચાલ્યું.

આ કાયદું એટલું તો સાફદયથી કરવામાં આવ્યું હતું કે ઇટાલીઅન લશ્કરી સત્તાધીશોને આ વાત જગતમાં ન પ્રસરી જાય તેટલા માટે કડક સાધનો લેવાં પડેલાં.

ફ્રાંસ, જર્મની, ઈંગ્લાંડના વર્તમાનપત્રોએ મેક્સીયાના કલેઆમના ધૂણાજનક ચિત્રો પ્રગટ કર્યાં. વિદેશી પત્રકારોએ જોરદાર ભાષામાં ઇટાલીઅનોના આ અપકૃત્યને શક્ય હોય તેટલી જોરદાર ભાષામાં રજુ કર્યાં.

લંડનના 'ટાઇમ્સ' પત્રને પણ સાવધાનીથી ઇટાલીઅનોના આ કાયદું સામે અણગમો ખતાવવો પડ્યો હતો. પેરીસ અને બરલીનના વર્તમાનપત્રો તેમ ઇટાલીઅનોએ કરેલી કાળી કતલ ઉપર ગ્રોકપુલ્સ શબ્દો વરસાવતાં.

આખરે ઇટાલીએ યુરોપના રાજ્યોને ખાનગી વિરોધ પાઠવ્યો. પરિણામે પત્રકારોને પાછા આવવાની ફરજ પાડવામાં આવી અને સાત્રાજ્યવાદી પત્રકારોએ ઇટાલીના આ કાળા કૃત્ય ઉપર ઢાંક-

પીછોડો કરવા માટે દ્રીપોલી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પણ ઇટાલીઅન પત્ર 'રેપ્પા'એ જ આ ભયાનક અને ઘોર કૃત્ય ઉપરથી પડેલો ઉચકયો. 'શીગેરો' નામના વર્તમાનપત્રે કડક ટીકાને વર્ષાદ વરસાવ્યો. અને લંડનમાં મે કલગ નામના પત્રકારે 'કલ કરીને શાંતિ' (Pacification by Depopulation) રચાવવાના માગ ઉપર જાહેર ભાષણ આપી, ઇટાલીઅન સરકાર તંત્રનાં દુષ્ટત્યો જગત સમક્ષ મુક્યાં હતાં.

પણ ઇટાલીઅનોને જગતના પ્રજામતની પરવા ન હતી. તેણે તો ખોંચ અને બુઢું કરે માગે અધિકાર મેળવવાનો માગ લીધો હતો. એક વર્ષ સુધી આ યુદ્ધ ચાલ્યું અને ૧૯૧૨ ની ઓક્ટોબરની આઠમી તારીખે ઊંચીની સંધીમાં દ્રીપોલીમાંથી તૂટી લશ્કર ખસેડી લેવાનું તૂટી-સંતનને કચ્છલ કર્યું.

આ વખતે માત્ર ૬ માઇલ સુધી ઇટાલીની હદ હતી. આ પછી ૧૯૧૩ માં સેનુસીઓ સાથે ખૂબ ખૂનખાર જંગ મચાવીને ઇટાલીએ આગળ વધવાનો પતન કર્યો હતો.

આ લઢાઇમાં માત્ર ૪૦ લાખ પાઉન્ડનો ખર્ચ ઇટાલીને થયો હતો. અને એ બધું કોને માટે ?

અત્યારે ઇટાલી અને સેનસુઓ સતત અચડામણમાં આવી રહ્યા છે. આજે મુસોલીની હવે દ્રીપોલી ઉપરથી અલ્બાનીયા ઉપર નજર નાંખી રહ્યા છે.

મુખર્ખા

ત્યાં જ

: મુળ લેખક :

ન્યુયોર્ક યુનાઈડેડ શે

: અનુવાદક :

ધ્યાત્રીમ હાજી મહંમદ મીસ્વી

હલો, અમેરિકા! હલો, અમેરિકાના દોસ્તો! એક માંદગીવાત પર તમે મારા રશિયા સંબંધી વિચારો વિશે જે માંદગીમાં હોવાનો દાવો કરતા હતા, તે તદ્દન બનાવટી હતી. તેથી તમોએ મારા હેતુમાં હેતુ વિચારો સાંભળ્યા હશે, તો તેમ કહેવા લાગ્યે જ હિંમત કરી શકશો રશિયા આપણી ઉપર હસી રહ્યું છે. રશિયાએ આપણને બેવકુફ બનાવ્યા છે, શરમમાં નાખી દીધા છે અને આપણને પાસાવાર હાર આપી છે. આપણે તેના નિરશ્વરવાદ માટે તેને ઠપકો આપ્યો; પણ હવે રશિયા ઉપર માનની રોશની પથરાય છે.

આપણા વેપારી માણસો આપણા ત્રણ લાખ કામદારો માટે ધંધો શોધી શકતા નથી. અને આપણા બેઉ પક્ષના રાજ-

નીતિએ જુએ મરતા માણસો માટે તેમના માથાં ભાંગવા સિવાય કંઈ કરી શકતા નથી. આપણો ખેતીવાડીનો ઉદ્યોગ નાશ પામ્યો છે કેમકે ધનનો વ્યય અને ઉપજની વહેંચણી કરતાં આપણને આવડતી નથી.

ત્યારે રશિયા જુઓ! ત્યાં એક પણ બેકાર નહિ મળે. ત્યાં વૈજ્ઞાનિક ખેતીવાડીથી ત્રેવડો પાક ઉતરે છે, દિન પર દિન કારખાનાંઓ વધતાં જાય છે, અને તેના કાબેલ રાજકર્તાઓ રશિયાને સુધરેલા દેશોમાંના સર્વોત્તમ બનાવ્યો છે.

રશિયાનો આપણને કહી રહ્યા છે : “મુખર્ખો, અમે જેમ કરીએ છીએ તેમ તમે કેમ કરતા નથી? તમે તમારા લોકોને ને તો ધંધો આપવી શકો છો અને ન તો તેમનું સારી રીતે ભરણપોષણ કરી શકો છો. વળી તમે તમારા શહેરીઓને

ખૂન અને ચોરીથી બચાવી શકતા નથી; તેમ જ તમારા સૈન્યની દુકડીઓની સંખ્યાનું પ્રમાણ પણ ઘટાડી શકતા નથી. તમે તેઓને અમારી પાસે મોકલી આપો, જેથી તમને ચિન્તા જેવું નહિ રહે. કેમકે રશિયામાં તેઓ આપોઆપ સુધરી જશે.”

બિરાદરો, તમે કાં મુંઝાવો છો? મારે તમને આશ્વાસન રૂપી બે શબ્દો કહેવાની જરૂર છે. આજે રશિયા અનેક વિચિત્ર કામો કરી રહ્યું છે તે વિશેનું સુચન પચાસ વરસ પુર્વે અમેરિકનને કયું હતું.

હું યુવાન હતો ત્યારે દેવી જ્યોજી નામના અમેરિકને મારી આંખો ઉઘાડી. તેની સલાહને અનુસરી મેં જર્મન યદુદી કાર્લ માર્ક્સના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. જેથી મારી આંખો વધારે ઉઘાડી, અને મુડીવાદી પદ્ધતિથી સંસ્કૃતિને કેટલું બધું જળ્લરજસ્ત વુકસાન પહોંચવાનો સંભવ છે, તે મને બરાબર સમજાયું.

૧૯૧૪ માં સાત્રાજ્યવાદીઓએ આપણને યુદ્ધમાં દાખલ કરી દીધા. તમે યુદ્ધથી દુર રહેવાની કોશિશ કરી. પરંતુ તમને બળજબરીથી સામેલ કરવામાં આવ્યા. એ માનવસંહારના બીપણ યુદ્ધે યુરોપના ત્રણ રાષ્ટ્રો નાશ પામ્યા અને રશિયાને શાહીખંડમાંથી એક સ્વતંત્ર ખંડ બનાવી દીધું.

ખાકી રશિયામાં કોમ્યુનીઝમ દાખલ કરવાની બધી જોખમદારી તમારા ઉપર નથી રહેતી. પરંતુ એ જોખમદારીનો ભાગ તમે મારી સાથે પડાવો છો. કેમકે, ૧૯૧૪ માં મેં જાહેર કયું હતું કે બેઉ પક્ષના લડવૈયાઓ જો સાદી સમજ પણ ધરાવતા હશે, તો તેઓ આ કાપાકાપીનો વિચાર છોડી દઈ, પોતાને ધંધે વળગી જશે. પરંતુ તમારામંત્રા

ધણાખરા સજ્જનો મારા ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયા હતા. કેમકે તમે તેને રાષ્ટ્રપ્રેમ અને કીર્તિ ગણતા હતા!

આવા વિચારથી પ્રિટિશ, જર્મન, ઇટાલીઅન, ફ્રેન્ચ, ઓસ્ટ્રીન અને અમેરિકન લડવૈયાઓએ પણ તેમાં ભાગ લીધો હતો.

પરંતુ ૧૯૧૭ માં એક અગમ્ય બનાવ બન્યો. રશિયન સિપાઇઓને સત્ય સમજાવું તેઓ સીધાં ઘેર આવ્યા. કામદારો અને સિપાઇઓની દુકડીઓ બનવી તેમને ‘સોવીએટસ’ નામ આપ્યું. અને ‘સઘળી સત્તા સોવીએટસને મોંપો.’ એવી યુવખાંગો ઉઘાડી. આરની સીતમગર સરકાર પાનના ધરની માફક તુટી પડી; પરંતુ સોવીએટ નેતાઓ વગર સામાજિક બંધારણ કે એવું બીજું કંઈ કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં નહોતા. આ વખતે લેનીન અને તેના મિત્રોએ યુનિયન ઓફ સોશ્યાલીસ્ટ સોવિયેટ રીપબ્લીકસની સ્થાપના કરી.

રશિયનો પરદેશી સહેલાણીઓનો સારો સત્કાર કરે છે. ત્યાં કોઈ અમેરિકન સહેલાણી જઈ પહોંચે તો તેઓ તેને ખર્ચાળ જીવન ગાળતાં અટકાવતા નથી. ઉદાં, એ લોકો તેની દયા ખાય છે. આ લોકોને તમારા જેટલી ચિન્તાઓ, જાનજો અને લશ્કરો હોતાં નથી. એ લોકોની સાથે તમે નિખાલસ દિલથી વર્તો તો તેઓ પોતાની જીવનકથાઓ તમારી આગળ પુશીથી કહેવા માંડે છે.

પરંતુ તમારે એક વાત યાદ રાખવી જોઈએ. તે એ કે રશિયામાં જ્યાં અગાઉ તમારે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ માનવસ્વભાવનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જે સહેલું કામ નથી. એ જ કારણને લીધે રશિયનોથી અમેરિકનો બિજ છે. ખાસ કરીને

રશિયનો અને અમેરિકનોનાં અંતઃકરણ
વચ્ચે ઝાઝો ફરક માલુમ પડે છે.

દાખલા તરીકે: સો ટકાં અમેરિકનને
રશિયા તેના કુદરતી ખજાનાને લીધે પૈસા
કમાવા માટે સંગે દેશ લાગ્યા વગર
નહિ રહે. પગાર ઓછો અને નફો વધારે.
એટલે તેની કાનત બગચા વગર રહી
શકે નહિ. જનતાની પાછળ સારો
જેવો પૈસો ખર્ચવાથી શો લાભ? જનતા
જહાનમમાં જાય," મરણ પામેલા એક
અમેરિકન ખજાનચીના આ શબ્દો છે.
લોકો પોતાની પાછળ ભેળને નાણું કમાય
છે અને નહિ કે જનતાની પાછળ ભેળને.
તમે જો આ પદ્ધતિએ રશિયામાં કામ
કરો તો જલંદી શ્રીમંત થઈ જાઓ. પરંતુ
આ વાત ને ધન્યમદેશનાં સત્તાવાળાઓને
કાને જાય તો તેઓ "ઝોગપુ" નામક
જામુસી પોલીસને તમારી કામ કરવાની
પદ્ધતિ ઉપર ધ્યાન રાખવાનું કહેશે. એક
પ્રતિનિધિ તમારા ખજા ઉપર પોતાનો
હાંથ ચાખડશે અને તમને એ ફાજની
ઓફીસમાં લઈ જશે. ત્યાં તમારે તમારા
ધંધાની પદ્ધતિ સંવિસ્તર સમજાવવી
પડે અને જાહેરી વિગે તમારા સામાન્ય
વિચારો કેવા છે, તે દર્શાવવા પડે. તમે
તમારા ધંધા સંબંધી અમેરિકન ફિલ-
સુફી હાંકવા માંડશો તો તે તમને હાંકવા
દેશે. તમને કાંઈ પણ ઠપકો નહિ મળે
તેમ કોઈ તમારા ઉપર જબરદસ્તી પણ
નહિ કરશે. તમે જે કહેવાનું હોય તે
કહી રહેશો, કે સમજો તમે ખીજ દુનિ-
યામાં ચાલ્યા! ને હોય તો! અને ખીજ
દુનિયા નહિ હોય તો સમજો તમારું
અસ્તિત્વ નાશ પામ્યું; અને તમારા
સગાવહાલાંઓને ખબર આપવામાં આવશે
કે તેમને કાંઈ ચિન્તા કરવી નહિ કેમકે
તમે પાછા ઘેરે નથી જવાના.

દરેક માણસે પોતાનું અસ્તિત્વ સાંખીત
કરવું જોઈએ એ વાત દરેક રશિયન
સારી પેઢે જાણે છે. રશિયન કોમ્યુનિઝમની
મહાન ફતેહને આ એક ખાનગી ભાગ છે.

રશિયામાં તમે મગનું સમતોક્ષપણ
ગુમાવી એસો તો તે મારે અમે જે રીતે
ગુનેહગારોને સજા કરીએ છીએ તેથી
તમારે ડરવું નહિ. ને તમે કોઈનું કુદ-
રતી રીતે અને પ્રામાણિકપણે ખૂત
કરો તો તેઓ તમને ફાંખીને માંચડે નહિ
ચડાવી દે, તેમ વિજળાની ખુરસી ઉપર
જીવતા જીંજી પણ નહિ નાખે. તમને
ચાર પાંચ વરસ સુધી સાદી સજા ભોગવવા
જોઈલશે. રશિયનો પોતાના કુદરતી સાથે
વાતકી વતન ચલાવતા નથી.

આ બધું પહેલાં તમને વિચિત્ર જેવું
લાગશે, પરંતુ એક વખત તમને કોમ્યુ-
નિઝમને ખ્યાલ આવી જાય તો તમે
એવિયેટનું દ્રષ્ટિબિન્દુ સમજી શકશો.
તેમજ એ દ્રષ્ટિબિન્દુથી ચીકગો કે પીટ-
સમગ્ર કે ડેરોઈટમાં કામ કરવાથી તેની
કૃષી અસર થઈ શકે, તેનો વિચાર
કરવા માંડશો.

બાકી તમે રશિયાને સ્વર્ગ તો નહિ
કહી શકો. કેમકે રશિયામાં આરશાહીએ
વારસામાં આપેલા અતિશય કંગાળીઅત,
અજ્ઞાન અને ગંદકી એકદમ સાફ કરી
નાખવાં એ કોઈપણ સરકાર માટે કઠિન
કામ છે.

તમે રશિયાની ગંદકી શોધવા જાઓ
તે અગાઉ તમારે આંગણે પડેલી ગંદકી
જુઓ. તમારે ત્યાંના જુખમરો એ કુદ-
રતી જુખમરો નથી પરંતુ તે અધિર
કારોજારનું પરિણામ છે.

રશિયનો જે કંઈ કરી શકે તે તમે
પણ કરી શકો. તમને તે કલ્પ અશક્ય
લાગે; છતાં તમે એમ કરી શકો. હાલમાં,
તમે આરટીલના જૂના કુદી સમાન છો.

કલ્પ તમે પણ જીવનની છેલ્લી ધડીએ
સુધી અમેરિકામાં શોધાયા કરશો. પરંતુ
હું ધારું છું કે તમારા દીકરાઓ તમારા
કરતાં વધુ ડાહ્યા થશે; અને સંસ્કૃતિની
મહાન રમતમાં કોઈપણ રશિયનથી
ઓછા નહિ ઉતરશે.

હવે તો જગત્વ્યાપી-

આ લમની આંખ સામે ઉભી થયેલી બેકારીની લયંકર ભુતાવળ જોઈને તેમજ પૃથ્વીના પટ પર પથરાયેલા શોપણના સીતભોને જોઈને મ્હને હવે લાગે છે કે જગત્વ્યાપી મહા-સંગ્રામની હવે તો ખરેખર જરૂર છે ! ભાવી યુદ્ધના ભણકારા અત્યાર પહેલાં કેટલીક વાર આપણા કાન ઉપર અથડાયા છે કે હવે તો એમ જ લાગે છે કે આવું એક બીપણ યુદ્ધ સાચું સ્વરૂપ લે તો સારું ! પ્રત્યેક દિવસે વર્તમાનપત્રોનાં પાનાં પર એક નજર નાંખતાં જ ભાવી યુદ્ધને માટે થતી કાળી તૈયારીઓની કથાઓ આપણી આંખ સામે અથડાય છે. પ્રત્યેક દેશના લશ્કરી ખર્ચના આંકડાઓ વધતા જોઈ શકાય છે. દરીયાઈ લશ્કર, હવાઈ લશ્કર એ સર્વ વધી રહ્યું છે. પ્રત્યેક ક્ષણે રસાયણીક યુદ્ધની તૈયારીઓ વણીવીને શાંતિવાદીઓ સંગ્રામને અટકા-

સંગ્રામ જાગે તો હિંદના વેપારીઓને કેવો સરસ તગડો પડે તે વસ્તુ અહીં કુશભય રીતે આલેખાઈ છે.

: લેખક :

વવા માટે અનિવાર્ય ધમપછાડા કરી રહ્યા છે. મોરકામાં તો ગેસગારક ખુદ્દા વેચવામાં આવે છે. સારું થે જગત સંગ્રામ માટે ખરેખર તત્પર બનતું જાય છે ! ત્યારે નાહક શાંતિવાદીઓને આ ગજુજ છાટ શાને માટે ? તેનો શો અર્થ ? હું તો કહીશ કે ભલે સંગ્રામ થાય ! સંગ્રામમાં જ આપણી પ્રવર્તતી આર્થિક ખાનગરારાણીનો ઉકેલ છે. હું સાચું કહું છું. પણ ત્હમે તે નહીં માનો. તેની મને પરવા નથી.

૨]

આ ઉપાય ઉપર મ્હને ગંભીર વિચારો આવવા લાગે છે. સામે સંધ્યાનો ચર્ચ સમુદ્રના જળની અંદર કુળી જવાની તૈયારી કરે છે. આકાશમાં લાલ રંગ છવાયો છે. અને તેથી જ મ્હારી કલ્પનાને વેગ મળે છે. સંગ્રામનાં સંભારણું તાજાં થાય છે. અને આવતી કાલે સંગ્રામ થાય તો ? આ પ્રશ્ને મ્હારા વિચારોને વમળમાં નાંખ્યા છે. પણ આ પ્રશ્ન ધાર્યા

જેટલો જરા પણ મુશ્કેલ નથી. પ્રથમ તો સંગ્રામ માટે બે પક્ષ જોઈએ : આલમના નકશા ઉપર તજર કરું છું તો મ્હને તરત જ જણાય છે કે સોવીયેટ રશીયા અને યુરોપ ગમે તે ક્ષણે આથડી પડે એમ છે. અને ધારો કે સોવીયેટ રશીયા સામે યુરોપ યુદ્ધમાં ઉતરે તો ?

ત્હમે સવાલ કરશો કે સોવીયેટ રશીયાએ યુરોપનું શું જગાડયું છે ? પણ આ

-જંગની ખેરખર જરૂર છે!

વેપાર વધે, બેઝારી ઘટે અને હિંદના શેડીઆઓ માલદાર અને એમ આલેખી લેખક સંભામથી થતા રાજકીય લાભ ઉપર કુદાસેણ કેંકે છે.

એસ. ચે.

સવાલ જ અરથાને છે. સોવીયેટ રશીયાએ ઇંગ્લાંડનું દેવું હલુ નથી આપ્યું. આથી તો લોડ...જેમની પાસે રશીયન જોડ હતા તેમને સદાવૃત્તની સહાય લેવી પડે છો! આ શું એણું કારણ છે? અને બીજું રશીયાએ ક્રાંસના પૈસાઓનું દેવું પણ નથી આપ્યું. આ કંઈ એણું પાપ છે? ગમે તેમ પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતિમાં પૈસાની લેવડદેવડ ખૂબ 'પવિત્ર' મનાવવામાં આવે છે. હમણાં જ આયર્લેન્ડે ઇંગ્લાંડની વાર્ષિક ખંડણી નથી આપી, તેથી જાતીમ જગત નાંખવામાં આવી છે. હેલ્લા ૧૪ વર્ષ સુધી સોવીયેટ માલની સામે જકાત નાંખીને આ પૈસા કેમ નથી મેળવવામાં આવ્યા તે જ એક કોપડો છે. પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનું આ એક માત્ર સાધન હલુ સુધી કેમ નથી વાપરવામાં આવ્યું તે જ એક પ્રશ્ન છે!

અને હમો કદાચ નહીં જાણતા હો તો એક બીજું કારણ પણ સોવીયેટ રશીયા સામે ઉભું છે. આ કારણ તે એ

છે કે સોવીયેટ રશીયા યુરોપના માલને જલ્દે અમેરિકાના માલને વધુ ખરીદે છે. એટલે જ્યાં સુધી યુરોપનો માલ ન લે ત્યાં સુધી યુરોપ પગલર થઈ શકે નહીં. અને યુરોપ જ્યાં સુધી આર્થિક રીતે આખાદ થાય નહીં ત્યાં સુધી ઇંગ્લાંડ હિંદ ઉપરનો પોતાનો આર્થિક કાણું હળવો કરી શકે તેમ નથી.

આમ સોવીયેટ સાથે હિંદના રાજકર્મ રણને પણ સંબંધ છે. પ્રથમ તો યુરોપ જો સોવીયેટ રશીયા સામે લડાઈ જાહેર કરે તો હિંદના બજારમાં સારો ઉછાળો આવે. હમો જાણો છો કે રૂના ભાવ ૧૯૫ થી અઢીને ૮૦૦ ગય. કારણ કે લડાઈમાં તોપો ફોડવાને માટે રૂની સારી જરૂર પડે છે. આમ આપણા કંગાલ થઈ ગયેલા રૂના વેપારીઓના ઘરમાં પાછી રોડસ રોઇસ કાર ફરતી થાય. અલગત તેનો થોડો ભાગ આપણા ખેડુતોને પણ મળશે.

પછી તાતા સ્ટીલની કંપનીને લોખંડ ઉપર રક્ષણ માગવાની જરૂર નહીં રહે! કારણ કે કરકીમાં ધમધોકાર ચાલતી રાઇફલ ફેક્ટરીમાં 'ડબલ શીફ્ટ' થી કામ લેવું પડશે. પરિણામે જમશેદપુરમાં પાકતા લોખંડનો સારો ઉપાડ થશે. તેમજ તોપો બનાવવાને માટે લોખંડ હીક હીક વપરાશે. વળી સંલવ છે કે ઇંગ્લાંડમાં ઉત્પન્ન થતું લોહું ઇંગ્લાંડમાં જ વપ-

રાતાં હિંદને જરૂરી લેખક જન્મશે-
પુરમાંથી મળી રહેશે. પરિણામ, એ
આવશે કે લેખકના લાવમાં સહેજે
૧૦૦ ટકાનો વધારો થશે. એટલે તેના
શેરોના લાવમાં સારો ઉછાળો આવશે.
આ ઉછાળો આવતાં જ તેઓ પણ 'ડબલ
શીફ્ટ'થી કામ કરશે અને આમ જન્મશે-
પુરમાં વધી પડેલા કામચરોને રોજ મળતી
ચાલુ થઈ જશે.

મમાંથી સાંપડે એમ છે. પ્રથમ તો સર-
કારને સાત સાત ટકાની વોર લેન કહા-
ડવી પડશે. એટલે એકાદે ચનાર જૂન
નફામાંથી કારકુનોને એક પગાર જરૂર
બોનસ, મળશે. વર્તમાનપત્રોની પણ સારી
ખરીદી થશે એટલે તંત્રીઓને અને મહારા
જેવા લેખકોને પણ પરાક્ષ લાભ થવાનો
સારો સંભવ છે.

અને ધારો કે એક વપ લલાઇ આવે

‘એક લલાઇ જાગવા દે, અને મહારી મીઠી લહે હીરાથી જડી દ્રશ’
—યુ માસીસ. (અમેરીકા)

તેમજ મુંબાઈની મીલોનાં કાગડોનો પણ
સૈનીકોના યુનીફોર્મની જરૂર પડતાં સારી
રીતે લેવાય થશે, અને આથી મુંબાઈની
મીલો તરત જ ડબલ જોરથી કામ કરવા
માંડશે. અનાજના લાવ પણ ઉચ્ચ જશે,
એટલે દાણાખંદરના વહેપારીઓ પણ કંઈક
‘ખાટશે.’

આ ઉપરાંત ખીજ અનેક લાભ સંગ્રા-

તો હિંદનો સંપુર્ણ સંસ્કાર મેળવવા
માટે મહાત્મા ગાંધીજીને જરૂર મુકત કર-
વામાં આવે. લોડ એન્સાઈડ ૧૯૧૫ ગાં
જેવા દરબાર ભર્ગો હતો તેવો દરબાર
લોડ વિલીંગ્ડન પણ ભરે, અને આ
દરબારમાં લોડ વિલીંગ્ડનના વચન ઉપર
વિશ્વાસ મુકીને મહાત્મા ગાંધીજી સહકા-
રની સંમતી આપે અને પછી નવજીવ-

નમાં એક લેખ આપણને વાંચવાનો મળે.
તેમાં લખ્યું હોય કે—

“આપણો આદર્શ તો સંસ્થાનિક સ્વરાજનો છે. સામ્રાજ્યની અંદર રહીને શક્ય હોય તો આપણે સ્વતંત્રતા મેળવવાનો આપણો નિર્ધાર છે. એટલે, જ્યારે સામ્રાજ્ય ઉપર સંકટ આવી પડ્યું હોય ત્યારે તેમાં સામ્રાજ્યની પડખે ઉભા રહેવામાં જ હિંદુ ગૌરવ છે. હિંદની મિત્રતાની આ કસોટી છે. લોડ વિશ્વગુનને હું તો વચન આપી ચુક્યો છું. એટલે મારે તો પાળવું જ રહ્યું. અત્યારે હું તો

ગાનું છું કે સામ્રાજ્યને સહાય ન આપીએ તો જગત આગળ આપણે સ્વાથી જ કહેવાઈએ. મારે મન તો હું સ્વાથી ગણાઉં તેના કરતાં યુદ્ધના મેદાનમાં ખપી જવાનું વધુ પસંદ કરું વિગેરે વિગેરે...

વળી વડા પ્રધાન યુદ્ધને અંતે જરૂર સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવાનું વચન આપે. એટલું જ નહીં પણ સામ્રાજ્યવાદ તરફ હિંદના રાજનીઓને પુણ્ય વફાદારી બતાવવા માટે એક સુંદર તક સાંપડે અને આ વફાદારીના વળતરમાં હિંદને નવા સુધારાઓ પણ મળે. આ સર્વ લાભ કંઈ અર્થશૂન્ય નથી!

[૩]

આ પુ. યુદ્ધ સંભવ છે કે જે વર્ષ તો જરૂર ચાલે આ સમયમાં આપણા વેપારી સમુદાયને સારો લાભ થાય. મુંબાઈનો વહેપાર પાછો ખીલે. અને હિંદના ઉદ્યોગો જોરદાર રીતે ચાલે.

સાથે જ પૈસાની પ્રાપ્તિ થતાં આપણા શેડીઆઓ નવી મશીનરી માટે જોડારો આપી, મુકે અને ૧૯૩૫ ની આખરમાં તો કેટલીય ફેક્ટરીઓ સ્થપાઈ જાય. આપણા દેશના કામદારોનું હુ.ખ જોઈને દરરોજ મુકાબ જતા શેડીઆઓના બદનમાં પાછું લોહી વહેવા માંડે. અને આ સમયમાં હવા ફેર કરવા માટે યુરોપની જરૂર નહીં પડે. [જો કે મહારો મિત્ર તો આ શબ્દો વાંચીને એમ જ કહેતો હતો કે સમુદની મુસાફરી જોખમકારક હોવાથી જ આપણા માલદારો યુરોપની સફર મુજતવી રાખશે.] પણ ગમે તેમ પણ એટલું ધન તેઓ અહીં નાખશે!

આમ ૧૯૩૪ ના અંતમાં આખાદીના મુળને પગલાં મુકતો જોઈશું. હવે તો યુદ્ધ પણ લાંબુ ચાલ્યું હશે. અને સોવીયેટ સૈન્યને સામનો પણ જો જોરદાર હશે તો આપણાં સૈન્યો આગળ વધવાને બદલે જોરદાર સામનો કરશે. પછી તો સંભવ છે કે અમેરિકા પણ આપણી સાથે જોડશે. અને સંભવ છે કે ૧૯૩૫ ના વર્ષમાં રશીયા હારી જાય તો વરસેસને બદલે

વોરશોમાં (પોલેન્ડનું પાટનગર) સંધી કરવા માટે પરિવ્રત મળે.

આ વોરશોની સંધી ઉપર હિંદના પ્રતિનિધીને સહી કરવાનું માન પણ મળે. પણ ત્યાર પછી?

આ સવાતથી મહેને વધુ વિમાસણ થાય છે. સંધી થાય તો હિંદ ઉપર તો અચાનક આર્થિક અને રાજકીય આક્રમ આવી પડે. કારણ કે વહેપારનો માર્ગ ખુલ્લો થતાં પરદેશીઓ પાછા આવીને આપણા દેશમાં સરતે ભાવે માલ વેચે. અરે! એ કદપના જ કરવી જવા દો! પણ અત્યારે મહેને ઉઠેલ જડગો છે. આ પ્રશ્ન લદાઈથી શ્રીમંત બનવાની આશા રાખતા એક શ્રી. કાકુરદાસ આગળ મુકતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે—

“લુવો મીસ્ટર, લદાઈ પુરી થશે તો સાથે જ આમની સભામાં હિંદને સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવાનું ખીલ લાવવાનું અપાએલું વચન પાળવાનું મહાત્માશ્રી યાદ આપશે. અને જો અનુભવ પ્રમાણે આ વચન નહીં પળાય તો હિંદી મહાસભા હવે બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારને બદલે સંપુર્ણ વિદેશી માલના બહિષ્કારની હાકલ આપશે. અને જો સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપી દે તો પછી વિદેશીઓના માલ સામે આકરી જકાત નાંખીને આપણે એમના માલને બજારમાં અપતો અટકાવીશું.”

.....લાગણીનાં

~~~~~

દયાનું હસુમ, મગરરીનું જંતુ,
અદેખાઈનો સાપ—આ બધી
જીવાતોથી આવતી કાલના
યુવાનોએ પર રહેવું જોઈએ.

~~~~~

ધ્રુવાનને દસ દિવસ સુધી કાળી કોટ-
ડીમાં પુરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે
ધ્રુવાનને છોડી મુકવામાં આવ્યો ત્યારે એના
સાથીઓએ આંખ મારીને કહ્યું.

“કેમ, તને તો તારા ભાઈએ જ પકડા-
વ્યોને! એણે જ તારી પ્રવૃત્તિની ખાતમી
આપી દીધી અને પોલીસ તને લઇ ગઇ.”

ધ્રુવાન ધગધગી ગયો, એની આંખમાં
લાલ ટશ્યા આવી ગયા. બરાડો નાખી તે
ખેલી ઉઠ્યો.

“ખીલકુલ જુદા વાત! કોઇ કમબખ્તે
વણી કાઢેલી! મારી પર તો કેટલાએ
વખતથી પોલીસની આંખ હતી જ! આવી
અંધવા તો જગત ઘડાયું ત્યારથી ચાલી
આવી છે. એ પણ એક પ્રકારનું સર્જન
છે ને! એવા ગપ્પા ઉડાડવામાં જે શુદ્ધિનો
જરૂર ખપ પડે છે—પણ આવાં ગપ્પાનાં
સર્જન પણ આજે મોતને ખીજાને સુતાં
છે. એટલે મારા ભાઈએ જ મને પકડાવ્યો
એ સોલાનો શહીદ લલે હું થયો—તમે બ
ધા મને એ રીતે મહત્વ તો આપો છો!”

~~~~~ લેખક : ~~~~~
~~~~~ યુરી-એલેશા ~~~~~

ધ્રુવાન ટીખળો હતો. એ કદી સીધું એ
લતો જ નહીં. મનુષ્યોની લાગણીની નરકરી
કરવામાં એ શુરો હતો.

શા માટે એને દસ દિવસની કદ મળા
હતી?...

ધ્રુવાને વધુ પડતી બડાશ મારી હતી.
માથાએ તેને સવાલ કર્યો.

“તમે તમારી જાતને મહારાજ તરીકે
ઓળખાવો છો?”

ધ્રુવાને તરતજ જવાબ આવ્યો:

“હા—લાગણીનો હું મહારાજ છું.”

માથાએ જરા તપીને પુછ્યું:

“એટલે, તમે શું કહેવા માગો છો?”

“એ જ કે હું ધણાંઓના આંખના પડ
દા ખોલી નાખવા માગું છું. ખીજાનાં એ
પડળ કેમ ખોલાવવાં તેની મને જાણ છે.”
ધ્રુવાને જવાબ પરખાવ્યો.

“લોકોનાં પડળ શા માટે ખુલવાં
જોઈએ?”

“એ લોકોને એમ ખ્યાલ આવવો જ
જોઈએ કે તેઓના બાર વાગી ગયા છે.”

“એવા લોકો તે કોણ છે?” માથાએ
ચાલુ જ રાખ્યું.

“જેને તમે ‘નીઅંજ’ કહો છો તે
બધા પરવાનગી આપો તો હું આ વાતની
વિગતથી ચોખ્ખટ કરી બતાવું”—ધ્રુવાનની
છલ ચાલી.

કાવતરાં.....

—કુંડી વાર્તા—

—શ્રમજીવીઓના જગતમાં—

“ચલાવો”—માણસોટે ધીરજ ખતાવી.
 ધવાને ખોંખારો ખાધઆગળ ચલાવ્યું.
 “મનુષ્યોની પોચી લાગણીઓ હવે છેલ્લું
 ત્યજ ન કરી રહેલ છે. એના દિવસો વહી
 ગયા લાગે છે. દયા, પોચાપણું, મગરૂરી,
 અદેખાઈ, પ્રેમ એ બધા અંગેની ઉમીંઓ
 આથમવા લાગી છે. લુના વખતમાં આ
 ઉમીંઓ મનુષ્યને ગુલામ બનાવી દેતી!
 આવી નપુંસક લાગણીઓથી જ માનવ
 જીવનજગમાં ઝુકાવતો. અને દીન બની
 જતો. પગલે પગલે એના દીલમાંથી નીંવાસ
 નીકળી જતો—પણ એ નીંવાસ પોતાની
 જાતના સંતોષ પુરતો જ હતો—આજે જગ
 તમાં સમાજવાદ પગલાં પાતી રહે છે.
 સમાજવાદના સ્પર્શ માત્રથી માણસ ખીજે
 જ બની જશે. એનું માનસ નરીન પલટા
 લેશે. જે કોમ્યુનીસ્ટને અદેખાઈનો સાપડંડી
 થકે એવા કોમ્યુનીસ્ટને જરૂર ગુન્હેગાર
 દરાવવો જોઈએ એટલું જ નહીં પણ
 એની પર કામ ચલાવવું જોઈએ. અને
 જે કોમ્યુનીસ્ટ એકદમ પોચો બની સમ
 તોલપણું ગુમાવી બેસે, લાગણીનો ગુલામ
 બની જાય તે પણ શીક્ષાને પાત્ર બની
 રહેશે જોઈએ. દયાનું કુલ, મગરૂરીનું
 નંદુ, અદેખાઈનો સાપ—આ બધી જીવાતો
 નવજીવાનમાં ન જ પેસવી જોઈએ.

આપણે એ જાણવું જોઈએ કે જે કોમ્યુ
 નીસ્ટ આપઘાત કરી કબરમાં સુવે છે,

જેઓ આપઘાત કરી કબરમાં
 સુવે છે, તે કબર પર બુલબુલ
 ગાન છોડે તો પથ્થર મારી એ
 બુલબુલને હાંકી કાઢવું જોઈએ.

તે કબર આપણાં કુસુમોને લાયક નથી.
 એની પર બુલબુલ ખેરી ગાન છોડે તો
 એ બુલબુલને પથરો મારી ઉડાડી દેવું
 જોઈએ. એ કબર પર તો દયાનંત વર-
 સાવવી ઘટે, કારણ નવો પુરૂષ સમજે છે
 કે આપઘાત એ તો નામદોનું હથીયાર
 છે. લુના વખતથી કહેવાતું આવ્યું છે કે
 “જનજીવ આતર આપઘાત પાણ કરી
 શકાય!” આમુજ આજે મજે ઉતરે તેવું નથી.
 એટલે નવો પુરૂષ જીવજાળના કવિઓએ
 રચેલી દુનિઆ તરફ ધીકકાર સેવે છે.
 કલમમાંથી લાગણીઓનાં ઝરણ વહાવી
 માનવ જાતને ગુલામ બનાવનાર જરી
 પુરાણા. કલાકારો પ્રત્યે મનુષ્યને
 ધૂણાજ છૂટવી જોઈએ.....

હવે...સમજ્યા. મારી વાત? મારે લાગ-
 ણીઓનાં પુતળાંઓનું એક નાટક ઉલું
 કરવું છે...એ નટો જોલવા માંડશે.
 આહાહા! કેવી ભવ્ય એ લાગ-
 ણીઓ! શી એ ભાવનાની ભરતી! માથું
 ખાતર માથું આપવું, સ્વદેશભિમાન

માટે દેહનાં દાન આપવાં એ ભાવના શું કમી છે?".....

ધ્વાન એક શ્વાસે જોલ્યો જતો હતો. થોડી ક્ષણો અટકી તેણે ફરી ચલાવ્યું:

“વીજળીના બલ્બ એકાએક બળી નય ત્યારે આપણે તરત જ કહી નાખીએ છીએ. “જલ્દી ગયો-નકામો થઇ ગયો” પણ આ જ બલ્બને જરાક દલાવવાથી થોડીવાર માટે તેમાં જીવ આવશે-અને થોડી જ ક્ષણો ચમકી એ ઝાલવાઇ જશે. દીવાની અંદર જ ભંગાણુ પડવાને લીધે આમ બને છે. અને જરા ટકારો મારવાથી આ જ દીવો ક્ષણિક જીવન ફરી જીવી નય છે પણ અધિકાર લાવવા માટે જ એ ઝખકારો થઇ નય છે. પછી તો ગમે તેટલી છેડ કરો તો યે બલ્બમાંથી પ્રકાશ પહાર પડતો નથી. એ ‘ઝખકારો’ નજરને અસર કરી નય છે-અસ એ જ ‘ઝખકારો’ હું નરો દ્વારો જગાવવા માણું છું અને પેલા બલ્બની માફક એ જીવી ભાવનાઓ થોડી જવાર ચમકી આખરે અધિકારમાં લય થઇ જવાની-એનો ચીતાર રણુ કરવાનો મારો ઇરાદો છે. જીવન કાળના એ નાટક પર હવે તો પડેલો પડવા લાગ્યો છે, અને એ પહેલાં કેટલાંક ‘પાત્રો’ આપણી સમક્ષ ખડાં થઇ આખરી ગીત અપાણને સંભળાવે એ જ મારી ઇચ્છા છે પ્રેક્ષકો અને નરો વચ્ચેનું પાત્ર હું લજવાવા ધારું છું. હું

પોતે જ કોરસ ગવડાવીશ અને સૌથી છેલ્લે જ હું એ રંગજીભીની રજા લઇશ. આ રીતે હું જનતાનાં નવીન રીતે પડળ ખોલી નાખવા ધારું છું. એક નાઝનીન ની માળા ફેરવતો પેલો આસક, સ્વાર્થ ખાતર રીતમ” વેરતો પેલો શખ્સ, દેશને વેચતો પેલો શરમજાન, રાજ્યઓના પગ ચાટતો પેલો ખુશામતી ઓ, આ બધાં પાત્રોને છેલ્લી વાર જ પુરદામામથી રંગજીભી પર ચમકવાલો. એ નાયક નાયિકાઓના દીદાર આખરના છે.....

અને આજે સોવીયેટમાં હું શું જોઉં છું? મને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે. નો કોઇ નાયક જડતો નથી. સોવીયેટની શેરીએ શેરી જોઇ, રસ્તે રસ્તા વટાવ્યા પણ એ શખ્સો નજરે નજ પડ્યા. કોઇ કુદરત પ્રેમી પતંગીઆ પાછળ પડે તેમ હસતા ચહેરાઓ પાછળ હું પડ્યો-એ ધણા રાગડા તાણી જાહેર ક્યુ”-“ઉભા રહો! ઉભા રહો”-પણ એવાં “હાસ્ય મોં પર રાખવું” કોઇ માનવી થંભી ગયું નહી. ક્યાં ગઇ એ જીવનકાળની લાગણીઓ? સ્મીતનાં કુદડાંઓ ક્યાં ઉડી જયાં? લાગણીનાં એ પુતળાં ક્યાં નહાસી ગયાં?

સોવીયેટમાં આ પ્રકારનાં માનવો મળતાં નથી એટલે જ મારે નાટક લખી એવાં પાત્રો રંગજીભી પર ઉભાં કરવાં છે. અને એ પણ એક જ વખત માટે-છેલ્લી વાર માટે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ થઇ શકે છે.

તલાટી તું પાછો જા!

વેઠથી મારાં પ્રાણુ હરાય ને, સાથી મારાં નીર્જાળ થાય,
લીલી કચુંબર વાડી મારી, સૂરજ તડકે બળી જાય;
ને અમલ તારો આ
તલાટી તું પાછો જા!

મ્હારે ડોસ છે વહેવાં ને, ક્યારડે પાણીમાં પાવાં,
ઓ રે તલાટી! મુકને માછી, અમલ આવા શાં?
ન દ્યાનું ચિન્હ આ
તલાટી તું પાછો જા!

દેશ સાથે જીવન અશાળું, અધીં મારી આરોગનાર,
દિન ને રાત પરિશ્રમ લેતો, ન તેનો જરી તને વિચાર;
ઓ તું જોને જરા
તલાટી તું પાછો જા!

ધૂપ ધર્યો પરસેવો ઉતારી, પ્રેમે નિપજવું ધાન,
જગમાં જેનું જીવન લેશ, કરાવું અમૃત પાન;
અરે તું બેચારમા?
તલાટી તું પાછો જા!

લોહીનું પાણી યાચ માફ, (ને) અમલ તારો ઉલરાય,
જગને મારી કિંમત નહિ, ક્યાંથી મારો ઉદ્ધાર થાય?
ખરી તો મારી પુજા
તલાટી તું પાછો જા! *

—હાનાલાલ હ. જોષી

---

* શ્રી કૃષ્ણલાલ ધરાણી કૃત “પુનરી તું પાછો જા”નું પ્રતિક વ્ય.

સીઆમનો પ્રજાધીપક રાજવી

સીઆમ-

પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની ઉપા પ્રગટી, સૈનીકોએ સાથ આપ્યો. નાવિકોએ પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો નિનાદ કર્યો. લોકોએ આપખુદ રાજના અધિકારના અંતને વધાવી લીધો.

પૂર્વના આ પ્રદેશમાં આઝાદીની ભાવના આખરે મૂર્તિમંત બની. રાજ્યવિશ્વવ સફળ થયો. પચીસમી સુને રાજ્યે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સત્તા સોંપવાનું કશુલ કશું. અને એક બાંધારણીય રાજ તરીકે રહેવાને તે સંમત થયો.

પણ એ કોકમાં બનેલા માત્ર એ દિવસના બનાવોએ સમય જતને ક્ષણભર મુગ્ધ કરી નાંખ્યું છે. એ કોકનો બળવો એટલો તો અચાનક હતો કે જ્યારે જર્મનીના વર્તમાનપત્રોમાં આ પરિવર્તનની પહેલી ખબર પ્રસિદ્ધ થઈ ત્યારે યુરોપ ચમકી મળું હતું. હિંદમાં તો આઝાદ સીયામ માટે આનંદના ઉદ્ગારો હતા.

સીયામના સુંદર પ્રદેશનો ઇતિહાસ આ ક્ષણે અતિ રસિક થઈ પડશે. કમનશીએ સીયામના આ બળવાના નેતાઓ કે તેમનો કાર્યક્રમ અત્યારે આપણી સમક્ષ નથી એટલે આ વિષયનું સ્વરૂપ તેમજ ઐતોચિક

તા. ૨૪ મી જુન !!

સીયામના સુંદર પ્રદેશ ઉપર ઉપાનાં અજવાળાં ઉતર્યાં. પ્રકાશ પથ-રોગો. રાજ્યમહેલમાં વસતા રાજકુમારોએ આગસ મરડીને આંખ ઉઘાડી ત્યારે તેમને કડવું સત્ય સમજાયું કે તેમની સત્તા તેમનો શરીર ઉપર પણ ચાલતી ન હતી. એક જ રાત્રીમાં પ્રજાવિશ્વે સાફસ્ય સાધ્યું હતું. રાજકુટુંબને કેદ કરવામાં આવ્યું હતું. રાજ પ્રજાધીપકને પ્રજાની આસા પહોંચાડવામાં આવી કે તેના આપખુદ અધિકારવાળી રાજ્યસંસ્થા આજ્યથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે.

આલમના નકશા ઉપરથી ઇતિહાસે એક આપખુદ નરેન્દ્રશાહીના રાજ્યને બુસી નાંખ્યું.

ની સફળ રાજ્યક્રાંતિ

પરિવર્તનની વિશ્લેષ પર અસર વિશે કહવાના કસ્ટી અશક્ય છે. અત્યારે જે વસ્તુઓ આપણને સાંપડી છે તે ઉપરથી એક જ અનુમાન પર આવી શકાય એમ છે કે સીયામના ઉગતા ઉદ્યોગપતિઓ લશ્કરી-ઓના સેનાપતિઓની સહાય વડે રાજ્યતંત્રને ઉથલાવી પાડવાના કાર્યક્રમમાં સફળ થયા છે. પ્રત્યેક સરકારતંત્રનું બળ તેના સૈન્યમાં છે. પણ જ્યારે સૈન્ય જ ફરી બળ ત્યારે શાશ્વત્ સમુદાય નિરાશ બને છે. એકાકીમાં બનેલો બળવો આ સિદ્ધાંત પાછો સ્થાપિત કરે છે કે જ્યાં સુધી સૈન્યતંત્ર બળવાખોરની સહાયમાં આવે નહીં ત્યાં સુધી બળવો સફળ થવો અશક્ય છે.

પણ એ વસ્તુ જરા અગતી કરીએ. અને સીયામના બનેલા બનાવેને આઝાદીનાં આંદોલનોના એક વિજય તરીકે સમજવાનો યત્ન કરીએ તો પણ સીયામનો વિશ્લેષ અતિ અર્થસુચક છે.

એશીયાના આખવર્ગમાં આઝાદી માટે ઉની થયેલી ઉગ્ર ધગશની તે સીધી સાબીતી છે. સીયામ એ એક રાજ્યમાં આલેખી જે તો કાળશબ્દ છે.

સીઆમની પ્રજાધીપક રાણી

સીયામનો નકશો

બળવાની બીના

તા. ૦૨૩ મી જુને રાજ્ય પ્રજાધિપત્ય દરીયા કિનારે વસેલા હુવાહીન શહેરમાં સહેલગાહે ગયા હતા. ખેડાકમાં રાજ્યકર્તાઓ આરામથી પોતાના મહેલમાં સુષ્ટ રહ્યા હતા. કહે છે કે જ્યારે રાત્રિના બાર વાગે લશ્કરની ટુકડીઓ તેમના આવાસની આલુખાલુ સુપચાપ ફરી વળી ત્યારે તેઓ ધસધસાટ ઉઠતા હતા.

બહાર બહુકના ખાલી અવાજો કરીને તેમને જગાડવામાં આવ્યા. પણ તેઓ જરા પણ વિરોધ કરી શકે ત્યાર પહેલાં તો તેઓની ધરપકડ કરવામાં આવી.

એક પછી એક ચારે પ્રધાનોને રાજ્યસિંહાસનવાળા ઝોરડામાં લાવવામાં આવ્યા. તેમની આલુખાલુ સખ્ત બંદોષસ્ત મુદ્રાને બળવાના આગેવાનોએ હવે રાજ્ય તરફ નજર નાંખી.

તેજ રાતના ચાર વાગે લશ્કરી મનવારે હુવાહીન તરફ પ્રયાણ આરંભ્યું. ત્યાં રાજના મહાન ઉપર ચેરો ઘાલવામાં આવ્યો અને પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે ત્રણ અમલદારો અંદર ગયા. આ અમલદારોએ રાજને સક્ષાત્તે આપી અને એક અરજી આપી. આ અરજીમાં આલેખવામાં આવ્યું હતું કે-

આધુનિક રાજ્યવહીવટથી પ્રજામાં અતિ

અસંતોષ પ્રસર્યો છે, માટે આ પધ્ધતિ બદલીને લોકહસ્તક પાલમિન્ટરી પધ્ધતી શરૂ કરો. આ નવી પાલમિન્ટરી પધ્ધતિમાં લઘુમો ધરુછો તો રાજ્ય તરીકે રહી શકો છો. આ પ્રજાની માંગણી છે. આ મેળવવા માટે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે અમો અહિં સાચા છીએ.

સીયામમાં આવી
મુતિ આને

દેવ તરીકે
માનવામાં આવે છે.

અરજી આપ્યા પછી અમલદારોએ રાજને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે 'સમગ્ર રાજ્યતંત્ર અત્યારે અમારા હાથમાં છે. જો ત્હમો નહીં સ્વિકારો તો કોઈ બીજાની વરણી કરી અમો રાજ્ય ચલાવીશું.' અને પછી એ કોઠામાં જ હકિકત બની હતી તેનું દુકાણમાં નિવેદન આપ્યું.

હાલમાં રાજ્યે વિચાર કરી લીધો. આ પરિસ્થિતિમાં વિરોધ કરવો અથડીન હતો. રાજ્યે તરત જ સંમતી આપી.

બળવાનાં બીજ

સીયામના બળવામાં આધિક અવદ-
રાએ સારોભાગ ભગવ્યો લાગે છે.
ગયા મે માસમાં સીયામની સરકારે પાઉન્ડ

સાથે ચલણ તરીકે દીધું ને સોનાનું ચલણ
જરૂર ક્યું તેથી ચોખ્ખાની ખેતી કરતા
ખેડુતોની હાલત બેહાલ બની ગઈ. તેમની
હાલત સુધરશે એવી આશા રહેતી હતી.
પણ તે હાલત સુધરી નહી. સીયામની
સરકારની આથી મુજબણ વધી પડી ને
પરદેશના સલાહકારોને બોલાવી એ હાલત
કેમ સુધરે તે વીષે તપાસ કરવાનું જણા-
વવામાં આવ્યું. ૧૯૩૧ના એપ્રિલ માસમાં
રાજના સાવકા ભાઈ રાજકુમાર ચંદાશુ-
રીનું અવસાન થયું હતું; એ રાજકુમાર
નાણાં અને વેપારખાતાનો પ્રધાન હતો.
તેનો લાંબો અને પાકો અનુભવ આધિક
હાલત હળવી કરવામાં કામ લાગી શકત,

બંગાળના અખાતની બીજી બાજુ
સીયામનો આ નાનકડો દેશ ઇન્ડોચીના
ને મલાયા પેનીન્સુલાના પ્રદેશમાં ગણવામાં
આવે છે. તેની આજુબાજુ કોમોરીઆ,
કોચીન, ચામ

નાના કુંગરા,
ચીન, બર્મીઝ
શન રાજ્યો
વગેરે આવેલાં
છે. ત્યાં લો
ખંડ, પીત્તળ
ને સોનાની પ
ણ ખાણો છે;
તેના દક્ષીણના
ને પૂર્વના પ્ર
દેશમાં હાથી
ઓની વસ્તી
પણ ઘણી છે
તેઓ ઘણા
દુશીઆર હા
થીઓ હોય છે.
ત્યાં આઘના

સીયામની એક ગુલામ
સીસ્કનો, ચા, મુન્દરી.

અમીલ, પીત્તળ, હરણના શીંગડા વગેરેનો મોટા પ્રમાણમાં વેપાર થાય છે. પૂર્વના વિસ્તારમાં ખાંડ, તમાકુ, રૂ, લોખંડ, ગંધક, મીઠું, વગેરેનો પાક કરવામાં આવે છે.

પણ વાંચકોને તો એ બધાં કરતાં ત્યાંના રાજ ધીમે કે તેના તંત્ર ધીમે જાણવું વધારે રસદાનક થઈ પડશે. ત્યાં રાજ હોય છે ને તે પાંચ પ્રધાનોનું

મંડળ નીમી રાજ્યનો વહીવટ ચલાવે છે. લડાઈખાતું, પરદેશખાતું, ખેતીવાડીખાતું, ન્યાયખાતું ને રાજવહીવટખાતું એમ પાંચ ખાતાઓના પ્રધાન નીમવામાં આવે છે. તે હિપરાંત તેની રાજસભામાં બીજા ત્રીસ સભ્યો હોય છે. તે રાજમહેલમાં રહે છે.

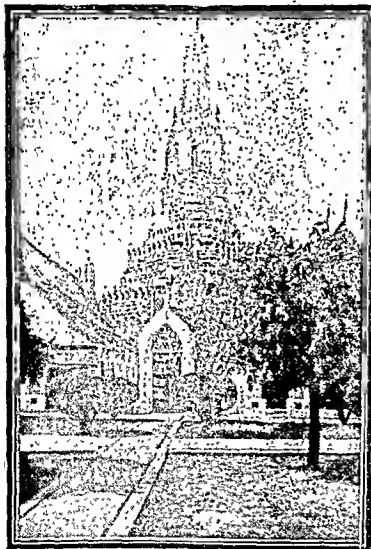
આખો દેશ ૪૧ પ્રાંતમાં વહેંચાયો છે ને તેમાં લાઓસ અને મલાયા સ્ટેટસ કે

કામ્બોડીયન પ્રાંતનો સમાવેશ થતો નથી. એ બધાં પ્રાંતોમાં રાજના મુખ્યો હોય છે, પણ તે બધાની સત્તા એક સરખી હોતી નથી. ગામડામાં મુખી હોય છે ને તે ગામનો વહીવટ કરે છે તેને કામનન કે નાખોન કહેવામાં આવે છે.

સીયામના કાયદાઓ

સીયામના કાયદાઓ

આ બધું જુના હોય છે ને ત્યાં નેતીક કે સામાજિક રીતરીવાજો લાગે હીંદી રીવાજોને મળતા આવે છે. શહેરીઓના હકો કે ગ્રામ્યને લગતી સમસ્યાઓમાં મોટે ભાગે ચીનાઈ પ્રજાની અસર થયેલી માલમ પડે છે. કેટલાક કાયદાઓ સદીઓ થયાં આજ્યા આવે છે. વારસાં હક્ક, લગ્ન ને શીક્ષણની પદ્ધતિ,

વેંગકેકુલું બુદ્ધ મંદિર

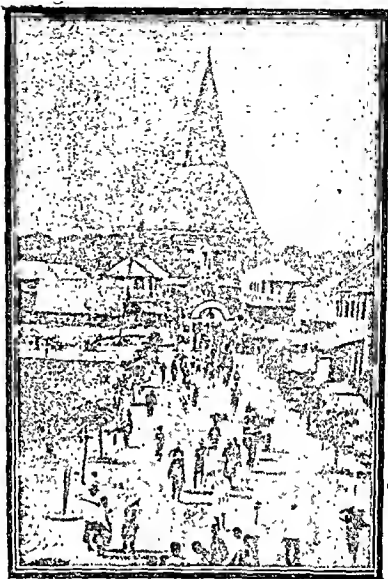
વડીલોની સત્તા, ચક્રણ,
શુભામીની પદ્ધતિ વગેરે
પ્રાચીનકાળની જે છે
તેની તેજ હજી રહી
છે, મતલબ કે તેમાં ફેર
ફાર થયો હોય તો પણ
તે ઝાઝો નથી થયો.

ત્યાં કોઈ ગુન-હો કરે
તો તેને માટે તેના ધ-
રનાં માણસ કે પાંડા-
શીઓ પણ જોખમદાર
ગણાય છે. મીઠકતના
ઝંઘડામાં મીઠકત જાત
થાય તો તે રાગને જાય
છે; ધાર્મિક મીઠકત
ધર્માચારને જાય છે.

શુભામીની પ્રથા

ત્યાં શુભામીની
પ્રથા લાંબા
કાળથી ચાલી આવે છે
તે દેવાના બંધનને લીધે
જે પ્રથા હજી પણ
થોડીધણી ચાલુ રહી છે.
કોઈ માણસ દેવું કરી
પૈસા મેળવે તો તે લે-
ણદારને પોતાની જાત,
સ્ત્રી કે છોકરી, ભાણેજ
કે ભત્રીજા વગેરે છે; તે જ્યારે તેને તેના
પૈસા ભરપાઈ કરી આપે ત્યારે જ તે સ્વ-
તંત્ર બની શકે છે. હાલના રાજ્યમાં આ
પ્રથાનો નાશ કરવા માટે ધણો તનતોડ
પ્રયાસ કર્યો છે.

સીયામનું પાટનગર બેંગકોક છે તે
તેની સ્થાપના બ્રિટીશ્વર ૧૭૮૨ માં કરી
હતી. તે પહેલાં અયુથીયા-જેને હવે કુન-
કરાઓ કહેવામાં આવે છે તે ૧૩૫૨ માં

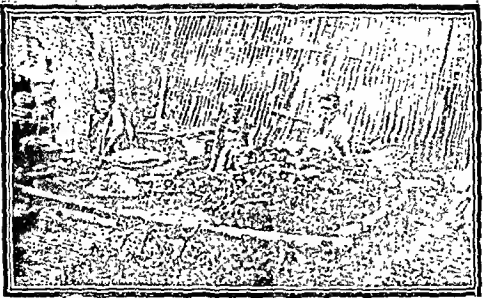

બેંગકોકનું વિશ્વવિદ્યાલય

સ્થપાયું હતું પણ તેને બ્રિટીશ્વરે બાળા
નાંખી બેંગકોકને પાટનગર બનાવ્યું હતું.

પ્રાચીન ઇતિહાસ

“સા જમ” નામના મહાયા શબ્દ
પરથી સીયામ શબ્દ અપભ્રંશ
રૂપે આવે છે; તેનો અર્થ ‘પીત્તા’ એવો થાય
છે. પણ, સીયામીઓ અને શાન પ્રજા
બન્ને પોતાને ‘ચાઇ’ એટલે કે ‘સ્વતંત્ર’
કહેવડાવે છે.

સીઆમમાં સોપારી સારી પાકે છે. સોપારી અને પાન ચાવવાની ત્યાં પ્રથા પડી છે.

મુળ સીયામીઓ તો ૧૩૪૧ માં ઉત્તર બાન્ગ્લેશી ઉતરી આવ્યા; અને હાલના દેશના ઉત્તરના કીનારા પરના અખાત પામે લોહોહ લોહો જોડે આવી રહ્યા. એ લોહોહ તે હાલના શાન લોકો છે એટલે તે એ પ્રજા જુના વખતથી જોડાયેલી છે. વળી, ઉત્તરથી ઉતરી આવેલા આ લોકોમાં કેટલાક ઇન્ડો-ચાઇનામાં ગયા તે કેમ્બોડીયામાં જઈને પણ વસ્યા. ત્યાં લેવોંગનું શહેર તેમણે ૫૬૫ માં 'સાવ્યુ' હતું. ત્યાં સીયામીઓ કેમ્બોડીયન પ્રજા હેફળ ગુલામ દશામાં હતી, તેમને રાજા કાવ્યાંગે છોડાવ્યા અને મેન્નમ નદીના ઉપલા કાંઠા પર તેઓ જઈ વસ્યા. એ અરસામાં ત્યાં જુદા ધર્મની અસર જળી ચઈ, જે કે તે પહેલાં હિંદી સંસ્કૃતીની જામરી અસર ત્યાં હતી, જેના રજાસથી અવશેષો હજી પણ છે.

જેમ જેમ જમાનો વહેતો ગયો તેમ તેમ તેનાં પાટનગરો બદલાતાં ગયાં. શીટસલોક, સડોથાઇ અને સાંગકાલોક એ પાટનગરો

થયાં તે પછી નાખેનસાયન અને કામ-ફોંગ થયાં. પછી આધુનીઆ નગર પાર-નગર થયું. જે તગતગ એક સદી સુધી રહ્યું. ૧૨૮૪ માં સુડોથાઇમાં લખાયેલી શાસત્રેખ એમ જણાવે છે કે રાજા રામ-કામ હેન્ગતુ રાજા મેન્ડોગથી પેચાજુરીના મોટા પ્રદેશ પર તે વળી સીયામ અખાતથી લીંગાર સુધી આકતું હતું. પણ મક્કાના ઇતિહાસ એમ કહે છે કે સીયામ પહેલું મલાયા સંસ્થાન સીંગાપુરમાં થયું તે પહેલાં સીયામીઓ ત્યાં પહોંચી ગયા હતા, એટલે કે ૧૧૬૦ માં સીયામીઓ ત્યાં હતા. સીયામીઓના વડવા તે પહેલાં મેન્નમ નદીના પશ્ચિમ પ્રદેશ બાજુ હતા. પણ ૧૩૫૧ માં જ્યારે કાયા ઉથોંગ રાજા તરીકે આવ્યો ત્યારે તેઓ કામફોંગથી આવી આન્ગ તરફ ઉતરી પડ્યા હતા; ત્યાં તેમની પાંચ પેઢીઓ થઈ હતી. ત્યાંથી તેમને કાદી સુકવામાં આવ્યા ત્યારે તેઓ આધુનીઆમાં જઈને વસ્યા હતા.

પછી સીયામી રાજની સત્તા બળવાન થઇ ને ગોલમેન, ટેવેલ, ટેન્સરીમ ને આખું મલાયા પેનીન્સુલા-એની સત્તા હેઠળ આવ્યાં. લગભગ ૧૩૪૦ ના અરસામાં કેમ્બોડીયા પર સીયામીઓએ ચઢાઇ કરી અને ત્યાંથી આંગકોર કબજામાં લઇને ૯૦,૦૦૦ મુલામોને પકડી તેઓ પાછા કર્યાં.

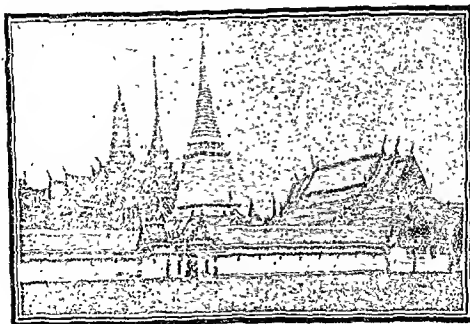
કેમ્બોડીયા જોડેની દરમિયાન તો ૪૦૦ વર્ષ સુધી આઘ્યા કરતી; વારંવાર એ જો દેશ વચ્ચે ઝડપા થતા પણ છેવટે કેમ્બોડીયાનો પરાજય થયો ને તે સીયામની સત્તા હેઠળ આવ્યું. ૧૫ ને ૧૬ મી સદીમાં સીયામ પર બર્માની પ્રજાએ પણ વારંવાર હુમલા કર્યા હતા. કેમકે આયુધીયાની દોશત પર તેમનો ડોળો હતો, પણ બર્મા પ્રજા સફળ નહોતી થઇ કેમકે સીયામને પોસુંગીઓ ૧૫૫૫ ની સાલ સુધી મદદ કરતા હતા.

પછી, થોડા વર્ષ બાદ સુવિખ્યાત રાષ્ટ્રીય વીજેતા ક્રાનારેટ નખતા પર આવ્યો ને તેણે લાઓસ અને કામ્બોડીયા

પર વધુ સત્તા જમાવીને પેશુ પર ચઢાઇ કરી, ક્રા જીત્યો નહી, પણ તેના વંશજોએ પેશુ સર ક્યું. પણ ૧૮ મી સદીમાં બર્મામાં આંતરવિગ્રહ ફાટી નીકળ્યો હતો એટલે તે વખતે સીયામ પર ચઢાઇ થઇ. અને સીયામીઓના હાથમાંથી, ૧૭૬૭ ની સાલમાં આયુધીયા ગયું. તે પાટનગરનો બાળોને નાશ કરવામાં આવ્યો.

પરદેશ સાથે સંબંધ

ક્રાન્સ અને સીયામ વચ્ચે ૧૫૮૦ ની સાલથી સંબંધ બંધાયો. તે વખતે સીયામમાં ક્રા નારાયણ રાજ કરતો હતો. તેણે પોતાના પ્રધાનની સલાહ માન્ય રાખીને ૧૪ માં હુઇને મળવા માટે એક એલમી મોકલ્યો હતો. તેની વળતી મુલાકાત ફ્રેંચ એલમીએ લીધી અને સીયામના રાજાને ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાની ચળવળ કરી; પાછળથી ક્રાન્સે સીયામમાં સત્તા સ્થાપવાનો પ્રયાસ કર્યો ને પરિણામે શહિદકનકું અવસાન થયું. ને ક્રાન્સ સાથે સીયામને

બીજું બુદ્ધ મંદિર—પાસે રાંજમહેલ છે.

સીઆમના બાલકોને પ્રાણીઓ ખાદ્ય
પ્રીય હોય છે.

બધા સંબંધ બંધ થઈ ગયો; વળી
સ્વદાયક વાત તો એ છે કે તે પછી
૧૫૬૬ થી ૧૬૩૨ સુધી સીયામ અને
ફ્રાંસ વચ્ચે વેપારી સંબંધો વધી પડ્યા
અને ધણી જાપાનીઓ સીયામમાં ઉતરી
પડ્યા; તેઓ લશ્કરમાં નોકરી લેતા.
તેમની દોસ્તી વધવા માંડી તેથી વેરની
જવાબી લાભુકી ઉડી ને પરિણામે તેમની
જામરી કતલ થઈ: જે જાપાનીઓ જીવ્યા
તેમને તેમના વતન મોકલી દેવામાં આવ્યા.
આમ જાપાન જોડે પણ સીઆમે બગા-
ડ્યું; પણ સદ્ભાગ્યે તેની સાથેનો, ને
ખીજા પરદેશો સાથેનો વેપાર તો ચાલુ જ
રહ્યો. ૧૭૪૫ પછી ચીન અને ડચ વેપા-
રીઓ ને કાઢવાર અંગ્રેજ વેપારીઓ
પણ ત્યાં આવતા.

સેનાપતીનું સાહસ

તે પછી મહાન સેનાપતિ ક્વાય
તળાવીએ ગાદી રહેલા લશ્કરના
માણુઓને બેગાં કરીને પાછી સત્તા
જમાવીને એંકોકને પાટનગર કર્યું; એ
પાટનગર આજ સુધી કાયમ રહ્યું છે.
એ સેનાપતિ પાછળથી ગોંડો થઈ ગયો
હતો જોડે તેને ફાંસીને માંચડે ચઢા-
વવામાં આવ્યો; તેના પછી ક્વાય ચક્રી
રાજ થઈ ગયો અને તેનો વંશ અજ
પણ ચાલે છે. એના અમલ દરમ્યાન
ટેનસીરીમ પર હુલો લઈ જવામાં
આવ્યો હતો. ૧૫૨૮ ની સાલમાં ટેવાય
પર તેમણે બોમ્બેનો મારો ચલાવ્યો
હતો; ટેવાય બર્માના કબજામાં હતું
પણ બર્માને ને છોડાડને તે વખતે
અધડો ચાલતો હતો તેનો લાભ લઈને
તેઓએ ફાંસાના ખીજા નગરો પર
બોમ્બેમારો ચલાવ્યો હતો. ચીનમાંથી

ખીજું બાલક ખલાહી સાથે રમે છે

વારંવાર ચઢાઈઓ થતી હતી અને કેટલેક કેકાણે તેમણે સત્તા પણ જમાવી હતી. પરંતુ તેમની સત્તાની અવગણના હવે સીયામની પ્રજા કરે છે. છેલ્લો રાજા કા પરમેન્દ્ર મહા મોંગ કુટુંબ બહુ અચ્છો રાજા હતો; ને તે સુધારક પણ હતો. વિજ્ઞાનનો અડંગ અબધારી હતો. એક દિવસ સ્વર્ગહાનુ નીરીક્ષણ કરવા જતાં તે મરણ પામ્યો હતો. તેનો શત્રુ ચાહિડા બહુ ધાતકી ને બુદ્ધી ગણાતો હતો, જો કે તે રમત ગમતોનો શોખીન છતાં વ્યભીચારી કહેવાતો હતો; પણ કદાચ ક્રેન્ચ મીશનરીઓએ પણ તેને વીળે આ ખોટી વાતો ફેલાવી હોય.

સીયામનો શ્રમજીવી

યુરોપીયન પ્રજામાંથી ગાયુગીએએ સીયામ સાથે ૧૫૧૧ માં પહેલો સંબંધ બાંધ્યો. પછી ૧૭ મી સદીમાં ડચ આવ્યા; ને તે સદીમાં અંગ્રેજ વેપારી પણ ત્યાં ઉતરી પડ્યા. સીયામમાં અંગ્રેજો નોકરી કરતાં એટલે અદેખાઈથી ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ સીયામીઓ પર હુમલો કર્યો એટલે મારયુષમાં ૧૬૮૭ ની સાલમાં અંગ્રેજોની કતલ થઈ; મદ્રાસના ગવર્નરે

૧૭૧૯ માં એવી જ રીતે પાછો હુમલો કર્યો હતો. તે પછી જો દેશ વચ્ચેનો વેપાર બંધ થયો. ૧૭૮૬ માં અંગ્રેજોએ પીનાંગ કબજે કર્યું. અને ૧૯ મી સદીમાં તેમણે ત્યાં વેપાર વધારી મુક્યો હતો. ૧૮૫૬ માં સર જ. આલિનીંગે સીયામ સાથે કરેલા કરાર પછી અંગ્રેજોને ને સીયામોને સાફ અને છે. સીયામમાં સીયામીઓ ને ચીનાઓ મળીને લગભગ એક કરોડ કરતાં વધારે વસ્તી છે.

નિરક્ષરતા ! અમારા

દશ વર્ષના દુકા
યામાં એવી નો
થઈ છે કે અત્યારે
એવો આદમી શોધી

: લેખક :

પ્રવાસી

જુઓ પેલું

તે વરૂની ગુફા છે-

મોરકોના મહાન વિ-

શ્વવિદ્યાલય સમક્ષથી

પસાર થતાં ઝારશા-

હીના સીધા પ્રતિનિધિ નીકાલસ પહેલાએ

ખરાડ નાંખી. તેના સાથીઓ સહેજ ચમ-

ક્યા. કેટલાકના મનમાં અમંગળ આશાઓ

જન્મી, અને જ્યારે આ ઝાર રાજ્યગાદી

ઉપર આવ્યો ત્યારે તરત જ તેણે વિશ્વ-

વિદ્યાલયમાં અપાતા તત્વજ્ઞાનના શિક્ષણ

ઉપર આકરો પ્રતિબંધ મુકીને શિક્ષણ

વિરોધી નીતિની સારી સાખીતી આપી.

મોરકોના મહેલોમાં વિદ્યાસ માણતા

અને ખેડૂતના શ્રમ ઉપર મુસ્તાક બનીને

ફરનારા ઝાર કે ઉમરાવવર્ગને સમુદ્ધના

શિક્ષણ માટે જરાય પરવા પડી ન હતી.

તેઓ તો એમજ માનતા કે સમાજમાં

૧૪ વર્ષના રશીયાના રા-

ક્ષરતા નાબુદ કરી છે. એટલુંજ નહીં

ઢળ પર મુકી છે. આથીજ ગુજરાતના

ચેટ શિક્ષણપદ્ધતિનું દ્રેષ્ટિબિંદુ સમ-

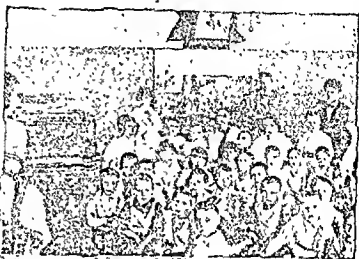
લેખક પહેલા લેખમાં કેળવણીના

સ્થિતિ તરફ ધ્યાન ખેંચીને સોંપત

કરે છે. લેખ આધારભુત પુસ્તક

દેશમાંથી આવી ખસ!

કાળમાં રશી-
સુંદર પ્રગતિ
અલભ્ય હોય
તોય નહીં જડે.

નવારે શિક્ષણ પ્રસરશે ત્યારે
તેમની સેવાઓથી સ્થપાયેલી
સરમુખત્યારીનો અંત આવી
જશે. આ ગીકથી ગ્રેરાખને
તેઓ શિક્ષણ પ્રવૃત્તિનો એક
સરખો વિરોધ કરતા.

ન્યત્રે પોતાની સ્ત્રીમાંથી નિર-
પણુ સમગ્ર શિક્ષણ પ્રદત્તિને આધુનિક
વિદ્યાર્થીઓ અને કેળવણીકારોને સોવી-
નય તે દ્રષ્ટિએ આ લેખ લખાયો છે.

ક્ષેત્રમાં જારના સમયમાં પ્રવર્તતી
સમયમાં સાધેલી પ્રગતિની સમતુલના
ઉપરથી લખાયો છે—ત્રી.

પણુ વર્ષોના એક સરખા વલન સાથે
સામાન્ય શાળાઓ સ્થપાઈ, વચ્ચે વચ્ચે
કેટલાક વર્ષોમાં શાળાઓની પ્રવૃત્તિને સર-
કારી ઉત્તેજન મળતું. પણ થોડા સમ-
યમાં પાછી લાલ આંખ શાળાઓ અને
મહાવિદ્યાલયો ઉપર ફરતી. મોરકાની
ફલેજમાં વિદ્યાર્થીઓ ઉપર નજર રાખવા
માટે છુપી પોલીસના માણસો ફરતાં. વિદ્યાર્થી-
ઓને રાજકારણને સ્પર્શ કરવાની ખાસ
મના હતી. રાજકિય પરિપક્વમાં હાજરી
આપવાના કૃત્ય બદલ તેમને શાળામાંથી
હાંકી કસાડવામાં આવતા. અનેકવાર
પિતાનાં રાજકીય કૃત્યોને પરિણામે બાળ-

કને માટે શાળાના દ્વાર બંધ થતાં. અને કનાર રાજકિય પ્રવૃત્તિના કંઈક શંકા માત્રથી શિક્ષકો ઉપર દમનનીતિની ચોટી અફળાતી. ચારે બાજુ ત્રાસ અને ભુલમત્તું વાતાવરણ હતું. આ વાતાવરણ વચ્ચે અને સરકારતંત્રની સાવધી મા સમી વર્તણૂક સાથે ૧૯૧૭માં જ્યારે ક્રાંતિ થઈ ત્યારે નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ લગભગ ૯૨ ટકા હતું. એ લોકોને કોઈને નવાજી નહીં લાગે.

તે સમયની શાળાઓમાં પણ ઝારસાદી પ્રત્યે પૂર્ણ વફાદારીનાં મુત્રો જ શિષ્યવવામાં આવતાં. છેક ન્હાનપણથી બાળકને એમ સમજાવવામાં આવતું કે ઝારસાદીની સેવા એ જ દેશ સેવા છે.

૧૯૦૫ પછી—

૧૯૦૫ ના વિપ્લવના એક વર્તન પછી રશીયાનાં શાળાશિક્ષણમાં કંઈ પ્રગતિનું ભ્રમ આવ્યું હતું. આ કાળમાં વધુ શાળાઓ સ્થપાઈ હતી. પણ આ શાળાઓ પણ માત્ર ઉમરાવવર્ગના અને મુડીવાદીઓના બાલકો માટે જ હતી. તેમાં ગરીબ બેકુતના છોકરાને તો પ્રવેશવાનો જરાય હક્ક ન હતો. અને આમ સમાજના ઉપલા થરમાંથી જ આવતા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ મેળવવાની સામાન્ય તક સાંપડતી. મેડમ કંપુસકાયાના શબ્દોમાં—

સો વીચેટના શિક્ષણની ત્યારે ભૂમિકા શું છે? કયા આદર્શોથી આ શિક્ષણ અપાય છે? કયા સિદ્ધાંતોને આધારે આ શિક્ષણ અપાય છે. અને મુડીવાદી જગતમાં પ્રવર્તતી શિક્ષણપ્રણાલીની દ્રષ્ટિએ આ શિક્ષણમાં શું તફાવત છે?

“ જાહેર શાળા પોતીસ, પૈસાનાર અને પાદરીની સખત દેખરેખ નીચે હતી. શિક્ષક ઉપર પણ ચીવટભરી નજર રાખવામાં આવતી. શાળાના સમયમાં પ્રાર્થના અને ધાર્મિક શિક્ષણ જ મોટે ભાગે અપાતું. સામાનમાં મહંતોની મુર્તિઓ જ મુખ્ય હતી. અધ્યક્ષાથી ઉમરાવો વાંચનમાળાઓ હતી. સત્તાધીશોને અનુકૂળ ઇતિહાસ લખાતો હતો. જીવનના સત્વો ઉપર વિવેચન કરવાની મના હતી. કુદરતના અભ્યાસ કરનાર ઉપર શંકાઓ લાવવામાં આવતી”

અને આ શબ્દો નીચે સમાયેલા સત્યો છંદાર કરવામાં નથી આવ્યો. ઉક્તિ પાત્રેક પરદેશી પ્રવાસીએ પોતાના અનુભવો લખતા રશીયાની પછાત શિક્ષણ પ્રથા ઉપર આકરી ટીકાઓ કરી હતી. અને તેથી જ જ્યારે ક્રાંતિ થઈ, ત્યારે લોકસમુદયમાં પ્રસારેલી અક્ષમ્ય નિરક્ષરતા ભેદ ક્રાંતિકારી પક્ષને સફળ આશ્ચર્ય હતું. થયું હતું. પણ આવા પ્રયત્ન કાર્ય છતાં પણ સોવીયેટના સંચાલકોએ છેલ્લા દશ વર્ષમાં સોવીયેટની સીમામાંથી નિરક્ષરતા નાબુદ કરી છે. એ એક જ વસ્તુ તેમના સતત શ્રમની ઉજ્જવલતા દર્શાવવા માટે પુરતી છે.

[૨]

આ વિશે સોવીયેટ શાળાના પ્રાણ સમા મનાતા મેડમ કંપુસકાયાએ ૧૯૨૦ માં કહ્યું હતું કે—

વિદ્યાર્થીઓ જાહેર જીવન, અને કુદરતની સાથે સંકળાયેલી ઘટનામાં ઉત્સાહબર્ષો રસ લે તેવી વૃત્તિઓ

શાળાએ બાળકોમાં ખીલવવી જોઈએ. તેમજ બાળકની જીવસાવૃત્તિએ સર્જેલા સવાલોનો વૈજ્ઞાનિક જવાબ પુસ્તકોમાંથી બાળકોને શોધતાં શાળાએ શિખવવું જોઈએ. ત્રીજું એકત્ર મળીને અભ્યાસ કરવાની ટેવ શાળાએ પાડવી જોઈએ.

આ ઉપરાંત સંસ્કૃત સમાજમાં તેઓ લવિષ્યમાં સારો ભાગ લઈ શકે તે દ્રષ્ટિએ અમુક પ્રકારનું જ્ઞાન અને કાર્યપદ્ધતિ શાળાએ તેના વિદ્યાર્થીગણને આપવી જોઈએ. આ જ્ઞાન એવું હોવું જોઈએ કે તેમના આત્મશિક્ષણના વિકાસમાં મદદ થઈ શકે.

આ શબ્દો ઉપર જરા ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરશો તો જણાશે કે સોવીયેટની શિક્ષણપદ્ધતિ બાળકની સર્વ શક્તિઓ ખીલવવાનો, તેને આપમેળે વિકસાવવાનો આદર્શ ધરાવે છે. બાળકની શક્તિઓને આગળ વધવાની તક આપવામાં, તેમજ બાળકમાં આપમેળે આગળ વધવાની આંકાક્ષા ઉત્પન્ન કરવામાં સોવીયેટ શિક્ષણ પદ્ધતિનો સંકેત સમાઈ જાય છે.

મુડીવાદી જગતમાં શાળાઓ માત્ર અક્ષરજ્ઞાન આપીને પોતાના કાર્યને પૂરું થયેલું માને છે. હિંદમાં કે યુરોપમાં

શાળાનું શિક્ષણ એટલે માત્ર અક્ષરજ્ઞાન જ હોય છે. પણ સમાજવાદની શિક્ષણપ્રણાલીમાં આટલો ભેદ હોય છે. અહીં પ્રત્યેક બાળકને જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે તેને શરૂઆતથી જ સમાજવાદી જીવન જેવું જીવવાની ટેવ પાડવામાં આવે છે. તેની આજીવજીવની સ્વર્ણી વસ્તુઓ વિશે તેને પ્રજ્ઞા માંડીતી હોય એમ આશા રાખવામાં આવે છે. ગામની પોસ્ટ ઓફીસ, તાર ઓફીસ, ટેલીફોન, મ્યુનિસીપાલિટી, તેમજ અન્ય વસ્તુઓ વિશે તેને સારી સમજણ હોય એવો આદર્શ ધરાવવામાં આવે છે અને આ સંસ્થાઓના ઉપયોગ વિશે તેમજ તેની કાર્યપદ્ધતિ વિશે બાળકને શરૂઆતથી જ શિક્ષણ આપીને તેને એક સુંદર નાગરિક બનાવવાના આદર્શો સોપીયેટના સંચાલકોએ તેના વિશાળ શિક્ષકવર્ગને શિખવ્યા છે.

શાળાઓમાં શિક્ષણની પદ્ધતિ પણ છેક સાંપ્રત છે. મોન્ટેસરી પદ્ધતિ હાલ યુરોપમાં બહુ ઓછી શાળામાં ચાલે છે પણ સોવીયેટની પ્રત્યેક શાળામાં અક્ષરજ્ઞાન પણ આ જ દબથી અપાઈ રહ્યું છે. માધ્યમિક શાળાઓમાં શિક્ષણપદ્ધતિ પણ બહુ ડોહટન પ્લાનની માફક જ હોય છે અને બાળકો એકત્ર મળીને આપમેળે અભ્યાસ કરે તેવી વૃત્તિઓ સ્વાભાવિક રીતે ખીલવવાને માટે તેઓ આતુર હોય છે.

[૩]

સો સ્કેથી માત્ર સો માઈલતા અંતર ઉપર વૉલ્ટાર્ટ નામની જગ્યા આવે છે. આ જગ્યામાં એક બાળકોનું સંસ્થાન વસ્યું છે. આ સંસ્થાનમાં એક માધ્યમિક શાળા, એક સંગીત વિભાગ,

એક સંમંદસ્થાન, એક પુસ્તકાલય છે. આ સંસ્થાનમાં ૧૩ પ્રાથમિક શાળાઓ છે. ૭ કો'ડરગાર્ટન છે. અને એક જુદી માધ્યમિક શાળા છે. લગભગ ૩૫ જેટલા ગામડાઓમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરવા આ

‘બાળસંસ્થાન કામ કરી રહું છે. તેનાં નેતાનું’ નામ શાટરિક. વિપ્લવ પહેલાં પણ આ માનવે ‘પોતાનું’ જીવન શિક્ષણને સમર્પણ કર્યું હતું. અને અત્યારે તેના જીવનઆદર્શને મુતિભંત કરવા માટે તેને એક સુંદર તક સાંપડી છે.

આ બાળસંસ્થાનમાં મુખ્યત્વે બાળકોની સ્વશિક્ષણની વૃત્તિને ખીલવવામાં આવે છે. પણ તે સાથે જ તેમની કોઈ પણ શક્તિ અણખીલેલી ન રહે તે માટે સાંપ્રત વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણપદ્ધતિએ મોજેલા સર્વ તત્વો મુકવામાં આવે છે.

પણ આ સંસ્થાનો માત્ર અક્ષરજ્ઞાન આપતાં સંસ્થાનો જ નથી. તે તો તેથી પણ વધુ છે. આલુખાલુના ગામડાઓના જીવનમાં તેઓ આજેવાનીભરે લાગ લે છે. એક વખત બંધ વરસનો હતો. ત્યારે કેટલાંક પ્રાણીઓનાં શય બહાર આવ્યાં. તરત જ વિદ્યાર્થીઓએ તેના ઉપર અભ્યાસ આદર્યો. અને પરિણામે વસંત ઋતુમાં પ્રગટતા ઉપદ્રવો અને આ પ્રાણીઓના શય સાથે સંકળાયેલા સંબંધ નજર સમક્ષ પડ્યો. આ મુળ કારણનું જ્ઞાન

ચતાં જ વૈજ્ઞાનિકની આલુખાલુ વસતા ગામવાસીઓ હવે કોઈ પ્રાણીનું શય રખડું દેખાય છે કે તરત જ તેને દૂર કરીને કેંકણે પાડે છે.

બીજા અનુભવ પણ એટલો જ રસિક છે. એક ટેકરીના બેતર ઉપર પાંદ પ્રત્યેક વર્ષે ઓછો ઉતરે છે એમ જણાયું. તરત જ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની મદદ લેવામાં આવી. આ વિદ્યાર્થીઓએ કારણ સમજવાનો યત્ન કર્યો. અને આખરે તેમની વિનંતીથી મારકોથી બેતીવાડીનો ખાસ નિરીક્ષક તપાસ કરવા પણ આવી ગયો. આમ સોશીયેટની કેળવણીમાં તેઓ તરત જ શિક્ષણને સમાજજીવન સાથે સાંકળી દે છે. અને તેથી બાળકોમાં લાજવાંતી ખૂમ હોંધ વધે છે.

આર્યશિક્ષણ અત્યારે ‘કેટલું’ અધૂરું વધી ગયું છે તેનું માપ અત્યારે તો કાઢવું અશક્ય છે. ‘બેકુલ ગ્રેગેટ’ નામના વતમાનપત્રનો ફેલાવો ૫૦૦૦૦ માંથી ૧૦૦૦૦૦૦ મુધી પહોંચ્યો છે તે જ વસ્તુ રશીયાના ગામડામાં નિરક્ષરતા નાશ કરવાના યત્નોમાં મળેલા સુંદર સાદૃશ્યની સારી પ્રતિતિ આપે છે.

[૪]

સોશીયેટ શાળાઓ મુડીવાદી જનતામાં કંઈક અનોખી ભાત પાડે છે. આપણે જોઈએ છીએ કે અહીં પ્રાથમિક અને માધ્યમિક એમ શિક્ષણ આપતી શાળાઓના બે વિભાગ છે. સોશીયેટ રશીયામાં આવી શાળાઓ એક જ છે. આવી શાળાઓને ‘સંયુક્ત કરેલી શ્રમજીવી શાળા’ (Unified labour School) એવું નામ આપવામાં આવે છે. આ શાળામાં બાળક આઠ વર્ષે

દાખલ થાય છે. અને છેક ૧૮ વર્ષ સુધી શિક્ષણ લે છે. આ શિક્ષણ સમાપ્ત થયા પછી તરત જ તેઓ વિશ્વવિદ્યાલયની કેળવણી લેવાને માટે લાયક બને છે.

આ શાળામાં પ્રત્યેક પ્રકારની શક્તિઓ ખીલે તે દષ્ટિએ અક્ષરજ્ઞાન આપવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીસમુદાયનાં જીવનને તરત જ જાહેરજીવન સાથે સાંકળી દેવામાં આવે છે આમ આવી સંયુક્ત શાળાનાં શિક્ષણ તેમને આગળ વધવા

માટે, એટલું જ નહીં પણ પુખ્ત વયના યતાં સોવીયેટ શહેરી તરીકે આગળ પડતો ભાગ લઇ શકે તે દ્રષ્ટિએ આંખો ડાસ યોજવામાં આવ્યો છે. અહીં તેઓ છવનને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જોવાને માટે, તેના આંતરિક વિરોધો તે તેનાં સત્ય સમજવા માટે પ્રયત્ન કરે છે અને તેથી જ આવી શાળાઓનું શિક્ષણ સોવીયેટ રશીયામાં અપૂર્વ મનાય છે.

આ શાળામાંથી બહાર પડે કે વિદ્યાર્થી ધોતાને મનપસંદ પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈ શકે છે. આ ઉદ્દેશને પરિણામે અત્યારે સેંકડો વિશ્વવિદ્યાલયો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે. આ વિશ્વવિદ્યાલયમાં પ્રત્યેક પ્રકારનું શિક્ષણ અપાય છે.

હાલમાં પાંચ વર્ષની યોજનાને અંગે, ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવું જ્ઞાન આપતી સેંકડો શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવે છે. આ શાળાઓને Technicum કહેવામાં આવે છે. આવી શાળાઓનો ડાસ લગભગ ત્રણથી ચાર વર્ષનો હોય છે.

આવી શાળાઓમાં અપાતા શિક્ષણમાં નવી ભાવનાઓ ભરપૂર હોય છે. તેઓએ સમગ્ર શિક્ષણક્રમને ફેરવી નાંખ્યો છે. અને વિશ્વવિદ્યાલયમાં પણ એકત્ર-અભ્યાસ (Group-Study) અને આત્મ-શિક્ષણ (Self Study) ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે.

રશીયાના પ્રત્યેક પાટનગરમાં હવે વિશ્વવિદ્યાલયો સ્થપાયાં છે. આ વિદ્યાલયોમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા થઈ છે અને આ વિશ્વવિદ્યાલયોની સંખ્યા પ્રત્યેક વર્ષે વધી રહી છે. આ ઉપરાંત શોધ-ખોળને અંગે સ્થપાયેલી સંસ્થાઓ પણ પુષ્કળ છે. જ્યાં પહેલાં માત્ર ૩ સંસ્થાઓ હતી ત્યાં અત્યારે ૩૮ છે (૧૯૨૮ ના આંકડાઓ),

વ્યક્તિ શિક્ષણ

પણ આ દીશામાં સોવીયેટના સામ્યવાદી પક્ષે સાધેલું સફળ જરૂર અન્યથા ઉત્પન્ન કરનારું છે. આરશાહીમાં લગભગ ૯૨ ટકા સમુદાય તદ્દન નિરક્ષર હતો. આ સમુદાયની નિરક્ષરતા નાબુદ કરવા માટે તેઓએ લગભગ ૪૯૮૦૪ (૧૯૨૬ ના આંકડા) વ્યક્તિને શિક્ષણ આપતી શાળાઓ સ્થાપી હતી. આ શાળામાં નિરક્ષર ગામવાસીઓ અક્ષરજ્ઞાન લેવા આવતાં અને આવી શાળાઓના સતત પ્રયત્નને પરિણામે આજે સોવીયેટ રશીયામાં એવી ડોઘ વ્યક્તિ નથી કે જેને અક્ષરો ઉકેલતાં ન આવડતા હોય. આજે દશ દશ વર્ષના સતત પ્રયત્નોને પરિણામે નિરક્ષરતાને નાબુદ કરવાને માટે તેઓ સફળ થયા છે.

લશ્કરમાં શિક્ષણ

મુદીવાદી જગતમાં લશ્કરોને જેમ અને તેમ અજ્ઞાન અને આતંકિત રાખવાનો યત્ન કરવામાં આવે છે. પણ સોવીયેટ રશીયામાં તેથી તદ્દન ઉલટું છે. અહીં પ્રત્યેક સૈનીકને યુદ્ધકળા શિખવવામાં આવે છે એટલું જ નહીં પણ તેની સાથે સાથે તેને સારું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. લશ્કરમાં આ ઉદ્દેશને સફળ કરવા માટે શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી છે. અને હવે તો લશ્કરમાં દાખલ થતાં પહેલાં પ્રત્યેકને અક્ષરજ્ઞાન હોવું જ જોઈએ એ જાતનો આકરો પ્રતિબંધ મુકવામાં આવ્યો છે. અને આ સાલમાં (૧૯૩૧) તેઓએ સમગ્ર લશ્કરને માધ્યમિક શાળાની કેળવણી પામેલી વ્યક્તિઓના લશ્કર સમુખનું બનું છે.

આર્થિકતંત્ર-

૧૯૨૩-૨૪ની સાલથી રશીયાના અંદાજપત્રકના બન્ને પાસા બરાબર રાખવામાં આવે છે. તેમજ પ્રત્યેક સંસ્થાન તેમ જ પ્રત્યેક પ્રાંતને પોતાનું વિશિષ્ટ અંદાજપત્રક હોય છે.

અત્યાર સુધીમાં ૨૯૦૦૦૦૦૦૦ રૂબલ પ્રત્યેક વર્ષે કુળવણી પાછળ ખર્ચાય છે. કુળવણી પાછળ થતા ખર્ચમાં લગભગ અડધું ખર્ચ રાજ્ય તીજેરીમાંથી આવે છે. અને લગભગ ૪૬ ટકા રચનિક કરો નાંખીને ઉધરાવવામાં આવે છે. રચનિક આવકના લગભગ ૪૦ ટકા માત્ર કુળવણી વહવાડે જ ખર્ચવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત એક ખીમ પ્રજા ઉપર પણ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. રશીયામાં લગભગ ૧૫૦ જેટલી ભાષાઓ બોલાય છે અને પ્રત્યેક ભાષાને પોતાનું અનોખું સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ છે. આ સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિને સંરક્ષવાને બદલે, કે તેને વિકસાવવાને બદલે ઝારના સમયમાં જ્યેજ રશીયન ભાષા ઠોડી બેસાડવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો. રશીયન ભાષાનું શિક્ષણ એ જ રાજ્ય-તંત્ર સ્વિકારતું. પણ સોવીયેટ એ આખી પદ્ધતિને નિમુળ કરી છે. પ્રત્યેક સંસ્થાનને પોતાની ભાષાને ખીલવવાનો, તથા તે સંસ્થાનમાં પ્રચલીત ભાષામાંજ સરકારી કામે કવાના આદર્શોના અમલ કરવામાં આવ્યો છે. આ આદર્શોના પરિણામે અત્યારે આ બધી ભાષાઓનું

સાહિત્ય પરસ્પરની કૃતિઓમાં ગ્રેરણ પામીને આગળ વધતું જાય છે અને સમૃદ્ધિવંત થતું જાય છે. અત્યારે પ્રત્યેક સંસ્થાન પોતાની વિશિષ્ટ ભાષાના વિશ્વ-વિદ્યાલયો રચાવવાં માટે સારી પગ્તિ કરી રહ્યું છે. અને થોડા સમયમાં જ રશીયાની લોકભાષાઓ સમૃદ્ધિવાન અનેલી જગત નેષ્ટ રાકશે.

આ સોવીયેટનાં શ્રમજીવી સમુદાયે કુળ-વણીની દીશામાં કરેલી પ્રગતિનું એક ઉકતું અવલોકન છે. આ પ્રગતિની આછી રૂપરેખાઓ આપવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેણે સાધેલી સર્વલક્ષી પ્રગતિની કંઈક ઊંખી કરાવવાનો યત્ન આ પાનાઓમાં કરવામાં આવ્યો છે. જેઓને આ સંબંધમાં રસ છે, જેઓ શિક્ષણ-પ્રવૃત્તિમાં જીવનકર્તવ્ય સમજે છે. તેઓને આ લેખમાં કંઈક રસબધુ મળી રહેશે તો લેખકને પોતાનો શ્રમ સફળ થયેલો લાગશે. આંકડાઓ અને વિગતો આધાર-ભુત પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યાં છે.

આ સંબંધી અમે નીચેના પુસ્તકો વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ The New Education in the Soviet Republic. લેખક આલબટ. પી. પીકે-વીસ. મોસ્કોના વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રમુખ. પ્રકાશક જ્નેન. કે કંપની, ન્યુયોર્ક. The New schools of New Russia. લેખક. યુરી વીલસન. વાનગાડ સીરીઝ. School Teachers and Scholars of Soviet Russia લેખક. W. T Goode.

કુકશેક રોડ પરથી
મારી ગાડી પસાર
થઈ રહી હતી. કલીક,
કલીક, કલીક, બેડીનો
ખલખલાટ થયો અને
અમસ્તી જ મેં એ
દિશામાં નજર ફેંકી.
પાછળથી પકડાઈ લા-
ગતા એક જુવાનને
પોલીસ લોકઅપ તરફ
લઈ જતી હતી. આકાર
પરથી જુવાન મને
પરિચિત લાગ્યો. “સ-
લુર” મેં ગાડીવાળાને
હાકલ કરી.

ગાડી ઉભી રહી અને
ઉતરી છું લોકઅપ
ભણી ચાલવા લાગ્યો.
લગભગ આવનાં પો-
લીસે મને ઓળખ્યો
અને સન્માન કરી.

કોણ છે એ? મેં
પુછ્યું.

“બડા આઝાદ આ
દમી હે સાબ” પોલીસે
જવાબ આપ્યો.

અમારા સવાલ જવાબની દરકાર કર્યા
વિના બંધવો નીચી ડોક નાખી લોક-
અપમાં દાખલ થયો. અંદર જઈ પાછો
ફર્યો અને મેં તેને બરાબર ઓળખ્યો.

“કોણ એહમદ...?” મેં આશ્ચર્યમાં
પુછ્યું.

“હા” કંઈક નિવેદન અને કંઈક શર-
મી દાખલે તેણે ટુંકો
જવાબ આપ્યો.

“પણ એહમદ
ખીન, ઘું અહિં,

ધણ માનો એક

[એક ટુંકી વાર્તા]

લેખક :

રવિશંકર વી. મહેતા

આ સ્થિતિમાં?” મેં
સવાલ કર્યો.

“હા” ફરીથી તેણે
ટુંકો જ જવાબ આ-
પ્યો. અને જરા તીર-
સ્કારભર્યું હત્યો.

એહમદખીનમાં આ
વર્તનની મેં આશા
નહોતી રાખી. એ પ-
હેલાનો એહમદ નહોતો.
તેનાં ગૌરવવંતાં મોઢાંની
તાજી શુલાખી ચામડી,
ઝાંખી અને પીળા પડી
ગઈ હતી અને તેના
પર જમીનમાંથી ઉઘા-
ઇના નાના રાફડા ઉખળે
એવા ખીલનાં અને
ખીજાં શાનોંક ચાંદાં
રતાં.

“આણે શુ ગુનહો
કર્યો છે? કેસ કયારે
ચાલવાનો છે?” મેં
ઉતાવળમાં પોલીસને
પુછ્યું.

“પુન કયું” છે.
કેસ ચાલી ગયો” પો-

લીસે મને જવાબ આપ્યો.

“સજા?”

“જન્મ દેશનિકાલ”

“હે?” હું એહમદ તરફ ફર્યો.

“હા” ફરીથી જવાબ મળ્યો. તેણે
ફરીથી પોતાની ડોક નીચે નાખી દીધી હતી.

“એહમદ તારે કંઈ કહેવું છે, તારી
માને કંઈ...”

“ના” ઉતાવ-
ળા જવાબ આ-
પ્યો.

“હીક ત્યારે” કહી હું ચાલતો ચલ્યો.
 થોડાં ડગલાં હું ચાલ્યો ત્યાં પોલીસે
 મને પાછો બોલાવ્યો.
 “સા’બ” આને કંઈ કહેવું છે.”
 “કેમ એહમદ?” મેં પાછા ફરી પુછ્યું.

“મારી માને આ વાતની ખબર પડ્યા
 દેશે નહિ.”
 “ખાલુ” કંઈ?”
 “ના”
 “હીક. સાહેબ છ ત્યારે”
 “સાહેબ છ”

[૨]

એ હમદ મારો જુનો ઝોગખીતો
 હતો. તની આ દશાએ મારા
 મગજમાં તરવરી રહેલા જગતના રાગ-
 કારણના વિચારોને નસાડી મુક્યા. ગાડીમાં
 આવી હું બેઠો. પણ મારું મગજ શુન્ય
 બની ગયું હતું. ગાડીનું આગળું પેડું
 ફરતું હતું તે પર મારી નજર ફરી
 રહી. તે પેડું જાણે કે રેલ્વે ગાડીનાં પેડાં
 રૂપે મને દેખાવા લાગ્યું.

* * *

વંચળીનાં નાનાં સ્ટેશન પર વરાગ અને
 ધુમાડાના ગોટા કાઢતી ટ્રેઇન આવી
 પહોંચી. એન્જન પ્લેટફોર્મની બહાર
 નીકળી ગયું. એન્જનની બન્ને બાજુએ
 રૂનાં ખેતરો હતાં. અને ડ્રાઇવર એન્જન-
 નનાં પગથીયાં પર બેસી કપાસ વિલુતી
 કાળજી અને સીપારજીનાં જોખન આંખથી
 પીવા લાગ્યો. ગાડું ઉતરીને આ પીવા
 માટે સામે આવેલી સ્ટેશન માસ્તરની
 નાની કોટડીએ તરફ ચાલ્યો ગયો. પ્લેટ-
 ફોર્મ પર બહુ માણસો નહોતાં. પણ જે
 થોડાં ઘણાં હતાં તે ખીચીખીચ લરેલા
 ડબ્બાઓમાં બેસવાનું અસલ બતાવવાને
 પુરતાં હતાં. કાઠીઆવાડનાં આવાં ગામ-
 ડાંઓમાં ખારમી સદીની મેકુત સંસ્કૃતિ
 અને વીસમી સદીની યાંત્રિક સંસ્કૃતિનું
 સરસ મિશ્રણ થાય છે; અને તેનાથી
 ઉત્પન્ન થતું માતાવરણ માણસનાં દીલને

આણું અને કદપનાશીલ બનાવી મુકે
 છે. ખાર વાગ્યાના કટોર બનતા જતા
 તડકામાં હું, ટ્રેઇન કેટકેટલાં સ્નેહાળ
 હૃદયોને બેગાં કરવામાં અને વિખુટાં પાડ-
 વામાં મદદરૂપ થાય છે એ વિચાર કરતો
 હતો ત્યાં પછવાડેથી અવાજ આવ્યો

“કેમ, સાહેબ!”

હું પછવાડે ફર્યો અને જોઉં છું તો
 એહમદખીન.

“કેમ એહમદખીન, ક્યાં બહારગામ
 જાય છે?” મેં પુછ્યું.

“હા, મુંબાઈ” તેણે કહ્યું. એહમદ
 દેખીતી રીતે જ અસ્વસ્થ હતો.

“ચાલો સાડું થયું. હું પણ મુંબાઈ
 જ જાઉં છું. સાથે મળ પડશે” મેં
 કહ્યું.

“ખુદ તમને સલામત રાખે, સા’બ”
 એહમદની માએ કહ્યું. “છોકરો અનુભવો
 છે તે ક્યાં જાત? હવે તમે છો એટલે
 બે દિ તમારી સાથે પડ્યો રહેશે. પછી
 તો નોકરી જોતી લેશે” એટલું બોલતાં
 તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેની
 સાથે એહમદની ખાર તેર વર્ષની નહાની
 બેન અને તેના છ સાત વર્ષના નાના
 ભાઈની આંખમાં પણ આંસુ આંધ્યાં.

“હોય, દિકરા તો કમાવા પરદેશ જાય
 જ ને?” તેણે આંસુ લુછતાં કહ્યું. “પણ
 મારી નજરથી એને કાઢ દિ’ આંધો
 કયો નથી ને, એટલે...” વાક્ય અધૂરું

રહ્યું. પુત્ર વિયોગના આવેગને તે ન રોકી શકી અને તે વધારે રડી પડી. બે છોકરાંઓ પણ રડવા માંડ્યાં. એહમદે સજ્જા આંખે નાના ભાઈને પોતાની પાસે લીધો. “જો નહર, હવે માને તું હેરાન કરજે માં હો !” તેણે કહ્યું અને તેનો અવાજ પણ આંસુથી રૂંધાઈ ગયો. આરબના છોકરા ગોરા હોય છે ત્યારે તેનાં રૂપ આગળ સુંદરીઓ પણ લાજ. એવીસ વરસના એહમદ અને નાના છોકરાનાં મોઢાં આવેશથી અને તડકાથી ગુલાબી મુરેખ ધારણ કરી રહ્યાં હતાં. બન્નેના અહેસાસ પર ખુશતાં ગુલાબની તાઝગી હતી. બન્નેને જોઈ. ડોણ જાણે શા કારણથી પણ ચકલીના પોતા મને યદ્દ આવ્યા.

કુટુંબવતસસતાનાં આવાં દૃશ્યો મને વિહ્વલ બનાવી મુકે છે. એટલે મેં મોઢું ફેરવી લીધું. એક પ્રયત્ન કરી મારામાં આવતા એ ભાવનાના ઉછાળાને મેં રોક્યો. અને પાછું મોઢું ફેરવી મેં કહ્યું.

“જુઓ હસિના મા, ધરનો ખુણો બાદી ખેસી રહે તે તો દિકરીઓ જ. દિકરા તો દુનીયા ખુદીને કમાય તેમાં જ તેની મરદાઈ. તમારા બાપદાદા અર-બસ્તાન દોડી અહિં આવ્યા હશે ત્યારે?”

આ વાક્યની તેમના પર સારી અસર થઈ. તેઓ સમજ્યાં કે કેમ તે તો કોણ

જાણે પણ અમે ગાડીમાં ગોઠવાઈ ગયા ત્યાં સુધી તેઓએ સારી હીમત રાખી. એહમદે લાઈ અને બેનને એકંદ્ર આનો હાથમાં આપ્યો. મા અને બેને એહમદના આવરણમાં લીધાં.

એહમદની મા તેની સાથે વાત કરી શકે તેમ હતું નહિ. એટલે તેણે તો મને જ ભત્રામણ કરવા માંડી અને એહમદ પોતાનો આવેગ છુપાવવા સામાન ગોઠવવાની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો.

ખેતરમાં કામ કરતાં મુત્તીઓ પોતાના મોલાયા સમેટી દૂર આવેલાં વાડીનાં ઝાડ નીચે બેસેલા કરવા ચાલી ગયાં અને ગાડીને કંઈ કામ કરવાનું રહ્યું નહિ, એટલે તેણે સીમેટી વગાડી. દૂર ઉડી ગયેલ માદાને ખોલાવવા કોઈ પંખેડું સીટી મારે એવી એન્જીને વીસત્ર કરી અને વિયોગીનાં દીલની આહ જેવી વરાળ કાઢી ગાડી ઉપડી. ત્રણ નિરાધાર પ્રાણીઓ બેસેલા ધીખતા તડકાની પરવા. ક્યાં વિના હેમાંસુનાં બની ઉભાં રહ્યાં. એક બાળકથી વધારે અવશ પહોંચે જીવાન બારીમાંથી ડોકું કાઢી ક્યાં સુધી ઉભો રહ્યો. જેણે લાંબા વખતનો પરિચય સાધ્યો હોય તેને જ બપોર પડે કે જનની અને જન્મભુમિ બન્નેના વિયોગ એટલે જ દેહલ્લા છે.

[૩]

એહમદ મારો જુનો ગોડીઓ હતો. મુસાફરી દરમ્યાન વાતચિત કરતાં જ મને બપોર પડી કે એહમદનો બાપ ચારેક મહિના પર ગુજરી ગયો હતો અને તેથી જ મા, બેન અને નાનાભાઈને જોડી એ ત્રણ પ્રાણીનાં પેટ પુરવા એણે મુંબઈની વાટ લીધી હતી. મેં એ પણ બપોરું કે

તેણે આવું તાલું અને રનાયુગલ શરીર બર બાજરીના રોટલા, ચટણી અને ઘાસની મદદથી જ મેળવ્યું હતું. ગામના જીવાનો સાથે અખાડામાં ખૂનખચર કુસ્તીઓ લડવામાં એને બોવરીસ કે વિંકરનીસના ખોરાકની જરૂર નહોતી પડી.

ત્રણ દિવસ એહમદ મારે ઘેર રહ્યો. સવારના જમી તે ગામમાં ધંધો શોધવા

ખીજે દિવસે સાંજે એકમદ પાછો આવ્યો.

“કેમ, નોકરી ન મળી?” મેં પુછ્યું.

“નોકરી તો છે,” તેણે કચવાતાં કહ્યું, પણ મારાથી તેં થાય નહિ.”

“કેમ?”

“ત્યાં તો મોટી હડતાલ પડી છે. અને હડતાલીઆઓ મને કહેવા માંડ્યેકે અમારા પેટ પર પાંડુ મારવા તું જાય છે?”

“પછી?”

“હું તો પાછો ચાલ્યો આવ્યો.”

ભુખમરાના આ શાગીર્દોના સમભાવ પર હું ઘડીભર વિચાર કરી રહ્યો,

“કીક છે” મેં કહ્યું.

તે પછી તે ત્રણ માંહના બેકાર રહ્યા. મારે ત્યાં તે કોઇક જ વખત જમવા આવતો. હોટલમાંથી રોટલી અને તરકારી લઈ એક વખત તે ખાઈ લેતો અને કુટ-પાથ પર સુઈ રહેતો.

એક સાંજે તે ખૂબ જ હરખાતો મારે ત્યાં આવ્યો.

“મને તો બહુ સારી નોકરી મળી ગઈ” તેણે કહ્યું.

“એમ, ક્યાં?”

“મઝગામ પર એક મુરમામદ લાકડા-વાળા છે. તેની લાકડાં વેરવાની મીઠી પર. સાઠ રૂપીઆ પગાર. શેક બહુ સારા માણસ છે.”

“બહુ સારું થયું.”

[૪]

તે પછી તે એક જ વખતે ત્રીસ રૂપીઆ પોતાની માને મોકલવા માટે આવવા આવ્યો હતો. ત્યારથી આઠ મહીને મેં અને છઠ્ઠો જેલમાં જ ભ્રમે. વચમાં જે બન્યું તે એના એક શાગીર્દ પાસેથી જ મેં સાંભળ્યું હતું.

એકમદનો લાકડાવાળો શેક દાદો હતો. નામટ કલ્લો, રાંડો અને શરાબખાન-ઓનો તે મુરખી હતો. એકમદને તેણે નોકરીમાં તેનું શરીર અને હિમ્મત જોઈ-ને જ રાખ્યો હતો. એકમદને તેણે પોતાની સાથે પોતાના અંગરક્ષક તરીકે ફેરવવા માંડ્યો. મોટરમાં રાતભર ફરવું. ગાણાંના જલસા સાંભળવા અને દિવસના સુઈ રહેવું અને પગાર ઉપરાંત શેક પાસેથી બક્ષીસ મળે તે જાહે. એકમદને એ ધંધો બહુ આકર્ષક લાગ્યો.

એક દિવસ ફારાસ રોડમાં મીની નામની પંખજીને ત્યાં એ શેક સાથે ગયો હતો.

માયું દુખતું હતું તે બદલે શેક તેને ખીરનો એક ગ્લાસ પીવડાવ્યો. મીનીના આમહથી બીજો પીધો. નશો તેને માટે વધારે હતો. રાતના એ વાગ્યા એટલે બાળુના પાપખાનામાં તે પેસાઈ કરવા ગયો. પાછળથી મીની અને શેક બારણાં વાસી દીધાં. એકમદ વિચારમાં પડી ઉભો રહ્યો. તેનું મગજ લમતું હતું. બાળુની ખોલીમાંથી નીકળી મીનીએ રાખેલી છોકરી ચંપાએ દશરત કરી.

“અહિં આવો શેક,” તેણે કહ્યું.

“પણ મારે તો મારા શેક સાથે જતાનું છે” એકમદને જલ્દી પોતાની ખોલી બેસું થવું હતું.

“શેક, અંજ નહિં જાય” ચંપાએ જરા નખરો કરતાં કહ્યું.

“ત્યારે?” એકમદે મુંઝાતાં કહ્યું.

“અહિં બેસો, આ મારી રૂમ છે”.

એહમદ અંદર જઈ ગેલો. ચંપા હસતી હસતી તેની પાસે ગેલી. વિવિધ પ્રકારના માણસો સાથે પરિચયમાં આવનાર આ છોકરી સમજી ગઈ હતી કે એહમદને હજી શહેરનાં એ નર્કાગારનો જરાએ અનુભવ નહોતો. ચંપા પણ ખુબ જ પીધેલી હતી તેણે એહમદનો હાથ દાખ્યો. એહમદે તે તરછોડી કાઢ્યો. એહમદનાં જવલંત યૌવને ચંપાને મુગ્ધ કરી હતી. પણ તે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષના અનુભવમાં કાગેલ વેશ્યા અને ગઈ હતી. તેણે આજી પલટી.

“તમે કાઠીઆવાડના છો?” તેણે હસતાં હસતાં પુછ્યું.

“હા કેમ?”

“હું પણ કાઠીઆવાડી જ છું.”

“એમ?”

“હા.”

“કેવી છો જાતે?”

“કાળજી છું. ઝાલજીસરતી છું. અમે ઉમેળામાં તળીયાં તરણુચના વાડા કરતાં” ચંપાની જીભ ખુલી હતી.

“ત્યારે અહિં શા માટે આવી, આ ધંધામાં?”

“મારા નસીબે. મારે આમાંથી છુટવું છે. પણ કોઈ ઉપાય નથી.”

“એહમદ મુંગો રહ્યો. ચંપા તેના સામું જોઈ રહી.” કેમ શું વિચાર કરે છે?” તેણે પુછ્યું.

“કંઈ નહિ, મારું માથું ભરે છે. ચંપા મારે એક બહેન છે. હવે તે તારા જેવડી થઈ હશે.”

“એમ? પણ જો એહમદ એને કોઈ આવી દશામાં લઈ આવે તો?” ચંપાએ સવાલ કર્યો. પીધેલી હાલત અને એહમદની હાજરીએ ચંપામાં કંઈક નવો જ ફેરફાર કર્યો હતો.

“તો,” એહમદ ઉભો થઈ ગયો. “હું એ લાવનારને જનથી મારી નાખું.”

“બસ ત્યારે, મને અહિંથી છોડાવો! આ તો જીવતું દોષખ છે. એહમદ તું અહિં શા માટે આવ્યો?” ચંપાએ ઉત્કળિતે કહ્યું.

“હા, એ કીક છે.” એહમદે માથું બે હાથ વચ્ચે પકડી કહ્યું. “પણ હું તને છોડાવું શી રીતે?”

“એમાં શું?” ચંપાએ કહ્યું. “તું મને પરણી જા, મને તારી સ્ત્રી કરીને રાખ, એહમદ આજે હું જીવાન છું. મારામાં બધું છે. મને કોઈનું ઘર માંડીને રહેવાનો શોખ છે. જો આમ ને આમ ચાર વર્ષ રહી તો હું સ્ત્રી મંડી સુડેલ અને જઈશ. એહમદ, તું અહિં એકલો હઈશ. તું ક્યાં જમતો હઈશ, તારું ઘર કોણ સાફ સુક રાખતું હશે?”

“કીક છે, હું જોઈશ” એહમદે જવાબ આપ્યો.

“કીક છે નહિ એહમદ, મને વચન દે. મારે માથે અહિં શું ચુકરે છે તેની તને ખબર છે? ખુશને ખાતર, તારી એનને યાદ કરીને મને વચન દે” ચંપાએ આજીજી કરતાં કહ્યું. તેની આંખમાં ખરેખર આંસુ આવી ગયાં હતાં.

“હા વચન જા” એહમદે ઉશ્કેરાટમાં કહ્યું.

“બસ એહમદ” ચંપા ઉભી થઈ તેની ડોક વળગી પડી એહમદ છુટો થવા ગયો. “નહિ, નહિ,” ચંપા હરખમાં ગાંડી થઈ ગયેલી લાગી. “જો હવેથી હું તારી ઓરત છું, વહુ છું, બાપડી છું. તું મારો ખાલી દે છે, ધણી છે, ખુલ છે”

“અંસ બસ” કહી એહમદે તેને અળગી કરી.

અંપાએ પલંગ નીચે પડેલો ખીરનો ખાટલો ઉપાડ્યો, ખોદ્યો. એહમદ નેઘ રહ્યો. “શા માટે?” તેણે પુછ્યું.

“જે એહમદ આજ મારી અહિંની છેલ્લી રાત છે. આ દારૂનો પણ છેલ્લો ગ્લાસ પી લઉં. અને તું પણ પી. કાલથી આપણે એ બંધ છે” કહી તેણે ગ્લાસ ભરવા માંડ્યો.

* * *

સવારે શેઠ ઉઠ્યા તે પહેલાં એહમદ બાલીમાં આંટા મારતો હતો. “કુમ” શેઠે કહ્યું “દાસ્ત અંપાની સાથે લહેર તો પડીને?” શેઠ લથડતા અવાજે બોલ્યા. એહમદે નાક પર આંગળી મુકી. શેઠ અને એહમદ આલવા લાગ્યા. જાતીય સુખના પ્રથમ અનુભવથી તેનું રૂપ ઐર મોહક બન્યું હતું. પંખળણ મીની તેની સામે હવસભરી આંખોએ નેઘ રહી.

ખીજી રાતે બે વાગ્યા અને એહમદ પોતાની બોલી પરથી ઉઠ્યો. અંપાને લેવા તે અધીરો થયો હતો. મીનીની મેડી પર આવતાં તેના પગ ચંચ્યા. દિવા બળતા હતા. પણ બધું સુમસામ હતું. મીની સુવાની તૈયારી કરી રહી હતી. એહમદ ઉપર ચઢ્યો અને બારણું ઠોક્યું. મીનીએ તે બોલ્યું. મીની એકલી જ હતી. કોઇ નાદર આશકે તેને દારૂ પાપો હતો પણ પછી પૈસાના અભાવે જતો રહ્યો હતો.

એહમદને જોતાં જેમ કોઇ વાધણ શીકરને જોતાં જીભ ચાટવા લાગે તેમ હવસથી તે બળભળી ઉઠી.

“આવો, આવો, શેઠ! તેણે કહ્યું. કેમ આજે લાકડાવાળા શેઠ નથી આવ્યા?”

“ના” એહમદે જવાબ આપ્યો. હું એકલો જ આવ્યો છું. અંપાને લેવા આવ્યો છું.

“કુમ?”

“તે મારી ઝારત થવાની છે.

“અરે જોઉં અંપાને લઇ જવાવાળાની સુરત” મીનીએ મગક કરી.

“હા, હું જરૂર લઇ જવાનો છું. જોઉં છું કે મને કાણુ અટકાવે છે.”

“તેમના અવાજ સાંભળી અંપા આવી”

“હા, મીની હું તેની સાથે જવાની છું. મને નહિ જવા દે તો હું અહિંથી પડીને મરી જઈશ” અંપાએ નિશ્ચિતપણે જાહેર કર્યું.

અંપાએ આ પહેલાં ત્રણેક વખત આત્મઘાત કરવાને પ્રયત્ન કરેલો. પણ ફાવી નહોતી. પણ મીનીને તેની કાયમી બીક હતી. તે પાપ બધ તો તેની પરવા નહિ એમ તેને લાગ્યું, એટલે તેણે વાત બદલી.

“હા, ભલે. પણ મારા ત્રણસો રૂપીઆ તેની પાસે લેણા છે. તે આપીને લઇ જા” મીનીએ કહ્યું.

“શાના?” એહમદે પુછ્યું.

“શાના? મેં એને વેચાતી લીધી તેના દોઢસો અને આ હુગડાં ધરેણાંના દોઢસો” મીનીએ હિસાબ આપ્યો.

અને હું અહિં દરરોજ પંદર પંદર મરદો.....” અંપા બચ્ચે જ બોલી.

“સુપ” મીનીએ દમ છાંટ્યો. અંપા સુપ થઇ ગઇ. મીનીનો ધાક તેના પર મજબૂત હતો.

“મારી પાસે તો એક પાઇએ નથી.”

“તો એક રરતો છે” મીનીએ બંધાઇથી કહ્યું.

“શા?” એહમદે આશ્ચર્યથી અવાજે પુછ્યું.

મીનીએ તેના કાનમાં કંઈ કહ્યું.

“ન અને” એહમદે જવાબ આપ્યો.

“હા, હા, એહમદ, હા પાડી દે, ખુદાની ખાતર હા પાડી દે” ચંપાએ આજીજી કરી.

“પણ તું સમજતી નથી” એહમદે કહ્યું.

“હું સમજું છું” ચંપાએ કહ્યું.

“એમાં શું છે?” મીનીએ તેને પતાવના માંડ્યો. “એસ તો ખરો, આપણે એ વિશે વાત કરીએ.”

આહમદ બેઠો અને ચંપા ચાલી ગઈ.

મીનીએ અનેક વાતો કરવા માંડી અને સાથે શરાબના એક પછી એક ગ્લાસ તેને આપવા માંડ્યા. એહમદે એક રાત માટે મીની જે કહે તે કરવા કબુલ થયું હતું.

દોઢેક કલાક થઈ. એહમદ નશામાં લાનસાન શુભાવી બેઠો. મીની એહમદના બેળામાં આવી બેઠી.

ખારણું બંધ કરવાનું તે લુલી ગઈ હતી. ખારણું ઉઘડ્યું. નશામાં ચક્રચુર નુરમહમદ શેઠ આવ્યા. સાથે મુકવા આવેલા પીચેલા મવાલીઓ દાખલ થયા.

મીની અને એહમદને બેંધ શેઠ ચમક્યા. “આ શું,” તેણે જરાડો પાડ્યો.

એકદમ મીની ઉઠીને શેઠને ગળે વળગી પડી. “શેઠ,” તે રોવા લાગી. “આ તે તમારો માણસ કે દૂસ્મન? તમારી જર-હાજરીમાં આવી મારા પર જાસ્તી ચુલ-રવાં તૈયાર થયો!

“કમળત!” પીચેલા એહમદે જરાડો પાડ્યો.

“એય છોકરા દેખતા હે કયા મારો, સાલેડો” શેઠે હુકમ આપ્યો.

પીચેલા મવાલીઓ એહમદ પર તૂટી પડ્યા. છરીના એક ધા કર્યા. લોહી દેખ્યું ને આરબખચો ચમક્યો, તેણે એક મવાલીના હાથમાંથી છરી લીધી. શેઠ તેનો હાથ પકડવા દોડ્યા એહમદે ધા કર્યો. શેઠની ગરદન કપાઈ. તે લોંબ પર તૂટી પડ્યો. મીની અને તેનાં માણસોએ શુભરાણુ મચાવ્યું. એહમદ નાસવા જતાં દાર પર આવી ચુકેલી પોલીસે તેને પકડ્યો.

* * *

જેલમાં એહમદને મળ્યા પછી, દસમે દિવસે મારા ઝોળખીતા પોલીસે આવી ખબર આપી કે તેને આન્દામાન મોકલવાનો હતો. ખીજે દિવસે ખપોરની ગાડી વખતે હું દેશને ગયો.

એહમદની સામે મેં જોયું. “એહમદ તારી મા, બેન, વગેરેને કંઈ કહેવરાવ્યું છે?” આખરે મેં પૂછ્યું.

“ના?” તેણે હું કોજ જવાબ આપ્યો.

ટૂંકનની વીસલ થઈ. “ખુદા તારી સંભાળ રાખશે” મેં તેને કહ્યું. તેની વાત સાંભળ્યા પછી મને તેને માટે લાવ થયો હતો.

“ક્યાં છે ખુદા?” તેણે તીરસ્કારથી કહ્યું.

એહમદની સાથે ખીજા ત્રણ લુવાનો બેઠા હતા. પણ એવા તો ખીજા ઘણાએ નિર્દોષ લુવાનોને આજે સમાજ ખરાબાની બેખરે ચડાવી દે છે.

પાંચ વર્ષની વાત પરતું વંચણીનાં રેશન પરતું દશ્ય મારી નજર સામે ખડું થયું. પૈડાંઓ ફરી ફરતાં દેખાયાં છ. આઈ. પી. નાં એજીન્ટનાં મોટાં પૈડાં અને પેલાં નાનાં પૈડાંઓ વચ્ચે હિન્દના આમવર્ગની લુવાની ફળાઈ જતી મને લાગી.

સમગ્ર આલમ સંપત્તિની

શોધમાં પડી હતી. ન્યુયોર્કના રસ્તાઓમાં ડોલરો કાંકરાની માફક મળતા હતા, પ્રત્યેક કામગીરને પોતાને ઘેર મોટર વસાવવાની અભિલાષા હતી, ત્યારે મુડીવાદના દૂર શોષણ સામે એક અમેરિકને શબ્દ ઉઠાવ્યો. કારખાનામાં પીલાતા માનવ્યત્રોની પડખે આ રિકન યુવાન આવીને ઉભો. સત્તાવાન વર્ગ-સમુદાયમાં ભળવાને તેને તક હતી. સાહિત્યકોની સંપ્રદિમાં પ્રથમ પંક્તિમાં આવી શકાય તેવી તેની પાંચે ફલમ હતી. પણ એ સવને, વેગળાં કરીને આ યુવાન શોખાતા સમુદાયની પડખે ચડ્યો. આ યુવાન તે અપ્ટન સિંક્લર.

‘હમી-હીમીન્સ’ નામની નવલકથા લખીને કામદારોની કરણ કથા. તેણે શબ્દોમાં મુદ્રી. ‘જંગલ’માં તેણે કલ્પનાનાની કાળી હકીકતો આલેખી. ‘થાસ-એક’માં પત્રકારીત્વ ઉપર મુડીવાદીઓએ પ્રસારેલો પંજો આલમની આંખ સામે ધર્યો. ‘એસ્ટન’માં એકકો વેંઝીટીની કથા ગુપ્તી. આમ લગભગ ૪૦ પુસ્તકોમાં આમયગને સહન કરવાં

અપ્ટન સિન્કલર

પડતાં કેટલાંય કપ્પોને જપ્તાન આપી તેમને બોલતાં કુર્ષાં.

અમેરિકાના સમાજવાદી બળતુ પ્રેરણાતં અપ્ટન સિન્કલરની નવલકથાઓ પ્રત્યેક દેશમાં ભાષાંતર થવા લાગી છે. કેટલાક નાટકના અનુવાદ પણ ગુજરાતીમાં ઉતરવા લાગ્યા છે. બે શક્ય હશે તો તેમના કોઇ નવાના નાટકનો અનુવાદ ‘નવયુગ’ ના પાનાઓ ઉપર થોડા સમયમાં રજુ કરવાનો મહારો નિર્ધાર છે.

અપ્ટન સિન્કલરે છેક છેલ્લાં પોતાની જીવનકથાનાં સંસ્મરણો લખ્યાં છે. આ

પુસ્તક તે ‘American Out Post’ આ પુસ્તકમાંથી બે ત્રણ પ્રસંગો વીંધીને અહીં મુક્યા છે. પહેલો પ્રસંગ ‘જંગલ’ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં નહેલી અપ્રતિમ મુસ્કેલીઓનો લીધો છે. ખીજામાં લગ્ન વિશે હકિકત લીધી છે.

કેટલાંક સંસ્મરણો

આને અમેરિકન આલમમાં અપ્ટન સિન્કલર એ સપાજવાદી સાહિત્યનું ખીજું નામ યથ પડ્યું છે. તેમણે તેમના જીવનમાં સમાજવાદના પ્રચારને ગુપ્તી લીધો છે. નવલકથાઓ અને વાર્તાઓ રૂપે તે પ્રચાર કરે છે. પરિણામે આજ તેઓ પ્રચાર કરી શક્યા છે. એટલું જ નહીં

પણ અમેરિકન આલમમાં એક સારા ઉદ્યમ લેખક તરીકે સન્માન પામ્યા છે. તેથી તેમની જીવનકથાના અંતે મુકેલા કેટલાક પ્રસંગો અતિ રસિક થઈ પડશે. પહેલા પ્રસંગ તેમના પુસ્તક પ્રકાશનમાં

પડેલી મુશ્કેલીઓ સુચવતો પ્રસંગ છે. કારણ કે તેમનું આ પુસ્તક અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકોમાં સૌથી સાફ મનાય છે ! પણ આ પ્રસંગ તેમને જ કહેવા દઈએ.

[૨]

જ 'ગલ' નાં પહેલાં પ્રકરણો ગ્રેક-મીલન કંપનીના જ્યોર્જ પી. ઐરે વાંચેલાં. તેમના પર આ પુસ્તકની સારી અસર થઈ. આથી તો તેમણે ૫૦૦ ડોલરની રકમ આગળથી આપી. પણ પછી તો મ્હારી પાસે પૈસા ખુટ્યા. મ્હારી ઇચ્છા છતાં ચીકાગો જઈ શકાય તેમ હતું જ નહીં. અને વધુમાં મ્હારી તંદુરસ્તી તુટી ગઈ એટલે પાછલાં પ્રકરણો સારાં ન લખાયાં. મ્હારાથી જે બન્યું તે મેં કયું. મ્હારા પુસ્તકના અંત ભાગ ઉપર આકરી ટીકા કરનારાઓએ તેને હસ્તક્ષેપીત દશામાં વાંચ્યું હોત તો તેમને સાચી ખબર પડત. અમેરિકાના બધા પ્રશ્નોના ઉકેલ કરવાની ઘેલછામાં હું આખરે અટવાઈ પડ્યો...આ પ્રકરણોને વિવેચકની એરણ ઉપર મુકવા મેં નિર્ણય કર્યો. કહેવાની ભાંયે જ જરૂર છે કે આ નિર્ણય મારી સામે જ આવ્યો. એક વખત સાંજના 'અપીલ' નામના નિષ્પાત માસિકના તંત્રી મ્હારે ત્યાં આવ્યા હતાં. તેમની સમક્ષ આ પ્રકરણો મેં વાંચી બતાવ્યાં. વાંચતા વાંચતાં ચોપડી ઉચી કરી મેં શ્રોતા ઉપર એક નજર નાખી તો હું હેબ-તાઈ જ ગયો. તેઓ ઘસઘસાટ ઉઘટા હતા ! પણ છતાં હું નઅલાવે ચોપડી કલાકેક સુધી વાંચતો જ ગયો. જેથી તે તંત્રીને 'પકડાઈ' જવાનો પ્રસંગ ઉભો ન થાય !

પછી તો મી. ઐરે મુલાકાત માટે ન્યુયોર્ક આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. મુલાકાત દરમિયાન આ મહાશયે સાદા શબ્દોમાં સંભળાવી દીધું કે 'જ'ગલ'માં અમુક પ્રકારના સુધારા કરવામાં આવશે તો જ તેઓ પ્રસિદ્ધ કરશે. અમેરિકન કલ્પનાનાં કાળી આલુ જે વિભાગમાં રજુ થઈ હતી તે ભાગ તેમને વાંધાજનક જણાયો. બહુ જ નરમાશથી અને મીઠાશથી મી. ઐરે 'લોહી અને આંગુ'ના અનુભવોને વાર્તા-માંથી ઉખેડી નાંખવાની વાત કરી. પણ ન્યારે તેમને મ્હારી આનાકાનીનો અનુભવ થયો ત્યારે તેમણે સલાહના શબ્દો દેંકયા. 'ત્હમ્હારી ચોપડીઓ વેચાય છે એના કરતાં ત્રણ ગણી વેચી શકાય. પણ ત્હમ્હારે પૈસા ભાગને તદ્દન કાઢી નાંખવો જોઈએ, સમજ્યા !' પણ મ્હારા મગજમાં અમેરિકન સંસ્કૃતિને તેના નમ્મ સ્વંરૂપમાં રજુ કરવાની તે સમયે તમન્ના હતી. મેં સીધી ના સંભળાવી. ઐરે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ ન કરવાનો નિરધાર જાહેર કર્યો. પછી તો એક પ્રકાશક સંસ્થા પાસેથી ખીજ પાસે હું પહોંચ્યો. પ્રત્યેક 'જ'ગલ'ને વાંચીને સીધું જ મ્હને પાછું સોંપ્યું. કેટલીક વાર તો આ પુસ્તક વાંચવાની તસ્દી લીધા વગર જ મ્હને પાછું મળતું. આખરે અમેરિકાના પુસ્તક પ્રગટ કરનારાઓએ 'જ'ગલ' પ્રસિદ્ધ કરવાની ના પાડી. લીટોન સ્ટેફેન્સને મેં મ્હારું દર્

કહ્યું. પણ આ અનુભવી માણસે પણ સલાહ આપી 'સાચું હોય તો પણ લોડોળાં અલુ-ગમે ઉપગત્તે તેવું લખવું તદ્દન નકામું છે!'

પણ મહેને તો 'જંગલ' પુસ્તકને જેવું મેં લખ્યું હતું. તેવું જ પ્રસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હતી. આથી સ્વતંત્ર રીતે જ 'જંગલ'ને પ્રસિદ્ધ કરવાનો મેં નિર્ણય કર્યો. પણ પૈસા ક્યાંથી કાઢવા? આ દીશમાં 'અપીલ'ના તંત્રીએ મહેને સહાય આપી આ પત્રમાં પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મહારો નિરધાર મેં પ્રજ્ઞને જાહેર કર્યો. પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મને નહેલી

મુશ્કેલીઓ વળુવી. જેક લંડને* આ પુસ્તકના પ્રકાશન માટે ભાવના લરપુર મેનીફેસ્ટો લખ્યો. આ અમેરિકાના સમાજવાદીઓને આ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તેમણે ગ્રેરુઆ આપી. મેં આગળથી ખરીદી તેને એક ડોલર અને વીસ સેન્ટમાં આ પુસ્તક આપવાની જાહેરાત આપી. વિનંતિનો ધાર્યા કરતાં સારો જવાબ મળ્યો, લગભગ ૪૦૦૦ ડોલર મહારા હાથમાં આવી પડ્યા અને જંગલને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મેં ગ્રેસની શોધ આદરી. ન્યુ યૉર્કના એક સામાન્ય ગ્રેસમાં 'જંગલ' બીજામાં ગોઠવાવા લાગ્યું.

[૩]

પુસ્તક પ્રકાશનના ક્ષેત્રમાં અમેરિકન પદ્ધતિમાં ખાસ વિશિષ્ટતાઓ છે. પુસ્તક છપાઇ છતાં તેનાં વેચાણની વ્યવસ્થા માટે લઘુમારે કંપનીનો આશ્રય લેવો પડે, આથી હું પણ આવી એક સારી ગંજાતી કંપનીમાં જઈ પહોંચ્યો. તેવું નાંમ હતું ડબલડે પેન્ડ અને કંપની.

પેન્ડ પોતે બહુ ભગ્ના. તેઓ માનતા કે જેવા પોતે બહા છે. તેવું જ જગત પણ બહુ છે. જાતે ખૂબ દયાળુ અને આ કુંદર સ્પિટમાં કોઇને પણ તુકસાન ન થાય તેવા હેતુથી ગ્રેરાઇને 'ટ્રીબ્યુન' પત્રના વડા તંત્રી જેમ્સ કોલેને પુસ્તકના મુદ્રા અવલોકન માટે મોકલ્યાં. આ મહાશયે થોડા દિવસમાં ડર પાતાનો રિપોર્ટ મોકલ્યો. તેઓ કહેતા કે તેમના એક નિષ્પક્ષ રિપોર્ટરે આ પુસ્તક ઉપર અવલોકન આપ્યું છે. કહેવાની. ભાગ્યે જ જરૂર છે કે અવલોકન મહારા સામે જ લખાયું હતું. મે કલાક બેસીને મેં મી. પેન્ડને સમજાવવા યત્ન કર્યો. આખરે

કંપની આ અવલોકનની સ્વતંત્ર તપાસ કરવા તત્પર થઇ. એક જુવાન વકિલને મોકલામાં આવ્યો. આ વકિલને શરૂઆતમાં જ એક માણસ મળ્યો. ચોપડી બાંધનારી બીજી કંપનીનો પ્રકાશનખાતાનો તે એજન્ટ હતો. એણે કબુલ કર્યું કે જેમ્સ કોલીને માટે તેણે જ અવલોકન લખી નાંખ્યું હતું.

અને આમ ૧૯૦૬ માં 'જંગલ' પ્રસિદ્ધ થયું.....

લગ્ન

"સંગીત સમારંભમાં અને શયનગૃહનાં ફારસોમાં મસ્કરીની મુખ્ય ભૂમીકા લગ્નની સંસ્થા હોય છે. એમ જ માની લેવામાં આવે છે કે લગ્નમાં દંપતિ યુગલ અસરખાં અને અસમાન જ હોવાં જોઇએ.

* આ ઉદામ લેખકની જીવનકથા નવયુગના મેના અંકમાં આપવામાં આવી હતી.
-તંત્રી.

તેઓએ પછી અસ્પર્શ કલહ આદરવા જોઈએ અને અંતમાં છપ્પરડો વાળવો જોઈએ. પણ હું માનું છું કે વૈજ્ઞાનિક રીતે લગ્નનો અભ્યાસ થઈ શકે અને કલામય રીતે દંપતી જીવન માણી શકાય. પ્રત્યેક કુદરતી વિજ્ઞાનની માફક લગ્નસંસ્થાને પણ તેના વિશિષ્ટ માનસિક, નૈતિક, અને આર્થિક કાનુનો છે. અને હું માનું છું કે પ્રત્યેક માધ્યમિક શાળામાં લવિષ્યમાં તે શિખવાશે. દરમિયાન આ વસ્તુની વ્યવહારિક બાબત જાણ્યા વગર લગ્ન કરવાથી શું અને છે તેનો કિસ્સો અહીં રજૂ કરું છું.

‘Love’s Pilgrimage’ માં આવસ્થા મેં ગ્રંથી છે....કથાને માટે આપણે ઉપનામ ચોંટાળે. ખ્રીસ્તી પુરાણોમાં કોરીડોન અને થીરસીસની વાર્તા છે...જીવનકથાના આ ભાગ માટે આપણે આ નામો રાખીશું.

કોરીડોન અને થીરસીસના લગ્ન દયાજનક અસાનથી હોયોછક હતાં. બન્ને જીવનને બહુ જ ઓછું શિખવવામાં આવ્યું હતું અને જે શિખવવામાં આવ્યું હતું તે ઘણું ખરું ખોટું હતું. શહેરના ભટકનારાઓની પુત્રી તરીકે કોરીડોને જીવન ગાળ્યું હતું. તેના પિતા પહેલાં એક ન્યુસ રીપોર્ટર હતા પછી કોર્ટના કારકુન બન્યા. વીસ વર્ષના જીવનમાં તેને

એક જ બાલિકાની ઘેરતી હતી. તે પણ ક્ષય રોગથી મરવા પડી હતી. પણ થીરસીસને તો કોરીડોન ઉપરાંત એક બીજી છોકરી સાથે, પણ મિત્રતા હતી.

* * *

કોરીડોન અને થીરસીસ વચ્ચે જામેલી મિત્રતાનું કારણ એ હતું કે અમારા નિવાસસ્થાન એક ખીજાની નજીક હતાં. થીરસીસ તે વખતે એક પ્રખ્યાત નવલકથા લખી રહ્યા હતા. આ લખેલી કોપીઓ કોઈ વાંચનાર તો જોઈએ. તે આવીને લઈ જતી. અને જ્યારે તેણે વાંચ્યું ત્યારે તેને ખબર પડી કે આ અહંભાવી આત્મત્રણી ધિક્કાર પ્રેરક યુવાન એક સ્વપ્નદ્રષ્ટા હતા અને એક મુંઝેર પ્રેમકથાનું સર્જન કરી રહ્યા હતા. તે આવીને કહેતી કે ‘અહો! આ તો ખૂબ સરસ છે!’ પછી શું બન્યું તે તો આપમેળે જ સમજાશે. સાહિત્યની લાગણીઓએ સ્વરૂપ બદલાયું એકલા કવીને આધાર અને સાથી સાંપડ્યો.”

આ લગ્ન ૧૧ વર્ષ સુધી ટક્યાં હતાં. પછી પત્ની સાથે છુટાછેડા લીધા હતા. અને બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યું હતું.

હવે તેના પિતાના જીવનનો એક પ્રસંગ લઈએ.

[૪]

“મહારા ગરીબ પિતાશ્રીમાં યુવકને શિક્ષણ આપવાની શક્તિ ન હતી. દરેક વર્ષે દારૂની લત તેમને જીવતા ખાઈ રહી હતી. કેટલાય દિવસ સુખી તે દેખાય જ નહીં અને આખરે મહારે તેમને શોધી લાવવા પડે. શહેરના કોઈ પીઠામાં આ સજ્જન પુરૂષ પેગ પર પેગ

ચઢાવતા જ હોય. આખરે જ્યારે હું તેમને શોધી કહાડું ત્યારે શાન્દિક યુદ્ધ શરૂ થાય. ફ્લીલો, વિનંતી અને ધમકીઓથી હું તેમને હવરાવી દઉં. હું તેમને મહાપરાણે શેરીમાં લઈ જાઉં. પણ બીજું પીકું આવતાં જ પાછી એ તકરાર શરૂ થાય. ‘દીકરા, એક જ પેગ લેવા દે!

જેને મહેને કેટલું દર્દ થાય છે! એક પેગ વગર મહારાષ્ટ્રી ઘેર નહીં અવાય!" દયામણા શખ્દોથી તેઓ આછછઓ કરે. પણ તેની પરવા કર્યા વગર હું તેમને ઘેર લઇ આવતો.

ઘેર લાવીને તેમને હું પથારીમાં સુવાડતો. ખંદાર નાસી ન જાય તે ખીકે હું પાટલુન સંતાડતો. મહારી માતા એકાદ કડક કોરીનો ખાલો બનાવતી. તેમજ કોઇ કોઇ વાર મસાજાનો ઉકાળો બનાવતી. તે સમયમાં લાખ્ખો અમેરિકન માતાઓની આ જ હાલત હતી. દારૂના પેગને પાછો લાવવા મથતા માનવીઓને સમજ પડતી નથી કે અમેરિકન સ્ત્રીત્વ શા માટે દારૂ સામે આટલું ઉગ્ર છે. પણ હું ખાત્રી આપું છું કે જ્યાં સુધી છવનની આવી સ્મૃતિ તેમનામાં ટકશે ત્યાં સુધી તેઓ લાખ્ખોની સંખ્યામાં જન્મી મરણ પાન સામે વિરોધ નોંધાવીને મરણપાનની તરફેણ કરનારાના દીલ તોડી નાંખશે! જે ક્ષણથી અમેરિકન સ્ત્રીત્વને મત આપવાનો હક્ક મળ્યો તે જ ક્ષણથી મરણપાનનો સવાલ સદાને માટે ઉઠી ગયો છે.

પછી પછીથી સ્થિતિ બગડતી આવી. પહેલાંની જગ્યાઓએ જવાને બદલે પિતાથીએ આવેનાં પીઠાં પકડવા માંડ્યાં. શહેરમાં તો મિત્રોની સમક્ષ દારૂ લીંચતાં તેમને શરમ આવતી. એટલે તેઓ આગળ જતા. દૂર દૂર તેઓ દારૂની દુકાનની સોડ-શોધતા. આખરે તેમને કલાકોની શોધખોળ પછી શોધવા પડતા. ઘણી વખત પાસેના શહેરના કોઇ પીઠામાં એકાદ ખુરશી ઉપર પડેલા હું શોધી કહાડતો, કે ટેબલ પર હાથ 'પકડીને માથું મુકીને સુંઘ રહેલા તેઓ સાંપડતા. એક વખત તો તેમને ગટરમાં ચત્તાપાટ પડેલા મેં જોયેલા. તે સમયમાં આવાં દરજો અસામાન્ય ન હતાં.

પણ હવે હું તેમને ઘેર લઇ જવાને બદલે સીધો જ દવાખાનામાં લઇ જતો. કારણ કે ઘરમાં તેમને નિયમનમાં રાખવા અશક્ય હતા. સેન્ટ વીન્સેન્ટની ઇસ્પીતાલમાં રૂપ ડોક્ટર આપીને તેમને રાખતો..... એકાદ અઠવાડિયું રહીને તેઓ બહાર પડતા. પછી એકાદ અઠવાડિયું પથારી પર કરતા. રડી પડતા દારૂ નહીં પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરતા. વેપારધંધા શરૂ કરતા... પણ તે સર્વ થોડા સમયને માટે જ—

અનંગ પ્રભા યાદુતી

આ દીવ્ય યાદુતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઇ દુર કરે છે તથા પીથ વીકારથી ઉત્તર થતાં દરેક દર્દો નાશુદ કરી, અકાળે આમ થતી રુદાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બંધે છે. ડૉ. ગોળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦)

મુખ્ય ધ્યાન:—

૩૬૩, કાલજાદેવી રોડ,

ભાદીયા મહાજન વાડી સામે.

} રાજવૈદ્ય નારાયણુલ કેશવલ.

હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીઆવાડ.)

જંગપાર, મોઆસા, દારેસલામ, સ્ટેલનગ્રાજ, સુવાન્જા ડરબન વીગેરે આફ્રીકાનાં દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ડાને ત્યાંથી મળશે.

આ રામ ખુરશીનો-

‘આ ખરે પ્રયોગ સફળ તો થયો!’
પ્રોફેસરે આનંદ સાથે
અવાજ કર્યો. તેના પડયા પ્રયોગશાળામાં
પડયા વિદ્યાર્થીઓ એકદમ પ્રોફેસરની
આભુઆભુ વિંટળાઈ વળ્યા.

‘આનંદો એ વિદ્યાર્થીગણ, આજે
આખરે પ્રાણુવાયુના પરમાણુનું વજન
કહાડવા શક્તિમાન થયા છીએ. કેટ-
લાય વર્ષોનો આદર્શ આજે પાર ઉતર્યો
છે. સતત શ્રમનું સફળ પરિણામ આખરે
આવ્યું છે. આનંદો! આનંદો! એ
વિદ્યાર્થીઓ, ચાલો એવાં જ ખીજાં કામ
ઉપાડીયે. એક સીધી મેળવ્યા પછી ખીજી
સીધીની ઉપાસના આરંભીયે!’ પ્રોફેસ-
રની વાક્યધારા વહી રહી. વિદ્યાર્થીઓમાં
ઉત્સાહ પ્રેરતી-નવી આશાઓ જન્મા-
વતી-નવા આદર્શો સ્થાપતી પ્રોફેસરની
વાક્યધારા આગળ ને આગળ વધી. પ્રોફેસરે
પ્રાણુવાયુના પરમાણુનું વજન લેવાનો
પ્રયોગ વર્ણવ્યો. અત્યાર સુધીમાં પડેલી
મુશ્કેલીઓનું વર્ણન કર્યું. અને આખરે
અઆનંદ સાદૃશ્ય શી રીતે મળ્યું હતું
તેનો વિગતવાર અહેવાલ કહ્યો.

વિદ્યાર્થીઓમાંના કેટલાકને રસ પડતો.
કેટલાકને કંટાળો આવેતો. પણ અપુર્વ
શાંતિથી બધા સાંભળતા. માત્ર શેરી-

ઓમાંથી પસાર થતી ટ્રામનો ટંકારવ
પ્રોફેસરના શબ્દો સાંભળવામાં કંઈક
ખલેલ પહોંચાડતો.

પ્રોફેસર તો એકદમ આનંદમાં આવી
ગયા હતા. પ્રાણુવાયુના પરમાણુના વજન-
નની શોધથી તેમને વૈજ્ઞાનિકોની ડુનીયામાં
વધુ માન મળશે એ આશાથી તેઓ ઉન્મત્ત
બન્યા હતા.

પ્રોફેસર પોતે હતા મહાવૈજ્ઞાનિક. શક્ય
એટલી વૈજ્ઞાનિક ડીગ્રીઓ તેમના નામ પછ-
વાડે લટકતી હતી. સમાજમાં તેમને
સન્માન મળતું. વિશ્વવિદ્યાલયમાં તેઓ
અતિ પ્રિય ગણાતા. તેમની પ્રયોગશાળા
અનેક વિદ્યાર્થીઓ માટે આદર્શ મેળવ-
વાનું ધામ હતું. અહીં પ્રોફેસરને અહો-
નીશ શ્રમ કરતા જોઈને તેમને પણ ઉત્સાહ
આવતો.

આ સુંદર શોધને સાફ પ્રોફેસરને
માન આપવાનો વિદ્યાર્થીઓએ નિર્ધાર
કર્યો. પહેલી મેને દિવસે વિશ્વવિદ્યાલયના
વિશાળ યોગાનમાં મ્હોટો મહોત્સવ કરીને
પ્રોફેસરને મહાસન્માન આપવાનો નિર્ણય
જાહેર થતાં જ પ્રોફેસરને વધુ આનંદ
થયો. આખરે તેમને લાગ્યું કે તેમના જીવ-
નની ધન્યક્ષણ આવી પહોંચી છે!

-આશક

: લેખક :

પી. જે. ભટ્ટ

૨ સન્માનની તૈયારીઓ

પહેલી મેની ઉપા પ્રગટ ત્યાર પહેલાં લગભગ દબાર જેટલા પ્રેક્ષકો બેસી શકે તેવા સુધર શમીઆનો તૈયાર કરવામાં વિદ્યાર્થીઓ રોડાવા હતા. આખા યોગાનને વિવિધ વાવટાઓથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. શમીઆનામાં વૈજ્ઞાનિકોની સુધર છબીઓ મુકવામાં આવી હતી. બાલુમાં પ્રયોગશાળામાં પ્રોફેસરે કરેલી શોધને સમજાવવાને ૧૦ જેટલા અધ્યાપકો સ્વયંસેવકનું કામ કરવાના હતા.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં વાત ચાલતી કે ગવનર જાતે જ પ્રયોગ જોવા પધારનાર છે અને તેમને હાથે જ પ્રોફેસરને સન્માન અપાનાર છે.

વિપીન પણ વિદ્યાર્થીઓમાનો એક હતો. આખી રાત્રિ બેસી તેણે વ્યવસ્થા કરી હતી. સમારંભમાં ક્યારે કાણે બોલવું તે પણ નક્કી થઈ ગયું હતું. ગવનર વિજ્ઞાનથી સાવ અજાણ હોવાથી તેમનું ભાષણ વિશ્વવિદ્યાલયના એન્સેલરે જ લખી નાંખ્યું હતું. ગવનર તે વાંચી ગયા હતા અને સંમતી આપી દીધી હતી.

પહેલી મે આખરે આવી પહોંચી. વિશ્વવિદ્યાલયના મકાન પર આકાશથી

રોશની ઉતરી. વિદ્યાર્થીઓ જાત જ દતા. સમારંભની સર્વ તૈયારીઓ શરૂ થઈ. પ્રત્યેક ક્ષણ જતી હતી તેમ તેમ સમારંભની વેળા નજીક આવતી જતી હતી.

વિપીનનો ઉત્સાહ તો અમાપ હતો. એક વખત તેને પણ આ જ પ્રકારનું સન્માન મળશે. એ ભાવના તેને ઉત્તેજ રહી હતી.

અધી વ્યવસ્થા પરીપુર્ણ થઈ ચુકી. પ્રેક્ષકોની મોટરોએ પણ રસ્તામાં સાદ પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું.

૩ સરઘસનો સામનો

‘આ બાલુ નહીં, આ બાલુ નહીં, બીજો રસ્તેથી જાવ !’ ક્રુધાતોના સરઘસને ઉદ્દેશીને પોલીસ અમલદાર બોલ્યો.

‘શા માટે ?’

“મહારો હુકમ છે ! તમને પુછનાર કાણ ?”

“હું આ સરઘસનો નેતા છું મહારી દારવણી નીચે આ બેકારો સરકારની કચેરી સુધી જનાર છે અને ત્યાં જઈને અમો દેખાવ કરવા માંગીએ છીએ !”

‘એમ નહીં’ બને, બીજો રસ્તેથી જાવ. આજે અહીં ગવનર આવે છે : મહેને

હુકમ છે કે ત્હમોને આ રસ્તા ઉપર ન આવવા દેવા !

“ગવર્નર અહીં આવે છે? ઓહો! તો તો ઘણું જ સારું. અમે અહીં જ દેખાવ કરીશું !

‘હું ત્હમને તેમ કરવા નહીં દઉં ! હું પોલીસ છું મહારો હુકમ ત્હમારે માનવો જ પડશે !’

‘ત્હમારો હુકમ ?’

‘અલગત !’

‘પણ અહીં ગવર્નર કેમ આવે છે વાર ?’

‘તેની મ્હને શી ખબર !’

‘ક્યારે આવશે ?’

‘૮-૩૦ વાગે’

‘પાછા ક્યારે જશે ?’

‘૮-૪૫ કલાકે’

‘અરે, ત્હમે જાણુતા નથી?’ નેતાના સાથીએ વચ્ચે ઉમેયું. આ યુનીવર્સિટીના ટાઇ પ્રોફેસરે પ્રાણુવાયુના પરમાણુનું વજન શોધી કઢાડ્યું છે એટલે એ વૈજ્ઞાનિકને માન આપવા માટે ગવર્નર પધારવાના છે !

‘ત્યારે તો આપણે વિશ્વવિદ્યાલય પર જ જઈએ ! એમને પણ ખબર પડે કે શહેરમાંથી મેં કેડો જાણુને માટે રોડલી સુકાઈ ગઈ છે !’

‘પણ હું નહીં જ જવા દઉં !’ પોલીસ અમલદારે વચ્ચેથી જ કહ્યું.

‘ત્હમારી શક્તિ હોય તો અટકાવે !’ સાથીએ મક્કમપણે જવાબ દીધો.

‘ત્યારે ત્હમારે અહીં અથડામણુ ઉભી કરવી છે એમ જ ત્હમો ઇચ્છો છો ને ?’ પોલીસ અમલદારે દમ મારવા માંડ્યો.

‘જીવો મીસ્ટર, અમે બધા એકાદો છીએ. અમારે તો ઘેર ખાવાને અન્ન નથી.

એટલે ભુખથી મરી જઈશું તેના કરતાં આવી અથડામણુમાં મરી જઈશું તો અમારા રક્તનું કેંઈક સાધક થશે !’

સરથસના નેતાનો આ મક્કમ નિર્ણય સાંભળતાં પોલીસ અમલદારે બીજી કળ અજમાવવાનો વિચાર કર્યો.

‘પણ જુવો, ત્હમો તો બહોલા લાગો છો. અહીં આપણા એક પ્રોફેસરને માન આપવામાં આવે છે. આપણા પ્રદેશના એક મહાવૈજ્ઞાનિકને માન આપવાના પ્રસંગે ત્હમો આવી અથડામણુ ઉભી કરો એ જરાય હીક ને ગણાય !’ આવે પ્રસંગે ત્હમારા ઉપર લાડી ચલાવતાં મ્હને પણ સંકોચ થાય !’

શબ્દોમાં બેઠાએ તેટલી મીઠાશ હતી.

‘મીસ્ટર, ત્હમારે સંકોચ પામવાની જરાય જરૂર નથી, જે મહાવૈજ્ઞાનિકને એટલી પણ ખબર નથી કે પહેલી મે એ સારાથે જગનના અમલખીઓના આંદોલનોનો દિન છે તે મહાવૈજ્ઞાનિકને માન મળે કે ન મળે તે સાથે અમારે જરાય સંબંધ નથી. બે તેનામાં અને તેના વિદ્યાર્થીઓમાં માનવતા હશે. જગતમાં પછડાયેલાઓ પ્રત્યે સાચી અનુકંપા હશે, તો તેઓ પણ અમારી સાથે આવશે-તો તેઓ પણ અમોને મળશે—

‘પણ એ તો હીક પણ ત્હમો ગવર્નર આવી જાય તે પહેલાં શાંતિથી પસાર થઈ જાય તો હું ત્હમને જવા દઈશ !’ પોલીસ અમલદારે સમાધાન સુચવ્યું.

‘હવે અમે કચેરીએ કેંઈ જવાના નથી !’ ગવર્નર અહીં જ આવનાર છે એટલે અહીં જ પહેલાં દેખાવો કરીને પછી જ સેક્રેટરીએટ ઉપર જઈશું !’

‘એટલે ત્હમારે નથી માનવું એમ ને?’ ‘ત્હમો જે અર્થ કરો તે !’ ઇન્સ્પેક્ટરે સીટી વગાડી.

૪ વિદ્યાલયની બાલકનીમાંથી

‘અરે આ શબ્દ શેનો સંભળાય છે?’
વિપીને અન્ય વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું.

‘કામ આપો કે ખાવાનું આપો’

‘જગતના કામદારો એક હો જાય’

‘જગતના જાલીમેનો નાશ થઈ જાય!’

આકાશમાં પડ્યા પડ્યા. રસ્તામાંથી
સંભળાતા અવાજો જોરદાર બનતા ગયા.

વિદ્યાર્થીઓ તરત જ વરંડામાં દોડ્યા,
ત્યારે તેઓએ કંઈક જુદું જ દ્રશ્ય જોયું.

‘અરે આં પોલીસો શાના?’

‘ગવર્નરના રક્ષણ માટે આવ્યા હશે!’

‘અરે પેલું તો સરધસ છે!’

‘શેનું છેરે? બીજા તરફ ફરીને તેણે
પુછ્યું.’

‘ખબર પડતી નથી પણ પહેલાં સુત્ર
ઉપર લખ્યું છે કે “કામ આપો કે
ખાવાનું આપો.”’

હા! હા! મહારાથી પણ વચ્ચાય છે.
જુવો બીજું સુત્ર. તેમાં લખ્યું છે કે
‘બેકારી એ મુડીવાદનું પરિણામ છે’ બીજાએ
ત્રીજું સુત્ર વાંચવાનો યત્ન કર્યો.

‘ત્રીજામાં તો લખ્યું છે કે ‘જગતના
શ્રમજીવીઓ એકત્ર થઈ જાય!’

‘આ બધું શું છે?’ વિપીને પ્રશ્ન કર્યો.

‘કંઈ સમજ પડતી નથી!’ અસહાય
બનીને એક જણે ઉત્તર આપ્યો.

‘અરે આ કોઈ સરધસવાળો અંદર
ધુસી ગયો છે તેને પુછીયે’

‘તફ તફ તફ’ રસ્તામાં લાડીનું.
સંગીત શરૂ થયું હતું.

‘અરે પણ પોલીસો સરધસ ઉપર દોડે
છે.’ અરે જુવો જુવો! સરધસવાળાઓ
ઉપર લાડીઓ વિંચાય છે!’ વિપીને
બરાડા પાડ્યા., ‘ચાલો ચાલો આપણે
જઈએ!’

સરધસ તરફ વિપીને દોટ મુકી.

‘અરે ક્યાં જાય છે? અરે, ત્યારે તો
ગવર્નરનો સત્કાર કરવાનો છે, એ વિપીન,
વિપીન!’ સત્કાર સમિતિના મંત્રીએ જુઓ
પાડ્યા માંડી.

પણ વિપીન જોરથી સરધસની દીશમાં
જઈ રહ્યો હતો.

‘શું કરીશું?’

‘કેમ થશે?’

‘અરે તેને વાગશે તો?’

વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રશ્નો થઈ રહ્યાં. પણ
કોઈ સરધસ તરફ ગયું નહીં. તેઓ તો
ત્યાં જ ઉભા રહ્યા.

વિપીન તો સરધસના સ્થળ ઉપર જઈ
રહ્યો. પોલીસનું કાંડું વિપીનના જોરદાર
હાથમાં ઝંઝાઈ ગયું.

‘કેમ મારે છે?’

વિપીનનો સુંદર પોશાક જોઈને કોન્સ્ટે-
બલ જરા સ્તબ્ધ ગયો.

‘ચાલ, ફર હર’ કોન્સ્ટેબલે જૂમ મારી.

‘પણ કેમ મારે છે એ તો કહે!’

વિપીને જોરથી હાથ પકડ્યો.

‘પેલા ઇન્સ્પેક્ટરને પુછ, હું તો તેનો
હુકમ બજાવું છું!’

વિપીન ઇન્સ્પેક્ટર પાસે પહોંચ્યો.

‘કેમ લાડી ચલાવો છો? જાણતા નથી
કે અત્યારે અહીં મહાવૈજ્ઞાનિક...ને માન
આપવા માટે ગવર્નર આવવાના છે!’

‘તેથી જતેમને વિખેરવા પડે છે!’ પ્રત્યુ-
ત્તરમાં એપરવાઈ જણાઈ આવતી હતી.

‘પણ એ લોકો કોણ છે?’

‘એ તો બેકારો છે! કામ નહીં મળતું
હોવાથી તેઓ દેખાવ કરવા આવ્યા છે.’

‘કામ મળતું નથી?’

‘હા, હા! તેમને કામ મળતું નથી!
તેમને કોલેજમાં પાછા જાય પાછા. હમણાં

ગવનરે આવી પહોંચશે. જવ! જવ!
હું મારી ફરજ બજાવી લઉં. કોઈ
ભુખ્યાનું મોઢું ત્હપારે ત્યાં નહીં જોવું
પડે!' પોલીસ અમલદારના અવાજમાં
કટાક્ષ હતો.

'પણ...પણ...'

'હવે, જવા દે મીસ્ટર, આવી ફરજ
તો અમારે દરરોજ બજાવવી પડે છે.
એમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી.
જવ! જવ! ગવનરનું આગમન મુચ-
વની રીટી સંભળાય છે!'

વીલે મોઢે વિપીન પાછો ફર્યો. પોલી-
સોએ સરકસને વિખેરી નાંખ્યું. ગવ-
નર આવ્યા. વિપીને સત્કાર કર્યો. ગવ-
નરે મહાવૈજ્ઞાનિકને મહાસન્માન આપ્યું.
પ્રેક્ષકો નારતો લઈને વિદાય થયાં.

અને ટાવરમાં દશના ટકારા થયા.

૫ પ્રોફેસરની દ્રષ્ટિએ

'રૂનાહેબ, કાલે બેકારોનું મોઢું સર-
પસ આવ્યું હતું!'

'ખરેખર!' પ્રોફેસરે પ્રશ્ન કર્યો.

'હા, સાહેબ!' પણ મ્હને વિચાર થાય
છે કે એમને કામ કેમ મળતું નથી!'

'કામ મળતું નથી?'

'હા સાહેબ!'

'એવું તે શક્ય છે?'

'સાહેબ, સાવ સાચી વાત છે!'

'કામ ન મળે?' પ્રોફેસરના કપાળ
ઉપર કરચલી પડી. 'એ શું વસ્તુ છે?
મેં તો હજુ સુધી કોઈ જગ્યાએ હજુ
સુધી વાંચ્યું નથી.'

પણ સાહેબ, સવારે લગભગ બે હજાર
બેકારો અહીં આવ્યા હતા તે મેં મ્હારી
નરી આંખે જોયું છે!'

'બેકારી! એ શબ્દ મને સમજાતો
નથી! એ શું છે વાર?'

'સાહેબ, એ તો મ્હને ખબર નથી,
પણ તેના એક સુત્રમાં લખ્યું હતું કે
બેકારી એ મુડીવાદનું અનિવાર્ય
પરિણામ છે!'

'મુડીવાદ! એ વળી શું વસ્તુ છે?'

'તેય મ્હને ખબર નથી.'

'ત્યારે જવા દો. આપણું જગત તો
વિજ્ઞાન છે. આપણે આપણા ક્ષેત્રમાં
જ સારા.'

'પણ સાહેબ, તેમના ઉપર પોલીસે
લગીઓ ચઢાવી દતી!'

'એ બધું આપણે જાણવાની કે જોવાની
જરૂર નથી. આપણે ભક્ષા અને વિજ્ઞાન
લઘુ. વાર, મઘ કાલના પ્રયોગમાં તે
Sulphuric acid નાં કેટલાં ટીપાં
નાંખ્યાં હતાં?'

પ્રોફેસરની વર્તમાન જગત ઉપર ઉદા-
સીનતા જોઈને વિપીને તિરસ્કાર ઉપજ્યો.

વિપીને બેકાર યુનીયનની ઓશીસ મહા-
પરાણે શોધી કાઢી, આ ઓશીસમાં તે
બેકારીની સમસ્યા સમજવા આગેા હતો.

દિવસો વીતી ગયા વિપીને અભ્યાસને
અગળા કરીને બેકારીના ઉકેલને જીવનનો
પ્રશ્ન બનાવ્યો. પણ આ પ્રશ્નના ઉકેલમાં
તે રાજકારણમાં ઘસડાયો હતો.

એક દિવસ તેણે વર્તમાનપત્રમાં વાંચ્યું
કે મહાવૈજ્ઞાનિક...ને નવી શોધ માટે ગવ-
નર પાછા સન્માન આપવા જનાર છે.
આ હકિકત વાંચી તેને કંઈક ક્ષોભ થયો.
તરત જ કલમ લીધી. એક કાગળ પર
લખ્યું કે

Arm chair genius who can
contemplate,

The speed of light and wei-
gh the distant Stars

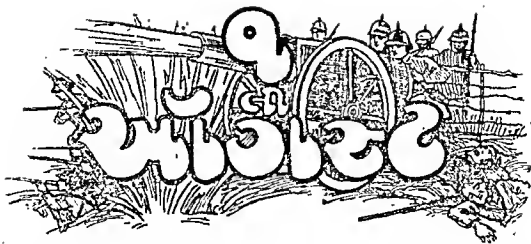
Is blind to brutal structure
of the state

And ghastly shadows of the
Starving Mass.

[પ્રકાશનો વેગ માપતા અને દૂરના
તારાઓનું વજન કરતા આરામ પુરશીના
મહાવૈજ્ઞાનિકને રાજ્યતંત્રની કુર કાયંપ-
ધ્યતિ કે ભુખે મરતી જનતાના ભયાનક
પડછાયા જરાયદેખાતા નથી.]

વિપીને પરખીડીયું લીધું. ઉપર પ્રોફે-
સરનું સરનામું લખ્યું. કાગળને અતે
લખ્યું કે 'ત્હમારા શિષ્ય તરફની ન્હાન-
કડી બેટ.'

પહેલી મેના જેવા જ મહત્વનો દિવસ પહેલી ઓગસ્ટનો છે. પહેલી મે મજૂર જનતાની રાજકિય જાગૃતિનો મહોત્સવ છે. પહેલી ઓગસ્ટ સારા ચે જગતના શાંતિવાદીઓની યુદ્ધનીતિ સામે હાકલ છે. સમ્પત શમ્પદામાં પડકાર છે.

એ તો હવે ખુદતી વાત છે કે સામાન્યવાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિ અનિવાર્ય રીતે સંત્રાંભ તરફ આપણને ધસડી જાય છે. વ્યાપારી રૂપમાં જગતના બજારોમાં એક-હથ્થુ ઇન્જર રથાપવાની તમના, સમુદાય જળ ઉપર સ્વામિત્વને સાચવી રાખવાની આકાંક્ષા, તેમ જ આર્થિક હિતની અચડામણ અત્યારે તો સંત્રાંભને અનિવાર્ય બનાવી રહ્યાં છે. કદ કાળે સમગ્ર જગતમાં યુદ્ધનો દાવાનળ પાછો નહીં પ્રગટે તેની જરાયે ખાતરી નથી. તેથી જ સામાન્યવાદીઓના હિત ગુપ્ત સંત્રાંભને માટે થઈ રહેલા યત્નોને ઉઘાડા પાડવા માટે જગતના શાંતિવાદીઓ-સૃષ્ટિના સંત્રાંભ વિરોધીઓ પહેલી ઓગસ્ટે શેરીઓમાં ઉતરે છે. તેઓ સામાન્યવાદીઓની સંત્રાંભનીતિ ખુદશી પાડે છે. તે સામે વિરોધ જાહેર કરે છે. એટલું જ નહીં પણ જગતના સરકારતંત્રોને પરોક્ષ એતવણી પણ સંભળાવે છે.

પહેલી ઓગસ્ટનું આ મહત્વ છે. સામાન્યવાદ પ્રત્યેક ક્ષણે શસ્ત્રો સજી રહ્યો છે. પ્રત્યેક દેશના સરકારતંત્રો લડાયક આયુધો ઉમેરી રહ્યાં છે. વર્તમાનપત્રો ઉપર એક ઉગ્ની નજર નાંખીએ તો પણ જણાશે કે સંત્રાંભને સારૂ આયુધો સજ્જતા કારખાનાઓ રાત્રી દિવસ ચાલી રહ્યાં છે. આર્થિક મંદીની અસર આ ઉદ્યોગને જરાયે પડેલી નથી. ઉલ્ટાં ઇન્ફ્લેક્શન, ક્રોસમાં, તેમજ ગંધ્ય યુરોપમાં લડાયક વસ્તુઓ સજ્જતા કારખાનાઓ ધમધાકાર ચાલી રહ્યાં છે. પ્રત્યેક દેશના લશ્કરી બજેટ મોટા થતાં જાય છે. કરોડો રૂપિયા અત્યારે સિન્યોને નિભાવવા પાછવાડે ખર્ચાઈ રહ્યાં છે. એકલા હિંદમાં પણ દર વર્ષે ૫૫ કરોડ રૂપિયા સિન્યના ખર્ચનાં ઓથે ખર્ચી નાંખવામાં આવે છે. આ સર્વ શાને માટે ?

યુરોપમાં તો એક કહેવત પડી છે. 'શાંતિ માટે શસ્ત્રો સન્ને'—Arm for Peace. અત્યારે Armed Peace એ સ્વપ્ન નથી પણ સત્ય વસ્તુ છે. યુરોપના પ્રત્યેક રાજ્ય પાસે અત્યારે એટલાં તો લડાયક સાધનો વધી ગયાં છે કે તેમને પણ લડાયક બળ કમી કરવાની જરૂરીઆત લાગી છે. આથી તો શસ્ત્રબંધીની પરિપાઠ ભરાય છે.

પણ સંગ્રામ એ મુડીવાદી ઉત્પાદન પધ્ધતિનું અનિવાર્ય પરિણામ છે. આજે તેઓ યોજના વગર ઉત્પાદન વધારી રહ્યા છે. આ બધા માલને ખપાવવા માટે તેમને બજારો નેંદ્રએ છીએ. આટલા માટે તેઓ સામ્રાજ્યો સ્થાપે છે, પણ સામ્રાજ્યો કંઈ એમને એમ સ્થપાતાં નથી. તેને માટે તો તસ્વારથી મુકાબલો કરવો પડે છે. અત્યાચારના જગતના નકશા ઉપર એક નજર નાંખો અને તદ્દમો નેંદ્ર શકશે કે સમગ્ર પૃથ્વી અત્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓમાં વહેંચાઈ ગયેલી છે. (આમાં માત્ર એક અપવાદ છે. અને તે સોવિયેટ યુનીયન) અને જ્યારે શાંતિમય સાધનો દ્વારા પૃથ્વીની પુનર્વહેચણી અશક્ય બને છે ત્યારે તેઓ રાષ્ટ્રલની રમઝટ બોલાવે છે. આક્રમણથી બેંચ વર્ષાવે છે. પૃથ્વી ઉપર સંહારનું સત્ર આરંભાય છે.

હું બહુ જ આપણી નજર સામે મંચુરીયામાં લશ્કરી બળ વડે જપાને પોતાની સત્તા સ્થાપી છે. શા માટે? કારણ કે મંચુરીયામાં જપાને જંગી દોહત રોકી છે. આ પ્રદેશના રસકસ ઉપર અધિકાર જમાવવા માટે, તેમજ આ ખનીજ દ્રવ્યો ઉપર પોતાની માલિકિ સ્થાપવા માટે જપાને આ પગલાં લીધાં છે. ચીનની દક્ષિણે આવેલા યુનાન પ્રાંતમાં પણ ક્રાંસ આવાં પગલાં ભરશે એમ રાજકારણનો પ્રત્યેક અભ્યાસી કહે છે. શા માટે? કારણ કે ક્રાંસનું આર્થિક હિત યુનાનમાં ચીનાઇ હિત II આડે આવે છે.

આમ થોડા મુડીવાદીઓના નફા માટે, અદ્ય સંખ્યાના ઉષોગપતિઓના લાભ માટે યુધ્ધો મંડાય છે. આ યુધ્ધો હવે સામાન્ય બન્યાં છે. અને સંભવ છે કે જો આ નીતિ ઉપર અંકુશ મુકવામાં નહીં આવે તો કંઈ-દાંણે નવો સંગ્રામ શરૂ નહીં થાય તેની કલ્પના કરવી કઠણ છે.

ગયા મહાયુદ્ધનો અનુભવ શીખવે છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓ એકવાર સંગ્રામ શરૂ કરીને તેને પુણું કરવા માટે કેટલાય અસત્યોનો પ્રચાર કરે છે. પોતાની સાંકડી સ્વાયત્તિને સંતોષવા તેઓ રાજના નવ-ભુવાન શરીરોને સંગ્રામભુમીમાં દોગી દે છે. આવો અનુભવ પાછો ન મળે તેટલા માટે સમુદે ચેતતા રહેવાની જરૂર છે. તેથી જ પહેલી આગસ્ટને દિવસે શરી-ઓમાં સરઘસો દ્વારા સરકાત-ત્રોની ગુપ્ત લશ્કરી તૈયારીઓને ખુલ્લી પાડવા માટે શાંતિવાદીઓ જાહેર પડે છે.

અત્યારનો સંગ્રામ એ મધ્યકાલીન મુકાબલો નથી. પણ સર્વનાશ છે. તેથી જ જોઓ માનવ જીવનની સાચી કિંમત સમજે છે, તેઓ સર્વની ફરજ છે કે પહેલી આગસ્ટને દિવસે રસ્તામાં સરઘસ કહાડીને સંગ્રામનીતિનો વિરોધ કરે જોઓમાં અનુકંપા હજી જીવંત છે, જેમને માનવશરીરના મોંઘા મુલ્યની સમજણ છે, તેઓ સર્વની આ દીને આગળ પડતો ભાગ લેવાની સાચી ફરજ છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળાને ગ્રાહક થવાની લલામણ કેમ કરતા નથી?

ખાદી માટે દલીલોનો ઘોષ વર્ષાવતા ઉત્સાહી પ્રચારકો અનેકવાર એમ આલેખે છે કે હિંદમાં વસતા ખેડુતોને લગભગ આઠ માસ તો આળસુ ખનીને ઝેરી રહેવું પડે છે! તેઓ કહે છે કે વર્ષના આ સમયમાં ખેડુતો પાસે કંઈ જ કામ નથી. અને તેથી આ સમય બ્યથા નિતાવવાને બદલે તેઓ ખાદીના ઉત્પાદનમાં સમય ગાળે તો તેમને આર્થિક લાભ થાય. આમ ખાદીને એક વધારાનો ઉદ્યોગ-Supplementing Industry-તરીકે સ્વીકારવાનો, તેમજ અપનાવવાનો આગ્રહ કરવામાં આવે છે.

આ દષ્ટિએ ખાદીના પ્રશ્ન ઉપર વર્ગો સુધી કામ કરીને મોહનબાથ શ્રેણી શ્રી અનીલ જરણુ રાણે તેમના અપુર્વ પુસ્તક 'ખાદીની કસોટી'માં ૧૬ મા પાના ઉપર જણાવેલા વિચારો આશા છે કે રસિક યજ્ઞ પડશે. આ રહ્યા તે સમ્યક્.

“ખાદી સામે જે સંપન્ન હકીકતો મેં અવસ્થાપુર્વક એકઠી કરી છે તેને, ખાદીના વિરોધીઓની એ સામાન્ય દલીલો છે એમ કહી એ ખાદી-વાદીએ કોરે મુઝી દીધી છે. અને

ખેડુતો અને ખાદી

: લેખક

શ્રી 'અભ્યાસી'

પોતાના ખાદીનાં તુલ માટે એ ભાષ્યને તદ્દન નવી દલીલો અને હકિકતો રજુ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે! એ ભાષ્ય કહે છે કે: “હિંદના લોકોનો મોટો ભાગ ખેતીમાં કામ કરે છે અને તેઓને માત્ર ૭ મહીના સુધી ખેતરમાં કામ કરવું પડે છે વગેરે.” છેક કંટાળો આવે એવી રીતે કરવામાં આવતી આ દલીલ તદ્દન ભુલ ભરેલી છે. પહેલાં વાત તો એ છે કે હિંદમાં કંઈ બધી જ જગ્યાએ ખેડુતોને કેટલાક મહીના આળસમાં ગાળવા પડતા નથી, બીજું એ છે કે ખેતીમાં જોખમી તેવા સુધારા કરવામાં આવ્યા નથી.

તેથીજ ખેડુતોને આખા વખત પુરતું કામ મળતું નથી. તેમના પર નવું કામ લાડવાને બદલે તેઓ પોતાનું કામ જ વધારે સારી રીતે કરે એવી તેમને કેળવણી આપવી જોઈએ. સારા બી અને જળ દોની પસંદગી; ખાતરની જાળવણી, પેદાશ તથા વેચાણની સહકારી મંડળીઓની સ્થાપના વગેરેને લગતા સાદા સુધારા કરી તથા. સાદાં સાધનોનો ઉપયોગ કરી, ખેડુતો કાંતવામાંથી મેળવવાની આશા રાખે તે કરતાં વધુ ફાયદો મેળવશે. રેડિયાના સાવ નિરર્થક કાર્યક્રમ પાછળ જે પ્રયાસો

કરવામાં આવે છે, તેવા પ્રયાસો દ્વારા જ આવા સુધારા કરવા માટે આપણે ખેડુતોને કેળવી તેમનું સંગઠન કરી રાખીશું.”

અને કદાચ દલીલની ખાતર સ્વીકારી લઈએ કે ખેડુત વર્ષના અમુક સમયમાં નિરૂપણ રહે છે તો પણ ખેતીને અંગે એવા કેટલાય ઉલ્લેખો છે કે જેમાં ખેડુત ઉત્સાહભર્યા ભાગ લઈ શકે. ખેતીની સાથે સાથે જ દોરડાંબેરનો પ્રશ્ન સકળાયેલો છે. ગુજરાતમાં તો દોરડાંબેર એ સામુદાયિક ધંધો નથી પણ પ્રત્યેક ખેડુતને ઘેર બેંશ કે બળદ તો જરૂર હોય છે. તેથી જો આ ધંધાને ખીલવવામાં આવે એટલું જ નહીં પણ બળદ તેમજ ખીલ પ્રાણીઓની એલાદ સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પણ ખેડુતની આર્થિક સ્થિતિ સારી રીતે સુધરી શકે તેમ છે.

અત્યારના યુગમાં બેંશો ઓછું દુધ આપે છે એ વસ્તુ હવે સર્વમાન્ય છે. તો ગુજરાતના મુખ્ય ગામમાં ડેરીકામ સ્થાપવામાં આવે અને વધુ દુધ આપનારી બેંશોના ઉત્પાદન ઉપર લક્ષ આપવામાં આવે તો ખેડુતની ગરીબાઈનો ઉકેલ કરવો એ કંઈ મુશ્કેલ કાર્ય નથી.

વળી ફળઉછેરનો ધંધો તો ગુજરાતે લગભગ જોયો જ નથી. અત્યારે પણ અમદાવાદના બજારમાં મહારાષ્ટ્રમાંથી ફળ આવે છે. આમ જો ફળઉછેરનો ધંધો પણ ખીલવવામાં આવે તો ખેડુતોની સ્થિતિ સુધરી શકે તેમ છે. પણ આ દિશામાં કામ કરવાને બદલે, તેમજ ખેતીની પ્રદ્યુતિને સુધારવાને બદલે માત્ર રેંડીયાની ડીમડીમ વગાડવા કરવાથી ખેડુતોની સ્થિતિ

સુધરવાની નથી. તેને માટે તો તદ્દમારે રચનાત્મક કાર્ય ઉપાડી લેવું જોઈએ.

આજ આખી આલમમાં યાંત્રિક ખેતીની પદ્ધતિ તેઓ અપનાવી રહ્યા છે. અમે. રિકાની આર્થિક આબાદીનો આ સંકેત છે. તેઓ ત્યાં યાંત્રી મંદથી ગરસમાં ત્રણ ત્રણ વાર પાક ઉતારે છે; તો જે વસ્તુ અમેરિકા, રશીયા, તુર્કિસ્તાન વિગેરેમાં શક્ય હોય તે વસ્તુ અહિં શક્ય ન હોય એ સંભવી શકતું નથી. આવસ્તુ અહિં પણ શક્ય છે. અહિં પણ ટ્રેક્ટર દ્વારા ખેતીવાડી કરવાની જરૂર છે. કારણ કે તેમ કરવામાં આવશે તો જ પાકો સારા ઉપજશે.

તદ્દમારે સાચો સુધારો કરવો છે? તો તદ્દમારે દોરડાંબેર, ડેરી, મરઘાં, બતકોનો ઉછેર, ફળ ને ફલની ખેતી અને એવા ખીલ ધંધા ખીલવવા તરફ એકલક્ષ આપવું જોઈએ. આ બધાથી આપણા ખેડુતો અભણ નથી. પણ તેમનામાં ભયંકર મંદતા તથા નિરાધારિતા ધુસી જવાથી તેઓએ અસલ કળા અને જોસ ગુમાવ્યાં છે. એ કળા અને એ જોસ સજીવન કરવા હાલના યુગ પ્રમાણે યંત્રોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ રીતે આપણા લોકોની દુર્દશામાં સાચો સુધારો થઈ શકે !

આપણા ખેડુતો પર રેંડીયો લાદી દેવાનો પ્રયત્નો કરવાને બદલે ખેતીમાં જ કેવા સુધારાઓ થઈ શકે તે પહેલાં આપણે તપાસવું જોઈએ. અલગત એ વસ્તુ સાચી છે કે એક ક્ષણમાં આપણા વિશાળ દેશમાં અર્વાચીન યાંત્રિક પદ્ધતિ શરૂ કરવી શક્ય નથી. પણ જો તે દિશામાં આપણે શ્રમ કરવાની શરૂઆત કરીએ તો જરૂર આપણે સફળ થઈશું.

આર્થિક સ્થિતિન અનુલક્ષીને

સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર

: લેખક :

ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ
ડી. પી. એચ.
હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

દરેક દેશને પોતાની ઉત્પત્તિ માટે બળવાન, શુદ્ધિશાળી અને ભણેલા યુવકોની જરૂર હોય છે તે વાત સર્વ કોષ સ્વીકારે છે. સંતતિનિયમનની આધુનિક હીલચાલ આ જરૂરીયાત કેટલે અંશે પૂરી પાડે છે તે બતાવવા આ લેખમાં ચત્ન કરવામાં આવશે.

જન્મ મરણના આંક-
ડાના અભ્યાસીઓ અનુભવ

અને શોધખોળના પરિણામે કહે છે કે દરેક દેશમાં ધનવાન કરતાં ગરીબવર્ગમાં જન્મ તેમ જ મરણ પ્રમાણ બહુ જ વધારે હોય છે. આપણા દેશમાં એક કહેવત છે કે જ્યાં ખાવાનું હોય ત્યાં ખાનાર નથી અને જ્યાં બહુ ખાનાર હોય ત્યાં ખાવાનું નથી.

હવે આપણે ગરીબવર્ગમાં જન્મ અને મરણ પ્રમાણ વધારે હોવાનાં કારણો તપાસીએ. કેટલાક લોકોની એવી માન્યતા છે કે ગરીબવર્ગને પોતાની જોખમદારીનું ઓછું ભાન છે તેને લીધે તે વર્ગમાં જન્મપ્રમાણ વધારે છે. આ માન્યતા સાચી નથી. ગરીબ લોકોને જીંદગીની કાડમારીનું એટલું તિવ્ર ભાન હોય છે કે જે તેમનાથી બની શકે તો તેઓ કદાપિ પોતાની સાંસારિક જોખમદારી વધારે જ

નહિ. વળા તેઓ એવા સંયોગોમાં રહે છે અને તેમને એટલી બધી શારીરિક મહેનત કરવી પડે છે કે સાધારણ રીતે તેમની કામગીરીને વધારે પડતું ઉત્તેજન મળતું નથી. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે ગરીબાઈ તેજ જન્મપ્રમાણ વધારે હોવાનું સીધું કે સ્પષ્ટ કારણ નથી. ગરીબવર્ગમાં બાળકોનું જન્મપ્રમાણ વધારે હોવાનાં

કારણો વિશે હજી બરાબર શોધખોળ થઈ નથી. જન્મપ્રમાણ વધવાને માટે ધન, ખોરાકનો પ્રકાર, માનસિક સ્થિતિ, આસ્પાસનું વાતાવરણ, શારીરિક સ્થિતિ, કુળવાણી અને પોતાની જોખમદારીનું ભાન ઇત્યાદિ અનેક કારણો હોઈ શકે. આમાંથી કયું કારણ વધારે સબળ છે તે ચોક્કસ જણાવું નથી. માટે આ વાત આપણે બાજુ પર મુકશું. પરંતુ આ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ કહી શકાય કે ગરીબવર્ગમાં જન્મપ્રમાણ વધારે હોવા માટે, તે લોકો પર બીનજોખમદારીનો ગંભીર આરોપ મુકવો તે તેમને અન્યાય કરવા જેવું છે.

ધનવાન અને કુળવાણેલ વર્ગમાં જન્મપ્રમાણ શા કારણથી બહુ ઓછું છે તે પણ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે અને

ધનવાન અને ડેળવાએલ વર્ગને પોતાની જોખમદારીનું બહુ ભાન છે માટે જ તેમનામાં જન્મપ્રમાણ ઓછું છે તેમ કહેવું તે તેમનાં તરફ પક્ષપાત બતાવવા જેવું છે.

પરંતુ આપણે બંને વર્ગના શુભ્દાય જોયા વગર તે એ વર્ગમાં બાળકોનું જન્મપ્રમાણ વધારે અને ઓછું છે તેનાથી દેશને શું ફાયદા અને નુકસાન છે તે જોવાની જરૂર છે.

ગરીબ કુટુંબમાં બાળકોને ઉછેરવા માટે પુરતી સગવડ હોતી નથી. ગરીબ કુટુંબને પાતક, મહામહેનને મજુરી કરી, પોતાના કુટુંબનું પોપણ કરે છે. તેવી સ્થિતિમાં તેને ત્યાં જ્યારે એક પછી એક બાળકનો વધારો થતો જાય છે ત્યારે કુટુંબ પર આર્થિક ભોજને વધે છે, બાળકના ઉછેર પર પુરતું ધ્યાન આપી શકતું નથી, તેની માંદગી સમયે યોગ્ય માવજત અને દવા આપી શકાતી નથી. આ કારણોને લીધે બાળક નાનપણથી જ રોગગ્રસ્ત રહી તેવી જ દશામાં મરવા પામે છે અથવા મોટું થાય છે. તે ડેળવણી બરાબર લઇ શકતું નથી. તેને યોગ્ય ડેળવણી આપવા માટે તેના પિતા પાસે પુરતું ધન પણ હોતું નથી. આવા સંયોગોમાં ગરીબવર્ગના ઘણા સુદ્ધીશાળી અને ચાલાક બાળકો પણ સંયોગોના અભાવને લીધે આગળ વધી શકતા નથી. અને તેમની સુદ્ધિ અને ચાલાકીનો લાભ દેશને મળી શકતો નથી. અપવાદ રૂપે આવું બાળક પણ ભવિષ્યમાં મહાન પુરુષ બને છે. પરંતુ સાધારણ રીતે તો ગરીબના બાળકના ક્રીસ્મતમાં ગરીબાઈ, દુઃખ, લુપ્તમરો અને ગુલામી જ લખાયલી હોય છે.

આ ઉપરથી આપણે એટલા નિર્ણય પર તો આવી શકીએ કે દેશને ગરીબવર્ગમાં જેમ વધારે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેમ દેશને ગેરફાયદો છે. એ વાત પણ ખરી છે કે ગરીબોમાં જન્મપ્રમાણ વધુ રહેવાથી મુદીવાદીઓને બહુ ફાયદો થાય છે. તેમને પોતાના કારખાનાએ માટે મજુરવર્ગ સસ્તા દરે મળે છે, અર્થશાસ્ત્ર, વેદકશાસ્ત્ર અને મુસંતતિ-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો બાળકની સંભાળ, જે કુટુંબમાં આદર્શ રીતે લઇ શકાય તેવા કુટુંબમાં બાળક જન્મે તો બાળક એક આદર્શ શહેરી બને અને દેશને લાભકર્તા નિવડે.

હાલના સંયોગોમાં આપણે, ધનવાન અને ડેળવાએલ વર્ગને વધારે પ્રમાણમાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવાની ફરજ પાડી શકીએ નહિં વળી. ફાયદો તેમ કરવાની કોઈને સત્તા આપતો નથી. વળી ધનવાન અને ડેળવાએલ વર્ગમાં જન્મપ્રમાણ ઓછું હોવાના કારણોની શોધખોળ થાય નહિ અને તે કારણો દૂર કરવા માટે યોગ્ય ઇલાજો શોધાય નહિ ત્યાં સુધી આ દશામાં કોઈપણ પગલાં લેવાં નકામાં છે. આટલા માટે દેશની પ્રજા સુધારવાનો આપણી પાસે એક જ ઇલાજ છે અને તે એ કે ગરીબ વર્ગમાં જન્મપ્રમાણ ઘટાડવું. આ કાર્ય માટે સંતતિ-નિયમનનું જ્ઞાન આપણને બહુ મંદ કરે છે. જો ગરીબવર્ગમાં સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો ફેલાવો થાય તો તેમનામાં જન્મપ્રમાણ ઘટે અને તેને લીધે મરણપ્રમાણ આપોઆપ ઘટે.

પૃથ્વીના દેશોમાં મજુરવર્ગમાં સંતતિ-નિયમનનું જ્ઞાન આપવા માટે સંસ્થાઓ ખોલવામાં આવી છે અને તે દ્વારા સંતતિ-

નિયમન માટેનાં સાધનો અને તે સંબંધી પુસ્તકો સસ્તી કીંમતે વેચવામાં આવે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં લગભગ ધણુખરા દેશોમાં પ્રાથમિક કુળવણી ફરજિયાત હોવાથી તે દેશની મજુરમાતાઓ આપણા દેશની મજુરમાતાઓ કરતાં વધારે બુદ્ધિશાળી અને વિચારવત્ હોઈ તેઓ સંતતિનિયમન માટેની સંસ્થાનો સારો લાભ લઈ શકે. આપણા દેશમાં ગરીબવર્ગમાં સંતતિનિયમનનું જ્ઞાન ફેલાવવામાં વધારે મુશ્કેલી નડે ખરી. પરંતુ તેથી નિરાશ થવાનું નથી. આપણા કારખાનાઓને અંગે જે ધરખીતાલો, અને મજુરહિતની સંસ્થાઓ થોડા પ્રમાણમાં ખોલવામાં આવે અને ત્યાં જ જે સંતતિનિયમનના સાધનોનો ઉપયોગ નિષ્ણાત ડોક્ટરો અને નર્સો દ્વારા આપવામાં આવે તો આ કાર્ય તદ્દન સહેલું થઈ પડે.

સંતતિનિયમન માટે વપરાતી કચ્ચ અને રેમ્સસ પેસરી ઉપરાંત, સંતતિનિયમનના એવા બીજા ધણુ ઉપાયો છે કે જેનો ઉપયોગ યુરોપમાં ફ્રેન્કમન્ટ રીતે કરવામાં આવે છે. પ્રખતો જે વર્ગ મહિનામાં એક વખત પશુ ડોક્ટરોની સીધી દેખરેખ નીચે આવી શકે છે તેમને માટે પ્રગ્ત ઉત્પત્તિ નિયમિત પ્રમાણમાં કરવી તે વાત હવે યુરોપમાં તદ્દન સહેલી થઈ પડી છે.

આ દેશમાં પણ જે આ જ પદ્ધતિએ કામ લેવામાં આવે તો તેનું પરિણામ બહુ જ સારું આવે.

આપણા દેશમાં અત્યારે ધનવાન, કુળવાઓ અને ગરીબવર્ગમાં બાળકોના જન્મપ્રમાણનું સમતોલપણું નથી અને તેને લીધે દેશમાં ગરીબાઈ, અજ્ઞાન અને અનીતિ વધતી જાય છે. જે ગરીબવર્ગમાં થોડા પ્રમાણમાં સંતતિનિયમન થાય તો તેમના બાળકો પણ દેશના અન્ય બાળકોની સાથે થોડા દુરિદ્ધ કરી શકે અને દેશને એકંદરે ફાયદો થાય.

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી કચ્ચ અને સાયન્ડીકી રીત પ્રમાણે બનાવેલ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી ચીજો હંમેશા વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (પોરદાઓ ટોપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી એક અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇન્ક થતી નથી અને તે ભાંગી ન જાય તેવી હોવાથી આવી ચીજો પર હુર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,
રેડીમની મેન્શન, અચંજેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

મહાત્મા ગાંધી-

: લેખક : ઇન્દુલાલ

[મહાત્માજીના ૧૯૨૨ ના આંદોલનોમાં તેમની સાથે કનૈયાલાલ યાજ્ઞિકે હવે એ અનુભવોના સંસ્મરણોને માંજ હિંદુસ્થાન પત્ર તરફથી પ્રસિધ્ધ થનાર છે. અસ-આબો છે. 'નવયુગ'ના વાચકો માટે આ અપ્રસિધ્ધ

તે પછી જે બ્રિટીશ સરકાર ખીલાફતના પ્રશ્નમાં પ્રજાની માગણીને માન્ય ન રાખે તો તેની સામે લડત આપવાને માટે ક્યા પ્રકારનો જીવસાધાર કાયકમ હાથ ધરવો તેને વિશે પરિપક્વમાં ચર્ચા ચાલી. સ્વદેશીની પ્રતિષ્ઠા લેવાની અને પરદેશી માલનો બહિષ્કાર કરવાની સલાહ હિન્દુ અને મુસ્લીમોને આપતાં તો પરિપક્વને મુસ્લિમી પહે તેમ નહોતું જ. પણ મોલાના હઝરત મોહાની કે જેઓ સારા ઉદુ' શાયર અને રાજકીય કાયકર્તા છે તેમણે જૂદાજૂદ સુર કાઢ્યા. તેમનો આશય એવો હતો કે જે સરકાર ખીલાફતના પ્રશ્નમાં ન્યાય ન આપે તો બ્રિટીશ સંસ્તનત પર વેર લેવાનો હતો. એટલે તેણે તો બની શકે તેટલા પુરતો બ્રિટીશ માલનો બહિષ્કાર કરવાનો દાવ જ આપ્યો. એટલે ફરીને એકવાર બંગાળ અને દક્ષિણ વચ્ચે યોયકો ટના સિદ્ધાંત બાપે જે તકરાર હતી તે ઉપર આવી, હઝરત મોહાનીની બધા બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારની દરખાસ્ત અને ખાસ સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવાના ઉદ્દેશથી પરદેશી માલના અને ખાસ કરીને કાપડના બહિષ્કારની ગાંધીજીની દરખાસ્ત એ ચર્ચાનાં જન્મદાતા નિધડ્યાં. આ બાબતમાં ગાંધીજીની દલીલો તો ખુબ જ જાણીતી થઈ ગઈ છે. એમને બ્રિટીશ લોકોની શોષણ પ્રથા સામે વાંધો હતો. પણ જતાં એ બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારને તો બહાલી ન જ આપે શરણ કે એમાં બ્રિટીશ લોકો પ્રત્યેનો દ્વેષ એમને દેખાતો. અમને તો લગાઈનાં સાધનો પણ પવિત્ર જોઈએ, અને એવાં સાધનોમાં દ્વેષનો દોષ ન જ હોવો જોઈએ કારણ કે એ તો એક-પ્રકારની 'હિંસા' છે. પણ એ

-જીના સહવાસમાં

કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

રહીને કામ કરનાર ગુજરાતના કાબેલ પત્રકાર ઇન્દુલાલ પુસ્તકાકારે લખવા માંડ્યા છે. આ પુસ્તક દુક સમય-હકારની ઉત્પત્તિ વેળાના સમયને આ પ્રકરણમાં ચર્ચવામાં પુસ્તકનું એક પ્રકરણ અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે-ત્રી.]

આધ્યાત્મિક દલીલથી સંતોષ નહિ ચવાથી ગાંધીજીએ એવો વૃદ્ધા ફેંક્યો કે બ્રિટીશ માલની યોજના અગવહાર અને ખીન અસરકારક છે.

ગાંધીજી લખે છે, “મારાં લાખણે શ્રીતાઓ પર બહુ ભારી અસર કરી, મંથ ઉપર બેઠેલા માણસો તે ખુબ જ ધ્યાનપુર્વક સાંભળતા હતા અને એક પછી એક વક્તાએ ઉભા થઈને મારા વિચારોને ટેકા આપ્યો. નેતાઓ નેષ્ટ શક્યા કે બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારથી કંઈ માતખર પરિણામ નહિ આવે એટલું જ નહિ, પણ જે ઠરાવ મંજૂર થશે તેા ફુનીઆમાં તેમની હાંસી થશે. એ આખીએ સભામાં એવો કોઈ માણસ ભાગ્યે જ હતો કે જેનાં શરીર પર કોઈ પણ પ્રકારની બ્રિટીશ બનાવટની વસ્તુ ન હતી. એટલે હાજર રહેલાઓમાંના ઘણાખરા એ વસ્તુ નેષ્ટ શક્યા કે જે લોકો એ ઠરાવને ટેકા આપશે તેઓ પણ એ ઠરાવ પ્રમાણે વરતી શકે તેમ નહોતું.”

૧૯૩૦-૩૨ ની સાલમાં બહિષ્કાર પ્રવૃત્તિ શુ કરી શકી હતી તેનો જને ખ્યાલ હશે તે લોકોના ઉપર ગાંધીજીની એ દલીલમાં કેટલું વલુદ હતું તે સમજી લેવાનું હોડું છું. છતાંએ ગાંધીજી જેલમાં ગયા પછી જીવાન નેતાએ તેા બ્રિટીશ માલનો બહિષ્કારનો મંત્રજ પુક્યો અને તે એટલે સુધી કે બ્રિટીશ સિવાય ખીજ દેશોમાં બનેલા માલ વાપરવો હોય તેા ઠીક પણ બ્રિટીશ માલ તેા નજ વાપરવો, અને અત્યારે તેા એ ઐતિહાસિક સત્ય છે કે મહાસભાના સ્વયંસેવકો, દેશ સેવિકાઓ અને વાનરોની મદદથી

અમલમાં મેલાએલાં બ્રિટીશ દાપડ અને બીજા માલના બહિષ્કારે બ્રિટીશ આયાત પર એટલે જાલીમ ફટકા લગાવ્યો કે બ્રિટીશ સરકારનાં હાંખ પશુ ગગડી ગયાં અને કંઈક અંશે એને લીધે જ ગાંધીજીને છુટા કરી તેની સાથે વાટાઘાટ કરવાની સરકારને ફરજ પડી.

ખીલાતના પ્રશ્નનું ગમે તે યાપ તો પણ સ્વદેશીના પ્રચારનો હાથ તો અમલમાં લાગતો જ હતો, પણ એટલેથી ગાંધીજીને સંતોષ થાય તેમ નહોતું એટલે જ સરકાર મુસ્લીમ લોકોની વ્યાજબી માગણીઓને ન સંતોષે તો ‘અસહકાર’ ની લડાયક પદ્ધતિ અમલમાં મુકવાની જાહેરાત ગાંધીજીએ આ પરિષદમાં પહેલી જ વારને માટે કરી. ગાંધીજી લખે છે, “એ રીતને અસહકારને નામે ઓળખાવી. ‘અસહકાર’ શબ્દનો ઉપયોગ મેં અહિં પહેલી જ વાર કર્યો. જ્યારે મોલાના હઝરત મોહાની ભાષણ કરતા હતા ત્યારે મને વિચાર આવ્યો કે જો સશસ્ત્ર બળવો કરવાનું અશક્ય અથવા ઇચ્છાસ્પદ ન હોય તો જ્યાં સુધી સરકારની સાથે અનેક બાબતોમાં અસહકાર કરતા હોઈએ ત્યાં સુધી ખીલું કાંઈ પણ અસરકારક પગલું લેવું અશક્ય કે. એટલે મને તો એમજ જણાયું કે સરકારનો સામનો કરવાનો સહુથી સરસ માર્ગ તો એ જ છે કે તેની સાથે સહકાર કરતા બંધ પડવું. આ રીતે મને ‘અસહકાર’ શબ્દ મળ્યો.” પણ સાંધે એ પણ ઉમેરવું જરૂરી છે કે અગાઉ જેમ સત્યાગ્રહની બાબતમાં તેમ આ બાબતમાં પણ ગાંધીજીને અસહકારના સંપૂર્ણ સ્વરૂપનો ખ્યાલ નહોતો જ એમ ગાંધીજી પોતે કહી શકે છે અને એ વખતે તો સરકારી માન અને ખીતાબો અને સરકારી નોકરીઓ છાડી દેવી એટલા જ વિચાર એમને આવ્યા હતા.

પરિષદમાં ગાયને બચાવવા સખંધીના પ્રશ્નો પણ વિચાર કરવાનો હતો. ધર્મધેલા હિન્દુઓને પોતાના પક્ષમાં આજીવાને માટે મુસ્લીમ નેતાઓએ આ બાલ્ય ઉભી કરી હતી. એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે ગાંધીજીએ હિન્દુમાં પણ મુક્ય ત્યારથી આ બાબતમાં તેણે પોતાનું દીલ દોડાવ્યું હતું. એ પણ યાદ હશે કે ગૌવધ અટકાવવાને માટે ગાંધીજીએ અલિ-ભાઈઓ સાથે અંગત અને રાજકીય સંબંધ બાંધ્યા હતા. એટલે ગાયનાં રક્ષણને લગતી કેટલીક શરતો મુસ્લીમ નેતાઓ પાસેથી મેળવી હિન્દુ અને પ્રગ્નકીય નેતાઓને ખીલાતનાં પ્રશ્નોમાં ભાગ લેવાને લલચાવવાનો ગાંધીજીનો આશય હોય એ તો દેખીતું જ છે.

પણ ગાંધીજીએ પોતાનું કામ ધણી જ ચાલાકીથી લીધું. પોતાને પરિષદનું જ આમંત્રણપત્ર મળ્યું હતું તેના જવાબમાં પણ તેમણે જણાવ્યું હતું કે “ખીલાત અને ગૌવધ નિવારણના પ્રશ્નોને એક સાથે મેળવી દેવા જોઈએ નહિ તેમજ તેમને એક સાટાના રૂપમાં પણ ન ગણવા જોઈએ, પરંતુ બંનેને છુટા છુટા હાથ ધરના અને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે તેમને મહત્વ આપવું.”

એ પ્રશ્ન પર જ્યારે ચર્ચા ચાલી ત્યારે તેણે વખતે સ્પષ્ટતાપૂર્વક જાત કરી. ગાંધીજી લખે છે, “મેં એવી દલીલ કરી કે હું ‘માતું’ છું તેમ ખીલાફતનો પ્રશ્ન નો સાચો અને ન્યાયપૂર્વકનો હોય અને, જે સરકારે ભારે અન્યાય કર્યો હોય, તો હિન્દુઓએ મુસ્લીમોની માગણીઓમાં તેમની બાબતમાં ઉભું રહેવું નોંધ્યું. એવે વખતે ગૌરદાસના પ્રશ્નને વચમાં લાવવો એ એમને હાજર નહિ, તેવી જ રીતે હિન્દુઓના સહકારની કામત તરીકે ગૌરદાસે મુસ્લીમો જોતો કરે એ પણ અણગમતું જ ગણાય.”

અને પછી ગાંધીજીએ કુનેદપૂર્વક ઉમેર્યું, “પણ નો મુસ્લીમો પોતાની સ્વેચ્છાથી ગૌરદાસ અટકાવે અને એ રીતે પોતાના દેશબંધુ હિન્દુઓની ધાર્મિક લાગણીને માન આપે તો એ ઘણું જ શોભાસ્પદ ગણાય.” આવી મિત્રાચારીભરી વલણ અમલમાં આવતાં વાર ન લાગી પોતાની ચેતવણી છતાં મૌલાના અબ્દુલખાલીએ જણાવ્યું કે, “હિન્દુઓ આપણને મદદ કરે ન કરે પણ મુસ્લીમોએ હિન્દુઓના દેશબંધુઓ તરીકે તેમની લાગણીનો વિચાર કરીને ગૌરદાસ અટકાવવો જ નોંધ્યું.” અને છતાં ખુદ ગાંધીજી પણ આજે કશુંલ કરશે કે નો ગાંધીજી અને ખીજન નેતાઓની ખીલાફતના પ્રશ્નમાં મદદ કરવાની તૈયારી નોંધને મૌલાના ખાલીતું દોલ ન પીગળ્યું હોત તો તે આવી જાતની વિરોધી કદિ કરત નહિ.

આ રીતે આ પરિપદમાંથી અસહકારના યુગના શરૂઆત થઇ અને તે ૧૯૨૦ થી ૨૨ સુધી બહુ જ કુશળતાપૂર્વક ચાલી. તેમાંથી હિન્દુ-મુસ્લીમ સહકાર અને સંપના યુગની બહુ જ થોડા વખતને માટે-શરૂઆત થઇ. પરંતુ એ ઘડી ભરને માટે પણ સુલાવું નોંધવું નથી કે હિન્દને આ બધી અધુરી હોતોને માટે ભારી કામત ભરવી પડી છે. ઇતિહાસમાં કદાચ પહેલી જ વખતને માટે એક આખી પ્રજાકિય લડત ધર્મના અથવા અમુક પક્ષના ધાર્મિક વહેમ પર ચલાઇ. અને પરિણામે રાજકિય ક્ષેત્રમાં ધુસી જવાને માટે એક બાબત મૌલાના, મોલવીઓ અને ઉલમાઓને અને ખીજ બાબત સાધુ-સંત અને સન્યાસીઓને તક મળી ગઇ. પરિણામે ધાર્મિક દલીલો અને ધર્મશાસ્ત્રના આધારોએ રાજકિય કુનેદ અને સુદ્ધિપૂર્વકની દલીલોનું સ્થાન લીધું-રાજકિય ભાષણોનાં દરેક ખીજ વાક્યે રામ અને કૃષ્ણ, અલ્લાહ અને કુરાનના આધારો ટંકવા લાગ્યા. ‘લોકોનાં ટોળાંઓને હિન્દુ અને મુસ્લીમો તરીકે અને નહિ કે પહેલાં યતું તેમ હિન્દીઓ તરીકે સંખ્યાધારા લાગ્યા એક ખીજથી જુદા અને ઘણી વખત તો પરસ્પર વિરોધી એવી ધાર્મિક ભાવનાઓનો અસહકારના સમર્થનમાં ઉપયોગ થવા લાગ્યો-ટુંકામાં જે નવા કાયદમ સુદ્ધિપૂર્વકની દલીલો અને રાજકિય કુનેદને અલ્લે ધાર્મિક માન્યતા અને ભાવનાપૂર્ણ ઉત્સાદપૂર્વક અમલમાં મુકવાનો હતો તેમાં લોકોને આખી વિચીને બેળવવા માટે જનવાણી ધાર્મિક વહેમો અને મૂર્ખાઇભરી લાગણી એનાં પર વહેવા લાગ્યાં.

વિ જ્ઞા ન

ક્ષેત્ર માં—

કારબન માથી

દરતના પગલે પગલે કારબનમાંથી હિરા બનાવવામાં કારબનમાંથી વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રોફેસર ડૉ. સંકે એક મેટ્રી સફળ થયા છે.

તેમની પદ્ધતિ નિચે પ્રમાણે છે. વિજ્ઞાનક ભટ્ટીમાં તેઓ પ્રવાહી લોખંડ રેડ છે. આ પ્રવાહી લોખંડમાં તેઓ કારબન, સીલીકોન, અને ફોસ્ફરસ નાંખે છે.

પછી સવને પુષ્કળ તાપ આપવામાં આવે છે, એકદમ ઉગ્ર ગરમી આપ્યા પછી તેઓ તેમાં પાકાં લોખંડ (Steel)

પહેલા ચિત્રમાં કોલસા, લોખંડ, સીલીકોન વગેરે દેખાય છે જેમાંથી હિરા બને છે. બીજામાં પ્રોફેસર આ વસ્તુઓને, વિજ્ઞાનક ભટ્ટીમાં મુકતાં જણાય છે. ત્રીજા ચિત્રમાં હિરાનો ઉપયોગ ચિત્રકારોને પણ પડે છે તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

હીરા.

સફળ

પ્રયોગ !

ના કાચમાં નાંખે છે. આ કાચમાં
પેશા નત્રો પ્રવેશે છે આમ પ્રયાહી
લોખડની અંદર પુષ્ટિ Pressure
રહુ થાય છે

પછી આ કાચમાં ઠરવા દેવામાં
આવે છે. હીરા ગણ પછી એસીડની
મદદથી તેને ઉતારવામાં આવે છે.
એસીડ લોખડ, ફાસ્ફરસ અને
સીસીકોનને સાફ કરીને ચોખ્ખો
શુદ્ધ હીરા તૈયાર હાથમાં મુકે છે.

૩. મેકાની શોધથી હિરાના ઉપ-
યોગમાં વિપ્લવી પરિવર્તન થશે તેવી
માન્યતા રાખવામાં આવે છે.

—પ્રોફુલર સાયન્સ સુલાઈ અંક.

મથાળા નિત્રમાં તદ્દમને હીરાનો દગ
દેખાય છે. બીજા ચિત્રમાં પ્રોફેસર
પ્રયોગ કરી રહ્યાં છે. નીચલા બે
ચિત્રો હિરાનો ઉપયોગ બતાવે છે.
પથ્થર કાપવા માટે વપરાતા યંત્રોમાં
હિરાની જરૂર પડે છે !

તાલકાત અને તંદુરસ્તી

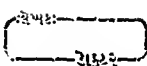
તાલીયા તાવ-એ તો પ્રત્યેક ગુજરાતીને હવે ઠીક ઠીક માલમ છે.

તાલકાત મુજતા કેટલાંય શરીરોએ એ સીતમગાર વેદનાનો અનુભવ મેળવ્યો છે. પ્ર.યેન વર્ગે ચોમાસાની ઋતુમાં ગુજરાતના ગામડામાં તાલીયા તાવનું નેર સારા પ્રમાણમાં દીસે છે. હરિપતાલના આંકડાઓ ઉંચા ચડતા જાય છે. મૃત્યુપ્રમાણ ને કે અતિ અદ્ય છે પણ પ્રત્યેક વર્ગે ગુજરાતને આ એક જ ઉપદ્રવથી કરોડ રૂપીયાનું નુકસાન સહેજમાં થતું હોતું જોઈએ. ૧૯૩૦ના વર્ષના સરકારી આંકડાઓ પ્રમાણે એકલા ગુજરાતમાં ૩૨૩૬૨ વ્યક્તિઓ માત્ર મેલેરીયા ના તાવથી મરણ પામી હતી.

ગુજરાતના કેટલાંય ગામડામાં અત્યારે સરકારનો કે ખાનગી ઢાકનર શોધ્યો જરૂરે તેમ નથી. તેથી જ એકલા મેલેરીયા જેવા દંડથી ગુજરાતને પ્રત્યેક વર્ષે યથ રહેલા આર્થિક નુકસાનનો અંદાજ કાઢવો લગભગ અશક્ય છે.

મેલેરીયાને નાબુદ કરવો-તેને ગુજરાતની સીમાઓમાંથી દૂર કરવાનું કાર્ય, આપણે ધારીએ તે અતિ સરળ છે.

યાદ રાખો કે મેલેરીયા પ્રસારે છે એ પ્રકારે. પ્રથમ મેલેરીયાનો ભોગ યથ પડેલા માનવ 'મુકન' રિસ્તામાં જાય, ત્યાં તેને મચ્છર કરડે એટલે માણસના રક્તમાં

સેપ્સ: રાક્ટર

રહેલાં મેલેરીયાનાં જંતુ મ મચ્છરના દેહમાં જાય. ત્યાં તેઓ ફાલે. નવાં સ્વરૂપે લે.

અને જ્યારે આ મચ્છર બીજા માણસને કરડે ત્યારે તેના લોહીમાં ઘોડા જંતુ રેડતું જાય.

આમ માણસમાંથી મચ્છરમાં-અને મચ્છરમાંથી માણસમાં, મેલેરીયાના જંતુઓ ભ્રમ્યા કરે છે. અને પરિણામે તાલીયા તાવ આવે છે.

આપ ને માણસોને મેલેરીયામુક્ત કરી શકાય, કે મચ્છરોનો નાશ કરી શકાય, અથવા આપણે મચ્છરોથી અળગા રહીએ તો પછી મેલેરીયા થવો અશક્ય છે.

મેલેરીયાને અટકાવવા માટે યોગ્યતા સાધેનાનો આ મુળ સંકેત છે.

મેલેરીયા

ત્યારે પ્રથમ વસ્તુ લઈ એ. મચ્છરથી મુક્ત થવો માટે તદ્દમે નીચે પ્રમાણે

કરશો તો જરૂર સફળ થઈ શકશો.

મચ્છરોનું જન્મસ્થાન ન્હાના ન્હાના ખાઓચીયાં છે. તેનું નિવાસસ્થાન અણુ-વપરાતા કુંગરો અને તળાવો છે. એટલે ને આપણે ખાઓચીયાને નાબુદ કરીએ, આપણે કુવાઓની સંભાળ રાખીએ, આપણે તળાવોને સ્વચ્છ રાખવાની મહેનત કરીએ તો પછી મેલેરીયાને પ્રસારણતાં મચ્છરો હિતપન્ન થવાં અશક્ય છે.

તેથી જ પ્રત્યેક પ્રત્યેક ગામમાં મચ્છરો સામે જેહાદ શરૂ કરવા, તેમ જ મેલેરીયાને નાબુદ કરવાં, માટે ખાઓચીયાને

તત્કાલ બંધ કરવા નોંધાવે. કુવાઓ સ્વચ્છ રાખવા નોંધાવે. અને તળાવો ઉપર મચ્છરો ઉત્પન્ન ન થાય તેવી વ્યવસ્થા રાખવી નોંધાવે.

પ્રત્યેક ગામમાં હવે નહાની નહાની શાળાઓ તેમ સ્થપાઈ છે. તો પછી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ આક્રમ ન ઉપાડી શકે? તેઓ નિષ્ક્રિય કરે તો માત્ર બે જ દિવસમાં ગામના આશ્રિતોમાં દૂર કરી શકે અને ગંદા પાણીના જમ્યાં થવાના સંઘર્ષો સ્થળોને નાશ કરી શકે.

પણ આ તો એક વસ્તુ થઈ આવા સ્થળોએ મચ્છરો હોય તો શું કરવું?

પ્રથમ તો આવા તળાવ કે કુવાની સપાટી ઉપર એક ઝોંસ બેટલું કેરોસીન રેડવાથી મચ્છરોનાં ઇંડા સાફ થઈ જશે. સદ્ભાગ્યે મચ્છરોનાં ઇંડાં જળસપાટી ઉપર જ તરે છે. એટલે કેરોસીનનો સ્પર્શ થતાં જ તેઓ સ્વર્ગે સિધાવી જાય છે.

ન્યાં પ્રકાશ અને પવન આવે છે ત્યાં ત્યાં મચ્છરો ટકી શકતાં નથી. માટે તદ્દમારુ ઘરમાં પવન અને પ્રકાશને આવવાને માટે સગવડ આપો.

ખીજું મચ્છરદાનીનો ઉપયોગ કરો. કેટલાક અખતરાઓ પછી કલકત્તાની 'ટ્રોપીકલ ડીસીઝ' ની શાળાના વડા અધિકારી સર આર. રોઝે આખરે બહાર કહ્યું છે કે મચ્છરોને અટકાવવા માટે મચ્છરદાની એ જ સૌથી સસ્તો સરળ માર્ગ છે.

અભારની સાંપ્રત શોધખોળ વચ્ચે તો મચ્છરના કંઈથી બચવા માટે મચ્છરદાનીનો ઉપયોગ એ એક જ સૌથી મોટો ઉપાય છે.

એટલું જ નહીં પણ મેલેરીયાના વિસ્તારમાં તદ્દમો વસતાં હોય, તો કોઈ પણ ક્ષણે તદ્દમો મેલેરીયાના બોગ થઈ પડે

એવો સંભવ અતી મોટો છે. માટે જ પુર આવે ત્યાર પહેલાં પાળ બાંધવાની માફક બે શરૂઆતથી જ થોડું થોડું ક્ષીનીન લેવાની ટેવ પાડતા જઈએ તો મેલેરીયાના ઉગ્ર ઉપદ્રવથી આપણાથી બચી શકાય.

મિહાર અને ઓરીસામાં તો ક્ષીનીન દરરોજ લેવાની જરૂર મોટી છે. પણ ગુજરાતના કેટલાંક ગામડાંઓ પણ આ પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લે તો પછી મેલેરીયા-મુક્ત બનતાં એ પ્રદેશને બહુ વખત નહીં લાગે.

આમ ગામમાંથી આશ્રિતોમાં, અણ-વપરાતા કુવા કે તળાવો સાફ કરવાથી, તેમ જ મચ્છરના કંઈમાંથી બચવા માટે પ્રકાશમાન અને હવા ઉભસવાળા ઘરોમાં વસવાથી તેમ જ મચ્છરદાનીનો ઉપયોગ કરવાથી તેમજ સાથે સાથે જ થોડું થોડું ક્ષીનીન લેવાથી ગુજરાતને અમુક વર્ષોના અંતરમાં જરૂર મેલેરીયામુક્ત બનાવી શકાય.

પ્રત્યેક વર્ષ સરકાર તરફથી મેલેરીયાના ઉપદ્રવ સામે પ્રખર આંદોલનો ઉપાડવામાં આવે છે. પણ આ આંદોલનોમાં પ્રાણ નથી હોતો. સરકારી કાર્યોની માફક તેનું વહન અને કામ ધીમું હોય છે. આથી જ આવા આંદોલનોને સમાજ-જીવન સાથે સ્પર્શતા બનાવવા માટે શાળાના શિક્ષકો, સ્થાનિક ડોક્ટરો, તેમ જ ગામની ઉત્સાહી વ્યક્તિઓને એકત્ર બનાવીને આ યોજના પાર ઉતારવી નોંધાવે.

યુરોપ ઈંથી તો મેલેરીયા અદૃશ્ય થવા લાગ્યો છે શહેરોમાં ગટરસીસ્ટમ થતાં મેલેરીયાએ ત્યાંથી પીછેહઠ માંડી છે. પણ ગામડાંમાં હજી પણ તેનું અધિ-રજ્ય પહેલાં માફક જ પુર દોરથી ચાલે છે. એટલે જ હવે આને માટે ઉગ્ર પગલાં ભરવાની જરૂર છે અને માટે વ્યવસ્થિત યોજના કરવાની અગત્ય છે. અને ધીમે અને મહમપણે આપણે આગળ વધીએ તો સાફદેવ મેળવવું એ આપણે માટે અતિ સહેજ વસ્તુ છે.

ચર્ચાના યોગાનમાં—

નવયુગમાં પ્રસિદ્ધ થતા કેટલાય લેખો એવા હોય છે કે જેને સમજવાને માટે વાંચક ખીરાદરોને ભારે શ્રમ લેવો પડે છે. તેથી કેટલાક સિદ્ધાંતવિપયક લેખો એમ અણુવંચાયા જ રહે છે. એટલું જ નહીં પણ અનેક જણ વાંચે છે તેમને તેમના સિદ્ધાંતોના સત્યપણા વિશેની ખાત્રી નથી થતી. આવા વાંચકો કોક જ વાર તેમની મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરવાને માટે તંત્રી ઉપર કાગળ લખે છે અથવા લેખક પાસેથી જવાબ મેળવવાની આશા રાખે છે.

પણ આ પદ્ધતિ અતિ અનિચ્છનીય છે. કોઇએ લખ્યું છે માટે સ્વિકારી લેવાની વૃત્તિ એ અતી શોકજનક છે. આ વૃત્તિને નિમૂળ કરવાને માટે, તેમજ નવયુગના પ્રસિદ્ધ થતા લેખો ઉપર ચર્ચા શરૂ કરવા માટે આ અંકથી આ કોશમાં શરૂ થાય છે. આશા છે કે નવયુગનો પ્રત્યેક વાંચક, પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોની ખુદ્ધિયુક્ત ચર્ચા શરૂ કરે. અમે આ પ્રયત્નમાં સર્વ વાંચક ખીરાદરોનો સદ્કાર માંગી લઇએ છીએ. આ સાથે અત્યાર મુધીમાં મળેલા પત્રોમાંથી એક પત્ર અને તેનો પ્રત્યુત્તર રજૂ થાય છે—તંત્રી.

ઇશ્વર ક્યાં છે?

આ વાંક ઋષિએ રચેલી સંહીતાનો ગુજરાતી અનુવાદ ગોકલદાસ નાનજીભાઇ ગાંધી કરી રહ્યા છે. સંહીતા ક્રમે ક્રમે આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેમાં ચાર્વાક ઋષિએ રજૂ કરેલી દલીલોનો જવાબ વાળવા માટે ‘આર્ષ પ્રકાશ’ માં કોઇ બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ કલમ ચલાવી છે. પણ ઇશ્વરની મદદે જઇ પહોંચેલા આ સ્વામીજીની દલીલો કેટલી આલીશ છે તે દર્શાવતો શ્રી ગોકલદાસ ગાંધીનો જવાબ અમને પ્રસિદ્ધ કરવાને માટે મળ્યો છે. સ્થળને અભાવે શ્રી ગોકલદાસ ગાંધીએ

આપેલા જવાબનો હું કે સાર જ પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઉચ્ચીન લાગ્યું છે.—તંત્રી.

બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ અનુમાનથી સાબીત કરવાનો યત્ન કર્યો છે. પણ જો જગતનો સૃષ્ટા ઇશ્વર છે તો ઇશ્વરનો સૃષ્ટા કોણ એ પ્રશ્ન હજી અણઉકેલ્યો જ રહેલો છે.

બ્રહ્માનંદ સ્વામી લખે છે કે ‘ઇશ્વર, અને જીવ એ સ્વભાવથી અનાદિ છે’ પણ જો ઇશ્વર અને જીવ બન્ને

અનાદિ હોય તો ઇશ્વર જીવનો સુખા
નથી. તો પછી જીવનો 'કમ' ફલજ્ઞાના
બનવાની પ્રવૃત્તિ ઇશ્વરના હાથમાં
ક્યારથી જઈ પડી? તેમજ જીવ
પ્રભુની આજ્ઞામાં ક્યારથી આવ્યો
લાગ્યો અને શા માટે તેની આજ્ઞા
પાળે છે?

બ્રહ્માનંદ સ્વામી લખે છે કે 'જીવ
અપરિણામી અને અવિકારી છે'
તો પછી ચેતનનું જન્મસ્થાન શું?
શરીર શેના માટે? માનવજન્મ
માટે સ્ત્રી અને પુરુષના 'સર્વજ્ઞ'ની
જરૂર શા માટે?

બ્રહ્માનંદ સ્વામી લખે છે કે
"આર્વાક ઋષિ (1) અશ્વિ, જમ્બ,
તેજ, વાયુ, અને આકાશના પાંચ
ભૂતોના યોગથી ચેતન. જીવની
ઉત્પત્તિ માને છે. આર્વાક ઋષિઃ એમ
સુચના કરી, શક્ય છે. બ્રહ્માનંદ
સ્વામી આર્વાક ઋષિએ જીવેલા
પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો. આર્વાક
ઋષિ માત્ર આર્ય સંસ્કૃતિમાં જ
માનતા હતા. તેમજ તે

બ્રહ્માનંદ સ્વામી જંગલમાં પ્રવ-
ર્તતી અરાજકતાને વ્યવસ્થા તરીકે
વર્ણવીને તેનો નિયામક ઇશ્વર છે
એમ બતાવે છે. પણ આપણા
સમાજમાં કેટલી સુદૃઢ વ્યવસ્થા છે
તે તો પ્રત્યેકને સારી રીતે ખબર છે!
ઇશ્વરની મદદે દોડનારાઓ સાંપ્રત
હુટારી મુઠીવાદી સમાજરચનાને
'ઇશ્વરી વ્યવસ્થા' તરીકે, એકાગ્ર-
વાને બદલે બુદ્ધિને કંઈક અન્ય
દીશ તરફ દોડાવેલાં તો, હીકર.
અંતે પાર્લામેન્ટ આપણે તરી. આંખે

નિહાળ્યાં નથી છતાં તેનું અસ્તિ-
ત્વ છે એ પ્રકારની ઉપમા લખને
ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિધ્ધ કરવા
મથતા શ્રી બ્રહ્માનંદજીને અનુવાદ-
કારે સીધો જ પ્રશ્ન કર્યો છે કે,
"સ્વામીજી, આપે લંડન શહેર કે
પાર્લામેન્ટ ન જોયાં હોય તો પૈસા
ખરચીને વિના વિદ્યોતે ત્યાં જઈ
શકો છો. એટલું જ નહીં પણ તહો
આ જ દેહે પાછા આવીને તમારા
અનુભવ તહો કહી શકો છો.
આવા અનેક માણસોએ લંડનને
ગાતાની આંખોએ જોયું છે પણ
તહો શું આ જ દેહે ઇશ્વર પાસે
જઈને પાછા આવી શકો છો? કોઈ
ઇશ્વર પાસે જઈ આવ્યાની ખાત્રી
આપી શકે છે?

અને સ્વામી બ્રહ્માનંદજીએ ગીના વગેરે
પુસ્તકોમાંથી ઉછીના લીધેલા શ્લોકોનો
ઉલ્લેખ કરીને અનુવાદકાર નીચે પ્રમાણે
તેનાં જવાબની સમાપ્તી કરે છે.

કલિપત ઇશ્વરના બ્રહ્માના દેહન
જે જે પાખંડી ધર્મચાર્યો થયા
તેમણે જુના અગ્રણ્યો પતાવવાનો
દોંગ કરીને પુન્યવાની લાઝસાથી
નવા અગ્રણ્યો ઉભા કરેલા છે.
અખો કહે છે કે:-

પદ્મશંકરના જુજવા મતા,
માંદોમાંદો ખાંધી ખતા;
એકનું ચાપુ બીજને લણે,
અન્યથી આપને અધિકો ગણે,
અખો કહે અંધારો કુવો,
અગડો પતાવી કોઈ ના મુવો.

તા. ૨૫-૭-૩૨ રાજકોટ.

ગોકુલદાસ નાનુભાઈ ગાંધી.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

આ શાંતિવાદીઓ જુઓ !

સુમત્ર યુરોપમાં શાંતિનો સૌથી વધુ ફાલ કરતું હોય તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય છે. જીનીવામાં શસ્ત્રબંધીની પરિપક્વ પ્રમુખ-સ્થાને નામચીત હેંડરસન બેઠા છે. જીનીવામાં બ્રિટનના પ્રતિનિધિઓ શાંતિવાદી વાતો કર્યા કરે છે. પણ સત્ય હકિકત નીચેના અંવતરજુથી સમજાશે. અમેરિકન અખબારે 'નેશન' તેના રૂલ મી જીનના અંકમાં લખે છે કે—

‘પાર્લામેન્ટમાં બ્રિટિશ સરકાર તંત્રને સલાહ કરતાં તંત્રને સ્વિકાર્યું’ કે જ્યારે તેમના પ્રતિનિધિઓ જીનીવામાં યુદ્ધને અટકાવવાને માટે શાંતિ-પુણ્ય યત્ન કરી રહ્યા હતા ત્યારે તેઓ ચીન અને જાપાનને લડાયક સરંજામ વેચી રહ્યા હતા. તે છ માસમાં ૧૨૩૦૦૦ પાઉન્ડનો લડાયક સરંજામ જાપાનને વેચવામાં આવ્યો હતો. તે જ સમયમાં ૩૧૦૦૦ પાઉન્ડનો લડાયક સરંજામ ચીનને વેચવામાં આવ્યો હતો. લડાયક સરંજામ વેચનારી કંપનીના ખામ આપવાની પ્રધાનમંડળે ના પાડી હતી.

૧૫ મી જુને પ્રજાસંઘ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા રીપોર્ટમાં આલેખવામાં આવ્યું છે કે ૧૯૩૧ના વર્ષમાં લશ્કરી સરંજામ વેચવાના ઉદ્યોગમાં બ્રિટન આગળ પડ્યું હતું.

પરદેશ મોકલાતાં લશ્કરી આયુધોમાં બ્રિટનનો ભાગ ૩૦ ટકા હતો ક્રાંસનો ફાળો ૧૩ ટકા હતો. ત્યારે અમેરિકાનો ફાળો ૧૦ ટકા હતો.

જર્મની કઈ તરફ ?

છેલ્લા દિવસોમાં જર્મનીમાં સૌથી સરમુખત્યારી સ્થપાઇ છે, તે દ્રષ્ટિએ ‘નેશન’ નામના અમેરીકન અઠવાડિકમાં મી. જોન ઇક્લીયન ‘જીની’ ગતે કેવી રીતે ઉચલાવી પાડવામાં આવ્યા ?” એ વિષય ઉપર અભ્યાસનું વિચારો જાહેર કરે છે. તેનો છેલ્લો પેરેગ્રાફ જર્મનીના રાજકારણનો પવન કંઈ દીશામાં વળશે તે ઉપર પ્રકાશ પાડતો હોવાથી અને આપીયે છીયે—

‘શક્તિશર ટાળીના વિચારો અને મોજનાઓ અત્યારે તો ગુપ્તતાના આવરણમાં ઢંકાયેલા છે. હિટલરવાદીઓ એમ કહે છે કે અમુક સમય પુરું જ આ સરકાર તંત્ર છે. કારણ કે ચુન્ટાણીમાં તેઓ ચુન્ટાઈ આવશે એવો સંભવ હોવાથી સરકાર તંત્ર તેમને પાછું સોંપવું પડશે.

પણ રાજ્યસલાયક રચણેથી એમ ખબર મળે છે કે શક્તિશરે એમ કહ્યું હતું કે આવતાયાર વર્ષને માટે તો તેઓ પ્રધાનમંડળ બરાબર છે. તેમજ લંડનના માલુમોલથી જોરન વોન ન્યુરેથા જેવી વ્યક્તિઓ, આવા સમયપુરતા જ

સરકાર તંત્રમાં નોંડાઈને પોતાનું ભાવી ફેંકી દે. એવી આશા રખાય એમ નથી. શલે-શરે એક કે બે યોજનાઓ ધારી રાખી હશે. સંભવ છે કે સામાન્ય ચુંટણી પછી શલેશર પ્રધાનમંડળમાં એક બે જગ્યાઓ આપીને કે પ્રુશીયાની કમીસનર-શીપ આપીને નાઝીઓને સંતોષે અને તેના વળતરમાં લશ્કરવાદ અને જમીનદાર વર્ગની સત્તાના રથને પુછડે હીટલરને ખેંચાવું પડે. પણ જર્મન ચુંટણીમાં હીટલર અને હુગેનબર્ગના રાષ્ટ્રિય સમા-જવાદીઓ વિજય પામે તેના ઉપર ઉપલી સંભાવના રચાયેલી છે. પણ સામાન્ય રીતે લાગે છે કે તેઓ નહીં જીતે. જો તેમ નહીં અને તો લશ્કરના બળ વડે સરમુખત્યારી સ્થાપવાનો તે પ્રયત્ન કરશે.

યુદ્ધભય !

યુદ્ધભય ઉપર અતિ અભ્યાસપુર્ણ લેખ લખતાં 'ન્યુ રીપબ્લીક' નામનું પત્ર નીચે પ્રમાણે તેના ૨૯ મી જુનના અંકમાં આલેખે છે.

જુનના આ અઠવાડીયે—આવતે મહીને, જેમ યુદ્ધની આશા રખાતી હતી તેમ હવે લાગતું નથી. મંચુ-રીયાની દીશામાં જાપાને સખ્ત જાપ્તાનીતિ મુકી છે. એટલે સોવી-યેટ યુનીયનની દીશામાં તેમણે કેટલી ભયકારક પ્રગતિ કરી છે તે કહી શકાય તેમ નથી. એમ લાગે છે કે આગળ વધતાં પહેલાં તેઓએ જીતેલા દેશમાં હરીઠામ પડવા માટે તેમજ ઉનાળા સુધી રાહ જોવાને માટે મક્કમ નિર્ણય કર્યો છે પશ્ચિમમાં પોલેન્ડે રશીયા સાથે પરસ્પર આક્રમણ ન કરવાની સંધી માટે મંત્રણા

શરૂ કરી છે. એમ લાગે છે કે પહેલાંની માફક આ પણ આપત્તિ-કાળ આવશે જશે. છેલ્લી વરસે-લસની સંધી પછી યુદ્ધ અટકાવવાને માટે જુદી જુદી પદ્ધતિઓ ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે. પણ જ્યારે આંતરરાષ્ટ્રિય સહકાર તંત્ર તૂટતાં જાય છે, આંતરરાષ્ટ્રિય નોંડણુ ભાંગતા જાય છે ત્યારે આંતરરાષ્ટ્રિય શાંતિવાદના આદેશનોએ પણ પોતાની નાદરી સ્વિકારવી જોઈએ. કેટલાય સમયથી આ સંસ્થા આપ-ત્તિકાળના સમયના માત્ર પ્રશ્નને અલ-રાષ્ટ્ર ઉપર ચઢાવવાનું કામ કરી રહી છે. પણ જે વસ્તુઓ આ આપત્તિકાળ ઉભો કરે છે તે વસ્તુઓનો ઉકેલ સુચવતી નથી. સંભવ છે કે જ્યારે આજ ક્ષણે ત્યારે તે વસ્તુ વિશંબ-જનક પદ્ધતિને લીધે વધુ જાળ્યર હશે.

ચીકાગોના ચૌર

ઈંગ્લેંડથી પ્રત્યેક અઠવાડીયે પ્રસિદ્ધ થતાં હિસ્ટરિયલવાદી 'મેન્સેસ્ટર ગાડીયન' નો ન્યુયોર્કનો ખબરપત્રી ચીકા-ગોમાં અડું જમાવી બેઠેલા બદમાશોનાં કાળાં કામ ઉપર પ્રકાશ પાડે છે. અમે-રિકા જેવા સુસંસ્કૃત મનાતા દેશોમાં બદમાશો વ્યવસ્થિત રીતે કેવો કુર વર્તાવી શકે છે તેની આછી રૂપરેખા નીચે જડશે—

‘સરકારપક્ષના સાક્ષીઓને બદમાશો ખત્મ કરી નાંખશે એવી બીકથી પ્રખ્યાત બદમાશ સામેનો કેસ ચીકાગોના ન્યાયાધીશે ૨૬ કરી નાંખ્યો છે. આ ઘટનાથી અમેરિ-

કાનો જાહેર-પ્રજ્ઞમત ખૂબ ખળ-
ભળા ઉઠ્યો છે. ચીકાગોના જાહેર
શત્રુઓની નામાવલીમાં બિરાજતા
'ડેની' જીઓ મેકગેટગાન સામે આ
કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો. જે કે
ઉપર મશીનગન સાથે ધસારો કરવાનો
તેમના ઉપર આરોપ હતો. કેટલાય
સાક્ષીઓએ તેની ઓળખ આપી
હતી આખરે તેના ઉપર કામ ચલા-
વવામાં આવ્યું, પણ જ્યુરીએ તેને
નિર્દોષ જાહેર કર્યો. આથી ન્યાયા-
ધીશે તેનો કેસ ફરીથી ચલાવવાની
આજ્ઞા આપી, પણ જ્યારે આ
મુકદ્દમો ફરીથી શરૂ થયો ત્યારે
સરકારપક્ષના વકીલે બહુ જ ગંભી-
રતાથી કહ્યું કે 'સાહેબ, સરકાર-
પક્ષના સાક્ષીઓને ચીકાગોની હોટે-
લમાં સંતાડીને રાખવામાં આવ્યા
છે! તેમનું ખૂન કરવાની ધમકી
મેકગેટગાનના સાથીઓએ આપી છે.
અને સંભવ છે કે જો આ કેસ
ફરીથી ચાલશે તો તેઓની છાંટી
જોખમમાં આવી પડશે માટે આ
કેસ પાછો ખેંચી લેવાની પરવાનગી
આપવી.' ન્યાયાધીશે જણાવ્યું કે
'ચીકાગોનું પેક્લીસખાતું તેમને રક્ષણ
નહીં આપી શકે?' સરકાર
પક્ષના વકીલે તરત જ જવાબ
વાળ્યો- 'સાહેબ જ્યારે તેમની સામે
મશીનગન ધરાવામાં આવે ત્યારે
તેઓ રક્ષણની ખાત્રી આપવા
અસમર્થ છે !'

ન્યાયાધીશે કેસ પાછો ખેંચી લેવાની
પરવાનગી આપી. પ્રખ્યાત બદ-
માશ 'નિર્દોષ' ફરીને કોર્ટમાંથી દાંત
કચકચાવતો ચાલી ગયો.

અમેરિકન પત્રો કહે છે કે આ
પ્રસંગ ઉપરથી જણાય છે કે ચીકા-
ગોમાં કાયદો અને વ્યવસ્થાનું તંત્ર
છેક તૂટી પડ્યું છે. એલ કુપોનેને
કારગૃહમાં ધકેલ્યા પછી એમ આશા
રાખવામાં આવી હતી કે બદમા-
શોનું રાજ્ય તૂટી પડશે. પણ એ
આશા નિષ્ફળ નીવડી છે. અત્યારે
પ્રત્યેક અમેરિકન શહેરમાં બદમાશો
મજબુતાઈથી પોતાનો અડડો જમાવી
બેઠા છે. અને સાક્ષીઓના ખૂન થયો
એ બીકે અત્યાર પહેલા કેટલાય
કેસો કાઢી નાંખવા પડ્યા છે.

‘તુકી’ પ્રજાસંઘમાં લખ્યું !’

આખરે તુકી પ્રજાસંઘના સભ્ય
થવાનું પસંદ કરે છે એ જોઈને યુરોપના
સામ્રાજ્યવાદીઓ ખૂબ ખુશી થયા છે.
ઈંગ્લેંડનું ‘માંચેસ્ટર ગાર્ડીયન’ એ વિષય
ઉપર નોંધ લેતાં લખે છે કે-

તુકીને પ્રજાસંઘના સભ્ય તરીકે
સુચવવાની દરખાસ્ત તેના જૂના
શત્રુ ગ્રીસે કરી છે. જૂની શત્રુવટ
ખીલવવાને બદલે આજે તુકીમાં
રાજ્ય કરનારાઓ પોતાના દેશના
હિતો સૌથી આગળ મૂકે છે.....
મુસ્તફા કમાલ પાશાએ ગ્રીસ
સાથેના વ્યવસ્થાપક મુદ્દાની ચોખ-
વટ ગ્રેસમાં કરી નાંખી છે,
ક્રાંસ સાથે સીરીયામાં ચોખવટ
કરી છે અને ઇંગ્લાંડ સાથે ઇરાકમાં
ચોખવટ કરી છે. ગ્રીસ, ઇટાલી
અને ક્રાંસ સાથે મિત્રતાનાં કોલક-
રાર કર્યા છે. તેમના સ્વાતંત્ર્ય
સંગ્રામમાં અગત્યની મદદ કરનાર
રશીયા સાથે તુકીનો સંબંધ સૌથી

સારો છે. પણ તેઓ રશીયાની માફક પ્રજાસંઘ સામે વિરોધી વ્યવસ્થા નથી દાખવતા !

પ્રજાસંઘે મંચુરીયામાં જાપાની આક્રમણને અટકાવવાને માટે લીધેલાં પગલાં (!) એટલાં તો અસરકારક હતાં કે પ્રજાસંઘમાં હવે કોઈને પણ વિશ્વાસ રહ્યો નથી ! એ વસ્તુ ઉપર લક્ષ્ય ખેંચવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે !

સીઆમનો વિપ્લવ અમેરિકન આંખોએ

સીઆમમાં થયેલા સફળ વિપ્લવની તવારીખ આ અંકમાં અન્ય રચણે અપાઇ છે. પણ અમેરિકન ઉદામ મતવાદી મનાતાઓ આ ઘટનાને કેવી રીતે અવલોકે છે તે દર્શાવવા માટે નેશન પત્રના ૬-૭-૩૨ ના અંકમાં તંત્રી-સ્થાનેથી લખાયેલી નીચેની નોંધ પ્રગટ કરીએ છીએ.

આક્ષમના નકશા ઉપર આપશ્યુદ રાજાનો રહી ગયેલો એક ડાચો-સીયામમાં આખરે રાજ્યકાંતિ થઇ છે. ધુળી જ ચોક્કસાદથી, કુશળ-તાથી અને જાલાઇથી લોકપક્ષે ઉમરાવોના પ્રધાનમંડળને અટકમાં લીધું છે. રાજાએ પણ કોઇ પણ પ્રકારનો વિરોધ કર્યા વગર બંધારણીય રાજ્ય તરીકે રહેવાનું કબુલ કર્યું છે. કેટલાક પરસ્પર વિરોધી પણ અહીં રજુ કરવા જોઇએ. લોકપક્ષમાં જુવન અમલદારો અને મધ્યમવર્ગના લોકો અદ્વસરો છે. જેને માટે લોકપક્ષે વિપ્લવ કર્યો, તે લોકોએ બળવામાં ભાગ લીધો જ નથી. અંતમાં હેરાફેડ ત્રીખુનના

બગરખેત્રી લખે છે કે “વર્તમાન-પત્રો ઉપર સખત અંકુશ છતાં નવી સરકાર પ્રત્યેક બાળત ઉપર સખત ટીકાને આવકારે આપે છે” ગમે તેમ પણ પરિવર્તનથી બધા પ્રસન્ન થયા હોય તેમ લાગે છે.

અતિ ઉત્પાદનના શ્રાપ

‘Socialist Standard’ એ પ્રિટ-નના સમાજવાદીઓનું પત્ર છે. આ પત્ર હમેશાં રાજકીય અને આર્થિક ઘટનાઓને સમાજવાદી દ્રષ્ટિબિંદુથી અવલોકે છે. તેના લેખો અતી રસિક હોય છે. આ પત્રના છેલ્લા જુલાઇ અંકમાં ‘મુડીવાદીઓ કદી શીખતા જ નથી’ એ નામના લેખમાં સમાજમાં ચાલી રહેલાં યોજનાશૂન્ય ઉત્પાદન ઉપર કડક ટીકા કરવામાં આવી છે. આ રજા તે શબ્દો-

વધુ કામદારો અને તકામી મરીન-રીના મશ્ન એક્સાન્જ મુડીવાદીઓને મુશ્કેલતા નથી પણ કુદરતે ઉપજાવેલા કુદર પાકના પરિણામોથી બચવા માટે તેઓ ધત્ત કરી રહ્યા છે. અમેરિકામાં ચઉનાં ખેતરોને પડતર રાખવામાં આવ્યાં છે. કાનસનું વાવેતર કમી કરવામાં આવ્યું છે. આઝીલમાં કોણીને બાળવામાં આવે છે. તેલના કુવાને બંધ કરવામાં આવ્યા છે. અને ક્યુબામાં શેરડીને અણકપાયેલી દશામાંજ પડી રહેવા દેવામાં આવી છે. નાઇટ્રોના ઉત્પન્નને ઘટાડવામાં આવે છે.....પ્રત્યેક પ્રકારના કાચા માલના ઉત્પન્નને ઘટાડવામાં આવ્યું છે.....

નવું-સાહિત્ય

કાવ્યાં રૂપ

લેખક : જેઠાલાલ ત્રીવેદી પ્રકા-
શક : ઇશ્વરલાલ મોહનલાલ
ત્રીવેદી, શુદ્ધ ખાદી ભંડાર,
વડોદરા. મુલ્ય : આઠ આના.

ગુજરાતના વાર્તાસાહિત્યમાં કાવ્યાં
નું રૂપ નવું પુસ્તક એક મુંદર
ઉમેરો કરે છે. પણ નવી ભાત પાડતું
નથી. ભાઈશ્રી જેઠાલાલ ત્રીવેદીએ જુને
ચીલે ચાલીને સામાજિક દુઃખો ઉપર તેમની
વાર્તાઓ દ્વારા બે આંસુઓ પાડ્યાં છે
નવાં આંદોલનોએ ઉપજાવેલા નવા ભાવોને
ઝીલવાનો તેમાં પ્રયાસ નથી. વાર્તાઓ
રસિક છે. વાંચવાની ગમે તેમ છે. પણ
લેખક ભાવીમાં વાર્તા લખવા એસે ત્યારે
સમયના પલટાતા ચિત્રપટ તરફ નજર
રાખે તો ઠીક જ ગણાશે.

અરક્ષણીયા

અનુવાદક : કિસનસિંહ ચાવડા.
પ્રકાશક : નવયુગ પુસ્તક ભંડાર.

ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ. મુલ્ય :
છ આના.

હાલમાં બંગાળી સાહિત્યના અમદ
લેખકોની સાહિત્યકૃતિઓ ગુજરાતિ ભાષા-
માં ઉતરવા લાગી છે, મહાવિધાનને પગલે
પગલે શ્રી. શરતભાજીની અરક્ષણીયાની
કથા શ્રી. કિસનસિંહ ચાવડાએ ગુજરાતની
આલમ સમક્ષ મુકી છે. હિંદુ સમાજની
વ્યવસ્થા પ્રત્યેક પ્રાંતમાં જગલગ સરખી
હોવાથી વાર્તાની વસ્તુ સહજ લાગે છે.
અનુવાદ સફળ થયો છે.

કલ્પનાનાં પ્રતિબિંબ

લેખક : ચીતુ શુક્લ. પ્રકાશક
નવયુગ પુસ્તક ભંડાર. ઝવેરી-
વાડ. અમદાવાદ. મુલ્ય ૦-૮-૦.

રા. ચીતુ શુક્લે લખેલી સાત વાર્તા-
ઓનો આ સમુચ્ચાય છે. લેખકે સાહિત્યમાં
હમણાં જ પ્રવેશ કર્યો હોવાથી 'પ્રતિબિંબો'
ખરેખર કળાનાં પ્રતિછાયા રૂપ જ રહ્યાં
છે. આશા છે કે લેખક ભાવીમાં ગુજ-
રાતને આથી જે ઉચ્ચતર સાહિત્ય આપશે.

વાર્તાઓની વસ્તુ સામાજિક છે. આ-
યોગન સરસ છે. અને વાંચન એકંદરે
સફળ છે.

હજરત મહમદ પયગમ્બર

સાહેબ

પ્રયોજક: હમામ અબદુલકાદર
બાવઝીર. પ્રકાશક. નવયુગ
પુસ્તક ભંડાર, ઝવેરવાડ અમ-
દાવાદ આદિતિ પહેલી. મુલ્ય
૦-૬-૦

મુસ્લીમ ધર્મપ્રવર્તક પયગમ્બર
સાહેબના જીવન ઉપર આ પુસ્તક
સારો પ્રકાશ પાડે છે. આયર સુધીના
પયગમ્બર સાહેબના જીવન ચરીત્રોમાં આ
નવું પુસ્તક એક સુંદર ઉમેરો કરે છે.
ભાષા સરળ છે. અને પુસ્તકનાં ૧૦૬
જેટલાં પાનાંઓ ભેતી મુલ્ય તદ્દન યોગ્ય
છે. આશા છે કે ગુજરાત આવાં પુસ્તકો
અપનાવી લેશે.

હુદયમંથન

રશીયન વાર્તાકર ચેખાવની
વાતો. અનુવાદક શિવશંકર
પ્રાણશંકર શુક્લ. પ્રકાશક:
નવયુગ પુસ્તક ભંડાર. ઝવેરી-
વાડ. અમદાવાદ મુલ્ય દશ
આના. પ્રથમ આવૃત્તી.

વિપ્લવ પહેલાંના સમયે લેખક ચેખા-
વની વાર્તાઓ કરતાં તેનાં નાટકો આક-
ર્ષની પ્રશંસા વધુ પામ્યાં છે. આથી જ
તેમના કોઈ અપ્રતિમ નાટકદ્વારા ચેખા-
વની કલાને ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉતાર-

વાનો વાન થયો હોત તો વધુ યોગ્ય
મનાત. આ સમુદાયમાં લગભગ સોળ
જેટલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. ચેખાવની
આ ઉત્તમ કલાકૃતિઓ છે કે કેમ તે
તો કહી શકાય તેમ નથી પણ અનુવાદ
એકંદરે સફળ થયો છે. જો કે કેટ-
લેય સ્થળે ભાવ સંદિગ્ધ છે. 'ચોર'
વાળી વાર્તા અમને સૌથી વધુ ગમી છે.

આશા છે કે લેખક ચેખાવનાં કોઈ
કલાપ્રજ્વળ નાટકનો અનુવાદ ગુજરાતી
સાહિત્યને આપશે તો યોગ્ય જ ગણાશે.
વાર્તાસંગ્રહ સાથે ચેખાવની કલા ઉપર
શ્રી. રામનારાયણ પાઠકનો અભ્યાસપ્રજ્વળ
લેખ પણ પ્રસ્તાવનારૂપે રજુ થયો છે.

મધ્યએશીયામાં બોદશેવિક

પ્રયોજક મહાશંકર ઇન્દ્રજી
દવે. પ્રકાશક નવયુગ પુસ્તક
ભંડાર અમદાવાદ. મુલ્ય
૦-૬-૦ પ્રથમ આવૃત્તી.

હું માત્ર હું કે સોવીયેટ યુનિયન
એશીયાની ભૂમી ઉપર સાધેલા સાહસને
ગુજરાતી ભાષામાં વર્ણવતું આ પહેલું
પુસ્તક છે. આ સંબંધી ઇંગ્લીશ ભાષામાં
બેબએ તેટલું સાહિત્ય જમા થયું છે.
ખાસ કરીને Red Star in Samarkand
નામના પુસ્તક ઉપરથી મધ્ય એશીયામાં
બોદશેવિકમાં પ્રગટ થયેલી વસ્તુ રચાય છે.
માત્ર ૭૮ પાનાંની આ નહાની ચોપડીમાં
મધ્યએશીયામાં બોદશેવિકોએ મુતિમંત
કરેલા આદર્શો તેનાં પુણું સ્વરૂપમાં રજુ
કરવા શક્ય નથી. છતાં તેની સુંદર રૂપ
રેખાઓ લેખકે આપી છે.

યાદ રાખીએ કે મધ્યએશીયા એકવાર
ઝારની જુદી સંસ્તનત નીચે શોષાય

રજી હવું. તેની પ્રજાને તદ્દન નિરક્ષર રાખવામાં આવી હતી. ઉત્પન્ન થતો સર્વ માત્ર મેરડો તરફ પ્રયાણ કરી જતો. પરિણામ એ આવતું કે મધ્ય એશીયાની કંગાલીયત ઉપર રશીયાના જમીનદારો જહાંગીરી ચલાવતા. આજે એ વસ્તુ અદ્વિતીય થઈ ગઈ છે. જુદી જહાંગીરીને બદલે આજે મધ્ય યુરેપમાં પ્રજાસત્તાક સોવીયેટ તંત્રો સ્થપાયાં છે, રાજ્યને અધિકાર જેડતો અને કામદારોના હાથમાં ગમે છે. પરિણામે આજે જોઈ શકાય છે કે દશ વર્ષના હુકા કાળમાં મધ્યએશીયાની અલગ ગણતી પ્રજાઓની નિરક્ષરતા નાશ થઈ છે. તેઓનું શાપણ બંધ પડ્યું છે. આજે મધ્યએશીયામાં, યોદ્ધાશક્તિઓની આધિક સહાયથી રૂઢરો દ્વારા ખેતીવાડી થઈ રહી છે. અને રેશકંદ જેનું નામ પણ જગતના નકશા ઉપર ન હવું ત્યાં આજે પુર્વના મેદેશનું પ્રખ્યાત વિશ્વવિદ્યાલય છે.

ગ્રાહીરેરીયન,

કાકી

સ્ત્રીશક્તિ અંધમાળાનું, બીજું પુસ્તક. પ્રકાશક ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિર સુરત. મુદ્ય ત્રણ આના

ચાર વાર્તાઓના સંગ્રહના આ નવાં પુસ્તકને સ્ત્રીશક્તિ અંધમાળાના બીજા પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. વાર્તાઓ મુખ્યત્વે અનુવાદીત છે. પહેલી વાર્તા કાકી અંધમાળાના મશહૂર લેખક શરતચંદ્રની કૃતિના સીધા અનુવાદ છે. એકંદરે અનુવાદ સફળ થયો છે. આશા છે કે ગાંડિવ સાહિત્ય મંદીર આવાં પુસ્તકો ભવિષ્યમાં પ્રગટ કરવાનું ચાલુ રાખે.

અસે કા ?

સંપાદક: એન. એન. દેસાઈ. પ્રકાશક: કામદાર વાંગમય પ્રચારક મંડળ. જાહેરાતો જિલ્લીંગ

લાલબાગ. મુંબાઈ. મુદ્ય ૩ આના. લાખા મરાઠી. પહેલી આવૃત્તિ.

રશીયામાં લખાયેલા 'Red corner' નાં આંગણે પ્રકરણોના આ અનુવાદ છે. અનુવાદ સરસ થયો છે. અંદર ચિત્રો પણ સરસ મુકવામાં આવ્યાં છે. અને એકંદરે પુસ્તક આકર્ષક છે. સંપ્રત મુડીવાદી સમાજમાં થઈ રહેલા શોષણ ઉપર આ પુસ્તક પ્રકાશ પાડે છે. પ્રત્યેક કામદારે તે વાંચવું જોઈએ. આશા છે કે કામદાર વાંગમય પ્રચારક મંડળ અન્ય ભાષાઓમાં પણ આવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાનું કામ ઉપાડી લે.

અશલાતુન આશક

સંપાદક: નજીમી પ્રકાશક: 'મોજ મજલિસ' મુદ્ય રૂપીયા બે. 'મોજ મજલિસ' નાં ભેટનાં પુસ્તક રૂપે આ પુસ્તક અપાયું છે. મેં લેખક ગાંધી મોર્પાસાની એક પ્રખ્યાત વાર્તાના આ અનુવાદ છે.

વંદ્યા

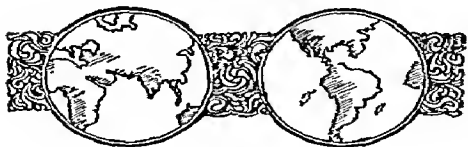
લેખક: છગનલાલ કદ્યાણરાય મેશ્રી. પ્રકાશક: ગાંડિવ સાહિત્ય મંદીર, ૮૧, કેળાં પીક, સુરત. કી. ૪ આના.

ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિરે સ્ત્રીશક્તિ અંધમાળાનો પહેલો મણકો બહાર પાડી તેને વંધ્યાનું નામ આપ્યું છે. આખી વસ્તુ બંગાળી ઉપરથી ગોંજવામાં આવી છે. એની એકંદરે આપણા ધરસંસારના વડીલોની મનોરસ અને પોડોશીઓના નીંદાઓરે સ્વભાવને તેમજ વાર્તામાં આવતા અન્ય પાત્રોને તેમના મુખ સ્વરૂપમાં આલેખવાનો લેખકે સારો શ્રમ ખેડ્યો છે. એકંદરે વાર્તા સારી છે. અને અંતમાં વંધ્યાની સંધ્યા થતી જોઈ સવિતા માટે કોઈપણ વાંચકની લાગણી ઉછાળી માર્યા વગર રહે નહિ. લાખા સર્વ સહેલી છે. દરેક સ્ત્રી પુરુષે એને વાંચવી ધરે.

નવયુગની નારી વિભાગ

— આગસ્ટ ૧૯૩૨ —

જયંતિ
સ્વકી

તંત્રી :

કુમારી ખચુખટ્ટેન લેખવાલા

નારીવિભાગની નોંધા:

તંત્રીસ્થાનેથી-

કવે, યુનીવર્સીટી

છેલ્લાં ૧૬ વર્ષ થયાં સર વિહ્વલ-
સાસની ગદ્ગદથી સ્થપાયેલી અને
કવે યુનીવર્સીટીના નામે ઝોળખાતી
સ્ત્રીઓની સંસ્થાના સંબંધમાં છેલ્લાં બે
મહીનાથી ભારે ચકચાર ચાલી રહી છે.
યુનીવર્સીટીના સંચાલકોએ ટૂંટની કલ-
મોનો ભંગ કર્યો હોવાથી લેડી પ્રેમલીલા
વિહ્વલમાં દર વર્ષે અપાતી ૫૨૫૦૦
રૂપીઆની રકમ બંધ કરવાની નોટીસ
આપી દીધી છે. આ નોટીસથી સ્ત્રી કેળ-
વણી લયમાં આવી પડવાનો ઉદાપીદ
યુનીવર્સીટીના સંચાલકોએ કર્યો છે
પણ “હવેથી અમે શરતોનું જરોખર
પાલન કરીશું” એવો એક પણ
હરફ હજી સુધી તેમણે ઉચ્ચાર્યો નથી એ
ખરેખર શોચનીય છે. આ જ પુરવાર કરે
છે કે તેમનામાં પ્રાંતિકભાવનાએ કેટલાં
ઉંડાં મુળ કર્યાં છે.

સર, વિહ્વલમાં આપેલા પંદર લાખ
રૂપીઆના આદાનની મુખ્ય શરતો એ હતી
કે ટૂંટમાં અપાએલા રૂપીઆ જેટલી જ
રકમ સંચાલકોએ એકઠી કરવી અને
અખાલ હીંદની સ્ત્રીઓ યુનીવર્સીટીમાં
શિક્ષણ લઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા કરવી.
પણ આ બંનેમાંથી એક પણ શરત તેમણે
અમલમાં મુદી નથી. ૫૨૫૦૦ રૂપીઆ
જે વ્યાજરૂપે આવે તેટલી જ રકમ દર
વરસે ભેગી કરવાને બદલે તેઓ ફક્ત

૧૭૫૦૦ રૂપીઆ ભેગાં કરતા હતા અને જે
પંદર લાખનો ફાળો કરવાનો છે તેને બદલે
અત્યાર સુધીમાં તેમણે માત્ર પાંચ લાખ
રૂપીઆ જ એકઠા કર્યા છે. વળી આટલો
મોટું ખર્ચ રાખવા છતાં અને યુનીવર્સીટીની
સ્થાપનાને ૧૬ વર્ષ પૂરાં થયાં
છતાં ફક્ત ૭૬ ગ્રેજ્યુએટો તેઓ તૈયાર
કરી શક્યા એ શું એક આશ્ચર્યની
વાત છે? આ ૭૬ માંથી પણ મોટે
ભાગે તો મહારાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થીનીઓ છે
અને બાકીની ગુજરાતી છે. એટલે આ
બે પ્રાંતો શિવાય હિંદના બીજા કોઈ
પ્રાંતની સ્ત્રીઓને આ ગંભીર અને ઉદાર
સખ્તશરતો લાભ નથી મળતો એ દીવા
જેવું ઉઘાડું છે. વર્ષે દિવસે ખર્ચોતી
રૂ. ૭૦ હજાર જેટલી મોટી રકમમાં ને
ફક્ત પાંચ જ સ્ત્રીઓ તૈયાર થતી હોય
તો બદેતર છે કે સર વિહ્વલસના ફંડના
ટૂંટીઓ ટૂંટના મુખ્ય મુદ્દા પ્રમાણે મુખ્ય-
ધમાં અખિલ ભારત સ્ત્રી યુનીવર્સીટી
સ્થાપીત કરે અને તેની ખરાબર વ્યવસ્થા
કરી કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ વિના
મોટા પ્રમાણમાં ગ્રેજ્યુએટ બહેનો તૈયાર
કરે. આ આદર્શ નજરે સમક્ષ રાખીને
કામ કરવાથી જ કવે યુનીવર્સીટીના
સંચાલકોની આંખ ખરાબર ઉઘડશે અને
પોતાના પ્રત્યાધાતી વતન માટે તેમને
પસ્તાવો પણ પશે. આવી સંકુચીત
ભાવનાને દાખી દેવાના ઉદ્દેશથી લેડી
પ્રેમલીલાએ જે હીંમતભર્યું પગલું ભર્યું

છે તેને માટે અમે તેમને ખરા અંતઃક-
રણપુર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વળી સંસ્થાના સંચાલનમાં સંચાલકોની
સંખ્યા ગુજરાતી અને દક્ષિણીઓની બંનેની
સરખી હોવી જોઈએ એવી દાનાની શરત
હોવા છતાં દક્ષિણીઓને જ વધારે પ્રમા-
ણમાં ધુસાડવામાં આવ્યા છે ! સર વિઠ્ઠ-
લદાસ પોતે ગુજરાતી હોવા છતાં ગુજ-
રાતીઓનું પ્રમાણ વધારે રાખવાની તેમણે
હિંમત દર્શાવી ન હતી, ત્યારે યુનીવર્સિટીના
સંચાલકોએ તેમની આ ઉદારતાનો લાભ
લઈ મોટા પ્રમાણમાં દક્ષિણીઓને ધુસાડી
દીધા એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું
છે. અધ્યાપકોનું પ્રમાણ પણ એ જ
રીતે દક્ષિણીઓનું જ વધારે છે. ફક્ત આ જ
સંખ્યાવતના કામમાં નહિ પણ આવી જાતની
ફરેક સંખ્યાવતમાં દક્ષિણીઓએ આવું જ
વર્તન ચલાવ્યું છે. ભુલેચુકે કોઈ દક્ષિણી
કંઈ સંખ્યાવત કરે તો ભાગ્યે જ કોઈ ખીજા
પ્રાંતનાઓને તેનો લાભ મળે છે કારણ કે

તેમની મનોદશા જ એટલી સંકુચિત છે.
આથી સાંકડા પ્રાંતભેદને તોડવા માટે
લેડી ગ્રેમલીલાએ જે પગલું લયું છે તે
તદન વ્યાજબી છે. અને સંસ્થાના કામમાં
યોગ્ય સુધારા થાય એવી ખાતરી ન મળે
ત્યાં સુધી તેઓ જરા પણ નમતું ન
આપે એવી અમારી તેમને લલામણ છે.
સ્ત્રીકેળવણી માટે નાણાંની ધણી જ
જરૂર છે ત્યારે આટલી મોટી રકમમાંથી
જો સમસ્ત હીંદની બહેનોને તેનો લાભ
મળી શકતો હોય તો શા માટે પ્રાંતીક-
લાભ માટે વલખાં મારનારને નમતું
આપી ઉત્તેજન આપવું ? મુખ્યમાં જ
યુનીવર્સિટી સ્થાપી લેડી ગ્રેમલીલા
સ્કુલ ખોલે એ જ અભીલાષા એવીએ છીએ.
મહારાષ્ટ્રીય, જનતાને અમારી એ અરજ
છે કે પ્રાંતિક મનોદશાને જડમુળથી
નાશુ કરો જેથી હીંદુસ્થાનની અધિગ-
તીનું આ મુખ્ય કારણ કેટલેક અંશે દૂર
કરવામાં તમારો ફાળો આપી શકો.

નવયુગના ગ્રાહકોને

ગૂજરાતના કાબેલ કલાધર શ્રી. ઇન્દુલાલ કનેયાલાલ

યાજ્ઞિકનું અભેડ નાટક 'આશા નિરાશા'

લેટનાં પુસ્તક તરીકે આ મહિને પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે.

આથી પ્રત્યેક ગ્રાહકે, તેને વેળાસર મેળવી લેવાની
વિનંતી છે.

—મેનેજર.

કુલીન શાહીની હોળી

[દ્વંદ્વ વાર્તા]

કુલીનશાહીના કાળા કેરમાં કચડાયલી સીશકિત જ્યારે જતગૃત થાય ત્યારે શું કરી શકે છે, તે આ વાર્તાની નાયિકા સરોજ જતાવી આપે છે.

: લેખિકા :

અચ્યુબહેન !

“સરલાબેન, તમને મારા પર જરાએ દયા નથી આવતી? હું તમારા જન્મે માટે આટલી આટલી જહેમત ઉઠાવું છું છતાં એક મમતાભર્યો શબ્દ ખોલવાની પણ તમારામાં ઉદારતા નથી?” સરોજે આજીજીભર્યા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

“બેસ, બેસ, મોટી ઉદારતાની મુર્તિ ન જોઈ હોય તો! શું અમે ધાતકી છીએ એમ તું કહેવા માંગે છે?” સરલા તાકુકી બેઠી.

“નારે, એવો વિચાર તો સ્વપ્ને એ કરે તો હું જીવતી રહી શકું કે કેમ એ પણ મને શંકા છે. હું તો ફક્ત મારા પ્રત્યે તમે રહેમતી નજરે જુઓ, મારી નિયતિનો વિચાર કરો અને મારા દિલના ભાવ બરાબર સમજો એટલું જ ઇચ્છું છું,” સરોજ દિલ્લિખત બેગી કરી પ્લીતાં પ્લીતાં બોલી.

“એટલે શું તું એમ કહેવા માંગે છે કે અમે એવકુદ છીએ; કેમ કેંઈ મગજમાં બહુ પવન ભરાયો છે? જરા છુટ

આપી એટલે આટલી ઉદ્વેગપૂર્ણ વાત કરે છે, કેમ?” સરલાએ હાલુંકો કર્યો.

“સરલાબેન આમાં ગેરસમજ થાય છે. તમે પણ એક સ્ત્રી છો એ જુલી ન જતાં, અને સ્ત્રી હોવા છતાં તમે ખીજ સ્ત્રીનું હૃદય પણ નથી ઓળખી શકતાં? જીવનની મોજ માણવાની તમના તમારામાં છે, તો મારામાં તે કેમ ન હોય? તમારી અભિલાષાઓ પોષવાની તમને તક અને અનુકૂળતા સાંપડ્યાં છે, તમારા પ્રેમ-મંદીરના દેવને આરાધવાને તમે ભાગ્ય-શાળી થયાં છો, જ્યારે મને પણ તમારા જેટલો જ હક્ક હોવા છતાં, મેં પણ ‘એમને’ મારા પ્રેમમંદીરના દેવ માન્યા છતાં, અદલામાં મને જીતીઆં જ મળે છે! જ્યારે તમારા મુખમાં હું પણ ભાગીદાર છું એ તમે કેમ જુલી જાઓ છો? ધરનો બધો ભાર હું વહન કરું છું. તમારા જન્મેની સગવડ અને એશઆરામ માટે હું મારી જાત કુરબાન કરું છું છતાં તમે મારી પ્રત્યે એક કૃતર કરતાં જે

ખરાબ વર્તન ચલાવે છે; તેથી મને કેટલું દુઃખ થાય છે તેનો કદીએ તમે વિચાર કર્યો છે? તમે એક સ્ત્રી થઈને તમારી ખેનના દુઃખનું નીવારણ કરવાને બદલે મને ત્રાસ આપવામાં 'એમની' સાથે સામેલ થાઓ છો. બહેન એટલું તો વિચારો કે તમે જો મારી સ્થિતિમાં હો તો તમને 'આથી કેટલું દુઃખ થાય?

[૨]

કેટલાં મુકાદા પછી સરોજ પોતાના પતિને ઘેર પાછી રહેવા આવી હતી. સરોજ પાટીદાર તાતિની હતી. તે સોળ વર્ષની થઈ ત્યારે તેના બાપે તેને એક કુળવાન અને શિક્ષિત છોકરા સાથે પરણાવી. ગુજરાતમાં ચાલતા રૂઢીના સામાજ્યના કાયદા પ્રમાણે એ લગ્નસંબંધ થયેલો હોય, નિયમ પ્રમાણે પરણનાર જોડાંએ એક બીજાને જોયાં પણ ન હતાં.

સરોજનું વાન સહેજ સ્થામળું હતું. એટલે અમુરગૃહે આવતાં જ કુલીનશાહીની ખુમારીવાળા ભણેલા પતિને તે અકારી થઈ પડી. એક મહીનો તેણે જેમ તેમ કાઢ્યો, પતિ તરફનાં અપમાન અને માર તેણે મુઝે મ્હોટે સહન કર્યાં, પણ પછી તે તેના પતિએ એ બિચારી નિર્દોષ કિશોરીને વિના વાંકે પીથેર ધકેલી દીધી.

સરોજ સ્થામળી હતી. પણ સંસ્કારી હતી. તેણે ગુજરાતીનો બહુ સારો અભ્યાસ કર્યો હતો અને જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ધગશને અંગે તેણે સારાં સારાં પુસ્તકોનું વાંચન ચાલુ રાખ્યું હતું. ભાવિ જીવન માટે તેણે હૈયામાં કેટલાંયે શમળાં ભરી રાખ્યાં હતાં. પણ એના પતિને તેના શુભ જોવાની ક્યાં ધ્રુજા હતી? તેને તો રૂપનો મોહ હતો. એની કુલીનતાએ તેનામાંથી

તમારા હૃદયને તેથી કેવો આઘાત પહોંચે તેનો તો ખ્યાલ કરો?" - સરોજે આમ પોતાનું હૃદય ખાલી કર્યું, ત્યારે અતિ કુટે સંગમી ગયેલા તેના હૈયામાંથી યદ્યપ્તતા અશ્રુરૂપે નીતરવા લાગી હતી. આથી સરલાને કંઈક અસર થઈ હોય એમ લાગ્યું, છતાં પણ એક શબ્દ મુઠ્ઠાં બોલ્યા વિના તે બીજા ખંડમાં ચાલી ગઈ!

સારાસાર પારખવાની વિવેકશુદ્ધિનો નાશ કરી નાખ્યો હતો. પોતાની ન્યાતમાં લગ્નની વેદી આગળ હોમવા માટે જોઈએ તેટલી પુત્રીઓ કાઢી આપનારા કન્યાઓના મુખમાં પિતાઓ પડ્યા હતા, એવું તેને લાગ હતું. એ લાને જ તેને લાનજીવે બનાવ્યો હતો. તેની જીવાની કે-શિક્ષણે તેને વહુ સાથે રૂપીઆની મળતી મગવડનો મન્દાર કરવા જેટલું નૈતિકમળ, આપી શક્યાં નહોતાં.

કુલીન પાટીદાર ભાઈ એટલે એક ખાસકું ગયું તો બીજું લાવતાં કેટલી વાર! એ જ મુરેશના મગજની ખુમારી હતી. અને એ મહીનામાં તો પોતાની મન-પસંદ ખુશ્નુરત છોકરી સરલા સાથે તેનો લગ્ન પણ થઈ ગયાં. એની કુળ-ખુમારીને આ રીતે ઉત્તેજન મળ્યું!

એ લગ્નને એ વરસ થવા આવ્યાં ત્યારે સરોજના બાપે કેટલાક સુધારક જીવાનોના અલ્પદથી પુત્રીના ભરણપોષણ માટે દાવો કર્યો કેમકે કુલીનો પતિએનો ત્યાગ કરવામાં ગૌરવ માને છે, તેના ભરણ-પોષણ જેટલોયે ખોળે ઉપાડવામાં નહિ. એ દાવામાં સફળતા સાંપડતાં પાછળથી, સરોજ પાસે તેની ન્યાતના સુધારક-મોજીવાનોએ રાહવાટના હક્કનો દાવો કરાવ્યો, અને તેનો કડ્ડળ કિરસો

સાંભળી અદાલતે તેની માગણી મંજૂર કરી અને સરોજને પોતાની સાથે રાખવાનો સુરેશને અદાલતે હુકમ કર્યો. ત્યારથી

વજુષ્ટકે સુરેશ સરોજને પોતાની સાથે રાખી હતી. તેને સંસારના ચક્રમાં પીલવા-ખેંદવા.

[૩]

સુરેશ અને સરલા સાથે ઉપરની વાતચીત થઇ તે પછી બે મહીના વળી કંઈક દીકરાનું, પણ હિંદુ સમાજમાં શોક્યમાં અને ઘરની નોકરડીમાં ફેર શું? પાછા પહેલાના જેટલા જ સીતમો પતિ-પત્ની તેના પર ચુલ્લરવા લાગ્યાં. તેમના પડતા બોલો ઝીલવા છતાં જો જરા પણ કોઈ વખત કામમાં લીધે ચતી તો સુરેશ મારથી જ વાત કરતો. સરલા પણ એને ખીચારીને પુરતું ખાવાનું એ આપતી નહિ આટલું છતાં સરોજના દિલમાં પતિ માટે ખૂબ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા હતી. તેથી ગમે તેમ કરીને પણ એને સુખી જોવા તેને તે પોતાની ફરજ સમજતી હતી. પણ ધીરજની બેઠક હોય ને? ક્યાં સુધી માણસ ભુલ્યો ખચ્યાં કરે? સરલાના અતિશય કંટોર વર્તનથી ધીમે ધીમે તેમની પ્રત્યે એને અણગમો છુટ્યો અને પછી તો કુદરતના કાનુન પ્રમાણે તેના હૈયામાં કોઈની ચીનગારીએ ચમકવા લાગી.

‘આ જ મારા દુઃખનું કારણ છે. શા માટે મારે એવું સહન કરવું?’ એ જ વિચારો પછી એના મગજમાં ઘોળાવા લાગ્યા.

એક દિવસ કંઈક નજીવા કારણસર સરલાએ તેનું અપમાન કર્યું. અને ચીનગારીએ ભડકાનું સ્વરૂપ પકડ્યું.

તે એકદમ ગીડાળને બોલી: “બસ હવે તમારો એક શબ્દ પણ હું સાંભળવાની નથી. સરલાબહેન માત્ર ‘એમને’ જ ખાતર મેં તમારું બહુ કર્યું અને બહુ સાંભળ્યું, હવે હું વધુ સહન કરવા નથી માગતી.”

એટલાથી તો બન્યું પોતાના પર એકાએક દુઃખનું વાદળ તુડી પડ્યું હોય તેમ સરલાએ રડી રડીને આંખો સુનવી અને એન્જુએટ સુરેશ સાંજે ઓશીસમાંથી ઘેર આવતાં તેણે જાણે દોંગ આદર્યો! મીઠું મરચું ભભરાવી એણે બધી હકીકત એને કહી અને છેવટમાં ઉમેર્યું કે, “હું કંઈ એનાં આવાં મહેણાં સાંખવા અહિં આવી નથી. હવે તો કાં તો એ નહિ અને કાં તો હું નહિ. માત્ર તમે શું કરો છો એ જ મારે જાણ છે, નહિ તો પછી હું મારાથી થશે તે કરી લઇશ.”

નવીની એ ધમકીભરી ભંભેરણીની ધારી અસર થઇ, સુરેશ એકદમ વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી સરોજને કશો પણ ખુલાસો પુછ્યા વગર છુડ્યા જ માંડી. એટલેથી એને સંતોષ ન થયો એટલે તેણે કહ્યું. “આજથી હવે રાતના તું વરંડામાં મુજે મારા ઘરમાં તારો પગ નહિ જોઇએ.”

સરોજ એકદમ ગભરાઇ ગઇ. તેણે કાલાવાલા કરતાં રડી દકળીને કહ્યું, “રાતના હું એકલી વરંડામાં કેવી રીતે સુઇ શકીશ? ગમે તેમ પણ મારું જીવન ખોળાઉં...”

“તારું કાંઈ તે ચાંચ તેની મને દરકાર નથી. તને ઘરમાં રાખી એટલે તું બાળે સાપજીની માફક સામી થાય છે નહિ?” સુરેશ પોતાની મક્કીનતાનું દીગ્દર્શન કરાવતાં કુલીન પતિશાહીનું પુરેપુરું પ્રદર્શન કર્યું.

જતાંયે સ્ત્રી સ્વભાવે જ શાંતિ અને સમાધાનની ધાત્રી છે. એ નિખાલસ છે, મમતાળુ છે, દયાળુ છે, દૃષ્ટસદન એ તેનો સ્વભાવ થઇ પડ્યો છે, છતાં પડ-કાર થતાં સામે થવાની જેમ એનામાં તાકાત છે, તેમ શાંતિની સ્થાપના કરવાનાં સામર્થ્ય પણ એનામાં સાંગો-પાંગ છે.

[૩]

એ તાકાતની અજમાયશ આજે બર્લિનમાં થઇ રહી છે.

બર્લિનના પુરુષોએ વિશ્વમાં એક વખતે યુદ્ધની ઉદ્‌ઘોષણાઓ કરી હતી. હવે બર્લિનની સ્ત્રીઓ વિશ્વભરમાં શાંતિ સ્થાપવાની ઉદ્‌ઘોષણાઓ કરતી થઇ છે.

કેવું ભય, ઉત્તર અને ઉત્તરમાં એ પરિવર્તન? જરૂર પડશે તો યુદ્ધના દેવોને પારવા તેઓ વિગ્રહકચેરીઓ આગળ જઇને વિનવણીઓ કરશે, તેમ છતાં યુદ્ધ-હુખ્યાઓ વાર્યા નહિં પણ તો નૌજવાનોને અને શ્રમજીવીઓને તેઓ રણસા-

પુરૂપસમાજ એમનામાં ઉતાવળે અવિશ્વાસ ન મુકે, એમના કામનેા ઉપદ્રાસ કરી તેને તોડી પાડવામાં શક્તિ ન ખર્ચે તો જે વીરાંગનાઓ પતિ-પુત્રોને રણવાટે વળાવવા તૈયાર થઇ શકે છે, તે જ સ્ત્રીઓ વિશ્વશાંતિ માટે એ જ પતિ-પુત્રોને યુદ્ધે ચડતાં અટકાવવાનીયે તાકાત ધરાવે છે.

મઝી બનાવતાં અટકાવવાના આગ્રહ કરશે. પેલા રાષ્ટ્રસંઘની કચેરી સામે જઇને પણ તેઓ પ્રચાર કરી જનતાને જાગૃત કરવાના પ્રયત્ન આરંભશે.

‘યુદ્ધનો ત્યાગ’ એ જ માત્ર એમની ઘોષણા હશે. સ્ત્રીની હાને વખાણવાનો દાવો કરનારાઓએ તો તેમની નિંદા જ કરી છે. પણ વિશ્વમાં શાંતિ ફેલાવવાની હક સ્ત્રીઓ પકડશે તો તેમને રૂસ્વતથી ફાડી શકાશે નહિં, દોડાઓથી લલચાવી શકાશે નહિં. એ તો મરશે તો યે પોતાનું ‘ધાયુ’ પાર પાડ્યા વિના નહિં જ રહે.

[૪]

માર્થા ગ્રોવીન લીચટનર બર્લિનની કવિયત્રી છે. ગયા મે મહિનાના આરંભમાં તેને લાગ્યું કે, સ્ત્રીઓએ વિશ્વશાંતિના કાર્ય માટે જાગૃત થવું જ જોઇએ. ટુરન્ટ જ તેણે એ કામ માટે આવતા છ મહિના સુધીમાં કેવી રીતે કાર્ય કરવું તેની યોજના ધરી કાઢી. અને તેના નિવાસસ્થાનમાં ટક ટક કરતાં ટાઇપરાઇટરો પર એ સંદેશાઓ જૂદી જૂદી સ્ત્રીઓ પર મોકલવાની તૈયારી ગાટે, ગારી લલનાઓની કેભળ કરાંચલિઓ દોડવા લાગી. અને મે મહિનાના છેલ્લા

અઠવાડિઆના આરંભમાં તો વિશ્વશાંતિની સ્ત્રીઓની ચળવળ [World Peace Movement of Woman]નો આરંભ પણ થઇ ચુક્યો.

અને પછી તો માર્થાના મકાનમાંથી અનેક સ્ત્રીઓ પર અંગત કાગળો ફૂટ્યા. તેમાં લખ્યું હતું:

“શાંતિ અને નિશસ્ત્રીકરણની ખામતમાં જગતની સંસ્થાઓ તેમ જ સરકારો નિષ્ફળ નિવડી છે. એટલે આપણે કંઈક કરવું જ જોઇએ. દરેક ધર્મ એક મુખેથી બીજાં મુખે ગયેલી વાતોથી જ ફેલાયો છે.

તમે પણ તે રીતે આ વાત અંગત રીતે જ તમારા મિત્રોમાં, રહેઠીઓમાં અને પડોશીઓમાં ફેલાવજો.”

“પુરૂષો શાંતિની સ્થાપનાના કાર્યમાં નિમગ્ન નિવડ્યા છે. પણ સ્ત્રીઓ નવા માર્ગ અજમાવતાં સદાય નિડર હોય છે, કેમકે એને ભુતકાળનાં કશાંયે વળગણ હોતાં નથી. પુરૂષો ચર્ચા અને વાતો જ કર્યા કરે છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ કામ કરી બનાવવાની સગવડ ધરાવે છે.”

“જગતભરની સ્ત્રીઓ યુદ્ધને ખરાબ ગણે છે. યુદ્ધભયથી ભયભિત વાતાવરણથી જે બહેનો દૂર વસે છે, તેમને એ કાળાં વાઙ્મ્ય કેમ ઘેરાય છે તેની એમની ખબર હશે, છેલ્લા યુદ્ધને પુરાં થયે ૧૪ વર્ષ થયાં, છતાં તે યુદ્ધ કદી અટક્યું નથી. જગતે ન જોયેલી એવી જાક્ષીમ શરતોવાળી સંધીથી છેલ્લી યાદવીની ઇતિહાસ યદ, ત્યારથી જ જૂના શત્રુઓ શત્રુ જ રહ્યા છે, અને તેમની વચ્ચે પુરોપમાં વધુ ધાતક રીતનાં યુધ્ધો ચાલુ જ રહ્યાં છે. પરસ્પર તરફ વેરની લાગણીઓ અને ધિક્કારની ધૂણીઓ ધીપ્પા રહી છે, અને વાતાવરણમાં એવી સામગ્રીઓ એકઠી થઈ રહી છે કે, જે થોડા જ માંદનાઓમાં તેને માટે સતત શ્રમ લેવામાં નહિ આવે તો, જગતે કદી ન જોયેલી તે ન જાણેલી એવી બીપણ સંહાર કરનારી યાદવી શરૂ થશે. અને રાસાયણિક સાધનોથી લશ્કરો સિવાયનાં માણસોનોય સામંટો સંહાર થઈ જાય એવા વિગ્રહની વાતો કરવી તે પણ મુખ્યતા છે. મરવું કોઈને પ્રિય નથી. છતાં જે નવા યુદ્ધની હોળી સળગે તો તેમાં સમસ્ત વિશ્વ સળગી મરે તેમ છે. એ વાત પણ સહુ કોઈ સ્વીકારે છે. છતાંયે હથિયારો ઝાઝાં કરવા માટે

મળતી પરિપક્વતા પ્રતિનિધિઓ આત્મ સંરક્ષણનો હક્ક જતો કેમ કરાય? કહીને તેમ કરી શકતા નથી-પણ તેઓ પછી કોણું સંરક્ષણ કરવાના હતા?

“સુલેહની વાતો સહુ કરે છે. બધા પ્રેમની ચુકતેચુ કરે છે. છતાં બહેરા કાનોને ય કાઢી નાખે તે રીતે યુદ્ધ હમેશને માટે અટકાવવાની માતખર માગણીઓ કોઈ કરતું નથી. હું યુદ્ધથી ડરું છું. તેમાંથી બચવા સાત સાગર તરીને પેલે પાર જવા તૈયાર છું. મારા પતિને હું યુદ્ધમાં મોકલી શકું તેમ નથી. કેમકે યુદ્ધ એ બીભૃં કંઈ જ નહિ પણ માનવકુળનો સામંટો સંહાર કરવાની એક રીત છે, અને જો મને છવવાની ઇચ્છા હોય તો બીજા કોઈ માણસનો સંહાર કરવાનો મને શું હક્ક છે એ વાત મારાંથી સમજી શકાતી નથી.

“આ ચળવળના પ્રારંભનાં આ મુખ્ય કારણો છે. શાંતિની સ્થાપના કોઈ પણ ભોગે થવી જ નોંધએ. માણસ ઇચ્છે ત્યારે ચળકાર જેવાં કાર્યો કરી બતાવે છે અને જો સ્ત્રીઓ પણ વિશ્વશાંતિ માટે મક્કમ અનશે તો એવો જ ચમત્કાર કરી બતાવશે. એમાં સહેજ પણ શંકા નથી. શાંતિની વાતો સહુ કોઈ કરે છે, પણ હથિયારો ઝાઝાં કરવાં ધણાઓને પરવડતાં નથી. શાંતિની બધી વાતો યુદ્ધ-વિરામ દિને ભાપણો કરવામાં જ પુરી થાય છે. એથી શાંતિ આવતી નથી. એટલે આપણે જે માર્ગે શાંતિ સ્થપાય તેવા અચુક માર્ગ લેવા તત્પર બન્યાં છીએ.

“તમે પ્રતિસાપ્ત વાંચજો. તમે જો તેને છવનમાં ઉતારી શકો તેમ ન હોય તો આજે જ તેની પર સહી કરવાની કંઈ જરૂર નથી. મારી ખાત્રી છે કે એક દિવસે તમે પણ એની પર સહી કરવા તૈયાર થવાનાં જ છો. એને માટે જેઓ

ખરેખરાં આતુર હોય તેવાંની જ સહીઓ અમારે જોઈએ છે. અમારે ખોટા અર્થમાં જેને ઝડુની કહે છે, તેવા ઝડુ-નની યે આ કામમાં જરૂર નથી. બહુ બોલાબોલ કરી કામ કશુંયે ન કરે તેવું પણ અમારે કંઈ જોઈતું નથી. પરંતુ અમારે ધરમુળથી ફેરફાર કરવાની ભાવના તેના સારા અર્થમાં ખીલવનારાં જોઈએ છે. અમે શુદ્ધિમાં, નૈતિક ભાવનામાં અને આવેગમાં માનીએ છીએ. એ બધાંઓનો

અમારા કામમાં અમને સાથ જોઈએ છે. જે બહેનો આ ચળવળમાં ભજે તેઓ યુધ્ધાવેગની માફક જ શાંતિના આવેગને આકર્ષક બનાવવા મથે એટલી અમારી તેમને ભલામણ છે.”

આ બહેનની સાથે જેમને પત્રવ્યવહાર કરવો હોય તેમણે નીચેના શિરનામે લખવું.
Martha Province-Leach Turner
Motzstrasse 6-Barlin
Germany

(૫)

માર્ચા દનરે આ ચળવળ માટે તૈયાર કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓના મુખ્ય મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે:—

“એવી માન્યતા સાથે અમે આ ચળવળમાં જોડાયાં છીએ કે, વિશ્વમાં શાંતિ આવવી જોઈએ. અને તે હમણાં જ આવવી જોઈએ. અમે અમારા માણસોને વઢાઈ મરતા પૂખ જ જોયા છે. તેથી અમે ખાસ કરીને અમારા દેશમાં અને સામાન્ય રીતે સમસ્ત વિશ્વમાં સંપૂર્ણ નિશસ્ત્રીકરણ હમણાં જ જોવા માગીએ છીએ. પછી ભલેને તે માગમાં કહેવાતી ગમે તેવી આડખિલીઓ ઉભી હોય.”

“શાંતિના કાર્ય માટે અમે જાતે અને સામુદાયિક રીતે કામ કરવા પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈએ છીએ.”

તે માટે અમે જાતે ઓછામાં ઓછાં દશ સભ્યો બનાવીશું. અમે જે સંસ્થાઓમાં જોડાયેલાં હોઈશું, તે સંસ્થાઓ હમણાં જ સંપૂર્ણ નિશસ્ત્રીકરણને અપનાવે અને યુદ્ધની સામે ખડાં રહે તે માટે મથીશું, મિત્રોને તેમ જ સભ્યોને નિરંતર અમે આ માટે તૈયાર કરીશું, યુદ્ધ એ ખરાબ ચીજ છે એવું અમારાં સંતાનોને શીખ-

વીશું, અને યુદ્ધમાં જોડાવાનો ઇન્કાર કરવા જેટલાં તેમને હિંમતવાન બનાવીશું. અમે અહિંસાનું શુભનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પાલન કરીશું અને યુધ્ધ જાગે તો તેને અટકાવવા અમે તત્પર બનીશું. શાંતિ અને નિશસ્ત્રીકરણની અમે અમારા મુત્સદ્દીઓ પાસે સામુદાયિક માગણી કરીશું, અને આપબોગની સાથે અમે શાંતિ માટે મન, વચન અને કમથી કાર્ય કરીશું. આ અમારી લડત છે.

તે માટે સમસ્ત વિશ્વની સ્ત્રીઓને પ્રતિ-જ્ઞાપત્રો અને કાગળો લખવા, જેમને આ કામમાં રસ હોય તેવા તમામ મિત્રો પર પણ એ પત્રો મોકલવા, તેની સાથે નવા સભ્યો માટેનાં ફોર્મ્સ મોકલવાં, એ રીતે મજેલી ફોર્મ્સ ચળવળના મુખ્ય મથકે રવાના કરવાં, દરેક સ્ત્રીસભ્યે નાના ગામ-માંથી દર મહિને અને મોટાં શહેરોમાં દર અઠવાડીએ નવાં નામ મેળવવાં, એ રીતે સભ્ય બનેલી સ્ત્રીઓએ આ કામને આગળ ધપાવવાની ચર્ચા અને યોજના માટે સભાઓ ભરવી, એ તેના કામના પ્રકાર છે.

આ માટે વ્યવહારૂ ધોરણે કામ કરવાની કેટલીક સૂચનાઓ અપાઈ છે. તે આ રહી :

પ્રત્યેક વાચનાત્મકના લાભોથી જીવનને
શાંતિને લગતાં પુસ્તકો અલગ જાજણી
પર રાખવાની લજામણ કરવી; સ્ત્રીઓની
સંસ્થાઓ ઉપરાંત તમે બીજી જે સંસ્થા-
ઓમાં જોડાયલાં હો, તેમાં શાંતિ માટેના
કાર્યના શિક્ષણ વર્ગો ચલાવવાનો આશ્રય
કરવો, એ માટે સારા વક્તાને શોધી
જાહેર સભાઓ ગોઠવવી, જવાબીઆઓને
આ કામમાં રસ લેતા કરવા, યુદ્ધ વિરૂ-
દ્ધનાં સીનેમાચિત્રો જોવાની ચળવળ
ચલાવવી, જે કોઈ નાટકની કલ્પ સાથે
ઓળખાણ હોય તો તેને શાંતિ માટેનાં
નાટકો લજાવવાની મુચનાઓ કરવી, એ
માટે સરઘમો ગોઠવવાં, બાલવાર્તાઓના
વર્ગો શરૂ કરવા, તહેવારોના દિવસોમાં

તેની ચળવળ ચલાવી જનતાની આંખ
સામે એ લક્ષ્ય રહે તેમ કરવું, આપણે
લગીરથી કામ ઉપાડવું છે એ કદીએ
ન ભુલવું.

આ ચળવળ તરફ આપણી બહેનોએ
ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. કેમકે
જે જગત નિશસ્ત્રી નહિં અને તો તેના
નાશ છે. અને એને નાશના માર્ગે જવું
જરૂરી લેવું તે સ્ત્રીઓનું કામ છે. કેમકે
સ્ત્રી જનની છે, ધારી છે. રચનાત્મક
કાર્ય એનું યોગ્ય છે.

શંકાશીલ પુરુષોને માટે પણ સ્ત્રીઓ
આ કાર્ય કરીને જ યોગ્ય જવાબ તૈયાર
કરી શકશે, એ ભુલવું નોંધવું નથી.

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

"MIRA" REGD.

TOOTH BRUSH DENTAL CREAM

Your fortune rests in your hand

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

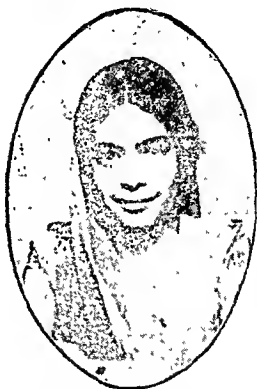
મીરા દુધબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને
મોઢાંને તાજગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજબાજ અને તંદુરસ્ત રાખે છે.
વધુ વીગત માટે લખો:—

સોલ એજન્ટ:- ટી. એમ. ઠાકોરની હુંપની,
૪૩, ચચંગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

મીસીસ કેર વીલ્સન
કેનેડાની પાત્રભિનંદના પહેલા સભ્ય.

પ્રગતિના-

કુમારી મુખુર કે. નગરશેઠ
જેમણે મદ્રાસની ખી. એની પરીક્ષા પહેલે
નંબરે પસાર કરી છે અને હવે વધુ
અભ્યાસ માટે ઓક્સફર્ડ જાય છે.

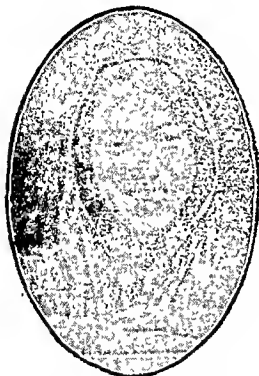
મીસ નાનસી આદમ્સ
મળુરપક્ષના જી ઓફીસર. જેઓ ૩૦
લાખ સ્ત્રીકામદારોને વ્યવસ્થીત કરવા
સ્કોટલેન્ડ ગયાં છે.

હિંદની સ્ત્રી જનતા વિજ્ઞાનિક વેગથી
ઉંચા સ્થાનો ઉપર સ્ત્રીઓ નીમાતી
તેઓ સફળ થાય છે. તે આમ સ્ત્રી-
ફ્રાટાઓ પ્રત્યેક માસે રજુ કરવાનો
આશા છે કે વાચક સમુદાય

-પંથ પર

શ્રીમતી શક્તિબાગીની દેવી
બરદામપુરના પટેલા સ્ત્રીગેશ્વરદેવ.

નવાબનંદી કે. મેહતાબક્ષ
જેઓ પંજાબ હૃદય સ્કુલના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ
નીમાયા છે.

શ્રીમતી વી. સંકુરંબલ
મેરીટ્સ અભ્યાસ માટે વિત્રાયત બંધ છે.

સર્વલક્ષી પ્રગતિ સાધી રહી છે. ઉંચા
બંધ છે. ઉંચી મનાતી પરીક્ષાઓમાં
જનતાનું ગૌરવ વધારનારી જાહેના
હવેથી અમોએ નિરધાર કર્યો છે.
અમને સહકાર આપશે-તંત્રી.

શ્રી લી પાઈનનું જીવ

: લેખિકા :

મધુકાંતા મ.

જ્યાં રહી અમેરિકાની સરકારે આ વર્ષમાં શ્રીલીપાઈનને સ્વતંત્રતા આપવાનો ધારો ખસાર કર્યો ત્યારથી અમેરિકન પત્રોમાં શ્રીલીપનો વિશે-તેમના સમાજ વિશે, તેમની રાજ-દારી લાપકાત વીશે, તેમજ તેમના જીવન અંગે સંકળાયેલી કેટલીય ખાબતો ઉપર ખૂબ લખાયું છે. છતાં શ્રીલીપાઈનના જીવ વીશે બહુ જ ઓછા શબ્દો જીઆમાં ગોઠવાયા છે. એટલે એ વીશે કંઈક લંખવું આશા છે કે આ કાળે અતી રસિક થઈ પડશે.

મનીલા કે ડેવુઈ જીલીવાડમાં રહેતી શ્રીલીપાઈન જીઓ ઉપરથી શ્રીલીપાઈનના જીવ વિશે કહ્યું કરવાની નથી. તે તો માત્ર એક વિભાગ છે. શ્રીલીપાઈનનું ખરું જીવ તો ત્યાંના જંગલોમાં-ત્યાંના ગામ-ડાઓમાં-નદીને કાંઠે વસતા ન્હાના ન્હાના શહેરોમાં જોવાનું જડશે. ત્યાં અર્ધાં નાગાં શરીરો-અરણ્યના આશ્રયમાં જીવન માણતાં, તેમજ કુદરતને ખોળે ઉદ્વાસ શોધતાં લોકોને સાંપડશે.

શ્રીલીપાઈન-સની દક્ષિણે એક રમણીય પ્રાંત આવ્યો છે. આ દેશનું નામ છે સુલુ. અહીં એક સુલતાનની આજુ વર્તે છે. આ સુલતાન નામનો જ રાજવી છે. ખરેખરી સત્તા તો અમેરિકન સરકાર-તંત્ર પાસે છે. અહીંના જંગલમાં લોકો નીકળે તો લોકો સામે અવલોકાને આંખના અંગાર વર્ષાવતી ધુવતીને જોશે

ત્યારે લોકો શ્રીલીપાઈનનાં આઝાદી છંદતાં ગૌરવભર્યાં જીવને સમજશે.

તાડ અને ખલુરીઓના હરીયાળાં વન-શ્રીમાં મહાલતી શ્રીલીપાઈનની નવી જીઓ આ ન્હાનકડા ટાપુમાં ચાલી રહેલા જ્વા-ધિનતાના સંગ્રામ પછવાડે એક પ્રખર બળ છે. તેઓના આધારબળ ઉપર આ આંદોલનો ટકી રહ્યાં છે.

મનીલામાં સ્વતંત્રતાને માટે ચડે થયેલાં આંદોલનો ઉપર એક પ્રેક્ષક તરીકે લોકો દ્રષ્ટિપાત કરશે તો પણ લોકોની ખાતરી થશે કે આધુનિક સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં શ્રીલીપાઈનનું જીવ સારો ફાળો આપી રહ્યું છે, ‘આઝાદ હો, શ્રીલીપાઈન’ આ શબ્દો જ્યારે વાતાવરણમાં ઘૂંમે છે ત્યારે પ્રત્યેક અમેરિકન પ્રેક્ષકના હૃદયમાં અમંગળ શંકાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. આ અવાજો પોકારવામાં શ્રીલીપાઈનના જીવનો મુખ્ય ફાળો હોય છે.

તેમની અસરનું માપ જોવા માટે ઓ ટાપુઓમાં બનેલા બનાવો ઉપર એક ઉડતું દીર્ઘદર્શન કરી લઈએ! આ વર્ષમાં સાન થોમસ વિશ્વવિદ્યાલય યેપોતાનાં બારણાં શ્રીલીપાઈનના જીવ માટે ખુલ્લાં મુક્યાં. આ સંસ્થા મુળ તો સ્પેનીશોએ સ્થાપી હતી. પણ પછીથી અમેરિકન અધિકાર નીચે આવી હતી. એટલું જ નહીં પણ સ્વાતંત્ર્ય માટે આવેલા પ્રતિ-નિધિમંડળના એક સભ્ય ડો. મેરીયા પાઝ મેડેઝાઉઝાન અત્યારે શ્રીલીપાઈનમાં

વિશ્વવિદ્યાલયમાં લણુતી બાળાઓની સંસ્થાના પ્રમુખ છે ! તેઓ પોતે સ્ત્રીત્વના મ્હોટા નેતા છે. સ્થાનિક ધારાસભા સમક્ષ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો પ્રશ્ન હલ્લુ ઉભો જ છે.

અત્યારે શીલીપાઠનના સ્ત્રીત્વને જે સ્વાતંત્ર્ય છે તે પરેલાં નાં હતું. પહેલાં આ સ્ત્રીત્વને ધરની ચાર દીવાલો વચ્ચે સમગ્ર જીવન વ્યતિત કરવાની ફરજ પાડવામાં આવતી. ધરથી બહાર નીકળવાનો તેમને અધિકાર ન હતો. આવી સ્થિતિમાં શીલીપાઠનનું સ્ત્રીત્વ સમાજ અને ધર્મની મર્યાદાઓ વચ્ચે માત્ર જરૂર રહ્યું હતું.

આ સમયમાં સારો યે દિવસ શ્રમ, અને માતૃપદ, એ જ વ્યવસાય શીલીપાઠનની સ્ત્રીત્વને માટે સન્નિધિ હોતો. કેળવણી તો આંતરની એક વસ્તુ મનાતી. અક્ષર-જ્ઞાન લેવાનો અધિકાર માત્ર પુરુષોનો જ મનાતો. પોતાને ઘેર પણ લણુવાને માટે તેને મના કરવામાં આવી હતી. એટલું જ નહીં પણ લગ્ન પણ માતૃપિતાની સંમતીથી જ કરવામાં આવતાં.

જન્ય રથી અમેરિકન સરકારતંત્રે શાળાઓ સ્થાપી છે, અને જન્યારથી ફરજિયાત કેળવણીની પ્રથા લાખલ થઈ છે ત્યારથી સ્ત્રીઓમાં રાજકીય જન-ગૃતિનો જન્મ થયો છે. અને જેમ જેમ કેળવણી વધુ ને વધુ ઉંડી ઉતરતી જાય છે. તેમ તેમ આત્મક જનવાની ધગશ ઉડાં મુળ નાંખતી જાય છે.

શીલીપાઠન સના એક વખતના ગવર્નર જનરલ કેમેરન દ્વારા જનના વખતમાં સ્ત્રીશિક્ષણે સારી પ્રગતિ કરી. તેમના સમયમાં કેટલીય શાળાઓ સ્થપાઈ. અને ફર ફરની સ્ત્રીઓ શહેરમાં શીખવા આવી. તેમને માટે સારા વસ્તીશૃલો બાંધવામાં

આવ્યાં. આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કેળવણી ખૂબ આગળ વધી.

ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી અત્યારે તદ્દમે રખડો અને શીલીપાઠન-સના નવા સ્ત્રીત્વનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી કોઈ સ્ત્રીને તદ્દમે મળવા મળ્યો તો તરત જ મીસીસ સોફીયા રેયસ તરફ આંગળી ફેરે. ત્રીસ વર્ષ પહેલાં આ સ્ત્રી સાવ નિરક્ષર હતી. આજે તે અમેરિકન ભાષા ઉપર સુંદર પ્રજ્ઞત્વ ધરાવે છે.

તે જે સ્પેનીશના શિક્ષક તરીકે જાહેર જીવનની શરૂઆત કરી. થોડા સમયમાં જ તેનો ઉત્સાહ જોતા જ તેને મનીલાના વિશ્વવિદ્યાલય ઉપર મુકવામાં આવી.

મનીલામાં સમકલા નેત્રવાળી આ સ્થામા ઉપર અમેરિકનોની ઉદાર નજર પડી. અને દેશના સ્ત્રીત્વની સાથે સંકળાયેલા સવાલો ઉપર તેના અભિપ્રાયને વળત મળવા લાગ્યું. અહીં તેને વિશ્વવિદ્યાલયમાં સ્પેનીશ ભાષા શિખવતા અધ્યાપક જેઇમ ડી વેર્માની ઓળખાણ થઈ. પછી તેઓએ લગ્ન કર્યું. ૧૯૧૪ માં પ્રેક્ટિસરની અમેરિકામાં નીમણુંક થઈ ત્યારે તે ત્યાં વસવા ગઈ. તેણે વોશીંગ્ટનમાં આમ સાત વર્ષ પસાર કર્યાં.

મી સીસ ડે વેર્મા આમ સમગ્ર શીલીપાઠનની સ્ત્રીઓ માટે એક આદર્શ હતી. સ્ત્રીઓ હલ્લુ પણ કહે છે કે 'તેમના જીવને હમારા ઉપર સારી અસર કરી છે. જ્યારે અમે વર્તમાનપત્રોમાં મીસીસ ડી વેર્માના પ્રેરણાત્મક ભાષણો વાંચતા ત્યારે અમારામાં અત્યાંક દિગ્મત આવતી. ત્યારે શેરીનો શબ્દ અમારા હૃદયને અથડાતો. ત્યારે કુદરતને ખોળે રમવાનાં આમંત્રણનો અવાજ અમે અનુભવતા.'

“—તેથી જ અમો બહાર પડવા તત્પર થયાં. તેને પગલે પગલે અમો શાળાઓમાં ગયાં. અને આજે ત્હમો જોઇ શકો છો કે હવે લગભગ સ્વતંત્રતાની સમીપ અમારી કુચ આવી પહોંચી છે.

અને ખરેખર તેમ છે. શીક્ષીપાઠનની સ્ત્રીઓ અત્યારે પ્રત્યેક ધંધામાં આગળ પડતી છે. જે શાળામાં પહેલાં એક પણ વિદ્યાર્થીની ન હતી ત્યાં આજે સેંકડોની સંખ્યા શિક્ષણ લે છે. જ્યાં પહેલાં સ્ત્રીઓ ધરની બહાર જવામાં લાજમ સમજતી ત્યાં આજે તેઓ પ્રત્યેક ધંધામાં આગળ પડતો ભાગ લઇ રહ્યાં છે. અત્યારે કોઇ પણ ઉદ્યોગ લો અને તેમાં ત્હમો સ્ત્રીઓને જોઇ શકશો.

આ જે શીક્ષીપાઠનમાં સ્ત્રીઓ દાકતર છે—વકીલ છે અને એન્જની-અરીંગ લાઇનમાં પણ સ્ત્રીઓએ સારી પ્રગતિ સાધી છે. એટલું જ નહીં પણ અત્યારે શીક્ષીપાઠન-સની ઓશીસમાં ટાઇ-પીસ્ટથી માંડીને મેનેજર સુધીની જવાબ-દારીવાળી જગ્યાઓ પણ સ્ત્રીત્વને સોંપવામાં આવે છે. એ એક જ વસ્તુ તેમણે વીસ વર્ષના હુકા સમયમાં સાધેલી અમાપ પ્રગતિનો સારો ખ્યાલ આપે છે.

તેઓએ અત્યારે તો ઇંગ્લીશ પોશાકને અપનાવ્યો છે. આ પોશાક પહેરીને તેઓ ટેનીસ વગેરે રમતો છુટથી રમે છે. એટલું જ નહીં પણ અત્યારે પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લઇ રહ્યાં છે.

શીક્ષીપાઠન-સમાં સ્ત્રીત્વ આમ ચારે બાજુથી પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. અમેરિકન અધિકાર નીચે તેમને આગળ વધવાની કંઈક તક સાંપડી છે. અને એમ કહે-વું જ પડશે કે આ તકનો તેમણે પુરતો ઉપયોગ કર્યો છે. શીક્ષીપાઠન-સની સ્ત્રીઓએ યુરોપીય તત્વને અપનાવ્યું છે છતાં હજી પણ તેઓ શીક્ષીપાઠન રહ્યાં છે. તેઓએ રાષ્ટ્રપ્રેમને તેમના જીવન સાથે વણી દીધો છે અને આઝાદી માટે શરૂ થયેલા આંદોલનોમાં મોખરે રહે છે.

યુરોપીય શિક્ષણમાંથી તેઓએ લોક-શાસનની પ્રેરણા લીધી છે અને તેથી જ પ્રજાસ્વાતાંત્ર્યની જયઘોષણા કરનાર અમેરિકન રાષ્ટ્રને ઉદ્દેશીને આ લલનાઓ કહે છે કે

“શીક્ષીપાઠન ભલે નહાતો સરખો દેશ હોય, છતાં અમારા ઉપર એક ફાલુ પણ રાજ્ય કરવાનો ત્હમારો અધિકાર નથી. અમો આઝાદી માગીએ છીએ અને તે અમે મેળવીશું જ !”

એ કે વિ નં તિ.

૭ જરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામાં આવે છે.

છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા નથી. તો સર્વ તંત્રી બિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને મરન્યમે મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

સૌને માટે.....

.....તાકંત-તાઝગીથી ભરપૂર .

લજ્જતદાર

કંડે દ્રાક્ષા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માટે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકંતથી ભરપૂર

પ્રદરાર્દિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

કંડે અ શો કા રિ જે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

કંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું મુશ્કેલીપત્ર આજેજ મંગાવો

સુખાર્થચારુક દુપની મથુરા

સર્વગ્રાહરની આયુર્વેદિક ચોપવિગ્ના

બનીવવાનું દારુગાનું

દક્ષિણ

જગ પ્રસિદ્ધ પાણિક મધુક અને લુટેન્તદાર પાણી
ઓગક પચાવનાર બગાડનાર તોણી માંમ
વધાની તાકાદ તાજગી બકનાર કિંમત બાટલી
તાનીનો રૂ. ૧) મોટીના રૂ. ૨)

અયુર્વેદ

અષ્ટવર્ગ આયુધિ મીથિત જીવન વધક ઓગક
રૂઢી, ખાંસી, રૂલેધ્મ અને છાતીના કોઈ પણ
રોગોની પ્રસિદ્ધ દવા. કિ. તોણા ૬૦ નો રૂ. ૧૫

બાલસુધા

દુખળા પાતળા આરામ બાળકોને રુદ્ધ પુષ્ટ અને
સ્વસ્થિમય તાકતવાળા બનાવનારી મીઠી દવા.
કિંમત ૧૨ આના

દુધાધિ

જલન અને માસ લિવાય કોઈ પણ તતની દાદર-
ને રૂઢ કલાકમાં આરામ આપનારી દવા. કિંમત
બાટલી એકના ૪ આના

સુધારિધ

કફ, ખાંસી, દમ, શૂળ, કોલેરા, સંઘડણી, અતિ-
સાર, વમન થવું, જાડા, વગેરે એવાજ રોગોની
અનુપાત વગરની દવા. કિ. બા એકના ૮ આના

આપણીબાટલીપર મુખસુધાકરુ દુપનીનું
નામનજરૂર, આ સુધિ ખાસી વીનકરી
દવાઓ કદવધેજનરોગોમાંથીમળશે

એન્ટ-મેસર્સ હીરાલાલ મુલજ એન્ડ કું. પ્રી-સેસરીટ, મુંબાઈ.

ચીનની શ્રમજીવી સ્ત્રીઓની

દર્દીનાકે

લેખક :-

કથા

-બી. દી. આશર

ચીનની મલુરણો તથા ખેડૂત સ્ત્રીઓનો અત્યુ મોટો ભાગ અજ્ઞાન છે. ચીનાઇ મલુરણોનાં જાળમેને શાળામાં જવાની તક ભાગ્યે જ મળે છે. પાંચથી છ વર્ષની કુમળી વયમાં જ તેઓ ૧૩-૧૪ કલાક કારખાનાંઓમાં ગાળે છે. પુરતી ઉંઘ પણ તેમના નરીજમાં હોતી નથી. આથી ચીનાઇ મલુરણોને બીજકુલ શિક્ષણ મળતું નથી. તેઓ માત્ર એક જ વસ્તુ જાણે છે અને તે અહોનીય શ્રમ. 'વિસ્ત્રામો' એ વસ્તુને તો તેઓ સમજતી જ નથી.

આટલું પુરું ન હોય તેમ જુના રીત-રિવાજો અને નીતિઅંધનો તેમને કચ્છી રહ્યાં છે. તેઓ તરફ ધાતકી વધણ લેવામાં આવે છે.

અત્યારના કાયદાની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રિય સરકાર નીચેની ચીનની સ્ત્રીમલુરને મત આપવાનો, પતિની મિલકતમાં ભાગ મેળવવાનો કે મિલકત ધરાવવાનો બીજકુલ હક્ક નથી.

કુટુંબમાં પણ તેને સમાન હક્ક મળતા નથી. હિંદની માફક લગ્નની પસંદગી

માનપિતા કરે છે, પોતાના ભાવી ભરથારને પસંદ કરવાનો હક્ક પણ યુવાન સ્ત્રીઓને નથી. લગ્નવિચ્છેદની પ્રથા નહિ હોવાથી સ્ત્રીને આખો જન્મભરો નિરક્ષર પતિની તહેનાતમાં જ વિતાવવો પડે છે અને કદાચ કોઇ સ્ત્રી આકૃતથી અકળાઇને મૃદત્યાગ કરી જાય તો કાયદો તેને ગોળાથી બીંધી નાખે છે.

સામાન્ય કમમાં પણ ન્યાયાધીશો પુરગોના પદમાં જ કામ કરે છે. જો સ્ત્રી વિશ્વાસઘાત કરે તો તેને જોડનાં દુઃખ સહન કરવાં પડે પણ જો પતિના કૂર મારથી સ્ત્રી મરી જાય તો તે પુરુષને કંઈ જ શિક્ષા નથી થતી.

રાષ્ટ્રિય સરકારે આવી ભયંકર અને ધાતકી સામાજિક પ્રથાઓને નાશ કરવા માટે હાલમાં ધારાઓ ઘડ્યા છે પણ તેનો અમલ ભાગ્યે જ કરવામાં આવે છે. જગતની આંખમાં ધુળ નાંખવા માટે રાષ્ટ્રિય સરકાર પોતાની ધારાઓથી પર આવા ધારાઓ રાખે છે પણ તેનો અમલ ભાગ્યે જ કરે છે.

રાષ્ટ્રિય ચીનમાં બાળલગ્નની પ્રથા છે.

કુમળા કન્યાઓ જ્યારથી સાસરે જાય છે ત્યારથી તેમનું જીવન કંગાલ બનતું જાય છે. સ્ત્રી હો કે પુરુષ, વૃદ્ધ હોવા યુવાન દરેક તેણીને ગુલામડી લેખે છે. લગ્ન થયા પછી કન્યા પતિની તથા સાસુની ગુલામ બને છે. બધું ધરકામ તેણીને જ કરવું પડે છે.

પતિના મૃત્યુ બાદ તેણીને ફરજિયાત વૈધ-વ્ય પાળવું જોઈએ અથવા તો તેણીના કુટુંબીઓ વચ્ચે તો રહેવાવું જોઈએ.

ચીનના કેટલાંક પ્રાંતોમાં કન્યાઓના નાનપણથી પગ બાંધવામાં આવે છે આથી તેઓ મુશ્કેલીથી ચાલી શકે છે. મધ્ય અને પશ્ચિમ ચીનની દરેક સ્ત્રીમજૂરે આવી જ રીતે પગ ગુમાવ્યા છે. લગ્નની પસંદગીમાં નાના પગો જરૂરીઆતના ગણવામાં આવે છે.

કન્યાઓની છાતી પણ બાંધવામાં આવતી હોય છાતી પરના દબાણથી કેટલીક વાર તેઓ રોગિષ્ઠ પણ બને છે.

રાષ્ટ્રિય ચીનની લાખો સ્ત્રીમજૂરણીની સંસ્કારિક અને આર્થિક સ્થિતિ તદ્દન ખરાબ છે. આર્થિકઆકૃતને અંગે કારખાનાંઓ બંધ થતાં હોય બેકારીનો બાહુ ફાટી નીકળ્યો છે. શાંગાહીમાં ૧૦૬ રેસી વજીરની મીલો હોવા છતાં માત્ર ૬ મીલ જ હાલ ચાલુ છે. આ મીલો પણ અઠવાડિઆમાં ત્રણ દિવસ જ ચાલુ રહે છે, આમ રેશમની મીલ દિન પ્રતિદિન પાવમાલ. યજ્ઞ નાદારીમાં જાય છે. આજ સુધીમાં લગભગ ૭૦ મીલો આમ નાદાર બની છે. ઉત્તી શહેરમાં ૭૦ મીલમાંથી ૪૦ મીલો બંધ છે.

પગાર-કાપ કરીને અને કામના કલાક વધારીને મુડીવાદીઓએ મજદૂરોના જીવન પુરતા પગારમાં પણ કાપ મુક્યો છે.

સ્ત્રીઓ અને ૧૫ વર્ષ ઉપરની છોકરીઓને રજા આપી તેઓની જગ્યા નાની વયની ઉમેદવારોથી પુરવામાં આવે છે.

માણસોને રજા આપી બંધુ જ નહીં પગારે તેઓની જગ્યા સ્ત્રીઓને આપવામાં આવે છે.

શુદ્ધિશાળા સ્ત્રીમજૂરને હાંકી કાઢી ખર્ચ ઓછો કરવા માટે તેમની જગ્યાઓ ગામડાંની કુધાપીડિત ખેડૂત સ્ત્રીઓથી ભરવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રિય ચીનમાં આશરે એક કરોડ મજૂર બેકાર છે. હજુ પણ દિવસોદિવસ કારખાનાંઓ બંધ થતાં હોય બેકારી વધતી જાય છે.

શાંગાહીમાં રહેતી ૧,૨૦,૦૦૦ સ્ત્રી મજૂરોના ૯૦ ટકા ભાગ તદ્દન બેકાર છે. તેઓની દશા ભયંકર છે. રાજ્ય તરફથી કંઈપણ મદદ ન મળવાથી આ અનાથ સ્ત્રીઓ ભૂખના દુઃખે રસ્તા પર લયડીયાં ખાતી મરી જાય છે. શાંગાહી ટાઇમ્સ જણાવે છે કે ૧૯૩૦ માં શાંગાહીમાં ૩૦,૦૦૦ અને હોંગકોંગમાં ૧૮,૦૦૦ બેકારોની લાશો રસ્તા પરથી મળી આવી હતી. આમાંનો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓનો હતો.

પણ સવાલ ઉપસ્થિત થાય છે કે આટલા બધા બેકાર એક ખેતીપ્રધાન દેશમાં હોય શકે? આ બધાં બેકાર માણસો ક્યાંથી ચાલ્યાં આવે છે?

ચીનના શાંસી અને શાંસી પ્રાંતમાં ખેડુતો અતિ દુર્બળ બની ગયા છે. પોતાને ખાવા પુરતું અનાજ પણ તેઓ ખાસે નથી કામ મળશે એવી આશાએ તેઓ આવા ઉદ્યોગિક શહેરોમાં આવે છે પણ અહિં આ

રોજ ન મળવાથી ભૂખના દુઃખે મૃત્યુ
શરણ થાય છે.

ઉપરના પ્રાંતોમાં એટલો ભુખમરો
ચાલી રહ્યો છે કે લોકો પોતાના મુઝેલાં
સગાંતું માંસ ખાય છે.

ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળક ભુખના
દુઃખે મૃત્યુ ન પામે એટલા માટે તેઓના
જન્મ થતાં જ તેમને જળમાં સમાધિ
કરાવી દે છે.

[૩]

ઐરોડે ચામુક લગાવી તેણીને
'શીખામણ' દેવાનો હક્ક દરેક
ધણીને છે. સંકટ સમયે તે તેણીને વેચી
પણ શકે છે. નવા કાયદાનુસાર આ રીત
નાશુદ્ધ કરવામાં આવી પણ હજી તે ચાલ
ગામડાઓમાં ચાલુ છે.

ઉત્તર ચીનમાં સ્ત્રીઓનાં બજાર ભરાય
છે. આ સ્ત્રીઓને કારખાનાંવાળાઓ,
વેશ્યાગૃહવાળાઓ અને ધનિક લોકો
ખરીદ કરે છે. આ ધંધામાંથી પણ
રાજ્ય સારી સરખી આવક પેદા કરે છે.

આમ સ્ત્રીઓને બાર વહનાર પણ
સરખી ગુલામડી ગણવામાં આવે છે.

મુડીવાદના આ ભુલ્મોથી ત્રાસીને સ્ત્રી-
મળુરો ૧૯૨૦ થી કામદાર ચળવળમાં
લાગ લેતી આવી છે.

૧૯૨૫-૨૭ ના હડતાલરૂપી દાવાનળમાં
તેઓએ પુષ્કળ ફાળો આપ્યો હતો. શાંગાહી
અને કુન્ડોનના બળવામાં તેઓએ સરસ
કામ બજાવ્યું હતું. ખેડૂત ચળવળમાં પણ
આગળ આવી તેઓએ જમીન કબજે કરી
હતી.

૧૯૨૯ માં બળવો શાંત થયા પછી
પડેલી દરેક હડતાલોમાં સ્ત્રીઓ અમેસર

ચીનના ખેડૂતો જમીનદારોના ભુલ્મોથી
તદ્દન કંગાલીઅત હાલત ગુળરે છે ત્યારે
તેઓની સ્ત્રીઓની તો શી દશા?

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ તેણીનું જીવન
એક ગુલામડી જેવું જ છે. ૧૫-૧૬ કલા-
કની તેણીની અનિવાર્ય મહેનત અને
તેનો બદલો શું? બદલામાં પતિ તથા તેના
કુટુંબીઓ તરફથી થતો અનહદ તાસ.
તેણીને પેટપુરતું અન્ન પણ આપવામાં
આવતું નથી.

લાગ ભજવતી આવી છે. ૧૯૩૦ માં પડેલી
કેટલીક હડતાલો તો સ્ત્રીઓએ ચલાવેલી
હતી. શાંગાહીમાં પડેલી હડતાળના થોડા
આંકડા નીચે મુજબ છે.

હડતાળ	હડતાળ	પર
		ગએલી સ્ત્રીઓ

ઓગસ્ટ ૧૯૩૦	,,	૧૩	૫,૩૦૦
સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦	,,	૧૮	૨૨,૫૦૦
નવેમ્બર ૧૯૩૦	,,	૨૬	૨૩,૬૦૦

પગાર વધુ મેળવવાને અને કામના કલાક
ઓછા કરવાને મન્યુરીઆના એન્ટ-ગ શહે-
રમાં ૧૫,૦૦૦ સ્ત્રીઓએ કામ બંધ
પાડ્યું હતું.

પણ આવી નાની હડતાલોથી કંઈ જ
સફળતા ન મળવાથી સાવત્રિક-હડતાળ
પાડવામાં આવી. આની શરૂઆત એક સ્ત્રી
મળુરે ખીજ મળુરોને ઓગરો મુકી દેવાનું
જણાવી કરી હતી.

સરકારે આ હડતાળથી ગભરાઈ. જે
૧૫ ટકા પગાર કાપ કરવાનું જાહેર થયું
હતું તે આથી બંધ કરવામાં આવ્યું
અને મળુરોની ખીજ માંગણીઓ પણ
આપવાનું વચન અપાયું.

પણ આ તો માત્ર સરકારે હડતાળ તોડી પડાવવા માટે જ વચન આપ્યું હતું. કદાચ રાષ્ટ્રિય સરકાર આવાં વચન પાળે છે? મુડીવાદીઓની તરફેણમાં કદાચ સરકાર જતી નથી? આથી વચન મુજબ કામ લેવામાં ન આવતાં કામદારોએ બીજી સાંવત્રિક હડતાળ પોકારી.

આથી હારીને સરકારે ૧૯૩૧ માં નવો ઔદ્યોગિક કાયદો પસાર કરાવવાનું જણાવ્યું.

આ કાયદામાં સ્ત્રીઓ માટે રાતપાળા બંધ કરાવવાની, પ્રસૂતિ વખતે ભરપૂર રંગ આપવાની અને તેઓને માટે અહીં કલાકનો દિવસ મુકરર કરવાની કલમો ટાંકવામાં આવી હતી.

આ કાયદો ક્યારે અમલમાં મુકવો તે નક્કી કરવા એક સમીતિ નીમવામાં આવી હતી.

આ તપાસ પછી રાષ્ટ્રિય સરકારે બહાર પાડ્યું છે કે રાતપાળા અને કલાક સંબંધી કલમો બે વરસ મુદ્દી અમલમાં મુકાશે નહિ. અમને શંકા રહે છે કે પાકીની કલમો પણ રાષ્ટ્રિય સરકાર અમલમાં મુકવાની નથી.

આમ આદિદે દુર્દશાથી ચીનની સ્ત્રીઓનાં આકર્ષિક મૃત્યુ નિષ્ફળતા બધ છે. ચીનની સ્ત્રીઓને શુભામદી લેખવામાં આવે છે અને તેમને બાહુ જ ઓછા પગારે રોજી મુડીવાદીઓ પોતાની સંપત્તિ વધારી રહ્યા છે. પોતાનાં પર આ અલ્પ બોલે લાદનાર મુડીવાદ પર આજે તો ચીનની સ્ત્રીમણ્ડલે આક્રમણ કરી રહી છે અને આ આક્રમણમાં તેઓ સફળ થાય તેમ દરેક રવાતવ્યવાદીએ ધમ્મધુને છે.

વાચક બિરાદરોને-

‘નવયુગ’નો ઓગસ્ટ અંક ‘રશીયા નંબર’ તરીકે બહાર પાડવાનો અમારો નિર્ધાર હતો. તેથી આ અંકને સામાન્ય ક્રમમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો બોધને વાંચક બિરાદરોને જરા અજાણ્ય થશે. તેથી જ કેટલોક ખુલાસો કરવો ઉચિત છે.

પ્રથમ તો દેશમાં પ્રવર્તતી અસામાન્ય રાજકીય પરિસ્થિતિ તેમ જ આકરા ઓડીન-સોની પુનર્યાપના ચવાથી સ્વતંત્ર પત્રકારિત્વ લગભગ અશક્ય બન્યું છે. એટલે રશીયા અંક સાથે સંકળાયેલી અનેક બાબતોનો ઉલ્લેખ કરતાં ઓડીન-સોની મર્યાદાઓ આડી આવે છે. આમ માત્ર સામાન્ય સત્યશૂન્ય અંક કહાડવા કરતાં અત્યારના સમયમાં આવો અંક પ્રસિદ્ધ ન જ કરવાનું સંચાલકોને યોગ્ય લાગ્યું છે. અંતમાં દુર્લભ સમયમાં અમેને આવો અંક પ્રસિદ્ધ કરવાની તક મળે એવા અમારા આશાવાદમાં વાચક બિરાદરો સાથે આપશે.

તાંત્રી-પી. જે. ભટ.

સ્ત્રીત્વના નક્ષ ચિત્રો

તે સામે પગલાં
લેવાની જરૂર.

: લેખક :

શંકરજીતી ગોરાંધ

અજનો જમાનો પ્રગતિશાળી છે. પહે પહે, છવનમાં ને જગતમાં, પ્રગતિ પોતાની વિશાળ પાંખ પ્રસારાવી રહી છે. કેટલાક સુધરેલા દેશોમાં સ્ત્રીઓ સમાન હક્ક ભોગવતી થઈ ગઈ છે. અન્ય દેશમાંના પુરુષવર્ગે એ હક્કો આપશે ત્યારની વાત ત્યારે, પરંતુ સ્ત્રીત્વ ઉપર યુગ્મરવામાં આવતા અત્યાચારો અને અન્યાયો દૂર થવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

દિન્દમાંની વેશ્યાઓની વિશાળ સંખ્યા દિન્દના પુરુષસમુહનાં અવનત માનસની પ્રતીતી આપે છે. પરંતુ પુરુષજાતિની એ હલકી મનોદશા ક્યાં સુધી પ્રવર્તે છે. અને સ્ત્રી વના તે અંકુરો છે તે સ્ત્રીત્વને કેવી હલકી રીતે અપમાને છે તે બતાવવાનો પ્રસ્તુત લેખનો ઉદ્દેશ છે.

ખાળક જગતનો પ્રથમ પ્રકાશ જુએ છે ત્યારે તે નળાવસ્થામાં હોય છે. અને બાલક જ્યાં સુધી જગતથી અજ્ઞાત હોય છે. ત્યાં સુધી જ નળાવસ્થા ચાલુ રહે છે. બાલક જ્યારે અજ્ઞાન-મટી સજ્જાન બને છે

ત્યાર પછી તે એ અવસ્થામાં રહી શકતું નથી. આજનો જમાનો સમ્યક્તાનો છે.

આજના યુગમાં સમ્યક્તાના પ્રખર દિભાસતી પુરુષો પણ પોતાનું પુરુષત્વ એક પણ પણ વિસરતા નથી. પોતે પુરુષ છે એ જ્ઞાન તેમને પ્રતિપળે હોય છેજ. અને આવા પુરુષત્વના પ્રતિનિધિઓ પોતાના પુરુષ તરીકેના અધિકારોનો દુરુપયોગ કરતાં સમ્યક્તા તેમને સ્પર્શી પણ શકતી નથી. એક બાલુ તેઓ સ્ત્રીઓને સમાન હક્ક આપવા ઉપર દયાળુ કરે છે, પરંતુ ખીછ બાલુ તેઓ સ્ત્રીઓનું-સ્ત્રીઓના સ્ત્રીત્વનું અર્ધનગ્ન ને નગ્નચિત્રોનાં પ્રદર્શન કરી હાહાકારું અપમાન કરવા ચુકતા નથી!

અલગ લોકો સ્ત્રીઓનાં નર્નાચિત્રો જ્યાં ત્યાં મુકી તે સ્વામે સાક્ષાત્કારી આંખો દિવસમાં કેટલીય વાર માંડે છે. સ્ત્રીઓનાં લુદા લુદા અવયવોવાળાં ચિત્રો હોટલોમાં લોકોનું આકર્ષણ કરવા માટે રાખવામાં આવે છે. પાનની દુકાનોમાં માંડેલાં આવાં ચિત્રો સ્વામે વિકારી દષ્ટિથી જોઈ કેટલાય પુરુષત્વના અભિમાનીઓ ખુશ થાય છે.

અલગ લોકો અલગ રીતે સ્ત્રીત્વને અપમાને છે ત્યારે શિષ્ટ ગણાતો શિક્ષિતવર્ગ શિક્ષિત રીતે સ્ત્રીત્વને અપમાને છે. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યના દિભાસતી તરીકે જનતામાં પંકાતા સદ્ગુહસ્થો (!). પોતાનાં દિવાનખાનાં અર્ધનગ્ન કે પુર્ણનગ્ન સ્ત્રીઓનાં ચિત્રોથી શલુગારવામાં સમ્યક્તા સમાયેલી માને છે. આવા સદ્ગુહસ્થોથી પણ આગળ વધેલા શિક્ષિતોનાં, નગ્ન ચિત્રોનાં પ્રદર્શન કરવાનાં સાધનો છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળનાં છે. અનેક પ્રસ્તકોમાં પ્રિય અને વ્યભિચારની ઉંડી ખીણ તરફ ધકેલી દે તેવાં ચિત્રો પુસ્તકકર્તાઓ આપે છે,

અને તેથી પુસ્તકનું આકર્ષણ વધી, પુસ્તકો સારી સંખ્યામાં બપે છે એમ તેઓનું માનવું છે. આ પુસ્તકો વાંચનારા શિક્ષિતો હોય છે અને આવી રીતે તેઓ સ્ત્રીઓના ઘોર અપમાનમાં અપરોક્ષ ફાળો આપે છે. આજકાલ કેટલાંક માસિકો અથવા અઠવાડિકોનાં પૃષ્ઠો પણ સ્ત્રીત્વને ઉતારી પાડવાનાં ચિત્રો વડે સુશોભિત (!) બનાવવામાં આવે છે. અને એ ચિત્રો ચિતરનારા અને પ્રકાશન કરનારા શિક્ષિતો હોંદ સ્ત્રીજાતિનું અને તેના સ્ત્રીત્વનું ઘોર અપમાન કરે છે.

સ્ત્રી ત્વની જાહેર અવગણના આજકાલનાં ચિત્રપટો કરી રહ્યાં છે. નીતિના માર્ગથી વ્યુત કરે એવાં ચિત્રપટો આજકાલ પડદા પર ચમકતાં દેખાય છે. ‘સે-સેર’ની તીક્ષ્ણ આંખમાંથી રાજદ્રોહ વિશેનું એક પણ દ્રશ્ય કે વાક્ય છટકી શકતું નથી. છતાં કોણ જાણે તેમની તીક્ષ્ણ દષ્ટિમાંથી સ્ત્રીજાતિનું અપમાન કરનારાં સ્ત્રીઓનાં નગ્નદ્રશ્યો શી રીતે છટકી શકે છે તે સ્લમશ્ચ શક્ય નથી. આવાં દ્રશ્યોવાળાં ચિત્રપટો અલણ ને શિક્ષિતો ઉભય જુએ છે, છતાં નગ્નદ્રશ્યો ઉતારવાની પ્રથા સહામે કોઈ શિક્ષિત પાકાર ઉઠાવતો નથી એ જ પુરુષવર્ગની સ્ત્રીત્વને અપમાનવાની મનોવૃત્તિ ઉઘાડી પાડે છે.

આવાં સ્ત્રીઓનાં ઉઘાડાં અંગોવાળાં અને પુણ્યનગ્ન ચિત્રો નીતિનાં બન્ધનો શિથિલ કરી માણસને વ્યભિચારને પન્થે દોરે છે.

આવાં નગ્નચિત્રોનાં પ્રદર્શન શા માટે કરવામાં આવે છે એવું જો કોઈ પુછનાર નીકળે તો જવાબ આપવામાં આવે છે કે સ્ત્રીઓનાં નૈસર્ગિક સૌન્દર્યની એ પુખ્ત છે, ને એ સુન્દરતાને સંપૂર્ણ

સ્વરૂપમાં જોવી એ નિસર્ગનાં રચના સૌન્દર્યની સાચી કંર છે. આવો જવાબ આપનારાં એટલું પણ ભૂલી જાય છે કે પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભય એક જ સમર્થ શક્તિનાં પ્રતિનિધિ હોવા છતાં કેવળ સ્ત્રીઓનાં જ નગ્નઅંગોનાં પ્રદર્શન શા માટે? પુરુષોમાં પણ સુન્દરતા છે, પુરુષત્વને જાજે એવી સુન્દરતા સંપૂર્ણ નગ્નસ્વરૂપમાં શા માટે નથી પ્રદર્શિત કરતા?

આવાં નગ્નચિત્રોમાં સ્ત્રીઓની આંખમાં કેવળ વિકાર જ ભરેલો હોય છે. એ વિકારભરી આંખો જ સ્ત્રીસુન્દરતાની પ્રતિનિધિ છે? સ્ત્રીઓની આંખમાં નર્મો વિલાસ ને વિકાર રેડી ચિત્રકારો સ્ત્રીને કેવળ કામી જ દરાવવા મથે છે.

કેવળ સ્ત્રીઓનાં જ નગ્નચિત્રોને જાહેરમાં મુકી પુરુષવર્ગ આજે સ્ત્રીત્વનું-એટલે માતૃત્વનું અસલ અપમાન કરી રહ્યો છે.

આજના અગ્રણીઓનું અને ખાસ કરીને હિન્દુ સમસ્તની સ્ત્રીસંસ્થાઓનું કર્તવ્ય છે કે તેઓએ આ વિષય પરત્વે આખા જનસમાજનું ધ્યાન ખેંચી તે નાશુદ્ધ કરી સ્ત્રીત્વનું આવું હડહડતું ઘોર અપમાન થતું અટકાવવું જોઈએ.

વિદેશી નગ્નચિત્રોનું પણ જડમુગ કાઢી નાખવું જોઈએ.

ચિત્રકારો સ્ત્રીઓનાં આવાં ચિત્રો ન દોરે, પુસ્તકકર્તાઓ પુસ્તકોમાં એવાં ચિત્રો ન જાપે. લેખકો, સંપાદકો, અને પ્રકાશકો આવાં અશ્લીલ પ્રકાશનો બંધ કરી દે, અને આવી નીતિ સહામે પોતાનાં પત્રોમાં વિરોધ દર્શાવે.

છતાં પણ સ્ત્રીઓનું આવી રીતનું અપમાન ચાલુ જ રહે તો પ્રત્યેક સ્વાભિમાની સ્ત્રી જ્યાં જ્યાં આવાં સ્ત્રીત્વને અપમા-

નિત કરનારાં ચિત્રો જુએ ત્યાં ત્યાં તે
ખાળી નાંખે.

સ્ત્રીઓનું આ ખાખત તરફ હજી લક્ષ
દેરાયું નથી. તેઓએ મુશિક્ષિત કહેવડાવ-
નારા પુરુષવર્ગ તરફથી થતું આયું ઘોર
અપમાન સહન કરવું એ કેવળ નિર્જાતા
કહેવાય. સાંપ્રત સ્ત્રીત્વ જ્યારે પ્રગતિના

પંથે કુચ કરી નવી ભાવનાઓ ઝીંકી તેને
જીવનમાં મુક્તિમંત કરવા મથે છે ત્યારે
એ આવું અમાનુષી અપમાન સહન ન જ
કરી શકે.

સ્ત્રીગતિની આ ભયંકર ને અસહ્ય
માનહાનિ છે, ને તે માટે સ્ત્રીસમુદાયે એની
રહમિ જેઠાદ જગાવવાની જરૂર છે.

જે માળા પોતાના પાંચ પુસ્તકોમાં અજમ ખ્યાતિ પામેલી છે.
એવી

ખેડુતો, મજૂરો, કારીગરો, સ્ત્રીઓ અને યુવાનોના
જીવનમાં અનેરું ચેતન પ્રેરનાર સસ્તામાં સસ્તી

નવયુગ ગ્રંથમાળા

[વાર્ષિક પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ નું ક્રાંતિકારી સાહિત્ય]

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૩.

પરદેશમાં રૂ. ૪.

આ માળાનાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો

સમરસ

જવાહર નેહરૂ

હિન્દના જુદા જુદા પ્રાન્તોના મીઠાં વેરાનો છતી
હાસ, સરકારની તે વીચેની બધી રાજનીતિ,
તથા વેરાથી થતી હાની વગેરેનું સુદાસર
વર્ણન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે.
ક્રી.મત ૦-૬-૦. નરસીંહલાઈ પટેલ.

આ જીવનચરિત્ર વાંચતા તેમના માટે બ
કૃતિભાવ અને લાગણીમાં આર વૃદ્ધી થાય છે.
ક્રી.મત ૦-૮-૦.

સુદાપ્રકાશ

ફાંસી

આખો ચીતાર ખળખળાવે, રસાવે, અને
અનુકંપાવે એવો રજૂ થયો છે. ક્રી.મત ૦-૪-૦
સાહિત્ય.

રાજ્ય આવકવરો

સ્વરાજ સેવકો

હિન્દના તેમજ પરશીમના વાંચકોને હું આ
પુસ્તકોની બલામણુ કરું છું. ક્રી.મત ૦-૪-૦.
પુ. ગ્રાંધીજી.

બહુલીવા દેશભક્તો વીધે બહુલીવાનું સાધન
આ ચોપડી દ્વારા મળી રહશે. સાહિત્ય.
૦-૪-૦.

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : દેવસાનો પાટો : અમદાવાદ.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : કું. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારા બાળકને ગમ્મત
સાથે જ્ઞાન આપે એવું
અગ્રેષ્ઠ વીજ્ઞાનનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઈ,
આકર્ષક રંગીન ચિત્રો
એમાં લરપુર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો ત્રણે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠે કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સહીત્યમાં નવી-
જ લાત પાડના તાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ, અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુષ્ટીમાં વીધ કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

કૃષ્ણ અને કુષ્ણ, રાંકર
અને મોહિની, વિજય અને
વૃંદા, બ્રહ્મા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભિત
છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાધો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની ભીન્ન
તોય રસિક લાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
ચાલે છે.

કિંમત: કાચું પુર્ક ૧-૦૦

,, પાકું પુર્ક ૧-૪૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

નવયુગ

ચીનના પ્રજાસત્તાકના માણ પ્રમુખ

શ્રી. મુન-ચાન્ગ-સૈન

[એવની છવનઃયા અટે લુચો પાનુ ૧૩]

શ્રી હાલ આમદલા હાઉસ, શ્રી રાણસુખમ કેપ્ટી, સર અણલ, આલંદરૂં બ્રાહ્મ
સર નરોજી કેપ્ટની, સર પદમદ.

નવચુગ

અમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મારણાર્થે
શ્રી ફાર્વસ ગુજાતી સંઘ ને
શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ રાણદેવ વણ
તરફથી સંવિતવ સંપ્રેમ વં.

૧૫ : ગ્રામ્ય

જાવણી

૨૫ : ૨૦૬

જાતિ અને વર્ગ

આલમનાં ઇતિહાસકારોએ અક્ષય અસત્ય આલેખ્યું હિંચ
તો તે જાતિતત્ત્વનું અસ્તિત્વ છે. પીળાં અને ઘઉંવણાં, કાળાં
અને ગોરાં, આમ શરીરત્વચાના રંગ પર માનવજાતિનું વર્ગી-
કરણ કરીને ઇતિહાસની ઘટનાઓને ખોટી રીતે વર્ણવી છે.

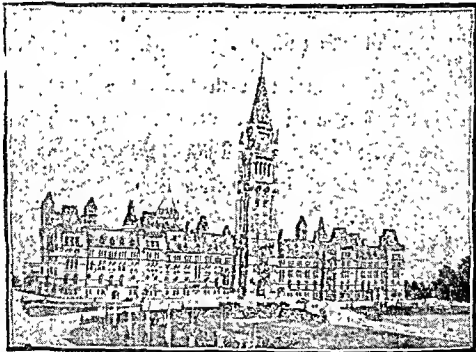
આજે ઘઉંવણાં હિંદી શ્રીમંત ખાસે પેન્સની ભીખ-
માગતા શ્વેતરંગી બિખારીને સંક્રાંત નથી થતો. લંડનના
રસ્તા પર ન્યારે સ્થામવણાં શ્રીમંતો નીકળે છે ત્યારે તેમની
દયા વૃત્તિ ઉત્તજતા આંગલબિખારીઓ કણ્ણજનક રીતે તેમની
સમક્ષ ઉભા રહે છે. ન્યારે યુરોપના શ્વેતરંગીઓ એશીય-
નોના હાથ નીચે કામ કરીને પેટીયું કાઢી રહ્યા છે ત્યારે
જાતિતત્ત્વ (Racial Complex) આપમેળે વૃદ્ધી પડે છે.
ઇતિહાસકારે કંઈપેલી આ આખી ઇંદ્રજાળ આપમેળે વૃદ્ધી
પડે છે.

આમ શરીરના વર્ણ ઉપર માનવજાતિનું વર્ગીકરણ
કરવું એ માત્ર મૂખાંધ છે. ધાર્મિક વર્ગીકરણ માત્ર ધર્મીંગ
છે. સાચું વર્ગીકરણ આર્થિક છે. આલમની માનવજાતિ
આજે વહેંચાયેલી છે એ મહાન વર્ગમાં-એક સંપત્તિના
સજ્જકોમાં અને બીજી સંપત્તિના સ્વામીનાથોમાં.

ઓ ટાપાને આંગણે
એકત્ર મળેલા
સામ્રાજ્યના મુત્સદ્દીઓ
સાહ્યનો સ્વાંગ સજીને
પોતપોતાને દેશ સીધાની
ગયા છે. ઓટાવાખાતે
મળેલી આ ઐતિહાસિક
આથિંક પરિપદમાં
હિંદના નામે સરકારે
નિમેશ પ્રતિનિધિઓએ
કરેલા જઠાતીકરારો જ
આપણને સૌથી અગત્ય
ના છે, કારણ કે આ

થાવિશારદોનાં આંકડા પ્રમાણે શાહીપદ્મ-
ગીચી લગભગ નવ કરોડ રૂપીઆનો
ખિટીશ માત્ર હિંદને ગળે બધારો અથવા
સીધા શબ્દોમાં મુઝીએ તો લગભગ ૧૦
કરોડ રૂપીયા ખિટીશ માત્રના બદલામાં
ઈંગ્લાંડ તરફ પ્રસ્થાન કરી જશે. એટલે
હિંદને કેવો મુંઢર લાભ થશે તે તો
સારી રીતે કદપી શકાય તેમ છે.
આ આથિંકભોગના બદલામાં ઈંગ્લાંડ

ઓટાવા

જ્યાં પરિપદ ભરાય હતી.....

આથિંક

જઠાતી કરારથી ખિટન
અને હિંદવચ્ચે ચાલતા
વેપાર ઉપર ગંભીર
અસર થનાર છે. અ-

હિંદનો કેટલો વધુ માલ ખરીદશે તે એક
શંકા જેવી વસ્તુ છે. એટલે જ ઓટાવા
પરિપદની અસર હિંદના વેપાર ઉપર
તેમજ આથિંકતંત્ર ઉપર વ્યાપક અને

ઉંડી થશે. અત્યારે પણ ઇંગ્લેન્ડ પાસેથી હિંદુ વેચે છે તેના કરતાં વધુ ખરીદે છે એટલે આ નવી રકમથી હિંદુને તો પારા-પાર નુકશાન જ સંકેત કરવાનું છે.

અત્યારે તો શાહીપસંદગીના સિદ્ધાંત ઉપર હિંદુને નામે સડી કરી આવેલા સર અતુલ ચેટરજી અને બીજા સભ્યો ઓટાવાંતા સાક્ષ્ય પર પ્રશંસાનાં પુષ્પો ચઢાવવા મંડી પડ્યા છે. પણ આ સુંદર શબ્દો નીચે છુપાયેલા હિંદુના કાલીક શોષણ ઉપર એક દ્રષ્ટિ કરવાની જરૂર છે. ઓટાવા સાક્ષ્ય થયું છે પણ બ્રિટીશ દ્રષ્ટિએ. હિંદુને માટે તો એક નવી આર્થિક સાંકળ ત્યાં રેસાઇ છે.

[૨]

છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી બ્રિટનનો માલ વિશ્વના બજારમાં ખપી રાકતો નથી એ વસ્તુ તો સર્વ કોઇ સ્વીકારે છે. પ્રત્યેક સંસ્થાનમાં ઉદ્યોગવાદનો જન્મ થતાં, તેમજ યુરોપના અન્ય દેશો પણ ઔદ્યોગિક હરિકાષમાં ઉતરતાં બ્રિટનના માલની કિંમત ઘટવા લાગી છે. રશીયામાં શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી રચપાતાં બ્રિટનના ઉદ્યોગોનું એક મોટું બજાર અસ્તવ્ય થયું. જર્મનીના ઔદ્યોગિક

મુખ્ય હિન્દુપ્રતિનિધિ સર અતુલ ચેટરજી

પુનર્વિધાન સાથે વિશ્વના બજારોમાં જર્મનીની કાલીક હરિકાષ શરૂ થઇ, ગયા વિશ્વયુદ્ધનો લાભ લઇને અમેરિકન ઉદ્યોગવાદે આન, હિંદુ, જાવા, સુમાત્રા,

બ્રિટનનો બાજુબર

મી. રટેન્લી બાલકવીન

અને આફ્રીકાના બજારો હસ્તગત કરી લીધાં હતાં. તદ્દન આધુનિક યંત્રોની મદદથી અમેરિકાના આર્થિક અધિપતિઓ બ્રિટનના યુદ્ધથી પછડાયેલા ઉદ્યોગપતિઓને પરાજય કરવામાં ક્યારનાય સક્ષમ થયા હતા. પરિણામ એ આવ્યું છે કે ૧૯૧૮ થી તે અત્યાર સુધી બ્રિટનના વિદેશો સાથેના વહેપારમાં એક આવ્યો છે. પ્રત્યેક વરસે વહેપાર ઘટ્યો છે. અને આર્થિક આપદકાળ (Crises) ની શરૂઆત થતાં બ્રિટીશ વહેપાર છેક નીચી કક્ષાએ નમી પડ્યો હતો.

પણ બ્રિટનના મહાધિ સામ્રાજ્યવાદીઓને આ ઘટના વહેપારની તમન્ના ન હતી. શરૂઆતથી જ ઇંગ્લેન્ડ, જેટલો માલ વિદેશ મોકલતું તેના કરતાં વધુ માલ ખરીદતું. આમ યવાથી વહેપારની લાવ-

નવમાં જે ઓછપ જણાતી તે અન્ય દેશમાં રોકાયેલી સંપત્તિના સુંદર વ્યાજમાંથી મળી રહેતી. પણ આર્થિક મંદીના આગમન સાથે આ વ્યાજની રકમ એકદમ ઘટી ગઈ. આંકડામાં મુકીએ તો આવસ્તુ સારી રીતે સમજતો.

વર્ષ	સંપત્તિનું વ્યાજ
૧૯૨૯	૩૫૦ લાખ પાઉંડ
૧૯૩૦	૧૩૦ લાખ પાઉંડ
૧૯૩૧	૩ લાખ પાઉંડ

આમ વિદેશમાં રોકાયેલી સંપત્તિ ઉપર આપમેળે મળતી વ્યાજની રકમ લગભગ અર્ધસ્થ થવાથી લંડનની એકમાંથી પરદેશીઓના ઝોનાએ કુચકદમ શરૂ કરી. આ અટકાવવા માટે ઇંગ્લેંડને સોનાનું ચલણ રદ કરવું પડ્યું.

પણ ઇંગ્લાંડના બાહોશ જાણગરોએ વિશ્વના બજારમાં પહેલાંની માફક પ્રભુત્વ મેળવવા માટે પાછો યત્ન આરંભ્યો. આ આ દિશામાં તેઓએ વહેપારના આયાત અને નિકાશના પાસાં વચ્ચે સમતુલનના સ્થાપવા ભગીરથ પ્રયત્નો આરંભ્યા. આ સમયે જે માગ તેમની સમક્ષ હતા. આયાત ઉપર અંકુશ મુકવો અને નિકાશ વધારવી. આયાત ઉપર અંકુશ મુકવા માટે તેઓએ જે શતકથી અનુસરેલો સ્વતંત્ર વ્યાપારનો (Free trade) નો સિદ્ધાંત એક ક્ષણમાં ફેંકી દીધો. એક માસની અંદર જઠાતનીતિની નોરદાર પડથમ વાગવા માંડી. વિલાયતના સામ્રાજ્યવાદી વર્તમાનપત્રોએ ચીચીઆરી પાડવા માંડી, 'જઠાત નાંખો' 'જઠાત નાંખો' દેશભરમાં જઠાતની તરફેણમાં વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યું. અને જઠાતનીતિ શરૂ થઈ. આથી આયાત ઉપર કેટલો અંકુશ પડ્યો તેના આંકડા

હસ્તગત નથી પણ સામાન્ય રીતે એમ માનવામાં આવે છે કે જઠાતનીતિથી માત્ર જરૂરી વસ્તુઓના ભાવ ઘટ્યા છે. પણ એકલી આયાત ઉપર અંકુશ મુકે પાસવે તેમ ન હતું એટલે પછી નિકાશ વધારવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો પ્રારંભ થયો. વિશ્વના બજારોના આધુનિક યંત્રોની મદદથી હરીફાઈ કરનારાં વિદેશીઓ સામે ટકી શકાય તેમ હતું જ નહીં. એટલે પછી તેઓએ શાહીપસંદગીના વિચારને અમલમાં મુકાવવા માટે ધમપહાડા શરૂ કર્યા. તેમાં તેઓ સફળ થયા છે. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓની આ વિજયક્ષણ છે. આ શાહીપસંદગીના સવાલ ઉપર સંસ્થાનોની સંમતી મેળવીને અમેરિકન ઉદ્યોગવાદ સામે, તેમણે સફળ ધા કર્યો છે.

શાહીપસંદગીના સિદ્ધાંતને વ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો જણાશે કે દરેક સંસ્થાને આયાત થતી વસ્તુઓના જે વિભાગ પાડી નાંખવા. આમાં સામ્રાજ્યમાંથી થતી આયાતને ખીનસામ્રાજ્યના માલ કરતાં વધુ પસંદગી આપવી અર્થાત્ કે ખીનસામ્રાજ્યની. માલ ઉપર વધુ જઠાત નાંખવી અને સામ્રાજ્ય [જેમાં મુખત્વે ઇંગ્લીશ માલ જ સમાઈ જાય છે] માં જનતા માલ ઉપર દેશના ઉદ્યોગને અહિત ન થાય તેવી જઠાત નાંખવી. હિંદને તો શાહીપસંદગીનો અનુભવ છેલ્લા જે વર્ષથી થઈ ચુક્યો છે. અત્યારે હિંદમાં આચાર થતા કાપડ ઉપર જપાન ૨૦ ટકા જઠાત આપે છે ત્યારે લેન્ડેશાયર માત્ર ૧૫ ટકા જઠાત આપે છે. એટલે માત્ર ટ્રેટિસ્ટનનો માલ આ પસંદગીના ધોરણથી વધુ ખપે એ યોજના જ શાહીપસંદગીના સુંદર નામ નીચે છુપાઈ છે. એ તેનો આશય છે અને એ જ તેનો અર્થ છે.

ઝોટાવા સંદેશ યુ છે તેમ નિષ્ફળ
પણ નિવડ્યું છે. બ્રિટને
ધારેલો આશય હવામાં જ રહી જવા
પામ્યો છે. કારણ કે નિકાશ વધારવા
માટે શાહીપસંદગીથી એક વધુ સુંદર
માર્ગ સંસ્થાનોની સંમતી મેળવવામાં
નિષ્ફળ નિવડ્યો છે. આ માર્ગ તે સામ્રા-
જ્યમાં સ્વતંત્ર વહેપાર. [Empire
Free trade] લોડ અંધર છુકે આ
યેજનાને સારી જાહેરાત આપી છે. આ

સિદ્ધાંતના સ્વીકારમાં ઇંગ્લીશ વહેપારનું
પ્રભુત્વ સમાયેલું છે. પણ સંસ્થાનોના
ઉદ્યોગપતિઓ આ નીતિને સ્વીકારવા
કમ્બલ થાય એ અશક્ય છે. પ્રત્યેક સંસ્થાન
ચોતાના ઉદ્યોગને વિકસાવવા માંગે છે.
એટલે બ્રિટનના આહોશ મુત્સદ્દીઓને આ
દિશામાં મળેલી નિષ્ફળતા કંઈ શુભ રહી
શકતી નથી. ઝોટાવા તરફ પ્રસ્થાન કરતી
વખતે જ બ્રિટિશનીતિના સાચા સુત્રધાર
આલ્ડવીને જાહેર ક્યું હતું કે—

બ્રિટનના પ્રતિનાયકો આર્થિક મંત્રણા ચલાવે છે

“સામ્રાજ્યની અંદર પરસ્પર સ્વ-
તંત્ર વ્યાપાર, કે વધુ વ્યાપાર કર-
વાની, અથવા આ આદર્શને નજીક
લાવવાની વ્યાવહારિક નીતિને શ્રી.
પ્રતિનિધિઓ ઓટાવામાં અનુસરશે.
તેમ જ અન્ય દેશો સામે જકાતી
દીવાલને ઉંચી લઇ જવાની જુતા
આ વર્ષોમાં સંસ્થાનોમાં દેખાય છે,
તેથી જ ઓટાવામાં ખિટન એકત્ર
થયેલા મુત્સદ્દીઓને સવાલ સંભળા-
વશે કે તેમના તેમજ ખિટનના હિતની
દ્રષ્ટિએ સંસ્થાનોના ઔદ્યોગિક
વિકાસનો વેગ વધુ છે કે કેમ તેનો
વિચાર કરવો જરૂરી નથી?

આમ જે નીતિ ખિટન અનુસરવા માટે
છે તે નીતિ સંસ્થાનોની જરૂરીઆતથી
તદ્દન જુદી છે સામ્રાજ્યમાં સ્વતંત્ર વ્યા-
પાર ક્યારે સંભવે કે જ્યારે સામ્રાજ્યના
સંસ્થાનો એક જ અંગના બુદ્ધા બુદ્ધા
વિભાગો હોય. આજે સામ્રાજ્ય એકત્ર
નથી. એક અંગ નથી. પ્રત્યેક સંસ્થાન

ઔદ્યોગિક વિકાસના માર્ગે આગળ વધી
રહ્યું છે. એટલે સ્વતંત્ર વ્યાપારની નીતિ
સંસ્થાનો કદી પણ સ્વીકારે એ અશક્ય
છે. હિંદુ પણ તે સ્વીકારી શકે તેમ નથી.
હિંદના સાચા પ્રતિનિધિઓ કદાચ ઓટાવા
ગયા હોત તો શાહીપસંદગીના સંવાદ
ઉપર પણ તે સ્પષ્ટ ના સંભળાવત. પણ
સરકારના ખાંધીયા સમા આ સજ્જનોથી
તેમ કરવું શક્ય ન હતું. છતાં પણ સામ્રા-
જ્યમાં સ્વતંત્ર વ્યાપારની નીતિને તેઓએ
નાકબુલી છે તે ખતાવી આપે છે કે આ
નીતિ કેટલી અગ્રાહ્ય અને સંસ્થાનોના
હિતોને હિતવિરોધક છે.

આમ ખિટન પોતાના મુળ મતોરથોમાં
નિષ્ફળ નિવડ્યું છે. આજે એટલિટનના
પ્રતિનિધિઓ સાચી નિષ્ફળતા ઠાંકવા માટે
શાહીપસંદગી ઉપર નેરશોરથી ચર્ચા
ચલાવી રહ્યા છે. પણ તેથી કંઈ બ્રિટિશ
વેપારને પાછું પ્રભુત્વ નથી મળતું એ
વસ્તુ તો પ્રસંશાના પુરખા નીચેથી પણ
સાફ સાફ જણાઇ આવે છે.

[૪]

પણ ઓટાવામાં શાહીપસંદગીના સ્વી-
કારથી હિંદના ક્યા ક્યા હિતો ઉપર
અસર થશે તેમજ ક્યા ક્યા માર્ગે હિંદની
હોલત લંડન તરફ પ્રસ્થાન કરશે એ વિશે
વિચારવું આ ક્ષણે અતિ રસિક થઇ પડશે.

વિદેશીઓ સાથેના વહેપારમાં ઇંગ્લાંડનો
ફાળો ૬૩ ટકા હતો. સામ્રાજ્યમાં ખનતા
માલની સાથેના વહેપાર પણ તેટલો જ
અગત્યનો હતો. લગભગ બધો વ્યાપાર
આશરે ૭૦ ટકા હતો. પણ લઘાઇ પછી
હિંદના ઉદ્યોગવાદના વિકાસ સાથે આ
વહેપાર ઘટતો ચાલ્યો છે. હાલ સામ્રાજ્ય
સાથેના વહેપાર ઘટીને ૪૫ ટકા થઇ ગયો
છે અને બ્રિટિશ સાથેના વહેપાર એથી
પણ નીચે ઉતરી જઇને ૩૬ ટકા થઇ
ગયો છે. એટલે શાહીપસંદગીની અસર
કેટલી ઉંડી અને વ્યાપક થશે તેની સારી

કલ્પના આપણને આવી શકશે. એટલું જ
નહીં પણ નીચેના આંકડાઓ ઉપરથી
જોઇ શકશે કે પ્રત્યેક બત્તરમાં અન્ય
વિદેશીઓએ ખિટનનો પરાજય ક્યો છે
અને તેમનો ફાળો ઘટી ગયો છે.

વસ્તુઓ કુલ આયાત ખિટનમાંથી
આયાત.

(લાખની રકમમાં) (લાખના આંકડામાં)

બુટ અને શુઝ	૩. ૬૫	૭
દવા	૨૫૭	૫૫
ફૂઝ	૧૮૧	૪૮
કટલરી હાલ્વેર	૨૮૨	૯૬
વિજ્ઞાનિક વસ્તુઓ	૨૨૩	૧૧૫
રંગ	૧૮૯	૪૩
કાચ	૧૨૨	૧૩
ચંત્રો	૧૦.૯૨	૭.૭૩

લોખંડ	૫૩૫	૨૩૨
ખીજ ધાતુઓ	૧૦૬	૨૬
કાગળ	૨૨૪	૩૬
મોટરકાર	૨૧૯	૬૮
કાપડ	૧૯.૧૫	૯૨૦
સાથુ	૮૯	૭૫

દાવાંદાર	૧૨૦
કટલરી	૫૦
વીજળીક વસ્તુઓ	૧૦૦
પત્રો	૨૫૦
ત્રાંજી	૧૦૦
મોટરકાર	૧૦૦

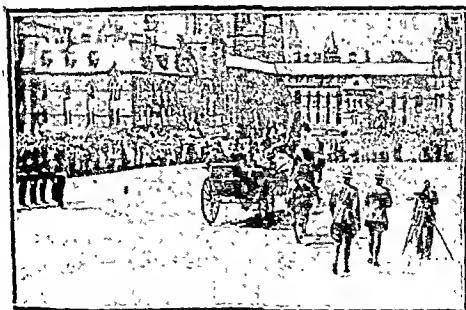
આ આંકડાઓ બતાવી આપે છે કે દિંદને જરૂરી વસ્તુઓનો વિશાળ ભાગ તો અમેરિકા, જાપાન, અને જર્મનમાંથી આવે છે. જેમ જેમ ઉદ્યોગવાદ વધતો જાય છે તેમ તેમ વિદેશી વસ્તુઓની ખપત ઘટતી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ નજીકના ભવિષ્યમાં વિદેશી સાથે વહેવાર અદ્યય થશે એવો સંભવ છે. તેમ જ અમેરિકાનો તેમ જ જાપાની હરીફાઈ સામે માત્ર દશ ટકા રક્ષણ આપવાથી ખિટનમાંથી આયાત થતી વસ્તુઓ ઉપર વધુ અસર થાય એમ માની શકાય તેમ નથી. અત્યારે ખીજ વસ્તુઓ ખાલુ પર મુકીએ તો સંભવ છે કે ખિટનના આયાત થતા માલમાં નીચેની વસ્તુઓમાં વધારો થશે. કેટલો વધારો થશે એનો અંદાજ પ્રો. રાવના લેખમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(લાખની રકમમાં)

ખોરાક, પીણાં અને તમાકુ ૧૫૦

આ ધારેલા અંદાજને સરવાળે લગભગ નવ કરોડ રૂપિયાની આયાત ખિટનમાંથી થશે. આમ ખિટનને થનારો લાભ તો ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ છે પણ દિંદને તો માત્ર શાહીપસંદગીના બદલામાં વધુ દામ જ આપવાં પડશે.

શાહીપસંદગીના સિદ્ધાંતનું આ મહત્વ છે. દિંદો વડી ધારણામાં તો સરકાર તંત્રના હાથ હા કરનારાઓ જ હવે રહ્યા હોવાથી દિંદના હિતવિરોધી આ કરારોને તે તેઓ તરત જ સંમતી આપી દેશે એટલે આ દિશામાં તો કંઈ પણ થાય એ આશા રાખવી અશક્ય છે. એટલે દિંદની વર્તમાન સ્થિતિમાં તો આ અરણ્ય-ઉદન સમું છે. જ્યાં સુધી દિંદની નીતિ વિદેશી સંપત્તિવાનોના હિતને અનુસરીને જ યોગ્યતામાં આવશે ત્યાં સુધી દિંદના ઉદ્યોગવાદીઓ કે દિંદની જનતા ગમે તેટલા પોકારો કરશે નો પણ તેનું કંઈજ પરિણામ આવશે નહીં.

ઓદ્યના પરિપદ આવા દારૂદમામથી ખુદ્દી મુકવામાં આવી હતી

જર્મનીમાં રાજ-

પ્રજાસત્તાકતા પ્રમુખ
જનરલ હીડનબર્ગ

: લેખક :

સેન પરિપક્વમાં આકરા યુદ્ધદંડ
લા ઉપર આખરી પડદો પડતાં
એવી સહજ આશા જન્મી હતી કે જર્મન
પ્રજાસત્તાકતા પાલાંમેન્ટમાં ઉદામ પક્ષોને
સારી જેવડી સંખ્યા નહીં મળે. કંઈક
અંશે અનુભવી મુત્સદ્દીગીરીએ ઉચ્ચારેલાં
આ અનુમાનો સાચાં પડ્યાં છે. જર્મન
પાલાંમેન્ટમાં ઉદામ પક્ષોનું જોર વધ્યું
છે. જતાં તેઓ સત્તામાં આવે તેવા સંભવ
એતી અલ્પ છે.

તા. ૩૧ મી જુલાઈએ સમગ્ર દેશલ-
રમાં થયેલી સામાન્ય ચુંટણીએ જતાવી
આપ્યું છે કે જર્મનીમાં નાઝીપક્ષનું જોર
જામતું જાય છે. સામ્યવાદીઓએ પણ
સારી પ્રગતી દેખાડી છે. સમાજવાદી
પક્ષનું જોર પણ લગભગ સરખું રહ્યું
છે અને પહેલાંની માફક સત્તાની સમતુ-

લના જાળવવાનું સામ્ય મધ્યસ્થ પક્ષનાં
હાથમાં જઈ પડ્યું છે. નવી ચુંટણીમાં
નાઝીપક્ષના લગભગ બેસોવીસ જેટલા
સભ્યો ચુંટાઈને આવ્યા છે. ત્યારે સામ્ય-
વાદીઓનું સંખ્યાબળ ૮૯ છે. સમાજ-
વાદી સભ્યોની સંખ્યા ૧૩૬ થી ઘટીને
૧૩૩ થઈ છે ત્યારે ખીજા રાજકીય પક્ષો
તો લગભગ ઘોવાઈ ગયા છે.

પણ જર્મન પ્રજાસત્તાકતામાં નામનું જ
અધિરાજ્ય ભોગવતી જર્મન પાલાંમેન્ટમાં
એક પણ પક્ષની ચોક્ખી વધુમતી નથી
રચપાઈ. પરિણામે જે કે ત્રણ રાજકીય
પક્ષોને જોગઈ જઈને સંયુક્ત પ્રધાનમંડ-
ળને રચવું પડશે અથવા તો પાલાંમેન્ટને
ખરખારત કરવી પડશે. આવા સંજોગો
વચ્ચે જર્મન પાલાંમેન્ટની ઐતિહાસિક
બેઠક ટુંક સમયમાં જ મળનાર છે.
સંભવ છે કે જર્મન ઇતિહાસમાં આ
બેઠક અંતિમ જ થશે.

[૨]

જર્મન પ્રજાસત્તાકતા અદિલનોનો
કમ એટલા વેગથી પડેલો લઈ રહ્યો છે

કે કયો પક્ષના હાથમાં સરકારતંત્રનું
સુકાન જઈ પડશે તેમ આલેખવું અતિ

-કીચ ઝંઝાવાત

‘સચ્ચલાહર’

જર્મનમુદીનો પ્રતિનિધિ
નાઝી નેતા હેર હીટલેર

અચોક્કસ છે. આટલા અંતરથી જર્મન રાજકારણને સર્જતા બળોનો સુંદર ખ્યાલ ધરાવવો અશક્ય છે. સામ્રાજ્યવાદી વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા વર્તમાનમાંથી જર્મન પ્રજાસત્તાક સામે ધુરંદ્રી રહેલા અનિષ્ટ બળોનો ખરેખરો ભય સમજવો મુશ્કેલ છે. સામ્રાજ્યવાદની સંમતીથી પ્રસિદ્ધ થતા સમાચારોમાંથી સત્ય તારવવું કઠીન છે. છતાં આ સર્વમાંથી એક વસ્તુ તો જરૂર સ્પષ્ટ થાય છે કે જર્મન પ્રજાસત્તાકમાં સરમુખત્યારી રચાપવા મંચતા હેર હીટલેરના પક્ષને સારું સાફલ્ય નથી સાંપડ્યું.

આર્થિક દ્રષ્ટિએ આ પ્રશ્નો વિચાર કરીશું તો જર્મન રાજકારણને સમજવું સહેલું બને છે. જર્મનીમાં પરદેશી સંપત્તિવાનોએ પૌતાની સંપત્તિ ખડકી છે. ખાસ કરીને અમેરિકાએ તો એટલી બધી સંપત્તિ રોકી છે કે અર્થવિશારદોની બાધમાં જર્મનીને American Colony ગણવામાં આવે છે. અત્યારે બહુ જ અલ્પ અંદાજ મૂકાયે તો પણ જર્મનીના ઉદ્યો-

ગમાં લગભગ ૬૫ ટકા જેટલો ઉદ્યોગ અમેરિકન અધિકાર નીચે છે. આ ઉદ્યોગમાંથી નીતરતો નફો ન્યુયૉર્ક જાય છે.

પણ અમેરિકન અધિરાજકો સંપત્તિના બળ ઉપર સરમુખત્યાર બનીને માત્ર ફરતા નથી. તેઓ જર્મન મુદીવાદીઓ એકત્ર બનીને ઉચ્ચતાવી ન પાડે તેટલા માટે સતત યત્નો કરે છે. આમ તેમણે તેમના અધિરાજ્યને અવિચલ બનાવવા માટે મધ્યસ્થ પદ્ધતિ રચાવે છે. આ મધ્યસ્થ પદ્ધતિના નેતાઓ વિદેશી સંપત્તિવાનોના સીધા પ્રતિનિધિઓ જેવા છે. અને છેલ્લા દશ વર્ષથી મધ્યસ્થ પદ્ધતિ હાથમાં સરકાર-તંત્રનું સુકાન સોંપાયું છે.

આ ઉપરાંત જર્મન મુદીવાદીઓના બે પક્ષો છે. એક નાઝી પક્ષ અને બીજો સમાજવાદીઓનો પક્ષ. આ બન્ને પક્ષો જર્મન મુદીવાદની આશાઓ, ધ્વજાઓ, અને આદેશો રણુ કરી રહ્યા છે. જર્મનીને જ્યારે શ્રમજીવીઓ સાથે ઝગડો થાય છે, ત્યારે સમાજવાદી પક્ષદ્વારા સમાધાન કરી

લે છે. પણ જર્મન રાષ્ટ્રમાં તેમનું પ્રભુત્વ
પાણું સ્થાપવા માટે તેમણે બીજા પક્ષ
સ્થાપ્યા છે. આ પક્ષ તે નાઝી પક્ષ.

નાઝી પક્ષ એટલે પ્રખર રાષ્ટ્રવાદીઓનાં
શબ્દમેળો. મધ્યમવર્ગની રાષ્ટ્રભાવનાનો
ઉપયોગ કરી આ પક્ષે પોતાનું બળ દુનિ
સમયમાં ખૂબ જ વધારી દીધું છે, એટ-
લું જ નહીં પણ તેમણે બને ત્યાં સુધી
અમલવીઓને પણ દેશપ્રેમના ખોટા દંભ
નીચે ફસાવવાનો નિષ્ફળ યત્ન કર્યો છે.
નાઝી પક્ષે હુમકેતુ સમા ઝડપથી પ્રગતિ
કરી બતાવી છે. પણ આ પક્ષમાં મધ્યમ

વર્ગનાં મનુષ્યો જ મુખ્યત્વે હોવાથી તેનું
રાજકિય બળ નહીં જેવું જ દીઝે છે.

આમ રાજકિય પક્ષના સામાજિક આ-
ધારબિંદુને સમજવા પછી જર્મન રાજ-
કારણના રંગને સમજવા સરળ બને છે.
અત્યારની સુદૃઢ બતાવે છે કે વિદેશી
સંપત્તિવાનોના પક્ષને (મધ્યસ્થ પક્ષને)
વિજય મળ્યો છે. એટલે જ્યાં સુધી આ
પાલમિન્ટ આવે ત્યાં સુધી તો વિદેશી
સંપત્તિવાનોએ રોકેલી સંપત્તિને જરાય
આંચ નહીં આવે -તેની ખાત્રી રાખી
છેકામ.

[૩]

એક બાબુ આમવર્ગમાં હુધાના
સંતાપ સળગી રહ્યા હોય, બીજી
બાબુ મધ્યમવર્ગ ખેડારીની લયકર ભૂતા-
વળમાં ભરખાઈ રહ્યા હોય ત્યારે જર્મન

વિદેશી સંપત્તિનો પ્રતિનિધિ
મધ્યસ્થ પક્ષનો નેતા ડૉ. બ્રુનીંગ

રાજકારણી સમુદ્રનાં મેળાં મ્હોટાં ઉછળે
તેમાં કંઈ નવાઈ છે? ૪૦ લાખ જેટલાં
શરીરો સરકારે સ્થાપેલાં સજાવૃત ઉપર
છવતાં હોય ત્યારે જર્મનરાજકારણમાં
કંઈકાંક કે કાંસમાં પ્રવત્તી રાજકિય
શાંતિની આશા રાખવી અશક્ય છે. એટ-
લે જ જર્મનસંપત્તિવાનોને માટે આ
પ્રશ્ન અતી અકળાવનારો અને સુઝવ-
નારો ચર્ચ પડ્યો છે.

શાંત દીસતી સપાટી નીચે સળગી
રહેલા અસંતોષના જવાલાશ્વળીને અંકુશમાં
રાખવાને માટે જર્મન મુડીવાદીઓ અનેક
ઉપાયો અજમાવી રહ્યા છે. તેઓએ
જર્મનીના મધ્યમવર્ગની રાષ્ટ્રિય ભાવનાને
અંકુશમાં રાખવાને, તેમજ તેમને સામ્ય-
વાદી પક્ષમાં ભળતો અટકાવવાને માટે
નાઝીપક્ષની સ્થાપના કરી છે. તેમજ જ
સાત જેટલા રાજકિય પક્ષો ઉભા કરીને
અપુર્વ સુઝવાડો ઉભો કર્યો છે.

જ્યારે આર્થિક આપદકાળની વિનાશક
અસરથી મુડીવાદીઓ નિર્બળ બની ગયા
છે. ત્યારે તેઓ સૌથી પ્રથમ પોતાના
અસ્તિત્વને ટકાવવા માટે પોતાના પક્ષના

ભાગ પાડી નાંખીને જુદા જુદા કાયદ્દમના
અંજાવાતમાં પ્રજાના આમવર્ગને ધડેલી
દે છે.

મુડીવાદની રાજકીય પધ્ધતિનો આ
સંકેત છે. જર્મનમુડીવાદીઓએ આધુ-
નિક સ્થિતિને એમ ને એમ રાખવા માટે
જુદા જુદા પક્ષો રચાયા છે. આનું અનિ-
વાય પરિણામ એ આવે છે કે એક પછી
પક્ષને વધુમતી મળતી નથી. અને આથી
સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ રચાય છે. આ
પ્રધાનમંડળો માત્ર સમય ગાળે છે.

આ કળા જર્મનમુડીવાદીઓ સારી
રીતે અજમાવી રહ્યા છે. ગઇ ચુંટણી
વખતે લગભગ ૨૪ જેટલા મુડીવાદી પક્ષો
જુદા જુદા પ્રોગ્રામ સાથે મેદાને પડ્યા હતાં.
પછી આ પક્ષો અત્યારે તો પાછા એકત્ર
બનતા જાય છે. લોસેન પરિષદની સાદ-
હ્યતાના પરિણામે જર્મનમુડીવાદીઓમાં
નવી આશા જન્મી છે. તેઓને લાગે છે કે
લોખંડી સરમુખત્યારી રચાપવાથી તેઓ
પોતાનું આયુધ્ય લાંબાવી શકશે.

જર્મનીમાં મુડીવાદીઓ સીધી સરમુ-
ખત્યારી રચાપવા માટે ઇચ્છા ધરાવે એ
સમજી શકાય તેમ છે. પછી આવી સર-
મુખત્યારી રચાપવી એ સહેલી વસ્તુ
નથી ! મુડીવાદીઓને પણ શક્ય હોય ત્યાં
સુધી પ્રજાસત્તાકનો જુરખો ઝોઢીને જ
શાશન કરવાનું વધુ પસંદ કરે છે. એક
દિવસ પ્રજાસત્તાક દ્વારા સરકારતંત્રનું
સુકાન તેમના હાથમાં આવશે. એ પ્રકારની
શ્રમણા ફેલાવવી શક્ય બને છે. આથી જ
આમવર્ગ મુડીવાદી આર્થિક પદ્ધતિનો નાશ
કરવાને બદલે પાર્લામેન્ટ તરફ નજર રાખ્યા
કરે છે. આમ એક બાજુ સુસજ્જીત થઇને
મુડીવાદ શાશન કરે છે. ત્યારે આમવર્ગ
અસહાય બનીને પાર્લામેન્ટ ઉપર નજર

જર્મનીનો સ્વયંરચાપીત સરમુખત્યાર
હેર વોન પપેન

નાંખીને મીનમને સહન કરે છે. એટલે
શક્ય હોય ત્યાં સુધી સંપત્તિના બળ
ઉપર નાચતો સમુદાય પ્રજાસત્તાકનો જુરખો
ઝોઢવાનું વધુ પસંદ કરે છે.

પછી જ્યારે આમવર્ગના બળનું જોર
જામે છે, અને અસંતોષના અંગારા લપ-
કર દાવાનગ સળગવે છે ત્યારે યુદ્ધ કે
લશ્કરી સરમુખત્યારી એ એજ માર્ગો મુ-
ડીવાદીઓ સમક્ષ રહે છે. જર્મનીમાં આ
બંને થઇ રહ્યું છે. એક બાજુથી જર્મની
યુદ્ધને માટે અવનવી યુક્તિઓ શોધી રહ્યું
છે. ત્યારે બીજું બાજુથી લશ્કરી સરમુ-
ખત્યારી રચાપવા યત્નો થઇ રહ્યા છે.

જર્મનીના મુડીવાદીઓએ આવો એક
અખતરો જૂલાઇની ૨૧ મી તારીખે કર્યો.
મુશીયાની પાર્લામેન્ટને વિખેરી નાંખીને
ત્યાં લશ્કરી અમલની સીધી રચાપના કર-
વામાં આવી. બહુન શહેરને લશ્કરી

અમલ તળે મૂકવામા આવ્યું. જમન
ઈતિહાસમાં બહીન શહેરને આવે અનુ-
ભવ પહેલો જ હતો. પણ પ્રજાસત્તાકના
આદર્શોને માત્ર અંગ્રજી અપનારા મુડી-
વાદી પક્ષોએ આ સરમુખત્યારીનો સામનો
કરવાનાં કંઈ જ પગલાં ન લઈયાં. સમા-
જવાદી પક્ષે પણ ૩૧ મી તારીખે થનાર
સામાન્ય ચુંટણી તરફ નજર રાખવાની
સૂચના આપી. માત્ર કોમ્યુનીસ્ટ પક્ષે
સામાન્ય હડતાલથી સરમુખત્યારીનો સા-
મનો કરવાના સુત્રો બહાર પાડ્યાં. પણ

સામ્યવાદી પક્ષના મુખ્ય પત્રને પાંચ દિવસ
મુઠ્ઠી બંધ પાડવાની આજ્ઞાઓ મળી.

આમ મુશીબામાં લશ્કરી સરમુખત્યારી
સ્થાપવાનો અખતરો-એક પ્રયોગમાં મુડી-
વાદીઓને લાગ્યું કે લશ્કરી સરમુખત્યારી
સ્થાપતાં સામ્યવાદી પક્ષ એ એક જ
એવો પક્ષ છે કે જે લોકસ્વાતંત્ર્યને માટે
અણુનમ લડત લડશે. અને તેથી જ આ
પક્ષને કચરી નાંખવા માટે તેમ જ આમ-
વર્ગના આ સંગઠન સામે પગલાં લેવા
માટે જમન મુડીવાદીઓએ અત્યારે તો
લશ્કરી સરમુખત્યારી ઉઠાવી લીધી છે.

[૪]

૩૦ મી એપ્રિલ. આ દિવસે
જમન પાર્લામેન્ટનું ભાવી

નક્કી થશે. અત્યારની પરિ-
સ્થિતિમાં એક પણ પક્ષ
પાસે એટલી વધુમતી નથી
કે પ્રધાનમંડળ સ્થાપી શકે.
એટલે જો પેપેનના મનસ્વી
પ્રધાનમંડળને પાડી નાખ-
વાનો પ્રયત્ન કરવામાં આ-
વશે તો જમનીની પાર્લા-
મેન્ટ અશક્ય બનશે.

આ સ્થિતિમાં સંભવ છે
કે પાર્લામેન્ટ વિખેરી નાં
ખવામાં આવે અને બીજા
બે માસ મુઠ્ઠી પેપેનની લ-
શ્કરી સરમુખત્યારી કાયદા
પુર્વક કાયમ રહે. આમ
લશ્કરી સરમુખત્યારીની
જમન પ્રબળે ટેવ પાડી

દબને કંઈ હાથે જમન મુડીવાદીઓ
નાઝીઓને સત્તાના મુકાન સોંપી દેશે
તેની કલ્પના કરવી અશક્ય
છે.

કામદારવર્ગનો પ્રતિનિધિ
સામ્યવાદી પક્ષનો નેતા
હેર થાલમેન

પણ લશ્કરી સરમુખ-
ત્યારી સ્થાપા કે પાર્લામેન્ટ
ચાલુ રહે, પણ જ્યાં મુઠ્ઠી
જમન જનતાને સહન કરવાં
પડતાં કબૂતો ઉડેલ નહીં
આવે ત્યાં મુઠ્ઠી આવી સર-
મુખત્યારી પણ ઝાઝો સમય
ટકી રહેશે નહીં. જમનીને.
રાજ્યવિચ્છેદન ક્ષીતીજમાં
દેખાઈ રહ્યો છે. તેનો
પ્રયત્ન અવાજ પ્રત્યેકને
સંભળાય છે એટલે જ
જમન મુડીવાદીઓ આત્મ-
રક્ષણના અંતીમ પગલાં લઈ
રહ્યાં છે.

ડૉ.

સુ

ન

યા

ટ

સે

ન

ચી

ન

નો

વિ

પ્લ

વી

વી

ર

ચીનની ક્રાંતિના પિતા મનાતા
આ મહામાનવ ડૉ. સુન-યાટ-
સેનની જીવનકથા અનેક રો-
માંચક સાહસોથી છલોછલ છે.
અહીં તે માત્ર તેમના જીવ-
નની ટુંક રૂપરેખાજ આપવામાં
આવી છે અને ચીનના વિપ્લ-
વમાં તેમના શિક્ષણના મહત્વની
સમિક્ષા કરવાનો યત્ન કર્યો છે.

: લેખક :

શ્રી અભયારી

ચીનના પ્રજાસન્તાકના પિતા ગ-
ણાતા ડૉ. સુન-યાટ-સેનની જીવ-
નકથા એટલે પ્રજાવિપ્લવના આદર્શને
બોલે પોતાનું જીવન સમર્પી દેનાર વ્ય-
ક્તિની એક રોમાંચક કહાણી. મૃત્યુ તેના
માથા ઉપર ભમતું જ રહેતું. તેના શિર
માટે લગભગ દશ લાખ પાઉન્ડનાં ઇનામ
જાહેર થયાં હતાં. લંડનમાં તેનું અપ-
હરણ કરવામાં આવ્યું હતું. આમ અનેક

વાર માત્ર અકસ્માતથી જ તેમનું શરીર
ફૂર કાવાદાવાઓ છતાં ટકી શક્યું હતું.
કારણ કે ડૉ. સુન-યાટ-સેનની વિચાર-
સરણીમાં ચીનની જનતાએ મુક્તિનો શબ્દ
સાંભળ્યો હતો. મૃત્યુવંશના વ્યવસ્થાશૂન્ય
જૂઠ્ઠી રાજ્યતંત્ર નીચે કચરાતા માનવ-
સમુહની મુક્તિ માટે યદ્ય રહેલી મથા-
મણમાં તેમના શબ્દોમાં આમલગની
અભિગ્રાપાનો પ્રતિધ્વની હતો. જાપાન

સચ્ચિતા વિગ્રહમાં ભયંકર પરાજય પછી
ચીનાઇ જનતામાં પેટીંગના ઉમરાવશાહી
સરકારતંત્રને ઉખેડી નાંખવાની ઉગ્ર
તમન્ના જન્મી હતી. આ તમન્ના

ડો. સુન-ચાટ-સેનના યોગ્રામમાં નવો માર્ગ
જોતી હતી. તેની દ્વારા ચીનનાં ક્રાંતિકારી
બળો એકત્ર બન્યાં. આગળ વધ્યાં.

[૨]

૧૮૬૬ માં ૧૨ મી નવેમ્બરે
કવાટુંગ પ્રાંતમાં સીઆંગ
-શાનના તાલુકામાં ત્સુઇ-ટ્સેંગ નામના
ગામડામાં ચીનનો આ મહામાનવ જન્મ્યો
હતો. ગરીબ ગામડીયા સન-ટાઉ-ચુઆનનો
તે બીજો પુત્ર હતો. તેના પિતાએ ખ્રિસ્તી
ધર્મ અપનાવ્યો હતો. પણ પામતા નહીં.
તેઓ ખ્રિસ્તી હોવા છતાં ગામડાના રથાનિક
દેવાને પુનઃ અર્ચા કરતા. આમ તેમનું
ખ્રિસ્તી તત્વ માત્ર નામનું હતું.

સાત વર્ષની વયે આ બાળકે કાકાની
એક સ્ત્રી કાળની શાળામાં પગ મુક્યો.
ત્યાં તેણે સાહિત્યના ગ્રંથો એમ ને એમ
શીખવાડવાની પ્રથા સામે બંડ જગાવ્યું.
શિક્ષકને એટલા તો પ્રશ્નો પુછતો કે
શિક્ષકને તેના આ શિષ્યથી ખૂબ કંટાળો
આવ્યો. દિવસમાં તો પિતાને ખેતર ઉપર
કામ કરવામાં સદાય આપવી પડતી. એટલે
દિવસની શાળામાં જવું અસક્ય હતું.
અને સંધ્યાકાળની શાળા પણ તેને પસંદ
પડતી નહોતી. આ વખતે તેના એક ક્રાંતિ-
કારી કાકાનો સંસર્ગ મળ્યો. અને આ
સમયે તેના માનસમાં ક્રાંતિકારી મનોભાવ-
નાનું બીજ રોપાયું.

પરિણામે ધરમાં જ સુતકલ્પનું કારણ
થઇ પડ્યો. ચીનના રીવાજ પ્રમાણે છોક-
રીના પગ ન્હાના બનાવવા માટે બાંધવામાં
આવતા. જ્યારે તેની પહેનના પગ બાંધ-
વાનો વારો આવ્યો ત્યારે તેણે કકરાણુ
મચાવી મુક્યું, ખૂબ પણ તેનું કંઈ બળ્યું
નહીં. આથી કંટાળીને હોનોલુલુમાં ચીનાના
મ્હોટા ભાઈની પાસે રહેવા તે આવી ગયો.

હોનોલુલુમાં પાંચ વર્ષ તો પળવ્યરમાં
વહી ગયાં. અહીં તેણે ઇંગ્લીશ ભાષા
ઉપર કાણ મેળવી લીધો. આ સમયમાં
તેણે એટલી તો સરસ પ્રગતિ કરી બનાવી
કે હવાઈના રાજ્યએ તેને એક ખાસ ધનામ
આપ્યું હતું. પણ તેના મ્હોટા ભાઈને
લાગ્યું કે છોકરો હવે તો ‘વંદી જા’
લાગ્યો છે એટલે તરત જ તેને સ્વદેશ
પાછો ધરવી દેવામાં આવ્યો. પણ ગામ-
ડામાં પગ મુકતાં તેણે ખેડૂત તરીકે વસ-
વાને બદલે પ્રત્નસ્વાતંત્ર્યના વિચારો ખેડુ-
તોને જણાવવા માંડ્યા. એટલું જ નહીં
પણ ગામલોકોની માનીતી લાકડાની મુર્તિને
તોડી નાંખી. આથી ગામમાં એટલો બધો
ખળભળાટ મચી ગયો કે તના માતપિતાને
સુનને હોંગકોંગ મોકલવાની ફરજ પડી

[૩]

હોંગકોંગમાં કવીન્સ કોલેજમાં શિક્ષ-
ણને સમાપ્ત કરીને લરકરી વિદ્યા-
ભવનાં બારણાં યુવાન સુને ખખડાવ્યાં. પણ
લાગવગ વગરનો આ યુવાન શાળાના બાર-
ણાંની અંદર પણ નજીક શક્યો. યાંથી અથ-
ડાતો મૌકાશાળા સમીપ આવ્યો. પણ ત્યાં

પણ તેજ અનુભવ. ત્યાર પછી દાકતરી
કોલેજમાં દાખલ થયો અને ૧૮૯૨ માં
દાકતર તરીકે બહાર પડ્યો.

આ અરસામાં તેનું લગ્ન થયું હતું.
પણ આ લગ્ન છેક જ અસુખી નીવડ્યું
હતું. ડો. સુનને આ સ્ત્રી પ્રત્યે ખાસ પ્રેમ

જેવું ન હતું. તેમ જ સ્ત્રી પણ ડો. સુન-
યાટ-સેનને જીવનમાં સાથ આપી શકી
નહી. તે જૂના વિચારવાળી હતી. એટલે
પરિણામે ડો. સુનયું ગૃહજીવન કંક-
સથી કલુષિત બન્યું હતું.

આ લગ્ન છેક ૧૯૧૫ સુધી ટક્યા હતાં.
અને ત્યાર પછી પોતાની પ્રથમ પત્નિ
સાથે છુટાછેડા લઇ તેઓ મીસ મુંગ
સાથે લગ્નપ્રતિષ્ઠા જોડાયા હતા. મીસ
મુંગ પોતે અતિ પ્રભાવશાળી અને વિદ્યુધી
સ્ત્રી હતાં અને તેમણે પોતાના પતિના
જીવનઆદર્શોને જીવનમાં ઉતારવાને
માટે આખો સમય યતન કર્યો હતો. પરિ-
ણામે અત્યારે મેડમ સુન-યાટ-સેન ચીનમાં
ડો. સુનના વિચારોના જીવંત પ્રતિનિધિ
તરીકે સન્માન પામે છે.

કેન્ડનની દાકતરી શાળામાં શીખતા
ચીનના આ લાવી મહાન પુરૂષે
'ગુપ્ત સંસ્થાઓ' સાથે દોસ્તી બાંધી
હતી. ચીનના ઉપર એકચક્રે અધિકાર
બોગવતા મંચુ મહારાજાઓના શાસનને ઉ-
થલાવી પાડવાનો એક માત્ર હેતુ આ
સંસ્થાઓનો હતો. ડો. સુને તેમાં પ્રવેશ
પુર્ણ, અને સુન શીખવ્યું કે "દેવી હકકો
સનાતન ચાલતા નથી."

૧૮૯૪માં ક્રાંતિકારી બળનો પ્રચાર
કરવા માટે તેણે હવાઈમાં પગલાં મુક્યાં.
તે સમયે માત્ર તેની યૌજનાને સાથ આપ-
નાર દશ જણ જ નિકળ્યા. અને તેમાં જે જ
જણ તેની સાથે કેન્ડન પાછા આવ્યા

મંચુ રાજ્ય સામે પ્રસરેલી અસ-
તૌયની જ્વાળાઓનો પહેલો ભડકો
૧૮૯૫ માં દેખાયો. આ સાલમાં મંચુ
અધિરાજ્યને ઉથલાવી પાડવા માટે કેન્ડ-
નમાં એક ન્હાનકડો યતન થયો. આ
જમકલાનો નેતા ડો. સુન-યાટ-સેન હતો.

હવાઈથી એ જ જણનો સહકાર મેળ-
વાને તેણે જેતીવાડીની એક નિર્દોષ દોસતી
સંસ્થા સ્થાપી. આ સંસ્થાના આશ્રય
નીચે તેણે ખેડુતોને આક્રમણ કરવા માટે
ઉશ્કેર્યા.

હોંગકોંગમાં એક વેપારી પેઢીના નામથી
પ્રચારમયક્ર ઉભું કર્યું આ મથકમાંથી
જનતામાં પ્રચાર કરવામાં આવ્યો.

આખરે તૈયારીઓ થઇ સુધી. બળ-
વાની તારીખ પણ નક્કી થઇ. વિદેશી-
ઓની સહાયથી રાયફલો પણ લાવવામાં
આવી. અને ખેડુતોએ બળવાને માટે
શસ્ત્રો સંજ્યાં શરૂ કર્યાં.

પણ ૧૮૯૫ ની નવમી સપ્ટેમ્બરે ૫૦૦
રાયફલ્સ છુપું બંડલ પકડાઇ ગયું. તરત જ
ભૂતી ધરપકડ થઇ. અને ફાંસીનું દોરડું
તેને ગળે લટકાવવામાં આવ્યું. સરકારે
અચાનક હુમલો કર્યો. ડો. સુન-યાટ-સેન
સંસ્થાને વિખેરી નાખી હોંગકોંગ નાશી ગયા.

આ વખતે ચીનની સરકારે ડો. સુન-યાટ-
સેનને જીવતા કે મરેલા પકડી આપે તેને
૨૦૦૦૦૦ ટેકનું ધનનામ આપવાનું જાહેર
કર્યું હતું.

[૪]

સુદીના અંતઃક્રાળમાં ડો. સુન પાછા
હોંગકોંગ આવ્યા. યુરોપની મુલાકાતે તેમણે
જેવું હતું કે પ્રગતિવાદી ધર્મના આદર્શો
આમવર્ગના આર્થિક ઉદ્ધાર વગર માત્ર
પોક્કળ શખ્તો છે. જ્યાં સુધી જનતાની

ભૂખ ભાંગવાનો યતન કરવામાં ન આવે
ત્યાં સુધી આગળ વધવું અશક્ય છે.
તેથી જ ચીનના વિપ્લવને વિચારબળ અપ-
નારા ત્રણ સિદ્ધાંતોમાં આમવર્ગના આ-
ર્થિક ઉદ્ધાર ઉપર ખૂબ ભાર મુકવામાં

આવ્યો છે. જનતાનું જીવન (People's Livelihood) ઉપર ડો. સુન-યાટ-સેનની મુદ્દાઓ છે.

આ વિશ્વયાત્રાનો એક કડવો અનુભવ લંડનમાં થયેલો. ચીની એકચીના માણસો બદમાશોની મદદથી ડો. સુન ને ઉઠાવી ગયા હતા. ૧૨ દિવસ સુધી ચીનાઇ એકચી-ખાનામાં તેમને કેદ રાખવામાં આવ્યા હતા. આ વખતે તેમના માજી શિક્ષક ડો. જેમ્સની મદદથી તેઓ છુટા થઇ શક્યા હતા.

મુરાબર ૧૯૦૦ ની સાક્ષમાં જાપાનની ભૂમી ઉપર પાછો પગ મુક્યો. અને થોડોહામાને મૂખ્ય મથક બનાવી વિપ્લવી પ્રવૃત્તિની શરૂઆત કરી. આ વખતે જાપાની સરકારે ચીનના વિપ્લવને મદદ કરવાની ઇચ્છા બતાવી હતી. આ પ્રલોભનથી લોભાઇ જઇને ડો. સુને જાપાની સરકારની સીધી સહાયથી વિપ્લવી પ્રવૃત્તિ કરવા માંડી. કેંટનમાં વિપ્લવનો વા પુકાવા લાગ્યો. જાપાનીઓ આ વાને પંખો નાંખી રહ્યા હતા.

ચીનમાં ચારે તરફ અસંતોષ જામ્યો હતો. કિસાનો અને કામદારો સરકારતંત્ર સામે ઉઠી રહ્યા હતા શાશનને મીટાવી દેવાની તમન્ના તેમને લાગી જ હતી અને

તેથી જ ડો. સુન-યાટ-સેનની ૧૯૦૦ ની ક્રાંતિની મર્યાદાઓ ૧૮૯૫ થી ઘણી મોટી હતી.

કેંટનમાં ગુપ્ત રીતે હથિયારો લાવવામાં આવ્યાં હતાં. એટલું જ નહીં પણ બળવાની તારીખ પણ લગભગ નક્કી થઇ ચુકી હતી. પણ તેટલામાં જાપાની સરકાર તંત્રમાંના પ્રધાનમંડળમાં પલટો થયો. નવા વડા પ્રધાન ઇટાએ ચીનના સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં સહાય આપવા ના પાડી. જાપાનીઓ ભેદ શકતા હતા કે જો એકવાર ચીનનો આમવર્ગ મંચુના સડેલ સરકારતંત્રને જમીનદોસ્ત કરશે તો પછી તેઓ વિદેશીઓનાં હાતને પણ સમુજામાં ઉઠાવી નાખશે. એ જ નીતિપક્ષકાનું રહસ્ય હતું, પણ આથી ડો. સુનનો ખીજે યતન નિષ્ફળ નિવડ્યો. ડો. સુન-યાટ-સેનના સહાયકો નિરાશ થઇને પાછા ફર્યા. શી-ચેન-યુને વેઇસરોય ઉપર ઓંખ નાંખવા બદલ ફાંસીની સજા થઇ! આ વખતે જાપાની સલાહકાર ચામાડને ખચ પકડવામાં આવ્યો હતો. અને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવ્યો હતો.

આમ ૧૯૦૦ નો વિપ્લવનો ખીજે યતન નિષ્ફળ નિવડ્યો.

[૫]

ડો. સુન-યાટ-સેનની જીવનકથા આ સમય પછી ચીનના વિપ્લવ સાથે એટલી તો વણાઇ ગઇ છે કે તેને વળુંવવા ચીનના વિપ્લવનો જ્ય અને પરાજયનો ઇતિહાસ જ આવેખવો પડે છે. હજુ પણ ચીનનો વિપ્લવ સમાપ્ત થયો નથી. હજુ પણ ડો. સુન-યાટ-સેનનો પડછાયો ચીનની પ્રજામાં આશાના અંકુર રોપી રહ્યો છે. અને સંભવ છે કે જ્યારે ચીનનો વિપ્લવ સફળ થશે ત્યારે જ ડો. સુન-યાટ-સેનના

વિચારબળની ગહનતા તેમજ મર્યાદાઓ સમજાવી સરળ થઇ પડશે.

સમાજવાદી વિચારસરણીથી ડો. સુનનાં જીવનનાં માપ કઢાડીએ કે (Marxist) મનોદશાથી તેના જીવન ઉપર નજર નાંખીએ તો જણાશે કે ડો. સુન પ્રામાણિક વિપ્લવી હતા. છતાં સમાજરચનાની સત્તાનાં આધારબળોને તે સમજી શક્યા જ નહીં. વિપ્લ-

પટેલશાહી

[૨]

ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી-શાહીવાદ!
નવયુગના નવયુવક સામે
હવે ઉતરશે ત્હારો નાદ.

ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

[૨]

ત્હારી સત્તા ને મહત્તામાં
કીધા ત્હેં કે'ં ઘોર અન્યાય
ઓ! કચરાતા કંછક લુપ્તાનો
આજે ભાગે સાચો ન્યાય.
ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

[૩]

ભુદ્ધી જાડીમ સા ભુદ્ધમાટે
રૂઢીરત્નપા પણ ન છીપાય
કુમળાં યુક્ત બળે પાવકમાં
ત્હોણે ન દેયે સંતોષાય.
ઓ! રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

[૪]

રૂઢીવાદના રક્ષક થઈને
સત્તાનાં સ્થાપ્ત સામ્રાજ્ય
નિજ સત્તામાં ભાન ભુલીને
કંછક જનોના લીધા પ્રાણ.
ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

[૫]

જ્ઞાતિ દેવ સમા સન્માની
લીધાં ઝાઝાં આદરમાન
મર્યાદા દેવ કાં નાનવ પ્રગટ્યા
માનવનાં લીધાં બલિદાન.
ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

[૬]

જગજીવના રિવાજ જલાવા
જગો ચિરજ્ઞા નવજીવાન
એ નિષ્કુર જડ તંત્ર તોડવા
જન કરો કુર્યાન યુવાન.
ઓ રૂઢીવાદ! રૂઢીવાદ!
પટેલશાહી - શાહીવાદ!

શાન્તિકુમાર પંડ્યા

એક ઈન્દ્રજીવ

કોમી -

: લેખક :

પં. જાળમાં મુસ્લીમ-
રાજ્ય સ્થપાશે એવી
જૂન મારનારાઓ તેમજ
કોમીરાજ્યના બાહુને

જેમણે હિન્દી મહાસભા માટે
લંડનમાં ચળવળ ચલાવી હતી.

જે. મુન્ડે

૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨

મધ્યસ્થ કે પ્રાંતિક
કર્તા શિવાય આપેલા
સત્તાહીન ધારાસભાઓ-
ળોમાં ખુરશીઓ શો-

ઉભો કરનારા હલકટ કોમીવાદીઓએ આજે
સારાયે દેશમાં જૂન ઉઠાપોહ આપ્યો છે.
ધારાસભામાં કોમી વધુ મતી ઉપર ગુલ-
બાંગો ઉઠાવનારા આ સજ્જનોએ જૂન
શોરજકાર મચાવ્યો છે. આ સ્વાર્થાધ
કોમીવાદીઓ આરોપ કરી રહ્યા છે કે
અમુક પ્રાંતોની ધારાસભામાં મુસ્લીમ કોમની
વધુમતી સ્થપાતાં હિંદુ કોમના હિતને
હાની થશે. ત્યારે ખીજી જાણુથી મુસ્લીમ
કોમના કહેવાતા નેતાઓ મધ્યપ્રાંત, મદ્રાસ,
અને મુઝાઈ ઇલાકાની ધારાસભામાં હિંદુ
બહુમતી તરફ આગળી ચિંધી, આ
પ્રાંતોની ધારાસભામાં તેમની કોમ માટે
ખાસ હકકો માગી રહ્યા છે. આ મલીન
કોમીવાદીઓ પ્રત્યેક સ્થળે કોમીરાજ્યનો
ભય ઉભો કરી નિરક્ષર જનતાને અવળે

હિંદની સમક્ષ રજુ કર્યું છે. મુસ્લીમો
તેમને લાલ થયો છે તો તે નરી
હોય કે તેમને અન્યાય થયો છે તો
ધારાસભા પાસે સાચી સત્તા જ ન
તેટલી જગ્યાઓ મળે

કોઈ પણ પ્રદેશમાં કોમી મતાધિકાર
માં વ્યક્તિગત મતાધિકારથી વરણી થાય
પાયો છે. એટલેજ જ્યાં સુધી વ્ય-
મંડળ ન સ્થપાય ત્યાં સુધી હિંદનો

કોમી નિર્ણય હિંદની સ્વાધીનતાને
માર્ગે દોરી જાય છે. હિંદની રાષ્ટ્રીય
માર્ગે છે તેથી જ આ ક્ષણે કોમી ઈન્-
રચેલી આ ભુલભુલામણીને ભાંગી
આદર્શ ઉપર અત્યારે તો એક

૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨

સ્વયંસ્થાપીત ન્યાયાધીશ

શમસે એકડાનાદક

કુરાન પુસ્તકનો પ્રત્યેક દિવસે અભ્યાસ કરનારા મુસ્લીમ માણેકો પોતાના કારખાનામાં કે ઓફીસમાં મુસ્લીમ કામગર કે કારકુનને જરાય વધુ પગાર આપતા નથી. કે જરાય ઓછું કામ લેતા નથી. કોમી તત્વની આંગ પુકારનારાઓ આજે કોમના ગરીબોની કુટલી પરવા કરે છે? આજે રસ્તામાં હિંદુ બીખારી હિંદુ શેકીયાને મળે તો 'કુમ બિરાદર' કહી ભેટતો નથી. પણ સામેથી મુસ્લીમ શેકીયો મળે તો રસ્તામાં જરૂર જ હાથ મીલાવવાની તક ચુકે નહીં.

તહમો કહેશે કે ધાર્મિક માન્યતાઓના અંધનથી આ સર્વ અંધાયેલા છે. પણ આ જવાબથી જરાય છેતરાવાનું નથી! હમે પુછીશું કે શા માટે હિંદુ અને મુસ્લીમ શ્રીમંતો પોતાના ઉદ્યોગમાં, પોતાના જીવનમાં, પોતાના વ્યવસાયોમાં આ સુંદર ધાર્મિક અંધનને વિસરી જાય

છે? શા માટે તે પોતાના જેવી જ ધાર્મિક માન્યતા ધરાવનાર કિસાન પાસેથી ઓછી સાથ નથી લેતા?

વળી આજે આપણા જીવન ઉપર એક દ્રષ્ટિ નાંખશે તો પણ તહમોરી ખાત્રી થશે કે આજકાલ પ્રત્યેક કોમના શ્રીમંતો પરસ્પર સહચાર અને અંધુભાવ રાખે છે. પ્રત્યેક કોમના મધ્યમવર્ગના માણસો અરસ્પરસ મુકાદતો આપે છે. જ્યારે બંને કોમના શ્રમજીવીઓ બિરાદરી અનુભવી રહ્યા છે. તેઓ સાથે આર્થિક સંગ્રામ ખેલે છે. તેઓ સાથે હડતાલ પાડે છે. તેઓ એક સાથે કામ કરે છે.

આમ તહમો જોઈ શકશે કે ધાર્મિક વિચારથી અંધનથી અંધાયેલા શ્રીમંતો જુદી રીતે વર્તે છે તેમજ શ્રમજીવીઓ જુદી રીતે વર્તે છે. જ્યારે હડતાલ કે નાસાંધ જંગ જામે છે ત્યારે તેઓઆ 'ધાર્મિક વિચારથી અંધાયેલા' એક કોમના શ્રીમંતો અન્ય કોમના શ્રીમંતો કે જાગીરદારો સાથે એકસંમત થાય છે. ત્યારે તેઓ 'ધાર્મિક વિચારના સરખાપણાએ ઉપગમવેલો કોમી ભેદ દુર કરે છે. એટલું જ નહીં પણ કિસાનો કે કામદારોના સમુહમાં પોતાના કોમીલાઇઓ હોવા છતાં પણ તેમની સામે લડે છે. ત્યારે કોમીવાદ જેવી વસ્તુ ક્યાં રહી છે?

આમ કોમીલાવના મુળથી જ અસત્ય છે! કોમીલાવના એ અકુરતી પ્રકીર્ણ (Implanted) વસ્તુ છે. અમુક સ્વાર્થાંધ નેત્રાઓની એ કલ્પનાસૃષ્ટિ છે. પ્રપંચ બાહ્યોની એ પ્રપંચજાળ છે. હિંદના રાષ્ટ્રિયત્વના વિરોધીઓનું એક હલકદ કારસ્થાન છે.

પણ કોમીવાદ આમ જોડી રીતે ઉભો કરીને હવે પ્રત્યેક કોમના નેતા-

ઓએ એક બીજી ઇન્કબેડેડ ઉભી કરી છે. આ વસ્તુ તે કોમી પ્રતિનિધિત્વની. કોમીવાદનાં આ ખેરખાંઓ એમ જણાવવા મથી રહ્યા છે કે ધારાસભાના હાથમાં સરકારતંત્ર છે અને જો ધારાસભામાં કોમી બહુમતી હોય તો સરકારતંત્ર પણ તેમના સ્વામિત્વમાં સીધું આવી જાય! ઓગણીસમી સદીમાં આવી કોઇ માન્યતા કોઇએ રજુ કરી હોત તો તે કદાચ મનાત પણ ખરી. પણ આજે જ્યારે પાર્લામેન્ટ અને ધારાસભાના દંભ ખુલ્લા થયા છે, આજ જ્યારે પ્રજાસત્તાક ભાવનાના આ તત્વોની કેટલી કિંમત છે તેની પ્રજાને સારી પ્રતિતિ થઇ ગઇ છે ત્યારે એમ કહેવું કે ધારાસભામાં અમુક કોમની બહુમતી રચાયા તો તેઓના હાથમાં સરકારતંત્ર આવશે એ ખરે જ હાસ્યાસ્પદ છે! પ્રત્યેક પ્રદેશનું સરકારતંત્ર અમુક વર્ગના હિતનું રક્ષણ કરે છે એ સત્ય સ્પષ્ટપણે જોઇ શકાય તેમ છે. છતાં પણ એમ આલે-

ખવું કે ધારાસભામાં કોમી બહુમતીથી સારું ચંત્ર કોમને આધીન થઇ જશે એમ માનવું એ નરી મુખર્તા છે!

આમ પંજાબની ધારાસભામાં ૧૦૨ સભ્યોમાંથી ૧૦૦ સભ્યો મુસ્લીમ કોમના આવે તો મુસ્લીમ કોમના નશીબ ઉધરી જાય એમ માનવું એ નયું. અસાન છે. તેમ જ મધ્યપ્રાંતમાં હિંદુ બહુમતી મળતાં હિંદુ ખેડુતોને કર નહીં આપવા પડે કે ઓછા આપવા પડે તે વિશે કલ્પના કરવી પણ અયોગ્ય છે. કોઇ પણ સરકારતંત્ર આમ કોમને આધીન થવું નથી. અને થશે નહીં કારણ કે કોમ જેવી વસ્તુ જ જગતમાં નથી.

આમ કોમી બહુમતીનો પ્રથમ બાહુ ઉભો કરીને આ કોમીવાદીઓએ એક બીજો બ્રામ્હ દાવ ખેલ્યો છે. આ દાવ તે એ છે કે તેમણે એમ ઠાસાવવાનો યત્ન કર્યો છે કે ધારાસભાની કોમી બહુમતી ઉપર તેમનું હિત અવલંબે છે. પણ

સાચું સમાધાન શી રીતે?

હિંદુ-મુસ્લિમ કોમદારો એકત્ર મળીને આર્થિક સંગ્રામ કરી રહ્યાં છે તેનું એક દ્રશ્ય.

આજે જ્યારે લોધીયન રિપોર્ટ પ્રમાણે પણ સમુદના માત્ર વીસ ટકા સમુદાયને જ મત આપવાનો અધિકાર હોય ત્યારે જનતાને એમ કહેવું કે તહમારાં હીત ધારાસભામાં તહમારી કામની બહુમતીથી જ સચવાશે એ ખુદશી છેતરપીંડી નથી તો અન્ય શું છે? આજે જે જનતાને ધારાસભામાં એસવાનો તો શું પણ ધારાસભાના સભ્યને મારે જનારાઓને મત આપવાનો પણ અધિકાર નથી તેવા લોકોને એમ કહેવું કે આ ધારાસભામાં જે તહમારી કામની બહુમતી નહીં હોય તો તહમારાં 'હીત' નહીં જળવાય એ સીધી આત્મવંચના જ નથી?

છતાં આજે હિંદમાં આ દૃશ્ય આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. પંજાબની મુસ્લીમ અને શિખ જનતા કે જેમને મત આપવાનો અધિકાર પણ નથી તેમને કહેવામાં આવે છે કે 'તહવાર લો! લદાઈ કરો.' શા માટે? કારણ કે શીખોને ૩૩ ટકા જેટલી જગ્યા મળી નથી. આ ગાંડાઈ, આ

મૂર્ખતા, આ ભયંકર મનોદશાનો આજે વ્યવસ્થિત રીતે પ્રચાર કરવામાં આવે છે. વર્તમાનપત્રો આજે ભ્રામક કોમી હિતનો બહુ ઉભો કરીને અવળે માર્ગે દોરી રહ્યાં છે. એટલેથી સંતોષ ન માનતાં આજે હિંદના કેટલાક ભાગોમાં આંતર-વિગ્રહ સળગાવવાનો પ્રયત્ન કરવાના તેઓ પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે.

સાચું સમાધાન

આજે કોમ કોમની જનતાએ તો ક્યારનુંય સમાધાન કરી લીધું છે. બાર-ડોલીમાં અને સંયુક્ત પ્રાંતમાં અને બંગાળમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ કિસાનોએ સાથે ઉભા રહીને જંગ કર્યો છે. સમગ્ર હિંદમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ કામદાર બિરાદરોએ સાથે ઉભા રહીને આર્થિક સંગ્રામ કર્યો છે. આમ પ્રત્યેક આર્થિક અથકામણમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ બિરાદરોએ સાથ આપીને બતાવી આપ્યું છે કે કોમી સમાધાન કેવી રીતે થઈ શકે?

અનંગ પ્રભા ચાકુતી

આ હીન્દી ચાકુતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઈ દુર કરે છે તથા વીર્ય વીકારથી ઉત્પન્ન થતાં દરેક દર્દો નાબુદ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. ડૉ. ગોળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦)

મુખ્ય બાંય:—

૩૯૩, કાલગાદેવી રોડ,

ભાટીયા મહાજન વાડી સામે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ:—જામનગર (કાઠીઆવાડ.)

જગજ્ઞા, મોઝબાસા, દારેસલામ, સ્ટેલનજોડ. મુવાન્ઝા ડરબન વીગેરે આફ્રીકાનાં દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

બેકારોનું ગીત.

ધૂરતીના પટે ઢગલે ઢગલા,

કંઈ દીન બેકારોના દર્દ વહે;

એની આંખડીથી ઉઠા અશ્રુ ઝરે:

માગે કામ છતાંય મળે નહિ એને મુડીવાદના ચક્રે તળે;
ત્યારે હાય ! રે હાય ! બેકારોની આંખના અંગારા તને નહિ બાળે ?

એક બાલુથી અજના કુંજર બને,

તાકે તાકા વસોના ઢગલા રમે;

મનમાનવ મોટા શ્રીમંત જમે:

અહીં તહીં રખડતાં બેકારો જ્યારે અજ વિના પુરા દેહ દમે;
ત્યારે હાય ! રે હાય ! બેકારોની આંખમાં આંસુડા તને શેણે ગમે ?

કંઈ બાળ ધનિકોના કેલી કરે,

ઘોડાગાડી, મોટરોમાં હોંસે ફરે;

અંગે ઝીણા મુલાયમ વસ્ત્ર ધરે:

ભૂખ્યા તરસ્યા બેકારોના બાળકો જ્યારે વસ્ત્ર વિદોણા નગ્ન ફરે;
ત્યારે હાય ! રે હાય ! બેકારોના દુઃખડાં અંતર વિશે નહિં રહેજ ધરે ?

દેવ મંદિરોમાં અજકુટ પૂરે,

કંઈ પાર વિનાના પકવાન કરે;

નિજંવ મૃતિએને ઘણા ભોગ ધરે:

બટકું રોટી અગર પૂરા ધાન્ય વિના બેકારોને સાંસા પડે,
ત્યારે હાય ! રે હાય ! મિષ્ટાન્ન પુરીમાં સાંતિ મધુરી ક્યાંથી જડે ?

અવિધા

‘હલામિય’

-વીની એક વિતકકથા

રખ્યરનો ન્હાનો વડેપર ચક્રાવંતા. તેઓ તેમની જંગલી ખેટમાં કાંચો નદીમાં ધ્રુમતા. પાક પણ સારો થતો. અને આફ્રીકાના જંગલોમાં કવચીત કવચીત શરૂ થતા જાતીય વિગ્રહ શિયાય કાંચો પ્રદેશ ઉપર કુદરતની ખૂણ દૃષ્ટા હતી. આ પ્રદેશમાં તે સમયે મયેલા પ્રવાસીઓ આણેખે છે કે લોકો સામાન્ય રીતે મુખી દીસતાં. ધાન્ય પણ સારા પ્રમાણમાં પાકતું અને આ પ્રદેશમાં મ્હોટાં જંગલો દોવાને લીધે આ પ્રદેશનું ઝાઝું જ્ઞાન યુરોપને પહોંચ્યું ન હતું. ૧૮૮૪ ની સાલમાં આફ્રીકાની આ હરીયાળા ભૂમી ઉપર બેલ્જીયમના રાજાની નજર પડી.

તે સમયમાં આફ્રીકા તો કુદરતી દ્રવ્યોનો અણુજુટાયેલો ખજાનો હતો, એટલે યુરોપી ગીધડાંઓની લાલસાભરી નજર ત્યાં પડતી તેવી જ ત્યાં ચોંટી જતી. આગળથી સમી સદીના ઇતિહાસના પાને પાને આફ્રીકાને લુંટવા માટે શરૂ થયેલી યુરોપીય સ્પર્ધા વર્ણવવામાં આવી છે, યુરોપના એક ન્હાના પ્રદેશ-એક સામાન્ય દેશ બેલ્જીયમ (માત્ર ૧૧૭૪૪ ચોરસ માઇલ છે). ૧૮૦૯-૧૪ ચોરસ માઇલનાં ક્ષેત્ર-ફળવાળા પ્રદેશ ઉપર સ્વામિત્વ સ્થાપવા માટે લીધેલાં પગલાંઓ વિશે અત્યારે પણ વાંચીએ છીએ ત્યારે ફ્રાંસ અને ઇંગ્લેન્ડે આ મુલક કેમ ન પચાવી પાડ્યો તે

વિચારતાં સહજ અજાયબી લાગે છે. ખંડી અનેક કાવાકાવાને અંતે મેટ્રિસ્ટન, ફ્રાંસ, જર્મની અને ઇટાલીની સીધી સંમતીથી ૧૮૯૧ માં આ પ્રદેશને બેલ્જીયમના સરકારતંત્રના સીધા સંરક્ષણ નીચે મુકવામાં આવ્યો. ત્યાર ખંડી રાજા લિઆપાટ્ડે પોતાને આ પ્રદેશનો શહેનશાહ મનાવ્યો. બેલ્જીયમની પાલામેન્ટે સંમતી આપી. આમ બેલ્જીયમનો બંધાંસ્થિત રાજા કાંચોનો શહેનશાહ બન્યો. અને તેની સાથે જ કાંચોમાં રખ્યરના સીતમ શરૂ થયા. અલગત તેનું એક ખીલું નામ પણ હતું. આ નામ તે 'આફ્રીકન વતનીઓનો નૈતિક અને આર્થિક ઉદ્ધાર.'

૧૮૯૧ થી ૧૯૧૨. મુખી કાંચોમાં બેલ્જીયમના રાજ્યતંત્રનો એક જ ઉદ્દેશ હતો. કાંચોની કુદરતી દોલતને જેટલી લુંટાય તેટલી લુંટવાની તેમને તે સમયે તમન્ના હતી. બેલ્જીયમના સંપત્તિના સ્વામીનાથોની સંપત્તિ કુદકે અને ભુસકે વધવા લાગી. આ દેશને નીચોવવાની યોજના બુસલસમાં ઘડાતી અને કાંચોમાં તે અમલમાં મૂકાતી! ૧૮૯૮ માં આ 'યોજનાના' ઉપયોગી તત્વોની બેલ્જીયમ સરકારને ખબર હતી. 'એટલું જ નહીં પણ સંમતી પણ હતી. પણ પાલામેન્ટમાં જ્યારે 'રખ્યરના સીતમ' માટે સવાલ પુછાતો ત્યારે પ્રધાનો આ યોજનાના સિદ્ધાંતનો અચાંવ કરતા.

પણ તેથી ઉપજતી 'આંસુ અને દદ'ના અનુભવોને સ્વીકારવાની ના પાડતા. અને જ્યારે સીતમ સામે પોકારતા પડ્યા યુરોપના અન્ય પાટનગરોમાં પડ્યા ત્યારે બેલ્જિયન સરકારે સ્પષ્ટ સંલગાવી દીધું કે બેલ્જિયન કોંગોમાં તો રાજ્યની સર્વે પરી સત્તા છે એટલે એના ઉપર બેલ્જિયમની પાલમિન્ટનો અધિકાર નથી એટલે આ સિતમોની ચર્ચા બેલ્જિયમની પાલમિન્ટમાં થઈ શકે જ નહીં! આ ખુલાસા પછી બેલ્જિયમને જવાબદાર ગણી શકાય કે કેમ તે અજ્ઞ રહ્યો જ નહીં.

કોંગો પ્રદેશને નિયોવવા માટે રચાયેલી યોજના બહુ સાદી, સીધી અને સરળ હતી. પ્રથમ તો આપમેળે શહેનશાહ થયેલા રાજવી લીઓપોલ્ડે એક આસ્થાપત્રિકામાં જાહેર કયું કે કોંગો પ્રદેશમાં આવેલી જમીન એ રાજ્યની છે. માટે તેના ઉપયોગ બદલ પ્રત્યેક કોંગોવાસીએ કર આપવા જોઈએ! આમ સત્તાના એક જ સપાટે કોંગોનિવાસીને નિર્ધન કરી નાંખવામાં આવ્યા.

પણ આ નીતિને અમલમાં મુકતાં વર્ષો લાગ્યાં. એક જ ઝટકે આ નીતિને અમલમાં આણવી અશક્ય હતી. ઉપરાંત કોંગોનિવાસી યુરોપીઅનો સાથે વહેપાર કરતાં, બેલ્જિયમથી આ કેમ સહન થાય? બુર્સેલ્સથી એક બીજો હુકમ બહાર પડ્યો કે કોંગોના કાળા વતનીઓએ વેપાર કરવો નહીં. તેમજ કોઈ યુરોપીય પેઢીએ ત્યાં વેપારવણુંજ માટે વ્યવહાર કરવો નહીં.

ત્યાર પછી રાજ્યકરના નામે રખ્યર અને હાથીદાંત લેવાતું શરૂ થયું. આ પ્રથામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે જે અમલદાર નેટીવ પાસેથી ઓછા પૈસામાં વધુ રખ્યર લઈ શકે તેને ખાસ ઓનસ

આપવું. આમ અમલદારોને પણ માનવતા કુર શોષણમાં ભાગીદાર બનાવવામાં આવ્યા. જે પાઉન્ડ રખ્યર ઉપર ચાર સેન્ટટાઇન કમીશન મળતું. પણ જેમ જેમ રખ્યર વધુ મળતું તેમ તેમ અમલદારને વધુ કમીશન આપવામાં આવતું.

પણ કોંગોનિવાસીઓ સાથેની નીતિ પ્રત્યેક રીતે પ્રયત્ન હતી. શતકોથી સ્વતંત્ર રહેલી આ જાતિને ગુલામ કરવાનો અખતરો કંઈ સાવ સહેલો ન હતો. આથી બેલ્જિયમે ૫૦૦૦ સૈનિકોવાળું નેટીવ લશ્કર ઉભું કયું. આ કાળા 'સૈનિક'ને રાયફલ અને કારતુસ આપીને ગામડામાં મોકલવામાં આવતો. તેને જેને ભારી નાંખવો હોય તેને ભારી નાંખવાની છુટ હતી. અહીં પણ સૈનિકને કહેવામાં આવ્યું હતું કે જેમ જેમ રખ્યર વધુ મળશે તેમ તેમ તેને ખૂન અને ખળાતકાર કરવાની છુટ વધુ આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત તેઓએ એક બીજી સંસ્થા શરૂ કરી હતી. આ સંસ્થા તે 'માનવં અવેજ (Hostage). જે કોંગોનિવાસી કર નહોતા આપતા તેમની સ્ત્રીઓને તેમ જ તેમના બાલકોને કેદ કરવામાં આવતાં અને જ્યાં સુધી અમુક પાઉન્ડ રખ્યર ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી તેમના ઉપર ત્રાસ ગુજારવામાં આવતો. પરિણામ એ આવ્યું કે એયોનેટની અણી ઉપર રખ્યર એકદું કરવામાં આવ્યું. કોંગોનિવાસીને ચોતાને જરૂરી અનાજ પકવવાની પણ છુટ આપવામાં આવતી ન હતી. પરિણામે લાખો જાણીતા અમલદારો સંપત્તિવાનોની સંપત્તિ માટે ક્ષુધાના સંતાપથી જ મરી ગયાં કોંગોનિવાસીના કુર શોષણના સંચાઓ ગોઠવવામાં આવ્યા. તેનો ઉત્પાદક ખરે જ

કોઈ બુદ્ધિશાળી હોવો જોઈએ. મધ્ય આફ્રિકામાં આમ 'નૈતિક અને આર્થિક ઉદ્ધાર' કરવાના યત્નો થતા હતા. લાખોના શય ઉપર યુરોપી સંસ્કૃતિના પાયા રચાઈ રહ્યા હતા.

પણ આ શોકકથા આટલેથી અટકતી નથી. વતનીઓના વેપાર કરવાના જન-મ-સ્થાપિત દક્ષ ઉપર તરાપ મારવાથી કચ-વાટ ખૂબ વધી ગયો હતો. અસંતોષની આગ સળગી ઉઠી હતી. અને તેનો પહેલો ભડકો ૧૮૮૪ માં થયો. આ ભડકાએ ફાલ્ગુનારમાં ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું. સીતમનો સામનો કરવા માટે કોંગોનો પ્રત્યેક લુપાન તેનો જંગલી ભાસો લઇને મેદાને પડ્યો.

પણ તેનો જવાબ આપવા માટે જોડછપન લાશકરનાં ધાડાં કોંગોમાં ઉનાર-વામાં આવ્યાં, સાગાન્ય કલ્લેઆમનું કામ શરૂ થયું. આ લશકરે વતવિલા કાળા કેરની કથાના તો કેટલાંય પુસ્તકો લખાયા તેમ છે-અને લખાયાં છે. આ સંગ્રામ લગલગ વીશ વર્ષ ચાલ્યો અને એ સમયમાં આ પ્રદેશમાં એક જ શબ્દ સંભળાતો રખરખ! રખરખ! ગમે તેમ કરો પણ રખરખ હાવો!

જોડછપમના રાત્રી લીઆપાદડના સૈનીકો વતનીઓના ગામ પર ઘસારો લઈ જતા. ખાગડો અને જીઓને પકડવામાં આવતાં. તેમને કેદ કરવામાં આવતાં અને રખરખના અમુક પાઉન્ડ આપે ત્યારે જ તેમને છોડવામાં આવતાં. હતી. ખીજી પદ્ધતિ પણ તેટલી જ સરળ આ તો એક પદ્ધતિ હતી. સૈનિકોને છુટ આપવામાં આવી હતી કે જે કોઈ ગામ-ડીયા રખરખ આપવાની આનાકાની કરે કે તરત જ તેમના શરીરને ગોળાઓથી વીધી નાંખવાં. આ દીશમાં જેટલા વધુ

શરીરોને સૈનીક મારતા તેટલા વધુ પૈસા તેને મળતા. સંખ્યા બતાવવા માટે આ પ્રદેશને મુધારવા માટે બહાર પડેલા સજ્જનોએ એવું કરાવ્યું હતું કે સૈનિક જ્યારે કોઈને મારી નાંખે ત્યારે તેના હાથ સાથે કાપી લાવે. આમ હાથ ગણીને સૈનિકને પગાર આપવાની પદ્ધતિ માટે જોડછપમના વતમાન પુરો હું કહેશે?

આ વૃત્તાંત સાચો ન લાગતો હોય તો અમેરિકન મીશનરી મી. કલાકના નીચેના શબ્દો વાંચો અને ત્હમ્મારી ખાત્રી થશે. તેમને (સૈનિકોને) સંહારેલા શરીરોના

હાથ સાથે જોઈને મહારં લોહી થીજી જાય છે. આ હાથોમાં જ્યારે હું કેટલાક કુમળા હાથો જોઈ છું ત્યારે મહારી આંખે અધારાં આવે છે...આ પ્રદેશમાં રખરખે સેકંડો જાણના પ્રાણ લીધા છે. અને જે દરેકો મેં જોયાં છે, અને જે કે ગામીતોને સદાય આપવાને હું અસમર્થ છું છતાં પણ તે એવાં છે કે એ દરેકો જ્ઞેષ્ઠા તેના કરતાં મહારા છવનમાં પ્રાણ જ નહોત તો વધુ ચોચ થાત. રખરખનો વ્યાપાર કાળા માનવોના લોહીથી તરખોળ થયો છે. જે કોંગોનિવાસીઓ ઉક્ષા યાય અને ઉત્તર કોંગોમાં વસતા સર્વ ગોરાઓનો સંહાર કરે તો પણ તેમનું ખાતું ઉધાર રહે.

માનવસંહાર તો ત્યાં રમતની વસ્તુ હતી. કાળા માનવના શરીરની કોઈને પડી ન હતી. પ્રત્યેક ગોરા વેપારીઓ રીવોલ્વર રાખીને ફરતા. એક વેપારીએ પોતે ઘેર કાચળ લખેલો તેમાં બહાર ફાંટી હતી કે તેણે એકલે હાથે ૧૫૦ જાણને 'સ્વર્ગે'!

મોઢલ્યાં હતાં અને ૬૦ સ્ત્રીઓના શરીરમાં લોખંડના ખીલા ભેંકવામાં આવ્યા હતા.

એકલા રખ્યરના કરમાંથી જોલ્હયમના ૩૧૦૯૧૨૦ પાઉન્ડની ચોખ્ખી આવક થતી. હાથીદાંતની વસ્તુ તો જુદી. ઉપરાંત રખ્યર કંપનીના નફાની તો વાત જ શી કરવી ? એક જ દાખલો લઈએ. ૧૨૮૦ પાઉન્ડની મુઠીથી ઉભી થયેલી કંપનીએ ૭૨૦૦૦૦ પાઉન્ડનો નફો ૬ વર્ષમાં દેખાડ્યો હતો !

મીનવસંહારની કલ્પના માટે વસ્તી-ગણતરીના આંકડા લેવા યોગ્ય જ ગણુશે. પ્રવાસી સ્ટેન્લીના લખવા પ્રમાણે આ પ્રદેશની કુલ વસ્તી ૪ કરોડ હોવી

જોઈએ પણ એ આંકડાને આપણે સાચો ન માનીએ અને ખીજા પ્રવાસીઓએ કહેલ ૩ કરોડ પણ ન લઈએ અને માત્ર એ કરોડનો અંદાજ મુકીએ અને આધુનિક વસ્તિના માત્ર ૮૫ લાખના આંકડા ઉપર આંખને સ્તંભાવીએ તો જણુશે કે છેલ્લાં વીશ વર્ષમાં લગભગ ૧ કરોડ જેટલાં શરીરો રખ્યરના સીતમનો ભોગ થઈ પડ્યાં છે. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ગયા મહાયુદ્ધમાં પણ આવડી 'મહોદી સંખ્યા ડોઢ પણ એક રાખે ગુમાવી નથી ! પણ એ તો 'નૈતિક અને આર્થિક ઉદ્ધાર' માટે આફ્રીકાની એક માનવ અંજલી છે !

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

"MIRA" REGD. **TOOTH BRUSH DENTAL CREAM**

© Your Fortune rests in your hand ©

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

મીરા દુધબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને મોઢાને તાજગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજગી અને તંદુરસ્ત રાખે છે.

વધુ વીગત માટે લખો :—

સોલ એજન્ટ :- ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,

૪૩, ચચંગેર, સ્ત્રી, મુંબઈ.

લાલ લશ્કર

આ ધુનિક સામાજિક તંત્ર અને દેશના રાજકારણથી સૈન્યને અલગ નજ પાડી શકાય! કારણ કે રાજ્યના તંત્રનો એ એક ભાગ છે, અને રાજકારણનું એ શસ્ત્ર છે. પણ તમામ રાજકારણ વર્ગીય રાજકારણ છે, અને દરેક રાજ્ય વર્ગીય રાજ્ય છે. એટલે જ દરેક લશ્કર એ વર્ગીય લશ્કર છે. વર્ગ વિનાનું લશ્કર હોઈ શકે જ નહિં.

ત્યારે શું રશીઆનું લાલ લશ્કર પણ વર્ગીય લશ્કર છે? સોવિયેટ યુનીયનમાં જે શાસન ચલાવે છે તે વર્ગનો આ લશ્કર પર કાબુ છે?

જે શક! લાલ લશ્કર પણ વર્ગીય લશ્કર જ છે, અમલ-

વીઓની સરમુખત્યારી હેઠળના જ એ ફરમાન ઉઠાવે છે. સોવિયેટનું આ લાલ લશ્કર કામઝારોના રાજ્યનું રક્ષણ કરે છે, અને જગતના વિશ્વવિદ્યાલયો તત્વના હુમલાઓની સામે એ ચોવીસે કલાક ખડુ રહે છે. આવમના મુડીવાદીઓ સમાજ પાદી તત્ત્વે તોડી નાખવા 'ઓખારો મારે તો આ લાલ લશ્કર તેવાની સામે પાથ ભીડવા તૈયાર રહે છે.

અમલગી વર્ગ એક જ એવો વર્ગ છે કે જે પોતાની સરકારના વર્ગીય રંગોની બાજુ જગતને સાફ રીતે કરાવે છે. લાલ લશ્કર પોતાની નેમ છુપાવતું નથી

કારણ કે કામઝાર-વર્ગ સિવાયનું હિત એને હોઈ જ નથી.

— લેખક :
“પ્રોલીટરીઅન”

જ્યાં રે મુડીવાદી
દેશોમાં

જુદી જ હાલત પ્રવર્તે
છે. આવા દેશોમાં જુજ
સંખ્યાવાળા મુડીવાદી-
ઓ જ સારાએ સૈન્યને
પોતાની હથેલીમાં ન્યાવે
છે, અને જગર સંખ્યા
સામે થોડા જ મુડીવા-
દીઓ આ લશ્કરરૂપી
હથીયાર અજમાવે છે-
આ કારણેને લઈને જ
મુડીવાદીઓ પોતાના
લશ્કરનાં વર્ગીય રંગો
ખીજીને જાણુવા દેતા
નથી, કારણ કે તે
સંઘમાંથી તૈયાર થએલ
લશ્કરને એમ જ કહેવું
પડે કે “અમારી થેલી
માટે લડો! રણસંગ્રામ
પર તમારાં લોહીનાં
છાંટણાં છંટાવા થો!
અમારા નફા માટે એ
શોણીત ઉડે છે! તમારા
વર્ગીય લાઇઓની સામે થઈને જ મુડીવાદી
સત્તાનું રક્ષણ કરો!” આ સાચી વાત
મુડીવાદીઓ કંઈ રીતે જાહેર કરી શકે?
એટલે જ મુડીવાદીઓ મોતના ડાચામાં
ધસી જતા સૈનિકોની પીઠ ચાખી જાહેર
કરે છે. “રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા ખાતર”-
“માતૃભૂમિ ખાતર”- લોકશાસન ખાતર
મરી શીટો-મુડીવાદીઓ ઘણું ખર્ચ પછાત
વર્ગમાંથી માણસો ઉંચકી લડવૈયા બનાવે
છે કારણ કે આવે વર્ગ સુશીક્ષિત હોતો
નથી એટલે એવા પર અજાણના વાધા
સહેલાઈથી ઓઢાડી શકાય છે.

લાલ લશ્કરનો સૈનિક
જેના બળ ઉપર રશીયા આજે
જીવી રહ્યું છે.

લાલ લશ્કર ખેડુતો
અને કામદારોનું બનેલું
હોય છે. માલીકો અને
નીરઉછાચી ઓને આ
લશ્કરમાં લેવામાં આ-
વતા નથી. આ સૈન્યનો
મોટો ભાગ ખેડુતોનો
છે. પણ જેમ જેમ
ઉદ્યોગવાદ પ્રગટ કરતો
જાય છે, અને શ્રમજીવી
પગભર થતો જાય છે,
તેમ તેમ લશ્કરની ભ-
રતી િ પણ ફરક પડતો
જાય છે. ૧૯૨૭ ની
સાલમાં નીચે પ્રમાણેનો
લાલ લશ્કરનો આંકડો
હતો.

૨૩.૮ ટકા ઉદ્યોગ-
વાદી અને ખેડુતો.

૬૩.૪ ટકા કીસાનો

૧૨.૬ ઓશીસના
નોકરીઆતો.

અને ૧૯૩૧ ની
સાલના આંકડાઓ નીચે
પ્રમાણે છે.

૩૧ ટકા

૬૩ „

૬ „

આ વાત સમજતાં એ લુલાવું ન
બેઠ્યું કે રશીઆના ધણાખરા ખેડુતો
સામુદાયિક ખેતરોના સભ્યો હોય છે. સામુ-
દાયિક ખેતીની યોજનાના દાયદા આ ખેડુ-
તોએ નજરે નીહાળ્યા છે. એ પછી જ
તેઓએ એ યોજનામાં સાથ આપેલ છે.
આ કીસાનોને ખાતરી થઈ ગઈ છે
કે સમાજવાદ દ્વારા જ માનુષી જીવન

ગાળવું શક્ય છે. વિપ્લવ દરમિયાન આ ખેડુતોએ જંગમાં ઝુકાવું હતું. એ એ જ આશયથી કે જે કામદાર અને ખેડુતની સરમુખતારી ખેંચાઈ જશે તો ફરી મુડીવાદનો ડંકો વાગશે અને ફરી જમીનદારો સત્તાના સિંહાસન પર બેસી કીસાનોતું કાળું શોષણ આદરી દેશે. આજનો રશીયન ખેડુત સમાજવાદ ખાતર દેહનાં દાન આપવા તૈયાર થાય તેમ છે, અને આને લઈને જ ત્રાસ લશ્કર ધણું મજબુત બાંધાતું ઘડાયું છે.

અત્યારના લાલ લશ્કરના જે સેનાપતિઓ છે તેઓએ સવિનય વિગ્રહ વેળાએ શસ્ત્રો ખણખણાવ્યાં હતાં અને શ્રમજીવી બળવા માટેની તેઓની મમતા પણ તેઓએ વર્તનથી પુરવાર કરી બતાવી હતી.

આ સેનાપતિઓનો અડધો કરતાં વધુ ભાગ કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીના સભ્ય તરીકે હોંકારા કરે છે. લાલ લશ્કરમાં આવી જગ્યાએ દિન પ્રતિદિન લરાતી જાય છે. ૧૯૩૧ માં લાલ સેનાપતિઓની સંખ્યાના ૮૩ નીચે પ્રમાણે હતા.

૩૦.૩ ૮૩ ઔદ્યોગીક અને ખેતીનું કામ કરતા શ્રમજીવીઓ

૩૦.૭ „ કીસાનો

૩૩.૧ „ ઔદ્યોગીક નોકરીઆતો.

૬૦.૮ „ કોલેજમાંથી બહાર પડેલા શ્રમજીવીઓના યુવાનો.

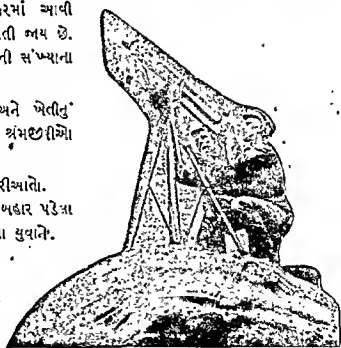
લાલ લશ્કરમાં દરેક હોદ્દાની જગ્યા માટે ખાસ કરીને કામદાર અથવા ખેડુતને પસંદ કરવામાં આવે છે.

આ લશ્કરનો વડો ચોરોશીલોફ જે બળવાખોર લશ્કરી કૌન્સીલનો પણ

પ્રમુખ છે તે યુગાન્સ્કમ. ધાતુઓ પકાવનારો કામદાર હતો. લાલ કવસરી સેનાપતિ જુડેની એક કંગાઝ કીસાન હતો. દૂર દૂરના પૂર્વના લાલ લશ્કરનો સેનાપતિ "જુશેર" પણ કામદાર વર્ગમાંથી જ આવેલો છે.

આ સૈન્યની દરેક ટુકડીમાં કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટી અને તરણ સામ્યવાદી મંડળ ઉભા કરવામાં આવેલાં હોય છે જે દ્વારા સૈનિકોને આધુનિક રાજકારણથી વાકેફ રાખવામાં આવે છે અને સામાન્ય જ્ઞાન પણ આપવામાં આવે છે.

હીવાદીઓ સૈન્યને પણ સુરંગની માફક જ અલગ સામ્યવી રાખે છે અને જનસંઘનો એને સ્પર્શ ન થાય એની ખાસ સંભાળ લે છે એટલે જ તેઓ લશ્કરનું ચાણું સંદેરથી દૂર દૂર નખાવે છે. નોકાસૈન્યને પણ દરીઆ પર ચરકી રહેતી

લાલ લશ્કરના સૈનિકો મશીનગન સાથે તાલીમ લઈ રહ્યાં છે.

સ્ત્રીમરમાં જ કાયમ માટે સંઘરી રાખે છે. અને આ થાણાની તુરંગ મીસાલ દરકાર લેવામાં આવે છે. દરેક સૈનીકતા કાગળ પર પણ મુદીવાદના સેનાપતિઓ નજર રાખે છે. અને સૈનિક ક્યાં ક્યાં વર્તમાન-પત્રો વાંચે છે એની પણ તપાસ રાખે છે.

“લશ્કરે રાજકારણમાં માયું મારવું” નહિ” એ મુત્ર મુદીવાદીઓએ એટલા માટે મોંએ રાખ્યું છે કે સૈનિકો કામદાર મંડળમાં કોમ પણ જતનો ભાગ લઈ શકે નહિ. મુદીવાદી દેશોમાં, સૈનિકો અને નાવિકોને સુરક્ષામાં મત આપવાનો હક્ક રહેતો નથી. ઓસ્ટ્રીઆ અને ઈંગ્લાંડમાં આવા મત આપવાનો તેઓને હક્ક છે પણ એ તો નાટક પુરતા જ દેખાવતો છે કારણ કે તેઓને કોઈ સલામમાં ભાગ લેવા દેવામાં આવતો ન હોવાથી તેઓને રાજકારણના પ્રશ્નોની જરાએ માહિતી હોતી નથી.

જ્યારે રશીઆનું લશ્કર જનસમુહની સંગઠનમાં જ યોખારા ખાય છે. લાલ સૈન્યનો સૈનિક સેનાપતિને “કામરેડ” કહી શકે છે. આ ખીરાદરી માત્ર શબ્દની જ હોતી નથી પણ તેઓ વચ્ચે એક જાતનું પ્રયજ્ઞ બેઠાણ હોય છે; અને એ જ આવા શબ્દો ઉચ્ચારાવે છે. ખીલું એ પણ કારણ છે કે આ બંને જણા એક જ ઉદ્દેશ માટે હથીયાર હાથે ધરે છે. પેલો સેનાપતિ છે એનું એ જ કારણ કે એને લશ્કરી અનુભવ છે અને એનામાં એ માટેની શક્તિ છે વારસાથી એને “સેનાપતિ” નો ખીલ્લો મળી જતો નથી.

લાલ લશ્કરનો લડવૈયો હરબીએ અફસરને જોતાં સલામ ખેંચતો નથી. અલબત્ત શીસ્ત પાળવામાં લાલ લશ્કર જરાએ ઓછું ઉતરે તેવું નથી.

જીનીવામાં જ્યારે શસ્ત્રધની પરિપદ લરાણી ત્યારે સોવીયેટ પેલાની યોજના જીનીવાના કારે ખખડાવી હતી પણ એનું પરિણામ શૂન્યમાં આગ્યું! મુદીવાદી દેશો શાન્તિની સુવાણી વાર્તાની ભણેને ઝડીએ! વરસાવે પણ એ જ જમાન શસ્ત્રોની સમ્પત્ત કરવા માટે બહાર પડે છે એટલે શાન્તિની આલસ બચવવા માટે કોણ ઉત્કુહ છે એ તો સમજી શકાય તેવી વાત છે. લશ્કરવાદ અને મુદીવાદ બેડીઆ છે; તેઓને એકબીજા વિના માથી જ શકતું નથી. એટલે જ્યારે મુદીવાદ જગતમાંથી મરી નય ત્યારે જ લશ્કરવાદનું મૃત્યુ શક્ય બને!

આરના લશ્કરની એડીઓ જ્યારે ભૂત-કાળના રશીઆ પર પછડાતી હતી ત્યારના બધા સૈનિકો ભણેલાગણેલા નહોતા. ધણાં જોને વાંચતાં કે લખતાં આવડતું નહોતું! જ્યારે લાલ લશ્કરનો એકેએક જણ સુશીક્ષીત હોય છે. ૧૯૩૦ ના લાલ લશ્કરના આંકડા પર નજરે કરીએ આ સાલમાં ૩,૦૦૦ જણા લાલ લશ્કરમાંથી પસાર થઈ ઉંચી કક્ષાની સીવીલીઅન પરીક્ષામાં સફળ થયા હતા.

માકસની સીદાંતો અને લેનીનના વિચારોથી લાલ લશ્કરને વાકેફ રાખવામાં આવે છે. આજે મુદીવાદ શુંગળાવા માંડયો છે અને કુખી જતો માણસ જેમ તરણા ઉપર નજર ફાલવે તે જ રીતે આ “વાદ” લડાઈ ઉપર આંખ ખીલાવી રહ્યો છે. એની હાલત એટલી કપરી બની છે, એટલી હદે પહોંચી ગઈ છે કે ગમે તેટલાં જોખમા માટે એ તૈયાર થયેલ છે. રણ-શીંગા ધુન્કાવવા પાછળ તેઓનો હેતુ છે.

આજે લાલ લશ્કર એક જ મુત્ર કાને અથડાવે છે.

“અમારે લડાઈ જોઈતી નથી પણ લડાઈ માટે અમે તૈયાર છીએ.”

જેના શ્રમશીલોના આંદોલનો ઉપર જગત વિશ્વવતું ભાવી અપલબ્ધ છે.

યુરોપનું હૃદય

પારીસ

પારીસ એટલે યુરોપનું હૃદય.

આ પાટનગર ને યુરોપના

અન્ય પાટનગરો વચ્ચે ચાલતી

આગગાદીઓની આવજા વ,

ત્યાંનું સુંદર સુરમ્ય સ્ટેશન,

અને આનંદથી ઉછળી

રહેલી માનવભેદની આ

સર્વ જર્મન પ્રગતી

લાક્ષણિકતા છે.

જીવાન જર્મન

માટે બત્રીન

એ આશા

અને આ

દર્શ છે.

ગયા

મહાયુદ્ધમાં

રણસંગ્રામોની

વિનાશક અસરથી

બચવા પામેલું આ

મોદક શહેર પ્રવા

સીને આકર્ષી શકે એવા

અનેક આકર્ષણોથી ઉભ

રાય છે. બત્રીન એ તેમનું

મોક્ષધામ છે. અહીં

જર્મન સરકારતંત્રનું બત્રીન-

વડું મથક આવેલું છે. પાલમિન્ટ

પર અધિરાજ્ય ભોગવતો જનરલ

વોન હીંડનબર્ગ અહીં વસે છે.

રાજકિય પ્રશ્નોની નેરદાર

અચકામણથી જગજહેર

બનેલી જર્મન પાલમિ

ન્ટનું મકાન-જેને જ

મનો રીશટાગ કહે

છે તે પણ આ

શહેરમાં છે.

આ પાટ

નગરમાં

તહ પ્રો

પ્રવાસી

તરીકે જરા

રખડો ત્યારે જ

તહમેને જર્મન

જનતાના હૃદયની

સાચી પ્રતિતિ થાય.

જર્મનો અતિ હસમુખા,

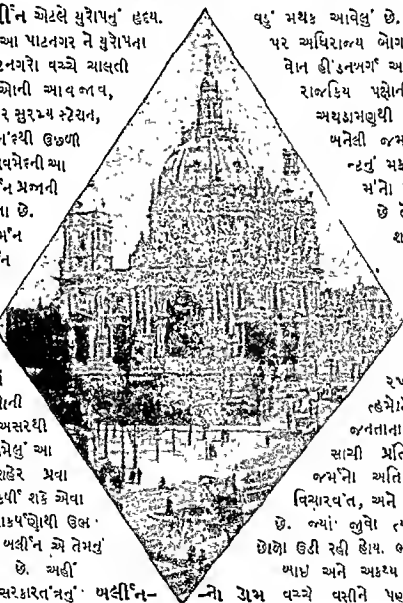
વિચારવંત, અને કુશાગ્ર હોય

છે. ન્યાં લુવો ત્યાં હાસ્યની

છાજો ઉઠી રહી હોય. બચકર ગરી

બાઇ અને અકર્ય સંક્રામણો

નો ઝમ વચ્ચે વસીને પણ જીવનના

આનંદ માણવાની જમનોને ટેવ પડી છે.

પણ અહીં રાજકિય વિચારો અહીં ઉડા ઉતર્યા છે. એક રીતે આલેખીએ તો તેમના જીવનમાં વણાઈ ગયા છે. આવો એક રસિક અનુભવ હું તમને કહીશ.

અરલીનના કુરુક્ષેત્ર સ્ટેનડહેમમાં એક હોટલમાં હું નારતો લઈ રહ્યો હતો. આ વખતે બે ત્રણ જર્મન જવાનો મ્હારી આભુઆભુથી પસાર થયા. થોડી દાણ પછી તેઓ મ્હારા તરફ ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યા. હું પણ જરા વિભાસણમાં પડ્યો. ત્રણચાર મીનીટ થઈ ગઈ. અને યુવાનોની સંખ્યા ત્રણથી બીજીને પાંચની થઈ. તેઓ બધા જ મ્હારી સામું તાકી તાકીને જોવા લાગ્યા. તેમની આ સતત નજરથી હું કંટાળ્યો. પણ જેવો હું ઉઠવા ગયો કે તરત જ આ પાંચે યુવાનો મ્હને ઘેરી વળ્યા એક જણનો હાથ રીવાઈવર પર ગયો. હું તો તદ્દન દીગ્-મુદ્દ જ થઈ ગયો!

મેં ભાંગી તૂટી જર્મન ભાષામાં સવાલ કર્યો 'લાઈ ઇ શુ?' તરત જ જવાબ મળ્યો 'નેકટાઈ પરની પીન આપી દો.'

'કેમ વાઈ?' આ પ્રશ્નના જવાબમાં પેલાએ રીવાઈવર ધરી. મેં કહ્યું કે આ દસ માઈની પીનમાં શું જીવ પરોવે છે? રીવાઈવરના બારથી ચારપાંચ હજાર માઈ મેળવો ત્યારે ખરા? પેલાઓનો મીઠાસ ગયો. 'હમે કંઈ લુટારા નથી. તમને નાઝી છે! એટલે જ તમ્હારી પીન લઈ લેવી છે! તમને અમારા કંટા દુસ્મન છે!'

'પણ હું નાઝી નથી! આ પીન તો માત્ર શોખની ખાતર પહેરું છું. નેષ્ટી હોય તો લઈ લો!'

આ જવાબથી તેમને સંતોષ થયો તેમણે મ્હને પીન પાછી સોંપી અને કહ્યું કે આવી પીન સાથે આ લત્તામાં હવે ફરતા નહીં આ તો સામ્યવાદીઓનો લત્તો છે.

પછી જ મ્હને ખબર પડી કે મ્હારી પીન ઉપર સ્વરિતકાનું નીશાન હોવાને લીધે જ ક્વિપ્લો પ્રસંગ બનવા પામ્યો હતો. અરલીનમાં અત્યારે એવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે કે નાઝીઓથી સામ્યવાદીઓના લત્તામાં ન જવાય. અને સામ્યવાદીઓથી નાઝીઓના લત્તામાં ન જવાય.

[૨]

અરલીનમાં પ્રવાસીને આકર્ષે એવું એક બીજું સ્થળ છે. આ તે 'ફાધર લેન્ડ હાઉસ' આ એક સંગ્રહસ્થાન જેવું છે. પ્રત્યેક દેશને લગતાં ત્યાં જૂદા જૂદા ઓરડાઓ છે. આ ઓરડાઓમાં તે દેશની વિશિષ્ટતાઓ મૂકવામાં આવી છે.

અરેબીયન રૂમમાં દાખલ થાય નહીં, તે પ્રવેશાં જ લાલ રંગનો કંમાનવાળો દરવાજો અને બારણા; અને તેના ઉપર સોનેરી રંગની કીનારો, અને વચમાં અરબી ભાષામાં લખેલા કુરાનના હરફો.

અંદર જાય તો એક શુદ્ધ અરબી પોશાકમાં સજ્જ થયેલો, લાલ ટુકડાં ટોપી પહેરેલો વેષ્ટર તમને આવકારે આપશે. એ આજ અજવાળાવાળી ઓરડીઓ, ન્હાના ન્હાના બાંકો અને બેઠા ઘાટના ગોળ ટબલો, અને તેની ઉપર ગોઠવાયલા લાંબી નળીયોવાળા મોગલશાહી હુકાં; એ સર્વે નેષ્ટ પ્રેક્ષકને પોતે નજીવ અવસ્થામાં દે કે નહિ તેની ખાતરી કરવી પડે!

ત્યાંથી નીકળી બોહીમીયન રૂમમાં જવાય. જાણે સુબાઈના પરામાં, એક

તાડીના પીઠા આગળ કોઇ ખતુરીના
ઝાડની શીતળ છાયા નીચે બેઠા ન
હોઇએ, એવો જ ખ્યાલ આવે: ફક્ત
તાડીને બદલે શીશુ નીકળતો તાલ્લે ખીર
પીવા મળે, અને પેલા સુકલકડા દુબળા
નોકરને બદલે, એક સુંદર બોલીમીયન
કુમારી તેના નાલુક હસ્તે તમને ખીરનો
ખાલો ભરી આપે !

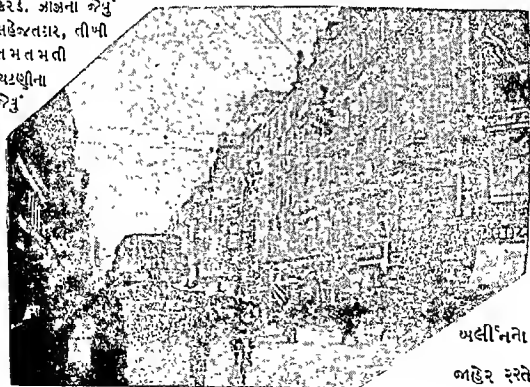
ત્યારી પછી ખાવેરીયન, સ્પેનીશ, વીથે-
નીઝ વીગેરે જાતજાતના દેશોના રીત
રીવાજ પ્રમાણે શણગારેલા ઓરડાઓ
આવે, પણ તેમાંનાં ફક્ત બેનું જ હું
વર્ણન કરીશ.

Wild West Bar એટલે કે પશ્ચીમ
અમેરિકામાંના જંગલનો દેખાવ આપે,
એવો ઓરડો. ગમે એવો ગંભીર પુરૂષ
યા સ્ત્રી આ ઓરડામાં જાય તો સંગીતની
ધુનમાં જરૂર જ નાચવા લાગે. અમેરિ-
કાના હબસીઓનો 'ઝાઝ, સેક્સોફોન' વીગેરે
ઉપરનો કાણુ બેઇ, પ્રેક્ષક જરૂર જ આંગળા
કરડે. ઝાઝના જેવું

લહેજતઝાર, તીખી
તમતમતી
ચટણીના
જેવું

સંગીત સાંભળી કોઇ પણ વૃદ્ધ પુરૂષને
પણ જીવાનીનું શુરાતન આવી જાય !

ત્યાંથી સામેના ઓરડામાં પ્રુકળ અ-
જવાળાએ મહાર્ પ્યાન બેઝુ. આ
ઓરડાનું નામ Rhine Valley Room
થોડાક સમય ન થયો, એટલામાં તો સુખ
વાદળા પાછળ ઢંકાતો ન હોય એમ ભાસ
થયો. આકાશમાં ગજના થવા લાગી,
વીજળી ચમકારા કરવા લાગી, અને ધીમે
ધીમે મેઘરાજની સ્વારી આવી પહોંચી.
ઝરમર ઝરમર વરસવાથી સંતોષ ન થયો
હોય કે શું ? પણ થોડા જ સમયમાં વર-
સાદના રેલા ચાલવા માંડ્યા. મેઘરાજને
તો જાણે ત્રાસ વરસાબો: વર્ષાતના બહેલા
સાથે કડાકા ઝોઝા થવા લાગ્યા, વીજ-
ળીના ચમકારા બંધ થઇ ગયા. અને
આકાશ નીમળ થતું લાગ્યું. થોડીક
પળમાં તો સુખ પોતાના કીરણો પૂરજો-
શમાં પ્રસરાવી રહ્યો. આ બધું સ્વપ્ન કે
સત્ય ? જમન બેઠાની ક્રામત ! જાણે

બલીનના

જાહેર રસ્તો

આખેલુ બનાવ બન્ને ન હોય તે પ્રમાણે
જ આ સ્ત્રીન પસાર થઈ ગયો. સર્વ
પ્રેક્ષકો આનંદમાં આવી જઈ તાળીઓ
પાડવા લાગ્યા. મધુર સંગીત શરૂ થયું;
આનંદની દહેરો ફરફરવા લાગી:

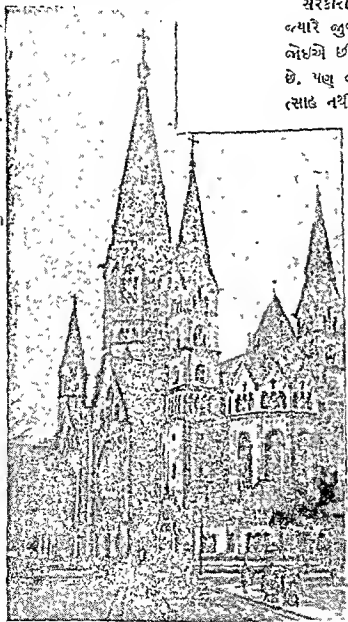
આ સર્વ મળહ એક માઈ જેવી
નજીવી કિંમતમાં જોવાની મળે. અને
પાંચમાઈ ખરચનારને તો દરેક આરડામાં
લુદા લુદા દેશની લુદી લુદી વાગીઓનો

સ્વાદ ચાખવા મળે, ત્યાંના રહેવાના
standard ના પ્રમાણમાં એ કોઈ વધુ
ન જ કહેવાય !

આમ જર્મનીનું પાટનગર છે. એક
બાલુ જર્મન પ્રજાને અભિમાન ઉપજાવે
તેવા વિશ્વવિદ્યાલયોની લાંબી હારમાળા
આવેલી છે. બીજી બાલુ કામદાર લતામાં
એકરીના કચ્છુ દસ્યો સાથે જ નજરે
પડે છે.

સરકારી સંસ્કૃતિની સહાય લેવા મારે
ત્યારે જુવાન અને વૃદ્ધ જર્મનોની લાઘવ
જોઈએ છીએ ત્યારે ખરેખર કચ્છાજનક
છે. પણ જર્મન કામદારો આજે નિરુ-
ત્સાહ નથી કે આશાભંગ નથી. તેઓ
માને છે કે તેમનો મુક્તિકાળ
નજીક છે, એ આશામાં તેઓ
જીવી રહ્યા છે.

[૩]

જર્મનના આજ કચ્છરુ નિવાસસ્થાન

પ્રવાસીની નજરે કદી
નહીં પડતા એવા કેટલાક
લતાઓ બહીનમાં છે. યુરોપ
કે અમેરિકાના માલેગુજાર
મુસાફરો કદી ય આ સ્થળોની
મુલાકાત નથી લેતાં ! કદી ય
કલ્પના હોય કે ગરીબ જર્મની
જોવાની તકમારી ઝંખના હોય
તો સ્વેશર નામના સ્ટેશન
પર જાય. આ સ્થળ એ
બહીનના વિશાળ નગરનો
અનુરત વિભાગ છે. આવી
શાન મકાનો કે ઝગઝગતી
વિજળાની રોશની જોવાની
તકમને ત્યાં નહીં મળે !
મહોદ્ધા મંઝીલો નહીં દેખાય.
સ્વચ્છ રસ્તાઓ પણ ત્યાં

નહીં દેખાય. આ બહીનનો કામદારનો વિશાળ વિભાગ છે.

એક આંકડાશાસ્ત્રીને વિચાર આવ્યો કે બહીં બધા સામ્યવાદીઓ જ કેમ વસે છે? તેને સહન કરવાના થઈ કે આ વિભાગમાં સામ્યવાદનું જોર કઈ વસ્તુને આભારી છે. અને તેથી તેણે તેનાં માપ કહાડ્યાં. આર્થિક પરિસ્થિતિના અભ્યાસ તરફ તેણે વળવા માંડ્યું!

અને તેના સંશોધનના પરિણામે તેને જણાવ્યું કે તેણે જોયેલા ૩૧૦ કુટુંબોમાંથી માત્ર કુટુંબના વડીલ વર્ગની અર્ધ સંખ્યાને જ નોકરી હતી. આમાંના કેટલાંક તો અમુક કલાકો જ કામ કરીને જીવનનિર્વાહ કરતાં. કેટલાંક તો વર્ષો મુધી ધંધા વગર રખડતાં હતાં. કેટલાંક તો છેક છ વર્ષથી બેઠાર બનેલાં હતાં.

પેલા ઘર તરફ એક દ્રિષ્ટ કરો એટલે જણાશે કે એક ઓરડામાં સાત સાત માણસ સુવે છે! આ ઉપરાંત ઘણાં કુટુંબો

૨ માઈના લાગથી કોઈ છોકરાને સાથે મુલા દે છે. બધા મળીને ૯૦૦૦૦ ભેટલી એરડીઓમાં રનાન ભારેલી ઓરડીઓ માત્ર ૨૫૩ છે.

જર્મનીની અપાર કંગાલીઅનના કેટલાક નમુના આ રહ્યા. જર્મન કામદારોના જીવન એટલે ગરીબાઈનું જીવન સ્વરૂપ. તેમના રહેવાના મકાનો, તેમના વસવાના સ્થાન, તેમના બોબન, અને તેમનું કામ ત્હો નરી આંખે નિહાળો તો ત્હમારા હૃદયના કટક થઈ પડશે. અમેરિકાના કામદારો! તો એથી પણ વધુ ખરાબ દશામાં વસે છે. અને આંકડાની અથડામણમાં ન પડીયે તો પણ તેમની ક્ષીન દશાનાં અનેક પ્રમાણો આંખોને મળી રહે છે, બહીંન શહેરની જેવી દશા છે, તેવી જ દશા જર્મનીના અન્ય શહેરોની છે. રાહીનલેન્ડના મુખ્ય શહેરો પર પણ કંગાલીઅત તેના કારમાં પગલાં મુકી રહી છે. એટલું જ નહીં પણ સમગ્ર જર્મનીની અત્યારે આ જ દશા છે!

નવયુગના ગ્રાહકોને

ગુજરાતના કાબેલ કલાધર શ્રી. ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ

યાસિકનું અભેડ નાટક 'આશા નિરાશા'

ભેટનાં પુસ્તક તરીકે આ મહિને પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે.

આથી પ્રત્યેક ગ્રાહકે, તેને વેળાસર મેળવી લેવાની વિનંતી છે.

—મેનેજર.

[સરિતાને તીરે એક સુંદર
સ્થળ ઉપર સ્વામીની એક
મહુલી જણાય છે. આ
મહુલીના આગસા લાગમાં
કેળનાં ઝાડો આવેલાં છે.
આ ઝાડોની પાસે જ એક
ઉંચું આસન બનાવેલું છે.]

આ આસન ઉપર સન્યાસી
મહારાજ બેસે છે અને અનુયાયી-
ઓને બોધ આપે છે. પડદો ઉપડતાં
સન્યાસી મહારાજ આસન ઉપર
બેઠા હોય છે. પાસે જ એક લાટી
ઉપર અનેક અનુયાયીઓ બેઠાં છે.
થોડે દૂર ભાવિકજનો બેઠા છે.
સ્વામીએ શરીર ઉપર મહોટી ચાદર
ઓઢી છે. અનુયાયીઓએ સાદાં
વસ્ત્રો પહેયાં છે. ભાવિકજનો શહેર-
માંથી આવેલા મધ્યમવર્ગના માનવો
છે અને તેથી તેમણે સામાન્ય શહે-
રીઓનો પોશાક પહેર્યો છે.]

ઉમેશ-સ્વામીજી ! આજે મહાઅમાત્ય
ત્હમને મુલાકાત આપનાર છે એ તો
યાદ હશે જ.

સ્વામીજી-યોગ્ય ! યોગ્ય ! મહાઅમા-
ત્ય માટે તમારે ખાસ તૈયારી કરવી
પડશે ! ત્હમે તેમને બેસવાને માટે પેલી
આરામ ખુરશી લઈ આવો. સાથે અદ્ધા-
હારને લગતી વ્યવસ્થા કરજો. સંલવ છે
કે તેમની સાથે મહારે લાંબી મંત્રણા
કરવી પડશે. કારણ કે પ્રશ્ન ઘણો જ
ગુચ્છવણીભર્યો છે. મ્હને લાગે છે કે સહેજે
ત્રણેક કલાક તો મંત્રણામાં વહી જશે.

ઉમેશ-વારૂ. સ્વામીજી અન્ય કંઈ
આશા ?

સ્વામીજી-આશા ! આ શબ્દ અતી
ખોટો છે. માનવ માનવ સંબંધમાં

પ્રેરણાના

— : એકાંકી —

પાત્રો

મહાઅમાત્ય
મહુસુલી અમલદારો
સ્વામિજી
ઉમેશ

પ્રવેશ પહેલો

આજ્ઞાને સ્થાન ન હોય, પણ મુચનોને
સ્થાન હોય. ઉમેશ, યાદ રાખો કે આપણે
સૌ સરખાં છીએ, આપણે સૌ એક જ
એવા મહાન પ્રભુના બાલકો.....

[રિસ્તામાં મોટરનો અવાજ સંલ-
વાય છે. સ્વામિજીનું વાક્ય અધુ-

: લેખક :

- પાણી

- નાટક :-

પ્રાત્રે

રમેશ
કેવળરામ
વરુ
અને બીજા અનુયાયીઓ.

સ્થળ: સ્વામિજીની મહુલી.

૩ં જ રહે છે. ઉમેશ મહાઅમાત્યને લેવા માટે આગળ વધે છે. સ્વામિજી પણ સ્વસ્થ બનીને મહુલીમાં જાય છે. મોટરમાંથી ઉતરી મહાઅમાત્ય આવે છે. તેમની આંખો ફાલુભર સ્વામિજીને શોધી રહે છે. આ

જોઈને અનુયાયી કહે છે કે તેઓ મહુલીમાં ગયા હશે. મહાઅમાત્ય પણ મહુલીમાં જાય છે. દૂર જોઈલા ભાવિકજનો 'સ્વામિજીની જય' પોકારે છે વચ્ચે વચ્ચે તેઓ મહુલી તરફ તીવ્ર દ્રષ્ટિ ફેંકે છે.]

ઉમેશ-કેવળરામ, સ્વામિજી આજે કિસાનોના જમીનમહેસુલ સંબંધી મહાઅમાત્ય સાથે મંત્રણા ચલાવી રહ્યા છે પણ રહેને નથી જાગતું કે તે સફળ થાય.

કેવળરામ-રહેને પણ એમ લાગે છે. મહાઅમાત્ય મહાખંધા છે. સંભવ છે કે સ્વામિજી સમક્ષ મીઠું મીઠું બોલીને આ આર્થિક સંગ્રામનો અંત આણી નાંખશે.

મુરેશ [હુવાન અનુયાયી]-હું પણ એમ માનું છું. આજે સ્વામિજીની આજ્ઞા માનીને સેંકડો બેકુનો પાતાના બ્લોક વતન અને વસવાટ વેગળાં કરીને જંગલમાં વરયાં છે. પણ સ્વામિજી મહાકૃપાળુ છે. મહાઅમાત્યના શબ્દો ઉપર વચન રાખીને બેસી રહે તેમ નથી.

ઉમેશ-સ્વામિજીને આવો અનુભવ તો અનેકવાર થયો છે એટલે આપણે એમ તો જરૂર જ માનવું પડશે કે આજે તેઓ જરૂર વધુ કાળજી રાખશે. શું સ્વામિજીને સંતોષ! મંત્રણાના સમય પહેલાં પણ કેવી તેમની શાંતચિત્ત! અપણું હમણાં જ કેવો ચુંદર સહબોધ આપ્યો હતો!

મુરેશ-સહબોધ! પણ ઉમેશ, રહેને તો સ્વામિજીના તત્વજ્ઞાન વિશે શંકા થવા લાગી છે.

ઉમેશ-[મોઢું કટાણું કરે છે] એ તો અતી ખરાબ! સ્વામિજી શીખવે છે એ જ પરમ સત્ય છે. [પડે પડે છે.]

પી. જ. ભટ

સ્વામિજી, અનુયાયીઓ, મહાઅમાત્ય અને બીજાઓ.

સ્થળ : મહુલી.

સ્વામિજી-ઉમેશ, મહાઅમાત્યે મહને સુચના કરી છે કે મહારે જગતપર્યટને નિકળતું. આ ભૂમિનો સંદેશ સમગ્ર જગતમાં પાઠવવો. સંસ્કૃતિની સૌરભ વિશ્વમાં પ્રસરાવવી. આ દ્રષ્ટિએ મેં આજે વિચાર કરી લીધો છે. અને હું માતું છું કે મહાઅમાત્યની સુચના અતિ સ્વિકારવા યોગ્ય છે.

ઉમેશ-પણ સ્વામિજી, આર્થિક સંક્રાં મતું શું ?

મહાઅમાત્ય-તેમાં તો હાલ તહકુળી કરવામાં આવી છે. અને સ્વામિજીની ઇચ્છા અનુસાર કિસાનોને સહન કરવા પડતાં કષ્ટ જાણવાને માટે એક સમિતિ નિમાધ છે.

[અનુયાયીઓ વિસ્મય બની જાય છે. તેઓ મહાઅમાત્ય સામે દ્રષ્ટિ નાંખે છે. ક્ષણમાં સ્વામિજી તરફ ભુલે છે.]

સ્વામિજી-ચત્રુ જ્યારે સફેદ વાવટો ચઢાવે ત્યારે સંધી ન કરવી એ કાયરતા મનાય. મહાઅમાત્ય સાથે મહારે મંત્રણા થઇ છે. આ તાલુકાના કિસાનોને સહન કરવા પડતાં કષ્ટો મહાઅમાત્યને મેં વર્ણવ્યા. તેમણે તે શાંતિથી સાંભળ્યાં. [મહાઅમાત્ય મલકાય છે] અને તે જાણવા માટે એક સમિતિ નીમી. આ સનીતિ જેમ સુચવશે તેમ સરકાર પગલાં લેશે.

ઉમેશ-પણ સ્વામિજી, આપ આ સમિતિમાં નહીં વિરાજો!

સ્વામિજી-આ તપાસ નિષ્પક્ષને જ સોંપવી જોઈએ. એટલે મેં મહારો હક્ક જતો કર્યો છે. ઉપરાંત વિદેશીઓના આમંત્રણો પણ હવે ખુલ્લો જ થઇ પડ્યાં છે. તેમને પણ સંતોષવા જ જોઈએ ને! [મહાઅમાત્ય જાય છે.]

સુરેશ-વારૂ સ્વામિજી ? પણ જ્યારે અત્યારે અનેક ભાવીકજનો આપના મતને અનુસરીને સરકારતંત્ર સામે આંદોલનો ચલાવી રહ્યાં છે ત્યારે ત્હમારાથી વિદેશમાં કેમ જઇ શકાય ?

સ્વામિજી-શહેરના આંદોલનો! એનો ઉત્પાદક હું ક્યાં છું! જે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર મહારી દ્વારા દયાયેલાઓને આશાનો સંદેશો આપે છે તે જ કૃપાળુ પ્રભુ.....

ઉમેશ-[વચ્ચેથી અંટકાવીને] સ્વામિજી એ તો હીક છે. પણ મહાઅમાત્યે ત્હપને ખીલું શું કહ્યું?

સ્વામિજી-ઉમેશ, એ શું વિધ્ય છે. તેમાં અંચુપાત કરવો એ ત્હારા અધિકારથી પરની વસ્તુ છે. મહાઅમાત્ય છે તો મહાસજ્જન!

ઉમેશ-યોગ્ય સ્વામીજી. પણ આપ જ્યારે જાવ ત્યારે અમારે માટે શું આગા આપી જશે ?

સ્વામિજી-એ વસ્તુનું તેં હીક સ્મરણ કરાવ્યું. પ્રથમ તો હું મહારા સમગ્ર અનુયાયીઓને સંદેશ આપું છું કે તેઓએ આ વનની બહાર જવું નહીં. તેમ જ અધ્યાત્મવાદ શિવાયના અન્ય પુસ્તકો

વાંચવાં નહીં તેમજ જ્યારે પણ મનમાં ઉદ્વેગ થઇ આવે ત્યારે શબ્દ ઉચ્ચારવો પ્રેમ! અહિંસા! પ્રેમ! આ ત્રણ સુત્રો યાદ રાખજો. ઝો શિષ્યગણ, સંભારજો મહારી શાંતવૃત્તિને. સત્ય એકજ પ્રભુ છે. તેજ છવનતું ખરું તત્ત્વ છે. અને તેનો જ આખરે જય થાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો

પાત્રો

મહેસુલી અમલદારો અને અનુયાયીઓ.

સ્થળ : મહુલી.

અમલદાર-આ જ 'સ્વામિજી' મકાન છે કે?

ઉમેશ-મકાન નહીં, શ્રીયુત, આશ્રમ કહેા.

અમલદાર-[જરા અકળાઈને ધારો પાડે છે] આશ્રમ! પણ આ સાતનું જમીન મહેસુલ ક્યાં છે?

ઉમેશ-આ તો ઘોર અન્યાય છે. તહમો જાણો છો કે સ્વામિજીની પાસે મહાઅમાત્ય પણ અનેકવાર આવે છે. છતાં તહમો અમારી સાથે આવી તોછડાઈથી જમીન મહેસુલ માંગેા છો?

અમલદાર-[ગુસ્સે થઈને] સ્વામીજી કે બામીજી! સીધા સીધા જમીન મહેસુલ આપી દે નહીં તો હું જપ્તી લાવીશ. સમજ્યા મીસ્ટર! આ તો સરકારી વસ્તુ છે. તહમારે આંકણીની રકમ સામે વાંધો હોય તો અપીલ કરો.

કેવળરામ-સારે શું તહમો એમ કહેવા માંગેા છો કે બળપૂર્વક જમીન મહેસુલ લેશો?

[સ્વામિજી પ્રસ્થાન કરી જાય છે. શિષ્યો સ્વામિજીની આજ્ઞાને એક પાટીયા ઉપર લખે છે—

વનની બહાર નીકળશો નહીં.
અધ્યાત્મ શિવાય અન્ય કંઈ વાંચશો નહીં.
અને જ્યારે મનમાં અશાંતિ થાય ત્યારે શબ્દ ઉચ્ચારજો પ્રેમ! અહિંસા! પ્રેમ!

બીજો અમલદાર-[જે અત્યાર સુધી શાંત ઉભો હતો] અરે બાવડા! વળી કેટલા દિવસથી જમીન ખેડે છે, વાવે છે, અને અનાજ ઉત્પન્ન કરે છે છતાં મહેસુલ આપવાની આનાદાની કરે છે? આ સોટી જોઈ છે કે? [સોટી હવામાં વીંઝે છે] શરીર પર આવા સાટકા પડશે ત્યારે જ તહને ખબર પડશે.

[ઉમેશ, સુરેશ અને કેવળરામ મસલત કરે છે. પછી તેઓ નિશ્ચય કરે છે.]

ઉમેશ-સ્વામિ આબ્યા શિવાય મહેસુલ નહીં આપીયે.

મહેસુલી અમલદારો-એમ ત્યારે તહમારે મહેસુલ નથી આપવું એમ જ ને? પટાવાળા! મહુલીની સર્વ ચીજો જપ્તીમાં લઈ લે.

[પટાવાળો મહુલીની સર્વ ચીજો લઈ આવે છે. એક કોથળામાં મૂકે છે અને ઉપાડી જાય છે.]

ઉમેશ-[તેમને જતા જોઈને] કંઈ શ્રીકર નહીં! કીક બોલો બાંધેવો. સ્વામિજીની જય!

[બીજાઓ સ્વામિજીનો જયઘોષ કરે છે]

ઉમેશ-જુવો બાંધવો, સ્વામીજી શીખવે છે કે કોઈના સામે માનસિક ધિક્કાર ધરાવવો એ પણ મહાપાપ છે. આ મહેસુલી અમલદારો આપણી વસ્તુઓ ઉપાડી ગયા છે. પણ આપણે તો તેમના તરફ [અવાજમાં જરા કૃત્રિમતા આવે છે.]

પ્રવેશ થાયો

પાત્રો

સ્વામીજી, ઉમેશ અને અન્ય અનુયાયીઓ.

સ્થળ : સ્વામીજીની મહુલીના ચોગાનમાં.

સ્વામિજી-કેમ શિષ્યો, સુખી તો ખરાં? જગતપર્વટન કરી આવ્યો. ઠેક-ઠેકાણે ભાપણો આપ્યાં. અમેરિકાએ તો અપ્રવૃત્ત સત્કાર કર્યો. ચીનમાં મહારા વિચારોનો સૌથી વધુ જવાબ મળ્યો. જાપાને નવી સંસ્કૃતિની નાડ જોઈ. યુરોપ તો જડવાદી બન્યું છે એટલે ભારતવર્ષના નવ સંદેશને ઝીલવાની, તેમજ તેને સત્કારવાની તેનામાં તમજા ન હતી. અને પેશું રશીયા! ત્યાં તો મહને જવાની જ પરવાનગી ન મળે. ત્યાંના સરકારતંત્રના પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે ત્યાં ઇશ્વરવિરોધી સંસ્થાઓ એટલી તો પ્રખર છે કે આવો કોઈ ઇશ્વરવિરોધી તહેમોને શારીરિક તુકસાન કરી બેસે એવો સંભવ છે. પણ આખરે અમેરિકાને મેં સંદેશ પહોંચાડ્યો કે તહારી સંસ્કૃતિ મોહનજી ઉપર રચાયેલી છે. એ શી, એ શી મહાનની પછવાડે રહેલી માનવવૃત્તિ, આપ મેં આંગળી ચિંધી, તેમ જ સંભવણી

પ્રેમ જ દર્શાવવો જોઈએ. બોલો બાંધવો, પ્રેમ! અહિંસા! પ્રેમ!

કેવળરામ-હું સુચુ' છું કે અમલદારના વર્તનથી જેના હૃદયમાં તેઓને માટે ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો હોય તેઓ ત્રણ દિવસના અપવાસ કરીને શરીરને વિશુદ્ધ કરે.

પ્રદેશના સુખી માણસનું ચિત્ર દોચું હોય તાળીઓનો ગડગડાટ થઈ રહ્યો!

અનુયાયી-સ્વામિજીની જય! સ્વામિજીની જય!

સ્વામિ-આ જડવાદી લોકોને હું બચાવી શક્યો. તેઓ અજ્ઞાન અને માયાની ઉંડી ખાઈમાં પડવાની અણી ઉપર હતાં. ત્યાંથી મેં તેમને ઉગાર્યાં. અને હવે જગત જોશે કે કઈ સંસ્કૃતિ સર્વોત્તમ છે. તેટલું જ નહીં, પણ જગત મિથ્યા છે. આત્મા અવીનાશી છે એટલું જ નહીં પણ સત્ય તે જ પ્રભુ છે. એ સુત્રો પશ્ચિમને આપ્યાં. આજે 'હું' બી વાવી આવ્યો છું. આવતી કાલે તે ફાલશે અને સૃષ્ટિ ઉપર હિંદની સંસ્કૃતિની ફારમ ફારમશે!

ઉમેશ-સ્વામિજી! પણ અહીં એક અનિષ્ટ બન્યું હતું!

સ્વામિ-શું હતું વાર?

ઉમેશ-મહેસુલી અમલદારો આવી આપણી વસ્તુઓ ઉઠાવી ગયા!

સ્વામિ-પણ કોઈએ હિંસા તો નથી કરી?

અનુયાયી-ના સ્વામીજી ! અમેએ અહિંસા બરાબર પાળી છે !

સ્વામિ-[પ્રસન્ન બાવે] બરાબર, વાડ ખીલું શું થયું ?

ઉમેશ-સ્વામીશી, તે કહેતો હતો કે જો મહેસુલ નહીં આપવામાં આવે તો કારાગૃહમાં જવું પડશે !

સ્વામિ-તો પણ કંઈ નહીં આપણે તો જેલ અને મહેલ એ સરખી વસ્તુ છે માનવ સુખદુઃખ એ માત્ર શરીરના શાન્ત-તુઓની ક્રિયા છે.

સ્વામિજી-જેવો, અમેરિકાના આમ-ત્રણને માન આપીને આજે હું ફરીથી સંસ્કૃતિની સૌરાભ ફેલાવવા માટે, અને વાવેલા વૃક્ષને ઉછેરવા માટે ઉપડી જાઉં છું. આશા છે કે હવે તો હું જો કે ત્રણ

પ્રવેશ પાંચમે

પાત્રો

ઉમેશ, રમેશ, કેવળરામ અને અન્ય અનુયાયીઓ.

સ્થળ : તેજ મહુલી.

ઉમેશ-આજે આઠ માસ થઈ ગયા. વર્તમાન મળે છે કે સ્વામીને અમેરીકામાં પણ હવે માન મળતું નથી ! એ જડ-વાદી લોકો ! હિંદના આ અધ્યાત્મવાદીના ઓજસ શી રીતે સહન કરી શકે ?

બીજો અનુયાયી-બરાબર કહ્યું ! અમેરિકા જેવા સંપત્તિના મદથી છકી ગયેલા દેશમાં આપણા સ્વામીની પ્રતિભા કોઈ જ સદન ન કરી શકે !

ત્રીજો અનુયાયી-પણ એ સાચી વાત છે કે સ્વામીજીને અમેરિકામાં ધૂત કહીને ધિક્કારવામાં આવ્યા છે !

ચોથો અનુયાયી-એવો સંભવ નથી. મેં સાંભળ્યું છે કે સ્વામીજીને દંબી કહે-

વર્ષના સમય પછી આવીશ. ત્હમો મ્હારી ત્રણે આજ્ઞાઓ બરાબર પાળજો.

અનુયાયી-પણ મહેસુલી અમલદાર આવે ત્યારે ?

સ્વામિ-[ઉતાવળમાં] આપી દેજો. [જવા માંડે છે]

અનુયાયી-પણ આપે શહેરમાં જવાની ના પાડી છે. અને આપના ગમન બાદ અહીં કોઈ પણ આવતું નથી !

સ્વામિ-જો પરમકૃપાળુ પ્રભુ કીડીને કણ આપે છે અને હાથીને મણ આપે છે તે જ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા...પણ હ્યો હવે હું જામ્યા. સ્ટેશન પર વિદાયસમિતિ મ્હને માન આપવા માટે રાહ જોતી દશે !

[સ્વામીજી જાય છે.]

વામાં આવ્યા. છે. પણ શહેરમાં જવાતું નથી. એટલે માયા વર્તમાન મળતા નથી.

પાંચમે અનુયાયી-ત્યારે હું શહેરમાં જઉં ?

પહેલો અનુયાયી-ના, ના, તેમ ન થઈ શકે ! સ્વામીજીની ચોખ્ખી આજ્ઞા છે કે આપણા અનુયાયી ગણમાંથી કોઈએ શહેરમાં ન જવું.

ત્રીજો અનુયાયી-પણ સ્વામીજી કદાચ અકસ્માતથી મરી જાય તોય આપણને ખબર ન પડે !

રમેશ-પણ આઠ માસ થયા બહાર ગયા નથી અને ધાન્ય પણ ખુરી ગયું છે. શ્રીયુત, ખાઈશું શું ?

રમેશ-પણ સ્વામિજીએ શિખવ્યું છે
કે શહેરમાં જતાં નહીં. એનું કેમ થાય?
ઉમેશ-સત્ય! સત્ય! શહેરમાં જવાય
નહીં.

રમેશ-પણ ત્યારે ખાઈશું શું?

કેવળરામ-આ તો અસહ્ય છે!

ઉમેશ-શહેરમાં જવાય નહીં, પુસ્તકો
ખીજી વંચાય નહીં. સ્વામિજીની આજ્ઞા.
એનું ઉલંઘન કેમ થાય?

પ્રવેશ છોડો

રમેશ-તહામે પાળવી હોય તો પાળે
ખાકી હું તો શહેરમાં જઈશ!

કેવળરામ-હું પણ જઈશ.

ઉમેશ-સારું. ભલે તેમ કરે સ્વામિજી
વિશે એટલી તો ચિંતા થાય છે કે તેમની
આજ્ઞાનો એક વખત ભંગ કરીએ તો
ખરાબ નહીં મનાય!

[ઉમેશ પણ શહેર તરફ પ્રસ્થાન
કરે છે]

પાત્રો

ઉમેશ, રમેશ અને કેવળરામ.

સ્થળ: અનુયાયીઓની સભા.

રમેશ-આ અહિંસાનું ગીત ક્યાં સુધી?

કેવળરામ-આ શહેરમાં ન જવાની
વસ્તુ પણ અતી અન્યાયી છે!

ઉમેશ-ત્યારે કેમ કરીશું?

રમેશ-વિચાર કરો પણ માર્ગ કહાડો.
સ્વામીની આજ્ઞામાં અને આજ્ઞામાં આપણે
જીવન ગુમાવ્યું. અને તેથી શું પરીણામ
આવ્યું? આપણે શું આગળ વધ્યા?
અત્યારે શહેરમાં જઈએ તો ગઈ સદીના
માનવ જેવા લાગીએ.

કેવળરામ-વાત તો સત્ય છે. આ
સાધુએ આપણને છેતર્યા છે!

રમેશ--જહાનમમાં ગઈ તહામેરી
અહિંસા! કંઈ સક્રીય કામ કરો. આ
સરીતાને તીરે તાઓરા પાડવાથી મહેને
તો જરાય આત્મસાન થયું નહીં!

કેવળરામ-અને મહેને પણ!

રમેશ-મહેને શરૂઆતથી જ શંકા હતી
કે સ્વામિજી સાધુતાનો માત્ર સ્વાંગ
સજ્યો છે!

ઉમેશ-[ઉદ્વેગ પામી] અહિંસા! અ-
હિંસા! અહિંસા!

રમેશ-તહામે અહિંસા બોમ્બુ હોય
એટલું બોલ. અમે તો આ સ્વામીના
સિદ્ધાંતો ઉપર ગંભીર વિચાર કરવા
છઈએ છઈએ!

ઉમેશ-તેનો મને જરાયે શોક નથી.
ખાંધવો, સ્વામીએ કેલું તે સાવ સત્ય છે.
જેમને મહાજનો વહે છે, જગતના રાજ-
પુરો જેમને જોવાને માટે તથાસે છે તે
મહાપુરુષોના મહાપુરુષ એવા સ્વામીજીના
વિચારોની સત્યતા માટે શંકા જ કેમ
લાવી શકાય?

રમેશ-કેમ નહીં?

કેવળરામ-સ્વામીજીએ કંઈ શિખવ્યું
જ નથી! તેમણે તો ત્રણ ચીજ કહી છે
અને તેનો અર્થ એ છે કે આપણા બુદ્ધિના
બારણાને તાણું લગાડવામાં આવ્યું છે.
ખાકી શહેરના સંસર્ગ વિષે કેટલી જરૂર
છે. તે કંઈ વિવાદની વસ્તુ છે.

[ખાધા વિચારમાં પડી જાય છે.
આખરે રમેશને નવો વિચાર જડ્યો
હોય તેમ બોલે છે.]

રમેશ-પ્રથમ તો આ દાતરડાં વડે આપણી આલુઆલુની જમીનનું ઉમેલું ધાસ કાપી નાંખીએ એટલે રહેવાનું સારું થાય અને મચ્છર ન કરડે.

કેવળરામ-સુચના સારી છે. આપણે પાસેની એમ ને એમ પડેલી જમીનને ખેડાણના ઉપયોગમાં લઇએ.

રમેશ-પણ ઉમેશ, મહેને તો લાગે છે કે આપણે જીવનપ્રણાલીમાં જ ફેરફાર કરવો જોઈએ. હું તો હવે આ આશ્રમમાં રહેવાને બદલે એક ન્હાનકડું ઘર બાંધીશ.

કેવળરામ-રમેશ, તેમાં હું જરૂર લક્ષ્મને મદદ કરીશ.

પ્રવેશ સાતમે

પાત્રો

સ્વામિ, ઉમેશ, રમેશ અને વસુ.

સ્થળ : મહુલીની આગળ

[એક વર્ષના અંતર પછી સ્વામિ પાછા પધારે છે, ત્યારે આશ્રમને બદલે એક સુંદર ઘુઘ જોઈને વિસ્મય પામે છે. આશ્રમના સ્થળ ઉપર એક ન્હાનું સુંદર ઘર વનરાજીની શોભામાં અભિગ્રહિત કરી રહ્યું છે. બાલુમાં ન્હાના ન્હાના ઝાડ ઉગાડવામાં આવ્યાં છે. પુષ્પના છોડવાઓ વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં આવ્યા છે.]

સ્વામિ-હું ક્યાં આવ્યો છું? મ્હારો આશ્રમ ક્યાં? હું ભુલ્યો તો નથી પડ્યો?

[સામેથી ઉમેશ આવે છે. સ્વામિને જોતાં જ ચંમકી ઉઠે છે. ત્વરિત ગતિએ સ્વામિ પાસે આવે છે.]

રમેશ-[આનંદમાં આવી જઈને] ઘર બાંધીશું, જમીન વાપીશું, પાક વણીશું, શહેરમાં જઈશું અને સ્વામિ જ્યારે આવે ત્યારે બતાવીશું કે-

કેવળરામ-ઉમેશ એકલો જ લહેનો બનુપાથી છે!

[ઉમેશ શોકાતુર બની જાય છે.

કેવળરામ હાથમાં દાતરડું લે છે,

રમેશ હાથમાં હથોડી લે છે અને

પ્રસ્થાન કરે છે.]

ઉમેશ-[એકલો] ભગવાન! ભગવાન! આજે હું શું જોઈ રહ્યો છું! સ્વામિજીના આશ્રમમાં જ જડવાદ વિજયપુલક પ્રવેશી રહ્યો છે!

ઉમેશ-સ્વામિજી! સ્વામિજી! આમ આપ ગુપ્ત રીતે ક્યારે આવ્યા?

સ્વામિ-આજ પ્રાતઃકાળે આવ્યો. અને સ્ટેશન પર સત્કારવીધીની ધાંધણમાં ન પડવું પડે તેટલા માટે આગલા સ્ટેશનથી ઉતરી હું સીધો ચાલ્યો આવ્યો.

ઉમેશ-ત્હાંના આગમનની પણ હમને ખબર ન પડી?

સ્વામિ-કંઈ નહીં, શિવ, અહીં બધા કુશળ તો છે ને?

ઉમેશ-[મંદ સ્વરે] હા કુશળ તો છે પણ.....

[ઘર તરફ આગળી ચાલે છે]

સ્વામિ-આહો! ત્હમોએ આશ્રમનું

ઘર બનાવી દીધું!

ઉમેશ-સ્વામિજી! હું તો હજી આશ્રમમાં જ વસું છું. આ રમેશ અને વસુએ

અધ્યાત્મવાદને વિસરી જઈને ભૌતિકવાદની
પુનઃ આરંભી છે.

[ધરમાંથી રમેશ બહાર આવે છે,
સ્વામિને જોતાં જ જરા અંચડાય છે]
રમેશ-ઓહો! સ્વામિજી, ક્યારે પધાર્યા?
સ્વામિ-આજે જ! વાર કુશળ તો છેને?
રમેશ-હા છ.

ઉમેશ-રમેશને કંઈ સમજવા તો ખરા?
સ્વામિ-સમજશે! સમજશે! અભારે
ઉતાવળ નથી.

[વસુ જોડાય છે]
વસુ-[સ્વામિને જોઈને] ઓહો! સાધુ
મહારાજ! તહો તો અમેરિકામાં જઈને
કંઈ કંઈ ફક્કી આપ્યા?

સ્વામિ-અનુભવ સારો થયો. સંપત્તિના
મદથી છુટી ગયેલા સમજમાં નવી સંસ્કૃ-
તિની ફેરમ ફેલાવવી અશક્ય હતી.

વસુ-હશે સ્વામિજી. પણ તહોને ખાતરી
થઈ છે ને—

રમેશ-[ઉપહાસ કરતાં] કે સમગ્ર પૃથ્વી
માં પરમેશ્વર હિંદમાં જ જન્મવાનું પસંદ
કરે છે!

ઉમેશ-એમ મસ્કરી ના કરો. મહારા
હૃદયને વેદના થાય છે!

રમેશ-જેઓ અંધશ્રદ્ધાથી પુજે છે
તેમને તેમ જ થાય.

સ્વામિ-[જરા સ્વસ્થ થઈ] પણ આ
બધું ઘર કેમ બાંધ્યું?

રમેશ-માનવશ્રમથી.

[સામે પડેલું દાનરહું બતાવે છે
એની પાસે જ એક હથોડી પડી છે.

વસુ-જીવો, તે દેખાય છે તે અમારા
પ્રેરણાના પાણી છે.

एममी २२. एमिनीमा स्मरणार्थं
श्री फायर गुड इति सम्माने
श्रीयुत एवामात्र आलुदृष्ट आवास
तरुथी सानिय संभ्रम लेट.

તેમ જઈને
શા માટે?

આ માસિકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા ચિત્રોના
ખલોક

સસ્તે દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે
તો આજે જ લખો.

અને તહોને જરૂરી ચિત્રોના ખલોક મંગાવી
તહોના પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

ખાદી

કેમ

ખપતી

નથી?

: લેખક :

“ જ્ઞાસુ ”

અ ગુલવની એરણ ઉપર એકવાર ફરીથી ખાદીની કસોટી થઇ છે. અને એકવાર ફરીથી આ મહાન અ-વૈશાનિક, અર્થશૂન્ય અખતરો નિષ્ફળ નિવડ્યો છે. ૧૯૨૧ માં મહાન અસહકારની ચળવળ વખતે ખાદીના ઉદ્યોગમાં એકદમ ઉછાળો આવ્યો. ત્યાર પછી રાજકીય ચળવળનો વેગ મંદ પડતાં તેમ જ મહાત્માશ્રીની સમુહ ઉપર રચપાવડી મોહક અસરની ઓટ આવતાં ખાદી પ્રવૃત્તિ કુંદરતી મૃત્યુ પામી હતી. ખાદીને આ સમયમાં કૃતિમ ઉત્તેજન આપવાને માટે મહાસભાએ મતાધિકાર માટે હાથે કાંતાયેલું સુતર લેવાનો ઠરાવ કર્યો. આ નષ્ટ થતા ઉદ્યોગને સજીવન રાખવાને મહાત્માશ્રીએ મહાસભા દ્વારા એવો નિયમ કરાવ્યો કે પ્રત્યેક મહાસભાવાદીએ કોંચિ-સનું કાર્ચ કરતી વખતે ખાદીનો પોષાક પહેરવો. છતાં ખાદીનું ઉત્પાદન ઓછું

થતું ચાહ્યું. અને ૧૯૨૯ માં તો તે અતિમ ત્યાસ લેતું હતું.

પણ મહાસભાના રાજકીય પ્રોત્સાહની યુનર્યાપના થતાં, તેમ જ સરકાર અને લોક વચ્ચેની અથડામણોનું સ્વરૂપ આકરૂં થતાં ખાદીનું ઉત્પાદન પાછું વધવા લાગ્યું. દેશભક્તોએ આ સમયે આપમેળે રેડીયો કાંતવાંને બદલે આંધ્રમાં તૈયાર થતી ખાદી જ વાપરવાનો આગ્રહ કર્યો. ગુજરાતમાં ખાદીની સારી ખપત થઇ ગઇ. પણ ૧૯૨૯ માં શરૂ થયેલા રાજ-કીય સંત્રામમાં ઓટ આવતાં, તેમ જ મહાત્મા સંત્રામ કરવાને બદલે સહકાર આપવા માટે વિલાયત જતાં ખાદીની ખપતમાં પાછી ખોટ આવવા માંડી. આટલા માટે મહાત્માજીની ગેરહાજરી દર-મીયાન ‘પંદરલાખ રૂપિયાની ખાદી’ ખપાવી દેવાની સરદાર વલ્લભભાઈએ હાકલ પાડી; અને આમ ફરીથી ખાદીના ઉદ્યોગને કૃતિમ ઉત્તેજન આપવાવાનો યત્ન કર્યો.

પણ મહાસભાના સહકારથી મશહુર બનેલી વતુલ પરિપક્વ પુરી થતાં, તેમ જ હાલના આઝાદીજંગની શરૂઆતમાં ખાદીની ખપતમાં પાછો ઉછાળો આવ્યો હતો. મહાસભાએ તો બહાર ક્યું હતું કે સંત્રામમાં સીધો ભાગ ન લઇ શકે. તેમ હૈય તેમણે ખાદી અને બહિષ્કારનો કાર્યક્રમ અનુસરવો બેઠાં. છતાં પણ ખાદી ખપી શકતી નથી એ વસ્તુ આજે આપમેળે સિદ્ધ થાય છે. આ વિધાન કંઈ કલ્પનાનો તરંગ નથી કે અર્ધસત્ય નથી; પણ ખાદીના કાર્યક્રમમાં જીવન સમર્પનાર મહાસભા બાહોશ નેતા શ્રી. સી. રાજ-ગોપાલાચારીએ આ વિધાન ક્યું છે.

‘શ્રી પ્રેસ જર્નલ’ ના તા. ૧-૮-૩૨ ના અંકમાં લખતાં તેઓ આલેખે છે કે-

‘જેલમાંથી બહાર આવતાં, હું સૌથી શોકભયુ’ દશ્ય તો એ જોઈ છું કે દારૂની દુકાનોમાં ભીડ હોય છે. અને તેથી પણ વધુ કરૂણ તો એ છે કે અણુવેચાગેલી ખાદી આટલા પ્રમાણમાં પડી રહી છે ! પરિણામે ખાદી સેન્ટરોમાં સુતર અણુવેચા-ગેલી દશામાં પડ્યું છે અને વ્યવ-સ્થાપકોને કાંતનારી સ્ત્રીઓને રૂ આપ્યા વગર પાછી કઢાડવાની ફરજ પડે છે.

ખાદીના એક વખતના અથગ વ્યવ-સ્થાપક, અને મદ્રાસમાં ખાદી ઉત્પાદનના ઉદ્યોગના પ્રાણ સમા સી. રાજગોપાલાચારીનું વિધાન ખરેખર કરૂણ છે ! કરૂણ એટલા માટે નહીં કે ખાદી ખપી શકતી નથી. પણ હલુ પણ આ અવૈરાગિક સત્વશુન્ય ઉત્પાદન પદ્ધતિ ઉપરનો તેમનો મોહ નાશ પામતો નથી. ખાદી વાપરનારા ઘટતા જાય છે તે સત્ય તેમના મોહને નિવારવાને અસમર્થ છે. અણુવે-ચાગેલી ખાદીના ઢગલા તેમના ખાદી પ્રત્યેના લાગણીભર્યા પ્રેમને ખસેડવાને અશક્તિમાન છે. કારણ કે ખાદી કેમ ખપતી નથી તેનું વૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ કરવાને બદલે, તેમજ તેનું ખર્ચ કારણ સમજવાને બદલે તેઓ હલુ પણ ખાદીને વધુ અપનાવવાનો તેમજ મીલનું કાપડ ન ખરીદવાનો આદેશ આપી રહ્યા છે. પણ એ સાવ સ્વાભાવિક છે !

છેલ્લા છ માસમાં જ્યારે ખાદીના ઉત્પાદનને આટલો પ્રચંડ ફટકો લાગ્યો છે ત્યારે મીલના ઉત્પાદનમાં સુંદર વધારો જોઈ શકાય છે. મુંબાઈમાં ઘણીખરી મીલો ડબલ શીફ્ટ કામ આપે છે. અમ-

દાવાદમાં મીલો તો અત્યારે આંખોં મીંચીન કામ કરી રહી છે કારણ કે મીલમાં ઉઠાવ સારો છે. આ વિધાન તો ડોષ જ નહીં અવગણી શકે. મીલના ઉત્પાદનમાં થયેલી પ્રગતિ અને ખાદીના ઉત્પાદનમાં આવેલી ઓટ ત્યારે કયા કારણોને આભારી છે ? જ્યારે બધા જ સંજોગો ખાદીના વેચાણને માટે અનુકૂળ હોય ત્યારે શી રીતે મીલના ઉત્પાદનના આંકડા ઉંચા ચઢતા જાય છે અને ખાદીના આંકડાઓ નીચે ઉતરતાં જાય છે ?

કારણ સમજવું સાવ સરળ છે. મીલમાં ઉત્પન્ન થયેલો માલ વધુ સરસ અને વધુ સસ્તો છે. આ આર્થિક કારણ અત્યારે વધી રહેલા ઉત્પાદનનો મજા સંકેત છે. માલ માલેડો સારો દિવસ જોઈ રહ્યા છે કારણ કે ખાદીની સરૂખામણીમાં તેમનો માલ સસ્તો છે અને લોડો તેથી તેને અપનાવે છે. બ્રિટિશ ચળવળના બહિષ્કારથી મીલના ઉદ્યોગને વેગ મળ્યો છે ત્યારે ખાદીના ઉદ્યોગને મળેલો સ્પષ્ટ ઝાક સી. રાજગોપાલાચારીના નીવેદનમાંથી નીતરે છે.

યંત્ર અને હાથઉદ્યોગ વચ્ચે જે સ્પર્ધા ચાલી રહી છે તેમાં યંત્રનો વિજય થયો છે. હાથઉદ્યોગની હાર થઈ છે. અધ્યા-ત્મવાદનું આધારભૂત હોવા છતાં, તેમજ મહાત્મા જેવા ધર્મચરી મનાતા મનુષ્યની સહાય હોવા છતાં આજે ખાદીનો ઉદ્યોગ ધીમે ધીમે એતનાશુન્ય થઈ રહ્યો છે. આવતા થોડા વર્ષોમાં આપણને તેને છેલ્લી અંતલી આપવાની એક તક પણ મળશે. અને કદાચ ડોષ સ્મરણસ્તંભ રચાય તો તેના ઉપર સખ્ત આલેખાયેલા જોડણી કે ‘જેને માટે મહાત્મા મૃત્યુ છતાં જીવી શક્યો નહીં.’

સામાજિક ક્રાંતિની જરૂર!

: લેખક :
ધુળ ખંભેરનાર

દેશનાં સ્વાતંત્ર્યને ઉજ્જવળ બનાવવા અને દુનિયાના અન્ય દેશોની પ્રગતિ ને ઉત્તંતિ સાથે સ્પર્ધા કરવા માટે સામાજિક વિપ્લવની સવિશેષ જરૂર છે. ખાસ કરીને હિન્દુ સમાજમાં સામાજિક ખંડ ઉઠાવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. રાજકિય સુધારા પ્રાપ્ત કરવા ચળવળ, જીંદગી અને જંગ મચાવવામાં સામાજિક સુધારા માટે આંખ આડા કાન રાખવાની જરૂરિયાત શોચનીય છે.

પરતંત્ર ને પછાત દેશને સ્વાતંત્ર્ય ને સમૃદ્ધિની ટોચે પહોંચવા રાજકિય ચળવળની જીંદગી સાથે આર્થિક, ધાર્મિક અને સામાજિક બળવાની પણ જરૂર છે. રાજકિય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી આર્થિક, ધાર્મિક અને સામાજિક સ્વતંત્રતા આપોઆપ મળી જશે એમ ધારી લેવું ભુલ ભરેલું છે. ભણે દેશને રાજકિય સ્વતંત્રતા મળે પણ જ્યાં સુધી મુડીવાળાઓ શ્રમજીવીઓને પુરતી આર્થિક

ના ગણે અને કરખાનાનાં ધનાઢય માલીકો રંડ મજૂરીના પરશોવાથી તરબોળ થયેલી મજૂરીના બદલામાં આવશ્યક જરૂરીયાતો પણ ના પુરી પાડે, જ્યાં સુધી તવંગર આવેખાતા ગોટા નગીરદાર ને ધનાઢાર સુરોંઢયથી સુચસ્તિ સુધી હેળ ખેંચી ખેંચીને ખેતર ખેડનારા ખેડુતના ભરણપોષણની જરૂરિયાતો પુરી ના પાડતાં એ બિચારાઓને અજ્ઞાન અને દેવામાં યાવદ્ અન્ન દિવાકરે કુખેમાં રાખે ત્યાં સુધી, એવી એક તરફી રાજકિય સ્વતંત્રતા દેશમાં માંજીમાંજ અંધેર, ખંડ, હુકમ ને આર્થિક વિપ્લવ કર્યા વગર રહેશે નહીં; એટલે જ પ્રમાણે રાજકિય સ્વતંત્રતાની લડત સાથે આર્થિક સ્વતંત્રતાની જીંદગી આવશ્યકતા છે તે જ પ્રમાણે સાથે સાથે ધાર્મિક ને સામાજિક સુધારાની પણ જરૂરિયાત છે.

રાજકિય સુધારાને અંગે દેશને સ્વતંત્રતા મળે પણ જ્યાં સુધી ધર્મને ખોટું બુદ્ધને કેટલાક દંભી ધર્મશુદ્ધો અને બળબળત પુનરીઓ આજુસમજુ અને અજ્ઞાન લોકને ઉંઘે માર્ગે દોરી, કુકર્મ અને અપવિત્ર જીવન ગુનગરતાં શીખવી, અખિલ સમાજને અધીગતિએ પહોંચાડે છે. અને વધારામાં, એમની જ આપખુદી ધર્મસત્તા ગૃહે ગૃહે પ્રસરાવે છે, એટલે ધાર્મિક પરતંત્રતામાં જકડાયેલા અગણિત માનવ સમુદાયે એકતરફી રાજકિય સ્વતંત્રતા મળી કે ના મળી તે સરખું જ છે.

રાજકિય પરતંત્રતાની બેડી તોડવાની જેટલી જરૂરીયાત છે તેટલી જ બદકે તેથી વધારે, પુરાતન કાળથી યાજુ રહેલા રૂઢીચુસ્ત ને દંભી રીવાજોની આપખુદ સત્તામાંથી વિમુક્ત થવાની હિન્દુ સમાજને સવિશેષ આવશ્યકતા છે. હિન્દુ

સમાજમાં હાલના લગ્ન સૌથી ધિન્દુ-
સ્વા લાયક છે. હિન્દુ સમાજના
અગણિત ન્હાના ન્હાના જ્ઞાતિના
કુંડળામાં પ્રેમ-લગ્ન, કે સમ્મતિ-
લગ્ન કે સ્વતંત્ર પસંદગીથી થયેલાં
લગ્ન મુશ્કેળ સમાન છે. માનવ
જીવનમાં સૌથી અધરામાં અધરો પ્રશ્ન
ઉદ્ભવતો હોય તો તે લગ્નને પ્રશ્ન છે.
લગ્નની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા એકસ શબ્દોમાં
દર્શાવવી પણ એટલું જ કઠણ ને અધરું
છે. યુવક અને યુવતીના પરસ્પર હૃદય,
લાગણી અને હેતુને પ્રેમની અદ્ભુત સાંક-
ળથી જોડનાર અને સંસારમાં જીવન
પર્યંત રનેલી, ઉમંગી, ને નિમકહલાલ
સાથી બનાવનાર લગ્ન છે; બાકી જુના
રીત-રીવાજ અને રૂઢીના બંધનોથી કમને,
જંબરજસ્તીથી, ભારે પહેરામણીથી, કે
અન્ય એવી યુક્તિ-પ્રયુક્તિ ન્યાતના
અસંખ્ય ન્હાના ન્હાના “એકડામાં”
કળેડાને હોમી દેનાર લગ્ન નથી, પણ
લાલસા તપ્ત કરવાની અને કહેશને
ઉત્પત્ત કરવાની અમાત્યી યોજના છે.
દિશોર વયથી તે સમજી વય સુધી કોઇ
યુવક-યુવતી એક જ “ખાખા”માં કે એક
જ ફળિયામાં સાથે રમે, કુદે, ને રોહા-
ન્દોલનમાં હરીફરી એકમેકના હૃદય ને
લાગણી ઓળખે ને પારખે, પણ જો તેઓ
જુદી જુદી જ્ઞાતિના કુંડાળાના હોય તો
એમના લગ્ન માટે એમના માખાપને અને
વડીલોને “દેશ”માં જઇ કે એમના જ
કુંડાળાની કોઇ અજણી વ્યક્તિની શોધ
ઓળ કરવી પડે!! જો એમ માનવામાં
આવતું હોય કે હિન્દુ સમાજની ઉચ્ચ
ને સુશિક્ષિત જ્ઞાતિમાં પ્રેમ-લગ્ન કે પર-
સ્પર સ્વતંત્ર પસંદગીથી લગ્ન થાય છે
તો એવી ધારણા અસ્થાને છે, કારણ કે

એવી જ્ઞાતિમાં મોટી ઉમરે લગ્ન થાય
છે જે યોગ્ય છે, પણ હજી લગ્નની
પસંદગી તો પુરાતન દાળથી ચાલી રહેલી
જુની રૂઢી પ્રમાણે જ છે. હિન્દુ સમા-
જના અગ્રેસર કહેવાતા મુધારકોએ
લગ્ન સંબંધી લેખો અને લાપણો
સિધાય વ્યવહારમાં કાંઈ જ ફેરફાર
કે મુધારા કર્યા નથી. હાલમાં, કેટલાક
સમયથી, કેટલીક જ્ઞાતિમાં, લગ્નની
વિધિમાં, અહીંતહીં, કેટલાક મુધારા
કરવામાં આવે છે, પણ એ કાંઈ સ્વતા-
ત્મક મુધારા કહેવાય નહીં જ. ત્યાં
સુધી લગ્નની પસંદગીની બાબ-
તમાં પરંજીનાર યુવક-યુવતીની
સ્વતંત્ર મરજી પ્રમાણે લગ્ન
થાય નહીં, ત્યાંસુધી લગ્નની લૌકિક
વિધિમાં કરેલા કેટલાક મુધારા ફક્ત
ઉપલક્ષીયા ને ફેશન બતાવવા પુરતાં
જ છે, કારણ કે લગ્નના વિષયમાં
લગ્નની વિધિ કરતાં લગ્નની પસં-
દગી વધારે જરૂરી ને મહત્વની છે.
ઉચ્ચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલા સુશિક્ષિત
નોં શુશિલ યુવકોને જ્ઞાતિના રૂઢીચુસ્ત
રીવાજો એમની મનપસંદની યુવતીને
પત્ની બનાવવામાં બંધનરૂપ છે. માતા
-પિતા કે વડીલો અગાઉથી પસંદ કરેલી
ન્યાતના “એકડાની” યુવતી સાથે જીવન-
ભરનો સંસાર ખેડવામાં યુવકની સમ્મતિ
લેવામાં આવે છે, જ્યારે સામાન્ય રીતે,
ઘણીખરી જ્ઞાતિમાં યુવકની એવી નામની
અને ઉપલક્ષીયા સમ્મતિ પણ લેવામાં
આવતી નથી. હિન્દુ સમાજમાં વડીલ
વગરના તેમાં ખાસ કરીને સ્ત્રી વડીલ
વગરની સત્તા રશિયાના માથા ઝાર કરતાં
પણ વધારે એકદંત્ર, આખાજુદી અને
જોડકાં હોય છે. ત્યાંસુધી હિન્દુ

સમાજમાં સ્ત્રી-વડીલ વર્ગનું પરિ-
વર્તન કરવામાં નહીં આવે ત્યાંસુધી
હીન્દુ ભાવિ અંશરૂપ જ
રહેશે. લગ્નની બાબતમાં, જ્યાં મુશ્કિલ
યુવક વર્ગને સહન કરવું પડે છે ત્યાં
યુવતી વર્ગની સ્થિતિ કફોડી હોય એ
સમજી લેવું અઘરું નથી. હીન્દુ સમા-
જમાં, સ્ત્રીનું સ્થાન અત્યંત નીચું
ગણવામાં આવે છે. ઉચ્ચ ને કેળવા-
યેલી સ્ત્રીઓમાં કદાચ તેઓને વધુ કેળ-
વણી પ્રાપ્ત કરવાને સાધનોની તક પ્રાપ્ત
થતી હશે, પરંતુ, લગ્નની બાબતમાં
એમની પરતંત્રતા જગજહેર છે. કેટલીક
સ્ત્રીઓમાં એમની સમ્મતિ લેવાય છે
ખરી, પણ, સામાન્ય રીતે, માતા-પિતા
કે વડીલોએ કોઈ યોજના યુવકની અગા-
ઉધી પસંદગી કરી હોય અને જ્યાં સુધી
યુવતીની સમ્મતિ તેઓની સમ્મતિ પ્રમા-
ણે જ હોય ત્યાં સુધીની જ એને સ્વતંત્રતા
આપવામાં આવી હોય છે; બાકી, જ્યાં
એનો મત તેઓની પસંદગીથી વિરુદ્ધ
હોય ત્યાં એ બિચારીના મતની કે વિચા-
રની જરાયે ગણતરી કે ધોમત કરવામાં
આવતી નથી; એટલે, લગ્નના વિષ-
યમાં, હીન્દુ સમાજમાં, પરણનાર
વ્યક્તિનું કશું જ ચાલણું નથી, પણ,
ઉલ્ટું, એમને પરણાવનાર વડીલ જેમાં
ખાસ કરીને સ્ત્રી-વડીલ વર્ગનું જ વધારે
ચાલે છે. હીન્દુ સમાજમાં પરિણીત
જીવન નસીબને આધારે ચાલે
છે. કોલેજમાં વિદ્યાર્થીયાસ કરતી વખતે

કુંવારા યુવક-યુવતીને આદર્શ, નેમ, ને
ઉચ્ચ અભિલાષાના અનેક તર્ક-વિતર્કો
આવ્યાજ કરે છે, પરંતુ ત્યારે એવા
ગમનચુગી વિચારોને વ્યવહારમાં મુક-
વાનો સમય આવે છે, ત્યારે આભુળાભુના
સંલેગોમાં તેઓ એવા તો વિંટળાય
જાય છે કે તેઓનાં અનેરા આદર્શશીલ
સેવેલાં સ્વપ્નો સ્વપ્નો જ રહે છે. બુદ્ધ
બુદ્ધ સામાજિક પ્રશ્નોમાં લગ્નના વિષય
સાથી વધારે મહત્વનો અને ભુખેડારી-
વાળો છે જે નિર્વિવાદ છે, કારણ કે,
ભવિષ્યની પ્રજાનો આધાર લગ્નથી જોડા-
યેલા યુગલ પર અવલંબી રહે છે. જો
લગ્ન કળેડાથી થયેલાં હશે તે થેર થેર
કલેશ કંકાશ માથા કરશે એટલું
જ નહીં, પરંતુ એવા કળેડાવાળા
લગ્નથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા નિર્માલ્ય ને
દેશોદ્ધાર કરવાને બદલે દેશના ભારરૂપ
નીવડશે; મારે, હિન્દુ સમાજમાં લગ્નની
બાબતમાં જેમ બને તેમ જલ્દીથી પરિ-
વર્તન કરવાની સવિશેષ આવશ્યકતા છે,

જે પ્રમાણે હાલમાં રાજકિય આઝા-
દીના જંગ મચાવવામાં આવે છે, તે
પ્રમાણે સાથે સાથે આર્થિક, ધાર્મિક
અને સામાજિક વિપ્લવની ઝુંબેશ કર-
વામાં આવે તો હીન્દુ સમાજ ઉપરાંત
અખિલ ભારતવર્ષ પરતંત્રતાની ચુલા-
મીમાંથી સડાને મારે ઝટ વિમુક્ત થશે
એટલું જ નહીં પરંતુ એવી સ્વતંત્રતા
એકતરફી ને કામચલાઉ નારહેતાં સાવ-
જનિક ને ચિરકાળ સુધી કાયમ રહેશે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી?

પ્રકૃતિ, પ્રભુ, માનવ

વૈજ્ઞાનિક ભૌતિક -

માનવજીવનની આસપાસ જેમ કુદરતની ધટનાઓ અને છે તેમ સામાજિક ખનાવો પણ ગુંથાય છે. આ સર્વ ધટનાઓ કોઈ અદ્વૈત સત્તાના પ્રતાપે અનુભવાય છે એમ નથી. કુદરત અને માનવજીવનના વિશ્લેષ કોઈ અવ્યવસ્થિત, અગમ્ય ને આકસ્મિક વસ્તુ નથી પણ અવલોકનથી સમજ-સમજાવી શકાય તેવાં કારણોનાં નક્કર પરિણામો છે. પ્રકૃતિના તાંડવનૃત્યમાં કે તેની સુવાણી રમતમાં યે અમુક નિયમ હોય છે. દિવસ અને રાત એક બીજાની પાછળ ગતિ કરે છે, ઋતુ પછી ઋતુ નિયમિત રીતે વાતાવરણના પરિવર્તન સાથે આવે છે; જ્યોત્સ્વસંતમાં નવપલ્લવિત બની શિશિરમાં પાન ખેરે છે; તરેહવાર પંખીઓ એક દેશમાંથી અન્યમાં પથદંડણ કરે છે અને અમુક અંતરે સ્વદેશે પાછાં ફરે છે; માણસો ધાન્ય વાવી તેની લાણી કરે છે; કારખાનામાં હડતાળ પડે છે; મુસીવાદીઓ કામદારોને સપાના જુદમથી દાખે છે; કોઈ વાર અચાનક બળવો ફાટી નીકળતો દેખાય છે-આ સર્વ પ્રાકૃતિક અને સામા-

જિક ધટનાઓની ભીતરમાં ચોક્કસ નિયમક બળ રહેલું છે. એ બળ શું છે, કયાંથી આવે છે, કેમ વ્યાપાર ખેલે છે અને કેવાં પરિણામો નીપજાવે છે, તે બધું જ જાણી શકાય તેમ છે. એમાં અગમ્યતા કે અજાણ્યતા નેવું કંઈ જ નથી. નિયમને અનુસર્યા વિના કંઈ જ બનતું નથી. ધરતી ઉપર પડેલો દાણો માટી અને પાણીના મિશ્રણથી પોપણ પામી ઉગે છે અને વિકાસ પામી અનેક દાણા ઉપજાવે છે. ધઉં કે બાજરા તેના બીજમાંથી જ જન્મે છે. ઇંડામાંથી ચણા ઉપજે અથવા આંખો ઇંડાં મુકે એમ કદિ બનતું નથી. ધઉં અને બાજરાના મોલ ઓછું ઉત્પન્ન આપી સુકાઈ જાય અગર તો આંખો વાંછીઓ રહે એ સંભવિત છે, પણ એમાં અગમ્યતા નથી.

લેખક : શ્રી છેલશંકર દ.

અને સમાજવ્યવસ્થા

-વાદની નજરે.

એ દેરફારના સુરેખ કારણો અવલોકનથી ઓળખી શકાય છે. કુદરતના વિશાળ આંગણમાં તમામ સર્વો અને પ્રાકૃતિક પદાર્થો, પૌતાના વ્યાપારમાં એક પ્રકારની ચોક્કસ સમતા દાખવે છે, એટલે કે કોઈ એક વિશિષ્ટ નિયમને અધીન બની પ્રવૃત્તિ કરે છે.

નિયમનો નિદેશ

એ જ રીતે સમાજજીવનમાં નિયમ અને સમતા હોય છે. સમાજવ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપો અને માનવસમુદ્ધની પ્રવૃત્તિઓ ગમે તેટલી વિપમ, વિવિધ અને સંમિશ્ર લાગે તો પણ તેની પાછળ અમુક નિયમનું બળ રહેલું હોય છે. મુડીવાદી સમાજરચનામાં ધણીવાર આર્થિક આદતો, મંદીઓ, મહાઉથલપાયલો અને

રાજકીય વિપ્લવો ઉત્થાન પામે છે, તેમાં અકસ્માત કે અગમ્યતાનો જરાયે અંશ નથી, પણ એ સઘળાં આંદોલનોનાં ઉત્પાદક કારણો, એ કારણોની નિયમબદ્ધતા નિરખી શકાય છે. જ્યાં જ્યાં મુડીવાદનો જન્મ અને વિકાસ થાય છે ત્યાં ત્યાં દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતો કામદારવર્ગ અસ્તિત્વમાં આવે છે અને એ વર્ગના વધાર સાથે સમાજવાદનાં બળો ઉભાં થઈ કુચ કરે છે. ઉત્પાદનના આગળ ધપવા સાથે સમુદ્ધનો માનસિક વિકાસ વધે છે, વધારે ને વધારે સંખ્યામાં માણસો લખતા વાંચતા થાય છે. વિકસતા મુડીવાદમાં ઉત્પાદનનો અતિરેક અને માંદોમાંદોની હરિકાઈ થતાં થોડે થોડે અંતરે 'કાષ્ટસીસ' એટલે કે મંદીની ઉથલપાયલ ઉભી થાય છે અને તેને અન્તે વળી પાછી તેજ આવે છે. વિજ્ઞાનક્ષેત્રે નવી નવી શોધો થાય છે અને તેનો ઉપયોગ ઉદ્યોગાયત્રમાં મળવાથી આખી સામુદાયિક જીવનપ્રથામાં પરિવર્તન પોપાય છે. ઉંડું અવલોકન આ તમામ ઘટનાઓનું કારણ નિદેશ છે અને તેની બીતરમાં એક સ્પષ્ટ કુદરતી નિયમ અથવા કાયદો છતો કરે છે.

વ્યાસ ખી.એ.એલ.એલ.ખી.,

કાર્યકારણની સમસ્યા

ઉપર પ્રમાણે સમાજ અને કુદરતની ઘટનાઓમાં એક પ્રકારનું સમાન નિયમન છે, તે એ નિયમસમાનતાની ઓળખ શી છે? તેની પિંછાનું કઈ રીતે કરી શકાય છે? આ પ્રશ્ન રહેજે ઉભો થાય છે. ઘડીઆળનો દાખલો લઈએ. એ નહાનકડા યંત્રનાં અંગોપાંગ તપાસતાં આપણને, ઘડીઆળ અમુક રીતે કેમ કામ કરે છે, તેની જાણ થાય છે. નિશ્ચિત યોજના પર ઘડીઆળ ધડાયલું હોય છે. ચોક્કસ પરિણામ મેળવવા માટે જ પ્રત્યેક ચક્ર અને પીલી તેમાં ખેસાડેલાં હોય છે. હરેક ચક્ર ચોક્કસ રીતે જ તેમાં ગતિ કરે છે, એ જ પ્રમાણે આ વિરાટ બ્રહ્માંડમાં ઝગમગતા ગ્રહો પોતાના નિશ્ચિત માર્ગમાં નિયમિત ગતિ કરે છે. ગ્રહો અને નક્ષત્રો કરતાં વિશેષ વિકાસ પામેલાં જીવનસ્પત્ત્યો-માનવજાતિ, પ્રાણીઓ, વન્યસૃષ્ટિ વગેરે-વધારે સુક્ષ્મ વ્યાપાર કરી શકે છે. પ્રત્યેક પ્રાણીમાં રહેલી સર્જન-જૂબી જોવા માટે, પ્રાણીની આંખ તપાસીએ તો માણસ પડશે કે એ અવયવનું ઘડતર કરવામાં અને તેમાં કાવલાવ દર્શાવવાની શક્તિ મુકવામાં તેનાં ઘટક બળોની અતિશય ખુબી છે. એના ઘડતર પાછળ નિશ્ચિત યોજના જણાઈ રહે છે. કુદરતનું દરેક સત્ત્વ એ યોજનાથી જીવરાએલું લાગે છે. રાફડામાં રહેલી ઉધધ આંખે ભાગ્યે જ જોઈ શકે છે, છતાં ઉંચી શ્રવણશક્તિ વડે તે જુદી જુદી દિશામાં ફરી શકે છે. માનવસમુદાય પણ એવા જ ચોક્કસ નિયમને અનુસરી, સમુદવાદના ધ્યેય-તરફ કુચ કરી રહ્યા છે. એ ધ્યેય પ્રતિ ઇતિહાસ અપિરત ધષ્ટો જાય છે, જે વસ્તુસ્થિતિ આમ છે તો ખીજે

પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે કુદરત અને સમાજની ઘટનાઓ પાછળ વ્યાપાર કરતાં કારણ બંધો વિશિષ્ટ હેતુને શું નહીં અનુસરતાં હોય? કાર્યકારણની સમીક્ષામાં કેટલાક અવળમતીઆ વિચારકો આ હેતુવાદને આગળ ધરે છે. કુદરતમાં અમુક ઘટનાઓ શા માટે એટલે કે કયા હેતુની સિદ્ધિ માટે બને છે, ધણીવાર સાગર કે જ્વાલામુખીના તુફાનથી હજારો માણસોનો ને માલમીલકતોનો નાશ થાય છે તે શું માનવજાતના અન્યાયો સામેનો કુદરતનો ન્યાય નથી, એવા પ્રશ્નોમાંથી એ હેતુવાદનો જન્મ થાય છે. વિચારકોનો આ એક વર્ગ છે. ખીજો વર્ગ હેતુવાદને કંઈ જ સ્થાન આપતો નથી. એ તો પ્રત્યેક ઘટના કે વસ્તુસ્થિતિની તપાસ કરતી વેળા આ રીતે જ શરૂઆત કરે છે કે એ ઘટનાનું ચોક્કસ ઉત્પાદક કારણ છે. માનવતા સમુદવાદ લાણી કુચ કરે છે કેમકે મુડીવાદી સમાજરચનામાં વર્ગભાનવાળો શ્રમજીવી સમુદાય વધ્યો છે અને એ સમુદાય મુડીવાદી રચનાના સહાયક અંગ તરીકે ગોઠવી શકાય તેમ નથી-વિચારકોના ખીજા વર્ગની આ સમજણ છે. ઉધધને નળણી દર્શનશક્તિ અને જલદ શ્રવણશક્તિ છે, કારણ કે એ જાંતુઓ ઉપર હજારો વર્ષોથી કુદરતી સંયોગો એવી જાતની રેપ પાડતા આવ્યા છે. આ સંયોગોથી ઉધધના બંધારણમાં જે જે ફેરફારો થતા ગયા તે વંશપરંપરાગત બન્યા. દિવસ પછી રાત અને રાત પછી દિવસ આવે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે પૃથ્વી પોતાની ધરી પર ફરે છે અને અમુક કલાકો મુઘી તેનું એક પાસું સુર્ય તરફ રહે છે અને ખીજું પાસું સુર્ય ન-દેખાય તેવી રીતે રહે છે અને ગતિ દરમિયાન

પાસાં બદલાતાં દિવસ અને રાત દેખાય છે. આ બધી ઘટનાઓ પરત્વે વાળખી પરન એક જ છે અને તે એ કે અમુક બનાવ બને છે તેનું ઉત્પાદક કારણ શું છે. તે બનાવ શા માટે, કયા હેતુની સાધના માટે બને છે તે પ્રશ્ન અસ્થાને છે. છતાં હેતુવાદના આધારે ઘણા વિચારકો ભ્રમમાં સપડે છે, એટલે એ હેતુવાદની નિરર્થકતા બતાવવાની જરૂર છે.

હેતુવાદ વ્યથા છે

જો કોઇ પણ ઘટનાની પાછળ હેતુ અથવા ધ્યેયની ધારણા કરવામાં આવે તો એ ધ્યેય કે હેતુ ધરાવવાનું રચનાર કોઇ વ્યક્તિ હોવી જોઈએ એમ અનુમાન કરવું રહ્યું. ધ્યેયનો સભાન વિચાર કરનાર વ્યક્તિ વિના ધ્યેય સંભવતું જ નથી. પત્થર પોતાના માટે કોઇ ધ્યેય મુકરર કરતો નથી. તેમ સૂર્ય, ચંદ્ર કે બીજા ગ્રહો પણ પોતાની ગતિનો હેતુ વિચારતા નથી. હેતુ એ તો ભાવના છે અને હંમેશાં તેનો સંબંધ સજ્જાન, વિચારશીલ, ધૃષ્ટાવાળાં અને એ ધૃષ્ટાઓની સિદ્ધિ માટે પ્રયત્નશીલ રહેતાં જીવન્ત પ્રાણીઓ સાથે જ હોય છે. રસ્તાની બાજુ પર પડેલા પત્થરને કંઈ હેતુ, કંઈક ધ્યેય, કોઇ ભાવના છે એમ જંગલી માણસો અને હિન્દતા સનાતનીઓ શિનાય અન્ય કોઇ માનતું નથી. પત્થરમાં પ્રાણ કે આત્મા અગર હૈવત છે એવો વહેમ બુદ્ધિહીનો જ સેવે છે. જેમનાં ચિત્ત હેતુવાદથી ભ્રમિત થએલાં હોય છે તેમને રસ્તાનો પત્થર પણ સભાન માનવની પેઠે વ્યાપાર કરતો જણાય છે. એટલે તે પત્થરની પુજા કરી તેની 'માનતા', માને છે. આખા વિશ્વના સર્જન પાછળ કોઇ

અચાંત સત્તાનો હેતુ જોનારાઓની મનોદશા પણ જંગલી માણસ જેવી છે.

કારણવાદ વિ. હેતુવાદ

હેતુવાદના પ્રચારકો અને કારણવાદના ઉપદેશકોના પરસ્પર વિરોધનું કુળ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું છે. બ્યારથી માનવસમાજ, શાસક અને શાસિત એમ વર્ગો વચ્ચે વહેંચાઈ રહ્યા છે ત્યારથી માણસો આખા વિશ્વને એ જ ધોરણે માપતા આવ્યા છે. જેમ પૃથ્વી ઉપર રાગ્નઓ, ન્યાયાધીશો, પોલીસઅધિકારીઓ અને જલ્લાદો શાસન ને દંડની પ્રજ્ઞતિ કરે છે અને કાયદા ધડે છે તેમ બ્રહ્માંડ ઉપર પણ દૈવી રાગ્ન, દૈવી ન્યાયાધીશ અને તેના દંડનાયકો શાસન ચલાવે છે એવી માન્યતા પ્રચલિત છે. મહારાગ્ન ધૃશ્વર, તેનો ન્યાયાધિકારી યમ અને તેના પોલીસરૂપ યમદૂતો અદૃશ્ય રથને રહી સકળ પ્રાણીઓના પાપપુણ્યનો હિસાબ ચુકવે છે-કુરુતનાં તત્ત્વો અને માનવ-પ્રયાસોની સફળતા કે નિષ્ફળતા પાછળ પણ એ જ અદૃશ્ય સત્તાનો હાથ કદપાય છે. આમ આખો હેતુવાદ વહેમ, અચાન અને ધર્મની ભૂમિકા પર રચાયેલો છે. યુગમાં એ આખી વિચારશ્રેણી, માનવ-સમાજમાં પ્રસારેલી ગુલામી અને તે પ્રસારનાર શોષકવર્ગની પ્રજ્ઞતિઓના બ્રહ્માંડ અને કુરુત પર કરવામાં આવેલા અધ્યાસરૂપ છે. એટલે કે જે સમજણ માણસે સર્જેલી વ્યવસ્થા પરત્વે હૈયાત છે તે જ સમજણ કુરુતની ઘટનાઓને લાગુ પાડવામાં આવે છે. એ વૈજ્ઞાનિક સમજણથી વિરુદ્ધ છે અને કેવળ અધઘ્રાણા ઉપર આધાર રાખે છે. હેતુવાદની વિચાર-સરણી સાથે દલીલ અને તર્કની મીઠાશ

ગમે તેટલી મેળવવામાં આવે તો પણ તે ધર્મગુરુઓ અને પાદરીઓની અજાન-જન્ય વિચારસુષ્ટિ જ છે, તેનું ભુલણું સત્યમાં પલટી શકતું નથી.

મૂલગત સ્વયંભૂ કથ્યં ?

એમ છતાં કેટલીક ઘટનાઓમાં હેતુ અને યોજના સ્પષ્ટ દેખાય છે તેનો શો ખુલાસો છે ? દાખલા તરીકે સામાજિક પ્રગતિ, દેહનાં અંગોનું વિધાન, પ્રાણીશરીરની સંપૂર્ણતા, માનવકાયની સુરૂપતા, વગેરેમાં હેતુ અને સુરેખ યોજના દેખાય છે તેનું શું ? ને આની સમજણ માટે આપણે જંગલી હેતુવાદનો આશ્રય લઈ સર્વ સત્તામાન ઇશ્વરનો પ્રતાપ સ્વીકારીએ તો એ સમજણની ખેવકુશી એકદમ ખુલ્લી પડી જશે. પણ હેતુવાદીઓ પોતાના તકને જરા આગળ વધારી, અહીંથી ઇશ્વરને અળગો કરે છે અને કુદરત તેમજ સમાજનાં તત્વોમાં હેતુસાધકતા લક્ષણરૂપ જ છે એમ દલીલ કરે છે. આ સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સમાજ-વ્યવસ્થામાં અને કુદરતના તત્વોમાં અમુક ગુણો અને ચોક્કસ ધ્યેય સ્વભાવરૂપે જ રહે છે. તેમાં અગમ્ય સત્તાનો હાથ નથી, પણ વિકાસક્રમના એકેએક અંગમાં રહેલું સ્વાભાવિક ધ્યેય ભુદા ભુદા બનાવેલા દ્વારા વ્યક્ત થાય છે એમ એ સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદન કરે છે. આ માન્યતા પણ ભુલ્લી છે; કારણ કે ધ્યેય નિશ્ચિત કરનાર વિના ધ્યેય સંભવતું નથી. જો વિચાર કરનાર વિના વિચાર અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તો જ હેતુ મુકરર કરનાર વિના હેતુ હોઈ શકે. વસ્તુતઃ સોફ્ટ જગ્યાએ ધ્યેયની વાતો કરે છે ત્યારે ઉંડે ઉંડે પણ એમના ચન્દમાં એ ધ્યેય રચનાર કોઈ અજ્ઞાત

બલની ઝાંખી થતી હોય છે. આ ઝાંખીમાં અને ભલો ને વૃદ્ધ ભાષ ઇશ્વરની ઝાંખીમાં કંઈ જ તફાવત નથી. આમ હેતુવાદ ફરી ફરીને ધર્મવાદના વર્તુલમાં આવી રહે છે.

વિકાસક્રમમાં હેતુ આપેઆપ વ્યક્ત થાય છે એમ કહેલું પણ એટલું જ મિથ્યા છે. જો દરેક ઘટનામાં હેતુ હોય અને તે વિકાસ ક્રમથી સ્પષ્ટ થતો હોય તો જે વસ્તુઓ વિકસિત થવાને બદલે નબટ બની છે તેનો શો ખુલાસો છે ? અનેક વૃક્ષો, પ્રાણીઓ, ખગોળ પદાર્થો અને નિશ્ચેતન ચીજોનો નાશ થઈ ચુક્યો છે. એ વસ્તુઓને વિકાસક્રમ સ્પર્શી શક્યો નથી. પ્રાગૈતિહાસિક સમયનાં વિરાટ પ્રાણીપંખીઓ (પેગેસોર, દિનોસોરસ, ટેરોડોન્ટીસ વગેરે)ના અવશેષ પણ અત્યારે સાંપડતા નથી. એ જ રીતે માનવપ્રાણીઓની કેટલીક જાતિઓ પણ કાયમને માટે વિદીન થઈ છે. એક વાર અમેરિકામાં વસતી આઇનાંક અને એઝટેક જાતિઓનો એક પણ માણસ અત્યારે હયાત નથી. એસીરીયા અને ખેબીલોનની સંસ્કૃતિ અદૃશ્ય થઈ છે. પ્રાચીન ગ્રીક અને રોમન સમાજવ્યવસ્થાનું નામોનિશાન રહ્યું નથી. એમ છતાં પ્રાચીન સંસ્થાઓ, પદ્ધતિઓ અને પ્રાણીઓમાંથી અમુક જાતિઓ આજ સુધી હયાત રહી છે અને હજી વિકસિત થતી જાય છે. પ્રગતિનો અર્થ એટલો જ છે કે હજારો વસ્તુઓમાંથી અમુકને જ અત્યંત કુળ સંયોગો મળવાથી તે આગળ વધે છે. જો આ અનુકુળ પરિસ્થિતિને જ લક્ષમાં લઈએ તો દરેક ઘટનામાં આપણને હેતુ અને ઇરાદાપૂર્વકની યોજના દેખાય છે. પરંતુ હેતુવાદીઓ, હાલની ખીલ બાળુ, નાશમાં લીન થએલી વસ્તુઓ, જોતા નથી. ખરી વાત એટલી જ છે કે

અસ્તિત્વ અને ઉત્ક્રાંતિના નિભાવ માટે કેટલાક સંયોગો અવુકુળ હોય છે અને કેટલાક પ્રતિકુલ હોય છે, અને તે પ્રમાણે પોષક કે નાશક પરિણામ આવે છે. તેમાં અદસ્ય સત્તાનો હાથ નથી તેમ કોઈ અગમ્ય શક્તિનો હેતુ નથી કે નથી કોઈ મહાવ્યક્તિની યોજના. કાર્યકારણના સંબંધથી જ બધી ઘટનાઓ અને છે, નાશ પામે છે અથવા તો વિકસે છે.

સમાજશાસ્ત્ર અને હેતુવાદ

નિચેતન કુદરત અને પ્રાણીન પ્રાણીઓની બાજતમાં હેતુવાદની અસત્યતા એકદમ સિદ્ધ થાય છે. પણ જ્યારે માણસ અને માનવસમાજ પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે તો હેતુ અને ધ્યેય સ્પષ્ટ દેખાય છે. રસ્તે પડેલા પથ્થર કે જંગલમાં બરાડતા સિંહથી માણસ કંઈ અનેરું જ પ્રાણી છે. તે વિચારે છે, હેતુ રો છે, ધ્યેય સુકરર કરે છે અને પછી જ પ્રવૃત્તિ અને છે એ શું ખરું નથી? જો એ ખરું હોય તો માનવસમાજની પ્રગતિમાં અને સમાજશાસ્ત્રમાં હેતુવાદ સ્થાપિત ગણાવો જોઈએ. કાર્લ માર્ક્સ માનવવ્યવસ્થા અને પ્રવૃત્તિવ્યવસ્થા બન્નેનો તફાવત નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે -

“વણકરની કલાને ઝાંખી પાડે એવો વ્યાપાર કરોળાઓ કરે છે. મધમાખી મધપુડો રચવામાં સારામાં સારા કડીઆને શરમાવી શકે છે. પણ ઉત્તમ કલાકાર જેવી માખી કરતાં નેપેતર બાંધનાર કડીઓ એટલા માટે વિશિષ્ટ છે કે તે કંઈ પણ બાંધકામ કરતાં પહેલાં પોતાના મગજમાં આખું એ ઘડતર કદાપી લે છે. દરેક શ્રમક્રિયાને અન્તે

માનસને જે પરિણામ સાંપડે છે તે અગાઉથી જ શ્રમ કરનારે તેના માનસપ્રદેશો મેળવી રાખેલું હોય છે. જે સાધનો ઉપર તે શ્રમ દાલવે છે તે સાધનોના રૂપમાં તે મહેનતથી ફેરફાર કરે છે એટલું જ નહીં, પણ તે કાર્યપદ્ધતિ માટે કાનુન સુકરર કરનાર હેતુને પણ નિરંતર નજર સમીપ રાખે છે. પોતાની ધ્યેય અને ભાવનાને તે એ હેતુને અધીન બનાવી સઘળા પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ અધીનતા ક્ષણિક નથી હોતી, પણ કારીગર તેના અંગની પ્રત્યેક ગતિ સાથે હરેક પળે હેતુની એકતાનતા સાધી રહ્યો હોય છે. ચોક્કસ હેતુ ઉપર પોતાની શારિરિક અને માનસિક શક્તિઓને તે કેન્દ્રિત કરતો હોય છે.”

એટલે કે માણસની પ્રવૃત્તિ અને કુદરતની પ્રવૃત્તિમાં આટલો સ્પષ્ટ તફાવત છે કે કુદરતની પ્રવૃત્તિઓ અહેતુક છે, ત્યારે માણસની ક્રિયાઓ સહેતુક અને ધ્યેયશીલ છે. આ ઉપરથી જર્મન સમાજશાસ્ત્રી રોમલર કહે છે કે કુદરતી વિકાસક્રમ અને સામાજિક વિકાસક્રમ વચ્ચે ફરક છે-પ્રવૃત્તિશાસ્ત્રમાં સર્વ વસ્તુઓનો સંબંધ કાર્યકારણનો છે ત્યારે સમાજશાસ્ત્રમાં હેતુ પ્રધાનપદ છે.

કુદરતનું અંગ માન

પણ રોમલરની આ વિચારશ્રેણી ભુલકી છે, ઘડીભર કણક રાખીએ કે માનવસમાજનું શૈલિક લક્ષણ એ છે કે માણસો એક બીજા સાથે ધરાદાપુર્વક ચોક્કસ કાયદા કાનુનો ધરીને જ સંબંધ બાંધે છે, તો પણ પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે લે દો એક

કાળે કે એક દેશે અમુક રીતે જ સંબંધો યોજે છે અને અન્ય કાળે અગર અલગ દેશે બીજી રીતે જ સાંમાજિક સંબંધોનું નિયમન કરે છે તેનું કારણ શું હોય? બ્રહ્મા? એમ શા માટે બન્યું કે ૧૯૩૧ માં સ્વેચ્છા રાજને પદબ્ધિ કરી લોકોએ પ્રજાતંત્ર સ્થાપ્યું, પણ ૧૯૩૨ માં સીઆમના રાજાને કેદ કરી પ્રજાએ તેને પાછો મુક્ત કર્યો અને બંધારણીય રાજત્વ ખડું કર્યું? અથવા તો ૧૯૧૬-૨૦ માં જર્મનીમાં મુડીવાદી પ્રજાતંત્રે સ્વતંત્ર બનવા મથતા શ્રમજીવીઓ પર ગોળીઓ છોડીને સામાજિક સંબંધોનું નિયમન કર્યું, પણ સોવીએટ પ્રજાસત્તાકે એ જ અરસામાં કામદારોના સ્વરાજ્યના વિરોધી વિપ્લવવિધાતકોને હણી સમાજવ્યવસ્થા જુદી જ રીતે મુકરર કરી તેનું કારણ શું? મુડીવાદી શાસનતંત્રે મુડીવાદીઓની સત્તા સમર્થવા સાફ જ કાયદા ધડે છે પણ શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી મુડીવાદની સત્તા હોવાવાતું ને કામદારવર્ગની સત્તા સ્થાપવાતું ધ્યેય મુકરર કરે છે. આનો ખુલાસો, “હેતુ જુદો જુદો છે” એમ કહેવાથી થઈ જતો નથી, પણ પરસ્પર વિરોધી પ્રવૃત્તિઓનું ‘કારણ’ સમજાવવાતું રહે છે. સત્તાપદે સ્થપાએલો મુડીવાદ, તેના જીવનના સંયોગોને લીધે એક વસ્તુ ચાહે છે ત્યારે વિજયી કામદારવાદ પોતાના જુદા જ સંયોગોના પ્રતાપે અન્ય વસ્તુ ઇચ્છે છે. માણસો મરાઠાપુર્વક ધ્યેય નિશ્ચિત કરીને દરેક પ્રવૃત્તિનું નિયમન કરે તો પણ અમુક જાતની ઇચ્છાઓ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનાં પરિણામોનાં ઘટક કારણો શાં હોય છે તેની સમજૂતી રજુ કરવી રહે છે. માનવસંબંધોના કાયદાકાનૂનોમાં પણ કાર્યકારણનો જ સંબંધ હોય છે. ચોક્કસ પરિણામોનો

નિશ્ચય કરવામાં માણસોની શક્તિ અને ઇચ્છા નિમિત્ત કારણ છે પણ ખરું ઉપદાન કારણ તો સંયોગબલ છે. આ ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રકૃતિશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્રને લગતા સંબંધનિયમોમાં જરા પણ તફાવત નથી, બન્ને પરત્વે કાર્યકારણનો નિયમ જ સર્વોપરિ છે. માણસજાત પોતે કુદરતના સત્વનો એક ભાગ છે. સામાન્ય પ્રાણીજાતિમાં માનવ વિશિષ્ટ જાતિ છે. એટલે માણસ અને માનવજાતના સંબંધોનો નિયમ કુદરતની પ્રવૃત્તિઓના નિયમથી અલગ હોઈ શકે નહીં.

કાર્ય-કારણનો અવિચળ કાયદો

આ કાયદો જુદી જુદી વસ્તુ સ્થિતિઓ વચ્ચેના આવશ્યક, અનિવાર્ય, અફર અને સાર્વત્રિક સંબંધ છે. એ નિયમના અનેક દાખલા આપણી દ્રષ્ટિ સમક્ષ ફાળે ફાળે બની રહ્યા છે. કોઈ પણ પદાર્થમાં ગરમીનું પ્રમાણ વધે તો તેનું કદ ફૂલે છે. પ્રવાહી પદાર્થોને પુરતી ઉષ્મા આપવામાં આવે તો તેનું રૂપાંતર વરાળમાં થાય છે. જો લોકોની જરૂરત ઉપરાંત ચલણી નોટા કાઢવામાં આવે તો એ નોટોની કિંમત રહેતી નથી. મુડીવાદના અસ્તિત્વની જોડાનેડ હરિકાષ અને વિચ્છેદની હૈયાતી રહેવાની જ. જો કોઈ દેશમાં જરૂરિયાત ઉત્પાદનની હારોહાર અદ્ય ઉત્પાદનની પદ્ધતિ ચાલુ હોય તો પહેલી પદ્ધતિ બીજાને અવશ્ય હજમ કરી જવાની. શ્રમજીવીઓનો સમુદાય મુડીવાદ ઉપર આક્રમણ કરે તો મુડીવાદ પોતાના બચાવ માટે બધું જ બળ વાપર્યા વિના રહે નહીં. મજૂરીનું ઉત્પાદનપ્રમાણ વધે તો માલની કિંમત ઘટવી જ જોઈએ.

માનવશરીરમાં વિવિધ અમુક 'કોષ' રાખલ કરવામાં આવે તો એ સચેતન દેહ નિર્ધે-
તન થવાનો જ. સંક્ષેપમાં બે ચોક્કસ
વસ્તુસ્થિતિ કારણરૂપે વ્યાપાર કરતી હોય
તો તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર પરિ-
ણામરૂપે અન્ય વસ્તુસ્થિતિનું અસ્તિત્વ
હોવું જ જોઈએ. કાર્યકારણનો આ
અટળ અને અવિચળ નિયમ છે. જ્યાં
સુધી આ સંબંધનું સ્વરૂપ, બુદ્ધિ અને
નિરીક્ષણથી મુકરર થાય નહીં, ત્યાં
સુધી કુદરતી કે સામાજિક કોઈ પણ

ઘટનાની સમજૂતી સાંપડી શકે નહીં.
એકવાર એ સંબંધનું પૃથક્કરણ કર્યા
પછી, તેનો કાયદો આપોઆપ સમજાઈ
જાય છે અને એ જ સમજણ વૈજ્ઞાનિક
છે. કુદરત અને સમાજરચના બંનેમાં આ
એક જ સમજૂતી ખરી છે. તેને દેવતાત્વ
કે અગમ્ય ઇશ્વરી સંતા કહી શકાય નહીં
કેમકે એવી કોઈ સત્તા વસ્તુતઃ ક્યાં એ
હેવાત નથી. એ સમજણથી માણસ કુદ-
રતના તેમ જ સમાજના બળો ઉપર
પોતાનો અંકુશ સ્થાપી શકે છે.

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી ઠળ અને સાયન્ડીફીક રીત પ્રમાણે બના
વેલ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી ચીજે હંમેશા વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (પારદોષો ટોપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી એક
અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની
વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇન્ન
થતી નથી અને તે ભાંગી ન જાય તેવી હોવાથી
આવી ચીજે પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ડી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,
રેડીમની મેન્શન, ચચગિર સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

અન્યા છે અને અને છે. ધણીએ વખત એવું અન્યુ છે કે જેમણે તેમના જમાનાનાં અંધનો તોડીને નિર્અંધ પ્રેમની પુનઃ કરી છે તેઓ તે જમાનાના મહાપુરુષો અને મહાન સ્ત્રીઓ હતાં. દેહલગ્ન આત્માનાં લગ્ન ઓછાં જ કરે છે. એક ખીજ પ્રત્યે ઉપજતા રનેહને મનુષ્યકૃત કાયદાઓ કચરી શકતા નથી અને તેથી જ રનેહ વિનાનાં આજનાં દેહલગ્નો દુઃખી નિપજ્યાં છે અને નિપજે છે.

આ વિષમ સ્થિતિનો અંત આણવા માટે જાતજાતની યોજનાઓ સુધારકો તરફથી સુચવવામાં આવે છે. મી. જ્યોર્જ રાયલી-સ્કોટ એક સાદી, સરળ અને શુદ્ધિમાં ઉતરે તેવી છુટાછેડાની પદ્ધતિ દાખલ કરવા માગે છે. અત્યાર સુધીના છુટાછેડાની પદ્ધતિની સમાલોચના કર્યા પછી તેઓ એ વિષય ઉપર પોતાનું દ્રષ્ટિબિંદુ રજુ કરે છે. તેઓ જણાવે છે કે છુટાછેડાની પ્રથા લગ્ન જેટલી જ જુની છે. પ્રાચીન અને જંગલી જાતોમાં તે સર્વ સામાન્ય થઈ પડી હતી. ધર્મયુગ પહેલાં લગ્નસંબંધ ધણી સરળતાથી અને જલદીથી તોડી શકતો હતો. પરંતુ પાછળથી તેની ઉપર અકુશો મુકવા માંડ્યા. ઇ. સ. ૧૫૬૩ પહેલાં જ્યારે ઈંગ્લાંડની એક મોટી ધર્મ-સંસ્થા (ટ્રેન્ટની કાઉન્સિલ) તરફથી દરેક લગ્ન ધર્માચાર્યોની દેખરેખ હેઠળ કરવાં એવો આદેશ બહાર પડ્યો ત્યાર પહેલાં કોઈ પણ જાતની ધર્મીક્રિકિયાની જરૂર ન હતી. સ્ત્રી અને પુરૂષ કોઈપણ જાતની ધર્મીક દખલગીરી વગર લગ્ન કરી શકતાં અને છુટાં પણ થઈ શકતાં.

પરંતુ ધર્માચાર્યોના હાથ હેઠળ લગ્ન-સંસ્થા આપવાથી બહારની દખલગીરીની શરૂઆત થઈ. રોમન કેથોલીકોએ લગ્નને હિંદુ ધર્મ માફક પવિત્ર સંસ્કાર ગણ્યું

અને લક્ષ્યથીને અલગ જાહેર કરી; પ્રોટેસ્ટન્ટોએ ફારગતી મેળવવાનું અતિ મુશ્કેલ અને ખર્ચાળ બનાવી લગ્નસંબંધને લગભગ અલગ બનાવી મુક્યો. આવી પરીસ્થિતિ લગભગ ૧૮૫૮ ની સાલ સુધી ટકી રહી. ૧૮૫૭ માં ઈંગ્લાંડમાં એક કાયદો પસાર થયો અને તેની રૂએ લગ્ન અને છુટાછેડા સંબંધની કોર્ટની સ્થાપના થઈ જેમાં ફારગતી મેળવવા વિગેરેનો ખર્ચ ધણો ઓછો કરવામાં આવ્યો અને વ્યભિચાર, કુરતા અને ખીજાં કારણોના કાવે ફારગતી મેળવી શકવાનું શક્ય બન્યું. આ કાયદામાં તે પછી ધણી સુધારા વધારા થયા છે છતાં વ્યભિચારના કારણે ફારગતી મેળવવાની બાબતમાં કાંઈ મુલગત ફેરફાર થયો નથી. હા, એક મહત્વનો હક્ક થોડાં વર્ષો પહેલાં જ અપાયો છે અને તેથી કરીને વ્યભિચારના કારણે ફારગતી મેળવવામાં બંને જાતિ સમાન દરજ્જે ભોગવતી થઈ છે. ૧૯૨૩ માં જે કાયદો પસાર થયો તેણે ધણીના પરસ્ત્રીગમનના કૃત્યના કારણે તેની પર-હિત સ્ત્રીને ફારગતી મેળવવાનો હક્ક આપ્યો છે. ૧૯૨૩ પહેલાં જ્યારે સ્ત્રીના કૃત વ્યભિચારના કૃત્ય માટે ધણી છુટા-છેડા મેળવી શકતો ત્યારે સ્ત્રીઓને તે હક્ક નહિ હતો. વ્યભિચાર ઉપરાંત ધણી તેની સ્ત્રીને ત્યજી દે અથવા તેની સાથે કુર અને જંગલી વર્તન ચલાવે તેવા સંજોગોમાં જ કૃત તે સ્ત્રી તેનો લગ્નસંબંધ તોડી શકતી. ખીજા દેશો જેવા કે સ્વીડન, ચીન, અમેરિકા વિગેરેએ ફારગતી માટે ધણી કારણો કાયદાઓમાં દાખલ કર્યા છે. અને સોવીયેટ રશિયા અને તાજેતરમાં જ રૂપેને તો ફારગતી કોઈપણ પક્ષના માગવાથી મળી શકે તેટલી સહેલી બનાવી મુકી છે.

અમુક જ સંજોગોમાં છુટાછેડા મળી શકવાના કારણે કોર્ટમાં છુટાછેડા મેળવવાના જે કેસો આવે છે તેના ઘણા મોટા ભાગમાં ખરાં કારણો દર્શાવાતાં નથી. બંને વચ્ચે ઉંચા મન થવાના ખરાં કારણોને બદલે તેમને બહારની દુનીયાને દેખાડો કરવા માટે કાયદામાં માગેલાં કારણો આપવાં પડે છે. આમ કરવામાં એક પક્ષ બીજા પક્ષ ઉપર ખોટા આક્ષેપો મુકે છે અને તેમ કરીને ફારગતી મેળવે છે; ખરાં કારણોથી બહારની દુનીયા છેક અજ્ઞાત જ રહે છે અને આમ ફારગતી મેળવવામાં મુકાયલા અંકુશોનો હેતુ અફળ નિવડે છે.

લગભગ એક દશકા પહેલાં કાયદા અને ધર્મનું લગ્નસંબંધ અભંગ રાખવાતું વલણ, ફારગતી મેળવવામાં થતો અતિશય ખર્ચ અને સામાજિક બહિષ્કારની ધાક વિગેરેને લઈને ઘણી વખત ખરા કેસોમાં પણ ફારગતી મેળવાતી નહિ. પરંતુ છેલ્લા દશકામાં લુનાં સામાજિક ગંધનોના બંધ એક પછી એક ઝપાટાબંધ તુટવા લાગ્યા છે. ધર્મની પડતી સાથે ફારગતી મેળવવી એ હલકું કૃત્ય ગણાતું બંધ થવા લાગ્યું છે; તેમજ કોર્ટમાં જપાની અને વતમાનપત્રોમાં પોતાના ભવાડા થવાની ધાક વિગેરે પણ જતી રહેવા લાગી છે. પરિણામે ફારગતીની સંખ્યા દરેક યુરોપીયન દેશ અને અમેરિકામાં વધતી ચાલી છે. સ્વતંત્ર અમેરિકામાં દરેક ૭ લગ્નોએ એક લગ્નમાં ફારગતી મેળવાય છે અને આ પ્રમાણુ પણ. મી. જ્યોર્જના કહેવા પ્રમાણે દરેક વર્ષે વધતું જાય છે. ફારગતીની આટલી મોટી સંખ્યા છતાં દુઃખી લગ્નોના એક ભાગની એ સંખ્યા પ્રતીતિ કરાવે છે. મી. જ્યોર્જના મંતવ્ય પ્રમાણે

લગભગ ૯૦ ટકા લગ્નો લગ્ન થયા પછીના ત્રણ વર્ષોની અંદર દુઃખી નિવડે છે.

બીજું જે લગ્નો અભંગ રહ્યાં છે તે ઉપરથી તે લગ્નો સુખી છે એમ અનુમાન કરવું અયોગ્ય છે. છુટાછેડા મેળવવામાં કાયદાએ હજી ઘણા અંકુશો મુકેલા છે. ઇંગ્લાંડમાં અત્યારે જે કે છુટાછેડા મેળવવાનો ખર્ચ અતિ કમતી થયો તે છતાં તે મેળવવાતું સહેલું થયું નથી. ઉપર જણાવ્યું છે તે પ્રમાણુ વ્યવિચાર, કુરતા, અકુરતી જાતિય સંભોગ, બળાત્કાર સંભોગ વિગેરે ગુન્હાઓના કારણે જ ફારગતી મેળવી શકાય છે. આ કારણોના અભાવે-બંને પક્ષોની ગમે તેટલી મરજી છતાં-છુટાછેડા થઈ શકતા નથી. હા, ઘણીએ વખત એવું અને છે ખરું કે છુટાં થયા પછીનાં યુગલો કાયદામાં દર્શાવેલાં કારણો ન હોય છતાં છુટાછેડા મેળવવા ખાતર એકબીજા ઉપર તે કારણોનો ખોટો આક્ષેપ મુકીને ફારગતી મેળવે છે. પણ જે ફારગતી આપનાર કોર્ટને લાગે કે છુટાછેડા લેવા ખાતર જ પક્ષકારોએ ખોટાં કારણો રજૂ કર્યાં છે તો તે સંજોગોમાં કોર્ટ છુટાછેડા આપી શકે નહિ. આમ એકમેકની મરજીએ લગ્ન સંબંધ તોડી શકતો નથી.

મી. જ્યોર્જના મંતવ્ય પ્રમાણે તો ત્યાં લગ્ન એક કરાર છે ત્યાં તો જે પણ એકબીજા પ્રત્યે પ્રેમ નાણુન થાય તે જ પણ લગ્નસંબંધ પણ તોડી નંખાવો જોઈએ. સંસારમાં દલીઓનો પાક ભજવવો ન હોય તો તેઓ જણાવે છે કે “એકમેકની સંમતિએ ફારગતી મેળવવાના વિચારો કાંઈ નવા નથી. સંસ્કૃતિ નેટલા એ સજનલુના છે. ક્રીશ્ચીયન યુગ પહેલાં રોમનોએ એ વિચારો અપનાવ્યા હતા,

યાહુદીઓ અને હીબ્રુઓ પણ તેમ જ કરતા હતા. ત્રણ સદીઓ પહેલાં મીહ્ટને પણ એ વિચારોની તરફદારી કીધી હતી. આજે સ્વીડનમાં એનો અમલ થઈ રહ્યો છે. સોવીયેટ રૂશીઆ એક ડગલું આગળ વધે છે અને બંનેમાંથી એક પક્ષની અરજે ફારગતી આપે છે. તાજેતરમાં રૂપેને પણ સોવીયેટ રૂશીઆનું અનુકરણ ક્યું છે.

ફારગતી મેળવવાની આવી રહેલી રીત સામે રાજ્ય અને ધર્મને ગમે તેવા ખરાં કારણો અગાઉ હશે પરંતુ અર્થાત્મિક યુગે પરિવર્તનનાં જે પુર આપ્યો છે તે પુરમાં એ ફારણો ઘસડાઈ ગયાં છે. બાલકોનાં હિત સાચવવા માટે અને કૌટુંબિક જીવનનો ખર્ચ થતો અટકાવવા માટે જ ફારગતી સંબંધીના કાયદા કરવામાં આવેલા, પરંતુ આજે એ કાયદા લગભગ નકામા થઈ પડ્યા લાગ્યા છે. એક સૈકાથી પણ વધુ વખતથી મુડીવાદે કૌટુંબીક જીવનનો ખર્ચ કરવાનું એકધારું ચાલુ રાખ્યું છે. જમારથી યંત્રવાદનો યુગ શરૂ થયો અને ગૃહઉદ્યોગો ગૃહની ચાર દિવાલો છોડી બહારના જગી ફારખાનાંઓમાં જઈ વસ્ત્રો તૈયારથી આ કૌટુંબીક જીવનના નાશની શરૂઆત થઈ. અને વળી આ ફારખાનાંઓમાં સ્ત્રી કામદારો પૂણ જોમ જોમ રોકાતી ગઈ તેમ તેમ કૌટુંબીક જીવન ઉપર સખત ફટકો પડવા લાગ્યો.

તે ઉપરાંત સંતતિનિયમનના વધતા જતા પ્રચારને લઈને અને પુરૂષ તથા સ્ત્રીની પ્રવ્ર્તસર્જક શક્તિ ઘટતી જવાના કારણે ધણાં યુગલો પ્રજા વિનાનાં રહે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ ખરેખર ખ્યાનમાં રાખવા જેવી છે અને બર્ટ્રાન્ડ રસેલ અને જડજ લીન્ડસે આવી વસ્તુસ્થિતિમાં લંગ્ગ્રાથીથી બંધાયેલા સ્ત્રી કે પુરૂષની મરજીએ લગ્ન સંબંધ જેટલો સહેલાયથી બંધાયો હોય છે. તેટલી જ સહેલાયથી તે તોડી શકાયો નેધએ. એવા વિચારો ધરાવે છે. બર્ટ્રાન્ડ રસેલ વળી આગળ

વધીને એમ પણ કહે છે કે ગાંડપણના દારૂ વિગેરેનું અતિશય સેવન કરનારા ઝોના, કેટલાક રેગિના અને મ્હોટા ગુન્હાઓના કેસોમાં પણ છુટાછેડા આવી જ સહેલાયથી કોઈપણ એક પક્ષકારની મરજીએ અપાવા નેધએ.

પરંતુ બાલકોવાળાં લગ્નોમાં ને આવી સહેલી રીતે ફારગતી અપવામાં આવે તો તે બાલકોનું શું થાય એ પ્રશ્ન વારંવાર પુછાયા દરે છે. મી. જ્યોર્જ આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરે છે અને જણાવે છે કે અસલ દુઃખ વેડીને સ્ત્રી બાલકને જન્મ આપે છે અને ફૂનીયાનું અજવાણું દેખાડે છે તો પછી તે બાલક અગર બાલકો ઉપર તેણીનો પ્રથમ દાવો હોઈ શકે અને નો તેણીને તેનાં બાલકો પોતા પાસે રાખવાની ઇચ્છા હોય તો તેના ધણીએ તે બાલકોનાં ભરણા પોપણનો સંધો ખર્ચ બાલકો ઉમ્મર લાયક ન થાય ત્યાં સુધીનો આપવો નેધએ એવો બંદોબસ્ત થવો નેધએ. ને તેણીને બાલકો પોતા પાસે ન રાખવાં હોય તો ધણીને તે બાલકો રાખવાની છુટ રહેવી નેધએ. અથવા તો ખીખના હાથે તેઓ સારી રીતે ઉછરે તેવા બંદોબસ્ત કરવાની તેની ઉપર ફરજ નાખવામાં આવવી નેધએ.

અહીં વળી એક ખીખે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે અને તેનું પણ સાથે નિરાકરણ કરતું થતે છે. ધણાઓ બાલકોનાં હિત બગડશે એ જ્ઞાને આવી રહેલી ફારગતીની રીત સામે સખત વિરોધ દર્શાવે છે. તેઓ દલીલ કરે છે કે માયાપની દરકાર, તેનો પ્રેમ, તેની દેખરેખ વિગેરે વિના બાલકો સ્વચંદી અને રખડુ થઈ જાય છે. આજના જમાનામાં કેટલાં બાલકો આ માયાપનાં પ્રેમ, દેખરેખ અને દરકાર હેઠળ ઉછરે છે? શ્રીમંતોનાં બાલકો નર્સ, ગવરનેસો અને શિક્ષકોના હાથ હેઠળ ઉછરે છે અને કેળવણી લે છે. તેમનાં પોતાનાં માયાપ કરતાં વધારે તેઓ આ બહારનાં માણસોનો સહચાર ભોગવે છે અને તેમની સાથે વધારે હળીમળી જાય છે. ગરીબોનાં બાલકોનું તો કહેવાનું રહેતું જ નથી.

આવતી કાલની

; લેખક :

નોંધપોથીના

એસ. એ.

કેટલાંક પાના

કેટલાંક પાના આપો અને પછી ભાવી તરફ એક ઉચ્ચન માંડો અને પછી તદ્દમે અનુભવશે કે તદ્દમારી નજર સમક્ષ વર્તમાન જગત એક ચિત્ર-પટના વેગથી પસાર થઈ રહ્યું છે! ક્ષણ-વારમાં તદ્દમારી સામેથી સંત્રામે પસાર થઈ જાય છે. પળવારમાં તદ્દમે જગત-વિલેપના આહવાદ અનુભવે છે. કાળના અક્ષરો તદ્દમને ઉકેલે છે. નવી સંસ્કૃતિના

પાયા જમીનની અંદર ઉતરતા જાય છે અને તદ્દમેને ખૂબ આનંદ થાય છે.

આવો અનુભવ તો અનેકને થાય છે. પણ અન્ય પોતાની કથા આલેખે ત્યાર પહેલાં હું જ તદ્દમને આવો એકાદ અનુભવ વર્ણવવાનું પગલું ભરું તો તદ્દમે મ્હારા કાપને ધબકાલણું નહીં કહે! એવી આશા રાખીને આ શબ્દો લખી રહ્યો છું. હું ખાતરી આપું છું, કે તે વાંચતા તદ્દમને કંટાળો તો નહીં જ આવે!

૧

૬

૩

૫!

[૧૯૩૨ નો લેખક હવે આમલગનો મહાન નેતા બન્યો છે એટલું જ નહીં પણ શહેરના રાજ્યકારોવારમાં સારો ભાગ લઈ રહ્યો છે. સંસ્થાનિક સરકાર-તંત્ર હોવાથી, તેમજ પ્રાંતિક સ્વાતંત્ર્ય મળવાથી લેખક હવે પ્રધાન થવાની અણી ઉપર છે. આ આ તમયની મ્હારી નોંધ-પોથી મેં લખી હોય તો તેનાં પાનાંઓ કંઈક આવાં હોય.]

તા. ૨૪ મી જુન.

સુવારે ઉઠીને 'હિંદમિત્ર' ઉઘાડ્યું તો મ્હારું મગજ જ ફરવા લાગ્યું! આ

પત્રના વિશ્વાસપાત્ર ખબરપત્રીએ ખાસ મંડળથી સંદેશો પાઠવ્યો હતો કે નવા ગવર્નર જનરલ તરીકે ડોઈ હિંદીની નિમણૂક થનાર છે. એ લખે છે કે તેને અતિ વિશ્વાસપાત્ર સ્થળેથી સાચી ખબર મળી છે કે હિંદના નવા ગવર્નર જનરલ તરીકે હિંદીને નિમવાનો બિ. સરકારે નિર્ધાર કર્યો છે. આ પત્રનો ખબરપત્રી તો એટલે મુધી કહે છે કે હિંદી સરકારે પ્રત્યેક પ્રાંતિક સરકારને નામો મુચવવાની આજ્ઞા આપી દીધી છે. એટલે સંભવ છે કે મ્હારું નામ પણ કંદાચ મુચવાશે તેમ થાય તો ખૂબ મજા આવે!

સુંદર પગાર, માનવંતું સ્થાન અને સીમલા ! ! !

‘હિંદમિત્ર’ની સેવાઓ ઠીક છે. આ સુચના ખરી ન હોય તો પણ તેમણે તેમજ કરવું નોંધ્યું !

તા. ૨૫ મી જુન.

આજે શહેરમાં ખૂબ ખળભળાટ મચી ગયો છે. ગવર્નર જનરલનું માનવંતું પદ કોણ મેળવશે ? એ વિશે આજે અનેક અટકળો ચાલી રહી છે. કોઈ કહે છે કે વડી ધારાસભાના પ્રમુખપદેથી સુંદર સેવાઓ બજાવી ગયેલા શ્રી. પિંટુલાઈ પટેલને જ આ પદ મળશે. અર્ધસત્તાવાર સ્થળેથી ખજાર મળે છે કે તેમણે તેમ થાય તો શું કરવું એ વિશે મહાત્માજીની સલાહ પુછાવી છે ! આજે ‘હિંદમિત્ર’નો સીમલાનો ખજારપત્રી પણ લખે છે કે સોમવારે મળેલી ગવર્નર જનરલની ખાસ કૌન્સીલમાં આ વાત ચર્ચાઈ હતી અને તેથી હિંદી સભ્યોના મહોં પર પણ આનંદ ઝળક્યો હતો. તે જણાવે છે કે આ પછી બધા જ હિંદી સભ્યો સીનેમામાં ગયા હતા અને પ્રત્યેક એક એક ખીરની ઘોટલ પેટમાં ઠાલવી હતી.

ગમે તેમ પણ મામલો આશાજનક દાસે છે !

તા. ૨૬ મી જુન.

આજનો વિવેક સારો જણાતો નથી. ‘હિંદમિત્ર’માં પણ નિરાશાના સૂર સંભળાય છે. હજુ મહારી જીવનની કારકીર્દી માટે સરકારનો પત્ર આવ્યો નથી તેથી સહેજ નિરાશ થાય છે. પણ મહાર્ જીવન ક્યાં ગુપ્ત છે ? સરકાર C.I.D. મારફતે બધું જ જાણતી હશે. પણ આજે એક નવી સુચના નોંધ. કોઈ

લેખક લખે છે કે મહાત્મા ગાંધીજીને જ ગવર્નર જનરલ નીમવા નોંધ્યો. મહાસભાના જુવાનીઓએ આ સુચના ઉપાડી લીધી છે. તેઓ કહે છે કે આ રીતે મહાત્માજીને રાજ્યકારભારમાંથી અજગા કરી શકાશે. પણ હું તેમ નથી માનતો. મહાત્માજી એમ કંઈ ખમે તેમ નથી !

પણ આજે હિંદમિત્રનો પ્રતિનિધિ પ્રત્યેક રાજપુરુષને ત્યાં જઈ આવ્યો હતો. તે લખે છે કે દરેક જણ કહે છે કે આ વસ્તુની તેમને ખબર નથી. પણ તેઓ છુપાવતા હોવા નોંધ્યો. ખજાર ન હોય એવું ‘નવનું’ અસંભવિત છે.

પણ ગમે તેમ હોય, પણ આપણી તક આવે તેમ જણાતું નથી. કારણ કે હજુ સુધી કોઈએ આપણી પરવા કરી નથી.

તા. ૨૭ મી જુન.

આજના સમાચાર ધણા જ ગંભીર અને લયપ્રદ છે. ‘હિંદમિત્ર’નો સીમલાનો અખબારનવેશ લખે છે કે નરેન્દ્ર મંડળના ચેન્સેલરે એવી હીલચાલ કરવા માંડી છે કે નવા વોઈસરોય તરીકે કોઈ હિંદી રાજને નિમંત્રે નોંધ્યો. તેઓ કેટલા ધુબ્ છે ! તેઓ કહે છે કે શહેનશાહના પ્રતિનિધિમાં રાજ્યરક્ત હોવું નોંધ્યો. શેરીના સામાન્ય આદમીઓને આ માનવંતું પદ આપવાને બદલે ના. નિઝામ સરકાર કે કાશ્મિરના મહારાજાને આ પદ અપાય તો બધાને સંતોષ થશે. તેમજ તેઓ કહે છે કે સામાન્ય રાજપુરુષને ગવર્નર જનરલનું પદ આપવામાં આવશે તો તેઓ તે નહીં સ્વિકારે !

આને માટે જાહેર સભા ભરવાની જરૂર છે. આ ખાબોચીયા જેટલી જમીનના ગરોશીયાઓ હવે બહેંકવા માંડ્યા છે. તેમને શરૂઆતથી જ સીધા કરવા પડશે.

તમને સરખી જવાબદારી આપવામાં આવે છે એ જ મોટી ભૂલ છે. તેમનું તો નિકંદન જ કાઢવું જોઈએ! જુવો તો ખરા! તેમનો મીઠાશ! 'હિંદી કોનિકલે' આ સંબંધમાં સરસ અગ્રલેખ લખ્યો છે.

તા. ૨૮ મી જુન.

આખરે મહારી શંકાઓ સાચી પડી છે. કલકત્તાથી તાર આવ્યો છે કે મુસ્લીમ નેતા શ્રી. ગજનવીએ નામદાર શહેનશાહથી માંડીને મેજેસ્ટ્રી ઓફ સ્ટેટના પટાવાળા સુધી પ્રત્યેકને તાર કયો છે કે નવા ગવર્નર જનરલ તરીકે કોઇ મુસ્લીમ રાજપુરપની વસ્તુ કરવી. ત્યારે હિંદી મહાસભામાં સરમુખત્યારી સ્થાપી બેઠેલા ડા. મુંજેએ તાર કરીને જાણાવ્યું છે કે આ પદ માટે ને કોઇ સૌથી વધુ લાયક હોય તો તે પોતે જ છે.

* * *

પહેલી જુલાઈ.

આખરે આજે કંઈક નિર્ણય થાય એમ લાગે છે. મહાસભાના નેતાઓ કહે છે કે તેમના પક્ષમાંથી કોઈને આ સ્થાન પર નીમવો જોઈએ, ત્યારે લીજરલો કહે છે કે સરકારની કટોકટીની વેળામાં આપેલી સહાયના બદલારૂપે પહેલા હિંદી ગવર્નર જનરલનું સ્થાન તેમના પક્ષના કોઇ સમ્યક્ આપવું જોઈએ. જોઈએ કોણ નિમાય છે?

તા. ૨ જુલાઈ.

પ્રતિમાનપત્રે હિંદી ગવર્નર હિંદુ હોવા જોઈએ કે મુસ્લીમ, શીખ હોવા જોઈએ કે ક્રિશ્ચિયન, એ વીશે ચર્ચા

ચલાવી રહ્યા છે. 'આકંઠ' પણ એમ આવેજે છે કે ગવર્નર ખરેખર હિંદી હોવા જોઈએ. અને તેઓ અણીશુદ્ધ હિંદી રહેવા જોઈએ. 'ગજનવા' પત્રે એમ જાહેર ક્યું છે કે નવા ગવર્નર જનરલ આખું સંસ્કૃતિના સંરક્ષક હોવા જોઈએ.

પણ પ્રખર રાજવાદી 'હિંદી કોનિકલે' જાહેર ક્યું છે કે ગવર્નર જનરલ ગમે તે કોમના હોય છતાં તેમણે પોશાક તો હિંદી જ પહેરવો જોઈએ. અને આ સંબંધમાં તે સુચના કરે છે કે ગવર્નર જનરલે માથે પાઘડીને બદલે ફેટો પહેરવો જોઈએ!

પુનાનાં પત્રો 'હિંદી કોનિકલ'ની સુચનાનો સખ્ત વિરોધ કરે છે અને ગવર્નર જનરલના માથા ઉપર પાઘડી મુકવાની લજ્જામણુ કરે છે ત્યારે કલકત્તાનાં પત્રો માથા ઉપર કંઈ જ ન મુકવાની સુચના કરે છે. વિકલભાઇ પટેલનો અભિપ્રાય પુછતાં તેમણે જાણાવ્યું કે. ગવર્નર જનરલે હિંદીની શોભા આપે તેવી વીગ પહેરવી જોઈએ.

તા. ૪ થી જુલાઈ.

બુધવાર નિરાશ થયા છે! બધા જ ગુસ્સે થયા છે. બધા જ ઉકળી રહ્યા છે. બધા જ આ અપમાનને અસહ્ય માને છે. આખરે વોઇસરોયની જગ્યા ઉપર લંડનના વાર્તા લેખક ડબ્લ્યુ. બી. ડોગજરી-હવે પછી લોડ આમચેરની નિમણુંક થઇ છે. તેઓએ આપેલી ખાસ મુલાકાતમાં તેમણે જાણાવ્યું હતું કે હિંદીઓના વાર્તાસાહિત્યમાં તેઓ ખુબ રસ લે છે અને લેવાનું ચાલુ રાખશે.

શેઠ ને : લેખક :

શબ્દ— સ્વીતભાષા ડાક્ટર

સાંતીય છોડીને ખેડુતો આડાઅવળા થયા. ફક્ત એક રજારી ભેંસોના કુંડાળા વચ્ચે ગોખાને ટેકે ઉભો રહી આડને છાંયે પાવો બળવતો હતો. સાવઝને પણ પડકાર દે તેવી ભેંસો પાવાના મધુર સંગીતમાં મુગ્ધ થઈ રૈકા રજારીના મોં સામું ફાણવાર નેછ રહી. રૈકાનો નાનો ભાઈ વીરો બોલ્યો “અધ્યા રૈકા, હોંબળ્યું” મેં કે આ ચરો માના પટેલે રાખી લીધું” સે.” રૈકા પાવો બંધ કરી પાસે ઉભેલી પાડીને માથે હાથ ફેરવતાં બોલ્યો. “તે ઇમાં આપણે હું, ભલેને રાખ્યું.” બેપરવાઈથી તે પાવો વગાડવા લાગ્યો. વીરાના મોં પર ચિંતાની વાદળી છવાઈ.

“પણ હવે આપણને અહીં ડોખાં ચરાવા નહીં દે તો?” વીરાની વાત સાંભળી પાવા પર નાચતી રૈકાની આંગળાઓ એકાએક રત્નની ગઈ. “પટેલના માથામાં ગજ ધાધ્યા સે ને? આ ચરો તો ભામાશા શેઠે હૈકાઓ થયા દોરાં માટે અલાયદે કહાડ્યો સે. ઇમ માનો પટેલ કહે. એટલે કોંય એના બાપનો થઈ ગ્યો?” રૈકાએ રાડ પાડી.

“કહે મેં કે પટેલે ઉપરી સાહેબને લાંચ આપી કપટથી બંધી ભોંય ગાણીના મુલે મફત જેવી લખાવી લીધી છે!”

“અરે! ઇ પટલીયાના તો સંધાય કામાં કપટથી જ ભરેલાં છે!”

રજારીઓની વાતચીત આગળ વધી. ત્યાં તો ડાખા હોથમાં ઘોડીની લગામ રમાડતો

ખુદ માનો પટેલ જ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. “કેમ અધ્યા રૈકા, મનમાં ને?” રધકા બેપરવા રહી ગોખાને ટેકે જ ઉભો રહ્યો. વીરો પટેલની નજીક આવી બોલ્યો. “આપની કીરપાથી બાપા!”

“અધ્યા હવે કાલથી ડોખાં ચરાવવા ન આવશો હોં! આ જમીન તો મેં વેચાણ રાખી લીધી છે.” પટેલે શબ્દ સંભળાવ્યો.

રૈકા ઠંડે-મીનજે બોલ્યો, “આટલા વર્ષો પછી અમે ક્યાં જઈએ?”

“તારે ફાવે ત્યાં, કંઈ પારકી માલી-કામાં તો નહીં ચરાવે ને?”

બીજે દીવસે

ગાચર નજીક આવતાં જ રૈકાએ કંઈક નવું દ્રશ્ય જોયું. ચારે કોર કાંટાની વાડ ઉભી થઈ ગઈ હતી. રાતની રાતમાં જાદુની માફક એટલી લાંબી વાડ જમીનમાંથી જાણે પુટી નીકળી હતી. વાડ નેછને રૈકાની આંખ લાલધુમ બની. ગાચરની જમીન પર વાડ જેતાં રધકાની પાણીનાર ભેંસોનો પણ મીનજ ગયો. માથું નીચું કરી સામટી વાડ તરફ ભેંસો ધસી ને શીંગડે ભેરવી ભેરવી ફાણ વારમાં વાડને સમાપ્ત કરી નાંખી.

ભેંસોએ કરેલાં કૃત્યો નેછ રૈકાના મનમાં જરા આનંદ બ્યાપ્યો. ત્યાં માનો પટેલ ઘોડી પર આવી પહોંચ્યો. પૈસા ખરચી રાતોરાત ઉભી કરાવેલી વાડને વેરણુછેરણુ નેછ પટેલનું લોહી ઉડળી આવ્યું. “અધ્યા રૈકા તારા બાપની મતા છે કે? દોડ્યો દોડ્યો ડોખાં ચરાવવા આવ્યો છે? અહીં તો પૈસા પડશે. વરસે દાંડે રૂપિયા દોઢસો. નહીં તો માલ હરામનો નથી આવતો. સમજ્યોને?”

“પટેલ લુલી હમી રાખીને વાત કરજો. નીકર બોડું રંગી નાખ્યું હમજો!”

બાપી આ ચરો મુજ તો લામાશા શેકનો.
એ દાતાર વાણિયે આ છુટો મુકેલો.
એમાં સરકારનું હું લાગે કે તમને
વેચાણુ છદ દે?"

“એમ ત્યારે લે આખ મળ” કહી
પટેલે હોકારો કર્યો.

શેકને શખ્તે

બાણુમાંથી પટેલનો હોકારો સંભળાતાંજ
એક ભાકુતી પહોળુ ધરી આવ્યો. રૈકાના
દેહ ઉપર તેણે ડાંગ મારવા યત્ન કર્યો.

પણ રૈકો સાવધ હતો. તરત જ ત્યાં
દૂંદ જામ્યું. પહોળુ અને રૈકાએ બળનો
મુકાબલો આરંભ્યો. ધડીકમાં તેઓ નીચે
પડતા ધડીમાં રૈકો ઉભો થતો. ધડીમાં
પહોળુ ડાંગ વીંઝ્યા યત્ન કરતો.

આખરે પહોળુ કંટાળ્યો. કમર પરથી
છરી કઢાડી અને તરતજ રૈકાના દેહમાં
ઘોંચી દીધી. ગોચરની ભૂમી ઉપર રકત
રૈકાનું. રૈકાનું શરીર કાણુમાં શખ્તની
ગણું. ચેતના ચાલી ગઇ.

માના પટેલને પણ એમ નહીં લાગેલું
કે આ પરિણામ આવશે. રૈકાના ઉપર
પડેલા ધાથી પ્રથમ તો પટેલને ખીંક
લાગી. ફાંસીનું લાકડું તેની નજર સામે
દેખાયું. અને પટેલે પહોળુને પડતો મુકીને
દોટ મુકી. પાણું પણ ન જોયું.

રૈકાને લોહી લુહાણુ નેષ વીરાની આંખે
અંધારા આવ્યાં. ખીજ રખારીઓ પણ
ત્યાં આવી પહોંચ્યા. રૈકાના શખ્તને ખાટલે
ધાડી અને પહોળુને મુકેડાટ જાંધી વીરો
સીધાં ફાંજદાર પાસે પહોંચ્યો. ફાંજદારે
પહોળુને હાથકડી કરી પુરી દીધી. પછી
વીરાને એકાંતમાં બોલાવી ફાંજદારે આ-
પણી માંગ્યાં. “વીરીયા, બોલ શું આપે
છે?” વીરો આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો “આપે
હું?” ફાંજદાર તરફથી જવાબ મળ્યો
“ત્યારે ફાંજદારી નોંધવા આવી કોણુ
નવરું છે? છેવટે વીરા રખારીએ ફાંજ-
દારને રૂપિયા સો બક્ષીસ આપ્યા ત્યારે
ફાંજદારી નોંધાવામાં આવી.

તે પછી ફાંજદાર બોલ્યો. “જી, હવે
ડાક્ટરનું સર્ટિફિકેટ લખાવી લાવ.”

ગામમાં ડાક્ટર નહોતો. એટલે પાંચ
ગાઉ લાચને ઉપાડી રખારીઓ ડાક્ટરને
ત્યાં પહોંચ્યા. અને આ ડાક્ટર પણ ફાંજ-
દારને આંડી મારે તેવો હતો. હકકના
રૂપિયા દસ લાખ સર્ટિફિકેટ લખી આપવા
એણે ચોકખી ના પાડી. વીરાએ છેવટે
કહ્યું “હવે સાંજ હશે. તમને મળુ
ધી દેહું. પણ એવું લખી દેજો કે એ
કમખખત પટલીયાને ફાંસી મળે!”

લોહીમાં તરબોળ રખારીની લાથ આંખ
સામે પડી હતી. કેસ સંગીન લખ્યા
વિના ડાક્ટરનો છુટકો જ નહોતો છતાં
પણ ત્રણ મળુ ધીના રૂપિયા સાઠ ટેબલ
પર મુકાવ્યા પછી જ ડાક્ટરે સર્ટિફિકેટ
લખી દીધું.

પટેલને બધી વાતની ખબર પડી
એટલે રાતોરાત ફાંજદારને ઘેર પહોંચ્યો
અને રૂપિયા એક હમ્મર આપી ફાંજદારનું
મેં બરી દીધું. પટેલને નામે સમ-સ
કહડાવ્યા વિના તો ફાંજદારનો છુટકો જ
નહોતો પણ હાથકડી ધાય તો પટેલની
આખર જાય એટલે માનસે માના પટે-
લને પોતાની સાથે તેડી ગયો. અને ફાંજ-
દારની અમીદગિથી પટેલ જામીન પર
છુટો થયો.

કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો. પહોળુ ચોકખુ
કાણું કે “સાખ હમરુ પટેલને રકખાયા.
હમેરા કોઇ કસુર નહીં હય” પણ માના
પટેલના વકીલે એમ સાબીત કરી દીધું
કે રૈકાના ખુનમાં માના પટેલનો જસ પણ
હાય હતો નહિ. અને કોર્ટે કહ્યું કે
“માના પટેલ નિર્દોષ છે. પોતાના અંગત
વેરને લીધે જ પહોળુ રૈકાનું ખુન કરેલું
છે અને માત્ર પોતાના બચાવ માટે પટેલ
જેવા આખરદાર ગૃહસ્થને પોતાના નીચ
કૃત્યમાં સડોવવા માંગે છે. માટે પહોળુને
દેશનિઘાલની સજા ફરમાવવામાં આવે છે!”

રૈકાનો કેસ લડવામાં વીરાની એકએક
બેંસ વેચાઇ ગઇ. અને થોડા વખત
પહેલાં તાલેલંત રખારી આજ છાલીયું
છાચ માટે ધરધરનો ભીખારી બન્યો છે.

આજે પણ પટેલ ગામમાં ફરે છે.
પટેલ પાણું વળી નેતો નથી એવી ખાત્રી
કરીને પછી કોઇ કોઇ પાછળથી શખ્ત
ઉચ્ચારે છે “રૈકાને મરાવનાર તે આ!”

સંતતિનિયમન

હિંદી વસ્તી

ઉપર કેવી

અસર થશે?

હિંદુસ્તાનમાં ધણ
લોકોની એમ
માન્યતા છે કે જે
આપણા દેશમાં સંત-
તિનિયમનના જ્ઞાનનો
ફેલાવો થાય તો દેશની

વસ્તી ઘટી જશે અને એક સમય એવો
આવશે કે હિંદી પ્રજાનું નામ નિશાન નહિ
રહે. આ બીક તદ્દન અસ્થાને છે તે
ખતાવવાનો આ નહાનકડા લેખનો ઉદ્દેશ છે.

ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ જ્ઞાનનારને કમ્પ્યુ એમ
લાગે કે જેમ દેશનું જન્મપ્રમાણ વધારે
તેમ વસ્તી વધતી જાય. પરંતુ બારીકા-
ઈથી તપાસ કરીએ તો માણસ પડશે કે
દેશની વસ્તી વધારવાને માટે જન્મપ્રમાણ
વધારવાની સાથે મરણપ્રમાણ ઘટાડવું
પણ જરૂરી છે.

જુદા જુદા દેશના જન્મ અને મરણ-
પ્રમાણના આંકડા અને તેને અંગે ઉપજેલ
વધારા અને ઘટાડાનું પ્રમાણ આપણે
જોઈશું તો માણસ પડશે કે હિંદુસ્તાનનું
જન્મપ્રમાણ પશ્ચિમના સઘળા દેશો કરતાં
વધારે છે છતાં, આ દેશની વસ્તી, તે
દેશોની વસ્તી, જેટલા મોટા પ્રમાણમાં
વધે છે તેટલા મોટા પ્રમાણમાં વધતી

લેખક :
ડૉ. અમૃતલાલ એચ. પટેલ

ડી. પી. એચ. (ઈંગ્લેન્ડ)

હેલ્થ ઓફીસર, મુરત.

નથી. આ પૂરવાર કરવા
માટે નીચેના આંકડાઓ
બસ થઈ પડશે.

સને ૧૯૨૦ ની સા-
લમાં જુદા જુદા દેશોનું
જન્મ મરણપ્રમાણ અને

વસ્તીનો દર હજારે વધારો.			
દેશનું દર હજારે દર હજારે દર હજારે			
નામ જન્મ મરણ વસ્તીનો			
પ્રમાણ પ્રમાણ વધારો			
હોલેન્ડ ૨૭.૮ ૧૨.૮ ૧૫			
જર્મની ૨૬.૬ ૧૬.૨ ૧૩.૬			
ડેનમાર્ક ૨૫.૮ ૧૨.૬ ૧૨.૬			
નોર્વે ૨૫.૬ ૧૩.૨ ૧૨.૭			
સ્વીડન ૨૩.૮ ૧૩.૮ ૧૦			
ઇંગ્લેન્ડ ૨૩.૧ ૧૩.૭ ૯.૪			
અમેરિકા ૨૨ ૧૪ ૮			
સ્વીટઝર્			
લેન્ડ ૨૨.૭ ૧૪.૩ ૮.૪			
હિંદુસ્તાન ૩૨.૯ ૩૦.૮ ૨.૧			

ઉપરના આંકડા પરથી જોઈ શકાશે કે
હિંદુસ્તાન દેશમાં, દુનિયાના લગભગ બધા
સુધરેલા દેશો કરતાં જન્મપ્રમાણ અત્યંત
વધારે છે છતાં તેની વસ્તી દર વરસે
દર હજારે ફક્ત બે જેટલી જ વધે છે.

જ્યારે હિંદુસ્તાનથી લગભગ ૨૫ ટકા જેટલા ઓછા જન્મપ્રમાણવાળા દેશોની વસ્તી હિંદુસ્તાન કરતાં, પ્રમાણમાં ચાર અથવા પાંચ ગણી વધારે વધે છે. આનું કારણ એ છે કે આ દેશમાં જન્મપ્રમાણની સાથે મરણપ્રમાણ પણ વધારે છે.

ઉપરના આંકડાઓ તપાસ્યા પછી, ઉપર જણાવેલા કયા કયા દેશોમાં સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો વધારે ફેલાવો છે તે જોઈશું. હિંદુસ્તાન સીવાયના ઉપર જણાવેલા અધા દેશોમાં સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો પ્રચાર ઘણા જ પ્રમાણમાં છે. ચોક્કસ સરખામણીને માટે આપણે હવે ખાસ દેશો કે જ્યાં સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો ખાસ વધારે પ્રમાણમાં ફેલાવો છે. તેમની સાથે હિંદુસ્તાનની સરખામણી કરશું.

હૈલેન્ડ દેશમાં ઘણા વરસથી સંતતિનિયમન માટે ખાસ સંસ્થાઓ સ્થપાયેલી છે અને તેમાં ત્યાંના લોકોને સંતતિનિયમનના સાધનોની બહુ સારી અને સગવડ ભરેલી રીતે માહિતી આપવામાં આવે છે, આ દેશનું જન્મપ્રમાણ, સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો છુટ્ટી પ્રચાર હોવા છતાં, દર હજાર માણસે ૨૭.૮ જેટલું, છે અને મરણપ્રમાણ ફક્ત ૧૨.૮ જેટલું છે એટલે તે દેશને વસ્તીની વૃદ્ધિમાં ચોખ્ખો ફાયદો દર હજાર માણસે ૧૫ આળકોનો છે. હિંદુસ્તાનમાં સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો પ્રચાર તદ્દન નજીવો છે ત્યાં જન્મપ્રમાણ દર હજાર માણસે ૩૨.૯ છે જ્યારે મરણ પ્રમાણ ૩૦.૮ જેટલું મોટું છે એટલે આ દેશને વસ્તીની વૃદ્ધિમાં ચોખ્ખો ફાયદો દર હજાર માણસે ફક્ત ૨.૧ આળકોનો જ છે.

આં ક્રીવાય નોર્વે, સ્વીડન ઇંગ્લેન્ડ ઇત્યાદી દેશોમાં પણ સંતતિનિયમનના

સાધનો અને પુસ્તકો વેચવાની મનાઈ નથી. અને ત્યાં જો કે રાજ્ય તરફથી સંતતિનિયમનના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાની સંસ્થાઓ નથી પણ ખાનગી સંસ્થાઓ ઘણી છે તેથી તે દેશોમાં જન્મપ્રમાણ, હિંદુસ્તાનના જન્મપ્રમાણથી ફક્ત ૨૫ ટકા. ઓછું છે જ્યારે મરણપ્રમાણ પચાસ ટકાથી પણ ઓછું છે એટલે તે દેશોમાં પણ એકંદર વસ્તીનો વધારો હિંદુસ્તાન કરતાં ઘણો વધારે થાય છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે હિંદુસ્તાનમાં સંતતિનિયમન થતું નથી છતાં વસ્તીના વધારામાં તે અધા સુધરેલા દેશોથી પાછળ છે. ઇંગ્લેન્ડ, જર્મની, નોર્વે ઇત્યાદી દેશોમાં વસ્તી જે પ્રમાણમાં દર વરસે વધતી જાય છે તેટલા પ્રમાણમાં આ દેશમાં વધતી નથી. આનું મુખ્ય કારણ વધારે પડતું મરણપ્રમાણ છે અને વધારે પડતું જન્મપ્રમાણ છે.

સાધારણ આર્થિક સ્થિતિવાળો પિતા, પોતાના બાળકોની જેટલી સંભાળ લઈ શકે તેના કરતાં પૈસાકાર પિતા, વધારે સારી રીતે લઈ શકે. ગરીબોમાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ બહુ વધારે છે તેનું કારણ એ છે કે ગરીબ લોકો પોતાના બાળકોની સંભાળ બહુ સારી રીતે લઈ શકતા નથી. તેમની માંદગી અને ઉછેર પાછળ તેઓ જોઈએ તેટલા પૈસા ખર્ચી શકતા નથી આવા સંયોગોમાં તેમને જોડનબંધ બાળકોની સંભાળ રાખવી પડે તો તેવું શું પરિણામ આવે તે સહજ જ સમજી શકાય તેમ છે.

હવે આપણે જન્મ અને મરણપ્રમાણની સાથે બાળકોના મરણને શો સંબંધ છે તે જોઈશું. આ જાણવા માટે જે દેશોમાં સંતતિનિયમન થાય છે તે

દેશોના જન્મ, મરણના આંકડા હિંદુ-
સ્તાનના જન્મમરણના આંકડાઓ સાથે
સરખાવીશું.

દેશનું દર હજારે દર હજારે દર હજાર
નામ જન્મ પ્રમાણ મરણ જન્મે એક
પ્રમાણ વધતી આંક
રતા બાળ-
કોનું મરણ
પ્રમાણ.

હિંદુસ્તાન ૩૮.૫	૩૪.૨	૩૦૦
જર્મની ૩૨.૩	૧૮.૩	૧૮૬
ઈંગ્લેન્ડ ૨૬.૮	૧૫.૧	૧૨૭
ન્યુઝીલેન્ડ ૨૬.૭	૯.૧	૬૪
આસ્ટ્રેલીયા ૨૬.૫	૧૧.૧	૮૭
સ્કોટલેન્ડ ૨૭.૯	૧૬.૩	૧૧૬

(આ આંકડાઓ સને ૧૯૦૨ થી
૧૯૧૧ સુધીના સરેરાશ છે.)

ઉપરના આંકડાઓ પરથી જોઈ શકાશે
કે જેમ જન્મપ્રમાણ ઓછું તેમ બાળ-
કોનું મરણપ્રમાણ પણ ઓછું છે.
આં આંકડાઓ પર સંતતિનિયમનના પ્રચાર-
ની સીધી અને આડકતરી અસર છે.

હિંદુસ્તાનમાં જો સંતતિનિયમનનો
પ્રચાર થાય તો દેશનું જન્મપ્રમાણ થોડું
ઘટે પણ તેના કરતાં મરણપ્રમાણ બહુ
જ વધારે ઘટે અને વસ્તીનો એકંદર
વધારો થાય અને ભવિષ્યની પ્રજા વધારે
મજબુત સુદૃઢશાળી અને દેશને ઉપયોગી
નિવડે તેવી થશે.

આપણે સાધારણ સુદૃઢથી પણ બાળી
શકીએ છીએ કે બાળકોના મોટા પ્રમાણના

મરણથી, કુટુંબને આર્થિક તુકસાન ધણ
જ થાય છે. બાળકની પાછળ ખરચેલા
પૈસા નકામા જાય છે અને આવી રીતનો
આ દેશને જે નકામો ખર્ચ થાય છે તેનો
સરવાળો કરીએ તો તે લાખો ઉપર
પહોંચે. દેશનું જન્મપ્રમાણ સહેજ ઘટશે
તેની સાથે મરણપ્રમાણ વધારે ઘટશે
તેથી પ્રજા વધારે તંદુરસ્ત બનશે. ગરી-
બામ્બ ઓછી થશે, કેળવણીનો પ્રચાર વધશે.
દરેક સહેરીની આવક વધશે, આયુષ્ય પણ
વધશે અને બીજા દેશોની સાથે હરીફા-
ઈમાં આપણો દેશ ટકી શકશે.

સંતતિનિયમનના જ્ઞાનના પ્રચારના
વિરોધીઓ પ્રજાનો નાશ થવાની

ખોટી ખીક લોકોને બતાવે છે. આ ખીક
કેટલી અસ્થાને છે અને તે કેવળ ભ્રમ
જ છે તે ઉપરના આંકડાઓથી
સાબીત થાય છે.

લોકોની તંદુરસ્તી સુધારવા પાછળ
લાખો રૂપિયા આ દેશમાં ખર્ચાતા હશે.
આ દેશના લોકોની નબળા શારીરિક સ્થિ-
તિને લીધે લાખો વૈદો, હકીમો અને
ડોક્ટરોની જરૂર પડે છે. આ દેશના
લોકોની કામ કરવાની શક્તિ બીજા
દેશના લોકો કરતાં ઓછી છે. આ બધા
કારણોને લઈને દેશને પારાવાર આર્થિક
તુકસાન થાય છે તેમાંથી બચવા મારે
કેટલાક ઉપયોગી અને વિશ્વાસપાત્ર
ઉપાયોમાંનો એક ઉપાય તે “સંતતિ-
નિયમન” છે.

નવયુગ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની યુજાતી આવમમાં ‘સેલ્સમેન’
થઈ શકે છે.

મઝદૂરો-કે-મઝામીન*

યો માયું એસી
સુક્યું હતું.

એટલે વૃષ્ટિ યાય જ
ને! ત્યારે એ વૃષ્ટિમાં
કેટલાકો આનંદ માને

અને કેટલાકો એથી કંટાળે. એવું જ એક
દ્રવ્ય પરેલ લત્તામાં આવેલી એક મંદી મેડી
આલના કામદાર બિરાદરની એરડીનું
હતું. તેનું નામ સખારામ!

સખારામ ત્રીસની અંદર એક મજદૂર
તરીકે કામ કરતો હતો. પણ કંઈક
ગુન્હાસર તેના ઉપરીએ આને દોઢ મહિ-
નાથી તેને નોકરીપરથી બરતરફ કરી
મૂક્યો હતો. સખારામે નોકરી માટે અહિં
તહિં ઘણું યે કાંઈક માયાં પણ એ બધું
ફાટક જ નિવડ્યું.

સખારામની ચિંતા દિવસે દિવસે વધવા
લાગી. તેનાં બે બાળકો, એક ઘેરી અને
પાતે એમ ચાર માણસનો જોગને એને
માથે આવી પડ્યો. ઘરમાં બેઠાં બેઠાં
પાસે થોડાક શ્રમ કરી કરીને ભેગા કરેલો
પોતાની સ્ત્રીના શરીર પરનો દાગીનો તેણે
વેચી ખાધો હતો અને હવે તો તેની
પાસે એક ખોટી પાછ પજુ રહી ન હતી
અને હોય પણ ક્યાંથી? શ્રમભૂમિ બિરા-
દરો સવારથી તે સાંજ સુધી મહેનત કરે
અને એમની મહેનત ઉપર છવનારા
સંસ્કૃત મનાતા શેડીઆઓ મોજમજાદ
માણી મહેલાતો બાંધી વર્ષ દિવસનું

લીખારી બન્યા!

અનાજ ઘરમાં ભરી
મૂકે ત્યારે મજદૂર માટે
તો માત્ર ટંક પુરતું
એક દીપરી કાં બે
દીપરી ધાન્ય જ!

તેણે ઉછીના પૈસા લેવાનો વિચાર કર્યો,
પણ ઉછીના આપે કોણ? છેવટે તેને
પડાણ પાસેથી લેવાનો વિચાર મુઝયો
અને તેણે એક પડાણ પાસેથી રૂ. ૧૫
લીધા. પણ પડાણ સાહેબે તો પંદરન
બદલે રોકડા રૂ. બાર જ હાથમાં આપ્યા.
સખારામે અન્યથા થઈ પૂછ્યું. “કાપ
પડાણદાર! હે બારા રૂપયે કમ્પે?” “એ!
ક્યા ગુમાલા માહિતી નામ, હમ ખ્યાજ
પહેલા લેતા હય!” પડાણભાઈએ પોતાની
સુધરેલી મરાઠી ભાષામાં આંખો તાણી
જવાબ આપ્યો. સખારામના હાથમાં પૈસા
હતા તેને વારેવારે એમજ થતું કે આ
પૈસા પાછા આપી દઉં. પણ ખીજ જ
પછે તેનો ભૂખનો વહેંતીયો દેવ-ઉદર તેને
ભૂખમરાની બહીકે મભરાવી મૂકતો. છેવટે
તેણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે કાંઈ નહિ,
જ્યારે નોકરી લાગી જશે ત્યારે એના
પૈસા પાછા આપી દઇશ.

* મઝામીન એ ઉર્દુ શબ્દ છે અને
‘તેનો અર્થ’ લેખ યાય છે. આ શબ્દ
ગુજરાતી ભાષામાં વપરાય એ દષ્ટિએ
આ પ્રયોગ અહીં યોજવામાં આવ્યો છે.

—તંત્રી

પૈસા લઇને સખારામ ઘેરે આવ્યો, પૈસા તેણે સ્ત્રીને આપ્યા, અને ચાર છ દિવસનું અનાજ ભરાવી લીધું. સખારામ પાછો નોકરીની શોધમાં નીકળ્યો, પણ ક્યાંય તેને સ્થાન જડ્યું નહિં તે પાછો ઘેરે આવ્યો આવ્યો. ખીજા દિવસે પણ એમજ થયું. અને ત્રીજા દિવસે પણ તેમજ. ચિંતાથી સખારામનું મોઢું લેવાઇ ગયું. શરીરનું સંત્રાહી રાખેલું બળ તો તેણે મીલની નોકરીમાં નીચાવી કાઢ્યું હતું, ત્યાં પાછી બેકરીની ચિંતાએ તેને તાવમાં પટકી નાખ્યો.

બેકરી ચાલ, સાંકડી ગલી, ગંધાતું વાતાવરણ તે વર્ષાઋતુએ ખામોશીયાં પાણીથી ભરી મેલેરીઆના મચ્છરોને ઉત્પન્ન કરી મુક્યાં હતાં. ચારે તરફ મચ્છરો ધનધન-ધનધન કરી રહ્યાં હતાં અને સપાટામાં આવનારનું કદમાણુ કરી મુકતાં હતાં, તેમાંનો એક સખારામ પણ બન્યો.

સખારામ સખત તાવમાં પડ્યો હતો, તેની સ્ત્રી ચિંતાગ્રસ્ત સ્તીતિમાં તેની માવજત માટે પાસે બેકરી હતી. જેમ તેમ કરીને સખારામ ડોક્ટરને ત્યાંથી દવા લાવી હમણાં જ સૂતો હતો, ત્યાં તો ધરવાલાનો ભૈયો ભાડું ઉધરાવવા આવી લાગ્યો. અને જોરથી ધાંટા પાડી તેણે સખારામને બોલાવ્યો. પણ સખારામ તો તાવમાં પડ્યો હતો. તે જવાબ ક્યાંથી આપવાનો હતો? પણ તેની સ્ત્રી સખુએ તેને જવાબ આપ્યો અને આગ્રહ કરી કહ્યું : “ભૈયાજી ! તુમ્હી દોન ચાર દિવસ રાહુન યા !” આટલું સાંભળતાં જ ભૈયાજીનો પિન્તો તપી ગયો, અને શુસ્સામાં આવી બોલ્યો : “હમ કયા તુમ્હારા નોકર હય ! આજ આવ, કલ આવ, દુધ મહિના ભયા, અબી હમકા ભાડા નાહિં દિયા ઐર

અભિન કહત હય દુધ ચાર દિન હહેર કર આવ ! હમકા અબીન ભાડા ચાહીયે ! નાહિં તો ધર ખાહી કરો.”

આ ગડગડ સાંભળતાં જ આસપાસના ખીજા પાડોશીઓ આવી લાગ્યા તેમણે ભૈયાજીને સમજાવવાનો પ્રયાસ કર્યો પણ ભૈયાજી શાના સમજે? તે તો વધી વધીને બોલવા લાગ્યો : “હમકા ભાડા દિયો, ઐર નાહિં તો ધર ખાહી કરો, હમ દૂસરા કુચ્છ નાહિં સમજત હય, તુમ લોગન પર શેઠ લોગ મહેરબાની કરત હય ઐર તુમ લોગ ઉનકે ધરમે રહેકર ભાડા નાહિં દેત હો.”

રસ્તામાં જુદું જ દૃશ્ય હતું. કામદારોની એક નહાની સભાને ઉદ્દેશીને એક કામદાર પુઠારી શખ્તો ફેંકી રહ્યો હતો કે- “શું આ ધર ચણાતાં જેટલો પૈસો આની અંદર શેઠીયાઓએ રાક્યો હતો તેટલો પૈસો એમણે ભાડામાંથી વસુલ નથી કર્યો? હવે શેઠ લોહાને આ ધરનું ભાડું ખાવાનો શો હક્ક છે? હવે તો સુધાર, કડીઆ, બેગારી, વિગેરેનો હક્ક છે. જેમણે આ ધર બાંધતાં પોતાના લોહીનું પાણી ક્યું હતું ત્યારે શેઠીઆઓએ તો ફક્ત એની અંદર મુડી જ રાકી હતી. તેમણે કેટલી ઇંટો ઉંચકી હતી જે પોતાનું સ્વામિત્વ ધર ઉપર દાખવે છે?”

અવાઝના પડધા પડયા. કોઇએ એ વાક્યોને ઉત્તેજન આપવા હામ ભીડી નહિં. અને સૌ પોતપોતાને ઘેર સિંધાવી ગયાં, અને ભૈયાજી પણ જતાં જતાં બેત્રી ગયા : “અબકી દક્ષ હમકો ભાડા નાહિં મિલેગા તો ધરકા સામાન હમં રસ્તેમે ફેંક દેગા.”

આ ગડગડ દરમિયાન સખારામ જાગી ઉઠ્યો હતો. પણ તેનામાં ચાલવાની કે

એલવાની શક્તિ ન હતી. તેણે પોતાની સ્ત્રી સખુ પામેથી બધી બાતમી મેળવી લીધી. પાછાં આંખે અંધારાં આંખ્યાં. વિચારોનો વેગ એકદમ અટકી પડ્યો અને ધબકારા મારતું હૃદય બંધ પડી ગયું.

ઘરમાં રડારોળ થઇ રહી, આસપાસના લોકોએ આવી સખુને શાંતવન આપ્યું, અને સખારામની અંતિમ ક્રિયા કરવામાં આવી. આ બનાવના બે ચાર દિવસ પછી પાછાં ભૈયાણ આવી લાગ્યા. તેમને સખારામના મૃત્યુના સમાચાર મળતાં તેઓએ

એકદમ ઘરમાં ધુસી ધરનો સામાન રસ્તા પર ફેંકી દીધો. અને એક ગરીબ કામદાર બિરાદરનો સર્વ નાશ મુડીવાદના એક ભાકુતી ભૈયાએ કર્યો. બાળકો રસ્તે નિરાધાર, નિરાશ્રીત થઇ રત્નબાવા લાગ્યાં.

કહે છે કે પોલીસે તેમના ઉપર રસ્તામાં રખડવાનો આરોપ મુકીને માતા અને બાળકોને માટું ગાના બીખારી કેમ્પમાં મોકલી આપ્યા છે!!!

ખત્રી અહમદ ફકીરમોહમ્મદ

પૈસાદાર થવાના આણી ઉપર—

રસ્તાના કુટપાથ પર તે બેઠો હતો. લોકો તેને શીવો મોચી કહેતા. ફેટલાયને તેનાં નામની ખબર ન હતી પણ આમ દોકે ઝાળખતાં. એ લાતામાં આવતાં મનુષ્યોનાં ખૂટ તૂટી જતાં કે ચંપલોની પરીઓ ખસી પડતી ત્યારે તેઓ શીવો મોચી પાસે આવીને સંધાવી જતાં.

આમ કરીને તે જીવન ગુજારો કરતો. દરરોજ ત્યાં આવતો. લોકો બેઠાં કે શીવો મોચી ત્યાં બેઠો છે. પણ એ ઉપરાંત વધુ ધ્યાન આપતાં નહીં !

પણ એક દિવસ શીવો મોચી એકદમ સરસ કપડામાં આવ્યો. આજે તેણે માથે સારું કાળીયું બાંધ્યું હતું. શરીર ઉપર પણ સ્વચ્છ કપડાં પહેર્યાં હતાં. અને હાથમાં એક નહાનકડી લાકડી હતી.

આજે તે ત્યાં બેઠો નહીં, કે રસ્તાના કુટપાથ પર પણ પોતાની વસ્તુઓ પાથરી નહીં.

‘કેમ અદ્યા ! આજે વરસગાંઠ છે કે શું ?’

‘ના, શેઠ, પણ મેં એક દુકાન કાઢી છે એટલે આપ જેવા શેઠીઆઓને કહેવા આવ્યો છું કે ત્યારે ખૂટની જરૂર પડે ત્યારે સેવકની દુકાનને યાદ કરજો !’

‘હે’ અદ્યા ! આટલા પૈસા ક્યાંથી મળ્યા ?’

‘ઢાલરી કાકીનો વારસો આવ્યો એટલે મેં દુકાન ઉઘાડી !’

‘કેમ ત્યાં તહેને વધુ નફો મળશે ?’

‘નફો તો દીક જ ને !’

‘કેવી રીતે ?’

‘જીવો સાહેબ, એક મોચી રાખ્યો છે, તે દરરોજ એક ખૂટ તો સહેજે તૈયાર કરશે ! હવે એકાદ ખૂટની કિંમત આવે રૂ. પાંચ. આમ રહેને તો ખાસો ત્રણ રૂપીયાનો તડોફો પડે !’

એમ જ છે કે ?

‘અને સાહેબ જેટલા વધુ કામદારો રાખીશ એટલો નફો વધારે’ શેઠ જીવો તો ખરા ! પ્રભુ મહેર કરે તો થોડા દિવસમાં સારા દિવસ બેવાશે !

—મેઘજી

તાકાત અને તંદુરસ્તી

યો માસું એ દાકતરી સમુદાય માંટે સારી સીઝન મનાય છે. લોહો કહે

લેખક: ડાક્ટર

છે કે ચોમાસામાં દર્દના વા વાય છે અને ઘણા લોકો માંદગીના ભોગ થઈ પડે છે. કોઈને તાવ આવે છે. કોઈને સળેખમ થાય છે. કોઈનું અંગ અકડાઈ છે. કોઈનું શરીર શરદીથી સંકોચાઈ જાય છે તો કોઈ મેલેરીયાની તાદથી ધ્રુજી ઉઠે છે. સામાન્ય રીતે એવા કોઈ નરીખવંતાઓ જ ચોમાસાની ખરાબ હવામાંથી બચવાને સંશકત નીવડે છે.

આ સર્વ વસ્તુઓનો દોષ ચોમાસાની રૂતુ ઉપર ટોળવામાં આવે છે. શરીરની પ્રકૃતિ બગડે, જરા અંગોમાં અસ્વસ્થતા ભાસે કે તરત જ હવા ઉપર સર્વ દોષ મૂકીને માનવ આત્મ-સંતોષ મેળવે છે. તેઓ તો એમ જ માને છે અને

અન્યને ખાત્રીપૂર્વક મનાવવા મથે છે કે આ ઋતુમાં ઉપજતી વ્યાધીઓ માટે આભોદયા જવાબદાર છે.

પણ ચોમાસાની ઋતુમાં એવું કંઈ જ નથી કે જેથી માનવના શરીરને ઉન્દી આંચ આવે. યુરોપમાં તો બારે માસ વરસાદ વરસે છે છતાં ત્યાંની ઇસ્પાનીલા શરદીથી પીડાના પુરોવાથી નથી ઉભરાતી. હરહમેશ શીતળતાના વાતાવરણમાં વસતાં છતાં તેમના શરીરને કંઈ દર્દ થતું નથી. પણ યુરોપનો દાખલો શા સારૂ લઈએ ?

હિંદમાં પણ એવા કેટલાંય સ્થળો છે કે જ્યાં આભોદયામાં શિતલતા સારૂં ૫ વર્ષ પ્રસરે

છે. છતાં ત્યાંની પ્રજા કંઈ રોગીષ્ટ રહેતી નથી. કોડોઈ રેનાલ જેવા મુરખ સ્થળોમાં તો વર્ષા પછી ખૂબ વર્ષે છે છતાં ત્યાં રોગથી પ્રજા ઉભરાતી નથી.

સત્ય વસ્તુ એ છે કે ચોમાસાની ઋતુ બીજી બધી ઋતુઓ કરતાં વધુ સુખ-કારી, વધુ સરસ, વધુ આનંદજનક અને વધુ રમણીય છે. વર્ષાંતની રૂતુ સારી થે સીઝનોમાં વધુ આહલાદકારી છે. વન-શ્રીની શોભા, ધરતી ઉપર પથરાતી, લીલી ચાદર, અને ઉપર ઉગતા રંગ ભેરંગી

પુષ્પો, અને જંગલી કુસુમોની ફેરમ દેહના દર્દને ઉત્પન્ન કરવાને બદલે તદ્દન નિર્મૂળ કરવાને શક્તિમાન છે.

આથી જ ચોમાસાથી

ડરવાની કંઈ જરૂર નથી. ઉલટો તેમાં વધુ આનંદ માણવાની તક મળે છે તે માટે ત્હમારી રહેણીકરણી, ત્હમારી ગૃહ-વ્યવસ્થા, ત્હમારા ભોજનમાં અનીયમતા-પણ અને એ સાથે ત્હમારા જીવનમાં ઋતુ પ્રમાણે ફેરફાર કરવાનો અભાવ એ વસ્તુ જ મૂખ્ય છે.

ચોમાસું-શિયાળો-ઉનાળો આવે છે ને જાય છે. છતાં આપણી જીવનપ્રણાલી, આપણા ભોજનનો સમય, આપણા જીવનની અન્ય પ્રવૃત્તિઓ એક સરખી રહે

યો મા સું

છે. તેમાં જરાયે ફેરફાર કરવામાં આવતો નથી. આ બંતાવી આપે છે કે વાતાવરણમાં થઇ રહેલા પરિવર્તન સાથે આપણા જીવનની રહેણીકરણમાં પરિવર્તન કરવાની જરૂર આપણને લાગી નથી.

ઋતુને અનુરૂપ જીવન હોવું જોઈએ એ સિદ્ધાંત શિખતાં ગુજરાતને હજી કેટલાં વર્ષો જોઈશે ?

વાતાવરણની પરવા કર્યા વગર, આંખણી ઓશીસનો શ્રમ કરવાનો સમય, આપણા વંત્રાણ્યો, ફેક્ટરીઓ અને કારખાનાઓમાં કામ કરવાનો સમય આખું વર્ષ એક સરખો રહે છે ! પરિણામ એ આવે છે કે આંખણું શરીર યંત્રમય બની જાય છે. અને તેથી જ આપણા દેહમાં દર્દ પ્રવેશ કરે છે.

પણ જીવનક્રમની વાતને બળગી કરીએ અને માત્ર બોજન પર આવીએ તો પણ આ જ વસ્તુ આપણી આંખ સામે અચકાય છે. સાડું ચે વર્ષ હિંદુ તો સવારના દાળ, બાત, શાક, રોટલી જમે છે. મુસ્લીમ બિરાદરોના બોજન વિશે તો મહને માહિતી નથી એટલે મહારાથી કહી શકાય તેમ નથી પણ મહને મળેલી ખબર જો સાચી હોય તો તેઓ પણ એક જ જાતનો ખોરાક હરહમેશ લીધા કરે છે. આમ ગમે તે ઋતુ ચાલતી હોય, છતાં તેની જરા પણ પરવા કર્યા વગર માનવ પોતાનું કામ કરે ને તંદુરસ્ત રહેવાની આશા રાખે એ નરી મુર્ખાઈ નથી ?

યાદ રાખો કે તહમારા બોજનક્રમમાં પણ તહમો ઋતુ પ્રમાણે ફેરફાર ન કરો, આ દીશામાં પણ તહમો ઋતુને અનુસાર તહમારું જીવન ન બનાવો તો તેનો કેંઈ અર્થ નથી.

બોજન, જીવનક્રમ ઉપરાંત સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો આરોગ્ય માટે યોગ્ય શ્રમનો અભાવ છે. પ્રત્યેક ઋતુમાં તહમારે અંગ કસરત કરીને શરીર સ્વાસ્થ્ય બાળવું જોઈએ. પણ ચોમાસામાં તો આ જરૂર ખાસ હિબી થાય છે. અંગ કસરત વગર તહમારાથી આગળ વધાશે નહીં. તાકાત અને તંદુરસ્તીનો એ જ ખરો સંકેત છે. અને આથી જ ઋતુ પ્રમાણે તહમો તહમારા ગૃહની અંદર કસરત નહીં કરો તો તંદુરસ્ત શરીરની આશા રાખવાનો તહમારે હક્ક નથી.

ત્યારે ચોમાસાની ઋતુમાં માનવે શું કરવું જોઈએ ? શરીર સ્વાસ્થ્યની દ્રષ્ટિએ કેવા પગલાં લીધાં હોય તો યોગ્ય મનાય ?

આ દીશામાં નીચે પ્રમાણે થઈ શકે. પ્રથમ તો ચોમાસાની ઋતુમાં તહમારા આંગણમાં કે શરીરમાં ખાખોચીયામાં પાણી બરાબ રહેવાનો સંભવ હોવાથી, અને આ ખાખોચીયા જ મેસેરીયા જેવા જંતુઓને પ્રસરાવતા મજ્જરોનું જન્મસ્થાન હોવાથી, તહમારી પ્રથમ ફરજ તો એ છે કે તહમારે તરત જ આવા ખાખોચીયાને કાઢી નાખવા. અને વરસાદના પાણીને પહીં જવાનો માર્ગ મળે તેમ કરવું.

તેમજ ચોમાસાની ઋતુમાં બહાર ફરવા જવાનું કે બાગ કે નદી કાંઠે ફરવા જવાનું અસકય હોવાથી તહમારે ઘરની અંદર કસરત કરવી જોઈએ. આવી કસરતો અનેક છે. અને તેથી તહમો દરરોજ જ કસરત કરતા હોય તેથી વધુ કરવી જોઈએ.

તો જ તહમો ચોમાસામાં તંદુરસ્ત શરીર સાચવી શકશે. તો જ તહમો ગમે તેની હવામાં પણ સુંદર શરીર સ્વાસ્થ્ય સાચવી શકશે.

વિશ્વ અને વિજ્ઞાન

બાળકો કરતાં વાંદરાઓનાં અવ્યાઓ વધુ દુર્લભાર હોય છે! આ સમ્પદા કેંઈ સામાન્ય માણસે ઉચ્ચાર્યા નથી. ફ્લોરીડાની વિશ્વવિખ્યાત પ્રયોગશાળામાં છેલ્લા નવ માસથી શ્રમ કરી રહેલા માનસવિશારદ ડોક્ટર ડબ્લ્યુ. એન. કેલોગે પોતાના પ્રયોગોના અનુભવના પરિણામે ઉપલા સમ્પદા અમેરિકન પત્રકારોને કહ્યા હતા.

પ્રો ફેસરની પાસે સાડાસાત મહીનાનું શીંપાનીઝ નામના વાંદરાનું બાળક હતું. આથી આ બાળક તેમજ પ્રોફેસરનાં પોતાના બાળક ઉપર પ્રયોગ કરવાની પ્રોફેસરને તક મળી હતી. આ બંને બાળ-

કોને એકસરખી રીતે ઉછેરવામાં આવ્યાં. બંનેને એકસરખાં રમકડાં, તેમજ એકસરખી અનુકૂળતા આપવામાં આવતી હતી. અને અનુભવથી પ્રોફેસર આલેખે છે કે પ્રત્યેક દીશામાં શીંપાનીઝના સંતાને સરી પ્રગતિ દેખાડી હતી.

પ્રયોગો પછી અતિ રસિકે હતાં. એક વખત પ્રોફેસરે બંને બાળકોને સામાન્ય દોરીથી એવી રીતે બાંધ્યાં કે તેઓ ગાંઠ છોડી શકે. આ રમતમાં પછી શીંપાનીઝના સંતાને દોરીની ગાંઠ જલ્દીથી છોડી નાંખી. માનવબાળક પાછળ પડી ગયું!

બાળકની બુદ્ધિમત્તા!

એ ક્ષીણે પ્રયોગ લાઇએ. બંને

બાળકોની આંખો ઉપર પાટા બાંધીને એક દશ

શીટ લાંબી અને પહોળા ઓરડીમાં મૂકવામાં આવ્યાં. આ ઓરડીની બહાર કિસ્મી રહીને તેમને ઓળખવામાં આવ્યાં. ત્યારે શી'પાનીઝ બાળક પ્રથમ આવ્યું.

ડૉ. કેલોગ કહે છે કે શી'પાનીઝ વાંદરાની જાતિમાં આવું પકાણું હુંકો હોવાથી જ તેમની મગજશક્તિ આટલી જલ્દીથી ખીલે છે! અને તેથી જ તેઓ ગાનવખાળકો કરતાં વધુ જલ્દીથી શીખે છે. અને નવ માસના સતત અને શ્રમભર્યા પ્રયોગોએ ટ્રોફિસરની માન્યતા સાચી પાડી છે. અત્યાર સુધીમાં થયેલા પ્રયોગોમાં બાળક કરતાં શી'પાનીઝે પ્રશંસનિય બુદ્ધિચાતુર્ય દર્શાવ્યું છે. પણ આ પ્રયોગો ઉપરથી સામાન્ય અનુમાન પર આવતાં પહેલાં ખીજાં શી'પાનીઝ બાળકો ઉપર પ્રયોગ કરવાનો નિર્ધાર થયો અને તેથી જ કોન, ફોર્સીડા, અને ચેક્સમાં આ વાંદરાના બાળકો ઉપર વધુ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રત્યેક બાળકને લુદી લુદી કસોડીઓમાંથી પસાર થવાનું હતું. નહાના બાળક સમક્ષ એક પોલી નળીમાં ખાવાનું મુકવામાં આવતું. સાથે જ નહાની લાકડી મુકવામાં આવતી. શી'પાનીઝનું સંતાન તરતજ લાકડી વડે ખોરાક કાઢી લેતું.

પછી ખોરાકને ઉંચે લટકાવવામાં આવતો. ત્યારે શી'પાનીઝ બુકકું પેડીઓ મુકી તેના ઉપર ઉભા રહીને ખોરાક મેળવવા શક્તિમાન થતું.

આવી પેડીઓના ઉપયોગમાં બ્યારે લુદા લુદા રંગની પેડીઓ મુકવામાં આવતી ત્યારે વાંદરાબાળને જરા અડચણ પડતી. પણ બહુ જ અલ્પ સમયમાં એ રંગોને ઓળખવામાં પણ શક્તિમાન થવા હતાં. ખીજાં પ્રાણીઓ રંગ ઓળખી કહાડવાની શક્તિ ધરાવતાં નથી. પણ શી'પાનીઝ ધરાવે છે.

પ્રયોગ કરતી વખતે ઓરડાની ઉપર વિશાળ છત બાંધવામાં આવે છે. આ છતમાં રહીને વૈજ્ઞાનિકો માનવબાળકો અને વાંદરાનાં બાળકોની પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કરે છે અને આ પ્રમાણે ફેટલાય કલાક સુધી બહુ જ ચીવટથી પ્રયોગ કર્યા પછી તેઓ પરિણામના રીપોર્ટ દેહ સજો છે.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

દ્રાક્ષા સ વ

ૐ કે

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શો કા રિ જે

ૐ કે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ૐડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

વનો શબ્દ સાંભળ્યો
પણ આવતાં સમયને
ઝોળખવાને અશક્ત
હતા. પરિવર્તન માટે

ડૉ. સુન-યાટ-સેન

[પાના ૧૬ નું ચાહુ]

પ્રચંડ યત્નો કર્યા પણ પરિવર્તનના સ્વ-
રૂપને સમજી શક્યા નહીં. તેમણે આખું
જીવન વિપ્લવી વર્તનથી ઇલોઝન ઉભ-
રાતું છતાં ચીનમાં સનાતન ટકી શકે
તેવું તેમણે કંઈ સમરપુરું નહીં.

આખા જીવનમાં વિપ્લવની સુંદર સેવા
બળવનાર આ અર્થગ વિરે જ્યારે વિ-
પ્લવ સફળ થયો ત્યારે નિરાશ થઈને
નીચ્છતિનો માર્ગ લીધો. ૧૯૧૦ માં જ્યારે
ચીની શહેનશાહત પોતાના સહેલ તંત્રને
ટકાવવાને નિષ્ફળ નીવડી એટલું જ નહીં
પરંતુ પ્રચંડ કલંક સાથે ઉચલી પડી
ત્યારે પ્રજાસત્તાકના પવિત્ર આદર્શોને પ્રતિ-
ભંત કરવાને બદલે ચીનના પ્રજાસત્તાકના
પ્રમુખ તરીકે શહેનશાહના છેલ્લા પ્રધા-
નની નિમણૂક કરી. ડૉ. સુન-યાટ-સેન
જેવા અનુભવી યોદ્ધાએ જાણ્યું નેહતું
હતું કે શહેનશાહતના છેલ્લા સંરક્ષકને
પ્રજાસત્તાકનો પ્રમુખ બનાવવાથી પ્રજાસ-
ત્તાક તંત્ર જરાય ચિંરંજીવ થવાની આશા
રાખી શકે નહીં.

જ્યારે મહાયુદ્ધ શરૂ થયું અને ક્રાંસના
રણમેદાનો ઉપર સામ્રાજ્યવાદી ગીધાંઓ
બળનો મુકાબલો કરી રહ્યાં હતાં. ત્યારે
ડૉ. સુન-યાટ-સેન એકત્ર એશીયાના સ્વ-
પ્ન સાથે જાપાનની દોસ્તી બાંધી રહ્યા
હતા. પણ વરસેસની સંધીથી તેમની
આંખો ઉઘડી ગઈ. મિત્રરાજ્યને મદદ
કરવાના બદલામાં જ્યારે શાહુગનો સમગ્ર
પ્રાંત જાપાનને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો ત્યારે
ડૉ. સુનને પ્રતીતી થઈ કે જગતના સા-

મ્રાજ્યવાદીઓ એક જ
કક્ષાના છે અને ત્યારે
જ તેમને સામ્રાજ્યવાદી
અને સામ્રાજ્યવાદના

વિરોધી આંદોલનોની સાચી મર્યાદાઓની
સમજ પડી. ત્યારે જ તેમણે પોતાના
અનુયાયીઓને મુત્ર શીખવ્યું કે ચીનમાં
પ્રજાસત્તાકનો વિજય એટલે માત્ર લશ્કર-
શાહીના નાશ સાથે જ વિદેશી સામ્રાજ્ય-
વાદનો પણ નિમજ્જ કરવાનો યત્ન. આમ
પ્રજાસત્તાકવાદી આંદોલનોની સાચી મર્યા-
દાઓ ત્યારે જ સમજાઈ.

ડૉ. સુન-યાટ-સેને પ્રજાસત્તાક આદ-
ર્શને પાર પાડવા માટે અણુનમ યત્નો
કર્યા છે. ત્યારે સ્વાભાવિક સવાલ ઉપ-
સ્થિત થાય છે કે ડૉ. સુન એ મુડીવાદી
ક્રાંતિકારી હતા કે શ્રમજીવી ક્રાંતિકારી હતા?

આ પ્રશ્નના જવાબમાં તેમણે રચેલા
ત્રણ સિદ્ધાંતોની ચોપડી બતાવી શકાય.
તેઓ પ્રજાસત્તાકમાં માનતા પણ મુડીવા-
દીઓનું નહીં. તેઓના પ્રોગ્રામમાં આમ-
લગના જીવનવ્યવહારની જરૂરીઆતો
ઉપર ખૂબ ભાર મૂક્યો છે. અને આ મુદ્દાને
વસ્તુઓ એક સાથે રજૂ કરવાની તેમની
પદ્ધતિથી અત્યારે ડૉ. સુન-યાટ સેનના
વિચારો ઉપર અસ્પષ્ટતાતું આકળ
જવાણું છે.

તેઓ વિપ્લવી હતા પણ મધ્યમવર્ગીય
મનોદશાના વિપ્લવી હતા. તેઓ પરિવ-
ર્તન ઇચ્છતા પણ સર્વને સંતોષે તેવું.
આ જ તેમની નિર્બળતા હતી.

ચીનની વિશ્વવી પ્રવૃત્તિ એટલે આંતર-
વિગ્રહ. ૧૯૧૦ માં મંચુ રાજ્ય તંત્ર
આપમેળે તુટી પડતાં, જૂદા જૂદા પ્રાંતના ગવ-
ર્નરો આપમેળે સ્વસ્થાપીત સરમુખત્યારો
બની બેઠા. આ સરદારો પ્રજાસત્તાકની સર્વે-
પરીતા સ્વિકારતા. પરિણામે ૧૯૧૫માં
કેંટનમાં ચેકીંગના નામધારી પ્રજાસત્તાક
સામે ડા. સુને શસ્ત્રો સજ્યાં. અને ત્યાર
પછી ૧૯૧૮માં કેંટનમાં અને દક્ષિણમાં
સાચાં પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના થઇ.

ત્યાર પછી રશીયાની ક્રાંતિ થઇ. આ
ક્રાંતિએ ચીનના ઇતિહાસ ઉપર સુંદર
અસર ઉપજાવી છે. ૧૯૨૦ પછી કો-મીંગ-
ટાંગ પક્ષનો સિતારો ચમકવા લાગ્યો.

૧૯૨૪ માં ડા. સુન-યાટ-સેને રશીયાના ક્રાં-
તિકારી સંઘોની મુચના અનુસાર પુન-
વ્યવસ્થા કરી. અને ચીનમાં પ્રજાસત્તાક
તંત્રની સાચી સ્થાપના થતાં આપમેળે
સત્તા સ્થાપી બેઠેલા સેનાપતિઓ સામે
સંગ્રામ શરૂ કરવામાં આવ્યો.

આ સંગ્રામની શરૂઆતની ક્ષણોમાં
ડા. સુન-યાટ-સેનનાં શરીરને મૃત્યુએ સ્પર્શ
કર્યો. તેમણે અંતીમ સંદેશો આપતાં.
વિદેશી સામ્રાજ્યવધ્દ સામે અણનમ યુધ્ધ
કરવાની હાકલ કરી. ૧૯૨૫ ના માર્ચની
૧૨ મી તારીખે રાત્રીના ત્રણ વાગે ડા.
સુન-યાટ-સેનની આંખો હંમેશને માટે
મીંચાઇ.

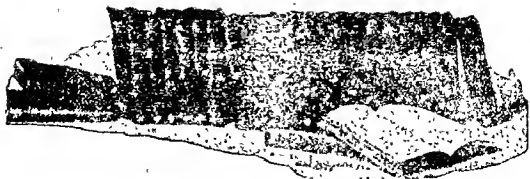
આટલું યાદ રાખો કે જગતભરના યુવકો હવે ક્રાંતિની પરિસિમાએ
પહોંચ્યા છે ત્યારે હિંદી યુવકો માટે પણ સક્રાંત યુગમાં 'યુવક'
[માસિક] પણ મહાગુજરાતમાં ક્રાંતિકારક વિચારો રજુ કરે છે.

જેમાં યુવકજીવનને સ્પર્શતા સુંદર વિષયોની મીમાંસાવાળા
લેખો, વાર્તાઓ, નવલિકાઓ અને ખાસ કરીને ગ્રામ-જીવ-
નના ઉદ્ધારની માર્ગસરણી દાખવતા વિષયો ચર્ચાઈ છે.
ઉપરાંત યુવકજગત, અગાનકુપ, મારી નોંધપોથી,
તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગો દરેક અંકે કંઈક નવું હોય છે.

જીતયે વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂપિયા બે. ગમે તે માસથી
આઠક થઇ શકાય છે. વડોદરાજીની લાયબ્રેરીમાં માટે
મંજૂર થયું છે. આઠક થવા નીચેના શીરનામે લખો.

તંત્રીઓ:- } યુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ.
                              } મોહનલાલ આપુલાલ પટેલ.
                              } યુવક ઓફીસ-કરજણ

ચો. મીયાનામ કરજણ (B. B. & C. I. R.)

નવું-સાહિત્ય

સળગતો સંસાર

લેખક : શ્રીતારામ જે. શર્મા.

પ્રકાશક : પુનલલાલ લગવાનલાલ
પારેખ, પાર્વતી ભુવન, વિલેપારલે.

મુદ્ર્ય ત્રણ રૂપીઆ.

ગુજરાતના પ્રખર પત્રકાર તરીકે ખ્યાતી પામેલા શ્રી. શ્રીતારામ જે. શર્માએ લખેલી આ વાર્તાઓના સમુચ્ચયને અમે સદૃષ્ટિ આપકાર આપીએ છીએ. સામયિકો અને માસિકો પરત્વે લખાયેલું સાહિત્ય બહુધા ફાળુજીરી હોય છે. અનેકવાર વાર્તાની વસ્તુ સમાજના સાંપ્રત આંદોલનોને અનુલક્ષીને ચોજવામાં આવી હોય છે એટલે આ વાર્તાઓ અને અન્ય સાહિત્યકૃતિઓ કાળદોષથી પીડાય છે. છતાં હિંદની સમાજરચનાની પ્રખર રૂઢી-ચુસ્તતાને પ્રતાપે કહો કે હિંદની પ્રગતિની ધીમાશને લઈને કહો પણ હજુ પણ સમાજની દુઃખદ દશાનો અંત આવ્યો નથી. એટલે આ વાર્તાઓ સામાજિક ક્રાંતિ (Social Revolution) ના ઇતિહાસમાં જરૂર સ્થાન લે છે. અને લીધા કરશે.

બિરાદર શર્માએ આ વાર્તાઓમાં સમાજના-ખાસ કરીને હિંદુ સમાજના ઉપલા થરના સ્ત્રીત્વને સહન કરવા પડતા ભવંકર અન્યાયોને તેમની લાક્ષણિક છટાથી રજુ કર્યા છે. તેમણે જીવનને પ્રત્યેક દોષથી ચમ્ચુ છે. અને રૂઢીપૂજના માનીતાઓને ન ગમે તેવા પણ વેધક વિચારોથી તેમની વાર્તાઓ ઉભરાય છે. સંભવ છે કે આ પુસ્તક સમાજના પ્રત્યાઘાતીઓમાં પસંદ નહીં પડે પણ તેમને માટે તે નથી લખાયું. તેમનો નાશ કરવા માટે લેખકે કલમ ઉપાડી છે, એટલે જ અમે નિઃસંકોચે ગુજરાતની યુવાન જનતાના આ પુસ્તકને અપનાવવાનો આગ્રહ કરીએ છીએ.

નવયુગ અને પ્રભામિત્ર કેસરીમાં પૂર્વ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી ૧૯ વાર્તાઓ આ સમુચ્ચયમાં સમાવવામાં આવી છે અનુક્રમે આ વાર્તાઓ સળગતો સંસાર, સંધ્યાનો વર, અનંતપુરમાં બળવો, બદનામી, દીવાનો, રનેહલન, ધલકામ, કલાનો શહીદ, મુઝાં માંથી મર્ડ, વસુમતિનું બંડ, સોભાચવતી વિધવા, સુધારક, એક ખરાબ જીજ્ઞ, નિરાધાર ઝેલુચુએટ, કુલીનતાની ઘણીમાં

વેરનો બદલો, રાજરામશાહીની મુઝવણ, કુલીનશાહીના ખર્ચમાં, મોતનો ચરખો, બીજવારનાં લગ્ન, પ્રતિષ્ઠા, અને ભૂખનો ભોગ છે. આ વાર્તાઓની વસ્તુથી તો પ્રત્યેક જણ સારી રીતે માહિતગાર છે એટલે એ વિષય ઉપર વધુ લખવાને બદલે, સામાજિક ક્રાંતિભર્યા સાહિત્યની ચર્ચા કરવી જ યોગ્ય થઇ પડશે. પ્રત્યેક યુગમાં નવા વિચારો ધરાવનાર, અને તેને બેધડક જાહેર કરનાર વર્ગ અતી અદ્ય હોય છે. પણ સમાજના ખુણે ખુણે પણ આ સીતમનો સામનો કરવા માટે નવા યુવાનો તૈયાર થઇ રહ્યા છે. તેમનું બળ સુસંગઠિત થાય છે અને પરિણામે સમાજ-રચના બદલાય છે. આ ક્રમ સનાતન છે. પણ તે સાથે જ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે પ્રત્યેક સમાજરચના તેના આર્થિક તત્વોને આધીન છે. પણ જ્યારે આર્થિક સંબંધો (Economic relations) બદલાઇ જાય, જ્યારે નવા આર્થિક સંબંધો (જેવા કે માલેક અને શ્રમજીવી) ઉભા થાય ત્યારે નવી સમાજરચનાના બી નાખાય છે. ત્યારે સામાજિકક્રાંતિ થાય છે. પણ ત્યાર પહેલાં આર્થિકક્રાંતિ થાય છે. આ ટ્રિગ્ગરિંગ સ્વિકારીએ તો સમજવો કે આધુનિક સામાજિક આંદોલનોની ભૂમિકા બદલાયેલા આર્થિક સંબંધો છે. રૂઢીપૂજકો આ વસ્તુ જોઈ શક્યા નથી. તેથી જ તેઓ સામાજિક ક્રાંતિકારી બળનો વિરોધ કરે છે. પણ નવા આર્થિક સંબંધો નવી સમાજ-વ્યવસ્થા માગી લે છે અને તેથી રૂઢી-પૂજકો ધ્રુષ્ટ કે ન ધ્રુષ્ટ છતાં આખરી વિજય આ વર્ગનો જ છે.

આથી જ સળગતો સંસાર એ સામાજિક ક્રાંતિકારીઓની મનોભાવના વ્યક્ત કરી રહ્યું છે. સમાજશરીરના સડી ગયેલા

અને દુર્ગંધ મારતા વિભાગ તરફ આંગળી ચિંધી લેખક તેને કાપી નાંખવાની હીમાયત કરે છે. અને બતાવી આપે છે કે જ્યાં સુધી સમાજની શરીરરચનામાં જરૂરી પરિવર્તન નહીં થાય ત્યાં સુધી સહન કરવા પડતા ત્રાસને નીવારવા અશક્ય છે.

હવે આર્થિકક્રાંતિ ઉપર વધુ લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. કે સામાજિકક્રાંતિ ઉપર એ એક વિવાદનીય પ્રશ્ન છે. પણ છતાં આવા સાહિત્યની જરૂર વિશે તો ભાગ્યે જ એ અભિપ્રાય હોઈ શકે. પ્રત્યેક પ્રકારના પરિવર્તનની જરૂર છે. અને તેથી જ આ પસ્તકનું મહત્વ પણ અતી મહોદ્દુ છે.

નિરાધાર ટ્રેજયુએટની વાર્તા ખરેખર સુંદર છે અને અમને તો સૌથી વધુ પસંદ પડી છે. ગુજરાતના ટ્રેજયુએટને પરીક્ષામાં પસાર થયા પછી સહન કરવી પડતી સ્થિતિનું આટલું આમેદુબ વર્ણન અમોએ અત્યાર સુધી એક પણ પુસ્તકમાં નથી જોયું.

આથી જ અમે લેખકને આ વાર્તાઓના પ્રકાશન માટે અમારા હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ. અને આશા રાખીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં લેખક આવાં પુસ્તકો વધુ ને વધુ ગુજરાતના સાહિત્યને આપે.

પી. જે. ભટ્ટ

“કુમાર”-શતાન્ક :

તંત્રી : રવિશંકર રાવળ :

પ્રકાશક : કુમાર કાર્યાલય.

સારાંચ ગુજરાતમાં માસિક પત્રોમાં ‘પોતાની’ ‘કલા’ વડે ‘નવીન ભાત’ પાઠનાર આ માસિકની જોડ જડવી મુશ્કેલ છે. અલબત્ત, મુદ્દલુકલાની સાથે સાથે

જે માદ સ્વચ્છતા અને 'ટાઇપો'ની નવી-
નતા સમાયત્રી છે, એ જોઓ સહમજતા
નથી એમ લાગે છે તેઓને કદાચ એ ફેર
નજરે નહિ પડે. પણ એટલું કહેવું પડશે
કે આવતી કાલના 'પ્રીન્ટર' કે કોઇ સ્વ-
ચ્છ ડાપકામ કરનાર કલાકારનું તો
માસિક છે જ!....

શતાંકના કંઠર પરનું ડાપકામ આદ-
તીય છે. સારાય ગુજરાતના કાળા બુખરા
રંગના કંઠર ઉપર પીળા અને લાલ
શાહીનો સફળ રીતે ઉપયોગ કરનાર હોય
તો 'કુમાર'જ છે. ગોઠવણી, સુશોભન
કલા, ટાઇપોની નવીનતા અને અમુક જાતના
'વળાંક'નો એક અને તેની ખાસ આક-
ર્ષક ખૂબીઓ સહમજવનાર 'કુમાર'
શિવાય આવું કોઇ માસિક સારાય ગુજ-
રાતમાં છે જ નહિ.

'આવતી કાલના નાગરિકો' આ માસિક
ધડે છે કે કેમ, એ હું ખરાબર કહી
શકતો નથી; પરંતુ તે આજના અમુક
વર્ગના જવાનો પર અસર કરી શક્યું
છે એટલું તો સ્વિકારવું જ પડશે. આવતી
કાલની કુનિયાના દ્વારે જ્યારે સમાજવાદનાં
તોરણ બંધાશે ત્યારે એ આવતી કાલનો
બુવાન 'આ' 'સાહિત્ય' અને 'આ'
'કલા'ને કોણ જાણે કેવાં વિશેષણો
લગાડશે! કુમારનો આ ૧૦૦ મો અંક
'કલા'નું જીવંત પ્રતિબિંબ જ છે. પણ એ
કલા શામાંથી જન્મી છે? અમુક વ્યક્તિ-
ઓને મળતી ફૂરસદમાંથી. મુઠીસર માન-
વીઓ સમાજના હજારો-લાખો આદમી-
ઓનું શોષણ કરી રહ્યા હોય અને તેના જ
આધિપત્ય અને તેના જ વાતાવરણ નીચે
'આ' 'કલા' વિકાસ પામતી જાય છે....
એટલે કલાકારો મુઠીવાદી મનોદશાનું પ્રતિ-
બિંબ પાડે છે.

જે શ્રમજીવીઓ પરસેવો પાડી-સીફ-
સાડીને મારે-જળરજસ્ત ઉત્પાદનો બજા-
રમાં બહાર પાડે, તેની ઉપર આંગળીને વેટે
ગણાય એટલા લોકો પોતાની સત્તાનો કારડો
વીંઝે...એવા વાતાવરણમાંથી કવચિત્તજ
વિશ્લેષી 'કલા'નાં સર્જન થાય છે. અજાણત,
અત્યારે તો જ્યાં જુઓ ત્યાં સત્તાશાહી
'કલા' દેખાય છે...પણ 'કુમાર' જ્યારે
'સામ્યી કલા'-'સાત્ત્વિક કલા' વિશે રસ
હયે છે ત્યારે જ યાદ આપવાની જરૂર છે
કે કલાકાર ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે છતાં તે
ઉપલા થરના માનસનો પડથો પાડે છે.

કેલા એટલે પ્રચારકાર્ય.....'જીવન-
સંગીત' આપણને શું શીખવે છે?.....
જ્યારે એક બાબુ માનવ 'સાદી'-'સાદી'નો
આવાજ કરી રહ્યો હોય! હારે કલા
માણવાની તેને તક પણ મળતી નથી.
મસાદુર કલાવિવેચક અપ્ટન સીંકલેર
કહે છે કે.....'Art is play, having
for its purpose the develop-
ment of human faculties and
experiment with the possibi-
lities of life'...અને કલાકાર વિષયક
તે કહે છે કે: The Artist is a
social product, his psychology
and that of his art works being
determined by the economic
forces prevailing in his time...
the established artist of any
period is a man in sympathy
with the ruling classes of that
period, and voicing their
interest and ideals.....

અપ્ટન સીંકલેર ચોક્કસ કહે છે.
સારાય અંકમાં મુઠીવાદના માનસને જે
આપે તેવી જ નીતની કલા પોતાનું નીચ-

પણ કરતી હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

આવતી કાલના કલાકારને તો, શ્રમજીવી સમુદાય પ્રેરણા પાશે. એને 'ચાંદ'..... 'કૌમુદી'... જેવાં ચિત્રો વિશે ખ્યાલ કરવાનો નહિ હોય. એ તો નવા ભાષીનું સર્જન કરતા શ્રમજીવીને પોતાની Theme બનાવશે. સારાય અંકમાં 'વ્યક્તિવાદ'નો જીવાળ ચહેલો દેખાય છે. આવતી કાલના નાગરિકો વ્યક્તિવાદને ઈકનાવશે... જ્યારે આજનું આ માસિક 'વ્યક્તિવાદ'ને પોતે કેવી રીતે પોષે છે તે બતાવે છે..... પણ ચાલો, તેમની જ દૃષ્ટિએ જ્ઞેતાં સર્વોત્તમ ચિત્ર સ્વ. જમુ સંપતનું 'મેઘફૂલ'નું છે. આ ચિત્ર સર્વોત્તમ છે. એને પહેલું સ્થાન આપવું ઘટે. ત્યાર પછી 'ગંધર્વ' કન્યા, 'આકાશીગાન' અને 'કુણાલ'... આટલા ચિત્રો સારાં છે. 'કોધજવાલા'ને 'કાન્તિ' નું નામ વધુ ઠીક લાગે છે.

પહેલે પાને 'સ્વપ્ન' જ્ઞેતો કુમાર ખડો છે; ચિત્રભાવ સુંદર છે.... પણ સચલાઈની રોશની અહિં ક્યાંથી આવી?.... 'હંડકાવારી આંધ' આ વાર્તામાં દરિયાની

વાસ આવે છે. એટલે સચોટ છે. આપણે ત્યાં સાગરકથાઓ બહુ જુજ છે. એમાં આ વાર્તા-તદ્દન નવીન શૈલિએ લખાણેલ છે, બાકીમાં અમુક ભાષાની ટેકનીક "હીક" છે. જ્ઞેસેક કોનરેડની દરિયાઈ વાર્તા વાંચનાં આપણને તરત જ દરિયાના ખારા પાણીના પવન સ્પર્શવા માંડે છે. તેમ આ વાર્તામાં આવતાં પારિભાષિક શબ્દો બાદ કરીએ તો કેટલે અંશે લાગે છે?... 'ખશુરામ'માં ધ્રુમકેતુજીએ 'ઓટલો' કેમ વાળ્યો છે એ સહમજનું નથી. 'ટાકી' ફિલ્મનો લેખ 'ધણો સરસ! શશિવંદન મહેતાની નાટિકા સરસ છે. માનવ અને વાનર! પણ જાણુવા જેવો છે. 'માડિળ્યાં' નાટિકા યશવન્ત પંડ્યાનું નામ રાખે એવી છે. 'આદર્શ' ગુજરાતી જીવાળ કહેવો હોવો જોઈએ?" એ તદ્દન "જોઈએ" તેના કલતાં ઉડું જ છે. પ્રત્યાધાતી છે.

અતમાં 'કુમારની સુશોભિત નિશિઃજ્ઞેતાઓ પાછળ જે શ્રમ લેવાયો છે એ માટે એના તંત્રીને અભીનંદન ઘટે છે. બાકી 'કલા' તો સામુદાયિક જ હોવી ઘટે. એમાં "વડા ગંગો" પડ્યો ના હોવો જોઈએ.

-અકુલેશ

સાહ્યાર સિવકાર

સિતમની ચક્કામાં
ગરીબની દુનીયા
સત્યની શોધમાં

લેખક

મૂલ્ય

હંડાનુ ઠંકર

૦-૬-૦

જ્યંતિ ટાંક

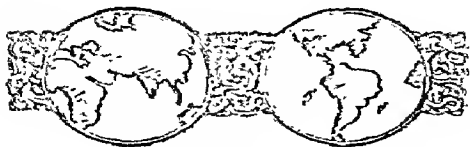
૦-૪-૦

ઝવેરચંદ મેઘાણી

૧-૦-૦

નાનાશાળાનો નારી વિભાગ

— સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૨ —

દર્શક :

કુમારી બચુબહેન હોશવાલ

एमली स्व. पत्निश्रीना स्मरणार्थे --

श्री फार्वरु गुज जी सुभासे

श्रीयुत गहामाष्ट चासुदृष्ट यावदा

तरुदृष्टी सविनये सप्रेम भेद.

નાશિવિભાગની નોંધા: તંત્રાસ્થાનેથી—

કોમી નિર્ણય

આવી જાતના કોમી ચુકાદાની હીંદે આશા રાખી જ હતી, એટલે તેથી કોઈને નીરાશ થવાની જરૂર નથી. સરકારની નીતિથી હિંદીઓ હવે ક્યાં અગ્રણ્ય છે કે એ બાબત તેમને ખેદ થાય? પોતાને લાભદાયક એવા મુદ્દારા હિંદીઓની મરજી વિરૂદ્ધ તેમની ઉપર રોકા બેસાડવામાં સરકાર બરાબર નીપુણ છે, અને તેમાં તેમને ફતેહ પણ મળે છે; કારણ કે અપમાન ખમીને રીડા થઈ ગયેલા તેમના આસ્થાથી વિનિત મિત્રો હરેક પ્રસંગે તેમને પુરેપુરો સાથ આપે છે. દરેક પ્રસંગે આ લોકો જ હિંદના હિતની આડે આંચા છે એટલું જ નહિ પણ હિંદુસ્થાનની પ્રગતિને અટકાવવામાં પણ કારણભૂત થયા છે.

હજી પણ પોતાના પરતું આ કલંક ઘોઘ નાખવા માટે વિનિતોને આ મુંદર તક મળી છે. ગોળપરિષદની નાની બેઠક બોલાવવાની કષ્ટલાત આપી કોમી ચુકાદા સામે થતો વિરોધ અટકાવવાની હોર સાહેબની આ બાજી છે. જો વિનિતોને આ ચુકાદા સામે ખરેખરો વાંધો હોય તો તેમના વાંધાના સમર્થનમાં જ્યાં સુધી તેમનો વાંધો દૂર ન થાય ત્યાં સુધી ગોળમેજી પરીષદમાં ભાગ લેવાની તેમણે ના પાડવી જોઈએ. પરંતુ ત્રીજી ગોળમેજીની મધ્યભાગને લીધે તેમનું અત્યારનું વલણ જોતાં તેઓ તેમ

કરે એવું લાગતું નથી. આ ચુકાદાથી હિંદુઓને અસંતોષ થયો છે એ તો દીવા જેવું ઉઘાડું છે ત્યારે આ જ મુખ્ય મુદ્દા પર રચાયેલી મંત્રણામાં ભાગ લેવાને ફાયદો શું? આટલેથી જ બેસી ન રહેતાં જ્યારે નવું બંધારણ હિંદીઓ પર લાદવામાં આવે ત્યારે જેમને તેનાથી અસંતોષ થયો હોય તેમણે તેમાં ભાગ લેવાની ના પાડવી જોઈએ.

દીલગીરીની વાત તો એ છે કે સ્ત્રીઓએ કોમી પ્રતિનિધીત્વ મુદ્દાના પાડ્યા છતાં તેમને તેમાં સ્પર્ધાવામાં આવી છે. મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની પોતાની જ ઇચ્છા વિરૂદ્ધ આમ કરવાને સરકારનો એક જ આશય હોઈ શકે અને તે એ કે સ્ત્રીઓ કે જે કોમી બેદલાવથી પર છે તેમનામાં કોમી કંકાસનાં બીજ રોપવાનો. ભલે સરકારે આ જાતનું પ્રતિનિધીત્વ સ્ત્રીઓને આપ્યું પણ તેમાં તેમને નીરાશા મળશે એની અમને ખાતરી છે. મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ માટે આ ચુકાદાથી જગ્યા અનામત થઈ તેથી તેઓ બોળવાઈ જશે એવી જો સરકારની માન્યતા હોય તો તેમાં તેમને સખત થાપ મળશે. મુસ્લીમ સ્ત્રીઓએ પોતાનો નીશ્ચય તેમના પોતાના પ્રતિનિધી દ્વારા ગોળમેજી પરીષદમાં જણાવી દીધો હતો એટલે કોઈ પણ સંજોગોમાં તેઓ પાછળ નહિ હાકે. તેમને માટે મત આપવાની અલાયદી ગોઠવણ કરવામાં આવનાર છે એટલે પરદાનશીન સ્ત્રીઓ પણ કંઈ પડતું કાઢી શકે તેમ નથી.

મહામંદ યાકુબ જેવાઓની સલાહથી દોરવાઈ સરકારે આ પગલું લયું છે એમાં જરાએ શંકાને સ્થાન નથી. સ્ત્રીઓમાં જે રાષ્ટ્રીય ભાવના જાગી છે તે દબાવી દેવાના મુદ્દાથી જ કોમી પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે. કારણ કે સરકાર જાણે છે કે આવી સ્ત્રીઓ પુરૂષો પર પુરતું દબાણ લાવી પોતાના પાસા ઉઠા કરાવશે.

મીસીસ સુબ્યાને કહ્યું છે કે “આવી જાતની અનામત જગ્યાઓ અમને મળે તેના કરતાં અમને ન મળે એ વધારે ઇચ્છવાન્ન છે.” એ તેમના મત સાથે અમે સંમત થઈએ છીએ અને જહેનો

અમારી આગ્રહભરી ભલામણ છે કે જે તેમની મરજી વિરૂદ્ધ આ સુકાદો કાયમ રાખવામાં આવે તો તેમણે તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ. જો તેમ યશો તો જુદાં મતદાર મંડળ માંગવામાં કોમી બેદલાવને દૂર રાખવાનો તેમનો જે હેતુ હતો તે નીષ્ફળ જશે. એટલે સરકારે આ રીતે પાથરેલી જાળમાં ફસાતાં પહેલાં તેમણે, પુખ્ત વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે, આ સુકાદાના સ્વીકારની વિરૂદ્ધ પુરૂષોમાં પ્રચાર કાયમ કરવાની જરૂર છે અને તેનું બીડું અખીલ ભારત સ્ત્રીસમાજ ઝડપી લેશે એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

એ કે વિ નં તિ.

જરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામાં આવે છે. છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા નથી. તો સર્વ તંત્રી બરાબરેને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને અન્નામે મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ ૨૧, દલાલ સીટ, કોટ, મુંબાઈ.

પોલી પ્રતિષ્ઠાનું પોકળ

૬૬૬૬ વાર્તા

લેખિકા : બચુબહેન

શુશીલા સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ઉછરી હતી. સ્વભાવે માયાળુ હતી પણ દલ અને અહતાના રંગમાં પુરેપુરી રંગા-એલી હતી. સમાજસેવાનો તેને પાસ લાગ્યો હતો. ચપળતાને લીધે અને પાતાનો રસ્તો ઠાઠી લેવાની કુનેહને લીધે તે એક સમાજસેવક તરીકે જાણીતી થઈ હતી.

છેલ્લા ચાર વર્ષથી તેણે મનુરવગની પ્રશ્ન હાથ ધર્યો હતો. મનુરવગની રહેણી-કરણી સુધરાવવી, તેમના હકકો અપાવવા અને સમાજરચનામાં અને તેરલી ક્રાંતિ કરાવવાની તેને ઉમેદ હતી. મનુરોની ચાલીએમાં જાતે જઈ શુશીલા તેમને મદદ કરતી એટલું જ નહિ પણ તેમનું સંગઠન

કરી તેમના હકકો સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતી.

હાલમાં હમણાં તેની નિશાળની બહેન-પણી મધુરીએ તેના કામમાં લાગ લેવા માંડ્યો હતો એટલે તેના હિતસાહને પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું.

મધુરીએ ગયા જીન મહીનામાં જ બી. એ. ની ડીગ્રી લીધી હતી. મધુરી બીન-અનુભવી હોવા છતાં એટલી લક્ષી અને સરળ હતી કે શુશીલાને તેની સાથે કામ કરવામાં ખુબ મજાદ આપતી હતી. મધુરીને ચાલીએ ચાલીએ લઈ જઈ મનુરોની કંગાલ સ્થિતિનું તેણે જાન કરાવ્યું હતું. તેમની દયાનનક સ્થિતિ જોઈ તેમનો ઉદ્ધાર કરવાને તે તત્પર થઈ હતી.

[૨]

નીચમાનુસાર એક દિવસ અપોરે જ્યારે તેઓ મનુરોની ચાલની મુલાકાતે ગયાં ત્યારે તેમને નીચે જ અળસ પડી કે

પહેલે માળે એક છુટ્ટો મરણ પધારીએ પડ્યો છે અને તેને મદદની જરૂર છે. તરત જ જાનને જાણું તુરંત દાર પરથી ઉપર ગયાં.

સતી ઝોરડી સુધી પહોંચે તેમને કમકમાટીભર્યા અનુદાદરની સામે જ એક ઝોરડીના નીશામાં ચક્રચુર થએલો માણસ પોતાની સ્ત્રીને ઝૂડતો બીજી ઝોરડીમાં લૂપ્તની મારતું જાળક નજરે પડ્યું. તે ઠેકાણે ઠેકાણે કચરો પડ્યો પુક, લીંટ અને નાના બાળકોનું નશાં ત્યાં પડેલું તેમણે જોયું. આ બધું નીહાળીને કંપારી પણ મન પર તેણે સંયમ રાખ્યો. માંદા માણસની ઝોરડી ખોલતાં જ બદખો અંદરથી નીકળી કે બન્ને સ્ત્રીને ઉલટી થશે એમ લાગ્યું. ઝોરડીમાં રિ તરફ અંધાર પ્રસરેલો હતો પણ રવાનમાંથી પડતા આજી પ્રકાશમાં તેમને તરફડીઆં મારતો પેલો માણસ જણાયો. એની બાજુમાં ઉલટી પડેલી હતી અને બાજુમાં જ પાણીનું એક ગંદું વાસણ હતું.

આ ખંડનોને જોતાં તેનામાં કંઈક આશાનો સંચાર થયો હોય તેમ તે ધીરે સાદે બોલ્યો. “એનો મને આ દોષખમાંથી બહાર લઈ જાઓ. મારું આ દુનિઆમાં કોઈ નથી. ભૈરી અને છોકરો મને અહિંઆ અટુલો ‘સુકી ચાલી નીકળ્યાં. એ તો આ પિશાચી વાતાવરણમાંથી

છુટ્યાં. પણ મારું તો ન રહ્યું કોઈ બહાર કે ન રહ્યા ખાવાના પૈસા. ગયા વરસ સુધી મેં મારા શેઠની નીમકહવાલીથી નોકરી કરી પણ માંદા પડતાં એ નિબુર શેઠે મને કોઈ પણ જાતની મદદ વિના ખાલી દુનિયામાં ધક્કલી દીધો. મારી ૨૦ વર્ષની નોકરીની તેણે જરા જેટલી કંડે ન કરી. તે દિવસનો હું માંદો છું. જેમ તેમ કરીને થોડાક પૈસા અચાચા હતા તેથી થોડાક વખત ચાલ્યું. એક મહીનાથી તો મારા લલા પાડોશીઓ પોતાની મુરકેલીનો ખ્યાલ કર્યા વગર મને થોડું થોડું આપતા હતા. એનો, હવે તો તમે અહિંથી લઈ જશો તો હું તમારો અત્યંત આભાર માનીશ.”

બન્ને જણીઓ શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગી. એને તરત ત્યાંથી ખસેડવો જોઈએ એની તેમને ખાતરી થઈ. વિચાર કરતાં શુશીલાને નીરાશ્ચીઓને માટે કાઠવામાં આવેલી એક સંસ્થા યાદ આવી અને તરત મધુરીને વાત કરી તે સંસ્થાની ઓશીસ તરફ રવાના થયાં. જતાં જતાં તેમણે પેલા ડોસાને આશ્વાસન આપ્યું.

સંસ્થાની ઓશીસમાંથી તેમને કહેવામાં આવ્યું કે સંસ્થાના પ્રમુખની પરવાનગી વગર અમારાથી કોઈને દાખલ કરી શકાય નહિ. એટલે પ્રમુખનું શીરનામું લઈ વગર વિલંબે તેઓ તેમને અંગલે ગયાં.

[૩]

બંગલાના આરસનાં પગથીઆં ચઢતાં જ મધુરીના મુખ પર દુઃખની છાયા તરવરી રહી. તેનાથી આવેશમાં એકદમ બોલી જવાયું. “ક્યાં આ ધનીક બાઈનો આલીશાન મહેલ અને ક્યાં પેલી માણસ-રૂપી જનવરોને રહેવાની ચાલી?” શુશીલા

તો ગંભીર થઈ તેની સામે જોઈ રહી પણ કંઈ બોલી નહિ, કારણ કે એ તો આવા અનેક અનુભવમાંથી પસાર થઈ ચુકી હતી.

શુશીલાએ પોતાનો કાડ અંતર મોકલ્યો, પણ બાઈ બહાર જાય છે એટલે મળી

શકશે નહિ એવો ઉત્તર આવ્યો. શુશીલાએ લખી મોકલ્યું કે ઘણા જ અગત્યના કામસર તેઓ આવ્યાં છે અને એક માણસની જીંદગીનો સવાલ છે. છતાંએ શેઠાણી સાહેબનું મન પીગળ્યું નહિં. છતાં બન્ને જણીએએ જીદ લીધી કે કોઈ હિસાબે અમે મળ્યા વગર જવાનાં નથી. આખરે જ્યોત્સ્નાનાં કપડામાં સજ્જ થએલી અને હીરા મોતીના દાગીનાથી મઢાયેલી શેઠાણીએ ન છૂટકે તેમને દર્શન દીધાં !

શુશીલાએ તેને ટુંકામાં જ બધું કહી દીધું અને પરવાનગીની ચીઢી માંગી. આ સાંભળી બાઈસાહેબ એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયાં અને બોલ્યાં કે : “મારે તો હમણાં ગવર્નર સાહેબની પાટીમાં જવું છે. એવા એક બીખારડાને માટે ચીઢી લખવાનો મને બીલકુલ વખત નથી.”

મધુરી તો બીચારી આ ધડાકો સાંભળી આબીજ બની ગઈ અને એ થીમત બાઈની દાંબીકતા પર તેને તીરસ્કાર છુટયો. શુશીલાએ કાલાવાલા કયાં ત્યારે તે સંસ્થાના સેક્રેટરી કે જે એક તેના જેવી પૈસાદાર સ્ત્રી જ હતી તેને મળવાનું કહીને તે રૂબારૂ સડસડાટ અંદર ચાલી ગઈ.

સેક્રેટરી સાહેબને મળવાનું નક્કી કરી તેઓ ગહાર પડ્યાં. ગાડીમાં બંને એટલાં ખીન્ન થઈને બેઠાં હતાં કે કોઈને કંઈ બોલવાનું સુઝ્યું નહિં. આખરે મધુરીની ધીરજ ખુરી અને તે બોલી :

“શુશીલાબેન, પૈસાદારો આટલાં નિષ્કુર અને હલકટ હશે એવો મને આજે જ અનુભવ થયો. શું આ લોકો પૈતાનું નામ બહાર લાવવાને આવી સંસ્થાઓના પ્રમુખ થતાં હશે? આટલી બધી દાંબીકતા ! આટલો બધો પૈસાનો દોર ! અને મોજમજાહનો આટલો બધો શોખ કે એક માણસની જીંદગી પણ તેની આગળ તેઓ તુચ્છ લેખે છે?”

“બેન એટલે જ હું કહું છું મનુષ્યજાતીનો ઉદાર સમાજવાદમાં શુશીલાએ લાગ જોઈ મોગડી મારી.

“હું કયાં એની ના પાડું છું.” શુશીલાબેન, આજકાલ સમાજની કાંઈ કરવાને નામે જેઓ અગ્રગણ્ય ભાગ લે રહ્યા છે તે બધા જ એ કામ ખરી લાવેલી થી કરે છે તે માનવાની હું ના પાડું છું તેમાંના કેટલાકમાં આ કારણને માટે જોઈ આત્મભોગ આપવાની ધગશ નથી તાકતે નથી. મોટી નામના મેળવવા રૂકત મોટી મોટી વાતો કરી મજુર દેહમાં ઝોતઝોત થઈ ગયાનો જે ડોળ છે, જે તેમને માટે મને જરાએ માન નથી કંઈ પણ કામ હાથમાં લેતાં પહેલાં તો માટે ભોગ આપવાની પુર્ણ તૈયારી હોવી જોઈએ.”

“મધુરીબેન તમારી આ માન્યતા બોડી છે. એ થોડા જ વખતમાં હું તમને પુરવાર કરી આપીશ.” એટલું જ શુશીલા બોલી.

તેટલામાં સેક્રેટરી સાહેબના ઘર આગળ ગાડી ઉભી રહી. બન્ને જલદી જલદી નીચે ઉતર્યાં. બંગલામાં ખખર કાઢતાં જ તેમને માલમ પડ્યું કે સેક્રેટરી સાહેબ બે દિવસથી બહારગામ ગયાં હતાં. એટલે બન્ને નીરાશ વદને પાછાં ફર્યાં.

છેવટે ડોસા પાસે એક માણસ રાખી તેને થોડાવણા પૈસાની મદદ કરવાનું અંદર અંદર નક્કી કરી તેઓ ચાલી તરફ વળ્યાં. પરંતુ ચોરડી આગળ આવતાં જ તેમની અજાણખી વચ્ચે ડોસાને તેમણે મરેલો જોયો. એટલે તેના અગ્નિસંસ્કાર માટે પાડોશીને પૈસા આપી હતાશ હૃદયે મૂડીવાદને શ્રાપ દેતાં તેઓ ઘર તરફ વળ્યાં.

મધુરી રૂકત એટલું જ ‘બોલી રાડી : “હાથ ! આ ઉજ્જીયાત ગણાતા સમાજમાં મૂડીવાદની વેદી પર આવો કેટલાએ રોકાનો બળીદાન લેવાતાં હશે !”

સ્વતંત્રતાની પાંખે ઉડ-

રાજકીય સ્વતંત્રતા જનતાનાં જુનાં રૂઢીખંધનોનો નાશ—

૧ જરૂરણી સ્વતંત્રતાની સામાન્ય

: લેખક :

રીતે માનવજીવન પર અદ્ભુત
મસર થાય છે. એની સ્વયંજીવનશક્તિઓના
સર્વાંગી વિકાસમાં પછી બહારની કશી
પણ આડખિલી રહેતી નથી. પરંતુ એ
સ્વતંત્રતાની ખાસ અસર તો રૂઢીનાં જડ-
ખંધનોથી જડકાઇ રહેલા સ્ત્રીસમાજ
પર જ સવિશેષ થાય છે.

સ્પેન એવું તાજું જ ઉદાહરણ છે.

યુગોના યુગોની રૂઢીખંધનોની એટલી-
ઓટી જડકાઇ રહેલી, જીર્ણ માનસના
જડ બોજ નીચે કચડાઇ રહેલી સ્પેનની
સ્ત્રીશક્તિને વર્તમાન પ્રજાતંત્રે સર્વાંગી
સ્વતંત્રતા બક્ષી, તેના પ્રભાવથી ગદ્યકાલનું
મધ્યકાલીન મંદ અને ઉંઘણુથી વાતાવર-
ણથી ઘેરાયેલું સ્પેન આજે અદ્ભુત થતું
જાય છે. આજના સ્પેનનાં શહેરો જીવંત,
ઉઘોળી, અને ચેતનવંતાં બની ગયાં છે.

સ્પેનનો એ પહેલો ત્યાંની સ્ત્રીશક્તિની
જાગૃતિને આભારી છે અને એ જાગૃતિ
વિપ્લવને આભારી છે.

==

ધર્મજીવનથી ઘેરાયેલા મુર લોકોએ
સ્પેનવાસીઓ પર વિજય મેળવી એ પ્રદેશ

પર સત્તા જમાવી ત્યારથી ત્યાંની સ્ત્રી-
શક્તિ રૂઢીના પાંજરે પૂરાઈ હતી. એ જાણે
તેના નૈસર્ગિક વિકાસને રૂંધી રહી હતી,
પરિણામે સ્પેનની પ્રેમદાઓ મધ્યકાલીન
સ્મારક સમી રહી હતી.

પરંતુ વિપ્લવ અને લોકશાસનેસારા
યે સ્પેનની સમાજવ્યવસ્થામાં ક્રાંતિ ફરી
નાખી છે. બળવા, પહેલાના સ્પેનને જોઈ
ગયેલા મુસાફરો આજના સ્પેનમાં થયેલા
સામાજિક પલ્લાને જોઈને આશ્ચર્ય પામે
છે. એ પહેલો સ્પેનનો સાંપ્રતિક વિકાસ
સાધવામાં સહાયજીવન થઈ પડ્યો છે. એ
પલ્લાને લીધે રૂઢીનાં ખંધનોમાંથી સ્ત્રી-
શક્તિ સ્વતંત્ર થઈ છે. અને હવે તો સ્પે-
નના કારખાના સમાજાસીલોનામાં, તેમ જ
મુત્સદ્દી મંડળ અને મુલ્કી અમલદારોથી
ઊભરાતા માટ્રીડમાં મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીઓનો
સમુદ્ધ સ્વતંત્ર રીતે હરતો ફરતો જોઈ
શકાય છે. એક વખતે સ્પેનની સ્ત્રી સ્વ-
તંત્ર સીતે એકમાં જઈને પોતાનું ખાતું
ઉઘાડવા જેટલી થે છુટ મેળવી શકતી
નહોતી, સમાજમાં તેનો દરજ્જો છેક જ
ઉતરતો હતો, સમાજ અને ધર્મનાં રૂઢી-

-તી સ્પેનની નૂતન સ્ત્રી

—કરી યુગોથી દબાયેલી સ્ત્રીઓને નવી શક્તિ આપે છે.

સીતારામ જે. શર્મા

બંધનો તેને યુગળાવી મારતાં હતાં, પરંતુ વિપ્લવ પછીના પદ્ધતિએ તેને ઉચ્ચ ભૂમિકાએ લાવી મૂકી છે. સમાજમાં તેનો દરજ્જો હવે માનપ્રદ છે. વડીલવાદ અને પાઠરીવાદના અતિરેક ઓછા થઈ ગયા છે. સ્પેનની સ્ત્રીશક્તિને આજે સ્વતંત્રતાની નવી પાંખો મળી છે, તેની મદદથી તે સ્વતંત્ર જીવનનાં ઉત્કૃષ્ટ નોની મજા મ્હાણી શકે છે.

==

જુનવાણી યુગ આપમે છે, નવા યુગની ઉપા પોતાની યુવાળી સુરખીથી સ્પેનને નુતન તાઝગી બક્ષી રહી છે. સ્પેન આજે સંક્રાંતિ કાળમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. તે બતાવતાં કેટલાંય આલ્હાદક અને મનોરમ દ્રશ્યો જોવા સાંપડે છે. જૂના રિવાજો નવાની સાથે લળતા દેખાય છે અને તેમાંથી ઘણી વખત રમુજ પણ મળે છે.

માંદ્રોઈની કોલેજોમાં સહશિક્ષણના સંસ્કાર પામતી નુતનયુગની ગ્રાહક બીલતી યુવતિઓ કોઈપણ જાતના ખોટા સંકોચ વિના પોતાના યુવકમિત્રો

સાથે હોંશયી બળે છે, હસે છે, કુદે છે, રમે છે, જમે છે; ત્યારે ખીજે અનેક સ્થળે હજી એવાં કુટુંબો ય છે કે જેમની જીવાન છોકરીઓ પોતાના યુવકસ્નેહીઓ સાથે પોતાના ઓરડામાં છાનાં છાનાં રાખીયો અને જીવીએટનાં સંવનનનાં નાટકો ભજવે છે. ખાસ કરીને તો જે કુટુંબો નિધમિત દેવળોમાં જનાર હોય છે તેઓ હજી એમ જ માને છે કે છોકરા છોકરીનાં વાગ્દાન વહેલી ઉમ્મરે કરી, દાદાં દાદીઓના જમાનામાં લગ્નેશ્વરોને જેવી રીતે મળવા હળવા દેવામાં આવતાં હતાં તેજ રીત સમાજના સંરક્ષણ સારૂ સગવડ ભરેલી છે. તેવાં માથાપો હજી પોતાની કન્યાઓને પ્રણયીની સાથે સ્વતંત્ર સંબંધમાં આવવા દેતાં હરે છે !

તેવા લોકો જ્યાં સુધી એક છોકરા સાથે છોકરીની વાગ્દાનવીધિ થઈ ન જાય ત્યાં સુધી લાવી જમાણને શ્વસુરપક્ષના કુટુંબમાં છૂટથી લળવા દેતાં અચકાય છે. આવાં કુટુંબોની કન્યાઓના હાથના ઉમેદવારો હજીય પ્રણયીનીઓના મકાનની આસપાસ રખડે છે. અને તક મળતાં તેમની લાવી જીવનસંગાથિનીઓ ખારીઓમાં ડોઝાયાં કરીને નેત્રમિલનની મોજ માણી લે છે. અને ખારીનાં ખારણાં

પર ટકોરા મારીને મૌન ભાષામાં હૈયાના અભિલાષ વ્યક્ત કરે છે.

મહિનાઓ સુધી આવી દશાનાં તપ તપ્યા પછી જ યુવતિઓને પોતાના મિત્ર સાથે ફરવાની છૂટ મળે છે, તે પણ માખાપતી દેખરેખ નીચે જ. અને છેવટે કન્યાની માગણી માટે વરનો પિતા કન્યાના આપ પાસે આવીને વિધિપૂર્વક વાતચિત કરે ત્યારે જ લગ્નનું સાદું નકકી થાય છે. આવી રીતો મોટે ભાગે તો એવાં કુટુંબોમાં ચાલે છે કે જે કુટુંબ ગમે તેટલી ગરિબાદ છતાં પોતાની પુત્રિઓને નોકરી કરવા જવા દેવામાં નાનમ માને છે.

પરંતુ હવે તો પિતાઓ પોતાની એ ખોટી મગફળી છોડતા જાય છે. અને પોતાની ટુંકી આવકમાં ઉમેરો કરવા માટે જુવાન પુત્રિઓને નોકરીઓ શોધવા શહેરમાં જવાની છૂટ આપે છે. અને શહેરમાં તેઓ સ્વતંત્રતાની અસરો છીડી લે છે.

==

મધ્યમ વર્ગની કન્યાઓ તો એ જાતી રૂઢીઓની સહેજ પણ પરવા કરતી જ નથી. તેઓ ઘોડેસ્વારી કરવા, તરવા, મોટરો દોડાવવા અને ખીજી રમતગમતોમાં ભાગ લેવામાં એટલું સ્વતંત્ર વર્તન બનાવી રહી છે કે, થોડાં જ વર્ષો પૂર્વે તેઓ રૂઢીનાં સખ્ત બંધનોમાં જકડાઈ રહી હતી એવું કોઈ ભાગ્યે જ કહી શકે. આમ છતાં યુરોપના અન્ય દેશોની યુવતિઓના જેટલી છૂટથી તેઓ યુવાનોની દોસ્તી બાંધતી નથી કે તેમના આદર્શ અને વિલાસનું રમકડું પણ તે બનતી નથી. યુરોપના ખીજા દેશના છોકરાઓ એ આશાએ સ્પેનમાં આવે તો તેમાં નિ-

શ્ચળ જ નિવડે છે. કમરે ખીજા છોકરાઓ સાથે રખડવાથી લગ્નપ્રસંગે તેની ઉત્તરતી ગણના થાય છે એવું સ્પેનની યુવતિઓ માને છે.

પોતાની જવાબદારીમાં ક્રાંતિને સાચવી રાખવા માટે સ્પેનની સ્ત્રીઓ ઘણી જ ખંત રાખે છે. એટલે પોતાના દાંત રખેને બગડી જાય તે ડરને લીધે તેઓ યુરોપની ખીજી સ્ત્રીઓની માફક સીમરેટો પૂંકતી નથી કે ચેકલેટ અને એવી ખીજા મિઠાઈઓ ખુબ ખાતી નથી. એટલું જ નહિ પણ તે અંખોડાની, બ્રમરની, ચાલની, ટાપટીપ પણ ઘણી જ રાખે છે.

પરંતુ રૂઢીનાં જડબંધનોમાં યુગો સુધી ઢાળાઈ રહેવાને કારણે તેમને પુરતા અભ્યાસની તેમજ જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ઓછી તક મળી છે, એટલે હજી તે વર્તમાન યુગના યુવકની મનવાંચિત જીવનસંચાલિની થઈ શકતી નથી. તે માત્ર આદર્શ ગૃહિણી અને ઇચ્છવાયોગ્ય માતા જ બની શકે છે. પરંતુ હવે તો એ ખામીઓ દૂર કરવાના સમય અને સતત પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે, અને પાઠશાળા તરફથી ચાલતી શાળાઓમાં એક જ ઘાટનું શિક્ષણ મળતું તે સ્થિતિ હવે ત્યાં ઝડપથી અદૃશ્ય થતી જાય છે.

==

તે તન સ્ત્રીના હૈયામાં જ્ઞાનની ભૂખ જળી છે. અને હવે તો સ્થાપત્ય, રાસાયન, કાયદો, વૈદક એ પ્રત્યેક વિષયનાં શિક્ષણ સ્પેનની નુતન સ્ત્રી લઈ રહેલી છે. અને એ જાગૃતિની ઝાલક ખીજાં ક્ષેત્રોમાં ચે ફરી વળી છે.

વિક્ટોરીઆ કેન્ટ કેડખાનાંની જુદી પ્રયામાં મુધારા માટે મથી રહી છે. સીનોરા ઇંઝામેક ડ પેલેન્સીઆ જે સ્પેનના કામદારોના સરકાર તરફના પ્રતિનિધિ તરીકે છનીવા ગઇ હતી, તે કામદારોમાં જાગૃતિના જુઆળ ફેલાવી રહી છે. સીનોરા કલારા કેમ્પામેર જોઓમાટે રાજકિય વિચારો ચર્ચાતી કલ્પ ચલાવે છે. એ કલ્પની સમ્યો સ્પેનમાં ફરીથી આફ્રો-લેના વંશજોને લાવવાની ભાવનાનો નાશ કરવાના કામમાં પ્રવૃત્ત જની છે.

એક વખતે પાદરીઓ સ્ત્રીજાતિની જરાતરા જાગૃતિની પે સામે થતા, સ્ત્રીઓ રાજકારણમાં જરા જેટલું માંયું મારે તો તેની સામે તેઓ પ્રયત્ન કોશ્ઠલ જગાડતા, પરંતુ હવે તો એમનો આધાર માત્ર મધ્યમવર્ગનાં માણસો પર જ આવલંબી રહેલો હોવાથી, તેઓ સ્ત્રીજાતિ રાજકારણમાં ભાગ લે નેને વખાણવા લાગ્યા છે.

ખાનડાનીની ખુમારીવાળી અને ગભીરશ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રીઓ, અલગત પ્રગતિમાન વિચાર ધરાવતી સ્ત્રીઓનો સામનો કરવા ઉદ્યોગપતિઓની સ્ત્રીઓ સાથે બહેનપણું બાંધી રહી છે; પરંતુ તેમાં તેઓ જરા પણ ફાવી શકવાની નથી. કેમકે નવા બંધારણથી રૂઝ વપાઈ વધુ ઉમ્મરની પ્રત્યેક સ્ત્રીને મતાધિકાર સાંપડ્યો છે. એથી એકલા માંદીડમાં જ

લગભગ અઢીલાખ સ્ત્રીઓ મતાધિકાર માટે નોંધાય છે. એ સંખ્યા પુરૂષો કરતાં ય વિશેષ છે. તેમની આગળ પેલી મહીલર શ્રીમંત અને ઉમરાવ વર્ગની સ્ત્રીઓ ફાવવાની નથી. આ નવા અધિકાર સ્પેનના ભાવીને પડતાવવાની સત્તા સ્ત્રીઓને સાંપડી છે, એટલે તેમને રાજ રાખવા દરેક રાજદ્વારી પક્ષવાળાઓ મથી રહ્યા છે.

સ્પેનના ઇતિહાસમાં આમ એ જતાવ પ્રથમ જ બને છે કે જ્યારે ત્યાંની સ્ત્રીઓ રાજીના મહાન પ્રશ્નોમાં રસ લેતી થઇ હોય, તેની ચર્ચા કરતી હોય અને તે માટે તેમણે સન્માન પણ ચણું હોય.

==

સ્વાધીનતા શુદ્ધામીનાં જડ બંધનો તોડી નાખે છે અને એ બંધનોમાં જડડાયલાં મુકિત મેળવતાં, તેમની શક્તિ અને પ્રસાનો કેવો સ્વયંજી અને સર્વાંગી વિકાસ થાય છે તેનો આ વધુ પુરાવો છે.

એટલે હિંદી સ્ત્રીઓની હાલતની દશાને જોઇ રવરાજ માટે નિરાશ થનારાઓએ તો, તેમને હાલતની દશામાંથી મુક્ત કરવા માટે પણ સ્વરાજની સત્વર પ્રાપ્તિ થાય તે માટે મથવા તત્પર થવું ધરે છે. *

* અંગેજીના આધારે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રોશને વીધરનો સ્ટેલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જોવા બીજા કોઇ મિત્ર નથી.

મીસ મૈત્રય ભોસા એમ.બી.
જેમને આગળ અભ્યાસ કરવા મ્યુનીચ
વિશ્વવિદ્યાલયની સ્ટોલરશીપ મળી છે.

ડા. હાજલ મેકેરા
મુંબાઈના મ્યુનીસીપાલિટીના મેટરનીટી
ઓફીસર. જેઓ લંડનની D.P.H.
ની ડિગ્રી લઈને પાછા ફર્યા છે.

પ્રગતિના-

કુમારી મુર્વીસીંઘી
રંગુન વિદ્યાપીઠના વકીલની પરિક્ષા પસાર
કરનાર પહેલાં બાનુ સભ્ય.

હિંદની સ્ત્રી જનતા વિજ્ઞાનિક વેગથી
ઉંચા સ્થાનો ઉપર સ્ત્રીઓ નીભાવી
તેઓ સફળ થાય છે. તે આમ સ્ત્રી-
ફ્રેટાઓ પ્રત્યેક માસે રજુ કરવાનો
આશા છે કે વાચક સમુદાય

-પંથ પર

મીસ કમલાસેથી બી.એ.

લંડનની ગેયલ બ્લોગ્રાફીકલ સોસાયટીના
ચુટાગેલા પરેશાં બાનુ સભ્ય.

હરિસીંગ ગૌરના શિક્ષીત પુત્રી.

કુમારી પ્રાંજયે

જેઓ વિલાયતમાં સફળ અભ્યાસ કરીને
દિંદ પાઠા કર્યા છે.

સર્વલક્ષી પ્રગતિ સાધી રહી છે. ઉંચા
જાય છે. ઉંચી મનાતી પરીક્ષાઓમાં
જનતાનું ગૌરવ વધારનારી જીતેનાના
હવેથી અમેએ નિરધાર કર્યો. છે.
અમને સહકાર આપશે-તંત્રી.

સ્ત્રીત્વના આંદોલનો!

તેણે શું માંગવું જોઈએ?

સર્વોપરિતા કે સાચી સમાનતા?

યુરોપની સ્ત્રીત્વ ચળવળે મેળવેલા આદર્શો કયાં સુધી સફળ થયા છે અને અનુભવની કસોટી ઉપર ચલાવતાં કયાં સુધી નિષ્ફળ નિવડ્યા છે તે ઉપર ચર્ચા કરતાં લેખિકા શ્રીમતી તરૂલતા સાથે સાથે સોવીયેટના સ્ત્રીત્વની ચળવળ ઉપર અશુદ્ધી નિર્દેષ કરીને હિંદની ચળવળ ઉપર તેમના પોતાના વિચાર જાહેર કરે છે—તંત્રી.

‘Equality to the man’ આ પ્રકારના સંગ્રામસુત્ર સાથે યુરોપના પ્રત્યેક પાટનગરમાં સ્ત્રીઓ સરખા કહાડે છે—દેખાવે કરે છે અને એમ અનેક રીતે તેઓ જગતને જાહેર કરવા મથે છે કે પુરુષો જેવા જ ચલાના તેમના અભિલાંષો છે. યુરોપની સ્ત્રીચળવળનાં (Feminist movement) આ જ સુત્રો છે. તે તેમનો આદર્શ છે. અને આ આદર્શપ્રાપ્તિ માટે શ્રેયેલા પ્રખર આંદોલનોથી ઇતિહાસ ઉજળો બન્યો છે.

આ ચળવળ ઉપર એક નજર નાંખીએ તો નીચેના મુદ્દાઓ આપણી આંખ સામે અથડાય છે. સ્ત્રીત્વની માંગણીઓ ઉપર નજર કરીશું તો તેમની નીચેની માંગણીઓ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.

૧ પુરુષોના રાજકીય હક્ક જેટલા જ હક્ક સ્ત્રીત્વને હોવાં જોઈએ.

૨ પુરુષોને આર્થિક ક્ષેત્રમાં જેટલી તક મળતી હોય તેટલી તક સ્ત્રીઓને પણ મળવી જોઈએ.

૩ પુરુષોને સમાજમાં જેવું સ્થાન હોય તેવું જ સ્થાન સ્ત્રીઓને મળવું જોઈએ.

આમ સાંપ્રત સ્થિતિમાં પુરુષને જેટલા હક્ક, જેટલી તક, અને જેવું સ્થાન હોય તેટલા જ હક્ક, તેટલી જ તક અને તેવું જ સ્થાન મેળવવાની તમન્ના સ્ત્રીત્વમાં ઉભી થઈ છે. યુરોપની સ્ત્રીત્વની ચળવળનું આ અર્થ છે અને તે અર્થે તેમણે હોટાં આંદોલનો ઉપાડ્યાં છે.

ઐટલે આપણે જોઈ-શકીએ છીએ કે રાજકીય ક્ષેત્રમાં પહેલાં સમાન સત્તાધિકાર માટે સ્ત્રીઓએ માંગણી કરી. અને જ્યારે વ્યક્તિગત સત્તાધિકારનો હક્ક મળ્યો

ત્યારથી તેમજે વ્યક્તિગત મતાધિકાર માટે માગણી કરી છે.

આર્થિક ક્ષેત્રમાં પુરૂષોના જોડણી જ તક સ્ત્રીત્વને આપવામાં આવે એવી માગણી રજુ થઇ છે. આ દિશામાં પણ યુરોપની સ્ત્રીઓએ સારી પ્રગતિ કરી છે. જવાબદારીવાળા જગાઓ ઉપર, સ્ત્રીઓ નીમાઇ છે. કાર્ટમાં તેઓ વફિલાત કરે છે. ઇસ્પીતાત્રમાં તેઓ ઓપરેશન કરે છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તેમને સ્થાન મળતું જાય છે. અત્યારે એવો કોષ્ટકોગ નથી કે જ્યાં સ્ત્રીને આગળ પ્રવૃત્તિ ન કરી હોય.

આ ઉપરાંત સામાજિક ક્ષેત્રમાં પણ તેમને સ્થાન મળી ચુક્યું છે. તેઓને પુરૂષોની સમાન ગણવામાં આવે છે અને એ પ્રમાણે જ આદર્શો માટે યુરોપે સ્ત્રીત્વના આંદોલનો ઉપાડ્યાં હતાં તે આદર્શો મેળવવામાં તેઓ સફળ થયાં છે.

છતાં પણ કહેવામાં આવે છે કે યુરોપની સ્ત્રીઓ સાચું સ્વતંત્ર્ય નથી પામી ! છતાં પણ એમ ગેધડક આલેખવામાં આવે

છે કે યુરોપનું સ્ત્રીત્વ પહેલાની માફક જ ગુલામ છે !

ત્યારે ખરેખર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય છે. આ કથન શું સાચું છે ? શું સ્ત્રીત્વના આંદોલનોએ મેળવેલો આદર્શ અનુભવની એરણ ઉપર નક્કરો નીવડ્યો છે ? શું આ આદર્શોથી પણ કંઈક વધુ શક્ય છે ? વ્યવહારમાં આ હકકો, આ સરખી તકો અને સમાન દરજ્જાને એ સર્વ વસ્તુઓનો કંઈ જ અર્થ નથી ? અને તેઓ કહે છે કે 'યુરોપનું સ્ત્રીત્વ હજુ પણ આધીન છે. યુરોપમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળ્યો છે પણ રાજતંત્રમાં તેમનો અવાજ નથી' એમ કહીને આર્થિક ક્ષેત્રમાં અતુલ્લતાઓ મળતી છતાં પણ આર્થિકતંત્ર ઉપર મુડીવાદીઓના અધિકાર સામે તેઓ આંગળી ચીંચે છે. તેઓ કહે છે કે હજુ સમાજનો વિશાળ સમુદાય આર્થિક આધીનતામાં કચરાઇ રહ્યો છે. એટલે સ્ત્રીઓને એમ માનતી હોય કે તેઓ સ્વતંત્ર છે તો તે તેઓનો મ્હોટો ભ્રમ છે.

[૨]

તેઓ જણાવે છે કે સમાન મતાધિકાર હોવા છતાં અત્યારે પ્રગતિસક્તાક તંત્રમાં આમલગીનો અવાજ જરૂર મે પહોંચતો નહીં હોવાથી આ મતાધિકાર માત્ર મેજશોખનું સાધન થઇ પડ્યું છે. અત્યારે ઇંગ્લેંડમાં મુડીવાદીઓનો રાજ્યકારભાર છે. એક વસ્તુ તો પ્રત્યેક જણને સારી રીતે જાણે છે કે પ્રત્યેક પ્રગતિસક્તાક તંત્રમાં રાજ્યની ખરી સત્તા તો અલ્પસંખ્યાના મુડીવાદીઓના હાથમાં જ હોય છે. અને તેમના પક્ષને મત આપીને સ્ત્રીઓએ રાજતંત્રમાં અવાજ મેળવવાને બદલે પ્રત્યાઘાતીઓના હાથ વધુ મજબુત કર્યા છે.

સ્ત્રીઓનો અત્યારનો શાશકપણ એક વસ્તુ તો સારી રીતે સમજે છે કે સ્ત્રીઓ હમેશા શાંતિપ્રિય હોય છે. પરિવર્તનના પડછંદા તેમને પસંદ પડતા નથી. આથી જ તેઓએ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની આનાકાની નથી કરી. કારણ કે આ મતસંખ્યા રૂડીચુસ્ત પક્ષની બાજુમાં પડતી હોવાથી તેઓ પહેલાંના કરતાં વધુ મજબુત બન્યા છે. ઇંગ્લેંડમાં રાષ્ટ્રિય સરકારને પુરૂષોના પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓએ વધુ મત આપ્યા છે. જર્મનીમાં પ્રમુખ ક્રીડાબજારની મુદ્દણીમાં પણ સ્ત્રીઓની મતસંખ્યાએ સારો ભાગ ભજવ્યો છે. આમ આપણે જોઈએ છીએ કે જ્યાં જ્યાં

સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળ્યો છે ત્યાં ત્યાં રૂઢીચુસ્ત પક્ષને વધુ મદદ મળી છે. આ પક્ષ વધુ પગભર બન્યો છે. આમ સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સાથે જે નવા યુગની આશાઓ સેવવામાં આવતી હતી તે નિષ્ફળ નીવડી છે. સ્ત્રીઓને સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓ અને સંકટો હજી તેમના તેમજ રણમાં છે.

તેમજ આર્થિક ક્ષેત્રમાં થઈ રહેલાં તેમના શોષણ ઉપર સમાનતાનો જીરવો આરાધવાથી તે કંઈ ઓછું અક્ષમ્ય થતું નથી. આજે સ્ત્રીઓને સમાન તક મળી છે પણ તે શ્રીમંત સ્ત્રીઓને માટે જ. સમાનતાનાં લગભગ ૮૦ ટકા જેટલાં સ્ત્રીશરીરોને તો સવાર પડે ફેક્ટરી કે ખેતર ઉપર કામે ચડવાનું હોય છે. જેટલે તેઓ સ્વતંત્ર બન્યાં છે કે તેમને સરખી તક મળી છે એ પ્રકારના પોકારો એ નવાં દંભ છે. અત્યારે ઇંગ્લાંડનું સ્ત્રીત્વ આર્થિક રીતે જરાયે સમાન નથી. એ વસ્તુ જવા દ્રષ્ટિએ અને માત્ર શૈક્ષણિક પ્રશ્ન ઉપર આવીએ તો પણ તકે. જોઈ શકશો કે સ્ત્રીકામદારોને પુરુષોના જેવું જ કામ કરવા છતાં તેમને ઓછી મજૂરીથી સંતોષ માનવો પડે છે. આ અનુભવ પ્રત્યેક દેશમાંના સ્ત્રીત્વને માટે સમ્યક છે.

હવે સામાજિક ક્ષેત્રમાં દ્રષ્ટિપાત કરીએ. અહીં પણ એ જ કંઈક કથા સાંભળવાની

મળે છે. અત્યારે ઇંગ્લાંડનાં કુટુંબો જીવે. ત્યાં પતિ એ ધરનો સ્વામીનાથ છે. અત્યારે ઇંગ્લીશ કુટુંબમાં પત્નીના હક્ક કશાંય નથી. હમણાં જ મીસીસ પ્લેસ નામની સ્ત્રીના ઘણીએ કોર્ટમાં એવી ફરીયાદ નોંધાવી હતી કે તેની રજા વગર તે ડો. સીયરલેસને મળતી હતી. આ કેસમાં સુક્રદે આપતાં જજરીસ મેકારડીએ જણાવ્યું કે ‘સ્ત્રીઓ કંઈ ગુલામ નથી!’ એમ સિદ્ધાંત સ્થાપીને મી. પ્લેસની અરજી રદ કરી હતી. પણ ઇંગ્લાંડની વરિન્ટ કોર્ટ આ સુક્રદાને રદ કરીને ઇંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓના સામાન્ય હક્ક ઉપર પાછો અંકુશ મુક્યો છે. આમ તકે જોઈ શકશો કે ઇંગ્લાંડના સ્ત્રીત્વ પાસે અત્યારે સાચા હક્ક જેવું કશું જ નથી. તેમને મતાધિકાર ભડે મળ્યો પણ તેથી શાશ્વતા સ્ત્રીત્વને જરાયે લાભ થયો નથી. આર્થિકક્ષેત્રમાં અનુકૂળતાઓ સાંપડી છે પણ તેથી આર્થિકતંત્ર ઉપર તેમને કાણુ નથી મળ્યો. તેથી જ ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીત્વની ચળવળ ભડે સફળ ગણાતી હોય છતાં વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો આટલા પ્રખર પરિશ્રમનું ફળ શુન્યમાં જ પરીણમ્યું છે.

આમ તેમનું કહેવું છે. અને એ સાચું નથી?

[૬]

અને તેઓ કહે છે કે મોર્ગેટ રશીયાના સ્ત્રીત્વ તરફ એક નજર નાંખો અને સ્ત્રીત્વની ચળવળ કેવી હોવી જોઈએ અને કેવા આદર્શો પર રચાવી જોઈએ તેનું તકે માન થશે. એક બાબત સુડીવાદી જગતમાં સ્ત્રીઓની ગુલામીની સાંકળ ઉપર ભ્રમક સ્વતંત્રતાની ચાદર આરાદેલી જીવે

છો ત્યારે સોવીયેટ રશીયામાં સ્ત્રીત્વની ગુલામીની સાંકળને ખરેખર ભાંગી ગયેલી જોશો. ત્યાં ખરેખરા આઝાદ સ્ત્રીત્વની કંઈક ઝાંખી થશે.

ત્યારે ઇંગ્લાંડના સ્ત્રીત્વ અને સોવીયેટ રશીયાના સ્ત્રીત્વના હકકોની સરખામણી કરવી અતિ રસિક થઈ પડશે. સોવીયેટ રશીયામાં સ્ત્રીઓને—

—પુરૂષોત્તમ જેટલા જ રાજકીય હક્ક છે
—પુરૂષોત્તમ જેટલો જ પગાર મળે છે
—સામાજિક દરજ્જામાં 'પુરૂષોત્તમ' સમાન છે

આમ સર્વપક્ષી સાચી સ્વાધીનતા સ્થાપવા માટે સમાજવાદી સંસ્કૃતિ ખરેખર મગરૂરી લાઇ શકે. પણ ત્હમો કહેશો કે આ વસ્તુઓ તો ઇંગ્લાંડમાં પણ દેખાય છે. તો તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં અર્થશૂન્ય નથી તેની શી ખાતરી?

આ સવાલને જવાબ આપવા માટે બહુ દૂર જવાની જરૂર નથી. એવીએટ રશીયાના જીતવ વિશે અત્યાર પહેલાં કેટલાંય પુસ્તક લખાયાં છે. એટલું જ નહીં પણ જગતની પ્રતિષ્ઠિત મનાતી સ્ત્રીઓએ રશીયામાં પ્રવર્તતી સ્ત્રીતિ વિશે પોતાની અનુભવકથા આલેખી છે.

રશીયામાં શ્રમજીવીઓની સરખામટીરી હોવાથી ત્યાંના રાજ્યતંત્ર ઉપર સ્ત્રીત્વનો અવાજ પહોંચે છે. ત્યાંનું આર્થિક તંત્ર શ્રમજીવીઓને સ્વાધીન હોવાથી, આ વિભાગ ઉપર પણ સ્ત્રીત્વની અસર પહોંચે છે. અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં તો તેઓ ખરેખર સમાન બની છે. રાજ્યક્રાંતિએ ભાવનામાં પલટો આણ્યો છે.

સમાજવાદી રશીયામાં સ્ત્રીત્વના સ્થાન સંબંધી 'શ્રીઝીકલ કલચર' માં પ્રસિદ્ધ થયેલા 'કિંડોન-સ્ટેફેન્સના લેખમાંથી નીચેનું અવનરણ આશા છે કે બસ થઇ પડશે.

રશીયામાં સ્ત્રીત્વની ચળવળ અન્ય દેશની 'ફેમીનિસ્ટ ચળવળ'ની માફક સ્ત્રીઓની સર્વોપરીતા નથી ઇચ્છતી! પુરૂષોત્તમ સામે સ્ત્રીત્વને તેઓ મુકવા નથી માગતા. માત્ર સ્ત્રી છે એમ માનીને કેઇ મત માગે

તો તેને નહીં મળે. માત્ર પોતાના જાતિય સ્વરૂપને આધારે કેઇ વ્યક્તિ સ્ત્રી સંપ્રત્યાયનો મત નહીં મેળવી શકે.

રશીયાના આઝાદ સ્ત્રીત્વનો મુળ સંકેત એ છે કે તેમણે આર્થિક રીતે આઝાદી મેળવી છે.

એટલે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર ન બને, જ્યાં સુધી પુરૂષના માનસમાં પલટો ન આવે ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થઇ ગણાય નહીં!

માટે જ હિંદમાં પણ જ્યારે સ્ત્રીત્વે સર્વલક્ષી આઝાદી માટે આંદોલનો ઉપાડ્યાં હોય ત્યારે આ વસ્તુ ખાસ યાદ રાખવાની જરૂર છે. કારણ કે જે ભુલ સુરોપના સ્ત્રીત્વે કરી છે, તે ભુલ હિંદનું સ્ત્રીત્વ ન કરે એ જોવાનું કામ જાગૃત સ્ત્રીઓનું છે.

આથી જ અત્યારે સ્ત્રીત્વે સર્વ લક્ષ આર્થિક અને રાજકીય આદર્શ મેળવવા માટે પ્રખર પ્રયત્ન કરવા તરફ રાખવાની જરૂર છે.

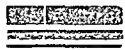
સાથે જ પુરૂષોત્તમ માનસમાં ભાવના પલટો આણવો જોઇએ. પણ જ્યાં સુધી વ્યક્તિલક્ષી સંસ્કૃતિ આણતમ ટકેલી છે, ત્યાં સુધી પુરૂષો સ્ત્રીઓને સમાન ગણવાની ભાવના કદી પણ સ્વીકારશે નહીં. ભલે તેઓ બહારથી સ્ત્રીસન્માનની વાતો કરે પણ વાસ્તવિક રીતે તેઓ પોતાનું અધિકારતંત્ર જરાય અગણ્ય નહીં કરે. આથી જ સ્ત્રીઓએ એકવાર સમજી લેવાની જરૂર છે કે સમાજવાદી સંસ્કૃતિ સ્થપાય તો જ તેઓ ખરેખરી રીતે આઝાદ બની શકશે. આથી જ તેમણે સાંપ્રત પક્ષપાતી એકલક્ષી સંસ્કૃતિને તોડવાને મથતાં બળને સદાય આપવી જોઇએ. તેમાં જ સ્ત્રીત્વનો આખરી ઉત્કર્ષ રહેલો છે.

ગુજરાતની ગૃહિણીઓને શિખામણના બે બાલ

સોય જવા

બનો

: લેખક :

શ્રી. મસ્ત ફકીર

કાતર

જવા

નહિ

સ્વા.

મળી છે.

દંભ છે. અતિરિક્ષણ દયુ છે કે ?
આર્થિક રીતે જરાયે જીવ, ધરનાં બેરાં-
વસ્તુ જવા દધએ અને માનવશામથી
પ્રશ્ન ઉપર આવીએ તો પણ તહમો વા
શકશે કે સ્ત્રીકામદારોને પુરુષોના જેવું જ
કામ કરવા છતાં તેમને ઓછી મલુરીથી
સંતોષ માનવો પડે છે. આ અનુભવ
પ્રત્યેક દેશમાંના સ્ત્રીત્વને માટે સમજાય છે.

હવે સામાજિક ક્ષેત્રમાં દ્રષ્ટિપાત કરીએ.
અહીં પણ એ જ દરેણુ કથા સાંભળવાની

છે, ત્યારે બીજીને ભૂમી પર શા માટે
ફેંકવામાં આવતી હશે ? નાણાંની નજરે
વસ્તુની કિંમત ગણીએ તો સોય કરતાં
કાતરની કિંમત, ઘણી જ વધારે હોય છે.
ત્યારે એકવું સન્માન અને બીજીની અવ-
ગણના શા સાર ? એક ચત્રારક દરજીને આ
પ્રશ્ન મેં પુછતાં તેણે જે પત્યુત્તર આપ્યો
પર સાંભળીને હું તો હચ્ચ જ થઈ ગયો. તેણે

એક કાતર તો કાપે છે. બેયું હોય તેને
નથી ? પડે છે. એ આડી નય તો વેતરી
નને બગાડે છે. અલ-

[ક]

અને તેઓ કહે છે કે મોવીયેટ રશી-
યાના સ્ત્રીત્વ તરફ એક નજર નાંખો અને
સ્ત્રીત્વની ચળવળ કેવી હોવી જોઈએ અને
કેવા આદર્શો પર રચાવી જોઈએ તેનું
તહમને ભાન થશે. એક બાલુ મુરીવાદી
જગતમાં સ્ત્રીઓની ગુલામીની સાંકળ ઉપર
બ્રામક સ્વતંત્રતાની ચાદર ઓરાદેલી જુઓ

જુલું પાડવાની
છો ત્યારે મોવીયેટ રશીયેક તાકામાંથી
ગુલામીની સાંકળને ખરેખર જરૂર ખરી,
જોશી ત્યાં ખરેખરા આઝાદી આપવા
કંઈક ઝાંખી થશે.

ત્યારે ધંડાંડાના સ્ત્રીત્વ અંગે કોઈ
રશીયાના સ્ત્રીત્વના હકકોની
કરવી અતિ રસિક થઈ પડે છે. જોઈએ.
રશીયામાં સ્ત્રીઓને- વાળા હાથથી

કાતરનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. જ્યારે સોય તો સારા કે નરસા કોઈના પણ હાથમાં જાય ત્યાં સાંધવાનું. જે જુદા કક્કાને એકત્ર કરવાનું કામ કરે છે. સારા કુશળ હાથમાં સોય હોય તો સારું સંધાય, વસ્ત્રો સારાં શીંચાય. ખચ્ચર ન પડે એ રીતે કુશળ દરજ્જા સોયથી હુંગડામાં બખીઆ આપી વસ્ત્રોના જે કક્કાને બેગા કરવા છતાં એક અને અખંડ અને અલંગ વસ્ત્ર જાણે હોય એવું દેખાડી શકે. કાતર એકત્રી કાપનારી છે, જ્યારે સોય સાંધનારી છે એટલે એનું સન્માન છે, અને તે માટે અમે દરજ્જા સોયને અમારે માથે ચઢાવીએ છીએ.

* * *

દરજ્જા આ ખુલાસાથી હું વિચારના વમજમાં પડી ગયો. જરા ઉંડો વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે માનવજીવનમાં જોઆ સાંધવાનું કાર્ય કરતાં હશે, તેને જનતા વધુ સન્માનતી હશે, અને જોઆ વિચુટા પાડવાનું, જુદા પાડવાનું, વેતરવાનું કામ કરતાં હશે તેને લોકસમુદ્ધિધિકારતો હશે.

કવિવર ટાગોર એક રચને કહી ગયા છે કે હિંદના પ્રાચિન ઇતિહાસમાં ધણા બુદ્ધિમાન પુરૂષો અને વીર યોદ્ધાઓ યદ્ધ ગયા હતા. પણ જે નરોએ હિંદની જુદી જુદી જાતોનું એકીકરણ કયું! અંગ્રેજીમાં જેને (Unification) “યુનીફિકેશન” કહેવામાં આવે છે તે સાંધ્યું હતું; તેવા વીર નરો અને યોદ્ધાઓને આ દેશની આયઞ્જને પોતાના અવતારી પુરૂષો તરીકે પૂજ્યા હતા. અને હજી પણ પૂજે છે. ગીતમધુદે સમસ્ત હિંદ તો શું પણ જગત આખામાં માનવતાભર્યો બુદ્ધધર્મ ફેલાવવાનો અદેશ

આપ્યો હતો. તેથી તે પોતે જ અવતારી પુરૂષ તરીકે પૂજવા લાગ્યો હતો. ટાગોરના મંતવ્ય પ્રમાણે ઉત્તરદિશમાં આવેલા અયોધ્યાના શ્રી રામચંદ્રજીએ ઉત્તરના આર્યો અને દક્ષીણના ગ્રામીડીઓને એ જે બળવાન પ્રજાને એક કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. વીર હનુમાન, વાલી, મુઢીવ એ પુછડાંવાળાં વાંદરાં નડેતાં. પણ દક્ષીણ હિંદના ગ્રામીડીઓને યોધ્ધાઓ હતા, અને આ દેશમાં મધ્ય એશીઆમાંથી આર્ધન સંસ્કૃતિ પંજબને રહેતે યદ્ધને ઉત્તરદિશમાં ચારે બાજુ ફેલાઈ લાર પહેલાં દક્ષીણદિશમાં ડ્રેવીડીઓન જાત અને સંસ્કૃતિ મોલુદ હતી. રામે બધાને એક કરવાનો પ્રયાસ કર્યો અને એ પૂજ્યા.

એ જ પ્રમાણે એમના જમાનામાં શ્રી કૃષ્ણ મહાન યોદ્ધા, શીલમુદ્ધ અને મુસદ્દી હતા. ન્યાયને માર્ગે ચાલી તેમણે પાંડવોને પક્ષ લીધો અને સત્તાના મદમાં ઘેલા બનેલા કૌરવકુળનું નીકંદન કરાવ્યું, ઉપરાંત ગરીબ ભરવાડો, ખેડુતો, ગોવાળો, અને ગામડીઓની સાથે ફરી તેણે સામાન્ય જનતામાં ચેતનાના પ્રાણ પુર્યા હિંદમાં મહાન ચક્રવર્તી રાજાઓ યદ્ધ ગયા છે. શાલીવાહન, અશોક, ચંદ્રગુપ્ત, વિક્રમ એવા ધણા યદ્ધ ગયા છે. પણ એ રાજવંશીઓ ઉચ્ચાસને બિગળ સામાન્ય જનતા પર તો માત્ર શાસન જ કરતા. એમની આસપાસ, એમનાં સાનિધ્યમાં જેમને જવાનો અધિકાર એવા એમના અધિકારીઓ અને મંડળેશ્વરો જ માત્ર જઈ શકતા. સામાન્ય ગરીબ લોકો તેમનો વૈભવ, ઐશ્વર્ય અને જાહોજલાલી જોઈ તેમનાથી ભડકતાં. દૂર દૂર ઉભાં રહી એમની સ્વારીનાં દર્શન કરતાં. પણ આવાવર્તના પ્રાચિન ઇતિહાસમાં પહેલી જ વાર ચાલવકુળદીપક શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર

રાજપીજ દોવા છતાં, સામાન્ય અને ગરીબ ગામડીઆઓ નેડે ઉછર્યા હતા. હું તો માતું છું કે કૃષ્ણ એ જમાનાના ગાંધી હતા. સામાન્ય ગોવાળોનાં જીવન નેડે પોતાનું જીવન ઓતપ્રોત કરી નાંખી એણે જનતાનાં દીલ જીતી લીધાં હતાં. અમારી, રાજાઓની સલાઓને એ ડોલાવી શકતા, પણ સામાન્ય જનસમુદયમાં તેમણે એકીકરણ કરવાથી આજ પ્રજા એમને પૂજે છે. એ કૃષ્ણ કાતર હોતા પણ સોય હતા.

ઇતિહાસનાં પાનાંઓ ઉઘલાવતાં જોઇ શકાય એમ છે કે શાહીવાદી સત્તાઓ જુદી જુદી પ્રજાઓને પોતાના અંકુશમાં રાખવા માટે કાતરનું કામ બજાવે છે. દેશમાં કામ કામ વચ્ચે ભાગલા પડાવે, પોતાનો હેતુ સાધવા એક હોય તેને વિખુદું પાડતાં આહું વેતરી નાંખે, અને એ પણ એવું કે તેમાંથી એક રાષ્ટ્ર કે એક દેશરૂપી વસ્ત્ર કદી ન શીવી શકાય. અલગત પોતે જે પ્રજા પર શાસન કરતા હોય તેને વચન આપે કે તેમને લાયક બનાવી તેમને સ્વતંત્ર તંત્રનું વસ્ત્ર પહેરાવવાની તેમની અભિલાષા છે, પણ જાણી જોઇને આહું વેતરી હુગડું જ બગાડે લાં મિથ્યા લક્ષી અભિલાષા પર શ્રાણ વિશ્વાસ રાખે તાડ.

* * *

આપણે જરા ફિલસૂફીમાં ધસડાઇ ગયા. હવે જરા સામાન્ય વાતો પર ઉતરીએ. દુનીઆમાં કેટલાંક માણસો સોય જેવાં આવે છે. કજીયો થતો હોય ત્યાં લડનારાઓને શાંત પાડી માગલો ઠંડો પાડે. નાતમાં પણ તડાં પડી ગયાં હોય તો પોતે વચમાં પડી નાતીલાઓ વચ્ચે સંપ કરાવે. કોઇના ઘરમાં કલેશ થયો હોય તો ત્યાં પોતે ઘરનાં દરેક માણસને

શાંતવન આપી કલેશને ટાળે છે. જ્યારે કેટલાંક માણસો કાતર જેવાં હોય છે. જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં કુસંપનાં ખૂંટી વાવે છે. એકખીજને લડાવી. મારે છે, અને ચાડીચુગલી કરી ઘરમાં, ગામમાં, ઓશી-સમાં, નાત કે જમાતમાં માણસોનું અરસ-પરસ દીલ કેમ ઉડી જાય અને કેમ કજીયા, કંકાસ અને મારામારી રૂપી હોળી સળગે એ એમની દાનત હોય છે. આવાં કાતર જેવાં માણસ ઘણાં ભયંકર હોય છે. પોતાની જાત માટે, અને પોતે જેની સાથે રહેતા હોય તેને માટે. અને નેથી જ આવાં કાતરીઆં માણસને જનતા ધીકકારે છે. આખા દેશના દેશોને યુદ્ધની આગમાં હોમનારી મહાન કાતરવ્યક્તિઓ જગતના ઇતિહાસની રંગભૂમિ પર તૃપ્ત કરી ગઇ છે. પણ એમની મુરદમાં એ ફાંચ્યા પછી માનવસમાજ તરફથી શીરપાવમાં તો એવી વ્યક્તિઓને ખાસડાં જ મળ્યાં હોય છે.

* * *

કેટલાંક બેરાં પણ કાતર જેવાં હોય છે. એમની જીભ કાતરની, માફક સડસડાટ ચાલે છે અને એ એમની જીભલીના પ્રતાપથી ઘણાં ગિચારાં નિર્દોશિનાં ઘર ભંગાય છે. કાતર જેવી જીભવાળાં બેરાં જીવનું તીંદાખાતું હોય છે. તેને આખાં ગામની પંચાત હોય છે અને લોકો મુલેહ, સંપ, સંતોશ અને આનંદમાં રહે તે આ કાતર દેશનનાં બેરાંને પસંદ પડતું નથી. કાતર જેવાં બેરાં બોલવામાં ગમે તેવું વેતરી નાંખે છે. માટે સમજે આવી કાતરોથી ચેતવાની જરૂર છે.

સોય જેવી બહેનો હંમેશાં સાસુ વહુ વચ્ચે, ઘણીઘણીઆણી વચ્ચે સંપ અને સલાહ કરાવવામાં આનંદ લે છે. આવી સોય બહેનોને લોચ દેદે ગણી પૂજે છે.

ઇરાનનું પ્રગતિમાન સ્ત્રીત્વ

ઇબ્રાહીમ હાજી

મહામદ મીસ્ત્રી

ઇરાન દિન પર દિન પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. ત્યાં નવા નવા કાયદાઓ અને સુધારાઓ દાખલ થતાં જાય છે. જેમાં સ્ત્રીઓ અને બાલકો સંબંધિત નવા કાયદો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે..

આ કાયદાનું મહત્વ સમજવા આપણને ચાંસો સદીઓ સુધી એટલે કે ઇસ્લામના સ્થાપનકાળથી તે બાજુ લગી સ્ત્રીઓ કેવું સ્થાન ધરાવતી હતી, એ જોવું જોઈએ. તેમને સામાજિક જીવનમાં ભાગ્યે જ તક આપવામાં આવતી અને હજી પણ તેમને અગાઉની જેમ જાહેરમાં પરદા રાખવો પડે છે. અગાઉ તેમનાં બાઈ કે બાપ લગ્નો ગોઠવી આપતાં અને કેટલીક વાર તો તેમને તેની ખુબ સરખીયં હોતી નહિ. આ પ્રમાણે સમ્મતિ વગરનાં લગ્નો સામાન્ય થઈ પડેલાં. પરંતુ હવે તેમાં થયેલા અદ્ભુત ફેરફારથી ઇરાનની સ્ત્રીતંત્ર ઉપર અસર થયા વગર રહેશે નહિ. થોડા વખતથી ઇરાનની પાર્લામેન્ટ, જે 'ત્યાં' મંજૂર થઈને નામે જાહેર થાય છે તેમાં લગ્નના કાયદામાં થોડા ફેરફાર કરાવનાર એક 'બીલ' દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. આ બીલમાં લગ્ન માટેનું વય નવને બદલે ત્રીસ વરસનું સુચનાયું હતું. આ કલમ ઉપર ખૂબ ચર્ચા થઈ હતી, કારણ કે તે ઇસ્લામી કાનૂનની વિરુદ્ધ છે. આખરે તેમાં સંદેહ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. છતાં એ કલમથી બાળલગ્ન સામે અસર થઈ શકશે.

આ બીલમાંની બીજી કલમો પણ જાણવા જેવી છે. દાખલા તરીકે ભવિષ્યમાં કોઈ પુરૂષ બીજી સ્ત્રી સાથે પરણવા ચાહતો હોય, તો તેણે પોતાની પ્રથમ સ્ત્રીની હયાતી વિષે તેને (બીજાને) ખબર કરવી જોઈએ. જો તે એમ કરવા ભૂલી જાય, તો તેનું લગ્ન રદ થાય છે.

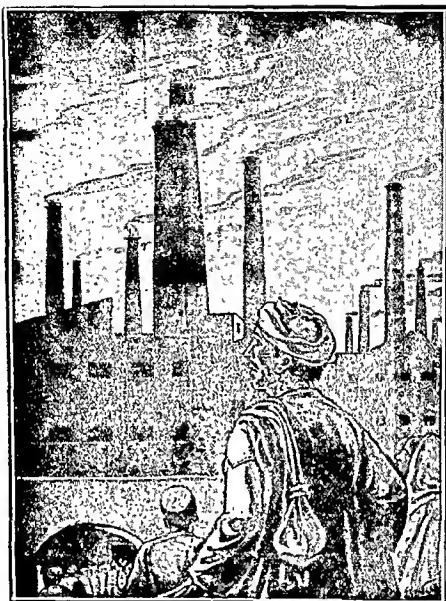
પરંતુ સૌથી મુદ્દો કલમ તો એ છે કે ભવિષ્યમાં છુટાછેડાના હક્કની હદ કેવલ ધણીના હાથમાં રહેશે નહિ, પરંતુ તે માટે સ્ત્રીની પણ સમ્મતિ લેવામાં આવશે. આ કલમની યોજના એવા શબ્દોમાં કરવામાં આવી છે કે તેથી સ્ત્રી અને પુરૂષને સરખાપણું મળશે. થોડા વરસ પૂર્વે આ વિષયનો ખ્યાલમાત્ર પણ હતી કહાડવામાં આવતો હતો અને તેની સાથે અવ્યવહાર યોજનામાં ગણના થતી હતી. પરંતુ એ જુનો જમાનો હવે ગયો છે.

ચોર્વાત્ય મુદ્દોમાં કાયદાને લોકો અડધથી અમલમાં મુકતા મૌનથી. તેમ અહિં પણ તેનો અમલ ધીમે ધીમે થાય છે.

પરિધાવાસીઓએ બાળલગ્ન પ્રતિબંધના કાયદાને ખૂબ અપનાવી લીધો છે. એ કાયદો પસાર થાય, તેની અગાઉ અહિં તેનો અમલ કરવા અને કરાવવા મંડી પડ્યા છે. થોડા વખત ઉપર એક દસ વરસની વંદુને સરઘસના આકારમાં તેના ધણીને ત્યાં મહોરવામાંથી લઈ જવામાં આવતી હતી. તે વખતે પોલીસે સરઘસને

અટકાવ્યું હતું. એટલું જ નહિ પણ... અને છુટાછેડા બાબતમાં અનુભવ
છોકરી અને તેના માબાપને સત્તાવાળા- પામેલી મારી એક વિદ્યાર્થીની ગિત થોડુંક
એને ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યાં જ્યાં તેમને... પર મતે મળવા આવી હતી, તેણી મને
લગ્નક્રિયા કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી. કેટલું... આ નવા કાયદાથી મારા ઉપર

ધરાનેમાં થયેલા સુધારાને અંગે ત્યાંના... જે સીતમે વીત્યા છે. તે બીજાઓ માટે
સ્થાનિક પત્રોએ પોતાના વિચારો પ્રદર્શિત વીતવા મુશ્કેલ છે. કેમકે બીજા છોકરીઓ
કરવાની પરંપરા શરૂ કરી દીધી. નવીન માટેનું લવિષ્ય ઉજળું છે. પહેલવી જેવા
વિચારોનાં પત્રોએ પણ નવીન સુધારાને શાહ મેળવવા માટે આપણે ખુદનો અહે-
આવકાર આપતાં પોતાની સહેજ નાખુશી સાન માંનવો જોઈએ.”
તેમાં પ્રદર્શિત કરી હતી. ખુદ “ધરાને આ બધા ફેરફારો શાંથી થયાં, એ સવાલ
આજાદ” જેવા પત્રે પણ લવિષ્યાલોકન કરતાં આપણે પુછી શકીએ. સૌથી અગત્યનું
પવિત્ર કુરઆન એક સ્ત્રી જીવતી હોય તે સેપાહબચ્ચામાંથી શાહ બનનાર પેલા
વખતે બીજા સ્ત્રી કરવાનું ફરમાવે છે, એ અસાધારણ માણસ. પહેલવીની સીધી
સિદ્ધ કરી બતાવવા એક લાંબો લેખ ઘસડી અસર છે. બીજું પશ્ચિમ સાથેના સંગ-
કાઢ્યો. બીજા એક દૈનિકે લગ્નના કાયદા વડલેથી પહેવાર, સીનેમા અને ગ્રામાફોન
વિષે અગ્ર લેખ લખી એધડક કહી નાખ્યું મારફતે નવીન વિચારોનો પ્રચાર, ગલી
કે ધરલામમાં દુનિયાની સર્વે શુભેનો રકુલોની સંખ્યામાં થતી વૃદ્ધિ, એ બધું
ઉકેલ મળી આવે છે, ને તેના કારણે સુધારાને અસ્તિત્વમાં લાવવા માટે કારણ-
કોઈ પણ પ્રગતી ઉત્પત્તિ અને સુખ માટે ભુતકહી શકાય. !
અહિંની રકુલોના વિદ્યાર્થીઓ ઉપર દષ્ટિપાત કરો. રાષ્ટ્રતા, ઘડતરમાં તેઓ
અપનાવવા જોગ છે, અને કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાનો ફજો આપી રહ્યા છે. ખરું છે
વ્યાજબી રીતે માગી શકે તે તેમાંથી કે અહિં, રકુલો થોડી છે. ધરફલાનમ
મળી રહે છે! ખૂબીની વાત તો એ છે કે, છોકરીઓ માટે એક હાઈસ્કૂલ છે અને
એ જ પત્ર આગળ જતાં બીલ પસાર બીજા ત્રણ રકુલો ઘણી દુર આવેલી છે. આ
કરવા માટે સરકારે લીધેલી વલણ માટે નજીબ દેખાતી થોડીક રકુલો પણ પશિ-
તેને શાખાશી આપવા મંડી પડે છે. આ ચાની પુરાણી ભૂમિ ઉપર એક જોરાવર
નવા કાયદાને ખુદ સ્ત્રીઓ તરફથી સુદર શક્તિ ધરા શરૂ, એવી અમને ખાતરી છે.
આવકાર મળે, એ ફેરફારી છે.

મદગની રત્ન ની પાસે સ્થળાંતરે
 હો પાવે ન ગુજરાતી બનાવે
શ્રમજીવીઓનું પ્રભાત સ્પીકે ના જ્ઞાન આણંદ આપે.
 તન્મયી સવિનય નમ્રેન ભેટ.

[કથાકાર: કન્યાબિંધ.]

વર્ષ : ચોથું

જાન્યુઆરી, ૧૯૪૮

અંક : સાતમો

સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓ !

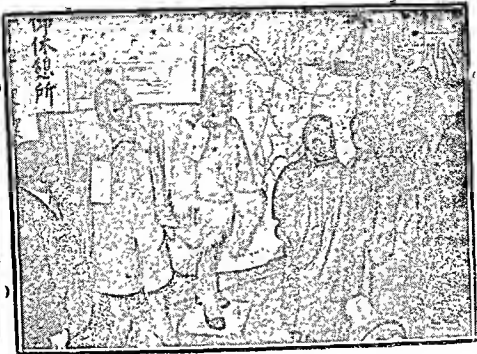
ભાવીને મુર્તિમન્ત કરવા મથતા સમુદાય તરફ આંગળી.. ચિંધીને ફેટલાકો કહે છે કે તેઓ તો આવતી કાલના સ્વપ્ન-દ્રષ્ટાઓ છે ! વર્તમાન જગતમાં વ્યવહારકુશળ મનાતાઓ આવા યુવાનો તરફ ઘણાજનક દ્રષ્ટિ ફેંકીને અમરા પુરીના આશકો (Utopians) તરીકે તેમને ઓળખાવે છે.

પણ યુગે યુગે આવા અમરાપુરીના આશકો પાક્યા છે. તેમના સ્વપ્નને તેમણે શબ્દદેહ આપ્યા છે. તેમની ભાવનાને કલમના કલેવરામાં શુંથી દીધી છે.

ઇતિહાસ સાક્ષી આપે છે કે આ ‘સ્વપ્નદ્રષ્ટા’-ઓની ભાવનાઓ મુર્તિમન્ત બની છે. પ્રબલસત્તાકાલે સ્વપ્ન અદારમી સદીમાં સત્ય બન્યું. ૧૮૪૮ માં માર્કસે આગાહેલી ‘શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી’ ૧૯૧૮ માં નકકર સ્વરૂપ પામી.

કારણ કે આ સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓ માત્ર ભાવીના સૌંદર્યમાં કલ્પનાના રંગો પુરતા નથી. તેઓ તો વર્તમાનને ફેરવવા મથે છે. સાંપ્રત સમાજરચનાને તેઓ મુક રીતે સ્વિકારતા નથી. પણ તેમાં તેઓ પરિવર્તન આણવા મથે છે. કારણ કે તેઓ ઇતિહાસની ભુમિકાને સાચી સમજ્યા છે. સંહાર અને સર્જનનો સંકેત તેમને જડ્યો છે અને તેથીજ તેઓ નવી સમાજરચનાને સજી રહેલા બળોને સાથ આપે છે.

આથી જ ‘આવતી કાલના સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓ’ વર્તમાનના સાચા વ્યવહારકુશળ છે.

છે હલા એક વર્ષથી મંચુરીયાની રસકસથી ભરેલી ભૂમી ઉપર લશ્કરી સ્વામીત્વ સ્થાપીને, જાપાનની સામ્રાજ્યવાદી સરકાર જગતને મનાવવા મથે છે, કે મંચુરીયાની ભૂમી ઉપર મંચુકોતું પ્રગ્નસત્તાક તંત્ર ચાલે છે ! હેલા વર્તમાન પ્રમાણે મંચુકોરાજ્યના સ્વીકાર પહેલાં જાપાને તેની સાથે બે સંધીઓ કરી છે. આ સંધીઓને આધારે મંચુકોતું આંતરિક અને બાહ્ય સંરક્ષણની જોખ મદારી જાપાને સ્વીકારી છે. એટલે કે જાપાનતું સમગ્ર સૈન્યજળ અત્યારે મંચુકો રાજવીની પડખે ઝૂકાયું છે. આ સંધીદ્વારા જાપાની સૈન્યનો આંતરિક જળવાને દાખવાના કામમાં ઉપયોગ થશે. તેમજ કદાચ ચીનતું રાષ્ટ્રિય સૈન્ય મંચુરીયાના નામધારી મંચુકો રાજવી ઉપર લશ્કરી આક્રમણ કરે તો પણ જાપાની સૈન્ય તેનો સામનો કરશે. આમ પરદેશીઓની રાયફલના જળ ઉપર નભતા

પીસ્તોલનું-

મંચુરિયા

જ્યાં જાપાનીઓ રાઈફલથી રાજ્ય ચલાવી રહ્યા છે.

પ્રગ્નસત્તાકનાં મજા કેટલાં ઉંડાં હોય તેની કલ્પના સારી રીતે આવી શકે છે.

પણ મંચુકો પ્રગ્નસત્તાક ધનિહાસનાં પાનાંઓમાં અનોખી ભાત નથી પાડતું. વસ્તુ 1: સામ્રાજ્યવાદીઓની એ જરી-પુરાણી તરફીય છે. ૧૯૨૨ ના વર્ષમાં જ્યારે ક્રાંતિ અને ઐટલિટનાં લશ્કરે જર્મનીના રહાઈન્ડલેન્ડનો કબજો લીધો ત્યારે પણ ક્રાંસનાં મલીન મુત્સદીઓએ

રહાઈ-ડલે'ડમાં રીવોલ્વરના બગ ઉપર પ્રજાસત્તાક સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. જર્મનીના સારા નશીબે આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ નિવડ્યો. એટલું જ નહીં પણ ૧૯૨૮ માં ક્રાંસને હીનમણે રૂઢરમાંથી વિદાય લેવી પડી. આ કાળ કારસ્થાનને ઇતિહાસ 'Revolver Republic' ના નામથી ઓળખે છે. મંચુડો રાજ્યને યોગ્ય ઉપનામ આપવું હોય તો તેને 'Rifle Republic' નામ આપવું જોઈએ. જે અખતરો ક્રાંસે રહાઈ-ડલે'ડમાં કર્યો હતો તેજ દેશ પર જાપાન મંચુરીયામાં પગલાં લઈ રહ્યું છે. અને સંભવ છે કે પાંચ વર્ષ પછી ક્રાંસને રૂઢરમાંથી ઉચાળા માપવા પડ્યા તેમ જાપાનને

મંચુરીયાની ભૂમી ઉપર ખડે પગે ઉભા છે અને છતીવાના શાશ્વિક વિરોધથી આ સૈન્ય મંચુરીયામાંથી વિદાય લે તેમ બળવું અશક્ય છે !

મંચુરીયાની ભૂમી આમ અત્યારે તો જાપાનના સામ્રાજ્યવાદીઓના સંકળ નીચે સપડાઈ છે. તેમજ જાપાનીઓએ પણ મંચુરીયાના રસકંસના શોષણની યોજના આગળ ધપાવવા માંડી છે. જાપાનીઓ એક વસ્તુ ખુદ્દી રીતે જાણાવવા ઇચ્છે છે કે મંચુરીયાની ભૂમી ઉપરથી તેઓ ખસનાર નથી. ક્રાંસ ભલે રહાઈ-ડલે'ડમાં Revolver Republic સ્થાપવા નિષ્ફળ નિવડ્યું પણ જાપાન તો મંચુરીયામાં 'Rifle Republic' જરૂર જ ઘડીતમંત કરશે. આ મુદ્દમ યોજના સાથે તેઓ આગળ વધે છે અને એક

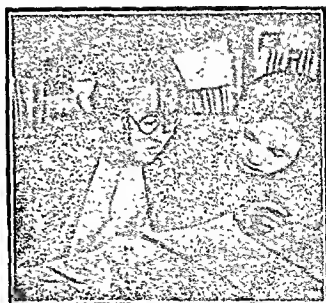
પ્રજાસત્તાક

પણ મંચુરીયાની ભૂમી ઉપરથી ઉર્ધ્વતરી કરવી પડશે.

પણ અત્યારે તો જાપાને પોતાની સ્થિતિ

સારી રીતે સુરક્ષિત કરી છે. મંચુડો રાજ્યના Defecto સ્વામી થઈ એસીને પ્રજાસંઘને ખુદ્દી રીતે આવાહન આપી શકે તેમ છે. 'લુ'ટા

રૂઓ સામે આક્રમણ કરવાના ઓથાં નીચે લગભગ ૫૦૦૦ જાપાની સૈનીકો

અથવા ખીજી રીતે તેમની સૈન્યબળની સરખામણીનો બળ વધારી રહ્યા છે.

પણ મંચુરીયા તો જગતના જુદા જુદા સામ્રાજ્યવાદીઓની સંઘ્રામભૂમિ છે. ઉત્તરમંચુરીયામાં રશીયનહિત અડે આવે છે. ચેંગ્યાવ શહેરમાં અમેરિકન

સામ્રાજ્યવાદનાં હિત જાપાન સાથે અથડાઈ પડે છે. એટલું જ નહીં પણ થોડે જ દૂર આવેલા દીનરદીન શહેરમાં બ્રિટિશ મૂઠી હારચક્ર રોકાયેલી છે. ૧૯૨૪ ની સાલમાં

કોરિયાના કંટકા કરી આગળ વધતો જાપાની સામ્રાજ્યવાદ.

અમેરિકનના દબાણથી નવ સત્તાઓની સંધી થઈ હતી. આ સંધી દ્વારા મંચુરીયાના શોષણને છુટવાની સત્તાના સર્વ હક્ક નવે સત્તાઓને સોંપવામાં આવ્યા હતા. અત્યારે મંચુરીયાની ભૂમી ઉપર જાપાની આક્રમ-મણથી આ નવ-સત્તાઓની સંધી અદૃશ્ય થાય છે. સાથે જ ફેલોગ કરારના યોયરં પણ હવામાં ઉડે છે. એટલું જ નહીં પણ સંગ્રામ અટકાવવાની પ્રજાસંઘની પ્રતિષ્ઠા પણ હંમેશને માટે ઓસરી ગઈ છે.

જાપાનની સામ્રાજ્યવાદની નીતિ અત્યારે તો શોષણના સર્વ હક્ક પોતાને સ્વાધીન કરવાની છે. આ હક્ક રજીસ્ટર કરવાની પ્રજાસંઘને જાપાને સલાહ આપી છે. ઇટાલીઅન વિમાની પ્રધાન સીનર આદ્યાના શબ્દોમાં “ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાંસ”

ની આ લીમીટેડ કંપની [જીનીવા પ્રજા સંઘ] જાપાનના હક્કને રજીસ્ટર કરવા ક્ષુલ્લ થાય તેવો સંભવ અતિ અદ્ભુ છે. લીટન કમીશનનો રીપોર્ટ આ માસની અધ-વચમાં પ્રજા સન્મુખ આવશે. પણ પ્લિટન અને ફ્રાંસની મંચુરીયાના પ્રશ્ન પર લીધેલી વલણ જોતાં સંભવ છે કે જાપાની આક્ર-મણને પરોક્ષ રીતે ગ્યાનખી ઠરાવશે.

અત્યારની આ પરિસ્થિતિ છે. મંચુરી-યામાં જાપાનીઓ અત્યારે તો પેતાની યોજ-નાઓ પાર પાડવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યા છે એટલે મંચુરીયામાં સ્વામીત્વ સ્થાપ્યા પછી જાપાનીઓને ઉદ્યોગમાં કેટલો લાભ થશે એ અત્યારે તો આંકડામાં મૂકવું અશક્ય છે !

[૩]

મંચુરીયા પછી મોંગોલીયા? જગ-તના ઉદ્દામ વિચારકો અત્યારે જોરથી ખૂમ પાડી રહ્યા છે. આંતરિક મોંગો-લીયા ઉપર જાપાની સ્વામીત્વ જમાવવા માટે થોડા માસ પછી ત્યાં ‘જુન્ટારનો ઉપ-દ્રવ’ શરૂ થશે એવી આગાહી અત્યાર આગ-મચ રાખવામાં આવે છે. મોંગોલીયા એ મંચુરીયા જેવો જ રસકસથી ભરેલો સુંદર પ્રદેશ છે. અને તેના ખનીજ દ્રવ્યો તેમજ કાચો માલ જાપાની ઉદ્યોગપેતિઓને ખૂબ કામમાં આવી શકે તેમ છે. એટ-લે જ તેઓ મોંગોલીયા ઉપર નજર નાંખી રહ્યા છે. અલબત્ત મોંગોલીયન પ્રજાની સ્વાધીનતાનો પ્રશ્ન તો જાપાની સામ્રાજ્ય-વાદને જરાય સ્પર્શી શકતો નથી. જેમ ટ કરોડ સરીરની રાજકીય સ્વતંત્રતાનો

નાશ કરતાં જાપાનને જેમ જરાય સંકોચ ન થયો તેવી જ રીતે શુરવીર મોંગોલીયન પ્રજા ઉપર સામ્રાજ્યવાદના સીતમગાર કાણુને ઠોકી એસાડતાં જાપાની સામ્રા-જ્યવાદને જરાય સંકોચ થાય તેમ નથી. એમ થશે તો આઝાદ ધીન અને સ્વતંત્ર સોવીયેટ રશીયા વચ્ચે જાપાની સામ્રાજ્ય-વાદી કાયર ઉભી કરવાનો ઇરાદો જાપાની સરકારતંત્રનો હોય તો કંઈ નવાઈ નથી !

આમ મોંગોલીયા એ આવતા માસની જાપાની આક્રમણની મુખ્ય ભૂમિકા બનશે. સંભવ છે કે સોવીયેટથી સંરક્ષાયેલા Outer Mongolian Republic ને જાપાનીઓ સ્પર્શ નહીં કરે પણ Inner Mongolia નું ભાવી તો અત્યારે નિર્માય સુક્યું છે. એમ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાય.

[૪]

મંચુરીયાના સળગતા સંવાલ ઉપર સોવીયેટના સંચાલકોએ અપૂર્વ

તટસ્થ વૃત્તિ બતાવી છે. જ્યારથી જાપાની આક્રમણ શરૂ થયું ત્યારથી તે આ ક્ષણ સુધી

સોવીયેટના સુત્રધારોએ પ્રશસ્તીય ધૈર્ય અને અદ્ભુત સહનશીલતા દાખવી છે. આવી વૃત્તિનું એક કારણ એ છે કે રશીયા અત્યારે પાંચ વર્ષની યોજના ઉપર સાફ દૃષ્ટિ સુવર્ણ કલશ ચઢાવવા માટે ખૂબ આતુર બની બેઠું છે, એટલું જ નહીં પણ પહેલી ઔદ્યોગિક યોજનામાં સાફદૃષ્ટ મેળવ્યાથી તેમણે એવી બીજી પ્રચંડ યોજનાની ભુમિકા રચી છે. એટલે જ સોવીયેટ રશીયા અત્યારે ગમે તે બોગે જાપાની સામ્રાજ્યવાદ સાથે શાંતિ જાળવવા ઇચ્છે છે. આ નીતિને અનુસરીને અત્યાર પહેલાં રશીયાએ મંચુરીયામાં પોતાનાં હિત જતાં કર્યાં છે.

જાપાની સરકાર આ વસ્તુ સારી રીતે સમજે છે. એટલે જ રશીયાની એકાગ્ર સ્થિતિનો લાભ લઇને તેમણે મંચુરીયા ઉપર હુલો કર્યો છે. આથી જ તેઓએ અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદને પડકાર આપ્યો છે. તેથી જ તેમણે પ્રજાસંઘની પાકવેલી વિરોધ યાદીઓને કચરાની ટોપલીમાં ફેંકી દીધી છે. જાપાન સારી રીતે જાણે છે કે રશીયા આ પારે યુદ્ધમાં ઉતરી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી. એટલે જ તેણે મંચુરીયામાં આવાં ઉગ્ર પગલાં ભર્યાં છે.

ઉપરાંત જાપાનીઓનો મૂળ હેતુ તો મંચુરીયા અને મોંગોલીયા ઉપર પોતાના અધિરાજ્ય સ્થાપીને પૂર્વ સામ્રાજીયોના

પ્રાંત મેળવવાનો છે. આ માછલીના વહે-પારથી મશહૂર બનેલો તેનો દરીયા કીનારો જાપાનના દીલમાં ખૂબ આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરી રહ્યો છે. અત્યારે પણ આ કીનારા ઉપર થઇ રહેલા માછલાના વહેપારમાં લગભગ ૫૮ ટકા જેટલો વહેપાર જાપાનીઓના હાથમાં છે. એટલે જ પૂર્વ સામ્રાજીયોના પ્રાંત માટે તેઓ તલસી રહ્યા છે.

આ પ્રાંત ઉપર જો જાપાની વાવટાનુ શાશન સ્થપાય તો પછી આ સમગ્ર માછલાનો ઉદ્યોગ તેમના હાથમાં હેાય તેમ જોવાની તેમની તમન્ના છે.

આ ઉદ્દેશથી પ્રેરાઇને તેમણે મંચુરીયામાં લશ્કરી ભૂમિકા તૈયાર કરી છે અને સોવીયેટ સામે અંતિમ સામનો કરવાની એક માત્ર મુરત આ સામ્રાજ્યવાદીઓ સેવી રહ્યા છે. પણ સોવીયેટ ઉપર સામનો કરતાં પહેલાં જાપાન મંચુરીયામાં પોતાની સત્તાનાં મૂળ ઉંડા નાખવા ઇચ્છે છે અને કદાચ સોવીયેટ ઉપર આક્રમણ થાય તો મંચુરીયામાં પાછળથી લશ્કરના સંચાલનને ત્રાસ ન પડે તેવા તેનો ઉદ્દેશ છે. તેથી જ મંચુરીયામાં જાપાનવિરોધી તત્વોનો સમુજાગો સંહાર કરવાનું કાર્ય તેમણે આરંભ્યું છે. અને એને પરીપૂર્ણ કરવા માટે છેક છેલ્લી વૈજ્ઞાનિક ટબથી તેઓ મંચુરીયામાં પોતાના અમલની સ્થાપના કરી રહ્યા છે.

[૫]

ચીનની દ્રષ્ટિએ મંચુરીયાના પ્રશ્નો વિચાર કરીએ તો જણાશે કે ચીને આ પ્રાંતને જાપાનીના હાથમાં આપમેળે આપ્યો છે. નાનકિંગની યુદ્ધવાદી રાષ્ટ્રીય સરકારે સોવીયેટ રશીયા સામે

અંતિમ આક્રમણમાં ભાગ લેવાના હેતુ પુરતો આ સમગ્ર પ્રાંત કોઇ પણ પ્રકારના વિરોધ સિવાય જાપાની સામ્રાજ્યવાદીઓને સ્વાધીન કર્યો છે. અનેકને આ સાચ વધારા પડતું લાગશે. પણ અનુભ-

વના આધારે ઉચ્ચારણેજ્ઞા આ શબ્દો છે. જાપાની સરકારના સૈન્ય સામે ચીનની સરકારે એક પણ સૈન્ય નથી મોકલ્યું. મંચુરીયાના રથાનીક સૈન્યની કુમકમાં પણ એક પણ સૈન્ય નાનકિંગથી નથી નીકળ્યું. એટલું જ નહીં પણ જ્યારે નાનકિંગથી આઠ કલાકના અંતરે આવેલા શાંધાઇ શહેર ઉપર જાપાની લશ્કરે ઝોંઝ વર્ષાવ્યા ત્યારે પણ નાનકિંગના લશ્કરે નિસહાય શેષેનિવાસીઓને સહાય કરવાને બદલે નાનકિંગમાં જ પડી રહ્યા હતાં. એટલે મુડીવાદી માંધાતાઓના ખુદ્દા દ્રોહથી જ આટલી સહેલાઈથી મંચુરીયાનો પ્રાંત જાપાનને મળ્યો.

પણ ચીન શા માટે મંચુરીયા જાપાનને સોંપી દેવા તૈયાર છે? કારણ કે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રમાણ ઉપર યોજાતેલી સોનીયેટ સાથે મુદ્દ કરવાની યોજનામાં

ચીનની રાષ્ટ્રીય સરકાર પણ એક ભાગીદાર છે. આ સંયુક્ત કારસ્થાન વડે જ મંચુરીયાના આઠ કરોડ શરીરની રાજકીય સ્વાધીનતાનો સદ્દા ખેલાયો છે.

જો કે ચીનને મંચુરીયાના મંચુકો પ્રજાસત્તાકની સ્થાપનાથી ખૂબ ખોવાતું છે. પ્રથમ તો મંચુરીયાના બંદરેથી ઉપજતી જગત ગહેમુદ્દ ચીનને નહીં મળે. તેમજ મંચુરીયાની ખીજવણીમાંથી ઉપજતો નફો ચીનના મુડીવાદીઓને નહીં મળે. પણ નાનકિંગના મુડીવાદીઓને તેની કંઈ પડી નથી. અત્યારે તેઓ દક્ષિણચીનમાં ચીનાઇસોવીયેટના આક્રમણની એ મુત્યુવેદના અનુભવી રહ્યાં છે, એટલે જ તેઓ પોતાના આમલગના બંડ સામે ટકી રહેવા માટે વિદેશીઓનો સહકાર વાંછે છે. તેથી જ તેઓએ મંચુરીયાના પ્રજામાં આવી દ્રોહનીતિ આદરી છે.

[૬]

પણ મંચુરીયાના ઉજાતા પ્રજા ઉપર કંઈક અનુમાન બાંધવા પ્રયત્ન કરીએ તો? પ્રથમ તો જાપાનના પ્રાંત પર પોતાનો લોખંડી કાણુ જરાય લગવો કરે એમ આશા રાખવી બચ્ચ છે. તેમજ પ્રજાસંઘ જાપાનને મંચુરીયામાંથી વિગળ લેવાની ફરજ પાડી શકે તેમ માનતું અગમજાતની પરાકાષ્ટા છે. પ્રજાસંઘ પોતે જ જ્યારે આખા કારસ્થાનનું મધ્યબિંદુ હોય ત્યારે આની સંસ્થા મંચુરીયનોની વારે માય એમ કદબના કરવી એ નિરર્થક કાગશેષ છે. તેમજ ચીનના મુડીવાદી માંધાતાઓ મંચુરીયાની જાપાની તારસુડને ભાંગવાનો એક પણ યત્ન કરે એ શક્યતા જરૂરે સંભવિત નથી. અત્યારે તો માત્ર મંચુરીયાની સ્વાધીનતાને માટે આશાનું એક જ દેંદ્ર હોય તો

તે યાંગસ્ટે નદીને દક્ષિણે સ્થપાયેલું સોવીયેટ ચીન છે. આ વિધ્નની પ્રજાસત્તાકની મર્યાદાઓ આગળ વધે અને તેની જવાબદારી સમય ચીનમાં વ્યાપી વળે તો જ મંચુરીયાના મામલાનું નિરાકરણ આવશે. તો જ જાપાનીઓ અગગા ખસશે. તો જ અમેરિકનો આધા જશે !

સોવીયેટ ચીન સંબંધી અત્યારે તો એટલી ઘોડી માહિતી મળે છે કે તે સંબંધી વધુ ખાત્રીપૂર્વક ચર્ચા કરવી અશક્ય છે. પણ મુડીવાદી વર્તમાનપત્રો પણ સ્વીકારે છે કે હાલમાં આઠ કરોડની વસ્તીવાળા પ્રદેશ ઉપર સોવીયેટચીનની સત્તા ચાલે છે ત્યારે ખરેખર મંચુરીયાના ભાવી માટે એમ જ સામે છે કે સોવીયેટ ચીનના વિવિધ માં જ મંચુરીયાની મુક્તિ છે.

ઓ યવાના આર્થિક કરાર ઉપર
સારા યે દેશમાં જાણે છે. ઉદા-
પોહ જાણે છે. અત્યાર સુધીમાં હિંદના
અર્થશાસ્ત્ર સાથે સંબંધ ધરાવતા સંજ્ઞ-
નોએ આ કરારને
એકી અવાજે વ-
ખોડી કહાડ્યા છે.
પ્રોફેસર સી. એન.
વકીલ, અને સર

ઓટાવામાં હિંદી પ્રતિનિધીએ હિંદ-
ખિટન વચ્ચેના જગતી કરાર પર જે
સહી કરી છે તે એક અગત્યનો બનાવ
લેખાય. જે સંજ્ઞેગેને લીધે હિંદી સર-
કારે બ્રિટિશ સરકારના આમંત્રણનો
સ્વીકાર કર્યો તે સંજ્ઞેગે આપણા મનમાં
તાજ જ છે. બ્રીટીશ સરકારે આંતર-
દેશીય સ્વતંત્ર વેપારબંધવારની બુની
રીતને તીલાંજલી આપી ચોતાના સામ્રા

શાહી પસંદગીની-

ઓટાવાના કરારો એટલે હિન્દને -

સર પુરુષોત્તમદાસ
હાકારદાસ

જેમણે ઓટાવા કરારનો
સખ્ત વિરોધ જાહેર
કર્યો છે.

પુરુષોત્તમદાસ
હાકારદાસ, જે
વાઓએ આ

કરાર ઉપર આપના શબ્દો વરસાવ્યા
છે. હિંદના અખબારો પર પણ ઉડતી
નજર નાંખતા જણાય છે કે પ્રત્યેક
રાષ્ટ્રવાદી પત્રે ઓટાવાના આર્થિક કરાર
ઉપર નાપસંદગીના સખ્ત અક્ષરો અંકિત
કર્તા છે. છતાં પણ નામદાર વોઇસરોયે
વડી ધારાસભામાં ભાષણ આપતાં આ
કરારો ઉપર પ્રશંસાના પુષ્પો વેરવાનો
પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ ખુલ્લાં હિંદ-
વિરોધી આર્થિક કરારોનો ખ્યાલ કરતાં
આ વિદેશી સંજ્ઞેને ઉચ્ચાધુનું હતું કે-
“હવે હું હિંદ અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના
સંબંધ વીધે કંઈક બોલું. ગયે મહીને

જ્યના દેશોને વધુ હક્ક આપવાની અથવા
તો ખીજ કરે. લેવાની જે નવી રીતી
અખત્યાર કીધી છે અને તેથી જે નવા
સંજ્ઞેગે ઉત્પન્ન થયા છે તેને લીધે હિંદી
સરકારને એક પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલી
આપવાનું આમંત્રણ કરવામાં આવેલું.
મહારી હિંદી સરકારે તે આમંત્રણનો
એક જ શરતે સ્વીકાર કીધો અને તે એ જ
કે હિંદી જગતોમાં મધ્યસ્થ વડી ધારા-
સભા ન કહે ત્યાં સુધી કરો. જે ફેરફાર ન
થઈ શકે. શરૂઆતમાં લંડનમાં અને પછી
ઓટાવામાં જે ચર્ચા થઈ તે વખતે હિંદી
સરકારના પ્રતિનિધી સર અલ્લ એટરની
અને તેમના સાથીઓને પુરું સ્વાતંત્ર્ય
આપવામાં આવ્યું હતું અને હવે એવું જ
કરારનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે કે

જે સંપૂર્ણ રીતે હિંદ અને બ્રિટન બન્નેના હિતમાં જ હોય. તેમ જ મધ્યસ્થ ધારાસભાને જે સ્વીકારવા ખુબ જ ભગ્નામણ કરી શકાય તે ખરડાના હિંડાણમાં આપણે હાલ નહીં ઉતરીએ.”

સંભવ છે કે સાંપ્રત વડી ધારાસભામાં સુંદર સંયુક્ત પ્રજાપક્ષના અભાવે આ આર્થિક કરારોની ઉપર સંમતીની સીલ મેળવતાં સરકારને જરૂર મુશ્કેલી નહીં

પ્રત્યેકે આવા કરારના અનર્થો જોર-શોરથી જાહેર કર્યા છે. તેમ છતાં ઘણી વડી ધારાસભા જે આ આર્થિક કરારને કાયમ કરે તો માત્ર આ સરકારી સંસ્થા પછવાડે પ્રજાપક્ષનું પીઠબળ કેટલું અદ્ય છે તેનું એક ખીલું પ્રમાણ ઇતિહાસના પાનાંઓ ઉપર નોંધાશે.

-સોનેરી જળ

-નીચોવવાનો નવો માર્ગ

નહે, પણ આવા કરારો ઉપર વડી ધારાસભાની સંમતી મળે કે ન મળે છતાં એક વસ્તુ તો ચોક્કસ છે કે હિંદના પ્રજા-મતનો પડવો પાડનાર!

હિન્દના હિત વિરોધી કરાર કરવામાં અગ્ર ભાગ લેનાર સર જ્યોજ્ઞ મુશ્ટરનું કાર્ટુન

[૨]

લેગભગ દશ વર્ષથી બ્રિટનના ખજા-નચીઓ અને વહેપારના સુત્રસંચાલકોએ શાહીપસંદગીનાં સ્વપ્ન સેવ્યાં છે. જગ-તની વિશાળ ભૂમિની અંદર સ્વયં આધારબળવાળું સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની તેઓને તમન્ના છે. આ ઉપ-ધ્રુષ્ટા અત્યારે તેમણે અમલમાં મૂકી છે. અને જે

કે ઓટાવામાં બ્રિટિશ બાજીગરો સામ્રા-જ્યમાં સ્વતંત્ર વ્યાપારની સુંદર પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરાવવામાં સફળ નથી થયા છતાં તેઓએ અત્યાર મુઠીમાં મેળવેલું સાફદ્ય પણ ખરેખર આશાજનક છે. અતિ કુશ-ળતાથી અને મોઢક સમજાવટથી તેમણે સંસ્થાનોને ગળે બ્રિટિશ માલ બજાડ્યો

આ સવાલને બીજી દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો પણ જણાશે કે આ આર્થિક કરારનો સંબંધો ભાર હિંદી ખેડુતોને ગળેજ પડશે. શાહીપસંદગીના સ્વીકારથી જરૂરીઆતની વસ્તુઓના ભાવ કૃત્રીમ રીતે ઉંચા જશે અન્ય હરીફાની હરીફાઈ જગતનીતિથી દૂર કરતાં બ્રિટિશ માલ વેચતા વહેપારીઓ ઉંચે ભાવે આ માલ હિંદ ઉપર દેખા ખેસાડશે. એટલે આ દ્રષ્ટિબિંદુએ વિચાર કરીએ તો જણાશે કે હિંદની જનતાને જરૂરીઆતો માટે વધુ દામ આપવાં પડશે. આ એક પરાક્ષ કર નથી તો અન્ય શું છે?

હિંદના ખેડુતો આર્થિક મંદીથી ક્યાર-

નાય ખુવાર થઈ ગયા છે. નિકાશના ભાવ એસી જતાં હિંદના કૃષિકારને કંઈ પ્રાણ આવી ગયો છે. ખેતીવાડી કસલીન ખનતો કચડાયેલાં કિસાનો ઉપર આફતનો સાગર ઉલટ્યો છે. આવી હઠ્ઠાગ્રનક દશામાં શાહીપસંદગીનો સ્વીકાર કરીને હિંદી પ્રતિનિધીઓએ હિંદના વિશાળ સમુદાય ખેડુતની ખાનાખરાબીમાં માત્ર ઉમેરો કર્યો છે. તેમને રક્ષણ આપવાને બદલે તેમને વધુ નીચોવવાનો નવો માર્ગ અહીં ઘડાયો છે.

ઝોટાવાનું આ લાક્ષણિક અંગ છે. હિંદના ખુવાર બનેલા ખેડુતોને વધુ ખુવાર કરવાની આ કાળી યોગજા છે.

[૪]

આ ઉપરાંત એક અન્ય દ્રષ્ટિબિંદુથી પણ આ કરારનું અવલોકન આ ક્ષણે અતિ અગત્યનું છે. હિંદ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચેનો વહેપાર અત્યારે પણ અતિ મ્હોટો છે. બ્રિટનના પાકા માલના દગલા અહીં ખડકાય છે. એટલે સીધી રીતે જ હિંદ ઉપર ઇંગ્લાંડનો આર્થિક અધિકાર સારી રીતે છે. આ આર્થિક અધિકારને કાયમ કરવા માટે તો તેઓએ વિવિધ આર્થિક કમીશનો નીચાં છે. તેમના સામ્રાજ્યવાદની એ આર્થિક ભૂમિકા છે.

આ આર્થિક પ્રભુત્વને વધુ વિશાળ બનાવવા માટે શાહીપસંદગીનો સિદ્ધાંત સુંદર માર્ગ કરી આપે છે. આથી લગભગ ૨૮ કરોડ રૂપિયાનો વેપાર વધશે એટલે તેની સાથે જ ઇંગ્લાંડનું આર્થિક પ્રભુત્વ તેટલા પ્રમાણમાં વધશે.

આમ થવાથી...હિંદને તેના આર્થિક સંચાલન માટે લંડન ઉપર નગર રાખવી પડશે. અત્યારે પણ લંડનની લોન્ડોન સ્ટ્રીટ ઉપર હિંદના ખજાનચીને નગર રાખવી પડે છે. આમ ઝોટાવાના આર્થિક કરો એ હિંદ ઉપર ઇંગ્લાંડના આર્થિક પ્રભુત્વનો એક સુંદર સ્તંભ બની જશે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રેલ્વેને વીધરનો સ્ટેશન હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

“વિરાટ શક્તિ જગી”

જાલર વાગી રે હો જાલર વાગી
આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે.

જાલર વાગી ને વિરાટ શક્તિ જગી
આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે.

યુગયુગથી પરાધીન પીંજરે પૂરાયેલ
કળે છંછેડેલી સિંહણ જગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે.
જાલર વાગી—

કાળનાં કરંડીવામાં વર્ષોથી છૂપાયેલ
વીંધરના વીંધ સામે નાગણ જગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

આજ લગી ગણતા'તા ગૃહની ગુલામડી
સ્વાતંત્ર્ય શક્તિની સાધના લાગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

સંતાના શિખરેથી અખળા હડમેલી
ઉચ્ચ, આદર્શોની ભાવના જગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

અખળા કહી પુરૂષે ગૃહમાં ગોંધીતી
પ્રજાજાની વિશ્વમહી હાકલ વાગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

સ્વાધીન શયતાનના વિલામ કેરી ખૂનળા
પાપીને પ્રજાજા રણચંડી જગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

કુમેળા કળીઓના ભક્ષક સમાજ પર
તણખા વરસાવતી સ્ત્રી શક્તિ જગી

આજ નૂતન યુગ કેરી જાલર વાગી રે
જાલર વાગી—

શાન્તિકુમાર પંડ્યા.

‘ભાંગી નાખો, તોડીને ભૂકકા કરી
નાંખો’ ‘યત્રોના નાશ કરો.’

આવા શબ્દોના પોકાર સાથે પ્રત્યા-
ધાતીઓનું વિજયી સરઘસ શહેરમાં
ધુમતું હતું. વસ્તુ એમ બની હતી કે
સામગ્ર દેશમાં પ્રત્યાધાતીઓનો વિજય
થયો હતો. ‘પૂર્વકાળમાં પાછા ચાલો’ એ
પોકારે આ દેશની પ્રજાના આમલગમાં
આડું સ્થાન લીધું હતું. બધાજ તેની
વાતો કરતાં. પત્રકારો પણ કહેતા કે
‘આપણે ખૂબ આગળ વધી ગયા છીએ
માટે થોડાક કાળ તો પૂર્વકાળ તરફ
પ્રગતિ કરવાની જરૂર છે.’

શહેરમાં ચોગાને ચોગાને ભાપણે
અપાઈ રહ્યાં હતાં.
યુવાનવક્તાઓનો
તો એક
મહોટા પાક

ઉતર્યો હતો. આ વક્તાએ પાસે એક જ
સુત્ર હતું—સૃષ્ટિને સહન કરવાં પડતી
કબૂતો એક માત્ર ઉકેલ હતો અને તે
‘પૂર્વકાળમાં પાછા ચાલો.’

અસ! આખરે આ ઉપાય હાથ આવ્યો
હતો. બેકારીનાં દુઃખ માટે, અનાજના
ભાવ બેસી જવાથી ઉભાં થયેલાં સંકેત
માટે તેમજ કામદારોની રોજી ઉપર કાપ

મુકવાથી ઉત્પન્ન થયેલા અસંતોષ માટે
એક જ માર્ગ પ્રત્યેકને દેખાતો અને તે
એ હતો કે જે પૂર્વકાળની પદ્ધતિઓ પાછી
સ્થાપવામાં આવે તો સઘળાં સંકેતોને
તરતજ ઉકેલ આવી શકે.

અર્થશાસ્ત્રીઓ પણ કહેતા કે જગતને
સોનાનું દેદં થયું છે. આ દેદંના નાશ
માટે તેઓએ સુચવ્યું હતું કે નાણા-
પદ્ધતિ રદ કરવી જોઈએ.

નાણાંવિશારદો કહેતા કે
કરન્સી પધ્ધતિ ખોટી
છે માટે તોડની

પૂર્વકાળની-

પ્રથા રદ કરીને સોનાના સિદ્ધા આપવા
જોઈએ. ત્યારે ફેટલાકા અન્ય ઉપાયો
સુચવતા. આખરે પ્રત્યાધાતીઓનું જોર
જામ્યું હતું.

પ્રત્યેક દિવસે શહેરના સત્તાધીશોની
ચિંતા વધી રહી હતી. વિપ્લવની બીંતિ
દ્રષ્ટિમયાંમાં દીસતી હતી. ફેટલાક
ખૂબ ખૂશ થતા. પણ સમાજના સત્તામાન
વર્ગની ચિંતા વધી રહી હતી.

[૨]

આખરે બળવો જાગ્યો. સવારનો
સૂર્ય ઉગતાં સત્તાવાન વર્ગે જોયું તો સમગ્ર
શહેર બળવાખોરોના હાથમાં ચાલી ગયું
હતું. બહુજ કુશળતાથી રાતોરાત શહેર
ઉપર બળવાખોરોએ સત્તા સ્થાપી દીધી
હતી. સત્તાવાળાઓને નમતું આપ્યા શિવાય
છુટકા જ ન હતો.

તેઓએ આખરે હા. પાડી. બપોરના
પ્રત્યાધાતીઓનો વાવટો સરકારતંત્રની
કચેરી ઉપર ઉડવા લાગ્યો.

નવી સરકારે સમગ્ર પ્રદેશ લેખક
ઉપર પોતાનીસત્તા સ્થા-
પીને આખરે પોતાના પી. જ.
પ્રત્યાધાતી અમલની

શરૂઆત કરવાનો નિરધાર કર્યો. આ માટે પ્રધાનમંડળની સલામતી મળી. અને પહેલાં કંઈ યંત્રોનો નાશ કરવો એ ઉપર ખૂબ ગરમાગરમ ચર્ચા ચાલી.

એક જણે સુચન્યું કે 'આગગાડીઓનો એકદમ નાશ કરી નાંખવો નોંધ્યો. તેને સ્થાને વજુગ્રારો સ્થાપવી નોંધ્યો. આમ થવાથી આપણે આપણા પ્રદેશમાં પેરી ગયેલું એક

પૂજારીઆ

અનિષ્ટ જરૂર દૂર કરવાને શક્તિમાન નીવડીશું !

પ્રધાનમંડળના બીજા સભ્યે આ સભ્યની સુચનાનો સખ્ત વિરોધ કર્યો. શરૂઆતમાં આગગાડીથી થયેલા લાભો વજુગ્રારોને તેમ જ સરકારતંત્રે લઈકરની આવજાવમાં તે અતિ અગત્યની છે. એમ મનાવીને સુચન્યું કે આગગાડીઓમાં માત્ર મેલ અને એક્સપ્રેસ રોક કરવી અને માત્ર અર્ધ-ભારખાનાવાળી ગાડીઓ દોડાવવી.

આ સુચના ઉપર નિષ્ણુઓની એક કમીટી નીમવામાં આવી અને તેનો રીપોર્ટ આવે એ ઉપર આ અગત્યના મુદ્દાની ચર્ચા મુલતવી રાખવામાં આવી.

[૩]

પણ આ બાબતે લોકોમાં અસંતોષ વધતો જતો હતો. જે સરકારતંત્ર આમ નિષ્ણુઓની સમિતિ ઉપર આધાર રાખીને ખેસી રહેશે તો તેઓ જ ઉત્ક્રાંતિ પડશે એવી બીક ઉભી થઈ હતી. એટલે ખૂબ જ અડળામણમાં તેઓએ તાજાંની સલામતી આપી હતી.

આખરે આર્થિક પ્રશ્ન ઉપર નીચા-ચેલી સમિતિનો રીપોર્ટ આવ્યો. આ સમિતિએ વસ્તુતઃ ઉત્પાદન, તેની વહેંચણી અને બંને સાથે ચલણના સંકળાયેલા સંબંધ ઉપર લંબાણપૂર્વક રીપોર્ટ તૈયાર કર્યો હતો. આ જખરા થયાના

છેલ્લા પેરેગ્રાફમાં દેશના ચલણ માટે સમિતિએ સુચવેલા ઉપાયો આલેખતાં તેમણે લખ્યું હતું કે:—

‘છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી આપણા દેશને સહન કરવાં પડતાં કષ્ટોત્તું મૂળ કારણ તો સોનાના ચલણમાં રહેલું છે. સોનાનું ઉત્પાદન વધવાં તેના ભાવ ઘટવા નોંધ્યો. પણ આજે ઈંસ અને અમેરિકા સોનાના સંગ્રહની દૃષ્ટિને ઉત્તેજતા હોવાથી તેમ જ જગતમાં ઉત્પન્ન થતા સોનાનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ પેરીસ અને ન્યુયોર્કની બેંકમાં જમા થતો હોવાથી અમેા માનીએ છીએ કે સોનાનો ભાવ કૃતિમ રીતે ઉંચો રહે છે. અર્થાત આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થતા કાચા માલના ભાવ નીચે ઉતર્યા છે. માટે જ અમેા સુચવીએ છીએ—

દેશમાં ચલણુદ્વારા વિનીમય કરવાની પદ્ધતિ રદ કરીને વસ્તુવિનીમયની પદ્ધતિ શરૂ કરવી જોઈએ. કારણ કે તેમ થશે તો જ આ ચલણુ ઉપ-જાવેલાં અનર્થોમાંથી આપણે મુક્ત થઈશું !

આખરે નિષ્ણાતોની કમીટીએ સરસ માર્ગ સુચવ્યો હતો. અને તે પ્રધાનમંડળે મંજૂર કર્યો. બીજો દીવસે હુકમ બહાર પાડ્યો કે—

[૪]

આ હુકમનું પ્રથમ પરિણામ એ આવ્યું કે એકમાં રોકેલી સંપત્તિનાં વ્યાજ ઉપર મેજશોખ કરનારાઓએ કદમ નિર્ધન થઈ ગયા. તેઓની પાસે એકલુક અને એક છુક શિવાય વિનીમય કરવાનું કંઈ સાધન ન હતું. એટલે આવીશાન મહેલાતોમાં વસતા શ્રીમંત સ્ત્રીપુરુષોને માટે કંઈ વસ્તુઓનો વિનીમય કરવો એ વસ્તુ અતિ મુઝવનારી થઈ પડી. પણ ધીમે ધીમે તેમણે ફરતીચર વેચવા માટે બહાર કાઢ્યું. ધીમે ધીમે બંગલાની વસ્તુઓ અદૃશ્ય થવા લાગી અને આમ જીવન ગુજરવા લાગ્યા.

* * *

‘ત્હમारे त्यां डोछ मांडु छे?’
ડોક્ટર જેવી દીસતી વ્યક્તિએ મોઢીને સવાલ કર્યો.

‘કેમ, ડોક્ટર?’

‘આવા માટે કંઈક મેળવવું તો જોઈએ ને.’

પણ અહીં તો કોઈ જ માંદુ નથી.

‘પણ ત્હમारे કોઈને Tonic ની જરૂર હોય તો હું આપી શકું એમ છું.’

આજથી આ પ્રદેશમાં ચલણુની પદ્ધતિ રદ કરવામાં આવે છે. અને આથી પ્રત્યેક શહેરીને આજ્ઞા આપવામાં આવે છે હવેથી વસ્તુઓ દ્વારા વિનીમય કરવો.

શહેરમાં યોગાને યોગાને જાહેર કરવામાં આવ્યું કે નાણાંદ્વારા વિનીમય કરવાની પદ્ધતિ રદ થઈ છે માટે પ્રત્યેક શહેરીએ હવે વસ્તુઓ દ્વારા જ વિનીમય કરવાનો છે.

‘વાર, ડોક્ટર, એક ઇન્જેક્શન શું લેશો?’

‘એ મણુ ધજી.’

‘એટલા બધા તો ન હોય.’

‘એ મ્હારો નિશ્ચિત આજ્ઞ છે પણ ત્હમો દોઢ મણુ આપજો.’

‘સાહેબ એટલું તો મ્હારે ન પરવડે.’

‘એથી નીચે મ્હારાથી જઈ શકાય તેમ નથી.’

‘એ ઉકળાટ જવા દો. અને સવામણ ધઉંએ ઇન્જેક્શન દરાવી દો!’

‘હીક; ત્યારે હ્યો ચાલો.’

ડોક્ટરે પોતાની બેગ ઉઘાડી, સ્પીરીટનો સંચો કહાડ્યો. અને ઇન્જેક્શનનો સામાન કહાડ્યો. Sodium Cocodylate ની ન્હાની શીશી કહાડી. અને તેને ખાસ કરવત વડે કાપી નાખીને મોઢીને એક ઇન્જેક્શન આપ્યું.

‘જન રામલા! ડોક્ટરને ત્યાં સવા મણુ ધઉં નાંખી આવ!’ મોઢીએ તોકર સામી દ્રષ્ટિ નાંખી અને રાખ્ત ફેંક્યો.

ડી વેલેરા.

એંગ્લો-

અથ-

લેખક :-

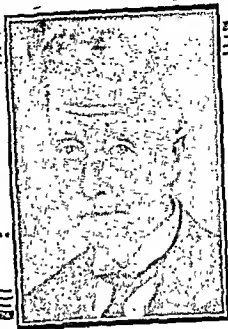
ખ્રિસ્તના બાઈગરોને આય-લેન્ડ પાસેથી ત્રીસ લાખ પાઉન્ડની ખંડણી વસુલ કરવાનો કુદ્દ પછુ કાયદેસર હકુ નથી, અને અમે ખ્રિસ્તની દેહ પછુ એવા પ્રકારની માગણીને તામે થઇશું નહિ. આ ભાવાર્થના શબ્દો આજે ડી. વેલેરા અને એના સાથીદારો ઉચ્ચારે છે. ત્યારે આ આખાય પ્રકરણની તટસ્થ દષ્ટિએ વિચારણા કરવી ઘટે છે. આંતરરાષ્ટ્રિય રાજકારણમાં ખ્રિસ્ત અને આયલેન્ડ વચ્ચે પડેલા આ મતભેદની ખૂબ કિંમત છે, અને એ દષ્ટિએ બન્ને દેશોના રાજદ્વારીઓ વચ્ચેના સમાધાન માટે લવાદનીમવાની સંચનાનો ડી. વેલેરા સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ લવાદના સભ્યોની પસંદગી માટે મતભેદો માલમ પડે છે. વફાદારીના સોગંદ અને દક્ષિણ આયલેન્ડને છુટા

પાડવાના પ્રસ્તોનો હજી આખરી નિકાલ થયો નથી. પરંતુ બન્ને પક્ષોએ અપત્યાર કરેલી વલણ પરથી સમજી શકાય છે કે અત્યારે એ બે પ્રસ્તો બાબતે મુકાબા છે. અને ખંડણીનો સવાલ પ્રથમ હાથ ધરાયો છે.

સુને ૧૯૨૨ માં એંગ્લો આઈરીશ કરારનામા પર સહીઓ થયા પછી કોસમેવની સરકારે જમીનદારો પાસેની જમીન વેચાતી લઈ તે આયલેન્ડના ખેડુતોને આપી હતી. તે જમીન ખરીદવા માટે લેવાયેલી ગંભવર રકમ પેટે આયલેન્ડ પાસેથી દર વર્ષે ત્રીસ લાખ પાઉન્ડની રકમો વસુલ લેવાના કરાર પર આયલેન્ડની સરકાર તરફથી કોસમેવે સહી કરી હતી, અને તે કરારનામા મુજબ સને ૧૯૨૧ થી સને ૧૯૩૦ સુધી ખ્રિસ્તને નિયમીત રીતે આ રકમ ભરવાઈ કરવામાં આવી હતી.

-આચરીશ

સમાજ.....

:- ભદ્રકુમાર યાજ્ઞિક,

કોસગ્રેવ.

સને ૧૯૨૧ થી સને ૧૯૩૧ સુધી આચરીશ ધારાસભાના પ્રમુખ તરીકેના કોસગ્રેવના અમલ દરમ્યાન આ ગંભીર રકમ માટે સરકારી યા બીનસરકારી મંડળોમાં કોષ પશુ પ્રકારની ચર્ચા કે વિરોધ થવા પામ્યો ન હતો; અને તેનું એક કારણ કોસગ્રેવ અને એના સાથીદારોએ બિટન સાથે ખંડણી સંબંધીના થયેલા કરારનામાને ગુપ્ત રાખ્યું હતું તે છે. સને ૧૯૨૧માં એંગ્લો-આચરીશ સમાધાની પછી સને ૧૯૨૩ માં અને તે પછી સને ૧૯૨૬ માં કોસગ્રેવે કરેલા કરારો ગુપ્ત રહેવાનું આને ધણું ગંભીર પરિણામ આવવા પામ્યું છે.

બિટનને દર વર્ષે આપવાની ત્રીસ લાખ પાઉંડ જેટલી ગંભીર રકમને લગતા કરારો ગુપ્ત રાખવા માટે કોસગ્રેવ જવાબદાર છે અને આપ-

લેન્ડના વર્તમાન અને ભાવિને અસર કરનારા ખંડણી સંબંધીના અગત્યના કરારનામાને 'હેઇલ' સમક્ષ રજુ ન કરીને કોસગ્રેવે જે ભૂલ કરી હતી, તેવી જ ભૂલ બિટનના રાજદ્વારીઓએ કરી હતી. બિટનની પાલામેન્ટમાં પશુ આપલેન્ડ પાસેથી લેવાની રકમનો આંકડો જાહેર થયો હતો, પરંતુ કરારનામાનો ખરિતો રજુ કરાયો ન હતો. આને આપલેન્ડની સરકારે બિટનને ખંડણી ભરવાનો ઇન્કાર કર્યો ત્યારે જ સંસ્થાનાના મંત્રા મી. થામસે આ કરારનામાનો ખરીતો પાલામેન્ટ સમક્ષ રજુ કર્યો. આમ બન્ને દેશોના રાજદ્વારીઓએ કરેલા ખાનગી કરારો અત્યાર સુધી ગુપ્ત રાખવાનું શું કારણ હશે તે કોઈપણ કળી સકાતું નથી. કોસગ્રેવે કયું કારણ કરેલા કરારો પર આપલેન્ડની 'હેઇલ' નો સીકડો મરાયો હોત તો હી.

વેલેરા આજે એ કરારનામીની શરતોનો
 ઇન્કાર ન કરત, એટલું જ નહિ પરંતુ
 બ્રિટન અને આયર્લેન્ડ વચ્ચેના વિખવા-

વાદનું મૂળ પણ ન રહેત. આ સંજો-
 ગામાં ડી. વેલેરાએ ત્રીસ લાખ પાઉંડની
 રકમ ભરપાઈ કરવાનો ઇન્કાર કર્યો છે.

ડી. વેલેરા-(બ્રિટનના સંસ્થાનમંત્રીને) ‘આ કરારનામું નકાસું છે.’

ડી. વેલેરાની દલીલો અને વિચારણા ઇન્કાર અને બંધારણની દૃષ્ટિએ વ્યાજબી છે. એમ કોઈ પણ તટસ્થ વિચારક કહી શકે. કોસંગ્રેવે જે કરારો કર્યા હતા તે ‘ડેઇલ’ માં પ્રસાર કરાવ્યા ન હતા, એટલે કે ડેઇલ પ્રસાર ન કર્યું હોય તેવું કરારનામું અને તેમાંની શરતો ડી. વેલેરા માન્ય રાખવાની સાફ ના પાડે છે, બ્રિટનના મુત્સદ્દીઓ એ કરારોનો અમલ કરાવવા મથી રહ્યા છે. ડી. વેલેરા અને અત્યારની આઇરીશ સરકાર ત્રીસ લાખ પાઉંડની રકમ બ્રિટનને આપવાનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કર્યા પછી ઓટાવા ખાતે ચાલેલી મંત્રણાઓમાં બન્ને પક્ષોના સમાધાન માટે એક આંતરરાષ્ટ્રિય લવાઈ નીમવાના સુચનની વિચારણા થઈ હતી. આ લવાઈના સભ્યો કોની પ-

સંદર્શીતા હોવા જોઈએ તે. વિવાદસ્પદ છે. બ્રિટનનું એમ કહેવું છે કે, લવાઈના સભ્યોની પસંદગી સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોના વતનીઓમાંથી થવી જોઈએ. અને લવાઈનો નિર્ણય થાય ત્યાં સુધી ત્રીસ લાખ પાઉંડની રકમ આયર્લેન્ડની સરકારે ઇન્ટર નેશનલ બેંકમાં જમા રાખવી જોઈએ. લવાઈ અને તે સંબંધીની શરતો માટે પણ ડી. વેલેરાને કેટલોક પાંચો છે.

લવાઈના સભ્યોની પસંદગી સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોમાંથી જ શા માટે થવી જોઈએ? જગતના બધા દેશોના રાજદ્વારીઓમાંથી શા માટે નહિ? ડી. વેલેરાના આ પ્રશ્નોને જવાબ આપવાનો ભાંગ્યો-તુટ્યો અત્યંત બ્રિટનના રાજનીતિજોગે કર્યો છે. ડી. વેલેરા મહામતાપૂર્વક જણ

છે કે, સામ્રાજ્યમાંથી નહિં પરંતુ દુનિ-
આના રાજદ્વારીઓમાંથી લવાદ બોલના
સભ્યોની પસંદગી થવી જોઈએ. સંભ-
વ છે કે સામ્રાજ્યના રાજનીતિજ્ઞોમાંના
કોઈ ખ્રિસ્તની લાગવગથી પ્રેરાઈને આય-
લેન્ડને ગેરધ્વંસાદ્ થાય તેવો નિર્ણય કરી
નાખે. ડી. વેલેરાનો આ ભય સાવ ખાયા
વગરનો છે એમ કહી શકાય નહિ. ખ્રિસ્ત
અને આયલેન્ડને લગતા આ પ્રશ્નમાં
બંને દેશો પ્રતિપક્ષીઓના રૂપમાં છે,
એટલે બંને દેશોને ધ્વંસાદ્ મળે તે ખાતર
ઈંગ્લેન્ડ અને આયલેન્ડના રાજનીતિ-
જ્ઞોને લવાદબોલમાં સામેલ કરવામાં ન
આવે તે ઇચ્છા છે. જો જગતના રાજદ્વા-
રીઓમાંથી લવાદ નીમવામાં આવે તો
સંભવ છે કે ડી. વેલેરા સર્વમાન્ય અને
તટસ્થ સભ્યોનાં નામ સુચવે.

ખ્રિસ્તની દ્રષ્ટિને આગળ એ રાખીએ
તો ડી. વેલેરા લવાદ માટે અમેરિ-
કાના પ્રેસીડેન્ટ હુવર, બર્નાડ શો, શ્રી.
વિક્ટરબાઇ પટેલ, ઇટાલીના ડીકેટર મુ-
સોલીની, વગેરેનાં નામો સુચવે. આ નામો
ખ્રિસ્તના મુત્સદ્દીઓને માફક ન આવે
તેવાં છે, પરંતુ ખ્રિસ્ત સુચવે તે નામો
ડી. વેલેરાને પણ પસંદ ન પડે તે
સંભવીત છે. આમ લવાદના પ્રશ્ન ઉપર
બંને દેશો સંમત થાય છે ત્યારે લવા-
દના સભ્યોની પસંદગી પરંતુ મતભેદો
ઉભા થવા પામ્યા છે. ઉપરાંત લવાદનો
નિર્ણય બંને દેશો માન્ય કરવાની મક્ક-
મતા દર્શાવતા નથી. ખ્રિસ્ત અને આય-
લેન્ડના સત્તાવાળાઓનું એમ કહેવું છે
કે લવાદનો જે નિર્ણય થાય તે ખ્રિસ્તની
પાર્લામેન્ટ અને આયલેન્ડની 'હેઇલ્ડ'માં
પસાર થયા પછી જ અમલમાં આવી
શકે. લવાદના નિર્ણય બાબતની આ
પદ્ધતિ દેખીતી રીતે જ અસંભવીત છે.

એક દેશની ધારાસભા લવાદીનિર્ણય
માન્ય કરવાનો નિર્ણય કરે, અને બીજા
દેશની ધારાસભા અમાન્ય કરે તો લવા-
દના નિર્ણયની કંઈ જ કિંમત ન રહે
એ સ્પષ્ટ છે, એટલે લવાદના સભ્યોની
પસંદગી પર બંને દેશોની ધારાસભાની
સંમતિ ઉપરાંત બંને દેશોની સરકારો
લવાદીનિર્ણય માન્ય રાખવાનાં કરાર-
નામા પર સહીઓ ન કરે ત્યાં સુધી આ
બાબતનું આખરી સમાધાન થાય તેવો
કોઈ પણ માર્ગ નથી. ડી. વેલેરાની સર-
કાર 'હેઇલ્ડ' માં બહુમતીના બળે લવાદી-
નિર્ણયને માન્ય રાખવાની ખાત્રી આપી
શકે તેમ છે, પરંતુ ખ્રિસ્તના રાજની-
તિજ્ઞો આવી કોઈ ખાત્રી આપી શકે તેવા
સંજોગો ધણા ઓછા છે. લવાદના નિર્ણ-
યના સ્વીકારની બંને દેશોની સરકારની
ખાત્રી ન મળે ત્યાં સુધી લવાદનો કંઈ
જ અર્થ નથી. આજે ઇંગ્લેન્ડને ખાતર
આયલેન્ડ લવાદ સ્વીકારવા તૈયાર છે.
એટલું જ નહિં પરંતુ તે ચોક્કસ સમય
સુધી ખંડણીની ત્રીસ લાખની રકમ ઇન્ટર-
નેશનલ બેંકમાં અનામત મૂકવા પણ
તૈયાર હોય એમ ડી. વેલેરાના ભાવણ
પરથી જણાય છે.

ઉપરના સંજોગોમાં આયલેન્ડ અને
ખ્રિસ્તના મતભેદોનું સમાધાન કઈ રીતે
થશે તે સંબંધી કલ્પના કરવાનું આજે
શક્ય નથી. પરંતુ એ તો ચોક્કસ છે કે
ખંડણી ભરપાઈ કરવાના સંબંધે ડી.
વેલેરાએ અખત્યાર કરેલી વસ્તુ ખ્રિસ્ત-
ની વસ્તુ કરતાં વધુ વ્યાજબી છે. અને
ખ્રિસ્તની ખંડણીની રકમની વાસ્તવિકતા
અને તે વસુલ કરવાના હકકનું વ્યાજબી-
પણું સાબીત કરવાની પ્રથમ ફરજ ખ્રિસ્ત-
ની છે. એટલે ડી. વેલેરા કરનાં ખ્રિસ્તને

પોતાની વલણ અને મહકમતામાં ફેરફાર કરવો વ્યાજબી છે. સને ૧૯૨૩માં કોસ-ગ્રેવના હસ્તે થયેલા કરારનામાને અત્યાર સુધી ગુપ્ત રાખવામાં બ્રિટનનો અને બ્રિટ-નની છત્રછાયા નીચે પ્રમુખપદે દસ વર્ષ સુધી ટકી રહેલા કોસગ્રેવનો શું ધરાવે હતો ? ત્રીસ લાખ પાઉન્ડની રકમ દર વર્ષે બ્રિટનને વધુ ધનવાન નહિ બતાવે, પરંતુ આય-લેન્ડના ખજાનામાંથી એ રકમ જાય તો આયલેન્ડની નવરચના પાછળ ડી. વેલેરાએ ખર્ચવા ધારેલી રકમમાં ઘટાડો કરવો પડે, અને એ રીતે આયલેન્ડના હિતને નુકસાન પહોંચે. આયલેન્ડની નવ-રચનાની ખર્ચાળ યોજના ડી. વેલેરાએ તાજેતરમાં જ રજુ કરી છે.

બ્રિટન લવાદની બાબતમાં પડેલા મતભેદો દૂર કરવાનું વાતાવરણ સર્જવામાં નિષ્ફળ નીવડશે તો ડી. વેલેરા અને એના સાથીઓ એ સંજ્ઞાથી

કંઈ પણ કરશે નહિ એ ચોક્કસ છે. અને એક વસ્તુ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે આય-લેન્ડ અને બ્રિટન વચ્ચેના ખંડણીના આ ઝઘડામાં આયલેન્ડનો વિજય થાય તો પણ તેથી આયરિશ ખેડુતો કે જમની પાસેથી મહેસુલની રકમ વસૂલ કરવામાં આવે છે, તેઓને તો કોઈ પણ પ્રકારનો લાલ થાય તેમ નથી. કારણ કે બ્રિટનને આપવાની ખંડણીની ફાગ પડતી રકમ તો દર વર્ષની માફક ખેડુતો પાસેથી વસૂલ થશે, માત્ર તે રકમ બ્રિટનની તિભેરીમાં ન જતાં આયલેન્ડની તિભેરીમાં જમા થશે, અને તેના આયરિશ સરકારની ઇચ્છા મુજબ ઉપયોગ થશે. આયલેન્ડના પ્રમુખ ડી. વેલેરા એ રકમ પ્રજાહિતનાં કાર્યોમાં ખર્ચવા ધારે છે, ખંડણી સંજ્ઞાથી બન્ને દેશોના મતભેદો ક્યારે અને કેવી રીતે દૂર થવા પામશે તે કોઈથી કળી શકાય તેમ નથી.

મીરા
દુધ
ખશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

"MIRA" REGD.
**TOOTH BRUSH
DENTAL CREAM**

“Your Fortune rests in your hand”

મીરા
દુધ
ખશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

મીરા દુધખશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને મોઢાંને તાઝગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજમાજ અને તંદુરસ્ત રાખે છે.

વધુ વીગત માટે લખો :—

સોલ એજન્ટ :- ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,
૪૩, ચચંગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

વે ઠી આં નો વિ લા પ.

[૧]

મૂખી ત્હારાં કુડાં કૃત્યો,
મૃત્યુનો ડર રાખ;
વેદ્યો કેરા વારામાંથી
છુટી હવે તો આપ,
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૨]

દુઃખે અમારાં દિલ સુકાયાં,
કામે અમારાં શરીર;
લોહી અમારાં બાળી મૂકયાં,
દયા ન લાવ્યો લગીર;
ત્હારા પાપનું ના મળે માપ,
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૩]

મુડાં જેવાં છોકરાં જોને,
જોને માયું ના હાલ;
યાનેલાંનાં દુધ સુકાયાં
મૂખી ! એ ત્હારે પ્રતાપ.
ત્હારા ભુદ્ધ : ન આડો આંક,
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૪]

ખોરી જર ત્હું આપે તેની
રાંધીએ ઘેરે ઘેંશ.
તહેવારે સારું ધાન ન ભાળ્યું,
ખાધી ઘેંશ ને ઘેંશ;
છુટી હવે તો આપ,
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૫]

કાયા તોડી અમે કામ કરીએ
તોય ત્હું કાઢે ગાળ,
હવાસદાર ત્હારો હલકાં વેણે
ખોલાવી મારે માર;
કહેને એ તે ક્યાંનો ન્યાય ?
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૬]

ગોઝારો ત્હારો મનખ્યો આખો,
કાઢીશ મૂખી ! શું આમ ?
કળકળતી આંતરડીઓનો
નિસાસો શે રહેવાય ?
અમારાં કાળજી ત્હું ના કાપ,
મૂખી ! છુટી હવે તો આપ.

[૭]

મૂખી ! ત્હારાં કુડાં કૃત્યો;
મૃત્યુનો ડર રાખ,
વેદ્યો કેરા વારામાંથી
છુટી હવે તો આપ;
મૂખી !
મૂખી ! હવે તો છુટી આપ.

પ્રભાશંકર ત્રિવેદી

આફ્રીકા

[લેખાંક ચોથો]

[સંહાવલોકન.

આફ્રીકાની કાળી પ્રજાઓનું આપણે
અવલોકન આપ્યું છે. 'કાળી
પ્રજાના સીતમ' (Black men's Bur-
den) તેઓ સહે છે. ગરીબ પ્રજાના આક-
મણ છતાં તેઓ હજી ટકી શક્યા છે....
આફ્રીકાની ભૂમિ ઉપર સંસ્થાન વસાવવા
માટે યુરોપી રાજ્યે કરેલા યતનોના ઇતિહાસ
હજારોએ ના લાલ લોહીથી લખાયો છે, છતાં
આફ્રીકાનો જીવ્યા છે શ્વેતસંસ્થાનનીવા-
સીઓ માટે તે પણ હીક જ થયું છે.

કા
ળા
મા
ન
વી
ની
વી
ત
ક
ક
થા

હારા ન
ધધ શકયા,
તે પરતુનો સંહાર
આને મુડીવાદની વૈચા.

નિક શોપણપધ્ધતિ સંકળ રીતે

કરી રહી છે. આને આ કૂર સર્વવ્યાપી
પધ્ધતિ ઉપર આક્રીકોનોતું ભતીતત્વ
હણાઈ રહ્યું છે. મુડીવાદી પધ્ધતિ
આગળ મધ્યકાલીન હંટર અને રાયક્રેડના
ત્રાસ તદ્દન ઝાંખા પડી જાય છે. જગતની
જુદી પધ્ધતિઓમાં મુડીવાદી પધ્ધતિ
સૌથી સંપૂર્ણ અને સર્વલક્ષી છે. માનવને
તે પ્રત્યેક દીશામાંથી પકડે છે.

આક્રીકાની ભૂમી ઉપર રાજદીપ સ્વા-
મિત્વ સ્થાપવા માટે ગોરા દેવાએ આક્રી-
કાના એક ખુણેથી બીજા ખુણા સુધી લોહીની
નદીઓ ફેલાવી છે. આક્રીકોને તેની સામે
ધયા છે અને પુરોષીય શસ્ત્રપધ્ધતિની
સંહારશક્તિ સામે પણ તેઓ છવી શક્યા છે.

પ્રભુ શતકો સુધી ગોરાઓ આક્રીકોને
પકડતા. તેમને દરિયાપારના દેશોમાં વેચતા.
અકથ્ય જૂઠ્ઠા તેમના શરીર ઉપર વર્તાવ-
વામાં આવતો. છતાં પણ આક્રીકાના નિવા-
સીઓ વિદેશમાં પણ છવી શક્યા, વધ્યા
અને આને એક વિશાળ વિશ્વજાતિના
અવિભાજ્ય અંગ તરીકે હજી છે.

પણ જે પરતુનો યુવામોના લોહી ઉપર
વેપાર કરનારા વેપારીઓ નાશ ન કરી
શક્યા, જેને ફેંચોની બંદુક અને ઘેલ
અનોના હંટર ન નાશ કરી શક્યા,
જેનો સંહાર વિદેશથી આપાત થયેલા દદ

આ શોપણપધ્ધતિ એકલા શરીરને
સ્પર્શતી નથી. તે તેના સર્વ અંગોને શોષી
નાખે છે. તેના માનસમાં યુવામોને યુમવાની
તંમન્ના ઉત્પન્ન કરે છે. તેના શરીરના સર્વ
મુદર તત્ત્વોનો સંહાર કરે છે. મુડીવાદી
શિક્ષણપધ્ધતિ માનવને માટે સોનેરી સાંકળ
તૈયાર કરે છે. પણ લોખંડની જાંજીરો
કે તો આ સાંકળના અંગોમાં વધુ મજ-
બુત અને ત્રાસદાયક હોય છે.

યુરોપના અન્ય દેશોમાં તો સુંદર આયોહવાને લીધે મુડીવાદની શોષણ પધ્ધતિમાં પીસાતા હતાં અમજીવી જરૂર પોતાનું જીવન બળવી શકે છે. ઉપરાંત તેમના શરીરને આરામ અને આરાયેશ આપવાને માટે સીનેમા અને એવા આનંદ-મુહો ઉભાં કરવામાં આવ્યાં છે. સંખ્યા-કળે સુંદર સ્નાનમુહમાં તે પોતાનો અમનીતારી શકે છે. પણ ઉજીય આફ્રીકાની આયોહવામાં ખાર ખાર કલાકના કામ જ્યારે તેના ઉપર ઠોકી ખેસાડવામાં આવે, જ્યારે પોતાના અવાસથી આથે આથે ધરતીના ગર્ભમાં હંટરના સાટકાથી તેની પાસે કામ લેવામાં આવે, જ્યારે એક સરખું, અજીઅ-ટકયું કામ શરૂ કરવામાં આવે ત્યારે આ બિચારો આફ્રીકન વૂડી પડે છે.....તેના દેહના કટકા થઈ જાય છે.

યુરોપમાં અમજીવીઓને કંઈક સારા પગાર મળે છે પણ ઉજીય વાતાવરણમાં વસતા આફ્રીકન અમજીવી બિરાદરો તો મુડીવાદી શોષણપધ્ધતિ નીચે ‘જીવતા ગુલામો’ બની ગયા છે, તેઓ તેમના પોતાના જ ધરમાં કેદી બન્યા છે.

આ બાજે આ કૂંરતા અને જૂઠ્ઠા સામે આફ્રીકન અસહાય બનીને ઉભો છે. અસરકારક વિરોધ કરવાની તેની સર્વ શક્તિઓ હણાઈ ગઈ છે. રાયફલ અને રીવોલ્વર આગળ તેનો જંગલી ભાથો કંઈ કામ અવી શકે તેમ નથી. એરોપ્લેન સામે તેનું વેધક શસ્ત્રબાણ કાણુભર પણ ટકી શકે તેમ નથી. જેમ જેમ સંહારનાં સધનો વૈજ્ઞાનિક દળ ઉપર મક્કાતાં જાય છે, તેમ તેમ તેની તાકાત વૃદ્ધતી જાય છે. બાજે એરોપ્લેન, બોમ્બ, ગેસ, તોપ, એ સર્વ આગળ

આફ્રીકન અસહાય બન્યા છે. વિદેશીઓ સામે ટક્કર ઝીલવાની તાકાત તેનામાંથી ઓસરી ગઈ છે.

બૌગોલીક સ્થિતિનું ‘સારું’ યાન અને શોષનાં સાધનો વડે વિરાન સામે સામનો થઈ શકતો નથી. યુરોપીયનોએ બાંધેલી આરમર કાર આગળ જંગ લી આફ્રીકનનું શું જરૂર? અને તેથી જ બાજે હતાશ બનીને આફ્રીકનો કાળો માનવ મુડીવાદની પધ્ધતિએ ઉપજાવેલા અનર્થો સહન કરી રહ્યા છે. તેની મૂક ચીચી આરીઓ કવચિત જ સંભળાય છે. તેના ઉંઢા નિશ્વાસ કોઈક જ હૃદયને સ્પર્શે છે!

ગા રા દેશોએ તો આફ્રીકનોને બંદુક આલતાં પણ શીખવી છે. તેમણે લશ્કરી શિક્ષત શીખવીને આ સંહારના સાધનોનો કેમ ઉપયોગ કરવો તે પણ આફ્રીકનોને બતાવ્યું છે. આ માટે આગળ જતાં સ્વેતવાસીઓને ખૂબ શોષવું પડશે. પણ અત્યારે તો આ કાળો ‘સોલ્જર’ સ્વેતના ભેટલી જ નિર્દયતાથી પોતાના ભતભાઈઓને રેંસી નાખે છે. જો કે યુરોપીય-યુધ્ધમાં આ સૈનિકોનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રતિજ્ઞ છે છતાં ગયા મહાયુદ્ધમાં ક્રાંસનો લશ્કરોમાં કાળો સોલ્જરોની સંખ્યા સારી હતી. પણ ગરમ વાતાવરણમાં વસ્તા આ નીકા વંશજોને યુરોપની શીતલતા સહન થતી નથી. એટલે તેઓને આયોહવાનું દર્દ લાગુ પડે છે. અને તેઓ જલ્દીથી ખતમ થઈ જાય છે.

આ મ આફ્રીકા ઉપર ત્રિવિધ સીતમ ઉતર્યા છે. મુડીવાદી શોષણપધ્ધતિ સામ્રાટ લશ્કરવાદે ત્યાં અટ્ટે નાખ્યા છે. અને આ ભયંકર પદ્ધતિથી તેઓનો ધીમે

અદ્રશ્ય નાશ થઈ રહ્યો છે. જો ગોરાઓ આ સામ્રાજ્યવાદની ભૂમિકાને અવિચલ રાખે અને કાળા વતનીઓને તે સ્વિકારવાની ફરજ પડે તો થોડા કાળ પછી આફ્રીકનો ઇતિહાસમાંથી અદ્રશ્ય થઈ જશે. જેમ

અત્યારે લાલ હિંદીઓ, અમેરીન્ડીયનો ફરીબ વગેરે જાતિઓ જંગતમાંથી ભુંસાઈ ગઈ તેવા જ રીતે આફ્રીકનો પણ ભુંસાઈ જશે. તેમ થશે તો જંગતની માનવતાના તે ઇતિહાસમાં મોટાડું કડક જ ગણાશે.

[૩]

આફ્રીકન પ્રજાના શોષણ ઉપર લખાયેલા અનેક પુસ્તકોએ ભારીજાતિ ઉપર આ લખકર જુલમો માટે જવાબદારી ટોળી છે. લગભગ પ્રત્યેક લેખકે રંગબેદ ઉપર બે આંતુ પાડતાં સહન કરવા પડેલા અસહ્ય સીતમો માટે સમગ્ર ગોરીજાતિને દોષપાત્ર ઠરાવી છે. કાળા લેખકોએ પણ પોતાના ધિષ્ઠારતી વૃત્તિને વેગ આપવા માટે ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, ખેલ્ડેન, તેમજ જર્મનીના રાષ્ટ્રોને જવાબદાર ગણ્યા છે. ઇંગ્લાંડના સામ્રાજ્યવાદી કવિઓએ 'White man's Burden' નાં ગ્રીત ગાયાં છે. આમ આ પ્રશ્ન ઉપર એટલું તો સાહિત્ય સર્જાયું છે કે સામાન્ય વિવેચકને તો આફ્રીકનો ઇતિહાસ એ જાતીય સંગ્રામ (Racial War) જેવો જ દેખાય. વસ્તુતઃ આફ્રીકના અભ્યાસને જાતીય સંગ્રામ તરીકે જ ચીતરવામાં આવ્યા છે અને તેથી પરિણામ એ આવ્યું છે કે જનતાના માન-સમાં આ જાતીયતા (Racial Complex) બહુજ ઉંડો ઉતર્યો છે.

પણ સત્ય વસ્તુ શું છે? આજે આફ્રીકના કાળા શોષણથી કોને લાલ થાય છે? આ સવાલ ઉપર વિચાર કરશે તો હમોને સમજશે કે આફ્રીકમાં જાતીય સંગ્રામ નથી, પણ બીધણ વર્ગસંગ્રામ (Class war) છે. અત્યારે પ્રવર્તતી અસહ્ય પરિસ્થિતિનું મૂળ કારણ અત્યારની મુઠીવાદી પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિના સંચામાં એકલા

હબસીઓ કચરાય છે એટલું જ નહિ પણ સાથે સાથે ગોરા મજૂરો, હિંદી શ્રમજીવિઓ એ સર્વ પીડાઈ રહ્યાં છે. આફ્રીકની કળ-દુષ્ણ ભૂમિ ઉપર જાતિના રાજ્ય નથી, પ્રશ્ન કાળાં કે ગોરાનો નથી, સવાલ સ્વામિત્વનો નથી, સમસ્યા રંગબેદની નથી. અત્યારે તો આફ્રીકની ભૂમિમાં મુઠીવાદી શોષણપદ્ધતિના દાવાનળ સળગે છે. અને આ દાવાનળથી ગોરા મજૂરો, હિંદી કામદારો, અને હબસી ખેડૂતોના શરીરો દાઢી ઉઠ્યાં છે.

પણ સંલવ છે કે કાલેજોમાં અધઃકચર? જાન પામેલાઓ આ વસ્તુ નહીં રવીકારે! કદાચ હમો પણ તે ના કહીશો પણ જ્યારે ટ્રાન્સવાલની સોનાની ખાણ ઉપર એક ઉડતી નજર નાખશો, કેન્યાની કપાસ પકવતી ભૂમી ઉપર એક દ્રષ્ટિપાત કરશો, તો હમો જરૂર મોડર વિધાન સ્વિકારશે. અત્યારે ટ્રાન્સવાલમાં સોનાની ખાણ ઉપર સ્વામિત્વ ધરાવતી પેદી પ્રત્યેક પ્રકારના શ્રમજીવિઓને રોકે છે. આ ખાણમાં યુવાન ગોરા કામદારો કામ કરે છે. આ જ ખાણમાં કાળા હિંદી 'ગીરમીટીયા, સોનુ' ખોદે છે. તેમજ આ ખાણમાં હબસી મજૂર પોતાની કાદળાથી ભૂગલ જગવે છે! છતાં આ સર્વની સંપત્તિ અત્યારે જે પેઢીના હાથમાં છે. તે પેઢીના માલીકોની નામાવલીમાં એકલા યુરોપીયનો જ નથી પણ હબસી ધનીકો પણ જડી આવશે. અત્યારે પ્રત્યેક

ઉધોગના સુત્રો આમ સંપત્તિવાનોના હાથમાં પડ્યાં છે. અને આ સંપત્તિવાનોમાં ગેરા, કાળા અને હબસીઓ પણ હોય છે. એટલે મુડીવાદી શોષણપધ્ધતિમાં રંગભેદને તો જરા જોટલું પણ સ્થાન નથી.

‘બીજું’ ઉદાહરણ લઇએ અત્યારે આફ્રીકામાં—જે કોઇ યુરોપીય વેપારી હબસી-શ્રીમંતને રસ્તામાં મળે તો જરૂર જ હાથ મીલાવે. પણ જો ગેરા કામદાર રસ્તામાં મળે તો તેની સાથે ખોલવાને બદલે તેના પ્રત્યે આંખો કકડાવે! આ દ્રશ્ય તો આપણે મુંબાઇમાં પણ જોઇ રહ્યા છીએ.

આમ રંગભેદ એ માત્ર ઇન્દ્રિય છે. અને તે અવસ્થિત રીતે ઉભી કરવામાં આવી છે. સામાન્યવાદીઓએ પોતાના હિતને માટે આ ભેદ ઉભા કર્યા છે. કારણ કે તેથી ત્રણ સુંદર પરિણામો આવે છે. દાખલા તરીકે:-

આવા ત્રણ ઉદ્દેશોથી આ રંગભેદની ઇન્દ્રિય ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે. અને માનવ શુદ્ધિમતાની દારિદ્રતા કહો કે સામાન્યવાદીઓની અચાર કરવાની અદ્ભુત કલા કહો, પણ આ યોજના સુંદર સાફલ્ય પામી છે. અત્યાર સુધી અને હજી પણ ‘રંગભેદ’ ભૂત અનેકાના મગજમાં લગે છે. અને તેથી જ હબસીસાહિત્ય, અને કલામાં પણ

તહમને આ લેખમાળા ગમી?

મોરોકકો, દ્રીપોલી, અને કાંગોની દર્દીલરી કથા આ માળામાં અંકિત થઇ છે પણ આ શોકકથા આટલેથી સમાપ્ત થતી નથી.... આફ્રીકા ખંડ તો ખુબ મોટો છે.

એટલે જ આ લેખમાળા ચાલુ રાખવી કે કેમ તે પ્રશ્ન અમો વાંચક સમુદાય ઉપર મુકીએ છીએ. વધુમતીને પસંદ પડશે તો જ લેખમાળા ચાલુ રહેશે.

તહમે પણ તહમારો અભિપ્રાય આપો.

— તંત્રી

જાતિવિરોધી લાગણીઓ જન્મી છે. આવી લાગણીઓ નીચોસાહિત્યમાં ખૂબ ઉછળે છે. અને કંઈક અંશે આવી વિરોધી લાગણીઓ યુરોપીયસાહિત્યમાં પણ નહરે ચઢે છે.

એક શતકથી આમ આપણે રંગભેદથી ભૂજા-ભૂજાંમણીમાં ગોઠાં ખાઇએ છીએ. એટલે જ જ્યારે આફ્રીકાનો ઇતિહાસ આપણે વાંચીએ ત્યારે આ દ્રષ્ટિબિંદુ સારી રીતે સમજવાની જરૂર છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે આફ્રીકન પ્રશ્નને સહન કરવા પડતા સીતમો મુડીવાદની શોષણપધ્ધતિમાંથી જન્મ્યા છે. અને

તેથી જ આ સંસ્થા મીટાવવાથી જ આ જૂઠ્ઠાનો નાશ થઇ શકે. સાંપ્રત હબસી-પ્રશ્નો આ એક માત્ર ઉકેલ છે. જ્યારે આફ્રીકન ભૂમિ ઉપરથી સીતમગાર મુડીવાદી શોષણપધ્ધતિ નાશ પામશે ત્યારે જ આફ્રીકાના પ્રશ્નનો ઉકેલ થશે.

૧. શ્રમજીવીઓના સમુદાયમાં રંગભેદ પર લાગલા પડે છે. એટલે જ કાળા કામદારો હડતાલ પર જાય તો ગેરા કામદારો તેમની જગ્યા લઇ શકે.

૨. વિદેશોમાં આક્રમણ કરવાને જરૂરી યુવાનો યુરોપમાંથી મળી શકે.

૩. શ્રમજીવીઓની ચળવળ આ માજે વળી જવાથી મુડીવાદ વધુ સુરક્ષિત બને.

દમનનીતિ-

વડીધારાસભા સમક્ષ એલતાં નામદાર વોધ-સરોયે હીંદી જનતાને એક-વાર ફરીથી સંભળાવી દીધું છે કે જ્યાં સુધી મહાસભાની રાજકીય પ્રવૃત્તિ સદાને માટે સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ઓડીનન્સનો અમલ

અમર રહેશે. અર્થાત કે સરકારતંત્ર સામે થઈ રહેલાં આદોષનો ઓસરી જાય નહીં ત્યાં સુધી દમનનીતિનો સાટકો વિ-ગ્રાયાજ કરશે. એથી આગળ વધીને સરકારે આ કાણે લોકવર્ગ સામેની અથડામણમાં પોતાના સમગ્ર સાધનનો ઉપયોગ કરવાની મમકી આપી છે! તેમજ વડીધારાસભામાં ઓડીનન્સની સત્તાઓને ધારાતું સ્વરૂપ બનાવવાની નિર્ધારિત જાહેર કર્યો છે. સંભવ છે કે ઓડીનન્સના આકરા કાયદાઓ વડીધારાસભાના સભ્યો ન પણ સ્વિકારે. પણ

તેથી ઓડીનન્સનો અમલ અટકે એમ આશા રાખવી વ્યર્થ છે. વડીધારાસભા સંમતિ આપે કે ન આપે પણ આવતા વર્ષ સુધી દમનનીતિની તત્વારને મ્યાન ન કરવાનો સરકારતંત્રનો

નાં
રંગ

નિર્ધારિત સ્પષ્ટ રીતે સમગ્ર બાધણમાંથી નીકળે છે. તેજ તેનો પ્રધાનમુર છે.

હિંદુ રાજકારણ અત્યારે એવી કાણો-માંથી પસાર થઈ રહ્યું છે કે અત્યારના રાજકીય પક્ષોના આદેશનો ઉપર સમગ્ર દેશનું લાવી અવલંબે છે.

એટલે જ આ કાણે સરકાર-મહાસભા અથડામણનું એક અવલોકન કરવા યત્ન કરીયે, અને આ અથડામણથી ઉપજતી રાજકીય અસરનાં માપ કઢાડવા યત્ન કરીયે તો આશા છે કે તે અસ્થાને નહીં મનાય.

[૨]

મહાસભા નિર્દેશ નીવડી છે એવા સુર હવે વાતાવરણમાં યુજવા લાગ્યા છે. કારણ કે મહાસભાના પ્રેરણા ઉપર લોકસમુદ્ધ હવે ધ્યાન આપવા ના પાડે છે. બારડોલી અને

બોરસદ તાલુકાએ જમીન મહેસુલ લગભગ ભરી દીધું છે. યુક્તપ્રાંતમાં નાસાયતી ચળવળ નાણુદ થઈ છે અને શહેરોમાં વિદેશી માલના બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ લગ-

લગ લાગી પડી છે. તેમ જ રચનાત્મક વિભાગમાં ખાદીનું ઉત્પાદન થતું જાય છે અને ઓડીન-સોના અમલ નીચે રાજકીય સંગઠનો લગભગ અશક્ય બન્યાં છે. એટલે મહાસભાની પ્રવૃત્તિઓમાં આવેલાં જોકે કંઈ અચુકીક રહી શકતા નથી. મહાસભાની પ્રવૃત્તિઓ લગભગ નરમ પડી ગઈ છે એ તો હવે સુધે જવું સ્પષ્ટ છે. એટલે વોઇસરોયના મહાસભાની પ્રવૃત્તિ સંબંધે ઉચ્ચારેલા શબ્દો લગભગ સત્ય છે પણ મહાસભાની

નૈતિક ફતેહ ઉપર વડા હાટે આંખમાં ચામણાં જ કર્યાં છે. હિંદી પ્રભ અને સરકાર વચ્ચે ઓડીન-સોના ઉંડી ખીણ ઉભી કરી છે. આમ વર્ગમાં સરકાર તરફ સામે રોષ પ્રગટ્યો છે. જેલવાસથી અનેક કુટુંબોનાં હૃદય ધવાયાં છે. એટલે સરકાર તરફ જે એમ જ માનતું હોય કે મહાસભા સાથે અથગમણમાં તેમણે વિજય મેળવ્યો છે તે તમની તે ભ્રમણા છે. સરકારે શાંતિ સ્થાપી છે. પણ તે સ્થાનની શાંતિ છે.

[૩]

સરકારના સારંદેશના જે મુખ્ય કારણો તો આર્થિક આપદ અને ખેડૂતોની ખાનાખરાબી છે. અત્યારની આર્થિક આપદનો ઉકેલ કે ખેડૂતોને સહન કરવા પડતા કષ્ટનો ઉકેલ મહાસભાના પ્રોગ્રામમાં હોત તો જરૂર જ જતી મહાસભાના વાવટા સાથે જેલમાં જત. તો જરૂર જ મહાસભાના જયનાદ વચ્ચે લાડીઓના ધા ઝીલવ. પણ જે સંસ્થા પ્રત્યેક હાથે 'સમાધાન' કરવાની તમન્ના દર્શાવે, જે સંસ્થા સમય આવે કિસાનોને વિસરી જઈને સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના આદર્શ ઉપર વાદવિવાદ કરવા તત્પર બને, તે સંસ્થાએ લોક પાસેથી આધારબળ મેળવવાની આશા રાખવી અશક્ય છે. યુક્તપ્રાંતના કિસાનોને નાસાંચના જંગમાં ઝુઝવાની હાલત કર્યા પછી સાથે જ જાનનાદાર વર્ગને અસહ્યવચન આપવામાં આવે ત્યારે ખેડૂતો મહાસભાને કેટલો સાથ આપે તે સમજી શકાય તેમ છે. બારડોલીના કિસાનો માટે સીમલાની સરેશ પછી સરકારી કમીટીની સ્થાપના મેળવવાથી આમ વર્ગને શું સંતોષ થવાનો હતો? તેમ છતાં જનતાએ મહાસભાને સુદર સાથ આપ્યો છે. અને મહાસભાના નેતૃત્વ નીચે કેટલાય સંકેત સદન કર્યાં છે.

આ ઉપરાંત એક ખીણ વસ્તુ પણ પ્રત્યેક માદ રાખવાની જરૂર છે. બહિષ્કાર એ ખેડાઈ આયુધ છે. નેટલું તે વિદેશીઓને પાંડે છે તેટલું જ તે હિંદી વેપારીઓને પણ નુકશાન કરે છે. આ વેપારીઓ કંઈ અગમ્ય કાળ સુધી નુકશાન ખમ્યા કરે એવા સંભવ રાખવો એ નરી મૂખતા છે. મારે જ બહિષ્કારના બળ ઉપર છત્તારી મહાસભાનું જરૂર એક વર્ષના અલ્પકાળમાં તૂટી જવા પામ્યું છે. હિંદી વેપારીઓ આર્થિક નુકશાન લાંબો સમય સુધી સહન કરી શકે એમ છે જ નહીં. એટલે જ બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિની ઝાઝી અસર નથી થઈ. હિંદી વેપારીઓ માનતા હતા કે બ્રિટનના નામચીન બનેલા સુતસંચાલકો બહિષ્કારની ધમકીથી ડરી જશે. તેઓની એવી કલ્પના હતી કે થોડા માસમાં સમાધાન થઈ જશે. પણ જ્યારે સમાધાનની આશા હવે કિતીજમાં અદસ્ય થતી જાય છે તેમ તેમ વેપારીઓની હીંમત અને ધૈર્યમાં પણ ઓટ આવવા લાગી છે.

મહાસભાની નિષ્ફળતાનાં આ મુળ કારણો છે. સુદર રાજકીય અને આર્થિક પ્રોગ્રામનો અભાવ, તેમજ વેપારીઓનું અનિશ્ચિત પીડાબળ હાલની પરિસ્થિતિ માટે સીધાં જવાબદાર છે.

આ મ પહેલી અથગમણુમાં સરકાર વિજય મેળવવા શક્તિમાન બની છે. પણ સાથે સાથે તે નિબંધ પણ બનતી ગઈ છે. ઓડી'ન-સનો અમલ લાંબો કાળ ટકતાં વડીધારાસભા, અને ધારાએને માટે રહું-સતું માન પણ અદસ્ય થઈ ગયું છે. આ પરિસ્થિતિમાં જગતના કાંઈ પણ પ્રકારના સરકારતંત્રે લાંબો સમય ન જ ચાલી શકે. માલ્ટાનો ઇતિહાસ પણ આ જ અનુભવ શિખવે છે. લોડ' સ્ટ્રીકલેન્ડે લગભગ એ વર્ષ સુધી ઓડી'ન-સોથી રાજ્ય ક્યું. આખરે અત્યારની ચુંટણીમાં લોડ' સ્ટ્રીકલેન્ડ ક્યાંય ઉખડી ગયો છે. તેમ જ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ સીદકી પાશાને પાલામેન્ટમાં

વધુમતી મેળવવા માટે લોકોના પ્રાયમિફ હકકો ઉપર તરાપ મારતી પડી છે. આમ જરુરુદ્ધ અને દમનની નીતિ બહુ બહુ તો ફાલુવાર સફળ થાય પણ તેથી કંઈ ચીર-જીવ શાંતિ રચવાતી નથી. એટલે જ હિંદમાં પણ લોડ' વીલીંગ્ડનની આ 'લાંબી લાકડી'ની નીતિ ચિરંજીવ શાંતિ જરાય નહીં રચાવી શકે. એટલું જ નહીં પણ હવે પછી સરકારતંત્રને આપી પણ વધુ આકરી અને વ્યાપક અથગમણુ માટે તૈયાર રહેવું પડશે. એક રીતે કહીએ તો સરકારની હાલની રુદ્ધ-જતામાં ભાષિ વિચારુનાં બીજ શોપાલાં છે આજતી કાલે તે ઉગશે, અને ફલશે તે નક્કી છે.

[૫]

સુમાધાન કે ન સમાધાન. પણ મહા-સભાની ચળવળ હવે અંતીમ ઝોક પર જઈ પહોંચી છે. એટલે જ હવે હિંદની ભાષી ચળવળ ઉપર કંઈક અનુમાન અને આગાહી કરવાની જરૂર છે. સરકારતંત્રે હિંદના એક તોની દશા સુધારવા કંઈ જ નથી ક્યું. તેમ જ કામદારોની સ્થિતિ સુધારવા માટે પણ એક પણ પગલું નથી ભયું. પરિણામે દેશનો વિશાળ સમુદાય અત્યારે તો આર્થિક દાવાનળથી શેકાઈ રહ્યો છે. અને આવતાં વર્ષોમાં તેમનાં આર્થિકદુઃખમાં વૃદ્ધિ થતાં તેઓ રાજકિય આદાલતોમાં જરૂર જરૂર લાગ લેશે જ. એટલે જ આવતા વર્ષોમાં એક તોની જરૂર ચળવળની ઉપેક્ષા રાખવી જોઈએ. હિંદના મુડીવાદી રૂએ તો રપ કરોડની લોન પાંચ-કલાકમાં ભરી દઈને વિદેશીઓના ચરણ ચુમ્યા છે. પણ હિંદના કચડાતા કિસાનોમાં

આ શોષણનો નાશ કરવાનો નિર્ધાર ઉપવાથી તેઓની ચળવળનાં વર્ણ એટલાં તો વિશાળ બનશે કે ત્યારે જ બિ. સામ્રાજ્ય-વાદ માટે ખરેખરે ભય ઉપસ્થિત થશે. હિંદના પરિવર્તનને ઇચ્છનારાં બજો જુદું નેતૃત્વ માગી રહ્યાં છે. આ નવું બળ તે કિસાનો અને કામદારો આપી શકશે.

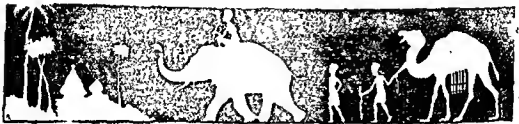
સાંપ્રત ઇતિહાસમાં મહાસભાથી દૂર રહીને પણ કિસાનોએ પોતાની આર્થિક ચળવળ આગળ ચલાવવા યત્ન કર્યો છે. પણ આ આર્થિક આદરો તેમને રાજકારણમાં ધસડી નીચ છે. અને છેલ્લા દશ વર્ષના અનુભવે તેઓ જોઈ શક્યા છે કે જ્યાં સુધી સમાજ-વ્યવસ્થામાં મુલગત પરિવર્તન નહીં થાય ત્યાં સુધી તેમની દુઃખદ સ્થિતિ મીઠાવવી અશક્ય છે. અનુભવની એરણ ઉપર તેઓ સમજી શક્યા છે કે જ્યાં સુધી જમીનદાર-શાહીના શોષણનો નાશ ન થાય, જ્યાં સુધી,

શાહુકારના આર્થિક સીતમે નિમુજી ન બને, જ્યાં સુધી જમીન મહેસુલમાં ધરખમ ઘટાડો ન થાય ત્યાં સુધી સાચી સુકિત અશક્ય છે. ત્યાં સુધી પ્રજાસ્વાતંત્ર્ય એ માત્ર શબ્દો છે. એટલે જ અત્યારે હિંદુઓ સંગઠિત ચળવળને અભાવે તેઓ જમીનદારો અને શાહુકારો સામે વ્યક્તિગત હુમલાઓ કરે જાય છે. બંગાળમાં અને પંજાબમાં રાજકિય ધાડોની સંખ્યા અતિશય થઈ પડી છે. ના. વાઘસરોયને પણ આ સત્યની નોંધ લેવાની ફરજ પડી છે. આ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે હિંદના ગવર્નરશ્રી ક્ષિતિજમાં નવું બળ જન્મી ચુક્યું છે.

તેમ જ કામદારો પણ હવે સમજવા લાગ્યા છે કે તેમના આર્થિકહીનનો ઉકેલ હડતાલનું આયુધ સજવામાં છે. હિંદની રેલ્વે ઉપર હડતાલ માટે મત મંગાતાં. લાખોની સંખ્યાએ હડતાલની તરફેણમાં મત આપ્યા હતા. અને સંભવ છે કે જમનાદાસ મહેતા જેવા મુડીવાદી નેતાઓનો આંતરીક દ્રોહ (Sabatage) ન હોત તો સંભવ છે કે અત્યાર પહેલાં આ હડતાલ ક્યારની ય શરૂ થઈ ચુકી હોત. એટલે હિંદના ૭૦ લાખ જેટલા કામદારો પણ હવે હડતાલ માટે તત્પર બન્યા છે. આમ હિંદના રાજકારણમાં કામદાર વર્ગનું બળ પણ કંઈક નવા જ શબ્દો

અલેખશે એમ અત્યારથી લાગવા માંડ્યું છે, તેમજ મધ્યમવર્ગ પણ આર્થિક આદતને લીધે પ્રત્યેક દિવસે ખેડારીની ભૂખંડર ચુડમાં બીંસાતો જાય છે. લગભગ ૯૦ ટકા જેટલો સમુદાય તો હવે હાથથી મેઘો પર આવી ગયો છે. તેમને ઘેર પણ કુધાના સંતાપ સળગ્યા છે. એટલે આ વિશાળ વર્ગ પણ હિંદના કામદારો-કિસાનોના સંગઠનમાં જોડાશે એવી જરૂર આગાહી કરી શકાય. મધ્યમવર્ગમાં પોતામાં નેતૃત્વની શક્તિ ન હોવાથી તે હંમેશા આગેવાન વર્ગની કુમક પર ઉભો રહે છે. અત્યાર સુધી રંછો મહાસલાના મુડીવાદીઓને સાથ આપ્યો છે. પણ ન્યારે કામદાર અને કિસાનોના અદિલન ઉંચાં આવશે ત્યારે આ વર્ગ જરૂર જ શ્રમજીવીઓની પડખે જશે.

એટલે વર્ગભેદની એરણ ઉપર હિંદના રાજકારણી રંગના લાગ પડતા જાય છે. કેમપ્રુદ્ધતા બનતા જાય છે. એક બાજુ સામ્રાજ્યવાદ, રાજાઓ, નગીરદારો અને મુડીવાદીઓ એક કેમ્પમાં જશે ત્યારે બીજી બાજુ કિસાનો, કામદારો અને મધ્યમવર્ગના માનવો સામા કેમ્પમાં જશે. આ અથાગ મણુ ન્યારે સક્રિય સ્વરૂપ લેશે ત્યારે જગત બેશે કે સ્વતંત્ર સંગ્રામ કેમ બેસાય છે?

દ દ તાં ડ વ

કેવાં કરાડ કકડે કંઈ વજૂ ધાળાં,
તૂટી પડે રૂદન હાવરી કેં વિતાનો;
રેલ્યો જગે અમર એક અનંત શોક,
કંપી ઉઠયાં ભવન ચૌદ, ધુજો ધરાંક.

ધુજે સૂતાં ગરીબ બાલક અધભૂખ્યાં,
કંથા તૂટી, ઉઘડી માતની કૃષ્ણ પૂજ્યા.
અંધાર ઘાઠ ધસતો દીગપાળ ટીંગે,
હે આત્મ ! સેજ તજી શું સમરે ચઢે ના?

દુષ્કાળ દંત પીસતો, વિક્ષ્યાંજ વ્યાધિ,
ઘૈરવ ભરે મનુજને નીજ ખપ્પરે હા!
આકંઠ ઉર છલકી મળતાં વિભૂતે,
કિંવા ઉઠયો નહીં ભલા ! પ્રલધાટ છાંડી?

વૈધવ્યનું અખર તાંડવ દદંતું ને
સંસાર વાટ વસમી વિધવા વટાવે;
કન્યા સુબાલ અકડે મુડદે, અભાગી !
કિંતુ ન કાં કલમ આ બનતી કટારી ?

મંદિર શોણિત યજ્ઞ સજ્જામાં મજૂરે,
મહેલો રચ્યા ધસી ધસી નીજ હાડકાંઓ;
એ મહેલમંદિર વસ્યાં જીવડાં વિલાસી,
ચૂંચે અરે ! ગરીબનાં કંઈ રક્તમાંસ.

ગોત્રા જડે ઉકરડે બડ રાજદંડો,
મોહિનીના કર પડ્યા કંઈ રાજવીઓ.
વેદી શહિદ ધૂપથી, વીરથી ધીકંતી,
ધીજી ઉઠે નહિ અરે ! તુજ ખૂન શુષ્ક.

જ્યારે વિરાટ વપુમાં વહતો વિપાદ
જીવંત માનવ બળી કરતો ઉભાસ.

રણુછાડભાષ પ. પટેલ.

બીજી યોજનાના ઉત્પાદક.
રટેલીન.

પ્રથમ યોજનામાં વિજેતા થયા પછી—

પાંચ વર્ષની પ્રયત્ન યોજનાના સાફલ્ય પછી મોવિયેટ રશીયા આજે એવી જ ગંભીર, એવી જ મહત્વપૂર્ણ, એવી જ અર્થ-યુક્ત નવી યોજનાને આરે ઉભું છે. મોસ્કોના અર્થ-વિશારદોએ ભાવી પ્રગતિને આંકડામાં કહી છે. સમાજવિશારદોએ ઐઘો-ગિક પ્રગતિની સમાજશરીર ઉપર થતી અસર વિશે અનુમાન દોર્યા છે. અને

સમાજવાદના વિપ્લવી વાવટાવારીઓએ વિશ્વવિપ્લવને ત્રાજવે નવી યોજનાને જોખી જોઈ છે. આથી જ આલમનો આમવર્ગ સોવિયેટ યુનીયનના શ્રમજીવીઓના આ નવા વિચારયુક્ત અને વ્યવસ્થાપૂર્ણ સાહસને અલિન'દે છે.

મોસ્કો એ અત્યારના આમવર્ગ માટે નવી પ્રેરણાતું જન્મસ્થાન છે. અહીં તેમને આઝાદીના નવા વિચારો જડે છે. અહિં તેમને આદર્શપ્રાપ્તિની નવી નવી યુક્તિઓ મળે છે. માટે જ મોસ્કોમાં બહાર પડેલી બીજી પાંચ વર્ષની યોજના ઉપર હિંદના શ્રમજીવી સંમુદાયતું લક્ષ પણ અત્યાર પહેલાં ખેંચાયું છે. પહેલી યોજનાના ક્રમમાં પણ હિંદે ખૂબ ખૂબ રસ લીધો છે અને અત્યારના અતુલવ ઉપરથી એમ પાત્રીપૂર્વક કહી શકાય કે બીજી પાંચ વર્ષની યોજના પણ પહેલાની માફક જ ચાર વર્ષમાં સંપૂર્ણ થશે. અને ૧૯૩૬ માં જ આપણે સમાજવાદની આ નવી યોજના સફળ થયેલી જરૂર જોઈ શકીશું.

૨. રાજકીય મહત્વ

સુમત્ર વિશ્વઅત્યારે આર્થિકઆંધીમાં સાગડાઈ ગયું છે. આર્થિકસીતમના સુસવતા વાપરાઓ બલબલના શરીરમાં ચરચરાટી બોલાવી દે છે. ઉંચે વસ્તા અખજપતિઓ નીચે પછડાયા છે. શોપણને ચૂક રીતે સહન કરતા આમવર્ગના શરીરોમાં હવે હાડકાના માળખાં રહ્યાં છે. આ પરિસ્થિતિની વચ્ચે

બીજી યોજનાને આરે:

સોવિયેટ રશીયા ધ્રુવતારક સમુ' સ્થીર ઉભું છે. અત્યારના તોફાની વાતાવરણમાં આ એક જ એવો પ્રદેશ છે કે જેને ખેડારીના સીતમે સહન કરવા પડતા નથી; જ્યાં ક્રુધાતોના શબ્દ સ્વરને પણ સંભળાતો નથી.

આ થી જ આ આર્થિક યોજનાનું રાજકીય મહત્વ કદાચીએ તેના કરતાં અતિ ઘણું છે. મુડીવાદી આર્થિક-પદ્ધતિમાં સમાયેલી ત્રુટીઓ તેણે અજળ સાહસ્યથી જાહેર કરી બતાવી છે. જ્યારે ૨૬ મુડીવાદી દેશોમાં ૨૬૦ લાખ ખેડાર-શરીરો અહોનિશ કામની શોધમાં શરીર સુકાવે છે. ત્યારે સોવિયેટ યુનીયનમાં પ્રત્યેક પાસે પુરતું કામ છે. આ એક જ વસ્તુમાં સમાજવાદનો ખોલતો પ્રચાર સમાયેલો છે. આ ઘટનાએ મુડીવાદને તેના પોતાના જ ક્ષેત્રમાં સખ્ત સામ્યવાદના સીધાંતવેત્તા શિકરત ખવડાવી છે.

આમ આ આર્થિક યોજનાના પડખા સોવિયેટ યુનીયનની સીમામાંથી બહાર પડવા સમર્થિત છે. કેટલાય દેશોના આમલગને આમાંથી પ્રેરણા જડશે. કેટલાય માણસો આવું સુંદર સાહસ્ય દૃષ્ટિએ ચડતાં સામ્યવાદના સંઘમાં ભળશે. દેશદેશનાં સરકારતંત્રો ભડે અનેક પ્રકારના પ્રતિજ્ઞો મૂકે, સાહિત્ય ઉપર એ-સ-

રશીય ગોઠવે, છતાં આ યોજનાનું સાહસ્ય એ એવી વસ્તુ છે કે જે મુડીવાદીઓની લશ્કરી દિવાલ ભેદીને પણ પીસાતા કામદારસમુદાયને આશાનો સંદેશ પહોંચાડી આવશે. પૃથ્વીના પ્રત્યેક ખુણામાં તે ઉત્સાહનાં છાંટણાં છાંટશે; આધીનતાના અભિલાષોમાં વેગ આણશે; જગતની સ્વાતંત્ર્યલક્ષી ચળવળોને જોરદાર બનાવશે.

આ સંજોગોમાં પહેલી પાંચ વર્ષની યોજનાનું સાહસ્ય અને ખીજી પાંચ વર્ષની યોજનાનો આરંભ, એ બન્ને વસ્તુઓમાં સમાજવાદના સિદ્ધાંતનો સીધો વિજય થશે છે. ઔદ્યોગિક યોજનાના પહેલા સંગ્રામમાં મુડીવાદની નિશ્ચિત હાર થઇ છે.

૩. ઉંચા અભિલાષ

સોવિયેટ યુનીયન-
ના સામ્યવાદી

પક્ષે આ યોજનાને અપનાવતી વખતે નીચે પ્રમાણે ચોતાનો નિર્ધાર જાહેર કર્યો હતો.

...ખીજી પાંચ વર્ષની યોજનાનું મૂખ્ય રાજકીય ધ્યેય તો મુડીવાદી અવશેષો અને સામાન્ય રીતે વર્ગોત્તર અસ્તિત્વ નાશ કરવાનું છે. સમાજમાં જે વસ્તુઓ વર્ગસ્વરૂપને જન્મ આપે છે તે વસ્તુઓનો નાશ કરવો, તેમ જ

રશિયાની

કુચ કદમ

રાષ્ટ્રના આર્થિકજીવનમાં હજી જીવ-
ન્ત રહેલાં મુડીવાદી તત્વોનો
સંહાર કરવો..... એ આ
યોજનાના લક્ષ્યલિપ્ત અંગે છે.

આ શબ્દો કોઈ સ્વાનુદાતાના શબ્દો
નથી પણ છેલ્લાં ૧૪ વર્ષમાં રશી-
યાની મહાન ભૂમીમાં અપૂર્વ સાફલ્ય મેળ-
વનાર સમાજવાદી સંસ્કૃતિનાં સંસ્થાપકોના
આ અભિલાષો છે. જગત તેમને માટે
કહે છે કે તેઓ કુદી શકે એવડો જ કુદકો
મારે છે. પહેલી પાંચ વર્ષની યોજનાનું
સાફલ્ય બતાવે છે કે તેઓ સિદ્ધ મણ-
ત્રીબાજ છે. એટલે જ ૧૯૩૬માં સમાજને
એકજ વર્ગીય બનાવવાની સામ્યવાદી
પક્ષની તમન્ના સિદ્ધ ન થાય તેવો એક
પણ સંભવ નથી. ૧૯૩૬ સુધીમાં
સમાજવાદી ઉત્પાદનપદ્ધતિ ઉપર થયેલું
ઉત્પાદન એટલું તો વિશાળ હશે
કે જે કંઈ મુડીવાદી અવશેષો સાંપ્રત
રશીયન સમાજરચનામાં દેખાય છે તે સર્વ
જરૂર અદ્રશ્ય થઈ જશે. અત્યારે દીસતી
સર્વ મુડીવાદી પદ્ધતિઓ ભૂતકાળના
ભૂગર્ભમાં સદાને માટે વિલીન થઈ જશે.

આમ સમાજમાંથી વર્ગ વિચ્છેદનો અંત
આવશે. લગભગ નગીરદારશાહીના સમ-
યથી ઇતિહાસને લોહીના રંગથી રંગ-
નાર વર્ગવિચ્છેદ રશીયાની ભૂમી ઉપરથી
અદ્રશ્ય થશે. તે ક્ષણ પછી સોવિયેટની
સીમામાં શ્રમજીવી સમુદાય સમાજવાદી
સંસ્કૃતિના થર એક પછી એક ચલુતો
જશે અને ત્યારે જ જગતની મુડીવાદી
અને સમાજવાદી સંસ્કૃતિ પૃથ્વીના
પ્રત્યાઘાતી બળોને સામે પકકાર આપવા
શક્તિમાન થશે.

જનતાની પ્રગતિ

કેટલાક આવા વિશા-
ળ ઐથોગિક વિકા-

સને માટે એમ માને છે કે તે તો મુડીવાદી
જગતમાં પણ શક્ય અને તેવી વસ્તુ છે.
અમેરિકા તરફ આંગળી ચીંધી આ વિ-
વેચકો સવાલ કરે છે કે અમેરિકન ઉદ્યો-
ગવાદની ચીલછડપ પ્રગતિમાં અને સોવિ-
યેટ યુનીયનની આ ધ્રુમકેતુ સમી વેગ-
વન્ત યોજનામાં શું ફરક છે? અને
એટલેથી અટકવા વગર જગતના આ
ભુદ્ધિમતાનો ધુરબો પહેરનારાઓ પુછે છે
કે સોવિયેટ યુનીયન આવી ત્રણ ત્રણ યો-
જનાઓ પુરી કરી નાચ તો પણ અમેરિ-
કાથી તો તે પછવાડે જ રહેશે. આ સવાલનો
જવાબ નીચે પ્રમાણે આપી શકાય. પ્રથમ
તો મુડીવાદી પ્રદેશમાં ઐથોગિક વિકાસ
માત્ર એક ન્હાનકડા સમુદાયને જ લાભ
દાપી હોય છે. નહીં એ તેનું લક્ષ્યિંદુ
હોય છે. શોષણ એ તેની કાયંપદ્ધતિ
હોય છે. પરિણામે પ્રજાનો વિશાળ સમુ-
દાય પીડાય છે અને એક ન્હાનકડો સમુ-
દાય વ્યાજ અને ડીવીડન્ડની આવક ઉપર
જીવે છે. એ વર્ગ સંપત્તિના બળ ઉપર
સહેલગાહ માણે છે. આ મુડીવાદી દેશના
ઐથોગિક વિકાસનું સ્વરૂપ છે.

પણ સોવિયેટનો ઐથોગિક વિકાસ
સમગ્ર સમુદાયને હિતકર્તા છે. જરૂરીઆત
એ તેનું લક્ષ્યિંદુ છે. માનવને શારીરિક
શ્રમમાંથી મુક્ત કરવું એ કાયંપદ્ધતિ
છે. યાંત્રિક ઉત્પાદનથી જરૂરીઆતો
પુષ્કળ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતાં માનવ
વધુ સુખી અને છે. કામ કરવાના કલાકો
ઘટે છે. આરામ અને આશ્વેશનો સમય
વધે છે અને સૌ સુખી અને છે.

સોવિયેટ યુનીયનનો ઐથોગિક વિકાસ
અને મુડીવાદી ઐથોગિક વિકાસ

વચ્ચે આ મૂલગત કરક છે. અહિં જ્યારે દશ દશ કલાકનું કામ લેવાય છે ત્યારે યોજનાના સાકલ્ય સાથે ત્યાં કામ કરવાના કલાક ઘટે છે. અત્યાર આગમ્ય તેમને માત્ર સાત જે કલાક કામ કરવું પડે છે. અને ભવિષ્યમાં તેઓ માત્ર ૬૪ કલાક કામ કરશે. આમ આપણી ઔદ્યોગિક પ્રગતિ સાથે અહીં આપણે વધુ યુસાના જીવંત છે ત્યારે સમાજવાદી ઔદ્યોગિક પ્રગતિમાં શ્રમજીવીઓ વધુ સુખી બનતા જાય છે,

૪. આંકડાની આંખોએ

યુ. ટી. પા દન
૧૯૩૨ ના પ્રમાણ

કરતાં સાક્ષાત્કૃત ગણું કરવાનો મહત્તમ નિષ્ફળ સામ્યવાદી પક્ષે પોતાના સત્તરમા અધિવેશનમાં જાહેર કર્યો છે. કારણ કે યાંત્રિકઉત્પાદનમાં યંત્ર એ ભૂમિકા છે. એટલે સોવિયેટ યુનીયનને જરૂરી યંત્રો ઉત્પન્ન કરવાને માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા ન હોય તો સોવિયેટ રશીયા સ્વયં શક્તિશાળી બની ના શકે. એટલે જ તેઓએ સૌથી વધુ લક્ષ યંત્રના ઉત્પાદન ઉપર આપ્યું છે.

લોખંડનું ઉત્પાદન છેક ૨૨ મીલીયન ટન અંદાજવામાં આવ્યું છે. કારણ કે યંત્ર ઉત્પન્ન કરનારા ઉદ્યોગો, તેમજ રેલ્વે વગેરેમાં જરૂરી લોખંડને પહોંચી વળવા માટે આ આંકડો મૂકવામાં આવ્યો છે. આ યાંત્રિક વસ્તુઓને જરૂરી લોખંડને ઉત્પન્ન કરવાને હજી પણ નવા યંત્રો રચવાશે અને છેક છેલ્લી દબથી લોખંડ ઉત્પન્ન કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

અનાજના ખેતરોમાં ઉપયોગી ખાતર વધારવાને માટે, નવા રસાયણિક ખાતરો ઉત્પન્ન કરવા માટે રસાયણિક ઉદ્યોગ ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવશે. તેને માટે નવી ફેક્ટરી સ્થાપવામાં આવનાર છે.

રેલ્વેમાં ૩૦૦૦૦ કીલોમીટરની નવી રેલ્વેઓ નાંખાશે. નવા પૂલો બાંધવામાં આવશે. વધુ જોરદાર એંજીનો લાઇન ઉપર મૂકવામાં આવશે. વિજ્ઞાનિક ગાડીઓની શરૂઆત કરવામાં આવશે. પ્રત્યેક પ્રાંતની ખીલવણીમાં સહાયભૂત થઇ પડે તેવી રીતે રેલ્વે ખીલવવામાં આવશે.

દરિયાઇ અને નદીના વહાણવટાની પુનઃરચના કરવામાં આવશે. અત્યારના જળ-માર્ગોને સુધારવામાં આવશે. નદીના બંદરો અને દરિયાના બંદરો સુધારવામાં આવશે.

ખેતીવાદી ખાતામાં પણ ૧૩૦ મીલીયન ટન અનાજ વધુ ઉત્પન્ન કરવાનો ઇરાદો છે. અને આ રીતે સોવિયેટ રશીયામાં લોકસમુહને પડતી અનાજની ઓછાપ ઓછી કરવાનો સામ્યવાદી પક્ષનો પ્રખર નિર્ધાર છે.

૪ લાક્ષણિક અંગો

પણ આ યોજનાનું લાક્ષણિક અંગ તો એ છે કે જનતાની જરૂરીઆતોને કેમ સહેલાઈથી પહોંચી વળાય તે જોવા માટે આ પ્રયત્ન થઇ રહ્યા છે. આ ખીજ યોજનાનો આ પ્રધાનસુર છે. તેથી જ જ્યારે આ યોજના અમલમાં આવશે, એ જેમ જેમ સફળ થતી જશે તેમ તેમ લોકોને સુખનાં વધુ સાધનો મળતાં જશે. તેમને કપડાં તેમજ અન્ય જરૂરીઆતો પણ વધુ પ્રમાણમાં મળશે. અને તે રીતે તેઓ વધુ સુખી બનશે.

ટ્રાટસ્કી પક્ષનો એવો આક્ષેપ છે કે લોકસમુહની જરૂરીઆતો પુરી પાડવા ઉપર જ મૂખ્ય લક્ષ આપવું જોઈએ. પણ આ પક્ષના સિદ્ધાંતવાદીઓએ સમજવું જોઈએ કે સોવિયેટ રશીયા મુદીવાદી આલમ વચ્ચે વસે છે. પહેલી તકે તેને આપું ને આપું ગળી જવા માટે સામ્રાજ્યવાદી સર્પો તૈયાર ઉભા છે. પણ આ સર્વ પ્રતિકુળ સંજોગોની વચ્ચે

સુખેથી જીવવું હોય તો' રશીયાએ પોતાના ઉદ્યોગોને જરૂરી વસ્તુઓ પોતાના દેશ-માં જ કરવી જોઈએ. ખીજી પાંચ વર્ષની યોજનાનું આ લાક્ષણિક અંગ છે. આ યોજના લોકસમુહની જરૂરીઆતને પુરી પાડવા સાથે રશીયાને રાષ્ટ્રીય બનાવવા-માગે છે. તેથી જ આ યોજના અત્યારે લોકમાં આટલો આદર પામી ચુકી છે. અને સંભવ છે કે જેમ જેમ આ યોજના આગળ વધતી જશે તેમ તેમ તેનું મહત્વ આપણી આંખ સામે ખડું થશે.

કેટલાકો કહે છે કે સોવિયેટ યુનીયન ક્યાં સુધી આવી યોજનાઓ કરે જશે? વિશ્વવિખ્તવના પૂતળીઓ કેંઈક કટાણું મહોલું કરીને આ સવાલને છોડે છે. માત્ર તર્કની દ્રષ્ટિએ સોવિયેટ યુનીયનની આ યોજના ઇર્ષ્યાજન્ય નથી દેસતી. પણ નરી વાસ્તવિકતામાં જીવવા માટે પ્રયત્ન કરીએ ત્યારે ખીજી યોજનાના અપૂર્વ લાલ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. અત્યાર આગમ્ય આપણે તેની પ્રચારક શક્તિ વિશે ઉલ્લેખ કર્યો છે. પણ આ ઉપરાંત એક ખીજી વસ્તુ પણ અતી અગત્યની છે. અત્યાર સુધી રશીયા એ સામ્રાજ્યવાદીના શોષણનો એક સ્તંભ હતો. તેની અપાર ભૂમીમાં આ વિદેશીઓ સંપત્તિ રોકતા અને સંપત્તિ ઉપર સેંકડો ટકા નફો મેળવતા. આમ રશીયાની ભૂમી તો સામ્રાજ્યવાદીઓનો આહાર હતો. આજે ૧૪ વર્ષથી આ આહાર અટકી ગયો છે. અને જે દિવસે રશીયા સ્વા-શ્રી બનશે તે દિવસે સામ્રાજ્યવાદીઓના ભાણુનો મહોટો રોટલો અદૃશ્ય થઈ જશે. તે રીતે સામ્રાજ્યવાદ નાશ પડશે. તેની તાકાત તૂટી જશે. આમ એ એક આર્થિક ધા છે અને જગત જોઈ છે કે તત્વારના ધા કરતાં આર્થિક ધાની વૈદના ઉંડી હોય છે.

રશીયાની પાંચ વર્ષની યોજના આમ શાંત આક્રમણ છે. અને તેથી જ વિદે-

શીઓ ખૂબ કચવાય છે; ખૂબ ગણગણે છે અને તેથી જ તેઓ સોવિયેટ યુનીય-નનો શત્રુ સાંભળતાં જ હોઠ પીસે છે.

૫. અનુમાન

સારે ૧૯૩૬ સુધી આ યોજના આગળ જશે ખરી? અત્યારે તે કોણ કહી શકે? ઇતિહાસના ઝીણા નિરીક્ષકો બહુ બહુ તો એક વર્ષ આગળ જોઈ શકે છે એટલે અપૂર્વ યોજનાસાથી આગાહી કરવી અશક્ય છે. પણ અત્યારે જે આંતર-રાષ્ટ્રિય રાજકારણના તરંગો ઉછળી રહ્યા છે તે જોતાં સંભવ છે કે સામ્રાજ્યવા-દીઓ આ યોજનાને સફળ થતી અટકા-વવા માટે આકાશ પાતાલ એક કરશે. અત્યાર પહેલાં ઇંગ્લેંડે સોવિયેટ યુનીય-નને વધુ શાખ ન આપવાનો નિર્ણય આગતી સભામાં જાહેર કર્યો છે. તેમજ પેરીસમાં ભરાયેલી 'તેક્ની પરીષદે' રશી-યન તેક્નોલોજીકલ કરવા માટે યોજના રચી છે. સામ્રાજ્યવાદીઓની આંતરિક સ્પર્ધાને લઈને આ યોજના સફળ નથી થઈ પણ અત્યારે બનતા બનાવોનો સ્પ-વાળો મુકીને અનુમાન બાંધીએ તો આપણે જોઈ શકીશું કે રશીયન પેપારનો બહિષ્કાર કરવા માટે યત્ન થઈ રહ્યો છે. ઓઢા-વાના આર્થિક કરારો પણ સોવિયેટ યુની-યનની સામા ધડવામાં આવ્યા છે. એટલે રશીયાને તો સામ્રાજ્યવાદીઓનો નકકર સામનો કરવો પડશે એ ચોક્કસ છે.

ઉપરાંત સોવિયેટ યુનીયન સામે વિપ્ર-હનો સીધો ભય આ ક્ષણે ઉભો થયો છે. ગંચુરીયામાં જાપાની સરકારનાં પગલાંએ પૂર્વના દેશોમાં પ્રચંડ બળભળાટ મચાવ્યો છે. અને સંભવ છે કે સોવિયેટ યુનીયન સામે સંગ્રામમાં ઝંપલાવીને જાપાની સામ્રાજ્યવાદ આ મુસ્કેલીમાંથી માર્ગ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે. ગમે તેમ પણ સોવિયેટ યુનીયન સામે સંગ્રામ થાય તો તે પ્રદેશના સ્વાધીન શ્રમજીવીઓ જાપા-નને તેમનાં કંડાના બળ જરૂર બતાવી દેશે.

આ જના

ચારિત્ર્ય

ના

દંભ

અભ્યાસક્રમમાં ચારિ-

ત્ર્યના શિક્ષણને પણ

સ્થાન આપવું જોઈએ.

જ્યાં સુધી માણસના માહિ-

તીજ્ઞાન, અક્ષરજ્ઞાન, અને

બુદ્ધિવિકાસમાં એના જીવનને

પવિત્ર બનાવે તેવું ચારિત્ર્યજ્ઞાન

નથી ઉમેરાયું ત્યાં સુધી એ

શિક્ષણ અને એ માણસ બંને

અપૂર્ણ છે; એમ ઘણાં પૂર્ણ ગંભીર

સ્તાથી કહી રહ્યા છે. માણસ બનવાને

જન્મેણે શરીરને તેના સ્વાભાવિક

વિકાસથી વિકૃત કરી, પરાણે ગમે તે રીતે

ગમે તેવાં બોધવચનના ઝેરી પાદોથી

યંત્રો બનાવવાની યોજના ધણીએ વિચારી

રહ્યા હશે. પણ સાચી

રીતે નીતિનું સમા-

જમાં અને ચારિ-

ત્ર્યનું જીવનમાં શું

સ્થાન હોઈ શકે અને

કેટલે અંશે માણસ

પોતાની જાંદગીનો પવિત્ર ઉદ્દાસ આ

એ જડ નિયમ રેખાઓ માટે આંખી શકે

તે વિશે કોઈ વિચારવું નથી.

ચારિત્ર્ય અને નીતિ એ ભિન્ન ભિન્ન

વસ્તુ નથી. પણ એક જ વસ્તુને જુદા જુદા

દૃષ્ટિબિંદુથી જોવાથી દેખાતાં એ સ્વરૂપો

છે. જે જાતનાં ધડતરને વ્યક્તિ દૃષ્ટિએ

ચારિત્ર્ય ગણાય, તે જ ધડતર સમાજની

દૃષ્ટિએ નીતિ ગણાય. એ જ વસ્તુ સ્થાપિત

રાજ્યસંસ્થાની દૃષ્ટિએ કાયદો ગણાય.

અને સ્વતંત્ર ધર્મધર્મીની દૃષ્ટિએ સ્વર્ગનાં

પગથીયાં ગણાય. મતલબ કે સમાજની

શાંતીને ખાતર અને સમાજના સર્વ

અંગોના જીવનને

ખાતર આપણે અમુક

રીતે વર્તવું એવો જે

નિયમ તે નીતિ. આ

નીતિ માણસને સ્વાભાવિક

નથી હોતી. જે હોત તો

તેને માટે માણસને શીખ-

વવાનો કે તેના ભંગથી સળ

કરવાનો ભય બતાવવાનો કંઈ

અર્થ નથી. ખરી વાત તો એ

છે કે માણસે ભલે સંઘ જમાવી

પાળાવું તત્પરજ્ઞાન સર્જવું હોય.

પણ એની આંતરીક વૃત્તિઓ સર્વદા

અને સર્વ સ્થળે એ તત્પરજ્ઞાનની સામે

બળવો જગાવ્યા જ કરે છે. એ બળવાથી

ઉપજતી શક્તિ નિરર્થક થાય અને એ

નિરર્થક થવાથી ઉપજતી નિષ્ફળતાથી

યતી વેદના શાંત

અને માટે સમાજમાં

સર્વત્ર નીતિ અને

ચારિત્ર્યનું ઘેરું વાતા-

વરણ ઉપજાવવામાં

આવું છે. સીધી

હરિકાષમાં ન ટકી શકે તેવા કેટલાયે

નિર્જાનો સમાજમાં જીવે છે, અને એ

નિર્જાનો અવતરતા બંધ થાય અગર હરિ-

કાષને લાયક સજ્જ બને તેવી યોજના

આજના સમાજશાસ્ત્રીને મુજેથી નહિ

હોવાથી તેણે એ નિર્જાને દેહની રક્ષા માટે

સજ્જને મર્યાદામાં રહેવાની તાકીદ કરી

છે. માનવી નિર્જાતાની મનોદશા (In-

feriority Complex) સહુને બોગ-

વતી પડતી હોવાથી સહુ આ નિર્જાને

સંરક્ષણ આપતી નીતિમાં સામેલ થયા

છે; અને પોતાના લાભને ખાતર

આ નીતિ હોવાથી સહુથી પ્રથમ

નિર્બળાએ તેનો આશ્રય લીધો છે. ઉપરાંત નીતિથી ઉપજતું માનવી જીવન પણ નિર્બળાને માફક આવે છે, કારણ કે તેમાં પોતાની આકાંક્ષાઓ દબાવવી અને શક્તિને અવરોધવી એ એ ગુપ્ત સિદ્ધાંતો આવેલા છે.

એક સમાજ વ્યવસ્થિત રીતે વ્યક્તિઓને પોતાનામાં સમાવી અમુક જાતની સમાન ઇચ્છા અને સમાન લાલહાની વાળા માણસોનું જૂથ ઉભું કરે છે. એ સમાજ ખીજની સામે લડવામાં ભલે ગમે તેવી રીતે પોતાનાં હથિયાર, બળ ને યુક્તિ વાપરતો હોય, પણ એ જ રીત અંદર અંદર વાપરવા નથી દેતો. એથી એની આંતરીક શાંતી માટે નિયમો ઉદ્ભવે છે. અહીં સુધી અને એ નિયમો સહુ કોઈ પાળે ત્યાં સુધી કોઈ પણ શુદ્ધિમાન માણસ તેનો વિરોધ નથી કરવાનો. પણ જ્યારે એ નીતિના બંધનો પોતાની મર્યાદાની બહાર આવીને પણ માનવત્વજ્ઞાને છુંદવાનો અબાધીત હક્ક ભોગવવા લાગે, તેમજ જીવનની ખીજ સર્વ મહત્તા કરતાં પણ પોતાનું સ્થાન ઉંચું મનાવવા લાગે ત્યારે તેનો વિરોધ કરવાની ઉત્કંઠા-માત્ર ઉત્કંઠા જ નહિ પણ જીવનની દૃષ્ટિએ આવશ્યકતા ઉભી થાય છે.

એવું, બને છે કે આ નીતિ આરંભમાં તો બહુ જ શીથીલ હોય છે. એના તોડનારને કોઈ શિક્ષા કરી શકતું નથી. પણ ધીમે ધીમે જેમ જેમ વાતાવરણ જામતું જાય છે, તેમ તેમ લોકોની બહુસંખ્યાનો વિરોધ કરવામાં નીતિના વિરોધીને શારીરિક ઇજાનો ભય રહે છે. પણ ધીમે ધીમે એ ક્રમમાંથી પણ નીતિ પસાર થઈ જાય છે; ત્યારે એને સમાજનું વ્યવસ્થિત હિંસા-

બળ રાજ્યસંસ્થા ઉપાડી લે છે. અને ન માનનારને વધુ ઓછી શિક્ષા કરી નીતિ પળાવે છે. હજુ જે આગળ આ ક્રમ વધે છે. નવી નીતિનું સર્જન થતું જ જાય છે; ત્યારે પ્રાથમીક, માધ્યમિક અને છેલ્લા ક્રમના જુદા જુદા નિયમોના પાલન માટે જુદું જુદું બળ ગોઠવવું પડે છે, તેમજ કેટલાક નિયમો સમાજ સાવચેત રહી પળાવી શકે તેવું અશક્ય હોવાથી લોકોની સ્વેચ્છા પર જ છોડી દેવા પડે છે. જેમ જેમ સમાજના સંઘટીત જીવનમાં નવી નવી પરિસ્થિતિ ઉભી થતી જાય છે, જેમ જેમ મનુષ્યત્વની બ્યાખ્યામાં સમુહગત ઉમેરો થતો જાય છે. તેમ તેમ નીતિમાં નવી નવી વસ્તુઓ ઉમેરાયા જ કરે છે. પ્રાથમીક જીવનને માટે જરૂર ગણાતી નીતિ જીવનક્રમ આગળ વધતાં નિરર્થક થતી જાય છે, અને તેને સ્થળે વધુ સંસ્કારી નિયમો આવતા જાય છે.

હુંજારો વર્ષ પહેલાં સ્ત્રી એ પુરુષની જંગમમીલકત ગણાતી. એની હુંદકાદ થઈ શકતી. ચોરી થઈ શકતી. એ બક્ષી-સમાં કે દાનમાં દેવાતી. પિતાની મિલકતનો વારસો લેતો પુત્ર એની સ્ત્રીઓનો પણ માલીક બનતો. અને સ્ત્રી આખી જીંદગીમાં ગમે ત્યાં દેરવાઈ શકતી. આમાંથી લગ્નની નીતિનો ઉદ્ભવ થયો. અને એક પુરુષ સ્ત્રી સાથે જોડાતાં એ સ્ત્રીને ખીજાએ રાખવી તે અધર્મ મનાયો. એટલે સુધી કે પુરુષના મરણ પછી પણ સ્ત્રીએ કાં તો અસ્તીક જીવન ગાળવું, અને કાં તો એની સજગતી ચીનામાં ચડી જવું. એ પછી હજી નીતિ ફરી. અને સ્ત્રીઓને જીવનનાં-દાન દેવાના હોંસીલા સમાજે એના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનો સત્કાર કરવાનું વાતાવરણ ફેળવ્યું. ધીમે ધીમે સ્ત્રીને

પોતાના જીવનનાં લગ્ન સંબંધે છૂટ મળશે. અને વિધવાપુનર્લગ્ન અને છૂટા છેડા પ્રચલીત થઇ જશે આમ પ્રત્યેક વિગતવાર બનતું આવે છે. આથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે સામાજિક વ્યવસ્થામાં પડતા મરતા ફેરફારોને પરિણામે નીતિ-ભાવના ફરતી જ જાય છે.

સમાજના વર્તુલ, અને સમાજના સંજ્ઞામળમાં થતો વધારોઘટાડો આર્થિક દૃષ્ટિએ અવસરની રહ્યા હોય છે. જે એક ટોળાના આર્થિક લાભો એક સરખા હોય, તે સ્વાભાવિક રીતે એક સમાજ તરીકે ગોઠવાઇ જાય છે. આ રીતે નીતિ તે સમાજની આર્થિક દશાના સ્વરૂપાંતર પર આધાર રાખતી એક સામાન્ય પદ્ધતિ જ છે, એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. પ્રભુત્વ આર્થિક જીવન એ જ મુખ્યત્વે કરીને મહત્ત્વનું જીવન છે. અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અમુક યુગ પુરતું સ્વપૂર્ણ જીવન ગાળતી કોઇ પ્રજાએ એ સિવાય બીજા પ્રકારના જીવનને મહત્ત્વ આપ્યું હોય, તે સંભવીત છે. અને પરિણામે જ્યાં સુધી આંતરરાષ્ટ્રિય સંબંધો નથી ઉપજતા ત્યાં સુધી સ્વ-સ્વાધીન જીવન ગાળનાર કોઇ પ્રજાએ અધ્યાત્મભવાદના અખતરા ખૂબ ખૂબ અજમાવ્યા હોય, તે શક્ય છે. પણ એથી ઉપજતી આ જીવન પ્રત્યેની ઉદાસીનતા અને કષ્ટપનાના તત્ત્વજ્ઞાન-અગર તે એમાંથી ઉપજતી સ્તી અને સિદ્ધાંત માટે વ્યક્તિ સમર્પણની ભાવના-આર્થિક સંઘર્ષણમાં ઉલટી હરકતકર્તા થઇ પડે છે. જે પ્રજાએ ચારીત્ર્યને મહાન ધર્મ માન્યો હોય છે, જેણે ટુંકા ભૂવિભાગમાં અહિંસા રાખતા છતાં પ્રજા શાંતી કેળવી હોય છે, અને જેણે નીતિને જીવનનું

હેતુ સાધ્ય માની માનવશુદ્ધિ ઉગ્ર બની કંપી શકે તેવા વૈભવો તેની પાછળ ગોઠવ્યા હોય છે, તે પ્રજા એકાગ્ર બની લડી શકતી નથી. એટલું જ નહીં પણ જ્યારે સંગ્રામ ડોળા ધુરંધાવતો સામે આવે છે, ત્યારે પોતાની મૂર્તી અને સિદ્ધાંતની પોતે રથપેશી મહત્તાને ભક્તિ-ભાવપૂર્વક વંદન કરતા, એ ખંનને સાથે મળી વિનાશના વાઘ વેરી નાખે તેવું ઇચ્છવાની મૂર્ખાઇ કરે છે.

નીતિ અને સદાચારની આ મદદતા આ રીતે પ્રભુધાતક છે. એના સંપૂર્ણ પાલન માટે, એને જ સંપૂર્ણ જીવનકેતુ માનવાની જરૂરીયાત ઉત્પન્ન થાય છે. અને એ માનવાની સાથે એવો ઝેરી સંતોષ પ્રજામાં ફેલાઇ જાય છે કે પ્રજાકીય ઉત્થાન લગભગ દૃઢભ જ બની જાય. આપણે વ્હાલ જીવનનું બિનિદાન આપતું પડતું હોવાથી આપણા ચારિત્ર્ય અને નીતિને એ જીવનનાં ભાગ અને તાકાત કરતાં વધુ શક્તિશાળી અને પવિત્ર માનીએ છીએ અને જ્યારે આપણી પોતાની જ શક્તિથી અને આપણી જ વૈભવવાસનાની પ્રેરણાથી કોઇ વસ્તુ આપણે જીતવાની આવે છે, ત્યારે આપણા પોતાના જ્ઞેસને બદલે આ નિષ્કળ માન્યતાને મોકલીએ છીએ.

બીજી રીતે આજની નીતિભાવના સ્વાભાવિક નથી. એ ભાવના પાછળ સમાજની ખંડીક અને સંઘટાના નિયમની કડકાઇ ગોઠવવામાં આવેલી છે. 'આપણું' જીવન એવી રીતે કેળવાતું હોય, આપણા સંગ્રામ એવી રીતે પડતા હોય કે આપણા સમાજને અનુકૂળ જીવન આપણને સ્વાભાવિક જ ઉપજે તો એ વ્યક્તિની મહત્તા અને સમાજવ્યવસ્થાની સફળતા છે.

પણ અત્યારે તો સોડી અને નિરક્ષર શિક્ષકથી ગોખાવતા આંકના હીસાઓની પેઠે આરિત્ય અને નીતિના નિયમો ખૂબથી ઘોંચવામાં આવતી દેવાની પેઠે લેવા પડે છે. એવા ક્ષુદ્ર એ નિયમો બનાવી દેવાયા છે કે એની પાછળ તુરત જ એના ભાંગની નાની મોટી સમસ્યા ગોઠવી દેવાઈ છે. પ્રજાજાતીથી ઉછરતી જીવનકલા પોતાની રીતે જ સ્વયંનીતિના સુગમતાવાળા ચોક્કસમાં ગોઠવાઈ જાય તેવી સ્વાભાવિક યોજનાને બંધે, જેને જીવનન તત્વો સાથે સદાયે વિગ્રહ કરવો પડે તેવા પરદેશી સુત્રો નીતિ ને આરિત્ય તરીકે અપાય છે. દરેક સમજ માણસ પોતાના સ્વાભાવિક ધડતર સાથે થતી આ દબલ-ગીરીની સામે મૂકવિરોધ ઉઠાવે છે. સમાજનું પરિચળ પારખી, સમાજની નજરે ન ચડાય તેવું હોય ત્યારે સઙ્ગ-ચારનો અખેલો ઉતારી નાખી, સાચી જાંદગી માણી દેવે છે. જેના જીવનતત્વો નિર્જળ હોય છે, જેને પોતાની લાલસા ગણાય તેવું બહુ જ ઓછું અને નમ્ર હોય છે, તેને ત્યાં સદાચારના સુત્રો આવીને સામ્રાજ્ય જમાવી બેસી જાય છે. આ રીતે બનતું હોવાથી સૌ કોઈ મનમાં ભલાઈ અને સજ્જનતાની કિંમત સમજે છે.

આ માંથી પુરૂષપુંગવ તો ક્યારેક જ ઉપજે છે. કારણ કે પ્રતિભાની દૃષ્ટિએ મધ્યમવર્ગ તો સમાજ દેખે ત્યારે કાલે તેમ વર્તવાની નફટાઈ કરી અટકી જાય છે. નિર્જળવર્ગ કષુદ્ર કરે છે. પણ નીતિ પ્રત્યેની સહુથી સાચી માન્યતાને લીધે એની મહત્તા વધતી જ નથી. એટલે કાં તો નિર્જળ તરીકે નીતિના બંધનોને સુદમમાં સુદમ વીગતથી પાળી બતાવી

તેનો સંપૂર્ણ વિજય દર્શાવનાર કોઈ પુરૂષ અર તો નીતિનો શાસ્ત્રીય વિરોધ કરી નવનીતિના સર્જન માટેની જૂમ ઉદાવનાર કોઈ પ્રજાજાતી પુરૂષ, આ બેને જ મનન બનવાની તક મળે છે. બે સ્વાભાવિક ઉપજતી જીવનધર્યાઓને વિકસવા દેવા છતાં માણસ નીતિની મર્યાદા સ્વાભાવિક રીતે સમજે તેમ જીવનમાંથી આરિત્ય આપોઆપ સ્ફુરવાની યોજના હોય તો જીવન અનેકગણું શુદ્ધ નિરાડંબરી અને સુખી બને.

આ વી નિર્જળ નીતિથી કલ્પના અને ઉપજાવેલાં સ્વપ્નાં વધુ ને વધુ ગાઢ રંગોમાં ચિત્રાતાં જાય છે. નીતિના પાલકોને ભોગવવી પડતી વેદના, અગર તો અવહાનિ રાજ્યવશાનું તેમને અસંતોષી ન બનાવે માટે પ્રભુના ન્યાયની અને આવતા જન્મની વાતો વધુ ગાઢ રીતે, બુદ્ધિપૂર્વકના તર્કજ્ઞાનનો દુરુપયોગ કરીને પણ ગોઠવે જવી પડે છે. એ પ્રાથમિક તત્ત્વજ્ઞાન નવા નવા સ્વરૂપે ચિરંજીવ બનતું જાય છે. અને છેલ્લી છેક આધુનિક જીવનદશા પણ તેમાં સમાતી હોય તેવી રીતે એમાં ગોઠવેલા શરૂદોને નવા નવા અર્થથી નવાજવા પડે છે. પાપ-પુણ્ય સાચું-ભુલું, ન્યાય, અન્યાય બિગેરે ને નવી નવી રીતે દરરોજ આપણે સમજતા જઈએ છીએ. આજે સાચું મનાતું હોય તે કાલે ખોટું મનાય, આજે ન્યાય હોય તે કાલે અન્યાય થાય, અને આમ સમજવાને મારેનાં વાતાવરણ માટે કંટલાય પ્રયાસો કરવા પડે છે. એ વખતે એક બુદ્ધિમાનવર્ગ પણ જેને આપણે હંમેશા જુના વિચારનો ચુસ્ત સનાતની વર્ગ કહીને તરછોડીએ છીએ તે વર્ગ વિરોધ કરે છે. એને આપણે હસી કાઢીએ છીએ

જે સામાજિક ઘટનાઓ અત્યારે આ-
પણી વચ્ચે બની રહી છે તેનાં
સ્વરૂપો કેવી રીતે બધાય છે તે સમજ-
વવાને માટે આજ સુધીમાં મુખ્યત્વે બે
પ્રકારની વિચારસરણીઓ પ્રચલીત થયેલી
છે. એક વિચારસરણી એમ કહે છે કે
એ બધું માણસોની ઇચ્છા અને તેમના
પ્રયત્નોથી થાય છે; બીજી એમ કહે છે
કે સામાજિક ઘટનાઓના મૂળ હેતુરૂપે
ઉત્પાદક બળોનો પ્રભાવ છે. માણસની
ઇચ્છાશક્તિ એ સ્વરૂપો ઘડવામાં ફાળો
આપે છે એ વાત ખરી. પણ તે ફાળો
ઘણો નજીવો છે. આ બીજી વિચારપ-
દ્ધિ આખી દુનિયામાં ધીમે ધીમે માન્ય
થતી જાય છે. આપણી વચ્ચે બની રહેલા
જુદા જુદા રાજકિય અને સામાજિક બનાવોનું
પ્રથકરણ અમે હંમેશાં એ જ દ્રષ્ટિએ કરીએ
છીએ. એ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરતાં અમે
હંમેશાં એમ કહેતા આવ્યા છીએ કે
ખાદી એક કાલાતીત વસ્તુ છે. ઉત્પાદ-
નપ્રયાનાં પ્રગતીમાન બળોએ એને કયા
રની દૃઢતાથી દીધી છે. ગાંધીજીની સહ-
બરી નીચે, એમનાં પ્રત્યાઘાતી તત્વજ્ઞાન
અનુસાર, ખાદીને પુનઃજીવન આપવાને
પ્રયત્નો જ્યારે શરૂ થયા ત્યારે હાથકંતા-
મણ અને હાથવણાટનું કપડું મરણ-
ઓસર અનુભવી રહ્યું હતું. કારણ કે એ
જનની ઉત્પાદનપ્રથા સમકાલીન ઉત્પાદ-
નનાં બળોની વીરોધી હતી. જનાં પ્રજા-
કીય લાગણીએ તે જુની પ્રથાને જાળવી
રાખવા લગીરથ પ્રયત્નો આદર્યા. એ
મોટા પ્રયત્નોનું પરિણામ ‘અખીલ ભારત
ચરખા સંઘ’ના અહેવાલો રૂપે પ્રજા
પાસે મોજુદ છે. એ અહેવાલો ખાદીનાં
પુનઃજીવનની અશક્યતા રજૂ કરે છે:
એટલું જ નહીં, પણ ઉત્પાદક બળોના

પ્રબળ પ્રવાહ સામે માનવઇચ્છાશક્તિની
નીર્મલ્લિપ્તતા પણ સાબીત કરે છે.

“અખીલ ભારત ચરખા સંઘ”
ચોતાના અહેવાલમાં ફરીઆદ કરે છે કે
ખાદીના ગંજના ગંજ અણુવેચાયા પડ્યા
છે; ખાદીની માંગણી ઘટી છે. પ્રમુદીય

ખાદીની-

જગતીના પૂણું જીવાળના આ વખતમાં,
મહાસભા જેવી બાપક સંસ્થાના લગભગ
બધાએ આગેવાનોની છત્રછાયા અને
પ્રોત્સાહન નીચે ચાલી રહેલી એ સંસ્થાને

લેખક:-રવિશંકર

સામાન્ય સમજનો સાદ
ચોખણ થાય છે, તે વાતમાં
માણસોને જે મળે છે તે
અને તે આભાસ પણ ટકી શકે તે
સામેનાં યુધ્ધમાં પ્રત્યાઘાતી

ઉપર દેલો તેવો એકરાર કરવો પડે એ અર્થસુચક છે. ચરખાસંઘે, આગામી 'ગાંધી સપ્તાહ' દરમ્યાન એ વધી પડેલી ખાદીનું વેચાણ થઇ જાય એવી વ્યવસ્થા કરવાની સહુએ ખાદીપ્રેમી સજ્જનોને વિજ્ઞપ્તી કરી છે. એ યાદ હશે કે

-વેલછા

આવી જ જાતની વિજ્ઞપ્તી કરવાની ગયે વર્ષે પણ એ લોકોને ફરજ પડી હતી. અને એ વખતના રાષ્ટ્રિય મહાસભાના પ્રમુખ શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ અને શ્રીમંત

વી. રહેતા.

ખાદીથી હઝારો માણસોનું વળુદ નથી. તેમાં રોકાએલા ધોષણનો આભાસ માત્ર છે. નથી. કારણકે પ્રગતિનાં બળો બળોનો પરાજય થાય છે.

મહાસભાવાદીઓમાં ખૂબ જ લાગવગ ધરાવનાર શ્રી. મણીલાલ કોઠારીના રાક્ષસી પ્રવર્તનો અને પ્રચંડ પ્રચારકાર્ય છતાં એ લોકોએ વેંચવા ધારેલી પંદર લાખની ખાદીનું વેંચાણ સાત કે આઠ લાખ પર આવીને અટકી ગયું હતું. આ વખતે પણ એમ જ થવાનું એમ માનવામાં અડચણ નથી. માનવલાગણી જેટલા પ્રવર્તનો કરી શકે એટલા બધા પ્રવર્તનો ખાદીનાં ઉત્પત્તિ અને વેંચાણ આગળ વધારવાને થયા છતાં પંદર માસના ગાળામાં ૭૨ કે ૭૩ લાખ રૂપીઆની જ ખાદી ઉત્પન્ન થાય અને એટલી ખાદીનાં વેંચાણમાં પણ અનેક મુશ્કેલીઓ આવી નડે એ એક જ વસ્તુ ઉત્પાદકબળોના પ્રબળ પ્રવાહો સામે માનવલાગણીની-છત્તાની કુદરતા સાબીત કરવાને બસ છે.

સામાન્ય જનતા હંમેશાં સોંધામાં સોંધે લાવે અને સહુથી વધારે ટકાઉ-લાંબે ગાળે ફાયદાકારક લાગે એવી-વસ્તુઓ જ કે કાપડ ખરીદે, એ સામાન્ય નીચમને ધડીલરને માટે બાણુ પર રાખતાં, અને મોલોમાં તૈયાર થયેલો માલ પોતાની સામે હાથે બનાવેલા માલને કિંમત અને ઉપયોગની દ્રષ્ટિએ હરીફાઈમાં ન જ ટકવા દે એ સત્યનો વિચાર પણ હાલ મુલતવી રાખતાં, તેમજ ઉત્પાદનકાર્યમાં મુડીવાદીઓને બેંકો, હુંડીયામણની કરામત વગેરેને લીધે મળતી માતબર મદદનો વિચાર ધડીલરને માટે, દૂર રાખતાં, ખાદીનાં ઉત્પાદનમાં રોકાયેલ માણસોને પોતાનાં શુજરાન પુરતી આવક મળી રહે કે કેમ. અને એ રીતે ખાદીનાં ઉત્પાદનનું કામ જારી રહી શકે કે કેમ એ વિચાર જરા કરી લેવા જેવો છે.

અ.ખ.સ.દ.નો અહેવાલ કહે છે કે છેલ્લા

પંદર માસ દરમ્યાન ઉત્પાદનકાર્યમાં ૭૦૦૦ ગામડાંઓ, ૨૦,૦૦,૦૦ કાંતનારાંઓ અને ૫૦૦૦ વણકરો સંરોવાઓલા હતા, અને ખાદીનું કુલ વેચાણ ૯૦, ૯૪,૬૩૨ રૂપીઆનું થયું હતું: આમાંથી ચરખાસંઘની કચેરીઓ, ખાદીભંડારો, વગેરેનાં ખર્ચો, વેચનારાઓનાં વેતનો અથવા કમીશનો પેટે પાંચથી સાત લાખ બાદ કરતાં, અને રૂનાં મુલ્યરૂપે બીજી તેટલી રકમ બાદ કરતાં પાછળ ૭૫ લાખ રૂપીઆ બાકી રહે. એ ૭૫ લાખને એ લાખ અને પાંચ હજાર માણસો વચ્ચે વહેંચી આપતાં, જણ દીઠ ૩૭ થી ૩૮ રૂપીઆની પેદાશ થાય. એ પેદાશ પંદર માસની છે એ સાથે સાથે સમજી લેવું આવશ્યક છે. આમાં વણકર અને કાંત નારની આવક વચ્ચે ઠીક ઠીક તફાવત હોય છે. એ તફાવત ધ્યાનમાં લેતાં સામાન્ય કાંતનારની મારીક આવક એ રૂપીઆ ઉપર આવી ઉભી રહે છે એવી આજ પત્રની કટારોમાં થોડા વખત પહેલાં મી. ચીતલેએ રજુ કરેલી ગણતરી તદ્દન વ્યાજબી દેર છે. ખાદીથી દરીદ્રનારાયણની સેવા કરવાની અને તેમને ગેટલો પહેંચાડવાની વાત કરનાર માણસોને એમ પુછીએ કે એ નજીવી રકમ વતમાન સંયોગેમાં કોઇનું પુરું કરવાને બસ છે? આમ ઉત્પાદકોના હિસાબે પણ ખાદીની ઉત્પાદનપ્રથા પર કાળની ચોટ લાગી ચુકી છે.

આ કારણથી જ અમે કહેતા આવ્યા છીએ કે કુદરતના પ્રવાહોમાં સામે પુરે તરવાની આ ઘેલછા પ્રજાએ વહેલી તકે છોડી દેવાની જરૂર છે. કાળ-બજોની સામે બથોડાં લેનાર મોટા સામાન્યો અને સમાજને ઉડી ગયાં છે ત્યાં ગાંધીઓનું ધું ગળું છે. પરંતુ આ વાત એટલેથી જ નથી અટકતી. આવી જાતનાં પ્રત્યાઘાતો— અને કુદરતી બજોનાં વીરોધી કાર્યમાં— પોતાની શક્તિ વેકરી નાખવાની જનતાને સલાહ આપનાર વ્યક્તિ-પછી તે ગાંધીજી હોય કે ગમે તે બીજો કોઈ હોય—જાણતાં કે અજાણતાં પ્રજાનો દ્રોહ કરી રહેલ છે અને તેથી વીરોધ કંઈ જ નહીં તો પ્રજાના રાહબર તરીકેનાં પોતાનાં પદને માટે નાલાયક દેર છે. પરંતુ આ વસ્તુ સમજી લેવાને માટે જેટલી નેતાઓની જવાબદારી છે એટલી જ જવાબદારી સામાન્ય પ્રજાની પણ છે. પ્રજાના સમજી વગેરે હવે ખાદી વીશેની એ સામાન્ય સમજને કાયમને માટે લક્ષમાં રાખવાની ખાસ જરૂર છે. અને એ સમજ હીન્દનાં કરોડો જુએ મરતાંઓ માટેની પોતાની ધગશને કંઈક વધારે ઉપયોગી દીશમાં વાળવાની જરૂર છે. પરંતુ એ વધારે કારગત પ્રયત્નો પોતાને લાધે તે પહેલાં પેંણ ગરીબોને ગેટલો આપવાનું કામ છવ્વયા મંડોળેને સોંપી દિ-દનું અર્થતંત્ર પોતાના હાથમાં લેવાના એક જ ઉદ્દેશથી પ્રયત્નશીલ બની ખાદી-ઘેલછામાંથી રોકાઈ જવાનો નિર્ધાર કરી લેવો ઘટે છે.

વિશ્વસામ્રાજ્ય

સ્થાપવાના

અમેરિકાના યત્નો.

સમસ્ત સાંવિયેટ યુનીયન ન્યારે સમાજવાદના સિદ્ધાંત અને તેની કાર્યદક્ષતા પર એવારી રહ્યું છે, ત્યારે યુરોપીય દેશો મુડીવાદની જાંજીરમાં જકડાઈને અકલ્પ્ય સીતમ અનુભવી રહ્યાં છે. અમેરિકા, ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ અને જર્મની વીગેરે દેશોમાં મુડીવાદના સીતમે પ્રત્યેક ક્ષણે અસહ્ય બનતા જાય છે. દરેક દેશના સામ્રાજ્યવાદીઓ તત્તવારના બળે મુકાબલા કરવાની તમન્ના ધરાવે છે. મહાવિગ્રહ, કરપીણ ખુનામરડી અને બીજાં ખુવારી એ સર્વ મુડીવાદના વિકાસનાં અનિવાર્ય પરિણામો છે. છતાં એ અતી શોકપ્રદ છે કે આલમનો આમવર્ગ મુડીવાદની આ લોહીની રમત સામે બેકામ બનીને હલુ ઉભો છે !

વિશ્વવિગ્રહની પૂર્ણાહુતી પછી ન્યારે યુરોપના દેશો પોતાના લગભગ નબટપ્રાય થયેલા ઉદ્યોગને ખીલવવા માટે પ્રયાસ કરવા લાગ્યા હતા ત્યારે અમેરિકાના ઉદ્યોગો પુરબ્બેસમાં કામ આપી રહ્યા હતા. પરંતુ થોડાજ સમયમાં યુરોપના ઉદ્યોગો પાછા પગભર બન્યા. જગતના એકમાં પાછી છપલેણ સ્પર્ધા શરૂ થઈ. અમેરિકાએ Trusts and mergers ની પદ્ધતિ અપનાવીને જવાબ આપ્યો.

લેખક:-

પી. એન. ગાંધી.

જૂદી જૂદી કંપનીઓએ આ નવા અખત-શના તાત્કાલીક દેખાતા લાભો જોઈને તેમાં જંપલાવ્યું. અને બેકુત અને કામ-દાર વર્ગના ભોજે મોટી મોટી નફાની રકમો પૈસાદાર લોકોના હાથમાં જવા લાગી. પરિણામ એ આવ્યું કે દરેક કંપનીનું વ્યક્તીગત સ્વાતંત્ર્ય લોપ થયું. બેન્કરોની સત્તા વધી અને તે જ બેન્કરો આડતીયાનો ધંધો કરી ઉદ્યોગોના સુત્રસંચાલકો બન્યા. દેશનો પૈસા દેશ-વર જવા લાગ્યો અને સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની ધજરા વધવા લાગી. આમવર્ગમાં કુધાના સંતાપ સળગી રહ્યા અને મધ્યમવર્ગ બેકારીની ભયંકર ભૂતાવળમાં ભરખાવા લાગ્યો. ઔદ્યોગિક પુનર્યનાના આ કર્ણ પરિણામો ઇતિહાસના પાના પર ચઢવા લાગ્યાં.

રેલ્વે, તેલ, સ્ટીલ અને ચેટાલનાં દૂરેડો ઉભાં થયાં. દેશના પ્રાથમિક ઉદ્યોગો ઉપર મુડીવાદીઓનું અધિરાજ્ય સ્થપાયું. આમ વ્યક્તીગત કંપનીઓનો સમુહ કર-વાથી હરિકાષ દૂર કરી અને તેટલો કસ કાઢવાની અધીરામ અમેરિકામાં વધી.

પરંતુ આ સિદ્ધાંત ત્યારે જ સફલ બને કે જ્યારે દરેકદરેક કંપની ટ્રસ્ટના મેમ્બર બની તેના ધારાધારણુ પ્રમાણે વતે અને સમગ્ર ઉદ્યોગની ઉત્પાદકશક્તિ [વિશ્વના પ્રમાણ ઉપર] ટ્રસ્ટને હસ્તક હોય. પરંતુ ભાગ્યે જ કોઈ પણ ટ્રસ્ટ ૪૦ ટકાથી વધારે પ્રમાણમાં ઉત્પાદકશક્તિ ધરાવી શકે છે. જ્યારે ૬૦ ટકા ખીજના હાથમાં હોય ત્યારે સ્પર્ધા અદૃશ્ય થઈ છે એમ આલેખવું એ નરી મૂર્ખતા છે. તેમજ 'ધારો કે બધા એકત્ર મળે પરંતુ જ્યાં સુધી ઉદ્યોગની ચઢતી હોય અને નફો પુરતો મલતો હોય ત્યાં સુધી જ આ વ્યવસ્થા નબી શકે. નફાનું પ્રમાણ ઘટવા લાગે કે આ આખી ચ યોજના તરતજ તૂટી પડે છે. એક વાત આપણે કબુલ કરવી પડશે કે આવી રીતે સામુહિક ઉત્પાદક પદ્ધતિથી અમુક ફાયદા થાય છે. ૧. મહેનતની ઉત્પાદનશક્તિમાં વૃદ્ધિ-લેવાણુ વેચાણમાં ફાયદા, નવી શોધો, પેટન્ટથી થતા ફાયદા. સાથે સાથે તેના ગેરલાભ પણ વિચારવા જેવા છે. હરકોઈ ઉદ્યોગની ઉત્પાદકશક્તિ ક્યારે ઘટી પડશે તે કહી શકાતું નથી. ઉત્પાદક અને વેચાણનું પ્રમાણ સચવાતું નથી અને તેને અંગે બેકારી વધે છે અને આર્થિક મંદી પ્રસરે છે. તેમ છતાં ૧૯૨૩ થી ૨૯ માં અમેરિકામાં ટ્રસ્ટ અને મજૂરની પદ્ધતિ પ્રત્યેક વરસે વૃદ્ધિ જ પામતી ગઈ. પણ આઘાત જેટલો જ જખ્ખર પ્રત્યાઘાત તર થયો.

મુહીવાદનું અંતિમ ધ્યેય ખીજઓને છુટી પોતાના ખીજસ્સા તર કરવાનું હોય છે. સ્વાર્થભુધિ અને તેથી ઉદ્ભવતી આક્રમણવૃત્તિ એ તેના મુદ્રા-લેખો છે. આ સિધ્ધાંતો પરિપૂર્ણ કરવા

તેઓ વધારે ને વધારે મોટા પ્રમાણે ઉત્પન્ન કરતા ગય છે. અને તેટલા જ પ્રમાણમાં વસ્તુઓની ખપત નહી હોવાથી સારીયે આલમના બળરો સર કરવા બનતા પ્રયાસ કરે છે. પારકા બળરો પર સર્વોપરિ સેતા ભોગવતાં પહેલાં તેમને પોતાની સંપત્તિ ત્યાં ખડકવી પડે છે. ૧૯૨૧ પછી અમેરિકાએ પોતાની એટલી બધી સંપત્તિ રોકા છે કે અર્થવિચાર-દેની ભાષામાં જન્મીને American Colony લેખવામાં આવે છે. અહમમાં અહમ અંદાજ મૂકતાં ૬૫ ટકા જેટલો જન્મનુદ્યોગ અમેરિકન સંપત્તિવાતોના હાથમાં છે. આ ઉદ્યોગમાંથી તફાવેલ નફો ન્યુયોર્ક ગય છે. જન્મનું મુડીવાદીઓ તેમને ઉચલાવી-નાખે તેટલા માટે પોતાના ખર્ચે મધ્યસ્થ પક્ષ ઉભો કર્યો છે. આમ સંપત્તિ દ્વારા પગપેસારો કરી રાષ્ટ્ર પ્રભુત્વ મેળવવા પ્રયત્નો આદરે છે. સામ્રાજ્યનાં સ્વપ્નાં સેવાય છે. સમગ્ર સામ્રાજ્યોના ઇતિહાસો ઉચલાવતાં આ જ તત્ત્વ મળી આવે છે. ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, જર્મની અને અમેરિકા વીગેરે દેશોમાં પ્રથમ ઉદ્યોગો વધ્યા, વેપાર વધ્યા અને વેપારના ઓઠાં પાછળ ફાળ્યા ત્યાં રાષ્ટ્રસત્તા જમાવી. અમેરિકા પણ લીગ ઓફ નેશન્સ દ્વારા શાન્તિનાં સુરનાં બળુગાં કુંકે છે જ્યારે ખીજ તરફ સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનાં સ્વપ્નાં સેવે છે.

મહાયુદ્ધના પછીના ૧૪ વરસોમાં લંડનની બજારનું જગતના સર્વ બજારો ઉપર આધિપત્ય નરમ પડવા માંડ્યું અને લંડનને બદલે ન્યુયોર્ક કુબેરણડારી-ઓનું સ્થાન બન્યું. આ ચૌદ વરસ દરમિયાન અમેરિકાના ધનકુબેરોએ પછાત અને ગરીબ દેશમાં લખણું નાખ્યું નાખી પગપેસારો કર્યો અને આમ

સામ્રાજ્યનાં મંડાણ થયાં. અમેરિકાએ દેશાવરમાં ૧૯૨૯ સુધી રોકેલ નાણાના આંકડા નીચે મુજબ છે:—

સા ઉથ અમેરિકા:—૫૭૨૨૦ લાખ ડોલર. જેમાંથી ૧૪૦૦૦ લાખ મેક્સિકોમાં. ત્યાં રહેવે, ખાણો અને પેટ્રોલના ટેન્ક્સ ચલાવવામાં ૧૦૦૦૦ લાખ ડોલર અમેરિકાએ ખર્ચ્યા છે. અને તેનો નીતરતો નફો હાલ “યુયોક” મેળવે છે.

યુ રોપ:—૫૧૦૭૦ લાખ ડોલર. જેમાંથી ૨૫૦૦૦ લાખ યુરોપના ઉદ્યોગપતિઓને ધીર્યા છે અને ૬૨૬૦ લાખ પોતાના ઉદ્યોગોની આન્યો પોષવામાં મોકલ્યા છે.

કુ નેશ:—૪૩૮૯૦ લાખ. જેમાંથી ૫૪૦૦૦ લાખ પોતાના ઉદ્યોગોની આન્યોમાં જ ખર્ચ્યા. આમ કરવાનું કારણ ત્યાંની હરિકાઇને હલાવવાનું છે.

આ સ્ટ્રેલીયા-એશીયા-આફ્રીકા:—૯૨૫૦ લાખ ડોલર.

આ ઉપરાંત ૧૧૦૦૦૦ લાખ ડોલર યુદ્ધકાળના લેણા પેટે લખલુટ નાણાં અમેરિકાને હાલ પોણી રહ્યાં છે.

આ મ આ વર્ષોમાં અમેરિકાએ દુનિયાના દેશોને લખલુટ પૈસા ધીરે અને ન્યારે સમગ્ર યુરોપના સામ્રાજ્ય સ્વપનાં પરિપૂર્ણ થયાં છે. અગર નષ્ટ થયાં છે ત્યારે અમેરિકાને તેની મળદ માણવાના મનોરથ થયા છે. ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ અને જર્મનીમાં આ ધંગસ ૧૮૭૫-૧૯૦૦ સુધી પ્રુજેસમાં હતી ત્યારે અમેરિકા પોતાના આંતરદેશને ઉત્તીર્ણ કક્ષાએ લઈ જવામાં રોકાયું હતું. પરંતુ મલતી તકનો લાભ લેવાં ચુકતું નહિ. મેક્સી-

કોમાં રહેવે નાખી, પનામાકેનલ ખોદી વીગેરે. આ ધ્યેયનું જ્યાન નજર સમક્ષ રાખીને જ વખતાનુસાર પોતાની વધતી સંપત્તિ દેશાવરમાં પણ ખડકતું. ૧૯૧૪ સુધીમાં ૨૦૦૦૦ લાખ ડોલર દેશાવરમાં મોકલ્યા હતા. ૧૯૦૯ માં ચીનને ફેલી ખાતી યુરોપની સત્તાઓને પોતાને ભાગ આપવા સુચવ્યું “Open door” પોલીસી પાછળ ચીનમાં પોતાની સત્તા જમાવવાની ખાજી છે. દેશાવર પોતાના મંત્રી મી. સીમસને હમણાં જ યાદી બહાર પાડી છે કે open door policy ના ભંગથી અમેરિકાને વધારે આક્રમણ પદ્ધતિ પ્રહણ કરવાની ફરજ પડશે અને પેસિફિક મહાસાગરમાં પોતાના હકકો જળવવા ખાતર નૌકાયજ વધારવું પડશે. આ એક પ્રકારનું આગાહી વિગ્રહનું એંધાણ છે. આમ એક બાબુથી અમેરિકા ચીનમાં લુટલુટતિનો હિરસો માગી રહ્યું છે ત્યારે દક્ષિણઅમેરિકામાં મનરો ડોક્ટ્રીનનાં ઓઠાં પાછળ ખીજ દેશોને ત્યાં અટકાયત કરે છે.

ઔદ્યોગીક પરિપક્વતાથી વેપારવૃત્તિ વધે છે અને દુનિયાના બજાર પર આક્રમણોજના ધડાય છે. commerce leads to war and wars lead to commerce નો એ મુડીવાદનો સિદ્ધાંત સત્ય છે. વેપારની હરિકાઇને અંગે જ લડાઇ થાય છે. જર્મન હરિકાઇ મહાન વિગ્રહનું ખાસ કારણ હતું. અત્યારે અમેરિકામાં તૈયાર માલ અપનાવવાની શક્તિ નથી. પ્રત્યેક ક્ષણે માલનો જથ્થો વધતો જાય છે. ૧૦૦૦૦૦૦૦ ટન લોડાની ૬૨ વરસે નિકાસ થવી જોઈએ તેનો અત્યારે ૧/૫ ભાગ પણ જતો નથી. આંખી જ સ્થિતિ ખીજ ઉદ્યોગોની છે.

કારણ દરેક દેશ સ્વાધીનતા બનવા પ્રયત્ન કરે છે અને જગતની દિવાલો ઉભી કરી પોતાનો ઉદ્ધોગ ખીલવે છે. તેમજ દરેક દેશ પોતાનો માલ ખપાવવા માટે ત્યારે હરિકાષ વધે તે પણ સ્વાભાવિક છે. અમેરિકાની મહત્વાકાંક્ષા મોટી જગતવાથી દુનિયાના કોઇ પણ ભાગમાં તેને ખીલ દેશો સાથે દાદાગીરી કરીને જ ભાગ કરવાનો રહ્યો. આ જાણુ પ્રશ્ન તે બરાબર સમજવું હોવાથી પોતાના નોકાબળમાં છેલ્લાં દશ વરસમાં અનહદ વધારો કર્યો છે, ચીનમાં પગપેસારો કરી ખીલ દેશોને

નસાડવાની બાજુ રચાય છે, શ્રીલંકાપાછ-સને સ્વતંત્રતા આપવાના બાના બતાવી શાંત રખાય છે.

આમ અમેરિકા અત્યારે સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપવા માટે સતત યત્નો કરી રહ્યું છે. પણ તેની આ તમત્રા સફળ થાય ત્યાર પહેલાં જાપાન અને બ્રિટનના બળનો મુકાબલો કરવો પડશે. બ્રિટન આ ભય સારી રીતે સમજે છે, એટલે જ જાપાનની છેરતી જાળવવા માટે મંચુરીયાના પ્રશ્ન ઉપર તેણે જાપાનને સાથ આપ્યો છે.

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબ અને સાયન્ડીફીક રીત પ્રમાણે બનાવેલ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી ચીજે હું મેશા વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (પારદાઓ ટોપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી એક અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇન્જ થતી નથી અને તે ભાંગી ન જાય તેવી હોવાથી આવી ચીજે પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ડી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,
રેડીમની મેન્શન, ચચંગેટ સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

આ જે પુરાણ ચીનમાંથી નવાં
ચીનનો ઉત્કર્ષ થાય છે અને
તે છે સોવિયેટ ચીન. ચીનના એકંદર
વિસ્તારના છઠ્ઠા ભાગમાં સોવિયેટની સત્તા
પ્રસરી છે. ત્યાંના જમીનદારો અને મુડીવાદી-
ઓના અધિરાજ્યને ધૂળ ભેગાં કરી શ્રમજીવી
વર્ગે પોતાની સરમુખત્યારી શરૂ કરી છે.

સૈક્યો.

ચી ચીનની -
રાજકીય અને આ-
ર્થિક સત્તાલક્ષકરવાદી
જમીનદારોની 'રોજકી
પાસે રહેતી આવી છે.
આ આપણો ખાસ પ્રાંતો
પર શાશન કરે છે અને
નાન્કીંગમાં આવેલ 'મધ્યસ્થ'
સરકારની નામની હકુમત સ્વીકારે
છે. ચીનનો વિસ્તાર ખડુ જ
હોવા છતાં ૮૦ ટકાથી પણ વધારે
ખેડુતો જમીનવિહોણા છે. ખડુ
સારા વધમાં પણ તેઓને ભૂખમરો
સહન કરવો પડે છે.

[૨]

આમ સારાં બંધારણના અભાવે
ખીજ બળવાન સત્તાઓને ત્યાં પગપેસારો
કરવાનું ફાનું. બેથોનેટના બળે તેઓએ
ચીન પાસે પોતાને મનગમતા કરારો
કરાવી લીધા. આમ કરી તેઓએ પ્રાંતોના
પ્રાંત વાસ્તવિક રીતે પોતાને તાબે કર્યા
અને ચીનના શ્રમજીવી વર્ગને ધણું
સહેવું પડ્યું. જ્યારે ભૂખમરો અગ્રહ
થવા લાગ્યો ત્યારે ઠેકઠેકાણે બળવો
થવા લાગ્યો.

જાપાનીસ સુતરાઉ મી-
લના એક અમલદારે હડ-

સો
વિ
ચે

ટ ચીન

તાલના નેતાનું ખૂન કરવાથી તેની
સામે રોષ પ્રદર્શિત કરવા વિદ્યાર્થીઓ
તથા કામદારોનું સરખસ ૧૯૨૫ ના મે
માસની ૩૦ મીએ નીકળ્યું હતું. તેના
પર એક બ્રિટિશ અમલદારના હુકમથી
શાંગાઈની આંતરરાષ્ટ્રિય વસાહતની
પોલીસે ગોળીબાર કર્યો હતો. આ બનાવથી

શ્રમજીવીઓમાં એકાએક મુડીવા-
દીઓ સામે ઉગ્ર વિરોધ ફાટી
નીકળ્યો. જ્યાં લાં હડતાલ પર

હડતાલ પડવા લાગી. આમાંથી ખાસ
અગત્યની હડતાલ કેન્ટોન અને હોન્કો
ગની છે જે લાગલગાટ પંદર માસ
સુધી ચાલી હતી. આ સાથે જ
ખેડુતોએ જમીનદારો સામે
બળવો જગાવ્યો. ત્યારપછી
તો હડતાલીયાઓએ શ-
આગારોમાં ઘાડ લઇ

જઈ હથિ-
યારો એકત્ર
કર્યાં. પહેલાં
તો પરદેશી
હરિફાથી
સહન કરનાર

રાષ્ટ્રિય મુડીવાદીઓએ ચીનની જનતાને
આ લડતમાં સાથ આપ્યો. પણ જ્યારે
તેઓને આ બળવામાં 'લાલ' તત્વનો
આભાસ થયો ત્યારે તેઓએ પોતાના
દેશી બંધુઓને ઢાળી દેવા માટે પરદેશી
સરકારોનો આશ્રય લીધો. આ મુડીવાદી-
ઓના નેતા યાંગ-કી-શેકે ૧૯૨૭ ના
એપ્રિલમાં પરદેશીઓની મદદથી પોતાની
સરકાર નાન્કીંગમાં સ્થાપી. ૧૯૨૭

પછી નાન્કીંગની આ
રાષ્ટ્રિય સરકારે હજારો શ્રમ-
જીવીઓની કતલે—આમ
ચલાવી છે.

લેખક :
—બી. ડી. આશર

પણ બળવો તો વધતો જતો હતો અને ૧૯૨૭ ના ડીસેમ્બરની ૧૧ મી એ કેન્ટોનમાં કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીના નેતૃત્વ નીચે એક બળવાખોર સરકાર સ્થપાઈ. તેણે તરત જ કામના કલાક ઘટાડવાની અને દરેક ખેડૂતને સ્વતંત્ર જમીન આપવાની પોતાની મુરાદ જાહેર કરી અને તેથી તેને જનતાને ટેકો મળ્યો. પણ ખીન્ન સામ્રાજ્યોની મદદ લઈ સેનાપ્રતિયાંગ-કૈ-શેકે આ સરકારને ત્રણ દિવસમાં તોડી નાંખી અને બ્રુક્લી રાજ્યનો પાયો મંડાવ્યો. પણ પાછળથી આ સરકાર નાન્ડીંગ સરકાર સાથે લડવા લાગી. ત્યાંના રાષ્ટ્રવાદી કહેવાતા લોકોમાં પણ એકતા નથી અને દરેક પોતાનો લશ્કરી કાષ્ટુ રાખવા મથે છે. લશ્કર પર બહુ જ ખર્ચ કરવો પડતો હોય આર્થિક મુંઝવણ દિવસાનુદિવસ વધતી જાય છે. પણ જ્યારે આમ મુડીવાદીઓની મુંઝવણ વધતી જાય છે ત્યારે ઐતિહાસિક અવનવા ક્રાંતિકારક બનાવ ત્યાં બનતા જાય છે. હડતાળનો પવન ચીનના ચારે ખુણામાં વાય રહ્યો છે. ચીનની કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીના નેતૃત્વ નીચે આજે ચીનનો શ્રમજીવી મુડીવાદીઓ સામે ઝગડી રહ્યો છે.

આ ક્રાંતિકારી ચળવળ ખેડૂતોમાં તો બહુ જ લોકપ્રિય થઈ પડી છે. જ્યાં ત્યાં ભૂખમરને લઈને બળવાઓ થવા લાગ્યા. આ બધાથી શ્રમજીવીઓને વર્ગીયતાન મળવા લાગ્યું. દક્ષિણ અને મધ્ય ચીનમાં ખેડૂતોની ચળવળે ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું અને ત્યાં સોવિયેટની સ્થાપના થઈ. કેન્ટોનમાં મળેલી હાર પછી તરત જ કવાન્ટંગ અને પુકીન પ્રાંતોમાં સોવિયેટ સ્થપાઈ હતી. જેની સત્તા વધતી ગાલી.

૧૯૩૦ ની શરૂઆતમાં તો તેના અમલ નીચે છ કરોડ માણસો હતાં.

આ સોવિયેટ સરકારને દબાવી દેવા માટે ધણા દાવ રચાય છે. તેની સામે કેટલાએ હલ્લાઓ લઈ જવામાં આવ્યા છે પણ ચીનના લાલ લશ્કરે તેનો દર વખતે સરસ પ્રતિકાર આપ્યો છે. શત્રુઓની સેનામાં તેઓ દ્વિતર ફેલાવી તેમના ધણા સૈનિકોને પોતા તરફ દોરી લે છે. આ સોવિયેટને દાખી દેવાનાં રાષ્ટ્રિય સરકારના કાર્યમાં બહારનાં ધણા સામ્રાજ્યોનો પુરતો હાથ છે. આ 'લાલ લશ્કર' વધતું જાય છે અને સોવિયેટ ચીનની ભૂમીકા મજબુત બનતી જાય છે. ૧૯૩૧ ના નવેમ્બરની ૭ મીએ ચીનની સોવિયેટ કોમિસનું પહેલું ઐતિહાસિક અધિવેશન ભરાયું. આજે સોવિયેટ ચીનનું ક્ષેત્રફળ ૩૩૦ હજાર ચોરસ માઇલ છે અને તેની વસ્તી ૯ કરોડ જેટલી છે.

લાલ ચીનના 'લાલ લશ્કર'ની સંખ્યા લગભગ ૧૫૦ હજારની છે. આ ઉપરાંત ચાઇનીસ સોવિયેટ પાર્ટી ૬ લાખ 'રેડ ગાર્ડ્સ', ૧૦ લાખ 'યંગ રેડ ગાર્ડ્સ' અને લાખો લશ્કરી ખેડૂતો છે.

[૪]

જે કે ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારિક ખીલવણોના અભાવે સોવિયેટ ચીનની વસ્તી ગરીબ છે પણ પ્રમાણમાં તે રાષ્ટ્રિય ચીન કરતાં વધારે સુખી છે. માલદાર ખેડૂતો સામે ઉગ્ર લડત ચલાવ્યા બાદ જમીન ગરીબ ખેડૂતો વચ્ચે વહેંચાઈ ગઈ છે. વળી મહેસુલનું પ્રમાણ પણ તદ્દન ઘટાડવામાં આવ્યું છે. સાંના શ્રમજીવીઓને દિવસના ફક્ત આઠ કલાક જ કામ કરવું

વાતું હોય છે. જ્યારે તેઓના પગારનું પ્રમાણ રાષ્ટ્રિય સ્તરમાં મળતા પગાર કરતાં ૫૦ થી ૩૦૦ ટકા વધારે છે.

શાળાઓનું પ્રમાણ પણ વધતું જાય છે અને બાળ-મજૂરીની બંધી હોવાથી હળરો, કામદારપુત્રો શિક્ષણનો લાભ ઉઠાવી શકે છે. આ શિક્ષણ હિંદના શિક્ષણ પેઢે વકરીશે, દક્તરો, કે પંતુ-જી જ ઉત્પન્ન કરવા માટે નથી. દરેક યુવાનને ધંધાદારી શિક્ષણ અપાય છે.

હળરો લોકો ક્રાન્તિકારી સીનેમા, નાટકો વિગેરે જુએ છે અને ક્રાન્તિકારી સાહિત્ય ઠેકઠેકાણે વંચાય છે. આમ મળતા જતા જ્ઞાનથી દેવી ચમત્કારમાં માનતા ખેડતો નાસ્તિક થતા જાય છે અને કેટલાં

એ મંદિરોને હવે લાયબ્રેરી, હોસ્પિટલ વિગેરેનું સ્થાન અપાઈ ચુક્યું છે.

સોવિયેટ સ્તરના સ્થાપના પહેલાં સ્ત્રીઓને ગુલામગીરી ભોગવવી પડતી હતી પણ હવે તેઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર બની છે. આમાંની કેટલીક તો રાજ્યધારણમાં સારા હોદ્દાઓ ભોગવે છે અને ઘણી સ્ત્રીઓ કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની સભાસદ બની છે. વધુમાં હવે માતૃપિતાને ફાવે ત્યાં તેનાં લગ્ન થતાં નથી અને છુટાછેડાનો કાયદો નીકળ્યો હોઈ હવે સ્ત્રીઓ તે સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર બની છે. અને યુવાનોમાં પણ પૂર ઉત્સાહ વહન કરે છે અને તેઓ 'લાઇફ ગાડ'સ' જેવું બીન-પગારી કામ લઈ સોવિયેટનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે. તેઓની વર્ગીયભાવના સાહિત્યની મદદથી દિવસાદિવસે વધતી જાય છે.

આટલું યાદ રાખો કે જગતભરના યુવકો હવે ક્રાન્તિની પરિસિમાએ પહોંચ્યા છે ત્યારે હિંદી યુવકો માટે પણ સકાંત યુગમાં 'યુવક' [માસિક] પણ મહાગુજરાતમાં ક્રાન્તિકારક વિચારો રજૂ કરે છે.

જેમાં યુવકજીવનને સ્પર્શતા સુંદર વિષયોની મીમાંસાવાળા લેખો, વાર્તાઓ, નવલિકાઓ અને ખાસ કરીને ગ્રામ-જીવનના ઉદ્ધારની માર્ગસરણી દાખવતા વિષયો ચર્ચાય છે. ઉપરાંત યુવકજીવન, અજ્ઞાનકુપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગો દરેક અંકે કંઈક નવું હોય છે.

છતાંયે વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂપિયા બે. ગમે તે માસથી આહક થઈ શકાય છે. વડોદરાના જની લાયબ્રેરીયો માટે મંજૂર થયું છે. આહક થવા નીચેના શીરનામે લખો.

તંત્રીઓ:- } યુનીલાલ પુરપોત્તમદાસ શાહ;
                              } મોહનલાલ બાપુલાલ પરેલ.
યુવક ઓફીસ-કેરળા

પા. મીયાગામ કરજળ (B. B. & C. I. R.)

એક સિદ્ધ નટની અદાથી

મહાત્માશ્રી રાજકારણી
ન્યોમમાં સર્વનું લક્ષ એક જ ક્ષણમાં
પાતા તરફ દ્વિત કરી શક્યા છે.
સમગ્ર દેશભરમાં તેમની અનશનટની
આકરી પ્રતિજ્ઞાથી જળરો ઉઠાપોઠ
જામ્યો છે. દલિતોને હિંદુ કોમમાં
રાખવાનો તેમનો આ પ્રખર પ્રય-
ત્ન જોતાં હિંદુભરમાં પ્રચંડ આંદો-
લનો જન્મશે તે પરતુ નિર્વિવાદ છે.

આ લગ્ય પ્રતિજ્ઞાની પછવાડે મહાત્માશ્રીનું
અપૂર્વ નિશ્ચયબળ વસેલું છે એટલે જ સમગ્ર
રાષ્ટ્રભરમાં તેમના 'શરીર'ને સંરક્ષવાને
માટે જળરો આંદોલનો ઉપડ્યાં છે. સંલપ
છે કે આ શબ્દો પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારે એ
ઐતિહાસિક ઘટના ઉપર દશ દિવસનો
કાળ કુદકો મારીને આપ્યો ગયો હશે. એટલે
આ ઘટનાને સર્જતી ભૂમિકાની અર્થાએ જ
આ ક્ષણે સ્થાનયુક્ત મનાશે.

મહાત્માશ્રીએ ઉપવાસ આદર્યો છે. આ
ઉપવાસની પછવાડે તેમનો 'ઉચ્ચ આશય'
રહેલો મનાય છે. હિંદુ કોમના કક્કા થતા
અટકાવવાની લાવના તેમાં છલોછલ ભરાઈ
છે. કોમી મતદાર મંડળનું કાતીલ જેર
નિર્મૂળ કરવાનો નિર્ધાર છે પણ તે હિંદુ
કોમ માટે. આમ દલીલોને હિંદુ કોમમાં
રાખવા માટે અપાયેલા કોમી નિર્ણયમાં
ફેરફાર કરાવવા પુરતી મહાત્માશ્રીએ જીવ-
નના અંત સુધી ઉપવાસ કરવાની બીજમ
પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.

સિદ્ધાંતની ખાતર સ્વાત્મભોગ આપ-
નારાઓથી આલમનો ઇતિહાસ
ઉજળો જામ્યો છે. દેશે દેશે આવા વીરલાઓ
જન્મ્યા છે અને જગતની વર્તમાન પરિસ્થિ-
તિમાં પ્રવર્તતા દુઃખના દાવાનળને ઓલ-

મહાત્માજીની-

● પછવાડે સમાયેલું
રાજકીય રહસ્ય

લેખક:-

વવાનો કંઈક ચતન કર્યો છે. જગતની
તવારીખમાં શહીદોની શહાદતે અજળ
લાગ ભંજવ્યો છે. જ્યારે જ્યારે આલ-
મનો આમલગ નિરાશ અને નિસહાય
બની જાય છે ત્યારે સ્વતંત્રતાનો કોઈ
પૂજારી સિદ્ધાંતોની વેદી ઉપર પોતાના
શરીરને હોમે છે. આપલે"કનો મેક્સ્વીની,
અને હિંદના જતીનદાસના ઉજળા આત્મ-
ભોગોની સ્મૃતી હજુ તો શું સાધ નથી
ત્યાં પ્રાણાંત સુધી અપવોસ કરીને
જીવનનો અંત લાવવાની મહાત્માજીની
ગંભીર પ્રતિજ્ઞાએ અનેકોના દીલ ભૂથથી
હચમચાવ્યાં છે.

પણ લાગણીના ઉછાળાને ક્ષણભર
વેગળા કરીએ, મહાત્માશ્રીના અજળ પ્રભા-
વની અસર ક્ષણભર ભૂલી જઈએ અને
આ આખી ઘટના ઉપર શાંતપણે વિચાર
કરીએ તો કંઈક જુદા જ અનુમાનો ઉપર
આવવાની સીધી ફરજ પડે છે. અત્યારે
તો વર્તમાનપત્રો અને નેતાઓની દોડ-
ધામધી આખો દેશ ગાજી રહ્યો છે છતાં
પણ એ જળરો જોરશોર છતાં આ
આખી ઘટના ઉપર ગંભીર વિચાર કરીએ
તો કંઈક જુદું જ આપણને જરૂર છે.
આ શું છે? ચાલો તે જોઈએ.

-મહાન પ્રતિજ્ઞા

ઉપવાસની ઉંડી રાજકીય મીમાંસા

સચ્ચિદાનંદ.

[૨]

અત્યારની ઘટનાને સૌથી સરસરીતે અને થોડા જ શબ્દોમાં મહાત્માના મુખપત્ર સમા 'ક્રી પ્રેસ જર્નલ' લાક્ષણિક શૈલીમાં નીચે પ્રમાણે મૂકી છે.

“ગાંધીજીને અપવાસ મૂકી દેવાનું સમજાવવું નોંધાયે.” આ ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે વડાપ્રધાન કોમી ચુકાદો સુધારવા તૈયાર થાય.

જો હિંદુઓ અને દલીત વર્ગો અસ્પર્શ સમાધાન કરે તો જ વડા પ્રધાન કોમી ચુકાદો સુધારવા તત્પર થાય.

(ક્રી પ્રેસ જર્નલ તા. ૧૭-૬-૩૨.)

આ શબ્દો આખી ઘટના ઉપર પુરતો પ્રકાશ પાડે છે. જો હિંદુઓ અને દલીત વર્ગોના અગ્રેસરો અસ્પર્શ સમજીને સમાધાન કરી લે તો મહાત્માજી અપવાસને જતા કરશે, આ તેનો હેતુ છે. આ સમાધાન થવું જ નોંધાયે નહિંતર મહાત્માજી આ હેતુ માટે શહીદ બનશે. સારે સવાલ ઉપસ્થિત થાય છે કે શા માટે મહાત્માજીએ

આ મુદ્દાને તેમના ઉપવાસનો પ્રશ્ન બનાવ્યો? સમગ્ર કોમીનિયુનિટને અપમાન્ય કરવાને બદલે શા માટે આવા નહાનકડા મુદ્દાને જીવનમૃત્યુનો મુદ્દો બનાવ્યો? આ સવાલ ઉપર ગંભીર વિચાર કરવાની જરૂર છે. જો મહાત્માશ્રીને શહીદ થવાની તમન્ના હતી, તો જરૂર તેઓ હિંદના આઝાદીના પ્રશ્નને મુખ્ય મુદ્દો બનાવીને પોતાનો દેહ હોમી શકત. ટેરેન્સ મેક્સ્વીનીની માફક તેમણે તેમ ક્યું” હોત તો તેમના આત્મચરિત્રમાંથી આઝાદી માટે સંગ્રામ કરવાની ઇચ્છા પ્રગટત; સુતેલાં શરીરો ઉભાં થાત; તેમની લશ્મમાંથી રાજકીય જાગૃતિના ઘોષ પ્રગટત; તેમની ખાખમાંથી આઝાદીની ચેશની રેલાત. પણ તેમણે તેમ નથી ક્યું”. જતીનદાસની માફક રાજકીય હક્કો માટે દેહના ઉજળા બલીદાન દીધાં હોત તો હિંદનાં મુઠાંઓમાં પણ ચેતન ચમકત.

શત્રુ સામે ધા કરતાં તેમનું શરીર રણમાં રંગદળાયું હોત તો તેમના રક્તમાંથી સ્વતંત્રતાની મૂર્તિ સર્જાત. ટેરન્સ મેક-સ્વીનીના એક જ આત્મભોગે આયલેન્ડને ઉદાહર્યું. ગાંધીજીના એવા એક જ આત્મખલીદાનથી હિંદ તો શું પણ એશીયાની પ્રજા જગત. કારણ કે બલિદાન અને બલિદાન વચ્ચે પણ ફરક છે. આઝાદીના સુદા

ઉપર દેહને હોમવેા અને કોમી ચુકાદામાં સુધારા કરાવવા માટે શરીરને સુકાવા દેવું એ વચ્ચે આસમાન જમીનનું અંતર છે. એકમાં ભગ્ય આદર્શને માટે ઉજ્જો આત્મભોગ છે, બીજામાં માત્ર વ્યક્તિનું ત્રાણ છે. અથવા તો આત્મભોગની ઉત્તમ ભાવનાની કર્ણ મસ્કરી છે.

[૩]

મહાસભાના દ્રષ્ટાન્તર એ પણ મહાત્માશ્રીનાં આ પગલાંને વિચારીએ તો એ જણાય છે કે તેમનું આ કાર્ય મહાસભાને પણ અતિ હીણપદ લગાડનારું છે. ૧૯૩૦ ની સાલ પછી મહાસભા માને છે કે હિંદીઓના આત્મનિર્ણયના હક્કમાં અથવા તો સ્વરાજ્યની સ્થાપનામાં. સ્વરાજ્ય એટલે વિદેશી શોષણ પદ્ધતિનો નાશ. આ-પછી આપણને વર્તુલ પરિપક્વ સાથે કે કોમીચુકાદા સાથે જરાયે સંસર્ગ નથી. વડા પ્રધાનનો કોમી-નિર્ણય આપવાનો અધિકાર કોંગ્રેસ સ્વીકારી શકે તેમ નથી. તેથી જ મહાસભાના સરખાપત્યાર સમા મહાત્માશ્રીએ તો કોમી ચુકાદાને જરાયે સ્પર્શ ન કરવાની સલાહ આપવી જોઈએ. તેને બદલે મહાત્માજીએ આ કોમીચુકાદો તો સ્વીકાર્ય યદ્ય ગણે હોય તેમ તેમણે આ નિર્ણયમાં માત્ર સુધારો જ સુચવ્યો છે. અને તે રીતે તેમણે મહા-

સભાના 'સંયુક્ત મતાધિકાર'ના તેમજ વ્યક્તિગત મતાધિકારના પ્રશ્નને આડકતરી રીતે દૂર ફેંકી દીધો છે.

જો મહાત્માશ્રીએ સંયુક્ત મતાધિકાર, ૩૭ અને વ્યક્તિગત મતાધિકાર માટે અપવાસ આદર્શ હોત તો તે મહાસભાના સિદ્ધાંતને અનુરૂપ મનાત. તો હું તેમને અભિનંદન આપત. તેમના બલિદાનથી [કારણ કે એ પ્રજા ઉપર સરકાર નમતું આપે એ અશક્ય છે.] મહાસભાની ચળવળને જોર મળત. તેથી મહાસભાએ સુચવેલા આદર્શ માટે પ્રાણ અર્પણ કરવાની તમજા ઉત્પન્ન થાત. પણ એ વસ્તુને બાજુ ઉપર મૂકીને મહાત્માશ્રીએ તો મહાસભાના પ્રોગ્રામને પણ કચરાની પેટીમાં ફેંકી દીધો છે અને આવા નહાનકડા સુદા ઉપર પ્રાણ ત્યાગ કરવાની ધમકી આપી છે.

[૪]

શારીરિક આત્મબલિદાન એ આત્મભોગની સૌથી ઉંચી કક્ષા છે. પૂરાણકાળની કથા છે કે દધિચિ રૂપીએ કોઇ અસુરને સંહારવા માટે આયુધ બનાવવા પોતાનાં અસ્થિ આપ્યાં. વર્તમાનકાળમાં પોતાના સિદ્ધિતોને ખાતર દેહ આપનારા શહીદોની સંખ્યાથી ઇતિહાસ ઉજ્જવલ બન્યો છે. જતીનદાસ, ભગતસિંહ, એ

સર્વે અરાજકતાવાદીઓએ પોતાના સિદ્ધાંત ખાતર સ્વાત્મભોગ આપ્યો છે. જ્યાં મહાત્માશ્રીના આત્મવિસર્જન અને ભગતસિંહના સિદ્ધાંત ખાતર સ્વાત્મભોગ વચ્ચે ખૂબ અંતર છે. પ્રથમમાં સરકાર સામે આક્રમણનો અભાવ છે. બીજામાં સરકારતંત્ર સામે ચળવળ અને અફગાની હુમલો છે.

પણ સરકારતંત્ર સામે આક્રમણ કરવામાં અપવાસ કરીને આત્મવિસર્જન એ માર્ગ હોય શકે ખરો? આ સવાલ ઉપર ગંભીર વિચાર કરવાની જરૂર છે. આવતી કાલે આપણે સર્વ અપવાસ આદરીએ કે પ્રાણાન્ત સુધી અનશનવ્રતની આકરી પ્રતિજ્ઞા લઈએ તો પણ સરકારતંત્ર આ દેશથી એક ઇંચ પણ આધુનિક ખસે તેમ નથી. જો આ માર્ગથી સ્વરાજ્ય મળતું હોત તો ટેરેન્સ મેકસ્વીનીના આત્મતર્પણમાંથી આયલેન્ડને ક્યારનીય આઝાદી મળી હોત. પણ વ્યવસ્થિત સરકારતંત્રનાં બળો સામે ઝુઝવામાં તેમ જ વિદેશી શોષણપદ્ધતિનો નાશ કરવાનાં આપણા પ્રયત્નમાં ઉપવાસનો માર્ગ જરાય કામ આવી શકે તેમ નથી. આથી જગતની કોઈ સરકાર ઉધડી પડી નથી. અને ઉધડી પડશે નહિં અને તેથી જ આવા માર્ગથી ખ્રિ. સરકારતંત્ર ઉધડી પડે એવી આશા રાખવી અશક્ય છે.

આમ ઉપવાસનો માર્ગ એ રાજકીય આક્રમણ નથી. તેમજ વ્યુહરચનાની દ્રષ્ટિએ પણ તે અસરકારક આયુધ નથી. કારણ કે ઉપવાસથી ઉપજતા આંદોલનોને પહેાંચીવળવા માટે સરકારતંત્રને પુરતો સમય મળી રહે છે. મહાત્માજી કદાચ આ ઉપવાસથી ખતમ થઈ જાય તો દેશભરમાં છુટાછવાયાં તોફાનો થાય. પણ સરકારતંત્ર તેને પહેાંચી વળવા જરૂર સમર્થ થાય. કારણ કે ઉપવાસના પ્રારંભ અને શરીરના અંત વચ્ચે લગભગ એ માસ તો જરૂર જ પીતી જાય. એ સમયમાં સરકારતંત્ર જરૂર ધારેલી તૈયારીઓ કરી શકે. એટલે રાજકીય વ્યુહરચનાની દ્રષ્ટિએ ઉપવાસનો માર્ગ તદ્દન અવ્યવહારિક અને માત્ર

શુદ્ધિશૂન્ય છે.

છતાં પણ એમ કહેવામાં આવે કે જનસમુદ્ધ સમક્ષ સરકારતંત્રના અન્યાયને નજર સામે લાવવાને માટે આવાં આત્મ-અસિદ્ધાંત અગત્યનાં છે. આ સત્ય છે. પણ મહાત્માજીના અપવાસ સાથે તે લાગુ થઈ શકતું નથી. મહાત્માજીએ અત્યારે જો સ્વાધીનતા માટે જ ઉપવાસ આદર્યા હોત તો સંભવ છે. કે મહાસભાની ચળવળમાં નવું જોમ આવતાં મહાત્માજીનાં ‘શરીર’ ને સંરક્ષવાને માટે નવાં આંદોલનો ઉપકવ, અને જે મહિનાના અવસરમાં તો આઝાદીસંગ્રામ આગળ ચાલત. પણ મહાત્માજીએ તો એવા મુદ્દા ઉપર ઉપવાસ આદર્યા છે કે જે મુઠ્ઠેલાઈથી સફળ થવાનો સંભવ છે, જેના ઉપર માત્ર હિંદુ કોમળું જ લક્ષ કેન્દ્રિત થઈ શકે તેમ છે અને જેમાં માત્ર રાષ્ટ્રના એક અંશ વિભાગને જ રસ પડે તેમ છે. એટલે આ દ્રષ્ટિએ પણ આ ઉપવાસનું મહત્ત્વ અતિ ગંભીર અને દેશવ્યાપી ન જ ગણી શકાય. ચીનના ઇતિહાસના એક રસિક અને અતિ મહત્ત્વની ઘટનાનો અત્રે ઉલ્લેખ કરીશું તો ઉપજુ’ દ્રષ્ટિથી હું સરળતાથી સમજાશે. ૧૯૦૮ નાં વર્ષમાં ચીનના રાજકીય વાતાવરણમાં પ્રત્યાધાતનાં બળો પ્રસરી ચુક્યાં હતાં. સમગ્ર દેશભરમાં એક પ્રકારનો નિરૂત્સાહ અને નિરાશ વ્યાપી વળ્યાં હતાં આ સમયે વાંગ-ચાઇ-વાઇએ ચીનની પ્રજાને જગાડવા માટે શહેનશાહના પાટવીનું ખૂત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. કમનશીએ અત્યાચાર સફળ થાય ત્યાર પહેલાં જ વાંગ-ચાઇ-વાઇ અને તેનો સાથી પટ્ટાઇ ગયા. જ્યારે પોલીસના વડાએ પ્રજા કર્યો ત્યારે તેમણે જણાવ્યું હતું કે “અત્યાર

સુધી ચીનની પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની લાવના
અમે કાગળ ઉપર લખી છે. હું તેને હવે
લોહીથી લખવા માગું છું.”

આ એક જ ઘટનાએ ચીનની સુતેલી
પ્રજામાં ચેતના ચમકાવી હતી.
વાંગ-ચાઇ-વાઇના આત્મબલિદાનની તમ-
ન્નાથી મુર્ખમાં પણ પ્રાણ પ્રગટ્યો હતો. અને
૧૯૧૦ માં પ્રજાવિપ્લવ સફળ થયો તેની
પછવાડે વાંગ-ચાઇ-વાઇના આત્મબલિ-
દાનની લાયતાએ સારો ભાગ લેજો
હતો. આપું જ ને મહાત્માજીએ આઝા-
દીના મુદ્દા ઉપર આત્મબલિદાન આપ્યું
હોત તો જરૂર થાત.

હવે ઉપવાસ ઉપર આવીએ. સામાન્ય
નિયમ પ્રમાણે વ્યવસ્થીત સરકારતંત્રો
સામે વ્યવસ્થીત આક્રમણ કરવું નોંધએ.
પણ ઉપવાસ કરવાથી સરકારતંત્ર શી
રીતે નિર્બળ અને તે કલ્પનામાં ઉતરવું
અશક્ય અને છે. કહેવામાં આવે છે કે આથી
લોકલાગણી જાગૃત થશે પણ લોકલાગ-
ણીને વ્યવસ્થીત કાર્યક્રમમાં યોજવાથી જ
પ્રચ્છીન પરિણામ આણી શકાય. એમ
માત્ર લોક લાગણીનો સાગર ઉલટે તો પણ

સરકારતંત્રના ખડકમાંથી એક કાંકરી
પણ ખરે તેમ નથી. બીજી દ્રષ્ટિએ વિચાર
કરીએ. ઉપવાસ કરવાથી સામા પક્ષની
માત્ર સંક્રામણ વધે. છેવટે દયાલાવથી
પ્રેરાધને તે કબૂલ થાય. પણ તેથી કંઈ
તેને ખાતરી ન થાય. આવતી કાલે ને
કોઈ એમ જાહેર કરે કે જ્યાંસુધી કામદારોને
આઠ કલાક કામ કરવાનો પ્રબંધ ન કર-
વામાં આવે તો તે અપવાસ કરીને આત્મ-
યજ્ઞ કરશે તો ત્હમો બધા તેને ગાંડો જ
કહો. તો તરત જ ત્હમો પણ શીખામણ
આપો કે આઠ કલાકના કામનો ધારો
મેળવવા માટે ત્હમારે મજૂરસંઘો સ્થાપવા
નોંધએ. પણ ને તે તેની હઠ ચાલુ
રાખે તો ત્હમો એને સુખેથી મરવા દો.
જગતની નવારીખ વાંચો અને જોશો
કે સ્વતંત્રતાના નામ પર જેઓએ
અપવાસો આપ્યાં છે તે સર્વને સરકાર-
તંત્રોએ મરવા જ દીધા છે. ટેરન્સ મેક-
સ્વીની અને જતીનજીસનાં ઉજળાં આત્મ-
બલિદાન આપણી નજર સમક્ષ છે. એટલે
ઉપવાસનો માર્ગ એ માત્ર ત્રાગ્ય છે. એ
કાયરનો માણ છે.

[૫]

પણ મહાત્માજીના આ ત્રાગાં પછ-
વાડે માત્ર વિકૃત જાતીયત્વ (Mesochar-
tism) નથી વસ્યું. તેની પછવાડે તો
ઉંડી રાજકીય રમત સમાયેલી છે. આ
રમત શી છે તે સરકારતંત્ર સારી રીતે
સમજે છે. અને તેથી જ તેના સાક્ષ્યને
માટે સરકાર માર્ગ કરી આપે છે.

મહાત્માશ્રીની જીવનકથા જેણે જરાયર
વાંચી છે, જેણે જરાયર જાણી છે તેઓ
સમજી શકશે કે મહાત્માશ્રી રાજકીય
ધડાકાઓ કરવામાં એક્ષા છે. પણ

પ્રત્યેક રાજકીય ધડાકાની પછવાડે મહા-
ત્માશ્રીનો કંઈ કંઈ સ્વાર્થ હોય છે. આ
સ્વાર્થ વ્યક્તિગત નહિ પણ વર્ગીય
હોય છે. યરોડાની જેલમાંથી મહાત્માજીએ
કરેલા આ છેલ્લા ધડાકામાં તેમના
વ્યક્તિગત સ્વાર્થ જેવું તો જરા પણ
નથી. કીર્તિની તેમને તમન્ના નથી.
સ્વાધીનતાની ચળવળમાં વ્યક્તિ વર્તે છે
વર્ગહિતની દ્રષ્ટિએ. અને આ પગલામાં
મહાત્માજીએ વર્ગહિતને આગળ ચૂકીને
પાછાં પગલાં ચૂકવાની શરૂઆત કરી છે.

મહાત્માજી આજે જોઈ શકે છે કે ૧૯૩૧ ની ચળવળ લગભગ ખતમ થઈ ગઈ છે. આ ચળવળના બળ ઉપર હિંદની મહાસભા વધુ છુટછાટ, વધુ હક્ક કે વધુ સગવડો સરકારતંત્ર પાસેથી મેળવી શકે એવી આશા હવે અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે. એટલે જ તેઓ હવે ચળવળને સંકેલી લઈને સામ્રાજ્યવાદ સાથે સહકાર કરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. આ માટે તો તેઓએ અનુકુળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવા માટે આ છેલ્લો ધડાકો કર્યો છે. મારી તો માન્યતા છે કે મહાત્માશ્રીની આ ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞાથી સમગ્ર દેશભરમાં પ્રજાલાગણીનો જન્મજ્વર જીવાળે ચઢશે. આ જીવાળ સામે ટકી શકવાનું સામર્થ્ય ડા. આંબેડકરમાં હોય એમ માની શકવાની હું સંપ્ત ના પાડું છું. અણ્ણતોના પ્રતિનિધિ તરીકે સરકારી સીધ મેળવી ચુકેલા ડા. આંબેડકરથી પ્રજામતના ઘોષ સામે ટકી શકાશે જ નહીં, મહાત્માના જીવનના પ્રશ્નને માટે હું ધારતો નથી કે આંબેડકર લવિધ્યમાં આ સવાલ

ફરીથી ઉપસ્થિત કરવાની છુટ સાથે નમતુ ન આપે. સરકારતંત્ર પણ આ બાબતમાં ડાકટરની ઉપર દબાણ લાવશે. અને જો તેમ થાય તો આ 'નહાની જીત'ને મ્હેલું સ્વરૂપ આપી ચળવળને સંકેલી લેવાનો અખતરો કરવાનો મહાત્માશ્રીનો નિર્ધાર છે. શ્રી પ્રેસ જનલે તો આજથી (૧૯-૯-૩૨) લડતને તહકુળ કરવાની ઘોષણા માંડી છે. અને થાકેલા દેશમાં આ ઘોષણા શીલાય તો નવાઈ નહિ થાય.

આમ આ ઉપવાસના રંગો છે. 'અંતરાત્માનો અવાજ ત્રીજી વર્તુલ પરિપક્વની જાહેરાત પછી જ કેમ આવ્યો તેનો ખુલાસો તો મહાત્માજી કરે ત્યારે જ જણાશે પણ જો આ પૃથકકરણ સાચું હોય તો નવેમ્બરમાં મળનારી ત્રીજી પરિષદમાં લંડન જતા મહાત્માજીને વિદાય આપવાને મુંબાઈ શહેરને પાછી એક તક મળશે.

તા. ૨૦-૯-૩૨.

અનંગ પ્રભા યાત્રુતી

REGD.

આ દીવ્ય યાત્રુતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નળગાંધ દુર કરે છે તથા વીર્ય વીકારથી ઉમળકે યતાં દરેક દર્દો નાશ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી રુદ્ધાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. ક્રી. ગોળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦)

મુંબઈ ખાંચ:—

૩૯૩, કાલ્યાણદેવી રોડ,

લાટીયા મહાજન વાડી સામે.

રાજનૈઘ નારાયણજી કેશવજી.
હેડ ઓફીસ—જામનગર (કાઠીઆવાડ.)

જંગપાર, મોઝાસા, દારેસલામ, સ્ટેડનજોઝ, મુવાન્ઝા ડરબન વીગેરે આફ્રીકાનાં દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

દ્રાક્ષા સુવ

ૐ ૐ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરાદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અશોકારિષ

ૐ ૐ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ૐડુ ફોર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

જ્યાં

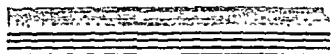
શ્રેષ્ઠ કોણ?

રામ

કે

રાવણ

?

સુધી મનુષ્ય
પોતાની શુદ્ધિનો
ઉપયોગ કરતો
ન થાય ત્યાં
સુધી તેનું માન-
સ અનેક આપ-
તમાં શુદ્ધામજ
રહે છે. કેમકે
તેને ખીજાઓએ
જે કંઈ મનાવ્યું
હોય તેજ તે મા-
નતો આવે છે.

આજનો નૌ-
જવાન પોતાને
ધણી બાબતોમાં

સ્વતંત્ર માને છે, છતાં શાંતિથી વિચાર
કરીએ તો તરત જ જણાઈ આવશે
કે ખીજા અનેક બાબતમાં તે પણ ખીજા-
ઓના જોડણી જ રૂઢીનો શુદ્ધામ છે.

દાખલા તરીકે તમે એની આગળ રા-
માયણની વાત કરો તો તે રામને સર્જન
તરીકે અને રાવણને દુર્જન તરીકે જ
માનીને આગળ ચાલતો જણાશે. મહા-
ભારતના યુગની ચર્ચા કરો તો એ જ રીતે
તે પાંડવોને સારા માણસો અને કૌરવોને
નહારા માણસો તરીકે જ માનતો જણાશે.

તમે એને તેમ માની લેવાનાં
કારણો પૂછશો તો તરત જ
લેખક:—
સંબંધમાં સ્વતંત્ર
વિચાર કદી પણ
કર્ષો નથી. પ-
રંતુ પેઢી દર

લેખક:—

શ્રી.

સીતારામ જી. શર્મા

પેઢીથી જ મા-
ન્યતા ચાલી
આવે છે, તેની
છાપ તેના મગ-
જ પર પડી છે,
અને તેજ પ્રમા-
ણે એની મનો-
દશા ઘડાઈ છે.

પોતાના બા-
પદાદાના જમા-
નામાં ચાલતી
અનેક કુરૂદીઓ-
ને નિરસકારતો
મોજવાન આ
બાબતમાં એ જ
કુરૂદીઓનો વગ
ર વિચારે પૂજક

પ્રશંસક અને અનુયાયી “ને છે.
પરંતુ તે સંબંધમાં એણે વિચાર
કરવા માટે પોતાની શુદ્ધિ કદી ચકાવી
જ નથી. માટે જ તે અજ્ઞાણતાં એ જૂના
વિચારનો દાસ બની ગયો છે.

એ વાન આજના પ્રત્યેક મોજવાનોએ
ધ્યાનમાં લઈને એકેએક બાબતમાં પોતાની
શુદ્ધિને વ્યાયામ કરવાની ટેવ પાડવી જ-
રૂરની છે.

[૨]

રામ અને રાવણમાં કોણ ચડે ? એ
પ્રશ્ન એકસો સ્ત્રી પુરુષોને પૂછશો
તો કદાચ એ એ સો જણાં
એમ જ કહેશે કે: “અહ
બત્ત, રામ જ ચડે.”

“શા માટે ?”
એવો ખીજો

પ્રથ તમે એમને પૂછો તો તે જ ઘડીએ જવાબ મળશે કે:

“રાવણુ તો રાક્ષસ હતો અને રામ તો ધર્મરતો અવતાર હતા.”

“તે માટે તમારી પાસે શું પ્રમાણો છે?” એમ તમે પૂછો એટલે ઉત્તર મળશે: “એમાં વળી પ્રમાણુ શું નેમ્યે? આપ-દાદાઓથી એ વાત ચાલી આવી છે. એ તો છેક દ્વાપર યુગની વાત છે.”

“પણ તમે રામ અને રાવણના ઉપ-લબ્ધ જીવન પ્રસંગો પરથી તે સંબંધમાં બંને કદી વિચાર કરી નેમ્યો છે ખરો?”

“એવા વિચાર તે કરવાના હોય?”

“ધારો કે તમને હું એમ કહું કે રામ કરતાં રાવણુ વધારે સારો હતો. તો?”

“તો અમે ન માનીએ.”

“કારણુ.”

“કારણુઆરણુ કંઈ નહિં. તમે કંઈ દ્વાપર યુગના લોકથી ઝાણા નથી.”

આમ રૂઢીની ગુલામી ન સમજાય તે રીતે જુદી પર આવરણના થર બઝાડી દે છે.

[૩]

શ્રી. રામચંદ્ર અથવા આજની ગુજ-રાતી દબે કહીએ તો શ્રી. રામચંદ્ર દશરથ અયોધ્યાકર ધર્મરતો અવ-તાર હતા, એ વાત તો હવે ઘણા ઓછા બુદ્ધિવાળાઓ સિવાય કોઈ સ્વિકારતું નથી, છતાં તે વધારે સારા માણસ હતા એમ તો મત્તિપૂર્વકના વિરોધી આય-સમાજો પણ ચૈત્ર સુદ નવમીનાં ભાપ-ણમાં ઉગ્ર સાદે કહે છે.

અને તે માટેની દલીલો. તો એટલી જ જણાવે છે કે, તેમણે પિતાનું વચન પાળ્યું, ભરત તરફ બંધુભાવ બતાવ્યો, એક પત્નીપ્રત સાચવ્યું તેમજ પોતાની પ્રજાને સુખી કરી.

હવે આ બધાં વિશેષણોની મીમાંસા કરીએ તો એ લક્ષણો પુરુષોત્તમ ગણાવા માટે પુરતાં નથી એમ જણાયા વિના નહિં જ રહે.

પિતાની આજ્ઞા પાળી એનો અર્થ એ જ કે, આપે કૈંકથીને આપેલા વચનની વાત સાંભળી તેમણે રાજગાદીનો ત્યાગ કર્યો અને પછી યૌદ્ધ વધ વનમાં ગયા.

તે વખતે તેમણે આપ સામે બંડ કપું નહિં એ એમની મોટાઈ. પરંતુ તે યુગમાં એવાં બંડ થતાં હતાં એનો કોઈ પુરાવો નથી. થતાં હતાં તો રામ માટે તાત્કાલિક એવું બંડ શક્ય હતું કે કેમ તે પણ કહી શકાય તેમ નથી.

રાજયુવરાજ તરફ અયોધ્યાવાસીઓની મમતા હતી, પરંતુ દરરથની સામે રામ યુદ્ધ પોકારે તો તેને તેઓ સાથ આપત કે કેમ તે નક્કી કરી શકાય તેવાં કોઈ પણ સાધન ઉપલબ્ધ નથી.

રામ અયોધ્યા છોડી ગયા અને કૈંકથીને તેઓ ભરત મોસાજેથી આવીને રામને સરયુને કાંઠે મળ્યો, તે વખત એવો હતો કે ભરત તેણે જે પગલું ભર્યું તેથી જુદું પગલું ભરત તો તોફાન થવાનો વિશેષ સંભવ હતો.

પરંતુ તેથી તો રામ કરતાં ભરતનો ભોગ મોટો હતો એ પુરવાર થાય છે.

અને વિના કારણે લક્ષ્મણે રામનો વનવાસમાં સાથ સ્વીકાર્યો તે જોતાં લક્ષ્મ.

છુનો આપભોગ પણુ રામ કરતાં ચડી
નય તેવો હતો,

એકપત્નીવત માટે રામચંદ્રની પુષ્કળ
પ્રશંસા થાય છે, પરંતુ રાવણની બહે-
નનું નાક કાપી નંખાવનાર અને ખુદ
જનકીનો જ ત્યાગ કરનાર રામ સ્ત્રી-
ભક્તિ તરફ કોઇ પણુ જાતનું સન્માન
ધરાવતા હતા, એમ કહેવું તે તો અધ-
શ્રદ્ધા સિવાય બીજું કંઈજ નથી.

રામરાજ્યની ગોળગોળ વાતો ઘણી
કરવામાં આવે છે, પરંતુ એ રાજ્યની
વ્યવસ્થા કેવી જાતની હતી, તે માટે
કવિની કલ્પના સિવાય બીજાં કયાં સાધનો
ઉપલબ્ધ છે? રામરાજ્યની સરખામ-
ણીમાં તે વખતે હિંદનાં બીજાં રાજ્યો
કેવી રીતે ચાલતાં હતાં, તે માટે પણુ
કશાંજ સાધન મળી શકતાં નથી.

[૪]

પરંતુ રામચંદ્રે પોતાના અંગત સ્વાથ
માટે અંગદનો પક્ષ લઈ વાલીને દગાથી
માથો એમાં કયું પુરોગોત્તમપણું સમાયતું
છે? ધર્મ અને નીતિના ઇન્કારદારો તેમાં
રામનો કય રીતે બચાવ કરી શકે તેમ
છે? મુપણુંખાનું નાક કપાવવામાં પણુ
રામે ન્યાય, નીતિ કે ધર્મનું પાલન કંઈ
રીતે કરેલું ગણાય? એક અસહાય સ્ત્રીને
જે પુરોગો આ રીતે હેરાન કરે તો વર્ત-
માન યુગમાં તે માણસને દુષ્ટનીજ ઉપમા
મળે. રામને ઇશ્વરાવતાર કે પુરોગોત્તમ
કહીને વખાણતા પ્રશંસકો એનો બચાવ
કેવી રીતે કરી શકશે?

રાવણ સાથેના યુદ્ધમાં પણુ રામે અનેક
જાતના દગા પ્રયત્નો આશરો નહોતો
લીધો એમ કોઇ પણુ તટસ્થ વિવેચકથી
કહી શકાશે નહિં.

અને શાપીની ટીકાથી સીતાને ગર્ભવતી
હોવા છતાં ખુલાસાની પણુ તક આપ્યા
વિના, વન વગડામાં મોકલાવી દેનારનાં
પત્નીવતને શી રીતે વખાણી શકાય?

આ બધા પ્રસંગોને એક સાથે રાખીને
બોધ્યે તો રામમાં જે મહત્તાનું આશ-
પણુ કરવામાં આવે છે, તેવી કશીયે મહત્તા
જણાશે નહિં.

[પં]

અને જેને દુષ્ટ, રાક્ષસ કહીને નિંદ-
વામાં આવે છે તે રાવણના જીવનને તટ-
સ્થ નજરે નિહાળીએ તો એકંદરે રામ
કરતાં તે વિશેષ સુદ્ધિમાન, વિશેષ શક્તિ-
માન તેમજ વિશેષ ન્યાયી જણાયા
સિવાય નહિંજ રહે.

સીતાનું યુક્તિ અને સાહસથી હરણ
કયું એ તેનો મોઢામાં મોટો ચુંડા.
એમ આપણને કહેવામાં આવે છે, પરંતુ
તે કાળમાં સ્ત્રીભક્તિનું આ રીતે હરણ
કરવું તેને અધર્મ કે અન્યાયી મા-
નવામાં આવતું નહોતું, તે પ્રથા તો
રામાયણ પછીના મહાભારતના સમય
સુધી ચાલુ જ હતી. ખુદ અણુને કૃષ્ણની
બહેનનું હરણ કયું હતું અને તે કામમાં
કૃષ્ણે સુભદ્રાને બધી સગવડ કરી આપી હતી.

તે સિવાય રાવણનું ચારિત્ર્ય રામ
કરતાં વિશેષ નિષ્કલંક હતું.

સીતાનું તેણે હરણ કયું, છતાં તેણે
તેની નિરાધારીતાનો લાજ લઇને એનું
સિવળ ન છુટયું. પોતાની બહેનનું નાક
કપાયાની ખખર મળવા છતાં, રાવણે
સીતા તરફ એ વેરનો બદલો લેવાની ઐશ-
વૃત્તિ ન દાખવી. એ એક જ ઘટના રાવણના
હિંમત જીવનની સાખ્તિ માટેજ છે.

અને રાવણની લ'કોનું રામાયણમાં જે વર્ણન છે તે જોતાં તો રાવણ વિજ્ઞાનના સાધનોનો શોષક અને કુદરતી તત્વોનો સ્વામી હતો એની રાજવ્યવસ્થા અયોધ્યાની રાજવ્યવસ્થા કરતાં વિશેષ સારી હતી અને તેની પ્રજા રામરાજ્યની પ્રજા કરતાં આર્થિક દ્રષ્ટિએ તેમજ શારીરિક દ્રષ્ટિએ વધુ સગવડ ભોગવનારી હતી. રાવણની રાજવ્યવસ્થા પણ આપણુદ નકોતી.

રામ અને રાવણના સમગ્ર જીવનનો તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ અભ્યાસ કરી જોતાં, તેથી જ કોઈપણ બુદ્ધિમાન માણસને કલ્પા સિવાય નહિં જ ચાલે કે રામ કરતાં રાવણ અનેક રીતે ચડીયાનો હતો.

તેમ છતાં માત્ર પરપરાથી ચાલ્યા આવતા વિચારોના શુદ્ધાત્મ જની આજના નૌજવાનોય રામને શ્રેષ્ઠ અને રાવણને અધમ માને, એ એકલી નવાઇ જ નહિં પણ અન્યાય નહિં તો ખીલું શું છે ?

[૬]

રાવણના પાત્રને હિંદુ જનતાએ અધમ કહીને હજારો વર્ષો થયાં જે અન્યાય કર્યો છે, તેનું કારણ તે દક્ષિણમાં વસનારી જાતિનો હતો તે જ છે.

ઉત્તરના લોકોએ દક્ષિણવાસીઓને અધમ મનાવ્યા હતા, કેમકે તેઓ વિજ્ઞાનવેત્તા, વિદ્વાન, શુરા લઢવૈયાં અને તેમની આણુ નહિં માનનારા હતા.

એટલે હવે રામચાણુને બુદ્ધિની કમેડીએ ચડાવી રાવણને થયેલો અન્યાય દૂર કરવાની જરૂર છે.

આ મારે નૌજવાનો જોઈએ તો ચર્ચા મંડળીઓ ગોઠવે અને ઇતર કોમના તત્ત્વ માણસને ન્યાયાસને બેસાડી રામ અને રાવણના મુકદ્દમાની ચર્ચા કરે અને છેવટે જે ફેસલો આવે તે પ્રમાણે માનવા તૈયાર થાય.

આથી અત્યારે આપણને શું લાભ થશે ? એવી મિથ્યા ચર્ચાઓ પાછળ નાહક-શા મારે કીંમતી સમયને વેડી નાંખવો ? એવી દલીલ તેમની સામે થઈ શકે તેમ છે.

તેનો એટલો જ જવાબ છે કે : પરપરાથી ચાલી આવતી માન્યતાઓને જ ખરી તરીકે સ્વીકારી લેવાની માનસિક શુદ્ધાત્મી તોડવા મારે એ જરૂરી છે. એથી પ્રાચીનતાનાં અનેક જળાં આપોઆપ તુટતાં જશે, અને તેથી બુદ્ધિવાદનો અસરકારક રીતે ફેલાવો થઈ શકશે.

ઇશ્વરી ચમત્કારોનું ધર્તીંગ

: લેખક :

ગોકુલદાસ નાનજીભાઈ ગાંધી

ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ કોઈ પણ રીતે સાબિત થઈ શક્યું નહિ ત્યારે ગમે તે પ્રકારે પણ ભોળા લોકોમાં ઇશ્વરનું બનાવરી અસ્તિત્વ કાયમને માટે ટકાવી રાખવા સારૂ સ્વાયંસાધુ ટોંગી લોકોએ ઇશ્વરી ચમત્કારોનું ધર્તીંગ ચલાવેલ છે. ઇશ્વર નથી, ઇશ્વર હિતપત્ર થયો નથી તેમજ ઇશ્વરાવતાર પણ નથી. આ અધ્યત્ન નથી. છતાં આખા જગતની આંખમાં ઘોળે દહાડે ધુળ નાંખીને, ભોળા દુનિયાની આંખે પાટા બંધાવીને જે ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ નથી તેવા ઇશ્વરની બનાવરી હયાતીના નામે સહી સીસ્ટા કરાવી લીધા છે. આવી આંધળા લેખીત કબુલતને ભોળા દુનિયા બરાબર વળગી રહી છે. આમાં કોઈ બાકી હતું તે પ્રપંચી લોકોએ ઇશ્વરાવતારને નામે પુરૂં કરેલ છે. આથી આવા ટોંગી લોકોને દુનિયાને પુતવાનો માર્ગ સઘને માટે ખુલ્લો થયો છે. આટલું કરવા છતાં એ વ્યવહાર-

કુશળ અને જમાનાના આઘેલ પાખંડી-ઓને લાગી આવ્યું કે ભોળા લોકો પાસે ઇશ્વરના અસ્તિત્વની ટીપણી ખુબ વધારે ટીપાવવાની જરૂર છે. આવી મોટી ટીપણી ટીપાવવા માટે ઇશ્વરી ચમત્કારોનું ધર્તીંગ ચલાવવામાં આવ્યું છે. ઇશ્વર છે, ઇશ્વર અનાદિ છે, ઇશ્વર અસુરોનો સંહાર કરવા માટે અને પ્રાણીજાતિની પુણ પ્રતિષ્ઠા વધારવા માટે અવતાર ધારણ કરે છે અને એ જ ઇશ્વર પોતાના ભકતોને આશ્વસનનક ચમત્કારો બતાવે છે. પોતાના ભકતોની હરેક મનોકામના પૂર્ણ કરે છે વગેરે મનગમતાં તુતો ચલાવીને અને તેના વેદો અને પુરાણોમાં ભોળાં લોકોની વંશપરંપરાની દીધે આસ્થા બેસાડીને આખી દુનિયાને પરતંત્ર બનાવી દીધી છે. લોકો ચમત્કારને વધારેમાં વધારે માને છે. આથી ચમત્કારનું ધર્તીંગ ચલાવ્યા પછી ટોંગી લોકોનો ભોળા દુનિયાને ઠગવાનો માર્ગ સઘને માટે પુરેપુરો ખુલ્લો

થયો છે અને એટલે જ સરવ બન્નો છે. ખરું જોતાં ઇશ્વરે નથી, ઇશ્વરાવતારે નથી તેમજ ઇશ્વરી ચમત્કારો પણ નથી. ચમત્કાર જેવી કોઈ ચીજ નથી; જે ચીજ કે વસ્તુનું વાસ્તવ અસ્તિત્વ જ નથી એવી ચીજ કે વસ્તુનું તદ્દન ખોટાખોટું અસ્તિત્વ હોયું કરીને ભોળા લોકોને એવા દૃઢ સંસ્કારોમાં હુબાડી દીધા છે કે એવા લોકો ઇશ્વરી ચમત્કારોમાં વધારેમાં વધારે માને છે અને આસ્થા ધરાવે છે. દુનિયાની નજરમાં હાપણુદાર જેવા દેખાતા પુરૂષો પણ પોતાનું હાપણુ એક બાલુ સુકીને ઇશ્વરી ચમત્કારોમાં આંધળા ભીંત બને છે એ એક આપણા દેશના હતભાગ્યની મહા નીશાની રૂપ છે. ઢોંગી લોકોએ ઇશ્વરી ચમત્કારોનું ધર્તીંગ કાંઈ જેવું તેવું ચલાવેલ નથી. ત્યારે ઇશ્વરના અસ્તિત્વના સંબંધમાં કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય યદ્યપિ શક્યું નહિ, કોઈ સાક્ષી મળી શક્યો નહિ, ત્યારે એમણે ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ ઇશ્વરી ચમત્કારોને પ્રમાણીયત બનાવીને સાબિત કરાવવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો. આ બનાવટી દાવ, ભોળા દુનિયામાં પાપ્યાર રૂપે પડ્યો અને સ્વાર્થસાધુઓ ચમત્કારો મારફતે ઇશ્વરનું વૂત સાબિત કરાવવામાં ફતેહ પામ્યા. આ વૂતને આજે તો આખી દુનિયા વળગી રહી છે. પારકી બુદ્ધિ ઉપર અને પારકે શ્વાસે જીવનારી ભોળા દુનિયા આ રીતે આજે સંપુર્ણ પરતંત્રતાની બેડીમાં દાબે કરીને જકડાય રહી છે. એ પરતંત્રતાની બેડીઓ પેલા સ્વાર્થી, ઢોંગી લોકો વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવતા જાય છે.

ચમત્કારની બનાવટી વાતોને સારી રીતે માનીને ભોળાં લોકોનાં ડાચાં ફાટ્યાં રહે છે. ભોળાં લોકો પોતાને પડેલા પ્રય-

ચાત્મક સંસ્કારોને લીધે ખોટી ઉઠે છે કે ફલાણુ લકતને ઇશ્વરે આવી ચમત્કાર બતાવ્યો; આવી પરચો પુર્યો. ઇશ્વર વગર આવી અલૌકિક ચમત્કાર કોણ બતાવે! જેનાં નશીબ-પુટી ગયાં હશે એ જ આવા સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરને નહિ માને!!! ખરું જોતાં ભોળા લોકોનો કેવળ આ મિથ્યા પ્રભાવ છે. કેવળ શાંતિજન્ય કલ્પનામય વાતો છે. પાખંડી લોકોએ પાડી દીધેલા કપોલકલ્પિત સંસ્કારોનું બ્રમણાત્મક પરિણામ છે. ખરું જોતાં તો કોઈ ઇશ્વરે નથી અને કોઈ ચમત્કારે નથી; તેમજ કોઈ પરચો પણ નથી. તમામ ધર્તીંગે ધર્તીંગ જ છે. બુદ્ધિપુર્વક સ્વતંત્રતાથી યોગ્ય વિચાર કરવામાં આવે તો આ સઘળું દીવા જેવું દેખાય. ભોળા દુનિયા તેમ કરવાને તૈયાર નથી. ભોળા લોકોને તો પાખંડીઓનાં રમકડાં બનીને ઇશ્વરી ચમત્કારોને નામે ઠગાયા જ કરવું છે.

ચમત્કાર નામની કોઈ પણ ચીજ નથી. બેદી બનાવ તે ચમત્કાર. જેનું કારણ ન શોધી શકાય એવી ઘટના તે ચમત્કાર. બુદ્ધિ બહારની આકર્ષિત બનાવટ તે ચમત્કાર. જે રચના જોઈને બુદ્ધિ વ્યામોહ પામે તે ચમત્કાર. ચમત્કાર એટલે એક જાતની કળા. એવા અનેક બનાવો બને છે કે જેમાં ભોળા દિલના લોકો અચંબો પામી જાય છે ત્યારે કાંઈક ચમત્કાર થયો એમ કહેવાય છે. ઘણી વખત પાખંડી લોકો કોઈક એવી અજાણી ભરી ગોઠવણ કરે છે કે તેનું ખરું કારણ ભોળાં લોકો શોધી શકતાં નથી. ત્યારે ચમત્કાર થયો એવું માની બેસે છે. ફવલ ભોળાં લોકોને ઠગવા માટે જ ચમત્કાર નામની ચીજને ઉપજાવી કાઢવામાં આવી છે. ભોળા દુનિયા ચમત્કારને બહુ બહુ પ્રકારે માને છે. ભોળાં લોકો કહે છે કે ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર.

ઈશ્વર નામનું આપું કૌભાંડ ચમત્કાર
 રૂપી બનાવટી થાંભલા વડે જ દોકલું છે.
 બોળા લોકો તો કોઈ સંત મહંતની વાતો
 સાંભળીને પ્રથમ એક જ વાત પુછે છે કે
 એવા સંત મહાત્મા પાસે કાંઈ ચમત્કાર
 છે કે માત્ર ખાલી લુપ્તમરો વેઠે છે ?
 ફલાણુ મહાત્મા મોટા ચમત્કારી છે.
 એણે અમુક આંધળાને દેખતો કર્યો; અમુ-
 કને વાછ આવતી હતી તે મટાડી દીધી,
 એક પાંગળો હતો એને પગ આવ્યા; એક
 મુંગાને બોલાવ્યો, નિર્ધનને ધનવાન
 બનાવ્યા, વાંઝીઆને ચારણાં બંધાવ્યા;
 પાંચ માણસ માટે તૈયાર કરેલી રસો-
 ઇમાં પાંચસે માણસો જમે છે અને પાછ-
 જથી પુષ્કળ પ્રસાદી વધી પડે છે. આકાશ
 સામે દૃષ્ટિ માંડતાંવેંત જ વરસાદની
 વૃષ્ટિ થઈ. લાકડાના સુકા કુંઠામાં લીલા-
 છમ કોંટા પુટયા આવી આવી ચમત્કા-
 રની વાતો સંત મહંતને નામે ચલાવ
 વામાં આવે છે. ખરી વાત તો એ છે
 કે આ તમામ કેવલ ગપ્પાં જ હોય છે.
 ઇશ્વરના ઝોઠાં હેઠળ સંત મહંતો બોળા
 દુનિયામાં પુન્ય છે. પ્રથમ ઇશ્વર છે.
 એવું બોળા લોકોને પકડાતીને પછીથી
 ઇશ્વર ચમત્કાર જતાવે છે એવું નાહું
 પકડાવે છે અને પાછજથી એવું જુઠાણું
 પ્રતિપાદન કરનારા ઢોંગી લોકો પોતાની
 પુન્ય પ્રતિષ્ઠા જમાવવા માટે એવું ધતીંગ
 ચલાવે છે કે જેના ઉપર ઇશ્વરની કૃપા
 ઉતરી હોય છે તેવા સંત મહંતો પણ
 ભારે ચમત્કારો કરી શકે છે. છેવટે આવી
 વાતો ફેલાવનારા ઢોંગી લોકો જ મોટા
 સંત મહંત છે અને મોટા ચમત્કારી
 મહાત્મા છે એવી વાતો પોતાના સાગ્રીતો
 મારફતે ફેલાવીને બોળા લોકો પાસેથી
 ખૂબ માનપાન, પુન્ય પ્રતિષ્ઠા મેળવે છે.
 જેમ સંત મહંતને નામે ચમત્કારનું
 ધતીંગ ચલાવવામાં આવે છે તેમજ ઇશ્વ-

રના નામે પણ મનમાનતાં ધતીંગો
 ચલાવે છે. બધાં ઇશ્વર જ નથી ત્યાં ના
 પણ કોણ પાડવા આવે કે મારે નામે
 તદ્દન ખોટખોટાં ધતીંગો શા માટે
 ચલાવો છો ? બનાવટી ઇશ્વર ઉભો કરીને
 સ્વકપોલકલ્પિત ગપ્પાં મારવામાં તો
 પાખંડી લોકો મણા જ શાની રાખે !
 થાંભલો ફાટ્યો ને નૃસિંહરૂપ ઇશ્વરાવતારે
 પોતાના લકતોને ચતુર્ભુજ દર્શન દીધાં.
 ભગવાને ભાણવું પાંદડું ખાધું અને
 ત્રિલોચી તૃપ્ત થઈ. ભગવાનના ચરણની
 રજ ચડતાં જ રાહ્યા પત્થરમાંથી અહલ્યા
 સ્ત્રી થઈ ગઈ. રાસમંડળમાં ભગવાને
 અનેક રૂપ ધારણ કર્યાં, ભગવાન અદૃશ્ય
 થઈ ગયા. ભગવાને બાળપણમાં આકાશ-
 માંથી ચન્દ્રને પોતાની તરફ ખેંચ્યો
 અને આકાશમાંથી મોટા કડાકા થયા.
 આકાશમાંથી ચાંદો અને સુરજ ભગવા-
 નનાં દર્શન કરવા આવ્યા અને ભારે પ્રકાશ
 છુટ્યો. ભગવાનની સવાડી પધારી અને
 આકાશમાંથી દેવતાઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.
 બાહ્યાવસ્થામાં ભગવાને અંગુઠો અડાડ્યો
 ત્યાં મેરૂ જેવો પર્વત ધ્રુજ ઉઠ્યો. આવાં
 આવાં અનેક ધતીંગો બોળા લોકોને
 ચમત્કારને નામે ભમાવીને ઇશ્વરના
 નામથી ઇગવા માટે શાસ્ત્રોમાં મનસ્વી રીતે
 કલ્પના વડે લખી રાખેલાં છે. ઇશ્વર
 જેમ કલ્પિત છે. તેમજ ઇશ્વરના નામે
 ઉભાં કરેલાં શાસ્ત્રો પણ કપોલકલ્પિત છે.
 ઇશ્વરનાં નામથી તકોટો ખેલવામાં પાખંડી
 લોકોએ ખામી જ રાખી નથી. શાસ્ત્રોમાં
 રૂપિમુનિઓને નામે પણ મનસ્વી કૌભાંડો
 ઉભાં કરવામાં આવ્યાં છે. અગત્ય રૂપિ
 એક અંજલિમાં આખો સમુદ્ર પી ગયા
 પછી એ રૂપિએ પેશાબ કર્યો અને તેથી
 સમુદ્ર ભરાઈ ગયો માટે સમુદ્રનું પાણી
 ખારું થયું. દુર્વાસા રૂપિ જમે છે છતાં
 ઉપવાસી છે. નારદ રૂપિ સરેહ સ્વર્ગમાં,

વૈકુંઠમાં અને કૈલાસપુરીમાં ગમન કરી શકે છે. આ સધળાં કેવલ ગર્ખાં જ છે. ચમત્કારને નામે ભોળાં લોકોને મોહ પમાડનારી અનેક વાતો ચલાવવામાં આવી છે મહાત્માએ અમુક માંદા માણસ ઉપર હાથ ફેરવ્યો અને તે સાંભળે થઇ ગયે. પુંક મારી અને દરદ દૂર થયું. મહાત્મા પધાર્યા અને આકાશમાંથી સોનામહેરોનો વરસાદ થયો તથા દેવદુર્લભિ વાવ્યાં. દેવોએ ઉંચેથી જ્યોષા કર્યો. પાણીમાં પત્થર તરાવ્યા, અગ્નિ સળગતો સળગતો આવ્યો તેને પી ગયા. આવી અનેક વાતો ચમત્કારના રૂપમાં કૈલાવવામાં આવી છે. આવાં ધર્મીઓમાં દિન પ્રતિદિન વધારો થયા જ કરે છે.

જલ્પુદ્ધિ જીવોને પગનાં તળાવ્યાં ચાટતાં કરવા માટે ટોંગી લોકો શરૂઆતમાં તપ અને ત્યાગનું કૌભાંડ ઉભું કરે છે. જે ભોળાં લોકો તપ અને ત્યાગમાં ફસાતાં નથી તેવાઓને ફસાવવા માટે ચમત્કારનું પાખંડ રચવામાં આવ્યું છે. ભોળા લોકો ચમત્કારથી વધારેમાં વધારે ઠગાય છે. તપ, ત્યાગ અને ચમત્કારની પ્રપંચાત્મક ત્રિપુટીથી ભોળાં લોકો તો આધીન આધીન થઇ જાય છે.

હરકોઇ ધર્મ સ્થાપનારે ચમત્કારનો ટોંગ તો કરવો જ નેહએ. ચમત્કારના મેદી ટોંગ વગર દુનિયા ઠગાય નહિ. મદારી, ગોદીઆ અને જલ્પુરોના હાથ-ચાલાકીના ખેલોને દુનિયાના અણસમજી લોકો સમજી શકતાં નથી અને આશ્ચર્ય પામે છે ત્યાં દુનિયાને ઘોળીને પી ગએલા પાખંડ અને પ્રપંચનાં પુતળોએ શુદ્ધિ-પૂર્વક ચમત્કારનો ટોંગ ફેલાવે તેમાં કાંઇ આશ્ચર્યજનક નથી.

એક તો ગર્ખાં મારીને ચમત્કારની વાતો ફેલાવવામાં આવે છે. આવાં ગર્ખાંઓ શાસ્ત્રોમાં ખૂબ મારેલાં છે. ખીજું એ ચાર ટોંગી લોકોની ટોળી હાથચાલાકીથી બનાવટી ચમત્કારો ઉભા કરીને જનતાને ઠગી શકે છે. એક ટોંગી પોતાને વાઇ આવે છે એવો ટોંગ કરે ત્યારે ખીજો ટોંગી એના ઉપર હાથ ફેરવે છે એટલે પેલો વાઇવાળો ટોંગી જાણે થઇને ચાલતો થઇ જાય કે વાતો ફેલાવો પામે કે અમુક મહાત્મા ભારે ચમત્કારી છે. આ સધળું

ઇશ્વરની બનાવટી સિદ્ધિ કરવા માટે છે. વાસ્તવ તો ઇશ્વરે નથી કે ઇશ્વરી ચમત્કારો પણ નથી.

ટોંગી લોકોએ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવ માટે શું શું નથી કર્યું? ઇશ્વર ઉભો કર્યો, ઇશ્વરાવતારનું કૌભાંડ ચલાવ્યું અને છેવટે ઇશ્વરી ચમત્કારોનું ધર્મીય હાંક્યું. ભોળા દુનિયાએ પોતાની અક્ષતને બાણ પર રાખીને આ સધળું સાચું છે એમ માની લીધું. આથી ટોંગી લોકો ફાવ્યા અને હિંમેશને માટે પોતાની વંશ પર પરાની આજીવિકા વગર મહેનતે મેળવી લીધી. વાસ્તવિક રીતે તો ઇશ્વરે નથી અને ઇશ્વરી ચમત્કારો પણ નથી સધળું કેવળ ધર્મીય જ છે.

ચમત્કાર અને પરચો માત્ર પર્વાય રાખે જ છે. ચમત્કારનો ટોંગ દુનિયાને ગાઢ અંધકારમાં લઇ જાય છે. તદ્દન પરતંત્ર બનાવે છે. લાખો અને કરોડો ભોળાં માનવો ચમત્કારને માને છે. ચમત્કાર અને ઇશ્વરની પછવાડે ટોંગી લોકોનું મોટામાં મોટું પ્રચાર કામ શરૂ જ હોય છે. ઇશ્વર અને ચમત્કારની વિરુદ્ધ પડનારને તો મોટામાં મોટો નારિતક કહી દેવામાં આવે છે.

પરાયાં દુઃખો દૂર કરવા માટે તન, મન અને ધનથી મદદ કરવી એ જ મોટામાં મોટો અને સાચામાં સાચો ચમત્કાર છે. પોતાના અને પરાયાં દેહોનું સંરક્ષણ કરવું, પોતાનું જીવન સુખમય બનાવીને ખીજના જીવનને સુખમય બનાવવાના પ્રયાસો તે ખરા ચમત્કારો છે. પરતંત્રતામાંથી મુક્ત થવું તે મોટામાં મોટો ચમત્કાર છે. મનુષ્ય જાતિએ જીવન જીવવાનું શિખવું નેહએ. સુખ અને સંતોષમય જીવન ગાળવામાં જ ખરી મજ છે, ખરો ચમત્કાર છે. જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી સુખેથી જીવે એ એક જ મોટામાં મોટો ચમત્કાર છે. ટોંગી લોકોએ કદાચ કાઢેલો ઇશ્વર અને બનાવટી ઇશ્વરી ચમત્કારો તો કેવળ ધર્મીય છે, પરતંત્ર બનાવનાર છે, જડતા તરફ ધસડી જનાર છે; માટે જ એ તો દુઃખનું કારણ છે.

ઇતિ શ્રી ચાર્વાક દર્શન ચતુર્થોધ્યાય.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

સ્પેનીશ પ્રજના હક્ક

સ્પેનની પ્રજાને માટે લોકમતથી ચુંટાયેલી પાર્લિમેન્ટમાં પસંદ થયેલા બંધારણમાં પ્રજાના પ્રાથમિક હક્કનો ઉલ્લેખ છે. આ હક્કો દર્શાવતી કલમો ૨૫ થી ૪૨ છે. આશા છે કે હિંદમાં જ્યારે સ્વતંત્રતાના ધ્યેય પર આંદોલનો ચાલી રહ્યાં છે, ત્યારે આ પરંપરા અતિ રસિક થઈ પડશે.

કલમ ૩૩, પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાની પસંદગી પ્રમાણે પંથો પસંદ કરવાનો હક્ક છે. ઉદ્યોગ અને વ્યાપારની સ્વતંત્રતા સ્વિકારવામાં આવે છે.....

કલમ ૩૪, પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાના વિચારો જાહેર કરવાનો હક્ક છે, અને કોઈ પણ પ્રકારની અટકાયત વગર તેને પોતાના વિચારો ફેલાવવાનો હક્ક છે. સત્તાધીશ ન્યાયાધીશની સંમતી વિના કોઈ પણ પુસ્તક કે કોઈ પણ પ્રકાશન બંધ પાડી શકાશે નહીં. વરીષ્ઠ કોર્ટની આજ્ઞા વગર કોઈ પણ ન્યુસપેપર બંધ કરી શકાશે નહીં,

કલમ ૩૬, ૨૩ વર્ષની ઉંમરની દરેક વ્યક્તિને મત આપવાનો અધિકાર છે.

કલમ ૩૮, શાંતિપૂર્વક સભા ભરવાનો હક્ક સ્વિકારવામાં આવે છે.

કલમ ૩૯, પ્રત્યેક સ્પેનીશમાં મંડળો સ્થાપવાનો હક્ક આપવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સ્વતંત્ર પત્રવ્યવહારનો હક્ક પણ કલમોમાં સમાયેલો છે. તેમજ લગ્નની બાબતમાં પણ છુટાછેડાનો હક્ક સ્વિકારવામાં આવ્યો છે અને સ્ત્રીઓને સામાજિક દ્રષ્ટિએ સરખી કક્ષા ઉપર મૂકવામાં આવી છે.

દાક્ષણ આફ્રીકામાં રંગભેદ

આ સળગતા સવાસે આજકાલ જગતનું ઠીક ઠીક ધ્યાન ખેંચ્યું છે. સાઉથ આફ્રીકાના ૫૦૦૦૦૦૦ કાળા લોકો, તેમજ ૨૦૦૦૦૦૦ હિંદીઓ ઉપર માત્ર ૨૦૦૦૦૦૦ યુરોપીયનોના હિતમાં સરકારતંત્ર ચાલી રહ્યું છે. કાળા હમસીઓને એક પછી એક અન્યાયો કરવામાં આવ્યા છે અને છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં આફ્રીકાના મુળવતનીઓના હક્ક ઉપર એક પછી એક વ્યવસ્થિત આક્રમણ કરવામાં આવ્યું છે. તેમના દેશની કથા સાંભળવાને કોઈને પડી નથી. નિરાધાર થઈ પડેલી આ નિરક્ષર પ્રજા પાસે જગતના ચોક્કસ પૈકાર કરવાનું કંઈ સાધન નથી. ‘ક્રન્ટ હિસ્ટરી’ નામના આગેવાન અમેરિકન અખબારમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખ પ્રમાણે— [નીચલું લખાણ સારરૂપ છે],

જનરલ હટ્ઝોગની સરકાર તરફથી કાળા પ્રજા ઉપર વ્યવસ્થિત આક્રમણ કરવામાં આવ્યું છે. તેમના ઉપર પાંચ પાઉન્ડનો ઝગીઆ વેરો

નાખવામાં આવ્યો છે. જમીનની માલીકી લગભગ પચાવી પાડવામાં આવી છે. અને નીચો ખેડુતોને કાયદાની કસોટીથી ખેતર ઉપર કામ કરનાર મજૂરો નેવા કરવામાં આવ્યા છે. આ મજૂરોને 'માસ્ટર અને નોકર'ના કાયદા પ્રમાણે કામ કરવું પડે છે. બાળકોને ફટકાની સજા કરવાની છુટ આપવામાં આવી છે.

ફેટલાક ઉદ્યોગોમાં હાથસી મજૂરો રાખવાની મના કરવામાં આવી છે અને છનીવાની મજૂર પરીષદની ખુલ્લી અવગણના કરતો કાયદો ન્યાયખાતાના પ્રધાન મેં. પીરોલેને આપ્યો છે. એશીયાટીક અને આફ્રીકનોનાં હિતવિરોધી નીતિ, હાલની સરકારતંત્રની નીતિનો મુખ્ય સૂર છે.

જાપાનનો કાવ્યશોખ

જ્યોજી ફેડરીકના અનુવાદપ્રજ્ઞ લેખમાં નીચલી કષ્ટકત 'ક્રેન્ટ હીસ્ટરી'માં પ્રસિદ્ધ થઇ છે.

કુદરતના સૌંદર્યને લાગણીથી ઉજળતી લાખામાં રજુ કરવું જાપાનનું કાવ્યસાહિત્ય છે. વાચક વર્ગના હૃદયના તાર ઝલુઝલાવે એવું આ સાહિત્ય છે. તેના અંગે અંગમાં કુદરતનો પ્રેમ હોયોછલ્લભર્યો છે. શરદ્ નકતુના ખરતાં પાંડાં, પુષ્પો, અને પક્ષીઓ; સ્વેત ખરદ્ધી આશ્ચર્યજનક થયેલા પર્વતો, સમુદ્ર કિનારે સફરજનનું વૃક્ષ, અને સાગરની ક્ષીતીજમાં પ્રકાશના પૂંજ રેલાવતો સૂર્યોદય, જાપાની કાવ્યસાહિત્યના મુખ્ય વિષયો છે. પ્રત્યેક વર્ષે શાહીપસંદગીના વિષય ઉપર કાવ્ય લખવાના આમ-

ત્રણે સારા થે જાપાનને અપાય છે. આ સ્પર્ધામાં શહેનશાહના કુટુંબો પણ ભાગ લે છે. ગયે વર્ષે 'દેવ-જના આંગણમાં પથરાયેલા ખરદ્ધ' ઉપર 'કાવ્યો' મોકલવાનું જાહેર પ્રજાને નિમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. લગભગ ૨૫૦૦૦ કાવ્યો આવ્યાં હતાં. આમાંથી સૌથી સુંદર પાંચ કાવ્યો શહેનશાહની સમીપ વાંચવામાં આવે છે.

અમેરિકાના લાવી પ્રમુખ વિશે-

અમેરિકામાં આવતા નવેમ્બરમાં પ્રમુખની ચૂંટણી થનાર છે. આ પહેલે માર્ટીન લૂથર કીંગની પક્ષ તરફથી મી. હુવર ઉભા રહેનાર છે અને ડેમોક્રેટીક પક્ષ તરફથી મી. ક્રાંડલીન ડી. રૂઝવેલ્ટની પસંદગી થઇ છે. સંભવ છે કે ડેમોક્રેટીક પક્ષની સુંદર બહુમતી જોનાં અમેરિકાના પ્રમુખ પદ પર આવવામાં ગવર્નર રૂઝવેલ્ટ સફળ થાય. તેમના જીવનની રૂપરેખાઓ પ્રસિદ્ધ થઇ છે. અને તેથી આગેવાન અમેરિકન પત્રમાં જાણીતા જીવનકથાકાર ક્લાઉડે મૂર ક્યુમે રૂઝવેલ્ટના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારો સુંદર લેખ લખ્યો છે. તેમાંથી નીચેનું વૃત્તાંત ઉતારી લઇએ છીએ.

'અમેરિકાના પ્રમુખ પદ માટે ડેમોક્રેટીક પક્ષ તરફથી ગવર્નર રૂઝવેલ્ટની પસંદગી થઇ છે. તેમને ૫૧ મું વર્ષ જાય છે. ૬ ફીટ અને બે ઇંચ ઉંચા છે. મજબુત છાતી અને બળવાન ગળું તેમને કુદરતી મજબુ છે, જુરા વાળ, આત્માની આંખો અને આકર્ષક હાસ્ય તેમના મુખ ઉપર રમી રહ્યાં છે... તેમની જઝામાં અજબ આકર્ષણ છે એવું આલેખન જરાય અસત્ય નથી. સારા સ્વભાવના, અને શાંત વૃત્તિના છે.....રાજકીય દ્રષ્ટિએ તેઓ ડેમોક્રેટ પક્ષના સિદ્ધાંતમાં માને છે. સાદા શહેરીજોમાં તેમને મક્કમ વિશ્વાસ છે. હમણાં હમણાં તેઓ ઉદાર મતવાદ તરફ ધપ્યા છે.

સંતતિ નિયમન

માટે
હિમાયત કરે છે

પૃથ્વીના પ્રત્યેક ભાગમાં સંતતિનિયમનનું વિજ્ઞાન જન્યથોપ ગભવતું આગળ વધે છે. રશીયામાં સંતતિ-નિયમનનું શિક્ષણ ખુદશી રીતે અપાય છે. ત્યાં ગર્ભપાત કરાવવાની ક્રીયા કાયદેસર ગણાય છે. સ્ત્રીઓને ક્યારે સંતતિ થવી જોઈએ અને કેટલી હોવી જોઈએ એ સ્ત્રીઓની મરજીની વસ્તુ બની છે.

વીયેનામાં પ્રત્યેક જાહેર મુત્રીમાં તેમ જ જાહેર સ્થળોમાં સંતતિ-નિયમનની માહિતી મ્હોટા અક્ષરોમાં મૂકાયેલી હોય છે. લંડનમાં તો વિશ્વવિખ્યાત બાનુડો, મેરી સ્ટોપસ પ્રખ્યાત Mothers Clinic ચલાવે છે. લીવરપૂલ, બર્મિંગહામ તેમજ માંચેસ્ટરમાં મ્યુનીસીપાલીટીઓ તરફથી સંતતિ-નિયમનનાં સગા-ગૃહો-(Clinic) સ્થપાયાં છે. જર્મનીમાં પણ જોરદાર પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ છે. અને સંભવ છે કે આ પ્રવૃત્તિ અમેરિકામાં પણ આગળ વધશે.

હિંદ તરફ જોતાં માયસોરમાં સંતતિ-નિયમનનાં સરકારી દવાખાનાં કાઢવામાં

આવ્યાં છે. રાજ્યે આવાં ચાર સ્થળો ખુદસાં મૂક્યાં છે. આ ક્લીનીકની પ્રવૃત્તિ વિશે માહિતીપૂર્ણ રીપોર્ટ બહાર નહીં પણ હોવાથી કેટલી પ્રગતિ થઈ છે તેની દૃષ્ટના કરવી કઠણ છે.

મુંબાઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા જેવાં સ્થળોમાં ડોક્ટરોએ માનગી ક્લીનીકો સ્થાપ્યાં છે. પણ લોકસમુહનો સારો સહકાર નહીં હોવાથી તેમજ ધર્મ-તત્ત્વનું આ દેશમાં ઝાઝું જોર હોવાથી આ ક્લીનીકો આગળ વધી શક્યા નથી. કે પ્રગતિ બતાવી શક્યાં નથી.

જતાં હિંદની વસ્તી કુદકે અને જુસકે વધતી જાય છે. એ સત્ય નરી આંખે જોવા જતાં અનેકો હજુ એ વસ્તુ ઉપર વિચાર કરવાનો કે આ નિરંકુશ પ્રજા-ઉપાદાનને વૈજ્ઞાનિક દબે અટકાવવાનો વિચાર સ્પુરતો નથી એ અતી શોકપ્રદ વસ્તુ છે.

હજુ પણ જોઈએ સંતતિ-નિયમનના વિજ્ઞાનનો વિરોધ કરતાં હોય તેમને સર. એમ. વિશ્વેશ્વરાયાના અભિપ્રાયને વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ. માયસોર વિશ્વ-

વિદ્યાલયના આશરો નીચે બોલતાં સર
એમ. વિશ્વશ્રવાયાએ જણાવ્યું હતું કે.

“આજે દેશમાં વસ્તી વધી રહી
છે. ભૂખમરો અને બેકારી પણ
ખૂબ વધ્યાં છે એટલે જ આપણે
તેના ઉપર સંભાળપૂર્વક વિચાર
ચલાવવાની જરૂર છે.”

“ખીજ દેશો-
માં ઉઘોગો ખી-
લવાને લીધે ખેતી
ઉપર જીવનારા-
ઓ ધટપા છે.
જ્યારે હિંદમાં
છેલ્લા વીસ વ-
ર્ષમાં ચાર કરો.
ડનો વધારો આ-
પણી વસ્તીમાં
થયો છે.”

...અત્યારની
અદ્ય આવક
અને ઓછી આ-
વડતવાળી પરિ-
સ્થિતિમાં ચીલ-
ઝડપ વધતી
વસ્તી ઉપર અં-
કુશ મૂકવાની

અગત્ય ઉપર મેં ક્યારનું ચ
ધ્યાન ખેંચ્યું છે. પરદેશ ગમન
કે મોડા પરજીવાથી વસ્તી ઘટે.
પણ વધુ આધુનિક અને અસરકા-
રક ઉપાય તો સંતતિનિયમન છે.
હિંદનું જન્મપ્રમાણ અન્ય દેશો
કરતાં વધ્યું છે. આપણે એવા
અનેક માણસોને મળીએ છીએ કે
જેઓને મોટું કુંડુપ હોવાથી

અનેક સગવડો ઉપર કાપ મૂકેલો
પડે છે. જાહેર સંસ્થાઓ દ્વારા
વ્યક્તિગત કુંડુંઓને કહેવું જોઈએ
કે સંતતિ ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ
મૂકવાની જરૂર છે, બધા જ મુદ્દાઓ
દેશોમાં સંતતિનિયમનનો પ્રચાર
ચાલે છે. અને વિશાળ સમુદાય અનુ-

વાંચકોના લાભનું.

સંતતિનિયમન વિશે લે-
ખારે માહિતી મેળવવી છે ?
લેખોને આ વિજ્ઞાનમાં રસ છે ?
તો લેખો વધારે માહિતી મેળ-
વવા નીચેના સરનામે પત્ર-
વ્યવહાર કરશો તો માહિતી
મફત પુરી પાડવામાં આવશે.
લેખો. તંત્રી, સંતતિનિયમન
વિભાગ.

C/o નવયુગ મુદ્રાલય.

૨૧ દલાલ સ્ટ્રીટ કોટ, મુંબઈ

સર છે અને
હિંદમાં પણ તે
જણીતું છે.
જો વિશાળ
પ્રમાણ ઉપર
તેનો અનુસરે-
વામાં આવે
તો વ્યક્તિગ-
ત કુંડુંઓમાં
દુઃખો ઓછાં
થશે અને જી-
વનું પ્રમાણ
ઉંચું જશે.

સમાજનું
હિત ધ્યાનમાં
પ્રત્યેક આ
વિચાર ઉપર
ઉંડો વિચાર
કરવાની જરૂર

છે. સંતતિનિયમનનું વિજ્ઞાન એ
હવે સ્થાયી અને સિદ્ધ વસ્તુ બની
છે. અને છતિહાસમાં તે જરૂર
રહી રહેશે.

સર વિશ્વશ્રવાયાના આ શબ્દો ઉપર પ્રત્યેક
હિંદીએ ઉંડો વિચાર કરવાની જરૂર છે.
આપણા પ્રદેશમાં વસ્તી વધી રહી છે.
આપણે સલાહ કરી શકીએ છીએ કે જ્યારે

હિંદમાં ચાર કરોડ જેટલી વ્યક્તિઓને
બેકારીના ત્રાપ સહન કરવા પડતા હોય
ત્યારે પ્રજોત્પાદન ઉપર અંકુશ મૂકવાની
ચોજના શું નીતિમય નથી?

એક સુંદર સુચના.

સાહેબ,

સંતતિનિયમનના વિભાગમાં જો મ્હારી
આ સુચનાને પ્રસિદ્ધિ આપશો તો હું
આભારી થઈશ.

પ્રથમ તો આ દેશમાં સંતતિનિયમનના
જ્ઞાનની જરૂર વિશે અત્યારે બે અભિ-
પ્રાય હોઈ શકેજ નહીં. આથી હું એમ
સુચવવા માગું છું કે જો હિંદની મ્યુની-
સીપાલીટીઓ આ પ્રશ્નને ઉપાડી લે તો
સંતતિનિયમનના સાધનોની વૈજ્ઞાનિક
માહિતી મળી શકે.

આ અંગે મ્યુનીસીપાલીટીઓને અનેક
અનુકૂળતાઓ છે. પ્રત્યેક મ્યુનીસીપાલીટીને
પોતાની હોસ્પિટલ હોય છે અને હોસ્પિ-

ટલમાં સંતતિનિયમનની માહિતી આપવા
માટે સહેલાઈથી વ્યવસ્થા થઈ શકે.

તેમજ હોસ્પિટલના ડોક્ટર સમુદાયને
સંતતિનિયમનનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન હોવાથી
તેઓજ આવી માહિતી આપવાને માટે
જાણી વધુ લાયક છે.

તેમજ આવી વ્યવસ્થા અન્ય સંસ્થાઓ
ઉપાડી લે અને મ્યુનીસીપાલીટી આપે
તેમાં ખર્ચનો અતી બચાવ થશે. આશા
છે કે મ્હારી સુચના તદ્દમને જરૂર
પસંદ પડશે.

આપનો 1 વશાસુ

ફીરીટ. મ.

ભાઈશ્રી ફીરીટની આ સુચનાને અમે
સહયોગ આપવા આપીએ છીએ અને
આશા છે કે ઇંગ્લેંડની મ્યુનીસીપાલીટીની
માફક આ પ્રદેશની મ્યુનીસીપાલીટીઓ
પણ સંતતિનિયમનનું જ્ઞાન આપતી
Clinic સ્થાપીને જનતાને આ જ્ઞાન
વૈજ્ઞાનિક રીતે મેળવવામાં મદદ કરશે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળાને આહુક થવાની લાજામણ કેમ કરતા નથી?

તાકાત અને તન્દુરસ્તી

સીફીલીસ ! આ શબ્દ સાંભળતાં જ કાળજીમાં કંપારી વધુ છે. હૃદયના ધમકારાનો અવાજ વધે છે. શરીરમાં ધ્રુજારી થઈ જાય છે ! પૃથ્વીના પટ પર ભયંકરમાં ભયંકર અને દીર્ઘજીવીમાં દીર્ઘજીવી જે ડોકાઈ વ્યાધી હોય તો સીફીલીસ છે. ક્ષયથી ખીજે નંખરે આ દર્દ માનવ-સમૂહને પીડે છે.

આ દર્દને ઉત્પન્ન કરનારાં જંતુને સ્પીરોચીટા બેસીલસ કહેવાય છે.

આ જંતુ ન્હાનાં પણ સર્પાકાર હોય છે. સીફીલીસથી પીડાતા માનવના લોહીમાં આ જંતુઓ સહેલાઈથી માલમ પડે છે.

સીફીલીસ

આ દર્દ પૂર્વે હિંદમાં ન હતું. ઇતિહાસ પ્રમાણે ત્રણસો વર્ષ પહેલાં વર્તમાનકાલી-ઓએ આ દર્દને અહિં આણ્યું. તેમાંથી એવ વધ્યો. આજે હિંદમાં પ્રત્યેક શહેરમાં મેંકડો જણ આ દર્દથી પીડાઈ રહ્યા છે.

પણ આ દર્દને નિર્મૂળ કરવું જરાયે અશક્ય નથી. છેલ્લી વૈજ્ઞાનિક દ્રવ્યથી સારવાર કરવામાં આવે તો આ દર્દના ઘનવને આ દેશના કિનારાથી દૂર કરવાનું કામ અતિ સરળ છે.

તેમજ દર્દથી પીડાતાં માનવે પણ પાદ રાખવાની અગત્ય છે કે આ દર્દ અસાધ્ય નથી. જે વૈજ્ઞાનિક ઉપચારો આરંભવામાં આવે તો આ દર્દને મટાડવું એ સાવ સહેલી વસ્તુ છે. આટલી પ્રતાવના પાળી આપણે દર્દ પર આવીએ. આ દર્દ ઉત્પન્ન થાય છે વ્યધીગ્રસ્ત શરીરના જાતીય સહવાસથી. જે પુરુષને આ દર્દ હોય અને જે તે સ્ત્રી સાથે સહવાસ કરે તો તે સ્ત્રીને આ દર્દ લાગુ પડે છે અને તે જ પ્રમાણે સ્ત્રીથી પુરુષને પણ એવ લાગે છે.

દર્દપ્રસારનો આ ધોરી માર્ગ છે. અન્ય રસ્તેથી પણ દર્દ પ્રસારે છે. જેમાં સીફીલીસના ચાંદવાળા દોષ્ટ ઉપર ચુંબન કરવા-

થી, તેમ જ દુવાલ વગેરે વાપરવાથી આ દર્દ આગળ વધે છે. પણ સેંકડે દૃષ્ટકા જેટલાં દર્દ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રસારે છે પીડિત સ્ત્રી પુરુષોના જાતીયસમાગમથી.

આ દર્દ એકવાર શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે કે તેના જંતુઓ પહેલાં Lymphatics* વાટે અને પછી રક્ત વાટે આખા શરીરમાં

* આ શબ્દનો ગુજરાતી અર્થ અન્ય ડોકાઈ વૈધઅંધુ જણાવશે તો લેખક આભારી થશે—તંત્રી.

જાય છે. તદ્દમે જાણો છો કે રક્ત આખા શરીરમાં પ્રસારે છે એટલે જ્યાં જ્યાં રક્ત જઈ શકે છે ત્યાં ત્યાં સીડીલીસને ઉત્પન્ન કરનારા જંતુઓ જઈ શકે છે. અને તેથી આપણને પ્રત્યેક અંગમાં દર્દ માલમ પડે છે. જેમકે મગજનો, સીડીલીસ, ફેફસાનો સીડીલીસ, તેમજ આમડીનો સીડીલીસ.

આ દર્દ વારસામાં ઉતરે છે એસાથી લયંકર વસ્તુ છે. માતૃપિતાના દોષબદ્ધ નિર્દોષ બાલકને સહન કરવું પડે એના કરતાં વધુ અનિષ્ટ અન્ય શું હોઈ શકે?

પણ આ દર્દને મીટાવવું શક્ય છે એ વસ્તુ કોઈ ન વીસરે. દર્દથી પીડાતા માનવે અસહાય બનવાની, કે નિરાશ થવાની જરૂર નથી. આથી તેની જીંદગી નકામી નથી બનતી. અને જે તે ઇચ્છશે તો જરૂર તે પોતાની જીંદગી નવેસરથી શરૂ કરી શકશે.

આ દર્દને નિર્મૂળ કરવાના બે સાધનો છે. પ્રથમ તો આ રોગને પ્રસારતો અટકાવવો અને બીજું પીડાતા શરીરને રોગમુક્ત કરવાં. જે હિંદમાં બધાં જ શરીર રોગમુક્ત બની જાય તો સીડીલીસ પ્રસરી શકે નહિ. આ સિદ્ધાંત ઉપર ક્રાંસ અને વીચેનામાં વૈદ્યકિય સારવાર થાય છે. આ સાધનો આપણે અહીં દુકામાં જોઈ જઈએ.

પ્રથમ તો પ્રત્યેક ગામીએ આ રોગના નિર્જ્વાલ પાસે જઈને સારવાર મેળવવી જોઈએ. અને જ્યાં સુધી આ વ્યક્તિના લોહીમાં જંતુશોષક પ્રયોગ 'Wasserman Taste' નકારમાં ન આવે ત્યાં સુધી દવા ચાલુ રાખવી જોઈએ. તેમ કરવામાં આવે તો જ શરીર લયમુક્ત બને.

અલ્પજાત દવા તથા વૈજ્ઞાનિક ઉપાયો અતિ કિંમતી છે અને સાધારણ માણસને આ પ્રકારની વૈજ્ઞાનિક સારવાર મેળવતાં અતિ મુશ્કેલી પડે છે છતાં પણ શક્ય

બને ત્યાં સુધી વૈજ્ઞાનિક સારવાર કરવાના સ્થળોની જાણ મેળવીને તરત જ ઉપચાર શરૂ કરવો જોઈએ. કારણ કે આવા વૈજ્ઞાનિક ઉપચારોમાં જ તેમના પાકીના જીવનનું સુખ સમાયેલું છે.

હવે રોગમુક્ત રહેવા માટે નીચેની સુચનાઓ પાલનમાં રાખવાની જરૂર છે. પ્રથમ તો પીડિત શરીરોએ દર્દ નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી જાતીયસહવાસને તીકાં-જલી આપવી જોઈએ.

તેમજ પુરુષોએ તેમ જ સ્ત્રીઓએ જાતીયસહવાસ પહેલાં અસ્પર્શ રોગમુક્ત છે કે તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ.

તેમજ વેશ્યાઓ સામાન્ય રીતે આ દર્દથી પીડાતી હોવાથી તેમની સાથે જાતીય-સમાગમમાં આવતાં પહેલાં પુરુષે આવા રોગથી ઉપજતાં કણુ પરિણામોની કદંબના કરવી જોઈએ. તેમજ જે તેનામાં આ પ્રયોજનને રોકવાની તાકાત ન હોય તો French Leather નો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આવું સાહીત્ય અદ્ય કિંમતે મળી શકતું હોવાથી અત્રે આલેખવું બીજા જરૂરી છે.

તેમજ પ્રત્યેક આ રોગ થયા પછી લગભગ ત્રણ વર્ષ સુધી તો લગ્નનો વિચાર પણ કરવો ન જોઈએ. તેમાં જ તેમનું આખરી હિત છે. અલ્પજાત જે માણસ આ દર્દથી તદ્દન મુક્ત થઈ ગયો હોય તેને જરાય વાંધો નથી.

* હમારી વિનંતિથી લેખકે આ પત્રના વાંચકો માટે આવાં સ્થળો તથા સેવાભાવી ડોક્ટરોની જાણ કોઈ પણ પ્રકારની શી વગર પુરી પાડવાનું સ્વીકાર્યું છે. માહિતી મંગાવનારાઓએ

‘ ડોક્ટર ’

C/O તંત્રી, નવચુગ

૨૧, દલાલ સ્ટીટ, કોટ, મુંબાઈ
એમ કરવું.

નવું-સાહિત્ય

રાજસ્થાનની રાજખટપટ.

લેખક: ધનશંકર હીરાશંકર
ત્રીપાઠી. પ્રકાશક: વીસમી સદી
કાર્યાલય, ૭૬ ટેમરીન્ડ લેન
ફોટો મુદ્રણ. મુદ્રક: પાંચ રૂપીયા:

સ્મરણ અને શિષ્ય કોટીનું સાહિત્ય
આપવા માટે પંકાયેલા સાપ્તાહિક 'વિ-
સમી સદી' ના સંચાલકોએ આ વર્ષનાં
બેટ પુસ્તક તરીકે આ દળવર ગ્રંથ વિના
મૂલ્યે ગ્રાહકોને આપ્યો છે. અદ્યતન સદીની
અંદર આ વાર્તાની વસ્તુ રમે છે. વાર્તાની
વસ્તુ ઐતિહાસિક છે. બાપા અને સરળ
અને લોકપ્રિય છે. અને આ પુસ્તક બહુ જ
અલ્પ સમયમાં લોકપ્રિય થઈ પડશે એવી
અચીત જ આશા રાખી શકાય. આ
વાર્તાની વસ્તુમાં ગુજરાતના સુવાન ચિત્ર-
કાર કલાન્ધીએ અનુરૂપ ચિત્રો દોર્યા છે.
એટલે પુસ્તક ખરેખર અતિ આકર્ષક
બન્યું છે.

ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં બહુધા
ઇતિહાસને પોતાની દ્રષ્ટિએ ચિતરવાની
નબળાઈ નવલકથાકારમાં સામાન્ય હોય

છે, તેથી જ આ નવલકથામાં કયા સુધી
ઐતિહાસિક સત્ય જળવાય રહ્યું છે તે તો
કહી શકાય તેમ નથી, પણ લેખકે પ્રસ્તા-
વનામાં કરેલા નિર્દેષ પ્રમાણે જણાય છે
કે પીંઢારાગમાં બનેલી બે ત્રણ ઐતિ-
હાસિક ઘટનાઓને આ વાર્તામાં ગુંથવામાં
આવી છે. અમે આશા રાખીએ છીએ
કે બાપીમાં પણ શ્રી. ધનશંકર હીરાશંકર
ત્રીપાઠી આવા ગ્રંથો આપ્યા કરશે.

હવે પુસ્તક ઉપર આવીએ. પુસ્તકમાં
વાર્તા ગુંથણીમાં રસની ક્રમાવટ સારી
થઈ છે પણ કોઈ કોઈ સ્થળે રજપુત-
સૌરના પ્રસંગોના વર્ણનમાં અસકપનાની
છાયા તરવરે છે. દાખલા તરીકે ત્રીજા
પ્રકરણમાં 'અળહુવા કુમારને' પાટનગરમાં
રાગ અને તેના સૈનિકો સમક્ષ રચાયેલા
વધસ્તંભ આગળથી તેના સાથીઓ મૂકત
કરાવી જાય છે. એ સામાન્ય બુદ્ધિથી
પણ વિચારીએ તો આ ઘટના લેખકે જેમ
વર્ણવી છે તેમ બનવી અશક્ય લાગે છે.
આખું જ બીજા પ્રકરણમાં બન્યું છે.
કોઈ કોઈ સ્થળોએ વાર્તાએ કુદકા માર્યા
છે. આ સર્વ ઐતિહાસિક નવલકથાની
દ્રષ્ટિએ ઉણપો છે. પણ બાપાની સરળત

અને એક પછી એક બનતા બનાવો વાંચ-
કની કલ્પનાવૃત્તિને રમ્ય વિહાર અપે છે
એટલે પુસ્તકનું વાંચન નિરસુનથી બનતું.

એકંદરે વાર્તા સફળ થઈ છે. અને
આવો સુંદર ગ્રંથ વિનામૂલ્યે ગ્રાહકોને
આપવા માટે અમો વિસમી સદીના સંચા-
લકોને અભિનંદન આપીએ છીએ.

સત્યની શોધમાં

લેખક: ઝવેરચંદ મેઘાણી.

પ્રકાશક: કુલછાપ કાર્યાલય
રાણપુર. મુદ્દત: એક રૂપિયો.

અમ્પ્ટન સિંકલેર નામના અમેરિ-
કાના ઉદ્ધામ વિચારકની 'Samuel the
Seeker' નામની નવલકથાને આધારે
આ પુસ્તક રચાયું છે. ખીરાદર મેઘાણી
અત્યાર પહેલાં એક સુંદર સમાજના છ-
વનરૂપથી સાહિત્યકાર તરીકે પ્રસિદ્ધી
પામ્યા છે, એટલે એમની લાક્ષણિક કલા,
મોહક ભાષા અને તેમનાં શબ્દરચનાનાં
લાક્ષિત્ય વિશે લખવાની જરૂર નરૂર
નથી. આ પુસ્તકમાં પણ તેમણે અતી
કૌશલ્યતાથી ઇંગ્લીશ વસ્તુને ગુજરાતીમાં
ઉતારી છે. વાર્તાની ગુંથણી આ દેશને
અનુકુળ કરવામાં તેઓ સારી રીતે સફળ
થયા છે.

અમ્પ્ટન સિંકલેરનો પરિચય ગુજરાતને
કંઈક કંઈક તો છે જ. પણ તેના પુસ્તક-
કોમાં તો આ પહેલું જ પુસ્તક ગુજરા-
તીમાં ઉતરે છે. આવાં પુસ્તકોનો વધુ ને વધુ
અનુવાદ થતો જાય એવી અમારી અભિ-
લાષાઓ સાથે અમો જરૂર આશા રાખીશું
કે આવાં પુસ્તકોની સાથે અમ્પ્ટન સિંક-
લેરે ખોધેલા સિદ્ધાંતોની ટુંક સમીક્ષા

પુસ્તકની પ્રસ્તાવના રૂપે આપી હોત તો
પુસ્તકને સમજવામાં સરળતા સાંપડત.

પુસ્તકનું જેટલું, અને મુદ્દત રૂપે
અને ઉંચકોટીનું છે. અને તેનું કદ બેતાં
પુસ્તકનું મૂલ્ય તદ્દન યથાર્થ છે. અંતમાં
અમો અત્યેક યુવાનો આ પુસ્તક વાંચ-
વાની ખાસ વિનંતી કરીએ છીએ.

સીતમની ચક્ષીમાં

લેખક: ન્હાતુ ઠંકર. પ્રકાશક:

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર ઝવેરી-
વાડ. અમદાવાદ. મુદ્દત ૦-૬-૦.

૧૯૨૯ની રાષ્ટ્રિય ચળવળે ગુજરાતના
યુવાનોના માનસ ઉપર સારી તેમજ
નરસી અસર કરી છે. આઝાદી માટેની
ઉચ્ચ ધગશને માર્ગ મળતાં તેમનામાં
સ્વાધીનતા માટે આત્મબલિદાન આપવાની
ઉચ્ચ તમન્ના જન્મ્યા છે. પણ મહાસ-
ભાના અરૂપ રાજકિય પ્રોગ્રામને લીધે
ગુજરાતના યુવાનોને રાજકિય દ્રષ્ટિબિંદુ
નથી સમજાયું. આથી જ વિચારસંભ્રમ
(Confusion of Thought) વાળા
યુવાનો ગુજરાતમાં પગલે પગલે મળી
આવે છે. આવા એક યુવાન લેખક પોતાની
મનોભાવનાને સીતમની ચક્ષીમાં શબ્દરેહ
આપ્યો છે.

એક જમીનદાર સરકારની જવાબી
નિર્ધન બનનાં વેર લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરે
છે. આ પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં તે ભોંય અને
પિસ્તોલનો માર્ગ પકડે છે. આ માર્ગમાં
તે નિષ્ફળ નીવડે છે. બસ! આટલી આ
વાર્તાની વસ્તુ છે. તેની આબુઆબુ
લેખકે પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં જેલના
સીતમને વધુ વધારો યત્ન કર્યો છે.

મુડીવાદ-જગીરદારવાદ વગેરે પ્રશ્નો ઉપર અપરિપક્વ વિચારોનાં છાંટણાં કર્યાં છે. અને અંતમાં 'સ્વાભાવિક નિષ્ક્રિયતાને આલેખી કથા સમાપ્ત કરી છે. કથા 'આપનીતી'ની છટામાં લખાઈ હોવાથી રસની જમાવટ ઠીક ઠીક થઈ છે. પણ અધુરો વાક્યો, અને તેની નીચેથી નીતરતું લેખકનું ભાવનાબળ પુસ્તકમાં વિચારબળની ઉણપને ઠીક ઠીક ઢાંકી દે છે.

પુસ્તકનું કવરપેજ આકર્ષક છે. 'નવયુગ પુસ્તક ભંડારે' આવાં પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને સુવાન લેખકોની કલમને જાહેરમાં આણી છે. એ બદલ સંસ્થાને ધન્યવાદ ધરે છે, ગુજરાતના અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ઉદ્ધામ સાહિત્યમાં 'શીતમની ચણીમાં' નવી ભાત પાડે છે. પહેલી જ વાર 'ક્રાંતિકારી (Terrorist)' સુવાનોના માનસની

ચર્ચા કરે છે. એટલે જ અમો તેને સહયોગ આપકાર આપીએ છીએ.

ગરીબની દુનીયા

લેખક: જયંત દાંક. પ્રકાશક.

કિરીટ પ્રકાશન મંદિર. વાડી.

પુરા, રાજકોટ. મુદ્ય ચાર આના.

જયંત દાંકે વિદ્યાર્થીકાળમાં લખેલી આ ૭ વાર્તાઓ મજદુરોની દુનીયામાં રમે છે. બધી વાર્તાઓની વસ્તુ શ્રમજીવીઓના જીવન ઉપર જ રચાયેલી છે. વાર્તાઓ એકંદરે સારી છે. આશા છે કે શ્રમજીવીઓને સહન કરવાં પડતાં કષ્ટો અને મુશ્કેલીઓ ઉપર આવી વાર્તાઓદ્વારા સહાનુભૂતિના બે આંસુ સારવાને બદલે શ્રી. જયંત દાંકે કંઈક સક્રિય વૈજ્ઞાનિક માર્ગે પણ વાર્તાની વસ્તુમાં ઝુંપી દે. આજનો શ્રમજીવી દીશાસુચન ધરે છે.

સાભાર સ્વિકાર.

પુસ્તક.

પ્રકાશક.

મુદ્ય.

પેશાવરથી મોસ્કો.

ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિર

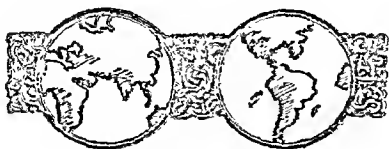
૧-૪-૦

મુરત.

નાથાચુડાનો નારી વિભાગ

— આકાશગર ૧૯૩૨ —

દાસની મ્લ. પતિનશીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાવેશ મુજા ત્રી મગાને
શ્રીયત મહાગા. આશુદેવ નાવડા
તરફથી સંનિવસ સંપ્રેમ લિલ.

તંત્રી :
કુમારી બચુબહેન લોચાલા

एमती स्व. पतिश्रीता म्माणाई

श्री फ'वे' गुज'ती समाने

श्रीयुत गह्याभा. व्या' ह' याव'प

तन्मयी सौम्य सप्रेम से.

નાશવિભાગની નોંધા:

તંત્રાસ્થાનેથી--

ગાંધીજીએ લીધેલી બીજાપ્રતિજ્ઞાનું પરિણામ બહુ આનંદજનક આવ્યું. સેંકડો વરસોથી ખાડામાં ગળાવી દીધેલા અસ્પૃશ્યોને અપનાવી લેવાનું જે સ્તુત્ય પગલું ગાંધીજીએ લયું તે એકલા અસ્પૃશ્યોના નહિ પણ આખા હિંદુ સમાજના લાભનું પગલું છે. રૂઢીથી જકડાએલાઓનાં અંધકારનાં પડળા દૂર કરવામાં ગાંધીજી મોટે ભાગે ફળાભૂત થયા છે. ધર્મને નામે રૂઢીચુસ્તો અજીતો પ્રત્યે જે અન્યાયો કરી રહ્યા હતા અને તેમની ઉપર ભુદ્ધ વર્તાઈ રહ્યા હતા તેનો ફડચો આટલા ટુંક સમયમાં મહાત્માજી શિવાય બીજા કોઈ લાવી શકે એમ નહતું. અત્યારે તો દરેકના મોઢામાંથી એ જ શબ્દો સંભળાય છે કે વર્ગો સુધી સુધારકો ન કરી શક્યા તે ગાંધીજીએ એક અઠવાડીયાનાં ટુંકા અરસામાં કરી બતાવ્યું.

હિંદુ સાતિના ભાગલા પાડી નાંખી, તેને રાજકીય દષ્ટિએ તદ્દન નીર્બળ બનાવી દેવાની સરકારની બાજુ તદ્દન ઉંધી વળી ગઈ છે. આના અનિષ્ટ પરિણામથી એલા એ એક શુભ ચિન્હ છે.

જીઓએ પણ અસ્પૃશ્યોને અપનાવી લેવા માટે જે પ્રયાસો કર્યા છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ થયે છે. કારણ કે ધર્મનાં મૂળ જીઓમાં એટલાં ઉંડાં ઉતર્યાં છે કે એને એકદમ ઉખેડી નાખવાનું કામ

બહુ મુશ્કેલ છે. જ્યાં અજ્ઞાનતાનું સામ્રાજ્ય હોય ત્યાં ખરું મોટું સમજવાનો અવકાશ જ ક્યાંથી હોય? તેમાંએ વળી નાનપણમાં નીચઉંચ્યતાના સંસ્કારની છાપ પડી હોય એટલે તેમનામાં સામુદાયિક ભ્રાતૃભાવ ક્યાંથી ઉદ્ભવે? ભુલે-મુકે અજીતને અડધી જવાય તો ઘેર જઈ સ્નાન કરનારી સ્ત્રી આજે પોતાના ધર્મના ધામમાં જ સાથે ઉભાં રહી પ્રાર્થના કરવાનું કબુલ કરે એટલું જ નહિ પણ અંધશ્રદ્ધાનું એનભાઈએને સમજવવાનું કામ ઉપાડી લે એ કંઈ ઓછા આનંદની વાત નથી.

પણ ખુદેનોએ આવા નજીવા કારણ માટે પોતાની શક્તિ વેડફી નાંખીને સંતોષ માનવો નેહંતો નથી. અહુતોને 'તો ત્યારે જ અપનાવ્યા કહેવાય કે જ્યારે રોડીવહેવાર જ નહિ, પણ એટી-વહેવાર પણ ચાલુ કરવામાં આવે. જે લાયક છોકરો કે છોકરી હોય તો હિંદુઓએ અહુતો સાથે લગ્નસંબંધ નેહંતાં શા માટે ગભરાવું નેહંએ? સંજોગવશાત્ એ લોકો એ સ્થિતિમાં મુકાયા એમાં તેમનો શું દોષ? એ સ્થિતિ લાવનાર હિંદુસમાજ છે માટે ખુદેનો આ દિશામાં બહુ અસરકારક કામ કરી શકે.

અત્યાર મુધી નિશાળામાં તેમને દાખલ કરવામાં નથી આવતા તો ખુદેનોએ તે માટે સખ્ત પ્રયત્ન અને પ્રયાસ કરવા

નેછએ. શિક્ષણ એ જ તેમના ઉદ્ધારની ચાવી છે નહિં કે મંદીરપ્રવેશ. ધર્મનાં તો હવે ઉતરતાં પાણી છે એટલે શિક્ષણના પૂરમાં એને તણાતાં કેટલી વાર ?

ખીલું એટલું જ અગત્યનું કામ બેનોએ ગામડાઓમાં કરવાનું છે. કારણ કે જુના વિચારના ત્યાં અડડો જમાવી બેઠા છે. અસ્પૃશ્યોનો પડછાયો પણ ત્યાં અસલ છે ત્યાં જઈ ઉજળીયાન ગણાતા હિંદુઓની શુદ્ધ દેહણે લાવવાની જરૂર છે. ગામડે ગામડે અસ્પૃશ્યતા નિવારણની મસાલ બેનો લઈ જશે ત્યારે જ તેમણે સંગીન કાર્ય કયું કરેવાશે.

અત્યાર સુધી તો હિંદુ લોકોએ ગાંધીજીને બહુ સારો સાથ આપ્યો છે. પણ હવે તે માટે વ્યવહાર કામ કરી બનાવવામાં જ તેમની કસોટી સમાજેથી છે. અપવાસ આદરવાનો ગાંધીજીનો આશય હિંદુસમાજમાં ક્ષણિક આવેશનો ઉભરો લાવવાનોન હતો પણ તેમનામાં ખરો હૃદય-પલટો કરાવવાનો હતો એ દરેક હિંદુએ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ગાંધીજીએ છેલ્લું

નીવેદન બહાર પાડ્યું. એ જ એની પુરતી સાબિતી છે. ગાંધીજીને આલડજેટને નામ-શેષ કરવા માટે ફરીથી એ ભીમપ્રતિજ્ઞા લેવાની હિંદુઓ ફરજ ન પાડે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. જમાનાના વેગ સાથે હિંદુ સમાજ પોતાની પ્રગતિ નહિં કરે તો કેમ ચાલશે ? પણ એટલું દરેક જણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ સામાજિક ઉન્નતિ સાધવા જતાં રાજકીય પ્રવૃત્તિ ખોરબે ન પડે. આપણે તો અ.ખા રાજકીય બંધારણ સામે મોરચા માંડવા પડશે.

અસ્પૃશ્યોને સામાજિક હકકો આપવા ઉપરાંત તેમના આર્થિક લાભ પછવાડે પણ જનતાએ પુરતું ધ્યાન આપવું પડશે. અને તે માટે તેમજ આલડજેટને છેવટને સારૂ દેખાવી દેવા માટે રાજકીય સત્તાની ખાસ જરૂર છે. એટલે સમાજ સુધારના જ કામ તરફ એકલું ધ્યાન આપવામાં આવે અને રાજકીય બાબત તરફ દુર્લક્ષ થાય તેમ ન થાય તે માટે સાવધાન રહેવાની અમારી સફુને નમ્ર લલ્લા મળુ છે.

એ કે વિ નં તિ.

જગતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને 'નવયુગ' મોકલવામાં આવે છે. છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા નથી. તો સર્વ તંત્રી બિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને અસ્ત્રાએ મોકલવા.

તંત્રી—'નવયુગ' ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

શિક્ષિત સમુદાયના જીવનને સ્પર્શતી નવલિકા.

ધ. હીઆળમાં નવના ટકોરા ચાયા. તે સાથે જ જાણે પોતાના વિચારોને પ્રોત્સાહન મળ્યું હોય તેમ અંજની સફળતા ઉડી અને જોરથી અંટા મારવા લાગી. અંતે કંઈક નિશ્ચય કરી નાંખ્યો હોય એમ તેની મુખમુદ્રા પરથી જણાઈ હતું.

તેણે વાંચવા એક ચોપડી હાથમાં લીધી પણ વ્યાકુળતાને લીધે એક શબ્દ પણ તે વાંચી શકી નહિ. તરત જ ઉડી ગેલેરીમાં આવી પણ કોઈ નહિ જણાતાં ચુસ્સા માં પાછી ફરી. તે પોતાના પતિ અરુણની વાટ જોતી હતી. દરરોજ એની વાટ જોવાના કાર્ય થી તે એટલી કંટાળી ગઈ હતી કે તે ચુસ્સાથી ખોત્રી ઉડી, “શા માટે મારે આટલું સહન કરવું જોઈએ? એના પ્રત્યેના પ્રેમને લઈને મેં આટલો વખત આલું ચાલવા દીધું પણ હવે તો હું પણ રોકડું પરખાવી દઈશ. સ્ત્રીઓ ધીરજ રાખીને બધું સહન કરે છે એટલે જ પુરુષો સ્ત્રીઓને દબાવ્યા કરે છે.”

છેવટે સાડા દ્યને સુમારે બારણું ઠોકાયું. અંજનીએ દાર ખોત્રી અરુણને

બહુ ઠંડો આવકાર આપ્યો. અરુણ વસ્તુસ્થિતિ ધારખી ગયો એટલે એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વગર પુરુષોને જ સ્વાભાવિક એવી રીતે કપડાં બદલવા ચાલી ગયો.

જમી પરવારી બંને જણ દીવાનખાનમાં આવી બેઠાં. થોડી વાર તો બંને જણાએ મૌન સેવ્યું. પણ અંજનીએ આજે તો દિલનો તમામ ઉલ્લસ ખાલી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, એટલે ટકોર કરી વાત ઉપાડી: “કેમ સાંજ તો બહુ આનંદમાં

પસાર કરી દશે? તમારા મનમાં તમારી પત્નીએ સન્યસ્ત લીધું હશે ખરું ને?” “અંજની!

આજે આમ

ચુસ્સાથી મારી

સાથે કેમ વાંત કરે

છે?” અરુણે કંઈક અજા

યખી બતાવવાના દેખાંવ

સાથે કહ્યું.

“ચુસ્સે ચાલ નહિ” તો શું કરે. તમારા વતનને મને તેમ કરવાની ફરજ પાડી છે.

તમારે રોજ સાંજે કલબમાં જવું સીનેમાં જવું કે મિત્રો સાથે ફરવા જવું અને ઘરના માણસો પ્રત્યે બેદરકારી સેવવી એ જ શું તમારી પરિણીત જીવનગીતો આશય છે? મારે રસોઈ કરીને રોજ રાતના નવ દસ વાગ્યા સુધી તમારે

સ્ત્રી શક્તિ

: લેખિકા :

કુ. બચુજીન લોટવાળા

માટે તપશ્ચર્યા કરવી કેમ ? તમને શુ એમ લાગે છે કે હું જીવ વગરની તમારી બીંગલી છું કે હૃદય વગરની અને અકલ્પ વિનાની પાપાણુ મૃતિ છું કે આમ તમારી જ એકપક્ષી સગવડનું એક સાધન બની રહું ?” અંજનીએ એકદમ ઘડાકો કર્યો.

“હું ક્યાં તને બહાર જવાની ના પાડું છું ? શું તારી ખાતર મારે મોજ-મજાહને તીલાંજલી આપી ધરમાં ભરાઈ રહેવું ?” અરૂણના દિલમાં પતિવાદ ચમક્યો અને તેણે રોકડું પરખાવી દીધું.

“આ તો ઘર છે. વીંછી નથી. ફક્ત કામ પુરતું ધરમાં રહી બાકીનો વખત બહાર ભટક્યા કરવું એ પરિણીત જીવ-ગીનાં લક્ષણુ નથી. પરંતુ એટલે આપણે એક બીજનાં સહચારી થયાં. અનેરી મિત્રતાની ગાંઠથી બંધાય્યાં અને પરસ્પરને માટે આત્મત્યાગ કરવાના આદર્શરૂપી તાતણાથી આપણાં જીવન

વણાઈ ચુક્યાં છે તો પછી મારા પ્રત્યેની આવી ઉદાસીનતા માટે તમે શું અપરાધી નથી ? હું કંઈ તમને આનંદ લેતા અટકાવવા ઇચ્છતી નથી, પણ આપું એકલવાયું જીવન મને અકાર્ણ લાગે છે. આપણે સાથે બહાર જઈએ અગર નિરાંતે ઘેરે બેસી દરેક વિષયને લગતી ચોપડીઓ વાંચીએ અને બુદ્ધિશાળી વાર્તાલાપ કરીએ. તો વખતનો સદુપયોગ પણ થાય. આનો અર્થ કંઈ એમ નથી કે તમારે હમેશાં જ મારી સાથે ફરજીયાત વખત પસાર કરવો. તમે રોજ સાંજે બહાર જાઓ છો અને રાતના મોડે સુધી ઘર નથી આવતાં તે સામે જ મારો વાંધો છે. જો મેં એમ કયું હોત તો બે દિવસમાં જ ઘરમાં કંકાસ શરૂ થયો હોત.” અંજનીએ ધીરે ધીરે બધી વરાળ કાઢી.

“ઠીક હવેથી એ પ્રમાણે વર્તવાને હું પ્રયત્ન કરીશ” એવો જુલો જવાબ આપી અરૂણે શયનખંડ તરફ પ્રમાણુ કંપ્યું.

[૨]

અરૂણ ઐન્ડ્યુએટ હતો. એને સુશિક્ષિત છોકરી સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા હતી. પણ ન્યાતમાં એકે એવી છોકરી ન હોવાથી માબાપના દબાણ છતાં તેણે એક વર્ષ સુધી લગ્ન ન કયું. તે અરસામાં અંજની સાથે તેને ઓળખાણ થઈ. અંજની મેટ્રીક કલાસમાં હતી. ધીરે ધીરે બન્નેનો પરીચય વધતો ગયો અને છેવટે પ્રેમમાં પરીણમ્યો. અંજની મેટ્રીક ચતાં જ બન્ને જુદી માતિના હોવા છતાં તેમણે લગ્ન કર્યાં શરૂઆતમાં તો બધું ઠીક ઠીક ચાલ્યું. અરૂણ અંજની તરફ બહુ જ પ્રેમ બતાવતો અને તેને સાથે ને સાથે ફર-

વતો પણ થોડા વખતમાં જ એના પ્રત્યે બેઠકારીભયું વર્તન ચલાવવા લાગ્યો. પુરૂષોનો એ સ્વભાવ જ છે. મિત્ર તરીકે તે જેટલા સાલસ, પ્રેમાળ, લક્ષા અને હિદાર દેખાય છે, તેટલા જ પતિ થય પછી રહેતા નથી. અરૂણ એમાં અપવાદ ન હતો. તેથી જ અંજનીને છેવટે કંટાળાને તેને ઠપકો આપવો પડ્યો.

અરૂણ વીમ્સ કંપનીમાં કામ કરતો. હતો તેને સારો પગાર મળતો હતો પણ સ્વછંદી જીવનને લીધે તે બહુ ઓછું બચાવી શકતો. છતાં બહાર રખડવાની ટેવ પર તે અંકુશ મુકી શકતો નહોતો.

અંજનીએ ઠપકો આપ્યા પછી થોડો વખત વળી અરુણ હીક હીક રીતે વર્ત્યો પણ ધીમે ધીમે વળી તે તેની અસહ્ય ટેવો પર જતો ગયો. તે એટલે સુધી કે અંજની માંદી પડતી તો નોકર-દીને સારવાર કરવાનું સોંપી બહાર જતો રહેતો. અંજનીને આથી બહુ દુઃખ થતું.

એક દિવસ એકથી પડેલી અંજની પોતાના જીવનના કોયડા ઉકેલવામાં મશગુલ હતી. “અરુણના અને મારાં પ્રેમલગ્ન થયાં તે પહેલાં તે મારી સાથે કેવી રીતે વર્તતો હતો? અને હવે તેની ખેદરુદારી માટે હું આટલી ફરિયાદ કરું છું તો એ અરુણ પોતાનું વર્તન મુધારતો નથી તો મારે શા માટે શંકા એસી રહી એને એની એ હૃદમાં ઉત્તેજન આપવું જોઈએ? આર્થિક સ્વતંત્રતાનું સાધન શોધી કહાડી હું પણ એની માફક બેપરવા થઈશ. હું મારા પગ પર ઉભી રહેતી થાઉં પછી થોડો કંઈ મને એ દબાવી શકે એમ છે? બસ હું પણ એને ખતાવી દેવા માંડુ છું કે એના જેવા મોજીલા માણસને માટે મારું જીવન હું વેડફી નાંખવા નથી માંગતી,” એટલું બોલી તેણે જુસ્સામાં પોતાનો પગ અડાળ્યો.

એટલામાં જ બે માણસો અરુણને સ્ટેચરમાં નાખીને લઈ આવ્યા. અરુણ તદ્દન બેભાનાવસ્થામાં હતો. અંજની તો એવી-તો તેને એ દશામાં જોઈ કદાચ જ ગઈ. તે પોતાના મનનું સમતોલપણ પાછું મેળવે તે પહેલાં તો પેલા બેમાંનો એક ડાકટરને ક્ષેવા દોડી ગયો. ડાકટરે આવી ચિકિત્સા કરી કહ્યું કે તેને બહુ નરમ પ્રકારનો અંગવાયુ થઈ ગયો છે. આમાંથી જરૂર તેમને સારું થશે પણ વાર લાગશે.

અંજનીએ પોતાના પતિની સુશ્રુષા કરવામાં જરા એ ખામી ન રાખી. ચોવીસ કલાકે અરુણને લોન આપ્યું. પત્નીની મમતાભરી માવજતને અંગે અરુણને ધાર્ષા કરતાં જે જલ્દી આરામ થવા લાગ્યો. પણ હાથપગ રહી ગયેલા હોવાથી લાંબો વખત વિજળી આપવી પડશે એવો અભિપ્રાય ડાકટરે આપ્યો. અને ગમે તે ખર્ચના બોગે પણ તેમ કરવા તે તૈયાર થઈ.

આમ તે આમ લગલગ ત્રણ મહીના થઈ ગયા. બેન્ડમાં જે થોડી ઘણી પુરત હતી તે ખલાસ થવા આવી. અરુણને હજી આરામ થયો નહોતો, છતાં અંજનીનો ધીરજનો અપુટ ખમતો એમ જ રહ્યો. તેને અત્યારે પોતાની શક્તિ ખતાવવાની તક સાંપડી હતી. તે માટે કેટલોક વિચાર કરી તેણે પોતાની ખૂબન-પણીને મળવા બોલાવી અને તેને પોતાનો નિશ્ચય જણાવીને કહ્યું.

“એની બેન, મને બે ત્રણ ટયુશન ન અપાવો? મારા અરુણને હવે સારું છે એટલે બે ત્રણ કલાક હું કામ કરું તો એને હરકત નહિ પડે.”

એનીએ વિસ્મયતાથી પૂછ્યું, “ખૂબ, તમે કમાવા જશો તે અરુણને ગમશે? આપણા સમાજમાં એ બધાં તમારું રીખળ કરશે.”

“તો શું હું સમાજની પરવા કરી મારી શક્તિને કટાવા દઈ મારા માંદગી બોમ્બવતા પતિને કરજનો ભાર વહોરવા દઉં? જો જરૂરીઆત વખતે સમાજની નાપુશીથી ડરી જઈને મારા શિક્ષણનો

મૂર્તિપૂજના લાવથી નહિં પણ શક્તિ-
પૂજના જૂના આદર્શોના અભ્યાસની ખંતથી
એ ચિત્રો અને એ પ્રતિમાઓને નિહાળો-
તેનો અભ્યાસ કરો અને પછી એનું તાર-
તમ્ય તારવો.

કુકડો એટલે જગતિસૂચક ચિહ્ન,
સ્ત્રીશક્તિનું એ વાહન છે. વાઘ અને
સિંહ તે નર્યા સામર્થ્યના નમૂના. તે પણ
સ્ત્રીશક્તિનાં વાહન. મધર એ જળના
ભયને નહિં ગણકારનાર સમર્થ જળચર
પ્રાણી છે. તે પણ સ્ત્રીશક્તિનું વાહન છે.

એ સ્ત્રીશક્તિનાં હથિયારો ય અજબ
છે. ત્રિશુળ, ખડગ, ગદા અને પુસ્તક એ
ખતાવે છે કે શારીરિક તેમજ માનસિક
શક્તિનો પૂર્ણ વિકાસ એ સ્ત્રીશક્તિનો
નૈસર્ગિક હક છે.

તે નિર્જાલની ઉપર તરાપ મારનારનો
સંહાર કરે છે. કુદરતના વિકાસક્રમમાં

[૨]

પરંતુ આપણે ખીજ અનેક સારી
વસ્તુઓની માફક શક્તિના મહોત્સવની
પિછાન પણ ગુમાવી છે.

જંગલમાં આ મહોત્સવને ‘માતૃપૂજ’
ના મહોત્સવ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
માતૃપૂજ એ પણ સ્ત્રીશક્તિની પિછાન
કરવાની જ લાવના નહિં તો ખીલું શું?

પરંતુ મૂર્તિપૂજ એ આપણને પછા-
ડ્યા, પ્રતિક્રિાને પ્રતિમાઓ માની એ પ્રતિ-
માઓમાં દેવ દેવીઓની કલ્પના કરી,
ત્યારથી આપણું પતન થયું.

પુરૂષ પત્થર અને પીત્તળની સ્ત્રીશક્તિની
પ્રતિમાઓને દેવી માની તેની આગળ મ-
સ્તક નમાવી, તેના આશીર્વાદની બ્રામક

વિરોધ કરનારાઓનાં માયાંની એ માળા
પહેરે છે. માનવતાને સંપૂર્ણ શે ખીલવા
દેવાની તકનો સામનો કરનારાઓનાં
રક્તથી તે પોતાનું ખપ્પર ભરે છે.

આવી આવી કલ્પનાઓ ચિતારાઓએ
અને શિલ્પીઓએ કાગળો પર ને પત્થ-
રમાં ઉતારી છે.

એ ચિત્રકલા અને શિલ્પકલાની લીધીઓ
ઉકેલવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓ પારખી
શકે છે કે:

શક્તિનો મહોત્સવ એટલે તંત્રજ્ઞ અને
મનજ્ઞના વિકાસનો મહોત્સવ. એ જન્મે
જળો નિર્જાલોના સંરક્ષણ માટે વાપરવા-
નાં છે, તેજ રીતે વિકાસના નૈસર્ગિક
ક્રમમાં વિદ્ય નાખનારાઓને શુદ્ધિ તેમ
જ જળથી હાલીને પ્રગતિને પથે કુચ
આણુ રાખવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ
કરવાનો છે.

લાવનામાં એટલો ઘેલો જન્મે છે કે, પોતાના
ધરમાંની જીવતી, જગતી સ્ત્રીશક્તિના
વિકાસની આડો ઉભો રહેતાં તે
જરાય શરમાતો નથી. જીવંત સ્ત્રીશ-
ક્તિને રૂઢીની સાંકળોથી જકડી, અજાન-
તાના અંધારા કૂપમાં ગળા મુધી કુચતી
રાખી, લાતો અને ગાળોથી તેની પૂજ (!)
કરવામાં તે મર્દાઈનું અભિમાન મ્હાણે છે!

અને છતાં પ્રતિવેગે હિંદુસમાજ
નવરાત્રિ અને વિજ્યાદશમીના ઉત્સવ
ઉઠાવે છે.

આ ઉત્સવમાં અજાનતા છે, દંભ છે,
પ્રાણને છોડી પડાયા પાછળ ભૂલા પડ-
વાનાં એ કાંકાં છે.

મળ ભાવનાની ઉપર વહેમ અને રૂઢીનાં પડનાં પડ ચડતાં ગયાં છે. એથી પ્રત્યેક ઉત્સવની માફક શક્તિપૂર્ણતા આ મહોત્સવને પણ હિંદુસમાજ ઉંઘા સરમાથી જોવા ટેવાઈ ગયો છે.

[૩]

હાંએ સ્ત્રીસમાજ પુરુષરચિત ભુકી મનોદશાને સાચી માનીને પોતાનું અપમાન સાંખી લે છે. એટલુંજ નહિં, એ અપમાનમાં તે માન જોઈને રાગે છે.

અને સદીઓનાં પાપ ઘાઇ નાખવા પુરુષજાતિ તૈયાર થાય તેમ તો નથીજ.

તો શા માટે સ્ત્રીશક્તિ જાગૃત ન બને ?

સ્ત્રીઓ પોતાની શક્તિને પિછાનતી થશે ત્યારે જ પુરુષો તેમને સન્માનતાં શીખશે.

મહાલક્ષ્મી અને મહાસરસ્વતીને નામે પૂજાતી સ્ત્રીશક્તિએ હવે તો મહાકાળાની મૃતિ, બનવું જોઈશે. ત્યાં સુધી તેમની પ્રતિમા બનાવીને પૂજનારો, તેમના નામે સલાવવામાં આવતાં યાત્રાસ્થળોની મુલાકાતો લેનારો, તેમની બાધા આખડીઓ લઇ તેમની પાસેથી ધન, ધરા, ધામ અને પુત્રોની આશા માટે યાચતો પુરુષવર્ગ, જીવંત સ્ત્રીશક્તિનો સ્વીકાર કરવા કદી પણ તત્પર બનવાનો નથી.

એટલે નવરાત્રિના રાસ રમતી સ્ત્રીઓએ વિચાર કરવો જોઈએ છે. તેમની એ રાસરમણ પુરુષો માટે મનની મોઝ મેળવવાનું સાધન માત્ર યઇ પડી છે.

આજનો પુરુષવર્ગ શક્તિના વિકાસને ભૂંડે છે. તે માયુકાંગલો બન્યો છે.

જમાનો બદલાયો છે. માનવમાનસમાં પડેલો થયો છે. દૃષ્ટિબિંદુના સાંકડા ભાવ ફેરવાતા બન્યે છે.

તો પછી શા માટે આ રાષ્ટ્રીય તહેવારોની ઉપર જામેલા અજાનનાથર ઉખેડી નાખવા તત્પર ન થવું ?

અંધારી રાત્રિએ ઝાડનાં ખખડતાં પાંદડાંથી તે ડરે છે; અજવાળા રાત્રે જૂઠાના કંપતા પડછાયાથી તે ગભરાય છે; તે પોતાનું કે પોતાનાંનું સંરક્ષણ કરવાની તાકાત ને તમન્ના શુભાવી જોડે છે.

માત્ર એનું જોર ચાલે છે ધરની સ્ત્રી પર. એને ગુસ્સો દાલવવાનું અને હાથની અળ ઉતારવાનું એક માત્ર સ્થાન 'અબળા' બનાવી રાખેલી 'ધરવાળા'માં જ દેખાય છે.

કેમકે સ્ત્રી શક્તિ મદી અબળા બની છે. તે પોતાનું વ્યક્તિત્વ શુભાવીને પુરુષને રાજ રાખનાર રમકઠાની પુતળા-દીંગણી બની છે. પુરુષના વંશનો વેલો વધતો રાખનારી સંતાનોત્પત્તિનું મુગું યંત્ર બની છે.

સ્ત્રી જગજગજનુની છે, સ્ત્રી રણવ્યંકિ છે, તે રીઝીને લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનાં દાન દધ શકે છે અને ખીજે તો અમે તેટલા રક્તથીયે તેનું ખાપર અધુરું જ રહે છે. તે કમળપુષ્પની પાંદડીથી જે વિશેષ મુલાયમ છે અને વળથી પણ વિશેષ કડક છે, એની એક આંખમાં અમૃત છે, બીજી આંખમાં સકળ વિશ્વને સળગાવી શકે તેટલો અગ્નિ છે.

પણ તે પોતાને ભૂલી ગઇ, તેથી સમાજ શક્તિવિહોણો, ધનવિહોણો, વિદ્યાવિહોણો, નિરાધાર, ડરપોક અને નામદંબની ગયો છે.

એટલે જ સ્ત્રીના ઉત્થાનમાં સમાજનું
ઉત્થાન છે, સ્ત્રીની સ્વાધીનતામાં સમા-
જની સ્વાધીનતા છે, સ્ત્રીના વિદ્યાબ્યાસ-

ગમાં સમાજની શાળા વસેલી છે. એ વાત
સ્ત્રીવર્ગે સમજવાની જરૂર છે. પોતાને
માટે તેમજ સમાજને માટે પણ.

[૪]

નવરાત્રિના મહોત્સવને સ્ત્રીજાતિએ
પોતાની શક્તિના વિકાસનો મહોત્સવ
બનાવવો જોઈએ. તે ઘરમાંથી બાળાં ને
કચરો ખાંખેરી કાઢે છે. હવે સમાજમાં
ભરાયલાં વહેંચનાં બાળાં અને રૂઢીના
કચરાને ખાંખેરી કાઢવા તેણે તત્પર થવું
જોઈએ છે,

રાષ્ટ્રીય લડતમાં ભાગ લેવામાં સ્ત્રીજાતિ-
એ જેટલી તત્પરતા અને તાત્કાલિક
નિર્ણયશક્તિ બતાવી આપ્યાં છે, તેટલીજ
તત્પરતા અને તેવી જ નિર્ણયશક્તિ
પોતાની પરાધીનતા ખાંખેરી નાખવા માટે
બતાવવાની હવે જરૂર છે.

‘સમાજમાં સ્વરાજ’ એ સ્ત્રીશક્તિનું
સંભામનુષ્ઠ બને, ‘ઘરની અને દેશની
સ્વતંત્રતા’ એ સ્ત્રીઓની ચળવળનો પ્રધાન-
સુર બને તો જ સ્ત્રીઓ રૂઢીનાં શુભામી
પદ્ધતિમાંથી છુટી બન્યા.

તેમ નહિં બને ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રનું સ્વ-
રાજ અધુરું જ રહેશે. રાષ્ટ્રીય સ્વરાજની
લડતમાં ભાગ લેવો તે આડંબર જ લેખારો.
કેમકે જાતે પરાધીન હોય તે બીજાને
સ્વાધીન બનાવવાની વાત કરે તે આડં-
બર જ છે.

રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતામાં સ્ત્રીઓની સ્વતં-
ત્રતા સમાવશી છે એ માન્યતા ખોટી છે.
કદાચ રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાથી સ્ત્રીઓની પરા-
ધીનતા વધેય ખરી. કેમકે રૂઢીચક્ષ્ણનાં
બળને તોડવામાં નહિં આવે તો એ ચોપી
રોગ વધવાનો અને સ્વરાજમાં તે રોગને
ફાલવા કુલવાની કદાચ વિશેષ તક પણ
મળી જાય.

માટે જ સ્ત્રીસમાજ પોતાની શક્તિને
પિછાનવાનો નિર્ણય કરે, અને તે માટે
સતત કાર્ય કરવાની યોજના નવરાત્રિથી
આરંભે એ જરૂરનું જ નહિં પણ
અનિવાર્ય છે.

નવું અર્થ
શા માટે?

આ માસિકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા ચિત્રોના
ખલોકે

સસ્તે દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે
તો આજે જ લખો.

અને તહમારે જરૂરી ચિત્રોના ખલોક મંગાવી
તહમારા પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં

આંતર-રાષ્ટ્રીય

પ્રશ્નો માત્ર પુરૂષોની પ્રવૃત્તિની મર્યાદામાં જ સમાઈ જાય છે કે સ્ત્રીઓનાં કાર્ય-વર્ણનમાં તેમની ગણના થઈ શકે? અત્યારે વિશ્વના સ્ત્રી ત્વને આ પ્રશ્નોના ઉકેલમાં ક'ંઈ અવાજ છે? ભવિષ્યમાં તેઓ આ સમસ્યાઓના ઉકેલ ઉપર શી અસર પાડી શકશે?

આંતર-રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો ઉપર ભરાતી આંતર-રાષ્ટ્રીય પરિપદો જ્યારે આ ક્ષણે ભરાઈ રહી છે ત્યારે આ અને આવા કેટલાય પ્રશ્નો આપમેળે ઉપ-

સ્થિત થાય છે. એક સમય આવશે કે જ્યારે આવી સવાલ કરનાર તરફ લોકો હસશે! પણ જ્યારે આંતર-રાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓ સંગ્રામમાં પરીણમે છે. ત્યારે તેના અળખામણાં પરિણામો પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓએ પણ સહન કરવા પડ્યા

સ્ત્રીઓનું સ્થાન

લેખિકા

અ. સૌ. તરૂલતા

[ઇતિહાસમાં પહેલીજવાર શસ્ત્રયુધીની પરિપદમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન મળ્યું છે. જીનીવામાં શરૂ થયેલી આ પરિપદે એક અતિ ચર્ચાસ્પદ પ્રશ્નને જન્મ આપ્યો છે. આ સવાલ તે આ છે કે જગતના પ્રશ્નોમાં તેઓ કઈ વૃત્તિને અપનાવશે? અમેરિકાના સરકારતંત્રે નીમેલા સ્ત્રી પ્રતિનિધિમેરી. ઇ. વુલેએ 'ન્યુયોર્ક ટાઇમ્સ'માં આ પ્રશ્નોને જવાબ આપ્યો છે. આ ન્હાનકડો લેખ આશા છે કે મુજસતની સ્ત્રીઓને મારે અતિ આરાજનક થઈ પડશે-તંત્રી]

છે; છતાં અત્યારે આ પ્રશ્ન અતી ગંભીરાધથી પુછાઈ રહ્યો છે.

અત્યંત, તેઓ રણસંગ્રામની આગલી હરોલમાં નથી અછુમ્યાં. પણ તેઓ સ્વદેશમાં આગલી હરોલમાં જરૂર ઉભાં રહ્યાં છે. સંગ્રામની ક્ષણોમાં તેમણે સર્વ પ્રકારની અડચણો સહન કરી છે; મુશ્કેલીઓ ખમી છે, અને કંદાય શારીરિક વેદના સહનન કરી હોય છતાં અકથ્ય અકળામણોને પી જઈને તેઓએ જવાબદારી વાળી જ આઓ સંભાળી છે.

સંગ્રામ પંછીના અનિવાર્ય સંતાપ પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ ઉપર સરખી રીતે ઉતર્યા છે. અને તેમાં સ્ત્રીઓને 'વધુ સહન કરવું પડ્યું' છે. આજે પણ આ પરિણામો સ્ત્રીઓ સહન કરી રહી છે. મ્હારી તો ખાત્રી છે કે જો વૈજ્ઞાનિક

શોધખોળ ચલાવવામાં આવે તો એમ સહેલાઈથી સાબીત થઈ શકશે કે સ્ત્રીઓએ સંત્રામની વેળાએ વધુ સહન કર્યું છે.

પાઉંડ, ક્રાંક, અને માકેના ભાવ ગગડી જતાં લાખખો કુટુંબોની આવક યોગ્ય ગઈ ત્યારે સ્ત્રીસમુદાયની શું દશા થઈ હશે? જ્યારે મુળ આવકના દશમા ભાગમાંથી કુટુંબનું ખર્ચ ચલાવવું પડતું હશે, ત્યારે સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે ખર્ચનાં પાસાં સરખાં કર્યાં હશે? આ વસ્તુ અતી વિચાર કરવા યોગ્ય છે. યિજ્ઞી તેમજ પરાછત દેશોના સ્ત્રીત્વને સહન કરવા પડેલાં કષ્ટોનો સાચો ખ્યાલ અત્યાદે કોઈને આવી શકે તેમ નથી.

એ એટલું જ નહીં પણ વિશાળ સમુદાયમાં તો સ્ત્રીત્વને કુટુંબની આવક વધારવાને માટે કામ કરવાનું આજુ રાખવું પડેલું. ઓછીસો વાળવી, કપડાં ધોવાં, મોટર સાફ કરવી, વિગેરે વસ્તુઓ ઉપર તેમને ખૂબ ધ્યાન આપવું પડતું. એટલું જ નહીં પણ અત્યારના સમયમાં એવા લાખખો કુટુંબોનો વસે છે કે જેમાં ગેકાર પતિને કમાતી પતિનિ નિભાવે છે. એટલું જ નહીં પણ કોઈ કોઈ સ્થળે સ્ત્રીની 'ન્હાનકડી આવક' પતિની કપાયેલી રોજ સાથે બેગી મુક્તાં અમુલ્ય થઈ પડે છે.

ત્યારે જગતની પહોંચેલી સ્ત્રિતિ, તેના શુદ્ધવનનો નાશ, તેની આસપાસ પરિવર્તન પામેલું રાજકિય વાતાવરણ, આ સર્વને સ્ત્રીત્વને કંઈ જ સંબંધ નથી? સહન કરવી પડતી પારાવાર મુશ્કેલીઓ પડતી હોય છતાં સ્ત્રીઓ આવા સામાજિક પ્રશ્નો પર ઉદાસીન રહે એ શું શક્ય છે? વિશ્વની સ્ત્રીઓએ આ સવાલનો જવાબ સ્પષ્ટતાથી આપ્યો છે.

છનીવામાં ભરાયેલી આંતર-રાષ્ટ્રિય પરિપક્ષમાં ભાગ લીધા પછી સ્ત્રીઓ આ સીધા જવાબની મ્હને પ્રતિતિ થઈ છે. શસ્ત્રબંધીની મંત્રણામાં ભાગ લેતાં જગતની સ્ત્રીઓની સાચી માન્યતાનો મ્હને હીક હીક અનુભવ થઈ ગયો છે.

મહા મહારા ઉપર જગતના પ્રત્યેક મુલ્યામાંથી સેકંડો પત્રો આવ્યા છે. લાખખો અક્ષરો તારના ફામમાં લખાયેલા મ્હને સાંપડ્યા છે. એકલા અમેરિકામાં જ નહીં પણ પ્રત્યેક જગ્યાએથી મહારા ઉપર પારાવાર વિનંતીઓ, સુચનાઓ, અને અભિલાષાનો વર્ષા વરસ્યો છે. સંસ્થાઓએ મ્હને સુચનાઓ મોકલી છે. તેમજ વ્યક્તિગત કાગળોમાં મળેલી સુચનાઓનો એક જ ખની છે.

“જગતની સ્ત્રીઓ કાયમી શાંતિ ઝંખે છે. સુદ્ધનીતિ તેમને તદ્દન નાપસંદ છે અને આ કાયમી શાંતિ માટે તેઓ મ્હોટામાં મ્હોટા ભોગ આપવા તત્પર છે.”

જો જગતની સ્ત્રીઓને જાહેર આંતર રાષ્ટ્રિય સમરયાઓમાં આટલો રસ ન હોત તો મહારા ઉપર આટલી પત્રો આવત જ નહીં.

આ જો આંતર-રાષ્ટ્રિય પ્રશ્નોના ઉકેલમાં સ્ત્રીત્વને કંઈ અવાજ છે કે કેમ? આ દ્રષ્ટિબિંદુએ વિચાર કરશો તો ત્હમો જોશો કે અસત્તાવાર રીતે અત્યારે પણ તેઓ યોતાનો અવાજ આલમને સંભળાવે છે. શસ્ત્રબંધી માટે જો કોઈ પણ સંસ્થા આ શહેર [છનીવા] માં વધુ પ્રયત્ન કરી રહી હોય તો તે આંતર-રાષ્ટ્રિય સ્ત્રીઓનું સંગઠન છે. આ સંસ્થાએ શસ્ત્રબંધી માટે એક સમિતિ નીમી છે.

આ સમિતિમાં કામ કરતી વખતે વિશ્વનાં
સ્ત્રીત્વના આ પ્રતિનિધિઓ તેમની કાર્ય-
શક્તિની સાચી સાબીતી જગતને આપે છે.

આ પરિષદ સમક્ષ એક સામાન્ય સવાલ
અનેકવાર મૂકવામાં આવે છે કે પુરૂષોની
માફક સ્ત્રીઓમાં પણ રાજકિય મતભેદ
છે કે કેમ? આ સવાલનો જવાબ જરૂર
હકારમાં જ મળે. તેઓ પણ રાજકિય
વિચારસરણીમાં જૂદા જૂદા વિચારો ધરાવે
છે. છતાં આ સર્વ સભ્યોને એકત્ર બના-
વવાના અમારા કાર્યમાં સ્ત્રીત્વના અમાપ
સામર્થ્યનું કંઈક ભાન થાય છે.

સ્ત્રી ઓનાં સામર્થ્યને જગતના સર-
કાર તંત્રોને પણ સ્વિકારવું પડ્યું
છે. બ્રિટન, પોલાન્ડ, ઉરાગુવા, કેનેડા, અને
અમેરિકાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે સ્ત્રીઓને
સ્થાન મળ્યું છે. આ વખતે એમ કહેવામાં
આવતું હતું કે સ્ત્રીસભ્યોને સભ્યતા
પૂર્વક સન્માન મળશે. પણ સાથે જ
સ્ત્રીસભ્યોને સભ્યતા પૂર્વક અવગણવામાં
આવશે. પહેલું અનુમાન સાચું પડ્યું છે.
પણ બીજું અનુમાન હલુ સુધી તો સાચું
પડ્યું નથી. અને સાચું પડે એવો
સંભવ અતી અલ્પ છે એમ હું જાત્રી
આપું છું.

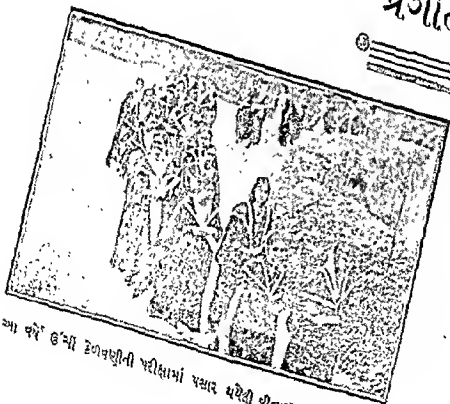

મીસ લીખાલ માલમદોર
લગ્નની ત્રીનીટી કોલેજ એન્ડ
મ્યુઝીકના હાઈની સુધીના એક
ડેગીક સમય તરીકે લખાય થવામાં
જેઓ પહેલાં જ પારસી બાવું છે.

હિંદની સ્ત્રી જનતા વિજળીક વેગથી
ઉંચા સ્થાનો ઉપર સ્ત્રીઓ નીમાલી
તેઓ સફળ થાય છે. તે આમ સ્ત્રી-
શ્રાયાઓ પ્રત્યેક માસે રજુ કરવાનો
આશા છે કે વાચક સમુદાય

પ્રગતિના-

આ વર્ષે ઉંચા કેળવણીની પરીક્ષામાં સમાર થયેલી વીઠાયાનીઓનો ફોટો.

મીસ મેરી લોન ટ્રીવેન્ડરના
મહારાની મહાવિદ્યાલયની આ
વિદ્યાર્થીની લંડનમાં A. R.
C. S. નો અભ્યાસ સફળ
કરી પાછી ફરી છે.

સર્વલક્ષી પ્રગતિ સાધી રહી છે. ઉંચા
જાય છે. ઉંચી મનાતી પરીક્ષાઓમાં
જનતાનું ગૌરવ વધારનારી જાહેનાના
હવેથી અભોષે નિરધાર કર્યો છે.
અમને સહકાર આપશે—ત્રી.

- પંથ પર

મીસ કૃષ્ણા પારે
કર્વે વીદ્યાપીઠનાં આ અભ્યાસીની
વધુ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છાંક
ગયાં છે.

અંધ શ્રદ્ધાના

અખાડા.....

મલખાર હીલ્સની છાયાઃ ચોપા-
ટીની રેતી પર થોડે થોડે અંતરે ઉભેલા નાના
તંબુઓઃ હિન્દુ નરનારીઓની ભારે ભીડઃ
બાવાઓના અશુધ્ધ ભજનોના ઘેરા ને
કકંશ સૂરઃ સાંઝના સૂર્યને ભેટવા આકાશે
ઉત્તુપન કરતા ધૂણીઓ
ના ધુમાડાનાં પાતળાં
જૂથઃ શ્રદ્ધાળુઓની
મેદનીનો કોલાહલઃ
પહેલાં લગભગ નાનું
ન લાગતા સમુદ્રતટ
ઉપર ભાડપદ માસમાં
આ રોજ સાંઝના
ક્રમ હશે.

નારાક-ત્રંબકના
સિંહસ્થભેળામાંથી નિ
વૃત્ત ધએલા દિગંબર
સાધુઓ ત્રીશ ત્રીશ
દિવસથી વીલ્સન કોલે
જની સામે રેતીનો
આખો યે પટ રોકીને
પડ્યા હતા. હજાર

બાવાઓ ત્રણ જમાતમાં વહેચાઈ ગયા
હતા. હંમેશ પોતાની જોડે ફેરવતા
ઉચ્ચાળામાંથી એમણે નાના મોટા ખુસો
તંબુ ચોપારી પર ખોદી દીધા હતા.
પાંચ પાંચ સાધુઓના પ્રત્યેક મંડળની

બાલુમાં અંકેકં તોતીંગ
લાકડાની ધૂણી ધખતી
હતી. કંધક-બાવાઓ
તંબુની બહાર ખુલ્લી
હવામાં આસન જમા
વીને બેઠા હતા. ખીજ
કેટલાક રેતીમાં જતી
ખોદી, તે પર કપડું
ઢાંકી, 'એકાકી' તં
બુનો આભાસ સજી,
તે નીચે જમી ગયા
હતા. તંબુઓની કતા
રોની આસપાસ સાંક
ડી કેડીઓ હતી તે
પર થઇને દર્શનાતુરો
લુદી લુદી રાવટી
પર જતા.

ચોપારી ઉપર ધૂણી ધખાવતા
નાગરા બાવાઓની જમા-
તની કાર્યવાહી અને સમાજની
અંધશ્રદ્ધાળુ વ્યક્તિઓના વેવલા
પણાનો તાદ્રશ્ય ચિત્તાર આપતાં
લેખકે સમાજની સાંકુડી મનો-
દશાવાળા તરફ આમીક કાર્શ
કર્યા છે. —તંત્રા

લેખકઃ—

છેલશંકર દ. વ્યાસ

ત્રણ મહોના સાધુઓએ અહીં પડાવ નાખ્યો હતો. શ્રીગેરી મહોના સાધુઓ એક ઉપનાયક નીચે ચોપાટી પર અધ્યાત્મવાદનો વ્યાપાર ચલાવી રહ્યા હતા. એમની સંખ્યા અંદાજ હતી, પણ તેઓ દેહપર ચીથરાનો દુકડો યે ન લગાડવાનો નિર્ધાર કરી, સંપૂર્ણ 'દિગંબર' અવસ્થામાં બેઠા હતા, એટલે એમના પ્રત્યે શ્રદ્ધાળુઓનું આકર્ષણ ઉઠે હતું. ગોવર્ધન મહોના આદેશ મસ્તક પર મુકતા સ્વામીઓમાં કેટલાક દિગંબર હતા અને ખીજ ખધા લંગોટધારી હતા. અયોધ્યાના અખાડામાંથી નાશક જઈ, સિંહસ્થને અન્તે મુંબઈ પર આક્રમણ કરનારા સન્તોની જમાત સદુર્થી મોટી હતી. એનાં છસે-એક 'સબ્યો' રેતીમાં રાવડીઓ નાખીને પડ્યા હતા. આમાં એક હજાર નાગડાઓએ આખી ચોપાટીનો કબજો લઈ લીધો હતો.

પહેલે દિવસે તો આ ત્રણના પ્રતિનિધિઓ ઉપર કોઈએ ધ્યાન આપ્યું નહીં, પણ જેમ જેમ એમનું જ્ઞાન વધતું ગયું તેમ તેમ એ 'ચમત્કારી' સંતજનો માટે મુંબઈનાં માણસો ચોપાટી પર ખેંચાયા લાગ્યાં.

એક દિવસ કોઈ એક બાવાએ રેતીમાં ત્રણ હાથ ઉંડો કુવો ખોદી, તેમાંથી મીઠું પાણી કાઢ્યું અને એ ઘટનાની ખબર આખા મુંબઈમાં વિદ્યુત વેગે પ્રસરી ગઈ, ત્યારથી ચોપાટી પર 'દિગંબરો'ના દર્શનાર્થે હજારો નરનારીઓની જમાવટ થવા લાગી. ધીમે ધીમે કરતાં અહીં નાશકને નાનકડો સિંહસ્થમેળો બની રહ્યો. રહવારે, બપોરે, સાંજે, જ્યારે જુઓ ત્યારે સાધુઓનાં સાંનિધ્યમાં સ્ત્રીપુરુષોની ગોદી મચી રહેતી. નાગડાઓ આ નરનારીઓને કંઈક 'ચમત્કારો'થી જક કરતાં. એમની

હાજરીથી રેતીનું ખાડું પાણી મીઠું બની ગયું એમ સૌ માનતાં. એ ચારે શ્રદ્ધાહીનોએ રેતીમાં ખાડા ખોદી પાણી કાઢી બોલ્યું તો તે ખાડું લાગતાં લોડાને અવિચળ ખાતી સાંપડી હતી કે સાધુઓની ની શક્તિ જ ખારાં નીરને ખીવા લાયક પાણીમાં પલટી નાખતી.

પ્રતિસાંજે, જેમ પગે ચાલીને હજારો હિન્દુ સ્ત્રીપુરુષો અહીં યાત્રા કરતાં તેમ શ્રીમંત શેઠશેઠાણીઓ પણ પવિત્ર પુરુષોના પૂજન અર્થે મોટરોમાં બેસી પધારતાં. પારસી બાળુઓ પણ 'અજ્ઞ શક્તિવાળા' અવધૂતોની સેવા માટે આ 'સંતસંસ્થાન'ની મુલાકાતે આવતી. સંસાર અને સાંસારિક સગવડોનો પરિત્યાગ કરી તપસ્વીઓએ મન, વચન અને કાષાના વૃત્તિવ્યાપારોને વશ બનાવી લીધા છે એમ સમજી શ્રદ્ધાવાનો એમની કને આશિર્વાચન લેવા જમા થતા. શ્રદ્ધાશાના નિવારણ માટે, અનિષ્ટના નિરસન અર્થે, કિસ્મતની કૃપા મેળવવા, ધંધામાં બરકત જાયવા, આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા, શત્રુઓનો પરાજય સાધવા, દેહ અને માનસના વ્યાધિઓ વામણ, ભિન્ન ભિન્ન હેતુઓની સિદ્ધિ સંપાદન કરવા તરેહવાર માનવો ચોપાટીના નવીન તીર્થધામ પર એકત્રિત થતા.

અધ્યશ્રદ્ધા ને શુદ્ધિવિષયનો આ લંબા-એલોં તમારો નજરે નિહાળવા એક દિવસ હું સાધુસંસ્થાનમાં જઈ ચઢાયે... સાંજના છ વાગ્યા હતા. સંધ્યાનો સુનેરી પ્રકાશ આજાં વાંદળાના પડામાંથી ચળાઈને અહીં પથરાઈ રહ્યો હતો. મલબાર ટેકરીઓની શીતળ ઓથમાં આખી ચોપાટી સ્વપ્નસૃષ્ટિનું વાતાવરણ જમાવતી. અને રેતીપર ખડી રહેલી રાવડીઓ-

ની આસપાસ બાવાઓને નમન કરતાં નર-
નારીઓના સમુદાય કાંઈ કલ્પના-મદતું
પ્રાચીનયુગી વાતાવરણ સર્જતાં.

લોહાની લગભગ અઢેઘ મેદની રેતી-
પટ ઉપર ખડકાઈ હતી. એક ખુણા ઉપર
નાનકડી સમા જેવું દૃશ્ય હતું. હું ત્યા
ગયો. વચ્ચે ગોઠવેલા ટેબલ પર હસ્તપ-
ત્રિકાઓ પડી હતી. ટેબલની સમક્ષ ખાલી
ચોક હતો, અને ચોકની ચોમેર બસોએક
માણસો ઉભાં હતાં...હસ્તપત્રિકા લઈ મેં
વાંચી. તેમાં લખ્યું હતું, “આજે પંડિત
...શ્રૃંગેરી મહંતા મહંત...તરફથી વેદ-
પદ્ય આપશે.” ચોડીવારમાં તે ક્રેક પર
ફાળાઈ બાંધી પંડિતજી ત્યાં હાજર થયા.
“ઓમ નમઃ શિવાય”નો ઉચ્ચાર કરી-જો
કે વેદોને અને આ મંત્રાચ્ચારને શો
સંબંધ છે તે હું સમજી શક્યો નહીં-
એમણે ઉદ્ઘોષન આપ્યું:

“વેદ તમને સો વર્ષ જીવવાનો
અધિકાર આપે છે, છતાં તમે
વહેલા યુજરી જાઓ છો. વેદ
તમને નન્દુરસ્ત રહેવાનો માર્ગ
દર્શાવે છે, પણ તમે નિર્વીર્ય બની
રહો છો. વેદ તમને ધંધારોજગા-
રમાં સફળ નીવડવા દરમાવે છે.
પરંતુ તમે નુકશાન વેડો છો. વેદ
તમને જીવનનો આનંદ માણવા
કહે છે અને તમે દુઃખ અનુભવો
છો. આતું કારણ, હે ઉપરિચિત
સજ્જનો! એટલું જ છે કે તમે
વેદવાક્યોનું આચરણ યોગ્ય રીતે
કરતા નથી. જો તમે વૈદિક ધર્મનું
અનુધ્યાન કરશો તો તમને ધંધા-
રોજગારમાં લાભ પ્રાપ્ત થશે, તમે
સો વર્ષનું આયુષ્ય બોગવી શકશો,
તમારા સર્વ મનોરથો સફળ બનશે

અને સાચું સ્વરાજ્ય તમારે
આંગણે ઉતરશે.”

વૈદિક તત્વજ્ઞાન અને ક્રિયાકાંડનો અ-
નવીન અર્થ સાંભળી હું છક થયો અને
વેદની શીઘ્રચીનો મેં મારા થોડાધણા
અભ્યાસ પરથી બાંધેલો ખ્યાલ નષ્ટ
થાય તે પહેલાં મેં એ અજ્ઞ સમા-
ભાંથી વિદાયગીરી લીધી. ખરેખર, શંક-
રાચાર્ય આ વેળા હાજર હોત તો પોતાના
તાત્વિક સંપ્રદાયને આવો લયાનક વિષ-
યાસ જોઈ થરથરી ઉકેત !

પણ શંકરાચાર્યના અનુયાયિઓમાં
ખપતા આ નાગડા સાધુઓની નાગડા-
ધના અને તે પર જામેલી દૌકિક અંધ-
શ્રદ્ધાના બેનમૂન અખાડા તો હલુ મારે
જેવાના બાકી હતા. જમા થએલા જન-
સમૂહની ગીદીને ચીરતો હું એક પછી
એક રાવટીની મુસાકાત લેવા લાગ્યો.

એક બાલુ પર શ્રૃંગેરી મહંતા અનુ-
ગામી દિગંબરો ચાર પાંચ નાના નાના
તંત્રુઓ લગાવીને અડોલ આસને બેઠા
હતા. એમને સ્ત્રીપુરુષોનાં જંગી ટાળાંએ
ઘેરી લીધા હતા.

અહીં જ પ્રયોગો મેં દીક્ષા તે ખરે-
ખર માનવજાતિને લાંછન લગાડનારા હતા.

સ્ત્રી પુરુષો વાગ કરતી આ સગંગ
નિર્વજ્ર ને નાગા સાધુઓને ચરણે
નમન કરી પૈસા ધરતાં હતાં. બદનામાં
બાવાઓ સ્ત્રીઓ તેમજ મદ્યેના મસ્તક
પર હાથ મૂકી આશિર્વાદ ઉચ્ચારતા ને
શ્રદ્ધાળુઓના કપાળપર ધુણીની ભસ્મ
લગાવતા. દિગંબરો પર અડગ શ્રદ્ધા
વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓને હતી એમ સ્પષ્ટ
ભાસતું, કેમકે નગ્ન સાધુઓના ચરણ
સ્પર્શ કરનાર જૂથોમાં બહેનોની સંખ્યા

વધારે હતી. કેટલીક બાઇઓ માંદાસાઝા બાળકોને લઇ અહીં આવી હતી અને શિશુઓને છેક વસ્ત્રહીન સાધુઓના ખોળા પર અડકાડી, પોતે એમના પગ ઉપર હાથ મૂકી, કહ્યાણુચયન વાંચતી હતી. અમુક બહેનો દિગંબરો કને સંસ્કૃતમાં સંસારકલ્પની કથનીઓ કહી પતિ સંગાથે પૌતાનો મેળ ખાય એવી આશિષ માંગતી. કેટલીક વધ્યાઓ આ નાગડાઓની અલૌકિક શક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખી, એમનો 'પવિત્ર' સ્પર્શ કરી, સંતાનોની માગણી કરતી, ત્યારે નિમીશીત નેત્રો ખોલી વીતરાગ સન્તો હસીને એ 'અબળાઓ'ના હાથમાં રાખતી ચપરી મુકતા અને "સંતાન હો જન્યગા ! સન્તોકુ કંછ બિલાવ ઐર સાધુસેવા કરો" એમ કહેતાં અહીં થોડી પારસી બહેનો પણ જરા દૂર ઉભી ઉભી સંત પુરૂષોને વંદન કરતી.

ત્યારે આ આખું યે બદનસીબ નાટક મને, અસંખ્ય લાગ્યું, ત્યારે માદાથી સહસા ખોલી જવાયું :

“આ બદમાશોને સમાજમાં બદીઓ ધુસાડવી બાકી હતી. તે નાશકના મેળામાંથી અહીં આવીને એમણે અખાડા જમાવ્યા !”

તુરંત જ મારા ઉપર એકસામટી પચાસ માણસોની દ્રષ્ટિ વળી. એમની આંખોમાં રોષ હતો ને હોઠ પર ક્રોધનો કંપ હતો. ધૂધવતા અગ્નિમાં એક જ પુંકની જરૂરત હતી. એ પુંક એક માણસે મૂકી અને બડકો સળગી ઉઠ્યો. એક સામટા આઠદશ અવાજોએ મારા કાન પર આક્રમણ કર્યું :

“મીસ્ટર ! તમે નાશાયક લાગો છો. તમારે શ્રદ્ધા ન હોય તો અહીં

આવવા માટે તમારા પર કોણ પાણી મૂકે છે ?”

“પણ...” હું જવાબ આપવા ગયો. એટલામાં બીજા શ્રદ્ધાવાન સમજાને મારા કાનનો કોણર પકડ્યો અને ધમકી આપી.

“છાનોમાનો ચાલ્યો જ અહીંથી, નહીંતર દૂસરી યજ્ઞ જશે. તારાથી આ અવધૂતોની અપરધારી શક્તિ સહી ના જતી હોય તો શા સારું અહીં આવે છે ?”

એમ છતાં મેં હિંમત કરી,

“પણ આ બહેનોની શ્રદ્ધાનો ખોટો લાભ આ જોગદાઓ લે છે અને એ રીતે પૈસા પેદા કરે છે.”

અને મારી અજ્ઞયખી વચ્ચે કાઠીઆવાડી જેવી જાણાતી એક સ્ત્રીએ કટાક્ષ કર્યો,

“અમે અહીં આવીએ એમાં આ પીટ્યાનો કયો ગરાસ લૂંટાઇ જાય છે ?”

અહીં વધારે સમય ઉભા રહેવું અને ચર્ચા આગળ ધપાવવી તેમાં જરૂર નેહમ હતું. એટલે શ્રદ્ધાળુઓની આપ-પરંપરા ઝીલતો હું જપાટાખંધ નાગડાઓની જમાનમાંથી બહાર નીકળી ગયો.

જોપાટીના સમરત વિસ્તાર ઉપર અવધૂતોના અડા હતા. એથી એકદમ દૂર થવું અસ્કય હતું. અને વળી તંબુએ તંબુએ કંઈ ને કંઈ નવીન વૃત્ત નેવા મળતું હતું. એટલે સાધુઓ અને શ્રદ્ધાળુઓ વચ્ચે કલાક દોઢ કલાક ગાળવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. આપણાં સ્ત્રી પુરૂષોની મુખતા કેટલી હદે પહોંચી છે અને મુખ્ય જોવા સંસ્કૃત શહેરમાં યે ધર્મનાં ધર્તીગો ને અધ્યાત્મવાદની બદીઓ કેમ પ્રસરી શકે છે તે જાણવા

હું બસો રાવડીઓની વચ્ચે ખૂમ ખૂમ
ધૂમ્યો. કોઇ સ્થળે દેવદેવતાંઓની ચિત્ર-
વિચિત્ર મૂર્તિઓ સ્થાપીને સંતપુરુષો
ધર્મધેણાંજનો પાસેથી પૈસા પડાવતા હતા.
કોઇ ટેકાણે જોગટાઓ એમની સંસ્કાર-
હીન ભાષામાં રામાયણની ચોપાઇઓ
લલકારી લક્તલક્તાણીઓને “પરમાથ”
કરવા પ્રેરતા હતા. ઘણી જગ્યાઓ પર
સમાધિનો સ્વાંગ સજી ‘ધોગીઓ’ ચક્રુ
બીડી ધ્યાનમગ્ન દેખાવે બેસા હતા. કેટ-
લીક મંડળાઓ વળી એકઠાં મળેલાં માણુ-
સોને ત્યાગવૃત્તિનો ઉપદેશ આપી પૈસાની
બેટા સ્વીકારતી હતી. અશ્વદા દાખવનાર
માટે દરેક સ્થળે ભય હતો.

સાગરતટે રેતીમાં બાવાઓએ ગાળેલા
કુવાઓમાંથી મેં પૈસા આપી પાણી પીધું.
એ મીઠું જલ રાતોરાત સાધુઓ અનિ-
સિપ્ત જાહેર નજામાંથી ભરી લાવી કુવા
માંહે મુકેલાં પીપામાં નાખતા હશે એવી મેં
મુશ્કના કરી કે તુરત જ મારા પર ધર્મા-
ન્ધાની ટોળી તુટી પડી. અહીં પણ થોડાં
અવલુચ્છિતપાત્રો પામી હું આગળ વધ્યો.

ગોવર્ધન મહંના પચીશોક સાધુઓજ્યાં
અંડા ફરકાવી જામ્યા હતા ત્યાં હું ગયો.
એમના મહંતને ચરણે બે આના ધરી
મેં પુછ્યું,

“ગુરુ! આપ શ્રંગેરી મહં અને
ગોવર્ધન મહંનાં મંતવ્યો વચ્ચેનો
તફાવત સમજાવશો?”

ગુરુએ જવાબ આપ્યો,

“સીયારામ! સીયારામ! વો તક-
લીકમેં પડનેકી કયા જરૂરત હય?
શ્રીરામજીકા ભજન કરો અરૂ સન્ત-
નકી સેવા કરો.”

“પણ,” મેં પુછ્યું, “આપના
નાગા બાવાઓ ચંકરાચાર્યના અનુ-
યાયી ગણાય એ સાચું ને?”

મહંતે હકાર ભણ્યો એટલે મેં વધુ
સવાલ મુક્યો,

“ત્યારે તો આપ મોટા નાયક હોવાથી
આપને ઉપનિષદ ઉપરના શાંકર-
ભાષ્યનો ઉડો અભ્યાસ હશે.”
“જરૂર, સહી” ગુરુજી બોલ્યા,
“ઉપનિષદ અરૂ ગીતા તો હમને
બહોત તરહસેં પઢ લીશે હય.”
“તબ તો નમીકેતાઈ આખ્યાયિકા
મુનાઇએ.” મેં કહ્યું.

મહંત વિચારમાં પડ્યા એટલે મેં ફરી
પુછ્યું:

“દશાવાસ્ય ઉપનિષદના પહેલા
લોકના ત્રીજા ચરણમાં ‘તેન ત્યકતે
ન ભુંજ્યાઃ’ લખ્યું છે તેનું રહ-
સ્ય શું છે?”

એટલામાં તો મેદિનીમાંથી ત્રણ ચાર
માણુસો હાથમાં ડાયરી લઇ મહંત પાસે
આવ્યા. મહંતશ્રીએ મારો ત્યાગ કર્યો.
અને પેલાઓને પુછ્યું,

“કયા મંગતા હે તુમ લોક.”

“ગુરુ! તમે કાલે આપેલો આંકે
આખાં ખરો પડ્યો. અમને સારી
કમાણી થઇ.” એમ કહી ચારે સટા-

ડીઆઓએ બમે રૂપીઆ મહંતને ચરણે
મુક્યા. મહંતે આશિર્વાદ આપી કહ્યું,

“અન્હા! આજ સત્તા લગાવ ફિર
દેખો કે કયા હોતા હય?”

થોડી જ વારમાં ખીજ ત્રણ ચાર માણુસોએ
આતી મહંતને મ્હોકાણના ખબર આપ્યા,
“મહાત્મા! તમે ત્રણ દિવસ પહેલાં
આંકે આપેલો તેનો અખતરો કરતાં
તો અમે મરાઇ ગયા!”

લગતાં ચઢાવી મહંત બરાડ્યા,
“કેસે મૂખ જન હો! હમ કયા
સંસારી લોકકી તફા તુક્યાનીકા
હિસાબ રખને વાલા હય?”

ગોવર્ધન મઠના કહેવાતા મહન્તને એમના અજ્ઞાન તત્ત્વજ્ઞાન સમેત ત્યાં છોડી મેં ત્રીજી જમાતમાં પ્રવેશ કર્યો.

ગોવર્ધન જમાત અને આ જમાતની સીમાઓના સંધિપ્રદેશ ઉપર વિશાળ તંબુઓમાં બે જંગી રસોડાં ચાલી રહ્યાં હતાં. બન્નેને બારણે જઈ મેં તપાસ કરી તો પાંચસો માણસોને પૂરો પડે એટલો અનાજ, શાક અને દાળનો જથ્થો રાક્ષસી આકારનાં વાસણોમાં પાકતો જોયો.

રસોડાં પકવનાર બાવાઓને, આ બોરાક ડોણુ પૂરો પાડે છે એમ વારંવાર પૂછતાં એક જ જવાબ મળ્યા કર્યો,

“સીયારામજી જેનેવાલા હે.”

અનેક સાધુઓને ફરી ફરીને મેં પુછ્યું કે તમારો રોજનો ખર્ચ તમે કંઈ રીતે કાઢો છો, તો કોઈએ ખરી વાત કહી જ નહીં. લોકોની મેઢનીમાંથી કોઈ કોઈ માણસોએ મને માત્ર એટલું કહ્યું કે મુળમાં આવા પરમ વિરક્ત પુરુષોના પૈડી-આંતી ગોઠવણ કરનાર સુપ્ત દાનેશ્વરો હેજી મેંરી ખુટયા નથી.

હજાર સાધુઓનો દૈનિક ખર્ચ જીમલે બારસો રૂપીઆ હશે. ત્રીસ ત્રીસ દિવસ સુધી આવડી રકમ દરરોજ એમને કોણુ આપતું હશે એ સમસ્યા હું કોઈ રીતે ઉકેલી શક્યો નહીં. જીદા જીદા યોગીઓને ચરણે શ્રદ્ધાળુ સ્ત્રીપુરુષો રોજ પૈસો કે આનો ધરી સાંઝ સુધીમાં રૂપીઆરોડો પૂરો કરતાં એ રકમ તો બાવાજીઓ અનામત રાખતા. જે રસોડાં ચાલતાં હતાં એનો ખર્ચ બહારથી જ મળી રહેતો. વ્યક્તિગત બેટોનાં નાણાં આ ત્યાગી તપસ્વીઓ પોતાની કને જ રાખે છે કે મકોનાં ભંડોળમાં મોકલી આપે છે તેનો જવાબ

આપવાને કોઈ સાધુ તૈયાર નહોતો, પણ ઉછટા એવા પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં બાવાઓ અને એમના મુળધર પૂજારી ડોળા ધુર-કાપતા એટલે આ વિષયનો ખુલાસો મારે તકથી જ શોધવો રહ્યો હતો.

પણ ઉઘમી માણસને માર્ગ મળી રહે છે એ ન્યાયે મારી યાત્રાનું શ્રેષ્ઠ પરિણામ મને દુરત જ સાંપડી ગયું.

જે ત્રીજી જમાતમાં મેં પ્રવેશ કર્યો હતો, તેનો નાયક મહન્ત થોડે જ દૂર બેઠો હતો. એની યોગરક્મ સ્ત્રીપુરુષોનો સારો એવો સમુદાય એકઠો થયો હતો. એક બાજુ ભજનિકો કાનફાડ રાગડા તાણતા હતા, બીજી પાસ બાવાઓ બળતાં લાકડાંની પડોશમાં સમાધિનો આભાસ ગોઠવી ‘ધ્યાનમગ્ન’ જામ્યા હતા, અને ત્રીજી પાસ રહેજ ઉચા આસને મહન્ત સગવં વલણુ ધરી કેટલાંક નરનારીઓને સમાયણુનો ઉપદેશ આપતો હતો.

કંઈક જાણવાનું મળશે એમ માની મેં પણ અહીં ધામો નાખ્યો. મહન્તની નિગાહમાં ચાર આના મુઠ્ઠી, અવનત સિરે મેં પ્રશ્ન ઉચ્ચાર્યો,

“સૂરજી! આપનું નામ શું?”

“મહન્ત અજીન્દાસ ત્યાગી.” ઉત્તર મળ્યો.

“આપ કયા મઠના છો?”

“અજોધા મઠમેસે” હમ આ રહે” હે.”

“આપની કેટલી મૂર્તિઓ ચોપાડી પર છે?”

“કમસે” કમ છસો મૂર્તિઓ હોગી.”

“આ પડોશમાં રસોડું કોનું ચાલે છે?”

“હમેરી જમાતકા પાકખાના હય.”

આ પ્રશ્નોત્તરી દરમિયાન, ત્યાં બેઠેલાં સ્ત્રીપુરુષો મારા તરફ શંકાની નજરે જોઈ

રહ્યાં હતાં. પણ ગુરૂજીને પાંચ મિનીટ મારી જોડે રોકાયલા રાખવાને ચાર આનાનો સિક્કો શક્તિમાન હતો. એટલે મેં ‘ધૂબટા’ આગળ ચલાવી,

“આટલી જખ્ખર જમાતનો ખર્ચ કોણ ઉઠાવે છે ?”

“બહોત શેરીઆ લોક ઐર શ્રદ્ધાળુ મૈયાં ઇધર આકે સખ બદોબરત દેખતે હય.”

આ વાત જામતી હતી એવામાં એક મહેતાજીની સંગાથે કોઇ ભાડીઆ બાઇ અહીં આવી પહોંચ્યાં. એમના દેખાવ ઉપરથી તે શ્રીમંત લાગતાં હતાં. વેશ ઉપરથી વિધવા લાસતાં હતાં.

તુરંત જ મને પડતો મુકી રહત અબુનંદાસ ત્યાગીએ તે બહેન ઉપર નગર ટેરવી,

“ક્યા દે મૈયા ?”

“પ્રભુ ! કાલે અમારી સેવાં સ્વીકારો,” ભાડીઆ બાનુએ વિરમિત કરી.

સેવા લેએ એ બહેન આખી જમાતને ભોજન આપવા ઇતેબર હતાં, પણ પાગી મહન્ટે ઘેર જવાની અશક્તિ બતાવી, એટલે બાઇએ ચોપાટી ઉપર જ જમાતને ‘અભિભોજન’ આપવાનું ઠરાવ્યું.

મહન્ટ અબુનંદાસ ત્યાગીએ ભાડીઆ બહેનના માણસને મિષ્ટાન્નની ચીજોની ટીપ આપવા માંડી. ભોજન સામગ્રીમાં ગાંજો, ચરસ, ભાંજ વગેરે વસ્તુઓનો ગુરૂએ સમાવેશ કરાવ્યો. આખો યે અડસટ્ટો રૂ. ૭૦૦) સાતસો પચાસ પહોંચ્યો.

કામ આટોપી ભાડીઆ બાનુ ઉઠવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં એટલે મેં એ હાથ નેહી એમને કહ્યું,

“બહેન, આપને હરકત ના હોય તો આપનું નામ આપશો ?”

“હા બાઇ ! મારું નામ....” એમણે કહ્યું.

એમનું મકાન કયાં છે, તેઓ સાતે કેવાં છે, તેમની પેઢી કયા નામથી ચાલે છે એ બધું પુછી પુછીને હું તેમના પ્રત્યુત્તરો નોંધવા માંડ્યો.

પણ કમલાએ અહીં પણ શ્રદ્ધાળુ જતોને મારા મારે સંદેહ ઉપજાવ્યો. એક લોકતે મને પડકાર આપ્યો.

“એ મીસ્ટર, આ બધું શું કામ લખવા માંડ્યા છો ?”

“અમરથુ જ” મેં કહ્યું.

“ના એમ નહીં ચાલે, અમે તમને એક અક્ષર લખવા નહીં દઇએ,”

કાપડ બજારમાં મહેતાજીનું કામ કરતો હોય એવા દિદારવાળા એક ગૃહસ્થે ધમકી આપી.

ભાડીઆ બાનુને પણ આથી શંકા પેડી. એમણે મારા લેખનનો આશ્ચર્યચક આશય પૂછ્યો. ન છૂટકે મારે ખરી વાત કહેવી પડી,

“મારે આ સાધુ સંતોની અને અશ્રદ્ધપ્રદર્શનોની વાતો ડાંપામાં આપવી છે”

આ સાંભળીને એ બાઇએ મને વિરમિત કરી,

“કૃપા કરીને મારું કે મારા મકાનનું નામ અખબારમાં આપશો નહીં”

મેં તેમને ખાત્રી દીધી કે હું તેમની ઇચ્છા મુજબ વર્તીશ.

ભાડીઆ બાપ ત્યાંથી રવાના થઇ.
પણ હું તો બીજી હકીકતો નોંધતો બેસી
રહ્યો.

એટલે, વળી સંદેહનું વાતાવરણ
પ્રસર્યું અને એક ગુજરાતી શૃદ્ધસ્થે
બરાડો પાડી કહ્યું.

“તું જાપાવાળો છે એ હું જાણું
છું. પણ બખ્શદાર આ હકીકતોનો
કંઈ ગેરઉપયોગ કર્યો તો. તારે
ખરી વાતોનું વણન જાપવું હોય
તો જાખજે, પણ જો કંઈ ઠીકા
કરી છે તો તારું નખોદ નીકળી
જવાનું છે, એ યાદ રાખજે.”

આ વિરોધી વલણનું સામુદાયિક
વાવાઝોડું ઉઠે તે પહેલાં હું ઉભો થયો,
અને હિતાવજે ચાલવા માંડ્યો.

જતાં જતાં મારા કાનમાં એ જ શુભ
રાત્રી શૃદ્ધસ્થના શબ્દો અથડાયા:

“આવા વાહીઆત માણસોને ક્યાંથી
ખખર પડે કે જે ચોપાટી ઉપર
થોડાજ સમય પહેલાં સરકારની
પોલીસ સત્યાગ્રહીઓ પર લાંઠીયાનું
કરતી ત્યાં આજે પ્રભુના ઝોલી-
આઓ આવી રહ્યા છે. સાચે જ
હવે સ્વરાજ્ય નજદીક છે.”

શરમ, ધુણા, તિરસ્કાર અને હાસ્યના
મિશ્ર લાવો અનુભવતો હું નીચી
મુંડીએ તંબુઓની કતાર અને ગ્રહાણ
સ્ત્રીપુરુષોની ગીદી વટાવી, ઉસ્કેરાએલા
મગજ માટે તાઝગી મેળવવા હેન્ગાંગ
ગાડનું લણી દોડી ગયો.

શમશેરના બળ ઉપર કીર્તિ મેળવનાર

ગૂલ ત્રણ હમીદ
બહિશત મુસ્લીમ બેગમ

સ્ત્રીઓની

દુકં પીછાન.

ઉમ્માઈ અબ્બાન

‘સ્ત્રી’ એ તો માનવતાની રક્ષક છે’ આ શબ્દોમાં અપૂર્વ સત્ય સમાયેલું છે. જ્યારે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓની કરેલી કનડગત અને આપેલા ત્રાસને ગણત્રીમાં લઇએ, તેમજ તેમના નાજુક શરીર બંધારણ, તેમની ભાવનાઓ, તેમની લાગણીઓ, તેમજ તેમના સ્વભાવની સ્વાભાવિક કોમળતા લક્ષમાં લઇએ તો જલ્દી કે દેશના ઘડતરમાં સ્ત્રીઓએ સરખો ફાળો આપ્યો છે; અરે, અનેક પ્રસંગોમાં તેમણે પુરૂષો કરતાં અધિક ધાર્મિક કરી બતાવ્યું છે. આવા ઉજ્જવલ દાખલાઓથી ઇતિહાસ ઉભરાય છે. સંસારમાં સ્ત્રીઓને નામના મેળવવી સહજ નથી. છતાં સમાજે સ્થપિલી અનેક અડચણોને આધી ખસેડીને તેઓમાંની કેટલીક પ્રકાશમાં આવવા શક્તિમાન થઇ છે. અપૂર્વ બુદ્ધિકૌશલ્યના બળ ઉપર તેઓએ કીર્તિ સંપાદન કરી છે.

મુહમ્મદ પેગંબર સાહેબનો જીવનદીપ્ત ઓક્ષવાયા પછી ઇસ્લામી દેશોમાં સર્વ-લક્ષી પરિવર્તનની શરૂઆત થઇ. ધર્મ, રાજકારણ, અને સમાજવ્યવસ્થા સંબંધી લોકમતમાં પલટો થવા લાગ્યો. ઇસ્લામના પ્રકાશ આગળ આરબભૂમિમાં નવું ચૈતન્ય ચમક્યું હતું. શતકોની જૂની સડેલી સમાજવ્યવસ્થાના ભાર નીચે કચડાતી આરબજનતાએ મુકિત મેળવી હતી. વિલકત બનેલા આરબોએ એક બન્યા હતા. ઇસ્લામીક તત્વજ્ઞાને આરબોને નવી ખોરાદરી શીખવી હતી. અને આ એકતાનાં મુળ ઉડાં ઉતરતાં જગત જીતવાના કોડ ખસીકામાં ઉત્પન્ન થયાં. ચૈતન્યના સ્પર્શથી સ્ત્રીત્વના શરીરોમાં પણ સજીવળાઇ થયો. અને પ્રકાશનાં પગલાં પડ્યાં. પરિવર્તનના શંખનાદથી ધરડાઓ, વૃદ્ધો, અને પ્રત્યાઘાતીઓ થરથરી ઉઠ્યાં.

સત્ય અને ધર્મનાં જનું સ્ત્રીઓને પણ અડક્યાં. તેમને પણ પુરુષોની સાથે સાથે સમરાંગણમાં મહાલવાના કોડ જાણ્યા.

અરબસ્તાનમાં તો સામાજિક પ્રયાગે સ્ત્રીકાયું હતું કે સ્ત્રીઓ અને બાલકો રણક્ષેત્રમાં સાથે જંજુમી શકે. લડાઈના મેદાન ઉપર સ્ત્રીઓને રણગીતો ગાવાનું, ધવાયેલાની માવજત કરવાનું, તેમજ કેદીઓ અને ઘોડાઓની સંભાળ રાખવાનું કામ સોંપાતું. ઇસ્લામના આગમન પછી આ પ્રયા કાયમ રહી. પેગમ્બર સાહેબે કરેલા સંગ્રામોમાં તેમની પત્નિ અયશાએ ધવાયેલાને જળ આપ્યું હતું. આથી આવી ઉમદા પ્રયા આખા ઇસ્લામી દેશોમાં ચાલુ થઈ. અને ખડીર ઓમરના સમયમાં તો સ્ત્રીઓ લડાઈના મેદાન ઉપર ધવાયેલાઓને પાણી આપતી, ખેરાક તૈયાર કરતી, અને કબરો ખોદતી. તેમજ તેઓ રણમેદાનમાંથી જખ્મીઓને ઉંચકી લાવવાનું, તેમજ તેમ સંભાળ રાખવાનું ભગીરથ કાર્ય પણ તેમને જ સોંપાતું.

રજુભૂમી ઉપર તેમણે દાખવેલા શૈયની અનેક સાચી કથાઓ ઇતિહાસનાં પાનાંઓ ઉપર અંકીત થયેલી છે. યરમુકના રણસંગ્રામો ઉપર સ્ત્રીઓએ બતાવેલી અજબ બદાહૂરી ઉપર અત્યારે તો કેટલાં કાવ્યો રચાયાં છે. વસ્તુ એમ બની હતી કે રોમન અને ઇસ્લામ વચ્ચે જંગેશાં ગંભીર યુદ્ધમાં રોમનો અસરકારક આક્રમણથી મુસ્લીમ સૈનિકોની દીવાલ ભેદીને આગળ ધપતા હતા. તેઓ છેક સ્ત્રીઓના કેમ્પ સમીપ આવી પહોંચ્યા ત્યારે શૈયવાન સ્ત્રીઓએ શમશેર ઉગામીને રોમનોનો સામનો કર્યો. નદાસના લશ્કરમાં નવો પ્રાણ આળ્યો અને તેઓએ રોમનોને પાછાં હટાડ્યા.

પ્રત્યેક દેશ આજે શૈયવાન સ્ત્રીઓને મારે મગરૂરી દાખવે છે. ક્રાંસ બોન ઓફ આફ્રીની પૂજા કરે છે. ઇંગ્લાંડ ફોરેન્સ નાઇન્ટીગેલને હતું પણ યાદ કરે છે. હિંદના ઇતિહાસમાં પણ સ્ત્રીઓએ સારું સ્થાન સાચવ્યું છે. ઝાંસીની રાણી, અહલવાળાઈ, વિગેરે હિંદુ સ્ત્રીઓએ તેમજ આંધ્રીબી, તુરુહાન અને રઝીયા બેગમે બતાવેલા શૈયની કથાના ઉજળાં પાનાં અત્યારે પણ ગ્રેરણા પામ છે. પણ આ ન્હાનકડા લેખમાં ઇતિહાસકારોની દ્રષ્ટિમાંથી સરી પડેલી ત્રણ મુસ્લીમ શૈયવાન સ્ત્રીઓની ખીજાન આપવાનો અમારો ઇતેકાવ છે.

ગુલ બહીરાત

એક વિજેતા તરીકે તેના સમયમાં અક્ષાઉદીન ખીલજીએ નામના મેળવી હતી. હિંદમાં મુસ્લીમ સામ્રાજ્ય તેણે વધાવ્યું હતું. આ સમયનું ગુલ બહીરાત જળકૃતું જવાહીર છે. એક દિવસ ભરદરબારમાં સ્વયં ખુશામન કરતાં ખીલજીએ કબૂ કે કોઇનામાં ખીલજના આક્રમણ સામે ટકી શકવાની તાકાત નથી. જેલોરના રાજાને આ વેણ હૃદય સોંસરાં વેધી ગયાં. તેણે તરત જ પડકાર કર્યો કે જળવાનમાં બળવાન સૈન્ય સામે જેલોરનો કાફો ટકી રહેશે. ખીલજને ગુરૂ તો ચડ્યો પણ તે સમય વર્તીને શાંત રહ્યો. ત્રણ મહીના પછી જેલોરના રાજાને પોતાના દેશમાં ગયા ત્યારે ગુલ બહીરાતની સરદારી નીચે ખીલજીએ એક સેના જેલોરના કિલ્લાને સર કરવા મોકલી. ગુલ બહીરાતે એટલી તો બદાહૂરીથી આક્રમણ કર્યું કે હાણુબર જેલોરનો રાજા કનીરદેવ બેઠજ રહ્યો. પણ

તાલકાળ તે માંદી પડી અને મૃત્યુ પામી.
અને કેટલાય કાળ પછી કલાઉદીન
નામના સેનાપતિએ જેલોરના કાલ્લાને
સર કર્યો.

હમીદ બેગમ

જહાંગીર શહેનશાહના સમયમાં દોલતા-
આદનો કાલ્લો નીઝામ ઉલમલ્કના હાથમાં
હતો. ત્યારે એખીસીનીયાનો વતની હમીદ-
આન તેનો પ્રધાન હતો અને હમીદ બેગમ
તેની સ્ત્રી હતી. તેના પતિની માફક તેની
લાગવગ પણ રાજવી ઉપર ખૂબ ચાલતી.

એમ બન્યું કે અદીલખાને એક મહોરું
લશ્કર નીઝામ ઉલમલ્ક સામે મોકલ્યું.
રાજા આથી ચુંચવાયો. આથી હમીદ
બેગમે સૈન્યની સરદારી લીધી અને અદો-
લખાનના લશ્કરનો પરાજય કરી વિજયની
વરમાળ પહેરી દોલતાઆદમાં દાખલ થઇ.

ઉમ્મઇ-અબ્બાન

સાહસ અને પ્રેમપ્રસંગોથી આ સ્ત્રીનું
જીવન છલોછલ ભરેલું છે. છેક બાલ્ય-
કાલથી તેણે સંગ્રામની કલામાં રસ લેવા
માંડ્યો હતો. તેના પિતા તરફથી મળેલું
શિક્ષણ અને તેના આસપાસના સંગોગોએ
આ કલાને વિકસાવી.

દમારકસના રાજવી થોમસ સાથેના
સંગ્રામમાં તે અને તેના પતિ પણ હતા.
રોમનોના એક તીરે તેના પતિનો પ્રાણ હર્યો.
અને આ મહાન સ્ત્રીએ પોતાના પતિના
શબ ઉપર બીજા પ્રતિજ્ઞા કરી કે “ મહારા
પતિના મૃત્યુનો બદલો લેવામાં હું મહાર
જીવન સમર્પીશ.” પ્રતિજ્ઞા પછી તરત
જ તેણે જૈનિકના પાશાકમાં સજ્જ થઇને
રોમનો સામે હુમલો કર્યો અને તેના એક
તીરે થોમસની આંખ લીધી. શત્રુ પાછો
હઠ્યો અને ઉમ્મઇ અબ્બાનનો જયઘોષ
રણમેદાનમાં ગાજવા લાગ્યો.

નવયુગ

આપને મટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’
થઇ શકે છે.

एतदी स्व. पतिश्रीता स्मरणार्थे

श्री फार्मस गुज. ती. सभाने

श्रीयुत प्रह्लाभाः व्याख्येय यावत्

तदर्थी सविनय संप्रभ मे.

અધરમી
સદીના
ફ્રેંચ લૌતિકવા-
દીઓ (Mate-
rialists) તે સમ-
યના ફ્રેંચોના વિ-
ચારક્ષેત્ર ઉપર પ્ર-
ભુત્વ જમાવી બે-
ઢેલા Infames
[સામાજિક દંદો]
ના વિચારો સામે
અણુનમસ્ક કરી
રહ્યા હતા, ત્યારે,
સૌથી વધુ 'કુદર-
તી,' પ્રત્યેક અંગ-
માં સંપૂર્ણ અને
અધ્યાત્મ અસ્તિત્વ
ધરાવતા સમા-
જને લાગુ પાડી
શકાય, એટલું
જ નહીં, પણ
માનવને સૌથી

જે પુસ્તકે યુરોપના હજારો નવજવાનોને.

આધુનિક સમયમાં

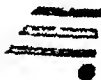
અરાજકતાવાદે યુવાન પ્રજાનું 'પ્રબલ સ્વ' છે.
આ રાજકીય તત્વજ્ઞાનની ભુમિકા વિશે બહુ અદ્ય
સાહિત્ય સર્જાયું છે. 'બોંબ અને પિસ્તોલ'ના
માર્ગમાં રહેલી નિષ્ફળતાને પ્રત્યેક ઇન્ટેલેક્ચુઅલ
ચર્ચાનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની આ ક્ષેત્રે સૌથી
વધુ જરૂર છે. ફ્રેંચમાં કોઈ રાજકીય જાન અર્થમાં
મહાસત્તાવાદીઓ બહાદુર અરાજકતાવાદી જે-
વિચકારના શબ્દો વરસાવવા મંડી બધા
પણ તેથી અરાજકતાવાદ મરણી નહિ.

અરાજકતા

અમરીયુરીય

જેની નના ચારસદારે

વર્ષ : ૨૦૧૭

નિવૃત્તિ

અંક : ૨૦૧૭

અશાંતિના ઐધાણ

ચિનગારી પડે અને દારૂ સળગી ઉઠે એવી પરિસ્થિતિમાં જગત ભરે છે. શિયાળાની શરૂઆત સાથે માનવતાના સંતાપ કુદકે અને ભુસકે વધ્યા છે. વિશ્વના કરોડો શરીરો માટે ટાઢના સુસવતા વાયરાઓ વચ્ચે, દીલ થીજી જાય તેવી ઠંડીમાં ચેતનાની બત્તીને કેમ જીવતી રાખવી એ એક મહા પ્રશ્ન ઉભો થયો છે.

અકુદ્ય સંતાપની શરૂઆત થવા લાગી છે. રાજકારણનો ઇતિહાસ ઉઘાડે છે કે જ્યારે જીવન અસહ્ય બને છે ત્યારે જનતા સહન કરવાનું મૂકી દઇને સામનો કરે છે. ત્યારે સમાજ પ્રસરે છે. વર્ગ સત્તાના દૂરીને ટુકડા થાય છે. અને નવી સંસ્કૃતિનો પાયો નાખાય છે.

આવી ક્ષણો નજીક આવતી જાય છે. પરિવર્તનના પડછંદાથી આકાશ યુગ્મે છે. ક્ષીતીજમા આઝાદીનો રક્તવર્ણ અરુણ દીસે છે. સ્વતંત્રતાનાં સ્વર્ણે ઉગવાને માટે પરિસ્થિતિ સાનુકુળ બનેલી જાય છે.

પણ સુધીવાદની સહનતાની નીશા કંઈ આપમેળે ઝોસરતી નથી. તેને માટે તો સૃષ્ટિનાં શ્રમજીવીઓને એકત્રે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. પણ આ પ્રયત્ન કરવાની પ્રેરણા જીવનની સંકટામણમાંથી સાંપડે છે. તેથી જ શિયાળાની શરૂઆત સાથે અશાંતિનાં ઐધાણ સ્પષ્ટ લેખ શકાય છે. યુરોપમાં જર્મન વિપ્લવનું સામ્યવાદીઓનું સ્વપ્ન આ શિયાળે સિદ્ધ થશે ખરું ?

અ સદીના

ફ્રેન્ચ ભૌતિકવા-

દીઓ' (Male-

rialists) તે સમ

યના ફ્રેન્ચોના વિ

ચારક્ષેત્ર ઉપર પ્ર

ભુત્ય જમાવી બે

દેલા Infames

[સામાજિક દંદો]

ના વિચારો સામે

આણુનમયુદ્ધ કરી

રસા હતા, ત્યારે,

સૌથી વધુ 'કુદર-

તી,' પ્રત્યેક અંગ

માં સંપૂર્ણ અને

બધાજ અસ્તિત્વ

ધરાવના સમા-

જોને લાગુ પાડી

શકાય, એટલું

જ નહીં, પણ

માનવને સૌથી

જે પુસ્તકે યુરોપના હજારો નવજવાનોને-

આધુનિક સમયમાં

અરાજકતાવાદે યુવાન પ્રજાનું ખુબલક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. આ રાજકીય તત્વજ્ઞાનની ભુમિકા વિષે બહુ અલ્પ સાહિત્ય સર્જાયું છે. 'બોંબ અને ફિસ્તોલ'ના માર્ગમાં રહેલી નિષ્ફળતાને પ્રત્યેક ટ્રિટકોણથી ચર્ચાતું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની આ ક્ષણે સૌથી વધુ જરૂર છે. વિંદમાં કોઇ રાજકીય ખૂન થતાંજ મહાસભાવાદીઓ બહાદુર અરાજકતાવાદી ઉપર ધિક્કારના શબ્દો વરસાવવા મંડી જાય છે, પણ તેથી અરાજકતાવાદ મરશે નહિ.

અરાજકતાવાદ

અરાજકતાવાદને પંથે જતાં અટકાવ્યાં-

તેમને તો તેમના

દ્રષ્ટિબિંદુમાં રહેલી ભુલ સમજાવવાની જરૂર છે, આ દ્રષ્ટિએ રશીયાના મહાન વિચારક જી.

રોસેફેનોફના વિશ્વવિખ્યાત પુસ્તક “અરાજકતાવાદ અને સમાજવાદ”નું ભાષાંતર અહિં રજૂ કરવાનો અમોઝો નિર્ધાર કર્યો છે.

આ અનુવાદને શક્ય હોય તેટલો સરળ બનાવવાની કાળજી અનુવાદકારે લીધી છે, જે માટે અમો રહેમના આભારી થયા છીએ—
તંત્રો.

અને સમાજવાદ

—દ્રષ્ટિબિંદુ

શોધનું છે કે જે કોઈ પણ સમયને અનુરૂપ થઈ પડે. તેની પ્રજ્ઞતા એવી હોવી જોઈએ કે જેથી તેને સમય કે રચનાનાં બંધન ન રહેતી શકે. એક શબ્દમાં કહીએ તો તે સનાતન (Absolute) હોવું જોઈએ. આથી આપણે ઇતિહાસનું અન્વેષણ કરવા તરફ વળવું પડે છે કારણ કે ઇતિહાસમાં આવતી ઘટનાઓ સંજોગ, સ્થળ અને સમય ઉપર અવલંબીતી હોય છે. પણ માનવ ઇતિહાસમાંથી આ ત્રણે વસ્તુથી અલીપન એવી ઘટનાઓ મેળવવા જતાં આપણા ધારાતંત્રની શોધખોળમાં માર્ગ જતાવી શકે એવું શું રહ્યું છે? માનવતા અને માનવસ્વભાવ,

est. પણ આ કોયડો જરૂર ઉકેલી શકાય એ વસ્તુ અવિવાદનીય લાગે છે. માનવસ્વભાવનું ચોક્કસ સ્વરૂપ સમજવા પછી આપણે સંપૂર્ણ ધારાતંત્ર, સૌથી ઉત્તમ સામાજિક તંત્રનો ઉકેલ કરવા જરૂર શકિતમાન થઈએ.

સામાજિક વિજ્ઞાનમાં ક્રૈંચ ભૌતિકવાદીઓનું આ દ્રષ્ટિબિંદુ હતું. તેઓ કહેતા કે માણસ એ ઝાગણી અને તકશક્તિ ધરાવતું પ્રાણી છે. તે હંમેશાં દુઃખકારક લાગણીઓને અળગી કરે છે અને સુખજનક લાગણીઓને શોધે છે. ક્યું ઉપયોગી છે. અને ક્યું તુકસાનકારક છે તે

જેનો ઇતિહાસ એ માત્ર આવિષ્કાર છે. ત્યારે અહિં સંપૂર્ણ ધારાતંત્રનું ‘માપ’ આપણને સાંપડે છે. માનવસ્વભાવ સાથે સૌથી ઉત્તમ એકતા સાંધી શકે તેવું ધારાતંત્ર તે જ સંપૂર્ણ ધારાતંત્ર! અલગત, આમ છતાં પણ દલીલ કે સમજણની ઉણપને લીધે આપણે પ્રજ્ઞા ધારાતંત્રનો કોયડો ઉકેલવા અસમર્થ નીવડીએ એ શક્ય છે. Errare

Humanum-

સમજવાને માટે તેની પાસે પુરતી જાણ છે. એકવાર ત્હમો ઉપલા વિધાનો રિવ-કારો તો પછી ગણિતના દાખલા ઉપરથી ઉપજતાં ચોક્કસ, અવિવાદનીય અનુ-માનોની માફક જ ત્હમો પણ સારી ભાવના અને પૂનઃ વિચાર કરવાની શક્તિની મદદ પડે એવા જ અનુમાનો પર આવી શકો. આમ જ માનવ એ એક લાગણીવાન અને વિચારયુક્ત પ્રાણી છે એમ શરૂઆત કરીને કોન્ડોરસેટે તે ભૂમીકા ઉપરથી ઉપજતા એક પછી એક અનુમાનને આધારે તંદુરસ્ત નીતિના સિદ્ધાંતોને સર્જવાને માટે પ્રયત્ન કરવાનું માથે લીધું.

એમ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે આમ કરવામાં કોન્ડોરસેટની ભૂલ થતી હતી. જો “તત્ત્વવેત્તાઓ” આ દિશાના સંશોધનમાં અગત્યના બહુ જ એવા અવિ-વાદનીય અનુમાનો પર આવી શક્યા તો તેનું કારણ એ હતું કે તેઓએ માનવ-સ્વભાવનું સિદ્ધાંતિક ‘માપ’ વેગળું કરીને સુઠીવાદી આક્ષમમાં છપતી વ્યક્તિના આદર્શ સ્વભાવ ઉપરજ તેમણે અનુમાનો રચ્યાં. આ માનવ તેના સામાજિક સંજોગોએ આંકો આપેલી ચોક્કસ ભાવના પ્રમાણે જ ‘વિચાર’ કરતો અને ‘લાગણી’ અનુભવતો. તે સુઠીવાદી મીલકત, પ્રજ્ઞસત્તાક તંત્ર અને એવી વસ્તુઓના વ્યાખ્યાનપણા વિશે મહત્તમ માન્યતાઓ તેના સ્વભાવમાં પલાયન થઈ હતી. સભ્ય રીતે જોતાં તો ક્રેંચ તત્ત્વવે-ત્તાઓ પ્રજ્ઞસત્તાકની અધિક અને રાજ-કીય જરૂરીઓના હિંમેશા નજરમાં રાખતા તે જ તેમનું ‘ખરું’ માપ હતું. પણ તેઓ અમળતા જ આ સિદ્ધાંતો લાગુ પાડતા અને કેટલીય સમય અગત્યતામાં વિહાર કર્યા પછી જ તેઓ ત્યાં પહોંચતા.

તેમની સચ્ચાત પદ્ધતિથી મત્ર માનવ-સ્વભાવ ઉપર આદર્શ તત્ત્વની આદર

પથરાતી. અને આવા સ્વભાવ સાથે એકતા સ્થાપી શકે તેની સામાજિક અને રાજકીય સંસ્થાઓને વિશે તેઓ અનુમાનો બાંધતા.

સમાજવાદીઓ પણ આજ પદ્ધતિને ઉપયોગ કરતા. અદારમી સદીનો મોરેલી “અંત વિનાના નકામા વાંધાઓને અળગા કરવા માટે” એક અવિવાદનીય સિદ્ધાંત રજા છે કે “નીતિની બાબતમાં કુદરત એક સતત, અને અપરિવર્તનીય છે... તેના ધારાઓ કદી ય ચળતા નથી. પૂર્વકાલીન અને સાંપ્રત સમાજની નીતિભાવના વચ્ચે જે તફાવત માલમ પડે છે તેથી એમ હતું નથી કે કુદરત પરિવર્તનીય છે. એથી માત્ર એટલું જ જણાય છે કે કેટલીક જાતિઓ કુદરતના કાનુનોથી આઘી ખસી છે. કેટલીક હજુ પણ તેને માત્ર પડેલી ટેવને લીધે સ્વીકારે છે, ત્યારે કેટલીક જાતિઓને કુદરતથી વિરોધી નહીં તેવા ચોક્કસ બુદ્ધિયુક્ત ધારાઓથી તાબે રાખવામાં આવી છે. એક શબ્દમાં આલે-ખીએ તો “માણસ સત્યને છાડી કે ખજુ સત્યનો કદી નાથ થઈ શકતો નથી.” ફોરીયર માનવલાગણીઓના પૃથક્કરણ ઉપર આધાર રાખે છે. રોબર્ટ ઓવન માનવ આરિબના સર્જન ઉપર રચાયેલાં કેટલાંક અનુમાનોથી શરૂઆત કરે છે. સેંટ સાયમનને માનવતાની ઐતિહાસિક ઉત્ક્રાંતિનું ઉંડું જ્ઞાન ધરાવવા છતાં પણ ઉત્ક્રાંતિના સિદ્ધાંતોને સમજાવવા માટે વારંવાર ‘માનવસ્વભાવ’ની મદદ લેતી પડે છે. સેંટ સાયમનના અનુયાયીઓ કહેતા કે તેમનું તત્ત્વજ્ઞાન ‘માનવસ્વભાવ’ની નવીન સમજણ ઉપર રચાયેલું હતું. જૂદી જૂદી વિચારસરણીના સમાજવાદીઓ માનવ-સ્વભાવની જૂદી જૂદી સમજણના કારણ માટે ભણે તકરાર કરે પણ એક પણ

અપવાદ સિવાય સર્વની ખાત્રી થઇ ગઇ છે કે આ માનવસ્વભાવની સંતોષકારક સમજણ શીવાય સામાજિક વિજ્ઞાનની ખીજ ભૂમીકા હોઇ શકે નહીં અને છે નહીં. આમાં તેઓ અદારગી સદીના ભૌતિકવાદીઓ કરતાં જરા પણ જૂદા નથી. સાંપ્રત સમાજ ઉપર ટીકાના તીર છોડતાં તેઓ હમેશા માનવસ્વભાવના માપને વારંવાર લાવે છે. અને પૂણં ધારાતંત્રની શોધ કરવામાં અને તેની જ રીતે સામાજિક તંત્રની શોધ કરવામાં તેઓ આ માપનો ઉપયોગ કરતા.

મોરેલી, ફેરીઅર, સેન્ટ સાયમન અને ઓવન એ સર્વને આપણે અમરાપૂરીના આશકો જેવા સમાજવાદીઓ કહીએ છીએ. આ સર્વના દ્રષ્ટિબિંદુમાં સામ્ય શું છે તે આપણે જોયું છે એટલે આવા અમરાપૂરીવાંચ્છુઓનું દ્રષ્ટિબિંદુ શું છે તેનો નિર્ણય થઇ શકે છે.

અમૂક સિદ્ધાંતથી જ શરૂઆત કરીને સંપૂર્ણ સામાજિક તંત્ર જે શોધે છે તે અમરાપૂરીવાંચ્છુ છે.

અમરાપૂરીવાંચ્છુઓને શરૂઆત મારે જે સિદ્ધાંત સહાયભૂત થયે હતાં તે સિદ્ધાંત માનવસ્વભાવનો હતો. અલગત ખીજ એવા કેટલાક પણ છે કે આ સિદ્ધાંતમાંથી ઉભા થયેલા અન્ય સિદ્ધાંતો સાથે શરૂઆત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે કોઇ આદર્શ સમાજ-વ્યવસ્થાની શોધની શરૂઆત માનવના જન્મસ્થાપીત હક્કના સિદ્ધાંતની શરૂઆત સાથે કરે. પણ તેના આખરી પૃથકકરણમાં આ સિદ્ધાંતો માનવસ્વભાવના મૂળ સિદ્ધાંત ઉપર જ આધાર રાખે છે. એ તો ચોક્કસ છે.

સમાજવાદી ન હોય તે પણ અમરાપૂરીનો આશક (Utopian) હોઇ શકે તે પણ તેટલું જ ખુદ્દુ છે. ગઇ સદીના ફ્રેંચ ભૌતિકવાદીઓની આ મુદીવાદી લાગણીના સંપૂર્ણ ધારાતંત્રની શોધમાં ખૂબ જ જણાય છે. પણ તેમની શોધખોળમાં અમરાપૂરીવાંચ્છુના (Utopian) જેવું તેમનું દ્રષ્ટિબિંદુ જરા પણ નાશ પામતું નથી. આપણે જોયું છે કે વિશ્વવવાદી ફ્રેંચ મુદીવાદીના પ્રસંશકો હોદખાલ અથવા હેલવેશીયસની પદ્ધતિ તેમજ આ અમરાપૂરીના આશક સમાજવાદીઓની પદ્ધતિ જરા જેટલી પણ જૂદી ન હતી.

અરે એથી પણ વધુ ભાવીના સંગીત સામે કોઇને ઉડો તિરસ્કાર હોય, અને કોઇની એમ ખાત્રી પણ થઇ ગઇ હોય કે જે સમાજરચનામાં તે જીવે છે તે સૌથી સારી શક્ય સમાજરચના છે છતાં પણ અમરાપૂરીવાંચ્છુઓ જે દ્રષ્ટિબિંદુથી નીકળે તે જ દ્રષ્ટિબિંદુથી તેઓ પણ સમાજની વ્યવસ્થા તરફ જોઇ શકે.

આ અશક્ય લાગે છે. પણ આથી વધુ સારું સત્ય ખીજુ છે નહિં. એક જ દાખલો લો.

૧૭૫૩ ની સાલમાં 'The Floating islands or the Basiliades of the Celebrated Pelpai, translates from Indian' નામનું મોરેલીનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું. હવે Labibibliothique Impartiale માં લેખકના સમાજવાદી વિચારોનો અવલોકનકારે જે દલીલોથી સાબતો કર્યો તે જુવો.

—“આ ભતના સુંદર સ્વપ્ન અને તેના મૂર્તિમંત થવા વચ્ચે કેટલું અંતર છે એ દરેક જણ સારી પેઠે

નળે છે. કારણ કે સિદ્ધાંત રચનામાં એક એવા માનવની કલ્પના કરે છે કે જે પ્રત્યેક પ્રકારની સમાજરચનાને શિરો- વંદન ગણે, અને ધારા ધરનારના જેટલા જ ઉત્સાહથી આ સમાજવ્યવસ્થાને વધવે; પણ જ્યારે આ રચનાને મૂર્તિમંત કરવા કોઈ પ્રયત્ન કરે ત્યારે તેને એવા માણસો સાથે કામ લેવું પડે છે કે જેઓ આળસુ, આશાકિંત, કે ઉગ્ર લાગણીને વશ બની બેઠેલાઓ હોય છે. માનવસ્વભાવને સર- ખાપણની યોજના ખાસ અણગમતી લાગે છે; તેઓ જન્મ્યા છે કાં તો સ્વામી થવા કે કાં તો નોકર થવા. પણ વચગાળેની સ્થિતિ તેમને ભારરૂપ લાગે છે.

‘માનવ જન્મે છે કાં તો સ્વામી થવા કે કાં તો નોકર બનવા.’ આથી જ્યારે આપણી સમાજરચનામાં સ્વામીઓ અને શ્રમજીવીઓ જોઈએ ત્યારે આપણે અજાણ થવાની જરૂર નથી. લાખીખીઓએકે ઇન્પા- રશીએક જેવું પત્ર આ સામ્યવાદી સ્વપ્નનો અસ્વીકાર કરે તે બરાબર છે. પણ જે દ્રષ્ટિબિંદુથી તે જગતને જોતું હતું, તે જ માનવસ્વભાવનું દ્રષ્ટિબિંદુ અમરાપૂરીવાંછું મોરેલીનું પણ હતું.

આ અવલોકનકાર તેની દલીલોમાં અપ્રમાણિક હતો, કે સંપત્તિના સ્વામી- નાથોના હિતની દ્રષ્ટિએ જ માનવ- સ્વભાવનું દ્રષ્ટિબિંદુ રજુ કરતો હતો એમ આલેખી શકાય નહીં. પણ મોરે- લીના પુસ્તકના વિવેચનમાં પ્રમાણિકતા- પૂર્વક કે દાંલિકતાપૂર્વક આ અવલોકન- કારે તે સમયના લેખકોના એક સરખાં દ્રષ્ટિબિંદુની સહાય લીધી હતી. તેઓ બધા જ એક અથવા બીજા સ્વરૂપમાં માનવ- સ્વભાવનો આધાર ટાંકીને તેમની દલીલોનું સત્ય સમજાવવા યત્ન કરતા. માત્ર આમાં એક જ વર્ગ અપવાદ હતો. જૂનકાચના

જીવન-ત પડછાયા સમા પ્રત્યાધાતીઓ જ હજુ પણ ‘ધંધરની ઇચ્છા’નો ઓથ લેતા. માનવસ્વભાવની આવી સમજણ અદ્યારમાં સદીથી ઓગણીસમી સદીને વારસામાં મળી છે. અમરાપુરીની ઇચ્છા ધરાવનારાઓ પાસે અન્ય કંઈ ન હતું. અહીં પણ એમ સહેલ ઇથી સાબીત કરી શકાય એમ છે કે આ કંઈ અમરાપુરીના આશકોની વિચરસૃષ્ટિનું લક્ષણ નથી.

રેસ્કોરેશન * ના સમયમાં પણ પ્રખ્યાત ફ્રેંચ ઇતિહાસકાર ગુઝોટ પોતાના ઐતિહાસિક અભ્યાસમાં કોઈ પણ દેશની રાજકીય સંસ્થા તે દેશની ‘મીલકત’ની પરિસ્થિતિ ઉપર અવલંબે છે એવા અતિ ધ્યાન ખેંચનારા અનુમાન પર આવ્યો. ગઈ સદીના કરતાં આ ચોખ્ખી પ્રગતિ હતી. તે સમયમાં તેઓ માત્ર ધારાતંત્રના સર્જક ઉપર જ ચર્ચા ચલાવતા. પણ આ પછી સવાલ ઉભો થયો કે ‘મીલકતની સ્થિતિ’ કયા તત્વો ઉપર આધાર રાખતી હતી? ગુઝોટ આ સવાલનો જવાબ આપી શકતો નથી. જ્યારે તેને અતિ પ્રગતન કરતાં છતાં જવાબ માટે કંઈ જ જડતું નથી ત્યારે તે પણ માનવસ્વભાવ પર ઉતરી પડે છે. ઓગસ્ટર થીઅરીની પણ આ જ દશા છે, અને તેણે પણ જે ‘મીલકતની સ્થિતિ’નું ઐતિહાસિક અન્વેષણ કર્યું હોત તો તે પણ તેમજ કહેત. સામાજિક જીવનની સમજણમાં ત પોતાના ગુરૂ સેન્ટ સાય- મન કરતાં એક ઇંચ પણ આગળ જઈ શક્યો નથી અને આપણે ઉપર જોયું છે કે સેન્ટ સાયમન માનવસ્વભાવના દ્રષ્ટિબિંદુને મક્કમ રીતે વળગી રહ્યાં હતાં.

* ફ્રાંસના ઇતિહાસમાં પ્રમુખતાકની સ્થાપના પછી પાછી રાજશાહી સ્થપા- યાનો કાળ.

આ સિદ્ધાંત ફેટલો સાંકડો અને અપૂર્ણ છે અને જેઓએ તેને લાગુ પાડવા યત્ન કર્યો છે તે કેવા પરસ્પર વિરોધી વિચાર-સરણીમાં ગુંચવાઇ જાય છે. તે અપૂર્ણ બુદ્ધિશાળી સેન્ટ સાયમન જેવા પ્રખર અભ્યાસીના દાખલામાંથી પ્રતીત થાય છે. અતી ખાતરીપૂર્વક સેન્ટ સાયમન શબ્દ, ઉચ્ચારે છે કે ભાવી એ છેલ્લા ક્રમનું બનેલું છે. આ ક્રમના પહેલા અંકોડા ભૂતકાળ છે. જ્યારે એક માણસ ક્રમના પહેલા અંકોડા પૂર્ણ રીતે સમજે તો તેના પછીના આવનાર ક્રમની સાચી આગાહી આપી શકાય. આ પ્રમાણે જો ભૂત કાળને અતી અભ્યાસપૂર્વક જો કોઇ આવ લોકે તો તેમાંથી જરૂર ભાવી કહી શકે.

આ એટલું તો સત્ય છે કે અત્યારે આપણને એમ લાગે છે કે જે માણસ ઐતિહાસિક ક્રમ આટલી સુંદર રીતે સમજી શકે તે માણસ શી રીતે અમરા-પુરીના આશક તરીકે મનાય છે? પણ હકીકત સેન્ટ સાયમનના ઐતિહાસિક વિચારો ઉપર જરા સુદૃઢતાથી જોશો તો જણાશે કે આપણે સેન્ટ સાયમનને તેમ આલેખવામાં ખરા છીએ. ભૂતકાળ ઉપરથી ભાવી કહી શકાય. કારણ કે નિશ્ચિત કાનુન પ્રમાણે ઐતિહાસિક ક્રમ આગળ વધે છે. પણ માનવજાતિને ગતિમાં મૂકનાર કયો કાનુન છે? એવા કયા કાનુનને આધારે ઐતિહાસિક ક્રમ ચાલે છે? એને આપણે ક્યાં શોધીએ?

તે શોધી બનેલો છે? અહિં સેન્ટ સાયમન તેમજ બીજાઓ અમરાપુરીના આશ-કોના દ્રષ્ટિબિંદુ તરફ પાછા પળે છે... માનવસ્વભાવ આથી જ તેનાં મંતવ્ય પ્રમાણે ફ્રેંચ વિપ્લવનું મૂખ્ય કારણ ફ્રેંચ પ્રજાના માનસમાં થયેલો પથરો છે. અને આથી જ તેને બુદ્ધિપૂર્વક દોરવાને માટે સમાજના આ પ્રચંડ આંદોલનને રાજ-

કીય સરીતામાં વાળી દેવાની જરૂર હતી. બીજા શબ્દોમાં કારખાનાવાળાઓ અને બુદ્ધિવાદીઓને નવી સભાજી પરિસ્થિતિને અનુકુળ રાજકીય સંસ્થા સ્થાપવા માટે બોલાવવા જોઇતા હતા. આમ કરવામાં ન આવ્યું અને ક્રાંતિ જે આટલી સુંદર રીતે શરૂ થઇ તે અવળા માર્ગે ચઢી ગઇ. કાયદાશાસ્ત્રીઓ અને અધ્યાત્મવાદીઓ સ્થિતિ ઉપર સ્વામી બન્યા. આ ઐતિહાસિક સત્ય શી રીતે સમજાવવું? સેન્ટ સાયમન કહે છે કે એ તો માનવસ્વભાવની વસ્તુ છે એ સિદ્ધાંતથી બીજા સિદ્ધાંત ઉપર જતાં માનવ વચગાળેની ક્રિયાનિર્માણી પસાર થાય છે. સંસ્કૃતિની કુદરતી ખીલવણી માનવને જૂદી જૂદી રાજકીય સંસ્થાઓમાંથી પસાર થવાની ફરજ પાડે છે. અહીં આ ધારો બહુ જ ચોક્કસ રીતે લાગુ પડે છે. એક સમાજવ્યવસ્થામાંથી બીજી સમાજવ્યવસ્થા તરફ લઇ જવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી વચગાળેની વર્ણસંકર સત્તા ઉત્પન્ન થાય છે. જે જરૂરીઆતે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમં રી બળને બદલે રાજકીય ગળ સ્થાપ્યું છે, જેણે વિચાર ક્ષેત્રમાં હેતુવાદને અગ્રગો કરીને નવા અધ્યાત્મવાદને ઉભો કર્યો છે તેણે આ સત્તા ઉભી કરી હોવી જોઇએ.

આ ઉપરથી જણાશે કે સેન્ટ સાયમનના ઐતિહાસિક ક્રમથી કશું જ સમજાતું નથી. ઉલટું આ ક્રમને જ સમજાવવો પડે તેમ છે. અને આને માટે આપણે પાછા માનવસ્વભાવ તરફ વળવું પડે છે. ફ્રેંચ વિપ્લવ અમુક દીશામાં આગળ વધ્યો હતો. કારણ કે માનવસ્વભાવ તેમ હતો.

જેમાંથી એક વસ્તુ. કાં તો માનવ-સ્વભાવ જેમ મોરેલી કહે છે તેમ અપરિવર્તનીય છે. પણ જો તે સ્વીકારીએ તો ઇતિહાસમાં કશું જ સમજાઇ શકે તેમ

નથી. સમાજ અને માનવ વચ્ચેના સતત પડઘાતા સંબંધો ઇતિહાસે ખતાવ્યા છે. કાં તો માનવના સંલેગે પ્રમાણે માનવ-સ્વભાવ જુના જુના હોય છે. તો પછી ઐતિહાસિક ક્રમનું કારણ બનવાને બદલે તે પરિણામ બને છે જે ચ ભૌતિકવાદીઓ સારી રીતે જાણતા કે માનવ તેના સામાજિક સંલેગોએ સર્જેલું પ્રાણી છે. 'માનવ એ શિક્ષણે સર્જેલી વ્યક્તિ છે' એમ હેલવેલીયસ કહેતો. આથી કદાચ કોઈ ધારે કે હેલવેલીયસે માનવ-સ્વભાવનું દ્રષ્ટિબિંદુ મૂકી દીધું હશે. સમાજવ્યવસ્થાથી અસર પામેલા માનવને આનું આનું શિક્ષણ પામેલા માનવ તરીકે ગણવાની તેણે વૃત્તિ ખતાવી હશે ! અને ખરેખર આ દીશમાં હેલવેલીયસે કંઈક પ્રયત્ન જરૂર કર્યો છે. પણ તે, કે તેના સહયોગીઓ, કે પહેલા અર્ધના ખીજ સમાજવાદીઓ, કે વૈજ્ઞાનિકો એ સામાજિક સંલેગોના ઉત્ક્રાંતિના અભ્યાસને આગળ વધારતું નવું દ્રષ્ટિબિંદુ શોધવામાં સફળ થયા નહીં. માનવના ઐતિહાસિક શિક્ષણનું કારણ, તેમજ કુદરતમાં બનતા બનાવોનું કારણ સમજવાના પ્રયત્નમાં જે નવા દ્રષ્ટિબિંદુની જરૂર હતી તે તેઓ નજરે શોધી શક્યા. આથી તેઓ બધાજ માનવસ્વભાવ ઉપર પાછા વળતા. કારણ કે તેમની વૈજ્ઞાનિક શોધને મારે આજ વસ્તુ ભૂમિકા જેવી દેખાતી. પણ માનવ-સ્વભાવ જુદો જુદો હોવાને લીધે; તેની જુદી જુદી પરિસ્થિતિમાંથી તેઓ અનુમાનો દેરવાનો યત્ન કરતા અને આ સતત વિચાર અને ચિંતનના પરીણામથી કુદ વસ્તુ બહાર પડી તે એ હતી કે "માનવ એ લાનગ્રી અને શુદ્ધિયુક્ત પ્રાણી છે" આ શોધ અતી ક્ષમતી મનાઈ કારણ કે આ સિદ્ધાંત ઉપર નવી નવી કલ્પનાઓ અને ઇચ્છીત અનુમાનો ઉપગમવાં શક્ય છે.

સંપૂર્ણ ધારાતંત્ર મારે શોધવાની કે સંપૂર્ણ સામાજિકતંત્ર મારે પ્રયત્ન કરવાની શુધ્ધોદ્દેશને જરૂર ન હતી. તે વખતે અસ્તિત્વ ધરાવતી સમાજવ્યવસ્થાથી તે સંતુષ્ટ હતો. પણ અસંતોષ પામેલાઓ સામે આ સંસ્થાનો અચાવ કરવાને સૌથી અસરકારક દલીલ કરવામાં તે માનવસ્વભાવનું દ્રષ્ટિબિંદુ રજુ કરેલ. આજ દ્રષ્ટિબિંદુએ તે જે અના પ્રજાસત્તાકની ભાવનાને સાચી ઠેરવવા પ્રયત્ન કરેલ. અસંતોષીઓ પણ આજ દ્રષ્ટિબિંદુ લઈને તે સમયની સામાજિક વ્યવસ્થા ઉપર શ્રાપ રસાવતા. આ સિદ્ધાંત મૂળથી જ શૂન્ય સમો હોવાથી પ્રત્યેક પ્રકારની કલ્પનાને વિકસાવવાને સ્થાન મળ્યું.

આ સુધારકોની વૈજ્ઞાનિક શોધોણ ભૂમિતિના એક પ્રશ્ન જેવી થઈ પડી. અમૂક પ્રકારના માનવસ્વભાવને અનુરૂપ સમાજવ્યવસ્થા બનાવો. આથી જ મોરેલી અતિ રોષપૂર્વક ફરીયાદ કરે છે કે "આપણા જૂના શિક્ષકો આવા મુંઝર કોષડાનો ઉકેલ કરવા 'અસમર્થ' નીવડ્યા. એવી સ્થિતિ શોધી કહાડી જ જોઈએ કે જેથી દુષ્ટ, અનીતિમાન માનવ ઉદ્ભવે જ નહીં.

હવે આપણે આ અમરાપુરીવાંછુઓની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ શું હતી તે જોઈએ. પણ આપણે તેમને છોડી દઈએ? ત્યાર પહેલા વાંચકવર્ગને યાદ આપવાની જરૂર છે કે જે પાતળા માનવસ્વભાવના સિદ્ધાંત ઉપર અમરાપુરીવાંછુઓ અપીલ કરે છે તે સિદ્ધાંત તે સમયના માનવનો આદર્શ સ્વભાવ શો હોઈ શકે તેના ઉપર રચાયેલો હતો. આથી જ તેમના ચંદ્રેમાં સામાજિક સ્થિતિનું લાન અનિવાર્ય રીતે આવે છે. પણ અમરાપુરીવાંછુઓને તેની ખચર ન હતી. તેઓ આ સત્યને સિદ્ધાંતની પેડીપાટથી જોતા. કારણ કે આ સિદ્ધાંત જોડેલો પાતળો હતો તેમ ખરેખર કંઈ તો જરૂર નજરે પડતો.

કમલાકર

લેખક :—

પી. જે. ભટ

પાલનઠની

પેલી પાર પથરાયેલા પહાડો વચ્ચે એક ન્હાનકડું ગામ વસી રહ્યું હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. લોકોમાં વાન ચાલતી કે નિલાયતનો કોઈ સાહેબ દીવાસળીનું મ્હોટું કારખાનું કાઢવા માટે અડળક ધન લઈને બે મહીનાથી તંબુ તાણીને પડયો હતો. નારગોલકર ડોક્ટરની જમીન પણ તેણે જ ખરીદી હતી. અને આ સાહેબના રહેઠાણ સમીપ પડેલાં મ્હોટાં મ્હોટાં લોખંડનાં ચક્રો પણ ગામલોકોએ જોયાં હતાં.

ગામ અને નવા બંધાતા કારખાના વચ્ચે લગભગ બે માઈલનું અંતર હતું. છતાં સાંજ પડે સીમમાંથી પાછા

ફરતા ગામડીયાઓ કંઈક કુતુહલતાથી પ્રેરાઈને કારખાના તરફ નજર નાંખતા. તેમ જ ટેકરીની પેલી પાર સૂર્ય હુબવાની તૈયારી કરતો હોય ત્યારે ગામનાં યુવાનોનાં મ્હોટાં મ્હોટાં, જુથ પણ 'કારખાનું' જોવા ટેકરી

પર ચડતાં. ત્યાં તેઓ આંખો-તેમ ફરતા, મ્હોટાં મ્હોટાં યત્રો ઉપર એક કુતુહલતાભરી નજર નાંખતા, અને નેના ચિત્રવિચિત્ર ચક્રોને સમજવાનો પ્રયત્ન કરતા અને આમ કારખાનું જોવાનો આત્મસંતોષ અનુભવી રાત્રીની શરૂઆત સાથે ગામમાં પાછા ફરતા.

આવા ગામડીયાઓનાં એક ટાળાં સાથે પાલનઠના રોશન ઉપર કામ કરતો રહ્યો કામદાર પણ આઠ દહાડે મળતી

ધુરીનો લાભ લઈને કારખાનું જોવા આવ્યો હતો. કેમીનમાં કામ કરતાં કરતાં ખડતલ ખર્નું તેનું શરીર ઝપાટામાં ચોતરફ યત્રો ઉપર એક ઉડતી નજર નાંખતા ધુમી વળ્યું. તેની આંખમાંનાં અવનવા ઉલ્લાસ સાથે મી-કેનીક તરફ તેણે સવાલ ફેંક્યો.....

‘અહીં કેટલી મજૂરી મળશે?’

‘મ્હને શું ખબર?’ જવાબમાં બેદરકારી જોઈ રહ્યો જરા અંખવાણો પડ્યો.

એક મૌલિક નવાલિકા

‘પણ દી. આયમે ૧૦ આના પણ દેખાડશે કે નહીં?’
‘દશ આના?’
‘કેમ ત્હમોને વધારે લાગે છે?’
‘ના, ના. પણ ગામડામાં મજૂરી સરેતી મળતી જોઈએ!’

“પણ પાલગઢમાંય આઠ આનાનો રોજ અપાય છે !”

“એમ કે ?”

“તપાસ કરો એટલે ખબર પડશે.”

રધાએ કંઈક આત્મસંતોષ સાથે પાછા પગલાં મૂક્યાં. જેવો જો બહાર નીકળતો હતો એટલામાં ‘રધા’ ‘રધા !’ એવા શબ્દો સંભળાયા પાછળ જોયું તો રટેશન માસ્તરનો મ્હોટો છોકરો કમલાંકર રધાને હાંક પાડી રહ્યો હતો.

“કમ સાહેબ, જોયુંને કારખાતું ?”

“હીક હીક છે.”

“આલો ત્યારે હવે ઘેર જઈશું ?”

“જરૂર”

બન્નેએ પગ ઉપાડ્યા. જેવા તેઓ કંપાઉંડની બહાર પગ મૂકતા હતા કે ખુલ્લામાં સુબાધથી ચીતરાવી આશ્ચર્ય પાટીયા પર રધાની નજર પડી.

“સાહેબ, શું લખ્યું છે પેલા પાટીયા પર ?”

“મજુરો જોઈએ છે.”

“કેટલી મજુરી ?”

“તેનો તો કંઈ ઉલ્લેખ નથી !”

[૨]

કમલાંકર સુબાધથી સેંટ એવીઅર કોલેજમાં બી. એ. ના વર્ગમાં અભ્યાસ કરતો કોલેજીયન હતો. ઉન્હાળાની રજા માણુવા પોતાના પિતા પાસે આવ્યો હતો પણ તેણે ધાર્યા જેટલી મઝા સોંપડી નહીં. એકદમ સાંત વાતાવરણ, ટાઇમ ટેબલને જ અગ્રહણીને આવતી આગગાડીઓ, તેમજ કુદરતી નિર્નતા વચ્ચે તેને જરાય ગાંઠાયું નહીં. આથી જ્યારે તેણે જણ્યું કે જે માધ્યમ પર દીવાસળીતું પ્રચંડ કારખાતું ઉજું થાય છે ત્યારે તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. આખરે એક સંધ્યાકાળ કંઈક જુદું જ જોવામાં જશે એ કલ્પનાથી તેને ખુબ આનંદ થયો.

પણ રધાની બાબતમાં તો વસ્તુ બીજી જ હતી. દર વર્ષથી કુબીનમાં કામ કરતાં તે કંઈ કંટાળી ગયો ન હતો. પણ રહેલે ઉપર પગાર ઘટાડવાની વાતો ચાલતી અને ૨૫ રૂપીયાના પગારમાં પાંચરૂપીયા ઓછા થવાની વાત જ્યારે તેણે જાણી ત્યારથી તેના મનમાં ધ્રારકો પડ્યો હતો. એટલે જો વધુ મજુરી મળે તો રધા

બદલવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી તે કારખાતું જોવા તરફ વળ્યો હતો.

પણ બન્ને જણુ નિરાશ બન્યા હતા. રધાને મજુરી કેટલી મળશે તે જણાવું નહીં અને કમલાંકરને નવા યંત્રો જોવામાં ઝાઝો રસ પડ્યો નહીં. નિરાશ વદને બન્નેએ પાલગઢના રટેશન ઉપર પગલાં મૂક્યાં.

[૩]

“સાહેબ આંજો જઈશું કે કારખાતો લણી ?”

“એમાં તો શું જોવાનું છે ?”

‘કહે છે કે કારખાતું તો હવે પુરેપુરું બંધાઈ ગયું છે અને પહેલી તારીખથી શરૂ થશે.’

“ખરેખર ?”

‘વાત સાંભળી છે !’

‘આલો ત્યારે.’

રધા અને કમલાંકર બન્ને કારખાતો તરફ ચાલ્યા..... થોડી મીનીટો વહેતા જળની માફક ભૂતકાળમાં સરી પડી

‘પેલું’ નહાતું સરખું ચોટી જેવું છું
છે ?’

‘મંજુર નોંધવાની ઓશીસ’ પાટીયું
વાંચી કમલાકરે જવાબ આપ્યો.

“આલો ત્યારે ત્યાં પહેલાં જઈએ !”

ચોટી પળમાં તો તેઓ મંજુર નોંધ-
વાની ઓશીસ સમક્ષ આવી પહોંચ્યા.
બારીના સળાયાને અદેલીને ડાઘ પાંડુ
રોગથી પીડાતો હોય એવો પીળો પડી
ગયેલો કારકુન બેઠો હતો. બહાર ગામડી-
યાઓનું નહાતું ટાળુ હતું.

‘સાહેબ, જઈને પુછો તો ખરા કે
અહીં કેટલી મંજુરી મળે છે ?’

કમલાકરે પાટીયા તરફ નજર નાંખી.
જરા સંભળખૂંક વાંચ્યું.

‘દિવસના ચાર આના.’

‘કેટલી ?’ ચોક્કસ થવા ફરીથી સવાલ
કર્યો.

‘દિવસના ચાર આના.

‘ઝારતને ત્રણ આના.’

‘એટલા જ ?’

‘લખ્યું છે તે હું તો વાંચું છું !’

‘સાહેબ આટલી ઓછી મંજુરી કેમ ?’

કમલાકર જરા ઝળક્યો. આવો સવાલ
હલુ સુધી ડાઘએ તેને સંભળાવ્યો ન હતો.
જવાબ શોધવા તેનું મગજ ખુબ મથવા
લાગ્યું. ક્ષણભર તો સ્તબ્ધ બનીને ઉભો
રહ્યો, રધાએ પાછો સવાલ કર્યો—

‘સાહેબ, આટલી ઓછી મંજુરી કેમ ?’

માથા ઉપર હથોડો પડે અને જેવો
આઘાત લાગે તેવી દશા કમલાકરની થઈ
રહી. આમ જોયું તેમ જોયું, જવાબ
શોધવાને ધણુએ યત્નો કર્યા પણ જવાબ
જડ્યો નહીં, આખરે અસાન પ્રદર્શન
કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ અબ્યાસને,
અભિમાને તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો.

[૪]

આ ઘટના પછી કેટલાંય વર્ષ વીતી
ગયાં. કમલાકર તો મુંબાઈના મોહક
વાતાવરણમાં રધાનો સવાલ ક્યારેનાય
વિસરી ગયો હતો. પિતાશ્રીની હુદર
લાગવગને પ્રતાપે બેકારીનું દર્દ એક
દિવસ પણ સલામત વગર સંયુક્ત પ્રાંતમાં
નવા સ્થપાયેલા શેરડીના કારખાનામાં મે-
નેજર તરીકે તેની નીમણૂંક થઈ ગઈ હતી.
અને કમલાકરે તરત જ પોતાની જગ્યાનો
ચાન્ડ સંભાળી લીધો હતો.

આ નવી પરિસ્થિતિમાં તેને દરરોજ
સેંકડો મંજુરો સાથે કામ લેવાતું હતું.
માલિક તરીકેની સર્વ સત્તાઓ કમલાક-
રના હાથમાં ઝૂકાઈ હતી. પણ અત્યાર
સુધી તે અપ્રિય થઈ પડે તેવું, તેણે કંઈ જ
કયું ન હતું. મંજુરોમાં વાત ચાલતી કે
‘મેનેજર સાહેબ છે તો ઠીક ઠીક.’

પગાર પણ કમલાકરને ખાસો ૮૦૦
રૂપિયા હતો. અને આથી કમલાકરને
પણ લાગતું કે સાંપ્રત સમાજવ્યવસ્થા
મામે ફરીયાદ કરી શકાય તેવું જરા પણ
નથી. કમલાકરની ખાતરી થઈ ગઈ હતી
કે આધુનિક સમાજરચનામાં એક પણ
દોષ નથી. આ જ શક્ય હોય તેવી સૌથી
સારી સમાજરચના છે. આથી જ જ્યારે
મજૂરપક્ષનાં ઉદ્દાપ પત્રો કવચીત કવ-
ચીત તે જોતો ત્યારે તે મુઠ્ઠી ઉગામીને
કહેતો કે અત્યારની સમાજવ્યવસ્થા શું
ખોટી છે ? સૌ સૌને શક્તિ અનુસાર
જરૂર જ સાંપડે છે !

પણ તેની આ માન્યતા ઝાઝો કાળ
ટકી નહીં. અર્ધવર્ષ આદિ ભરાયેલી
ડીરેક્ટરોની પહેલી મીટીંગમાં જ કમલા-
કરના કામ પ્રત્યે સહેજસાજ અણુગ-
માના સુર સંભળાવા લાગ્યા. કારખાતું
બહુ જ ઓછા નફામાં કામ કરે છે એ

નેછને ફટલાક ડીરેક્ટરોના પેટમાં હુઃખવા આનુ' હવું. કમલાકરને પણ આવસ્તુની ખચર ન હતી તેમ નહીં. આથી જ જ્યારે મેનેજીંગ ડીરેક્ટરે કમલાકરને કલકત્તા આવવાનું કહેણ મોકલ્યું ત્યારે આ આમંત્રણના અર્થની તેને કંઈકે કલ્પના હતી. આથી જ જવાબ મનમાં વારંવાર ગોઠવીને જ કમલાકરે કલકત્તા તરફ ચાલુ થઈ ક્યું."

* * *

“જુવો મી. કમલાકર, મેનેજીંગ ડીરેક્ટરે આંખ ઉપર ચશ્મા ચઢાવતાં કહ્યું ‘તહમાર’ આવપ’તું કામ જરૂર સંતોષકારક નથી. કંપનીએ માત્ર વીસ ટકા જેટલો નફો કર્યો છે. પણ આટલા એજા નફામાંથી ડીરેક્ટરોનું કમીશન બાકી કરતાં શેરહોલ્ડરોને ભાગે કંઈ જ રહેતું નથી. સમજ્યા મીસ્ટર, આપણી કંપનીના શેરના ભાવો સાવ ખેસી ગયા છે. એટલું જ નહીં પણ મહારા પોતાના શેરની બાજતમાં લગભગ રૂ. ૫૦૦૦ ખોટ ખાવી પડી છે. આથી.....”

“પણ સાહેબ, આમાં હું દોષપત્ર શી રીતે? કારખાનાએ તેના સંચાલનની શક્તિ પ્રમાણે માત્ર ઉત્પન્ન કર્યો છે. જે વધારે માત્ર ઉત્પન્ન કરવો હોય તો નવા સંચાલનો આણો...” કમલાકરે “ગામઠી” અર્થશાસ્ત્ર સમજાવવા માંડ્યું.

“મીસ્ટર, એ કંઈ નથી. ખાંડની ઉત્પાદનનો ખર્ચ ઘટાડવો જ જોઈએ. જે આવતે વર્ષે કંપની ૫૦ ટકા નફો નહીં કરે તો અમે માર્ફ જઈશું! સમજ્યા.....”

“૫૦ ટકા? ભાવમાં ઉછાળો આવ્યા શિવાય આટલા ટકા નફો મેળવવો અશક્ય છે!”

“અશક્ય છે?”

“હા સાહેબ.”

“જરાયે નહીં. આપણા કારખાનામાં ફટલાં માણસો કામ કરે છે?”

“૬૯૪૮.”

“બધો મળીને પગાર ફટલો વહેંચાય છે.

‘લગભગ એ લાખ’

‘તો વીસ ટકા કાપ મુકી દો. એટલે પ્રત્યેક માસે ૪૦૦૦૦ ની બચત થશે.’

‘સાહેબ, એ સુચના કંઈક ઠીક છે .....પણ’

“પણ ને બહુ, મી. કમલાકર, તહમો હલુ તાજ બહુલા છે. જુવો તમે જ મહીના સુધી રૂ. ૨૫ ટકા પગાર આંછો લેજો, અટલે એમ દેખાય કે તહમોએ પણ તેમના કરતાં વધુ આત્મભોગ આપ્યો છે. અને જુવો, મી. કમલાકર, તહમો ત્યાં જ જો, એક સમા મેળવજો, હાજરી આધિક્ષકની વાત કરજો, અને બધાએ કંપનીના લાલ માટે ભોગ આપવાની જરૂરીયાત ઉપર ભાર મુકજો પછી આ કાપ જાહેર કરજો. અને જુવો, તહમાર પગારમાં જે બસો રૂપિયાનો ઘટાડો થશે તે તો જુવોને સારો નફો થશે તો જોનસ આપીને પુરા કરી આપીશું. સમજ્યા? જાવ અને ફતેહ કરો. આ તો તહમાર પિતા અને હું ખાસ મીત્રો છીએ એટલે સલાહના બે શબ્દ કહું છું. તહમારી જગ્યાએ જો ખીજો હોત તો અમે એ ક્યારનું બારણું ખતાવી દીધું હોત. હં...અને વાત યાં રાખો...આવતે વર્ષે મે તે રસ્તે ૫૦ ટકા નફો થવો જ જોઈએ જાવ.....”

સાહેબની શબ્દધારા અટકી. કમલાકર કંઈક બ્યસ ચિન્તે બહાર પડ્યો.

* * *

શેરહોલ્ડરોના કારખાનામાં કમલાકરે સાહેબની આજ્ઞાનો અક્ષરે અક્ષર અમલ

કરી બતાવ્યો હતો. છટાદાર વાણીમાં કાર-
ખાના માથે આવી પડેલી આપત્તિ તેણે
વણુવી. આખરે કાપની વાત કરી અને
નહેર કયું કે જ્યાં સુધી કંપની પાછી
પગભર યાવ નહિ ત્યાં સુધી તે પોતે ૨૫
ટકા પગાર ઝોછો લેશે.

યોજના આખા સફળ નીવડી. કામદાર-
શને લાગ્યું કે ઘેર ખેસવા કરતાં આવકમાં
વીસ ટકાનો કાપ સહન કરવો વધુ
સલાહ ભરેલું છે.

* * *

“એ પોરટર, સામાન કાઢ,” સેકન્ડ
કલાસની એક બારીમાંથી અવાજ
આવ્યો. પાલગઢ સ્ટેશન પહેલાંની માફક જ
હવે પણ ખુલ્લું જ હતું. સ્ટેશન માસ્તરની
ઑશીસ અને તેની આજુબાજુ આવેલી
બે ઓરડીઓ અને સાથે ત્રીજા વર્ગના
ઉતારૂઓને ખેસવા માટે વિશ્રાંતિસ્થાન
એ સર્વ વર્ગો સુધી એમનાએમ રજા હતો.

“એય પોરટર, એય પોરટર,” તરત જ
રથો દોડતો આવ્યો.

“કોણ કમલાકર સાહેબ?”

“કેમ રથા, ઓળખ્યો નહીં?”

“સાહેબ, આમ કંઈ અચાનક”

“નકકી ન હતું, પણ નાનાલની રજાઓ
પડી એટલે વિચાર થયો કે ચાલ પાલ-
ગઢ નહીં!”

“હીક કયું સાહેબ,”

“પેલું કારખાનું ચાલે છે કે?”

“દીવાસળીનું?”

કમલાકરે જવાબમાં માથું ધુણાવ્યું.

“હીક હીક ચાલે છે.”

“હને પેલો સવાલ યાદ આવે છે કે?”

“કયો સવાલ, સાહેબ,” રથાએ સામાન
ઉતારતાં યાદ કરવા માંડ્યું.

“પેલો સવાલ...તે મહેને -હોતું પુછ્યું
કે કામદારોને આટલો ઝોછો પગાર કેમ
મળે છે?”

“હા...હા...યાદ આવ્યો.”

“મહેને તેનો જવાબ જડ્યો છે.”

“સાહેબ તેનો જવાબ તો મહેને પણ
જડ્યો છે”

“હે ખરેખર!”

“હા સાહેબ,”

“શું છે તે?”

“સાહેબ ક્ષણવાર ઉભા રહો.”

કમલાકર તો આ પ્રકારના જવાબથી
દીગ્બૂદ બનીને ઉભો રહ્યો. શું જવાબ
હશે તેની કલ્પનાઓ મગજમાં રમવા
લાગી કરવા લાગ્યો. રથાએ સપાટાઈ ધ
સામાન ઉતારી નાંખ્યો. ગાડી ઉપડવાની
તૈયારી થઈ. સીઝન મળ્યું. વાતાવરણમાં
એન્જનનો તીણો સુર સંભળાયો.

“રથા ગાડી તો ઉપડી!”

“સાહેબ પેલા રસ્તાની પેલી પાર
જુવો, શું દેખાય છે?”

“કંઈ કંઈ ગોટા જેવું જણાય છે!”

“સાહેબ, કંઈ સંભળાય છે?”

“હા, હા. સંભળાય છે ખરું!”

“સાહેબ, દીવાસળીના કારખાનાના
કામદારોના પગારમાં પાંચ ટકાનો કાપ
મૂકવાનો હતો પણ તેમણે હડતાલ પાડીને
સામનો કર્યો આથી કારખાનાના
માલિકને નમતું પડ્યું છે અને કાપ
પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો છે. આ
વિજયને ઉજવવા માટે આ સરઘસ
અહીં આવ્યું છે. સાહેબ આ મારો
જવાબ છે.”

કમલાકરની આંખો સરઘસ પર જ
ચોંટી રહી.

પપેનના પ્રધાન મંડળે ખેલેલા રાજકીય દાવપેચ પર પ્રકાશ

અત્યારે જર્મની એવી કરોકટીની ક્ષણોમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે કે કદાચ ક્ષણે જર્મનીમાં શું બનશે તેની કલ્પના કરવી અશક્ય છે. જર્મન પાર્લામેન્ટની ખેઠકને આપખુદ રીતે બરખાસ્ત કરીને તેમજ સરકાર તંત્રમાં અવિશ્વાસની દરખાસ્તને પ્રચંડ બહુમતી મળેલી હોવા છતાં પણ તેની અવગણના કરીને જર્મન સરકાર તંત્રના સંચાલકોએ પ્રગ્નસતા-કની ભાવનાને લાંગી નાંખી છે. પ્રમુખ

હીડન-બ્રોન્કો રાજકીય નિષ્પક્ષિયતા વેગળા કરીને પોતાની આસાધારણ સત્તા આ પેપેનને સોંપી છે. અને આ યુગના આ પ્રપંચી પુરૂષે આ સત્તાઓનો એક માત્ર ઉપયોગ જર્મન પ્રજા તંત્રના પ્રાર્થામંક હકકો નો વ્યવસ્થિત ઉચ્છેદ કરવામાં કર્યો છે.

હેલ્સા બે માસમાં જ વાજદાર વર્તમાનપત્રોના પ્રકાશનોતે આપખુદ રીતે દિવસોં મુઘી બંધ કરવામાં આવ્યાં છે. સમાજવાદી પત્ર “વોરવાર્ટ્સ” નેને કેસર પણ

સ્પર્થી રાક્યો ન હતો, તેવા પત્રને આઠ દિવસ સુધી પ્રકાશન બંધ રાખવાની ફરજ પાડી છે. નાઝી તેમજ સામ્યવાદી વર્તમાનપત્રો અતુકમે ‘એનગ્રીફ’ અને ‘રેડટેન ફારેન’ને પણ બંધ કરવામાં આવ્યાં છે. સામ્યવાદીઓનું છતે દિવસે ખુન કરનારા નાઝીઓને મારી અપાય છે.

માણ કેસરનો ચુવરાજ

જર્મનીના રાજ-

રાજકીય સંભાળો બરવાની મનુષ્ય કરવામાં આવી છે. અને આમ અનેક રીતે પ્રજાના વર્તન, વાણી, અને એક જ બનવાના જન્મસિદ્ધ હકકોને ઠોકરે મારવામાં આવ્યા છે. જર્મનીના સરકારવાદી

સ્લેશરની આ પ્રપંચોની તેમજ આ
સમ્પત્તાઈની નીતિથી ક્રાંસ અને ઇંગ્લાંડના
સામ્રાજ્યવાદી વતુલોએ શાંતિની આપી
છે. અને જેમ જેમ જર્મનીનો આ
જંકરવાદ (ઉમરાશાવહીવાદ) પ્રજાસમુહને
પીડવાનાં પગલાં લેતો જાય છે
તેમ તેમ આંતર-
રાષ્ટ્રિય

મુકયો છે. જર્મનીના કુધાંથી ટળવળતા
આમંવર્ગની રોટલી ઉપર આં એકં છેલ્લું
આક્રમણ છે. અત્યાર પહેલાં અનેકવાર
સીધી રીતે કે પરોક્ષ રીતે કામદાર વર્ગના

પગાર કપાયા છે. એટલું જ
નહીં પણ જીવનની જરૂરી
આતોના લાવ વધતાં
તેમને ખુબ શોષણ પડ્યું
છે. છતાં મહોટા જાગી
રહારોના પ્રતિનિધિએ
સમા અત્યારના પ્ર-
ધાન મંડળે તેમના
ઉપર પાછું આક્ર-
મણ કર્યું છે. આ
આક્રમણમાં કા-
મદારો સાક્ષ્ય
થી માલિકો
નો સામનો
ન કરી શકે
તેટલા
માટે હડ
તાલના
પ્રાય-

પેપેન પ્રધાન મંડળનો અગ્રણી
જનરલ સ્લેશર

કીચ આંદાલનો

રાજ-

કારણમાં વધુ છુટ

છાટ આપવાની વૃત્તિ લંડન અને
પેરીસનાં સામ્રાજ્યવાદીઓએ બતાવી છે.

આથી જ પરદેશીઓ પાસેથી પ્રેરણા
લઈને જર્મનીના આ જંકરો કામદારવર્ગ
સામે એક પછી એક આકરાં પગલાં લઈ
રહ્યા છે. હમણાં જ તેઓએ એક નવી
ઓરડીન-સ સમી ડીકા બહાર પાડીને
કામદારવર્ગની રોજીમાં પાંચટકાનો કાપ

હકકેને પણ
'ગેરકાયદેસર' જાહેર કર
વામાં આવ્યો છે. આટલેથી પુરતું ન
હોય તેમ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં પેપેનન
પ્રધાનમંડળે તરત જ પોલીસનું રક્ષણ
શોધવાની મનગમતી સલાહ માલિકોને
સંભળાવી છે.

જ્યારે આમ સારાથે જર્મનીમાં જોર-
દાર દમનનીતિની આલર વાગી રહી
છે. છતાં પણ એક પણ સુરીવાદી પત્રે
વિરોધનો સરે પણ ઉચ્ચાર્યો નથી એ
વસ્તુ શું અતી વિચારણીય નથી ?
જ્યારે પ્રજાસત્તાકતા બંધારણની ખુલ્લી

અવગણના થઈ હોય, અસામાન્ય સં-
 નેગોમાં પ્રમુખને અપાયેલી અસાધારણ
 સત્તાઓનો પ્રબળ દમવામાં દૂરપરોય થઈ
 રહ્યો હોય ત્યારે પણ જર્મનીમાં આવા
 સરકારતંત્ર સામે વિરોધનો એક શબ્દ
 પણ ન ઉઠે, એક સસા પણ ન મળે
 તે અતી વિચિત્ર નથી લાગતું? નાઝી
 અને સામ્યવાદી પત્રો શીવય જર્મનીના કોઈ
 પણ જવાબદાર પત્રોએ કે પક્ષોએ સાંપ્રત
 સરકારતંત્ર સામે એક હરફ પણ
 ઉચ્ચાર્યો નથી. આ વસ્તુથી અમેને
 જરાયે નવાઈ નથી થઈ. અમે તો
 માનીએ છીએ કે અત્યેક સરકારતંત્ર પરોક્ષ
 કે સીધી વર્ગીય સરમુખત્યારી જ હોય છે.

[૨]

પણ આર્થિક મંદી, ભયંકર બેકારી,
 રીસ બેંકની અસધ્ધર સ્થિતિ, માર્ક્સના
 ચલણના અચેકકસ ભાવ, આ સર્વ
 જોતાં આધુનિક અધિરાજકોને માટે અતી
 અળખામણા પ્રશ્નો ઉભા રહ્યા છે.
 જર્મન સરકારતંત્રની જવાબદારી આ
 પળે જરા પણ અદેખાઈ કરવા યોગ્ય
 નથી. પણ જર્મનીના સુસ્ત મુડીવાદીઓ
 એમ આપમેળે સત્તાનાં સુત્રો સોંપી દે એવી
 માન્યતાને જરાયે અવગણ નથી. જર્મનીનો
 અત્યારનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે કોઈ
 પણ વર્ગને ઉચલાવી પાડ્યા વગર
 તે ઉચલી પડતો નથી, જર્મન મુડીવાદે
 પણ જ્યાં સુધી શ્રમજીવીઓ એકત્ર પતીને
 ઉચલાવી પાડે નહીં ત્યાં સુધી જીવવાનો
 અને શક્ય બને તો પાછું પોતાનું
 અધિરાજ્ય સ્થાપવાનો પ્રખર નિષ્ઠુર
 ફરી લીધો છે. આ નિષ્ઠુરને પાર ઉતાર-
 રવા માટે અત્યારે જર્મન મુડીવાદીઓ
 પાસે બે માર્ગ છે. અને આ બેમાંથી એક
 માર્ગ તેઓ અત્યારે અનુસરી રહ્યા છે.

જર્મનીનું સરકારતંત્ર આ સામાન્ય
 નિયમમાં જરાયે અપવાદરૂપ નથી.
 જર્મનીમાં પહેલાં પ્રબલસત્તાકનો - જુરખો
 મૂકીને જરૂરો રાજ્ય કરતા: આ
 જુરખો ધારણ કરવો તેઓને કાવે તેમ
 નથી તેથી તેમણે ફેંકી દીધો છે. સાંપ્રત
 સરકારતંત્ર સામે વિરોધનો વંદોળાઓ
 ન જામવાનું આ એક મૂખ્ય કારણ છે.
 જર્મનીના જાહેર વર્તમાનપત્રો મુડીવા-
 દનો પડતો બોલ ઝીલનારા છે. એટલે જ
 જ્યારે મુડીવાદીઓએ લોકતંત્રનો જુરખો
 ફેંકી દીધો ત્યારે તેઓએ સંમતિનું
 મૌન સેવ્યું છે.

આ કયા માર્ગો છે? પ્રથમ તો સીધી
 સફેદ સરમુખત્યારી સ્થાપવાનો માર્ગ.
 અર્થાત કે પાલમેન્ટને ઉડાવી દઈને ઇ-
 ટાલીના પગલે પગલે પક્ષરાજ્યની સ્થાપના
 કરવી. નાઝીનેતાના આ ઉદ્દેશો છે. હેર
 હીટલરના આ આદર્શો છે. તે લોકતંત્રની
 સંસ્થાનું ખુન ફરીને પોતાના પક્ષનું
 શાસન એટલે મુડીવાદીઓની સીધી સર-
 મુખત્યારી. જર્મન મુડીવાદીઓ કાં તો હેર
 હીટલરને સત્તાનાં સુત્રો આપી આ કટો-
 કડીના કાળમાં ટકી શકવાનો યત્ન કરે,
 પણ આ માર્ગ લેવામાં સમાયેલું નેખમ પણ
 અતી ગંભીર છે. એક સામરો લોકતંત્રનો
 નાશ કરવાથી પ્રબળો વિરોધ એકસામરો જ
 બહુજી ઉઠે એવો સારો સંભવ છે.
 તેમજ નાઝી પક્ષને સત્તાની સોંપણી કરવા
 છતાં પણ આર્થિક આપદનો જરાયે
 ઉકેલ આવે તેમ નથી. ને આ પરિસ્થિ-
 તિમાં નાઝી પક્ષને સત્તા સોંપવામાં રહેલું
 નેખમ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ
 છે. સંભવ છે કે નાઝી પક્ષ સત્તામાં

આવે છતાં પણ પ્રજાને આપેલાં વચન તેઓ ન જ પાળી શકે તો પણ લોક-લાગણીનો પ્રવાહ તેમના સામે ઉઠે. આવી બીકથી જ અત્યારે જર્મનીમાં લોખંડી શાશન સ્થાપવા મથતા સ્લેશરની ટાળી ખુદશી રીતે પાર્લામેન્ટની અવગણના કરવા નાખુશ છે.

બીજો માર્ગ પાર્લામેન્ટના જન્મસ્થા-પીત હકકો ઝુંટવી લઇને આગળ જવાનો છે, અતી વિશ્વાસપાત્ર સ્થળેથી મળેલા વર્તમાન પ્રમાણે સ્લેશર ટાળીનો ઉદ્દેશ જર્મનીના પાર્લામેન્ટના હક્ક ઓછા કરીને તેમજ મતદાર મંડળોની પણ પૂનર્વ્યવસ્થા કરીને તેમજ ઉમરાવોની સલાની માફક સેનેટ સ્થાપીને તેઓ લોકતંત્રનો સ્વાંશ ટકાવી રાખવા માગે છે. તેમજ એમ કહેવામાં આવે છે કે તેઓ માછ કૈંસરના પાટવી કુંવરને સત્તાના સ્થાન પર બેસાડીને રાજશાહીને પાછી સજીવન કરવા માગે છે. અત્યારની પરિસ્થિતિમાં તો એવાજ અનુમાન પર આવવાની ફરજ પડે છે કે સ્લેશરની ટાળીનો આ ઉદ્દેશ

હોઇ શકે પણ ખરે. અમેરિકન અખબારો જેવાં કે નેશન અને ન્યુ રીપબ્લિક આવી માન્યતાને ટેકા આપે છે. પણ આ માર્ગમાં પણ સ્લેશર ટાળીનો માર્ગ જરૂરે સરળ નથી. પાર્લામેન્ટ બરખાસ્ત કરીને પાછી બોલાવવાનો અખતરો કંઈ અસામાન્ય સમય સુધી લંબાવી શકાય નહીં. નવેમ્બરની ૬ ઠી તારીખે થનારી ચુંટણીમાં પેપેનના પ્રધાનમંડળને સહકાર આપે એવી બહુમતીની આશા રાખવી સાવ અશક્ય છે. એટલે સંભવ છે કે આ વખતે કયું તેમ તે વખતે પણ પાર્લામેન્ટ બરખાસ્ત કરીને બે મહીના સુધી 'કાયદેસર' જીવવાનો દાવો કરશે. પણ પ્રમુખ હીડનબર્ગ પ્રત્યેકવાર પાર્લામેન્ટને બરખાસ્ત કરવાના હુકમના પુનરાવર્તનથી પોતાની રહીસહી પ્રતિષ્ઠા પણ ગુમાવી બેસશે. તેમજ લોક નીરાશાનાં પુર એક વખત છુટાં પડશે ત્યારે કયાં જઇને અટકશે તે કહેવું અશક્ય છે. આથી જ જર્મન મુડીવાદીઓ અતી કુશળતાથી બહુ જ ધીમે ધીમે પોતાના કાર-સ્થાનનાં સોગડાં ગોઠવતા જાય છે.

[૩]

પણ પેપેનના સરકારતંત્રે તેની ટુંક કારકીર્દીમાં પ્રજાપ્રિય બનવાનો થોડો થોડો પ્રયાસ કર્યો છે લોસેનના કરારમાં પેપેને મક્કમ વલણ લઇને કંઈક વિશ્વાસ સંપાદન કરવાનો ચત્ન કર્યો છે ત્યારે યુવાન જર્મનીનું લક્ષ સરકારતંત્ર ઉપર કેન્દ્રિત કરવા માટે પરદેશખાતાના સચીવ બેરન વોન ન્યુરેથાએ ક્રાંસ સાથે સરખું શસ્ત્રજળ ધરાવવાની માંગણી કરી છે.

જ્યારે જર્મનીની આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ હોય, માર્કના ભાવ બજારમાં

અચોક્કસ હોય, પરદેશીઓની લોન ઉપર બરલીનની વડી બેંક આધાર રાખતી હોય ત્યારે શસ્ત્રજળને સરખું કરવાની માંગણી પછવાડે સમાયેલો દંભ સારી રીતે સમજાય તેમ છે. એ વાત તો સ્વિકારવી જ જોઇએ કે જ્યારે જર્મનીને પોતાના બજેટની રકમને સરખી કરવા માટે બેકારોનાં પેટીયાં ઉપર વારંવાર કાપ મૂકવો પડે છે ત્યારે નમ્દીકના લવિબ્યમાં શસ્ત્રસરંજામ પછવાડે તે વધુ ખર્ચ કરી શકે એમ કલ્પી શકાય તેમજ નથી.

ત્યારે બેરન વોન ન્યુરેયાના આ નવા
ધડાકાતું શું રહ્યું છે? આ દીશમાં
વિચાર કરીએ તો જણાશે કે નાઝી પક્ષના
પોઆમમાં રહેલા આ અંગતો અમલ
કરવાનો દેખાવ કરીને આ રાજકીય પક્ષની
અસરને ઓછી કરવાનો આ કૌશલ્યપૂર્ણ
યત્ન છે, આવતી ચુંટણીમાં નાઝી પક્ષની
મોટી સંખ્યા ચુંટાઈને પાર્લામેન્ટમાં ન
પ્રવેશી શકે તે માટે યોગ્યેશુ આ એક
કારસ્થાન છે. સંભવ છે કે ક્રોસ અને
ઇંગ્લાંડની આ પગલામાં અતુમતી હોવી જ
લેઈએ. કારણ કે જર્મનીનું આર્થિક
તંત્ર પેરીસ અને લંડનની બેંક ઉપર
આધાર રાખતું હોવાથી તેઓ ધારે ત્યારે
આપદ ઉભી કરી શકે છે. એટલે તેમની
પૂર્ણ સંમતિ સીવાય જર્મનીનું પરદેશ-

ખાતું શસ્ત્રબંધીની પરીપદમાં આવે. દ.
મામદાર દેખાવ કરી શકે એમ માની
સકાય તેમ નથી. એટલે જ અગ્રો કહીએ
છીએ કે જર્મનીની યુવાન જનતામાં સરકાર-
તંત્રને વધુ પ્રગતિપ્રિય કરવાનો આ એક
માત્ર રાજકીય દાવ છે.

પણ આવા ખાલી રાજકીય ધડાકા
કરવાથી કે એરડીનસ્કો સગી રીકીએ
બહાર પાડવાથી આભવર્ગના આર્થિક
સંતાપનો ઉકેલ થશે નહીં. શિયાળાની
શરૂઆતે સાથે જર્મનીમાં કંઈક અસા-
માન્ય જનવા પામે તેવો પુરતો સંભવ
છે. સંભવ છે કે જર્મનીનાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રે
ઉદ્દામ બની રહેલાં બજો આગળ વધતાં
જર્મનીના સરકારતંત્રમાં બહુ જ ઉદામ
ફેરફાર થાય.

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

"MIRA" REGD. **TOOTH BRUSH DENTAL CREAM**

Your Fortune rests in your hand

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરો

મીરા દુધબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને
મોઢાંને તાઝગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજગીમાળ અને તંદુરસ્ત રાખે છે.
વધુ વીગત માટે લખો:—

સોલ એજન્ટ:-ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,
૪૩, ચત્રંગેટ રોડ, મુંબઈ.

“ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં”

ધરતીનાં મહારે ખેસણાં, ત્યારે ઉંચા હિંગાળા ખાટ
 ઝુંપડે ઝોખા દીવડા, ત્યારે ઝુંમરનાં ઝળકાટ
 ત્યારે ઉજળા પૂતી દાઢ
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

વનવગડા વિંધવા મહારે, ત્યારે મોટરકારે મહાલવાં
 સવુ પત્યર મીઠ પરે, ત્યારે ગાલ મજુરીયાં ઢાળવાં
 લૂંટી બધુ લાવતાં
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

ઝુંપડી મહારે હાજની, ત્યારે મહેલ જરૂખા માળ
 બીંતડી માટી હાણની, ત્યારે પગથારે આરસોહાણ
 વ્યાજનાં ભરાવ્યાં વ્હાણ
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

છાંચ વાસીદાં છીનવાં, ત્યારે જીવનના આરામ
 ખોર દી ચઢે ધોરવાં, મહારે કરવાં અધરાં કામ
 લૂંટી ભર્યાં દામ
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

રાંધવી મહારે રાખડી, ત્યારે માલમલીદા માણવા
 ભોંય પથારી ધૂળની, ત્યારે જીવ પક્ષંગે પોઢવાં
 રંક મજુરી દાઢમાં
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

કાળા મજુરી લેહીની, તું ફેંકે જેરી નાળ
 ભૂખો મટાડવા ભોમ દું તોડું, ઉભો તું કાળ કરાળ
 મારા રક્તનો ચૂસનાર
 વ્યાપારી! ચૂર્યાં મહારાં ખોરડાં
 ભૂંડા! હાડ ચામ તો છોડ!

શાન્તિકુમાર પંડ્યા.

અને સમાજ વ્યવસ્થા

- વિ. કારકે બલ.

બીજો

અન્ય તેનાં જેવું કે તેથી ઉત્પન્ન કરે છે, ત્રાને તેનાથી એકાદેકું વર્તન એવે છે, અને એ સર્વના આઘાત-પ્રત્યાઘાતમાંથી સામાજિક વસ્તુસ્થિતિ ખડી થાય છે. જુદી જુદી ઇચ્છાઓ અને પૃથક્ પૃથક્ પ્રવૃત્તિઓનું સામુદાયિક પરિણામ છેક જ હુમેળ અને અવ્યવસ્થિત આવવું જોઈએ. છતાં એ પરિણામ અમુક ગોઠવણવાળું જણાય છે તેનું કારણ શું? ખરી વાત એમ છે કે કુદરતની ઘટનાઓની પેઠે સામાજિક ઘટનાઓ પણ એકધારા ને અફર નિયમને વશ વર્તે છે. અને એ જ નિયમ આગળ તાબેદારી નોંધાવીને દરેક વ્યક્તિની “સ્વાધીન ઇચ્છા” આગળ ચાલે છે. સામાજિક સ્થિતિઓ કે સ્થિત્યંતરો માણસોની ઇચ્છાઓ અને પ્રવૃત્તિઓના પરિણામ રૂપ છે

તે ખરું છે. પણ એ ઇચ્છાઓ ને પ્રવૃત્તિઓ પોતે પણ ચોક્કસ નિયમથી જ દોરાય છે. જો આમ ના હોત અને દરેક માણસની સ્વાધીન ઇચ્છા સ્વાધીન પરિણામ લાવી શકતી હોત અને “મુક્ત માનસ” ઉપર કશો અંકુશ ના હોત તો સામાજિક વ્યવસ્થામાં કંઈ જ નિયમબદ્ધતા દેખાત નહીં.

એ વિચારસરણીઓ

ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે માણસને આ કે તે કાયં કરવાની અગર આમ કે તેમ અભિલાષ એવવાની, અથવા તો અમુક અમુક વસ્તુઓ વચ્ચે પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા નથી જ? પ્રવૃત્તિ, ઇચ્છા, લાલસા, મહત્વાકાંક્ષા વગેરેમાં જે સ્વાધીનતા દેખાય છે તે શું આભારી છે? માણસ માત્ર પોતાની બહારનાં બલોથી આમતેમ હલનચલન કરતું પુતળું જ છે? દરેક માણસ મરજી મુજબ નિશ્ચય, પસંદગી અને પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે એમ ખોલાય છે એ જુદું છે?

વ્યાસ બી.એ.એલ.બી.,

તત્વજ્ઞાનીઓ આ પ્રશ્નના બે ઉત્તરો આપે છે. એક પક્ષ એમ ઉચ્ચારે છે કે માણસની ઇચ્છા અથવા લાવનાશક્તિ સ્વતંત્ર છે. બીજા પક્ષનો સિદ્ધાંત એવો છે કે માણસની ચિત્તવૃત્તિઓ પણ પરાધીન છે, એકસ કારકબલોને તાબે થઇ પ્રત્યેક વ્યક્તિના માનસને વ્યાપાર કરવો પડે છે. પહેલા પક્ષની વિચારસરણીને એટલે કે સ્વાધીન લાવનાશક્તિના સિદ્ધાંતને અંગ્રેજમાં Free will અથવા Indeterminism નો વાદ કહે છે. બીજા પક્ષનો સિદ્ધાંત-કારકબલવાદ Determinism કહેવાય છે. સંક્ષેપની ખાતર આપણે પહેલી માન્યતાને “સ્વાધીન માનસવાદ” અને બીજી વિચાર-સરણીને “કારકવાદ” નરિકે ઓળખશું. આ બેમાંથી કયો વિચારપદ્ધતિ ખરી છે તેનો નિર્ણય કરીએ.

સ્વાધીન માનસનો પરપોટો

સ્વાધીન માનસવાદ ખોટો છે એ સિદ્ધ કરવું શક્ય છે. સ્વતંત્ર લવનાશક્તિનો પરપોટો એકદમ દોડી શકાય તેવો છે. પ્રથમ તો દરેક માનવ કુદરતનો એક ભાગ છે, એટલે કુદરતની પ્રવૃત્તિમાં જે નિયમક બળ છે એજ બધા માણસ માત્રની ઇચ્છાને અને પ્રવૃત્તિને પ્રેરે છે. આ બલમાં ઇશ્વરી તત્ત્વ જેવું કંઈજ નથી. એમાં અગત્ય અસાધ્ય ક્ષિક સત્તાની ગંધ માત્ર નથી. માનવ માત્રના માનસનાં, તેની ચિત્તવૃત્તિઓનાં ઉ.પાદક કારણ છે. જેને માનસિક સ્વતંત્રતા અથવા સ્વાધીન ઇચ્છા કહેવામાં આવે છે એ ખરું જોતાં સ્વતંત્ર માનસ નથી, પણ સ્વાધીનતાની લાગણી અગર સ્વતંત્રતાનો આભાસ છે. બર સભામાં વક્તા બોલતો હોય અને પછી થોડીવાર તેને પાણી પીવાની વૃત્તિ થાય ને તે પાણી પીએ તેમાં તેની ઇચ્છા સ્વાધીન નથી.

અતિશય બોલબોલ કરવાથી તેનું ગળું સુકાવાથી તેને તરસ લાગે છે. જ્યારે તે પાણીનું પ્યાલું હાથમાં લે છે ત્યારે તેને એમ જ જણાય છે કે મેં પાણી પીવાનો સ્વતંત્ર નિશ્ચય કર્યો અને તેનો અમલ હું અતુલવી રહ્યો છું. ખરું જોતાં લાપણી તકલીફથી તેનું ગળું સુકાયું, એ ગળામાં સોસ પડ્યો, પરિણામે તેને પાણી પીવાની ઇચ્છા પ્રકટી-આમ એના પાણી પીવાનો વ્યાપાર, તે મારેની ઇચ્છા અને તેના ઉત્પાદક કારણનો સંબંધ મુકરર કરી શકાય છે. આવી જ રીતે માણસની એકેએક ઇચ્છા મારે કારકવાદ ખુલાસો આપે છે. પ્રત્યેક સૃષ્ટાનાં નિર્ણાયક બલો મુકરર કરી શકાય તેમ છે. જે અવગમતીઆઓને આત્માની અજ્ઞ શક્તિ અને માનવચૈતન્યનાં કૈવીપણાનું ધતીંગ આગળ ચઢાવવાનું છે. તેઓ સ્વાધીન આત્મા અથવા સ્વતંત્ર માનસવાદનું નાકું છોડશે નહીં.

કારક-નિર્ણાયક બલ અને સંયોગવાદ

પણ સુદમ અવલોકન કરનારને માત્રમ પડશે કે લોકો ડગલે ને પગલે સ્વાધીન માનસવાદનો નિગેધ કરી રહ્યા છે. જે ખરેખર માનવનું માનસ નિર્બંધ, નિરપેક્ષ ને સ્વતંત્ર હોય તો સામાજિક ઘટનાઓની આગાહી આપી શકાય જ નહીં. પણ જીવનમાં ઘણીએ વાર આપણે ઘણા સામાજિક બનાવો આગળથી જ કહી આપીએ છીએ. ડગલે ને પગલે આપણે ગણતરી અગર અડસદા બાંધીએ છીએ. જે અભ્યાસપૂર્વક આ ગણતરીઓ કરવામાં આવી હોય તો તે સાચી જ પડે છે. જગતે જનાર સરોડીઓ જાણ-તો જ હોય છે કે જગતમાં ‘લીધા-દીધા’ ના સોદામાં ખેંચતાણ થવાની જ છે,

દરેક વેચનાર ઉંચી કીંમત મોગવાનો છે, અને પ્રત્યેક લેનાર નીચી કિંમતે ખરીદ કરવા મથવાનો છે. અન્નરમાં સોદાગરો હાથપગ ખોડીને આપણાં જનવરની જેમ ચાલશે એવી તેની ધારણા હોતી જ નથી. એમ છતાં એ જ સટોડીઓ જ્યારે સરકસનો ખેત્ર જોવા જાય છે ત્યારે જરૂર તે એમ ધારી લે છે કે ‘લોકર’ જનવરની પેટ ચાલશે અને વેપારીઓના સોદાને ખદલે ‘અડી’ દોરડાં ઉપર સરકસના ખેલાડીઓ વાનરની પેટે કુદાકુદ કરશે. અન્નરમાં અમુક વર્તન સેવતા ખેડાડીની ઇચ્છા અને પ્રવૃત્તિ જે પ્રકારનાં કારક ને નિર્ણાયક બલોને અધીન અને છે, તેનાથી જુદાં જ કારકબલો સરકસના ‘લોકર’ની ઇચ્છા અને પ્રવૃત્તિને નિર્ણય કરે છે. અમેરિકા અને લીવરપુસના રૂના ભાવો, આવતા પાકના અડસણ, વર્ષાઋતુની સ્થિતિ અને રાજદ્વારી ધાંધલ કે સ્થિરતાને લક્ષમાં લઈ વેપારીઓ ગણતરીપૂર્વક સફળ સોદા કરે છે તે જ દરેક માણુની ઇચ્છા સ્વાધીન હોત તો કદિ જનન જ નહીં.

કાર્યકારણનો સર્વોપરિ સંબંધ

બીજાં થોડાં દાગ્ગ-તો લક્ષમાં લઈએ. નાં માણુસની ઇચ્છાશક્તિ નિર્બંધ ને નિરપેક્ષ જ છે તો માણુસને માત્ર પીણું પાયા પછી પહેલાંના કરતાં જુદી જ ભાવનાઓ કેમ સૂઝે છે? દારૂડીઆને પીધેલી દાહતમાં જે ઇચ્છાઓ પ્રકટે છે તે વગર પીધેલી દાહતમાં નથી ઉપજતી. મદિરાનું ઝેર તેની ચિત્તવૃત્તિઓને અધાવી નાખે છે, તેથી તેને મુખાંધલરી ઇચ્છાઓ થાય છે, અને તે ગાંધા માણુસના જેવું આચરણ કરે છે. ગમે તેવો સંત પુરૂષ હોય અને તેની હોજરીમાં થાન્ડીની ખાટલી દાહવીએ તો તેની સન્તાપ એકદમ વિદાયગિરી લેશે અને સન્ત એવાં

અટકચાળાં કરવા માંડશે કે જેથી સખતાન પણ શરમાઈ જાય. ભાંગ પીને ધણુ સજ્જન માણુસો મૂખ જતી ફરે છે. ધણુ કે અડસની સુગી પીવાથી કંઈક ભુધિમાનોના મગજ ફરી જાય છે. ધણીવાર માંડગીને ખીજાનેથી ઉટેલા માણુસની સ્વાધીન ઇચ્છા તેની તંદુરસ્ત દાહતમાં જે ઇચ્છા હતી તેના કરતાં જુદી જ હોય છે. તો પછી ઇચ્છાશક્તિ અગર માનસિક વ્યાપારની સ્વતંત્રતા જ ક્યાં રહી? કોઈ પુરૂષ કોઈ સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડે છે તેમાં પણ તેની ઇચ્છાની સ્વતંત્રતા નથી. ધણીવાર આપણને અમુક વ્યક્તિના પ્રથમ દર્શને જ ઘણા ઉપજે છે એ ય સ્વાધીન માનસનો વ્યાપાર નથી. માણુસની ઇચ્છાઓનો, એની ચિત્તવૃત્તિઓનો આધાર તેની શારીરિક અવસ્થા ઉપર અને તે જે સંયોજોની વચ્ચે વસતો હોય છે તેના ઉપર છે. આ સર્વમાં કુદરતની ઘટનાઓની પેટે કારણ કાર્યોનો નિયમ જ નિર્ણાયક છે.

વ્યક્તિગત વ્યાપારોનો

સમુચ્ચય

સુઆજમાં વ્યક્તિગત ઘટનાઓ તેમજ સામુદાયિક ઘટનાઓ અને છે. સામુદાયિક ઘટનાઓ વ્યક્તિગત ઘટનાઓનું પરિણામ માત્ર છે. વૈયક્તિક એપણાઓ, ભાવો, વિભાવો, આશાઓ અને પ્રવૃત્તિઓનો સમુચ્ચય એટલે જ સામાજિક વ્યવસ્થા. આમાં જે કોઈ ભાવનાઓ કે પ્રવૃત્તિઓ પરસ્પરવિરોધી હોય છે તેનો સમન્વય કે સંહાર થવાથી વ્યવસ્થિત સામાજિક ઘટના ખડી થાય છે. અન્નર જણુસોના ભાવનો ઇતિહાસ તપાસીએ તો આ સત્યની ખાત્રી સાંપડશે. અન્નરમાં માલ વેચવા આવનારાઓ પામે જણુસો હોય છે, ખરીદવા આવનારાઓ

પાસે નાણાં હોય છે. દરેક વેચનાર અને ખરીદનાર ચોક્કસ ખર્ચે રાખે છે. દરેક બજાર માણસ નાણાં અને માલનો અકસટો કરે છે, વિચાર કરે છે, સાટાં કરે છે, સંદેશા ચલાવે છે અને બીજી અનેક પ્રવૃત્તિઓ આચરે છે. આ બધી ધાંધલના પરિપાકરૂપે બજાર ભાવ બહાર આવે છે. આ ભાવ કોઈ એક અથવા દરેક વ્યક્તિની સ્વતંત્ર ઇચ્છાનું ફળ નથી, પણ અનેક ઇચ્છાઓના વિગ્રહનું પરિણામ છે. સામુદાયિક રાજકીય સંબંધો અને ઘટનાઓમાં પણ આવે જ વિધિ યાત્રે છે. વિપ્લવના સમયમાં અનેક માણસો પ્રવૃત્તિ કરે છે. કોઈનામાં બહુ ધગશ હોય છે, કોઈ ઓછી ઉદામનાથી કામ કરે છે અને સખ્દ ગુનવંશીક આક્રમણ કરે છે. એમાંથી વિપ્લવનો વિજય ઉત્થાન પામે છે.

અવ્યવસ્થિત સમાજ

વ્યક્તિગત ઇચ્છાઓ ઈંથી સામુદાયિક વ્યવસ્થા કેમ અને કેવી ઉત્પન્ન થાય છે તેના એ પ્રતીક દાખલા અભ્યાસ કરવા લાયક છે. અવારની મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થા જેમ વ્યક્તિઓની ઇચ્છાઓના વિગ્રહનું પરિણામ છે, તેથી જુદી જ રીતે સામ્યવાદી સમાજવ્યવસ્થા પણ વૈયક્તિક ભાવનાઓનું ફળ છે. પણ સામ્યવાદી વ્યવસ્થામાં વ્યક્તિગત ઇચ્છાઓનો સમુચ્ચય જે પરિણામ લાવે છે તે મુડીવાદી વ્યવસ્થામાં જુદી જુદી મનીષાઓની અથડામણીમાંથી નીવજતું નથી. મુડીવાદી સમાજ ધણો ખરો અવ્યવસ્થિત અને આંતરવિરોધી છે. બજારમાં જાણુસોનો મુકરર ભાવ આ અવ્યવસ્થિત રચના નીચે દરેક વ્યક્તિની ઇચ્છાને અનુરૂપ હોતો નથી. ધણા એ મજુરો બજારભાવથી ત્રાકે ચઇ જાય છે, અને કેટલાકની તીબેરીઓ તર બને છે, કેંઈક

નાના વેપારીઓ, ખેડુતો, મધ્યમ વર્ગના માણસો અને આડતીઆઓનો અર્થિક નાશ થાય છે, અને મોટા મુડીવાદીઓ ખમ્મરના રાજ બની બેસે છે. એક બીજા એકે જે વ્યવસ્થામાં માણસો હરીફાઇ કરતા હોય, સામાજિક રચનામાં જ્યાં મુજોજન ના હોય, તેમાં યે અજબત અમુક નિર્ણાયક બલોના આધારે વ્યવસ્થિત દેખાતું પરિણામ આવે છે, પણ તે કદિ લોકોની ઇચ્છાને તે બર લાગતું નથી. આ સંબંધે કાર્લ માર્ક્સ લખે છે, “સામાજિક વ્યતિકરો (Social Phenomena) માનવ વ્યક્તિઓની ઇચ્છાઓ, લાગણીઓ અને જાગૃતિથી સ્વતંત્ર છે.” આનો અર્થ એમ નથી થતો કે સામાજિક જીવનની ઘટનાઓ વ્યક્તિઓના ઇચ્છાપ્રદેશથી છેક જ અગાળ રહીને અગાળ ધપે છે, પણ સમજમાં અવ્યવસ્થા હોવાથી વ્યક્તિઓની ઇચ્છાઓને અનુકૂળ સામાજિક ઘટનાઓ બનતી નથી. ઇચ્છાઓની અથડામણીમાંથી તે ઉત્થાન પામે છે, એટલે કે સામાજિક ઘટનાઓ વ્યક્તિઓની ઇચ્છાથી પર હોવા છતાં એ ઇચ્છા દ્વારા જ અસ્તિત્વમાં આવે છે.

આમ મુજોજન રહિત સમાજ પરત્વે નીચેના ત્રણ વિધાનો કરી શકાય છે.

- (૧) સામાજિક વ્યતિકરોએ વ્યક્તિગત ઇચ્છાઓ, લાગણીઓ અને પ્રવૃત્તિઓની અથડામણીના સમુચ્ચય પર પરિણામ છે.
- (૨) સામાજિક વ્યતિકરો જુદી જુદી વ્યક્તિઓની ઇચ્છાઓનું ચોક્કસ સમયે નિયંત્રણ કરે છે
- (૩) સામાજિક વ્યતિકરો વ્યક્તિઓની ઇચ્છાનું દર્શન નથી કરતા પણ બહુ ભાગે આ ઇચ્છાઓના પરસ્પર વિરોધનો પરિપાક હોય છે. વ્યક્તિની ઇચ્છા ઉપર આ વ્યતિકરો અંકુશ મૂકે છે અને તેથી વ્યક્તિને સામાજિક ઘટનાઓના દબાણને વશ બની વર્તન કરવું પડે છે.

હડતાલ

—એક દુંદી વાર્તા—

રણછોડ એક મીલ મલુર હતો. પ્રમા-
તની કક્કશ બ્લીસક થતાં જ સફળો
હતી, એના એ ગંદા વસ્ત્રોમાં, અર્ધ
નિદ્રીત અને અર્ધ જાગતાવસ્થામાં લથ-
ડીયાં ખાતો, આંખો યોગતો મીલ તરફ
રવાના થતો. ભાસ્કરના પ્રથમ ક્ષીરણો
અંધકાર ભેદી પૃથ્વી પર અજવાળાં
પાથરે તે પહેલાં તે પાતાના હજારો કામ-
દાર સાથીઓ સાથે કામે લાગી જતો.
સાંચાઓનો અવિરત ખડખડાટ એ તો
તેનું નિત્યનું જીવનસંગીત બની ગયું
હતું. સારા દિવસની તનતોડ મહેનત પછી
જ્યારે તે થાક, લુખ અને મીલની ઝેરી
હવાથી લગભગ બેહોશ જેવો બહાર નીક-
ળતો ત્યારે તેને જેલમાંથી છુટ્યો હોય
એટલો આનંદ થતો.

આજે મીલમાં ચારે તરફ એકજ વાત

ચંતી હતી. વ્યાપાર રોજગારની મંદીને
બહાને વણાટખાતાના ૨૫૦ કામદારોને
રજા આપવાનું મીલના સત્તાવાળાઓએ
નક્કેર ક્યું હતું. સમાજવાદ અને વિશ્વ-
બંધુત્વની ભાવનાથી પ્રેરાએલા કામદારો
પોતાના સાથીઓ ઉપર આવેલા દુઃખમાં
ભાગ લેવા કડીબદ્ધ થયા. સાંજે કામદારો
ની પ્રચંડ સભા મળી. મલુર નેતાઓએ
કામદારોને એકજ અને સંગઠીત બનવા
હાકલ કરી. અતરફ થયેલા કામદારોને પાછા
નોકરી પર લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધીમાં
કાંઈ પણ મલુરે મીલમાં ન જવું એવો
ઠરાવ થયો. બીજે દિવસે મીલના તમામ
દરવાજા ઉપર યુનીયનના પીકેટરો ગોઠ-
વાઈ ગયા. એક પણ કામદાર કામે ન
ગયો. હડતાળ શાંત અને સંપૂર્ણ બની.

[૨]

“આજકાલ કરતાં હડતાલને પંદર
દિવસ પૂરા થયા. હવે આનો ક્યારે
અંત આવશે?” રણછોડે પોતાના
પીકેટીંગ કરતા સાથીને પુછ્યું.

“આપણા નેતાઓ વાટાઘાટ તો કરે
છે. પણ મીલવાળા દાદ ક્યાં આવે

છે!”

“પણ મીલમાંલે-

લેખક—અજીત મ. ઝોઝા.

કને તો રહેવાને અંગલા છે. ફર-
વાને મોટર છે. પાસે પુષ્કળ પૈસા
છે. છતાં એ ગરીબ માણસોની
રોટી શા માટે જુટવી લેતા હશે?”

“એ સઘળું પણ આપણે જ પરસેવો
ઉતારીને પેદા ક્યું છેને? શેઠ ક્યાં

મહેનત કરવા ગયા
હતા? તે તો

આપણા ચઢી ગયેલા પગાર આપ-
વાની પણ ના પાડે છે.”

“હવે તો ઘરમાં અનાજનો એક
દાણો પણ નથી રહ્યો.” રણછોડે
એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો.

હડતાળ લાંબાતી ચાલી. સમાધાનીના
કોઈ ચિન્હો નજરે ન પડતાં, બેકારી,
ભૂખમરો, નિરાશા અને મૃત્યુ કામદારો
તરફ દાંતીયાં કરવા લાગ્યાં. રણછોડ પો-
તાના દુઃક પગારમાંથી તેની સ્ત્રી રાધા
અને એક આગકનું મહામટેનતે ગુજ-
રાન ચલાવતો. હડતાળ પડવાથી તેની
આયક તદ્દન બંધ થઈ ગઈ, ઘરમાં
અનાજ ખુટી ગયું, અને કુટુંબને
ખાવાના સાંસા પડવા લાગ્યાં. થોડા દિવસ
ઉછીનું માગી લાવીને દેવું કરીને ચલાવ્યું,
પણ સમય જતાં તે પણ બંધ થયું.
હવે તેને કોઈ એક પાંચ પણ ન ધીરતું.
ધુનીયન તરફથી દર સવારે હડતાળીઓમાં
ચોખ્ખા વહેંચાતા. તનાંથી ત્રણ શરીરનું
ભાગ્યે જ પુરું થતું. ભાડાવાળો વારંવાર
ઉઘરાણી કરતો, અને જો ભાડું ન ભરાય
તો ઘર ખાલી કરાવવાની ધમકી આપતો.
પરંતુ રણછોડ મજબૂત મનનો અને દૃઢ
વિચારવાળો હતો. સંઘના ઐક્ય તથા
ભાનુભાવ અળવવા ગમે તેટલાં દુઃખો
સહન કરવા તે તૈયાર હતો. તેનો બોળો
આત્મા ચોક્કસ માનતો કે આ વર્ગ-
વિગ્રહમાં સત્ય મળુરોના પક્ષમાં હતું.
અને અનિમિત્ત વિજય તેમનો જ થવાનો.

પેટપૂરતું ખાવાનું ન મળે તો પણ
રણછોડ પાંખેડીંગ કરવા જતો, સભા

અને સરઘસોમાં ભાગ લેતો, પોતાના
કામદાર સાથીઓને મક્કમ રહેવા સમ-
જાવતો, અને જુખ તથા દુઃખથી ક્ષીણ
થઈ ગયેલા અવાજે ‘લાલ વાવટાની
જય પૂકારતો.

જાણે તેના સંયમ અને નિશ્ચયાત્મક
બળની કસોટી થતી હોય તેમ તેનો
એકનો એક પુત્ર માંદો પડ્યો. ખીમારી
વધતી ગઈ, પતિ પતિન ગભરાઈ ગયાં.
ઢાકતરને બોલાવવાના પાસે પૈસા ન હતા.
પુત્રનું જીવન તોળાઈ રહ્યું હતું. માતૃ-
સ્નેહથી વિહ્વલ બનેલી રાધાએ ઘરના
વાસણો વેચી એ રૂપીઆ મેળવ્યા, અને
રણછોડને ઢાકતરને બોલાવવા મોકલ્યો.

ઢાકતરે છોકરાને તપાસી દવા લખી
આપી. દર્દ બંધ કરે હોવાનો મત આપ્યો.
અને તાવ ઉતરતાં જ છોકરાને કોઈ સારી
હવા પ્રકાશવાળી જગ્યાએ લઈ જઈ ધીરે
ધીરે દુધ અને સાત્ત્વિક ખોરાક આપવાની
સલાહ આપી. શ્રીમંતાઈમાં મહાસત્તા ઢાક-
તરને ભાગ્યે જ ખ્યાલ આવ્યો કે, હવા
પ્રકાશવાળી જગ્યા, દુધ અને સાત્ત્વિક
ખોરાકની સગવડ હોય તો તેમના આગ-
મનની આવશ્યકતા ન પડે. છોકરાની માંદગી
હઠીલી નીવડી. રણછોડ અને રાધા
દિવસ રાત જાગી સારવાર કરવાં લાગ્યાં.
પણ છોકરો તો મૃત્યુ તરફ જ ધસડાતો
ગયો. દસ દિવસની દારૂણ યતના બોગવી
દુઃખી માતાપિતાને આંશુ સારતાં ચડી
હેવરે આગકે આ ફાની દુનીયાનો ત્યાગ
કર્યો. રણછોડ તદ્દન જડભરત જેવો બની
ગયો. રાધાએ હૃદયભેદક વિલાપ કર્યો
રાક્ષસી હડતાળના કૂર ખપ્પરમાં એ
કુમળા પુલનો ભોગ અપાઈ ચુક્યો.

મીલમાં હજી રમશાન સગી શાંતિ

હતી. દરવાજા ઉપર ચોકી કરતાં પીકેટરો અને આસપાસ રખડતા કોઇ રડ્યાખડ્યા બેકાર મજૂરો સિવાય આસપાસ બધું તદ્દન વેરાન બની ગયું હતું. હડતાલનો અંત લાવવા સર્વ દિશામાંથી પ્રયાત્રી યથા રહ્યા હતા, પણ હજી સુધી કોઇ પરિણામ આગ્યું ન હતું. મીલ માલેક મક્કમ હતા, તેમજ કામદારો પણ નમતું આપવા તૈયાર ન હતા. મીલમાલેક સર પ્રતાપરાયને તો થોડાક લાખ રૂપીઆના નુકશાનનો જ પ્રશ્ન હતો. પણ હડતાળીઆને તો જીવન-મરણનો સોદો હતો. તેમનું અસ્તિત્વ ટકાવવા પૂરતાં સાધનો પણ ધીરેધીરે હરાઇ જતાં હતાં. અને ઘણા જીવ ઉપર આવી ગએલા કામદારો તો હડતાળનો સત્વર અંત ન આવે તો કૂંટકાટ ચઢાવવાનો પોતાનો મત ખુલ્લો બહાર કરતાં.

સત્તાવાળાએ બહાર કયું હતું કે આવતી કાલે પહેલી તારીખથી જ હડતાળીઆ કામ ઉપર હાજર નહિ થાય તેની જગ્યાએ કાયમી નવા માણસો રાખી લેવામાં આવશે. મજૂરોમાં ગભરાટ ફેલાયો. કોઇકે પોતા મનના કામદારોએ તો કામ ઉપર હાજર થવાનો પોતાનો ધરદો બહાર કર્યો. આ નવી મુશ્કેલી માટે વિચારણા કરવા યુનિયન તરફથી એક તાત્કાલિક સભા બોલાવવામાં આવી. નેતાઓએ મજૂરોને એકત્ર અને મક્કમ રહેવા પડકાર કર્યો. લ'ખાણ ચર્ચાને અંતે બીજે દિવસે આ નવા માણસો (Blacklegs) ને દાખલ થતા અટકાવવા માટે સામુદાયિક પીકેટીંગ કરવાનું નક્કી થયું.

બીજે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં હડતાળીઆઓનું એક પ્રચંડ સરઘસ યુનિયનની ઓફીસ પાસેથી બહાર પડ્યું. દરેક કામદારનો ચહેરો ઉત્સાહ અને નિશ્ચયવાંત હતો. સરઘસ મીલની દિશામાં કુચ કરતું ગાતું હતું:-

એ સમથ આપણ સહુના,

પુનઃજન્મ પિસણહાર,

ભુખ્યાં આપણ શિશુઓની,

રોટીના છંદવનાર,

એ જુગ જુગના જુદાંમાના

છેદન કાળે આજ પ્રયાણ;

લાલ વાવટાની અને મજૂર સંઘની જય પોકારતું સરઘસ મીલના દરવાજા આગળ શાંત ઉભું. એક માણસ પણ અંદર પ્રવેશી શકે તેટલી જગ્યા ન રહી. નવા માણસો ગભરાઇ ગયાં. શું કરવું તેની સૂઝ ન પડતાં એક જગ્યાએ ટોળે મળી ઉભા રહ્યા. સામુદાયિક પીકેટીંગની ખબર પડતાં જ સાત્રાજ્યવાદના કાયદારક્ષકો સાગર્ગી અને પોલીસો બહાર મુલેહશાંતિનું રક્ષણ કરવા મોટી સંખ્યામાં હાજર થયા. ટેલીફોન દ્વારા ખબર મળતાં સર પ્રતાપરાય પણ ભલકાળે મોટરમાં પધાર્યા. અને સત્તાવાદી અવાજે મજૂરોને આવા ખસી જવા હુકમ કર્યો. પોલીસ અને મીલમાલેકને જોતાં જ મજૂરોએ સાગ્યવાદી પોકારોથી મેગન ગગનવી મૂક્યું. લાલ વાવટાની જયના ગગનબેદી પોકારોથી મજૂરોમાં નવું ચેતન રેડાયું. બધા પોતાની જગ્યાને વળગી રહ્યા. અને ગમે તે થાય પણ નમતું ન આપવાનો નિશ્ચય કરી શું બને છે તેની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યા.

મળુરનેતાઓએ સર પ્રતાપરાયને તેઓનો ઉદ્દેશ સંભળાવ્યો. નવા માણુ-
સોને દાખલ ન કરતાં હડતાળનું સમાધાન
કરવાનું તે વચન ન આપે ત્યાં સુધી ત્યાંથી
હડતાળીઆઓ નહિં ખસે તેમ સ્પષ્ટ
કહી દીધું. પોલીસ અધિકારી, સર પ્રતાપ-
રાય અને મળુરોના નેતાઓ ચર્ચા કરતા
હતા. ત્યાં એકએક હડતાળીઆઓની
દિશામાંથી એક પથર આવ્યો. અને મોટ-
રના આગળના કાચ સાથે અચડાધ તેના

ચુરેચુરા કરી નાખ્યા. થઇ ચુક્યું.
પોલીસ અધિકારીની ખાત્રી થઇ ગઇ કે
હડતાળીઆ તોફાને ચડ્યા છે. તેણે એકઠમ
ગોળા છોડી. તેઓને વીખેરી નાખવાનો
હુકમ કર્યો. ધડ, ધડ, ગોળાઓ છુટવા
લાગી. મળુરોમાં ભંગાણુ પડ્યું. તેઓ
આરે દિશામાં નાસવા લાગ્યા. ફેટલા પડ્યા.
કૈક કચરાયા. કૈક ધવાયા. મીલનું ચોગાન
રૂધીરથી રંગાઇ ગયું.

[૪]

પૂરેલ હોસ્પિટલમાં એક ખુણાના
ખાટલા ઉપર છાતી ઉપર પાટો બાંધી
રણુછોડ પડ્યો હતો. તેને ફેફસામાં ગોળી
વાગી હતી. તેની બાજુમાં કપાળે હાથ
રાખી નિસ્તેજ રહેરે રાધા બેઠી બેઠી
રણુછોડના શરીર ઉપર હાથ ફેરવતી હતી.
રણુછોડ બેભાન અવસ્થામાં બેઠો હતો.

ભૂખ્યાં આપણુ શિશુઓની રોડીના

છુટવનાર.....

ગાઓ બળવાના ગાન.

“ખુદી હડતાળ ખુદી. રાધા, કાલે પગાર
મળશે..... લાડું ભરશું..... છોકરાની
દવા દરશું.... જપ. લાલ વાવટાની જપ.
...રાધા. છોકરો જીવશે...ને ભગ્યો...

નસં વારંવાર ગરમી માખી જતી.
તાવ વધતો હતો. સ્વાસોસ્વાસ પણ
ધમણુ માફક નેરથી ચાલતો હતો. દાક-
તરે આશા ચૂકી દીધી હતી. રણુછોડ
થોડો વખત શાંત પડી રહેતો. પાછો
જાગ્રતો બેઠો ચતો. ફાવે તેમ બેઠો.
વાસ ચડતાં પાછો અમિત થઇ ખાટલામાં
પછડાતો.

રાધા. મળુરોનો અચુક વિજય છે. ને.
મીલ ચાલુ થઇ.....ગરીબ બિચારી રાધા
પતિને વારંવાર શોન રહેવા વિનવતી.
તેને ધીરથી ખાટલામાં સુવારતી. અને
તે શાંત પડતાં મનની વ્યથાને દાખી રાખી

શુન્યવત્ તેના તરફ અનિમીષ નેત્રે જોવા
કરતી. પુત્ર ચાલ્યો ગયો. પતિ જતો હતો.
ભવિષ્ય ગાઢ અંધકારમય હતું.

સૂર્યાસ્ત થવાની તૈયારી હતી. આયમતા
સૂર્યનાં લાસ કિરણો વાદળામાં થઇ
ગમગીન પ્રકાશ ફેલાવતાં હતાં. ફર ફર
હડતાળીઆઓનું સરધસ ગાળું હતું:-

હર સુર્યાસ્તે સુર્યાસ્તે

ઓરાં આવંત સુભમ

હર સંવત્સર વહી જાતે,

વહે જલીમ દળની હામ;

રણુછોડ જાગ્રતો જાગી ઉઠ્યો. “હા. હા.
જરૂર વિપ્લવ થશે. મહાન વિપ્લવ થશે.
સુડીવાદનો નારા થશે. મળુરોનો વિજય
થશે. ને.....ને...રાધા...ને...ઓ...
રણુછોડ ધબ ધબને નીચે પડ્યો.
સ્વાસ ધીમે ધીમે અંપ ચવા લાગ્યો.
સવિતા નારાયણ પૃથ્વીની ખીણ આંતુને
પ્રકાશ આપવા અસ્તાચળે ઉતરી અસ્ત
થવા. સાથોસાથ રણુછોડનો જીવનદીપક
પણુ ઓલવાઇ ગયો. સ્થુળ શરીરને રડતી
રાધા સમક્ષ ચૂકી તેનો આત્મા પ્રયાણ
કરી ગયો. મળુર અને સુડીવાદના મહાન
વિપ્લવનો એ ભોગ બન્યો. અમજીવીઓના
સ્વાતંત્ર્ય યત્નમાં એક વધુ બલી હોમાયો.

અને હડતાળ તો ચાલુ જ હતી.

આયલેન્ડનું સ્વંયસેવક દળ

આટલાંટિક મહાસાગરથી નિરંતર ધોવાતા આ સુંદર દાણ ઉપર જે ક્ષણથી યુનીયન જેક ફરક્યો છે

આયરીશ રીપબ્લીકન આર્મી તરીકે ઓળખાતી સંસ્થાનો રોમાંચક ઇતિહાસ.

થડામણો અભૂતપૂર્વ સ્વરૂપ લેતી જાય છે. ત્યારે સ્વતંત્રતાના આ સૈનિકોનો ઇતિહાસ આશા છે કે અતિ રસિક થઇ

ત્યારથી જ આયલેન્ડનો આઝાદીસંગ્રામ શરૂ થયો છે. બ્રિટિશરોના નેરદાર બાહુ સામે તેમણે ફટલીય વાર બળવો જગાવ્યો છે. મૃત્યુની જરા નેટલી પરવા કર્યા વગર તેઓએ ઇંગ્લેન્ડનાં લશ્કરી બળનો એકલે હાથે મુકાબલો કર્યો છે. ડોઢ વાર ચૂપ રીતે તો ડોઢ વાર ખુદશી રીતે આઝાદી માટે પ્રાણ પાચરનારા આ શહીદોએ ‘આયલેન્ડની સંસ્કૃતિ’ને એક અને અબેદ રાખવા માટે અપાર યત્નો કર્યા છે. ગેલીક ભાષા જાળવવા માટે, તેમજ પુરાતન પ્રણાલિકાઓને સંરક્ષણ માટે આ જીવાનોએ જનના જોખમે ઇતિહાસમાં અદ્ભૂત તરીકે પંકાયેલાં પરાક્રમે કર્યા છે. આ વિચારભૂમિ ઉપર સંપ્રિત આઇરીશ પ્રજાસત્તાકર્તૃ સૈન્ય ઉભું થયું છે. તેઓ ખંદુકનાં બલ ઉપર

લેખક :—

રા. ‘અભ્યાસી’

બ્રિટિશરોનો સામનો કરે છે. આથી જ્યારે એન્ડો-આઇરીશ અ-

પડશે.

૧૮૬૦ નું એ વર્ષ હતું. ત્યારે આયલેન્ડના પાટનગર ડબ્લીનમાં ચુપ રીતે આ સંસ્થા સ્થપાઇ, તેનું નામ હતું ‘રીપબ્લીકન આર્મી’. આ અળવળનું અંતીમ લક્ષ્ય હતું આયલેન્ડની આઝાદી. શરૂઆતની ક્ષણોમાં આ અળવળ ઠીક ઠીક ચાલી. પણ સંગ્રામના આત્મભોગથી ભરેલા માર્ગથી પ્રજાનાં ડો જરા અળગા ખસ્યા. પાર્લામેન્ટરી વિરોધ પદ્ધતિનાં સ્વપ્ન તેમને કુદર લાગ્યાં. તે વખતે તો આયરીશ પ્રતિનિધિઓ લંડનની પાર્લામેન્ટમાં એસતા. તેથી જ પાર્લામેન્ટરી મોહજાળમાં સપડાઇ જઇ આ ભાન ભૂલેલાઓએ રાષ્ટ્રશક્તિને નપુંસક વિરોધનીતિમાં વેડી નાંખી. આગની

સભામાં પાનેલના પડકારો અપ્રંય (i) તિથી શમાવી દેવામાં આવ્યા. લોકસમુહ પર પણ તેની

અસર થઇ. પરાધીનતાની સાંકળથી તેમનું શરીર ટેવાયા લાગ્યું. અને સને ૧૮૮૫ સુધીમાં પ્રજાસમુદ્ધની રાજકીય જાગૃતિનો પારો શૂન્ય પર પહોંચી ગયો. આમ ૨૫ વર્ષ પૂર્વે રચાયેલી શ્રીઓનાનું આંદોલન શહેરના કોઇ એકાંત ખૂણામાં ચાર પાંચ વિદ્યાર્થીઓની વાર્તાનો વિષય બન્યો હતો. લોકો તેને લગભગ ભૂલી ગયા હતાં. અને આમ પહેલી ખાસદી પસાર થઇ ગઇ.

પણ ૧૮૮૫ પછી આર્થિક બલોને પ્રતાપે રાજકીય જાગૃતી પાછી દેખાવા માંડી; યુરોપમાં પ્રગટતી ઐથોગિક ક્રાંતિએ આયર્લેન્ડના ઉગતા ઉદ્યોગપતિઓમાં નવી લાવના જન્માવી હતી. તેઓ જોઇ શકતા હતા કે જ્યાં સુધી આયર્લેન્ડ ઉપરથી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદનો પંખો શીથિલ ન થાય ત્યાં સુધી આયર્લેન્ડનો ઐથોગિક વિકાસ થવો અશક્ય છે. આથી જ તેમણે પરાધીનતાની ચળવળને પાછી જીવતી કરી. ડી. લેલેરા અને તેના સાથીઓ આ નવી ચળવળનું નેતૃત્વ લેવા તૈયાર જ હતા. ઇંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડ વચ્ચેની અથડામણની આ આર્થિક ભૂમિકા છે. આયર્લેન્ડનાં ઉદ્યોગપતિઓ એ ટાપુમાં ઉદ્યોગો વિકસાવીને ધનવાન બનવા ઇચ્છે છે; ઇંગ્લેન્ડ આયર્લેન્ડને હલુ પણ ખાધા ખોરાકની ચીજો પુરી પાડનારા એક સુંદર સાધન તરીકે કાચગી રાખવા ઇચ્છે છે. આ અથડામણોનો આ મુદ્દો છે.

સને ૧૮૯૮ ના વર્ષના આયરીશ વિલખની શતાબ્દિ આયર્લેન્ડના શહેરે શહેરે ઉજવાઇ. એ વર્ષ પહેલાં કરેલા પ્રચંડ વિખલવનાં સંભારણું કાળુવારમાં તાજાં થયાં. ગામડે ગામડે આઝાદીનાં આંદોલનો પાછાં ઉભાં થયાં. ઉદ્યોગપતિઓને પણ

લાગ્યું કે આયર્લેન્ડની આઝાદી માટે નવી ચળવળ શરૂ કરવાની આ યોનેરી તક છે. અને અત્યારે યોગખાતી શ્રીઆનાફલ ચળવળનો પાયો ત્યારે નાખાયો.

ત્યાર પછી ચળવળે વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ લીધું. પ્રત્યેક શહેરમાં તેનાં મુખ્ય મથકો નાખાયાં. અને ધીમે ધીમે પણ મજબૂતપણે શ્રીઆના-ફેલે આગળ પ્રસ્થાન કયું.

૧૮૧૩ માં આ ચળવળનો પહેલો લડકો દેખાયો. વસ્તુ એમ બની હતી કે દક્ષિણ આયર્લેન્ડની હોમરૂલ ચળવળનો લરકરી બળથી સામનો કરવા માટે અલ્ટરવાસીઓ સૈનિકોને તાલીમ આપતા. તેથી જ આ આચવા ભયનો સામનો કરવા માટે શ્રીઆનાફેલે ખુલ્લી રીતે સ્વયંસેવક દળ રચાયાં. આ સંસ્થાના સભ્યોને લરકરી તાલીમ અપાતી અને ખુલ્લી રીતે તેઓ કુચ કરતા. આ સંસ્થા આગળ જતાં અર્ધ-લરકરી સંસ્થા બની. અને ત્યાર પછી આયર્લેન્ડના રીપબ્લીકન આર્મી તરીકે અત્યારે યોગખાય છે.

પરિસ્થિતિ સાતુકળ હોવાથી તેમ જ મહાયુદ્ધ તરત જ શરૂ થવાથી સ્વયંસેવક દળને તાલિમ જપાટાખંધ અપાવા લાગી. ઇંગ્લેન્ડ પણ તે ક્ષણે આ પ્રવૃત્તિનો અવરોધ ન કરી શક્યું. અલ્ટરવાસીઓ પણ તેને ન અટકાવી શક્યા.

પણ મહાયુદ્ધની શરૂઆતને ટાંકણે આયર્લેન્ડના પ્રજાનાયકોએ બ્રિટિશ શહે-નશાહતની પડખે ઉભા રહેવામાં અતીતમ લાભ જોયો. આથી જ હોમરૂલની ચળવળ સંકેલી લેવામાં આવી. યુનીયન જેકને માટે લડવા માટે આયરીશ જવાનોની પસંદગી કોસમાં ઉતરી.

અ સાથ અને સહકાર આપવાની નીતિ એકંદર પ્રિય તો ન જ થઈ પડી. આંદોલનોના યુવાન નેતાઓએ આ નીતિનો સતત સામનો કર્યો. પણ અસરકારક સામનો થઈ શકે ત્યાર પહેલાં શીઆના ફેલમાં આ નીતિ ઉપર ભાગલા પડી ગયા હતા. જુવાનવર્ગ પાસે પુરતું સંખ્યાબળ પણ ન હતું. અને આ તકનો લાભ લઈને ઇંગ્લીશ સરકારે આકરી દમનનીતિ શરૂ કરી. આ નીતિનો અવરોધ કરનારા યુવાનોને વીણી વીણીને પકડવામાં આવતા. તેમના મથકોનો કબજો લેવાતો, અને આ પ્રમાણે સહકારવાદીઓને સરકારે સહાય કરી.

પણ આકરી દમનનીતિથી આયલેન્ડના યુવાનો એકદમ સ્તંભી જાય તે અશક્ય હતું. તેમણે ગુપ્ત રીતે આંદોલનો ઉપાડ્યાં. આખા આયલેન્ડ ઉપર ગુપ્ત સમિતિઓની જાળ પાથરવામાં આવી. અને ૧૯૧૬ માં ઇસ્ટરના તહેવારોના એક સુંદર પ્રભાતે ડબ્લીનમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યની જાહેરાતના પોસ્ટરો ચોંટાડવામાં આવ્યાં.

અ એકાએક પ્રજાસત્તાકની જાહેરાતથી સરકારતંત્રમાં ખૂબ સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ. ડબ્લીનના લશ્કરી અમલદારો ખૂબ ગભરાયા. સાર્વંય શહેર બળવાખોરોના હાથમાં જઈ પડશે એવી ભીતી ઉપરિચિત થઈ. પણ જર્મનીથી આવનારો લશ્કરી સરંજામ વખતસર ન આવી પહોંચવાથી સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ ખૂબ ધુવારી પછી પણ ડબ્લીન શહેરમાં બળવાખોરોનો પરાજય કરવા સફળ થયા. કામચલાઉ સરકારતંત્ર સ્થાપનારાઓને મૃત્યુની શીશા અપાઈ. સેંકડો યુવાનોને કારાગૃહમાં મોકલવામાં આવ્યા.

પણ આ સમયે શહેનશાહનનું ભાવી ગેઝીસ અને વરકુનના રણમેદાનો ઉપર લટકતું હતું. આથી આયલેન્ડ સાથે સતત સંઘ્રામમાં ઉતરતું એ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદને પોપાય તેમ હતું જ નહિં. એટલે જ એક વર્ષ પછી ‘સામાન્ય મુક્તિ’ આપી બધા યુવાનોને મુક્ત કર્યાં. આમ કરવામાં ઇંગ્લેંડનો એવો આશય હતો કે આયલેન્ડ શાંત બનશે. તેમ જ અમેરિકામાં વસતી આયરીશ પ્રજા પણ સંતોષાશે. આ વખતે લોડી રીડીંગ અમેરિકન સરકારતંત્રને પોતાના પાશમાં લેવાને માટે કારંધાન રચી રહ્યા હતાં. આથી જ આયરીશ પ્રજાની સહનુભૂતી મેળવવાને માટે ઇંગ્લેંડની સરકારે આ પગલું લીધું હતું.

પણ ઇંગ્લાંડના મુસદ્દાઓએ ગોઠવેલી રમત ધારી તેવી સફળ ના થઈ. મુક્ત થયેલા યુવાનોએ શાંત બનવાને બદલે પાછી ચળવળ શરૂ કરી. ૧૯૧૮માં નવી ચુંટણી થઈ. આ ચુંટણીમાં આ યુવાનોએ પ્રજાસત્તાકની જાહેરાતને મુખ્ય મુદ્દો બનાવ્યો. આ મુદ્દા ઉપર લગભગ બધા જ આયરીશ પ્રતિનિધિઓ ચુંટાયા. આમ આ સામાન્ય ચુંટણીએ જાહેર કયું હતું કે આયલેન્ડ ખરી આઝાદી માટે ખરેખર ઉત્સુક છે. આ ચુંટણીનું પરિણામ જાહેર ચર્તા સમગ્ર આયલેન્ડમાં આનંદ છવાઈ ગયો. પણ બ્રિટિશ એગેન્ટની સહાય ઉપર જીજ્ઞાસા તેમજ સામ્રાજ્યવાદની સોડ સેવતા આઈરીશો આથી ચમક્યા. ઇંગ્લેંડની સરકારતંત્રે પણ પોતાનો સંકલ્પ ચીરંબુવ બનાવવા માટે છેલ્લો મત્ત કર્યો.

૧૯૧૯ થી ૧૯૨૧ સુધી આયલેન્ડમાં ફૂરમાં ફૂર એવી દમનનીતિ શરૂ થઈ.

આખી શીઆનાફેલ અગવળ ગેરકાયદેસર થઇ. સ્વયંસેવકોએ ગુપ્ત રીતે તાલીમ લેવા માંડી. આ તાલીમ પછી તેઓએ અનેક રીતે પક્ષની ખૂતરાચના કરી. અને

દમનનીતિને હંકાય-વાને માટે ખૂબ યત્નો કર્યા. આ યત્નોને પરીણામે ૧૯૨૧ માં ઇંગ્લેન્ડને આખરે નમવું પડ્યું. બ્રિટિશ શહેનશાહને સાથ આપે એવા મુડીવાદીઓનો પક્ષ ઉભો થયો. આખરે ઇંગ્લેન્ડે સંધી કરી.

ફરેલી તહકુબી, ઇતિહાસમાં 'ક્રીસ્ટેડ સંધી' તરીકે વિખ્યાત બની છે. આ સંધી તે આયલેન્ડના આઝાદી ઇચ્છનારા બાલેનું ખુદ્દુ અપમાન છે. છતાં સંખ્યાબળના પ્રતાપે કોસમેલે લગભગ દશ વર્ષ

પર્યંત આયલેન્ડ ઉપર લોખંડી અધિકાર રાખ્યો છે. આ દશ વર્ષ દરમિયાન આયલેન્ડના રીપબ્લીક આખીને ગુપ્તતા બગવવાની જરૂર પડી છે. તેને પોતાના

હથીઆરો સંતાડવાની ફરજ પડી છે. અને ઘરગોળાને સુરક્ષિત સ્થળોએ સંતાડવો પડ્યો છે. પણ ૬ વલેરાનો ચુન્ટણીમાં વિજય થતાં આયલેન્ડનું આ રીપબ્લીકન સૈન્ય પાછું 'કાય-દેસર' બન્યું છે, તેના સ્વયંસેવકો હવે ખુદ્દી રીતે કવાયત કરે છે, અને કોસમેલ પક્ષના પત્રોનો આક્ષેપ આપે હોય તો તેમને ઘસકરી મરજીમ પણ પુરો પાડવામાં આવે છે. આમ આયલેન્ડમાં રીપબ્લીકન સૈન્ય અત્યારે તો બ્યવરિયત થઇ રહ્યું છે. પણ આ રીપબ્લીકન સૈન્ય આગળ જતાં કયું સ્વરૂપ લેશે તેની કલ્પના કરવી કઠણ છે સામાન્યની અંદર રહેવાની ડબલેરાની વક્ષણ જોતો ઇંગ્લેન્ડ સાથે સરસ્વ સંગ્રામ થવો અશક્ય છે, ત્યારે આવતી કાલના આંતરવિમ્બકની પૂર્વ તૈયારી સમુદાયે નથી લાગતું? હોય પણ ખરું.

મેકનીન

આયલેન્ડનો માલુ ગવરનર જનરલ. જેમને ડી'વલેરા સાથે વિખવાદ થવાથી રાજીનામું આપવું પડ્યું છે.

નવયુગ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આત્મમમાં 'એક્સપ્રેસ' થઇ શકે છે.

મન મુંઝવતી દીવાળી

આ પાઠના પ્રથમ દિવસે
 નોકરી જટી જતાં,
 ને બેકારી ધુધુ ધુધવતી
 આવીને ઉભી થાતાં;
 મોટી, લેંચા ઘરઘણી તણા
 આંકડા આવી ઉભા,
 ગાત્રો સર્વે શીતળ થઈને
 ફજતાં કંપતાંતાં.
 કાઢ્યા ભૂંડા જેમ તેમ કરી
 એકસો વીસ દા'ડા,
 ખાધા ખતા અહિં તહિં જધે
 નો કરી શો ધ વા માં;
 લુખાં, સુકાં અહિં નવ મળે
 ઢેળ રાં ચાર પુ રાં,
 ફાટ્યાં, તૂટ્યાં ડિલ પર નહિં
 ચીંથ રાં ચે અ ફ રાં
 કુધાર્તાનાં જીવન દહતી
 દોડી આવી દીવાળી,
 ના દીવાળી, અમ જીવનની
 મેઘલી રાત કાળી;
 નિરાશાની છવરછ વળી
 વાદળી ગાઢ કાળી,
 ભૂંડી શાને મન મુંઝવતી
 આંહિ આવી દીવાળી ?
 શોભે હમ્યે' ધનિક જનના
 દી પ મા જા રૂ પા જી,
 ખેલે, જેલે, હળીમળી ત્યહાં,
 આવતાં તું દીવાળી;
 શ્રીમંતોનાં દિલ નયવતી,
 દિવ્ય શુ' તું દીવાળી ?
 ના ના એ તો ગરીબ જનનાં
 રક્ત કેરી ઉગાળી !

સીતારામ જે. સર્મા.

રશિયાની પાંચ વર્ષની-

પાંચ વર્ષની યોજનાની મુખ્ય ભૂમિકા સર્જતું ત્રીજું વર્ષ પુરું થયું છે. આ યોજનાનું આ અંતિમ વર્ષ છે. સમાજવાદીઓના નવા ગણીત પ્રમાણે પાંચ વર્ષની યોજના ચાર વર્ષમાં પુરી કરવાનો તેઓએ નિર્ધાર કર્યો છે. અને તેથી જ સોવીયેટ યુનીયન માટે આ કાળ અતી કટોકટીનો અને મહત્વનો છે.

સાથે જ ઇતિહાસમાં અપૂર્વ એવી સમાજવાદી સંસ્થાનું ચણતર થાય છે. સંક્રાંતિકાળ સમાપ્ત થાય છે. મુઠીવાદી સંસ્કૃતિમાંથી નવી સંસ્કૃતિ સર્જાય છે. સમાજવાદી સંસ્કૃતિ પૃથ્વીના ૫૮ ૫૨ પહેલીવાર મુઠીવાદનાં રવાંસલાં અવશેષોનો પણ સંહાર કરીને સુદૃઢ અને છે.

રશિયાની આગે કુચ

અને આ વિજયમાં આક્રમના આમ-વર્ગ માટે આશાનું એક સુંદર સ્વપ્ન છે. ૧૦ કરોડ-ચરીરો અમલનીવર્ગના નેતૃત્વ નીચે સારાથે જગતને શીખવી રહ્યાં છે કે સમાજવાદી સંસ્કૃતિ આમ

સ્થપાય છે ! સૃષ્ટિમાં પછડાયેલાઓમાં 'તે' પ્રાણ પુરે છે. નિરૂસાહીઓમાં ઉત્સાહનો સંચાર કરે છે. અને જગતમાં આશા અને ઉત્સાસનો સંદેશ સંભળાવે છે.

આ ત્રણ વર્ષમાં સાથેથી પ્રગતિના ઉડતાં અવલોકન પણ અત્યારે અધુરાં રહે એવો સંભવ છે, પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વિ-જળાક વેગથી થઇ રહેલી પ્રગતિનો આંક કલ્પવો અશક્ય છે. તેમજ જે જે પ્રગતિ અત્યાર મુઠીમાં થઇ છે તે જોતાં સંતો-પનું સાચું કારણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એકલા ડોલસાના ઉદ્યોગમાં ક્રાંસ કરતાં વધુ ડોલસો રશીયાએ આ વર્ષમાં ઉત્પન્ન કર્યો છે, ૧૯૧૩ ના પ્રમાણ કરતાં લગભગ બે ગણો ડોલસો આ વર્ષે ખાણમાંથી ખોદ્યો છે. અને આ વર્ષને અંતે જર્મનીના ડોલસાના ઉત્પાદનની સરખામણીમાં બરા-બરી કરે તેટલો ડોલસો ખોદનાર છે.

તેલની ખાજતમાં ૧૯૧૩ ના પ્રમાણમાં લગભગ અઢીગણો વધારો જગતે જોયો છે. વેનઝુએલા કરતાં ૪૦ ટકા વધુ તેલ રશીયાના કુવામાંથી નીકળ્યું છે અને અમેરિકામાં તો ક્યારનીય ચર્ચા ચાલવા માંડી છે કે બહુ જ ટુંક સમયમાં સોવી-યેટ તેલ સ્ટાન્ડર્ડ ઓઇલ કંપની હસ્તક ઉત્પાદનની બરોબરી કરતું થઇ જશે.

ઔદ્યોગિક પ્રગતિ ઉપર ઉડતી નિગાહ

યોજનાનું ચોથું વર્ષ

લોખંડ તરફ લક્ષ આપતાં પણ યોજનાની ફતેહમાં કુચ દ્રષ્ટિએ પડે છે. આ વર્ષની આખરે ૯ મીલીયન ટનનો અંદાજ પાર પાડશે એવી આગાહી ખાની-પૂર્વક કરી શકાય તેમ છે. અને માટે ૨૪ જેટલી ભટ્ટીઓ સ્થાપવામાં આવી છે. ટુંકામાં કહીએ તો ત્રણ વર્ષના સતત પરિશ્રમ અને અકસ્માતીય આત્મભોગનું સુંદર પરિણામ આવતા વર્ષમાં જરૂર દેખાશે.

ત્રાંબાના ઉદ્યોગમાં પણ પ્રગતિ પ્રશંસનિય છે. મી. લેસ્લી ઉરફહાટના એન્જનોટોએ કરેલા વ્યવસ્થિત નૂકસાન છતાં પણ ૧૯૩૦ ની સાલમાં તેમણે ૧૯૧૩ નું પ્રમાણ તો ક્યારનુંય પ્રાપ્ત કર્યું છે. અને બહુ જ થોડા માસમાં ત્રાંબાના ઉત્પન્નનું પ્રમાણ પણ ઝડપભરે આગળ વધશે.

આ વર્ષની શરૂઆત સાથે એક સુંદર વસ્તુ તો એ છે કે સોવીયેટ યુનીયનના ઉદ્યોગો ચલાવવા માટે, યંત્રો ઉભાં કરવા માટે, તેમજ યંત્રો ચલાવવા માટે સોવીયેટ એજનીયરો પુરતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થયા છે. કોમરેક્ટ સ્ટેલીને ટેકનીક ઉપર કાણુ ધરાવવાની કરેલી અપીલ સફળ થઈ છે. સેંકડો યુવાનોએ છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં 'ટેકનીક' ઉપર કાણુ મેળવી લીધો છે.

વિદેશી યંત્રકળા તેઓ સમજી શક્યા છે. અને એ જ પ્રમાણે તેઓમાં આવા મહાન ઉદ્યોગો ચલાવવાની હિંમત ઉદ્ભવી છે. રશીયાના લાલ ઇંજનેર હવે હાસ્ય સાથે મશીનનો હેંડલ પકડે છે. પહેલાની બીતી હવે અદસ્ય થઈ ગઈ છે. અને આત્મ-શ્રદ્ધા સાથે લાલ ઇંજનેરો નવાં યંત્રો ઉપર અમેરિકન ઇંજનેરોની જગ્યા લેતા જાય છે. આ વર્ષને અંતે પાંચ વર્ષની યોજના ઉપર કામ કરના ધણાખરા અમેરિકન ઇંજનેરો વિદાય લેનાર છે પણ તેથી યાંત્રિક પ્રગતિના વેગમાં જરાય ધીમાશ પડનાર નથી. સોવીયેટ ઉદ્યોગો લાલ ઇંજનેરોની દોરવણી નીચે પહોંચીને માફક જ આગળ વધશે. અને આ પ્રયંત્ર યોજના ચાર વર્ષને અંતે પુરી કરશે.

આર્થિક પ્રગતિ

અને ખેતીવાડીના ઉદ્યોગો તરફ લક્ષ આપો. અહીં ૪૧૦૦૦ ટ્રેક્ટર દર વર્ષે ઉત્પન્ન થાય છે. અત્યારે ટ્રેક્ટર ઉત્પન્ન કરનારા પ્રદેશોમાં સોવીયેટ રશીયાનો નંબર બીજો છે. જે દેશમાં

ત્રણ માસ પછી યોજના પૂરી થશે

એક ટ્રેકટર પહેલાં નીપજતું ન હતું તે દેશે માત્ર ત્રણ વર્ષના ટુંકા કાળમાં દરેક વર્ષે ૪૧૦૦૦ ટ્રેકટર ઉભા કરનારા કારખાનાને સુંદર રીતે ચલાવ્યું છે. અને ટ્રેકટરની બાજતમાં તો તેઓ રશીયાની જરૂરીઆતો પુરી પાડે છે એટલું જ નહીં પણ તેઓ તૂટીને પણ પુરાં પાડનારા છે. આ પ્રમાણે ઇતિહાસમાં પહેલીવાર સોવીયેટ રશીયા યાંત્રિક વસ્તુઓ પરદેશ મોકલવા શક્તિમાન થાય છે. આ પ્રગતિ કંઈ અસાધારણ નથી.

મોટા ઉદ્યોગમાં પણ સોવીયેટ રશીયાએ કરેલી પ્રગતિ આત સતોપજનક છે. યુરોપમાં કાંસ, ઇંગ્લેડ અને ઇટાલી પછી મોટરોના ઉત્પાદનના સંખ્યાબળમાં રશીયાનો નંબર ચોથો આવશે, અને આ વર્ષને અંતે મોટરોનું ઉત્પાદન એટલું તો વિશાળ બનશે કે સમગ્ર જગતમાં તેનું ઉત્પાદન બળ ત્રીજે નંબરે આવશે. એ કે નોવોનીઝનીગરોડમાંનું કારખાનું અવ્યવસ્થા અને કંઈક ઉત્પાદનની ઓછાપ હોવાથી થોડો સમય બંધ કરવામાં આવ્યું હતું પણ હવે તેની પુનરુત્થાન સાથે આ કારખાનામાં મોટરો સ્પાટાબંધ તૈયાર થતી જાય છે અને પાંચ વર્ષની યોજનાનો અંદાજ જરૂરજ સફલ થશે એવી ખાત્રી આપી શકાય તેમ છે.

[૨]

પણ કેટલાક કહેશે કે આ તો માત્ર ઔદ્યોગિક વિકાસ છે. તેમાં સમાજવાદી સંસ્કૃતિ દ્વી રીતે ચળાય છે? પણ સોવીયેટ રશીયાની ઔદ્યોગિક પ્રગતિ એ માત્ર ઔદ્યોગિક વિકાસ નથી. કારણ કે ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન સમગ્ર જનસમુદાયને જીવનને

પણ આ વર્ષનો સાક્ષણિક વિજય તો વિજ્ઞાનક બળના ઉત્પાદનમાં સમાયેલો છે. ૧૯૧૩ ના આંકડામાં અત્યારે પણ આ બળ પાંચગણું છે. પણ આ વર્ષે ડાનીપેર નદી પર બંધાતો બંધ જ્યારે પુરો થશે ત્યારે કરોડો યુનીટ બળ સહેજમાં સોવીયેટ યુનીયન મેળવી શકશે, ત્યારે આખા થે દલાકામાં તારના દોરડામાં શક્તિ ચમકશે. આ શક્તિ ઉદ્યોગમાં વપરાશે એટલું જ નહીં પણ સાથે ડાનીપેર પરગણું વિજ્ઞાનક બળથી સર્વ પ્રકારની સગવડ પામશે. આ વર્ષના સાક્ષ્યનો આ સંકેત છે. વિજ્ઞાનક બળ ઉપર ઇતિહાસમાં અસમાન્તર એવો વિજય ચાર વર્ષના ટુંકા કાળમાં મેળવીને સોવીયેટ રશીયાએ ખરેખર સુંદર સાક્ષ્ય મેળવ્યું છે.

આમ સર્વદેશીય પ્રગતિ એ આ વર્ષનું લાક્ષણિક અંગ છે. પાંચ વર્ષની યોજનાનું સાક્ષ્ય ચાર વર્ષમાં થવાથી નવી પાંચ વર્ષની યોજના ૧૯૩૩ ની પહેલી જાનેવારીથી શરૂ થશે. અને ૧૯૩૮ ની ૩૧ ડીસેમ્બરે પુરી થશે. સંભવ છે કે આવી પ્રચંડ યોજના પુરી થતાં બીજી પાંચ વર્ષની યોજના પણ ચાર વર્ષમાં જ પુરી થશે.

સુધારવા માટે વપરાય છે. જ્યારે સુધીવાદી ઔદ્યોગિક વિકાસમાં થોડા સુધીવાદીઓ લાખખોના શોષણ ઉપર માત્રદાર બને છે ત્યારે સોવીયેટ રશીયામાં ઔદ્યોગિક વિકાસની સાથે જીવન ઉંચું ચડતું જાય છે.

ઔદ્યોગિક વિકાસની સાથે રશીયાએ નિરક્ષરતાને તો તદ્દન ભૂંડી નાંખી છે. છવનની જરૂરીઆતો પ્રત્યેક શ્રમશક્તીને રાખી શકે તેવી વ્યવસ્થા થઈ છે. તેમને માટે આશાચેશ અને આરામનાં સ્થાનો વધ્યાં છે. વૈદ્યકિય સારવારની સુંદર સગવડ થઈ છે. નવી રેલ્વેઓએ વ્યક્તિઓના વ્યવહારને ઉત્તેજન આપ્યું છે. અભ્યાસના સાધનો સહજ ખનાવવામાં આવ્યાં છે. એટલુંજ નહીં પણ લોકસમુહનો સરકારના ઉપરનો કાબુ વધુ મજબુત બનાવવામાં આવ્યો છે.

જ્યાં પહેલાં જાતના સગાંઓ ઉત્કાળામાં આરામક્ષેત્રો ત્યાં હવે શ્રમજીવીઓ પોતાના દરેકની વૈજ્ઞાનિક સારવાર પામી રહ્યાં છે, જ્યાં ભુખ અને સંતાપ હતો

ત્યાં આજે અન્ન અને આનંદ જડે છે. જ્યાં પહેલાં ડોસાકના હાંડર દેખાતા ત્યાં આજે લાલ સીપાઇ પણ નજરે પડતો નથી. કારણ કે રશીયાના કામદારોએ પોતાની સીમામાંથી બેકારીને તો હડસેલો મારી દૂર હાંટી કહાડી છે અને અભારે સોવીયેટ સીમામાં સર્વને જરૂરીઆત પુરતું જરૂર સાંપડે છે.

મુડીવાદી અને સમાજવાદી ઔદ્યોગિક વિકાસ વચ્ચે આ તફાવત છે. એકમાં નફાને અનુલક્ષીનેજ ઉત્પાદન વધારવામાં આવે છે. નફો અટકતાં જ કારખાનું બંધ કરવામાં આવે છે, પણ સમાજવાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિમાં સમગ્ર શહેરીઓની જરૂરીઆતોને અનુલક્ષીને ઉત્પાદન થાય છે અને આમ વધુ ઉત્પાદન સાથે શહેરીઓને વધુ સાંપડે છે.

[3]

ત્યાં જે હમણાંજ પ્રસિધ્ધ થયેલી નવી દીકરીનો શો અર્થ છે? મુડીવાદી વત્સમાનપત્રો સોવીયેટ યોજનાની અહીં-તહીંની ઓછપને શક્ય હોય તેટલા ખોટા શબ્દોમાં વર્ણવે છે. એકાદ અંગમાં રહેજ ઉલ્લુપ દેખાતાં આ સામાજ્યવાદીઓ આનંદથી સ્ત્રીસ્ત્રીઆરીઓ પાડે છે કે સોવીયેટ રશીયાની પાંચ વર્ષની યોજના સાચ નિર્દળ નીવડી છે! પણ સત્ય તેથી અતી વેગળું છે.

હમણાં બેકુતોના ખાનગી ઉત્પાદન ઉપર મુકામેલા અંકુશો જરૂર દૂર કરવામાં આવ્યા છે. કારણ કે સોવીયેટ યુનીયનને અનાજની વધુ જરૂર છે. વિશ્વવ્યાપી આર્થિક-મંદીને લીધે અનાજના ભાવ ઘટ્યા છે. આથી વિદેશમાં કરેલી યાંત્રિક ખરીદીઓને નાણાં ભરપાય કરવા માટે તેઓને જગનના બજારમાં વધુ અનાજ વેચવું પડે છે. આથી અનાજની પડેલી ઓછપને દૂર

કરવા માટે બેકુતોનાં ખાનગી ઉત્પાદન ઉપર મુકામેલા અંકુશો અળગા કરવામાં આવ્યા છે. પણ તે માત્ર આ વર્ષ પુરતાજ. આથી કોઈ એમ સમજે કે સામુદાયિક ખેતીવાડીની સુંદર પ્રગતિનો પારો પડવા માંડ્યો છે તો તે માત્ર સ્વપ્નસૃષ્ટિમાંજ છવે છે.

સામુદાયિક ખેતીવાડીનો વેગ જરા પણ ધીમો પાડ્યા વગર બેકુતોને પોતાના વ્યક્તિગત ઉત્પાદનનો હક્ક પાછો આપવામાં આવ્યો છે. એટલે આવના વર્ષે ઉભી થનારી સ્વભાવિક ઓછા ઓસરી જતાં બેકુતોને રહેલા આ હક્કો પણ અદસ્ય થઈ જશે.

આમ સોવીયેટ રશીયા અગળ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. એક...બે...ત્રણ...અનેડીસેમ્બર માસની એકત્રીસમી તારીખે આ યોજના પુરી પણ થઈ જશે. સોવીયેટ રશીયા સામાજ્યવાદીઓ વચ્ચે પણ પહેલી યોજના સફલ કરવા શક્તિમાન થયું છે તે એકજ વસ્તુ સોવીયેટ રશીયાના સાક્ષ્ય માટે પુરતી છે.

મહારી

ઓટાવાના-

અમેરિકા સહામે-

સો વિ ચે ટ રશિયા
સહામેઆર્થિક સંગ્રામ

લેખક : -

નજર સામે પડે
લા વર્તમાનપત્રો
માં ઓટાવાના
કરારો ઉપર
જનરો ઉહાપિહા
જામ્યો જણાય
છે. કેટલાકોએ
આ કમનશીખ
કરારોને હિંદના
ઉદ્યોગોના દ્રષ્ટિ-
બિંદુથી ધુતકાર્યા
છે. કેટલાકે તેમ
ને સંસ્થાનોના
ભોજી માલદાર
બનવાના ક્ષિટન

ના મલીન યત્ન તરીકે આલેખ્યા છે.
કેટલાકને આ કરારોમાં કોનજર-
વેરીય પક્ષની જાકાતનીતિતું સાફદય
જણાયું છે, તેમજ કેટલાકને પીન્સેંટ
અર્થાલતું 'સ્વાધર્મી સામ્રાજ્ય'નું સ્વપ્ન
સિધ્ધ થતું ભાસ્યું છે. ત્યારે કેટલાકે
આ કરારો ઉપર પ્રશંસાનાં પુષ્પો વર્ષો
છે. આવા વાતાવરણમાં હું પણ આ
આર્થિક કરારોનું કષ્ટક પૃથકકરણ કરવા
પ્રેરાઈ છું. અને મહારી ખાતરી છે કે
મહારા આ પ્રપાતથી હંમેશાં પણ સંતોષ
થશે. હું આ કરારો ઉપર વિરોધના ખાતરી
શબ્દો વેરવા નથી ઇચ્છતો કે તેમને
તરછોડવા પણ નથી માગતો. હિંદની
દ્રષ્ટિએ આ કરાર કેટલા હિતવિરોધી છે
તે તો પ્રત્યેક વ્યાસપીઠ પરથી કહેવામાં
આવ્યું છે. એટલે જ એ વસ્તુની કરી એક-
વાર ચર્ચા કરવામાં વાચક બિરાદરોને રસ
નહીં પડે. આથીજ આ લેખમાં કરારો આં-
તરરાષ્ટ્રિય આર્થિકમંદીની દ્રષ્ટિએ તેમજ

ક્ષિટનના વેપારી હિતની દ્રષ્ટિએ કેટલા
ઉપયોગી છે તેની જ ચર્ચા કરી છે, આ
કરારો એકબાજુથી હાંપીશહીતને વધારે છે
ત્યારે બીજી બાજુથી નવા વૈમનસ્ય ઉભાં
કરે છે. નવા વિખવાદો જન્માવ્યા છે.
અને એકંદરે આ કરારોએ વિશ્વની
શાંતિને ખાછી લેખમમાં મૂકી છે.

રશિયા, આરજેન્ટીના, અમેરિકા, આ
ત્રણે દેશોના વેપારને ઓટાવાના કરારથી
સજ્જત કટકો પડનાર છે. તેઓએ કપા
રના ય વિરોધના સુર ઉઠાવ્યા છે. અને
તેથી જ વિશ્વશાંતિની દ્રષ્ટિએ પણ ઓટા-
વાના કરારોનું અન્વેષણ કરવું આ કાલે
મહત્વનું નથી એમ કોણ કહેશે ?

[૨]

ઓટાવાના કરારો મુખ્યત્વે અમે-
રિકા અને મેક્સિકો રશિયાના
વેપાર સામે યોગ્ય છે એમ આલેખવામાં
જરાય અસત્ય નથી. તદ્દમે સવાલ કરશે

-કોલકરાર

-બ્રિટિશ આક્રમણ

કેનેડાને સંતોષવા
બ્રિટને આપેલો ભાગ

“સર્વલાઈટ”

કે શી રીતે? આલો ત્યારે તેનો જવાબ
આપવા યત્ન કરીએ.

એ તો હવે સર્વમાન્ય વસ્તુ થઇ પડી
છે કે છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોથી અમેરિકાના
આર્થિક અધિરાજકો વ્યવસ્થિત રીતે
બ્રિટનના વેપારી પ્રભુત્વનો સામનો કરી
રહ્યા છે. તેઓએ અતી મહત્ત્વ રીતે બ્રિટ-
નના પ્રત્યેક બજારોમાં પ્રવેશ કર્યો છે.
જ્યાં જ્યાં પાઉંડનું વજન પડતું ત્યાં
ત્યાં ડોલરદેવ પહોંચી ગયો છે. એટ-
લું જ નહીં પણ મહાયુદ્ધમાં ઇંગ્લેંડને
સહન કરવા પડેલા આર્થિક નુકસાનનો
લાભ લઇને અમેરિકાના ઉદ્યોગપતિઓ
પ્રત્યેક દીશામાં આગળ વધ્યા છે. સાંપ્રત
મશીનરી, અને વિશાળ પ્રમાણમાં ઉત્પા-
દન કરવાની આધુનિક પદ્ધતિને અપના-
વવાથી તેઓ સહેલાઈથી બ્રીટીશ વેપા-
રીઓ સાથે જગતનઃ મેદામાં સ્પર્ધા કરી
શકે છે. દરેક વર્ગે આ સ્પર્ધા વધુ ને

વધુ કાતીલ બન
તી જાય છે.
એટલું જ નહીં
પણ અત્યાર સુધી
બ્રિટનના ખાસ
બજારો સમાં
સંસ્થાનોમાં પણ
ડોલરદેવની ગ્રાહ
ર નેરથી વાગવા
માંડી છે. ઉદાહ-
રણ તરીકે એકજ
સંસ્થાન લઇએ.

કેનેડાના કૂલ
ધનનો અંદાજ
૩૦૦૦૦ મીલીયન
ન ડોલર અંદાજ

છે [૧૯૨૮ ના આંકડા] અર્થશાસ્ત્ર
વિશારદોના અભિમાય પ્રમાણે આ
વિશાળ ધનનો દશમો ભાગ અમેરિકન
મેંકરોના અધિકાર નીચે જઈ
પડ્યો છે ત્યારે માત્ર ૨૦૦૦ મીલીયન
પાઉંડ જ લંડનનું સ્વામિત્વ સ્વિકારે
છે. આમ વોલસ્ટ્રીટના અદ્યક્ષ આર્થિક-
સામ્રાજ્યની સીમા દરેક ક્ષણે વધુ વ્યાપક
બની છે. ત્યારે બ્રિટનનું યુદ્ધ પૂર્વેનું
પહેલું સ્થાન ક્યારેનું અસ્ત થઇ ગયું
છે. બ્રિટનના આ સૌથી મોટા
સંસ્થાનમાં અમેરિકાના મુદીવાદીઓએ
કરેલો પગપેસારો બ્રિટનની દ્રષ્ટિએ
અતી હાનીકારક છે. આ જ અરસામાં
કેનેડામાં રોકાયેલી બ્રિટીશ થાપણ ૭૭
ટકાથી ઘટીને ૩૭ ટકા બની છે ત્યારે
અમેરિકન પુંજનું રોકાણ ૧૭ થી ૫૭
ટકા એટલું વધ્યું છે. આ પણ કેનેડા
અને અમેરિકાના વહેપારના આંકડા જાણવા
પણ અતી રસિક થઇ પડશે. કેનેડાના

ફૂલ વેપારના ૬૪ ટકા અમેરિકા સાથે થાય છે ત્યારે બ્રિટનનો વહેપાર ૨૧.૩ ટકાથી ઘટીને ૧૬.૩ ટકા ઉપર ગયો છે. આમ પ્રત્યેક રીતે કેનેડા ન્યુયોર્કની નજીક જતું જાય છે.

જે વસ્તુ કેનેડામાં બની છે તેજ વસ્તુ સાહિય આફ્રીકા, ઑસ્ટ્રેલીયા અને હિંદમાં પણ બની છે. પ્રત્યેક પ્રદેશમાં અમેરિકન વહેપાર આગળ પગલાં મૂકતો ગયો છે. પ્રત્યેક બજારમાં ખૂંટી સ્પર્ધામાં બ્રિટીશ રોનો સીધો પરાજય થયો છે. મોટર ઉદ્યોગમાં તો અમેરિકાને લગભગ ધજરો છે. વિશ્વના પ્રીકમઉદ્યોગમાં હેલીવુડ અગ્રસ્થાને છે. આમ જગતના મોટામાં આ જે ઔદ્યોગિક હરીફાની સ્પર્ધા એટલી તો તીવ્ર બની છે કે તે સંધ્યામમાં પરીણમશે એવી બીતી રાજ-કારણના અવલાકનકારોને લાગવા મોડી છે. આ આર્થિક અથડામણોએ બંને દેશો વચ્ચે રાજકીય વિખવાદ ઠીક ઠીક જન્માવ્યો છે. અમેરિકાના આર્થિકતંત્રની સતત આઘાતો, તેમજ પ્રત્યેક જગ્યાએ તેનું અણુદત્તન્યુ આક્રમણ બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદીઓને ખૂબ સંતાપે છે. યુરોપ ઉપર અમેરિકાનું આર્થિક સામ્રાજ્ય તેમની આંખ સામે રથપાતું જાય છે. અમેરિકાએ પાઉંડને સોનાના ચલણ ઉપરથી આધાર ખસવાની ફરજ પાડી છે. આથી આંતરરાષ્ટ્રીય લોનોની લેવડદેવડમાંથી બ્રિટનને ખસવાની ફરજ પડે છે. એટલુંજ નહીં પણ અત્યારના આકરા સંજોગોમાં અમેરિકન ડોલરજ સોનાના ચલણ ઉપર સ્થિર રહી શક્યો છે. એ વસ્તુ અમેરિકાના અતુલ આર્થિક બળની કંઈક ઝાંખી કરાવે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં અમેરિકા અને બ્રિટનની વચ્ચે આર્થિક અથડામણ અનિ-

વાર્ય અને છે. અને તેઓ પણ આ આક્રમણને મુંઝું મુંઝું સહન કરે તેમ નથી. ઇંગ્લેંડના અધિરાજકો પણ ઓછા કુશળ નથી. તેઓ પણ અમેરિકાના પગપેસારા સામે બ્યવસ્થિત પગલાં લઇ રહ્યા છે. આ અથડામણના ફળગા રૂપે શાહીપસ-દગીનો સિદ્ધાંત જનમ્યો છે. જ્યારે ખુદના બજારમાં અમેરિકન સ્પર્ધા સામે ટકી શકવાને બ્રિટન અશક્ત છે ત્યારે શાહી-પસંદગી દ્વારા તે પોતાનો માલ સંસ્થાનોમાં ખપાવવાની યોજના રચે છે.

આ યોજનાઓ લગભગ દસ વર્ષથી એક અથવા બીજા રૂપે ઇંગ્લેંડની આક્રમ સમક્ષ છે. તેનું પ્રથમ પગલું તો એ હતું કે ન્હાનકડા ટાપુમાં આયાત થતા કાચા માલ તેમજ ખાધા ખોરાકોની ચીજો ઉપર જગત નાંખવી પણ આમાં કંઈ અમેરિકાને ખાસ નુકશાન આવે એમ નથી કારણ કે ઇંગ્લેંડમાં અમેરિકન વહેપાર બહુ અદ્ય છે. તેથી જ બ્રિટને સંસ્થાનો સાથે ખાસ કરારો કરીને કાચા માલને પસંદગી આપવામાં શાહીબંધનો દર્શાવવાનો યત્ન કર્યો છે. પણ આ પસંદગીના બદલામાં બ્રિટને સંસ્થાનોમાં પોતાના પાકા માલ માટે પસંદગીની માંગણી કરી છે. અને મેળવી છે. ઓટાવાના આર્થિક કરારોનું આ મહત્વ છે,

આમ તેઓએ સંસ્થાનો પાસે શાહી-પસંદગીનો સ્વિકાર કરાવીને અમેરિકન આક્રમણ સામે અસરકારક દીવાલ બાંધવા યત્ન કર્યો છે. પાર્લામેન્ટ સમક્ષ બાપણ આપતાં સર નેવીલ મેંબરલેને પણ આ સત્ય સ્વીકાર્યું છે. પણ આ સાથે જ એંગ્લો-અમેરિકન અથડામણના ઇતિહાસમાં નવું પ્રકરણ શરૂ થાય છે.

પણ સંસ્થાનો પાસે શાહીપસંદગીના સિધ્ધાંતનો સ્વિકાર કરાવનાં ધિટને પોતાના જે મુખ્ય ગ્રાહકો અને બજારોનો ભોગ પણ આપવો પડ્યો છે. સંસ્થાનોના કાબેલ પ્રતિનિધિઓએ શાહીપસંદગીના સિધ્ધાંતનો સ્વિકાર કરતાં પહેલાં તેમના પ્રદેશમાં થતા કાચા માલ માટે અસરકારક પસંદગી ગેળતી છે. આમ રશીયન લોકો સરતું મળતું હોય છતાં ઇંગ્લેંડ કેનેડાનું લોકો જ લેવું નોંધ્યું. તેમજ આરજે-ન્ટાઇનના ધઉં સસ્તા મળતા હોય છતાં પણ ઇંગ્લેંડે ઓસ્ટ્રેલીયાના જ ધઉં લેવા નોંધ્યું. એ પ્રકારનું પરીણામ ઓટાવાથી નીપજવા સંભવ છે. આમ સંસ્થાનોના માલને કૃત્રિમ પસંદગી મળતાં ઇંગ્લાંડના ઉદ્યોગોને મળનારાં કાચા માલનાં મૂલ્ય આપમેજે વધશે એટલું જ નહીં પણ ઇંગ્લેંડને જરૂરી ખાધાખોરાણીની વસ્તુઓના લાવ પણ ઉંચા જશે.

પણ આ સર્વનું અતી વ્યાપક પરીણામ તો રશીયન વેપાર પર આવશે. ઓટાવાના કરારો થયા પછી રશીયન લોકો, તેલ, કે એવા અન્ય માલને પસંદગી આપી શકાય તેમ છે જ નહીં. એટલે જ સોવીયેટના સંચાલકો સાથે કરેલા વેપારી કાલકરારોને રફ કરવાની સરકારતંત્રને તેમ સીધી ફરજ પડી છે. પણ તેથી કંઈ ખરેખર આર્થિક લાભ થશે કે કેમ તે એક શંકાસ્પદ વસ્તુ છે,

આ આર્થિક કરારો રફ કરવાની નોટીસ પણ ઓટોબરની સત્તરમી તારીખે અપાઈ ગઈ છે. પણ આ કરારો રફ થતાં જ ઇંગ્લાંડના યંત્રો ઉત્પન્ન કરનારા

ઉદ્યોગોને તેમ જ એવા જ બીજા ઉદ્યોગોને કાતીલ ફટકો પડવા સરળવેલો છે. રશીયાની સરકાર પદ્ધતિ પ્રમાણે વિદેશ સાથેનો વહેપાર સરકાર હસ્તક હોય છે, એટલે જો, ધિટન રશીયાનો માલ નહીં લે તો રશીયા ઇંગ્લેંડ પાસેથી માલ લઈ શકશે નહીં. આતું પરીણામ એ આવશે કે ઇંગ્લેંડમાં બેકારી વધશે અને રશીયન વેપાર ઉપર જીવનારા ઉદ્યોગો જરૂર જ ખતમ થઈ જશે.

પણ આર્થિક અથડામણો રાજકીય અથડામણને અનિવાર્ય બનાવે છે. ધિટનનું બજાર જતાં રશીયાને જર્મની અને બ્રાહ્મી તરફ નજર રાખવી પડશે. તેમજ તેની સીમામાં ઉત્પન્ન થતા કાચા માલને યુરોપમાં અપાવવા યત્ન કરવો પડશે આ પ્રવૃત્તિનું સીધું પરીણામ યુરોપમાં નવો નોંડાણોનો જન્મ છે. ઓટાવાના કરારોના પેરોક્ષ પરિણામ તરીકે સોવીયેટ-જર્મન મૈત્રી વધુ મજબુત બને તો હું નવાઈ નહીં પામું.

[૪]

ત્યારે ઓટાવાના આ આર્થિક કરારો ખરેખર સફલ થશે? ખરેખર ધિટનનો માલ વધુ વેચાશે? શાહીપસંદગીથી ઇંગ્લાંડની ગયેલી આબાદી પાછી આવશે? આ પ્રશ્નો અત્યારે પુછાઈ રહ્યા છે.

મદને તો એમ નથી લાગતું. પ્રથમ તો અમેરિકનો શાહીપસંદગીના સિધ્ધાંતને અનુરૂપ જગતો છતાં પણ સંસ્થાનોમાં સ્પર્ધા કરવા માટે શક્તિમાન બનવાના જ. હિંદનો દાખલો લઈએ. જાપાની કાપડ સામે હિંદમાં લેંકશાયરની સરખામણીમાં ખાંચ ટકા વધુ જગત હતી જ. તેમ છતાં જાપાની કાપડ હિંદમાં

આવતું અટક્યું નથી. એટલું જ નહીં પણ હમણાં જ ચેનનું મોનાનું ચક્ષુ રદ થનાથી જપાની માત્રને હિંદમાં ખડકતો અટકાવવા માટે નથી પચાસ ટકાની જગત નાંખતી પડી હતી. આમ જ્યારે હિંદમાં શાલીપસંદગીના સિદ્ધાંતનો અમલ છતાં પણ જપાની આક્રમણ અટકાવવું શક્ય નથી જન્યું, ત્યારે સંસ્થાનોમાં અમેરિકાનું આર્થિક આક્રમણ અટકાવવું શી રીતે શક્ય. જનશે. તે એક મહાપ્રશ્ન છે.

તેમજ જગતો નાંખવાથી માત્રના આવ ફરીમ રીતે ઉંચા રાખવામાં આવે છે. પરીણામે લોકોની ખરીદવાની શક્તિ ખૂબ ઘટે છે આથી વસ્તુનો ઉપાડ ઓછો થાય છે. આમ એકંદરે નુકશાન જ થાય છે. આથી જ ચિંતનનો માત્ર સંસ્થાનોના ખજાનોમાં અમેરિકન સ્પર્ધામાં અસરકારક રીતે ટકી શકે એમ માનવું અશક્ય છે. ઉલટાનું અમેરિકા પોતાના અનૂત્ત આર્થિક જળથી સંસ્થાનોના ઉદ્યોગોને હનનગત કે વા પ્રપત્ન કરશે. અને તે રીતે તેઓ આક્રમણનો સામનો કરશે.

પણ આવતા વર્ષે આમ અમેરિકન ઇન્ડસ્ટ્રી, તેમજ મોનીયેટ-ઇન્ડસ્ટ્રી અથવા મણના પડધાઓ દીર્ઘનમાં જરૂર વાગશે આ અથડામણોમાંથી યુદ્ધના લણખા ઝરે તો પણ અશક્ય ન મનાવું જોઈએ.

[૫]

જ્યાં સુધી આ કરારો હિંદને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો તેઓ કેટલા હિંદના હીતના વિરોધી છે

ને તો હવે હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સીવાયની સર્વ વ્યક્તિઓ રિવરે છે. વધુ માત્રીતી જોઈતી હોય તો હમણાં જ મદાર પડેલા ઓટાવા કરારને. લગતી થીયુન સી. એન. વધીલના આ પુસ્તિકા વાંચી લેવાની લગામણ કરવામાં આવે છે.

પણ હિંદ તો પરાધીન દેશ છે. એટલે હિંદની વડી ધારાસભામાં લોકમતનો અવાજ પહોંચે એવો સંભવ અતી અશ્ય છે એટલે સરકારતંત્ર આવા હિંદના હીત વીરોધી ધારાઓને પસાર કરાવી જવામાં જરૂર સફળ થશે એમ માનવાને પુરતો સંભવ છે.

આ કરારો પસાર થાય કે ન થાય છતાં પણ આંતરરાષ્ટ્રિય રાજકારણ ઉપર તેની અસર વધુ ઉંડી અને આપક અનતાર છે. આ કરારોએ એંગ્લો-અમેરિકન વિખવાદને વધાર્યો છે. એંગ્લો-મોનીયેટ વેપારી સંબંધ તોડી નાંખ્યો છે, અને રાજકીય સંબંધ કડવો બનાવ્યો છે એટલે આર્થિક અથડામણો રાજકીય ક્ષેત્રમાં ફેવું રૂપ લેશે તે સંબંધી અત્યારે તો માત્ર કલ્પનાઓ જ કરવાની છે. પણ જરૂર તે પ્રખર અને પ્રચંડ આર્થિક જંગમાં પરીણમે તો ચિંતનને પોતાને જ પોતાના વર્તન માટે આભાર માનવો પડશે.

વિજળીક બત્તી વિના

સંધ્યાનું અવસાન થતું હતું. ચર્ચા ગેટની રેતી પર સમુદ્રના મોગ્ગાઓ અથડાઈને અવાજ કરતાં હતાં પણ આ અવાજનું ઘેરું સંગીત સાંભળવાની આજે મહેને પુરસદ ન હતી. ઉઠ્ઠીના જલ ઉપર નાચતી અનીલ લહરીઓનો સુરમ્ય આહ્વાદ આજે મહેને આનંદ આપતો ન હતો. પ્રકાશનો પુંજ તો ક્ષીતીજની પેલી પાર ક્યારેનો ય સમાધ ગયો હતો. માત્ર તેનો પ્રકાશ અશ્રમાં છવાયેલા વાદળામાં કલામય રંગો પુરી રહ્યો હતો. પણ આ સર્વ આજ મહેને જરા ય ગમતું ન હતું.

આજે વર્ષોમાં પહેલીવાર આ સુરમ્ય રથજ મહેને આકર્ષ લાગવા માંડ્યું. કેમ જાણે તેનું સૌન્દર્ય એકાએક સરી પડ્યું હોય તેવા જ ભાસ મહેને થયો. પણ આ સર્વ લાગણીઓનું મજા કારણ તો ભુલું જ હતું, શહેરમાં વાત ચાલતી હતી કે

આજે રાત્રે વિજળીક પ્રકાશ શહેરને મળનાર જ નથી. સાંજનાં સમાચારીયામાં મેં પણ મહેલા અક્ષરોએ વાંચ્યું હતું કે માત્ર એક જ રાત્રી માટે શહેરની મનોહર મહેલાતોમાં વિજળીક રોશની નહીં ઝણુકે.

આથી જ મહારી કદપના વટોળે ચઢી હતી. મહારા કદપનાતટમાં હું જોઈ

શકતો હતો કે રસ્તામાં પ્રકાશ પાથરનારી દીપમા પહેલીજ વાર સાગરપર રોનારી સર્ચા નહીં સળગે. જળનારી વિઓ આજે આવી કદપના મહારું મન જાણું હતું. જ્યારે રેકલે પાસે પસાર

જાઓ આજે નહીં ઝગમગે શની રેલાવલાછટા આજે આવાસોને ઉજળીક બત્તિ નહીં ઝણુકે. ઓના વેગથી અતીશય અક આથી જ મેશનની રેતી થતા રસ્તા

પર વ્યવસ્થિત રીતે રોપાયેલા દીવાઓમાં જરા ય મિથુ પ્રગટ્યો નહીં ત્યારે જ એકદમ શૂદ્ધ ભણી જવા ઉત્પાવળાં પગલાં ભરવાની પ્રવૃત્તિ આદરવી પડી.

‘પૂણ અંધારામાં ને અંધારામાં રસ્તા પર આવેલા દૂમ રોશન પર જરા સ્તંભ્યો. ત્યાં દૂમનું નિશાન પણ ન હતું.

રાહ જોતાં જોતાં અનેક રાહદારીઓ થાકી ગયાં હતાં. પણ ટન ટન ટન કરતી ટ્રામનો ટંકારવ જરાયે કલ્પપટ પર અથડાતો ન હતો. આથી જ મદને જણાયું કે શહેરમાં ટ્રામવ્યવહાર તો સતંભી જ ગયો હતો. પણ કેટલીક વાર મોટર-કારની આગતી લાઇટની રોશની રસ્તા પર પ્રકાશ ફેંકીને અદ્રશ્ય થઇ જતી ત્યારે જ આગળ ચાલતા રાહદારીઓના આકારો આંખની ટીકીમાં અથડાતા. અને ઝોળાઓ જેવા લાગતા તેઓ પળવારમાં પાછા અદ્રશ્ય થઇ જતા.

પણ કેટલાકોએ રોચલાઇટના પ્રકાશ-માંથી રસ્તાઓમાં તેજનાં કુંડાળાં પાડવા માંડ્યાં હતાં. આવાં કુંડાળાંઓ કેટલીક-વાર પરસ્પર અથડાતાં ત્યારે જ સામ-સામે માનવ જોઇ શકતો કે રસ્તામાં હલુ આવજવ ચાલી રહી છે. પણ આ કુંડાળાંઓ પણ મહારા માર્ગમાંથી આવાં ખસ્યાં હતાં. અને તેથી જ અંધારમાં અથડાતો હુ માત્ર એકલો એકલો માર્ગ દાખી રહ્યો હતો, શુરમે થવાનો પણ અવકાશ ન હતો. આંખો ઉંચી કરીયે તો પણ કોઇ જીવે તેમ હતું. શખ્તોનો અવાજ કોઇ સાંભળનાર ન હતું.

આવા ગાદ અંધકારમાં પ્રકાસવિહોણા આવાઓ મહાકાપી રાક્ષસો સભા ડરાવતાં ઉભાં હતાં. પાંચ પાંચ માળનાં આ પ્રાસા-દોએ પ્રચંડ ભુરખો લઇને પોતાના રવ-રૂપને છુપાવ્યું હોય તેવી કંઈક પ્રતિતિ થતી હતી. આકાશ સાથે વાતો કરનારી મદાન મહેસાતો પગ પ્રકાશ વિના તારાના આગળ આજા તેજનાં પોતાનું રૂપ જોઇ બેઠી હતી.

આ સમયે જે મદાનોમાં આર્થસંસ્કૃ-તિના સાચા સંરક્ષકો હલુ પણ ફેરેસી-નનાં ફનમો વાપરવાનો આગ્રહ કરીને વિમળીક બળ લેતા ન હતા તેઓના પ્રાણુલીન જ્ઞાનમોનો આજો આજો પ્રકાશ રસ્તામાં પથરાતો. પણ આવા મકાનમાં જે વસ્તુઓ જળી રહી હતી. એક તો ફેરેસીન, અને બીજું આખી રાત ફેરેસીન બાળવું પડશે એમ માનીને તેમનું કંલુસ હૃદય બળી રહ્યું હતું. લગભગ બધા જ નહાના પ્રમાણમાં નાગી છુટ કરનારા-ચોરો આ પ્રસંગનો સારો લાભ લેશે તેમ માનીને પોતાના બારણા બરાબર બંધ કરી દીવાને ઝીણા કરી સુઇ રહ્યા હતાં. એક બાલુ ફેરેસીનમાં તેલ જલી રહ્યું હતું. બીજી બાલુ આ આર્થોનું હૃદય બળી રહ્યું હતું માત્ર હુ જોઇ શકતો હતો કે તેલ વેચનારી વેપારી પેટીઓનો નફો વધી રહ્યો હતો.

અને શહેરમાં વસનાં આજે અનેક વર્ષો આકાશ તરફ મારી નજર મઘ. તારાઓનાં ભુથ અતી પ્રામાણિકતા પૂર્વક સૃષ્ટિ ઉપર પ્રકાશ પાથરી રહ્યાં હતાં. કેટલા મૂર્ખ ! જગત ફરોડો વધેથી વળતરમાં એક પાઇ પણ આખ્યા વગર તેમનો પ્રકાશ ઝીલે છે છતાં તેઓ એકત્ર મળતા નથી કે તેમની મલુરી માટે કંઈ દિંમત માગતા નથી ! ખરેખર સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓ મુડીવાદી મનોઃશાથી બરાબર સીંચાયા છે. વંત્રો માફક તેઓ કામ આપી રહ્યા છે. અને તે આપણને કેવું ગમે છે ? એક દિવસ પણ તેઓ દડતાલ પાડે તો ? અરે સમગ્ર સૃષ્ટિમાં પ્રકાશનું એક દિરણ ન દેખાય તો ? પણ તેમનો 'કાલ' માઈસ' હલુ મુડી જન્મો લાગતો નથી !

અને અ વિચારો મહને પાછા મહારા
અનુભવ તરફ દોરે છે. રસ્તામાં
ઉપસી આવેલા પત્થરની ડોકર મહને વાગી
છે. છતાં અટકવાની મહારામાં લિંમત નથી.
મહને ચચરાટ થાય છે. પણ કોઈ જગ્યાએ
જેસવા જોટલો વખત નથી. જલ્દીથી ઘેર
પહોંચવાની તમન્ના મહારા પગમાં જોર
મૂકી રહી છે. મહને આગળ વધવાની
ફજ્ પડી રહી છે.

પણ હું જેર કેમ જાઉં છું? આજે વિજ્ઞ-
ાક પ્રકાશ નથી, મિલખતિ કે ક્ષનસ પણ
પરમાં નથી. પણ ત્યારે શું કરું? સીને-
માના અંધારામાં શીઘ્રમનો પ્રકાશ આજે
અમકે એવો સંભવ જરાય નથી તેમજ
નાટકો પણ દેખાવ કરી શકે તેમ નથી.
અંધારામાં રસ્તામાં રખડવું પણ કેટલું?
માત્ર શેરીમાં આંટો માર્યા શિયાવ મહારા
માટે ખીન્ને કોઈ ભાગ નથી.

વિ કટોરીયા ટરમીનસ પણ આજે
શ્યામલ પડદો પાથરી ઉભું છે
છતાં અંધારી ગાડીનો અનુભવ પણ અતી
રોમાંચક છે, અને પરેલ તરફથી મહારી
ગાડી પસાર થાય છે ત્યારે ડબલ શિક્-
ટથી કામ કરતી મીલો તરફ નજર નાખું
છું. મહારું મન મલકાય છે. આજે કેટ-
લેય વર્ગે રાત્રીએ ચાલનારી મીલો બંધ
છે, કેટલેય વર્ગે મીલોની રાતની શીફ્ટ
અટકી છે, પણ સૌથી દયા તો મહને
રાત્રે કામ કરનારા વર્તમાનપત્રોના ઉપ-
ત્રીઓની આવે છે. રાત્રિએ પરસ્તાન
બનનાર લતાઓ પણ વેરાનજ હશે. આ
સર્વ તકલીફોને માટે સુખે ચોવીસ કલા-
કજ ઉગતો હાત તો?

આજે જ્યારે હું વિચાર કરું છું કે
આજે તો માત્ર વિજ્ઞાનકખળનાં યંત્રો
બગડ્યાં છે, પણ આવતી કાલે આ યંત્રો
ચલાવનારા શ્રમજીવીઓ ના પાડે તો?

લેખક : પ્રોલીટરીયન.

સ્વાતંત્ર્યના અનામી શહીદોને

એક
અંજલી

સાતમી નવેમ્બર ! જગતના અમ-
લથીએ તો તે સામાન્ય ઉત્સવ
છે. મે દિનના ઉત્સવ કરના પણ આ
દિવસનો ઉત્સવ વધુ મોટો છે કારણ કે
પહેલાં મે તો મજૂરવર્ગના પ્રતિનિધિ માપ-
વાની વસ્તુ છે ત્યારે સાતમી નવેમ્બર
તો મુશીવાદ ઉપર સમાજવાદી સંસ્કૃતિએ
મેળવેલો પ્રથમ વિજય છે. આ વિજય
પ્રાપ્ત કરતાં રશીયાના મેંકેડો અમલ-
ખીઓએ ઉઠાં રકતનાં બલિદાન આપ્યાં
છે. લાખો વ્યક્તિઓએ સાવખીરીવાની
અસહ્ય શીતળતા સહન કરી છે આ
વિજય માટે કેટલીય આદર્શપ્રેમી વ્યક્તિ-
ઓએ ભયંકર કારાગૃહો સહ્યાં છે. આ
સર્વના સંભારણાં તાગ કરવાનો અને
આઝાદીના યુદ્ધમાં ખપી ગયેલા અનામી
શહીદોને અંજલી આપવાનો આ દિન છે.

યુગપરિવર્તનનો દર્શકાસ માનવ-
શોષિત વડે લખાયો છે અને લખાશે.
ક્રાંસનો વિપ્લવ, સ્પેનનો વિપ્લવ, ચીનનો
વિપ્લવ એ સર્વ ભયંકર અધઝામણો

અકસ્મ આત્મભોગ
પછી જ સફળ
થયા છે. રશીયાની
રાજક્રાંતિ પણ
રશીયન યુવાનોના
સશસ્ત્ર બળવા
પછી જ શક્ય બની
છે, છતાં આટલા
ઉઠા રકત તર્પણ-
માંથી પણ રાજ્યક્રાંતિ
સફળ થઈ છે એ જ
વસ્તુ અત્યારે તો આવ-
મના કચકાતા આમવર્ગ
માટે અતિ આનંદનો અવસર
છે. આથી જ પૃથ્વીના પ્રત્યેક

પ્રદેશમાં જાગૃત અમલખીઓનાં જૂથ
નવેમ્બર સાતમીને વિશ્વના ઉત્સવ
તરીકે ઉજવે છે.

કોરણ કે મુશીવાદી સંસ્થા ઉપર
સમાજવાદનો તે મક્કમ વિજય છે. દશ
કરોડ શરીરો તે દિવસે સાચી આઝાદી
પામ્યાં છે. સોવીયેટની સીમામાં સાચી
લોકસત્તા સ્થપાયી છે. સુષ્ટિનો ૧ લાગ
મુશીવાદની જાંછરોથી મુક્ત બન્યો છે.
આમાં જ નવેમ્બર સાતમીના ઉત્સ-
વનું મહત્વ સમાયેલું છે.

સોવીયેટના અમલખીઓ તો તેમના
અસમાન્ય વિજય તરીકે આ
દિનને ઉજવે છે. જેટલા ભલકાથી અને
લશ્કરી દોરદમામથી અમેરિકામાં ૪ થી
જૂનનો સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવાય છે તેવા જ
વિશાળ પ્રમાણ ઉપર સોવીયેટ રશીયામાં
આ દિવસે ઉત્સવ ઉજવાય છે. કેમલી-
નના દરવાજા ઉપર લાલ લશ્કર અમ-
લખીઓના વાવટાને સલામી આપે છે. પછી
કામરારોના જળરંજ જૂથ લાલ મોગાનમાં

કેમલીનના ટાવરના ટંકારવ સાથે 'આંતર-રાષ્ટ્રિય' ગીત ગાય છે. અને પછી લેનીનના સ્મારક પાસેથી ચાર ચારની હારમાં શ્રમજીવિઓ, ખેડૂતો, વિદ્યાર્થીઓ, ડોક્ટરો, ઇજનેરો અને અન્ય વ્યક્તિઓ અંજલી આપે છે. રાત્રિના સમગ્ર મોસ્કો શહેર તેમજ સોવીયેટ રશીયાનાં અન્ય શહેરો રોશનીથી ઝળુપી ઉઠે છે. અને મધ્યરાત્રીના બારના ટકોરા સાથે સમગ્ર સોવીયેટ સીમા ઉપર 'આંતરરાષ્ટ્રિય'ના શબ્દો વાતાવરણમાં ઓડકાસ્ટ કરવામાં આવે છે. આમ અપૂર્વ

આનંદના દિવસ તરીકે સોવીયેટ રશીયામાં નવેમ્બર સાતમી પુરી થાય છે.

તે દિવસે સોવીયેટ શહેરો શહેરો અને ગામડે ગામડે રાજ્યક્રાંતિનો સંદેશ પહોંચાડવામાં આવે છે. અધુરા રહેલા આદર્શો જલ્દીથી પુરા કરવાની ટ્રેરણા આપવામાં આવે છે. મેળવેલા આદર્શોના આંક લેવાય છે. આમ ઓક્ટોબરની સાતમી તારીખ સોવીયેટ રશીયા શ્રમજીવિઓ માટે તો વર્ષની પ્રગતિનાં માપ કાઢવાનો એક દિન છે. પ્રત્યેક વર્ષે સોવીયેટ રશીયાએ આગળ કુચ આદરી છે. અને આમ પાંદરમી જયંતિ આજે ઉજવાય છે.

[૨]

પણ નવેમ્બર સાતમી તારીખનું આંતરરાષ્ટ્રિય મહત્વ પણ એટલું જ અગત્યનું છે. રશીયન રાજ્યવિપ્લવ એ સમગ્ર સૃષ્ટિના સમાજવાદીઓનો પહેલો વિજય છે. કારણ કે સમાજવાદી ચળવળ આંતર-રાષ્ટ્રિય છે. પ્રત્યેક દેશમાં પ્રવર્તતી મુડીવાદી સંસ્થા સામે તેઓ વ્યવસ્થિત રીતે સંગ્રામ કરે છે. આ સંગ્રામમાં રશીયન વિલાગે મેળવેલું સાકૃષ્ટ્ય એ સૃષ્ટિના સમાજવાદી બળોનો પહેલો વિજય છે.

અત્યારે સોવીયેટ રશીયાનું અસ્તિત્વ અને તેની વિરમયજનક પ્રગતિ જગતના મુડીવાદીઓને સીધો જવાબ છે. સમાજવાદને સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓની કદપનાઓ તરીકે ઓળખાવનારાઓ સોવીયેટ રશીયાની મહત્તમ પ્રગતિથી બોહાં પડી ગયા છે. મુડીવાદીઓની સંસ્થાને સર્વોત્તમ ગણનારા સમુદાયને સમાજવાદે વ્યવહારિક જવાબ વાળ્યો છે. સોવીયેટ રશીયા આમ સમાજવાદના ક્ષેત્રમાં પહેલું સુત્ર છે.

સોવીયેટ રશીયાએ ૧૪ વર્ષ પુર કર્યાં છે. વિરોધી મુડીવાદી પ્રજાસત્તાકો વચ્ચે વસીને પણ સમાજવાદે અપૂર્વ સાકૃષ્ટ્ય સાધ્યું છે. આર્થિકમંદીના આ આપદકાળમાં એકારીને નિર્જળ કરીને, તેમજ પાંચ વર્ષની પ્રચંડ યોજના લગભગ પાર ઉતારીને તેઓએ સમાજવાદી અર્થશાસ્ત્ર તેમજ સમાજવાદી સંસ્કૃતિનું સર્વોપરિતાપણું સાબીત કરી આપ્યું છે.

નવેમ્બર

ની

સપ્તમી

પણ જેમ જેમ સમાજવાદી સંસ્કૃતિ આગળ પગલાં ભરતી જાય છે, જેમ જેમ તેની પ્રચંડ પાંચ વર્ષની યોજના સફળ થતી જાય છે તેમ તેમ સોવીયેટ રશીયાનાં અસ્તિત્વથી અકળાયેલાં મુડીવાદી રાજ્યો સોવીયેટ સરકારતંત્ર સામે વિપ્રહતી યોજનાઓ રચતા જાય છે. આર્થિક બહિષ્કાર, ઔદ્યોગિક પ્રગતિમાં સહકાર આપવાની સ્પષ્ટ ના, તેમજ તેના માંલ પર મુકાયેલા પ્રતિજ્ઞોથી ઇતિહાસ હલોહલ ઉભરાય છે. આમ જ્યારે સોવીયેટ રશીયા આગળ કુચ

કરી રહ્યું છે ત્યારે મુડીવાદી પ્રજાસત્તાકો તેનો નાશ કરવાને માટે આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યાં છે.

આથી જ સોવીયેટ સરકારતંત્રના સાહસ સાથે એ વસ્તુ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે સોવીયેટ વિરૂદ્ધ જંગ પણ સમીપ આવતો જાય છે. આથી જ આ વર્ષ સંગ્રામ વગર પસાર થયું છે તેટલા માટે ખાસ આનંદનું કારણ છે.

આમ નવેમ્બર સાતમી તારીખ જંગ તના ઇતિહાસમાં આલમના આંદોલનોને પ્રેરણા માટે સૌથી પ્રચંડ સાધન છે.

કુંડી વાર્તા.

સો નાની મુંદર ખાણ હતી. સાંજ પડે કેટલાય શેર મોનું તેમાંથી ઉપજતું. આ મોનાને સંરક્ષવા માટે પત્થરની તીજેરી બાંધવામાં આવી હતી. તેની આલુખાલુ ખાસ પહેરગીરો ઉભા રહેતા. ભરેલી બંદુકો ખભે મુકીને તેઓ, આમતેમ નજર રાખતા કે રખે આ પત્થરના મકાન ઉપર કોઇ આક્રમણ કરે!

ખાણની આગળ જ મુજરાતથી આવેલો રંઘા કામદાર અને તેની છવી વધુ વસનાં હતાં. સવાર પડે તે જમીનની અંદર ઉતરતો. સાંજ પડે તે બહાર આવતો.

વાણુ વખતે વાત નીકળી.

‘છવી, આજે મેં લગલગ પાશેર જેટલું મોનું ખોદ્યું હશે!’

‘હું’

‘જરૂર!’

‘તેના તો બહુ પૈસા આવે!’

‘જેટલા તો નહીં! પણ બીજાં ય કામ કરે છે ને!’

‘પણ ત્હમारे તો ત્રાંખાના કાપડીયાં જ જીવાનાં મળે છે તેનું કેમ?’

‘હું’ પણ તેનો જ વિચાર કરું છું!’

વિશ્વના

પત્રકારો જા

ણે છે કે તે

ટસ્કિ એટલે

લાલ સેનાધિપતિ. રાજ્યવિપ્લવ પછી રૂશીયાનો તે સંરક્ષક; પણ તેથી પણ વધુ ઉચ્ચ ટ્રોટસ્કિ-એટલે ત્રણ શબ્દમાં આલેખીએ તો જગતક્રાંતિનો આદર્શ પૂરક. લેનીન અને ટ્રોટસ્કિ વિશ્વક્રાંતિના અઠંગ પૂજારી હતા. રૂશીયાના મહાન રાજ્ય-વિપ્લવને તેઓ માત્ર 'એક પગલું' ગણતા. 'ત્હેમું' જીવનધ્યેય હતું જગતવિપ્લવ. લેનીનનું સમગ્ર જીવન તે આદર્શસિદ્ધિ અર્થે વપરાયું. ટ્રોટસ્કિ આજે તેના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ વિશ્વવિપ્લવની સિદ્ધિ માટે યોજના કરવામાં અર્થે છે.

ઝારશાહીના જૂદાં રાજ્યપત્રનો નાશ કરવા માટે ટ્રોટસ્કિએ એક કાવતરામાં ભાગ લીધો હતો. આ 'ભય'કર ગુન્હો' કરવા માટે ઝારશાહીએ તેને સાંઘખીરી-યાના શાંત પ્રદેશમાં જન્મભરની ત્રણ ભોગવવા મોકલી આપ્યો. આ બરફથી આચ્છાદિત થયેલા અધારા મુઝકમાંથી એક ગામડીયાના ગાડામાં બેસી વીર નર ટ્રોટસ્કિએ સાંઘખીરીયાની સીમા ઓળંગી. પછીનું જીવન તો ગદ્ય કાવ્યનું જીવન છે. રાજ્યક્રાંતિનો તે બીજો નેતા હતો. રાજ્યવિપ્લવ પછી પતિત મુડીવાદી સમાજ

સમયની રેતી પર પગલાં પાડનારાઓ-

રચનાને

સ્થાને નવીન સિ

દ્ધાતે ઉપર રચપાતી

સમાજરચનાના ચંચુતરમાં ટ્રોટ-સ્કિનો હીરો અનુપમ છે. નવી રચપથેલી સમાજરચનાને સંરક્ષવાને લાલ લરકરનો ઉદ્ભવ થયો. આ સૈન્યનો તે સેનાપતિ. આ સૈન્યની વીરતા વડે સમાજ-વાદી પ્રગસણાકને કંઈક સ્થિરતા

- મળી. આ સ્થિરતામાં (૧) લિયો ટ્રોટસ્કિ આમલગ- (૨) પાલ વેઈલિન્ડ ના શાસન રચવામાં. (૩) પ્રો. એસ. વોર્સનોફ (૪) ફીલીપો દુરાટી ટ્રોટસ્કિના વ્યક્તિગત

જીવન કરતાં ત્હેના જીવનસુત્રો ધૃતિ-હાસને વધુ અગત્યનાં છે. મહામનુષ્યોની પૂજા કરતાં સિદ્ધાંતોની પૂજા વધુ ધષ્ટ છે. સિદ્ધાંતોની પ્રખરતા મનુષ્યને મહત્વના અર્થે છે. સિદ્ધાંતોના કડક અનુપાસનમાં વ્યક્તિની મહત્તા સમા-યેલી છે. તેથી જ ટ્રોટસ્કિના જીવન કરતાં ત્હેના સિદ્ધાંતો-ત્હેના આદર્શો અને ત્હેનું જીવનધ્યેય જગતને મળુવા જરૂરનાં છે. ત્હેનો જીવન આદર્શ હતો જગતવિપ્લવ. પૃથ્વિના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં શાસિતો અને શોષાતા જનસમાજની ક્રાંતિની પછવાડે

ટ્રોટસ્કિનું' પણ છે. સંમત વિશ્વની મુદી-
વાદી સમાજરચનાને વિપ્લવની જવાબોમાં
ભરખીભૂત કરવાના તહેના અભિલાષ છે.
સમગ્ર વિશ્વ ઉપર સમાજવાદનાં શાસન
સ્થાપવાના તહેના મનોરથ છે.

રૂશીયન રાજ્યવિપ્લવ તે આ વિભૂતિને
મન આદર્શપ્રાપ્તિનું એક સાધન માત્ર છે.
ટ્રોટસ્કિના મત'વ્ય પ્રમાણે રૂશીયાની સમા-
જવાદી સરકારનું એક માત્ર કર્તવ્ય આ
વિશ્વવિપ્લવનાં આગમનની ગતિને વધારવાનું
છે. હિંદ, ચીન, ઇજીપ્ત અને આફ્રીકાના
આવતા રાજ્યવિપ્લવોની હારમાળામાં
રૂશીયન રાજ્યવિપ્લવ એક માત્ર અંકોડો
છે. આ 'ચોક્કસ' વિશ્વવિપ્લવને ઉત્પન્ન
કરનારાં ઐતિહાસિક યજ્ઞોને વધુ વેગ અને
તેજ આપવા તે યતન કરે છે. આ યોજ-
નાને સફળ કરવા માટે આજે તેનું હવન
છે; અને તહેનો આદર્શ છે કે સમસ્ત
પૃથ્વિ ઉપર એક જ સમાજવાદી પ્રજાસ-
ત્તાક રાજ્યતંત્ર સ્થપાય. તહેના આદર્શમાં
સમસ્ત વિશ્વ માટે એક જ પ્રજા અને
એક જ રાજ્ય છે. આ પ્રજા તે માનવ-
જાતિ. આ રાજ્ય તે આમવર્ગનાં શાસન.

તહેની એ પ્રખર માન્યતા છે કે વિશ્વ-
વિપ્લવ વગર રશિયાની આધુનિક સરકાર-
ને પણ લાંબો સમય મુદ્દી ટકવું અશ-
ક્ય છે. વિશ્વવિપ્લવ વગરનું સમાજવાદી
સરકારનું હવન 'લગભગ અશક્ય' તે માને
છે. તહેના વિરોધીઓ તહેનામાં નિરાશાવાદનો
આક્ષેપ કરે છે; પણ વિશ્વવિપ્લવ માટે
તહેનો આશાવાદ સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ છે.

વિશ્વવિપ્લવની પ્રજા તહેની એટલી તો
મહાન છે કે તે પદ્ધત્યાગ કરવા પણ ત્રેશયો.
ગીનમાં હાત્રની સમાજવાદી સરકાર કરેલી

ફટલીક ભૂલથી તેને એવી તો ચીડ ચડી
કે તે સામે પ્રખર વ્યવળ ચત્રાવવા માટે
તેણે તૈયારી કરી. પક્ષ સત્તાધીશોની
આંધળો રમત સામે તે સજાગી ઉઠ્યો.
તેણે પક્ષમાંજ ખંડ ઉઠાવ્યું.

પ્રથમ કારોબારી કાઉન્સીલમાંથી,
પછીથી સામ્યવાદી પક્ષમાંથી, પછીથી
રશિયામાં તેને દેશવટો મળ્યો.

પક્ષનિયમનની આકરી સજા ભોગવતાં
વિશ્વવિપ્લવનો તેનો આદર્શ જરાપણ
નરમ ન પડ્યો. ઇતિહાસ સર્વથી ઉચ્ચ
છે. તહેના વિરોધીઓએ તહેનું ન ગણકાર્યું,
તહેની સલાહ ન માની. ઇતિહાસે બતાવ્યું
કે તેઓ આંધળા હતા, ટ્રોટસ્કિ એકલો જ
દેખતો હતો. ટ્રોટસ્કિની ટીકા ખરી પડી.
તહેની ભવિષ્યવાણી સત્ય નીવડી.

તહેના વિરોધીઓ પણ આ ટીકા કથુબ
કરે છે, તેનું સત્ય રિવકારે છે. પણ
પક્ષના નિયમન ભંગનું પાપ તહેને પક્ષમાં
પાછો આવતો અટકાવે છે.

કાન્સ્ટેન્ટીનોપલનાં એક પરંમાં શાન્ત
હવન ગુન્નરતો મહાન નર ટ્રોટસ્કિ આજે
પણ વિશ્વવિપ્લવનાં સ્વપ્ન સેવતો હવન
ગુન્નરે છે.

પાલ વેઇલન્ટ કાઉટુરીઅર
ફ્રેંચ સામ્યવાદીઓ.

પાલ વેઇલન્ટ, ફ્રેંચ રાજદારીનો
જન્મ ૧૮૮૨ ના જાન્યુઆરીમાં પારીસમાં
થયો હતો. તેણે કાયદાશાસ્ત્રનો અભ્યાસ
કરી ફ્રેંચ પાર્ટનગરમાં વડી અદાલતમાં
વજીલ તરીકે ધંધો ચાલુ કર્યો. તેણે લગ-
ન ધમાં જઈ એક સત્સજાહત કારન્ય

ઓરીસર તરીકે એવી બહાદુરીથી લડાઇ કરી હતી કે ‘અખે વખત તેનું’ નામ તે વખતના દુરવીર ગોઠા તરીકે બહાર આવ્યું હતું. એ વખત તે સમ્પત રીતે ધવાગો હતો.

સત્યના ખૂનખાર અનુભવે તેનું રાજદારી દષ્ટિગિંદુ છોડાવ્યું અને તે એક સામ્યવાદી બન્યો. ૧૯૧૬ માં તેને પહેલીવાર મેઇન ડિપાર્ટમેન્ટની મેંબરમાં સભ્ય તરીકે ચુંટવામાં આવ્યો અને ૧૯૨૪ માં તે ફરીથી ચુંટાયો. ૧૯૨૭ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં બોલોઆ ખાતે મુસોલીનીના ખુનની કોશીશનો બચાવ કરવા માટે તેને ત્રણ માસના કેદની સજા થઇ હતી.

રાજકોઠની ઉચ્ચરણી કરવા બંધે તેને અને બીજા ચાર કેમ્યુનીસ્ટો જેમાં માર્કલ કાચીન પણ એક હતા તેઓને ઓકટોબર માસમાં લાંબા વખતના કેદખાનની સજા થઇ પણ તેઓ પાક્ષમિટના સભ્ય હોઇ નવેંબર માસમાં તેઓને છોડી મુકવામાં આવ્યા હતા. મેઇનની બેઠક મુધી તેઓ સહિસકામત હતા. આથી જ્યારે મેઇન બંધ થઇ ત્યારે તેઓ ગુપ્ત રહ્યા અને ૧૯૨૮ ના જાન્યુઆરી માસમાં જ્યારે પાક્ષમિટ પાછી ગળી ત્યારે તેઓ બહાર પડ્યા. આ વખતની બેઠકમાં સરકારે આ પાક્ષમિટના સમજીના હક પર ત્રાપ મારી અને જે સરકારમાં વિશ્વાસ હોય તે આ હક દૂર કરવા સૂચવ્યું. ૩૧૦ વિરૂદ્ધ ૨૨૭ મતે સરકારનો દરોવ પસાર થયો અને તેથી જ્યારે આ લોકો મેંબરમાંથી બહાર પડ્યા ત્યારે તેઓને પકડામાં આવ્યા.

‘વેઇલન્ટ એકલો રાજદારી ચળવળ બોર જ ન હોઇ એક લેખક પણ છે. તેણે લખેલાં પુસ્તકોમાં નીચેનાં પણ છે.

“લા વીસીટ ડી બર્ગર,” “અન પર-મીસન ડી ડીટન્ટ,” “લેટર અ મે અમી થીન ડ્રેમ મેકેર,” “ફ્રેન્ડ રોગ,” “જન સાન પેત.”

પ્રો. એસ. વોરોનોફ

યૌવન પ્રાપ્તિનો શોધક.

સર્જન વોરોનોફ, યૌવન પ્રાપ્તિનો શોધક રશિયામાં જન્મ્યો હતો. પણ તેણે શિક્ષણ તથા સાહિત્ય ક્ષેત્રવળી ફ્રાંસમાં લીધી હતી અને ત્યાંનો જ વનની બન્યો. તેણે ડોક્ટરની ડીગ્રી પારીસમાં જ લીધી અને તુરત જ ત્યાંની રશિયન હોસ્પિટલ અને લશ્કરી હોસ્પિટલનો મુખ્ય સર્જન બન્યો. વધુમાં તે ફ્રાંસની કોલેજના સર-જરી અને ‘મકોલ ડી હોરી એટ્યુડ’ ના વનસ્પતિખાતાનો ડાયરેક્ટર તીમાયો હતો.

પશુઓમાંથી રસી લઇને માણસોમાં મુકી તેમને પુનઃ યુવાન બનાવવાના તેના અખતરાથી તેનું નામ વિશ્વદિખ્યાત થયું. આનો પહેલો અનુભવ તેણે ૭૪ વર્ષના છુટ્ટા પર કર્યો. ચાલીસ મીનીટ માંજ તે માણસમાં ૪૫ વર્ષના મનુષ્ય જેટલી શારીરિક અને માનસિક શક્તિ આવી. આના પછી આ વંતના કેટલાએ અખતરાઓ વોરોનોફે કર્યા છે. તેને લાગ્યું કે ચીખપાઝી નામની વાંદરાની વંતની રસી માણસોને યુવાન બનાવવામાં ઉત્તમ છે, અથી તેણે મેન્ટાન પાસે એક એકાંત રથળમાં આવા વાંદરાઓનો ઉછેર કરવા માંડ્યો અને ફ્રેન્ચ

સરકાર પાસેથી વચન મેળવ્યું કે સંસ્થા-
તોમાંથી આવા વાંદરાઓની નિકાશ કરે-
વામાં આવશે નહિ; કારણ કે તેનો
મનોરથ ૧૫ લાખ શુદ્ધાઓને યુવાન
બનાવવાનો હોય ૧૫ તેને લાખ ગ્રીમ્પાઝીની
જરૂર હતી.

પોતાની પદ્ધતિ અને સ્ટેઇનેકની પદ્ધતિ
વચ્ચેના ફેર વિશે બોલતા વોરોનોફે
કહ્યું હતું કે “ગ્રો. સ્ટેઇનેકની ઇચ્છા
મનુષ્ય યંત્રને દુરસ્ત કરવાની છે જ્યારે
મારી ઇચ્છા મનુષ્યમાં નવું તત્વ મુક-
વાની છે.” ૧૯૨૭ ના સપ્ટેમ્બરની દશમી
તારીખે બ્યુગપેસ્ટ ખાતે બાપલુ કરતાં
તેણે જણાવ્યું હતું કે “કોઇ પણ દિશામાં
આશા સુચવતા બચ્ચાંઓ પર ઓપરેશન
કરવાથી શુદ્ધિમાન પુરૂષોની નવી જાતિ
ઉદ્ભવશે. અત્યાર સુધી કદિ સ્વપ્ને પણ
નહિ આવેલ એવી પ્રગતિ આથી જરૂર
સાધી શકાશે. જે માતા મને પોતાનું
બાળક આવું ઓપરેશન કરવા આવશે
તે નવી આશાદની સ્થાપક તરીકે જણાશે.
મને દુશિયાર બચ્ચાંઓ આવશે અને હું
શુદ્ધિમાનોની જાતિ ઉત્પન્ન કરીશ.

ફીલીપો દુરાટી

ઇટાલીઅન સમાજવાદી.

ફીલીપો દુરાટી ઇટાલીઅન સમા-
જવાદી તેના ૧૮૫૭ ના નવે-
બર માસમાં લોમ્બાર્ડો નામના ઉમરાવ
કુટુંબમાં કોમો પાસેના કેન્ઝો ગામમાં
જન્મ્યો હતો. જ્યારે ઇટાલીનું એકત્ર
રાજ્ય થયું ત્યારે તેના બાપને પણ એક
‘પરફેક્ટ’ની જગ્યા મળી હતી.

બોલોઆમાં કાયદાશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યા
બાદ દુરાટી મીલનની પ્રાંતિક ધારાસ-

ભાનો સભ્ય બન્યો પણ તુરંતમાં જ તે
સોશિઆલીસ્ટ પાર્ટીમાં દાખલ થયો. તે
ચારિત્ર્યશીલ વિનીત હોય તે હિંસાને
વખોડી કાઢતો અને આમ કરીને તેણે
બાકુનીનના અહિંસાત્મક અરાજકતાવાદ-
માંથી ઇટાલીઅન સમાજવાદીઓનું ધ્યાન
ખેંચી લઇ તેમનું રચનાત્મક રાજકીય
કાર્ય કરવામાં લક્ષ્ય દોર્યું. ૧૮૯૧ માં
તેણે પોતાના જ તંત્રીપદ નીચે ‘ફીટીકા
સોશિએલ’ નામનું માસિક કાઢ્યું અને
૧૯૦૩ સુધી પોતે જ તંત્રીપદ ભોગવ્યું.
પાછળથી તેણે ધારાસભામાં સંગીન કામ
કરવા પર ભાર મેલ્યો. તે પોતે ૧૮૯૫
થી આ સભાનો મીલન પ્રાંત તરફથી
ચુંટાયેલો સભ્ય હતો. પણ ૧૯૨૨ ના
એક્ટોબરના અંતમાં મુસોલીનીની ફેરીસ્ટ
ચળવળથી દુરાટી અને આખો સમાજ-
વાદી પક્ષ અગત્યનું કાર્ય કરતાં અટકી ગયા.

૧૯૨૬ ના ડિસેમ્બર માસમાં તેણે ઇટા-
લીમાંથી નાસ્તી જવાનો સાહસિક પ્રયત્ન
કર્યો. તેમાં તેને ઇટાલીની ચારે દિશાએથી
મિત્રોનો સહકાર મળ્યો. છુપા વેશમાં એક
અઠવાડિયાં સુધી રાત્રિએ જ મુસાફરી કર્યા
બાદ તે એક બંદરમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં
તેણે પોતાના છ દોસ્તોના આગમનની યોગ્ય
વિવસ્ત રાહ જોઇ. દરમિયાન પોલીસ અને
લશ્કરી ટુકડીઓ ખાસ કરીને આરૂપા-
ઇનના પ્રદેશમાં તેને ઠાર મારવાનો હુકમ
લઇને શોધતી હતી. આ પછી એક રાત્રે
આ નાસનારાઓ એક ફ્રેન્ચ મોટર બોટનો
આશ્રય લઇ નાસ્તી છુટ્યા અને દરિયાના
તોફાનનો લાલ લાજ આ લોકો ઇટાલીઅન
સરકાર તરફની કંઈ પણ મુશ્કેલી ભોગ-
વ્યા વિના લાંબી મુસાફરી કરી ડોર્સીકા
પર્વોચ્યા. પારીસમાં આવ્યા બાદ તેણે કહ્યું

કે ઇટાલીના જીવનથી કંટાળીને મેં પર-
દેશનો રસ્તો પકડ્યો છે. તેના કાગળો ફેડાના
હતા. તેનું ઘર ફેસીસ્ટ જસુસોનો માળો
થઈ પડ્યું હતું. જ્યારે જ્યારે તે બહાર
જતો ત્યારે ત્યારે પોલીસો તેનો પીછો
લેતા. ઇટાલી છોડનારા બીનફેસીસ્ટો તરફના
કડક કાયદાને તે સખ્ત ભાષામાં ધીક્ષારતો.

૧૯૨૭ ના આગસ્ટમાં તે અને તેન
સાથીઓ પર સેવોના ખાતે કામ ચલાવ-
વામાં આવ્યું. તેના પર અને બીજા ત્રણ
પર પાસપોર્ટ વિના રાજદ્વારી મતલબસર
સ્વદેશ છોડવાનો આરોપ મુકાયો. તેના બે
મિત્રો નામે ગ્રે, રોઝેલી અને પેરીએ ઉદ્ધા-
રતાથી પોતાની માથે સઘળો ભાર વહેરી
લીધો અને જાણવું કે ઇટાલીમાં તેની
જીંદગી જોખમમાં હતી. દુરાટી અને તેના
બે સાથીઓને તેઓની ગેરહાજરીમાં દશ

માસની સજા થઈ જ્યારે રોઝેલી, પેરી
અને બીજા ત્રણને તેટલી જ સજા થઈ
અને વધુમાં પાંચ વર્ષ માટે લીપારી
ટાપુમાં માટે દેશવરો મળ્યો. આ દેશવાગ્ની
સજા પોલીસ કમીશને તેઓની ધરપકડ
કર્તા બાદ તુરતમાં જ એટલે કે આઠ
મહિને કરી હતી.

નાસતી વખતે જ દુરાટીની તબિયત
નાદુરસ્ત હતી અને તે હૃદયના દર્દથી
પીડાતો હતો. છતાં પણ તેને બહાર એક
આરોગ્યસ્થાનમાં જવા માટે પાસપોર્ટ
આપવાની ના સંભળાવવામાં આવી હતી.
એ પણ યાદ દેવામાં આવે છે કે મુસો-
લીની જ્યારે સમાજવાદી પક્ષમાં હતો
ત્યારે પણ દુરાટી સાથે દુશ્મનાવટ ધરા-
વતો હતો; કારણ કે દુરાટી મુસોલીનીની
સખ્ત નીતિને નાપસંદ કરતો હતો.

એ કે વિ નં તિ.

જરાતના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામાં આવે છે.
છતાં વળતરમાં ફેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો બરાબર આવતા
નથી. તેા સર્વ તંત્રી બરાબરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર બરાબર નીચેને
સરનામે મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

સૌને માટે.....

.....તાકેત-તાઝગીથી ભરંપૂર

લજ્જતદાર

દ્રાક્ષા સ વ

ૐ કે

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડા

ખાસ સ્ત્રીજ્ઞાને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકેતથી ભરંપૂર

પ્રદરદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શો કે રિ જે

ૐ કે

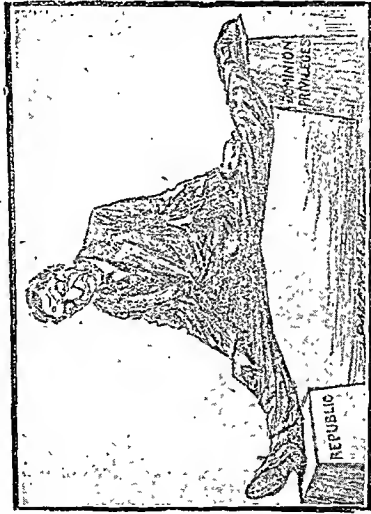
દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ૐ ડુ ફામરિયુટિકલ વર્કસ લી૦-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: લુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

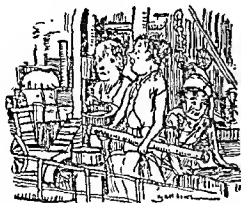
આયુર્વેદિક દવાજ્ઞાનું ચુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

નવયુગના કટાક્ષ ચીત્રો

હવેલેના-સરકારનો આ પ્રયોગ સહેલો લાગતો નથી.

સુડીવાદમાં—

સમાજના વિશાળ સમુદાયના
જાળકોને અભ્યાસ કરવાને બદલે
મીલમાં કે ખેતર ઉપર શ્રમ કરવો
પડે છે—

—અને મધ્યમવર્ગના જે કોઈ
અભ્યાસ કરે છે તેઓ નોકરી માટે
આમતેમ રખડે છે—

—અને ઘરકુની કરતાં કરતાં
તેઓ સંતાપમાં સમય જીવત
વ્યતીત કરે છે—

સમાજવાદમાં—

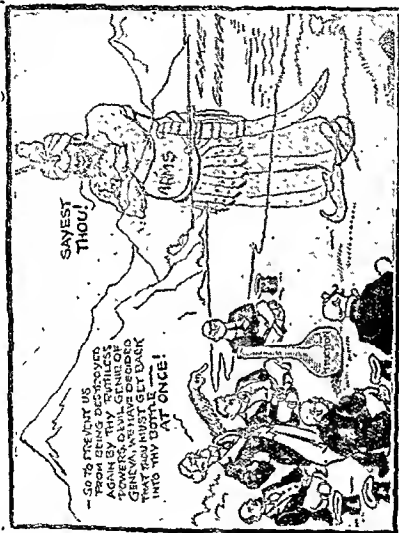
પ્રત્યેક બાળકને પુખ્ત વય થતાં
સુધા કેળવણી આપવામાં
આવે છે—

—અને ત્યાર પછી સારૂના ઉદ્યોગોમાં તેમને તરતજ સ્થાન મળે તેવી વ્યવસ્થા હોય છે. સમાજવાદે બેગરોના શબ્દને શબ્દોપભાંધી ભુલ્સી નાંખ્યો છે.

અને આથી જ ત્યારે સમાજવાદ સ્થપાશે ત્યારે આવાં સંતાપ વિહોણાં કુટુંબોની કલ્પના અમારા ચિત્રશ્રેણી છે.

એકુરાનાદર-દતરી જા ! આ મુદ્દના નાનવ આ શિયામાં ઉતરી જા.

સોવિયેટ ચીનનું લાલ લશ્કર

સોવિયેટ ચીનનો ઉદ્ય તેનાં લાલ લશ્કરની સ્થાપના અને તેના વિદાસ સાથે સંકળાએલો છે. લાલ લશ્કરના અસ્તિત્વ સિવાય પ્રવર્તતા પ્રત્યાઘાતીના બળ સામે ધ્રુવવાતું સાવ અશક્ય હતું અને જો આ સૈન્યોએ અનુપમ શૌર્ય, અપૂર્વ સિદ્ધાંતભક્તિ અને આદર્શ માટે ખપી જવાની તમન્ના ન દર્શાવી હોત તો અત્યારે ચીનની ભૂમિ પર સોવિયેટ ન રથપાયું હોત.

પહેલાં તો નાનાં નાનાં લશ્કરોએ સામ્યવાદી નેતૃત્વ નીચે શહેરોમાં દેખાવો કરવા માંડ્યા. ૧૯૨૭ ના ડિસેમ્બરમાં કુન્ટોનમાં સોવિયેટ સ્થાપવાના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળતા મળતાં માઉ-શે-ડોંગ અને ચેટો આસપાસના પહાડામાં નાસી ગયા. ત્યાં તેઓ ધીમે ધીમે આગળ વધ્યા, પોનાતું પશ્ચિમ સ્થાયી અને નવા સોવિયેટની સ્થાપના કરી. આજે માઉ અને ચુના લાલ લશ્કરો પ્રીઆંગ્લી પ્રાંતમાં સારામાં સારા વ્યવસ્થિત અને નિયમનશીલ છે.

ત્યાર પછી તો ગોરીલા યુદ્ધ શરૂ થયું. આ બહાદુર નાના લશ્કરને મુઠીવાદીઓના પ્રચંડ લાડુની સૈન્યો સામે સામનો કરવો પડેલો. આથી જ્યારે જ્યારે મોટું લશ્કર આવતું ત્યારે તેઓ વિખેગાદ જતા અને કાં તો છુપાઈ જતા. પણ જ્યાં જ્યાં સોવિયેટ સ્થપાયાં ત્યાં ત્યાં જંગીરદારોની - જમીન જપ્ત કરીને ગરીબ ખેડૂતોમાં વેંચવામાં આવી. દરેક જગ્યાએ જંગીરદારોના કુરો, સાલુકારોનાં વ્યાજ અને જુલમની પદ્ધતિઓનો નાશ કરવામાં આવી. આથી સોવિયેટની પછપાડે લોકબળ આવવા લાગ્યું; અને આથી જ જ્યારે જ્યારે ચીનના કુમીન્ટાંગના સૈન્યોએ સોવિયેટને ઉથલાવી દેવા પ્રયત્ન કર્યા ત્યારે લોકોએ તેમની સામે ટક્કર લીધી.

લખક:—

પ્રવાસી

૧૯૨૬ માં લાલ લશ્કરો મોટાં બંધાં ચિંગઆંગ્લીમાં તેમની સંખ્યા પંદર હજારની ગણવા લાગી અને હોનાનમાં ત્રીશ હજાર લાલ સૈનિકો નવા સોવિયેટનું.

રક્ષણ કરતા હતા ત્યારે પેન્ડુલુઆમાં વીશ હજાર સૈનિકો લાલ વાવટા, નીચે કુચ-કદમ કરતા હતા.

૧૯૩૧ માં લાલ લશ્કરોનાં આ સુંદર સાફફયથી વિદેશીઓના મનમાં કચવાટ ઉદ્ભવ્યો. આથી તેમને કચડી નાખવા માટે જ ત્રણ ત્રણ વાર કુમીન્ડાંગના ભાડુતી લશ્કરો કિંગ્ડોમ પર ઉદ્દટ્ટ્યાં. આમાં વિદેશીઓએ ભરપૂર આર્થિક સહાય આપી હતી. જેકુતો અને કામદારોના આ નવા સરકારતંત્રને કચડવા માટે વિદેશીઓએ ચાલીશ કરોડ ડોલર કુમીન્ડાંગને આપ્યા હતા. જર્મન અમલદારોએ આપું આક્રમણ યોજ્યું હતું. તેમની સાથે સંહારનાં સધળાં શસ્ત્રો હતાં. એંગેલેન, મશીનગન, ટેંક અને તોપો પૂરતા પ્રમાણમાં હતી, છતાં પણ આ આક્રમણો નિષ્ફળ નિવડ્યાં અને તેમને લશ્કરી સરંજામ લાલ લશ્કરના હાથમાં જઈ પડ્યો.

આ મહાન વિજય પછી હુનાન, ઉપે, આન-હવાઇ અને કુકીનની અંદર નવાં સોવિયેટોને સારો વિજય મળ્યો. આથી

અત્યારે સોવિયેટ બળ સારી રીતે વિકાસ કરે છે અને પ્રત્યેક દિવસે તેમની સત્તાની મર્યાદા આગળ આગળ વધતી જાય છે.

કીયાંગ્સીનાં મૂખ્ય મથક નાન્ચાંગને ત્યાર લાલ લશ્કરો સંરક્ષે છે અને પ્રત્યેક દિવસે કુમીન્ડાંગના સૈનિકો પોતાનું લશ્કર ત્યજીને લાલ લશ્કરને આવી મળે છે. કોમ્પણ કુમીન્ડાંગ સેનાપતિની અંદર ચીનના લાલ લશ્કર સામે જીવવાની તાકાત નથી તેમ ઇચ્છા પણ નથી. કારણ કે ધણા ખરા સેનાપતિઓની પલ્ટનો તરત જ બળવો કરે છે, પોતાનાં અમલદારોને કંદ પકડે છે અને કોઇ લાલ સૈનિકની રાઇફલની ગોળા તેના હૃદય સોંસરી પેસી જાય છે.

આમ દક્ષિણ ચીનમાં લાલ પડધમની ગળના દિગ્ગંતમાં ગાજી રહી છે. તેનો અવાજ ચીનની અસહાય માનવતામાં નવી આશાઓનો સંચાર કરે છે. તેનાં પગલે પગલે આ માનવો ધણા આશ્ચર્ય પામે છે. મુડીવાદની આર્થિક સાંકળ એટલી તૂટે છે.

ચર્ચાના યોગાનમાં—

નવયુગમાં પ્રસિદ્ધ થતા કેટલાય લેખો એવા હોય છે કે જેને સમજવાને માટે વાંચક ખીરાદરોને લારે શ્રમ લેવો પડે છે. તેથી કેટલાક સિદ્ધાંતવિષયક લેખો એમ અણુવંચાયાજ રહે છે. એટલું જ નહીં પણ અનેક જણ વાંચે છે તેમને તેમના સિદ્ધાંતોના સત્યપણા વિશેની ખાત્રી નથી થતી. આવા વાંચકો કોક જ વાર તેમની મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરવાને માટે તંત્રી ઉપર કાગળ લખે છે અથવા લેખક પાસેથી જવાબ મેળવવાની આશા રાખે છે.

પણ આ પદ્ધતિ અતિ અનિચ્છનીય છે. કોઈએ લખ્યું છે માટે સ્વીકારી લેવાની દૃષ્ટિ એ અતિ શોકજનક છે. આ દૃષ્ટિને નિમૂળ કરવાને માટે, તેમજ નવયુગના પ્રસિદ્ધ થતા લેખો ઉપર ચર્ચા શરૂ કરવા માટે આ અંકથી આ કોશમાં શરૂ થાય છે. આશા છે કે નવયુગનો પ્રત્યેક વાંચક, પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોની બુદ્ધિયુક્ત ચર્ચા શરૂ કરે. અમો આ પ્રયત્નમાં સર્વ વાંચક ખીરાદરોનો સહકાર માંગી લઈએ છીએ. આ સાથે અત્યાર સુધીમાં મળેલા પત્રોમાંથી એક પત્ર અને તેનો પ્રત્યુત્તર રજુ થાય છે—તંત્રી.

શાંત તંત્રીશ્રી, નવયુગ, મુંબાઈ.

નીચેના સવાલનો જવાબ આપ જાહેર રીતે આપશો તો હું આપનો અતિ આભારી યદ્યપિ આજકાલ ગુજરાતી સાહિત્યમાં Communism ને સમજવાના ત્રણ શબ્દો વપરાય છે સામ્યવાદ, સમાજવાદ, અને કૌમુદીકાર પ્રમાણે છેલ્લો શબ્દ ‘મઝીયારાવાદ’ આ ત્રણે શબ્દોમાંથી Communism નું સાચું ભાષાંતર શું છે? કારણ કે આ ત્રણે શબ્દો અનેકવાર જૂઠા જૂઠા અર્થમાં વપરાય છે.

શિશુવદન.

[આ સવાલનું મહત્વ મોટું છે. Communism નું સાચું ગુજરાતી રૂપાંતર કમનસીબે કરવું જરૂર છે શક્ય નથી. પણ આ વિચારસરણીના પ્રશ્નોતા

કાલે માર્ક્સના કથન પ્રમાણે કોમ્યુનીસ્ટ સમાજની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે છે. From each, according to his abilities to each according to his needs, પ્રત્યેક વ્યક્તિ શક્તિ અનુસાર સમાજને આપે અને જરૂરીઆતો પુરતું મેળવે. આ ભાવનાને એક શબ્દમાં સમાવી શકે તેવો શબ્દ ગુજરાતી સાહિત્યમાં નથી. એ અતિ શોકપ્રદ છે. પણ કેટલાંક વર્ષોથી કોમ્યુનીઝમના ગુજરાતી ભાષાંતર તરીકે ‘સામ્યવાદ’ રૂઢ થતો જાય છે. ખાસ કરીને અમારાં સવર્ણા પ્રકાશનોમાં આ શબ્દ અમોએ વાપર્યો છે. અને આથી જેમ અનેક શબ્દોના મૂળ અર્થ જુદા હોય છે છતાં રૂઢ થવાથી આ શબ્દોના અર્થ બદલાય છે તે પ્રમાણે સામ્યવાદ શબ્દ જ વાપરવો અમોને ઠીક

લાગે છે. કેટલાક કોમ્યુનીઝમ એ શબ્દ જ વાપરવાની સલાહ આપે છે. પણ આ શબ્દ આપણને એટલો તો વિદેશીય લાગે છે કે આપણાં લોકસમાજમાં રૂઢ જનતાં તેને બહુ વખત લાગે. આથી જ અમે એ 'સામ્યવાદ' એ શબ્દને વાપરવાને નિર્ધાર કર્યો છે. સમાજવાદમાં ઉપર-કહેલી ભાવના જરાયે મનોગમ્ય જનતી નથી. મઝીયારાવાદ તો તદ્દન હાસ્યસ્વરૂપ જ લાગે છે. એટલે જ અમારી પસંદગી સામ્યવાદી શબ્દ ઉપર ઉતરી છે.

સામ્યવાદ શબ્દ પહેલાં કોણે યોગ્યો
એ માહિતી અત્યારે મળી શકે તેમ નથી. પણ કેટલાંક વર્ષથી આ શબ્દ છુટથી વપરાય છે એ ચોક્કસ છે. એટલે જ આ શબ્દને રૂઢ બતાવવાનો અમે પ્રત્યેકને આગ્રહ કરીએ છીએ. સામ્યવાદમાં કેંઈક સરખાપણાની ભાવના છે. અને કોમ્યુનીઝમની અંતીમ સરખાપણાની ભાવનાને લક્ષમાં લઈએ તો જણાશે કે આ શબ્દ બીજા કરતાં વધુ બંધ બેસતો છે.

—તંત્રી]

‘નવયુગ-કલ્પ’

સાહેબ,

એપ્રિલ અંકમાં આપે ‘નવયુગ કલ્પ’ રચાવવાની એક સુંદર મુચના કરી હતી. પણ નવયુગના વાંચક સમુદાયમાંથી કે હાએ આવી પ્રતિષ્ઠા હલુ સુધી ઉપાડી દીસતી નથી. અથવા તો તેની જાણ નથી. અમે આવી એક કલ્પ રચાવવાની ઇચ્છા મરાવતા હોવાથી આવી કલ્પોની વ્યવસ્થાને તેમજ કાયદમન લગતી સૂચનાઓ મોકલશે તો આભારી થઈશ.

લી. તલમારે વિશ્વાસુ

વિરથીપ્રસાદ.

[‘નવયુગ-કલ્પ’ એ યુવાનોને માટે વિચાર વિનીમયનું સ્થાન થઈ પડે તેવી દ્રષ્ટિએ આ યોજના રલુ કરવામાં આવી હતી. નવયુગમાં પ્રત્યેક માણે પ્રસિદ્ધ થતા લેખો તેઓ એકત્ર મળીને વાંચે, તેમજ નવયુગે આદેશોના સિદ્ધાંતોને વ્યવહારમાં

નકવાનો ચત્ત કરે એવી અવિચારાગ્રોથી આ આખી યોજના રલુ થઈ હતી. જ્યાં જ્યાં નવયુગનો સંદેશ પહોંચ્યો હોય ત્યાં ત્યાં નવયુગને મુનિમંત કરવા મગતાં બંધો એકત્ર થાય એવા એક માત્ર ઉદ્દેશથી જ અમે એ ‘નવયુગ-કલ્પ’ની રચાવના માટે આગ્રહ કર્યો હતો. પણ અમેને જાહેર કરતાં અતિ શોક થાય છે કે અમારી આ યોજનાને અપનાવવાને માટે કે તે સંબંધી આંદોલન ઉપાડવા માટે હલુ સુધી યુજરાતમાં ચત્ત થયો નથી.

આપણી સામે પ્રત્યાઘાતના પહોડો ખડકાળા છે. રાજ્ય સત્તા આપણી સામે છે. સમાજનો શ્રીમંતવર્ગ આપણી સામે છે. જેની પાસે જે પૈસા ધન છે તેઓ આપણી સામે છે. આવા પ્રતિકળ ચાતાવરણમાં સતત વસતાં સામાન્ય એમ પરિણામ આવે છે કે પ્રગતિમાન આદિ-લનોમાં આપણે વિશ્વાસ યુમાવી બેસીએ છીએ તે નિઃસાદી બની જઈએ છીએ. નિરાશા આપણને ઘેરી લેણે છે. આવા પ્રખર અને પ્રચંડ વિઠ્ઠા સામે જીજ્ઞાસવાનું જોર આપણામાંથી વૂટતું લાગે છે. આવે વખતે સાથીની મોડ આપણો ઉત્સાહ અલંગ રાખે છે. આપણા નિશ્ચય બળને મજબુત બનાવે છે. આપણામાં હિંમત આવે છે કે આપણે આમત્રેજ આ સંગ્રામમાં આપણે એકત્રા નથી. અન્ય પણ સાથે છે.

નવયુગ-કલ્પનું આ મહત્વ છે. અમે ફરીથી પ્રત્યેક યુવાન વાચકને વિનંતી કરીએ છીએ કે તલમારમાં પીડીતોને પડખે ચઢવાની તમન્ના હોય, ને યુગજ્ઞતા અનાયો સામે જીજ્ઞાસની લાગણીમાં કેંઈક પણ ભાવના હોય, તો તલમે એકત્ર મળીને આંદોલનો ઉપાડો. નવયુગ-કલ્પની રચાવના એ તો માત્ર શરૂઆત છે. સમાજપરિવર્તન એ આપણો અંતિમ આદર્શ છે. આ આદર્શને પાર પાડવાને જરૂરી આંદોલનો માટે ‘નવયુગ-કલ્પ’ એ માત્ર શિક્ષણ સંસ્થા છે.

તંત્રી.

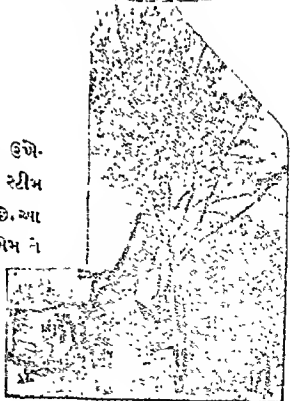
વિશ્વ અને વિજ્ઞાન

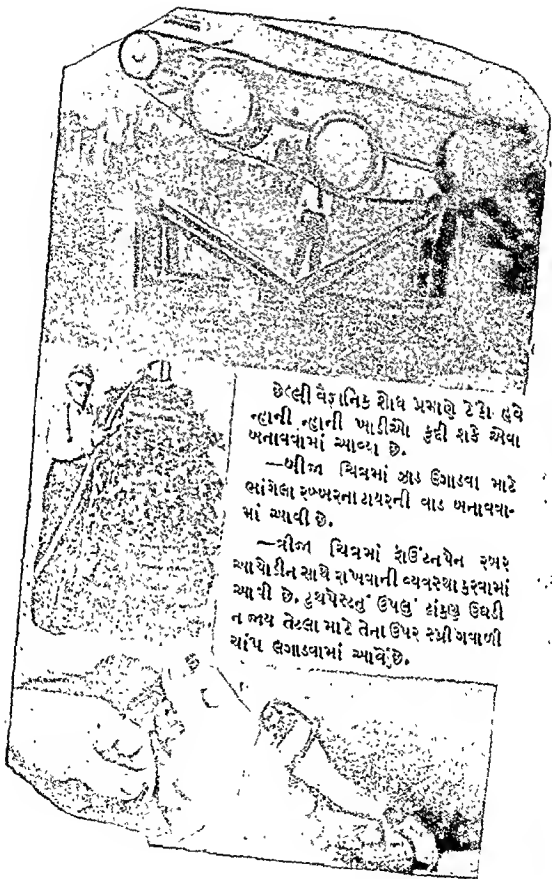
અન્ને દિનારા ઉપર લઘુ-
વેલા દ્વારના ઉપર ચાલતી
મોટરગર. પુઢીંગ નદીની પર
આ શર વાપરવામાં આવે છે.

રૂઝખરના પેશવાળી
આગગાડાઓ હવે
અમેરીકામાં સામાન્ય
બનતી જાય છે.

—રસ્તો બાંધવા માટે જાડ ઉખે-
ડવા માટે આવા પ્રકારના સ્ટીમ
શોવેલ અમેરીકામાં વપરાય છે. આ
સ્ટીમશોવેલો આખા જાડ એમ ને
એમ ઉખેડી નાંખે છે.
તેમજ જમીનપરનો
ખારો પણ ખદુજ
આછો પાડે છે.

હેલી વૈજ્ઞાનિક શોધ પ્રમાણે ટેકા હવે
નહાની નહાની ખાડીઓ કંદી શકે એવા
ખનાવવામાં આવ્યા છે.

—બીજા ચિત્રમાં ઝાડ હિંગાડવા માટે
સાંગેલા રબરના ટાયરની વાડ ખનાવવા-
માં આવી છે.

—ત્રીજા ચિત્રમાં શેઉટન પેન રબર
આયોડીન સાથે રાખવાની વ્યવસ્થા કરવામાં
આવી છે. દૃથપેસ્ટનું ઉપલુ' કાંકણ ઉઘડી
ન જાય તેટલા માટે તેના ઉપર રબી ગવાળી
ચાંપ હિંગાડવામાં આવે છે.

ત્રી જો ત મા શો

ખીજ વતુલ પરિપદ પુરી થયે
લગભગ આઠ માસ વીતી ગયા
પછી સરકારત્રે ૩૫ કરોડના ૩૦ પ્રતિ-
નિધિઓ સાથે ત્રીજ વતુલ પરિપદ ભર-
વાનાં આમંત્રણો આપ્યાં છે. નવેમ્બરની
અર્ધમાં ભરાનારી આ ત્રીજ પરિપદની
કાર્યપદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવાની સરકાર-
ત્રે કંઈક ફરજ પડી છે. જો કે
સરકારત્રે તો ખીજ વતુલ
પરિપદ આગળ જ પૂર્ણ
વિરામ જાહેર કરવાનો
ધરાદો હતો, પણ
હીબરલોના કચવા
ટથી આખરે તેમ
ને નહાનકડી ત્રીજ
વતુલ પરિપદ
ખોલાવવાની જરૂર
પડી છે. આથી જ
સરકારને ખચે સરકા
રના નિમાયેલા પ્રતિનિધિઓ
લંડનની શીતલ હવામાં પાર્લામેન્ટરી કાય-
દાને માટે જરૂરી એવા સુધારાવધારા સૂચ-
વવાં માટે ઇંગ્લાંડની યાત્રાએ જનાર છે.
ખીજ વતુલ પરિપદમાં સ્વીકારાયેલા સિદ્ધાં-
તોમાં તો ફેરફાર કરવાના સર્વ હકકો તો

સરકાર-સ્વાધીન જ હોવાથી માંચકાંગલા,
પ્રાણુ વિનાના આ પ્રતિનિધિઓ માત્ર
શોભાના પુતળાંઓ સમા સેન્ટ જેમ્સ પેલે-
સની ખુરશીઓ જ શોભાવશે.

આ વતુલ પરિપદમાં જવાને અધીરા
બનેલા ઉત્સાહીઓના નામે હવે
આવવા માંડ્યાં છે. પણ રાજ્યો, જાગીર-
દારો અને ઉમરાવોના પ્રતિનિધિઓ સાથે
ઉદારમતવાદી મુડીવાદીઓના
પ્રતિનિધિઓ સમા સમુ
જ્યકરને પણ આમંત્રણ
મળશે એ તો ચોક્કસ
હવું જ.

ત્રીજ
ગોળ મેજના આ
અખતરો નિષ્ફળ
નીવડવા જ સન્નિયો
છે!

આ મંદિને
મળનારા
નવા સુધારાઓ ઉ
પર છેવટના રંગો
પુરવાની કાંણો નજીક
આવી પહોંચતી જાય છે.
જે કંઈ સુધારાઓ આપ-
વાના છે તે સુધારાઓ ઉપર છેવટનો
નિર્ણય લેવાઈ ચુક્યો છે. સાચીસત્તા
હિંદી પ્રજાને આપવાનો તો સવાલ જ
નથી. હિંદમાં પણ કોઈ તેમ માનવું
નથી. માત્ર જે મળનાર છે તે તો થોડા થોડા
સરકારત્રે કાયદાહીમાં સુધારાઓ-
(Administrative Concessions).

[૨]

પણ આવા નામધારી સુધારાઓથી
હિંદના કોઈ પણ રાજકીય પક્ષને તલ
માત્ર પણ સંતોષ થાય એવી માન્યતા
માટે એક પણ કારણ નથી. હિંદના જાગૃત

બલો જે ઇચ્છે છે તે કંઈ આવા આભાસી
સુધારાઓ નથી પણ સાચી નફર રાજ-
કીય છુટકાટ છે. હિંદીઓના તો પ્રથમ
આત્મનિર્ણયના હક્ક જ્યાં સુધી પ્રાપ્ત ન

થાય ત્યાં સુધી હિંદમાં એક એવો વર્ગ
તો જરૂર જ રહેશે કે જે વર્ગ હિંદની
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે જરૂરી આંદોલનો
જારી રાખશે.

આ મ જેઓ હિંદની સંપૂર્ણ આઝા-
દીના ખેડેને વરેલા છે તેઓને
તો આ ત્રીજા તમાશામાં રતીપૂર પણ રસ
નથી. આવા તમાશાઓ પરંપરા ચાલ્યા કરે
છતાં તેઓ તો એમ જ કહેવાના કે સ્વ-
રાજ્યનો સંગ્રામમાં આવી મસલતોથી કદિ
વિજય મળતો નથી અને મળશે નહીં.
તેઓ તો એવી જ પરીયદમાં લાગ લેશે
કે જ્યારે સાચી સત્તાઓ ખરેખર હિંદી-
ઓના હાથમાં આવતી હોય. જ્યાં સુધી
ઈંકવીલાખી માટે આંદોલનો ઉપાડનારાઓ

જનતાનું સંગઠન કરે જ જશે. તેઓ કામ-
દારો અને ખેડુતોના સંઘનું સ્થાપે જ જશે.
અને તેઓ તો પોતાની તૈયારીઓ કરે જ
જશે. આકરી દમનનીતિ છતાં, કે શહેર
શહેર અને ગામડે ગામડે લશ્કરો મૂક-
વામાં આવે છતાં પણ તેઓ પોતાના પ્રય-
ત્નો ચાલુ રાખશે. એટલે જ જ્યાં સુધી
હિંદમાં આ બળને લાગે વળગે છે, ત્યાં
સુધી તો આ લડનનો ત્રીજો તમાશો તેમને
શાંત બનાવી શકે તેમ નથી કે તેમની
સ્વાધીનતાની જંખનાને સંતોષી શકે તેમ
નથી. આથી જ આવતા વર્ષોમાં આ સમુ-
દાય [અને આ સમુદાય ખરેખર વિશાળ
હશે] સાથે સતત અઘડામણ ઉદભવે તો
કોઈ પણ રાજકારણનો ઝીણો નિરિક્ષક
નવાઈ નહીં પામે.

[૩]

પૂણે હિંદના કમનશીમે સાચી સ્વા-
ધીનતા માટે ધગશ ધરાવનારાઓની સંખ્યા
અતિ અદ્ય છે. સારાથે દેશમાં આંગળીને
વેદે ગણાય એટલી જ વ્યક્તિઓ સાચી
રીતે વિદેશી શોષણ પદ્ધતિને નિર્મૂળ કરવા
છરછે છે. આ વ્યક્તિઓનું અદ્ય સંખ્યા-
બળ, અનિવાર્ય નિર્ધનતા, પ્રચારની પારા-
વાર મુસ્કેલીઓ અને હિંદના ઉદ્યોગપતિ-
ઓની માયકાંગડી મનોહતિ તેમના માર્ગના
સાક્ષ્યની સામે બંધ બનીને ઉભા છે.
હિંદના સ્વતંત્ર્યપ્રેમીઓને માટે સઘળી
પ્રતિકુળતાઓ ઉભી છે. સત્તાય દુષ્કાળ
જેવી સ્થિતિ ધરાવતા આ પ્રદેશમાં યુવા-
નોમાં આવી પ્રતિકુળતાઓ સામે ઝુઝવાનું
બળ હોવું લગભગ અશક્ય છે. છતાં પણ
અત્યારે સુધી એકલે હાથે ઝુઝીને તેઓએ
પોતાની સ્વાધીનતાની જંખનાની સારી
પ્રતિતિ આપી છે.

પૂણે હિંદમાં અત્યારે એવા પ્રત્યાધા-
તીઓ પડ્યા છે કે તેઓ આ ત્રીજા તમા-
શામાં ભાગ લેવા માટે તલપાપડ થઈ રહ્યા
છે. તેઓએ શક્ય હોય તેટલી લાગવગો
લગાડીને લડન જવાને માટે પ્રતિ-
નિધિત્વ મેળવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો છે.
સરકારે નીમેલી આ સંસ્થામાં જવા
માટે રાજ મહારાજના પ્રધાનોથી માંડીને
સર પુરુષોત્તમદાસ જેવાઓએ બહાઈ હોલ
અને સીમલા સાથે સંદેશો મલાવ્યા છે.
છતાં પણ નામદાર શહેનશાહની સરકારે
માત્ર કોમીવાદીઓને જ વધુ પસંદગી
આપી, કેટલાંક તો અજાણ્યા નામોને
આંગળ આણી, સિંતામણી જેવા લીબ-
રલને પણ આમંત્રણ આપવાની ના પાડી
છે. ને કે આવી પસંદગીથી રોમે જરા-
વાનું એક પણ કારણ નથી. પણ અતિ
દાર્શનિક તો એ વસ્તુ છે કે જે પત્રો

સામાન્ય સમયમાં ચિંતામણી, શાસ્ત્રી, સમુદાયકરની ટીખળી કરવામાં, તેમજ તેમને દેશદોહીઓ તરીકે ઓળખાવવામાં અત્ર ભાલે લે તેજ પત્રો શાસ્ત્રી ઉપર સરકારની પસંદગી ન ઉતરવાથી નારાજગતીયાં છે. ઉદારમતવાદી તરીકે સોમનાથનું સ્થાનિક 'ઓએ કોનીકલ' એક અગ્રણીમાં નીચે પ્રમાણે પોતાનું ઉદાપણ પ્રદર્શિત કરે છે.

“જેઓએ આ પરિપદ ઉપરથી મોટી આશાઓ બાંધી છે તેઓએ યાદ રાખવું જોઈએ કે હિંદના લીજરલો, અને ખાસ કરીને પ્રામાણિક ઉદારમતવાદ માટે મધ્યમ રીતે લડનારા મી. ચીંતામણી જેવાઓની ખાસ અધ્યાસપૂર્વક અવગણના કરવામાં આવી છે.....

(તા. ૨૪-૧૦-૩૨)

[૪]

આ મ યવાનું કારણ કંઈ સાવ અગ્રેય નથી. હિંદમાં અત્યારે એક એવો વર્ગ છે કે જેનું અસ્તિત્વ સામ્રાજ્યવાદના અસ્તિત્વ ઉપર જ અવલંબે છે. જે વર્ગે ૨૪ કરોડ રૂપિયાની લોન માત્ર ચાર જ કલાકમાં સંસ્કારતંત્રને સોંપી તે વર્ગનું સીધું હિત વિદેશી શોષણ પદ્ધતિને ટકાવવામાં રહેલું છે. તેમની સંપત્તિ, તેમને મળતું વ્યાજ, તેમના સ્થાપિત હિત એ સર્વ ખ્રિદીશ અધિકાર ઉપર અવલંબે છે. આથી જ જ્યારે આ સાર્વભૌમત્વ સામે આંદોલનો ઉપાડવામાં આવે ત્યારે હિંદનો પુલ્લહર વર્ગ સામ્રાજ્યવાદનું પડખું શોધે છે. ત્યારે હિંદનો જમીનદારવર્ગ, તેમજ હિંદના મધ્યમવર્ગનો ઉપલો થર સામ્રાજ્યવાદને સહાય આપવા સ્પર્ધા કરે છે. કારણ કે આ સ્થાપિત વર્ગો સારી રીતે સમજે છે કે એકવાર પણ આ જોરદાર વિદેશી તત્વના આર્થિક અને રાજકીય અધિ-

સુખાદના અન્ય રાષ્ટ્રવાદી પત્રોએ પણ આ જ અભિપ્રાયનો પડઘો પાડ્યો છે. કોઈએ શ્રીમાન શાસ્ત્રીજીની ઓછપને અતિ શોકપ્રદ ગણી છે, ત્યારે કોઈએ બીજા ઉદારમતવાદીની જરૂરીઆતને જોરદાર શબ્દોમાં વર્ણવી છે. આ સર્વ ઉદાપોહનો સાર એ છે કે હિંદમાં લગભગ બધા જ પક્ષોએ આ ત્રીજા તમાશાને એક અંધવા બીજી રીતે અનિવાર્ય ગણી સ્વીકારી લીધો છે. લગભગ બધા જ રાજકીય પક્ષોએ લંડન તરફ આંખ ઢોડાવવા માંડી છે, અને એટલું જ બસ ન હોય તેમ આવનારા સુધારાઓની રૂપરેખાની કલ્પનાઓ પણ કરવા માંડી પડ્યા છે.

કારનો અસ્ત થતા તેઓ પણ સાથે જ ઉથલી પડવાના.

આથી જ આ સંપત્તિવાન સમુદાય સામ્રાજ્યવાદ ઉપર ઉતરેલી કાળી આક્રમમાં સહાય કરવાને માટે સદાય તત્પર છે. આથી જ દેશભરમાં આકરી દમનનીતિના ખપ્પરમાં કેટલાય પ્રાણુવાત યુવાનો પ્રત્યેક દીને હોમાતા છતાં લંડનની સહેલગાહ માણતાં આ પ્રત્યાધાતીઓને નથી થતો સંકોચ કે નથી આવતી શરમ. જ્યારે દેશના સઘળા રાજકીય બળોને ગ્રેસ ઓડી નંસની આકરી મર્યાદાઓવડે ગુંગળાવી નાંખવામાં આવતા હોય, જ્યારે વ્યક્તિનું સ્વાતંત્ર્ય પોલીસ અફસરની મહેરબાની ઉપર જ આધાર રાખતું હોય, જ્યારે ખ્રિદિશ માલિકના બહિષ્કારની આર્થિક લડતને પણ “ગેરકાયદેસર” ગણવામાં આવતી હોય ત્યારે આ કોમીવાદીઓને લંડનના તમાશાના નિમંત્રણોને વધાવી લે

છે. આ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે હિંદના પીઠ મનાતા પુરુષોની માનસિક અવોગતિ કેટલી નીચી કક્ષાએ પહોંચી છે. પણ હિંદના એક જ વ્યવસ્થિત રાજકીય સંસ્થા હિંદની રાષ્ટ્રીય મહા-સભાની સદંતર અવગણના કરીને, હિંદની યુવાન જનતાના ઉદ્દામ આંદોલનોની અસરને જરાય પરવા કર્યા વગર, સામ્રા-

[૫]

આ મની સભામાં ઓઝાવાની અર્યામાં મી. એલ. એસ. એમરીએ કાચા માલની કિંમત જગતભરમાં વધારવાની હાકલ કરી હતી. આ હાકલ સાથે જ આ અર્થવિસ્તારદે જણાવ્યું હતું કે—

“હિંદ અને ઓસ્ટ્રેલીયા હજુ પણ ઉંડા ખીણની ધાર ઉપર ઉભાં છે. હિંદમાં કેવા પ્રકારનું સરકારતંત્ર સ્થપાશે એ વસ્તુ એટલી મહત્વની નથી પણ જ્યાં સુધી કાચા માલની કિંમત વધારવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી કોઈ પણ સરકારતંત્ર ટકી શકશે નહીં.”

મી. એમરીના આ શબ્દોમાં સમાયેલો અર્થ એટલો તો ઉઘડ છે કે તેના ઉપર વધુ આલેખન કરવું તદ્દન બીનજરૂરી છે. હિંદની આર્થિક અવસ્થા અત્યારે એટલી તો ખરાબ બની છે કે એક વખત પણ ભોજન કેવી રીતે મેળવવું તે સમા-જને માટે સીધો પ્રશ્ન બની ગયો છે. પ્રત્યેક માત્રે અનાજની કિંમત ઉતરતી ચાલી છે. ઘઉં, કપાસ, અને અન્ય અનાજના ભાવ પણ નીચે એસી ગયા છે. આમ ખેડુત સમુદાયની સ્થિતિ બગડતી ગઈ છે. જમીન મહેસુલ મેળવવું શક્ય નથી એટલું જ નહીં પણ ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન પણ વેચાઈ શકે તેમ નથી. ખેડુતોની

જ્યવાદી સરકાર તંત્ર કોમીવાદીઓના સહકાર કરીને નવા બંધારણ ઉપર સંમતિની સીલ મેળવવા મથી રહ્યું છે. પણ આ નવું બંધારણ—ગમે તેવું હિંદના લાલમાં હોય છતાં પણ જ્યાં સુધી હિંદની લોકનિયુક્ત સભાએ તે નથી ઘડ્યું ત્યાં સુધી હિંદની વિશાળ પ્રજાને તો તે જરૂર અવવીકાર્ય રહેશે.

ગરીબાઈ ઉઘોગો ઉપર સીધી અસર કરે છે. કારણ કે આ ઉઘોગોની ખપતનો મૂખ્ય આધાર ખેડુતોની ખરીદવાની શક્તિ ઉપર જ અવલંબે છે.

અને આ ખરીદવાની શક્તિ વધારવા માટે સરકારે કંઈ જ કયું નથી. છેલ્લાં બે વર્ષમાં આ આર્થિક સંતાપથી ઉપ-જેલી ઉબાને કચરી નાંખવા માટે તેઓએ બાયકા માર્યા છે પણ યોગ્ય ઉપાય અજમવવાની તેમની કૃતિ થતી નથી. અને નજદીકના ભવિષ્યમાં તેઓ ખેડુત સમુદાયની ખરીદ કરવાની શક્તિ વધારવા માટે કંઈ પણ પગલા ભરે એવો સંભવ ક્ષીતીજમાં જરાય દેખાતો નથી. ઉલટું સરકારે સોનાની નિકાશમાં આડક-તરી સહાય આપીને આમવર્ગની ખરીદ કરવાની શક્તિ જે કંઈ ભંડોળમાં પડી હતી તે પણ ઘટાડી છે.

આમ ત્રીજો તમાશો નિષ્ફળ નિવડવા જરૂર જ સમજાયો છે. ઇંગ્લેંડના અર્થ વિશારદ જેવા કે મી. એમરી પણ એમ જ માને છે. જ્યાં સુધી હિંદની મૂળ આર્થિક ગરીબાઈ ઘટેલી ખરીદ કરવાની શક્તિ ના વધે ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારના રાજકીય સુધારાઓ ઉદ્દામ આંદોલનોના ચડતા યુવાળને શોકવા અસમર્થ છે.

ખાદી સપ્તાહના ઘટીંગ પર પ્રકાશ

અતિ ઉત્સાહ
હું અને

પ્રચંડ પ્રચારકામ

સાથે ગાંધી સપ્તાહમાં

ખાદી અપાવવા માટે

મહાસભાવાદીઓએ અ-

પાર યત્નો કર્યા છે. મધ્ય-

મયગાંની કેટલીય જીઓએ

અપારની નવરાશમાં ઓશીસોમાં

જાઇ જઇને ખાદીની કુપનો

અપાવવાનો યત્ન કર્યો છે. મેંકડો

વિદ્યાર્થીઓ ત્રાસે ત્રાસે અને ઘેર

ઘેરે ધુમીને ખાદી વેચવા યત્ન કર્યો છે.

આવાં અસમાનતર યત્નો પછી પણ

અખીલ ખાદી ચરખા સંઘના મંત્રીને

શોકપૂર્વક રિવકારવું પડે છે કે ધાર્પા

જેટલી ખાદી આટલો પ્રયત્ન છતાં પણ

અખી નથી. ત્રણ લાખની ખાદીના વેચા-

ણને બદલે માત્ર એક લાખ મેડું હજાર

રની ખાદીજ અખી શકી છે! ખાદી અપાવ-

વાને માટે દેશનેતાઓ એક પછી એક અપીલો

બહાર પાડે જ ન્યાય છે. છતાં પણ ખાદીનું

વેચાણ વધતું નથી. એ નક્કર સત્ય છે.

રાષ્ટ્રિય મહાસભા જેવી સંસ્થાના સભ્યોની

ખાદી વાગરવાની નૈતિક દૂરજ છતાં

પણ ખાદીનું ઉત્પાદન કે વેચાણ વધતું

નથી. એ એક જીવન્ત સત્ય છે. છતાં આવા

અનુભવના શબ્દમાંથી શિખવાને બદલે,

કે ખાદીના પ્રેમામની નરી નિષ્ફળતા

ઉપર વિચાર કરવાને બદલે

આપણા દેશનેતાઓ હજી પણ

ખાદીની પાછળ આંધળી ભ-

આ અખતરો

હવે મૂકી રહે

કિતથી ઉત્સાહ

વેડકી રહ્યા છે, તે

વસ્તુ ખરેખર કરે-

છાજનક ન મનાવી

જોઇએ.

એક બાળુ જ્યારે

વેચાણ વધાર-

વાને માટે આટલા યત્નો અને

અપીલો થાય છતાં ખાદી

પડી રહે છે ત્યારે બીજી બાળુ

હિંદની યાંત્રિક મીસો કોઇ પણ

પ્રકારની વિશિષ્ટ જાહેરાત વગર

પોતાના ઉત્પાદનના આંકડા વધારી

રહી છે. હિંદની મીસોએ હેઠલા જ માસ-

માં કરેલા કાપડનાં ઉત્પાદનના આંકડા ખરે-

ખર અતિ રસિક છે. જાપાન અને લેંકે-

શાયરની સ્પર્ધામાં ટકી રહીને, તેમ જ

કોઇ પણ પ્રકારની રાજકીય સંસ્થાની

ખાસ સહાય વગર તેઓએ મીલ કાપડના

ઉત્પાદનને વધાર્યું છે. અનેક મીસોડખ

શીક્ષ્થી કામ કરે છે. અને ગાંધીવાદીઓ

નિત્યાસ નાંખે ન નાંખે છતાં પણ હિંદમાં

નવી મીસો ઝપાટાખંધ સ્થપાતી ન્યાય છે.

શા માટે આમ થઇ રહ્યું છે? શા માટે

મીલકાપડ બજારમાં ચપોચપ ઉપડી ન્યાય

છે ત્યારે ખાદી હજી પણ અપતી નથી?

આ સવાલ અતી વિચારણીય છે. એક

તરફ યાંત્રિક ઉત્પાદન દ્વારા સુવાણું

અને સસ્તું કાપડ ઉત્પન્ન થઇ રહ્યું

છે, ત્યારે બીજી બાળુ ખરબચડી

અને મોંઘી ખાદીને અપાવવા,

માટે મહાસભાના નેતાઓને

લેખક:-

શ્રી. તેજ

તેમજ ઉપદેશ ધરતી સ્ત્રીઓને ઓશીસે ઓશીસે અપીલ કરવી પડે છે કારણ કે અર્થશાસ્ત્રના લોખંડી નિયમને અનુસરીને પ્રજાસમુહ તો સોંધી વસ્તુ જ ખરીદે છે. મીલકાપડ સસ્તું હોવાથી જ મીલને માત્ર ઝાઝાયાધ ઉપડી જાય છે. પણ ખાદી મોંઘી હોવાથી તે અપતી નથી. અને ખપી શકે નહીં.

છતાં આર્થિક દ્રષ્ટિએ આ અર્થશુન્ય અખતર પરાણે લખવામાં આવે છે. છેલ્લા ૧૦ વર્ષથી આ સંતાનને છવાડવા માટે ગાંધીજીએ અપાર યત્ન કર્યા છે. છતાં પણ મહાત્માજીનાં આ સંતાનમાં કદી લોહી આગ્યું જ નથી. સંભવ છે કે લોકસમુહની નીચોવણીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી આપણું રાજમહારાજઓની મદદ આ છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહેલી ખાદી સંસ્થાને ન મળી હોત તો મહાત્માજીનાં આ બાળક ક્યારેય મરી ગયું હોત.

ખાદીનાં તત્વજ્ઞાન સામે અત્યાર પહેલાં અનેક પુસ્તકો આલેખવામાં આવ્યાં છે. મહાત્માજી અને તેમના પટશિષ્યોની દલીલોને દરેક દ્રષ્ટિકોણથી આ પુસ્તકમાં અલખવામાં આવી છે. છતાં આ દલીલો પર ફરીથી વિચાર કરીએ તો જણાશે કે ખાદી સામે આવા શબ્દો લખવામાં આપણે જરાય ખોટું નથી કયું. પ્રત્યેક દ્રષ્ટિબિંદુથી હું જેમ જેમ વધુ વિચાર કરતો જઈ છું તેમ તેમ મહારી તો ખાત્રી થતી જાય છે કે ખાદી સામે આથી પણ વધુ પ્રયત્ન આંદોલનો ઉપાડવાની અગત્ય છે.

કારણ કે ખાદીના અખતરમાં અકલ્પનીય આર્થિક નુકસાદ છે એટલું જ નહીં પણ માનવશક્તિનો કર્ણાજનક વ્યય થાય છે. જે વિદ્યાર્થીઓની આવડી વિશાળ સંખ્યા, અને સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓની આ શક્તિઓ રાજકીય સંગઠન સારૂ વપરાઈ હોત તો તેમાંથી મહાસભાની ચળવળ જરૂર જ વેગ પામત. પણ તેમ કરવાને બદલે આ શક્તિઓને ખાદી વેચવાના અશ્વઘાતી કાયદમ પછવાડે

વેડી દેવામાં આવી છે. આ દ્રશ્ય ખરેખર અતિ કર્ણાજનક છે.

આથી જ આ અખતરને હમેશને માટે સંકેતી લેવાની જરૂર છે. આ આર્થિકદ્રષ્ટિએ અતિ નુકશાનકારક પ્રયોગ ઉપર આખરી પડદો પાડવાની જરૂર છે. આ રાજકીય દ્રષ્ટિએ અતિ કર્ણાજનક પ્રોગ્રામને સદાને માટે ભૂંસી નાંખવાનો સમય આવી પડેલો છે.

હિંદી જનતાએ આટલા પ્રચાર છતાં પણ ખાદી નહીં ખરીદીને તેની સામે પોતાનો અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો છે. અને જે વસ્તુ જનતાના તરતના તેમજ અંતિમ કિંતને અતિ નુકશાનકારક હોય તે વસ્તુને કૃત્રિમ રીતે છવતી રાખવાનો પત્ત હિંદીની નીચોવાતી માનવતા સામે એક ભયંકર પાપ સમાન જ મનાવું જોઈએ.

ખાદી પ્રવૃત્તિમાં હિંદના ખેડૂતોની સ્થિતિ સુધારવાનો જે એક માત્ર આદર્શ હોય તો યાંત્રિક ખેતીની શરૂઆત કરવાનાં પગલાં લેવામાં જોઈએ. જે ગરીબ ખેડૂતની કંગાળ રાજીમાં કંઈક વધારો કરવાનો આશય હોય તો જમીન મહેસુલ ઓછી કરાવવા માટે કે શાહુકારના બાબતના સીતમમાંથી તેને ઉગારવા માટે આંદોલનો ઉપાડવાં જોઈએ. જે ખેડૂતોને મળતી સામાન્ય નવરાશમાં તેમને માત્ર કામ આપવાનો જ આશય હોય તો તેમને ટોરઉછેરનો ધંધો વૈજ્ઞાનિક દ્રવ્ય ઉપર શિખવવો જોઈએ. જે તેમને સ્વાસ્થ્યથી બનાવવાનો જ નિધાર હોય તો રેશ્વે, તાર, ટપાલ, અને સોંપત, સમાજે સ્થાપેલી વૈજ્ઞાનિક સગવડો ઉખેડી નાંખવી જોઈએ. એટલું જ નહીં ન થાય તો ગરીબોને તામે ખાદીનાં લીલામ બંધ કરવાં જોઈએ. જે જનતાનું સાચું હિત રહ્યું હોય તો ગરીબ ખેડૂતોની ગરીબી ટાળવાના આ માર્ગને અનુસરો. એટલું જ નહીં ન થાય તો જનસેવાના દાંલિક નામથી પ્રજાને તેમજ ખેડૂતોને છેતરવાનું હિંમે સને માટે બંધ કરો.

ઉન્હાં આંસુ

અતિ પ્રજ્ઞના સંતાપથી પીડાતી કેટલીક સ્ત્રીઓનાં કૃષ્ણ પત્રો

કૃષ્ણયાત

સંપાદક

માતૃત્વને ખાતર સ્ત્રી
જાતિને પુરુષવર્ગે કેવી
શુભામી અવસ્થામાં
મૂકી છે તેનો પુરુષોએ
ખારીકાઈથી અને
તટસ્થ રીતે વિચાર
કરવો ઘટે છે.

ગરીબ મંજુરની
અધારી કોટડીમાં
અથવા ધનવાન મ-
નુષ્યોના આલિશાન
ગૃહોની અંદર, પુરુ-
ષોની નેહુકમી વિરૂદ્ધ
સ્ત્રીજાતિનું જે કૃષ્ણ
રૂઢન થાય છે તે
પુરુષજાતિએ ધ્યાન-
પૂર્વક સાંભળવાની
દરકાર કરી નથી.

ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ
ડી. પી. એચ. (લંડન)
હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

આ લેખમાં સ્ત્રી-
ઓના પોતાના જ
શબ્દોમાં કૃષ્ણયાત
માતૃત્વ વિરૂદ્ધના
કેટલાક પત્રોના ઉત્તર-
રા આપવામાં આવશે
આ શબ્દો આપણને
સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે થતા,
પુરુષજાતિના દોષ
અન્યાયનું જ્ઞાન
ખરાબર કરાવશે.

સ્ત્રીની મરજી વિ-
રૂદ્ધ ઉત્પન્ન થતાં
બાળકો, માતા, કેટલે-
બ અને સમાજને
હારરૂપ થઈ પડે
છે. નીચે આપેલી,
કેટલીક દુઃખી અને
લાચાર સ્ત્રીઓની

કરેલાજનકં કયાઓ જ્યારે આપણે વાંચીશું ત્યારે આપણને આપણી જાતને અનેક સવાલો પુછવાનું મન થશે. આધુનિક લગ્નપદ્ધતિ, સામાજિક ધૃષ્ટતા, આપણા રીતરિવાજ, સ્ત્રીજાતિની કહેવાતી ફરતે, અને સ્ત્રીઓના કાયદેસર વિશેની આપણી ટુંકી દ્રષ્ટિ અને તેને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા આધુનિક કાયદા, લગ્નજીવનનો અને ધાર્મિક પ્રયાઓ કદાચ સ્ત્રીજાતિના વિધ્વંસ અને તેમને જાનવરની પાળરીએ જ લાવી મુકવાને રચાયલાં હશે એમ તદ્દય દ્રષ્ટિએ જોનારને જરૂર લાગશે. અને આ સર્વનું પરિણામ મનુષ્યજાતિ, દુઃખ, ભૂખ, રોગ, અને નિરાધારતાના રૂપમાં જોગવી રહી છે તેમ સ્પષ્ટ જણાશે.

અ બળાજાતિના આતંત્રના સાંકળવા પછી આપણને જણાશે કે અનિયંત્રિત સંતાનવૃદ્ધિ માટે ધર્મ-શુદ્ધિ અને મુડીવાદીની ખૂમોની અંદર રચાયેલ અને ફાલ સવાય બીજું કંઈ પણ રહસ્ય નથી.

દરેક વલુનોત્પન્ન અને અલુધ્વજીવ બાળક, સમાજને એક અથવા બીજી રીતે ભારરૂપ થઈ પડે છે અને ધર્મજીવક, યોગ્ય સમયે ઉત્પન્ન થયેલું બાળક, સમાજને ઉન્નતિને માગે લઈ જાય છે તે સહજ સમજી શકાય તેવી વાત છે. ધર્મજીવક અને યોગ્ય સમયને અંતરે જ બાળકો ઉત્પન્ન કરવાની સ્ત્રીજાતિની કુદરતી અને વ્યાજબી માંગણી આપણે માન આપીએ અને તેની અગત્યતા સ્વીકારીએ તો આપણે સમાજના ઘણા વિકટ પ્રશ્નો અને કોપણોનો ઉકેલ સહેલાઈથી કરી શકીશું.

અ લેખમાં અવતરણ કરેલા પત્રના ઉતારાઓ સ્ત્રીજાતિના હૃદયનું ખરું ચિત્ર બતાવે છે. અજાન માતા, પોતાની સાદી અને આશ્ચર્ય લાપામાં પણ સચોટ રીતે પોતાના દુઃખની કહાણીઓ રજુ કરે છે અને તેની અંદર સમાજના કહેવાતા શિષ્ટાચારની કુરતા અને જીલમનું અભિહુજન વર્ણન આપે છે.

બીજું વધારાનું બાળક ઉત્પન્ન કરવું તેના કરતાં મરણ બહેતર છે તેમ માનનારી માતા વધારે સંતાન ઉત્પન્ન કરી જનસમાજને શું ફાયદો કરી આપવાની છે તેનો પુરૂષવર્ગે ખ્યાલ કયો છે? વારંવાર આવતી પ્રશ્નચિત્રે લીધે માનસિક નબળાઈવાળી, દુઃખી દિલ્લી, લયલિત અને અશક્ત માતાને પેટે ઉત્પન્ન થયેલાં અને ભૂખે ટળવળતાં, અસંસ્કારી, કમજોર અને અભણ બાળકો સમાજનું શું ભજન કરી નાંખવાના છે તેનો વિચાર સમાજે કદાપી કયો છે?

મહારા ઉપર આવતા ફેટલાય પત્રોમાંથી ફેટલાક જ અહીં ઉતારવામાં આવ્યા છે.

પત્ર પહેલો

“હું ચોવીસ વર્ષની વયમાં ૬ છોકરાંની માતા થઈ ચુકી છું. જેમાંનું એક બાળક મરી ગયું છે. મારો સૌથી મોટો પુત્ર નવ વર્ષનો જ છે અને સૌથી નાની છોકરી નવ માસની છે છતાં સાતમું સંતાન આવવાની ઇશ્વરકૃપા (?) મારા પર થઈ ચુકી લાગે છે! હું વારંવાર આવતી મુલાવડ અને નિરાશ, બાળકોની સંભાળ રાખવાને લીધે અત્યંત કમજોર, રોગગ્રસ્ત અને ચીડીયા સ્વભાવની થઈ ગઈ છું, હવે તો હું તોળા પોદાઈ છું. ભવિષ્યમાં મને

બિલકુલ-સંતાન ન થાય તેવો કોઇ ઉપાય
 બતાવવા કૃપા કરશે તો હું તમારો ઉપ-
 કાર છાંદગી સુધી નહિં વિસરું. મારા
 વહાલા પતિથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવા
 હું યત્ન કરું છું પરંતુ મારી આ વર્ત-
 ૐકે મારા સંસારમાં કલેષ અને દુઃખ
 ઉત્પન્ન કરે છે. શું કરવું તે મને સુખવું
 નથી. મારા પતિ પણ મને આ બધામાંથી
 બચાવવા બનતો યત્ન કરે છે તેથી તેમનો
 પણ હું વાંક કાઢી શકતી નથી. મારા
 પતિ એક પેઢીમાં કારકુન છે. તેમને
 મહિને સાઠ રૂપીઆ પગાર મળે છે.
 આટલા ટુંકા પગારમાં અને આજના
 મોંઘવારીના જમાનામાં સાત છવનાં પેટ
 ભરે ! અને વાકરાંએને શેઠ્ય કેળવણી
 આપવી તે અસંભવિત છે. અમારે અત્યંત
 કરકસરથી રહેવું પડે છે. માંડગી
 વખતે, લાંબા સમયનો ભોગ આપી અને
 અપમાન સહન કરી, ધકકામુકકા ખાઈ,
 ધર્ના દવાખાનેથી દવા લાવવી પડે છે.
 કારણ કે ડોક્ટરને આપવાના અમારી
 પાસે પૈસા નથી. કરકસરને ખાતર અમે
 બે નાની અંધારી કેટલીમાં ભોંયતળીયે
 રહીયે છીએ. રાંધણું અને ઘરકામ ઉપ-
 રાંત હું બાળકોનાં કપડાં પણ શીવું છું.
 મારા પતિ રાત્રે કંટાળી ઘેર આવી
 બાળકોના અભ્યાસ તરફ બની શકે તેટલું
 ધ્યાન આપે છે. ખનગી માતર રાખવા
 માટે અમારો હાથ પોંચતો નથી. આ
 દુઃખામાંથી ઉગરવાનો કાંઈ ઉપાય બતા-
 વશે તો પ્રભુ તમારું ભણું કરશે.”

વાંચક! આ દુઃખી સ્ત્રીને હજી વધારે
 બાળક ઉત્પન્ન કરવાની સજ્જ કરવી
 ઇચ્છે છે? જો તે ઇચ્છે નથી તો તેનો શક્ય
 અને વ્યવહારુ ઉપાય શું છે? તેના અંત-
 રના દયાજનક વિકાસથી તને ખાત્રી

થશે જ કે સંતતિનિયમન માટેનો આદર્શ
 ઉપાય બ્રહ્મચર્ય આ દંપતિ માટે નકામે
 છે. તે ઉપાય અજમાવતાં, તે સ્ત્રીનું
 સાંસારિક સુખ અને દંપતિજીવન જોખ-
 મમાં આવી પડે તેમ છે.

વાંચક! યોદ રાખજે કે તારી સમક્ષ,
 આ દેશના મધ્યમ સ્થિતિના, સાધારણ
 કેળવણી પામેલા સામાન્ય દંપતિની સાંસા-
 રીક વિદ્યભણનો આ પ્રશ્ન છે. તપોવ-
 નમાં ઉછરેલા, બ્રહ્મચર્યનું શિક્ષણ મેળા-
 વેલા અને વિદ્વાન દંપતિને સત્તાહ આપ-
 વાનો આ પ્રશ્ન નથી. શું આ દંપતિને
 અકુદરતી અને અશક્ય સંયમ પાળવાની
 સત્તાહ આપી આપણે સંતોષ માનશું
 અથવા તેમને તેમના કીરમત પર છોડી
 દઈ, નેમની સાંસારીક વિદ્યભણમાં વર્ષ
 પ્રતિવર્ષ વધારો થવા દઈશું? આવા
 સંગોગોમાં શું આ દુઃખી અભ્યાસને તેની
 ઇચ્છા મુજબ અને તેના બીજા બાળ-
 કોના હિત ખાતર, ભવિષ્યમાં વધારે
 પ્રજા ઉત્પન્ન ન થાય તેટલા માટે વૈદક
 અને વિજ્ઞાનની મદદ આપવામાં આપણે
 પાપ અને અનીતિ માનશું?

ત્રીજો પત્ર

હું આપણે એક ધનવાન અને કેળ-
 વાયેત્ર પત્નીની શું કહાણી છે તે વાંચીશું.

“તમારો પત્ર આજ કંટલાયે વર્ષો
 પછી મળ્યો. આજથી દસ વર્ષ પર
 જ્યારે તમે અમારું શહેર છોડીને
 મુંબઈ ગયા ત્યારે મને ચાર બાળકો
 હતાં. હાલમાં બધા મળીને દસ છે. વધા,
 ગમાં મારી એકલવાયાં વિધવા નણુંદ
 પોતાનાં સાત બાળકો અમારી સંભાળમાં
 ચૂકી દેવલોક પાત્ર્યાં એટલે કુલ સત્તર
 છોકરાંઓની મારે સંભાળ રાખવી પડે

...હાસ્યનાં
છાંદણાં...

પ્રેમીઓમાં વસવા જતાં કેટલીક
નવી વ્યાખ્યાઓએ મહારો સ્પર્શ
કર્યો છે. ઓરડીઓની શોધખોળમાં અને-
કને ઉપયોગી નીવડશે એમ માનીને નીચે
ટપકાવી લઉં છું.

કમળ રૂમ, એટલે સીંગલ રૂમમાં
ગારડીશન.

બાથ રૂમ એટલે ઓરડીમાં નળ.

બાફકની, એટલે રકના પર પડતી ખારી
આગળ અર્ધા પુટનો કડોરો.

ભુવન, એટલે મધ્યમ વર્ગના કુટુંબો
માટે રહેવાની આલ.

* * *

પૈશ્ય આ વ્યાખ્યાઓ મદને ખીજી નવી
વ્યાખ્યાઓ ઉપર નજર નાંખવાનું સુચવે
છે. આવી કેટલીક નવી વ્યાખ્યાઓ ચર્ચામાં
અતી ઉપયોગી નીવડી શકે તેમ હોવાથી
અત્રે ઉતારી લઉં છું.

સામ્યવાદી-એટલે સામ્રાજ્યવાદ કરતાં પણ
કાઉન્ટર રેવોલ્યુશનરીનો
વધુ કટો શત્રુ.

કાઉન્ટર રેવોલ્યુશન-એટલે સામ્યવાદી-
ઓના સિદ્ધાંત સાથે
મળતા ન થવું તે.

સમાજવાદી-એટલે કંપનીનો મજુરનેતા
માલીક.

લાઠાઉ કાયકમ-એટલે સામ્રાજ્યવાદ સાથે
નહીં પણ અંદર અંદર
ઝગઝવાનો પ્રેમામ.

* * *

પૈશ્ય આજે તો પ્રત્યેક જગ્યાએ નિવ-
નના પગલાં મૂકી રહી છે અને સાથે સાથે
સાહિત્યમાં નવી નવી ઉપમાઓ દેખાતી
જાય છે. કેટલાંક ઉદાહરણો-

‘ને વીરતા બહેતી હતી નાઓગરાના ઘોષ શી’
-‘પ્રણય મુઓ.’-

કુળવાનશાહીના કોરડાએ સેંકડો સાપા-
ન્ય ધરતી તીજેરીનાં તળીયાં સફાવટ
કરી નાંખ્યાનું મેં ખુબ જ સાંભળ્યું છે.

સંસાર વિરલવ

* * *

કવિઓને જ્યારે કંઈ ન મળે ત્યારે-
(અંજની ગીત)

વિધ-વિધાતા આ શું કરતો ?
જન્મ અપીને જન તું હરતો !
જન્મ મરણથી નિશ્ચીન કરતો
રે દુઃખી દુઃખી. (૧)

કુલડાં સૌ ઉઘાને ખીલતાં;
ખીલતા જન જે સાથ રમતાં
કિંતુ તે નિશ્ચે કરમાતાં—
સઘળું કરમાશે ? (૨)

આભે મુરજ ઉગે છે ઉંચે
કીરણ, સોનેરી અપે વિશ્વે;
કિંતુ તે નિશ્ચે આથમશે !
સઘળું આથમશે ? (૩)
જમીયત, ગો. સેલત.

‘સાહિત્ય’
આવું લખીને સાહિત્યને મોકલી
આપશે તો જાણવાનો સંભવ છે.

આ પછી અઠવાડીકાના અધિપતિઓનું
આર્થિક જ્ઞાન કેટલું બધું ઉંડું
સંજ્ઞા હોય છે તેનો ઓટાવા પરિપદે
આરો ખ્યામ આપ્યો છે. દાખલા તરીકે
આ રત્ન જીવે.

“...ખીજ બાલુ કાપડના સંબંધમાં
ઈંગ્લેંડને ખાસ્સો તડાકો પડનાર છે.
હિંદમાંથી ઈંગ્લેંડ જતા કાપડ પર ૨૦
ટકા અને ઈંગ્લેંડમાંથી હિંદ આવતા
કાપડ પર ૬૫ ટકા જકાત હોવાથી
હિંદમાંથી ૧૮૯ લાખ પૌંડનું કાપડ
ઈંગ્લેંડ જાય છે. પણ ઈંગ્લાંડમાંથી ૪૬
કરોડ રૂપિયાનું કાપડ હિંદમાં આવે છે.

ગુજરાતી પંચ (૨૩-૧૦-૩૨)

* * *

“સંસ્કારવાંછુનું” માસિક કૌમુદીના
સપ્ટેમ્બરના અંકમાં નીચેનું કાવ્ય પ્ર-
સિદ્ધ થયું છે.

તને સોજતી જતી તું સભાઓ માંહે,
અને યાત્રી કતલ માહરા જીવન કેરી:
પરીક્ષની આહુતી બનેલી, અગ્નિ મૃતિ,
ન હદ આવી હજી માહરા મુહન કેરી.
વિજયરાય સંસ્કારવાંછુઓ તો સારા
સારા સંસ્કારે શીખવી રહ્યા છે !

* * *

અને મનન કરતાં સાહિત્યસૃષ્ટિના કુશ
ળ વિવેચક વિજયરાય મેકડોનાઈડે
આપેલા કોમી નિષ્ણંત ઉપર કહે છે કે—

‘હિંદુત્ત્વોએ લંડનમાં એકવાક્યતા ન
કરી તે તેમની ભૂલ હતી; તેમણે હિંદમાં
આબ્યા પછી પણ એકવાક્યતા ન કરી
તે તેમની ખીજ ભૂલ હતી. એક પ્રકારે
આ એકવાક્યતા યવી ગાંધીજી વગેરેના
જેલમાં જવાથી સરળ થઈ હતી.....

ખરેખર ‘હિંદુ અને અસ્પૃશ્યો’ના સાથે
એકવાક્યતા આણવા માટે ગાંધીજીને મક્કત
કરીને સરકારે ‘પહેલી ભૂલ’ કરી છે અને
હિંદુ-મુસ્લીમ એકતા માટે મહાત્માજીને
મક્કત કરવાના પ્રયત્નમાં ના. વાઘસરોથે
કૌમુદીનું આ મનન વાંચ્યાં પછી જ
ગાંધીજીને મુક્ત કરીને ‘ખીજ ભૂલ’ કરવા
માગતા નથી !

* * *

...દીખતા તરીકે મહાત્મા ગાંધીજીએ
ઈંગ્લેંડમાં જઈ અંગ્રેજોનું ભણું ઇચ્છ્યું,
ઇજ્જતમાં જઈ મીસરવાદીઓનું ભણું
ઇચ્છ્યું. હિંદમાં રહી હિંદની દરેક કોમોનું
ભણું ઇચ્છ્યું.....

સદાબહાર ઓકટોખર

ભણું ઇચ્છ્યું એ કંઈ વિશિષ્ટ કે
આકરી પ્રવૃત્તિ નથી !

આ દર્દ માટે
ગયા અ-

ક્રમાં પ્રસિદ્ધ થયે-
લા મહારા ન્દાન-
કડા લેખથી ખૂબ
રસ ઉત્પન્ન થયો
જણાય છે. અને-
દોષે મહારા ઉપર
પત્રો લખ્યા છે.
અને પ્રત્યેક સાર-
વાર માટે કંઈ
ને કંઈ પુછ્યું
છે. આથી જ
દુકામાં આ
દર્દની વૈજ્ઞાનિક
સારવાર વિશે

ઉદ્દેશ્ય કરવાનો મહારો નિર્ધાર આશા
છે કે અસ્થાને તો નહીંજ મનાય.

પ્રથમ તો આ દર્દથી ઉપગતી માનવ-
પીડાઓની ત્રણ કક્ષાઓ છે. પ્રથમ કક્ષામાં
જનને દ્વિય ઉપર માત્ર ચાંદી થાય છે.
આ ચાંદીના ઉદ્દભવ પછી થોડા જ દિન-
સમાં કમ્ભર ઉપર બેઠ થાય છે. બેઠ-
પાડે છે અને પડે પછી ભેગું થાય છે.
ત્યાં સુધી દર્દ પહેલી કક્ષામાં મનાય છે.

બીજી કક્ષામાં સમગ્ર શરીર ઉપર લાલ
રંગનાં ચાંદાં થાય છે. આ ચાંદાંઓ
ગોળ થાય છે. અને આખા શરીર ઉપર
ફટી નીકળે છે.

ત્રીજી કક્ષામાં સીંદ્રીલીસના જંતુ શરી-
રના એકાદ અવયવોમાં જનને તે

સીંદ્રીલીસ

ની

સારવાર

—:૦:—

લેખક-

‘ડોક્ટર’

અવયવનો સોજો
ઉપજાવે છે. આ

અવયવમાં બધાં
અંગો સમાઈ જાય
છે. મગજ ઉપર

પેશુ અસર થઈ
શકે છે. સાંધાઓ

પણ અનેકવાર
પકડાય છે. આપ-

ણા શરીરનો એવો
કોઈ પણ ભાગ ન

થી કે જ્યાં. આ

જંતુઓ ન, જઈ
શકતાં હોય અને

ન ગયાં હોય.

કારણ કે આ જં-

તુઓ રક્ત અને લીફ્ટીકસ વાટે જ
સમગ્ર શરીરમાં ધુમે છે અને તેથી જ
જ્યાં જ્યાં રક્ત ધુમે છે ત્યાં ત્યાં
સીંદ્રીલીસના જંતુ સમેલાઈથી જઈ
શકે છે.

આમ આ ત્રણ કક્ષાઓની સાચી સમ-
જણ અને તેનું સાચું નિદાન આ મહા-
દર્દની વૈજ્ઞાનિક સારવાર માટે અતી મહ-
ત્વપૂર્ણ છે. પ્રત્યેક કક્ષાને નિમ્મળ કરવા
માટે વિવિધ પ્રકારની સારવાર પદ્ધતિઓ
યોજવામાં આવી છે, અને જો વૈજ્ઞાનિક
દક્ષ ઉપર સારવાર થાય તો ગમે તે
કક્ષાથી પીડાતા દર્દીને દુઃખમુક્ત કરવું
જરાય અઘરું નથી. હવે કક્ષાવાર સાર-
વાર પર આવીએ.

પરેલી ક્ષાના દરદીઓને સામાન્ય
'Calomel dusting'થી પણ આરામ
થઈ જાય છે. ચાંદી સાફ થઈ જાય છે.
અને જનનેદ્રિય ઉપરથી સીક્રીલીસની
સર્વ નીશાનીઓ અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.
પણ આથી એમ સમજવાનું નથી કે તે
માનવ સાવ નિર્ભય

બન્યો છે. આવી
વ્યક્તિઓએ પણ કે-
શળ ડોક્ટર પાસે
જઈને કે હોસ્પિટલમાં
જઈને તેની સંપૂર્ણ
વૈજ્ઞાનિક સારવાર લે-
વાની ખાસ જરૂર છે.

ખીજ અને ત્રીજી
ક્ષાના દરદીઓને
પણ ઇસ્પીતાલ કે
ડોક્ટરનો આશ્રય
લેવાની અગત્ય ઉપ-
ર જટલું વજન
મજાએ તેટલું ઓછું
મંતાવું જોઈએ. એ
યાદ રાખવું જોઈએ
કે સામાન્ય દવાઓથી

આરામ થઈ જાય
છતાં શરીર સીક્રીલી-

સના જંતુઓથી મુક્ત થયું છે એમ
મનાય નહીં. મારે જ એક વખત પણ
સીક્રીલીસનો સંસર્ગ થાય ત્યારે તેને
જડમળથી ઉમેડી નાંખવા સુધી સારવાર
આમુ રાખવી જોઈએ. આટલાં મારે યુરો-

પમાં તો Look Hospital સ્થપાઈ
છે. જેથી દર્દી બરાબર રોગમુક્ત થાય
ત્યારે જ તેને મુક્ત કરવામાં આવે છે.

સારવારમાં Neo salverson ના
ઇન્જેક્શનની સારવાર અતી મુખ્ય છે. લોકો
જેને દંડ નંબરના ઇન્જેક્શનથી ઓળખે
છે તે આ જ ઔષધ

વાંચકે બિરાદરોને—

આ વિભાગના તંત્રી-
શ્રીએ અમારી ખાસ વિનં-
તિથી વાંચકવર્ગના તંદુર-
સ્તીના પ્રશ્નો ઉપર સલાહ
આપવાનું સ્વીકાર્યું છે. આશા
છે કે વાંચક સમુદાય આ
ચોજનાનો સારો લાભ લેશે.
સામાન્ય દર્દીના કુદરતી ઉકેલ
વિશે જેમને ખાસ જાણવું હોય
તેમણે 'ડોક્ટર' C/o નવગયુ
કાર્યાલય એ સરનામે પત્રવ્યવ-
હાર કરવો.

તંત્રી—નવગયુ.

છે. આ ઇન્જેક્શનની
દવા રસાયણિક તત્વો-
ની બનેલી છે. તેની
અંદર પારાથી માંડી
ને ખીજ કેટલીય
ધાતુઓના ક્ષારનું
મિશ્રણ હોય છે. આ
ઇન્જેક્શન લોકોની
નસમાં લેવાનું હોય
છે. આ ઇન્જેક્શનને
માટે ડોક્ટરો સામા-
ન્ય રીતે રૂ. ૧૦
આજે કરે છે. પણ
જાહેર ઇસ્પીતાલોમાં
આ ઇન્જેક્શનો સાવ
મફત અપાય છે. આ-
વા લગભગ ૬ ઇન્જે-
ક્શન લેવાં જો-
ઈએ. ધીમે ધીમે

સારવાર કરનારે છેક
ન્દાના માપથી છેલ્લા માપ સુધીના
ઇન્જેક્શન લેવાની અગત્ય છે.

લોકો જેને દંડ નંબરનું ઇન્જેક્-
શન કહે છે તે પણ આ જ
છે. પણ તે અતી જૂની દબનું છે. તેના

કુદરતી કાનુનો માનવ કરતા વધુ મહકેમ છે

કરતાં ૬૧૪ નંબરનું ઇન્જેક્શન વધુ સારું, વધુ અસરકારક, અને આપવામાં વધુ સહેલું છે. આ ઇન્જેક્શન લેવામાં ૭ રાત્રે જોખમ નથી. શરીરને તે નુકસાનકર્તા નથી. તેમજ તેની અસર અતી ઝડપી અને કાતીલ થાય છે.

આ ઉપરાંત લોકસમુદાયે જાણવાની જરૂર છે કે સીડીલીસની સારવાર પ્રત્યેક જાહેર હસ્પિતાલોમાં થાય છે. પણ જાહેર હસ્પિતાલોમાં દવાઓ માટે પુરતા ફંડોનો અભાવ હોવાથી તેઓ ઇન્જેક્શનની સારવાર આપવામાં આનાકાની કરે છે. પણ આવા દવાખાનાઓમાં પણ જો દરદી પોતે ઇન્જેક્શનની ટયુબ લઈ આવે તો તેઓ ખુશીથી આપે છે. આવી ટયુબની કિંમત સેવા રૂપિયાની આસપાસ હોય છે આથી જ્યારે દંદીની આર્થિક સ્થિતિ ખાનગી ડોક્ટર પાસે સારવાર કરાવવા નેટલી સહર ન હોય ત્યારે તેઓએ હસ્પિતા-

લમાં આ ગાગે ઇન્જેક્શનની સારવાર લેવી વધુ સલાહ લેરેલી છે.

આ ઉપરાંત પ્રત્યેક શહેરમાં Anti-Vereal Clinics સ્થપાયાં છે. આ ક્લીનીકમાં પણ વૈજ્ઞાનિક સારવાર મફત થાય છે.

હવે અંતમાં સલાહનો એક સપ્ત સંભળાવવો આશા છે કે અસ્થાને નહીં મનાય. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સીડીલીસ એક વાર મટ્યા પછી ફરી પણ થાય છે. અર્થાત કે સીડીલીસવાળી સ્ત્રી કે પુરૂષ સાથેના જાતિય સહવાસથી આ દર્દ પાછું થઈ શકે છે આથી જ તહમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે સીડીલીસ મટ્યા પછી ફરીથી આ ભયંકર દર્દના તહમો ભોગ ન થઈ પડે તે માટે ખાસ સંભાળ રાખવાની ફરજ પ્રત્યેક સ્ત્રી કે પુરૂષની છે.

અનંગ પ્રભા યાકૃતી

REGD.

આ દીવ્ય યાકૃતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઈ દુર કરે છે તથા પીયં વીકારથી ઉમ્મન થતાં દરેક દર્દો નાશુદ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. કી. ગોળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦)

મુખ્ય ધ્યાન:—

૨૯૩, કાલગાદવી રોડ,

ભાટીયા મહાજન વાડી સામે.

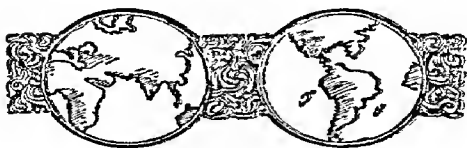
રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ:—જામનગર (મીડીઆવાડ.)

જંગપાર, મોઢાસા, દારેસલામ, સ્ટેલનગ્રામ. સુવાન્ગા ડરબન વીગેરે આફ્રિકાનાં દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

નવયુગના નારી વિભાગ

— નવેમ્બર ૧૯૩૨ —

તંત્રી :

કુમારી બચુબહેન લેખવાલા

ના શિવિભાગની નોંધા:

તંત્રાસ્થાનેથી-

નૂતન વર્ષના વિચારો:

કેટલાંએ નૂતન વર્ષો આવ્યાં અને ગયાં પણ ન તો આપણે સામાજિક સુધારા કરી શક્યા કે ન તો રાજકીય સ્વતંત્રતા સંપાદન કરી શક્યા. એટલે નવા વર્ષે પરતંત્રતાની બેડી તોડવામાં સહુ કોઇ પોતાનો ફાળો આપે એજ અમારે ઇચ્છવાનું રહ્યું. હીંદુસ્થાન જેવા શુભામ દેશે નવા વર્ષ માટે રાચવાનું ન હોય, પણ નૂતન વર્ષની શુભ પ્રસાદે દેશને સ્વતંત્ર કરવાના આદર્શ પોષવાના અને તેને માટે પ્રતીતા હેવાના કાર્યમાં દરેક વ્યક્તિએ પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ. કોઇપણ જાતની પ્રવૃત્તિ તરફ ઉદારીન વૃત્તિ સેવનાર સમાજને જ નહિ પણ દેશને પણ ભાર-રૂપ છે.

સામાજિક સુધારામાં આપણે ખીજા દેશો કરતાં એ વરસ પછવાડે છીએ એંશું એંશું શોચનીય છે? આપણે ત્યાં સ્ત્રી કેળવણી રૂઢકા છે જ્યારે ખીજા દરેક દેશમાં તેનું પ્રમાણ પુરુષોના જેટલું જ છે. કેળવણી એ દરેક સુધારાની આવી છે, તો પછી દેશની અરધી પ્રજાના શુદ્ધિના ખજાના માટે એ ચાવીનો ઉપ-યોગ કર્યા વગર કેમ ચાલે? છતાં તેની પ્રગતી બહુ મંદ છે. સ્ત્રીઓને સામાજિક હક્કો પણ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં આપવામાં આવ્યા છે. શહેરોને બાદ કરીએ તો સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનું અમાનુષી

વર્તન તો હજી ચાલુ છે. શું આ બધું સુધારવાની આવશ્યકતા નથી? પણ એને માટે જે ખર્ચ અને તમન્ના જોઈએ તે કોનામાં છે? ઘણાંખરાનાં જીવન તો બાળે યંત્ર જેવાં થઈ ગયાં છે. તેઓ રૂઢીના રીવાજોથી એટલાં ટેવાઈ ગયાં હોય છે કે તેમનું જીવનચક્ર જે ગતિથી ફરતું હોય તેમાં જરાએ ફેરફાર કરવાની તેઓ દરકારે કરતાં નથી.

થોડી સ્ત્રીઓએ આઝાદીની હડતમાં જુકાવ્યું છે ખરું, પણ તેથી કંઈ સમ-સ્ત સ્ત્રીજાતિને સ્વતંત્રતા મળશે એમ કહી શકાય નહિ. એને માટે તો દરેક પોતાનો ફાળો આપવો પડશે. જો દરેક સ્ત્રી નૂતન વર્ષ નીમીતે સામાજિક યા રાજકીય ઉન્નતિમાં થોડો પણ ફાળો આપવાનો સંકલ્પ કરે તો તે અમૂલ્ય સેવા કરી શકશે. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં તો બહુ ઓછાં પડી શકે પણ સ્ત્રી કેળવણી, સમાજની બદોઓ અને સંકુચિત વીચારોનાં ખંડનસમા સામાજિક પ્રજ્ઞાને સ્ત્રીઓ ઉપાડી લે તો કેવી સારી પ્રગતિ આપણે કરી શકીએ?

અનેક પ્રકારની ચુસણીતિને અંગે અત્યારે દેશની આર્થિક પરિસ્થિતિ બહુ શોકજનક થઈ છે. એવે વખતે દીવાળીના માંગવીક પ્રસંગે પણ પૈસાનો વ્યય આપણે કરીએ તો દેશની પાયમાલી કરવામાં આપણે સાચ આપી રહ્યા છીએ એમ જ ગણાય.

મારે દેવદેશીના શપથ ત્રણ દેશનો
 પૈસો દેશનાંજ રાખવો નેહએ. અહિં
 વિદેશી માત્ર પુણ્ય આવે છે એજ પુર-
 વાર કરી આવે છે કે હજી આપણે સ્વ-
 દેશીને એક ધર્મ તરીકે નથી માન્યો.
 દેશની આર્થી કે ઉન્નતિ પુરૂષો દરતાં
 સ્ત્રીઓ બરાબર સાંધી શકે એટલે સ્વ-
 દેશીને સ્ત્રીઓ મહામંત્ર તરીકે ગણશે
 એમ માની દેશ આગદ અને એજ
 દેશીએ હીએ.

*
 * *

કોણ છે એ મીસ કોનેલીઆ ?

લંડનની શેવડ એમ્પાયર મોસાઈકી-
 માં મીસ કોનેલીઆએ હીંદ વિરૂદ્ધ
 ભાષણ કરી હીંદનું ધાર અપમાન કર્યું છે.
 વરમંથી વિલાયતમાં વમેશાં અને હીંદની
 હાલની રાજકીય પરીસ્થિતિથી તદ્દન અપ-
 રિચ્છીન હોવા છતાં હીંદ મારે આવા
 નાકાબદ શબ્દો ઉચ્ચારવા એ મીસ કોને-
 લીઆ જેવાં ખાનદાન દુકુળનાં જાનુને
 ન જાગે તેવું છે. અંગ્રેજી નામથી પોતાને
 શોભાવતાં અને અંગ્રેજીમાં જ પોતાનું
 જીવન એતપ્રાન કરી નાંખનારને આવો
 અભિપ્રાય થાય એ બનવાનું જ છે.
 એવાં તો ખુદ હીંદુસ્થાનમાંએ ઘણા દેશ-
 દ્રોહી છે. એટલે એમને મારે દયાની લાગ-
 ખીજ દર્શાવવી રહી. પણ મોસાઈકીમાં
 લાગવગ ધરાવતાં એક જાનુ રાજ્યકર્તા-
 ઓના દેશમાં પોતાનાં અવિચારી ભાષ-
 ãથી મારી અક્ષર તો કરી શકે ને ?
 એ હોહો તો એનેજ હથીઆર બનાવી
 આપણને હિતારી પાડવાનો પ્રયત્ન કરે.

એકજા હીંદમાં જ નહિ પણ અખી
 દુનીઆમાં ત્યારે હીંદી સ્ત્રીઓની સંસ્કૃતિ-
 ની પ્રશંસા થઈ રહી છે, ત્યારે મીસ મેથેલી

મરજ સારનાર આ કહેવાતાં હીંદી બાઇ
 તેને મારે કંઈક ગરીબ શબ્દો ઉચ્ચારી રહી
 છે. આવા આક્ષેપો અને પ્રહારથી ને મીસ
 કોનેલીઆને અંગ્રેજી પોતાનાં મણુશે
 એવી ને તેમને અશ્લ હોય તો તેમાં
 તે નીરાશ જ થશે. કારણ જે વ્યક્તિ
 પોતાના દેશને દુઝો દે છે તેનો સાચી
 સ્વાધીન મનોદશાપાળાં માણસ કદી પણ
 વિશ્વાસ દરતાં નથી.

પણી હીંદીઓ સ્વરાજ મારે લાયક છે કે
 નહિ તે શ્રેણવાનો અધિકાર તેમને કેણે
 આપ્યો? હેહાં જે વરસની હીંદીઓની
 કાયદેશતાનો લેશ માત્ર પણ તેમને
 ખ્યાલ હોત તો ઇચ્છા છતાં પણ છેક
 આટલું ખીનજવાળગરીભયું ભાષણ કર-
 વાની તેઓ હીંમત કરી શકત નહિ.
 રાજ્ય કરતી પ્રગતી વયમાં રહી પોતાનું
 વ્યક્તિત્વ ભુલી જનારને દેશને સ્વનંત્ર
 નેવાના આદર્શો ક્યાંથી હોય ?

સ્ત્રીવર્ગ પ્રત્યેના તેમના અણુછાજતા
 પ્રહારો મારે અખીસ હીંદ સ્ત્રી સંઘે
 વિરોધ દર્શાવવો નેહએ. તેની સામે દરેક
 સમાજે પણ એવો પોકાર કરવો નેહએ
 કે આવી મીસ મેથેલી પ્રજાપો કર-
 વાનું ભુલી નાથ. એને ચોખ્ખું પર-
 ખાવી દેવું નેહએ કે તમે તમારી
 શુભાખી શક્તિથી મુક્ત થાઓ તો ખસ,
 તમારે હીંદની કીકર કરવાની જરૂર નથી.
 દેશના કટોકટીના પ્રસંગે દેશની સાથે
 રહીને અને દુઝો સહીને હીંદી સ્ત્રીઓએ
 પોતાની સંસ્કૃતિને ઝગમગી છે એવું
 ઉંઘમાં પડેલી મીસ કોનેલીઆને લાગ
 હોય એમ જણાતું નથી. એમનામાં જે
 વસ્તુરિચ્છિત પારખવાની શક્તિ ન હોય
 તો અહંતર છે કે એક દુસ્મનની બરજ
 સારવાને બદલે મુઠાં એમે.

દમની નવ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાલદેવ ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત પ્રણામ આપુંદછ આવડ
તરફથી નવ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે.

શ્રી ઓ

અને

પત્રકારિત્વ

પત્રકારિત્વ એક ઉમદા ધંધો છે. બુદ્ધિને વિકસાવવાનું અને કલ્પના દ્વારા જનસેવા કરવાનું એ એક અમુક સાધન છે. ભાષણોની માફક સંકુચિત પ્રચારકાર્ય તેનાથી નથી થતું પણ દુનિયાના કોઈપણ ભાગમાં તેનો અવાજ પહોંચી શકે છે. એક પત્રકાર પોતાના વિચારોની છાપ ખીજ ઉપર બહુ અસરકારક રીતે પાડી શકે છે. પણ અવ્યવસ્થિત તેના પ્રમાણીકપણા માટે લોકોને વિશ્વાસ નોંધ્યો.

અત્યારે તો ઘણાખરા પત્રકારો સમજૂતા અને સ્વાયત્ માટે જ એ ધંધો કરે છે. કેટલાકો તો પોતાના સિદ્ધાંતોને તીલાંજલી આપે છે અને સખવા કરતાં વતન તદ્દન જુદા જ પ્રકારનું રાખે છે. આવા

માણસો જનસમુદાય પર શી રીતે અસર કરી શકે? પ્રમાણીકતા એ જ પત્રકારનો મુદ્રલેખ હોવો જોઈએ.

તકને અભાવે

શ્રીઓ આ ધંધામાં બહુ ઓછો રસ

લે છે એ ખરેખર શોચનીય છે. યુરોપ જેવા આગળ વધેલા દેશમાં પણ પુરોના પ્રમાણમાં બહુ થોડી શ્રીઓ પત્રકાર તરીકે કામ કરે છે. તેથી તેમનામાં બુદ્ધિ નથી કે એ દીશામાં કામ કરવાની હુશીઆરી નથી એમ તો કોઈ કહી શકે એમ નથી કારણ કે પત્રકાર તરીકે નહિ પણ લેખક તરીકે શ્રીઓએ જગતના સાહિત્યમાં મુદર ફાળો આપ્યો છે. પત્રકારિત્વ પરત્વે તેઓ ઉદાસીનતા એવું છે એ ખરું છે પણ તેમને તે માટે જોઈતી તક જ આપવામાં નથી આવતી એટલે શ્રીઓ પછાત રહે એમાં નવાજ શી? શ્રીઓને

લેખિકા :—

અચ્યુબહેન લોટવાળા

સરખા હકકો આપનાર વિચાર્યત જેવા દેશમાં પણ શ્રીઓને દેનીકપતના તંત્રી તરીકે ભાગ્યે જ નીમવામાં આવે છે. એટલું

જ નહિ પણ ઉપતંત્રી તરીકે પણ શ્રીઓ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં કામ કરે છે. આમ તકને અભાવે શ્રીઓ પત્રકાર તરીકે જોઈએ તેવી કોતી સંપાદન કરી શકતી નથી. મોટા મોટા પત્રકારોનો અભિપ્રાય છે કે

જીઓ રીપોર્ટર તરીકે 'બહુ સારું' કામ કરી શકે છે. સામા માણસનું દ્રષ્ટિબિન્દુ અને માનસશક્તિ જેટલી ત્વરથી એક જી સમજી શકે છે તેટલી ત્વરથી પુરૂષ સમજી શકતો નથી. ગમે તેટલી મુશ્કેલી હોય છતાં જી ખતથી અને ઉત્સાહથી રીપોર્ટિંગના કામ કરી શકે છે. કોઈનો 'ઇન્ટરવ્યુ' લેવા હોય તો જી બહુ સહેલાઈથી લઈ શકે છે કારણ કે સમજાવીને કામ કરી લેવાની કળા જીમાં બહુ વિકસેલી હોય છે. લોડ લેવર લુમે જીઓની રીપોર્ટિંગની નીપુણતા માટે ઘણી પ્રશંસા કરી છે. રીપોર્ટિંગના કાર્ય માટે તેઓ બહુ સારો અભીપ્રાય છે. તેમણે કહ્યું છે કે,

Reporting is a very responsible work and this is a point that is often overlooked, the reporter is the outside representative in many cases the only human link between the paper and the hundreds of thousands or millions as the case may be, who read it.

કામની કસોટી

વિલાયતમાં આપા જવાબદારીભર્યા કામની કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યા છતાં પ્રમાણમાં બહુ ઘેરી જીઓને તંત્રીખાતામાં રાજવામાં આવે છે, આવે અનુભવ મેળવ્યા પછી પણ જી જીઓને ઉચ્ચ હોદ્દા ન આપવામાં આવે તો તેમના પ્રત્યે અન્યાય નથી થતો તો બીજું શું? યુરોપમાં મોટા પ્રમાણમાં રીપોર્ટર તરીકે જીઓ કામ કરે છે પણ એ સંકુચિત ક્ષેત્રમાંથી તેમને આગળ વધવાની તક ન આપવામાં આવે તો શયદા શું?

જો યુરોપમાં આ સ્થિતિ છે તો હિંદી જીઓને તંત્રીની ખુરશી મેળવવાનું માન તો લાગે જ મજે. રશીઆ શિવાય કુનીઆના હેઠળ પણ લાગમાં જઈએ તો માસીકોની જી તંત્રીઓ ઘણી મળી આપશે પણ દૈનિક પત્રની અધિકારી તો બહુ ઓછી મળશે. જીઓ લેખકો તરીકે ફતેહમંદ થઈ છે તો તંત્રી તરીકે ઉજવણ કરાડીદો કેમ ન સંપાદન કરી શકે? એક જી જો ઉપતંત્રીની પરીક્ષામાં નિષ્ફળ નીવડે તો જીઓ એ કામ માટે નાવાયક છે એવો સીકકો ખેસારી દેવામાં આવે છે! પણ મોટા પ્રમાણમાં પુરૂષો નીષ્ફળ નીવડે છે તેનું શું?

હિંદુસ્તાનમાં તો જી લેખિકાઓ મેળવવી મુશ્કેલ પડે છે તો રીપોર્ટર અને તંત્રી તરીકે કામ કરવાની આશા તો તેમના તરફથી ક્યાંથી જ રાખી શકાય? લેખ લખી મોકલવાની શિક્ષિત જીઓને વારંવાર અરજ કરવા છતાં નીરાશા જ મજે છે. એનો મને અંગત અનુભવ મળ્યો છે. આનું કારણ ઉત્સાહના અભાવ શિવાય બીજું શું હોઈ શકે? કેટલીએ શિક્ષિત બહેનો એવી છે કે જો ધારે તો તેઓ ફાજલ વખતમાં લેખો લખી શકે પણ એ પ્રેરણા જ તેમનામાં સ્પુરતી નથી. પત્રોમાં જીઓને લગતા કેટલાએ પ્રશ્નો ચર્ચવામાં આવે છે પણ મોટે ભાગે તે દરેક પુરૂષ લખેલા હોવાથી સ્ત્રીનું દ્રષ્ટિબિન્દુ રહી શકતું નથી. એટલે જીઓ જો આ કામ ઉપડી લે તો જીસમાજની તેઓ અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે એ નીઃસંદેહ વાત છે. જીઓ જો પત્રકારીત્વમાં ન્તેરૂંય તો વખતનો સફળ યોગ કરી શકે એટલું જ નહિ પણ પોતાને અને જાતસમાજને પણ ઉપયોગી

ચઈ પડે. સ્ત્રીઓ એ રહેતે કમાઈ પણ શકે, પણ પુરુષોની માફક આજીવિકાનું સાધન ન બનાવે એટલે એમને પોતાનું અંતઃકરણ વેચી ખીજના મુર પ્રમાણે નાચવાની જરૂર નહિ રહે. આને લીધે પણ સ્ત્રીઓએ આ કામમાં પડવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

રશીઅન સ્ત્રીઓને પગલે

પત્રકારિત્વનું કામ શીખવા માટે સ્ત્રીઓ માટે વર્ગો ખોલવા લેખકોએ અને શરૂઆત રીપોર્ટીંગથી કરવી લેખકોએ, લીંદમાં ભાગ્યે કોઈ સ્ત્રી રીપોર્ટરનું કામ કરતી હશે. આ અનુભવ મેળવ્ય, પછી જો સ્ત્રીઓને નંત્રી કે ઉપતંત્રી તરીકે કામ કરવાની તક ન આપવામાં આવે તો તે સામે સ્ત્રીઓએ સખત વિરોધ કરવો લેખકોએ. સરખા હકકોની વાતો કરનારને લેખકો દારીબરી જગ્યા સ્ત્રીઓને આપ્યા વગર છુટકા નહીં થાય.

રશીઆમાં સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં રીપોર્ટર તરીકે કામ કરે છે એટલું જ નહિ પણ મોટા મોટા છાપાઓનાં તંત્રી તરીકે પણ કામ કરે છે. લીંદા સ્ત્રીઓ આ દિશામાં રશીઅન સ્ત્રીઓને પગલે ચાલે એવી આશા રાખવી જરાએ વધુ પ્રગતી નથી.

પત્ર એ એક સત્તા છે. એનો પ્રભાવ એટલો અધો છે કે એ સત્તા મોખરે નહિં તો ખીજે નંતરે તો જરૂર આવે. એ સત્તા તો ભવલક્ષા રાજ્યોને ય ઉચ્ચત્રાવી મારવા શક્તિમાન છે. સુરોપના છેડા સુદ્ધ વખતે વિનાયતમાં એરક્ટીયની સત્તાને ઉચ્ચત્રાવી નાંખનાર લોડ નોથ કલીફનાં જ પત્રો હત્યા, આ કારણને

લીધે જ કોઈ પણ પ્રમુખીય ચળવળ વખતે સત્તાવાળાઓ તરફથી વતંભાનપંત્રોના હકકો પર સૌથી પહેલી ત્રાપ મારવામાં આવે છે. પ્રચારકાયં કરવાનું એ સૌથી અગત્યનું સાધન છે. વકતાઓને પણ દીશામુચન કરનાર અને તેમનાં આખ્યાનોનો કાગળની પીક પર દુનિયાભરમાં પ્રચાર કરનાર પણ વતંભાનપત્રો જ છે. આવા એક અમૂલ્ય સાધનનો લાભ લેવાનું સ્ત્રીઓ સુકે એ કેમ ચાલે? અન્યાયોના વાઙ્મયી ઘરાએડી સ્ત્રીઓને સાડું તો એ વાદ્યોનો ઘોર ઓ વિખેરવાનું આ એકનું એક સાધન છે એટલે તેનો જેટલો અને તેટલો ઉપયોગ તેમણે તો ખમુસ કરવો લેખકોએ. પુરૂંત્રાથી જ ચત્રાવાતાં અને પુરૂં પોની જ પીરમેલી વાનગીવાળાં પત્રોમાં પુરૂં પોના લુદ્ધો સામે પોકાર કરતાં ઘણાં પ્રગટ થવાની આશા રાખવી એ મિથ્યા જામ છે. એ લોકો તો પોતાના પત્રોમાં સ્ત્રીઓ માટે ફેશનનું પાનું રાખી અગર સ્ત્રીઓને મગતા નજીવા પ્રશ્નો ચર્ચા તેમની દષ્ટિને ખરી વસ્તુથી અજાગ રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સ્ત્રીઓ જો પત્રકાર તરીકે કામ કરતી થાય તો પોતાના હકકોને મગતા સવાલો પર લખાણ કરી નકામા પ્રશ્નોને નકન દાંડી દઈ સોસમાજને સીધો રસ્તો બતાવી શકે.

લિંદની સ્ત્રીઓ એટલી અધી શરમાળ અને હંડા સ્વભાવની છે કે પુરૂં પોની વચ્ચે કામ કરવાની તેઓ લીંમત કરી શકતી નથી. ઘેર બેસી માસીકો માટે લખવાનું હોય તો કેટલીક સ્ત્રીઓ કણુક કરે છે પણ છાપખાનામાં જઈ પુરૂં પોનાં રોગાંની વચ્ચે કામ કરવાનું કે લોકોમાં ભટકી રીપોર્ટીંગ કરવાનું કામ ઉપારી લેતાં તેઓ અચકાય છે.

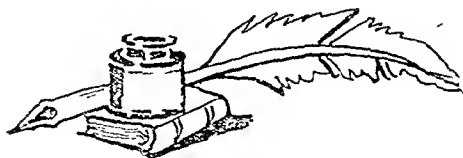
અનુભવનાં અવવાણાં

કેટલીકોને સંભોગો ન અનુકુળ હોતા નથી; શુદ્ધની જવાબદારીને લીધે આ દિશામાં કામ કરવાનો તેમને વિચાર પણ નથી આવતો. શ્રી. હંસાખ્દેન મહેતા જેવાં મુશક્કિત, જગતની મુસાફરી કરનાર, શુદ્ધિમાન લેખિકા પણ, શુદ્ધની જવાબદારીથી મુક્ત હતાં તો 'હિંદુસ્તાન' સાપ્તાહિકમાં પ્રો. ખુશાલ દી. શાહ સાથે થોડો સમય કામ કરી શક્યાં. પણ જે સ્ત્રીઓ શિક્ષકા તરીકે કામ કરે છે તે આ દીશામાં કામ કરવાને પ્રવૃત્ત કેમ ન થાય? સ્ત્રીઓના હકો માટે સ્ત્રીના ધર્મશાસ્ત્રી સ્ત્રી શિવાય બીજા કોણ પ્રચારકાઈ કરી શકે? વર્તમાનપત્ર એ આપણામાં ભાવના રેડનાર, જ્ઞાનદીપ પ્રગટાવનાર અને આપણા વિચાર ધડનાર એક શક્તિ છે. મહાત્માજીએ પોતાનાં 'નવજીવન' અને 'યંગ ઇન્ડિયા' એ બે વર્તમાનપત્રોદ્ધારના જ કંદેક સુપુત્ર આપણોને ચિંતનવંતા કર્યા છે એ ક્યાં કોઈથી અજાણ્યું છે.

પત્રકારિત્વમાં અનુભવની મોટી જરૂર છે. બહોળા વાંચનવાળા અને દરેક વિષયમાં ઉંડા ઉતરેલા તેમજ અંતરબલપૂર્ણ પ્રતિભા તાત્કાલિક તોડ કાઢી શકે તેવા

માણસો જ એમાં રહેલાઈથી ફતેહ મેળવી શકે છે. સ્ત્રીઓમાં તો શિક્ષણ જ ફક્ત એ ટકા છે અને વાંચન પણ બહુ મોટું છે એટલે આ ધંધામાં પારંગત થવાને બહુ સમય લેઈશે. પત્રો વાંચવામાં એ હીંદી સ્ત્રીઓ હવે રસ લેતી થઈ છે. એવી જ રીતે સર્વાંગી સાહિત્યના વાંચનમાં ઉત્સાહ લેતી થાય એ બહુ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

પુરૂષોની વચ્ચે કામ કરવા માટે નીડરતાને પોષવી જોઈએ. સમાન હકો માટે લડનારને પોતાના હિતની આદે આવતી નબળાઈને તિલાંજલી આપવી જોઈએ. ધરના સંકુચિત ક્ષેત્રમાંથી નીકળી બહારના બહોળા ક્ષેત્રમાં કામ કરવાની વૃત્તિ દરેક સ્ત્રીએ કેળવવી જોઈએ. ફરીના અભેદ કિલ્લાને તોડવા વર્તમાનપત્રો એક તોપની ગરજ સારું છે તો એની મદદથી તે કિલ્લાના દરવાજા તોડી સમાજમાં સ્ત્રીઓએ પોતાનું સન્માનલયુક્ત સ્થાન પ્રાપ્ત કરવામાં દીસ શા માટે કરવી જોઈએ દરેક જાતના અતંદ્રાધેને દૂર કરી પોતાની મેજેજ તક ઉભી કરી આ અમોઘ ધર્મી આરથી સજ્જ થઈ સ્ત્રીઓ માટે સમાજે ઉભાં કરેલાં ફરીઅંધનો તોડવાનાં સ્ત્રીઓ જ પ્રયાસ કરશે એવી આશા નવા વર્ષના આરંભ સમયે રાખું છું.

રણના રણકાર

(સ્વાતંત્ર્ય યુગનો ભાવનાશીલ ગાય)

(બેને, સખી ડાહરીયો કાલીદીને કાંદે.....એ ગાદ)

હરિ, સખી રણના રણકાર નાદ ઝીલી,
આનંદ કેરી છોજે રમેરે !

હરિ, સખી યુગયુગના ભાવને જગાડી,
નવયુગ નાદ મોનમ ભરેરે !

નવિન નાદ નવિન યુગ-ઉપા રણકારતા;
હરિ ! એના નાદે ઉર પાંખડી થી ખીલી,
એ ઝીલી, આનંદ કેરી છોજે રમેરે !

શેષને જગાડતી ને પૃથ્વીને હલાવતી;
હરિ ! એની બંસી મુણતાં મુડીલી,
એ ઝીલી, આનંદ કેરી છોજે રમેરે !

સ્વતંત્રીને જોગણીનાં વંદે રમી રલા;
હરિ ! એને જોજે બંધન જેડી દીલી,
એ ઝીલી, આનંદ કેરી છોજે રમેરે !

સ્વતંત્રીને માંદિં સ્વતંત્ર થોડું ઉમેરતાં;
હરિ ! સ્વદેશે ભારત આનંદ કેરી હેલી,
એ ઝીલી, આનંદ કેરી છોજે રમેરે !

વિહાર :

પ્રિયવદન બધી,

પૂઝાતો-

..... [એકાન્કી-

પાત્રો

ઈંદુનાથ

કિરણ

સ્થળ: ઈંદુલવન.

('ઈંદુલવન' નું વિશાળ સી-
વાનખાનું નમીનથી
ઉત્ત સુખી વૈભવ વિશાસની સામ-
ગ્રીની સમવદથી ભર્યક છે. ઉત્તર
દક્ષિણ દિશાની દિવાલનાં ખારણાં
ખન્ને તરફના રાચનખંડમાં પડે
છે. પૂર્વ તરફના ખારણામાંથી
અંદરના ખંડમાં જવાય છે.
પશ્ચિમ દિશામાં સીવાનખંડનું
અવેશકાર છે. ચારે બાજુનાં બાજુ
મનોહર થઈ લટકે છે. નમીન
માંથી માલીઆથી ઠંકાઈ મચેલી
છે. ગરમે વિશાળ ટુબલ અને નેની
આગપાસે ચોક્કા, કોચ, ખુરશીઓ
ગોડવેશાં છે. દિવાલો પર જગતના
મરાઠુર ચિત્રકારોનાં ચિત્રો લટકે
છે. ખુણીઓ પર કુશળ શિલ્પી-
ઓની ઘડેલી પ્રતિમાઓ ગોડ-
વવામાં આવી છે.)

ઈંદુનાથ: [ચાલીસ વર્ષની
જગભગના, ચુસ્ત સનાતની

- આ શા દી પ

- નાટક].....

પાત્રો

દાકતર

શાંતિલાલ

રમા

સમય: સવારનો.

ઈંદુરાય [કિરકેરાઈને છતાં
ધીમે રવરે]: આહ વર્ષના
છોડરાને આટલું બધું ક્યાંથી
સહે? જરૂર એને ખીન્નબોએ
ચડાવ્યો છે. નહિં તો મારી
મેતરાબીના છોડરાને એ દેહ
પૂળની ઓરડીમાં લઈ
વ્ય.....

ગણતા, લક્ષ્યાધિપતિ દક્ષિણ દિશાના
ખારણામાંથી દાકતર સાથે દિવાનખંડમાં
આવતા દેખાય છે. તેમના વદન પર
વિપાદની રૂપરૂ રેખાઓ તરવરે છે.]
દાકતર, તમને કેમ લાગે છે?

દાકતર [ગંભીર ભાવે]: ઈંદુરાય શેઠ,
લોહીનું દવાણુ બહુ છે. કિરકેરાઈને ત્રીધે
તાવ હજી એએક દિવસ ઘરે તેમ લાગતું
નથી. એને

ખૂબ શાંતિની
જરૂર છે.

લેખક: સીતારામ જે. શર્મા

ઓહ-ઓ!
આ જુવો
બાપાજીએ પે-
લા બિચારા-

ઈંદુરાય [આલુના સોફા પર પછડાય છે. ચિંતાથી
તેના કપાળ પર કરચલીઓ વળી છે,
છતાં મક્કમતાથી હોઠ મિઠાવેલા છે]:

દાકતર, આ નવું પુનં જ છે ને?
આજકાલ લોકોને જાણે ખીલું કંઈ
કામ જ નથી. એટલે ધર્મિયોને વરલા-
વવા બેઠા છે.

રમા [લગભગ દોડતી આવીને]:
[દાકતર એકદમ ડોકે છે, રમાની પાછળ
ને ચાંદર લગ છે. ઈંદુરાય બિચાર નિમ-
ન બેસી રહે છે]

દાકતર, દાકતર.....

કિરણ [ઈંદુરાય અને રમાનો એકતો
એક પુત્ર, રેશમી ગાદલાંવળા મોંધામુલા
પત્રંગમાં પડે પડે, બેજાન દશામાં ધુસી
મારે છે]:

ઓને લાડીથી મરાવ્યા-ભિયા દેવા તડોતડ
લાકડીઓ મારે છે-બિચારા, બિચારા
એમને દર્શન શું કામ કરવા દેતા
નથી?-રમા જહેન....!

રમા [ગમગીન. કિરણની પામે આવી
તેને મરતકે લાય મૂકી]:

કિરણ, બેટા, અહિં ફાઇને મારતું
નથી. બાપુ, તું મુઠ લ.

[કિરણુ બાંધે દાકતર સામે લુરે છે.
દાકતર તેને ઇશારતથી શાંતિ સાચવવાની
બકામણ કરે છે.]

કિરણુ [વળી ચમકીને]: આપુછએ.
પેલા બિચારા રતનાને કેવા ધક્કા મરા-
વ્યા?—આ, આપણા ભગવાનનાં દર્શન
કરવાથી તો એ પાવન થાત;—એ બિચારો
કેવો રડતો હતો?—અર્થથી તે અંગનાનાં
પગથીયાં પર પડી ગયો, એને વાગ્યું ને
લોલી નીકળ્યું, છતાં આપુછ એને કેવા
ધમકાવતા હતા?—આ, તે પછી આપુછને
કંઈ કંઈ નહિ?...”

રમા: [એની આંખોમાંથી આંસુ વહેતાં
હોય છે, ને સાક કરી]:

ભાઈ, આપણે તારા રતનને બોલા-
વીશું હોં, તું હમણાં સુધી જા. દાકતર
કાકા તને ઉંઘી જવાનું કહે છે.

કિરણુ: [બેકામ]: એમ, એમ, તું
રતનને બોલાવીશ—આપુછ તારી પર ગુસ્સે
નહિં થાય? હું રતનને ઘર ગયો ત્યારે
એની આંખે મને ધમકાવ્યો નહોતો. પછી
આપુછએ તો એને ધક્કે મરાવ્યો.—ના, ના,
રમાજીન તું એને અહિં બોલાવીશ નહિં,
વળી આપુછ ગુસ્સે થશે.—એમના ભગવાન
અભદ્રાશે ને આપું ઘર ધોવાવાશે.....

દાકતર: [તેને ‘ડોઝ’ તૈયાર કરી]:
ભાઈ કિરણુ, તું આ દવા પી લે. જો તને
સાફ થઈ જશે. તું હમણાં થોડી વાર
ઉંઘી જા. પછી હું તારા રતનને અહીં
લઈ આવશા.

કિરણુ: એમ, એમ, દાકતરકાકા; ના,
ના. પણ તમારી પર આપુછ ગુસ્સે થશે.
તમે એવું સાદસ ન કરતા.

દાકતર: [સમજાવટથી] તારા અપ્પ-
જીએ મને રંગ આપી છે. લે આ દવા.

કિરણુ: દવા પીઉં તો આપુછ રતનાને
મારી પાસે રમવા દેશે?—લાવો, લાવો,
—મારે રવિવારના સરઘસમાં જવાનું છે.
હું હવે નહિં બોલું હો દાકતર કાકા.

(તે દવા લઈને પીએ છે. ધાર્મિક
લીપણ મૈન પથરાય છે.)

રમા [સચિંત—ધીરે સ્વરે]: દાકતર,
તમને કેમ લાગે છે?...

દાકતર: રમા બહેન, આસ ચિંતા નેવું
નથી. પણ એ આમ વારંવાર ઉત્કેરાઈ
જાય છે ત્યાં સુધી જરા ગંભીર ખડું.

રમા [સજ્જન નયને]: દાકતર, મારો
એકનો એક કિરણુ...

(તેનાથી રડી જવાય છે)

દાકતર: રમાબહેન, આમ ન કરો. જરા
તો દિંમત રાખો.

રમા [રડતાં રડતાં]: દાકતર દિંમત
શી રીતે રાખું? મારી જીવનજ્યોત
જુઝાવા...[તે હોઠ કરડે છે. અમંગલ
શબ્દોને હોઠ વચ્ચે દાખી રાખે છે]

દાકતર: જુવો દવાની અસરથી એ
જરા શાંત થાય છે.

રમા: દાકતર, મને અમંગલના બણ-
દારા સંભળાય છે.

દાકતર: ધીરજ રાખો બહેન. હમણાં
એને સુવા દો. તમે ધડીલર બહારે આવો.
નર્સ અહિં બેઠી છે.

[જાનને મંદ પડેલે દિવાનખાનામાં આવે
છે. ત્યાં ઇંદુશય થાત કરતા સંભળાય છે]

ઈંદુશય: નહિ, નહિ, જ્યાં સુધી
હું ડૂકરી છું ત્યાં સુધી અમારા મંદિ-
રમાં એ દેડ લોકોને આવવા નહિં જ
દઉં. મી. શાંતિવાસ મારી તો તમને
પણ એ સલાહ છે કે તમે આ જ્યાં

ધતીંગ ઝોડી દો અને ખીલું. કંઈ કામ કરો.

શાંતિલાલ [હરિજનો માટે કામ કરનાર]: શેઠ, આપ તો સ્વરાજની ચળવળમાં આજ સુધી આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા, અને ખાદી માટે ભાખણો આપતા હતા.....

ઈંદુરાય [શુસ્કારથી-વચ્ચે જ]: એ શું અમારો ગુન્હો થયો? અમને સ્વરાજ નોંધ્યો છે, પણ ધર્મનો નાશ નોંધતો નથી!

શાંતિલાલ: પણ માણસ માણસનો સ્પર્શ કરે તેમાં ધર્મનો.....

ઈંદુરાય [પહેલાંની જ ઢળે]: મિસ્તર મારે તમારું ભાખણ સાંભળવું નથી. તમે અધિધી ચાલ્યા જાઓ.

[શાંતિલાલ ચાલવા મરે છે ઈંદુરાય શુસ્કારમાં બેસી રહે છે]

રમા: [ધીરેથી પતિ પાસે આવી મમતાળુ ભાવે]: તમે કિરણની સાથે તો જુવો. એની ખાતર.....

ઈંદુરાય [વચ્ચે જ]: શું તમે અધાંએ મને ચીડવવાનો જ સંકેત કર્યો છે?

દ્રશ્ય ખીલું

સ્થળ: એ જ,

સમય: ત્રીજો પ્રહર

(ઈંદુભવનમાં નોકરચાકરાની દોડદોડ પતી જણાય છે. એક મારદ એકએક દસ્તાખ પાસે આવી હવા રહે છે, તેમાંથી કતરી દાકતર કતાવળે જમલે. રિવાજખાનામાં પ્રવેશો છે. બારણા આગળ જઈ ઈંદુરાય દાકતરને મળે-છે.)

દાકતર: કેમ છે કિરણને?

દાકતર: શેઠ, હમણાં કિરણને જરા ઉંઘ આવી છે. પરંતુ તમે ત્યારે તને એને આધાસન આપશો તો એને હીક થશે.

ઈંદુરાય [જરા સંયમ સાથે]: દાકતર, એતો રતનને યોગાવવાની છઠ્ઠ પકડે છે.

દાકતર: અત્યારે દહીંની સ્થિતિ એવી છે કે જો તમારે એને જલદી સાબે કરવો હોય તો રતનને યોગાવવો નોંધ્યો.

રમા [કરગરતી]: આપણા એ એકનાં એક લાડકવાયા માટે તમે એટલું પણ ન કરી શકો?

ઈંદુરાય: શું મારે વાપણવતા ધરને અભગાવવું?

રમા: અત્યારે તો બધા જ એમને અડવા તૈયાર છે.

ઈંદુરાય: એટલે મારે પણ ગાડરીઆ પ્રવાહમાં તણાવું?

દાકતર: ચાલો સાહેબ, હું હવે જઈશ. જો મારી જરૂર પડે તો મને 'ફોન' કરજો. પણ શેઠ તમે ખીજા કોઈની ખાતર નહિ તો કિરણની ખાતર પણ નમવું મૂકો એથી મારી સલાહ છે:

(દાકતર નત્ય છે રમા કશ્વભાવે પતિ સા. નેઈ રહે છે)

(પરો પડે છે.)

ઈંદુરાય [સચિત]: તમારા ગયા પછી જો કલાક હીક ગયા, પણ તે પછી તો તે બહુ જ ઉસ્કેરાય છે.

દાકતર: ચાલો, નોંધ્યો એને.

(જાનને કિરણવાળા યોરડા તરફ નત્ય છે. દાકતરને લેતાં જ રમા તેની તરફ ધસે છે. એની જાનને આંખમાંથી આંસુ દહડતાં હોય છે)

રમા: દાકતર, દાકતર, મારા કિર-
ણુને બચાવો.

(બધો વખત કિરણનો બડબડાટ ચાલુ
હોય છે.)

કિરણ: બાપાણ આવ્યા?—અરે, એ તો
પેલા બિચારાએને ક્ષાત્રીએ મરાવશે—તમને
પગે ત્રાણું, બાપાણ એ બિચારાં નિર્દોષ
છે—રતનને તમે ન ધમકાવો એને તો હું જ
લઈ આવ્યો છું—તમેજ કહેતા નહોતા કે
માણસ માત્ર જીવવાનનાં બાળક છે અને
એનાં દર્શન કરવાથી તો પતિત પણ
પાવન થાય—એટલે જ હું રતનાને પાવન
કરવા દેવધર આગળ લઈ આવ્યો—ના,
ના, એને ન ધમકાવો, એનો કંઈ જ વાંક
નથી, વાંક મારો છે, લેઈએ તો મને મારો,

(તે કંઈજાને બંધાયે ચાલે છે, આમ તેમ
હાથ પીંછેલા, તે ઈંદુરાય આગળ હાથ
લેકે છે.)

દાકતર [આગળ જઈ, કિરણને સુવા-
ડતાં]: કિરણ, ભાઈ, સુધ જી. હવે તો
રતનને રોજ આવવા દેવાનું બાપાણએ
કહ્યું છે.

કિરણ: એમ, એમ,—વાહ, વાહ,—ના,
ના. પણ મને વિશ્વાસ નથી એસતો.—બાપાણ
એ બાપાણને જરૂર મારશે...

(રડતી આંખે રમા પતિ ગામ જાય છે.)

ઈંદુરાયની આંખ પહેલી જ વખત નરમ
બનેલી જણાય છે.)

રમા [પાસે જઈ]: તમને આ છોક-
રાની ચે દયા નથી આવતી?

ઈંદુરાય: હું શું કરું, કો?

રમા: એક વખત તો એની પાંચ
આવી એને સમજાવો. આ તો પિતૃવની
કસોટી છે. તમને તમારા એકના એક
દિક્ષ કરનાં ચે આમડુંદીઓ ધર્મ વધુ
ચલાસો છે?

(ઈંદુરાય ગંભીર બને છે. તેનાથી ક્ષાત્રી
સંકટ નથી. પણ એની આંખમાં પિતૃ-
ત્વ પ્રગટે છે.)

ઈંદુરાય [છેક તેની પાસે જઈ, એને
કપાળે હાથ મૂકી]: ભેટા, કિરણ, હું
તારા રતનને નહિં મારું, હો.

કિરણ: એમ, એમ—સાચેસાચ.

દાકતર: કિરણ, બાપાણ હવે કદી
એને નહિં મારે.

ઈંદુરાય [મમતાથી]: હા ભાઈ, તું
સાંતિથી હમણાં સુધ જી.

કિરણ: બાપાણ, હવે મને આનંદ
થયે, ખસ હવે તો હું સુધ નહિં રડું.
મારે રતનાને લઈને સરઘસમાં જવાનું
છે—હું હવે એને ગળે ભેટી પડીશ.—વાહ
વાહ, બાપાણ કેવા ભક્ષા છે?—રતન,
રતન, હવે તને આ ધરમાં કોઈ અટકા-
વવાનું નથી.

(રતનને લેતા હોય તમ તે હવામાં
હાથ ફેરવે છે.)

દાકતર [કિરણને સુવરાણવા મથતો]:
ભાઈ તું નિરાંતે ઉઘી જી તો. તને
પછી સરઘસમાં મોકલાયીશું હો.

કિરણ: નહિં, નહિં, દાકતર કાકા,
હવે તો હું સુવાનો નથી. હવે તો રત-
નની સાથે જ રમીશ.—વળી પાછા બાપાણ
કદાચ ગુરસે થાય તો?—એમણે પેલાએને
કેવા માર મરાવ્યો હતો?

રમા [દાકતરના મોં પરના પક્ષાત્તા
લાવે લેઈ તેની પાસે જઈ]: દાકતર,
કેમ લાગે છે?

દાકતર [ગંભીર ભાવે]: હવે ખુબ
લેરથી દોડે છે, માથાપર લોટીનું દખાણ
વિશેષ છે, જતાં બહુ ચિંતા કરવા લેતું.
નથી.

રમા: દાકતર સાચું કહેજો હોં, મારી
તો એ એકની એક આશાનો દીપક છે.
તમે હમણાં અહિંનું રહેજો. [ઈંદુરાય
તરફ જોઈ] એમને આ શું સુઝયું?

(ઈંદુરાય આમતેમ ફરતો હોય છે)

કિરણુ [પધારીમાંથી ઉછળતો]: ચાલો,
ચાલો સરખસ આવી પહોંચ્યું—હરિજનોનું
સરખસ ચાલ્યું—[તે ઉભો થવા જાય છે,
તેને તેમ કરતાં દાકતર રોકે છે]—તમે
મને પાછા કેમ રોકો છો?—શું મને સર-
ખસમાં નથી જવા દેવાના?—આપણે
તમને ધમકાવ્યા?—બુઝો, સાંભળો, એ
બધા—ના, ના, મારો રતનો મને બ્રાહ્મણ
છે, મને કોઈ ન રોકશો, જવા દો

(ફરીથી તે નેસથી ઉછળે છે. દાક-
તર તેને પકડે છે. તેટલામાં કિરણુ
તું મુખ વક્ર અને છે, તેની આંખો
ફાટી જાય છે, તે જોઈ)

રમા [ચીસ પાડીને]: દાકતર, મારો
કિરણુ, એને બચાવો, બચાવો, બ્રાહ્મ-
મારો એકનો એક આશાદીપ જુઓ
ચાલ્યો, બ્રાહ્મ

[તેને મુઠ્ઠા આવે છે.]

ઈંદુરાય તેને મદદ કરવા દોડે છે. એટ-
લામાં દાકતરના હાથમાં જ કિરણુનો
છેલ્લો શ્વાસ રફાને માટે બંધ થઈ
જાય છે.)

દાકતર: શેઠ, રોક!

ઈંદુરાય [ચમકીને]: દાકતર!

દાકતર: કિરણુ ગયો.

ઈંદુરાય: હેં—એ—એ—

(તેનું ગળું ફાટી જાય છે.)

તે પણ ફાટી પડે છે. એના તુટક તુટક
શબ્દો સંભળાય છે.)

કિરણુ-ગયો—મારી છદ્-રતન તું જ હવે.
તો મારો કિ-ર-ણુ—

—પહોં પડે દ—

નવું ગર્વ
શા માટે?

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ચિત્રોના
ખંડો

સસ્તે દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે
તો આજે જ લખો.

અને હંમેશા જરૂરી ચિત્રોના ખંડોક મંગાવી
હંમેશા પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

પ્રગતિના

કે. હિરાબાઈ પટેલ.
 નેમણે યુનાઈટેડ કીંગડમ સ્કોલરશીપ
 મેળવી એમ. બી. બી. એસ. વડું
 ઇન્ક્ટરી અભ્યાસ માટે યુરોપ તરફ પ્રયાણ
 કર્યું છે. એમને વીઝમનું માન નામદાર
 ગાયકવાડના બંધુ જે. સી. સંપતરાવ
 ગાયકવાડના પ્રમુખપણા હેઠળ પ્રાઈના
 સમાજ હેલમાં ગાયકવાડના આગ્યું હતું.

મીસ હોલા શરેટર.

પરેચ્યુટમાં ખુબ ઉંચે વીમાનમાં ઉડ્યાનો
 રેકર્ડ આ જર્મન આગાએ નોંધ્યો છે.

હિંદની સ્ત્રી જનતા વિજ્ઞાનિક વેગથી
 ઉંચા સ્થાનો ઉપર સ્ત્રીઓ નીમાતી
 તેઓ સફળ થાય છે. તે આન સ્ત્રી-
 ક્ષેત્રોએ પ્રત્યેક માસે રજુ કરવાનો
 આશા છે કે વાચક સમુદાય

પંથ પર

હું. ઈન્દુભત્તી પંડિત.
કોલ્હાપુરની કોલેજની આ ચીઢાયાનીને
કોલ્હાપુરની કોલેજની બાળાઓની
વકતવકગાની હરીકાથ માટે
પ્રેરુ. ઇનામ મળ્યું છે.

સર્વલક્ષી પ્રગતિ સાધી રહી છે. ઉંચા
જાય છે. ઉંચી મનાતી પરીક્ષાઓમાં
જનતાનું ગૌરવ વધારનારી જાહેનોના
હવેથી અમોઝે નિરધાર કયોં છે.
અમને સહકાર આપો-ત્રી.

મીસ. સીસીલીયા પેરેરા.
દીનના જોલા યાનુ સોલીસીટર.

શારદા એક્ટ અને વયમર્યાદા

આ સામાજિક સુધારાને નિષ્ફળ
જવાના કારણોની સમાલોચના
આ ન્હાનકડા લેખમાં રજુ થાય છે

લેખિકા

શ્રીમતી સ્નેહલતા.

સામાજિક સુધારાઓમાં સર્વો-
ત્તમ મનાતો એવો શારદા એક્ટ પસાર
થયે લગભગ એ વર્ષ તો વીતી ગયાં છે.
આ અલ્પકાળનો અનુભવ શીખવે છે કે
આ કાયદાનું ધારાપોથી ઉપર અદ્વિત્ય
દેવા છતાં પણ આગલનો કાયમનું છે.
તેમજ પ્રતિબંધીત લગ્નો દેશી રાજ્યની
સરકારમાં ચાલુ રહ્યાં છે. અને કોઈપણ પ્રકાર
ની બીજી વગર માતૃપિતાઓએ પોતાનાં
ન્હાનાં આગકાને 'પરજાવી'ને લગ્નનો લાવો
લીધો છે. મુસ્લીમ કોમે તો આ કાયદાની
ખુદ્દી અવગણના કરી છે. અને કેટલાક
ધર્માન્ધ આગેવાનોએ તો આ કાયદો
માત્ર મુસ્લીમ કોમને જ લાગુ પાડવો જોઈ
એ એવી જોરજોરથી જાહેરાત કરી છે.
એટલું જ નહીં પણ અન્ય કોમના
પ્રગતિશીલુઓએ પણ આ કાયદાને પોતા-
ની કોમને લાગુ ન પાડવામાં આવે એવા
અર્થનાં નિવેદનો મોકલ્યાં છે. આમ ત્ર-
ત્યેક જગ્યાએથી શારદા એક્ટનો એકધારો
વિરોધ થઈ રહ્યો છે. તેમજ વિદેશી
સરકારને આવા સામાજિક સુધારાઓ
મોટે જરૂર પણ પડતા નહીં દેવાથી
આવો-હુદર કાયદો ક્યાં સુધી સફળ

થઈ શકે તેની કલ્પના આપમેળેજ
થઈ શકે છે.

આથી જ શારદા એક્ટ નીચે સમગ્ર
દેશભરમાં લાગ્યે ઝડપ જોડા કોસો મંડાયા
છે. ગામડાઓને આ ધારાનું અસ્તિત્વ
છે કે કેમ તે પણ યાદ રહ્યું નથી. તેમજ
શહેરોમાં મસ્તી રહેતી ધમાચકડીમાં શારદા
એક્ટને યાદ કરવાની કે તેને માટે કંઈક
આંદોલન ઉપાડવાની જરૂરીયાત કોઈને
લાગતી નથી. અહીં તહીં કોઈ સુધારક
પક્ષોએ શારદા એક્ટના ખુદ્દા ભંગ સામે
પોતાનો નખજો અવાજ રજુ કર્યો છે,
પણ તે ઉપરાંત આ વર્ગે કંઈ જ
કયું નથી.

અત્યાર સુધી દક્ષિણમાં અખીત્ર
દિંદ સ્ત્રીસંરક્ષાએ શ્રીમતી વિશ્વનાથની
નેતૃત્વ નીચે શારદા એક્ટને અનુસરાવવા
માટે આંદોલનો ઉપાડ્યાં છે, તેઓએ
એક સમિતિ નીમી છે. આ સમિતિ-એ
આ દીશમાં કંઈક કામ કયું છે. પણ
એકંદરે એમ જણાય છે કે દિંદની
ધારાપોથીમાં માત્ર શોભાના ચાલુપણ
જોવા આ ધારો સંબંધી રાજ્યમાં
આગ્યો છે.

[૨]

ત્યારે આવા સુંદર ધારા પરત્વે લોકસમુહની આવી ઉદાસીનતા કેમ છે? શા માટે હિંદના લોકો આ ધારાનો જાણી નોંધને ભંગ કરી રહ્યાં છે? રાષ્ટ્રિય પતનને સ્તંભાવવા, તેમજ જ્વેતીય વિનાશને અટકાવવા માટે યોગ્યતા આ ધારા તરફ શા માટે લોકજનિ આટલી અળખામણી રૂપ ધરી મેડી છે? આ પ્રશ્ન ખરેખર અતી વિચારણીય છે.

પ્રગતિના પુનઃકોનો મહાન વિજય રૂપ, સામાજિક ક્રાંતિના સ્તંભરૂપ આ ધારાને અભિનંદવાને બદલે અત્યારે પ્રત્યેક પ્રાંતમાં તેની અવગણના થઈ રહી

છે, અહીંતહીં જવાગેલા દેશી રાજ્યો તેના ભંગને માટે સારી તક આપે છે. તેમજ સરકાર તંત્રની ઉદાસીનતાએ લોકવર્ગની ખીક ટાળી છે.

ત્યારે આવા સુંદર ધારાને નિષ્ફળ નિવડવાનાં ક્યાં કારણો છે? કથી વસ્તુઓ હજી પણ લાખખોની સંખ્યામાં થઈ રહેલાં બાળલગ્નો માટે જવાબદાર છે? આ સર્વે વસ્તુઓનું સાચું પૃથક્કરણ, અને તેને નિષ્ફળ બનાવનારા બળોની સાચી સમજણ આ ક્ષણે અતી આવશ્યક છે.

[૩]

હિંદ દેશનો સામાજિક સુધારાઓનો ઇતિહાસ આવા અનુભવથી જલોજ્જ્વળ ભરેલો છે. પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવાનો ધારો પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. અનીતિના મથકો ઉપર અંકુશ મૂકવાના ધારાએ પણ તદ્દન નિષ્ફળતા નોંધાવી છે. બાળકોના સંરક્ષણ માટે રચાયેલો કાયદો પણ કોઈ પાળતું નથી. આમ સામાજિક સુધારાઓ માટે યોગ્યતા લગભગ પ્રત્યેક ધારાઓની અસર શુન્ય સમી છે. આથી જ શારદા એકટ જ્યારે પડી ધારાસભામાં પસાર થયો ત્યારે તેના દેશવ્યાપી સાફદર માટે ખુબ શંકાઓ રહેતી હતી. અને એ અતી શોકપ્રદ છે કે હેલ્લા એ વર્ષના અનુભવમાં આ અમંગળ શંકાઓ આખરે સાચી પડી છે. શારદા એકટ બાળલગ્નો અટકાવવા નિષ્ફળ નીવડ્યો છે.

આ મ થવાનાં મૂખ્ય ત્રણ કારણો છે. પ્રથમ તો સામાજિક સુધારા

પછવાડે પ્રચંડ લોકબળ હોવું જોઈએ. આ લોકબળ વગર ઉપરથી ઠોકા બેઠા-ડાયેલા કોઈ સુધારાઓ સફળ થયા નથી. ભલે, સુધારાઓ ગમે તેટલા સુંદર હોય જતાં પણ જ્યાં સુધી આ સુધારાઓ પછવાડે લોકબળ ન હોય ત્યાં સુધી આવા સુધારાઓ નિષ્ફળ જ નીવડવાના.

પણ શારદા એકટ પછવાડે લોકબળ નથી એમ તો નાજ કહી શકાય. અલબત્ત પ્રત્યેક લેખકે, અને પ્રત્યેક રાજદ્વારી પક્ષે બાળલગ્નો ઉપર આકરા આપ વરસાવ્યા છે. જતાં પણ આ સંગીન સુધારા માટે પુરતો પ્રચાર નથી જ થયો. હિંદમાં યુવાન લેખકોના આદેશ કરતાં મંદીરના મહંતના શપ્થોને વધુ માન સાંપડે છે એટલે જ આવા સુધારા માટે લોકબળની ભૂમિકા તૈયાર કરવા માટે સતત શ્રમ કરવાની જરૂર હતી. જતાં તેમ નથી કરવામાં આવ્યું. શારદા એકટને નિષ્ફળ જવાનું આ એક કારણ છે.

આ ઉપરાંત બીજું પણ તેટલું જ ઉપયોગી કારણ તો એ છે કે શારદા એક્ટ એ યુગેશ્વરી ધાર્મિક માન્યતાઓ ઉપર પોતું આક્રમણ છે. આ ભૂમીના લોકોને માટે ૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વેની સામાજિક પદ્ધતિઓ હજી પણ બુદ્ધિગમ્ય લાગે છે. આથી જ ધાર્મિક અશીલુની અસરને ઉનાચાં શીવાય, ઇશ્વર અને તેના સાગરીતોના દંભને તોડ્યા શિવાય શારદા એક્ટ માટે યોગ્ય લોકબળ થઈ શકે તે ગાનવુંજ અશક્ય છે. જ્યાં સુધી હિંદુના માનસમાં રહેલાં ધાર્મિક તત્વ ઉપર સીધું આક્રમણ નહીં કરવામાં આવે ત્યાં સુધી સામાજિક સુધારાઓ થવા લગભગ અશક્ય છે.

પણ એક ત્રીજા દિશાથી પણ આ સવાલ ચર્ચાવાની જરૂર છે. હિંદુમાં માતૃપિતાની અસલ ગરીબાઈ પોતાના જાકડોને વહેલા પરણાવવાની પ્રેરણા આપી રહી છે. ખાસ કરીને છોકરીનાં માતૃપિતા તો એમજ સમજે છે કે છોકરીને સાસરે મોકલવાથી તેના આહાર અને તેની પાછળ થતું ખર્ચ પણ ઉમરશે.

હિંદુના ૮૦ ટકા જેવડા આમલગ્નમાં આ રિથિત છે. જ્યારે તેઓને પેટપુરતું અન્ન ના મળતું હોય ત્યારે તેઓ સંતાનને પરણાવીને જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવાની રવાબાવિદ્ ઇચ્છા થાય એમાં જરૂરે અકુરેતી નથી. પણ આ દ્રષ્ટિ-બિંદુનો જવાબ આપતાં કોઈ કહેશે કે તે અનંતની ઝાંઝપ એ જો બાળલગ્નની અનિષ્ટ પ્રથાની સહાયક હોય તો પછી ભૂલે મરતા માતૃપિતા પોતાના પુત્રને પરણાવે શું કરવા? શા માટે તેઓ પુત્રને પરણાવીને કંગાલ ઘરમાં એકનો ઉમેરો કરે? તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે

છે. પણ માતૃપિતા પોતાના સંતાનને પરણાવે છે કારણ કે “વહુ” ઘરમાં કામ કરે તો માતા પછી ખેતરમાં કામ કરવાને માટે મુક્ત થાય છે. આથી જ તેઓ પોતાના સંતાનોને પરણાવતાં જરાયે સંકોચ નથી પામતાં. આમ આપણા પ્રદેશની આર્થિક ગરીબાઈ બાળલગ્નની ચાલુ રહેલી પ્રજાલિકા માટે ઠીક ઠીક જવાબદાર છે.

ત્યારે શું થઈ શકે? શારદા એક્ટ જેવા સંગીન સુધારાને અમલમાં આણવા માટે શું ઉપાયો યોજવાં જોઈએ?

પ્રથમ તો શારદા એક્ટને સમગ્રવવા માટે પ્રત્યેક પ્રાંતે પ્રાંતે સ્ત્રીઓએ મુખ્ય મથક રચાવવાં જોઈએ. તેમ જ બાળલગ્નેથી થતાં અનર્થો આમલગ્નની આંખ સામે લાવવાને માટે શક્ય હોય તેટલા યત્નો કરવા જોઈએ.

તેમજ પ્રાંતમાંથી પ્રત્યેક તાલુકાવાર શારદા એક્ટની સમિતિ રચાવવી જોઈએ. આ સમિતિએ ધનારા લગ્નોની બરાબર નોંધ રાખી, બાળલગ્નને પ્રથમ જાહેરમાં બંધન કરીને (Ridiculous) અટકાવવું જોઈએ. જો એવા કોઈ માતૃપિતા જાહેર પ્રખ્તમતની અવગણના કરીને પણ પોતાના સંતાનોનું બારી બગાડવા તૈયાર થાય તો પછી આ સમિતિએ કાયદાનો આશ્રય લઈને પણ આમાં લગ્નો અટકાવવાં જોઈએ.

આ એક મુશ્કેલી છે. આ ઉપરાંત બીજી એક મુશ્કેલી પણ જે અતી અગત્યની છે તે એ છે કે વયમર્યાદા ઉપર પુષ્ટક પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. આથી જ પ્રત્યેક નીચાણમાં અને પ્રત્યેક કોલેજમાં વૈજ્ઞાનિક તત્વિય શિક્ષણ આ-

પણુ' નોંધએ. જ્યારે વૈજ્ઞાનિક ગતિય શિક્ષણ સહજ અને સરળ બનશે ત્યારે માતૃપિતાઓ પોતે જ બાળલગ્નો કરવા નહિં પ્રેરાય. અલબત્ત, આ કાર્ય અતી કઠણ છે. પણ 'બાળલગ્નોનો નાશ કરવા માટે આજ એક વ્યવસ્થારક સાધન છે.

તેમજ જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં સ્ત્રીઓએ શારદા એક્ટને સફળ બનાવવા માટે આંદોલનો ઉપાડવાં નોંધએ. દેશી રાજ્યોને આવેા ધારે તેમના રાજ્યમાં જાહેર કરવાની ફરજ પાડવી નોંધએ આમ થશે તો જ દેશીરાજ્યની સરહદમાં જઈને સુખેથી બાળલગ્નો કરીને આનંદ કરનારાઓ અટકી જશે.

આ સુચનાઓ પ્રમાણે જો ગુજરાતમાં કામ આરંભવામાં આવે તો સંભવ છે. કે શારદા એક્ટને માટે કંઈક ખરેખર સક્રિય પ્રયત્નો ભરી શકાય. પણ આવા કામ માટે તો અર્થગ ઉત્પાદ અને અણનમ ખર્ચ નોંધએ. ગુજરાતના

સમાજસેવકોમાં આ બેમાંનું કંઈ નથી. નથી તેમની પાસે ઉત્પાદન કે નથી ભાવનાત્મક. અંત્યારે જો ત્રણ સમાજસેવકો આ આ રીતે પાર પાડવા માટે મુંઝી સેવા કરી રહ્યા છે તે સિવાય આ ક્ષેત્રમાં કામ કરનાર અન્ય કોઈ નથી.

પણ સમગ્ર ગુજરાત અત્યારે તો રાજકીય જાગૃતિના ભેરમાં ઉછળી રહ્યું છે. આથી જ રાજકીય જાગૃતિના ફણા ફણે સામાજિક મુદ્દાઓની ચળવળમાં થોડીધણી પ્રગતિ થાય એવો સમય નજીક આવી રહ્યો છે. સમગ્ર આલગમાં પરિવર્તનને આણવાને માટે મથનારાં બહો ગુજરાતના બારણા ઉપર ટકોરા મારી રહ્યાં છે. નવજનતાનો શબ્દ વાતાવરણમાં ગુંજે છે. ભૂતકાળની અનિષ્ટ પ્રજ્ઞાવકઓને છેડતો કાળ કુચ કરે છે. સર્વ પ્રગતિકારને સાનુકૂળ છે. આથી અજ નહીં નો આવી કાલે પણ આ રીતે રાજ સિદ્ધ થશે એમ તો આશ્ચર્ય છે.

સ્ત્રીઓનું શોષણ

અ * ટ * કા * વા

સ્વતંત્ર બની છે પણ તેથી તો તેમની સ્થિતિ અતી અસહ્ય બની છે.

અને હિંદના સાત લાખ ગામડાઓમાં પણ ગરીબવર્ગની સ્ત્રીઓને નશીબ તો અહો-નીશ મહેનત જ સળંગ થેલી છે. ગામડામાં તો તેઓને પ્રભાતના પાંચ વાગે ઉઠીને ઘર-કામ પરવારીને, સવારનો સૂર્ય ઉગતાં જ ખેતરમાં નિંદવા કે એવું કંઈક કામ કરવા જવું પડે છે. સાંજે બપોરે મળતો ધાસનો ધારો માથે મુકીને પાછી પડ-ટતી સ્ત્રીઓના દ્રશ્ય કંઈ અસામાન્ય નથી. અહીં પણ તેઓ શહેરની મલુર-છોની માફક સવારથી રાત્રી સુધી મહેનત કરીને મરી જાય છે. ગામડામાં પણ સ્ત્રીઓને ચોખ્ખી હવા વગેરે મળતું હોવાથી જ તેમના શરીરને ખાસ હાની નથી પહોંચતી.

હિંદના ગરીબ વર્ગોમાં એ કરુણા-જનક પ્રજાલીકા પડી ગઈ છે કે સ્ત્રીઓ ઘરકામ પણ કરે એટલું જ નહીં, પણ પતિદેવની અદ્ય આવ-કમાં કંઈક ઉમેરો આપવા માટે કાર-ખાનામાં શ્રમ પણ કરે. આમ અત્યારે હિંદના પ્રત્યેક કારખાનામાં સ્ત્રીઓ મશીન ઉપર પરસેવો પાડી રહી છે. એકલા મુંબાઈ શહેરમાં લગભગ દોઢ લાખથી વધુ સ્ત્રીકામ-દારો હોતી જોઈએ. આમ આર્થિક દ્રષ્ટિએ તેઓ

લેખિકા:-

અ. સૌ. તરુલતા

આમ આપણી ગૃહવ્યવસ્થા તેમને નીચેની રહી છે. આર્થિક વ્યવસ્થા તેમને ખેતર ઉપર કે કાળાં કારખાનામાં દશ દશ કલા-કના કામ કરવાની ફરજ પાડે છે.

એટલે ગરીબ સ્ત્રીઓનું એ બમણું શોષણ છે. એક તો કોઈ પણ પ્રકારના વિશિષ્ટ વળતર વિના તેઓ ઘરમાં મલુરી કરે છે અને ઉપરાંત તેઓ ખેતર ઉપર કે અન્ય જગ્યાઓ ઉપર પણ પરસેવો પાડી નાણું દેખે છે.

શ્રમજીવી સમુદાયના સ્ત્રીત્વનું આ બે માર્ગોએ થઈ રહેલું શોષણ એ સીધો અન્યાય છે. શારીરિક દ્રષ્ટિએ અતિ નુકસાનકારક છે, વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ અતિ અહિનકર છે, સામાજિક દ્રષ્ટિએ શ્રમની અસરખી વહેંચણી છે.

કુટુંબી શતકોથી સ્ત્રીઓનું આ પ્રમાણે શોષણ થતું આવ્યું છે. હજુ પણ ક્યાં સુધી આ શોષણ ચાલુ રહેશે તે કંઈપી શકાય તેમ નથી. પ્રજાસત્તાના પ્રતાપથી આપણી આંખોને તે અસહ્ય નથી લાગતું, સ્ત્રીઓના માનસમાં પણ તે સામે

ઝાઝો ફરવાટ જણાતો નથી. શતકોની ગુલામી મનોદંશથી આતંત્રિત બનેલા શ્રમજીવી સ્ત્રીત્વના માનસને તેમાં કંઈજ અયોગ્ય કે અતિ નુકસાનકારક નથી લાગતું.

પણ આ સ્થિતિમાં રહેલો અન્યાય તો પ્રત્યેક ભાવભીના હૃદયને સાક્ષ્યે જ નોંધ્યો. આ પધ્ધતિમાં રહેલું ગેરવ્યાજખીપણું એટલું તો ખુલ્લું છે કે તેને સમજાવવાને વધુ શબ્દો આલેખવા વ્યર્થ છે. એક જ હકિકત આ બમણું શોષણનું લયઃકર પરિણામ બતાવવા માટે પુરતી થશે. છેલ્લી વસ્તી ગણતરીના આંકડા પ્રમાણે પુરૂષ વર્ગનું સરાસરી આયુષ્ય ૨૪ છે ત્યારે સ્ત્રીઓનું તો માત્ર ૨૦ જેટલું છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓની આયુષ્યમર્યાદા વચ્ચેનું આ અંતર સમાજે સ્થાપેલી આ અયોગ્ય, અનીનિમાન, ગેરવ્યાજખી શોષણ પદ્ધતિમાં સમાયેલું છે.

[૨]

૨૧ માટે સમાજના આ ગરીબ સમુદાયની સ્ત્રીઓએ એટલું બધું કામ કરવું નોંધ્યો એવો વિચાર પણ કોઈને આવતો નથી. તેમાં તેમને જરાય અસ્વાભાવિકતા નથી લાગતી. તેઓ તો માની લે છે કે એમાં કશુંય ખરાબ નથી. સમયના વહેણ સાથે આ પ્રથા પણ હવે સામાન્ય બની ગઈ છે એટલું જ નહીં, પણ અનેકને લાગ્યું છે કે આ જો અનિષ્ટ હોય તો તે જરૂરી અનિષ્ટ [Necessary evil] છે અને તે જરૂર જ સહન કરવું નોંધ્યો. તેઓએ ધીમે ધીમે આ માન્યતા આગળ ફેલાવી છે અને હવે તો તેઓ આ દ્રષ્ટિ-બિંદુથી તેનો બચાવ કરવા લાગ્યા છે.

સામાજિક અનિષ્ટો અને પુરાતન માન્યતાઓ સામે જેહાદ જગાવનારાઓએ પણ આ વિષય ઉપર દોષપૂર્ણ મૌન સેવ્યું છે. સમાજ સાથે હંમેશાં સંસર્ગમાં આવવા છતાં સ્ત્રીત્વને થઈ રહેલો આવો ઉધડ અન્યાય તેમની દોષ શોધતી દ્રષ્ટિએ ન માલમ પડે તેમ માનવું એ અતિ અસંભવિત છે. તેમને પણ આ સત્ય જણાયું હોતું જ નોંધ્યો. છતાં શક્ય એટલા સુધારા મેળવવાની તમનામાં તેમણે સ્ત્રીત્વના પ્રાથમિક હકકોની અવગણના જ કરી છે. પણ આ અન્યાય હવે આપમેળે ઓલે છે. તેને અવગણવાનો યત્ન હવે અવગણી શકાય તેમ છે જ નથી.

પણ આપણા સમાજસુધારકો આ સમસ્યાનો ઉકેલ કરવા કદીયે તત્પર નહીં બને. ગરીબ મજૂરો માટે કે ગામડાની અહોનીશ કામથી મુકાબ જતી ખેડુત સ્ત્રી માટે વિચાર કરવાનો તેની પાસે અવકાશ નથી. તેઓ તો હજુ પણ સમાજમાં વિધવાઓ કેટલી છે તેવું સંખ્યાબળ કહાડવામાં રોકાયેલા છે.

પણ આ સવાલ અત્યારે જમતના ચોક્કમાં ન્યાય માગે છે. હિંદુનું સુસાદું સ્ત્રીત્વ આ અન્યાયને વધુ ક્ષણો સહન

કરવા સાફ ના પાડે છે. આ યુગ જુની પ્રજ્ઞાધિકારને લાંબીને ફાડી નાંખવાને માટે તેઓ તૈયાર બન્યા છે. ઇતિહાસમાં પહેલી જ વાર કચડાતા શ્રમજીવી સમુહને શબ્દ સાંપડ્યો છે. પહેલી જ વાર તેઓએ પોતાના દર્દની કથા આલમની આંખ સામે ધરી છે.

આથી જ આ અગત્યના પ્રશ્ન ઉપર સર્વ કોષ પ્રગતિના પ્રેમીઓનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. પણ એક વસ્તુ અતિ શોકપ્રદ છે કે જેટલો તે અગત્યનો છે તેટલો જ તેનો ઉકેલ અધરો છે.

[૩]

ગામડાની ખેડુતજીવી જીવનપ્રણાલી તરફ નજર કરશો તો જણાશે કે તેના જીવનમાં યૌદ્ધ યૌદ્ધ કલાકનું કામ વણાઈ ગયું છે. ગામડાની આ ગરીબ સ્ત્રી સવારના ચાર વાગતાજ ઉઠીને ભેંસને ચારો નાંખવા માટે તૈયાર થાય છે. કોઈ કોઈ જમ્યાઓએ તો ચાર વાગે ઘંટીઓ શરૂ થાય છે. અને કુટુંબ માટે અનાજ દળીને તૈયાર કર્યા પછી સવારનો નિત્યક્રમ શરૂ થાય છે. તેઓ ભેંસને ચારો નાખી, દુધ દોહી, કુવામાંથી પાણી ભરી આવી વાસીદુવાળી, સવારમાં રોટલા તૈયાર કરે છે. કર્યા પછી તે ખેતર પર કામ કરવા બાય છે. ખેતરમાં પણ તે સારોય દિવસ પરસેવો પાડે છે; અને પરસેવો પાડતા જતાં પણ સાંજ પડે એ મણુ ધાસનો ભારો ઉઠાવીને તે ઘર પહોંચે છે. રાત્રીના પણ સવારના જેવું જ અને જેટલું જ કામ તેમને પણ આપે છે.

શહેરની મજૂરો પણ સવારના સાડા ચાર વાગતા ઉઠે છે, પાણી ભરે છે, કપડાં ધુવે છે, રોટલા ઘડે છે અને સાત

વાગતા મીલ તરફ વળે છે. ત્યાં દસ કલાકનો સતત શ્રમ કરીને ઘર તરફ પાછી વળે છે. સાંજના પાછું તે હમેશની માફક કુટુંબ માટે રોટલા પકાવે છે, બાળકોને નવડાવે છે, કપડાં ધુવે છે અને એ પ્રમાણે છેક રાત્રીના દસ વાગ્યા સુધી તે સતત કામ કરીને શરીરને મુકવે છે.

આ પ્રકારનો સતત શ્રમ શ્રમજીવી સમુદાયની સ્ત્રીઓની તાકાતને તોડી નાંખે છે. તેમના શરીરના લોહીને મુકવી નાંખે છે એટલું જ નહીં, પણ પુખ્ત વયની ઉમ્મર થતાં અકાળ રીતે મરણ પામે છે. કોઈ પણ પ્રકારના પ્રવર્તતા દર્દનો તે ભોગ થઈ પડે છે.

આ ઉપરાંત એક વધુ ધુણાજનક અને અતિ કમનશીબ પરિણામ તો મજૂર-વર્ગના બાળકો ઉપર આવે છે. આ બાળકોને માતૃપિતાથી ફરજિયાત વેગળ થવાની ફરજ પાડે છે. બે કે ખેડુતજો તો પોતાના છોકરાઓને ખેતરોમાં લઈ જઈ રાંધે છે, પણ ગરીબ મજૂરોને તો પોતાના

પાળકાને પાઠશાળાને સોંપી જવા શિવાય
પીળે કંઈ ઉપાય જ હોતો નથી. એટલે
આ કબજા શોધવાના સીનમ બાળમજૂરો
માટે કેટલા તો આપસમાન છે તેની કલ્પના
સારી રીતે થઈ શકે તેમ છે.

જેમને આ શબ્દો અસત્ય લાગતા
હોય, જેમને આ અતિશયોક્તિ લાગતી
હોય, તેઓ ને એકાદ દીવસ વરલીની
પાસે જ કે વરલીની સીમેંટ ચાલીઓમાં

મજૂરવર્ગના જીવન જાણવાને જશે તો
આ શબ્દો આલેખાઈ શકે તેના કરતાં
પણ વધુ ભયંકર દ્રશ્ય તે ત્યાં જોશે.
અહિં જીવનના નર્કાંગારસમા આ લક્ષ્યાંગમાં
હિંદનાં સ્ત્રીઓને વિશાળ સમુદાય દ્વારા
જાતો જોઈ શકાશે. તેમ જ પોતાના ગામ-
ડામાં જઈને જરા જોશે તો ખેડૂતજીના
જીવન આથી પણ વધુ ખરાબ છે.

ત્યારે આ પરિસ્થિતિમાં શું ઉપાય છે ?

[૪]

આ પરિસ્થિતિનો એક માત્ર ઉકેલ
તે સ્ત્રીઓ પાસેથી એક પ્રકારનું
કામ ન લેવામાં રહેલું છે. કાં તો તેમને
ગૃહકામથી મુક્ત કરવી જોઈએ કે કાં તો
તેમને ઔદ્યોગિક કામમાંથી મુક્ત કરવી
જોઈએ. આ બેમાંથી એક ઉપાય લેવામાં
આવે ત્યારે જ સ્ત્રીઓને સહન કરવાં
પડતાં કપટો અટકે. ત્યારે જ સ્ત્રીઓને
સહન કરવી પડતી શારીરિક યાતનાઓ
ઓછી બને.

પણ આ વસ્તુ શક્ય નથી એમ કેટ-
લાક માને છે.

શક્ય હોય કે ન હોય છતાં પણ આમ
ક્યાં શિવાય આ પરિસ્થિતિમાં બીજો
માર્ગ જ નથી.

આ વસ્તુમાંથી વચ્ચેના માર્ગ એમ
નીકળી શકે કે સ્ત્રીઓને કારખાનામાં
માત્ર ત્રણ જ કલાક કામ લઈને ભરપૂર
મજૂરી આપવી. કારણ કે જો અત્યારે
એકદમ સ્ત્રીઓની મજૂરી બંધ કરવામાં
આવે તો પુરૂષ કામદારોના એટલા પગાર

નથી કે જેથી બે શરીરોનું પોષણ થઈ
શકે. એટલે અત્યારે ઔદ્યોગિક કામ કર-
નારી સ્ત્રીઓમાં એક સાથે જ પ્રતિબંધ
કરવો એ તેમની મુશ્કેલીઓમાં વધારો
કરવા યોગ્ય જ મનાશે. જે જરૂરનું છે તે
વસ્તુ એ છે કે સ્ત્રીઓને ઉદ્યોગોમાં કામ
કરતા અટકાવતા પહેલાં તેમની આર્થિક
સ્થિતિને માટે પુરતી જોગવાઈ કરવી જોઈએ.

તેમજ જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં
સામુદાયિક રસોડાં અને સામુદાયિક રહેણી
કરણીની શરૂઆત કરવી જોઈએ. કારણ કે
સ્ત્રીઓ ઉદ્યોગોમાં ભાગ લે તેમાં કંઈ જ
અનિષ્ટ નથી. ઉલટું તેઓ પુરૂષવર્ગની
આર્થિક આધિનતામાંથી મુક્ત થાય એ
અતિ ઇચ્છવાયોગ્ય છે. એટલે જ તેમને
ગૃહકામની જગ્યામાંથી મુક્ત કરવાની
જરૂર છે. આ જગ્યામાંથી તેઓ છુટા
થાય એ સૌથી વધુ ઇચ્છનીય છે. પણ અ
એકદમ તાત્કાલિક શક્ય નહીં હોવાથી જ
મેં ઉપલો ઉપાય સૂચવ્યો છે.

આજ માર્ગ દ્વારા આ દ્વિમુખી શોધણનો
અંત આણવાનો ઉપાય છે.

દીપોત્સવીનો રસથાળ

દીવાળી એ નથી હિંદી ઉત્સવ કે નથી હિંદુ ઉત્સવ. છતાં શત-કોથી આ ઉત્સવ હિંદી વિશાળ જનતાએ અપનાવ્યો છે. ગુજરાતભરમાં તો આ ઉત્સવની ઉજવણીમાં સઘળી કોમે સાથ આપે છે. ઘેર ઘેર દીપમાળાઓ પ્રગટે છે. વર્ષાઋતુના અંત સાથે ઉજવાતા આ ઉત્સવમાં લાગ લેવા માટે સૌ કોઈ તલ-પાપડ બને છે અને આમ અતુલ આનં-દની લાગણીઓના પૂરને વહેતા મૂકતી દીપોત્સવી પગલાં મૂકે છે.

પણ આજે તો ઇતિહાસમાં અસમા-ન્તર એવી વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીની ઝાપટે ગુજરાતના નરનારીઓને એટલા તો નિષ્ઠન બનાવી મૂક્યાં છે કે આજે દીપોત્સવીને ઉજવવા માટે કોઈને ઇચ્છા થતી નથી. આંગણે પ્રદર્શનાં કોડીયાં મુકવાની કોઈને વૃત્તિ થતી નથી. દાર પર આશો-પાલવના પાંડડાનું તોરણ બાંધવાને કોઈને સ્પૃહા પણ ઉદ્ભવતી નથી.

આવી વૃત્તિ, આવી ગમગીની, આ પ્રક્ર-રની શોકછાયા દીવાળીને અનુલક્ષીને સર્ગ-યેશ્વા સાહિત્ય ઉપર થઈ છે. સાપ્તાહિકે તેમજ માસિકોના પ્રગટ થયેલા દીપોત્સવી અંકો ઉપર આ પ્રકારની આવદ્દાયા તરવરે છે. આ સર્વ પ્રતિકુળતાઓ વચ્ચે પણ ગુજરાતના આ ઉત્સવ પ્રસંગે ઉપજેલું સાહિત્ય અતિ સંતોષકારક છે. ખાસ કરીને કેટલુંક તો કાયમી સાહિત્ય પણ રચાયું છે એ અતિ આનંદજનક વસ્તુ છે.

હિંદુસ્તાન-પ્રજામિત્ર

દીવાળી અંક

દીવાળી અંકમાં સૌથી વધુ પાનાં અને કદ માટે જો કોઈ અંક એકમ ધ્યાન ખેંચે તેમ હોય તો તે હિંદુસ્તાન પ્રજામિત્રનો દીવાળી અંક છે. આ અંકમાં યુવાન લેખકોએ પોતાની વિચાર શક્તિના સારાં પ્રદર્શન આપ્યા છે, ખાસ કરીને કાંતિવાદનું તત્વજ્ઞાન, જલતું ચીન, ઇતિહાસની આરસીમાં આવેલું-ક, વંશ-વૃદ્ધિ, સોવિયેટ ચિત્રપટ, વગેરે લેખો તો કાયમી સાહિત્યમાં સહેલાઈથી રચાન લઈ શકે તેવા છે. તેમજ આનંદજનક સાહિ-ત્યનો પણ સારો સંચય આ અંકમાં દીસે છે. અટકચાળો, અમૃતમાલ, અને સ્વર્ગનું રાજ્યતંત્ર બન્ને પ્રકારના લેખો હાસ્યની ઉચી કોટીના છે.

ખાસ કરીને સંવત્સરને આરે, આંતર-રાષ્ટ્રિય રાજકારણના ભરતી અને ઝોટ, અને મળુર પ્રવૃત્તિનું વિહંગાવલોકન એકંદરે સારા અવલોકનો છે. આ ઉપરાંત વૈવિધ્ય પણ સારું સચવાયું છે.

કલાની દૃષ્ટિએ પણ લેખોની તેજ જ ચિત્રોની પસંદગી સારી થઈ છે. પ્રત્યેક લેખની ગોઠવણી આવૃત્તિકાલની પિત્તા-રાંડ કલાની સારી વાનગીઓ પુરી પાડે છે. શ્રીયુત જડલેશે આ દીશમાં કરેલો અભ્યાસ અતિ પ્રશંસનીય છે; તેમજ આ ગોઠવણીની કલા ઉપર મેળ-વેલું સકળ પ્રભુત્વ પ્રદર્શ માગી લે છે.

ચિત્રોની પસંદગીમાં શ્રી. છતુભાઇએ ઉંચા પ્રકારનો સ્વાદ બતાવ્યો છે. તેમજ લેખોની પસંદગીમાં પણ સંપાદકે સારો શ્રમ લીધો છે. આવા સુંદર અંક કહાડવા માટે સંપાદક શ્રી. છતુભાઇ પ્ર. મહેતા જરૂર જ શુજરાતના અભિનંદન માંગી લે છે.

બે ઘડી મોજ-દીવાળી અંક

સાપ્તાહિકોના દીવાળી અંકોમાં સ્પર્ધા કરતો 'બે ઘડી મોજ'નો દીપોત્સવી અંક હંમેશાની માફક શિષ્ટ ગણાતા લેખક સમુદાયની રસસામગ્રીને શુજરાતને ચરણે ધરે છે. વિદેશના પંકાપેસા પ્રગતિમાન લેખકોની કલમ પણ આ અંકમાં દોમે છે. અષ્ટન સિંકલેર, અને જ્યોત્ લેન્સમરીએ આ અંક માટે ખાસ લેખો લખ્યા છે. પણ આમાં અષ્ટન સિંકલેરનો લેખ જ અતિ રસપ્રદ અને વિચારપૂર્ણ છે. આ અંકમાં આનંદજનક લખાણ પણ ઠીક ઠીક પીરસવામાં આવ્યું છે. કાવ્યસાહિત્યમાં કવિશ્રી અરદેશર દરામજી ખખરદારનું આત્માનંદ કાવ્ય ધ્યાન ખેંચનારું છે. ચિત્રકલાની દ્રષ્ટિએ અંકમાં ઠીક ઠીક સામગ્રીઓ મૂકવામાં આવી છે. 'કૃત્તિ' અતિ આકર્ષક છે. 'કુદરત અને કૃતિમતા' ચિત્ર અંકમાં ન મૂકાયું હોત તો કલાની દ્રષ્ટિએ અંક અપૂર્ણ ન ગણાત. બીજા ચિત્રો લખવાલી છે.

અંકમાં આનંદજનક સાહિત્ય પણ સારી રીતે એકત્ર કરવામાં આવ્યું છે. શુજરાતના હાસ્યસાહિત્યના લેખકો જેવા કે શ્રી. એલીયા બેદી, ધનસુખલાલ મહેતા, જ્યોતિન્દ્ર દવે વિગેરે વિગેરેએ સારા લેખો આ અંકદ્વારા શુજરાતને આપ્યા છે. અંતમાં શ્રી શયદાને આવા વૈતીધ્યથી ભરપૂર અંક કહાડવા માટે અમારા હાર્દિક અભિનંદન છે.

વિસમી સદી-દીવાળી અંક

૧૫૨ પાનાંના આ દળદાર અંકને 'દીવાળી અંક' નરીકે પોતાના ગ્રાહકોને

વિના મુદ્દે આપીને 'વિસમી સદી'ના સંચાલકોએ એક સરસ સાહિત્યકૃતિ તેમના ગ્રાહકોને આપી છે. અરદેશર દરામજીનું નું કાવ્ય 'અર્જુનની જાગૃતિ' સરસ છે. ચિત્રકલાની દ્રષ્ટિએ રા. ધુરંધરના ચાર ચિત્રો મૂક્યાં છે. મુખપૃષ્ઠ પરનું ચિત્ર તદ્દન સામાન્ય કોટીનું છે, અને તેમાં નીચે લખેલી લીટીઓ 'કેરમની ગોટી' એ દક્ષકા સ્વાદને પોપવાને જ લખાયેલી હે.ય એમ જ દીએ છે. લગભગ દશેક વાર્તા અને ૩૩૦ જેટલા કાવ્યોથી ભરેલો આ દળદાર અંક કાઢવા માટે સંચાલકો જરૂર જ અભિમાન લઈ શકે. લેખોમાં શ્રી. કૃષ્ણલાલ અવેરીનો લેખ 'કંપની સરકાર અને આદ્યાદી ફરમાનો' વાળો લેખ મધ્યયુગના ઇતિહાસ પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાડે છે.

નવચેતન-દીવાળી અંક

કુલકામધી પ્રસિદ્ધ યાગ આ પ્રસિદ્ધ માસિકનો નવેમ્બર અંક દીવાળી અંક નરીકે ભાષાશ્રી આંપશીએ રજુ કર્યો છે. અંકને સુંદર ચિત્રોથી સુશોભીત કરવામાં આવ્યો છે. 'ગોદાવરીને તીરે' એ ચિત્ર અતિ મનોરમ્ય છે. 'કણુ' અને 'કુંનિ'નું ચિત્ર પણ અતિ આકર્ષક છે. લેખો પણ એકંદરે સરસ રજુ થયા છે. 'ગંધર્વ' નગરી દર્શન'વાળું શ્રી. નરસિંહરાવ ભોળાનાથનું કાવ્ય સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ સારું ગણાય. 'સુવર્ણના નિશ્વાસ' નામવાળી શ્રીકૃત જકલેશી નવલીકા વાર્તાની સંકલ્પનામાં નવું દ્રષ્ટિબિંદુ રજુ કરે છે. હળુ સહિત્ય પણ ઠીક ઠીક છે. એકંદરે દીવાળી ૧૧ ટાંકણે જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે એવો અંક સહજ સાદૃશ્યથી પ્રસિદ્ધ કરવાને માટે અમે શ્રી. આંપશી વિદ્યદાસ ઉદેશીને મુબારકબાદી આપીએ છીએ.

કુલછાળ-દીવાળી અંક

સ્વરૂપ અને રસપ્રદ સાહિત્ય આપવા માટે જાણીતા થયેલા આ સાપ્તાહિક

પોતાની જ શ્રેણીમાં દીવાળી અંક આપ્યો છે. લેખોની વરણી સરસ થઈ છે. એ સવા લખોમાં આ યુગની મથામણને ઝીંકવાને યતન રૂપે દેખાઈ આવે છે. ઉત્કરણ તરીકે ગમડાનો આતંનાદ, કામદારસંઘો, મનુષ્ય અને જીવન અતી અભ્યાસપૂર્ણ અને રસપ્રદ છે. 'સામુદ્ર' અને 'જીભ' એ બંને આરટીકલો આનંદજનક છે. કેવું દેશાઈનું ચિત્ર મથન અને મહીવારી એ ચિત્રો આખને ગમે છે. એકંદરે ચાર આનાના અરૂપ મુદ્દમાં આવેા સરસ અંક આપવા બદલ શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય અને તેમના સાથીઓ વ્યાજળી ગર્વ લઈ શકે.

ગુણસુંદરી-દીવાળી અંક

ગુણસુંદરીના આ દીવાળી અંક કોઈ પણ પ્રકારની વિશિષ્ટતા વિનાનો છે. મુખપટ ઉપર શ્રમજીવી સ્ત્રીનું એક સુંદર ચિત્ર આપવામાં આવે છે. 'વિહંગદ્રષ્ટિ' એ કાવ્ય સરસ છે. લેખોની પસંદગી સારી છે. રાજ્યનું રતન, વાતનું વતેસર,

મોતીચેટ રશીયાનો સ્ત્રીસમાજ, એ લેખ માહિતીથી ભરપૂર છે. પણ જે દ્રષ્ટિએ દુએ સ્ત્રીઓની નવી આઝાદીને નેત્રી જોઈએ તે દ્રષ્ટિ લેખકમાં નથી હોવાથી તેઓ ઉપસંહારમાં કેટલાંક અવગાં અને ભુલિયુ-ય મંતવ્યો ઉપર ઉંનરી પડ્યા છે. ગરીબની ગૃહવ્રતિમ એ એક સફળ અનુવાદકૃતિ છે.

ગુજરાતી-દીવાળી અંક

સંનાતન હિંદુત્વની પડખે ચલનાર આ પત્રન દીવાળી અંકમાં વૈષ્ણવોને ગમે તેવા લેખો મ્હોટા પ્રમાણમાં દીસે છે. કલાકા-તના ચિત્રોથી અંક શણગારવામાં આવ્યો છે. લેખોની પસંદગી ઠીક ઠીક છે. ચિત્રો સામાન્ય કોટીના છે. શ્રીકૃત મસ્તકધીરનો ભૂરાભાઈની ભિષ્મ પ્રતિમા અતિ હાસ્યપ્રધાન છે. સેવીયેટ રશીયાની ધરપીતાલોના બાગડો મટે દુધ આપતી સ્ત્રીઓના કેટલાક ચિત્રો અતિ રસિક છે. પણ જે સંસાદોએ વધુ ચીવ્યટ વાપરી હોય તો આથી સુંદર ચિત્રો મોંધેટ રશીયા વિશે જરૂર જાગ્યાની શક્યા હોત.

સંતતી નિયમન

મીનાની છેલ્લામાં છેલ્લી દળ અને સાયન્ટીફીક રીત પ્રમાણે બનાવેલ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી ચીજો હંમેશા વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (ફારટીઓ રોપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી જાદુ અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇન્જ થતી નથી અને તે ભાંગી ન જાય તેવી હોવાથી આવી ચીજો પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

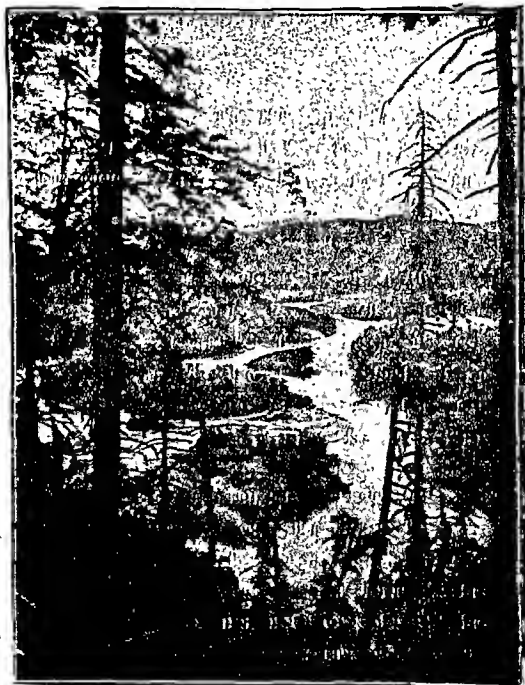
ટી. એમ. ઠાકોરની હુંપની,
રેડીમની મેન્શન, ચચગિટ મીર, કોટ, મુંબઈ

૧૪ : એપ્રિલ.

જાન્યુઆરી

૨૫ : મે.

સૌદર્યની સુરભી.

ભલે તમારી સામે પ્રત્યાઘાતન. પહાડે ખડકાયા હોય, સરકારતંત્રનું સમગ્ર બળ ત્હમરી સામે હોય, સમાજના સંપત્તિવાનો ત્હમરી સામે લાલ આંખથી જોતા હોય,—

છતાં ત્હમે તેમની પરવા ક્યાં વગર આગળ ધપો. હમેશાં યાદ રાખો કે ઇતિહાસનું આખું બળ ત્હમરી પડમે છે. કાળ ત્હમરી સથે કુચ કરે છે. યુદ્ધની પટ પર પ્રવર્તતા અન્યાયોને જગતની તરફીઓમાંથી ઉમેડી નાંખવા માટે વિજયશૂણ્ય આગરે આવી પહોંચી છે.

‘આજે કુચ’ એ આપણું જવાબ છે. પ્રત્યાઘાતી બળો અત્યારે તો અંતીમ શ્વાસ લઈ રહ્યાં છે. પણ તે કંઈ આપમેળે મરશે નહીં. સ્થિતિમાં પ્રવર્તતી સંસ્થાના સંસ્થા નબળી પડી છે, પણ તેને મીઠાવી દેવા માટે શ્રમજીવીઓએ પ્રબળ પ્રયત્ન કરવો જ પડ્યો. આથી જ સ્થિતિના પ્રગતિમાન બળોની કુચકદમ એ આ શૂણ્યની સૌથી મોટી જરૂરીયાત છે.

પ્રચંડ પરિવર્તનને આરે વિચ આજ ઉભું છે. મુડીવારી સંસ્કૃતિ તૂટી પડવાની અણી ઉપર છે. આજે તેમને સદાચતની રૂઢાચ આખીને ડાળ લાગી ગઈ છે નીલાવવા પડે છે પણ આ દુઃખ અને દર્દ વધાવતી આર્થિક સંસ્થાને જડબળથી ઉમેડી નાંખવા, અને તેને સ્થાને શ્રમજીવીઓના સાચા હોકસ્વાતંત્ર્ય સ્થાપવા માટે પ્રયત્ન કરવો એ કાળશબ્દ છે.

કોમી એક્ય.

અહ્યા બ દ માં
મળેલી એક્ય

પરિપદે હિંદની સારીય
જનતાનું સારું ધ્યાન ખેં-
ચ્યું છે. કેટલાકોએ તો આ
એક્ય પરિપદને 'સ્વદેશી
વતુ' પરિપદ' નરીકે
ઝાળખાવી છે. શૈક્ષતઅ-
લીનું આ એકાએક 'પરિ-
વર્તન' જોઈને મહાસભા
વાદી પત્રો આ 'નવા
મિત્ર' ને શી રીતે સંજો-
ધવો તેની વિભાસણુમાં
આવી પડ્યાં છે. ગદ્ય
કાલના સામાજ્યવાદના
મિત્ર તરીકે પંકાઈ ગયેલા
મૌલાના શૈક્ષતઅલીને હવે
ક્યા નામથી નવાજવા તે
વિશે આ વિચારો અધ-
મુડીલાદી પત્રોને ભારે
ચિંતા ઉપજી છે. કેટલા-

પં મદનમોહન માલવીયા-
જેમણે અલ્હાબાદ પરિપ-
દમાં આગળ પડતો
ભાગ લીધો છે.

કોએ મૌલાનાના આ ચત્નો ઉપર પ્રશ-
શાના પુણો વેર્ષા છે, કેટલાકોએ તેમને
ખાસ અભિનંદન આપ્યાં છે, ત્યારે કેટ-
લાકોએ હવામાં ખચકા ભરતા હોય તેમ
આ ચત્નો શંકાની નજરે નિહાળ્યા છે.
ગમે તેમ પણ મૌ. શૈક્ષતઅલીએ શુભાવેલી
મોહપ્રિયતા તેઓ કંઈક અંશે પાછી પ્રાપ્ત
કરી શક્યા છે. એટલે જ એક્ય પરિપદ

સૂચી થાય કે ન થાય,
છતાં મૌલાના શૈક્ષતઅલીને
તો જરૂર વ્યક્તિગત લાભ
થનાર છે, એમાં તો કોઈ
પ્રકારનો સંદેહ જ નથી.

ત્યારે જે સમાધાન
લંડનમાં શક્ય ન બન્યું,
જે સમાધાન હિંદમાં શક્ય
બન્યું, અને જેમ ન
થવાથી વડા પ્રધાનને ખાસ
કામી નિર્ણય આપવો
પડ્યો તે સમાધાન શું
શૈક્ષતઅલીના એકાએક
પરિવર્તનથી સૂચી બને
એમ જરાય લાગે છે?
અત્યારે આપણી સામે જે
સવાલો ઉભા છે તે એ
છે કે મૌ. શૈક્ષતઅલીના
આ પ્રયત્નો ક્યાં સુધી
હંદપડશે દાખવે છે?
સામાજ્યવાદના શાગીદ

મનાતા આ મૌલાના સાહેબમાં એકાએક
સમાધાન માટે પ્રેરણા કેમ જન્મી?
તેમજ લખતો અને અલ્હાબાદ પરિપદની
રાજકારણ ઉપર શી અસર થશે? આ
પ્રશ્નો અત્યારે તો આપણી સમક્ષ ઉભા
થયા છે. ચાલો તેના પર કંઈક વિચાર
કરીએ.

વડા પ્રધાને આપેલા કોમી-

વલ્લભ સઘવાચારી.
અરહાયાદ પરીવહના પ્રમુખ.

[૨]

પ્રથમ તો લકનો અને અરહાયાદ પરિપત્તી સર્જનની ભૂમિકા ઉપર કંઈક ઉદાહરણ કરવો જરૂરી છે મહાત્માજીના મરણાન્ત અન-શનવૃત્તની બિગ્મ પ્રતિસાધી સમગ્ર દેશનું ધ્યાન કોમી નિબંધ ઉપર કેન્દ્રિત થયું હતું. આ પ્રાંતના પાલન-અને તેને અંગે ઉપસ્થિત

હોં મુંજે.
હિંદુ નેતા.

થયેલો જંગી શોરખડોર. અને અછૂત કોમીએ મેળવેલા મુદ્દાઓ નેતાં, કોમી સમાધાન માટે યત્ન કરવાને વાતાવરણ માનુકું બન્યું હતું; તેમજ અતી અગ-ત્યયું તો એ હતું કે દલીલ કોમને મિથ્ર-મનાધિકાર છતાં પણ ખાસ એકેકે અના-મન રાખવાની નથી પ્રથા પર મહાત્મા જીએ સંમતીની સીલ આપી હતી. આમ અનામત એકેકે અને મિથ્રમનાધિકાર એકત્ર અનાવવાથી તેમજ તેના ઉપર મહાસન્માના એકતા સરમખત્યાર સમા મહાત્માજીએ સંમતી આપ્યા પછી મુસ્લીમ કોમના એરખાંઓને એમ જરૂરજ થાગેલું કે આ ક્ષણે હિંદુઓ પામે તેઓ તેમના

ચાંદ મુદ્દાઓનો સ્વીકાર કરાવી શકશે. શાકતઅલીના માનસના મુસ્લીમ નેતાઓને લાગ્યું કે આખરે ક્ષણ આવી પહોંચી છે.

આ એક વસ્તુસ્થિતિ હતી. મહાસભા-વાદી હિંદુ નેતાઓ પણ સમજી ગયા હતા કે મુસ્લીમ કોમના પ્રતિનિધિઓ સાથે વારાઘાટ કરવી અગ-ત્યની હતી. દલીલોની માફક જો મુસ્લીમો પણ કોમી એકત્ર સ્થાપી શકે તો સાત્રાન્યવાદ સામે એકત્ર સામનો થઈ શકે એવી કંઈક કંઈક દૃષ્ટા પંડીત માલવીઆ, બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ તેમ જ હોં મુંજે જેવા નેતાઓની પણ હતી જ. આથી જ શાકતઅલીના આ એક જ અંશ (Festure) બધા નેતા-

ઓ એક સાથે વા-રાઘાટ કરવા તત્પર બની ગયા. કેટલાકે બનારસથી અરહાયાદ, કેટલાકે કલકત્તાથી દિલ્લી, અ-ને દિલ્લી

મો. અબુલકલામ આઝાદ.

-નિર્ણયને ફરવવાને જોગો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

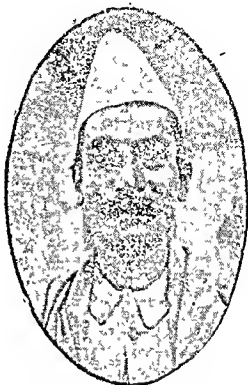
થી અદાઆદ પ્રયાણો શરૂ કર્યાં. શૈક્ષતઅલી નાં વાઈસરોયને મળ્યા, મહાત્માજીને મુક્ત કરવાની વિનંતી કરી, પગે પડ્યાં. મહાસભાના બીજા આગેવાનોએ પણ પ્રેરણા આપી. 'મહાત્માજીને મુક્ત કરો' એવો વ્યવસ્થિત પોકાર થયો. સામાન્યવાદના પ્રતિનિધિઓએ એક ઇંચ જેટલું પણ નમતું આપવાની ના પાડી. પરિણામે કંઈક સંદોગ્ય વાતાવરણમાં અદાઆદની એકમ પરિપદ શરૂ થઈ.

પણ અદાઆદ પહેલાં લકનૌમાં રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમો સાથે શૈક્ષતઅલીગઢમાં તકજોડ કરી આગ્યા હતાં. આ તકજોડમાં રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ નેતાઓ-જેવા કે ડો. સૈયદ મહમદ, અબુલ કલામ આઝાદ વિગેરેએ શૈક્ષતઅલીની મુશ્કેલીને લગ-લગ સ્વીકાર કર્યો હતો. એટલે આમ રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમોનો સાથ મેળવીને, તેમજ

મો. શૈક્ષતઅલી.

તેમનો સહકાર મેળવીને હિંદુ નેતાઓ સાથે સમાધાન કરવું કંઈ કઠણ ન હતું. કારણ કે રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ પક્ષની શરતોએ હિંદુ મહાસભા સમાધાન કરવા તત્પર જ

આબુ સજ્જદ પ્રસાદ.

હતી. ત્યારે હોઈ સલાહ કરશે કે શા માટે અદાઆદમાં હજુ પણ એકમનો જન્મ નથી થયો? તો તેનું કારણ એ છે કે રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ નેતાઓએ પોતાની શરતો શૈક્ષતઅલી પાસે સ્વીકારાવાને બદલે શૈક્ષતઅલીની સમાધાનીની શરતો તેઓએ સ્વીકારી છે. અર્થાત કે રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ નેતાઓએ સમાધાનની વાટાઘાટમાં રાષ્ટ્રિયત્વ અળથું કરીને શૈક્ષતઅલીને સાથ આપ્યો છે.

છતાં પણ જે સમુદાયને ઉપસા વિધાનમાં કંઈક પણ શંકા રહી ગઈ હોય તે સમુદાય લકનૌ પરિપદે પસાર કરેલો

નીચેના ઠરાવ વાંચી જશો તો તેની જરૂર
ખાત્રી થશે.

મીઠ જીન્નાએ સુચવેલા ચાંદ મુદ્દાઓ
માંના તેર નીચે પ્રમાણે છે તેનો પરી-

પદમાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે, તથા
રહેને મહિલાના શોકતઅલીએ રેડો
આપ્યો હતો. આ ઠરાવને આરટરી.

(૧) લાવી સરકાર ફેડરેશ હોવી જોઈએ.

(૨) રીસુડીઅરી સત્તા પ્રાપ્તો હસ્તક

અર્થે તેઓ ત્યાં પહોંચ્યાં છે.

રહેવી નોંધએ. (૩) અહુચીરતાનમાં સુધારા લાખજ કરવા. (૪) સી ધને અલગ પાડવું. (૫) સરહદ પ્રાંતને સમાન દરજ્જા આપવો, (૬) અંગાર અને પંજાબમાં મુસ્લીમોને સ્ટેચ્યુટરી અહુમતી મલવી નોંધએ. (૭) ફેરેલ ધારાસભામાં મુસ્લીમોના ૧-૩ પ્રતીનીધીઓ નોંધએ. (૮) મુસ્લીમ લઘુમતી માટે વેધટેજ. (૯) જે કોમને લાગુ પડતું હોય તે બીજા પર નો તેજ કોમના પોણા ભાગના સમ્બોનો વિરોધ હોય તો કોઇપણ ધારાસભામાં પસાર કરવું નહીં. (૧૦) ધાર્મિક અને દેલવણીને લગતી સલામતીઓ નોંધએ. (૧૧) પ્રાંતિક તેમજ ફેરેલ કબીનેટમાં મુસ્લીમોની અહુમતી રાખવી. (૧૨) લાયકાતના પ્રમાણમાં સરકારી નોકરીમાં મુસ્લીમોનું ઓછામાં ઓછું પ્રમાણ રાખવું. (૧૩) ફેરેશનમાં રહેલાં મધ્યમાં યુનિટા એકમત થઇ માગણી ન કરે ત્યાં સુધી અધારણમાં કોઇ ફેરેશર ન કરવો.

આ મુદ્દાઓ ૧૯૨૯ માં દિલ્હી ખાતે મળેલી અખીલ હીંદુ મુસ્લીમ પરીપદમાં સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા જ્યારે પ્રમુખ-સ્થાન નાં આગાખાને લીધું હતું.

[૩] .

અમ ગંધવાદી મુસ્લીમોના મતન્યની નડતર માર્ગમાથી ચક્રત થતાં અલ્લા-આદમાં એક્ય પરિપદનો માર્ગ માત્ર કંઈક સરળ, તેમજ કંઈક કંટાળો પણ થમ પડ્યો હતો. લકનો પરિપદમાં પસાર થયેલા આ તેર મુદ્દાઓ હિંદુઓ તેમ જ શીખ નેતાઓને મળે એકદમ ઉતરી જાય એવી આશા રાખવી અશક્ય છે. આથી પરિપદનું નાવ સારી રીતે એલાં ખાઇ રહ્યું હતું જે આ ચૌદ મુદ્દાઓ-ઉપર હિંદુ

કોમના નામધારી અમણીઓએ અત્યાર પહેલા સંમતી આપી હોત તો વડા પ્રધાનને કોમી નિર્ણય આપવાની ફરજ પણ ન પડત. પણ તેમ કરવાને અદ્વે હજુ સુધી તેઓ મક્કમ રહ્યા હતા. હવે આ અણીના અવસરે સહેલાઈથી મુસ્લીમોની માંગણીઓ હિંદુ તેમ જ શીખ કોમના અગ્રેસરો કમુલ રાખે એ વધુ પડતી સંભાવના જે આથી જ અલકાવાદની પરિપદ સફળ થશે એવી આશા રાખવી વધુ પડતી છે.

અને આ પરિપદ સફળ થય તો પણ મુસ્લીમ કોમની આ માગણીઓનો સ્વીકાર કરવાથી જ સફળ થઇ શકે. તેમ અને તો કોમી નિર્ણયમાં અસરકારક ફેરફાર થઇ શકે એવો જરાયે સંભવ નથી. આ સર્વ વાટાઘાટનું પરિણામ એક જ આવશે કે પંજાબ અને અંગાણાના ઇલાકાની મુસ્લીમ કોમને જે કાયદેસર અહુમતી નથી મળી તે કદાચ મળે.

આથી કોમી નિર્ણયમાં સમાયેલું કોમી તત્વનું જેર આ પરિપદ નિર્ણય કરવા સાવ અશકત છે. તેનામાં તે વાકાન નથી. માત્ર જે વડા પ્રધાને આપ્યું છે તેને ફેરવીને તેઓ પોતાના નામનું કરવા ઇચ્છે છે. આથી હિંદુના અધારણ ઉપર ખાસ ફેર કંઈ જ પડનાર નથી. આથી જ હિંદુના રચાતા ઇતિહાસમાં અલ્લ આદનું મહત્વ કંઈ મહોટું નથી.

[૪]

અલ્લાઆદની. આ દોડધામ આમ સમાજવાદના દ્રષ્ટિબિંદુએ નપથ દોડધામ છે. એટલું જ નહીં પણ પ્રદેશના પ્રવાહાતીઓનો અત્યારે એકતાનો સ્વાંગ સજીને અરસપરસ સમાધાન કરવાનો એ હીન

મત્ત છે. સ્થાપીત સ્વાર્થવાદીઓનો તે તડબોડ કરવાનો પ્રયાસ છે. આ આખા પ્રયત્નમાં મુસ્લીમ જનતા કે હિંદુ જનતાને તો કંઈજ લાચું પડતું નથી. તેઓ તો જરાય કોમીવાદી નથી. કેટલાકને અમારું આ વિધાન અસત્ય લાગશે. પણ આજે જીવનના પ્રત્યેક અંગમાં, ધંધામાં, તેમજ ખેતીમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ બેકુતો એક સાથે કામ કરી રહ્યા છે. ઓફીસોમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ ખીરાદરો એક સરખા નીચોવાઈ રહ્યા છે. એટલે જ અમે ફરીથી કહીએ છીએ કે જનતા તો જરાય કોમીવાદી નથી. કોમીવાદ માત્ર વસે છે જનતાના ઉપદ્રાથરમાં અને આ ઉપદ્રોથર પોતાના વ્યક્તિગત

લાભ માટે કોમીવાદનું ભૂત ઉભું કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધી રહ્યો છે.

સાચું કોમી સમાધાન તો અત્યારે હિંદમાં ક્યારનુંય સ્થપાઈ ગયું છે. અત્યારે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં હિંદુ-મુસ્લીમ ખીરાદરો એક સાથે સંત્રામ કરે છે. તેમજ યુક્તપ્રાંતના નાનકડા જંગમાં પણ પ્રત્યેક કોમના બેકુતોએ સાથે જ સહચાર આપ્યો હોતો. આમાં જ કોમી સમાધાનની આકરી કસોટી થાય છે. જ્યારે પ્રચંડ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં હિંદુ-મુસ્લીમ કામદારોને એક સાથે ખલા ગાલાવીને મુડીવાદીઓ સાથે સંત્રામ કરતા લોધએ છીએ ત્યારે અદલાવાદની એકતા પરીષદ આવી એકજ હડતાલ આગળ ઝાંખી પડી ગય છે.

દેશી તેલ, દેશી મજુરી, દેશી મુડી, દેશીજ કારભાર અને સાધનો સાથે તૈયાર થયેલા ચરબી વગરના—

શુદ્ધ અને સુગંધીદાર ગોખ્ખા સાબુ

તે ગોખ્ખે ટ્રેડલેટ મેપ છે જે વાપરવાથી સ્વદેશ માટેની લાગણી ઉત્તેજિત થવા સાથે શરીરને પણ ઉત્તમ રીતે નીમળ કરશે. મરદુમ ગોખ્ખેની જેવી શુદ્ધ એવા, શુદ્ધી, નામ અને કામ હતાં તેને દીપાવે તેવાજ ગોખ્ખેના સાબુ ઉત્તમ જણાશે. ગોખ્ખેના નહવા, ઘેવા તથા દબમતના સાબુ દરેક વેપારીને ત્યાંથી મળી શકશે.

ગોખ્ખે મેન્યુફેક્ચરીંગ કું,.

ટેલીફોન નં. ૪૦૬૮૭.

પુત્ર પાસે, ભાવનગર, મુંબઈ ૮.

સળગતું શેષ.

સળગતું ચીન.

લેખક: 'સુચલાખટ'

ચીન એટલે પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો સળગતો જ્વાલામુખી. આ પ્રખર જ્વાલામુખીમાંથી ધગધગતો લાવા ન્યારે ઉઘે. ઉછળે છે ત્યારે ચીનના શરીર પર મઝા માણનારાં વિદેશી ગીધડાંઓ દાઝી ઉઠે છે. તે ક્ષણોમાં આ નક્ષત્રીપ્ર્યા નર-રાક્ષસો ચીચીધારી પાડે છે. અને તરત જ ચીનમાં 'હુ'ટાડોનો જન્મ છે.' અને આ 'હુ'ટાડો સામે' ચીનની ભૂમી ઉપર વિદેશીઓના લાડુતી સૈન્યો ખડકાય છે. મશીનગનોના ગળામાંથી ગળજનાક અવાજ ઉત્પન્ન થાય છે. જગતના 'કોઈકોઈ વર્તમાનપત્રો' હાથે છે કે 'હુ'ટાડોનો નાશ કરવામાં વિદેશી સૈન્યે મુંઢર સાહસ્ય સાધ્યું છે.' આ કંઈ કદંપીત કથા નથી. આવી ઘટનાઓની સ્મૃતિ હજી તો તાજી જ છે. માત્ર ચાર માસ પહેલાં 'બદમાશોને દૂર કરવા' માટે જપાને શાંઘાઈને સળગતી જ્વાલાઓમાં હોમ્યું હતું. ૪૮ કલાક સુધી આકાશથી બોમ કંડી સંહારનું

તેણે સુત્ર શરૂ કર્યું હતું. શેષના પ્રત્યેક આવાસ ઉપર દુસાક્ષાન મૃત્યુ ઉત્પન્ન. મેંકડો શરીરો સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધોએ સહને માટે નેત્રો માંચ્યાં. માનવશરીરનો સંહાર કરવા જપાની નૌકાસૈન્યોની તોળો ગડગડી, રાયફલોએ ગોળાઓની રમઝંટ રેલાની. શાંઘાઈની શેરીઓમાં રમ્યો ઉમરાવા લાગ્યાં. યાંગટ્ટે નદીનાં જળ માનવલોપીથી રક્તવર્ષા બન્યાં. આ સ્વરક્ષણ મારેના આક્રમણમાં શાંઘાઈના લગભગ ૧૨૦૦૦ ચીનોઓ મૃત્યુ પામ્યા.

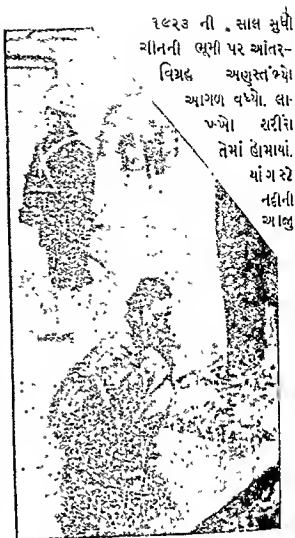
આ સર્વ ગદ્ય કાત્રનો ઇતિહાસ છે. મંચુરીયામાં લશ્કરી સ્થાપિત્વ સ્થાપ્યા પછી શાંઘાઈમાં જપાની સામ્રાજ્યવાદે વર્તાવેલા કાળાં ફેરથી માનવસંસ્કૃતિની તથાશીખમાં જપાનને કાળું કલંક ચોટ્યું છે. જેમ જલીઆનવાળા યાગની કલે-આમ હજી પણ જનરલ ડાયરના દયાહીન કૃત્યની સ્મૃતિરૂપે ઇતિહાસમાં આલેખાય છે તેવી જ રીતે સળગતું શેષ ચીનના

સ્વાધીનતાના ઇતિહાસમાં જનતાની સામ્રાજ્યવાદે કરેલા અત્યાચારની સ્મૃતિરૂપે સદાય ઉન્નત રહેશે.

પૂર્વ ઇતિહાસ

૧૯૨૦ ની સાલમાં ચીનની ભૂમી ઉપર શહેનશાહત બોગવતા મંચુરીયાનું રાજ્ય આપમેળે તૂટી પડ્યું. હિંદુ મોગલ સામ્રાજ્ય જેમ ઇર્ષ્ય ધરતે ભાંગી મથું અને પ્રત્યેક પ્રાંતના સુબાઓ સત્તાના સરનાશીન થઈ બેઠા તેવી જ રીતે આપમેળે ખખડી ગયેલી મંચુ શહેનશાહત જતાં પ્રાંતના સુબાઓ સત્તાનશીન થઈ બેઠા. તેઓએ પેટાંગમાં નામનું પ્રભસત્તાક તંત્ર સ્થાપ્યું. મંચુરાણીનો હેતુ પ્રાંત પ્રભસત્તાકનો પહેલો પ્રમુખ ગયો. બે વર્ષમાં જ તેણે પ્રભસત્તાક તંત્રનો ખૂરબા ફેંટી દીધો. વિદેશીઓનાં મુખ મલક્યાં અને શાંધાઈના સંપત્તિવાનોના મુખ પર ક્રિમ્ત ફરક્યાં. વિદેશીઓએ આપમેળે થઈ બેઠેલા શહેનશાહને સંપત્તિની મદદ આપી. અમેરિકન ડોલર અને લંડનના પાઉંડો પેટાંગના સરકાર તંત્રને ષોંપાયા. ચીનની જગતને ખીરે મુકીને આ શહેનશાહતે આ પૈસા મેળવ્યા. અને પછી ચીનની પ્રજા સામે જ તેણે મશીનગનો ગોઠવી.

પણ આ આતતાયીનાં શાસન બહુ ટક્યાં નહીં. બે વર્ષમાં તે તે પણ પડ્યાં. પછીથી પ્રત્યેક પ્રાંતના સેનાપતિઓએ તસ્વાર લગાવી. પ્રત્યેક સત્તા માટે સ્પર્ધા ચરંભી. અને અનિવાર્ય લયંદર, અને જગતના ઇતિહાસમાં કદી નહીં આવેખાયતું એવું બીપણ આંતર-યુદ્ધ (Civil war) તે જગનશીખ ભૂમી ઉપર શરૂ થયું.

૧૯૨૩ ની સાલ મુઘી ચીનની ભૂમી પર આંતર-વિગ્રહ અણુસ્તંભો આગળ વધ્યો. લાખો શરીરો તેમાં હોમાયાં. યાંગરો નદીની આબુ

જનતાની સૈનિકનો ચીનો કેદી.

બાબુ લશ્કરોની કુચકદમો શરૂ થઈ. એકસંગાથે સાડું ચીન સગળ્યું. ઉત્તરમાં સરહાર યાંગ-સો-લીન, પૂર્વમાં ચુન-ચુઆન, મધ્યમાં વા-પે-કુ અને દક્ષિણ ચીનમાં સેનાપતિ ફેંગ-થુ-શીઆંગના સૈન્યોએ સત્તા મારે નેરહાર જંગ જમાવ્યો. સમગ્ર ચીન ઉપર સૈન્ય બળે સત્તા સ્થાપવાનાં સ્વપ્ન ધરાવનારા આ સેનાપતિઓએ અસંખરસ બંધકે કસલ આદર્શો. કાણુલર તે એમ જ લાગતું હતું કે આ સનાતન દીસતા આંતરવિગ્રહની આગમાં સાડું ચીન સગળી જશે! તેમણે મચાવેલા જાડીમ જંગ જોતાં સવાલાવિક શંકા થતી કે ચીનનાં જાન

કારી બળે આ આંતરયુદ્ધમાં જળીને ખાખ
 થઈ જશે ! અને ખરેખર ૧૯૨૦-૨૧
 માં તો ચીનના સાચા પ્રગત્તાકની પ્રથા-
 પના માટે મથનારાં તત્ત્વો તો હસ્ત થઈ
 ગયાં હતાં. પણ આ હસ્તમાં પાછું 'સૈન-
 ન્ય પ્રગટ્યું'. નવા ઉદ્યોગપતિઓએ પ્રગ-
 ત્તાક માટે ઘોષણા કરી. ડૉ. સુન-યાટ-
 એને ૧૯૨૩ માં કોમીન્ટાંગની [ચીનનો
 રાષ્ટ્રિય પક્ષ] પૂનર્વ્યવસ્થા કરી. દક્ષિણમાં
 તરત જ પ્રગત્તાકનો નિઝવણી ધ્વજ
 આકાશમાં ફરક્યો. એકી સંગથે કેન્ટનમાં
 પ્રગત્તાકની સ્થાપના થઈ અને સાથે જ
 સાચા પ્રગત્તાકનાં વનુષો વેગથી ફિરતાર
 પામવા લાગ્યાં.

પણ તેથી ચીનના દર્દના ઉકેલ આગ્યો
 નહીં. વિદેશીઓની સંપત્તિથી મરીનગનો
 ખરીદનારા સ્વાર્થાન્ધ સેનાપતિઓએ નવા
 પ્રગત્તાક સામે આક્રમણ કરવાનું ચાલુ
 રાખ્યું. ઉત્તરથી ચાંગ-સો-લીન નામનો
 નામીઓ સેનાપતિ પોતાના ભાડુતી સૈન્યના
 વિશાળ ધાડા સાથે 'પ્રગત્તાકના મુખ્ય
 ધામ-કેન્ટન ઉપર ધરી આવ્યો. પશ્ચિ-
 મથી ફેંગ-શુ-મીઆંગનાં ધાડાં ઉઘટ્યાં.
 અને મધ્ય ચીનમાં સેનાપતિ વુ-ચેન્ગના
 સૈન્યને કેન્ટન તરફ કુચ કરવાનો હુકમ
 મળ્યો. એક સાથે આટલા વિશાળ સૈન્યનો
 સામનો કરવા માટે પ્રગત્તાકના પીઠ
 પુરોગ્યે પગલાં લીધાં. પ્રજાની સહાયથી
 આ સૈન્યો આવર્તા અટક્યાં. કોમીન્ટાંગના
 જોરવાર પ્રચાર આગળ ભાડુતી સૈન્ય
 બરફની માફક ઓગળી ગયું. પ્રગત્તાકના
 પવિત્ર આદેશોના જોરવાર પ્રચાર આગળ
 આ ભાડુતી સૈન્યોના સૈનિકો વિપ્લવી
 સૈન્યને જઈ મળ્યાં. પશ્ચિમનો પછી પશ્ચિ-
 મનો પલટાઈ. અને ચીનના પ્રગત્તાક-
 તંત્રની સુદર ભૂમિકા બંધાઈ. રશીયન

સલાહકારોની સુદર મદદથી, તેમ જ બોક્ષો
 વિરુદ્ધ સેનાપતિ ગેલેનની અપૂર્વ યુદ્ધકળાથી
 પ્રગત્તાક સૈન્યનો વિજય થયો. યાંગટો
 નદીના બળબળતા જળ ઉપર લટાર
 મારતી વિદેશીઓની ગનજોટોને પણ
 ઉચાળા માપવા પડ્યા. દક્ષિણમાં નીઝવણી
 ધ્વજની આણ વતી. ચીનના પ્રગવિ-
 પ્લવની એક ભૂમિકા આમ ૧૯૨૬-૧૯૨૭
 માં નાખાઈ.

ચીનમાં વિદેશીઓનાં હિત

ચીનના રસકુસથી ભરપૂર પ્રદે-
 શમાં વિદેશીઓએ લગભગ
 ૧૦૦૦૦૦:૦૦૦ પાઉંડ રોકાયા છે. આ
 વિશાળ રકમમાં બ્રિટનનો ફાળો લગભગ
 ૨૫૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડ છે. આટલું વિશાળ
 ધન હોંગકોંગ અને દક્ષિણમાં રોકાયું છે.
 યાંગટો નદીની આસપાસ ઇંગ્લાંડની સંપ-
 ત્તિએ રોષેલાં વૃક્ષ ખીટ્યાં છે. એકલા શાંધા-
 હમાં બ્રિટીશ મુરી લગભગ ૫૩૦૦૦૦૦૦
 પાઉંડ ખડકાઈ છે. ઉત્તરમાં પેકીંગ નજી-
 કની લોખંડ અને કોલસાની ખાણો ઉપર
 યુનીયન જેકે હાવી રહ્યો છે. પણ ન્યારે
 જાપાન ઉત્તર ચીનમાં પગપેસારો કરી રહ્યું
 છે ત્યારે ચીનના વાષવ્ય વિભાગમાં ઇંગ્લાં-
 ડના લશ્કરી પડદામના પડદાઓ વાતાવ-
 રણમાં ઘુમરી ખાય છે. તેમ જ તીજોટના
 લામાઓને તે ઉશ્કેરે છે. અને પામેના
 પ્રાંત રીશવાન અને ચીનાઈ તૂકેતાન
 ઉપર ચંદાઈ કરવા લામાને પ્રેરણા પાઈ
 રહ્યા છે.

જાપાની સામ્રાજ્યવાદે લગભગ
 ૨૫૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડની દોલત
 આ ભૂમીમાં રોકી છે. આવું વિશાળ ધન
 લગભગ મંચુરીયામાં રોકાયું છે. પણ
 મંચુરીયાથી દૂર દૂર શાંધાઈમાં જાપાની
 મીથાની કાળવીસલ ચીનના કામદારોને

પ્રત્યેક દીને આમંત્રે છે. અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદની મુખ્ય ભૂમિકા શાંધાઈ છે. આ સ્થળમાં તેમણે લગભગ રૂ. ૫૦૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડ રોક્યા છે. શાંધાઈ લાખટ એન્ડ પાવર કંપની ડોઝરદેવના આધિપત્ય નીચે છે. ક્રેંચ સામ્રાજ્યવાદ ઇંગ્લેન્ડની સરહદ ઉપર નજર રાખે છે. બીજા સામ્રાજ્યવાદીઓની માફક તેણે પણ રેલ્વે ઉપર ધન રોક્યું છે. ક્રેંચે રોકેલી સંપત્તિ લગભગ ૭૦૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડ થવા જાય છે. બ્રિટનની માફક તે પણ સત્તાના હુકમ મેળવવા મથે છે. ગયા વર્ષે ક્રેંચના ભાણેડી સોલ્ડિયરોએ યુનાન ઉપર ચઢાઈ કરી હતી એ કોઈ વિસરી ગયું નથી. એટલેથી લગભગ ૩૭ બીલીયન પાઉંડ રોક્યા છે; ત્યારે ઇટાલીએ પણ લગભગ ૭ બીલીયન પાઉંડ ચીનની ભૂમીને સોંપ્યા છે.

આ ભયંકર મુરીના રોકાણથી પરિણામ એ આવ્યું છે કે રેલ્વે ઉપર રોકાયેલી સંપત્તિના ૮૫ ટકા વિદેશીઓને હસ્તક છે. લોખંડના ઉદ્યોગમાં રોકાયેલી મુરીના લગભગ ૭૩ ટકા વિદેશી છે, કાલસાના ઉદ્યોગમાં લગભગ ૫૬ ટકા પરદેશીઓના હાથમાં છે. કપાસના ઉદ્યોગમાં અર્ધાઅર્ધ મુરી વિદેશીઓની છે. અને લગભગ બધી જ ખેડાઈ બેંકા વિદેશીઓના હાથમાં છે.

આ મુરીથી આઠળક નફો ઉત્પન્ન થાય છે. બ્રિટીશ મુરીથી ચાલતી હોંગકોંગ અને શાંઘાઈ બેંકે છેલ્લા દશ વર્ષમાં ૪૦ ટકા ડીવીડન્ડ તેના શેરહોલ્ડરોને વહેંચ્યું છે. તેમ જ બ્રિટીશ મુરીથી ચાલતી ચીનની એન્ટનીયરીંગ અને માયનીંગ કંપની જે પ્રત્યેક વર્ષે લગભગ ૪૦૦૦૦૦૦૦ ટન કોલનો ક્ષાર છે તે કંપનીએ

છેલ્લા દશ વર્ષથી ૧૪૬ ટકા ડીવીડન્ડ પ્રત્યેક વર્ષે આપ્યું છે.

વિદેશીઓએ રોકેલી અપાર સંપત્તિના આ આંકડાઓ જે. આ. સંપત્તિને સંરક્ષવા માટે બ્રિટનનાં ૪૫ લાયક બેટ લશ્કીયોં યોગરૂ નદીમાં ચીનની પ્રજાને ડારતાં ઉભાં છે. તેમ જ તેટલી જ સંખ્યાનાં અમેરિકન લાયક વહાણો પણ ચીનના સાગરજળ ઉપર પ્રવેશ લેવાની રહ્યાં છે. આ લાયક વહાણો ઉપરાંત વિદેશીઓનું લશ્કર પણ ત્યાં અફાં નાંખીને ઉભું છે, જાપાનના લગભગ ૫૦૦૦૦ જેટલા સૈનીકો પોતે સ્થાપેલા મંચુકો પ્રજાસત્તાકનું રક્ષણ કરવા ઉભા છે. બ્રિટનના પણ લગભગ ૧૦૦૦૦ જેટલા સોલ્ડિયરો સંપત્તિના સંરક્ષણ માટે ખડે પગે તૈયાર છે. આથી જ ચીનમાં વિદેશીઓની નીતિને ‘ગનબોટ’ નીતિ તરીકે ઓળખાવવામાં આવી છે.

વિદેશીઓએ બંદુકના બળ ઉપર ચીન દેશ પાસેથી અપમાનયુક્ત સંધીઓ ઉપર સહી કરાવી છે એટલું જ નહીં પણ યુનાન, મંચુરીયા, તેમ જ એવા બીજા કેટલાય ક્ષેત્રો પ્રાપ્તો ઉપર અધિકાર મેળવ્યો છે. આ કાળી કથા છે, અને વિદેશીઓનું આર્થિક આક્રમણ આ દુઃખદ ઇતિહાસનું સાથી વધુ સ્થાપવું પ્રકરણ છે.

રાષ્ટ્રીય પક્ષનું ઉત્થાન અને દ્રોહ

૧૯૨૪ માં કુમન્ટાંગ પક્ષની પૂનઃ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

૩૦ મુન-યાટ-સેનના નેતૃત્વ નીચે ચીનનાં ક્રાંતિકારી બળો એકવાર ફરીથી એકત્ર મળ્યાં હતાં અને યોગરૂની દક્ષિણે પેકીંગ વાર પ્રજાસત્તાકનો વિપ્લવી વાવટો પાછો ફરક્યો હતો. ૧૯૨૬-૨૭ માં ક્રાંતિકારી

મંચુરીયા પર આક્રમણ કરવાની યોજના ઘડતા જાપાની સેનાપતિઓ. i

સૈન્યોએ એક પછી એક પ્રાંતો પર પાતાનો અધિકાર સ્થાપ્યો. ૧૯૨૭ માં શાંઘાઈ સર થયું અને તરત જ ક્રાંતિકારી જાળના નેતાગણે આગળ વધવાને બદલે આમવર્ગની સાચી અભિમાનપાઓનો સંહાર કરવા માટે ઢંઢક પગલાં લેવાનો કાર્યક્રમ આદર્યો.

રાષ્ટ્રિય પક્ષના આ એકાએક નીતિપલટાવું રહસ્ય સમજવા માટે આ ઘટના ઉપર વિચાર કરવાની જરૂર છે. ૧૯૨૮ ના આ એકાએક નીતિપલટાથી અનેકને અજાણખી થઈ છે. જે કામદારોની મદદથી શાંઘાઈ સર થયું તે જ કામદારોની કૂર કલેઆમ કરવાનો હુકમ - ચાંગ-કૈ-શેકે આપ્યો હતો. આતું કારણ સમજવા માટે માક્સીઝમની મદદ લેવી જરૂરની છે. વસ્તુ એમ જની હતી કે ચાંગ-સા-શીન, વુ-પે-યુ વિગેરે સેનાપતિઓ વિદેશીઓની

આર્થિક સહાય ઉપર જ જીવતા હતા. પણ આ જીર્ણ થઈ ગયેલા વર્ગમાં પૈસાનો પ્રાણવાયુ પુરવાથી ચેતન ચમકે તેમ નહતું. ઉમરાવશાહીનાં સડેલ શરીર હવે વધુ પણ જીવી શકે એ અશક્ય હતું. આ સત્ય સામ્રાજ્યવાદીઓ પણ જોઈ શકતા હતા. તેથી જ તેઓએ નીતિ પલટી અને રાષ્ટ્રિય પક્ષના અગ્રેસરો સાથે મંત્રણાઓ શરૂ કરી, એટલેજ શાંઘાઈના આ સંપત્તિવાન સગજનોએ ઉમરાવશાહીને આધાર આપવાને બદલે ચીનના મુડીવાદી માંધાતાઓને હાથમાં લેવા માંડ્યા. પરિણામે વિપ્લવી મુડીવાદીઓ તો વિદેશીઓની મધેલાળ આગળ એકદમ ચોંટી ગયા - રાષ્ટ્રિય સરકાર માત્ર નામની જ જની ગઈ. ૧૯૨૮ થી કોમીન્ટાંગ વિપ્લવી મંડીને વિપ્લવવિરોધીના કાળા કેમ્પમાં દાખલ થયો. ત્યાર પછી તે અસારની

પણ સુધી કોમીન્ટાંગના સભ્યોએ માન આમલગના આદર્શોને મૂર્તિમંત્ર થતા અટકાવવા માટે આકાશપાતાળ એક કર્યાં. ખેડુતોને જમીનભૂખ લાગી હતી. પણ કોમીન્ટાંગના મુડીવાદીઓને જંગીર-કારોની કુમક ભેદતી હતી. એટલે ખેડુ-તોની જમીનભૂખ સંતોષવાને બદલે આવા વિપ્લવી ખેડુતોનાં શરીર ગોળાથી વીંધી નાંખ્યાં. શાંધાધમાં

વધુ પગાર માટે હક-તાત્ર પાડનારા કામગર-મોની ફરલેઆમ થઈ. ફેંટમાં ખેડુતોના શરીરમાં બેથોનેટો ઘાંચાઈ. હનરો શરી-રોનો અંદાર કરીને આમલગના અવાજને યુગળાવવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો.

પણ જ્યારે ખેડુતો અને કામગરોએ ભેથું કે પ્રજાસત્તા-હની સ્થાપના થતાં કરવેરા તો એટલા જ ફર અને લયંકર

શાંધાઈ સળગતું હોવા છતાં
જસય મદદ ન કરનાર ચીનના
આ બેવશ પ્રમુખ-
ચાંગ-કૈ-શેક.

રહ્યા, ત્યારે તેમની આંખો ઉધડી. ચીનમાં ૧૯૨૨માં સ્થપાયેલા સામ્યવાદના વાવટા નીચે તેઓ આવવા લાગ્યા. આ પક્ષનાં લાખો સભ્યોએ વિપ્લવી કોમીન્ટાંગને શરૂઆતમાં સાથ આપ્યો હતો. પણ જ્યારથી સ્વાર્થાન્ધ બનેલા મુડીવાદીઓએ વિપ્લવી લાવનાને વેગળા ખસેડી, ત્યારથી કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ અને કોમીન્ટાંગ પક્ષ

જૂદા પડ્યા. વિપ્લ-વને પરીપૂર્ણ કરવાનું અને ક્રાંતિના ઝંડાને ઉડતો રાખવાનું બ-ગીરથ કાય્ આ-નહાનકડા કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ પર આવી પડ-યું. પણ પ્રત્યાઘાતી-ઓનાં અમાપ બળ સામે આ પક્ષથી ખુદશી રીતે મજબૂતી શકાય તેમ હતું જ નહીં એટલે પારાવાર અથડામણ પછી જ-ગલમાં અને પવતો ઉપર સામ્યવાદીઓ પાછા હટ્યા. સને ૧૯૨૯ નું એ વર્ષ હતું.

(અપૂર્ણ)

નવું ગર્વ
આ માટે.

આ માસિકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા ચિત્રોના
ખેલોડ

સરને દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે
તો આજે જ લખો.

અને તદ્દમારે જરૂરી ચિત્રોના ખેલોડ મંગાવી
તદ્દમારે પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

‘છુટનેકા

કેદી નિકાલો’

કેદીઓની લાંબી

ખેરેક આગળ સુખેદા.

રનો શબ્દ ગાજી રહ્યો.

પ્રત્યેક પ્રભાતે આ જ શબ્દ

સંભળાતો. પ્રત્યેક સવારે

અનેકા આ શબ્દમાં સમાવેલા

આનંદને અનુભવવાને તરપર

રહેતા. કેદીઓને માટે એ મુક્તિ-

મંત્ર હતો.

સપાટાનું ધ આવીઓ ફરી. ચાર

મુકબકડાં શરીરો કોટડીમાંથી બહાર પડ્યા.

આકૃતાબ ઉઘો હતો. કેટલા ય વર્ષો પછી

આજે તેમને પ્રભાતમાં પણ કંઈ અપૂર્વ

આનંદ દીસ્યો.

‘ન’બસ’!

‘એક, દો, ત્રીન, ચાર.’

‘અ’ધારીકા કેદી આ ગયા?’

‘હાં સા’બ’

અચ્છા, ચલો’

થોડી ક્ષણો પછી જેલરની ઓરડીમાં

ચાર કેદીઓને ‘ખડા’ કરવામાં આવ્યા.

તરત જ એક સંજ્ઞા સાથે બે ચોલીસોએ

તેમની ઝડતી લેવી શરૂ કરી. એકે બંડી

તપાસી. બીજાએ પાથળમે તપાસ્યો.

સુખેદારની ખાતી ઘણી ગંધ કે

કેદીઓ જેલના ત્રાસની સ્મૃતિ

શવાય અન્ય કંઈ જ લાઇ

“મુક્તિ

પામેલાં!”

એક ટૂંકી વાર્તા.

જતા નથી.

‘સા’બ કે પાસ

ચલો’ આખરે સુખે-

દારે મુક્તિવિધી આ-

ટાપતાં કહ્યું. છુટવાની

ક્ષણ જેમ જેમ નજીક

આવતી ગઇ તેમ તેમ

સુખેદારના અવાજમાં સત્તા-

શાહી અવાજ પણ ઓછો

આવવા લાગ્યો.

‘ઝડતી લીધા?’ કાગળો પર

કંઈક ટપકાવતા જેલરે સવાલ કર્યો.

‘કુછ બી નહી’ સુખેદારે રીપાટ’

આપ્યો.

‘ઉંડુ ઉરકા કપડાં થો’ અધી’ મુસ-

લમાનીમાં જેલરે સુખેદારને આજ્ઞા કરી.

થોડી ક્ષણો પછી પાંચ વર્ષ પર પહેરેલાં

કપડાં કેદીઓને પાછાં મળ્યાં. આ

અર્થ ખવાઇ ગયેલાં કપડાં પહેરીને કેદી-

ઓને સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ પાસે આખરી વિદાય

માટે ઉભા કરવામાં આવ્યા.

‘દેખો’ સાહેબે હ મેશવની માફક ઉપદેશ

આપતાં કહ્યું. ‘અબી એસા મત કરના,

એરી ઓર ધી’ગણા મત કરના નહીં-

તર ફીરસે ધરહી આના પડેગા.’ સાહે-

બની આંખ કેદીઓના શરીર ઉપર

ફરવા માંડી.

‘ઓર તુમ...’ અ’ધારીમાંથી

આણેલા કેદી તરફ કરાડાથી

સાહેબે શરૂ કર્યું.....ફીરસે

મગદુર લોકોએ - સરકારથી સામેને
અસંતોષ ફેલાયગા તો તુમકો અબી
અધારીસે બી બડી સખ દીવા બંધગી’
.....પણ ‘દેખો’ સાહેબે અવાજ બદ-
લ્યો. ‘તુમ તો પટે લીએલા આદમી હો.
અબી કુછ કામ પર લગ જવ. એ લત
છોડ દો.’

ચારે કેદીઓ શાંતિથી સાહેબનો આ-
ઉપદેશ સાંભળી રહ્યા. સામે જવાબ આપી
શકાય તેવી સ્થિતિ હતીજ નહી. તેમ જ
એકેને તેમ કરવાની ઇચ્છા પણ નહોતી.
તેઓને તો એકજ ઝંખના હતી અને તે
‘મુક્તિ’ આથી જ આ છેડેથી પાંચ મીનીટો
તેમને પાંચ માસ જેટલી લાંબી લાગી.

‘જેલર !’

‘સાહેબ !’

‘સળકો કીરાયા દીવા ?’

‘હાં સાહેબ !’

‘અચ્છા જવ :’

~ ~ ~

જુલુવારમાં જેલનો દરવાજો તેમણે
બીવાની દીધો. જેલ અને શહેર
વચ્ચેનો લાંબો રસ્તો સપાટાળાંધ કપાવા
લાગ્યો. તેઓએ લગભગ દોઢ જ મુટ્રી.
પાછળ જેવાની તેમને જુલિજ ન હતી.
અને માઇલ પસાર થઇ ગયો પણ ચાર-
માંથી એકે પણ પગવાર પાછળ જોયું
નહીં.

બધાના મનમાં એકસરખી જ ખીક
લાગી હતી કે રખેને તેમની છોડવાની
નારીખ ગણવામાં કંઈક બુલ્લ થઇ ગઇ
શેય અને તેમને પાછા લઇ જવામાં આવે!

આથી જ તેઓ સપાટાળાંધ જેલથી
દૂર જતા હતા. રસ્તાની આજુબાજુ
આવેલાં દરીયાળાં ખેતરો જેવાનો તેમને
અવકાશ નહોતો. વાડ પર ખીંચેલાં

જંગલી ધુલોની ફેરમ લેવાની આ ક્ષણે
તેમને ઘટિત હતી. રસ્તે આવતાં રાહકારીઓ-
નાં ટોળાં તેમને આકર્ષતાં નહતાં. ટોપ-
લાઓ લઇને બજારમાં જતી ગ્રામ્યમાળાઓ
તરફ નજર નાંખવાની પણ તેમને પુરસઃ
ન હતી. લીલોતરીથી ભરપૂર ખેતરોમાં પક્ષી
ઓના ટહુકાર સાંભળવાની તેમને લાલસઃ
ન હતી. અત્યારે તો તેમના આખા અંગમાં
એક જ અવાજ બહાર પડતો. ‘જલ્દી
ચાલો’

એક માઇલનો પથર પસાર થયો.

કુંવરજીએ આખરે વાર્તાની શરૂઆત
કરી. પહેલાં જેલના છવનની અને પછી
જગનની વાત ચાલવા માંડી, આખરે એક
હોટક આંગળ રથ બંધા.

‘અધ્યા ખીમા, આપણા બધા પૈસા
કુંવરજીલાઇને સોંપી દો. એ ભણેલા છે
એટલે બધાની રીકોટો કઢાવશે.’

મુન્યા એકંદરે બધાને પસંદ પડી.
કુંવરજીલાઇને પૈસા આપ્યા.

પાસેથી એક પોલીસમેન પસાર થયો.
સાથી પણ ચારે જણ એકાએક ખંચ-
કાઇ ગયા. પોલીસમેનની નજર પડતાં જ
તેઓમાં ધુન્નરી આવી ગઇ. પાંચ વખથી
સીપાઇઓના સતત ત્રાસ નીચે વસતા
આ ચારે માણ કેદીઓના માનસમાં
એટલો તો ધાક વસી ગયો હતો કે પોલીસ-
મેનની એક દૃષ્ટિજ તેમને શાંત કરી
દેવા સમર્થ હતી.

* *

જેલમાં રહીને માનવ એમ જ માને
છે કે જગત તો બહુ વેગથી પસ-
રાય છે. કેદીઓ હંમેશા બહારના જગનની
બચ્ચ કલાના ચિત્રો આંધે છે. ચાર
રિંગો વચ્ચે વસ્તાં આ શરીરો આંધીજ
બહાર આવતા કંઈક નિરાશ અને છે.

આવુંજ કંઈક આ મુકિત પામેલા
કેદીઓના સંબંધમાં બન્યું હતું. તેઓએ
પણ બહારની દુનીયા વિશે મ્હોટી મ્હોટી
આશાઓ રાખેલી. પણ બહુજ થોડી
ક્ષણોમાં તેમની ખાત્રી થઇ ગઇ કે જંગ-
તની પ્રગતિ કંઈ બહુ ઝડપભેર નથી.

શહેરની દુકાનો સમીપ આ ચાર જણનું
જીવન ક્યારેનુંય આવી પહોંચ્યું હતું.
પેલી દાણાવાળાની દુકાનમાં મોટી ગુણમાં
એળા નાંખી રહ્યા હતા. પણ શાકવાળી
'દોડકીએ દોન મુળા' કરી રહી હતી.
પણ ન્હાની મ્હાની દુકાનમાં મધમાખો
અણુઅણુ તેમ ગ્રાહકો આવજનવ કરી રહ્યા
હતાં. પેલી વોશીંગ કંપનીનો ધોળો કપ-
ડને ધરતરી કરી રહ્યા હતા. બધું સાવ
આલાવિક જ લાગતું.

'આપણને વધાવવાં માટે કાંઈએ તૈયારી
કરી લાગતી નથી' ખીમાએ કદાક્ષમાં કહ્યું.

'તેમને ખબર તો હોવી જ જોઈએ કે
આપણે આવનાર છીએ!' કાળાણએ હસ્તાં
હસ્તાં કહ્યું.

'ચેર જ અટલે તારી હીરાં ત્હારે
માટે સેવા કરશે. બાકી અહીં તો એવ
ગાંડીયા જ મળશે.' કુંવરજીએ સંભળાવ્યું.

'અલો, તે તો પેટમાં નાંખીએ.'

'અરે પેલું સરવસ શેતું જણાય છે?'
કુંવરજીની દ્રષ્ટિ પડી.

'અને તેમને માટે તો વાગ્ન વાગે
છે ને?'

.. 'હશે કે'ઈના વરઘોડો.'

'અરે એ તો પોલીસ પકડેને પરેડ
પર જાય છે.' કુંવરજીએ પોલીસ ટુકડી
જોઈને ખુશ્તો કર્યો.

'આપણા કરતાં તેઓ શી રીતે સારો
છે?' ખીમાએ કહ્યું.

'સારાં... કાળાણનો... ખીમાનો... હાજી...'

આજ્યો. 'હરામખોરો.... બદમાશો.... એક
દિવસ હું બદલો લઇશ!'

"ધીમે..... ધીમે....." કુંવરજીએ શાંત
પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

'હું તો ખોલીશ. શાકાઓએ પાંચ પાંચ
વર્ષ સુધી.....'

'સુપ કર' કુંવરજીએ આવતી પોલીસ
નરદ આંગળી ચીંધી.

પોલીસ ટુકડી પસાર થઇ. ચાર જણે
હોટકમાં પ્રવેશ કર્યો.

* * *

'એકું ને એકું ખાવાતું!'
કાળાણએ ટીકા કરી.

'આજરાના રોટલા કરતાં કંઈક ઠીક
છે.' ખેમાએ કહ્યું.

'શાંત રહેા નહીં તર કોઇ જાણશે કે
આપણે કોણ છીએ.' કુંવરજીએ સલાહ
આપવા માંડી.

'તેમાં શું થઇ ગયું?' ખીમાએ અક્કડ
રહેવા યત્ન કર્યો.

'જંગત કંઈ બદલાયું લાગતું નથી.'
શીવાએ આખરે મોન તોડ્યું.

'એજ ગાંડીયા... એ જ શેવ... એ જ
શીંગત મ્હા....' ખીમાના શપ્તમાં કંઈક
કડવાશ હતી.

'અને પેલા શ્રીમંતો ત્યાં મજા માણે
છે અને આપણે....' રસ્તામાં જતી મોટ-
રકાર તરફ આંગળી ચીંધી ખીમાએ કહ્યું.

'શેવ, ગાંડીયા ને સીંગત મ્હા....'
કુંવરજીએ ટકોર કરી.

'તેમનામાં અને આપણામાં શું ફરક?...
તેઓ લાખેસો લોકોને લુટે છે. કંપનીઓ
કહાડીને અનેકાને રેવડાવે છે. મ્હોટાં
ભુંગળાં ઉભા કરી આખો નફો આંકી
કરી જાય છે છતાં તેમને કોઇ પુછતું નથી.

અને આ ખીમાએ બાજરી ચોરી તેમાં પાંચ

વર્ષ.....' શીવાએ વરાળ કાઢવા માંડી.
 'અરેઅર, શિવાભાઈ, કાળાછાએ
 ભૂખ લાંગવા માટે મીઠાઈ ઉપર જરા
 હાથ માર્યો તેમાં છ વર્ષથી આ કેદખા-
 નામાં સડવા મોકલી આપ્યો...' ખીમાએ
 ટેકો આપવા માંડ્યો.

'અરુણ કેટલા વાગ્યા હશે?'

'લગભગ સાડા નવ'

'ત્યારે તો જેલમાં જમવાનો ટાઈમ
 થયો હશે.'

'લપ્પણ, ધુળા, વગેરે ખીચાગ હજી
 સડે છે!'

'ધુળાને તો હજી ખીજાં સાત વર્ષ છે.'

'અને મદમદ મીયાને પણ ત્રણ વર્ષ
 બાકી છે.'

'ઘંટ વાગી ગયો હશે.'

'શું જેલ! શું ચાતના!'

'આમાંથી ખીજા ગ્રાહકો તરફ આંગળી
 ચીંધી ખીમાએ કહ્યું કોઈને દરખાસ્ત છે
 કે જે હજાર શરીરોને જે માઈલ દૂર વ્ય-
 પરિચિત રીતે રીખાવવામાં આવે છે.'

'કાને પરવા પડી છે?'

'જે હજાર જેટલા તો ખરાજ!'

'અને આપણા ૧૯ સાથીઓ'

'એ બંધાય ક્યારે બહાર પડશે?'

'અરે, જેલ તો અહીંથી પણ દેખાય છે!'

ઉંચી ટેકરી પર આવેલી જેલ તરફ
 આંગળી ચીંધી કુંવરજીએ બધાને દેખાડી.
 એકાએક આપત્તિ આવી પડી હોય તેમ
 બધાના મુખ પર શોકછાયા ફરી વળી.
 એ લયંકર ચાર દિવાલોની પછવાડે
 વસ્તા તેમના સાથીઓના સંભારણા કાણ
 વારમાં તાજ થયા.

'ચુપ કર પેલો પોલીસ આ તરફ
 આવે છે.' કુંવરજીના છેદા શબ્દ પછી
 આ પીવી અશક્ય થઈ પડી.

મુંગે મોઢે બધાય ઉઠ્યા. આ કે
 નારતો લીધા શિવાયજ તેઓ બહાર
 નીકળ્યા. કુંવરજીએ ખીલ ચુક્યું.

હોટેલનો માલિક તો આ ગ્રાહકોનું
 વિચિત્ર વર્તન જોઈને રહ્યો.*

* માઈકલ ગોલ્ડની ઇંગ્લીશ વાર્તાને
 આધારે.

નવયુગ

આપના ગામની લાયકેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય
 તો શા માટે તેને મંગાવવાની તબ્બીબ દરતા નથી?

સામાન્ય રીતે આપણે કોને સારો

માણસ કંડીએ છીએ? પ્રથમ તો તે હજીવ-

સારા માણસો!

અનેકવાર આટલી શક્તિ બસ થતી

નથી. સારા ગણાયા માટે માણસે પાશા-

કમાં, બોલવા ચાલવામાં, તેમજ અન્યનું

કામ કરી આપવાની ઈચ્છા પણ હીક હીક

એકે હળવો નિબંધ.

બતાવવી પડે છે. પોતાના પાડોશીઓ

સાથે મિત્રતાભર્યો સંબંધ રાખવા

ઉપરાંત તેઓ ઝોશીસમાં ખંતથી

ગણેડા માફક કામ કરે છે, પ્રમાણિક-

પણે શેકનો હિસાબ સાચવે છે, તેમજ

બોલવા ચાલવામાં પણ અતી સુંદર

સમ્મતા જાળવે છે. આવો સારો માણસ

કોઈ પણ સમાજે ન સ્વીકારેલા વ્યસ-

નમાં પડતો નથી. દારૂ કે અશીષુને

અડતો નથી, અને સીગારેટ પીએ તો પણ અતી અદ્ય સંખ્યામાં. અવગત, તેનું ચારિત્ર્ય તો નિષ્કલંક હોય જ નેહએ.

અને એકંદરે તદ્દમ જુઓ તો જણાશે કે આપણા 'ખરાખ માણસો' કરતાં આ સારા માણસો જગતનું 'ખડુ લહુ' કરતા નથી. ખરાખ માણસો એટલે સારા માણસોથી ઉત્તરો માનવ! જેઓ સીગારેટ પીતા હોય, દેવદસને જતા ન હોય, ખાસ છાપી કાઢાય એવો જેનો વાર્તાલાપ ન હોય, રૂચિવારે અનેકવર ઉદામ વિચારોની સન્નામાં જતો હોય, આવી વ્યક્તિઓને જગત ખરાખ માણસો તરીકે એળખે છે. આવા માણસો સમાજના પ્રશ્નો ઉપર 'અગબાનણ' ધણ પડેલા વિચારો ધરાવે છે. કાખલા તરીકે શાંતિની નીતિ માટે તે એમ માને છે કે કાચેસાચ શાંતિ માટે સરકારે તૈયારી કરી નેહએ, અને નહીં કે પુદ્ગલે ખાનર. સ્વાભાવિક રીતે કલનની ખાખતમાં તે એમ માને છે કે કન્યા પસંદ કરવાનો અધિકાર ગાનપિતાની પાસે ન હોવો નેહએ. વળી અ: 'ખરાખ માણસ' કહે છે કે, કેદખાના અને ફાંસી એ સમાજના ગુન્દેગારો માટે જરાય ઉપાય નથી, પણ તદ્દમાટે તેમની માનસિક સુધારણા કરવી નેહએ. વિચારની ખાખતમાં તો તે ખૂબ જ વિવેકથી અન્ય છે. તે કહે છે કે, આપણી વિચારસરણી સાચ ખોટી અને ભુદ્ધિશૂન્ય છે. એટલેથી બસ ન હોય તેમ સમાજ જેમને ગાંડા અને વ્યવહારશૂન્ય કહે છે તેમના સાચમાં તે ભમે છે.

હવનમાં આવા ખરાખ માણસો રાકય હોય તેટલું એણે કમ કરે છે. બાકીના

વખતમાં તે ફાંતો મઝા માણે છે અથવા સામાજિક દર્દો દુર કરવા માટે યત્ન કરે છે.

આવા માણસોને સમાજ 'ખરાખ' કહે છે. જગનના સારા માણસો તેમની સાથે સંસર્ગ રાખતાં અચકાય છે. શાળાના શિક્ષક તરીકે, કે ન્યાયાધીશ તરીકે 'ખરાખ' માણસો કદીય નીમાતા નથી. અને કદાચ નીમાઈ જાય તો તેની નિમણુંક સામે સઘળા સારા માણસો સામરો પોકાર ઉઠાવે છે.

*
**

સાહિત્ય, કલા, અને હવનના ખીજ અંગેમાં પણ 'સારા માણસો'એ ખાસ વિશિષ્ટ ક્ષાત્રકાપી પગલું ભર્યું હોય એમ જણાયું નથી. કાખલા તરીકે, કવિ નમંદાસંકરે જ્યારે 'ખરાખ માણસ' હતા ત્યારે સારાં કાવ્યો લખેલાં. જ્યારે તેમણે તે સમયની સુધારકચ્છતિને અળગી કરીને 'સારા' વિચારોને પાછા અપનાવ્યા ત્યાર પછી તેમણે 'ખરાખ કવિતા' લખી છે. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીએ જ્યારે 'ખરાખ' હતા ત્યારે ગુજરાતનો નાથ અને પાટલુની પ્રભુતા લખ્યાં. બે વર્ષથી 'સારા' અન્યા પછી તેમણે લખેલું સાહિત્ય જરાયે આકર્ષક નથી. સારા માણસ તરીકે પંકાએલા નરસિંહરાવે કંઈજ સારું નથી લખ્યું. ત્યારે 'ખરાખ માણસ' તરીકે જણીતા યજ્ઞેલા કાંતે વધુ લાવનાવાહી કાવ્યો લખ્યાં છે. કલાપી પણ જ્યારે 'ખરાખ' હતા ત્યારેજ સારું કાવ્ય-સાહિત્ય સજી રાક્યો હતો. આમ કવિનાના ક્ષેત્રમાં નેહએ તો જણાશે કે સારા માણસો કરતાં ખરાખ માણસોએ સારું સાહિત્ય સરખ્યું છે.

ધુરોપમાં પણ જોઈએ તો જણાશે કે ડાર્વીન બહુ ‘ખરાબ’ ગણાતો હતો. અત્યારે પણ ‘કાર્લ’ માર્ક્સ’ સમાજને લયરૂપ મનાય છે. જ્યારે કંઈક સારું અને સાચું લાભદાયી સાદિત્ય તો આ ખરાબ માણસોએ જ સંભર્યું છે.

કળાના ક્ષેત્રમાં પણ સારા અને પવિત્ર પુરૂષો કરતાં ‘ખરાબ’ મનુષ્યોએ જ સારાં ચિત્રો દોર્યા છે. એ સાચ સત્ય છે.

આપણા શહેરમાં પણ જુઓ. આપણા શહેરનું બાળમરણપ્રમાંજી પણ અતી મોટું છે. પણ રચાનિક સતાવાળાઓ બાળમરણને અતી અગત્યનો પ્રશ્ન ગણતા નથી. ડોરપોરેશનમાં ખેસના સભ્યો એમ જ માને છે કે જ્યાં સુધી ડોટ અને એપોલો વિત્તનારમાં રક્તનાઓ આત્મશાસ્ત્રી બંધાઈ ન રહે ત્યાં સુધી ‘બાળમરણ’ માટે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે ડોરપોરેશનમાં બંધા જ ‘સારા માણસો’નો આ અભિપ્રાય છે. માત્ર કેટલાક ‘ખરાબ માણસો’ જ બાળમરણ માટે કંઈક જોરજોર કરી રહ્યા છે.

આખા જગતમાં આવું જ ચાલે છે એવો મહારો અનુભવ છે.

*
**

આવા ‘ખરાબ’ માણસોની કથાઓની અળખામણી યાદને જરા અંગતી કરીને ‘સારા’ માણસોની જીવનકથા નરક જરા લક્ષ આપીએ.

કહ છે કે મોગલ શહેનશાહનો મહાન શહેનશાહ ઐરંગઝેબ બહુ જ ‘સારો’ શહેનશાહ હતો. પોતાના વ્યક્તિગત ખર્ચ માટે ખમનાની એક પાઇ પણ વાપરતો નહિ. પોતાના ખાનગી ખર્ચ માટે તે

ટાપીઓ સીંચીને પૈસા પેદા કરતો તે દર-રોજ ચાર વખત નીમાઝ પઢતો. રાત્રીના સુતી વખતે પણ જુદાની બંદગી કરતો. કુરાન-શિવાય કુરસદની વેળામાં પણ તે અન્ય અંથ વાંચતો નહિ. તેનું ચારિત્ર્ય પણ તેટલું જ નિષ્કલંક મનાય છે.

છતાં આ ‘સારા’ રાજાની ધાર્મિક નીતિથી મોગલ શહેનશાહત તુટી પડી.

જર્મનીના આ માણ શહેનશાહ ઇશ્વરનો ભક્ત હતો તે તો બંધા જાણે છે. તેના ખાનગી જીવનની નિષ્કલંકતા તો હવે જગજાહેર છે. છતાં આ ‘ભલા માણસો’ લશ્કરવાને ઉત્તેજન આપીને મહાન વિગ્રહનો મહાસંગ્રામ સૃષ્ટિ પર ઉતાર્યો. ક્રાંસતા રણમેદાનો ઉપર ખેલાયેલા ભયાનક યુધ્ધોની જવાબદારીમાં આ ઇશ્વરના ઉપાસક દેશની જવાબદારી પણ કંઈક સાચ અદ્ય ન હતી એમ ઇતિહાસની અન્વેષણ આપણને શિખવે છે. આ ભલા શહેવાના માણસોએ કુનીઆતું ભય કરવાને બદલે દુઃખ અને સંતાપના ઉંડા ખાણમાં તેને ધકેલી દીધી છે.

*
**

‘સારા માણસો’નો એક માત્ર ઉપયોગ ખરાબ માણસો પોતાનાં દુષ્કૃત્યો ઢાંકવામાં કરે છે. એટલું જ નહીં પણ અનેકવાર અનિચ્છનીય માણસને અગત્ય કરવામાં સારા માણસનો ફીક ફીક ઉપયોગ થાય છે. ઉત્તરણ તરીકે, જ્યારે કોઈ જાહેર પુરૂષ ‘ખરાબ’ કામ કરે છે ત્યારે એક સારો માણસ સાચી રીતે અને ખીજ અગ્રણી ખોટી રીતે તેના વર્તન તરફ ધિક્કાર જાહેર કરે છે. એથી અત્યારે એ પરિણામ આવ્યું છે કે જાહેર વ્યક્તિ જ્યારે અમુક રાજાને નાપસંદ પડે છે

ત્યારે તરતજ તેના ખાનગી જીવનની નિષાસ શરૂ થાય છે. અને આ અરસામાં બે સમાજની મર્યાદાથી કંઈક પણ અવળું કૃત્ય તેનાથી થઈ જાય છે તો તરત જ બહુજ સહેલાઈથી તેને દૂર કરી શકાય છે.

ખીજું, સારા માણસોનો ખીજો ઉપયોગ તો કેટલાક 'ખરાબ' માણસો પોતાના કૃત્યો છુપાવવામાં કરે છે. દાખલા તરીકે ખેંડના મેનેજીંગ ડીરેક્ટર એવા 'સારા' 'ડીરેક્ટરો' તરીકે પંડાયેલા માણસો નીમે

છે. પસંદગી કરે છે, એટલે જરૂરી જરૂરી શેરો ભરાઈ જાય છે. અત્યારની આગેવાન કંપનીના ડીરેક્ટરોની નામાવડી બેજો તો પણ હામારી ખાતરી થઈ જશે.

આમ સાંપ્રત સમયમાં 'સારા માણસો'નો જગતમાં એક માત્ર ઉપયોગ આવે થાય છે. તેમણે જગતનું ભડું કરવાને બદલે જગતનું અનિષ્ટ અધિક કરું છે, એ તો નિર્વિવાદ વસ્તુ છે.

ગો ખ લે ના સા ખુ

નવા વર્ષની ખુશાલીમાં બંને વાપરવા તથા લેઈ આપવા લાયક નવી ચીજ બહાર પ્રગ્ન સમક્ષ સેવાલાવથી રજૂ કરીએ છીએ.

“સાચું શુદ્ધ અને સેવા સાથે સ્વદેશી હોય તેજ સ્વરાજ”

વખત એવો આવ્યો છે કે સ્વદેશીને બહાને સ્વાર્થ સાધવા કરતાં ખરી સંગીન સેવાજ હવે સ્વીકારવી જોઈએ.

ઉપરના આદર્શ રાખી પુણ્ય મહાત્માજીના હિંદુસ્તાનની વીપત્તીઓના માર્ગદર્શક મહાન મરહુમ નર ગોખલેની શુદ્ધ સેવાની યાદ તાજી કરાવ અને તે નામને શોભા આપે તેજ શુદ્ધ સ્વદેશી ચોખ્ખા અને ઘણાજ ઉત્તમ સાથે અનુભવીઓને હાથે અનેક અખતરાઓ કર્યા પછી બહાર પ્રગ્ન આગળ રજૂ કરીએ છીએ, તેને જરૂરજ એકતાર અજમાવી જોવા અને મીઠમંડળને ભલામણ કરવા માનપૂર્વક અરજ કરવામાં આવે છે.

ગોખલેના મુખર તથા જુદી જુદી સુગંધીના નાહવાના; હાલમતના તથા ધોવાના સાચું જાણીતા વેપારીઓને ત્યાંથી હવે મળશે.

ટેલીફોન નં. ૪૦૬૮૭ ગોખલે મેન્યુફેક્ચરીંગ હા.,

(પુત્ર પાસે) બાપખા, મુંબઈ ૮.

બેકારીનો એક અપ્રતીમ ઉપાય

વસંત પગલાં પાગલી હતી. ઝાડને નવા પાંદડાઓ આવ્યાં હતાં. પાનખર ઋતુના અંત સાથે વનશ્રીએ નવો સ્વાંગ સળથો હતો. વાતાવરણમાં અકદપનીય આનંદ છંવાયો હતો.

આવા મોહક વાતાવરણને લીધે પશ્ચિમઘાટની હાર માળા અત્યારે અતી મનોહર અને સુરમ્ય લાગતી હતી. ઉંચા ઉંચા પહાડો વીંધી અમારી વીજળિક માડી પુરપાટ માર્ગ કાપતી હતી. પણ આજે આગ માડીનો કંટાળાને સ્થાને હું આહ-લાહ અનુભવી રહ્યો હતો. લોનાવડાના ઉંચા ટેકરાઓ અમારી દ્રષ્ટિએ પડતા ત્યારે કેટલાક કુતુહલપ્રેમીઓ ક્ષીતિ-જમાં લોહગટના ઓછાયા જોવાનો શ્રમ કરતા.

ખંડાલા પસાર થઇ ગયું...અને તલે-ગાવ તરફ અમારી આગમાડી માર્ગ કાપવા લાગી.

અગગાડીની અંદર ચા અને કેકવાળાનું કોર સંગીત બંધ પડી ગયું હતું. પુના પાસેજ હોવાથી ઉતાડૂએ પણ સ્વસ્થ ચિત્તેજ બેઠા હતા. કોઇ કોઇ જગ્યાએ પાનાની 'કેડ' દેખાતી.

પણ હુંદર વનશ્રી પણ અમુક સમય પછી તો કંટાળો આવે છે.

પહાડો પર પથરાયેલા લીલા ઝાડના વૃંદોને જોતાં જોતાં મહારા નેત્રો આખરે ઘાટી ગયાં. એટલેજ સહેજ પાછો ફરીને મહારા સ્થાન પર પડેલું વર્તમાનપત્ર વાંચવા લાગ્યો.

પણ મહારી ખાલુમાં જ ખંડાલાથી બેકેલા નવા ઉતાડૂએ મહારૂં ધ્યાન બેચુ. તેના કપડા તો સાવ સામાન્ય હતાં.

પણ તેનું ભવ્ય કપાળ, ઉંડી ગયેલી આંખો, અને જાડા ચક્ષુમા પરથી મહને લાગ્યું કે જરૂર આ કોઇક સાવ સામાન્ય વ્યક્તિ તો ન હતીજ.

“ક્યાં જશો” એ અર્ધ મરાઠીમાં પ્રશ્ન કર્યો.

“પુણે”

જયાજ પરથી મહારી ખાત્રી થઇ ગઇ કે સરકારી કચેરીના આ તાત્પર્ય જરૂરજ કારકુન હોવા બેઠાએ. અને હતું પણ તેમજ. પુનાની સરકારી કચેરીના આર્થિક ખાતામાં વર્ષોથી કામ કરીને હવે નિવૃત્ત થયેલા તેઓ મી. શંકરરાવ ખટખટે હતા.

વાત પર વાત નિકળતા એ તેને જણાવ્યું કે હું એક શંજરાતી ડોક્ટર હતો. સરકારી નોકરી મેળવવા માટે ખટખટ કરવા પુના જતો હતો. અને મહારા ગળવામાં સરજન જનરલના

અર્થશાસ્ત્રી

-દૃષ્ટી વાર્તા-

ખાનગી મદદનીશ ઉપર એક લઘામણ પત્ર હતું.

છતાં મહારી નોકરી મળવાની વસ્તુ પર શંકરરાવ ખટખટેની શંકા ટળી નહિ. 'આતા નોકરી આહિત કુદે?' એમ કહીને મહારામાં વસવસો ઉત્પન્ન કરવાનો યત્ન કર્યો.

'કેટલા લોક એકાર છે!' બીજા ઉતાવળે મહારા તરફ સહાનુભૂતી દર્શાવી.

'લણ્યા પણ કોણુ લાવ પૂછે છે?' ત્રીજાએ ટેકો આપ્યો.

'કેટલાય ડોકટર પાટીયાં મારી બેઠા છે પણ કોઈ દરદી આવતું નથી!'

'પાસે પૈસા હોય તો આવે નો?'

'એકારી પણ કેટલી?'

'પણુ એનો કંઈ ઉપાયજ નહતો નથી.'

મહેને એક ઉપાય હવે યાદ આવે છે—કુદકો મારીને શંકરરાવ ખટખટે બોલ્યા. પણ આ સાંભળી ત્હમો હસી પડશો. હું જ્યારે ફરી વિચાર કરું છું ત્યારે મહેને લાગે છે કે આ યોજના સાવ ખોટી તો નહતી. એક વખતે જ્યારે સરકારે નીમેલી કરકસરની કમીટીમાં હું મદદનીશ મંત્રી તરીકે કામ કરતો હતો ત્યારે બહારના એકજણે સુચવી હતી. ત્હમારી ઇચ્છા હોય તો કહી બતાવું.

*
નંદી

વસ્તુ એમ બની હતી કે બપોરના સમયમાં અમે સર્વ કામકાજથી કંટાળી ગયા હતાં. બપોરનો સમય અને મુંબઈનો તાપ. એટલે અમારા જેવા પુનાના માનવીઓને કપાળે પરમેશ્વર યાય એમાં કંઈ

નવાઈ નથી. આથી જ કમીટીને 'મહે' સુચવ્યું કે સમા સંધ્યાકાળની ગ્રાખવી. પણ ઘણાખરા સભ્યોને સાંજે શેડ લીલા-ચંદની ગાર્ડન પાટીમાં જવાતું હોવાથી મહારી સુચના નામંજુર રહી.

પણ જેવા અમે અમારા કાર્યમાં પ્રવૃત થતા હતા ત્યાં એકાએક એક માણસ ધસી આવ્યો.

અમે એમ સમજ્યા કે આ કોઈ જુલાની આપનાર સદ્ગ્રહસ્થ હશે. એટલે અમે એકદમ શાંત બની જઈને અમારા મોલાને જાગે તેવી ગંભીરાઈ ધારણ કરીને બેઠા.

'આપતું નામ?' પ્રશ્નપ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

'કોટીલચંદ્ર વિનાયક વિદુષી.'

'ધંધો.'

'અથશાસ્ત્રી.'

'ત્હમારી શું સુચનાઓ છે?'

'સુચનાઓ તો એવી છે, મગધા-માંથી ટાઇપ કરેલા કાગળીયા કહાડતા મીઠ વિદુષી બોલ્યા—'કું ને તેવું અનુપાલન કરવામાં આવે તો એકારી એક સાથે અદશ્ય થઈ જાય.

'હે...હે...' એક સામટા કમીટીના સર્વ સભાસદોના મુખમાંથી બહાર પડેલા ચમ્પ્દો ઓરડામાં ગાજી રહ્યા.

'હા સાહેબ,' કાગળની થોડકી પ્રમુખ તરફ ફેંકતા વિદુષીએ જવચોપ કર્યો.

'એવી તે કંઈ યોજના છે?'

'બહુ જ સરસ, બહુ જ સરસ. લાલો હું જ તમને સમજાવું!'

‘જરૂર’

‘ભૂઓ ત્યારે હું આશા રાખું છું’ કે તહમો બધામાં દયા અને પ્રેમ હજી જીવતાં છે. અર્થાત કે અત્યારે તહમો કશું કરશે કે આપણા સમાજમાં એવા કેટલાય શકિત-શાળી કુટુંબો છે કે જેઓમાં પ્રાણીમંત્ર પ્રત્યે સ્નેહ ઉછળી રહ્યા છે—’

‘અસંબંધ’

‘એટલું જ નહિ પણ અત્યારે આપણી અધોગતી યથ રહી છે, આપણી જાતિ નાશ થવાની અણી પર છે, તેમજ સમાજ-વ્યવસ્થા અનિચ્છનીય વ્યક્તિઓથી ઉભરાય છે એ વસ્તુ તહમો કશું કરશેજ.’

‘જરૂર’ સામટી સંમતી મળી.

‘—અને આથીજ તમે આ ક્ષણે આપણે અનિચ્છનીય વ્યક્તિઓની વધતી સંખ્યાને અટકાવવા માટે. સમાજમાંથી માંયકાંગણા મનુષ્યો મીટાવી દેવા માટે, તેમજ સૃષ્ટિ પર પ્રવર્તતી બેકારીને નિમુઞ્ઞ કરવાને માટે આપણે પ્રખર પ્રયત્ન કરવાનો છે—’

‘હવે તહમારા મુદ્દા ઉપર આવો’ પ્રમુખે ચેતવણી આપી.

‘જરૂરજ. આટલી પ્રવૃત્તાવના સાથે હું હવે મ્હારી યોજના તહમારી સમક્ષ મુકવા માગુ છું.’

આ યોજનાને સમજાવવા માટે હું બે એક વસ્તુ અતી કુંકમાં પેતાવી નેત્રણ. હવે એ તો તહમો કશું કરશેજ સર વિશ્વે-શ્વરાયના આંકડા-પ્રમાણે ભરતખંડ વિશે ૪ કરોડ માનવો બેકાર છે...અને આ સર્વ ખેતર પર કે ઉદ્યોગોમાં સમાઈ રહે તેમ નથી કારણકે અનાજના ભાવ બેસી

જવાથી ખેડુતો ખેતી મુકતા મળ્ય છે અને ઔદ્યોગિક ઉત્પન્નના ભાવ બેસી જવાથી કારખાનાં અધ પડતા મળ્ય છે. એટલે આ દિશામાં એક પણ ઉદ્દેશ નથી એટલેજ મ્હારી યોજના આ પ્રશ્નના ઉદ્દેશમાં નથી દિશા મુચરે છે—

કમીટીના સભ્યોના મુખ પર ઉત્સુકતાની છાયા જવાઈ ગઈ.

★
★

‘તહમો જાણો દોઝ-અતી ગંભીર મુખમુદા ધારણ કરી કોડાલ-ચંદ્રે કથવા માંડ્યું—’કે આપણા આર્થિક-વ્રત [હિંદુસ્તાન] વિશે ૬૦૮૦૬૮૪ જેટલા કુતરાઓ છે. આ કુતરાઓનો મુખ્ય ભાગ તો રસ્તામાં રખડે છે અને બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં આપણા લોક કુતરા પાળે છે—

‘એટલે તહમો શું કહેવા માંગો છો?’

—એટલે જેમ પુરોષીઅનો કુતરા પાળે છે તેમ હિંદીઓએ પહેલા કુતરા પ્રાણવાનો શોખ કેળવવો અને પછી—

અમો બધા તો જોઈ જ રહ્યાં. કોડી-લચરું આગળ ચલાવ્યું—

ત્યારે કુતરાથી કંટાળો આવે ત્યારે માણસ પાળતા થઈ જવું.

‘એટલે?’

‘તહમાં નવાઈ જેવું જરા પણ નથી. મેંકાશય પ્રમુખ, આપણે કુતરો કેમ પાળીએ છીએ? પ્રથમ તો રાત્રે આપણા ઘરનું રક્ષણ કરે. બીજું આપણી સાથે ફરવા આવે. દરીયાના મોજામાં આપણે ખાલી નાળાથેર નાંખીએ તો લઈ આવે. —દડો-ફેંકીએ—તો-દડો પાછો આણી આપે—

આવી આવી રમતો માટે આપણે કુતરા-
ઓને પાળાએ છીએ-

અને હવેના મહેને કરેા કે જે વસ્તુ
એક કુતરા-પ્રમુખ મહાશય, યાદ રાખો!
કે એક કુતરા કરી શકે તે 'શુ' માનવ
નહિ કરે?

'આથી જ'-કોટીસયંદ્રે ગંભીર થઇને
જાણાવ્યું કે, આ દેશમાં જેમની આપક
વર્ષે દોઢ હજારની ઉપર હોય તેમને પ્રથમ
કુતરા પાળવાની અને પછીથી કુતરાની
જગ્યાએ માણસ પાળવાની ફરજ પાડ
નારો ધારો ધડાવેા જોઇએ.-

-અને એવી જ ખીછ અગત્યની મુચના
અને ચેતના ઘોડોડાની શરતોમાં ઘોડાને
બદલે માણસ મુકવાની છે. પ્રમુખ મહા-
શય, હવેના જાણો છો કે ધાંત્રિક જમાનામાં
ઘોડાની જરૂર હવે છે જ નહિ. છતાં પણ
જે ઘોડાની જગ્યાએ માણસ મુકવામાં
આવે તો-

-જેન ઘોડાની ઓલાદ સુધારવા માટે
તનતોડ મરતો થઇ રહ્યા છે તેમ જ માણ-
સની ઓલાદ સુધારવા માટે મરતો થશે.
ક્ષણભર કહ્યો મહાશયમીના મેદાન
ઉપર ૪૦ ઘોડાને બદલે ચાલીસ લોકે
માણસો દોડવાને માટે સીગ્નલની રાફ
જોઇને ઉભા હોય, તોટમાં આ ૪૦ માણસો
ઉપર જોરદાર ખેડીંગ થઇ રહ્યાં હોય,
અને ધરત ધર ધાય. કોઇ માણસ 'વીન'
માં આવે કે કોઇ પ્લેસમાં આવે અને
ઇનામ વહેંચાય. આમ થાય તો માણસની
ઓલાદ સુધરે અને હજારો ઘોડાઓને
બદલે માણસોને દામ મળે.....

-હવે, હવે અહિંથી બંધ કરીએ. રોશન
આવ્યું સાહેબજી! શંકરરાવ ખટખટે પાનની
એલચીને વિંટાળીને કોટમાં મૂકતાં જોડ્યા.
હું પણ કોટીસયંદ્રે વિનાયક અધ્યાશક્તી
વિશે વિચાર કરતો બહાર પડ્યો.*

* હીઆમબો ફોરેટીની 'Worse than Dogs'
ની વસ્તુ ઉપરથી ઉપખલેલી.

અનંગ પ્રભા યાદુતી

સંસ્કૃત-સાહિત્ય-શાસ્ત્ર-શિક્ષક

આ દીવ્ય યાદુતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઇ દુર કરે
છે તથા વીર્ય વીર્યથી ઉમ્મન થતાં દરેક દર્દો નાશ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. કી. ગાળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦)

મુખ્ય ધાંત્ય:-

રક્ત, કાલ્પનાદેવી રોગ,

ભારીયા મહાજન વાડી સામે.

} રાજવૈદ્ય નારાયણજી દેશવહ.

} હેડ ઓફીસ:-જામનગર (કાકીઆવાડ.)

જંગમજાર, મોખ્યાસા, દારેસદામ, રોશનખોજ. મુવાન્જા હરજન વીગેરે આફ્રીકાનાં
દરેક ગામે પણ અમરી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

સૌને માટે.....

.....તાકેત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

દ્રા દા સ વ

ૐ કે

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકેતથી ભરપૂર

પ્રદરદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શા કા રિ જે

ૐ કે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: ભુની લાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

રશો-જાપા-

એક-

રશીયાના લોક નેતા
!સ્ત્રેલીન!

મે સ્ટ્રેલીને આજે જાપાનના આક્રમણની બિલકૂલ ભીન રહી નથી. સોવિયેટ સરકાર છ મહિના પહેલાં ભવિષ્યની જે ચિંતા કરતી હતી તે ચિંતા હવે ઓસરી ગઈ છે. આનું કારણ એ છે કે પોતાના પ્રદેશમાં જ તેમ જ મંચુરીયામાં ઉભા થયેલા પ્રશ્નો જાપાનને અતિ મુઝવી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ સોવિયેટ સરકાર હવે અચાવ ખાતર લાક લશ્કર પર નિર્ભર બની છે. જંગતના સેનાપતિઓએ લાક લશ્કરના શિક્ષણ તેમજ નિયમનના ખુબ વખાણ કર્યા છે. જાપાનને પણ ખબર છે કે જો તે રશિયા સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે તો તેને માછ જારના લાલચ અને ખીનઅનુભવી સૈનિકો સાથે કામ લેવાનું નહીં હોય, પણ જહાનુર લાક સૈન્ય સાથે સંઘામ કરવો પડશે. પરદેશના પ્રવીણ યોદ્ધાઓ પણ સોવિયેટ સાથેના યુદ્ધમાં જાપાન છતે કે કેમ તેની શંકા લાવે છે. ગમે તેમ થાય પણ આ યુદ્ધ જરૂર જ લંબાય અને બન્ને દેશોને ખુબ આર્થિક ખાતાખરાબી સહન કરવી

પડે. આમ થાય તો ચીનમાં જાપાન વિરોધી આંદોલનો જોરશોર બને એટલું જ નહીં પણ જાપાની એકુતો અને શ્રમજીવીઓ વિરોધ કરે એવો સારો સંભવ છે. મોસ્કોમાં એવી માન્યતા છે કે જો ટાકાઓના મુત્સદીઓ અકકલ શુમારી એસે તો જ તેઓ રશિયા સાથે એકત્રા હાથે જંગ માડે. પણ ભૂતકાળમાં મુત્સદીઓએ આવી જ ભૂલો કરી છે, એટલે જ જાપાન-રશિયા જંગ સાવ અસકલ નજર મનાવો જોઈએ.

છતાં પણ મોસ્કોના મુત્સદીઓને યુદ્ધના અવાજો સંભળાય છે. આંતર રાષ્ટ્રિય રાજ્યનીતિનો ટોપ પણ અખચારી એમ જ ધારે છે કે જ્યાં મુખી પોર્લાંડ અને કેમ્પ્લીઆ રશિયાની પશ્ચીમ સરહદ પર આક્રમણ કરવાની જાપાનને ખાતરી ન આપે ત્યાં મુખી જાપાનીસ સરકાર રશિયાની પુર્વ સરહદ પર આક્રમણ કરતાં અચકાશે જ. આવી ખાતરી તુરતાતુર જ અપાય એવો સંભવ નથી. ક્રાન્સ અને પોર્લાંડ જાપાન માટે સારી સહાયનુત્તિ ધરાવે છે. અમેરિકાના એકેરને ક્યારની શંકા હતી કે ક્રાન્સ જાપાનના ચેનના શિરણને

-ની જંગ?

-અભ્યાસ.

ટેકા આપી મુત્સદ્દીથી તેને મદદ કરે છે. છતાં પણ તે પોલાંડને રશિયા પર આક્રમણ કરવા ઉચ્કરે તો પરિણામો લખાઈ આવે એમ છે. તેથી જ તેણે એવી નીતિ લીધી નથી. વધુમાં ક્રાન્સ ઉચ્કરે તો પણ પોલાંડમાં આક્રમણ કરવાની શક્તિ નથી. થોડા દિવસ પૂર્વે જ એક પોલાંડના પરદેશખાતાના અગ્રણી જર્જાન્સ હવું કે રશિયા પાસેથી જાપાન આડીવોરોએ અને મેરીટાઇમ પ્રાંતો પડાવી લે તો પોલાંડ ખુશ થશે. પણ પોલાંડની આર્થિક મુશ્કેલી તથા આંતરિક પરિસ્થિતિ બહુ ખરાબ હોવાથી તે યુદ્ધમાં ઉતરી શકે તેમ છે જ નહિ. અત્યારે તો પોલાંડના સુનસંચાલકો રશિયા કરતાં જર્મનીમાં બનના બનાવો તરફ વધુ લક્ષ આપી રહ્યાં છે.

[૨]

જર્મનીમાં નાઝીપક્ષનો ચઢતો સૂર પોલાંડના નેતાઓને જરાય પસંદ નથી. નેશનલ સોશિઆલીસ્ટો, સ્ટીમ હેલ્મેટસ અને જર્મન નેશનાલિસ્ટોની આંખ પોલાંડની પુર્વ સરહદ પર ક્યારનીય ચોંટી છે. નાઝીઓની આ મહત્વાકાંક્ષા છે. આથી પોલેન્ડ પણ ડરે છે. ક્રાન્કો-જર્મન

જાપાનનો શહેનશાહ
મીકેડો.

મસલતની ચાલુ વાતોથી પોલાંડના મુત્સદ્દીઓ વધુ વિભાસણમાં પડ્યા છે. ખરું જોતાં તો જર્મનીને પોલાંડની પુર્વ સરહદ સોંપી દેવાની ક્રાન્કો-જર્મન મસલત સફળ થાય એ જ શક્ય નથી. વધુમાં ચાલુ આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક મંદીનાં કારણમાં આવા કરારો થવા અશક્ય છે. તો પણ પોલાંડની આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ હોવા છતાં ક્રાન્સ કંઈ સદાય આપણું હોવાથી પોલાંડ અલગ છે.

આવા સંજોગોમાં પોલાંડના રશિય પરના આક્રમણનો સંભવ અતી અધક છે. પણ યુગેપની દિવાનાશાળામાં શું બને અને શું ન બને તે કહી શકાય જ નહિ. હવેના છ માસમાં પોલાંડની સુનૈઝા છતવા માટે રશિયાએ પણ પ્રયત્નો કર્યા છે. વર્તમાનપત્રોને પોલાંડ રાજ્ય તરફ માન રાખવાનો હુકમ મોસ્કોના સંચાલકોએ કર્યો છે. પોલીશ-મોસ્કોના આપાર પણ સુધરતો જાય છે જાપાન પણ પોલાંડની સલામતીને

મેળવવા અથાગ યતનો કરે છે પણ તેને સાદાબીરીયાના પ્રાંત પર આક્રમણ કરે તો ચોનાંડ તેને સહકાર આપે એવો જરાય હશેજો નથી. તેમ જ રામાનીઆનાં સહકાર વિશે પણ જાપાનને ખાતરી નથી.

આને ચોનાંડની નજરે રહેવાની નીતિથી

પૂર્વના પ્રદેશની સ્થિતિ વિશે ગંભીર ધારણી રાખવા એવું જરા પણ નથી; પણ જાપાની વડા પ્રધાન ઇતુકહના ખૂબી અને ઉદ્દામ સરકારવાદીઓનું સરકરી ચાલુ અતી નજીક દોવાથી રશિયન પતો જાપાન પિરૂદ પ્રચાર કરી રહ્યાં છે.

[૩]

કે. પશુ રાષ્ટ્ર ચોનાને અરક્ષિત રાખી શકે નહીં. રશિયા પણ એમ માની બેઠી ન રહે કે જાપાનીઓ બધી બાબતનો વિચાર કરીને જ યુદ્ધમાં ઉતરશે. ત્રણાઈની નીતિ અનુસરનારી પ્રજા ચોના પર પણ ટોણ વાર નુકસાન કરી બેસે છે. એમ કાગે છે કે જાપાન બીજા રાજ્યોની સહાય સહાય વિના રશિયા સાથે ત્રણાઈ ન જ કરે. પણ આ બાબતમાં વિશ્વાસ રાખવાનું પાત્રવે તેમ નથી.

જાપાને મંચુરીયા પર સ્વારી કર્યા બાદ હુન જ સાયબીરીયન સીમા પર

આક્રમણ કર્યું હોય તો તેનો જરૂર વિજય થાત, પણ હવે તો આ સત્તાશીલ રાજ્ય ચોનાની સરહદ પાસે હોવાથી રશિયાએ યુદ્ધની તૈયારી કરી રાખી છે. એક જગતજન્ય લાલ વિમાની સૈન્ય ત્યાં રાખવામાં આવ્યું છે. હવે જો જાપાન યુદ્ધમાં ઉતરવાનો જરાયે યતન કરે તે

રશિયા વિમાનોમાંથી તેનો આમનો કરી શકે તેમ છે. વ્લાડીવોસ્ટોક હવે પુરેપુરું સજ્જ બનવાનું છે અને તે જાપાનને થોડા માસ સુધી તો બહાર જ રોકી શકે. પણ જો તે સામનો ન કરતાં જાપાનીઓને અંદર ઘુસવા દે તો પ્રચંડકાળ સમુદાય સૈન્ય સામનો કરવા તૈયાર છે. જાપાનને ત્યાં વિજય મળવો એ સહેલી વાત નથી જાપાનને આથી પારાવાર નુકસાન જ થાય.

હાલ સૈનિક-

જોના બળ ઉપર રશીયા આધારે નિર્ભર જાન્યુ છે.

હુથિયાર સામગ્રી જાનાવવાની પ્રતિષ્ઠા રશિયન પ્રજાને થોડું સહન કરવું પડે છે. જે યાંત્રો હૈનક વપરાસની

ચીજો જાનાવવાને વપરાતાં જોઈએ તે હવે તો યુદ્ધસામગ્રી સાથે વપરાતાં લાગ્યાં છે. એક સપ્તમાં કહીએ તો યુદ્ધ એ શબ્દથી જ પૂર્વે અંકાયેલી આગિર થોજનામાં જરા લોકો પહોંચ્યા છે. યુદ્ધથી ખેડૂતો ચોનાનો માત જગતમાં વેચનાં ખંચાય છે. જરાયે જ્યારે જોઈશેવીકો યુદ્ધની આગાહી કરે છે ત્યારે ખેડૂતો દાગો

સંઘર્ષના મંડી પડે છે. આમ ૧૯૧૭ ની સાલથી માંડીને કેટલીયે વાર અન્યુનું છે. વધુમાં, પોતાના વિરૂદ્ધ પક્ષના લોકોની લાગવગ વધતી અટકાવવાને પણ રાજ-દ્વારીઓ સુદ્ધની આગાહીઓ કરી લોકોને ચમકાવે છે. આગળના લાગને મજબૂત બનાવવામાં પાછળનો ભાગ ધણીખરી વાર નરમ બને છે. છતાં પણ બોલશેવીડો ગમે તે અર્થના ભોગે પણ ટ્રાન્સ-સાઇબીરીયન રેલ્વે-લાઇન બેવડાવવા માગે છે રશિયાના દરેક ભાગે ૧૯૧૮-૨૧ ના વચ્ચેથી નુકશાન ખમ્યું છે અને આથીજ સુદ્ધના નામથી જ તેઓનું માનસ લડાયક બની રહે છે.

જે કેશિયાળામાં જરા રાહત મળશે પણ ઉનળામાં તો ફરી પાછી સુદ્ધની વાતો થવાની જ. જપાન શાંતિ જળવશે એમ સંપૂર્ણ ખાતરી રખાય તેમ નથીજ. આથી રૂશો-જપાની ૩ દુસ્મનાવટ એછી કરવાને માટે રશિયા યત્નો કરે છે. બને દેશો વચ્ચે રાજકીય-સંબંધ જળવાઈ રહે તે માટે યત્નો થાય છે અને લવિષ્યમાં કનાચ રશિયન લેખકો અને ચિત્રકારો જપાનમાં મુસાફરી કરે તો પણ નવાઈ જેવું નથી. પણ વધુ અગત્યની વાત તો એ છે કે જપાન સાથે સામસામા આક્રમણ ન કરવાની શરતો કરાવવા મોસ્કો ઇચ્છા રાખી રહ્યું છે.

પ્ર જનસંઘમાં મોકડાના પ્રતિનિધિ તરીકે ગયેલ ચોશીઝાવા પરદેશ-ખાતાના પ્રધાન બનવા માટે રશિયામાં થઈને જપાન જતા હતા ત્યારે લીટવીનોવ અને કારખાન તેને રશિયન પર મળ્યા હતા. અને પરસ્પર આક્રમણ ન કરવાની સંધી કરવા સમ્યગ્નું હતું. પણ આનું કંઈજ પરિણામ આવ્યું નહિ. જપાને જે કે નવ સત્તાની સંધી અને કેલોગ-પેકટનો લગ્ન કર્યો છે; છતાં પણ વખત આવે આ સંધીઓ તુરંતાપ્પરેત સુદ્ધને ચડ થતાં અટકાવે છે. રોકીઓને રસ્તો સાફ રાખવાની ઇચ્છા હતી; પણ મોસ્કો તો જપાન પામે આ સંધી કરાવવા માટે મક્કમ છે. હાલમાં અગત્યની વાતચીતો પણ ચાલી જ રહી છે.

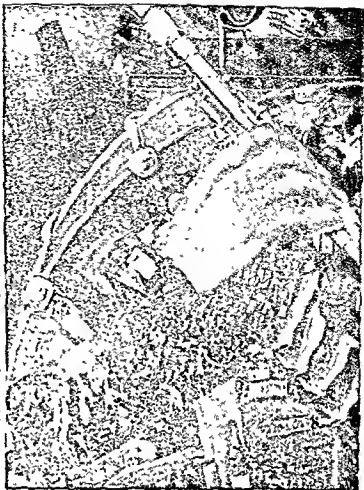
અમેરિકાની સહાનુભૂતિ દર્શાવવાની વાતથી પણ રશિયાના હાથ મજબૂત બન્યા છે. પેરીફીકમાં સતત શાંતિ પણ આથી જ જળવાઈ રહી છે. ભાવિ સુદ્ધમાં અમેરિકા રશિયાને મદદ કરશે એમ જે જપાનને લાગે તો જપાનીસ લસ્કરવાદીઓ જરૂર જ ખચાઈ જાય. પણ અનુભવ પરથી જણાય છે કે અમેરિકાને સોવીયેટનું સરકારતંત્ર અંતી અળખામણું છે. પણ જે વિત્રહને અટકાવવાની સાચી ધમશ અમેરિકામાં હોય તો તેજે મોસ્કો સાથે સારો સહકાર આપવો જ જોઈએ.

[૪]

પેરીફીકમાં જપાનીઓના આક્રમણથી અમેરિકાને આર્થિક રીતે ખુબ સહન કરવું પડે તેમ છે. અમેરિકાએ પોતાનો બધો લડાયક કાફલો પેરીફીક મહાસાગરમાં રાખ્યો છે. મી. રટીન્સને જાહેર કયું છે કે શીલીપાઇ-સને સ્વાતંત્ર્ય આપવાથી તો તે જપાનનો ભોગ બનશે. હવાયન ટાપુમાં પણ જપાન વિરૂદ્ધ પ્રચાર થાય છે. ચીન બહુ ઓછા પ્રમાણમાં જપાનીસ માલ ખરીદે છે અને અમેરિકા વેપારમાં ખુબ છે. આ બધી અગ્રિય બાબતોથી ભવિષ્યમાં જપાન અને અમેરિકા વચ્ચે ખુદશી દુસ્મનાવટ થાય તેમ લાગે છે. જપાનના બીન જોખમદારી છાપાંઓ લખે છે કે રશિયા પછી અમેરિકા તરફ આક્રમણ થવાની જરૂર છે. બીજા સુદ્ધેસ્ટ્રુઓએ નક્કો કયું નથી કે પહેલાં રશિયા પર આક્રમણ કરવું કે અમેરિકા પર.

જે રૂશો-અમેરિકન સહકાર થાય નહિ તો રશિયાને તો પોતાના પગ પર જ ઉભાવવું રહ્યું. સાઇબીરીયામાં ૧૯૩૨ માં કરેલ લસ્કરી પ્રચારથી આજે રોકીઓ સામે મોસ્કો વધારે મજબુતીથી બોલી શકે છે અને નવી જપાનીસ સરકારને પણ રશિયાની લસ્કરી પ્રગતિની પુરેપુરી માહિતી છે. જર્મનીનું ત્રણ લાખનું બાહોશ લસ્કર પણ હંગેરીને ૧૯૧૭ માં સંપૂર્ણ રીતે જતી શક્યું નહોતું. તેમજ જપાન પણ મંચુ-યાને સ્વાંહા કરી, શકશે કે કેમ તે એક શંકા છે. જે ચીન અને રશિયા સામે જપાન સુદ્ધ માંડે તો તેને બોવાવું જ રહે.

ડોલરની દિવ્યશક્તિ
 તરીકે ઓળખાતા
 અમેરિકાએ અત્યાર સુધી
 આલમબરને અલગ રીતે
 આંજી નાખી હતી. અલખતાના
 અંખાર તો ફક્ત અમેરિકામાં
 જ છે એમ સારી થે દુનિ-
 યાની દ્રઢ માન્યતા ડોલરદેવની
 પ્રચંડ પ્રભાવી જ થઈ હતી.
 આખાદીના શિખર સમા
 ગણાતા અમેરિકાના રસ્તામાં
 કોંડરાની માફક ડોલરો હજી
 હમણાં સુધી મળતા હતા.
 અમેરિકાનો પ્રિય પ્રત્યુ
 ડોલર જ મનાયો છે. એ
 ડોલરદેવના પ્રતાપે જ અમે-
 રિકાનો પ્રત્યેક પ્રજાજન
 પોતાના ઘરે મોટર વસાવવાના
 સુનેરી સ્વપ્નનાં સેવતો થયો
 હતો. ડોલરદેવનું સ્વામિત્વ
 સારા થે જગતમાં વિસ્તરી
 રહ્યું હતું. એ ડોલરદેવના
 પનાતો પગલાં જ્યાં જ્યાં
 ચનાં હતાં ત્યાં ત્યાં શોપણના
 દારમા સાંચાએ ઝડપથી
 ગોઠવાઈ જતા હતા અને
 ત્યાંનો ઇતિહાસ લાલ લોહીથી લખાતો
 હતો. દાદતી, નિદારાગુઆ, સાન્ડાલીંગો,
 ક્યુબા, ફેરિનીયન વિગેરે દ.પુએ એ
 ડોલરદેવની પધરામણીથી થયેલી પાયા-
 લીનો પુરતો પુરાવો આપે છે. હેટ્લુ

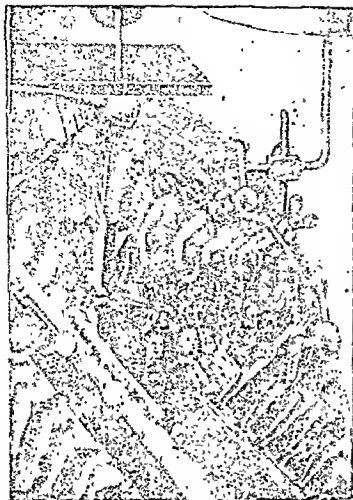
ડોલરની ડગમગ-

લેખક: શ્રી.

મહાયુદ્ધ પછી એ ડોલરદેવની દયાથી જ
 લંબાયું હતું. એ ડોલરદેવે માનવસંહાર
 કરવામાં કંઈ કચાસ રાખી નથી.

પણ અત્યારે એ ડોલરદેવનાં સિંહા-
 સને ડગમગવા લાગ્યાં છે. આજે સારું થે

જ્યાં રોટીના ટુકડા માટે સમુદાય ટળવળે છે!

તી દુનિયાં

દયાશંકર ભ. કવિ.

યુરોપ એ ડોલરદેવનું સ્વામિત્વ નક્કરવાને ટટાર થઇ હતું છે. ડોલરની એ વિશ્વ ભૂમિ આજે ખેડારીના દાવાનગથી ભભુકી હી છે. વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીએ ન્યાળામુખી પહાડમાંથી વહેતા

નાવા રસની માફક આજે અમેરિકાને ઘેરી લીધું છે. આજે અમેરિકાનો આમવર્ગ આર્થિક આદતથી તોબાહ પોકારી રહ્યો છે. અમેરિકાનું દુનિયા પરતું આર્થિક પ્રભુત્વ નાશ પામ્યું છે. આજે અમેરિકાને આર્થિક આંધીમાં ચક્કર મારવાં પડે છે. અમેરિકામાં આજે એક કરોડ જેટલા માનવ પ્રાણીઓ કુષાના સંતાપથી પિગ્રાઈ રહ્યાં છે. આખા યે અમેરિકામાં અત્યારે ભાગ્યે જ એવો કોઇ મજૂર હશે કે જેની મજૂરીનો દર ઘટ્યો નહિ હોય અગર તો તહેના કામ કરવાનો વખત લખાયો નહિ હોય. અમેરિકાની ટ્રાંઝિસ્ટ-પાલાસ્ટ્રો મજૂર કરેલી નાણાંની મોટી રકમથી ભૂખમરાનો ભય હમણાં થોડા વિવસ તો ટાળી શકાયો છે;

પણ અમેરિકાની અકસ્થ વેદના તો છ નેવી ને તેથી જ છે. આવી ભયંકર સ્થિતિ અમેરિકાએ કદિ અનુભવી ન હતી.

આ ભયંકર ભૂખમરાના ભોગ તો વિશેષ કરીને કળાકારો, ગ્રન્થા છે. તવંગરોની તરંગી મોલો ઉપર નભતા ચિત્રકારો અને શિલ્પકારોને આ દર્દની પ્રથમ અસર થઇ છે. એમનાં ચિત્રો અને મૂર્તિ-

જ્યાં ભૂખમરાના ખેલાડીઓ ખેલ ખેલે છે.

ઓની અગર એકદમ ખેરી રહ છે. કળામાં એકરંગી થઈ સારી નામના મેળવનારા સારામાં સારા કળાકારની હૃદયને કમકમાવી નાખે તેવી ત'ંગ હાલત થઈ ગઈ છે. હમણું જ કળાકારો અને કવિલેખકોના પ્રિય ગ્રામ ગ્રીનવીચના વોશીંગટન એકમાં ચિત્રકારોએ પોતાનાં મહા-મૂલ્યોં ચિત્રો વેચવા મુક્યાં હતાં. પાણીના મૂલ્યે એ ચિત્રો વેચાયા છતાંય ચિત્રકારોને પુરું મહેનતાણું ન મળ્યું.

શિલ્પકારોને પણ બહુ જ સડવું પડ્યું છે. આગકાલ બોધકામ મુદ્દત ચાલતું નથી. શિલ્પકારોની મોટી પેઢીઓમાં આગળ સેંકડો ગ્રૂટસમેનોને રોડ મળતી હતી ત્યાં આજે એ ત્રણ ગ્રૂટસમેનોથી કામ નભાવી લેવામાં આવે છે. આટલી કરકસર કરવા છતાંય તહેમને નુકસાનીનો પાર નથી. રહેવાનાં કે ઓશીસો મારે નવાં મકાનો આગકાલ ભાગ્યે જ બંધાય છે. કદાચ આ મંદીનો અંત જરૂરી આવે તોય દહ એકાદ દશકો નવાં મકાનો ચણાવે તેમ તો ધારી સ્થાય તેમ નથી.

વેપારી પેઢીઓની માફક જ પુસ્તકપ્રકાશન કાર્યાલયોને પણ બહુ જ ભયંકર રીતે સડવું પડ્યું છે. કેરલાક પ્રકાશન કાર્યાલયોએ તો દેવાળાં કાઢ્યાં છે; અને કેરલાકોએ તો ઉતાવળથી ધંધો અટોપી દીધો છે; અને દેવાળાથી જન્મી ગયા છે. પ્રકટ થયેલા પુસ્તકોની સંખ્યા પણ બહુ જ ઘટી ગઈ છે. જે પુસ્તકો પ્રકટ કરી શકે તેમ છે તે વેચી શકે નથી. કારણ કે જનતાની ખરીદવાની શક્તિ ઓછી થઈ ગઈ છે; ડોલરદેવની ત્હેમના પર અત્યંત અવંકૃષ્ટ થઈ રહી છે.

અમેરિકાના હવનમાં અગત્ય ભાગ ભજવતા પ્રમુખિય અફવાડીક, પખવાડીક અને માસિક પત્રોને પણ બહુ જ શોષવું પડ્યું છે. બેકારીનો આઉ તહેમને પણ વળગી રહ્યો છે. સ્પેક્ટેટર જેવું જ અમેરિકાનું અગત્યનું અફવાડીક પત્ર આઉટલુક અને ઇન્ડીપેન્ડન્ટને અનેક વર્ષોની ઉત્તરવળ કારકિર્દી પછી પોતાનું પ્રકાશન બંધ કરવું પડ્યું છે. આ ઉપરાંત લગભગ પચાસેક માસિકો પ્રસિદ્ધ થતાં બંધ થયાં છે. દરેક પખવાડીક પત્રોએ પોતાની નહાની આયુત્તિઓ કાઢી, નોકરોના ખગારો ટુંક કરી નાખી સખત કરકસર કરવા માંડી છે. પૈસા આપી લેખો લખાવવાનું બંધ થવાથી ઘણા પે લેખકોની કુદૃશ થઈ છે.

અમેરિકામાં લેખકોનાં મંડળો છે. એવાં મંડળોએ પોતાના પ્રખ્યાત લેખક સભ્યોની દર્દભરી મદદની માગણી જાહેર કરી છે. પોતાના લેખક સભ્યોને નાણાબીડમાં મદદ કરવાને એ મંડળો સાફ ભંડોળ એકઠું કરે છે પણ અત્યારે એ ભંડોળમાં રાતી પાછ પણ રહી નથી. અને મદદની માગણી વધી પડી છે. આ આર્થિક આફતમાંથી ઉગરવાને હમણા એ મંડળો તરફથી “બંડલ શોપ” (Bundi Shop) ખોલવામાં આવ્યાં છે. આ બંડલ શોપમાં ઉત્તરેલપાતરેલ કપડાંલતાંઓ-વાસણકસણ અને રાચરચીકું વિગેરે જનતા અર્પણ કરે છે, અને તહેવું જાહેર લીસાઉ કરી પૈસો ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. આવી રીતે એકઠો કરેલો પૈસો લેખકોને મદદ તરીકે આપવામાં ખર્ચાય છે.

પત્રકારોની પણ પરમ શોચનીય દશા થઈ છે. દૈનિકોએ પણ પોતાના પ્રકાશન બંધ કર્યાં છે ન્યુયોર્ક ઇર્નિંગ પ્રાઈકે

થોડા જ દિવસની નોટીસ આપી ત્રણમે-
માંણુસોને નોકરીમાંથી કમી કર્યા છે. ન્યુ-
યોર્ક શહેરમાં જ એ હજાર પત્રકારો
એકાએક છે. બીજા નહાના મોટા
શહેરો અને ગામડામાં પણ આ જ દશા
પ્રવર્તે છે.

પત્રકારો, લેખકો અને ચિત્રકારોની
દશા જેવી જ ગાયકોની દશા થઈ છે.
એમનાં દુઃખ દર્દો તો આજે સારી પે
આલમમાં મરાડુર છે. સિનેમાશુદ્ધોમાં
ન્યારથી ટોકી શીમો બતાવવી સર થઈ
છે ત્યારથી જ તહેમની પાપમાલી સર
થઈ છે. ટોકી શીમો નહોતી સર થઈ
ત્યારે તેમનાં અપૂર્વ માનપાન હતાં. સિને-
માશુદ્ધો, નાચશુદ્ધોમાં તેમની બહુ જ માંગ
હતી. અત્યારે તેમનો કોઈ લાભ પૂરતું
નથી.

કોસરની એ દુનિયામાં ભૂખમરોનો
જ્વાળામુખી ફાટી નિકળ્યો છે. હજી થોડા
અઠવાડીયાં પહેલાં જ માથું સૈનિકોએ
નોશી ગટન પર આક્રમણ કર્યું હતું; અને
ભૂખમરોની કારખી ચીસોથી પાપતપ્ત
શહેરને ગજની મુકવું હતું. મામલો એટલે
સુધી બીચકા ગયો કે સંયુક્ત રાજ્યના
સરકર (United States troops) ને
તાબડોલ્યો બોલાવવામાં આવ્યું અને એ
માંથ સૈનિકોને મારી હઠાવવાની ફરજ

પડી હતી. એ એકાએક માથું સૈનિકો પર
ઝેરી હવા, બોમ્બો અને એવા જ ભય-
કર લડાઈના ઇલાજો અજમાવવામાં
આવ્યા જેના પરિણામમાં એક સૈનિક
જનથી મરી ગયો અને ચાલીસ જેટલા
સૈનિકો ભયંકર રીતે ધવાયા. જે કે
ગામજાને હાલ તુરત તો હાથ કરવામાં
આવ્યો છે પણ એની ભયંકર પ્રત્યાઘાતી
અસર તો ગામડે ગામડે ફેલાતી જાય છે.

અમેરિકાની આ સત્ય પરિસ્થિતિ
હોવા છતાં મુડીલાદીઓ અને તહેમના
શાળીદો એ પર પડ્યો પાડવાના શવતોડ
પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. અમેરિકાના આમ-
નગરોને સમજાવવામાં આવે છે કે મંદીની
ભયંકરતા હવે કદ ઓળંગી ગઈ છે અને
આખાદી અને સુખના દહાડા નજીક દેખાઈ
છે. આવી જાતના પ્રચારકાર્યમાં વર્તમા-
નપત્રો મુખ્ય ભાગ લઈ રહે છે. કોઈ કાર-
ખાતું ફરીથી ચાલુ થાય છે તો તે સમા-
ચાર મોટા અક્ષરે પ્રસિદ્ધ કરે છે, અમે-
રિકાના નાણાસાસ્ત્રીઓ અને વોલસ્ટ્રીટન-
દલાલોના અભિપ્રાયો રેડીઓથી પ્રોડકાસ્ટ
કરે છે; અને મૂળ પરિસ્થિતિ પર ઠાંક
પીછેડા કરી બહારની દુનિયાને બતાવે
છે. પણ એ પ્રધવાતો ભૂખમરોનો અગ્નિ
ક્યારે પ્રચંડતાથી મળળી ઉઠશે તે કહેવું
એ ભવિષ્યની વાત છે.

રુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીહરનો સ્ટોવ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

કાંકલીન ડી. રૂઝવેલ્ટ

તેમના જીવન પર એક ઉડતી નજર.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નવા વર-
ણેશ પ્રમુખ ફ્રેંકલીન ડી. રૂઝવેલ્ટની
કારકીર્દિ જાડુ જવલંત છે. તેનો જન્મ
પ્રખ્યાત થામંત કુટુંબમાં થયો હતો.
હાવર્ડ યુનિવર્સિટીમાં તેણે 'કોમ્મનના
નિઠર તંત્રી' તરીકે કામ કરી કીર્તિ
સંપાદન કરી. તેનાં લગ્ન તે વખતના
પ્રમુખ થીઓડોર રૂઝવેલ્ટની ભત્રીજી સાથે
થયાં હતાં. ૧૯૦૭ માં તેને કાયદાશાસ્ત્રની
પદ્વી મળી પણ તેના કુટુંબની ચાલતી
આવની પ્રથાને અનુસરીને તેણે રાજકા-
રણમાં જાડુ રસ લેવા માંડ્યો. થીઓ-
ડોર રૂઝવેલ્ટના અપવાદ સિવાય રૂઝવેલ્ટ
કુટુંબનો પ્રત્યેક માણસ ડેમોક્રેટ હતો.
ફ્રેંકલીનને સેનેટના એક ડેમોક્રેટ જોડે-
વાર તરીકે ઉભા રહેવાનું સમજાવવામાં
આવ્યું; અને પોતાના પ્રાંતમાં જ્યાં
રીપબ્લીકનનું વધુ જોર હતું ત્યાંજ આ
ડેમોક્રેટ રૂઝવેલ્ટ સુટણીમાં સફળ નીવડ્યો.

સેનેટર તરીકે તેની લાગવગ વધવા
લાગી. પણ ૧૯૧૩ માં કમનવેલીએ તેને
સેનેટ છોડવી પડી. ૧૯૧૨ માં પ્રમુખની
સુટણી વખતે તે વીડસનની તરફેણમાં
હતો; પણ જોસેફ કેમીઅલ્સે તેને દરિયાઇ
ખાતાના ઉપમંત્રી તરીકે જગ્યા આપવાથી

તેણે સેનેટમાંથી રાજીનામું આપ્યું.
ઉપમંત્રી તરીકે તેણે જાડુજ સારું કામ
જવલવ્યું. મહા વિગ્રહની શરૂઆત પહેલાંજ
તેણે બચાવની તૈયારી કરી રાખી હતી.
વિગ્રહ દરમિયાન તે એક લશ્કરવાદી હતો
અને વિજય મેળવવાને તેણે અથાગ યત્ન
આદર્યા હતા. વર્સેલ્સની પરિષદમાં તેણે
અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો.

વિગ્રહ પછીથી તેની લશ્કરવાદી પ્રકૃતિ
નરમ પડી અને ત્યાર પછી તે શાંતિને
માટે જખતો આવ્યો છે. ૧૯૨૧ માં તે
હંડા પાણીમાં તરવાને ગયો હતો અને
જાડુજ હંડી પડવાથી તેનાં શાત્રો એટલાં
તો થીજ ગયાં હતાં કે બીજે દિવસે
ચાલવાને તે તદ્દન અશક્ત બની ગયો. પણ
તેણે પોતાની તબિયતની ખાસ કાળજી
રાખી અને ૧૯૨૪ માં તો સારો થઇને
તેણે સેંકડો ભાષણો આપ્યાં.

૧૯૨૮ સુધી તો તેને જાડુ ઓછા
દુસ્મનો હતા. રિપબ્લીકનો પણ તેને જાડુ
સારા આશયવાળો, યુવાન સમજતા.
સામાન્ય માન્યતા તો એ હતી કે ટેમની
તેને ફરીથી જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવાનું
અશક્ય બતાવશે. તે પોતે પણ હવે જાહેર
ભાગ ભજવવા માગતો ન હતો. સેનેટર

કે ગવર્નરની ઉમેદવારીની સાક્ષ ના પાડીને તે તો પોતાની તળિયત સુધારવા પાછળ જ લાગ્યો રહ્યો.

પણ રૂઝવેલ્ટ ફરીથી ગવર્નર તરીકે ચુંટાયો અને આ વખતે તો ટેમનીએ પણ તેને સાથ આપ્યો હતો.

૧૯૨૮ માં પોતાના મિત્ર ડેમોક્રેટ આફ્રેડ ઇ. સ્મીથને તેના પ્રાંતના સેનેટર તરીકે ચુંટી કઢાવવામાં તેણે સુદર કાર્ય કર્યું. પાછળથી જ્યારે સ્મીથે તેને ન્યુયોર્કના ગવર્નર તરીકે ઉભા રહેવાનું સુચન્યું ત્યારે તેણે સાક્ષ ના પાડી હતી. પણ છેવટે સ્મીથે તેને તેમ કરવાનું બહુજ દબાણ કર્યું ત્યારે તેણે ઉમેદવારી બહાર કરી અને બહુમતી સાથે ચુંટાયો પણ ખરો.

પાછળથી તેની
તેની કારકીર્દિ વધુ ગુચ્છવાળી યદ્યપડી. રિપબ્લીકનો તો હવે તેની સાથે વેરલાવ રાખના હતા. વધુમાં તેને પોતાનાજ પક્ષના માણસો સાથે ટટો કરવા પડ્યો અને આથી કેટલેક હેઠાણે તે અળખામણો યદ્ય ગયો. ગવર્નર તરીકે તેને મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડ્યો, તેની પહેલાંના ગવર્નર અલસ્મીથેએવી નીતિ અળત્યાર કરી હતી કે 'ઇલેક્ટ્રીક પાવર ખાનગી કંપનીના હાથમાં આપવો પણ રૂઝવેલ્ટે સામનો કરી સુચન્યું કે 'ન્યુયોર્ક' શહેર પોતેજ પોતાનો પાવર વ્યવસ્થા કરવી તે કહેતો કે 'બહાર આતાંઓની સંસ્થાઓ આપણી શેઠ ન હોનાં નોકર રહેવી જોઈએ.' આ બાબત પર જ ખાસ કરીને બેને પાટી' વચ્ચે વિરોધ હતો. ૧૯૩૦ માં

પ્રમુખ ફ્રાંકલીન ડી. રૂઝવેલ્ટ.

બીજી વખતની ગવર્નર પદથી તેણે રિપબ્લીકન ધારાસભાઓએ ધડેલાં બીજા પર સદી કરી હતી. તેણે સુધારકોને સાંત કરવા કંઈ ન કરતાં ટેમનીને સાંત કરવા ધણું કર્યું છે. ઘણા ટીકાકારોએ આથી તેની નિંદા કરવા માંડી હતી પણ તેણે પ્રમુખ તરીકે નામ મુચવાયું તેજ બતાવી આપે છે કે ન્યુયોર્ક બહારના લોકો તેને દોષપ્રકૃત ગણતા નહતા. આખરે તે પ્રમુખ તરીકે પણ ચુંટાયો છે. અને માત્ર મહિનામાં તે પોતાનો ઝાંઘો લેશે.

પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ

બહુ મીલનસાર અને ઠંડી પ્રકૃતિનો છે. બધા વર્ગના લોકો

સાથે ને લક્ષ્યથી વર્તે છે. પહેલાં તો તે મવાજ પક્ષમાં માનતો પણ હવે તે ઉદામ બન્યો છે. તે આજે કરેડોપતિઓ માટે નથી ઉભો પણ તેને તો નાના બેડુતોનું હિત હેય છે. કામદારોને સુધારા આપવા તે કોશીશ કરશે એમ લાગે છે. કેટલાકો તેને સમોજવાદી પણ ધારે છે. ખરી રીતે તો તે ગરીબોનો ઉદ્ધાર કરવાને તૈયારી મોટી વાતો કરે છે. પણ ધનિકોને જરા પણ નુકશાની ખમવા કેવા તૈયાર નથી.

ગાંધીજીના ઐતિ-
હાસિક અપવાસ
પછી અસ્પૃશ્યતા સામે
પ્રચંડ આંદોલનો ઉપડ્યા
છે. મહાસભાના જ્ઞેષ્ઠમાં
નહિં જવાની ઇચ્છા પ્રગ-
લ્ભતા નેતાઓએ હુમલું
માણસ તરણું પકડી
લે તેમ આ હિલચાલને
અપનાવી છે. મુંબાઈના
શ્રીમતી હંસા મહેતા,
જયમુખલાલ કે. મહેતા,
ડો. દેશમુખ અને એવા
સેંકડોને એકાએક અસ્પૃ-
શ્યતાના કક્કડને મીટાવી દેવાનો ઉભરો
આવ્યો છે. સમગ્ર દેશભરમાં અસ્પૃશ્ય-
તાવિરોધક મંડળો સ્થપાયાં છે. પ્રીતિ-
બોજનની પરંપરા શરૂ થઈ છે અને
સારાથે દેશમાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે
પ્રયત્નો ઠીક ઠીક થઈ રહ્યા છે.

અસ્પૃશ્યતાના ઉકેલ તરફ સામાન્ય-
વાદે પણ ઠીક ઠીક પસંદગી જાહેર કરી
છે. તેઓએ મહાત્માજીને આ સંબંધી
પ્રચાર કરવાની તેમજ મુલાકાતો લેવાની
હુલ આપી છે. તેમનાં 'ટાઇમ્સ' જેવાં
પત્રો મહાત્માજીના ત્રણ ત્રણ કોલમનાં
નિવેદનો દરરોજ પ્રસિદ્ધ કરે છે. સરકાર-
તંત્ર આવી પ્રવૃત્તિને અબીનંદે છે,
એટલું જ નહિં પણ તેના સાક્ષ્ય માટે
સગવડ આપે છે. આમ સરકારતંત્ર,

અંત્યજ્ઞે યાદ રાખે કે
તેમની સાચી સ્વાધીનતા અને
સરખાપણું મંદિર પ્રવેશનો
હકકે માગવામાં નહિ પણ—

અસ્પૃશ્ય —

ગાંધીજી-મહાસભા એ સર્વ અસ્પૃશ્યતાની
બાબતમાં તો સરખાં, ટ્રિબ્યુનલું, પ્રચાર-
તાં જ, માલમ પડે છે. સુધારક પ્રવૃત્તિના
આ મુખ્ય અંગ ઉપર સુવર્ણકક્કરા
ચઢાવવામાં રાકય હોય તેટલી મહાત્મા
તમાજીને સરંકાર આપી રહી છે.

આવા અભિનંદનીય પ્રયાસો સામે,
આવી સુદર દિસતી સામાજિક પ્રવૃત્તિ સામે
ચેતવણીનો શબ્દ હિંદાવવાનું કોઈને પણ ન
પ્રિય હોય. છતાં અસ્પૃશ્યતા સામે હાલ
જુએશ જામી રહી છે, એટલું જ નહિં
પણ જે માર્ગે ચાલી રહી છે તે ઉપર
ઉંડો વિચાર કરવાની જરૂર છે. હિંદનાં દ
કરોડ શરીરની અસ્પૃશ્યતાને મીટાવી દેવા
માટે આપણે લીધેલો માર્ગ અંતીમ સાક્ષ્ય
માટે કુટલો જોયરકર છે તે વિચારવું એ
અત્યારે પ્રત્યેક હિંદીની સીધી ફરજ છે.

[૨]

કહે છે કે અસ્પૃશ્યતા ધાર્મિક માન્ય-
તાઓ ઉપર રચાય છે. કેટલાક કહે છે

કે અસ્પૃશ્યતાની ભાવના સામાજિક પ્રણા-
લીકા ઉપર રચાય છે. સંભવ છે કે આ

હિંદના અસ્પૃશ્યો માગે છે કે જે તકે હિંદુઓને—

—કારખાનામાં અને જમીન
પર સરખા હકક મેળવવામાં રહ્યું
છે. અત્યારે આ વસ્તુ પ્રત્યેકની
આંખ સ્ક્રાંમે લાવવાની જરૂર છે.

- તાનો ઉકેલ

જાનને દ્રષ્ટિબિંદુ જોતાં હોય. જગતનો
ઇતિહાસ શીખવે છે કે ધર્મ કે સામા
જિક પ્રજ્ઞાસિકા સમ્બંધ છે માનવની
આર્થિક સ્થિતિમાંથી અર્થાત કે માનવની
ઐતિહાસિક જરૂરીઆતોમાંથી. વર્ણાશ્રમ ધર્મ
એ આપેલ સામ્રાજ્યવાદીઓના શાશન
માટે જરૂરનો હતો એટલે તે ઉભો થયો.
આમ અસ્પૃશ્યતા પણ ઉપજા ચરની
જરૂરીઆતમાંથી તેમજ અસ્પૃશ્ય મનાના
વર્ણના ઐતિહાસિક જીવનમાંથીજ ઉભી
થયેલી હોવી જોઈએ.

આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે અસ્પૃશ્યતાના
ઉદ્ભવનું આપણે ધૃતકરણ કરીએ તો
તેનાં સાચાં મૂળ ઉપર આવી પહોંચીએ
છીએ. અસ્પૃશ્યતા સમ્બંધ છે અસ્પૃશ્ય
મજાના લોકના ચામડાં કેળવવાના ઉદ્દેશ
થી. આ ઉદ્દેશને અંગે સંકળા-
મેલી વસ્તુઓ એટલી તો દુર્ગંધ ભારતી
હોય છે કે કાણવાર પણ પામે ઉભા

રહેવું શક્ય નથી હોતું.
આથી જ આપણે કામ
કરનારો સમુદાય વસ્તીથી
આઘાત વસતો. મરેલા
દોરની ચામડીને સુધારનાર
વર્ગ આમ તેમના ધંધાને
લીધે લોકથી દૂર રહેવા
લાગ્યો. અને આમ અસ્પૃ-
શ્યતાનો જન્મ થયો.
ગામના લોકોએ તેમને
સ્પર્શ કરવાની ના પાડી.
કોઈ પડિતે આ પ્રજ્ઞા-
સિકાને સનાતન કરવા
ચાર પાંચ સંસ્કૃત શ્લોક

જનાવીને મનુસ્મૃતિમાં પણ યુસાડી
દીધા હોવા જોઈએ. એટલે કે જે વસ્તુ
તેમના ઐતિહાસિક જીવનમાંથી ઉદ્ભવી તે
વસ્તુ પ્રજ્ઞાસિકા થઈ પડી, અને વર્ણો
પીતતાં તે ધાર્મિક થઈ પડી.

પણ આજે યુગજળના પ્રતાપે આ
વર્ગ જુની પ્રજ્ઞાસિકાઓના કાંગરા તુટતા
ગય છે. જે વસ્તુ કપીરજ કે મહાંત
ચિંતન ન કરી શક્યા તે અત્યારનું
યંત્રજન કરી રહ્યું છે. આગાડીની
આવજાવે પરસ્પર સ્પર્શ ન કરવાના
વિચારોને મારી નાંખ્યા છે. શહેરના
ઉપાધારગૃહોએ ઉંચ અને નીચના અજા-
ખામણા બેઘેને દૂર કર્યા છે. કારખા-
નાંઓ અસ્પૃશ્ય કે સ્પૃશ્ય માનવ વચ્ચે
બેઠાવ સ્વીકારવાની ના પાડે છે. અને
એ સર્વની સાથે સાંપ્રત કેળવણીએ
યુવાન જનતાના માનસ ઉપર હારી એસર
કરી છે. પરિણામે આજે કોઈ જુદિમાન

—મળતી હોય તે તકે તેમને પણ મળવી જોઈએ.

યુવાન એક અરપૃથકને માત્ર તેના જન્મની ખાતર અરપૃથક ગણવા તૈયાર નથી.

અને યંત્રબળના અનિવાર્ય વેગ આગળ અન્ય બાવનાઓની સાથે અરપૃથકતાની બાવના પણ ઓસરતી ચાલી છે.

આથી જ આવી પ્રચંડ ચંબળબળ ઉભી ન થઈ હોત તો પણ અરપૃથકતા તો જરૂર જ અદૃશ્ય થઈ જતી.

આમ માનવસંલોગોએ સર્જેલી વસ્તુ સંલોગો પસંદગીનાં જરૂરજ બદલાતી હતી.

[૩]

જે આદિયંત્ર બળે આ અગાધ સ્થિતિ પ્રધા ઉપર આક્રમણ કરી રહ્યા છે તેને વધારવામાં અરપૃથકતાનો સાચો ઉકેલ રહેલો છે, એ જ કુદરતી અને સાચો ઉપાય છે. ઉદ્યોગવાદને અપનાવવામાં અને આમડાં કેળવવાના ઉદ્યોગને યાંત્રિક બનાવવામાં અરપૃથકતાનો ઉકેલ છે. તેમજ અત્યારે પ્રગેક સ્થળે ગટર સીસ્ટમ શરૂ કરીને તેમજ ફક્ત લેટ્રીન સ્થાપીને અત્યારે પ્રવર્તતા આ ગંદા ગળાતા કામને અગાધ કરી શકાય. આમ કરવામાં આવશે તો જળાશય કે હાલનો અરપૃથક કાંતો ખેંચી બનશે કે કાંતો કામદાર બનશે. આ બંને મર્મોએ તેની અરપૃથકતા ચાલી જશે.

હિંદના ઉત્કાંતિકારક બલો આ દિશામાં જઈ રહ્યાં છે તે માટે તો જરૂર શંકા નથી.

[૪]

આમ અરપૃથક વર્ગ એ લગભગ નીચલા ધરનો વર્ગ હોવાથી, તેમજ તેનું વિદ્યાગ સંખ્યાબળ તોતાં રાજકીય દ્રષ્ટીએ તેની અગત્ય વિશેષ થવાથી હિંદુ કોમના નેતાઓએ તેમને સેંદમાં લેવાનો યત્ન કર્યો છે. અત્યારે અરપૃથક માટે ઉબરાઇ આવેલી લાગણીનું આ એક માત્ર રહસ્ય છે

અત્યારે પણ આ દેશમાં યાંત્રિક પદ્ધતિથી આમડાં કેળવવાનાં કારખાનાં પુષ્કળ સ્થપાયાં છે; અને અત્યાર સુધી મુસ્લીમ ઉદ્યોગપતિઓએ અપનાવેલા આ ધંધામાં હિંદુઓ પણ હાલમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે.

તેમજ હિંદના મૂખ્ય મૂખ્ય શહેરોમાં ફક્ત લેટ્રીન અને ગટર સીસ્ટમ ક્યારનીય શરૂ થઈ ચુકી છે એટલે હવે અરપૃથકોને કારખાનાના કામદાર બનવા શિવાય બીજો માર્ગ જ રહ્યો નથી. કાં તો આ સમુદાય ખેંચી બને કે કાંતો કામદાર બને એ સત્ય અત્યારે પણ તેમને દેખાઈ ચુક્યું છે. એકલા મુંબઈમાં જ મીત્રોના પણ કારખાનામાં કામ કરનારા 'અરપૃથકો'ની સંખ્યા ૩૦૦૦૦ થી વધુ હોવી જોઈએ. અમદાવાદના મીત્રોનો પણ આજ અત્યંત બલ છે.

મહાત્માજીના અનુશન વૃત્તિનું આ એક કારણ છે. હિંદના રાજકીયમાં હિંદુ ઉદ્યોગપતિઓનું પ્રબુત્ત કાયદા રાખવા માટે તેમજ તેમના પક્ષને વધુ મજબૂત બનાવવાને માટે તેઓ યત્ન કરી રહ્યા છે. અત્યારે થઈ રહેલી પ્રવૃત્તિઓનું આ રાજકીય રહસ્ય છે.

આ રાજકીય રમતે કંઈક અંગે સંકળ
થતી જણાય છે. અસ્પૃશ્યતા ઉપર ધરે
હિંદુ કોમના અમણીઓ સાથે સમાધાન
કરી લઇને વંદિત ધારાસભામાં હિંદુ તરીકે

મતાધિકાર મેળવવાનું કપ્પલ ક્યું છે. આમ
ફેડરલ અને પ્રાંતિક ધારાસભામાં હિંદુ
બ્લોક ઉભો કરવાની હિંદુઓની દાનત સાવ
સ્પષ્ટ છે.

[૫]

પણ અત્યારે થઇ રહેલા પ્રીતિભોજનો
અને મંદિરો ખુલ્લાં મુકવા માટે થઇ
રહેલા ધંમપંછાડ જેવી પ્રવૃત્તિ સામે વિરો-
ધનાં સુર ઉચ્ચારવાની જરૂર છે. અસ્પૃ-
શ્યો જે ઇચ્છે છે તે આર્થિક અગવડ
અને મુશ્કેલીઓનો નાશ છે. અત્યારે
મીલઉદ્યોગમાં પણ ફેટલાંક ખાતામાં અસ્પૃ-
શ્યોને દાખલ કરવામાં આવતા નથી. તો
સા માટે અસ્પૃશ્યતાને માટે પ્રેમ ધરાવ-
નારા હિંદુ મીલમાલિકો પોતાના કારખા-
નામાં અસ્પૃશ્યોને સરખી તક આપતા
નથી? આ મુખ્ય સવાલ છે. જે હિંદુ
જાગીરદારો અને મુડીવાદીઓને અસ્પૃ-
શ્યતા મીટાવી દેવા માટે ખરેખરી
તમના છે તેઓએ પોતાની જાગી-
રોમાં અને કારખાનાઓમાં અસ્પૃ-
શ્યોને સરખા હક્ક આપી શરૂઆત
કરવી જોઈએ. જો આમ ન કરવામાં
આવે તો ખાલી દંભ જ ગણાય. હિંદુ
મુડીવાદીઓ અને હિંદુ જાગીરદારોને
અસ્પૃશ્યતાને દુર કરવાની સાચી તક
પ્રાપ્ત થઇ છે. જો કરે તો અત્યંત અત્યારે
સવાલ કરે છે કે જો તદ્દમાસમાં અમારી
અસ્પૃશ્યતા મીટાવી દેવાની સાચી ધગશ
હોય તો અમને ખરેખર સાચી તક
આપો. હિંદુઓને જેટલી તક જીવનમાં
મળતી હોય તેટલી તક અસ્પૃશ્યોને આપો.

મુખ્ય સવાલ પેટનો છે ત્યારે અસ્પૃશ્યોને
મંદિરોમાં જવા દેવાના સવાલ ઉપર
આટલો ઉદાપોહ કરવામાં આવે છે.
જ્યારે સાચો સવાલ અસ્પૃશ્યોને પડતી
મુશ્કેલીઓનો છે ત્યારે તેમને એક જ
કુવામાંથી પાણી લેવા દેવું કે કેમ તે
ઉપર આંદોલનો ઉપાડવામાં આવે છે.
જ્યારે સત્ય વસ્તુ આર્થિક અવદશા છે
ત્યારે મહાસભા દ્વિતોદ્ધારના ઉજ્જ્વળા નામ
નીચે તેમને શાકાહારી બનવાનું મુકવે છે.

આમ સાવ નિષ્ફળ અને તદ્દન ખીન-
જરૂરી માર્ગો ઉપર અંત્યજને ઉદ્ધાર-
વાની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. અંત્યજને
યાદ રાખે કે તેમની સાચી સ્વાધીનતા
અને સરખાપણું મંદિરપ્રવેશનો હક્ક
માંગવામાં નહિ પણ કારખાનામાં સરખા
હક્ક મેળવવામાં છે. અત્યારે આ વસ્તુ
પ્રત્યેકની આંખ સામે લાવવાની જરૂર છે.

જો આમ નહિ કરવામાં આવે તો
અસ્પૃશ્યતાની વાત સાવ ખાલી દંભ છે.
અત્યારે તો અસ્પૃશ્યતા માટે થઇ રહેલી
પ્રવૃત્તિ પછવાડે રાજકીય ચળવળ સંકેતી
લેવાનો આશય છે. પણ અસ્પૃશ્યોએ યાદ
રાખવું જોઈએ કે ખરેખર અસ્પૃશ્યતા
મીટાવી દેવી હોય તો તેઓએ ખરેખર
તત્પર બનવું જોઈએ. આર્થિક ઉન્નતિમાં
તેમની આર્થસિદ્ધી સમાયેલી છે.

આ સાચી વસ્તુ છે. પણ તે સામે આજે
આંખમીંચામણ કરવામાં આવે છે. જ્યારે

રશિયા મુડીવાદને પંથે ?

‘પાંચ વર્ષની યોજના તો નિષ્ફળ નિવડી છે’ એવા પ્રચંડ સુરથી સામ્રાજ્યવાદી વતમાનપત્રો શોરજોર કરી રહ્યાં છે. સંપત્તિવાનોના ભાકુતી લેખકો પોતાની લેખનકલાને રશિયાની વતમાન સ્થિતિને શક્ય હોય તેટલી કાળા મીનરવા લાગ્યા છે. રશિયાવિરોધી પુસ્તકો અતિ અસ્પષ્ટ કિંમતે મળે એવી જાવરુથા થઇ છે. એટલુંજ નહીં પણ પ્રચંડ ઐઘોગિક યોજના જ્યારે આગે-કુચ કરી રહી છે અને પ્રથમ પંચવર્ષીય યોજના આવતા માસના અંતમાં સંપૂર્ણ થનાર છે ત્યારે આવા પ્રકારનો પ્રચાર અત્યંત હાસ્યપદ છે.

રશિયાની સામુદાયિક ખેતીવાડીને અંગે બહાર પડેલી નવી ડીઝીએને દાંડીને સામ્રાજ્યવાદી વતમાનપત્રોએ પોતાનું પ્રિય કારત્તગીત શરૂ કર્યું છે કે રશિયા મુડીવાદ તરફ પાછું વળે છે. આ નવા વટલુકમો દાંડીને જંગતતા મુડીવાદી વતમાનપત્રો કહે છે કે સમાજવાદનો સામુદાયિક ખેતીવાડીનો કાયકમ તૂટી પડ્યો છે...રેશીને જાહેર કર્યું છે કે સામ્રાજ્યવાદના સિદ્ધાંતો સાચા નથી...અને કાલે માકસનું કથન સાચું અસત્ય છે...

આ-કંઈ પ્રથમવાર નથી. લેનીને જ્યારે ઇ. સ. ૧૯૨૨ માં નવી આર્થિક નીતિ

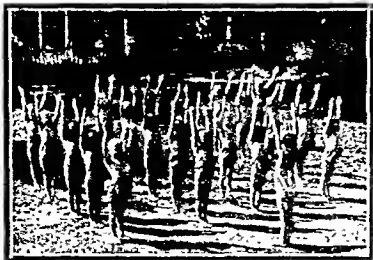
જાહેર કરી ત્યારે પણ લંડન અને પેરી-સના પત્રોએ જાહેર કર્યું હતું કે રશિયા મુડીવાદ તરફ દબ્યું છે. પણ પરિણામ લુદ્ધજ આબુ, ૧૯૨૮ માં જ્યારે પ્રચંડ પાંચ વર્ષની યોજના શરૂ થઇ ત્યારે પણ આવાજ શબ્દો આલેખાયા હતા. આજે પાંચ વર્ષની યોજના ચાર વર્ષમાં ખતમ થાય છે છતાં મુડીવાદી પત્રો અત્યારે પણ સોવિયેટની સામાન્ય નિષ્ફળતાને મહાન સ્વરૂપ આપીને જંગતને મનાવવાને મથે છે કે રશિયા તેના ઐઘોગિક અખતરાઓમાં સાવ નિષ્ફળ નિવડ્યું છે.

પણ સત્ય ફકિકત તેથી સાવ વેગળી છે. રશિયાએ અત્યાર સુધી પોતાની આગે-કુચ અલુસ્તંબી આલુ રાખી છે. માત્ર સમય અને સંન્દેશ પુરતો તેનો વેગ જરૂરી કે ધીમે કર્યો છે.

સામુદાયિક ખેતીવાડીના સંબંધમાં પણ રશિયાના સામ્રાજ્યવાદી પક્ષે નીતિમાં સહેજ ફેરફાર કર્યો છે. કારણકે અત્યાર સુધીમાં થયેલી અપૂર્વ પ્રગતિને મક્કમ પાયા ઉપર મૂકવાની તેમને જરૂર લાગી છે.

પૂર્વ ઇતિહાસ.

ઝીંડના સમયમાં સધળા જમીન જમીનકારોના હરતક હતી. માછલો મેકાડી જંગીરો કારના ખાંધીયા

૧૯૧૮માં જમીન સર્વે-
ની જરૂરીયાત પ્રમાણે
વહેંચવામાં આવી.

ખેડુતો પર આકરા
કરવેરા કાઢી નાંખવામાં
આવ્યા. સાંચ પ્રધ-
તીને હંમેશને માટે
મુવાડી દેવામાં આવી,
માત્ર “એક જ કર”ની
પદ્ધતી ત્યાં રચપાછ.

રશીયાના બાળકો કસરત કરી રહ્યાં છે.

ઉમરાવોના હાથમાં રહેતી. આમ સમગ્ર
રશિયાની જમીન પર કામ કરનારા
ખેડુતો માત્ર ૧૦૦૦૦ જેટલા જમીન-
દારોના ભુક્ષ્મી વહિવટ નીચે નીચેનાતા
હતા. આ વખતે ખેડુતો અગભગ અર્ધ
મુશામી દશામાં રીંગાઈ રહ્યા હતા. આ
અરસામાં એટલે કે ૧૮૬૨ માં ખેડુતોને

પણ રશિયાના કામ-
દારો નોંધ શક્તા
હતા કે ઔદ્યોગિક વિકાસને માટે પૂર્વ-
કાલીન પદ્ધતિ પર ખેતી કરવાથી રશિ-
યાના ખેડુતોની પ્રગતિ નહિ થાય. તેમજ
અધિકતમ પ્રમાણ ઉપર ખેતી કરવામાં
ખેડુતોની શક્તિનો થઈ રહેલો વ્યય
તેમજ તેમાંથી ઉપજતું આર્થિક ઉત્પન્ન
એટલું તો અધ્ય હવું કે ખેડુતોની

રશિયાના શ્રમજીવીઓ આ સવાલ સાંભળીને હસે છે-અને
કહે છે કે અમે તો પ્રત્યેક દીવસે મજબુત બનીએ છીએ
અને સમાજવાદી સમાજ રચનાના મુળ ઉંડા નાંખીએ છીએ.

જમીન ખરીદ કરવાનો હક્ક આપવામાં
આવ્યો. પણ આ હક્કનો ઉપયોગ કરવો
અશક્ય હતો કારણકે ખેડુતોની આર્થિક
સ્થિતિ અતિ કંગાળ હતી. એટલે જ
જમીન મેળવવા માટે ખેડુતોએ કામદાર-
રોને સાથ આપ્યો. તેઓએ કારના
શાસન ઉખેડી નાંખ્યાં. નખળા મુડીવા-
દીઓને ઉગતા જ રાખી દીધા. અને

પ્રાથમિક જરૂરીયાતો પૂરી પાડવી અશ-
ક્ય હતી. એટલે જ તેઓએ સામુદાયિક
ખેતીના કામ રચાયાં.

સામુદાયિક ખેતીના કામ એટલે જગ-
ભરે મો જેટલા ખેડુતો પાતાની જમીનને
એકત્ર કરીને પત્રથી ખેડે, વાવે તેમજ
વણે. આમ કરતાં જે ઉત્પન્ન થાય

તેમાંથી દર આઠ જતાં જે જાણી રહે તે સરખે ભાગે વહેંચી લેવું.

આ પદ્ધતિને ઉત્તેજવા માટે આવાં સામુદાયિક ક્ષામને યંત્રોની મદદ આપવામાં આવતી. અત્યારે સમગ્ર રશિયાની ખેતીવાડીના દરેક ટકા સામુદાયિક રીતે યંત્રોની મદદથી ખેડાય છે. સરકારી ક્ષામ લગભગ વીસ ટકા છે એટલે માત્ર રશિયાની ખેડાય જમીન માત્ર વીસજ ટકા વ્યક્તિગત રીતે જ ખેડાય છે.

પણ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી આવી રહેલા સામુદાયિક ખેતીવાડીના અખતરાને હવે વધુ મહત્ત્વ પાયાં ઉપર મુકવાની તક આવી પહોંચી છે. અનુભવથી એમ જણાય છે કે સામુદાયિક ખેતીવાડીનું ઉત્પન્ન વધારવા માટે વધુ અસરકારક પગલાં લેવાની જરૂર તેમને લાગી છે. આથી જ યંત્રોના વપરાશના વળતરમાં સરકારી કાદારને આપવા પડતા અનાજને એકાદ કરવામાં આવ્યું છે અને આ અનાજને મારકેટના ભાવે વેચવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

પણ એવિયેટ સરકારનો કૌથી મહેરો 'યુન્દો' નો નવી આર્થિક નીતિને અનુલક્ષીને પૈસાકાર ખેતોના ખેડોને નિર્મળ કરવાનો છે. આ 'યુન્દો' પછી એવિયેટ સરકાર ત્રણ માટે જે કંઈ થોડી ધણી સહાનુભૂતી સામ્રાજ્યવાદીઓના હૃદયમાં હતી તે પણ હવે નીકળી ગઇ છે ! છતાં રશિયાએ અતિ સફળતાથી પ્રત્યેક અંગમાંથી શ્રીમંત ખેડૂન ઉપર સફળ આક્રમણ કર્યું છે. આથી જ આ શ્રીમંત સમુદાય વિસ્તરવિરોધી પ્રવૃત્તી કરતો જાય છે અને

આવી પ્રવૃત્તિઓને વાપ્રા સમગ્રીને રીગાના ખજરપત્રીઓ જગતને મોકલે છે.

સામુદાયિક ખેતીવાડીને અંગે થયેલા સંઘરાઓ મુખ્યત્વે ત્રણ છે. પ્રથમ તો પ્રત્યેક ખેડૂતને કામ બદલ જ વળતર આપવી એવી વ્યવસ્થા. બીજી જ્યાં યંત્રો પુરતા મળી શકતાં ન હોય ત્યાં સામુદાયિક ક્ષામના જોડાણમાંથી નવા Super Fertilizer રચાપવાની મનાઈ કરનારી રીક બહાર પાડવામાં આવી છે. ત્રીજી પ્રત્યેક ખેડૂતને પોતાના ગાય, બળદ, ઘેડા, મેરઘાં એ સર્વને સામુદાયિક ક્ષામની સંભાળ નીચે રાખવા કરતાં તેને પોતાની સંભાળ નીચે જ રાખવાં દેવાં. આ ત્રણ રીકોનો એવો અર્થ તો ન જ થઈ શકે રશિયાં મુડીવાદી પદ્ધતિ તરફ પાછું વળતું જાય છે.

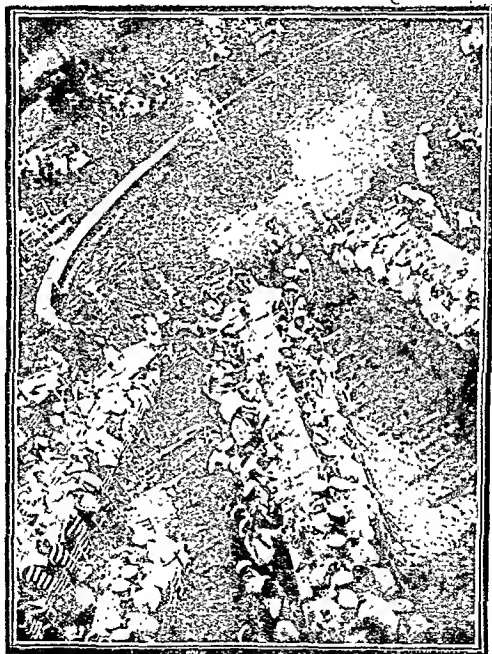
એ યાદ રાખવું અતિ અગત્યનું છે કે ૧૯૨૮ માં શરૂ થયેલા સામુદાયિક ખેતીવાડીના અખતરામાં ખેડૂતોની યંત્રોના ઉપયોગમાં શ્રીમંત અનુભવના પરિણામે કેટલાંક રથઓએ પાક એકાદ ઉત્પન્ન થયો છે અથવા એકાદ વાવેતર થયું છે. પણ આજ વર્ષે ૧૭ મીલીયન એકર વધુ જમીને સામુદાયિક ક્ષામ નીચે ખેડાવાની છે એ વસ્તુ શું અતિ આશાજનક અને આહલાદજનક નથી ?

છતાં જ્યારે સામ્રાજ્યવાદી વતમાનપત્રો વારંવાર એક જ વસ્તુ પોપટની માફક ઉચ્ચારે છે કે રશિયાનો સામુદાયિક ખેતીવાડીનો અખતરો સાચ નિષ્ફળ નિવડ્યો ત્યારે આમાં છોંછરા પ્રવત્તો જગતની મહેનતુ માનવતાના તિરસ્કાર જ માંગી લે છે.

રસાત્રાજ્યવાદ ગમે તેવા ચત્નો કરે
છતાં પડેલી પાંચ વર્ષની યોજના તો
અપૂર્ણ થવાની હવે ક્ષણો ગણાઇ રહી
છે. આ યોજનાએ રશિયાને અત્યારે એટલું
તો સામર્થ્ય આપ્યું છે કે તેના પર આક-

મણુ કરતાં ક્રાંસ અને જાપાનને પણ જરા
ડર લાગ્યો છે. સાથે જ રશિયાની ઔદ્યો-
ગિક ઉત્પન્નમાં વધારો થતાં હવે તેઓ
એક રીતે નિર્ભય બન્યા છે. રશિયા
હવે ઉદ્યોગોની દિશામાં સ્વાશ્રયી બન્યું

આનંદ માણતા ખેડૂતોનું એક દ્રશ્ય.

છે એ એક જ વસ્તુ અત્યારે તો અતિ અર્થમુચક છે.

આ સ્વાશ્રયીપણાએ રશિયાના મોભાને પણ ફીક ફીક વધાર્યો છે. અત્યાર મુઘી ફરના લીલામ કરવાને માટે રશિયાના વેપારીઓને લ'ડન આવવું પડતું. હવે આ લીલામ મોસ્કોમાં જ થાય છે અને પેરીસમાં અને લ'ડનના વેપારીઓને હવે મોસ્કો જવું પડે છે. આ તો એક જ ઉદાહરણ છે. પણ આવું પ્રત્યેક ઉદ્યોગમાં બન્યું છે.

તેમ જ આટલેથી ન અટકતાં તેણે કૌશલ્યથી યત્રાને લગતું આખું વિજ્ઞાન રશિયાના યુવાનોને માટે સરળ બનાવ્યું છે. અત્યારે સેંકડો લાક ઇંગ્લેન્ડે સોવિયેટ રશિયાના ઉદ્યોગોને સાચવી રહ્યા છે, અને તેને સંભાળી રહ્યા છે. આમ યત્રકુશળ

અધિકૃતઓની ઓછપ પણ દૂર કરવાને યતન સાથે જ સફળ થયો છે.

અને આ યોજના સમગ્ર જગતની ખેતી-વાડી ઉપર અસર કરશે એ યાદ રાખવું જરૂરનું છે. યાંત્રિક ખેતીથી ઉત્પાદન વધતાં સારાં મુડીવાદી જગતમાં તે એટલા સસ્તા આવે અનાજ વેચી શકશે કે તેની હરિકાષ્ઠમાં જગતના અન્ય મુડીવાદીઓને યાંત્રિક ખેતીવાડીની યોજના અપનાવવી પડશે.

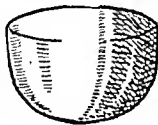
આમ દૂર દૂર આ સામુદાયિક ખેતી-વાડીના અખતરાની અસર વિશ્વવ્યાપી થશે. હિંદ ઉપર પણ તેની અસર થશે. આથી હિંદમાં પણ યાંત્રિક ખેતીની શરૂઆત ફીક ફીક પ્રમાણમાં થાય એ અતી ઇચ્છવાયી છે.

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી ટપ્પ અને સાયન્ડીફીક રીત પ્રમાણે બનાવેલ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી ચીજો હ'મેશાં વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (પોરટીઓ ટોપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી એક અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇબ્બ થતી નથી અને તે લાંગી ન બંધ તેવી હોવાથી આવી ચીજો પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ડી. એમ. ઠાકોરની હુંપની,
રેડીમની મેન્શન, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

લોહીના રોટલા.

૭૭. આર્થ, પી. રેલ્વેના કામદારોએ હડતાલ પાડી. પ્લેગ કરતાં પણ ત્વરિત ગતિથી હડતાલની સાંકળ કામદારોને વિંટળાઈ વળી. અધિકારીઓએ કામદારોને ધણી સમજાવ્યા, પરંતુ બ્યથા.

રેલ્વેના કામદારો હડતાલ પર ગયા છે, એવી ગંધ ફોછને પણ ન આવે એવા ઉપાયો ગોળવામાં અધિકારીઓ પડ્યા.

“અરે ગાંડા યદ ગયા શું? હડતાલ શી, ને વાત શી? હડતાલ તો તમારું મોત ઉતારશે; ને શવતા રહેશે તો ખાવાનાં ફાંફા પડશે, સમજ્યા? એવાં ધતીંગો કરવા કરતાં તમારું કામ કર્યું રાખો.” એક રેશન માસ્તર ત્યાંના રેલ્વે કામદારોને સમજાવતા હતા.

પરંતુ કામદારો રેશનમાસ્તરના સંપદે ભોળવાય એવા નહોતા. એક પણ કામદાર કામ પર હાજર થવા તૈયાર ન થયો.

છતાં એ રેશનના અધિકારીઓએ આશા નહોતી ખોઈ. કામદારોને આકું આવળું સમજાવ્યા; ને અલગ એવા એ કામદારો બહારની પ્રવૃત્તિથી અંગણ હોવાથી કામ પર ચડ્યા.

—પરંતુ રાતના બાર વાગે કામ પર ચડેલા કામદારોને સમજાવ્યાર મળ્યા કે રેલ્વેના સમગ્ર કામદારો હડતાલ પર ગયા છે. આ સમાચાર મળતાં જ એ કામદારોએ કામ બંધ કર્યું.

તેમણે પોતાના કાન બહેરા બનાવી દીધા, ને એક કલાકમાં તો રેશન પર નિસ્તબ્ધતાનું સામ્રાજ્ય છપાઈ ગયું.

***

સવારના ચાર વાગ્યાની પેસેન્જર આવ-

એક દુંકી વાર્તા.

વાનો સમય થયો. આગ બના રેશનથી ખજર આવી. ‘અહિ’થી ગાડી ઉપડી ગઈ.

ટેપુટી રેશન માસ્તરે

સિખલમેનને જૂમ મારી.

‘કરીમ, ઓ કરીમ!’

દોષ્ટએ જવાબ ન આપ્યો. ચામેર ‘કરીમ’ શબ્દના પડધા વાતાવરણમાં અને કચણા યદ ધુમવા લાગ્યા.

‘હરદાસ! જ્વાલાંપ્રસાદ!’ ટેપુટી ફરી બરાડયો.

ટેપુટીના ઘોંઘાટથી હડતાલ-રોગચરત અકિલઓની બેહોશી દૂર ન થઈ.

‘પેસેન્જર’ આવીને સિખલ પ્રાસે થોભી, વાતાવરણમાં ચિચિયારી ઓ ગમતવતી. ‘પેસેન્જર’નો આંખો પ્રકાશ એ નાન-

—લેખક:—

શંકરજીતી ગોસ્વામી.

કડા સ્ટેશનને અગત્યાગવા વ્યથા પ્રયત્ન કરી રહ્યો. તેની કાન ધમધમાળી નાખે તેની ચિચિયારી હડતાકમરતોના કાનમાં પેસી પણ ન શકી.

ઉપયુટી સ્ટેશનમાસ્તર પોતાની ઓશી-સમોથી બહાર નીકળ્યો. જ્યાં જુએ ત્યાં અધાર, એક પળમાં મામલો તેના ધ્યાનમાં આવી ગયો.

“વાર રાખજો, કમળખતો!” ઉપયુટી ક્રાંત કંચકચાવી બખડ્યો.

—ને ટૂંત ચિડાઈ ચિડાઈને પોતાનો ધોટો અને નિઃસ્તબ્ધતાનું અંતર ચીરી રહી હતી.

ચંડીના એ દિવસો હતા. થરથરતા ઉપયુટીએ કાનસહાયમાં લીધું, ઓવરકોટ ચડાવ્યો, ને ત્રણ ફર્થિંગ દૂર ઉભેલી પેસેન્જરને મનાવી લાવ્યા.

સવારે સ્ટેશનમાસ્તરના કાને વાનગઈ. સ્ટેશનમાસ્તરને આશ્ચર્ય થયું કે આટલો સખત બનેલો અને સમગ્રવય છતાં હડતાકાનો ખીજ અહિં ક્યાંથી આવ્યો.

અને મુંઝવણ એ ઉભી થઈ કે કદે માણસો ક્યાંથી લાવવા? ડી. ડી. એસ. ને હડતાક સંબંધી મુશ્કેલી કરી ચાર નવા માણસ લાવવાનો હરાવ કર્યો.

*
**

કેમ હરીયા! તારા ગામમાંથી ચાર માણસ મળશે કે?” સ્ટેશનમાસ્તરે પૂછ્યું.

“કેમ નહિ? ચાર તો શું જેટલા કહેશો તેટલા. આગકાક મગદુરનો વળા ટોટો ક્યાં છે? પણ શા કામ માટે માણસોની જરૂર છે?” હરીયાએ પૂછ્યું.

“એની તારે શી પંચાત? જે કંઈ એટલું તારે કરવાનું. ફક્ત ચાર જ માણસ બેઠાએ, અથમડી.”

“જેવો હુકમ.”

એક કડાકમાં હરીયા ચાર માણસો સાથે સ્ટેશન પર પહોંચી ગયો. એક કાઠીઓ હતો, જે ચમાર હતા, ને એક હતો મળા. એ ચારેય ભૂખની ભડીમાં જલતા હતા, ને કેવળ અન્ન માટે પણ કામ કરવા તૈયાર હતા.

એ ચાર જણને નોકરીમાં રાખી લીધા. દરરોજના શ્રેદ આના પગાર હરાવ્યો, ને ખાવાપીવાનું જૂદું. ખાવાપીવાનું પૂરું પાડવાનો ઉદ્દેશ એ હતો કે એ લોકો જો ગામમાં જાય, અને હડતાકની વાત જાણે, તો કદાચ ગામલો પલટો ખાઈ જાય.

કોળીએ પૂછ્યું,

“સ્ટેશન પર વધારે નોકરોની જરૂર પડી છે?”

“વધારે નોકરોની જરૂર નથી. ચાર જણને જરૂર રહે કરવામાં આવ્યા છે; ને તેમની જગ્યાએ તમને ચાર જણને રાખવામાં આવે છે. પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો! કાંઈની સાથે વાતચીત કરશો નહિ. વાપરો બનાવ્યો, કાનસ બતાવ્યું, માત્ર ઉતારવો. આટલું જ કામ કરવાનું! આટલું જ કામ પેલા હરામખોરોથી ન થયું, ત્યારે જ અમારે જરૂર રહે કરવા પડ્યો! જાઓ ત્યારે, થયા કામ પર ચડી જાય.” સ્ટેશન માસ્તરે ગંધું સમજાવ્યું.

*
**

ખપોરે માલગોડી આવી. સ્ટેશનમાસ્તર જાને એક માણસ સાથે લઈ જઈ સિમન પાડી આવ્યો. ‘લાઈન-કરીઅર’ પણ એણે જ આપી.

આવેલા નવા માણસો પર ડેપુટી ને રેશનમાસ્તર સખ્ત-ખપ્તો રાખતા. બહારથી કોઈ માણસ હડતાલના સમાચાર ન લાવે તેની કાળજી રાખતા.

બપોરના બાર વાગ્યું. રેશન પર ચકતું ચ ફરકતું નહોતું. રેશનની આ વિજયનતા પેલા નવા માણસોને સાલી. તેમના મનમાં અનેક તક-કુતક ઉઠ્યા, અને શમ્યા. તેમણે એક માણસને પુછ્યું. 'ગેલો માણસ જવાબ આપતો હતો એટલામાં જ રેશનમાસ્તર ધુરક્યા. પેલો માણસ ચાલતો થયો. રેશનમાસ્તર પેલા નવા માણસ પર ઉતરી પડ્યા, અને સખ્ત તાકીદ આપી કે તમારે કોઈની પણ સાથે વાતચીત કરવી નહિ.

*
**

મુયંદા બિગ્ળ પશ્ચિમની છાતીમાં સમાઈ ગયું, તે ડેપુટી લોટ, ચાખા, તાજ ને ઘી લેધને હાજર થયો. પેલા ચાર જણના હડગમાં આનંદ રનગતી ઉઠ્યો. ડેપુટી સામાન આપી ચાલ્યો ગયો.

લાઇન પર જાડ નીચે આગ ચેતનાની, લોટના રોટલા બનાવ્યા. એકે કહ્યું, "મીઠું ક્યાં છે?"

"કોઈએ માચું કેમ નહિ?" બીજાએ કહ્યું.

"અરે ચાકરો, મીઠા વગર." એમ કહી એકે રોટલો મોંમાં ચૂક્યો. પરંતુ મીઠા-વાળાં રોટલા ખાવાની ટેવને લીધે રોટલો શીકડો લાગ્યો.

"મીઠા વગરનો માણસ, તે મીઠા વગરના રોટલા કરાય કામના નહિ."

શબ્દ નાનજીએ કહ્યું.

"પણ છે ક્યાં તે લાલશો?" એકે પૂછ્યું.

નાનજીએ ચારે તરફ નજર પાથરી. થોડે દૂર એક કવાટર હતો. નાનજીએ કહ્યું 'પેલા ઘેરથી હમણાં માગી લાવું છું.'

નાનજી ઉઠ્યો...ને કવાટર તરફ ચલવા લાગ્યો.

નાનજી કવાટરમાં પહોંચ્યો. એક જોરડીની બહાર ઉભો રહ્યો. અંદરથી કોઈના બોલવાનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો. તે થોભ્યો. અંદર ચતી વાતચીતનો શબ્દ શબ્દ તેને સંભળાતો હતો.

'પણ નોકરી જશે ને?' સ્ત્રીનો અવાજ નાનજીના કાને અચડાયો.

'અરે નોકરી ક્યાં જવાની છે?' દોડ માખ કામદારો હડતાલ પર છે. સરકાર કેટલાકને ફરેગ કરશે?'

સ્ત્રી સહજ રીપથી બોલી, "ચારે તો આજે આ રેશન પર આવ્યા છે?"

'કોણ?'

'પેલા રોટલા બનાવતા હતા એ. બીજા કોણ?'

'એ બિચારાઓએ આપણું શું બગાડ્યું?'

'અહિં' મગ પર આવી પારકાનાં પેટ પર પગ દીધો, એ બગાડ્યું, બીજું શું?'

'અરે આવ્યા હશે. બિચારા કરે પણ શું? પેટ બહુ ખરાબ ચીજ છે.'

'તો અમારું ક્યાં પેટ નથી?'

'તારું ચ પેટ છે; પણ એ દિવસમાં ભૂખથી મરી નહિ જવાય.'

'તમારી શુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. હું કહું છું તે માનો, ને કામ પર ચડી જાઓ.'

ધુમ પર ચડું? એ ન બને!
નોકરી જાય, તો ભલે પણ સાથી-
ઓને ઢગો નહિ દઉં.”

નાનજીની આંખો ઉઘડી. બધી વસ્તુ-
સ્થિતિ પતિ-પત્નીની વાતચીત પરથી
તેના જાણવામાં આવી ગઈ. એટલામાં
ઢાઢએ પાછળથી ધ્રુમ મારી,

“કાણુ છો? ક્યાં રહો છો? શા માટે
આવ્યા છો?”

નાનજીએ ઉત્તર દીધો: “હું અહિં
રેશન પર નોકરી કરું છું ને મીઠું
શેવા આવ્યો છું.”

“હા! હા!” કેળીનએને અદ્ભુત ક્યું,
“શુદ્ધ! તને શરમ નથી આવતી શું?”

“શરમ! શા માટે? કેવી શરમ!”

“કેવી શરમ? વાળ પણ સફેદ થઈ
ગયા છે છતાંય કેં વિચાર ન કર્યો? અમે
કોકોએ હડતામ પાડી છે ને તમે કામ
પર ચડ્યા!”

“હડતામ! પેલા સાહેબ તો કહેતા હતા
કે તમને નોકરી પરથી જરતરફ કરવામાં
આવ્યા છે.”

“જરતરફ! વાહ! વાહ! કેવી મજ
અરે, શુદ્ધ! અમે તો અમારી જાતેજ
નોકરી છોડી દીધી છે. ચોનાસ કઝાક
સતત મહેનત કરવા છતાંયે દસ રૂપીઆ
પગાર; જેનાથી અમે અમારું પેટ પણ
ભરી શકતા નથી; તો પછી બાકબચાંને
તો ખવાડીયેજ શું? આખી નોકરી કરતાં
તો મજૂરી કરીએ તેય સાડું! સરકારને
આ રૂપરૂપજો સમજાવવા માટે રેલ્વેના
સર્વ કામદારોએ હડતામ પાડી છે; સર-

કાર સામે લડાઈ જગાવી છે; ત્યારે તમે
સરકારને મદદ કરી રહ્યા છો.”

આટલું કહી સિગ્નલર પાસેની નાની
કોટડીમાં ચાલ્યો ગયો.

નાનજી તો આ સાંભળી દિંગ થઈ
ગયો; થોડી વાર પછી તે પોતાના સાથીઓ
પાસે ગયો, અને બધા રોટલા ભેગા કરવા
લાગ્યો.

એક જણે પૂછ્યું. “તમે આશું કરો
છો? અને મીઠું ક્યાં છે?” પણ નાન-
જીએ કેં ન સાંભળ્યું. એ તો ધુનમાં ને
ધુનમાં બોલવા લાગ્યો!

“અરે રે! અરે રે! આખી નોકરી?
લાવ રે હર દેવ! બધા રોટલા અહીં
લાવ. આવું લોલીનું અન્ન તે કાણુ ખાય?”

નાનજીના સર્વ સાથીઓ આશ્ચર્ય-
ચક્રીત થઈ તેની તરફ જોઈ રહ્યા. નાન-
જીએ બધા રોટલા ભેગા કરતાં પોતાના
સાથીઓને સર્વ બીનાથી વાકેફ કર્યા અને
કહ્યું. “આલો! ફીક થયું, ઊગરી ગયા.

તેઓ બધા રેશનમાસ્તરની ઓફીસમાં
ગયા અને રોટલા રેખલ પર મુકતાં કહ્યું.
સાહેબ! હવે આ રોટલા. હવેનાના પેટ
પર પગ દઈ લોલીનું અનાજ ખાવા
અમે નથી ઇચ્છતા.”

રેશનમાસ્તર આ સાંભળી કોષથી.
પ્રજ્જ્વલશ્લીત થઈ મુરકમો: “ક્યાં જવ
છો, બદમાશો?”

તેના આ શબ્દો સાંભળવા ઉભા ન
રહેતાં તેઓ સડસડાટ ચાલ્યા ગયા.

રેશન માસ્તર ચુસ્તમાં રેખલ પર
મુઠ્ઠી પછાડી ફવામાં હાથ વિંજવા લાગ્યો.

ચર્ચાના યોગાનમાં—

નવયુગમાં પ્રસિદ્ધ થતા કેટલાય લેખો એવાં હોય છે કે જેને સમજવાને માટે વાંચક ખીરાદરોને ભારે શ્રમ લેવો પડે છે. તેથી કેટલાક સિદ્ધાંતવિષયક લેખો એમ અણુવંચાયાજ રહે છે. એટલું જ નહીં પણ અનેક જાણુ વાંચે છે તેમને તેમના સિદ્ધાંતોના સત્યપણા વિશેની ખાત્રી નથી થતી. આવા વાંચકો કોઈ જ વાર તેમની મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરવાને માટે તંત્રી ઉપર કાગળ લખે છે અથવા લેખક પાસેથી જવાબ મેળવવાની આશા રાખે છે.

પણ આ પદ્ધતિ અતિ અનિચ્છનીય છે. કોઈએ લખ્યું છે માટે સ્વીકારી લેવાની વૃત્તિ એ અતિ શોકજનક છે. આ વૃત્તિને નિમૂળ કરવાને માટે, તેમજ નવયુગના પ્રસિદ્ધ થતા લેખો ઉપર ચર્ચા શરૂ કરવા માટે આ અંકથી આ કોલમ શરૂ થાય છે. આશા છે કે નવયુગનો પ્રત્યેક વાંચક, પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોની બુદ્ધિયુક્ત ચર્ચા શરૂ કરે. અમો આ પ્રયત્નમાં સર્વ વાંચક ખીરાદરોનો સહકાર માંગી લઈએ છીએ. આ સાથે અત્યાર સુધીમાં મળેલા પત્રોમાંથી એક પત્ર અને તેનો પ્રત્યુત્તર રજુ થાય છે—તંત્રી.

સીઆમનો પ્રજાવિપ્લવ.

સાહેબ,

સીઆમના પ્રજાવિપ્લવ સંબંધી સુજરાતમાં ઠીક ઠીક ખબર છપાઈ છે. લગભગ પ્રત્યેક વર્તમાનપત્રોમાં સીઆમના વિપ્લવની કથા આવી છે. પણ નવું બંધારણ જોતાં જણાય છે કે આ 'પીપ્લસ પાર્ટી' એ તો ઇંગ્લીશ ફ્રીસ્ટ જેવી છે. એમાં લોકતંત્ર જેવું જરા પણ નથી. તો આ સંબંધી આપ જાહેર ઉલ્લેખ કરશો તો આભારી થઈશ. આંગકોઠ.

—સીયામીઝ.

[લેખકની વસ્તુ સાવ સાચી લાગે છે. કમનશીએ સીઆમનું રાજ્ય બંધારણ અમારી સમીપ નથી એટલે અમો આ નવી સરકારતંત્રના સ્વરૂપ વિશે માહિતી આપી શકતા નથી. પણ આ લોકતંત્ર તો નથી જ એ સામીત કરવા માટે એક જ વસ્તુનો ઉલ્લેખ પુરતો છે. પીપ્લસ પાર્ટીના આગેવાનોએ જાહેર કયું છે કે જ્યારે તેમને લાગશે કે સુટણીનો અધિકાર બોગવવાને માટે લોક લાયક થયા છે ત્યારે તેઓ સુટણી કરશે અને ત્યાં સુધી આ સરકાર ચાલુ રહેશે. આ એકજ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે સીઆ-

મમાં સ્થપાયેલું રાજ્યતંત્ર એ લોકતંત્ર નથી પણ અમુક ટોળીએ લશ્કરની મદદથી સ્થાપેલું સરકારતંત્ર છે. અલબત્ત આપણે રાજશાહી કરતા આ વસ્તુ વધુ લાભદાયક હોય છતાં તે પ્રગતિમાન તો નથી જ.

—તંત્રી.

એક સરખામણી.

સાહેબ,

છટાલીમાં ફેસીઝમની દશમી સંવત્સરી ઉજવતાં મુસોલીનીએ ફેસીસ્ટ વિરોધી આંદોલનો ઉપાડવા માટે જેલમાં ગયેલાં એને માફી બક્ષી છે. પણ આ સંબંધી રશિયાનો દાખલો વધુ ઉજ્જવલ અને વધુ ભવ્ય છે. ઉદાહરણ તરીકે ૧૯૨૭ માં જ્યારે રશિયાએ લોકપિપ્લવની દશમી સંવત્સરી ઉજવી ત્યારે નીચે પ્રમાણે નક્કર સુધારા લોકસમુદાયને મળ્યા હતા.

(૧) આઠ કલાક કામને બદલે સાત કોઠા-કલાકનું કામ.

પર ચંદયા.

“હડતાલ! પેલા કામને બદલે ચાર કલાકે તમને નોકરી પરથી બરતરફ કરવા આપ્યા છે.”

“બરતરફ! વાહ! વાહ! કેવી ગયે ચરે, બુદ્ધા! અમે તો અમારી જાતેજ નોકરી છોડી દીધી છે. ચોખ્ખા કલાક સતત મહેનત કરવા છતાં જે દસ રૂપિયા પગાર; જેનાથી અમે અમારું પેટ પણ ભરી શકતા નથી; તો પછી બાલજન્યને તો ખવાડીયે જ શું? આવી નોકરી કરતાં તો મજૂરી કરીએ તે જ સાચું! સરકારને આ સ્પષ્ટપણે સમજાવવા માટે રેલ્વેના સર્વ કામદારોએ હડતાલ પાડી છે; સર-

(૭) પ્રત્યેક બાળકને અંદાર વર્ષ સુધી રાજ્યને ખર્ચે શિક્ષણ.

આમ જ્યારે રશિયાની ક્રાંતિએ દશ વર્ષની સંવત્સરી ઉજવી ત્યારે આવા નક્કર લાભો સમાજને સાંપડ્યા હતા, પણ છટાલીમાં ઉજવાયેલી ફેસીસ્ટ સંવત્સરી વખતે શબ્દો શિવાય છટાલીયન જનતાને કશું જ સાંપડ્યું નથી. યોગ્ય લાગે તો આ પ્રસિદ્ધ કરશે.

—નેપલ્સનો નિવાસી.

[નેપલ્સથી એક ગુજરાતી ભાઈએ મોકલેલું આ ચર્ચાપત્ર અતિ આનંદથી અમે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. આશા છે કે અન્ય વાંચક બિરાદર પણ અમેને આપું વિચારભયું સાહિત્ય લખી મોકલશે.

—તંત્રી

મંચુરીયા અને જાપાન.

સાહેબ,

લીટન રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થયે લગભગ છ અઠવાડીયા વીતી જવા આબ્યાં છે. પ્રશ્નસંધ પણ બહુ જ પીમેથી પગલાં ભરે છે. મહેતો તો, જાણે છે કે પ્રશ્નસંધ ચર્ચા કર્યા કરશે અને અહિં મંચુરીયા પર પોર્ટનું સ્વાધા કરી જશે. પણ આ અમે નથી ઇચ્છીએ એક પ્રશ્ન અતિ મુશ્કેલી ને કે જાપાનમાં આ રેશનમાસ્તરે આ સંગે વિરોધ કરનારા પ્રજાવક્ત્રીય પદ ધુરકમેઃ જાપાનના જેડુતો છે, બદમાસો?”

તેના આ શબ્દો સાંભળવા ઉભા રહેતાં તેઓ સડસડાટ ચાલ્યા ગયા.

રેશન માસ્તર ગુરુસામાં રેશન પર મુછી પછાડી હવામાં હાથ વિંચવા લાગ્યો.

[જાપાનમાં સામ્રાજ્ય વિરોધક પક્ષ અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ વસ્તુ Asia જેવા માસિકના લેખોમાંથી દેખાય છે. પણ જાપાનમાં દમનનીતિ એટલી જોરદાર છે કે આવા સામ્રાજ્ય વિરોધી આંદોલનો ખુદશી રીતે બહાર પડે એવો સંભવ નથી. છતાં ટોક્યોમાં મંચુરીયામાં જાપાને શરૂ કરેલી નીતિ સામે કામદારોએ અને વિદ્યાર્થીઓએ અનેકવાર દેખાવો કર્યા છે. અત્યારે લગભગ ૮૦૦ જાપાની વિદ્યાર્થીઓ મંચુરીયાની નીતિ સામે વિરોધ કરવા માટે કારાગૃહમાં છે. એ તો હવે લગભગ સર્વ સ્વીકાર્ય વસ્તુ થઈ પડી છે કે જાપાન ઉદામ જાનતું જાય છે. આથી જ જાપાનના મુદીવાદીઓ લશ્કરવાદની સહાય લઈ રહ્યા છે.

જાપાનના ખેડૂતો અને કામદારોનો સાથો પ્રતિનિધિ સામ્યવાદી પક્ષ જાપાનમાં ચુપ્તપાણું જાળવે છે. એટલે જ યુદ્ધ વિરોધી આંદોલનો ફટલાં છે અને કેવાં છે તેનો અંદાજ માપવો અશક્ય છે.

તેમજ જાપાનમાંથી મળતા સમાચારે અહિં રૂટરની સામ્રાજ્યવાદી સર્વિસ દ્વારા આવતા હોવાથી આવા આંદોલનોની મોંઘ રૂટર ન લે તે સમજી શકાય તેમ છે.

જાણી એ ચોક્કસ છે કે જાપાનમાં સામ્રાજ્ય વિરોધી ચળવળ જરૂર હસતી ધરાવે છે. તંત્રી.

મીરા
દુથ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરે

"MIRA" REGD. **TOOTH BRUSH DENTAL CREAM**

Your Fortune rests in your hands

મીરા
દુથ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરે

મીરા દુથબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને મોઢાંને તાઝગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજમાન અને તંદુરસ્ત રાખે છે.
વધુ વીગત માટે લખો:—

સોલ એન્ડ ટો:-ટી. એમ. ઠાકોરની કંપની,
૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

જર્મનીના

એ મહાન તત્વ-
વેત્તાઓ—દેગલ
અને શીલીંગ-
મનુષ્ય સ્વભાવ-
ના દ્રષ્ટિબિંદુનું
સંપૂર્ણ પૃથક્કરણ
કરી-તેની
અપૂર્ણતા સમ-
જ્યા હતા. “ઇ-
તિહાસનું તત્વ-
સમ” એ નામ-
ના પુસ્તકમાં દે-
ગલ ઉત્તમ જા-
ધારણની શોધ-
માં રખડતા
અમરપૂરીવાંચક
વિચારકોની મ-
સ્કરી કરે છે.
જર્મનીના આ
તત્વજ્ઞાનીના દ-
્રષ્ટિબિંદુ પ્રમાણે
કાયદા અને કા-
નુનોની અનુસાર

જે પુસ્તકે યુરોપના હજારો નવજવાનોને-

આધુનિક સમયમાં

અરાજકતાવાદે યુવાન પ્રજાનું ખુબલક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. આ રાજકીય તત્વજ્ઞાનની ભૂમિકા વિષે બહુ અલ્પ સાહિત્ય સર્જાયું છે. ‘બોંગ અને પિસ્તોલ’ના માર્ગમાં રહેલી નિષ્ફળતાને પ્રત્યેક દ્રષ્ટિકોણથી ચર્ચાનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની આ ક્ષણે સૌથી વધુ જરૂર છે. કિંદમાં કોઈ રાજકીય ખેત થતાંજ મહાસત્તાવાદીઓ બહાદુર અરાજકતાવાદી ઉપર ધિક્કારના શબ્દો વરસાવવા મંડી જાય છે, પણ તેથી અરાજકતાવાદ મરશે નહિ.

અરાજકતાવાદ

પ્રકરણ ૨ નું.

સમાજવાદની સાચી ભૂમિકા

ઇતિહાસ ચાલે છે અને ઐતિહાસિક પ્રગતિ પછવાડે રહેલ કાયદાશક્તિ મનુષ્યસ્વભાવની બહાર વસેલ છે એમ તેઓ માનતા હતા. આ એક સત્ય તરફ ભરાયેલું મહાન યગલું હતું. પણ એ વિચારકોએ આ કાયદાશક્તિને *Idéal* મા નિહાળી અને ઇતિહાસના તત્વદર્શનમાં તેઓ બતાવે છે તે પ્રમાણે તે *Idéal*—વિચારવાની પદ્ધતિનો એક ભાગ હતો, એટલે જુના ભૌતિકશાસ્ત્રજ્ઞોનું તત્વજ્ઞાન તેઓએ ફરીથી કાબલ ક્યું. એ મનુષ્ય સ્વભાવનું તત્વ-જ્ઞાન; પણ આ ભાવના નવીન વાધા સજીને પાછી આવી. કુદરતને બ્યાર-લેથી હાંકી ફાલી—તે બ્યારીકારા પ્રવેશી

જર્મન વિચારકોએ જે સામાજિક સેવા જાળવી છે તે બાદ કરતાં ફ્રેચ તત્વવેત્તાઓએ એ તત્વજ્ઞાનનું જેટલું પૃથક્કરણ ક્યું છે તેટલું જર્મન વિચારકોએ નથી ક્યું. પ્રજાની એ ઇતિહાસીક ચળવળ પછવાડે રહેલું સત્ય શું છે? કોઈને કોઈ પણ ખબર ન હતી. આ ઉપર ઘટાછવાયા જે જ્ઞાનકિરણો છૂટ્યાં હોય તે જ. અને તે પણ અપૂર્ણ દશામાં. અતે કાલે માકસના તત્વજ્ઞાનની ખુશીઓ બહાર પડી.

માકસ કહે છે તે પ્રમાણે “મનુષ્યસ્વભાવની સામાન્ય કે અસામાન્ય ક્રિયાઓમાંથી કાયદેસર સંબંધોનો-

અરાજકતાવાદને પંથે જતા અટકાવ્યા-

તેમને તો તેમના

દ્રષ્ટિબિંદુમાં રહેલી ભુલ સમજાવવાની જરૂર છે, આ દ્રષ્ટિએ રશીયાના મહાન વિચારક છ. રલેક્ટેનોફના વિશ્વવિખ્યાત પુસ્તક “અરાજકતાવાદ અને સમાજવાદ”નું ભાષાંતર અહિં રજુ કરવાનો અમોએ નિર્ધાર કર્યો છે. આ અનુવાદને શક્ય હોય તેટલો સરળ બનાવવાની કાળજી અનુવાદકારે લીધી છે, જે માટે અમો રહેમના આભારી થયા છીએ—
તંત્રી.

અને સમાજવાદ

મનુષ્ય સ્વાભાવ નહીં પણ નક્કર આર્થિક સ્થિતિ.

અર્થ ગુણોત્તર માટે શ્રદ્ધાથી ભરપૂર હતો. કારણકે તેણે મનુષ્યસ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરી તેનો અર્થ શોધવા વ્યર્થ પ્રયત્ન કર્યો. માકસનું તત્વજ્ઞાન એનો સચોટ અર્થ કરે છે કે “સમાજના અમુક વર્ગ હસ્તક ઉત્પત્તિના સાધનો”ને આધારે “મિલકતની સ્થિતિ છે. ઉમરાવ સમાજ એટલે રાજ્યદારી અર્થ-શાસ્ત્રોનો ચોપડો.” માકસ એ ઇતિહાસનું પૃથક્કરણ આમ કરે છે.

“સામાજિક જીવનની શરૂઆતમાં મનુષ્યો જરૂરી સંબંધો બાંધે છે. આ સંબંધો તેમની જીવનની જરૂર હોય છે. આ સંબંધો ઉત્પત્તિના સંબંધો વિધેના છે.

જેવાં કે રાજ્યની પદ્ધતિઓના—અભ્યાસ થઈ શકતો નથી પણ તેમનું સત્વ પ્રકારણ જીવનની એ ભૌતિક દશામાં સમાયેલ છે; મૂળ ધાતી બેઠેલ છે જેને અરાજકતા સરીના અને અશ્રેણીની વર્તણૂકને અનુસરી હેગલ કહે-તો—“ઉમરાવનો સમાજ.” ગુણોત્તરનું પણ એ જ કહેવું હતું. તેણે એમ કહ્યું કે રાજ્યદારી સંસ્થાઓનાં મૂળ “મિલકતની સ્થિતિમાં” છે.

પણ “મિલકતની સ્થિતિ” ઉત્પત્તિના સાધનોના સંબંધ ઉપર આધાર રાખે છે. આ ઉત્પત્તિના સાધનોના સંબંધનો સમજાવો આધાર સમાજને: આર્થિક પાથો ચણે છે. જેમાંથી ન્યાય અને રાજ્યદારી બંધાયેલા જન્મે છે. આમાંથી જ રાજ્યદારી ચૈતન્ય ઝરે છે. ભૌતિક જીવનની ઉત્પત્તિની ક્રિયા જીવનની સામાજિક-રાજકીય અને શુદ્ધિમય ક્રિયાઓને દોરે છે. આજ ચૈતન્યને લીધે મનુષ્યની શક્તિ નિર્માણ થાય છે. આ ક્રિયાની અમુક ભદ્ર આવનાં—સમાજની ઉત્પત્તિના સાધનો—ઉત્પત્તિના સંબંધ સાથે અચડામણ કરે છે. આ ઉત્પત્તિનો સંબંધ-સંબંધી મટી જાય છે

અને બેડી બને છે. હવે આવ્યો સામા-
છક બળવો.”

ઇતિહાસનું ઐતિહાસિક દિગ્દર્શન એ આ
યુગની વિશિષ્ટતા છે. કાલ્પ માકસનો સામા-
છક બળવો, કોર્પોરેશનની ભૂતરશાસ્ત્રની
શોધ જેવો છે. કોર્પોરેશનની પહેલાના
તત્વવેત્તાઓ એમ માનતા હતા કે પૃથ્વી
શાંત, સ્થાયી છે અને સૂર્ય તેની આબુ-
બાબુ ફરે છે. કોર્પોરેશનિયરે કહ્યું કે
આ તો સત્યથી બીજકુલ ઉધું છે. તેવી જ
રીતે માકસ સુધીના તત્વવેત્તાઓએ
મનુષ્યસ્વભાવ દ્વારા ઇતિહાસનું પ્રયત્ન-
રણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. જ્યારે મનુષ્ય
જીવવા માટે, પોતાની બહારની કુદરત
ઉપર ખેલે છે ત્યારે તેને અનુસાર તે
સંબંધ બાંધે છે. અને પોતાનો સ્વભાવ
ફેરવે છે. મનુષ્યની કુદરત ઉપર ક્રિયા
એ જ એવું સુચવે છે કે તેની પાસે શસ્ત્ર
છે-ભુલું હતીઆરો છે. એટલે કે ઉત્પ-
તિનાં હતીઆરો અને તેમના ઉત્પત્તિના
હતીઆરો પ્રમાણે તેઓ એક બીજના
સંબંધમાં ઉતરે છે. અને એટલે આ
સંબંધ પ્રમાણે મનુષ્યની રીતજાનો,
તેમની ઉમિંઓ, તેમની ઇચ્છાઓ, તેમની
વિચાર કરવાની રીતો-દૃષ્ટાંતો તેમનો
સ્વભાવ ફરે છે. એટલે મનુષ્યનો સ્વભાવ
ઇતિહાસીક પ્રગતિને ન સમજાવે પણ
એ ઇતિહાસીક પ્રગતિ હંમેશાં મનુષ્યને
પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ધરે છે.

પણ જો આમ હોય તો એ સંપૂર્ણ
ધારાતંત્રની ગમચણ એ નકામી વસ્તુ
છે? તેની કિંમત જ નથી? ના! તેમનો
દિવસ હવે આવ્યો ગયો છે. આ વિચારના
કુર થવા સાથે અમરાપુરીવાંચકોના
રંગ અને પડછાયા કુર થવા જ નેહ્યો.
આપણી આજની મહાન બળવાખોર રાજા

આ ભુના વિચારો ઉપર બંધાયેલ નથી.
પણ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી આર્થિક બંધાર-
ભુના પીઠબળપર બંધાયેલ છે. અને
તેથી જ આપણી રાજા અજીત છે-જેટલી
આર્થિક સ્થિતિ છે.

ઉત્પત્તિનાં સાધનો અને લેવડદેવડનાં
સંબંધ ઉપર ઉમરાવોએ પોતાનો પાયો
નાખ્યો જે ક્યુડલ બંધારણમાં પરિ-
ણમો. અમુક સમયે આ ઉત્પત્તિના
સાધનો અને લેવડદેવડના સંબંધના ઉત્પા-
દનોમાં, જે સ્થિતિમાં એ ઉત્પત્તિનું કામ
થતું, જે સ્થિતિમાં ખેતી અને ઉદ્યોગ
વધતો હતો, તે સ્થિતિ આજુ ઉત્પત્તિ માટે
નકામી થઈ બંધનકર્તા થઈ પડી.
એ સાંકળો તોડવી નેહ્યો. અંતે એ
સાંકળો તૂટી પડી! તેની જગ્યાએ ફરથી
વેપાર તથા સ્પર્ધા શરૂ થઈ. આવી જ
એક ચળવળ આપણી સામે અત્યારે આણે
છે. આજુ મુડીવાદીઓનો જમાનો, તેમના
ઉત્પત્તિનાં સાધનો-તેનાં મહાન, વિશાળ
યંત્રો-તેની આર્થિક લેવડદેવડની પદ્ધતિ
એ સર્વ એક બાદુ સમાન થઈ પડ્યા છે
જેનામાં પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલ કાષ્ટનિક-
દુનિયા બોલવાની શક્તિ જ નથી! મુડી-
વાદીઓની હયાતી માટે અને તેમની સત્તા
માટેનાં ઉત્પત્તિનાં સાધનો અને સંબં-
ધોનો ઇતિહાસ એ ઉત્પત્તિનો બળવો છે.
એટલે હવે એ સૂચવવું જ રહ્યું કે ઉમરાવ-
શાહી સત્તાને ઉખેડી નાખવા જે શસ્ત્રો મુડી-
વાદીઓએ વાપર્યાં હતાં તે હવે તેમની
સામે જ વપરાશે!

મુડીવાદીઓએ રાજાઓનો નાશ કર્યો;
મલુરો હવે મુડીવાદીઓનો નાશ કરશે.
મુડીવાદી અને, મલુરો વચ્ચેની લડત
એટલી જ સત્ય છે-જેટલી મુડીવાદી અને
રાજાઓ વચ્ચે હતી. વર્ગીય લડાઈ એ એક
સર્વજનની લડાઈ છે. બગીચાવારશાહી સમા-

જથી દૂર થવા મુડીવાદીઓને શસ્ત્રો ઉઠાવવા પડ્યા અને રાજ્યની સત્તા હાથ કરવી પડી; અને હવે મુડીવાદી સમાજને દૂર કરવા મળુરોને તેમ કરવું જ નોંધ્યું. તેમનાં કામની દિશા તો કેટલાંકે સમયથી આગત્તા બનાવેલે દોરી રાખી છે.

માકસના બહાર પડ્યા સાથે જ સમાજવાદે વર્ગીય લડતનું રૂપ લીધું. અમરાપૂરીવાંચુ સમાજવાદીઓને આતું સાચું ભાન ન હતું. અને તેથી જ તેઓ મુડીવાદી તત્વવેત્તાઓની પછવાડે રહી ગયા.

અવિધ્યના સમાજ માટે “મનુષ્યસ્વભાવ”ના તૂટેન વિચારો ને ચોક્કસ સંજ્ઞાઓ આપવાના હોય તો શાસ્ત્રિય સમાજવાદ આવા ધર્તીગોથી વધારે ચેતનો રહે છે. સમાજના બંધારણનો આધાર પ્રજાનાં ઉત્પત્તિનાં સાધનો ઉપર રહે છે. મળુરો ન્યારે સત્તામાં આવશે ત્યારે શું સ્થિતિ હશે તે આપણે જાણતા નથી. આપણે એટલું જાણીએ છીએ કે અત્યારની મુઘરેલી મનુષ્ય જાતીના કમળમાં રહેલ ઉત્પત્તિનાં સાધનો પ્રજા માટે સ્થાપના નોંધ્યું. આપણે ઉઘે રસ્તે

ચઢી ન જાણ્યું તેને માટે આટલું સારું છે. “આપણા દેશમાં મળુરવર્ગનો ઉન્નત ભાગ સામ્યવાદીઓ છે. વળી તેઓને આગળ વધવાની દિશાતું સંપૂર્ણ ભાન છે અને મળુર ચળવળનો અંત શું હશે તે તેઓ સારી રીતે સમજે છે.” આ ૧૮૪૮ માં લખાયેલું વાક્ય સત્ય છે પણ તેમાં મળુરસંઘને સામ્યવાદીસંઘથી બહાર લેખવામાં આવેલ છે. આને ‘મળુરસંઘ એજ ખરો મળુરસંઘ છે, જે સામ્યવાદની એરણ ઉપર ધડાય છે.

એટલે તે વખતના અમરાપૂરીવાંચુઓની એ માગણી કે “સર્વ વસ્તુ મનુષ્ય સ્વભાવનું પરિણામ છે” એ ખોટી પડે છે. આપણા સમાજવાદનો પાયો સત્ય આધારિત સ્થિતિ છે.

તેથી મનુષ્ય સ્વભાવનાં ગીત ગાનારા એ જાગીરદારોના દલાલોએ શાસ્ત્રીય સમાજવાદીઓ ઉપર શું અસર કરી છે. તે સહેલાઈથી સમજશે. કુમેરના વખતનાં ઓએ જેવો ડાવિન ઉપર હક્કો કર્યો તેના જ જેવું આ છે. વળી આશ્ચર્યજનક ખીના એ છે કે હજારો સ્પેન્સર જેવા ઉત્કૃષ્ટિવાદી પણ એ સુરો બજાવતા નથી.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી?

....હાસ્યનાં

છાંટણાં...

રશિયા સંબંધી સામાન્ય રીતે ગુજ-
રાતના તંત્રીઓ કેટલું સરસ જાણતા
હોય છે તેની તાજી પ્રતિનિધિ માટે 'લોકલ
મીલ' નામના અમદાવાદથી પ્રસિદ્ધ થતા
માસિકમાં આવેલું આ રત્ન જુવો.

સામ્યવાદના આચાર્ય મહાત્મા લેક્ષીને
રાજકાંતિકારા આરશાહીને દક્ષનાવ્યા બાદ
પ્રજાવાદની શરીયત સરકાર સમક્ષ ગણતરી
બાંધી ૧૯૨૧ ના માસ્યમાં એક ચોજના
રજુ કરી. દરેક રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા ખેતી
ઉપર વધારે અવલંબે છે. અને તેમાં
લેક્ષીને સામુદાયીક ખેતી ખીલવવાના
સ્વપ્નાઓ સિદ્ધ કરવા ખેડુતો રાજકાંતિ
બાદ પોતાની જમીનોના માલિક થઈ
આપણી સ્થિતિ કોઈ દિવસ પગલર
બનાવીશું એવી આશાઓ શેવતાં હતાં,
તેઓ હવે પોતાની આશાઓ કૃણીભૂત
કરવા તક મળી, અને તેઓએ મા.
લેક્ષીનને પીઠબળ આપી સ્વસ્વ મા. લેક્ષી-
ના ચરણે ધસ્યાં.

—લોકલ મીલ

'નવાન કે અમેરીકા, ઇટાલી કે બીજા
કોઈ દેશનો માલ ખેડી બંદરે ઉતરી
શકે તેમ નથી.'

—બે ઘડી મોજ

ભૂગોળ શિખવાની જરૂર છે.

* * *

પરંતુ તેર જણાથી કંઈ એમ્બર
સ્થપાય નહીં અને સ્થપાય તો પણ
અપશુકનીઆળ નીવડે.

—બે ઘડી મોજ

યુરોપના વહેમો પણ હવે અહીં
મનાવા લાગ્યા છે.

* * *

'પળાવી પ્રાઇમોજેનીયર,
લધુ બંધુ અને ઘરઘર
લક્ષ્મણ રામ સામના અનુચર,
અલિસાયા અમારે એ'
—ક્ષત્રિય મિત્ર

જેમકે ભૂલી ગયા છે અત્યારે સરખા
હક્ક અને સરખી તક માટે પુરૂષો તો
શું પણ સ્ત્રીઓ પણ લડી રહી છે.

* * *

'દલીત વર્ગો અને ઉચ્ચ કોમના હિંદુઓ
વચ્ચે બ્રાવૃભાવ સ્થપાઈ ગયો છે.—

—કૌમુદીદાર

હિંદુસ્તાનમાં કેટલાકો દીવસે પણ
દેખતા હોતા નથી.

* * *

'સમાજને ટકાવવો, રક્ષવો, અને એનો
વિકાસ કરવો તે આજે સમાજના અગ્ર-
ગણ્ય નેતાઓ, પટેલો, અને કાર્યકર્તા-
ઓના હાથમાં છે.

—નાગર જગત

સરકાર માંગાય પણ એમજ કહે છે

* * *

‘મુ’બદ્ધ સમાચાર, હિંદુસ્થાન અને પ્રજામિત્ર, બે ઘડી મોજ, નવચેતન, ગુણસુન્દરી, હિંદી આદિક, કુલજાન, સીનેમા ફેન, બહુરૂપી, આવજીવન, નવ-જીવન (મરાઠી), પ્રતાપ, મોઢ મહોદય, દેશીમિત્ર, ગુજરાતી, કુરસદ, સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ, એ સર્વ ભાષામંધ પત્રોના દીપોત્સવી અંકો અભિપ્રાય અર્થે મળ્યા છે. સૌએ પોતપોતાને ધોરણે લેખો અને ચિત્રોથી અંકોને શણગારવાના સ્તુત્ય પ્રયાસો કર્યા છે. દીપોત્સવી અંકનો આ વર્ષનો રસધાગ ગયા વર્ષથી ઉતરે તેવો નથી. લેખો અને ચિત્રોની બાબતમાં મહા ગુજરાતનાં પત્રો આ વર્ષે એક પગલું આગળ વધ્યાં છે એમ આ અંકોના અવલોકનકાર જરૂર કહી શકશે.

‘વિચાર નોંધ’-‘શારદા’

બે લીટીમાં અવલોકન તે આવું નામ !

* * *

એક ગુજરાતી—સદ્ર દલાલ.

બે ગુજરાતી—બીજનેસ.

ત્રણ ગુજરાતી—લીમીટેડ કંપની.

—o—

એક મદ્રાસી—એક્ટરીએટનો

કારકુન.

બે મદ્રાસી—હીગેટીંગ કલબ.

ત્રણ મદ્રાસી—પ્રી પ્રેસ જરનલ.

‘ગાંધીજીએ પોતાના નિવેદનથી, મહાપિ’ મનુ, યાતવસ્કય, પરાશર વિગેરે અનેક પ્રાચીન વિદ્વાન રૂપીએ થી રચીત પુરાતન ધર્મશાસ્ત્રો જે તેના સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સ્પૃશ્યારૂપ્ય, ભક્ષ્યાભક્ષ્ય તથા લગ્ન વિગેરે આચારોમાં નિયમોનું ધાર્મિક વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. તેનું ગૂઢ અજ્ઞાન પ્રદર્શીત કયું છે.

—મનુભાઈ સી. પંડ્યા.

સોલીસીટર.

કહેવાય છે કે આ શાસ્ત્રો વાંચીને શ્રી. મનુભાઈ પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી સોલીસીટરપણું મટી દઇને વનમાં જઈ રૂપી બનનાર છે એવી અફવા ખોટી છે એમ ખાત્રીકાર સ્થળોએથી ગાહેર કરવામાં આવ્યું છે.

એક દક્ષિણી—સ્કુલમાસ્ટર.

બે દક્ષિણી—કાય ગોબટ.

ત્રણ દક્ષિણી—સામાજિક સુધારાની સંસ્થા.

—o—

એક કોમ્યુનીસ્ટ—ફોલોજીયન.

બે કોમ્યુનીસ્ટ—પક્ષોની સ્થાપના.

ત્રણ કોમ્યુનીસ્ટ—હતા ત્યાં ને ત્યાં.

સામયિક કટાક્ષ ચિત્રો.

પદ્દા પરિષદ

અહુગા! હોર-હુઓ-આ પરિષદ હુઓ. કેટલી સુંદર દેખાય છે ?
આમંત્રાયેના પ્રતિનિધિઓ-અહુજ સરસ! અહુજ સરસ! અહુજ સરસ.

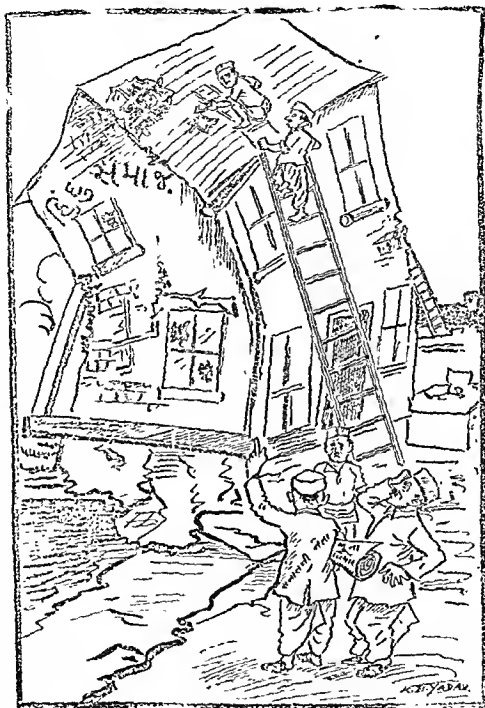

અલાહાબાદનું કોમીઝૈકય.

અલાહાબાદ પરીપદે વીકટ પગથીઆં ખરથી પસાર થઈ
અંકતાનું ફળ હાથ ધરવાની તક મેળવી છે-દેવે તે મળશે?

આ થર તો ભાંગ્યું !

અસ્પૃશ્ય લોકોના આંદોલનોથી સનાતનીઓ ખુબ અકળામ્ ઉઠયા છે.

ન્યાયદેવીની નિષ્ફળતા.

જાપાની સામ્રાજ્યવાદ-શુ ત્હમે એમ સમજો છે કે હું ત્હમारी
પરવા કરું છું! ના-જરાયે નહીં.

[મંચુરીયા માટે નિમણેલા પ્રમ્લસંઘના કમીશને બહાર પાડેલા નિવેદનમાં
સુચવાયેલી શરતોનો જાપાની સામ્રાજ્યવાદે અસ્વીકાર કર્યો છે.]

પ્રેરૂતિ, પ્રેરુ. મીનવ

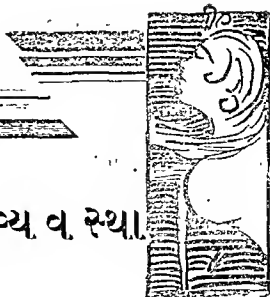
લેખક

અકસ્માત્ વિ. ૦ —

અકસ્માતની મમજાણ

સા માણુક ઘરનાંમાં પરપરાથિત છે, એટલે અકસ્માત અથવા કિસ્મત જેવું કંઈ જ જગતમાં હેંઈ શકે નહીં. એમ છતાં આપણને ધણીવાર અકિતગત અને સામાજિક અકસ્માતો નડે છે, તે ઉપરથી કેટલાક વિદ્વાનો એમ કહે છે કે ઇતિહાસમાં અકસ્માતો ધણીવાર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. સામાન્ય રીતે તો લોકો, જ્યારે કંઈ અણધાર્યું અને ત્યારે તેને અકસ્માત કહે છે. રસ્તે જતા માણસ ઉપર ઈંટ પડે અને તે મરી જાય, અચાનક કોઈ આદમી પાતાના ગુમ થએલા મિત્રને મળી જાય, કિસ્મતના પ્રતાપે લોટરીમાં પૈસા પ્રાપ્ત થાય, અગ્નિપુણે આપણને સસ્તી કિંમતે ભારે લીરો દુકાન લાગે, સર્વ પડનાંઓ

આવશ્યક ને ઉત્પાદક કારણો છે, અમુક શહેરમાં અકસ્માત મળી ગએલો મિત્ર એ શહેરમાં ચોકકસ કામ માટે પારંવાર ચોકકસ સમયે કે સમયાંતરે જતો હોવો જોઈએ. થરાપર એ જ વખતે ખીજો માણસ એ જ શહેરમાં અને એ જ સ્થળે જાય એટલે બંનેનો મિલાપ થયા વિના રહે નહીં... પાસા રમવામાં પાંચ કે દશની સંખ્યા આવે તેથી છત થાય અને ફરી વખત પાસા નાખવાથી ખીજી સંખ્યા આવવાથી હાર થાય, તેમાં પણ અકસ્માત કે કિસ્મત નથી. પાસા હાથમાં લઈ તેના પર અમુક બળ વાપરવાથી અને ચોકકસ પ્રમાણમાં ને ચોકકસ દિશામાં આંગળીઓની ગતિ કરવાથી પાંચનો આંક આવે એ જોઈએ. બળ એટલે

અને સમાજ વ્યવસ્થા

— કારક અનિવાર્યતા.

ત્રીજો

ફરી પાસા નાખવાથી એ જ આંક પાછો અવશ્ય આવે. પણ પાસા રમનારે એ રીતે આંગળાઓની ગતિ પર અભ્યાસથી કાણ મેળવ્યો ન હોય તો જુદો જ આંક આવે. અમુક આંક હારનો કે છતનો છે. જો તો પહેલેથી જ મુકરર હોય છે અને ધાર્યો આંક મેળવવો એ ટવ અને અભ્યાસનો વિષય છે, એટલે તેમાં અકસ્માત કે કિસ્મતને સ્થાન નથી. માત્ર અજ્ઞાનને આપણે 'અકસ્માત-કિસ્મત'નું નામ આપીએ છીએ. આપણો મિત્ર અમુક શહેરમાં ખાસ કામ માટે અથવા નિયમિત રીતે ચોક્કસ વખતે જાય છે તેની આપણને ખબર નથી હોતી એટલે તેના મેળાપમાં અકસ્માત જણાય છે.

ઘણીવાર કારણોની અનેક માલાઓ અમુક પરિણામ લાવે છે. મિત્રને 'અક-

સ્માત' મળવામાં એ વ્યતની કારણમાળાઓ મોજુદ છે. એક પ્રકારની કારણમાળા અમુક શહેરમાં આપણા મિત્રના જવામાં રહેલી છે અને બીજી કારણમાળા આપણા પોતાના ગમનમાં સમાવેલી છે. આમાંથી એક કારણમાળા આપણે જાણીએ છીએ અને બાકીનાં કારણોથી ખીનવાડેક છીએ એટલે મિત્રના મેળાપમાં 'અકસ્માત' લાસે છે. ને મિત્રની પ્રવૃત્તિઓ આપણે જાણતા હોઈએ તો અવશ્ય અગાઉથી જ કહી શકીએ કે અમુક દિવસે અમુક વેળા પર અમુક શહેરમાં જવાથી એ મિત્ર આપણને મળશે.

આ ઉપરથી 'અકસ્માત'ની સમજણ માટે આ પ્રમાણે વિધાન કરી શકાય:

“એકબીજાને સ્પર્શતી બે ઘટનાઓની બે કે તેથી વધારે કારણમાલાઓમાંથી ને આપણે એક જ માલા જાણતા હોઈએ તો એ પરસ્પર સ્પર્શતું પરિણામ આપણને અકસ્માત જેવું લાગશે.

બ્યાસ બી.એ.એલ.એલ.બી.,

પરંતુ ખરું જોતો એ ઘટનાઓનો એકજીબ જોડોનો સ્પર્શ ગતિ અને સમયના ચોક્કસ નિયમ પ્રમાણેજ અનેકો હોય છે.”

xxx

ઐતિહાસિક અકસ્માત

ઇતિહાસમાં ‘અકસ્માત’ જેવા ભાસતા જે બનાવો બની ગયા છે, એ પણ કારક સંયોગોનો જ પરિણામ છે. જેમ કુદરતમાં પ્રત્યેક વસ્તુ અને ઘટના ચોક્કસ પ્રાકૃતિક નિયમને અધીન છે તેમ માનવ સમાજમાં જે દરેક ઘટના એજ નિયમને વશ પડે છે. ૧૯૧૪-૧૮ ના વિશ્વવિ-
ગ્રહની શરૂઆત ‘અકસ્માત’ થઈ એમ કહી શકાય છે. પશ્ચિમના યુદ્ધમાં પેશ્વાઈની પડતી ‘અકસ્માત’ થઈ એમ મનાય છે. અકસ્માત ૧૯૩૦ માં માત્રના બગરભાવો બેસી ગયા એમ સહુ જોયે છે. વસ્તુતઃ આમાંથી કોઈ પણ ઘટનામાં આકસ્મિકતા નહોતી. આરટીઆના આર્ક-
ડ્યુકનું અચાનક ખુન કોઈએ ક્યુ તથી વિશ્વવિગ્રહ સંગી ઉડ્યો એમ કહેવું એ સાવ જુદું છે. આર્કડ્યુકનું ખુન ના થયું હોત તોયે યુરોપમાં યાદવાસ્થયની જગ્યા વિના રહેત નહીં. મુડીવાદના આંતર-
ગિરોધો, બનવાથી સશસ્ત્ર સામ્રાજ્યવાદી નિષેધ, હુલા હુલા દેશોની મુડી દરીશાહ, બગર માંદગા, એ બીજીની સામે ઉંચી ચડતી દરીશ જાણતો, તેમાંથી ઉભી થતી આર્થિક આફત અને તેને અંતે સશસ્ત્ર વિગ્રહ-મુડીવાદી સમાજરચનાનો આ ઐતિહાસિક ને અનિવાર્ય ક્રમ છે. હેલ્લા વિશ્વવિગ્રહની વેળાએ આ બધાં સંયોગો મોજુદ દના. પરિણામે લડાઈ ફાટી

નીકળી. આર્કડ્યુકનું ખુન એ તો કેવળ બહાનું હતું. લડાઈ માટેની તૈયારીઓ વર્ષોથી ચાલુ હતી. આર્કડ્યુક મરવાને બદલે સો વર્ષ છવ્વે હોત તોયે ૧૯૧૪ ની આસપાસ વિશ્વવિગ્રહ થયા વિના રહેત નહીં. હવે ફરી એકવાર મુડીવાદના આંતરવિરોધો આકરા બન્યા છે, દરી-
શાહઓ વધી છે, બગરો સંક્રાંતિયામાં છે, જગતી દીવાલો ઉંચી ચડી છે, લશ્કરી તૈયારીઓ ચાલુ છે, ચોમેર આર્થિક મંદી વ્યાપી છે, અને રાષ્ટ્રીયમાં વ્યાપક પ્રગતી ચાલી રહી છે, માટે થોડાં વર્ષોમાં વળી પાછો સશસ્ત્ર સામ્રાજ્યવાદી જંગ બનવો જોઈએ. બીજો હથીઆરબંધ ખુનખાર વિગ્રહ જગતની વિષમતાઓને વિદારવા અનિવાર્ય છે. એના આગમન માટે ઐતિહાસિક કારણો એટલે કે સંયોગોમાંથી વિકસતાં કારણો અત્યારે એકાં થઈ રહ્યાં છે.

xxx

કારક અનિવાર્યતા

આમ વિશ્વમાં તમામ અતિકરો (Phenomena) ચોક્કસ કાર-
ણોનાં આવશ્યક પરિણામો છે. આને ભૌતિક-
વાદની પરિભાષામાં ‘કારક અનિવાર્યતા’ કહેવામાં આવે છે. આવશ્યક પરિણામો હંમેશાં સારાં જ હોય એ એમ નથી, જે ક્ષણ અમુક કારણોમાંથી અવશ્ય નીપજે એ ‘આવશ્યક’ ક્ષણ છે. અહીં ‘આવશ્યક’નો અર્થ ‘અનિવાર્ય’ થાય છે. કોઈ ઘટના અનિવાર્ય હોય અને તેથી તેને ‘આવશ્યક’ ગણવામાં આવે એ વસ્તુસ્થિ-
તિને ઐતિહાસિક આવશ્યકતા (અનિવા-
ર્યતા) સાથે કંઈ લેવા દેવા નથી. જેમ જેમ યત્નોનો વિકાસ થાય તેમ તેમ

એવોચિંત્ર પ્રમદની વર્ગની વૃદ્ધિ થાય છે. આમાં પ્રમદની વર્ગની સંખ્યાવૃદ્ધિ એ 'યંત્રપ્રગતિનું' આવશ્યક ફળ છે. મુડીવાદના વિકાસથી યુરોપમાં જન્મીત-દારશાસ્ત્રીનો લય થયો એ આવશ્યક પરિણામ હતું. મહાત્મા ગાંધીની પ્રગતિ-વિરોધક પ્રવૃત્તિઓથી અને આત્મમક્ષી જાહેર ચળવળથી ખીટીય સામ્રાજ્યવાદ દિંદમાં મજબૂત અને એ આવશ્યક છે. પુતા-કરાર અને અંદાખાઃ પરિપક્વથી દિંદમાં પ્રત્યાઘાતી તત્ત્વો રાજકીય ક્ષેત્રે લેશ પકડે એ આવશ્યક એટલે કે અનિ-વાર્ય છે. ખાદી, અંત્યન્તેદાર, અને આત્મશુદ્ધિમાં ગાંધીજીના આદેશ પ્રમાણે સારા દેશભેવડોની શક્તિ રોકાવાથી દિંદની સ્વતંત્રતાની ચળવળ નળળી જતી જ લેઇએ. આમ જે પરિણામ કારક સંજો-ગોમાંથી અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય તે 'આવ-શ્યક' પરિણામ લેખાય છે.

* * *

સમાજશાસ્ત્ર અને ભવિષ્યકથન

આ ત્યાર મુઘી કરેલા પ્રતિપાદન ઉપ-રથી કોઇ એમ કહે કે સામાજિક વ્યતિકરોની આગાહી અગાઉથી આપી શકાય છે તો એ વાત ખરી છે. પણ એ આગાહી 'ભવિષ્યવેત્તા'ની આગાહી નથી. અદ્ભૂત અને અસાધ્ય શક્તિનો દાવો કરનારાઓ દુનીઆને છેતરવા. પ્રત્યેકાગ, 'કોમળીઉ', મરંમી, આકૃત વગેરેનું ભવિષ્યકથન કરે છે એ લુકાણાને સમાજશાસ્ત્રના અભ્યાસીની આગાહી સાથે રનાતનેએ સંગ'ધ નથી. જેમ ભૌતિકશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ ક્યેઃ દિવગે કયા મદનું કેટલું મદળ થવાનું છે અને ક્યો તારો ક્યારે ખરી પડવાનો છે તે ખગોળવિદ્યાની ગણતરીથી લાખી શકે છે,

એવી જ રીતે સામાજિક જલોના અભ્યાસના આધારે સમાજશાસ્ત્રી આવતી જગાહ, સમાજવાદની પ્રગતિ, આર્થિક મંદી, મુડીવાદના આંતરવિરોધો વિગેરેની આગાહી આપી શકે છે. જપાને જ્યારે મંચુરીઆ ઉપર સંક્રામ માંડ્યો ત્યારે જપાનીઝ મરકારે એમ જાહેર કંચું હતું કે જપાનની ઇચ્છા મંચુરીઆને દગ્ગમ કરી જવાની નથી. એજ વેળા આંતર-રાષ્ટ્રીય રાજકારણના અભ્યાસી સમાજ-વાદીઓ જોમતા હતા કે જપાન કેવળ લુકાણું દાંકે છે પણ તેની ખરી દાનત એક કે બીજા જવાના તજે મંચુરીઆ ઉપર આર્થિક ને રાજકીય આધિપત્ય સ્થાપવાની છે. આ બીજી આગાહી સાવ સાચી ફરી છે. ખગોળશાસ્ત્રીઓ અને વાયુશાસ્ત્રીઓ સુર્ય, ચન્દ્ર, મરુદા, તારા, પૃથ્વી, પવન, ઇંદર વગેરેનાં અવનેા ને ગતિઓ જાણે છે, તેથીજ સુર્ય અને ચંદ્રની વચ્ચે પૃથ્વી ક્યારે આવશે અને ચંદ્રમદળ ક્યારે થશે અથવા હવાઇ તુફાનો કયા દિવસે ફારી નીકળશે કે પછી વરસાદનો અતિરેક થશે એ કહી શકે છે. આમ ફક્ત અભ્યાસ અને અવલોકનનો વિષય છે. પણ મહાત્મા ગાંધી અમુક વારની અમુક ધડીએ પાછને પહેરે જન્મ્યા હતા માટે ૧૬૩૨ ના નવેમ્બરની ૩૦ થી તારિખે એમને જેલમાંથી મુક્તિ મળશે એમ કહેવું જેટલું જુકું અને અવૈતાનિક છે એટલું જ અગોચર ને અડમ'ગ એમ કહે-વાનું છે કે તેરમી તારિખે રાતે આકા-શમાં ધુમકેતુ ઉગ્યો અગર ચન્દ્રની આસપાસ વાદળમાં પાણીનું કુંડાળું રેખાયું અથવા તો અચાનક આજુ પર્વત ઉપર ખાતા આરમુરીની શક્તિ તુટી પડી, માટે કોઇ મહાસપ્તા મરી જશે

અથવા ખૂનખાર આંતરરાષ્ટ્રીય વિગ્રહ જાગશે. કારક ખલોના અવલોકન ઉપરથી જ પારણામોની આગાહી સમાજમાં કરી શકાય છે. ઉત્પાદનનાં સાધનોની પ્રગતિ, યાંત્રિક વિકાસ, સામાજિક ઉત્ક્રાંતિના નિયમો, અને એ ઉત્ક્રાંતિની દિશા આપણે ભૂતકાળના અભ્યાસથી જાણુતા હોઈએ તો જરૂર આપણે આવતી સામાજિક ઘટનાઓનું ભવિષ્યકથન કરી શકીએ. ૧૯૩૧માં આ લેખકે, મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના દરજ્જાને નીચો નમાવી લેઈ અરવીન સાથે સમાધાન કરશે અને અરવીન સાહેબની સમક્ષ 'તાબેદારીનું તહનામું' નોંધાવશે એમ આગાહી કરેલી. એ આગાહીની પાછળ મહાત્માજીની પાછલી કારકીદી, અસ્પૃતા-રૂઢ મનોદશા અને જેલ માંહેથી એમણે પ્રસિદ્ધ કરેલાં નિવેદનોના અભ્યાસનું ખજાનું હતું. એ જ રીતે હવે મહાત્માજી ફરી એકવાર વધારે નમતું આપી, રાજ-કીય ચળવળને અક્ષય કરી, સમાધાન કરી લેશે એમ કહેવાને મારે કારણો ઉભાં થયાં છે. પુના-પેકટ, અદલાખાદ પરિપદ, જેલમાંથી અત્યંતજેદારને લગતા ગાંધી-

જીના ફતવા, અસ્પૃશ્યતાનિવારણમાંજ બધી શક્તિઓ રોકવાની એમણે ઉચ્ચારેલી હાકલ-એ 'સર્વ' સંયોગો આગામી તાબેદારીના સૂચક છે. ગાંધીભક્તોને અને સમાજશાસ્ત્ર નહીં સમજનારાઓને આ વાત 'વાહીઆત' લાગશે, પણ જેનો મજબુત સંભવ છે એ અવશ્ય બનશે, શિવાય કે આગળ જતાં, આપણે અત્યારે જાણુતા નથી એવા અન્ય સંયોગો ઉભા થાય. આ લાવી સંભાવનાઓનો મુકરર સમય આપણે ન કહી શકીએ કારણકે મહાત્માજીના મનમાં શું છે, તેમની જોડે સરકાર શા સંદેશા ચલાવે છે, થીટનના પ્રધાનોની ખાનગી યોજનાઓ શી છે, મહાત્માજી અને તેમના મિત્રોએ કેટલી હદ સુધી નમી પડવાની ઇતેન્નરી બતાવી છે તે આપણે જાણુતા નથી. જેમ ગ્રહોની ઝડપનું માપ આપણે ચોક્કસ રીતે જાણીએ છીએ તેમ સામાજિક 'ગ્રહો'ની ગતિનું માપ પણ જાણુતા હોઈએ તો જરૂર સામાજિક ઘટનાઓનો સમય મુકરર કરી શકીએ. પણ એ જ્ઞાન અસંભવિત છે, એટલે આગાહીરૂપે સામાજિક આંતિકરોનું માત્ર દિશાસૂચન શક્ય છે.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

કાળાગોરાનો ભેદ

કોમી ચુકાદાથી યુરોપીઅનોને વધુ ગેકકો મળે છે. પણ તેથી કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. મહારાણી વિક્ટોરીયાના પવિત્ર બહેરનામાં છતાં પણ કાળાગોરાનો ભેદ તો ચાલ્યો જ આવે છે. જ્યાં ત્યાં ગોરાઓને જ ઉંચા પગારની જગ્યા પર રાખવામાં આવે છે. મી. ડે. ટી. શાહે 'સાઠ વર્ષનું હિંદી નાણાં પ્રકરણ' બહાર પાડી આ બાબતને વધુ પ્રકાશમાં આણી છે. હિંદી સનદી નોકરીમાં આ ભેદ કેમ રખાય છે તે નીચેના આંકડાઓથી જણાશે.

પગાર. પિરીયોડનું	પિરીયોડનું	પિરીયોડનું	પિરીયોડનું
અમાલું.	અમાલું.	અમાલું.	અમાલું.
૨૦૦-૩૦૦	૧૨	૨૪	૨૪
૩૦૦-૪૦૦	૧૬	૩૨	૩૨
૪૦૦-૫૦૦	૨૦	૪૦	૪૦
૫૦૦-૬૦૦	૨૪	૪૮	૪૮
૬૦૦-૭૦૦	૨૮	૫૬	૫૬
૭૦૦-૮૦૦	૩૨	૬૪	૬૪
૮૦૦-૯૦૦	૩૬	૭૨	૭૨

આવી જ રીતે ઇંગ્લીયન મેડીકલ સર્વિસ અને એવી બીજી નોકરીમાં પણ ચાલે છે. મહાવીરને! મહા સંહાર

જગતમાં અસમાન બહેનચણીને અંગે જે આર્થિકમંદી આવી છે તેનો ઉકેલ સુડીવાદી અર્થશાસ્ત્રીઓ કરી શકતા નથી. સુડીવાદી દેશે તેઓનાં વધુ ઉત્પાદનને ઠેકાણે પાડવા નવાં નવાં બજારો શોધી રહ્યા છે. અને આમ કરવાથી તેઓને સુધ્ધમાં ઉતરવું પડે છે. ગત મહાવિશ્વ યુદ્ધમાં આર્થિક કારણોને અંગે થયો હતો. આ વિશ્વથી જગતને શું મળ્યું તે નીચેની બાબત પરથી જણાશે.

૧૨,૬૬૬,૫૭૧ માણસોનાં ખૂન થયાં.

૧૬,૨૫૭,૦૦૦ માણસો ધાત્ર થયા.

૫,૬૬૬,૦૦૦ છાંદગી સુધી અશકત બન્યા.

૮૪,૫૧૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની મિલકતનો નાશ કરવામાં આવ્યો અને કુલે ખર્ચ ૧૮૬,૨૩૩,૬૩૭.૦૬૭ ડોલર થયો. અને આજે પણ આપણે તે ભરીએ છીએ.

જે આ વિશ્વ થયો ન હોત તો જે અંખુટ ખર્ચ થયું તેમાંથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ગ્રેટ બ્રિટન, કેનેડા, ફ્રાંસ, રશિયા, જર્મની અને બેલ્જિયમના દરેક કુટુંબને

૪૦૦૦ ડોલરની મિલકત મળી હોત. વધુમાં, ઉપરના દેશોના એ લાખથી વધુ વસ્તીવાળાં દરેક શહેરમાં એક કરોડ ડોલરની યુનિવર્સિટી, પચાસ લાખ ડોલરની લાયબ્રેરી અને પચાસ લાખ ડોલરની હોસ્પિટલ સ્થપાયાં હોત. એટલું જ નહિ પણ એક હજાર ડોલરના વાર્ષિક પગારવાળા ૧૨૫,૦૦૦ શિક્ષકો અને ૧૨૫,૦૦૦ આશ્રવન નર્સો આપણે રાખી શક્યા હોત.

આને ખદ્દો, આપણે કુરોડની બેઝારી સદન કરી રહ્યા છીએ.

દક્ષિણ આફ્રીકામાં બેકાર હિંદીઓ

બેકારી હવે પરદેશમાં પણ પ્રવેશી ચુકી છે. આથી જ નોકરીને અભાવે પરદેશ જવા ઇચ્છતા હિંદીઓ માટે આ માર્ગ પણ લગભગ બંધ થઈ ગયો છે. આથી જ સામયિક અખબારમાં આવેલું નીચેનું અંગે ઉતારી લઈએ છીએ.

“એમ સત્તાવાર રીતે સમન્વય છે કે દક્ષિણ આફ્રીકાની ભૂમી પર વસતા હિંદીઓમાં વધી પડેલી બેકારી અને સરકારી રાહતની જરૂર વિશે હિંદના એન્ટ કુવર મહારાજ સીંગે સાઉથ આફ્રીકન પાર્લામેન્ટના વડાપ્રધાન જનરલ હટ્ઝેગનું રાહત આપવાની જરૂર તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. હિંદીએ પણ સાઉથ આફ્રીકાના વતનીઓ છે અને તેથી તેમને પણ રાહત આપવાનું સરકાર તરફ રવીકારનું નેધરે. તેમ જ આમ કરવાથી હિંદી પર પણ સારી અસર થશે.”

દક્ષિણ આફ્રીકામાં બેકારોને રાહત આપવાના સરકારી પગલાં નીચે પ્રમાણે છે. હમણા જ કેપટાઉનની પાર્લામેન્ટ ગેરા બેકારોને રાહત આપવા માટે ૫૦૦૦૦૦ પાઉંડ મંજૂર કર્યા છે. એ યાદ રાખવું નેધરે કે સાઉથ આફ્રીકાના હિંદી વતનીઓ પણ ટેક આપે છે અને જો ગેરા બેકારોને રાહત આપવામાં આવતી હોય તો હિંદી બેકારોને પણ રાહત આપવાની એટલી જ જરૂર છે. આમ માત્ર ગેરા સમુદાયને રાહત આપવાના પ્રશ્નોમાં રહેલો અન્યાય યાદ રાખવાની જરૂર છે.

અમેરીકાના નાદારો

નાદારોને પુનઃ એકલા હિંદમાં છે એમ નથી. મુડીવાદીઓના સ્વર્ગ સમા મનાતા અમેરીકામાં ઔદ્યોગિક મંદીના પ્રતાપે ઉદ્યોગો બંધ પડતા જાય છે, કંપનીઓ નાદારીયાં જાય છે, અને કારખાનાઓ બંધ પડતા જાય છે.

‘આંતર-ગાળિય ન્યુઝ સર્વિસ’ પ્રમાણે એકલા લુલાઈ માસમાં ૨૫૯૬ ઔદ્યોગિક કંપનીઓએ નાદારી નોંધાવી હતી. પ્રત્યેક માસે આટલી જ સંખ્યા નાદારી નોંધાવતી જાય છે અને કારખાનાંઓ ભાંગતા જાય છે, દાખલા તરીકે નવેમ્બરમાં ૨૧૯૫, ડીસેમ્બરમાં ૨૭૫૮, જાન્યુઆરીમાં ૩૪૫૮, ફેબ્રુઆરીમાં ૨૭૩૨, માર્ચમાં ૨૯૫૫, એપ્રિલમાં ૨૮૧૬, મેમાં ૨૭૮૮, જુનમાં ૨૬૮૮ અને જુલાઈમાં ૨૫૬૬.

કેનેડા અને કાયકુપ

જ્યાં રે હિંદી રેલ્વેઓ કરકસરના આયા નીચે સેક્ટોર કામદારોને રમ્મ આપે છે ત્યારે શ્રિ. સંસ્થાન કેનેડામાં જુદું જ દરમ નજરે પડે છે. હિંદી રેલ્વેઓ પર બધા મળીને ૭૦૦૦૦ કામદારોને રમ્મ આપવામાં આવી છે. આ સર્વ છતાં બેકાર બની બેઠેલા કુટુંબોને રાહત આપવાને સરકારે કંઈ જ કંચુ નથી. ઉલ્ટું રેલ્વેની આવકમાંથી સરકારના ભરણે જતા આંદ કરોડ રૂપિયા કાયમ રાખીને કામદારોનાં દુઃખમાં વધારો કરી રહી છે. આથી જ કેનેડાની સરકારે લીધેલા પગલાંઓ અંગે આપવાનું પ્રત્યક્ષ બન અમો અટકાવી શકતા નથી.

ઝોટાવાથી ૧૪ મી ઝોકોટોથરે મજેક્કા વર્તમાનમાં જણાવવામાં આવે છે કે સરકારે કેનેડાની પેસીફીક રેલ્વેને ૩૦૦,૦૦૦ ડોલરની મદદ આપવાનું મંજૂર કંચું છે. આ મદદ એટલા માટે આપવામાં આવશે કે જેથી કંપની પોતાના ૮૦૦૦ કામદારોને રાખી શકે. જો આમ ન કરવામાં આવ્યું હોત તો કંપની કામદારોને રમ્મ આપત અને હડતાલ પડવાનો સંભવ રહેત. બેકારોને રાહત આપવાના ધારા નીચે આ પૈસા આપવામાં આવશે.

ઈંડો આયરીશ ઇન્ડીપેન્ડન્સ લીગ

ડેપુટીનમાં 'હિંદુસ્તાન' પત્રના માણ તંત્રી શ્રી. ઈંદુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિકના સતત અગ્રણી. આ સંસ્થા સ્થાપનામાં આવી છે. મી. વી. જે. પટેલ આ સંસ્થાના ખાસ સદાયક છે. આ સંસ્થાએ અત્યાર પહેલાં હિંદમાં તેમજ આયર્લેન્ડમાં હીક હીક લક્ષ બેચુ છે. આ સંસ્થા નીચે ભારોગેલી સભાઓનો અહેવાલ 'આયરીશ પ્રેસ'માં છપાય છે. આ સંસ્થાના ઉદ્દેશો સંબંધી બહાર પડેલા નિવેદનમાં નીચેના હેતુઓ જણાય છે.

૧ આયર્લેન્ડમાં અને બીજે જ્યાં રાકય હોય ત્યાં શ્રિટિશ માલના ગલ્ફિકારની યોજના કરવી.

૨ હિંદી સ્વતંત્રતાના આંદોલનોની સાચી ખજીર પુરી પાડવી. તેમજ સામ્રાજ્યવાદ જે જુઠાણા ફેલાવી રહ્યા છે તેનો જવાબ આપવો.

૩ સામ્રાજ્યવાદી પદ્ધતિ સામે આયર્લેન્ડ અને હિંદની અગવળને જેટલી રાકય અને તેટલી સંયુક્ત કરવી.

૪ હિંદ અને આયર્લેન્ડ વચ્ચે વહેવારના વિકાસ માટે આર્થિક અને વ્યાપારી કરારો કરવા.

૫ જ્યાં જ્યાં રાકય હોય ત્યાં ત્યાં આથી સંસ્થાઓ સ્થાપવી.

યુજેન ચેન

ચીનની ભુમિનો સૌથી પ્રખ્યાત મુત્સદ્દી પાક્યો હોય તો તે યુજેન ચેન છે. સામ્રાજ્યવાદના કદાચ શત્રુ મનાતા આ મહામાનવ પુરી ચીનાઈ ભાષા પણ જાણતા નથી. જન્મથી તેને અમેરિકાની આઝાદ ભૂમીમાં શિક્ષણ મળ્યું હતું. શિક્ષણ પછી તે સીધા ચીનમાં આવ્યા હતા. ચીનમાં તે તરત જ કોમીન્ટાંગ પક્ષમાં જોડાયા.

એકદમ અધિકારમાંથી પ્રકાશમાં અપ-ક્રાંતિ વ્યક્તિઓની માફક યુજેન ચેન ૧૯૨૭ માં રથપાંચેલી રાષ્ટ્રિય સરકારના પરદેશખાતાના સમીપ નીમાયા ત્યારે જ જગતનું લક્ષ તેમના તરફ ખેંચાયું. તે કાળ તો રાષ્ટ્રિય પક્ષના ઉત્થાનનો કાળ હતો. સામ્રાજ્યવાદને પણ જરા ખીક લાગી હતી. આથી જ યુજેન ચેને અતિ સફળતાથી બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદ પાસેથી હેંડોનો વિશિષ્ટ વિભાગ પાછો મેળવ્યો છે. એટલુંજ નહીં પણ હેંડો, ફેંટન, અને નાનકિંગમાં આવેલા પરદેશીઓના વિશિષ્ટ વિભાગો રદ કરાવવામાં યુજેન ચેનનું મુત્સદ્દીપણું જળકસું હતું. શિક્ષણ અને મધ્ય ચીનમાંથી વિદેશીઓ સામે આકરી લડત ચલાવીને હકકો મેળવનાર આ મહાન મુત્સદ્દી યુજેન ચેનની અજળ શક્તિના વખાણ તો સામ્રાજ્યવાદીઓને પણ કરવા પડ્યા છે.

રાજકીય દ્રષ્ટિએ આ નર ચીનની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતામાં માને છે. ડો. મુન-યાર-ચેનના આ અનુયાયીમાં ચીનની ભૂમી પરથી વિદેશીઓ સામે આકરી ટક્કર લેવાના ચાલિચાપ છે.

હોંગકોંગ અને શાંઘાઈના આંતર-રષ્ટ્રિય વસાહતો તેની આંખમાં કણી માફક ખુંચે છે. ચીનની જમીન પર વિદેશી-ઓના હિંસા વાવટાઓ સામે તે લાલ આંખથી જુવે છે. અને તેમનું નિકંદન કાઢવા માટે તે આંદોલનો ઉપાડે છે.

ચીનના આ પ્રખર સામ્રાજ્યવિરોધી જેવા મુત્સદ્દીગીરીમાં કુશળ છે તેવા જ સિદ્ધાંત ભક્ત છે. જ્યારે ૧૯૨૮-૧૯૨૯ માં ચીનના રાષ્ટ્રિય પક્ષના નેતાઓએ સ્વા-તંત્ર્ય સંગ્રામનો દ્રોહ કર્યો ત્યારે તેણે પરદેશખાતાના પ્રધાનની જગ્યાનું રાજનામું આપી મેસ્કોનો માર્ગ લીધો. મેસ્કોમાં તેમણે ચાઇનીસ યુનીવર્સિટીની વ્યવસ્થામાં ભાગ લીધો. ત્યાર પછીના બે વર્ષ તેમણે રશીયામાં અભ્યાસ કરવામાં ગાળ્યાં.

પણ ૧૯૩૨ માં તેમની તક પાછી આવી. શાંઘાઈ બંધર જાપાની સામ્રાજ્યવાદે વતવિલા કાળા કહેર છતાં જ્યારે ચોંગ-કૈ-શેક અને તેના સાથીઓએ કંઈ જ પગલાં ન લીધા ત્યારે લોકવર્તે જાણ્યું કે આ મુદ્દીવાદના પ્રતિનિધિઓ ફેટલા એવક છે. ત્યાર પછી આ પ્રધાન મંડળને રાજનામું આપવું પડ્યું અને મેસ્કોથી પાછા આવવાનું આમંત્રણ યુજેન-ચેનને મળ્યું.

૧૯૩૨ માં ચીનની પરદેશનીતિના પાછા તે પરદેશમંત્રી બન્યા છે. આ પદ પર તે ક્યાં મુઠ્ઠી રહેશે તે તો કહી કહી શકાય તેમ નથી; પણ જ્યાં મુઠ્ઠી તેઓ આ સ્થાન પર રહે ત્યાં મુઠ્ઠી તો સામ્રાજ્યવિરોધક નીતિ જરૂર તેઓ રાખશે એમાં સંદેહ નથી.

પોષી શકાય

તેટલીજ

પ્રજા ઉત્પન્ન કરે.

૧. આ અંકમાં થી.. અમૃતલાલ હ. પટેલે અતિપ્રજના સંતાપથી પીડાતી કેટલીક સ્ત્રીઓના કંઈક પત્રો પ્રગટ કર્યા હતા. આ પત્રોને જાહેર વાચક સમુદાય તરફથી મળેલો સુંદર જવાબ જોતાં આવા પત્રોનું પ્રકાશન ચાલુ રાખવાનું અમેને યોગ્ય લાગ્યું છે. અન્યના અનુભવમાંથી શિખવાની વૃત્તિ અતિ આવકારનીય છે. આથીજ સંતતિનિયમનના સાધનોના ઉપયોગથી સુખી થયેલા એક કુટુંબના વડા તરફથી મળેલો આ પત્ર અમે અતિ આનંદથી પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. આખોય પત્ર તો ઘણો જ મોટો છે પણ જગ્યાને અલાવે તેમાંથી ઉપયોગી ભાગ જ આપવાની ફરજ પડી છે. એટલા માટે વાચક બિરાદરો ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.-તંત્રી.

હેલ્લા થોડા વર્ષોથી હિંદમાં શરૂ થયેલી સંતતિનિયમનની ચળવળના સંસર્ગમાં હું ઠીક ઠીક આવ્યો છું. ત્હોને જોયાદ હોય તો ૧૯૨૮ ના અરસામાં પ્રોફેસર એન. એસ. ફડકેના પ્રયાસથી 'સંતતિનિયમન સંસ્થા' સ્થપાઈ હતી.

આ સંસ્થા અત્યારે જીવંત છે કે કેમ તે તો હું જાણતો નથી, પણ આ સંસ્થાના સંસર્ગથી મ્હને વ્યક્તિગત જે હિત થયું છે તે હિત સંબંધી ઉદ્દેશ કરવો આશા છે કે અસ્થાને નહીં મનાય.

* * *

પ્રથમ તો હુંકમાં આપશીને જણાવીશ કે ૧૯૧૭ ની સાલમાં મહારા લગ્ન થયાં હતાં, અને ત્યારથી અમે મુંબાઈમાં વસીએ છીએ. તે વખતે તો મહારા પગાર પચાસ રૂપિયા હતો. પણ અમારા દંપતિનું ગાહું સુખમાં ચાલતું. માહીમમાં દશ રૂપિયાની ઝોરડીમા અમે વસતાં અને આનંદથી અમારા દીવસો પસાર થતા. મહારા પત્નિ પણ સુશિક્ષિત હોવાથી તે નવરાણી વેળામાં અન્ય સ્ત્રીઓને અક્ષરમાં ન આપતી. આમ અમારું યુગલ લોકસમાજમાં પણ ઠીક ઠીક પ્રિય થઈ પડ્યું હતું.

* * *

પણ ૧૯૧૯ માં મહારા પતિને પ્રથમ ગર્ભ રહ્યો. સાહેબ, તે વખતે તો અમને ખૂબ આનંદ થયો. મહારા પગાર પણ વધીને રૂ. ૬૦ થયો હતો, એટલે મ્હને

આર્થિક ચિંતા તો જરાયે ન હતી. મ્હારી પતિને પણ 'સીમંત' ના કાઠ હતાં. એટલે ૧૯૧૯ માં સીમંત આવતાં અમે દંપતિ ખૂબ આનંદ પામ્યા. પાંચમે માસે મ્હારી પતિનો જાળાંલારાયો. તેના માત-પિતા તરફથી સુંદર સાડી વિગેરેની ભેટ મળી અને અનુક્રમે ચાર માસ પછી અમારા કૂળમાં પહેલા કૂળદીપક પધાર્યા.

* * *

ત્યાર પછી તો અમારી મુશ્કેલીઓ વધતી ગઈ. સાંજના હમે છુટથી દરીયા કીનારે ફરવા જતાં પણ હવે 'જાળકને સરદી લાગશે' એ બીકે ફરવા જવાનું માંડી વાળવું પડ્યું. બપોરની મ્હારી પતિ અન્ય સ્ત્રીઓને નવરાસમાં શિખવાડતી તે પ્રવૃત્તિ પણ બંધ કરી દેવી પડી, એટલુંજ નહીં, પણ દીવસ જતાં આ જાળકને સંભાળવા તથા રમાડવા મ્હારો તેજ જ મ્હારી પતિનો એટલો બધો સમય જવા લાગ્યો કે ત્યાર પછી અમેએ લાયબ્રેરીનું એક પણ પુસ્તક વાંચ્યું નથી; એટલું જ નહીં, પણ સવારના અને સાંજના 'એ અધઃશ્લેષા'ને ઉંચાળેને હું ગદાર લઈ ગઈ ત્યારે જ મ્હારી પતિ ખાવાનું કરી રાકતી.

નવા જાળકના આગમન પછી અમે જે દર મહીને દસ રૂપીયા જમાવતા તે તો ક્યારનાય અદ્રશ્ય થઈ ગયા, પણ તેની દવાદાર અને ઝંખલાનાં ખર્ચ માટે થોડું દેવું પણ કરવું પડ્યું.

અને આ સંતાપમાં બીલું જાળક જંગમમાં પધારવાની તૈયારી કરવા લાગ્યું.

* * *

સાહેબ, હું સાચું જ કહું છું કે બીજા જાળકના જન્મ પછી એક પણ આરા-

મનો દીવસ મેં જીયો નથી. સાઠ રૂપી-યામાં એ જાળક અને અમે દંપતિનું ક્રમ ચોપણ કરવું એ મ્હારા માટે ખરે-ખર એક મ્હોટો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો. અને આમ ચિંતામાં ને ચિંતામાં મ્હારું તેમજ મ્હારી પતિનું શરીર પણ સુકાવા લાગ્યું. સાંજે ફરવા ન જવાથી તથા જાળકોનાં ચોપણના ભારથી તેની શક્તિ તુટી જતી ચાલી. દાકતરની બાટલી ઘરમાં આવવા લાગી. ખાવાનું પણ વખતસર થવા ન લાગ્યું અને પરીણામે અમે અભ્યાસ કરવાને બદલે મોકરી અને હોકરની સંભાળ, એ જેજ પ્રવૃત્તિ રચ્યે અમારો દીવસ પસાર થવા લાગ્યો. અને આમ અમે મહા-મુશીબતે અનન્ય ધનરતાં હતાં ત્યારે ત્રીજા જાળકને આવવાનો વખત થયો.

* * *

સાહેબ, જે દીવસે મ્હારી પતિને ત્રીજા જાળકના ગર્ભ રહ્યાની વાત કરી ત્યારે મ્હારા અવને કેટલો સંતાપ થયો હશે તેની કલ્પના પણ તમો નહીં કરી શકો. મ્હારી પતિ પણ રડી રહી હતી. અમે જાનેને વધુ સંતતિ કાળ જેવી લાગતી. પણ અમે પણ આખરે માનવ હતાં. હશે, જાલક જાલકનું નસીબ લેવું આવશે એમ માનીને આશ્વાસન મેળવ્યું. પણ નસીબ કંઈ લાગ્યું નથી. અમારે હવે ૬૦ રૂપીયામાં ત્રણ બાલકો અને અમે જાનેનું ખર્ચ નિભાવવું પડ્યું. તેમાં સૌથી મ્હોટો છોકરો સાળામાં જન્મો હતો એટલે એની શ્રી પણ અમારે આપવી પડતી હતી.

* * *

ત્યાર પછી ૧૯૨૫ માં ચોથું જાલક આવ્યું પણ તે જન્મતાં જ મરી ગયું. સાહેબ, તમો માનશો નહીં પણ આ

બાલકના મૃત્યુ ઉપર મહેં કે તેની માતાએ એક પણ આંસુ પાડ્યું નથી. હિટ્લરે અમોને તો જરા આનંદ થયો. અને ત્હમો કદાચ આ વૃત્તિને રાક્ષસીવૃત્તિ કહેશે, પણ અમોને થયેલું કે આગલા ત્રણ બાલકો ને ગ્રાયાંની માફક મરી ગયાં હોત તો અમો વધુ સુખી હોત.

* * *

ત્યાર પછી આ સંસ્થાના સંસર્ગમાં આવ્યો, તેનું સાહિત્ય વાંચ્યું. પહેલું પુસ્તક મેં ડોઁ મેરી સ્ટોપ્સનું 'Contraception' વાંચ્યું. અને ત્યારથી અમો ડોઁ મેરી સ્ટોપ્સે સુચવેલી પેસરી વાપરીએ છીએ. આ પેસરીઓના ઉપયોગથી અમોએ છેલ્લા ૪ વર્ષથી સાફદમથી સંતતિ ઉત્પન્ન થતી અટકાવી છે, અને આથી મ્હારી પતિનું શરીર પણ હવે સુધયું છે.

હવે અમો વિશેષ સંતતિની ચિંતામાંથી મુક્ત થયા હોવાથી આ ત્રણ

સંતાનો ઉપર સારું લક્ષ આપી રાખીએ છીએ. હવે હું રાત્રીના મ્હારા સંતાનોને શિક્ષણ આપું છું, ત્યારે મ્હારી પતિનું તેમને સંગીત શીખવે છે. હમણાં સવારનું એક ટ્યુશન મળી જવાથી મ્હને વધુ પચીસ રૂપીયા મળે છે અને આમ ૮૫ રૂપીયામાં અમો સુખેથી ધરસંસાર ચલાવીએ છીએ.

આ પત્ર પ્રસિદ્ધ કરવાની ત્હમોને પરવાનગી છે. બાકી મ્હારે એટલું જ જાણવું છે કે સંતતિનિયમનના સાધનોના સતત વધરાશથી સ્ત્રીના શરીરને કંઈ ઇજા થાય છે કે કેમ? હજુ સુધી તો અમોને કંઈ જાણાઈ નથી, પણ સાવચેતીને ખાતર આ સલાહ આપને પુછ્યો છે, જેનો આપ જરૂર જવાબ આપશો.

[જવાબમાં જાણી શકાય કે સંતતિનિયમનના સાધનોના વપરાશથી સ્ત્રીના શરીરને જરાયે ઇજા થતી નથી.]

તહેમારી સેવામા—

❁ તહેમારી મુશકેલીઓ માટે અમને લખો ❁

[નવયુગના વાંચક સમુદાય માટે આ માસથી આ નવું જ નિશ્ચિત અંગ ઉમેરાય છે. તમારે સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓનો જે વિગતવાર અહેવાલ અમેને આપશો તો અમે અમારાથી શક્ય હોય તેટલી સહાય કરીશું. ખાસ કરીને કાયદા વિષયક પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા વકીલ ધોતાનો અભિપ્રાય આપશે. તંદુરસ્તી સાથે સંકળાયેલા પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા ડોક્ટર સલાહ આપશે અને સંતતિનિયમનના વિભાગના તંત્રી પણ આ મથાળા નીચે તદ્દમારા સવાલોના જવાબ આપશે. ઉપરાંત શિક્ષણને લગતી સંસ્થાઓ, વિદ્યેશમાં વિદ્યાર્થીઓને મળતી સગવડો તથા ત્યાંની સસ્તી સંસ્થાઓ વિશે ખાસ માહિતી સંગ્રહીને રજુ કરવાની અમેએ વ્યવસ્થા કરી છે. આશા છે કે નવયુગના વાંચક ગિરાદરો આ વિશિષ્ટ અંગનો ખાસ લાભ લેશે. અત્યાર પહેલા અમારા ઉપર દરરોજ કેટલાય પત્રો આવે છે. આ પત્રોના વિવિધ વિભાગોના તંત્રીઓ જવાબ આપે છે. આશા છે કે વાંચક વર્ગ ધોતાનું સરનામું જોખખા અક્ષરમાં લખશે. વાંચક ગિરાદરને જવાબ માટે રહેત્ય મોકલવાની વિનંતી કરવી અણગમ તો નહીં જ મનાય.

ભાઈ કે. એલ. જાણવા માગે છે કે યુનિરાતમાં કન્યાઓને શિક્ષણ આપતી સંસ્થા ક્યાં ક્યાં છે?

પૂનામાં આવેલા કવે' મંડીલા વિશ્વ-વિદ્યાલયમાં તપાસ કરવાથી વ્યવસ્થિત

માહિતી મળી શકશે. આ સંસ્થાની વડો-દરામાં પણ એક સંસ્થા છે જે મેટ્રીક સુધીનું જ્ઞાન આપે છે.

ભાઈ વી. એમ. જાણવા માગે છે યોદા સમયમાં મેનીટરી સંસ્થાનો અભ્યાસ

કેમ કેવો છે અને કેટલા માસનો છે અને તેને માટે ભવિષ્ય કેવું છે?

સેનેટરી સંસ્થાનો કોર્સ ૭ માસનો છે. દર નવેમ્બરે શરૂ થાય છે. તેની શ્રી ૧૫૦ રૂપિયા છે. પરિક્ષાની શ્રી ૫૦ રૂપિયા છે. પરિક્ષામાં પાસ થયેલાને 'સેનીટરી ઇન્સ્પેક્ટર'નું સરટીફિકેટ આપવામાં આવે છે. પ્રવેશ માટે લાયકાત મુજબાઈની કે હિન્દી કોઈ સરકારે સ્વિકારેલી યુનીવર્સિટીની મેટ્રીકની પરિક્ષાનું પ્રમાણપત્ર છે. પાસ થયા પછી સેનીટરી ઇન્સ્પેક્ટરની જગ્યા મળે છે. પગાર ૫૦ રૂપિયાથી ૬૦ મળે છે.

* * *

ભાઈ સી. એમ. જાણવા માગે છે કે તેઓ પ્રખત ઉમરના થયા હોવાથી પિતા સાથેથી છુટા થવા માગે છે તો તેમને કંઈ હક્ક મળશે ખરો?

પિતાની વડીલોપાછાત મિલકત ઉપર જરૂર તેને વારસાહક મળશે. પણ પિતાએ પોતે ઉત્પન્ન કરેલી મિલકતમાં તેનો હક્ક રહેતો નથી.

છુટા થતા પહેલાં પુત્ર પ્રખત ઉમરનો થયો હોવા જોઈએ. આ વય ૨૧ વર્ષનું છે.

* * *

એક ક્રીમતી.....જાણવા માગે છે કે સંતતિનિયમનના સાધનોમાં કયું સાધન સૌથી વધુ અસરકારક છે?

જવાબમાં જાણવવાનું કે સારામાં સારું સાધન પેસરી છે. ડો. મેરી સ્ટોપ્સની પેસરી અત્યાર સુધીમાં અસરકારક માલમ પડી છે. તેના વપરાશથી શરીરને જરાયે નુકશાન થતું નથી. તેની કિંમત ૨-૮-૦ જેટલી હોય છે. પ્રસુતિ ન થઈ હોય તો નંબર એકની પેસરી જરૂર માફક આવશે.

—તંત્રી-સંતતિનિયમન વિભાગ.

* * *

શ્રીમતી—જાણવા માગે છે કે નવરાશની વેળામાં મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીઓ જેથી રહેવાથી તેમને કળજીયાત અને એવા દર્દો થાય છે તો શું કરવું?

સારામાં સારો ઉપાય તો કસરત કરવાનો છે. આની કસરતો સાવ સહેલી છે. એટલું પણ ન થાય તો સાંજે દરિયા કીનારે કે બગીચામાં હવા ખાવા જવાની જરૂર છે. આ વખતે જો તેઓ લગભગ માઈલ જેટલું ચાલશે તો જરૂર તેમની કળજીયાતની ઠડવી ફરીઆદ રદ થશે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ પોતાનું શરીર સુધારશે અને કામમાં પણ સ્થિતિ રહેશે.

એ તો હવે પ્રત્યેકના સ્વાનુભવની વાત છે કે જેકી જીંદગી એ કળજીયાતનું મોહક કારણ છે. જ્યાં સુધી તેનું મુળ કારણ રદ ન થાય ત્યાં સુધી કળજીયાતને જડાયથી કાઢી નાંખવાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. આથી જ અમે પ્રત્યેક વાર આ વસ્તુ ઉપર ખુબ ભર મૂકીને જાણવીએ છીએ કે જ્યાં સુધી લંબારા શરીર માટે લંબો સંભાળ નહીં રાખે તો કસરત જરૂર પોતાનું વેર લેશે.

* * *

ભાઈશ્રી ડી. વી. એમ જાણવા માગે છે કે સીટીલીસની સારવાર માટે યુરોપના જેવી આવી 'Lock Hospital' છે કે કેમ?

આની સંસ્થાઓ આવીંયા છે જ નહીં. આવી 'Lock Hospital' માત્ર સ્વીટઝરલેન્ડમાં અને પૅરીસમાં છે. આ સંસ્થાઓ સારી સગવડ આપે છે; અને દર્દીઓ જ્યાં સુધી રોગમુક્ત ન બને ત્યાં સુધી દવાખાનાની અંદરજ રાખે છે.

આવા દવાખાનાઓ આપણા દેશમાં પણ સ્થપાય તો ફીક એ આશા રાખી શકાય. પણ સીટીલીસથી પીડાતા પ્રત્યેક બંધુએ યાદ રાખવાની અગત્ય છે કે આ વ્યાધી જરૂરજ સારો થઈ શકે તેમ છે અને પ્રત્યેકે આ દર્દની પુરી સારવાર કર્યા પછી જ સ્વસ્થ બનવાની જરૂર છે.

તંત્રી-તાકાત અને તંદુરસ્તી વિભાગ.

* * *

ભાઈ કે. ટી. જાણવા માગે છે કે 'એકાર લીગ' જેવી સંસ્થા છે કે કેમ અને હોય તો તેનો શો પ્રોગ્રામ છે?

મુંબઈમાં બેકાર સંસ્થા જેવી સંસ્થા હજી સ્થપાઈ નથી. પણ સ્થપાય તો કીક. બેકારી હવે મુડીવાડની બચવસા સાથે પણાઈ ગઈ છે એટલે ત્યાં મુખી મુડી-વાડી આર્થિક પદ્ધતિ હવનું છે ત્યાં મુખી બેકારી મીટાવી શકાય એમ માન્યું નકામું છે. આથી જ અત્યારે બેકારોએ શક્ય હોય ત્યાં મુખી નોકરી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીને નોકરી કેમ મળતી નથી તેનો વિચાર

કરવો જરૂરનો છે. તોજ તેમને સમ-જશે કે બેકાર સંસ્થા સ્થાપવાની કેટલી જરૂર છે !

[તાકાત અને તંદુરસ્તી વિભાગ તેમજ વિશ્વ અને વિજ્ઞાન વિભાગ આ અંકમાં જગ્યાને અભાવે પ્રસિદ્ધ કરી શક્યા નથી. આવતા અંકમાં તે રજૂ થશે.]

તંત્રી.

સુખસંચારક કંપની મથુરા
સર્વેશ્વર દાસની આયુર્વેદિક ઔષધિઓ
બાનાવવાની દાવખાતુ

દક્ષિણ	જગ પ્રસિદ્ધ પૌષ્ટિક મધુરું અને સ્વદેશીય પીચ બેકારક પચાવનાર બુધ્ધ લગાડનાર લોહી માંસ વધારી તાકાદ તાજગી ગણનાર કિંમત ખાટલી માનીતો રૂ. ૧) મોટીના રૂ. ૨)
અયુષ્યાર	અષ્ટવર્ગ ઔષધિ મીથિત હવન વર્ધક બેકારક ગ્રહી, ખાંસી, સ્ફોષ્મ અને છાતીના કોઈ પણ રોગોની પ્રસિદ્ધ દવા. કિં. તોસા ૨૦ નો રૂ. ૧૧
બાલસુધા	દુખળા પાતળા આશક્ત બાળકોને સ્વેદ પુષ્ટ અને સ્વસ્થિમ તાકતવાળા બનાવનારી મીઠી દવા. કિંમત ૧૨ આના
દુધકેસરી	જલન અને ચાસ સિવાય કોઈ પણ જાતની દાહર-ને ૨૪ કલાકમાં આરામ આપનારી દવા. કિંમત ખાટલી એકના ૪ આના
સુધાસિધુ	કફ, ખાંસી, દમ, શૂળ, કોલેરા, સંચલણી, અતિ-સાર, વમન થવું, ઝાડા, વગેરે એવાજ રોગોની અનુપાન વગરની દવા. કિં. આ એકના ૮ આના

આ સુધિયાદલીપર મુખ્યમથુરક કંપનીનું
નામનકરણ આ સુધિ ખરીદો નહીં
દવાઓ દરદવાતરનોરોગોપાસે થોમખો

એવન્ટ—મેગર્સ હીગ્ગલ્સ મુલશ એન્ડ કું. પ્રી-સેસ્ટ્રીટ, મુંબાઈ.

નવું-સાહિત્ય

ભુતના વાડકા.

લેખક:—શ્રીયુત મનમુખસાલ
કૃત્યસાલ મહેતા, પ્રગટકર્તા
ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.
કિંમત પોણાગે રૂપિયા:—

હું સમાજોગક કે વિવેચક થવા માંગતો નથી. ખરેખરા ઝવેરી કે પારેખની માફક વ્યક્તિને શ્વાનમાં લીધા વગર-દોષ અધિકારી કે મોટાં નામવાળા વ્યક્તિની શેઠમાં દયાયા વગર તેનાં સર્જનની જ માત્ર તદ્દન અવશ્યાપતપણે ક્ષોડી કરનાર જે જ વિવેચકો આપણે ત્યાં સાહિત્યક્ષેત્રમાં થઈ ગયા છે. એક નવત્રામભાઈ અને બીજા રણછતરામ. બીજા આજકાલ તો સાહિત્યક્ષેત્રના ભુત ભુદા વાડાઓ બંધાઈ ગયા છે, અને વિવેચકો એ વાડાની અંદરના લેખકોને ચકાવે અને બીજાઓને ઉતારી પાડે, અથવા કોઈની કૃતિ સંખ્યાને અને દાખલિદાણી દોષ તો નારીક તો કરી પડે પણ એ તારીફ આપવા વાડાવાળા વિવેચકો ઉપરછઠ્ઠી રીતે જ કરી શકે.

હું તો માત્ર 'હું' કે એક કલાકાર અને એક લેખકને બરાબર પુરેપુરો

ઝોળખવા માટે તેની કળા કે તેનાં સર્જન પ્રત્યે સદાનુભૂતી અને લાગણીના વાવથી ભેળું બેઠાં. અને આવી લાગણી, અને દિલગીજ દોષ તો જ એક લેખક કે કલાકારની ખરી કળા સમજી શકાય. યુનીવર્સીટીના પરીક્ષકની વક્તવ્યથી જે માણસ સમાજોચના કરવા જેણે તો કદી આપણે લેખકને સંપૂર્ણ ઇન્સાફ આપી ત શકે. આપણે ત્યાંની વાત જવા દઈએ, અંગ્રેજ અને યુરોપી સાહિત્યમાં પણ બનાઈશો, મેકસીમ ગોર્કી, કે ટોલ્સ્ટોય જેવા, જેમણે મોતાની સર્જનકળાથી લાખોનાં દિલ છતી લીધાં છે, તેમને ચક્રમ, દલકટ અને ગમાર ચિતરનારા છાત્રકા વિવેચકો પણ પડ્યા છે.

મારા મિત્ર બાઈ નટવર વીમાવાળાને શ્રીયુત મનમુખસાલ મહેતાના લેખોનો આરામાં સારો સંગ્રહ મેળવવા માટે હું મનઃપ્રવાદ આપું છું, તે સાથે એમ કળા વગર રહી શકાતું નથી કે જરા વધારે સાફ જેટઅપ અને ગાઈન્ડીંગ આ પુસ્તકનાં થયાં હશે તો હીક થશે.

ઉપર હું જણાવી ગયો તેમ બાઈ મનમુખસાલને "ભુતના વાડકા" નામક સંગ્રહ

મત્રલાવે ખરેખર તેની ખુબીઓ જોવાની દ્રષ્ટિથી હું આખો ચીપીચીપીને વાંચી ગયો અને અતિશયોક્તિ થવાના ભય વખર કહી શકું છું કે ભાષા ધનસુખલાલના અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલા બીજા સંગ્રહોમાં આ ગાંડીવ કાર્યાલય તરફથી પ્રગટ થયેલો સંગ્રહ જરૂર તેમાંના લેખોની ઓરી-છતાવીટીને લીધે, તેનાં મામીકે કટાક્ષ અને મમતે લીધે જરૂર પડેલું સ્થાન મેળવશે જ.

કોઈલેખકનાં નામ સાથે અમુક પ્રકારનું લેખક લાગી જાય છે, ત્યારે ઘણી વખત તેને ગેરધનસાક્ષ પણ થાય છે અને તેને સહન પણ કરવું પડે છે. ભાષા ધનસુખલાલને તે હાસ્યરસના જ લેખક છે એવું લેખક લાગી જતાં એ ભાષા આપણા ગુજરાતમાં માત્ર આંગણીને વેઢે ગણી શકાય એવા જે થોડા નવસિકાકારો છે તેમની સાથે ઘેરો શકે એવા એક કુશળ અને સમર્થ નવસિકાકાર છે એ વાત ભૂલાઈ જાય છે. આ સંગ્રહમાં આવેલી ભાષા ધનસુખલાલની ટુંટી વાર્તાઓ તેનાં આયોજનમાં (ટેકનીક) વાતાવરણમાં રા. ધૂમકેતુ અને દિરેશની વાતો કરતાં ચડીપાતી ન હોય તો પણ તેમની જોડા-જોડ મુઠી શકાય તેવી તો જરૂર છે જ. વાગળીની અતિશયતા અને બોધ આપવાની ટૂંક દાખવી ધૂમકેતુની માફક એ વાર્તાનો અંત બગાડી નાખતા નથી. તેમ રા. રામનારાયણ પાઠકની ટુંટી વાર્તાઓની માફક તેમની વાતો માત્ર ટેકનીક પણ વાતાવરણવેદોબ્ધિ નથી. ધનસુખલાલની નવસિકાઓમાં તો વચમાં વચમાં માનવસ્વભાવનું બારીક નિરીક્ષણ ડોઝીયાં કરે છે અને તેમાં આપણા સમાજના કેટલાક પ્રશ્નો તેમજ તેના ડોળ, દંભ

સાથે મર્મળા કટાક્ષો હોય છે. થોડા શબ્દોમાં કોઈ પ્રસંગનું આમેલુખ ચિત્ર ખડું કરી દેવાની અજબ શક્તિ ભાષા ધનસુખલાલમાં છે. દાખલા તરીકે નીચેલો પેરે આફ સુરતી વરઘોડાનું તાદશ ચિત્ર છે:-

“વાળાંવાળા આબ્યા કે નહી?” “વરરાત્ર તૈયાર થયા કે નહી?” “અરે જગનભાઈ! મગનભાઈને તમે દીઠા છે?” અણીને જ વખતે મણીબહેન બહાર ચાલ્યાં જાય છે; એમને થ પછી કહીશું તો સુરેશો લાગશે!” “આવાં સેંકડો વાક્યો, હજારો ઉદગારો, વિહ્વલ બનેલાં, ઉચ્છેરાયલાં મનુષ્યોના હૃદયમાંથી નીકળતાં જતાં હતાં. ‘વાળાંવાળા આબ્યા’ની ખુમો થઈ રહી, વાળવાળા આબ્યા પણ ખરા અને કાન કાઢી નાંખે તેવા અવાજે વાળું રાફ પણ થઈ ચુક્યું.”

આ વાળાંના અવાજને ભેદી ધોટો નીકળે તો જ સંભળાય એમ હોવાથી સ્ત્રીપુરુષોના અવાજ પણ મોટા થયા. કોલાહલ ધણો વધ્યો. બહેનો ખોવાઈ ગઈ, વળી જડી, એટલામાં ગોરજ જણાયા નહીં, એ જણાયા એટલામાં મામા રીસાણા અને એ મનાયા એટલે વરરાત્ર ચોગ્ય વસ્ત્રો ભૂણ પહેરી, ગળામાં મોટો હાર ધાલી ધીમે પગલે બહાર નીકળ્યા. વરઘોડો ચાલ્યો.....”

માત્ર એક જ પેરેઆફમાં આપણા કિંદુ વરઘોડાઓનું કેટું તાદશ શબ્દચિત્ર છે?

બીજું લેખક ભાષા ધનસુખલાલનાં નામને એ લાગી ગયું છે કે એ ભાષા દર્શક અંગ્રેજોનો આધાર લઈને જ લખે છે. ભાષા ધનસુખલાલનાં પ્રમાણીકપણા અને નિખાતસતાને લીધે આ લેખકનો

વધુ પ્રચાર થયો છે. અંગ્રેજ સાહિત્યની સારી કૃતિઓની છાયા લઈ ગુજરાતીમાં સર્જન કરવું એમાં કંઈ મોટું પાપ નથી, પરંતુ સાહિત્યનું સારું તત્ત્વ ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારવાનું કામ કંઈ સહેલું નથી. ઇંગ્લેન્ડમાં વીલીયમ આયર જેવા લેખકો ઇત્તિસનનાં નાટકોને અંગ્રેજીમાં ઉતારી મશહુર થયા છે.

પણ આ ખીજાં લેખકથી ધનસુખલાલને એક મોટામાં મોટો ગેરબંધાઈ એ થાય છે કે એમનાં બધાં પુસ્તકો અને લેખો દિલસોજીપુર્વક પુરેપુરા નહીં વાંચનાર ધનસુખલાલનું નામ આવતાં ચીંચા થઈ મોંઘ મરડે છે અને ટીકા કરે છે કે “એ ભાઈ તો અંગ્રેજી પરથી જ બધું લખે છે.” “એમનાં લખાણોમાં તો અંગ્રેજી છાયા આવી જાય છે.” આવી આવી ઉપરછડાં ટીકા કરનારાઓને જવાબરૂપે જ જાણે આ ભૂતના ભડકાનો સંગ્રહ બહાર પડ્યો છે. અને આ સંગ્રહ વાંચનાર કોઈ પણ જોઈ શકશે કે પોતાની આસપાસનાં જગતનું રા. ધનસુખલાલ અચ્છું નિરીક્ષણ કરી શકે છે. અને ઉચ્ચ મધ્યમ, ગુજરાતી અને સંસ્કૃતી હીંદુ કુટુંબોનાં જીવનનાં ચિત્રે સુંદર રીતે કાગળ પર રજૂ કરી શકે છે. તેમ રંગીલાં, મોજાલાં, દેખાવ અને ડાળ કરવામાં તથા સામસામા સરસાઈ કરવાના શોખવાળા સુરતીઓનો ચિતાર તો ધનસુખલાલ આખાં રજૂ કરી શકે છે. વધુ ખુબી એ છે કે સુરત જેવાં શહેરના સમાજનો આખાં ચિતાર રજૂ કરવા છતાં મી. ધનસુખલાલના લખાણોમાં ક્યાંય પણ શિષ્ટતાનો કે સુરમીનો ભંગ થતો નથી. એનેટાસ ક્રાન્સની માફક એક હસ્તા શીલસુકની અદ્યતી સુરતી જીવનનાં દ્રશ્યો નિહાળી મી. મહેતા પોતાની કલમ મારફત તેમને કલેવર આપે છે.

સ્થળસંકોચને લીધે આ સંગ્રહમાં જે ૧૭ લેખો આપ્યા છે. તે બધાનું ભૂકું નિરીક્ષણ હું કરી શકું તેમ નથી. પણ તેમ છતાં એટલું કહીશ કે ભૂતના ભડકાવાળા લેખને પ્રથમ સ્થાન મળ્યું છે તે યોગ્ય જ છે. હસતાં અને આનંદી માણસો છીછરાં નથી હોતાં. દિલના ઉંઝાણમાં જે આગ જળી રહી હોય તેને ભૂતવાને ઘણી વખત હાસ્યરૂપી સાક્ષો પહેરી એવાં માણસો જગતમાં વિચરે છે એ આ સુંદર લેખનો મર્મ છે. એ લેખમાં ભાઈ ધનસુખલાલનું દિલ દલવાઈ ગયેલું લાગે છે, એમાં એમનો સ્વાતંત્ર્ય તો નહિ હોય એમ ધીલર લાગે.

પ્રતિબિંબ અને છાયા સુંદર કાવ્યમય ગદ્ય છે. સ્નેહલગ્નમાં એક સાદી સીધી વાતને ખુબીથી ગોઠવીને મૂકી છે. હંમેશા બનતા બનાવોનું તેમાં તાદ્રશ ચિત્ર છે. વડીલવર્ગમાં એ વર્ગનો આગેદુજ ચિતાર આપવાની સાથે તેમના દંભ, ડાળ અને વ્યવહાર કુટીલતા પર ટીક કટાક્ષો છે. પુસ્તક પ્રકાશનમાં દરેકદરેક લેખકનાં અનુભવોનો ખરો ચિતાર છે.

વહુ રાશીમાં સુરતની એક પોળ અને તેમાં ‘કુચલી કરતાં ઘેરાં’ મંડળનું તાદ્રશ ચિત્ર છે.

આમ આ સંગ્રહમાં તો દરેકદરેક લેખ આપણા ગુજરાતી હીંદુ જીવનમાં હંમેશા અનુભવાતા પ્રસંગોનો આખાં ચિતાર છે, અને આખું પુસ્તક વાંચતાં એમ જરૂર લાગે કે ધનસુખલાલ ગુજરાતના એક અચ્છા નવલિકાકાર અને મર્મશ લેખક છે.

ધનસુખલાલ એસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર હોત, કોઈ સર નાઈટના પુત્ર કે જમાઈ હોત,

કોઇ અધિક કાટલાં સાક્ષરના - પુનરત્ન
 હોન, કોઇ ધીકતી પ્રેક્ષીસવાળા ધારાશાસ્ત્રી
 હોત, એમને નોકરી કરવા સંતકુંજમાંથી
 દરરોજ મુંબઈ આવવું પડે છે તેને
 ખસે એ પોને પોતાની જોશીસનાં એ
 ચાર માણસોને નોકરી રાખના હોત તો
 ક્યારના એક ધુરંધર સાક્ષર તરીકે
 એમની ગણતરી થઇ ગઇ હોત, લાગતા
 વળગતા ગમે તેટલો ઇન્કાર કરે છતાં
 આપણાં શુન્દરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં પાવ
 કીચી, ઇન્કોબ, પદ્મી અને શ્રીમંતાઇ પ્રમાણે
 લેખકોનાં સર્જનોનાં મૂલ્ય અંકાય છે.

મસ્તકંડીર.

પ્રાણુય કાવ્યો

પ્રયોજક અને પ્રકાશક: રમણ-
 લાલ નરહરિલાલ બી. એ. ફેલો.
 વિદ્વસન કોલેજ મુંબાઈ નં. ૭
 આજિતિ પહેડી. મુદ્દ્ય ૧-૮-૦

૧ તમાન યુગમાં જ શુન્દરાતના કવિ-
 એએ પ્રાણુયની ભાવનાને સમ્પ્રદેહ
 આપવાની કંઈક વૃત્તિ યતાતી છે. અહીં-
 તહીં પ્રાણુયકાવ્યો માસિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયાં
 છે. છતાં માત્ર પ્રાણુયની ભાવનાને અનુ-
 લક્ષીને યોગ્યેલાં કાવ્યોનો કોઇ કવિએ
 સંમદ પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો આ પ્રથમ
 જ છે. શુન્દરાતી સાહિત્યમાં પ્રાણુયકાવ્યો
 પ્રસિદ્ધ કરવાની નવી પ્રજ્ઞાલક્ષ રચાપ-
 વાનો પ્રયોજકનો પ્રયત્ન પ્રદર્શનીય છે.
 પ્રાણુયકાવ્ય રજોશાં રચાભાષિક વૃદ્ધાન અને
 મસ્તીથી છલોછલ ભરેલો હોય છે. આ-

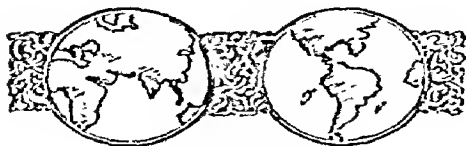
કિતના લાગણી સંમુદમાં સદાય ભરતી જ
 દીમે છે. જ્યન કોઇ અકથ્ય આનંદ-
 સાગરમાં કુદકા મારવું ભામે છે, પ્રાણુયસખી
 જ્યનનું મધ્યગિન્દુ બને છે. આવી ભાવનાને
 મૂત્ત કરવાને રચાયેલાં કાવ્યોમાં વિચારોનાં
 ગોલિય કરતાં આવેજોનો અતિરેક સામા-
 ન્યપણે હોય છે. નવી નવી રૂપનાઓને
 કવિતાની સૃષ્ટિમાં ઉડતી કરવાનો આ
 કાળ છે. આપા પ્રાણુયકાવ્યમાં ભાવના જેમ
 વધુ ઉડજે, અને વધુ ઉડી અને વ્યાપક
 અને તેમ કાવ્ય વધુ દીપે છે. આ માપથી
 પ્રાણુયકાવ્યોનાં આ સમૂહની કસોટી કરીને તો
 જણાશે કે લેખકે સાચા પ્રાણુયની લાગ-
 બીઓથી ઉડાવતાં કાવ્યો રચ્યાં છે. પણ
 કવીઓને સદૃજ એવી-Intensity આ
 કાવ્યોમાં નથી. પ્રત્યેક કાવ્યમાં યત્ન દેખાયા
 કરે છે. આ સુંદર સંમદમાં માત્ર
 આંટલી જ ઉણપ છે.

કાવ્યોમાં સુંદર શબ્દલાક્ષીત્ય છે.
 ભાષા ભગદભરી છે. કાવ્યસાહિત્યમાં
 લેખકનો આ પહેલો પ્રયત્ન દીસે છે. પણ
 પ્રયત્ન અતિ આશા આપનારો છે. ભાવિ
 પ્યમાં લાઇધી રમણલાલ આથી વધુ
 સુંદર અને ભાવભર્યા કાવ્યો રચી શકશે
 એવી ખાતરી આ સમૂહમાંથી જરૂર
 સાંપડે છે. પુસ્તકનું ગેટઅપ તેમજ મુદ્દા
 આકર્ષક છે.

અંતમાં એક સુચના કરે તો? કાવ્યો-
 જેમ લખામાં તેવા કથમાં મુદ્દામાં હોત
 તો કવિની પ્રાણુયમાત્રા સમજવી વધુ
 સરળ થતન.

નવલકાંડોના નારી ચિંતન

— ડીસેમ્બર ૧૯૩૨ —

લેખક :

કુમારી બલુબહેન લોચાણા

મુંબઈની મહિલાઓના પરિપદ.

૨૧૦ શ્રીમતી પ્રમુખશ્રીની નીચે મળેલી મુંબઈની શ્રી પરિપદના પ્રમુખ અને શ્રીમતીના ગાંધી તેમજ અન્ય સંસ્થાનીઓના મંડળ

નારીવિભાગની નોંધા:

તંત્રીસ્થાનેથી -

મલખારમાં સામોજીક સુધારે

થો લજ વખત પર મદાસની પ્રાંતિક ધારાસભાએ સામાજીક રદીઓ નાબુદ કરતાં એ ખીલો પસાર કર્યા છે તે આનંદની વાત છે. એક તરફ કાયદાને દફનાવી દેવાની અહુમનિએ જે ઉગરતા બતાવી છે તેને માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

આ ખીલની સદુધી અગત્યની કલમ એ છે કે મલખારના આયર, આયંગર અને નંજુદીશ બ્રાહ્મણો પોતાની કોમની જ પત્ની હોવા છતાં નાયર કોમની સ્ત્રીઓ સાથે 'સંબંધ' રાખતા તે આથી એકદમ ખંધ થશે. હિંદુ કાયદે મંદરને એક નહિ પણ તેની સ્વેચ્છા પ્રમાણે ફવે તેટલી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાની છુટ આપે છે. જ્યારે સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓ ગમે તેવા હોય તો પણ કાયદાનાં બંધનમાંથી છુટી શકતી નથી. આવીજ રીતે પુરુષને કાયદેસર બ્યભિચાર કરવાની છુટ આપતો કાયદો કાઢી નાંખી છુટાછેડાનો કાયદો પસાર કરવામાં આવે એ પરમ આવશ્યકતા છે.

ઉપજા ખીલનો સામનો કરતાં કેટલાક સ્વાધી પુરુષોએ એવી દલીલ કરી હતી કે આ જનતામાં ફરજિયાત એક પત્નીરત્નથી સમાજના વિકાસ કે હિત સાધી શકાય જ નહિ. પતિ કે પત્ની બે રોગી હોય તો અગર ખીલ કંઈ જોડ હોય તો છુટાછેડા કરવાની છુટ મળે છે છતાં આવી

વિરોધ કરનારાઓનું માનસ સહેલાઈથી સમજી શકાય એવું છે. વરગોથી સ્ત્રીઓ પર હકુમત ચલાવતા પુરુષોના હક્ક પર કાપ પડે એ તેમનાથી કેમ સહન થાય? દરેકને પોતાના હક્ક ભોગવવાની છુટ હોય તોજ સમાજનો વિકાસ થાય નહિ કે તેના એક અંગને દબાવી રાખવાથી. આ કલમ પસાર કરાવવાનું માન ધારાસભાના એક સ્ત્રી સમ્યક્રીમતી અમેશુ છુમંગાયા વાને ઘટે છે. સ્ત્રીઓ ધારાસભામાં હોય તો કેટલું ઉપયોગી કામ કરી શકે તે તેમણે પુરવાર કરી આપ્યું છે.

આયર સુધી મલખારમાં નાયરો માટે એવો કાયદો હતો કે વારસાહક ફક્ત છોકરીઓને જ મળે. મરીમણ્યાયમ ખીલ પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરી, મા, પતિ અને બચ્ચાંને મીલકતમાં સરખો ભાગ આપવામાં આવ્યો છે. કુટુંબમાંથી કોઈ જુદો પડવા માંગતો હોય તો બહુ મતી તરફેણમાં હોય તો તેને પોતાનો ભાગ મળી શકે છે.

મલખારના આયર અને આયંગરો પરણેલા હોવા છતાં ખીલ સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ રાખતા હતા અને પડોશીઓની જાણ માટે નામનો લગ્નવિધી કરી નાખતા હતા; પણ હવે વધારે પત્નીઓ બનાવવાનું કાયદો પૂર્વક અલાભકરક બનાવી દેવાથી આ બબીચાર બંધ થશે.

અત્યાર સુધી ધનિક બાહ્યોમાં ખીન-જવાબદારીવાળી સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ રાખવાની પ્રથા પડી ગઈ હતી તે એટલે સુધી કે જે આવી જાતનો સંબંધ ન રાખે તેની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ઓછી થઈ જતી. કેટલાક બાહ્યો તો એવી હલકી મનોવૃત્તિવાળા હતા કે આ સ્ત્રીઓની કમાણી પર જ પોતાનો ઉદરનીર્વાહ કરતા. હવે ગેરકાયદેસર છોકરાને કોઈપણ જાતનો વારસાહક નહિ મળે. એ કાયદાની તર-વાર તેમના પર લટકતી હોવાને લીધે તેઓ વ્યભીચાર કરતા અટકશે. આવી રીતે આ ખીલોએ મદ્રાસના સામાજિક જીવનમાં ક્રાંતિ કરી છે. આ પ્રમાણે વડી ધારાસભામાં આવનારું છુટાછેડાનું ખીલ પસાર થાય અને એકથી વધુ પત્ની કરવી એ ગેરકાયદેસર કરે ત્યારે જ હિંદુ-સમાજની બધીઓ નાણું થશે અને ત્યારે જ બહુ પત્નીવૃત્તમાં માનનારાઓની ઘુઘી ટેકાણે આવશે.

સ્ત્રીઓ પ્રગતિના પંથ પર છે

મુ'બાઈની સ્ત્રીઓએ પ્રગતિમાન હોવાની પ્રભુલિકા સાચવી રાખી છે એ અતિ આનંદની વસ્તુ છે. સ્વદેશીની બાબતમાં જેમ સ્ત્રીઓની સંસ્થા મોખરે છે તે જ પ્રમાણે સામાજિક અને રાજકીય મુદ્દાઓની વસ્તુમાં પણ મુ'બાઈની સ્ત્રીઓ કેટલી પ્રગતિમાન છે તે વસ્તુ તા. ૫ મી નવેમ્બરે મલબારી હોલમાં મુ'બાઈ શહે-રના શિક્ષીત સમુદાયે ભરેલી પરિષદમાં પસાર થયેલા ઠરાવો બતાવી આપે છે. હિંદુ વિધવાઓના વારસા ખીલને ટેકો આપવામાં સ્ત્રીઓએ યોગ્ય જ કયું છે. અત્યાર સુધી હિંદુ સ્ત્રીઓએ વારસા-હકકની દ્રષ્ટિએ ખૂબ જ સદન કયું છે. પણ સમય આવી પહોંચ્યો છે કે જ્યારે

હિંદુ કાયદામાં રહેલા આ અન્યાયને બહુ જ અલ્પ સમયમાં ભુલે નાંખવામાં આવે. આ પરિષદના પ્રશંસનિય ઠરાવો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) આ પરિષદે હિંદુ ત્રિધવાઓના વારસાખીલને ટેકો આપે છે, અને હિંદની તમામ સ્ત્રીઓને મીલકત પરના સ્ત્રીઓના હકકોના કાયદેસર સ્વીકાર માટે મથવાનો આગ્રહ કરે છે.

(૨) કોમી સુકાદામાં સ્ત્રીઓ માટેની અલગ બેઠકો ધારાસભામાં કોમી ધોરણ પર રીઝવું રાખવાના પગલા સામે સખ્ત વિરોધ દર્શાવે છે, અને લાગનાવળગતા ઓને ઘટતું કરવાની વિનંતી કરે છે.

(૩) અસ્પૃશ્યતાના કલંકને નાણું કરવાની આ પરિષદ સર્વન ભક્ષામણુ કરે છે અને અસ્પૃશ્યતાને દુર કરવા માટે રચનાત્મક પગલાં ભરવાની કોને વિનંતી કરે છે,

(૪) હિંદી સ્ત્રી વર્ગમાં શિક્ષણને પ્રચાર કરવાની અગત્ય છે, અને સર્વ જાહેર સંસ્થાઓના સંચાલકોને શક્ય હોય તે રથે શિક્ષણ સંસ્થાઓ ખોલવાની વિનંતી કરે છે.

(૫) બીખારીઓ સંબંધે ઘટતાં પગલાં ભરવાની આ પરિષદ સરકાર અને મ્યુ. ને વિનંતી કરે છે.

આ ઠરાવોનું અવલોકન બતાવી આપે છે કે મુ'બાઈની મહીલાઓને પોતાના કાયદેસરનું હીક હીક લાન છે. અને આથી જ અમો આદ્ય રાખીએ છીએ કે દેશનું ભાવી બંધારણ ઘડવાને માટે જવાબદાર ગણાતા સજ્જનો સ્ત્રીઓના આ સ્પષ્ટ અવાજને માન આપવાની વૃત્તિ દાખવશે.

પીયેર નહિ આવું!

પત્ર ૧ ક્ષો.

આણુંદ તા. ૧૭-૩-૨૮.

મુરખી કુસનલાલ-

વિશેષ વિનયપૂર્વક સેવામાં નિવેદન કે ચિ. બહેન વિમુને ત્યાં આવ્યે ત્રણ મહિના થઇ ગયા છે તો હવે કાંઈ સારો સંગાથ જોઈને આ તરફ મોકલી આપશો. નવું સવું છે એટલે એને ત્યાં જરા કંઈ પણ પડવું હશે ને થોડા દહાડા અહિં રહી જશે એટલે ફીક લાગશે.

એજ અત્રે સૌ સારાં છે. બીજી નવા જાની નથી.

લિ. આપના પ્રેમાભિલાષી
મણિલાલના
જેશીકૃષ્ણ.

પત્ર બીજો.

ગાંધરા, તા ૨૨-૩-૨૮.

ભાઈ મણિલાલભાઈ.

આપનો પત્ર મળ્યો. વાંચી બીના જાણી. એ પત્ર મેં તરત ચિ. વિમળાગીરીને આપ્યો હતો. અને પછી ક્યારે આણુંદ જવું છે તેની પુછપરછ કરાવી હતી. ત્યારે તેણે કહ્યું હતું જે મને અહિં સારું ગમે છે અને હાલ આણુંદ જવાનો વિચાર નથી. આમ ચિ. વિમળાગીરીએ

ગાંધરા કહાથી તેને મોકલવાનું અમારાથી બની શકે નહિ. એટલે હાલ ચિ. વિમળાગીરી અહિં જ રહેશે તે જાણશો. બીજી કામ સેવા ફરમાવશો. ચિ. રતનલાલ ખુશીમાં છે. સૌ ખુશી આનંદમાં છે.

લિ.

કુરસનદાસના

પથાધરિત વાંચશો.

[૬ પત્રો]

પાત્રો.

વિમળા : નાયક.
મણિલાલ : તેનો આપ (બી. એ.)
સંસક : વિમળાનો ભાઈ.
કુસનદાસ : " નો સસરો.
રતનલાલ : " નો વડ.
" ભાલી " : " ની સાવકી મા.

પત્ર ત્રીજો.

આણુંદ, તા. ૨૬-૩-૨૮.

ચિ. બહેન વિમળા.

વિશેષ થોડા દિવસ પર મેં તારા પૂજ્ય સસરાજીને પત્ર લખ્યો હતો કે તને કાંઈ સારો સંગાથ જોઈને અહિં મોકલી આપે. પરંતુ તેઓ થીનો હમણાંજ એ

: લેખક :

નટવરલાલ વિમાવાળા.

દિવસ પર કાગળ આવ્યો છે તેમાં તેઓ જણાવે છે કે તનેજ અહિં આવવાનું મન નથી. આ જાણી મને, ભાઈ રસિ-કને તથા તારી ભાભીને સૌને નવાઈ લાગી છે. સાસરું તો રોજનું છે જ. હવે તો એજ તારું ઘર છે. ત્યાં રહે-વાનું તને ગમે એ અમને પણ ગમે છે. પણ તને અહિં આવવાનું ગમતું નથી એ માનવામાં પણ નહિ આવે એવી વાત છે. આથી કંઈ તારા પૂજ્ય-સસરાજી કે સામુજી વગેરે પર હું કોઈ ભતતો આશ્વેષ કરવા માંગતો નથી; પણ અમને આ વાત ગમે ઉતરતી નથી તો તું તારે હાથે આ કાગળનો જવાબ લખજે જેથી અમને કળ વળે. રોજ તને અહિં ઘરમાં હરતી ફરતી નોયસી એટલે તારા વગર અમને તો ઘર મુનું મુનું લાગે છે. અને તારી ભાભીને તો ક્યારે વિમુ આવે ને તેની સાથે જે વાત કરું એવું થયાં કરે છે. તો તું હવે સારા શુકન નોમને કોઈ સંગાથ સાથે નીકળી આવજે. તારા કાગળ કરતાં તુંજ આવે એવી અમારી સૌની ઇચ્છા છે. આનતાં પહેલાં અમને લખી જણાવજે.

એજ. પડેરામાં તારી બહેનપણી મનુ પણ તને જાણે ચાલે છે. તો જરૂર આવજે.

લી.

મણિલાલના
આશીર્વાદ.

પત્ર ૪ થો.

કાગળ મુદ નોમ.

સપરતી સી આજુદ મુકામે ચિ. વિમુને પોંચે વિશેષ ગોધરેથી લખીનંગ તારી ભાભીના આશીસ વાંચજો. બીલું લખ-

વાનું કે તને ખાને ગણો વખત થઈ ગયો ને તેથી અમોને અહિં ગમતું નથી. વરી આપની નાતના રીવાજ પરમાણે તારે અવે અઈ આવવાને વાંધા જેવું નથી. તો પછી તને આવવાને શું વાંધા છે. ગરમાંથી કાગર લખ્યો તેને આથ દહાડા થઈ ગયા પન તેનો જવાબથી તે લખો નથી અને તું આવતીથી નથી. હાલે તો વરી તારા સસરાજીનો પન કંઈ કાગર નથી. તો પછી સમજ અમોને કાંથી પડે? તે કાગર મહેથી તું જલદી અમોને જવાબ લખજે. એજ વધુ લખેથી વધારે નથી; તો તું જલદી લખજે. તારી ભાભીના આશી-રવાદ વાંચજે. ઘરમાં સૌને મારાં પાવ-લાગણું. કેજે.

(આ કાગળમાં તારીખ નથી પણ તિથિ છે. તારીખ પોંચમી એપ્રિલ ૧૯૨૮ છે.)

પત્ર પાંચમો

તા. ૧૦-૪-૧૯૨૮ શનિવાર

પ્રિય બહેન વિમુ

વિશેષ હાલમાં તારો કંઈ કાગળ નથી. જાપાએ તથા ભાભીએ તને કાગળ લખ્યા પણ તેનો કંઈ જવાબ નથી એટલે જાપાએ મને કાગળ લખવા કહ્યું છે. વચમાં તારા સસરાના દોસ્તાર અંબાભાઈ પટેલ અહિં જાપાને મળ્યા હતા. તેમના પર તારા સસરાએ કાગળ લખ્યો હશે તે મુજબ તેમણે જાપાને કહ્યું કે તમારા કાગળો વિમુને લખ્યા છે પણ તેનીજ મરજી આવવાની નથી એટલે અમે કાચાર ફીએ તેમ છતાં જો તમને પતીજ ન પડતી હોય તો મને આવીને મળી જાવો. આ પ્રમાણે આશાભાઈએ જાપાને કહ્યું હતું. હવે અમને જાપાને વિચાર

થાય છે તે એજ કે આનું કારણ શું ?
 એટલે આપાએ મને કહ્યું કે તું કાગળ
 લખ એટલે કદાચ જવાબ આવશે. દાકમાં
 પરીક્ષા પાસે આવતી હોવાથી મારાથી કે
 આપાથી કોઈથી રંત લઇને અહિંથી
 નને તેડવા ન કળાય એમ નથી. વળી તારા
 સસરાજી પાસે માણસનું સુખ સારું છે
 એટલે તેઓ ખુશીથી નને ગોકલી શકે તેમ
 છે. આ બધું છતાં તું જ આવવાની ના
 પાડે છે એમ જાણીને અમને બધાને
 નવાઇ લાગે છે તો તું જે તે વાત
 હોય તે વિગતવાર લખજે તો અમને
 સમજ પડે. મારાથી કંઈ છાનું રાખવાની
 જરૂર નથી. તો તું લખે તો અમને
 તારા વાંધા સમજાય માટે તું બધું
 લખાણથી લખજે. આપાને કહેવા જેવું
 હશે તે હું કલીશ અને ખાનગી રાખવા
 જેવું હશે તો તે હું ખાનગી રાખીશ
 માટે તું જવાબ લખજે. લાઇની દવા
 જાણીને પણ લખજે. એજ હવે વધારે
 તે શું લખું પણ તારા જવાબ આવશે.
 તો અમને બધાને બહુ સારું લાગશે. એજ
 લી. તારા

બહાલો લાઇ
 રસિક.

પત્ર છૂટો.

ગોધરા તા. ૧૩-૪-૨૮

સોગવર.

બહાવાલાઇ રસિકલાલ.

તમારો પત્ર મળ્યો છે. ગાંધી જીના
 જાણી છે. જવાબ લખવાનું કંઈ મને
 બહુ મન હતું નહિ કેમકે જવાબમાં ખરું
 લખાણ એવું નથી ને 'જોડું' લખવાનું
 મને ગમતું નથી. અને એવાં બહાનાં પણ
 હું શું કાદું ? એટલે હું જવાબ લખતી

નહોતી. મારાં સસરાજી જે લખે છે તે
 વાત જોડી નથી. અહિં મને સંભાળના
 ટોરો નથી. ઘરમાં પણ માણસનું સુખ
 છે. મારા પૂજ્ય સસરાજી કે સાસુજી કોઈ
 હું પીયેર જાઉં તેથી નારાજ નથી.
 તમારા કાગળો આવ્યાથી એમણે પણ મને
 કહ્યું કે તું થોડા દહાડા જઈ આવ.
 પણ જતાં મારા પોતાનો જ વિચાર
 ત્યાં આવવાનો નથી. લાઇ રસિકલાલ
 ખરેખર મારે લખવું બેઠાએ કે મને
 ત્યાં ગિદકલ ગમતું નથી. શા માટે
 ગમતું નથી. તે વાત હું તને લખી
 જવાનું છું પણ તું તે વાત બનતાં
 લખી કોઇને કલીશ નહિ. પછી તને કીક
 લાગે તેમ. પણ તું આ વાત કરશે તો
 આપાને ને લાલીને ને બધાને જોડું
 લાગશે ને નાદક તેમના મન કમવાશે.
 એટલે એવું કરવાની જરૂર નથી. વળી
 હું કંઈ ત્યાં નથીજ આવવાની એમ
 નથી. પ્રસંગ પડ્યે, ખાસ જરૂર ઉભી
 થયે આવીશ પણ ખરી ને વળી વરસેક
 પૂરું થયે એમને એમ પણ આવી જઈશ.
 પણ દાક તો હું આવવાની નથી એ
 વાત નહીં છે. તેનું ખરું કારણ એ છે
 કે-હું શુજાતી છટ્ટી ચોપડીમાં પરીક્ષામાં
 પડેલે નજરે પાસ થઈ હતી તે તને યાદ
 હશે. તે પછી હું સાતમી ચોપડીમાં
 એડી અને તે પછી દાઇનલની પરીક્ષા
 કહેવાય છે તે આપવાનો પણ મારો વિચાર
 હતો. પરંતુ સાતમીમાં જે મહિના મને
 મળા ન થયા પરંતુ મને નિશાળમાંથી
 આપાએ ઉઠાડી લીધી. ઉઠાડી લેવાનું
 કંઈ કારણ હતું નહિ. મારી ઉંમર કંઈ
 મોટી હતી નહિ. મને દ્રક્ત તેર પ્રસંગમાં
 હતો. મેં તને અને આપાને બંનેને કહ્યું કે
 મને જાણવાનું બહુ મન છે અને મને જાણવા

દો તથા ઇંગ્લેન્ડ તો બીજું લણાય કે નહિ પણ આટલું ફાઇનલ તો પાસ થઇ જવા દો. પણ બાપાએ માન્યું નહિં.

ઘરમાં એવો કંઈ કામકાજનો ભાર પણ નહોતો કે જેને ખાતર બાપા અને ઉઠાડી લે. આખામાખા ચાર માણસ, તેમાં પણ કોઈ બચ્યું મળે નહિ. સૌ પોતપોતાની સંભાળ રાખનારાં અને કામ કરનારી કામ કરે. મારે લણવાને બદલે ઘેર આવીને ફક્ત બેસી જ રહેવાનું અથવા અમરતા દોહડપ્પાં મારવાના ને જેમ તેમ દહાડો પૂરો કરવાનો. આ મને જરા પણ પસંદ નહોતું. ઉઠી ગયા પછી ત્રીજો જ દિવસે અમારાં બહેન (મહેતી) મને રસ્તામાં મળેલાં ને કેમ ઉઠી ગઇ એમ પૂછ્યું ત્યારે મારાથી તેમને જવાબ પણ દઇ શક્યો નહિ કે કેમ ઉઠી ગઇ. મેં કહ્યું: મારા બાપાએ ઉઠાડી લીધી. તેઓ બોલ્યાં:

પણ તું આવી હોંશિયાર છોકરી ને તારા બાપા ઉઠાડી શા સારૂ લે છે ?

તે કોણ જાણે: મેં કહ્યું.

ઘરમાં કામકાજ હશે ? તેમણે પૂછ્યું.

મારાથી જુદી હા ન કહેવાઇ. મેં કહ્યું: ના, એવું તો કંઈ નથી.

ત્યારે પછી ? તેમણે પૂછ્યું.

હું કંઈ બોલી નહિ.

તેઓ કહે: જો, વિમુ! તું ઉઠી તો ગઇ. એમાં મારું કંઈ ચલણ નથી. પણ તું ફાઇનલ પાસ થઇ હોત તો સારૂ થાત. તું સારે ઉપરે નંજરે આવત. કાચ પડેલે નંજર પણ આવત ને એ પાસ થઇ હોત તો ભવિષ્યમાં કોઈ દહાડો કામ લાગે એવું પણ હતું. હજી તું તારા બાપાને કહી ને.

મેં કહ્યું: ના, નહિ માને. મેં કહી બેસું.

ત્યારે તેઓ બોલ્યા: એ તો ભારે નવાઇ ભાઇ! છોકરીને લણવું છે, છોકરી હોંશિયાર છે, ઘેર કંઈ અડચણ-મુશ્કેલી નથી, ને એવું કંઈ તારું શરીર પણ હુલ્લડ કાઢે નથી કે તરત પરણાવી દેવા માટે દોડધામ હોય; છતાં તારા બાપા લણવાની કેમ ના પાડે છે ?

બીજું શું બોલું ? મેં કહ્યું: કાણ જાણે !

તે તારા બાપા તો પાછા પોતે બી.એ. થયલા છે, છતાં નથી લણાવતા એ નવાઇ છે. હશે, પણ તું એક કામ કરજો. તું કંઈ કંઈ પુસ્તકો, ચોપડીઓ, ચોપાનિયા વાંચ્યા કરજો, એટલે તારું જ્ઞાન વધ્યા કરશે. બીજું કંઈ ન થાય, તો એટલું તો કરજો. ને તને વાંચવાનો શોખ પણ છે.

એટલું કહી જય જય કરી તેઓ ગયાં. રસ્તામાં તે બીજી કેટલીક વાત થવાની હતી.

ભાઇ, હું તેમને મળ્યા પછી વિચાર કરતી કરતી ઘેર આવી. તેમણે મને વાંચવાની ભાનામણ કરી. હું વિચાર કરતી હતી કે હું શું વાંચું ?-મારું કરમ! ન મળે આપણા ઘરમાં એક ચોપડી, કે એક પુસ્તક! ન આવે કોઈ પણ દહાડો એકે ચોપાનિયું. તેમ છતાં ત્રીજા ઘરવાળાં શાન્તાબાબી પાસેથી હું કોઈ કોઈ વાર લાવતી, તો મને યાદ નથી કે દશ મિનિટ પણ મને સુખે કોઈએ વાંચવા દીધું હોય. વગર ક્રમે, વગર જરૂરે પણ ભાબી કે બાપા મને ઉઠાડી મુકે અને નકામતું કામ સોંપે. મારી પીઠ પાછળ ચોપડી-ચોપાનિયાં ખાંડાં શાન્તાબાબીને ઘેર મોકલી દે. વગ-

ભગ મેં આણેલી બધી જ ચોપડી એમ અધુરી-પચીસ ચાલીસ પાનાં વાંચેલી પાછી ગઈ! મને કોઈ દહાડો સુખે વાંચવા બેસવાતું મળ્યું નથી. ફક્ત જ્યારે બાપા બહાર ગયા હોય ને ભાભી પણ ઘરમાં હોય નહિ, ત્યારે જ મેં થોડું-ઘણું વાંચેલું.

ને શું લખ્યું, ભાઈ, તને પણ વાંચવાનો બિલકુલ શોખ મળે નહિ. મને શોખ અનહદ, ચોપડી અધુરી મુઠીને ઉડી જવું પડતું ત્યારે મારા હૃદયમાં જે બળતરા થતી તેવું તે શું વર્ણન કરું?

એટલે જ, મને હું પરણીને અહિં આવી તે જાણે સ્વર્ગમાં આવવા જેવું લાગ્યું છે અને અહિંથી ત્યાં આવવાનું મને ગમતું નથી. મારા સાસુ સસરા દરેક તરફથી મને તો અહિં સુખ છે. એમની હાંશથી ને મારા ઉત્સાહથી મને અહિંના પરણેલી સ્ત્રીઓના વર્ગમાં દાખલ કરી છે. બપોરે બારથી ચાર જવાતું હોય છે. હું જમી ખાધને ચાલી જાઉં છું. ત્યાં ઇંગ્લેન્ડ, સંસ્કૃત, સંગીત વગેરે શીખવે છે તે શીખું છું. અહિં અમારા ઘરમાં પુસ્તકોનો પાર નથી તે વાંચું છું. અને પેલા વર્ગમાંથી એક પણ દિવસ ગેરહાજર રહેતાં મારો જીવ જાય છે મારાં સાસુજી મને દીકરી તરીકે જ રાખે છે. મારી નણંદ કિશોરીબહેન હાલ ઇંગ્લેન્ડ પાંચમી ચોપડી ભણે છે. ધરકામ તો હું માગીને કરું છું, કારણ કે રખેને મારો અભ્યાસ અગરે જાણી મારાં પ્રજ્ઞ સાસુજી મને બહુજ ખીતાં ખીતાં અને ભાગ્યે જ કામ સોંપે છે.

આ હકીકત છે. અને હવે, ભાઈ, વિચાર કર, કે મારે શા સારું અહિંથી

ત્યાં આવવું?—ને તે પણ વગર કારણે, વગર જરૂરે?

હા, જ્યારે કામ હશે, પ્રસંગ હશે, મારી ફરજ હશે ત્યારે હું આવીશ, પણ અત્યારે તો મારું મન માનતું નથી.

ભઈલા! મારું એક કામ કરીશ? આપણાં સ્વર્ગવાસી પ્રજ્ઞ બાપા એક નાની સરખી છત્રી આપણે ત્યાં છે. દાદરની પાસે તે ધુળ ખાતી ટાંગેલી છે. બાપાને પ્રજ્ઞને તે છત્રી તું મને અહિં નહિ મોકલી આપે?

ભાઈ, ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરજો. બાપાને અને ભાભીને મારાં ઘણાં ઘણાં પાવલાગણાં કહેજો. ભાભીએ આપણી સાથે સાવકો સંબંધ નથી રાખ્યો એ હું જાણું છું ને સમજું છું. અત્યારે પણ હું ત્યાં નથી આવતી તેવું કારણ કંઈ સાવકું સહીયારું નથી એ ખસુસ તને લખું છું, પણ મને તો અહિં જાણે ભણવાતું, વાંચવાતું મળ્યું તે દેવ મળ્યા બરાબર છે. બાપાએ મને અહિં પરણાવી તે માટે હું મારા ચામડાનાં છુટ બનાવી તેમને પહેરાવું તેટલી ઓશીંગણ રહીશ.

આ કાગળ વાંચીને ફાડી નાંખજો. તને ઠીક લાગે તેટલું મોટે કહેજો પણ બાપાને વાંચવા આપીશ નહિ. કહેજો કે મારી તબીબત ઘણી સારી છે. અહિં સહિ મારા પર બહુ હેત રાખે છે. અને અહિંથી કંટાળા જેવું લાગશે એટલે હું ત્યાં જરૂર આવીશ.

ભાઈ માફ કરજો.

લી૦

તારી બહારી ખેન

વિમળાના વંદન.

અછતોધારક!

[અંધશ્રદ્ધાળુ શ્રીમંતો પોતાના સ્વાર્થ માટે અછતો-ધારની મોટી મોટી વાતો કરે છે; પણ તેમનાં હૃદયમાં અંત્યજ્ઞે માટે કંઈ લાગણી હોતી નથી. પ્રસ્તુત લેખિકાએ વર્તમાનમાં જેલાતા જેલની તાદશ કથા ગાંગા બહેન પોટેલ, ગાંધી છે. વાંચ-કોએ જરૂર આ વાર્તા જાંચી જવી જોઈએ. તંત્રી]

મંદિરના ચોગાનમાં બાવિકાની બીડ વધતી જતી હતી. મોટરો અંદર પેસતી ત્યારે પગે ચાલતા બહુતો ઉપર પાણીમાં સારી રીતે પીલાએલો કાદવ ઉડતો. એ તેમનાં સદ્ભાગ્ય નહિ તો ખીલું ધું કહેવાય !

પ્રભુદાસનો કાદવ કાંઈ સર્વના નદી-ગમાં દોષ છે? મંદિરમાં ગુણાળી અને પીરોજ સાળુઓ ઉપર વાતલાતની ધીના-રીઓમાં ટકાએક યુવતીઓની દૃઢ જાણે વસ્ત્રાલંકારનું પ્રદર્શન દોષ તેમ જીઓ પોનેજ એક ખીછને જોયા કરતી હતી. ભગવદર્શનને નામે આવેલા કેટલાએ “બહુતો” ભગવાન કરતાં એની વિર્જાત રૂપી સંસારને શોભાવનારી નારી જાનિનાં દર્શન કરી રહ્યા હતા. આરતીને થોડી-વાર હતી એટલે પેસાદાર જીઓ પ્રભુને

ચરણે રૂપીઓ મૂકી તે વડે દેહ તેનાં પગથીયાં ઉપર મૂખિયાઈ સાથે વાતો કરતી ગેરી હતી, ત્યારે પેસામાંથી પેસો બચાવી પ્રભુચરણે ચરનાર ગરીબ જાઇઓ ધક્કા ખાતી હતી. કોઇનો કોઇનો પડી જતો તો કોઇનું બાળક પડી જતું. એવો કોલાહલ એ દેવાલયમાં મગી રહ્યો હતો.

: લેખિકા :

મંદિરની સામે જરા દૂર ઉભો રહીને એક મનુષ્ય અનંગ લાવે પ્રભુને સ્તવતો હતો. તેનાં નયન પ્રભુમાં જાણે ચોંટી જ ગયાં હતાં; આંદોલો મોટા કોલાહલ એના ચક્ષુને કે કણુને જરાએ અસર કરી શકતો નથી. સામે જ મંદિરના પગથીયાં ઉપર પ્રભુથી ત્રણ પુટને છેડે બેઠેલાં એક શેઠાણી ચારે બાજુએ જોતાં જોતાં પૂનરી સાથે ‘વાત’ કરતાં હતાં. ‘તેમનો હાથ ધરીમાં પોતાના ગળામાં પડેલા લીરાન હાર ઉપર જતો તો ધરીમાં હાથની બંગડી પર ફરતો.’ તેમની નજર દૂરથી એક ધ્યાન ધરી પ્રભુને ‘નિરખતા’ બહુત ઉંચ પરી. તે ચોંક્યાં, તેનો ચહેરો એમને જાણીતો લાગ્યો. એમણે ધીમેથી પોતાની પાછળ જોયેલી રૂકમણી નાગની આબાળીને પૂછ્યું. ‘લુઓ તો! પંજા માણસ આપણે ત્યાં જાડુ મારેલા આવતો તે ચંદુ તો નહિ? શેઠાણીના હુકમને માથે ઉઠાવી રૂપીયાએ ત્યાં જંઘ તપાસ કરી, તેમની ખાત્રી થઈ કે એ તો ચંદુ જ. અને

તુરત ચાંતક સમ તાપ્તી રહેલાં શેઠા-
ણીનાં નયન સાથે નયન મેળવી અમૃત-
પાન કરાવ્યું.

એ તો એજ. આપ રે! શેઠાણી આંખો
ચગાવી બોલ્યાં. લક્ષ્મીશંકર, આ શું? આ
મંદીરમાં હવે દેહને આવવા દો છો!!!

જરાક ગભરાવાનો દેખાવ કરતા
લક્ષ્મીશંકરે પ્રભુપ્રસાદથી પ્રાપ્ત થએલા
પેટપર હાથ ફેરવતાં ચંદુની સામે જોયું.
અને જાણે આગળાણુ પરી હોય તેમ
બોલ્યા, “આ! કોણ પેલો ચંદુ છે તેને
કહો છો ને?”

“અરે! આ શું કરો છો? મંદિરમાં
પ્રભુ પાસે એવું નામ દેવાય?” શેઠાણીએ
ભૂલેલા પૂજારીજીને ચેતાવ્યા.....અને
આગળ બોલ્યાં કે “જટ કરો કોણ માણસ
પામે એને બહાર કઢાવો.”

“પ.....ણુ.....આ.....શેઠે તો આ
લોકને અંદર આવવા દેવાનો દુકમ આપ્યો
છે, તે દીવસે પૂજેથી આવ્યા ત્યારેજ
મને કહી ગયા હતા, અને છાપમાં પણ
આપ્યું છે કે આ મંદિર અછુતો મારે
પ્રુદ્ધ મંદિરમાં આવ્યું છે; એટલે શું
થાય? છતાં અમે તેમના મુકામને
બોલાવી ખુબ ધમકાવ્યો છે કે ખજરદાર
કોણ મંદિરમાં આવ્યું છે, તો, હાડકાં
ભાંગી જશે.”

પણુ એ વાત મારા મંદિરમાં નહિ
આવે. શંકને જોઈએ તો દશ હજાર અગ્નિને
બીલુ મંદિર બંધાવે સમજ્યા. કાદો
એને બહાર. ક્યાં છે પટાવાળો?
પટાવાળા કમળાને દુકમ અગ્નિ એટલે
પ્રુદ્ધ મંદિર શું? તેણે ચંદુને ઉંધડોળ
લીધો. “હુઆ! કાઠોજ તારાં જાપના
છે કે અદિ દર્શન કરવા આવ્યો છે?”
નિકળ સાળા...સુવર...વગેરે પુષ્પાંજલી

લણુતો તે ચંદુને કૈં આંખ બહાર મૂકી
આવ્યો. નિરાધાર ચંદુએ જતાં પહેલાં
“દીનક્યાણુ” પ્રભુ સામે જોયું, જાણે
કહેતો ન હોય કે તારી “દીનક્યાણુતા”
ક્યાં ગઈ છે?

ચંદુ તો ગયો પણ એ દેહ હતો...
અછુત હતો...એ વિચારથી કેટલાએ
“પવિત્રો” અપવિત્ર થઈ ગયા અને
પ્રભુને જાણેજ તેનાં જાળકોને હમરો
જાળો દેતા દેતા પ્રભુને ય મડતા મૂકી
પોતે નહાવા ગયા. શેઠાણી પણ તે દિવસે
વહેલાં ઉઠી ગયાં અને ફરીથી આવું ન
થવા દેવા માટે મુજિઆજીને નાકીડ કરી.

[૨]

“આવો આવો જમનાદાસ શેઠ તમા-
રી જ ખેરી હતી. આપણા પ્રોથામને
આગળ વધારવા મારે શું કરવું હીક
પડશે એમાં તમારી સલાહ અગત્યની છે.”
માધવજી શેઠ પ્રસ્તાવના કરતા હોય એમ
આવકારમાંજ એટલું બોલી ગયા.

આજે અછુતોદ્ધારક સમિતીની સભા
હતી. એટલે માધવજી શેઠના બંગલાની
શોભામાં વધારો થયો હતો. કારણ આજે
સર મરઘાદાસ કોળરદાસ એમને બંગલે
સમિતીના કામકાજને અંગે પધારવાના
હતા. એમના મોટા બંગલાને પૂર રોશ-
નીથી અજવાળવામાં આવ્યો હતો. તવા
રેશમી ટેશ્વ કલોથ અને પડદા ઉપરાંત
ચાંદીનાં ફલાવર ચોટસથી દિવાનખાનાંને
શોભાવવામાં આવ્યું હતું. તે ઉપરાંત
આવેજા માનવંતા મહેમાનો મારે કુટુસ
અને રેડીઓ એટલું તો હોય જ.

સર સાહેબ આવી જતાં કામકાજ શરૂ
થયું. શેઠ માધવજીભાઈએ આજસુધીના
કામકાજનો રિપોર્ટ વાંચ્યો. જેમાં “મંદિર

પ્રવેશ" ઉપર બાર મંદીરને લખવામાં આવ્યું હતું કે શહેરના સુપ્રસિદ્ધ શેઠશ્રી માધવજીભાઈ મંગળાભાઈએ પોતાના હસ્તેનું મંદીર પહેલવહેલું ખુલ્લું મંદીરને ઉત્તમ પ્રધાને આગળ વધારી છે. તેમને ત્યાં અધુતો ખીજ ઉગ્જળા કામ સાથે મળીને સુખેથી સાથે સાથેજ દર્શન કરી શકે છે. વળી તેમનાં ધર્મપત્ની ચંદન-બાઈએ અનુત બાળકોની કેળવણી માટે રૂ. ૧૦૦૦૭ દાનમાં આપ્યા છે; તેમ જ અંત્યજ બાળકો અને સ્ત્રીઓનો મેળાવડો કરી તેમને મીઠાઈ અને ખાદીની બેટ આપી છે. આ પછી ખીજ ઘણીએ ખીના વંચાઈ ગઈ. તાળીઓના અવાજ વચ્ચે શેઠ બેસી ગયા. હવે આગળના કામકાજ માટે વાતચીત થવા લાગી. ઘણી વાતો-માંથી આખરે એક વાત નક્કી થઈ કે... અધુતો માટે એક "કીર્તન" ગોઠવવું. અને એ દરખાસ્ત એક યુવકે મૂકી હતી. ગઝલવાડીમાં આવેલા શ્રીમંતો સ્થાપીત પ્રભુના મંદિરમાં આવેલા ચોગાનમાં કીર્તન ગોઠવવું. પણ એ ઠરાવ આવતાં જ માધવજી શેઠના મોંઢાનો રંગ ઉડી ગયો. "અ...રે ! જગાભાઈ ! મંદીરનું શું કામ છે ? આ મારી વાડીમાં જ કીર્તન કરાવોને ?"

"પણ શેઠ ! દેહ નેધ્યન્સી રોડ પર આવે કોણ ? મંદીર શું ખોટું છે ?" ઘણી રકઝક પછી મંદીરમાં જ લગ્ન કરવાનું નક્કી થયું. અને કીર્તનનો ઠરાવ પાસ થયો. અને સમિતીના આજસુધીના સેક્રેટરી શેઠ માધવજીભાઈને ગોઠવણ કરવાની લક્ષ્મીભાઈ કરવામાં આવી. સર્વ ચાપાળી લઈ ઉડી ગયા, અને ચાલતી પકડી.

[૩]

સવારના પહેરમાં બાગમાં ફરતાં માળીએ શેઠના હાથમાં તાજ સમાચાર

આપતું બે પાનાવાળું દેવ સમું લાગતું જાણું મૂક્યું. શેઠે ઉઘાડ્યું, હતું તો શેર રૂ, સોનું, વગેરેના લાવ નેવા, પણ મોખરે જ રાતની સમિતીનો રિપોર્ટ અને કીર્તનની ગોઠવણનો ઠરાવ જણાયો. વંચીને શેઠના પગ નીચેથી પૃથ્વી સરતી લાગી. તેઓએ ભગીરથ પ્રયત્નથી ઉભા રહી માળીને ભયંકર છુમ મારી કહ્યું કે "આંધળા ! દેખતો નથી ! ખુરશી લાવ, ખુરશી" અને શેઠની કોધસરેલી ભયંકર છુમથી આકર્ષાઈ શેઠાણી ચંદનખેન પણ આવ્યાં.

"શું છે ? શું આવ્યું છે ? જાપામાં શું છે ? કેમ છુમે પાડો છો ?" એમ ને એમ પૂછતાં શેઠ પાસે આવી ઉભાં.

"શું થાય નખખોદ જન્મે આ જમાનાનું, આ તો કાંઈ જમાનો છે ! આ...જ...રા કાંઈ વાત હોય તો સીધી જાપામાં જ, જાણે જાપાવાળાના બાપનું જ રાજ્ય ચાલતું હોય તેમ..." શેઠ તો એક પછી એક બળાખા કાઢતા જ રહ્યા.

"પણ અન્યું છે શું ?" શેઠાણીએ પોતાનું પાંચેક મણનું નાલુક શરીર ખુરશીના હાથ પર ગોઠવવા પ્રયત્ન કરતાં કરતાં ફરીથી પૂછ્યું.

"આ પેલા જમાનું જ કારસ્તાન છે. તેણે જ આ પેપરમાં આપ્યું," અધુતો માટેનો "પ્રેમ" ઉભરાવતાં શેઠે ચંદનખેનનું ધ્યાન ખેંચી અક્ષરથી લખાએલા રાત્રીના અહેવાલ પર ખેંચ્યું.

"પણ આ શું ! જે ક્યારે અધુતોનાં સ્ત્રી...બાળકોને બોલાવ્યાં છે ! અને હજાર રૂપીઆ ક્યારે અને કોણે આપ્યા ! મુવો બુકો ! સત્યાનાથ જન્મે આ જાપાવાળાઓનું. કોઈ હલકટ જાત છે. બુકું

છાપતાં પહેલાં આપણને પુછે તો ખરા?" સત્યાસત્યને જીણતાં શેઠાણી બોલી ઉઠ્યાં.

“અરે ! એ તો મેં રિપોર્ટમાં લખેલું; કારણ કે મારે એ મૂખાંઆનો લાલ લેવો છે. આવતે વર્ષે મારે શહેરસુધારક સમિતીમાં દાખલ થવું છે. તે આમ મને મત મળે અને જે કામ માટે પાંચ હજાર ખર્ચવા પડે તેજ કામ એક હજારમાં જ પતી જશે. સમજીને?” શેઠે પોતાની ઉત્તરતામાં રહેલો “નિસ્વાચ” ! ભાવ પ્રગટ કર્યો.

“અરે સુધ ગયું તમારું શહેરસુધારક મારું નામ આમાં શા માટે મૂક્યું ? મારે અછુતો અને ખાદી સાથે શું લાગેવળગે ? તમને આવી દુષ્ટિ કોણે આપી ?” શેઠાણીએ હૃદયનો ઉભરો ખાલી કર્યો.

“પણ ગાંડી, આટલી બધી શું કરવા ગુસ્સે થાય છે ! આ તો તારા નામથી હોય તો આટલી નાની રકમ પણ મોટી દેખાય. મારા નામથી ન ચાલે. હજારમાં શું ! એમ કહેવાય.” શેઠે આંદો સમજાવી અને શેઠાણી ઠંડાં પડ્યાં.

[૪]

રવિવારના છાપામાં આવેલી જાહેર ખબરે સર્વનું ધ્યાન ખેંચ્યું. એ તીચે પ્રમાણે હતી :

“ગુડબવારીમાં આવેલા “શ્રીમંતો-સ્થાપોત” શ્રી ઠાકોરજી મંદીરના યોગાનમાં “હરિકિર્તન” કે ખીજ જાહેર મેળાવડા કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે. એ દેવળ શ્રીમતી બાઈ સુદરબાઈ મંગળભાઈએ બંધાવેલું છે. તેમાં તેમના પુત્રો શેઠ માધવજીભાઈ કે શેઠ મકનજીભાઈને લાગતું વળગતું નથી.”

આ જાહેર ખબરથી અછુતોધ્ધારક સમિતીના સભ્યોમાં મોટો ખળભળાટ મચી રહ્યો. સમિતીની તાત્કાલિક સભા મળી અને હરિકિર્તન જગાભાઈને ઘેર કરવાનું રાખ્યું. દીવાળીના ખર્ચ માટે માધવજી શેઠે કહ્યું કે ગઈ સમિતી વખતે મને ઘણું ખર્ચ થયેલું છે; છતાં

ખત્તી મારે ખર્ચે મંગાવ્યો. બાકી હવે મારાથી મારે ઘેર કાંઈ જ બનશે નહીં. સમજાવો સમજી ગયા કે માધવજી શેઠની ઉલખગડી છે. તેમણે રાજનામું આપ્યું, અને તેમને સમિતીમાંથી મૂકત ક્યાં.

[૫]

હરિકિર્તન થયું તેમાં ઘણાએ નામં-કિત સજ્જનો આવ્યા. બરાબર ભજન ભજ્યું હતું તેમાં ભંગ પડ્યો. એક ખાટલો ઉચ્ચકીને ચાર વ્યક્તિ દાખલ થઈ, તેમાં એક જગાભાઈ પણ હતા.

ખાટલામાં લોહીહુલાણ થયેલો ચંદુ હતો. સર્વની ઉત્સુકતા બંધી પડી. પુછ-પરછ કરતાં જણાયું કે ચંદુ મહાર શેઠ માધવજી શેઠે ખુદલા મુકેલા મંદિરમાં હંમેશાં દર્શન કરવા જતો તેને છેટેથી દર્શન કરવાનો હુકમ હતો તે પ્રમાણે તે કરતો હતો. પણ ગઈ કાલે શેઠાણીના હુકમથી એને બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો. છતાં આજે તે ફરીથી ત્યાં ગયો હતો. એટલે મંદીરના યોગાનમાં જ તેને પ્રસાદ “માર” આપવામાં આવ્યો હતો; એટલું જ નહિ પણ લોહીહુલાણ સ્થિતિમાં તેને ખંદાર ફેંકી દેવામાં આવ્યો હતો.

બેગા મલેવ લોકોએ હાહાકાર કર્યો, પાંચુ કિર્તનકાર જરાએ ડગ્યો નહી, એણે તો કોલાહલ શાન્ત થતાં પ્રાર્થના કરી કે “પ્રભુ તું તે મંદિરમાં તો નહી જ હોય ...જે તું ત્યાં હશે તો તારા સર્વથી... દુર્બળ બાળકનું લોહી તારા આંગણમાં ન રેડાય. પ્રભુ ! આ કંગાળ શ્રીમં-તોના મનની દુર્બળતા દેખીને તું ત્યાં તો નહિ બેઠો હશે આ શ્રીમંતો લક્ષ્મી-ની લાલચમાં અને ભોગતુષ્ટાની ભળમાં સર્વને વંદે છે; પણ તારા નામને માટે તને સમદષ્ટિવાળો સિદ્ધ કરવા કંઈ જ કરવા તૈયાર નથી. હે ! પ્રભુ ! એમની આંખો તું ઉઘાડ.” અસ્તુ.

પ્રગતિના—

શ્રીમતી
માયાદેવી
ગંગુલી.

જેઓ અમેરીકન સ્ત્રી
ઓના જીવન વિશેનો
અભ્યાસ કરવા માટે
પ્રયાસ કરી રહ્યા છે.

મીસીસ જોન રોપર્ડ.

અમેરીકામાં તારૂં પીને લગતી સ્ત્રી
સંસ્થાના પ્રમુખ. જેમણે તારૂં પીને
લગતી યોગ્યતા સરકાર સમક્ષ રજુ
કરી છે. હાલ તેઓ રૂશિયા, નોર્વે,
સ્વીડન અને ડેનમાર્કમાં મુલાકાત
તારૂં પી પીને અભ્યાસ કરે છે.

—પંથ પર

શ્રીમંતી સુશીલા ગઢેરામજી.

જેમના લગ્ન સીવીલ મેરેજ રીતી
અનુસાર થયાં છે. શ્રી. પી. ગઢેરા-
મજી નાગપુરના એક મહાત્મા પારસી
વેપારીના પુત્ર છે. ત્યારે શ્રીમંતી
સુશીલા ઇંદોરના એક કુળવાન
બ્રાહ્મણ કુટુંબની ગણા છે.

૨૧૦ મીસીસ માલીની સુખચંદ્ર.

૬૫ બાઈમાં ભારતીય મહિલા પરિષદના પ્રમુખ.

૨૧૦ જીનટી અમ્બલ.

એમ. એ. ડી. એસ. સી. એફ. એન. એસ.
જેઓ ત્રીવેન્દ્રમની મહારાજા કોલેજ
એફ સાયન્સમાં વનસ્પતીશાસ્ત્રના
પ્રોફેસર નીમણાં છે. આ પદ પર
આવનાર ૨૧૦ જીનટી અમ્બલ
પહેલાજ સ્ત્રી છે.

પ્રગતિના—

શ્રીમતી
માયાદેવી
ગંગુલી.

જેઝા અમેરીકન સ્ત્રી
ઓના જીવન વિષેનો
અભ્યાસ કરવા માટે
પ્રયાસ કરી રહ્યા છે.

મીસીસ જોન રોપર્ડ.

અમેરીકામાં શરૂઆતીને લગતી સ્ત્રી
સંસ્થાના પ્રમુખ. જેણે શરૂઆતીને
લગતી યોજના સરકાર સમક્ષ રજુ
કરી છે. હાલ તેઓ રૂઝીવા, નોર્થ
સીડન અને રેનમાર્કમાં થયેલી
શરૂઆતી પીઠે અભ્યાસ કરે છે.

ખોરાક અદળક પાકે છે. પણ સ્ત્રીઓને 'પણ ખોરાકની કેટલીક વસ્તુઓને અડકવાની સાફ મનાઇ હોય છે. આમ છતાં પણ જો કોઇ સ્ત્રી સમાજે સ્થાપેલી આ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો 'પતિદેવ' માત્ર એક જ તીર વડે સ્ત્રીના શરીરને રક્ષા બનાવી દે છે.

૮૧ સ્માનીયામાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કંઈક અશી સારી છે. અહીં પુરોહો સ્ત્રીઓ તરફ સારી લાવના દર્શાવે છે; તીરક્રમકું લઈને પુરુષ કાંગારુઓને શિકાર શોધે છે. આ શિકારની સફળતા પર લગ્નનો ધણો ખરો આધાર રહે છે.

પણ 'લાલ હિંદીઓ' પતિદેવો તરીકે સૌથી ખરાબ હોય છે. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે શુભામ હોય તેના કરતાં પણ વધુ ખરાબ વર્તણૂક ચલાવે છે. તેઓ પોતાની પતિને ઘરે ત્યારે મારી નાંખી શકે છે. પણ આ જાતિમાં શીકારીઓ સીવાય અન્ય લાલ હિંદી જાતિમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સામાન્યપણે સારી છે.

આ મ ત્યારે સ્ત્રીઓ તરફ જંગલી વર્તવાના પ્રસંગો મળે છે ત્યારે બીજા બાજુ એવી પણ કેટલીક જાતિઓ દીસે છે કે જેઓમાં સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓને નકામો, રખડુ અને લામટા તરીકે જ ગણે છે. કેટલાક હિંદી સ્થાના વિભાગમાં સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓને ટોપલામાં મૂકીને લઈ જાય છે.

સ્ત્રીઓનાં હરણુ

જ્યા રે જાતિના કુડાળામ સ્ત્રીઓ માટે લાલ્લાંઓ ઉછળવા માંડ્યા, ત્યારે કોઇ વૃદ્ધોએ માર્ગ સુચ્યો કે પ્રત્યેક બહાર અને હિંમતવાન યુવાને તો અન્ય જાતિમાંથી જ સ્ત્રીઓનું હરણુ કરી

લાવવું જોઈએ. આ સુચના ધણા જણને પસંદ પડી 'અને સ્ત્રીઓનું' હરણુ શરૂ થયું. ગામના કુવા ઉપર પાણી ભરતી બાજાને ઉઠાવી લાવવામાં આવતી. પણ તે પહેલા પુરુષને પોતાના લાલ્લાનો ચમકારો દેખાડવો પડતો.

અત્યારે ટાસ્માનીયામાં, પપુઆનમાં, ફ્યુજિઆનમાં અને લાપા જાતિઓમાં સ્ત્રીઓનાં હરણુ કરવાની પ્રથા ચાલુ છે. આ બહારૂં ઘોડા ઉપર સ્વારી કરીને કન્યાને ઉઠાવી જાય છે. જો કે આમ કરીને પતિને મેળવવામાં જીવનનું જોખમ સમાયેલું છે છતાં દરેક વર્ગે સેંકડો યુવાનો પોતાની 'સહચારીણી'ને શોધવાને માટે જીવન સાથે પણ શરત ખેલે છે.

લગ્ન

લગ્ન પહેલાં પર તેમજ કન્યાને કેટલીક આકરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. વરને 'લાલક' છે એમ સાબીત કરવાને કેટલાંય શારીરિક કપડો સહન કરવા પડે છે. આંધ્રમાનીઝ યુવકને લગ્ન પહેલાં મધ, કાચખાનું માંસ કે કુકરની ચરબી ખાવાની મનાઇ કરવામાં આવે છે. 'કેટલાકને દિવસો સુધી જંગલમાં છુપાઈ રહેવું' પડે છે. ત્યારે કેટલીક જગ્યાએ તેમને જગતા જ ઉભા રહેવું પડે છે. વરના જાતને ઉઘવું એક પણ ઝોકું ન આવી જાય તેટલા માટે ખાસ તજવીજ રાખવામાં આવે છે.

કન્યાને પણ આ જ પ્રકારની કેટલીય મુશીબતોમાંથી પસાર થવું પડે છે. યીમુશીયાન હિંદીઓમાં તો કન્યાને ૬ માસ સુધી જંગલમાં છુપાઈ રહેવું પડે છે. એટલું જ નહીં પણ માત્ર લગ્ન સમયે જ તે જંગલમાંથી બહાર આવે છે. તેમ છતાં

ત્યારે સર્વની સમક્ષ તે ખૂબ નાચી
ખતાવે છે ત્યારે જ લગ્નવીધી આગળ
ચાલે છે.

સંતાન જાતિમાં એવી પ્રથા છે કે
વર દંમેશાં કન્યા મેળવવા માટે જન્મ-
રમાં જાય, અને જન્મરમાં આવેલી આજ્ઞાની
પીટ થાયડે, આ પરથી એમ સમજાય
છે કે તેણે આ આજ્ઞાને પોતાની પતિનિ
તરીકે પસંદ કરી છે. પણ એમ ક્યાં ખટી
તે તરત જ દોટ મૂકીને પોતાના ઘર તરફ
પ્રસ્થાન કરે છે. કારણ કે જો કન્યાના
સર્ગાઓના હાથમાં તે આવી પડે તો તેઓ
તેને સારી ઘેડે પીટે પણ ખરા.

મેક્સિકોમાં કન્યાને પ્રણય કરવો પડે-
છે. આ જંગલના યુવાન અને યુવતી
વારંવાર ઉત્સવમાં મળે છે. આ વખતે
છુટથી વહેંચાતો દારૂ પીને યુવતી પોતાના
પસંદ કરેલા યુવાન સમક્ષ નાચે છે અને
તેને પસંદગી પામવા પ્રયત્ન કરે છે.
પછી તે થોડા કાંકરા યુવાન નરફ દેંકે
છે. જો યુવન આ કાંકરા પાછા દેંકે
તો એમ સમજાય છે કે તેણે યુવતીને
પતિનિ તરીકે સ્વિકારવાનો નિર્ણય કર્યો
છે. જો કાંકરા પાછા ન દેંકે તો યુવતી
સમજી જાય છે કે તે તેને નાપસંદ પડી છે.

કન્યાની કિંમત

કુદરતે જંગલી જાતિઓમાં કન્યાને
માટે સારી કિંમત આપવી પડે છે.
આમ મધ્ય યુગરોમાં વસતી બીડ પ્રજામાં
પ્રત્યેક કન્યા મેળવતાં વરના સર્ગાવહા-
લાંઓને લગભગ એા રૂપીયાનો ખર્ચ
થાય છે. ઉત્તર અમેરિકાની ક્વાકીવૂડ
જાતિમાં લગભગ એા જેટલા ખાત્રજા
કન્યાની કિંમત તરીકે આપવા પડે છે.

લીબીરીયામાં અત્યારે કન્યાના ભાવ દ
પીતેજની કીટલી, ૧૫ કારતુસો અને પાંચ
કપડાંના કટકા છે. ઉત્તર વરછનીયામાં
અત્યારે ૧૫૦ પાઉંડ 'તે'બાકુ' આપીને
સ્ત્રીના શરીરને ખરીદવાની પ્રથા છે.

ઝાંઝારૂંદીયામાં પણ વરને ખિચારાને
નિર્ણયવતું પડે છે. અહીં પણ તેને કન્યાને
માટે આકરી કિંમત આપવી પડે છે.
કન્યાને અતિ ખર્ચાળ પૈસાક આપવા
પડે છે; ન્યુગીએનામાં કન્યાને આભુપણો
ઝોરાદવાં પડે છે, આમ કન્યાને માટે
કિંમત આપવાની પ્રથા જંગલી જાતિ-
ઓમાં સામાન્ય હોય છે.

લગ્નપદ્ધતિઓ.

લી લગ્નતિમાં પાધરીનો એક છેડો
કન્યાના કુડતા સાથે આંધીને વર-
કન્યા સાત વાર અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરે છે
ત્યારે કેટલીક જાતિઓમાં વરકન્યા પ્રથમ
આડને પરણાવવામાં આવે છે. ત્યારે
રોજૂત જાતિમાં કન્યાને વરની તકવાર
સાથે પરણાવવામાં આવે છે. મહાત્મી વર-
કન્યાઓ પોતાના મિત્રોની કાંધ ઉપર બેસી
પાણી ઉછાળતા ઘેર આવે છે. કેરોલાઇના
રાપુમાં કન્યા ઘરમાં આવતાં સાસુ તેના
માથામાં તેલ નાખે છે અને વાળ સમા
કરે છે. ટોડા જાતિમાં કન્યાના માથાને
વર પોતાના પગથી સ્પર્શ કરે છે.

જંગલી પ્રજાના લોકગીતોમાં પણ પ્રેમ
અને પ્રણયનાં કાવ્યો ખૂબ દેખાય છે.
વરકન્યાના મધુર ગીતન ઉપર આ જંગલી
પ્રજાઓએ કવિતાઓ રચી છે અને આ
પ્રમાણે વિવિધતાથી તેઓ પોતાનું જીવન
પુરું કરે છે.

'Romance of the Savage
Life' માંથી.

જાનનો મુડીવાર સવળે સ્થળે સરખો છે. સંડનમાં બાઈ
 વડી ભરવા માટે આ એકાર કુટુંબને પ્રાપ્તિ પોલીસની
 મદદથી પરબાર કુટુંબને આઈ મુજા પામી વૂડી પડી
 હતી. આમાં ક્યો દિનમાં નો સાવ સામાન્ય છે.

મુડીવાદનો જીવનદીપ જેમ જેમ ખુલ્લો નીકળે છે તેમ

તેમ આ પ્રખર આર્થિક સંસ્થાના પ્રાણ ટકાવવા માટે ધર્મ-પછાડાઓ વધતા નીકળે છે. તુટી જતી ચેનનાને ટકાવી રાખવા માટે મુડીવાદના સંચાલકો આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યા છે. ઇટાલીનો મુસોલીની, ઇંગ્લેન્ડનો મોસ્લે અને જર્મનીનો ફોરેસ્ટર અત્યારે મુડીવાદની અંતિમ આશા છે. ફ્રેંચીઝમ એ તેનો છેલ્લો પ્રયત્ન છે. વિચારક્ષેત્રમાં મુડીવાદનું આ અંતિમ આવિષ્કરણ (Projection) છે.

પૃથ્વી ફ્રેંચીઝમની ફીલ્ડસુફીના આંતરિક વિરોધો હવે સપાટી પર આવતા નીકળે છે. ફ્રેંચીઝમે આદેશોથી રાષ્ટ્રિયતાએ સામાન્યવાદી ફીલ્ડસુફીને જન્મ આપ્યો છે. અત્યારનું ઇટાલી દ્વીપોલીને વશ કરવા માટે તલસે છે-ફ્રાંસના ફળદ્રુપ પ્રાંતો માંગે છે, જર્મની વધુ શસ્ત્રો વસાવવાની અભિલાષા બહાર કરે છે-એક શબ્દમાં યુધ્ધ, આક્રમણ અને સંહાર તરફ ફ્રેંચીઝમો જઈ રહ્યા છે.

આથી જ અંતિમ દાણ આખરે આવી પહોંચી છે. મુડીવાદનો છેલ્લો પાસો પૃથ્વી નિષ્કુળ નિવડ્યો છે. ફ્રેંચીઝમનો માર્ગ શિક્ષિત માનવસંસ્થા સાથે સંકળીત થઈ શકે તેમ નથી લઈ શકી સરમુખત્યારીનો ઉપાય આર્થિક સંકટાભણના કાળમાં નથી શકે તેમ નથી. આથી જ મુડીવાદનું નિશ્ચિત પતન સવારના યં સમુ અનિવાર્ય છે. આ પતનને જલ્દી લાવવું એ આપણું કામ છે. જેઓ નવી સંસ્કૃતિના પ્રજ્વલે છે, જેઓ સ્વાતંત્ર્યના પ્રખર પૂજારી છે તેઓની અત્યારના સંસ્કૃતિના ધ્વંસમાં સીધી સહાય આપવાની એક માત્ર દ્રશ્ય છે.

ચાટીસ્ટોની ચળવળ

ઈંગ્લાંડના ઇતિહાસનાં પાનાંઓ પાછાં ફેરવાય છે. કાળની કિતાબના ભુલાયેલાં પ્રકરણો ફરી વંચાય છે. જગત આજે પ્રવૃત્તિની ધમાધમમાં આ આંદોલનો વિસરી ગયું છે. શાળાના અભ્યાસક્રમમાં આ આંદોલનોના ઇતિહાસ ઉપર કોઈ શબ્દ પણ ઉચ્ચારતું નથી. છતાં ઇંગ્લાંડના વર્તમાન રાજકારણનાં સર્જનમાં, તેમજ કામદારવર્ગના તત્વજ્ઞાનની ભૂમિકા ઉપભવવામાં આ ચળવળે અતિ અગત્યનો હિસ્સો આપ્યો છે.

સો વર્ષ પાછા ચાલે અને ઇંગ્લાંડની દશા ઉપર એક નજર નાંખો. ૧૮૩૨ માં મધ્યમવર્ગે પાર્લામેન્ટમાં મતાધિકાર સંપાદ્યો હતો. પણ ઇંગ્લાંડના કેટલાય કામદારો તો હવતા શેકાઈ રહ્યા હતા. યંત્રવાદે પગલાં પાડ્યાં હતાં. ચૌદ ચૌદ કલાક સુધી યંત્રો ચાલતાં. છ વર્ષના બાલકને પણ કામ સોંપવામાં આવતું. સ્ત્રીઓ દશ દશ કલાક કામ કરતી. બાલુના પેટાળમાં સ્ત્રીઓને મોકલવામાં આવતી. ન્હાનાં ન્હાનાં બાલકોને પણ એવા જ પ્રકારનું કંઈક કામ સોંપાતું.

કારીગર વર્ગને પરસ્પર પાંસળા ગણવાનો સમય આવી ગયો હતો. શહેરના કારખાનામાં સીતમ અસહ્ય હતા, ગામડામાં રોજ મળવી મુશ્કેલ હતી. પરિણામે કેટલાય ભૂખથી મરી ગયા. કેટલાકોએ વિરોધ કર્યો. પણ તેનો સ્વર તેમના ગળામાં જ સમાઈ ગયો. કામદારોનું રક્ત મુસવાને માટે કારખાનામાં ઠીક ઠીક ચોળનાઓ હતી. દિવસના બાર કલાકનું કામ તો સામાન્ય હતું.

છ વર્ષના બાળમજૂરો તો સાવ સામાન્ય હતાં. મીલની આસપાસ બંધાયેલી ગંધાતી ચાલીઓમાં આ કામદારોને વસવું પડતું. એટલું જ નહીં પણ ફેક્ટરી એક્ટ એવું કંઈ ન હતું. કારખાનાના કામ કરવાના કલાક ૧૨ કલાક થઈ ગયા હતા, અસહ્ય કામદારોને રહેવાને માટે, નહાવાને માટે કે ખાવાને માટે કોઈ પણ પ્રકારની સગવડ ન હતી. બ્રિટિશ કામદારનું હવન ખરેખર અતિ અસહ્ય બની ગયું હતું. એમને વસવાના ઘરો આપણા કરતાં પણ અતિ ખરાબ હતાં. બાલુમાં જે સ્ત્રીઓ અંકુરમાતથી મરી જાય તેમના શબ ઉપર

જ્યુરી ભરવાની પ્રયાસ પણ ન હતી. આવા અકસ્મ સંતપમાં આ સમુદાય પીડાઈ રહ્યો હતો. *

[૨]

પ્રેસ હરીને ૧૮૩૪ માં 'પુઅર લો' પસાર થયા પછી કામદારોની સ્થિતિ અસહ્ય બની ગઈ. આ કાયદા નીચે પ્રત્યેક રૂબડના માણસને પુઅર હાઉસમાં જવાની ફરજ પાડવામાં આવતી. આ રથજોમાં દિનભર કામ કરાવવામાં આવતું. છતાં બાંહેધર પેટપુરતું અન્ન આપવામાં આવતું. પણ યંત્રવાદના આગમનથી

* આપણા પ્રદેશમાં પણ અત્યારે એવી જ સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. અમદાવાદ, કલોલ, નડીયાદ, મુળાઇ, અને જામશેદપુર જેવા રથજોમાં કામદારોનાં જીવન ઉપર તદ્દમો જરા નગર નાંખશે તો પણ તદ્દમો નેષ શકશે કે તેઓ અત્યારે અસહ્ય સ્થિતિમાં જીવે છે. તેમની જાતો અને બાકડો મીસમાં સારો દિવસ શ્રમ કરવા છતાં કંઠાક મંજુરી મેળવે છે.

મજૂર ચળવળનો મળ ઉત્પાદક.
મીંડ જોન વાઇકસ.

ગરીબ બનેલા બિચારા કામદારોનો આ સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય જ ન હતો. કાંતો પુઅર હાઉસ કે અને કાંતો ફેક્ટરી, અને આથી જ પરોક્ષ રીતે જીવે વશ થઈને બેકુ-તોને કામદાર બનવું પડતું.

પણ હુઝારના દિવસ પણ પોકાર પડે છે. આખરે આમલગતો અવાજ પ્રબળ બનવા લાગ્યો. ૧૮૩૭ માં ઉદામ સભાઓ રચવાવા લાગી. મંડળો રચવાવાં લાગ્યાં. અને લંડન કામદાર મંડળે પોતાની માગ-જીઓને રાજકીય સ્વરૂપ આપ્યું.

૧૮૩૭ તું આ વર્ષ હતું. સમગ્ર દેશ-ભરમાં ઉદામ વિચારકાની સભાઓ રચી રચી ભરાતી હતી. આખરે આ સર્વ આંદોલનોએ નિશ્ચિત રાજકીય ચળવળનું સ્વરૂપ લીધું. લંડનના શ્રમજીવીઓના સંગઠને નક્કર રાજકીય હક્ક માટે હાકલ પાડી. દિગ્ગતમાં સંભળાય એવા સ્વરથી તેમણે જાહેર કયું કે! -

‘અધિકૃતગત મતાધિકાર.

સરખા પ્રતિનિધિઓ ધરાવતાં પરગણાં.

બેસ્ટથી મત આપવાની પદ્ધતિ.

પાસાંમેંટના સમયોને વાપિંક વેતન.

મિશ્રિત મતાધિકારનો ત્યાગ.

વાપિંક પાસાંમેંટ.’

આ માંગણીઓની નામાવલીને તેઓ ચાર્ટર. Charter કહે છે. અને આ માંગણીઓ મેળવવાને જે પ્રયત્ન આંદોલનો ઉભા થયાં તેને ઇતિહાસ ચાર્ટર આંદોલન તરીકે ઓળખે છે.

દ્વિજીવારમાં ચાટ૨ ચળવળ ઇંગ્લાંડના ગામડે ગામડે ફરી વળી. દાવાનળની ગતિથી ચાટ૨ના આંદોલનો વ્યાપક બનવા લાગ્યાં. ફરજિયાત ઓ'કોનર, જે. આર. સ્ટેફન્સ અને રીચાર્ડ ઓસ્ટવેરે ચાટ૨નો સંદેશ શહેરે શહેર પહોંચાડ્યો. સારો દિવસ શ્રમથી શોષાતા શરીરોએ ચાટ૨ ચળવળમાં તેમની મુક્તિ જોઈ. આમ-વર્ગને આઝાદીના લણકાર થવા લાગ્યા. લોકહક્કની આ લડાઈએ ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. વેલ્સ, ચેકશાયર અને લીવરપૂલના કામદારોએ ચાટ૨ના ઝંડાને ફરકાવ્યો. લોકચુસ્સો પળવારમાં પ્રચંડ બન્યો. લંડનની સરકાર પણ આ આંદોલનોથી ચરચરી ગઈ.

લેવેલ, કોનર અને ઐટવુડ ચાટ૨ ચળવળના પ્રણેતા હતા. તેઓએ ચાટ૨ને પાર્લામેન્ટ આગળ રજુ કરીને હક્કો મેળવવાની યોજના કરી હતી. કદાચ પાર્લામેન્ટ આમવર્ગની આ નમ્ર અપીલ ના કણુએ તો સામાન્ય હડતાલ પાડવાની ધમકી પણ ઐટવુડે આપી હતી. અને સામાન્ય હડતાલ પણ જો ન સફળ થાય તો 'ચુલ્લો-બગવો' (Insurrection) યોજારવાના સ્વપ્ન કેટલાક ચાટ૨ો એવના હતા. આ તેમની યોજના હતી. ઉગ્રતા ઉદ્યોગપતિઓ સામે ઇંગ્લાંડના કામદાર વર્ગનો આ પહેલો સંગ્રામ હતો. મુઠી-વાદના દુર્ગ ઉપર શ્રમજીવીઓ આ પહેલું આક્રમણ હવું.

રોમટ ઓવેન. મજૂર પ્રવૃત્તિના ખીજે તાલવેતા. જેમના વિચારોએ મજૂર ચળવળ ઉપર અસર કરી છે.

૧૮૩૮-૧૮૩૯ એ ચાટ૨ ચળવળનો વર્ષો હતાં. ૧૮૩૯ માં ચાટ૨ોનું પહેલું કન્વેન્શન લંડનમાં મળ્યું. ફ્રેજુઆરીની ૨૯ મી તારીખે લંડનના એક વિભાગમાં સમગ્ર દેશના સેંકડો પ્રતિનિધિઓએ ચાટ૨ મેળવવા માટે પ્રચંડ યોજાર કર્યો. પણ આ ચાટ૨ોએ વ્યવસ્થિત સંઘબળ જોડું કંઈ જ જમાવ્યું ન હતું. તેની પછ-વાડે મજૂર મંડળો ન હતાં કે ન હત વ્યવસ્થિત જોડત મંડળો. ચાટ૨ ચળ-વળ ઉભી થઈ, થોડો શોરબકાર કર્યો; પણ સંઘબળ અને વ્યવસ્થા વગર તેમનો શોરબકાર ધીમે ધીમે ઘટવા લાગ્યો. હિસાહના સાગરમાં ઓટ આવવા લાગી.

આખરે ૧૫ લાખ માણસોએ સહી કરેલું વિનંતીપત્રક પાર્લામેન્ટને સોંપાયું. જીલાઈમાં પાર્લામેન્ટે આ લોકહક્ક આપવા ના પાડી. અને આંદોલનોના પ્રણેતાઓએ સામાન્ય હડતાળ જાહેર કરવા માટે દિવસ મુકરર કર્યો.

પણ આ જાહેરાત પછી માત્ર ૬૨૪ દિવસમાં ચાટ૨ ચળવળે સામાન્ય હડ-તાલના આદેશ પાછા ખેંચી લીધા. તેઓ જોઈ શકતા હતા કે ચળવળના જોમમાં સંગઠન કરવાનું સાવ વિચરી

ગયા હતા. માંગણીઓ પછવાડે રાજ-
કીય બળ ઉભું કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ
નિવડ્યા હતા. આથી સામાન્ય હડતાલ
પડે તેવો સંભવ અતિ અદ્ય હતા, પડે
તો પણ ક્યાં મુઠ્ઠી કામદારો ટકી શકે તે
માટે તેમને વસવસો હતો. આમ ચારી-
સ્ટોનો પહેલો પ્રયત્ન પરાજયમાં
પરિણમ્યો.

[૫]

પણ આમ બંધારણીય માર્ગે નિરાશા
મળતાં ચારીસ્ટોમાંના કેટલાકે બળવાનો
માર્ગ લેવા માટે
આગળ વધ્યા. થોડું
શાયર, અને વેલ્સ-
માં ચાર્ટરિંગ્સે લશ્ક-
રી ડ્રીલ કરવા માંડી.
ચારીસ્ટોએ હવે સે-
ન્યની તાલીમ લેવી
શરૂ કરી. આ તા-
લીમ લેવા તેઓએ
આગળ વધવા માં-
ડ્યું. પણ સરકાર-
ના સૈન્ય બળ સામે
તેઓથી ટકી શકાય
તેમ હતું જ નહિ.
કેટલાક કપાઈ ગયા.
કેટલાય મરાયા.

ફ્રેન્ચ વગેરે આગેવાનોને દેશપાર કર-
વામાં આવ્યા. ઓ'કોનોર, લેવેટ, એમટ
વગેરેને જેલમાં ધકેલવામાં આવ્યા. ખૂન-
ખાર ઝપાઝપીમાં ચારીસ્ટોની કાળી
હત્તેઆમ કરી બ્રિટિશ ઉદ્યોગપતિઓએ
કામદારોના પ્રથમ હુમલાનો સફળતાથી
સામનો કર્યો. ચારીસ્ટ વર્ગવર્ગના અનુ-
યાયીઓના પરાજય સાથે અને નેતા-

ઓના જેલનિવાસ સાથે ૧૮૩૯માં વર્ષ
પુરું થયું.

[૬]

૧૮૪૨ માં પકડાયેલા નેતાઓ પાછા
આવ્યા પણ બંધારણીય લડતવાળા વચ્ચે
અને વિપ્લવી લડતવાળાઓ વચ્ચે સંધાન
શક્ય ન હતું. લેવેટ અને ઓ'ક્ષીઆન
હવે એમ માનતા હતા કે મધ્યમવર્ગ
સાથે સહકાર કરીને પણ મતાધિકાર
મેળવવા માટે લડત ચલાવવી.
પણ થોડુંશાયરના ઓ'કોનોરે આકરો
વિરોધ કર્યો. 'જે વર્ગે આપણને

એકવાર છેતર્યા તે
વર્ગની સાથે સહ-
કાર કરવો નકામો
છે' કોનોરનું આ
કથન હતું. અને
કંઈક અંશે તેમાં
સત્ય પણ સમા-
યેલું હતું.

ઓ' કોનોર
હુમેશાં બળની વાત
કરતો. પણ વાપરતાં
અચકાતો. ફરીથી
પાર્લામેન્ટને અરજી
કરવાની વાત ઉપા-
ડવામાં આવી. આવી
એક અરજીની શરૂ-

આત થઈ. આ વખતે લગભગ ૨૫ લાખ
ઈંગ્લેંડ નિવાસીઓએ આ ચાર્ટર પત્ર પર
પોતાની સહીઓ આપી હતી. ઈંગ્લેંડના
પાર્લામેન્ટના મતદારોની સંખ્યા કરતાં
આ સંખ્યાબળ વિશાળ હતું.

ચાર્ટર ચળવળ પછવાડે આ સમયે
કામદાર વર્ગનું સારું બળ હતું. પાર્લા-
મેન્ટે આ વખતે પણ અરજ નાગવું

લોકનેતા ઓ'કોનોર.

કરી. તે સમયે તો ચાટીંગ્ટોના ઘોડાં ટોળાં લંડનમાં ભેગાં થયાં હતાં. પણ આખરે વિક્ટોરીયામાં આ અરજીનો લાંબો લીક્ષિકા પાલમિન્ટમાં પહોંચાડવામાં આવ્યો.

પણ મધ્યમવર્ગના પ્રતિનિધિઓથી ભરચક ભરેલી પાલમિન્ટે લોકહલ્લની આ બીજી વિનંતી પણ નાકચુલી. ત્યાર પછી તો લોકચુસ્સો ઠીક ઠીક પ્રગટ્યો. પ્રાંતે પ્રાંતે સામાન્ય હડતાલની પડઘમ વાગવા માંડી. થોડુંશાયરના કેટલાક ગામડાઓમાં હડતાલ ખરેખર જાહેર થઇ.

આમ જ્યારે ચાટીંગ્ટો આગળ વધતો હતા ત્યારે ઓ'કોનોરનો ચેતાનામાં આત્મવિશ્વાસ ઓસરી ગયો. તેણે જાહેર કબુલ કે સામાન્ય હડતાલનો ક્રમ તો કાવતરું છે.

ત્યાર પછી સામાન્ય હડતાલ તૂટી કુધાથી પીડાતા કામદારોએ પાછાં પગલાં વાળ્યાં. કારખાનાની ચીમનીમાંથી ધુમાડો પાછો દેખાવા લાગ્યો. અને સરકારે પણ પ્રત્યેક ચળવળખોરની ધરપકડ કરીને ચાટીંગ્ટો અંદાજનો પર અસરકારક બા કયો.

આ કાણુ પછી ચાટીંગ્ટો ચળવળનો આખરી અંતમ આવવો શરૂ થયો. ત્યાર પછી ઓ'કોનોરે ચાટીંગ્ટો કોલોની સ્થાપી. નોટીંગહામમાંથી ૧૮૪૭ માં ઓ'કોનોરનીલે પાલમિન્ટમાં ચૂંટાયો.

૧૮૪૮ માં ફ્રેંચ વિપ્લવ થયો. આ વિપ્લવે કામદારોમાં પાછો ઉત્સાહ આણ્યો. કામદારો પાછા હભા થયા. ઓ'કોનોર પણ ખુબ તાનમાં આવી ગયો. તેણે પ્રજાસત્તાકનો કાર્યક્રમ ધરી કહાડ્યો. અને પોતે જ પ્રમુખ છે એમ મનાવવા લાગ્યો. આ બખતે એક બીજી અરજી તૈયાર કર-

વામાં આવી. પણ તેનો પણ પહેલી અરજીઓના જેવો જ અંતમ આવ્યો. લંડન પોલીસે ચાટીંગ્ટોનું સરઘસ વિખેરી નાંખ્યું. અને ત્યાર પછી ચાટીંગ્ટો ચળવળ હંમેશને માટે તુટી પડી. આ મહાન પ્રયત્ન પછી ચાટીંગ્ટોનું સરઘસ નિષ્ફળું હોય તો ઓ'કોનોરના મૃત્યુ પ્રસંગે તેની સ્મશાનધાનામાં નિકળ્યું હતું. તેના મરણ સાથે ચાટીંગ્ટો વિદાય થયું.

[૪]

પણ ચાટીંગ્ટોસ ચળવળના પતનને સમજવા માટે બીજા પણ કેટલાંક કારણો હતાં. ૧૨ વર્ષમાં કારીગર વર્ગ પણ લગભગ નષ્ટપ્રાય થઇ ગયો હતો. ઘણા ઓસ્ટ્રેલીયા અને કેનેડા વસવા ચાલી ગયા હતા. મરીન ઉત્પાદનથી વસ્તુઓ સસ્તી બની. એટલે મજૂરોને પણ વધુ સગવડ મળતી ગઇ તેમજ તેમની સ્થિતિ પણ સુધરતી ચાલી. આથી જ ચાટીંગ્ટો ચળવળનું પીઠબળ તુટી ગયું.

તેમજ ચાટીંગ્ટો ચળવળના જોર પર પાલમિન્ટે પણ ફેક્ટરી એક્ટ, માઇન્સ એક્ટ વગેરે ધારાઓ પસાર કર્યાં હતાં. એટલું જ નહીં પણ સંજોગો બદલાતાં, તેમજ દેશવરનો વહેપાર વધતાં શ્રદ્ધિશ માલદારો વધુ રોજી આપવાને શક્તિમાન થયા હતા.

ચાટીંગ્ટો ચળવળના પતનની આ ભૂમિકા છે. પણ આઝાદીના ઇતિહાસમાં આ ચળવળનું સાચું સ્થાન છે. જે વર્ગ એમ માને છે કે ઇંગ્લાંડમાં હંમેશાં અધારણીય પ્રગતિ થઇ છે તે વર્ગ ચાટીંગ્ટો ચળવળને વિસરી ન જાય એ જ અમત્યનું છે.

ઓડી'ન-સોને કાયદાનું સ્વરૂપ અપાયા પછી પ્રશ્ન પુછાય છે—

હવે શું?

જે મજેમ ઓડી'ન-સની અવધ

પુરી થવા આવી તેમ તેમ આ આકરા દમનના આયુધોને કેમ કરીને કાયમી બનાવવાં તે એક પ્રશ્ન સીમલાના સરકારતંત્રને કંઈક મુંઝવી રહ્યો હતો. આખરે વડીધારાસભા સમક્ષ ધારાના સ્વરૂપમાં આ ઓડી'ન-સોને મળીને તેઓએ બંધાર-ણીય ભાગ લીધો છે. એટલા પુરતું સરકારનું પગલું અભિનંદનને પાત્ર છે. પણ અમારી ખાતરી છે કે જે વડીધારાસભામાં પ્રજાપક્ષના સભ્યોની વધુમતી હોત તો સરકારે ઓડી'ન-સને ધારાનું સ્વરૂપ આપવાને બદલે નવો ઓડી'ન-સ જરૂર જ પ્રસિદ્ધ કર્યો હોત. જે સરકાર પ્રામાણિકપણે બંધાર-ણીય ભાગ અનુસરવા ઇચ્છતી હોત તો ગયા વનવારી અને લુન વચ્ચે વડીધારાસભાની એક એક મળી જ હતી. પણ સરકારતંત્રને તેમ કરવાની રજૂદા જ ન હતી.

અત્યારની વડીધારાસભામાં સરકારને હાથ હા કરે એવા સભ્યોની સારી વધુમતી હોવાથી જ સરકારે ઓડી'ન-સોને

મહાસભાની ચળવળ લગભગ નબટ થયા છતાં પણ આકરા ઓડી'ન-સો કાયમ રહ્યા છે. સરકારે તેમાં ત્રણ વર્ષનું આયુષ્ય બક્ષ્યું છે. એટલેજ હવે નવી પરિસ્થિતિમાં નવો ભાગ કહાડવાની જરૂર છે. ગાંધીજીની મલાહને અનુસરીને સેંકડોએ સહન કર્યું છે પણ તેનું કંઈજ માતબર પરિણામ નથી આવ્યું. આથી જ મહાત્માજીની વિચારસરણીને દુર કરીને હવે કંઈક નક્કર રાજકીય પ્રોગ્રામ ઉલો કરવા માટે લેખક સુચના કરે છે.

—તંત્રી—

કાયદાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે. અત્યારે તો આ અખતરો સફળ થયો છે અને સરકારે આવતા ત્રણ વર્ષ માટે તો આકરી સત્તાઓ પોતાના હાથમાં રાખી છે. આ સત્તાઓને આધારે સરકારતંત્ર જે કોઈ બ્યક્તિને 'જેમકારક' ગણે તે બ્યક્તિને કોઈ પણ પ્રકારનું કામચલાવ્યા સિવાય બે માત્ર મુખી કારાગૃહમાં ધકેલી શકે છે. પોલીસતંત્રના હાથમાંજ બ્યક્તિને પીડવાની કે મૃત કરવાની આખરી સત્તા

કાયદાની સીમામાં રહીને જનતાનું સંગઠન કરવાની શરૂઆત કરે.

સોંપાઈ છે. ઝોડી'ન-સના અમલનો આપણને નીક નીક અનુભવ છે. પ્રભ-માંથી ફેટાયા ઝોડી'ન-સ નીચે ધરા-ગૃહમાં નહ આપ્યા છે. શ્રીયુત જુલાલાઈ દેશાઈ, ડો. હવરાજ મહેતા, અને એવા ફેટલાય પ્રતિષ્ઠિત મનાતા માનવો પર પણ ઝોડી'ન-સની આકરી તડવાર ઉતરી છે. આવા એકધારા આકરા મનસ્વી અમલને દરે કાયદાનું સ્વરૂપ સાંપડ્યું છે. એટલે જ પક્ષ અતિ ગંભીર અને નાજુક બન્યો છે.

[૨]

નીઆંતું પ્રત્યેક સરકારતંત્ર હું પોતાના સંરક્ષણ માટે આખરી ઉપાયો લે છે. તેઓ તેમની સત્તા સામે ચંદ્ર પુકારનારને ગળાથી વિંધી નાંખે છે. આરતી જુસ્મ કથાઓ અને મુસોક્કીનીની સાંપ્રત શાસનપદ્ધતિ એ તો આ કાળની વસ્તુઓ છે. એથી જ સરકાર સામે આંતે-

લોડ વીલી'ગન જેમના ઝોડી'ન-સો કાયદાનું સ્વરૂપ પામ્યાં છે.

લનો ઉપાડ્યાં અને ઝોડી'ન-સોની આસા ન રાખવી એ અગત્ય છે. સરકારની આ નીતિ સાચ રૂપ છે. કોંગ્રેસના પ્રત્યેક આગેવાનને ઝોડી'ન-સના યાગની સારી માહિતી હતી જ. છતાં પણ તેઓએ ન્યારે ઝોડી'ન-સોની સત્તાને અવગણીને પણ લોહને લાકડા કરી, ત્યારે ઝોડી'ન-સની સત્તાઓ વપરાય એ સાચ દુરંતી છે.

ઝોડી'ન-સોની પરવા કર્યા વગર મેંકડો પુવાયો કરાશુદમાં દરેકે મોંદે ચાલી ગયા છે. મેંકડોએ મોંધીજીની આગાને સન્માનને સવિનયમંગ આદર્યો છે. લાખોએ પોતાના અલગ અલગ રાષ્ટ્ર સેવાને નામે ધર્યાં છે. છતાં લોકસભાને કચરી નાંખવામાં, તેમના ઉત્સાહના જ્વેમને કારી દેવામાં, તેમની શક્તિઓને તોડી નાંખવામાં અને તેમના સંગઠનને મીટાવી દેવામાં ઝોડી'ન-સો સફળ થયા છે એમ તો સ્વી-કારવું જ પડશે. આજે મહાસભાની અળ-વળ મૃતપાયા થાળી છે. સવિનયમંગના આગ્રહનો તો અસ્પષ્ટ થઈ ગયાં છે. ખાર-રોક્ષીમાં 'સરકારી દરબાર' ભરાય છે મોંધીજીના દૂર્ગ સમા મનાતા આ તાત્કાલમાં સરકારે વફાદારોની સભા સાક્ષ્યથી ભરી છે. આટલું અપુરતું હોય તેમ સરકારતંત્રે મુજબની ધારાસભામાં ઝોડી'ન-સ ખીસ લાવીને પસાર કરાવ્યું છે. આગ એક પછી એક અતિ કુશળતાથી અને અજગ દુરેલથી સરકાર સવિનય ભંગના આંદો-લનો ઉપર અસરકારક આક્રમણ કરી રહી છે.

આ આક્રમણના આવેગ નીચે સત્યામ-હની અળવળ સોડ તાલ્લીને મુતી છે. અસહકારનાં આંદોલનો અસ્તવ્યસ્ત બનીને

ઓસરી ગયાં છે અને મહાસલાની ચળવળ આખરી અંતિમ અનુભવી રહી છે.

આ હવન્ત સત્ય છે. આવા વિશાળ અને વ્યવસ્થિત આક્રમણ સામે ક્યાં સુધી ટકી શકાશે એ વિષે પુરતો વિચાર ન કરવામાં કોંગ્રેસે ગંભીર ભૂત્ર જ કરી હતી. કારણ કે સરકારના મનમાંથી સવિનયભંગની ખીક હવે અશ્વય થઇ ગઇ છે. લોકલુસ્સો તુડી જતાં સરકારતંત્ર ભેદ શકે છે કે કોંગ્રેસનું પીટબળ કેટલું અકપ છે! એટલું જ નહીં પણ એમ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાય કે હિંદી આંદોલનોની હવે જરા જેટલી પણ ખીક સરકારને રહી નથી. આના પરોક્ષ પરિણામ તરીકે વર્તુલ પરિપક્વતાના પાઠાધાટમાં તેઓએ કડક વક્ષણ અપત્યાર કરી છે.

[૩]

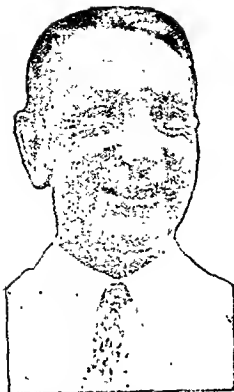
અત્યારે મહાસલાની ચળવળ કેમ નિષ્ફળતા પામી તે સવાત્ર ચર્ચવાનો સમય નથી. અત્યારે તો આ નવા ઓડી'નન્સ સામે શી રીતે કામ લેવું તે જ સવાલ આપણી સમક્ષ ઉભો છે. આ સવાલનો જવાબ આપવાને ખાલે મહાત્માજી અરુપ્રસ્થતા નિવારણમાં લોકશક્તિ વેડશી નાંખવાનું સુચવી રહ્યા છે. પણ જેઓએ રાજકારણનો અભ્યાસ કર્યો છે તેઓને તો આ પ્રકારની ચળવળ જરાયે સંતોષી શકે તેમ નથી. અત્યારે આપણે એવો નક્કર રાજકીય પ્રોગ્રામ ઉભો કરવો જોઈએ કે જેથી કાયદાની સીમામાં રહીને

પણ રાજકીય જાગૃતિ ને રચનાત્મક પરિણામો ઉપજાવી શકાય. આ ક્ષણની આ સૌથી મહોટી જરૂરીઆત છે. અત્યારે કાયદાની સીમામાં રહીને એવી રાજકીય પ્રવૃત્તિ ઉપાડવાની જરૂર છે કે જેથી ઓડી'નન્સો હોવા છતાં પણ આપણે આગળ ગતિ કરી શકીએ. એટલું જ નહીં પણ આપણે એવું રાજકીય બળ ઉભું કરીએ કે જેને ઓડી'નન્સોનું બળ પણ ઉભેડી શકે નહિ.

હિંદી રાજ્યવ્યવસ્થા હિંદીઓને હરતક હોતી જોઈએ એવું જેઓ માને છે તેમણે આ સંબંધી ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ. કારણ કે મહાત્માજીનો માર્ગ 'ધ્વજ પ્રેરીત' હોવા છતાં પણ સફળ તો નથી જ થયો. મહાત્માજીને મળેલા ધ્વજી આદેશ છતાં પણ અત્યારે તો મહાસલાની ચળવળ મરી ગઇ છે. એટલે કોંગ્રેસના પ્રોગ્રામને પાછો સજીવન કરવાની સુચના સાવ નકામી છે. અત્યારના સંજોગોમાં આ અખતરો બહુ ભારે પડ્યો છે. પુરતા

અર ખી. એલ. મીત્ર.
ઓડી'નન્સ ખીલ પસાર કરાવવામાં આ હિંદીએ આગેવાનીભર્યાં લાગ લીધો.

મીઠું હું જોઈએ દમનના
કાચના ઘડવામાં આગળ
પડતો ભાગ લીધો છે.

ધીંજોને વ્યવસ્થીત કરવા માટે કસાય
પ્રયત્ન નથી થયા. આથી જ કાચદારની
સીમામાં રહીને પણ આ વર્ગનું પ્રથમ
હિંદવ્યાપી સંગઠન કરવું અતિ અગ-
ત્યનું છે.

કે ઈ સવાલ કરશે કે શા માટે ? આવા
સંગઠનોથી શી રીતે ત્હમારો
આદર્શ સફળ થશે ? શી રીતે ઓડીન-સો
જનાં પણ ત્હમો કામ કરી શકશે ?
આ સવાલનો જવાબ નીચે પ્રમાણે
આપી શકાય.

લોકજન વગર અને અધુરાં સંગઠનના
બેતાપે મહાસભાની ચળવળ વૂટી પડી છે.
ઉપરાંત મહાસભાના પ્રોગ્રામમાં પણ આવી
રાજકીય પ્રવૃત્તિ જેવું જરા પણ નહીં
હોવાથી આવી ચળવળ નિષ્ફળ નીવડી છે
એ પણ કીકજ થયું છે.

પણ આ સાથે જ હવે જવાબદારી
વિશેષ મ્હોટી થતી છે એટલું જ નહીં
પણ કામ અતિ કઠણ બન્યું છે.
આકરા ઓડીન-સો વચ્ચે આપણે નવી
પદ્ધતિઓથી કામ કરવાનું છે. કાચદારમાં
રહીને કામ કરવાનું હોવાથી હવે નવી દ્રષ્ટિ
ઉપર રાજકીય પ્રવૃત્તિને મુકવી નોંધએ.

[૪]

અત્યારે કાચદારની સીમામાં રહીને
પણ મજુરવર્ગનું આર્થિક સંગઠન થઇ
શકે તેમ છે. ખેડૂતોનું તાલુકાવાર સંગઠન
પણ કરવું શક્ય છે. અત્યાર સુધીમાં
મધ્યમ વર્ગના માનવો માટે તેમજ વિદ્યા-

પ્રથમ તો જે આપણે વિદેશી કાચ
જુલોનાં આર્થિક શોષણને નિર્મૂળ
કરવા માટે ઇચ્છતા હોઈએ તો આપણે
સાચું પીડબળ ઉભું કરવું નોંધએ. આ
પીડબળ ઉભું કરવા માટે હિંદના કરોડો
ગરીબોના સંગઠના સપાહોનો ઉદ્દેશ કરવા
માટે તમારે તત્પર બનવું નોંધએ.

આ પણ ઉપર નોંધ ગયા કે હલ્લુ
પણ કાચદારની સીમામાં રહીને
સારું સંગઠન કરી શકીએ તેમ છીએ.
એટલું જ નહીં પણ આપણું સંગઠન ખૂબ
જરૂરનું છે. અવિધ્યમાં પણ સરકાર
સાથે જ્યારે વ્યવસ્થિત રીતે બાથ
બીડવાની જરૂર ઉપસ્થિત થશે ત્યારે
પણ જનતાનું પીડબળ તો નોંધશે જ.
આથી જ આપણું બળ મેળવવા માટે
પણ આપણે જનતાનું સંગઠન શરૂ
કરી દેવાની એકદમ જરૂર છે.

ઉપરાંત આપણે સ્વરાજ્ય શા માટે સ્થાપવા જોઈએ. આ કામદાર સંઘોએ પોતાનું સંઘનજી જમાવવા માટે થોડો સમય તો રાજકારણથી વેગળા રહી, આર્થિક પ્રશ્ન પર યજ્ઞને એકત્ર કરવું જોઈએ.

આવું સંઘનજી જમાવવા માટે એક રાજકીય પક્ષની જરૂર છે. મહાસલાતો પક્ષ દેશને દોરવાને સાવ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. આથી જ અત્યારે આપણે નવા પ્રોગ્રામ માટે નવા પક્ષની જરૂર છે. આ નવા પક્ષ સ્થાપવાને માટે યુ' કરવું જોઈએ, તેનો કાર્યક્રમ કયો હોવો જોઈએ એ સંઘની ચર્ચા કરવાની જરૂર છે. પણ આર્ડી'નન્સ સામે અત્યારે તો કાર્યવાહી હાથમાં રહીને મજૂર અને ખેડૂતોનું સંગઠન કરવા સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય જ દેખાતો નથી.

આવું સંગઠન થાય તો જ સરકાર તંત્ર આર્ડી'નન્સ કાદતાં અટકે. અત્યારની પરિસ્થિતિ અને સંઘોગામાં આ જ આપણું આયુધ છે. એ જ અત્યારે એક માર્ગ છે.

હિંદના ગામડે ગામડે અને શહેરે શહેરે આપણે સંગઠનો સ્થાપવાં જોઈએ. હિંદના દરેક દરેક ખેડુતનું મંડળ સ્થાપવાની જરૂર છે તેમ જ પ્રત્યેક ઉદ્યોગોમાં કામદાર સંઘો

તાત્કાલિક પ્રભાવ આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવ

શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ દુર કરવામાં સર્વોત્તમ છે.

આ ગુણોને લઈ આજ તે પ્રત્યેક મનુષ્યો માટે એક જરૂરતની ચીજ બની ગયેલ છે. રોગી, નિરોગી, વિદ્યાર્થી, વ્યાપારી, પ્રોફેસર, વકીલ, સ્ત્રી, બાળક, કોઈ પણ આજ આના સિવાય રહી શકતા નથી.

જો આપનામાં નબળાઈ હોય! જો આપને પરિશ્રમ કરવો પડતો હોય! જો આપ બીમારીથી નિર્જીવ હો! સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું સેવન કરવાથી તંદુરસ્ત બની જશો.

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું

નામ જોઈ ખરીદ કરો.

હિં. નાની બા. રૂ. ૧ મોટી બા. રૂ. ૨ સુખસંચારક કંપની મધુન

એન્ટ:-મેસર્સ હીન્દુસ્તાન મુલ્સ એન્ડ કંપની પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

ધમની મ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે

શ્રી કાર્યસ ગુજાતી સમાને

શ્રીયુત યાદ્યામામ આણંદજી ગાવડા

તરફથી સન્નિવસ રૂઝેઃ બંદ.

પ

તી

કુકી વાર્તા

:લેખક:

જીતુભાઈ. પ્ર. મહેતા.

તમારે

શયનગૃહમાં ડોકીયું કરવું છે?

મધુરજનીની રંગર નીહાળવી છે?

મધ્યમવર્ગ કુટુંબના હાલ સમજવા છે?

શ્રમજીવીઓ સાથે સફર કરવી છે?

તો

નવાજ આયોજનથી લખાયેલી આ કૃતિપર જરૂર નયન ડાળો!

સુરેન્દ્ર જ્યારે ઓલવાઈ જતો ત્યારે
જતીની જીવાની જાગતી! 'આદર્શ-
ગૃહીણી'ની માફક સવારથી સાંજ સુધી
આ જતીનો કોઈ ભાવ પુછતું નહિ. રાત-
ના જ એનું મહત્વ હસ્તીમાં આવતું!...
ગંભીર રાગની માફક અ'ધાર' વાતાવર-
ણમાં ઘરડી સ્થીર થતું ત્યારે કાચના
અંચલમાંથી જતીનાં નયન કીરણોનો
ધા કરતાં! આ જતીએ એવા કીરસા
નીહાળ્યા હતા કે આપણને એની અદે-
ખાઈ આવે અથવા તો એની દયા
આવે! એણે સફર પણ ખુશ કરી હતી-
માત્ર એક જ ઓરડામાં રહે-
વાનું એના નસીબમાં લખ્યું નહોતું!
અનેક હાથો એને ઉંચકી ઝુલાવતા!
એ હીંડોલથી પ્રકાશ મુજી ઉઠતો-પણ
એ તો એનું કાચનું જીવન યદ્ય ગયું
હતું. આ જતીને શયનગૃહમાં પણ સ્થાન

મળ્યું હતું. એકાદ મધુરજનીને પણ
એણે દીપાવી હતી. લગ્નની કેદમાં જવ-
લંત કંટાળો અનુભવતાં યુગલો પર એનાં
નયન ખીજાયાં હતાં-જીવાની આશી ગઈ
હોય છતાં પરાણે 'મસ્તી' રાખવાનાં ફાંફાં
મારતી જીઓની કરણ હાલતથી એ વાકેફ
હતી! રાતના દસ વાગે કે ઘરેરાટ સુષ
જાય એવા પ્રયોગ પર એણે પ્રકાશ પાડ્યો
હતો. 'બાદશાહી યાકુતી'ની ડખ્ખીનો સાથ
પણ એણે અનુભવ્યો હતો. આ બધા કપરા
અનુભવ છતાં એ તો રીવાજ પ્રમાણે
રાતના હસી સવારના અવસાન પામતી.
જીવાની ઝુલાખી તો એના મોતનું તેફ
હતું. વર્ષાઋતુના રંગો જોતાં જતી યન-
ગની ઉકેતી કારણ કે કાળાં વાદળો પોતાની
કાળી ઝાંય પાથરી જતીના જીવનને
આયુષ્ય બક્ષતાં.

પણ એક દિવસ અત્તીને સખ્ત આધાત પહોંચ્યો! એક 'પતિ' એના પ્રકાશ પર તિરસ્કાર પછાડી રહ્યા હતા! અત્તીને સાવ ઓછી ક્યાં પછી જ એ પતિને પોતાની પત્ની પાસે જવાની ટેવ પડી ગઇ હતી! પત્ની માટે માન રાખવા ની પતિની આ તરફીય હતી. પત્ની ઓઝી ઉઠી.

“પણ મારે તમારું મોંએ ન જોવું?”

“ના” અંધારામાં સંજળાયું. પત્નીને એક રીતે ઉડાવવા અને ચળકતાં વાઢ્યો યાદ આવવાથી એ સજ્જનની તક ન સુમાવવા પતિએ લાંબુ લાંબુ ઓઝવા માંડ્યું.....

“તને ખબર છે ને કે મને અંધકાર ખારો છે! જગતમાં અંધકાર ન હોત તો મારા જેવા તો છપી જ શકત નહિ! મેશરમ પ્રકાશ જગતને ઉઘાડું પાડી દે છે! રાતનાં અંધારાંને અરતરફ ફરી સવારનાં અજવાળાં ઉતરે છે કે તરત જ ન ગમે એવી નોકરીની મુદત શરૂ થાય છે. એટલે જ અંધકાર મને પવિત્ર લાગે છે!”.....આછી જલતી ખત્તી આ વાતમાં કાંઈ સમજી શકી નહિ.

અને સારે નસીબે એક દીવસે અત્તીને આવા 'પતિ'ના શયનશુદ્ધમાંથી દૂર કરવામાં આવી! એટલું જ નહિ પણ એને બીજી જગ્યાએ વેચી નાખવામાં આવી! એક મધ્યમ વર્ગના ઘરમાં એને ઘુસાડવામાં આવી—આંદી તો અત્તીએ જીવનઉદ્દેશસની એક પણ રંગત અનુભવી નહિ. રાતના એની એ વાત એના પ્રકાશ પર અધડાતી.

“સાળાં આ છોકરાંને કપડાં ક્યાંથી કરાવી આપશું?” જાપે સાચી વાત કરી દીધી. ત્રણ બાળકો આપનાર માતાથી રહેવાયું નહિ.

“તમે છોકરાંને હલકાં પાડ્યો નહિ.”

શહેરના સહુથી ધીચલ્લતામાં આચારી આવી રહી હતી—અને એક જ ઓરડામાં આ વરવહુ અને છોકરાં વસવાટ કરતાં હતાં. એક જ ઓરડામાં રાંધવાનું અને સુવાનું બનતું! ત્રણ બાળકોના આપને નોકરીમાંથી હટાવી કાઢવામાં આવ્યો હતો. બૈરીનાં ધરેણાં વેચી વેચી અત્યાર સુધી તો એણે ધર ચલાવ્યું પણ હવે તો નોકરી ન મળે તો ભૂખે મરવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો હતો—એટલે જ પતિનું મગજ ઉશ્કેરાયેલું રહેતું—

પત્ની પરાણે આશાવાદને બેટી મહેર કરતી—

“તમને નોકરી મળે તો સૌથી પહેલાં તો હું કંસાર રાંધીશ”—રસ્તા પર ચાલી ચાલી જેના પગમાં ચાકાં પડી ગયાં હતાં એવા પતિને આ વાક્ય ઉત્સાહ આપી શકતું નહોતું!—છોકરું મોડી રાતે રડી ઉઠતું ત્યારે આપ ચીડાઇ ગાળોની રમછટ બોલાવતો!.....

સારે નસીબે અત્તીને આ અળખામણ ચિત્ર જોવાનું લાંબું ચાલ્યું નહિ. આ જગ્યાએથી પણ એને “પાણીયું” મળ્યું!...

એક બાળવાનના હાથમાં અત્તી જઈ પડી! બાળવાન જ્યારે જ્યારે રાતની રોન ફરતો ત્યારે ત્યારે અત્તીને એ સાથે રાખતો. એકવાર આ અત્તીએ જ શોર મચાવ્યો! બાળના બાંકડા પર કોઇ આશક માથુક લથથ બની પડ્યાં હતાં પણ અત્તીના ચરમ પડવાથી બારે ખલેલ પડી—આશક બોલી ઉઠ્યો—

“આ પ્રકાશ નખખોડ વાળ્યું” અત્તીને એકવાર તો એમ લાગી ગયું કે હું ક્યાં આ રસ્તે ચડી?...આમ સફર કરતી કરતી

જતી આખરે રેલ્વે લાઇન પર કામ કરતા ક્રીટરોના હાથમાં ઉંચકાણી!—આ ક્રીટરોને જ્યારે રાતપાળી કરવાની આવતી ત્યારે—જતોનો પુરે-પુરો પ્રકાશ ખર્ચવામાં આવતો—કોઇ ટ્રેન પાટા પરથી ખસી જાય કે એવા એવા અકસ્માતો વેળાએ દોડી જતા ક્રીટરને એ માર્ગ ખતાવતી! એક જ પ્રકારની નોકરી કરતા આ ચાર શ્રમજીવીઓ રેલ્વેની નાની ચાલીમાં રહેતા. એ ચારે જણા લાઇઓ હતા—એથી વધુ તેઓ એક ખીજના દોસ્ત હતા. મોટાનું કામ નાનો કરી આવતો અને નાનાનું કામ મોટા પાણુ ઘણીએ વાર ઉપાડી લેતો! એ માટે તો હરિદ્રાદ ચાલતી! અતિ નાની ચાલીમાં આ ખીરાદરોનો કોલોસાલ જતી નોંધી લેતી!.....

શીયાળાની રાત હતી. ઠંડી સમસમી રહી હતી. ધાતુના કોલ પણુ લાગને અડી જતાં બરફ ચંપાણે હોય એવી ટાઢ પડતી હતી. કામ કરવા માટે આંગળી-એને બહાર કાઢતાં એ ચીમળાઇ જતી! ત્યારે આ ક્રીટરોમાંનો એક વચ્ચે લાઇ રાતની પાળી બજાવી રહ્યો હતો! એના હાથમાં મોટું સ્પેનર હતું. એના સંગ્રાહમાં પેશી જતીએ હતી. ખોટકાઇ ગએલ એ જીનના “વાલ્વ” પર એ હાથ અજમાવી રહ્યો હતો! ખુબ જોર કરી એ નટ બોલી રહ્યો હતો. એવામાં એના હાથમાંથી સ્પેનર છટકી ગયું અને એ જીનના કાચના ભાગ પર સ્પેનર જઇ પડ્યું, કાચના કકુસલા બોલી ગયા. તરત જ એ જીનના ફારમેનને બોલાવવામાં આવ્યો! એણે ક્રીટરને લાતો મારવા માંડી! બે ચાર લાતો તો એણે સહન કરી કાઢી પણ પછી ફારમેને એના લાઇઓ ઉપર પાણુ અપરાધે કાઢવા માંડ્યા. ક્રીટરનું મગજ ગયું! સીધી એણે ફેર

મેનને ફેંટ મારી દીધી. ફારમેન જમીન પર પછડાયો. અને ક્રીટર જતી લઇ ચાલીમાં દોડી આવ્યો! એના લાઇઓ ઘસઘસાટ ઉંઘતા હતા. કોઇને જગાડવાની એને હિંમત ચાલી નહિ. એને તો નીંદર ક્યાંથી જ આવે? એક વિચાર એના મગજમાં સળવળ્યો! પોતાની ખાતર એના લાઇઓ હેરાન થાય એ ચિત્ર એને સતાવવા લાગ્યું! એણે પોતાની ટોપી હાથમાં લીધી! પેન્સીલથી એક નાની ચીટ્ટી લખી એણે ચીટ્ટીને જતી પાસે મુકી દીધી અને એ ચાલતો થઇ ગયો. જતીએ ચીટ્ટી પર આંખ દોડાવી—એમાં લખ્યું હતું—

“ખીરાદરો;

કાલે સવારે તમને બધી ખંખર પડી જશે! મારે લીધે તમે હેરાન ન ચાઓ એ માટે તમને છોડી જાઉં છું. હું મારું ફોડી લઇશ. ચિંતા કરશો નહિ. નાનાને ઉકેરાવા દેશો નહિ. —સન્નામ—જતીએ એક અચ્છો સાથી આ રીતે મુલાકાતો!.....

* * *

આજ રાતે સૌથી નાના લાઇને જતી દોરે જતી હતી. આ લાઇના પગ પરાણે રસ્તો કાપતા હતા—એમાં કશું નેમ નહોતું; ઉત્સાહ નહોતો! ચારમાંથી એક જણને ‘નહાસી જયુ’ પડ્યું એ ‘હકીકત નાનાલાઇને જહેકાંધી મૂકતી’ હતી. એનું મગજ ભમંતું હતું—કંડી શરીર પર ચાળખા મારી રહી હતી—આમને આમ એ પાળીએ ચડવા ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં પાછળથી એને કોઇક અડક્યું! લાઇના હાથની જતી ધ્રુજ ઉડી!

“કેમ યાર, તોડરીએ જાય છે?” સ્ટે-
શન પર કામ કરતા એક શ્રમજીવીએ
સવાલ કર્યો.

“ખીરાદર, હવે તોડરીમાં મજા આવતી
નથી—ફારમેન મારી નજરે ચડતો નથી
એટલું સાફ છે નહીં તો.....”

ખીજાએ વાત બદલી—

“આ ટાક પછી આપણને ફારમેનની
જેમજ સતાવે છે—એને હટાવના રસ્તો
મારી પાસે છે.”

જરા ખુખીથી આ વાક્ય સરકાવવામાં
આવ્યું—

“તે ખીરાદર, હું તો બહુ ઠંડી હોય
તો આ બાટલીનો ઉપયોગ કરું છું—આ-
પણ કામ આકરું રહ્યું ને! દોષવાર હાંદો
લઈ નાખીએ તો મજા આવે”..... પેલા
નાનાભાઈના થાકેલા મીઠાજીને આ ઠીક
લાગ્યું અને હાંખો વિચાર કર્યા પડેલાં
એણે પેલી સરાખની બાટલી પેટમાં દાલ.

વધા માંડી! એના હાથની બત્તી ત્યારથી
ડોલવા લાગી! રેલ્વે લાઇનની ટમ ટમ થતી
સીંખણની ચીરાગ નાનાભાઈની આંખમાં
ચકકર લેવા માંડી! એના પગ આમ તેમ
લડવા લાગ્યા... આસપાસની દુનીઆવું
નાનાભાઈને લાન રહ્યું નહિ—એના હાથની
બત્તી પણ મુંઝાઈ રહી હતી. ગુડસ્ટેશનના
ડબ્બા ધકકોવાગવાથી પાટા પર દોડી રહ્યા
હતા. બત્તી દિશા પર પ્રકાશ પાડે છતાં
નાનાભાઈની આંખ કાંઈ જોઈ શકે તેમ
નહોતું—નશામાં એ ચકચુર મન્યો હતો.
એ આગળ ને આગળ ધસે ગયો, ત્યાં એકા-
એક એને સખ્ત ચોટ લાગી! એકે ક્ષણ
મુઠી છપતી બત્તી ઉંચી નીચી થઈ.
નાનાભાઈ ગુડસ્ટેશન ડબ્બા હેઠળ આવી
ગયો. લોહાના પાટા ઉપર જ એને! છવ-
નદીપક ખુઝાઈ ગયો. પેલી બત્તીના પછી
ચુરેચુરા થઈ ગયા. એ પણ અવસાન
પામી, માત્ર અંધારામાં પેલી સીંખણ
ટમટમી રહી હતી.

આટલું યાદ રાખો !

દેશની પ્રત્યેક વ્યક્તિને કામ
મેળવવાનો જન્મસિધ્ધ હક્ક છે.
બેકારી એ માનવચરિત સમાજવ્યવ-
સ્થામાંનું સીધું પરિણામ છે.
એટલેજ સમાજવ્યવસ્થા પલટાવી
નાંખીને સર્વને કામ મળી શકે
તેવી સમાજવ્યવસ્થા સર્જવી જોઈએ.
ત્યાં મુખી બેકારને સરકાર તરફથી
રાહત અપાવી જ જોઈએ.

દેશની પ્રત્યેક પુખ્ત ઉમરની
વ્યક્તિને મતાધિકાર હોવો જોઈએ.

વૃત્તન, વાણી, અને વિચાર-
સ્વાતંત્ર્ય એ પ્રત્યેક વ્યક્તિના પ્રાધ-

મિક હકકો છે. જે બંધારણમાં
આ હકકો ન હોય તે બંધારણ
અમોને નાકબુલ છે.

રાષ્ટ્રપ્રીય રીતે હિંદનું બંધારણ
હિંદીઓએ જ ઘડવું જોઈએ. આ
બંધારણ ઘડવ નો એક માત્ર અધિ-
કાર વ્યક્તિગત મતાધિકારના હકક
ઉપર ચુંટાયેલી પ્રજાપરિષદ (Peo-
ple's Convention) જ કરી શકે.
આર્થિક દિશામાં સર્વને સરખી
તક આપે તેવું સામજિક બંધા-
રણ રચાવું જોઈએ.

સામાજિક દિશામાં મધ્યકાલીન
રિવાજોનો નાશ કરીને અર્વાચીન
નીતિની દળ ઉપર સામાજીક
બંધારણ મુકવું જોઈએ.

ઑક્ષીસની અંદર—

ઑક્ષીસની બહાર

માણ હિંદી પ્રધાન વેજુડ બેન.

જયી જે હિંદી પ્રધાન વેજુડ બેન પ્રધાનમંડળમાં હતા ત્યારે તેઓએ સેમ્યુઅલ હોરની માફક જ ઑક્ષી-નન્સદ્વારા આકરો અમલ ચલાવ્યો હતો. ત્યારે જ ઇતિહાસે કદિ નહિ આલેખાયેલી દમનની સત્તાઓને લીધે લગભગ ૮૦૦૦૦ જેટલા યુવાનોને જેલમાં જવું પડ્યું હતું. કેટલાય બેકુતોએ જમીન ગુમાવી દીધી હતી. અને લાખો લોકોને અનેક પ્રકારની પાતનાઓ સહન કરવી પડી હતી.

આપણા સ્મૃતિપટ પરથી આ કંઈ ઓસરી ગયું નથી. ૧૯૩૨ માં થએલા દયાહીન લાડીયાન્ને લોક હજી નથી વિસરી ગયા. તે વખતે મી. બેન હિંદી પ્રધાન હતા. પણ તે વખતે પણ આ જ નીતિ તેમણે અપત્યાર કરી હતી. એટલું જ નહીં પણ ગાંધીજીના છેલ્લા કારાવાસ પછી

વેજુડ બેને સાંપ્રત નીતિને સાફ શબ્દોમાં ટેકો આપ્યો હતો. એટલે જ બ્રિટનના આ પ્રધાનો કેટલા દાંલિક હોય શકે છે તેના એક પ્રમાણ રૂપે ઇંગ્લેંડમાં પ્રસિદ્ધ થતા ‘કેલેરીયન’ પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા તેમનો આ લેખ અમુરે અશ્વર આપીએ છીએ.

આ લેખમાં જે જે આલેખો સાંપ્રત બ્રિટીશ સરકાર તંત્ર સામે કરવામાં આવ્યા છે તેમજ દમનનીતિની જે સખ્ત શબ્દોમાં આટકણી કાઢવામાં આવી છે તે સર્વ દાંલિક છે. અત્યાર આગમજ મજુરપક્ષે આ જ નીતિ અનુસરી છે. એકલા હિંદમાં જ નહીં પણ ઇજીપ્ત અને પેલેસ્ટાઇનમાં મજુરપક્ષે આવી જ સામ્રાજ્યનીતિને સાથ આપ્યો છે.

એક ઉદાહરણ લઈએ મી. બેન કહે છે કે સાયમન કમીશનને એટલું સ્વેતરંગી બનાવવામાં ગાંધીજી રાજકીય ભૂલ થઈ

હતી. પણ આ કમીશનનાં બંધારણમાં મળુરપક્ષે સંમતી અને સહકાર આપ્યો હતો એ વસ્તુ અમોને યાદ નથી એમ નથી. તેમના પક્ષના મેજર એટલી અને હાઈશોને સાયમન રિપોર્ટમાં સુચવેલી પ્રત્યેક લલામણા કુલુલ રાખી છે. પાર્લામેન્ટમાં પણ અનેકવાર હિંદના પ્રશ્નો પર મળુરપક્ષની અને કોન્ઝર્વેટિવ પક્ષની એકતા અલગ છે એમ જાહેર થયું છે. છતાં આવા પ્રકારના લખાણો મળુરપક્ષના સભ્યો હિંદની અગાન

જનતાને છેતરવા માટે કરે છે. નીચલે લેખ મળુર પક્ષની છગનીતિની સપ્રમાણ સાબીતી છે.

એટલું જ નહીં પણ જો અત્યારે મળુર-પક્ષ-પાછો સત્તાના સ્થાન પર આવે અને વેળવુડ જેન પાછા હિંદમંત્રી નીમાય તો તેઓ દમનનીતિને એકધારી ચાલુ રાખે તેમાં લેશમાત્ર શંકા નથી. છતાં આવી વ્યક્તિઓની દાંભિકતા કેટલી હદ સુધી જઈ શકે છે તે દર્શાવવા પુરતો તેમનો ન્હાનો લેખ રજુ ગાય છે—તંત્રી.

હવે હિંદમંત્રી દમનનીતિનો વિરોધ કરે છે....

વિશાળ હિંદ અત્રેથી બહુ દૂર છે. ત્યાંથી મળતા બજારો એટલા ઓછા અને પક્ષપાતી હોય છે કે હિંદી જનતાનો જાહેર અભિપ્રાય જાણવામાં બહુજ અડચણ આવે છે. તેમ છતાં પણ હિંદી જનતાનો અભિપ્રાય જાણવો બહુ અગત્યનો છે કારણ કે એવું સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવેલ છે કે હિંદની સ્વેચ્છા સિવાય તેના પર અમલ ચલાવી શકાય નહિ. ઓછામાં ઓછું, રાષ્ટ્રોમાં તો અહિંનો દરેક રાજદ્વારી પક્ષ હિંદને સ્વરાજ્ય આપવાનું કહે છે; પણ એ સ્વરાજ્યનો અર્થ દરેક પક્ષ જુદો જુદો કરે છે.

સૌને યાદ હોવું જ જોઈએ કે સુદના કરોડરીના વખતે હિંદને સ્વરાજ્ય આપવાનું વંચન અપાયું હતું; મી. મોન્ટેગ્યુ કાય ખરી રીતે જોનાં સુદની ચળવળને લગતા એક ભાગ એવું હતું. આપણને હિંદની મદદ જોઈતી હતી અને તે દ્વારા જોલમાં પુરાયેલ કેટલાક નેતાઓએ ખુશીથી આપી હતી. એ વખતે તેઓએ

શિદ્ધાન્તના કારણને સ્વેચ્છાપૂર્વક માન્ય રાખ્યું હતું કારણ કે તેઓ માનતા હતા કે શિદ્ધાન્ત પ્રજાઓનાં સ્વરાજ્યના હક્ક માટે ઉભું છે.

મોન્ટેગ્યુની જાહેરાત સામે પાર્લામેન્ટે બિલ્ડુલ વિરોધ ઉઠાવ્યો ન હતો તો પણ જેમ જેમ હિંદી મદદની જરૂર કમી ચતી ગઈ તેમ તેમ આ જાહેરાતની વિરુદ્ધ કામ લેવાવા લાગ્યું. ૧૯૧૯ ના સુધારાથી જો કે હિંદને સ્વરાજ્ય આપવામાં આવશે એવી જાહેરાત પુનઃ કરવામાં આવી પણ તેમાં પાર્લામેન્ટનાં કાયની ફરીથી જાહેરાત એવા રાષ્ટ્રોમાં થઈ હતી કે જોના અર્થ હિંદને સ્વરાજ્ય નહિ આપવામાં આવે તેવો કરી શકાય.

આ સુધારાની કલમંથી જ તપાસ માટેનું બધા યુરોપીઅન સભ્યોવાળું કમીશન હિંદમાં મોકલવાની લખાં કરે ભૂત થઈ હતી. આ સુધારાપરથી જ સાધન કમીશન હિંદમાં મોકલાયું હતું પણ સુધારાની એક પણ કલમમાં લખેલ ન હતું કે કમીશનમાં હિંદી સભ્યો ન રાખવા. આ

કમીશનને મિશ્ર ન. બનાવવામાં સરકારે લાયકર ભૂલ કરી હતી. આના પરિણામે લગભગ તેનો સામાન્ય ખર્ચકાર કરવામાં આવ્યો અને હિંદ અને બ્રિટન વચ્ચે કડવાશની લાગણી ઉભી થવા પામી.

આ સમયે જ મલુરપક્ષ સત્તામાં આવ્યો. હિંદી રાષ્ટ્રિય મહાસભાએ જો હિંદને સંસ્થાનિક સ્વરાજ ન આપવામાં આવે તો અસહકારની અળવળ ઉભી કરવાની ધમકી આપી હતી. ૧૯૨૯ ના નવેંબરમાં સરકારે એક જાહેરાત બહાર પાડી જણાવ્યું હતું કે હિંદને સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવાનો તેનો ઉદ્દેશ હતો અને તે કેવી રીતે સાધ્ય કરવો તેનો નિર્ણય કરવા એક પરિષદ ઘોષાવાહ.

શાંતિમય વાતાવરણ બનાવવા માટેનાં યતનથી આખરે ૧૯૩૧ ના માર્ચ માસમાં દિલ્હી ખાતે ગાંધી-ઈરવીન તક થયો. દરેકે કમીશનનું મંતવ્ય કબુલ રાખવા વચન આપ્યું. કમીશનનું મંતવ્ય સંચોડત હિંદને બ્રિટિશ લાભોની સલામતીઓ રાખીને જોખમદારીઓ આપવાનું હતું.

આ કરારથી મી. ગાંધી લંટન આવ્યા. એક વર્ષ પહેલે સેન્ટ જેમ્સ પેલેસમાં જોવા સ્કો ગિરાન્યા હતા કે જેઓ હિંદમાં અને ઇંગ્લંડમાં સમજુતી શક્ય બનાવી શક્યા હોત.

* કચ્છ કિસ્સો એ જાણી છે ઇંગ્લંડમાં રૂઢીચુસ્તોએ રાષ્ટ્રિય સરકાર સ્થાપવાનાં બહાનાં તોળે બહુમતી મેળવી તેમ જ હિંદના અંતિમવાદી એને હિંદને જન મજ્જા પુષ્કળ કમિસવાદીઓ મેટબ્રિટન સાથે સંદેશા અલાવવાની

વિરુદ્ધ હતા. નોકરશાકીમાં પણ એવા પુષ્કળ હતા કે જેઓ હિંદ સાથે સમાનતાથી સંદેશાઓ અલાવવામાં મગ્જા ભૂલ માનતા હતા. ક્રાંતિકારી ભુસ્સા સામે કડક નીતિ અખત્યાર કરવામાં આવી હતી. કુટલીએ ધરપકડો કરવામાં આવી હતી અને શાંતિનો દેખાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

પણ વસ્તુસ્થિતિ શું છે? જાહેર ભુસ્સો થોડા દિવસ માટે દાખી દેવામાં આવ્યો છે પણ તે આગળ ઉપર ફરીથી વધુ પ્રમાણમાં ફારી નીકશે. નવા બંધારણવાળા હિંદમાં જેઓ જનતાના નેતાઓ તરીકે સામાન્ય લાગ લગવવા આગળ આવ્યા હતા તેઓ જેલની દિવાલ પાછળ છે, અને સરકાર હિંદી મજાના હકમમાં સમાધાન કરાવવાને બદલે એક ઓફીસમાં નવું બંધારણ સ્થાપવાની નિષ્ફળ યોજના પર કામ કરે જાય છે.

બહેલે કે મોડે આપણે સહકારની નીતિ ફરીથી હાથ દરવી જ નોંધ્યો, જૂના કે મોડા મી. ગાંધીને છોડ્યા જ નોંધ્યો. તેમને છોડ્યા પહેલાં તેઓ કુંઝેમને ત્યજી દે તે મિથ્યા બ્રમ છે.

મન માન એ જ રહે છે કે હજી વખત છે ત્યાં સુધી હિંદ સાથે સમાધાન કરવા માટે છેલ્લો યતન કરવાનો તમારો ઇરાદો છે કે હિંદી સરકારના કાયદામાં સમાવડા પ્રીએમ્યલને વળગી રહીને કોન્સર્વેટિવ પક્ષને પસંદ પડે તેવા જ નામ-શેષ સુધારા આપવા ઇરાદો છે? એક દિવસ હિંદ આઝાદી મેળવશે એ ચોક્કસ છે. ત્યારે મન એ છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના એક સભ્ય તરીકે તે સુકિત મેળવશે કે શનુ તરીકે?

‘કલેરીયન’ પત્રમાંથી.

કુમાલપાશા.

તૂકીનો રાષ્ટ્રવિધાયક.

તૂકી પ્રજા-

દશ

લેખક :-

ગાંધી સુસ્તદા કુમાલપાશાએ પોતાની રાષ્ટ્રતનો પ્રથમ પરિચય દશ વર્ષ પહેલાં કરી બતાવ્યો હતો. ગ્રીસ અને તુર્કી-રયાન વચ્ચે વિગ્રહ થયો ત્યારે તુર્કી સેનાધિપતિ તરીકે તેણે પોતાનાં લશ્કરી બળનો દુનિયાને ખ્યાલ આપ્યો હતો. ગ્રીસને આ યુદ્ધમાં સજ્જત હાર ખમવી પડી હતી. ગ્રીસનાં મિત્રરાજ્યો આથી વિભાસલ્યમાં પડ્યાં. તેઓએ વિજેતા તુર્કી સાથે મક્કલત ચલાવી અને સંધી પણ કરી. આ સુલેહના સંદેશ સાલતા હતા તે દમિયાનમાં તો સેનાધિપતિ એક રાજદ્વારીમાં ફેરવાયો. સુધારા પર તેણે બહુ જ લક્ષ આપ્યું અને તેને પરિણામે તુર્કી-રયાનની રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિમાં બહુ મોટો ફેરફાર થયો.

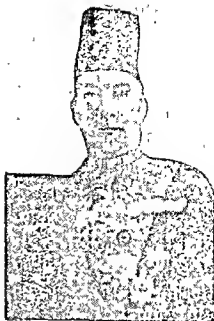
છેલ્લા દશવર્ષમાં તૂકી પ્રજાસનના પ્રત્યેક અંગમાં તેઓ આગળ નટરી પધ્ધતિ સ્થપાઈ છે. સામાજિક નાવી દીધા છે. પરદો અદ્રશ્ય થઈ હક્ક મળ્યા છે. કેળવણીને માટે છે. તૂકી લાખાની અરેબીક લીપીને આવી છે. એટલું જ નહીં પણ ગિક યોજના અપનાવીને એક નવું

વિદેશે સાથે તેઓએ મિત્રતાલયો તંત્ર તરફ નવું પ્રજાસતાક અર્પવ તરીકે આ વર્ષે તેઓ જાગ્યા છે તેઓનો સંબંધ મીઠો રહ્યો છે. સુધારાઓમા સાફલ્ય મેળવ્યું છે તેમણે તૂકી પ્રજાનું સ્વમાન સારી

-સ તા ડ નાં

વર્ષ

—બી. ટી. આશર.

દેવગીપાશા.

તાકે અખૂર્વ પ્રગાત સાધી છે એવ-
વધ્યા છે રાજકીય ટ્રિબિયલ પાલાંમે-
ટ્રિબિયલ તેઓએ જૂના વિચારોને દફ-
ગયો છે. લગ્નમાં સ્ત્રીઓને સરખા
ગામેગામ શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી
રદ કરીને ઇંગ્લીશ લીપી અનુસરવામાં
આર્થિક દિશામાં ત્રણ વર્ષની ઓલો-
પ્રકરણ આલેખાયેલ છે.

સંબંધ રાખ્યો છે. રશિયાના સરકાર-
મમતાથી જુએ છે, પ્રજાસંઘના સભ્ય
અને ઇટાલી તેમજ ઇંગ્લેંડ સાથે
કમાલપાશાએ આમ જેમ આંતરિક
તેવીજ રીતે વિદેશનીતિમાં પણ
રીતે સાચવ્યું છે.

૧૯૨૨ ના નવેમ્બરની પહેલી તારીખે
સર્વસત્તા ઓસ્માન વંશમાંથી હુદાવી
ગ્રાંડ નેશનલ એસેમ્બલીને સુપ્રત કરવામાં
આવી. પાયતખ્ત પણ બદલાઈને એંગોરા
ચથું. ટ્રાન્સ્ટેટીનોપલમાંથી હુકમો છોડતી
આ શાહી ઓસ્માન શહેનશાહતનો પાંચસો
વર્ષ વિત્યા બાદ આમ અંત આવ્યો.

આ ગ્રાંડ એસેમ્બલીનો અમલ
કામચલાઉ હતો. આથી આશરે એક વર્ષ
વિત્યા બાદ ૧૯૨૩ ના ઓગસ્ટનારની ૨૩
મી તારીખે તુર્કીસ્થાનને પ્રજાસત્તાક બહેર
કરવામાં આવ્યું. પ્રજાસત્તાકના પહેલા
પ્રમુખ તરીકે નરવીર કમાલપાશાની પસં-
દગી થઈ. એક મહિનાની સુદતમાંજ
ઓસ્માન વંશજનો 'ખલીફા'નો ખિતાબ
રદ કરવામાં આવ્યો અને આ કેદબંધના દરેક
સમ્બંધે તુર્કીમાંથી હદપાર કરવામાં આવ્યો.

મનરાજ્ય થઇ પડ્યું છે. આજે તે ક્રાંસ સાથે પણ સંધી કરવાની અણી પર છે. તેના શાંતિમય વિચારોની વધુ પ્રતીતિ તે પ્રજાસંઘમાં દાખલ થયું તે છે.

[૪]

પણ કમાલપાશાના રાજ્ય દર્મિયાન બહુ મોટી કાનિત તો સામાજિક બંધારણમાં થઇ છે. આજે તકીશ તરફથીઓ સ્વતંત્ર બની છે-લગ્નના કાનુનો નવા વાતાવરણ અનુસાર કરવામાં આવ્યા છે અને બહુપત્નીવ્રતની કુદૃષ્ટી જડમળથી ઉમેડી નંખાઇ છે. આજે ફેજ ટોપી કે પરદો પહેરનારને કાયદાની નજરે દોષિત ગણાય છે. તકીશ લાપામાં આરબી લીપી હતી તે કાદીને લેટીન રાખવાનો કાનુન પસાર થયો છે. દરેક ગામમાં શાળા ખોલવામાં આવી છે અને મુસ્તાબની સસ્તનત સમયે જ્યાં ૯૫ ટકા અભણ મનુષ્યો રહેતાં ત્યાં કમાલપાશાના અમલ દર્મિયાન દરેક શખસને વાંચવા લખવાનું શિખવાની ફરજ પડે છે. આ તો સામાજિક સુધારાનાં થોડાંક દ્રષ્ટાંતો છે. રૂઢી-મુસ્ત અને ધર્મોંધ દેશમાં આવા અગત્યના સુધારાઓ ફક્ત દસ વર્ષના અરસામાં કરી કમાલપાશાએ પોતાની કમાલ કારકીર્દિ સાબીત કરાવી આપી છે.

આ બાહોશ મુતસદ્દીની આવી અયાગ કાયશકિત તેના મૃત્યુ બાદ મરી જશે કે અમર રહેશે તે વિષે કેટલાકોને શંકા રહે છે પણ એ સુધારાઓ તુરતાતુરત મરી જાય એમ માનવાને કંઈ પણ કારણ નથી.

[૫]

ઈસ્મત અને ફેઝીપાશા એ કમાલના પરમપ્રિય મિત્રો અને સહાયકો છે. એને-ટાલીઆના યુદ્ધમાં ઈસ્મતપાશા પશ્ચિમ સરહદ પરની હુદ્ડીના નાયક હતા, અને લોસાં પરિપટમાં તુકીની નેશનાલીસ્ટ સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે તુકીને મોટા લાભ અપાવ્યો હતો. છેલ્લાં સાત વર્ષથી તે વડા પ્રધાનનો ઓપ્શી ધરાવે છે અને આ દર્મિયાન તેણે કમાલને ખૂબ મદદ આપી છે. ફેઝીપાશા એક અઢો લડવૈયો છે અને લશ્કરને વ્યવસ્થિત રાખવાનું માન તેને જ ધટે છે. એકબી લાપામાં કહીએ તો, લશ્કર તેને પૂજે છે, જો આ એ મુતસદ્દીઓ તેની પાછળ જીવતા રહે તો તેઓ થયેલા સુધારાને ટકાવી રાખશે.

પણ ગાઝી વિચારજળજી રાખવાને તુકીશ યુવકો કોઇ પણ મુતસદ્દી કરતા વધુ તૈયાર છે. પ્રત્યેક વર્ષે હજારો યુવક યુવતીઓ બહારના દેશોમાં જઈ જુદા જુદા પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવે છે અને આથી તેઓ કમાલની નીતિના અનુયાયીઓ થઇ પડ્યાં છે. કાલે તેઓ મોટાં થશે અને ફેઝ અને પડાનું સ્મૃતિપટ પણ તેમની નજર આગળ ઝાંખું થતું જઈ નાશ પામશે. તેઓ પોતાના દેશને પ્રત્યાધાતી લોકોના હાથમાં જવા દે તેમ માનવું એ પણ મુશ્કેલ છે.

‘લાં બુ જી વો તૂ કી પ્ર જા સ તા ક’

અવળે માર્ગે કોમી ઐક્ય

આખરે અહ્લાઆદમાં મળેલી સર્વપક્ષ પરિપદે કોમીઐક્યના કરારો કર્યા છે. અમતેમ તડબેડ કરીને અને મુસ્લીમેની લગભગ નવ જેટલી માંગણીઓ મંજુર રાખીને અહ્લાઆદે ઐક્ય સાધવાનો દેખાવ તો જરૂર કર્યો છે. ત્યારપછી લખનૌમાં મળેલી મુસ્લીમ પરિપદે અહ્લાઆદમાં રચાયેલા કોમીઐક્યના કરારોને સ્વીકાર્યા છે. અને હવે બહુ જ અદ્ય ગમયમાં અહ્લાઆદમાં દેશવ્યાપી ઐક્યપરિપદ લરાનાર છે. આ પરિપદમાં સર્વપક્ષ પરિપદે પસાર કરેલા કરારો સંમતી માટે મુકવામાં આવશે એટલું જ નહીં પણ તે આ કરારો મંજુર થાય તો વડાપ્રધાનને કોમીનિર્ણય તેના અનુરૂપ ફેરવવાની વિનંતી કરવામાં આવશે.

સારાયે દેશભરમાં અહ્લાઆદના એકતાના પ્રયાગો ઉપર પ્રશંસાના ઉદ્ગારો સંભળાય છે. મહાસભાવાદી વતમાનપત્રોએ તો આ પરિપદને સૌથી વધુ અગત્ય આપી છે. દંમેશની માફક સામ્રાજ્યશાહી પત્રોએ આ પરિપદને અતિ હંડો આવકાર આપ્યો છે. ત્યારે મુસ્લીમપક્ષના અંતીમ કોમીવાદીઓએ પરિપદમાં પસાર થયેલા દરવો પ્રત્યે ગણગણાટ કર્યો છે. સીમલાના આશ્રિત મુસ્લીમ સમૂહોએ પરિપદની કાર્યવાહી સામે કંઈક વિરોધ કર્યો છે પણ તે એટલો તો અદ્ય છે કે જરૂર ગણનીય નથી. પણ માત્ર એક જ દિશા-

માંથી-વાદ રાખો કે એક જ દિશા તરફથી-આખી પરિપદની સમગ્ર કાર્યપદ્ધતિની કડક ટીકા કરવામાં આવી છે. એટલું જ નહીં પણ આ પરિપદ સાથે સહકાર આપવાની પણ તેમણે ના પાડી છે. આ અણુધારેલું આક્રમણ મજુરવર્ગ તરફથી આવ્યું છે. રેલ્વે યુનીયનોના વડા તરીકે જમનાદાસ મહેતાએ અહ્લાઆદની એકતા પરિપદની સખત અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઝાટકણી કહાડી છે. તેમજ 'મુ'બાઇ ગીરણી કામદાર યુનિયનના પ્રમુખ શ્રી. કંડાલકરે પણ એક લંબાણુ નિવેદનમાં અહ્લાઆદ પરિપદની ખબર લઇ નાંખી છે.

આ સાવ અણુધારેલી દિશામાંથી આવેલા આક્રમણની અસર સાવ અદ્ય થશે એ સારું છે. કોમીઐક્યના ખેરખાંઓએ પોતાની પ્રવૃત્તિ એમને એમ ચાલુ રાખી છે. છતાં પણ કામદારવર્ગના દ્રષ્ટિબિંદુએ જમનાદાસ મહેતાએ જે મુદ્દા ઉઠાવ્યા છે તે મુદ્દાઓનું હુંકે અવલોકન કરી જવું એ અરથાને નહિં મનાય. મજુરવર્ગે એતવણીના ઉચ્ચારેલા આ સુરમાં અત્યારે તો અસર ઉપગમવાની તાકાત નથી છતાં પણ ઉઠાવેલા મુદ્દાઓ એટલા તો શુદ્ધિગમ્ય અને તર્કસિદ્ધ (Logical) છે કે તેણે અન્વેષણ કરવું એ અત્યારની સૌથી મોટી જરૂરીઆત છે.

જામનાદાસ મહેતાએ પ્રજાસત્તાકની મુખ્ય લાવનાઓની દ્રષ્ટિએ આ કરારોની ચર્ચા કરતાં નીચેના મુદ્દાઓ ઉઠાવ્યા છે. પ્રથમ તો કોઇ પણ પ્રકારનું કોમી સમાધાન-કોમી તત્વ ઉપર રચાયેલું હોવાથી રાષ્ટ્રિય દ્રષ્ટિએ સાવ અસ્વીકાર્ય છે. બીજું વ્યક્તિમતાધિકાર ઉપર જ મિશ્રમતદાર મંડળ સ્થાપવાં જોઇએ. જ્યારે હિંદીઓના માત્ર વીસ ટકા જેટલા જ સમુદાયને મત આપવાનો અધિકાર હોય ત્યારે ધારાસભામાં કેટલા કેટલા સભ્યો કઇ કઇ કોમના એસશે તે સ્થાન જ ઉભો થતો નથી. કારણ કે આટલું નહોતું મતદારમંડળ કોઇ પણ પક્ષને કબ્જા નથી. તેમજ રાજકીય ધારાસભામાં પક્ષબળ પર પ્રધાનમંડળો સ્થાપવાં જોઇએ અને નહીં કે કોમસંખ્યા પર. આમ તેમણે અતિ કુશળતાથી આ દ્રષ્ટિગિંદુ રજુ

કયું છે. ગીરણી કામદાર યુનીયનના પ્રમુખ શ્રી કાંદલકરે પણ આવી જ દલીલો સાથે અલ્હાબાદની ઐક્ય પરીપદમાં ભાગ લેવાની સાફ ના પાડી છે. એટલું જ નહીં પણ આ પરિપદમાં જે કંઈ કરારો થાય તે હિંદના શ્રમજીવી સમુદાયને જરાયે બંધનકર્તા નથી એમ સાફ શબ્દોમાં જણાવી દીધું છે.

આમ શ્રમજીવીઓના અગ્રેસરોએ પ્રજાસત્તાકના તંત્રની દ્રષ્ટિએ કોમી સમાધાનના સવાલનો વિરોધ કર્યો છે. એટલું જ નહીં પણ તેમણે તે જ દ્રષ્ટિગિંદુએ અલ્હાબાદ પરીપદની સખ્ત શબ્દોમાં ઝાટકણી કઢાડી છે. તેમણે ઉચ્ચારેલા શબ્દોનો સાર એ છે કે ઉપરચોટીયું સમાધાન જરાયે ઇચ્છનીય નથી-થાય તો સ્વીકાર્ય નથી.

[૩]

સમાધાનની સામે સત્તાનનીઓએ કંઈક શબ્દોચ્ચાર કર્યો છે પણ તેમનો અવાજ બે શીટ પણ પહોંચી શકતો નહીં હોવાથી, તેમના વિરોધની કોઇ પરવા કરવું નથી. શીખોએ પણ હવે સત્તાની વર્ણચણીમાં સમાયેલા કોમી પ્રતિનિધિત્વને સ્વીકાર્યું છે. એટલે હિંદુ-શીખ-મુસ્લીમ કોમોએ કેટકેટલી જગ્યા મેળવતી તે સંબંધી પુરતો વિચાર કરી લીધો છે એટલું જ નહીં પણ પ્રતિનિધિઓનું સંખ્યાબળ પણ હવે લગભગ નક્કી થઇ ગયું છે.

આમ જ્યારે અલ્હાબાદમાં કોમીઐક્ય માટે મંત્રણાઓ થઇ રહી છે ત્યારે

લંડનમાં, ત્રીજી વર્તુલ પરિપદમાં ભાવિ બંધારણના અગત્યના મુદ્દાઓની ચર્ચા થઇ રહી છે. સરકારના કાંધીયા જેવા સભ્યો અહિંતહિં વિરોધનો શબ્દ ઉચ્ચારી રહ્યા છે, પણ એમ છતાં પણ મધ્યસ્થ ફેડરલ ધારાસભામાં હજુ કેટલા સભ્યો હોવા જોઇએ એ વિષય ઉપર નિર્ણય થયો ન હોવાથી અલ્હાબાદની ઐક્યપરિપદે આ સંબંધી નિર્ણય નથી કર્યો.

હિંદના લાખોએ ખેડૂતો અને કામદારો અને મધ્યમવર્ગના હજારો યુવાનો આજ તો મત આપવાનો અધિકાર માંગી રહ્યા છે. જ્યાં મુધી આ પ્રાથમિક હક્ક ન મળે ત્યાં મુધી કોઇ પણ પ્રકારનું રાજ્ય-

બંધારણ તેઓ કબ્જ કરવાના નથી. આ વસ્તુ અલ્લાખાદના ઐક્ય માટે પ્રયત્ન કરનારાઓ તેમજ રાજાબંધારણ ધકવામાં અત્યારે પ્રવૃત્ત થયેલાઓ સારી રીતે યાદ રાખે.

આની જ અલ્લાખાદના કોમી કરારનો હિંદનાં પ્રત્યેક પ્રગતિમાન બેઠા વિરોધ કરી રહ્યાં છે અને કરે જશે. આથી જ જમનાદાસ મહેતા અને શ્રી કાંતાલકરે આ દરેક સામે અગળામગળી મુર ઉઠાવ્યાં છે. અત્યારે તો તેમની અવગણના થશે પણ એ વિસરી ન જવું બેઠાએ કે કાળગળ તેમની સાથે છે.

આને તો વર્તુલ પરિપદ સાથે મહાસભાએ બંદરે દરેકા અસહકારની ડોહને નથી પડી. અત્યારે તો જે સુધારાઓ લંડનમાં ધડાધ રહ્યા છે તે સુધારાઓને હિંદના મુડીવાદીઓ, રાજાઓ, ભગીરદારો શક્ય એટલા તેમના હિતને અનુરૂપ કરાવવા ધ્રુજે છે. લકનૌ, અલ્લાખાદની પરિપદા અને પોતાની પ્રજાને પીડવાને માટે પંકાએકા અસ્વરનરેશની શુભાશીર્વાનો આ અર્થ છે. કોમીઐક્યના કરારો એ ઉપલા થરની પરસ્પર સમજણ છે. બાકી હિંદના કચડાના

આમલમની દ્રષ્ટિએ આ કરારોને અવલોકીએ તો જણાશે કે અલ્લાખાદના કોમીઐક્ય પર કરારો થાય અને સફળતા સાંપડે તો પણ હિંદને કશું હિત થવાનું નથી.

આમ રાજકીય લડતના મુખ્ય અંગને વિસરી જઈને કોમીઐક્ય માટે યત્ન કરનારાઓ સરકાર સાથે સહકાર કરી રહ્યા છે. બે પ્રાંતિય ધારાસભાનું પ્રતિનિધિત્વ તેમને સ્વીકારવું જ હતું તો પછી તે વખતે જ તેમણે કોમીઐક્યનો પ્રશ્ન ઉઠેલી નાંખવા હતો. પણ આજ તો કોમીનિર્ણય ઉપર વડાપ્રધાનનો મુકાદો આવી ગયા પછી આ નિર્ણયમાં અનુરૂપ ફેરફાર કરાવવાનો યત્ન કરવો એ સહકાર નહીં તો અન્ય શું છે? મહાત્મા ગાંધીજીએ અસ્પૃશ્યતાના પ્રશ્ન ઉપર અપવાસ આદરીને કોમીનિર્ણયના એક ભાગને કબ્જ રાખ્યો. અને હવે અલ્લાખાદની ઐક્યપરિપદ યરોડામાં રાફે થયેલી સહકારવૃત્તિને પોષી રહી છે. એટલું જ નહીં પણ વિકસાવી રહી છે. મહાસભાન યગવગદારો આ ઐક્યપરિપદમાં સાથ આપીને સહકાર કરી રહ્યા છે.

[૪]

પણ આ આખીય ઐક્યપરિપદનું મંતવ્ય અને કોમીનિર્ણય સાચા પ્રગલ્ભની દ્રષ્ટિએ સાવ અસ્વીકાર્ય છે. જ્યારે આપણે વ્યક્તિગત મતાધિકાર માટે પ્રજાજ આંદોલન ઉપાડવું બેઠાએ, ત્યારે હિંદના પ્રત્યેક દખ્ત ઉમ્મરના સ્ત્રી અને પુરૂષ માટે મતાધિકાર માટે મોંગણી કરવી બેઠાએ, ત્યારે આપણે વસ્તીના વીસ ટકા જેટલા સમુદાયના

મતાધિકાર સાથે પ્રતિનિધિઓની કોમીસંખ્યાને નક્કી કરવા માટે યત્ન કરી રહ્યા છીએ. સાચી રાજકીય વસ્તુ તો એ છે કે જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ મતાધિકાર સાંપડે નહિ ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારનું બંધારણ કબ્જ કરવું નહિ. આ સીધો અને સ્પષ્ટ ઉકેલ છે. છતાં આપણા મહાજનો ગુલાતા મહાસભાના સજ્જનો કોમીઐક્યની ઉપાસના કરી રહ્યા છે એ ખરે જ અતિ તિરસ્કાર યુક્ત.

બળતું શેષે.

સળગતું ચીન.

લેખક : 'અર્ચલાઇટ'

લેખાંક ખીન્ને.

સોવીયેટ ચીનનું ઉત્થાન

૧૯૩૦ની શાલથી ન્હાના પ્રમાણ ઉપર ચીનમાં સોવીયેટ સરકાર-તંત્રની સ્થાપના થઇ. આ સરકારતંત્રે મોસ્કોની ઢગ ઉપર અમજીવીઓની સરમુખત્યારીની શરૂઆત કરી. આ વિસ્તારનો વેગ પ્રત્યેક માસે વધતો ગયો. ધીમે ધીમે દક્ષિણચીનનો વિસ્તાર સામ્યવાદીઓના હાથમાં આવવા લાગ્યો. ત્યાર પછી નિર્મળ કરવાને માટે ફાગીન-ટાંગ પક્ષે ત્રણવાર સૈન્ય મોકલ્યાં. અને ત્રણવાર આ સૈન્ય પરાભવ પામીને પાછાં વળ્યાં. છેલ્લા વર્તમાન પ્રમાણે નાનકડાં ગમે અધિષ્ઠાતા આંગ-કૈ-શેક ચોથું સૈન્ય મોકલવાની યોજના કરી રહ્યા છે. પણ અત્યાર સુધીના અનુભવ ઉપરથી એમ અનુમાન કરી શકાય કે આ ચોથું પ્રયત્ન પણ જરૂર નિષ્ફળ નિવડશે.

સોવીયેટ ચીનની સ્થાપના અને તેનો વિકાસ એ સાંપ્રત ઇતિહાસની સાચી

વિશિષ્ટતા છે. અને તેથી જ એના ઉપર આટલો ઉદાપોહ જરૂરનો છે. સોવીયેટ ચીન એ ૧૨.૫૫૧ પછી જગતમાં આમ વર્ગનો બીજો મહાન જય છે. રશીયાન વિપ્લવ પછી સોવીયેટ ચીન એ વિપ્લવી આકાશનો નવો સિતારો છે. ઇતિહાસ ફરીથી સાચો પડે છે. મુડીવાદી સાંકળનો નખજો અંકોડો તૂટે છે. આમ ખેતી-પ્રધાન ચીન દેશમાં ખેડુતોની હરીયાળા ભૂમી ઉપર અમજીવીઓએ શાસન સ્થાપ્યાં છે. જગતવ્યાપી મુડીવાદી સાંકળનો ચીની અંકોડો ક્ષણભર દીલો પડ્યો છે પણ તે તદ્દન તૂટી ગયો નથી. અન્ય દેશોની આર્થિક સહાય ઉપર હજીય તે શુભવત છે.

ચીનના સોવીયેટ સરકારતંત્રની સ્થાપનાનું આ એક મહત્વ છે. સાંપ્રત સંસ્કૃતિનું આ એક લાક્ષણિક અંગ છે. અમજીવી વિપ્લવ અમેરિકા, જર્મની કે બ્રિટનને બંધે ખેડુદેશ જેવા ચીનમાં

યાપ છે. એક દશકના અંતર પછી આગવર્ગના એક વિભાગના બંધન તૂટે છે.

૧૯૩૧ ની સાલના નવેમ્બરે ચીનની પહેલી સોવીયેટ કોંગ્રેસ મળી. ક્રીઆંચી પ્રાંતના પાટનગર શુષ-કીનમાં આ ઐતિહાસિક પરિપક્વો પ્રારંભ થયો હતો. મહિ—સપ્—દુંગ તેનો પ્રથમ પ્રમુખ ચુંટાયો હતો. આ પરિપક્વો ૬૧૦ પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા. આ પરિપક્વો પ્રેધામ નીચે પ્રમાણે હતો.

૧ બધી બેંકો જપ્ત કરવી.

૨ વાણી અને વતનસ્વાતંત્ર્ય.

૩ રાષ્ટ્રીય લઘુમતીને આત્મનિર્ણયનો હક્ક

૪ સોવીયેટ ચીનની સ્થાપના.

સોવીયેટ ચીનના પ્રેધામ પ્રમાણે પ્રત્યેક શ્રમજીવીને પુરતું સંરક્ષણ, ઉંચી શેણ, આદિ હક્કનું કામ, તેમજ ચીનના બેકુતો માટે જાગીરદારોના અસહ્ય દરવેરામાંથી મક્કિત તેમજ આવક પ્રમાણે કર લેવાની પ્રથા શરૂ કરવામાં આવી છે.

સોવીયેટ ચીને અત્યાર સુધી લીધેલાં પગલાંઓ ખતાવે છે કે તેમણે જાગીરદારશાહીનો જડખાધી નાશ કર્યો છે. ઉમરાવશાહીને તો મળથી ઉખેડી નાંખી છે અને આમ જે વસ્તુ ચીનમાં મુડીવાદી વિચલે કરવી જોઈતી હતી તે વસ્તુ ચીનના કામદારો અને બેકુતોએ કરી છે. ચીનના બીજા વિપ્લવનું આ શાહજીક અંગ છે. જાગીરદારશાહીનો નાશ એ તેની ભૂમીકા છે અને કામદાર તથા બેકુતવર્ગની લોકતંત્ર-સમી સરમુખત્યારી શરૂ થાય છે.

ઇનિદાસમાં સોવીયેટ ચીનના વિપ્લવ-સમો કોષ્ટ વિપ્લવ હતો નેંધાયો નથી. તે રશીયન વિપ્લવથી બીજ છે કારણ કે ઉમરાવશાહીના નાશ સાથે મુડીવાદનો

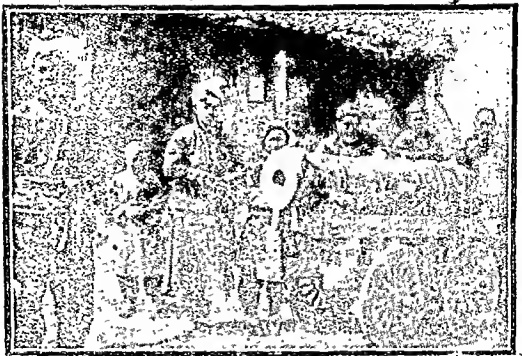
પણ તત્કાળ નાશ નથી કરવામાં આવ્યો! સોવીયેટ ચીનમાં કારખાનાના સ્વામીત્વ ઉપર આક્રમણ કરવામાં નથી આવ્યું. પણ કામદારો માટે આરામ અને આશા-ચેષ્ટના કાયદાઓ પાળવાની તેમને ફરજ પાડવામાં આવી છે.

સોવીયેટ ચીનની સીમા ધીમે ધીમે વિસ્તરતી જાય છે. તેના સંરક્ષણ માટે લગભગ ૧૫૦૦૦૦ સૈનિકોવાળું લાલ લશ્કર છે. ચુ-તેટ આ મહાન ક્રાંતિકારી સૈન્યનો સેનાપતિ છે. પેંગ-તે-મુષ બીજા લાલ સેનાપતિનું નામ છે. આ સૈન્યોએ માત્ર લઘુમતી શરીરો નથી પણ પ્રચારનાં મોટાં યત્રો છે. ગામડે ગામડે તેઓ નવી ભાવનાઓ, અને નવા આદેશોનો સંદેશો લઈ જાય છે અને બહુ જ અલ્પ સમયમાં તેઓ સત્તા જમાવતા જાય છે.

આ સૈન્ય પાસે સાદું શસ્ત્રબળ નથી છતાં પ્રતિક્રાંતિકારી ચાંગ-કૈ-શોકના સૈન્યનો ખરાબ કરવા તેઓ સમર્થ બન્યા છે. માત્ર ૧૨૫૦૦૦ રાયફલવાળા લશ્કરે અપૂર્વ કુનેહ અને લાલ સેનાપતિઓની સુંદર યુદ્ધકળાથી અત્યાર સુધી તો વિપ્લવવિરોધીઓના સઘળા વત્તોને નિષ્ફળ બનાવ્યા છે.

મંચુરીયા ઉપર આક્રમણ

આમ દર્શાવેલ અને મધ્યચીનમાં સોવીયેટ ચીનની સ્થાપના થતી જાય છે ત્યારે મંચુરીયાની ભૂમી જાપાની સામ્રાજ્યવાદની લોહપતાલરી નજરનો ભોગ થઈ પડી છે. આ સુંદર ભૂમી ઉપર એક કોષ્ટનના ખૂનના પ્લાના નીચે જાપાનીઓ સમગ્ર મંચુરીયા કબજે કર્યું છે. પ્રત્યેક શહેરમાં પોતાની સત્તા સ્થાપી છે, અને કોલોન કરાર અને નવ સત્તાની સંધીન

ચીનના ગામડીઆઓ આવી
તોપો વડે અનેકવાર રાષ્ટ્રિય
સૈન્યનો સામનો કરે છે.

દુકા કરી નાંખીને જાપાને મંચુરીયાની
આક્રાદીનો નાશ કર્યો છે. ત્યાં પોતાનું
એક ન્હાનકડું પ્રજાસત્તાક ઉભું કર્યું
છે. આ પ્રજાસત્તાકને જાપાન મંચુકો
પ્રજાસત્તાક તરીકે ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન
કરે છે.

જાપાની આક્રમણનો અસરકારક વિરોધ
કરવાને બદલે ચીનની સરકારે લાંબી
લાંબી વિરોધયાદીઓ મોકલીને સંતોષ
માન્યો. નાનકિંગમાં વસ્તા ચાંગ-કૈ-શેક
અને તેના સાથીઓએ એક પછી એક
વિરોધયાદીઓ મોકલી. પણ માત્ર વિરો-
ધયાદીઓથી લશ્કરી સંચાલનો સ્તંભી
નય એ અસકય હતું. મંચુરીયામાં
જાપાનીઓ ભેરદાર રીતે આગળ વધી
રહ્યા હતા. પરિણામ એ આવ્યું કે
શાંધાઇમાં પણ જાપાનીઓએ શેપેને સળ-

ગાવી મક્યું ત્યાં સુધી ચાંગ-કૈ-શેક કંઈ જ
કર્યું નહીં. આથી ચીનની પ્રજાની
આંખ ઉઘડવા લાગી. વિદ્યાર્થીઓ ઉત્ત-
રના અને ચાંગ-કૈ-શેકને રાજીનામું આ
પવાની ફરજ પડી. તેના રાજીનામા પછી
તો પાંચ પાંચ દિવસે પ્રધાનમંડળો પલ-
ટાયાં. કારણ કે ગમે તે પ્રકારે નાનકિંગમાં
સત્તા સ્થિર રાખવાની તેમની ઇચ્છા છે.

રાષ્ટ્રિય સરકારની પ્રતિષ્ઠા આમેય તૂટતી
જતી હતી. સોવીયેટ ચીનની કુચકદમ
અગળ તેઓ ટકી શકે એમ હતાજ
નહીં. તેમાં મંચુરીયાના પ્રશ્ન પર તેમણે
લીધેલી વલણ છેલ્લા ફટકા સમાન ચપ
પડી છે. મંચુરીયામાં એકલે હાથે ઝબુમી
રહેલા ચીનાઇ સૈનિકોને મદદ નહીં
કરવાના કૃત્યથી ચીનની જનતામાં
એટલો અસંતોષ થયો કે ચાંગ-કૈ-શેકને
સત્તા પરથી ખસી જવું પડ્યું. અને
સન-ફે અને વાંગ-ચાંઇ-વાઇને સત્તાનાં
સુત્રો સોંપવાં પડ્યાં.

જીનસિન્ન યદ્ય ગયેલા આ પ્રદે-
શમાં આશાનું એક દીરણુ
અત્યારે તો સોવીયેટ ચીન છે. આ પ્રદે-
શની સીમામાં આઠ દરોડ શરીરો અત્યારે
લાલ પ્વજનની આગને આગળ વધારવા
યત્ન કરે છે. પણ તે તત્વારને બળે નહીં.
સોવીયેટ ચીન આગળ વધે છે; પણ તે
સેનાપતિઓનું આક્રમણ નથી. કારણ કે
સોવીયેટ ચીન વીજલવને 'દોષી બેસાડવા'
નથી ઇચ્છતું પણ વિપ્લવી બળોને આગળ
ખીસવવા માગે છે. તેમને તે દોરે છે,
અને એ રીતે વિપ્લવ આગળ વધે છે.
'શુ' થશે' એ સવાલ કરવાનો અત્યારે
અવકાશ નથી. ચીનનું રાજકારણ ચિત્ર-

પટના વેગથી પલટાય છે; અને તેમાં કષ્ટ
ક્ષણે રાજકીય બળો ક્યું સ્વરૂપ લેશે
તેની કલ્પના કરવાનો પણ સમય આ
પ્રદેશના ઇતિહાસમાં મળતો નથી. સોવી-
યેટ ચીનનું ધૂમકેતુસમું વેગવંત ઉત્થાન,
તેની અપૂર્વ પ્રગતિ, તેનું અદ્ભૂત આધા-
રબળ એ સર્વ વસ્તુઓ ઇતિહાસમાં નવા
અક્ષરો લખે છે. જગતની તવારીખમાં
કંઈ નહીં આલેખાયેલો એવો એ અખા-
તરો છે. તેના સાદૃશ્ય ઉપર મંચુરીયાની
આઝાદી અવલંબે છે; તેના વિન્ય ઉપર
ચીનની આઝાદી આધાર રાખે છે. અને
જે ક્ષણે ચીનમાંથી સામ્રાજ્યવાદીઓને
ઉચાળા માપવા પડશે તે દિવસે એશિયા
સ્વતંત્ર બનશે એ કાળશબ્દ છે.

: તંત્રી :

ચુનીલાલ પુરૂષોત્તમદાસ શાહ.

::: વાર્ષિક લઘુગ્રંથ રૂપિયા બે :::

મહાયુગરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું
માસિક.

જેણે એ વર્ષ દરમિયાન શું દર પ્રગતિ કરી છે.
એમાં આવના લેખો, કાળો, વાર્તાઓ કૃદ્ધ-
ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડ-
વાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને
પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક, જગત, અજ્ઞાનકપ, મારી
નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં
દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

ગમે તે માસર્યા આઠક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

'યુવક' ઓફીસ કરજણુ પો. મીયાગામ કરજણુ.

B. B. & O. I. R.

જેને જગત
નશીબનો

સીતારો સમજો

છે તે અધારી

રાત્રે ચમકતો તારો

નથી પણ માનવસમા-

જમાં સંપત્તિનું માપક

યંત્ર છે. મરઘાંબધનો નશી-

બનો સીતારો જગકથો. એટ-

લે એમ સમજાય કે તેમને જે

પૈસાની પ્રાપ્તિ થઈ. ગામમાં ધર

થયું ને સીમમાં ખેતર થયું. અમ-

દાનાના લોકોમાં એમ વાચક ચાલે

છે કે સર ચીતુભાઈ ખેરોનેટના પ્રપિતા

મહા બહુ ગરીબ હતા, પણ એક દીવસ

નશીબની આડે ઉજું રહેલું 'પાંદુ' ખ

સી ગયું ને તરતજ મીઠામલેક બની

ગયા. દરેક શ્રીમંત બનેલા પુરુષ [કારણ

કે એઓ આપમેલે શ્રીમંત બની હોય એવા

દાખલાઓ આ દેશમાં બહુજ ઓછા છે]

ના ઇતીહાસમાં આવું કંઈક ને કંઈક

બનેલું જરા દેખાય છે. યુગધના જે

સમુદાયના અત્યેકના પ્રપિતામહો ગરીબ

હતા અને એક મુંદર મુખલાતે તેઓ

શ્રીમંત બની ગયા. આવા સર્વ બનાવો

નશીબના 'સીતારા'ના આકસ્મિક જગકાટ

કે ચમકારથી આપણને સમજાવવામાં

આવે છે!

જેણું વ્યક્તિ પરત્વે તેણું દેશ પરત્વે.

કહે છે કે ઇંગ્લેન્ડ પહેલાં બહુ ગરીબ

હયું પણ તે દેશનો સીતારો ચમક્યો

અને હિંદ ઉપર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યસ્થપાયું.

જાપાનનો સીતારો જગકથો અને

જાપાન આજે ઢારીયા મુલકનું ઘણી

થઈ ગયું છે. આમજ અમેરિ-

કનો સીતારો ચમક્યો અને યુરોપની

અવંકર ચાલવાસ્થળી ઉભી થઈ. પરિણામે

નશીબનો
સીતારો!

અમેરિક

માલકાર બની

જેહું. આજે

આ યુધ્ધના અમા-

પ દેવાં દારા તે

આખા યુરોપ પર

આર્થિક રાજ્ય ચલાવે

છે. આમ જેમ વ્યકતીના

નશીબ એકએક ઉઘડી જાય

છે તેવીજ રીતે દેશના નશીબ

. પણ એકએક ઉઘડી જાય છે! ગઈ

કાલના નીધન દેશમાં આજે સંપ-

ત્તીની ન્યોછાવળ ઉઠે છે. જ્યાં

પાણીના સાંસા હતાં. ત્યાં આજે

અંતરકુવારા બાંધવામાં આવ્યાં છે!

જેઓ જંગલી હતાં તેઓ આજે

સંસ્કૃત આયન પ્રજા પર અધિકાર ભોગવે

છે! નશીબના સીતારાની આવી કંઈક કંઈક

કલ્પનાઓ આપણા સમાજમાં સામાન્ય

છે. પણ એ અતિ શોકપ્રદ છે કે આવા

સીતારાઓ બહુજ ઓછીવાર ચમકે છે

પણ જ્યારે ચમકે છે ત્યારે માનવતા

પગ આગળ સંપત્તીની દેલમહેલ કરી

દે છે એવો અનુભવ તો તદ્દમાત્રે પણ

થયો હોવો નેહ્યો.

[૨]

સાહિત્ય, કલા, અને
કારીગરીના દે

ગ્રામાં પણ માનવકૃતિના મૂલ્ય નશીબના

સીતારાઓ જગકથા પછીજ અંકાય છે.

કવિવર [અને કોઈ કવિસમ્રાટ કહે છે!]

દાગોરને નોખેત્ર પ્રાઇઝ મળ્યું

ત્યાર પછીજ તેમની કૃતિઓ સારી

મનાવા લાગી છે. સર રાગદને પણ

તેમની 'પ્રકાશ'ને લગતી શોધો બારે

'નોબલ પ્રાઇઝ' સાંપડ્યા પછીજ લોકો

તેમને અભિનંદે છે. અત્યારે પણ અનેક સાહિત્યકૌતુહલ પોતાની કૃતિઓ માટે 'નશીબના સીતારા'ની રાહ જુએ છે. અરે વિચારકેમી પણ એજ દશા છે. કાલ્ માર્કસનું તત્વજ્ઞાન પણ રશિયામાં સારી રીતે સફળ થયા પછીજ લોક સમગ્રતા લાગ્યા છે. ફરી ગીરીના ક્ષેત્રમાં પણ આજ સ્વર સંભળાય છે. કનૈયાલાલ મુન્શી લો. 'ગુજરાતી'માં જ્યારે તેઓ ચાલુ વાર્તા લખતા ત્યારે તેમનું મુદ્દ્ય કોઈ આંદુલું ન હતું. પણ એડવોકેટ બનતાં, અને પ્રેક્ટીસમાં સફળ બનતાં, અર્થાત્ કે નશીબના સીતારા ચમકતાં તેમની સાહિત્યકૃતિઓના મુદ્દ્ય ઉંચા અંકવા લાગ્યા. લેખકોનું પણ લગભગ એવુંજ છે. એટલેજ જીવનના પ્રત્યેક અંગમાં નશીબના આ સીતારાની અસર કેટલી વ્યાપક છે અને કેટલી પ્રબળ છે તેની કંઈક કલ્પના થઈ શકે તેમ છે

[૩]

નશીબના સીતારા
પર માનવશ્રધ્ધા

એટલી તો સમગ્રજાત અને સનાતન છે કે કેટલાકોએ તો તેના પર મહાન ઉદ્ધોષ ઉભા કર્યા છે. લોટરી, નીં, મોટે કાર્લો, મેકકો, અને ગોડોપની શરત એ સર્વ માનવ નશીબના સીતારાની પ્રચંડ શ્રધ્ધાને આલારી છે. આજે મોટે કાર્લોમાં યુરોપના લાખખો ફકકડાઓ નશીબના સીતારાએનો ચમકાવવા ઉતરે છે. કેટલાકો મહાલક્ષ્મીના રેસના મેદાનમાં નશીબ અજમાવવા દોટ કહાડે છે ત્યારે કેટલાકો અજ્ઞાન ખંત અને ભયથી લોટરીમાં રૂપીયો રૂપીયો ભરે જાય છે. આવી વ્યક્તિઓનાં નશીબ ઉપદ્રવો કે ક્રમ એ તો કહી શકાય તેમ

નથી પણ દવાખાનાઓએ પણ માનવની આ વૃત્તિનો લાભ લઈને લોટરીની યોજના કરી છે. તદ્દમેએ 'આયરીશ સ્વીપ' વીધે તો સાંભળ્યુંજ હશે. આમ દાન સાથે નશીબ અજમાવવાની યુક્તિ ઓના ઝોટા કમઠાઓ ઉભાં કરવામાં આવ્યાં છે. આ બતાવી આપે છે કે ભાગીમાં આપણને કેટલી શ્રધ્ધા છે. આ વૃત્તિ સાચી હો કે ન હો પણ અત્યારે લાખખો માણસો અન્ય લોકોના નશીબ ઉદ્ધોષમાં મદદ કરીને જીવે છે એ તો ચોક્કસ.

આ આખી યોજનાઓ ઉપરટપકે જોઈ જઈશું તો જણાશે કે દશમાંથી એકાદને થોડા પૈસા સાંપડે એવી વ્યવસ્થા હોય છે. એટલે લાખખોની લોટરી ભરાય ત્યારે એ માણસના હાથમાં પચીસ દગ્ગર પડે છે. એટલેજ માનવની શ્રધ્ધા એકની પુરાંત બીજાસ યતા મુધી ટકે છે. એટલે મીં મનમોહનદાસ પહેલું ધનામ જીતી જાય એટલે રામકૃષ્ણને એમજ લાગે કે આવતે વર્ષે પહેલું ધનામ તેમનેજ મળશે. પણ લાખખોમાંથી નશીબનો સીતારો દશ જણનોજ નેર, કરે એવી વ્યવસ્થા વીધે કાઢીને શંકા થતી નથી એજ વિસ્મયજનક છે.

[૪]

પણ નશીબ ચમકવાના એ પ્રકાર

કે. પ્રથમ તો આકસ્મિક. એટલે કે તદ્દમારા એતર પાસે રહેલું સ્ટેશન બંધાય અને તમારા એતરની કિંમત વધે. અથવા તો સ્ટેશન પાસે આવેલા તમારા મકાનની કિંમત એકદમ વધી જાય, આમ આવે આકસ્મિક લાભ એવા પ્રસંગો બહુ ઓછા છે. ઉદાહરણ તરીકે સંજોગે પડતા તમારી મિલકત (જે બહુ ઓછા માણસો

પ્રમાણે છે) ની કિંમત વધી જાય અને તમે પદ્મસાદર બનેા એ સાવ સ્વાભાવીક છતાં એટલું નો અદ્ય પ્રમાણમાં બને છે કે આપણે આકસ્મીક રીતે નશીબનો સીતારો ચમકે એવો સંલવ ગણત્રીમાં લેવાય એમજ નથી.

પણ નશીબના સીતારાને ચમકવાને માટે પણ ફેટલીક વસ્તુઓ જરૂરની છે તે આ ઉપરથી ત્હમને સમજતશે. જગતના ચોક્કમાં આંખ ઉઘાડી રાખીને લમશેા તો જાણશે કે દૂર દૂર રંગુન કે કલકતામાં ત્હમારે કોઇ શ્રીમંત સચું હોય, આ સગાના સીધા વારસદાર ત્હમે થતા હોવ, અને તેનામાં તેની મીલકત ધર્માંદ કરવાને બદલે ત્હમને સોંપવાની તમન્ના હોય તો મ્હારી સલાહ છે કે ત્હમે ખાધ પીને મજા કરો. એક દિવસ જરૂરજ ત્હમારું નશીબ ચમકશે, અને લાખખોની મીલકતના વીલ સમા તેનાં મરૂત્યુના સમાચાર ત્હમને જરૂર મળશે. આ રસ્તા કરતાં પણ નશીબને ખીલવવાના ખીજા રસ્તાઓ છે. પણ ખીજા રસ્તાઓ દ્વારા જ્યારે ધનપ્રાપ્તી થાય છે ત્યારે આપણે તેને શુધ્ધિ, અંત, અને એકાગ્રતાનું પરિણામ કહીએ છીએ. પણ તેમાં શ્રમ પડતો હોવાથી સ્વાભાવીક રીતેજ માનવશ્રમ વીના સંપત્તિ મેળવવાના-એટલે કે નશીબના સીતારાઓને ચમકાવવાના અખતરામાં રચ્યો પચ્યો રહે છે.

[૫]

પણ નશીબ ચમકે કે ના ચમકે પણ જગતમાં બહુજોખ લોક નશીબ કેમ ચમકવું નથી તેના વિચાર કરતા નથી. લાખો માંથી કોઈક લોટરીની ટિકીટ મેળવે છે

છતાં તેવું હજાર નવસોને નવાણું જણા એમજ માની લે છે કે તેમનું નશીબ તો લોટીના જેવુંજ કાણું ધમ છે. તેવીજ રીતે આ માર્ગેએ પદ્મસા ગુમાવનારાઓ પણ વીચાર કરતા નથી કે તેમનાં નશીબમાં 'આટા લાવ કે ઠીકરી જલતી હય' જેવી દશા કેમ છે! પણ માનવશ્રમના નશીબમાં એટલી તો પ્રખર અને ઉંડી છે કે કોઇ પ્રકારની ફલીલ આવા માનવને ચળાવી શકવાને અસમર્થ છે.

પણ નશીબ જે ખરેખર હોય તો એક અદ્ભુત કલ્પનાનો આપોઆપ જન્મ થાય છે. જે પદ્મસા મળશે એવું પૂર્વથી લવાટમાં લખાયું હોય તો પછી સમગ્ર જીવન ઘટનાઓ પણ અમુક યોજનાથીજ ચાલતી ગણાવી નેમ્એ. છતાં અતિકંજુસ મારવાડીને ત્યાંથી કોઇ ચોર ખીરાદર થોડીશી સંપત્તિ ઉઠાવી જાય ત્યારે 'નસીબના સીતારાને' માનવાને બદલે આપણે તેને જેલ બતાવીએ છીએ. મ્હારા ગજવામાંથી પદ્મસાનું પાકીટ ઉઠાવી જનારને હું 'નશીબ'ને આધારે લઇ જવા દેતો નથી પણ હું તેની પછવાડે દોટ મુકું છું, અને જ્યારે મ્હારામાં શકતી તુડી જાય છે ત્યારે હું જુમ મારું છું કે 'ચોર! ચોર! પકડો! પકડો!'

તેમજ આપણુ જીવનના વ્યવહારમાં પણ 'નસીબ'નો આશરો બહુ ઓછો લઇએ છીએ. ઘી લાવવામાં કે ખાંડ ભેખવામાં આપણી આંખ 'નશીબ' નું ધ્યાન ધરવાને બદલે ત્રાજવાની ઠાંડી ઉપર એક લક્ષ આપે છે. એટલુંજ નહીં પણ લગ્નની આજ્ઞામાં પણ આપણે નશીબને આધારે ભેસવાને બદલે કન્યા લુલ્લી છે કે સાજી, આંધળી છે કે દેખતી, વીગેરે ખાસ તપાસ કરાવી આવીએ છીએ. આટલેથી પુરવું ન થવું હોય તેમ અનેકવાર

આપણે જાતે પણ જોઈ આવીએ છીએ. એક-
લા સગ્નની બાળતમાં શું પણ જોરાઈ જોવી
સામાન્ય મીત્રોમાં પણ આપણે નથી જાને
માનતા નથી. ત્રાપલા તરીકે નથી જા ઉપર
આધાર રાખીને વધુ જમતા નથી કે
ઓથું આરોગતા નથી. છતાં પણ નથી
જાની ભાવનાને આપણે ટકાવી રાખીએ
છીએ; અને સંભવ છે કે તે આજુબ
રહેશે કારણ કે જ્યાં સુધી સમાજના
વારસાપણાની ભાવના આજુ રહેશે ત્યાં
સુધી કેટલાકાના નથી જા તો જરૂર જામ-
કવાનાં, અને દરેક લોકોનીમાં પહેલું દનામ
કોકને તો જરૂર જામજાતું. અને
જ્યાં સુધી આમ શક્ય જાતે ત્યાં
સુધી જામ વચર સંપન્તીવાન જાનવાની
લાગસા અમર રહેવાની ન્યાંસુધી નથી જા
નો સીતારો જરૂર જા રહેવાનો.

[૬]

વાંચક બીરાદર, તાં.
નથી જાનો સીતારો પણ

જો હજુ સુધી ચાક્યો ન હોય તો મ્હારી
શીખામણુ માનીને ત્હારા પધસાદાર સગા
જોનાં નોંધ કર. દુર દુરથી વારસો મજો
તેવી પ્રવૃત્તી કર. આ ઉપાયથી ત્હને
કંટાળો આવતો હોય તો શેડીયાઓના
જીવનચરિત્રો વસાવ. તેનો ખાસ અભ્યાસ
કર, અને લોકોને રોવડાવવાની કળા શીખ
અને હું ખાવી આપું છું કે ત્હારા નથી-
જાના સીતારા પર જો ગામ પથરાઈ ગયું
હશે તો તેને દૂર કરવાને, કંઈ કામીઓ
ત્હને જરૂર હાય લાગી જશે. બાકી મ્હારી
માફક ત્હારા ઘરમાં જા જોડી રહીશ તો
મ્હારી માફક ત્હારો સીતારો પણ અણ-
ચમક્યો જા રહી જશે.

‘સર્વલાઈટ’

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી હળ અને સાયન્ડીફીકે રીત પ્રમાણે જાના
વેલ આજેજ અને તાંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી બીજે હું મેંશા વાપરો.

મીરા કાહા પેસરી (પારદાઓ ટાપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાહા પેસરી એક
અતિ ઉપયોગી ચીજ છે. મીરા કાહા પેસરીની
વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઇન્ત
યતી નથી અને તે લાંગી ન જાય તેવી હોવાથી
આવી બીજે પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુચીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ડી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,

રેડીમની મેન્શન, ચચંગેટ બીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રભુપ્રેરીત આંદોલનો

પ્રત્યેક યુગમાં
મહાજનો

પાક્યા છે. એથીજ મહા-

પુરુષો ઇતિહાસ સર્જે છે કે

ઇતિહાસ મહામાનવો ધરે છે એવો

સવાલ ઇતિહાસવિશારદો ચર્ચી

રહ્યા છે. માકસ' તત્વજ્ઞાનના અનુયાયી-

ઓના મતબ્દ પ્રમાણે ઇતિહાસ માનવની

મહનતા ઉત્પન્ન કરે છે. સંભવ છે કે

ફ્રેન્ચ 'ક્રાંતિ' ન થઇ હોત તો નેપોલી-

યન ક્રાસી'ક્રામાંજ ખેડત તરીકે ખતમ

થઇ ગયો હોત. જો મહાયુધ્ધ ન પ્રગટ્યું

હોત તો લેનીન સ્વીટઝરલેન્ડમાં હજી

પણ કદાચ હવા ખાતો હોત. તેજ

પ્રમાણે વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીની જો

રદાર ઝાપટ હિંદના ખેડત અને કામદાર

અને મધ્યમ વર્ગને ન લાગી હોત તો

મહાત્માશ્રી પણ હજી સત્યાગ્રહ આશ્રમ

માંજ ખેરાકના પ્રયોગો કરતા હોત. આ

સિદ્ધાંત સાવ સત્ય છે. રાજપ્રીય આંદો

લનો રચાય છે જનતાની આર્થિક અવ-

દશા ઉપર.

પણ હિંદુસ્તાનના સારા નરીએ કે

કનનશીએ ગયા મહાયુધ્ધ પછી પ્રજાની

સ્થિતિ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ જગડ

તી ચાલી છે. એટલેજ આ દદને દુર

કરવા માટે અત્યાર સુધી રાજકીય આંદો

લનો જન્મ્યાં છે

એક પછી એક દેશ

નેતાઓએ પોતપો-

તાની શક્તિ અનુસાર

લેખક:

શ્રી. 'સર્વલાઇટ'

ગ્રોગ્રામ આપ્યાં છે.

પણ મહાત્માશ્રીએ ત્યાર

પછી આ દદ'ના ઉદ્દેશ

માટે હવે 'ઇશ્વરપ્રેરીત' ગ્રો-

ગ્રામો રજી કર્યાં છે આથીજ તેઓ

વીજળીક વેગથી 'નેતા' બની રાક્યા

છે. આ નક્કર સત્ય છે છતાં અ

નેકો એમ મનાવવા મથે છે કે ગાંધીજીના

વીચારજગમાં રહેલા સામર્થ્યને લીધેજ

તેમણે તત્વજ્ઞાન દેશવ્યાપી બન્યું છે. તે

મની ન તુરી શકે તેથી દલીલોને લીધેજ

અનેકા આજે 'ગાંધી ટોપી' પહેરે છે. પણ

આ ક્યાં સુધી અસલ છે તે જતાવવા મા-

ટેજ નીચસો નીચ'ય લખાયો છે. આશા છે

કે તે ખાસ રસમય તો નહિ'જ થઇ પડે.

[૨]

અસ્પૃશ્યતાનો પ્રશ્ન
લખ્યો. મહાત્માજી

કહે છે કે તેમને ઇશ્વર તરફથી

'પ્રેરણા' મળી છે. ૧૯૩૨ માંજ અસ્પૃ-

શ્યતા નિવારણ મટે ગાંધીજીમાં પ્રેરણા

મુખવાનું પરબલ કેમ સુગ્યું એ પ્રશ્નને

જાણ્યો સુધીએ તો પણ હિંદની આ

ટલી વિશાળ વસ્તીમાં ઇશ્વરે એકલા ગાંધી-

જીનેજ કેમ પસંદ કર્યાં એ પણ એક શંકાની

વસ્તુ નથી? છતાં દલીલને ખાતર માની લઇ

એ કે અસ્પૃશ્યતા માટે ગાંધીજીનેજ અંતરા-

ત્મા'નો 'અવાજ' સં-

જાગ્યો હોય તો પણ

આ 'કલંક' ગણાતી

અસ્પૃશ્યતા મીટાવી

એક હળવો નિબંધ

દેવાથી શી રીતે સ્વરાજ્ય મળવાતું હતું તે પણ શંકાની વસ્તુ નથી? આ ક્ષણે દે શહેરમાં સ્વરાજ્ય મેળવવાના પ્રયત્નોને બદલે ગુરવાયુર મંદીર પર લોક લક્ષને કેન્દ્રીત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે એ પ્રયત્ન પછવાડેનું રહસ્ય કંઈ છુપું નથી રહ્યું. હવે તો રાષ્ટ્રવાદી મનાતા 'કોંગ્રેસ' જેવા પત્રોએ પણ અસ્પૃશ્યતા નિવારણના પ્રશ્ન ઉપર આપણી શક્તિઓ ખર્ચવાના પ્રોત્સાહ ઉપર, શંકાઓ બનાવવા માંડી છે; એટલું જ નહિ પણ બીજા અખબારોએ પણ અસ્પૃશ્યતા નિવારણના એક જ કાર્ય સામે વિરોધના શબ્દો ઉચ્ચારવા માંડ્યા છે. એમ છતાં પણ આવાં બુદ્ધિશૂન્ય અને સુધારકવાદી પ્રેરણાને પાર પડવા માટે ૧૮ મી ડીસેમ્બરે મહા સભાના અનુયાયીઓ હાથમાં ઝાકુ લઈને ટેડવાડે ગયા હતા. ગુજરાતના ગામે ગા મમાં અસ્પૃશ્યતા દિન ઉજવાયો હતો. દેરદેર સભાઓ મળી હતી. આ સર્વ પ્રવૃત્તિની નીચે શું સાચી શીઘ્રાંત માન્યતા છે? અસ્પૃશ્યતાના નિવારણ માટે મધ્યારાત્રીએ શું સાચી રીતે એમ માને છે કે સ્વરાજ્યના પ્રશ્ન કરતાં પણ આ સવાલ અતિ અગત્યનો છે? શું આથીજ રાજગોપાલાચાર્ય જેવા કોંગ્રેસ નેતાઓ મહાસભાનું કામ સુધી દૃઢને મ લખારમાં ગુરવાયુરના દેવળ અસ્પૃશ્યને માટે ઉઘાડવા માટે હોડધામ કરી રહ્યા છે. આ સવાલના જવાબો સાવ સ્પષ્ટ છે. કોમપણ દષ્ટિએ જોઈએ તોપણ અસ્પૃશ્યતાનો પ્રશ્ન સ્વરાજ્યના સંગ્રામ સાથે સંકળી શકાય તેમ નથી. જોનામાં બુદ્ધિનો કંઈ પણ અંશ હોય તેઓ પણ આ સત્ય સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે છતાં આજે ગાંધીજીના એક જ શબ્દને અનુસરીને લાખો વ્યક્તિઓ ટેડવાડામાં

જઈને ઝાકુ કઢાડવા તત્પર બને છે ત્યારે ગાંધીજીના શબ્દોમાં અંધશ્રદ્ધા છે એમજ અનુમાન પર આવવું પડે છે.

સ્વરાજ્યની ખાખત સહેજ દુર કરીને અને અસ્પૃશ્યોની ખાખત ઉપર જરા વિચાર કરીશું તો પણ ગણાશે કે ટેડવાડામાં જઈ ઝાકુ કાઢવાથી તેમની અસ્પૃશ્યતા મટી જવાની નથી. જ્યાં સુધી 'મેલુ' કામ કરવાને માટે આજ સમુદાયમાંથી ભરતી કરવામાં આવશે ત્યાં સુધી આ સમુદાય અસ્પૃશ્યજ રહેવાનો એટલે એક જ મા સમાં અને એક જ દિવસમાં અસ્પૃશ્યતા દુર કરવાના આ ધમપછાડા કેટલા બુદ્ધિશૂન્ય છે તે બાકી પણ સારી રીતે સમજી શકે છે. તેમ છતાં પણ આજે અસ્પૃશ્યતા ત્રીવા રણમાં અંધશ્રદ્ધાને આધારે ગાંધીજી એક પછી એક ધડાકાઓ કરી રહ્યા છે; અને તેઓને જલમાંથી અસ્પૃશ્યતાના આંદોલનો ચત્રાવવાની સામ્રાજ્યવાદે પરવાનગી આપી છે; અને દેશભરમાં આજે આ અવાજની પાછળ ઓડીન-સત્તા આકરે કાયદાઓ સામે વિરોધનો સ્વર ઉચ્ચારવાનું મહાસભાના નેતાઓ બુદ્ધી નવ છે, એ ખરેખર કદબુજનક છે. પણ લોકની પ્રચંડ અંધશ્રદ્ધા પણ તેટલેજ અંશે જવાબદાર છે. પણ આથી પણ વધુ રોક પ્રત્યે છે કે આવા સામાજિક આંદોલનોને 'દ્વંદ્વરપ્રેરીત' તરીકે ઓળખાવીને મહાત્માશ્રી આ અંધશ્રદ્ધાને વધુ મજબુત બનાવી રહ્યા છે.

[૩]

મહાત્માજીની બીજો પ્રોત્સાહ લઈએ.

દાખલા તરીકે ખાદી.

લેન્ડેશાયરનું બનાવટનું ધોતીનું પહેવાર છતાં શા માટે અનેકા ખાદીનું

ખમીસ અને ખાદીની ટોપી પહેરે છે? કોરણ કે 'ગરીબોને નામે' મહાત્માજી અખીલ કરે છે, 'દરીદ્રનારાયણ'ની સેવા કરવાને નામે તેઓ આગ્રહ કરે છે. ગરીબોની સેવા એ 'પ્રજુસેવા' છે એમ તેઓ મનાવે છે. પણ એક વખત ખાદીના પરમ ઉપાસક અનીલ વરણ રોમે આંકડા અને દલીલોથી સાબીત કરી આપ્યું છે કે ખાદીનો કાર્ય ક્રમ એ ગાંધીજીનું સાચું ધર્મોગ છે. જેમને ધુરસ્ત છે તેઓ ખાદીની કસોટી નામની નહાની પુસ્તીકા વાંચી લે. આ ચોપડીમાં તેઓ અનીલ વરણ રોમની સચોટ દલીલો જોઈ શકશે.

ખાદી તો યુ' પણ બ્રિટિશ માસનો સમજાતો બહિષ્કાર પણ ઇંગ્લેન્ડને નખાવી શકે તેમ નથી; એ વસ્તુ વીસરી જતી ન લેઈએ. હમણાં જ ચીનમાં જાપાન સામે અતિ વ્યવસ્થાપુર્વક બહિષ્કાર પોષ્ટરવામાં આવ્યો હતો. જાપાનની એક પણ વસ્તુ ચીનના બજારમાં વેચાઈ શકતી ન હતી. ત્યાર પછી સાંઘાતના જાપાનીઓએ વર્તાવેલો હાહાકાર અને ૨૪ કલાકમાં બહિષ્કારની આખી અળવળનો આવેલો અંત ખતાવી આપે છે કે બહિષ્કારથી કોઈપણ સત્તા નમી નથી અને નમે તેજો સંભવ પણ નથી. 'સ્વદેશી' અને 'બહિષ્કાર'ના યત્નોથી કોઈ પણ પ્રજાને સ્વાધીનતા મળી હોય તેની એક પણ ઘટના દત્તિકાસે આલેખી નથી. છતાં આજે ખાદી અને બહિષ્કારને યોગે સ્વરાજ્ય મેળવવાની વાતો ગાંધીજી કરે છે અને લોકો આ ગ્રંથાઓ માને છે. આવીજ દલીલો મહાત્માના કેટલાય પ્રચારકો નેરશોરથી કરી રહ્યા છે. સ્વદેશીમાં સ્વરાજ્ય છે એમ મનાવવાને પ્રત્યનો થયા છે. આ સર્વ છતાં સ્વરાજ્ય એક ધંધા જેટલું પણ આગળ

આવ્યું નથી એ તો હવે પ્રત્યેકના અનુભવની વસ્તુ છે. એટલેજ આ પ્રોગ્રામના અનુપાલનમાં પણ એકજ અનુમાન પર આવવું શક્ય બને છે. આ અગ્રખામણું અનુમાન એ છે કે ખાદીના પ્રોગ્રામમાં પણ લોકો મહાત્માજીને આંખો મીંચીનેજ અનુસરે છે. જો તેઓ ખરેખર વીચાર કરતાં હોત તો તેઓએ અનીલ વરણ રોમની માફક ખાદીના ધર્મોગને ક્યારનીય લીલાંગલી આપી દીધી હોત

[૪]

મહાત્માશ્રી આ વસ્તુ સારી રીતે સમજે છે. એટલે તેઓ સરસ રીતે અધ્યક્ષાને ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. આટલા માટે તેમણે 'સત્યના શોધક' બનવાનો સ્વાંગ સમ્યો છે. કારણ કે ગાંધીજી જાણે છે કે હિંદુસ્તાનના લોકોમાં મુલસડી કરતાં સંત વધુ પુખ્ત છે; અને જરૂરી મનાય છે. જુદાપાન રાજદારી કરતાં પીર અને પરમદંસો ઉપર લોકઆસ્થા વધુ છે. આથીજ મહાત્માજીએ લોકોની અધ્યક્ષાને ઉપયોગ કરવા માટેજ સાધુજાને સારી રીતે અપનાવી છે, એમ કહેવામાં અતિશયોકિત તો નથીજ. કોઈ એમ કહે કે તેમના આત્મબોગની કિંમત વધારવા માટેજ તેઓ કહોટો પહેરે છે. તો તે અર્થ ધીન આક્ષેપ તો નહિજ મનાય કારણ તેઓ ક'ગળા છંવનનો યોગ્ય અપનાવતા છતાં તેઓ છંવનના અન્ય વિભાગમાં ક'ગળાની માફક નથીજ રહેતા.

પણ આ અધ્યક્ષા ગાંધીજીની સરદારીનો મહોટો સ્થંભ છે અને આ અધ્યક્ષાને ઉપયોગ કરવા માટે તેઓ પોતાના પ્રોગ્રામને 'અંતરાત્માના અવાજ' તરીકેજ ઓળખાવે છે, તેઓ હંમેશા પ્ર

ભુવેરણને ઠીક ઠીક મદત આપે છે. ઠાંડી કુચ કરી ત્યારે પણ તેમણે કહ્યું હતું કે ઇશ્વરે તેમને પ્રેરણા આપી છે. આવી 'મુખપ્રેરણા' છતાં પણ ઇશુમકત લેણી પ્રવીને તેમને યરોડાના કારાગ્રહમાં ધકેલી દીધા ત્યાર પછી વતુંલ પરિપક્વતાને માટે મંત્રણાઓ થઈ રહી હતી. ત્યારે તેઓ જાહેર કરતા હતા કે તેમને હજી 'પ્રકાશ સાંપડ્યો નથી ! અને આરડો લીનું સમાધાન થયા પછી એકાએક 'પ્રકાશ' સાંપડ્યો હતો. તેમજ કોમી કરારમાં અરુપરોને મજેલા અમલ મતાધિકારને રદ કરાવવા માટે જ્યારે તેમણે અપવાસ આરંભ્યા ત્યારે પણ પ્રભુ 'પ્રેરણા' મળી હતી એમજ તેમણે જાહેર કહ્યું હતું. એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે ગુરવાસુર મંદીર આગળ મહામારના સમાજ સુધારક દેશપતે અપવાસ આરંભ્યા ત્યારે મહાત્માજીએ સંદેશો આપ્યો હતો કે 'કેશપતેને ઇશ્વરી પ્રેરણા મળેલી નહિ હોવાથી તેને અપવાસ કરવાનો અધિકાર નથી. હું નથી સમજી શકતો કે આમાં કયારે પ્રકારની દલીલ સમાયેલી છે. પણ મહાત્માજી જાણી જોઈને આવી દલીલો રજૂ કરે છે. કારણ કે તેમ કરવાથી લોકોમાં એમના વિષે શ્રદ્ધા જાગતી જાય છે એ પ્રકારની શાંતિ અવસ્થામાં કે દેશ વચ્ચેમાં આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ 'આ તો ઇશ્વરની આજ્ઞા છે' એમ માનીને અંગેકો ગાંધીજીને અનુસરે છે. હિંદુ જેવા અધ્યાત્મવાદી દેશમાં 'ઇશ્વરની આજ્ઞા'ને આપું સન્માન મળે તેમાં કંઈજ નવાઈ નથી. સારું છે કે ગાંધીજી હિંદુ છે. એટલે ઇશ્વરની પ્રેરણાજ પામે છે. તે મુસ્લીમ હોય અને અફઝાહની પ્રેરણા મેળવતા હોય તો શું પરિણામ આવત તેની કલ્પના કરતાંજ દીક્ષા થઈ શકે જાય છે. પણ આપણા કમનસીબ છે કે જ્યારે જ્યારે મહાત્માજીને ઇશ્વર એક પ્રકારની પ્રેરણા આપી રહ્યો

છે ત્યારે સરકારતંત્રના અધિષ્ઠાતાઓને 'લાઠીચાર્જ' કરવાની પ્રેરણા આપે છે. એટલે 'ઇશ્વરપ્રેરિત આંદોલનો' પણ નિષ્ફળ નિવડ્યાં છે.

[૫]

અ ઉપરાંત મહાત્માજી અંધ

અધ્ધાનો ઉપયોગ કરવાને માટે પ્રત્યેક રાજકીય પ્રોગ્રામને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપે છે. 'ઇશ્વરી આદેશ' ઉપરાંત મહાત્માજીની આ દિશાની પ્રગતિ પણ એવીજ કાશકાય પૂર્ણ છે. ૧૯૨૧ માં ખિલાફતના ધાર્મિક પ્રશ્નને દેવરાજ્ય સાથે સાંકળી દઈને મુસ્લીમ વધુમતીને મહાસભાના પક્ષમાં ખેંચવા માટે તેઓ સફળ થયા હતા. હાલમાં મીઠાના કાચદાણંગ વખતે પણ આ આદિ લોકોને ધાર્મિક સ્વરૂપ તેમણે આપ્યું હતું. 'સાત્રાજ્યવાદનો નાશ થએ' તેવા યોગ્યતા કરવાને જાહેર રામનામની ધુન ચલાવવા માટે તેમણેજ સલાહ આપી હતી. મહાત્માજીની ચળવળમાં 'વૈષ્ણવ જન તો તેનેરે કહીએ' એ ભજન લગભગ 'વંદે માતરમ' જેવુંજ બની ગયું છે. મુસ્લીમીરી કરતાં ચારિત્ર્ય ઉપર ભાર મુકવાની વૃત્તિ તેમણે કાયમ રાખી છે એટલુંજ નહિ પણ તેમણે એકવાર એકડક જાહેર કરેલું કે 'અસ વને માર્ગે' દેવરાજ્ય મળતું હોય તો તે રોકારે નકામું છે.' આમ પ્રત્યેક પ્રોગ્રામને પ્રથમ 'ઇશ્વર પ્રેરિત' બનાવીને અને પછી તેને ધાર્મિક વાધા સમજવામાં આવે છે.

પણ એ અગમ્યમાયું અને કડતું સત્ય તો એ છે કે આ ઇશ્વર પ્રેરિત આંદોલનો લગભગ નિષ્ફળજ નિવડ્યાં છે. પરિણામે જનતાની ખાતાખરાબી થઈ છે, ઉત્સાહ ઓસરી ગયો છે અને સામાજિક વ્યવસ્થા અગમ્ય સુદઃ અન્યું છે.

તેલની તકરાર

આ ખરે લગભગ ૩૨ વર્ષ સુધી તેલના ઉત્પન્ન ઉપર એક-દૃશ્ય દંતરો ભોગવ્યા પછી એન્ગ્લો પર્શિયન ઓઇલ કંપનીનો ઇન્ટરો ઇરા-નની સરકારે કલમના એકજ ઝટકેથી રદ કર્યો છે. કંપની તેમજ બ્રિટિશ સર-કારે ઇરાની સરકારના આ આકરા હુકમ સામે કાયદાનો સવાલ ઉઠાવ્યો છે. ઇન્ટરને રદ કરવાના અધિકાર સંબંધી શંકા ઉઠાવવામાં આવી છે અને બ્રિટિશ સરકારે ઇરાનને પાઠવેલી યાદીમાં આ રદ કરવાના હુકમને પાછો ખેંચી લેવાને સાફ શર્તોમાં જા-લુવી દીધું છે. આખરે પ્રેમસંધની ટેન્સીસ સમક્ષ આ આખો ઝગડો ગયો છે અને સંભવ છે કે એક મહિનામાં તો આ ઝગડાનો નિકાસ આવી જશે; કારણ કે પ્રેમસંધ ન્યારે મ્હોટી સત્તા નિર્બળ રાજ્યો ઉપર આક્રમણ કરે ત્યારે કંઈ જ કરતી નથી પણ ન્યારે કોઈ નબળા સત્તા મ્હો-

ટી સત્તા ઉપર આક્રમણ કરે ત્યારે તે તરત જ પગલાં લે છે. ચીન-જાપાન ઝગડામાં અને ઇરાન-બ્રિટન તકરારમાં આ સત્ય સારી રીતે સાબીત થયું છે.

[૨]

પણ આ તકરાર સાથે થોડા પૂર્વ-ઘટિકાસ પણ સંકળાયેલા છે. વસ્તુ એમ હતી કે ઇરાનમાં પહેલાં હમરાવશાહીનું સરકારતંત્ર ચાલતું, અત્યારે પણ ઇરા-નની પહાડી ભૂમીમાં તાયફાવાળાઓ કુદરત સાથે ખેલે છે. તેઓની સમાજ-

ઇરાનની દક્ષિણ ભૂમીમાં સમાયેલા અપાર તેલના સ્વામી થઈ પડે લગ્નેંગ્લો-ઇરાન ઓઇલ કંપનીનો ૬૦ વર્ષનો ઇન્ટરો કલમના એકજ ઝટકેથી રેઝાશાહે ખતમ કરી નાંખ્યો છે. આથી ઇંગ્લેંડ છંછેડાં છ પડ્યું છે. પણ દોરદમામની નીતિથી ઇરાન હરી જાય એવો સંભવ નહિ હોવાથી બ્રિટિશરોએ આ કલહને પ્રેમ-સંધની લવાઈ પર સોંપ્યો છે. આ તકરાર સાથે સંકળાયેલા રસમય ઇતિહાસ આ લેખમાં રજુ થાય છે.

—તંત્રી.

વ્યવસ્થા લગભગ પૂર્વકાલીન છે. અફ-ઘાનિસ્તાનની માફક અહિં પણ માનવો રાજાઓ આંધી વંશે છે. આ રાજાઓનું જીવન થોડું વિચિત્ર હોય છે. તેઓ ઇરા-નનાં મધ્યસ્થ સર-કારતંત્રની સત્તા પણ સ્વીકારતા નથી. આંવી રાજાઓ મુખ્યત્વે દક્ષિણમાં વસે છે. ન્યારે ઉત્તરમાં ખેતી-વાડી થતી હોવાથી

ત્યાં મજીરદાર વર્ગ અસ્તિ-
ત્વમાં આવ્યો છે. આ વર્ગના હાથમાં
સત્તા છે. સાથે જ તહેરાનની ભૂમીમાં
મુડીવાદ પણ વર્ગમાં પાડે છે આ
વર્ગ ધરાનના રસકસની મદદ વડે ઉઘોઝો
ખીલવવા માગે છે. આંગણે તેજ પાકવું
દેવા છતાં તેઓને તેજનો ઉંચા ભાવ
આપવા પડે છે. આથી જ તેઓ ઉઘોઝો
ખીલવી શકતા નથી. તેમજ તેલની અપાર
આવકમાંથી જે કંઈ નફો નીકળે છે તે
સર્વ લાંડન તરફ આવી જાય છે. એટલે
જ તેઓને આ ઇમારે આંખની કણી
માફક ખુંધે છે. ધરાનના યુવાનો આથી
જ આ કંપનીના વહિવટ તરફ લાલ
આંખથી જુવે છે. આથી જ જ્યારે કંપની-
વહિવટનો એકદમ ઇમારે ૨૬ કરવાની
તહેરાનમાં તહેરાત કરવામાં આવી ત્યારે
સારા ધરાને ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો. સીને-
માઓ મફત દેખાડવામાં આવ્યાં હતાં
અને લોકોએ દાશની પ્રગટાવી હતી. આ
એક જ ઘટના ધરાનની વસ્તીઓની ઇમાર
તરફની ધિક્કારભરી વૃત્તિ સારી રીતે
ગહેર કરે છે. તેઓ એમ જ માને છે
કે ધરાનની ઐતિહાસિક પ્રગતિ અને
આર્થિક ઉત્કર્ષ આડે આજે કોઇ વસ્તુ
હોવી હોય તો આ ઇમારે છે. આ
ઇમારે ૨૬ થાય તો ધરાન આજે સહી-
ઓની ઐતિહાસિક પ્રગતિ એક દસકામાં
હરી શકે તેમ છે. આ તેમનું દૃષ્ટિગિંદુ છે.

આ ઇમારનો પૂર્વદિશાસ પણ
નેટલો જ રસિક અને રોમાંચક છે. ધરા-
નના પહોડો નીચે અઢળક કેરેસીન છુપાયું
છે એ ખબર તો અનેકને હતી. પણ
ગાસી નામના ન્યુઝીલેંડરે આ તેજનો
અંદાજ આંક્યો. આ કણોમાં કેરેસીન
તેજવું મદત્વ વધતું જતું હતું. આથી

જ ગાસીને લેખએ તેડ્યા ત્યાં જ
વાતું બ્રિટિશ સરકારે કબુલ કર્યું. એ
ધરાનના માછ વર્ગીર દ્વારા ગાસીને ૧
૫૫ને પટે કેરેસીન તેજ કાઢવાનો હુકમ
મેળવવાનો ઇમારે લીધો. આજે એમ
રાને ૨૬ થયે લગભગ ૩૨ વર્ષ તોડી
ચક ગયાં છે. આ ઇમારને ખસીકે
દક્ષિણ ધરાનના ૫૦૦,૦૦૦ મહત્ત
વિસ્તારમાંથી કેરેસીનના કુખ ખેડકારે
તેમજ કેરેસીન અને પેટ્રોલ કાઢીને
જગતભરમાં વેચવાનો હક્ક કોઈને
મળ્યો. સાત વર્ષના સુત પ્રયત્નોને પી
છામે તેજ સારા પ્રમાણમાં મળ્યો છો તે
સંભવ દેખાયો. આ જ અરસામાં કે
શીશરની આગેવાની નીચે બ્રિટન ૨૬
૫૬ કાફલામાં ફોતસાને બસે તેજ
એંજનો ચલાવવાની વ્યવસ્થા થઈ હતી
આ તેલથી એંજન ચલાવવા માટે બીજી
એક મુશ્કેલી ઉભી થઈ. ઇંગ્લેંડની ભૂમીમાં
તેલ નીપજતું નથી. આથી ઇંગ્લેંડે તે
મળી શકે તેવા પ્રદેશો મેળવવા મા
પ્રયાસ આરંભ્યો. આ પ્રયાસોમાં ઇંગ્લેંડે
ધરાનની સરકાર પાસેથી એળવેસો ઇમાર
હક્ક કામમાં આવ્યો. તરત જ તરત
મુડીનો અડધો ભાગ ૨૦૦૦૦૦ પાઉંડે
ધારણ માટે બ્રિટિશ સરકાર તરફ
થયું. તરત જ એંગ્લો-પર્શિયન કંપની
રજીસ્ટર કરવામાં આવી. અર્ધ હરની
મુડીના શેર બ્રિટિશ તીલેરીના તત્કાલ
હોવાથી નાણાવિપવક કાણુ તેમનો જ રહે.
આ રીતે દરીઆઈ કાફલાને જરૂરી તેજ
પ્રદાનનો ઉકેલ આવ્યો.

પણ ધરાનનાં સરકારતંત્રને આ ઇમાર
બદલ પ્રથમ ૨૦૦૦૦ પાઉંડ આપ-
વામાં આવ્યા હતા. ત્યાર પછી કંઈ
નીના નફાના ૨૬ ટકા ધરાનની તીલે

ત્રીમાં જમા થાય એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. ત્યારબાદ ૧૯૧૫ માં ધરાનની સરકારને ખુશ રાખવા માટે માત્ર બેટ તરીકે ૧૦૦૦૦૦ પાઉંડ આપ્યા હતા. આ આવક એટલી તો વિશાળ છે કે ધરાનના સરકારતંત્રમાં જમીન મહેસુલથી બીજે નંબરે આ આવક આવે છે. પણ વસ્તુ એમ બની કે અત્યાર સુધી તો ધરાનને આ આવકમાંથી ખૂબ લાભ થતો હતો. ૧૯૩૦ માં તેમને ૧૩૦૦૦૦૦ પાઉંડ મળ્યા હતા. પણ ગયા વરસની અપૂર્વ આર્થિક મંદીના પ્રતાપે આ આવક એસરી ગઇ. ૧૯૩૧ માં આ રકમ માત્ર ૩૦૬૦૦ પાઉંડ બની ગઇ. આમ લગ-લગ ૬ લાખ પાઉંડનાં ગાળાએ ધરાનની સરકારની આર્થિક સ્થિતિ સાપ કંદાડી બનાવી. ધરાનનું સરકારતંત્ર આથી કંપનીના વહિવટ માટે શંકાશીલ બન્યું અને બ્યાનબી જ રીતે હિસાબના ચોપડા તપાસવા માગ્યા. પણ કંપનીના આપણા સત્તાધારીઓએ સત્તાના મઠમાં આવી બ્યાનબી માગણીને ધિક્કારી દહાડી. આથી જ કંપનીનાં આવાં કૃત્યો ઉપર રોગે ભરાઇને રેઝાશાહે કંપનીને ઇનજો તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બરે રદ કર્યો.

[૩]

પણ ત્યારપછી તો આ ઝગડો આંતરરાષ્ટ્રિય સ્તરેલત પર લઇ જવાની ખિટનની દાનત હતી. કરોરના ભેરે પોતાનો હક્ક સિદ્ધ કરવાની ખિટનની આ લાલસા ધરાનની સરકારે પ્રજાસંઘની કૌન્સીલને આ કલહ સોંપીને ભાંગી નાંખી છે. પણ પ્રજાસંઘ પણ ખિટનની લાગવગનું મૂખ્ય મથક હોવાથી આ સ્થળે ધરાનને કેટલો ન્યાય મળશે તે શંકાસ્પદ છે. ચીન-જપાન ઝગડામાં પ્રજાસંઘ

કેટલો ન્યાય આપ્યો છે તે આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ. એટલે જ ધરાન અને ઇંગ્લાંડની આ રાજકીય અથડામણમાં પ્રજાસંઘ કઇ સન્તાનો પક્ષ લેશે તે કંપી શકાય તેમ છે.

બાકી એક વસ્તુ ચોક્કસ છે કે આ કરોરની બાબતમાં રેઝાશાહની સરકારે બે ત્રણ ગંભીર ભૂલો કરી છે. પ્રથમ તો બ્યારે માછ રાજની સત્તા તુડી પડી અને સરકારતંત્ર રેઝાશાહ પહેલવીના હાથમાં ગયું ત્યારે આ કરોરે રદ કરવાની તક પહેલવીને સાંપડી હતી. પણ ત્યારે અંગ્રેજોએ રેઝાશાહને ભરપૂર નાણાં અને દારૂગોળાની સહાય આપી હતી. આથી જ રેઝાશાહે આ ઇનજો રદ કરવાને બદલે કણુલ રાખ્યો હતો. અત્યાર આગમચ દશ વર્ષથી તેઓ ઇનજો બદલ વાર્ષિક ભરણું મેળવે છે. આમ માછ સરકારે ફરેલા કરારને સ્વીકારીને પછી દશ વર્ષે એકાએક ઇનજોને રદ કરવાનું જણાવ્યું એ કાયદાની દૃષ્ટિએ ન ટકી શકે તેવી વસ્તુ છે. રશિયાની સોવિયેટ સરકારે આવા ઇનજોઓના સંબંધમાં શી રીતે કામ લેવું તેનો સુદર દાખલો આપ્યો છે. ૧૯૧૮ માં રશિયન સીમામાં કામ કરતા વિદેશી ઇનજોઓને રદ કરીને તેમજ બાકુના પ્રદેશમાં વિદેશીઓના તેલના કારખાના જપ્ત કરીને રશિયાએ સાફ દિશાસૂચન કર્યું છે. પણ બાર વર્ષ સુધી ઇનજોને ચલાવવા દઇને એકાએક ઇનજોને રદ કરવામાં નથી બુદ્ધિકૌશલ્ય કે નથી સુતસદીપણું.

[૪]

ખિટનને માટે ધરાનનું તેલ તો ખાણવાયુ સમાન છે. ઇંગ્લાંડના વેપાર અને લઘાયક કાદુલાને જરૂરી

તેજ ધરાનતી ભૂમીમાંથી આવે છે. જો કે હવે
 પેટ્રોલિયમ અને અર્બાના પ્રદેશોમાં તેજના
 કુવાઓ ફીક ફીક પ્રમાણમાં છે છતાં
 પણ ચિટ્ટનને તેજની સૌથી વધુ આયાત
 આ કંપની પુરી પાડે છે. ઉપરાંત આ કંપ-
 નીમાં બ્રિટિશ સરકારનું સીધું આર્થિક
 હિત છે. એટલે જ ચિટ્ટને ઇજારાને રદ કર-
 વાના સલાહ ઉપર સખ્ત વક્ષણ લીધી
 છે. બ્રિટિશરો ભરણાની આગતમાં છુટ-
 છાટ મૂકવા કે કંઈક વધારો કરી આપવા
 તત્પર છે. પણ ઇજારાને રદ કરવાના કાર્યને
 તેઓ કદિ જ સહન કરી શકે તેમ નથી.
 ધરાનમાંથી મળતા તેજ ઉપર તેમનું પ્રભુ-
 ત્વ સમાયેલું છે એ વસ્તુ રેઝાશાહને
 ખબર નહોતી તે બનવા ચોખ્ખું નથી. તેમજ
 ચિટ્ટનના બજારની સાથે મુકાબલામાં રેઝા-
 શાહનું બજાર સાવ નબળું છે તે વસ્તુની
 પણ ધરાનના રાજવીને સાવ ખબર નથી
 તેમ તો નજ કહી શકાય. એટલે જ ધરા-
 નના સરકારતંત્રના આ વર્તનનો એક

માત્ર અર્થ એ છે કે તેઓ ભરણાની
 રકમને વધારવા ઇચ્છે છે. અને આ જ
 જો તેમની નેમ હશે તો જરૂર તેઓ
 સફળ થશે.

આથી નજદીકના ભવિષ્યમાં લશ્કરી
 મુકાબલામાં પરાજય પામ્યા વગર તેજનો
 ઇજારો ચિટ્ટન આપમેળે મુશ્કેલી એવી
 આશા રાખી શકાય તેમ નથી. આજે કે
 આવતી કાલે ચિટ્ટને તેનો સામનો તો
 કરવો જ પડશે. ધરાનના આર્થિક ઉત્કર્ષ
 ને માટે તેજનો ઉદ્યોગ એટલો તો અંગ-
 ત્વનો છે કે ધરાનીઓ આ સંપત્તિને
 વિદેશમાં ધસડાઈ જતી જોઈ રહેશે નહિ.
 ધરાનના ઇતિહાસમાં આ ઇજારાની બાજ-
 તમાં કંઈક નવું જ પ્રકરણ લખાશે.
 ઉગતા ઉદ્યોગપતિઓએ એક ધાં કરી
 જોયો છે. સંભવ છે કે તેઓ તેમાં
 નિષ્ફળ નીવડે. પણ આ પ્રકરણ આટ-
 લેથી અટકે એમ આશા રાખવાને માટે
 ક્ષિતિજમાં એક પણ કારણ જણાતું નથી.

ગેરહાજરી

એક જ કલાકે

અગાઉ પૂ-

વર્ષમાં. પ્રકટેલો
સર્વ મહાપાર હીલ્સ
ઉપરના અંગલા-
ઓને શિયાળાની
હાંડી સામે મંદ
ઉઠ્ઠા આપતો હતો
ને શ્રીમંતો મોડા
હી આ નાસ્તા
ઉપર આળસ મા-
ણતા બેઠા હતા,
ત્યારે ડન્કન રોડને

પાછમે છેડે જગજગ વિસ્તાર રોડીને ઉભેલી
એ શ્રીમંતોની તેજ-મીલના દરવાજા પાસે
તણ કંગામ માણસો બારે પગલે આવી
પહોંચ્યાં. એમનામાં એક ગરીબ મજૂર
હતો. બીજી તેની સ્ત્રી હતી અને ત્રીજો
એમનો અગીઆર વર્ષનો છોકરો હતો.

તેજ-મીલનાં બારણાં ત્યારે તાજ્જ જ
હોવામાં હતાં અને ગંદા, વાસ મારતાં,
ફાટેલાં કપડાંવાળા મજૂરોની દાર એમાં
દાખલ થતી હતી.

મીલના દરવાજા પર, યંત્રોમાં, માણ-
સોના શરીર પર,
રસ્તામાં અને
આસપાસ વાતાવ-
રણમાં તેલની
ચીકણા ભરી હતી.

એ ચીકણા-
ને ચાંપતાં તણ
આગ-તુકો દર-
વાજે થોભ્યાં.

ત્યારે મી-
લના મજૂરોની
આખી શ્રેણી
ધીમે ધીમે
અંદર ચાલી
ગઇ ત્યારે નવા
આવનાર કંગામ મજૂરે દરવાજાને હાથ
જોડી કહ્યું,

“બાપુ! આ મારી સ્ત્રી, મારો છોકરો
અને હું ઘણા રોજથી કામધંધા
વિનાના છીએ. અમને અહિં હમાંલ
તરીકે રાખશો?”

દરવાજા થોડીવાર એમની સામે ટીકો-
ટીકીને જોયા કયું” અને પછી કરડાકીથી
જવાબ આપ્યો,

“જાવ અહિંથી-અહિં કંઈ કામ નથી.”

એટલામાં મીલના યાંત્રિક ઘાણાઓને
વીજળીએ ધક્કો મારવા સરૂં કર્યાં, રાક્ષસોની
મહાસેના બીપણ ડાંગો લઇને કોઈના પર
મહાર કરતી હોય એવા અવાજ થવા

માંડ્યા અને મહા-
કાય લોખંડી દસ્તા
બીઆંના જંગી
જથ્થાને નિર્ધયપણે
પીસવા લાગ્યા.

લેખક :

છેલશંકર દ. વ્યાસ.

એક સામટા એક હાનર ઘાણુઓમાં
મગફળી, તલ, જવસ, એરંડી અને એવાં
તરેહવાર ખીઆંના ચગદાતા સમૂહોનું ગભ-
તેન દબાઈ દબાઈને ઉપર દેખાવા લાગ્યું.

યત્રોના ધમપછાડા અને પ્રચંડ અવાજ
વચ્ચે પોતાની આછછઓને હુખી જતી
જ્વંજ મા, બાપ, અને છોકરો આગળ ચાલ્યાં.

ઘાણુઓની લાંબી કતાર જ્યાં પૂરી
થતી ત્યાં છુટક અને જથ્થાખંધ વેપાર
માટે તેજ-મીલના માથેકાએ મોટી વખાર
રાખી હતી. એકાર ત્રિપુડી ખુદશા પગનાં
તળાંમાં તેલનાં કાટાંની ચીકાશને એકઠી
કરતી કરતી અહિં આવી.

કાળાં, ચીકણાં કાકડાનાં મેલાં બાર અને
તે પર લાગીરહેલા જડાસળીઆથી રક્ષા
એલા એ તેલીઆ લાંબરને મુનીમ જોતી
નેહો હતો. તેની બાલુમાં પચીશેક હમારો
ઘેરો વળીને ઉભા હતા.

વખાર ઉઘરી કે તુરત જ હમારો
અંદરના ભાગમાં ત્રણો શીટની લંબાઈ
આવરીને પડેલી તેલની નાની મોટી
કોઠીઓની હારમાં ગોઠવાઈ ગયા. એમને
આવતા જોઈ હાનરો કોઠીઓની આસપાસ
આંટા મારતી મોટા મોટા ઉંદરોની સેના
આમતેમ વીખરાઈને જુદાં જુદાં દરોમાં
પેસી ગઈ.

મુનીમે થડા ઉપર એસી ચોમેર નજર
ફેરવી. થડા અને ડબ્બાઓ ઉપર રોજ
રોજ જામતા ચીકટ મેલને આખો દિવસ
ફૂંટી ફૂંટીને ઉખાડનાર નોકરને તેણે દીરો
નહિં એટલે એણે ચીકાઈને ત્રાડ મારી,

“છોકરા! છોકરા! સાસો મુન્વર હળુ
સુધી કેમ નથી આવ્યો?”

અરેરા ઉપર પાંચ મીનીટમાં પચીસ વાર
કરચતીઓ પાડી, અનેક વાર અવાજ નાખી,
તેણે આખરે રસ્તા પર નજર ફેરવી. ત્યાં

જથ્થાખંધ માત્ર બેનારાઓની લાગરી
જમા થઈ રહી હતી.

એની વચ્ચે ઉભેલા ત્રણ એકરો પર
તેની દષ્ટિ પડી. તુરત જ તેણે હાકલ મારી,

“અહ્યા છોકરા! અહિં આવ”

છોકરો, સ્ત્રી અને પુરુષ ત્રણે તેની
આગળ દોડી ગયા. તેણે પુછ્યું,

“છોકરા! તારે અંદર કામ કરવા
રહેવું છે?”

છોકરાએ મા અને બાપ સામે જોયું:
એમણે બન્નેએ જવાબ આપ્યો.

“હા શેક! છોકરાને ને અમને પણ
નોકર રાખો તો તમારો પાક.”

“મારે તમારું કામ નથી, છોક-
રાનું જ કામ છે,” મુનીમે કહ્યું,
“બહુ સારું સાહેબ! છોકરો કામ
કરશે,” બાપે છોકરા સામે ફરી
કહ્યું. “બેટા, જા, અંદર જા. શેક
કહે તે કામ કરવા ગાંડ.”

રોજના આઠ આનાના પગારે મુનીમે
છોકરાને રાખી લીધો. જુએ ટળવળતાં
માખાપને જાણે થણે દિવસે મદદ મળી
હોય તેમ તેઓ ઉસાહભેર પોતાને માટે
રોજી શોધવા ઉતાવળે પગલે ઉપડી ગયાં.

એકાર માખાપ એક સંબંધી કામદારને
ઘેર કુંગરી પર રહેતાં. ત્યાંથી છોકરો
દરરોજ પગે ચાકીને તેજ-મીલના વખાર
પર જતો અને ટાંડીઆ કોઠતો રાત્રે પાછો
ઘેર આવતો.

વખારમાં તેજના ડબ્બા, પીપો, થડાની
જાળીઓ, વાસળો, તોલાં, તાજવાં એ સર્વ
ઉપરથી સારો દિવસ મેલ ને ચીકાઈ ફૂંટી
ફૂંટીને તે સાંજે સાવ થાકી જતો. મુનીમ
તેને નાના મોટા કામને માટે આખો
દિવસ ખડે પગે રાખતો. ધણીવાર નો

સાતે તે એને ઘરકામ માટે ઘેર લઈ જતો અને ત્યાં રોડીનો દુકડો અને એંદાલાત આપી રહવારના ઘરકામ માટે સુવાડી રાખતો. કોઈ કોઈ વાર ખપોરના થાકીને છોકરો એકાદ તેજ-કોડીને અટ્ટેસી ઓલું ખાતો ત્યારે સુનીમ એને લાત લગાવી એંદા કરતો... અને આ આખા દિવસના વહીતરને અંતે મેળવેલા આઠ આના છોકરો એકર માતાપિતાના હાથમાં મૂકતો.

તેજની મીલ કેવી રીતે ચાલતી હશે, રોજ હજારો ડબ્બા જેટલું તેજ કેમનીડ-ળતું હશે અને એંકડો મણુ ખોળતું થું ચતું હશે તેનો ખ્યાલ મેળવવા સાર મીલનાં યંત્રોને કામ કરતાં જોવાનું તેને ઘણી વાર મન ચતું. સુનીમને તે પોતાના માટે મીલમાં નોકરી બાંધવા પણ કહેતો, પણ સુનીમની ઇચ્છા વારંવાર ઘરકામ માટે મૂકત મળી ગએલા આ અણુધ બાળનોકરને છોડવાની નહોતી. એટલે તે તેને આઠ આનાની રોજ પર જ રાખી વખારમાં તેની કનેથી કામ લેતો. છોકરાના પગાર પેટે એ દર મહિને ત્રીસ રૂપીઆ ઉધારતો, પણ દરરોજ એને આઠ આના આપી, ઉષરના આઠ આના પોતે ખાઈ જતો. બાળકમાં એ સમજવાની શક્તિ નહોતી, એટલે આ નિષ્કૃર ચુસણુક્રિયા મહિનાઓ સુધી ચાલ્યા કરી.

એક દિવસ સુનીમ એને મીલમાં તેડી ગયો. અહિં એણે જંગી ઘાણાઓ આપમેળે ફરતા જોયા. એના રાક્ષસી મેદાંઓમાં મલુરો તેડીખીઆંના શુંડના ભરી ભરીને ઝોરતા. એમાંથી નીકળતું તેજ હેડે ખાડાઓમાં જઈ નંગ વાટે લુટા લુટા મોટા હોજમાં એકદું ચતું અને ત્યાં આગળ સંકડો મલુરો ડબ્બાઓ અને પીપા ભરતા.

કંગાવ પગારે કામ કરતી આ શ્રમ-જીવીઓની જમાતને દેખી છોકરાને મનમાં

ઉઘડી ઇચ્છા પ્રકરી કે ઘાણા ઉપર કામ કરવાનું મળે તો કેવું સારું; પણ સુનીમ આગળ હવે વાત કરવાની તેનામાં હિંમત નહોતી. એણે માત્ર મનથી જ નિશ્ચય કર્યો કે મોટા યદને હું ખીજ મલુરોની જેમ ઘાણાના જડગામાં ખીઆં નાખીશ અને હોજમાંથી તેજનાં પીપ ભરીશ.

રોજ રોજ તેજ-મીલમાં બે હજાર કામદારોની કાયા પીસાતી, અનેકવાર અકસ્માતોમાં કોઈને કોઈ મચ્છર છુંદાઈ જતો, અને એ બધી ચુસણુક્રિયામાંથી જાણે કે નીચોવાઈને કામદારોના લોહી જેવું તેજ નીકળ્યા કરતું, જનાં છોકરાને સુનીમના અહોનિશ શોષક પંજમાંથી છુટવા માટે ઘાણાઓની આસપાસ પીસાતી જમાતમાં જોડાવા સ્પૃહા થતી. સુનીમ તેની કનેથી વખારનું અને ઘણી વાર ઘરનું મળી રોજ અઢાર કલાકનું કામ લેતો તેથી છોકરો તારી ઉઠ્યો હતો.

[૨]

છોક્રે મહિને છોકરાને સુનીમે રોજના બાર આનાનો પગાર કરી આપ્યો. જે દિવસે તેને પગારવધારો મળ્યો તે દિવસે વખારમાં એણે ઉત્સાહના નશાથી રોજના કરતાં બમણું કામ કર્યું.

વખાર રોજ સાંજે સાત વાગે બંધ થતી અને સુનીમ પોતે તાળાંની ચાવી સાથે લઈ ઘેર જતો. પણ આજે કંઈક બદારનું કામ ટુટી નીકળતાં તે દરોગાને ચાવી ઝોંપી જ વાગતાં જ ચાલી ગયો.

છોકરાનું અંગેઅંગ આ વેળાએ યાકર્થી કથળી ગયું હતું. શરીરમાં એને કળતર થતી હતી. આંખમાં શ્રમનો ભાર અને ઉંઘ ભરાઈ રહ્યાં હતાં.

સુનીમને વહેલા બહાર જતો જોઈ, તે ખુબ ખુશ થયો અને ઉતાવળે પગલે

કોડીઓની હારમાં બધા દૂરની એક કોડીની પાછળ આરામ લેવા ડળી ગયો.

અંધાડું થઇ ગયું હતું એટલે વખા-
રની બીંતો અને લાદીઓનાં અનેક
દરોમાંથી કોઇ બીંતારી જેવડા, કોઇ
ધુંધ જેવા તો કોઇ સામાન્ય કદના
એમ સેંકડો ઉંદરો બહાર આવવાની
તૈયારી કરી રહ્યા હતા. એક જંગી ઉંદર
છુપાતો છુપાતો બહાર નીકળી છોકરાના
પગને ડુંકરી પાછો દોડી ગયા અને એની
ખબર અંધા કલાકમાં એકેએક દર ઉપર
પહોંચી ગઇ.

જ્ઞાન વાગે તમામ હમાસો કામ છોડી
ચાલી નીકળ્યા. દરોગાએ છેલ્લી જૂમ મારી.

“અરે હો ! કોઇ અંદર રહી નથી
ગયું ને ?”

આખી વખાર શાન્ત હતી. એક પણ
અવાજ દરોગાને સંભળાયો નહિ.

અને છોકરો કરી એકવાર ઉંદરની
કુંદળી પગ સંકોચી પડખું કરી ગયો.

દરોગાએ દરવાજા અંધ કરી, ચાવી
ખીસામાં સુટી, સુનીમના ધર ભણી
ચાલવા માંડ્યું.

* * *

ખી જ દિવસની કહવારે પડી. મજુ-
રોની હર મીલના દરવાજામાં
પેસવા માંડી. પીંજળીની મહારાક્તએ
ઘાબાઓને ધકકડા મારી ચાત્રતા કર્યા.
યંત્રના ધપળમાંથી દાર બહાડાટ
હોયો. સાડાસાત વાગે સુનીમે વખાર
ખોલી. હમાસો અંદર પેદા. ૭ મીલના
પેદલાં જેમ એણે છોકરા માટે એમેર
નજર નાખી હતી એમ આજેય તેણે
આંખ ફેરવી. છોકરાને ક્યાંય નહિ
લેતાં તે અબડ્યો.

“એ દરોગા સાત વાગેમાં હાજરે
અઇ બય છે, પણ આજે જ કમ
નહિં બહાલો ?”

તેણે જૂમ મારી.

“છોકરા ! છોકરા ! !”

ઘાબાઓમાં પછડાતા દરતા અને એ
સર્વને ગતિ આપનાર યાંત્રિક ચક્રોના
ભડભડાટમાં સુનીમનો સુર શભી ગયો.
કરી એણે હાકલ નાખી,

“છોકરા ! છોકરા ! !”

કંઈ જ જવાબ મળ્યો નહિ. ચી-
ડાળને સુનીમ બરાડી ઉડ્યો,

“સાલો સુવર !”

હમાસો સાવરણીઓ લઇને વખાર સાફ
કરવા માંડ્યા. ગેરહાજર છોકરા ઉપર
સુનીમની ગાળાગાળી ચાલુ રહી,

એટલામાં તેના કાન પર અવાજ અચ-
ડાયો. તેણે પાછું વાળી કોડીઓની કતાર
તરફ નજર કરી.

કુટલાક હમાસો એકઠા મળી, “અરર !
અરર !” ના ઉદ્ગાર કાઢી રહ્યા હતા.

“શું છે ?” સુનીમે પડકાર કર્યો.

“સાહેબ ! અહિં કંઈક છે. માણસના
શરીર જેવું છે.”

સુનીમ દોડ્યો. હમાસોને ખસેડી એણે
જેવું, અને તેનાથી ચીસ નંખાઇ ગઇ,
“અરર !”

એક કોડી પાસે ચાલીતી વચ્ચેવચ્ચે
છોકરાનું હાડખીંજર, જરાજરા રડી
ગયેલા માંસ પર ચોંટલાં ટપકાના ટુકડા
સરેત. પડ્યું હતું. એ આખા શરીરને
સેંકડો મોટા મોટા ઉંદરોએ ફાંસી ખાધું
હતું અને રહ્યોસફો ભાગ ખેંચીને ચાલીમાં
છોડી દીધા હતા.

હમાસો ખોલી ઉડ્યા, “ગળ્ય થયો
સાહેબ !”

“પણ એને વખારમાં ફાણે પુરી રાખ્યો હતો? દરોગાએ વખાર બંધ કરી હતી, તે ક્યાં છે?” મુનીમે પુછ્યું.

દરોગાએ આગળ આવી જવાખ આપ્યો

“સાહેબ! હમ કુછ નહિં પેછાનના”

મુનીમે છોકરાનાં માથાપ ક્યાં રહે છે એ પુછવાની કદિ પણ તરફી લીધી નહોતી. એટલે છોકરાના અવશેષની શી વ્યવસ્થા કરવી તેની તેને ચિંતા થઇ.

થોડાવારે તેણે એ વિભાગના પોલીસ ઓફીસરને ટેલીફોન કર્યો.

એક કલાક પછી પંચક્યાસ શરૂ થઇ. મુનીમે, દરોગાએ, હમાલોએ કેરીયતો ગોંધાવી.

થોડા થોડા ખાકી રહેલા માંસના આછા દુકડાઓથી લાલ, ચીકણું, ને ભયંકર લાસતુ એ હાડપીંજર પોલીસ ઓફીસરે ભંગીઆઓ પાસે બહાર કઢાવ્યું. મ્યુનિ-સીપલ દેશઓ તેને ગાડીમાં નાખી હોસ્પીટલમાં ઉઠાવી ગયા.

સાંજ મુઘી રાહ નેહ નેહને છોક-રાનાં માથાપ સાડા છ વાગે તેલ-મીલ પર આવ્યાં. છોકરાને એમણે ત્યાં દીડા નહિં. મુનીમને પુછપરછ કરતાં કરડાપીલયો જવાબ મળ્યો.

“આપના જાવ અહિંથી. તમારો છોકરો ક્યાં છે તેની ખબર રાખવા અમે અહિં બેઠા નથી. સાળો આજે કામ પર પણ આવ્યો નથી.”

ભારે પગલે બેકાર બાપ અને માં પાછા ફર્યા.

બંધ થવાની તૈયારી કરતી તેલમીલના યંત્રોના ખડભડમમાં એમનો નિઃશ્વાસ મળી ગયો.

રસ્તે આજતાં મા બોલી,

“છોકરો રજળુ છે, એની મેળે બે ચાર દિવસે પાછો ઘર આવશે.”

બાપે ટાપશી પુરી.

“હા, એવો જ નાલાયક છે; નહિં-તર આજે કામ પર કેમ ગેરહાજર રહે?”

અનંગ પ્રભા યાદુતંત્રી

READ

આ દીગ્વયાકૃતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઈ દુર કરે છે તથા વીધ વીકારથી ઉત્તમ થતાં દરેક દર્દો નાશ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. ડૉ. જોષી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦

મુખ્ય ધ્યાન:-

૩૬૩, કાલગારેલી રોડ,

ભાટીયા મહાજન વાડી સામે.

રાજવૈદ્ય નારાયણુ દેશવળ.

હેડ ઓફીસ:-જામનગર (મુઠીઆવાડ.)

જંગલાર, મોખાસા, દારેસલામ, સ્ટેશનબોઝ, મુવાન્જા રસ્તેન વીગેરે આફીકાનો દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

પ્રગતિના પંથ પર-

કે. નામપંડી ને વધુ
અભ્યાસ માટે કંઈ
ગયાં છે. તેમનો
વિરોધ કરનાર
ધર્માચાર્યની
તેમણે ત-
માનો મા-
ગ્યો દત્તો.

કે. નામપંડી ને વધુ
અભ્યાસ માટે કંઈ
ગયાં છે. તેમનો
વિરોધ કરનાર
ધર્માચાર્યની
તેમણે ત-
માનો મા-
ગ્યો દત્તો.

કે. નામપંડી ને વધુ
અભ્યાસ માટે કંઈ
ગયાં છે. તેમનો
વિરોધ કરનાર
ધર્માચાર્યની
તેમણે ત-
માનો મા-
ગ્યો દત્તો.

બેરનેસ શીશુગૃહશીમાટે
જેઓ જાપાનમાં સંતતિનીયમનની ચળવળ
ઉપાડનાર પહેલાંજ
સન્નારી છે.

કુંઠ અકુશ સાહેબ.
અઉધના શિક્ષીત રાજ-
કુમારી જેમને સવારા
ખાતે ભરાયલા ચિત્રકળા
પ્રદર્શનમાં એમના મુદર
ચિત્રો માટે મુવણુપદક
અપાયો છે.

વિરૂપુનગરનાં પહેલાં સ્ત્રી
મેઇસ્ટ્રેટ મીસીસ નાઝીમણી.

કલાધરોને !

ઓ કલા ! મીઠી કલા !
સાંઘ્ય નિતરતી કલા !
તારા ઉપાસક આથડે
જે મદોતની છેલ્લી સળ,
એ ફૂંશા !
મૃત્યુ સળ

પેલો દિવાનો 'કુવિચતુર'
હેવાન કહી જન થાય ખૂણ
દારે ઉભો માગે રંગ
ધક્કા દધ કરી ફૂંશા !
કેવી દશા !
એ કુર સળ

મએ વિના દેહે મારા
અમીત થઇ ભટકે ધીરા
'ચિત્રકાર' તૂટ લીન દશા
ના વિશ્વમાં તારી તથા
હસતી ધરા
સૂગી કુર કથા.

મૃદુ ટાંકણાં ધૂળે ભર્ષાં
ના જીવનમાં દીડી મળ.
કલા ગઇ! કંગાલ એ!
વનવન ભટકતો એ સળ.
કેવી વ્યથા એ 'શી-
લપીની' બેઠક કથા.

ગીત તારા ગાના 'ગાયક'
મજ દારે હોડી જા !
આ બીન તારા અંધ કરી
ધરે ધર ભટકતો ચા !
ના આશ જીવન જા;
મૃત્યુને વશ ચા.

શાન્તિકૃમાર : ખરથા.

એક
મૌલિક
દૃષ્ટિ વાર્તા.

દામોદર પાટીવાળો

સો દાઢસો છું પ-
ડાંઓનાં એ

નાનાં ગામડાં પાસેથી
વહેતી નાની રેવળી
નદીના કાંઠા પર બ-
ળતી ચિતાના ભડકા
શમતા જતા હતા.
ધારના ભૂખે ખરતા
શેતકરીઓની શક્તિને
રોજ રોજ બાળતી,
નિત્ય પ્રતિ ઉગતી
અને હોલવાઈ જતી
કુદરતની ચિતાની
છેલ્લી આલા પણ
ઓસરતી જતી હતી.
અને એ બંને ચિતા-
ઓના તાપથી સંતપ્ત
બનેલો એક સ્નાયુબદ્ધ
આદમી દરતી ચિતા
સંકોરવા માટે એક
બહુ નાકહું હાથમાં

લેખક :-

રવિશંકર

વી. મહેતા.

લઈ શુન્ય ચહેરે ઉભો હતો. બીજા પાંચ
સાત આદમીઓ થોડે દૂર બેસી તમાકુ અને
ચુનો ચાવતા હતા. કમશાનભૂમિની પછ-
વાડે આવેલા એક ગાડામારગ પર મોડી
પડેલી ત્રણ ચાર હાડપીંજર ગાયો
પસાર થઈ રહી હતી અને જરા દૂર
આવેલા એક હિંગા બીજડાની ટોચ પર
બેઠેલું ગીધ આ બધા પોતાની અક્ષલમાં
ન ઉતરે એવા તમાશા પર બેબકુલાઈ-
ભર્યા ડોળા ફેરવ્યા કરતું હતું. દૂર બેઠેલા
માણસોમાંથી એક, તમાકુનો ફાકડો મારી
બળતું કેટલુંક આગ રાંધું છે એ જાણને
ઉભો થતો હતો ત્યાં પેલા ચિના પાસે
ઉભેલા આદમીને તબ્બર આવી; તેણે
શરીર લથડ્યું પણ તરત જ તેણે પાછું
સ્વસ્થ મેળવ્યું.

“શું થયું?” પેલા ઉભા થનારે પૂછ્યું.

“કંઈ નહિ” દામોદરે જવાબ આપ્યો.

“ના, એમ નહિ” પેલા પાસે આવેલ
બુવાનીઆએ પ્રેમથી તેના શરીર પર
હાથ ફેરવ્યો. “દામોદર, બાપા, તું હવે
બેસી જા” પેલાએ સમજાવવામાં આવ્યો
કહેવા માંડ્યું, “તું આખા દિવસને
ભૂખ્યો છે. હમણાં તારું શરીર લથડ્યું
તે મેં જાણ્યું, ચિતામાં પડી નથો હોત

તો? મરનારની પાછળ આપણાથી કંઈ થાઈ ન મરી જવાશે?

“હા, હા” કહી બીજા આદમીઓ પણ હસા થયા અને તેઓએ દામોદરને એક બાજુ બેસાડ્યો.

બાકીનાઓએ માટીના ઘડા ભરી ભરી ચિતાના અંગારા ફાંપ્યા. પછી રનાન કુતું. દામોદરને પણ નવરાબો અને પછી ગામ ભણી વળ્યા. મુંગે મોટે મારગ કાપતા એ આદમીઓનાં કાળાં શરીરોને અધકાર મળી જતો હતો. ત્યાં એકે પોતાનાં અસ્તિત્વની અને વ્યવહારપણાંની સાબીતી આપી.

“બીચારા દામોદર પર દુઃખના કુંગર દળ્યા. પોર વાડી વેચી નાખવી પડી. અને એણે બાયડી મરી ગઈ.”

“અને બીચારી જ વરસની પુલડાં જેવી છોકરીનું કાણુ?” એક બીજાએ આગળ ચલાવ્યું. “પરમેશ્વરને ઘેર પણ ન્યાય મળતો નથી.”

“હા, હા, એમ કહેશો નહિ,” જાણે કોઈ નવી આશ્વ નિવારવાને પ્રયત્ન કરતો હોય એવો દામોદરનો ખજલજેલો અવાજ આવ્યો. “એ તો જેવી દેવની મરજી.”

“શું દેવની મરજી!” દામોદરના સાથી પેલા લુવાનીઆ છોકરાનો મક્કમનાભર્યો અવાજ આવ્યો.

“શંકર,” દામોદરનો આજીજી જતાં મક્કમતાભર્યો અવાજ આવ્યો, “તું મુંબાઈ જઈને જાણુ કાણો યંત્ર આવ્યો છે તે જોઈને હું રાજ છું. પણ દેવની મરજી સમજવાનું આપણું શું મળું? એની મોટાઈમાં આપણે હાથ ન નાખીએ.”

“હો, હો” શંકરને સ્થેજ તિરસ્કાર-પૂર્વક હસતો અવાજ આવ્યો. “એની

મોટાઈમાં આપણે હાથ ન નાંખીએ અને આપણી ગરીબીમાં તમારો એ દેવ મરજી પડે ત્યારે બેશમ રીતે હાથ નાખે, એમ જ ને? “અને, અને,” તેનો અવાજ ગાજવા લાગ્યો. “આપણી ગરીબાઈની મટરના કાલ્વથી કાળા થએલા એના હાથ હવે એ તારી જ વરસની છોકરીના આસુઓથી બેઠો બેઠો ધોવા કરશે.”

શંકરના અવાજમાં રહેલી ભયંકર નિશ્ચિતાએ દામોદર અને તેના બધા સાથીઓને મુંગા બેનાવી દીધા. થોડી વારે એક મસ્કરી કરતો અવાજ આવ્યો. “શંકર, કંઈ તાડી બાડી વધારે પડતી નથી પીધી ને?”

“હા, હા,” શંકરનો મસ્કરી અને તિરસ્કારપૂર્ણ જવાબ આવ્યો, “પીધી છે. તમે આંધળા શ્રદ્ધાનાં અરીસા પીને તમારાં દુઃખ ભૂલવા પ્રયત્ન કરો છો; ફનીઆના હરામખોરોએ બેગા મળીને લાદેલી તમારી લાચારીને ઇશ્વરની ઓથમાં છુપાવી બેવકુફ બનો છો. હું મારી નાસ્તિકતાની, અથવા મારા પોતામાં અને દૂર દૂર બેઠેલા મારા બિરાદરોની લાવના અને લડતમાં આસ્તિકતાની તાડી પીને મારાં દુઃખોને ભૂલું છું. એક કે બીજા પ્રકારના કેંદ્ર વિના આપણાંમનું કાણુ છૂંદે છે?”

મુંબાઈથી ધોળમંગળ કરી પોતાના પતનમાં પાછા ફરેલા આ નવા નાસ્તિક સામે કલાજોડી કરવામાં કોઈ ફાવે તેમ નહોતું. એટલે સહુ નિરુત્તર બન્યા. શંકરને પણ દામોદરની મનોદશાનો ખ્યાલ આવ્યો અને સહુ ચુપ બન્યા. ગામનો આંધો આવ્યો. પેલા લોકો કંઈ ધીમીધીમી દીકા શંકર પર કરવા લાગ્યા પણ તેમનો અવાજ સિઆળાની આગલી રાતની ઠંડીથી રહેંસાવા મોડેલાં શીઆળીઆંઓની લાચરીમાં ફૂંપી ગયો.

શંકર છવીસેક વરસનો જુવાન
 છોટરો હતો. ગામના પ્રમાણમાં એનો બાપ
 પૈસેટકે અને આખરમાં ઠીક ઠીક સુખી
 ગણાતો. પાસેનાં એક ગામની નિશાળમાં
 એના બાપે એને ત્રણ ચાર ધોરણ ભણા-
 વ્યો પણ હતો. પણ અદારેક વર્ષની
 વયનો થતાં એને ખબર પડી ગઇ કે
 એના બાપની સારી આખર ગામના નાણાં
 ધીરનાર આપુછ ખોટના હાથમાં રમી
 રહી હતી. એટલે એક રાતે એની માએ
 મહામહેનતે. બેગા કરેલા પાંચ રૂપીઆ
 તકડવી કરી, પાસેના ગામના એક
 મુંબાઇમાં ધરવાટી તરીકે કામ કરનારા
 પાંદ્ર નામના પોતાના નિશાળના ગોડીઆ
 સાથે મુંબાઇને ભાગે વહેતાં મુકયાં હતાં.
 મુંબાઇમાં આવતાં વેવસી ગુજરાતજોના
 ધાદીનું કામ કરતાં પોતાને નહિજ આવડે
 એથી એને ખાત્રી થઇ ગઇ હતી. પણ
 તેને સારે નશીળે બે ત્રણ દિવસજ
 ભટકતાં એક મીલમાં નોકરી મળી
 ગયેલી. તે પછીથી તો તે ૭ વરસ
 મુંબાઇમાં રહ્યો હતો અને ૭ વરસમાં
 ખીજને ૭ છંદગીમાં પણ જીજીવા ન
 મળે એવી અનેક વાતો એ.શીખી આવ્યો
 હતો. કામદારોને ગાદેની રાત્રીશાળામાં
 એણે મરાડી અને ઇંગ્રેજોના પણ અભ્યાસ
 કર્યો હતો. “ગીરણી કામગાર યુત્તીઅનનો”
 એ એક કદાચ સદુથી વધારે ઉંસાદી
 સંખ્ય હતો. આજે મીરતની જેઠની દિવાલો
 પાછળ દટાએલા કેટલાએ મજૂર નેતા
 એનો એ કુતરા સમી વફાદારી દાખ-
 વતો અનુચર હતો. એમનાં લાપણો
 સાંભળતાં એનાં રૂંવાડાં હિભાં થઇ જતાં
 અને રાતે પધારીમાં પડ્યાં પડ્યાં અથવા
 દિવસે કારખાનામાં પરમેવો પાડતાં એ

લાપણો એ પોતાના મનમાં વાગોળ્યા જ
 કરતો. એના શબ્દશબ્દ એને જીલને
 ટેરવે રમી રહેતા. વર્ગલાને એનાં
 આખાં ચૈતન્યને આવરી લીધું હતું. તેને
 લાગતું કે તેનાં અર્ધાં સ્વજન તો મુંબા-
 ઇમાં જ છે. એના માબાપે એનાં શરી-
 રને જન્મ આપ્યો હતો, એના સરદારોએ
 એનામાં વર્ગલાન ચેતાવ્યું હતું. મુંબાઇ
 તેને ખૂબ જ ગોડી ગયું હતું. પણ ત્યાં
 તો એક દિવસ એના સરદાર ખીરાદરે
 એને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, “શંકર,”
 તેણે વ્હાલથી તેના ખભા પર હાથ મૂકી
 કહ્યું. “જો તું અહિંયાં પક્ષને ખૂબ જ
 ખપનો છે પણ એથી વધારે કામ કર-
 વાને હવે તારે તૈયાર થવું જોઇએ. જો,
 તું ખેડુતનો દોકરો છે, ગામડાંના લોકોનો
 તને અનુભવ છે. માટે જ આપણાં
 સાહિત્યનો, આપણા વિચારોનો, ત્યાં
 પ્રચાર કર. એ લોકોને વ્યવસ્થિત બનાવ.
 વર્ગલાનની તારી ચેતતી મશાલથી
 એમની મશાલો ચેતવ. જા, એ કામ તારે
 કરવું જ રહ્યું.”

શંકરને પહેલાં તો મુંબાઇ છોડવું ન
 ગમ્યું, પણ એક માણસ કરતાં પક્ષ
 મોટો છે અને પક્ષના કરતાં પણ આમ-
 વર્ગનું હિત બળવાન છે એ વસ્તુ એ
 અત્યાર પહેલાં ખૂબ જ શીખી ગયો હતો.
 એટલે હેઠના ૭ માસથી એ પાછો દેશમાં
 આવ્યો હતો. સરકારમાં પોતાની આખરા
 બોલીને લીધે એ જરા અળખામણો થઇ
 પડ્યો હતો. પણ ઘમોદરની સલાહથી
 જરા શાન્ત પડ્યા પછી તે લોકપ્રિય
 બનવા લાગ્યો હતો.

શંકરના સખત વિરોધ છતાં ઘમોદરે
 પોતાનું ઘર ગીરિ મુકીને પણ પોતાની

ચીતુ' કારજ ક્યુ'. પણ એ થઇ રહ્યા પછી તરત જ નાણાં ધીરનારના તકાદા એને મુ'ઝવવા લાગ્યા. શંકરની ચીદી લાઇને એણે પોતાનું તકદીર અજમાવવા માટે, પોતાની નાની દીકરીને એક લાઇને ઘેર મહિને ત્રણ રૂપીઆ મોકલવાની સરતે રાખીને, મુ'ઝવતો મારગ લેતો પડ્યો.

[૩]

શંકરના મનમાં એવી ઉમિદ હતી કે મુ'ઝવતું જીવન જેમ પોતાને માટે હતું તેમ દામોદરને માટે પણ એક આત્મ-વિશ્વાસ કેળવવાની શાળા ખની રહેશે. પણ અદાર વર્ષની વચે ઘર છોડી આવેલા એ તોફાની છોકરા અને પાંત્રીસ વર્ષના દામોદરનાં માનસમાં જે તકાવત હોય તેનો તેને ખ્યાલ નહોતો. દામોદર મુ'ઝવમાં માત્ર કમાવા અને પુરતા પૈસા જ્યત થાય તો પોતાની જન્મભૂમિમાં પાછા ફરી પોતાનાં ઘર અને વાડી છોડાવી સુખી જીવન ગાળવાના એક જ ઉદ્દેશથી મુ'ઝવ આપ્યો હતો. ત્રણ વર્ષના વખત દરમ્યાન સ્વિસ અને રાતના જ્યારે જ્યારે કામ મળતું ત્યારે તે ટોરની માફક તેમાં લાગી જતો. નેતાઓનાં લાપણો વખત મળ્યે સાંભળવા જતો પણ નાની ઉમરના અને લોકમાનસથી ખીનપરીચિત એ નેતાઓનાં લાપણો દામોદરનાં અજ્ઞાન અને આંધળા શ્રદ્ધાની દિવાલોથી રક્ષાએકાં મુગજમાં ભાગ્યે જ પ્રવેશ કરી શકતાં. એ દિવાલોના કાંગરા જરૂર ખરવા માંડ્યા હતા પણ અંદરનું દીન અને વ્યક્તિવાદી માનસ તો જેમનું તેમ જ જળવાઇ રહ્યું હતું. એ ત્રણ હડનાઓમાં તેણે બાગલીયેત્રો પણ તે અંધો નિષ્ફળ ગઇ એટલે નેતા-

દામોદર મુ'ઝવમાં આવ્યો ત્યારે મીત્રમાં તેને નોકરી તો મળી ગઇ પણ શંકરના બીરાદરોનો લાલ એને બહુ આશિ મળ્યો. તેને રહ્યાં છ આઠ માસ લાગ્યે જ થયા હશે ત્યાં તો એમાંના ધણાખરાને નીર-તનાં તેડાં આવ્યાં.

એનાં વીરતાભર્યાં લાપણો છતાં પોતાના વર્ગની સામુદાયિક શક્તિમાં એને શ્રદ્ધા પ્રગટી નહોતી. તે માત્ર એટલું જ સમજી શક્યો હતો કે આ દુનિઆમાં માણસ જત જે ભાગમાં વહેંચાઇ ગઇ છે: કામ કરનાર અને કામ કરાવનાર. અને એ જાનેનાં હિતો પરસ્પર વિરોધી છે. આ જ કારણથી જ્યારે એક લ'ખાએકી હડતાળનું કારણસર તે થોડા વખતને માટે દેશમાં આવ્યો ત્યારે ખૂબ ધસાએકાં શરીર અને રહેજ ઉપએકી થેલી સિવાય તેનામાં કંઇ ખાસ ખીજે તકાવત પડેલો શંકરને ન જણાયો.

મહામહેનતે બચાવેલા એકસો રૂપીઆ એણે પોતાના લેણદાર શેઠને ભર્યાં. પણ ત્રણ વર્ષ દરમ્યાન તેનું મૂળ દોઢસો રૂપીઆનું કરજ વધીને સવાઅસો થઇ ગયું હશે એ ખ્યાલ એને નહોતો. "કીક છે, જીવન એ રૂપીઆ અને મારાં ઘરનો પાછો ટું માલિક થઇ જઇશ" તે ઘણી વખત પોતાનાં મનને કહેતો. જે માંહના તે પોતાનાં વતનમાં રહેતો. તે દરમ્યાન હડતાળ વૃદ્ધી પડી હતી અને જેટલાને પાછા લેવામાં આવ્યા તેઓ સદુ કામે ચડી ગયા હતા. દામોદર મુ'ઝવ આવ્યો ત્યારે પોતાની અસહ જગ્યાએ તેને માટે મ્યાન નહોતું.

[૪]

પોતાની સાથે પાછી લાવેલ દસ રૂપીઆની મુડી પર એણે નોકરીની સોધમાં જે માસ મુઘી મુ'ઝવની શેરીઓ

જુદી, પણ ૧૯૨૯ ની એ સાત બહુ કારમી હતી. દામોદરને નોકરીમાં રાખી શકે એવા શેઠીઆઓ પોતે નોકરી વિનાના થાની

ગયા દત્તા. શેરીઓમાં રખડવાના - યાદ કરતાં પણ એનાં ઘર અને એની દીકરીની અને ભવિષ્યમાં પેટ કેમ ભરવું એ ચિંતાથી એનું શરીર વધારે ઘસાવા લાગ્યું હતું પણ દવે તો તે મુંઝવેનો બોમીઓ હતો. પોતાની ઓળખાણના કોઇ ધારીની મદદથી એણે એન્ડરુટ રોડ ઉપર કોઇ એક શેઠને ત્યાં ધરધારીની નોકરી મેળવી લીધી. શેઠેક માસ તો અધું ફીકઠાક ચાલ્યું, પણ તે દરમ્યાન ચીકાર તખીયતવાળી તેની શેઠાણીને ફાવે એવો ધારી દામોદર ન જ નિવડ્યો. એટલે ફરીને તે શેરી પર ફેંકાઇ ગયો. નોકરી દરમ્યાન મજેલી કપડાંની એક ભેડી અને પંદરેક રૂપિયા લઇ તે પાછો નોકરીની શોધમાં ભટકવા લાગ્યો. તે દરમ્યાન નવમી ખેતવાડીના નાત્રાં પર આવેલાં હનુમાનનાં મંદીરમાં “દેવાંચે પદ” ગાનારી ભજન મંડળીમાં તે ભજનો; અને આખા દિવસની દાડમારી અને ચિંતાઓ ભજનની ધૂનનાં ગેનમાં ભેલી જતો. એ મંદીરમાં એકઠા થનારા મિત્રોની સલાહથી તેણે દવે પાટીવાળા તરીકેનું કામ શરૂ કરી દીધું હતું. જેથી આંક આના મુધીની મજૂરી એને પ્રસંગ અનુસાર મળી જતી. રાતના તે ગીરગામ એક રોડ પર આવેલાં રામમંદીરની બહાર ઉભો ઉભો છુવાની કથા સાંભળતો અને દેવ દેવી-ઓનાં મનરૂપી પણ પંલવશાળી ઇચ્છનાં છુવાની કથાએ ઉપગ્નવેલાં ચિત્રો મનમાં વાગોળતો, જ્યાં ખાલી હોય ત્યાં દુકાનનાં પાટીયાં પર, પોતાની પાટીનાં છાપરાં નીચે મુક રહેતો. તે દરમ્યાન તેનું શરીર ઘસાતું જતું હતું. રખડ-પટ્ટી વધી હતી પણ કામ એટલું થતું

જતું હતું. અને ગમે તેવી તખીયત હોય પણ એક આનાનાં ઉરાળ, ચપાટી પર એને દિવસ ગુજરવો પડતો. દામોદરને સમજતો માંડ્યું હતું કે “દેવાગી મરછ” દિવસે દિવસે વધુ કારગી બનતી જતી હતી.

તે દરમ્યાન મુંબાઇમાં કોમી રમખાંડો ફાટી નીકળ્યાં. રસ્તા પર મુનારાઓના હંચ અંધર થઇ ગયા દત્તા, પણ આવા દિવસોમાં તેમને સંધરે પણ કોણ? ‘સંકટ નિવારણ સમર્પિતો’ની જમ્યાઓ “આખરુદાર” લોકોથી ચીકાર ભરાઇ મઇ હતી. દામોદર જેવા સમાજના કચરાને માટે ત્યાં સ્થાન નહોતું. એક રાતે મોટી રાત વિતી ગયા પછી અધું સાન્ત થઇ ગયેનું લાગ્યું. તેને ઉંઘ પુરી આવી પણ નદિ હોય ત્યાં કોઇ અનુભવો આદમી આદ્યો અને દોહા સુતું છે તે જાણવાનીયે પરવા ક્યાં સિવાય તેના પર છરીનો શા કર્યો. દામોદરથી ચીસ પડી ગઇ. આસપાસના માળાઓમાં વસતા ગુજરાતી શેઠીઆઓનું રક્ષણ કરવા આપમેળે ઉગ્નગરો કરતા ધારીના અન્ય છાકરાઓએ એ ચીસ સાંભળી જીગરાણ મચાવી મુક્યું. ખુની આદમી બાલુની ગદ્દરીમાં અદસ્ય થઇ ગયો. જ્યારે ધારીઓ નીચે ઉતર્યા ત્યારે દામોદરના ખભામાંથી લોહી વહેતું હતું. તેને થએલો જખમ ગંજીર નહોતો. માળામાં રહેતા એક ડાકટરે તેને પોટો બાંધ્યો. એ દિવસ તે એ અનુભવ ધારી જીરાંદરોનો મહેમાન રહ્યો અને પછી વધારે સલામતીભરી જમ્યા શોધવાને એણે પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટનો આશ્રય લીધો.

[૫]

રમખાંડો અંધ પડી ગયાં હતાં પણ પાટીવાળાઓનું કામ વધુ નહોતું. રોજના ચાર આના મેળવવાનું દામો-

દર માટે મુશ્કેલ થઇ પડ્યું હતું. પેટની, પોતાની દીકરીની, ઘરની એ બધી ચિંતાઓ તો રોજ ને રોજ વધુ

હવે બનતી જતી હતી. પણ તેમાં એક વધારે સંગીત ચિંતાનો ઉમેરો થવા પામ્યો હતો. છેડકાં એકાદ વર્ષના ઉપરના ઝાપરી જતી રહેલા બનાવોથી દેવની દયામયતા, એની શુભ આશય પ્રેરિત મરજી વિશે પાપમય શંકાઓએ તેના ભક્તિ-પૂર્ણ માનસ પર કારમો ધસારો આણ્યો હતો. “નહિ, નહિ, એક તો આવી દશ ભોગવી રહ્યા છું” તેમાં વળી દેવના આશય વિશે શંકાનો ઉમેરો કરી વધારે પાપના લાગીદાર શીઃ બનવું?” પણ એ દિવસ પહેલાં મરીન લાઇન્સના પુલ આગળ એણે એક વૃદ્ધ દક્ષિણીને ઇરાદા-પૂર્વક રૂઢન આડે પડી આપઘાત કરતો નજરોનજર જોયો હતો. એ માણસ લાખતો હતો તો ગદ્ગદ પવિત્ર, ત્યારે એમ કેમ? મીન્સેસ સ્પ્રીંગ્સની કુકનોનાં પાટીઆ પર તેની નજીકમાં મુનારા એક મુસ્લીમે એને લજુ થોડા દિવસ પહેલાં જ એવી બજાર આપી હતી કે ભૂખમરાવું દુઃખ સહન ન કરી શકવાથી એક મુસ્લીમે પોતાની બીબી અને જે બચ્ચાંઓનું ખૂન કરી આપઘાત કર્યો હતો. એ કેમ? શું દેવ લમણાં ખેદરૂપ બનતો જતો હતો? અને જ્યારે જીનીની મદદથી રોટી મેળવી લેતો પેલો મુસ્લીમ એને કહેતો કે “યાર, કાંઈ પણ રસ્તે રોટી મેળવવામાં ખુદા કદી ખીલાફ થાય નહિ” ત્યારે તેના પર તો તેને તિરસ્કાર આવતો પણ તે સાથે જ પોતાના થોડા વખત પહેલાંના મહુરનેતાઓનાં ભાષણોના અસ્પષ્ટ શબ્દો અને અવાજો તેના મગજ પર અથડાતા. શંકરની તંદુરસ્ત અને અદમ્ય નાસ્તિકતા એને યાદ આવતી. એમાં સાચું શું? એ વિચાર એના નવરાં મગજને મેરતો. એ માનાસિક ચિંતા અને શંકાના સંધાને એને કામની બહીસ આપી હતી.

પણ મહિનો આવી ચુક્યો હતો. એ માસ સુધી વરસાદમાં પડેલા બનાવો પરિણામે તેનો ક્ષય વિજ્ઞાની ઝડપે આગળ વધ્યો હતો. તેને ચોવીસે કલાક વધારે ઓછો તાવ રહેતો, કામ મળવું નહોતું પણ મળે તો ય કરવાની નાકાત એનામાં હવે નહોતી. પેલો ‘પાપી’ મુસ્લીમ કપાંકથી પૈસા મેળવી એને એક આના રોજ આપી જતો તેના પર તે જીવતો.

તે સાંજે મહામુસ્કેલીએ પાટી ખંબે બેસી તે ઉભો થયો. મરીનલાઇન્સની રેલ્વે લાઇન નરક એના પગ વળ્યા. આના દુઃખમય જીવન કરતાં મરી જવું શું ખોટું? પેલા વૃદ્ધ દક્ષિણીનો મર્ગ લેવાનો એણે નિશ્ચય કરી લીધો હતો, પણ સાંજને વખતે તો ત્યાં સદેશાણીઓની ખૂબ ઠંક જમી હતી, એટલે અવશ રીતે તે દરીઆમાં ગયો. સામાજિક અસમાનતાઓ નેહને નાણું શરમથી લાક બનેલાં મોઢાંવાળો સૂચ દરીઆમાં ઝડપબેર ઝંપાપાત કરતો હતો. પણ મરવાને તૈયાર થએલા હાંમોદરને તે નેહને આર વર્ષ પહેલાંનો પેલો કમશાનનો દેખાવ યાદ આવ્યો. પોતાની ગરીબડી સ્ત્રી અને બાળકો સ્મરણે ચડ્યાં. સમુદાનાં મોળ પરથી આવતા બીનાશવાળા પવનની લહેરી એનાં તાવવાળાં શરીરને સારી લાગી. એને લાગ્યું કે આપઘાત કરીને મરવું બ્યા, જાણી નથી. રેલ્વેના પાટા પાસે આવતાં તેને ફરી વિચાર આવ્યો. “ના, ના, આપઘાત કરવો એ તો બરાબર નથી. પાછા સાત અવતાર એવા જ લેવા પડે ને? અને મારી આશા બાંધવું શું? કોણ કહે છે કે હું મરી જવાનો છું?” ત્યારે ગમથી મેરી રહેલાં મોતને નાણું પાછું

હંમેસવા પ્રયત્ન કરતો હોય તેમ એ પાછલા સ્પષ્ટ એણે મોટી ઉચ્ચાર્યા.

રેલ્વેના પાટા ઓળંગી એ પ્રીન્સેસ ક્ષીટમાં પોતાનાં સુવાનાં ફેફાણાં તરફ પાછો ફર્યો. રસ્તામાં વરસાદનું આપદું પડ્યું અને એ ખૂબ પલ્લવ્યો. દામોદરની પાતળી પડી ગયેલી છન્દગીની રેખાને જાણે એ વરસાદે પ્રેમ નાખી. પોતાનાં સ્થાને એ પાછો ફર્યો ત્યારે તેના મોમાંથી એક પછી એક લોહીવાળા બડખાની પરપરા નીકળ્યે જ જતી હતી, એનું શરીર કાંપતું હતું. રાતના દસ વાગ્યા સુધી એ એમનાં એમ પડી રહ્યો. તેના શ્વાસોશ્વાસ ઝડપી અને ટુંક થયે જતા હતા. તેનું આખું શરીર ખેંચાતું અને સોવાતું હતું.

દસવાગ્યે દામોદરની એક બજાર લેનાર આખરે મળ્યો. બાલુના એક માળા આગળ એક મોટર ઉભી રહી અને તેમાંથી એક પાતળો પારસી અને ઝાડી પારસણ નીચે ઉતર્યાં.

“ચેલો માનસ તાં પડ્યો છે તે જોયો કે ?” પારસણે દામોદર તરફ આંગળી ઓંધી. હા, તે આખો દિવસ ત્યાં પડ્યો પડ્યો પુટપાથ પર બડખા ફેંક્યા કરે છે. કન્ઝર્વેટીવ લાગે છે, શેરીનું આખું વાતાવરણ જમ્સથી ભરી મેલે છે, મ્યુનિસીપાલ્ટીએ એને તાંથી રીમુવ (Remove) કરવો જોઈએ. તમે બધા લોક કેપિરિશનમાં આખો દિવસ બેગા મળાને વાટે જ શું ? તમને સીટીની હેલ્થની કંઈ દરકાર કોઈ ?”

માથુક પાસે મરતબો જળવી રાખવાને ચેલો સદ્ગૃહસ્થ દામોદર તરફ ગયો.

“એય, બુદ્ધા, આંધ્યાનો પડ્યો છે, અને આંધ્યસન્ધ્ય ક્યાં કરે છે. ચાલ હાલ તો યા ભાંધી”

દામોદરે ઉઠવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ તેના આજુ બ ઉડી જવાની તૈયારીમાં હતા એટલે એના શરીરથી ન ઉઠાયું.

“અરે, નહિં ? રે, જવા ડા ને એ તો બિચારો અતારે કાં જમે ?” પેલી સ્ત્રીએ પુરુષને પાંછો બોલાવી લીધો.

“નહિં, એ ય લોક સાચા જખના નુસન્સ છે,” પેલો ખખડતો ખખડતો પાછો ફર્યો.

“નીક હોસે,” પેલીએ જરા રિમત ફરકાવ્યું. અને બન્ને હાથમાં હાથ નાખી માળાનાં પગથીયાં ચડવા લાગ્યાં.

* * * *

સાડાદસ થયા પણ આજ તો અખંડુલ જલીલ-પામેના પાટીયાં પર સુનારે પેલો “પાપી” મુસ્લીમ-પણ દેખાતો નહોતો. માળાના ત્રીજા માળ પર એક હામોનિયમ ઘોંઘાટ ફરી રહ્યું હતું અને એક મારાજ તેના સાયમાં ગાંગરી રહ્યા હતા. “નહી કલ્યાણ કૃત મુન્યત દુર્ગતિ તાત ગમ્મતિ”

સંસ્કૃત ભાષાનું ખૂન કરતા એ શબ્દે દામોદરને કાંને અચડાયા. સદાયજર, લિબટીઆર અને ફોરાસરોડ વચ્ચે જેની રાત્રીઓ સદાય પસાર થતી હતી એવા એક સદ્ગૃહસ્થની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અર્થે અને તેની તન્દુરસ્ત માદાને પોતાની સમૃદ્ધિનો પાડોશીઓને પરિચય આપવાનો મોકો આપવા માટે સિદ્ધપુરની શેરીઓમાંથી ભૂલા પડેલા ડોષ મારાજ આજે આવણી એકાદશીને દિવસે હરિકથા કરી રહ્યા હતા.

“માટે હે ઓતાઓ.” મારાજે વિવરણ આપ્યું, “જેઓ ખીજાનું કલ્યાણ કરે છે, પરમ ધ્યાનમાં વૃત્તિવાળા છે. અને

આવા કઠણ કળિકાળમાં તમારી માફક પૂન્યાથમાં અને આત્મણ અર્ચન ભોજનમાં કાળ અને દ્રવ્ય રોપ કરે છે એવાઓને માટે સાક્ષાત દ્વારકાધિરા, ગોપીજન વલ્લભ ભગવાન શ્રીમુખે ઉચ્ચારે છે કે, “હે તાન ! જેઓ કલ્યાણના કરવાવાળા છે તેમના તાત એટલે બાપ, અને બાપ તો શું પણ છઠોતર પેઢી પણ જે કહેવાય તે, દુર્ગતિમાં જતા નથી તો પછી તેમનું પોતાનું તો શું જ કહેવાનું ? માટે કશું છે કે

નહિ કલ્યાણ.....”

ઐતાવગના નારી વિભાગમાં એકી ચએલી લોકાણીઓ, વાણીઓ અને આલણીઓમાંની પીઠ સ્ત્રીઓએ પોતાની અર્ધા સાંજેમાંથી એક ખીજ તરફ ભેજ માયું જરા નમાવી મારાજની વિદ્વતાપર પસંદગીની મહોર મારી.

નીચે દામોદર એ શબ્દો સાંભળી રહ્યા “કાય દેવા” તે જાણે દેવ તરફ રોષ Idignation અનુભવતો હોયને તેમ પોતાના મનમાં બોલવા લાગ્યો. “તું પણ આવો જુદું બોલનાર જ નીકળ્યો ? મેં આખી ઇંદગીમાં કેવું ખરાબ કયું છે ? કે મારી અત્યારે આ દુર્ગતી યજ રહી છે ? અને મારી દસ વર્ષની આશા-બાધ, ઓહ, તેને કાણ ઉછેરશે ? કાણ પરણાવશે ? દેવા ! તે મને હજો. રાંકર કેવો સમજી છે ? નહિ, નહિ, દેવા ! તું અને આ કચેકરી જુવો બન્ને જુદા છો !”

દામોદરને સન્નિપાતની દશા શરૂ થઈ ચુકી હતી. વાન, કંક અને પિત્ત ત્રણે દેવો ખૂબ ક્રુપિત થઈને, શરીરનાં અવનતત્વ સામે છેલ્લે મરણીઓ સંઘામ ખેલી રહ્યા હતા. ચેતન-ચતત્વ પણ પોતાનું છેલ્લું જોર અજમાવતું હતું.

દામોદર યોડીવાર મુંઝો પડી રહ્યો. અને પછી પાછો રહેજ ઉભો થઈ મોટેથી બોલવા લાગ્યો.

“ના, ના, ના, ના, હવે છેલ્લી ઘડીએ આ અવિશ્વાસ ન હોય, પણ દેવા ! તું બહુ નિષ્ઠુર છો !” છેલ્લા શબ્દો જરા મોટેથી બોલીને તે ફસડાઈ પડ્યો.

“અરે કયા હો ગયા ?” સામેથી અખંડુલ જલીલનો અવાજ આગ્યો. તેણે આવી દામોદરને સરખો કર્યો.

“અરે છુદ્ધા, આ શું થઈ ગયું તને ચાર ? હું તો તારે માટે જો આ આજે દસ રૂપીઆ લઈ આવ્યો છું, તું દેશમાં જ, તારી બેઠીને મળ અને સાંજે થઈ આવ, આ મુંબાઈની.....હવા જ બહુ ખરાબ છે, તું તારા દેશમાં જાણ્ય એટલે તરત હોશીઆર થઈ જાણશ. અખંડુલ જલીલે કેડે ચડવેલા કાળજમાં વીટેલા દસ રૂપીઆ બહાર કાઢ્યા.

પણ ત્યાં તો દામોદરને ઉંમરો ચડી આવ્યો. એક આંચકાની સાથે એક લોહીનો ખડખે બહાર પડ્યો. તેનાં શરીરે શીત વળી ગયાં. અખંડુલે તેને ફરી સરખો મુજરાવ્યો, પેસાં કબજનના ખીસામાં નાખ્યા. કાયાની શીંદરી માફક વણાઈ ગએલા પોતાના માથાના ભાગમાં આંગળી લોગી વિચારમાં પડી ગયો.

“હું, આજ, મામલા કુહ જાતરી ખીજક ગયા હે. વલ્લા. ઇમાન ! સીતારમીમાં પણ આમ જ યુજરી ગયો હતો ને ? શું કરવું ?”

ચડસ પીને જાકટાં બનેલાં એનાં મન-જને એક વિચાર આવ્યો. આને ચડસ પીવરાવું. હંડી પણ છે, દમ પણ છે, જરા હીક રહેશે કાસ સંવાર સુધી છૂટી જાયને તો તો દેશમાં પકેલી રહે.”

એ બિચારને અમલમાં મુકવા તે તરત દોડ્યો. નજીકની ભાંગેંગાંબતી દુકાનેથી ચડસ અને નવી ચલમ હાથ કર્યાં. પાછો આવ્યો ત્યારે દામોદર પડ્યો પડ્યો કંઈક ધીમું ધીમું લવતો હતો. અપ્પુલે ચલમ તૈયાર કરી.

“લે દોસ્ત, જરા!” તેણે દામોદરને પોતાના ગોઠણને ટેકે બેઠો કર્યો.

દામોદરે ડોકું ધુણાવ્યું.

“આખા. છ તો દવા છે” અપ્પુલે તેને પટાવવા અને પંપાળવા માંડ્યો. અને ચલમ તેનાં મોઢાં પાસે ધરી.

દામોદરે, એક નીચળ દમ બેંચો. છતાં કંઈક અસર થઇ, એક બીજો દમ બેંચો અને અપ્પુલના ખોળામાં ઢળી પડ્યો, પણ ત્રણ ચારેક મીનીટ થઇ ત્યાં બેઠો થયો. જરા દફાર બેઠો.

“બસ થે બાત” અપ્પુલ દામોદર સામે આવી ગોઠણબર બેઠો. “સો દવા ઝોર એક ચડસકી હવા. બસ હવે તારા બધાંય રોગ ભાગી ગયા સમજને!”

અપ્પુલ જલીલ ચડસના નશામાં છાકટો થઇને જ આવ્યો હતો. એટલે એનો લમારો વંધ્યે જ ગયો.

“ને ચાર, બસ તું આવો હોશીઆર થઇ ના. રાતમાં એક બીજો દમ લેજે. એટલે સવાર. અને સવારે તો ચાર તને ટ્રાંટરોડ આવીને ગાડીએ બેસાડી દહશ...” અપ્પુલનું ભાષણ તો અટક્યા બિના ચાલતું જ હતું. દામોદર તેના તરફ ધ્રુણા, કુરુણા અને કૃતસંતાના ભાવભરી આંખે નોંધ રહ્યો.

“એ તો ઠીક,” દામોદરે પૂછ્યું, “પણ તું આ દસ રૂપીઆ ક્યાંથી લઇ આવ્યો?”

“અરે ચાર, એ વાત તો જવા દેને? એ તો પોલીસને ખબર પડશે ત્યારે ને?” અપ્પુલે રહેજ બેશીકરાઇથી જવાબ આપ્યો.

“શા માટે લઇ આવ્યો?” દામોદરે બીજો પ્રશ્ન કર્યો,

“સાચેસાચું કહી દઉં?” પછી તે છાકટો ખડખડાટ હસી પડ્યો. “ને,” તેણે પછી જરા ગંભીર થઇ આગળ ચલાવ્યું, “તને આ હાથ પર છરી દોણે મારી છે ખબર છે? મેં.”

“હું?” દામોદરે આશ્ચર્યથી ખેંચાઇ જતાં પૂછ્યું.

“હા,” અપ્પુલ નીચું નોંધ ગયો. “એટલે તો આ બધી તારા માટે માથા-કુટ કરું છું ને ચાર! નહિ તો હું.” કોઇના બાપની સાડાખાર કરું એવો આદમી છું, ચાર?”

“હું” દામોદરને જાણે પોતાના મનનું સમાધાન થતું લાગ્યું.

“અને તેં મને શા માટે માર્યો? તેણે સવાલ કર્યો.”

“જખ મારવા” અપ્પુલે ખસીઆણા પડી જવાબ આપ્યો. “આપણે....નસા-બાજ માણસ, આપણને સજ લોક બેવકુફ બનાવી લે.”

“કોણ?” દામોદરે પૂછ્યું.

“યે સજ બડે બડે લોગ હો બેઠે હે” ને? બોલતે થે કે હિન્દુઓના મારનેમે સવાળ હે...”

પણ દામોદરનું ધ્યાન એ સાંભળવામાં નહોતું. મારાજ ફરીથી ઉપર ચારડી રચ્યા હતા.

“નહિ કસ્માણું.....”

દામોદર ચોંકીને ઉભો થઇ ગયો. અપ્પુલે હસા થઇ તેને થોભ્યો. “શું છે ચાર!” તેણે ગભરાતાં ગભરાતાં પ્રશ્ન કર્યો.

દામોદરનો શ્વાસ લેવાતો જતો હતો. તે બોલી શકે તેમ હતું નહિ, તેણે ઉપર નજર કરી.

“તમારા હિન્દુ લોકની વાંચેજ ચાલે છે ને?” તેણે પુછ્યું. અને દામોદરને પાછો બેસાડ્યો.

“જુલું, જુલું જોલે છે” દામોદરે ઉચ્છ્વસપૂર્ણ કહ્યું.

“અરે હા યાર” અબ્દુલે તેના ચૂરમાં સર બેગવ્યો, “એ આપણા માંસજ મોલવી બોકે બધા ય જુલું જ કાંકે છે. આદમીને બેવકુફ બનાવે છે. અરે આદમી આદમી ને મરાવી નાખે છે, યાર ! નહિ તો હું તને છરી સા મારે માફ? એ તો બધા ગંપ.....” આ ડાકરાની છલની મેલગાડી પાછી ચાલવા માંડી. ત્યાં દામોદર પાછો દગલો થઇ પડ્યો.

અબ્દુલને લાગ્યું કે દામોદરે ત્રણ દિવસ થયાં કાંઈ ખાધું નહોતું. એટલે એ અડસતા નશા પર કંઈ ખાધ તો તેનું શરીર જરા ફોફીઆરીમાં આવે.

દામોદરને ફરી સરખો બેસારી તેણે પુછ્યું. “તું કાંઈ ખાધ્યા? પૈસા છે હો મુંબતેમાં.”

દામોદરે ડોકું ધુણાવ્યું.

“કાંઈ પીય?”

દામોદર કંઈ જવાબ દે તે પહેલાં ચોતે જ બોલી ઉઠ્યો. “હા, હા, યાર થોડુંક રૂધ પી. તારી નખીયત લહેરમાં આવી જાય.” અબ્દુલ દામોદરની કથળતી તળી-મત બેઠે તેને હિંમતમાં રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો.

“એક બે મીનીટ બરાબર બેસજે, હો!” અબ્દુલ તેનો વાંસો પંપાળતો હતો. “હું હમણાં સામે ભૈયાને ત્યાંથી દુધ લઇ આવું છું.”

દુધ લેવાને દોડતે પગે ઉપડ્યો.

દામોદરની અપાર્થિવ તેજ લરી આંખે અબ્દુલની દિશામાં ચોંટી રહી. ત્યાં ફરીથી મંજરાના રણકાર સાથે કથાકારનો અવાજ આવ્યો.

“નહિ કદયાણુ કૃત કથિત.....”

દામોદર ઉભો થઇ ગયો. તેનામાં અમાનુષિ ઝલ્લન આવ્યું હતું. માળાન દાદરાની દિશામાં તે જવા લાગ્યો. “બદમાશો પ્ર...ભુ...અને...મા...રાગ... ઠ...ગા...” લથડતો અને શ્વાસે સોવાતો તે પહેલો દાદરો ચડી ગયો અને ત્યાંજ ફસડાઇ પડ્યો.

“કાણુ કાણુ?” એ ત્રણુ તીણી અને કકંઈ બૂમો પડી.

“કાણુ હું સા....ચોર. મવાલી” ધારી-ઝાંઝે બૂમરાણુ મચાવ્યું. ઘણીખરી ખોશીઓનાં બારણાં ખીડાવા માંડ્યાં અને શોરબકાર મચી રહ્યો.

થોડીવારે ચારપાંચ ધારીઓ હિંમત ફરી નહક આવ્યા. દામોદરનું શરીર નિશ્ચેતન પડ્યું હતું.

“મવાલી આહેકા,” “ખીયેસા આહેકા” ધારીઓમાં પ્રશ્નમાળા શરૂ થઇ. પાસે આવી એક જણાએ તેને ઉઠવાને પડકાર કર્યો. જવાબ ન મળતાં પાસે આવી બેચાર લાતો લગાવી. પણ દામોદર જવાબ આપી શકે તેમ નહોતું.

“સાલો મરી ગયો કે શું? શું થયું શું?” તે ધારીએ કંઈક ખસીઆળા પડી જઈ પોતાના મીત્રોને પુછ્યું.

ધારીઓએ માણસ મરી ગયેનો જાણી સલામતીલરી જખ્યાઓ શોધી કાઢવા મોં ફેરવ્યાં. પણ એટલામાં તો કંઈ જય નેવું ન ફોવાની ખાત્રી થતાં બદાદર

પાણીઆ-બાહ્ય લાહુતો લાકડીઓ લઇ
બહાર પડ્યા હતા.

દામોદરને શોધતો, હાથમાં દુધનો પડીયો
લઇ અબદુલ જલીલ ઉપર આવ્યો. તેની
પછવાડે ભુમરાણી આકર્ષાએલાં ખીખ
તમાશખીનો પણ ઉપર ચઢી આવ્યાં.

દામોદરને પડેલો જોઇ અબદુલ તેની
પાસે ખેંચી ગયો. તેને - “દોષી જોયો;
નાક પાસ આંગળી મુકી જોઇ, અને પછી
ઉભો થઇ ગયો. કમરે હાથ મુકી મુઠ્ઠા-
મર દ્યાલાવે જોઇ રહ્યો.

બસ, બસાસ, થઇ ગયો ફેંસલો??
તારા મોઢવીની પાસે જતો તો! ચઢી
ગયો આસમાનમાં?

“લે?” નસા અને ગુસ્સાનાં મિશ્રણથી
તે નાટકી રૂબાઈમાં આવી ગયો. એણે દુધનો
પડીયો હાથમાં લીધો. દામોદરનાં મુઠ્ઠાં
પર દુધની ધાર કરી. “લે, આ આપ્પણી
દોસ્તીનો છેલ્લો હક્ક. તારા ખુદને ત્યાં
એ મારે ખાતે જમા કરાવજે. અને કહેજે કે
શેલો કયામતને દિવસે જ્યારે પહેલ-
વહેલી મારી આંખ ઉઘડે ત્યારે મારે
માટે દુધનો ટોરો તૈયાર રાખે.”

પોતાની આસપાસ એકલાં થયેલાં ટોળાંને
એણે નોંધ્યાં. “હા, હા, હા, હા, તે ખડખડાટ
હસી પડ્યો, “દોષો સાચ, ચે તો સચ
બદમાશોણી કુનીઆ હે, ગરીબોડો જૂતે”
હતો વાક્ય અધુરું રાખી પાછો ઉતરવા
જતો. ત્યાં પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર જ
એને ભેટ્યો.

“એવ મીયાં, શું ગડબડ મચાવી છે.”
ઇન્સ્પેક્ટરે દમ માર્યો.

“હું કીક વાત કરું છું સાંજ” અબદુલે
મડકયા વિના જવાબ ફેંક્યો, “જો આ
તમારા હિંદુ લોકના મોઢવીની વાએક
આણે ન સાંભળી હોત તો એ મરન
નહિ ખીચારો...”

“બસ” ઇન્સ્પેક્ટરે એને જોડતો
અટકાવ્યો.

ઇન્સ્પેક્ટરે જરૂરી તપાસ કરી ત્રણ
મુઠ્ઠાંને લઇ જવા ગોઠવણ કરી. જીવતાં
જેણે હમરો મોટરો રોજ પાસેથી પસાર
થતી જોઇ હતી, પણ એકમાં કદિ પણ
નહોતો મુકયો, તેનું મૃત સરી. આખરે
એક ખીનધમી ખીરાદરના સંગાયમાં
મોતને માગે મુસાફરી કરવા લાગ્યું.
ત્રીજે માળે મહારાજનો અવાજ ગાઇ રહ્યો.

“નહિ કદયાણ...”

નહું ખર્ચ
શા માટે?

આ માસિકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા ચિત્રોના
બ્લોક

સસ્તે દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે

તો આવજો લખો.

અને હમારે જરૂરી ચિત્રોના બ્લોક મંગાવી
હમારા પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

પતિતાઓને પાવન બનાવવાનો પ્રયોગ.

દરેક દેશમાં, ખાસ કરીને મોટા શહેરોમાં

રોમાં પતિતાઓનો વાસો

મોટા પ્રમાણમાં હોય છે. તે રશિયા આ અપવાદરૂપ કયાંથી હોઈ શકે? છતાં બળવા પછી રશિયાએ પતિતાહારના પ્રથમ પ્રત્યે ઉદ્ગ્રસ્તતા બતાવી નથી પણ જમનાથી આગ્રી આવતી પ્રથામાં સંગીન મુદ્ધારો કરવાની યોજના ધરી હતી છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને કુદરતી રીતે જ એક કરતાં વધારે માણસો સાથે સંબંધ રાખવાનું ગમે છે પણ બહુધા સ્ત્રીઓ ગરીબાઈ અને આર્થિક પરતંત્રતાને લીધે જ એ ભાગ્ય મુદ્ધારો કરવાને દોરવાય છે એ નિર્વિવાદ વાત છે. આ ગંદા ધંધા પ્રત્યે રશિયાનો ઝોછો રોષ નથી. તે માટે એણે એક સ્ત્રી સ્ત્રીઓને શિક્ષા કરી અન્યાય કરવાને બદલે પુરુષોને પણ શિક્ષા કરવાનો આદેશ કર્યો છે. ત્યાંનું વાતાવરણ અને સંસ્કૃતિ સામ્યવાદી પ્રથાએ એવાં બદલી નાંખ્યાં છે કે બહુ થોડાં સ્ત્રી પુરુષો આવી છંદગી મુદ્ધારવાને લલચાય છે. રશિયામાં લગ્ન માટે એવા સરળ કાયદાઓ ધરાવામાં આવ્યા છે કે જેથી વેસ્થાઈત્તિને માટે સ્થાન ન રહે. કમજબન સ્ત્રીકાર્મી સિવાય ઉત્પન્ન થયેલાં બચ્ચાંને માટે આપને જેખમદાર ગણવાથી પુરુષોને એ કંદારો રસ્તે જવાની ધારતી લાગવા માંડી છે. છતાં રશિયામાં પતિતાઓ નથી એવો દાવો તો કોઈ ન જ કરી શકે.

બેકુતકન્યાઓ. અને ખીછ ગરીબ કંડારીઓ ધંધા મેળવવાને અંગે શહેરોમાં

લેખિકા:
અચુબહેન લોટવાળા.

રમાં આવે પણ અજાનતા અને અન્યાયકર્તાને લીધે કંઈ કામ મળે

નહિ. અને પરિણામે કુટુંબનાના ધંધા તરફ એમને અનિચ્છાએ પણ ધસાઈ જવું પડે એવું બને છે.

રશિયાના મોરડો શહેરમાં આ પતિતાઓને માટે પ્રોફેલેક્ટરીઅમ [Prophylactarium] નામની સંસ્થા છે જ્યાં રોગી સ્ત્રીઓને રાખવામાં આવે છે, ત્યાં તેમને શિક્ષણ અને હુન્નરજ્ઞાન આપવામાં આવે છે, અને સાથે સાથે તેમના રોગ નિવારણને માટે ઉપચાર કરવામાં આવે છે. ૨૦૦ છોકરીઓ આ સંસ્થાનો લાભ લે છે. આ છોકરીઓને રસ્તા પરથી અને મુતરડીઓમાંથી બચાવીને લાવવામાં આવે છે અને કેટલીક પોતાની મેળે આવે છે. ઘરબાર વગરની સ્ત્રીઓને પકડીને પોલીસ આ સંસ્થામાં મુકી આવે છે અને જેને રોગને માટે હોસ્પિટાલમાં રાખવાની જરૂર હોય તેમને ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે.

રોગથી તદ્દન વિશ્કલ થયા પછી જ તેમને હોસ્પિટલમાંથી જવાની રજા આપવામાં આવે છે. આવી રીતે આવતી સ્ત્રીઓમાં કોઈકે નેવું દડા સ્ત્રીઓ ગેપથી પીડાય છે.

આ સંસ્થા ચલાવવામાં બે મુદ્દાઓ સમાવેલા છે. એક તો રોગીક સ્ત્રીઓને તદ્દન સારી કરવી અને બીજું તેમને એળ ઉઘોગો શીખવવા કે જેથી સંસ્થામાંથી બહાર પડ્યા પછી નિરાધાર રિંચ-

તિમાં આવી પડી પહેલાંના જેવી શુદ્ધી ગાળવાની ઇચ્છા તેમને ન થાય. આ રીતે જેમનાં જીવનને સુધારવામાં આવે છે. તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કોઈ પણ જાતના કારખાનામાં કામ પસંદ કરી લે છે. તેમને તેમની અપજાતા અને હુશીઆરીના પ્રમાણમાં પગાર આપવામાં આવે છે. એ લોકોને એવી જાતની કેળવણી આપવામાં આવે છે કે પોતાની કમાણી કાંઈ તેમ અચી ન નાંખતાં મુશ્કેલીના વખતને માટે બચાવી શકે.

આવી રીતે રશિયામાં પતિત સ્ત્રીઓ સુધરીને છુટથી સમાજમાં ફરી શકે છે. પતિતાઓને અપનાવી તેમને સમાજમાં સ્થાન આપવા માટે અભિમાન લેવા જેવું છે એટલું જ નહિ પણ આ કારણને લઈને ખીજ એવી સ્ત્રીઓને પોતાની શુદ્ધિમાં પરિવર્તન કરવાની તેથી પ્રેરણા પણ થાય છે. સમાજમાં જાળવાની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થવાથી એ લોકોમાં સ્વમાનની લાગણી પેદા થાય છે જે લાગણી આવી સ્ત્રીઓને તેમના ગુનાહને માટે કેદમાં મોકલવાથી કદી ઉત્પન્ન થતી નથી. આ રીતે સમાજે ફરીથી અપનાવેલી સ્ત્રીઓ પરણે છે અને તંદુરસ્ત બચ્ચાંઓને જન્મ આપે છે. પોતાના આ ઉદ્ધારને માટે તેઓ એ સંસ્થા તરફ એટલી મમતા ધરાવતી થઈ જાય છે કે તેઓ વારંવાર એ સંસ્થાની મુલાકાત લે છે. અને પોતાના દાખલાથી ખીજ સ્ત્રીઓનાં પતિત માનસ પર તેની ઉડી છાપ પાડે છે.

રશિયામાં પતિતાઓનું પ્રમાણ બહુ ઓછું થઈ ગયું છે અને દર વર્સે ઓછું ને ઓછું જ થતું જાય છે. ખુદ મોસ્કોમાં તો [રશિયાના પાટનગરમાં] વેશ્યાવૃત્તિ નાશુક થવાની અણી ઉપર છે. એટલે પ્રોપીલેક્ટરીઅમમાં આલુ-બાલુના ગામમાંથી પતિતાઓને લાવ-

વામાં આવે છે પણ હંજુ આ દિશામાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં સંતોષકારક કામ થતું નથી. જેમ જેમ રશિયાના સામ્યવાદી વહિવટમાં પ્રગતિ થતી જશે તેમ તેમ સ્ત્રીઓને આવી જાતની વધુ તક મળશે અને તેથી ત્યાં વેશ્યાવૃત્તિનું નામ નીશાન નહિ રહે એમ માનવાને કારણ છે. હમણાં તો ફક્ત મોસ્કોમાં જ આ કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે અને તે પણ બહુ લુપ્ત છોકરીઓની જ બાબતમાં. આ સંસ્થામાં રહેનારી સ્ત્રીઓમાં ૧૬ વર્ષની નીચેની છોકરીઓનું પ્રમાણ મોટું છે.

આપણે ત્યાં પતિતાઓનો તિરસ્કાર કરવો, તેમને સમાજમાંથી હંમેશાં માટે હટાડી દેવા અને ક્યા સંજોગોને લીધે તેમને વેશ્યાવૃત્તિ જેવા ધંધા તરફ ધસી પડે તેનો વિચાર જ નહિ કરવાની મનોદશા પ્રવર્તે છે. એથી એક વખત ભૂલેચુકે કે સંજોગોના અતિશયને આધારે ફરી પડે, તેને કાંઈપણ માટે પતિતા બનવું પડે છે. અહિં એકપક્ષી જ ન્યાય થાય છે. સ્ત્રીઓને અવળે માર્ગે દોરી જનાર પુરુષ શિક્ષા વિના છૂટકી જઈ શકે છે, એટલું જ નહિ પણ સમાજમાં તેઓ સન્માનિત સજ્જન તરીકે પણ ખપી શકે છે !

હિંદીજનોએ તો ખરેખર સ્ત્રીઓને આ ગંદા માર્ગે ફરી પડતાં અટકાવવી હોય તો, સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ; બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન, અસમાન લગ્ન, કુલીનવાદ, બહુપત્નીવાદ પદ્ધતિઓ અને સ્ત્રીઓને ઉતરતું પ્રાણી માનવાની ફરજીઓ સામે જંગ જમાવી, પતિતાઓને સ્વતંત્ર રીતે ગુજરાન ચલાવવાની તાકાત બંધી, તેમને સમાજમાં અપનાવી લેવાની રીતો દાખલ કરવી જોઈએ. તે સિવાયના માર્ગો અપયાને લીધે દુઃખતા માથા પર આમ ચોપડવા જેવા ગિરજા નિવડવાના છે.

જેમને સામાજિક સુધારામાં રસ હોય તેવાં સ્ત્રી પુરુષો રશિયા પાસેથી જરૂર માગદાશ લઈ શકે, અને એને પગલે આશીને હિંદમાંથી વેશ્યાવૃત્તિ ઘટાડી શકે.

રશિયન પંચવાર્ષિક કાર્યક્રમ સફળતામાં પરિણમ્યો છે. રશિયન પ્રગતિએ અપાર ધૈર્ય અને અદ્ભૂત કાર્યદક્ષતાથી કામ લઇ તેને ચાર વર્ષમાં જ સંપૂર્ણ કરી બતાવ્યો છે.

મોસ્કોમાં રહેતા પરદેશીઓ આ કાર્યક્રમ પર ચર્ચા કરતા નજરે પડે છે. કેટલાકો તેને નિષ્ફળ યથેસ કહે છે પણ આ તો તેમની અદેખાઈને અંગે છે. ખીલ્તઓ તેને થોડેઘણે અંશે સફળ યથેસ માને છે અને તે બાજતમાં ઉત્પન્ન થતા આંકડાઓ દાંકે છે.

આવા મોટા કાર્યક્રમ માટે આંકડાઓને કે જરૂરના છે પણ માત્ર આંકડાથી જ તેની સફળતા કે નિષ્ફળતા સાબિત થતી નથી. જે હેતુને માટે આ કાર્યક્રમ નક્કી થયો હતો તે હેતુ પાર પડ્યો કે નહિ તે પર જ સફળતા કે નિષ્ફળતાની બાબત અવલંબે છે.

કાર્યક્રમ ધરવા માટે

દેશ બનાવવો.

(૨) ખેતીને એકંત્ર બનાવીને મશીનરીથી કામ લેવું.

(૩) દેશને ઉદ્યોગશાળા બનાવવાને મોટા મોટા સંચાઓ માટે કારખાનાંઓ ઉભાં કરવાં.

(૪) માત્ર આપલેના ધોરણ પર જ નહિ એવું આર્થિક નિદાન.

(૫) લાખો અગાન શ્રમજીવીઓને પુરવું ચાન.

આ હેતુઓ કેટલે અંશે પાર પડ્યા છે તેના પર જ સફળતા કે નિષ્ફળતા.

સાફલ્યનો સુવર્ણ કળશ : રશિયા ધન

જતાનો દાવો રહ્યું કરી ચકાવ.

ખેતીપ્રધાન દેશને ખેતીઉદ્યોગ પ્રધાન

દેશ બનાવવામાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય. આવી મુશ્કેલીઓ રશિયામાં પણ ઉભી થઇ હતી. તથા વધુ પડેલાં રશિયન ખેડુતોએ જમરો શોર મચાવી મુશ્કો હતો. કારણ કે દેશને ઉદ્યોગશાળા બનાવવા માટે બહુ ભોગની જરૂર હતી અને તે ભોગ આપી દેવા રશિયન ખેડુતો તૈયાર ન હતા. આનું મળ રશિયન

પાંચ મુખ્ય હેતુઓ હતા.

(૧) ખેતી-પ્રધાન રશિયાને ખેતીઉદ્યોગ-પ્રધાન

જનતામાં સમાજવાદી કાયદેમંત્રી જાનને
અજાવ હતો. પણ સામ્યવાદી નેતાઓએ
આ અસંતોષનું મૂળ જણાવ્યું પછી
અપાર ધંધા અને હિંમતથી
આ અસંતોષ દૂર
કર્યો.

લેખક :
અદિત્યપ્રસન્ન દ. ઝોવરસીયર.

તિલાસનું એક મુકરણ પુરું કરે છે.

સંઘર્ષો કાયદે-
ક્રમ સંકુળ
થયો નથી.
દાખલા તરીકે
પોલાદ, રેલ્વે
વગેરેનો પુરતો
પ્રમાણમાં વિ-
કાસ થયો.
નથી. પણ
એ પણ યાન
રાખવું થતે

છે કે આગતી આર્થિક
મંદીનો પ્રસાર જનતામાં
છે. રશિયાને પણ થોડીધણી
આંધ આવી છે પણ ઓશોવિકો આ
મળેલી નિષ્ફળતાથી નિરાશ થયા નથી
પણ આગળ ધંધો ભય છે.

ઓશોવિકો તથા આગત પર પોતાની
સફળતા પૂરવાર કરે છે. તેઓ
જણાવે છે કે તેઓએ રશિયામાં ઉદ્યોગ
માટે સંચાઓ ઉભા કરવાનાં પુરતાં કાર-
ખાનાંઓ બોલાવ્યાં છે. અને આથી ઉદ્યોગ
માટે અસાધ્ય મંત્રિ સાધી છે. ખીજું
તેઓએ લાખો શ્રમજીવી યુવકોની સાંચા-
ઓમાં કામ કરવા માટે ભરતી કરી છે.
ત્રીજું તેઓએ રશિયામાં વિશાળ પાયા પર
બેતી શરૂ કરી દીધી છે. અને આમ
કરીને દેશને સમાજવાદી બનાવવાની
ધમારતનો પાયો સ્થપ્યો છે.

એન્જનીયરીમાં ખાતામાં તેઓએ
કરેલી અપાર પ્રગતિની કોઇ પણ ના
કહી સંકે તેમ નથી. પરંતુ કોઇપણ મધ્યન
દેશમાં જનનું નકોતું. જાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો
આપણને મહાવિગ્રહ વખતની, રશિયાની
મુરકેલીથી નજર છે. સુદમાં દારૂગોળો પૂરે
પાડવા માટે સાંચાઓનો અભાવ હતો
અને આથી મુરોપનાં મિત્રરાજ્યો તથા

જેમ જેમ
લોકોમાં
જાનને દેવાવો થવા પાડ્યો
તેમ તેમ તેઓ ભોગની
કિંમત સમજવા લાગ્યા અને પરિણામે
આનો સમજપૂર્વક કાયદે કરવાથી તેઓ
રશિયાને ઉદ્યોગશાળી દેશ પણ બનાવી
સકયા છે. આને વેદ્યા નદીના તટ પર
આવેલાં ધોલેકટ્ટીક કારખાનાંઓ અંગેક
જે. આને તેઓ બેચક કહી સંકે કે ખેતી-
ઉદ્યોગપ્રધાન દેશ બનાવવાનો તેમનો
મૂળ હેતુ સાધ્ય થયો છે. ૧૯૩૧ માં
રાષ્ટ્રિય આવકના ૬૦ ટકા તો ઉદ્યોગ-
માંથી મળ્યા હતા.

આ જનતાનો વિકાસ કંઈ અલ્પધાર્યો
આવી પડ્યો નથી. આ તો એક યોજના
ધડવામાં શુદ્ધ વપરાય હતી અને ખંત-
પૂર્વક કાયદે થયું હતું તેનું શુભ પરિ-
ણામ છે. અલગત એમ કહી સકાય કે

અમેરિકાની મદદ મગાઇ હતી. આજે
બોસ્નેવિકો દિ'મતપૂર્વક કહી શકે કે દારૂ-
ગોળો પૂરો પાડવા માટે તેમની પાસે
સંપૂર્ણ સાધનસામગ્રી છે.

જે રશિયા પોતે મશીન ઉપજાવી કાઢે
તેણું બન્યું તેમાં નવાઈ લાગતી
હોય તો જે સાદા ખેડૂતો ખેતરમાં લાકડાનાં
હળોનો બે ઉપયોગ કરતા તેને રથાને
નવી બે ડાળના સાંચાઓ વપરાશમાં
આવતા જોઈ વધુ નવાઈ ઉપજે છે. આ
બોસ્નેવિકોનાં અજ્ઞાન જુદિયાતુર્ણું
પંચિલામ છે. માઈસના અનુયાયીઓ તરીકે
તેઓ માનતા હતા કે માનસિક સ્થિતિ
ઉચ્ચોગધ'ધાની સ્થિતિ પર અવલંબે છે
અને આવી જ તેઓએ ઉચ્ચોગધ'ધામાં
આગળ પ્રગતિ ઉપાડી છે. નવા સાંચાઓ
માટે દરેક માણસ શિદ્ધણ મેળવતો હોઈ
વ્યાપારમાં તેઓ કેટલા આગળ વધ્યા તે
જોણું બહુ ઉપયોગનું નથી.

આ પ્રશ્નની વિશાળતા સમજવા માટે
ત્રણ મુખ્ય બાજુઓનો અભ્યાસ કરવો
જોઈએ. પહેલું તો અત્યંત મજુરોમાં
જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ થયો છે. બીજું, કાર-
ખાનાઓમાં વિદ્યાળ ઉત્પાદનની પ્રથા
દાખલ થઈ છે અને ત્રીજું આ નીતિને
આપણેની નીતિના ધોરણસર નહિ
પણ સામાન્ય જવાબદારી અને સામાન્ય
જામ પર જાતીને નવી જ વ્યવસ્થા દાખલ
કરવામાં આવી છે.

લા બો મનુષ્યોને લાગુ પડતા આ પ્રક-
રજી વિષે કંઈ દુરતાપુરત મત બાંધી
શકાય નહિં તો પણ આજે એટલું તો
જરૂર કહી શકાય કે જે નીતિ અખત્યાર
કરવામાં આવી છે તેથી નિરાશરજી તો
બહુ જ સુગમ રીતે થઈ શકશે.

કુ મ એટલું બધું વિદ્યાળ પાવા પર
છે કે આજે પણ ત્યાં મજુરોની જરૂર પડે

છે. દુનિયાભરમાં જ્યારે ખેડારી જણાય
છે ત્યારે મોવિયેટ સંસ્થાનોમાં એક પણ
ખેડાર નજરે પડતો નથી. રશિયામાં
આમ લાખો મનુષ્યોને ઔદ્યોગિક કેળ-
વણી અપાતી જાય છે.

દરેક માનવપ્રવૃત્તિઓમાં સહકારની
મુખ્ય જરૂર છે પણ અંકાયેલ આર્થિક
યોજનામાં તો સહકાર પ્રાણરૂપ બને છે.
આ યોજનાને હાર્દિક સહકાર દેશતા ચારે
ખૂણાએથી મળતો રહે છે પણ હજી તે
થોડો ઓછો હોય તેમ જણાય છે. આ
ઉણપનું કારણ અનુભવ કે જુદિની
ખામીને અંગેનું નહોતાં નવી ડાળને વળ-
ગવામાં રહેલી વિજ્ઞાનનું છે. પણ
પ્રજામાં નવી ડાળને વળગવાનું જોમ જોશ-
ભેર ગતિ દરે છે. અને આથી થોડા જ
વખતમાં યોજનાને સંપૂર્ણ સહકાર મળશે
એવી વડી રાખી શકાય.

આ મ રશિયન પંચવાર્ષિક કાર્યક્રમ
આપણે પૂરો થતો જોઈએ છીએ. તેને
ઘડવા માટેના પાંચ મુખ્ય હેતુઓ સફળ
નીવડયા છે. ચાર વર્ષમાં જ આ પાંચ
વર્ષની યોજના પૂર્ણ કરવા માટેના રશિ-
અનોની ખતને ખરેખર ધન્યવાદ જ થઈ
છે. આ વિજયમાં રશિયન સમુદાયનો ઉદ્દેશ
સમાયેલો છે.

[૨]

હેટલા ચાર વર્ષમાં પાંચ વર્ષની
યોજનાને અપૂર્વ સાંકેત્ય સાથે મનિ-
મંત કંઈ પછી રશીયાનાં કામગીરી
આજે બીજી પાંચ વર્ષની પ્રયત્ન યોજના
આરંભે છે. પહેલી જાનેવારી ૧૯૩૩ થી
બીજી અદ્યતન યોજનાનાં અંગતવચ્ચ
ધાય છે ત્યારે આ શણે સત્તા ઉપરિયત
ધાય છે કે આ યોજનામાં એવી કંઈ
વસ્તુઓ છે જેને જગત અભિનંદે છે?

શા માટે રશીયાની આ મહાન યોજનાના સાહસના જગત આપું આજે યશોગાન ગાય છે?

કારણ કે રશિયાની પંચ વર્ષીય યોજનાએ એકલો ઔદ્યોગિક વિકાસ નથી પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતિ સામે સમાજવાદના વિજયનું પહેલું સીમાચિન્હ છે. જ્યારે ૨૬ મુડીવાદી દેશોમાં ૩ કરોડ માનવ માટે કામ પણ નથી ત્યારે સમાજવાદી સંસ્કૃતિએ બેકારીને અદૃશ્ય બનાવીને ઉત્પાદન વધાવું છે. દુનીયાનાં દરેક દેશોના યંત્રો આગસ્ટ પડયાં છે ત્યારે સોવિયેટ યુનીયનની સીમામાં યંત્રો રવિવારની રજા પણ લેતાં નથી. તેઓ તો ગિરનાર ચાલી રહ્યાં છે એટલું જ નહીં પણ ઉત્પાદનની ધગશમાં તેઓએ ઉત્સવોને પણ જતા કપ્યાં છે. આમ મુડીવાદે સમાજવાદી સંસ્કૃતિને ફેંકલી એલેન્ડ ઉપાડી લીધી છે અને ઔદ્યોગિક વિકાસની પહેલી અયકામજીમાં મુડીવાદનો પ્રચંડ પરાજય થયો છે.

પણ એટલું જ નથી. જ્યારે મુડીવાદી દેશોમાં યાંત્રિક વિકાસ થાય છે ત્યારે માત્ર અમૂક અદ્વૈતવાદીઓએ આર્થિક લાભ થાય છે. બાકી કામદારોની દશા તો એટલી જ કારમી રહે છે. દાખલા તરીકે છેલ્લા ચાર વર્ષમાં મહાત્માજીની ચળવળના આધારે અમદાવાદમાં નખી મીલોની સંખ્યા ઠીક ઠીક વધી છે. છતાં કામ કરનારા મજૂરોને કે મજબૂરોને જરા પણ લાભ થયો નથી. તેમની સ્થિતિ તો એકસરખી જ ખરાબ રહી છે. ઉલટું મલુ-રોના વસતાદ માટે મકાનો બાંધ્યા વગર

તેઓ મીલો બાંધતા હોવાથી વરતી પુષ્કળ વધી છે. અને આથીજ શહેરની સુખાકારી ઘટી છે. બાળમરણ પ્રમાણ વધ્યું છે અને ઉપદ્રવો હવે પ્રદ બન્યા છે; પણ રશિયાના ઔદ્યોગિક વિકાસની સાથે કામદારો બેકુતો તેમજ બીજાઓના જીવનસ્થિતિ સુધરી છે, તેમને વસવાને માટે ૩૦૦૦૦૦૦૦ ઘરો બાંધવામાં આવ્યાં છે. ગામડે ગામડે રેડીયો ગોઠવવામાં આવ્યો છે. કામ કરવાના કલાક આઠના ઘટાડીને સાત કરવામાં આવ્યા છે. દર પાંચ દિવસે એક દિવસ રજાનો મળે છે. વર્ષમાં એક માસની પગાર સાથે રજા મળે છે. નાટકો અને સીનેમાઓ નામની શી સાથે જોઈ શકાય છે. દરેક ફેક્ટરી સાથે સ્નાનગૃહો અને બગીચાઓ રચવામાં આવ્યા છે અને જ્યાં એક વખત જુદી બીજી રાણીઓ સાથે મોજવિલાસ માણતા ત્યાં આજે કામદારો સુખેથી હવાફેર માંડે જઈ શકે છે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે રશિયામાં જે કંઈ ઉત્પન્ન થાય છે તેની ઉપર કોઈ એકની માલીફી નથી. પણ સમગ્ર સમાજની છે. એટલે જેમ જેમ ઉત્પાદન વધતું જાય છે તેમ તેમ સૌને વધુ વસ્તુઓ મળતી જાય છે. તેમ તેમ તેમનાં જીવન વધુ સુંદર અને વધુ આકર્ષક બનતું જાય છે.

સોવિયેટ પંચવર્ષીય યોજનાના વિજયનું આ રહસ્ય છે. સમાજવાદની સ્થાપના વગર આવા પરિણામો ઉપજાવવાં જરૂર શક્ય નથી એ સુત્ર કોઈએ વિસરી જવું જોઈએ નહિ.

નવયુગનો નારીવિભાગ

તંત્રીની વિજ્ઞાપના.

આ અંકથી 'નવયુગ' સાથે સંકળાયેલો 'નારીવિભાગ' અદસ્ય સાથ છે. ગુજરાતની સ્ત્રીજનતાની પ્રગતિમાં સાથ આપવાના અમારા હેતુ આમ અણુસંતોષાયેલા જ સ્તંભે છે. છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં ગુજરાતની સ્ત્રીઓને આ વિભાગમાં અમોએ સાચું રાજકીય અને સામાજિક ક્રાંતિભર્યું સાહિત્ય પીરસ્યું છે. દેશદેશની સ્ત્રીઓની પ્રગતિના અકેવાલ આપ્યા છે. આપણી સમક્ષ ઉભી થયેલી કુટેક્ટીની વેળામાં સાચું નેતૃત્વ આપ્યું છે. આપણા સમાજને વિંટળાઈ વળેલા સામાજિક બંધનો સામે લેહાદ જગાવી છે. આપણી સંકુચિત લગ્ન પ્રણાલી સામે સતત ઘાંડ ઉઠાવ્યું છે. સ્ત્રીસમુદાયની અપાર નિરક્ષરતા નિવારવા માટે અમોએ અનેકવાર આંગળી ઉંચી કરી છે. છતાં આજે અમો કબુલ કરીએ છીએ કે અમારો સંદેશ સ્ત્રીઓએ ઝીંચ્યો નથી. અમોએ ઇચ્છેલું પ્રેરણાહિન અમને સાંપડ્યું નથી. અમોએ માંગેલો જવાબ મળ્યો નથી.

જ્યારે વિશિષ્ટ નારી વિભાગ શરૂ કર્યો ત્યારે દૂર દૂર ક્ષિતિજમાં એવી આશા અમને જરૂર હતી કે આગળ જતાં આ વિશિષ્ટ વિભાગ એક સ્વતંત્ર માસિકમાં પરિણમશે. આજે આ ત્રણ વર્ષના અનુભવ પછી આ આશા અને આ આદર્શ નિષ્ફળ નિવડ્યા છે.

દેટલાક અમારા ઉદ્દામ વિચારો ભ્રેષ્ઠ વાંચવાની પાણી ના પાડે છે. અનેક અમારી સ્પષ્ટ વ્યક્તવ્યની નીતિને અમારી નિષ્ફળતા માટે જવાબદાર ગણે છે.

એમ હોય તો ભલે હો. સહેલા સમાજતંત્ર સામે આંખમીઆમણા કરવા કરતાં, પુર્વકલિન જંગલી પ્રણલિકાઓ સામે શબ્દ પણ ન ઉચ્ચારવા કરતાં, અમો આ વિભાગને બંધ કરવાનું વધુ ઉચિત સમજીએ છીએ. આ વિભાગ કંઈ સ્ત્રીઓને નવરાશની વેળામાં આનંદ આપવા માટે નહોતો શરૂ થયો. તેવાં કાર્ય માટે તો બીજાં ઘણાંય માસિકો અને સાપ્તાહિકો છે. જ્યાં મુખી અમારામાં શકિત છે અને અમારી પાસે સાધન છે ત્યાં મુખી અમો સ્ત્રીજનતાની પરિવર્તનશીલ ભાવનાનો પડથો પાડવા ઇચ્છીએ છીએ. અમારા કાર્યક્ષેત્રની જવાબદારી અમો સારી પેઠે જાણીએ છીએ, અને એથી જ અમોને ખાતરી છે કે આવતા વર્ષોમાં અમારું પુનર્જીવન અનિવાર્ય છે.

બચુબહેન લોટવાલા.

કુદરતના અંચલમાંથી

ગોંડ લોકોની

ગુલામી

દેખાય છે.

જમીનદાર ગોંડનો શીકાર ખેલે છે
સાહુકાર એનાં રૂપીય પીએ છે.
વાઘદીપડા એને દિનરાત રંજાડે છે.
મેલેરીઆનો એ મીઠાખાન બને છે.

સાંપતકાલની એક શરમકથા

પ્રયોગ :

જી. પ્ર. મ.

પ્રકાશનો હીપક

વિ. કાળ વાઘ અને શીકારી જનવરો
ને પોતાના કાતરમાં સંઘરતા
કરે છે એના ઘીયં જંગલ તરફ તમારા
પગ વળે, જલ્દી સાગરનાં તરંગો યીજને
સ્વીર જની ગયા હોય તેવા પર્વતના
તરંગોને સ્પર્શ કરતા તમારા પગ આગળ
ને આગળ આંધ્યા જમ પછી એક શીખર
આવે છે-એના પર રોકાઈ રહેવાનું પ્રયો-
જન તમે રોકી નહિ શકો. આ શીખર
રેવા રાંજનાં એક પહેરગીર તરીકે ચોવીસે
કલાક ખડે પગે ઉભું રહ્યું છે. એની ટાચ
પરથી તમે નજર ફેંકો તો એક લાંબુ
લાંબુ બેદી જંગલ-અટ્ટુ; ભુલાએડું,
જમતથી કપાઈ ગયેડું-આંખમાં સમાયે.
ફરં ફરં દષ્ટિ ફેંકો એટલે કરં જ્યાનાં
ચરણ પરં બુકેલાં ગામડાંઓ તરી આવશે.
સાતપુડા પર્વતનો પવન અહિં વાઘ

આંધ્યા જમ છે. અહિંથી દશ માઇલ દૂર
નમંદાનાં નીમળ નીર દિનરાત રૂપેરી રાગે
ગાયા કરે છે-આની આસપાસના જંગ-
રિત બુપડામાં ગોંડ નામના લોકો રહે
છે, પોતાના પ્રદેશ પર જંગલને થનગ-
નવા દેતો સાતપુડા પર્વત ૩૦ લાખ
ગોંડને રાજ ભુએ છે-જ્યાં મેલેરીઆને
માતગર મીઠાખાની મળે છે એવી ધીંદ
વાડાની જંગીરોમાં આ ગોંડ લોકો
જુટાઈવાયા પડ્યા છે. એતુલની
નદીએ અનેક ગોંડોને પોતાનાં નીર
પાયાં છે! સેઓની દેખાવડી દેકરીઓ
કે જ્યાં ડાકલાંના બીપણ અવાજને જગી
ઉઠે છે ત્યાં પણ ગોંડની વસ્તી પડેલી
છે. આ ઉપરાંત જુસ્તર, સીનોષ, ચંદા,
પ્રાધા, નારસીંગપુર વગેરે સ્થળોમાં
ગોંડ લોકો વસવાટ કરે છે.

આસામના, દાના બગીચાને ૫૦,૦૦૦ ગોંડ પરસેવાથી પલાળે છે.

એમ કહેવાય છે કે આ ગોંડ લોકો રાવણના બીજમાંથી ઉતરી આવેલ છે. દક્ષીણમાંથી આવી તેઓએ મધ્ય પ્રાંતો પર ચડાઈ કરી હતી એવી વાતો સંભળાય છે પરંતુ કોઈ ગોંડને આ વાતની સ્મૃતી રહી નથી. ચંદ્રેશ્વરી સદીનો ઇતિહાસ આ ગોંડના નામને ઝીલે છે ! ચંદ્રેશ્વરી સદીમાંજ ભેતુલ, છીનવાડા, મંડલા અને ચંદામાં એડિએ રાજ્યધાની સ્થાપીત કરી. ગોંડ રાજ્યો હેઠળ આ દેશ ઉત્કલ પાંચો ! કીશ્લાઓ, નહેરો, કુવા આ સમયે પહેલીજવાર બાંધવામાં આવ્યા ! મહેશ્વરી અંદરની તીજેરીઓ ધનથી છલકાવા લાગી ! રાજના નજરાણાં ખેડુતો હાથી અને સોનાની મ્હોરોથી કરવા લાગ્યા. ત્યારે અકબરના લશ્કરને ચોરા ગદના કીશ્લામાંથી સોનાની મ્હોરોની સોઠો કોડીઓ મળી આવી હતી. એક હજાર હાથીઓ ઉપરાંત બેનમુન ઝવેરાત અકબરના સૈન્યને હાથે પડ્યું હતું ! આમ ગોંડના રાજ્યોએ ઉત્કલની છાજ તો અનુભવી પણ તેઓ વ્યવસ્થાની શક્તિ ધરાવતા નહોતા, જાને બાથ ભરવાની અકક્ષ તેઓમાં ન હોતી. એમાં જ્યારે મરાઠા દરબારોએ આ ગોંડ ગાજ સામે સાદ કાઢી ધુધના તણુખા વેર્ષા ત્યારે ગોંડ રાજ્યાસનો હલમલી બધાં, હારેલા રાજ્યોને ભાગી જઈને જંગલો અને ટેકરીઓમાં ભરાઈ જવાની દુરજ પડી ! બસ ત્યારથી ગોંડરાજ્યોના જીવન-પ્રકરણનો અંત આવી ગયેલ.

લીલા અંચલમાંથી

અને આજે સાતપુકાની મુગ્ધ કરનારી એ કુદરતની વાડી શોકનાં સર્પોના રાક્ષસ-

જેવી બની રહી છે. જે વાડીમાં સુખ અને આનંદ મલકી રહેલાં ત્યાં આજે દુઃખ અને હાડમારીઓની ચીસો સંભળાઈ રહી છે. કુદરતના લીલા અંચલમાંથી આવાં કરુણ દરથો દેખાઈ રહ્યાં છે ! ગારાનાં મલીન કુંપડાંમાં ગોંડનાં જીવન ઓછું તેજ પુરેલ બતીની માફક થોડો વખત ચમકી ઓલવાઈ જાય છે. એ જીવનને આવકાર આપનાર ગરીબીજખડી રહી હોય છે. આજથી ચાલતાઓ છતાં ગોંડ એક મદદની માફક આ મરીબીતો બોલે શીરે લઈ જીવનજંગ ખેડે છે. ગોંડ ઉપર શોષણનો ચીચુડો તો સનાતન ક્યારેય કરે છે. ગોંડ બચ્ચો ઘણાઓનો શીકાર બની રહે છે. જમીનદારો ગોંડના રૂધીરની ખાલીઓ પીએ છે. એના પર જગાતના ચાખખા ચાલુજ રહે છે. અન્યાયનું એ રમકકું બની રહે છે. જીખમરાની સરહદ પરજ આ ગોંડ વસવાટ કરે છે. આકાશમાંથી શલો વેરતી ઉષા બહાર આવી હસવા લાગે છે ત્યારથી ગોંડની ગુલામી હુંકારા કરવા મંડી જાય છે પછી તો રતના ઓળા ધરતી પર ઉતરે ત્યારે મળુરી કરતા ગોંડના જમવામાં એક આનાથીએ ઓછા પછસા પડે છે. આખા દિવસની કાળા મળુરી પછી એક અના કરતાંએ ઓછા પછસા પોતાના ઘાય એ હાસત કંગાલીગતતની છડી પોકારે છે. પાંચ વર્ષની અંદરની વયનાં ગોંડના કુમળાં છોકરાંને પણ પેટના ખાડા પુરવા આટલી નાની ઉંમરથી નોકરી શરૂ કરવી પડે છે. થોડા ઓખાને પાણીમાં બાંધી એના રાજ કરી પીવી એ ગોંડનો યોગક ગણાય છે-આવો એજ પ્રકરનો ખોરાક મહિનાઓ સુધી એના પેટમાં જાય છે-શીઓળા આવે અને પર્વત પર હાડીના સુસવતા વાણરા વાય તેની સામે બાંધે ભરવા ગોંડના દર પર પુનઃ વસ્તો દોતાં નથી.

શીકારીનો રાહ.

આમ છતાં આ હાડપીંજરોને જગત ઉધરાવનાર છોડતો નથી. ઢોરાં માટે, ખેતર માટે, ગોંડને ખેડવા વાળા નાખે તેવા કરો ભરવા પડે છે. ગોંડને શીકાર કરવાનોએ હક નથી. નહિં તો જનનવર મારી એ પેટની. આગ ખુંજાવે. આતું કારણ એ છે કે જો ગોંડ શીકાર કરવા મંડી જાય તો અફસરોનો શીકારનો શોખ માર્યો જાય ને! ગોંડ લોડો પેટના કારણે પણ અફસરોની આવી મજાની આડે નજ આવી સડો શોખાતા ગોંડને કાંઈ છોડતું નથી. સ્પર્ધા પ્રકારમાં મોલ હીલોળે ચડવા લાગે છે ત્યાં એકાએક આકાશમાંથી તોફાન ત્રાટકે છે અને થોડી ક્ષણમાં આ તોફાન મોલને ખેંચત મેદાન કરી નાખે છે. ગોંડના ઢોર ચરતાં હોય ત્યાં વાઘ એના પર હાપી મારી ઢોરોને કોળાઓ કરી જાય છે. ખુપડાંની અંદર નિંદાને ખેળે ગોંડના જાલકો પડ્યાં હોય છે ત્યારે પણ દીપડો આવી આ છોકરાંએને રંજકવળું સુકતો નથી. આ દીપડાથીયે ભયંકર પેલો કહેણવાર વાણીએ ગોંડના ખુપડાંમાં જ્યારે લખત થાય છે ત્યારે બીહામણું વાતાવરણ ઉતું થાય છે. ગોંડના હિતને ભરખી જતો આ શાહુકાર જીભમાંથી મધ ટપકાવી ગોંડની નજર સામે ઉધાર આપવા માટેના રૂપીઆ બતાવે છે, ત્યારે ગોંડ બધાં દુઃખો જુલો લાંબો હાથ કરે છે અને પરિણામે એની બરબાદીને એ આ રીતે ખરીદી લે છે. પદ્મધા ધીરનાર શાહુકારે કાંઈ આકી રાખી લીધું હોય તે રીતે ચરાખ અને ખરીજી ગોંડના શરીરને ફેલી ખાય છે.

આમ ચારે તરફથી ગોંડને આક્રમ બીંસી મારે છે. પરિણામે ભયંકર દર્દોને

એ સંગાથી બને છે-જતાં એ દર્દ દહાવ નારી દવા એને સાંપડતી નથી. એની નજવી કમાણી તો એણે કદિ નહિં દોડેલાં સૈન્યને નભાવવા માટે મહેસુલદારા ઉચ્ચકોષ જાય છે, જે સૈન્ય એનું રક્ષણ કરવા માટે નબે છે એ લશ્કરના એણે દીદાર પણ દેખ્યા હોતા નથી. એટલે રક્ષણની તો વાતજ ક્યાં કરવી? લખલા તરીકે કરંજઆની આસપાસના ત્રીસ માઇલમાં બીલકુલ તખીબી મદદ મળવાનું શક્ય નથી. કારણ કે આ ભાગમાં દવાખાતું હસ્તીજ ધરાવતું નથી. એટલે ગોંડ તો દિનપ્રતિદિન નંખાતોજ જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ આવો નખજો શારીરિક વારસો એ સંતતી ઉપર સુકતો જાય છે. નજમાં જ્યારે અભરોની હાર ખડકાય, જ્યારે અવની પર વરસાદ જંટકાઈ રહે ત્યારે ગોંડને મેલેરીઆ ખાઈ રહ્યો હોય છે. એના શરીરને ઇંજા થાય અને ધામાંથી રૂધીર વહેવા લાગે તો પણ તખીબના અભાવે એ ધાવ મુધારી શકતા નથી-એમાં ધીરે ધીરે સડો પેસવા લાગે છે.

દુધના અભાવે ગોંડના છોકરાં ટળવળા મેલનાં મહેમાન બને છે. ઢોરાં નભાવવા માટેના ગોંડને જે ડર આપવો પડે છે એ એટલો જખ્ખર હોય છે કે એનાં છોકરાં પરિણામે દુધ પિનાનાં રહે છે. કેળવણીના સ્પર્શ તો એને ક્યાંથીજ થાય? ખેતી વાડીને અંગે જે કાંઈ મુધારાવધારા થયા છે એની એને ફરી ખબર હોતી નથી-એ જ્ઞાન વળી એને કોણ આપે?

કેટલાંક દરયો.

આ બધું લખું છું ત્યાં મારા મગજ માંથી અનેક ચિત્રો પસાર થઈ જાય છે. એક રેલ્વે સ્ટેશન પર પેદુતોના ટોળાં એક ભડથું થઈ ગએલી ગીજ લઈ જાય છે. એકવાર આ ચીજને માનવ કહેવામાં આવતી! અત્યારે પણ એ ચીજમાં જીવ છે! એ ગોંડ પગથી ચાયા સુધી ટાંચે

છે, કોયલા માફકનો એનો દેહ ચરચરી રહ્યો છે—આ દશ્ય જોતાં જનના ઉનારો “હાય” કાઢી ગય છે. એ કાજેલા ગોંડની પત્ની સાથેજ છે! પોતાના વરની આ હાલત જોતાં એની આંખમાંથી અશ્રુઓ સરવા માંડે છે. ત્યાં તો ગોંડ ગામ-ડાની ગોરી આવે છે. એની ચટકેલી આલ માંથી ડોલન નામે છે. એના અધર પર બહુ જકડાઈ ગયો હાય તેમ લાગે છે.

પણ એ ચમકીત કાપા ઉપર ચાહાં પડે છે. એની દેહલતા ક્ષોધથી હુલવાને ખદે શુભાંધી ખેવડ પળે છે. છતાં એ રોગનો ઇલાજ કરનાર તખીબજ ક્યાં હોય છે?

આગ લાગવાથી રાખ થઈ પડેલા હુંપ-ડામાં ગરીબ કુટુંબ એકું છે. કલાકો પહેલાંજ એ તેઓનું ઘર હતું. એની રાખ આસપાસ એસી આ કુટુંબ કંઈપણ આરંધે છે. બહેન બોલી ઉઠે છે:

“ભાઈ આપણે ઉઘાડાં થઈ ગયાં. આ હુંપડી તો આપણી મા હતી!”.....

ખીંછ નાની બહેન બાઈને સવાલ પુછે છે:

“હે ભાઈ! આવી હુંપડી અંધાવતાં કુટુંબો ખર્ચ થાય?”

“ભાઈ નિશ્વાસ નાખી જવાન આપે છે:

“અરે, એટલો જખરો ખર્ચો આપણાથી શે ઉઘાવાય! એને ઉભી કરતાં ચાર રૂપીઆ થાય”.....

“ચાર રૂપીઆ? મારા બાપ! એટલા બધા ક્યાંથી કાઢવા?”

કાવા નદી પર આવેલા એક હુંપડા માંથી રહતી આંખે એક પત્ની પોતાના પતિને વસમી વિશય આપ છે. ખુનના ફેસ મારે આ પતિને જેલ ભેગો કરવામાં આવે છે. હુંપડીના અધગીડ્યાં બાર ભામાંથી પત્નીની આંખો દુર જતા—જેલ જતા—પતિને નીકળી રહ્યું છે—પછી એકાએક આ ‘પત્ની’ પર અફસરી કાગળ આવે છે—એમાં ‘પતિ’નું નસીબ લખાએકું હોય છે—પણ કોઈને વાંચનાં આવડતું નથી એટલે “પત્ની” એ પત્ર પર “કુરકા” ભરે છે એની

આજ્ઞાના અક્ષરો એમાં સંતાપા છે. પણ એ કોઈ ઉકેલી શકતું નથી.

અંધારી રાતે ગામડામાં સ્ત્રીઓ એકઠી મળી ગીત ગાય છે. ગોંડનું આ ગામડું એટલું ગરીબ છે કે અંધારામાં ખતીને ચાલુ રાખવાનું ખર્ચ પણ કોઈને પોષાતું નથી—આવાં અંધારામાં સ્ત્રીઓના કંઈ-માંથી સંગીતનાં ઝરણ વહે છે. એ વસમો સુરમાં ભારોભાર દર્દી ભયું છે, ભુતકાળનાં જવલંત યીચોને એમાં રાગ મળે છે, ખોવાએલા ઉલ્લાસ અને અધીરા ઉમંગ એ ગીતોમાંથી આરપાર નીકળી ગય છે—નીસા પણ આ દીલની આદ સાંભળી થંભી ગય છે. અને રેલ્વે સ્ટેશનમાં એક રૂઢપુષ્ટ આદમી પ્લીરકી સોડાનાં વ્હાસો પેટમાં કાલ્લી રહ્યો છે. એ આદમી એક કોલસાની ખાણનો મેનેજર છે—એ બોલી નાખે છે:

“મારી ખાણમાં ઘણા ગોંડ લોકો કામ કરે છે. સાળાઓ જંગલી જેવાં! નિયમીતપણામાં તો એ જનવરો સમજેજ નહિં! પણ અમે તેઓને સીધા ફરી દીધા છે. તેઓને શરાબ પર ચડાવી દીધા છે, અશીણના થેન ઉપર ચડાવી તેઓને ખરીદી લીધા છે, હવે અમે જે ફરીએ તે કરવા તેઓ તૈયાર છે. સારે નસીબે જુગાર રમતાં પણ સાક્ષાત્તો રીખી ગયા છે.”

કાળી ગુલામીમાંથી—

આ બધાં ખીલકલ સાચાં ચિત્રો છે—અનિશ્ચયોક્તિ વિનાનાં. તમે પોતે ગોંડના ગામડાની મુલાકાત લેશો તો ખખર પડશે. ગોંડ લોકોનો સ્વભાવ અતિશય હેતાળ હોય છે. તેઓ સાચકલાએ બહુ હોય છે. તેઓ જલ્પના પુનઃગીતો હોય છે. છવનનાં આ આકેરા લીસોટા ભુટી જવા તેઓ નામે છે, જંગલના તરૂઓની માફક તેઓ ડોલન અનુભવે છે. પરંતુ જલ્પ કરતા એ પગો ફરી કોપણના સાક્ષાત્તમાં પ્રવેશ કરે છે—એ કાળી ગુલામીમાંથી ગોંડ મુકન થશે નહિ ત્યાં મુઠી એનું દરય પર બદારમાં થનગતી ઉઠશે નહિ.

આ લ મ નો ઉદામ લેખક મેકસીમ ગૉર્કી

“ ઓ સદર નાદિ-
યા! ત્હારી

ચમકતી આંખના તેજ માટે ! આપણી
પાંચ વર્ષની યોજના માટે ! લેનીનગ્રાડ...
રશિયા....અને આપણા ગોર્કીની લાંબી
છંદગી માટે !.....ચલો !.....”

ને ષોલાહ, લોખંડ અને છંદગીના
પરમેવો જે હાથમાંથી સરી ગયાં હતાં તે
હાથે જનડા કાચના ગમને ઉપર ઉંચક્યું.

“વાહ ! વોડકા !” આટલા શબ્દો સાથે
વોડકાની પ્યાલીઓ ઉંચકાઈ.

લેનીનગ્રાડમાંની જગ્યા
અને આલિશાન ઇમારતમાં
રશિયાના મજદૂરોનો જગ્યા
મહોત્સવ જગમો હતો.
રશિયાની નવજવાન નાહ.

નીનો, સતા રંગના રહેટસમાં નિઝની-
નોવગોરોડ ખાતેની ‘શુ ફેકટરી’માંથી
તેવાર થયેલ લાલ રંગના સાંપ્રત
રશિયાના પ્રચારકાયના અડીક સર પુક્ટી
મોન્ટ્રીઓ પહેરી ‘ટપક ટપક’ ચાલતી હતી.

“વોડકા ! વોડકા !”

મહોત્સવ રંગે ચઢતો હતો. નવીન
આવમના સજનદાર શ્રમજીવીઓની
લાખોની સંખ્યા એ વિશાળ મહાલમાં
એકત્રિત મળી હતી.

“ હવે છવો મેકસીમ ગોર્કી !...”,

જોખખ
આપનાર :

અહુલેશ

અને દગ્ગરો....કરોડો
.....સમુદાયના હાથમાં-
મુંદરીઓના હાથમાં વોડકાની
પ્યાલીઓ ભરાઈ.

મુઠીવાદને ‘કડવો’ થઈ પડેલો કલાકાર

અને છેવટે આજ્ઞાદત્ત ખીલખીલાટ પ્રસરી રહ્યા.

૨૪મી તારીખ

હતી. ૧૯૦૨ ની સાંઘર્માં કલમ સાથે બિરાદરી બાંધનાર માટે એ ભૂલી જવાય એવો દિન નહોતો.

સાક્રંપ રશિયા મહાન ક્રાંતિકારી લેખક-કલાકાર મેક્સીમ ગોર્કીનું સન્માન કરી રહ્યું હતું-રશિયનો ત્હેનો ઉત્સવ ઉજવી રહ્યા હતા.

મેક્સીમ ગોર્કી-રશિયાનો મહાન ક્રાંતિકારી. લેખક: અમલગીઓના કારમા છવનની ગહન કથનીઓને છવન બનાવનારની કિતાબો-ત્હેના અક્ષરો ગોળ પૃથ્વિના એકેકેએક શહેરમાં મરાહુર છે.

એની કૃતિઓને આજે ચાલીશ વર્ષો પૂરાં થતાં હતાં. મહાન સામ્યવાદીના છવનથી ઝરેલાં એ છવન ઝરણાંએ નવીન આશ્રમના સ્પર્શના નૂતન વૃક્ષોને પાણી પાયાં હતાં: એ સ્પર્શનો ઇતિહાસમાં અમર સ્થાન ભોગવશે.

એ મેક્સીમ ગોર્કી! નવીન આશ્રમના સ્પર્શને પાતાની ઝંખાનમાં સફળતાપૂર્વક ઉતારનાર રશિયાનો આ મહા લેખક છંદગીના અનેક જાતના ગદરા પ્રસંગોમાંથી પસાર થયો છે!

૨૫ મેક્સીમ ગોર્કીને ઓળખો!

૧૯૬૯ ના માર્ચ માસની ૧૪ મી

તારીખે નિઝનીનોવગોરોડમાં રહેતા કંગાલિયતના બિરાદર શા “અપલોસ્ટરર” પોન્નરા જેયું કામ કરનારા આદમીને ત્યાં એક આગ્રકે અવતાર લીધો એની માને લાગ્યું કે એ આગ્રક પણ એના

બાપની મિસાત્ર ગાદલાં હરવાનો ધંધો કરશે અગર તો ત્હેના મોસાળની મિસાત્ર રંગવાનો ધંધો કરશે!

એ બાલકનું નામ એલેક્સી મેક્સી-મોનીય પીરકોવ!...એની મા એક રંગારાની બેટી હતી. ગોર્કીના બાપે એના ગામના એક જઈક રંગારાની બેટી તરફથી ઇશ્કનો ભ્રમ પીધો હતો અને ત્હેમાંથી એલેક્સીએ અવતાર લીધો.

પણ એની મા એની ગાત્રવયમાં એને છોડીને ચાલી ગઈ-ખીછ દુનિયામાં!..... પીરકોવને એકલો મુકી દેને. અને ગોર્કીને ત્હેના બુદ્ધિમગાર અને મીત્રમગાર સાથમાં રહેવું. પડ્યું પણ ત્યાંથી તે છટકી ગયો. તે ઘર છોડી ભાગી ગયો.

ચોટાક માસ એ નિશાળે ગયો. પછી એને શિતળા નીકળ્યાં એટલે તે ઘર આવીને રહ્યો. સારા થયા બાદ તેને એક મોચીને ત્યાં નોકરીએ રાખવામાં આવ્યો. પણ અહિં પણ એને ન ફાળ્યું અને પછીથી તે વોલગાને કાંઠે આવ્યો.

શરીરના તમામ હાડકાંને હારી નાખે

એવો બર્ષ પડતો હતો. વડાણ બરફમાં ભળી ગયું હતું.-

“એલેક્સી!...હુબ્-મેશ!...”

“નાવારીય, સાથું ચુકાન નીકળતું નથી. બર્ષમાં ઘુસી ગયું છે.”

“ખીસો મારને!”

અને વોલગા તરે વહાણ આગ્રતાં; તેમાંના એક વહાણમાં એલેક્સી તુલક ઉપર કામ કરી રહ્યા હતા. અહિં એને રશિયન શાધરીનો શોખ લાગ્યો. એક ખારવા આગળ પુત્તકો હતાં અને તેમાંથી નેકા

આહ! ખીરાદર!

સોફ, સોવરીમેમીક, ઇસ્કા વીગેરે વાંચી કહાડ્યાં.

અને ગોપીએ સાહિત્ય, કલાની અહિંથી ગ્રેરણા પીધી. ત્યાંથી તહેને કલમના કલે-વરો રચવાની મહત્વાકાંક્ષા જાગી. પંદર વર્ષનો જુવાનજોધ પીસકોફ “કે’ક લખુ’ ! કે’ક લખુ’ !” ની ઇચ્છા સેવવા લાગ્યો. તેણે સ્ટીમરના મુકાનને સલામ કરી: કાઝાનના મુદકની જમીન ઉપર એની આંખ અને તેના પેગ ફરી વળ્યા. ત્રણ રૂબલના પગાર વડે તે પોતાના જીવનને ટકાવી રાખવા માટે એક ભડિયારખાનામાં નોકરી રહ્યો.

અને ત્યાં તેણે “ટવેન્ડીસીકસ મેન એન્ડ એ ગલ્ડ-”-“ જીસ આદમીઓ અને એક લડકી!” નામક ટુકડી વાર્તા લખી-આ જ કૃતિ અત્યારે સાહિત્યમાં મરાહુરે બની છે. આમ એણે જીવનના શરાબના કડવા ધુટડા પીવા માંડ્યા.

અને અહિંથી ગોપી કમળામલા

વર્ગમાં જીવન જીવવા લાગ્યો. અનેક જાતના જીવનના કપરા અનુભવો. એણે વાર્તાઓમાં વણી લેવા માંડ્યા. રખડુ એ એનો ખેરાક બની ગયો.

વોલ્કા ડાન્સ ચાલતો હોય, આરની જીપી એની મરકરી થતી હોય, વોલકાના રંગ જામ્યા હોય અને રશિયાની રમણીઓ દાદગમી કરતી હોય ત્યારે ગોપી કાફના વડા આગળ કંઈ ગુંથતું કરતો બેઠો હોય... થોડા દિવસ પછી સુન્દરમાં સુન્દર વાર્તા મેસ્કોના માસિકમાં પ્રગટ થયેલી રશિયાના રહેવાસીઓ વાંચતા.

પછી તે ટીફલીસ આવ્યો: ટીફલીસ રહેવામાં તે એક સાધારણ મજદુર તરીકે નોકરી કરવા લાગ્યો પણ એની કલમના અજકારાથી મેસ્કો ચમકી રહ્યું હતું-રશિયામાં ‘ગોપી’ની પ્રખરતા થવા લાગી.

અને તે વેળા આરની જીવન જાહાંગીરી દિગંતમાં ગાજી રહી હતી. ગોપીએ કલમ ઉપાડી. વિપ્લવની વિજ્ઞાપી એની કલમે કાગળ ઉપર રાતા લોહીના અક્ષરો લખવા માંડ્યા. આ તરફથી એ રાજદ્રોહી કહેો! વિપ્લવી કલાનો પયગામ આપનાર ગોપી રશિયન જીવનના ખારાં મોસંબીના રસને પોતાના કિતાબની યાળીમાં રેડવા લાગ્યો.

મેક્સીમ ગોર્કીના પ્રત્યેક શબ્દમાં નવીન આલમના સર્જન માટે વિપ્લવનો આવેગ છે. એ એટલો બધો મરાહુરે બની ગયો કે તેણે એનો જોડકાના નામને બાજુએ મૂકી દીધું. નીનિનો રોળ કરનાર ટેલરેયને પણ આ નવજીવાન કલાકારનો અદેખાઈ આવવા લાગી.

રશિયાના કામદાર વર્ગની, કિસાનેની, જેલની દીવાલો પાછળ પીડાતા શોષિતોની અને ખોળા કચડાયેલા વર્ગની તેની કલમમાંથી સર્જાયેલી કહાણી આલમમાં અમરબની છે. એ કલાના દુકડા તરિકે વિપ્લવી કલાના કિતાબમાં આજે જે જીવામાં આવે છે, એમાં સર્જન છે-એમાં પ્રચારકાર્ય છે, એમાં વિપ્લવી જીવસો છે.

જવાહરમુખી જેટલો આવેગ એમાં હોય છે, કામદાર વર્ગ માટે એમાં પડકાર હોય છે.

અને લેનીનનો એ સાથી બન્યો.

લેનીને તેની સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કર્યો. આ મહાન ક્રાંતિકારના જીવનના સદકારનો ગોપીને અચ્છો રપશ થયો.

ગોપીના શરૂઆતના જીવનમાંથી ટપકતી વાર્તાઓમાં અરાજકતાભર્યા શમાન્સના રંગો દેખાય છે. પણ એમાં જોરદાર-‘ડાયનેમીક’ અચારકાર્યનો પ્રચંડ પડકાર તો જરૂર સંભળાય છે.

તે વેળા તહેજે “સો-ગ ઓફ પેટ્રોલ” નામનું મશહર ગીત લખ્યું. અને ૧૯૦૫ માં જે મહાન ઝંઝાવાતે રશિયાને ઘેરી લીધા તહેનો તે એક યુરો સૈનિક બની રહ્યો.

જ્યારે બોક્ષેવીક અને મેન્શેવીક પક્ષમાં લંગાણ પડ્યું ત્યારે, જ્યારે ‘વેવોલ્યુશનરી’ અને રીફોર્મીસ્ટ પક્ષમાં ફાટ પડી ત્યારે ગોર્કી તો બોક્ષેવીક અને વેવોલ્યુશનરી-ને જ વળગી રહ્યો.

૧૯૦૫ માં એજે
“ધી ન્યુ લાઇફ”

‘ન્યુ’ જીવન’ નામક પત્ર કહાડવા માંડ્યું. રશિયાના પ્રેસમાંથી પ્રગટ થતા આ પત્રે તો ક્રાન્તિની જ્વાલાઓ ફેલાવવા માંડી. અને એની કટારોમાં લેનીને માનવતાના ઉદ્ધારના વેણો ભરવા માંડ્યા. સારા ૫ રશિયાની આંખો આમ વિપ્લવની લિખણ સમગ્રી સમા ગોર્કી તરફ વળી.

તહેજે યુરપ અમેરિકામાં ઝારના જીલ-મને ખૂબજ પ્રકાશમાં આણી દીધો. ઝારની સ્થિતમહારીની કહાણીઓ આક્રમકી જીલ ઉપર આવવા લાગી.

મુડીવાદી દુનિયાની ધાર બોલવામાં ગોર્કીનો ઘણો જ હિસ્સો છે. એની કલમ તીર, ભાષા, બરછી અને છેલ્લામાં છેલ્લી કટાઈવની ભયંકર રિવોલ્યુર જેવું કાય સાદી શકે છે. મુડીવાદ ઉપર બોખ સમાન ગોર્કીની ઝંઝાને હાહાકાર મચાવી દીધો.

૧૯૧૭ ના ઝાકુ-

ટોબર માસમાં રશિયામાં ક્રાન્તિનાં આગમન થયાં. સારા ૫ રશિયામાં આઝાદીના આદતલખના કિર્ણની મુન્દરી રોશની ફેલાઈ ગઈ. તે વખતે તહેજે “મધર” નામક પુસ્તક લખી જારી બોકસિયના મેળવી.

લેનીનનો તે માનીતો બિરાદર, રશિયાના કુષ્ધિજીઓનો તે દિસારામ છે.

૧૯૧૩ માં પ્રકટ કરેલા “આઈઝ દુડ” યાને “આત્મવચ”થી એજે યુરપના પ્રેક્ષી-ટરીઅન કલાકારોને વિચાર માટે બેરોડ આપ્યો.

ક્રાન્તિ દર્શિયાન એજે જોરદાર ઝંઝા-નના લાપણો આપવા માંડ્યા. સામ્ય-વાદ જ આ આલમના ઉધ્ધારની એક મહાન કુચી છે!” એવો પ્રચંડ નાદ-તહેજે ગગનવવા માંડ્યો. શોષાઈ જતા જગતના થમજીવીઓના ઉદ્ધાર માટે પોકાર કર્યો. મુડીવાદીઓ અને સામ્રાજ્યવાદી-ઓના સાણસાની ગહરી અને ભયંકર ઈદ્રજળને ખુશ્કી કરી નાખી!

માત્ર એક જ માસ પહેલાં તે સરખાંધીના પ્રચારકાય માટે, યુધ્ધની સ્થાને જેહાદ જગાવવા માટે ગોર્કી પોતાના બીજા બીરા-દરો રોમેશોલાં, હારી બાણીસ, વીજેરે સાથે આમસ્ટરડમમાં યુદ્ધ વિરોધ પરિપત્રમાં હાજરી આપનાર હતાં પછી નાદુરસ્ત તબિયતને અંગે ગોર્કી જેરહાન્દર રહ્યા હતા.

રશિયાનો જીવન

કલાકાર! મેક્સીમ ગોર્કી! સારા ૫ રશિયામાં પોતાની વાણીની જોરદાર શૈલિને લીધે ખ્યાતી મેળવનાર આ કલાકારના સન્માન માટે સપ્ટેમ્બરની ૨૫ મી તરીએ મહોતસવ ઉજવાયા. એના માનમાં સાર્કે રશિયા-લેનીનપ્રાડ આનં-દથી ગાજી રહ્યું.

“વોડકા! નાકિપા! બીજો પી લે! ગોર્કીના માનમાં!” આવાજ આવતા હતા.

‘ઇન્ટરનેશનલ’-મજદૂરોની આઝાદી જગવતું ગીત જોરદાર સંગીત સાથે ગાજી રહ્યું.

અને પાછળથી વિશાળ માનવ સમુ-દાયનો આવાજ આવ્યો:

“ગોર્કી ધણું જીણો!”

અને હળરો નદિઆઓએ, હળરો ધવાનોએ અને હળરો મેક્સીમોવીઓએ વોડકાની પ્યાલીઓ પીધી.

“નજો જગના મુધારો!” ના જોર-દાર સંગીતે આ પ્રસંગ ઝીલી લીધો.

“ગોર્કી” એટલે “કડવો” (મુ’ટડો) કોડો એના માટે આજે તંદૂરસ્તીની ઝંઝાને કહાડતા હતા!

સ્પેનની સ્ત્રીઓએ કાળની કુચ સાથે સરખા હક્ક મેળવ્યા છે.

પ્રાચીનરિત
રવાળે

જહદીથી નાણુ
યતા નથી; અને
સ્ત્રીઓને સાગેવળગે

સ્પેનની સ્ત્રીઓ

જતી નથી. મારું
એનેડા, સેવીલા અને
એવાં મહોટાં શહે-
રોમાં જ કન્યાઓ
છુટથી હરેફરે છે.

છે ત્યાં મુઘી તો પૂર્વકાલીન પ્રથાઓ
પડતી મેલવામાં સ્પેન આનાકાની કરે
છે. પ્રજાતત્ત્વે સ્ત્રીઓને સમાન હક્ક
આપવાનો કાયદો કાયદો છે તો પણ
આસતી આવતી રૂઢીઓને અંગે સ્પેનીસ
સ્ત્રીઓ આ કાયદાનો છુટથી લાભ લેતી
નથી. યુરોપમાં યુસાફરી કરતા કોઇપણ
પ્રવાસીને સ્પેન અને યુરોપના ખીમ
ભાગ વચ્ચેનો ફરક તુરત માલમ પડી
આવે છે. જ્યારે ઇંગ્લંડ, ફ્રાન્સ અને
ખીન દેશોમાં જાહેર જગ્યાઓમાં સ્ત્રીઓની
સંખ્યા પુરુષોના સમાન જણાય છે ત્યારે
સ્પેનમાં તેઓ પ્રમાણમાં ઓછી હોય
તેમ લાગે છે. વસ્તુસ્થિતિ આવા પ્રકાર-
ની નથી. સ્પેનની સ્ત્રીઓની સંખ્યા
પુરુષો કરતાં ત્રણ ગામી છે, પણ તેઓ
એકાંતવાસ સેવતી હોઇ કૌટુંબિક કારણો
સિવાય પુરુષો સાથે બહાર ફરવા
જતી નથી.

આ બાબતમાં ઉત્તર અને દક્ષિણ
પ્રાંતોમાં મહેલો ફરક જણી અજાયબી
યાય છે. એન્ડલુસીઆમાં શ્રમજીવી
સ્ત્રીઓના અપવાદ સિવાય રસ્તાઓ પર
સ્ત્રીઓ અથવા કુમારીકાઓ એકલી તો
ભાગ્યે જ નજરે પડે છે. તેઓ એક
અથવા વધુ સ્ત્રીઓના સંગાથમાં જ માત્ર
દિવસના વખતમાં જ હરેફરે છે. રાત્રે તો
પતિ, માતૃપિતા અથવા તો કુટુંબના
રક્ષા સિવાય તેઓ બિલકુલ બહાર

પયાસ વર્ષ પહેલાં તો આ સ્ત્રીઓ
વર્ષો મુઘી રસ્તાનાં દર્શન કરતી નહોતી.

એક પંથિકને તુરત ખાતરી થાય છે
કે સ્પેનીસ સ્ત્રીઓ-બલે તેણી રંક કે
રાણી હો-દેખાવે બહુ ચોકખી જણાય
છે. ત્રણ બાબતને અંગે તેણી દેખાવડી
લાગે છે. પહેલું તો તેણીનો આંધો ટકાર
હોય છે, બીજું તેઓને પોતાના ગુચ્છા-
દાર વાળને બરાબર ગોઠવવાનો શોખ
છે. ગરીબ કે તવંગર ગમે તે સ્ત્રી
વિખરાયેલા વાળવાળી ભાગ્યેજ નજરે
પડે છે. શિરપર તેઓ ઝીણું શો છુરખો
પહેરે છે અને સવારે પ્રાર્થના વખતે તે
તેઓની હેટલું સ્થાન લે છે. આ છુરખો
ચહેરા પર બિલકુલ આવતો નથી પણ
પાછળ ખભા પર પડી આગળ આવે છે.

સ્પેનીશ સ્ત્રીઓનાં લાવણ્યનું ત્રીજું
કારણ એ છે કે તેઓ પોતાના કપડાં
સ્વચ્છ અને બંધબેસતાં રાખે છે અને
શુદ્ધ સંભાળ પૂમ લે છે. ઇંગ્લંડ અને
અમેરિકામાં ફ્રેન્ચ સ્ત્રીઓની સીલાઇનાં
વખાણુ થાય છે પણ સ્પેનમાં પણ ભા-
ગ્યેજ એવી રમણી મળે કે જેને સરસ
સીલાઇ કરતાં ન આવડતી હોય.

તેણીનાં ખુબસુરત અને ઘાટીલા ચહેરા
સાથે ઉપરનાં કારણોથી તેણી વધારે દેખા-
વડી લાગે છે. મોટી સ્વામવશી આંખોમાંથી
ઝરણું તેજ, નાજુક ફી અને લંબાઇને

લીધે યુવતીઓનું લાવણ્ય ખાલી નીકળે છે. પણ દિલગીરી થવાં જેવી વાત એ છે કે ત્રીસ વર્ષ બાદ બહુધા તેઓ સ-રીન્ના બાંધામાં વધતી જાય છે. આમ છતાં પણ ટાપટીપમાં તો તેઓ તેટલી જ કાળજી રાખે છે.

રૂપેનીસ શાલો ચળકાટ ભારતા રંગોને લીધે પ્રખ્યાત હતી, પણ હવે લાગ્યેજ આવી શાલો શોરૂમમાં દેખાય છે. છુટ્ટી સ્ત્રીઓ આ શાલો ખસા

પર નાખીને તહેવારોમાં વિચરતી યુરની-ઓનાં અજબ સૌંદર્યની આજે પણ નિસાસા નાંખતાં નાંખતાં વાતો કરે છે.

આજની રૂપેનીસ સ્ત્રીઓ ભૂતકાળની આ વાતો પર ગ્રોહ કરવા બિલકુલ ઇચ્છતી નથી. આજે તો તે સ્વાતંત્ર્ય તરફ પગલાં પાડે છે. તેને મોટી મુશ્કેલોનો સામનો કરવાનો છે પણ અંહાદુરીથી તેઓ પ્રગતિ કરે જાય છે.

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરે.

મીરા
દુધ
બ્રશ
મીરા
ડેન્ટલ
ક્રીમ
સાથે
વાપરે.

મીરા દુધબ્રશ મીરા ડેન્ટલ ક્રીમ સાથે વાપરવાથી દાંતને સડો લાગતો નથી, દાંત અને મોઢાંને તાઝગી મળે છે. દાંત સફેદ થઈ તમોને તાજમાન અને તંદુરસ્ત રાખે છે. વધુ વીગત માટે લખો:—

ગ્રોસ એજન્ટ:-ટી. એમ. ઠાકોરની કંપની,
૪૩, ચતુર્ગઢ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

....હાસ્યનાં

છાંટણાં...

આજકાલ વર્તુલ પરિપદ પર સુજ-
રાતી સાપ્તાહિક અને માસિકો ખૂબ નજર
નાંખી રહ્યાં છે. આ વર્તુલ પરિપદ પર
કેટલાંક પત્રોએ અતિ રસિક દીકાઓ કરી
છે. એક જ વસ્તુ અનેક રૂપે કેમ કહી
શકાય તેના આ ઘોડાક નમુના છે.

“જોળમેજીને માટે હોર સાહેબ વાંસ,
દોરડી, તોરડી ને અંતકાળનો લાકુ અને
છાણાં લઈને તૈયાર હોશો છે. સર સેમ્યુ-
અલ હોરે દેશી રાત્રીઓને અને અદ્ય
સંખ્યા કોમના કહેવાતા પ્રતિનિધિઓને
ગાળુ તરીકે કબ્રસ્તાનમાં જવા માટે તૈયાર
રાખ્યા છે.

—વીસમીસદી. તા. ૧૮-૧૨-૩૨.

* *

ખીણ આગાહી લુઓ.

આ જોળમેજીનું પરિણામ હિંદી
સલાસદોના સંગીન લાપણો છતાંયે પ્રજા-
કીય દ્રષ્ટિબિંદુથી એક જ આવવાનું છે
અને તે મહોદ્દમસ છે.

—યુજરાતી પંચ. ૧૧-૧૨-૩૨.

* *

અને આ લુઓ—

આથી જણાશે કે હિંદી વજર ‘સખ્ખી
તેરાં પલુ હુકમ મેરાં’, તીજેરી નારી પલુ

‘કુચી મારી’ ના જેવો જ ઘાટ લડવા
માંજે છે.

—યુજરાતી. ૧૧-૧૨-૩૨.

* *

કહેવાય છે કે ભૂતકાળમાં કવિઓ
શિષ્યતા માટે સંવાદ ગોઠવતા અને
કાવ્યશક્તિનાં માપ કહીડતા. આજું જ
કંઈક આ મહિનામાં બન્યું છે. મુખ્યામત
એક અખબારમાં નીચેનું કાવ્ય પ્રસિદ્ધ
થયું હતું.

કયા ?

લિખના પડના ખતમ હુવા—
અથ લિખનાં કયા, ઐર પડના કયા ?

કહના સુનના ખતમ હુઆ—
તથ કહના કયા, ઐર સુનના કયા ?

ચડના પડના ખતમ હુઆ—
અથ ચડના કયા, ઐર પડના કયા ?

હસના રોના ખતમ હુઆ—
તથ હસના કયા, ઐર રડના કયા ?

વીઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા—
અને ખીજેજ અઠવાડીયે જવાબ મળ્યો.

કહ્યાં ?

લિખના પડના ખતમ કહ્યાં ?
હુનિયા સથ લિખતી પદતિ હવ.

કહના સુતના ખતમ કહાં,
 દુનિયા સખ કહતી સુતતી દય.-૧
 ચક્રતા પડના ખરમ નહીં દે,
 ચક્રતા દે વો પડતા દે.
 હસના રોના ખતમ કહાં દે ?
 હસતા વો રોતા બી હૈ-૨
 દીવાવાળા.

* *

પ્રચાર કલા પણ હવે નવું સ્વરૂપ
 પામતી જાય છે. દાખલા તરીકે 'આય-
 સ્ક્રિપ્ટના આંદોલનો' નામના મથાળા
 નીચે 'આય' પ્રકાશ'માં નીચેની વિગત
 હાથ છે.
 ફોનરાયમાં પ્રચાર-

.....પ્રચાર બાદ પ્રો. શાહે જનુના
 પ્રયોગો કરી લોકોને ભૂત, પ્રેત અને વહેમ
 આદિથી બચવા સમજાવ્યું હતું. તે પછી
 શ્રીમતી શાન્તાદેવીએ સંગીતદ્વારા ભજન
 ગાઇ સ્ત્રીઓને સફળોધ આપ્યો હતો.

બીજે દિવસે સ્ત્રીઓની સભામાં શ્રી.
 શાન્તાદેવીના ભજનો સાથે ઉપદેશ થયો
 હતો. અને પ્રો. શાહે જનુના ખેલો
 બતાવી બહેનોને ભૂત, પ્રેત, અને વહેમ
 કાની નાંખવા સમજાવ્યું હતું....'

શંકા એટલી જ છે કે પ્રો. શાહના
 જનુનેવા લોકો આવ્યા હતાં ને 'ઉપ-
 દેશ'નો ભોગ થઇ પડ્યાં હતાં કે ઉપદેશ
 સાંભળવા આવ્યાં હતાં ને 'જનુ'નો ભોગ
 થઇ પડ્યાં હતાં ?

* *

નામ પાડવા માટે કેટલા પેસા ખર-
 ચવા જોઇએ ? 'આય' પ્રકાશ'માં આવેલી
 નીચેની હકીકત વાંચો.

'નામકરણ સંસ્કાર' નીમીતે લાઇએ-
 ૩. જે વેદપ્રચારમાં, ૩. જે ચિત્રોદ્યા આય'

સમાજમાં અને સંસ્કાર કરાવનારને ૩. ૧
 દક્ષીણમાં આપ્યો હતો...

કડકાઈના આ યુગમાં પાંચ રૂપિયા
 ભારે પડે !

* *

અવલોકનમાં પણ હવે ચીવટ આવતી
 જાય છે. દાખલા તરીકે 'ધર્મ' સંસ્થા-
 પન' નામના પુસ્તકનું 'યુગરાત્રી'માં અવ-
 લોકન કરતાં ત'ની લખે છે કે:-

"આ પુસ્તકને અપાયેલું ઉપરનું
 નામ અધટીત છે. ધર્મ'ભારૂ વાંચકને તે
 ખોટું રસ્તે દોરનારું છે. તેની અંદર
 લખાયેલી વસ્તુ સામગ્રી અને વિચારસરણી
 જોતાં એનું નામ 'અધર્મ'નું અભ્યુત્થાન'
 રાખવું જોઈએ અને એ જ અનવય છે."

કહેવાની ભાણે જ નજર છે કે ધર્મ
 સંસ્થાપન એ ગાંધીજીએ અપવાસને
 અંગે લખેલું સાહિત્ય છે.

* *

અસ્પૃશ્યતાના સવાસે હિંદુસમાજમાં
 એટલો તો ઉહાપોહ મચાવ્યો છે કે કેટલાક
 ખૂબ ગુસ્સે થઇ ગયા છે. આવા કેટલાક
 કોએ કલ્પમ લખી છાપામાં છુકાવ્યું છે.
 'યુગરાત્રી પંચ'માં પ્રસિદ્ધ ધર્મશાસ્ત્ર
 ચર્ચાપત્રમાં નીચેનું રતન જાઓ.

મદાભારતમાં અસ્પૃશ્યતા પણ છે,
 તેની તમને ખબર છે ? જો મદાભારતમાં
 અસ્પૃશ્યતા હોય તો ગીતા પણ તેના
 અંગરૂપ હોવાથી તેમાં અસ્પૃશ્યતા નથી,
 તેવા પોકારો કરીને જનસમાજને ભમા-
 વવા તૈયાર થવું એ ખુદશી હતરપીડી
 નથી શું ? ગીતામાં અસ્પૃશ્યતાનું નિવા-
 રણ દોષ રચેલું છે ? ટેક ભંગીને
 અડીને નહણું નહિ, તેમના ધરમાં ગાંડ
 કાઢવું, સંડાસ સાધ કરવાં, વગેરે ઉપ-

દેશો શું ગીતામાં છે કે? જો તેમ નથી તો મહાભારતમાં પણ વિદ્યો અસ્પૃશ્યતાથી વિરુદ્ધ ગીતાજી નથી, રાખો તેથી 'ગીતામાં અસ્પૃશ્યતા નથી' એ ગાંધીજીનો નિર્ણય કેવલ ભ્રમ રૂપ છે, ઉત્તરુ "ગીતાજીમાં અસ્પૃશ્યતા છે" એ કહેવું હજુએ ઉચિત ગણાશે.

* * *

આવતા વર્ષ માટે એક યુરોપીય જાતીએ લેવિધ્ય લાખ્યું છે. એક સાન્તા-લિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નીચેના વર્તારામાંથી એક અવતરણ આપ્યું છે. -

હિંદુસ્તાન અને સીયામમાં એ વરસમાં જંગલી જાનવરોથી ગજબનાક ખુવારી થશે. અફીણનું વ્યસન લોકોમાં ફેલાશે અને ભુસકે વધી જશે, મોટાં શહેરોના લોકોની રાતની જાગી મોટા હોહાકાર કરાવનારી થઇ પડશે અને લંડનમાં ચાલતી અનીલી એક અગત્યના સમાજ જેવી થઇ પડશે. જીઓ વિચીત્ર દેશનો પ્રહાર કરશે

અને નગ્ન હાલતમાં ફરનારોના ચક્રમાં ચાર કરાવનારા દેશો ઉભા થશે. જીઓના પાવડર તથા કોસ્મેટીકમાં સમાયક્ષા જેરી સર્વો વિશે એ વરસમાં જાહેર તપાસ ચલાવવામાં આવશે, કાંઈ જેરી ચેપથી ચોંકાવનારા મરણો નીપજશે. સીનેમા શીલ્પો પીકચરો, રાતની જાગી અને રમત ગમતે ઘણાં લોકપ્રીય થઇ પડશે.

* * *

પણ ઉપરનાં વાંચ્યા પછી તમને કદાચ આનંદ થાય જતાં તહીંમારું લોહી થીનવી નોખવા માટે જોશી કહે કે -

'મંગળના પ્રહારો અસરથી મહોટી આગ લાગશે અને ઝનુની ઝનુલા થશે. XXXXX મેક્ષીકો, હિંદુસ્તાન, તથા મંચુરીયામાં ધરતીકંપ થશે: મેક્ષીકો અને હિંદુસ્તાનમાં મહોટી ધાર્મિક લડાઈ જાગશે. XXXX'

ઇન્ડિયન કંપનીઓ આ વાંચીને તૈયારી કરી રાખે તો સારું.

તહીંમારું પુસ્તકો જોઈએ છીએ?

તો

નીચેના તરતજ મંગાવો

કારણ કે આટલી
અલ્પ કિંમતમાં
આવું પ્રાણવાન
સાહિત્ય તમોને
કયાંય નહિ મળે.

અગભગત- [નાટક]

મૂલ્ય માત્ર બે આના.

આશા નિરાશા-[નાટક]

મૂલ્ય માત્ર ૬ આના.

ખાદીની કસોટી-[નિબંધ]

મૂલ્ય માત્ર ૧૨ આના.

લખો : મેનેજર : નવયુગ કાર્યાલય : : ૬, બેકહાઉસલેન : : કોટ : : સુબઈ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

કંડે દ્રાક્ષા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદરાદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

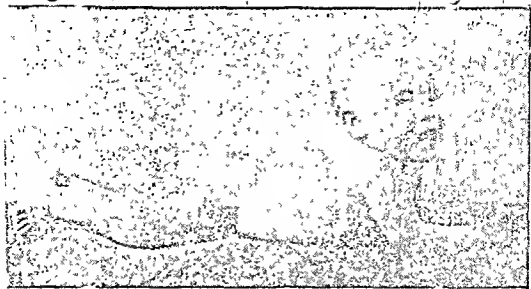
કંડે અ શો કા રિ ટે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

કંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. ઓ-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની હુકમ: ભુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપ્ત આન્નેજ મંગાવો

ખાધું, પીધું અને ઉંઘવું જેટલું
સ્વાભાવિક છે એટલું જ
દમેકવું રહેવું અને પ્રસવ થયા એ
સ્વાભાવિક છે. અસખત હમરોમાં કોઇ
એકાદને પેટ ચીરીને બાળક બહાર કઢા-
ડવું પડે છે. પણ એવા પ્રસંગો કવચિ-
ત જ બને છે અ-
ને બને છે ત્યારે
પણ કવચિત જ
છવલેણ નીવ-
ડે છે.

ખાસ કરીને
સગર્ભાવસ્થા માં
ગભિષ્ઠી કોઇ હુ-
શિયાર ડોક્ટરની
દેખરેખ નીચે

હોય કે તેની સલાહ પ્રમાણે વર્તતી હોય
તો પ્રસવિમાં તેને જીજ્ઞાસુ જેવો રહે
છે. અમેરિકાના એક પ્રખ્યાત ડોક્ટર
જેમ્સ એલ. સીગલ. એમ. ડી. કહે છે
કે સરેરાશ એક હમર પ્રસવિના કેસમાં
તેમનો માત્ર એક જ કેસ બગડે છે અને
એ બગડતા કેસો ખાસ કરીને અસ્વાભા-
વિક જ હોય છે.

સહેલી સુવાવડ

આ ઉપરથી થનાર-માતા, સીધા પ્રસ-
વમાં બીલકુલ દર્દ નથી થતું એમ ન
માની લે. પણ બે તે કાળજીપૂર્વક રહી
હશે અને શારીરિક તંદુરસ્તી સારી રાખી
હશે, તો તેને પ્રસવ સહેલાઈથી નહિ
થાય એમ માન-
વાને કોઇ પણ
કારણ નથી.

માટે ખૂબ
આનંદમાં ર-
હો. બાઉનીંગે
કહ્યું છે કે "I-
look up tru-
st yourself,
nor be afr-
aid—" અને તેણે સાચું જ કહ્યું છે.
સંપૂર્ણ આત્મવિશ્વાસ રાખી શાંતિપૂર્વક
રહેવા પ્રયાસ કરો અને મનમાંથી ખોટી
આશંકાઓ અને ભયાનક વિચારો હાંકી
કઢાડો.

[૨]

થીનાર-માતા ડોક્ટરને પહેલો પ્રશ્ન
ખાસ કરીને એ જ પૂછવા માંગે છે કે

“હું ચોક્કસ ગર્ભવતી છું” તે કવી રીતે બહુી શકું?”

ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ તે નીચેની નિશાનીઓ ઉપરથી ધણે ભાગે કહી શકાય છે:-

(૧) અટકાવ બંધ થવો.

(૨) સ્તનમાં થતા ફેરફાર.

(૩) સવારમાં ઉઘાડા, મોળ અને ચક્રી. નો આ ત્રણ નિશાનીઓ બરાબર જણાય તો ૫૦ ટકા ગર્ભ રહ્યો છે તેમ માની લેવું.

છતાં, ખીજી બાબુ ગર્ભ રહ્યા પછી પણ અટકાવ દેખાયા કરે એ બિલકુલ શંકાભરેલું છે. કેટલાક કેસોમાં ગર્ભ રહ્યા પછી પણ અટકાવ દેખાયા કરે છે પણ તે ખરો અટકાવ નથી હોતો પણ ખીન્ન કારણોને લીધે હોય છે તેવા સં- જ્ઞેઓમાં કમુવાવડ થઈ જવાનો ધણો જ ભય રહે છે.

આ નિશાની ધણી વખત કુમારિકાઓ પણ અનુભવે છે, પરંતુ ખીન્ને મહિનો થતાં ડીટડી મોટી અને કાળાશ પડતી થાય છે. ડીટડીની આબુબાબુ ચામડીયું વર્ણવ પણ કાળું થાય છે આ ભાગમાં ઝીણી ઝીણી ફાંસીઓ જેવું. ઉપસી આવે છે. સવારની ખીમારી, ઉઘાડા અને ઉઘડી- ગર્ભની એક ધણે ભાગે ચોક્કસ નિશાની ખાસ કરીને સવારમાં ઉઘમાંથી ઉઠ્યા પછી ૫૦ થી ૭૫ ટકા સમર્થા ઝીઓમાં નેવામાં આવે છે. અને છતાંય આજ

નિશાની પાચનના કે ખીન્ન દર્દને લીધે હોઈ શકે છે. તો પણ ખીજી જણાવેલી ત્રણે નિશાનીઓ સાથે તે હોય તો ગર્ભ હોવાનું એ ચોક્કસ નિર્દેશ કરે છે.

ગર્ભ છે એમ ચોક્કસ ખાતરી થયા પછી થનાર-માતા ડોક્ટરને ખીન્ને પ્રશ્ન એ પ્રછવા માંગશે કે “મને પ્રસવ ક્યારે થશે?” પ્રસૂતિની સરેરાશ મુત્ત ગર્ભ રહ્યા પછી ૨૭૩ દિવસની હોય છે. પરંતુ ગર્ભ રહ્યાનો ચોક્કસ દિવસ ખચર ન પડતો હોવાથી સીમંતની મુત્ત ૨૮૦ દિવસ ગણવામાં આવે છે. છેલ્લો અટકાવ જે દિવસે દેખાયો હોય ત્યારથી ૨૮૦ દિવસ આગળ ગણી કહાડો અથવા તો ૮૫ દિવસ પાછા ગણી એક વરસ ઉમેરી દો. સૌથી સહેલી રીત તો

એ છે કે ત્રણ મહિના પાછા ગણો અને પછી સાત દિવસ ઉમેરો-દાખલા તરિકે છેલ્લો અટકાવ એક- ટાબરની ૩૦ મીએ દેખાયો હોય તો ત્રણ મહિના બાદ કરતાં છું.

લાઈની ૩૦ મી આવે, અને સાત દિવસ ઉમેરતાં ઝોગરની ફટ્ટી આવે. એ દિવસે પ્રસૂતિ થવાનો સંભવ ખરો.

એટલું સમજાવવામાં રાખજો કે આ ચોક્કસ ગણતરી નહિ પણ અનુમાન છે. ધાર્યા કરતાં જે અઠવાડિયાં કે તેથી વધારે પહેલાં પણ પ્રસવ થાય અથવા તેના કરતાં એક બે અઠવાડિયાં વધારે સીમંત લંબાય તો જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. અને માદ રાખજો કે નાનુક ઝીઓ કરતાં તંદુરસ્ત ઝીઓમાં સીમંત લંબાવાનો વધારે સંભવ છે. અને પાછળ

લેખક:

ચિનુભાઈ ડૉક્ટર

તા ડા ત અ ને તં દુ ર સ્તી.

મહિનાઓમાં આળસુ પડી રહેનાર સ્ત્રીઓમાં પણ જે સ્ત્રીઓ કામ, અને કસરત કરી પ્રવૃત્તિમાન રહે તેના કરતાં વધારે લ'ખાવાની વધી છે.

ધારેલી તારીખ ઉપર જે અઠવાડિયાંથી વધુ સમય વીતી જાય તો ડોક્ટરની સલાહ લેવી કે કૃત્રિમ ઉપાયોથી પ્રસવ કરાવવાની જરૂર છે કે નહિ'. આ રીતે બાળક બહુ મોટું થઇ જતાં અટકાવી શકાય, કારણ કે મોટા બાળકનો પ્રસવ વધારે અધરો અને વધારે દર્દમય હોય છે.

[૩]

એક બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર ડોક્ટરોને હજારો વખત આપવો પડે છે. તે એ છે કે: “મારા બાળક ઉપર ‘અસર’ ન થાય તે માટે મારે શી સાવચેતી રાખવી?”

ના, ના, તમે જરાયે ચિંતા કરશો નહિ'. માત્ર તમારું શરીર સ્વચ્છ અને તંદુરસ્ત રાખજો. તત્વવાળો પચી જાય તેવો ખોરાક, પુષ્ટ જ સ્વચ્છ હવા અને ખુલ્લામાં કસરત; શાંતિ અને આરામ; અને લોહી સારું થાય તેવી દરેક ક્રિયા કરી આવનાર બાળકને દરેકે દરેક લાભ આપજો.

યાદ રાખજો કે ગર્ભાશયમાં રહેલા બાળક ઉપર માતાની અસર થતી હોય તો તે Nerve Tissue માંથી પસાર થતી જ્ઞાનતંતુઓની ક્રિયાથી જ થઇ શકે છે; અને ગર્ભા અને માતા વચ્ચે એવો કોઇ જાતનો સંબંધ નથી. માત્ર એક જ સંબંધ Umbilical cord નો છે. પરંતુ તે બાળકની રક્ત-પરિભ્રમણ ક્રિયા નો એક ભાગ હોવાથી આનંદ કે ઉદાસીનતાની છાયા બાળક ઉપર પહોંચી શકતી નથી.

અવગત માતાના લોહીમાંથી જતાં પોષણથી જ બાળક મોટું થાય છે. પણ આ પોષકતત્વ માત્ર બાળાના કદ ઉપર અસર કરી શકે છે; નહિ' કે તેની માનસિક કે નૈતિક ખાસીયતો પર બાળકની નસોમાં ફરતું લોહી પણ તેનું પોતા-

નું જ હોય છે. માતાના લોહીથી તે તદ્દન નીરાણું જ હોય છે.

મૂતા આગળ વધતાં પુછે છે કે “મારા બાળકને વધવામાં મદદ કરે તેવો કોઇ ખાસ ખોરાક ખાવાની મારે જરૂર છે?”

થનાર માતાએ ‘બ્રમણ’ ખાવું નોંધજો એવી ખોટી માન્યતા ધણામાં ધર કરી બેઠેલી હોય છે. ખાસ કરીને આ ‘અક-રાંતીયાષણ’ને લીધે જ સીમંતના પાછલા મહિનાઓમાં મુગાશયો બરાબર કામ કરી શકતાં નથી. અને કેટલીક વખત આંચકીઓ અને મૂર્છા આવી જાય છે. આંચકી આવવાનું ખરું કારણ આ છે. જ્યારે આપણી ડોશીઓ ‘હરખ-ચમક’ ને લીધે તે આવે છે એમ કહે છે! ખોરાક હલકો પણ પુષ્ટિકારક હોવો નોંધજો. દુધ, ફળ, અને લીલી ભાજ્ય વધારે પ્રમાણમાં લેવાં નોંધજો અને ઓછામાં ઓછા સાતથી આઠ પવાલા પાણી પીવું નોંધજો. જેથી નીચલા આંતરડા ઉપર કમળ (Gravid uterus) ના દબાણને લીધે થતી કળજાત દૂર થવામાં મદદ રહે છે.

માતાના ખોરાકમાંથી બાળકને જરૂરી પોષણ મળી રહે છે.

આયર્ન પાંદડાવાળી અને બીજા લાઘુ-માંથી ફળમાંથી તથા અનાજમાંથી બાળકને પોષણ મળી રહેશે. થનાર-માતા રોજ બેસે દુધ પીશે તો તે પૂરતું છે. ફેરફાર, પોટાશીયમ, અને બીજા મીનરલ્સ પણ ખોરાકમાંથી જ મળી રહે છે. ભારે ખોરાક કે મિષ્ટાન્ન ક્વચિત જ લેવાં નોંધજો. ફળ, તંબૂલ, ફાફો, [દુધ, ઇંડા અને સાકરની રાખડી], આઇસક્રીમ [વારંવાર નહિ'] ખાઇ શકાય છે. ખાતી જ હોય તો ખાંડ અને તેડેલી થોડી ખાતી.

[અપૂર્ણ.]

[સ્થળ સંકોચને લીધે આ લેખ અગ્રે સંપૂર્ણ નથી આપી શકતા તે માટે દોલઃગીર છીએ. આ લેખનો બાકી રહેલો ઉપયોગી ઉત્તરાર્ધ આવતા અંકમાં પ્રગટ થશે.]

“હું ચોક્કસ ગર્ભવતી છું” તે કેવી રીતે જાણી શકું?”

ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ તે નીચેની નિશાનીઓ ઉપરથી ધણે ભાગે કહી શકાય છે:-

(૧) અટકાવ બંધ થવો.

(૨) સ્તનમાં ચતા ફેરફાર.

(૩) સવારમાં ઉઝકા, મોળ અને બઝરી. નો આ ત્રણ નિશાનીઓ બરાબર જણાય તો ૫૦ ટકા ગર્ભ રહ્યો છે તેમ માની લેવું.

છતાં, ખીજી બાલુ ગર્ભ રહ્યા પછી પણ અટકાવ દેખાયા કરે એ બિલકુલ શંકાભરેલું છે. કેટલાક કેસોમાં ગર્ભ રહ્યા પછી પણ અટકાવ દેખાયા કરે છે ખરું તે ખરો અટકાવ નથી હોતો પણ ખીજા કારણને લીધે હોય છે તેવા સં-
જ્ઞેગમાં ધસવાવડ થઈ જવાનો ધણો જ ભય રહે છે.

આ નિશાની બધી વખત કુમારિકાઓ પણ અનુભવે છે, પરંતુ ખીજે મહિનો ચતાં ડીટરી મોટી અને કાળાશ પડતી થાય છે. ડીટરીની આલુબાલુ ચામડીનું વર્ણવ પણ કાળું થાય છે આ ભાગમાં ઝીણી ઝીણી ફેફસીઓ જેવું. ઉપસી આવે છે.

સવારની ખીમારી, ઉઝકા અને ઉઝરી-ગર્ભની એક ધણે ભાગે ચોક્કસ નિશાની ખાસ કરીને સવારમાં ઉઘમાંથી ઉઠ્યા પછી ૫૦ થી ૭૫ ટકા સમયે સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવે છે. અને છતાંય આજ

નિશાની પાચનના કે ખીજા કદને લીધે હોઈ શકે છે. તો પણ ખીજ જણાવેલી ત્રણે નિશાનીઓ સાથે તે હોય તો ગર્ભ હોવાનું એ ચોક્કસ નિર્દેષ કરે છે.

ગર્ભ છે એમ ચોક્કસ ખાતરી થયા પછી ચનાર-માતા ડોક્ટરને ખીજે પ્રશ્ન એ પૂછવા માંગશે કે “મને પ્રસવ ક્યારે થશે?” પ્રશ્નિની સરેરાશ મુદત ગર્ભ રહ્યા પછી ૨૭૩ દિવસની હોય છે. પરંતુ ગર્ભ રહ્યાનો ચોક્કસ દિવસ ખરેખર ન પડતો હોવાથી સીમંતની મુદત ૨૮૦ દિવસ ગણવામાં આવે છે. છેલ્લો અટકાવ જે દિવસે દેખાયો હોય ત્યારથી ૨૮૦ દિવસ આગળ રાણી કહાકો અથવા તો ૮૫ દિવસ પાછા ગણી એક વરસ ઉમેરી દે. સૌથી સહેલી રીત તો

એ છે કે ત્રણ મહિના પાછા ગણો અને પછી સાત દિવસ ઉમેરો-દાખલા તરીકે

છેલ્લો અટકાવ એક-

ટાંબરની ૩૦ મીએ

દેખાયો હોય તો ત્રણ

મહિના બાદ કરતાં છુ-

લાઈની ૩૦ મી આવે, અને

સાત દિવસ ઉમેરતાં એપ્રિલની

૬ થી આવે. એ દિવસે પ્રસવિ થવાનો

સંભવ ખરો.

એટલું સ્મરણમાં રાખજો કે આ ચોક્કસ ગણતરી નહિ પણ અનુમાન છે. ધાર્યા કરતાં જે અડવાડિયાં કે તેથી વધારે પહેલાં પણ પ્રસવ થાય અથવા તેના કરતાં એક જે અડવાડિયાં વધારે સીમંત લંબાય તો જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ.

અને બાદ રાખજો કે નાનુકે સ્ત્રીઓ કરતાં તંદુરસ્ત સ્ત્રીઓમાં સીમંત લંબાવાનો વધારો સંભવ છે. અને પાછલા

તા કા ત અ ને તં દુ ર સ્તી.

મહિનાઓમાં આળસુ પડી રહેનાર સ્ત્રીઓમાં પણ જે સ્ત્રીઓ કામ, અને કસરત કરી પ્રવૃત્તિમાન રહે તેના કરતાં વધારે લંબાવાની વધી છે.

ધારેલી તારીખ ઉપર એ અકુવાડિયાંથી વધુ સમય વીતી જાય તો ડોક્ટરની સલાહ લેવી કે કૃત્રિમ ઉપાયોથી પ્રસવ કરાવવાની જરૂર છે કે નહિ. આ રીતે બાળક બહુ મોટું થઈ જતાં અટકાની શકાય, કારણ કે મોટા બાળકનો પ્રસવ વધારે અઘરો અને વધારે દર્દમય હોય છે.

[૩]

એક બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર ડોક્ટરોને હજારો વખત આપવો પડે છે. તે એ છે કે: “મારા બાળક ઉપર ‘અસર’ ન થાય તે માટે મારે શી સાવચેતી રાખવી?”

ના, ના, તમે જરાયે ચિંતા કરશો નહિ. માત્ર તમારું શરીર સ્વચ્છ અને તંદુરસ્ત રાખજો. તત્વવાળો પચી જાય તેવો ખોરાક, પુષ્કળ સ્વચ્છ હવા અને ખુલ્લામાં કસરત; શાંતિ અને આરામ; અને લોહી સાફ થાય તેવી દરેક ક્રિયા કરી આવનાર બાળકને દરેકે દરેક લાભ આપજો.

યાદ રાખજો કે ગર્ભાશયમાં રહેલા બાળક ઉપર માતાની અસર થતી હોય તો તે Nerve Tissue માંથી પસાર થતી જ્ઞાનતંતુઓની ક્રિયાથી જ થઈ શકે છે; અને ગર્ભ અને માતા વચ્ચે એવો કોઈ જનતનો સંબંધ નથી. માત્ર એક જ સંબંધ Umbilical cord નો છે. પરંતુ તે બાળકની રક્ત-પરિભ્રમણ ક્રિયા તો એક લાગ હોવાથી આનંદ કે ઉદાસીનતાની છાયા બાળક ઉપર પહોંચી શકતી નથી.

અત્યંત માતાના લોહીમાંથી જતાં પોષણથી જ બાળક મોટું થાય છે. પણ આ પોષકતત્વ માત્ર બાળકના કદ ઉપર અસર કરી શકે છે; નહિ કે તેની માનસિક કે નૈતિક ખાસીયતો પર બાળકની નસોમાં ફરતું લોહી પણ તેનું પોતા-

નું જ હોય છે. માતાના લોહીથી તે તદ્દન નીરાળું જ હોય છે.

માતા આગળ વધતાં પુછે છે કે “મારા બાળકને વધવામાં મદદ કરે તેવો કોઈ ખાસ ખોરાક ખાવાની મારે જરૂર છે?”

થનાર માતાએ “બમણું” ખાવું જોઈએ એવી જોડી માન્યતા ઘણામાં ઘર કરી બેઠેલી હોય છે. ખાસ કરીને આ ‘અકરોતીયાપણા’ને લીધે જ સીમંતના પાછલા મહિનાઓમાં મુત્રાશયો બરાબર કામ કરી શકતાં નથી. અને કેટલીક વખત આંચકાઓ અને મૂર્છા આવી જાય છે. આંચકા આવવાનું ખરું કારણ આ છે. જ્યારે આપણી ડાશીઓ ‘હરખ-ચમક’ ને લીધે તે આવે છે એમ કહે છે! ખોરાક હલકો પણ પુષ્ટિકારક હોવો જોઈએ. દુધ, ફળ, અને લીલી ભાજી વધારે પ્રમાણમાં લેવાં જોઈએ અને ઓછામાં ઓછા સાતથી આઠ પપાલા પાણી પીવું જોઈએ. જેથી નીચલા આંતરડા ઉપર કમળ (Gravid uterus) ના ઢગાણને લીધે થતી કષ્ણચાત દૂર થવામાં મદદ રહે છે.

માતાના ખોરાકમાંથી બાળકને જરૂરી પોષણ મળી રહે છે.

આયર્ન પોંડાવાળી અને બીજી લાલ-માંથી ફળમાંથી તથા અનાજમાંથી બાળકને પોષણ મળી રહેશે. થનાર-માતા રોજ બરોડ દુધ પીશે તો તે પૂરતું છે. ફારફરસ, પોટાશીયમ, અને બીજા મીનરલ્સ પણ ખોરાકમાંથી જ મળી રહે છે. ભારે ખોરાક કે મિષ્ટાન્ન ક્વચિત્ જ લેવાં જોઈએ. ફળ, તંબૂલ, ફાલ્ગુદો, દુધ, ઘંઙ અને સાકરની રાખડી, આઇસક્રીમ [વારંવાર નહિ] ખાઈ શકાય છે. ખાવી જ હોય તો ખાંડ અને તેંડલી ચોડી ખાવી.

[અપૂર્ણ.]

[સ્થળ સંકેતને લીધે આ લેખ અગ્રે સંપૂર્ણ નથી આપી શકતા તે માટે હીલઃ ગીર છીએ. આ લેખનો બાકી રહેલો ઉપયોગી ઉત્તરાર્ધ આવતા અંકમાં પ્રગટ થશે.]

તહેમારી સેવામાં—

❁ તહેમારી મુશ્કેલીઓ માટે અમને લખો ❁

[નવયુગના વાંચક સમુદાય માટે આ માસિકી આ નવું જ વિશિષ્ટ અંગ ઉમેરાય છે. તમારે સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓનો જો વિગતવાર અહેવાલ અમોને આપશો તો અમે અમારાથી શક્ય હોય તેટલી સહાય કરશું. ખાસ કરીને કાયદા વિષયક પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા વકીલ પોતાનો અભિપ્રાય આપશે. તંદુરસ્તી સાથે સંકળાયેલા પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા 'ડોક્ટર' સલાહ આપશે અને સંતનિનિયમનના વિભાગના તંત્રીશ્રી પણ આ મયાજા નીચે તહેમારા સવાલોના જવાબ આપશે. ઉપરાંત શિક્ષણને લગતી સંસ્થાઓ, વિદેશમાં વિદ્યાર્થીઓને મળતી સગવડો તથા ત્યાંની સસ્તી સંસ્થાઓ વિષે ખાસ માહિતી સંગ્રહીને રજુ કરવાની અમોએ બંધરચા કરી છે. આશા છે કે નવયુગના વાંચક ખિરાદરો આ વિશિષ્ટ અંગનો ખાસ લાભ લેશે. અત્યાર પહેલાં અમારા ઉપર દરરોજ કેટલાય પત્રો આવે છે. આ પત્રોના વિવિધ વિભાગોના તંત્રીઓ જવાબ આપે છે. આશા છે કે વાંચકવર્ગ પોતાનું સરનામું ચોખ્ખા અક્ષરમાં લખશે. વાંચક ખિરાદરને જવાબ માટે સ્ટેમ્પ મોકલવાની વિનંતી કરતી અમે તો નહિ જ મનાય. —તંત્રી.

ભાઈ આર. કે. લખે છે કે અમેરિકામાં સાયન્સની પ્રગતિ આલેખનાં કેટલાં માસિકો છે? માસિકોમાં પોપ્યુલર સાયન્સ, સાયન્સીફિક અમેરિકન, આમરેર સાયન્સ-પોપ્યુલર મોકીકસ, સાયન્સ એન્ડ

ઈન્વેશન્સ વગેરે છે. આ માસિકો લગભગ સત્તાવાર છે અને તેમાં આપેલી માહિતી સત્તી હોય છે. સાયન્સમાં રસ લેના સમુદાયને માટે આ માસિકો અતિ આનંદજનક છે.

ભાઈ વી. એમ. જાણુવા માગે છે કે ઇંગ્લાંડમાં દાકતરી અભ્યાસક્રમ માટે શું વ્યવસ્થા છે? જવાબમાં જણાવવાનું જે તદ્દમારે જે કંઈ માહિતી નોંધતી હોય તે માહિતી 'ઇન્ડિયન ટ્રૂ કમીશનર! એજ્યુકેશન ડીપાર્ટમેન્ટ' પાસેથી મળશે. તદ્દમારે ત્યાં તદ્દમારી લાયકાત, તમે અહિં પસાર કરેલી પરીક્ષાઓ વિગેરે વિસ્તારથી જણાવશો. એટલે ઇંગ્લેંડની કંઈ કોલેજ તદ્દમોને અનુકૂળ આવશે તે તદ્દમોને લખી જણાવશે. કાગળ લખતી વખતે તદ્દમારું સરનામું ગોખ્યા કેપીટલ અક્ષરોમાં કરવું નોંધએ જેથી કાગળ ગેરવધ્દલે પડે નહિ.

* *

ભાઈ સી. દત્ત જાણુવા માગે છે કે કલકત્તાની 'ટ્રુલ ઓફ ટ્રોપીકલ મેડીસીન' શું શીખવે છે? અને કયો ડીપ્લોમા આપે છે? જવાબમાં જણાવવાનું જે આ શાળામાં ડી. ટી. એમ. અને ડી. પી. એસ. ત્રી પક્ષી આપવામાં આવે છે. પણ આ માટે યુનીવર્સીટીની દાકતરી પરીક્ષા પસાર કરવી નોંધએ. આ પરીક્ષામાં પસાર થયા પછી જ આ સંસ્થામાં વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે.

* *

ભાઈ ટી. એસ. જાણુવા માગે છે કે ક્ષયરોગના કેટલાં કેટલાં સેનેટોરીયમ છે? જવાબમાં જણાવવાનું કે આવાં લગભગ સાતેક સેનેટોરીયમ છે. આ સેનેટોરીયમમાં સૌથી સરસ લોનાવડાનું છે. કેટલાંક સરકારને ખર્ચે ચાલે છે. ત્યારે કેટલાંક જાહેર ધર્માદાને ખર્ચે ચાલે છે. પંચગતીનું મેનેટોરીયમ પણ સારું છે. પણ અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે લોનાવા-

લાનું સેનેટોરીયમ સૌથી સરસ અને વ્યવસ્થાપૂર્ણ છે. અમે અમારા ગ્રાહકોને આ સેનેટોરીયમનો લાભ લેવાનું મુચ્વીએ છીએ.

* * *

ભાઈ ડી. કે. જાણુવા માગે છે કે પેસરીના ઉપયોગ પછી ક્યારે તેને બહાર કાઢીને સ્વચ્છ-કરવી નોંધએ? જવાબમાં જણાવવાનું કે પેસરી સવારના નહાતી વખતે સ્ત્રીએ પોતાની મેજેજ કાઢી લઈને બોરીક લોશનમાં ઘોળીને ઉંચી મુકી દેવી. આમ કરવાથી અનુકૂળતાઓ સચવાશે. સદવાસ પછી તરત જ પેસરીને દૂર કરવાની ભૂત કંઠાપિ ન કરવી નોંધએ.

તંત્રી-સંતતિનિયમન વિભાગ.

* *

ભાઈ એસ. વાય. જાણુવા માગે છે કે સીવીલ મેરેજ કરવાને માટે સ્ત્રી અને પુરુષની ઉંમર કેટકેટલી હોવી નોંધએ? જવાબમાં જણાવવાનું કે બન્ને પુખ્ત વયનાં એટલે પુરુષ એકત્રીસ વર્ષના અને સ્ત્રી અઢાર વર્ષ ઉપર હોવી નોંધએ. સીવીલ મેરેજ કરવાની ઇચ્છા ધરાવનારાઓ મેજિસ્ટ્રેટ આંગળ જઈને પણ લગ્ન નોંધાવી શકે છે. મુંબાઈના સેક્રેટરીઅટમાં તેને માટે એક ખાસ રજીસ્ટર છે.

* * *

ભાઈ વી. કમલદ્યુ. જાણુવા માગે છે કે સીવીલ મેરેજ કરવાથી ખાસ લાભ શું છે? જવાબમાં જણાવવાનું કે પ્રથમ તો પતિપત્ની જો ન બનતું આવે તો અર-સ્પરસની સંમતીથી છુટાછેડા લઈ શકે છે. બીજું પુરુષની અડધી મિલકત સ્ત્રીઓને મળે છે. છોકરીઓને સરખો વારસો મળે

છે. આમ પત્ની તેમજ હોકરીના હક્કોને રક્ષણ મળે છે.

* * *

સંયુક્તકુટુંબ પ્રથા તોડી નાખો સાહેબ,

આપણા હિંદુ સમાજમાં સૈદ્ધી મુખ્ય મુદ્ધારાની જરૂરીઆત હોય તો સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથાને ભાંગી નાંખવાની જરૂર છે. જ્યારે પ્રત્યેક વ્યક્તિ ૨૧ વર્ષની થાય ત્યારે તેનો જે કંઈ વારસા પ્રમાણે ભાગ આવતો હોય તે ભાગ તેને સોંપી દેખે તેને ઘરમાંથી અજગો કરવો જોઈએ. આથી નીચેના લાભ થવા સંભવ છે.

(૧) પુરૂષ સ્વતંત્ર બનતાં સાહસિક બનશે.

(૨) બીજાં આવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખવાની રેવ પડશે.

(૩) સ્ત્રીઓને સમગ્ર ઘરકામનો બોલો ઉપાડવો પડે છે તે નહિં ઉપાડવો પડે.

(૪) લુગ્ગ રહેવાથી ઘરમાં નાહક કુછપા અને કંકાસ થતા અટકશે અને આથી પરસ્પર રોડ વધુ જાળવાશે.

(૫) જોડારો અત્યારે સં. કુટુંબ વ્યવસ્થાને લીધે નબી રહ્યા છે તેઓને કાં તો સરકાર પાસેથી રાહત મેળવવાની ફરજ ઉભી થશે અથવા જાહેર સંસ્થાત રચાવવાં પડશે.

(૬) આમ અત્યારે જોડારીને નિભાવવાને જે ભાર માત્ર મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગ ઉપર પડે છે-તે ભાર સરકારતંત્ર ઉપર જશે.

(૭) જાલકોની કેળવણી ઉપર વધુ સારું લક્ષ આપી શકાશે.

આ નક્કર લાભો સંયુક્ત કુટુંબ પ્રથાને તોડી નાંખવામાં સમામેલા છે. આપ આપના વિચારો જણાવશો.

નંદ્યાર. એમ. ડી. માહેતા.

* * *

[અમારા સંયુક્ત વિચાર ઉપર વિચારો પ્રસિધ્ધ કરવાનું આ દાખે મુતત્વી રાખી-

એ છીએ. અમે વાંચક સમુદાયને આ સુચના ઉપર ચર્ચા કરવાનું સુચવીએ છીએ]

અંતતિનિયમનના સાધનોની સમજણ.

સાહેબ,

આપનાં માસિકમાં સંતતિ-નિયમન વિભાગ રાખી આપ જનતાની સારી સેવા કરી રહ્યા છો. પણ સાથે જ હું આપને એક સુચના કરું તો આપ કૃપા આપશો. આપના લખાણો વાંચીને અનેક સંતતિનિયમનના સાધનો વાપરવા પ્રેરાય છે તે તો આપ જણતા જ હશે. પણ આ સાધનો શી રીતે વાપરવાં તેની સમજ પાડવા માટે જો તદ્દમ તદ્દમારા અમૂલ્ય સમયનો થોડો ભોગ આપો તો મુંબાઈમાં વસ્તા ગ્રાહકો તેમજ વાંચકો તેનો લાભ લઈ શકે.

લી.

આર. ડી. શાહ.

* * *

[જવાબમાં જણાવાનું કે અમારી જોરીસ પ્રત્યેક ગ્રાહકને માટે ખુદશી જ છે. નવ-યુગમાં આવતા વિચારો ઉપર ચર્ચા કરવાને માટે કે સાધનો સમજવાને માટે કોઈ પણ ગ્રાહક અમને કોઈ પણ પ્રકારના સંકોચ વગર મળી શકે છે. અત્યારે પણ અમારા તરફથી આવી સુચનાઓ આપવામાં આવે છે એટલે જ વધુ વર્ગ પણ અમારી ઓફીસનો લાભ લેશે તો અમે જરૂર આનંદથી આ માહિતી આપીશું. —તંત્રી.]

* * *

રા. તંત્રી સાહેબ,

‘નવયુગ’ના ડીસેમ્બર અંકમાં ‘અર્થ-શાસ્ત્ર’ વાર્તા ઉપર ‘યુગરાતી પંચ’માં જે ટીકા આવી છે. તે તદ્દન જોરી લાગે છે. પ્રથમ તો ભાઈ મરતકદિરે ‘પ્રમ-મિત્ર-કેસરી’માં નહિં પણ હિંદુસ્તાનમાં આ વાર્તાનો અનુવાદ આપ્યો હતો. પ્રમમિત્ર-કેસરીમાં ભાઈ ‘અકુલેશ’ આ વાર્તાનો રીધો અનુવાદ આપ્યો હતો.

ત્યારે 'અર્થશાસ્ત્ર'એ વાર્તાનો અનુવાદ નથી પણ મૂળ વસ્તુ ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલી આખી વાર્તા છે. આમ જણાય છે કે ભાષા સાકીએ આ ત્રણેમાંથી એકે વાર્તા વાંચી નથી. મુળ ઇંગ્લીશ વસ્તુ તે સમાજને અનુકૂળ છે એટલે જ તેનો સીધો અનુવાદ કરવા કરતાં આ પ્રકારે વાર્તાની વસ્તુ લઇને રચેલી આ વાર્તા મહેને સારી લાગી છે.

—‘તટસ્થ’

* * *

ભાષા શ્રી. ‘તટસ્થ’ ના વિચાર સાથે અમે સંમત થઇએ છીએ. બાકી અમે ત્રણે વાર્તાઓ વાંચી છે. અને આ ત્રણમાં આ ઉપજાવેલી વાર્તા “અર્થશાસ્ત્ર” અમને વધુ સારી લાગેલી એટલે જ અમેએ પ્રસિદ્ધ કરી છે.

—તંત્રી

* * *

અસ્પૃશ્યતાનાં ધર્તીંગ.

સાહેબ,

હાલ અસ્પૃશ્યતા સામે ભરદાર આંદોલનો ચાલ્યાં છે. પ્રત્યેક ગામમાં મંદીર-પ્રવેશના હક્ક ઉપર ચર્ચા ચાલી છે. પણ મને નથી સમજ પડતી કે શી રીતે મંદીર-પ્રવેશ કરવાનો હક્ક આપવાથી અસ્પૃશ્યતા ઓસરી જશે દાખલા તરીકે જે અસ્પૃશ્ય ભાઇઓ મેલું ઉપાડવાનું કામ કરે છે તે ભાઇઓ તેમના કામથી પરવાર્યા પછી સારી પેટે રનાન કરીને શુદ્ધ ધરો કે કેમ તે એક શંકા છે ! તેમજ રનાન કરવાને માટે પણ કેટલી સગવડ છે ? ઉપરાંત રનાન કર્યા પછી પણ સ્વચ્છ કપડાં પહેરવા માટે કેટલી જોગવાઈ છે ? હવેને કાન્ય અમ્મયબી લાગશે પણ અહિં ગામડામાં લંગીને ધરદીઠ માત્ર જે આના મળે છે. આ પ્રમાણે તેમની આવક ભાગ્યે જ આઠ રૂપિયાથી વધુ થતી હશે. આથી જ તેમને અન્ય હિંદુઓ જે રીતે જીવન ગાળે છે

તે રીતે જીવન ગાળવાનો કેટલો અવકાશ હશે તે તમે કલ્પના કરી લેશો.

ખીજું માત્ર મંદીર પ્રવેશનો હક્ક આપવાથી અસ્પૃશ્યોનું શું હિત થાય તેમ છે ? જે લગવાનું દુનીયામાં નથી તે માથાવી ઇંદ્રજાલને ટકાવવાથી શું લાભ છે ? આ સ્પષ્ટ છે. છતાં આજે મંદીર પ્રવેશની બાબત પર ઉઠાપોઠ કરવાથી શી વસ્તુ સરે છે તે તેઓ જ જાણે.

આ પત્રને પ્રસિદ્ધ કરીને આભારી કરશે.

લી. વી. કે. પટેલ.

* *

એક સુંદર સુચના.

શ્રીયુત તંત્રી મહાશય

“નવયુગ” કાર્યાલય.

આપે નવયુગના વાંચક સમુદાય માટે નવી યોજના આપના “નવયુગ”ના ડીસેમ્બર માસના અંકથી દાખલ કરી વાંચક-વર્ગની ધણીક શંકાઓનું નિવારણ કરવાની તરફી લીધી તે અભીનંદનીય છે.

વાચકોની શંકાઓ પૈકી કાંઈક, તંદુરસ્તી, સંતતિનિયમન અને શિક્ષણ સંબંધી શંકાઓનું નિરાકરણ કરવાની યોજના રચી આપે ધણી સેવા કરી છે. પણ વાંચકોની અર્થશાસ્ત્ર સંબંધી શંકાઓનું પણ નિરાકરણ યાવુ તેવી રીતે તે પ્રશ્નોની જાણવટ કરવાની યોજના પણ સાથે દાખલ કરવાની તરફી લેશો તો વાચકો તરફની આપની સેવાઓમાં જરૂર વધારો થશે.

ઉપરની દરખાસ્ત સંબંધી ચોગ્ય ખુલાસે “નવયુગ”ના આવતા અંકમાં ચોક્કસ આપશો એવી આશા સાથે અંતરેચ્છા છે.

લી.

તારાચંદ હીરાચંદ સેલડી.

કામરેજ વાયા-કોઠાર,

તા ૦ ૭-૩૨-૩૨.

લેખક સાથે અમારી સંમતી છે.

તંત્રી.

નવયુગના વાંચક બિરાદરોને

આશાનો એક

સંદેશ.

વિશ્વને આંગણે ઉતરેલી આર્થિક મંદીની આપટથી આપણે સૌ ત્રાસી રહ્યા છીએ. આપણામાંથી અનેકોએ કરકસરની કુહાડી નીચે આવી જઇને નોકરી શુભાવી છે. આપણા ખેડુત બંધુઓના પાકના લાવ બેસી જતાં ભૂખમરે તેમના ઘરમાં ઠોકીયું કરી રહ્યો છે. આપણા કામદાર બંધુઓના પગારમાં પણ કાપ પડ્યો છે. ત્યારે કેટલાય માણસોને ફરજિયાત ઘેર બેસવું પડ્યું છે.

આથી જ આ આપહકાળમાં એક-એકની પડખે ઉભા રહેવામાં, એકમેકને સાથ આપવામાં તેમજ શક્ય બને ત્યાં સુધી પરસ્પર સહકાર આપીને આ કટોકટીનો કાળ વિતાવી દેવાની મદદ કરવાની આપણી સૌની એક માત્ર ફરજ છે.

આથી જ 'નવયુગ'ના વાંચક બિરાદરોને અમારી એક અપીલ છે. ત્હમો જાણો છો કે 'નવયુગ' અમુક અમુક આદર્શોને વરેલું માસિક છે. આ આદર્શોના પ્રચારમાં આપણા સર્વની આઝાદી સમાઈ છે. તેને મૂર્તિમંત

કરવા માટે મધ્યમામાં આમવર્ગની સાચી સુકિત સમાયેલી છે. એટલે 'નવયુગ'નો વાંચક સમુદાય એ એક વિશિષ્ટ સમુદાય છે. આદર્શની લાવના તેમને એક બીજાને સાંકળે છે. અને આથી જ ધીમે પણ મક્કમ રીતે આપણું ટોળું વિશાળ બનતું જાય છે.

પણ એ સર્વ સત્ય હોવા છતાં 'નવયુગ'ના બેકાર બનેલા વાંચકો તરફ કંઈ સક્રિય સહાનુભૂતિ બતાવવાની તક-અમોને લાગે છે કે આવી પહોંચી છે. પરસ્પર સહાયભૂત થવાની આ ટાણ છે.

આથી જ 'નવયુગ'ના જે વાંચકો અન્યને નોકરી આપવા શક્તિમાન હોય તે શક્ય હોય ત્યાં સુધી 'નવયુગ'ના વાંચકોમાંથી જ પસંદગી કરે.

તેમજ જે વાંચકો બેકાર બન્યા હોય તેઓ જે પોતાની લાયકાત અને અનુભવ અમોને લખી મોકલશે તે તેમની જાહેરાત કોઈ પણ પ્રકારના ગ્રાજ્ વીના 'માસિક'માં કરવામાં આવે એવો પ્રબંધ અમોએ કર્યો છે. આશા છે કે આ યોજના કંઈક અંશે પણ બેકાર બનેલા બંધુઓને મદદરૂપ નીવડશે. તંત્રી—

મુકિતગાન.

વાગી હો રણભેરી મજદૂર ચલો હો

શૂકાવો રણજંગે—મજદૂર.

લુગલુગનાં લેખર જાગેને,

ભારતનાં કામદાર ઉઠેને,

નહિ તો પળ એ વહી જશેને,

એજ અવસર જાશે—મજદૂર.

મરવાનું મુકીમાં રાખો,

ટટાર થઈ જંગે શૂજો,

‘મરીશ’ કહી જાગી ઉઠો,

જૂઠ્ઠી સત્તા નાશે—મજદૂર.

ચાલો ચાલો સૌ મુકિતજંગે,

રણદુઃખિ વાળે ગાળે,

મહામોલી મુકિતને કાળે,

ધૂમો મ્હત્યુ ધારે—મજદૂર.

મજૂરમુકિતનો જંગ મચાવો,

સેતાન મુડીવાદ મીટાવો,

પ્રાણપ્રાણ ચેનન પ્રગટાવો,

એ મુકિત-મૈયા મારે—મજદૂર.

કેશવલાલ એમ. શાહ.

મ્યુનીસીપાલિટીઓએ

સંતતિનિયમનના દવાખાના

સ્થાપવાં જોઈએ.

સ્ત્રીમયના વ્રહેવા સાથે સંતતિનિયમનનાં વિજ્ઞાન સામે લોકદ્વેષ ઓછો થઈ ગયો છે. હવે તો આ વિષય ખુલ્લી રીતે ચર્ચાઈ છે અને તે ઉપર શુદ્ધરાતી ભાષામાં પણ ચારેક પુસ્તક લખાયાં છે.

સર એમ. વિશ્વશર્યા જેવા અર્થ-વિદ્યારથે સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનને અપનાવવાની ખુલ્લી હાકલ કરી છે. માઇસોર રાજ્યે પોતાના સ્ટેટમાં સંતતિનિયમનના સાધનો અને તેને વાપરવાની રીતનું જ્ઞાન આપવા ચાર દવાખાનાં કહાડ્યાં છે.

મુંબાઈ શહેરમાં સંતતિનિયમનનું જ્ઞાન આપતી ત્રણ ખાનગી સંસ્થાઓ છે. આ સંસ્થાનો લોકવર્ગ સારો લાભ લે છે.

એટલું જ નહિ પણ દરેક પેસરી અને ફેંચ લેખર ખતાવવાનું કારખાનું મુંબઈમાં સ્થપાયું છે. એ ખતાવી આપે છે કે લોકોની માંગણી કેટલી બધી છે.

દરેક દિવસે સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાન સામે સંક્રામેણ વહેમ અદ્યયયધરવા છે.

[૨]

સાથે જ હિંદની વસ્તી નિરંકુશ રીતે વધી રહી છે. ગયા વસ્તીપત્રક પ્રમાણે સંખ્યા ૩૧ કરોડ હતી. દશ વર્ષમાં સંખ્યા વધીને ૩૫ કરોડ બની છે.

એક દશકમાં હિંદની વસ્તી ચાર કરોડ વધી છે. આ જ વેગથી વધે તો બીજા ત્રીસ ચાળીસ વર્ષમાં હિંદની વસ્તી સહેજે બમણી થશે.

જતાં કોઈ પણ પ્રકારની કસપના કર્યા વગર આપણે પ્રજોત્પાદન કરી રહ્યા છીએ.

હિંદની વસ્તી વધી છે. પણ ઔદ્યોગિક, કે ખેતીવાડી ઉત્પાદન એટલા પ્રમાણમાં વધ્યું નથી એ ચોક્કસ છે.

૧૯૨૦ અને ૧૯૩૦ ના આંકડાઓ સરખાવીએ તો જણાશે કે ઉત્પાદન વધવાને બદલે ઘટ્યું છે.

એટલે આપણે વધુ ગરીબ બનતા જઈએ છીએ. માયાદીઠ આવકમાં લગભગ વીસ ટકા ઘટાડો થઈ ગયો છે. અને છેલ્લા એ વર્ષથી તો દેશમાં દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ જ પ્રવર્તે છે.

તેમ છતાં હિંદના વસ્તીવિકાસના પ્રશ્ન પર જોઈએ તેટલું લક્ષ આપવાની કુરસદ નથી.

આ સ્થિતિને આગળ વધતી અટકાવવી એ તદ્દમારા હાથમાં છે. સાધન સાવ સહેલું અને સરળ છે.

[૩]

સંતતિનિયમન એ અત્યારે એક જ માર્ગ છે.

વધેલી વસ્તીને આપણે પરદેશ વસવા મોકલી શકતા નથી. સંસ્થાનોએ આપણને વસવા દેવાની ના પાડી છે. અમેરિકાએ એશીયાદીક નામ માત્ર સંધરવાની ના પાડી છે. એશીયાના અન્ય દેશો વધુ વસ્તીથી પીડાય છે. એટલે હિંદીઓ વિદેશે વસવાટ કરવા જઈ શકે તેમ નથી.

એટલે જ હિંદમાં સંતતિનિયમન ક્યાં વગર હિંદીઓને માટે બીજો ઉપાય નથી.

[૪]

અતિ પ્રજના સંતાપ તો હવે અણીતા છે.

વધુ પ્રજાથી વ્યક્તિને તુકસાન થાય છે તેમજ નિતિનું પતન થાય છે. જેમ છોકરાં વધુ થાય તેમ માતૃપિતાને વધુ હાડમારી વેઠવી પડવાની અને જેમ વધુ પ્રજા તેમ નિતિના સુંદર તત્ત્વો ઓસરી જવાના.

આથી જ હવે આ વધુ પ્રજના પ્રશ્નનો લમેશને માટે ઉકેલ આણવો જોઈએ.

જો તેમ નહિ ફરીએ તો દેશના કોરોડો માતૃપિતાને સહન કરવું પડશે. એટલું જ નહિ પણ દેશના બાળકોને રસ્તાના રાજગતા બીખારીની માફક જીવન ગાળવું પડશે.

તદ્દમેને શું પસંદ છે? કેળવણી પામેલ, સંભાળ લેવાયેલાં બાળકો કે રસ્તાના રાજ

ગતા બીખારીઓ? અમેને ખાતરી છે કે તદ્દમારો જવાબ અમારા તરફ છે.

[૫]

પણ સંતતિનિયમનના સાધનો સંબંધી જ્ઞાન મેળવવામાં મોટી મુશ્કેલી છે. પ્રથમ તો હિંદ વિશાળ દેશ છે અને સંતતિનિયમનના સાધનોની સમજણ આપનારાં સ્થળો બહુ ઓછાં છે.

હિંદનું સરકારતંત્ર સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનમાં રસ નથી લેતું; સંભવ છે કે તે નહીં જ લે. કારણ કે હિંદના ભાષીની આ સરકારતંત્રને કંઈ જ પડી નથી.

હિંદની જાહેર સંસ્થાઓ પણ અવિધ્યને અર્થતાં શરમાય કે. કંઈક સંકોચ પામે છે. પૂર્વના પ્રદેશો નિતિય વિજ્ઞાનમાં રસ લેવા છતાં જાહેર રીતે અર્થતાં અચકામ છે.

ત્યારે એક જ આશા આપણી મ્યુનીસીપાલિટી તરફ રહે છે. મ્યુનીસીપાલિટીઓ ધારે તો આખા હિંદને એ વર્ષે સંતતિનિયમનનાં સાધનો વાપરતું બનાવી નાંખે.

મ્યુનીસીપાલિટીને સર્વ પ્રકારની સગવડ છે. તેના દવાખાનાઓમાં સંતતિનિયમનનાં સાધનોની સમજ પાડવા માટે એક ઓરડો જુદો પાડતાં તેમને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી.

લંડન, બર્મિંગહામ, અને લીવરપુલની મ્યુનીસીપાલિટીઓએ ખાસ મથકો બોધ્યાં છે. વીયેના શહેરમાં તો દરેક જાહેર મુત્રીમાં સંતતિનિયમનનાં સાધનો ક્રમ વાપરવાં તેની સમજ પાડનારાં પોસ્ટરો મકવામાં આવે છે.

યુરોપના આ પાટનગરોની મ્યુનીસીપાલિટીઓની કાર્યવાહીમાંથી આપણી મ્યુનીસીપાલિટીઓ કંઈ શીખશે ખરી?

નવું-સાહિત્ય

પેશાવરથી મોસ્કો

લેખક: મુહાજરીન. પ્રકાશક
ગાંડીવ સાહિત્યમંદીર. કેળાંપીઠ
મુરત. મુદ્ર ૧-૮-૦.

૫૨૧ીના વિશાળ પટ પર એવી વ્ય-
કિતઓ હમેશાં ઉદ્ભવે છે કે જેઓ
જીવન સાથે જંગ ખેલવામાં જ મજા સમજે
છે. આવી વ્યકિતઓનાં જીવન બહુ જ
ઝોલા જાણે છે. કારણ કે કવચીત જ આવી
સાહસિક વ્યકિતઓનાં જીવનકથા શબ્દદેહ
પામે છે. આવી એક વ્યકિતની સાહસ-
કથા એટલે પેશાવરથી મોસ્કો. વાનાની
વસ્તુ નીચે પ્રમાણે છે.

દિ'દનો એક યુવાન મુરલીમ ગયા
મહાયુદ્ધમાં તૂટી સંતનનનાં ધિરીશરોએ
કરેલા હુકમથી રોંગે ભરગો. શરસામાં ને
શરસામાં દિ'દને છેડત્રી સજામ ભરવા માટે
તે આતુર ગયો. દિઝરત કરનારાઓના એક
સંઘ સાથે કાણુકનો માર્ગે પડ્યો. અહીં
અફઘાનિસ્તાનના માછ રાજ અમાતુકાએ
તેમને અભિનંદન આપ્યાં. પછી ને આગળ
વધ્યો. તૂટી સંતનના મુખી પદોંચવાની તેના
સાથીઓમાં તમન્ના હતી. પણ આ
મુહાજરીનની ધાર્મિક અધેયદા કાણુકમાં

જ ઓસરી જ્યાં માંડી હતી. કાણુકમાં તેણે
સત્ય જોયું કે અફઘાનો પહેલાં અફઘાન-
હતાં અને પછી ઇસ્લામી હતાં. આથી જ
ખીલાફતી ઘરતો સાથે તેને તકરાર થવા
લાગી. તેના સંગાથીઓ સાથે એક દિવસ
ખોખારા આવ્યો...કેદ પકડાયો...જામુસ
તરીકે ગોળીથી ઠાર કરવાનો હુકમ અપાયો
...અહીંથી રશીયાઈ તુર્કિસ્તાનમાં-ત્યાંથી
સોવીયેટ સાથે આંતરવિગ્રહમાં. એક કિસ્સા-
નું માત્ર સાત મુહાજરીનોએ કરેલું સં-
રક્ષણ...ત્યાંથી મોસ્કો...અને નવી દુની-
યામાં...અંપલાવ્યું.

આ સાહસકર્મોની મુળ કથા ઇંગ્લીશ
માં આલેખાઈ છે. પણ તેનું મુજરાતી
ભાષાંતર પણ આજેહુજ કરવામાં આવ્યું
છે. એટલા માટે અનુવાદનો વાન જરૂર
અભિનંદનીય છે. પુસ્તકનું કદ જોતાં તેમજ
તેમાં સમાયેલી વસ્તુ જોતાં મૂલ્ય અતિ
ચોગ્ય છે.

ગીતસંગ્રહ

સંગ્રહક, સીતારામ નથુભાઈ.
પ્રકાશક ચરોતર એજ્યુકેશન
સોસાયટી આણંદ. ચોથી આવૃત્તિ.
કિંમત ૦-૨-૬

ગુજરાતના કાવ્ય સાહિત્યમાંથી રામો ચુટીને સંગ્રહકે નહાની કુમારીકાઓ મારે આ ગીતસંગ્રહ યોજ્યો છે. એકંદરે પસંદગી ફીક છે. જો કે આ યુગની ભાવનાઓ નેતાં. સાસુ, મેંદી રંગ લાગ્યો એ, વગેરે પ્રત્યાધાતી ગરબાઓ નજ લેવાયા હોત તો સંગ્રહ અપૂર્ણ ન રહેત. ઉપરાંત પંદર તીથીઓ જેવા તદ્દન અર્થહીન રાસ સંગ્રહકે થી દ્રષ્ટિએ ઉમેર્યો હશે તે તો તેમને ખચર.

એક જ કડી લો.

ચોથે અંચળ નાર ચતુરા ચાલે રે
પેલા વડોદરાનો વેદ દુખડાં ટાળે રે...

બાકી આપણા કાવ્ય સંગ્રહોમાં ગુજરાતીયત્વ કરતાં હિંદુત્વ વધુ સ્થાન પામતું જાય છે. આપણા સંગ્રહકોએ પોતાનાં દ્રષ્ટિમર્યાદાનાં વર્તુલ વિશાળ કરવાની જરૂર છે. તેમણે જાણવું નેહએ કે ગુજરાત એટલે એકલા હિંદુઓ જ નહીં પણ જૈન, પારસી, મુસ્લીમ અને એંગ્લો ક્રિસ્તીયનોનું પણ ગુજરાત છે. આથી જ સંગ્રહકે રાસની પસંદગી વખતે પ્રત્યેકને મનોગમ્ય થાય તેવા સામાન્ય રાસની પસંદગી કરવી નેહએ. નંદલાલના મહીના તેમજ લાલજીના મહીનાના રાસમાં આંધળી ધમ્ભલિકતથી છુદ્ધ ગુમાવી બેઠેલા હિંદુઓ શીવાય અન્ય કોને રસ પડે તેમ છે?

જય સ્વદેશી

તંત્રી, લીમજી હરજીવન સુશીલ.
જોરાઇ સ્વદેશી સંઘનું મુખપત્ર.
પુસ્તક પહેલું. અંક પહેલો.
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫. છુટક
નકલ આનો ૦-૧-૬ પ્રકાશક
'જય સ્વદેશી' રાણપુર.

સ્વદેશીનો સંદેશ કાઠિઆવાડના સંતાનોને પહોંચાડના મારે આ પત્રની સ્થાપના થઈ જણાઈ છે. સંચાલકોની સ્વદેશીની ભાવના મુખ્યત્વે કાંતણ અને ખાદીની આસપાસ સમાઈ જાય છે એમ પહેલા અંક ઉપરથી પ્રતીત થાય છે. આગળ જતાં હિંદના ઉદ્યોગપતિઓની વગર પૈસે જાહેરાતમાં આ સાહસ પરીણમે તો અમો નવાઈ નહીં પામીએ. પહેલા અંક-

માં જ હિંદની ઔદ્યોગિક પ્રગતિના અભ્યાસવાળો લેખ એક પણ ન હોય તે બેંધ અમો નીરાશ થયા છીએ,

કલામંદિર.

સાપ્તાહિક; તંત્રી ભાનુપ્રસાદ
વ્યાસ. એમ. એ. પુસ્તક
પહેલું, અંક પહેલો. પ્રકાશન
સ્થળ ગુજરાત ગૌરવ પ્રેસ,
પોપટવાડી, કાલણાદેવી.

સીનેમાની ક્ષીરમના પ્લોટથી ખરચક લેરેલો આ પ્રથમ અંક આનંદ અને આરામની લાગણીઓને અપીલ કરી શકે તેમ છે. આખા અંકમાં સીનેમા તત્વ એટલું બધું જોનજોન થઈ ગયું છે કે 'કલા' શબ્દનો દુરુપયોગ થતો દેખાય છે. 'વીમો અને તેની આવશ્યકતા' એ લેખ કલાના ક્યા દ્રષ્ટિબિંદુથી તંત્રીએ સ્વીકાર્યો હશે અથવા પ્રસિદ્ધ કર્યો હશે એ તો તંત્રી જ જાણે.

સાપ્તાહિક આમ આકર્ષક છે. સીનેમાના શોખીનોને તે સારું રસમય સાહિત્ય પુરું પાડશે એમ લાગે છે બાકી કલા-વિદોને તો 'કલામંદિર'માં નીરાશા જ સાંપડશે.

સોરઠની સાગરકથાઓ.

સંપાદક: શુભવંતરાય આચાર્ય
પ્રકાશક: કુલછાળ કાર્યાલય.
મૂલ્ય ચાર આના.

એકંદરે 'કુલછાળ'માં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી આ વાર્તાઓનો આ નાનકડો સમુદાય લોકાદરને પાત્ર થશે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોકિત નથી. આપણા સાહિત્યમાં સાગરકથાઓ અતિ જૂન છે. કારણ કે ગુજરાતના લેખકો દરીયાની લહેર કરતાં ઘરના કંકાસને પોતાની વાર્તાની વસ્તુ બનાવવા નંદીથી પ્રેરાય છે. આથી જ આ દિશામાં થઈ રહેલા યત્નો અતિ અભિનંદનીય અને અનુકરણીય છે. આ સંગ્રહમાં 'સાગરતત્ત્વ' કેટલું છે તે તો કહી શકાય તેમ નથી પણ એકંદરે પ્રયાસ સરસ થયો છે એમ જરૂર જ કહેવું પડશે.

અપ્રસિદ્ધ અસૂચવાણી:

સંગ્રહકાર શ્રી. ભગવાનજી
મહારાજ. પ્રકાશક હિરાલાલ
ત્રિલુવનદાસ પારેખ. ગુજરાત
વર્નાક્યુલર સોસાયટી મુદ્ર્ય
રૂપીયો એક.

અ ખોલગત ગુજરાતનો એક અન્નેડ
વેદાન્તિ હતા. તત્વજ્ઞાનના ગહ-
નમાં ગહન પ્રશ્નોને તેણે લોકવાણીમાં
સરળ રીતે ઉતાર્યા હતા. જીવનની ઝીણામાં
ઝીણી ખાજતોમાં અખાને તત્વજ્ઞાનની
સમજનાનો ઉકેલ દેખાતો તે એણે જુના
સાહિત્યની પ્રથા અનુસાર કવિતામાં સજ્જ-
વન કરીને ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ
બનાવ્યું છે. અખાની વાણી નાનકું પુસ્તક
અનેક વખત પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું
તે ખુબજ લોકાદરને પામ્યું હતું. એના
અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનો આ સંગ્રહ પણ એટ-
લોજ લોકભાગ્ય જનશે તેવી અમારી
ખાત્રી છે. બસોવીસ પાનાના આ દુઃખ-
દાર મંથને એક રૂપીયામાં રજૂ કરીને
સોસાયટીએ સાહિત્યની સુંદર સેવા
કરી છે.

ધર્મ અને પ્રમાણ:

પુસ્તક પહેલું. લેખક સ્વર્ગ-
સ્થ સર રમણભાઈ મહીપતરામ
નિલકંઠ. પ્રકાશક ગુજરાત વર્ના-
ક્યુલર સોસાયટી. મુદ્ર્ય એક
રૂપીયો.

સ્વર્ગસ્થ સર રમણભાઈ રમારક
મંથમાળાનો આ ત્રીજો મહાકો
છે સર રમણભાઈ એક અદ્વૈત સામાજિક

સુધારક અને પ્રખર વિચારક હતા. ધર્મ-
સાથે સંકળાયેલા સિધ્ધાંતો ઉપર તેમણે
સુદૃઢ ચર્ચા કરી છે. કેટલીક જગ્યાએ
તેમણે હાલના યુગને-શુદ્ધિગમ્ય ન બને
તેવા વિચારો જાહેર કર્યા છે. ઉદાહરણ
તરીકે પાપતું પ્રકરણ લો. અદ્વિ તેમણે
મિલ્ટન વગેરે ટાંકીને તેઓએ મધ્ય-
કાલિન વિચારોને સાચા ઠરાવવા યત્ન
કર્યો છે. છતાં આ સર્વ વસ્તુઓને તેમણે
એટલી સરસ રીતે જણી છે કે વાંચકને
ખૂબજ વિચારવાનું સાંપડે છે.

ભૂસ્તર-વિજ્ઞાન:

લેખક: ડાહ્યાભાઈ ખીતાબરાદાસ
દેરાસરી. પ્રકાશક: ગુજરાત
વર્નાક્યુલર સોસાયટી. મુદ્ર્ય
એક રૂપીયો.

સા યન્સમાં જે કોઈને રસ છે
તે સર્વને આ પુસ્તક પકડી
તકે વજાવવાની અમો ભક્ષામણ કરીએ
છીએ. ભૂસ્તર વિજ્ઞાન પર ગુજરાતમાં એક
પણ સુંદર વૈજ્ઞાનિક પુસ્તક નથી. આપા
સંનેગોમાં આ પુસ્તક એક અતિ અભિ-
નંદનીય ઉમેરો કરે છે એ નોંધને અમને
આનંદ થયો છે. હિંદુસ્તાનની ભૌગોલિક
રચના ઉપર તે સુંદર પ્રકાશ પાડે છે.
આખું પુસ્તક અનુદ્રષ્ટિ ચિત્રોથી સરળ
બનાવવામાં આવ્યું છે અને વિવરણને
સાવ સરળ અને શુદ્ધિગમ્ય બનાવવામાં
આવ્યો છે. આશા છે કે આવા પ્રકારના
વૈજ્ઞાનિક પુસ્તકોનો સારો ઉદાવ થાય.
પુસ્તકના પ્રમાણમાં મધ્ય સાવ નજીક
ગરૂડી ચકાવ.

જાલંધર આખ્યાન:

સંપાદક-રા. રો. રામલાલ ગુ-
નીલાલ મોદી. પ્રકાશક ગુજરાત
વર્નાક્યુલર સોસાયટી. કીર્મત
૧૨ આના.

ગુજરાતના ત્રણ જુના કવિઓની
કૃતિઓનો આ સંગ્રહ છે. આ
કવિઓ તે ભાલણ, વિષ્ણુદાસ, અને
શિવદાસ. આ ત્રણે કવિઓએ એક જ
વસ્તુ પર જુદાં જુદાં વ્યાખ્યાન લખ્યાં
છે. આ જુની પ્રાચીન સંભાળપૂર્વક સુધા-
રવામાં આવી છે. અને લેખક ભાગો વિશે
સુંદર માહિતી રજૂ કરી છે. આ ભાગો
અતિ રસિક છે. સાહિત્યના શાખાનોએ
આ પુસ્તક વસાવવું જ જોઈએ. ખીજું
કંઈ નહીં તો પણ તે કાળના કવિઓના
મનસ, તે સમયના લોકાચાર વિગેરે
સમજવા માટે પણ આ સરળ અને
તેમ છે.

ધર્મ સંસ્થાપન-

લેખક: અંદ્રશંકર પ્રાણશંકર
શુક્લ, પ્રકાશક: જી. કે. મહેતા.
અખીલ ભારત અસ્પૃશ્યતા
નિવારણ સંઘ. રેક્યુઝ, મર્ઝ-
બાન રોડ, કેટ, સુબર્ષ.
મુલ્ય ત્રણ આના.

ગાંધીજીના અનુચિત પદ્ધતિ અસ્પૃશ્ય-
તા માટે લખેલા ઇંગ્લીશ લેખોનો આ
સરળ અને સ્તીષ્ઠ અનુવાદ છે. ગાંધી-
જીની વિચારસરણી અને અમારા દ્રષ્ટિ-
બિંદુ વચ્ચે રહેલા વિશાળ અંતરને લીધે
આ પુસ્તકને અમો સહયોગ આવકાર આપી

સકતા નથી. પુસ્તકની છપાઈ સારી છે.
મેટઅપ આકર્ષક છે. ભાષા સરળ અને
સહેલી છે.

કાનમાં ઠહું ?

લેખક: એક તરુણ. પ્રકાશક કુલ-
છાણ કાર્યાલય. મુલ્ય ચાર આના.

જાતિયતા પર લખાયેલાં બહુ જ
અસ્પૃશ્ય સંખ્યાનાં પુસ્તકોમાં આ ન્હાનકડાં
પુસ્તકથી ઠીક ઠીક ઉમેરો થયો છે.
આજથી લગભગ દોઢ વર્ષ પર દક્ષિણા-
મૂર્તિ વિદ્યાથી ભુવનના કોઈ અધ્યાપકનું
'કોઈએ મળે કહ્યું નહોતું' એ ન્હાનું
પુસ્તક ઠીક ઠીક લોકાદર પામ્યું હતું પણ
આ ન્હાનકડાં પુસ્તકમાં લેખકે જાતિય
પ્રશ્નને પ્રત્યેક દ્રષ્ટિબિંદુથી અર્થથી છે
એટલું જ નહીં પણ તેમાં જાહેર થયેલા
વિચારો અત્યારે જાતિય વિજ્ઞાનનો લગભગ
સત્ય છે એમ આલેખવામાં જરાય અતિ-
શોભિત નથી. દરેક પુખ્ત ઉમરનો પુરૂષ
અથવા સ્ત્રી આ પુસ્તક વાંચે એવો
અમારો ખાસ આગ્રહ છે.

હોમીયોપેથીક વૈદ્યક્રમ્માર અને

મટીરીયા મેડીકા.

લેખક ડૉ. એમ. કે. પાખીલ
એમ. ડી. (હોમ) પ્રકાશક:
વર્ધમાન એન્ડ સન્સ. મુલ્ય
રૂપિયા બે.

ડૉ. પાખીલની હોમીયોપેથીક વૈદ્યક્ર-
માર અને મટીરીયા મેડીકાનું
પુસ્તક ગુજરાતી દાકતરી સાહિત્યમાં
એક અમુલ્ય પુસ્તકનો વધારો કરે છે.
આપણી ભાષામાં ઉપચાર કરવાની આ
વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ વિશે બહુ જ જૂન

જાણુ છે. અને શિક્ષિતો હોખીયો-
પેથીકને હજુ પણ ધર્મી માને છે. આ
સમુદાય આ પુસ્તક ઉપર એક ઉડતી
નજર પણ નાંખી જશે તો જાણશે કે
તેઓની માન્યતા કેટલી ભ્રમભરેલી અને
ખીનપાયાદાર છે.

લેખકે પુસ્તકમાં દરેક વાર હોખીયોપેથીક
સારવાર આપી છે. આશા છે કે દરેક
હોખીયોપેથીક દાકતરને પણ આ પુસ્તક
પ્રેતાના ગાનને વધારવા માટે અતી ઉપ-
યોગી નીવડશે.

તેમજ સામાન્ય માણસને પણ આ
પુસ્તકમાંથી ઘણું જાણવાનું મળી શકે
તેમ છે. સરળ ભાષા અને પદ્ધતિસર
ભાષિતવાળું આ અપૂર્વ પુસ્તક પ્રત્યેક
યુવરાત્રીના ઘરમાં હાલુ જોઈએ એમ
કહેવામાં જરાયે અતિશયોક્તિ નથી.

ડૉ. પી. રાય. કે. ગરૂડી.

માડુંગા. એમ. ડી. (હોમ.).
એફ. એમ. એચ. સી.

પ્રાણીપુરાણ

લખનાર: નટવરલાલ વિમાવાળા
પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર
મદ્ય પ્રભુ આનાં.

જાણ નટવરલાલ જેવા ઉદ્દામ-લેખક
છે તેના જ દયુષ્ઠ, સરળ અને રસમય
ભાવામાં જાગડો સાથે એકવાનના સાથી
શકે છે તેવી પ્રતિભા તેમના આ પુસ્તક
માંથી સાંપડે છે. એકદરે રીંછ, ચિત્તો,
દાંપડા, વગેરે, તોળાવાલા, જે ગરૂડ
સાહેબ, કુખ, વગેરે પ્રાણીઓની ઝોળાળ
આપી છે. દરેક પ્રાણીઓ પોતાના સંતાન
માટે આ પુસ્તક ખરીદ્યું જોઈએ.

દરેક સ્ત્રી વાંચે

લખનાર: વામુદેવ વિનાયક
નેશી. પ્રગટકર્તા: ગાંડીવ

સાહિત્ય. મંદીર. ૧૮૦ કેળાં.
પીઠ સુરત.

હિંદુ સ્ત્રીનું કાયદામાં સ્થાન એ
નામની લેખમાળા 'સ્ત્રીશક્તિ'માં આવી
ગઇ હતી. આ લેખમાળા જ્યારે પ્રસિદ્ધ
થતી હતી ત્યારે જ તેના પર સાદું ધ્યાન
જોવાનું હતું. આથી જ આ લેખમા-
ળાને પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર જરૂર અભિનંદન
લાઇ શકે. હિંદુ સ્ત્રીઓના કાયદેસર
હક્ક કેટલા છે તેનું અતિ વિસ્તારપૂર્વક
વિવેચન આ લેખમાળામાં કરવામાં આવ્યું
છે. પુસ્તકના પાછલા ભાગમાં સ્ત્રીની
મેરજના માર્ગે લગ્ન કરવાથી ઉપજતા
કાયદાઓ વર્ણવવામાં આવ્યા છે. નવયુ-
ગની પ્રત્યેક સ્ત્રી વાંચકે આ પુસ્તક ખડુ જ
જરૂરી વસાવવું જોઈએ.

એક અન્યાય

વંદ્યા

આ પુસ્તકનું અપભ્રંશ 'નવયુગ' ની
ઝોગન્ટ અંકમાં અપાયું હતું આ અવ-
લોકનમાં નીચેનું વાક્ય લેખકની મૌનિ-
કાને અન્યાય કરે છે. આ વાક્ય તે નીચે
મુજબ છે.

"આખી વસ્તુ જંગાળી ઉપરથી મોઝ
વામાં આવી છે." વાર્તાની દબ અને પદ-
લિપી અમોને એમ લાગેશું કે આ વાર્તા પણ
જંગાળી સાહિત્યમાંથી ઉપાડેલી હોવી
જોઈએ પણ હમણી ખાતરી થઇ છે કે લેખક
શ્રી. જગન્નાથ કદવાણુરાય મેઝીની આ
મૌલીકૃતિ છે. આ જગન્નાથ અમોને અતી
આનંદ થયો છે. આવી ઉચ્ચ પ્રકારની
કલ્પના અને વસ્તુસંકલન સમજવાને
માટે અમે લેખકને અભિનંદન આપીએ
છીએ અને અમારાથી તેમને થયેલા અન્યાય
માટે હામા યાગીએ છીએ.

તંત્રી.

પથ : ચા પં. જા પા થ, ગા અંક : અગીયારમો

જગદાંતિનો મહાન ઉપાસક : દ્વીયો ટ્રેડરકી.
તેમના રશિયા ઉપરના લેખ માટે અંક ૬૨ જુઓ.

શુધાર્તોનો આર્તનાદ

અમેરિકામાં કપાસનું વાવેતર અડધું કરવામાં આવનાર છે. સીસોનમાં રખખરના ઉત્પાદન ઉપર આકરો અંકુશ મુકવામાં આવ્યો છે. પંલખમાં ખેડુતો જમીન ખેડવાને બદલે શહેર તરફ વળતા જાય છે. ગુજરાતમાં પણ ગરીબ ખેડુત અનાજના ભાવ ઝોછા થઈ જવાથી ઉંડા નિશ્વાસ નાંખી રહ્યા છે.

શું જગતમાં ધાન્યની જરૂર નથી? શું હિંદમાં ધાન્યની જરૂરીઆત નથી? સર્વને પેટપુરતું અન્ન મળે છે?

જરાય નહિ. આજે હિંદમાં અંક કરોડ માણસો ભાગ્યે જ એકવાર અન્ન દેખે છે. બંગાળ, મહારાષ્ટ્ર અને મરાઠ ઇલાકામાં લાખો શરીરો ભાણપાલા ઉપર છવન શુભરે છે.

આજે અત્ર અપાર પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતું હોવા છતાં કરોડો માણસ અત્ર મેળવી શકતા નથી. આજે કાપડ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતું હોવા છતાં જનતા શરીરને ઢાંકી શકતી નથી. આજે સુની મહેલાતો અને મંઝીરો છતાં આલમના આમવર્ગને રતના સુવા માટે છ ફીટ પણ સાંપડતા નથી!

આમ કેમ છે? શા માટે આટલું ઉત્પાદન થતું હોવા છતાં આલમ શુધાના સંતાપથી પીડાય છે એ વિષે ત્વમેજી કદિયે વિચાર સરખો કર્યો છે?

તેનું કારણ એ છે કે આપણી સમાજવ્યવસ્થા સુડીવાદના સિધ્ધાંતો ઉપર રચાયેલી છે. અર્થી જ આટલું ડુંખ અને યાતના માટે આ સમાજવ્યવસ્થા સીધી જવાબદાર છે.

આથી જ જગતના સમાજવાદીઓ કહે છે કે સુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થાને મીઠાવી દીધા સિવાય અને સમાજવાદના સિધ્ધાંતો ઉપર સંસ્થાને સ્થાપ્યા વગર અન્ય કંઈ ઉપાય નથી.

પ્રમુખી રૂપે નહિ નો ગણાય

શ્રી સુભાષ ચંદ્ર બોસની સ્મૃતિ

શ્રીયુત્તમ શાસ્ત્રીના આજ્ઞાપાલક તરફથી

તરફથી નિરામન ભેટ.

યુગબલનાં આંદોલનો

યુગબળ એ સાવ
સંદોષ શબ્દ
છે. પ્રત્યેક પ્ર-
દેશમાં યુગબળો
જુદા જુદા સ્વરૂ-
પમાં દેખાય છે.
એટલું જ નહિ
પણ અનેકો આ
શબ્દને એટલી વિશાળ
ભૂમિકા ઉપર વાપરે
છે કે તેનો ચોક્કસ અર્થ
મેળવવો સાવ અશક્ય છે.
'સામાજિક સુધારાઓ પછી
વાડે આજે યુગબળ ઉભું
છે' એમ સુધારાવાદીઓ
નેરશારથી બહેર કહે છે.
ત્યારે તેટલા જ ભારથી મહાસ-
નાના આગેવાનો કહે છે કે 'સ્વતં-
ત્રતાના સંગ્રામ પછીવાડે આજે યુગ-
બળનું પીઠગળ છે' તેટલા જ ભાર-
પૂર્વક ઇસીકમની પગલે યુગબળનું
અમાપ જંગ ખડકાયેલું છે. ત્યારે પ્રત્યેક
સંદેશનો સામંવવાદી એક ભારપૂર્વક

યુગબળ એ શી વસ્તુ છે, તેમ જ
શા માટે એક જ સમયમાં જુદા જુદા
યુગબળો ટ્રિબિયલ પડે છે તેની સુક્ષ્મ
ચર્ચા કરતો નીચેનો અભ્યાસપૂર્ણ
લેખ મનનીય છે. લેખક કહે છે
કે યુગબળ અવલંબે છે
ઉત્પાદની પદ્ધતિ પર. આ
પદ્ધતિ બદલાતા નવો યુગ
શરૂ થાય છે. નવીન
સમાજરચના સર્જાય
છે અને નવું યુગ-
બળ ઉત્પન્ન
થાય છે—
—તંત્રી.

માને છે કે
સમગ્ર સંસ્કૃ-
તિ સમાજ
રચનાઓ શ્રમ-
જીવીઓની સર-
ખુખત્યારી તરફ
અનિવાર્ય ધસી
રહી છે. આથી જ
જ્યારે તે શ્રમજીવીનાં
ઓંચાં નીચે જનતાને
નેરદાર હાકલ કરે છે
ત્યારે અપૂર્વ આત્મક-
શાસથી તે કહે છે કે
'યુગબળને ઓળખો, ઓ
બીરાદરો, તહમારે કંઈ જ
સુમાવવાનું નથી. સિવાય કે
તહમારો બંધનો.

આમ એક જ જગ્યાએ અનેક અર્થમાં
યુગબળ વપરાય છે. છતાં એ સત્ય છે કે
ઇતિહાસમાં પણ યુગો છે. પ્રત્યેક યત્ન
ઇતિહાસ અંગ્રહ ચોક્કસ સ્વરૂપમાં પરિ-
વર્તન પામ્યો છે. આવાં પરિવર્તનો જન-
તંત્રવાદી બન્યાં છે. એક દેશના સફળ
આંદોલનેએ અલમન આદેશ અરે

હત્તાહ પાઠવ્યો છે. અને આવી ઘટનાઓ યુગપ્રવર્તક તરીકે ઓળખાય છે. ફ્રેન્ચ-ક્રાંતિએ પ્રજાસત્તાકનો યુગ પ્રવર્તાવ્યો. રશીયનક્રાંતિએ સરમુખત્યારીનો યુગ સર કર્યો છે તે તે કાળમાં આ યુગભાવનાને પ્રચારવાને લાખ્ખો લેખકોએ ક્ષત્રમ પકડી છે. તેને સંરક્ષવા માટે 'કરોડો' સુવાતોએ સમશેર પકડી છે. સેંકડોએ પોતાના ઉત્તર આત્મચરિત્રન વડે યુગજ્ઞને ઉડતો રાખ્યો છે.

[૨]

ત્યાં જે યુગયજ્ઞ એ શું વસ્તુ છે ? આપણે કંઈ વસ્તુને યુગયજ્ઞ તરીકે ઓળખીએ છીએ ? શા માટે આપણે આંદોલનોના પ્રચારમાં 'યુગયજ્ઞ'ને સાથ શોધીએ છીએ ?

કારણ કે યુગયજ્ઞની ભાવનાઓ સામે કોઈ બંધ બાંધી રાક્યું નથી. તેની સામે કામ કરનારાઓ આપમેળે ઉપડી ગયા છે. સમયના પ્રચલન સામે યનારાઓ કાળની કિતાબમાંથી અદરૂપ થઈ ગયા છે. એટલે જ આપણે પ્રત્યેક પ્રગતિશીલ પ્રવૃત્તિની પછવાડે યુગયજ્ઞનો સાથ શોધીએ છીએ તેથી જ પ્રત્યેક સુદર દિસતી પ્રવૃત્તિ પછવાડે યુગભાવના સમાયેલી કહેવાય છે. એટલું જ નહિ પણ આપણે ઉપાડેલા આંદોલનો યુગયજ્ઞને અનુરૂપ છે તેમ સમજાવવાનો સખત યત્ન કરીએ છીએ.

પણ પ્રત્યેક આંદોલનોની પછવાડે યુગયજ્ઞ જરા જોઈતું પણ હોય છે એમ માનવ તે એક પણ કારણ નથી. અમક જ આંદોલનો અનિ ટુંક સમયમાં સર્વવ્યાપી થઈ શકે છે. અને અવાં જ આંદોલનો આગળ વધી વિકાસ સાધે છે. પણ યુગયજ્ઞની સદાય વગર ઉમા થયેલાં આંદોલનો

માત્ર નામશેષ બન્યાં છે એ તો પ્રત્યેકના અનુભવની વાત છે. અત્યારે મજુર ચળવળો અને ખેડૂતના સંગઠનો વિજ્ઞાનક વેગથી જળવાન બનતાં જાય છે; કારણ કે યુગયજ્ઞ તેમની પડખે છે. પણ શુદ્ધિવાદીઓનું મંડળ (Rationalist Association) કે યુનેનીક સોસાયટી જેવી સંસ્થાઓમાં સો જોડલા સભ્યો પણ લાગ્યે જ હશે. આ બતાવી આપે છે કે યુગયજ્ઞ તેમની પડખે નથી. વિનિતાનું મંડળ તો દર વર્ગે ફીણ થયા જ કરે છે; આ બતાવી આપે છે કે યુગયજ્ઞ તેમની સામે છે.

પણ યુગયજ્ઞની અસર માપવાનાં આ માપ સામે અનેકો શંકા બતાવશે. જર્મનીના ફ્રીસ્ટેટના જામતા જોર તરફ આંગળી ચીંધી અનેકો કહેશે કે ફ્રીસ્ટેટમાં એ લોકસત્તાક તંત્રનું વિરોધી હોવા છતાં શા માટે તેઓનું સંખ્યાબળ વધી રહ્યું છે ? આ સીધા સવાલના જવાબમાં જણાવી શકાય કે લોકસત્તાક તંત્રનો યુગ હવે આપમે છે. આથી જ સરમુખત્યારીનો પૂજ્યતા આંદોલનોનું સંખ્યાબળ વધતું જાય છે. તેથી જ રીતે સામ્યવાદીઓનાં સંગઠનો પણ હવે મોટાં બનતાં જાય છે. એટલે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આવા પક્ષોની વધતી સંખ્યા નવાં યુગની સંસ્થાપના સમી છે.

[૩]

યુગયજ્ઞ એ સારી રીતે લોકભાવનાનું બળ છે. આને હિંદના લાખ્ખો ખેડૂતો કામદારો અને મધ્યમવર્ગના માનવીએ આઝાદીની ઝંખના કરે છે. તેને માટે તેઓ અતિમ આત્મબોલ આપવઃ પણ તૈયાર છે. આથી જ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આઝાદીના આંદોલનોની પીઠે યુગભાવનાનું બળ છે.

પણ યુગો ઉત્પન્ન થાય છે ઐતિહાસિક પરિસ્થિતિ પર અને આ ઐતિહાસિક સંબંધો બદલાય છે ઉત્પાદનની પદ્ધતિ પર. જ્યારે હજી અને બળદથી ખેતી થતી તેમજ રેંડીના અને શાળથી કાપડ ઉત્પન્ન થતું ત્યારે રાજનંત્ર નવાબઝાદાઓ અને પેશ્વાઓનું હતું. ઇંગ્લેંડમાં પણ રાજ્યતંત્ર ઉભરાવેલા હાથમાં હતું. ક્રીસમાં પણ તેમજ હતું. પણ ત્યારપછી ઉત્પાદનની પદ્ધતિ પલટાતાં, અને યંત્રોનો ઉદ્ભવ થતાં ઉભરાવણાકી રાજ્યતંત્રનો યુગ આથમી ગયો. અને નવા યુગનાં મંડાણ થયાં. દરખાતાની સ્થાપના થતાં ઇંગ્લેંડમાં યુગ પલટાયો. જમીનદારોનાં લુપ્ત સાથે લદવાને મારે તેઓએ પ્રયત્ન પ્રયત્ન કર્યા. આખરે મુડીવાદી વર્ગનું પ્રભુત્વ સ્થપાયું. આ યુગને આપણે મુડીવાદી યુગ કહીએ છીએ. પણ આજે ઉત્પાદનની પદ્ધતિ પાછી ફેરવાઈ છે. વીજળીની શોધે નવાં યંત્રો ઉત્પન્ન કર્યાં છે. સેંકડો માણસો બેઠાર બનતા જાય છે. આથી સમાજરચના નવી બ્યવસ્થા માગી લે છે. અને નવા યુગનાં મંડાણ થાય છે. ઉત્પાદનની પદ્ધતિમાં પરિવર્તન નવીન સમાજરચનાને સમર્થ છે. હવે તદ્દમે નેશો કે સમાજવાદના સિદ્ધાંતોની સ્થાપના મારે લોકસમુદાય વચ્ચે વેગથી તત્પર કેમ બનતો જાય છે. કારણ કે આ યુગઆદેશ છે. સમાજવાદ પછવાડે યુગબળ છે.

પ્રત્યેક યુગના પણ પ્રકાર હોય છે. દરેક ક્ષેત્રમાં લિન્નલિન્ન યુગો મનાય છે એમ કેટલાક માને છે. પણ આપણે જોઈ ગયા કે યુગની ભૂમિકા ઉત્પાદનની પદ્ધતિ ઉપર અવલંબે છે. આથી જ એક વખત આ ઉત્પાદન પદ્ધતિમાં પલટો થાય કે પછી જીવનના

પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પલટો થાય છે. કળામાં પણ યુગપલટો પ્રવેશે છે, સાહિત્યમાં પણ યુગપલટો દેખા દે છે. શિશ્પમાં પણ નવો યુગ દેખાય છે. જીવનના અન્ય વિભાગોમાં આવેલા આ પરિવર્તનો નવી કળા, નવું સાહિત્ય, નવું શિશ્પ એ નામથી ઓળખાય છે. એ નવી કળા બહુ જ અલ્પ સમયમાં પ્રજાપ્રિય થઈ મરે છે કારણ કે તેની પછવાડે યુગબળ હોય છે. અને આમ જીવનના બધા અંગો ઉપર નવો યુગ પોતાનું સ્વરૂપ બેસાડે છે.

અત્યારના સમયમાં મુડીવાદે કળા, સાહિત્ય અને શિશ્પ ઉપર પોતાની લાક્ષણિક અસર કરી છે. દાસના સાહિત્યમાં ગાંધોની રમત કરતાં ઉપયોગી તત્વ વ્યાપક બનતું જાય છે. તેવી જ રીતે કળા અને શિશ્પમાં પણ આ જ શક્તિ માલમ પડે છે. પણ જ્યારે મુડીવાદના યુગને આઘમવાને હવે ક્ષણો ગણાય રહી છે ત્યારે જીવનના આ અંગોમાં પણ કળા અને પામતી ભાસે છે. છેલ્લા દશકામાં એક પણ મુડીવાદી લેખકે, કળાકારે કે શિશ્પીએ કાયમી બને તેવું કશું જ નથી કરી બતાવ્યું. ત્યારે આ જ યુગમાં વિશ્વવી કવિઓએ રચેલાં ક્રાંતિગીત સેંકડો જણના કંઠમાં રમે છે, આમ થવાનું કારણ એ છે કે મુડીવાદ એ આયમતો યુગ છે. સમાજવાદ એ ચડતો યુગ છે.

યુગબળનું આ પૃથક્કરણ છે. ઉત્પાદનની પદ્ધતિ ઉપર યુગ રચાય છે. યુગ ઉપર યુગબળ ઉભું થાય છે. યુગબળના આખરી વિજયમાં નવા યુગનાં મંડાણ થાય છે.

આખરે દિંદના પ્રદેશ
માટે નવું બંધારણ ધડવા
નિમીત્તે શરૂ થયેલા નાટ-
કનો ત્રીજો અંક ખતમ
થયો છે. લંડનના શિતળ
વાતાવરણમાં ભરાયેલી ત્રીજી
વર્તુલ પરિપદ પર પડેલો
પડી ચુક્યો છે. દિંદના

નવી પરિસ્થિતિ-

સાંખત સંલોગાતું
એક અવલોકન

પ્રજના પ્રતિનિધિઓ તરીકે સર-
કારે આમંત્રણ સળંગનો પણ સ્વદેશમાં
આવી ચુક્યા છે. આથી જ આ ત્રીજા
તમાશાએ ઉભી કરેલી પરિસ્થિતિ, ભાવી
બંધારણમાં તેનું સ્થાન, તેમજ હવે પછી
રાજકીય પક્ષોએ કયું પક્ષણ લેવું જોઈએ
એવા પ્રશ્નો આપણી સમક્ષ ઉભા થયા
છે. આવા પ્રશ્નોની હજુવટ આ ક્ષણે
અતિ જરૂરી છે.

દિંદોઓના વિદ્યાળ સમુદાયે આત્મનિ-
ર્ણયના અધિકાર ઉપર મહત્ત્વની વર્તુલ
પરિપદનાં પરિણામો સ્વીકારવાની સીધી
ના પાડી છે. દિંદની મહાસભાએ પણ
બંધારણ ધડવામાં સીધા સાથ નથી
આપ્યો. તેમજ ગયે વર્ષે મદ્રાસમાં મળેલી
અખિલ દિંદ ટ્રૂક યુનિયન કોંગ્રેસે પણ
વર્તુલ પરિપદ સામે નાપસંદગીનો
સ્પષ્ટ દરાવ કર્યો છે. એટલે દિંદની
વસ્તીનો વિદ્યાળ ભાગ તે આ પરિપદમાં
પસાર થયેલા બંધારણને સ્વીકારવા કે
અનુસરવા તત્પર નથી. છતાં આ વિદ્યાળ
વંદુભતી વર્તુલ પરિપદને સ્તંભાવી શકી
નથી. મહાસભાનાં ઉચ્ચ આંદોલને છતાં,
અને દિંદના કામદાર સમુદાયનો મહત્ત્વ
બદલકાર છતાં પણ વર્તુલ પરિપદ મળી
છે અને નવા બંધારણની રૂપરેખાએ
લગભગ ધડાધ મૂક છે. એટલે જ આ
વર્તુલ પરિપદને આપણે ન સ્વીકારીએ

છતાં પણ
નવા બંધારણ
સંબંધી હવે
કયી વલણ
લેવી તે બાળ-
ત કિપર વિ-
ચાર કરવો
જરૂરી છે.

[૨]

દિંદનાં
નવાં
બંધારણને
અંગે ઉભા

થયેલા પ્રશ્નો પર સરકારે નીમેલા
દિંદોઓ અને બ્રિટિશ-પ્રતિનિધિઓ એક
મુદ્દા ઉપર એકવાક્યના સાધી શક્યા નથી
તે તો સર્વ જાણે છે. ત્રણ ત્રણ વર્તુલ પરિ-
પદ છતાં પણ નાણાખાતું, લશ્કર, બર્મા,
સુપ્રીમ કોર્ટ અને સલામતીઓના સવાલ
ઉપર દિંદ અને ઇંગ્લાંડના વાટાઘાટ
દરનારાઓ જરાયે એકમત નથી. સલામ-
તીઓનો સવાલ હલુ જોડાં ખાઈ
રહ્યો છે. મતાધિકારના સવાલ પર લોધી-
યન રિપોર્ટવી અનેકને અસંતોષ થયો છે.

લેખક:-

પી. જી.

—નવા મીઠાં.

‘ખતમ થવા સાથે નવા અનિવાર્ય છે. આ કે બંધારણ સ્થપાઈ તરફ કયા પ્રકારની લેખક આ ! લેખમાં કહે છે કે આપણે સરકારની નીતિનો એક જોઈએ. સાથે જ અને ખેડુતો અને દાર સંગઠન સર્જવું તેમજ ડેવી-ડસન કમિટીના રિપોર્ટથી પણ કોઈ રાખને કે બિ. હિન્ના પ્રતિનિધિને સંતોષ થયો નથી. આથી જ ત્રીજી વર્તુલ પરીપદ પુરી થયા છતાં પણ સર્વને માન્ય થઈ શકે તેવું બંધારણ ઘડવામાં આ પદ્ધતિ સાવ નિષ્ફળ નિવડી છે. અત્યારે જે મુદ્દાઓ ઉપર બંધારણ ઘડવામાં આવનાર છે તે મુદ્દાઓ માત્ર બિટીશ સરકારે સ્વીકારેલા મુદ્દાઓ છે. અર્થાત્ ઇંગ્લાંડને જ મનમથતું બંધારણ પાંચ વર્ષ પછી અમલમાં આવશે એવી આશા સાથે હિંદી પ્રતિનિધિઓ અત્યારે પાછા ફર્યા છે.

અત્યારના મુદ્દાઓ અને સાયમન રિપોર્ટ વચ્ચે સરખામણી કરીએ તો જણાશે કે

વાયેલી સર્વ મુચનાઓ નવા બંધારણમાં સલામતીઓ તરીકે સ્વીકારવામાં આવી છે. વસ્તુતઃ સાયમન રિપોર્ટ અસહકારના આંદોલનોની ધાક નીચે લખાયેલા હોઈ, તેમાં જવાબદારીનું તત્વ કંઈ વિશેષ પ્રમાણમાં આપવામાં આવ્યું છે ત્યારે નવા બંધારણમાં જવાબદારીના સલામતે છેક અભરાઈ ઉપર અડાવવામાં આવ્યો છે.

[૩]

ત્યારે અત્યારના સંજોગોમાં નવા બંધારણ માટે એક જ અનુમાન ઉપર આવવું શક્ય છે કે ત્રીજી વર્તુલ પરિપદની કાર્યપદ્ધતિ પ્રમાણે જ આવતું બંધારણ અમલમાં આવવાનું. હવે આ બંધારણમાં મુધારાવધારા કરવા અશક્ય છે. હિંદને પસંદ પડે કે ન પડે છતાં સીમલાની નોકરશાહીએ આ બંધારણને આપણા ગળે બાંધવાનો મક્કમ નિર્ણય કર્યો છે એટલે જ હવે ઉભી થયેલી નવી પરિસ્થિતીમાં નવો માર્ગ કાઢવાની જરૂર છે.

જ્યાં મુધી નવા બંધારણને લાગે વળગે છે ત્યાં મુધી તો એમ ચોકકસ છે કે આ વર્ષના અંતભાગમાં પ્રાંતિક સ્વતંત્રતા વાળો ખરડો પસાર થઈ જશે. ત્યારપછી લગભગ એ વર્ષ પછી મધ્યસ્થ સમવાયી તંત્ર દાખલ થશે. એટલે ૧૯૩૫ માં આ બંધારણ અમલમાં આવશે એવી આશા રાખવાને માટે અત્યારે કીક કારણ છે.

સાદ.

વિજ્ઞાનની નોકરશાહી અને તેમના હિંદી આડતીયાઓએ હિંદમાં મધ્યસ્થ જ્ઞાપકાર તંત્ર સ્થાપવાનાં ઓથાં નીચે પાનાની રિયતિ જૂઠા મજબુત નાવી છે. નવાં બંધારણમાં પ્રત્યેક રાષ્ટ્રહિતની આખતો પરદેશીઓએ પોતાની પાસે રાખી છે. સરકાર, નાણાખાતું, અને પરદેશની-તિનાં મુખ્ય સામાન્યવાદીઓએ પોતાની માડમાં લીધાં છે. તેમજ સલામતીએ ની સાંકળથી બંધાયેલું આ નવું તંત્ર હિંદની રાષ્ટ્રીય આકાંક્ષાઓ અને કોઈ પણ રાજકીય પક્ષના આરોગ્યને સંતોષી નહિ જ શકે એવી આગાહી કરવાને સારું સ્થાન છે. એટલું જ નહીં પણ અન્યારે જે સ્વરૂપમાં મધ્યસ્થ તંત્ર રજુ કરવામાં આવ્યું છે તે સ્વરૂપને મધ્યસ્થ-યુક્ત તંત્ર કહી શકાય કે કેમ તે જ એક મહાપ્રશ્ન છે.

પણ આ કાંઈ તો હિંદને માટે નવું બંધારણ રચાયું છે તે તરફ આપણી નીનિ ધ્યાનની કરવાની જરૂર છે. આપતા દસ વર્ષ મુખી આ બંધારણનો આકેટલો બરકાત તેમ નથી એટલે જ હવે આ પરિસ્થિતિમાં આ બંધારણના પ્રશ્નને દરેક ટ્રિબિયુનલેથી ઇંગ્લીને જનતાને તકર પ્રાપ્ત આપવાની જરૂર છે.

[૪]

નવાં બંધારણ સામે હિંદનો સત્વ-દીન લીજરલ પક્ષ કંઈ વજણ કેશે એ તો અત્યારથી સારી રીતે કહી શકાય તેમ છે. સરકારી જગ્યાઓ માટે પણ હાકિમોના છુટ પાત્રીસ કરનારા આ કાંધિયાઓ તો જરૂર જ એમ કહેવાના છે નવાં બંધારણને એક તક તો જરૂર જ આપવી જોઈએ. આ સમુદાય, આ જગદેશ અને આ રામદેવામીઓ સ્વકારનો શાંખનાદ કરતાં જરી ય યાકશે નહિ. આત્મમતો દતિદાસ આ સત્વ આપમેલે સાખીત કરે છે. ભૂતકાળમાં પણ નવા મુધારા સાથે સરકાર કરવાની વસ્તુ તેમજે જ ઉપાદી હતી. આજે પણ સમગ્ર હિંદની પ્રગ્દની બિહારની હાકલ જતાં તેઓ વતુર પરિય

માં ગયા હતા. તેમજ જ્યારે હિંદમાં ઉમ્મ તમનનીતિ ચાલતી હતી ત્યારે લડનના હેટલોમાં પરસ્પર સન્માનની મીજલક્ષે ઉઠાવનારા આ વિનીતોને સહકાર કરવા સિવાય અન્ય કંઈ મુજે તેમજ નથી.

પણ દલીલ ખાતર આપણે તેમની સલાહને અનુસરીએ તો શું લાભ કે ગરલાભ થાય તેનો કંઈક અંદાજ દેવાડીએ પ્રથમ તો બંધારણ અમલમાં આવે પણ આ બંધારણમાં હિંદીઓ આપમેલે પોતાની નીનિ નક્ષી કરી શકે તેવું જરા પણ નથી. એટલે હિંદનું હિત જગપાઈ શકે તેમ નથી. હિંદના ઉદ્યોગોને ઉતેજન આપી, સકાય એવો અવકાશ નથી. હિંદના ખેડૂતોને રાહત મળે એવો યોગ નથી કામદારના સંબંધમાં પણ તેમજ છે. એટલે સરકાર તંત્રને નવા બંધારણમાં સહકાર આપવાથી દેશનું ભલું તો શું પણ એક પણ વર્ગનું ભલું દરી શકાય તેમ નથી. માત્ર આપણાં સમુદાય, જગદેશ પ્રધાન અને અને મહોદેશ પગાર મેળવે એ સિવાય ખાસ લાભ એકે નથી. એટલે જ સલામતીઓની જંજીરથી જકડાયેલી ધારાસભામાં સંકાર સાથે સહકાર કરવાનો માર્ગ આપણે માટે તો સાવ અર્થશુન્ય છે.

ત્યારે હકો સવાલ કરશે કે શું તમે ધારાસભાના બહિષ્કારનો માર્ગ મુચવો છો? આ સવાલનો સંપટ જવાબ આપવાની જરૂર છે. કોઈ પણ સરકારી તંત્ર સામે નકારાત્મક બહિષ્કાર પોકારવાથી કંઈ જ અસર થતી નથી. રાજકારણને એ સનાતન સિદ્ધાંત છે. એરલે ધારાસભાનો બહિષ્કાર પુકારવાથી કંઈ જ અર્થ સરશે નહિ એ અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ.

એટલે જ ધારાસભાના બહિષ્કારને બરેત્રે ધારાસભામાં જવાની યોગ્યતા સલાહ જનતાને મળવી જોઈએ. પણ ધારાસભામાં ચુંટાયા પછી આ સમુદાયે સરકારી જુદીઓ ખુફરી પાડવામાં, સરકારની રાજરમતો સામે બંધારણીય સામનો કરવામાં, તેમજ ધારાસભાની વ્યાસપીક પરથી જનતાની મોંઘસી જલેર કરવામાં એકલક્ષ આપવું જોઈએ.

તકમો જણાવશે કે આ સ્વરાજ્ય પક્ષનો પ્રોગ્રામ પાછો રજુ થાય છે. પણ તેમાં અને આ પ્રોગ્રામમાં એક ફરક છે. આ ફરક તે એ છે કે સ્વરાજ્ય પક્ષે ધારાસભામાં ગયા પછી જનતાનું સંગઠન મૂકી દીધું. તેમજ જ્યાં જ્યાં શક્ય અન્યુ જ્યાં ત્યાં સરકારી ઓફિસો [જેવા કે વડીધારાસભાનું પ્રમુખપદ] તેમણે લીધા પણ ખરા. જનતાનું સંગઠન અને એકસરખી, સુસંગત અને સતત વિરોધ દરવાની નીતિ આપણે અપનાવવી જોઈએ. જ્યાં સુધી હિંદની આઝાદીની સંપૂર્ણ માંગણી સ્વીકારવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી હિંદીઓએ આ જ નીતિ અપવાર કરવી જોઈએ.

જ્યાં સુધી મહાસભાને લાગુ પડે છે ત્યાં સુધી તો એમ ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય કે આ સંસ્થામાં ધારાસભાના પ્રવેશ ઉપર જરૂર મતભેદ ઉભો થશે. મહાત્મા ગાંધીની મનોદશાવાળા નેતાઓ નકારાત્મક અહિંસાર પુકારીને સરકારનો માર્ગ પાછો સરળ કરી આપશે એવો અત્યારે ગંભીર લય ઉભો થયો છે. એટલે જ આ લય સામે તેમજ ધારાસભામાં ગયા પછી પણ પ્રમુખપદના પ્રસંગોમાં નહિ પણ માટે અત્યારથી જ દીકરીકે ચર્ચા ચલાવવાની જરૂર છે. સંભવ છે કે નવા અધારણ સાથે જ મહાત્મા ગાંધીજીને પણ મૂકત કરવામાં આવે. તેમ થાય તો પણ તેઓ સ્વરાજ્ય પક્ષની નીતિને પાછી અમલમાં મૂકે તેવા સંભવ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.

[૫]

આમ એક જાણુ જ્યારે ભાવી અધારણ માટે સરકારતંત્ર મક્કમ પગલાં લઈ રહ્યું છે ત્યારે હિંદીઓની દુર્દશા પણ વિજ્ઞાત વેગથી વધી રહી છે. હિંદી એકરોની સંખ્યા કુદકે અને ભુસકે વધી રહી છે. હેલ્લા અંદાજ પ્રમાણે લગભગ

આઠ કરોડની સંખ્યા એકર જાતી છે. તેમ જ હિંદની મીલો પણ જાપાનીસ હરીફાઈ સામે ટકવા સાથે અસમર્થ નીવડી છે. પાઉંડનો ભાવ વૃદ્ધતાં હિંદમાં વિદેશી વસ્તુઓ લગભગ ત્રીસ ટકા સરતી સાંપડે છે. એટલે જ હિંદના ઉદ્યોગો ઉપર જામ્બર આર્થિક ફટકો પડ્યો છે. ખેડુતોની દશા પણ એટલી તો બેકાસ જાતી ગઈ છે કે તેઓ જમીન વાવવાને સાફ ના મુશ્કેલી છે. અત્યારે અને ખર્ચાના ખેડુતોએ તો ખુદો બળવો જ જગાડ્યો છે અને સરકારના લશ્કરી બળની મદદ વગર આ બળવાઓ કચરાઈ શકત કે કેમ તે એક શંકા છે. હિંદના લગભગ અર્ધ જ પ્રાંતમાં આવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. પ્રત્યેક પ્રાંત પ્રત્યેક ક્ષણ એટલો તો નિર્ધન બનતો જાય છે કે આવતા વર્ષનું જમીન મહેસુલ સરકારને મળશે કે કેમ તે જ એક મોટો પ્રશ્ન ઉભો થઈ ગયો છે.

આ આર્થિક આપદ રાજકીય ઉંમરમાં ફેરવાઈ જાય તો તેને અટકાવવા માટે સરકારતંત્રે ઓડીનનસના કાયદાઓ બનાવ્યા છે. પણ ત્યારે સવાલ એ ઉત્પન્ન થાય છે કે નવા સુધારાઓ શી રીતે હિંદી જનતાની આર્થિક ભૂખ ભાંગી શકવાના હતા ?

આ પરિસ્થિતિ જાણ્યત અને તુરંત તરફ હિંદને લઈ જઈ રહી છે. કઈ ક્ષણે આ આખીય સમાજરચના કડકા થઈને તૂટી પડશે તે તો કહેવાય નહિ પણ હિંદની સહનશક્તિનો અંત તો હવે મર્યાદામાં દીસે છે. પ્રકાશ પણ એલવાંતા પહેલાં ચમકારો મારી લે છે તો પછી હિંદ જેવું વિશાળ રાષ્ટ્ર કંઈ જ નહિ કરે ?

આ આવતા તુરંત સામે નવું અધારણ શી રીતે ટકી શકવાનું હતું ?

જયોજ બર્નાર્ડ શા

લેખક :
ની શા ચ ર.

જ ગ ત ની
રંગભૂમી
મર પાતપાતાના
ગડોની વિશેષતા
અને મહત્તાને લીધે માનવતાનું ધ્યાન
આવરી રહેલ વ્યક્તિઓમાંની એક-જયોજ
બર્નાર્ડ શા-મુ'બાઈને આંગણે થોડાક દિવસો
માટે મહેમાન બનેલ
હતી. એ વખતે એ
મને વિશે કંઈ વખી
આપવાનાં 'નવ-
યુગ'ના તંત્રીનાં
આમંત્રણનો સ્વી
કાર કરતાં મને
જરા ઘોલ યાય છે.
એક વખત એવો
હતો કે જ્યારે
કંઈવરની મહત્તા
ન સમજી શકવાને
લીધે માણસ જેમ
તેની સામે માથું
નમાવી રહે છે તેમ
બર્નાર્ડ શાની બાબ
તમાં મને થતું. તે
પછી તેને સમજી

તેનાં વખાણથી ઉભરાતા રહી તેના નીચા
રોનો પ્રચાર કરવામાં મને અજિમાન
લાગતું. આજે હવે બર્નાર્ડ શા જેવો પ્રજા
સાથી પુરૂષ પણ જેની પાસે વામનજી
જેવો લાગે એવા પીરાટકાય દુશ્મનીકો
અને વીચારકોની સાથે જુધીનો

પરીચય સાધ્યા પછી
જેનાં શુભચિન્તન કર-
વામાં આપું મુ'બાઈ
જ્યારે ગરકાવ થઈ

ગયું દશે તેને વીધે નાને મોટે મોટી વાત
કરતાં જરા આંચકો આવે એ સ્વાભાવીક
છે. પણ બર્નાર્ડ શાનાં પુસ્તકોનો અને
એમને વિશે બીજા-
ઓએ દર્શાવેલા
વીચારોનાં મેં હીક
હીક અભ્યાસ કર્યો
છે અને તેથી આજે
જ્યારે બધાંએ
જુધીજીવી અને
સાહિત્યપ્રિય માણસો
છ. બી. એસ.
વિશે જ વીચાર કરી
રહ્યાં છે અને એમને
વિશે કંઈક વધારે
જાણી લેવાને આતુર
બન્યાં છે ત્યારે ખિટ-
તના એ 'ગ્રાંડ ઓલ્ડ-
મેન' વીશે મારાં
મગજમાં જે સંસ્કાર
ભર્યાં છે તે વાંચકો

આગળ રજુ કરવાની તક જતી કરવાનું
મને બ્યાજની નથી લાગ્યું.

એ 'શી વંધનિ' આજે ઉભેલા એ
મહામાનવનું જીવન તાના
અમલકારોની પરંપરાથી ભર્યું છે; જાણે
હૃદયોમાં મોતીની સેર. ૧૮૪૬ માં એમનો

૩૫૩ીનમાં જન્મ થયો. ત્યારથી તે છેક
 ૧૮૭૬ માં એમણે લખ કયું
 અને પોતાનાં- સાહિત્યજીવનની
 નાટકોના અંબલોકનકાર તરીકે
 શરૂઆત કરી ત્યાં મુધીમાં શોને સંસાર
 ના કડવા ધુ'ટડા ખુબજ ગળવા પડેલાં.
 એ વખત દરમ્યાન એની માએજ એતું
 પોપણ કરેલું. જન્મ અને સંયોગના
 અકસ્માતને લીધે જીવનના એકે એક
 મોટાં ક્ષેત્રના માલીક થઈ એકેલા વહેંતીઆ
 અને ત્રણ દોકડાની કિંમતના માણસોની
 કોણીઓ શોને ખુબજ વાગેલી. પણ તે
 નીરાશ થાય તેમ નહોતું. નીચાંજેણુ જેવો
 શબ્દ શોના શબ્દકોશમાં નહોતો. પારદર્શી
 બુધ્ધી અને તપસ્વી-Auster-મકકમતા
 અને આશાવાદ એ એ જગતની વીચીર
 વીણુનીનાં જીવનના પ્રધાનચુરો છે. એ
 એની મદદથી એણે મુડીવાદી વર્ગની
 હરોલ તોડી તેમાં પોતાનું સ્થાન મેળવી
 લીધું. પણ આગલાં જીવન દરમ્યાન મુડી-
 વાદી સમાજરચનાની જે વસમી વાસ્ત-
 વીકતા એણે જોઈ હતી તે તેનાં બહુ-
 આહી મગજમાંથી દુર થાય એમ નહોતું.
 તેમાંથી ઉપજેલી કડવાશ એનાં વીરાગ
 સાહિત્યનાં એકેએક શ્રવાસમાં માણમ
 પડે છે. પણ ઉજ્જગીઆત વર્ગનું
 સુખમય જીવન એને પણ-અજાણત પોતા
 નેજ પ્રભાવે-મળા ગયું હતું એટલે તેની
 કડવાશે આગળ જતાં દુસ્મનીનું સ્વરૂપ
 ધારણ કરવાને બદલે અંજુગમતી સજ્જા
 આપનાર મીત્રનું સ્વરૂપ ધારણ કયું.
 દુનીઆનાં દંભ, જુહાણાં, અભીમાન વગે
 રે પર એણે કટ્ટર પ્રકારે કરવા માંડ્યા
 અને વીરોધી દીકાનાં તીડનાં ટાળાં એના
 પર ઉતર્યાં એને એણે પોતાની જગત
 ત બુધ્ધીમતાના ધુ'વાડાથી વીખેરીજ
 નાખ્યાં. આજે હવે એના દીકાકારો

પોતાની નાનમ પામી ગયા છે. એની
 મોટાઈને સ્વીકારી લેવાની દેશન
 પડી ગઈ છે, અને તેથીજ તેના બુધ્ધીના
 આજખા બોળ ભગતના "આખખા"ની
 માફક આદર અને બુધ્ધીની મીજબાનીનો
 વીધય થઈ પડ્યા છે. તે વ્યવહારમાં ઉ
 તારવા યોગ્ય છે કે કેમ એ વાતનો કોઈ
 વીચારેય નથી કરતું.

છેલ્લાં પચાસ વર્ષ દરમ્યાન શોની
 સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિ અસ્ખલીત સરી-
 તાની માફક એકધારી સમે વહેણે વ
 હ્યા કરી છે. અને એ પેઢીના
 કાળ દરમ્યાન પોતાની વાંચક જ
 નતાને મંત્રમુગ્ધ બનાવી રાખે
 એવી એની અર્થપુણ્ય અને વીરાગ
 સાહિત્ય કૃતીઓની નામાવડી પર નજર
 નાખી જતાં પણ ઠીક ઠીક વખત લાગે
 તો એ બધીએ સમજપુર્વક વાંચી જવાતું
 તો કોઈકથીજ બની શકે. છતાં છેલ્લા
 સાત આઠ વર્ષથી શોનાં જે જે પુસ્તકો
 મળે તે વાંચી જવાની તક ન હુમાવવાને
 પરિણામે મને એનાં નીચેનાં પુસ્તકો
 ખાસ પસંદ પ્રડ્યાં છે. એના ત્રણ
 "અનપ્લેઝન્ટ પ્લેઇઝ"માંથી "મીસસ
 વેરેન્સ ગ્રેફિશન મને ગમે છે.
 ચુરોપનાં વતમાન જીવનની વ્યભીચાર
 લીલા પરથી પડેલા ઉઠાવી લેવાનો
 શોએ એમાં પ્રયત્ન કર્યો છે. એના ચાર
 "પ્લેઝન્ટ પ્લેઇઝ"માંથી "કેન્ડીડા"
 અને "આમ્સ' એન્ડ મેન" એ બેજ
 મને પ્લેઝન્ટ-સરસ-લાગ્યાં છે. જગતનાં
 વિનાશનાં યત્રો-લશ્કરો-ની હલકી બાબુ
 અને તેની પંછવાડે રહેલા હેતુઓની ઉદ
 તાની શોએ એમાં આંખી કરાવી છે.
 "સીઝર એન્ડ ક્લીઓ પેત્રા" પણ
 "નીતિ"ના ઉપાસકોએ વાંચવા જેવું છે.
 "મેન એન્ડ સુપર મેન"મ પપ પુન્ય

ની ભાવનાઓ અને હવનનું રહસ્ય-તત્ત્વ જ્ઞાન સમન્વયવાનો એણે પ્રયત્ન કર્યો છે. શોના વાંચનારાઓમાં આ નાટક કદાચ વધારેમાં વધારે ઓછું સમગ્રજેલું અને પ્રશ્નસાને પાત્ર બનેલું હશે. “કોલ-ટર્સ ડાયલેમા”માં દાકતરોની પેટ ભરવા નીજ પ્રવૃત્તિ અને તેમના અંખતરના શોખ અને વૈજ્ઞાનીક વહેમોને એણે ખુદશાં પાડ્યાં છે. “ગેડીંગ મેરીડ”માં અત્યારની લગ્ન સંસ્થાઓની નાશાયકી ખુદશી પાડી લગ્ન હવનના મહિલીક સિદ્ધાંતોની એણે ચર્ચા છેડી છે. એન્ડરો કક્લીસ એન્ડ ધી લાયન”માં એણે કંઈ રહની ધર્મભાવનાને રજુ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. “પીએસીઅન” એ કદાચ એકજ એવું નાટક છે કે જેમાં શોએ પ્રચારક મટી માત્ર કલાકાર બનવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આમ કુલ પરીચય તો, “લેન ખુદસ અધર આઇલેન્ડ,” “હાટ પ્રેક હાકે સ,” “હન્ડ ઓફ પેરસાલેમ,” “આન્ના મનસ્-અગવાળાર, ‘સેન્ટ લેન” એપસ કાટ”, વગેરેનો આખો જવાની લાલચ રોષી શકાય એન નથી; પણ રથળસંકે અને હીચે એવી ‘ઇન્ટેલીજન્ટ લુમ્પન્સ ગાઈડ ટુ શોસ્વાલીઝમ” વીળેજ થોડુંક કહીને આ વીચેયત સંકેતું.

એ પુસ્તકમાં શોએ મુડીવાદી સમાજરચનાની અસમાનતાઓ પોતાની લાક્ષણિક રીત પ્રમાણે ખુદશી પાડી છે અને મુડીવાદની એ માનવજાતી ગાંડાઇમાંથી ઉગરી જતું હોય તો સમાજવાદી તંત્ર-કે જેમાં સહુની ચક્તી પ્રમાણે દરેક કામ કરે અને પોતાની જરૂરીયાત પ્રમાણે મેળવી લે-રચાપવાની જરૂરીયાત પુરવાર કરી છે. શોએ એ પુસ્તકદ્વારા એ રીતે માન્યકુલની બદ બારી એવા બજવી છે. પણ

આખું જે પુસ્તક તેણે એવી માન્યતા પર રચ્યું છે કે મુડીવાદની મુખાંધિઓ બે માણસને સમગ્રજ જાય તો માણસ માત્ર આપમેળેજ તે તોડી પાડી તેની જગ્યાએ સમાજવાદ આણવા તત્પર થશે. એને એ ખ્યાલ નથી રહ્યો કે એ કામ કરવાને તો જેને મુડીવાદની અસમાનતાઓ સાથે હોય તેજ તદ્દયાર થાય. અને આજે તો જગતભરમાં માણસો જે વર્ગોમાંજ વહેંચાયા ગયાં છે. મીલકતદાર અને રોજ ના ગુલામો એ વર્ગોનાં હિત પરરપર વીરોધી બની ગયાં છે, અને તેથી પોતા ના માનવહક્કો મેળવવા માટે રોજના ગુલામો તૈયાર થાય ત્યારે મુડીવાદી સમાજ રચનાથી જેને ઘોડાનાં છે એવો મીલકતદાર વર્ગ તેમનાં એ આક્રમણ સામે હવ જાતાં મુખી વીરોધ કરેજ. જે તકરાર છે તે ઉત્પન્ન થએલાં દરબ્યની વહેંચણી પુરતીજ નથી, પણ ઉત્પાદનનાં સાધનોજ આજે સામુદાયીક પ્રયત્ન માગી લે છે અને તેથી ઉત્પન્ન થએલાં દ્રવ્ય પર ખાનગી અથવા બ્યક્તિ ગત નહી પણ જાહેર અથવા સામુદાયીક માલિકીજ હોવી બેઘએ. આ વાત આજ તો સહુને દીવા જેવી સાફ દેખાય એમ છે. જેમને નહિ દેખાતી હોય તેમને જરૂરી દેખાતા ગાંડશે એવો નખતે નહક ચાલ્યો આવે છે. એવે વખતે બર્નાડ્ શો જેવો પારદર્શી વીચારક જગતની યુક્તિમ જનતાને આશનો સંદેશો, ઉત્પાદનનાં વચનો અને પોતાની યુક્તિમી જાંછો તોડી નાખવા માટે મર્દાનગી ભર્યો પડકાર આપવાને બદલે પોતાના મીલક તદાર વર્ગને વધારેમાં વધારે ડાલ્યા બનવાનો-ચામખા જેવી ભાષામાં-ઉપદેશ આપી નેજ સંતોષ પકડે એ કુમજ ચાલે. ઇતિહાસના એકનીન થએલા અનુભવની

મશાલ હાથમાં લઈ માનવતાના લાગી પંથ પર પ્રકાશ ફેંકનારા કવીઓ, લેખકો અને શીશુફોએ આજે તો આમ વર્ગના ઉગતા સુખ તરફ આંગળી ચીંધી ધરે. એ નહિ કરે તે લેખક ગમે તેવી ભાષાની જાદુગરી કરનારા હશે તો પણ ભાષી વીજલ વનાં પુરમાં તણાઈ જશે. કવીઓ, લેખકો અને શીશુફોએ તો ઇતિહાસનાં પુરના કાંઠા બાંધવાના છે. આવતાં પુરને બાળવા જે વચમાં ઉભો રહેશે તે અવશ્ય તંજાણ જશે. પછી તે બનાઈ શો હોય કે મહાત્મા ગાંધી હોય. અપાર, પ્રતીભાશાળી શો આ વાત સમજી ગયો હાગે છે. રશિ આત્મી પોતાની મુલાકાતમાંથી પાછા ફર્યા પછી એણે ફુનીઆને સંભળાવી દીધેલું કે કાંતો સંપુર્ણ માકસીસ્ટ-લેનીનીસ્ટ બ તો અને કાં આભાસી સમાજવાદનાં અટક્યાનાં છોડો. છતાં પ્રખ્યાત લાલ નહી તો એ માલીક આજે સફેદ મદી થયે પાંદા ઘડા પર નવા કાંઠા ચઢાવવાની હિંમત કરી શકતો નથી. વર્ગહીનતાં બંધને સદુથી બળ બળવાન છે એવું સામ્યવાદી સિદ્ધાંતકાગે તું કરેલું શો જેવા તટસ્થ સુદિની પરના કાષ્ટાએ પહોંચેલા પુરૂષની બાબતમાં પણ કાચું પડતું હાગે છે.

કે જાહેર કે સામાન્ય વ્યક્તિતાનાં અંગત અથવા ખાનગી જીવનમાં ડોઝીઉં કરવાની મને ટેવ નથી. આ કારણથીજ અત્યારે લેખાતી ઘણી ખરી જીવનકથાઓ મને વાંચવી મ મતી નથી. એ કારણસરજ શોનાં ખાનગી જીવન વિશે મને કંઈ માહિતી નથી. પણ આયું અપ્રતીમ સાહિત્ય સર્જનાર માણસનાં જીવનનાં ત્રીયામક તત્વો શાં છે તે જાણવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે અને તેને પરિણામે શો વિશે

આટલું જાણવું સદુ કોઈને માટે રસ અને બોધદાયક છે એમ હું માનું છું. આટલી ઉંમરે પણ શો એક સારી રીતે તંદુરસ્ત આત્મા છે. કહેવત રૂપે થઈ પડેલી સાહિત્યની બેન તમકુ અને ભાષામાં મોહીની ભરનાર. મદીરાનો શોએ સ્વપ્નને પણ સંગ નથી કર્યો. ધંધાદારી કસરત બાળેની સદાએ મસ્કરી કરનાર શો, પોતે કસરતનો શોખીન છે. પગે ચાલીને માછ લોના માછલો હજી આજેય એ ફરે છે. લાકડાં ફાડવાની કસરત, પણ ક્યારેક ક્યારેક કરે છે. પણ તે તંદુરસ્તી જાળવવા પુરતુંજ. મોટાં મસદસ પર એને ભારી નિરસ્કાર છે. કીકેટ કુટખોજ જેવી રમતગમતો પર એને ભારી તીરસ્કાર છે. ખોરાકમાં તે ચીતાહારી છે. અને બાળો દીવસ કામમાં શુભવાઈ ગયેલા રહેવાનાં એને ભારી શોખ છે. એનું અંગત જીવન પ્રગતિનાં પંથ પર વિના મુસ્કેલીએ આગળ વધવાને તત્પર થયેલાં માણસો માટે એક આદર્શ રૂપ છે.

પરંતુ શોની બાબતમાં કૌંસી વધારે ધ્યાન ખેંચનારી વસ્તુ તો એનું વ્યક્તિત્વ છે. એનું વ્યક્તિત્વ બહુ અનોખું છે. પરસ્પર પીરોપીર paradoxical-વચનો ઉચ્ચારવામાં શો પાવરો મનાય છે, પણ એનાં વ્યક્તિત્વમાં એ વીરોધોનો સુંદર સમન્વય જ દષ્ટિગોચર થાય છે. પૃથ્વીના માંધાતા એને પણ મોઢે ચઢાવતાં શરમ આવે એવાં અભીમાનભર્યાં વીધાનો શોએ પોતાને માટે સ્નાય કર્યા છે. છતાં એને બરાબર ઓગળનાર દરેક માણસ જાણે છે કે શોના જેવો નિરભીમાની માણસ ખીજે કોઈ ભાગ્યેજ હોઈ શકે. ઉપર ઉપરથી જ્યારે રહેતી એની સખ્તાઈ ભરી તટસ્થતા, નીહુરતા અને નિરસ્કાર

‘પુણ્ય’ મસ્કરાપણાંની પછવાડે ભારોભાર સૌન્દર્ય, ઉત્કૃષ્ટતા અને માનવકુલનાં ઉન્નતાં લાવીરી આશામયતા લઈને છે. મી. એ. જી. ગાડીનરે કહ્યું છે તેમ શો પોતાનાં સાહિત્યમાં લોકોનો રસ સહજ રાખવા માટે સીને માની. પશ્ચીમી દરવા માટે જેમ વિચિત્ર વેશવાળાં માણસો નીકળે છે, તેમ પશ્ચિમ વેશજ ધારણ કરે છે. શોને પુનઃનિર્માણ અનેક છે, તેની મીઠાચારી શોધવામાં દુનીઆનો કોઈ પણ માણસ અભીમાન લે છે, તેના અંગત પરીચય માં અનેક માણસો આવે છે. તે સહુને તે “જીવે રૂપે અનન્ત ભાસે” છે, છતાં સાચી વાત એ છે કે શોએ પોતાને અસ્પૃશ્ય બનાવી મુક્યો છે. ભક્તમનસાધનાં અપાર પાર્શ્વથી ભરેલાં માનવસરોવરની વચ્ચે તે કમળની માફક ઉભો છે: એકસો અને અદુરો, સરેક મુંદર અને ઉપાસના પાત્ર છતાં અસ્પૃશ્ય અને અસ્પૃશ્ય. શો એક તપસ્વી માણસ છે.

રોડલાના દુકુખ માટે અંદરે અંદર લડી મરતાં કુતરાંની માફક રવાયતી અગબામણી બાહ્યએ બેઠતા માનવસમુદાય તરફ એ પોતાનાં કદાપણને દુર્ગરે બેસીને ઢંચા કરે છે. માનવ જીવનની એકેએક પ્રવૃત્તિની કાળી મોળી ખાલુ એ અરાખર પારખે છે. માનવ પ્રવૃત્તિઓના હેતુ પરનો શુરખો એરો પોતાની જીવિની મદુષ લાકડીથી હંચકી નાખ્યો છે અને પોતાનાં એ દર્શન-જ્ઞાન-જો લાલ અં પોતાની એકેએક સાહિત્ય કૃતિમાં લે છે. એનાં લખાણોની પછવાડે જે પીરોધી અર્થવાળાં વચનોના નેહકાં હેઠેકાં નજરે ચડે છે તેનું એ કારણ છે. શો સામાજિક નિર્માણવાદ-Social Determinism-માં નથી

માનતો એટલે એની વ્યવસાયભીષા જેવી જીવિને આ જગત માંડાઓની ધર્મશાળા જેવું હસવા અને તજવાશોગ્ય લાગે છે. પણ એ Creative Evolution-સ્વભાવસીદ્ધ ઉત્ક્રાન્તિવાદમાં માનતો હોવાને કીધે આ બધી મુખાંધપરંપરા એક દિવસ એની મેલે ટેકણે પડી જશે એવો ઉજળો છતાં અજુજ આશવાદ એ મેવે છે.

શો મહાન છે, તપસ્વી છે. એની જીવિ નીચલા મધ્યમ વર્ગના આદમીની જીવિની વીશદતાની પરાક્રષ્ટાએ પહોંચી છે. પણ એથી વીશેષ કંઈજ નહીં. ઐતિહાસીક ભૌતિકવાદનાં જળથી ઘોવાઈને જેમની કબ્જિ નિર્મળ બની છે, જેમની જીવિ આખરી સત્ય-સોએ સો દક્ષ સત્ય-સમજ જઈ “સત્યાગ્રહી-મહાત્મા” બનવાની મુખાંધ ભરી શોએ ચડ્યા વિના સામાજિક ઘટનાઓનાં પ્રતિબીંબ તેમનાં ઐતિહાસીક સ્વરૂપમાં ગ્રીસી શકે છે (એથી વધારે ઘણ શકેજ નહિ કારણકે સ્વતંત્ર જીવિ Pure Reason જેવી કોઈ વસ્તુ Catagorey હસ્તીધરાવતીજ નથી) તેઓ જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શોને બ્રિટિશ ઉજળાઆત વર્ગનો વિદુષક-harlequin of the British bourgeoisie-ગણે છે. તેમનાં એ વીધાનમાં એક વાસ્તવીક સત્યને વર્ગવેરની કાસી માનો ઓળો પડે છે એમ હું માનું છું. પણ શો ને પોતાનાં અત્યાર સુધીનાં લખાણોને તેનાં વર્ગીય સ્વરૂપમાં નીકળવાની ચોકકસ મુચના લાવીમાં નહિ આપે તો સરવાળે તેના ઉપદેશોનું પરિણામ તો એજ આવવાનું એ વિગે મને જરાએ શક નથી.

છતાં એ માણસે માનવતાની મહાસેવા જનવી છે. માણસની દરેક દરેક પ્રવૃત્તિમાં માનવ નર-માદાની

જાતીય વાસનાઓના ઓળા પારખનાર
ફ્રેડ-Freu-ની શીસ્સુશીને રંગભૂમીનાં
એક એક નાટકમાં રજુ કરનાર જગતની,
અને ખાસ કરીને બ્રિટનની રંગભૂમીને
એ ઘેલછામાંથી ઉગારી લેઇ જીવનના
અનેક પ્રશ્નોને નાટકનાં પાત્રો
મારફતે છેડનાર શેઝ રંગભૂમીનાં
ઉદારમાં મોટા ફાળો આપ્યો છે. લખા-
ણમાં જે જીવ હોય તેો નિર્મલ-Unit-
tered-કલા સદાય વીજ્યવંતી અને છે
અને લોકોનાં જીવનને સ્પર્શ કરી શકે
છે એ એણે સાધીન કરી આપ્યું છે.
કલાનાં અને જીવનનાં-અચળ નીયમો

રૂઢીઓ, પ્રથાઓ, માન્યતાઓ, વહેંચે-
વગેરેબંધનો પર એણે સજીવતાની કાતરથી
કાપ મુક્યો છે. શેઝની કિંમત મુતીબંજર-
iconoclast તરીકે અજોડ છે અને
રહેસે. નવાં મુદ્દા આંકવાનો પ્રયાસ એણે
આજેજ કર્યો છે; અને માર્ગદર્શક-રચના
ત્મક-creative કલાકાર તરીકે શેઝની
દૃષ્ટીબળ શીસ્સુશી, એનો આભાસી સમાજ
વાદ તદ્દન નીરૂપણી છે. એની એ દિશાની
પ્રવૃત્તિનો કાન્તીનાં જળોની ભરતીના આ
કાળમાં દુરૂપયોગ ન થાય એટલુંજ શેઝની
કૃતિ અને સેવા અને માનવતાના કદા-
બની દ્રષ્ટીએ દરજ્જાએ.

: તંત્રી :

ચુનીલાલ પુરપોત્તભદ્રાસ શાહ.

: : : વાર્ષિક લલાજમ રૂપિયા બે : : :

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું
માસિક.

જેણે એ વર્ષ દરમ્યાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે.
એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ કૃષ્ણ-
ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડ-
વાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને
પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકુપ, મારી
નોંધણી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં
દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવુંજ હોય છે.

ગમે તે માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

‘યુવક’ ઓફીસ કરજણ મો. મીયાગામ કરજણ.

B. B. & C. I. Tr.

વિસમીસદ્દીમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની નવી જગ્યાની પદ્ધતિ.

આજનું મંચુકો.

જાપાનીઓએ લશ્કરી તરવાર હથુ પહુ ચ્યાન નથી કરી. છેલ્લાં સોળ વર્ષમાં તેણે ત્રણ વાર નિર્જાળ ચીન ઉપર હુમલો કર્યો છે. સાઉથ મંચુરીયાન રેલ્વે ઉપર ચર્ચેલા કાલપનિક યોગ્યતા ત્યાગારના ઓથા નીચે સમગ્ર મંચુરીયા જાપાન સ્થાપા કરી ગયું છે. તેથી જ રીતે જાપાની બલિષ્ઠકારને ભાંગી નાંખવ માટે શાંધાઇમાં કાળો કેર વર્તાવ્યો હતો. આજે શાનદાઇકયાન નામના નગરને જાપાનીઓએ જાપીનદારનું કયું છે.

આમ પ્રગતસંધના વિરોધ છતાં, અને સુક્રાંતીય પ્રગતની દૈનિક વિરોધી પાદીઓ છતાં જાપાન ચીન ઉપર સત્તા જમાવવાની એકધારી નીતિ આજુ રાખી રહેલ છે. ધીમે ધીમે તે આગળ વધે છે. માઇલ પછી માઇલ સુધી તેની સત્તાની મર્યાદાઓ

‘ચીન નિર્જાળ રાષ્ટ્ર છે એમ અને ક્યાર કહેવાય છે. પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. તેઓની પાસે લાખો લશ્કર છે. સુદર લશ્કરી વિમાનો છે. અને પ્રત્યેક પ્રાંતિય સરકાર પાસે પોતાનું લશ્કર છે.

ફ્રાંસ અને જર્મની જેવડા વિશાળ પ્રાંત મંચુરીયા ઉપર લશ્કરી સ્વામિત્વ સ્થાપીને જાપાને ત્યાં મંચુકોનું નામધારી પ્રજાસત્તાક સ્થાપ્યું છે. ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ તેને સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની નવી પદ્ધતિ તરીકે વર્ણવે છે. ૧૯૨૧-૨૨ ના ફેબ્રુઆરી પ્રાંતમાં આજુ નામધારી પ્રજાસત્તાક સ્થાપવાનો ફ્રાંસનો ચત્ત સાવ નિષ્ફળ નિવડ્યો હતો. પણ જાપાને તો મંચુકોને આવતા પાંચ વર્ષ સુધી તો કાયમી મનાવાનો નિર્ણય કર્યો હોય એમ જ તેની સાંપ્રતનીતિ ઉપરથી લીસે છે. લેખક નીચેના લેખમાં સાંપ્રત પરિસ્થિતિની ચર્ચા કરે છે. —ત્રી.

વિસ્તરે છે. મંચુરીયા ઉપર, સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી આજે પેટ્રોલ અને રીન-સ્ટીનના શહેરો સર કરવાને માટે જાપાની લશ્કરવાદીઓ આગળ વધે છે. એક શબ્દમાં કહીએ તો સમગ્ર ચીનને સર કરવાની બેરન ટનાકાએ દોરેલી યોજના પ્રમાણે જાપાનીઓ આગળ વધી રહ્યા છે.

[૨]

આ સર્વ લશ્કરોની સંખ્યા સો ઉપરાંત થવા જાય છે. પણ આ નાનકિંગની સુદીવાદી સરકારને જાપાન સાથે ખુદશા સંઘ્રામમાં ઉતરવાની જરૂરે તમજા નથી. હમણું જ દક્ષિણમાં લાલ લશ્કરો સામે નાનકિંગની સરકારે

એકાદા ખર્ચે લશ્કરો પાઠવ્યાં. હતાં પણ
જનપાની લશ્કરો સામે એક દુકડી પણ
ગોઠાવવાને નાનકડો ગની સરખરે ના પાડી
હતી. સાંઘાઈના ઐતિહાસિક અનાવોમાં
પણ કેટનના શુરવીર લશ્કરે ત્રણ દિવસ
મુઘી સતત સામનો કર્યા છતાં પણ નાન-
કડો ગની એક પણ લશ્કર ઉપર યુદ્ધ ન હતું.
આખરે અસહાય કેટનના લશ્કરને પરાજય
પામીને પાછા ફરવું પડ્યું હતું. આ જ દશા
મંચુરીયાના ચીનાઈ લશ્કરની થઈ છે.
આ પ્રમાણે મધ્ય ચીનમાં પણ નાનકડો ગની
સરકારે કંઈ જ ક્યું નથી. આમ નાન-
કડો ગની લશ્કરવાદીઓ જાણી જોઈને
જનપાની લશ્કરનો સામનો કરતા નથી.

આમ થવાનાં જો કારણો હોઈ શકે.
એક તો ચીનના મુડીવાદી માંઘાતાઓ
જનપાનની સરકાર સામે જો જંગ મચાવે
તો તેઓ વિજય પામે કે કેમ તે એક
સંશય છે. ચીનની નદીઓમાં પર-
દેશીઓનાં લડાયક વહાણો વર્ગોથી પડવ
નાંખીને જોઈ છે. સાંઘાઈમાં બિટિશ,
ફ્રેન્ચ, ઇટાલીઅન, અને જાપાનના લશ્કરો

ખુદશી રીતે લશ્કરી ડીલ કરી રહ્યાં
છે. અને આ જંગ જામે તો સંભવ છે
કે ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, અને અમેરિકા પણ
જાપાનને જ મદદ કરે. આથી જ ખુદસા
સંગ્રામ કરતાં ચીનના મુડીવાદીઓને ખીંક
લાગે છે.

ખીલું ચીનના મુડીવાદી લશ્કરવાદીઓ
આપસઆપસમાં લડે છે. આ સતત
આંતરવિગ્રહનો લાભ જાપાન ઠીક ઠીક
લે છે. એક પ્રાંતિક સરકાર ખીજા પ્રાંતના
સેનાપતિના લશ્કરોનું બળ કેમ તુડી
પડે તે જોવા આતુર હોય છે. એટલે જ
તેઓ એક ધધળે જાપાનનો સામનો કરી
શકે તેમ નથી.

આથી ચીન નિર્જાળ છે એમ માન-
વાને બદલે એમ જ મળવું જોઈએ કે
ચીનના મુડીવાદી લશ્કરવાદીઓ એક
ધધળે જાપાન સામે ઝડપવા ઇચ્છના-
નથી. એટલું જ નહિ પણ નાનકડો ગમાં
આવી એકતા આજુબાની તાકાત નથી.

[૩]

લીટન રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ ધ્યેપુરાચાર
માસ તો વીતી ગયા છે. છતાં
પ્રજનસંઘે લીટન રિપોર્ટ ઉપર કંઈ જ
પગલાં નથી લ્યાં. નજીકના ભવિષ્યમાં
પ્રજનસંઘ આવાં પગલાં ભરે એવો સંભવ
બહુ અદ્ય છે. કારણ કે જીનીવામાં પ્રજન-
સંઘની કાયદાકીમાં ઇંગ્લેંડ અને ફ્રાંસનો
મુખ્ય હાથ છે અને ફ્રાંસ અને ઇંગ્લેંડે
જાપાનની નીતિને ખુદશી રીતે ટેકો આપ્યો
છે. દોઢ વર્ષમાં ઇંગ્લેંડ અને ફ્રાંસે અઠ-
ગક શસ્ત્રો જાપાનને વેચ્યાં છે. ફ્રાંસે

તો એક લાંબી લોન પણ આપી છે
ઇંગ્લેંડ સાથે મંચુરીયાની આખતમાં પણ
મુખત કરારો છે. એટલે જ પ્રજનસંઘે
આવી નિર્માણ નીતિ લીધી છે.

એટલું જ નહિ પણ પ્રજનસંઘે તો
વ્યવસ્થિત રીતે ચીનના પ્રજનને અભરાઈ
ઉપર ચઢાવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો છે.
પ્રથમ મંચુરીયામાં જાપાની લશ્કરે આક્ર-
મણ ક્યું ત્યારે પણ ચીન અને જાપાને
આપસઆપસમાં સમજવું જોઈએ એવી
નીતિ અખ.યાર કરવામાં આવી હતી.

ત્યારે જાપાની આક્રમણ બહુ ઉચ્ચ
અન્યુ' ત્યારે લીટન કમીશન નીમીને તેણે
ત્રતોષ માન્યો. અને આ કમીશનનો
રિપોર્ટ બહાર પડી ગયો ત્યારે હવે આ
રિપોર્ટને કી રીતે વિસરી જવો એ જ
કાર્યક્રમમાં પ્રત્યક્ષ અત્યારે તો સુચાલ
ગયું છે.

પ્રત્યક્ષ આમેય સામ્રાજ્યવાદીઓની
સંસ્થા છે. આવી સંસ્થા જાપાન સામે
પગલાં ભરે એમ માનવું અશક્ય છે.
સેકોને છેતરવા માટે જ આવી સંસ્થાની
સ્થાપના કરવામાં આવી છે. એટલે જ
ચીન-જાપાન ઝગડામાં પ્રત્યક્ષ સહાય
આપે એ અશક્ય છે. એટલું જ નહિ
પણ મંચુરીયાના આદં કરોડ શરીરોની
સ્વતંત્રતાનો નાશ કરવામાં પ્રત્યક્ષ
સીધી જવાબદાર છે એમ જાહેર કર-
વામાં જરાયે અસત્ય નથી.

જાપાનનું દષ્ટિબિંદુ આ પ્રશ્નમાં અતિ
અટપટું છે. દેશભરમાં જાપાની સામ્રા-
જ્યવાદીઓ સામે વિરોધનો જૂવાળ જામતો
ગયો છે. જાપાની તીજેરી પણ તળીયું
ફેળી રહી છે. આર્થિક આપદકળમાં
જાપાની જનતા પણ ખૂબ પીડાઈ રહી છે.
છતાં જાપાનીઓ આંખો મીંચીને લશ્કરી
આક્રમણ આગળ વધારી રહ્યા છે.

આમ યવાનાં બે કારણ છે. પ્રથમ તો
જાપાની સામ્રાજ્યવાદીઓ સેકોનુસ્સાને
મંચુરીયા અને ચીન તરફ વાળી નાંખીને
પોતે સુરક્ષીત રહેવા માગે છે. તેમજ
મંચુરીયા જેટલા વિશાળ પ્રાંત કળજે

ક્યાં પછી થોડા વર્ષોમાં પણ મંચુરીયા-
માંથી કીક કીક આવક જાપાન તરફ
જશે એવી આશા રહે છે. તેમ જ ત્યારે
મંચુરીયા અને ચીન સાથે લગભગ અર્ધ-
સત્તાવાર સંગ્રામ ચાલી રહ્યો હોય ત્યારે
જાપાનમાં આંતરિક વિપ્લવ થાય એવી
આશાઓ સાવ એટલી છે.

તેમજ જાપાન જાણે છે કે મંચુરીયા
અને જેહોલનો પ્રાંત પચાવી પાડવું આ
ક્ષણે સાવ સહેલું છે. તેને તેમ કરતાં
કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી. ઉત્તરમાં
રશિયા જાપાની સામ્રાજ્યવાદને અવરોધી
શકે તેમ નથી. યુરોપી રાજ્યોને તો પરવા
જ પડી નથી. એટલે જાપાને આ તકનો
લાભ લઈને સફળ થા ક્યો છે. અને
સંભવ છે કે તેઓ તેમાં જરૂર સફળ થશે.

જાપાને આમ એકલા મંચુરીયાના પ્રશ્ન
પર જ નહિ પણ પ્રત્યેક વસ્તુમાં આક્ર-
મણનીતિ અપનાવી છે. યંધાણમાં
જાપાની બહિષ્કારને તોડી નંખાયવા માટે
તેમણે લશ્કરનો ઉપયોગ કર્યો હતો. આ
તેમજ સાઘ્યીરીયાની સરહદ ઉપર પણ
જાપાની લશ્કરોએ જ હુમલો કર્યો હતો.
આમ ચારે બાજુ આજે જાપાન લશ્કરી
સાટકો નેરશોરથી વીંચી રહ્યું છે. અને
આ ક્ષણે આ ભયંકર નીતિ ક્યાં જઈને
અટકશે તે કહેવું અશક્ય છે. મંચુરીયા,
પછી મેંગોલીયાનો પારો આવશે. જેહોલ
તો તેઓ જરૂર લઈ શકશે. ત્યારે સપાટ
એ થાય છે કે જાપાની સામ્રાજ્યવાદ
આટલી કુદંતી પણ સંતાપશે કે કેમ?

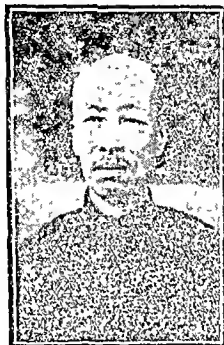
[૪]

સમયના પ્રવાહ સાથે સામ્રાજ્યવાદી-
ઓએ સુકકે છતવાની નવી નીતિ અખ-
ત્યાર કરી છે. પહેલાંનાં સમયમાં તેઓ

લશ્કરી બળ ઉપર વિશાળ મુકો કળજે
કરીને તરત જ સામ્રાજ્ય સાથે બેઠી
દેતા. પણ આજે આ નીતિએ

સ્વરૂપ બદલ્યું છે. જાપાનીઓએ મંચુ-
રીયા છત્યું છે. પરિણામે તેઓએ ત્યાં
મંચુકોનું શાસન
સ્થાપ્યું છે. મંચુકો
એ લોકસત્તાક ગણા-
ય છે. પણ સત્તા
જાપાનીઓ જ ચલાવે
છે. સામ્રાજ્ય વસા-
વવાની આ નવી
નીતિ છે.

મંચુકોનું સરકાર-
તંત્ર આમ સ્પષ્ટ
રીતે જાપાનીઓનું
સરકારતંત્ર છે, મંચુ-
કો એ મંચુરીયાના
માથા શહેનશાહને

નામધારી મંચુકોના
રાજ્યતંત્રના વડા પ્રધાન.

લાંચખાઉં યુવાન છે. તેણે જાપાન જે
કહે તેમ કરવાનું કષ્ટક ક્યું છે.
આથી જ જાપાને તેને
પાછો સત્તા ઉપર
ખેસાડ્યો છે.

હવે જાપાન આ
નામધારી રાજાને નામે
પેટ્રોંગ અને જોડા-
લનો પ્રાંત પણ પચા-
વવા માગે છે અને
ચીનાઓની શંકા
સાચી હોય તો જેહોદ્ધ
પ્રાંત પર અધિકાર
ચેળવવાને માટે તેમણે
ક્યારનાંય પગલાં
લીધાં છે.

આટલું યાદ રાખો !

દેશની પ્રત્યેક વ્યક્તિને કામ
ચેળવવાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.
જેકારી એ માનવરચિત સમાજવ્યવ-
સ્થામાંનું સીધું પરિણામ છે.
એટલેજ સમાજવ્યવસ્થા પલટાવી
નાંખીને સર્વને કામ મળી શકે
તેવી સમાજરચના સર્જવી જોઈએ.
ત્યાં સુધી જેકારને સરકાર તરફથી
રાહત અપાવી જ જોઈએ.

દેશની પ્રત્યેક પુખ્ત ઉમરની
વ્યક્તિને મતાધિકાર હોવો જોઈએ.

વૃત્તન, વાણી, અને વિચાર-
સ્વાતંત્ર્ય એ પ્રત્યેક વ્યક્તિના પ્રાય-

મિક હક્કો છે. જે બંધારણમાં
આ હક્કો ન હોય તે બંધારણ
અમેને નાકબુલ છે.

રાજકીય રીતે હિંદનું બંધારણ
હિંદીઓએ જ ઘડ્યું જોઈએ. આ
બંધારણ ઘડ્ય નો એક માત્ર આધ-
કાર વ્યક્તિત્વન મતાધિકારના હક્ક
ઉપર ચુંટાયેલી પ્રજાપરિષદ (Peo-
ple's Convention) જ કરી શકે.

આર્થિક દિશામાં સર્વને સરખી
તક આપે તેવું સામજિક બંધા-
રણ રચાવું જોઈએ.

સામાજિક દિશામાં મધ્યકાલીન
રિવાજોના નાશ કરીને, અર્વાચીન
નીતિની ઢગ ઉપર સામાજ-
બંધારણ સુકવું જોઈએ.

અને આ અસહ્ય ભારને હળવા કરવાને માટે મી'ઓ પ્રજાએ વ્યવસ્થિત પગલાં નથી ભર્યાં? અમારી સ્મૃતિ પ્રમાણે તો કચરાતી આમચર્ચાની આ દુઃખદ કહાણી અનેકવાર અદ્વરનરેશની આંખ આગળ લાવવામાં આવી હતી. છતાં પણ સત્તા અને લશ્કરી બળ ઉપર મુસ્લીમ બનીને બેઠેલા અદ્વરનરેશને મી'ઓ પ્રજાની વ્યાજબી માંગણીઓ ઉપર વિચાર કરવાનો સમય પણ ન સાંપડ્યો. આથી જ આખરે જ્યારે અસહાય અનેકી મી'ઓ પ્રજાએ તોફાન અને ધિંગાણાનો માર્ગ લીધો ત્યારે તેઓ કોમીવાદી છે એમ કહીને તેમને કચરાવામાં સહાય માંગવી એ માનવતાની છેતરપીંડી નથી?

આ નક્કર સત્યો છે. અદ્વરનરેશ આઠવા માસથી ઉંઘતો નહતા. કેટલાય માસથી આ ચળવળ શરૂ થઈ હતી. શાકનઅહીં જેવા કટ્ટર કોમીવાદીએ પણ અદ્વરનરેશની આંખ ઉઘાડવા માટે ચતન કર્યો હતો. છતાં પણ અદ્વરનરેશે નાદત માટે કશું જ કયું નહિ. આ યરનું કંઈ જગત વિચરી ગયું નથી.

અસહ્ય આ સત્ય છે કે અદ્વરની મુસ્લીમ ખેડુતોની માંગણીઓને બ્રિટિશ હિંદની મુસ્લીમ પ્રજાએ ઠીક ઠીક સાથ આપ્યો છે. પણ બ્રિટિશ હિંદના કોમીવાદીઓને અદ્વરની મુસ્લીમ પ્રજાના અકરબ સંતાપો કોમી લાગણીને ઉજાગવામાં સફળ થયા તેનું કારણ એ છે કે બ્રિટિશહિંદની હિંદુ પ્રજાએ મુસ્લીમ ખેડુતોના આર્થિક સ્થાપને કોમી બનવા દીધો છે. દેશી રાજ્ય પ્રજા પરિષદ જ્યારે કોઈ સ્ટેટમાં હિંદુ પ્રજા ઉપર કંઈક ત્રાસ ચુગરે ત્યારે જ મીટીંગો ભાડવાની દોડધામ કરે છે. પણ અદ્વર-

રાજ્યના મુસ્લીમો માટે આ સંસ્થાએ અત્યાર સુધીમાં શું કયું છે?

આ પરિસ્થિતિમાં બ્રિટિશ હિંદના મુસ્લીમ પ્રત્યાધાતીઓ અને કોમીવાદીઓને એક મુંદર તક મળી. આ તકને તેઓએ બરાબર ઉપયોગ કર્યો. જેમ કાશ્મીરના કિસ્સામાં બન્યું તેવી જ રીતે અદ્વરના આંદોલનનું નેતૃત્વ આપમેળે તેમના હાથમાં જઈ પડ્યું.

[૩]

પણ ત્યારે શું થઈ શકે? અસહ્ય અદ્વરના આંદોલનો તો લશ્કરી બળોથી તૂટી દુકા થઈ પડશે. અસહ્ય, મી'ઓ પ્રજાએ જાણ્યું નેહનું હતું કે આ યુગમાં પ્રાથમિક સાધનો વડે બળવો કરવો એ આત્મવિનાશને આમંત્રવા બરાબર છે. અદ્વર સ્ટેટનો સશસ્ત્રી સામનો એ મુખ્યતાની પગાકાટા સમો છે. જ્યાં સુધી બ્રિટિશ સરકારનું બળ અદ્વરરાજ્યની પછવાડે ઉભું હોય ત્યાં સુધી જગતમાં એવી કોઈ સત્તા નથી કે જે અદ્વરના રાજાને સત્તાના સ્થાન ઉપરથી ઉબેડી શકે. દેશી રાજ્યોની પ્રજાએ આ સિદ્ધાંતોને સારી રીતે જાણવા નેહએ. તેમજ તેના ઉપર પુરતો વિચાર કરી રમખાણ અને ધિંગાણાના માર્ગને અજાણ કરવો નેહએ.

ઉપરાંત અદ્વરરાજ્યના મુસ્લીમ ખેડુતોએ જાણ્યું નેહએ કે રમખાણ કે ધિંગાણા મચાવવાથી આ દાણે જરાયે અથા સરે તેમ નથી. તેને માટે તો વ્યવસ્થિત સંગઠન અને કાયદાની શીમામાં રહીને શક્ય હોય તેટલો સામનો કરવાની જરૂર છે. કાશ્મીરના કંઈ પરિણામે

દ્રુ તો સ્મૃતિપટમાંથી ખુસાયાં પણ નથી ત્યાર પહેલાં અધ્વરના રાજ્યની નિર્ધન જનતા આવી ગંભીર ભૂત ફરીથી કરે એ ખરે જ અર્થ કહેવાનું છે.

કારણ કે ખર્માં, કાશ્મીર, અને અધ્વર-રાજ્યના ખેડુતોનાં આંદોલનોની નિષ્ફળતામાંથી આખા દિગ્ પર નિરાશાવાદનું મોજું ફરી વળશે. સમસ્ત દેશના ખેડુતોની તમન્ના તુટી જશે. આપણો આર્થિક આઝાદી મારેનો સંશ્રામ દશ વર્ષ પાછો દર્શો.

[૪]

આથી જ પ્રત્યેક દેશી રાજ્યોની પ્રજાએ કોમીવાદીઓથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. જેમ અધ્વરની ખાખતમાં મુસ્લીમ કોમીવાદીઓએ તેમના રમખાણને અવળે માર્ગે ફેરીને પોતાની સ્વાયત્તી નીતિ જ સંતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેમ કોમીમુસ્લીમ સ્ટેટમાં દિગ્ કોમીવાદીઓ નહિ કરે તેની કશી ખાતર આપણી પાસે નથી. આજે તો આર્થિક મંદીની જોરદાર ઝાપટ નીચે દરેક રાજ્યમાં આર્થિક અસંતોષ ધ્રુ ધવાઈ રહ્યો છે. આ અસંતોષનાં કાકડામાં તાલુખે પડે તેટલી જ વાર છે. દિગ્દત્ત અને કોમીવાદીઓ તક શોધી રહ્યા છે. તેમના સ્વાર્થ ખાતર તેઓ નિર્ધન પ્રજાને આત્મનાશક માર્ગે આગળ લઈ જાય છે અને પરિણામે ભયંકર ખાનાખરાબી પડી માત્ર આ કોમીવાદીઓને તેનો લાભ મળે છે.

કાશ્મીરનો કિસ્સો આ મારે સરસ ઉદાહરણ છે. અત્યારે ત્યાં જમીન મહેસુલ ઓછી થવાને બદલે ઉલટાં ત્યાં પ્રજા ચાર ગોરા દેવો વિશાળ પમારના ધોરણ પર ઘુસી ગયા છે. તેવું જ અધ્વરમાં અને તો કોમીવાદીઓને સંતોષ થશે. પણ

આથી કંઈ ખેડુતોની આર્થિક રિથિતિ સુધરતી નથી. તેઓ તો નક્કર રાહત ઇચ્છે છે. આ રાહત કંઈ દિગ્ દીપ્ત નવે બદલે યુરોપીયન દીવાન આણવાથી મળતી નથી.

[૫]

આમ અધ્વરનાં રમખાણો એ ખેડુતોની આર્થિક ખુવારીનાં સીધાં પરિણામ છે. આ આર્થિક ખુવારી જેટલી મુસ્લીમ ખેડુતોને પીડી રહી છે તેટલી જ દિગ્ ખેડુતોને પણ સતાવી રહી છે. મદારાનના બંને કોમના ખેડુતો સરખા પીડાય છે. એટલે આ સવાલ એક કોમી નહિ પણ વર્ગીય છે. અને તેને એ પ્રમાણે જ સમજવો જોઈએ. અત્યારે જે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે તે કટલો અસત્ય અને ઉપગમી કહાડેલો છે તે આ ઉપરથી સારી રીતે સાબીત થાય છે.

વિદેશી નોકરશાહીને અધ્વરનાં રમખાણોમાં એક સુંદર તક સાંપડી છે. કારણ કે ખેડુતોનો આર્થિક અસંતોષ આમ કોમી તકરારની વ્યથા અથળામણના માર્ગે વળી જાય તો તેઓ ખૂબ ખુશી થાય. ઉપરાંત રાજ્યતંત્ર પણ ગોરા અમલદારોને સહેલાઈથી સુપ્રત કરી શકાય.

[૬]

આમ અત્યારે અધ્વરમાં થાંતિ રચાઈ પવી હોય તો અધ્વર રાજ્યે પ્રજાને પ્રાથમિક હકો બક્ષવા જોઈએ. પણ લાખની આવકમાંથી લગભગ વીસ લાખ રૂપિયા મહારાજ પોતાના વ્યક્તિગત ખર્ચમાં જ વાપરે છે. તે તરત જ બંધ થવું

જોઈએ. જમીન મહેસુલ ખેડુતોના હિતમાં જ વાપરવી જોઈએ. આ સિદ્ધાંત અદ્વર નરેશો જેમ અને તેમ જરૂરીથી શિખવાની જરૂર છે.

ઉપરાંત અદ્વર નરેશો જાણવું જોઈએ કે વ્યવસ્થિત આંદાજનો સામે આંખમાં ચામળા કરવાથી કોઈ સરકારતંત્ર નહીં ટકી શકે. ખેડુત પ્રજાની માંગણીઓ સંતોષાવી જ જોઈએ. બ્રિટિશ હિંદમાં વસ્તી થીંઓ જાતિ પર જ્યારે કરવું પ્રમાણ ઓછું હોય અને અદ્વર રાજ્યમાં ખૂબ આકર્ષ હોય ત્યારે આપમેળે અસંતોષ જન્મે છે. આથી પહેલી તકે જમીન મહેસુલનું પ્રમાણ બ્રિટિશ હિંદના પ્રમાણસર હોવું જોઈએ.

નેમજ બ્રિટિશ સરકારે પણ અદ્વર નરેશની કુમકે જન્ય મોકલતાં પહેલાં રાજાનો કેટલો અંશે વાંક છે તે ઉપર ખાસ વિચાર ચલાવવો જોઈએ. અધિક-શક્તિ કરતાં વધુ કરવેરા જ્યારે કોઈ રાજ્યે નાંખ્યા હોય ત્યારે એ રાજ્યમાં સરકારતંત્રમાં અવ્યવસ્થા છે એમ આપમેળે સાબીત થાય છે. આત્મ સમયમાં બ્રિટિશ સરકારને પ્રજાને પડખે ચઢીને રાજાની સાન ફેકાણે લાવવાનો ચોખ્ખો અધિકાર છે. આ અધિકારનો ઉપયોગ ભૂતકાળમાં અનેકવાર તેમણે કર્યો છે. અદ્વર રાજ્યની ખાજતમાં પણ તેમણે તેમજ કરવું જોઈવું હતું.

તાત્કાલિક પ્રભાવ આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવ

શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ દુર કરવામાં સર્વોત્તમ છે.

આ ગુણોને લઈ આજ તે પ્રત્યેક મનુષ્યો માટે એક જરૂરતની ચીજ બની ગયેલ છે. રોગી, નિરાશી, વિવાદી, વ્યાપારી, ગ્રાહક, વકીલ, સ્ત્રી, બાળક, કોઈ પણ આજ આપના સિવાય રહી શકતા નથી.

જો આપનામાં નખજાઈ હોય! જો આપને પરિશ્રમ કરવો પડતો હોય! જો આપ બીમારીથી નિર્જીવ હો! સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું સેવન કરવાથી તંદુરસ્ત બની જશો.

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું

નામ જોઈ ખરીદ કરો.

હિં. નાની બા. રૂ. ૨ મોટી બા. રૂ. ૨ સુખસંચારક કંપની મધુરા

એન્ટ્રાન્સ-એસર્ હીન્દલાલ મુલજી એન્ડ કંપની પ્રિન્સેસ્ટ્રીટ મુંબઈ.

માનવસમાજને ઇશ્વરની કૃપના વગર ચાલી શકે ખરું ?

સૃષ્ટિના સર્જન પછી ઇશ્વરની કૃપના ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવી તે નક્કી કરવાની આ વેળા નથી. જ્યોત ઉપર જ્યારથી માનવ જન્મ્યો છે ત્યારથી એક અથવા બીજી રીતે તેણે ઇશ્વરની કૃપના સ્વીકારી છે. માત્ર સાંપ્રત સમયમાં વિજ્ઞાનની વિજ્ઞાપક પ્રગતિથી માનવ કુદરતને તેના સત્ય સ્વરૂપમાં સમજના સક્ષમ થયો છે. આથી જ ઇશ્વરની કૃપના હવે વેગથી ઓસરતી જાય છે.

જેમ જેમ વિજ્ઞાનનું બળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ થકા અને અજ્ઞાનના વાદળાં, વિખરાતાં જાય છે. જેમ જેમ જ્ઞાનના પ્રકાશનાં વર્તુલો વિશાળ બનતાં જાય છે તેમ તેમ ઇશ્વર વિરોધી બેઝેમ વેગથી અદૃશ્ય થઈ રહ્યો છે.

હાલનાં વર્ષોથી માનવજાત ઉપર પછેડો પાધરેત્રી આ કૃપના આખરે હવે બળહીન બનતી જાય છે. સેંકડોને શમશેરની ધાર પર ચઢાવનાર આ ભયાનક કૃપનાના ઓજસ ઓસરી ગયા છે. દરેક દેશના બુદ્ધિવાદીઓ ઇશ્વરની કૃપનાને દેશવરો આપી રહ્યા છે. અને સંભવ છે કે બહુ જ યોગ્ય સમયમાં ઇશ્વરની કૃપના ત્રમય પૃથ્વીના પટ પરથી વિસરાઈ જશે.

આ યુગસાજ છે. એક ચતુક પહેલાં નિરિશ્વરવાદીઓની સંખ્યા આંગળીના વેટે ગણાય તેટલી જ હતી. આજે આ સંખ્યા લાખોના આંકડામાં રહે છે.

આ સવાસનો જવાબ આપતાં લેખક જણાવે છે કે માનવસમાજને માટે આ કૃપના જરૂર છે હિતકારક નથી.

ઇશ્વરની ઉપયોગીતા કેટલી ?

પહેલાં નિરિશ્વરવાદી હોયું એ પાપ મનાતું. આજે નિરિશ્વરવાદ બુદ્ધિરાક્તિનું સીધું માપ છે. સમાજનો હવે સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે કે ઇશ્વરના વહેંચણાં માત્ર બુદ્ધિવિહોણા જ માની શકે.

* * *

પણ આજે જીવન પર હું દ્રષ્ટિ કરું છું ત્યારે મને લાગે છે કે ઇશ્વરની કૃપનાની જરૂર પણ હવે નથી રહી. આજે જીવનનો એક પણ પ્રસંગ હું યાદ કરી શકતો નથી કે જેમાં ઇશ્વરની કૃપનાની જરા જેટલી પણ જરૂર પડે. તેમજ હું અન્યના જીવન ઉપર દ્રષ્ટિ કરીને પણ કદી શકું છું કે તેમને પણ ઇશ્વરની ભાગ્યેજ જરૂર પડે છે. પહેલાં તો ઇશ્વર

કે અરજાદારમાં માનનારોએ નહર લાલ
 મેળવતાં. આજે મુડીવાદના વિકાસ સાથે
 આ કાયદાતંત્ર મંદત્વ ઓસરી ગયું છે.
 આજે કારખાનાનો માલિક જ્યારે કામ-
 દારને રાખે છે ત્યારે પહેલી વસ્તુ ચંત્રની
 આવડત લુપ્ત છે. અતિ ચીવટથી તે સવાલ
 કરે છે કે 'ત્હને અમંદ ચંત્ર સલાવતાં
 આવડે છે ?' અને જો આ કામદારને ચંત્ર
 ઉપર કામ કરતાં આવડતું હોય તો જ
 નોકરી મળે છે. તે જ પ્રમાણે જ્યારે ટોષ
 શેઠ સાહેબ પાસે જઈને મધ્યમચળનો મેટ્રીક
 પાસ થયેલો વિદ્યાર્થી નોકરી માગે છે ત્યારે
 શેઠ તેને પ્રથમ સવાલ તો આ કરે છે કે ત્હને
 દિસાળી કામ આવડે છે કે કેમ ? આમ
 મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ ઇશ્વરના અસ્તિત્વને
 જીવન વ્યવહારમાંથી દેશવટો આપ્યો છે
 અભારના યુગમાં માત્ર ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા
 રાખવાથી નથી નોકરી મળતી કે નથી
 સંપત્તિ સાંપડતી.

તેમજ મુડીવાદી સંસ્કૃતિએ ઇશ્વર
 સામે એક જ ક્ષેત્રમાં જોડાદ જગાવી નથી.
 જીવનના પ્રત્યેક અંગમાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં
 મુડીવાદીઓ ઇશ્વરની કલ્પના સામે સંઘામ
 કરે છે. અને મુડીવાદના લગભગ બધા જ
 સંઘામકો નિરિશ્વરવાદી હોય છે.

એટલું જ નહિં પણ ઇશ્વરની કલ્પનાને
 આંધીન થવાને બદલે મુડીવાદ ભૌતિક વસ્તુ-
 ઓને ધોનાના જ સાબમાં વાળવાની મેજ-
 નાઓ રચે તથા છે. મેંદારી મેંદારી નદી-
 ઓમાં બંધ આંધીને વિજળીક જગ ઉત્પન્ન
 કરે છે. પહાડો ખાદીને આગગાદીનો રસ્તો
 કરે છે. પાતાળમાં પેટીને ખનીજ પદાર્થો
 તપા આવે છે. મુડીવાદે ઇશ્વરી આનંદમાં
 મગા માગવાને બદલે માનવચુખ માટે
 સીતેમા, ટોપી, એરોપ્લેન સગવડો છે. એક

સપ્તમાં આલેખાયે તો મુડીવાદે આધુનિક
 વિચારસરણીના આદર્શ બદલ્યા છે. મોક્ષને
 બદલે માનવચુખ એ આ યુગનો આદર્શ છે.

* * *

આજે વિજ્ઞાના વિશાળ પટ પર
 ઇશ્વરની કલ્પનામાં માનનારાઓની સંખ્યા
 વેગથી ક્ષીણ થઈ રહી છે. પણ દલીલને
 ખાતર એમ સ્વીકારી લઈએ કે ઇશ્વરનું
 અસ્તિત્વ છે તો પણ માનવજીવનને માટે
 તે જરાય જરૂરનું નથી એમ સારી
 રીતે સાબીત થઈ શકે એમ છે. ઇશ્વર
 જો હોય તો પણ અત્યારે આપણે તેના
 વગર ચલાવી શકીએ એમ છીએ. આથી જ
 હવે ઇશ્વરના અસ્તિત્વ ઉપર વ્યર્થ વાદ-
 વિવાદમાં સમય શુભાવધાને બદલે કંઈક
 ખીમ્મ માનવહિતનાં કાયદામાં સમયનો સારો
 ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

ત્હમો આ સિદ્ધાંત કદાચ ન સ્વીકારીએ.
 પણ હું ખાતી આપું છું કે ત્હમે
 ઇશ્વરમાં નહિં માનો તો પણ ત્હમો સારી
 રીતે જીવી શકશો. ત્હમો ઇશ્વરમાં નહિં.
 માનતા હશો તો પણ ત્હમો એક કંઈ
 મરી જશો. જગત ઇશ્વરમાં નહીં શ્રદ્ધા
 રાખે તો પાપુ સંતાન અવતરશે. આળક
 મ્હોટાં ચરો. મુપક અને મુપતીઓ લગ્ન
 કરશે અને જીવનચક્ર એમ આઠ્યા જ કરશે.
 ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી આ ચક્ર ઝપા
 ટાબેર ચાલતું નથી; નહિં માનવાથી તે
 રતંભતું નથી.

આજે વૈજ્ઞાનિકો ઇશ્વરની પરવા કર્યા
 વગર વિજ્ઞાનિક જગથી અપ્રવં પ્રગતિ
 સાધી રહ્યા છે. આ પ્રગતિ એમ ને એમ
 આગળ વધશે.

તેમજ વનસ્પતિના જગતમાં પણ તહમો ખી વાવશે તો વૃક્ષ ખનશે. વૃક્ષને ફળ આવશે. આ ફળમાંથી ખીજ ઉત્પન્ન થશે અને એ ખીજને બેગાં ફરીને ખીન્ન દેશમાં લઇ જઇને વાવશે તો પણ ત્યાં આના જેવું જ વૃક્ષ ઉત્પન્ન થશે.

જેમ વનસ્પતિના જગતમાં ઇશ્વરી માન્યતામાં વિશ્વાસ કે અવિશ્વાસથી લેશ માન ફરક પડનાર નથી તેવી જ રીતે પ્રાણીજગતમાં પણ ઇશ્વરી માન્યતાનો અભાવ કશું જ નુકસાન કરી શકે તેમ નથી.

પૃથ્વીના વિશાળ પટ પર ખેલતાં પ્રાણીઓ તહમારા ઇશ્વરની પરવા કર્યા વગર જન્મે છે, મ્હોટાં થાય છે અને મરી જાય છે. તહમો પ્રાણીની ઠીક ઠીક સંભાળ રાખે છે તો શરીરે તે રૂબરૂ અને છે. જો સંભાળ ન રાખે અને ખોરાક ન આપે તો તે મરી જાય છે.

એક રાયફલ લઇને આ પ્રાણી ઉપર નાકો તો તે વિંધાઇ મરી જાય છે. ઇશ્વ-

રની ઇચ્છા હોય તો પણ તેને તે છવાડી નહિં શકે. માણસને ગળામાં દોરડું લટકાવી દો એટલે જરૂર જ રાખ થઇ પડે છે. હિંદુસ્તાનની જેલના જેલરો સવારના સેંકડો જણને ફાંસીએ ચઢાવે છે.

આમ ઇશ્વરની મરજી હોય કે ન હોય છતાં જ્યારે ન્યાયાધીશ આરોપીને ફાંસીની સજા સંભળાવે છે ત્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આરોપી ૪૮ દિવસ પછી જરૂર જ મરી જવાનો. આમ ઇશ્વરના પરવા કર્યા વગર અથવા તેની મરજી જાણ્યા વગર આપણે આપણો કાયદો અમલમાં લાગીએ છીએ.

આમ પ્રત્યેક બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ સમજી શકશે કે ઇશ્વરી આસ્થામાં શ્રદ્ધા રાખ્યા વગર પણ સંસારચક્ર [આને ચક્ર કહેવું કે કેમ તે એક પ્રશ્ન છે] ચાલ્યા કરશે. અનેકો આપણા સંસારને ઘટમાળ કહે છે પણ આવી પ્રગતિ વળુંલ આકારની તે નથી જ તેની તો આપણને ખાતરી જ છે.

નવું અર્થ
શા માટે?

આ માસિકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા ચિત્રોના
ખ્લોક

સસ્તે દરે અન્ય સહયોગીઓને
આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે
તો આજે જ લખો.

અને તહમારે જરૂરી ચિત્રોના ખ્લોક મંગાવી
તહમારા પ્રકાશનને ચિત્રમય બનાવો.

આ આંદોલ-

ગયા વર્ષમાં શરૂ થયેલી આ ચળવળ આપમેળે આ ક્ષણે નાબુદ થવાની અણી ઉપર છે. ગયા વર્ષ આથે સરખાવતાં આ ચળવળ માત્ર પડછાયા સમી છે. અત્યારે હિંદુભરમાં લાગ્યે જ ફોર્મ ગ્રાહકમાં કે ફોર્મ ગામડામાં મહાસભાનો પ્રોચામ અમલમાં આવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં આવા આંદોલનોને અટકાવવાં જોઈએ.

ગયા નવ્યુચારી માસમાં શરૂ થયેલી સવિનયમંગલી ચળવળે હવે આપરી ઝાંઝ લીધી છે. પ્રત્યેક માસે જેલ-યાત્રા કરનારોમાંનું સંખ્યામય ઘટતું નવ છે. ગયા નવ્યુચારીમાં સમગ્ર દેશભરમાંથી લગભગ ૧૫૦૦૦ જાણુ કારાગૃહની દરમી દાવાસો બાજળ પહોંચ્યા હતા. એટલું અપુરતું હોય તમ અનેક પોતાની જમીન શુભાની મેંકડા રૂપીયાંના માસ જરૂરીમાં દરાજ થઈ ગયો. તેમજ લગભગ ૫૦૦૦૦ માણસોના સ્વાતમભાગ પડી પાણુ સ્વરાન્ય દલુ તેટલુંજ દૂર છે.

એટલુંજ નહિ પણ હવે જનતાની મદા પગ ઉતરતી ચાલી છે. પ્રત્યેક માસે સંઘ્રામસંમિતિ કે પીકેટીંગ માટે બહાર પડનારી વ્યક્તિઓની સંખ્યા વૂટતી જાય છે, અને જે વાનાવરણમાં ચર્ચાઈ રહેલી

વાત સાચી હોય તો મદાસભાના સંઘ્રામ કોને સંઘ્રામસંમિતિને માટે સબ્યો શોધવા પડે છે. ખૂબ પૈસા વેરવા પડે છે અને પારાવાર ખર્ચ પડી પણુ કોંગ્રેસ યુલેટીન અનુક લતાઓમાં જ બહાર પડે છે.

એટલે જે આપણે આપની આંગળા ઉધાડી રાખીને ફરીએ તો જણાશે કે મદાસભાની ચળવળ હવે લગભગ ઓસરી ગઈ છે. તેનામાં પહેલાનાં જેવું તેજ પણુ નથી. ગયા વર્ષે જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખે મુંબાઈ શહેરમાં લકરે આણુતું પડ્યું હતું. આ વર્ષે મદાસભાએ સ્વાતંત્ર્યદિન ક્યારે ઉજવ્યો તે પણ કોઈને ખબર પડી નહિ.

શહેર બહાર મુન્નરાતપ્રાંત પર પાણુ નજર નાંખીએ તો ત્યાં પણ આવા જ નિરાશા અને નિરૂત્સાહના મૂર સંજગાય છે. બારડોલીમાં તો નાદરની ચળવળ ખત્મ થઈ ગઈ છે. જોરહાદ નાણુકાનાં પણ નાદર જંગ લગભગ પરવારી ગેઠા છે. યુક્તપ્રાંતના નાનકાં જંગ પણ સરકારી દમનનિતિ સામે સોડ તણુને તુછ ગયો છે. પંજાબ, બંગાલ, અને મદારાસ્ટ્રમાં તો સંઘ્રામસંમિતિએ પણુ નથી રધાપાની. પ્રાંતિક પરિપક્વ ભરવાનો પતન પણ સાવ અદ્ય નિવડ્યો છે. અને આમ દરેક દાશમાં મદાસભાની ચળવળ પાન્ય પડી છે.

-નો અટકવાં જોઈએ

આ નક્કર સત્યો છે. જલે તે કડવાં લાગે. પણ આ સત્યો ઉપર વિચાર કરવાને સમય આવી પહોંચ્યો છે આ અફળ-દ્રાવી પ્રવૃત્તિને આવા માર્ગે આગળ વધતી અટકાવવાને જાહેર સ્તંભાવવાની તક આવી પહોંચી છે.

[૨]

રાજકારણનો સિદ્ધાંત છે કે પરાજય પામવામાં જરાયે શરમ નથી. માત્ર શરણે જવામાં શરમ છે. સરકારતંત્ર સામે ઉઠાવેલા આ આંદોલનોમાં પરાજયનો સ્વીકાર કરી લેવામાં જરાય નહાનમ નથી. કારણ કે તેમ ન કરવામાં કંઈજ અર્થ સરતો નથી. આ ચળવળને આગળ ચલાવવાથી એક પણ દિવસ ન જળવાયું હોય એટલું જ નહિ પણ માત્ર નુકસાન જ થયું હોય તો આપણે આ ચળવળને ફાળુ માત્રનો વિલંબ કર્યા વગર સ્તંભાવી દબને પરાજયનો સ્વીકાર કરી લેવો જોઈએ. એમાં જ રાજકીય બુદ્ધિચાતુર્ય છે. રાજકારણી સંપ્રામેની એ જ સાચી વ્યુહરચના (Tactic) છે.

આજ આ આંદોલનો દિવસું કંઈ પણ દિવસ સાધતાં હોય તો તેમને લંબાવવાનો અર્થ છે. પણ જ્યારે આ આંદોલનો લંબાવવાથી સરકારતંત્રને માટે દમનના આયુધો સજવાયું કારણ થઈ પડે ત્યારે આવાં આંદોલનો આગળ ચલાવવાથી

પણ આ ચળવળ સંકેલાઈ જાય તો યુવાન જનતાએ પોતાની સર્વ શક્તિઓ અસ્પૃશ્યતા જેવા સામાજિક ક્ષેત્રમાં વેરફી નાંખવાને બદલે આ ચળવળ કેમ નિષ્ફળ પામી તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. એટલું જ નહિ પણ હવે બધાએ એકત્ર મળીને આ નવા રાજકીય પ્રોગ્રામ ઉપર નવી ચળવળ શરૂ કરવી જોઈએ.

આખું નુકસાન થાય છે. કામલા નરીકે આગથી ત્રણ માસ પહેલાં મહાસભાના સંચાલકોએ આ આંદોલનને સંકેતી લેવાના આદર્શો બહાર પાડ્યા હોત તો અત્યારે ધારાસભાઓમાં ઓડી નમ્માં કાયદારૂપે ન દટી શકત. અને પરિણામે અત્યારે વ્યક્તિના વતન અને વાણીના છુટાપણા ઉપર જે આકરા અંકુશ મૂકવામાં આવ્યા છે તે ન આવત.

આથી જ જ્યારે આ આંદોલનો હવે છેક છેલ્લી કક્ષા ઉપર આવી પહોંચ્યાં છે, જ્યારે આ આંદોલનો આપમેળે જ નાશ પામી જાય એવો સંભવ છે. ત્યારે આ ચળવળને કૃત્રિમ રીતે રાખદોમાં ઊવતી રાખવાનો જરાય અર્થ નથી. નથી તેમાં રાષ્ટ્રહિત કે નથી તેમાં મહાસભાનું દિવસ.

મહાત્માજીને પણ હવે આ વસ્તુની પ્રતિતિ થઈ ગઈ છે. તેમના જેવા ચાલાક મુત્સદ્દી હવે જે સલાહ જનતાને સંભળાવે છે તે સલાહ તેમણે ત્રણ મહીના આગળ આપવી જોઈતી હતી. પણ આખરે મોડી મોડી પણ મહાત્માજીએ સવિનય-ભંગની ચળવળને સંકેતી લેવાની પરાક્ષ આજ્ઞા આપી છે. યરૌડાના કારાગૃહમાંથી તેમણે બહાર પાડેલાં એક લંબાણ નિવે-દનમાં તેઓ જણાવે છે કે-

“મદારી પાસે તો પસંદગીનો સલાહ હતો જ નહિ. પણ જેઓ જેલની બહાર છે તેઓ સવિનય-ભંગની ચળવળ કે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનાં આંદોલનો વચ્ચે પસંદગી કરી શકે..... મદને પુછ્યા સિવાય દરેક વ્યક્તિ-ત્રી કે પુરો આ સંબંધી નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ.....જેઓ બહાર છે તેઓ આનો નિર્ણય કરી જો તેમને શંકા જાગતી હોય તો પરસ્પર એકત્ર થઈને યોગ્ય માર્ગ વિચારી શકે. પણ જેઓના દીકરામાં શંકા નથી તેમને હું સંસ્કૃત વાક્ય યાદ આપીશ કે ‘દ્યૌઃ વધારે દુષ્ટ છે અને સઘણું ખૂલે છે.’

સવિનયભંગને સંકેતી લેવાની આજ્ઞા આ સિવાય ખીજા ક્યા સારા શબ્દોમાં કરી શકાય? આ શબ્દોમાં મહાસત્તાના રજાસધા આગેવાનોને એકત્ર મળીને લડતને સંકેતી લેવાનો આદેશ છે. મહાત્માજીએ રાજગોપાલાચારીઅર જેવા આગેવાનોને આ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ સલાહ આપી છે. અને અમારી ખાત્રી છે કે આ સલાહનો અમલ બહુ જલ્દીથી થશે.

આખરે પણ મહાત્માજીએ સવિનય ભંગના નાટકી આંદોલનોને સમાપ્ત કરવાની જરૂર જોઈ છે એ અતિ કપતા વિષય છે. જેલમાં અંધનોથી જકડાયેલા મહાત્માજીએ આખરે પણ પોતાની પ્રતિ-ષ્ઠા સાચવવા માટે એક આદર્શ ઉપાય લીધો છે.

[૪]

મહાત્માજી આમ મહાસત્તાના જેલ બહાર રહેલા નેતાઓને સવિનય ભંગના આંદોલનોને સંકેતી લેવાનું મુખ્ય પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે છે. તેઓ તો હજી પણ એમ જ કહેશે કે સવિનયભંગના સાધનમાં તેમની શ્રદ્ધા સનાતન અને હિમાલય જેવી અવિચળ છે. એટલે પોતાની આબરૂ સચવાય અને લડત સંકેતી જાય એવો માર્ગ તેમણે યોજ્યો છે.

આવા અનુભવ કંઈ સાચ અસામાન્ય નથી. મહાત્માજીએ જ્યારે જ્યારે લડત ચલાવી છે અને લડતો પરાજયમાં પરિણમી છે ત્યારે તેમણે તેના સંધર્ભે દોષ પ્રજ્ઞ ઉપર દોષ્યો છે. ૧૯૨૧ માં પણ તેમણે ચોરીચોરીના આદા નીચે લડતને સંકેતી લીધી હતી. આ વખતે લડતને સંકેતી લેવાની જવાબદારી મહાસત્તાના જેલ બહાર રહેલા નેતાઓ ઉપર દોળવાની તેમની આ રજૂ છે.

ખીજું મહાત્માજી આ નેતાઓ ઉપર સવિનયભંગને સંકેતી લેવાની જવાબદારી દોળશે એટલું જ નહીં પણ સમગ્ર મહાસત્તાની ચળવળને અસ્પૃશ્યતા નિવારણના સામાજિક ક્ષેત્રમાં વાળી રાખે મહાસત્તાના પુવાનોને આવા વ્યથા ગ્રામમાં વાળી દેવાનો પણ સાથેજ પ્રયત્ન હવે તેઓ ખેલી રહ્યા છે.

પણ લડત સંકેલોઈ જાય તો આપણે જોવું જોઈએ કે આ લડત અસ્પૃશ્યતા-નિવારણના અવળા માર્ગમાં વેડફાઈ ન જાય. ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓએ તો આ દીશામાં ક્યારનાંય પગલાં ચૂક્યાં છે. ગુજરાતમાં તો હવે અસ્પૃશ્યતાએ જ સંક્રામસુત્ર થઈ પડ્યું છે. એટલે જ રાષ્ટ્રીય લડતના સંકેલવા સાથે મહાસભાના યુવાનોએ સામાજિક ક્ષેત્રમાં તેમની શક્તિઓ વેડફી નાખવાને બદલે આ લડત કેમ નિષ્ફળ નીવડી તેના કારણોની ચર્ચા કરે, વિચારે અને નવાં શુદ્ધિયુક્ત આંદોલનો શરૂ કરે.

અત્યારે તો આવા આંદોલનોમાં અભ્યાસ, ચતુર્લોની સ્થાપના, ખેડુતસંઘોની સ્થાપના

અને યુવકસંઘોની સ્થાપના કરવી જોઈએ. જનતાના પ્રાથમિક હક્કોને લડતનું મધ્યબિંદુ બનાવીને આપણે એ હક્કો મેળવવાને માટે જનતાનું સંગઠન શરૂ કરવું જોઈએ.

આજી અત્યારે તો આ નાટકી આંદોલનો પર હંમેશને માટે પડદો પડે તો જ યોગ્ય કહેવાશે. મહાત્માજીની મરજી પ્રમાણે ચલવાને બદલે જનતાએ જનગૃત બનીને પોતાનું જ નેતૃત્વ ઉભું કરવું જોઈએ. રાષ્ટ્રને બોગે અહિંસક અસહકારના અખતરા બહુ ભારે થઈ પડ્યા છે. આશ્રમના ઇતિહાસમાં હિંદ હાંસીપાત્ર બન્યું છે. આ કલંક જલ્દીથી મીટારી દેવાની જરૂરીઆત વિશે હવે શંકાને સ્થાન જ નથી.

અનંગ પ્રભા ચાકુંતી

આ દીવ્ય ચાકુંતી દરેક નસોમાં તાકાત આપે છે, મગજની તથા શરીરની દરેક નબળાઈ દુર કરે છે તથા વીર્ય વીકારથી ઉત્તમ થતાં દરેક દર્દો નાબૂદ કરી, અકાળે પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધ વસ્થાને અટકાવી ખરી તાકાત તથા નવું જીવન બક્ષે છે. કો. ગોળી ૩૦ ની શીશીના રૂ. ૧૦

મુખ્ય ધ્રાંચ:—

૩૯૩. કાલગારેલી રોડ,

ભાર્ગવા મહાજન વાડી સામે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ:—જામનગર (મુડીઆવાડ.)

જંગલાર, મોખ્યાસા, દારેસલામ, સ્ટેશનગોઝ. મુલા-ઝા હરખન વીજેરે આફ્રીકાનાં દરેક ગામે પણ અમારી દવાઓ અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

યુવાનોને આમંત્રણ

સુમત્ર સુષિના આઝાદીની ભાવના પર પ્રાણ અર્પણ કરનારાઓનો ઇતિહાસ આલેખવામાં આવે તો આ ઇતિહાસ જગતના યુવાનોનો ઇતિહાસ બનશે. કાળની કિતાબે તેમનાં રમરણ સાચાં છે. અન્ય પ્રજાઓના સ્વાતંત્ર્યજંગનાં સંભારણાં આજે યુવાનોની અપૂર્વ કુશળતાની કથા સંભળાવે છે. જગતના શોષિતો આજે તેમના યુવાનો તરફ નજર નાંખે છે. સુષિને સંસ્થાભેદી સાંકળો તોડવાને માટે આજે આમંત્રણનો યુવાન ઉભો થયો છે.

પણ પુરતા અભ્યાસ વગરના, પુરતાં રાજકીય શિક્ષણ વગરના તેમજ પુરતા માનસિક વિકાસ વગરના આ યુવાનોને જગતભરના સ્વાથી સામ્રાજ્યવાદીઓ દેશભક્તિને કાળે રણજંગમાં કલ્લ થવા સાથે મોકલી આપે છે. હિંદમાં મહીન મુડીવાદના સ્વાર્થને સંતોષવા માટે, વર્તુલ પરિપટમાં કંઈક કંઈક છુટછાટ મેળવવા માટે, તેમજ હિંદની રાજકીય જાગૃતિનો જવાબ અન્ય ભાગે વાળા દેવાને માટે હિંદના નેરદાર ભાવનાપૂર્ણ યુવાનોને જોડની પાછળ સ્વાના કરવામાં આવે છે. સંઘામસમિતિઓ અને પ્રાંતિક પરિષદો

દ્વારા લગભગ ૫૦૦૦૦ યુવાનો આજે જેલ પછવાડે જઈ પેદા છે.

આ યુવાનો એમ માને છે કે સરકારની જેલો ભરવાથી, મીઠાનો કાપકામંગ કરવાથી, વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાન ઉપર શાંત પીકેટીંગ કરવાથી, તેમજ સરકાર દ્વારા વાવટા ફરકાવવાથી સ્વરાજ્ય સાંપડશે.

એ આશામાં ને આશામાં સેંકડો જણ જેલ ગયા છે. અને કેટલાક બહાર આવીને પણ પાછા જેલમાં ગય છે.

આજે હિંદની વસ્તીનો વિશાળ ભાગ આ જ કાર્યક્રમને સાચો ભાગ માને છે. સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે આ એક જ ભાગ તેમને મુઠે છે અને તેથી જ તેઓ તેને અનુસરે છે.

[૨]

પણ હેલ્લા દસ વર્ષનો ઇતિહાસ ચોકાસી ચોકાસી સંભળાવે છે કે આ ભાગ નિષ્ફળ નિવડ્યો છે. કોઈ પણ વિદેશી સરકાર આ રીતે નહીં જ પુટી પડે, કોઈ પણ સરકાર તંત્ર આ પ્રમાણે

નહીં જ નમે. મોઢ પળ નોકરવાડી આ
માર્ગે નહીં જ હારે.

૧૯૨૧ માં આપણે જેલમાં ગયા.
૧૯૨૮ માં આપણે જેલમાં ગયા. લાકીઓ
ખાધી. ૧૯૨૯-૩૦ માં આપણે ધરખાર
છોડીને વગર વસ્યા. ૩૦-૩૧ માં સરકારે
કહાડ્યાં. તટતટના અવાજને સાથે આપણાં
મીરેલાકીઓ પડવા માંડી. આ સર્વ સડન
રુદ્ધ. આજે આપણે આ પોઆમ ખના-
વનાર મદાપુરના મનાતા મદાતમાને પૂછી
શકીએ કે સ્વરાજ્ય ક્યાં છે? આજાદી
ક્યાં જાણુ છે? સ્વતંત્રતા કેટલે દૂર છે?

પરતુત: આપણે જ્ઞેષ્ઠ શક્યાકીએ કે
જેમ ૧૯૧૪ માં સ્વદેશભક્તિને નામે ધ'ર્યા-
ડના મુડીવાદીઓએ પોતાના યુવાનને
જેલમાં મોકલ્યા તેમ ૧૯૩૧-૩૨ માં
હિંદના મુડીવાદીઓએ પત્રો પરીણ
દમાં છુટછાટ મેળવવા માટે આપણને
કારાગૃહની કાળી દીવાની પાછળ સમકલા
મોકલી આપ્યા.

અલગત કાલ થયો છે. હિંદના મુડી-
વાદીઓને, જમીનદારોને, રાજાઓને સાંખા-
ન્યવાદે બક્ષિસના ટુકડા નાંખ્યા છે.
હિંદનાં ખેડૂતોને ભોગે બપાની માત્ર સામે
વિદેશી સરકારે હિંદી ઉદ્યોગપતિઓને
૫૦ ટકાનું રક્ષણ આપ્યું છે. આવતા
સુધારામાં મોટા પગારની જગ્યાએ
હિંદીઓને આપવાની હા પાડી છે. નાણા-
ખાતા ઉપર કંઈક ચૂંચનાઓ કરવાની
સંમતી આપી છે. આપી આપી કંઈક
છુટછાટ આપણા બળ ઉપર મુડીવાદી-
ઓએ મેળવી છે.

પણ જ્યાં સુધી હિંદના ખેડૂતોને લાજે-
વળજે છે ત્યાં સુધી તો એક પણ સુધારો
ક્ષિતિજમાં નથી દેખાતો. કામદારોના કંગાલ
હવન ઉપર અગદાવાદના ગાંધીભક્ત

મીવમાલેકાંએ જ પહેલો દુમતો કર્યો છે.
અને અલગત સ્વદેશીની મહાન ચળવળથી
અમદાવાદની મીલોના ડીપીડન્ટ શુન્યમાંથી
મોટકા ઉપર પડેલાં છે.

એટલે આપણા આત્મભેગથી નથી
આજાદી આપી. આપણી જેલયાત્રાથી નથી
સ્વતંત્રતા નજદીક આવી. આપણા પીકિ-
ડીંગથી પરતંત્રતા નથી ગઈ.

[૩]

એટલે જ શુજરાતના યુવાનોએ દવે
આગળ પગથું મૂકતાં મંબીર
વિચાર કરવાની જરૂરીઆત છે. આપણા
પ્રાંતની સુદર યુવક ચળવળ સરકારી
આક્રમણ નીચે સાફ બનીને મુતી છે.
યુવાનોને લગતાં માસિકો દવે વિધવા
અંકે દલાડે છે. કેમ જામે રાજકીય
સંક્રામ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય! બીજા
માસિકો અને સાપ્તાહિકો દવે અસ્પૃશ્ય-
તાનાં નિવારણમાં પડ્યાં છે. 'પ્રત્યક્ષ' જેવા
રાજકીય મનાતાં માસિકો કાષ્ઠપત્રિક
પ્રભુનાં મંદિરમાં હરીજનો મોકલવા માટે
આકાશ પાતાળ એક કરે છે. કેમ જાણે
સ્વતંત્રતાની લાવનાને સ્પર્શ કરવાની
પણ દવે જરૂર ન હોય !

આજે આ પરિસ્થિતિ છે. અસહકારની
નિષ્ફળતાએ યુવાન જનતાને નિરાશાના
વાદળામાં વિંટાળી દીધી છે. આજે પ્રત્યેક
સ્થળેથી આવા જ સ્વર સંભળાય છે.
અને શુજરાતના યુવકો ઉઠે ઉઠે પણ
એમ વિચાર કરવા લાગ્યા છે કે જે
સરકારનંત્ર સવિનય ભંગની વ્યાપક ચળ-
વળ સામે પણ ટકી શક્યું તે સરકારતાંત્ર
ખીજ કઈ ચળવળથી નમયાવું હતું ?

આપી મનોદશામાં કંઈક કંઈક હવંત
યુવક પ્રવૃત્તિની રતી સહી ચળવળને પણ
મંચીલાકાંએ અસ્પૃશ્યતાના જંગલમાં

ફાંટા હાંધી છે. એટલે જ હવે આગળ પગલું ભરતાં પહેલાં ગુજરાતના યુવાનોએ ભાવીનો ઠીક ઠીક વિચાર કરી લેવો ધરે.

[૪]

ત્યારે એ સવાલ ઉપસ્થિત થાય છે કે સવિનયભંગ ગણાય પણ નોદરશાહીનો સામનો કરવાનો અન્ય માર્ગ છે કે કેમ? આ માર્ગ હાથ તો તે સફળ થઈ શકે છે કે કેમ? અને આવા માર્ગના સાફ-ફયને માટે કેવા પ્રકારનું અને કેવું સંગઠન જરૂરી છે? અને જેલો સવાલ એ છે કે ગુજરાતમાં આ નવા માર્ગ માટે સાનુકુળ પરિસ્થિતિ છે કે કેમ?

આપણા રજુ કરેલા સવાલો ઉપર ઉંડો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે સવિનય-ભંગની લડત સિવાય પણ રાજ્યતંત્ર સામે સંગ્રામ કરવાના બીજાં કેટલાય માર્ગો છે. ઇંગ્લેંડનું રાજ્યતંત્ર લઈએ તો પણ આપણને તેનાથી નવા કાર્યક્રમ માટે પ્રેરણા મળી શકે તેમ છે. જર્મની, આસ્ટ્રીયા અને હંગેરીનો વતમાન ઇતિહાસ અત્યારના આપણા સંજોગો નેનાં અતિ અગત્યનો છે.

ત્યાં જનતાએ પોતાનાં સંગઠનો રચાયાં છે. ત્યાં દરેક દરેક ઉદ્યોગમાં કામદારો મોઝે મોટકા વ્યવસ્થિત (organised) હોય છે. ખેડૂતોનો પ્રત્યેક જણ રાજકીય પક્ષનો સભ્ય હોય છે. અર્થાત્ જનતાનો દરેક ટકા જેટલો ભાગ વ્યવસ્થિત રીતે સંગઠિત થયો હોય છે.

તેમજ આ દેશમાં મધ્યમવર્ગના યુવાનો પણ સંગઠિત થયા હોય છે. તેઓ ઠાં તો Young Comrades-કહેાવે છે અથવા તો Young Socialist કહેાવે છે.

આવું કંઈ આપણે ન કરી શકીએ?

[૫]

તકે સંગ્રામ કરશે કે તેમ કરવાથી સ્વરાજ્ય શી રીતે મળશે? આઝાદી શી રીતે સાંપડશે?

આ સવાલનો જવાબ એમ આપી શકાય કે જ્યારે હિંદના કોરોડો ખેડૂતો ૭૦ લાખ જેટલા કામદારો, અને લગભગ ૫૦ લાખ મધ્યમવર્ગના યુવાનો સુસંગઠિત થાય તો પછી આપણી અભિલાષાઓને પાર પાડવા સામે ઉભા રહેવાની કોઈની તાકાત નથી. જો એક સાથે સમગ્ર હિંદના કામદારો અને ખેડૂતો એક જ માગણી પછવાડે તેમનું સમગ્ર બળ વાપરવા તત્પર થાય તો પછી કોઈ પણ પ્રકારના નોદરશાહીની મગદૂર નથી કે આપણી સામે અસરકારક સામનો કરી શકે.

આ ક્ષણે આ એક જ પોશાક યુવાન જનતાને આકર્ષી શકે તેમ છે. ગામડે ગામડે ખેડૂતમંડળો રચાવો અને શહેરે શહેરે કામદાર સંઘો રચાવો એ આ સમયનો યુગધર્મ છે.

દરેક દેશ આ માર્ગે જ સ્વતંત્રતા મેળવી છે. ઇંગ્લાંડમાં પણ લોકશાશન આ જ માર્ગે મળ્યું છે. ફ્રાંસનો ઇતિહાસ પણ આ જ અનુભવ ઉચ્ચારે છે અને જર્મનીની નવારીય પણ આ જ સંદેશ આપણને સંભળાવે છે.

આ જ કાર્યક્રમને આપણે હિંદમાં અમલમાં આણવો એ કાર્ય યુવાનોનું છે. જે યુવાનોમાં હજુ પણ અઝાદીની ભાવના જાગ્રત રીતે જીવે છે. જેના હૃદયમાં મેંકેડો-નહીં ખરડે કોરોડો હિંદીઓનાં અધિક ફૂંખ કાયમને માટે નિચારવાની તમન્ના છે, જેમના હૃદયમાં શોષાતા માનવસમુદાય માટે સદજ પણ અનુકંપા છે, તે સર્વને આ હાકલ છે.

આથી આપણે પ્રથમ તો યુવક-યુવનવળને નવા કાર્યક્રમ ઉપર ઉભી કરવી જોઈએ. આપણામાં રાજકીય અભ્યાસની કિલુપને ટાળવા માટે ગામડે ગામડે અને શહેરે શહેરે અભ્યાસ વડુંલો રચાવવાં જોઈએ. આ વડુંલો રચાવાયા આદ સંગઠનું કામ શરૂ કરવું જોઈએ.

નવયુગના વાંચક બિરાદરોને

આશાનો એક

સંદેશ.

વિશ્વને આંગણે ઉતરેલી આર્થિક મંદીની આપટથી આપણે સૌ ત્રાસી રહ્યા છીએ. આપણામાંથી અનેકોએ કરકસરની કુકાડી નીચે આવી જઈને નોકરી શુભાવી છે. આપણા ખેડુત જાંધુઓના પાકના લાવ ઘેસી જતાં ભખમરો તેમના ઘરમાં ડાકીયું કરી રહ્યા છે. આપણા કામદાર જાંધુઓના પગારમાં પણ કાપ પડ્યો છે. ત્યારે કેટલાય માણસોને ફરજિયાત ઘેર બેસવું પડ્યું છે.

આથી જ આ આપદ્કાળમાં એક-મેકની પડખે ઊભા રહેવામાં, એકમેકને સહ આપવામાં તેમજ શક્ય જોને ત્યાં સુધી પરસ્પર સહકાર આપીને આ કટોકટીનો કાળ વિતાવી દેવાની મદદ કરવાની આપણી સૌની એક માત્ર ફરજ છે.

આથી જ 'નવયુગ'ના વાંચક બિરાદરોને અમારી એક અપીલ છે. તકમો જાણો છો કે 'નવયુગ' અમુક અમુક આદર્શોને વરેલું માસિક છે. આ આદર્શોના અચારમાં આપણા સર્વની આજીવી સમાઈ છે. તેને મતિ મંત

કરવા માટે મથવામાં આમવગ'ની સાચી મુકિત સમાયેલી છે. જોટલે 'નવયુગ'નો વાંચક સમુદાય એ એક વિશિષ્ટ સમુદાય છે. આદર્શની લાવના તેમને એક બીજાને સાંકળે છે. અને આથી જ ધીમે પણ મક્કમ રીતે આપણું દોષ્ટ વિશાળ જનતું બન્યું છે.

પણ એ સર્વ સત્ય હોવા છતાં 'નવયુગ'ના બેકાર જોનેલા વાંચકો તરફ કંઈ સક્રિય સહાનુભૂતિ જાતવવાની તક-અમોને લાગે છે કે આવી પહોંચી છે. પરસ્પર સહાયભૂત થવાની આ દાણ છે.

આથી જ 'નવયુગ'ના જે વાંચકો અન્યને નોકરી આપવા શક્તિમાન હોય તે શક્ય હોય ત્યાં સુધી 'નવયુગ'ના વાંચકોમાંથી જ પસંદગી કરે.

તેમજ જે વાંચકો બેકાર જાન્યા હોય તેઓ જે પોતાની લાયકાત અને અનુભવ અમોને લખી મોકલશે તે તેમની જાહેરાત કોઈ પણ પ્રકારના ચાર્જ વીના 'માસિક'માં કરવામાં આવે જોવો પ્રજાંધ અમોએ કર્યો છે. આશા છે કે આ યોજના કંઈક અંશે પણ બેકાર જોનેલા જાંધુઓને મદદ રૂપ નીવડશે. તન્ની—

* * * * *

ગાંધીજીનું

* * * * *

લેખક:—*

*

રહેલા સંગ્રામના આદી પ્રજ્વેતા તરીકે તેને ઓળખાવ્યા છે, તેમણે શોષણ સામે યથ રહેલા આક્રમણના જનતાના નેતા તરીકે ગાંધીજીને જણાવ્યા છે. એક વાક્યમાં આલેખીએ તો તેમની દ્રષ્ટિએ ગાંધીજી એ વર્તમાન રાજકીય મનુષ્યતિનું મધ્યબિંદુ છે. તે આજે હિંદની આશા છે !

[३]

એ સાચું છે?

આ સવાલનો જવાબ આપવાને આપણે
સુઝીવાદના સ્થાપેલા સિધ્ધાંતની ઠીક ઠીક
તપાસ લેવી પડશે. આ સરળ અને સીધા
પ્રશ્નના જવાબને સુયોગ રીતે સમજવા
માટે મહાપુરુષોના મહત્વની ભૂમિકા ઉપર
જ પ્રથમ આપણે વિવેચન કરવું પડશે.

આ બાવના કૈકાએ ધયાં સાચી
મનાતી આવી છે. પ્રત્યેક મુડીવાદી લેખક
આવી અસાધારણ વ્યક્તિઓનાં જીવન
આલેખતાં તેમને “સર્વશક્તિમાન દેવ”
જેવા જ વર્ણવ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ
મુડીવાદી લેખકોએ લેનીન, સ્ટેલીન, અને
ટ્રોટ્સ્કી જેવા વ્યક્તિવાદના કંડા વિરોધી-
ઓને પણ એ જ દગે વર્ણવ્યા છે.

કહે છે કે મહાપુરુષોના સતત પ્રયત્ન વડે આમ થયું કે તેમ થયું. લેનીને રશિયન રાજ્યવિસ્તર ક્યો અને ગાંધી-જીએ હિંદના લોકોને ઉશ્કેર્યા. પણ આ ખનાવો હવે જે દોષ વિચાર કરશે તે જાણશે કે મહાપુરુષથી રશિયન સૈનિકો કંઈથી ન ગયા હોત, જે તે ક્ષણે રશિયામાં અમર દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ ન પ્રવર્તતી હોત તો રશિયન રાજ્યવિસ્તર આવત કે

આવા લેખકોએ ગાંધીજીમાં હિંદની
રાજકીય નૃત્યતિનું જન્મસ્થાન જોયું છે.
તેમણે અગ્રિય સામાન્યવાઃ સામે યદ

* * * * *

નેતૃત્વ.

* * * * *

*—૨. અભ્યાસી.

*

કેમ તે પણ એક સંકા છે, તેની જ રીતે ઇત્રાલીમાં પણ જોરદાર મધ્યમવર્ગ તેમજ જમીનદારવર્ગનો સીધો સહકાર ન હોત તો મુસોલીનીની 'રોમ પર કુચ' હતું પણ ન થઈ હોત. તે જ રીતે વર્મેન્સની સંધીએ વૂર્કેસ્ટાનના હુકડા ન કરી નાખ્યા હોત તો કમાલપાશા ક્યાં હોત તેની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે. આમ મહાપ્રસંગો-ઇતિહાસિક ઘટનાઓ મહા-પુરુષો સજો દે અને નહિ કે મહાપુરુષો ફુનીયામાં મહાન ઘટનાઓ નીચે છે.

પ્રથમ આપણે જો સમાજમાં રહીએ છીએ તેવું અધારણ વર્ગીય છે. આપણા અને યુરોપના કોઈ પણ દેશોમાં સમાજરચના વર્ગીય તત્વો પર રચાય છે. અને રશિયા શિવાય આજે દરેક દેશમાં મુડીવાદી શાસન-પદ્ધતિનું જ સામ્રાજ્ય છે. આમ કોઈ વ્યક્તિ પોતાના વ્યક્તિત્વના પ્રસાવથી મોટી નથી બનતી. પણ વર્ગના સહકારથી મહાન બને છે. તેની 'મહાનતા' એ વર્ગ સેવાનું એક ઇનામ છે. ઇત્રાલીમાં મુડીવાદ વર્ગ પોતાની સેવા માટે 'મુસોલીનીને' મહાન ગણાવ્યો છે, તે જ પ્રમાણે કમાલપાશા, રીદ્દી પાશા, યાંગ-કૈ-ચેકની મહત્વતા અવલંબે છે. આવતી કાલે ઇત્રાલીનો મુસોલીની, તુર્કીનો કમાલપાશા આમવર્ગનો

પક્ષ લે તો તરત જ મુડીવાદે તેને આપેલું મહત્વ એક ક્ષણવારમાં એસરી જશે.

[૩]

હવે ગાંધીજીના પ્રજુત્વ ઉપર વિચાર કરીએ. ૧૯૧૬ માં આ મહાન ગણાતા પુરુષે હિંદની ભૂમી ઉપર પગમાં મર્યાદા ત્યાર પછી હેરલા મહા વિગ્રહમાં લીંદીઓ તરફથી સાથ આપવામાં તેમને 'પ્રજુત્વ' દેખાતું હતું, પણ મહાયુધ્ધે હિંદમાં મોંઘવારી ઉભી કરી હતી. જીવનની જરૂર-આતોના ભાવ એટલા તો ઉંચા ગયા હતા કે મધ્યમવર્ગ અને ગરીબવર્ગ તો લગભગ ભૂખમરણી અણી ઉપર જઈ પહોંચ્યો હતો. આથી જ હિંદનો કલ્પવાતો આમવર્ગ કંઈક જન્યૂત થયો હતો. તેણે વિચાર કરવાની શરૂઆત કરી હતી, અને પોતાના આર્થિક સંતોષોને માટે તે સમજા દોષ બ્રિટિશ સરકારતરફ ઉપર મૂકતો હતો. ગયા મહાયુધ્ધમાં જમણા સામે આપણને જરાય દુસ્તમનાવટ ન હતી. તેઓએ હિંદ ઉપર આક્રમણ કર્યું ન હતું છતાં પણ હિંદી સૈનિકો ઇંગ્લાંડના સંરક્ષણ માટે વડુનમાંના મેદાનોમાં ખપી ગયા. હિંદનું અનાજ યુરોપ ઉપડી ગયું. હિંદને જરૂરીઆતની વસ્તુઓ મળતી બંધ થઈ. આ સર્વ જન જ્યારે સંરકારે રોલેટ બીજ પસાર કર્યું ત્યારે આમ-વર્ગનો ગુસ્સો બહાર પડ્યો. તે જ ક્ષણે ગાંધીજીએ રાજકારણી વ્યોમમાં ખરેખર દેખાવ દોષો લોકો આ કાયદાને રદ કરવાને માટે તત્પર હતા. તે જ વસ્તુને તેમણે પોતાનું સાંપ્રામશ્રુત બનાવ્યું અને આથી જ તેઓ વિજ્ઞાનિક વેગથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

આ ઉપરાંત ગયા મહાન વિચલે લોકોને વર્તમાનપત્રો વાંચવાની દુરજ પાડી હતી. સાથે જ દેશદેશના રાજકીય બંધારણોનો તેમને અનુભવ થયો હતો.

તેમજ સંગ્રામમાં ગયેલા ફ્રેન્ચિઝને સ્વતંત્ર દેશો જોયા હતા. તેઓએ પાછા આવીને આ વસ્તુ વાતાવરણમાં ફીક ફીક પ્રસારી હતી. તેમજ ઇંગ્લેન્ડમાં થઇ રહેલા આંદોલનોની તેમને ફીક ફીક માહિતી હતી. તેમજ રશિયન રાજ્યવિસ્તાર, જર્મન પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના વગેરે બનાવોએ હિંદીઓના મનમાં પણ સ્વતંત્રતા માટે આશાઓ રોપી હતી. તેમજ હિંદીઓ માનતા પણ હતા કે બુધ્ધ પુરુષ થયા પછી હિંદીઓને સંન્ય નિક સ્વરાજ્ય સમુ બંધારણ આપવામાં આવશે. પણ ૧૯૧૬-૨૦ માં બહાર પડેલા મોંટ્યુ-મેન્સફોર્ડ સુધારાઓ હિંદીઓની આંદોલને સંતોષવા સાવ નિષ્ફળ નિવડ્યા.

આ નિરાશાએ વિરોધના લાવાનક અગ્નિને પ્રજ્વલીત કર્યો હતો. જલીયાનવાળા આગની ફરલે આ અગ્નિમાં ઘી હોંચ્યું.

આ ક્ષણો-આ ઐતિહાસિક ઘટનાઓ રાજકીય જાગૃતિની સાચી પિતા છે. નિરાશા-અને જલીયાનવાળા બાગ હિંદના રાજકીય આંદોલનોના સાચાં જનેતા છે. બ્રિટિશ સરકારતંત્ર સામે જનતાએ કરેલા આક્રમણની અદિથી રાજ્યાત થાય છે.

આ ઘટનાએ મહાત્માજીને મહાન બનાવ્યા છે.

[૪]

આ દોકદીની વેળામાં-જ્યારે બ્રિટિશ સરકારતંત્ર સામે હિંદની સમગ્ર જનતા સંગ્રામ કરવા તત્પર હતી ત્યારે રાજકીય જાગૃતિના આ કહેવાતા જનેતા ગાંધીજીએ શું કયું?

આવી ક્ષણોમાં લેનીનની માફક બે મહાત્માજીએ જાગૃતિનાં બંનેને સરકારતંત્ર સામે શાંતી રીતે વાપર્યા હોત તો ૧૯૩૨ ની સાલમાં સીમલાના શીખર પર વાઇસરોય લડીકે લોર્ડ ઇન્ફિગ્ડન

હોત કે કેમ તે તો કહી શકાય તેમ નથી પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે આપણે આપણી પ્રગતિમાં પાછળ હલવાને બદલે ખૂબ આગળ વધ્યા હોત. પ્રત્યાઘાતના માઇલો પાછા કાપવાને બદલે પ્રગતિના કંઈક ફર્કો જરૂર જ વધ્યા હોત.

પણ મહાત્માજીએ આવીને જનતા આગળ જે માર્ગે સ્વરાજ્ય કાઢે પણ ન સાંપડી શકે તેવો ગ્રેગ્રામ રજુ કરીને હિંદની રાજકીય જાગૃતિને અવળે માર્ગે ચલાવી દીધી છે. જ્યારે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદની સાચી ભૂમિકા આર્થિક શોષણ ઉપર આક્રમણ કરવું બંધએ ત્યારે તેમણે ચરખો અને ખાદી આપ્યાં. જ્યારે હિંદી ધારાસભાઓમાં જઈને સરકારતંત્રને ખુદ્દુ પાડવાનો પ્રયત્ન કરવા બોલ્યો. ત્યારે તેમણે ધારાસભાનો બહિષ્કાર પોષ્યો. તેમજ જાણે છંદકાબના આધાર ઉપર બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય ટકવું હોય તેમ છંદકાબ અને ખીતાબો પાછા સોંપવાની માંગણી કરી. આ વખતે મહાત્માજી વિસરી ગયા કે છંદકાબો અને ખીતાબો તો સુખ્યત્વે જ ખીનદારો અને માલદારોને મળે છે. આ વર્ગ તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદના કાંધીયા જેવો વર્ગ છે. છતાં મહાત્માજીએ આ સુત્ર જનતાને આપ્યું હતું એ તો સુવિદિત છે.

તેમજ જ્યારે ના-કર જંગ દેશન્યાયી કરવો બંધએ ત્યારે એક નહાનકડા તાલુકામાં આ જંગને ઉતારી નાંખવામાં તેમને આંચકો લાગ્યો નહિ. એક તાલુકામાં તો બ્રિટિશ સરકારનું બગ સારી રીતે પહોંચી શકે તેવું ભાન તો મહાત્માજીને હોતું જ બોધવું હતું.

આથી તેમના નેતૃત્વને પરિણામે આપણે આગળ વધવાને બદલે પાછળ હસ્યા છીએ. પ્રગતિ સાધવાને બદલે પીછે-હઠ સાધી છે. તેમના આંદોલનોની નિષ્ફળતા અત્યારે દર્શિત્વાસે બતાવી આવી છે. તેમની પ્રવૃત્તિથી માત્ર બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય વધુ ગુરુદિત બન્યું છે.

પોપ મહિનાની હંડી શરીરમાંના
રક્તને થીજવી નાખતી હતી.

એ ટાંકો સામનો કરવા ગરમ

કપડાં ન હોવાથી રંગપુરના

કુલુખીવાડમાં એક

બેઠા બપોરાવાળી

માંડનીમાં, ભાં-

ગેલા માટીના

ગોળાના કોંડલા

પરની કીચમાં તાપ-

છી સગવાળી કેટલાક

પટેલીઆ હંડા ચઇ

ગણેલાં શરીરોમાં ગરમી

લાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા

હતા. કિંમત બહેલાવવા તેઓ નાળીએરી

હોકરી ગગડાવતા હતા.

“ભાઈ, ગામની કંઈ નવાજીતી સોજળી ?”

“ના કાકા, અમારે તો દહાડો ને રાત
ખજામાં પડી રહેવાતું એટલે નહિ થરના
ને નહિ ગામના જેવા છીએ.”

“શું બન્યું છે ?”

“લક્ષ્મીદાસ શેઠે કાલે આપઘાત કર્યો.”

“હું એ એ... !”

“શું કહે છે ?”

“અરે કહું છું ભાઈ.”

“શા માટે ?”

“સદામાં ભારે ખોટ ગઇ નેથી આખરે
બચાવવા.”

“બહુ જ ખોટું થયું.”

“બિચારા ઘણા જ ભત્રી માણસ હતા.”

“રંગપુરમાં એવા માણસો ઓછા હશે.”

“ખરેખર એમણે આપણી કુલુખીવા-

ડમાં અનેક માણસોની જતી આખરે

ટકાવી રાખવામાં મદદ કરી હતી.”

“બાપુ, આ તો હળાકળ
કળગુગ છે.”

“અરે કાકા, કળગુ-

ગમાં તો ધમીને ત્યાં

ધાડ ને કસાઈને મેર

કુશળ હોય છે.”

લક્ષ્મીદાસના

આપઘાતના

સંબંધમાં આટલે

સૂધી તો આમ સંવાદી

વાર્તાવાપ ચાલ્યો.

પરંતુ એ બધી વાતચિતો પ્થાનથી
સાંભળી રહેલા પરમેશ્વરે વાતમાં પુરાઈ,
ચર્ચાનું વલણ બદલી નાખ્યું. તેણે ગંભીર
ભાવે કહ્યું.

“લક્ષ્મીદાસના આપઘાત માટે આપણે
શા માટે અફસોસ કરવો ?”

સહુની દૃષ્ટિ એ લુવાનીઆ તરફ
ખેંચાઇ.

“કેમ અફસાર ?” તાપણી મંડળના
વિધિરહીતના પ્રમુખ કરસન કાકાએ
ભવાં ચડાવીને, બોખા મોંઢામાંથી હોક-

૭ ~~~~~ ૯

લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા.

૭ ~~~~~ ૮

લીનો ધુમાડો કાઢતાં કહ્યું. “લક્ષ્મીદાસ
આપણે ધીરો હતો. તારા દાદાના આરમા
વખતે એણે જ તારા આપને પૈસા ધીરીને
તારા કુટુંબની આખરે બચાવી હતી.”

“તેમાં એણે કંઈ મારા આપ પર
ઉપકાર કર્યો નહોતો. સાનમાં ખેતરો

કોઈ પણ બુદ્ધિશાળી મનુષ્યના મગ-
જમાં રશિયન ક્રાન્તિની શી
અસર થાય? પહેલાં તો, આ બળવાનો
જન્મ શા માટે થયો? બીજું, આ બળવો
પરીક્ષામાં પસાર થયો છે? પહેલી નજરે
જેનાં તો ઝારની સત્તા તલે કચડાતા
આ પછાત રશિયા જેવા દેશમાં કામ-
તરવર્ગની પ્રથમ વારની છતથી અન્ન-
બખી ઉત્પન્ન થાય. ખરી રીતે જેનાં તો
તેની પાછળ આખો ઇતિહાસ આવેલો છે
અને એ ઇતિહાસને અનુસરીને જ આ
બળવેકે ઉત્પન્ન થયો. આ બળવા વિશે
ફહેલેથી જ લવિખ્ય લાખી શકાય તેવું
હતું અને તેમ થયું પણ હતું. એટ-
લું જ નહિ પણ આ લવિખ્ય પર આધાર
રાખીને આવતા બનાવો માટે ક્રાન્તિકા-
રીઓએ પગલાં ભર્યાં હતાં.

આ વખતે મેં ૧૯૦૫ માં લખેલ
ત્રેખનો એક પારાગ્રાફ દાંડવા જેવો છે:-

“એક આર્થિક રીતે આગળ વધેલા દેશ
કરતાં એક આર્થિક રીતે પછાત રહેલા
દેશમાં કામતરવર્ગના હાથમાં જડીથી
સત્તા આવી શકે. અમારા મત
જુજ્યા રશિયન ક્રાંતિ
એવી પરિસ્થિતિ
ઉત્પન્ન કરે છે
કે જેથી

મધ્યમવર્ગના કુળરૂપ ભેગાંઓ પોતાની
બુદ્ધિ દોડાવે નહિ તે પહેલાં તો કામદાર-
વર્ગ પોતાના હાથમાં સત્તા લઈ શકશે.”

આ ફરો દાંડવાનું કારણ એટલું જ
કે ઓક્ટોબરની ક્રાંતિના કુટલાંક વર્ગો પૂર્વે
અમે રશિયન બળવાનો સિદ્ધાંત જાહેર
કર્યો હતો તેનો ખ્યાલ આવે.

૧૯૦૫ થી બનેલા બનાવોનું મને
સંક્ષિપ્ત નિવેદન કરવા દો. તેના તારકા-
લિક કાય તરફ જેનાં તો તે રશિયન મુડી-
વાદીઓની ક્રાંતિ હતી પણ રશિયન મુડી-
દારો તો તદ્દન પ્રતિક્રાંતિકારી બની
ગયા હતા. આથી રશિયન
ક્રાંતિનો વિન્યાસ તો થમછ.
વીવર્ગનો વિન્યાસ
થાય તો જ
થઈ શકે

આ આદર રશીયા-
આલમના ઇતિ-

તેમ
હતો. પણ
આ વિન્યાસી થમ-
છવીવર્ગ માત્ર મુડી-
વાદી પ્રોગ્રામથી જ અટકી
ગયા તેમ નથી, તે તો સમા-
જવાદ તરફ આગળ અને આગળ
પ્રગતિ કરશે.

આ મારો કાયમી ક્રાન્તિનો સિદ્ધાંત
મેં ૧૯૦૫ માં રજૂ કર્યો હતો જેને

“ત્રોટ્સ્કીવાદ” ના નામ હેઠળ ધણીવાર
સખત પ્રહારો ખમવા પડ્યા છે. આથી
એ સ્પષ્ટ થાય છે કે માકિસેવિચ લોકોને
ક્રાંતિનાં સામાન્ય કારણોની તે
અસ્તિત્વમાં આવી તે પૂર્વે
કેટલાંયે વર્ષોથી ખબર
હતી.

આનું પ.
હેતુ અને
બહુ

હાસમાં નવું પ્રકરણ શરૂ કરે છે.

સામાન્ય
કારણ તો એ
છે કે રશિયા એક
પછાત દેશ હતો, પણ
જનતાની મુડીવાદી આર્થિક
નીતિનો એક ભાગ હતો.....

આમાં જ રશિયન ક્રાંતિના વિજયનું
ખતું કારણ રહેલું છે; ક્રાંતિ થઈ કારણ
કે બરોબર સમય સંધાયો હતો અને
દેશમાં અસંતોષ ફેલાયો હતો. રાજવાદી
નીતિથી ઉત્પન્ન થયેલ અસંતોષી પરિ-
ણામો અને વધારામાં મુડીવાદીઓની
સુસજ્જનીતિ-આનું પરિણામ એક ભય-
કર બળમાં આવ્યું જે બધે શ્રમજીવી
વર્ગમાં પગપેસારો કર્યો.

શૂન્ય વસ્તુસ્થિતિ તો એ હતી કે
આખા રશિયન સામાજિકતા કુદરે પછ
ટકા જેટલી સરહદ પર વસતી લુદી લુદી

ક્રાંતિકારી
પ્રગતો પર
રીતમ વરસી રહ્યા
હતો. આ ઉપરાંત ૧૯૦૫
ના બળવાનો તેમને અતુલ્ય
થયો હતો. આ બળવાને લેનીને
૧૯૧૭ ના બળવાના ‘રિહ્સ’ તરીકે
વર્ણવ્યો છે. આ બળવાથી પહેલી જ વાર
સોવિયેટનું સ્થાપન થયું અને શાહીયુધો
ખેસાયાં.

હેતુ, પણ અતિ અગત્યનું કારણ
એ છે કે માનવક્રાંતિહાસમાં સૌથી
મોટી બળવાબેર પાર્ટી-બળવાન બોલ્શે-
વિક પાર્ટી અસ્તિત્વમાં આવી હતી.
રશિયન આધુનિક ઇતિહાસનું એ હવંત
સત્ય છે. ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૭ સુધીના આર
વર્ષોમાં બનતા મહાન બનાવોથી તેણે
સામાજિક નબળાઈનો અભ્યાસ કર્યો હતો.
આથી તેણે વ્યવસ્થિત રીતે સર્વોચ્ચ વધા-
રવા અને તેઓને પ્રચાર કરવાનું શિક્ષણ
આપવા લાગ્યા. તેઓની ક્રાંતિકારી ચળ-
વળનો પાયો તેમના સિદ્ધાંત પર અને

લેખક: લીયોટ્રોટ્સ્કી

પોતાના નેતૃત્વ પરના વિશ્વાસ પર હતો. આ પાર્ટીની સ્થિતિ ૧૯૧૭ માં આવી હતી.

અત્યાર મુઠ્ઠી છુપાતા કરતા લેનીને સપ્ટેમ્બરમાં ચેતવણી આપી કે 'વખત આવી લાગ્યો છે; હુમલો કરવો જોઈએ.' આમાં તે સાચો હતો. મુડીવાદીઓએ છેવટે મરતક ખેલ્યું. પ્રજાસત્તાકવાદી પક્ષોએ છેવટે પ્રજામાં રહેલ તેમના વિગેનો વિશ્વાસ પણ ગુમાવ્યો. રશિયન લશ્કર હવે વધુ વખત પરદેશી સામ્રાજ્યોની ઇચ્છા માટે લડવા માગતું ન હતું. કચ્છતા રાષ્ટ્રવાદીઓએ પેટ્રોગ્રેડની નોકરશાહી સામે બળવો જગાડ્યો. સોવિયેટ રશિયાના મુખ્ય મથકોમાં બોલ્શેવિકોનું બળ વિશેષ હતું. સોવિયેટ કાયદું કરવાની હાકલ કરી. હુમલો કરવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો.

માત્ર આવી જ રાજકીય અને સામાજિક પરિસ્થિતિમાં હુમલો કરવો શક્ય હતો, અને આમ તે આવી લાગ્યો. પાર્ટીએ શાંત રહીને બોલ્ટોગ્રેડનો બળવો અમલમાં મુક્યો અને એના પરિણામ રૂપ બોલ્શેવિકોને દુનિયાનાં જાહેરાત ભાગ પર સત્તા મળી.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે:- બળવાની આવી ઉઠ્યા કિંમતના અદલામાં શું મળ્યું? કેટલાક ઇર્ષાળુ ટિપ્પણીઓ છે કે સોવિયેટ પ્રદેશમાં આવી કંઈ સારી સ્થિતિ થઈ નથી. બળવાએ શું કંઈ અને શા માટે અપાયેલો ભોગ ચોગ્ય છે?

મને કહેવા દો કે સોવિયેટની ભૂલ, મુશ્કેલીઓ અને કાયદાઓ ખીમના જેટલા જ મને માહિત છે. પણ ટિકા તો યોગ્ય રીતે કરતી જ નોંધાયે. પંદર વર્ષ એક મનુષ્યના જીવનમાં પંદર વર્ષ એ કંઈ નાનો સમય નથી. પણ એક પ્રજાના જીવનમાં પંદર વર્ષ એ તો માત્ર ઇતિહાસ રૂપી ઘડિયાલની એક મિનિટ માત્ર છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસના આંતરવિગ્રહમાં ૫૦,૦૦૦ માનવજીવોનું બલિદાન અપાયું હતું.

અમેરિકન સમાજના પ્રગતિવાન બળોનાં દષ્ટિબિંદુએ આવાં બલિદાન ન્યાયી ગણાય? અલગત અને માનવવિકાસના દષ્ટિબિંદુએથી જોતાં આ વિષે કંઈ પણ શક ન રહે.

આંતરવિગ્રહથી આજનો પ્રગતિમાન યુનાઈટેડ સ્ટેટસનો જન્મ થયો. પણ સૌથી ઉંડી, ભૌતિક અને સામાજિક પ્રગતિમાં અજોડ સ્થિતિ તો રશિયન ક્રાંતિમાંથી જન્મી છે. બહુ જ થોડા વખતમાં અંકાગ્રેહી આર્થિક નીતિના પરિણામે પૂર્વે કદિ ઉત્પન્ન થયેલ નહિ એટલી પેદાશ થઈ છે.

આમ આપણી પાસે બળવા દર્શિયાન જન્મતાના ન્તેમ વિષે કારણો છે. સોવિયેટ પ્રજા આજે અડચણો સહન કરે છે પણ તે તો સ્વેચ્છાએ જ. પોતાના અમથી જ તેઓ સાફ બલિષ્ઠ ઉત્પન્ન કરે છે. કંઈ પણ ભોગ તેઓ તેમ કરશે. પણ આ શાંત જનતા પર પોતાનું દબાણ લાગવા કોઈપણ રાષ્ટ્ર પ્રયાસ કરી જુએ અને નેને બંધ પડશે કે તે પ્રજા કેવી છે.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

કંડે દ્રાક્ષા સુવ

વિનાવિલંબે વાપરવા માટે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

મદરાદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

કંડે અંશોકારિષ્ઠ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

કંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુશીપત્ર આજેન મંગાવો

ઇલાકાના સરકાર
તંત્રની પૂનર્વ્યવસ્થા

યોમસ સમિતિ- એક તલસ્પ-

લેખક:-

આથકે આપદકાગીની સરકાર સાથે પ્રત્યેક ઉચોગતંત્રમાં પૂનર્વ્યવસ્થા કરવાની પદ્ધતિ શરૂ થઇ છે. આ પ્રવૃત્તિને તેઓ 'રેશનાલાઇઝેશન' (Rationalisation) કહે છે. આ પ્રવૃત્તિનો એક માત્ર ઉદ્દેશ જોખમાં જોખ ખર્ચે વધુમાં વધુ ઉત્પાદન કરવાનો છે પણ આ પ્રવૃત્તિ ત્યાંથી જ અટકી નથી. હવે તો જગતની સરકારોએ પણ બજેટનાં પાસાં સમતોલ ન થવાથી રેશનાલાઇઝેશન કરવા માંડ્યું છે. આથી જ હિંદની સરકારે પણ પુરો-પને પગને પગને પોતાના તંત્રમાં પૂનર્વ્યવસ્થા કરવા માટે કમીટીઓ નીમી છે. એટલું જ નહિં પણ મુંબાઇ ઇલાકાનાં સરકારી તંત્રની પૂનર્વ્યવસ્થા મુચવવા માટે નીમાયેલી સમિતિનો અહેવાલ સાતમી જન્યુઆરીએ પ્રસિધ્ધ થઇ ચુક્યો છે.

૧૯૩૨ ની ૧૧ મી જૂલાઇએ આ કમીટી નીમાઇ હતી. તેમાં પ્રમુખ તરીકે માણ હોમમેમ્બર મી. જી. એ. યોમસને નીમવામાં આવ્યા હતા અને સભ્યો તરીકે મી. જી. કૌન્સા, અને મી. ડી. જી. હેરીસને નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમજ મી. ઇ. ડબ્લ્યુ પેરી આ સમિતીના મંત્રી હતા.

દરેક વર્ષે ઇલાકાના અંદાજ પ્રત્યંક જોટ આવે છે. આ ભયંકર શક્ય હોય ત્યાં પૂનર્વ્યવસ્થા મુચવવા અહેવાલની આ લેખમા ચર્ચા

લેખકે કમીટીની કેળવણી કરી છે એટલું જ નહીં પણ ફેટલી અર્થહીન છે તે દર્શાવી

આ સમિતીએ લગભગ ચાર માસ સુધી સતત શ્રમ કર્યા પછી ૩૧૬ પાનાનું 'ઝીણાટાઇપનું' રજનાર પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. અને ઇલાકાના સરકારતંત્રે નહિં. પ્રખમત માટે આ આખો ય અહેવાલ તેમની ભક્ષામણો વગર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આ કમિટીને અંગે સરકારને રૂ. ૮૫૬૦૦ ખર્ચ થયો છે. એમ તેના અહેવાલમાં જ જણાવવામાં આવ્યું છે.

મૂખ્ય ભલામણો

આ કમીટીએ મુચવેલી પૂનર્વ્યવસ્થા પર વિચાર કરતાં પહેલાં કમીટીની મૂખ્ય મૂખ્ય ભલામણોનું એક ઉત્તરું અવલોકન અનિ જરૂરી છે. ઇલાકાના સરકારી તંત્ર સાથે સંકળાયેલા લગભગ દરેક ખાતાની તેમણે પુનર્વ્યવસ્થા મુચવી છે. એટલું જ નહીં પણ જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં

ની ભલામણોનું શી અવલોકન.

૨૧. જયક્રમાર.

પત્રકમાં લગભગ સવાળે કરોડની ખોટનો ખાડો પુરવા માટે તેમજ માટે સરકારે નીમિત્તી થોમસ કમીટીના કરવામાં આવી છે.

વિષયક ભલામણો ઉપર આકરી ટીકા થોમસ કમીટીએ કરેલી ભલામણો આશ્ચર્ય છે.

ત્યાં પગારમાં નવા નવા સુધારાઓ સુચ-
વા છે. તેમણે નોકરી માટે નવા રહેલો
રદ્યાખ્યા છે. અને અદિતલિં તેઓએ
ફટકાંદ ખાતાંઓને એકત્ર કરવાની જરૂ-
રીઆત બતાવી છે. પણ તેમની મુખ્ય
ભલામણો તો કેળવણીખાતાનાં છે. કમિ-
ટીના મતવ્ય પ્રમાણે સરકારી કોલેજો
સાવ બીનજરૂરી છે. અને આ કોલેજો
લોકોએ ફૂંડ એકત્ર કરીને ચલાવવી
તોઈએ. તેમજ કક્ષા, વેપાર, અને
ખેતીવાડીને લગતી કોલેજો બંધ કરવાની
કમિટીએ ભલામણ કરી છે. બીજા ખા-
તાઓમાં ઉપરી અમલદારોના પગારમાં
પ્રશંશનિય ઘટાડો સુચવ્યો છે. અને
આઈ. સી. એસ. કોટીના અમલદારોને
મળતાં લઘ્યાં ઉપર કાપ મૂકવાની સુદર
સુચના કમીટીએ કરી છે. ઉદ્યોગખાતાં
સંપૂર્ણ બંધ કરવાનું સુચવે છે. એટલું
જ નહિ પણ દવાખાતાઓની બાબતમાં

કમીટી ભલામણ કરે છે કે તાલુકાની
ડીસ્પેન્સરીઓ લોકલ બોર્ડને મોંપાવી
જોઈએ. આ બંધી ભલામણોને અંતે આ
કમીટી એમ જાહેર કરે છે કે જે તેની
ભલામણો અનુસાર સરકાર લગભગ વીસ
વર્ષ સુધી ચાલે તો આજે સવા દરોડ
રૂપીયાની ખોટ આવે છે તે અડલાઈને
જે કરોડ રૂપીઆ પુરાંત રહેશે. એટલુંજ
નહિ પણ સરકારતંત્રને ૧૭૯ લાખ રૂપીયા
આ ભલામણોને અનુસરવાથી બચત થશે
એમ કમીટી માને છે.

ખોટનો ખાડો

જયા રૂપી મુંબઈ શહેરનો વિશાસ
કરવા માટે ભૂતપૂર્વ ગવર્નર

સર લોહડે પોનાની મુખ્યાંદ ભરેલી યોગના
ઉપાડી ત્યારથી ઇત્યાદિનું એક પણ વર્ષ
એવું નથી ગયું કે જેમાં ખોટ ન આવી
હોય. હંદા કેટલાય વર્ષોથી બજાએ કરોડની
ખોટ સરકારતંત્રને આવતીજ નય છે.
આ પ્રયંત ખોટને પહોંચી વળવા માટે
સરકારતંત્ર નવા નવા કરો નાંખે છે.
દરેક વર્ષે કરનું પ્રમાણ વધી રહ્યું છે.
જતાં પણ દરેક માર્ચ માસમાં સર-
કારની બજેટમાં ખર્ચ અને આવકનાં
પાસાં વચ્ચે જખ્ખર તફાવત દેખાયાજ
કરે છે. આ આપમેળે ખોટતા આંક-
ડાઓ લઈએ.

૧૯૨૯-૩૦ ૧૯૩૨-૩૩ ઘટ.

(લાખના આંકડામાં)

આવક	૧૫૨૯	૧૩૮૫	૧૪૪
ખર્ચ	૧૫૬૮	૧૪૫૮	૧૧૦
ખોટ	૩૯	૭૩	

પણ જેમ જેમ સમય પસાર થતો જાય છે તેમ તેમ સરકારની આવક ઘટતી જ જાય છે. જમીન મહેસુલની આવક પણ પ્રમાણસર ઓછી થતી જાય છે. અને અનાજના ભાવ એસી જતાં જમીન મહેસુલની આવક આવવાને બદલે વર્ષો સુધી આ આવક તૂટતી જ ચાલશે એમ માનવાને વ્યાજબી કારણ છે.

આવા વાતાવરણ વચ્ચે કમીટીએ આ પ્રયત્ન જોટનો ખાડો પુરવા માટે, તેમજ સરકારતંત્રની સુવ્યવસ્થા માટે જે પગલાંઓ મુચવ્યાં છે તે ક્યાં સુધી આ હેતુ પાર પાડી શકશે તે ઉપર વિચાર કરવો જોઈશે. કમીટીના સભ્યોએ પણ તેમની લક્ષમણોને આ જ માપથી અવલોકી છે અને એ જ દ્રષ્ટિબિંદુએ તેમની લક્ષમણોનો વિચાર કરીએ તો આશા છે કે અધીશ્ય તો નહીં જ મનાય.

અમરત્ય આશાવાદ

પ્રથમ તો ૨ ૧/૮ કરોડની જોટ-માંથી કમીટીએ એક કરોડ ઓછા ગણ્યા છે. કારણ કે કમીટી એમ માને છે કે ઇક્ષાકાનાં આવતાં વર્ષો સારાં આવશે. એટલે જમીન મહેસુલ પાછી પહેલાંની કક્ષા ઉપર આવશે અને આમ એક કરોડની જોટ તો આપમેળે જ ઓછી થઈ જશે. કમનસીબે કમીટીનો આ આશાવાદ કોઈ પણ સ્વિકારી શકે તેમ નથી. આવતાં વર્ષો સારાં આવશે એવી એક પણ આગાહી ક્ષિતિજમાં દેખાતી નથી. વિશ્વને વ્યાપી વળેલી આર્થિક આંધી હવે સુધી જરાય ઓસરી નથી. અનાજના ભાવમાં એક પૈસાનો પણ વધારો થયો નથી. છતાં એમ માની લેવું કે કોઈ ગમતકારથી વિશ્વને વ્યાપી વળેલો

આ વંટોળીયો ઓસરી જશે એ નવો અસત્ય આશાવાદ છે. આર્થિક મંદી ઉભી થઈ છે સુડીવાદની ઉત્પાદન પદ્ધતિમાંથી. આ મંદી કંઈ મો. થોમસ આશા રાખે એટલે ધરી જતાની નથી. એટલેજ જમીન મહેસુલ પાછી પગલર થઈને એક કરોડનો ખાડો પુરી આપશે એવી થોમસ રૂમિતિની વિચારણામાં કોઈ સાથ આપી શકે તેમ નથી. વસ્તુતઃ આ જોટ એટલી તો પ્રથમ બનતી ચાલશે કે કરકસર કરવા અને ખર્ચ ઘટાડવાને માટે નવા માર્ગો શોધવાને માટે સરકારને બહુ જ અદ્ય સમયમાં જરૂર પડશે એવું અતુમાન કરવાને માટે અત્યારે આપણી પાસે વ્યાજબી કારણો છે. આથી જ સવાકરોડની જોટનો અંદાજ લઈને કમીટીએ કરેલી લક્ષમણો મુજબી જ ખેતી ભૂમિકા ઉપર રચાયેલી છે એમ આસેખવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

અવળી કરકસર

તેમ જ કમીટીએ કરકસરના ઓચાનીએ કેળવણીના ક્ષેત્ર ઉપર જે કાતિલ આક્રમણ કયું છે તે ખરેખર અતિ તિરસ્કારપાત્ર છે. કેળવણી એ તો સંસ્કૃતિનો પાયો છે. કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પછી તે ગમે તે કક્ષાનું હો પણ તેની પ્રાથમિક ફરજ રાષ્ટ્રને વિદ્યાસ કરવાની અનુકુળ તક આપવાની છે. આથી જ કેળવણીની દીશામાં કમીટીએ સુચવેલી કરકસર તેમજ નવી યોજનાઓ પ્રગળે પહેલી તકે જ ઉઠાવી દેવી જોઈએ. કમીટી સીકનદામ કોલેજ, ખેતીવાડી કોલેજ, અને આર્ટ્સ કોલેજને તો સતંતર બંધ કરી નાંખીને બીજી આર્ટ્સ કોલેજોને ખાનગી સંસ્થાઓને સોંપવાની લક્ષમણ કરે છે. આ

સુચના કેટલી મર્યાદાલેલી અને વિચાર-
મૂલ્ય છે તે આલેખવાની લાગે જ જરૂર
છે. કમીટી કહે છે કે આવા શિક્ષણથી પ્રભને
વિશિષ્ટ જ્ઞાન થતો નથી. પણ તો તેનું કારણ
જોધી કહાડવાની તેમજ તેના શિક્ષણમાં
પ્રગતિપયોગી તત્વો દાખલ કરવાની જરૂર
છે. અત્યારે આ મહાવિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ
કરતા વિદ્યાર્થીઓ પછવાડે જે ખર્ચ
થઈ રહ્યો છે તે ખર્ચના ગદ્ગદમાં ઇલા-
કાને પુરતો આર્થિક કે અન્ય લાભ ન
થતો હોય તો પણ કમીટીના સભ્યોએ એ
યાદ રાખવું જોઈએ કે સંસ્કૃતિ અને
શિક્ષણનાં મૂલ્ય રૂપીઆ, આના, પાછમાં
આંધી શકાય નહીં. અને તેથી જ જે
આ શિક્ષણસંસ્થાઓ અત્યારે પોતાનાં
અસ્તિત્વનાં આર્થિક દ્રષ્ટિએ વ્યાપ્તિની
કારણો ન રહી શકે તેમ હોય છતાં
પણ ઇલાકાના વતનીઓના સર્વલક્ષી
વિકાસ માટે આ સંસ્થાઓ અતી જરૂરી
છે, રાષ્ટ્રહવનના પ્રાણ સાથે મંકળાયેલી
આ સંસ્થાઓ ઉપર કરકસરની કુદાડી
અજાવવાથી કંઈ જ ખર્ચ સરતો નથી.

શોમસમિતિની અવળી કરકસરનો
તો આ પહેલો નમુનો છે પણ બીજાં
ખાતાંઓ ઉપર તેમણે સુચવેલી પૂનર્વ્યવ-
સ્થા પણ આ જ પ્રકારની નીતિની સાબીની
આપે છે. દાખલા તરીકે સરકાર ઉદ્યો-
ગોને સલાહ આપવા માટે સ્થપાયેલું ખાસ
ખાતું પણ તરત જ બંધ કરવાની સુચના
કમીટી કરે છે. તેથી જ રીતે પ્રગતિહવનને
અતિ ઉપયોગી દવાખાનાઓની સંખ્યા
પણ ઘટાડવાની વાત કરે છે. આ જ પ્રમાણે
તેઓ ટ્રાઈની વ્યવસ્થામાં પણ અજા-
મણી સુચનાઓ કરે છે.

આમ સવાકરોડની ખોટ પૂરવા માટે
શોમસમિતિને કરકસરનાં બીજાં ક્ષેત્ર
નથી મળ્યાં એ ખરે જ શોકજનક છે.
કરકસરનાં સાચાં ક્ષેત્ર અસ્તિત્વમાં નથી
એમ કહેવું અરથાને છે. ઇલાકાના સર-
કારતંત્રનો કોઈ પણ અવસોકનકાર કદી
શકશે કે ખરી કરકસર તો ઉપરી અમ-
લદારોના અતિગ્રાહ મહોટા પગારો ઘટાડ-
વામાં રહેલી છે. તેમજ જાહેર બાંધકામ,
કોંગ્રેસ, તેમજ કંડીગન્ટ ખાતા પછ-
વાડે થઈ રહેલો આંધળો ખર્ચ અટકાવી
શકાય તેમ છે. કમીટી જે ખર્ચખર
કરકસરને માટે પ્રમાણિક હોત તો ખતામાં
ખર્ચડ મેકેટેરીએટ નીલાવવાની કદીયે
લજામણ ન કરત. અત્યારે પોલીસ, જેલ,
પબ્લીક વર્ક્સ, પબ્લીક હેલ્થ વગેરે
ખાતાંઓના મેકેટેરીએટ ખતામાં છે. તે
ખમેડીને મુખ્યાલમાં લાવવાં જોઈએ. આમ
કરવાથી જનને મેકેટેરીએટને અંગે થઈ
રહેલો અદગદ ખર્ચ અટકી જશે એટ-
લું જ નહીં પણ કંઈક સાચી કરકસર
પણ થઈ શકશે.

કરવેરા હલકા કરો

તેમજ ઇલાકાનાં સરકારી તંત્રની પુન-
વ્યવસ્થા કરવાની સમિતિએ જાણવું
જોઈએ કે ઇલાકાની વસ્તીની આર્થિક
રિયતિ ઉપર જ સરકારતંત્રનું ખર્ચ
રચાવું જોઈએ. અત્યારે આપણા ઇલા-
કામાં સીધું અને પરોક્ષ કરવું પ્રમાણ
એટલું તો ખર્ચડ છે કે આ વસ્તુને લક્ષમાં
લઈને જ પૂનર્વ્યવસ્થા સુચવવી જોઈતી
હતી. આ આખી લજામણોને પરિણામે
જાહેર પ્રગતિ કરવેરાના અચ્છલ ભારમાંથી
જરાયે મુક્તિ મળે તેમ માની શકાય તેમ
નથી. તેમજ તેથી સુચના પણ નથી કરી.

આખા રીપોર્ટનું બારિક અવલોકન કરી જોઈએ તો આ વિચાર ઉપર એક વાક્ય પણ જરૂર નથી. આથી જ જમીન મહે-
સુલની આવકમાં થટાડો થઈ શકે, એવી એક પણ સુચના ન કરવામાં કમીડી સાચ નિષ્ફળ નીવડી છે.

તેમજ ઉપરી અમલદારોના પગારમાં જે થટાડો સુચવવામાં આવ્યો છે તે પણ અતિ ઓછો છે. હિંદુ જેવા નિધન દેશમાં ૩૦૦૦ રૂપીયાના હાઇકોર્ટ જજની કંપ જરૂર નથી. તેમજ વડા અમલદારોને ૧૨૫૦ અને ૧૫૦૦ ની રકમ પણ અતિ મોટી છે. આ નવાં ધોરણો આથી પણ

વધુ વિશાળ જનવાં જોઈએ. તેમજ પ્રાંતિક સરવીસના પગારો પણ હલુ અતિ મોટાં રાજવામાં આવ્યા છે. આ મોટા પગારો પણ થટાડવા જોઈએ.

છતાં પણ થોમસસમિતિની આટલી લજામણો-ખાસ કરીને ઉપરી અમલદારોના પગારના નવા નિયમો અને નવા ગ્રેડ સંબંધીની સુચનાઓ મુંબાઈ છટ્ટા-કાનું સરકારતંત્ર જાહેરી અમલમાં મુકશે એવો જાહેર પ્રભાવતને આશા રાખવાનો જરૂર હક છે.

JUST OUT

JUST OUT

M. GANDHI AS I KNOW HIM

BY

I. K. YAJNIK, B.A., LL.B.

A Scientific Survey of Mahatma Gandhi's activities
in India from 1914 to 1922.

234. PAGES.

CLOTH BOUND.

PRICE Rs. 1-8-0 ONLY.

APPLY TO

THE MANAGER,

Hindustan Newspapers Ltd.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

[ભવિષ્ય કાળમાં કુદકો માર-
વાનો તો કેટલાય લેખકોએ ચત્ન
કર્યો છે. કલ્પનાને પાંખ આપીને
પોતાને પસંદ પડે તેવી સ્વપ્નશ્રુતિ
ચિત્રવાનો ઘણાખરા લેખકોને નાદ
લાગ્યો છે. આવી કૃતિઓ સાહિત્યની
સફળ કૃતિઓ તરિકે પડાથી છે. પણ
આવા લેખકોમાં કોઈએ નવો ચીલો
પાડ્યો હોય તો તે અત્યારના મશ-
હુર લેખક સ્ટેફેન્સ લીકોકે છે. તેમણે
છેલ્લું પુસ્તક Afternoon in Uto-
pia આમ

અનેક ઇન્ટિ-
એ. આનંદ-
બનકે છે.

સામાન્ય
રીતે જ સ્વ-
પ્નશ્રુતિ ને
યાંત્રિક ક-
ક્ષાની કોથી
ઉંચી દક્ષા
સમજવામાં
આવે છે.

માનવકલ્પના છે કે એક સમય
એવો આવશે કે જ્યારે વ્યક્તિની
સર્વ જરૂરીઆતો આપમેળે ઉત્પન્ન
થશે અને માનવશરીરને શ્રમ કરવા
જેવું જરાય નહીં રહે. આવી
આવી કલ્પનાઓ વડે

અત્યારે તો કેટલાયે
સ્વપ્નશ્રુતિને મોહક
બનાવી છે.

પણ સ્ટીફેન્સ લીકોકે આથી ઉંધું જ
કહે છે. તે માને છે કે અત્યારે જેઓ
સ્વપ્નશ્રુતિ પર શબ્દોના અલંકારો
વર્ષાવી રહ્યા છે તેઓ જો ખરેખર
સ્વપ્નશ્રુતિમાં જાય તો તેઓને જીવ-
નમાં રસ નહીં પડે. તેમની ફીક્શન
પ્રમાણે જીવનની મજા અપાર અસ્વા-
ભાવિકતામાં વસી છે. આ અસ્વાભા-
વિકતાના વાતાવરણમાં જ માણસને
મજા પડે છે. માનવઆનંદ આદર્શ-
પ્રાપ્તિ મેળવવામાં રહ્યો છે. જ્ય-

આદર્શ જે
વી વસ્તુ
નથી, જ્યાં
જીવનવિતા-
વધું એ જ
માત્ર પ્રદાનિત
હોય ત્યાં
સુખ કે-
ટલું ?]
—તંત્રી.

સ્વપ્નશ્રુતિમાં

ઉલટો અનુભવ

સર થોમસ મુરથી તે આ ક્ષણ
સુધી સાહિત્ય કૃતિઓમાં જે
વસ્તુએ અતિ લાભ આપ્યો છે તે વસ્તુ-
સ્વપ્ન જુગીમાં પ્રવાસ કરવાનો નિર્ણય
કર્યા પછી મદને લાગ્યું કે લગભગ સો
વર્ષ સુધી ઉંધા આવે એવું ઓળખ.
મદારે શોની કહાણું લેખ્યું.

મુળ લેખક—

જે તેમ કહું

સ્ટીફેન્સ લીકોકે.

૬ ૬

મગીને મેં જોયું તો હું પલંગ ઉપર પડ્યો હતો. ઓરડા વીશાળ હતો. સીડીંગ ચુંદર હતી. આખા ઓરડામાં અદૃશ્ય રીતે પ્રકાશ પથરાયેલો હતો. આ પ્રકાશ ક્યાંથી આવે છે એ જાણવાની મેં આશા રાખી ન હતી. એટલે મને ખાસ અચંબો ન થયો.

દરેક સ્વપ્નસુખીમાં પ્રકાશ ધીમો પણ મોહક હોય છે એની મને ખબર હતી. ખરી વસ્તુ તો એ હતી કે મારા જુના જગતમાં પણ પ્રકાશ આવવાની આ કરામત મેં જોઈ હતી.

આથી આ દિવસ છે કે રાત્રી તે હું કહી શકતો ન હતો. પણ તેથી મને ખાસ સંતાપ થયો નહિ. મેં મારા ઘડી-આળ સામે જોયું. પણ તે તો બંધ પડી ગયું હતું.

ઓરડામાં ફરતીચર જેવી વસ્તુઓ ઝાંઝી ન હતી. પણ જે કંઈ થોડું ફરતીચર હતું તે જુડીજ દળ હતું હતું. પણ ફરતીચર સ્ટોરમાં કામ કરેલું નહીં હોવાથી નવી કળા ઉપર હું ખાસ મોહ પામી શક્યો નહીં. તેમજ નીચે પથરાયેલા ચુંદર ગાલીચા પણ મને આકર્ષી શક્યા નહિ. આવી ચીજો મને કદિ આકર્ષતી નથી.

સ્વપ્નસુખીના સાહિત્ય સાથે સારો પરિચય હોવાથી હું જાણતો હતો કે બહુ ઓછી ક્ષણો બાદ જરૂર કોઈ નોકર આવશે. મારી ધારણા સાવ ખોટી ન હતી. થોડીક મીનીટ બાદ એક નોકર આવ્યો તેના અમુક દંડમાં કપાયેલાં કપડાં પડેલી મને લાગ્યું કે આ નોકર તે જો ન આવ્યો હોત તો હું તેને લઈ આવત.

નોકર પાસે આવ્યો. પ્રણામ કર્યાં અને બહુ ધીમેથી મને કહ્યું કે 'ઉમ લંબને બેલાવે છે.'

મહેં મારા નેટરોઈ અને કોટ ટીક કર્યાં અને નોકરની પછવાડે પછવાડે ચાલ્યો. આખરે તે અને હું બન્ને એક ઓરડા આગળ અટક્યા. નોકરે ધીમે ધીમે ઓરડા ઉપર ટકોરા માર્યા.

બારણું આપમેળે અર્ધ ઉઘડ્યું. એ કરામત પણ કંઈ નવી ન હતી.

ઓરડામાં પ્રવેશતાં જ એક જાનવૃદ્ધ અને વયેટૃદ્ધ દિસતા એક સજ્જન મને દેખાયા. લાંબી દાઢીથી તેમની પ્રતિભા વધી રહી હતી. ઉંડી આંખો અને એ એ વચ્ચે તેમનું તંજું નાક અને લગ્ય કપાળ અભ્યાસ દર્શાવતાં હતાં.

'અગવ્યા, હું તને આવકાર આપું છું' માનાથે બહુવચન વાપરવાની પદ્ધતી સ્વપ્નસુખીમાં નથી એ જાણીને મને જરા નવાઈ લાગી.

'શું જોઈશો ?'

'લંબને જો ન વાંધો હોય તો મ્હા-પાણી અને નારતો.'

'લંબારી કામાં માયું છું.' મીઠો ઉમ વઘા, 'પણ હું એ જુડીજ ગયો. અમો એ બાબત ઉપર બહુ ધ્યાન આપતા નથી.'

તેણે તાળી પાડી.

એકાએક એ નોકરો દેખાયા. જાણે જાણે. 'નારતો અને મ્હા આણો' ઉપે આસ આપી.

'લંબે કંઈ નહિ લો?' મેં સવાલ કર્યો.

‘હું’ આહારની દરકાર રાખતો નથી. અમારા શરીર અને અમે જે પ્રકારનું છવન ગાળાએ છીએ તેથી ખોરાકની જરૂર રહેતી નથી. સવારમાં હું નાસ્તો કરું છું. ખપેતના હું ખાણું લઉં છું. ચાર વાગતાં હું ફળાહાર કરું છું અને રાતના વાળું કરું છું. આવી નીચમીત છંદગીઓ અગ્નિવા મનને નિર્મળ બનાવે છે, દેહને શુધ્ધ બનાવે છે, આત્માના આનંદને ઉંચે ચડાવે છે.

હમારા લુના જગતમાં પણ આવુંજ ચાલતું હતું; તે વખતે પણ આવા વીચાર ચાલતા હતા. મેં થંકુ પાણી રેડ્યું.

‘સે, ત્હારો ખોરાક આવ્યો.’

ખરેખર ખોરાક સાદો છતાં સત્વપુણું હતો. સાથે એક વાસણમાં મ્હા જેવું હતું.

‘આ મ્હા છે?’

‘ના. પણ એક બીજા પ્રકારનું પીણું છે.’ તેને આ જગતમાં ‘રુદ્રચ’ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રવાહીને શોધીને અમે ત્રણ બીના સવાલનો સીધો ઉકેલ કરી નાંખ્યો છે. અમે એ આ એવા પીણાની શોધ કરી છે કે ચેતનાપ્રેરક હોવા છતાં પણ કેરી નથી. આથી ત્રણના પીણાનો સ્વાદ જ ઉભો થતો નથી.

મ્હારા મોઢાં ઉપર જરાય ભાવ આવ્યો નહિ. થોડીક ક્ષણો શાંતિમાં વહી ગઈ.

* * *

‘હું’ ધારું છું કે ત્હમારે મ્હને ધણા સવાલો પુછવાના છે. ત્હમે નવા જગત વિશે ખુબ જાણવાની ઇચ્છાસા ધરાવતા હશે—આખરે મીં ઉમે મહિન તોડતા મ્હને જણાવ્યું.

‘ઓલો, ત્યારે કયા પ્રશ્નથી શરૂઆત કરીશું? ચાલો ત્યારે તાણાં અને ચક્રણ વિશે કંઈક કહું! આ સમસ્યા ઉપર ત્હમને રસ પડશેને?’

‘ના’—મ્હારામાં હતી તેટલી અધી હીંમત એકી કરી મેં કહ્યું: ‘આ સવાલમાં મ્હને જરાય રસ નથી પડતો. લુના જગતમાં પણ આ સવાલો ઉપર મ્હને ઝાઝું ઘન ન હતું.’

‘મોનાનું’ ધોરણ’—મીં ઉમે વીધવ બદલ્યો.

‘અરે એ તો મ્હારા સમયમાંજ નાશ થાયું હતું—ખીલું કંઈક કહો.’

મીં ઉમતા મુખ ઉપર નિરાશા છવાઈ ‘ત્યારે ત્હમે મ્હને મુડીવાદીએ અને મંલુરોના પરપર સંબંધ વીરે સવાલ કરવા જરૂર દમ્હતા હશે. ચાલો હું તે વીરે ત્હમને કહું!’

‘મહેરબાની કરીને એ વાત તો ઉચ્ચ રતાજ નહિ. મ્હારા સમયમાં આ વાત એટલી જોરશોરથી ચર્ચાતી હતી કે મ્હને તેથી સાચો કંટાળો આવ્યો. આથી તો મ્હને ઉંધી જવાની ઇચ્છા થઈ.’

‘એ સવાલ તો અતિ અટપટો નીવડ્યો. પણ આખરે જતાં એ સાવ સરળ નીકળ્યો. પણ તે સમજવા મારે જરા પુવ’ દતિહાસ જાણવાની જરૂર છે. ત્હમે ઓઘોગીક ઇન્દ્રાડ વિશે તો જાણતાજ હશે.’

‘ડોં ઉમ-હું’ ધારું છું કે ત્હમે ડોક્ટર છો...પણ મહેરબાની કરીને આ વીધવ ઉપર તો મ્હને જરાય છંદાસ નથી. આ સિવાય કંઈક રોમાંચક-કંઈક ખરેખર અદ્ભુત કહો.’

ઉમે પાછું શરૂ કર્યું:

‘આ જગતમાં-ત્હમો એક વસ્તુ ખાસ જોઈ શકશો કે માનવ આયુષ્ય અતિ મોટું બન્યું છે. ત્હમારા જીવન જગતમાં સરાસરી માણસનું આયુષ્ય માત્ર ૫૮.૪ વર્ષ હતું. પણ મહારી ખાત્રી છે કે જ્યારે અમારા ખસો વર્ષના વૃદ્ધો જોશો ત્યારે ખરે-ખર ત્હમને નવાઈ લાગશે.’

‘એ તો હીક છે-એ તો હું આંકડા કુશમાંથી મેળવી લઈશ. પણ કંઈક ખરે-ખર અદ્ભુત-કંઈક સાત કોલમ મથાળું મુઠ્ઠી રાકાય તેવું કંઈક કહો તો હીક.’

‘યુધ્ધ અને શાંતિ વીચે કંઈક કહું?’

‘ઓહો, એ તો હું સારી રીતે કહીપના કરી શકું છું’ મેં જવાબ આપ્યો. ‘હું ઘોરું છું કે પ્રમુખોનાં પ્રતિનિધિઓ એક ન મળ્યાં અને યુધ્ધને નાણક કર્યું.’

‘ખરાખર’ ૩૦૦ હમે જવાબ આપ્યો: ‘૩૧ વિદ્યુદ્ધ ૩૦ મતે આ મુશ્કેલી સ્વીકારાઈ.

છેક છેડે સુધી રસાકસી ચાલી હતી અને આખરે તે પસાર થઈ.’

આખરે ૩૦૦ હમે પીણાનો એક પ્યાલો ગળામાં ઠાલવ્યો.

‘અરે મેં એક જુઝ કરી?’ હમે ઉત્તર કર્યો.

‘મ્હને પણ એમજ લાગે છે!’-મેં કહ્યું.

‘ત્હમારે નવું જગત જોવું જોઈએ અને ત્યાર પછીજ ત્હમો મને સવાલ કરજો.’

‘વીચાર ધણો સરસ છે. ચાલો અહિ થી અગાશીમાં જવાય છે એ રસ્તો ક્યાં છે?’

‘ત્હમને ક્યાંથી ખબર પડી?’

‘બધી સ્વપ્નજીવીઓમાં આમજ અને છે. મીંડ હિમનું મોટું પડી ગયું.’

ત્હમારે પુસ્તકો જોઈએ છીએ?

તો

નીચેના તરતજ મંગાવો

કારણ કે આટલી
અલ્પ કિંમતમાં
આવું પ્રાણવાન
સાહિત્ય ત્હમોને
ક્યાંય નહિ મળે.

બગલમત- [નાટક]

મૂલ્ય માત્ર બે આના.

આશા નિરાશા-[નાટક]

મૂલ્ય માત્ર ૬ આના.

ખાદીની કસોટી-[નિબંધ]

મૂલ્ય માત્ર ૧ આનો.

લખો : મેનેજર : નવયુગ કાર્યાલય :: ૯ બેકહાઉસ લેન :: ફોટ :: મુંબઈ.

=વિશ્વનાં વર્તમાન પત્રોમાંથી=

‘એડ્યુમીનીયમના ઉદ્યોગને
કાલિદાસ ૬૮૬૯’

‘ઇન્ડીયન રીવ્યુ’ નામના આગેવાન
માસિકમાંથી નીચેની હકીકત
ઉતારી લખ્યે છીએ.

હિંદમાં આવેલા એડ્યુમીનીયમના
કારખાનાંઓના હિંદી માલિકોના પ્રતિનિ-
ધિઓએ હિંદી સરકારના વેપારખાતાંને
એક યાદી મોકલી બ્રિટિશ અને ખીન-
બ્રિટિશ એડ્યુમીનીયમ પરની જગતની
અસમાનતાની સામે વિરોધ જાહેર કર્યો છે.

તેઓ જણાવે છે કે બ્રિટિશ એડ્યુમી-
નીયમ પર ૨૦ ટકા જગત અને ખીન-
બ્રિટિશ માલ પર ૩૦ ટકા જગત નાંખ-
વાથી હિંદમાં આવેલ બ્રિટિશ અને કેને-
ડીયન એડ્યુમીનીયમનાં કારખાનાંઓમાં
અસમાનતા રહેશે અને એના પરિણામે
હિંદી માલિકોનાં કારખાનાંઓ નાશ પ-
ડશે. તેઓ ભારપૂર્વક કહે છે કે આથી
હિંદી માલિકોને કાયા એડ્યુમીનીયમ માટે
બ્રિટિશ અને કેનેડીયન હરિકાની દયા
પરજી હવડું પડશે.

બ્રી. ગીએનામાં હિંદીઓની
નિરક્ષરતા

બ્રિટિશ ગીઆનાના ડેમેરારા નગ-
રમાં વસતા બાઈ એફ. ક્વાલે
કવિશ્રી રવિન્દ્રનાથ ટાગોરને ત્યાં વસતા
હિંદીઓની સ્થિતિ વિશે એક પત્ર લખ્યો
છે. આનો સંક્ષિપ્ત સાર અત્રે આપવા
ચોગ્ય યત્નશે.

ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં કરજયાત શિક્ષ-
ણનો કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.
પણ હિંદી બાળકોના સંબંધમાં ખત્ત
કરીને તે કાયદો અમલમાં લાગ્યો નથી.
પરિણામે આજે હિંદી બાળકો નિરક્ષર
રહ્યાં છે. અજ્ઞાન માઆપોને જ્ઞાનનું રહસ્ય
સમજાયું નહિં અને આથી પોતાનું
બચ્ચાંઓને શિક્ષણ મેળવવાની તેમણે
કંઈપણ વ્યવસ્થા કરી નહિં. આથી
બાળકોમાં અને સામાન્ય રીતે કન્યાઓમાં
બહુ જ નિરક્ષરતા માલમ પડે છે. અહિં
વસતી પંચરંગી પ્રજામાં આપણી જ
નિરક્ષરતા વધારે શરમજનક બની છે.
કારણ કે આપણી વસતી ૧૩૦,૫૪૦
જેટલી છે. અમેને આશા છે કે કોઈ
દિવસે માતૃભૂમિ હિંદ શિક્ષણ એવજી
શીશિક્ષકો અને મોકલશે. જો ઇંગ્લાંડ અને
અમેરિકા પોતાના ધર્મ પ્રચારથી હિંદમાં
ગીયનરીઓ મોકલે તો શા માટે હિંદ
પોતાનાં બચ્ચાંઓનાં શિક્ષણ માટે શિક્ષક
અત્રે ન મોકલવા? હું દરેક હિંદીને આથી
જાહેર અપીલ કરું છું કે તેણે અત્રે
વસતા તેમના દેશમંદુઓના શિક્ષણ વિશે
ખાસ કાળજી રાખવી. આ પ્રદેશમાં વસતા
દેશમંદુઓમાં શિક્ષણપ્રચાર ઉપાડી લેનાર
કોઈ પણ હિંદી નેતા નથી?

હૃદય ઉપર અદ્ભૂત અખતરો

હૃદયરોગના જ્ઞાન અને તેને અટકાવવા
માટે સ્વપાયેલ વીટકીન ફાઉન્ડેશનના
ડીરેક્ટર ડૉ. આલ્ફ્રાટ એસ. હીમેને મરે-
લાંને સજીવન કરવાના યત્ર વિશે વિવેચન
કર્યું હતું.

સામાન્ય હૃદય ધરાવતા મનુષ્યો જેઓ આંચકાથી મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમને ફરીથી સજીવન બનાવવામાં આ યંત્ર પદ્.૬૮૬ સફળ થયું હતું. આ યંત્ર મૃત્યુ બાદ દશ મિનિટ મુદ્દીમાં વાપરવું જ લેખે.

આ યંત્રને એક મોય રાખવામાં આવેલ છે જે હૃદયમાં ખોસવામાં આવે છે. પછી લીન્ગીક જગથી હૃદયમાં બનાવડી સંકોચ થાય છે. જેથી હૃદયને ચેતન મળે છે. આ યંત્ર સીમેન્સ હોસ્કનાટની જર્મન વેપારી કંપની બનાવે છે. આ બનાવ મશીન મુનાઇટડ રોડસમાં પણ થોડાં વખતમાં બનાવવામાં આવશે.

ડૉ. હીમેન આ યંત્રને બનાવડી ધડકા હૃદયન કરનાર તરીકે વર્ણવે છે. હૃદયના જમણા ભાગના ધડકાથી લોહીનું વહન સરળ રીતે થાય છે. આ ફરની ધબકારા અંધ થતાં આ યંત્રના બનાવડી ધબકારા થવા માંડે છે.

ડૉ. હીમેનના કહેવા મુજબ જમણા હૃદયની પાસે નાના નાના પરમાણુઓ છે જે એક વોલ્ટના હબરમાં પાવર જેટલા જગથી વૃદ્ધિમાન થાય છે. આ યંત્રમાં રહેલ મેટાની મોય જમણા હૃદયમાં બોંકવાથી બનાવડી ધડકા થવા માંડે છે.

આ યંત્ર વજનમાં ફક્ત ચાર રતલ છે અને એવી રીતે બનાવવામાં આવ્યું છે કે અકસ્માતની જગ્યાએ તુરતમાં જ લઈ જઈ શકાય.

-સાયન્ટીફીક અમેરીકન.

ઇજ્જતમાં સીદ્દીપાશાનું

સરકારતંત્ર

‘લી ગરી’નો કેરો નગરનો ખજરપત્રી સીદ્દીપાશાના સરકારતંત્ર ઉપર ખૂબ પ્રસાદ નાંખે છે. ઇજ્જતમાં સીદ્દી-

પાશાને: દોર ઇટાલીના મુસોલીની સરખો ચાલે છે. પોતાના વિરુદ્ધ પક્ષોને બહેર સજાઓ ભરવામાં અટકાવ નાખી ‘યુ’ટ’ણીમાં પરાજીત કરવામાં આવ્યા હતા. ઇજ્જત પ્રકરણના પુરાં બાણકાર મી. જે. એ. સોન્ડર ‘ન્યુસ કોર્નિકલ’ નામના પત્રમાં આનું વર્ણન કરે છે. તેઓ લખે છે કે:—

“મારા વિશ્વાસપાત્ર ખજરપત્રીઓ લખે છે કે ઇજ્જતમાં અિટન વિરોધી લાગણી જરાયે ઓછી નથી થઈ. સીદ્દી-પાશા ભલે એમ કહે કે નવી ‘યુ’ટ’ણી તેની સ્થિતિ સદ્દર બની છે. પણ વાસ્તવિક રીતે તો આ ‘યુ’ટ’ણી એવી રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી કે તેના પ્રતિ-પક્ષીઓને એક પણ તક ન મળે. સામાન્ય ‘યુ’ટ’ણીને લગતી સજાઓ ભરાઈ શકી ન હતી. વિરોધી વતમાનપત્રોને ક્યાવી દેવામાં આવ્યાં હતાં. આથી જ તેઓ નિષ્ફળ નિવડ્યા અને પાલ્મિરેન્ટમાં સીદ્દીપાશાના સંબોજ ‘યુ’ટાઇ ગયા. વતમાનપત્રો પર આકરા અંકુશો મુકવામાં આવ્યા છે અને રાષ્ટ્રિયપણને એક પણ બહેર સજા ભરવા સામે પ્રતિઅંધ મુકાયો છે. સરકાર વિરુદ્ધના દેખાવો સખ્ત હાથે અંધ કરવામાં આવ્યા છે. આથી જ અિટિશરોના એજન્ટ મનાતા આ સીદ્દી-પાશા સામે લોકઅણુગમે કુદકે અને ભસ્કે વધતો જાય છે.

તુકી સીઓની આગે કુચ

સુસ્તદો કમાલપાશાના અમલ દર્મિ-યાન તુકસ્થાનમાં ઘણા મુધારાઓ થયા છે. આમાંનો એક તો પડાપ્રથા નખ કરવામાં આવી તે છે. ‘લ’ન ટાઇમ્સ’ નો તુકા પ્રતિનિધિ લખે છે કે:—

“અગર એક વી કદી પોતાના અડુ નજીકના કુટુંબીઓ પાસે જ છુરખે કાઢી શકતી. તેણીનાં લગ્ન તેણીની સંમતિ સિવાય કોઈ અન્યથા શખ્સ સાથે કરવામાં આવતાં અને આ લગ્નના છુટાછેડા બે સાક્ષીની પાસે જો તેણીનો પતિ લગ્ન રદ કરવાનું કહે તો થઈ શકતા. હવે પડકારથી દૂર થઈ છે. લગ્ન અને છુટા” છેડાના કાયદાઓ કાઢવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રીઓને પુરો સમાન દરજ્જે આપવામાં આવ્યો હોય તેઓ પોલીસખાતામાં કામ કરે છે, વકીલો બને છે અને ન્યાયાધીશ પણ નીમાઈ શકે છે. દરેક ધંધામાં તે પ્રવેશ કરી શકે છે. મ્યુનિસિપાલિટીમાં તે મત આપી શકે છે અને ધારાસભા માટે પણ તે થોડા વખતમાં મત આપી શકશે. કક્ષા અને સંસ્કૃતિમાં આમ તેણી આગળ વધી છે.”

અમેરિકાને ફેટલા પૈસા ન મળ્યા?

ગયા ડિસેમ્બરની ૧૫ મી તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના છ કરજદારો નામે બ્રિટન, ઇટાલી, જેકોરલોવેકીઆ, ફીન્લેન્ડ, લેટવીઆ અને લીથુઆનીઆએ પોતાનું કરજ ભરી આપ્યું છે જેનો કુલ સરવાળો ૧૨૫૦ લાખ ડોલર થાય છે. પાંચ દેશ નામે ફ્રાંસ, બેલ્જિઅમ, પોલાન્ડ, એસ્ટોનીઆ અને હંગરીએ પોતાનું કરજ ભર્યું નથી જે કરજ આસરે ૨૫૦ લાખ ડોલર થવા જાય છે.

—લીટરરી ડાયજેસ્ટ.

એકાદે

હિન્દમાં એકારોની સાથી મોટી સંખ્યા બેતીના ઉદ્યોગમાં કામ કરતા કામદારોની છે. આપણી વસ્તીના

આસરે ૮૦ ટકા લોકો બેતી પર નબે છે પણ માત્ર બેતી પર જ ખાસ કરીને નભતી સંખ્યા આસરે દશ કરોડની છે. આ મોટી સંખ્યા વરસમાં પાંચ માસ, ચાર માસ કે ઓછામાં ઓછા ત્રણ માસ સુધી આગમુ રહે છે. આ સંખ્યા ખરા કામ કરતા કામદારોના આસરે ૭૨ ટકા છે. આથી અમશક્તિમાં પારાવાર તુકશાન થાય છે. છતાં પણ આપણે તે સદન કરવું પડે છે. આનું કારણ એ નથી કે આપણને વધારે માનવશ્રમની જરૂર નથી પણ ખર્ચ કારણ એ છે કે આપણી જરૂરીયાતો યોગ્ય રીતે વેચવામાં આવી નથી. આજે કામદારોની એકાદી ઉપર સમગ્ર જગતમાં આટલો ઉદ્ઘોષ થઈ રહ્યો છે ત્યારે એકાદ એકારોનો કોઈ લાવજ પુછવું નથી એમના તરફ પણ નજર દોડાવવાની નક આવી પહોંચી છે.

—ઈન્ડિઅન રીવ્યુ.

સોનાનું પ્રસ્થાન

તા. ૧ સી ડિસેમ્બર સુધીમાં સુબંધના ખારામાંથી આસરે ૩૫૦ આ, ૧૦, ૭૭, ૯૩૬ તું સોનું પરદેશ ચડ્યું હતું. આ જથ્થો નીચે પ્રમાણે મોકલાયો હતો.

કિંમત.

ન્યુયોર્ક ચડેલું સોનું	૨,૫૨,૯૩,૮૦૯
લંડન ચડેલું સોનું	૪૦,૪૩,૩૧૧
આમ્સ્ટર્ડામ ચડેલું સોનું	૧૭,૪૦,૮૧૬

બ્રિટને સોનાનું ધોરણ ત્રણ દીધા પછી સુબંધના ખારામાંથી ૩૫૦ આ, ૧૦, ૭૭, ૯૩૬ તું સોનું પરદેશ ચડ્યું હતું.

મોસ્કોમાં મહાન સ્ટુડીયો.

આવતા વર્ગે વિશ્વમાં સૌથી વિશાળ આર્ટ સ્ટુડીયો મોસ્કો શહેરમાં બાંધવામાં

આવનાર છે, રૂપ એકરૂપર આરુડીયો
બાંધવામાં આવશે. આ રુડીયોમાં
મોસ્કોના કલાકારો પોતાની કલાતું પ્રદર્શન
કરી રાકે એવી વ્યવસ્થા રહેશે.

આ રુડીયોમાં પંદર ખાતાંઓ રાખ-
વામાં આવશે. શીક્ષકામ, તેમજ ચિત્રકામ
ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવામાં આવશે.
તેમજ ચિત્રકામાં પણ કપડા પરના
ચિત્રકામ ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં
આવનાર છે.

કલાને લગતી સઘળી વસ્તુઓ અહીં
ખતાવવામાં આવશે અને પ્રત્યેક ક્ષેત્રના
કલાકારોને અહિં સ્થાન આપવામાં આવશે.

ઇંગ્લાંડના ઉદામ ઇન્વર-

વિરોધીઓ

ઇંગ્લાંડના ઉદામ ઇન્વરવિરોધીઓ
દેટલાક સમયમાં ધર્મ તેમજ દેવળો
સામે આકરી જેહાદ જાગાવવાના છે. આ
માટે તેઓએ ક્યારનીય ચળવળ શરૂ કરી
છે, અને માટે એક પ્રાથમિક પરિપદ પણ
ભરાનાર છે એમ વિલાયતનાં વર્તમાપત્રો
જણાવે છે.

આ સામ્યવાદીઓ ઇન્વર તેમજ
ધર્મના વહેમ સામે ઝંઝુમવા માટે જે
પ્રવૃત્તિ ઉપાડવાના છે તે પ્રવૃત્તિ આવતા
એપ્રાઇથી શરૂ થનાર છે.

સામ્યવાદી પક્ષના કાર્યકર્મની સર-
ખામણીમાં તેઓ આ આંદોલનોને ગોણુ
મનાવે છે. ઇંગ્લાંડનાં દેવળોમાં ચાલતાં
ધર્મગો ઉપર પ્રકાશ પાડવા માટે તેમજ
ધર્મથી સમાજને થતું નુકશાન સમજાવ-

વવાને માટે તેઓ વ્યવસ્થિત યતન
કરનાર છે.

દેવળોએ શરૂ કરેલી સદાચતની સંસ્થા
કેટલી હદ સુધી હાનીકારક છે તે દર્શા-
વવાનો તેઓ ખાસ પ્રયત્ન કરશે. આ
સંસ્થાનું નવું નામ નીચે પ્રમાણે છે.
ખ્રીષ્ટીય સેક્સન ઓફ ધી પ્રોલીટેરીઅન
પ્રી થીંકરસં.

વિજળીનું ચલણ

આટલાંટિક સીડીમાં વિજળના વિકાસ
માટે સ્થપાયેલી સંસ્થા સમક્ષ લાપણુ
આપતાં ડો. બ્લેન પી. નોરટને જાહેર
કયુ, હવું કે ખાનગી તેમજ જાહેર
લેવડદેવડ માટે સોનાના સિંકાને બદલે
વિજળીનું ચલણ લાખલ કરવું જોઈએ.

તેમણે કહ્યું કે અમેરિકાએ અત્યારે
સોનાના ધોરણનો ત્યાગ કરીને વિજળીક
બજાના ધોરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.
આથી પરિણામ એ આવશે કે રાષ્ટ્રના
જાહેર દેવાનો પા લાભ તો જરૂર થી
જશે. તેમજ આ ધોરણ એટલું તો
સ્થિર અને સ્થાયી રહેશે કે દેશના
ચલણને ખૂબ લાભ થશે.

એક વિજળીક ડોલર-અથવા આપણે
આપણા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની સ્મૃતિ અજીવી
રાખવા માટે એડીસન ડોલર કહીએ-તે
ડોલરની કિંમત ૪૦ ક્રોડોવાટ કરાક
હોવી જોઈએ.

સમગ્ર જગતભરમાં ૪૦ ક્રોડોવાટ કરાક
એક જ સ્વરૂપના હોય છે અને તેને
ઉત્પન્ન કરતાં સરખું ખર્ચ આવે છે.
એ આ નવા સુચવાયેલા ચલણનું મહત્વ છે.

સંગીતનાં

મૂલ્ય

એક
સ્વીડીશ
નવલિકા.

જે પૂરાણા નાટ-
યગૃહની પાં-
ચમી ગેલેરી ઉપર હું
ઉભી હતી. આજે તેને
૩૫ વર્ષ થઇ ગયાં.
પહેલવહેલું મેં તેનું
સંગીત સાંભળ્યું.
'અવતાર' નાટકમાં
તેણે 'અદા' નો પાઠ
અત્યુત્તમ રીતે ભજ-
વ્યો હતો. તેનો અ-
વાજ સુંદર અને
ભરેલો હતો. આંખો
કાળી, અને મલમલ-
ના જેવી મુઝાયમ
હતી. તેના ચહેરા ઉ-
પર ખીજાશ આવી
ગઇ હતી અને તેમાં
માતૃહૃદયની બધી વે-
દનાઓ પ્રતિભાસિત
થતી હતી. મને એ
ચોક્કસ યાદ છે કે એ
સંગીતમય નાટક જો-
ઇને હું નીકળી ત્યારે

અતુવાદક:-

ય જો શ

શૂંકે લ.

મારાં ૧૫ વર્ષના હૃદયમાં 'અદા'નું ચિત્ર
અંકિત થઇ ગયું હતું અને તેણે મને
સ્તંભીત કરી નાખી હતી.

અત્યંત એક એવો પ્રસંગ આવી
લાગ્યો કે અમારી બન્નેની મુલાકાત એક
મિત્રને ત્યાં થઇ ગઇ. ભોજન કર્યા બાદ
તેણે સ્વીડીશ લોકસંગીત સંભળાવ્યું.
બધા શ્રોતાઓ આનંદમાં મસ્ત થઇ
ગયા હતા. હજીય એ અવનંત મુખ-
મંડળનું સ્વરૂપ મારી આંખોની સામેજ
હોય એમ મને લાગે છે. થોડાંક વર્ષ
પછી, હજીને ત્યાં મને ફરી આનું સંગીત
સાંભળવા મળ્યું. પણ તે સમયે તો એલેન
રીએને હું તકન ભૂલી ગઇ હતી. તે વિદે-
શમાં ચાલી ગઇ હતી. એકાદ વખત
યુરોપના સમાચારપત્રોમાં તેનું નામ
વાંચ્યું હતું. જગતમાં અખ્યાત થવાની
તેનામાં ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષા હતી. આ દર-
મ્યાન કદાચ એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં તે
સાકામ ગઇ હોય! ગમે તેમ હોય સ્વી-
ડનમાં તો લોકો તેને ભૂલી ગયા હતા.

ગમે વર્ષે, વસંતમાં, એક દિવસ હું
ટાપનહેગનમાં સહેલગાહે નીકળી; સહેરથી
ધણે દૂર ક્રિશ્ચિયનશાકનમાં રહેતા એક
મિત્રને ત્યાં ભોજન કરવાનું મને નિમં-
ત્રણ હતું. સહેરમાં બરફ પડ્યો હતો
પવન પણ ધણો ઠંડો હતો. છત પરથી
પાણી ટપકી રહ્યું હતું. કપડાં પર પડતાંની

સાથે તે પરસેવાની માફક સરી જતું હતું. ફીડીથી હું અહીં થઈ ગઈ હતી અને મને પોતાને હું ચુદ્ધીન હોઈ એમ લાગ્યા કરતું હતું. એટલામાં મને એ નિમંત્રણનો ખ્યાલ આવ્યો અને એથી મારા હૃદયમાં એક પ્રકારનો આનંદ ઉત્પન્ન થયો. ગરમીવાળો ઝોરડો, ઉત્તમ બોજન અને નિમંત્રિત મિત્રમંડળનું દૃશ્ય મુખ-દાથી લાગ્યું. કોણ જાણે, કોણ કોણ ત્યાં મળશે? પરંતુ ત્યાં, સર્વ કલાપત, નિપુણ અને શુદ્ધિમાનો અવશે એટલું તો ચોક્કસ મારા મિત્રનું ઘર આવી નાની નાની મહેફિલો માટે આદર્શ સ્થાન છે. ખાતું, પીતું અને મોજમગ્ન કરવી એવા ઉદ્દેશવાળા લોકોનો ત્યાં જમણો જામે છે; હા, કદિ કદિ કોઈ સજ્જન જરા વધારે પી પણ નાખે છે!

અદારના ઝોરડામાં જ સુંદર રંગ એ રંગી દેડ કટકી રહી હતી અને અંદરથી સ્ત્રીઓના હાથનો અપાજ સંભળાઈ રહ્યો હતો. શરૂઆતથી જ હાથવિજા-સરી શરૂઆત થઈ મુઠ્ઠી હતી મને તરત માત્રમ પડ્યું કે હું મારી પ્યારી માતૃ-ભક્ષિમાં નથી. ત્યાં તો આવી મહેફિલો નિરાનંદ રૂપે, ગંભીરતાપૂર્વક, શરૂઆત પામે છે. આજે ખૂબ જલ્દી અને મોજ-મગ્ન હશે, એવા મારા મનમાં આનંદ થઈ રહ્યો.

મારા મિત્ર અવિવાહિત હતા. અમે ત્રણ જાણ નિમંત્રિત હતાં. આમાં જેનને હું અક્ષિયન નહેતી ઓળખતી, તેમ નથી સમાચારપત્રોદારા હું પરિચિત છું. કોઈ નહીં છે; કોઈ સંપાદક છે તો કોઈ સાહિત્યકાર છે. અમારી વચ્ચે માત્ર એક સ્ત્રીઓ છે. એક સહેલ પાળવાળી

શુદ્ધી પીવાનો શીખવે છે; એક સુવર્તી જૂઠવાર થીએટરની નર્તકી છે. અને ત્રીજી વૃદ્ધ સ્ત્રીનો પરિચય મો લાસનરને નામે દસવવામાં આવ્યો; તે સ્ત્રીડીશ ધણું અચ્છું જોડે છે.

બોજનનો સમય આવ્યો એટલે રંગ જમવા માંડ્યો. આપસમાં ખૂબ હળીમ-ળીને વાન થવા લાગી અને બધાના ચહેરા પર ગરાબનો હસડો રંગ પણ ચઢી ગયો. સિગાર અને સિગારેટનો ધુમાડો ટેબલ પર રેશમના પડદાની માફક જવાઈ ગયો. જમી પરવારીને મિત્રે પોતાનાં મુખદુઃખના અનુભવ અને લાગ્યતી આસમાની સુઝ-નાનીતું વર્ણન કરવા માંડ્યું. વીસ વર્ષ સુધી આ દુનીયાનું પર્યટન કરી તેણે જે કંઈ વિચિત્રતા જોઈ અને જે કંઈ અનુ-ભવ મેળવ્યો, તેનું વર્ણન તે કરવા લાગ્યો. જાણે તેણે સર્વ કંઈ જોયું છે અને એક પણ વાત ને ભૂલ્યો નથી એમ લાગવા માંડ્યું!

જ્યારે તે જોડનાં જોડનાં ચારી ગયો ત્યારે એક નવી સચના થઈ, કે સર્વ પોતપોતાની સફળતાનું વર્ણન કરે! પણ એ સફળતા એવી નહિ કે જે દુનીયા જાણતી હોય; જેના પર જાણનાં કોણમનાં કોણમ ભરાયાં હોય પરંતુ એવી સફળતા કે જે અમારું અંતરતમ હૃદય સ્પર્શી અધિક મહત્વવાન સમજાતું હોય. એને માટે અમારી સૃષ્ટિ અને વિવેકને અમારે ખૂબ કસવો પડ્યો. રહેઠી આત્મકથા મામિક તરફનો એક એક ખંડ દેવી જોઈએ. પસંદ કરેલી મિત્રમંડળમાં જ સંજ્ઞિત હોય એવાં રસસ્થનું અમારે ઉદ્ધાટન કરવાનું હતું.

એટલામાં એક તરફથી અવાજ આવ્યોઃ
 “બ્રહ્મા!” અધાની આંખો મિમિસ દૌસ-
 નર તરફ વળી. દિવસભરમાં તે કાંઈ
 યોત્તી ન હતી. તેના ચહેરા ઉપર કોઈ
 વિશેષ વેદના ટપટી રહી હતી. તેના
 આખા ચહેરામાં મને તેની મોટી, મોટી,
 અને કાળી કાળી આંખો અત્યંત મુંઝ
 લાગી. શરીર ભારી અને લાકડાં જેવું
 થઈ ગયું હતું; અને ચહેરા પર
 કચ્છરીઓ પડી ગઈ હતી. લગભગ પચાસ
 વર્ષની ઉંમર હશે. હું ઉત્કૃષ્ટપૂર્વક
 યોત્તી ઉઠી; “બ્રહ્મા?” મંદ મંદ હસી,
 તે યોત્તી “એ માઈ ઉપનામ છે. હું
 જન્મે સ્ત્રીહીન છું અને અહીં ઓપે-
 રાઓમાં મેં સંગીત ગાયું છે.” તેને પૂરે-
 પૂરી સાંભળતાં પહેલાં મારા મુખમાંથી
 શબ્દો નીકળી પડ્યાઃ એલેન રીમે ?

“કદાચ તમને માઈ સ્મરણ હોય,” તેણે
 કહ્યું; અને એ જ ભુલું ‘મીમું’ હાસ્ય તેના
 ચહેરા ઉપર અનકમું અને તેની માનસિક
 વેદના વધુ વ્યક્ત થઈ ગઈ. મને ત્રીસ
 વર્ષનું ભુલું સ્મરણ થયું. ફીક આ તો
 એલેન રીમે છે ! કેવા વિચિત્ર સંયોગમાં
 એની મુલાકાત એકવાર ફરી થઈ ! તે મારા
 તરફ આભારસર્પા નેત્રોથી નેવા લાગી.
 આ મુલાકાતથી તે ખુશ થઈ હોય એમ
 મને લાગ્યું. તેણે કહ્યું. “મને માફ કરો.
 હું શું કહું ? મારા જીવનમાં કદિ સફળતા
 મળી હોય તો પણ હું તે ભૂલી ગઈ છું.
 અને માગુસ જે વાત ભૂલી નહિ શકે
 તેના ઉપર તો મૈન રાખવું જ હું ઉચિત
 સમજું છું. એ તો એવો પ્રસંગ છે કે જેને
 પોતાનાં હૃદયની સાથે કબજામાં જ લઈ
 જવા જવું પડે છે. પરંતુ, એક દંડાણી

હું તમને કહી શકું એમ છું.” એટલું
 કહેતાં તેની આંખો ચમકવા લાગી.
 એલન રીમે એ પોતાની કથા શરૂ કરી.
 ધીમે ધીમે અને જાણે શબ્દો યોગી
 યોગીને યોગીતી હોય તેમ તેણે યોગવાનો
 આરંભ કર્યો. તેનાં શાંત શબ્દોથી મિત્ર-
 મંડળીમાં પણ અત્યંત શાંતિ અને ગં-
 બીરતા છવાઈ ગઈ. તેના પોતાના સિવાય
 તે ત્યાં બીજા કોઈને જોતી ન હોય એવી
 રીતે તેણે પોતાની કલાણી કહેવા માંડી.

“લગ્ન સમયની એ વાત છે. અઢવા-
 ડિયાં પહેલાંથી બરફ ખૂબ પડી રહ્યો
 હતો અને તેવું વિચિત્ર સૌન્દર્ય મનને
 મોહ પમાડતું હતું સ્ટ્રોકડોમનાં દાંડ
 પલાસમાં મોટું બહાર ભરાયું હતું.
 એવું વર્ણન હું નહિ કરું. એ તો એક
 જોવા જેવી બીજ છે !” મારા તરફ
 જોઈને તે યોત્તીઃ ‘કેમ બરાબર છે ને ?’
 મેં માથું હલાવીને સંમતી પ્રકટ કરી.
 તેણે આગળ કહેવા માંડ્યુંઃ “સ્ટ્રોકડોમનાં
 બધાં નરનારીઓની માફક હું પણ બરફ
 પર ઢાળાથી પગલાં માંડતી ચાલી રહી
 હતી, દુકાનો જોઈ રહી હતી અને મોઢાઈ
 તેમજ નાનાં મોટાં રમકડાં વગેરે ખરીદી
 રહી હતી. વાત એમ હતી કે મારી બહે-
 નને એ બાલકો હતાં અને તેને માટે હું
 એ બીજે ખરીદી રહી હતી. મારી બહેન
 વિધવા હતી. તે એક નાની સરખી
 દુકાન ચલાવતી હતી. એ મામુલી
 દુકાનમાં જૂનાં કપડાં અને વાગાં વેચાતાં
 હતાં. તેનો પતિ મરણ પામ્યો, તેને
 નિઃસહાય જોડીને મરણ પામ્યો એટલે
 પિતાજીએ આ દુકાન તેને સોંપી દીધી.
 હું એ દુકાનનો ખુલ્લેખુલ્લો વંચતી હતી
 અને એના ત્રણ અંધારા જેવા બોરડાઓ
 સાથે તો મને પ્રેમ થઈ ગયો હતો. તે

વેળા તો આ દુકાન મારે! સંસાર હતી, ઉનાળામાં એક એ દિવસ એના પડદાની અંદર સુરજનાં ફરણો પ્રવેશનાં હતાં અને એ દુકાનની પાસેની ગલીમાં પત્થરોની વચ્ચે ઉગેલું લીલું ઘાસ પણ નજરે પડતું હતું. ઉનાળો આગ્યો છે, એમ એથી મને માત્રમ પડતું. અને જ્યારે આકાશ સંકોચાઈ જતું. અને તેની સુરજ એક ભૂરા થેલાના જેવી થઈ જતી ત્યારે હું સમજતી કે પાનખર આવી પહોંચી. જરૂર પડવા માંડતો ત્યારે જાણતી કે ઠંડીની ઝડપ આવી પહોંચી, ગમેતેમ હોય પણ એ દુકાન મને પરમ પ્રિય હતી. એમાં રાખેલાં નાનાં 'હોરમેનિયમ'ની અંદર મારે માટે સ્વર્ગ છુપાયું હતું. એના સ્વર્ગમાં જ મેં પહેલું ગીત ગાયું હતું. તેની સ્મૃતિ તો હજીયે મને કેટલો આનંદ આપે છે! જ્યારે જ્યારે મને સ્ટોકહોમ પાંદ આપે છે ત્યારે ત્યારે મારે માટે 'ધ્યાન, સૌથી પહેલું' એ નાની અંધારી દુકાન તરફ જાય છે. આજે તો તેનું નામનિશાન પણ બાકી રહ્યું નથી. કારણ કે મારી બહેન તો મરી ગઈ છે અને નવું 'હોરમેનિયમ' મારે માટે એક અપરિચિત પદાર્થ છે. મારા આજપણનાં વાજામાંથી જે સ્વર નીકળતો હતો તે હવે નવા વાજામાંથી નીકળતો નથી. જવા દો! એ બધી વાતો કહેવાથી હવે શો ફાયદો?"

"હું" બધો સામાન વધને બહેનને ત્યાં ગઈ. આલીસ વર્ષોમાં તો તે થૂંકી થઈ ગઈ હતી અને તેનો અવાજ થોડો થઈ ગયો હતો. દૈન્યી તેમજ હંમેશાં બંધ ઓરડામાં રહેવાને લીધે તેનો ચહેરો બગડી ગયો હતો. આ જ કારણોને અંગે તેના મનમાં મારે માટે દુઃખનો ભાવ પણ

ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો. જો કે એની અમારા મળવા કરવામાં કંઈ લાંબો પડ્યો નહિ. આ દુકાનમાં અમારી શાંતિનો ભંગ લાગ્યો જ થતો. કારણ કે કંઈ ભૂલો પડે તો આઠક જ ત્યાં આવતો.

"એક ડીસેમ્બરની સાંજે અમે અને બહેનો ભેગી મેડી હતી અને હું અત્યંત પ્રેમથી મારી બહેન સાથે વાતો કરી રહી હતી. નાટ્યશાળામાં મને તરતની જ-સફળતા મળી હતી અને અત્યારે ઘણા દિવસે હું રમ ભોગવી રહી હતી. રમત, ગમન અને વ્યાયામ મારે હું ઉત્તર સ્વીડન તરફ જવા ઇચ્છતી હતી. પરંતુ મારી દુર્ઘટકાગ્રસ્ત બહેનના વિચારે મને સ્ટોકહોમમાં રોકી રાખી હતી. વચ્ચે તે બોલી ઉઠી: "તો આજે સાંજે હું છુટી હોઉ તો શો છુટીકને ત્યાં જાઉં. આજે તેને ત્યાં ભાગ્યગણનાનો દિવસ છે."

"ભાગ્યગણના?"

"હા, તે મનુષ્યનું ભવિષ્ય કહે છે. પરંતુ દુકાન અને બચ્ચાને છોડી હું કેમ જઈ શકું? આજે નોકરડી પણ આવી ગઈ છે."

"હીક, હું અહીં રહીશ. તું ત્યાં જા. તું તો દુકાન બંધ પણ કરી શકે છે. હજી થોડાક કલાક તો બાકી રહ્યા છે?"

"બંધ તેણે કુદરત અને અપમાનિત થઈને કહ્યું બંધ. આ દુકાન સમય પહેલાં ત્યારે જ બંધ થશે કે જ્યારે હું આ સંસારમાં નહિ રહું."

"હું" સમજી ગઈ. મેં તેને મર્મવ્યથા ઉપજાવી છે. તેથી તેનું કર્તવ્યજ્ઞાન. અને અંધવિશ્વાસ જન્યૂત થઈ ઉઠ્યો છે. મેં તેને કહ્યું 'ખ્યારી બહેન, તું કંઈ પરવા

ન કર. અને લાઝગણના મારે ચાલી જા. ગમે તે થઈ જાય; તું જ્યાંસુધી પાછી નહિ આવે, ત્યાંસુધી હું દુકાન ખુલ્લી રાખીશ. કોઈ આહત આવી જાય, એ સંભવિત છે.' તે બોલી: 'હા, સંભવિત છે!' તેણે એક એવી આહ નાખી કે તેથી મને થયું દુઃખ ઉપજ્યું. કોઈ પણ પ્રકારે મેં તેને દુકાનમાંથી વિદાય કરી. દુકાન છોડતી વખતે પણ તે તેના તરફ એક મહોખતની નજર નાખતી ગઈ."

"બાળકોને સુવડાવી હું દુકાન પર જઈ બેઠી. દુકાનમાં સોદો વેચવાવાળી સ્ત્રીની જેમ હું દેખાઉં તે મારે મારા પગ ઉપર મારી બહેનની માફક મેં કપડું પીંટાળી દીધું."

"દુકાનની ખડકીમાં બરફ પડી રહ્યો હતો. થણા ઓછા લોકો એ ગલીમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. અવરનવર કોઈ દુકાનની પાસે ઉભા રહીને દુકાનમાં ડોકાયું કરી આગળ ચાલી જતું. દુકાન આગળ કોઈપણ માણસને જોતાં હું સાવચેત થઈ જતી કોઈ માછલી જળમાં ફસાય છે? આજ સમયે મને સમજાયું કે દુકાનમાં બેસીને જીવનમાં કેવા અનુભવ થાય છે! કલાકના કલાક, દિવસ પર દિવસ, વર્ષ પર વર્ષ એક જ સ્થાન પર શાંતિ, ધીરજયુક્ત, ઉત્સુક અને સાથે સાથે ઉન્નત તથા પરિશ્રાંત જીવન વીતાવવું એનું નામ દુકાનદારી! બહાર જોતાં રહેતાં માણસો આમતેમ જતાં માલમ પડ્યાં. મને વિચિત્ર પ્રકારની વ્યથા થઈ. ગલીમાંની ગેસની રોશની પણ જાણે સુવા જતી લાગી, કદિ અગામી બળતી, તો કદિ સરખી બળતી. જુનાં સાફ કરેલાં કપડાં ખૂંટીઓ ઉપર ટીંગાડેલાં હતાં. તેમાંથી

ચિરપરિચિત ગંધ આવી રહી હતી. મારી તખીયત બેચેન થવા લાગી. કોઈ માણસ મારી પાસે આવી જાય તો કીક એમ મને લાગ્યું. પળે પળે મારી વ્યથના વધી રહી હતી. જો હું કોઈ સામાન વેચી શકું તો મારી બહેન કેમ હપ્તી વિસ્મિત ન થાય? પરંતુ કોઈ આહત ન આવ્યું. એટલામાં અચાનક મારું શરીર જર્જરિત થઈ ઉઠ્યું. દુકાનની સામે બે પુરુષ ઉભા હતા. તેઓ હારમોનિયમ જોઈ રહ્યા અને પરસ્પર વિનિમય કરવા લાગ્યા. થોડાક સમય સુધી શ્વાસ રોકીને અત્યંત ઉત્સુકતાથી હું બહાર તેમની તરફ જોઈ રહી. આખરે બારણું ઢાલ્યું અને તે લોકો અંદર આવ્યા."

"ઢાઢા મિત્રો!" આ બે અપરિચિતો તરફ જોતાં મારા હૃદયમાં એક પ્રકારનો સંશય પેદા થઈ ગયો હતો. મેં મારા પ્રસંશક શ્રોતાઓ તરફ પણ એટલા પ્રેમ-પૂર્વક હસીને નથી જોયું. એમાંના એક જણે તો મારા હૃદય ઉપર ધણી જ ખરાબ અસર પાડી હતી. તે ઠીંગણો હતો અને તેનું શરીર સ્થળે સ્થળે વાંકું હતું. આંખો ધણી જ ચંચળ હતી અને એક કાનની નીચે મોટો ઘા હતો. ઘા ચપ્પુનો હોય એમ લાગતું હતું. તેનો સાથી ખેડૂતનો બદ-ચાકનો છોકરો લાગતો હતો. તેનાં કપડાં ચિથરાં જેવાં થઈ ગયાં હતા અને પેટ-ભરીને તેને ખાવાનું પણ મળ્યું ન હોય એમ લાગતું હતું."

"તે મારી સાથે વાત કરવા લાગ્યો. કઝાટમાંથી હારમોનિયમ લાવીને હું અતાવી ચક્ર કે કેમ તે મને તેણે પૂછ્યું. મેં હારમોનિયમ ઢાલ્યું અને યુવકે તે ઉઘાટી સુશડાવી જોયું. તેના સ્વરને વેચી

માટે તેણે ઉપર હાથ પાછ ફેરવ્યો, દર-
મ્યાન તેનો સાથી દુકાનમાં આમતેમ
જઈને બધી ચીજો જોવા લાગ્યો.”

મેં કહ્યું: ‘થાલું’ સારું વાલું છે.’
એટલું કહેતાં તો મારો ચહેરો લાલ લાલ
થઈ ગયો હાથ એમ મને લાગ્યું કારણ
કે હું શું કહી રહી છું તેનું મને પોતાને
પણ લાગ ન હતું.

‘એની કિંમત શી છે?’

“હવે હું વિચારમાં પડી. એની કિંમત
શી છે તેની મને ખબર ન હતી. પાંચથી
તે પચાસ ફેન સુધીની કિંમત હોઈ શકે.

મેં કહ્યું: ‘દશ ફેન.’ આ કિંમત કાંઈ
વધુ નથી અને બીજાં કશો જોતાં મને
લાગ્યું કે મારું અનુમાન ઠીક છે, કાર-
ણ કે મારા ગ્રાહકના ચહેરા ઉપર કાંઈક
એવો ભાવ આવી ગયો હતો. આ કાણે
મને માત્ર એક જ વાતનું ધ્યાન હતું.
કોઈપણ રીતે આ વાલું વેચ્યું અને
જે માછલી જાળમાં ફસાઈ છે તેને છટ-
ક્યા ન દેવી. પછી ભલે થોડી કિંમત
ગાંધી પુરવી પડે. મારી માનરક્ષાને માટે
આ વાલું વેચાઈ જાય એ અત્યંત
આવશ્યક હતું. મેં વાલું ઉઠાવ્યું, મારી
સામે મુક્યું અને ગ્રાહકને એની ખૂબીઓ
જનાવતા માંડી. કેટલી સુંદર રીતે આ
બધું હું કહી રહી છું તેની પણ મને
ખબર ન પડી.

મેં તેને કહ્યું: ‘એનો સર કેવો છે તે
તો જરા સાંભળો!’ બાળપણમાં હું વાલું
વગાડતાં શીખી હતી. અત્યારે જે રાગ
યાદ આગ્યો તે એના પર હું વગાડવા
લાગી. બન્ને યુવકો આશ્ચર્યની દૃષ્ટિએ
મારા તરફ જોવા લાગ્યા. બીજો નવયુવાન

જે દુકાનના બીજા ભાગમાં ચક્કર લગાવી
રહ્યો હતો તે મારી સામે આવીને મિત્રની
પાસે ઉભો રહી ગયો અને સાંભળવા
લાગ્યો.

મારા હૃદયમાં તો એક જ અવાજ થઈ
રહ્યો હતો. ‘આને વેચ! વેચ!’ અને
પરિસ્થિતિ સમજાય તે પહેલાં તો મેં
ગાના માંડ્યું. હવે જ મને માત્રમ પડ્યું, કે
હું વાલું વગાડી રહી છું અને મારી
સમક્ષના જે શ્રાતાઓ આગળ હું વેચ-
લેડ પ્રાંતનું લોકગીત ગાઈ રહી છું.
પેલો ફીંગરો અને કદરૂપો બોક્ષી ઉઠ્યો
‘સાચાશા’ બહુ જ સુંદર! તમે તો
જાણે જોપેરાની ગાયિકાના જેવું ગાઈ
રહ્યાં છો! હું મારા તરફથી તેમજ મારા
મિત્ર થોડે તરફથી આપનો ખરા હૃદય-
પૂર્વક આભાર માનું છું. યાર, થોડે,
શું તું હારમોનિયમ ખરીદશે? ગાંઠમાં
પૈસા છે? હું તો ખાતરી એની કિંમત જ
ખજા ચાહું છું. મિત્ર સાહેબા! આપે
કૃપા કરીને જે કપ્ડા ઉઠાવ્યું છે તે માટે
દામા કરજો!’ એટલું કહીને તેણે સ્વભા-
વત, શિષ્ટાચાર માટે માથા ઉપરથી ટાપી
ઉતારવાની એટલા કરી અને બોલ્યો:
‘થોડે ચાલ!’

“પરંતુ થોડે ને તો જાણે કોઈએ હોંસો
માર્ગે ન હોય તેમ મારા તરફ તાકીને જોવા
લાગ્યો. જાણે તેને કોઈએ દુકાનના ટેબલ
પર જઈડી દીધો ન હોય! તેની આંખો-
માંથી આંસુ નીકળી રહ્યાં હતાં! સંભવ
છે કે તે વેચવાંડા પ્રાંતનો નિવાસી હોય
અને એ પુરાણા લોકગીતથી તેના હૃદયની
તંત્રીનો કાંઈ તાર ઝૂંઝૂલાવી દીધો
હોય! આ જોઈને તેના મિત્રે તેનો હાથ
બગલમાં દબાવ્યો અને આવી જ અવસ્થા-
માં તેને બહાર ધસડો.

હું એકલી પડી એટલે આ ઘટના ઉપર ખૂબ હસી! મેં જે જે યુક્તિઓ કરી તે સર્વ અત્યારે મને અરવાભાવિક અને હાલ્યાનુપદ, તદ્દન અસંબલિત જેવી લાગી. જો આ સમયે હું એ જનાવનું પલ્લું ન કડું તો કોઈ સાચું પણ ન મારે; તેમ હું પોતે પણ એ સાચું ન માનું. ગમે તેમ હોય; હું આહરને વાળું ખરીદવા માટે દસાવી ન શકી. મેં એ આશા છોડી દીધી અને દસાક મુધી જાહેનના આવવાની રાહ જોતી રહી. મેં હારમાનિયમ તેની જગા પર ગોઠવી દીધું. જાળકોને જોયાં; કદાચ જાળી ન પડ્યાં હોય! પછી પાછી હું મારાં નિયત સ્થાન ઉપર બેઠી અને થાક તેમ જ ચિંતાને કારણે જગાસાં ખાવા લાગી.

હજી એ કેટલીક ક્ષણો દુકાન સામેથી પસાર થઈ રહી હતી. ઓટલા ઉપર ધણી બરફ ઝામી ચુકેલો હતો. પવન મુસવાટાએ વાઈ રહ્યો હતો, અને ધીપાળના ટકોરાનો દબાયેલો અવાજ ક્યથિત આવતો હતો. એટલામાં મારી આંખમાં ઝાકું આવી ગયું. અચાનક બારણું ખુલ્લું અને એક લાંબી, બરફથી ટંકાયેલી સુરત ઊભાવળે આવીને ટેબલ પાસે ખડી થઈ. હું ચીસ પાડવા જતી હતી. પરંતુ એટલામાં મેં એ આકૃતિ ઓળખી લીધી. પેલા જે આહરોમાંના તે એક હતો. આ લાંબા કદવાળી વ્યક્તિની આંખો હજી મુધી આંસુઓથી તર હતી. બરફને સીધે તે વધુ બીંબાઈ ગઈ હતી. કંપતા હાથે તેણે મેજ ઉપર એક પડીકું મૂક્યું. આશ્ચર્યચકિત તેમજ ચિંતાતુર થઈને હું એકીટએ તેના તરફ જોઈ રહી.

હારી અવાજે અને વ્યથાપૂર્ણ સ્વરે તે બોલ્યો: ‘આ આપનું છે. મારા મિત્રની પાસેથી હું એ લઈ આવ્યો છું, અમે અહિં આવ્યા હતા ત્યારે તે એ ઉડાવી ગયા હતા. અમે આપની દુકાનમાં ચોરી કરવા આવ્યા હતા. જો તમે એ વાતની પોલીસને ખબર આપવા માંગતા હો તો મારા મિત્રને બદલે હું સજા ખમવા તૈયાર છું. હું અહિંજ ખડો રહીશ. આપે એટલું

મુન્દર, મનોહર સંગીત ગાયું હતું! આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ હવે કરો! જરૂર, આપે ચોર, ડાકુઓને સંભળાવવા તે ગીત ગાયું ન હતું! હું આપની લાખનાખ વાર ક્ષમા માગું છું.’

આ અંતિમ શબ્દો તેણે એવી રીતે કહ્યા, કે કોણ જાણે ક્યાંકથી શોધી શોધીને એ કાઢ્યા ન હોય! પોતાના વિચાર તે સારી ભાષામાં કેમ પ્રકટ કરે તેના તે વિચાર કરતો હતો. તેથી તેના શબ્દોમાં કઠણાની માત્રા વધી ગઈ હતી. થોડો સમય તો હું રનબ્ધ રહી ગઈ. અને એને શું કહેવું એ પણ મારી સમજમાં ન આવ્યું. છેવટે મારા મુખમાંથી એટલાજ શબ્દો નીકળ્યા: ‘બસ, બહુ થયું. જમ્મદી ચાલી જા.’

નીચા નખીને તેણે મને સન્માન કરી અને તે અધકરમાં લીન થઈ ગયો. એ જ સમયે મારી જાહેન પણ આવી ગઈ, પેલું પડીકું ક્યાંક છુપાવી દેવા જેટલો પણ મને સમય ન મળ્યો. એની અંદર ડબ્બો હતો અને તેની અંદર ચાંદીના ચમચા હતા. મેં મારી જાહેનને કહ્યું: ‘ચારી જાહેન, અત્યારે એક આહર આવ્યો હતો. તેણે આ સામાન લગભગ ખરીદ કર્યો હતો.....’

મારું માથું ચક્કર ચક્કર ફરવા લાગ્યું. એ સ્થળેથી અંધારાને ચિરતી હું ઘરે ગઈ તો અચાનક મારા હૃદયમાં અત્યંત પ્રકાશ થયો અને એક મધુર મુખદ નમસ્કારો મને અનુભવ થયો. સંગીતનું મંદ્ય શું છે તે હું સમજું.”

મેં હૈસનરે કહ્યું: “બસ, આ ઘટનાને હું મારાં જીવનની એક માત્ર સફળતા સમજું છું.”*

* ‘વિદેશની વાતો’ નામના તૈયાર થતા સંગ્રહમાંની એક કહાણી.

વે પા રી જા!

— — —
હિમારા માલની લહેરાતને
અંગે થતા અર્થમાં કરકસર
કરવા ધારતા હોવ તે માત્ર
સાથે ફેલાવે પામેલા, અને
વિશાળ સંખ્યાતા ગ્રાહકોવાળા
પત્રોમાં જ હિમારી લહેર
ખખર આપીને નકામો અર્થ
ખચાવી શકશે. આ બંને
મુદ્દાઓમાં 'નવયુગ' માસિક
સોખરે ઉ જોડું થાદ
રાખશે.

ભાવ મા. પુરાવા

કોષ:—

વ્યવસ્થાપક,

'નવયુગ' કાર્યાલય.

૯, બેંક હાઉસ લેન. કોટ મુંબઈ.

તહમારી સેવામાં—

તહમારી મુશ્કેલીઓ માટે અમને લખો

[નવયુગના વાંચક સમુદાય માટે આ નવું જ વિશિષ્ટ અંગ હિમેશ્ય છે. તમારે સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓનો જો વિગતવાર અહેવાલ અમોને આપશો તો અમો અમારાથી શક્ય હોય તેટલી સહાય કરશું. ખાસ કરીને કાયદા વિષયક પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા વકીલ પોતાનો અભિપ્રાય આપશે. તંદુરસ્તી સાથે સંકળાયેલા પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા 'ડોક્ટર' સલાહ આપશે અને સંનિતિનિયમનના વિભાગના તંત્રીથી પણ આ મથાળા નીચે તહમારા સવાલોના જવાબ આપશે. ઉપરાંત શિક્ષણને લગતી સંસ્થાઓ, વિદેશમાં વિદ્યાર્થીઓને મળતી સગવડો તથા ત્યાંની સસ્તી સંસ્થાઓ વિશે ખાસ માહિતી સંગ્રહિત રજુ કરવાની અમોએ વ્યવસ્થા કરી છે. આશા છે કે નવયુગના વાંચક બિરાદરો આ વિશિષ્ટ અંગનો ખાસ લાભ લેશે. અત્યાર પહેલાં અમારા ઉપર દરરોજ કેટલાય પત્રો આવે છે. આ પત્રોના વિવિધ વિભાગોના તંત્રીઓ જવાબ આપે છે. આશા છે કે વાંચકવર્ગ પોતાનું સરનામું જોખખા અધુરમાં લખશે. વાંચક બિરાદરને જવાબ માટે દરેક્ય મોકલવાની વિનંતી કરી અચોચ તો તંદિજ મનાય —તંત્રી.

ભાઈ એસ. ડી. જાણુરા મારો છે કે 'નવયુગ કલ્પ' સ્થાપવા માટે તહમારી ખાસે કંઈ યોજનાઓ છે તેમજ આવી કલ્પ સ્વપ્નાય તો તેની કાયમપાઈ કેટલી? જવાબમાં જણાવવાનું કે દરેક આમન:

નવયુગના આદર્શો પહેલાં પરસ્પર મળે. તેમજ વિચારોની આપલે કરે, 'નવયુગ'માં પ્રસિદ્ધ થતા લેખો ઉપર ચર્ચા કરે. દલીલોમાં જો ત્રુટીઓ દેખાય તો લેખકનું ધ્યાન ખેંચવા યત્ન કરે એટલું જ નહીં.

પણ જે મુદ્દો સમજી શકાય તેમ ન હોય તે મુદ્દા ઉપર તંત્રીને લખે. આ પ્રમાણે કરવાથી પ્રથમ તો આપમેળે એક ન્હાતકકુ મિત્રમંડળ ઉભું થશે. સરખા વિચારો એ કાયમી મિત્રતાને માટે સૌથી મહત્વની વસ્તુ છે. એટલું જ નહીં પણ 'નવયુગ' જે અમુક ચોક્કસ આદર્શોનું માનસિક હોવાથી આ વિચારો સુદૃઢ સંગ-કનથી જ બળવાન બની શકે. આજે આ વિચારો સો નેટસા માણ્યો ઉપાડી લે તો વિચાર સો ગણા બળવાન બને છે. એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે 'તણ-ખામો'થી જવાબ પ્રગટશે. આજે યુજ્જ-રાતના ગામડે ગામડે એવી પરિસ્થિતિ અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે આજે આ વિચારો ફેલાવવામાં આવે તો તત્કાલિની જવાબદારી અનુભવવી આવી નથી.

પણ તેમ કરવાને માટે તદ્દમારે જ તત્પર થવાનું છે. પણ આ સંદેશ અસ-રકારક રીતે પહોંચાડવાને માટે તદ્દમારે સંઘર્ષજની જરૂર છે. આ સંઘર્ષજની સ્થાપનાની શરૂઆત તરીકે તદ્દમારે ગામમાં 'નવયુગ'ના વાંચનારાઓ એકત્ર મળે અને 'નવયુગ કલ્પ' રચાયા.

આ કલ્પને અંગે ઉદ્દામ સાહિત્યની ન્હાતી લાયબ્રેરી સ્થાપી શકાય. આ લાયબ્રેરીની સ્થાપનામાં અમે સહાય આપીશું, એટલું જ નહીં પણ આ પુસ્તકોની પસંદગીમાં તેમજ તેને લગતી વસ્તુઓમાં અમે સાથ જરૂર આપશું.

આમ ઉદ્દામ પુસ્તકાલયની સ્થાપના પછી પ્રથમ કાર્ય તો જનતાના જીવનને ફેરવાનું છે. દરેક શહેરમાં મધ્યમવર્ગના યુવાનોએ શાળાની શી યદ્યપા માટે, પ્રાથમિક કેમકળી દરજ્જાના અને મધ્ય

કરવાને માટે તેમજ શિક્ષણને વધુ આપક અને જનતાના હિતનું બનાવવા માટે ચતન કરવો જોઈએ. કામદાર અને ખેડૂત યુવાનો તેમના મંડળમાં 'નવયુગ' માં આદેશાયેલા વિચારો વ્યાપક બનાવવા માટે ચતન કરે.

ઉપરાંત આપણા યુવાનોએ જ્ઞાતિના ધોરણ પર યુવકમંડળો સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિને તીવ્રતાથી આપવાની નિરર્થકતા અન્ય યુવકોને સમજાવવી જોઈએ જ્ઞાતિ-સંસ્થાના અનિષ્ટ આપણે તેમને સમજાવવાં જોઈએ અને ગામવાર કે તાલુકાવાર યુવક મંડળોની સ્થાપના કરવી જોઈએ.

આવાં અનેક કામે આપણે ઉપાડવાં જોઈએ 'નવયુગ કલ્પ' આવાં અનેક સમાજ ઉપયોગી અને પ્રગતિકારક આંદો-લનોમાં ભાગ લઈ શકે.

* * *

ભાઈ વી. એમ. જાણુવા માગે છે કે વિધવાઓ હિંદુ ધર્મ અનુસાર લગ્ન કરી શકે કે કેમ?

જવાબમાં જણાવવાનું જે હિંદુ ધર્મ પ્રમાણે તો વિધવાને સ્થાન ન હતું. પણ 'વીડોસ રીમેરેન્સ એક્ટ' નામના ખાસ કાયદાને આધારે હવે વિધવાઓને હિંદુ કાયદા પ્રમાણે પરણવાની છુટ મળી છે. આ કાયદો આધારે હિંદુના કાયદાના અવિલાબ્ય અંગ સમે બનાવવામાં આવ્યો છે એટલે હવે હિંદુ વિધવાઓને સીવીલ મેરેજ એક્ટના આશરે નીચે લગ્ન કરવાનું ના-પસંદ હોય તો તેઓ હવે આ કાયદાને આધારે લગ્ન કરી શકે છે.

* * *

ભાઈ વી. એમ. જાણુવા માગે છે કે

વડોદરામાં છુટાછેડાના કાયદાને આધારે કેવી છુટછાટો અપાય છે ?

આ સંબંધી હમોએ હમણાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલો છુટાછેડાનો કાયદો અભ્યાસ માટે મંગાવ્યો છે. તે દરમિયાન ન્ને કોઈ વાંચક આ સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી લખી મોકલશે તો ઉપકાર થશે.

* * *

બાઈ એમ. સી. એમ નાનુવા માગે છે કે અમદાવાદના મજૂર મહાજનને 'મજુર બેન્ક' કદાહી છે. આવી પ્રવૃત્તિ હિતકારીય છે ?

મુડીવારનો નાશ કરવા મચનાં મંડળો આવી પ્રવૃત્તિ ઉપાડનાં નથી. સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ મજુર મંડળોએ પોતાની સ્વમ્મ શક્તિ વર્ગભાવના ખીસવવા ઉપર જ વાપરવી જોઈએ. આ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીશું તો જણાશે કે મજુર બેંક સ્થાપવામાં શક્તિનો ખોટો વ્યય થઈ રહ્યો છે. પણ કેટલાંક મજુર મંડળો પોતાના કામગીરીમાં કરકસરીની શક્તિ વધે તેટલા

માટે આવી બેંકો સ્થાપે છે પણ અમજૂર મંડળોએ યાદ રાખવું જોઈએ કે ન્ને આ બેંકમાં કંઈ પણ પૈસા જમે થશે તો તરત જ માલિકો એ વસ્તુને યાદ રાખીને રોકીને વધારવાની માજુલીને નકારશે. તેના કરતાં 'પોસ્ટલ સેવિંગ બેંક'માં આવાં ખાતાઓ ખોલવાનું મજુરોને કહેવાનું વધુ ઠીક છે.

* * *

બાઈ, કે. એચ. કહે છે કે તેમજ ગામમાં એક જ મંદીર છે તે પણ વૈષ્ણવોનું. આ મંદીરમાં જૂના વિચારવાળાઓ સિવાય બાકી જે કોઈ જન્ય છે ત્યારે આ મંદીરમાં અસ્પૃશ્ય સમુદાયને રાખવું ફરવાની વસ્તુ લખને નથી લાગતી કે જીવનજરૂરી છે ?

આ સવાલનો જવાબ નવયુગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ અન્ય સેખામાં અપાઈ ગયો છે. એટલે તેની અર્થમાં ઉત્તરવાને અહીં અર્થ એટલું જ કરીશું કે આડુતોને ભગવાદ કરતાં ભાખરીની વધુ જરૂર છે.

મલાયાની-

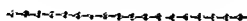
મલાયાની માનિની એક નયન છટ-
કાવનારી નાઝનીન હોય છે.
એનામાં એક કિસમની ઝલક હોય છે.
અન્ય તરફના ચમકારા એના મુખડા
ઉપર ચમકે છે. તામ્બુક ચાલીને તે
પોતાના બે હોદ્દને રાતા ચણોડી જેવા
ચનાવે છે. મધ્ય બાંધાની, આછાભૂરા
રંગની, બેઠા ઘાટની આ રૂપગર્વિતા
નારી પોતાના બહુધા ગોળ ચહેરાની ખુબ-
સુરતી અને નયનોના પલ્લકારા વડે આદ-
ર્ભાને આકર્ષે છે.

ગોળ મુખકું, બેકું નાક, કાળા કાળા
ચમકતા લીસા બાસો અને સાધારણ કમર
મલાયાન નાઝનીનનાં ખાસ અંગો છે. એની
ચહેરાદી આંખોમાં એ અન્ય શુરભો આંગે
છે. અને ચહેરા ઉપર તે જે પાઉર લગાડે
છે તે ચોખાના બારીકમાં બારીક આઠા-
મંથી બનાવેલ હોય છે. તમામ કિસમના
મુશોભનો, આલુપણોને અંગ ઉપર આક-
ર્ષક રીતે ધારવામાં તે પોતાને ગૌરવ-
શક્તિની માને છે. પશુ ખાસ કરીને આ
નાઝનીન હાયમાં પ્રેક્ષકો, પગમાં ઝાંઝર
અગર શ્રેમણાં,

મળામાં ચંદનહાર
અને આંગળીઓ-
માં આકર્ષક અં-
ગુડીઓ પહેરે છે.
તેના ધારીસા બ-
દનની આસપાસ
વીંટાળવામાં આ-
વતા અનેકરંગી
વસ્ત્રો તેઓ "કા-
લ્લી" તરીકે ઓ-
ળખે છે. બીજા

મલાયાની સીઓ જોડે
આર્થિક દ્રષ્ટિએ આઝાદ નથી તો
પણ હિંદી સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં
ખૂબ આગળ છે. તેઓ મુસ્લીમ ધર્મ
ચાળતી હોવાથી છુટાછેડાને હકક
તેમને આપમેળે મળ્યો છે. તેઓનું
વહેર જીવન હજી શુન્ય સમુ' છે.

કીન
ખાખો
અગર રેશ-
મનો એક કુખ-
જો જેની ઉપર સુ-
ન્દરી બટનો હોય છે તે
તેના સાનાને ભરાવવાર બના-
વે છે. ઘણી જ ક્ષત્રામય અને સુ-
ન્દરી કારીગીરીની મોઝડી પગમાં ઘણી
તે નયનહારક ચાલે ચાલે છે.

ઈમાનમાં આ ઓરતો મુસ્લીમ હોય
છે લેકિન, મલાયાની આ નાઝનીનો
ધરની આગ દિવાલ વચ્ચે નથી રહેતી
તેમ જ તેઓ પોતાના ચહેરાને પડકારી
લાંછીને રસ્તે ભટકતી પણ નથી પણ
મુખાબમાં ખોળ ખાનુ જે અદાથી અને
જે રંગથી ચાલે છે તે જ રંગે મલાયાની

ઓરતો ચાલે છે.
અમલયા લોટોની
તીણી નજરમાંથી
બચવા માટે તેઓ
'બીણા' પરદા
રાખે છે. મલાયા-
ની અંદર આ
નાઝનીનો હિંદી
ઓરતો કરનાં ધ-
ણી વધારે આ-
જાદી બોગરે છે.

શ્રામતી સહીમા.

જ્ઞાન,
પુરસ્કૃતિ
અને હિંદમાં
તેમજ બીજા ધ
સ્વામી દેશોમાં પરિવ-
ર્તન થયાં છે. અને
૧,૬૨૭,૧૦૮ મહાયાજ્ઞોકોને
પણ આતી અસર થઈ છે. પણ
તેઓની સ્ત્રીઓ તે જ દરજ્જામાં રહેતી તે જ
દરજ્જામાં આજે રહે છે. સમાજમાં અગર
જીવનમાં પોતાની સ્ત્રી આગળ વધે કે
નહિ, તે ઉત્કંઠા મહાયાજ્ઞોકોને હોતી
નથી, અને તેથી જ આ આસમની ઓર-
તની ચળવળમાં મહાયાજ્ઞ માનીનીઓનું
નામ જણાવું નથી.

જીવણી તેમને મન એક વિચિત્ર
આદર્શ દીસે છે. ૩,૨૫૫ મહાયાજ્ઞ

દાખરી છે. અને તેઓ આગળ વધ-
વાની મુશ્કેલી ધરાવે છે.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય આ લડકીઓને કેળવ-
ણી આપવાના સંજ્ઞામાં લુદ્ધો જ મત
દર્શાવે છે.

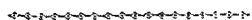
રોષ્ટર ગ્રેટબ્રિટનમાં અપાતી કેળવ-
ણીના સંજ્ઞામાં ત્યાંના હીરોટરે ૧૯૨૩
ના અહેવાલમાં એવા શબ્દો આલેખ્યા
છે કે:-

“મહાયાજ્ઞ છોકરીઓની શાળા એક
કઠિન પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. એવું
જણાય છે કે શિક્ષણ પામેલી છોક-
રીઓ પોતાની વિદ્યાને ઉપયોગ
કરના પત્રો અને મહોબ્બતની મીઠી
જાતના વિષયમાં કરતી રહેશે.
માથાપો છોકરીઓને રસ્તા ઉપર
એકલી જવા દેવામાં ગભરાય છે.
માથાપો પોતાની લડકીઓને રોજ
રોજ પોતાની સાથે નિશાળે લઈ
જવાનું કામ થતું મુશ્કેલી
રહ્યું છે.”

લડકીઓ માટે
સીધું ૬૭ નિશા-
ળો છે. અને તે
પણ કુરાને શરી-
ફના પાઠ માટે
જ અત્યાર સુધી-
માં ૪૬ લડકી-
ઓએ પ્રશિક્ષકા-
ભગ કરીને અ-
ગ્રેજી ભાષાની
શાળામાં દાખલ
થવાની દિશ્નત

મહાયાજ્ઞની સ્ત્રીઓ નૈસર્ગિક
સૌંદર્ય માટે મુશ્કેલીમાં હુર છે.
તેમજ તેમના જીવનમાંથી હિંદી
સ્ત્રીઓને સાફ શીખવાનું સાંપડી
શકે તેમ છે. આ દ્રષ્ટિએ આ લેખ
અહિં રજુ થાય છે.

પ્રશ્નકરો

મહાયાજ્ઞની છોકરી
સૌંદર્ય અને વીર
વર્ણની વગેરે શાંદી
કરે છે. અને તહે-
મની શાંદી કર-
વાની રીત બીજી
દરજાની પદ્ધતિ-
ઓ જેવી હોય
છે: વરની પસ-
ંદગી થતું કરીને
માથાપો કરે છે

રત્ન ધણીવાર લડકી પણ પોનાના
ચન્દ્રમાનના દિશ્વાર સાથે શા'દીનાં નયન
ચીંતાવે છે. તેઓ શા'દી નહિ કરેલી છોક-
રીને રસ્તામાં રખાવા દેતા નથી.

મલાયામાં “બહુસ્ત્રી”ઓ પરણતાનો
રિવાજ પ્રચલિત છે. જે મદં પૈસાદાર
હોય તો તે ચાર વખત શા'દી કરે છે.
ઝોરતો પણ એક મદં પછી બીજો મદં
કરી શકે છે. તત્કાલ આપી દેવાનો રિવાજ
પણ અહિં છે. કાંઈ વાર એક સ્ત્રી એવા
મદંની સાથે શા'દી કરે છે કે જે બીજી
ત્રણ સ્ત્રીઓને પરણ્યો હોય છે. આ ત્રણ
ઝોરતો છુદા છુદા ઘરોમાં રહેતી હોય છે.

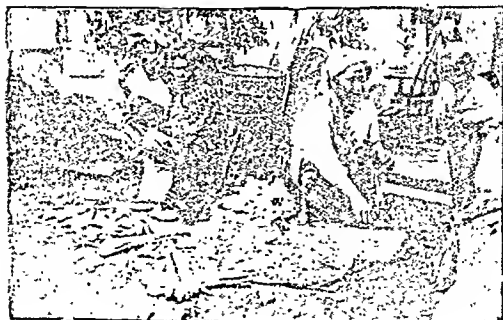
છુદાછેડા પણ સહેલાઈથી મેળવી
શકાય છે. જે સ્ત્રી પુરૂષને બનતું ના
હોય તો સ્ત્રી એકદમ કાજી (કાદી) પાસે
જાય છે અને કાજી પોતાને સરકાર તર-
ફથી મળેલ સત્તા પ્રમાણે તહેમને છુદા-
છેડા અપે છે. જે કાજીનો નિર્ણય
ચીંતામાં પડ્યો હોય તો તે મામલો
અગ્રેજ અદાલતમાં જાય છે અને અંતિમ
નિર્ણય થાય છે.

પુરૂષ કરતાં સ્ત્રી વધારે સહેલાઈથી
છુદાછેડા મેળવી શકે છે. ‘બહુ’
કરીને આમ થવાનું કારણ તો પુરૂષની
કુકુઝને નભાવી નહિ શકવાની શક્તિ જ
હોય છે, અગર તો પતિ તર-
ફથી હોય છે. એક પુરૂષ છુદાછેડા એ
કરીને પણ લઈ શકે છે કે પત્ની તહેને
ગમતી નથી.

તત્કાલ અને છુદાછેડા લીધા પછી
મલાયન ઝોરત મુસ્લીમ કાયદા અનુસાર
૧૦૦ દિવસ સુધી પરણતી નથી. પછી
તે પોનાની મરજીમાં આવે તહેની સાથે
શા'દીથી બંધાય છે. આમ તે ૬૦ વર્ષની
વય સુધી કરી શકે છે.

આંતરગતીય કામો અટકાવવામાં
આવતાં નથી. પણ જે માણુ-
સને મલાયન ઝોરતની સાથે શા'દી કરવી
હોય તહેને ઇસ્ત્રાખી મજદુર અંગીકાર
કરવાની જરૂર છે. આ પ્રમાણે ધણા

મલાયાના બગરતું એક દ્રશ્ય.
હિંદ સાથે સામ્યતા નિહાળો.

મહાયાત્રી સ્ત્રીઓ સંઘર્ષની
દૃષ્ટિએ અતિ આકર્ષક હોય છે.

મહાયા સંસ્થાનનાં સ્વતંત્ર સંસ્થાન
કિલ્લાહની ઉપર દેશી રાજની સત્તા છે.
તેના રાજ્યમાં ચારતો પોતાના કપડાં
હાથે કાંતે છે તેમજ વણે છે. કિનાહ,
પરલીસ અને ટૂનાગાનું પ્રાન્તોમાં રેંદિયો
એક લોકપ્રિય વસ્તુ થઈ પડી છે. દરેકને
ત્યાં એક શાળ પણ હોય છે. અને ત્યાં
તેઓ દરરોજ કામે લાગે છે. ખારીક,
દિલ ખહેલાવે એવી જાતનું રેશમ પણ
તેઓ વણે છે. એક એક શાળ પાંચ
કાઠડી વણી શકે છે. એક કાઠડીમાંથી
એક ચણીયો થઈ શકે છે. કેટલીક છોક-
રીઓ આવી જાતના ધંધા ઉપર પોતાનો
નિર્વાહ કરે છે. પણ ધણેખરે અંશે કુટું-
બમાં નૈવાર થયેલે માત્ર કુટુંબમાં જ
વપરાય છે.

મહાયાન સ્ત્રીઓ ખીજે ધંધા ટોપકી-
ઓ ગુંથવાનો છે. દર અહવાડીએ સોંકડોની
સંખ્યામાં ટોપકીઓ એક સ્ત્રી તૈયાર કરે
છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ દરિયાકાંઠે મચ્છી
પકડવા માટે પણ જાય છે. કેટલીક ઘર-
કામ કરનારી હોય છે. કેટલીકો યુરોપીઅન
કુટુંબોમાં નર્સ કે નોકરડી તરિકે પણ
હોય છે.

રસ, કાલિત્ય, શૃંગાર અને સાહસની
વાર્તા પણ મહાયાની માનીતીઓને ગમે
છે. આથી તેઓનાં દિમાગ આંકાદ
હોય છે. રોમાન્સના રંગો તહેમને
સ્પર્શ્યા હોય છે. કેટલીક મહાયાન
લક્ષ્મીઓ રંગભૂમિ ઉપર નૃત્યકલાનો
હસ્તો પણ દાખવે છે. “અરેખિયન નાહ-

હન્દીઓ મહાયામાં મુસ્લીમપંથી જન્યા
છે. જ્યારે કેટલાયે યુરોપીઅનોને મહાયાન
સ્ત્રીઓ હોય છે. પણ યુરોપીઅનોને મુસ્લીમ-
પંથ સ્વીકારવાની જરૂરત હોતી નથી.

આખું પ્રદેશમાં મહાયાની સ્ત્રી પોતાના
કિસાન પતિને મદદ કરવા માટે
ખેતરની અંદર મદદ કરવા કામ કરે છે.
મહાયાન સ્ત્રીઓ ખેતર ખેડવાના કામથી
માંડીને છેક અનાજને ખજામાં તૈયાર
કરવાના કામ મુધીનું તમામ કામ કરે
છે. ખીજાં વાવણાઓ ઉપર તેઓ હમાલી
પણ કરે છે.

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૮૧.)

છેલ્લાં દસ વર્ષથી
યુદ્ધરણનાં સવાલે

આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં અડચણો ઉભી કરી
છે. પણ આ સવાલે નવેશરની બાવીસમી
તારીખથી નવું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે.
તે દિવસે ગ્રેટબ્રિટન, ફ્રાંસ અને એવાં
બીજાં દેવાદાર રાષ્ટ્રોએ પોતાના દેવાના
હિસાની રકમ મોકુફ રાખ્યા તેમ જ
તેમાં અંતીમ ઘટાડા માટે અમેરિકાને
અરજ કરવાથી પ્રમુખ મીં. હુવર અને
નવા યુનાઇટેડ પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ આ

ખરીદતી જ્યારે કેટલીક પરદેશીઓને
હસ્તક રહેલી અમેરિકન ગમીનગીરીઓ
ખરીદીને તેનાં નાણાં ડોલરના રૂપમાં
સુકવતી. આ નાણાંતો અમેરિકામાંથી
લગાવક સરખામ ખરીદવામાં ઉપયોગ થતો.

પણ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના યુદ્ધપ્રવેશ
બાદ તુરંત જ પ્રમુખ વીલ્સને મિત્રરા-
જ્યોને હુદ્દી ધીરધાર કરવાની હિમાયત
કરી. એમિત્ર માસની ચોવીસમી સુધીમાં
તો અમેરિકન ટ્રોએસે પાંચ અબજ ડોલ-
રની લોન કાઢવાની પરવાનગી આપી

યુદ્ધરણ—અને યુ

પ્રશ્ન પર ભાવિ અમેરિકનતાતિ થડવા
માટે એકત્ર મળ્યા હતા.

કરજનું કારણ

આ કરજનું બીજાગેપણ મહાવિગ્રહ
વખતે થયું. ૧૯૧૭ ના એપ્રિલની છઠ્ઠી
તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ યુદ્ધમાં ઉતર્યું
તે પહેલાં મિત્રરાજ્યોએ પરસ્પર નાણાંની
ધીરધાર કરી હતી જેનો કુદ્દ સરવાળો
આઠ અબજ ડોલર થવા ગય છે.
આમાંના છ અબજ ડોલર તો ગ્રેટબ્રિટ-
ને જ ધીર્યા હતા. પોતાની તદરથ સ્થિ-
તિને લીધે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ડોલર પણ
રાષ્ટ્રને નાણાં ધીર્યા ન હતાં પણ ખાનગી
સંસ્થાઓ જેવી કે એંક અને વેપારી
પેટીઓ અંગત રીતે નાણાં ધીરતી હતી.
આમાંની કેટલીક મિત્રરાજ્યોની લોન

લોંસાં પરિપદ પછી યુરોપના
કે અમેરિકા યુદ્ધમાં દેવાંને રદ
પર અમેરિકન નીતિમાં યુરોપે
યુદ્ધરણને રદ કરવાની આદ-
જમાં યુરોપમાં ભારે ખળભળાટ
થી ત્ર ઉપર અતિશય શ્રમ કરીને
જુઓ- આખા સવાલને ચર્ચ્યા છે.
જડોલર ભાષામાં આ આખા સવા-
લો યુના-
ઈટેડ સ્ટે-
ટ્સના કુ-
શ્મનો વિરુ-
ધ્ધ લડનાર
રાષ્ટ્રોને ધીર-
વાના હતા.

અમેરીકા
રદ કરશે ?

સંપાદક :

આમ લોનની પરંપરા વધતી ચાલી
જે વિગ્રહ ત્રિમિથાન સાત અમળ
ઠોક્કરની થઇ. શાંતિ પછી બીજા
૨૫૦ કરોડ ઠોક્કર અપાયા અને લગ્નને
અંગેની રાહત આપવા માટે બીજા ૭૪
કરોડ ઠોક્કર અપાયા. આમ આ લોનનો
કુલ સરવાળો ૧૦૨૪ કરોડ ઠોક્કર
થાય છે.

આ લોન કંઈ રોકડ રકમમાં આપ-
વામાં આવી ન હતી પણ ફેડરલ રીઝર્વ
બેંક સાથે સ્થાયેલ વહેવારમાં આપવામાં

કરવામાં સગવડતા મળી હતી. વાસ્ત-
વિક રીતે તો મિત્રરાજ્યોને અપાયેલી
ચાપલુ તો ખુદ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં
જ વપરાઇ હતી. મિત્રરાજ્યોએ યુનાઇટેડ
સ્ટેટ્સમાંથી ખરીદ કરેલ સામગ્રીની
કિંમત ૧૧૮૦ કરોડ ઠોક્કર થતા
બધ છે જે તેણે ધીરેલ નાણાં કરતાં
પંદર ટકા જેટલી વિશેષ છે. કેટલીક
ખરીદાયેલ સામગ્રી જે યુદ્ધ માટે ન હતી
તેનો યુદ્ધસામગ્રીમાં સમાવેશ કરવાથી
થોડો કલહ ઉત્પન્ન થયો છે. વળી વિગ્રહ

ફંદડની ઉડી ગુંચ.

મનમાં એવી આશા જન્મી હતી
કરશે. પણ મંચુરીયાના પ્રશ્ન
સહકાર ન કરવાથી તેમણે
ના પાડી છે. આથી સમગ્ર
મચી ગયો છે. આ સવાલ
લેખકે આંકડાઓ સાથે આ આવી
અને જેમ બને તેમ સરળ હતી.
લને રમુ કર્યો છે. આથી

—તંત્રી. મિત્રરા-

જર્મની
ફંડ ન આપે તો

બી. ટી. આશર.

જ્યો ને
અમેરિકન
માલ ખરી-
દાને તેના
નાણાં પોતાને
ખાતે ઉધાર

પછીના ઓડરને પણ યુદ્ધસામગ્રીમાં
ગણાય તેની સામે વિરોધ બતાવાય છે.
વિગ્રહ પછીનાં દેવાં ચલાવું કારણ તો
એ જ છે કે જે વિગ્રહ વખતના ઓડરો
રદ કરવામાં આવે તો અમેરિકન ઉદ્યો-
ગોને સખ્ત રીતે સહન કરવું પડે. આથી
જ ઓડર અપાયેલ સામગ્રી ખરીદવાના
નાણાં ધીરવાનું વધારે થોડા ધારીને જ
આ નાણાંની ધીરધાર થઇ હતી. કેટલાક
સંન્દેગોમાં દયાપ્રેરિત કારણો દર્શાવવામાં
આવ્યાં હતાં જ્યારે કેટલાકમાં ખેતીની
પેશ્વરાના ભાવો આપુ રાખવાનાં કારણો
અપાયાં હતાં.

કમીશન નીમાયુ'

મિત્રરાજ્યોને મળ વહેવારનાં નાણાં
નોટ પર આપવામાં આવ્યાં હતાં. વિગ્રહ-

આદ પોતાનું લેણું ભરપાઈ કરવાને કોંગ્રેસે મહાવિગ્રહ પરદેશી દેવાં કમીશન કાઢ્યું. આ કમીશન નીમવાને કમના ૧૯૨૨ ના કાયદાએ આ કરજ પચીસ વર્ષમાં નાણું ભરપાઈ કરવા અને તે નાણું પર સાડાચાર ટકા વ્યાજ લેવાની સુચના કરી હતી. તે ક્ષણથી માંડીને આ કરજનો સવાજ આંતરરાષ્ટ્રિય બન્યો. આ કમીશન સાથે ગ્રેટબ્રિટને સૌથી પહેલી ચર્ચા કરતાં આટલી ટુંક મુદત અને વ્યાજના દર સામે વિરોધ બતાવ્યો. આ બંને બાબતો પર કમીશને નમતું મેલ્યું. બ્રિટન પાસે નીકળતા ચાર અબજ ડોલરને સરાસરી ૩.૩ ટકાના વ્યાજે ભરપાઈ કરવાને ખાસ ૧૫૫૦ મુદત અપાઈ. આમ તેને કુલે વ્યાજસહિત ૧૧ અબજ ડોલર આપવાના રહ્યા. ૧૯૨૩ ના ફેબ્રુઆરીમાં કોંગ્રેસે પોને પસાર કરેલ કાયદામાં છુટછાટ કરીને કમીશનને વિશેષ રૂસા આપી અને એમ કરીને બ્રિટન સાથેના સમાધાનને અનુમતિ આપી. આવી જ રીતે જીજી વીસ દેવાગર રાષ્ટ્રો સાથે સમાધાન થયું. દરેક બાબતમાં મુદ્દમ તો પૂર્ણ લેવાનું ફાવાનું પણ વ્યાજના દર, આપવાની શક્તિ પર નક્કી થયા. આમ ગ્રેટબ્રિટન, પોલોંડ, ઝેકોસ્લોવેકીઆ અને રુમાનીઆને ૩.૩ ટકા વ્યાજ ભરવાનું મેલ્યું, ફ્રાંસ પાસેથી ૧.૬૪ ટકા વ્યાજ લેવાનું નક્કી થયું જ્યારે ઇટાલી પાસેથી માત્ર ૦.૪૦૫ ટકા લેવાનો ફાવ થયો.

આમ આંતરરાષ્ટ્રિય લેણું જે ૧૦

રાખ્યે મેકડોનાલ્ડ-
અમેરીકા સાથે થનાર વાઢાધાટમાં
બ્રિટનના મુખ્ય પ્રતિનિધિ
તરીકે કામ કરનાર છે.

અબજ ડોલર હતું તે વ્યાજ સાથે મળીને કુલ ૨૨ અબજ ડોલર થવા ગયું. ૧૯૩૨ ના જન્યુઆરીની પહેલી તારીખ સુધીમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને કુલે વ્યાજ અને મુદ્દલ પેટે ૨૬૦ કરોડ ડોલર મળ્યા. જેમાંના ૭૩ ટકા જેટલા એટલે કે ૧૯૦ કરોડ ડોલર તો ગ્રેટબ્રિટને જ ભર્યા. ફ્રાંસે ૪૮૬૦ લાખ ડોલર ભર્યા જ્યારે ઇટાલીએ ૯૮૦ લાખ ડોલર ભર્યા.

કરજ કેમ ભરાતું હતું ?

આ કરજ ભરવાનું સમાધાન થયા આદ ઠેક ૧૯૩૧ સુધી મિત્રરાજ્યો પાસેથી કરજ લેવું તે ડહાપણ ભરેલું છે કે કેમ તે પર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ચર્ચા ચાલી પરદેશી વ્યાપારમાં કુશળ અને અર્થ-સાસ્ત્રીઓ કહેવા લાગ્યા કે આથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પરદેશી બજારો ઓછાં થશે જ્યારે પરદેશી માલથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ચીકાર થઈ જશે. બીજી અગત્યની ટાળી એમ માનતી કે કરજદારો કરજ ભરી શકશે જ નહિ. પણ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી નિકાશ તો પહેલાં જોટી જ

યુરોપના યુધ્ધકાળને રદ
કરવાની માફ ના પાડી છે.

યતી હતી અને કરજદાર રાષ્ટ્રો નિયમ-
સર કરજ ચુકાવનાં હતાં. આથી જને
પક્ષોની ધારણા ખોટી હતી એમ પૂરવાર
થયું. પણ આ પક્ષ આનો પ્રત્યુત્તર એવી
રીતે વાળતા કે આ બધું કરજ તો
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની ખાનગી સંસ્થાઓ
પાસેથી લોન લઈને અપાતું હતું અને
જે આ લોન અપાતી અંધ પડે તો
કરજ પણ અપાતું અંધ થઈ જાય.

મિત્રરાજ્યોએ પોતાના બજેટમાં ઉધાર
ખાતે જર્મનીના યુદ્ધકાળની રકમ રાખી
હતી જ્યારે જર્મન ખાતે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને
ભરવાતું કરજ રાખેલ હતું. મિત્રરાજ્યો
અને જર્મની વચ્ચે યુદ્ધકાળે અંગે
ચર્ચા ચાલી જેના પરિણામે રૂબરૂ પર
ચર્ચા કરવામાં આવી, ડોઝ યોજનાથી
રીસ એક પર પરદેશી દેખરેખ રખાઈ
અને ત્યારપછી યંગમેનના અમલમાં
આવી જ્યાં રીસ એકને રદ કરીને એક
એન્ડ ઇન્ટરનેશનલ એટલેમેન્ટને 'ટ્રાન્સફર

એજન્સી' (Transfer agency)
તરીકે રાખવામાં આવી. ૧૯૨૧ માં
જર્મનીએ 'મિત્રરાજ્યોને કર અમલ
ડોલર આપવાનું નક્કી થયું હતું. ડોઝ
અને યંગમેનના તથા ડોઝ જાનમાર રદના-
ટની ગણતરી મુજબ તેમને જર્મની પાસેથી
૫૨૦ કરોડ ડોલર મળ્યા હતા.

ઐતિહાસિક 'મોરેટોરીયમ'

૧૯૩૦ માં ભાવે ગગડી ગયા હોવાને
પરિણામે જર્મની આદંડ નિયમીત ભરી
શક્યું નહિ અને આથી મિત્રરાજ્યોના
બજેટમાં પણ ખોટ આવવા લાગી. ચારે
તરફથી આર્થિક મંદીના સૂરો સંભળાયા
લાગ્યા આનું કારણ સરકારી બજેટમાં
ખોટ આવતી હતી એ જ નહોતાં ખાનગી
મિલકત ધરાવનારાઓ પણ ટકી શકશે
કે નહિ તે શંકાને અંગે હતું. જેટલા
પોતાનાં નાણાં પરદેશી એજન્સી પાસેથી લેવા-
વતી ગઈ અને આમ એજન્સીની ક્ષમિ-
તગીરીઓ બહુ સતતા ભાવે મળતી ગઈ.
આ વખતે એટલે કે ૧૯૩૧ ના જુન
માસમાં પ્રેસિડન્ટ હુવરે જાહેર કયું કે
જો મિત્રરાજ્યો પરસ્પર મોરેટોરીયમ
આપે તો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તેમને મોરે-
ટોરીયમ આપે. પ્રેસિડન્ટે બીજા દિવસે જ
અઃ સૂચના સ્વીકારી જ્યારે ફ્રાંસે તે એ
અટવાડિયાં આદ સ્વીકારી. આફ્રીનાં રાષ્ટ્રો
પણ આ જાહેરને અનુસર્યાં.

૧૯૩૧ માં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોંગ્રેસ
રમણા ત્યારે આ મોરેટોરીયમનો દરાર

ફ્રાંસના માણ વડા પ્રધાન

હિરીઅટ-

યુધ્ધરૂણ ઉપર અમેરીકન
આગતાને લીધે તેણે પ્રધાન-
મંત્રી તરીકે પડ્યું હતું.

પસાર થયો પણ આટલા સમયે ઉમેરવામાં
આવ્યા. 'કોઈપણ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના કર-
જદારનું આથી કરજ માફ કરવામાં કે
ઓછું કરવામાં આવે તે કોંગ્રેસની નીતિ
વિરૂધ્ધ છે, અને આ નીતિમાં કંઈ પણ
ફેરફાર થશે નહિ.'

પ્રેસિડન્ટ હુવરના માર્શેડોરીયમ પછી
તુરંત જ નવેંબરની ૧૬ મી તારીખે
જર્મન સરકારે એક ફોન કન્ટ્રોલરશનલ
ગ્રેટબ્રિટેનને સ્પષ્ટ કરી કે યંગમેનના તબો
એક ખાસ સલાહકારક કમીટી નીમવી
કામગીરી કે 'અમો એવા મત પર આવ્ય
છીએ કે વધારે વખત આ યુધ્ધકંડ
આપવાથી અમારી આર્થિક સ્થિતિને
સજ્જત ધકકડો લાગશે.' આથી આ
એકના એક સાત જણની એક કમીટી
નીમી અને ૧૯૩૧ ના ડિસેંબરની
૨૩ માંએ આ કમીટીએ રિપોર્ટ
કર્યો કે 'આવના વર્ષમાં જર્મની પોતાનો
દિવસો સરવા સક્રિયમાન બનશે નહિ.'
વધુમાં, આ કમીટીએ આ આપતકાળની
ભયંકરતા તરફ મિત્રરાજ્યોનું ધ્યાન
ખેંચ્યું અને જણાવ્યું કે જર્મન પરિ-
સ્થિતિ જગતને ભય સમાન છે અને
તે તેનું નિરાકરણ મિત્રરાજ્યો નહિ કરે
તો આર્થિકમંદી જગત પર ઉતરી
આવશે.

આથી જતની સુચનાએને અંગે જ
૧૯૩૨ ના જુનની ૧૬ મી તારીખે લેસાં

પરિપદ 'બાર્ડને અર્થશાસ્ત્રીઓના રિપોર્ટ
પરથી ઉદ્ભવેલ પ્રતો અને જગતની
આર્થિકમંદીની આર્થિક અને નાણાં
વિષયક મુંઝવણો દૂર કરવા માટે છેલ્લું
સમાધાન કરવાને' બોલાવવામાં આવી.
જે દિવસે તે બોલાવવામાં આવી તે જ
દિવસે આ પરિપદમાં પહેલું તો એ નક્કો
થયું કે 'પરિપદમાં ભાગ લેતાં રાજ્યોનું
લેણું' આ વખતે મોકુફ રાખવું. પરિ-
પદ જુલાઈની ૬ મી સુધી ચાલી જેમાં
એ નક્કી થયું કે યુધ્ધકંડની રકમ જે
૧૯૨૧ માં ૩૨. અબજ ડોલરની નક્કી
થઈ હતી તે આસરે ૭૨૪૦ લાખ
ડોલર રાખવી.

અમેરિકામાં જર્મનીને અપાયેલી રાષ્ટ્ર-
તથી સંતોષ વ્યાપી રહ્યો પણ બીજે
દિવસે અમેરિકાના કરજ બાબત પણ
સમાધાનકારક નિકાલ શક્ય તો જ આ
સરત રહે તેનું વધારાનું જાહેરનામું
આવવાથી તે થોડો મંદ પડ્યો.

આમ આ જે શરતી હરાવ હતો તેનો નિકાલ કરવાને માટે નવેંબરની ૨૨ મીએ હુવર-ફોર્સેસ મંત્રણા થયું.

નવેંબરની દશમીએ અમેરિકન એકે-ટરીએટને ચિટન તરફથી જણાવવામાં આવ્યું કે યુદ્ધને લગતા પ્રશ્ન ફરીથી ચર્ચાવા એકઠા અને જ્યાં સુધી તે ચર્ચાયા ત્યાં સુધી કરજં મોકુફ રાખવું એકઠા. એ જ દિવસે ફ્રાંસ તરફથી પણ એવો ખરીતો મળ્યો કે લોસાં પરિપદમાં ફ્રાંસે જામરો લોગ આપ્યો હોય તેવું કરજ હરણું મોકુફ રાખવું એકઠા.

આ ખરીતાઓ મળ્યા કે તુરત જ પ્રમુખ હુવરે નવા ચુંટાયેલ પ્રમુખ ફોર્સેસને તાર ફરી આ ખાખતમાં મંત્રણા કરતા જોડા-વ્યા. તેણે ફોર્સેસને ખાસ ધ્યાન ખેંચતાં જણાવ્યું કે બીજાં રાજ્યો પણ આવી અરજીઓ કરનાર છે અને એક રાષ્ટ્ર તો પોતાનો હિસ્સો નવેંબરની ૧૦ મીએ હરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે અને બીજાએ આમ કરવાની તોડીસ આપેલ છે.

તેણે ફોર્સેસને જણાવ્યું હતું કે કરજદાર રાષ્ટ્રોની માંગણીઓ કોંગ્રેસના

હરાવની બહાર ગઈ છે અને કોંગ્રેસે કરજ હરાવથી પ્રમુખની સત્તાની હદ બંધાઈ ગઈ છે જેથી તે દેવું મોકુફ રાખી શકે નહિ તેમજ એવી રીતે વતી ન શકે કે જેથી કરજદાર પ્રબલ્યોને કરજ વધારે જોડાઈ હરાવવાની આશા રહે. વધુમાં આ ચર્ચા ફોર્સેસના અમલ સુધી લંબાય પણ ખરી. વધુમાં તેણે કહ્યું કે 'કંઈપણ ફેરફાર તમોને પોતાના નેતા માનનાર કોંગ્રેસના સભ્યો જ કરી શકે' અને આ જાતની પરિપદમાં કોઈપણ ડેમોક્રેટ કોંગ્રેસ સભ્યો તમો ચુંટી કાઢશો તેઓને પરીપદમાં લેવા હું ધણો રાજ થઈશ.'

આવી જાતના ફોર્સેસને મળેલ આમ-ત્રણથી સારા અમેરિકાનું ધ્યાન આ ખાખત તરફ ખેંચાયું. આનું કારણ માત્ર તેઓ અમેરિકાના આર્થિક અને રાજનીય ક્ષામોને સંડોવતા પ્રશ્નમાં જાગ લેવા માંગતા હતા એ જ ન હોતાં આવી જાતની સુચિત પરિપદ પડેલી જ જાતની હતી તે હતું.

આ જાતની બંને પ્રમુખોની મસજત પછી કંઈ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું નહિ પણ બીજે દિવસે એટલે કે ૨૩ મી નવેંબરે પ્રેસિડન્ટ હુવરે યુધ્ધ-રૂણ અને યુધ્ધદંડ વચ્ચે કંઈ સંબંધ નથી એનો ખ્યાલ આપતા કરજના છતિ-હાસ વિષે સ્ટેટમેન્ટ બહાર પાડી ૧૯૩૧ ના ડિસેંબરના કોંગ્રેસના હરાવથી તેની સત્તાની હદ વિષે ખ્યાલ આપ્યો. તેની

ભાવિ પ્રમુખ ફોર્સેસ-
તેમના નિર્ણય ઉપર યુરોપના
યુધ્ધરૂણ અને યુધ્ધદંડનું
ભાવી અવલંબે છે.

માન્યતા હતી કે કોંગ્રેસના આ દરાવથી પોતાનો મત આપવાની તેની જવાબદારી કંઈ ઓછી થતી નથી. તેને લાગ્યું કે રૂબિરામ માટે કંઈ કારણ ન હતું પણ બીજી બાજુએ તે માનતો હતો કે જગતવ્યાપી આર્થિક મંદીના અંગે દેવાંતો બોલો વધી પડવાથી દરેક દેશ સાથે સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચા કરી શકે એવું કમીશન ને કોંગ્રેસ નીમે તો તે હાપાલુભયું ગણાશે. પાછળથી તે જ દિવસે રૂઝવેદ્ટે પણ તેવો જ મત ઉચ્ચારતું પોતાનું રેપોર્ટ બહાર પાડ્યું. પણ કમીશનને ખરેસે તેણે આ નિશ્ચય સરકારી ખાતું કરે તેવો મત ઉચ્ચાર્યો. નવેંબરની ૨૬ મી એ આ ટ્રિબિયુનલે રજુ કરતા કાગળાઓએ ટ્રિબિયુનલ અને કોંગ્રેસને મોડલાવ્યા અમેરિકા માટે બે ખુદશા માર્ગ છે (૧) કાં તો કરજ પૂરેપૂરું લેવા દેખાણ કરવું અથવા તો (૨) દેવાદાર પ્રત્યક્ષોની માંગણીઓને માન આપી ફરી ચર્ચામાં ઉતરી કરજની રકમ ઓછી કરવી.

ને અમેરિકા પહેલી નીતિ અખત્યાર કરી નાણાંની માંગણી કરે અને કોઈ દેશ તે આપવામાં નિષ્ફળ જાય તો યુધ્ધ સિવાય એક પણ માર્ગ ન રહે અને કરજ વસુલ કરવા માટે યુદ્ધમાં ઉતરવું તે હાંસીપાત્ર છે.

આથી પ્રગ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે મિત્રરાજ્યો કરજ આપી શકે કે કેમ અને ને તે આપી ન શકે તો તેમની સામે અમેરિકાએ જાનજરની વાગરની કે નહિ. ને અમેરિકા કરજને માટે માંગણી કર્યા જ કરે તો ઇંગ્લેંડ, ફ્રાંસ વિગેરે રાષ્ટ્રો પોતાના દેશમાં કર વધારીને પણ કરજ ભરી શકે. જે દેશોને કરજ ભરવામાં અશક્ત બનાવવામાં આવે તેઓ અમેરિકા તેમજ

બહારના દેશો સાથેની વ્યાપારિક અને નાણાંવિષયક સંબંધમાં મુશ્કેલી ઉભી કરે. વધુમાં, એક વખતની અશક્તિને અર્થ આપ્યું કરજ ભરવાની સાફ ના જોગો થાય. આથી એમ જ અનુમાન પર આવાય, કે થોડાં મોટાં રાષ્ટ્રોને બાદ કરતાં કરજનો એક અગત્યનો ભાગ તો વસુલ ન જ થાય.

આનાથી પણ અગત્યનો પ્રશ્ન તો એ છે કે આ કરજ ભરવાઈ થઈ શકે તેમ હોય પણ તે સ્વીકારવાથી અમેરિકાની આર્થિક નીતિને લાલ છે કે કેમ? જેમ આટલી મોટી રકમ આપવાની કરજદારોને મુશ્કેલી થાય તેવી રીતે આટલી રકમ સ્વીકારવાથી લેણકોને પણ મુશ્કેલી ઉપજે જ.

વારંવાર એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે દેવાદાર રાષ્ટ્રો આ કરજ વસ્તુના રૂપમાં ભરી શકે કારણ કે જે કરજ થયું છે તેનાં અર્ધા ભાગનું સોનું પણ તેઓના હસ્તક ન હોઈ તેઓ સોનાના રૂપમાં તે ભરી શકે નહિ. ૪૫ દેશોની મધ્યસ્થ એકામ રહેલ સોનાની કિંમત ૧૧ અબજ ડોલરની છે જેમાંથી ૪ અબજ ડોલરનું સોનું એકલા અમેરિકામાં છે. ને અમેરિકા વસ્તુના રૂપમાં કરજ માગે તો એ અર્થ થાય કે તેણે નિકાસ કરતાં આયાત વધારે પ્રમાણમાં કરવી. આથી દેખીતી રીતે જ વ્યાપારિક નીતિમાં અગત્યના ફેરફારો કરવા પડે અને દેશની ઔદ્યોગિક અગવળને પણ ધક્કો પહોંચે. સામાન્ય સંન્તેગોમાં તો અમેરિકાની આયાત તથા નિકાસ લગભગ સરખી જ હોય છે. આથી અમેરિકન કારખાનાવાળાઓ પર મુશ્કેલી ઉભી થશે એટલું જ નહિ પણ દેવાદાર

પ્રવન્યોને પોતાની શક્તિ કરતાં પણ વિશેષ માત્ર ઉત્પન્ન કરી નિકાશ કરવી પડશે.

એમ કહેવાયું છે કે ઐટલિટનને અમેરિકામાં વધુ નિકાશ કરવાની જરૂર નહિ રહે. આ કરજ તો પરોક્ષ રીતે ભરાઈ પણ જાય. દાખલા તરીકે ઐટલિટન આઝિલમાં નિકાશ કરે અને આનાં નાણાં અમેરિકા આઝિલથી જે આયાત કરે છે તેની કિંમતના બદલામાં વપરાય. આ જાતની કરજ ભરપાઈ કરવાની રીત શક્ય અને સામાન્ય છે તો પણ કરજ તો વસ્તુના રૂપમાં જ આપી શકાય. જે સુચિત થયું છે તેનો અર્થ તો એ જ કે ઐટલિટન આ રીતે આઝિલમાં ઝાઝી નિકાશ કરે તેથી અમેરિકાએ ત્યાં ઓછી નિકાશ કરવી. પણ અમેરિકાએ ઉત્પન્ન બહુ ક્યું છે અને આયાત કરતાં નિકાશ વધારે કરવાનો તેની પાસે પ્રશ્ન છે.

અમેરિકન પ્રજાએ આથી આ સુચના સ્વીકારવાની ના પાડી છે અને કરજનો પ્રશ્ન હિસ્સો ભરવાની માંગણી કરતી. ખતેજ આ કરજભરણમાં ફેટલાંડ વધતો નાખ્યાં છે જે નીચેમુજબ છે:-

(૧) એ વખત તેણે આયાન ઓછી કરાવવા માટે જગાતી દિવાલો નાખી છે અને આમ કરીને દેવાંદાર પ્રજાને વધુ મુજબણ પહોંચાડી છે. (૨) અમેરિકાથી વધારે માત્ર નિકાશ કરવાની નીતિ કરવાના હેતુ સ્વીકારવાની સીધી વિરૂદ્ધ છે. (૩) પરદેશની સફર પર મુકાયેલા આકરા અંકુશોને લીધે અમેરિકન સંપત્તિ બહાર જતી અટકે છે. (૪) અમેરિકાની નૌકા-નીતિને પરિણામે દેશી વહાંણોને ઘણી જ છુટછાટ હોઈને પરદેશી વહાંણોને બિંકુલ લાભ થતો નથી.

અમેરિકામાં એમ સુચના કરવામાં આવી છે કે દેવાંદાર રાષ્ટ્રોને વસ્તુના રૂપમાં કરજ આપવા કરતાં ખાનગી દેવું કરીને નાણાંના રૂપમાં કરજ ભરવું. અવગત આનો અર્થ કંઈ કરજ ભરવું કહેવાય નહિ. વાસ્તવિક રીતે તો કરજ ભરવાને આવી જ રીતે છેલ્લા દશ વર્ષથી ચાલતું આવ્યું છે. પરદેશી મુનિશીપાલિટીઓ અને અંગત ખાતાંઓએ અમેરિકામાં લોન કાઢીને પોતાનાં કરજ ભર્યાં છે. આવી રીતનાં કરજ ભરપાઈ કરવાથી અમેરિકાને ૨૬૦ કરોડ ડોલર મળ્યા છે પણ આમ કરવામાં અમેરિકામાં ૬૬૦ કરોડ ડોલરની લોન કાઢવામાં આવી હતી જે ખાનગી સંસ્થાઓએ અને આસામીઓએ રાખી લીધી હતી.

બીજો મુદ્દો એ મુદ્દામાં આવે છે કે જો આ દેવાંદાર રાષ્ટ્રો શત્રુતામાં ઘટાડો કરે તો કરજ ભરવાને તેઓ શક્તિમાન થાય. પણ આ કરજ ભરપાઈ કરવાના અને શત્રુતા ઘટાડવા વચ્ચે કંઈ સંબંધ નથી. પરદેશી સરકારને કરજ ભરપાઈ કરવા એ યોગની ખાસ જરૂર છે. (૧) ખર્ચ કરતાં આવક વધારે. પણ પરદેશી લશ્કરોના ઘટાડાથી જે બચત તેઓને રહે તે બચતનું તો ડોલરમાં રૂપાંતર થયું જોઈએ અથવા તો અનુભવીઓના કહેવા મુજબ અમેરિકામાં જવા જોઈએ આ માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે કરજદાર રાષ્ટ્ર લેણદાર રાષ્ટ્રમાં આયાત કરતાં નિકાશ વધારે કરી શકે.

વધુમાં એવી પણ સુચના થઈ છે કે આ યુધ્ધરૂણ પરદેશી બજારોમાં ઇંગ્લેન્ડે ૨૬ કરવું. આનો અર્થ તો પરદેશી

રાષ્ટ્રને રૂબરૂ કરવાની આશા આપી
તેનાં બચ્ચાં પાતાને હાથ કરવાં એ થાય.
પણ આ કંઈ બહુ સારી સુચના નથી.

છેવટે, કેટલાક લોકો એવી વાત રજુ
કરે છે કે અમેરિકાને નિકાશ કરવાની
જરૂર નથી. તેઓ એવું કારણ આપે છે
કે ૧૮૨૯ના સારા વખતમાં પણ અમે-
રિકાએ માત્ર ૧૦ ટકા બેટરી પેટ્રોલની જ
નિકાશ કરી હતી અને આટલી નિકાશ
પણ ન થાય તો કંઈ બહુ નુકસાન આવે
નહિ. આમ કરવાથી અમેરિકાને સ્વયંજ
પર ઉછું રહે અને જગતી દિવાલોથી
પરદેશી માત્ર અંદર ન આવી શકે

એ ખરું હોય કે માત્ર કુદ્ધ પેટ્રોલના
દસ ટકાની જ અમેરિકા નિકાશ કરે છે પણ
એ બહુવું લેખએ નહિ કે ૧૮૨૯ માં
તેણે ધર્મના ૧૭ ટકા, તમાકુના ૩ ટકા,
ફના ૫૦ ટકા, ગ્રાંબાના ૪૦ ટકાની નિકાશ

કરી હતી. આથી જો નિકાશ સરંતર બંધ
કરવામાં આવે તો ત્રીજા ભાગનો ખેતી
ઉદ્યોગ નષ્ટ થવા પામે આજની
આર્થિકમંદીનું મુખ્ય કારણ તો આ
ઉદ્યોગના માલની નિકાશ નથી થતી
તે છે. વધુમાં જો આ માલ નિકાશ કર-
વાની પરવાનગી આપવામાં આવે તો
આયાત પર પ્રતિબંધ પડવો જોઈએ નથી.

આમ દેવાદાર રાજ્યો કરતાં અમેરિકા
ખુદને જ આ નાણાં પાછાં લેવામાં મુશ્કેલી
આવી છે. આનાથી તેના ઉદ્યોગો પર
ભારે નુકસાન પહોંચ્યું છે. આથી સલાહ
એ થાય છે કે સુરોષ કરજ ભરી શકે કે
નહિ પણ અમેરિકા તે લે તો તેને કાલકારક
છે કે નહિ. પણ સુરોષ જે મુંઝવણો
રજુ કરી છે તે હવે અમેરિકા ધીરે ધીરે
સમજવું ગય છે.

દમની રમ. પતિત્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાષ્ઠ નુજાતી સખાને
શ્રીયુત સાંભળાવ્યાં હજી આવડા
તરફથી સંવિનય સંપ્રેમ ભેટ.

મલાયાની સ્ત્રીઓ.

(૭૧ મા પાનાનું ચાલુ.)

તસ" અગર તો હિન્દી કોઈકથાઓ તથા પૂરાણો પરથી ઉપજવેલી કથાઓના નાટકો તૈયાર કરવામાં આવે છે. ઘણુંપરે અંગ્રેજી આ નાટકો મુસ્લીમ હોય છે—એટલે નાટકના વિષય માટે મોગજજમાનો પણ પસંદ કરવામાં આવે છે. મલાયન ગીતો અને ગજ્જો ગાઇ મલાયન છોકરીઓ દ્વિલજ્જત અભિનય કરે છે. મલાયન રંગભૂમિ આપણી શુજરાતી રંગભૂમિ કરતાં વધારે ક્ષમામય દેખાય છે. હિન્દી સરકુતિને અદીદ રીતે તેઓ પોતાના અભિનયદ્વાન અસ્વચ્છ રીતે દાખવે છે. તે ઉપરાંત મલાયન છોકરીઓ પોતાના રાગ અને રંગમાં આંતરરાષ્ટ્રિય રંગો આણવા મહેનત કરે છે. મીસ રિજોટ જે એક મલાયન મલાયન નર્તકી અને એક્ટ્રેસ છે તે "રામોના" નામની ખોજતી કીલમની અંદર ડોલોરે ઉક્તરીઓ જે ગીત ગાય છે તે ઘણા મુન્દર મૂરે ગાઇ જનનાને હજી કરી નાખે છે. એક રાત્રિના ૨૦ ડોલર તેને પગાર મળે છે.

મલાયન દ્વિપકુટુમ્બના દરેક વિસ્તારમાં આજનયમાં આગળ આવતી એક્ટ્રેસો તેમજ ગાનારી ગાયિકાઓ જોવામાં આવે છે. તેઓ નૃત્યકલામાં ભારે કલાપટુ હોય છે, તેમના નૃત્યને તેઓ પોતાની ભાષામાં "રોન્જેન્ગ" તરિકે જાળખે છે. જે કોઈ અિદિય અમલકાર ત્યાંથી પોતાને વતન રજા ઉપર જાય છે તો તે વેળા રહેને આવા પ્રદારના નાયગાનની "રોન્જેન્ગ"ની પાટી આપવાનો ત્યાં રિવાજ હોય છે. કોઈ આઈનીજ અગર યુરેઝિયનને ત્યાં શાંદીની મહેશીજ હોય તો તે વેળા પણ નાયગાન કરવામાં આવે છે.

ત્યુકુલાની અગળ ૭૫૦ દાખવનારી આ મલાયન નાઝનીનોની જુવાની જોનારને દીવાના બનાવી નાખે છે. એના કપાને તેઓ ઘણીજ આકર્ષક રીતે સાચવી રાખે છે. પંદરથી પાંત્રીશ વર્ષ મુધી જરજુવાનીને તેઓ પોતાની કંસુકીમાં ઘણીજ તંગ રીતે સંભાળપૂર્વક સાચવી રાખે છે. સીઆમીજ કે જલવાનીજ નાઝનીનોની મિસાલ તેઓ જ્યાં જ્યાં વસ્ત્રો પરિધાન નથી કરતી પણ તેઓ પોતાની કુમાશકાર રેલમની "દાઇસી"વની લોટોના છગરને આકર્ષે છે. આસપાસ તથાલાવાળો, અંસી વગાડનાર અને મુખ્ય નાજનીનોની આસપાસ ખીજ જે મણુ છોકરીઓ જુવાનીને હમકાવતી હોયે પગનો ફરસો દાખવે છે અને આમ નાયની શરૂઆત થાય છે. દરેક રાત્રિએ પાંચ કલાક મુધી આ કાર્યક્રમ ચાલે છે.

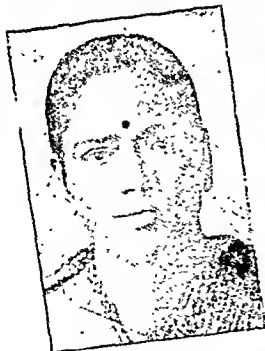
મલાયાના વડા વહીરોની, સુતધી-શોની જોરતોજેને રાણી નારકે જોગપવામાં આવે છે તેઓને ઘરમાં જ રહેવું પડે છે. અત્યારે મલાયન એરનેને આનંદનું સાધન માત્ર "સીનેમા" જ છે. સિંગાપોર, કુઆલા લમ્પુર, પીનાન્ગ પ્રિંગે શહેરોમાં હજારો નાઝનીનો સીનેમા જોવા ઉપડે છે. આજકાલ આ જીઓ પોતાના પતિદેવો સાથે પણ બહાર ફરવા નીકળે છે. ખાસ કરીને સીનેમામાં જાય છે,

એકન્દરે મલાયાની માનિનીનું છપન કુદરતની ઘરામાં દલુકનાં પંખીઓ જેવું છે: પણ આર્થિક રીતે તેઓની ઉપર કાળા પડછાયા પડતા હોઇ તેમની પ્રગતિ રૂંધી નાખે છે.

પ્રગતિના-

શ્રીમતી વસંત મેનાની. ગયા
મે માસમાં તેમણે આંતરકામી
લગ્ન કર્યું હતું અને જેઓ
વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યાલય
જનાર છે.

શ્રીમતી કનકાવતી અચાર્ય. તેઓ કુટુંબી-
રમના એનરરી મેંબર નીમવાં છે.

મીસીસ બેરા જે.એ.સી. ભારતના
આગેવાની સાથે જેમણે સીવીલ મેરેજ
એક્ટ પ્રમાણે લગ્ન કર્યાં છે.

-પંથ પર

મીસ ઝે. એ. ડાપડીઆ, એમ.
 બી. બી. એસ. ની છેલ્લી
 પરીક્ષા ફરેટ કલાસમાં તેમણે
 બારે માન સાથે પસાર કરી
 છે. તેમને વાઇસરોયનો
 શીલ્ડર મેડલ, મેડીકલ
 લીમેન ફોર ઇન્ડિયા
 ફંડની સ્કોલર-
 શીપ મેળ-
 વ્યાં છે.

લાહોરમાં મળેલી મહિલા પરિ-
 પક્ષના ગુજરાતી બાલુ
 પ્રમુખ. લેડી
 વિદ્યાગવરી
 રમણભાઈ

સમયના પ્રવાહમાં

ભીરત કેસ !

આખરે ૪૬ મંદીને ભીરત કાવતરો કેસમાં ન્યાયાધીશ શ્રી ૦ થોડું ૧૬ શી બાન્ધુઆરીએ સમજાવે સંભળાવી દીધી છે. આ સમજાવેના સમ્પત્તિપણ માટે સમગ્ર રાજ્યભરમાં ભારે ઉલ્લાસોડ જાગ્યો છે પ્રત્યેક પ્રગતીય પત્રે આ સમજાવે ઉપર સમ્પત્તિ જાગ્યોનાં દીકા કરી છે એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક પત્રે ન્યાયાધીશ થોડુંના સુદાસ સામે નાપસંદગીના મુરે ઉચ્ચાર્યો છે. આ ભયંકર શિક્ષાઓ કરવાનો હેતુ તમે તે હોય પણ એક વસ્તુ તો ચોક્કસ છે કે આવી આકરી શિક્ષાઓથી આ જગત તત્વજ્ઞાનને પ્રસરતું નહીં જ અટકાવી શકાય પણ એથી ઉલટું પરિણામ આવવા ચોખ્ખો સંભવ છે. આ સુકાદારી સામ્યવાદના વિચારો ઉપર શકાકતની માવના આરોપણ થવાથી પ્રાણુવાન યુવાનોને તે વધુ આકર્ષશે એવું અનુમાન ગ્રાંધવાને માટે વ્યાજબી કારણો નથી એમ જાણ નહીં કરી શકે ?

સામ્યવાદ-આ તત્વજ્ઞાનથી સર્જિતના સંપત્તિવાનો યરથરે છે. દુધદેશે સામ્યવાદનું ભૂત

તેમને આરામની એક ક્ષણ પણ નથી અનુભવવા હેતુ, અમેરિકામાં આ દુષ્ટ સામ્યવાદીઓ (!) હજારો લોકોના આંધ બાલકો માટે સુખિમ કોર્ટનાં બારણાં ખખડાવે છે. કુધા-તોંતું સંગઠન કરે છે અને પાટનગર વોશીંગ્ટનમાં અમેરિકાની ગરીબાઈ ઉઘાડી પાડે છે. કેરલું ખરાખં! આજે અમેરિકાના કારવાધિપતિ મોરગનો કહે છે કે અમારી પામે અખળે ડાહસર છે. પણ આ ખરાખ સામ્યવાદીઓ કહે છે કે અમેરિકામાં કરોડો વ્યક્તિઓ ભૂખે મરે છે. જપાનને એક રાતમાં બે હજાર જેટલા સામ્યવાદીઓની ધરપાંડ કરવી પડી છે. હૈન્ડીગંદાઈમાં શ્રીનકાન્ડની ફેમીસ્ટ સરકારે ૭૮ જેટલા સામ્યવાદીઓ ઉપર ક્રોમ મલાબુ છે ત્યારે જર્મનીમાં સામ્યવાદીઓની સભાઓ સામે આકરા અંકુશ મુકવામાં આવ્યા છે. ઇંગ્લાંડમાં સામ્યવાદી હેનીંગટનને કુધા-તોંતું સંગઠન કરવા માટે બે વર્ષની સજા કરી છે ત્યારે આપત્રેન્ડની સરકારે ચીનીશ સામ્યવાદી ડોમમેનને આવલેન્ડમાંથી દેશ-પાર કર્યો છે. આમ જગતભરમાં સામ્ય-

વાદ સામે જોહાદ થતી જોઈએ છીએ. આમ વિશ્વવ્યાપી દમનનીતિનું એક માત્ર કારણ એ છે કે દુનીયાનાં પ્રત્યેક સમાજતંત્રના સંચાલકો એમ સારી રીતે માને છે કે જો જગતનો આમલગ સામ્યવાદનું તત્વજ્ઞાન અપનાવે તો જરૂર મુદીવાદનું પ્રભુત્વ કટકા થઈને તુટી પડશે.

સામ્યવાદમાં આતુ પ્રચંડ બળ છે કે કેમ તે તો કહી શકાય તેમ નથી પણ અત્યાર મુઘીનો અનુભવ શિખવે છે કે જ્યાં જ્યાં જગતમાં દુઃખ અને દર્દ પડ્યાં છે, જ્યાં જ્યાં વર્ગોથી ભૂખમરાએ અડા જમાવ્યા છે, જ્યાં જ્યાં ખેડૂતો અને કામદારોનાં જીવન કંગાસ બન્યાં છે ત્યાં ત્યાં સામ્યવાદની શીફમુઠી આપમળે ઉત્પન્ન થઈ છે. જગતના ક્યારેક સમુદાયે સામ્યવાદમાં આશાનો એક સંદેશ જોયો છે. તેમણે આ તત્વજ્ઞાનમાં પોતાની મુક્તિ નીહાળી છે. આથી જ માત્ર અધીં સદીમાં દુનીયાના દરેક દેશમાં સામ્યવાદે પોતાનું ચાલુ રચાયું છે.

પણ મુદીવાદ આજે જગત વ્યાપી સામ્યવાદ સામે પ્રચંડ આંદોલનો ઉપાડે છે. ત્યારે સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે વિશ્વવ્યાપી દમનનીતિનાં પોતાનું સંરક્ષણ શોધવાને બદલે તેઓ જગતમાં વ્યાપેલા આર્થિક સંતાપનો નાશ કરવા માટે કેમ નરપર ખનતા નથી? આ દીશમાં અમેરિકામાં બનેલી એક ધરના અતિ મનનીય છે. વસ્તુ એમ હતી કે ખેડૂતોનું પ્રતિનિધિમંડળ પ્રમુખ હુવરને મળવા ગયું હતું. ત્યારે ખેડૂત પ્રતિનિધિએ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે તેમના ઉત્પાદનના ભાવ ઉતરી ગયા છે, તેમ જ તેમનો માત્ર હલ ખેતરમાં જ ખડકો પડી રહેલો છે. તો સરકાર

શું કરનાર છે? આ સવાલનો જવાબ આપતાં પ્રમુખે જણાવ્યું કે તેઓ અમેરિકન અનાજ પરદેશના બજારમાં વેચી શકાય તેવી વ્યવસ્થા કરતા હતા. આ જવાબનો પ્રતિનિધિએ પ્રત્યુત્તર આપતાં જણાવ્યું કે ‘શા માટે? આ પ્રમુખ, અમેરિકામાં કરોડો જણ સવારના ભાખર્જ પણ મેળવવા નથી, મેં કહ્યો બાળકો સાંજ પડે અન્નનો કણ પણ મેળવવા નથી કે શા માટે ત્હમો એવી વ્યવસ્થા કરતા નથી કે જેથી અમેરિકન અનાજ અમેરિકન કુષાતેતિ સાંપડી શકે? તેઓ જ આ અન્નનો ઉપયોગ કરી શકે. (ન્યુ રીપબ્લીકન)

ખેડૂત પ્રતિનિધિના આ શબ્દોમાં મુદીવાદની અશક્તિ ખુદશી પડી ગઈ છે. આજે કરોડો મણ અનાજ ઉત્પન્ન થાય છે છતાં ૬૦ કરોડ માણસો ભૂખે મરે છે. ભાખર્જો વાર કાપડ ઉત્પન્ન થાય છે છતાં સખ્ત ઠંડીમાં ટાટથી મુજનારાઓની સંખ્યા કરોડોના આકાશમાં રમે છે. મુદીવાદના સમાજતંત્રમાં આ ઉગ્રધી ને શકાય તેવો વિરોધ ઉત્પન્ન થયો છે.

મુદીવાદ આ કોયડાનો ઉકેલ સાધી શક્યો નથી. માનવહીનને ત્રાજવે આ સમાજ વ્યવસ્થા નિરર્થક નીવડી છે. સામ્યવાદી એને શિક્ષા કરવાથી કે જેન મોકલવાથી એ સામ્યવાદી પ્રવૃત્તિ અટકવાની નથી. ઈતિહાસ શિખવે છે કે અટકી નથી તેનું જન્મસ્થાન મુદીવાદના આંતરિક વિરોધમાં વસ્યું છે. આથી જ સમાજવાદનું ભાવીમાં ઉત્થાન એ આવડી કાઢના સુખ સમું અનિવાર્ય જણાય છે. વિશ્વવ્યાપી દમનનીતિ સામ્યવાદના આવડા પુરને અટકાવી શકશે એ માન્યતા ભૂલ-ભરી છે. ઇતિહાસનું તે ઉગ્રતં બળ છે. ચીરત કંવનરું કેસ દિંદમાં સામ્યવાદનું

વિકાસનાં સિમાચિન્હ લેખી શકાય. બહે
ચરતના આરોપીઓએ દર્શાવેલા માર્ગ
સાથે અંતેકને વિરોધ. હોય છતાં પણ
તેમની આદર્શ માટે ખપી જવાની તમન્ના,
વર્ષો સુધી જેમ વસંતપાટની સખત બીક
છતાં પણ તેમનું અણુનમ ભાવનામળ,
આત્મમના ઇતિહાસમાં નોંધાઇ રહેશે એ
નિશ્ચિત છે.

યુવક પરિપક્વની જરૂર

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી યુવરાતની રાજ-
કીય પ્રવૃત્તિ એટલે મહાસભાની
પ્રવૃત્તિ થઇ પડી છે. યુવક પરિપક્વ પણ
મહાસભાના એક અંગરૂપ બનતાં તે પણ
ઐરકાયદેસર ફરી છે. પણ જ્યારે આ
અળવળ હવે લગભગ નષ્ટપ્રાય બની
ગેદી છે ત્યારે હવે જેસમાંથી પાછા ફરતા
યુવાનોને માર્ગદર્શક થઇ પડે તેટલા મટે
કંઈક રાજકીય કાર્યક્રમની જરૂર છે આ
સંજ્ઞાથી 'નવયુગ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા
'યુવાનોને આમંત્રણ' વાળા લેખ ઉપર
અમે યુવાન વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.
આત્યારે પાંચ કાયદાની શીમામાં રહીને
મથ્થું ફરી શકાય તેમ છે એ વસ્તુને
લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે.

આ માટે અમે સુચવીએ છીએ કે નવે
કાર્યક્રમ સુચવવા માટે યુવાનોએ એકત્ર
મળીને પ્રથમ તો પરિપક્વ બોલાવવી લેખએ.
આ પરિપક્વમાં જનતાનું સંગઠન, શાળામાં
તેમ જ મહાવિદ્યાલયોમાં પડતી મુશ્કેલી-
ઓના ઉકેલ કરવાના અને રાજકીય
શિક્ષણ માટે મધ્યમ સંસ્થા સ્થાપવાના
મુદ્દા ઉપર ચર્ચા કરવાની જરૂર છે.

આથી છે કે યુવરાતના યુવાનો સમગ્ર
હિંદને આ દીશમાં નેતૃત્વ આપશે એટ-
લું જ નહીં પણ રાજકીય અને સામા-
જિક અને આર્થિક આઝાદી મેળવવાનો
સચો માર્ગ બતાવશે.

ખેડૂતોની બેહાલ દશા

યુવરાતના ખેડૂતો બેહાલ બની ગયા
છે એ તો હવે દરેકના સ્વાનુભવની વાત
થઇ પડી છે. આ વર્ષે જમીન મહસુલ
લગભગ એક કરોડ રૂપિયા ઓછું આવ્યું
છે. એ એક જ વસ્તુ આ પરિસ્થિતિની
ગંભીરતા સુચવવા માટે પુરતી છે.

પણ અનાજના ભાવ બેસી જવાનાં
એ કારણો છે. પ્રથમ તો અમેરિકા,
એસ્ટ્રેલીયા, અને યુરોપમાં વાંત્રિક સાધનો
વડે ખેતી થતી હોવાથી તેઓ ખડુ જ
સસ્તાઇથી ધાન્ય નીપજતી શકે છે.
આથી જ જગતના બજારમાં અનાજના
ભાવ ઘટયા છે. પણ હિંદમાં તો હજુ
પણ પૂર્વદાશીન હજી અને બજારથી ખેતી
થતી હોવાથી સસ્તાઇથી ધાન્ય નીપજ-
વતું અશક્ય છે. આથી જ જગતના
બજારોમાં હિંદી ખેડૂત હરીફાઇ ફરી
શકતો નથી એટલું જ નહીં પણ એસ્ટ્રે-
લીયન ખેડૂત આજે હિંદમાં સસ્તા ફરે
અનાજ ખડકી શકે છે.

બીજું કારણ એ છે કે હિંદમાં ફર-
વેરાતું પ્રનાણ, વ્યાજનો દર અને સામા-
જિક ખર્ચો એટલાં વિશાળ છે કે ખેડૂન
જે કંઈ ઉત્પન્ન કરે છે તે સર્વ જમી-
નદાર અને શાહુકાર સક્રાન્ત ફરી
નાખે છે.

આમ જ્યાં સુધી આ બંને કારણો
દૂર થાય નહીં ત્યાં સુધી ખેડૂતોની
આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી અશક્ય છે.

આથી જ હિંદમાં વંત્રમય ખેતી ફર-
વાની જેમ અને તેમ નદીથી શુદ્ધિ
ફરવી લેઇએ. એટલું જ નહીં પણ તેમાં
ઉપર તરન જ તેઓએ મોરોટાદીયમ નદર
ફરવું લેઇએ.

કલામંદિર સામે આક્રમણ

આ ધંકુ દરકસરના ઓઠાં નીચે
 ઇલાકાની પૂનર્વ્યવસ્થા માટે
 નીમણેલી સમિતિના સરનરીન મીંચેમસે
 પોતાના અહેવાલમાં જો. જો. સ્કુલ ઓફ
 આર્ટ્સને બંધ કરવાને માટે સ્પષ્ટ લલા-
 મણું કરી છે. આ કલાના દુશ્મનો આવી
 પ્રત્યાધાતી સુચના માટે દલીલો કરતાં
 જનરેર કરે છે કે આ સંસ્થાથી સમા-
 જનું કંઈ જ હીત સરતું નથી. તેમ જ
 તેનો સાત અખીલ હિંદના વિદ્યાર્થીઓ
 લેના હોવાથી મુખ્ય ઇલાકાને માથે આ
 સંસ્થાનું ખર્ચ નાંખવું તે અન્યાયી છે.
 તેમ જ આ અહેવાલના લખનારાઓ
 આખરે સલાહ પુછે છે કે જે ઇલાકાનું
 આર્થિકતંત્ર નાદારીની સીમા પર પહોંચ્યું
 હોય તે તંત્રને કલા માટે પૈસા ખર્ચ-
 વાનો અધિકાર છે ખરો?

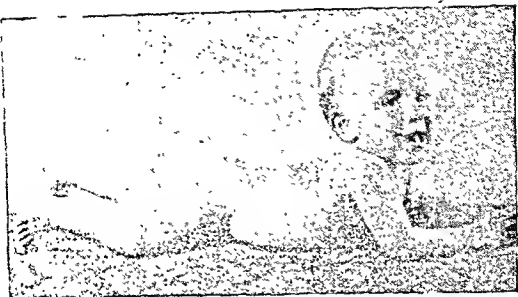
આ સલાહનો જવાબ આપવા જઈએ
 તો પ્રભુ સામે પ્રશ્ન પુછી શકે કે જે
 ઇલાકાનું આર્થિકતંત્ર નાદારીની સીમાએ
 પહોંચ્યું હોય તે તંત્રને ઇલાકાના અધી-
 કારીઓના પગાર જેટલે ૪૦૦૦ રૂપિયા

ખર્ચવાને અધિકાર છે ખરો? વસ્તુતઃ
 કમીટીએ ઉપગવેલો આખો સલાહ અતિ
 બાલીશ છે. ખરી વસ્તુ તો એ છે કે
 કલાના વિકાસ માટે અન્યારે દોઢ લાખ
 રૂપિયાની જે રકમ ખર્ચાઈ રહી છે તે
 કમીટીની આંખમાં કણુની માફક ખુંચે છે
 તેમજ કમીટી કહે છે કે આ સંસ્થા દેશ-
 વ્યાપી છે. આ દલીલ સાથે આપણે
 સંમત થઈએ તો પણ તેનો જવાબ એ
 છે કે ઇલાકાના સરકારતંત્રે આ મુદ્દા
 ઉપર મધ્યસ્થ સરકારતંત્રની મદદ
 માંગવી જોઈએ.

પણ તેમ કરવાને બદલે આ અવળા
 દરકસરીયાઓએ કલાના એકમાત્ર મંદિર
 સામે આક્રમણ ક્યું છે. સમગ્ર વિશ્વનાં
 સુધરેલાં સરકારતંત્રો કલાનાં મંદિરો
 નિભાવે છે. સંપ્રદર્યાનો ઉભાં કરે છે
 અને એ રીતે સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ કરે છે.
 પણ આપણા ઇલાકાના માછ સ્પર્દશમંત્રી
 માને છે કે કલામંદિરની કંઈ જરૂર
 નથી! અમે આશા રાખીએ છીએ કે
 મુખ્ય ઇલાકા આ મખાંઈ ભરેલી
 સુચના અમલમાં નહીં મુકે.

કુટલીક જીઓ પૂછે છે કે “અળકનો હાડકો કદાચ ન થાય અને સુવાવડ સંદેશાધી થાય તે માટે મારે લાઇમ અને પીમન’ મીનરલ સોડર ઓછાં ખાવાં નેહએ કે ?”

એમ માનવામાં

આવવું હતું કે ખારાકમાં મીનરલસ ઓછા કરી નાખીએ તો આળકનો હાડકો નરમ થાય અને પ્રસવ સરળતાથી થાય. પણ હવે ચોક્કસ વિદિત થઈ ગયું છે કે કુસરન માત્ર આળકની જ સંલગ્ન રાખે છે. માતાની નેન પરવા

નથી દેતી. માતાના ખારાકમાં ને પૂરતા પ્રમાણમાં લાઇમ, સીલીકા, ફોસ્ફોરસ અને અન્ય દાંત અને હાડકો બાંધતાં તત્વો ન હોય તો ગર્ભ પોતાની જરૂરીયાત માટે માતાના દાંત અને હાડકો ઉપર ઝૂંટ ચલાવે છે. વળી કોઈ બાપા પોના તું આળક મોંઢવું અને કમનિર થાયએમ ન જ દેખતી હોય.

એક સવાલ તો લગભગ દરેકે દરેક સમર્થ પૂછે છે: “સવારમાં ઉઘડા અને ઉતરી રાકવા માટે મારે શું કરવું ?”

હોજરીની આ પીમારી રાકવા માટે સાથી સંતોષગનક સચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે:-

પ્રમાણે છે:-

(૧) ધીરે ધીરે

ખાવું; ખોરાક ખરાખર ચાવવો અને ન સદતી હોય તેવી કોઈ પણ વીજ ખાતરી નહિ.

(૨) રોજ એ

વખત સાંકે ટૂટી જવાય તેમ કરવું. પણ તે માટે રોજ એનીમા લેવાની

ટપ ન પાડવી. આંતરડાના રનાયુઓની ચેતનતા ઉપર એનીમાથી ખરાખર અસર થાય છે. અને રોજ લેવામાં આવશે તો Paristaltic રનાયુ એટલા નખખા પડી જશે કે ફરી ફિજા દળાય ચિત્રાય તે કામ કરશે જ નહિ.

(૩) પેટ ઉપર ખરડની કોચ-

ળી રામરી અથવા અરડપાં મૂંમાં નીચોળીને કપડું પેટ

સહેલી સુવાવડ

લેખક: ણીને.

ઉપર મુકવું. મુતાં ન હો ત્યારે ફાસલી-
નનો પાટો પેટ આસપાસ ખાંધી રાખવો.

(૪) છેલ્લા ઉપાય તરિકે જરૂર જણાય
તો એ ચમચી Milk of magnesia
અર્ધા ગ્લાસ ભાંગેલા જરૂરમાં દવાનીને
લઈ લેવું અને પછી થોડી મીનીટ હાથ
વિના પડી રહેવું.

છાતી બળે અથવા તો પેટમાંથી ઉડીને
ગળામાં આવતી બળતરા માટે ખાધા
પહેલાં દસ-પંદર મીનીટ પુર્વે એક નાનો
પ્યાલો મલાઈ; એક ચમચી મીઠું તેજ
કે એક ગ્લાસ દુધ પી લેવું.

તે ઉપરાંત શરીર અંધારણ માટે
સગર્ભાવસ્થાના પહેલા ચાર મહિના
કસરત કરવી જોઈએ. નીચા
વળવાની, શરીર મરડવાની
અને થાંકા વળવાની

કસરતો જે પેટના
સ્નાયુઓને મજ-
બુત કરે અને સ્થિતિ.

સ્થાપક બનાવે તે કરવી
જોઈએ. મને ફરી કહેવા
હો-મહેનત પડે તેવી અને
આખા શરીરને કાયદો કરે તેવી
કસરતો સગર્ભાવસ્થાના પહેલા ચાર
મહિના કરવી જોઈએ.

વળી પ્રમાણભૂત વ્યક્તિઓએ કહેલી,
ત્તીઓને કાયદાકારક અને શરીરને મજ-
બુત અને ધારીશું બનાવતી તેમજ પેટના
સ્નાયુઓને પ્રસવ માટે તૈયાર કરતી,
કસરત દરેક ત્તીએ કરવી જોઈએ.
આ રહી તે કસરત:—

(૧) દટાર ઉભા રહી વારાફરતી પેટને
અંદર અને ઉપર બંને તેટલું ખેંચો
અને એ સ્થિતિમાં પાંચ મળો ત્યાં સુધી
રાખો. તે પછી આરામ લો, અને પેટને
બંને તેટલું નીચે દબાવો, અને પાંચ
મળો ત્યાં સુધી તેમ જ રાખો. આ પ્રમાણે
૫ થી ૧૦ વખત કરો. આમ દિવસમાં
ત્રણ-ચાર વખત કરવું. પેટ અદ્ધર
ઉંચક્યા પછી નીચે મુકતાં તમને પરિ-
ણામથી આશ્ચર્ય અને આનંદ થશે.

(૨) ૧૦-૨૦ વખત હાથ બંને તેટલા
ઉંચા કરો. દિવસમાં વારે થીંચો એ
પ્રમાણે કરવું અને પેટ અંદર ખેંચવું.

(૩) રોજ દિવસમાં કેટલીક વખત
વાંદરાની માફક હાથ પગ ઉપર
ચાલવાની ટેવ પાલુ રાખજો.
એવી રીતે નીચે નમવું કે
તમારા પગ તેમજ

હાથ બંને ઉપર
'ઉભેલાં હો' પછી
એ સ્થિતિમાં તમારા
ઝોરડામાં થોડા આંટા
મારજો. રોજ એ ત્રણ વાર
આમ કરવું, કસરત માટે પૂરતું
છે. આથી સગર્ભાવસ્થાનાં થતાં
ધણાં દર્દ અને દુઃખાવા અંધ થઈ જશે.

એ ધ્યાનમાં રાખજો કે ફરી ચાટકાવ
દેખાવો સરૂ થતાં Ovaries ફરી કામ
કરવું સરૂ કરે છે. એના લીધે જ
Endocrine આ પ્રમાણે ઉપર આવી
બળ છે અને સગર્ભાવસ્થામાં અને પ્રસવ
પછીના બાળકને ધવરાવવાના કેટલાક
મહિના જ્યાં સુધી Ovaries કામ કરતી

લેખક:

ચિનુભાઈ ડૉક્ટર

તા ડા ત અ ને તં દુ ર સ્તી.

છે. શિશુને નામે વિદ્યાર્થીઓના મગ-
જમાં આત્માની મહાત્ત અલિલાપાઓને
અપરિચિત બાબતો ભરવામાં આવે છે.

* * *

ગુજરાતના એક દિવસે 'દક્ષા'ના ૧૪
મા અંકમાં બર્નાડ્ શોનું સ્વાગત નીચે
પ્રમાણે કયું છે—

વદ્ધા હતા કૃષ્ણ 'વિભૂતિ' મહારી
પટે પડે ત્યાં મજા અંશ પેખજો'
પ્રતિતિ એ સાચતણી કરાવતો
વિલોકતો વિશ્વ સમગ્ર તું ઉભો.

બર્નાડ્ શો કૃષ્ણના અંશ છે કે વિભૂતિ
છે તેજ સવાલ થઈ પડશે છે.

* * *

નવા ધર્મે શક્તિ લાગણી ખતાવવા માટે
'વિરાગના'એ નીચેનું કાવ્ય પ્રસિદ્ધ
કયું છે.

નવા ધર્મે, નવા બહેની,
નવા સ્થાના લેજો

* * *

સાક્ષ, સસરા, દીપરજને
નવાં બોજન દેજો.
જેઠાણી દેઠાણી, નાજુંદો,
નવજાં મેઝાં સહેજો.

* * *

નવાં પટોળાં પહેરી બહેની
મંદીરીયે નિત્ય જાહેર.

પણ અમો આ જો લાદન ઉમેરવાની
આગ્રહભરી લજામણ કરીએ છીએ—

'નવી ઉપાધી ઉભા થાય તો
નવાં હાજીયાં લેજો!'

મીરતના આરોપીઓ વિશે લગભગ
બધા જ પત્રોએ અગ્રણેયો લખ્યા છે.
પણ પ્રાસાતુપ્રાસ માટે મુંબઈના એક
અગ્રણી છાપાએ પોતાના લેખનું મથાણું
નીચે પ્રમાણે બાંધ્યું હતું.

મીરતના મુરતીઆઓ !

(મુંબઈ સમાચાર)

કેમ જાણે જેલ એ સાચું ન હોય ?

* * *

કહેવાય છે કે ખાનસાહેબનું ગુજરાતી
વ્યાકરણ વેચાતું મળી શકતું નથી, પંચ
આથી ગભરાવાની કંઈ જરૂર નથી. કહેવત
વિભાગ માટે હવે પૈસા ખરચવાની જરૂર
નથી. 'મુંબાઈ સમાચાર'ના અગ્રણેયનાં
મથાળા ઉપર નજર નાખી જશો તો
પુરતું થઈ પડશે.

નીચે થોડા નવના આ'યા છે.

સાચને કદી ન લાગે આંચ !

(૨૫-૧-૩૩)

બેંસ ભાગોળે, હાદા હાગોળે અને
ધરે ધમાધમ,

ખાલી ખીસ્સે દેરમામ.

(૧૧-૧-૩૩)

બાપ મરેગે આર બેલ બોરેગે.

(૬-૧-૩૩)

બગીચાના બે ભાગ.

(૫-૧-૩૩)

'જય સ્વદેશી'એ પોતાના મુખપૃષ્ઠ
ઉપર હરીજન તેમજ બીનહરીજન (આ
સંપ્રદાયો મહારા પોતાનો છે. સરકાર
જેમ મુસ્લીમ અને બીનમુસ્લીમ વિભાગ
પાડે છે તેવો જ આ યતન છે) બાળ-
કોનો સંયુક્ત ફોટો આપ્યો છે. નીચે
લખ્યું છે કે 'આ બાળકોને કોઈ ભુલ

પાડી આપશે?' અમે કહીશું કે કોઈ સનાતની બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મવા મોકલો એટલે તે જરૂર જુદા પાડી આપશે.

* * *

ગુજરાતમાં છેલ્લા મહીનામાં કેટલાંક પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવ્યાં છે. તેમના મથાળાં જોતાં જણાય છે કે ગુજરાતમાં ચોમેર આગ ફેલાશે.

ધૂમકેતુએ અમદાવાદમાંથી 'તલુખા' વેર્ષા. છતાં આગ ન લાગી એટલે રાણપુરથી લાઇ થી. અવેરચંદ્ર મેઘાણીએ 'ચિતાના અંગારા ફેંક્યા' એટલે તો ખરેખર સળગ્યું. પરિણામે યુનીસાન વધમાન શાહને 'જ્યોત ને જવાળા' દેખાયાં, ત્યારે શ્રી. શર્માને 'સળગતો સંસાર' નજરે પડ્યો. અને ત્યાર પછી થોડા જ વખતમાં તેમણે 'ભલુકતી જવાળાઓ' પ્રગટી નિકળ્યાની ખબર બહાર પાડી છે. હમો હવે પોકાર પાડી બહાર ફરીએ છીએ કે હવે 'બાવાવાળા'ની જરૂર છે. નહિંતર મોઢું થઈ જશે.

* * *

'નય સ્વદેશી'માં એક લાઇનો અનુસય અતિ મનરંજક છે. કૌંસ અંદરની ટીકા અમારી છે.

લાવનગરના એક સેવક લખે છે. 'આ જ મુઠને મહારા શહેર માટે શરમ આવે છે [બહુ મોડી આવી] લાવનગર ઉપરથી દંભનો પડદો સરી જાય છે. હું બહુ ખજાર નીકળતો નથી. લિખકના જેવા ધણાય લોકો ઘરમાં રહેતા જ લાગે છે તેનું જ આ પરિણામ લાગે છે!***

'ગઇ તા. ૧૪ મીની સાંજના કાપડ બજારે ગયો હતો. થોડીવાર હું ત્યાં રોકાઈ, ત્યાં દૂરથી ઝાઝર, શંખ, બેરી એવા વાદોના નાદ સાથે કાંઈ ટાળાના અસ્પન્દ અવાજો સાંભળ્યા. મેં ધાયું કે કાંઈ બાવાઓની જમાત જતી આવતી હશે. પણ મારી આ માન્યતા ખોટી પડી મારી અગત્યથી વચ્ચે મારી નજર આગળ જ પાંડા પાડના પાંચડીવાળા બ્રાહ્મણો, ગોળ ફરતાં ને બ્રૂમે પાડનાં છોકરાં, માથું ને લાકડી હથાવતા સનાતની ગ્રહરથોનું એક ટાળું પસાર થયું તેના અવાજોમાં 'ગાંધીના બહિષ્કાર' એ નાદ પ્રાધાન્ય ભોગવતો હતો, અને 'વાણીયે વટલાઓ આખા દેશને' એ ગીત બેર-શોરથી ગવાતું હતું.

[હીપ હીપ દુરરે!! હીપ હીપ દુરરે!!!]

સંતતિનિયન એટલે સારી સંતતિ.

સ્ત્રીઓ

અને

સં

ત

તિ

નિ

ય

મ

ન

સંતતિનિય-
મનની હીલચા-
લને મારે ધણીયું
એમ માનવું છે
કે આ હીલચાલ,
મુધરેલા જમા-
નાની અનેક બ-
દીઓમાંની એક
બદી છે. તેમજ
આ હીલચાલ બ્ય-
વહારીક કે કુદ-
રતી નથી. કેટ-
લાક વળી આ
હીલચાલનાં મુખ્ય
કારણ તરીકે મુ-
ધરેલી પ્રજાઓની
આર્થિક હાડમા-
રીને રજુ કરે છે.
પરંતુ સંતતિ-
નિયમનની હીલ-
ચાલનો ઉંડો અ-
ભ્યાસ કરતાં એમ
જણાય છે કે આ
હીલચાલ કાંઈ
ઓગણીસમી સ-
દીની પેઢાસ નથી.
તેનાં મુળ બદ
ઉંડાં અને પ્રાચીન

છે અને ભૂતકાળમાં પણ આ હીલ-
ચાલ એક અથવા બીજા સ્વરૂપમાં
ચલુ જ હતી.

સ્ત્રીજાતિની સ્વતંત્રતાની લડતનું
મુખ્ય અંગ તો સંતતિનિયમનની ચળ-
વળ છે તેમ સમાજશાસ્ત્રીઓ માને છે.
દુનિયાના દરેક યુગની અને દરેક દેશની
સ્ત્રીઓની કુદરતી મનોદશા અતિશય
પ્રગ્નેત્વત્તિની સખત વિરુદ્ધ છે. કેટલાક
માણસો એમ માને છે કે સ્ત્રીઓની આવી
મનોદશા તે હાલની આર્થિક હાડમારીનું
પરિણામ છે અને ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ જોના-
રને આ માન્યતા સત્ય લાગે છે. પરંતુ
સ્ત્રીજાતિની સ્વતંત્રતાનો આખો ઇતિ-
હાસ આપણે નિષ્પક્ષપાતપણે વાંચીએ
તો આપણને ખાતરી થશે કે આર્થિક
હાડમારી તે તો આ લડતનું એક શીણ
અંગ છે જ્યારે ખરું કારણ તો સ્ત્રીઓ-
ની સ્વતંત્ર બનવાની અને મર્યાદિત
સંખ્યામાં બાળકો ઉત્પન્ન કરવાની કુદ-
રતી ઇચ્છા છે. જગતના મુધરેલા તેમજ
જંગલી દેશોમાં પણ સ્ત્રીઓની આ બે
પ્રણાલિ ઇચ્છાઓ એક અથવા બીજી રીતે
સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે.

માતૃત્વના અનુભવથી સ્ત્રીઓ એટલું
એકસ સમજી રાહી છે કે મર્યાદિત
સંખ્યામાં સંતાનોત્પત્તિ તેમના સંસ્કારીક
તેમજ શારીરિક મુખમાં વધારો કરે છે
અને તેમના જીવનના આદર્શોને ઉચ્ચ
બનાવે છે અને તેમના માતૃત્વના આદ-
ર્શને રજાવે છે. અમર્યાદિત સંતાનો-

લેખક :—

ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ.

ડી. પી. એચ. (લંડન.)

તપત્તિ તેમની છાંદગી દુઃખમય અને નિરાશા ભરેલી બનાવે છે અને તેમને દરેક આદર્શોને અધોગતિએ પહોંચાડે છે. લગભગ દરેક જમાનાની અને દરેક કક્ષાની સ્ત્રીઓનો આ જ ગતિનો અનુભવ હોવાથી તેઓ હંમેશાં કુદરતી રીતે જ થોડાં બાળકો ઉત્પન્ન કરતીની ઇચ્છા રાખે છે અને જ્યારે પ્રરૂપ્યનિ તેમની મરજી વિરૂદ્ધ તેમને વધારે સંતાનોની માતા બનાવે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ આ જીવન વિરૂદ્ધ લડત ચલાવે છે અને પુરૂપ્યનિની આ જોડુકમી તોડી પાડવા તેઓ અનેક ઉપાયો શોધી કાઢે છે. આનાં રીધાં પરિણામરૂપે જગતમાં સંતનિત્યાગ, ગર્ભપાત અને બાળહત્યા ઉત્પન્ન થયેલ છે. અને આધુનીક જમાનામાં નૂતન માન્યુસ સિદ્ધાંત ઉપર રચાયેલા સંતતિ-નિયમનની હીલચાલ પણ આ વસ્તુરિધ-તિનાં પરિણામરૂપે જ છે.

સ્ત્રી ગતિ જ્યારે આ સઘળા ઉપાયો માંથી એક પણ ઉપાયનો આશરો લેવા-પુરૂપ્યનિની નાડાંગીરીને લીધે-અશકિતમાન બને છે ત્યારે જ લામારીએ તે ફરજિયાત માન્યુસને આધીન થાય છે.

પ્રાચીન ગ્રીસના આદિજ્ઞાન અને સુંદર મંકોનોમાં રહેવાવાળા રમીક ગ્રીક યુવતી અથવા ચીન દેશની નીરવેજ મુંપડી-ઓમાં રહેવાવાળા ચીનાઈ અબળા, આફ્રિકાના જંગલોમાં વસતી અજ્ઞાન શીલ્પ અથવા ભારતના મહેલોમાં વસવાવાળી આયંસલના, આ દરેક સ્ત્રીઓએ, જ્યારે જ્યારે આત્મશય પ્રજ્વલિ, તેમની રવત-વનાની લડનની આડે આવેલ છે ત્યારે ત્યારે તેની વિરૂદ્ધ તેમણે ગંભીર યુદ્ધ મચાવેલ છે. જે કે આ યુદ્ધમાં તેમને

ભૂતકાળમાં-પુરૂપ્યનિની જબરજસ્તીને લીધે અદુ ક્ષ-નેહ નથી મળી છતાં એટલું તો ચોક્કસ જણાય છે કે અનેક વખત તેમનો પરાજય થવા છતાં તેમણે આ યુદ્ધમાં બલિદાન આપવા પાછી પાની નથી કરી અને તેનું ફળ પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીઓ ભોગવવા લાગ્યાના નથી બની છતાં તેનો લાલ આધુનિક જમાનાની સ્ત્રી-ગતિને ચોક્કસ રીતે મળતો જાય છે.

ઐતિહ્યક માન્યુસના આદર્શો વિરૂદ્ધ પુરૂપ્યનિ હંમેશાં યત્ન કરતી રહી છે. સ્ત્રીઓના આ આદર્શોને દાખી દેવા પુરૂપ્ય-નિએ ધર્મ, કાયદો અને પુરૂપ્યગંના જાહેરમનનો ઉપયોગ સારી રીતે કર્યો છે. આમ હોવા છતાં આ હીલચાલ સતત રીતે આગળ વધતી રહી છે. પાપ, નફ અને સામાજિક ગર્હિતકારનો ભય પણ સ્ત્રીઓને આ હીલચાલ આગળ ધપાવવામાં રોકી શકેલ નથી.

પ્રાચીનકાળમાં વિજ્ઞાનની પ્રગતિ નહિ દેવાથી સંતતિનિયમનના ઉપાય તરીકે તે જમાનાની સ્ત્રીઓને ગર્ભપાત, બાળહત્યા અથવા બાળત્યાગનો આશરો લેવો પડ્યો હતો. આધુનિક જમાનાની સ્ત્રી આવા જંગલી અને પાપમય ઉપાયોનો ઉપયોગ નહિ કરતાં નવિન માન્યુસ સિદ્ધાંત અનુસાર વિજ્ઞાનની મદદથી ઉત્પન્ન થયેલાં કૃત્રીમ સાધનનો ઉપયોગ કરે છે. સંતતિ-નિયમનના આ નવિન ઉપાયોથી આ હીલચાલ નિર્દોષ, નીનિમય અને ઉચ્ચ આદર્શવાળી બની છે. કાયદોનો તેમ જ નીતિનો બચ તેમાં આવી શકેલો નથી. એવે જણાવ્યું જરૂરી છે કે જંગલી પ્રજાઓમાં સંતતિનિયમનના કે ઇ પણ ઉપાયને પાપમય ગણવામાં આવતો હતો નહિ. અને પુરૂપ્યનિ સ્ત્રીઓના સંતતિ-નિયમનના કાયદામાં જરા પણ ફેરફાર કરતી હતી નહિ.

ગ્રીસ અને રોમનો પ્રાચિન ઇતિહાસ
જોતાં આપણને જણાય છે કે તે દેશના
વિદ્વાન નેતાઓ સંતતિનિયમનના ઉપાય
તરીકે આગહત્યાને એક યોગ્ય ઉપાય તરીકે
ગણના હતા. નિર્જન અને રોગપ્રસ્ત
આક્રમોના નાશ કરવા માટે ગ્રીસ દેશમાં
આવાં આગહોને જંગમ અને પરંતોમાં
ત્યાગી દેવામાં આવતાં તે બહુ જરૂરી
વાત છે. ગ્રીસના મહાન તત્વવેત્તા એરી-
સ્ટોટલની એવી માન્યતા હતી કે દરેક
દંપતિને મર્યાદિત સંખ્યામાં જ આગહો
ઉત્પન્ન કરવા દેવાનો હક્ક રાજ્યનો છે.
એરીસ્ટોટલનો આ વિશે નીચે મુજબ
અભિપ્રાય છે:-

“વધારે સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થતાં આગ-
હોને ત્યાગ કરવાની વિરૂધ્ધ તે રાજ્યનો
કાયદો હોય તો રાજ્ય તરફથી-
દરેક દંપતિએ કેટલી સંખ્યામાં આગહો
ઉત્પન્ન કરવાં તે નક્કી થવું જોઈએ અને
તે કોઈ દંપતિને નક્કી કર્યા કરતાં વધારે
સંતાન ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોય તો
ગર્ભના આગહતા શરીરમાં ઘવાતા અને
સાચીઓનો પ્રવેશ થાય તે અગાઉ ગર્ભનો
નાશ કરવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. ગરી-
બાઈ અને તેને અંગે ઉત્પન્ન થતા
પરિણામોને રોકવા માટે પ્રજાવૃદ્ધિ અનુક
સંખ્યાથી વધવી જ ન જોઈએ.”

ચીનદેશમાં અનિશ્ચય ગરીબાઈના
કારણસર ગર્ભપાત, આગહત્યા અને
આગત્યાગ બહુ પ્રચલીત છે. કેળવણી
ચીનમાં જો કે આ રીવાજોની વિરૂધ્ધ છે
હતાં તેઓ તથા ચીનના અમલદારો પણ
આ પ્રથાને સહન કરી રહ્યા છે અને
આવા યુવાઓ સામે આર્થિક આહવા
કરે છે.

તુર્કિસ્તાન દેશમાં દરેક ગરીબ અથવા
નવગર દંપતિને જો કે ત્રણ આગહ ઉત્પ-
ન્ન થાય તે પછી સંતાનવૃદ્ધિ રોકવા
માટે ગર્ભપાતનો આશરો લેવામાં આવતો
હતો.

જર્મન દેશમાં આગહત્યા કરવા માટે
સખતમાં સખત સગા ફરમાવવામાં આ-
વતી હતી અને એક ધર્મગ્રસ્ત રાજ્યએ તે
લગભગ વીસ હજાર સ્ત્રીઓને દેહાંત દંડની
સજા આગહત્યા માટે કરી હતી હતાં તે
દેશમાં આગહત્યાની પ્રથા મંદ નહોતી પડી.

અત્યારના જમાનામાં પણ ગર્ભપાત,
આગહત્યા અને આગત્યાગને માટે દરેક
દેશમાં સખતમાં સખત સગા હોવા છતાં
આ યુવાઓ ચાલુ થયે જાય છે. પરંતુ
જો દેશમાં સંતતિનિયમનનું આધુનિક
વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન ફેલાતું જાય છે ત્યાં આ
યુવાઓની સંખ્યા બહુ ઓછી થતી
જાય છે.

ઉપર વર્ણન કરેલા ઐતિહાસીક દાખ-
સાઓ અને અવતરણો વાંચવાથી આપણને
એવી ખાતરી થશે કે સ્ત્રીમતિ અતિશય
અને ફરજિયાત સંતાનવૃદ્ધિ વિરૂધ્ધ
જમાનાઓથી વિરોધ કરતી આવી છે
અને તેમના આ કુદરતી અને જ્વલાવ-
જન્ય વિરોધને શમવવા માટે સમજ
પાસે ફક્ત જો માર્ગ મુક્ત છે. પહેલા
માર્ગ એ છે કે સ્ત્રીમતિના આ વિરો-
ધને કાંપી દેવા માટે, અગાઉના પુરુષો
જેમ કરતા આવ્યાં છે તેમ સ્ત્રીમતિને
યુવાની દશામાં ચાલુ રાખવી અને તેમનો
ઉપયોગ સંતાનોત્પાદક યંત્ર તરીકે કરે
જવો અને જો તેઓ તેની વિરૂધ્ધ વર્તન
કરે તો, પુરુષોએ રસેલા, ધર્મ, નીતિ અને
કાયદાના પુરસ્કૃત શરણ લઈ તેમને સગા
કરી. પરંતુ આ માર્ગ નેતાનાં પાછી
મોંઘે ચડાવવા જેવો છે અને તેમાં પુરુષ-
મતિને કદાપિ ફતેહ મળશે નહિ.

બીજો માર્ગ એ છે કે દરેક અને તેની
દુઃખ મુજબ મર્યાદિત સંખ્યામાં આગહો
ઉત્પન્ન કરવા દેવાનો તેનો કુદરતી અને
જન્યી હક્ક માન્ય રાખવો અને તે હક્ક
પ્રાપ્ત કરવા માટે તેને સંતતિનિયમનનું
વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન મેળવવા હુકમ આપવી
એટલું જ નહિ પણ તેને માટે દરેક
પ્રકારની સગવડ કરી આપવી

મુદ્ર અને પ્રકાશક : ડા. રા. ગોવિંદલાલ ધંધાભાઈ ભટ્ટ, ‘એડવોકેટ એન્ડ
પ્રિંટિંગ પ્રેસ’ ૯, એક હાઉસ મેન, કોટ, મુંબઈ.

૧૧ : બાઈ   ગાંધી   ૨૨ : બાઈ

આજે ભાવિ નરક તે ક્યા ભાવ્યો યુવે છે?

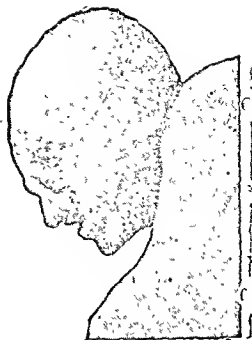
મહાત્મા ગાંધીજી-જેઓ યશ-
હની જેલમાં વસીને પણ
આંદોલનોને દારી રહ્યા છે.

અપૂરુ પશુ મંદીરપ્રવેશના હક્ક માટે
કંઈ ઉત્સાહ બતાવતા નથી. આ વસ્તુનો
હિંદી સરકારે પણ પોતાના નિવેદનમાં
નિર્દેશ કર્યો છે એટલે જ જે વસ્તુ મેળ-
વવા માટે-જે આદર્શ જરૂરીથી પ્રાપ્ત
કરવા માટે જ્યારે અસ્પૃશ્યો જ આતુર
ન જણાતા હોય ત્યારે આ આંદોલનો
ઉપર મંબીર વિચાર કરવાની આપણી
દુરજ નથી?

[૨]

મંદીરપ્રવેશના હક્ક ઉપર
અસ્પૃશ્યતાનું નિવારણ અવગણે છે
એ માન્યતા સાચી છે? મને તો નથી
લાગતી. કારણ કે મંદીરપ્રવેશના હક્ક
મળવાથી દેડને કે ચમારને અન્ય જણ
અડકશે એવી એક પણ ખાતરી નથી.
અસ્પૃશ્યતા ઉત્પન્ન થવાનું એક માત્ર
કારણ મેલું ઉપાસવાનો તેમનો ધંધો છે.
જ્યાં સુધી તેઓ આ ધંધો ચાલુ રાખશે
ત્યાં સુધી હિંદુઓની અસ્પૃશ્યતા નાશ
થાય એવો જરા પણ સંભવ ક્ષીનીજમાં
દેખાતો નથી.

આથે જ આપણે સતત દરી ઘણીએ કે
મંદીરમાં દર્શન કરવાથી અણુને શું
વિશિષ્ટ લાભ થવાનો હતો? અમે તો
નિરિશ્વરવાદી હોવાથી ભગવાનનું અસ્તિ-
ત્વ સ્વિકારના જ નથી જતાં દલીલને
ખાતર પ્રવૃત્તિ અસ્તિત્વ સ્વિકારીએ તો
પણ મંદીરપ્રવેશથી અમને કંઈ લાભ
દેખાતો નથી. જો ભગવાન ખરેખર

અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તો પણ તેની
પ્રતિમાનાં દર્શન કરવા આવનાર
તરફ જ તે ખૂશ થાય એમ માની
શકાય તેમ નથી. તેમ જ હમણાં જ
જગદ્ગુરુ તરીકે પોતાને ગણાવતા શ્રી
કૃષ્ણમૂર્તિએ મુંબાઈ આગળ જાહેર
ભાષણ આપતાં મંદીરદર્શનની ખીન-
જરૂરીઆત ઉપર ખાસ ભાર મૂક્યો
હતો, એટલું જ નહીં પણ હિંદુ ધર્મના
પરમ સિદ્ધાંતવાદી મનાતા શ્રી સ્વામી
વિવેકાનંદથી મોંઢીને કેટલાંય જણે મંદી-
રની ખીનજરૂરીઆત ઉપર કડક દીકાઓ
કરી છે. તો પછી જે વસ્તુ ચિહ્નિત
હિંદુઓ અનિચ્છનીય ગણે છે-જેનો હિંદુ
સમાજનો મહોટો વર્ગ લાલ પણ લેતો
નથી તે વસ્તુ-મંદીરદર્શન-થી રીતે
અણુતોને લાભકારી નીવડશે તે એક
કોયડો છે.

પણ આટલેથી ન અટકતાં મંદીરપ્રવે-
શની ખાતરનાં અણુતોને અપમાન કરવા
સમુદાય તો એ છે કે તેમને અમુક હદ

સુધી જ આવવા દેવાની ચર્ચા ચાલે છે. અત્યારે પણ ડોક્ટરમાં રજુહોડરાયનાં દર્શન અછુતોને ગોમતીના કિનારાથી, એટલે લગભગ બે ફરસાંગ દૂરથી કરવા પડે છે, આવી અપમાનજનક સીમાઓ સ્થાપવાથી અછુતોનું શું હીત સંધાવાતું હતું ?

મંદીરપ્રવેશને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે આથી લોક પરસ્પર સમાગમમાં આવશે અને આથી અસ્પૃશ્યતા ધીમે ધીમે ભૂત્રાપ જશે ! પણ જો પરસ્પર સમાગમ અને સહવાસ એ જ એક આશય હોય તો અછુતોનાં બાગકોને શાળામાં સાથે બેસાડવાં જોઈએ, અછુતોના યુવાનોને અન્ય ધંધામાં જવાની તક સાંપડવી જોઈએ અને રથજે રથજે એકત્ર સમારંભ કરવા જોઈએ, એજ સાચો માર્ગ છે ! મંદીરપ્રવેશથી પરસ્પર સમાગમમાં આવે અને અસ્પૃશ્યતા ઝાસરી જાય એમ માનવું એ માત્ર આકાશમાં પુલ ઉઠશે એવું માન્યા બરાબર છે.

[૩].

સાચે જ 'મહાત્માશ્રી'એ મંદીરપ્રવેશના હક્કને માટે વડી ધારાસભાનો આશ્રય શોધ્યો છે. જે સરકારતંત્રને જડમૂળથી ઉખેડીનાંખવા માટે આજથી બે વર્ષ પહેલાં જેમણે દાંડીકૂચ આરંભી હતી તેઓ જ આજે આ જ સરકારતંત્રના વડા લોડ વીલીંગ્ટનને આ ધારાને સંમતી આપવાની અગ્રહલરી અરજ કરે છે. 'વિદેશી સરકારે રમેલી ધારાસભાઓ

હિંદુ' કોઇ પણ પ્રકારનું હીત સાધી શકે તેમ નથી' એમ પોકારનાર મહાત્માશ્રી આજે આ જ ધારાસભાનો આશ્રય લે છે. એટલું જ નહીં પણ વડી ધારાસભાનો બહિષ્કાર પોકારનાર અને તેમાં સુઠાવા ઉભી થનારી વ્યક્તિઓને દેશદ્રોહીનું બિરુદ આપનાર આ સજ્જન રંગાઆયર અને સુધામન્યમ જેવા સભાસદોને બીજ ઉપર મુચનાઓ પાડે છે એટલું જ નહીં પણ પોતાનો ઐતિહાસિક ઉપવાસ પણ મુલતવી રાખે છે.

આમ મંદીરપ્રવેશની બાબતમાં મહાત્માજીની ગુલાંટ અતી મ્હોટી છે. તેમના આ એક જ કૃત્યે 'ધારાસભાના બહિષ્કાર'ના પ્રોગ્રામનું સત્વ હણી લીધું છે. આ એક જ વસ્તુએ તેમના આખા કાર્યક્રમને કાતીલ ફટકો લગાવ્યો છે. કારણ કે ધારાસભા દ્વારા જનતાનું કંઈક પણ હીત શક્ય છે એ આ ઉપરથી આપમેળે સાબીત થાય છે.

પણ મ્હારી તો ખાત્રી છે કે જે કચ્છ પરિણામ આપણા સામાજિક સુધારાના સુંદર બીજ શારદાએક્ટનું આશ્રય છે તેવું જ પરિણામ આ જન્મે ધારાઓનું આવે તો અમો નવાઇ પામીશું

અછુતોના આગેવાન-ડો. આંબેડકર-તેઓ મંદીર પ્રવેશની બાબતને મહત્વની ગણતા નથી.

શ્રી. રંગાઆયર-જેમનું મંદીર-
પ્રવેશને લગતું ખીલ વડી-
ધારાસભામાં રજુ થનાર છે.

નહીં, અત્યારે લગભગ ચાર વર્ષથી શારદા-
એક્ટ અમલમાં આવ્યો છે છતાં ભાગ્યેજ
બાળલગ્નો ઉપર જરાયે અંકુશ પડ્યો
છે. આવું જ પરિણામ આ મંદીરપ્રવે-
શનો હકક આપતા ધારાનું આવે તો
કોઈને નવાઈ નહીં થાય.

અત્યારે તો અતી અભયબીની એક
પરતુ તો એ છે કે શારદાએક્ટના પરિ-
ણામનો આપણને કીક કીક અનુભવ હોવા
છતાં પણ શા માટે મહાત્માજી રંગાઆ-
યરના આ ધારા ઉપર આટલું મહત્ત્વ
મૂકે છે? અમારે મન તો આ એક મોટી
સમસ્યા જ છે. એટલું જ નહીં પણ
દરેક વિચારવંત પુરૂષ કણુજ કરશે
કે બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ધારો ને સફળ
ન થઈ શક્યો તો યજ્ઞી રંગાઆયરનો
આ ધારો સફળ થાય એવો સંભવ બહુ
ઓછો છે.

[૪]

અહીં ઉપરાંત એક બીજી વસ્તુ પણ
લક્ષમાં રાખવાની જરૂરી છે. શારદા-
એક્ટ માટે તો સમાજના વિશાળ સમુ-

દાયની સારી સંમતી હતી. કેટલાય
વર્ગોથી આપણી સામાજિક સંસ્થાઓએ
આ વિશે ખૂબ ચળવળ ચલાવી હતી. પણ
અસ્પૃશ્યતા નિવારણની બાબતમાં તો આ
આંધળા સનાતનીઓ એક સામટા સામા-
યક છે. આ પ્રત્યાધાતીઓ વોઇસરોય
પર તાર પર તાર કરતા જાય છે. જાણે
કે ઇશ્વર તેમને સ્વર્ગ આપી દેનાર ન
હોય ! આ લાગણીશૂન્ય સ્વાર્થાન્ધો
આંક કરોડ શરીરનો જન્મસિન્ધુ હકક
આપવા માટે પણ તત્પર નથી !
આ નરસાક્ષ સમા સનાતનીઓ શાસ્ત્રને
નામે હજી પણ એકજ કકોટી ધુંટયા કરે
છે. છતાં પણ તેમનું સંખ્યાબળ સારું
હોવાથી તેમના વિરોધની અવગણના કરવી
જરાયે શક્ય નથી.

દક્ષિણ અને ઉત્તરના સનાતનીઓએ
આ જરૂરી સુધારા સામે ભારે ઘેંઘાટ
મચાવ્યો છે. પણ જે દબે અસ્પૃશ્યતા
નિવારણનું કામ ઉપાડવામાં આવ્યું છે
તે દબમાં સનાતનીઓનો વિરોધ સ્વાભા-
વિક છે. અમને હજી પણ સમજ નથી.
પડતી કે શા માટે મંદીરપ્રવેશના અર્થ-
શૂન્ય હકક ઉપર સનાતનીઓ સાથે
ગોંધીજી છલાંગેડી કરે છે? અણુ-
તોના આર્થિક ઉત્કર્ષ અને ઉત્થા-
નનો કાર્યક્રમ ને અમૂલ્યમાં મૂકવામાં
આવ્યો હોય તો સનાતનીઓનો વિરોધી
સ્વર ઉઠત કે કેમ તે પણ શંકાભરેલું છે.
સનાતનીઓ અને તેમના સનાતન ઇશ્વ-
રને એક બાલુએ રાખવાની જરૂર હતી.

તેમ ન કરવામાં મહાત્માજીએ દેશમાં નાહકના પક્ષે ઉભા કર્યા છે એટલું જ નહીં પણ સનાતનીઓને સામ્રાજ્યવાદની સોડમાં મોકલી આપ્યા છે. આમ સામ્રાજ્યવાદની એક રીતે આલેખીએ તો સેવા કરી છે.

[૫]

ત્યા જે આ આંદોલનો ઉપર એક ઉડતી નજર નાખીએ તો પણ ખાત્રી થાય છે કે તેની ભૂમિકા ખોટા પાયા પર રચાયેલી છે. તેમ જ આખી અસ્પૃશ્ય કોમને આ મુદ્દા માટે જરાય ઉત્સાહ નથી. એટલું જ નહીં પણ ધારાસભામાં કદાચ આ ખીસ પસાર થઈ નય તો પણ અસ્પૃશ્યતા આ દેશમાંથી ખસી જાય એવો સંભવ અતી અદ્ય છે.

આ સંનેગોમાં સૌથી સારી વસ્તુ તો આ અસ્પૃશ્યતાના નિવારણના ધતિંગને સંકેલી લાઇને કંઈક નક્કર રાજકીય કાર્ય ક્ષેત્રમાં આપણી શક્તિઓ ખરચવાની છે. આથી કોઈ એમ કહવાના ના કરે કે અસ્પૃશ્યતા નિવારણની ધગશમાં અમે બીજા કરતાં એક અણબાર પણ ઓછા છીએ ! અમે આ સામાજિક કક્ષકને ઘોષ નાખવા માટે આતુર છીએ. પણ અમે માનીએ છીએ કે આઠ કરોડ લોકોને મંદીરપ્રવેશ કરતાં પણ સાડે જીવન, શિક્ષણ, વધુ પગાર અને સરખી તક વધુ જરૂરની છે.

આથી તેમના આર્થિક ઉત્થાનમાં તેમજ તેમના આર્થિક સંગઠનમાં અમારું

આખું બળ તેમની પડખે ખડકવા તૈયાર છીએ. અમારી ખાત્રી છે કે એ જ માર્ગે તેઓની મુક્તિ છે.

આથી જ અમારા અસ્પૃશ્ય આંધવાને આદેશ છે કે તેઓ શ્રમજીવી છે એમ પહેલાં સમજે, તેમની મહેનત ઉપર મુડીવાદીઓ જીવે છે એ જાણે અને આ મહેનતના બદલામાં વધુમાં વધુ રોજ મેળવવાની માંગણી કરે.

આ માગણી તેઓ કોમ તરીકે નહીં પણ મજૂર તરીકે કરે. જ્યાં જ્યાં તેઓ મજૂરી કરતા હોય ત્યાં અન્ય મજૂર જમણાના સાથમાં આર્થિક લાભ માટે મજૂરસંઘો સ્થાપે, સંગઠનો કરે અને જે માલિક સમુદાય તેમની આ બ્યાબ્યા માગણીઓ આપવાની ના પાડે તો હડતાલનું આયુધ અજમાવે.

આ બીરાદરોએ યાદ રાખવું જોઈએ કે સનાતનીઓ તહમારા સાચા શત્રુ નથી. તહમારા માથાનીક હક્કની આડે આવનારા, તહમારા જીવનને ગરીબાપની ઉંડી ખીણમાં ધકેલી દેનારા સમાજના સંપત્તિવાનો છે. તેઓ તહમારા સાચા શત્રુ છે. જ્યાં સુધી તહમે તહમારા શ્રમ ઉપર રાચતી આ સંપત્તિવાનોની ન્હાનકડી રોળીને ઉચલાવી પાડશે નહીં ત્યાં સુધી તહમારી ગરીબાઈ જનાર નથી, અને જ્યાં સુધી ગરીબાઈ જનાર નથી ત્યાં સુધી અસ્પૃશ્યતા ટળનાર નથી, અસ્પૃશ્યતાનાં કલંકને દૂર કરવાનો આ એક જ માર્ગ છે.

વાંંચીયુંં છી ચાણુક્યનીતિ

એક સ્તુને ફેરવી ફેરવીને, તેના પર છીની શેતરંજ પાથરીને, શબ્દાર્થની એકીબેકી રમીને, અને છટક-બારીઓ ઉભી કરીને ખરી રિથિતિથી ઉલ-ટુંજ ચિત્ર ખડું કરવાની કલામાં મહાત્મા ગાંધીની બ્લેડી બડે તેમ નથી. જ્યારે જ્યારે એમને પેતાની કાષ્ટપણ પ્રકૃતિની નિષ્ફળતા સમજાય છે, ત્યારે ત્યારે તેઓ પેતાની જ અયોગ્ય અને અવળ-માર્ગી કાર્યપદ્ધતિનો દોષ સ્વીકારવાને બદલે બીજાને બારણે બધી જવાબ-દારી મુકતા આવ્યા છે. ૧૯૨૨ માં ચૌરી-ચૌરાના રમખાણ માટે આખી પ્રજાને અપરાધી ઠરાવી એમણે રાષ્ટ્રિય મહા-સભાની લડત પર પાણી ફેરવ્યું ત્યારથી માંડી ૧૯૩૩ માં સનાતનશ્રીના આંધળા તરંગો ઉપર અંત્યજ્ઞેના મંદીરપ્રવેશના અધિકારને મહાત્માજીએ વહેતો મુક્યો ત્યાં સુધીના સમયમાં એમણે અનેકવાર રાજકીય અને સામાજિક લડતોને ફેરવી તોળવાના અખતર કર્યા છે, એવા પ્રત્યેક પ્રયોગમાં તેઓ પ્રજાને સીધી કે આડ-કનરી રીતે નાલાયકાની પાઘડી પહેરાવ્યા વીના રવા નથી. પણ એ અજબ કલાનો સાથી ચાલાકીઓ અખતરો તો એમણે જાનેવારી માસમાં સત્યાગ્રહીઓની ફરજ વિશે એક નિવેદન બહાર પાડીને કર્યો છે. એમાં એમણે વાણીનો વીપર્યય, દલીલોની ઉચતપાદલ, સુચ-નની સોદાગરી, અને અધની

જ્યારે જ્યારે રાજકીય ચળવ-ત્યારે ત્યારે કાર્યક્રમમાં રહેલી તેનો સર્વ દોષ અન્યના શિર સ્વલાવજન્ય નિર્ણયતા છે. થોડે કે ઘણે અંશે હોય છે.

નિર્ણયતાનો સ્વીકાર કરી

પટા- કૃત્યોને વ્યાજબી મનાવવા
બાજી એમની આત્મક થામાંથી
એવી અ- લેખકે અહીં એકત્ર
જમ યુ- ઉપરથી જણાય છે કે
બીથી ક- વર્તનમાં સંભોગો
રેલ છે કે કુદકા

સીધા સંત
પુરની વાંંચી-
ચું છી ચાણુક્ય-
નીતિમ અપ્ર-
તીમ પ્રકરણ ત-
રીકે અમર રહી
જશે.

લેખક :—

* * *

પાછલી કાર-
કીર્દી

પરંતુ મહાત્મા ગાંધીની એ અદ્વી-તીય શક્તિનું અનીષ્ટપણ એટ-લુંજ છે કે તેને રાષ્ટ્રા-નતિનાં કાર્યોમાં યોગવાને બદલે ગાંધીજી દેશની અધોગતી કરનાર ચળવળોમાં રોકે છે. મહાત્માજીએ જરૂરથી રોક કરેલી અને પાછળથી પડતી મુકેલી અનેક મામુલી તેજા-મેટી લડતોનો અત્યાર સુધીનો

—ગુલાંટો—

ખમાં જુસાનો ઝોટ આવ્યો છે.

બલ સ્વીકારવાને બદલે તેજા

પર ઢોળી દે છે. માનવની એ

દરેક વ્યક્તિમાં આ નિર્ગંજતા

પણ મહાત્માજીએ તો આ

લેવાને બદલે તેમના સર્વ

યત્ન કર્યો છે. આથી જ

આ પ્રસંગો વીણી વીણીને

કર્યા છે. આ પ્રસંગો

ગાંધીજીએ વિચાર અને

પ્રમાણે કેટલા

માર્ગો છે !

નુક-

શાન-

કારક

સરવા-

બો એ

વા ત ની

સાક્ષી પુરે

છે.

ધણામાંથી

થોડા જ ઘ-

ખલા લઈએ:

‘મંકરકેતુ’

(૧) ૧૯૨૧

માંસરકારને

ચોકળ દમ-

દાડી આપ-

વા માટે એ-

મણે નાકર

અને સત્યાગ્રહની લડતનો પડકાર

કર્યો, તેનો જવાબ આપવા પ્રજાએ

તૈયારી કરી કે તુરત જ ચેતાની

ગણતરી બહાર માખણો જાપ

છે એમ જણાતાં ગાંધીજીએ

બધી બાજુ સંકેલી લીધી.

પરિણામે પ્રજા દેશ વધુ પછાત

પડી. લોકોએ જે કંપ બોલો

આપ્યા તે મહાત્માજીના ફરી એસ-

વાધી એળે ગયા.

(૨) એ પછી જેલ સીધાની મુખત

થયા પછી ગાંધીજીએ તમામ રાજ-

કીય પ્રવૃત્તિઓને રૂખસદ આપી

અને આખી રાષ્ટ્રીય મહાસભાને

‘સુત્રમતાધીકાર’ દ્વારા એક પ્રકા-

રના ચરખા મંડળમાં ફેરવી નાખી

(૩) આ ચરખાપ્રચાર

નિષ્ફળ નિવડ્યો છતાં તેમણે

તેની પાછળ દર સાલ

દેશના લાખો રૂપિયાની ખર્ચાદી

કરે રાખી, પણ ૧૯૨૭ની સાલથી

એ ચરખાતૂનને યં ગોણું બનાવી

તેમણે દેશી કાપડની મીલોની વધી-

લાત શરૂ કરી.

(૪) ૧૯૨૪ ની આસપાસ ગાંધીજીએ

ક્ષેત્રસંન્યાસ શરૂ કર્યો અને અંત્ય-

જોધાર, આશ્રમસુધારણા, બલ-

યયપ્રચાર, આરોગ્યશાન, આત્મ-

શુદ્ધિ વગેરે પ્રવૃત્તિઓ પર ચેતાની

શક્તિ કેન્દ્રીત કરી અને પ્રજાને પણ

એ નીરૂપણી વિષયોમાં વાળવા

પ્રયાસ કર્યો.

(૫) ૧૯૨૭ ની સાલથી એમણે જોશુ

કે પ્રજા તો રાજકીય કાર્યક્રમ

માગે છે અને જવાહરલાલ નેહરુ

તેમજ મુબાપ બોઝની સરદારી નીચે

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને સમાજ

વાદની ચળવળમાં દારામ રહી છે, એટલે ફરી એકવાર દેશની ખરી રાજકીય ચળવળ ઉપર લગભગ સુધવા એમણે ક્ષેત્રસંન્યાસનો ત્યાગ કર્યો અને મદ્રાસની મહાસભામાં યુકાયુ. એ વખતે એમણે પુનઃ રાજકારણમાં ભળવાનાં પોતાનાં પગલાંને વાળખી ઠરાવવા સાર એમ જાહેર કયું કે મને જ્યારે જ્યારે અંતઃકરણ અને ધર્મરત્નો અવાઝ એમ સંભળાય કે દેશને યોગ્ય માર્ગે દારવાની મારી ફરજ છે ત્યારે ત્યારે મારે કમચોગ કરવો જ નોંધાવે. પોતે જ પ્રજાને દારવાને લાયક છે એમ કહી મહાત્માજીએ મદ્રાસમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના ઠરાવનો વિરોધ કર્યો (કારણ કે બ્રિટનની મેન્ટીમાં તેમને અડગ અધ્યા હતી અને હજીએ છે.) પરંતુ બહુમતીએ તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો જ ઠરાવ કર્યો એટલે બાપુજી રીસાઈને મહાસભાની બેઠક અધુરી મુકી અમદાવાદ સીધાવી ગયા. એ પછી તો એમણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદીઓ સામે 'નવજીવન' અને 'યંગ ઇન્ડિયા'માં વર્ષભર પ્રચારકાર્ય કયું અને કલકત્તાની મહાસભામાં ફરી એકવાર રાજકીય જાગૃતિને ઝાડુ મારવા પ્રયાસ કર્યો.

(૬) હીંદમાં સદૃઢ કોષ જાણવું હતું કે બ્રિટીશ મુત્સદીઓ હીંદને કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલીઆ અને દક્ષીણ આફ્રીકા જેવો સાંસ્થાનીક દરજ્જે આપે તેમ નથી જ. એમ જતાં ગાંધીજીએ કલકત્તાની મહાસભામાં

ભાતભાતની ચાલુકયબાજી ખેલીને રાજકીય લડત એક વર્ષ તરફકુચ રખાવી અને વળી પાછું એક વર્ષ મુઘી તેમણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદી દેશબંધુઓ સામે આડકતરું પ્રચારકાર્ય કયું.

(૭) પણ જેલમાં નીપજેલાં જતીનદાસનાં અવસાનથી દેશમાં વાતાવરણ ખૂબ ગરમ બન્યું, જવાહરલાલની સરદારી નીચે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદીઓનો સંઘ મજબુત બન્યો અને ગાંધીજી ઉપર વ્યવસ્થાિત લડત ઉપાડવાનું સામુદાયીક દબાણ થવા લાગ્યું, એટલે મહાત્માજીએ હીંસાપરિણામ ત્રાસવાદીઓનો પ્રત્ન ઉભો કરી, યુરોપીઓનાં છુટાંછવાયાં ખૂલો મારે મહાસભાને અને આખી પ્રજાને જવાબદાર ઠરાવવાનો વિચિત્ર પ્રયોગ આદર્યો. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદીઓ અને 'નોનવોતો'ને ચુપ કરવા માટે તેમણે નામદાર વાઈસરોયને દોષદી-ઓખ્ય-લટનામાંથી બચી જવા માટે અબીનંદન આપ નારો અને ત્રાસવાદીઓ સામે અલગમો ખતાવનારો ઠરાવ સ્વતંત્રતાના ઠરાવમાં મૂખ્ય અંગ તરીકે બેળવીને લાહોરની મહાસભામાં રજુ કર્યો. એમ દરવામાં તેમની દલીલ એમ હતી કે કોઈપણ એક હિન્દીના અપકૃત્ય માટે આખા પ્રજાએ શરમાવું નોંધાવે અને પ્રાયશ્ચિત કરવું નોંધાવે. ઠરાવ પેથ કરતી વેળા તેમણે સ્વતંત્રતાવાદી નવજીવનોને ચેલેન્જ ફેંકી કે હાં તો તમે ખુદશી રીતે

હીંસાની હીમાયત કરો અને નહીં
તો આ આખા ચે હરાવતો સ્વી-
કાર કરો.

(૮) લાહોરની મહાસભામાં ગાંધીજીએ
જવાહરલાલને પ્રમુખ બનાવી સ્વ-
તંત્રતાવાદી પક્ષની ઝુંબેશનું બળ
હરી લીધું અને પોતે લડતની
સરમુખત્યારી મેળવી. એ પછી
પણ એ મહીના તેઓ ચુપ બેસી
રહ્યા અને 'પ્રભ તૈયાર નથી'
એમ જાહેર કરી રાજકીય જાગૃતિ
અવરોધવા ખૂબ મહેનત કરી.

(૯) છેવટે ૧૯૩૦ ના ફેબ્રુઆરી
મહીનામાં તેમને લડતનો નિશ્ચય
કરવો પડ્યો. પણ એમાં ચે તેમણે
અધેલીની કીમતનું મીઠું બનાવ-
વાનો કાર્યક્રમ આપી પ્રજાની
શક્તિઓ મહીનાઓ સુધી નમાવી
લડતમાં ખરબાદ કરી અને સરકારને
આવા નકામા કાર્યક્રમના બહાનાનીચે
તમામ રાજકીય ચળવળ દાખી
દેનારાં પગલાં ભરવાની સગવડ
કરી આપી.

(૧૦) દાંડીને કીનારેથી સંપૂર્ણ સ્વતં-
ત્રતા લીધા વીના પાછા નહીં ફર-
વાની અને દરીયામાં પોતાનો દેહ
તરતો મુકવાની જાહેરાતો કરીને
આખરે એમણે અગીઆર મુદ્દામાં
સ્વતંત્રતાનો સમાવેશ કર્યો, અગી-
આરમાંથી ચાર મુદ્દા પર અને ચાર-
માંથી છેવટે બે મુદ્દા ઉપર 'સ્વતંત્ર-
તાના સાર'ને મુકી દીધા. અન્તે
પ્રજાને 'તમને ઠીક લાગે તેમ
લડજો' એમ કહી પોતે
જેલમાં સીધાવવાનું પસંદ કર્યું.

"હું પકડાઉં તો" એમ વારંવાર
એલીને છેવટે જેલમાં જતી વેળા
કંઈ જ કાર્યક્રમ પ્રજાને આપ્યો નહી.

(૧૧) એ પછી લોડ અરવીન સાથેનું
સમાધાન આવ્યું. આમાં પણ
ગાંધીજીએ મહાસભાની તમામ માગ-
ણીઓ જતી કરી વાઇસરોયને ચરણે
તાબેદારી નોંધાવી. આથી મહાસ-
ભાની મામુલી લડતને ૫ જાન્યુઆરી
ફટકો પડ્યો, અને સરકારના હાથ
મજબુત બન્યા. પરાજીતને માથે
વિજયના વાઘા પહેરાવી ગાંધીજીએ
આ સંધીથી પ્રજાને મોટા જમમાં
નાંખી દીધી.

(૧૨) હીન્દુ-મુસ્લીમ એકતા નહીં સ્થ-
પાય તો પોતે લંડન પરીપટમાં
નહીં જાય એમ રોજ રોજ જાહેર
કરીને, નજર સામે પોતાની જ
અવળી નીતિથી ઉભા થએલા કોમી
ઝઘડા જોવા છતાં, તેઓ લંડન
સીધાવી ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે
જુદાં જુદાં જાહેર તેમજ ખાનગી
ભાષણોમાં એવી ફરતી વાતો કરી
અને મહાસભા તરફથી એટલી મોટી
મુશ્કેલીસી બતાવી કે બ્રિટનના
મુત્સદ્દીઓ મહાત્માજીનું પોકળ
સમજી ગયા.

(૧૩) ગાળમેજી પરીપટમાં ગાંધીજીએ
સલામતીઓનો સિધ્ધાત્ત તરંગ
સ્વીકાર કર્યો. ઉપરાંત લઘુમતી-
ઓનું સમાધાન માથે વહેારી જગત
સમક્ષ પોતાની અને હિન્દી પ્રજાની
નાલાયકીનું પ્રદર્શન સમાધાનની
અશક્યતા વાટે કર્યું. બ્રિટીશ માલને
પસંદગી આપવાની જાહેરાત કરી

તેમણે હીન્દની “ઉદાર ભારી મેરી”ની સાખીતી આપી! અને હીન્દને આંતરીક બળવા સમાવવા અને બહારના હુમલા સામે દેશને રક્ષવા ખીટીશ વસ્કરની જરૂર છે એમ જાહેર કરી સ્વરાજ્ય માટેની નાલાયકીનો નમુનો આપ્યો.

(૧૪) પુના પેક્ટથી હીન્દુ કોમને વિલક્ષ્ન કરવાનો ગાંધીજીએ મેકેડોન-હુના કોમી યુદ્ધ કરતાં ચે લયંકર પ્રયોગ કર્યો અને વળી પ્રાથમીક યુદ્ધણીનાં તૂતકારા અંત્યજ્ઞેના અલગ મતાધિગરને પ્રમાણુપત્ર આપ્યું.

(૧૫) પ્રજાનું ધ્યાન અસ્પૃશ્યતા નિવારણમાં પરોવી એમણે સ સ્વીનય કાલુનમંગની લડતની નિષ્ફળતા વિસરાવી દીધી અને સમુદાયને નાની એવી સામાજિક પ્રશ્નમાં રોડી રાજકીય લડત પર અધાર પછેડો નાખ્યો.

(૧૬) મંદીરપ્રવેશ ઉપર ચીકકટ રીતે વળગી રહીને ગાંધીજીએ હવે હીન્દુ-હીન્દુમાં અને હીન્દુ-અંત્યજ વચ્ચે કાયમી વીખવાદ ઉભા કર્યો છે. આથી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના દળમાં પણ નડાં પડી ગયાં છે. મંદીરપ્રવેશની ગાંધીજીની લડતે તો નવો કોમીવાદ નીપજાવ્યો છે.

(૧૭) એ મંદીરપ્રવેશ અને અંત્યજનેધારની જામતમાં પણ ગાંધીજીએ છેલ્લી ધડીએ ખાજ ઉચલાવી છે અને સનાતનીઓ સાથે સનાતની ધોરણે જ સમાધાન કરી,

મંદીરપ્રવેશ માટે સવર્ણો અને અવર્ણોના લુલ્લુલ કલાકો રાખી, અંત્યજ્ઞેના પ્રવેશ પછી મંદીરની શુધ્ધી કરવાની રીતનો સ્વીકાર કરી, અસ્પૃશ્યતાને પ્રમાણુપત્ર આપ્યું છે.

આ રીતે મહાત્માજીની ચાલુક્યનીતિ પ્રજાને પછાત પાડવામાં, ખીટીશ મુત્સદ્દીઓને જોઇતી સ્થિતિ ઉભી કરવામાં, સામ્રાજ્યવાદને સીધી અગર આડકતરી રીતે મદદ કરવામાં અને રાષ્ટ્રહિતોને હુજાવવામાં સફળ નિવડી છે.

* * *

જેલમાંથી બહાર

આવવાનો આખરી દાવ

હવે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહીઓને ઉદ્દેશી બહાર પાડેલા કાબેલ નિવેદનનું અવલોકન કરીએ:

અહીં પ્રથમ પગલે એક વાત સમજ લેવી આવશ્યક છે, તે તે એ કે મહાત્મા ગાંધી સ્વભાવે સમાધાનવાદી છે. ખીટીશ સામ્રાજ્યના તેઓ મોટામાં મોટા મિત્ર છે અને ખીટીશ સંબંધમાં તેમને અણુટ વિશ્વાસ છે પણ ઘણી વાર પ્રજાકીય દબાણ નીચે અને ખાસ કરીને પોતાનું નેરુત્વ અલંગ. જળવળા તેમને ઉદામ રાજકીય ચળવળનો દેખાવ કરવો પડે છે. આ દેખાવ કરવા જતાં તેમને ખીટીશ સરકારની ખફગી વહેરવી પડે છે. પણ સરકાર તેમને જેલમાં મોકલીને તેમની સમાધાનરૂતીને સતેજ કરે છે. આની અંસર નીચે મહાત્માજી મહાસભા તેમજ પ્રજાના

ભોગોનો જરૂર પડ્યા વીના તામે દારીનું તદ્દનામું નોંધાવે છે. પણ સમાધાન અને તામેદારીની આ તાલાવેલીને કોઈ મહાન કાર્ય રૂપે પ્રજાની નજરમાં મુકવી જોઈએ. અથવા તો એ તામેદારીને ખીજા કોઈ ખીનઉપયોગી કામના કૃત્રિમ કોલાહલમાં પ્રજાની નજર સામેથી વેગળા રાખવી જોઈએ, નહીંતર મહાત્માજીની મહત્તા એસરી જાય, એટલે તેઓ ઉપવાસ, અંત્યજ્ઞેધ્ધાર, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, શાસ્ત્રાચાર્ય, મંદીરપ્રવેશ વગેરે મુદ્દાઓ ખસા કરે છે. પ્રજાની શક્તિ આ નિરચક બાજુઓમાં યોજાય તેથી ગાંધીજીને એમ કહેવાને કારણ મને કે પ્રજા પોતે જ સત્યાગ્રહ કરવા માગતી નથી, એટલે મારે પોતાને પણ એકલા અસ્પૃશ્યતા નીવારણ પર ધ્યાન આપ્યા વીના અન્ય માર્ગ નથી-આવી સ્થિતિ ઉભી કરીને ગાંધીજી જોડમાંથી બહાર આવ્યા અને શાસનમુધારામાં સહકાર આપવા મથી રહ્યા છે. પોતાને ખુદ્દી રીતે સામુદાયિક સત્યાગ્રહ સંકેતી હોવાની ફરજ ન પડે અને સરકાર સાનમાં સમજી જઈને મુક્તી આપે એવી તરફીય ગાંધીજીએ છેલ્લા છ મહીનાથી અજમાવવી શરૂ કરી છે. વડા પ્રધાન સાથેના પત્રવડેવાર, ઉપવાસોની ધમકા, મંદીરપ્રવેશની મ્હોકાણુ વગેરે ઘટનાઓ એ તરફીયના 'મોપદારો' તરીકે મોજુદ છે. પણ સર સેન્ચુઅલ હોર એમ સહેલાઈથી સમજે એવો અમલદાર નથી. એને તો મહાત્મા ગાંધી તરફથી એવી કોઈ સ્પષ્ટ ઇશારત (Gesture) જોઈએ છે કે જેથી સત્યાગ્રહ સમેટાઈ ગયો છે તેની ખુદ્દી ખાતી સરકારને સાંપડે. આ પ્રકારનું પગલું ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહીઓ માટે બહાર પાડેલા નિવેદન દ્વારા લખ્યું છે.

સત્યાગ્રહીઓની વીમાસણ

કુટલાક સત્યાગ્રહીઓ (સવિનય કાનુનભંગમાં માનનારા મહાસભાવાદીઓ) એ તેમને પુછ્યું છે "બાપુજી! આપ જેલની દીવાલો પાછળ રહી અસ્પૃશ્યતા-નિવારણ અને મંદીર-પ્રવેશની ચળવળ ચલાવો છો. તેથી અમને શંકા થાય છે કે અમારે આ અંત્યજ્ઞેધ્ધાગતું કામ કરવું કે સવિનય કાનુનભંગની પ્રવૃત્તિ આગળ ધપાવવી?" આ પ્રશ્ન ખરું જોતાં અસ્થાને છે, કેમકે મહાત્માજીએ હીંદના દરેક માણસ ઉપર અંત્યજ્ઞેધ્ધારની તાત્કાલીક ફરજ મુકીને આડકતરી રીતે સવીનય કાનુન ભંગની અટકાયત કરી છે. એમ છતાં જ્યારે સત્યાગ્રહીઓ તેમને અણુસમજી ખતીને ખુદ્દો પ્રશ્ન પુછે છે ત્યારે પ્રજા ઉપરજ સત્યાગ્રહની નિષ્ફળતાની જવાબદારી આરોપવાની અને સત્યાગ્રહ હવે ચલાવવામાં આપશે જ નહીં એવી સરકારને પરાક્ષ ખાતી આપવાની તક મહાત્માજીને મળતી હોવાથી તેનો લાભ તેઓ એકદમ લઈ લે છે અને સઘળા ગરજ સારનારો ખાલો જવાબ આપે છે.

* * *

મુદ્દો પહેલો-જેલની શીસ્ત

આ જવાબમાં ત્રણ અગત્યના મુદ્દા છે. (૧) જેલમાં કેદીએ પાળવી જોઈતી શીસ્ત (૨) સત્યાગ્રહીની ખાસ ફરજ (૩) શંકાશીલોએ લેવો જોઈતો રસ્તો. આ ત્રણ મુદ્દા પર વિસ્તાર કરતાં ગાંધીજીએ નાનો અંગત ખુલાસો પણ આપ્યો છે અને તેમાં જણાવ્યું છે કે "મને તો અત્યારે મારા અંત્યજ્ઞેધ્ધારના કાર્યમાં મારી આગંતી લંડન જોડે કંઈ જ

અસંગતી દેખાતી નથી. પ્રભુએ મને જે
 શુભશક્તિ આપી છે તેનો ઉપયોગ
 મને જ્યારે જ્યારે તક મળે ત્યારે
 ત્યારે કરવો એ મારી ફરજ છે.
 સત્યાગ્રહ માટેની બધી ઇશ્વરદત્ત શુધ્ધીનો
 ઉપયોગ મેં કરી નાખ્યો છે. હવે મને
 લાગ્યું છે કે મારી કંઈ હરીજનોની સેવા
 કરવાની શુદ્ધિ છે એટલે તેનો ઉપયોગ
 હું કરી રહ્યા છું." આ ઉપરથી એમ
 સુચન નીકળે છે કે જ્યારે કોઈ પણ
 માણસને સત્યાગ્રહ માટેની શક્તિ ખતમ
 થએલી લાગે ત્યારે તે બીજી કોઈ દીશામાં
 બીજી શક્તિનો ઉપયોગ કરવાને છુટો છે.
 એટલે કે ગાંધીજીએ સવિનય કાનુન-
 ભંગને તીક્ષ્ણસ્ત્રી આપી છે તેમ બીજા
 બધા આપે તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી.

આમ અંગત ખુલાસાનાં ઓઠાં તજે
 દીશાસુચન કરી મહાત્મા ગાંધી પહેલા
 મુદ્દા ઉપર આવે છે. તેમાં તેઓ
 જેલમાં રીસતનાં બદનાં હેઠળ સત્યા-
 ગ્રહીઓને સલાહ આપવાની અશક્તિ
 બતાવી, ઉપરના દીશાસુચનને જરા
 દ્રાવીડી પ્રાણાયામની રીતે આગળ ધપાવે
 છે. "હું જેલમાં છું છતાં મને અસ્પૃ-
 શ્યતા નિવારણની પ્રવૃત્તિ માટે સરકાર
 ધણી છુટ આપે છે, માટે હું એ છુટનો
 ઉપયોગ સત્યાગ્રહીઓને ઘેરવામાં ન જ
 કરી શકું" એમ કહેતાં પહેલાં તેઓ
 આટલી સ્પષ્ટ વાત તો કહી જ નાખે છે
 કે કાનુનભંગની ચળવળ ચાલુ
 રાખવી કે અસ્પૃશ્યતા નિવારણની લડત
 હાથવી તેનો નિશ્ચય સત્યાગ્રહીઓએ
 પાતે જ કરી લેવો પડે છે. ઉપરાંત તેઓ
 ઉમેરે છે કે આ બાબતમાં મારી સલાહ
 કામચલાઉ લેવી જોઈએ નહીં. પણ પોતાના

તમામ અનુગામીઓને તેઓ જુદાં જુદાં
 અનેક નિવેદનોદ્વારા અસ્પૃશ્યતાના પ્રશ્ન
 પર જ મંડી પડવા આગ્રહ કરતા આવ્યા
 છે અને જો જાહેર કાયદાઓ આ ફરજ
 ન બળવે તો ગમે તે કાળે ઉપવાસ
 ચાલુ કરવાની ધમકી તો મોલુદ જ છે,
 એટલે સત્યાગ્રહીઓએ એમ જ સમજવું
 રહ્યું કે ગાંધીજી તેમને માત્ર અંત્યજ્ને-
 ધાર પર ધ્યાન આપવા આગ્રહ કરે છે.

* * *

બીજો મુદ્દો-સત્યાગ્રહીની ખાસ ફરજ

એમ છતાં જો સત્યાગ્રહીઓ મહા-
 ત્માજીવું માનસ સમજી શકતા
 ન હોય તો મહાત્માજી તેમને બીજા
 મુદ્દામાં સાફ સમજાવી દે છે કે માર્ગ
 મન વાંચવું એ તમારું કામ નથી, મેં
 તો આખી હીંદુ કોમને લક્ષમાં રાખીને જ
 અસ્પૃશ્યતા નિવારણની લડત ઉપાડી
 છે, દરેકે દરેક હીન્દુની ફરજ એ કાય્
 ઉપાડી લેવાની છે, અને સાચા "સત્યાગ્ર-
 હીને" જો એમ લાગે કે હવે સત્યાગ્રહ
 વું જોઈ ઉતરી ગયું છે અને સવિનય
 સામનો વિનયહીન બની ગયો છે તો
 તેને અસ્પૃશ્યતા-નિવારણના કામ માટે
 પોતાની ખાસ ફરજ સમજાય પણ ખરી.
 આવા સમજી સત્યાગ્રહીઓને ગાંધીજી કેદી
 તરીકેની રીસતનો 'સવિનય ભંગ' કર્યા
 શીવાય એક પરમ સંત્ય સંભળાવી દે છે
 કે હવે સત્યાગ્રહ માટે બહુ તાણાતાણ કર-
 વામાં સાર નથી, ધારણ કે "બહુ તાણ-
 તાં બાજી તુડી જાય છે." અંગ્રેજીમાં કે
 ઉર્દુમાં આવે તો, Much wants
 more and loses all. સત્યાગ્રહ

કે સવિનય કાનુનભંગની વાત હવે જતી કરવામાં જ ડહાપણ છે એ જ આ પરમ 'સત્ય'નો પ્રધાનસૂર છે. ગાંધીજીની આ સીધી છતાં ગાંધીજીને તો અધીરત જ રાખનારી સલાહ મહાસભાવાદી ગાંધીભક્તો શીર પર ચઢાવે એમાં નવાઇ નથી.....વળી દરેક હીંદુની સૌથી પહેલી ફરજ અસ્પૃશ્યતા સામે લડત ચલાવવાની છે એમ મહાત્માજી કહે જ છે. આ ભલામણમાં રહેલી સુચના પણ સમજવા જેવી છે. ગાંધીજી જાણે જ છે કે રાષ્ટ્રિય મહાસભામાં આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એવા ખીન-હીંદુઓ શીવાય બધા જ હીંદુઓ છે. જે ખીન-હીંદુઓ છે એ સત્યાગ્રહનો સ્પર્શ સરખોયે કરતા નથી. એટલે હીંદુઓને એકલી અત્યન્તેધારની પ્રવૃત્તિ કરવાની ભલામણ કરવાનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે મહાસભાએ અને સત્યાગ્રહીઓએ પણ ખીલું બધું છોડી હરીજનોના ગાંધી-પ્રેરિત ઝંઘડામાં ઝુકાવવાનું છે.

* * *

ત્રીજો મુદ્દો-વાણીઓ મગતું નામ પાડે નહીં

પણ આ આખીયે યુગાંટની જવાબદારી ગાંધીજીને પોતાના ઉપર લેવી નથી અને સવિનય કાનુનભંગની અટકાયત પ્રજાએ યાદી જઇને અથવા તો અશક્તિને લીધે અથવા તો કાનુનભંગ અવિનયો યદ જવાધી આપમેળે જ કરી છે એમ સહુના મનમાં ઠસાવવું છે. તેથી જ ગાંધીજી ફરી ફરીને એક જ વાત પર ભાર મુકે છે કે "સત્યાગ્રહીઓને માગ'સુચન કરવાની ફરજ મારી નથી." છેલ્લા અને ત્રીજા મુદ્દામાં

તેઓ એ જ ગહેરાત કરે છે કે જેલની બહાર રહેલા મહાસભાવાદીઓને સત્યાગ્રહની શક્યતા અને સફળતા વિશે શંકા હોય તો તેમણે એકઠા મળીને હવે શું કરવું એનો જાતે જ નિર્ણય કરી લેવાનો છે. જેઓ શાણા પુરૂષો છે એમને તો તેઓ કહી જ દે છે કે બહુ તાણવામાં સાર નથી, એટલે આ શાણાઓ હવે એકઠા મળશે, પોતાની પાસે શંકાશીલ સત્યાગ્રહીઓને બોલાવશે અને કહી આપશે કે સત્યાગ્રહને તીલાંજલી આપો. આ રીતે સવિનય કાનુનભંગની લડત-કે જેના આધારે મહાત્માજી પોતાની જાતને 'સૌથી મોટા બળવાખોર' કલાવતા હતા-તેનો કચ્છ અંત આવશે અને એ અંતની જવાબદારી ગાંધીજીની ગેરરીતીઓ પર હોવા છતાં પ્રજા ઉપર જ એળખી દેવામાં આવશે.

* * *

ઈશ્વરદત્ત શક્તિનો દુરુપયોગ.

ગાંધીજી જેને ઇશ્વરદત્ત શક્તિ અને અંતઃકરણનો અવાજ કહે છે અને જેના આધારે પોતે નીધાપ માણસ તરીકે હંમેશાં વાજખી કર્મો કરવાનો દાવો કરે છે એ શક્તિ અને એ અનાજનાં ઓઠાં તળે જાહેર પ્રજાની આંખે પાટા બાંધવાનો, પ્રજાએ ઇશ્વરના પ્રતિનિધિના અવિચારી શબ્દો પર આપેલા અપાર ભોગો ધુળમાં મેળવવાનો અને દેશને પોતાની મક્કતા અને ઘેલછા ખાતર ઉંડા પાણીમાં ઉતારવાનો કરપીણ અને ભયંકર અખનરો આથી બીજો કોઇ હોઇ શકે જ નહીં.

હેર હીટલેર.

જર્મનીના રાજકીય રંગો.

જર્મનીના રાજકીય રંગો ચિત્ર-પટના વેળથી પદ્ધતાતા જાય છે. આખરે પ્રમુખ હિંડનબર્ગે નાઝી નેતા હેર હીટલેરને સત્તાનાં મુત્રો સોંપ્યાં છે. ગો સાથે જ જર્મનીમાં ફેસીઝ-મની શરૂઆત થાય છે. ગો ઘટના સાથે સંકળાયેલા સંજોગો ઉપર લેખકે મનનીય વિચારો બહાર ક્યાં છે— તંત્રો.

અર્થ લશ્કરી સરમુખત્યારી રચા-પવાના અનેક અખતરાઓ પછી આખરે જર્મન સરકારતંત્રની સત્તાનાં મુત્રો નાઝી-નેતા હેર હીટલેરના હાથમાં મૂકાયાં છે. આ ઘટનાએ આખા યુરોપમાં ખૂબ ખળ-ભળાટ મચાવ્યો છે; કારણ કે નાઝીનેતા હિટલેરના મુસોલીનીની માફક પ્રવ્રસત્તાક નંત્રનો કદર વિરોધી છે એટલું જ નહિ

પણ વર્સેલ્સની સંધીનો તે પ્રખર વિરોધી છે. આથી જ ક્રાંસ અને હિંડન-બર્ગમાં સત્તાનાં સિંહાસન પર હેર હીટલેરના આગમનથી અનેક શંકાઓ જન્મી છે. સાથે જ નાઝીનેતા સામ્યવાદનાં તત્વતાનનો અંતિમ શત્રુ હોવાથી જર્મનીની આંતરિક શાંતિ પણ નોખમમાં આવી પડી છે એમ અનેકનું માનવું છે. હેલ્સા સમાચાર પ્રમાણે બધીની શહેર અને અન્ય શહેરોમાં નાઝીઓ તેમ જ સામ્યવાદીઓ વચ્ચે થયેલી ઝડપાઝ-પીઓથી આ માન્યતા ફેટકી આધાર-રહીત છે તે આપમેળે સાબીત થાય છે.

આમ જર્મનીની આ એક જ ઘટનાએ સમગ્ર જગતનું લક્ષ જર્મની તરફ દોરતું કર્યું છે. આજે જગતના કામ-દારો જર્મની તરફ નજર નાંખી રહ્યા છે. કારણ કે, નાઝીનેતાના-જર્મન કામ-દારોના રાજકીય પક્ષ-સામ્યવાદી પક્ષ ઉપરના એક સરખા આક્રમણનો જે જવાબ જર્મન ગ્રમણીઓ આપશે તેના ઉપર જગતના મુદીવાદનું બાની અવલંબ-શે. જે સરકારતંત્ર દ્વારા સામ્યવાદી પક્ષ કચરાઈ જશે તો પછી જગતના મુદીવા-

ને કેટલાંક વર્ગોનું આયુષ્ય સાંપડશે. ને નાઝીનેતાનું પતન થશે તો સમગ્ર યુરોપનો નકશો પલટાઈ જશે. આથી જ જર્મનીના સાંપ્રત રાજકારણ ઉપર આપણને પણ આટલું લક્ષ આપવું જરૂરનું છે.

[૨]

આ ઘટનાઓમાં એક વસ્તુ તો નિર્વિવાદ છે કે જર્મન પ્રજાસત્તાકનું રાજ્ય જે હેત્તલા દોડ વધ્યથી કોશીનમાં સાચવી રાખવામાં આવ્યું હતું, તેને હવે કથ-ક્તાનમાં લઈ જવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે. હેત્તલા અદાર માસથી જર્મન પાર્લામેન્ટની પરવા કર્યા વગર આપમેળે સરમુખત્યાર બની બ્રેડલા રાષ્ટ્રિય પક્ષના નેતાઓએ પ્રજાની સીધી સહાય વડે રાજ્યતંત્ર ચલાવ્યું છે. બ્રેડલ જેવી વસ્તુઓ પણ વટહુકમના સ્વરૂપમાં પસાર કરવામાં આવી છે. જર્મન પ્રજા ઉપર ત્યાં કરો લાદવામાં આવ્યા છે. તેમની સ્વતંત્રતા કુદવી લેવામાં આવી છે. તેમના પ્રાથમિક હક્કો ઉપર તરાપ પડી છે. બર્લીન શહેરમાં ‘લશ્કરી કાયદો’ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. આ સર્વ ગંભીર ઘટનાઓ પાર્લામેન્ટની લેશ માત્ર પરવા કર્યા વગર ‘બુનીંગ’, ‘પેપેન’, ‘શ્લેસર’ અને હેર બ્રાક્ટે કરી છે. આંજકાસ કરતાં લગભગ અદાર માસ તો વીતી ગયા છે. આમાં પાર્લામેન્ટની જ વાર ચુટણી થઈ છે. અને છએ વાર પાર્લામેન્ટને વિખેરવામાં આવી છે. અને હેર હીટલેરે પણ પોતાના સરકારતંત્રની સરખાન પાર્લામેન્ટને વિખેરીને કરી છે. અને પાંચમી માએ નવી ચુટણી કરવાની જાહેરાત કરી છે.

એટલે જર્મન પ્રજાસત્તાક તંત્ર તો ક્યારનું ય મરી પરવાયું છે. હવે તો તેનો પડછાયો જ માત્ર રહ્યો છે. અને

આ પડછાયોને પણ કથમાં લાદી દેવાને માટે હેર હીટલેરના હાથમાં સરકારતંત્રની સત્તા સોંપાઈ છે.

જર્મનીમાં અત્યારે પ્રમુખ અને વડા-પ્રધાનની મરણ એ જ કાયદો મનાય છે. આ બન્ને જણાઓ કાલે તેમ વટહુકમો બહાર પાડી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ તેઓ સામ્યવાદી પક્ષની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર આકરા અંકુશો મૂકી રહ્યા છે. એટલે જ જર્મનીના પ્રજાસત્તાક તંત્રનો અંત આવ્યો છે એમ આલેખવામાં જરાયે અતિશયોક્તિ નથી, કે લેશ માત્ર અસત્ય નથી.

[૩]

આ સાથે જ નાઝીપક્ષના સિદ્ધાંતોની કુંક ઓળખ આપવી અગત્યની છે. કારણ કે આ સિદ્ધાંત સમજ્યા પછી જ આ ઘટનાનું સાચું મહત્વ સમજાઈ શકે છે. ૧૯૨૦-૨૧ માં આ પક્ષની સ્થાપના જર્મનીમાં થઈ છે. ઇટાલીમાં મુસોલીનીના

હીટલરખર્ગ.

રશેશર.

અગ્રસત્તાક તંત્ર જેણે વરસેસની સંધીને સ્વીકાર કર્યો હતો તે તંત્ર સાથે તેણે ખૂબ બખાળા કાઢવા માંડ્યા. સાથે જ મુસોલીનીની માફક નાટકી આડંબર અને છુટે હાથે વચનો આપવાની પ્રવૃત્તિ હેર હીટલેરે ચાલુ રાખી.

આથી આ વ્યક્તિ ઉદ્યોગપતિઓ તેમ જ રાજવાદીઓને ખૂબ ગમવા માંડી. હેર હીટલેરની તીવ્રેરીમાં જર્મન ક્યસરે નાણાં આપ્યાં. ઉદ્યોગપતિઓએ પણ તેને છુટે હાથે મદદ કરી.

આવી આર્થિક મદદ સાંપડતાં જ હેર હીટલેરની પ્રવૃત્તિ બેરદાર રીતે વધવા માંડી. પાર્લામેન્ટમાં પણ તેમના પ્રતિનિધિઓ દેખાવા માંડ્યા. ૧૯૨૮ માં તેમની સંખ્યા માત્ર આઠ હતી ૧૯૩૧ માં આ સંખ્યા વધીને ૨૩૦ પર પહોંચી.

આ વિજળીક વિકાસનું એક કારણ એ હતું કે જર્મનીનો દરેક યુવાન પોતાના દુઃખ માટે તેમજ પોતાને નોકરી નહિ મળતી હોવાનાં કારણરૂપ વસેસની સંધીને ગણતો. તેમજ દરેક રાજકીય પક્ષ પોતાના સભ્યોને એમ જ સમજાવતો કે જર્મન જનતાને સહન કરવાં પડતાં સર્વ કષ્ટનું એક માત્ર કારણ સુદ્દંડ છે. આ બંને વસ્તુઓ રદ કરવાનું હેર હીટલેરે વચન આપ્યું હતું. આથી જ બહુ જ ડુંક સમયમાં તે આટલો લોકપ્રિય બની શક્યો હતો.

તેમ જ હેતુનાં વર્ગોમાં આર્થિક આપ-દેહાગને લઈને જર્મનીનો મધ્યમ વર્ગ ખૂબ ખૂબાર બનીને બેઠો હતો. કોલેજમાંથી બહાર પડતા વિદ્યાર્થીઓ માટે આશાનું એક પણ કિરણ ન હતું. મોટી મોટી ડીમીઓ મેળવ્યા પછી

વિન્ય પછી એ જ પ્રકારે જર્મનીના રાજકારણની શુભ ઉકેલવાના કોડ કટલાક મધ્યમ વર્ગીય યુવાનોમાં જાગ્યા હતા. આ યુવાનોએ એકત્ર મળીને રાજકીય પક્ષ રચાવ્યો. આ પક્ષનું સાચું નામ છે રાષ્ટ્રિય સમાજવાદી શ્રમજીવીઓનો પક્ષ. પણ આમાં રાષ્ટ્રિયત્વ ધણું છે પણ સમાજવાદી તત્વ તો નામનું પણ નથી. આ પક્ષે ૧૯૨૩ માં મુસોલીનીને પગલે બર્લીન પર કુચ કરવાનો અખતરો કર્યો હતો. પરિણામે હેર હીટલેરને જીલ મળી હતી. પણ સાથે જ એક જ રાત્રીમાં હેર હીટલેર જંગવિખ્યાત બની શક્યો.

ત્યાર પછી હેર હીટલેરની ચળવળ વધી. તેણે વસેસની સંધી અને સુદ્દંડનો એક સરખો અવરોધ નહોતો કર્યો.

ચેચેન.

આ વિદ્યાર્થીઓને બેકારોની માફક સદાશ્રુતની સહાય લેવી પડતી. આ સર્વને હેર હીટલેરના વચનમાં વિશ્વાસ દેખાયો. અને આથી તેમની સંજ્યામાં આવો વિજ્ઞાનક વધારો થયો. અત્યારે પણ નાઝી પક્ષનું પીઠબળ મધ્યમવર્ગના યુવાનો છે. તે કામદાર વર્ગમાં કે બેકુત સમુદાયમાં નાઝી પક્ષની અસર બહુ ઝેાછી છે.

નાઝી પક્ષના ગ્રેઆમમાં પાર્લામેન્ટરી પદ્ધતિની અવગણના, વ્યક્તિગત મતાધિકારની સીધી ના, ત્રેમજ એક પક્ષીય સરકારતંત્ર છે. તેઓ માને છે કે બેકોને રાષ્ટ્ર હરતક મુકવી જોઈએ. તેમજ જુદા જુદા ઉદ્યોગોમાં સર્વ સત્તા સરકારને આધીન હોવી જોઈએ. તેઓ કામદારોના સંગઠનની સાધ ના પાડે છે. હડતાળ

પાડવાનો હકક તેઓ સ્વીકારતા નથી અને બહાર કરે છે કે કામદારોના બોગે પણ ઉદ્યોગો ચાલવા જ જોઈએ.

ઉપર જે વર્ણવવામાં આવ્યું છે તે તેમની સ્થાનિક નીતિ છે. આંતર-રાષ્ટ્રીય નીતિમાં તેઓ વર્સેલ્સની સંધી ભાંગી નાંખવા માંગે છે. જર્મન સામ્રાજ્ય પાછું સ્થાપવાના તેમના મનોરથ છે અને યુદ્ધ દંડ નજ આપવાનું તેઓએ વચન આપ્યું છે.

આ બન્નેમાં આંતર-રાષ્ટ્રીય નીતિમાં નાઝીઓનું કામ ચેચેન અને સ્લેશરે સમાપ્ત કર્યું છે. યુદ્ધ દંડ પર લોએન પરિપદ પછી આખરી પડદો પડી ગયો છે અને વર્સેલ્સની સંધીમાં જર્મનીને લગતી કેટલીક કલમો રદ કરવામાં આવી છે. આમ જર્મન સંસ્થાનો સિવાય તેમને કંઈ બહુ મેળવવાનું બાકી રહ્યું નથી.

પાલમેન.

ત્યારે સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે
ને પ્રપંચી પુરૂષ તરીકે પંદાયેલા પેપેનનું
પ્રધાનમંડળ ટકી ન શક્યું, તેમજ લશ્ક-
કરના સેનાપતિ મનાતા શ્લેશરનું પ્રધાન-
મંડળ ન ટકી શક્યું તો હેર હીટલે-
રનું પ્રધાનમંડળ લાંબો કાળ ટકી
શકશે ખરું?

આ સવાલ સંખંધી બે વસ્તુઓ કહી
શકાય. એક તો હેર હીટલેર આત્મી
ચુંટણીમાં વધુમતી મેળવવામાં નિષ્ફળ
નીવડે તો તે પ્રધાનપદ પરથી બંધારણીય
રીતે ઉતરી પડે એવી આશા રાખવી
નેહએ. પણ હેર હીટલર, પ્રમુખ હિંડ-
નબર્ગ કે હેર વોન પેપેનને બંધારણની
જગ્યા ખરવા પડી નથી. એકવાર સરકાર-
તંત્રનો કાશુ મેળવી ચુકેલા આ સજ્જ-
નો આપમેળે સત્તાના સુકાનો મુકી દે એવી
આશા રાખવી અશક્ય છે. અમારી તો
ખાત્રી છે કે આવતી ચુંટણીમાં નાઝી
પક્ષને વધુમતી ન મળે તો પણ તેઓ
હવે સત્તાના સ્થાન પર ટકી જ રહેશે.
એટલું જ નહિ પણ પાર્લામેન્ટની સ્પષ્ટ
અવગણના કરવામાં આવશે.

પણ નાઝી પક્ષની સત્તાની સ્થાપના
યતાં જર્મન જનતાના માનસમાં પણ
પરિવર્તન થશે એમ માનવાને કારણો
છે. એક તો એ છે કે હેર હીટલેરે આંખો
મીંચીને લોકોને વચન આપ્યાં છે. એવું
એક પ્રસિદ્ધ ગીત નીચે પ્રમાણે છે.
હેર હીટલેરનો વાવરો શહેર ફરફરશેને-
નશે મુલામીના દુઃખ દીન—

[Herr Hitler's Banners will
wave in cities and age of serf-
dom shall soon be past]

પણ આ અપાયેલા વચનેમાંથી કેટલાં
પાળી શકશે તે એક સવાલ છે. અત્યાર
આત્મચ હેર હીટલેરે જાહેર કયું છે કે
તેના વચન પ્રમાણે જર્મનીને મુખ્ય અને

સમૃદ્ધિ પર લઇ જતાં ચાર વર્ષ લાગશે.
પણ આ આર્થિક આપદકાળમાં નાઝી
પક્ષ એકારોની સંખ્યામાં એકનો પણ
ઘટાડો કરી શકે તેમ નથી એ ચોક્કસ
છે. તેમ જ કામદારોના પગારમાં હવે વધુ
ઘટાડો કરી શકાય તેમ છે જ નહિ એટલે
એ દિશામાં પણ નાઝીઓ કંઈ કરી શકે
તેમ નથી. એકુતો અત્યારે પણ જર્મન
જર્મીનદારોના ત્રાસથી પીડાય છે. આ
ત્રાસમાંથી બચાવવા માટે તે જર્મીનદાર
વર્ગનો સામનો કરી શકે તેમ નથી કાર-
ણ કે અત્યારની ક્ષણોમાં તેનું પીછળળ
મુડીવાદીઓ, ઉદ્યોગપતિઓ, એકરો
અને જર્મીનદારોનું બનેલું છે. આથી
સાંપ્રત સમયમાં આમવર્ગને આશા-
વેશ આપવાનું તેની પાસે એક પણ
સાધન નથી. એકારી ઘટાડવાને માટે પ્રધાન
પેપેને ઘણો જ યત્ન કર્યો હતો. પણ તે
સાવ નિષ્ફળ નિવડ્યો છે. એટલે જ એ
દિશામાં તે સાફથી સાધી શકે એવી આશા
રાખવી અશક્ય છે.

આમ જ્યારે સક્રિય રીતે જર્મનીનાં
આર્થિક હવનને ઉંચે લાવવા માટે
નાઝીઓ કંઈ જ કરી શકે તેમ નથી ત્યારે
સામ્યવાદી પક્ષને કયરી નાંખવાની તેમની
તમનનામાં તેઓએ કામદાર વર્ગનો જોર-
દાર વિરોધ આપમેળે આમંત્રી લીધો છે.
તેઓ સામ્યવાદી પક્ષ સાથે પોતાના
બળનું માપ અજમાવવા માટે આગળ
પડ્યા છે.

આ વર્ગીય કલહમાં કયા પક્ષનો વિજય
થશે એ સંખંધી આ ક્ષણે આગાહી
કરવી અશક્ય છે. જર્મનીના શ્રમજી-
વીઓ મુસંગીત, જોરદાર અને ઉદામ
છે. સામ્યવાદી પક્ષ પછવાડે ૬૦ લાખ
જેટલી વ્યક્તિઓનું જોર છે. એટલે જ
આ રાજકીય પક્ષને એકદમ કચડી શકાય
તેવી આશા બાંધવાને માટે એક પણ
કારણ નથી.

આ નાઝી-સામ્યવાદી સંગ્રામમાં
નાઝી પક્ષનો પરાજય થાય તો ? પુરો-
ષનો ઈતિહાસ પઠાવ્ય એ ચોક્કસ છે.

તના કેટલા-

કે એમ ખા-

ત્રીપૂર્વક માને

છે કે માનવ જ-

નથી જ આજસુ

હોય છે ! આજસ

એ ભૂખની માફક

શરીરજન્ય સદ્ગુણ છે.

આપણું કમનસીબ છે કે

સમાજમાંથી બહુ જ ઓછા

સમુદાયને આ સદ્ગુણને અમ-

લમાં મુકવાની તક સોંપડે છે.

પણ આથી આ સત્ય નથી,

અથવા 'આજસ' એ અનિચ્છનીય

દુર્ગુણ છે એમ જરાય દરતું નથી.

માનવજાતે આજસુ માનવોને મહાન ગણ્યાઆ

છે. એટલું જ નહિ પણ જગતના પ્રાક-

ટથી માંડીને મનુષ્યના ઉદ્ભવ અને

ઉત્થાન સુધીમાં સૃષ્ટિની વિચારવંત વ્ય-

ક્તિઓએ આજસને અપનાવવા માટે

યત્ન કર્યા છે. 'કાયમી આજસ' એ તેમનું

સ્વપ્ન છે જ. વીસમીસદીના વિદ્વાસથી આ

આદર્શ આખરે સિદ્ધ થશે એવો સંભવ

હવે ક્ષિતિજમાં દીસે છે.

આજસની શોધમાં માનવે યાંત્રિક

પ્રગતિ કરી છે. હાથથી લખવાનો કંટાળો

આવતાં તેણે 'ટાઇપરાઇટર' શોધી કઢા-

ડ્યું છે. પછે ચાલતું ન પડે તેટલા

માટે જ બાઇસીકલની શોધ કરી છે,

મોટર બનાવી છે, આગગાડીઓ ઉભી

કરી છે. વળી પુરૂષો હંમેશાં પરદુષ્પ-

લંજન હોવાથી સ્ત્રીઓને માટે નળની

લેખક : 'સર્ચલાઇટ.'

આજસની ઉપાસના

ચક્રી, ૨૮-

વ. વિજ-

ળીક લેખ,

! મુકરે તથા

વેક્યુમ કલીનર

શોધ્યા છે આજે

આ સાધનો ન

હોત તો સ્ત્રીઓને

'કેટલું' કામ કરવું પડ-

ત ? પણ પુરૂષો આજ

સને જીવનલક્ષી માનતા

હોવાથી જ આ શોધો

કરવામાં આવી છે એ

વસ્તુ હવે નિર્વિવાદ છે.

થોતો એક માત્ર ઉદ્દેશ માનવ મહે-

નત બચાવવાનો હોય છે. આ

ઈતિવું એકમાત્ર કારણ એ હોય છે કે

માનવને મહેનત કરવી જરાય ગમતી

નથી. જગતમાં સોમાંથી ૯૮ ટકા જેટલા

માણસોને કામ કરવું પસંદ નથી. એ

સત્ય છે. સવારના ઉઠીને ઓફીસે આવ-

વાનું મહેન જરાય મન થતું નથી. છતાં

એક હળવો નિબંધ.

પણ 'ન છુટકે' જ જવું પડે છે. તેમજ

મકારા સાથીઓ પણ કશું કરે છે કે

તેઓની પાસે પણ સંપાત હોત તો તેઓ

જરાયે શ્રમ કરત નહિ. આ વસ્તુ

અત્યંત આપે છે કે આપણે આજસના

અભિલાષી છીએ અને આથી જ શ્રમજીવી

કે જીહ્વિજીવી સ્વીવારની અતિ આતુર-

નાપૂર્વક રાહ જુવે છે.

આ પાલને સમાજવાદના સિદ્ધાંત પ્રત્યે ખૂબ માન છે. એક રીતે આલેખીએ તો તે આપણને ખૂબ ગમે છે. એક રાત્રીમાં આખી સમાજરચના ફેરવાઈ ગય તો આપણે તે દિવસે ખાસ આનંદ કરીએ. શા માટે? કારણ કે આપણને દરરોજ દશ કલાક કામ કરવું પડે છે ત્યારે સમાજવાદમાં લગભગ સાતેક કલાક કામ કરવું પડશે. રશિયાનો અનુભવ શીખવે છે કે ત્યાં માત્ર સાત જ કલાક કામ કરવાથી જીવનની જરૂરીયાતો સાંપડી શકે છે. આથી જ આપણને સમાજવાદ સારો લાગે છે. રશિયામાં પણ મનુષ્યો આળસપ્રિય હોય છે એ તો હવે બધા જ જાણે છે. આથી જ તો સોની-થેટના સંચાલક સ્ટેલીનને કામ કરવામાં પણ દાખલો બેસાડવા માટે Shock Brigades સ્થાપવી પડે છે.

આમ આશ્ચર્યના આળસુ બોકોને સમાજવાદ અતિ પ્રિય હોય છે. એટલું જ નહિ પણ સમાજવાદીઓ પણ આ સત્યથી સારી રીતે જાણ હોય છે. આથી જ સમાજવાદના સળંગ નેતાઓ જોરજોરથી કામ કરવાના કલાકો ઘટાડવાની વાત કરે છે. રશિયા આઠ કલાકના દિવસ પછી સાત કલાકના દિવસના આદર્શ પર ક્યારેય પહોંચી ગયું છે. અને સ્ટેલીને જાહેર જગતને વચન આપ્યું છે કે જો તેનું આશ્ચર્ય તો ૧૯૩૭ માં રશિયામાં કમનારોને કામ કરવાના કલાકો સાતમાંથી ૭ થશે. આમ ધીમે ધીમે કામ કરવાના કલાકો ઓછા કરવાની પ્રવૃત્તિનું અંતિમ લક્ષ્ય મુદ્દન કામ ન કરવાનું છે. એટલે જ ભવિષ્યની સમાજવાદી સંસ્થામાં દિવસનો અર્ધો કલાક કામ કરીને ૨૩ ૧/૨ કલાક આરામ અને આશ્વાસમાં રોક

આગશે એમ તેમના આગેવાનો કહે છે. અર્થાત આળસુની માફક ગભીરામાં જઈને ધુલ વીણશે કે સંધ્યાકાળે સાગરને કીનારે બેસીને આથમતા સૂઈ ઉપર શબ્દોનાં બેડકણાં રચશે. સમાજવાદી સંસ્કૃતિ એ આરામ, આશ્વાસ અને આળસની દીક દીક પ્રણેતા હોવાથી જ જગતભરમાં આટલા અલ્પ સમયમાં આટલી પ્રિય થઈ પડી છે.

* * *

કૌલમાફસ કહે છે કે કલા એ પુર-સદમાંથી જન્મે છે. અથવા ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો નવરાશ એ કલાની જનેતા છે. [All art is Product of leisure] આ સિદ્ધાંત સાચો નથી. બાકી ખરું સંત્ય તો એ છે કે સમાજમાં જેમને જાણી નવરાશ સાંપડે છે અથવા તો જેઓને આળસથી જીવન વીતાવવાની મોંઘિરી તક સાંપડી છે તેઓ અન્ય જનોની દીકામાંથી બચવાને ખાતર જ કલાની ઉપાસના કરે છે.

આ સમુદાય પોતાની નવરાશની વેળામાં ગરબા હાંકવાને બદલે સાહિત્ય સર્જે છે. કોઈ આળસુ ચિત્રમાં રંગો પુરે છે, ત્યારે અન્ય કોઈ આળસુ પત્થર પર હથોડા ભારી શીશ્પ સર્જે છે.

આ આળસુઓ સૌથી ઓછું કામ કરે છે અને બાકીનો સમય તેઓ આનંદ વિલાસમાં જ પસાર કરે છે. પોતાની આળસવૃત્તિને છુપાવવા માટે તેઓ અનેકવાર કહે છે કે આજે તો કામ કરવાની ઇચ્છા (Mood) જ થતી નથી. આવી ઇચ્છા મહિનામાં ભાગ્યે જ એકાદ વાર થાય છે. જ્યાં તેમની કૃતિઓનાં મધ્ય ઉંચા અંકાય છે કારણ કે તેઓ

આવી કૃતિઓ લખવામાં વર્ષ એ વર્ષ વીતાવી દે છે. આમ એ વર્ષને અંતે લખાયેલી કૃતિઓ સારી હેય તેમાં ખાસ નવાઈ નથી. મ્હારી ઓફીસના બધા જ લેખકો એમ માને છે કે તેઓ અપૂર્વ બુદ્ધિશાળી-Genious છે. માત્ર તેમને નવરાશ નથી એટલે જ તેમની કૃતિઓનાં મૂલ્ય ઓછાં અંકાય છે. અમારા એક મિત્રનું માનવું છે કે જો તે દરરોજ લખવાને બદલે વર્ષમાં એકાદ વાર જ સાહિત્યનું સર્જન કરતા હોત તો તેમની કૃતિઓનાં મૂલ્ય ઉંચા અંકાત. આમાં સત્ય નથી એમ કોણ નહિં કહી શકે ?

* * *

જેઓએ કુલાકારુ સાહિત્યક, તેમ જ અપૂર્વ શીલ્પીઓ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્રોનો ખાસ અભ્યાસ કર્યો છે તેઓ જોઈ શકશે કે આ સર્વ કળાકારો આગસના પરમ ઉપાસક હતા. કલાના સર્જન માટે કોઈ સરોવરને તીરે વિહાર કરવા જવું કે કોઈને પર્વતમાળા ઉપર પ્રવાસ કર્યા વગર કલ્પના જ સ્ફુરતી નહિં. આ સર્વ સાંવ ધતીંગ છે. તેઓએ પોતાના સાથીઓની ટીકાના મારમાંથી બચવા માટે જ ઉભાં કરેલાં અનુષ્ઠાનો છે. બનાંડ શો જગતના પ્રવાસે નીકળ્યો છે. આ પ્રવાસની સાથે સાથે તેઓ નાટક પણ લખી રહ્યા છે. એ વસ્તુની જ્યારે મુંઝાણમાં ખચર પડી ત્યારે અનેકને આશ્ચર્ય થયું. પણ મીઠા શોનો ધંધો જ લખવાનો છે. એટલે આખો દિવસ ફરતા ફરતા એકાદ કલાક લખવામાં ગાળતા હોય તેમાં નવાઈ નથી. પણ આ વસ્તુને પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી એવું કારણ એ હતું કે અમો-બધા શો કંઈ જ નહિ

કરતા હોય તેવી આશા રાખતા હતાં આથી જ તેઓ કામ કરે છે એ જાણી-મેજ અનેકને અગમ્ય બી થઈ હતી. અને તેમને અગમ્ય થવાનું કારણ ન હતું એમ કોણ નહિં કહી શકે ?

* * *

આમ આગસની ઉપાસના એ માનવપ્રવૃત્તિનું એક માત્ર કેન્દ્ર છે. બધા જ શ્રમથી દૂર ભાગે છે. આથી જ તેઓએ રંગઓ-હકકની રમતો-જાહેર તહેવારો વીગેરે ઉભા કર્યા છે. આટલું અપુરતું હોય તેમ હવે આપણે આ કુદરતી રંગઓમાં વધારો માગીએ છીએ.

એટલું જ નહિં પણ માનવને શ્રમ ન કરવો પડે તેવી શોધોને ખાસ ઉત્તેજન આપીએ છીએ. આ શોધકોને સાફ સન્માન આપીએ છીએ; આથી જ આ શોધકો આપણા મુખને માટે અટળાક બુદ્ધિ ખરચીને નવાં યંત્રો બનાવે જાય છે. દાખલા તરીકે અમેરિકામાં ભાગ્યે જ ખાવા સિવાય અને એકબુક ઉપર સહી કર્યા સિવાય બીજું કંઈ કામ માણસો કરે છે. તેમના વિચારને બીલી લેવાને માટે ડીક્ટેટરોન તત્પર હોય છે. તેને ચાલવું ન પડે તેટલા માટે લીફટની વ્યવસ્થા હોય છે, સંગીત સાંભળવા માટે રેડીયો હોય છે દિવસના વર્તમાનપત્રો વાંચવાનો કંટાળો હોય તો તે ઓડકા-રટીંગ તેને સંદેશો સંભળાવે છે. દેખણ પરનું બંદન દાખતાં સેક્રેટરી હાજર થાય છે, દરીયાપારના દેશો સાથે વે વાતો કરી શકે છે. એટલું જ નહિં પણ આજે તે જરાપણ કામ ન કરે તેને માટે સાય-

નીચેના સારી સંભાળ રાખે છે. આથી
તો આ વ્યક્તિઓને કસરત ઉપર ખૂબ
ભાર મુકવો પડે છે.

* * *

કુટલાક કુટુંબો કે આરામ અને આ-
ળસ એ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વસ્તુઓ છે.
આરામ એ યાકેલા શરીરની વિશ્રાંતી છે.
આળસ એ કામ કરવાની વૃત્તિનો અભાવ
છે. આ મુદ્દાના જવાબમાં જણાવી શકાય
કે ઓછું કામ કરવાની વૃત્તિ-અને આ-
ખરે કંઈ જ ન કામ કરવું પડે તેવી
સમાજરચના એ આરામ અને આશા-
યેશની લાગણી મુચવના નથી પણ ચોક્કસ
રીતે આળસવૃત્તિનું જ મુચન કરે છે.
આપણે જોઈ ગયા કે કામ કરવાની વૃત્તિનો
અભાવ શરીરજન્ય રવલાવ છે. જેઓ

આજે શ્રમ કર્યા વગર જીવી શકે છે તેઓ
શ્રમ કરવાની સાફ ના પાડે છે. આ
બંતાની આંખે જે કે આળસ એ એક
ધ્વજનીય સદ્ગુણ છે. આવા પુરુષો
પોતાની વૃત્તિને 'કલા'ના સુંદર નામ નીચે
છુપાવવા માંગે છે પણ આપણે જોઈ
શકીએ છીએ કે તે તેમનો દંભ છે.
અન્ય તેમની અદેખાઈ ન કરે તેટલા
માટે જ તેઓ કલાકારનો ધુરખો પહેરે
છે. જાણી વસ્તુતઃ તો તેઓ આળસુ જ
હોય છે.

આ વૃત્તિ સત્ય અને સનાતન છે. માનવો
'આળસુ' લોકોને કામે લગાડવાને બદલે
કામે લાગેલાઓ કામ વગરના કેમ બને તે
માટે જ યત્ન કરે છે. સંસ્કૃતિના વિકાસનું
આ એક માધ્યમ તથા પડવું છે.

તાત્કાલિક પ્રભાવ આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન

મુખસંચારક દ્રાક્ષાસવ

શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ દુર કરવામાં સર્વોત્તમ છે.

આ ગુણોને લઈ આજ તે પ્રત્યેક મનુષ્યો માટે એક
જરૂરની ચીજ બની ગયેલ છે. રોગી, નિરોગી,
વિદ્યાર્થી, વ્યાપારી, ગ્રેડસર, વકીલ, સ્ત્રી, બાળક,
કોઈ પણ આજ આના સિવાય રહી શકતા નથી.

જો આપનામાં નબળાઈ હોય! જો આપને પરિશ્રમ કરવો
પડતો હોય! જો આપ બીમારીથી નિર્જીવ હો! મુખસં-
ચારક દ્રાક્ષાસવનું સેવન કરવાથી તંદુરસ્ત બની જશો.

મુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું

નામ જોઈ ખરીદ કરો.

કિં. નાની બા. રૂ. ૧ મોટી બા. રૂ. ૨ મુખ સંચારક કંપની મથુરા

એન્ટ:-મેસર્સ હીન્દલાલ મુલજી એન્ડ કંપની પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

કલાવતીનો કીરસો

આલેખનાર
પી. જે. ભટ્ટ.

અમદાવાદના દશા ઘોઘારી વાણીયા કોમની એક અખ-
ળાની આ દુઃખકથા છે. જગત જેટલું
જાણે છે તે પ્રમાણે
તો આ યુવતિના
યુવાન પતિદેવ બીજી
સ્ત્રી કરવા બહાર
પડ્યા છે. પતિદેવની

પતિની પાશવતા, વિષય-
લાલસા અને બીનજવાબદાર
માલેફીનો લોગ બતનારી સ્ત્રી-
ઓને હિન્દુ ધર્મ અને હિન્દુ કા-
યદો રક્ષણ ન આપી શકે તો તે હ-
સ્તીમાંથી ઉખડી જવાં જોઈએ.

પડીને અસહ્ય પાત-
નામાં મૃત્યુની વાટ
જોઈ રહી છે.

આ ત્યજાયેલી
તરૂણીઓને મારે
આનંદ કે ઉત્સવ
જેવી વસ્તુ જ જગ-
તમાં રહેતી નથી.
સારો ય જન્માર્ગ
પતિદેવ તરફથી

આં અજખામણી પ્રવૃત્તિ ઉપર મનાઇ
હુકમ મેળવવા માટે કલાવતીએ કોર્ટને
અપીલ કરી હતી; પણ હિંદુ કાયદામાં
પુરૂષને એકથી વધુ પત્ની કરવાનો હક્ક
છે એમ જજાવીને કલાવતીના પતિને
બીજીવાર લગ્ન કરવા માટે મેજસ્ટ્રેટ
મંજૂરી આપી છે. સંલવ છે કે આ
અક્ષરો પ્રસિદ્ધ થાય ત્યાર પહેલાં આ
પતિદેવે અન્ય યુવાન બાળાને બીજી
બૃહરાત્રી તરીકે સ્થાપી પણ દીધી હશે.

દર મહીને મળતા દશ કે પંદર રૂપીઆ
ઉપર જ નીલાવ કરવાનો હોવાથી
તેમની આર્થિક સ્થિતિ કેટલી કફેડી
બનતી હશે તેની કલ્પના જ કરી
શકાય તેમ નથી. આ ઉપરાંત સામા-
જિક અપમાનો તેમને સહન કરવાં પડે
છે. એક વિધવા કરતાં પણ અતિ દુઃખદ
જીવન તેમને ગાળવું પડે છે કારણ કે
વિધવા ધારે તો પૂનલગ્ન પણ કરીને
સુખી થઈ શકે છે. ત્યારે આવી હિંદુ
સ્ત્રીઓને માટે આવો માર્ગ પણ મોકળો
રહેતો નથી.

* * *

હિંદુ સમાજ સામે નજર નાંખશો તો
આવી અનેક કલાવતીઓનાં જીવન ધૂળમાં
રંગદોળાયેલાં જોશો, લઘમારામાં જો અનુ-
કંપા હશે તો આ પીડાતી વનિતાઓનાં
ઉન્હા પણ મુંગા નિઃશ્વાસથી લઘમારું
હૃદય બળીને આખ થઈ જશે. આજે
કલાવતીનો પ્રશ્ન એ એક સ્ત્રીનો પ્રશ્ન
નથી, પણ સેંકડો સ્ત્રીઓનો એ સળગતો
સવાલ છે. સુજરાતનાં ગામડાંઓમાં અને
શહેરોમાં આવી સેંકડો કલાવતીઓ અતિ-
પત્નીના અનિષ્ટ રીવાજનો ભોગ થઈ

આપણાં એ કમનસીબ છે કે હિંદુ
કાયદાના આધારે પુરૂષ ઇચ્છે એટલી
પત્નીઓ કરી શકે છે. પુરૂષની ઇચ્છાને
આડે આવે એવી એક પણ મર્યાદા નથી
કાયદામાં કે નથી સામાજિક રીવાજમાં.
અનેકવાર સંતાનપ્રાપ્તિના ઓઠાં નીચે
કુળવાનો અને માલદારો એક ઉપર બીજી,
અને બીજી ઉપર ત્રીજી પત્નીઓ લઈ

નીચે સારી સંભાળ રાખે છે. આ ચતાં નથી.
તો આ વ્યક્તિઓને કસરત ઉપર ખૂબ તેઓ જ
બાર મુકવો પડે છે.

* * *

કુટલાક કુટુરો કે આરામ અને આ-
ળસ એ બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુઓ છે.
આરામ એ યાદેલા શરીરની વિશ્રાંતી છે.
આળસ એ કામ કરવાની વૃત્તિનો અજાવ
છે. આ મુદ્દાના જવાબમાં જણાવી શકાય
કે ઓછું કામ કરવાની વૃત્તિ અને આ-
ખરે કંઈ જ ન કામ કરવું પડે તેવી
સમાજરચના એ આરામ અને આશા-
યેશની શ્રાવણી સુચવના નથી પણ ઓછસ
રીતે આજસવૃત્તિનું જ સુચન કરે છે.
આપણે જોઈ ગયા કે કામ કરવાની વૃત્તિનો
અજાવ શરીરજ-પ સ્વભાવ છે. તેઓ

વામાં આવે તો જ સ્ત્રીઓના પ્રાથમિક
હકકો સંરક્ષાઈ શકે તેમ છે. પુરુષને એક
પત્નીવિત પાંખવાની ફરજ પડે છે એટલું
જ તકિ પણ એ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે
ચોનાઈ અણુબનાવ થાય તો ક્ષમવિચ્છેદ કરવા-
જીવાવવા નો અતિ વંદેરી હકક પણ સાંપડે છે.
સદાએ છાંન્ધાથી જ ગુન્સાતનાં પ્રત્યેક માતૃપિતા ને
અન્ય તેમની અં.સંતાનોનું શુભ ઈચ્છતા હશે તો
માટે જ તેઓ કલાકારેન્ગતા કાપકા પ્રમોણે પોતાના
છે. આથી વસ્તુતઃ તો તેમપરણવાની સમાહ આપશે
હોય છે.

આ વૃત્તિ સત્વ અને સનાતન છે. માનવ
'આજસ' લોકોને કામે ક્રગાડવાને બદલે
કામે લાગેલાઓ કામ પગરના કેમ અને તે
માટે જ યતન કરે છે. સન્નિતિના વિકાસનું
આ એક માપદંડ તથા પદ્યું છે!

તાત્કાલિક પ્રભાવ આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવ

શારીરિક અને માનસિક વ્યાધિઓ દૂર કરવામાં સર્વોત્તમ છે.

આ ગુણોને લઈ આજ તે પ્રત્યંક મનુષ્યો માટે એક
જરૂરની ચીજ બની ગયેલ છે. રોગી, નિરોગી,
વિદ્યાર્થી, વ્યાપારી, પ્રોફેસર, વકીલ, સ્ત્રી, બાળક,
કોઈ પણ આજ આના સિવાય રહી શકતા નથી.

જો આપનામાં નબળાઈ હોય! જો આપને પરિશ્રમ કરવો
પડતો હોય! જો આપ ણીમારીથી નિર્ભય હો! સુખસં-
ચારક દ્રાક્ષાસવનું સેવન કરવાથી તંદુરસ્ત બની જશો.

સુખસંચારક દ્રાક્ષાસવનું

નામ જોઈ ખરીદ કરો.

કિં. નાની બા. રૂ. ૧ મોટી બા. રૂ. ૨ સુખ સંચારક કંપની મથુરા

એન્ટ:-એસસ હીરાલાલ મુલ્લ ઝેલ કંપની પ્રિન્સેસ રોડ મુંબઈ.

નારી કલમ દાખલ કરવી નોંધ્યો. વિજ્ઞાન શિખવે છે કે મતિસુધારણાની દ્રષ્ટિએ એક પત્નીવ્રત (Monogamy) ઇચ્છનીય છે. એક પત્નીવ્રતનો આશ પ્રત્યેક સુધરેલી સંસ્કૃતિએ સ્વીકાર્યો છે. કમાલપાશાએ પણ એક ખાસ કાયદા દ્વારા એક જ પત્નીવ્રતના આદર્શનો તુરંતસ્તાનમાં સ્વીકાર કરાવ્યો છે. યુરોપ તો આખું એક પત્નીવ્રત પામે છે. અમેરિકામાં પણ એક જ પત્નિ કરવાના આશ મનાય છે. માત્ર આફ્રિકાના જંગલીઓ અને આપણા હિંદીઓ જ હજુ પણ એકથી વધુ પત્ની કરવાના હક્ક પુરોવાને આપે છે.

બહુપત્નીની પ્રથાનાં અનિષ્ટ આખું જગત સ્વીકારે છે. દરેક દ્રષ્ટિએ એ પ્રથા અતિ હીન અને હલકી મનાતી આવી છે. જે પ્રથા એક વ્યક્તિનાં જીવનના કટકા કરીને અન્યને સુખ મહાજીવાની તક આપે તે પ્રથાનો લાભ લેનારાઓ માનવે, મનાવાને બદલ જીવતાં નરરાક્ષસો જ મનાવા નોંધ્યો.

મતિસુધારણાની દ્રષ્ટિએ—વ્યક્તિનાં જીવનની દ્રષ્ટિએ, આદર્શ લગ્નભાવનાની દ્રષ્ટિએ અને સાચા પ્રજુલની દ્રષ્ટિએ એકથી વધુ પત્ની કરવાની પ્રથા અનિષ્ટ અને અનિચ્છનીય છે. આવી પ્રથા સંસ્કૃતિનું સીધું કલંક છે. આ કલંકને દૂર કરવામાં જ કલાવતીઓનાં કર્ણ જીવનની આખરી સમસ્યાનો ઉકેલ સમાયેલો છે.

* * *

આ જે ગુજરાતનું સ્ત્રીત્વ યાચના કરતું નથી પણ તેના પ્રાયમિક હક્ક માંગે છે. અત્યારની કલાવતીઓ દયા

માંગતી નથી પણ તેમના જીવન જીવવાના હક્કોના સ્વીકાર કરાવવા મથે છે. આ હક્કોનો તદ્દમો નહિ સ્વીકાર કરો, તદ્દમો નહિ આપો તો તદ્દમારી સંસ્કૃતિ, તદ્દમારી સમાજરચના, અને તદ્દમારા ધારાઓ એ સર્વની સામે સ્ત્રીઓ પોતાનું સમગ્ર બળ ખડકશે અને જેમ અન્ય દેશમાં પણ આખરે સ્ત્રીત્વના પ્રાયમિક હક્કો સ્વીકારવા પડ્યા છે તેમ તમારે સ્વીકારવા પડશે.

કલાવતીનું કોટનો આશરો લેવાનું પગલું આથી અતિ ધણું અભિનંદનીય છે. તેમના આ પગલાંએ હિંદુ કાયદાનું જંગલીપણ તેના નગ્ન સ્વરૂપમાં રજુ કર્યું છે. તેમાં રહેલો એકપક્ષિય અન્યાય ઉઘાડો પાડ્યો છે. હિંદુ સ્ત્રીઓને સદન કરવા પડતાં કબોતે વાયા આપી છે.

પણ ત્યાંથી આ વસ્તુ અટકાવવાને બદલે ગુજરાતની સ્ત્રી સંસ્થાએ આ આખા સવાલને ઉપાડી લેવો નોંધ્યો. શહેરે શહેરે કલાવતીના પતિએ ભરેલાં પગલાંની તિવ્ર ટીકા કરનારા કરાવો થવા નોંધ્યો. અને સાથે જ લગ્ન-વિચ્છેદના હક્ક માટે અજુનમ લડત આરંભવી નોંધ્યો. ગુજરાતની સ્ત્રીઓનું એ કાય છે. એવી લડત ઉપાડવામાં તેમનો પ્રાયમિક હક્ક સમાયેલો છે. આ સ્ત્રીઓ જે યુગબાળને ઝાળખીને આવેલી આ અમુલ્ય તકનો લાભ લઈને આદો-લનો ઉપાડશે તો ગુજરાતના સંધળા પ્રગતિકારી બંધો તેને સાથ આપશે એ ચોક્કસ છે. ગુજરાતની સ્ત્રીઓ યાદ રાખે કે આખું કાળબળ તેમની કુમકમાં છે.

મુંબઈની હાઈકોર્ટ ટેનીસ ચેંપીયનશીપ હિતનાર
મીસીસ રાવ અને મીસ લીલા રાવ.

મીસીસ કેની ન. આમ્બેકાર,
મુંબઈનાં પ્રેક્ષકાં પાસેથી જાનુ એન્ડોરેટ.

શ્રીમતી અમલ—
મદ્રાસના મહેર હવનમાં આગળ
પડતો ભાગ લેનારાં સન્નારી.

ટેકનોક્રસીની ફીલ્સુફી

‘માંચેસ્ટર ગાડી’નું નામના વજન-
પર પત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે—

‘ટેકનોક્રસીની ફીલ્સુફી અમેરિ-

કાના યાંત્રિકબળના કાળજીપૂર્ણ
અભ્યાસ ઉપર રચાયેલી છે. આજના
યાંત્રિકવિકાસને નેતાં અત્યારના
ઉદ્યોગોમાં માનવશક્તિની ઓછામાં
ઓછી પડતી જરૂર ઉપર ખાસ
ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કોત્ર-
ખીયા વિદ્યાપીઠના લગભગ સો જેટલા
વૈજ્ઞાનિકો આ અભ્યાસ કરી રહ્યા
છે ત્યારે એક ન્હાતું મંડળ લગ-
ભગ દસ વર્ષથી આવે અભ્યાસ
કરી રહ્યું છે.

ટેકનોક્રસી કહે છે કે યાંત્રિક વિકાસ
તેમ જ માનવની જગ્યાએ યંત્રો
મૂકવાની પદ્ધતિએ અત્યારે એવી
સમસ્યાઓ ઉભી કરી છે કે જેનો
ઉકેલ આધુનિક ઉપાયોથી થઈ શકે
તેમ નથી. તેઓ કહે છે કે
૧૩૦૦૦૦૦૦૦ એકાર વ્યક્તિની
અત્યારે ઉદ્યોગમાં જરૂર પડે નથી.

[જે ઉદ્યોગનો વિકાસ ન થાય
અને આજ કારખાનાંઓ કાયમ રહે
તો આ વ્યક્તિઓને પાછું કામ
શોધવું અસંકલ્ય છે-તંત્રી] તેમજ
અત્યારે શોધાયેલી સર્વ યાંત્રિક શોધો
ને અમલમાં મૂકવામાં આવે તો
અત્યારના ઉદ્યોગમાંથી લગભગ
૧૦૦૦૦૦૦૦૦ વધુ માણસોને રજા
આપવી પડે.

પણ જે અમેરિકન વહેપાર અને
અમેરિકન જીવન આજ કક્ષા ઉપર

ટકી રહે તો જ ઉપલી ધારણા
સાચી પડે. જે અમેરિકન વહેપાર
ધરે અને જીવનનું ધોરણ નીચું
બને તો બેકારી હજુ પણ વધે એ
ચોક્કસ છે.

ટેકનોક્રસીના અનુયાયીઓ કહે છે
આ આકરી સમસ્યાઓમાંથી ઉગર-
વાનો એક જ માર્ગ ‘કિંમતનું
ધોરણ’ રદ કરવાનો છે. તેઓ
કહે છે કે સામ્યવાદી પદ્ધતિમાં
નાણાનું ચલણ રાખવામાં આવ્યું
છે એ જોતાં એ ઓછું ઉદામ છે.
પણ ટેકનોક્રસીના તત્વજ્ઞનીઓ કહે
છે કે જે સમાજજન્ય ધોરણ તેમના
મતવ્ય પ્રમાણે સ્થાપવામાં આવે
તો ૨૫ થી ૪૫ વર્ષ વચ્ચેની
વ્યક્તિઓ વધે લગભગ ૬૦૦
કલાક કામ કરે તો અમેરિકન
રાષ્ટ્રને જરૂરી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન
કરી શકશે. જીવનનું ધોરણ ૧૦૦૦
ગણ વધશે. અને આ વસ્તુઓ
પૈસાના માપથી નહીં પણ જરૂરી-
આતોના માપથી પુરી પાડવામાં
આવશે.

તેઓ કહે છે કે અમોકંઈ વિષ્લેષ
માટે યોજનાઓ ઘડતા નથી. પણ
અમો માનીએ છીએ કે મુડીવાદી
પદ્ધતિ માનવતાને ત્રાજવે નિષ્ક્રમ
નિવડી છે. આથી આ સમાજર-
ચનાને આર્થિક અરણ્યકતામાંથી
જીવવું હોય તો અમારા સિદ્ધાંતો
અપનાવ્યા સિવાય અન્ય માર્ગ
નથી.

સાથે જ યાદ રાખવું જોઈએ કે
અમેરિકા જેવા યાંત્રિક ઉદ્યોગોમાં

આગળ વધેલા દેશોમાં જ આ તત્વજ્ઞાનને અમલમાં મુકવાના સંજોગો છે.

‘મી’એસ્ટર ગાર્ડીયનના અખબાર-
નવેશે ઉપર દોરેલા ચિત્ર ઉપ-
રથી જણાશે કે આ આખીય યોજના
એક કલ્પનાકાવ્ય સમી છે. યાંત્રિક વિ-
કાસથી કામદારોને રજા મળે છે એ સત્ય
છે છતાં પણ એ અધુરું સત્ય છે. આજે
આપણી ઉદ્યોગપદ્ધતિ મુડીવાદીપદ્ધતિ
ઉપર સ્થપાયેલી હોવાથી જ કામદારોને
રજા મળે છે. આવતી કાલે સમાજવાદી-
પદ્ધતિ ઉપર ઉદ્યોગો ચાલતા હોય તો
બેકારીને નાશુદ્ધ કરવી સાવ શક્ય છે.
રશિયામાં આજે એક પણ માણસ બેકાર
નથી. એ એક જ વસ્તુ સમાજવાદીપ-
દ્ધતિની સર્વોપરિતા સાબિત કરવાને
પુરતી નથી?

પણ બેકારીનો ઉકેલ શોધતાં શોધતાં
વૈજ્ઞાનિકોએ જે નવા તત્વજ્ઞાનને જન્મ
આપ્યો છે તે તત્વજ્ઞાનનો ઉડો અભ્યાસ
કરતાં આપણને નરી નિરાશા જ સોંપડે
છે. આવા અપૂર્વ શુદ્ધિશાળી મનાતા
વૈજ્ઞાનિકોની આખીય યોજના સત્ય સમી
હોય એ ખરેખર અતિ કરેણાજનક છે.
પણ વૈજ્ઞાનિકો પાસેથી આપી વધુ સરસ
યોજનાની આશા રાખવી અશક્ય છે.
તેઓ સાયન્ટીસ્ટ હોવાથી જીવનની વાસ્તવ-
વિકૃતા (Realism) સમજી શકે છે પણ
સમાજના જીવનનો અનુભવ નહિ હોવાથી
તેમની દષ્ટિમર્યાદા દુર્લભ હોય છે.
આથી જ તેઓ સમાજપરિવર્તનની જરૂર
નેષ્ટ શકતા નથી.

આ શોધક સમુદાય સ્વીકારે છે કે અસા-
રની કોષપણ પદ્ધતિથી મુડીવાદે ઉભાં કરેલાં
અનિષ્ટો દૂર થઈ શકે છે. અસંબંધ

સમજવાદીઓ પણ એમ જ માને છે.
પણ સમાજવાદીઓ માને છે કે જ્યાં
સુધી મુડીવાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિ ઉચલાવી
પાડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી એક પણ
સામાજિક દર્દનો ઉકેલ થઈ શકે તેમ
નથી. આ સત્ય તરફ આંખમિંચામણા
કરવામાં ટેકનોક્રેટોની આ આખી યોજના
અર્થસત્ય બની જાય છે.

જગતના આમલગને અત્યારે સૌથી
મોટી જરૂર તો મુડીવાદનો નાશ કરવાની
યોજનાની છે. પણ તેમ કરવાને બદલે
આ વૈજ્ઞાનિકોની નહાની ટાળીએ ઉત્પા-
દનની વહેંચણીની કલ્પનાઓ રજૂ કરી
છે. તેઓ સમાજમાં ચાલી રહેલા વર્ગ-
વિગ્રહ ઉપર એક શબ્દ પણ બોલતા
નથી. સમાજની અંદર શેક અને નોકર,
માલિક અને કામદાર, અને જમીનદાર
અને ખેડૂત વચ્ચે ચાલી રહેલા સનાતન
વર્ગવિગ્રહ તેઓ નેષ્ટ શકતા નથી.
સાથે જ શેક, માલિક, અને જમીન-
દારની સંસ્કૃતિનો નાશ કર્યા વગર
ઉત્પાદન આમલગમાં વહેંચી શકાય તેમ
નથી એ વસ્તુ તેમને દિવસ છતાં દેખાતી
નથી.

આ સિવાય એક અન્ય કારણ પણ
તેટલું જ મહત્વનું અને ગંભીર છે.
આજે સમગ્ર ઉત્પાદન ઉપર મુડી-
દાર વર્ગનો કાબુ છે. આ વર્ગ આપમેળે
એક સુંદર પ્રભાતે પોતાના કારખાનાની
ચાવીઓ કાલંબીયા વિદ્યાપીઠના આ
વૈજ્ઞાનિકોને જતને સોંપી આવે એવી
આશા કેટલા શુદ્ધિમાન મનુષ્યો રાખી
શકે? અને જ્યાં સુધી ઉત્પાદનના
સાધનો ઉપર લોકમાલિકી રચાઈ
શકાય નહિ ત્યાં સુધી વૈજ્ઞાનિકોની આ
આખી યોજના એક અણમાત્ર પણ કામ
આવી શકે તેમ નથી.

સાચી વસ્તુ તો એ છે કે વૈજ્ઞાનિકોની આ ચોજના એક સ્વપ્નભૂમિ છે. સમાજવાદી સૃષ્ટિમાં અમલમાં મુકી શકાય તેવો આ પ્રોગ્રામ છે. બાકી સમાજવાદી માગને બદલે આ તત્વજ્ઞાન જરાયે કામ આવી શકે તેમ નથી. જે તત્વજ્ઞાન આલમની ઉપાધીનું મૂળ નિવારવાને સાવ અશક્ત હોય તે તત્વજ્ઞાન સૃષ્ટિના શ્રમજીવીઓને શું કામનું?

* * *

પણ આ વૈજ્ઞાનિકો સાયન્સીસ્ટ હોવાથી સત્ય વસ્તુસ્થિતિ નીહાળી શકે છે. તેઓ મુડીવાદની પદ્ધતિને તૂટતી જોઈ શકે છે. તેઓ સાચું જ કહે છે કે મુડીવાદે ઉભી કરેલી સમસ્યાઓ કોઈ પણ રીતે ઉકેલી શક્ય તેમ નથી. આથી જ તેઓએ મુડીવાદની ઉત્પાદન પદ્ધતિને ઉપલાની પાડવાનો માર્ગ ખતાવવો જોઈએ. પણ તેમ કરવાને બદલે તેઓએ એક કલ્પનાભૂમિ સહુ કહાડી છે.

પણ સાચે જ આ વૈજ્ઞાનિકો જાણી જોઈને કે અજાણતાં મુડીવાદના હાથમાં રમી જાય છે. આ વૈજ્ઞાનિકો દ્વારા મુડીવાદીઓ પોતે ઉભા કરેલા દુઃખની ભૂતાવળ યાંત્રિક વિકાસ ઉપર ફેંકી શકે છે. સમાજને સહન કરવાં પડતાં સર્વ દુઃખનો દોષ તેઓ યાંત્રિકવિકાસ ઉપર મુકી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ જો ટેકનોક્રસીનો વાદ વધુ ચાલશે તો પણ મુડીવાદને બદલે યાંત્રિકવિકાસને જ સાંખત બેકારી માટે જવાબદાર ગણતા થઈ જશે. આમ તેઓ અજાણતાં મુડીવાદીઓના હિતમાં જ કામ કરી રહ્યા છે. આથી જ યાંત્રિકવિકાસ ઉપર વધુ ભાર મુકવાની જૂતિ ઉપર મર્યાદા મુકવી જોઈએ.

* * *

હવે તેમની મૂલ્યપદ્ધતિ પર આવીએ. ટેકનોક્રસીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે બે કલાકનો શારીરિક શ્રમ જગતની જરૂરી-આતો મેળવવા માટે પુરતો મનાય છે. આ સિદ્ધાંત મૂળ માક્રસીઝમનો છે From all according to his abilities to all according to his

needs-‘શક્તિ અનુસાર સૌ કોઈ આપે અને જરૂરીઆત પુરતું સૌ કોઈ લે’ એ ભાવના ઉપર તેમણે તેમની મૂલ્યપદ્ધતિ ગોઠવી છે પણ મુડીવાદના પતન પછી અને સાચા સમાજવાદની સ્થાપના વચ્ચેના સંક્રાંતિ કાળમાં તેમની આ વ્યવસ્થા જરાયે ચાલે તેમ નથી. સંક્રાંતિકાળમાં [Transitional period] શ્રમનું વર્ગીકરણ કરવું જરૂરનું છે. તેમજ જે દેશમાં યાંત્રિકવિકાસ હજી વિશાળ હદ સુધી પહોંચ્યો નથી ત્યાં લગભગ છ કે સાત કલાકના શ્રમની પણ જરૂર પડશે એ નિર્ધારિત વસ્તુ છે. આથી જ ટેકનોક્રસીનું તત્વજ્ઞાન અમેરિકા સિવાયના અન્ય પછાત દેશોમાં કંઈ જ કામ આવી શકે એમ નથી. એટલું જ નહિ ‘પણ એકલા અમેરિકામાં પણ આ તત્વજ્ઞાનનો શી રીતે અમલ થઈ શકશે એ બાબત અતિ શંકા ભરેલી છે.

* * *

ત્યારે ઉપલી અન્વેષણ પછી દેખાશે કે ટેકનોક્રસી એ વૈજ્ઞાનિકોનું નવું વૃત્ત છે. આમલગનું લક્ષ મુડીવાદથી અળગું કરીને યાંત્રિક વિકાસ તરફ દોરવાની એ માત્ર એક મુક્તિ છે.

જનતા આવા તત્વજ્ઞાનથી ન ભરખાઈ જાય એ જોવું અગત્યનું છે. જનતાના આર્થિક, રાજકીય, સામાજિક ઉત્કર્ષ માટે સમાજવાદ સિવાય અન્ય કોઈ માર્ગ નથી એ ફરીથી એકવાર સાબીત થયું છે. મુડીવાદીઓના ભાકુતી બુદ્ધિમાનો કામદારવર્ગને સુધારી નાંખવા માટે અનેકવાર નવા નવા નુરખાઓ શોધે છે. આજથી એ વર્ષ પહેલાં સ્વાધીન અર્થ-વાદ હતો. આ મુક્તિ નિષ્ફળ જતાં અમેરિકાના મુડીવાદે ટેકનોક્રસીનું તત્વજ્ઞાન ઉજી ક્યું છે. સ્વાધીન અર્થવાદની માફક આનું આયુષ્ય પણ અલ્પજીવી નીવડશે એ ચોક્કસ છે.

સોવિએટ

રશિઆનો—

આર્થિકમંદી ન્યારે આખી આલ-
મને આવરી રહી છે અને એનાં પરિ-
ણામે બેકારીનો બાઉ જગતના મોટા ભાગ
પર ડોળા વિકસાવતો ઉભો છે ત્યારે શ્ર-
મજીવીઓના પ્રાણ સમા એ સોવિએટ
રશિઆમાં બજેટની અંદર એ અખજ
રૂબરૂનો વધારો થયો છે. ત્યાં નથી કોઈ
એક પણ બેકાર અને નથી ત્યાં સામા-
ન્યવાદી દેશના શ્રમજીવીઓ સરખી
કંઠાળ સ્થિતિ. સોવિએટના શ્રમજીવીઓની
સ્થિતિ વિષે જુદાં જુદાં સામાન્યવાદી
પત્રો જનતાને ખોટા ખ્યાલ આપી રહ્યાં
છે અને તેથી જ ત્યાંના શ્રમજીવીઓ વિષે
થોડી માહિતી આપવી અસ્થાને નહિ
મણાય.

રશિઆમાં ઉત્પાદન કરનારા પ્રાણીઓના
ચાર મુખ્ય ભાગો પાડી શકાય.

(૧) આજ સુધી સ્વતંત્ર રીતે કામ
કરતાં ૮૦ લાખ બેકુન કુટુંબો છે. તેઓ
બકારના મજુરો રોકતા નથી. તેઓ પોતે
ઉત્પાદન કરેલ માંસની ગમે તેમ વ્યવસ્થા
કરી શકે છે.

(૨) આથી બમણી સંખ્યામાં આવેલ
કુટુંબો બેગા મળીને મોટા પાળ પર બેટી
ચલાવે છે. સામાન્ય રીતે તેઓ રાજ્યની
મદદથી જે કંઈ ઉત્પન્ન કરે છે તે પર
પોતાની સ્વતંત્ર માલીકી ધરાવે છે અને
ફેલેકે ફેક્ટોરે 'કોમ્યુનિસ્ટ' પણ સ્થપાયાં છે.

(૩) વધુમાં આને મળતાં આવતાં જ
વીસ લાખથી ત્રીસ લાખ દારીગર કુટુંબો

મુડીવાદી અને સમાજવાદી
ઝોટલે ઉભેલાં રશિઆના માનવ-
અને સામ્યવાદી વર્તમાનપત્રો અનેક
વચ્ચેથી સાચી પરિસ્થિતિ પારખવાનું
મુશ્કેલ બને છે. આ કારણથી તટસ્થ
અભ્યાસી સીકનીવેબના લેખને સાર-
કાલનાં અજવાળાં ઝીલવાનો જોમને
વાંચવાનું ન જ ચુકે:~

છે જોઓ સંયુક્ત સંઘાઓ વાપરે છે
અને ઉત્પન્ન થયેલ માંસ રાજ્યને અથવા
તો ખરીદ કરનારી સરકારી સંસ્થાઓને
વહેંચે છે. આ સાથે જ શિકારીઓનાં,
મજીમરોનાં અને એવા ફેલેકે બીજા
ધંધો કરનારાઓ પણ સંયુક્ત થઈને
કામ કરે છે.

(૪) છેલ્લો પણ બહુ અગત્યનો એવો
વર્ગ તો કારખાનામાં કામ કરી જીવન-
સામગ્રીઓ ઉત્પન્ન કરતો વર્ગ છે. આ
વર્ગની સંખ્યા આખી વસ્તીના એકાઠા
ભાગ જેટલી છે. તેઓને મહેનતના બદ-
લામાં પગાર મળે છે.

આ એકાઠા વર્ગ વિષે અત્રે થોડી
માહિતી આપવામાં આવેલ છે.

આ કામદારો ખાણોમાં, વહાણોમાં,
રેલ્વે પર કે કારખાનાંઓમાં કામ કરી

શ્રી મહાવીર સમુદાય.

સમાજરચના વચ્ચેના સંક્રાન્તિકાળને જીવનની વ્યવસ્થા વિષે મુડીવાદી પ્રકારનાં વિધાનો કરે છે. તે જાને કામ બહારની દુનિયાં માટે બહુ વૃત્તિવાળા અને સમાજરચનાના અડંગ ભાગ નીચે આપ્યો છે. આવતી શોળ હોય તે સૌ આ લેખ —તંત્રી.

રહેણ છે. ફક્ત આ જ કામદારો કામદાર સંઘના સભ્યો હોઈ અવશ્યક બનેલ છે. તેઓને મળતા પગાર વિષે ચોક્કસપણે કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. તેઓને મહેનતાણા બદલ માસિક ૫૦ થી ૫૦૦ રૂબાનો પગાર મળે છે, પણ આ પગાર પર કંઈ સુખ-સામગ્રીનો આધાર રહેતો નથી. રહેણાણોનાં ભાડાં અને વસ્તુની કિંમત એક માણસની આવક પર અવલંબે છે. વધુમાં જો વસ્તુ ખરીદાતી ન હોય તો નાણાંની કિંમત ટાડીની પણ નથી અને કેટલીક વખત બેઠતી ચીજો બજારમાં મળી શકતી નથી. આ બાબતમાં તો દરેક માણસે કોઈ પણ સંક્રાન્તી સંસ્થા અથવા રેસ્ટોરાંનો સભ્ય થયે જ છુટકો. દરેક કામદાર પોતાના રહેણાણ માટે આવકના ૧૦ ટકા ભાડું આપે છે. કંઈ પણ શી લીધા સિવાય તેનાં ખર્ચાઓને શિશુ

અપાય છે તેમ જ દવા પણ મફત મળે છે. સ્ત્રી કામદારોને પ્રસવ પહેલાં જો માસની તેમ જ પ્રસવ પંછી જો માસની ચૂના વગરે રખા મળે છે. વધુમાં તેઓનાં મફત વિમા ઉતરાવવામાં આવે છે.

૧૯૧૪ માં રશિયન કામદારોની સ્થિતિ હતી તે કરતાં ૧૯૩૨ માં તે ઘણી સુધરી છે. તેમના જીવનધોરણમાં દિન-પ્રતિદિન સુધારો થતો જાય છે. સ્ત્રી અગત્યની વાત તો એ છે કે તેને ચાલુ કામ મળે છે અને છેલ્લાં જો વર્ષથી તેને એક પણ દિવસ બેકાર રહેલું પડ્યું નથી. આ બાબતમાં તે અમેરિકન કે ઇંગ્લીશ કામદાર કરતાં વધારે સુખી છે.

મહાવીરોનું સ્થાન અને તેઓનાં બંધારણ વિષે વિચાર કરવો વધુ અગત્યનો છે. તેમને હંમેશા એમ સમજાવવામાં આવે છે કે તેઓનાં માટે જ સર્વે વસ્તુઓ છે અને તેઓ જ કોઈ પણ બાબતનો નિકાલ કરી શકે છે. હજી પણ કહેવાય છે કે શુદ્ધામી રહી શકે છે તો રૂબરૂપણે કહેવા દો કે અગ્રે વસતા શુદ્ધામો માને છે કે તેઓ જ શેઠ છે.

કામદારોની ખાસ સંસ્થા ટૂંક યુનીયન છે. ખીજા કોઈ પણ દેશમાં ટૂંક યુનીયનને જેટલું મહત્વ અપાતું નથી તેટલું અહિં અપાય છે. તેના સભ્યોની સંખ્યા આસરે ૧૨૦ લાખની છે. દરેક કામદાર આનો સભ્ય હોય છે જ. રશિયન ત્રેડ યુનીયનનું

કામ ખીન્ન દેશનાં યુનીઅન કરતાં નિરા-
ળું જ છે. આ દરેક દેખાડી આપે
છે કે ખીન્ન દેશો કરતાં રશિયા કેટલું
આગળ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. ખીન્ન દેશોમાં
તેડ યુનિઅન કામદાર વર્ગના બળવાની
સંસ્થા ન હોય તો પણ મુડીવાદી કારખા-
નાંવાળાઓ સામે શ્રમજીવી વર્ગની આર્થિક
લડત લડનારી સંસ્થા તો છે જ. પણ
રશિયામાં તો મુડીવાદ નષ્ટ થયેલ હોવાથી
આ સંઘ રાજકારભારમાં પોતાનો હિસ્સો
આપે છે અને ઉત્પાદનની વ્યવસ્થા કરે છે.

ખીન્ન દેશોમાં ફક્ત એક જ ધંધો
કરતા શ્રમજીવીઓનું સંગઠન થાય છે અને
આખા કારખાનામાંથી ફક્ત જે જાતના
સભ્યો યુનીઅનમાં હોય તેઓના જ
આર્થિક લાભ માટે લડત કરવામાં આવે છે.
એક કારખાનામાં કામ કરતા માણસો આથી
એક જ યુનીઅનના સભ્ય બની શકતા નથી.
પણ રશિયામાં તો આથી લુદ્ડું જ છે.

રશિયામાં પગાર મેળવનાર કામદારોની
મોટી ઔદ્યોગિક સંસ્થાઓ ૪૬ છે જેમના
પેટા ભાગો જ્યાં ત્યાં ફેલાયેલ છે. આમાં
સભ્યોની જાત, ધર્મ, વય વિગેરે કંઈ
લક્ષમાં લેવાતું નથી. દરેક કામદાર એક
સંસ્થાનો સભ્ય બને છે અને લવાજમ
તરીકે પોતાની આવકના બે ટકા ભરે છે.
કારખાનાનો દરેક સભ્ય-ભલે તેનું ખાતું
લુદ્ડું હોય-તોપણ એક જ યુનીઅનનો
સભ્ય બને છે. જે કોઈ કામદાર પોતાનું
કારખાનું છોડી ખીન્ન કામ કરવા જાય
તો તે પહેલાંના યુનીઅનનો સભ્ય મંડી
જઈ નવા યુનિઅનનો સભ્ય બને છે.

આમ દરેક કામદાર પોતે ક્યા ધંધામાં
આગળ પડતો છે એથી ન ઓળખાતાં
તે ક્યા કારખાનામાં કામ કરે છે તેથી

ઓળખાય છે. આથી દરેક માણસ પોતાના
કારખાનાને જેમ બને તેમ વિશેષ લાભ
કરવા યત્નો કરે છે.

એક કારખાનામાં કામ કરનારાઓ
પોતાનું નાનું શું યુનીઅન સ્થાપે છે અને
વખતોવખત ચર્ચા માટે કે ફેક્ટરી કાઉન્સિલના પ્રતિનિધિઓ ચુંટવા માટે મળે
છે આ ફેક્ટરી કાઉન્સિલમાં આસરે આર
સભ્યો હોય છે. તેઓ અવારનવાર કામ-
કાજ માટે ભેગા મળે છે અને પ્રાંતિક
પરિષદોમાં પ્રતિનિધિઓની ચુંટણી પણ
તે જ કરે છે.

આમ ગામમાંથી શહેર, શહેરમાંથી પ્રાંત,
પ્રાંતમાંથી છલાકા અને છલાકામાંથી દેશ
એમ સોવિયેટની રીત પ્રમાણે સંસ્થાઓ
અને બંધારણો ધડાય છે. દરેકમાં કારો-
બારી કમીટી, પ્રીસીડીઅમ, પ્રેસિડન્ટ, સેક્રે-
ટરી વિગેરે ચુંટાયેલા હોય છે. આમ લાખો
રશિઅન મજૂરો લિખિત યુનીઅનોના
સભ્યો બન્યા છે. આ ૪૬ મૂખ્ય યુનીઅ-
નોમાંથી ઓલ-યુનીઅન ટેડ યુનીઅન
કોંગ્રેસમાં સભ્ય સંખ્યા મૂળતઃ પ્રતિનિ-
ધિઓ પાઠવવામાં આવે છે. આ મૂખ્ય
કોંગ્રેસની સાથે મસજત કરીને જ સરકાર
અગ્રાણીય ઉદ્યોગોનું માર્ગદર્શન આંકે છે

આ ટેડ યુનીઅનો પોતાના સભ્યોની
ફરિયાદો સાંભળીને યોગ્ય નિકાલ કરે છે.
માત્ર ખોરાક કે પગારથી જ ન અટકતાં
તે પોતાના સભ્યોના સામાજિક વિમા,
સારાં રહેઠાણો વિગેરે બાબતોની ચાંપતી
દેખરેખ રાખે છે. કામના કલાક અને
પગારનું પ્રમાણ પણ યુનીઅન જ ડેરવે
છે. આથી કોઈ પણ વખતે હડતાલ
પડવાનો સંભવ રહેતો નથી.

સાધારણ રીતે પગારનાં ધોરણ બાંધવામાં આવેલ છે. આ ધોરણ 'સામાન્ય અગત્યતા'ને અંગે બંધાયેલ છે. સૌથી ઓછામાં ઓછો પગાર જીવનના ધોરણને ટકાવી રાખવા જેટલો તો છે જ. સામાન્ય રીતે આવાં આદર્શી દશ ધોરણ હોય છે.

અમુક ધોરણમાં અમુક જ માણસ રોકવાં એવો કંઈ નિયમ નથી. જેમ કાચકાત વધતી જાય તેમ કામદારોને હિંચુ ધોરણ અપાતું જાય છે. આથી ધ્યાને ત્યાં સ્થાન રહ્યું નથી. સૌથી ઉંચા ધોરણમાં કામ કરનારને સૌથી નીચા ધોરણના કામદાર કરતાં આસરે ચારગણો પગાર મળે છે.

ઘણે અંશે તો કામદારો જ પોતાનું ધોરણ દરારે છે. દરેકને પોતાના કરતાં ઉંચા ધોરણમાં મરજીમાં આવે ત્યારે બદલી કરવાની અરજ કરવાની છુટ છે; અને જો તે ઉપજા ધોરણને લાયક હોય તો તુરત જ તેની બદલી કરી ઉંચે ચઢાવવામાં આવે છે. આ બાબતનો નિકાલ ત્યાંના કાર્યકર્તાઓ કરે છે. જો કાર્યકર્તાઓના ન્યાયથી કોઈ કામદારને સંતોષ ન થાય તો તેને ઉપર અપીલ કરવાનો સંપૂર્ણ હક્ક છે. સાધારણ રીતે કંઈ પણ અસંતોષ માત્રમ પડતો નથી કારણ કે હંમેશા તેમને ચાદ દેવામાં આવે છે કે સોવિયેટના નિયમ જેમ અને તેમ વધારે શુદ્ધિશાળીઓ ઉત્પન્ન કરવાનો છે અને આથી સર્વત્ર તેમને શિશુ આપવાની શાળાઓ કાઢવામાં આવેલ છે કામદારોનો બહુ મોટો ભાગ આ શાળાઓમાં શિક્ષણ લે છે. જેમ તેઓ જલદી ઉંચા ધોરણમાં આવે કાર્યકર્તાઓ તેમ વધારે ખુશી થાય છે.

કામદારોને અમુક કામ કરવા બદલ અમુક પગાર નિયત કરવામાં આવેલ છે પણ જો તે આનાથી વધારે કામ કરે તો તેને પ્રમાણમાં વધુ પગાર મળે છે. મુઠીવાદના નાશથી તેમના પગાર-કાપ ચવાની ધારતી સદંતર નાબૂદ થઈ છે. આથી શ્રમજીવીઓ સ્વેચ્છાએ વધારે કામ કરે છે અને દેશની પેદાશમાં વધારો કરે છે. આમ પગાર બાબતમાં કામદારોને કાળજી

કરવાનું રહ્યું નથી. દરેક કામદાર અતિ ઉત્સાહથી પોતાનું કામ શીખે છે અને એટલા જ ઉમંગથી નવા શીખનારાઓને શીખવે છે; કારણ કે તેમનું ધ્યેય જેમ અને તેમ વધારે શીખાઉ કામદારોની ભરતી કરવાનું છે. આથી જ તેઓ નિયમસર હાજર રહે છે અને કદિ પણ ખાડા કરતા નથી તેમ જ વખત નકામો ગુમાવતા નથી. વિશેષમાં, તેઓમાંથી કેટલાક તો સ્વયંસેવકો બનીને વિશેષ કામ વગર પગારે કરે છે. અને એમ કરીને જો યોજના અંકાઈ હતી તેમાં કોઈ કારખાનું પછાત રહી ગયું હોય તો તેની પેદાશ પુરી કરી આપે છે.

રશિઆની પ્રગતિ આ શ્રમજીવીઓને જ અંગે છે. આ કામ લ'બાણ ચર્ચાના પરિણામરૂપ છે. ત્યાં આજે મુઠી અને મજૂરીના ઝગડા નથી રહ્યા. ધીમે પણ મક્કમતાથી ખાનગી મિલ્કતોનો નાશ કરવામાં આવે છે.

આમ શ્રમજીવીઓને પાંચેવ લાલ મળ્યો છે એટલું જ નહિ પણ યુદ્ધ પૂર્વે તેઓની જે સંસ્કૃતિક રીતિ હતી તે અત્યારે ઘણી સુધરેલી દીસે છે. આજે કેળવણીનો પ્રચાર ત્યાં જોસભર ગતિ કરી રહ્યો છે. પહેલાં તો સામાન્ય રીતે કામદાર અભણ અને અજ્ઞાન, ગંદો, દારૂડીયો, ખર્ચાળ અને અનિયમીત હતો. આજે શહેરમાં વસતો દરેક કામદાર સામાન્ય બ્રિટિશ કે અમેરિકન કામદાર કરતાં વિશેષ ચોપડીઓ વાંચે છે, તે બરોબર નિયમસર કામ કરવા આવે છે, તેનાં કપડાં હવે ચોકખાં અને સારાં હોય છે, તે સીનેમા અને નાટકોમાં વારંવાર જાય છે. આ સીનેમામાં સામ્યવાદનો મૂખ્ય પ્રચાર હોય છે. આજે જો તે જર્મન કામદાર જેટલી ઉલ્લેગોમાં શુદ્ધિ ધરાવતો ન હોય તો પણ તે બહુ જ તિવ્ર ગતિથી પ્રગતિ તરફ પગલાં પાડી રહ્યો છે. શહેરોમાં સર્વત્ર મ્યુનિસિપાલિટીઓ તેઓ માંદે નવાં રહેઠાણો બાંધી રહેલ છે. મોસ્કોમાં આજે સારાં અને વ્યવસ્થિત ઘરો આવેલાં છે.

કુટુંબમાં, સોવિયેટના શ્રમજીવીઓએ છેલ્લા દશકામાં બીજા કોઈ પણ દેશના શ્રમજીવી કરતાં અપૂર્વ પ્રગતિ સાધી છે.

ગ્રાન્ડ

રિ હર્સ લ-

જનતા જે નાટકો જોઈને મલકાય છે, જે નાટકશાળાઓ જન-સમાજને માટે શિક્ષણશાળાઓ છે એમ કહેવાય છે, તે નાટક લજ્જવનારાઓનાં જીવન કરૂણ નાટકમય હોય છે. મુડીવાદીઓની દાસી બની ચુકેલી રંગભૂમી પણ શ્રીમંતોના ધનશોષણનું સાધન બની ગઈ છે. તેમાં કલાકારોની કલાતુર અને તેમના ચેતનનું ધીરે ધીરે ખૂન થાય છે. એ નાટકશાળાનું આ નાટક તેનો પોલો વાંસો રજુ કરે છે.

દશ્ય પ હે લુ

રેથળ: રંગભૂમિ.

સમય: રહવારના સાત

[રંગભૂમિ પર થોડાક પદ્મ ખેંચનારા મંત્રુરો પદ્મની ગોઠવણની મંત્રુરી કરી રહ્યા છે. એક નરક વેર-વિખેરવાળા વાળા ૨૦-૨૫ હોટરાઓ આંખોમાં ઉંધ સાથે ટોળે વળાને બેઠા બેઠા હામોનિયમ સાથે મુરને તાલીમ આપવા સ-રી-ગ-મ લાંબે મુરે પોકારે છે. ત્યાં નૃત્યશિક્ષક આવે છે.]

નૃત્યશિક્ષક

[મોટેથી સત્તાવાદી સ્વરે] ચાલો, હોટરાઓ.

[હોટરાઓ આજ્ઞાનો ઝડપી અમલ કરતા નથી એમ માની લઇ]

અટ્યા, મગનીયા, પસલા, અમલા, પલસા ચાલો જલ્દી કરો, હમણાં રિહર્સલ શરૂ થશે.

[હોટરાઓ અપ્રત્ય કરતા ઉઠી, રંગભૂમિની મધ્યમાં ગોઠવાય છે. નૃત્યશિક્ષક એક ખુરશી ખેંચી લાવી તે પર બેસીને, આજ્ઞા કરતાં]

ચલાવ. નાચ શરૂ કરો. કેમ અટ્યા હગનીયા, આજે પેલી ભૂલ ફરી નાહ થાય ને?

છગનીયો

મેં તૈવારી તો કરી છે.

નૃત્યશિક્ષક !

વાર ત્યારે, ચાલો નેઉં. તા, યૈ; ય, ય; યૈ; ય, ય, ય, ય, યા, યૈ.

[છોકરાઓ નાચવા લાગે છે. એક છોકરાની ભૂલ પડતાં]

હં. ત્યાં બધાઓએ એક સામટા પગ સ્થિર કરી દેવાના સમજ્યા.

[રંગભૂમિ પર ઘંટ વાગે છે. અને મોટી ઉમ્મરના નટો એક પછી એક આવવા લાગે છે. તે નેઉં]

ચાલો હવે, સાંજે ત્રણ વાગે બરાબર હાજર થઈ જાઓ.

→ લેખક:- સીતારામ જે. શર્મા

અધ્યાઓ ઉભા રહો. અધ્યા પેમલા આમ આય.

[પેમલો તેની પાસે જાય છે. તેના ગાલ પર સણસણતી લપડાક લગાવીને]

સાળા, હજી તું એની એ ભૂલ કરે છે. આજે રાત્રે તો ગ્રાન્ડ રિહર્સલ છે. તારો બાપ તને ને મને આજને આજ કાઢી મૂકશે, ખબર નથી.

[ખીજી લપડાક લગાવે છે.]

બરાબર ધ્યાન રાખ. તારે બરાબર વચ્ચે વાંકા વળીને ઉભું રહેવાનું છે. ને હવે ભૂલ ન કરતો.

[પેમલો જાય છે.] :

ચાલો નેઉં, ફરીથી. તા, યૈ, ય, ય, યૈ.

[નાચ ચાલે છે. થોડીક ઘણો પછી]

અધ્યા છગનીયા, તું તો સાળો ડફ્ટા જ રહ્યો.

[પુરશીની બાલુમાં પડેલી સોટી લઈને તેની પાસે જઈ પગ પર બે ત્રણ ચમચમાવી દે છે. છગનીયો જેમ તેમ ફૂંકવાને રોડી ભૂલ સુધારે છે.]

દશ્ય બીજું.

સ્થળ: એ જ. સમય: સંજવારના આઠ.

[મજુરો થોડા બાંકડા ગોઠવી જાય છે. એક તરફ દ્વીપાય, તેની પાસે ગાદીવાળી ખુરશી અને થોડીક બેન્ડવુડની ખુરશીઓ મૂકે છે.

દરવાજા પાસે એક માણસ એકટ-રોની હાજરી પુરતો ઉભો હોય છે.

બધા એકટસ ગોઠવાઈ જાય છે, તે પછી કંપનીનો મુખ્ય સ્વી-પાત્ર જે એસીસ્ટન્ટ ડાયરેક્ટર છે તે આવે છે. બધા બેઠે બેઠે તેને બે હાથ નેડી જમ જમ કરે છે. તેટલામાં પુરુષપાત્રમાં પ્રખ્યાતી મેળવનાર ડાયરેક્ટર આવે છે. બધા તેને ઉઠીને જમ જમ કરે છે.

ડાયરેક્ટર ગાદીવાળી ખુરશી પર બેસે તેટલામાં તેનો નોકર નાટકની 'પ્લે' લાવીને દ્વીપાઈ પર મૂકે છે.]

ડાયરેક્ટર.

ચાલો, માણિકલાલ.

[માણિકલાલ આગળ આવે છે. તેને દમખતાર ગંભીરતાથી]

શરૂ કરો.

માણેકલાલ.

હા છ.

[ત્રોત્પટ્ટ તેની નજીક આવીને નાટકની નકલ લઈ ઉભો રહે છે.]

માણેકલાલ સૂત્રધરનો પોતાનો પાટો બોલવા માંડે છે.]

ઓહો! આજનું વાતાવરણ કેવું દુઃસ્વાસમય છે...

ડાયરેક્ટર.

[તેને અટકાવીને] તમે તો ન્યાતે હાનિ તે હાનિ જ રહ્યા. મેં કેટલી વખત કહ્યું કે 'ઉદ્વેગસમય' બોલવાનું ધ્યાન રાખો, છતાં તમારો 'દુ' ગયો જ નહિં. અને બોલો છો તે પણ કેવું રોતલ! લુઓ આમ બોલજો. [સામિનય]

ઓ-હો! આજનું વાતાવરણ કેવું ઉદ્વેગસમય છે. સમજ્યા. ચાલો, બોલો જોઈ?

માણેકલાલ

[જરાયે અપમાન ન લાગ્યું હોય તેવી સાંતિથી, નમીને] હા છ

ઓ-હો! આજનું વાતાવરણ કેવું દુ-ઉદ્વેગસમય છે.

એસી. ડાયરેક્ટર

કેવું ઉપર ભાર મૂકવાનો. અને આકાશ તરફ દષ્ટિ રાખી પ્રેક્ષકો સામે આમ હાથ દલાવીને વાતાવરણ બતાવવાનો અભિનય કરવો જોઈએ.

સંગીતશિક્ષક

[બીજે ખુબેથી આવીને]

ચાલો દયારામ તમારું ગાયન ગાઇ જાઓ.

[દયારામ ઉઠીને તૃપ્ત છે.]

[એક ખુબે હાર્મોનીયમ માસ્તર અને તબલચી બેઠા હોય છે. બાલુમાં સંગીતશિક્ષકની ખુરશી છે. અને સામે ગાનારાની ખુરશી પડી છે. તેની પર દયારામ જઈને બેસે છે એટલે]

હં, શરૂ કરો.

દયારામ

[ગાવા માંડે છે]

ફેએએવું સુખદ મમ લાગ્ય.....

સં. શિક્ષક

[વચ્ચેથી અટકાવીને] ભા લંબાવવો જોઈએ. તમે તો એવા ને એવા જ રહ્યા [પ્રેક્ષકોની] લુઓ કે એ એ એવું સુખદ મમ ભા આ આ બ્ય.

[દયારામ એનું અનુકરણ કરે છે. તે વખતે રંગભૂમિના સામે છોથી ગુરુસાનો અવાજ સંભળાય છે]

ચિત્રકાર

[પાતે જે પર્દો ચિતરી રહ્યા હોય છે, તેની પર સુતારે નવા 'સેડીંગ' ની દોડાદોડીમાં લાકડું પાડવાથી રંગનું કુંકું ઢોળાઈ જવાથી ગુરુસે થઈ ખરાબ પાડતો]

સાળા, દયારામજોર આંધજો છે? પાછ નહિં તો? હવે આનું શું થશે?

સુતાર

[નરમ બની ગયેલો]

મેં કંઈ જાણી જોઈને પાટીકું પાડી નાખ્યું નથી...

ચિત્રકાર

[ગુરુસામાં વધારો કરતો]

એ બધાં તારાં બદાનાં છે. સાળા, બહુચક.....

સુતાર

મેં સંભાળાને વાત કરે.

ચિત્રકાર

આળા, ચોરી પર શિરજોરી કરે છે.

[ટીસ્કવેર લઇને તે એની ઉપર ધસે છે. બન્ને વચ્ચે મારામારી શરૂ થાય છે. ખળભળાટ વધે છે. અને એકટરો, ધાટીઓ, ડાયરેક્ટર વગેરે ત્યાં દોડી જાય છે.]

દ્રશ્ય ત્રીણું

સ્થળ: એ જ સમય: રાત્રિના સાડાઆઠ

[ગ્રેક્ષકોને રચાને નાટક મંડળીના માલિક, તેના બેચાર મિત્રો, લેખક, કવિ, ડાયરેક્ટર વગેરે બેઠા છે. ચાર દિવસ પછી ભજવવાના નાટકનું માન્ડ રિહર્સલ ચાલુ છે]

હાઇકોટનો દેખાવ ન્યાયાધિશ સમક્ષ એક મુકદ્દમા ચાલતો હોય છે.]

માલિક

[પાતે સહુનો ભાગ્યવિધાતા છે એની વહુમાગી ખાત્રી આપતો હોય તેવા સત્તાવાહી અવાજે]

અદ્યા એ ઉભો રહે.

[એકટર્સમાં મૌન પથરાય છે.]

[ન્યાયાધિશ પાત્રને ઉદ્દેશા] તું અહિં ડોણ છે તે ખબર છે?

એકટર

[ડરતાં ડરતાં]

મારે ન્યાયાધિશની ભૂમિકા ભજવવાની છે.

[બે હાથ જોડે છે]

માલિક

પણ તું તો શાક વેચવા બેઠો હોય તેવા લાગે છે. જરા ટટાર, ગંભીર,

જળજળે શોભે. તેમ બેસવું જોઈએ, સમજ્યો?

એકટર

હાહ, મારી ભૂલ થઇ.

[તે ફરીથી બે હાથ જોડી પગે લાગે છે]

માલિક

વાર, આગળ ચલાવો.

[નાટક આગળ ચાલે છે]

[સગૌરવ] મલજી મારું કહેવું બરાબર છેને?

મલજી

[તે નાટક મંડળીનો ડાયરેક્ટર છે] હા. મેં એને કેટલીયે વાર ટાંક્યો પણ બાધા જોવો છે.

[રંગભૂમિ પર દમ્યપદ્મો થાય છે. તે વખતે બગીચામાં મૂકેલા કુવારા વચ્ચેનું પુતળું પડી જાય છે]

માલિક

[મોટેથી બરાડો પાડી]

ક્યાં ગયો પેરો સાજો અભુતન?

અભુતન

[સુતારખાતાંનો એ આગેવાન અંદરથી એકદમ દોડતો પીંગ આગળ આવીને]

કેમ સાહેબ?

માલિક

આ શું છે? પેલું પુતળું કેમ પડી ગયું? સાળા તમે લોકો બધા ખીચડી ખાકો છો. [ઉકળે છે ને ખીલતસ બાપાનો આશરો લે છે] શનિવારે આવું થશે તો લોકોમાં મારી હાંસી થશે તેનો તને ખ્યાલ છે?

અભુત

[ગભરાતો, એ હાથ ઝેડી]

સાહેબ, મારો દોષ નથી. ધાટીઓએ ટુંધ ગોટાળો કર્યો છે. હું હમણાં જ અધું દુરસ્ત કરું છું. [દોડતો અંદર જાય છે]

માલિક

સાળા, અધા જ મફતના પગાર-ખાઉઓ છે.

[નાટક આગળ ચાલે છે. લેખકને પાસે બોલાવી] બુઝો, આ ભાગ અહીં જ દીડો જાય છે. તમે મોટા લેખક થયા, પણ પ્રેક્ષકોનો 'ટેસ્ટ' શું છે તેનું તમને ભાન નથી.

લેખક

[નમ્ર લાવે]

આપ શ્રીમાનની આરાધના અને ઇચ્છા દોષ તેવા ફેરફાર કરી આપવા સેવક તૈયાર છે.

માલિક

તમે સફાઈથી ચીપી ચીપીને બોલવાનું જ સમજ્યા હો, [પાછળ બેઠેલા કારકુનને] અહ્યા, મહાનિશાન ભૂલપત્રકમાં નોંધી લે, અહિં સુધારો કરવાનો છે તે.

કારકુન

હ, નોંધું છું.

[ત્રીજા અંક શરૂ થાય છે. નાટકની નાવિકા જે સતિ છે. તે પોતાના પતિને ખરાબ દેસ્તોની એજન્ટનો ત્યાગ કરવા સમજાવી રહી હોય છે]

માલિક

[આત્મચર્યક સ્વરે]

એલા એં ગાયલા! મોટી સતિનું કામ કરે છે અને હાથમાવ નો વેશ્યા જેવા કરે છે. ખચર છે પ્રેક્ષકો તારા એ ચેતવાળા બેઠેને શું કહેશે?

ડાયલો

હ,

માલિક

જેઠું ફરીથી બોલવા માંડો.

[વળી એ જ ભાગ ફરીથી ભજવાય છે.]

ત્યાં એવાં ટાપલાં ન કરે 'પ્રાણનાથ' એમ કહેતાં સતિનાં મોંઢા પર કેવા ભાવ હોવા બેઠ્યો? આ તુ નાટક નથી કરતો, પણ ખરેખરી ઘટના બની રહી હોય તે ભજવે છે એ યાદ રાખજો.

ડાયલો

વારુ.

[ચંદ્રિકામાં રસીલો ને રસીલી સ્નેહ સંવનન કરતાં દેખાય છે. રસીલી શંગારનું ગાયન ત્રલકારે છે]

માલિક

[બીજો છેડે બેઠેલા કવિને ઇશારાતથી બોલાવી]

આ ગાયન અહીં જ પોચું છે. તે નહિં ચાલે.

કવિ

[નાટકના કવિને હાજતા વિનયપૂર્વક]

આમાં ચંદ્રિકાની સરખામણી અને અલંકાર...

માલિક

[તોછડો બનતાં]

એ તમારા અલંકાર અલંકારને નાખો જહાનનમની ખાટીમાં. તમે જાણો છો કે હું છેલ્લાં પચીસ વર્ષથી આ કંપની ચલાવું છું. મને તમારા કરતાં વિશેષ અનુભવ છે. મારે આ ગાયન બેઠ્યો નહિં.

કવિ

[વિશેષ નમ્ર બને છે]

વારુ, આપ શ્રીમાનની જેવી ઇચ્છા હું કાલે સવારે જ નવું ગાયન આપી દઈશ.

માલિક

મારે તો સાત વખત વનસમોર પડે તેવાં ગાયનો બેઠ્યો.....

[એટલામાં રંગભૂમિ પરનો બીજો ટ્રાન્સફર સીન આવે છે. પરંતુ તે જ વખતે વીજળીની બ્લિઝો થવી જોઈએ તે થતી નથી. અને રંગભૂમિ પર અંધકાર છવાય છે. તેથી એકદમ ઉસ્કેરાઈ]

અહ્યા શું થઈ ગયું આ? ક્યાં ગયો પેલો સાળો વામનરાવ!

[શેફને ગુસ્સે થયેલા જોષ ક્રેટલાક માણસો વામનરાવને બોલાવવા દોડાદોડ કરી મુકે છે. માલિક તે દરમિયાન વધારે ઉસ્કેરાય છે]

સાળાઓ બધા મફતનો પગાર ખાવા એકઠા થયા છે.

[તે હલકી ભાષા વાપરવા લાગે છે]

વામનરાવ

[હાંફોળો ફાંફોળો દોડતો આવી.]

કેમ સાહેબ!...

માલિક

તારો સાહેબ ગયો જહાનનુમા. આ બધું શું ગોટાળો છે? સાળાઓ જાણતા નથી.....

વામનરાવ

[સગૌરવ]

સાહેબ, ગાળ આપવાનું કંઈ કારણ નથી.....

માલિક

[ધણી જ ઉસ્કેરાઈ]

કેમ છું મોટા બાજરાવનો દીકરો થઈ ગયો કેમ? સાળાને ધણી મિજાજ...

વામનરાવ

શેફ, મોં સંભાળીને વાત કરો. મને તમે ગાળ સંભળવાનો પગાર આપતા નથી...

માલિક

[ઉસ્કેરાઈને એકદમ સ્ટેજ પર જવા ધસે છે. ધણી માણસો તેને સમજાવવા દોડે છે. 'સાળો એ શું સમજે છે?' એ અને બીજી ગાળો શેફના મોંમાંથી નીકળતી હોય છે.

સ્ટેજ પર વામનરાવ આવતા ધાવ ઝીલવા અને આત્મસંરક્ષણ માટેની તૈયારી સાથે મદની માફક ટટાર ઉભો હોય છે]

હાયરેક્ટર

આપ, શાંત થાઓ હું ઘટ્ટ કરું છું.

કવિ

શ્રીમાન આપ આમ ન ઉસ્કેરાઓ.

લેખક

..સાહેબ, નોકર માણસ સાથે આપ...

માલિક

[બરાડા પાડતો]

એ મારી સામે બોલે? ત્રણ ટકાને! ચટણો આમ મને ધમકાવે?—નહિ, નહિ, એને હમણાં ને હમણાં અદિંથી લાત મારીને હાંકી કાઢો [હાંફે છે]—સાળાને એક મિનિટ પણ અદિં ઉભો રહેવા ન દો.

વામનરાવ

[સ્ટેજ પરથી]

હું હમણાં જ ચાલી જવા તૈયાર છું, પણ તમારી ગાળ...[એ ત્રણ એક્ટરો એના મોં આડો હાથ દાખે છે]

માલિક

પોલીસને બોલાવો—અસ, પોલીસને બોલાવો, પોલીસ, પોલીસ...

[બરાડા મારે છે. શ્રીજીઓ તેને સમજાવવા મથે છે]

—પર્દો પડે છે—

વિ કૃ તા (!)

(સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજી નાટ્યકાર યર્નાડ
જો. જે પોતાની દમણાંની જ દિ'દની
મુલાકાતથી આપણા વર્તમાનપત્રોમાં વધુ
પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તેણે પોતાના નાટ્યજીવ-
નના પ્રારંભમાં જ નોવેજીયન નાટકકાર હેન,
ડીક ઇન્સનની કલા અને ઇન્સનની સમાજ-
શાસ્ત્ર સંબંધિની લાવનાઓનું વિવેચન
કરતું એક પુસ્તક લખેલું છે. તેમાંના
એક શુદ્ધ સિદ્ધાંતલક્ષી, અને પ્રત્યેક
રાષ્ટ્રનાં સ્ત્રીજીવનને સ્પર્શતા એક પ્ર-
શ્ન 'The Unwomanly Woman' નો
આ અનુવાદ છે લેખકે પોતે સ્ત્રીજીવનના
આ જ આદર્શને સ્પષ્ટ કરતા થોડાએક
લેખો આધાર અગાઉ અપણા લુદા લુદા
સામાયીકોમાં આપેલા છે. નીચે રજુ થતા
લેખનો પ્રારંભીક ભાગ અગ્રણ્ય માણ-
સોને સમજવાને મારે થોડા ઘણી વિગતોની
જરૂર છે. પરંતુ લેખનો એ ભાગ જુદું
મદતવનો ન હોવાથી તેને સમજવાની
જરૂર જ લાગતી નથી એટલે એટલી
દક્ષિણ મુદ્રી દઈ જ્યાંથી વિવેચન ચરૂ
યાવ ત્યાંથી જ એકાધ રીતે સમજવાની
વિનંતી છે.—જેખક.)

ઈ. સ. ૧૮૯૦ ની સાલમાં 'મેરી બ્રેશ-
કરસેકની ડાયરી' પ્રસિદ્ધ થતાં આપણાં
સાહિત્યમાં એક જાતનો વિચિત્ર આવેશ
ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો હતો. આ પુસ્તકની
કુંડી રૂપરેખા "રીબ્યુ ઓફ રીબ્યુઝ"માં
મી. વીલીયમ રેડે આપેલી છે; અને
રાષ્ટ્રજીવનના પ્રાથમીક સિદ્ધાંત તરીકે
જાનિય પવિત્રતાને પ્રથમ સ્થાન આપ-
વાના આદર્શના મોહમાં આ પુસ્તકની

લેખક : શ્રી :

સામે તેમણે કેટલીક ટીકાઓ પણ કરેલી
છે. મી. રેડેમાં કેટલીક ઇન્સેનાષ્ટ
શક્તિઓ છે; એનામાં આત્મશ્રદ્ધા છે,
નિશ્ચયાત્મકતા છે, સફલ્ય મતસ્વાતંત્ર્ય
છે, અને સાથી વધુ તો એ છે કે પોતાને
જે કહેવું હોય તે દુનિયાને સાંભળવાની
દર જ પાડી શકે છે. એણે માનેલા કેટ-
લાક મહાન આદર્શોમાં મુખ્ય આદર્શ
સ્ત્રીજીવનો છે. આ આદર્શના સમર્થનમાં

ની શી ભાવના

દરેક આદર્શવાદીના સંબંધમાં બને છે તેમ તે ગમે તેવું વિચિત્ર અને દેખીતું અસત્ય વિધાન પણ માનવા તૈયાર થઈ જાય છે. જ્યારે ઉપરોક્ત પુસ્તક તેમણે જોયું ત્યારે તેમને થયું કે કાં તો મેરી જી ન હોવી જોઈએ, અગર તો પોતાનો જીવનનો આદર્શ ખોટો હોવો જોઈએ, કારણ કે મેરીએ પોતાના જીવનનો આપેલો હેવાલ મી. સ્ટેડની આદર્શની

કરવું પડ્યું છે કે મેરીએ સતત ૭ વર્ષ સુધી દરરોજના દશ દશ કલાકના હિસાબે શ્રમ કરી પોતાની ધંધાદારી ક્લાનો વિકાસ સુંદર રીતે સાધ્યો હતો અને તે પણ સંજોગોના કોઈ પણ પ્રકારના દબાણ વિના માત્ર સ્વેચ્છાથી. આ હકીકતને સંપર્ક કે આત્મબળના સાક્ષીરૂપ ન માનનાર કોઈ માણસને માત્ર ૭ જ મહિના સુધી આદર્શો શ્રમ કરવાનું માર્ગ આજ્ઞાન છે. છતાંયે વિલીયમ કહે છે કે સંપર્ક નથી.

આવચંદ માવજીવડેરા

બી. એ., એલ. એલ., બી.

કરતાં તદ્દન વિરૂદ્ધ સ્વરૂપનો હતો. સાચે-સાચ એમણે માન્યું કે મેરી જી નથી. તેમણે જણ્યું છે કે “શુદ્ધ જીવનના અંશે મેરીના જીવનમાં દેખાતા જ નથી. સાચી જીવન તદ્દન વિરોધી ગુણો એમાંથી પ્રકટ થાય છે.” મી. સ્ટેડની મુખ્ય દલીલ એ હતી કે જીવનના એમણે માનેલા આદર્શનો પહેલો મુદ્દો સંપર્ક અને આત્મબળ મેરીમાં બિસ્ફુલ નથી. છતાં તેમને કયુલ

પરંતુ એનો મુખ્ય વિરોધ તો નીચેના શબ્દોમાં જણાય છે, “મેરી કલાકાર હતી, સંગીતકાર હતી, શુદ્ધિમાન હતી, તત્વ-જ્ઞાની હતી, અભ્યાસી હતી, ગમે તે હતી; પરંતુ એને જીવનું કુદરતી પ્રેમાળ હૃદય ન હતું, એને જીવનનો સ્વાભાવિક પતિ કે પુત્ર માટે આત્મબલિદાન આપી શકે તેવો ભવ્ય આત્મા નહોતો.” સાચી વાત તો એ છે કે સમાજને કુંઠિત કરતી આદર્શોની મુખર્ષીમાં સૌથી વધુ ભયંકર મુખર્ષી એ છે કે જીવન માટે આત્મભોગ આપવો એ સ્વાભાવિક છે એમ જીવનની

પાસે જ મનાવી તેના જીવનમાં પરાણે આત્મભોગ ઉપગમવે. અને આટલા આટલા પ્રયાસ છતાં કોઈ સ્ત્રી એમ જાહેર કરે કે એવો આત્મભોગ પોતે નથી આપવા માગતી તો એમ જાહેર કરવું કે તે સ્ત્રી જ નથી, હિંદુસ્તાનમાં તો આ મુખાંધ એટલી હદ સુધી લઇ જવામાં આવી છે કે ત્યાં એવું મનાય છે કે, સ્ત્રી પોતાના પ્રેમાળ, વફાદાર, અને કુમારભર્યા સ્વભાવને લીધે પતિના મરણ પછી જીવી જ શકતી નથી. અને જે ચિંતા પતિના મરણ શરીરને બાળે છે તે ચિંતામાં તેણે પણ હોમાવું. આશ્ચર્યની વાત છે કે બિચારી સ્ત્રીઓ પોતે સાચી સ્ત્રીઓ નથી એવું મનાઇ જવાની ખીકથી-પોતાનામાં પોતાના જાતિય સ્વભાવથી વિરુદ્ધ કૃત્રિમ માનવતા રહેલી છે તેવું સિદ્ધ થવાની ખીકથી લાગણીના આવા માદક ઘેનનાં ઉન્માદમાં પોતાની જાતને જીવતી સળગાવી દે છે. સિટિશ રાજ્ય યતાં આ સતી થવાની રૂઢી બંધ કરવામાં આવી છે. છતાં સ્ત્રીજાતિનાં આવાં બલિદાનો લુદ્ધા લુદ્ધા સ્વરૂપમાં એટલી જ વિધાતક રીતે પ્રચલિત છે. મી. રેડ્ડ આ આદર્શના સૌથી મોટા શુર છે. એક સ્ત્રીની ગાય રીમાં એવા શબ્દો આવે કે ‘હું મારી જાતને જ ચાહું છું’ અગર તો, “હું ધર્મ સિદ્ધાંતના, ઇશ્વરના-મારી જાતના સોગંદ ખાઇ કહું છું કે મારે માર વર્ષમાં પ્રખ્યાત થવું જ છે.” ત્યારે મી. રેડ્ડના આ આદર્શને કેટલો આદાન પડે એવો હશે? આ લુવાન ઓરત પોતાની પ્રતિભા અને ચકિતને પોતાના જીવનને માટે વાપરતી હતી; જ્યારે મી. રેડ્ડના આદર્શ પ્રમાણે એ બધું એણે પતિ કે સંતાનનાં જીવન માટે વાપરવું

જોઈએ. પછી મી. રેડ્ડ મેરીને માટે માને કે “સાચે સાચ તો પ્રતિભા-સંપન્ન હતી. પરંતુ સ્ત્રી તો હતી જ નહિ.” તો તેમાં શી નવાઇ?

હવે આપણે એ આદર્શનું પૃથક્કરણ કરીએ. મેરી સ્ત્રીત્વના સ્થાપિત આદર્શનાં ચોક્કસમાં સમાતી આજની સ્ત્રી કરતાં તદ્દન વિરુદ્ધ પ્રકારનું વ્યક્તિત્વ ધરાવતી હતી; મી. રેડ્ડને પણ એટલું તો સ્વીકારવું જ પડ્યું છે. પોતાની દૃઢતા, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને ઉદ્ધાસભર્યા સ્વભાવથી મેરી સર્વત્ર આનંદનું મોહક વાતાવરણ પ્રસરાવતી. જ્યારે આદર્શ ગણાતી સ્ત્રીની નિર્બળતાનો હંમેશાં લાભ લેવાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેના વેદનાભર્યા જીવનથી-બલિદાનથી માત્ર વેદના જ ઉપજે છે. તેના તરફ એક પ્રકારનો અણુગમે સહુને ઉપજે છે. કોઈ પણ પુરુષ એવું જાહેર નથી કરી શકે. કે તેના આત્માને આવા આત્મબલિદાનથી સંપૂર્ણ સંતોષ ઉપજે છે. આપું બોલનારને આપણે કાયર અને ટાંગી ગણી કાઢીએ છીએ. પુરુષત્વને સાચો વિકાસ મેરીએ જે લાગણી પોતાના જીવન માટે ખાળી છે તે લાગણી પર જીવવામાં છે. અને આ કારણથી માત્ર પુરુષ તરફનો રોદ કોઈને ઝોળે થતો નથી. સ્વાગ્રથી માણસના સાનિધ્યમાં કોઈ પણ માણસને મુરકેલીઓ આવતી નથી. જ્યારે આત્માનું બલિદાન આપવાની વાતો કરનાર માણસ એક જાતના બોમ્બકે, જવાબદારી રૂપ એક પ્રકારની આડખીલી અને સનાતન વેદના સમો લાગે છે તે માણસ પોતે

† મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન અને તેના વખતોવખત આવતા અપવાસો આ સાથે જરા સરખાવી જોવા જેવા નથી લાગતા?

વિજય મેળવી શકે છે તે જ બીજાને અપાવી શકે. અને બીજાની વિજયાકાંક્ષા તરફ તેને જ સહાનુભૂતિ હોય કે જેને જીવનના વિજયની કલ્પના સાંપડી હોય.

આદર્શોલા સમાજમાં અલિદાન અને સમર્પણ આપતી સ્ત્રીઓને આવશ્યક તત્ત્વ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે. પણ વસ્તુતઃ આવા સમર્પણથી ઉપજતી વિકૃત અસરોના પરિણામથી સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને અગ્રણ્ય નથી. આ વિકૃત પરિણામનો સૌથી ગંભીર દાખલો સ્ત્રીઓમાંથી જાતિય વાસનાનો સદંતર અભાવ થતો જાય છે, તે છે. આ સમર્પણની વેદના જેણે એકવાર ભોગવી છે, તે પછે-પછે એથી દૂર થવા મંચી રહે છે. પ્રેમ જ્યાં સ્વતંત્ર નથી. ત્યાં એની મોહકતા ઉડી જાય છે અને પ્રેમ આપવાની ફરજ પડી તે રૂઢીથી આવતી હોય કે કાયદાથી અગર ખોટા લાગણીવશ થવાના એવી રીતથી આવતી હોય, પણ તેની અસર સર્વત્ર સરખી જ હોય છે. એવા પ્રસંગે પ્રેમ ધિક્કારપાત્ર બને છે. એની પવિત્રતા ગુંગળાઈ જાય છે. જ્યાં સુધી પોતાની જાત અને પોતાની તાકાતથી ઉપજતાં સુખો પોતે સ્વાર્ધાન રીતે સાચવી શકે તેવી સત્તા માણસમાં નથી હોતી ત્યાં સુધી એ સુખો બીજાને આપવાની કલ્પનાથી સામા માણસમાં એ સુખ માટે માનવૃત્તિ ઉદ્ભવતી નથી. સ્ત્રીમાં કે પુરૂષમાં ગમે તે જાતિમાં સાચો પ્રેમ એ જ ગણાય છે જે માનસરી રીતે પ્રેમ લઈ દઈ જીવન જીવવા માગે. અગર પ્રેમ વિના ચલાવી શકે. આજના કાયદે-સર થતાં લગ્નોથી આવી જાતની સ્વતંત્રતા એમાંથી એકેય પક્ષને નથી. કારણ કે કાયદાથી ઉપજતા ફરજિયાત

લગ્નસંબંધથી 'પ્રથમ તો એમાંથી ઉપજતા ફરજિયાતપણાના તત્ત્વને હળવું પાડવા લગ્નને આદર્શ બનાવનાર સાહિત્યનું સર્જન થાય છે;—ગમે તેવા આ ફરજિયાત લગ્નો પ્રતિકુળ હોય પણ સમાજને સજીવ રાખવા માટે તેની આવશ્યકતા તો છે જ. બીજું પરિણામ એ આવે છે કે આવો સુંદર આદર્શ છતાં એ જ લગ્નની વિષમતાને નિવારવા છુટા-છુટાનો કાયદો ઘડવો પડે છે અને લગ્ન છતાંયે એ સંબંધમાં જોડાવાની અનિચ્છાને નિભાવવી પડે છે.

છેવટે એ જ લગ્નના આ તત્ત્વોના નાશ, આપણે એમાંથી ઉપજતા બચ્ચાઓની સંભાળ એના ઉત્પાદકોએ નહિ પણ સમાજે અને રાજ્યે રાખવી એમ કહીને કરી નાખીએ છીએ. †

આમ વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી અને આપણે સમાજ સીધી રીતે પુરૂષતંત્રથી જ ચાલતો હોવાને લીધે, આપણે સ્ત્રી-જીવનને પુરૂષજીવનની માફક એક સ્વતંત્ર અને સ્વસંપૂર્ણ જીવનની નથી માનતા. સ્ત્રી આપણે મન પુરૂષની ભૂખને ઉતેજવા અને સંતોષવા ઉપગમવાઈ હોય તેમ લાગે છે. આદર્શ સ્ત્રીની આપણી વ્યાખ્યા એ કે તેણે આદર્શ પુરૂષની આર્થિક દારી તરીકે રહેવું. કેટલેક વ્યક્તિને સ્વાલંબી, સ્વતંત્ર વસ્તુ તરીકે નહિ પણ બીજા કોઈ વસ્તુના મટે જ ઉપજેલી ગણવી તેનો અર્થ એ કે તેના જીવવાના સદંતર હકકને છીનવી લેવો. જે પુરૂષો સ્ત્રીઓના સ્વતંત્ર જીવનના હક્કનો અસ્વીકાર કરી રહેલ છે તે જ પુરૂષોની કામવાસના સંતો-

† અહિંથી કેટલીક હકીકત વાંચકોને રસ નહિ પડે એમ માનીને મુખી દીધી છે.

પત્તામાં સ્ત્રીજીવનનું જોગ માનવું તે
 કોઈપણ સ્વભાવી માણસ માટે અપમાન-
 નનક છે. સ્ત્રી જે આ સમજી શકે તો
 તેણે કાં તો બળવો કરવો જોઈએ અગર
 તો પોતાની જાન અને શરીરનો આલો
 દુરપયોગ થાય તે સામે અણગમો ઉપજા-
 વવો જોઈએ. જ્યારે જ્યારે સંજોગો
 અનુકૂળ હોય છે, જ્યારે જ્યારે સ્ત્રી પોતા-
 ની પ્રતિભાથી સમાજમાં પોતાને મજબૂત
 સ્થાન ન ગુમાવવું પડે તેથી ચાલાકીથી
 પોતાનું ચારિત્ર્ય ગુમાવી શકે છે, ત્યારે
 જ્યારે સ્ત્રી જરૂર બળવો કરે છે. પણ
 અણગમો સ્ત્રી બતાવે છે ખરી? જરાય
 નહિં કારણ એ છે કે, સ્ત્રી હંમેશા
 પોતાની જાતને છેતરે છે. પોતાનો
 પ્રિયતમ જે પ્રેમ એના તરફ ઢોળી રહ્યો
 છે તેમાં દેહભૂખ-અને કામવાસનાનું તત્વ
 જરાય નથી. સ્ત્રી માને છે કે પ્રિયકરને
 પ્રેમ સુંદર, નિસ્વાધીન, પવિત્ર, શુદ્ધ
 અને હવ્ય છે. આ પ્રેમથી પુરુષનો આત્મા
 ઉચ્ચ બને છે, સ્ત્રીનો આત્મા હવ્ય બને
 છે. સ્ત્રીની વિચારદશા જ એવી છે કે જ્યારે
 કોઈ માણસ એમ જાહેર કરે કે આ પુરુ-
 ષનો પ્રેમ તે પ્રાણીશાસ્ત્રની પ્રાથમિક જરૂ-
 રીઆત દેહભૂખનું જ ઉજ્જીવન સ્વરૂપ છે,
 ત્યારે તે જાહેર કરનાર તેને વકદશી લાગે
 છે. પુરુષ સ્ત્રીના આ ભ્રમને હંમેશાં પંખા-
 બ્યા કરે છે. કારણ કે સત્ય એને પાત્ર
 અણગમતું છે. એને પોતાને પાત્ર સ્નેહની
 ગાંઠ બાંધવી હોય છે. માત્ર ધંધાદારી
 કરાર નથી કરવો હોતો. સાચા પ્રેમના
 અંશો બંનેમાં છે. જો કે અત્યારે તો
 સ્ત્રીપુરુષના સંબંધમાં જે ભૂખને તેઓ
 હાવરવા પ્રયાસ કરે છે તે ભૂખ સિરાય
 બીલું કંઈ જ નથી. પરિણામે આપણો
 સાધારણ ધંધાદારી માણસ આદર્શ

પ્રણયની ભ્રમણામાં પડી લગ્ન કરે છે.
 બંને પતિપત્ની સાથે મળી પોતાનું લગ્ન
 અત્યંત હવ્ય આદર્શમાં પરિણમશે એમ
 નક્કી કરે છે. અને પછી આ આવી
 યોજના લાંબી પડે છે. યુવાન વહુને પાછ-
 બથી એમ લાગે છે કે એનો વર પોતાને
 તરછોડી ધંધા તરફ વધુ ધ્યાન આપી
 રહે છે. એના પતિની આવી છાંદગી-એની
 સમગ્ર પ્રવૃત્તિ-એના બધા હર્ષાનંદો બધું
 એના ધરની ખંદાર એ ભોગવે છે. ધરમાં
 માત્ર તેનો એક જ સ્વાધીન હોય છે. અને
 તે સ્વાધીન તે એ પુરુષની શરીરભૂખ. આ
 સ્વાધીન પૂરતાં જ લગ્ન હતાં. એમ એ લગ્ન
 સમારંભ વખતે કહેનારને લોકો આદર્શ-
 દ્રોહી ગણતા.

પછી સ્ત્રીનું કતવ્ય માત્ર એક જ. એની
 જરૂર પડે ત્યારે જવું અને બાકીના
 કલાકો ઉદાસીનતામાં ગાળવા. આ પરિ-
 સ્થિતિમાં સ્ત્રી બિચારી શું કરી શકે ?
 તે જો એની સામે થાય તો સ્વાધીન
 માણસ તેના વિના ચલાવી લેવા તૈયાર
 હોય છે. જ્યારે સ્ત્રી પોતે તો પોતાની
 સામાજિક સ્થિતિ, આહાર, વ્યક્તિગત
 ચારિત્ર્ય, પ્રતિષ્ઠા, અને જીવનની બીજી
 બધી જરૂરીઆતો માટે તેના પર જ
 આધાર રાખી બેઠી હોય છે. જ્યારે
 આવાં લગ્નો અને એના તેમાંથી મળતા
 પતિની વિરૂદ્ધ પહેલી જ વાર અણગમો
 થાય છે ત્યારે સ્ત્રીને આ બધું સુછી
 આવે છે. પણ ગમે તેવી કમનસીબ સ્ત્રીના
 સંબંધમાં પણ આ અણગમોથી ઉપજતી
 વેદના લાંબો કાળ ચાલતી નથી. પત્ની
 તરીકે જે સ્વભાવ તેણે ગુમાવ્યું હોય
 છે તે માતા તરીકે સ્ત્રી મેળવે છે.
 ધંધામાં જેટલી જરૂરીઆત પુરુષની હોય
 છે. તેટલી જ માતા જનવામાં સ્ત્રીની છે.

પોતાના બાળકોને ઉછેરવા માટે તેની સર્વ કાળે, સર્વ સ્થળે જરૂર પડ્યા કરે છે. બિચારી સ્ત્રી પતિ હંમેશાં ધંધા અને વેપારનું ચિંતન કરતો ઘર બહાર દૂરથી કરે છે તેનો અદ્વિતીય માંગે કાળ ન નીલાવતાં છોકરાંમાં પીંડાઇ જાય છે. એ સ્વરૂપે જ્યારે સ્ત્રી જીવે છે ત્યારે પતિની હાજરી પણ અસંભવ થઇ પડે છે. આ રીતે લગ્નના આદર્શ સંબંધ બાબતનો તેનો પ્રથમ તદ્દન દૂર થયો હોવા છતાં પરિણામે કંઈક શાંતી મળતી હોવાથી લગ્ન તરફ તેનો બહુ જ તિરસ્કાર નથી રહેતો. છેવટ કંઈ નહિં તો છોકરા છોકરીઓને ઠેકાણે પાડવા માટે પણ આવાં હોય તેવાં લગ્નોની પણ જરૂર છે એમ તે માને છે. પરંતુ તે ચોક્કસ માને છે કે જે જ્ઞાન તેને આજે થાય છે તે જ માસ અગાઉ થયું હોત તો તે જરૂર લગ્ન ન કરત.

માતૃત્વનું સ્વાસ્થ્ય એ આ બધાનું એક વ્યવહારીક નિરાકરણ છે. પરંતુ તે પણ પુરેપુરું સંતોષજનક નથી સાધારણ રીતે ઠીક સ્વભાવનો ધણી હોય ત્યાં સુધી તેની સાથે રહીને પણ ગૃહવ્યવસ્થા અને બાળઉછેર પર પોતાની રુચિઓને વાળી લેવાય એવા આકસ્મિક સ્ત્રી સ્વભાવને લીધે એ નિરાકરણ મળી આવે છે. આમાંથી એક બીજો નિષ્કુર આદર્શ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે એ કે સ્ત્રીઓને માટે સંદેર ગૃહવ્યવસ્થા અને બાળ-ઉછેર એ બે વસ્તુ જ સ્વાભાવિક અને કુદરતી ધર્મ હોવો જોઈએ. માટે જે સ્ત્રીઓમાં આ બે તત્ત્વ ન હોય તે સ્ત્રીઓ જ નથી હોતી. એ તો બહુ કાંઈ ત્રીજી જ જાતિમાં આવે. સાચી વાત એ છે કે આ ગૃહજીવન દરેક સ્ત્રીને સ્વાભા-

વિક જરૂર નથી, જેમ દરેક પુરુષને લશ્કરી જીવન સ્વાભાવિક નથી તેમ. રાષ્ટ્રીય આવશ્યકતા વખતે જેમ ધણીવાર દરેક સશક્ત પુરુષને હથિયાર ઉઠાવવાની ફરજ પડે છે. તેમ કોઈ પ્રમુખો પર દરેક સ્ત્રીને સંતતિની પથારી પર જ રહેવું ફરજિયાત ગણી શકાય. પણ આથી એમ ન માનવું કે સ્ત્રીના સ્તનમાંથી જેમ દૂધ ઉત્પન્ન થાય છે તેટલી જ સ્વાભાવિકતાથી સ્ત્રીમાં ગૃહજીવન જીવવાની હોંશ અને નેસગીંક વાસના ઉદ્ભવે છે. મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ બાળકો પ્રત્યે મમતાવાળી હોય છે. તેમજ બીજાનાં બાળકો કરતાં પોતાનાને વધુ ચાહે છે તે વાત સાચી પણ એ જ પ્રમાણે કેટલાક પુરુષો પણ બાળકો પ્રત્યે મમતાવાળા હોય છે. આથી કંઈ એવું સાબીત કરાય કે પુરુષોએ પણ સંતતિ ઉછેર માટે જ જીવન ખર્ચવું. આ સિદ્ધાંત વધુ સ્પષ્ટ કરવા એક રહેજ વિચિત્ર દાખલો લઈએ. ધણી સ્ત્રીઓ બીજાં કેટલાંક પ્રણીઓ તરફ વધુ રુચિ હોય છે. અને બીજાએ પાળેલાં પ્રણી કરતાં પોતાનાં પ્રણી તરફ વધુ પ્રેમ દર્શાવે છે. પણ આમાંથી એવો અર્થ કાઢી શકાય ખરો કે સ્ત્રીઓએ માત્ર એવી જાતના પ્રણીઓની જ સારવારમાં જીવનને વાળી લેવું? સ્ત્રીઓ માટે રસોડું અને બાળકની પથારી સ્વાભાવિક સ્થાન છે એમ માનવું તે પોષ્ટને માટે પાંજરું જ સ્વાભાવિક સ્થાન છે એમ માનવા જેટલું જ બાકીશ અને મૂર્ખતાભર્યું છે. સાધારણ સ્થિતિનાં વ્યવહારીક પક્ષીઓ કદાચ તેમના માલિક જેડે સદમત થઈ કળુક કરના

† ઇંગ્લાંડમાં કુતરા. આપણે ત્યાં ગાય, બેંસ વિ.

હશે કે જ્યાં સુધી ખાવાનું, પુરતું ખાવાનું મળતું હોય ત્યાં સુધી પીંજરામાં પણ ફીક છે. કેટલાક આદર્શવાદી પક્ષીઓ પણ હશે કે જે એમ પણ માનતા હોય કે પક્ષીજાતનું જીવન ધરેધરે આનંદ આપવામાં, કાલા કાલા કાળે જોવામાં અને આત્માનું—અને સ્વતંત્રતાનું બિલ્દાન આપી જીવનને સફળ બનાવવામાં જ વિતાવવું જોઈએ. તેમ વખતે તત્ત્વજ્ઞાની પક્ષીઓ પણ હોય કે જે પીંજરાની પરાધીનતા વેદનાભરી હોવાને લીધે એ ધર્મરત્ન સમ હશે એમ પણ માનતા હોય. પરંતુ એવાં જુદા-માન ગણાતાં પક્ષીઓ પણ હશે કે જે એમ માનતાં હોય કે પીંજરામાંથી પક્ષીને બહાર કાઢવાં અને કુર બિલાડીઓનો ભોગ થવા જવા દેવાં. અગર તો વિષમ જીવનસંગ્રામમાં એ નાલુક પક્ષીને ધકેલી તેમની સુંદર પ્રતિભાને સુંઝવી નાખવી તે ધાતકીપણું છે. આમ છતાં એકાદ સ્વતંત્ર વાસનાબદ્ધ પક્ષી એવું પણ હશે કે જે જીવન જીવવાની અને ઉદ્ધાસબદ્ધ બનાવવાની પહેલી ચરત તરીકે સ્વાધીનતા માગતું હોય. એ પક્ષી સ્વાર્થી છે એમ તમે કહેશો. પોતાના કુટુંબનાં કિત કરતાં પોતાનું કિત વધુ ઉંચું ગણે છે એમ પણ તમે કહેશો. કાલ્ય જગતની એવા કરતાં પણ જીવનનાં ભોગને વળગી રહે છે એવું પણ તમે જાહેર કરશો. માણસજાતનાં સ્વાધીન જીવનનું અનુકરણ કરવામાં આ પક્ષીએ પોતાનું પક્ષીપણું ગુમાવ્યું છે એમ માનવા છતાં પણ તમારે તેની બાવનાને પ્રદંસવી જ પડશે. કારણ કે એની સાથેના તમારા સંબંધમાં તમારે કાં તો તેને છોડી મુકવું પડશે અગર તો મારી નાખવું પડશે.

આ બધાનો સાર એ છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રી પોતાના ઉપર પડતી વિવિધ ફરજો જેવી કે આવા આદર્શ પ્રત્યેની, પતિ પ્રત્યેની, પુત્ર પ્રત્યેની, સમાજ, કાયદો અને નીતિ પ્રત્યેની ફરજોનો નાશ નહિં કરે ત્યાં સુધી તેની મુક્તિ નથી. એની સૌથી મોટી ફરજ પોતાની જાત પ્રત્યેની છે. પરંતુ પોતાની જાત પ્રત્યે માણસને ફરજ હોઈ જ શકે નહિં, કારણ કે જીવન અને જીવનનાં બધું જ એક જ વ્યક્તિ હોય ત્યારે હોઈ શકે રદ થઈ જાય છે. આ રીતે પોતાની નિરંકુશ વાસના, સ્વાધીન મનોદશા અને શક્તિ પર સંપ્રભો ને બંધનો નાખતી રાક્ષસી ફરજોનો નાશ કરવામાં જ પોતાની જાત પ્રત્યેની ફરજ બજવાઈ જાય છે—આ કારણથી સ્ત્રીએ ફરજ માત્રનો વિરોધ કરવાનો રહે છે. આ વિરોધમાં જ એના સ્વસંપૂર્ણ જીવનની કલા ખીસશે. કારણ કે સ્ત્રી પુરુષની ગુલામ છે એમ કોઈપણ કહી શકે તેમ નથી. લોકો તો એમ કહે છે કે સ્ત્રી પોતાના સમાજ પ્રત્યેના અને વ્યક્તિ પ્રત્યેના ધર્મ અને ફરજની ગુલામ છે. સાચી વાત એ છે કે પુરુષે જેમ વિધ વિધ ફરજોને છુંદી નાખી પ્રગતિ સાધી છે, તેમ સ્ત્રીએ પણ કરવાનું છે. ધણીવાર બને છે તેમ સ્ત્રી કાલ્ય પોતાની આ મૂર્તિભંજક મનોદશાનો એવી રીતે બચાવ કરે કે પોતાના આદર્શો અને ફરજો આ સ્વાધીન ભાવનાથી વધુ સુરક્ષિત થાય છે. સાધારણ જુદાના માણસો આમ માની લેશે પણ ખરા. પરંતુ સાચી વાત તો એ છે કે આવા આદર્શોના કાચળા ભરી ભરીને દૂર ફેંકવાથી જ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે આગી સમાનતા આવશે. જે લોકોને આ જાતનું ખંડન ન ગમતું હોય તે ત્રાસ વહુદનો હોય તેમજ આત્માસન લેવું

કે આ રહી સિદ્ધાંતોને બદલે નવજીવન-
સિદ્ધાંતો તુર્ત જ ગોઠવાઈ જશે અને
સંસાર વધુ સરળતાથી ચાલશે. હંમેશાં
એમ જ બને છે કે “આદર્શ” મરી ગયો—
આદર્શ ધણું જીવો.” આદર્શોના સંખ-
્યમાં તો હંમેશા જ બને છે કે નવો
આદર્શ જુના કરતાં વધુ સ્પષ્ટ અને
ઓછો જમમૂલક હોય છે. આ કારણથી
આદર્શોના ઘાતકો સમાજના દુસ્મનો
મનાય છે. પણ ખરી રીતે તો તેઓ સમા-
જનું સાચું શ્રેય જ કરતા હોય છે. x

x આ લેખમાં આજના લંબનું પ્રથમ
પરિણામ આદર્શ કલ્પનામાં આવે છે.
એવું જણાવ્યું છે. આ હકીકત આપણા

સંમાજ માટે સત્ય નથી. આપણાં લંબો-
માં તો એટલું જ મોલક તત્વ નથી. સાચી
વેદનાને ઢાકવાં માટે આદર્શો આશ્રય
લેવાય છે, એવું શો કહે છે; પણ આપણે
તો એટલા બધા જડ થઈ ગયા છીએ કે
આપણાંમાંના મોટા લાગને વેદનાનું પણ
જ્ઞાન થતું નથી. કંકાસ અને પરસ્પરના
વૈરભાવથી ભરેલા આપણા કુટુંબોમાં
કુરતી રીતે યાય તેટલી વેદનાને જંગલી
માણસની માફક વ્યક્ત કરવાની એક જ
રીત ચાલી રહી છે. જીવતા માણસની
વેદના શમાવવાની નાની જેવી પ્રકૃતિ
આદર્શ રચના પણ આપણને આવડતી
નથી.

—લેખક.

તહમારે પુસ્તકો જોઈએ છીએ?

તો

નીચેના તરત જ મંગાવો

કારણ કે આટલી
અલ્પ કિંમતમાં
આવું પ્રાણવાન
સાહિત્ય હાથેને
ક્યાંય નહિ મળે.

બગલગત— [નાટક]

મૂલ્ય માત્ર બે આના.

આશા નિરાશા—[નાટક]

મૂલ્ય માત્ર ૬ આના.

ખાદીની કુસોટી—[નિબંધ]

મૂલ્ય માત્ર ૧ આનો.

લખો : મેનેજર : નવયુગ કાર્યાલય :: ૯ બેકડાઉસલેન :: ફોટ : : મુંબઈ.

સ્નાહસિક્ક મુર્ચો કરવાનો સૌથી
સારો સમય યુવાનીનો છે. શુદ્ધ જીભુકો
અને જગતને શિખામણ આપવાનો ભાર
સ્વર્ણરે વહેરનારાઓ યુવાનીને દિવાની
ભરે કદે પણ એ દિવાની મજાની છે.

જેમ અથા વૃદ્ધો રૂઢીચુસ્ત અને સાદસચ્ચ હોતા નથી તેમ અથા યુવકો કંઈ રૂઢીવિરોધી અને સાદસચ્ચિય હોતા નથી, પણ આ ઝતતતા યુવકો માટે જેટલું જોઈએ કદીએ તેટલું ઠીક. જે યુવાનોમાં કંઈ પ્રગતિકારી કાર્ય કરી મરી કીટવાની તમજા નથી તેઓ ખરી રીતે છવતા નથી પણ ફક્ત આસોવા-સની કુદરતી ક્રિયા કરે છે. ખરા યુવાનો તો તેજ કે જેઓ માનવતા માટે નથી પરવા કરતા જરની, કે જોગવની.

પણ કોઇ એક યુવાન પ્રમાણિકપણે
છત્તે તેથી સમાજપરિવર્તન થઇ શકે
નથી. આવી આદર્શસિદ્ધી માટે પદ્મજળ
અને સંગ્રહનતી જરૂર છે. આથી જ
તેઓ સુધ્ધિતા શ્રમજીવીઓનાં સંગ્રહન
રચાણે છે; તેમાં જ સાથે રહીને એક
સમુદાયમાં કાવ્ય કરે છે. આમાં કેટલાક
ક્રાન્તિકારી ટુકડો પણ હોય પણ મોટે
ભાગે તો આ સંસ્થા યુવકોથી જ ભરેલી
હોય છે. આમાં તેઓ વર્ગીય વિચારની
નીર્મિત આંકે છે અને તે નીર્મિતને જ વળ-
ગીને આ સાહસપ્રિય ધૂરતારો જંગમાં
ડુંકાવે છે. આ જંગને જ આપણે યુવ-
કોની વળવળના નામથી સંજોશીએ છીએ.

યુવકોની અગવળ જુદી જુદી જાતની
 હોય છે. તેમાંથી મુખ્યત્વે આર્થિક, સામા-
 જિક અને રાજકીય હોય છે.

આધિકૃત વ્યવહારો માંત્ર યુગ શરૂ થયો
ત્યારથી જન્મ લીધો છે, એક તરફ

*****
 * ५ १ ३ - *
 *****

લેખક:-

હમ્મરો શ્રમશીઓને સાંચા સમાન સમ-
જનાર પુણ્ણપતિ અને ખીજી તરફ ગરી-
બાઈ અને આર્થિક ચુલ્લખી સહન કરતા
માનવપ્રાણીઓ. કારખાનાઓમાં હમ્મરો
માનવપ્રાણીઓની મહેનતના બોજે પાડા
થયેલ પુણ્ણપતિઓ આલીશાન મકાનમાં
રહે છે, જ્યારે ખીજી બાજુએ લોહીનો
પરસેવો કરી રાતદિન કાળી મજૂરી કર-
નાર શ્રમશીઓ કુદાત્ દશામાં જ
અધારી ઝોરડીમાં જીવન વિતાવી રહે
છે. મુડીવાદીઓ જેમ અને તેમ શ્રમજી-
વીઓને ઓછું આપી મોટો હિસ્સો
ઓછીયાં કરવા ચત્ત કરે છે; શ્રમજીવીઓ
ધનિકોની પાસેથી અને તેટલું વધારે લેવા
છે છે એ વર્ગો વચ્ચેનો કલહ સના-
તન છે. યુવકોમાંથી કેટલાક તો આ શ્રમજી-
વીઓના સમુદ્ધમાંથી ઉતરી આવેલ હોય છે
આ યુવાન શ્રમજીવી યુવકોની સાથે કા-
ન્ટિકારી મધ્યમવર્ગના યુવાનો આવી
મળે છે અને આ બંનેની જે સંસ્થા
ઉત્પન્ન થાય છે તે મજૂરવર્ગના આર્થિક
કિતને મારે આંદોલનો ઉપાડે છે અને
સમાજવાદ તરફ જગતને પગલાં ભરું
બનાવવા સતત કામ કરે છે.

સામાજિક ચળવળ થઈ ચુકી છે.
અમારમાં જે ઉંચનીચનો ભેદ રખાય છે

*****

અળવળ

*****

—બી. ટી. આસર.

ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને નીચે દરબને આ-
પવામાં આવે છે—તે તોડી પાડવા માટે જ
કેટલાએ યુવકો આ ભેદ ભાંગી નાખવા
માટે એક સંસ્થા ઉભી કરે છે અને ત્યાં
સમાન હક્ક, છુટાછેડાનો કાયદો અને એવી
બીજી જાતની ચળવળ ચલાવે છે.

રાજકીય ચળવળ પણ કેટલાએ
વખતની જુની છે. ખાસ કરીને યુવકો
પરિવર્તનમાં માનનારા હોય છે. તેમને
એક જ પ્રચાથી ચાલતો રાજ્યકારોબાર
પસંદ નથી આવતો. તેમને એ રાજની-
તિની સૂઝ આવે છે અને તેથી કરીને જ
કેટલાએ યુવાન રાજદ્વારીઓ ભેગા મળીને
જુલ જ પ્રકારની રાજનીતિ ચલાવવા મથી
રહ્યા હોય છે અને તે માટે તેઓ ભારે
પ્રયત્ન કરે છે.

આમ યુવકોની ચળવળ જુદા જુદા પ્રકારે
ચાલુ જ હોય છે. આ ચળવળ કંઈ પૌતાના
પગ પર સ્વતંત્ર રીતે તો હોતી જ નથી.
પણ દેશમાં તેના જેવી જ બીજી ચળવળ
જેસબેર ચાલતી હોય તેની સાથે તે
સંમિશ્રિત થાય છે.

યુવક ચળવળ પણ પક્ષકીય હોય છે
અને આથી તેના ભાગલા પડે છે.

આથી જ આપણે હિંદી યુવક ચળવળને
રાષ્ટ્રિય કોંગ્રેસ સાથે રહીને કામ કરતી
જોઈએ છીએ. હિંદી યુવકસંઘો આજે
કોંગ્રેસને મળેલા છે. કેટલીક વાર
યુવકોની પણ દિશાભૂલ થઈ જાય
છે અને આ રીતે જ છેલ્લી સત્યાગ્રહ
લડતમાં હિંદી યુવકોની ભૂલ થઈ. જન-
તાના આર્થિક લાભોને ન જોતાં આ યુવકો
મહાત્મા મનાતા એ ગાંધીના સત્યાગ્રહ
અને રેડીયાની જાળમાં આવી ગયા, જેલ
ભરવાથી સ્વરાજ નહીં આવશે એવું
માનીને હજારો યુવકો જેલમાં ગયા અને
આમ કરી પોતે માતૃભૂમિની સેવા કરી
કૃતાર્થ થાય છે એમ સમજવા લાગ્યા.
આ તેમનો મિથ્યાભ્રમ હતો અને આજે
તેમનો મોટો ભાગ એ સમજવા લાગ્યો
છે. અસ્પૃશ્યતાનું તૂટ ઉભું કરી ગાંધી-
જીએ તમામ ચળવળ બંધ કરી છે અને
યુવકો પાસે કંઈ રચનાત્મક કાર્ય ન હોય
તેઓ પણ અસ્પૃશ્યો માટે મંદિરો ઉઘા-
ડવાનાં એ મહોટા કામ પાછળ મથી
રહેલ છે. જે લોકો થોડા દિવસ પૂર્વે આ
મંદિરોની વિરૂદ્ધ હતા તેઓ આજે
અસ્પૃશ્યો માટે મહાન સેવા કરતા હોય એવી
રીતે આજે સહભોજન અને મંદિરપ્રવેશ
માટે ધમપછાડા કરી રહ્યા છે. અંત્યજને
જેનાથી ખરેખર સંડન કરે છે તે તો આ-
ર્થિક બાબત છે. તેઓની આર્થિક સ્થિતિ
ખરાબ હોઈને તેઓ જાળવણીમાં પજાત
રહ્યા છે અને અંત્યજો પર ઉપકાર કર-
નાર એ મહાત્મા કે તેમના યુવાન સાથીઓ
આ આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે
કંઈ જ કરતા નથી. તેઓ તો માત્ર
રેડીઆ તરફ આંગળી ચીંધે છે અને
આ યંત્રવાદનાં યુગમાં રેડીઆની શુ-
દ્ધિમત એ તો આ માસિકનો દરેક
વાંચક જાણે છે. આ જ્ઞાનભૂલા યુવકો

પણ હવે તે સમજવા લાગ્યા છે પણ તેમને ક્યાંઈ ખરું નેતૃત્વ બળ દેખાતું નથી.

આથી જ હવે ફરીથી યુવકચળવળ પુનઃ ઉભી કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે; પણ તે હવે મહાત્માજીની છત્રછાયા નીચે માનભંગ રીતે શરૂ ન થવી જોઈએ. હવે તો આપણને નવા પ્રોગ્રામની જરૂર છે. જે રચનાત્મક હોવો જોઈએ.

આ ચળવળ ઉભી કરવાને અખિલ હિંદ યુવકોનું સંમેલન તુરતમાં જ થવું જોઈએ. અને તેમાં ખરેખરી યુવકચળવળને શોભાસ્પદ એવા કરાવો કરવા જોઈએ. આ સ્થળે કંઈક સુચનાઓ કરવી અસ્થાને નહિ જ ગણાય.

ખાસ કરીને શાળાઓમાં અને કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા યુવકોએ પોતાનું મજબૂત સંગઠન બનાવવું જોઈએ. આ સંગઠનનો યુવકસંઘો સાથે સંબંધ હોવો જોઈએ, આ સંસ્થાનો પ્રોગ્રામ મવાજ ન હોતાં ઉદ્ભવ હોવો જોઈએ કારણ કે યુવાનોની રજોરગમાં બલિદાનનું રક્ત વહેતું હોય છે અને મવાજનીન પકડવાથી ખિન્નકુલ આગળ ધપાય તેમ નથી.

આ સંસ્થાઓએ ખેડૂતો અને કામદારોમાં પ્રચારકાર્ય કરવાને પોતાના અનુભવી સભ્યો ગામડે ગામડે મોકલવા જોઈએ કે જેથી કરીને જનતામાં માનનો ફેલાવો થાય અને એ રક્ત યુસબીમાં વ્યાજબીજા વાણીયાઓના હાથમાંથી ખંડુલવર્ગ સ્વતંત્ર બને. ખેડૂતોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર વધતાં તેઓ નવી નવી ઢળનાં યંત્રો ખરીદશે. આ ખરીદ કરવાનાં નાણાં અપાવવા માટે પણ યુવકોએ જ્યાં ત્યાં સડકારી બેંકની ગમે તે પ્રવર્તને સ્થાપના કરવી જ જોઈએ. જે આ યંત્રોનો ઉપયોગ વધે તો ઉપાજનશક્તિ વધે અને ખેડૂતોનું જીંદગીનું ધોરણ પણ ઊંચે ચડે. આજે તો તેઓ આજો દિવસ કામ કરે છે છતાં પણ પુરતું અન્ન મેળવવા પામતા નથી. તેમને પુરતું અન્ન મેળવવા માટે રેંડીયાની જરૂરીયાત ન હોતાં જાનની જરૂર છે કે જેથી તેઓ પાંત્રિક મદદથી પેદાશમાં વધારો કરી શકે અને સુખી બને.

ખરું સ્વાતંત્ર્ય તો ત્યારે જ મળ્યું કહેવાય કે જ્યારે વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં સર્વ કોઈને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોય આ જનતાની સ્વતંત્રતા છેલ્લા સુધારા નીચે સરકારે હિંદીઓને આપી નથી. આ સ્વતંત્રતા માટે યુવકોએ જખરો આંદોલનો ઉપાડવાં જોઈએ અને સ્થળે સ્થળે સભાઓ. ભરી વર્તમાનપત્રોને સ્વતંત્રતા અપાવવા માટેના હરાવો કરવા જોઈએ. વર્તમાનપત્રો સ્વતંત્ર અને તો જ તેઓ પ્રજાનો પૂરો દુઃખી દર્દમય અહેવાલ આપી શકે. યુવકસંસ્થાઓએ આ જનતાના સ્વાતંત્ર્યનો શોર મચાવી પોતાનાં પત્રો કાઢવાં જોઈએ કે જેમાં દુઃખી જનતાનાં આતંનાદોની કંઈક કથની હોય અને આ લોકોને દુઃખી બનાવનાર મુડીવાદીઓ પર ધિંકાર વરસતો હોય.

વાણીની છુટ પણ બહુ અગત્યની છે કારણ કે આપણે તુરતાતુરત તો કંઈ વર્તમાનપત્રો કાઢી શકવાના જ નહિ. વળી જનતામાં પુરતી જગૃતિ લાવવા માટે લાપણીની તો ખૂબ જરૂર છે. ખીજા દરેક દેશોમાં વાણીનું સ્વાતંત્ર્ય એ પ્રાથમિક હક્કમાં આવી જાય છે પણ હિંદમાં એમ નહિ હોવાને અંગે લોકોમાં જગૃતિ લાવવા માટે ભારે મુશ્કેલી આવે છે. આ માટે જ વાણીસ્વાતંત્ર્ય માટે યુવકસંસ્થાઓએ ભારે પ્રચાર કરી મુકવો જોઈએ.

આમ વિચાર, વાણી અને વર્તનને જોખરું સ્વાતંત્ર્ય અપવામાં આવે તો જ આગ જનતામાં ખરા જ્ઞાનનો ફેલાવો થાય. આ માટે જ યુવકચળવળનું ધ્યેય આ જનતાની સ્વતંત્રતા ગમે તે બોગે મેળવી કામદાર ખેડૂત સંઘો સ્થળે સ્થળે સ્થાપન કરવાનું હોવું જોઈએ.

કાન્તિનાં કારખાનાં

સૈ કુઓ થયાં
માનવહ-

દય સુખનાં સા-
ધનો શોધવા મથી
રહ્યું છે. મનુષ્ય-

જીવનમાં દુઃખો
ઐટલાં પ્રત્યક્ષ છે

કે તે કેટલાયે લા-
ગણીવશ અને સ-

હદથી મનુષ્યોનાં
માનસ પર અસર

કરે છે અને પરિ-
ણામરૂપે પોતાને

તત્વજ્ઞાની કહેવ-
ડાવતા મનુષ્યોના

અચાગ અને અવાસ્તવિક આદર્શો ચાલુ
રહે છે.

આ સ્વપ્નમય આદર્શો અવાસ્તવિક છે
અને તેનું કારણ આડે રસ્તે દોરવાઇ જવાનું
અથવા યુદ્ધિનો અભાવ નહોતાં સામાજિક
પરિસ્થિતિનાં ઐતિહાસિક અને આર્થિક
જ્ઞાનનો અભાવ છે.

વર્તમાન સમાજમાં જ વિજ્ઞાનના
વિસ્તારથી આપણે મનુષ્યજાતિનું સુખ
કઇ જતની સમાજરચના કરવાથી થાય
તે જાણી શક્યા છીએ.

આ જ્ઞાનથી માહિતગાર થઇને જ
માકસ, એન્જલસ વિગેરે અર્થશાસ્ત્રીઓ
એવા મત પર આગ્રહ છે કે:-

૧ સમાજ પરિવર્તનશીલ છે.

— : અવલોકનાર : —

અભ્યાસી.

મુદીવાદી સમાજરચના નીચે

કામદારોમાં વર્ગલાન અને ક્રાન્તિકારી

બુરજો આપમેળે અને અનિવાર્ય રીતે

કેવી રીતે સર્જાય છે તે આ લેખમાં

સરળ રીતે સમજાવવામાં આવ્યું છે.

તંત્રી.

૨ સમાજનું
પરિવર્ત-

ન ક્રાન્તિ-

ને અંગે

થાય છે

(ઐતિ-

હાસિક વ

ખતમાં દ

રેક આજ

તમાં.)

૩ આ ક્રાન્તિ

હંમેશા ક્રા-

ન્તિકારી-

વર્ગનું સ-

મજાણથી

ભરેલ પગલું છે.

ઇતિહાસ ખતાવે છે કે રાજ્યસત્તા
પોતાને હસ્તક લેનાર વર્ગ તે વખતનો
ક્રાન્તિકારી વર્ગ હોય છે, પણ એક વર્ગ
એ વખત ક્રાન્તિકાર હોતો નથી. ઉગતો
ક્રાન્તિકારી વર્ગ રાજ્યસત્તા ને વર્ગ હસ્તક
હોય તેના હાથમાંથી આ સત્તા છીનવી
લેવા યત્ન આદરે છે, પોતાનો પાયો મજ-
બુત કરે છે અને ને સામાજિક પાયો પર
તેમને સત્તા મળી હોય તે ચાલુ રાખવાને
હંમેશા તત્પર રહે છે. અને તે પ્રતિક્રા-
ન્તિકારી ખતો જાય છે.

વખત વિતતાં ચાલુ સમાજરચનાએ
લાદેલ સ્થિતિ કરતાં ઉદ્ધાપન બળો
વધી જાય છે અને નવી સમાજરચના
કરવા માટે નવો ક્રાન્તિકારી વર્ગ ઉત્પન્ન

થાય છે. આથી વર્ગ-વિમુક્ત થાય છે જેના પરિણામે એક નવી સામાજિક ક્રાન્તિ અમલમાં આવે છે.

મુડીવાદ જમીનદારશાહીનો નાશ કરી શક્યો તેનું કારણ કે જમીનદારશાહી જમીનમાલીકીના પાયા પર ઉભી હતી. જમીન તે વખતે ઉદ્દપાદનનું માત્ર એક જ બળ હતું પણ તે વખતે તે અગત્યનું મનાતું હતું. પણ જમીનદારોની શક્તિ બહારનું બીજું ઉદ્દપાદનનું એક બળ અસ્તિત્વમાં આવ્યું જે વેપારીઓનું દ્રવ્ય હતું. પાછળથી તે બળ કારખાનાવાળાઓનું દ્રવ્ય બન્યું. આ બળના માલીકો, મુડીવાદીઓ આથી ક્રાન્તિ અમલમાં આણી શક્યા અને આજે તેઓ પ્રતિક્રાન્તિકારી બન્યા છે.

આ જ સુધીમાં, દરેક સત્તામાં આવનાર વર્ગ પોતા સાથે પોતાનાં નાશનાં બીજ પણ લઈ આવેલ છે કારણ કે દરેક વર્ગ પોતાની અંદર રહેલ અમુક વિભાગ પર ચુસણુનીતિ આદરી રહેલ હોય છે. આ ચુસાતો વર્ગ ક્રાન્તિના વિનયી અંતે તદ્દન ભુલો અને પ્રત્યક્ષ બને છે.

પણ મુડીવાદને ઉદ્દપાદન બળ મુડીવાદીઓનાં હસ્તક જ હોય છે. બીજા કોઈ મિલકત ધરાવનાર વર્ગ તેની સત્તાને વેંચી શકે તેમ નથી. રાજકર્તાઓ પોતાનાં જ પતન માટે જાત બને તે તો અશક્ય જ છે, અને માત્ર માહિતગાર મનુષ્યો જ ક્રાન્તિ લાવી શકે કારણ કે એક પ્રયાનો કંઈ પણ જ્ઞાન સિવાય અંત લાવી શકાય પણ આ પ્રયાને બરલે બીજા પ્રથા અમલમાં આગવો-આનું નામ જ ક્રાન્તિ-તો પુરતા જ્ઞાનની જરૂર છે. સમાજવાદ અમલમાં મેલવા માટે ક્રાન્તિકારી વર્ગ કોણ

બનશે? જે વર્ગ હવે ક્રાન્તિ લાવવા માટે બાકી રહેલ છે તે અમલકારી વર્ગ છે.

પણ આ મુદ્દાની ચોક્કસતા મેળવવા માટે અમલકારીઓમાં જાગૃતિની જરૂર છે. આ જાગૃતિ જ્યારે તેઓને પોતાની વર્ગ-સ્થિતિનું જ્ઞાન થાય ત્યારે જ આવી શકે. તેઓએ જાણવું આવશ્યક છે કે જ્યાં સુધી ચાલુ પ્રથા અસ્તિત્વમાં છે ત્યાં સુધી તેઓ ભણેને બધું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરે તો પણ તેમનો હિસ્સો તો માત્ર તેમને દ્રવ્યોપાજન કરનાર રાખી શકે તેટલા પુરતો જ છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તે માત્ર આજીવિકા બહુકીનતાથી ચાલી શકે તેટલા પુરતો છે. તેઓએ એ પણ જાણવું જોઈએ કે ચાલુ પ્રથા નીચે તેમને હંમેશા માટે બેકારીની, બેકારીની ધમકીની અને દારિદ્રની વ્યાધિઓમાં સપડવું પડશે. આ જાણ્યા પછી જ તેઓને પોતાની સ્થિતિનું અર્જ જ્ઞાન થશે અને તેઓ જાણશે કે પોતાની સ્થિતિ સુધારવાની એક જ આશા જે સમાજવ્યવસ્થા તેને પોતાનો શ્રમ વેચનાર બનાવી શકે છે, જે તેને મુડીવાદીઓની ચુસણુનીતિનો ભોગ બનાવે છે, તે વ્યવસ્થાનો નાશ કરવામાં જ રહેલી છે.

તેઓ ત્યાર પછી જાણશે કે આથી તો ચુસનાર વર્ગના હાથમાંથી શોષણનાં સાધનો લઈ લેવાં જોઈએ અને આ માટે જે વર્ગ વચ્ચે વિમુક્ત હોવો જોઈએ. એક વર્ગ ચાલુ પ્રથા કાયમ રાખી ખાનગી મિલકત ધરાવવા માગે છે અને બીજા વર્ગ આ માલીકીનો નાશ કરી આ મિલકતને સમાજદસ્તક સોંપવા માગે છે. પોતાની સ્થિતિ કાયમ રાખી ચુસણુનીતિ ચાલુ રાખનાર એક વર્ગ અને આ ધુસરીમાંથી સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છતા બીજા વર્ગ વચ્ચેનો આ નિમિદ્ધ છે. આનું જ નામ વર્ગ-વિમુક્ત છે.

જે વર્ગ આ બાબત જાણે છે તેને આપણે વર્ગ—જનગૃતિ કહીએ છીએ. ક્રાન્તિનાં યોગ્ય હથિયાર જનવા માટે તેણે માત્ર આગળ વધવાનાં સાધનો અને નીતિ જ વિચારવાનાં છે.

દરેક સામાજિક પ્રથામાં સમાજને માટે દ્રવ્યોપાજ્ઞન કરતા લોકોનું સમાજમાં ચોક્કસ સ્થાન હોય છે. આમ પહેલાંનો ગુલામ એ એક વસ્તુ હતો એટલે કે તે મિલકતનો એક ભાગ હતો અને તેને ખરીદી કે વહેંચી શકાતો. જે વહેંચવામાં આવતી હતી તે તેની જાત હતી અને નહિ કે તેની અમશક્તિ. તેની સ્થિતિ એક ઘોણ સમાન હતી તેમ કહેવામાં કંઈ અભુગતું નથી.

પરંતુ આજનો શ્રમજીવી એ કંઈ મિલકત નથી આજે જે વસ્તુ છે તે તે પોતે નહિ પણ તેની અમશક્તિ છે. શ્રમશક્તિ વેદા કરનાર તે એક જાતનું યંત્ર છે. બધા યંત્રો પેઠે તેની પણ લાંગરુટ થાય છે અને દરેક યંત્ર પેઠે જો તેનામાં પણ કંઈ મુકવામાં આવે નહિ તો કંઈ મળી શકે નહિ.

વસ્તુસ્થિતિ આટલેથી જ ન અટકતાં, જેમ દરેક યંત્ર પોતાથી ઉતરતા યંત્ર કરતાં થોડા ખર્ચે વધારે માત્ર ઉત્પન્ન કરે તેવી જ રીતે શ્રમ વહેંચનાર માનવ-યંત્રને પણ તેના માટે જેટલું ખર્ચાં તેથી ઘણું જ વધારે ઉત્પન્ન કરવાનું છે કારણ કે તેના પણ હરીફ તો હોય છે જ.

આ હરીફ તે યંત્ર અને પદ્ધતિઓ છે. જેમ શ્રમશક્તિની કિંમત વધુ-તેમ યંત્ર પણ વધારે સિવર ગતિવાળાં અને છે અને પદ્ધતિમાં પણ સુધારો થાય છે.

અને જેમ તેઓ ઝડપભેર આગળ વધે તેમ બહુ લુજ પગારે કામ કરનાર શ્રમજીવીઓમાં બેકારોની સંખ્યા વધારે થતી જાય છે. આમ આ વિરોધી બળોના કાર્યના પરિણામે પગાર માત્ર જીવન નીભાવવા પુરતા જ મળે છે.

આ મુશ્કેલી ઉભી કરતાં કારણોનો વિચાર કરીએ. પગાર જીવનધોરણ પુરતા હોય છે એમ કહેવાથી આ જીવનધોરણ કોણ સ્થાપે છે તે ચોક્કસ થતું નથી. આપણે સારી પેઠે સમજાવે છીએ કે જુદા જુદા મુદ્દાવાદી દેશોમાં જીવનધોરણ પણ જુદું જુદું હોય છે. શા માટે આ જીવનધોરણ ઓછું કે વધારે નથી? શા માટે તે જેમનું તેમ છે?

સરાસરી રીતે, ભાવોમાં ફેરફાર થાય છે તે બાબતે મુક્યા પછી દરેક બીજી વસ્તુની કિંમત તેની ઉપયોગીતા પર અવલંબે છે. એક વસ્તુની કિંમત તેને ઉદ્ધાન કરવા માટેના કામના કલાક પર આધાર રાખે છે. આથી વસ્તુઓની અદ્યતન હાલતી તેમનાં ઉદ્ધાન માટેના વખતના ધોરણ પર થાય છે.

આ પરિણામ મુદ્દાના ચલણથી કરવામાં આવે છે. જે દિશામાં વધારે લાભ હોય તે દિશામાં મુદ્દા રોકાય છે. બીજી બાબતો સમાન હોય ત્યારે જો કિંમતમાં અમુક ધોરણ કરતાં ઘટાડો થાય તો ઓછો લાભ મળે છે, આથી જે વસ્તુની કિંમત વધારે હોય તે ઉત્પન્ન કરવા પાછળ મુદ્દા રોકવામાં આવે છે કારણ કે આથી વધારે લાભ થાય છે. આ કારણથી ઉંચી કિંમતની વસ્તુઓ બજારમાં ભરાઈ જાય છે અને તેનાં પરિણામે તેની કિંમતમાં ઘટાડો

થવા માંડે છે. આમ હલકી કિંમતની અને ઉંચી કિંમતની વસ્તુઓનું ઉદ્ધવાદન સરખું થાય છે અને કિંમત પણ પ્રખર પ્રમાણે રચપાછ જાય છે.

પરંતુ શ્રમજીવી તેના ઉદ્ધવાદનનાં બળ (ખોરાક વગેરે) ને શ્રમશક્તિ સિવાય બીજી કોઈપણ વસ્તુના ઉદ્ધવાદનમાં ફેરવી શકતો નથી. એ ખર્ચ કે તે જે ધંધામાં વધારે કમાણી હોય તેમાં પડવા યત્નો કરે પણ આથી કંઈ વિશેષ લાભ થતો નથી.

ખરી હકિકત તો એ છે કે મુડીવાદ પોતે જ પોતાની જરૂરીયાત પુરતી પાડવા માટે શ્રમજીવીઓનું ધોરણ આંકે છે. મુડીવાદીઓને શિક્ષિત શ્રમજીવી વર્ગની જરૂર હોવાને અંગે જ તેઓને શ્રમજીવી-વર્ગને શિક્ષણ આપવાની ફરજ પડી છે. શિક્ષણથી શ્રમજીવીઓને બીજી જરૂરીયાતો પણ લાગે છે અને શિક્ષણ તેને આ જરૂરીયાત પુરતી પાડવાના સાધનો આપતું નથી. આથી આ જરૂરીયાતો સંતોષવા ખાતર કામદારોને ઝગડવાની ફરજ પડે છે. જેમ જરૂરીયાતો વિશેષ તેમ જીવનધોરણ પણ ઉંચે આવતું જોઈએ અને આ માત્ર પગારમાં વધારો થાય તો જ થઈ શકે. આ પગારમાં

અત્રે એ પણ વાદ આપવું જોઈએ કે શ્રમજીવીવર્ગના દરેક જીવનધોરણ સાથે તેટલા જ પુરતું શોષણ, બેકારી વિગેરે હોય છે અને આથી જીવનધોરણ ઉંચું કે નીચું ખનાવવામાં આવે તો પણ છેવટે તો મુડીથી જે જાતની શ્રમશક્તિ જોઈએ તે ઓછામાં ઓછી કિંમતે ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે અને વધુમાં વધુ કિંમતે જોઈ-યાય છે. આથી શ્રમજીવીઓની સ્થિતિ નિરાશાયુક્ત છે, તેમજ જીવનધોરણ તેમનું તેમ ટકાવી રાખવા ઝગડવું પડે છે અને આથી કંઈ વિશેષ તેઓ કરી શકતા નથી. જે કંઈ વિશેષ અને ઉપ-યોગી મુધારણા ઉદ્ધવાદનમાં કરવામાં આવે છે તેનાથી માલીકોને વિશેષ લાભ થતો રહે છે પણ શ્રમજીવીઓને માટે તો તેથી વિશેષ ખારીક સ્થિતિ ઉભી થાય છે. આજે બેકારોને દૂર કરો અને આવતી કાલે યત્રોએ તેમને ફરી ઉત્પન્ન કર્યા હશે. શ્રમજીવીઓને મફત મૃદ કે રોટી આપો-પોતાની બીજી જરૂરીયાતો માટે તેમને ઝગડવું જ પડશે.

મુધારો કરવાના કોઈપણ યત્ન આથી મિથ્યા છે. આજની હરિકાષ્ઠની પ્રથાના

કોણ શરૂઆત કરે?

મહાસભા અને સરકાર વચ્ચેની અથડામણનો પારો હવે શૂન્યતા આંકડા તરફ સંપાદિત થઈ રહ્યો છે. પ્રતિ પ્રતિ હવે સત્યાગ્રહના સંગ્રામો માત્ર જીલ્લાની પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિમાં જ પરિણમ્યા છે. દિવસે દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં પણ આ અથડામણો વીરો ઝોઝી ને ઝોઝી લીટીઓ આલેખાય છે. જેઓ આંખો ખુલ્લી રાખી ને જુવે તે તો જોઈ શકશે કે આ આખી ચળવળના ઇતિ-

હાસનું અંતીમ પ્રકરણ શરૂ થઈ ચુક્યું છે. મહાસભાના મહાન દુર્ગ મનાતા મુંબઈ શહેરમાં પણ મહાસભાના આંદોલનોમાં અંતીમ ઝોટ આવી છે. બહાર રહેલા રાજાસભા મહાસભાવાદીઓએ કાયદાલગની પ્રવૃત્તિનું કામ પડતું મુકીને સનાતનીઓ સામે અસ્પૃશ્યતા નિવારણને માટે સંગ્રામ શરૂ કર્યો છે. આ પ્રવૃત્તિનું સૌથી સુંદર ઉદાહરણ તો તામીલનાડના નેતા શ્રી. સી. રાજગોપાલાચારી અને કેલાપનમાં સાંપડે છે. આ ધુરંધરો મનાતા મહાસભાવાદીઓ મદ્રાસમાં અછૂતોદ્ધારના કાર્યમાં એક લક્ષ આપી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ એ આખી પ્રવૃત્તિના એકમાત્ર સંચાલક ખૂબ મહાત્માજી પોતે જ હવે સામ્રાજ્યવા-

મહાસભા અને સરકાર વચ્ચે આજે પ્રતિષ્ઠાના પ્રશ્ન પર લારે મતભેદ ઉભો થયો છે. સરકાર તરફ કહે છે કે સમાધાનનો સફેદ વાવટો પહેલાં ગાંધીજીએ ચઢાવવો જોઈએ. ગાંધીજી કહે છે કે સીમલાએ પહેલાં સામાન્ય શક્તિ જાહેર કરવી જોઈએ. આ બે અંતરે વચ્ચે સમાધાનનું નાવ પ્રતિષ્ઠાના ખડક પર અથડાઈને લાંગી જશે એમ લેખક કહે છે.

—તંત્રી.

દની સંમતીથી જેલમાં હોવા છતાં પણ 'હરીજન' પત્રદ્વારા અસ્પૃશ્યતા નિવારવાને ઉભા થયેલા આંદોલનોને દોરી રહ્યા છે.

આવા સંજોગોમાં મહાત્માજીને પૂકત કરવાની, જેલમાં ગયેલા મહાસભાવાદીઓને માફી આપવાની તેમજ મહાસભા સાથે વાટાઘાટ કરવાની સુચનાઓ સરકારને પ્રત્યેક રાજકીય પક્ષ કરી રહ્યા છે. મુંબઈના ઉદાર મતવાદીઓ પગે પડીને પોકારે છે કે નવા સુધારાઓને અમલમાં મુકી શકાય એવા હેતુથી અત્યંત વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવું જરૂરી છે. આથી તેને માટે ઝોજામાં ઝોઝી સામાન્ય

તો તેઓએ મહાત્માજીની સલાહ શિરો-
માન્ય કરીને આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આણવો
નોંધ્યો.

આ કણે મહાત્માજી 'સામાન્ય મૂકિત'
અને ઓડીન-સ જીલ્લને રદ કરવાની
શરત સાથે સવિનયભંગનાં આંદોલનો
સંકેલી લે તો પ્રજાને નુકસાન થવાને બદલે
પારાવાર લાલ થવાનો સંભવ છે. ખીલું
કેંઈ નહિં તો સંકળાયેલી જનતાને થાક
ખાવાની થોડીક મીનીટો તો મળશે એ
યાદ રાખવાની ઠીક ઠીક જરૂર છે. વચ-
ગાળાના વખતમાં જનતા પોતાની શક્તિ-
ઓને પાછી મેળવી શકશે એટલું જ નહિં
પણ વધુ ફળદાયી કાર્યક્રમમાં તે પોતાની
શક્તિઓ વાપરી શકશે. એવે સારો
સંભવ છે.

દરેક રાજકીય સંગ્રામની વ્યુહરચનામાં
સંગ્રામને રત્નભાવવાની ભેગવાઈ હોય છે.
હડતાળના સમયમાં પણ તેઓ Statuo
quuo રાખી કામ ઉપર ચઢે છે તે. પછી
આવો પ્રયત્ન. રાજકીય સંગ્રામ ત્યારે
આપમેળે અદૃશ્ય થવાની અણી ઉપર હોય
ત્યારે પરાજયનો સ્વીકાર કરીને પૂર્વપત્ત
નિયતિ પાછી મેળવવામાં શું અશોભ્ય છે?

આથી જ અમો આગ્રહ રાખીને જણા-
વીશું કે સમાધાન કરવાની સુંદર તક
માટે રાહ જોવાને બદલે મહાત્માજીએ
ઓડીન-સો રદ કરવાની તેમજ સામાન્ય
મૂકિતની શરત ઉપર સવિનય અનાદરની
લડત્ત અને કાયદાભંગની પ્રવૃત્તિ અટકા-
વવી જોઈએ. તેમાં જ આપણું તેમજ
મહાસાહનું હિત રહેલું છે.

આટલું યાદ રાખો !

દેશની પ્રત્યેક વ્યક્તિને કામ
મેળવવાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.
બેકારી એ માનવરચિત સમાજવ્યવ-
સ્થામાંનું સીધું પરિણામ છે.
એટલેજ સમાજવ્યવસ્થા પલટાવી
નાંખીને સર્વને કામ મળી શકે
તેવી સમાજરચના સર્જવી જોઈએ.
ત્યાં સુધી બેકારને સરકાર તરફથી
રાહત અપાવી જ જોઈએ.

દેશની પ્રત્યેક પુખ્ત ઉમરની
વ્યક્તિને મતાધિકાર હોવો જ જોઈએ.

વર્તન, વાણી, અને વિચાર-
સ્વાતંત્ર્ય એ પ્રત્યેક વ્યક્તિના પ્રાથ-

મિક હક્કો છે. જે બંધારણમાં
આ હક્કો ન હોય તે બંધારણ
અમોને નાકબુલ છે.

રાજકીય રીતે હિંદનું બંધારણ
હિંદીઓએ જ ઘડવું જોઈએ. આ
બંધારણ ઘડવાનો એક માત્ર આધ-
કાર વ્યક્તિગત મતાધિકારના હક્ક
ઉપર સુંદાયેલી પ્રજાપરિષદ (Peo-
ple's Convention) જ કરી શકે.

આર્થિક દિશામાં સર્વને સરખી
તક આપે તેવું સામાજિક બંધા-
રણ રચાવું જોઈએ.

સામાજિક દિશામાં મધ્યકાલીન
રિવાજોનો નાશ કરીને અવાંચીન
નીતિની ટળ ઉપર સામાજ
બંધારણ સુકવું જોઈએ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી . ભરપૂર

લજ્જતદાર

ફા દા સ વ

ઝંડે

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે.....

.....તનદુરસ્તી-તાકતથી ભરપૂર

પ્રદર્શદિ રોગોનો
અકસીર ઇલાજ

અ શો કા રિ ટ

ઝંડે

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦-મુખ્ય નં. ૧૪

મુખ્ય ઇન્ડિયાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

લેખિકા:—

શ્રીમતિ સલિમા.

સુમત્ર યુરપ, સમત્ર
સંસાર આજે એક અકલ્પ્ય અંધારાવાતના
વટોળમાં પોતાને સલામત રાખવા વૃથા
પ્રયત્નો કરી રહેલ છે. આગામી યુદ્ધના ભય-
કારા વાગે છે. ચોતરફથી એવા પ્રચંડ પોકારો
સંભળાય છે કે ૧૯૧૪-૧૮ ના મહાન
વિગ્રહ કરતાં યે વધુ ભયંકર અને ખૂન-
ખાર વિગ્રહ હવે વિશ્વના નભધૂમટમાં
ધૂમરીઓ ખાધ રહ્યો છે. એ ભયંકર
વટોળના આક્રમણ હવે આલમ ઉપર
ક્યારે ઉતરશે એ ફાલુ ચોક્કસપણે કહી
શકાય નહિ.

સારાય વિશ્વનાં રાજ્યો-પ્રજાસંઘના
સભ્યો તરિકે જિનિવાનગરીમાં
શસ્ત્રસંન્યાસ શ્રેવવા માટે
ચર્ચા કરતાં બેઠાં
હોય છે. સ્વિ.
ટઅરલે-

ની વાતો ઉપર ચર્ચા કરી દરારો
પસાર કરે છે. 'શસ્ત્રસંન્યાસ!'
યુદ્ધને અટકાવવા માટે શસ્ત્રોને તિલાં-
જલી આપો! આવા દરારો વડે તે રાજ-
પુરૂષો કાગળના રીમ નહિ. પણ ગાંસડી-
ઓની ગાંસડીઓ જેટલા કાગળો ખગાડે
છે. સફેદ કાગળો ઉપર કાળી શાહીની
કલમો ચાલે છે—“શસ્ત્ર અધી કરો”—

..... પણ જીનિવા તો જાસૂસનગરી
છે: વિશ્વના તમામ રાજ્યોના પ્રતિનિ-
ધિઓ પોતાના રાજ્યના દારૂગોળા, શસ્ત્રો,
તેમજ લશ્કરીબળનો ક્યાસ પ્રજાસંઘના
વિશાળ મેજ સમક્ષ રજૂ કરે છે. અને
આ વખતે જિનિવામાં ન રહમત્તય એવે
રથજે રહેતા સજ્જનોની ચિંતા જેવી
ચમકતી આંખો આ આંક-
ડાઓ-પ્રમાણ ઉપર ન-
જર નાખે છે.
ક્યા રાજ્ય
પાસે

જાસૂસીની જાળમાં—

કેટલી
શક્તિ છે તેનો
આ. જાસૂસો અજાણ
રીતે ક્યાસ કહાડી લે છે
અને જાસૂસો પોતાને કામે વળગે છે.
જાજની શરૂઆત તો ક્યારની યે થઈ
ચુકી હોય છે. દારૂનો કુવો તૈયાર જ
છે. ફક્ત તેમાં એક જ ચીનગારી પડે
એટલી જ ખોટી છે. જાસૂસોએ સારાય
યુરપને દારૂના કુવા જેવું બનાવી
નાખ્યું છે.

નગી એ
દિલચરપ ભૂમિના
દવામાનમાં અપચ ઉઘા-
વતા એ રાજપુરૂષો શસ્ત્રજામી-

યુરપમાં જસૂસોની
 ઉંમી નથી. જિની-
 વામાં જ્યારે શસ્ત્રધીની વાતો
 ચાલતી હોય ત્યારે જસૂસી સંસાઓ વડે
 નવીન પ્રકારના શસ્ત્રોનાં સજ્જન કરાવવા
 માટે સંતતશઃ ચાલી રહી હોય છે. જસૂ-
 સોની ચાલખાજી કેવા પ્રકારની હોય છે,
 યુરપમાં જસૂસો કેવી રીતે કામ
 કરે છે એ વિષે ચોંકાવ-
 નારી વાતો જસૂસી-
 ખાતાને લ-
 ગતા એક

મહારા : પોતાનો અહેવાલ રજૂ
 કરવાતું જણાવવામાં આ-
 વ્યું. જો કે હું
 રશિયન છું
 છતાંયે

સપડાચલું યુરપ

નિપ્જાત
 આઃમીએ ની-
 ચે પ્રમાણેની ઘટ-
 નામાં એક કિસ્સો ઘણી જ
 ભેરદાર ઝળાનમાં વર્ણવ્યો છે:-

‘માઈકલ બોરિસોફ
 જણાવે છે કે જર્મનીનું પાટનગર! અયશ-
 આરામની વાટિકા!-’ બર્લિન ને છોડી હું
 જ્યારે વાસોં આવ્યો ત્યારે હું મેજર ડેમ્બો-
 વસ્કોને મળવા ગયો. મેજર ડેમ્બોવસ્કો
 જર્મન પાટનગરના એક રંગીલા અમલ-
 દાર અને સેનાની હતા. ત્હેજે મ્હને ત્હેના
 દિલચસ્ત શહેર બર્લિનનું રાતનું જીવન
 બતાવવાતું વચન આપ્યું હતું.

મહારી અજબથી વચ્ચે ત્હેના આવા-
 મના દાર એક પોલીસમેને ઉઘાડ્યાં. એ
 મેજરની પાછળ એ હથિયારબંધ પોલીસ
 ખડા હતા. હું ત્યાં ગયો. અને મ્હને

હું તો
 ભૂતપૂર્વ શાસનકા-
 ળનો હોવાથી રાજર-
 મતમાં પ્રવીણ હતો. જ્યારે
 જેન્ડરમીએ મહારાં કાગળાયાં તપાસ્યાં
 અને પોલીસ ચોકી ઉપર તેમજ ફ્રેન્ચ
 એન્જસી (કે જ્યાં મહારા ધણા અંગત
 દોરતો છે)માં ટેલીફોન કર્યો ત્યારે તેઓની
 મહારી સાથેની વર્ણવકમાં પડેલા થયો. મ્હને
 નમ્રતાપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું કે હવે
 મહારી મરજી મુજબ ક્યાં પણ જવાની
 છૂટ હતી.

“પણ આ બધું છે શું?” મેં તઆ-
 જૂબીથી પ્રશ્ન કર્યો, “મેજર ડેમ્બોવ-
 સ્કો ક્યાં છે?”

જેન્ડાસના વડા સાજાંને જરાક ટોળમાં
 જવાબ વાળ્યો, “આજે પરાંઠીએ મેજર

સોવિયટનો ભેદ જાણવા
 મથતા યુરપીઅન રા-
 જ્યોની જસૂસી જાળ.

ઉમ્મોવરણને ગોળાથી દાર-સીંધી નાંખ-
વામાં આવ્યો છે !.....”

તેઓ મ્હારી રહામે તાણને એધરણા
વધારે ઘાંધોની હવે જરૂર નહોતી. હું
તમામ પ્રસંગ સ્થમણ ગયો. પોતે-ડના
પોલીસ સૈન્યમાં એ મેનર ઉમ્મોવરણીએ
મહાન દેશદ્રોહ કર્યો હતો. ત્હને દેશદ્રોહી
તરીકે દાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાં પછી તો

ત્હને અધી
વાતો મળી. આ અધી વિગતો એવી
છે કે જે સમગ્ર યુરપમાં એક રોમાંચક
કથની તરિકે લોકોની છત્રે ચઢી ગઈ
છે. દૈવત !... સુરી ! .. દ્રવ્ય...! અમુક
મનના બેદને ફોડી નાખવાની શરતે પર-
દેશી સત્તાધીશો તરફથી લક્ષ્યાવનારી
માગણી અપાઈ! મેનરના દિદાર જન-
લાયા! પરમુદકના રાજસત્તાધીશોની ધણી જ
જુપી ચક્રતચું-કેંક ગયજલરી મરહન !...
અને પૈસાની જાળ્યર લાક્ષ્ય આગળ બેદ
સરદી ગયો-રમન રહાયા પશને કહી
દીધી. જામુસે પોતાના દેશનો દોહ કર્યો-
પણ એની પાછળ પણ જામુસો હતો. આ
વાનની ખજર પડી ગઈ. ‘કોર્ટ માસ્ટર્સ’
ની શરૂઆત થઈ-અને છેલ્લે પ્રાણદંડ-
ગોળાખાર !

એક જામુસ તરીકે મેનર ઉમ્મોવરણી
ધણી લાપરવાંડ હતો. પોતા-ડની જાળ્યર-
જરૂર સૈન્યરચના વિગેની યોજના અને
ત્હને લગતી વિસ્તૃત વાતોનો બેદ તે
સોવિયટ એમ્પ્રસી આગળ કહી આવ્યો.
કામગીરનું એક ખંડક, લક્કરી વ્યુદય-
નાના નકશાઓ વીગેરે સાથે તેને પકડ-
વામાં આવ્યો. યુરૂકમેરીએ ત્હને આખા
પકડ્યો હતો. પણ નવા જામુસો કરનાં
આ જુદી જ પ્રીસમનો આદમી હતો.

જ્યાં રે છનિવામાં
રાખ્યા પીની

પરિપદ લરાય છે ત્યારે પીછ
જાણુ હજારો જામુસો યુરપના પટ પર
ધૂમતા હોય છે. એક રાજ્યના ધૂપા નક-
શાઓ હાથ કરવા તેઓ જાણુ રમતા
હોય છે. એક પીગના બેદ માટે મ્હોટી
કિંમત લેવા તેઓ જાળ્યરજરૂર ખટખટ
કરતા હોય છે.

‘જામુસોનાં દૂરટો’ નીમાયાં હાથ છે:
જે પ્રમાણે દારૂચોરી, દાણુચોરી અથવા
એવી પીછ ધૂપી ચળવળ ચલાવવા માટે
ધૂપી ટોળાઓ તૈયાર હોય છે તે પ્રમાણે
જામુસોની પણ એક ટોળા હોય છે. એક
રાજ્યની ધૂપી વાત જાણુ ત્હને પીગ
રાજ્યમાં જઈ ભારે કિંમત લઈ બેઠે છે,
સોવિયટ રશિયા ઉપર સામ્રાજ્યવાદીઓની
નજર હોઈ ત્હને આથી સાવધાન રહેવું
પડે છે અને રાજ્યોની જાણુ જાણુવા
માટે, પોતાના સંરક્ષણ માટે ભારે રકમો
વેરવી પડે છે. તે પ્રમાણે યુરપની પીછ
જે સત્તાઓ પણ પોતાનું કામ આગળ
ધપાવો રહી છે.

બ્રિટિશ ઇન્ટેલીજન્સ સર્વીસ તેમજ
ધૂપી પોલીસ ખાતું હમણાં ભારે ધમા-
લમાં રોડાયેલું છે. પરદેશી જામુસોના
પ્રયત્નોને ધુમ બેગાં ચીલાવવા માટે તેઓ
પ્રયંડ પ્રયાસો કરી રહ્યા હોય છે. બ્રિટ-
નના વાણીજ્ય, રાજકીય, નાણા સંબંધી
બેદ જાણુવા છત્રતા પરદેશી જામુસોથી
નેઓને ભારે સાવચેત રહેવા માટે અનેક
મનની જાણુઓ રમવી પડે છે.

ખાસ કરીને નાણા સંબંધી બેદ ડટવા
જોઈએ નહિ. છતાંયે બ્રિટનની વાતો
ડોળુ જાણુ ફેરી રીતે ખદારના રાજ્યોને
ખજર પડી જતી. આથી આંતરરાષ્ટ્રીય

યુરપમાં આગામી મુદ્દનાં વાદમાં ધંરાવ છે—જ્યારે બીજી બાજુ છતીવામાં સરખામીની પરિપદ ભરવામાં આવે છે: ત્યારે એક સત્તા બીજી સત્તાના દરમિયાન અને જીતરની અપુરવચનાનો બેદ પામવા માટે જાસૂસી જાળનો આશ્રય સ છે. યુરપમાં કેર કેર વનમુક્તો જોવામાં આવે છે: ખાનુ વનસૂસ પોતાના કાપમાં પકડાઈ જતાં ગોળીચારનો બ્રાથ અને છે! ... ..

[ચેજ માટે લુવો ખાનુ ૬૦]

ઉમ્મોવસ્ત્રાને ગોળાથી દાર-વીંધી નાંખ-
વામાં આવ્યો છે !.....”

તેઓ મ્હારી રહામે તાડીને એધરલા
વધારે સંધ્યેની હવે જરૂર નહોતી. હું
તમામ પ્રસંગ સ્થગિત ગયા. પોલેન્ડના
પોલીસ સૈન્યમાં એ મેનર ઉમ્મોવસ્ત્રાએ
મહાન દેશદ્રોહ કર્યો હતો. ત્હોને દેશદ્રોહી
તરીકે દાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી તો
ત્હોને બધી

વાતો મળી. આ બધી વિગતો એવી
છે કે જે સમગ્ર યુરપમાં એક રોમાંચક
કથની તરિકે લોકોની છબે મ્હડી ગઈ
છે. હાલત !... મુડી !... દ્રવ્ય...! અમુક
મનના ભેદને ફેડી નાખવાની શરતે પર-
દેશી સત્તાધીશો તરફથી લલચાવનારી
માગણી અપાઈ! મેનરના દિદાર બદ-
લાયા! પરમુદ્ધના રાજસત્તાધીશોની ધણીજ
છૂપી યુક્તયુ-કેંકે ગયબભરી મરસન !...
અને પૈસાની જગ્યર લાઘવ આગળ ભેદ
સરફી ગયો-રમન રહાયા પક્ષને કહી
દીધી. જનસૂત્રે પોતાના દેશનો દ્રોહ કર્યો-
પણ એની પાછળ પણ જનસૂત્રો હતા. આ
વાતની ખબર પડી ગઈ. ‘કોટ’ માસ્ય’લ’
ની શરૂઆત થઈ-અને છેલ્લે પ્રાણદંડ-
ગોળીગાર !

એક જનસૂત્ર તરીકે મેનર ઉમ્મોવસ્ત્રા
ધણે લાપરવાંડ હતો. પોલેન્ડની જગ્યર-
જરૂર સૈન્યરચના વિગેની યોજના અને
ત્હોને લગતી વિસ્તૃત યાતોનો ભેદ તે
સોવિયટ એમ્પાઈ આગળ કહી આવ્યો.
કામગીરનું એક અંડલ, લક્ષ્મી વ્યુદ્ધરચ-
નાના નકશાઓ વીગેરે સાથે તેને પકડ-
વામાં આવ્યો. યુદ્ધરચીએ ત્હોને આજ્ઞા
પકડવો હતો, પણ નવા જનસૂત્રો કરતાં
આ ભુદીજ કાસમનો આદમી હતો.

જયારે જનિવામાં
રાજ્યધીની

પરિપદ ભરાય છે ત્યારે બીજી
બાજુ લગ્નરો જનસૂત્રો યુરપના પટ પર
ધૂમતા હોય છે. એક રાજ્યના છૂપા નક-
શાઓ હાથ કરવા તેઓ બાહ્ય રમતા
હોય છે. એકબીજાના ભેદ માટે મ્હોરી
કિંમત લેવા તેઓ જગરજરૂર ખટપટ
કરતા હોય છે.

‘જનસૂત્રોનાં ટૂટ્ટો’ નીમાયાં હાથ છે:
જે પ્રમાણે દારૂચોરી, ઠાણુચોરી અથવા
એવી બીજી છૂપી ચળવળ ચલાવવા માટે
છૂપી ટોળાઓ તૈયાર હોય છે તે પ્રમાણે
જનસૂત્રોની પણ એક ટોળા હોય છે. એક
રાજ્યની છૂપી વાત જાણી ત્હોને બીજા
રાજ્યમાં જઈ ભારે કિંમત લઈ વહેંચે છે,
સોવિયટ રશિયા ઉપર સામ્રાજ્યવાદીઓની
નજર હોઈ ત્હોને આથી સાવધાન રહેવું
પડે છે અને રાજ્યોની બાહ્ય જાણવા
માટે, પોતાના સંરક્ષણ માટે ભારે રકમો
વેરવી પડે છે. તે પ્રમાણે યુરપની બીજી
એ સત્તાઓ પણ ‘પોતાનું’ કામ આગળ
ધપાવો રહી છે.

બ્રિટિશ ઇન્ટેલિજન્સ સર્વીસ તેમજ
છૂપી પોલીસ ‘ખાતું’ હમણાં ભારે ધમા-
લમાં રોકાયેલું છે. પરદેશી જનસૂત્રોના
પ્રયત્નોને ધુમ ભેગાં મીલાવવા માટે તેઓ
પ્રયંડ પ્રયાસો કરી રહ્યા હોય છે. બ્રિટ-
નના વાયુસૈન્ય, રાજદૂત, નાણા સંબંધી
ભેદ જાણવા ઇચ્છતા પરદેશી જનસૂત્રોથી
નેએને ભારે સાવચેત રહેવા માટે અનેક
મનની આજ્ઞાઓ રમવી પડે છે.

ખાસ કરીને નાણા સંબંધી ભેદ કુટવો
બેંકએ નહિ. છતાં યે બ્રિટનની વાતો
કોણ જાણે કેવી રીતે બહારના રાજ્યોને
ખબર પડી જતી. આથી આંતરરાષ્ટ્રીય

સહાયાબેના મંડળને બ્રિટિશ સરકાર અને ત્હેની બેંકની વાતોની ખબર પડી જતી. શું સરકારના મોનાના ધોરણમાં ગાખડું પડશે ખરેખર? એવી ચોંટના ગોઠવાઈ હતી? આંતરરાષ્ટ્રીય સહાયાબેના મંડળને આ બધો ભેદ જણાયો. અને ત્હેણે 'બેંચવા' માંડ્યા. બ્રિટનના નાણા ધોરણમાં ગાખડું પડ્યું. અને પેલા મંડળને ૨૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો ખર્ચ ખાદ કરતાં ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ કરતાં વધારે નફો એક અઠવાડિયામાં થયો.

જર્મનીના જમુસો

તો ધણ જ ત્વરાપૂર્વક કામ કરી રહ્યા છે. "પોકેટ બેટલ શીપ્સ"નો બેદ ઉકેલવા માટે અને જર્મનીના વાયુસૈન્યને અજ્ઞેય અને આમ્હાત કરવા માટે તેઓ અજ્ઞ બાજમાં રોકાયા છે. તેઓની પોલાદી યોજનાઓમાંથી કેવી રીતે નવીન પ્રકારની અજ્ઞેય અને આમ્હાત સંપ્રમરિતો બની શકે અને અહેરી વાયુ તંયા અહેરી રસાયણોને કેવી અસરકારક રીતે તૈયાર કરવામાં આવે ત્હેની ધમ્મલમાં તેઓ મસ્ગુલ છે.

સંખ્યાબંધ ઔદ્યોગિક જમુસો સોવિયટ રશિયામાં કામમાં રોકાયેલા છે: કારણ કે બ્રિટન, જર્મની, ફ્રાન્સ, જાપાન અને અમેરિકા સોવિયટના ભેદી અને રક્ષ્યમય મુદ્દકમાં શું ઘણ રહ્યું છે એની 'ખરી' હકીકતો જાણવા માટે ઘણા જ ઇન્તેજાર છે. પાંચ વર્ષની વિરાટ યોજનામાં શુભાચેક્ષા રશિયાની પરિસ્થિતિ જાણવા બીજા રાજ્યો અનેક જમુસોને કામે લગડે છે.

રોતા રંગની એ ભૂમિ-રશિયાનાં

ભાવિનાં તમામ આધાર ત્હેની આર્થિક પ્રગતિ ઉપર રહેલા છે. એ તો સોવિય

ટના સુત્રધારો સારી રીતે રહ્યો છે. અને એટલે જ જે પ્રમાણે બ્રિટિશ પોતાના દરિયાઈ કાફલાને બેરખર સુસજ્જિત રાખે છે તે પ્રમાણે રશિયાનો પોતાની નવીન ફેક્ટરી, નવીન ખાણોનું ધણું જ રક્ષણ કરી રહ્યા છે: અને તેથી જ તેઓ દર અઠવાડિયે ચાર જસસોને પેકડે છે અને લમણાં-તાંજેતરમાં: એક અઠવાડિયામાં તેઓએ તેવીશ જસસોને પેકડ્યા હતાં અને તેમને જનથી દાર ક્યા.

સોવિયેટ રશિયામાં એક જસસોને

ભારે મુશ્કેલી પડે છે. અને ત્હેને રહેવાને ભાગ્યે જ માંગ મોકળો થાય છે. રશિયાની પાસે છુપા જસસોની જખરજટત યોજના છે: અસંખ્ય છુપી પોલીસો શહેરમાં ફરતી હોય છે. ત્યાં પરદેશીઓને પડનાંમાં રહેવાનું એક પણ સ્થાન મળતું નથી. કારણ કે ત્યાં તો સામુદાયિક ભાવના પ્રસરેલી હોય છે. તે ઉપરાંત દરેક પરદેશીનો પાસપોર્ટ મોવિયેટની પોલીસ ધણી જ કનેલપૂર્વક તપાસી જાય છે.

પોલાન્ડ જે વેળા, ઓરના શાશત હુલ્લુ હતું તે વેળાથી લાંબા લોકોને રશિયન આખાં ગોલતાં આવડતું હોવાથી પોલાંડો રશિયન તરિકે ઠંસી જવાના પ્રયત્નો કરે છે: ખોટાં કાગળિયાં અને ખતખતો આશય લઇને પોલીશ આદુ મીઓને આજે વર્ષો થયાં પોલાન્ડની છુપી પોલીસની સરકાર સોવિયટનો સાચો ભેદ પામવાના પ્રયત્નો માટે રશિયામાં મોકલી રહેલ છે. અને જેટલાઓ પકડાય છે ત્હેને તો ગોળાથી દાર કરવામાં આવે છે. પહેલાં તો આ પોલ ચાલવા લાગી પણ એકાએક બધો ભેદ પુટી ગયો. પોલાન્ડ વિચારમાં પડી ગયું.

પોલાન્ડની છુપી

પોલીસના નેતા-

એને પરાજીત થતાં પણ વસમું લાગ્યું. આટલી આટલી કાળજી હોવા છતાંયે આ બેદ કેમ યુદ્ધી જતો હશે?...શું કોઈ પોતાનો જ આદમી આ બેદને ફેરી પૈસા તો નહિ કમાતો હોય? તેઓએ આ બેદ પામવા માટે જાણની શરૂઆત કરી. આખરે ખબર પડી કે છુપી પોલીસનો એક વડો અમલદાર એક કેમેરેટ-ડા-સર-નર્ટીની રોજ મુલાકાતે જતો હતો. જસતા સૌન્દર્યમાં, મદમાતા જોખનમાં ઝળહળતી મોલુરકાના નયનચરથી તે ધાયલ થયો હતો. ઇશક!...સુખન!...અને નયનોની મીલાવટ!...‘આશક’ અને ‘માશુક’ની પાછળ છુપી પોલીસ પડી હતી. એક રાત્રિએ ટેલીફોનની ધંદકી વાગી. પોલીસ છુપી પોલીસનો છુપો-આતિ છુપો પહેરો ત્યાં આમુ હતો. એકદમ વિજળીની મિસાત્ર મોલુરકા એક બીજા આદમી સાથે ‘સેલુન-કાર’માં દાખલ થઈ અને સરહદનો રસ્તો લીધો. તે જ વેળા કે-ઝીજ રોડ પર ‘સુલેન-કાર’-ગારી અટકાવવા માટે સરહદના સત્તાધારીઓને ખબર મોકલવામાં આવ્યા. “સેલુનકારને અટકાવો. મોલુરકા અને તેના સાથીઓને પકડો! અને તેમને પોલીસ હેડક્વાર્ટર્સ પર લઈ આવો!”

કુઝીગને આરે

સોવિયેટ એ-

જેટ તો બાથરો શદ જ વેષા કરતો હતો. મોલુરકા પોતાનામાં એટલી અધી જુદા અને હરખાઈ ગઈ હતી કે એને પોતે ક્યાં જઈ રહી છે એવું જાન નહોતું. વધુ પડતી શદા રાખી તેણે પોતાની નહાનકડી ‘બેથ’માં રશિયામાં ફરત: પોતે-નડના જનસૂનોના છેલ્લામાં છેલ્લા આંકડા

વિષયક વિગતોનું લીસ્ટ રાખવાની જગર-જરત ભૂલ કરી હતી. તેની પાસે તમામ જનસૂનોના સરનામાં, નામો તથા વયુગ્મો હતાં. જે દિવસ આદ પોલીસ માતાહારી અને તેના સાથીઓને ગોળાબારથી વીંધી નાખવામાં આવ્યા હતા. ૨૪ કલાક આદ તેની સાથે દિવસગી કરનાર વડા અમલ-દારને પણ ગોળાથી ઠાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રિટન, ક્રાન્સ, અને

અમેરિકા તે જન-

સૂનોને કંડ કરે છે. ધણીવાર તે-મને અરતરફ કરે છે. પણ પોલાન્ડ, રુમાનિયા, ઝકોસ્લોવેકીયા તેમજ બીજા યુરોપીયન દેશોમાં જનસૂનો ઉપર ગોળાબારના વર્ષાંની જડી વરસે છે. ફાર્સીનું દોરકું તેમને માટે આખરી અંગમ બની રહે છે. પ્રિટનની છુપી પોલીસનો એજન્ટ કેપ્ટન રેઇસી રશિયામાં ગયો અને ત્યાં ક્યાંક ગાયબ થઈ ગયો. સોવિયેટ સરકારને કંઈ ખબર નહોતી. પણ એટલી વાત તો બહાર પાડી કે, “સોવિયેટની સરહદ પર દાણુચોરી કરનાર એક આદમીની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેને ગોળાથી વીંધી નાખવામાં આવ્યો. પાછળથી તપાસ કરતાં ખબર પડી કે તેની પાસે કેપ્ટન રેઇસીનનાં કાગળાં હતાં.” વાહ! ‘દાણુચોરી કરનાર’

બલિનમાં છુદી

છુદી જાતના સત્તર

રાષ્ટ્રીય જનસૂરી ખાતાં છે. પેરીસમાં એક-વીંચ છે, અને વોર્સોમાં તેર ખાતાં છે. આ ખાતાંઓ અજાણ રીતે, બેદી રીતે, રહસ્યમય રીતે કામ કરી રહ્યાં છે. આજે મુદ્દ પછી, સેંકડો જનસૂનો અજાણ રીતે રમત રમી રહ્યા છે. એક બીજાનાં રાષ્ટ્રીય

સત્તાનાં માપ કહાડવાં, એકબીજાની આજ્ઞા ઉંધી વાળવી-એવાં ચોંકાવનારા કાર્યોમાં તેઓ મશ્ગુલ હોય છે.

બલીનમાંની ફ્રેન્ચ એમ્બસીએ તો એક જઈ રશિયન જનરલને દારપાલ તરિકે રાખ્યો હતો. એમ્બસી ઉપર આવતાં પેકેટ્તે-વીજેરે વસ્તુઓ લેવાનું કામ દાર-પાળનું જ હતું. એક દિવસ ફ્રેન્ચખાતાને એક ઘણી જ અગત્યતાથી ભરપૂર 'પેકેજ' મળવાનું હતું. પણ તે નહિં આવ્યું હોવાથી એમ્બસીના વડાએ દારપાળને પુછવ્યું. પણ ત્યાં દારપાળ હતો જ નહિ !

જનરલ ક્યાંક ગાયબ થઇ ગયો હતો- 'પેકેજ' સાથે લઇને !

આવે વખતે પોલીસને પણ બોલાવી શકાયા નહિ કારણ કે પોલીસ વળી એમાં શું હતું, શા માટે હતું, કેના તરફથી હતું, એવા સવાલો કરે-અને મામલો વધારે ચુંચવામાં આવે. ફ્રેન્ચ જનસૂત્રા પાછા પડી ગયા. પેલો વૃદ્ધ દારપાળ એકદમ બલિનની સરહદે ગયો. અને ફ્રેન્ચ જનસૂત્રીખાતાએ આ કામ કરવા માટે ક્યા જગસે પોતાની અછલ વાપરી હતી 'તે' શોધી કહાડવા પાછળ પાંચ માસ ચુમાવ્યા.

JUST OUT

JUST OUT

M. GANDHI AS I KNOW HIM

BY

I. K. YAJNIK, B.A., LL.B.

A Scientific Survey of Mahatma Gandhi's activities
in India from 1914 to 1922.

234. PAGES.

CLOTH BOUND.

PRICE Rs. 1-8-0 ONLY.

APPLY TO

THE MANAGER,

Hindustan Newspapers Ltd.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

જેમ્સ કોનોલી-

આયલેન્ડનો એ ઉદામ વિચારક-સમાજવાદી સિધ્ધાંતોના પ્રખર પ્રચારક જેમ્સ કોનોલીની જીવનકથા અતિ રોમાંચક છે. એડીનબર્ગ શહેરનો કચરો વાળતાં તેણે સમાજવાદનાં સિધ્ધાંતો આપમેળે સમજ્યા હતાં અને પછી તે તેનો પ્રચાર અને મળુ-રસધોની સ્થાપના એ બન્યાં તેના જીવનલક્ષ્યો.

આયલેન્ડના સ્વાતંત્ર્યચળની આ એક ઉજ્જવળ કથા છે. શરીરોના શોષીતથી આ પ્રકરણ આલેખાયું છે. ૧૮૨૬ માં જ્યારે ક્રાંતિની સંગ્રામભૂમિ પર નોખગોળાની ઝડીઓ ઝમકતી ત્યારે ડૉક્લીનના એક સરીયામ રસ્તા પર આવેલા એક મકાન ઉપર ક્રાંતિનો વાવટો ચડ્યો. ત્યારથી આયલેન્ડનો જગવિખ્યાત આંતર-વિગ્રહ શરૂ થયો. ડૉક્લીન શહેર હાલુવારમાં ક્રાંતિકારીઓના હાથમાં જઈ પડે-નું, અને સાતસો જેટલા આ શુરવીર સ્વયંમેવકોએ છૂંડાંડના અદ્યત્ત દૈન્ય સામે ડૉક્લીન શહેરને સાચવ્યું-સંરક્ષ્યું.

આ ક્રાંતિનો નેતા હતો જેમ્સ કોનોલી. આ શુરવીર પુરુષને આખરે ફાંસી મળી. પણ તેણે પ્રગટવેલી વિપ્લવની ચીનગારી હજીય આયલેન્ડના દરેક વનનીના દર-

વમાં જાહે છે. હજીય હજારો આયરીશ પ્રજાઓ જેમ્સ કોનોલીને સ્વાતંત્ર્યનો શહીદ સમજીને જીવે છે. શાળામાં તેનાં સંહારણાં તાજાં કરવામાં આવે છે; યુવાનોનાં સંગ્રહોમાં તેના રમરણદેહને અપૂર્વ ભાવથી પૂજવામાં આવે છે. એવા એ જેમ્સ કોનોલીની જીવનકથા રજુ કરવી આશા છે કે આ ક્ષણે અતિ રસમય થઈ પડશે.

* * *

આયલેન્ડના દિવસગુઓ આ પ્રચંડ વિપ્લવને 'મારતરોનો બળવો' એવું ઉપનામ આપી હશે છે ! કારણ કે ૧૮૧૬ ની આયરીશ ક્રાંતિના આ ઝંડાધારીઓ મુખ્યત્વે ઉંચા પ્રકારના લેખકો હતા, સાહિત્યકારો હતા. કોઇએ અપ્રતિમ કાવ્યો રચ્યાં હતાં. કોઇએ શાળામાં અક્ષર-જ્ઞાન શિખવ્યું હતું. કોઇએ મહાવિદ્યાલયમાં ગણીતના અધરા વિષય ઉપર બા. બાનો આપ્યાં હતાં. પણ આ 'અભ્યાસી-ઓનો' નેતા હતો. એકબીજા શિખાઈ કામદાર-જેમ્સ કોનોલી.

ઉત્તર આયલેન્ડનો એ મુળ વતની. નોકરીની શોધમાં તેના પિતા સ્કોટલેન્ડ જઈ વસ્યા હતા. પણ આ પિતાની આવક પુરતી ન હતી. અગીઆર વર્ષની વયે પિતાની એક જી આવકમાં કંઈક બધારો કરવા માટે તેણે નોકરીની શોધ કરવા માંડી આખરે એક મુદ્દ રીડર તરીકે તેને જગ્યા સાંપડી.

૨૧ વર્ષની કાચી વયમાં તેના પિતાને એક અકસ્માત નડ્યો, અને આના બા-

-ની જીવન કથા-

લામાં એડીનબર્ગની મ્યુનીસીપાલિટીએ તેને રસ્તાના કચરા ઉઠાવનાર તરીકે જગ્યા સોંપી. અને આ જગ્યા ઉપર તેણે કેટલાય વર્ષ કામ કર્યું.

* * *

કુચરો સાફ કરવાનું આકર્ષક કામ હતાં પણ તે અભ્યાસ માટે ગમેતેમ કરીને સમય મેળવતો. ક્રાંતિનું લોહી તે તેની નમોમાં વહેતું હતું. ૧૭૪૮ માં એક બળવાખોર તરીકે તેના નામએ ફ્રાંસીસે મોંઝકો દીકો હતો. ૧૮૬૭ માં તેના કાકાએ બળવામાં ભાગ લેવાનો હતો. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ આયલેન્ડના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ તરફ આ બડવીરની પહેલી નજર પડી.

પણ કામનાર તરીકે એડીનબર્ગ શહેરનો કચરો ઉઠવતાં જેમ્સ કોનોલીને એક નવી િશા સાંપડી હતી. આયલેન્ડ કરતાં પણ વધુ અગત્યના સવાલો તરફ તે લક્ષ આપતો હતો. સમગ્ર યમજીવી સમુદાયના દ્રષ્ટિબિંદુને સમજવાને તેણે યત્ન કર્યો અને આ સતત યત્નમાં તે યશસ્વી બન્યો.

જગત ત્યારથી તેને સમાજવાદી તરીકે ઓળખવા લાગ્યું. આ સિદ્ધાંતોમાં તેણે સહિનતા, શ્રમજીવીઓનું સાચું હિત જોયું અને ત્યારથી તેણે ઘોષણા કરી કે 'જનતાના કામદારો એક હો જાય'.

અને સમાજવાદી તરીકે એડીનબર્ગની મ્યુનીસીપાલિટીના સભ્ય તરીકે તેણે ઉમેદવારી નોંધાવી. પણ મ્યુનીસીપાલિટીના સભ્યોની ખુરશી શોભાવતા સદ્ગ્રહસ્થો આ દૃશ્યથી અકળાઇ ગયા. આખરે એક જરીપુરાણા કાવજીને આધારે જેમ્સ કોનોલીની ઉમેદવારી રદ કરવામાં આવી.

સમાજવાદના સિદ્ધાંતો સાથે જ આયલેન્ડના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં તેણે આપેલો હિસ્સો એટલો જ છે. આયલેન્ડના પ્રજાસત્તાક તંત્રનો વાવટો ફરકતો રાખવા તેણે અપુર્વ યુદ્ધકલાથી ડબ્લીન શહેરને સાત દિવસ સુધી બ્રિટીશરોના સુસજ્જ સૈન્યબળ સામે સામ્યબુદ્ધિ હતું. તેની જીવનકથા આ ન્હાનકડા લેખમાં રજુ થાય છે.

ત્યાર પછી તેણે આયલેન્ડની સોશીયલીસ્ટ રીપબ્લીકન પાર્ટીની સ્થાપના કરી. પાંચ વર્ષ સુધી તેણે એકત્રે હાથે સંગ્રામ કર્યો. પણ આખરે તેઓ હાર્યા. પાર્ટી વિખરાઇ ગઇ અને કોનોલી અમેરિકા વસવા આદ્યો ગયો.

* * *

સાત વર્ષ સુધી અમેરિકામાં સમાજવાદી તરીકે કામ કર્યો પછી આયલેન્ડમાં તે પાછો ફર્યો. અહિં તેણે આયરીશ ટ્રાન્સપોર્ટ અને જનરલ વર્કર્સ યુનિયન સ્થાપ્યાં. બહુ જ અદ્ય સમયમાં આ મજૂરસંઘો મહાબળવાન થઇ પડ્યા.

૧૯૧૩ માં આ મજૂરસંઘોએ માલીક-ગણને એકત્ર સમીક્ષા કર્યો. માલીકોએ પણ દાંત કચકચાવીને મજૂરસંઘોનું બળ તોડી પાડવા માટે પ્રયત્ન કર્યો. પણ આખરે તેઓ સફળ થયા નહિં. મહીના-

ઓની સતત લડત પછી પણ સંઘર્ષજન સારી રીતે ટકી શક્યું.

પણ આ હડતાલનું પરોક્ષ પરિણામ તો એ આવ્યું કે 'સીડીઝન આરમી' (શહેરી લશ્કર) રથપાયું. હડતાલ વખતે પોલીસનો જૂઠ્ઠા ઐત્થા નો હનો કે કામ દારોને પોતાને જ પોતાનું સ્વયંસેવક સૈન્ય તૈયાર કરવું પડ્યું હતું.

આગળ જતાં આ સૈન્યે આયરીશ-કાંતિમાં સરસ દિશ્સો આપ્યો છે.

* * *

૧૯૧૪ માં રણસંઘામનાં દુઃકુલી વાગ્યાં. ઇંગ્લેંડે જર્મની સામે જંગ માંડ્યો. આખાં સામ્રાજ્ય ઉપર સંઘામ લય શરૂ થયો. કાંસના રણમેદાનો ઉપર હોમાયા માટે યુવાનોને આમંત્રણ આપતા મેનીફેસ્ટો બહાર પડ્યા.

ત્યારે જેમ્સ કોનોલીને લાગ્યું કે આખરે હથીયાર ઉગામવાની મેંચેરી તક આવી પહોંચી છે. આખી રાત કામ કરીને તેણે વાવટો તૈયાર કર્યો. સવાગનો સુધે ઉગતાં ડબ્લીન શહેરના એક નિવાસ ઉપર એક વાવટો ફરકતો હતો. આ વાવટામાં લખ્યું હતું કે—

‘રામ્લી નહિ’, ફેસરની નહિ’, માત્ર આપલે’ડની સેવા જ અમે કરીએ છીએ.

આ સુત વાંચવા માટે સાફ શહેર એકત્ર મળ્યું; આખાય આપલે’ડમાં શબ્દ પડેાચ્યો. ‘આપલે’ડની જ સેવા’ એ શબ્દોમાં રહેલા જાદુએ ગેંકડોને લેહડયાં.

* * *

૧૯૧૬ માં વિપ્લવનો વાવટો જાગ્યો. શહેરે શહેરે યુવાનો ઉઠ્યા. ગામડે ગામડે ખેડુતો જાગ્યા. ડબ્લીનમાં પ્રજા-સત્તાક તંત્રની જાહેરાત કરવામાં આવી.

પેટ્રીક પીઅર્સ તેના આગસૈનિકો સાથે વિપ્લવવાદીઓની કુમકમાં આવી ઉભો. ૬ વહેરા અને તેના સાથીઓએ બીજા શહેરોમાં વિપ્લવી આગ સજાગવી.

આયરીશ યુવકોની આ જવાંમુદી લેખ જગત સાફે અજાળ જાગ્યું. જર્મની

નોના મન મલક્યાં. ઇંગ્લાંડમાં ચિંતા વધી. અમેરિકન આયરીશોને જૂન આનંદ થયો.

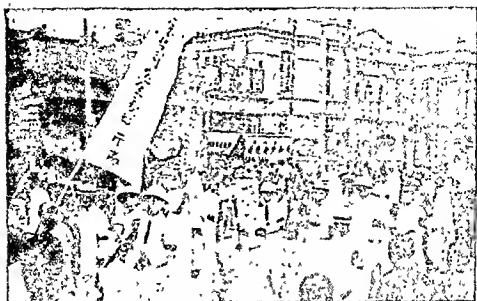
આ વિપ્લવને કચરી નાંખવાને માટે ઇંગ્લાંડથી સૈન્ય ઉપડ્યું. ડબ્લીન શહેર પર ધગધગતા ગોળાઓ વરસાવવામાં આવ્યા. આ ધસારા સામે ડબ્લીન શહેરને સંરક્ષવાતું કામ જેમ્સ કોનોલીને સોંપવામાં આવ્યું.

‘મ્હને પંદરસો માણસો આપો અને પંદર દિવસ સુધી ડબ્લીન મ્હારા હાથ-માંથી નહિં ચસે’ એવી ખાત્રી જેમ્સ કોનોલીએ અન્યને આપી હતી. તેની ગણતરી હતી કે પંદર દિવસમાં તો આખું જ આપલે’ડ સજાગશે. અને ત્યાર પછી ?...

પણ વર્ગોથી વિપ્લવી ગણતરી કરનારા આ યુવાનની ગણતરી ખોટી પડી. જર્મનીથી આવનારો સરંજામ થોડો સમયમાં આવી શક્યો નહિં. પરિણામે ઇંગ્લેંડના મુસજ્જ સૈન્ય સામે સામનો કરવો અશક્ય હતો.

જતાં પણ બરાબર સાત દિવસ સુધી ડબ્લીન શહેર ઉપર પ્રજાસત્તાકનો વાવટો જેમ્સ કોનોલીએ ફરકતો રાખ્યો. આ શૈયંભયાં સંઘામની કથા ઉપર તો અત્યારે ફેટલાયે પુરતકો લખાયાં છે. આ સાત દિવસની અંદર ૨૦૦ જેટલા સ્વયં-સેવક લશ્કરે દાખલેલી અખૂલ શૈયંતાનાં વખાણુ તો શત્રુઓને પણ કરવાં પડ્યાં છે.

આખરે જેમ્સ કોનોલી ધાયલ દશામાં પકડાયો. તેને અને તેર સાથીઓને ગોળાએ વિધી નાંખવામાં આવ્યા અને એ પ્રમાણે ડબ્લીનના પહેલાં પ્રજાસત્તાક તંત્રને કંટાળુ અંત આવ્યો. આજે પણ આ શહીદની ગાથા અનેક યુવાનોના શુન્ય-હૃદયમાં પ્રેરણાઓ જન્માવી રહી છે. જ્યારે પણ આપલે’ડ સ્વતંત્ર થશે ત્યારે પ્રજાસત્તાક માટે પ્રાણ પાથરનારા તરીકે તેનું સ્મારક રચાશે તે નિષિંવાદ છે.

‘જાપાનીસ આફકાર’ના પોષ્ટર કરતા વિદ્યાર્થીઓ.

મંચુરીયા ઉપર લશ્કરી સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી સામ્રાજ્યવાદી જાપાન

આખરે જાપાનના સામ્રાજ્યવાદીઓએ મંચુરીયા ઉપર લશ્કરી સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી જેહોલપ્રાંત પર આક્રમણ કરવાની યોજનાઓ ઘડી દીધી છે. સંભવ છે કે આ અક્ષરો પ્રસિદ્ધ થાય

ત્યાર પહેલાં જાપાની લશ્કરો જેહોલપ્રાંત પર કુચ કરતાં હશે. પણ એ ઘટનાસાથે જ ચીન-જાપાન સંગ્રામમાં એક

નવું પ્રકરણ શરૂ થાય છે. અત્યારના પશ્ચાત્યેશ્વર સંજોગોમાં મંચુરીયાની માફક સહેલાઈથી જેહોલપ્રાંત જશે કે કેમ તે એક વિષય

દનીય વસ્તુ બની છે. ગમે તેમ હોય પણ એક વસ્તુ તો નિર્વિવાદ છે કે જાપાનને જેહોલને લેતાં મંચુરીયાના પ્રમુખમાં કેટ-

ચીન પાસે મંચુ કેન્ટુ સરકાર તંત્ર સ્વીકાર કરાવવા માટે જ જાપાને જેહોલ ઉપર આ આક્રમણ શરૂ કર્યું છે એમ લેખક આલેખે છે.

પણ આ આક્રમણથી જાપાનની ઇચ્છા પુરી પાડવાને બદલે સમગ્ર ચીન ઉપર સામ્રાજ્ય વિરોધી આંદોલનોનો જન્મ પામી શકે એવી આગાહી

કરીને લેખક સવાલ પુછે છે કે આ પ્રયત્ન સમના સામે આર્થિક દ્રષ્ટિએ અતિ નિષર્ણ બની ગયેલું જાપાન ટકી શકશે ખરું ?

હુંય વધારે શોણીત રેડવું પડશે. તેમ છતાં પણ જેહોલનો પ્રાંત તેમને મળશે કે કેમ તે એક સાચી શંકા છે !

જેહોલના

પ્રાંત પર કેમ

આક્રમણ કરે છે ?

ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ જોહાત્તનો પ્રાંત ઉત્તર-ગીનની દક્ષિણે આવેલો છે. મંચુ-રીયા અને જોહાત્તની સીમા નક્કી કરવા માટે ચીનાઓએ એક મદાન દીવાલ આંધી છે. આ મદાન દીવાલને તેની ઉત્તર અને પશ્ચિમ મર્યાદાઓ છે. પૂર્વની સીમા ઉપર સાગરની છોજો ઉડે છે ત્યારે દક્ષીણ સીમા મધ્યગીન સાથે સંકળાયેલી છે. જોહાત્તપ્રાંતમાં જ પેકીંગ અને ટ્રીશહરના જેવાં મહોટાં શહેરો આવેલાં છે. આ આખા પ્રાંતનો વડેપાર હોંગકોંગના સિટિસ બંદર દ્વારા જળમાર્ગ શોધે છે. સંસ્કૃતીય રીતે પણ જોહાત્ત ચીનનો આંતરિક વિભાગ છે. વર્ષોથી મદાન દીવાલ હાલના વતનીઓને તેમના ચીનાઈ નાગરીકવનું જાન કરાવી રહી છે. એટલું જ નહિં પણ પ્રત્યેક ઇતિહાસકારે અને પ્રવાસીએ સ્વીકાર્યું છે કે જોહાત્ત એ ખરેખરે ચીનનો જ વિભાગ છે. તેની ભાષા ચીનાઈ છે, સંસ્કૃતિ ચીનાઈ છે અને સુગોથી જોહાત્ત-નિવાસીઓ ચીનને જ નાતુર્ભૂમિ તરીકે માને છે.

આમ હોવા છતાં પણ જાપાનના જુદા સામ્રાજ્યવાદીઓ જ્યારે જાહેર કરે છે કે જોહાત્ત એ મંચુકોનો વિભાગ છે, ત્યારે સામ્રાજ્ય લોભ કષ્ટ હદ સુધી જઈ શકે છે તેની સરળ પ્રતીતિ સાંપડે છે. આજે જો જોહાત્ત લેવામાં જાપાનીઓ સફળ થશે તો જાપાન એમ પણ કહે કે સમગ્ર ચીન એ જુની મંચુ શહેનશાહતનો ભાગ છે માટે સમગ્ર ચીને મંચુકોનું શાસન સ્વીકારવું. ચીનના પ્રજાસત્તાકના સંચાલકે આ સત્ય સારી રીતે સમજે છે. આથી જ તેઓએ જોહાત્ત પ્રાંતને જતો અટકાવવાને આખરી પગલાં લેવા માંડ્યાં છે. એટલું જ નહિં પણ આ પ્રાંતને સંરક્ષવાને માટે તેઓ ઠીક ઠીક તૈયારીઓ પણ કરી ચુક્યા છે.

* * *

મંચુરીયાના પ્રશ્ન પર દલે આખરી પડો પડો જાય છે. અદાર માસની વિલંબ નીતિ પછી પ્રજાસંઘની કમીટી નકારાત્મક નિર્ણય ઉપર આવીને ઉઠી ગઈ છે. તેઓએ કરેલી બલામણોનો

જોહાત્તને અમલમાં ચુકવા માટે નીકળેલા સરખા.

સાર એ છે કે મંચુકોના સરકારતંત્રનો કોઇ રાજ્યે સ્વીકાર કરવો નહિં. આથી વિશેષ સક્રિય લલામણો કરવાનું તેમને સુચ્યું નથી. પણ જગત આખું જાણે છે કે અમુક સરકારતંત્રનો માત્ર સ્વીકાર ન કરવાથી કંઈ જ અર્થ સરતો નથી. સોવિયેટ રશિયાને અમેરિકાનું મુદીવાદી તંત્ર હજી પણ સ્વીકારતું નથી. તેથી સોવિયેટ રશિયાને ખાસ હાની નથી થઇ. એમ તો ચીનનું રાષ્ટ્ર પણ વર્ષો સુધી ચીનસ્વીકારણેક હતું પણ તેથી તેની પ્રગતિમાં વાંધો આવ્યો ન હતો. એટલે મંચુકોશાસનનો સ્વીકાર ન કરવાથી મંચુકોને નુકશાન થાય એવી શક્યતા ખડુ ઓછી છે.

એટલું જ નહિં પણ મંચુકોના અસ્વીકારની પાછળ પ્રભસંધનો એક ધણો જ ગંભીર આશય પણ છુપાયેલો છે. આ તે એ છે કે જપાન આગળ જતાં મંચુકોને પોતાનાં સામ્રાજ્ય સાથે સંકળી દે તો કોઇ પણ પ્રકારનો રાજકીય વાંધો ન આવે. વસ્તુતઃ પ્રભસંધની આ પરોક્ષ સલાહ છે, અને બહુ જ અદ્ય સમયમાં જેમ ફોરીયામાં બન્યું તેમ મંચુકોની સરકાર પોતાની ઇચ્છાર્થી જપાનના સામ્રાજ્યમાં સંકળીત થઇ જાય તો કોઇ નવાઇ નહિં પામે.

તેમજ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે મંચુરીયાના નવા સરકારતંત્ર સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતાં માત્ર એજ મહાન રાષ્ટ્રો છે. આ રાષ્ટ્રો તે સોવિયેટ સરકાર અને ચીન. આ બંનેમાંથી સોવિયેટ સરકારે તો મંચુકોના શાસનનો પરોક્ષ (Defacto) સ્વીકાર ક્યારેનાય કરી લીધો છે. આજે મંચુલી અને એવાં બીજાં રશિયન શહેરોમાં ચીનના એલચીને ખતલે મંચુકોએ

નીમેલા એલચીઓ રહે છે. આમ સોવિયેટ સરકારે મંચુકોના પ્રતિનિધિઓને સગવડ કરી આપીને મંચુકોના સ્વીકાર આડે રહેલી મેટ્રી મુશ્કેલી દૂર કરી છે. હવે રહ્યું ચીન. આ દિશામાં પણ જપાનીઓ માને છે કે તેઓ મંચુકોનો સ્વીકાર બળપૂર્વક કરાવી શકશે એટલે જ તે પ્રભસંધના આ નકારાત્મક નિર્ણયથી જરાયે ડરતા નથી.

* * *

ત્યારે સામાન્ય સવાલ ઉપસ્થિત થાય છે કે શા માટે જેહોલપ્રાંત પર જપાન ચઢાઇ કરી રહ્યું છે? જપાની સામ્રાજ્યવાદની દૃષ્ટિએ શું જેહોલપ્રાંત એટલો અગત્યનો છે? શું જપાની વહેપાર માટે આ પ્રદેશ અતિ જરૂરનો છે? જ્યારે મંચુરીયામાં હજી સંપૂર્ણ શાંતિ સ્થપાઇ પણ નથી ત્યારે શા માટે જેહોલ તરફ જપાન ધસારો લઇ જવાની ઉમેદ રાખે છે? આ સામાન્ય સવાલો આ કાણે વિચાર કરવાની ગંભીર દરજા પાડી રહ્યા છે.

આ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ અનુમાન પર આવવું સરળ બને છે. સંભવ છે કે ચીનની આંતરિક અગ્યવસ્થાને લીધે આ પ્રાંત સહેલાઈથી મેળવી શકાશે એવી જપાનની ગણતરી હોય. તેઓ એમ માનતા હોય કે મંચુરીયાના વિશાળ પ્રાંતને કબજે કરતાં તેમને કોઇ અટકાવી ન શકે તો પછી જેહોલ લેતાં ચીનાઓ અસરકારક વિરોધ નહિં જ કરી શકે.

પણ એક બીજાં અનુમાન પર આવવું પણ એટલું જ સરળ છે. સંભવ છે કે જપાનીએ જેહોલપ્રાંતને કબજે કર્યા પછી કે કબજે કર્યા પહેલાં તેને બહુદરચનાતા દાવ તરીકે વાપરે. એટલે કે બે ચીનાઓ

મંચુકોનો સ્વીકાર કરે કે અસ્વીકાર પાછો ખેંચી લે તો જાપાન જેહોલ પ્રતિ આક્રમણને મંજૂર છે. આવી કંઈ રમત જાપાનીઓનાં મનમાં હોય એમ માનવાને કંઈ ઓછાં પ્રયત્ન કરવા નથી. આલો તેની ચર્ચા કરીએ.

પ્રથમ તો એ વસ્તુ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે જાપાનની આંતરિક શાંતિ જરાયે સ્પષ્ટ નથી. મંચુરીયાના વિગ્રહે તેની તીવ્રેરીયું તથા યુગ દાખવ્યું છે. સાથે જ જાપાની માત્રના અસરકારક અસ્વીકારને પરિણામે જાપાની માત્ર અન્ય દેશોમાં પાણીના ભાવે ખડકવા પડે છે. આવા સંલેગો વચ્ચે જેહોલપ્રાંત પર તે ખરેખર આક્રમણ કરવા તત્પર થાય એમ સંદેહાદાયી માની શકાય તેમ નથી. સાથે જ જાપાનીઓ સારી રીતે સમજના હશે કે શાન-દાહ-શ્વાન જેવા અંદરને લેતાં તેઓને આર દિવસ લાગ્યા હતા તો જેહોલપ્રાંતને જીતી કરતાં સહેજે વધારે વીતી જાય. ખાસી તીવ્રેરી આગળ વધેને માટે વ્યવસ્થિત સંભાષણો યોજના ન જ ચાલી શકે. તેમજ જાપાનમાં પણ રાજકીય પ્રવ્રમન મંચુરીયન નીતિ સામે ઉગ્ર બનતો જાય છે. સામાન્યવાદીઓની સ્વાયંસાક્ષરતાને માટે મેંકો હુવાન જાપાનીઓએ પોતાનો આક્રમણ આપ્યો છે. કરતું પ્રમાણ એકદમ ઉંચું ચડી ગયું છે, ખેડુતો નદન ખુબર થઈ ગયા છે અને જાપાની માલને જગતનાં જગતોમાં ખપાવવાની મુશ્કેલીઓ પડે છે. આ સર્વ સંલેગો લેતાં જાપાન જેહોલપ્રાંત પર આક્રમણ કરવા એકદમ તત્પર થાય એ જરા ન સમજી શકાય તેવી વસ્તુ છે.

આથી જ એમ માનવાને માટે પુરતાં કારણો છે કે ચીન ઉપર દબાણ લાવવાને અને તેની પાસે મંચુકોનો સ્વીકાર કરાવવાને માટે જાપાને આ પગલું લીધું છે. આમ જો ચીન ઉપર દબાણ લાવવાથી મંચુકોનો સ્વીકાર થઈ જાય તો પ્રજાસંઘની મુશ્કેલી આપમેળે દૂર થઈ જાય એટલું જ નહિં પણ મંચુકોનું સરકારતંત્ર વધુ સ્થિર અને દૃઢ બને તેવી જાપાનની સામાન્યવાદીઓની ગણતરી હોય તો તેમાં નવાઈ પાપવા જેવું કશું જ નથી.

જેહોલપ્રાંત પરના આ વ્યવસ્થિત આક્રમણની જગત અસર તો ચીન ઉપર થશે, સંભવ છે કે ચીનના અંદર અંદર લડીને ખૂતાર થઈ જતા મેનાપતિઓ આખરે એક બનીને જાપાનનો સામનો કરે. જેમ જેમ જેહોલપ્રાંત પરના આક્રમણનો ભય નજીક આવતો જાય છે તેમ તેમ ચીનના મેનાપતિઓ એકત્ર બનતા જાય છે એ તો હવે નિરેશી અવલોકનકારો પણ કહી શકે છે. એટલે જ આ દૃષ્ટિએ જેહોલ પર જાપાની આક્રમણ ચીનને ક્ષીતકારક થઈ પડે એવી આશા રાખવાને માટે કંઈ કંઈ સ્થાન છે. ભૂતકાળમાં ચીનાઈ સરકારોએ વિદેશીઓનો એકત્ર સામનો કર્યો છે. શંધાઈ ઉપર જ્યારે ઝોંગનો વર્ષાદ વરસાવમાં આવ્યો ત્યારે પણ જૂદા જૂદા પ્રાંતના મેનાપતિઓ એકત્ર મળ્યા હતા તો આ દાણે પણ તેઓ વ્યક્તિગત ઝેરવેરને પીસરી જઈને જાપાની સામાન્યવાદોને જોરદાર સામનો કરવા એકત્ર મળે તો જગત અન્યથા થશે નહિં. જેઓએ વર્ષથી ચીનાઈ માનસનો અભ્યાસ કર્યો છે તેઓએ આ આગાહી કરી છે અને આ આક્રમણમાંથી જો એકના

સ્થપાય અને અમંગળ આંતરવિગ્રહ
ઓસરી જાય તે' જપાની સામ્રાજ્યવાદને
જેહોલ લેવું' ભારે થઇ પડશે એ ચોક્કસ છે.

વળી જો જપાનીઓ એમ આશા
રાખતા હોય કે તેઓ ચીનના બહિષ્કાર
રને જેહોલના આક્રમણથી ભાંગી નાંખ-
વામાં સફળ થશે તો પણ તે ભૂલ જ છે.
ચીનનો બહિષ્કાર એ રાજકીય દૃષ્ટિએ
સચેતન શસ્ત્ર છે. જે રાષ્ટ્ર પ્રતિ આ આયુધ
ઉગામાય છે તે રાષ્ટ્ર ખૂતાર અને છે.
જેદ્દના વતમાન પ્રમાણે જપાને આ
અસરકારક બહિષ્કારથી અકથ્ય ખુવારી
સહન કરી છે. તેની સ્ટીમરો નકામી
બની ડોકમાં પડી રહી છે. તેના ઉદ્યોગો,
ખપનના અભાવે બંધ પડ્યા છે. તેનાં
કારખાનાંઓના દરવાજે તાળાં પડતાં
જાય છે. અને જપાનીઓ એ'કો દેવાળું'
કાદતી જાય છે. ચીનની ભૂમિ પર એક
વાર પણ જપાની કાપડ ખપાવવું અશ-
ક્ય થઇ પડ્યું છે એક રમકડું પણ
ચીનને વેચી શકાય તેમ નથી. અને જ્યાં
સુધી મંચુરીયાની ભૂમિ પર જપાની વાવટે
કરકતો રહેશે ત્યાં સુધી આ બહિષ્કાર
તૂટે તેમ નથી. એમ સ્વકોષ ડહુલ કરે
છે. શાંધાઇમાં બહિષ્કાર તોડવામાં મળેલી
નિષ્ફળતા તો જપાનીઓએ પણ કશુલ
કરી છે અને આજે આટલો ત્રાસ છતાં
પણ શાંધાઇમાં જપાન વિરોધી મંડળો
ગુપ્ત રીતે બહિષ્કારની ચળવળને દોરી
રહ્યાં છે એ નિર્વિવાદ છે.

તેમજ અત્યાર સુધી પ્રજાસંઘ પર
મુકડોલો વિશ્વાસ બરફની માફક પીગળી
જતાં ચીની જનતા જપાન સામે મક્કમ
વક્તવ્ય લેશે એ વસ્તુ તો સદેશાધી
સમજી શકાય તેમ છે. એટલે જ નજર

દીકના ભવિષ્યમાં પ્રજાસંઘ ઉપર વિશ્વાસ
મુકનારાઓ પણ ઉદામ વર્ગ સાથે મળી
જઇ જપાનનો સામનો કરે એવો સંભવ
છે. આ સર્વ બળો એક સાથે મળતાં
ચીનની ભૂમિ ઉપર 'સામ્રાજ્ય વિરોધી
પ્રયત્ન આંદોલનો ભભૂકી નહીં' ઉઠે?

* * *

આમ ચીનની ભૂમિ પર રાજકીય
બળનું નવું વર્ગીકરણ શરૂ થાય છે.
મધ્યકાલીન જમીનદારો અને વિદેશી
સંપત્તિનાં ઓઠાં નીચે રાચતા સંપત્તિ-
વાનો અને વિદેશી સામ્રાજ્યવાદીઓનું
બળ એક બાલુ એકત્ર મળશે ત્યારે તેની
સામે ચીનના રાષ્ટ્રીય મુદીવાદીઓ, મધ્યમ-
વર્ગના સામ્રાજ્યવિરોધી યુવકો, વિદ્યાર્થીઓ,
અને જનતાનું બળ તેની સામે
ઝાઢવાશે. એક રીતે આલેખીએ તો
જપાન સામે કાચા સામ્રાજ્યવિરોધી
સંઘ્રામની હવે જ શરૂઆત થાય છે.
ત્યારે સવાજ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે
ચીનમાં શરૂ થનારા સામ્રાજ્ય વિરોધી
આંદોલનો સામે જપાન કેટલી ક્ષણ મુદી
શકશે? આ આવતા ઝંઝાવાતને રોકવાનું,
સામઘ્ય નથી જપાનમાં કે નથી વિદેશી
સામ્રાજ્યવાદમાં.

અત્યારે તો જપાનની સામે વિરોધનો
વટોળાંથો સમગ્ર ચીનભરમાં ઉઠ્યો છે.
યુવાનો શસ્ત્ર સજી રહ્યા છે. ખેડુતો અને
કામદારો સામ્રાજ્યવાદી આક્રમણનો સામનો
કરવા માટે અધીરા બન્યા છે આ આવતો
ઝંઝાવાત જો જપાની સામ્રાજ્યવાદને
શિકસ્ત આપી શકે તો તે દિવસે એકલા
ચીનની નહિ પણ એશીયાના સાચા સ્વા-
તંત્ર્ય જંગની શરૂઆત થશે,

કપાસ સંઘરવાની અને કાપડ વણાવવાની યોજનાઓ કરનારાઓ,

કુઠીઆવાડના કોઇ એક શહેર અમરેલીમાં સ્વદેશીના નામે ખાદી પ્રચારનું મૂખ્ય મથક સ્થાપવામાં આવ્યું છે! આ સંસ્થાના સંચાલકોએ કેટલાક માસથી તેમની અનેકલક્ષી પ્રવૃત્તિઓમાં 'ન્ય સ્વદેશી' નામના પાક્ષિક પત્રના પ્રકાશનનો ઉમેરો કર્યો છે. શરૂઆતના એક જ અંકોમાં તો રૂ-સ્વદેશીને [Cotton Swadeshites] અંગે લખાયેલા ફીક ફીક લેખો પ્રસિદ્ધ થયા હતા. પણ હમણાં તો આ સંસ્થાના સંચાલકોને 'સ્વદેશીને' બદલે હરીજન-ઉદ્ધારનો રસ લાગ્યો હોવાથી 'ન્ય સ્વદેશી' નાં લગભગ અર્ધાં પાનાં હરીજન-ઉદ્ધાર માટે જૂઠાં પોડતાં જણાય છે. આખરે હરીજનો પણ આપણા સ્વદેશના જ છે ને! એટલે તેમનો ઉદ્ધાર એ પણ 'સ્વદેશી' ના ઉદ્ધાર માટે શરૂ થયેલા પત્રમાં સ્થાન પામે તેમાં કંઈ નવાઈ છે?

પણ આ દર મહીને માત્ર જોઈ વાર પ્રસિદ્ધ થતાં આ પાક્ષિક પત્રે સ્વદેશીના ઉદ્ધારમાં જો કંઈ પણ રચનાત્મક યોજના બહાર પાડી હોય તો તેમની રૂ સંઘરવાની યોજના છે. ત્યારપછી એમ જણાય છે કે યોજનાને પુરતો લોકાદર નાંદો સાંપડતાં હાલમાં આ સંસ્થાએ માત્ર વીસ રૂપીઆમાં બીજાને માટે ત્રણ મળુ રૂ સંઘરવાની યોજના પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ રૂને સંઘરીને, પીંચવીને, કંતાતાવીને તેમજ ત્યારપછીથી વણાવતાં જેટલું કાપડ ઉત્પન્ન થાય તે વીસ રૂપીઆ બરનાર વ્યક્તિને આપવામાં આવે એવી આ યોજના છે.

આવી અફળદાયી યોજનાઓ પાછળ શક્તિ વેડફી નાંખવાને બદલે ખેડુતોની અસહ્ય નિર્ધનતાને દૂર કરવાનાં સાચાં કારણો શોધો, અને તેને દર કરવા યત્ન કરો.....તંત્રી.

ખેડુતોની ખરી સેવા કેમ થાય ?

અર્થાત કે આ યોજનાથી ગૃહઉઘોગ ગણાતા રેંડીયા તેમજ વણાટના ઉઘોગને કંપનીની ભૂમિકા ઉપર લઈ જવાનો આ એક પરોક્ષ પ્રયત્ન છે. આજે મીસ ઉબી કરનાર મુડીવાદી પણ પચીસ પચીસ રૂપીયાના શેર કાટે છે, આ શેરની દોઝત એકઠી કરીને યંત્રો ખરીદે છે, બજારમાંથી રૂ ખરીદે છે, આ રૂને યંત્રોની મદદથી પીંચે છે, કાંતે છે, અને કાપડ વણે છે. આ વણાયેલું કાપડ બજારમં વેચે છે. રામછલાઈ પણ આ વણાયેલું કાપડ વેચી આપે તો પછી કંપની ઉઘોગમાં અને તેમની પદ્ધતિમાં કંઈ જ ફરક રહેતો નથી. આ ઉપરથી જોઈ શકાય કે તેમની યોજના અને આધુનિક કંપની ઉઘોગની યોજના વચ્ચે પ્રાયશઃ ફરક કંઈ જ નથી.

આમ રામજીભાઈની આ યોજના મુજબ ધોવાળા મૂળ ભાવનાની સીધી ધાતક છે. એટલું જ નહિં પણ ખાદી ઉત્પાદનના ઉદ્યોગને ખેડુતોને માટે જે કામચલાઉ ગૌણ (Secondary Industry) ઉદ્યોગ ગણાવવામાં આવે છે તે આ યોજના પછી ટકી રહેતું નથી. કારણ કે જ્યારે કંતાવવાનો, પીંજવવાનો અને વણાવવાનો ઉદ્યોગ વિશાળ પ્રમાણ ઉપર શરૂ થાય ત્યારે તેનું ગૌણત્વ નીકળી જઈને તે પ્રાધાન્ય બની જાય છે.

રામજીભાઈને કદાચ એક ખીજ વસ્તુ પણ નહિં સમજાય. પણ અત્યાર સુધીના અનુભવ શિખવે છે કે સંસ્થાનેત્રી સ્થાપનાની શરૂઆત સાથે જ કાંતનાર અને કંતાવનાર, વણનાર અને વણાવનાર, પીંજનાર અને પીંજવનાર એવા બે વર્ગો આપમેળે ઊભા થાય છે કંતાવારની એક માત્ર દષ્ટિ, ઓછામાં ઓછે પૈસે વધુમાં વધુ કંતાવવાની બનશે. વણાવનારની એક માત્ર નેમ ઓછામાં ઓછા પૈસે વધુમાં વધુ વણાવવાની હોય જ. તેમજ પીંજવનારની એકમાત્ર ઇચ્છા પીંજનારા પાસેથી વધુમાં વધુ કામ લેવાની હોય. તેવી જ રીતે કાંતનાર, વણનાર, અને પીંજનારના દષ્ટિબિંદુએ ઓછામાં ઓછી વળતરે વધુમાં વધુ પૈસા મેળવવાની શ્રુતિ સ્વાભાવિક જન્મે છે. આમ આ સંસ્થા અને આ પ્રકારના ઉદ્યોગો સમાજમાં રહેલા વર્ગીયભેદને તીવ્ર બનાવી રહી છે. અમોએ તો કહ્યું છે કે સમાજનું વર્ગીય વર્ગીકરણ સાંપ્રત યુગને કુચકદમ સાથે અનિવાર્ય છે. માત્ર મહાત્માજી જ માને છે કે આ બે પરસ્પર વિરોધી હિતોવાળા વર્ગો વચ્ચે કાયમી મિત્રસંબંધ સ્થાપવા શક્ય છે !

આમ મહાત્માના આ આંધળા અનુયાયીઓએ અગણતો વર્ગીયકલ્પનો ખીવાવ્યાં છે. તામીલનાડમાં પણ તેમજ બન્યું છે. હિંદના અન્ય ખાદી મથકોમાં પણ તેમજ બન્યું છે અને કાઠીઆવાડમાં પણ તેમજ બનશે તેવી અમારી ખાતરી છે.

‘જય સ્વદેશી’ના સંચાલકો જે સ્વદેશીને માટે ખરેખરા પ્રામાણિક હોય અને માત્ર ખાદીની શ્રેયછાથી દોરવાના ન હોય તો, તેઓ ખેડુતોના ખરા દુઃખને ઉકેલ કરવા પ્રયત્ન કરે. આજે ખેડુત અપાર મણધાન્ય નીપજાવે છે છતાં તે અને તેના બાલકો કેમ ભૂખે મરે છે તેનો તેઓ જવાબ શોધે; આજે ખેડુત અપાર મણકપાસ ઉત્પન્ન કરતા હોવા છતાં પણ તેના શરીર પર એક કુડતું પણ ન હોય તેના કારણોની તેઓ તપાસ કરે. અનેકોએ તેના સાચાં કારણોની શોધમાં વર્ષો વિતાવ્યાં છે. આ દર્દ કંઈ એકલા હિંદના ખેડુતોનું નથી પણ દરેક દેશના ખેડુતોનું દર્દ છે. અને તેને દૂર કરવાને માટે લેવાઈ રહેલાં વિશ્વવ્યાપી પગલાંઓનો તેઓ અભ્યાસ કરે.

જે તેઓ પ્રમાણિકપણે ખેડુતજીવનને સમજવાને પ્રયત્ન કરશે તો અમારી ખાતરી છે કે તેઓ પણ કષ્ટલ કરશે કે ખેડુતોની અકસ્મ નિર્ધનતાનું સાચું કારણ તો રાક્ષસી જમીનમહેસુલ, સીધા અને પરાક્ષ આકરા કર, વાણીયાતું બ્યાજ, અને જમીનદારનો ભાગ કે. સાથ છે. છેલ્લાં બે કારણો તો સરકાર પણ કષ્ટલ કરે છે. અને જમીન મહેસુલ ફેટલું આકરું છે એ તો સ્વર્ગસ્થ ગોખલેથી માંડીને અત્યારના દરેક દેશનેતાએ અનેકવાર બહાર ક્યું છે. એટલે ખેડુતોની જે ખરેખર મેવા કરવી હોય તો ‘જય સ્વદેશી’ ના સંચાલકોએ જમીન મહેસુલ ઓછી કરાવવા, કરવેરાનું પ્રમાણ ઘટકું કરાવવા, વાણીયાના બ્યાજ પર આકરો અંકુશ મુકાવવા તેમજ જમીનદારની સાંચ કે ભાગ ધટાડવા માટે સખત ઉપાયો લેવા જોઈએ. તેમ કરવા માટે ખેડુતસંઘો સ્થાપવા જોઈએ. આ ખેડુતસંઘોએ ખેડુતોને રાહત આપવા માટે તેમજ અપાવવા માટે જરૂરી પ્રોત્સાહ ઉઠાવી લેવો જોઈએ.

અંતમાં ‘જય સ્વદેશી’ ના સંચાલકો યાદ રાખે કે હરીજનોના ઉદ્ધાર કરતાં પણ ગામડાની નરી નિર્ધનતાનો પ્રશ્ન વધુ અગત્યનો અને વધુ જરૂરી છે તેના ઉકેલમાં આમજગીના રોટલો સમાયેલો છે.

તા કા ત, સૌ દ ય અ ન તં દુ ર સ્તી.

જ્યારે જ્યારે શી-
યાળાના શીતળ
વાયરા વાય છે કે
શહેરે શહેરે શીતળાનો
ઉપદ્રવ ઉભો થાય છે.
અદ્ય શીત વ્યક્તિઓ-
ને તાવ આવવા લાગે
છે. બે દિવસમાં આખું
અંગ લાલ લાલ ચાકાં-
થી ઉભરાઇ આવે છે
અને અનેકો આ દર્દથી
પીડાઈને મૃત્યુ પામે છે.

શીતળા

નો

ઉપદ્રવ

—o—

|| લેખક : એક 'ડોક્ટર'

છેલ્લા બે માસથી

મુંબાઇ શહેરમાં શીત-

ળાનો ઉપદ્રવ એક સરખા, અણ-
અટક્યો આગળ વધ્યો છે. તેણે ગરીબ
લતાઓમાં તો હાદાકાર જ મચાવ્યો છે.
સેંકડો બાળકો તેનાં બોલ થઇ પડ્યાં
છે અને અનેક પોતાનાં આત્મજનો
ગુમાર્યા છે.

આ બચકર ઉપદ્રવ ગુજરાતના શહેરે
શહેરે પ્રસારે એવો સારો સંભવ છે.
આથી જ અમદાવાદ, સુરત, ભરૂચ
વગેરે શહેરોમાં આ આવતાં દર્દ સામે
પાળ બાંધવ; મારે અત્યારથી ગાંડેર
વેકરીનેશન કરવાની સરૂઆત કરી દીધી
છે. મુંબાઇમાં પણ આ દર્દ સામે સકય
હોય તેટલાં પગલાં લેવાઇ રહ્યાં છે.

ઉપદ્રવનું કારણ

આમાર સુધી અણઆગળાએકાં કોઇ
જંગુ શીતળાનું સારું કારણ છે એમ

મનાય છે. હિંદ, સુદા-
ન, અને ઉત્તર આફ્રી-
કામાં આ દર્દ હમેશાં
અવગુજ હોય છે. ઇ-
તિહાસકારો આલેખે છે
કે લગભગ ૨૨૦૦ વર્ષ
પહેલાં કાયે'અપન લસ્ક-
રમાં આ દર્દ દેખાયું.
કહેવાય છે કે એલેક્ઝાં-
ડરનું લસ્કર જ્યારે
હિંદમાં આવ્યું ત્યારે
તેના લસ્કરને પણ આ
રોગ લાગુ પડ્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૬૫ થી ૧૮૦

સુધીમાં રોમન સામ્રાજ્યમાં પણ આ
પીડાની તોફાં લેવામાં આવી છે.

ત્યાર પછી આ દર્દ દરેક દેશમાં તેમજ
દરેક વ્યક્તિમાં પ્રસર્યું છે. દૂર દૂર ઇંગ્લાં-
ડના કિનારા પર પણ શીતળાના ઉપદ્રવે
ચઢાઇ કરી હતી. ૧૭૪૪-૬૩ સુધીમાં
એકલા એડીનબર્ગમાં જ ૧૧૬૧૩ મરણ
થયાં હતાં અને સંભવ છે કે જે વેકરીને-
શનની શોધ ન થઇ હોત તો હજુ પણ
આ ઉપદ્રવ એટલો જ નેરવાર હોત, પણ
૧૭૬૬ માં આ વેકરીનેશનની શોધથી
આ ઉપદ્રવનો આગળ વિકાસ અટકી
ગયો છે.

આ એક અતિ બપ્રદ દર્દ છે એટ-
લું જ નહિ પણ તેનું મૃત્યુપ્રમાણ પણ
મેંકડે પચાસ ટકા છે. જો આ નરીખવચાત
જીવે છે તેઓના શરીર પર કાયમી ચિન્હ

રહી જાય છે. અને વ્યક્તિ હંમેશને માટે કૃપા અને છે.

ચિન્હો

થોડા થોડા તાવ સાથે સારા પે શરીર પર પ્રથમ લાલ થણોડી જેવાં ચાંદાં દેખાયા છે. આ ચાંદાં ધીમે ધીમે વધે છે, મ્હોટાં થાય છે, આગળ વધે છે. ધીમે ધીમે તેમાં પરં બેથું થાય છે અને આ કદાચે પહોંચ્યા પછી માલુસ કદાચ ખતમ થઈ જાય છે કે તેના ચાંદાં સુકાવા લાગે છે. ધીમે ધીમે તે સુકાં થઈ જઈ ખરી પડે છે અને પછી તે જગ્યા આગળ ખાડાવાળાં ચિહ્ન રહે છે.

સાથે જ શીતળાના ચુમડાં શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં થાય એવો સંભવ છે. જે છુટાં છુટાં થાય તો આ વ્યાધીને Discrete કહેવામાં આવે છે. જો એક સાથે ભેગા ભેગા થાય તો Confluent કહે છે.

હાથમાં આપણા હેશમાં વેકસીનેશન દરજ્યાત હોવાથી ખતનાં સુખી શીતળા બહુ નગમ રૂપમાં શરીર ઉપર આક્રમણ કરે છે. પણ એથી એમ દરતું નથી કે શીતળાના ઉપદ્રવમાં મૃત્યુભય ઓછો થયો છે.

જરૂરી ઉપાયો

શીતળાના ઉપદ્રવ સામે પગલાં લેવાનું કામ સરકારનું તેમજ મ્યુનીસીપાલિટીનું છે. આથી દરેક શહેરમાં શીતળા તથા તેના જ રોગના ભાગ થઈ પડેલાં ઓને માટે એક જુદી જ ઇસ્પીતાઝ નિભાવવામાં આવે છે. આવી એક ઇસ્પીતાઝ તે 'આયર્'રોડ ઇન્ફેક્ટીયસ ડીસીસ ઇસ્પીતાઝ છે. આ ઇસ્પીતાઝ મુંબાઈમાં સારું કામ કરી રહી છે.

તેમ જ વેકસીનેશન એ ખાસ ઉપાય છે. માલુસ પોતે વેકસીનેશન કરાવ્યા પછી દરેક ટકાં લખમુકત અને છે. તેને શીતળા થવાનો સંભવ પછી અતિ અલ્પ છે.

આથી કોઈ કુટુંબમાં શીતળાનો, ઝોરી નો, અછળાનો, કે માતાનો કોઈ એક કેસ થાય તો તરત જ તેઓએ તે કેસને ઇસ્પીતાઝમાં રવાના કરવો જોઈએ. થેર કરતાં ઇસ્પીતાઝમાં સારવાર સારી થાય છે અને વ્યક્તિનું જીવન ત્યાં બચાવવું વધુ શક્ય હોય છે એ યાદ રા. વું જોઈએ.

તેમજ તે વ્યક્તિનાં કપડાં, ચાંદર, તથા વાપરવાની અન્ય વસ્તુઓ ગરમ કંઠળતા પાણીમાં નાખીને જલ્પમુકત કરવી જોઈએ આમ કરવાથી ઉપદ્રવ આગળ વધતો અટકે છે.

સાથે જ ધરની દરેક વ્યક્તિએ તરત જ વેકસીનેશન કરાવી લેવું જોઈએ. આમ કરવાથી ધરના કુટુંબીઓને શીતળા લાગવાનો સંભવ બહુ ઓછો રહેશે.

પણ આ તો વ્યક્તિગત ઉપાયો છે. પણ શરૂને કે મામને શીતળાના ઉપદ્રવથી લખમુકત બનાવવા માટે દરેક શહેરોએ વેકસીનેશન કરાવી લેવું જોઈએ. ખાસ કરીને શાળાઓમાં અબ્બાસ કરનાં બાળકોનું વેકસીનેશન તો તરત જ કરાવી લેવું જોઈએ.

અપીલ

યાદ રાખશો કે આ ઉપદ્રવ બાળકોમાં સાવ સામાન્ય છે. એટલું જ નહિ પણ બાળકમાં આ ઉપદ્રવ સામે ટકા શકવાની શક્તિ પણ અતિ ઓછી હોવાથી તે સામાન્ય રીતે મૃત્યુ પામે છે.

આવા સંજોગોમાં દરેક માતાપિતા પોતાની જવાબદારી ગંભીર લે. તેમની બેદરકારીને લીધે બાળકનું શરીર બચે અથવા બાળક શીતળાથી પીડાય એ અશક્ય મનાવું જોઈએ.

આથી જ તમો તથા તમારા બાળકને પહેલી નકે વેકસીનેશન કરાવી લેવાની આ આમરબરી અપીલ છે. આશા છે કે આ અપીલ નિષ્ફળ નહિ નીવડે.

તદ્મારી સેવામાં—

૦૦ તદ્મારી મુશ્કેલીઓ માટે અમને લખો ૦૦

[નવયુગના વાંચક સમુદાય માટે આ નવું જ વિશિષ્ટ અંગ ઉમેરાય છે. તમારે સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓને બે વિગતવાર અહેવાલ અમોને આપશો તો અમો અમારાથી શક્ય હોય તેટલી સહાય કરશું. ખાસ કરીને કાયદા વિષયક પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળા-યેતા વકીલ પોતાનો અભિપ્રાય આપશે. તંદુરસ્તી સાથે સંક-ળાયેલા પ્રશ્નો પર અમારા તંત્રીમંડળ સાથે સંકળાયેલા 'ડોક્ટર' સલાહ આપશે અને સંતતિનિયમનના વિલાગતા તંત્રીથી પણ આ મુદ્દાઓ નીચે તદ્મારી સલાહોના જવાબ આપશે. ઉપરાંત શિક્ષણને લગતી સંસ્થાઓ, વિદેશમાં વિદ્યા-યાત્રિની મળતી સમવેડો તથા ત્યાંની સરતી સંસ્થાઓ વિશે ખાસ માહિતી સંગ્રહીને રજુ કરવાની અમોએ વ્યવસ્થા કરી છે. આશા છે કે નવયુગના વાંચક ગિરાદરો આ વિશિષ્ટ અંગના ખાસ કાલ્ય લેશે. અત્યાર પહેલાં અમારા ઉપર દરરોજ કેટલાય પત્રો આવે છે. આ પત્રોના વિવિધ વિભાગોના તંત્રીઓ જવાબ આપે છે. આશા છે કે વાંચકવર્ગ પોતાનું સરનામું આપી આ અહારમાં લખશે. વાંચક ગિરાદરને જવાબ માટે રહેમત મોકલવાની વિનંતી કરતી અમોએ તો નહિ જ મનાય. —તંત્રી.

મુરતથી એક બાપડે. એવ. જાણુવા માગે છે કે જોસ્તૂલીયામાં રમાતી ટેટ-મેચમાં 'લેગથીઅરી' એ શી વસ્તુ છે? જવાબમાં જણાવાનું છે કે હજારોના જોતરો બદાશર નીચમસદ જો-વીંગ કરવાને બદલે જેટસમેનના ચરીર સાથે

તાકીને જ જોત ફેંકે છે. આથી જેટસમેનને હજુ સાથ છે. ચીજ ટેટમેચ વખતે જોસ્તૂલીયાના જે સુનંતા ખેલાડીઓને હજુ યદ્દ હતી. આથી જ નેઓએ ચરી-રને લક્ષીને જ રમાતી જોતીંગ સામે આકરો વિરોધ દાખવ્યો છે. હજારોના

ક્રિકેટરોની ટીમ સારી નહિ હોવાથી અને ઓસ્ટ્રેલીયન ટીમના મુકાબલામાં દરેક વર્ગે પરાજય પામતી હોવાથી જ આખરે આવો રસ્તો તેઓએ લીધો છે. સાથે જ સંસ્કૃતિમાં પણ મુડીવાદના પતનનું આ એક સુંદર સિમાચિન્હ છે. જ્યારે અમુક ઉપાદન પદ્ધતિ ભૂતકાળમાં વિલીન થવા માંડે છે ત્યારે તેની અસર જીવનના સર્વ અંગોમાં પડે છે. આજે મુડીવાદી સાહિત્ય નવું સર્જવાને બદલે મળતક મશ્કરીને આશ્રય લે છે. આજે કળા નવું સર્જવાને બદલે પડછાયાઓ કાદવામાં પ્રવૃત્ત બની છે. તેજ પ્રમાણે ક્રિકેટનું પણ જન્યું છે. શરીર સાથે તાકીને મોલ ફેંકવાની પદ્ધતિનો એક વખત સત્તાવાર સ્વીકાર થશે એટલે ક્રિકેટ રમત ખતમ થશે એવી આગાહી કરવાને માટે વ્યાજબી કારણો છે.

* * *

અમદાવાદથી એક ભાઈ જાણુવા માગે છે કે હિંદી વિદ્યાર્થીઓને નૌકાખજની તાલીમ લેવી શક્ય છે કે કેમ ?

જવાબમાં જાણુવવાનું કે નૌકાખજની તાલીમ આપવા માટે સમગ્ર હિંદમાં સરકારે એક જ સ્થળ સ્થાપ્યું છે, આ સંસ્થા મુંબાઈમાં છે. આ સંસ્થા સાથે એક સ્ટીમર ડકરીન છે. આ ડકરીન સ્ટીમર પર છોકરાઓને વહાણપટું શિખવવામાં આવે છે. લગભગ ત્રણ વર્ષનો કોર્સ છે. મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ જરૂરનો છે. સાથે જ સમગ્ર હિંદસરમાંથી આ સંસ્થામાં શિક્ષણ લેવા માટે અરજીઓ આવતી હોવાથી પસંદગીનું ધોરણ અતિ ઉંચું છે. માટે જ જે છોકરાઓ આ દિશામાં જવા ઇચ્છતા હોય તેમણે ઉંચા પ્રકારની લાયકાત દાખવવી પડે છે. પાસ થયા પછી ન્હાની સ્ટીમરના કપ્તાનની જગ્યા આ વિદ્યાર્થીઓને મળી

શકે છે. છેલ્લા ચાર વર્ષમાં આ સંસ્થા તરફથી લગભગ ૧૨ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ પાસ થઈને બહાર પડ્યા છે. શી તેમજ એક્સ અભ્યાસક્રમ માટે ત્યાં જ આરોબાર લખી જાણુવવાથી જવાબ મળશે.

* * *

વૃક્ષસાડથી એક ભાઈ એસ. એલ. જાણુવા માગે છે કે સીવીલ મેરેજ કરતાં પહેલાં પોતાના ધર્મ પ્રમાણે લગ્ન થઈ શકે ખરાં ?

જવાબમાં જાણુવવાનું કે જો લગ્ન સીવીલમેરેજ અનુસાર જ કરવું હોય તો પોતાના ધર્મ પ્રમાણે લગ્ન ન થઈ શકે. સીવીલમેરેજ કરતી વખતે જ ધર્મનો અસ્વીકાર કરવો પડે છે અને પછી જ કાયદાઅનુસાર લગ્ન થાય છે. સીવીલમેરેજ પ્રમાણે લગ્ન કર્યા પછી કોઈ પણ રીતે લગ્ન ઉજવવાની મનાઈ નથી.

સીવીલમેરેજ દરેક શહેરમાં મેજસ્ટ્રેટની સન્મુખ થાય છે. મુંબાઈમાં તો આવાં લગ્નો વધુ થતાં હોવાથી તેને માટે એક ખાસ રજીસ્ટ્રાર છે. એટલે વધુ સગવડ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં પણ સીવીલમેરેજ અનુસાર લગ્ન થઈ શકે છે. ત્યાં તો હિંદુ કાયદામાં પણ લગ્નવિચ્છેદનો હકક હિંદુ સ્ત્રીઓને આપવામાં આવ્યો છે. આ હકકનો ઉપયોગ યોગ્ય કેસોમાં સ્ત્રીઓએ કરીને સુધારાની ચથાર્થતા સાબીત કરવાની જરૂર છે. નહિંતર એમ થશે કે હિંદુ સ્ત્રીઓ આ હકક ઇચ્છતી નથી.

* * *

નવસારીથી એક સગારી શ્રીમતી... દેશાઈ જાણુવા માગે છે કે જો સ્ત્રીઓનું ગર્ભાશય જરા પછવાડે ઢળેલું હોય તો પ્રસુતી રહેવાને સંભવ ખરો ? અને સંભવ હોય તો શું ઉપચાર કરવાથી સુંવાંડ સહેલાઈથી અને સારી રીતે થાય ?

જવાબમાં જણાવવાનું કે શ્રીમતી દેશાઇ બહેન 'નવયુગ'ના જાન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરી અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા સહેલી સુવાચકવાળા લેખો ધ્યાનપૂર્વક વાંચે. આ લેખોમાં આ બાબત અતિ ઝીખવટથી અને કંબાળથી ચર્ચામાં આવી છે. છતાં પણ સારરૂપે જાણવી શકાય કે આવી સ્ત્રીઓને ગર્ભાશય રહેવું શક્ય છે. એટલું જ નહિ પણ જે ગર્ભાશયનો ટોળાવ બહુ ઓછો હોય તો પ્રસુતી સારી રીતે આવવા સંભવ છે. પણ જે વિશેષ હોય તો ગર્ભપાત થવા સંભવ છે.

સૌથી સરસ વસ્તુ કોઇ કુશળ ડોક્ટરને જતાવવાની છે. જે ગર્ભાશય બહુ ઓછું હોવા મળે તો પેસરી મુકવાથી સીધું રહે છે. તેમ ન થાય તો પછી ઓપરેશન કરાવવાની જરૂર છે. ઓપરેશન કર્યા પછી ગર્ભાશય બરાબર થઇ જાય છે અને પ્રસુતી માટે જરાય વાંધો આવતો નથી.

- 'ડોક્ટર' - તરી તાકાત અને તંદુરસ્તી વિભાગ.

* * *

અમદાવાદથી એક ભાઇ લખે છે કે આજકાલ વનમાનવપ્રેમમાં પ્રસિદ્ધ થતી સંતતિનિયમનના સાધનોની જાહેરાત આપના જલમાં આવી હશે. કોઇ અમુક દવા ખાવાની યાત્ર કરે છે ત્યારે કોઇ દીકરી જેવી પેસરી વાપરવાનું કહે છે. ના આવાં સાધનો સંબંધી આપની શું સલાહ છે?

જવાબમાં જણાવવાનું કે ગર્ભ અટકાવવાને માટે રબ્બરની પેસરી સિવાય બીજી કોઇ પણ સારી વસ્તુ નથી. આ પેસરી સ્ત્રીઓએ વાપરવાની હોય છે. આ સાધન સિવાય અમારી સલાહ છે કે અન્ય કોઇ પણ સાધન કોઇએ વાપરવું નહિ. અમુક દવા ખાવાથી સંતાન ન

થાય એ સાવ ખોટું છે તેમજ દીકરી જેવી પેસરીઓ પણ કંઈ જ અર્થ સારી શકે તેમ નથી.

દરેક વિજ્ઞાન પ્રગતિય થવા માંડે કે તરત જ તેનો લાભ લેવાને કેટલાય લેખાણ બહાર પડે છે. આથી જ જાહેર પ્રજાએ સંતતિનિયમનના સાધન સંબંધી પણ કોઇ કુશળ ડોક્ટરની સલાહ લેવાની જરૂર છે. જ્યાં જ્યાં શક્ય અને ત્યાં સંતતિનિયમનના દવાખાનામાં જઈને જ આ ગોખ પેસરી લઈ આવવાની ભલામણ ઉપર જેટલો ભાર મુકીએ તેટલો ઓછો છે.

* * *

અમદાવાદથી એક ભાઇ પુછે છે કે તેઓ નવયુગ ક્લબ સ્થાપવા તત્પર હોવા છતાં પણ અન્ય સરખા વિચારવાળા નહિ મળતા હોવાથી તેઓ સ્થાપી શકતા નથી તો શું કરવું?

જવાબમાં જણાવવાનું જે આવા સમુદાય ન મળે તો પણ થોડેથી શરૂ કરવાની જરૂર છે. 'નવયુગ ક્લબ' એ એક અબ્બાસ વર્તુલ સમી છે અને જે તદ્દમે બરાબર ચલન કરશે તો તદ્દમારા વિચારને ઝીલનારા પાંચ યુવાનો તો તદ્દમારી પોળમાંથી પણ મેળવી શકશે.

આમ તમે એક જ મળીને ચર્ચા કરવાની શરૂઆત કરશો કે તદ્દમારું સંખ્યાબળ સપાટાનંધ વધવા માંડશે. આ સંખ્યાબળ આગળ જતાં એક વિશિષ્ટ સંખ્યામાં પરિણમશે એવી અમારી ચોક્કસ ખાતરી છે.

'તણખામાંથી જવાબ પ્રગટશે', હેમલના આ અમર સુવને યાદ રાખીને કામ કરીશું તો પછી બહુ અદ્ય સમયમાં આપણે નક્કર પરિણામો ઉપજાવવા શક્તિમાન થઈશું એ ચોક્કસ છે.

સમયના પ્રવાહમાં

ટોલના ત્રાસ સહન ના
કરે.

હિંદુસ્તાનમાં તો કંગાળ ખેડૂતને અનેક રીતે કચરી નાંખવામાં આવે છે. આવા નિર્ધન દેશમાં જમીન-મહેસુલનું પ્રમાણ તેની આવકના ૪૨ ટકા જેટલું થવા જાય છે. આ ઉપરાંત જે કંઈ વધે છે તે ગામના વાણીયાઓ ઉપાડી જાય છે અને જે કંઈ પાક થાય છે તે જમીનનો માલિક હજમ કરી જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં પણ મુશ્કેલ ક્ષા-કાની મોકરસાહીએ ખેડૂતો ઉપર જ નવા કરો નાંખવાની મુચનાઓ બહાર પાડી છે. આવો એક નવો કર તે રાહ છે. સંભવ છે કે આ ધારાસભામાં રાહની મુચના મંજૂર થઈ તો પછી ગામડાના ગરીબ ખેડૂતોના શરીર પર જ આ નવો કર નાંખાશે એ નિર્વિવાદ છે.

એ તો જગત બધું છે કે ખેડૂત જે જમીનમાંથી પેદા કરે છે તે શહેરમાં વેચે ત્યારે જ તે નાણાં ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આથી વાવણીની રૂઠુંમાં તો તેને દર-રોજ આલુઆલુના શહેરમાં જવું પડે છે. આમ જો રાહ પડશે તો તેને દરરોજ લગભગ એ આના

રાહને ભાગે સરકારને સોંપવા પડશે. ટોલના ત્રાસ તો આખું ગુજરાત બધું છે. એટલું જ નહિં પણ જ્યારે સરકાર તંત્રની મુખ્ય ફરજ ખેડૂતને પોતાના માલની ખપત માટે જોગવાઈ કરી આપવાની તે છે. ત્યારે અહિં તો તેના માલની ખપતને આડે બંધ બાંધવામાં આવે છે એ જ ગોણું રીકાપાત્ર છે?

આજે ખેડૂત જે પાણી પીએ છે તેને માટે પણ તે કર આપે છે. જે અનાજ પોતે પકવે છે તેના ઉપર પણ કર આપે છે. બજારમાંથી કાપડ લે છે ત્યારે પણ કર આપે છે, એટલું જ નહિં પણ જો તેના બાળક માટે એકાદ રમકડું લે તો પણ તે કર આપે છે. આ આકરા કર-વેરાના વળતરમાં તે શું મેળવે છે? તેને પોતાને માટે જરાય રાહત નથી. તેના બાળક માટે અક્ષરજ્ઞતા લેવાની મફત શાળા નથી. તેના માલને માટે પુરતું સંરક્ષણ નથી. તેની માંગીને માટે દવાખાનાંઓ નથી. આમ વળતરમાં તે લગભગ શૂન્ય જ મેળવતો હોવા છતાં પણ આજે તેના પર જ એક પછી એક નવા કરો નાંખાતા જાય એમાં અન્યાય નથી?

આનું એક કારણ એ છે કે આજે
ખેડુતોના અવાજને રલુ કરે તેવો કોઈ
પદ નથી કે તેમના અન્યાયોને દૂર કરાવી
શકે તેવું સંઘર્ષન નથી. આથી જ ખેડુત-
સંઘાની જરૂરીઆત ઉપર જોડેલો ભાર
મુકામે તેટલો ઓછો છે. અમો જેલમાંથી
પાછા ફરતા પ્રત્યેક મહાસત્તાવાદી અને
યુવાન અભ્યાસીઓને આ પ્રશ્ન હાથમાં
ઉપાડી લેવાનું સુચવીએ છીએ. અને આશા
રાખીએ છીએ કે આવતા વર્ષેમાં ખેડુતોના
આર્થિક હિતોનો ઉદ્દેશ સાધવા માટે
ખેડુતસંઘો રચાશે.

અધુરી કરકસર

મુખ્ય ઇલાકાની નોકરશાહી આખરે
ધોમસ સમીતિના સરકારતંત્રની પુનર્વ્ય-
વસ્થા સુચવતા અળખામણા રીપોર્ટને
સરકારી લાયબ્રેરીની એક ઉંચી અજરાઈ
ઉપર ચઢાવવામાં સફળ થઈ છે. આ
સમીતિએ સુચવેલી અનેક ભગ્નામણોને
સરકારે રવીકારવાની ત્રાડ ના પાડી છે,
એટલું જ નહિ પણ મુખ્ય ઇલાકા સરકારને જ
ઈલાકાનું પાટનગર બનાવવાની કમીટીની
આજ્ઞા સુચનાઓ પણ સરકાર રવીકારી
શકી નથી એ વસ્તુ ખરે જ અતિશય-
નીય અને દીકાપાત્ર છે. 'ટાઈમ્સ' જેવા
અર્ધ સરકારી પત્રોને પણ સરકારના
નિર્ણયો ઉપર આકરી દીકા કરવી પડી
છે ત્યારે પ્રગતીય દૃષ્ટિબિંદુએ આનિર્ણયો
કેટલા અસંતોષજનક હોવા જોઈએ તેની
કલ્પના વાંચક સમુદાય જ કરી લે.

પણ સરકારતંત્રના આ નિર્ણયોમાં
સૌથી અદ્યત્ત નિર્ણય તો એ છે કે
તેઓએ સમીતિએ સુચવેલા કરનાં નવાં
સાધનો એક સપાટે રવીકારી લીધાં છે.

કમીટીએ સુચવેલો ટોલ રેક્ષ, દલેકટ્રીસીટી
રેક્ષ અને એવા ખીજા કરો નાખવાની
અપૂર્વ ઉત્સુકતા તેમણે દર્શાવી છે તો
પછી તેઓએ સાથે જ કમીટીએ સુચવેલા
કરકસરની જગ્યાઓ તેમજ પગારમાં
કાપકુપ કરવાની ઉત્સુકતા પણ બતાવવી
જોઈતી હતી. કાપલા તરીકે કમીટીએ
ઇલાકાના અધિકારીઓના નવા ગ્રેડ સુચ-
વ્યા છે. વડા અધિકારીઓના પગારમાં
વ્યાજબી કાપ સુચવ્યા છે. આ અમલમાં
મુકવાનું તેમને કેમ સુજવું નથી?

આમ એકંદરે ધોમસ સમીતિ ઉપર
ખચયિશ લગભગ રૂ. ૮૫,૬૦૦ પાણી-
માં જ ગયા છે. જે માત્ર અમુક પડાવા-
જાઓ જ ઓછા કરવાનો સરકારનો
નિર્ધાર હતો તો પછી આવી કમીટી નીમ-
વાનો કંઈ જ અર્થ ન હતો. આશા છે કે
હવે પણ જાહેર પ્રગમતને અનુસરીને
કમીટીની મહોટા અમલદારોના પગારમાં
કાપ મુકવાની સુચનાઓ સરકાર અમ-
લમાં મુકે.

અદવર

ગામડાંઓના મરીખ કિસાનોને કાણુમાં
રાખવા માટે પ્રોક્લામેશન ઇસ્ટિશ લશ્કર
હવે બે મહીનાથી ત્યાં થાણું નાખીને
પડ્યું છે. છતાં પણ મહારાજ સાહેબની
મુશ્કેલી પુરી થઈ હોય તેમ લાગતું નથી.
વસ્તુસ્થિતિ એમ બની છે કે મુક્તપ્રાંત-
માંથી ગયેલા ઇન્કવેસ્ટર સાહેબ અને મહારા-
જાજ વચ્ચે ભતભેદ પડ્યો છે. અને પરિ-
ણામે મીઠા ઇન્કવેસ્ટર અદવર હોડીને
દિલ્લી પાછા ગયા છે. આ સર્વ ઘટનાઓ
ઉપર અપારે તો ગુપ્તતાની ચાંદર પથ-
રાયેલી છે પણ અદવરના આંદોલનોની
અંદરની બાબત જાણનારાઓના અનુમાન

પ્રમાણે મીઠું ઇપ્પટસન મહારાજના હકકે ઉપર આક્રમણ કરતા હતા એમ કહેવાય છે. ગમે તેમ હોય પણ અદ્વરના ગરીબ કિસાનોને હજુ કંઈ જ રાહત સાંપડી નથી એ નિર્વિવાદ છે. તેમની કંગાડીઅતને દૂર કરવાને માટે કે તેમની વ્યાજખી માંગણીઓને સંતોષવાને માટે હજુ નથી અદ્વર નરેશ કંઈ કયું કે નથી મીઠું ઇપ્પટસને એ દિશામાં પ્રગતિ કરી.

આથી જ માંઓ પ્રજાની વ્યાજખી માંગણીઓને મંજૂર કરવા માટે તેમ જ તેમને થયેલા અન્યાયોને દૂર કરવાને નિર્દાણ પગલાં લેવાં જોઈએ. આ સંબંધી પ્રિટિશ હિંદુ લશ્કર મોકલીને હિંદી સરકારે ગંભીર જવાબદારી વહેરી લીધી છે. અદ્વરરાજ્યના કિસાનોની વ્યાજખી ફરીયાદો અદ્વર નરેશ પાસે દૂર કરાવવા માટે હિંદી સરકાર નૈતિક રીતે બંધાયેલી છે. જો તેમ નહિં કરવામાં આવે અને એકધારે લશ્કરી અમલ ચાલુ રહે તો પછી માંઓ પ્રજાને સહન કરવાં પડતાં અનેક કષ્ટો માટે દિલ્હીની તોફાર-શાહીની રીત પણ જવાબદાર ગણાશે એ ચોક્કસ છે.

ઇલાકાતું અંદાજપત્રક

આંકડાના આડા અને ઉભા કોઠા સાથે ઇલાકાતું અંદાજપત્રક બહાર પડ્યું છે. સાથે જ આ અંદાજપત્રકમાં પ્રજાને કંઈ પણ રાહત આપવાને બદલે શૂદ્ધમંત્રીએ ૩૫ લાખના નવા કરો માટે ધારાસભાની સંમતી માગી છે. આટલું અપુરતું હોય તેમ સરકારતંત્રની જોખી આવક માટે આ પ્રધાન જાહેર કરે છે કે ધારાસભાની મઘનિષેધ નીતિથી જ અમારી આવકમાં

અતિ મોટો ઘટાડો થયો છે. સંભવ છે કે સરકારતંત્રનું જો ચાલે તો આ નીતિ પડતી મુશ્કેલી દારૂપીણા ઉત્તેજન ખાતું સ્થાપે. પણ વસ્તુસ્થિતિ એથી જુદી છે. દારૂપીણાની આવકમાં થયેલો ઘટાડો સરકારની મઘપાન નિષેધક નીતિ કરતાં વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીને આભારી છે. અત્યારે જે કંઈ આવક ધરી છે તેનું એકમાત્ર કારણ પ્રવર્તતી એકારી અને નિષ્ક્રિયતા છે.

અત્યાંના સંજોગોમાં સરકારતંત્ર કહે છે કે તેમની આવક ૧૪,૮૬ લાખ છે ત્યારે ખર્ચ તો અડસટ્ટો ૧૫,૨૧ ધારવામાં આવે છે. આમ આવતા વર્ષમાં પડનારો ૩૫ લાખનો ખાડો પુરવા માટે સરકારે મુયવેલા એક પણ પગલાં સાથે કોઈ પણ સંમત થઈ શકે તેમ નથી. સાચો માર્ગ તો દશ ટકા કાપને બદલે સો રૂપીયાથી વધુ પગાર મેળવનારાઓના પગારમાં પંદર ટકા કાપ મૂકવામાં રહેલો છે તેને બદલે તેઓએ આ કાપમાં પાંચ ટકા ઘટાડો કર્યો છે.

આમ આ આખું ૫ અંદાજપત્રક નિરાશાજનક છે. નથી તેમાં કાગેલ અર્થ-વિશારદનું જુદિપ્રાગ્બલ્ય કે નથી તેમાં કોઈ રનોડન સમા નાણામંત્રીની અપૂર્વ તેજસ્વીતા. પણ સર શુભામહુસેન લીલા-યતુક્ષાની ગણતરીમાં અંદાજપત્રકમાં આવતી ખોટ નવા કરો નાંખીને જ પુરવા સિવાય અન્ય માર્ગ નહિં હોય તો તે નિષ્ફળ નિવડવા સમ્મથિતું છે. કરવેરાને સહન કરવાનું લોકગણીત આથી જુદું છે એમ તેઓશ્રી યાદ રાખે.

આનું એક કારણ એ છે કે આજે ખેડૂતોના અવાજને રજૂ કરે તેવો કોઈ પણ નથી કે તેમના અન્યાયોને દૂર કરાવી શકે તેવું સંઘર્ષનથી. આથી જ ખેડૂત-સંઘોની જરૂરીઆત ઉપર જેટલો ભાર મુકાયે તેટલો ઓછો છે. અમે જોઈએ છીએ કે આજે રાખીએ છીએ કે આવતા વર્ષોમાં ખેડૂતોના અર્થિક હિતનો ઉકેલ સાધવા માટે ખેડૂતસંઘો સ્થપાયો.

અધુરી કરકસર

મુંબાઈ ઇલાકાની નોકરશાહી આખરે થોમસ સમીતિના સરકારતંત્રની પુનર્વ્યવસ્થા સુચવતા અજખામણ રીપોર્ટને સરકારી લાયબ્રેરીની એક ઉચી અક્ષરાઈ ઉપર ચઢાવવામાં સફળ થઈ છે. આ સમીતિએ સુચવેલી અનેક લક્ષમણોને સરકારે સ્વીકારવાની સાધના પડી છે, એટલું જ નહિ પણ મુંબાઈ શહેરને જ 'ઇલાકાતું' પાટનગર બનાવવાની કમીટીની વ્યાજખી સુચનાઓ પણ સરકાર સ્વીકારી શકી નથી એ વસ્તુ ખરે જ અતિશયનીય અને દીકાપાત્ર છે. 'ટાઇમ્સ' જેવા અર્ધ સરકારી પત્રોને પણ સરકારના નિયંત્રણ ઉપર આકરી દીકા કરવી પડી છે ત્યારે પ્રત્યક્ષ દષ્ટિએ આ નિયંત્રણ કેટલા અસંતોષજનક હોવા જોઈએ તેની કલ્પના વાંચક સમુદાય જ કરી લે.

પણ સરકારતંત્રના આ નિયંત્રણમાં સૌથી અકાર્ય નિયંત્રણ તો એ છે કે તેઓએ સમીતિએ સુચવેલા કરનાં નવાં સાધનો એક સપાટે સ્વીકારી લીધાં છે.

કમીટીએ સુચવેલો ટોલ ટેક્સ, દલેકદીસીટી ટેક્સ અને એવા ખીબા કરો નાખવાની અપૂર્વ ઉત્સુકતા તેમણે દર્શાવી છે તો પછી તેઓએ સાથે જ કમીટીએ સુચવેલાં કરકસરની જગ્યાએ તેમજ પગારમાં કાપકાપ કરવાની ઉત્સુકતા પણ બતાવવી જોઈતી હતી. કાખલા તરીકે કમીટીએ ઇલાકાના અધિકારીઓના નવા શ્રેડ સુચવ્યા છે. વડા અધિકારીઓના પગારમાં વ્યાજખી કાપ સુચવ્યા છે. આ અમલમાં મુકવાનું તેમને કેમ સુજતું નથી?

આમ એકંદરે થોમસ સમીતિ ઉપર ખચકાત લગભગ રૂ. ૮૫,૬૦૦ પાણીમાં જ ગયા છે. જે માત્ર અમુક પટાવાળાઓ જ ઓછા કરવાનો સરકારનો નિર્ધાર હતો તો પછી આવી કમીટી નીમવાનો કંઈ જ અર્થ ન હતો. આશા છે કે હજુ પણ જાહેર પ્રજામતને અનુસરીને કમીટીની રહેણાં અમલદારોના પગારમાં કાપ મુકવાની સુચનાઓ સરકાર અમલમાં મુકે.

અદ્યવર

ગામડાંઓના ગરીબ દિસાનોને કાણુમાં રાખવા માટે મોકલાયેલું સિટિશ લસ્કર હજુ એ મહીનાથી ત્યાં ચાલું નહીંને પડ્યું છે. છતાં પણ મહારાજ સાહેબની મુરકેલી પુરી થઈ હોય તેમ લાગતું નથી. વસ્તુસ્થિતિ એમ જતી છે કે મુકતમાંતમાંથી ગયેલા ઇજટસન સાહેબ અને મહારાજ વચ્ચે મતભેદ પડ્યો છે. અને પરિણામે મી. ઇજટસન અદ્યવર છોડીને દિંદી પાછા ગયા છે. આ સર્વ ઘટનાઓ ઉપર અચારે તો ગુપ્તતાની ચાદર પથરાયેલી છે પણ અદ્યવરના આંદોલનોની અંદરની બાબત જાણનારાઓના અનુમાન

પ્રમાણે મીઠા ઇંચડસન મહારાજના હકકે ઉપર આક્રમણ કરતા હતા એમ કહેવાય છે. ગમે તેમ હોય પણ અદ્વરના ગરીબ કિસાનોને હજુ કંઈ જ રાહત સાંપડી નથી એ નિર્વિવાદ છે. તેમની કંગાલીઅતને દૂર કરવાને માટે કે તેમની વ્યાજબી માંગણીઓને સંતોષવાને માટે હજુ નથી અદ્વર નરેશ કંઈ કયું કે નથી મીઠા ઇંચડસને એ દિશામાં પ્રગતિ કરી.

આથી જ મીઠા પ્રજાની વ્યાજબી માંગણીઓને મંજૂર કરવા માટે તેમ જ તેમને થયેલા અન્યાયોને દૂર કરવાને તત્કાળ પગલાં લેવાં જોઈએ. આ સંબંધી બ્રિટિશ હિંદનું લશ્કર મોકલીને હિંદી સરકારે ગંભીર જવાબદારી વહોરી લીધી છે. અદ્વરરાજ્યના કિસાનોની વ્યાજબી ફરીયાદો અદ્વર નરેશ પાસે દૂર કરાવવા માટે હિંદી સરકાર નૈતિક રીતે બંધાયેલી છે. જો તેમ નહિં કરવામાં આવે અને એકધારે લશ્કરી અમલ ચાલુ રહે તો પછી મીઠા પ્રજાને સહન કરવાં પડતાં અનેક કષ્ટો માટે દિલ્લીની તોફર-શાહીની રીત પણ જવાબદાર ગણાશે એ ચોક્કસ છે.

ઇલાકાનું અંદાજપત્રક

આંકડાના આડા અને ઉભા કોઠા સાથે ઇલાકાનું અંદાજપત્રક બહાર પડ્યું છે. સાથે જ આ અંદાજપત્રકમાં પ્રજાને કંઈ પણ રાહત આપવાને બદલે શુદ્ધમંત્રીએ ૩૫ લાખના નવા કરો માટે ધારાસભાની સંમતી માગી છે, આટલું અપુરતું હોય તેમ સરકારતંત્રની ઝોળી આવક માટે આ પ્રધાન જાહેર કરે છે કે ધારાસભાની મહાનિર્ણય નીતિથી જ અમારી આવકમાં

અતિ મોટો ઘટાડો થયો છે. સંભવ છે કે સરકારતંત્રનું જો ચાલે તો આ નીતિ પડતી મુકાને દાડપીણા ઉત્તેજન ખાતું રથાપે. પણ વસ્તુસ્થિતિ એથી જુદી છે. દાડપીણાની આવકમાં થયેલો ઘટાડો સરકારની મદદપાન નિર્ણયક નીતિ કરતાં વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીને આભારી છે. અત્યારે જે કંઈ આવક ધરી છે તેનું એકમાત્ર કારણ પ્રવર્તતી બેકારી અને નિર્ધનતા છે.

અત્યાદના સંજોગોમાં સરકારતંત્ર કહે છે કે તેમની આવક ૧૪,૮૬ લાખ છે જારે ખર્ચનો અડસટ્ટો ૧૫,૨૧ ધારવામાં આવે છે. આમ આવતા વર્ષમાં પડનારો ૩૫ લાખનો ખાડો પુરવા માટે સરકારે સુચવેલા એક પણ પગલાં સાથે કોઈ પણ સંમત થઈ શકે તેમ નથી. સાચો માર્ગ તો દશ ટકા કાપને બદલે સો રૂપિયાથી વધુ પગાર મેળવનારાઓના પગારમાં ૫૬૨ ટકા કાપ મુકવામાં રહેલો છે તેને બદલે તેઓએ આ કાપમાં પાંચ ટકા ઘટાડો કર્યો છે.

આમ આ આખું ય અંદાજપત્રક નિરાશાજનક છે. નથી તેમાં કાગેલ અર્થ-વિશારદનું જુદાપ્રાચ્ય કે નથી તેમાં કોઈ સ્તોત્રન સમા નાણામંત્રીની અપૂર્વ તેજસ્વીતા, પણ સરે શુદ્ધામહુસેન હીદાયતુલ્લાની ગણતરીમાં અંદાજપત્રકમાં આવતી ખોટ નવા કરો નાંખીને જ પુરવા સિવાય અન્ય માર્ગ નહિં હોય તો તે નિષ્ફળ નિવડવા સળંગ્યું છે. કરવેરાને સહન કરવાનું લોકગણીત આથી જુદું છે એમ તેઓશ્રી યાદ રાખે.

ખઠ્ઠેનો 'ધરભાડા'નો કાયદો

આખરે એક વર્ષ સુધી કાયદામંત્રીની કચેરીમાં પડી રહીને મળુરનેતા મી. ખઠ્ઠેનો 'ધરભાડા'નો કાયદો સ્થાનિક ધારાસભા સમક્ષ પહેલાં વાંચન માટે રજુ થયો છે. ધારાસભાના અધિકારની નકલ સત્તમક નીતિ પુકારનારાઓ જોઈ લે કે ધારાસભામાં જો સાચા રાષ્ટ્રવાદીઓ અને લોકહિતીષી સમૂહો હોય તો કંઈક સારાં પરિણામો ઉપજવવાં શક્ય છે. અત્યંત આથી અમે એમ સુચવતા નથી કે જનતાએ તેનું સર્વ લક્ષ્ય ધારાસભા ઉપર કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ પણ ધારાસભાના એકલા અધિકારથી આવા સમુદ્ધીતકારી ધારાઓ પણ પસાર થવા મુશ્કેલ અને છે એમ સૌ કોઈ યાદ રાખે તો ઠીક.

વિ. ધરભાડું એ પણ વ્યાજના જેવો જ થઈ છે. જો સરકારતંત્રને વ્યાજના દર પર અંકુશ મુકવાની અગત્ય લાગે છે અને મુકે છે તો પછી ધરભાડું ઉપર પણ શા માટે સરકારી અંકુશ ન હોય તે સમજી શકાય તેમ નથી. સરકારે વ્યાજની જાગતમાં જેવી તેવી રાહત

એકતોને આપી છે તો પછી આવી જ રાહત ઇલાકાના ધરભાડુતોને આપવાની અગત્ય છે.

ધરભાડાનો સવાલ એકલા મુંબાઈનો જ નહિં પણ ઇલાકાના દરેક ઉગતા શહેરોનો છે. અમદાવાદમાં ધરભાડું કુદકે અને ભુસકે વધ્યું છે. કરાંચીમાં પણ તેવી જ સ્થિતિ છે. શેલાપુરમાંથી પણ તેવો જ સુર સંભળાય છે. આ સ્થિતિમાં આ ધારાને મુંબાઈની મર્યાદાઓમાં જ અમલ કરવાને બદલે ઇલાકાવ્યાપી અમલ કરવાની અગત્ય છે.

ધારાસભામાં હજી આ ધારો પહેલાં વાંચન માટે રજુ થાય છે, સંભવ છે કે સરકારની મધ્યમવર્ગના આ ઉકળતા પ્રશ્ન સામે ઉદાસીનતા હોવાથી આ ધારો જરૂરીથી પસાર નહિં થાય, એટલું જ નહિં પણ ઇલાકાની ધારાસભામાં મુંબાઈ ગમેકા મુડીવાદીઓ અને જગીનદારોના પ્રતિનિધિ સમા સમૂહો જોતાં આ ધારો પહેલાં વાંચનમાંથી પણ પસાર થશે કે કેમ તેની અમને શંકા છે.

નવયુગ

આપના ગામની કાયદેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તમનીજ કરતા નથી?

રૂપરાણીઓ

લેખક: “નશ્વરભાઈ.”

આ પછે ત્યાં રૂપરાણીઓની હરીફાઈ કેમ નહિ થતી હોય ?

આ પ્રશ્ન ત્રીજાવતથી તાજા આવેલા એક ગિત્રે એક મીઝલસમાં પૂછ્યો અને ઘણાં સ.થીઓ ચોંટી ઉઠ્યા. એ ભાઈનો વિચાર નવો હતો અને શુદ્ધ હતો. એને એમ લાગ્યું કે, આપણા દેશમાંથી પણ અનેક સૌંદર્યવતી લલનાઓને Beauty Competition માં ભાગ લેવા દેવામાં આવે તો તેમાંની કોઈ ‘મીસ ઇન્ડિયા’ ‘મીસ એશિયા’ થાય, ને કદાચ-કદાચ ‘મીસ યુનીવર્સ’ તરીકે નામના મેળવે. તુઝાની એક મુઠ્ઠા કુ. કરીમને ૧૯૩૨ ના વર્ષની વિશ્વમાં સૌથી સુંદર સ્ત્રી તરીકે પ્રાપ્તિ મેળવી ત્યારથી આ ભાઈને આ વિચાર આવ્યા કરતો હતો અને પાશ્ચાત્ય વાતાવરણમાં ઉછરેલા અને ત્યાંના વિચારોથી રંગાયેલા અનેક જુવાન મિત્રોને એ વિચાર વધાવી લેવા જોવા લાગ્યો. પરંતુ આપણા દેશમાંની રહેણીકરણી, જન્મના સંસ્કાર અને વાતાવરણ એવાં છે કે, આ વિચારને ઝાઝી પુષ્ટી મળે એ હાલ બનવાનું જ નથી. આપણે ત્યાં ધરકામમાં ગુલામડી સરખી મનાતી કે પોતાનાં નાનાં બાળકોની આથા તરીકે રહેવા સરખાંચેલી શૂદ્રદેવીનો વિચાર વિચારસ હજી એવો થયો નથી કે જગતના સૌંદર્ય પ્રદર્શનમાં ભાગ લેવાનું પણ તેમને મળે. વિનયની મૂર્તિ રૂપ, શાંત સરોવર જેવી, નમ્ર અને નમણી હિન્દી સ્ત્રીને મન આ વિચાર પણ કદાચ વધારે પડતો લાગે

૧૯૩૨ માં વિશ્વની રૂપરાણી
કે. કરીમન.

એવો સંભવ ખરો. રૂપનાં આવાં પ્રદર્શન એ નાટકી તમાસા છે એમ પણ મનાય.

અને એ વાત પણ શું સાચી નથી કે, રૂપવતી લલનાઓ પોતાનાં સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરાવવા માટે હરીફાઈમાં જોડાય એ અર્થહીન છે? ધણાંને ધનતું અભિમાન હોય છે, બીજાંઓ સત્તાના અભિમાનમાં મદમસ્ત અને છે ને તે જ રીતે રૂપનું અભિમાન પણ મગજમાં ખુમારી લાવે છે. છતાં જેમ ધન કે સત્તાના અભિમાન રાખ્યાં રહેતાં નથી તેમ રૂપનું અભિમાન પણ મીથ્યા નીવડે છે. જે સ્ત્રી પોતે સુંદર છે એવું અભિમાન સેવી રૂપરાણી થવાનો વત્ન કરે છે તે સ્ત્રીનું અભિમાન ઘડીએ ઘડીમાં, વર્ષ એ વર્ષમાં ફના થાય છે. જેને એક વખત જોવાંને અનેક રસિક જનની આંખો ખેંચાતી હોય તે સ્ત્રી

માટે, વખત નીતતાં ડોષ થુકે પણ નહિ એવો પ્રસંગ આવી પહોંચે છે. રૂપ-ગર્વિતાઓ માટે રૂપ વધારે સંકટરૂપ ને કેટલીકવાર પ્રાણધાનક પણ નીવડે છે. દ્રોપદી રૂપવંતી હતી એટલે દુર્યોધન તેના પર મોહોઃ અને તેથી જ ધણીય વાર દ્રોપદીને પણ લાગ્યું કે હું આવા રૂપ વિનાની રમણી હોત તો વધારે સારું; ને જ રીતે ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે કે, પદ્મિની પર એહી પડનાર અનાઉદીન ખાનજીએ ભારે જંગ મચાવ્યો. આમ સૌંદર્યવતી સત્તારીઓના શીર પર પણ ઓછો ભય ઝાઝુમતો નથી. અને ધણીયે વાર તો એવું પણ બને છે કે એક વખત રૂપના અભિમાનમાં છટ્ટી ગયલી અનેક સ્ત્રીઓ જ્યારે વર્ગો પછી પોતાની કાષા નીકાળે છે ત્યારે તેમને ચીંધરેલાક દશામાં ઇવનનાં વર્ગો પીતાવર્ષા ભારે થઈ પડે છે.

જે રૂપરાણીઓ પુરોપ-અમેરિકાની આવી દરીદ્રાઈઓમાં ઉતરી છે ને વિજયી નીવડી છે તેઓ પણ પાછળથી પરતાતી માન્ય પડે છે. મલ્લકુરતીમાં ઉતરવા માટે જેમ પહેલવાનોને વારંવાર પ્રેક્ટીસો કર્યા કરવી પડે છે અને ક્રીકેટમેચના ખેલાડીઓ અનેક દાયકા મેચો રમી દરીદ્રાઈની મેચમાં ઉતરે છે તેમ વારંવાર તેજ, અત્તર ને માત્રી-સચી દેવ દીપાવવાના પ્રયાસો આ સુંદરીઓ કરે છે અને દરતે મુખડે દરીદ્રાઈમાં ઉતરે છે. પણ એ જ પળોમાં તેઓ રૂપનું અભિમાન ધરાવતી થઈ જાય છે. ને તે અભિમાન સાંભે કાળે તેમનું ઇવન દણે છે.

એકવાર તે રૂપરાણી થઈ, પછી તે કુદરતી રીતે ઇતી ચકતી નથી. તેને તેના વાળોની લટો અચાચર રાખવી પડે છે, હોઠ અને ભવાં રંગવા પડે છે, અને સમાજ-

માં ફરતાં હરતાં પણ આંગોના અનામદી પત્રકારા મારવા પડે છે. સંભાળથી અને સ્થિતથી વાત કરવી પડે છે. ખગ લથડે નહિ ને કમર અચકાચ નહિ તે માટે સાવચેત રહેવું પડે છે. તેને ઉંચે સ્વરે ગાવું હોય કે તોફાન કરવું હોય, સ્કેટીંગ રમવું હોય કે રાંધવું હોય તો પણ તેને તેવું અભિમાન આડું આવે છે. દિવસ અને રાત તે શરીરસૌંદર્યની સાચવણીના વિચારો મેચા કરે છે, અને એ રીતે તેવું ઇવન યંત્રવત્ બની રહે છે.

છંદગીમાં એક વાર આવી નારીઓ સૌંદર્ય માટે મુવિખ્યાત થાય છે. પણ થોડા દિવસ પછી એક બે વર્ષ પછી તેને લોહો ભૂડી જાય છે. તેઓને પોતાના નિત્યક્રમ પ્રમાણે રહેવું પડે છે અને કુસુમ કરમાય તે પ્રમાણે સુંદરતા મુકાય તો એ રીતે રહેવું પણ તેમને ભારે પડે છે. એટલે, - Beauty Competition પાછળ આવી ધણી કંટાળા ધરનાઓ બને છે.

થોડા જ માસ પર, મોડકાનીઆમાં જારીસાઝ ગામમાં આગકાઈઆ રીટા નામની ૨૦ વર્ષની મુઘ્ધા એરી જ આઠ તમાં આવી પડી હતી: આશુ શહેર નહિ પણ આખો દેશ તેની સુંદરતાની મુકન-કંઠે પ્રશંસા કરતો હતો પણ એ સૌંદર્યથી તે અકળાઈ ગઈ; એક સાંજે વિષ પી તેણે છંદગીનો અંત આણ્યો. ખીજે એક આવો દાખલો થોડા વર્ષ પર બન્યો હતો. વોસોમાં ઇરીન વીઝંબીકસ નામની કન્યાને પોતાના રૂપનો ભારે ગર્વ હતો; એ સૌંદર્યની દરીદ્રાઈમાં ઉતરી અને જ્યારે પરીક્ષકોએ એવો મત દર્શાવ્યો કે, “ઇરીનને ‘માસ વોસો’ નરીકે પાસ ન કરી શકાય.” ત્યારે તેનો ઇવન મુંઝાળો,

તેનું અભિમાન મોડાયું અને માનવ મેદનીમાંથી ભારે કંટાળે ચીસ પાડી તે દોડી ગઇ. એ કલાકમાં સ્થાનિક વતનમાનપત્રોએ મોટાં મથાળાનાં પોસ્ટરો કાઢ્યાં: “મીસ ઇરીનને ટ્રેસીંગ રૂમમાં આપધાત.”

૧૯૨૬ માં ઓસ્ટ્રેલીયાની રૂપરાણીનું માન ધરાવનાર દુલ્લસી આરકેસેએ ત્રણ વર્ષ ગાઢ ઝેર પીધું હતું ને એ રીતે બીજા એક રૂપરાણી પેગીટીસ બેના પર એક અમેરિકન કરોડપતિ મોહો હાલો તેનું શયન ફ્રેન્ચ રીવેરા ખાસે એક લાંગેલી મોટરકાર પાછળથી મળ્યું હતું. તેણે પિતાને ચીડી લખી જણાવ્યું હતું કે, “હવે મારે વધારે જીવવું નથી.”

આવા આપધાતના બનાવો બહાર પડે છે એટલે આપણે માત્ર તે વિગેજ જાણીએ

છીએ. બાકી તેઓ કેટલી હતાશ યદ જીવ બાળતી હશે અને કેવું નિરાશામય જીવન ગાળતી હશે એ કોણ જાણે છે? અનેક આવી રૂપરાણીઓ હોલીવુડમાં જઈ પોતાનું નરીય અજમાવે છે. પણ ત્યાં કિંદમના અભિનયમાં એકલું રૂપ જરૂરનું હોતું નથી એટલે ત્યાં પણ તેમને નિરાશા સાંપડે છે અને તેથી ધણી-વાર એવી રૂપરાણીઓ જેમની રંગીન છબીઓ અને આકર્ષક વાજાંથી વતનમાનપત્રો ભરપુર બન્યાં હોય તેઓ કયા રસ્તા પર રખડી રજાળી મરી જાય છે તે પણ કોઈ જાણતું નથી.

રૂપરાણીઓની આવી અવદશા યાદ છે. અને છતાં કોઈકનાં મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે, આપણે ત્યાં રૂપરાણીઓની હરીફાઈ કેમ નહિ થતી હોય?

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેણે એ વર્ષ દરમ્યાન મુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ કૃષ્ણ-મય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જરૂર-વાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપુર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકપ, મારી મોંઘણી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

મને તે માસર્યા ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

આજેજ લખી મોકલો

‘યુવક’ ઓફીસ કરજણ પો. મીયાંગામ કરજણ.

B. B. & C. I. R.

: તંત્રી :

ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ.

::: વાર્ષિક લવાન્ગ રૂપિયા એ :::

વેપારીઓ!

— — —
 ત્હમારા માલની બહારાતને
 ખર્ચે થતા ખર્ચમાં કસ્કમર
 કરવા ધારતા હોવ તો માત્ર
 આદો ફેલાવો પામેલા, અને
 વિશાળ સંખ્યાના ગ્રાહકોવાળા
 ખતોમાંજ ત્હમારી બહાર
 ખગર આપીને નકમો ખર્ચ
 ખચાવી શકશો. આ બંને
 મુદ્દાઓમાં 'નવયુગ' માસિક
 મોખરે છે એટલું યાદ
 રાખશો.

ભાવ મારે પુછવો
 સજો.—

વ્યવસ્થાપક,

'નવયુગ' ડાયરિયલ ચ.

૯, બેંક હાઉસ લેન, કોલ મુંબઈ.

સંતતિનિયમન

સં

ખ

ધી

સી

ધી

વા

તો

આલમના ઇતિહાસમાં વસ્તીગણતરી ક્યારથી શરૂ થઈ તે તો અત્યારે સાંપડી શકે તેમ નથી છતાં એ તો હવે સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે કે દર દશ વર્ષે થતી વસ્તીગણતરીએ માનવજાતિની અમૂલ્ય સેવા કરી છે. તેણે દર દશ વર્ષે વિકાસ પ મની વસ્તીના આપમેળે બોલના આંકડાઓ આપ્યા છે, જુદા જુદા ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલા અને જુદા જુદા ધંધામાં પ્રવૃત્ત થયેલી વ્યક્તિઓનું સંખ્યાત્મક દેખાડયું છે, વસ્તીનું વર્ગીકરણ આપ્યું છે, અને સમાજમાં પ્રવર્તતા બંધન નિરક્ષરતા તરફ આંગળી ચીંધી છે. આ સર્વ લાભને પણ એક કોરે મુકી દે એવો લાભ તો એ છે કે વસ્તીપત્રોએ દર દશ વર્ષે વસ્તીમાં થઈ રહેલા અધીક વધારા તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચીને એ વિષય ઉપર વિચાર કરવાની આપણને

છે. આમ વસ્તી ગણતરી એ સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનની પરોક્ષ પ્રજ્વળતા છે.

જગતનું વસ્તીપત્રક દાખલ છે કે દરેક રાષ્ટ્રની વસ્તી વધી રહી છે. આપણે એકલા હિંદનો દાખલો લઈએ તો પણ જણાશે કે છેલ્લા ચાર દશકામાં હિંદની વસ્તીમાં કુલ ૪ કરોડનો વધારો થયો છે. ૧૯૨૧ માં હિંદની વસ્તી માત્ર ૩૧ કરોડ હતી. આજે ૩૫ કરોડની સંખ્યામાં આપણી વસ્તીના આંકડાઓ રમે છે. પણ વસ્તીના આ નિરંકુશ વિકાસથી નવા પ્રશ્નો જન્મ્યા છે, નવી સમસ્યાઓ ઉભી થઈ છે અને એક રીતે આલેખીએ તો અત્યારની કોઈ પણ પદ્ધતિથી ન ઉકેલી શકાય એવા કોષ્ટકો ઉભા થયા છે.

દરેક રાષ્ટ્રની મર્યાદાઓ આજે વધતી માનવસંખ્યા માટે ન્દાની બનતી જાય છે. જનપાનના મંચુરીયા ઉપરના આક્રમણનીયે વધેલી વસ્તીને માટે સંરક્ષાન રચાવવાની ઇચ્છા કંઈ સુપ્ત નથી. તેવી જ રીતે તુમાખા મુસોલીની છટાલીની વધેલી વસ્તીને માટે જર્મીન શોધવા માટે દૂધીયા તરફ નજર નાંખે છે. અફ્રિકાના કેનેડામાં બેકારોને વસવા માટે મોકલી આપે છે. પણ હવે પૃથ્વીનો પટ પણ માનવવસ્તી માટે ન્દાનો બનતો જાય છે. દરેક દેશ આજે અન્ય દેશના વતનીઓને અંદર આવવાની સાધ ના પાડે છે. હિંદ તો પરાધીન રાષ્ટ્ર હોવાથી તેના વનની માટે કોઈ જ ગ્યાએ જવાય એવો માર્ગ નથી. આજે દક્ષિણ આફ્રિકાએ તેમજ પૂર્વ આફ્રિકાએ આપણા વતનીઓ સામે કાળા હાથો આપ્યા

જોખક :—

વાની આપણને

૨૦ 'હોકટર'

૬૨૪ પાડી

છે. અમેરિકા તો એશીયાટીક નામ માત્રને સંધરવાની ના પાડે છે. ત્યારે ઓસ્ટ્રેલીયા, જાવા, સુમાત્રા વગેરે દેશો પણ હિંદીઓને પગ પણ મૂકવા સામે આકરા પ્રતિજ્ઞા મૂકે છે. આમ હિંદીઓ માટે તો પરદેશ વસવાટનો એક પણ માર્ગ રહ્યો નથી.

તેમજ યુદ્ધ, ઉપદ્રવ, અને દુષ્કાળ જેવા કુદરતી અંકુશો પણ સારા નથીએ ઓછા થતા હોવાથી વસ્તીના વિકાસ ઉપર અંકુશ પડે એમ માનવું અશક્ય છે. આમ દરેક દષ્ટિકોણથી જોઈએ તો પણ જણાશે કે હિંદની વધેલી વસ્તી અન્ય દેશમાં જઈ શકે તેમ નથી તેમજ આપમેળે તે ઓછી થાય તેમ નથી.

આ સ્થિતિ જો એમ ને એમ આદ્યા કરશે તો બહુ જ થોડા સમયમાં-માત્ર દશ વીસ વર્ષમાં-હિંદની વસ્તી દોઢી બની જશે. હિંદના અર્થશાસ્ત્રીઓને સીધો સવાલ પુછી શકાય કે આદત્તી વિશાળ વસ્તીનું પોષણ યથા શકે તેટલું ઉત્પન્ન હિંદમાં થાય છે ?

* * *

ઝોગણીસમી સદીના પહેલા અર્ધમાં યુરોપના એક પ્રખર વિચારકે વસ્તીના નિગંકુશ વિકાસ સામે ચેતવણીનો શંખનાદ કર્યો હતો. તેનું નામ માર્ચસ. આ મત વિચારકે ગણીતની મદદથી સાબીત કરી આપ્યું હતું કે જગતની વસ્તી ભૂમિતના ક્રમમાં વધી રહી છે ત્યારે જગતનું ઉત્પાદન અંકગણીતના ક્રમમાં વધી રહ્યું છે. અર્થાત્ કે જગતની વસ્તી ૧: ૨: ૪: ૮: ૧૬: ૩૨: ૬૪: ૧૨૮: ૨૫૬ ના ક્રમમાં વધી રહી છે ત્યારે જગતનું ઉત્પાદન ૧: ૨: ૩: ૪: ૫: ૬: ૭: ૮: ૯ ના ક્રમમાં વધી રહ્યું છે. આ ગણીતને આધારે તેણે અર્થસૂચક ભવિષ્યવાણી કરી હતી કે એક શતક પછી જગતની વસ્તી એટલી તો વિપુલ બનશે કે તેને પોષવાને માટે જરૂરી અનાજ પણ નહિં હોય.

તેના અવસાન પછી જગતમાં ભયંકર યુધ્ધો, દુષ્કાળો અને ઉપદ્રવો ન પડ્યા હોય તો આજે ભવિષ્યવાણી સાચી પડી

હોત એમ પ્રત્યેક દેશના આગેવાન અર્થશાસ્ત્રી સ્વીકારે છે.

આ અતિ અર્થસૂચક આગાહીએ આખા યુરોપને વિચાર કરતું કરી દીધું. અનેક અર્થવિશારદોએ તેના આ અળખામણા અનુમાનને અસત્ય ઠરાવવા માટે તનતોડ પ્રયાસ કર્યો. પણ એક શતકના અનુભવે સાબીત કરી આપ્યું છે કે માર્ચસના સિદ્ધાંતો સાવ સાચા હતા. આ વિધાન હિંદની વસ્તીને કેટલું અનુરૂપ છે તે તો ખી. ટી. રણદીવેએ (એમ. એ.) પોતાના અતિમ પુસ્તકમાં (Population Problem of India) સમમાણ સાબીત કરી આપ્યું છે.

આ મુમસ્થાની વિચારણામાં સંતતિ-નિયમનનો જન્મ થાય છે જગતની વિપુલ પ્રમાણમાં વધતી વસ્તી ઉપર અંકુશ મુકવો જોઈએ એવા પ્રયત્નમાં સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનનો જન્મ થાય છે. અતિ વસ્તીના ઉકળાટથી પીડાઈને માનવ માર્ગ શોધે છે અને એ માર્ગ તેને સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનમાં જડે છે. કુદરતની આ અરાજક પ્રવૃત્તિ ઉપર આખરે મર્યાદા મુકાય છે. માનવ જાહેર દુરે છે કે અમેરિકા કુદરતના આ છેલ્લા કિલ્લાને પણ જભીનદોસ્ત કર્યો છે.

માનવ હવે વસ્તીને નિરંકુશ રીતે વધવા દેવા તૈયાર નથી. તેઓ કહે છે કે દરેક કુટુંબ પોતાની આર્થિક સ્થિતિને અનુકૂળીને જ સંતાનો ઉત્પન્ન કરશે. અને જેમ કુટુંબો આ મર્યાદા જાળવશે તેમ સમગ્ર રાષ્ટ્ર પણ આ મર્યાદાઓ આપમેળે જાળવશે.

એટલે જ પછી માર્ચસની ભયંકર આગાહી સાચી પડવા માટે સંભવ રહેશે નહિં. પણ એ રીતે સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનની શોધ કરવાની ફરજ પાડવામાં માર્ચસે રચાવેલા સિદ્ધાંતોએ સરસ ભાગ ભજવ્યો છે એ જોતાં સંતતિનિયમનના વિજ્ઞાનનો એ પિતા મનાય છે એમાં લેશ માત્ર અસત્ય નથી કે અતિશયોક્તિ નથી.

પણ આ અમંગળ આગાહીએ જે મંગળ વિજ્ઞાનની શોધ કરી તે વિજ્ઞાન વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ તેમ જ રાષ્ટ્રની દૃષ્ટિએ કેટલું દિનકારક છે તે આપણે આવતાં પ્રકરણમાં જોઈશું.

ચર્ચાના યોગાનમાં—

નવયુગના વાંચકો ચર્ચામાં સારો રસ લઈ રહ્યા છે એ અતિ આનંદની વસ્તુ છે. અમો આશા રાખીએ છીએ કે નવયુગનો પ્રત્યેક વાંચક આ મથાળા નીચે થતી ચર્ચામાં ભાગ લે એટલું જ નહિ પણ અમુક વિચારોને સ્પષ્ટ કરવામાં અમારા ચત્તોને સહાય આપે. આ મહીને ફેટલાક લેખો ઉપર આવેલાં ચર્ચાપત્રો તેના જવાબ સાથે અત્રે પ્રસિધ્ધ કર્યાં છે:—

યુગબળનાં આંદોલનો

૨૧. અધિપતિ સાહેબ,

સાહેબ, આપના ફેલ્ડખારી અંકમાં ‘યુગબળના આંદોલનો’ નામનો એક સરસ વિચારપૂર્ણ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે. આ લેખમાં લેખકે યુગબળ સમન્વયવાનો સારો પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ હું માનું છું કે આપે જે મથાળું મુક્યું છે તેમાં એક જ વસ્તુ બે વાર કહેવાય ગય છે. દાખલા તરીકે યુગબળ—એ પોતે જ આંદોલન સમું છે. તેના કંઈ ભૂદાં આંદોલનો હોતાં નથી. યુગબળને પ્રગતિમાન ગણીએ તો દરેક પ્રગતિકારી પ્રવૃત્તિ યુગનાં આંદોલનો સમાી છે. તેનું પ્રગતિતત્વ તે તેનું યુગબળ છે. આમ આ મથાળામાં એક જ વસ્તુ બે વાર કહેવામાં આવે છે એ દેખાશે. અમદાવાદ—

—તીં ૨ મશ્હુકલાલ કે. દલાલ.

[‘યુગબળનાં આંદોલનો’ માં ભાષ્યશ્રી ૨ મશ્હુકલાલે બતાવેલા દોષ સાથે અમો

સંમત થઈએ છીએ. પણ આખા લેખમાં લેખકે યુગબળને અનુરૂપ આંદોલનોને યુગબળનાં આંદોલનો સાથે ઓળખાવ્યાં હોવાથી જ અમો ઉપહું મથાળું મુકવા પ્રેરાયા હતા.

તંત્રી.

ખોટી શરમ !

૨૧. અધિપતિ સાહેબ,

‘આ આંદોલનો અટક્યાં જોઈએ’ એ લેખમાં સમાયેલી દલીલો સંખ્યાધી મહારે કંઈ કહેવું નથી. પણ હું કહીશ કે શા માટે આ પ્રવૃત્તિને સંકેલી લેવી જોઈએ? તમો જાણો છો કે આર્થિક આપદ તો જરાય ઉતરી નથી. ખેડુતોના ઉપર કર-વેરાનો ભાર તો જરાય હલકો બન્યો નથી. રામદાસોના પગાર પ્રત્યેક દિવસે કપાઈ રહ્યા છે. મધ્યમવર્ગની ખેડારી પધતી ગય છે. લોકો ધાન્યને અભાવે હુંટફાટ ઉપર ચડ્યા છે. પંજાબમાં પડતી ધોડોનું આ મૂલ્ય કારણ છે. ગુજરાતમાં

પણ ધાડા પડવા માંડી છે. આ સ્થિતિ બતાવી આપે છે કે સરકાર દમનના આકરા કાયદાઓ હેઠા મૂકી શકે તેમ નથી. આર્થિક દુઃખથી ઉપજતો અસંતોષ સંગઠનનું સ્વરૂપ છે ત્યાર પહેલાં જ તેને ક્યારી નાંખવા માટે યોજનાઓ સરકારના મથકમાં થઈ રહી છે એમ સંભળાય છે તો પછી નિષ્પ્રાણ બનેલી પ્રવૃત્તિને પણ ચાલ્યા જ કરવા દેવી એમાં જ લોકનું, મહાસભાનું તેમજ આખરે સર્વકોષનું દિન નથી એમ કોણ નહિં કહી શકે ?

—લે: ‘ધ્યાનપૂર્વક વાંચનાર’

[જવાબમાં આ ભાષ બોલી છે કે આ પ્રવૃત્તિથી સરકારતંત્રના કિલ્લાની એક કાંકરી પણ ખરી પડતી હોત તો અમે આવો લેખ લખત નથી. પણ મહાસભાના પ્રોગ્રામમાં-કે અત્યારે આવી રહેલાં આંદોલનોમાં નથી જીવહારીકપણું કે નથી રાજકીય વ્યુહરચના. સંપત્તિવાનોના સાથમાં શરૂ થયેલી આ પ્રવૃત્તિ આઝાદીના આદર્શ નહક આપણને કંઈ જાણ શકે તેમ નથી. તદ્દમે કસાય આ વિધાન સ્વીકારવાની ના પાડો. પણ જો તદ્દમે જરા ઉંડા વિચાર કરીને જોશો તો મહાસભાના આંદોલનો છતાંય સરકારને લગભગ પૂરું મહેસુસ સાંપડ્યું છે, તેની આવક અકબંધ રહી છે અને દમણના સરકાર માગેલા પંદર કરોડ રૂપિયા માત્ર દશ જ મીનીટમાં લોકના સંપત્તિવાનોએ આપ્યા છે. આ બતાવી આપે છે કે આવાં આંદોલનો પગલાંએ અપૂર્વ આત્મબોગ આપ્યા છતાં પણ સામાન્યપદોને એક પણ આંતરસ્તંભ તુટ્યો નથી. આમ અનુભવ દર્શાવે છે કે આવી પ્રવૃત્તિમાંથી કંઈ પણ નહર રાજકીય પરિણામ ઉપ-

જાવતું અશક્ય છે. ત્યારે આ પ્રવૃત્તિ આગળ ચલાવવાથી શું અર્થ છે ? શું લોકહિત છે ?

તેમજ તદ્દમે કહો છો કે આર્થિક આપદવેળા (crises) હજી સનાતન લેવાથી સરકાર દમનનાં આયુધો નીચાં મૂકી શકે તેમ નથી. અસંપત્ત એ સાચું છે. પણ સરકારે અનેકવાર કહેલું છે કે જો મહાત્મા ગાંધીજી સવિનય અનાદરની લડત પાછી ખેંચી લે તો ઓડીન-ઓ રદ કરે. અમે કહીએ છીએ કે મહાત્મા જીએ દમનનાં આયુધો ચ્યાન કરવાની શરતે તરત જ સમાધાન કરવું જોઈએ.

સાથે જ જનતાએ પણ હવે આપ્રોગ્રામ ઉપર ખૂબ વિચાર કરવાની જરૂર છે. મહાસભાનો રાજકીય કાર્યક્રમ કેમ નિષ્ફળ નિવડ્યો તે ઉપર ખૂબ વિચાર કરીને નવો કાર્યક્રમ સજવાની જરૂર છે. લીબરલોની માફક અમે આઝાદીની ભાવનાને સંકેતી લેવાનું સુચવતા નથી; મોડરેટની માફક આમલગની આખરી લડત માટે અમારામાં અશ્રદ્ધા નથી; પણ અમે કહીએ છીએ કે જો તદ્દમારી ભાવના ખરેખર પ્રામાણિક હોય તો શહેરે શહેરે કામદારસંઘો રચાવો, અને ગામડે ગામડે ખેડૂતસંઘો રચાવો. કાયદાની સીમામાં રહીને તેમ કરવું શક્ય છે. આથી જ આર્થિક કારણો ઉપર આવા દેશવ્યાપી સંઘો રચાવીને રાજકીય લડત માટે સાચું પીઠબળ ઉભું કરવું જોઈએ.

—તંત્રી

યુવાનોને આમંત્રણ

રા. અધિપતિ સાહેબ,

દેશઆરી અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો ‘યુવાનોને આમંત્રણ’વાળો લેખ અતિ અભ્યાસપૂર્ણ અને મનનીય છે પણ આપે બેકાર

યુવાનોનાં દુઃખ તરફ આંગણી પણ ચિંધી નથી એ અતિ ખોટું કયું છે. આપ જાણો છો કે શારદા એકદલ હોવા છતાં પણ ગુજરાતના લગભગ ૮૦ ટકા જેટલા જુવાનો પરજીક્ષા હોય છે. તેમ જ નેમાંથી લગભગ ૪૦ ટકા જેટલા સમુદાયને તો પોતાના માતાપિતાનું પણ પોપણ કરવું પડે તેમ હોય છે. આવા યુવાનોની આર્થિક સ્થિતિની તો કલ્પના જ કરી શકાય તેમ નથી. સાથે જ આવા આર્થિક ભારથી ક્યકાયેલા આપણા યુવાનો નિષ્પ્રાણ અને નિશ્ચંચ દીસે તેમાં નવાઈ છે?

આટલું અપુરતું હોય તેમ આજે તેઓ એકારીના વંદેશીયામાં સપડાઈ ગયા છે. ગુજરાતના પાંચમાંથી ત્રણ યુવાનો એકાર છે એમ જો હું કહીશ તો ત્હમોને અતિ-શયોક્તિ લાગશે પણ એ સાવ સત્ય છે.

આ યુવાનોને માટે પ્રથમ પ્રશ્ન તોફરીનો છે ત્યાર પછી જ તેઓ રાજકીય અને આર્થિક આઝાદીની વાતો કરી શકે!

—‘એકાર’

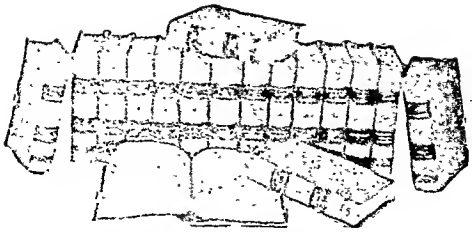
[લાઇથી ‘એકારે’ જણાવેલી વસ્તુ સાચી છે પણ આ એકાર યુવાનો સમજી લે કે જ્યાં સુધી મુડીવાદી ઉત્પાદનપદ્ધતિ કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી એકારી ઘટવાની નથી. આવતીકાલે દિંદને સ્વરાજ્ય મળે અને આ જ સમાજરચના કાયમ રહે તો પણ એકારીનો ઉકેલ કંઈ આવવાનો નથી. ઇંગ્લાંડ, જાપાન, જર્મની વગેરે દેશોનો અનુભવ શિખવે છે કે એકારી એ મુડીવાદી સપાજરચનાનું જ સીધું પરિણામ છે. આથી જ એકાર યુવાનોને માટે સૌથી સરસ માર્ગ તો સમાજવાદની સ્થાપના માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે. મુડીવાદના નાશમાં જ એકાર યુવાનોના સનાતન દંતો કાયમી ઉકેલ સમાયેલા છે.

આથી જ આવા યુવાનોને આમંત્રણ છે કે તોફરી માટે દિનભર થમ કરવાને બદલે ત્હમોરી શક્તિ સમાજવાદની સ્થાપનાના શુભ કાર્યમાં ખરચો, યાદ રાખશો કે ત્હમોરા આ આદર્શના સાક્ષ્ય ઉપર ત્હમોરા એકલાનું નહિ પણ સમગ્ર માનવ-જાતિનું મુખ્ય અવલંબે છે.

— ‘નવયુગ’

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વીવરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’ જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

પ્રયોજક : નટવરલાલ વીમા-
વાળા, પ્રકાશક : ગાંધીવ
સાહિત્ય મંદીર, સુરત. પ્રથમ
આવૃત્તિ મુદ્દ્ય ચાર આના.

આકર્ષક રંગોમાં છાપેલાં આ સુંદર
પુસ્તકને અવલોકતાં અમને અતિ આનંદ
થાય છે. લાડકાબોયે ખરેખર અતિ
આનંદજનક છે. જાળકોને આ કાવ્યો
જૂન પસંદ પડશે એ તો નિઃશંક છે.
કવિતાની સાથે સાથે અનુરૂપ ચિત્રો
દેવાથી આ પુસ્તક વધુ આકર્ષક બન્યું
છે. અમો દરેક માર્તાપત્તાને આ પુસ્તક
વસાવવાની બરાબરભૂ કરીએ છીએ બાદ
નટવરલાલે જાળસાહિત્યમાં મહત્ત્વનાથી
પ્રવેશ કર્યો છે. અમો તેમને આ દિશામાં
સાદરત્વ સન્માનિએ છીએ.

પ્રકાશક : ગાંધીવ સાહિત્ય
મંદીર, ૧૮૦, કેળાંપીઠ સુરત.
મુદ્દ્ય ૬ આના.

‘સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા’નું આ પાંચમું
પુસ્તક છે. ગૃહછવનના સામાન્ય પ્રશ્નો પર
બેધડક ચર્ચા કરતી આ વાર્તાઓ સાંપ્રત
સમાજરચનાને અતિ બોધપ્રદ અને
સાથે જ આનંદજનક છે. એકંદરે આમાં
પાંચ વાર્તાઓ છે. વાર્તાની વર્ણન સાથે મુક્ત-
ગત ચિત્રો છે. પુસ્તકનું કદ જોતાં, તેમજ
આકર્ષક ગેરઅપ જોતાં મધ્ય નામશેષ
જેવું છે. દરેક ઘરમાં આવું પુસ્તક હોય
એ અતિ અગત્યનું છે.

તંત્રી : મગનલાલ જી. પરમાર.
પ્રકાશક : વ્યવસ્થાપક કડીયા
સુગાન્તર, ધોરાજી, કાઠીઆવાડ.
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪. અંક
પહેલો.

કડીયા કોમ એ આખી ગ્રમજીવી કોમ
છે. આથી તેમના પ્રશ્નોને ચર્ચવાને,
તેમજ તેમના સામાજિક વિકાસમાં સદાય
આપવાને મારે હિમા થયેલા આ પત્રને
અમો સદૃશ કારકીર્દી હચ્છીએ છીએ.

આશા છે કે આ માસિક સામાજિક
મેવાના ન્હાના ક્ષેત્રમાં જ નહિ પડી રહે.
કડીયા કોમને મારે આર્થિક પ્રશ્નો તેટ-
લા જ ઉગ્ર છે. ચોમાસામાં આ આખી
કોમ લગભગ એકાર જેવી રહે છે. આવા
પ્રશ્નોની છણવટ આ માસિક ઉપાડી
લે એવી સલાહ આપવી, આશા છે કે,
અસ્થાને નહિ મનાવ.

સુમનાવલી-પુસ્તકાલયની પુરવણી.

સુંદર આટપેપર પર છપેલાં આ
નાતિવચનો આ યુગને કેટલાં અનુરૂપ છે
તે ઉપર પ્રકાશકોએ વિચાર કરવાની
જરૂર છે. ધાર્મિક ધર્મગોનો કાળ તો
ક્યારનો ય કુચકદમ કરી ગયો છે. ભાખ-
રીની ભૂખ આગળ અધ્યાત્મવાદી તત્વ-
જ્ઞાન ક્યારનું ય ભંગી પડ્યું છે એટલે જ
આ પુસ્તક પ્રગટ ન થયું હોત તો જન-
તાને નુકશાન થાત નહિ એવી અમારી
ચોક્કસ માન્યતા છે.

અર્ધાંગના

પ્રગટકર્તા: ગાંડીવ સાહિત્ય
મંદીર. ૧૮૦ કેળાંપીઠ સુરત.
મુલ્ય ચાર આના.

“સ્ત્રીશક્તિ”માં પ્રગટ થઇ ગયેલી આ
વાર્તાઓનો ન્હાનકડો સંગ્રહ અનેક રીતે
આવકારણીય છે. સમાજજીવનની
ભૂમિકા ઉપર રચાયેલી વાર્તાઓ એકલી
આનંદપ્રેરક નથી પણ સાથે તે વિચાર-
પ્રેરક છે. એકંદરે પાંચ વાર્તાઓ છે.
અર્ધાંગના, વડપૂજન, કલામધી, બનારશી
શેલું અને માણસાઇ. સાથે જ અનુરૂપ
ચિત્રો પણ આપવામાં આન્યાં છે. યુજ-
રાંતની અજનતામાં આ પુસ્તક અતિ
પ્રિય થઇ પડશે એ ચોક્કસ છે.

રંગતરંગ

લેખક: જ્યોતિન્દ્ર હ: દવે. પ્રકા-
શક ગાંડીવ સાહિત્યમંદીર.
કેળાંપીઠ, સુરત. મુલ્ય સવા-
રૂપીયા.

“જરાત” તેમજ અન્ય મસિકોમાં
પૂર્વે પ્રગટ થઇ ગયેલી ભાષાથી
જ્યોતિન્દ્ર દવેની સાહિત્યકૃતિઓનો આ
એક મનોરમ્ય સમુચ્ચય છે. બધી મળીને
બાવીસ વાર્તાઓ રજુ થઇ છે. આ બાવીસ
વાર્તામાં કઇ વાર્તા વધુ સરસ છે, કઇ
વાર્તા ઓછી સરસ છે તે કહેવું અશક્ય
છે. અમને તો બધી ય ગમી છે. એટલે
ભાષાથી જ્યોતિન્દ્રની હાસ્ય ઉપજાવવાની
શક્તિ વિશે જ કંઇક ઉલ્લેખ કરવો
આશા છે કે આ રચાને સુસંગત મનાશે.

ભાષાથી જ્યોતિન્દ્રનું ‘હાસ્ય પ્રસંગો’
કરતાં પાત્રોના બુદ્ધિમાન્ય ઉપર વધુ
અવલંબે છે. એટલું જ નહિ પણ અમુક
વસ્તુના આયોજનથી તેઓ સારી રીતે
હાસ્ય સર્જી શકે છે. દાખલા તરીકે
‘ઘાટીને ખૂલ્લો પગ’માં-

‘હારા એક ઝોળખીતાને ત્યાં એક
મહીનામાં અઠાવીસ ઘાટીઓ બદ-
લાયા હતા. ૩૦ નહિ ને ૨૮ જ
તેનું કારણ એટલું હતું કે તે
ફેશુઆરી માસ હતો.’

આ આયોજનમાં સમાયેલું હાસ્ય અતિ
ઉંચી કક્ષાનું છે. તેમ જ ‘એ કોણ હતી?’
તેમાં લેખક કલ્પનાને પાંખો આપીને એવા
તો પહોંડે છે કે આપણને હસવું આવે
છે. તેમ જ ‘અસત્ય’માં તેમણે પ્રચાર સાથે
હાસ્યને સારું સંમિશ્રણ કયું છે.

પ્રત્યેકે પ્રત્યેક વાર્તા તેમની આ ઉંચ

પ્રકાશનું દારૂ ઉપજાવવાની શક્તિની
સારી પ્રતિનિધિ આપે છે. પ્રત્યેક પાત્ર જીવિની
તેજસ્વિતાનું કંઈક કંઈક ભાન કરાવે
છે. આમ તેમનું દારૂ અમુક કક્ષાના
વાંચકો માગી લે છે. તેઓ સમાજજીવ-
નને સ્પર્શતા નથી. તેઓ વ્યક્તિના જીવ-
નની ન્હાની ન્હાની આખતો ઉપર મગ્ન
કરતા નથી. પણ કક્ષાનાના જોર પર નથી
વસતું જ વિધાન કરે છે. અને આથી જ
તેમના દારૂયરો નવું સ્વરૂપ લીધું છે.

સાથે જ ગરદાન સંગ્રહની માફક
વિચાર ગાંઠિય સાથે લખવા નિયમો
લખવાનું શરૂ કરે તો જ્યોતિષ કેવે
સારી પ્રગતિ કરી શકશે એવી આશા તેમના
આ દારૂ સમુચ્ચ ઉપરથી જરૂર જણાય
છે. આશા છે કે જેવા તેમના જેઓ
પ્રસિદ્ધ થયા હતા ત્યારે લોકદાર પામ્યા
હતા તેવી જ રીતે આ પુસ્તક પણ
લોકવર્ગ અપનાવે.

‘૫’

નાશની નોખત

લેખક. શાં કુમુદ સી. નાણા-
વટી. પ્રકાશક શ્રી. શંકરપ્રસાદ
એસ. નાણાવટી. તંત્રી: માનુ-
ભૂમી, ડૉ. આદ્યેશ કુવાની પોળ,
અમદાવાદ. મુલ્ય રૂ. ૧.

ઉપરોક્ત પુસ્તક અમદાવાદથી પ્રસિદ્ધ
થતાં અદ્યાદીક પત્ર ‘માનુભૂમી’ની પ્રથમ

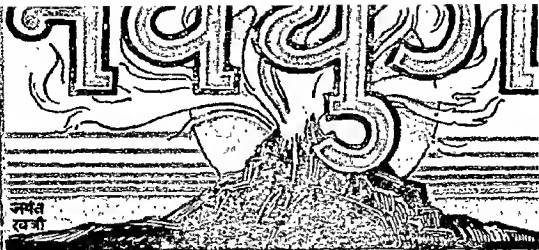
વર્ષની બેટ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું છે.
ભાઈ કુમુદ સી. નાણાવટી, ભીન્ન ભીન્ન
વર્તમાનપત્રોનાં પાનાંઓ પર વાર્તાઓ,
નવલીકાઓ, તથા અર્થપરો રૂપે અવાર-
નવાર દેખા દે છે તેમના જ લખ્યા
મુજબ આ તેમનો પ્રયાસ પ્રથમવારનો જ.
ભાઈ ક્યાંક ક્યાંક તુટીઓ જણાવા વિશે
તેમને મિતી છે; પરંતુ અમને એવી
તુટીઓ જણાતી નથી. હા, ક્યાંક ક્યાંક
નાટ્યપ્રયોગનું ભાન કરાવે તેવાં વાક્યો
ડાળ્યાં કરી જાય છે, તેટલું જ. તે
સ્વાય, એમની ભાષાની લલક, લેખન-
શૈલી તથા વાર્તાના વખતમાં વાંચકને
હેવટ સુધી સુધાપત્રા રાખવાની હજી
સરસ છે. વાર્તાને પ્રસંગ પણ લેખકે
સરસ પસંદ કર્યો છે. કેટલાંય રાજ્યો
આ પુસ્તકમાં જણાવ્યા મુજબની નીતિ-
પ્રવૃત્તિમાં હજીમ થઈ ગયાં, કેટલાય
રાજ્યોએ પોતાની સ્વાયંત્રીપાસાન
પોપણ પાછળ પોતાની પ્રગતિનાં જીવનની
આહુતીઓ અર્પી દીધી છે. આરો જ
એક કોરસો ચુટી ભાઈ કુમુદે તેના પરથી
નવલકથા સર્જી છે. અમે ‘માનુભૂમી’-
ના તંત્રીને ભાઈ કુમુદનું પુસ્તક પ્રગટ
કરવા બદલ અભિનંદન આપીએ છીએ.
સાચાસાચ ભાઈ કુમુદને પણ પાત્રાનેખન
પર તથા ભાષામાં ક્યાંક ક્યાંક આવતાં
નાટકીય વાક્યો ભવિષ્યમાં ન આવે તે
પર વિશેષ લક્ષ આપી પોતાનો પ્રયાસ
જારી રાખે તેવાં લક્ષ્યાંક કરીએ છીએ.

(૬)

ની શ્રદ્ધ. પરિવર્તિના સમાજમાં
બી કાર્પસ મુજબની સમાને

સદાશાસ આમુંદજી આવડા
દેથી સંવિનય સંમિ ભેટ.

સંસ્કૃત

वर्ष ४ शु.!

भा.प. : १८३३

[अंक : १२ भा.]

સુંદર-તેજસ્વી-સુવાળા સુગંધીમય વાળ.
 પ્રત્યેક સ્ત્રીના કુદરતી આંદરને વધુ શોભામય બનાવે છે.
 મારે દરેક સ્ત્રી પોતાના વાળ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે. આને મારે

કામલતા હેર આઈલ (૨૯૨૨૬)

એક ઉત્તમ પંક્તિનું મોહક સુગંધીવાળું તેલ છે,
 એટલું જ નહીં પણ તેમાંની દરેક કીમતી ચીજ વાળના
 મુશ્કેલી દાખલ થઈ અંદરનો બગાડ-માથાનો ખેડો, કીડ,
 બુઝલી વીંચેરે નાશ કરી, ખરી પડતા વાળને અટકાવી-
 લાંબા, મુઠ્ઠા, તેજસ્વી, ઘટ, હરાવવાર વાળ ઉગાડે
 છે. મગજને કંડક અને તાજગી આપે છે. ખરેખર-વાળ
 તથા મગજ મારે તેના જેવું ઉત્તમ તેલ તમાને ખીજે
 મળશે નહીં. હમરો લોકો રોગ સંતોષથી વાપરે છે.
 તમે પણ આજે જ ખરીદો અને ખાતરી કરો.

કી. ૧ બાટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૭-૦
 ૩ " રૂ. ૨-૮-૦ " " " રૂ. ૧-૦-૦

DELICATELY PERFUMED

Removes
all
Unhy-
gienic
Scaly

BADSHAH
LIFILATORY
POWDER
(Rohi)

PRICE
AS 10/6 per bottle
V.P. AS 0/2

3 bottles
AS 2/6
Postage
Free

C.C. MAHAJAN & CO.
107, London Street, Calcutta

બાદશાહી હીપીલીટરી પાઉડર

નકામા બાકને ફક્ત ચાર મીનીટમાં વચર તકલીફ નાશ કરે છે. સુગં
 થીયાર છે. ખરાબ વાસ મારતી નથી. કામ પણ પરદેશી બનાવટને તકર
 મારે લેવો છે. બાટની ૧ ની કોમ્પન ૧૦ આના. પે. ૬ આના. ત્રણ બાટલીના
 રૂ. ૨૫. પે. માફ.

લખો: સી. સી. મહાજન એન્ડ કું. ૨૮૧ જુમામસ્જીદ સુબકા નં. ૨

नयथडा

जयंत
रयत्री

जानेवारी : १९३३

